

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICÆ,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLOUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODÈCIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLIATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS, POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES
ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM
SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LIX.

S. GELASIUS I PAPA, S. AYITUS, S. FAUSTINUS, JOANNES DIACONUS, JULIANUS POMERIUS,
DUO ANONYMI, AURELIUS PRUDENTIUS.

PRIORUM TOMUS UNICUS. — PRUDENTII TOMUS PRIOR.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1847.

C 550.1

1875, March 22. Bequest of James Walker, D. D., L. L. D.

(H. U. 1814.) President of Harv. Univ.

Incipit proemium auctoris Prudentii
Liber catemerion incipit;

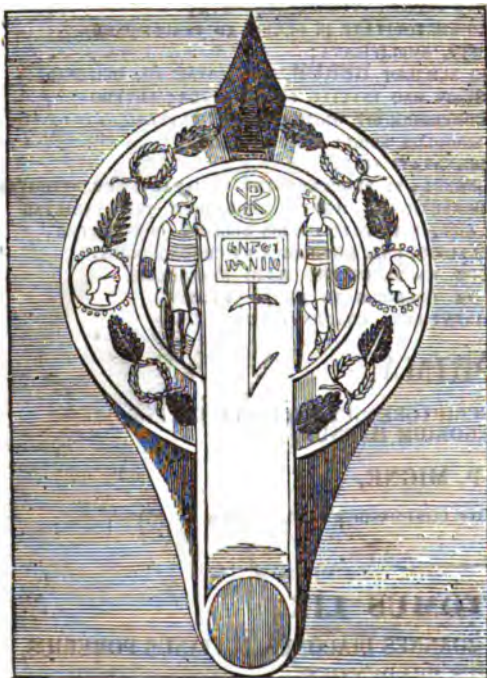
P LIBER CATEMERION NON INCIPIT
per quinque nra tam esse
ni fallor scimus: septem insup
parvi eadmodum du frumur sole uolubile
i nstat tmin. et diem ad hunc adponit.
V uenit seruo la drapplicat;

D INCIPIT MNUS IN HONORE SCORU
XVIIUM MARTYRU CAESAR AUGUS
TANORUM
IS NOUË NR POPULUS SUB VNO
Maturum seruat cineres sepul chro.
Caesaraugusta uocata mus vrbem Resurata.

A INCIPIT PASSIO SCI LAURENTII
in qua sanctorum parentum lam roma
de po de alca

AUR. PRV DEN TUI
CLEMENTIS. ũ. Ğ.
FINIT CONTRA
SYM MACULIB. II.
INCIPIT EIVSDEM
ROMANUS CONTRA
GENTILES:

R LAM BICY
METRŪ
Romanus sepe fecit assertandi.
lingua for organo saucione;
L argreio pti arm in sanctissimo.

Lucerna fictilis veterum Christianorum ex musco
F. B. Passeri.

Prototypon vetustum SS. septem dormientium.

Anal.

SANCTORUM

GELASII I PAPÆ,

AVITI, FAUSTINI,

NECNON

JOANNIS DIACONI, JULIANI POMERII

ET

DUORUM ANONYMORUM

OPERA OMNIA,

AD PRESTANTISSIMAS MANSI, GALLANDII, EDMONDI MARTENE ATQUE BALUZII
EDITIONES ACCURATISSIME DIGESTA.

POST QUÆ

POETARUM QUINTI SÆCULI

SERIEM APERIUNT

AURELII PRUDENTII

CARMINA

EXPRESSA JUXTA EDITIONEM AREVALI, NON PAUCIS VITIIS EXPURGATAM, SED IN EO PRÆSERTIM GRAVITER
EMENDATAM QUOD PLURIMA **ADDENDA** QUÆ NON SINE MAXIMO LECTORIS INCOMMODO
TREDECIM AMPLIUS PAGINIS AD CALCEM OPERUM CONTINEBANTUR, SUO QUÆQUE
LOCO IN HAC NOVISSIMA RECENSIONE RESTITUTA SINT.

PRUDENTII TOMUS PRIOR, CÆTERORUM
TOMUS UNICUS.

PRIX : 7 FRANCS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU L'ETIT-MONTROUGE.

1847.

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

	S. GELASIUS PAPA I.	
Epistolæ et decreta.		col. . 13
	S. AVITUS.	
Epistolæ.		191
Carmina.		323
	JOANNES DIACONUS.	
Epistola ad Senarium.		399
	S. FAUSTINUS.	
Homilia de Passione Domini.		407
	JULIANUS POMERIUS.	
De Vita contemplativa libri tres.		411 4081
	DUO ANONYMI.	
Libellus de Genealogiis Patriarcharum.		523
De Computo paschali libri duo		545
	INCERTUS AUCTOR.	
Ordo monasticus in veteri Scotiæ monasterio de Kil-Ros olim observatus.		563
	AUREL. PRUDENTIUS	
Liber Cathemerinon.		775
Apotheosis.		915
Hamartigenia.		1007

2. 919
4. 165
1-51

GELASIUS PAPA I.

(Ex collect. Concil. Mansi.)

PROLEGOMENON.

(Ex l b. Pontificali.)

(a) Gelasius, natione Afer ex patre Valerio, (b) s - A
dii annos 4 menses 8 dies 18. Fuit temporibus
(c) Theodorici regis et (d) Zenonis Augusti. (e) Hujus
temporibus inventi sunt Manichæi in urbe Roma,
quos in exsilio deportari præcepit, quorum quoque

codices ante fores basilicæ Sanctæ Mariæ incendio
concremavit. (f) Illic sub gesta synodica, cum fletu,
et sub satisfactione libelli, purgatum Misenum epi-
scopum revocavit, quem et Ecclesiæ suæ restituit,
qui peccaverat in causa Acacii et Petri. Illic fuit

(a) Secunda die Martii, anno Redemptoris nostri
492, post interregnum quinque dierum, Gelasius na-
tione Africanus subrogatus est Felici tertio. Sub hu-
jus enim anni consulibus plures epistolæ ab eo datæ
reperiuntur infra. Unde corrigendus est Marcellinus,
qui ejus ingressum post annum 493 ponit. Initio pon-
tificatus Anastasio imperatori, orthodoxam fidem
professo, communicavit litteras pacificas, quas Euphe-
mio Constantinopolitano petenti denegarat, donec
Acacii nomen e diptychis expunxisset. Hujus tempo-
ribus magnus ille monachorum patriarcha, decus
Occidentalis Ecclesiæ, Benedictus patria Nursinus,
ab urbe Roma, ubi litteris operam dederat, in soli-
tudinem rediens, sublimioris vitæ monasticæ prima
fundamenta jecit. Sev. Binius.

(b) Indices Vaticani idem attestantur. Sev. Binius.

(c) Illic post Odoacrum regem Herulorum ter qua-
terve devictam, ac tandem contra datam fidem,
anno Christi 493 interemptum, annis triginta tribus
Ostrogothis et Italis, regio titulo et ornata asservatis,
imperavit, missaque deluceps legatione, pacem ab
Anastasio omnibusque regibus petivit et impetravit.
Clodovæi filiam in uxorem duxit; Illiarumque ex
concubina alteram Alarico Westgothorum, alteram
Burgundionum regi elocavit. Cassiodorus in Chroni-
co, item epistola prima. Illic quantumvis Arianus
esset, catholicos tamen gratos habebat, et non tan-
tum de episcopis catholicis, verum etiam de ipsa
sede apostolica bene meritus fuit. Scribunt de eo
Theodoretus, Nicephorus, Zonaras, et Cedrenus, et
alii, quod cuidam catholico sui gratia ad Arianos
transeunt, caput reseverit dicens: Si Deo fidem
sinceram non servasti, quomodo mihi, qui homo sum,
conscientiam sanam præstabis? Epiphanium Ticinen-
sem et Cæsarium Arelatensem veneratus est, et
munificentissimis muneribus donavit. Qualis fuerit
in Symmachum, sedemque apostolicam, infra pate-
bit in notis concilii Romani quarti, sub Symmacho.
Sev. Binius.

(d) Errat Anastasius auctor libri Pontificali. Con-
stat enim Marcellini, et Cassiodori in Chronico, Eva-
grii, Cedreni, aliorumque scriptorum auctoritate,
Zenonem imperatorem sub consulatu Olybrii, anno
Domini 491, qui fuit Felicia papæ nonus, morbo co-
mitiali arreptum, adeo ut videretur mortuus, viven-
temque adhuc sepultum fuisse, atque simulatæ pie-
tatis et religionis mercedem, suo merito, justa Dei
vindicta retulisse.

Illoremisda pontifex hujus nomen, jam plurimis an-
nis defuncti, ex albo catholicorum imperatorum per
Justinum imperatorem expungi curavit ac demanda-

vit; non ut mortuum damnaret, sed ut declararet
hæreticum sine pœnitentia defunctum alienum esse
et indignum illo consortio communicationis catholicæ,
qua certis quibusdam ritibus præscriptis, Ecclesi-
a catholica cum mortuis communicare solet. Baronius
anno Domini 491, num. 2 et sequentibus. Sev.
Binius.

(e) Sicut tempore Leonis, ita etiamnum Manichæi
latitabant in Urbe: qui ne detegerentur, simulantes
fidem orthodoxam, una cum catholicis communica-
bant, a sumptione calicis autem superstitione absti-
nebant; quia Cerinthum aliosque hæresiarchas se-
ctati vinum creaturam diaboli esse dicebant.

Verba Leonis sermone quarto de tempore quadra-
gesimali hæc sunt: *Cumque ad legendam infidelita-
tem suam nostris audeant interesse mysteriis, ita in
sacramentorum communione se temperant, ut interdum
intus lateant, ore indigno Christi corpus accipiunt,
sanguinem vero redemptionis nostræ haurire decitant.
Quod ideo vestram volumus acire sanctitatem, ut vobis
hujusmodi homines ex his manifestentur indicis, et
quorum deprehensa fuerit sacrilega simulatio notati et
proditi, a sanctorum societate sacerdotum auctoritate
pellantur. Ut ergo certo aliquo et manifestissimo in-
dicio, evidentique nota Manichæi, clarculo in Urbe
latitantes, et fidem orthodoxam simulantes, a catho-
licis discernerentur, pro necessitate temporis ac loci,
edito decreto constituit pontifex, ne aliter quam sub
utraque specie panis et vini sacra eucharistia pro tem-
pore distribueretur. Verba canonis distincti. 2 de
consecrat. existant hæc sunt: *Comperimus autem
quod quidam, sumpta tantummodo corporis sancti por-
tione, a calice sacri cruoris absterneant. Qui procul du-
bio, quoniam nescio qua superstitione docentur astringi,
aut integra sacramenta percipiunt, aut ab integris ur-
ceantur; quia divisio unius ejusdemque mysterii sine
grandi sacrilegio non potest provenire. Unde quam
inepte inferant nostri temporis novatores hæretici,
necessario sub utraque specie communicandum esse,
nemo non videt, cum ex hoc loco potius contrarium
colligatur; licet se nimirum fidelibus hoc tempore
sub altera tantum specie communionem eucharisti-
cam sumere: ad discernendos vero et ab Urbe ex-
pellendos Manichæos illud ad aliquid duntaxat tem-
pus prohibitum fuisse. Vide Baronium anno 496,
num. 19 et sequentibus, item quæ diximus supra in
notis concilii Romani sub Leone, item quæ dicemus
infra in notis concilii Constantinopolitani. Sev.
Binius.**

(f) De his fusius in notis concilii Romani secundi
sub Gelasio, infra. Sev. Binius.

amator (1) cleri et pauperum, et clerum amplavit. Hic liberavit a periculo famis civitatem Romanam. Hic fecit constitutum de omni Ecclesia. (a) Hujus temporibus iterum venit relatio de Græcia, eo quod multa mala et homicidia fierent a Petro et Acacio Constantinopolitano. Eodem tempore fugiens Joannes Alexandrinus episcopus catholicus venit Romam ad sedem apostolicam. Quem B. Gelasius suscepit cum gloria, cui etiam et secundam sedem præbuit. Ipsi temporibus fecit synodum, et misit per tractum Orientis, et iterum (2) damnavit in perpetuum Acacium et Petrum, si non (3) poenitentes, sub satisfactione libelli, postularent poenitentiam, (4) secundum humanitatem primæ sedis Ecclesiæ. Hic dedicavit basilicam sanctæ Euphemiæ martyris in civitate Tiburtina, milliario 20 ab Urbe. Dedicavit autem basi-

licam, via Lavicana in fundum in villa pertusa. Fecit autem et basilicam sanctæ Mariæ via Laurentina in fundo Crispini, milliario ab Urbe 20. (b) Hic fecit quinque libros adversus Nestorium et Eutychem, (5) qui hodie in bibliotheca et archivo ecclesiæ continentur. Fecit et hymnos in modum beati Ambrosii episcopi. Item duos libros adversus Arium. Fecit etiam et sacramentorum præfationes et orationes cauto sermone, et epistolas fidei elimato sermone (6). Multum sub hujus episcopatu clerus crevit. Hic fecit ordinationes duas (7) in urbe Roma per menses Februarium et Decembrem, presbyteros triginta duos, diaconos duos, episcopos per diversa loca numero sexaginta septem. Qui etiam sepultus est in basilica Beati Petri apostoli, undecimo calendis Decembris. Et post obitum ejus cessavit episcopatus des septem.

(a) Quæ de Acacio et Petro, tanquam viventibus a Gelasio damnatis, auctor adjunctis, procul a vero abhorrent: jam enim ante damnatos et vita functos esse diximus supra in notis ad vitam et epistolam sextam Felicis. Item in notis ad concilium Romanum sub Felice II. Posset dici, quod horum jam damnatorum et mortuorum occasione multa Constantinopoli gesta fuerint. Sev. Bixius.

(b) Hoc grande et præclarum volumen fuisse testatur Gennadius de Script. ecclesiast. cap. 14, his verbis: *Gelasius urbis Romæ episcopus scripsit adversus Eutychem et Nestorium grande et præclarum volumen, et tractatus diversarum scripturarum et sacramentorum limato sermone, etc.* Unde patet quod libellus iste de Duabus Naturis contra Eutychem et Nestorium in Bibliotheca sanctorum Patrum existans, sicque incipiens: *Necessarium quoque fuit, etc.*, Gelasio Romano pontifici attribui non possit, siquidem parvum duntaxat opusculum sit, unius libri periodo terminatum. Hæc communis doctorum virorum nostri sæculi sententia, confirmatur primum ex eo quod auctor allegati opusculi Eusebii Cæsariensis scripta plurimum commendat, quæ Gelasius pontifex in actis concilii Romani infra inter apocrypha recensuit. Secundo, quod plurima Græcorum Patrum, Latinorum paucæ vel nulla testimonia producat, adeoque Græcus potius quam Latinus scriptor esse videatur. Cum enim adduxisset quindecim Patres Græcos, duos tantum Latinos, Ambrosium et Damasum profert, Cyprano, Hilario, Hieronymo, Augustino, Innocentio, Leone, Prospero, similibusque aliis omisis: quos sibi notissimos Gelasius pontifex nunquam omisisset. Gennadio ascribi nequit, quia tradit se illos sex libros non adversus Eutychem, sed Nestorium scripsisse. Posset sustineri, quod ex recentioribus aiunt plurimi, hujus libelli auctorem esse Gelasium Cæsariensem episcopum, cujus meminit sanctus Hieronymus de Script. ecclesiast. cap. 130, unde quoque Theodoretus in dialogis plura citavit. Illustrissimus cardinalis Baronius post longam hujus rei indagatorem, solertissime inter omnes alios concludit hujus libelli de Duabus Naturis contra Eutychem,

et auctorem Nicæni concilii, quæ supra tom. II exstant, unum eundemque esse auctorem, tum quod utrobique fateatur se utrumque opus conscripsisse, ut contra Eutychianos hæreticos, tempore Basilicæ imperatoris circa annum Domini 476 inualescentes, fidem orthodoxam defenderet; tum etiam quod Eusebium Cæsariensem episcopum utrobique plurimum laudet, eumque titulis magno alicui orthodoxo convenientibus exornet, et a suspitione hæreseos Arianae plane eximat; quod utriusque præfationem intuenti prima fronte apparebit. Ipsa vero acta Nicæni concilii tribus tomis comprehensa auctore Gelasio conscripta esse fatetur Photius in Bibliotheca, verbis illis quæ supra tomo secundo Conciliorum ejusdem historice præfixa sunt. Eundem ergo Gelasium Cyzicenum hujus libelli auctorem esse, de quo diu multumque hactenus dubitatum fuit, cum cardinali Baronio libenter concludimus. Verum quicumque tandem auctor hujus libelli fuerit, in doctrina de transsubstantiatione panis et vini in sacramento eucharistiæ ab aliis catholicis scriptoribus non discrepat. Quod enim ait: *Non desinit substantia vel natura panis et vini, intelligendum est de natura et essentia accidentium.* Frequens enim est ut communi usu dicendi substantia pro natura et essentia accipiat. Ita expl. cat. hunc locum Bellarminus lib. II de Sacramento eucharistiæ, cap. 27; Baronius anno Christi 436, num. 10 et sequent. Ante victoriam ergo triumphantem Lutherani hæretici, qui ex hoc loco doctrinam orthodoxam de transsubstantiatione panis et vini in sacramento eucharistiæ eversam esse jactant. Reliqua quæ per calumniam obijciunt Gelasio pontifici, partim refutavimus supra verbis *Hujus temporibus inventi* (Col. 9, n. 1. °), partim infra diluimus in tomo Gelasii de Anathematis Vinculo. De scriptis Gelasii vide Possevinum in Apparatu sacro, verbo *Gelasius*. Exstat apologia Gelasii adversus Andromachum senatorum cæterosque Romanos qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituebant. Quam, ex Baronii Annalibus acceptam, lectio infra exhibendam esse putavimus. Sev. Bixius.

(1) Cod. Luc. 490, amator pauperum, et cleri, etc.

(2) Idem, et iterum misit, et damnavit.

(3) Idem, poenitens.

(4) In eodem cod. secundum humanitatem primæ

sedis Ecclesiæ deest.

(5) In eodem cod. qui hodie... continentur deest.

(6) Idem cod., sermone multas. Sub ejus, etc.

(7) In eodem cod. in urbe Roma deest.

GELASII PAPÆ I EPISTOLÆ ET DECRETA.

• EPISTOLA PRIMA.

GELASII PAPÆ I AD EUPHEMIANUM.

Scribit nominem ad sedis apostolicæ communionem se posse admittere qui Acacii nomen non damnaverit. Quare eum hortatur ut quemadmodum Eutychetem reliquosque hæreticos, sic quoque Acacium anathematizet.

Dilectissimo ^b fratri ^c Euphemiano Gelasius.

Quod plene cupimus, atque sincera fidei communionisque catholicæ redintegratione firmari, assertit tua dilectio, quod alteri solus non sufficiat auditus, nisi per litteras spectaverit significantiam provocantem ^a de his quæ circa nos dispensatio divina perficit, ut sic in secundis vicem salutationis impenderem. Non arbitramur vel dilectionem tuam, vel aliquem sic hoc sperare potuisse, ut putaret nos, vel aliquempiam potiorum, quæ sunt gesta referentes, debuisse responsa promereri; quia nimis iudicare: ut arrogans, si de prima sede taliter existimasset. Quod si, ut magis optinamur, quasi sociis, quibus processu Christi munere delegatum est, apostolicam sedem institutum sibi noviter sacerdotem præsentibus oportuisse dixisti litteris indicare. Fuit quondam ecclesiastica vetus hæc regula apud patres nostros, quibus una catholica apostolicæque communitio ab omni prævaricatorum libera pollutione constabat. Nunc autem cum societatem præferas malitis extraneam, quam ad beati Petri purum redire libitatumque consortium: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena (Psal. cxxxvi)?* Quomodo dispositionis apostolicæ antiqua sedera præbeamus hominibus communionis extraneæ? Quemadmodum vobis ordinationem renuntiatura est, cui vestro etiam testimonio ^d hæreticos damnatos præponitis? Dicit forsitan tua dilectio,

^a Hæc est secunda epistola Gelasii, responsoria illius qua Euphemius Constantinopolitanus episcopus communionem catholicam sibi negatam extorquere frustra conatus est. Euphemius orthodoxam quidem fidem profitebatur; sed quia nomen Acacii prædecessoris sui ab Ecclesia Romana damnati e diptychis, prout Felix papa monuerat, necdum expunxerat, catholicæ Ecclesiæ communionis indignus erat. Ut Gelasium in locum Felicis subrogatum accepit Euphemius, more majorum scripsit quidem epis olam fidei suæ confessoriam, ut communicatorias litteras impetraret; sed Gelasius reddidit tantam illi, quæ non exstat, epistolam communicatoriam, qua eum admonuit se frustra de obtinenda Ecclesiæ catholicæ communitioe agere antequam nomen Acacii et sacris tabulis abstulerit penitusque eraserit. Quâ occasione, cum Euphemius alla legatione, alias ad pontificem

A hæreticos damnatos dici Acacium et Petrum. Cur al. Quod] si fas non est, præsentibus saltem litteris colloquamur? Quia aliter appellamus dominicæ mensæ participes, aliter qui in ejus nobiscum societate dissentiunt: quia ipse Dominus alio modo verba faciebat, a sua prædicatione discretis; alio discipulis regni cælestis secreta pandebat. Consequenter quæ apostoli non ita a suo collegio separatis, quemadmodum fidei domesticis, consortibusque loquebantur. Sed ait dilectio tua, tantum circa me rese caritatis habuisse, ut non solum ad scribendum fueris contentus, sed affatus audire. Legisti sententiam: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei (Rom. x)*; illud scilicet verbum, quod confessioni beati apostoli Petri portas inferni nunquam prævalituras esse promisit (*Matth. xvi*). Atque ideo rationabiliter existimasti, quia fidelis Deus in verbis suis, non nisi aliquid tale promisisset instituire, veram sponsonis suæ promissionem impleteret. Ait denique tua dilectio, nos divinæ providentiæ gratia, quod ille monstraverit, sanctarum ecclesiarum non debere caritatem, quia me in pontificali sede locaverit non indigentem, sicut ait, doceri; sed latendentem omnia necessaria ad ecclesiastici corporis unitatem. Ego quidem sum omnium hominum minimus, satis immeritus ad tantæ sedis officium, nisi quod superna gratia semper operatur magna de parvis. Quid enim de me sentiam cum hoc ipse de se magister gentium testetur, qui se ultimum et non dignum vocari apostolum profitetur (*I Cor. xv*)? Verumtamen, ut ad dilectionis tuæ verba redeamus, si veraciter assecutus es hæc divinitus mihi fuisse collata, quæ et profecto quæcumque sunt bona, dona sunt Dei: sequere ergo hortamenta non indigentis doceri, et se-

dedisset litteras ejusdem argumenti cum poteribus, pontifex priori sententia et epistolæ inhaerens, hanc secundam ad eundem Euphemium epistolam rescripsit antro pontificatus sui primo: poterat enim uno eodemque spatio binostri Euphemius una [F. una] litteras Constantinopoli Romanæ misisse, et responsorias suarum inde vicissim recepisse. Sev. Binius.

^b Non exhorruisse orthodoxos interdum vocari fratres Christianos etiam a communionis extorres, hoc aliusque pluribus exemplis demonstrari potest: compagine enim humanæ naturæ et nominis Christiani, licet non fidei orthodoxæ, neque catholicæ conjunctione, ejusmodi nomenclatura aliquando a Patribus unitata reperitur. Barenius an. 492, num. 10. Sev. Binius.

^c Id est, reddens certiozem eum, qui ante litteris provocaverat. Sev. Binius.

^a Alias Euphemio episcopo Constantinopolitano, de quo Marcellinus comes in chronico, Liberatus cap. 18. Evagr. l. 5, cap. 23. Nicephor. lib. 16, cap. 19.

^b Scholion ms. in cod. Bellov., *Hæreticos damnatos dicit Acacium et Petrum.* HARDUIN.

cundum supernam dispositionem universa cunctaque inspicientis quæ ad Ecclesiarum pertinent unitatem, et adversus diabolum conturbatorem veræ pacis atque compagis, ut asseris fortiter resistentis. Si ergo de me ista pronuntias, aut sectanda tibi sunt quæ a Christo, ut perhibes, constituta sunt; aut palam te, quod absit, Christi dispositionibus obviare depromis, aut ad veniam [al. venam] luxuriæ de me cognosceris ista jactare. Sed consequenter adactis, condescendibilem me et optima dispositione revocare posse concordiam. Proinde, quoniam isto verbo frequenter utimini, quid sibi velit, exploreum. Optima enim illa est Ecclesiæ catholicæ atque apostolicæ dispositio, ad meliora proficiendo condescendere, non ad inferiora descendendo deflere. Cum autem dicitis condescendere nos debere vobiscum, interim jam vos aut descendere, aut descendi-se monstratis. Unde, quæso, vel quo ista descensio est? Utique ex superiori quodam loco ad inferiora quæque deponito, a catholica [al. depositio. A catholica] apostolicæque communione ad hæreticam damnatamque præfapsos vos videtis, cognoscitis, non negatis: et non solum vos in infimis jacere delectat, sed etiam in superiore manentes sede vultis impelli. Condescendere nos vobiscum invitatis ad ima de summis, nos coascendere vos nobiscum rogamus ad summa de imis. Nunc igitur sub respectu illius excel-æ justitiæ judicat genus humanum, quis nostrum debeat alteri obedire. An dicitis, ut cætera nunc omittam, descendit Dominus ipse de coelo. Descendit plane, sed ut hominem ab errore liberaret, non ut ejus misceretur errori. Nonne ipse præmonuit ut qui in lecto consistere, non descenderent, nec de ea quæ in domo videntur esse tollenda (Matth. xxiv)? Nonne pro omnibus Apostolus (I Cor. 1, 5) clamat unus, qui plus omnibus laboravit, cum de custodia veritatis ageretur, quibus nec ad horam cessinus subjectionis gratia, ut veritas Evangelii permaneret apud vos? Videtis cœlestem magistrum condescendere noxiis recusantem? Postremo faciamus aliquem corruisse, ad quem benignissime subvenandum paululum quispiam velit inflecti. Ergo, ut erigatur jacens, miserantem convenit inclinari, non ut cum eodem præcipitetur in foveam. Igitur per litteras quas per Sinclitium diaconem destina-^Dstis, de his quos baptizavit, quos ordinavit Acacius, majorum traditione confectam et veram, præcipue religiosæ sollicitudini congruam præbamus sine difficultate medicinam. Quo nos vultis ultra descendere? Quid facitis? Quid verècundamini verbis exprimere quod corde gestatis? Ipsa vos saltem verècundia, quod nonnuquam dicit, debeat commovere: An forsitan, ut hæreticorum damnatorumque et his vel eorum successoribus communicantium nomina consentiamus admitti? Hec non est condescendere ad subveniendum, sed evidenter in inferna demergi. Parcite, quæso, et nobis et vobis. Quod si curam vestri adeo non habetis, date veniam nobis. Dolere et flere possumus et

A debemus: in hæc abrupta deduci nec possumus, nec debemus, qui, præstante Deo nostro, sinceram puramque paternæ traditionis fidem communionemque retinere, et ab omni prævaricatorum contagione discretam, etiam intentato periculo mortis, optamus, eligentes (si velit Deus) quælibet illa perferri, quam causas incidere damnationis æternæ. Date, inquam, veniam, si tamen cum vos propter amorem cujuslibet hominis vel timorem hæc libenter incurritis, nos propter amorem Dei et timorem gehennæ talia refutamus. Nec vos credatis, dissimulando causas atque personas, cujuslibet amicitias posse subrepere? quia neque vos ita subiles estis, qui non possitis intelligi: et nos, præstante Deo nostro, non reperitis incautos. Nonne missis huc sæpe litteris indicatis, cum cæteris hæreticis vos Eutycheu quoque respere? Hoc si verum est, aut eos qui communicaverunt Eutychetis successoribus pariter abdicare, aut aliorum quoque hæreticorum successoribus communicantes, admittite. Sed Acacius, inquis, nihil contra fidem, sicut Eutyches, et successor ejus, legitur ubicunque dixisse; quasi non sit detrius, et non ignorasse veritatem et tamen communicasse veritatis inimicis. Si enim, cum aliquis recte sapiens de fide catholica communitet illis hæreticis, inter quos Eutychetem posuistis, vel successoribus eorum, non est fas eos inter catholicorum altaria nominare: ita ergone illius Eutychetis successoribus communicando, simili sorte tenetur obnoxius? De talibus quippe convenienter dicitur: *Descendant in infernum viventes* (Psal. Lxv), qui dum illa vita qua justus vivit (Rom. 1), vera atque catholica putantur vivere, repente aut in prona pravitate, aut in hæreticæ communionis inferna vergunt. Ecce quales Christo dicitis esse præponendos, cum ille nec animas nostras sibi nec præcipiat anteponi. Ino et adhuc quæritis quando fuerit damnatus Acacius, quasi revera, etiamsi eum nullus ante damnasset, non debuerit orthodoxæ et apostolicæ communionis, cujus prævaricator exstitit et desertor, participatione secludi; acut etiam quilibet qui fuerit ante catholicus, cuicunque hæresi communicans, merito judicatur a nostra societate removendus; aut in tali sorte defunctus, inter catholicorum nomina nullatenus computari. Miramur tamen quomodo ista profertis, hoc est et synodum Chalcedonensem vos suscipere pro fide catholica profiteamini; et eos quos damnavit, sectantium communicatores, non particulariter generaliterque putetis fuisse damnatos. Ostendite ergo quæ synodus in unaquaque hæresi cum erroribus successoribus eorum his communicantes simulque omnes non damnet et complices. Itaque ille vester Acacius, qui Eutychanis hæreticis detestabili communione factus est particeps, ab eadem synodo sine dubitatione damnatus est, quæ et Eutychem Dioscorumque cum successoribus eorum hisque communicantibus synodico tenore prostravit.

¹ forte rectius, *At dicitis*. HARDUIN.

Sic sequaces quoque eorum, Timotheum Petrumque simili definitione deiecit. Proinde si ea quæ in synodo Chalcedonensi pro fide et communione catholica lege apostolica definita sunt, vere certeque sectamini, sicut vestra professione multiplici continetur; aut successores ab illa synodo damnatorum hisque communicantes abjicite; aut, si istos admittitis, ea quæ in illa synodo pro fide et communione catholica et apostolica sunt peracta, non solum falso vos retinere perpenditis, sed insuper labefactare conamini, et in Eutychnianam hæresim sine retractatione reciditis, meritoque a catholicis probamini esse vitandi: quia ut talem pestilentiam perpetuo possemus evadere, ea quæ contra ipsam ab ea congregatione sanctorum Patrum salubriter decreta leguntur, nullatenus mutilanda, non solum sedis apostolicæ præsules, sed etiam Orientalium regionum catholici censuere pontifices. An Petrum dicitis fuisse purgatum, cui communicavit Acacius? Veris assertionibus edocete, hoc ostendite, hoc probate, quibus ille modis, quibus ille regulis ab Eutychniana fuerit professione vel communione mundatus: ut cum id nihilominus evidenti rerum claruerit demonstratione convictum, palam aperteque possitis advertere, aut vos debere cedere veritati, aut adversus hanc manifesta dimicatione confligere. Nec vobis blandiamini, quia fidem catholicam profiteremini vos tenere, quia Eutychnetis nomen ademistis, quia ea veluti prædicare videamini, quæ orthodoxa prædicavit antiquitas. Clamat enim nobis illa evangelica sententia: *Aut facite arborem bonam, et fructus ejus bonos; aut facite arborem malam et fructus ejus malos: a fructibus enim arbor cognoscitur (Matth. xii)*: id est, si voce, si fide, si professione catholica et apostolica fideliter veraciterque gloriamini, hujus et communionem recipite. Si vero hæreticorum, scilicet damnatorum, vel his aut successoribus eorum communicantium, communio vobis placet, quid statis? quid circumspicitis? simul et eorum aperte manifesteque, remotis obstaculis, dogma defendite. Quid enim juvat? imo et satis gravat, dictis polliceri quod factis negatur; ut non solum ipsa per se hæresis Eutychniana, quam sit funesta Christiano sacramento, possitis agnoscere, sed quanta et quam gravia hæresis ista in sui definitione contineat. Ecce ad quæ nos præcipita descendere provocatis, atque ad quæ nos vitæ æternæ pericula cupitis inclinare. Hoc descensu salvare est negotante, an cum languente consumi? Hæc erit optima dispositio illius quam memoras reparandæ concordie, an illa potius, ut rejectis contagis perfidorum, integra fide, sincera sui communione potatur communio catholica atque apostolica, ne hæreticorum tabe depulsa, intemeratam suæ fidei confessionem nitatur astruere, atque invicem sibiinet congruentis orthodoxæ professionis communionisque sit unitas? Hanc (sicut dilectionis tuæ litteræ cohortantur) meis quoque temporibus custodiri, qua valeo

A proces depono, quæ per tot annos ab illis Patribus gloriosis, illibata intactaque servata est. Hæc enim est, sicut ipse dicit, quam Deus noster de omnibus bene futuram, et secundum suam veritatem et regulam gubernandam, et præscius ante constituit, et singulis quibusque temporibus sua dispositione convenienter aptavit. Hæc est voluntas Dei, cujus tu ingeris mentionem, quam ego quoque pro meo modulo, quem Dominus donare dignatur, cupio prorsus implere, ut non reus de hujus talenti celestis diminutione reperiar: sed in hoc talento (sicut ipse quoque non admonet) incrementum Christi gratia postulo contemni, et autum prorsus incidere detrimentum. Hinc est quod prioribus dilectionis tuæ litteris, sicut tua quoque pagina designavit, pro vestra sumpsi salute tristitiam, ubi comperi quod erat vobis noxium, et quod veræ paci contrarium repari. Contristatur enim Apostolus (*II Cor. vii*) de errore deviantium, et lætitiâ recipit de eisdem sua prædicatione correctis. Si autem tua caritas, ut dixit, nescio quorum necessitate constringitur, quod (pace tua dixerim) sacerdos pro veritate promenda nec facere deberet omnino nec dicere; ignoscat nobis hominibus timidissimis, si coarctante nos terribili et divini judicii graudi necessitate constringimur, sicut qualescunque nostris Christi decet, animas nostras ponere pro veritate salvandas, quam eas lucrari velle veritatis diminutione perdendas, ut non dicam, contra fidem libit: cuiuslibet abdicandas. Istæ mihi sunt (quas dilectio tua commendat) certæ fidei perpetuæ cum eo, quicumque voluerit, in Christi visceribus amicitie. Hic non tam optamus præponi aliis, sicut prædicis, quam cum fidelibus cunctis sanctum et Deo placitum habere consortium. Hæc mihi (quam mandat dilectio tua) pax solida, inconversa, et perennis; hoc unum vinculum (sicut etiam ipse desideras) salutem quicumque uniiri possit Ecclesia. Hoc quibus est creditum (sicut et ipse deprecari) protectio divini perficiat. Hæc est, quæ Deus est, caritas (*I Joan. iv*), quam poscis *de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (I Tim. i)*. Quomodo ergo *de corde puro*, si hæreticorum fuerit participatione polluta? Quomodo *conscientia bona*, si malorum fuerit confusione permixta? Quomodo *fide non ficta*, si fuerit mixta cum perfidis? Quæ si prudentia tua (sicut eam præcavimus) diligenter advertat, perspicit apostolicam sedem, non vitare pacem, sed hæreticorum damnatorumque vitare vestigia [at. contagia]. Quæ etiam vos rationabiliter intuentes, creditis commpendum populum Constantinopolitanum, non permittere submoveri nomine perfidorum. Quisnam hoc in Ecclesia Dei, quæso te, possit audire, cum utique pastorem sequi grex debeat ad pascua salutaria revocantem, non per devia gregem pastor errantem? Dic mihi, rogo te, grex pro te, an tu pro grege redditurus es rationem? Certè si vobis hoc placet, multo magis causa est nobis justior, qui populum Romanum a fide illa

¹ Forte potius animas. HARDUIN.

² Forte commoendum; in Bellov., opponendum. HARDUIN.

sua, laudabili majorum traditione percepta, declinare A non sinentem nos penitus libenter audivimus, si vos Constantinopolitanam plebem, ab hæretica communione discedere recusatam, non vultis offendere.

Sed nos dictis debere dirigere qui eam valeant mitigare. Quomodo me audita est, quem videtur habere suspectum, si præsules suos despiciat admonentes? Nonne ipsis apostolis est præceptum in aliquibus regionibus verbi prædicatione non uti, his quippe in quibus non fuerant audiendi? Veniemus, frater Euphemiane, sine dubitatione, veniemus ad illud pavendum tribunal Christi (ut taceam ¹ quæ ex hoc sit metuenda vindicta), circumstantibus illis à quibus fides ipsa ² est. Non illic iudicationibus, non dilationibus, non ³ inclusionibus est agendum; sed manifestissime comprobandum utrum beati Petri gloriosa confessio eniquam eorum quos regendos accepit, quidquam subtraxerit ad salutem; an eam auscultare nolens, etiam cum suo periculo rebellis ⁴ exstiterit obatinata pernicies? Ibi certe dilucidabitur utrum ego (sicut putatis) acerbus, asper, et nimis durus, difficilisque sim vobis, qui cum ratione vestram salutem parturio, qui clamo: Etiam si austerum videtur antidotum, accipite, quasso, bibite, vivite, nolite moriamini; an vos, qui a noxiis prohibiti, medicos ducitis execrandos, imò qui vultis vobiscum medicos ægrotare, quam vos recipere ⁵ sanitatem. Et alia manu: Dominus te incolumem custodiat.

• EPISTOLA II.

AD LAURENTIUM DE LIGNIDO EPISCOPUM.

Ad pontificatum assumptus de more Romanæ Ecclesiæ fidei formulam, quam omnes proficere teneantur, præscribit.

In prolixitate epistolæ dilectionis tuæ magno nos gaudio repleti in ea parte in qua dictum est quod in Thessalonicensibus Ecclesia, vel in aliis similiter recitata epistola prædecessoris nostri de excessibus Acncii, cuncti eidem anathema dixerint, nec quicquam communioni prævaricatori sese miscuerit. Unde quia nos admones dilectione fraterna, ut velut medicinam quamdam fidei episcopis per Illyricum, vel aliis ministrare debeamus, quanquam hoc copiosissime factum sit a beata recordationis prædecessore nostro; et quia mos est Romanæ Ecclesiæ sacerdoti noviter constituto formam fidei suæ ad sancta Ecclesiæ prærogare, hæc eadem compendiosa nimis brevitate studui renovare, ut sub qua fide vivendum sit, secundum statuta Patrum, in hanc nostram epistolam propter brevitatem sine fastidio lector agnoscat.

¹ Hæc epistola circularis est et encyclica ad omnes episcopos Macedoniæ anno I pontificatus Gelasii scripta, ea occasione quod episcopus Thessalonicensis totius Macedoniæ provinciæ metropolitanus (ut constat infra ex epist. 9 ad Dardan. et Illyr. episc.), Acacianis modo turpiter adhæreret, qui alias contra

Constemur ergo Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum ante omnia quidem sæcula, sine principio, ex Patre natum secundum deitatem; in novissimis autem diebus de sanctissima Virgine Maria eundem incarnatum et perfectum hominem ex anima rationali et corporis susceptione homousion Patri secundum deitatem, et homousion nobis secundum humanitatem. Quorum enim naturarum perfectarum unitas facta est ineffabiliter, propter quod unum Christum eundem Filium Dei et hominis unigenitum a Patre, et primogenitum ex mortuis constemur; scientes quod quidem coeternus sit suo Patri secundum divinitatem, secundum quam opifex est omnium, et dignatus est post consensionem sanctissimæ Virginis, cum dixit ad angelum: **E** *Eccc ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum (Luc. 1).* Ineffabiliter sibi ex ipsa ædificavit templum, et sibi univit, quod non coeternum de sua substantia e caelo detulit corpus, sed ex massa nostræ substantiæ, hoc est ex virgine hoc accipiens, et sibi uniens, non Deus Verbum in carnem versus est; neque ut phantasma apparens, sed inconvertibiliter et incommutabiliter suam conservavit essentiam primitias naturæ nostræ suscipiens, sibi univit. Nam principium Deus Verbum has nostræ naturæ primitias multa sibi bonitate unire dignatus est, qui non permixtus, sed in utriusque substantia unus et ipse visus, secundum quod scriptum est: *Solvite templum istud, et in tribus diebus resuscitabo illud (Joan. 1).* Solvitur enim Christus Jesus, secundum meram substantiam quam suscepit, et solum suscitatur propriam templum: hoc ipse secundum divinam substantiam, secundum quam et omnium artifex est. Nunquam autem post resurrectionem unitatis nostræ naturæ discessit a proprio templo, nec discedere potest propter ineffabilem suam benignitatem, sed est ipse Dominus Jesus Christus et passibilis, et impassibilis: passibilis secundum humanitatem, impassibilis secundum divinitatem. Suscitavit igitur suum templum Deus Verbum, et in se naturæ nostræ resurrectionem et renovationem operatus est, et hanc Dominus Christus noster Deus, postquam resurrexit a mortuis, discipulis suis ostendebat dicens: *Palpate me, et videte quoniam spiritus carnem et ossa non habet, quemadmodum me videtis habere (Luc. xxiv);* non dixit, quemadmodum me dicitis esse, sed *habere*, ut et qui habet, et qui habetur considerans, non permutationem, non conversionem, non mutationem, sed unitatem factam respicias. Propterea, et fixuras clavorum, et fixationem lanceæ demonstravit, et cum discipulis manducavit, ut per omnia resurrectionem

oborja schismata inter Orientales et Romanum pontificem, sedi apostolicæ firmiter inhærere, ejusque patrocinium suscipere consuevisset. Ut ergo reliquos ejus provinciæ episcopos in officio catholice et apostolice communionis contineret, ad ejusdem provinciæ antistes has circulares litteras dedit. Sev. BINUS.

¹ Cod. capituli Veronen., quia et hic.

² Id. cod., defensa est.

³ Id. cod., illusionibus.

⁴ Id. cod., existeret.

⁵ Al., salutem. HARDUIN.

nostræ naturæ in se renovatam doceret; et quia secundum beatam divinitatis substantiam inconvertibilis, incommutabilis, impassibilis, immortalis, nullius indigens, perficiens omnes passiones, se permisit proprio inferri templo, quod virtute propria suscitavit, et per propriam perfectionem templi sui renovationem nostræ naturæ operatus est. Qui autem dicunt subtilem hominem Christum, aut passibilem Deum, aut in carne versum, aut non cognitum habuisse corpus, aut de cælo hoc detulisse, aut phantasma esse, aut mortalem dicentes, Deum Verbum indignasse ut a Patre suscitaretur, aut sine animâ corpus, aut sine sensu hominem suscepisse, aut duas substantias Christi, secundum permutationem confusas, unam factam fuisse substantiam, et non confidentes Dominum nostrum Jesum Christum duas esse naturas inconfusas, unam autem personam, secundum quod unus Christus, unus idem Filius, istos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hæc ergo sunt, frater dilectissime, quas pro antidoto non debere mittere flagitati, quod nullum amarum, neque dulce noxium videndum refugite, nam et de nostræ conventu disposueramus quosdam dirigere, si ratio id temporis fieri permisisset: quod facere credimus opportune, cum illarum partium correctio ad nos, juvante Domino, legatione plenissima, sicut confidimus fuerit nuntiata. Sperantes etiam de Dei nostri misericordia, ut huic prædicationi nostræ clementissimus et Christianissimus imperator unanimitatem suam auxiliumque conjungat, quatenus pro fide qua pœllat, in illis regionibus coerceat, quin suis questionibus, et secundum elementa mundi, sicut vas electionis ante prædixit, superflua vanaque concinant, nolentes contineri salutariis disciplinis: sed vos, sicut ait idem apostolus, *non ita didicistis, Christum (Coloss. ii)*, si tamen illum audistis, et in illo docti estis, sicut est veritas in Jesum, quam utique ille apprehendere poterit qui orthodoxorum Patrum, sicut jam sæpe dictum est, observaverit inscripta. Deus te incolumem custodiat, frater carissime.

RESCRIPTUM

EPISCOPORUM DARDANIÆ AD GELASIVM PAPAN.

Gratias agunt quod ipsos monuerit a quibus cavendum sit; et cupere ipsos ab apostolica sede visitari scribunt.

Domino sancto apostolo [*at. apostolico*] et beatissimo patri patrum Gelasio papæ urbis Romæ, humilicis episcopi Dardaniæ.

Saluberrima apostolatus vestri præcepta Tryphone viro religioso filio nostro deferente, qua oportet devotione suscepimus, et maximas Deo omnipotenti, et beatitudini vestræ referimus gratias, quod nos pastoralis administratione et evangelica doctrina visitare Ji-

^a Duabus epistolis admonuit Gelasius pontifex episcopus Dardaniæ, ut Eutychnorum communionem sedulo vitarent. Priorem (quæ excidit) misit per Tryphonem; ad quam præcedens epistola ab episco-

¹ Edit. Rom. melius habet *connitum*

gnatus es, domine sancte apostolicæ et beatissimo pater patrum. Desiderii enim et voti nostri est jussionibus vestris in omnibus obedire, et quemadmodum a patribus nostris accepimus, sedis apostolicæ, quæ vitæ et meritibus vestris delata est, præcepta intemerate servare, atque religionem orthodoxam, cuius estis prædicatores, fidei et inculpata devotione, prout nostræ rusticitatis sensus patitur, custodire. Eutychnis enim vel Petri Acaciique et omnium sectatorum ejus atque consortium, velut quædam pestifera contagia, ante vestram quoque vitam jussionem, et multo magis nunc post admonitionem sedis apostolicæ, et ab eadem nos pollutione necesse est abstinere: et si qui alii ejusdem Eutychnis sectam, vel Petri et Acacii, aut secuti sunt aut sequentur, vel eorumdem sese complicitibus atque consortibus astimant immiscendos, et a nobis, qui sedi apostolicæ secundum divina præcepta et Patrum statuta inculpate servire desideramus, omni ratione vitandi sunt. Et si qui forte prava intentione (quod neque arbitramur neque optamus) a sede apostolica se crediderint segregandos, ab eorum nos alienos esse consortio prostemur; quoniam, ut dictum est, Patrum in omnibus custodientes præcepta, et inviolabilia sacrosanctorum canonum instituta sectantes, apostolice et singulari illi sedi vestræ communi fide et devotione parere contendimus. Et quoniam suggerendi fomitem nobis pro insita sibi benignitate beatitudo vestra concessit, aliqua memorato Tryphoni viro religioso filio nostro, præceptorum vestrorum portitori, suggerenda mandavimus. Et ut suggestionem ejus, quantum arbitramur justam et rationabilem pro supplicatione nostra libentis animo apostolicus vester dignetur admittere, justis precibus exoramus (quod supplicatio nostra mereatur effectum) unum ex angelica sede vestra eum sæpe dicto viro religioso ad nos usque præcepte destinare, ut sub ejus presentis quæ fides orthodoxa, et vestræ jussionis sinceritas postulat, ordinentur. *Et subscriptio.*

Joannes episcopus sacrosanctæ Ecclesiæ Scopiæ metropolitana civitatis huic rescripto a nobis dato consentiens, ad omnia quæ superius continentur manu propria subscripsi.

Bonus episcopus ut supra subscripsi.

D Samuel episcopus ut supra subscripsi.

Verianus episcopus per Valentinum archidiaconum ut supra subscripsi.

Faustinus episcopus ut supra subscripsi.

Ursinus episcopus ut supra subscripsi.

Æ EPISTOLA III.

AD EPISCOPOS DARDANIÆ.

Nuntiat se pontificem electum; catholicæ fidei libellum

pis Dardaniæ rescripta fuit. Posteriorem hanc ejusdem argumenti misit per Ursicinum, prout ipsi petiverant. Encyclicam et circularem fuisse patet ex verbis epistolæ in fine. Ex eo quod ab initio Euty-

transmittit, hortaturque ut cum Eutychianis non communicent, et muneri pastorali invigilent.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius episcopus.

Ubi primum respirare fas est a continuorum tempestate bellorum, quæ in illis provinciis, vel in istis temporibus qualitas incessanter exercuit, cunctos per Dardaniam Domini sacerdotes fraternæ sollicitudinis caritate duximus alloquendos : primum quia regimen apostolicæ sedis adepti, strepitu publico, sicut dictum est, retardante, commissum nobis sacræ dispensationis officium, propriis, ut mos erat, litteris¹ nequimus indicare, quo vestra fraternitas de communionis Domini nobiscum munere gratuletur. Deinde, ut post tantas acerbitates incommoditatesque mundanas, qualiter invicem valeremus, mutuus sermo depromeret; postremo si qua de ecclesiasticis referenda sunt causis, quæ propter insidias perpetui hostis, pastorali sunt jugiter circumspectanda vigilantia, significationibus panderemus alternis. His igitur incitati per fratrem et coepiscopum nostrum Ursicinum præsentia dirigere scripta curavimus, præeunte gratia salutationis, orantes ut magnanimiter auxilio Domini tolerando rerum transeuntium vastitatem, magis esse debeamus attentis, ne, quod absit, perpetuæ subeamus vitæ dispendium. Proindeque catholicæ veritatis poscit utilitas præcavenda, dilectio vestra paulisper advertat. Apud Græcos, quibus multas hæreses abundare non dubium est, jam ante annos fere quadraginta et quinque de Domini nostri et Salvatoris incarnatione nata conquestio est : Eutychæ quondam presbytero Constantinopolitano in blasphemias proruente, per quas diceret unam tantummodo, id est, solam Divinitatis naturam, sive substantiam in Domino Jesu Christo credere nos debere, susceptæ carnis veritate prorsus abolita : quod nique improbum commentum Marcionistis, Manichæisque conjunctum, totum sine dubio salutis nostræ solveret sacramentum; siquidem quantum et Scripturæ venerabilis dicit auctoritas, et majorum testatur doctrina nostrorum, redemptorem mundi Deum, totum simul Deum, totumque hominem ex Maria Virgine fuisse progenitum. Et huic mundo certum est exstitisse conspicuum, sic passum, atque resurrexisse constat a mortuis. Itaque quadraginta diebus fuisse cum discipulis conversatum, in cælum ascendisse, plena luce sit clarum, eoque modo dictum, ad iudicium, angelo testante, venturum, ut et Filius hominis, quem beatus Stephanus martyr a dextris virtutis Dei vidit astantem, manifestus appareat, et quem compunxerunt persecutores ejus, aspiciant : quod nimirum sine carnis humanæ non potest constare materia, cujus assumptio glorificata est deitate, non prorsus absumpta. Unde et beatus apostolus Joannes dicit : *Qui negat Christum in carne venisse, hic est antichristus (Joan. II)*; et glorio-

chianæ hæreseos, quæ detecta fuit anno 418 hoc loco enumeret annos 45, apparet eam anni pontificatus

¹ Edit. Rom., nequimus.

A sus apostolus Paulus qualem hodie credere debeamus Dominum nostrum Jesum Christum palam professus est, dicens : *In quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. II)*, quod brevi capitulo simul Arianam pestem, et hanc quam diximus Eutychianam cœlesti prædicatione subvertit, quia et homo nihilominus est, ubi omnis pleneque Divinitas habitare perhibetur, et corporaliter exprimendo, in veritate persistere nostri corporis approbatur.

Super autem his frequenter ab apostolica sede, et per beatæ memoriæ sanctum Leonem, et per successores ejus certum est, Græcos fuisse convictos, sicut ipsorum chartis quas apud nos habemus, sine ambiguitate monstratur. Nunc vero quamvis ipsam pestilentiam non audeant prosterni, eos tamen qui talibus communicaverint, meritoque secundum Chalcedonensis decreti concilii ab apostolica sede damnati sunt, obstinatique in eadem damnatione defuncti, pernicioso furore defendunt, et eorum recitationem Ecclesiæ catholicæ moliuntur ingerere. Quod utique, quod absit, receptis, etiam contagium pravitalis, cui se communionem sociarunt, consequenter incurritur, quemadmodum (quod Dominus avertat!) si Ari vel cujuslibet hæretici ad ecclesiasticam recitationem nomen admittitur, simul et consortium detestabilis erroris assumitur. Unde quia errorem quidem fatentur, sed ea sibi putant communionem catholicam conditione laxandam, ut nomina eorum qui prævaricati sunt illis in ecclesia recitare sit licitum, et non tam ipsi corrigere quam sinceritatem catholicam inficere nitantur contagio perfidorum; dilectionem vestram fraternæ caritatis affectu non destitimus admonere, ut si qui talia seminantes ad vestras regiones forte pervenerint, modis omnibus excludantur, vobisque cum sede beati apostoli Petri, sicut a patribus nostris est tradita illibata communio atque ex omni parte inconvulsa perduret. Certe si quis aures vestras de hac crediderit subreptione pulsandas, sicut licitudine pastorali ad nos quam citius referre properetis, ut communi studio, catholicoque tractate, pro domo unius Domini cuncti catholici confruant sacerdotes; ut quæ orthodoxæ definitioni competunt, intemerata serventur; et quatenus errantibus debeat subveniri, rationabili deliberatione noscatur. Hæc autem vestra dilectio etiam ad contiguas sibi quasque provincias vicinosque pontifices prudenter faciat pervenire, ut Ecclesiarum præsules, universæ veritatis instructione precepta, mortiferam declinare valeant falsitatem. *Et subscriptio* : Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi.

EPISTOLA IIIbis.

BEATI PAPÆ GELASHII AD NATALEM ABBATEM.

Dilectissimo filio Natali abbati Gelasius episcopus. Quamvis pro beati Petri apostoli moderamine divinitus instituto, omni sedis eius vicarii cunctis sunt

Gelasii primo scriptam esse. Sev. Bixur

ecclesijs debitores, ad fratres, et coepiscopos meos per Dardaniam constitutos competentia scripta de-
 Jerimus, antiquæ fidei communionisque traxerunt
 subsecuentes, ut cavere valeant contagia perfidorum,
 et nobiscum illibatum tenere consortium; tamen
 dilectionem quoque tuam non desistimus deside-
 rantes affari, cujus sollicitudinem de noxiis quibus-
 que vitandis, et in retinendis quæ ad utilitatem
 pertinent Christianam, laudabilem perspeximus esse
 fervorem, ex litteris scilicet quas ad fratrem et
 coepiscopum meum Serenum tua caritas destinavit.
 Proinde collaborandum sibi tua dilectio perpendit
 Evangelio Dei, et æternæ salutis intuitum etiam
 adversantia quæque tolerando constanter; ut nullum
 subeat, quod ab-est, cœlestis regni dispendium, ad
 quod utique nisi legitime certaveris, non potes per-
 venire. Tanto enim, præstante Domino, nobis est
 instandum vigilandumque, quanto sub ipso sine jam
 mundi vehementior humani generis hostis insistere
 non quiescit. Nihil significamus omissum, quod
 aut correctioni rerum quas in Ecclesijs Orientis se-
 minavit inimicus, Patrum regulis congruentem possit
 adhibere medicinam. Sed quid facimus? quia obdu-
 ratis auribus vocem refugiant veritatis audire, tan-
 taque vis morbi sævientis incubuit, ut secum malint
 salvos quosque lethaliter ægrotare, quam ipsi reci-
 pere sanitatem; nunc inficientes universa quæ ipso-
 rum chartis, ipsorum subscriptionibus approbamus;
 nunc cum manifesta rerum fuerint luce convicii,
 palam aperteque fatentes errorem, nolle se tamen
 reverti ad viam puræ confessionis communionisque
 restantur; sed nos potius expectant suis præva-
 ricatoribus implicari. Quapropter, largiente Christi
 gratia, magnis studiis est agendum, ut quia de vita
 perpetua vel amittenda res agitur vel tenenda de-

^a Quod aut aut patrum regulis. Sic Maffei-
 us. Sed cum incommodum sit secundum aut, redundare
 vixit videtur et primum.

Deest apud Maffei-um præpositio ab.

Cum Theodoricus Gothorum rex, post Odoacrem
 regem Herulorum devictum et occisum, una cum
 Ravenna integra Italia potitus esset, bello diurno
 fatigatus ad Anastasium imperatorem Constantinopoli
 degentem, duos hosce legatos Faustum magistrum
 officiorum, et Irenæum ablegavit, qui ad obtentum
 Italiæ regnum rectius stabilendum, pacem sibi con-
 cedi peterent et impetrarent. Hac occasione Gela-
 sius papa, anno pontificatus sui 2, alteri legatorum
 Faustus officiorum magistro causam illam quæ cum
 Euphemio Constantinopolitano adhuc schismatico
 vertebatur, commendavit, ut æquissimis jussionibus
 Ecclesiæ Romanæ obtemperans, ejusdem communi-
 cationem hætenus frustra expetitam conse-
 queretur. Hujus negotii expellendi ratio commissa est
 Faustus ea de causa, quod Euphemius patriarcha,
 Gelasii epistolis duabus admonitus, nomen Acacii et
 tabulis sacris non modo non expunxerat, sed et ejus-
 dem defendendi patrocinium suscepit, atque ea
 quæ solent hæretici et schismatici contra sedem apo-
 stolicam effutiverit; quodque demum, ad conciliandam

maius operam quidem, si aliquos ex illis, operantem
 Domino, salvare possimus; alioquin, sicut ait Apo-
 stolus, te ipsum castum custodi (I Tim. v, 22). Perire
 volentium nitamur declinare perniciem; et, quod
 solum facere debeamus, divinam pro illis exorare
 clementiam, ut respiciant a diaboli laqueis a quo
 capti detinentur ab ipsius voluntate: ut ab obsti-
 natione mortifera respirantes, pestem quam se hu-
 manitus incidisse etiam ipsi sentiunt, inutili vere-
 cundiae languore deposito, ad recuperanda remedia
 sempiterni libero corde respiciant. Illis ergo cog-
 nitis quæ sicut diximus ad regionum vestrarum sunt
 directa pontifices, et ipsi protegente vos Domino
 debetis esse convenienter instructi, et provinciis
 eadem quibusque contiguis fiducialiter prædicare.
 Nihil est enim quod pavere debeamus, cum certum
 sit a cœlesti Præserte non derelinqui quos suæ ver-
 itatis præstitit arma tractare; nec quidquam vilia-
 mus ei ullatenus præferendum, cum ipsas animas
 nostras pro earum nos voluerit salute contemnere.
 Qualiter autem vel proficiat ibidem religionis inte-
 gritas, vel quid forsitan asseratur, sæpius nobis
 vestra dilectio non omitat ostendere; ut necessaria,
 Christo tribuente, subsidia responsis congruentibus
 ministremus.

Subscriptio papæ.

Deus te incolumem custodiat, fili dilectissime.

EPISTOLA IV SEU COMMUNITORIUM

AD FAUSTUM MAGISTRUM FUGIENTEM LEGATIONIS
 OFFICIO CONSTANTINOPOLI.

Acacium jure a sede apostolica damnatum, et in excom-
 municatione mortuum non posse absolvi, et cum illo
 non communicandum.

Ego quoque mente percepi [at. præcepi] Græcos
 in sua obstinatione mansuros, nec cui velut inspera-

contra pontificem Romanum Anastasii imperatoris
 invidiam, in vulgus sparserit ipsum Anastasium im-
 peratorem, neque ab episcopo urbis Romæ, neque a
 Romano senatu recipi, adeoque imperatorem contra
 Urbem et episcopum commoverit. Ne igitur horum
 occasione Romana Ecclesia in discrimen adduceretur,
 atque inter duos hæreticos principes Anastasium
 et Theodoricum arctata, durioribus angustiis preme-
 retur, Fausto officiorum magistro, viro piensissimo,
 tantæ molis negotium credidit, ut cum esset Con-
 stantinopoli, objecta diluerot, tentata destrueret,
 atque sequester pacis existens, Orientalis Ecclesiæ
 cum Occidentali conciliator accederet. Profectus est
 Faustus, gnæviterque susceptum negotium perégit;
 sed non ex sententia, ut erat in optatis, absolvi,
 refragante Euphemio, et majora rixarum fomenta
 in iscentia. Qui et de omnibus quæ cum ipso trans-
 acta erant, datis ad Gelasium litteris eum certiorum
 reddidit. Quibus acceptis Gelasius ad eum rescripsit
 hanc defensionem, qua adversariorum calumnias re-
 fellere posset. Unde non immerito *communitorium*
 nuncupatur, cum eo ipso a pontifice admoneatur,
 quoniam modo calumniantium potulantiam valide re-
 tundere queat. Hæc ex Baronio anno 493, num. 3 et
 sequentibus. Sev. BIXIUS.

¹ In edit., desistimus.

² In edit., ex litteris siquidem.

³ Deest in edit., proinde.

⁴ In edit. recte, ob æternæ, etc.

⁵ In edit., testantes, et infra expectantes.

⁶ Deest in edit. contiguus.

⁷ Sunt qui Festum dicant legi oportere: nec sibi
 Gelasio papa hunc legatum fuisse Constantinopoliam
 a Theodorico rege, sed sub Anastasio Gelasii succes-
 sore. HARDUIN.

tum videri potest, quod est ante [al. in ante] præcognitum. Quapropter¹ non jam propter religionis causas student dispositionibus publicis obviare, sed potius per occasionem legationis regis catholicam fidem moluntur evertere, et tali commento [al. commercio] nituntur sperata præstare. Quid sibi vult autem quod dixerit imperator, a nobis se in religione damnatum, cum super hac parte et decessor meus non solum minime nomen ejus attigerit, sed insuper quando principia adeptus regis potestatis exercuit, in ejus se rescripsit imperii promotione gaudere: et ego nulla ipsius unquam scripta percipiens, honorificis (ut nostis) eum litteris salutare curaverim? Decessores mei, sacerdotes qui prævaricatoribus se communicasse propria voce confessi sunt, a communione apostolica submoverunt. Si isti [al. ita] placet se miscere damnatis, nobis non potest imputari; si ab eis velit abscedere, tanto magis a nobis non potest esse damnatus, sed potius ad gratiam sinceræ communionis admissus. Ad senatum vero pertinet Romanum, ut memor fidei quam a parentibus se susceptisse meminit, contagia vitet communionis externæ, ne a communione hujus sedis apostolicæ (quod absit) reddatur externus. Veniam sibi dari [al. addit debere] proponunt. Legatur, ex quo est religio Christiana, vel certe detur exemplum, in Ecclesia Dei, a quibuslibet pontificibus, ab ipsis apostolis, ab ipso denique Salvatore veniam nisi corrigentibus se fuisse concessam. Auditum autem sub isto cælo nec legitur omnino, nec dicitur, quod eorum voce depromitur: Date nobis ventam, dum tamen nos in errore duremus. Id quoque² pariter [forte leg. pat est] ostendant, qui nobis canones nituntur opponere, quibus hoc canonibus, quibus regulis, qua lectione, quove documento, sive majoribus nostris, sive ab ipsis apostolis (quos potiores merito fuisse non dubium est), seu ab ipso Domino Salvatore, qui iudicaturus creditur vivos et mortuos, sive factum est unquam, vel faciendum esse mandatur. Mortuos suscitasse legimus Christum, in errore mortuos absolvisse non legimus. Et qui certe hoc faciendi solus habuit potestatem, beato Petro principaliter mandat apostolo: *Quæ ligaveris super terram, ligata erunt et in cælis; et quæ solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Mat. xvi). Super terram, inquit; nam in hac ligatione defunctum nusquam dixit absolvi [al. absolvendum]. Quod ergo nunquam factum est, vel mente concipere formidamus, scientes in divino iudicio non posse penitus excusari. Si autem, quod nunc prætendunt, a Romana Ecclesia se sunt divisuri, id jam dudum fecisse monstrantur.³ Euphemium vero mirror, si ignorantiam suam ipse non perspicit, qui dicit Acacium ab uno non potuisse damnari. Itane non perspicit, secundum formam synodi Chalcedonensis, Acacium fuisse damnatum? nec novit eam,

A aut se nosse dissimulat, in qua utique per numerosam sententiam sacerdotum erroris hujus auctores constat fuisse damnatos; sicut in unaquaque hæc si a principio Christianæ religionis et factum fuisse, et fieri, manifesta rerum ratione monstratur, decessoremque meum exsecutorem fuisse veteris constituti, non novæ constitutionis auctorem? Quod non solum præsul apostolico facere licet, sed cuicumque pontifici, ut quoslibet et quemlibet locum, secundum regulam hæreseos ipsius ante damnatæ, a catholica communione discernant. Acacius quippe non fuit novi vel proprii inventor erroris, ut in eum nova scia prodirent [al. procederent], sed alieno farina sua communione se miscuit. Itaque necesse est ut in illam recideret justa lance sententiam, quam cum suis successoribus per convenientiam synodalem susceperat auctor erroris.⁴ Nobis opponunt canones, dum nesciunt quid loquantur. Contra quos hoc ipso venire se produnt, quod primæ sedi, sana rectaque suadenti, parere fugiunt. Ipsi sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen volvere deferri. Ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt; ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius committere iudicium, nec de ejus unquam præceperunt iudicio iudicari, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, cujus potius decreta sequenda mandarunt. In hac ipsa causa Timotheus Alexandrinus, et Petrus Antiochenus, Petrus, Paulus, Joannes, et cæteri, non solum unus, sed plures utique nomen sacerdotii præferentes, sola sedis apostolicæ sunt auctoritate dejecti, cujus rei testis etiam ipse docetur Acacius, qui præceptionis hujus existit exsecutor. Quod utique sicut apostolicam sedem juxta formam synodicam fecisse manifestum est, sic neminem resultare potuisse certissimum. Hoc igitur modo recidens in consortium damnatorum, est damnatus Acacius, qui eorum damnationem, antequam prævaricator existeret, fuerat exsecutus. Nobis ausi sunt facere canonum mentionem, contra quos semper ambitionibus illicitis⁵ fecisse monstrantur. Qua ipsi synodo, vel secundum cujus synodi formam Alexandrinum Joannem de ecclesia cui ordinatus fuerat expulerunt? qui nullis causis evidentibus nec ante convinci, nec postea provocans, etiam in iudicio competenti potuit accusari. Quod si dicant: Imperator hoc fecit: hoc ipsum quibus canonibus; quibus regulis est præceptum? Cur huic tam pravo facto consensit Acacius, cum auctoritas divina dicat: *Non solum qui faciunt prava reos esse, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. ii). Quibus canonibus quibusve regulis Calcedion exclusus est, vel primi arbitrium diversarum catholici sacerdotes? Qua traditione majorum apostolicam sedem in iudicium vocant?

An secundæ sedis antistites, et tertiæ, cæterique

¹ Codex Veronensis capituli millenam præferens ætatem, quocum hoc Gelasii commonitorium collatum est, hic legit, non tam.

² Cod. Veron., parum est.

³ Cod. Veronen., Euphemium, et ita ubique.

⁴ Hunc locum Nicolaus papa recitat ex commonitorio in epistola 5 ad Michaellem imperatorem. Hæc.

⁵ Cod. Veron., illicitis tenendi esse.

bene sibi concilii sacerdotes depelli debuerunt, et qui religionis existit inimicus, depelli non debuit? Viderint ergo si alios habent canones quibus suas ineptias exsequantur. Ceterum isti, qui sacri, qui ecclesiastici, qui legitimi celebrantur, sedem apostolicam ad iudicium vocare non possunt; et Constantinopolitane civitatis episcopus, quem utique per canones inter sedes nullum nomen accepit, in communionem recidens perfidorum, non debuit submo-
 veri? An, qui homini mentitus dicitur imperatori, et qui imperatorem lasisse perhibentur, depelli debuerunt: et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem, sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidis, secundum synodum, qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Sed valent, nolent, ipsius iudicio antiquæ canonum constitutiones firmabuntur.

Sed religiosi viri atque perfecti, secundam canonum necessariam sedi apostolicæ potestatem nimirum concipere eripere, et sibi eam contra canones usurpare contendunt. O canonum magistros atque custodes! Nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienæ, divina Scriptura prædicante: *Hominem hæreticum post primam et secundam correctionem devota, sciens quod huiusmodi delinquat, proprio iudicio condemnatus* (Tit. III). Ecce cognoscant quia non solum ab alio, sed a se quoque ipso damnentur [al. prædamnetur] hæreticus. Illud autem nimis est impudens, quod Acacium veniam postulasse congingunt, et nos existisse difficiles. Testis est frater vester, filius meus vir illustris Andromachus, qui a nobis abundanter instructus est, ut cohortaretur Acacium deprensam obstinatione respiscere, et ad sedis apostolicæ remeare consortium, quique se sub iurejurando magnis cum eodem molitionibus eglise testatur, nec ad ea que recta sunt potuisse defecti, sicut rerum probatur effectu. Coris proferatur iudicium, quando miserit, quando veniam postularit, correctionemque suam nobis promiserit exhibendam: nisi forte hunc animum gessit quem successus res ejus habere perspicimus, ut tamen si veniam postularet, sic sibi vellet imponi, ut nihilominus in errore persisteret: ubi utique non tam a nobis rectè videretur, quam nos potius in suam traderet pravitatem. Quem reatum se confessuros asserunt ante certamen? Si reatus est, atque corrigendus est. Si corrigendum non putant, fallaciter se reatum perhibent prosteri; nisi, quod est insolentius, cum et latentur reatum, et non estimant corrigendum. Illud quoque me ridere libuit, quod ait: Si necesse fuerit veniam postulare, existimans nimirum tunc se peccati veniam non cessario postulare, si ei concedamus ne peccare desinat; imo etiam (quod absit) cum eodem consentiamus nos quoque peccare. Nescio inter que mundi prodigia

¹ C. J. Veron., *antiqua canonum constitutione firmantur.*

² Cod. Veron., *adnuntiatio.*

hæc vox possit admitti. Remitti culpa de præterito potest, correctione sine dubio subsequente. Nam si deinceps finitur [al. fingitur] mansura perversitas, non est benignitas remittentis, sed consentientis assensio [al. assentatio]. Non est mirum, si isti sedem beati Petri apostoli blasphemare præsumunt, qui tanta portenta vel corde gerunt, vel ore diffundunt, et nos insuper superbos esse pronuntiant, cum eis prima sedes, quidquid est pietatis, non resistat [al. desinat, vel desistat] offerre, illi eam ipso protervo spiritu subjugare se posse confidant. Sed captos mente facere ista non mirum est. Sic parenetici solent medicantes quosque [al. quoque] velut hostes putare vel cedere. Quæro tamen ab his, iudicium quod prætendant, ubinam possit agitari: an apud ipsos, ut illdem sint inimici, et testes, et iudices? Sed tali iudicio nec humana debent committi negotia, nedum divinæ legis integritas. Si quantum ad religionem pertinet, non nisi apostolicæ sedi juxta canones debetur summa iudicii totius; si quantum ad sæculi potestatem, illa a pontificibus; et præcipue a beati Petri vicario, debet cognosci [al. cognoscere], que divina sunt, non ipsa eadem iudicare [al. dijudicare]. Nec sibi hoc quisquam potentissimus sæculi (qui tamen Christianus est) vindicare præsumit, nisi religionem forsitan persequens. Quid tamen dicarent, si non chartis suis in omnibus vincerentur? Ineptias itaque suas sibi servent, nisi respiciant, potius cogitantes Christi vocem non esse superfluum, que confessioni beati Petri apostoli inferni portas nunquam prævallituræ asseruit (Matth. XVI). Quapropter non veremur ne apostolica sententia resolvetur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas, ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. Sed cogitent magis, si quis in eis religionis est sensus, ne pravitate suam nullatenus deponentes, apud Deum hominesque sedis apostolicæ perpetua constitutione damnentur. Sic autem dicitur fuisse definitum, ut deinceps de negotio nihil dicatur, quasi vel nunc eos (quemadmodum notis) meo duxerim nomine specialiter alloquendus. Neque plane cum istis non corrigentibus ineunda congressio, quemadmodum cum aliarum quoque heresum sectatoribus dimicanti renuenda. Vos autem salvos et sospites quantocius huc reverti, continuis Divinitatem votis expetimus

EPISTOLA V.

AD HONORIUM DALMATIÆ EPISCOPUM.

Monet ne Pelagianam hæresim a tot pontificibus deletam reviviscere sinat.

Dilectissimo fratri Honorio Gelasius.

Licet inter varias temporum difficultates continuas occupationibus implicati, vix respirare valeamus; pro sedis tamen apostolicæ moderamine totius orbis dominici curam sine cessatione tractantes, que beato

¹ Citatur hic locus a Nicolao papa in epist. ad Michaelen imp., ut alia ex hac ipsa epistola. HARDUIN.
² Supple *Nicænorum.* HARDUIN.

Petro Salvatoris ipsius nostri voce delegata est: *A* *Et tu conversus confirma fratres tuos (Luc. xxi).* Et item: *Petse, amas me? Pasce oves meas (Joan. xxi).* Dissimulare nec possumus nec debemus, quæ nostram sollicitudinem forma perstringat, cum beato Paulo apostolo sentientes atque dicentes: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror (II Cor. xi)?* Ita quippe nos repente tristis, horrenda et vix credibilis confecit opinio, ut mentem nostram non underet, sauciaret, affligeret. Nuntiatio nobis est enim in regionibus Dalmatiarum, quosdam recidiva Pelagianæ pestis zizania cominasse, tantumque illic eorum prævalere blasphemiam, ut simplices quosque mortiferi furoris insinuatione decipiant. Est quidem error ipse nefarius tanto perniciosior ad subripiendum, quanto ad fallendum verisimilitudinis colore versutior: præstante Domino, adest fidei catholicæ pura veritas, concordibus universorum Patrum deprompta sententiis, quæ et subtile virus lonestæ pravitatis exponat, et humano generi salvando conferat de Scripturarum confectione medicinam. Nullatenus igitur discretionem rerum nondum abundantia corda conturbet, donec et occultum vulnus appareat, et salvatio singularis eluceat: quoniam quantalibet arte fallaciæ spiritus perditionis armetur, sancto gladio Spiritus principalis et detegitur et necatur. Quapropter per dilectionem tuam cunctis ibidem Domini sacerdotibus fraterno commonemus affectu; ut qui cum erudiente vos Domino contra novitios pugnetis errores, olim perversitatem toto obo de damnatam nec ipse recipere debeatis, aut quod temere putatur, esse faciendum; quæ non hæresis majoribus nostris convenienter extincta rursus provocare nos audeat, et palam novis resumptis viribus aperteque configat. Nunquidnam licet nobis a venerandis Patribus damnata dissolvere, et ab illis excisane'aria dogmata retractare? Quid est ergo quod magnopere præcavimus, ne cujuslibet hæresis semel defecta pernicies ad examen denuo venire contendat? Si quæ antiquitas a nostris majoribus cognita, discussa, refutata sunt, restauranda nitamur; nonne ipsi nos, quod absit, et quod nunquam catholica patietur Ecclesia, adversarii veritatis universis contra nos resurgendi proponimus exemplum? Ubi est quod scriptum est: *Terminos patrum tuorum non transgredieris (Deut. xxxii);* et: *Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi; et seniores tuos, et dicent tibi?* Quid ergo tendimus ultra definita majorum, aut cur nobis non sufficit? Si quid ignorantes discere cupiamus, qualiter ab orthodoxis Patribus et senioribus singula quæque vel vitanda præcepta sunt, vel aptanda catholicæ veritati; cur non his probantur esse decreta? Nunquid aut sapientiores illis sumus, aut poterimus firma stabilitate constare, si ea quæ ab illis constituta sunt subruamus? An fortasse nescitis hanc hæresim de qua loquimur, et ab apostolica dudum sede per-

* Mendosa est et subreptitia hæc consularis nota. Nullus enim Fausti consulatus sub pontificatu Gelasii reperitur. Legatur ergo, Albino viro clarissimo con-

beata memoria Innocentium, ac deinde Zosimum, Bonifacium, Coelestinum, Sixtum, Leonem, continuis et incessabilibus sententiis fuisse prostratam; nec tantum Ecclesiæ catholicæ legibus, sed principum quoque Romanorum eo tenore damnatam, ut nec usquam terrarum vivendi locum sectatores ejus habere sinerentur? Quæ omnia tam gestis Ecclesiæ per singulas quasque regiones de eorum pravitate confectis, quam censuræ publicæ sanctionibus edocentur. Ecce quorumlibet aures catholicas audire doctrinam, quæstiones accipere, tractare tendiculas, et blasphemias patiuntur admittere. O si studerent adversus eos majorum nostrorum libros responsaque cognoscere, illic modis omnibus cereretur, nihil esse prorsus, quod non et ab istis fuerit ventilatum, et ab illis magnifica veritate contritum. Si qua de cunctis eorum nequitias refutandis fideles qui que redderentur instructi, ut nihil amplius quereretur. Sed si forsitan ineruditos animos quædam de eorum sensibus proposita commoverent, ita venerabilium Patrum doctrinis et omnis eorum publicatur insaniam, et quibus remediis curetur, ostenditur, ut ex his Deo præstato prævisis, cuncta quæ de eorum serie texerunt, et periculosa sectantibus et stulta deprehendentibus esse videantur; ita ut si quis existimet reluctandum, non tamen veterum sententiis contradictor existat, sed humanæ saluti, catholicæque doctrinæ palmam se a perleque profiteatur inimicam; quo magis attentius pervigil cura pastorum a sacris gregibus luporum debet arcere sævitiam. Num quidquid ovibus sanctis acciderit detrimenti, præsulum (quod absit) damnet incuriam; sicut a regeneratis agminibus nocentium depulsio bestiarum custodum præmiis perpetuum procuravit augmentum? Certe si, ut magis optamus, falsis hæc rumoribus sint relata, quantocius desideramus agnoscere, ut qui membrorum Christi vexatione trepidamus, multo magis de eorum stabilitate lætemur. Data v kalendas Augusti, a Fausto [al. Albino] V. C. consule (anno Christi 493).

EPISTOLA VI

AD EUNDEM HONORIUM DALMATIÆ EPISCOPUM.

Eum non debuisse mirari scribit quod admonuerit invigilandum ne iterum Pelagiana hæresis vullularet.

Dilectissimo fratri Honorio Gelasius.

Miramur dilectionem tuam fuisse miratam, curam sedis apostolicæ, quæ more majorum cunctis per mundum debetur Ecclesiis, pro vestræ quoque regionis fide fuisse sollicitam. Cumque ad eam perlatum esset quod quidam per Dalmatias integritatem catholicam vitare niterentur, et divinis humanisque legibus ante damnatum Pelagianæ pestilentia denuo virus inferre; non putaverimus ullatenus differendum quominus hæc diligentius inquirentes, aut si fortasse irrepserant, de proximo sanarentur, aut anxietatem nostram, si falso probarentur jactata, relevarent; æstimantes melius nos videri impatientius talia ir-

re. Aut certe dicendum esset Gelasium non anno 492 pontificatum inisse, sed 490, die 2 Martii. S. v. Bixus.

vestigare voluisse, quam crescere dissimulando perniciem. Neque enim vel silentio premere causam hujusmodi, vel differendo fovere deberemus. Cum dicente magistro gentium, *sollicitudine non pigri* (Rom. xii); atque iterum, *qui præest in sollicitudine*, reos procul dubio nos nisi continuo quaereremus, etiamsi inaniter essent vulgata, convincerent. Nec interest per quos ad aures nostras eadem pervenissent, dum quomodo libet ista referentibus, postquam nostram conscientiam penetrarent, in his veraciter indagandis pastorales excubias esse non oportuit negligentes, quatenus vel e vestigio posset lupis inhiantibus objari, vel nullis existentibus feris, ovium custodia secunda persisteret. Ab his qui essent Chloes, Corinthiorum se dissensiones agnovisse testatur Apostolus (I Cor. xiv), confestimque scribere non omittit; ut vel nascentibus jurgiis pius medicator occurreret, vel de eorum comperita mox incolumitate gauderet: quod nos quoque litteris quæ super hac parte dictæ sunt, indicasse reminiscimur, ut scilicet aut irrepentibus obaisteremus insanis, aut, si nihil horum penitus accidisset, de catholice veritatis integritate lætaremur. Quapropter non solum dilectio tua nostra non debet vigilantia permoveri, sed præsentis colloquii salutatione percepta nobiscum potius industriam propriæ soci resolutionis, quatenus vel sive tentata sint talia, protinus corrigantur, vel ne qualibet obreptione tententur, attentius præcavendo subintrare non valeant. De quibus autem ii quos tua caritas destinavit, si plenius instrui voluerint, sequentes tituli cum suis responsionibus intimabunt. Et quoniam se his acquiescere præfati eatenus sunt professi, ut eadem se et primitus tenuisse firmarent, sed ante ullius in quaestionem vocata vellent manifestius expediri, studuimus quantum inter occupationes fieri potuit, quæ nos minime respirare patiuntur, largiente Domino, sequentes paternæ vestigia, de talibus, quæ cœpimus non silere: quam regulam sobrie sentiendi quisquis fidei corde sectatur, inter orthodoxos merito debeat æstinari. Quisquis vero putaverit abnuenda, ab apostolicis sese non ambigat exulare doctrinis. Certe si quid est quod valeat animum permovere, fraternitas tua consulere fiducialiter omitat, ut Domini gratia ministrante, totius discutiat obscuritatis ambiguum fraternæ collatio.

• EPISTOLA VII.

AD OMNES EPISCOPOS PER PICENUM.

Tria præcipua Pelagianæ hæresis capita referuntur. Primum, scilicet parvulos sine originali peccato nasci.

• Hæc epistola circularis data est ad omnes episcopos in Piceno positos, qua plurimum dolet Pelagianam hæresim in eadem provincia coalescere cœpisse. Missa est per Romulum S. R. E. cardinalem diaconum. Tres in ea enumerat et refutat Pelagianæ sententias. Earum prima illa est, quod prædicans circulator senex probrosus et inductus negaret infantes cum peccato originali corripi, et ei obnoxios reddi. Secunda ista, Parvulos sine baptismo non posse damnari. Tertia demum erat, Hominem per liberum arbitrium ipsa natura suffragante posse be-

Secundum, hos pro solo peccato originali non damnari. Tertium, gratiam ad salutem non esse necessariam, illamque secundum hominum merita conferri.

Gelasius episcopus universis episcopis per Picenum in Domino salutem.

Barbaricis hæcenus dolebamus incursibus maxime vicinas Urbi provincias, et bellorum sæva tempestate vastari; sed quantum inter ipsa recentium calamitatum ferventia pericula comperimus, perniciosiorem diabolus Christianorum mentibus labem, quam corporibus hostilis feritas, irrogavit: quod in lum principaliter illarum regionum respicit sacerdotes, qui tanta segnitie tantaque ministerii dissimulatione suscepti, commissarum sibi negligunt regimen animarum, ut eas etiam ab exiguis quibusque bestiolis laacerari sub conspectibus suis impune patiuntur: quinimo subrepentes nequitas confovendo, et depravatoribus acquiescendo fidelium, non solum eas minime retrahant, sed ipsis præbeant propria nutrimenta perditionis exemplo. Quid autem tales essent acturi pontifices, si (quod absit) vel aliqua nova pestis, et primitus ignota prorumperet, vel ingeniis acrioribus, sensibusque versutis, aut aliqua sæcularium doctrinarum peritia callidis, sacrilega blasphemiarum dicta promerentur, qui tam veteris erroris detrita commenta, tamque majoribus Ecclesiarum magistris, quam etiam nostra ætate convicta non reculant nec refutant; atque ab imperitiis stultisque prolata non respuunt. Gratias omnipotenti Deo agimus, quoniam suorum corda per hujusmodi personis examinat; qui hoc ipsum virus nesciunt quod loquantur. Nam quid facerent populorum præsules sub astutioribus inimicis, qui se subjiciunt libenter indoctis? Quando utique, etiamsi tanta erat in rectoribus dominici gregis prorsus ignavia, ut ne tam vilem hebetemque personam possint vel intelligere vel frenare, potius pastorali cura debuerint a nobis cognoscenda perquirere, quam suasionibus inconsideranter absurdis, facilem submittere voluntatem: oblatum est enim nobis miserabilis senex Seneca nomine, qui non modo totius est eruditionis alienus, sed ipsius quoque intelligentiæ communis prorsus extraneus, in Pelagianæ voraginis cœno (sicut de quibusdam in Apocalypsi (Cap. xvi) legimus) velut una ranarum impudenter immersus, inque illa face horribiliter volutatus, nullatenus inde D qualiter emergere posset inveniens; quia puritatem relinquens catholice veritatis, quanto se per lubricum falsitatis conatur atollere, tanto magis eius lutosus foveis circumclusus obruitur, de illis unus exitum reddi, tantamque vim liberæ voluntati inesse dicebat, ut si vellet, etiam sine Dei auxilio posset iuster adolescentulas versari, easque contrectare, et tamen non inquinari. Quare cum ad prædictas hæreses acceptandas, more hæreticorum, carnis lascivas delectationes proposuisset, et ad bestias terræ capiendas rete carnis quo uti solent expandisset, hæc paternam admonitionem, et pastorem vigiliantiam non obstante metu Anastasii imperatoris Euthiani et Theodorici regis Ariani in Italia regnantis exercere oportebat. Sæv. Dinius.

Episcopus, quippe qui postea presbyterum privasse communionem dicitur. HARDUINUS.

stens, de quibus Petrus dicit apostolus : *Hi vero velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem et in perniciam in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua, peribunt percipientes mercedem injustitiæ* (II Petr. II). Revera enim sic ejus stolidus et obtusus est animus, ut de his venenis, quæ male hausit, et vomuit, nullam rationem vel accipere valeat omnino, vel reddere. Sed Induratus obcæcatione diabolica, sibi quæ jam traditus, cordis sui funesta sit obstinatione damnatus; nihilque supersit ei, nisi ut Deus noster, qui dixit, quæ hominibus impossibilia videntur, apud se esse facilia (Matth. XIX), hujusmodi mentem potenti compunctione transfigat, ut secundum beatum apostolum Paulum, *resipiscat a diaboli laqueis, quibus captivus detinetur* (II Tim. II) sententia divini iudicii. Multa illi quæ de Pelagianis sensibus nec in somnis omnino contigerant, nos magis patefacta prodidimus ea, quæ dudum convicta fuisse monstravimus. Hæc etiam ipsa, quæ idem proferre videbatur, olim et ab hæreticis Pelagianis in medium producta docuimus, et a catholicis prædicatoribus competenter elisa. Pelagium, Cælestium, Julianum, cæterosque complures oratoriarum facundiarum viros in hac assertionem probavimus fuisse convictos, et tam ecclesiasticis constitutis quam imperialibus etiam percussos fuisse præceptis; proinde istum ferre non posse firmavimus, in quibus illi tales tantique prostrati sunt, qui nec ipsa, quæ ab illis sunt disputata, vel intellecta capere, vel eloquio simili possit astruere. Sed, ut dictum est, *diabolica mens inspiratione possessa, in profundum veniens jam malorum ad remedia nulla consentit* (Prov. XVIII). Quapropter de innumeris blasphemiarum generibus quas auctores Pelagianæ hæresis addiderunt, tria, quæ sibi præcipue hic senex legendus ascivit, credidimus non facienda, ut reserata manifestius panderentur, et Deo destruyente facilius viderentur eversa. In uteris, inquit, matrum opere divino creantur infantes, propterea justum videri non putant quod factura Dei sine ullis propriis actionibus cuiquam peccato gignatur obstructa; injustumque Deum faciunt, si rei efficiantur antequam nati. Hoc velut acutissimum sui dogmatis exerunt argumentum, non advertentes quia primi illi parentes generis humani de nullis utique genitoribus, sed de innocua limi materia procreati, et pure atque sincere potenter arte divina compacti, factique rationales, propria voluntate seductorem secuti diabolum, pravæ cupiditatibus per excessum prævaricationis infecti sunt. In quibus utique humana natura peccavit, et humana est facta natura vitiosa, receptrix sine dubio mali quod ante nescierat, quæ a bono rectoque deficiens, in affectum mali pravique recidere ipso rerum consequentium tramite manifestum est. Tales igitur effecti principes nostræ substantiæ, semetipsos passibiles et corruptibiles reddiderunt; in tantum conditionis divinæ dona violantes, ut mortis fuerint ultione puniti. Hac enim die fuisse mortuos qua mortales effecti sunt, ambiguum non

habetur: proinde quidquid isti genitores de suo gremio protulerant, opus quidem Dei est, secundam institutionem naturæ; sed non absque contagio illius mali, quod sua prævaricatione traxerunt: et utique hoc idem ipsius mali contagium, certum est opus non esse divinum. Itaque non ex creatione Dei est vitium quod voluntario motu natura collegit; sed etiam de vitata per semetipsam natura Deus institutionem suam quidem suæ creationis exsequitur; sed creatio profert vitium, quod non ex institutione Creatoris accepit, sed quod ipsa per lapsum transgressionis suæ assumpsit. Nam si ipsi primi homines ex nullis, ut dictum est, parentibus nati, et sine ullo formati contagio, per ambitum præsumptionis illicitæ semetipsos depravare potuerunt, et in opere Dei opus diabolicæ fraudis adnectere, quid mirum si iidem depravati protulerant sobolem depravatam? Nonne etiam cum Deus utique liberam condiderit humanam suam creatione substantiam, etiam apud humanas tamen leges extrinsecus accedens servitus naturaliter eam reddit obstructam et obnoxiam? Origine generantur obnoxii, et ex conditione servilli gignuntur additi; et nascendo sunt prius obligati quam geniti: si hoc agitur de rebus extra naturam positis, quanto magis de his provenire non mirum est, quibus ipsa humana substantia depravata cognoscitur? ac per hoc sicut et ipsa humana substantia de institutione sincera actuum reproborum rea fecit voluntate pollutam, sic edidit sobolem atque progeniem naturæ suæ ex actuum suorum rea voluntate maculosam; quia hujusmodi genuit prolem, cujusmodi se ipsa reddidit prævaricationis excessu. Ideoque non solum de se profert quod bene Deus instituit, sed etiam quod male ipsa inconsequenter adiecit. Quemadmodum autem qualitas interior appetendi valet immutare naturam, divinæ lectionis auctoritate firmatur. Sic denique pascente Jacob (Genes. xxx), commissus ille grex ovium, supposita canalibus varietate virgarum, dum potat, illectus affectionali delectatione, concepti, quod non habuit in natura, et mollium sensibus transfundit in prolem quod in creatione non sumpsit. Quod tunc utique figuraliter gestum, et in ecclesiasticis significavit gregibus hoc futuram, et Pelagianorum Deo prævidens calumnias, et excitandas fidelibus suis decertationes intelligentiam præparavit. Docent divina testimonia, et ipsa ecclesiastica sacramenta, et ab ipso Domino Salvatore catholicorum traditio magistrorum humanæ generationis decolorata primordia. Hinc est quod clamat propheta: *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut mandum esse a peccatis? nec infans, cujus est auius dei vita super terram* (Job XIV). Hinc est quod item dicit Scriptura: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es? et alibi: Quis semen, inquit, erat maledictum* (Sap. XII); nec non etiam David propheta testatur: *In iniquitatibus conceptus sum, et in deliciis peperit me mater mea* (Ps. L). Et si hoc ille dicit, quis aliter se asserat procreatum? Beatus quoque

⁴ Honorii, Theodosii atque Constantii.

apostolus Paulus asserit : *Et nos aliquando eramus A natura filii iræ sicut et ceteri (Ephes. viii)*. De qua ira in Evangelio dicit : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, habebit vitam æternam; qui autem non crediderit, jam iudicatus est, et ira Dei manet super eum (Joan. iii)*. Illa utique, de qua dictum est : *Morte morieris (Gen. ii)*, ipse Dominus Jesus Christus cœlesti voce pronuntiat : *Qui non manducaverit carnem Filii hominis et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipsum (Joan. vi)*, ubi utique neminem videmus exceptum; nec ausus est aliquis dicere, parvulum siue hoc sacramento salutare ad æternam vitam posse perducī; sine illa autem vita, in perpetua futurum morte non dubium est. Cur igitur infans hac sorte concluditur, si nullum habet omnino peccatum? magisque videbitur (quod absit) injustus Deus, si illic infligatur pœna, ubi nulla sit culpa. Unde cura de propriis actibus nullo reatu teneatur obstrictus, nihil restat nisi ut sola sit vitiosa natiuitate pollutus; et si non fuerit mysterii Christiani participatione mundatus, ad vitam non potest pervenire perpetuam. Hinc est quod exsufflantur et catechizantur infantes; et quia in opere Dei, quod in auctore suo bene sunt instituti, opus diabolicæ malignitatis accessit, *eruti de potestate tenebrarum (Coloss. i)*, sicut docet Apostolus, ad Filii Dei sortem, purgationemque legitimam transferuntur. Nisi autem prima generatio, quam bonam Deus instituit, prævaricatione venisset in culpam, et reprobabilis esset effecta; secundæ generatio subroganda non fuerat: propter quod dicit beatus Paulus apostolus : *Sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors: et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt; et paulo post: Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ (Rom. v)*.

Sicut autem omnes in condemnationem dicit, utique qui de Adam parente sunt geniti, sic omnes in justificationem vitæ non nisi illos astruit, qui in Christi mysterio sunt reuati. Innumeris talibus instrumentis hæresis Pelagianæ doctrina mortifera, et a nostris est convicta majoribus, et nunc eorum copiosa potest eruditione convinci; nec debent simplices animos ista turbare, quibus quæ non intelligunt secundum ecclesiasticam formam credidisse sufficiet, aut si quis nosse desiderat, interrogare conveniet. De parvulis autem, quod asserit sine sacro baptisate pro solo originali peccato non posse damnari, satis impia, et s profana propositio est; quamvis enim recentes ab utero matrum in remissionem peccatorum baptizari nullus Christianus ignorat, quod utique non fallaciter, sed veraciter catholica celebrat Ecclesia, ne in sacramentis cœlestibus (quod absit) mentita videatur; proinde quia propria non habeant ulla peccata, constat ejus [al. eis] sola prorsus originalia relaxari. Itaque omnibus etiam solis remissis vitam per baptismum consequuntur æternam; consequens est, ut solis etiam non remissis, ad æternam vitam

pervenire non possint. Unde et Dominus, sicut superius diximus, ait (quod utique nisi baptizati non convenit) : *Qui non manduca erit carnem Filii hominis, et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso (Joan. vi)*; sine vita autem esse perpetua quid est nisi in sempiterna morte constitui? quamvis idem sit regnum cœlorum quod æterna vita, tamen, ut providentia Dei omnes Pelagianorum nequitiis amputaret, non solum dictum est : *Qui non fuerit renatus ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum cœlorum (Joan. iii)*; sed etiam pariter dictum est : *Qui non manducaverit carnem Filii hominis, et biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso*. De vita autem æterna hoc dictum nullus addubitat; quoniam multi non manducantes hoc sacramentum, vitam habere videantur præsentem.

Nihil est ergo quod dicant, quod non reuati infantes, tantummodo in regnum cœlorum ire non valeant; non autem perpetua damnatione puniantur, dum sine baptisate corpus et sanguinem Christi nec edere valeant, nec potare: sine autem hoc vitam in semetipsis habere non possent, sine vita vero non nisi mortui sint futuri. Dicant [al. Dicantur] igitur in morte perpetua constitui, si non æstimentur esse damnati: tollant ergo de medio nescio quem ipsi tertium, quem decipiendis parvulis faciunt locum. Et quia non nisi dextram partem legimus et sinistram, non illos faciant in sinistra regione siue baptismate remanere, sed baptizatos sinant ad dexteram salutarem sacra regeneratione transferri.

Tertio capitulo jam toto mundo cognita, atque convicta Pelagianorum deliramenta circumferre; quibus dicunt, quod homo per liberam arbitrium, quod corrumpit, sedavit ac perdidit, bono suffragante naturæ beatus efficiatur, cum de beatitudine paradisi, ubi bona fuerat constituta substantia, nisi sine amisso bono nullatenus potuisset expelli, unde mortalis effecta, quia de bono utique prævaricatione transisset ad malum; et a participatione divina ad diabolica semet facinora contulisset: ideo deceptorum suo, cui volens assenserat, competerent additus, ideo de felicitatis suæ caritate seclusus, atque ad spinas et tribulos, miseriasque multiplices cœlesti voce damnatus est; quæ utique pœna justis iudicii tam gravis et aspera in bono perseveranti nullatenus esset indicta; et nisi malo non convenienter illata probaretur. Ecce sine divino suffragio, quod in illa beatitudine positus nunquam legitur expellere: non solum homini naturale bonum predesse non potuit, non solum non effecit beatum; sed cum hoc solo confudit, atque ad ejus non revertitur largitorem, et beatitudinem potius amisit, et malorum omnium sumpsit exordium. Quod autem libero arbitrio beatitudinem consequantur, quo male usus in perpetuum recidit servitatem, sicut scriptum est : *Qui fecit peccatum, servus est peccati (Joan. ii, 34)*: a quo quis superatur, hinc et servus addicitur. Nunc hæc est illa præsumptio naturalis quæ ad detestandæ captivi-

¹ Forte Non dicantur. HARDUIN.

tatis jura descendit, quam Scriptura sancta sic memorat : *Crare jugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium (Eccles. xl)*; de qua genus humanum non nisi solus Dominus noster Jesus Christus commercio suæ redemit passionis, et mutata nativitate nos eruit? *Solus utique venit quærere, et salvare quod perierat (Matth. xvii)*, ut libertas, quæ per temerariam fuerat dejecta superbiam, instauretur reparata per gratiam; mutuæque vice humanæ voluntatis arbitrium, sicut sequendo diabolum, captivitate meruerat sempiternam, sic reformatæ subsequendo libertatis auctorem, amissum rediret ad præmium. Hinc est quod ipse Dominus ait : *Cum vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis*. Et apostolus beatus Paulus exsequitur : *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ, id est alieni a justitiâ, liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ (Rom. vi)*; et iterum idem ipse : *Libertatem, inquit, qua vos Christus liberavit (Galat. v)*. Nonne ipse vas electionis affirmat, et dicit : *Deus est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate (Philip. ii)*? ne etiam in mala voluntate, et velle et perficere Deus putaretur operari. Hæc autem Pelagianorum peculiare virus est, olimque detritum, quo putant gratiam Dei secundum merita hominum posse conferri, quod absit a mentibus Christianis, cum testetur Apostolus : *Gratia est que gratis datur; alioquin si ex operibus gratia, jam non est gratia (Rom. xi)*, quia merces redditur non gratis, unde gratia nomen accepit impenditur. Quis autem audeat dicere Christianus, aliquid habere boni sine gratia, quando magister gentium clamat, cuncta breviter in se dona concludens : *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit (I Cor. xv)*; ut ostenderet quia donum gratiæ non ipse præcesserit, sed fuerit subsecutus; atque monstraret cooperatorem se esse gratiæ subsequendo : *sed plus omnibus, inquit, illis laboravi (Ibidem)*. Ac rursus veritus ne de se præsumere videretur, adjunxit : *non ego, sed gratia Dei mecum*. Non dixit : ego et gratia Dei mecum; sed præposuit gratiam præcedentem se, atque subjunxit. Quid autem haberi possit sine gratia, cum sit fides ipsa per gratiam; eodem apostolo nos docente : *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem (I Tim. i)*. Nec aliud est misericordia divina quam gratia. Audiamus etiam quemadmodum informat Ecclesiam : *Gratia, inquit, salvi facti estis per fidem (Ephes. ii)*; ut principium salutis et fidei a gratia cœpisse dissereret, sicut secutus adnectit : *Et hoc non ex vobis, sed Dei donum est; non ex operibus, ne quis extollatur (Ibid.)*. Idem ipse alibi generaliter et absolute pronuntiat, dicens : *Quid enim habes quod non accepisti? Aut si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis (I Cor. iv)*? Quis sufficere singula recensere? quibus evidentem apparet, non naturalis libertatis arbitrium gratiam promereri, sed potius per gratiam recipere, ut a servitute, quam peccando me-

¹ Forte *exceptas*. HARDUIN.

A fuerat, misericorditer absolutum esset. Hujus sacramenti redemptione ante mundi principium sempiterna providentia præparati, sive nondum prolata lege, seu sub observatione legali, figuratibus signis atque sacrificiis omnium sanctorum virorum seminarumque sanctarum vetus origo mundata est, universaque justis per gratiæ spiritum hoc de longe adorando mysterio salutis æternæ remedia contigerunt, cujus in Christo manifestata gentibus plenitudo, mundum purgat, et renovat, beatitudinisque perpetuæ vere facit esse participes. Quapropter nimis incusamus fratres et coepiscopos nostros, maxime per Piceni provincias Ecclesiam Domini gubernantes, qui non solum ineptissimi senis, abjectæque personæ pravum non deterrere colloquium, verum et suo nutrivore consensu. Quis audiat? quis ferat, passos esse pontifices, ut cadaveri nescio quod indignum, presbyterum sibi non acquiescentem audire, communionem privaret? quomodo talis vel susceptus ab aliquo, vel patienter auditus est? qui insuper leges dedit, libenter exceptus, ut servi Dei cum puellis sacris congregatione dedecorissima miscerentur? nam cum spirituales animi, etiam cum desint ista consortia, imaginariis infestentur illecebris, quemadmodum alterius sexus intuitu, qui illicite nolentes non vehementius incitentur? Adhuc majus scelus accrescit, ut sub conspectu et præsentia sacerdotum, beatæ memoriæ Hieronymum atque Augustinum ecclesiasticorum lumina magistrorum, musca moritura, sicut scriptum est, *exterminans oleum suavitatis (Eccles. x)*, lacerare contenderet. Sed quid miremur Ecclesiarum præsules ista negligere, quos sicut a multis audivimus, contra canones omnia gerere, et contra apostolicam (I Cor. xiv) disciplinam passim cuncta miscere, manifestum est; non servatis regulis ordinare, liciteque non solum monachos, sed etiam ministros ecclesiæ cum feminis ad peregrina migrantes remeare rursus, et ab aliis episcopis in militiam proveli clericalem? Quæ cum singula toleranda non sint, quis sustineat tot et talia facinora perpetrari, quibus spectaculum gentilibus, Judæis, et hæreticis non immerito præbentes, in ipsum (quod absit) tendere videatur religionis excidium? digneque ista facientibus aptabitur illa sententia dicentis Apostoli : *Nomen enim Dei per vos blasphematur in gentibus (Rom. ii)*. Sufficiat igitur hæcenus fuisse hæc commissa, et ut placet Deus humanis rebus sollicitus divina curentur. Nusquam loci prorsus inveniatur præfata pestis assertor, nec accessum prorsus ecclesiæ vel usquam participationem catholicæ communionis inveniatur qui hæreticorum mavult subsequi nefaria professione consortium; et hi cum quibus antea probabitur noxam mi-cuisæ colloquium, nisi resipiscunt, et ab ejus societate discedunt, ab ecclesiastico remoti servitio, devota ultione plectantur, quo cæteris cavendi ministretur exemplum, nullum adeat, nec usquam loqui damnatæ olim blasphemæ jam sinantur : discreta

² Forte *etsi illicite*. HARDUIN.

suis habitationibus virorum atque feminarum, sicut A sanctum propositum decet, exerceatur circumspecta devotio. Contra canonum constituta nullus (*Nic. ix, 40*) ad ecclesiasticum permittatur [*al. promoveatur*] officium: non ignoraturis provinciæ uniuscujusque rectoribus, nec de præteritis se veniam reperiuros erroribus, si deinceps dissimulaverint vitare patefactos: nec excusationis de cætero relinquatur occasio, si post præcepta præsentia, quæ per Romulum diaconum, cujus solertiam pro fide catholica et pro religione vigilantiam gratissime comprobamus, duximus destinanda quisquis super his omnibus aut contemptor aut negligens deprehendatur antistes. Sicut enim ad sedis apostolicæ moderamina pertinet, cunctis sollicitudinem debitam ministrare congruenter Ecclesiis; ita necesse est, ut in contumaces et desidios traditam sibi divinitus non dissimulet potestatem. Data calendis Novembris, Albino viro clarissimo consule (anno Christi 393).

• EPISTOLA VIII.

AD ANASTASIUM IMPERATOREM.

Præmissa excusatione cur ad imperatorem non scripserit, illum hortatur ut apostolicæ sedi obtemperet, et, Acacii nomine damnato, Ecclesiarum pacem restituendam curet.

¹ Gelasius episcopus ad Anastasium Augustum.

Famuli vestræ pietatis, filii mei, Faustus magister et Irenæus viri illustres, atque eorum comites publica legatione fungentes, ad Urbem reversi, clementiam vestram quæsisse dixerunt [*al. dicuntur*], cur ad vos meæ salutationis scripta non miserim. C Non meo, fateor, instituto; sed cum directi dudum de partibus Orientis vel videndi me licentiam, sibi vestris præceptionibus abnegatam, tota Urbe dispererint, a litteris credidi temperandum, ne onerosus potius quam officiosus existerem. Videtis igitur non mea dissimulatione provenisse, sed competentis fuisse cautelæ, ne respicientibus animis molestias irrogarem. Sed ubi serenitatis tuæ benevolentiam comperi, præfatis indicantibus, humilitatis meæ clementer expetisse sermonem, jam revera perpendi, ² imputandum non immerito mihi, si tacerem; quia, gloriose filii, ³ te sicut Romanus [*al. Romæ*] natus, Romanum principem amo, colo, ⁴ suscipio; et sicut Christianus, cum eo qui zelum Dei habet, secundum scientiam veritatis ⁵ habere desidero: et qualiscunq; ⁶ apostolicæ sedis vicarius, ⁷ quodcumque plenæ

fidei catholicæ deesse comperero, pro meo modulo suggestionibus opportunis supplere contendo. Dispensatione etenim mihi divini sermonis injuncta, *ver mihi est, si non evangelizavero (I Cor. ix)*! Quod cum vas electionis beatus Paulus apostolus formidet et clamet, multo magis mihi exiguo metuendum est, si divinitus ⁸ inspiratum, et paterna devotione transmissum, subtraxero ministerium prædicandi. Pietatem tuam precor ne arrogantiam judices divinæ rationis officium. Absit, quæso, a Romano principe, ut intumescens suis sensibus veritatem arbitretur injuriam. Duo ⁹ quippe sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacra [*al. sacrata*] pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravior est pondus sacerdotum, quanto ¹⁰ etiam pro ipsis regibus ¹¹ Domino in divino reddituri sunt examine rationem. Nosti etenim, sibi clementissime, quod licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devotus colla submittis, atque ab eis causas tuæ salutis expetis [*al. expectas*], inque sumendis cœlestibus sacramentis, eisque (ut competit) disponendis, subdi te debere cognoscis religionis ordine potius quam præesse. Nosti itaque inter hæc, ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam velle redigi voluntatem. Si enim, quantum ad ordinem pertinet publicæ disciplinæ, cognoscentes imperium tibi superna dispositione collatum, legibus tuis ipsi quoque parent religionis antistites, ne vel in rebus mundanis exclusæ videantur obviare sententiæ; quo (rogo) te decet affectu eis obedire, qui pro erogandis venerabilibus sunt attributi mysteriis? Proinde sicut non leve discrimen incumbit pontificibus, siluisse pro Divinitatis cultu, quod congruit; ita his (quod absit) non mediocre periculum est, qui, cum parere debeant, despiciunt. Et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus, fidelium convenit corda submitti, quanto potius sedis illius præsulis consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et Divinitas summa voluit præeminere, et subsequens Ecclesiæ generalis jugiter pietas celebravit? Ubi pietas tua evidenter advertit, nunquam quolibet positus humano consilio elevare se quemquam posse illius privilegio vel confessioni, quem Christi vox prætulit universis, quem Ecclesia veneranda confessa semper ¹² est, et habet devota primatem. Impeti possunt humanis præsumptionibus quæ divino sunt iudicio con-

⁸ Cum circa finem anni 493 Theodorici regis legati Constantinopoli revertissent, atque ea quæ ab imperatore Anastasio acceperant Gelasio papæ nuntiasent, ipse Gelasius apologeticam epistolam hanc ad eundem Anastasium conscripsit, quæ in capitularibus regni Francorum citatur lib. v, cap. 167. His litteris persuaderi non potuit, ut remoto obice, Ecclesiis unionem et pacem redderet. Obstitit Euphemius,

¹ Al., *Gloriosissimo imperatori Anastasio Gelasius episcopus.*

² Codex Capituli Veronensis pervetustus, cum quo collata est hæc epistola, legit *reputandum.*

³ Id. cod., *et sicut.*

⁴ Id. cod., *suspicio.*

asserens ab apostolica sede magis exerceri vindictam quod ab Acacio spreta esset, quam justitiam defendi. Epistolam scriptam esse anno pontificatus Gelasii tertio, qui est Christi 494, ex eo colligitur quod Anastasius hoc tempore se Eutychianum esse hæreticum, et Acephalorum sectæ signiferum necdum declaravit: quem constat anno sequente virus in pectore occultatum plane evomuisse. SEV. BIRIUS.

⁵ Forte, *pacem habere.* HARDUIN.

⁶ Al., *quod ubicunque plene.*

⁷ Id. cod., *inspirato.... transmissio.*

⁸ Hæc sententia citatur lib. v Capituli., c. 167, et ab Hincmaro opusc. 9, n. 39. HARDUIN.

⁹ Id. cod., *hominum.*

stituta, vinci autem quorumlibet potestate non possunt. Atque utinam sic contra nitentibus perniciose non sit audacia, quemadmodum, quod ab ipso sacræ religionis auctore præfixum est, non potest ulla virtute convelli: *Firmamentum enim Dei stat (II Tim. 11)*. Nonquidnam cum aliquibus infestata religio est, quantacunque potuit novitate superari, et non magis hoc invicta permansit, quo æstimata est posse succumbere? Désinant ergo (quæso te) temporibus tuis quidam per occasionem perturbationis ecclesiasticæ præcipitanter ambire quæ non licet, ne et illa quæ male appetunt nullatenus apprehendant, et modum suum apud Deum et homines non teneant. Quapropter sub conspectu Dei pure ac sincere pietatem tuam deprecor, obtestor et exhortor, ut petitionem meam non indignanter accipias: rogo, inquam, ut me in hac vita potius audias deprecantem, quam (quod absit) in divino iudicio sentias accusantem. Nec me latet, imperator Auguste, quod pietatis tuæ studium fuerit in privata vita. Optasti semper fieri particeps promissionis æternæ. Quapropter noli, precor, irasci mihi, si te tantum diligo, ut regnum, quod temporaliter assecutus es, velim te habere perpetuum, et qui imperas sæculo, possis regnare cum Christo. Tuis certe legibus, imperator, pateris nihil perire, Romano nomini [*al. perire Romano nomini*] nullum admittis ingeri detrimentum. Itane verum est, princeps egregie, qui non solum præsentia Christi beneficia, sed desideras et futura, ut religioni, ut veritati, ut sinceritati catholicæ communionis et fidei, temporibus tuis, patiaris quemquam inferre dispendium? Qua fiducia (rogo te) illic ejus præmia petiturus es, cujus hic damna non prohibes? Non sint gravia, quæso te, quæ pro tuæ salutis æternitate dicantur. Scriptum legisti: *Meliora sunt vulnera amici quam oscula inimici (Prov. xxvii)*. Quæso pietatem tuam, ut quo affectu dicuntur a me, eo tuis sensibus intimentur. Nemo pietatem tuam fallat. Verum est quod figuratiter per prophetam Scriptura testatur? *Una est columba mea, una est perfecta mea (Cant. vi)*, una est christiana fides, quæ est catholica. Catholica autem veraciter illa est, quæ ab omnium perfidorum, atque ab eorum successoribus atque consortibus sincera, pura, immaculata communione divisa [*al. divulsa*] est. Alioquin non erit divinitus mandata discretio, sed miseranda confusio. Nec ulla causa jam superest, si hoc in quolibet contagio voluerimus admittere, ne cunctis hæresibus aditum januamque pandamus. *Qui enim in uno offenderit, omnium reus est (Jacob. 11)*; et: *Qui minima spernit, paulatim decedit (Eccles. xix)*. Hoc est quod sedes apostolica magnopere cavet [*al. prætaxavit*], ut quia mundo radix est apostoli gloriosa confessio, nulla rima prævitatis, nulla prorsus contagione maculetur. Nam si (quod Deus avertat, quod fieri non

A posse confidimus) tale aliquid proveniret, unde cuiquam resistere auderemus errori, vel unde correctionem errantibus posceremus? Proinde si pietas tua unius civitatis populum negat posse pace componi, quid nos de totius orbis terrarum sumus universitate facturi, si (quod absit) nostra fuerit prævaricatione deceptus? Si totus correctus est mundus, profana patrum suorum traditione despecta, quomodo non corrigatur unius civitatis populus, si prædicatio fidei [*al. fidei*] succedat? Ergo, gloriose imperator, nolo ego [*al. non negligo*] Ecclesiarum pacem, quam, etiamsi cum mei sanguinis impendio provenire posset, amplector [*al. amplectar*]? Sed (precor te) cujusmodi debeat esse pax ipsa, non utnunquam, sed veraciter christiana mente libremus. Quomodo enim potest esse pax vera cui caritas intemerata defuerit? Caritas autem qualiter esse debeat, nobis evidenter Apostolus prædicat, qui ait: *Caritas de corde, puro, et conscientia bona et fide non ficta (I Tim. 1)*. Quomodo (quæso te) de corde erit puro, si contagio inficiatur externo? Quomodo de conscientia bona, si pravis fuerit malisque commixta? Quemadmodum fide non ficta, si maneat sociata cum perfidis? Quæ cum a nobis sæpe jam dicta sint, necesse est tamen incessabiliter iterari, et tandem non taceri quoad nomen pacis obtenditur; ut nostrum non sit (ut invidiose jactatur) facere pacem, sed tamen velle doceamus, qualis, et sola pax esse, et præter quam nulla esse monstratur. Eutycheianum certe dogma, contra quod apostolicæ sedis cautela pervigilat, si creditur salva fidei catholicæ posse veritate constare, promatur, asseratur, et quantislibet viribus astruatur, ut non solum per seipsum, quam inimicum sit fidei Christianæ possit ostendi, sed quantas et quam letiales hæreses in sua contineat colluvione monstrari. Si autem (ut magis confidimus) a catholicis iudicatis mentibus excludendum, quæso te, cur non et contagia simul eorum qui hac probantur esse polluti, decernitis refutandâ, cum dicat Apostolus: *Nou solum qui non faciendâ faciunt, reos videri, sed etiam qui consentiunt facientibus (Rom. 1)*? Proinde sicut non potest, perversitatis communicatore suscepto, non pariter perversitas approbari, sic non potest refutari perversitas, complice sectatore perversitatis adiutorio. Legibus certe vestris, criminum concilii susceptoresque latrocinantium pari iudiciorum pœna construnguntur; nec expers facinoris æstimatur qui, licet ipse non fecerit, facientis tamen familiaritatem foedusque receperit. Proinde cum Chalcedonense concilium, pro fidei catholicæ atque apostolicæ veritate communionem celebratum, damnaverit Eutychei detestandi furoris auctorem, non satis habuit, nisi ut pariter ejus quoque consortem Dioscorum ceterosque percelleret. Hoc igitur modo, sicut in unaquaque hæresi vel factum semper, vel fieri non habetur ambi-

¹ Cod. Veron., *quantumque*: Quæsnellus legit *quantumque*.

² Id. cod., *non licent*.

³ Id. cod., *vel cui jam*.

⁴ Pace deest in eod. cod.

⁵ Id. cod., *per Apostolum prædicatur*.

⁶ Id. cod., *pax nulla*.

gnum, successores eorum ¹ Timotheum, Petrum atque alterum Antiochenum Petrum, non viritum propter singulos quosque rursus facto concilio, sed synodi semel ² acta regula consequenter elisi. Quemadmodum ergo non evidenter apparet etiam cunctes simili tenore constringi, et qui eorum communicatores et complices exstiterunt, atque omnes omnino a catholica atque apostolica merito communione discorni: hinc Acacium quoque jure dicimus a nostro consortio submovendum, qui maluit in sortem transire perfidiæ, quam in catholica atque apostolicæ communionis sinceritate constare, ³ cum fere ⁴ per triennium, ne in id veniret, apostolicæ sedis epistolis doceatur competenter instructus. Postquam vero communionis est factus alienæ, non potuit nisi a catholicæ et apostolicæ innox societate ⁵ præcidi, ne per eum, si vel paululum cessaremus, nos quoque videremur subisse contagia perfidorum. Sed revera vel tali percussus pœna respicit, correctionem promissit, emendavit errorem? aut ille tractatus lenius voluerat [al. valuerat] coerceri, qui etiam verbera dura non sensit? Quo in sua perfidia et damnatione moriente [al. manente], tam ejus in ecclesiastica recitatione non potest nomen ascribi, quam externæ contagium non debet communicationis admitti. Quapropter aut doceatur ab hæretica participatione sincerus, quorum se ille communioni permiscuit, aut cum eisdem non potest non repelli. Si autem susurrant Orientis episcopi, quod ad eos sedes apostolica non ista conscripserit, quasi vel ipsi de recipiendo legitime Petro sedem apostolicam suis literis fecerint certiozem, vel hujus receptionis inconditæ non jam pariter complices exstitissent, quem sicut vere non possunt docere ab hæretica pravitate fuisse purgatum, ita se hæreticorum nullatenus poterunt excusare consortes. ⁶ Quod si fortassis astruxerint, quod ad apostolicam sedem de susceptione Petri per Acacium cuncti consona ⁷ voce retulerint, per eundem sibimet omnes pari voce sentiunt fuisse rescriptum. Apostolicæ [al. vice primatus sedis apostolicæ] vero sedis auctoritas, quod cunctis sæculis Christianis Ecclesiæ prælata sit universæ, et canonum serie paternorum, et multiplici traditione firmatur. Sed vel hinc, ⁸ utrum sibi quisquam contra Nicænæ synodi constituta quippiam valeat usurpare, collegio potest unius communionis ostendi, non mentibus externæ societatis aperiri. Apud illos si quis confidit, egrediatur in medium, et apostolicam sedem de utraque parte revincat et instruat. Tollatur ergo nomen e medio, quod ecclesiarum discretionem procul a catholica communione operatur, ut sincera pax fidei communionisque reparetur et unitas: et tunc quis nostrum contra veneran-

dam vel insurrexerit, vel nitatur insurgere vetustatem, competenter et legitime perquiratur. Et illic apparebit quis modesto proposito custodiat formam traditionemque majorum, quis supra hæc irreverenter insilliens, rapina æqualem posse fieri arbitretur. Quod si mihi populi Constantinopolitani persona proponitur, per quam dicatur nomen scandali, id est Acacii, non posse removeri; taceo, quia et hæretico quondam Macedonio pulso, et Nestorio nuper ejecto, plebs Constantinopolitana catholica permanere delegerit potius quam majorum præsulorum damnatorum affectione retineri. Taceo, quod qui ab eisdem ipsis damnatis præsulibus, baptizati fuerant, in fide catholica manentes, nulla sint exagitatione turbati. Taceo, quod pro rebus ludicris populares tumultus nunc etiam vestræ pietatis auctoritas refrenarit; atque ideo multo magis pro salute animarum suarum necessaria vobis Constantinopolitanæ civitatis obtemperat multitudo, si eam ad catholicam et apostolicam communionem vos principes reducatis. Etenim, imperator Auguste, si contra leges publicas aliquid (quod absit) quispiam fortasse tentaret, nulla pati id ratione potuisses: ad Divinitatis puram sinceramque devotionem, ut tibi plebs subdita redigatur, conscientiæ tuæ non putas interesse? Postremo, si unius civitatis populi animus non putatur offendi, ne divina (ut res postulat) corrigantur: quanto magis, ne divina offendantur, catholici nominis universis piam fidem nec lædere debemus omnino, nec possumus? Et tamen iidem nostra se pœscunt voluntate sanari. Competentibus ergo sinant curari se posse remediis: alioqui (quod absit) in eorum transeundo perniciem, cum illis perire possumus, ipsos vero salvare non possumus. Jam hic quid sit magis sequendum, sub divino judicio vestræ conscientiæ derelinquo: utrum, sicut nos optamus, simul omnes certam redeamus ad vitam; an, sicut illi pœscunt, manifestam tendamus ad mortem. Sed adhuc apostolicam sedem, sibi medicinalia suggerentem, superbam vocare arrogantemque contendunt. Habet hoc qualitas sæpe languentium, ut accusent magis medicos congruis observationibus ad salubria revocantes, quam ut ipsi suos noxios appetitus deponere vel reprobare consentiant. Si nos superbi sumus, ⁹ quia animarum remedia convenientia ministramus, quid vocandi sunt qui resultant? Si nos superbi sumus, qui obediendum paternis dicimus institutis; qui refragantur, quo appellandi sunt nomine? Si nos elati sumus, qui divinum cultum puro atque illibato cupimus tenore servari; qui contra Divinitatem quoque sentiunt, dicant, qualiter nuncupentur? Sic et nos cæteri, qui in errore sunt, æstimant, quod eorum non consentiamus insanitæ. Ubi

¹ Hujus triennii initium referendum est ad 15 annum Simplicii, quo Acacius delictum commisit, ut

¹ Id. cod., *Timotheus, Petrus, atque alter Antiochenus Petrus.*

² Id. cod., *actæ regula consequenter elisi.*

³ Anno 478, 479, 480. Alium iniiit calculum Liberatus cap. 18. HANBUIN.

patet supra in notis epistolarum Simplicii 15 et 17. Sev. DAVOS.

⁴ Anno 481.

⁵ Cod. Veron., *Qui si.*

⁶ Id. cod., *voluntate.*

⁷ Id. cod., *vel utram.*

⁸ Id. cod., *qui animarum.*

tamen spiritus superbiæ veraciter consistat et pugnet A
veritas ipsa indicat [al. iudicat].

EPISTOLA IX.

AD EPISCOPOS LUCANIÆ.

Nonnulla ecclesiastica instituta exponuntur.

⁴ Dilectissimis fratribus universis episcopis per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutis Gelasius.

TITULI DECRETORUM PAPÆ GELASII.

I. De constitutis ecclesiasticis, pro temporibus qualitate moderandis. :

II. Ut ubi nulla perurget necessitas, constituta Patrum iniolata servantur; vel cum defuerint clerici, de monachis eligantur.

III. Ut si qui de laicis eliguntur ad clericum, multo sollicitius in his, ea quæ de monachis dicta sunt inquirentur.

IV. Ut ab episcopis, præceptione papæ, novæ basilicæ dedicentur.

V. Ut nulla prædia [lege pretia] de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur. Quæ si qui hoc perpetraverint, honoris sui periculo subiacebunt.

VI. Ut presbyteri modum debitum servant, non chrisma conficiant, non consignent; nec præsentem quolibet episcopo, nisi iubeantur ab ipso, vel orare, vel sedere præsumant, nec acolythum, vel subdiaconum faciant.

VII. Similiter ut diaconi mensuram propriam juxta Patrum decreta custodiant.

VIII. Quod diaconi in presbyterio residere non possint, nec sacri corporis prærogationem, præsentibus debent usurpare presbyteris.

IX. Quod apostolica sedes paternos canones pio studio devotoque custodiat.

X. Ut præter paschale tempus et pentecosten nemo baptizare præsumat, nisi eos tantum quos ægritudo extrema compulerit.

XI. Presbyterorum et diaconorum ordinationes certis celebrari posse temporibus.

XII. Ut præfixis diebus virgines consecrentur.

XIII. Ut viduæ non velentur.

XIV. Ut nullus præsul vel ecclesiæ, vel monasterii seruum, aut originarium, nolentibus dominis, sub nomine religiosi defendat, honoris et communionis periculum subiturus quisquis hoc perpetrare tentaverit.

XV. Ut clerici nullanegotia inhonesta, nec turpia lucra D
scententur.

XVI. Ut nemo litteras nesciens, vel aliqua parte corporis minutus, provehatur ad clerum.

XVII. De his qui seipso abscindunt.

XVIII. Quod ad clerum criminosi nequeant promoveri, et in clero positi, si in aliquibus fuerint inventi flagitiis, a suis officiis arceantur.

XIX. Quod demonis aliisque passionibus irretitis ministeria sacra tractare non liceat.

⁴ In vetustissimo Lucensi cod. num. 490 iste titulus sic enuntiat: *Gelasius episcopus universis episcopis per unamquamque provinciam constitutis.* MANSI.

⁵ Citatur et a Nicolao papa in epist. 8 ad Michae

XX. Quod hi qui se sacris virginibus sociant, et fœdera incesta commiscunt, communicare non possint, nisi forte publicam pœnitentiam gesserint.

XXI. Quod viduæ, ut supradictum est, non velentur. Et si professam continentiam proposito mutato calcaverint, ipse pro se rationem sint ideo [al. domino] reddituræ.

XXII. Quod secunda conjugia sæcularibus non negentur, quibus tamen ad clerum minime venire conceditur.

XXIII. Ut si quis susceperit ecclesiæ propriæ desertorem, et in aliquam provexerit dignitatem, utique sententiæ subjaceant quam canones addixerunt.

XXIV. Quod si qui ex monachis aut laicis eliguntur ad clerum, cum nulla cogit necessitas, antiqua in eis debentur instituta servari. Quod si probentur sacram mercati esse pretio dignitatem, ab officio deponantur, nam dantem et accipientem Simonis magi crimen involvit.

XXV. De sacris locis noviter institutis, quamvis superius dictum sit, hoc nunc tamen adjicitur, ut nulla basilica sub defunctorum constructa nomine dedicetur.

XXVI. Quod nefas sit feminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid ex his quæ virorum sunt officiis deputata præsumere.

XXVII. Quod in unaquaque ecclesia cui episcopus præest, tam de redditibus quam de fidelium oblationibus quatuor debeant fieri portiones: ut una sit episcopi, alia clericorum, tertia pauperum, quarta ecclesiæ fabricis applicetur.

C XXVIII. Quod episcopus, presbyter, et diaconus, a quocunque clerico veraciter fuerit accusatus, quod adversus hæc constituta fecerit, potest sine dubitatione percelli, sui etiam honoris periculum episcopus subiturus, si hæc omnia ecclesiæ noscenda tacuerit.

¹ CAPUT PRIMUM. — Necessaria rerum ² dispensatione [al. disputatione vel dispositione] constringimur, et apostolicæ sedis moderamine convenimur; sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsulm decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus; quo nec in totum formam veterum videamur excedere regularum, et reparandis militiæ clericalis officiis [supple consulamus] quæ per diversas Italiæ partes ita belli famisque ⁴ consumpsit incursio, ut in multis ecclesiis (sicut fratris et coepiscopi nostri Joannis Ravennatis Ecclesiæ sacerdotis, frequenti relatione comperimus) usquequaque deficiente servitio ministrorum [al. ministeriorum] ³ nisi remittendo paulisper ecclesiasticis promotionibus antiquitus intervalla præfixa remaneant (sine quibus administrare nequeant) sacris ordinibus Ecclesiæ funditus destitutæ; atque in plurimis locis per inopiam competentis auxilii, salutare subsidium redi-

lem imperatorem. HARDUIN.

² Cod. Luc., *dispositione.*

⁴ Id. cod., *consumpsit.*

³ Id. cod., *nil.*

mendarum desit animarum : nosque in magno reatu, si tanto coarctante periculo, non aliquatenus videamur innecti.

CAP. II. — Priscis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis; quæ, ubi nulla vel rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodire, eatenus ecclesiis quæ vel cunctis sunt privatæ ministris, vel sufficientibus usque adeo dispoliatæ servitiis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera supplere non valeant, tam ² intuendi quam promovendi clericalis obsequii sic spatia dispensanda concedimus.

Ut si quis etiam de religioso proposito, et disciplinis monasterialibus eruditus, ad clericale munus accedat, imprimis ejus vita præteritis acta temporibus inquiratur, si nullo gravi facinore probatur infectus, si secundam non habuit fortassis uxorem, nec a marito relictam [al. rejectam] sortitus ostenditur; si pœnitentiam publicam fortassis non gessit, nec ulla corporis parte vitiatum apparet; si servili aut originariæ non est conditioni obnoxius; si curiæ jam [al. etiam] probatur nexibus absolutus; si assecutus est litteras, sine quibus vix fortassis ostiarii possit implere ministerium : ut si his omnibus quæ sunt prædicta fulcitur, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat acolythus, maxime si huic ætas etiam suffragatur; sexto mense subdiaconi nomen accipiat; ac si modestæ conversationis honestæque voluntatis existit, nono mense diaconus, completoque anno sit presbyter : cui tamen, quod annorum interstitia fuerant collatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur præstitisse devotio.

³ CAP. III. — Si vero de laicis quispiam ecclesiasticis est aggregandus officiis, tanto sollicitius in singulis, quæ superius comprehensa sunt, hujusmodi decet examinari personam, quantum inter mundanam religiosamque vitam constat esse discriminis : quia utique convenientia ecclesiæ ministeria reparanda sunt, non inconvenientibus meritis ingerenda; tantoque magis, quod sacris aptum possit esse servitiis, in eorum quærendum est institutis, quantum [al. quanto] de tempore quo fuerant hæc assequenda decerpitur : ut morum habere doceatur hoc probitas, quod prolixior consuetudo non contulit; ne per occasionem supplendæ penuriæ clericalis vitia potius divinis cultibus intulisse ⁴ judicemur, non legitimæ familiaris computemur procurasse compendia; quorum promotionibus super anni metas, sex menses nihilominus subrogamus : quoniam, sicut dictum est, distare convenit inter personam, divino cultui deditam et de laicorum conversatione venientem; quæ tamen eatenus indulgenda credidimus, ut illis ecclesiis quibus infestatione bellorum vel nulla penitus, vel exigua remanserunt, ministeria renoventur, quatenus his Deo propitio restitutis, in ecclesiasticis gradibus sub-

rogandis canonum paternorum vetus forma servetur. Nec contra eos ulla ratione prævaleat, quod pro accidit defectus remedio providetur, non adversus scita majorum nova lege proponitur : cæteris ecclesiis ab hac occasione cessantibus, quas non simili clade vastatas, pristinam faciendis ordinationibus convenit tenere sententiam. Quo magis hac opportunitate communiti, observantiam venerandorum canonum propensius delegamus, singulorum graduum conscientias admonentes, ne in illicitos prorumpere moliantur excessus.

Nec fas esse confidat quisque pontificum, bigamos, aut conjugia sortientes ab aliis derelicta, sive quolibet ⁵ pœnitentium [al. post pœnitentiam], vel sine litteris, vel corpore vitiatos [al. minutos], vel conditionarios, aut curiæ publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentia expectatione discussos, divinis servitoriis applicare mysteriis; neque pro suo libitu jura studeant aliena pervadere, absque sedis apostolicæ justa dispositione mandante.

CAP. IV. ⁶ Basilicas noviter institutas non petitis ex more ⁷ præceptionibus, dedicare non audeant, nec ambiant episcopi sibi vindicare clericos potestatis alienæ.

CAP. V. — Baptizandis consignandisque fidelibus sacerdotes pretia nulla præstent, nec illationibus quibuslibet impositis exagitare cupiant renascentes : quoniam quod gratis accepimus, gratis dare mandamus (Math. x). Et ideo nihil a prædictis prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente deterriti, vel indignatione provocati, redemptionis suæ causas adire despiciant; certum habentes quod qui prohibita deprehensi fuerint admisisse, vel commissa non potius sua sponte correxerint, periculum subituri proprii sint honoris.

CAP. VI. — Nec minus etiam presbyteros ultra modum suum tendere prohibemus; nec episcopali fastigio debita sibi audacter assumere : non conficiendi chrismatis, non consignationis pontificalis adhibendæ sibi arripere facultatem; non præsentem quolibet antistite, nisi fortasse jubeantur, vel orationis, vel actionis sacræ supplendæ sibi præsumant esse licentiam; neque sub ejus aspectu, nisi jubeantur, aut sedere præsumant, aut ⁸ veneranda [al. venerabilia] tractare mysteria. Nec sibi meminerint ulla ratione concedi, sine summo pontifice, subdiaconum aut acolythum jus habere faciendi; nec prorsus addubitent, si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverint exsequendum, continuo se presbyterii dignitate et sacra communionem privari. Quod fieri necesse est conseamus, si eorum præsele deferente, hujusmodi fuerit prævaricatio [al. præsumptio] comprobata, nec ipso eorum episcopo a culpa conniventis et ultione vacaturo, si immoderata facientem dissimulaverit vindicare.

¹ Id. cod., *consultamus*.

² Id. cod., *intituendi*.

³ Citatur a Nicolao papa in epist. 2 ad Michaelem imperatorem, tametsi quædam ibi ab istis discrepant. Harduin.

⁴ In cod. Luc. deest *judicemur*.

⁵ Id. cod., *post pœnitentiam*.

⁶ Infra cap. 25, *præcepto sedis apostolicæ*.

⁷ Cod. Luc. 490, *venerabilia*.

CAP. VII. — Diaconos quoque propriam constitutionem servare mensuram, nec ultra tenorem (*Nic. avni*) paternis canonibus deputatum quippiam tentare permittimus; nihil eorum penitus suo ministerio applicare, quæ primis ordinibus proprie decrevit antiquitas. Absque episcopo vel presbytero baptizare non audeant, nisi, prædictis fortasse officiis longius constitutis, necessitas extrema compellat. Quod et laicis Christianis facere plerumque conceditur.

CAP. VIII. — Non in presbyterio residere, cum divina celebrantur, vel ecclesiasticus habetur [*al. celebratur*] quicumque tractatus. Sacri corporis prærogationem, sub conspectu pontificis seu presbyteri, nisi his absentibus, jus non habeant exercendi.

Cum enim decreta venerabilium sanctionum nos quoque magnopere custodire nitamur, ac sine eorum beneficio etiam illa quæ pro affectus utilitatis compendio fortasse videantur laxanda, credamus.

CAP. IX. — Cumque nobis contra salutarium reverentiam regularum copiamus temere nihil licere, et cum sedes apostolica superior his omnibus, favente Domino, quæ paternis canonibus sunt præfixa, pio devotoque studeat tenere proposito; satis indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequentiam, hanc observantiam refutare, quam beati Petri sedem et sequi videat et docere: satisque conveniens sit, ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibi met observatione concordet, quam illic vigere conspiciat, ubi Dominus Ecclesiæ totius præsit præcipitum, dicente Scriptura: *Ordinate in me caritatem (Cant. II)*. Et item: *Omnia cum ordine fiant (I Cor. XIV)*. Atque iterum psalmista prædicante: *Circumdate Sion, et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite gradus ejus, ut enarretis in progenies alteras. quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum; et ipse reget nos in sæcula (Psal. XLVII)*. Hic procul dubio, qui in ecclesiasticarum narratur altitudine dignitatum, et in cujus virtute bonis operibus corda ponenda sunt, gradibus utique distributis, cunctis Deus noster et rector populis prædicandus est christianis: ubi nemo sibi met aliquid jam existimet imminutum, cum et de uniuscujusque gradus perfectione nihil deperit, et convenienter retinendo, quod cœlesti dispensatione collatum est, pariter nobis et cognoscibilem Deum fieri, et tribuit esse rectorem. Nam et si quid indulgetur de temporum quantitate moribus aggregata strenuitate pensatur: si vitæ jam [*al. etiam*] proposito continetur, quod protelata fuerat ætate curandum, dummodo illa nullatenus dissimulata subreant [*al. subripiant*] quorum quolibet, si inesse claruerit, merito clericalibus infamis reprobabilem convincat esse personam. Etsi illa nonnunquam sinenda sunt, quæ, si cæterorum constet integritas, sola nocere non valeant,

illa tamen sunt magnopere præcavenda, quæ recipi nisi manifesta decoloratione non possint. Ac si ea ipsa, quæ nullo detrimento aliquoties indulgenda creduntur, vel rerum¹ temporumque cogit intuitus, vel acceleratæ provisionis respectus excusat; quanto magis illa nullatenus mutilanda sunt, quæ nec ulla necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet utilitas?

CAP. X. — Baptizandi sibi quisquam passim quocumque tempore nullam credat inesse fiduciam, præter paschale festum et pentecostes venerabile sacramentum, excepto duntaxat gravissimi languoris incursu; in quo verendum est ne, morbi crescente periculo, sine remedio salutari fortassis ægrotans exitio præventus abscedat.

CAP. XI. — Ordinationes etiam presbyterorum et diaconorum, nisi certis temporibus et diebus, exercere non² debent, id est, quarti mensis jejunio, septimi, et decimi, sed et etiam quadragesimalis iunii, ac mediana Quadragesimæ die, sabbati jejunio circa vesperam noverint celebrandas. Nec cujuslibet utilitatis³ causa, seu presbyterum seu diaconum his præferre [*al. præferri*], qui ante ipsos fuerint ordinati.

CAP. XII. — Devotis quoque Deo virginibus, nisi aut in Epiphaniarum [*lege Epiphaniarum*] die⁴ aut in Albis paschalibus, aut in apostolorum natalitiis sacrum minime velamen imponant, nisi forsitan (sicut de baptismo dictum est) gravi languore correptis, ne sine hoc munere de sæculo exeant, implorantibus non negetur.

CAP. XIII. — Viduas autem velare pontificum nullus attentet, quod nec auctoritas divina delegat, nec canonum forma præstituit. Non est ergo penitus usurpandum, eisque sic ecclesiastica sunt ferenda [*forte conferenda vel inferenda*] præsidia, ut nihil committatur illicitum.

CAP. XIV. — Generalis etiam querelæ vitanda præsumptio est, qua propemodum causantur universi, passim servos et originarios, dominorum jura possessionumque [*al. possessionem*] fugientes, sub religiosæ conversationis obtentu, vel ad monasteria sese conferre, vel ad ecclesiasticum famulatum, conniventibus [*al. cohibentibus*] quoque præsulibus, indifferenter admitti: quæ modis omnibus est amovenda perniciosa, ne per Christiani nominis institutum, aut aliena pervadi, aut publica videatur disciplina subverti: præcipue cum meo ipsam ministerii clericalis hac obligatione fuscari conveniat dignitatem, cogaturque pro statu militantium sibi conditioneque jurgari, aut videri, quod absit, obnoxia. Quibus sollicita competenter interdictione prohibitis, quisquis episcopus, presbyter, aut diaconus, vel eorum qui monasteriis præesse noscuntur, hujusmodi personas

¹ In eodem cod. deest temporumque.

² Id. cod., non audeant.

³ Vox causa abest a cod. Just. et ab edit. 1525 et 1609.

⁴ In cod. Luc. 490 deest aut in Albis paschalibus.

⁵ Burchardus lib. VIII, cap. 15, inserit et nisi ante 25 annos. Ita lego in meo ms. cod.; num et in editis exstet ignoro. MANS.

⁶ Citatur et a Carolo Magno in capitul. Aquisgran. anni 789, cap. 59. HARDUIN.

apud se tenentes non restituendas patronis, aut deinceps vel ecclesiasticæ servituti, vel religiosis congregationibus putaverint applicandas, nisi voluntate forsitan dominorum, sub Scripturæ testimonio primitus absolutas, vel legitima transactione concessas, periculum se honoris proprii non ambigant comminisque subituros, si super hæc re cujusquam verax nos querela pulsaverit. *Magnis quippe studiis, secundum beatum Apostolum, præcavendum est ne fides et disciplina Domini blasphemetur (I Tim. vi).*

CAP. XV. — Consequens fuit ut illa quoque que de Piceni partibus nuper ad nos missa relatio nuntiavit, non prætereunda putaremus, id est, plurimos clericorum negotiationibus inhonestis et luoris turpibus imminere, nullo pudere cernentes evangelicam lectionem, qua ipse Dominus negotiatores e templo verberatos flagellis asseritur expulisse (*Math. xxi; Joan. ii*); nec Apostoli verba recolentes, quibus ait: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus (II Tim. ii)*; Psalmistam quoque David surda dissimulantes aure cantantem: *Quoniam non cognovit negotiationes, introibo in potentias Domini (Paul. lxx)*. Proinde hujusmodi aut ab indignis post hæc quæstibus noverint abstinendum, et ab omni cujuslibet negotiationis ingenio vel cupiditate cessandum; aut in quocunque gradu sint positi, mox a clericalibus officiis¹ abstinere coganter: quoniam domus Dei, domus orationis (*Luc. xix*) et esse debet, et dici, ne officina negotiationis et spelunca potius sit latronum (*Isai. l*).

CAP. XVI. — Illiteratos quoque, et nonnulla parte corporis immutatos, sine ullo respectu ad ecclesiasticam didicimus venire servitium. Quod simul antiqua traditio, et apostolica sedis vetus forma non recipit; quia nec literis carens sacris esse potest aptus officii et vitiosum nihil prorsus Deo offerri legalia præcepta sanxerunt (*Levit. xxi; Deut. xvii*). Itaque de cætero modis omnibus² hæc vitentur, nec quisquam talis suscipiatur in clerum. Si qui vero vel temeritate propria, vel incuria præsentium tales ante suscepti sunt, in his quibus constituti sunt locis catenus perseverent, ut nihil unquam promotionis³ accipiant; satisque habeant hoc ipsum sibi pro nimia miseratione permissum.

CAP. XVII. — De his autem qui seipsos abacindant, paterni canones evidentè sequenda posuerunt; quorum tenorem sufficiat indidisse. Dicunt enim, talia perpetrantes, mox ut agniti fuerint, a manere clericali debere secludi. Quod modis omnibus custodire nos convenit, quia fas esse nulli suppeditat quidquam præter illa que memorabilis decrevit forma censere.

CAP. XVIII. — Comperimus etiam horrendis quibusdam criminibus implicatos, tota discretione sub-

A meta, non solum de factis atrocibus necessariam penititudinem non habere, sed nec aliqua correctione penitus succedente, ad divinum ministerium honoremque contendere. Nonnullos autem etiam in ipsis ordinibus constitutos, gravibus delinquentes facinoribus, non repelli, cum et Apostolus clamet: *Nemini cito manus imponendas, neque communicandum peccatis alienis (I Tim. v)*; et majorum veneranda constituta (*Nicæni 910*) pronuntient, hujusmodi, etiam si forte subreperint, tam qui ante peccaverunt, detectos oportere repelli, quam sacræ professionis oblitos, prævaricatoresque sancti propositi, precal dubio submovendos.

CAP. XIX. — Usque adeo sane comperimus illicita quæque prorumpere, ut⁴ dæmoniis similibusque [*al. dæmone aliisque*] passionibus irretitis ministeria [*al. mysteria*] sacrosancta tractare tribuatur. Quibus si hoc opere positis aliquid propriæ necessitatis occurrat, quis de sua [*supple ac*] ædèlium salute confidet, ubi ministros ipsos curationis humanæ tanta perspexerit calamitate vexari? Atque ideo necessario removendi sunt, ne quibuslibet, pro quibus Christus est mortuus, scandalum generetur infirmis (*Rom. xiv; II Cor. viii*). Postremo, si corpore sauciatum fortassis aut debilem, nequaquam sancta contingere lex divina permittit (*Levit. xxi*); quanto magis domi cœlestis dispensatores esse non convenit, quod est deterius, mente percussos [*al. percussos*]?

CAP. XX. — Virginibus autem sacris temere se quosdam sociare cognovimus, et post dicatum Deo propositum, incesta fœdera sacrilogaque miscere. Quos protinus æquum est a sacra communionè detradi, et nisi per publicam probatamque penitentiam, omnino non recipi,⁵ sed tamen viaticum de sæculo transeuntibus, si tamen penituerint, non⁶ negetur.

CAP. XXI. — Nam de viduis sub nulla benedictione velandis, superius⁷ late sufficienterque prædiximus [*forte leg. latius diximus disserendum*]. Quæ si propria voluntate professam pristini conjugii castitatem mutabili mente calcaverint, periculi earum intererit, quali Deum debeant satisfactione placere,⁸ quia (juxta Apostolum) *primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v)*. Sicut enim, si se forsitan continere non poterant, secundum Apostolum, nullatenus nubere vetabantur (*I Cor. vii*); sic habita secum deliberatione, promissam Deo pudicitie fidem debent [*al. debuerunt*] custodire. Nos autem talibus nullum laqueum debemus injicere; sed solum adhortationes præmii sempiterni, pœnasque proponere divini iudicii, ut et nostra sit absoluta conscientia, et illarum pro se rationem Deo reddat intentio. Cavendum est quippe, ut de earum moribus⁹ actibusque beatus Apostolus (*I Tim. v*) testatur, quod planius [*al.*

¹ Cod. Luc. 490, *abire*.

² In eodem cod. desunt hæc vitentur.

³ Id. cod., *arripant*.

⁴ Id. cod., *dæmonis*.

⁵ Cod. Luc. 490, *aut his certe*.

⁶ Id. cod., *negari*.

⁷ Id. cod., *latius diximus disserendum*.

⁸ In eodem cod. desunt sequentia usque ad *sicut enim*.

⁹ Id. cod., *actibus, quæ*.

planus; *ita in Luc.*] exponere præterimus, ne sexus instabilis non tam deterreri quam admoneri videatur.

CAP. XXII. — Secundas nuptias sicut sæcularibus inire conceditur, ita post eas nullus ad clericale sinitur venire collegium. Alia est enim humanæ fragilitati generaliter concessa licentia, alia debet esse vita divinarum rerum servitio ¹ dedicata.

CAP. XXIII. — Quisquis propriæ desertor ecclesiæ, nullis existentibus causis, ad aliam putaverit trans-eundum, temereque susceptus fuerit et promotus, reverendorum canonum vel ipse vel receptor [ad quem profectus est] ejus atque provector constituta non effugiet, quæ de hujusmodi præsumptoribus præfixere servanda (*Nicæni xv et xvi*).

CAP. XXIV. — De monachis laicisque in prima B copiosius præceptionis hujus ² parte digestam est, (Vide supra cap. 2 et 3), quæ vel quatenus his pro rerum temporumque necessitate concessa sint, vel quemadmodum, ubi nullius necessitatis [*forte facti necessitas*] interesse probatur, non nisi vetus institutio debeat custodiri. Quos vero constiterit indignos meritis, sacram mercatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri non sine periculo facinus tale ³ perpetrantes: quia dantem pariter et accipientem damnatio Simonis, quam sacra lectio (*Act. viii*) testatur, involvit.

CAP. XXV. — De locorum consecratione sanctorum, quamvis superius (*Cap. 4*) strictim fuerit comprehensum, nobis quoque patefactum est, quod absque præcepto sedis apostolicæ nonnulli factas ecclesias vel oratoria sacrare præsumant: hoc sumus tamen indicio detestabiliore permoti, quod in quocunque [*al. quorumcunque*] nomine defunctorum, et (quantum dicitur) nec omnino fidelium, constructiones ædificatas sacris processionibus [*al. professionibus*] audacter instituere memorantur: quæ quoniam tam acerba tam dura sunt ⁴, si revera Christianitatis affectus in illis regionibus certus et fixus est, et districtius ista quærantur, et a quibus fuerint gesta, prodantur: quoniam sicut latentibus in hac atrocitate nominibus non exstat, in quem sententia debita proferatur; ita cum manifestis fuerit documentis expositus, quem [*forte quam*] tanti sceleris poscit immanitas, non effugiet [*forte vitabit*] ullatenus ultionem.

CAP. XXVI. — Nihilominus impatienter audivimus D tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut feminæ sacris altaribus ministrare ferantur [*al. firmantur; ita et in Luc.*]; et cuncta quæ non nisi virorum famulatu deputata sunt, sexum cui non competit exhibere.

Viso [*al. nisi; ita et in Luc.*] quod omnium delictorum quæ sigillatim perstrinximus, noxa omnis [*al. noxiorum reatus omnis*] et crimen eos respicit sacerdotes qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando, pravis excessibus se favere significant:

¹ Id. cod., *dedicandorum*.

² Id. cod., *parte digesta*.

Id. cod., *vendente*.

A si tamen sacerdotum jam sint vocabulo nuncupandi, qui ⁵ delegatum sibi religionis officium sic prosternere moliantur, ut in perversa quæque profanaque declives, sine ullo respectu regulæ Christianæ præcipitia funesta sectentur. Cum quo scriptum sit: *Minima qui spernit, paulatim decedit* (*Eccli. xix, 1*): quid est de talibus existimandum qui immensis ac multiplicibus pravitatum molibus occupati, ingentem ruinam multimodis impulsionebus ediderunt, quæ non solum ipsos videatur obruere, sed et Ecclesiis universis mortiferam, si non sanentur, inferre perniciem? Nec ambigant qui hæc ausi sunt exercere, sed etiam qui hactenus cognita siluerunt, sub honoris proprii se jacere dispendio, si non quanta possint celeritate festinent, ut lethalia vulnera competenti medicatione curentur. Quo enim more teneant jura pontificum, qui pontificalibus excubiis eatenus injuncta dissimulant, ut contraria domui Dei, cui præsentent, potius operentur? Qui quantum apud Dominum possent, si non nisi convenientia procurarent, tantam quid mereantur aspiciant, cum execrabili studio sectentur adversa. Et quasi magis hæc regula sit qua Ecclesiæ debeant gubernari, si quidquid est ecclesiasticis inimicum regulis perpetratur, cum et si cogitos habuit canones unusquisque pontificum, intemerata debuerit tenere custodia. Et si forsitan nesciebat, consulere fidenter oportuerit scientem [*al. ignorantem*]. Quo magis excusatio nulla succurrat errantibus: quia nesciens [nec sciens omnino legendum est, ut habet cod. Just. et edit. Canon], proposuit servare quod noverat, nec ignorans curavit nosse quod gereret.

CAP. XXVII. — Quatuor autem tam de reditu quam de oblatione fidelium, prout cujuscumque ecclesiæ facultas admittit, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones. Quarum sit una pontificis, altera clericorum, pauperum tertia, quarta fabricis applicanda. De quibus, sicut sacerdotis intererit, integram ministris ecclesiæ memoratam dependere quantitatem, sic clerus [*al. clericus*] ultra delegatam sibi summam nihil insolenter noverit petendum. Ea vero quæ ecclesiasticis ædificiis attributa sunt, huic operi veraciter prærogata, locorum doceat instauratio manifesta sanctorum: quia nefas est, si sacris ædibus destitutis, in lucrum suum præsul impendia his designata [*al. deputata*] convertat. Ipsam nihilominus ascriptam pauperibus portionem, quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur, tamen juxta quod scriptum est: *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (*Matth. v*), oportet etiam præsentis testificatione prædicari, et bonæ famæ præconis non taceri.

CAP. XXVIII. — Quapropter nec [*al. ne*] clericorum quispiam se hujus offensæ futurum contingat immunem, si in his quæ salubriter sequenda de-

⁴ Id. cod. addit *ut eadem viz noster ferre possit auditus si revera*, etc.

⁵ Id. cod., *delatum*.

prompsimus, sive episcopum, sive presbyterum, sive diaconum viderit excedentem, non protinus ad aures nostras deferre curaverit, probationibus duntaxat competenter exhibitis, ut transgressoris ultio fiat, et cæteris interdictio delinquendi. Sui [at. Sic] vero modis omnibus erit unusquisque pontificum ordinis et honoris elisor, si cuiquam clericorum, vel Ecclesiæ totius auditui hæc putaverit suppressenda. Data v idus Martii (anno Christi 494), Asterio et Præsidio viris clarissimis consulibus. *Et alia manu*: Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi.

EPISTOLA X.

AD EPISCOPOS SICILIÆ.

Ecclesiæ facultates ab episcopis, clericis et pauperibus distribui debere; dioceses et bona ecclesiæ ab episcopis triginta annos possessa eis non auferenda.

Gelasius Romanæ Ecclesiæ episcopos dilectissimos et in Christi caritate unanimiter connexis fratribus episcopis qui in Sicilia sunt constituti.

Præsulum auctoritas nostrorum emanavit, ut facultates ecclesiæ episcopi ad regendum habeant potestatem; ita tamen ut viduarum, pupillorum, atque pauperum, nec non clericorum stipendia distribuere debeant. Hoc eis etiam statuimus dari, quod hactenus decretum est. Reliquum sibi episcopi vindicent, ut (sicut ante diximus) peregrinorum atque captivorum largiores esse possint.

Illud etiam adnecti placuit, ut si (quod absit) facultates ecclesiæ, nec non et dioceses quæ ab aliquibus possidentur episcopis, jure sibi vindicent, quod tricennalis [at. tricennaria] lex conclusit, quia et filiorum nostrorum principum ita emanavit auctoritas, ut ultra triginta annos nulli liceat pro eo appellare, quod legum tempus [at. tutela, sive regula, aut potius cautela] exclusit. Data idibus Maii, Asterio et Præsidio viris clarissimis consulibus (anno Christi 494) ¹.

EPISTOLA XI.

AD EPISCOPOS DARDANIÆ ET ILLYRICI.

Commendat eorum religionem; Thessalonicensem episcopum, qui hæreticorum nomina damnare recusavit, apostolicæ sedis communionem privatum esse, et Acacium in excommunicatione mortuum non posse absolvi significat.

Gelasius episcopos universis episcopis per Dardaniam [in qq. codd. leg. et Daciam] sive per Illyricum constitutis.

Audientes orthodoxam vestræ dilectionis in Christo constantiam, atque ita vos antiquæ fidei communionisque sinceræ traditionibus inherentes, ut mentem Christianæ deditam veritati nullatenus infecerint prævaricatorum vicina contagia, magnificavimus Donatum, caritatemque vestram missis litteris alloqui per religiosos viros filios nostros Cyprianum atque Macarium, diacones tota cordis aviditate curavimus:

¹ In meo ms. Buchardi cod. lib. viii, cap. 46, hoc decretum tanquam ex epistola Gelasii ad Sicilienses episcopos cap. 9 acceptum afferitur: *Neque viduas ad nuptias transire volumus quæ religioso proposito di-*

A quoniam pro sedis apostolicæ principatu, cujus sollicitudo delegata divinitus cunctis debetur Ecclesiis, nos vivimus, si vos statis in Domino, magnisque gaudiis triumphamus. Cum ubique terrarum Dominum Sabaoth semen puræ confessionis reliquissæ cognoscimus, quod non in petrosa deveniens, zestu tentationis exaruit, nec viæ proximum cecidit vacantibus inimicis expositum, nec in spinis irrui suffocandum, sed in bonam terram piæ devotionis vestræ cœlesti factione [at. satione] dispersum in trigesimum et sexagesimum fructum centenariumque profecit, perfectionemque scilicet frumenti dominici mystica locutione designans. Quapropter exultantibus animis confidentius incitamus, ut ab Eutythiana pestis incurso pectora vestra sapienter B intemerata servetis: quoniam jam qui perseverat usque in finem, hic salvus erit (Matth. x). Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philip. iv); siquidem major est quod in nobis est quam qui in hoc mundo, regnumque Domini intra nos (etiam Scriptura [Luc. xvii] testante) sit certum. Ut autem ab eorum qui in errore sunt positi, noxia societate caveatis, nullum talibus communicantem ad vestrum recipiatis qualibet subreptione consortium: quia sicut in unaquaque hæresi cum pravitate auctore damnato successores ejus et complices atque hujusmodi sectatoribus polluta communione permixtos catholica vitare debet integritas, ita cum Eutythete Dioscorus simulque Timotheus Ælurus et Petrus Alexandrinus, ejusque communicator Acacius, nec non etiam Antiochenus Petrus, cum suis sunt omnino participibus abdicandi. Nec quisquam, etiamsi pravitatem deponere se promittat, recitandis tamen nominibus consentiens perditorum, vel eadem recitantium minime communione discretus ad immaculata sacrilegiis ovilia quibuscunque modis est permittendus intrare, ut Ecclesia Dei nostri, quæ maculam rugamque non sustinet (Ephes. v), inviolata permaneat. Absint ergo a fidelibus Christi viperæ capitis dira commercia, et procul a cœlestibus pascuis mortifera venena pellantur, ut salutaris alimonia panis illius qui de cœlo descendit (Joan. vi), fideles hanc summentes ad vitam perducatur æternam.

Quæ ut mutua valeamus exhortatione prospicere, det operam vestra dilectio ut sospitatem vestræ caritatis optatam, et fidei communis instantia nobis crebrius aperire non desinat, quatenus alternis nos instructionibus excitantes, legitimorum Domini sacerdotum possimus invenire mercedem. Per vicinas quoque provincias hæc eadem patefacere vestra caritas vigilanter insistat; ut et qui catholicæ communionis sinceritate subsistunt, competentibus roborentur alloquiis; et qui forsitan ab hujus recitudo deviarunt, ad integritatem dogmatis Christiani salubribus monitis reducantur. Noverit autem vestra

turna observatione permanserunt. Similiter autem virgines nubere prohibemus quas annis plurimis in monasteriis atatem peregrisse contigerit.

fraternitas Ecclesiæ Thessalonicensis antistitem nostris adhortationibus sæpius incitatum, contagia communione externæ nunquam declinare voluisse, nec apud nos nomen Acacii, vel cæterorum similium perfidorum, hæque communicantium congrua professione damnasse. Quapropter eum communionem sedis apostolicæ non recepisse manifestum est, quoniam nisi puris sensibus et ab omni nefanda societate, beati Petri apostoli nec possumus nec debemus Ecclesiæ præbere commercia. Propterea cautius agendum est cum præfato ne catholicis mentibus, ut fiat, apostolicæ sedis reconciliatione subrepat; quam sicut dolosis artibus fallere et circumvenire non prævaleret, ita sub cuius non potest obtinere auctoritatem quoque nostram, quæ ad Dalmatarum est directæ pontifices, etiã ad vos credimus dirigendam, quatenus in veritate catholica, secundum formam traditionis antiquæ tenere nos consonam novæ ubique sententiam. Si quos vero novos diceritis motus exurgere, nobis fraterna debetis sollicitudine reserare, quo subinde, quæ Patrum regulis congruant, præstante Domino, remedia procreemus.

Nec quisquam omnino vobis persuadeat Acacio prævaticationis suæ tñmen fuisse laxatum, quia qui postquam in collegium recidens pravitatis, fureque meruit ab apostolica communione secludi, in hac eadem persistens damnatione defunctus est. Absolutionem quam superstes nec quæsit omnino, nec meruit, mortuus jam non potest impetrare, siquidem ipsis apostolis Christi voce delegatum est: *Quæ ligaveritis super terram, et quæ solveritis super terram* (Matth. xvi). Cæterum jam de eo qui in divino est iudicio constitutus, nobis fas non est aliud decernere præter id in quo eum dies supremus invenit; atque ideo nisi ejus nomine refutato, cæterisque consortibus hujus erroris, cum nullo prorsus eorum participare debetis mensæ dominicæ puritatem, quam majores nostri semper ab hæretica magnopere servaverunt pollutione discretam. Sed neque vos quisque circumvenire pertentet: quod dicat non de religionè, sed de moribus esse certamen, vel apostolicam sedem non causam communionis catholicæ fideique tractare, sed injuriam dolere, cur videantur ab Acacio fuisse contempta; quoniam hæc et hujusmodi, quatenus simplices quoque decipiant, hi qui in errore sunt positi spargere non quiescunt. Videtis enim, sicut supra jam dictum est, per nomina prævaricatorum, si, quod absit, in ecclesia recitanda credantur, simul et contagium prævaticationis induci, Sedes autem apostolica in tantum non contumeliam dolet, sed fidem defendit, communionem sinceram, ut hodie cuncti qui in ejus visi sunt propripisse despectum, si ad integritatem fidei commu-

ationemque catholicam revertantur: secundum regularum tramitem paternarum, toto cordis affectu venientes, et plena caritate suscipiat, Data iii nonas Augusti, Asterio et Præsidio viris clarissimis consulis (anno Christi 494).

EPISTOLA XII.

AD ÆONIU ARELATENSEM EPISCOPUM.

De episcopatus sui primordiis.

Mutua caritatem cum fide catholica retinendam esse monet.

Dilectissimo fratri Æonio Gelasius.

Inter difficultates varias copiam nos reperisse gratulamur, qua per divinam gratiam sedis apostolicæ regimen nos adisse pendentes, prætermissum diu cum tua misceremus fraternitate sermonem, et salutatione directa, mutua caritate solliciti dilectionis quoque tuæ prospera quæreremus. Quanto anim totius ovilis curam, Christo Domino delegante, susceptam B. Petri apostoli gubernatio principalis universo gregi debet in orbe terrarum, tanto pietatis affectu cunctas Ecclesias earumque rectores amplectitur, et inter diversos mundi turbines, si paterna fide vel traditione firmiter perseverant, ubi primum facultas arriserit, et querit auxilia, et gavisus cognoscit. Quapropter, frater carissime, instantius religiosus viris filiis nostris Euphronio presbytero et Restituto viro religioso, qui ad Italiæ partes ad providendam congregationi sanctæ substantiam commearant, remeantibus ad propria, silere nequivimus: sed omni voto dilectionem tuam duximus admonendam, quatenus et vigere apud nos alternæ viscera gratiæ fratres, et coepiscopi nostri per Gallias constituti, caritate tua vulgante, cognosceret: et desiderantibus omnium per quos tua caritas voluisset, referret mutuo sospitatem, constaretque nullatenus quantumlibet sæculo detrahente divelli, sed catholicam professionem manere semper ubique conjunctam. Dominus te incolamem custodiat, frater carissime. Data x kalendas Septembris, Asterio et Præsidio viris clarissimis consulis (anno Christi 494).

IN SEQUEMTEM EPISTOLAM PRÆMONITIO.

Epistolæ hujus Gelasii ad Dardanos forma duplex circumfertur, altera brevior, alia vero hinc inde amplificata diffusior. Pro utraque stant veteres mss. codices vetustate et antiquitate præstantes. Vetustissimi ut inter cæteros Veronensis et codex canonicus vetustus a Quenello vulgatus brevior præferunt. Fusior exhibet vetustissima collectio Avellana in Vaticana bibliotheca servata; quin et Facundus Hermianensis ex ea testimonium allegavit lib. v, cap. 4. Hinc natum auctorum dissidium; nam alii auctorem interpolatam judicant, sinceritatem uni epistolæ breviori vindicantes. Ballerini utranque sinceram arbitrantur in Dissert. de Antiq. Collect. can. part. 2, cap. 11, § 3, rati Gelasium primo quidem brevior scripsisse; tum secundis curis auctam evulgasse; id vero non unico exemplo ab antiquis præstitum demonstrant. Vide illos in Admonit. ad

^a Hanc inscriptionem illustrissimus cardinalis Baronius mendosam esse putat, quasi Cæsario non Æonio scripta fuerit; verum eam quam a Felice III ad Cæsarium scriptam supra recensuit, in recognitionibus tomii decimi a Felice IV datam esse reco-

gnovit. Ideoque relinquendam esse putavi inscriptionem epistolæ hanc, quam priore editione tollendam esse judicavit. Spero hanc nostram recognitionem Annalium scriptori pergratam fore, ubi de ea certior factus fuerit. Sev. BINIUS.

epist. 12 S. Leonis, n. 10, 14. Venetus Libbei editor ampliorem dedit in sua collectione, signalis tamen in adnotationibus diligenter locis, qui in breviori epistola desiderantur. Cum tamen ipsam brevioris epistolæ formam minus perspicue mente consipere lectores valeant; hinc operæ pretium me facturum existimavi si latiori epistolæ, qualis in editione Veneta representatur huc a me translatae integram etiam breviorē subjungam; excerpti vero illam ex Codice canonum ecclesiasticorum a Quenello vulgato cap. 50, juxta recensionem Ballerianorum.

• EPISTOLA XIII.

¹ AD EPISCOPOS DARDANIÆ.

Acacium solius apostolicæ sedis judicio jure damnatum ostendit.

^a Gelasius ^b episcopus urbis Romæ ad Dardanos.

Valde mirati sumus quod vestra dilectio quasi novam ^a veluti difficilem quæstionem, et adhuc tanquam inauditam quidpiam nosse desiderat, quod Euty-chianæ pestilentisæ communicatores, non habentes quod pro suis partitionibus obstinatione respondeant, frequenti jam ratione convicti, misera [al. sola] contentione submermurant, non quia sit alicujus momenti quod garriant, ^b sed quia non inveniunt penitus quid loquantur. Ubi magis eos qui catholicis sensibus instituti sunt, adhuc hæere ^b miramur, quam illos qui a veritate exciderunt, et ab antiqua Ecclesiæ traditione sunt devii, profanasque vocum novitates, et ineptias caduceæ perversitatis ^c obtendunt, quibus eos vestra dilectio rotatit faciliare. Ideo Acacium non petare jure damnatum, quod non speciali synodo videatur fuisse defectus; et insuper demeritiam suæ vanitatis accumulans, præsertim ad-jicientes præcipue pontificem regiæ civitatis. Quapropter stultitiam respuentes inaniam querelarum, percurrere vos oportet ab ipsis beatis apostolis, et considerare prudenter quoniam Patres nostri ca-tholici [al. addit videlicet] doctique pontifices in unaquaque hæresi quolibet tempore suscitata, quidquid ^d pro veritate, pro communione catholica atque

^a Hanc epistolam circularem esse, eamque omnibus orthodoxis hæreticis et schismaticis episcopis redditam voluisse, patet in fine his verbis: *Recte autem faciet vestra dilectio, ut ista quæ scribimus, pariter catholicis et contraria sapientibus immolescant, etc.* Causam scribendæ epistolæ præbuit Euphemius Constantinopolitanus episcopus schismaticus, qui defuncti Acacii causam iniquam et impiam falsis textibus ornans, conatus est Orientales coepiscopos a conjunctione sedis apostolicæ avellere. Ut ergo summe periclitanti Orientali Ecclesiæ succurreret, hanc prolixam valde atque disertam epistolam, qua Acacium sedis apostolicæ judicio jure damnatum esse ostendit, ad Dardaniæ episcopos transmisit. SEV. BINIUS.

¹ De hac epistola consule cl. Maffei in præfatione ad supplementum Acacianum (*Patrol. tom. LVIII, col. 937*). Collata fuit cum pervetusto codice Veronensis capituli, mille, ut creditur, annorum a Francisco Blanchino ejusdem capituli canonico, et bibliothecæ custode; et in eo hoc est epistolæ argumentum: *Incipit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica competenter fuisse damnatum; titulus vero: Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.*

² Alias, *dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.*

A apostolica secundum Scripturarum tramitem prædicationemque majorum facta semel congregatione sanxerunt, inconvulsam veluerunt deinceps firmamque consistere; nec in ^a eadem causa denuo quæ præfixa fuerat retractari qualibet recenti præsumptione permiserunt; sapientissime ^b prævidentes quoniam si decreta salubriter cuiquam liceret iterare, nullum contra singulos quosque prorsus errores stabile persisteret Ecclesiæ constitutum, ac semper hisdem furoribus recidivis [al. furoris residui] omnis integra definitio turbaretur. Nam si limitibus etiam præfixis positæ semel synodaliū regularum, non cessant elixæ pestes resumtis certaminibus contra fundamentum sese veritatis attollere, et simplicita quæque corda percutere, quid fieret, si subinde fas esset perfidis inire concilium? cum ^c quolibet illa [al. illius] manifesta sit veritas, nunquam desit quod perniciososa depromat ^d et falsitas, ^e tametsi ratione vel auctoritate deficiens, sola tamen ^f contentione non cedens. Quæ majores nostri divina inspiratione cernentes, necessario præcaverunt, ^g ut quæ contra quamquamque hæresim coacta [al. addit semel] synodus pro fide, communionem, et veritate catholica atque apostolica promulgasset, non sinerent post hæc novis retractationibus mutilari, ne traxis occasio præberetur quæ medicinaliter fuerant statuta pulsandi: sed auctore eujuslibet insanis, ac pariter errore damnato, sufficere judicarent, ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus: quoniam C manifeste quilibet vel professione sua vel communionem posset agnosci. Et ut [al. addit brevitas causa] priora taceamus, quæ diligens inquisitor facile poterit vestigare, Sabellium damnavit synodus; nec, ut sectatores ejus postea damnarentur, necesse fuit singulas viritum synodos celebrari, sed pro tenore constitutionis antiquæ edictos qui vel pravitatis

^b Euphemius ad excusationem Acacii dicebat, ipsum synodali judicio non fuisse condemnatum, adeoque nomen ejus e sacris tabulis nequaquam expungendum. Quod si de universali et œcumenico concilio intelligat, verum est; si de provinciali synodo accipiatur, falsissimum esse constat ex iis quæ supra notavimus in notis epistolarum, et conciliorum Romanorum sub Felice III habitorum. Universali et œcumenico concilio neque potuit neque debuit Acacius damnari. Orientales episcopi omnes fere Acacii communionem polluti fuerant, adeoque universale concilium haberi non poterat. Et quia solius pontificis Romani sententia damnatum esse sufficiebat, eodem universali et œcumenico concilio opus non erat. SEV. BINIUS.

^a Cod. Veron., et veluti.

^b Id. cod., nec inveniunt.

^c Id. cod., murmurant.

^d Id. cod., obtendere.

^e Id. cod., pro fide, pro veritate.

^f Id. cod., nec in hac eadem.

^g Id. cod., pervidentes.

^h Id. cod., quolibet.

ⁱ In eod. cod. deest et.

^j Id. cod., et si.

^k Id. cod., intentione.

^l Id. cod., ut contra... quod acta synodus, etc.

illius vel communionis exstiteret participes, universalis Ecclesia duxit esse refutandos. Sic propter blasphemias Arii forma fidei communionisque catholice, Nicæno prolata conventu, Arianos omnes, vel quisquis in hanc pestem, sive ¹ consensu sive communione deciderit, sine retractatione ² conclusit. Sic Eunomium, Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit; sed universos quocunque modo in ³ hæc consortia recedentes, tradito sibi limite synodali, refutavit Ecclesia; nec unquam recte cessisse manifestum est, qualibet necessitate cogente ⁴ novis ausibus, quæ fuerant salubriter constituta, temerasse. [at. Non autem nos latet plurimos, etc.] Propterea tempestate quoque persecutionis Ariane plurimi catholici sacerdotes de exsiliis, pace reddita, respirantes; [at. per certas provincias congregatis secum fratribus ecclesias composuisse] sic cum catholicis nihilominus fratribus Ecclesias composuere turbatas, ut non tamen illius synodi Nicæne quidquid de fide et communionem catholica et ⁵ apostolica desinierat immutarent, nec nova quemquam prolapsam damnatione percellerent, sed illius tenore decreti, ⁶ nisi resipuissent, censerent [at. iudicarentur] esse damnatos. Quibus convenienter (ut dictum est) ex paterna traditione perpensis, confidimus, quod nullus jam veraciter Christianus ignoret uniuscuiusque synodi constitutum quod universalis Ecclesie probavit assensus, ⁷ non aliquam magis exsequi sedem præ cæteris oportere, quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit, pro suo scilicet principatu, quem beatus Petrus apostolus Domini voce perceptum, Ecclesia nihilominus subsequente et tenuit semper et retinet. Hæc dum Acacium certis comperisset indiciis ⁸ a communionem catholica deviasse, diutius ista non credens, quippe quem noverat executorem sæpe necessariae dispositionis suæ contra hæreticos exstitisse, per triennium fere litteris destinatis eundem monere non destitit, sicut per diversos missa ⁹ frequenter scripta testantur. ¹⁰ — Quibus ille cum debito [at. tanquam debito] silentio diu non respondere proponeret, episcopalis quoque directa legatio est, ac nihil ominis pagina destinata quæ præmoneret eum suorum ante meminisse gestorum. et quæ primitus pro fide catholica desudasset, oportere respirare. Contestans, et blaudiendo pariter et minando,

A ne se a corpore catholice unitatis absunderet: simulque quoniam hunc Joannes secundæ sedis antistes gravibus pulsaret objectis, ad primæ sedis audientiam cohortatus est, vel venire debere vel mittere. Licet enim synodus iteranda non esset, tamen congrueret, ut cujuslibet civitatis episcopus primæ sedis iudicium non vitaret, ad quod convenerat secundæ sedis antistes, qui nisi a prima sede non posset audiri, ¹¹ præcipue qui præiudicatis animis nulla synodo a Græcis fuisset exclusus; etiam apud eos causam suam nec posset omnino dicere, nec deberet: quia ab inferioribus episcopis potior, nisi a prima sede (sicut dictum est) vel discuti potuisset, vel si ita ratio postulasset addici etiam cunctis Orientalibus episcopis cum ipso Acacio in Petri communionem recedentibus cum secundæ sedis episcopus catholicus ab externæ communionis hominibus esset nullatenus iudicandus. Sed Acacius non solum despexit satisfacere postulatis, verum etiam ipsam legationem sedis apostolice blandimentis, præmiis, perjuriisque deceptam, quibus ei cum imperatore promisit, integram præsulis apostolici causam de omnibus esse servandam Petri communionem pollutam redire perfecit, in tantum sedis apostolice despiciens potestatem, ut non solum ejus auctoritati non cederet, sed etiam potius in consortium communionis externæ per legatos suos niteretur abducere; fieretque apostolice sedi necessitas eos ipsos quos direxerat sacerdotes honore pariter et communionem privare, ne tali contagione videretur infecta, satisque monstraret non se Acacii specialiter odisse personam, sed respicere fœdera perditorum: quæ etiam in suis pontificibus detestata convenienter horreret, nihilominus autem litteris suis Acacius indicarat; et in Alexandrini Petri se communionem, quem expetita sedis apostolice auctoritate executor ipse quoque damnaverat, sine ejusdem apostolice sedis consultatione promptissime recidisse, et accusationem Joannis, laudesque Petri proprio sermone deferre. De quibus, si utique confidebat magis vel venire, vel mittere debuisset, ut et præsentem de mendaciis quæ dicebat posset confutare Joannem, et præconia Petri quæ digesserat rationabiliter allegaret, quod cum minime fecerit, satis evidenter ostendit, nec Joannem se posse convincere, nec legitime receptum D Petrum habere fiduciam perdocendi, solumque sibi

¹ Id. cod., sensu.

² Id. cod., conclusit.

³ Id. cod., in his blasphemias.

⁴ Id. cod., noviter.

⁵ Deest Apostolica in eodem cod.

⁶ Id. cod., nisi resipuisset, iudicare damnatum, essetque consequens, ut nisi corrigeret, damnationi procul dubio subjaceret; quibus, etc.

⁷ Id. cod., nullam.

⁸ Id. cod., a veritate.

⁹ Id. cod., familiariter.

¹⁰ Inclusa parenthesi per duas ferme paginas desunt in codice Veronensi, eorumque loco sequentia subiiciuntur: Quibus ille primum tanquam dedito si-

lento nihil respondere proponens tandem aliquando missis litteris profitetur se Alexandrino Petro, quem expetita apostolice sedis auctoritate executor ipse quoque damnarat, absque sedis apostolice notitia communionem, permixtum: beati autem Petri sedes, quæ Alexandrinum Petrum tantummodo damnasse, non etiam solvisse noverat, non recepit; atque ideo ne per Acacium in Petri consortium duceretur, ipsum quoque a sua communionem submovit et multimodis transgressorem a sua societate fecit alienum. Hic si examinatio, etc. — Nos parenthesi signum —, ut magis perspicuum, substituímus. EDIT.

¹¹ Forte cum præcipue. HARDUIN.

monstravit inesse propositum lacerandi catholicos, A hæreticosque laudandi, seseque eorum potius, quos laudabat, docuit esse participem, quam catholicorum, quos nitebatur decolorare, consortem: tulitque de se ipse iudicium, cum damnati hominis communione pollutus, damnationis ejus factus est particeps. Ita et sedes apostolica quod ad necessariam diligentiam respiceret nil omisit, et Acacius secundum formam synodi Chalcedonensis, qua error cui communicavit elisus est, sicut de hæretico homine scriptum est, suo iudicio condemnatus apparuit, juxtaque sedes apostolica, quæ utique se Alexandrinum Petrum damnasse, non etiam solvisse memorat, ne per Acacii pristinam communionem Petri quoque collegium, cui Acacius communicaverat, incideret, ipsum competenter Acacium a sua communione submovit. Quapropter utrum errori vel prævaricationi communicaverit Acacius, quid opus erat nova discussione cognoscere? cum jam litteris suis esset ipse confessus, ac, sicut scriptum est, *Ore tuo justificaberis, et ore tuo condemnaberis* (Matth. xii), verborum suorum vinculis et reus teneretur et jure plectendus. Cur ipse in nova causa, quam synodus nulla præcesserat, Joannem, quem suis litteris impetebat, qualemcunque secundæ sedis episcopum, in primæ sedis beati Petri apostoli iudicio confutare despexit; et ut causam diceret, seu per se, seu per alium, vel venire, vel destinare contempsit: indignum habens cujuslibet civitatis antistes ad primæ sedis venire iudicium, ad quod secundæ sedis carneret venisse pontificem, quod Anatolius Constantinopolitanæ urbis episcopus C missis legationibus pro sua persona fecisse monstratur? Ecce etiam in hac parte vocem non habent conquerentes: ecce, inquam, ad legitimum est vocatus examen, ubi vel suas partes justis allegationibus defensaret, si ille apostolicæ sedis refugit examen in Joannis catholici pontificis negotio vestigando, quem admodum sedes apostolica de receptione Petri hæretici sua auctoritate resoluti, Acacii fuerat secutura iudicium? An sedem apostolicam congruebat parœciæ Heracliensis Ecclesiæ, id est Constantinopolitani pontificis, vel quorumlibet aliorum, qui cum eodem, vel propter eum fuerant congregandi, iudicium præstolari? Cum apostolicam ejusdem primæ sedis audientiam Constantinopolitanus episcopus declinaret, qui utique etiamsi metropolitanus esset jure suffultus, D etiam inter sedes haberet locum; primæ tamen sedis cognitionem fas non habuit refutandi, ad quam secundum canones, appellante secundæ sedis antistite, vocabatur ad nostrorum causam. Hoc ipso satis ostendit reum se esse confessum, qui ad legitimum

¹ Locus obscurus aut mendosus. HARDUIN.

² Cod. Veron., postquam litteris tuis ipse confessus est, si auctoritatis, etc.

³ Id. cod., tenore illius definitionis exsecutio reperitur quo damnati, etc.

⁴ Id. cod., existeret.

⁵ In cod. Justelli: « Probantur esse damnati. Quod si utrum errori vel prævaricationi communicavit Acacius forsitan dicatur oportuisse constare, breviter nræbimus ad ista responsum. Aut enim ipsi do-

ultra differri, ne, sicut dictum est, antiqua illius communione durante, cum sese jam sociasset externæ, sedes quoque apostolica per eum pollueretur contagiis perfidorum, dignumque esset vel prævaricatorem, vel contemptorem iudicii competentis, manifestissime scilicet de suo negotio desperantem, a catholica atque apostolica integritate et communione secludi. — Hic si examinatio quaeritur, jam iudicio non erat opus; ² posteaquam et litteris suis ipse confessus est, et ad legitimum iudicium vocatus adire pertulit, si auctoritatis pondus inquiritur, Chalcedonensis synodi ³ tenor cum apostolica sede consentiens, et illius definitionis exsecutio reperitur condemnati illic erroris communicator effectus: præfixæ nihilominus ibidem particeps damnationis ⁴ apparuit, quoniam idem ipse error qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet prævaricationis effecto, et exsecrationem sui gestat et poenam. Hoc tenore etiam Timotheus Ælurus, atque ipse Alexandrinus Petrus, qui secundam certe sedem quoquomodo tenuisse videbantur, non repetita synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicæ, ipso quoque Acacio postulante vel exsequente ⁵ probatur esse damnatus; nunc autem ipsi doceant legitime Petrum fuisse purgatum, et ab omni hæreticorum contagione rite discretum cum ei communicavit Acacius, si ejus communicatorem putant Acacium aliquatenus excusandum, aut si, quod magis est verum, convenienter atque legitime Petrum ⁶ probare non potuerunt expiatum ⁷ (propter quod etiam ad apostolicæ sedis iudicium Acacius vel venire vel destinare non ausus est); restat ut in ejus communicatione [At. ut ejus in expiatione] fuerit, et qui ei communicavit infectus. ⁸ Non reticemus [At. Nec plane tacemus] autem quod cuncta per mundum novit Ecclesia; quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum, sedes beati Petri apostoli jus habeat resolvendi, utpote quod [At. quæ] de omni Ecclesia fas habeat iudicandi, neque cuiquam de ejus liceat iudicare iudicio, siquidem ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illa autem nemo sit appellare permissus. Quapropter cum satis constet Acacium nullum habuisse pontificum, sententia [At. sententiam sedis apostolicæ sine, etc.] sedis apostolicæ damnatum, sine ulla ejus notione solvendi; dicant certe ⁹ qua synodo hoc ille præsumperit, quod nec sic quidem absque apostolica sede fas haberet efficere? cujus sedis episcopus? cujus metropolitanæ civitatis antistes? Nonne parœciæ Heracliensis Ecclesiæ? Si illi certe licuit sine synodo sententiam apostolicæ sedis ceant, etc. Petrum legitime veraciterque purgatum etc.] LABRUS.

⁶ Id. cod., non probaverint expiatum.

⁷ Annullis inclusa non exstant in Cod. Veron.

⁸ Nicolaus papa hunc locum citat in epist. ad episcopos Galliæ ex epistola Gelasii ad episcopos per Dardaniam constitutos: *Nec plane tacemus. Hincmarus Laudun. ex epist. ad Anastasium principem, Nec plane taceamus.* HARDUIN.

⁹ Cod. Veron., qua certe synodo

abrumpere, nulla ejus consultatione quæsita, itane vero non lieuit primæ sedi Chalcedonensis synodi constituta, sicut decuit, exsequenti, hujusmodi prævaricatorem sua auctoritate detrudere? Sed nec illa præterimus, quod ¹ apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum, etiam sine ulla synodo præcedente, et absolvendi quos synodus iniquè damnaverat, et damnandi nulla existente synodo quos oportuit, habuerit facultatem: ² sanctæ memoriæ quippe Athanasium synodus Orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quia damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memoriæ nihilominus Joannem Constantinopolitanum synodus etiam catholicorum præsulum certe damnarat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit; itemque sanctæ memoriæ Flavianum pontificum [al. additur Græcorum] congregatione damnatum, pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit, potiusque qui illic receptus fuerat [al. quia illic receptus non fuerat], Dioscorum secundæ sedis præulem sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo ³ submovit, ac pro veritate, ut synodus Chalcedonensis fieret, sola decrevit ⁴ — in qua pontificibus innumeris, qui latrociniis corruerant Ephesino, veniam poscentibus, sola concessit, et in sua perfidia permanentes, nihilominus sua auctoritate prostravit: quam congregatio quæ illic pro veritate reparanda collecta fuerat, est secuta; quoniam sicut id quod prima sedes non probaverat, constare non potuit, sic quod illa censuit judicandum, Ecclesia tota suscepit; ubi etiam consequenter ostenditur, quia male gesta synodus, id est, contra Scripturas sanctas, contra doctrinam Patrum, contra ecclesiasticas regulas, quam tota merito Ecclesia non recepit, et præcipue sedes apostolica non probavit, per bene gestam synodum, id est, secundum Scripturas, secundum traditionem Patrum, secundum ecclesiasticas regulas, pro fide catholica et communione prolata, quam cuncta recepit Ecclesia, quam maxime sedes apostolica comprobavit, et debuerit et potuerit immutari; bene vero gestam synodum juxta supradictum modum, nova synodo nullatenus immutandam. Proinde si Eutychem fatentur hæreticum, male gestam apud Ephesum synodum, qua est receptus, pariter fatebuntur, et per bene gestam synodum Chalcedonensem, quod Eutyches vel cum eo sentientes talia sunt rejecti, vestint nolintque, consentiant, atque ideo bene gestam synodum novis exagitationibus reficari non licuisse cognosceant. Qui si forsitan dixerint, eo tenore Ephesinam quoque synodum non licuisse mu-

ari, rursus hæc eadem quæ supra deprompsimus, planius repetita perpendantur, id est, quia contra fidem, contra veritatem communionemque catholicam vereque Christianam, non recte gesta synodus legitima synodo pro fide, veritate, communionemque catholica, vereque Christiana, modis omnibus secludenda est, et injusta synodus justa synodo submovenda. Pro fide autem, et veritate, et communione catholica, bona synodus, vereque Christiana, semel acta, nulla nec potest nec debet novæ synodi iteratione convelli, sed secundum bene gestam synodum recteque præfixam, si quis ab ejus tramite deviarit, consequenter ac sufficienter ejus definitione plectendus, meritoque illius subjacet constitutis, nec opus est per singulos quosque deviantes, jureque plectendos, novas rursus synodos introduci; cum ex illius tramite, quæ auctorem cum errore damnavit, quisquis quolibet modo, quolibet titulo complex ejusdem fuerit factus erroris, ut ejus se contagione polluerit, competenter et particeps ejusdem damnationis existat, ejusque poena puniatur obstrictus, cujus maluit inire consortium. Quæro ergo ab his quid de Eutyche sentiant: fuisse hæreticum, an assent non fuisse? Si non fuisse contendunt, quid ambagibus agunt, quid circuitationibus præstitisque se contegnant? Palam se Eutychemianos esse pronuntiant, ut in ejus sacrilogo farore convicti veritatis molibus obruantur, aperteque cognoscant, non solum hæc ipsa pestis Eutychemiana quantum Christiano dogmati probetur inimica; sed quantas alias hæreses, easque gravissimas, in sua pravitate continet, et in quibus foreis voluntentur, et in quod præcipitium barathrumque mergantur, intelligant. Simul autem si Eutychem hæreticum negant, omnimodis publicatur, quod ideo de omnibus Eutychemianis post communicantibus, suppresso veluti hoc ipso errore, contendunt, ut nos per talium hominum, quod absit, insidias captiosasque tendiculas in Eutychemis insaniam nitantur inducere: quod quidem etiam non negant, sive scientes, sive nescientes, facere confutantur. Sin vero et Eutychem hæreticum negare non audent, restat ut contra catholicam fidem, non synodum nuncupandam, sed conspirationem potius perditorum fuisse consentiant quæ apud Ephesum Eutychemite reducto perculit S. memoriæ Flavianum, cunctosque qui illic aderant sacerdotes militari terrore compulerit tanto scelere præbere consensum. Atque ideo nobis necesse est pravam perversamque conspirationis illius, et latrocinalem fuisse perhibere actionem, eamque debitis modis omnibus abolere, et ideo justam, bonam, veraciter Christianam Chalcedonensem synodum proces-

¹ Alias, apostolicæ sedi frequenter datum est, more majorum, absolvendi, etc. LABBEUS.

² Hanc locum recitat Hincmarus Laudun. tom. II, pag. 373, ex epist. Gelasii ad Anastasium principem: sed habet aliquid sub finem dissimile. HAROUIN.

³ Cod. Veron., sola submovit et veritate. — Sola submovit et auctoritate sedis apostolicæ concilium Chalcedonense coactum. LABBEUS.

⁴ Inclusa parenthesi per duas fere paginas desunt

in codice Veronensi. Rorumque loco hæc habentur: In qua ut ergo sola jus habuit absolvendi eos quos synodica decreta perculerant, sic etiam sine synodo in hac eadem causa plurimos etiam metropolitanos damnasse cognoscitur. Quod si quis hæc ab apostolica sede vel secundum synodum acta reprehendit, præter quod præscu rerum probatione convincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. Dicit ergo, etc. — Hic ut superius parenthesi signum — substituiimus. EDIT.

sisse definiant, in his quibus Eutychete depulso, cum suo fautore Dioscuro, hæresim eorum erroremque damnarit. Hanc ergo synodum (ut dictum est) bonam, veram, justam, Christianamque esse non dubitant, per quam illa noxia sit remota. Perspiciant ergo, tandemque concedant, quod quisquis ab ejus justæ et Christianæ veræque synodi fide, communione et veritate deviaverit, vel ab ea deviantibus communionem miscuerit, sufficienter atque competenter, secundum ipsius definita, teneatur obstrictus, quoniam mala synodus bona debuit submoveri. Bona vero synodus nulla causa est cur alia debeat synodo retractari, ne ipsa retractatio ejus constitutis derogat firmitatem. Proinde quicumque congregationis Ephesinæ tenentur affectu, quid adhuc Acacii tantummodo nomen obtundunt, et non palam sectatores Eutychetis, qui illic receptus fuerat, profitentur; qui si refugiunt, atque Eutychen se perhibent execrari, simul ergo et Ephesinam, qua male receptus est, conspirationem jure cessatam, et Chalcedonensem synodum, qua rejecta est, merito consentient institutam; atque ita synodum, quæ pro fide catholica sit præfixa, secundum veterum formam, sicut dictum est, perspiciant novellis non potuisse quæstionibus ventilari, sed juxta ejus tenorem semel legitime justaque depromptum, et jure probari recta sectantes, et sentientes contraria refutari; quod sedes apostolica, sicut decuit, antiqua traditione custodiens, non synodum duxit iterandam, sed in ejus prævaricatore pellendo hanc eandem synodum potius exsequendam. ¹ Quapropter si quis adhuc secundum Chalcedonensem synodum hæc ab apostolica sede gesta reprehendit, præter quod et hæc qua superius astruximus, et multiplici potest ratione convinci, multo magis tamen Acacio non licuisse fatebitur ista tentare. — Dicat ergo, qua synodo, Joannem secundæ sedis antistitem, qualemcunque, certe catholicum, et a catholicis ordinatum, nec de catholica fide et communione aliquatenus impetum, duxerit excludendum, et hæreticum manifestum Petrum sua quoque executione damnatum, pontifici catholico permisit subrogandum ² (cum etiamsi reus manifestus esset Joannes, post eum saltem catholicum convenisset præfici sacerdotem, sicut ipse quoque suis sacris sanctæ memoriæ Timotheo catholico in Alexandria faciendum promississe legitur imperator?) Qua synodo, tertiæ sedis episcopum [al. addit. sanctum] Calendionem idem expelli fecit ³ Acacius: nihilominus ⁴ eundem Petrum tam hæreticum manifestum, ut eidem palam necesse [al. nec se] communicare prætenderet, sua passus est dispositione substitui? Qua denique per totum Orientem synodo ejectis orthodoxis, nullo crimine maculatis, pravos quosque et

¹ Quod si quis hæc ab apostolica sede vel sancta (male secunda) synodo acta reprehendit, præter quod prisca rerum probatione convincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. LABBEUS.

² Inclusa parenthesi desunt in codice Veronensi.

³ Id. cod., ac Acacius.

criminibus involutos sua provisione supposuit? Quæ synodo tot aliena privilegia nefandus populator invasit? Sed libri non sufficient [al. sufficerent], si tragœdias ejus quas per Ecclesias totius Orientis exercuit, sigillatim ⁵ scribere moliamur: an illud ipsius argumentum nobis existiment opponendum, quo facinora sua in imperialem nisus [al. visus] est jactare personam. Cur igitur quando voluit, obstitit Basilisco tyranno certe et [al. Cur et] hæretico vehementer infesto? cur ipsi imperatori Zenoni, quia palam Antiocheno Petro noluit communicare, suam [al. addit. nimirum] non subdidit voluntatem? Ecce potuit et in aliis resultare, ⁶ si vellet [al. sed noluit]. An non Apostolus dicit, non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus reatu pariter sunt irretiti? sed...] sed ut ea quæ latius explicanda sunt omittamus, ⁷ quidquid ipse Zenon imperator suis litteris profitetur, cuncta sese ex Acacii gessisse consilio, nec hoc eum fallere litteris suis ipse pariter testatur Acacius, qui et eum nihilominus universa recte gessisse conscripsit, et suo consilio hæc eadem gesta non tacuit. Quasi vero tantum in Alexandriæ Petri communione Acacius prævaricator existerit, et non in omnibus, quos vel fecit, depulsis catholicis pontificibus, tanquam tyrannus, Ecclesiis quibusque præponi, vel taliter præpositis perversa communione permixtus est, qui hoc ipso secundum canones fuerant ab ecclesiastica communione pellendi, quod se passi sunt successores vivis sacerdotibus adhiberi. Quis autem non perspiciat Christianus, quod catholicis pontificibus propria sede dejectis non nisi hæretici potuerint introduci? quibus tamen cunctis, vel auctor fuit Acacius subrogandis, vel subrogatis communicator accessit; his utique quia [al. qui a] communioni hæreticorum nullatenus discrepabant. Cur ergo vel cum hæc fieri videret Acacius, non sicut sub Basilisco jam fecerat, ad apostolicam sedem referre curavit, ut si solus ipse non poterat, ⁸ junctis cum eadem consiliis atque tractatibus, apud imperatorem possent quæ religioni competereat allegari? Nam si Basiliscus (ut dictum est) tyrannus et hæreticus scriptis apostolica sedis vehementer infraclusus est, et a plurimis revocatus excessibus; quanto magis legitimus imperator, qui se catholicum videri volebat, potuit cum apostolica sede cunctorum quoque pontificum moderata suggestionem mitigari, præcipue cum ejusdem Acacii esset specialis fautor et amator; et qui litteris suis tam ipsum Acacium quam sanctæ memoriæ papam Simplicium magnis laudibus extulisset, doceretur quod hæreticis constantissime restitisset [al. restitissent]. Cur tanto tempore Acacius interista conticuit, nisi quia præpediri [al. prohibere] nolebat ullatenus quæ ⁹ pro hæreticis desiderabat

⁴ Id. cod., eidem.

⁵ Id. cod., describere.

⁶ Id. cod., si nollet.

⁷ Id. cod., quid quod.

⁸ Id. cod., cunctis cum eodem.

⁹ Pro hæreticis desunt in cod. Veronensi.

impleri? Ponamus tamen etiamsi nulla synodus **A** præcessisset, cujus apostolica sedes recte fieret executrix, cum quibus erat de Acacio synodus ineunda. nunquid cum his qui jam participes tenebantur Acacio, et per Orientem totum catholicis sacerdotibus violenter exclusis, perque exsilia diversa relegatis, socii evidenter existebant, communionis externæ prius se ad hæc consortia transferentes, quam sedis apostolicæ scita consulere. Cum quibus ergo erat synodus ineunda? Catholici pontifices fuerant undique jam depulsi, solique remanserant socii perfidorum, cum quibus jam nec licebat habere conventum [*al. addit dicente psalmo: Non sedi, etc.*]¹ (quia moris ecclesiastici omnino non esset cum his qui pollutam communionem tenerent, permixtamque cum perfidis, ullum miscere concilium); propheta **B** quoque dicente: *Non sedi in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo*; ² (*odivi congregationem malignorum, et cum impiis non sedebam*). Recte igitur per Chalcedonensis synodi formam hujusmodi prævaricatio repulsa est, potius quam ad concilium, quod nec opus erat post primam synodum, nec cum talibus³ habere licebat, ⁴ adducta est. Nam et quid ageretur de fide catholica, si intelligere voluissent, ignorare non poterant, cum⁵ viderant catholicos pontifices nulla synodi discussione, nullo concilio, præcipue cum novas causas esse perpenderent, toto Oriente depelli, et cæteri quid caverent; ex illorum discere qualitate potuissent. Restat igitur ut illius partis eos fuisse sit clarum, cui se post tot experimenta dederunt, meritoque ab apostolica sede, cæterisque catholicis non jam consulendi erant potius, sed notandi. ⁶ Risimus autem, quod prærogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regis civitatis. Nunquid apud Ravennam, apud Mediolanum, ⁷ Sirmium, apud Treviros, multis temporibus non constitit imperator? Nunquidnam harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi met antiquitus deputatam, quidpiam suis dignitatibus usurparunt? Nunquid Acacius, ut Joannem qualemlibet hominem, catholicum tamen a catholicis ordinatum, de Alexandria excluderet, Petrumque in hæresi jam detectum [*al. dejectum*] atque damnatum, absque sedis apostolicæ consultatione reciperet, aliqua synodo saltim illic habita, hoc audacter arripuit, ut Calendonem de Antiochia pelleret; hæreticumque Petrum, quem ipse quoque damnaverat, absque notitia sedis apostolicæ rursus admitteret. aliqua synodo id fecisse monstratur? Si certe de dignitate agitur civitatum, secundæ sedis et tertiæ major est dignitas sacerdo-

¹ Ridet pontifex illud, quod cum Euphemia no-
vantes nostri temporis stulte admodum inculcant,
dum ratione regis dignitatis prærogativas sedium

¹ Id. cod., *expleri*.

² Inclusa parenthesi absunt a codice Veronensi.

³ Inclusa parenthesi absunt a cod. Veron. in quo eorum loco leguntur supra in editione Labbeana jam posita: *Nec ecclesiastici moris, etc.* Post quæ se quuntur, *Recte igitur, etc.*

⁴ Id. cod., *haberi*.

tum, quam ejus civitatis, quæ non solum inter sedes minime numeratur, sed nec inter metropolitanorum jura censetur: nam quod⁸ dicitis, alia potestas est regni sæcularis, alia ecclesiasticarum distributio dignitatum. Sicut enim quamvis parva civitas prærogativam præsentis regni non minuit, sic imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosæ non mutat. Sit clara urbs illa potestate præsentis imperii, religio tunc sub eadem [*al. eodem*] firma, tunc libera, tunc provecta consistit, si potius hoc præsentem propriam teneat sine ulla perturbatione mensuram. ⁹ (Postremo si sibi de imperatoris præsentia blandiuntur, et inde putant Constantinopolitanæ civitatis episcopi potiore fieri posse personam; audiant Marcianum ejusdem principem civitatis, posteaquam **B** pro augmento urbis ipsius sacerdotis intercessor accedens, contra regulas obtinere nihil potuit, sanctæ memoriæ papam Leonem summis laudibus prosecutum quod canonum regulas violari nulla fuerit ratione perpessus. Audiant Anatolium ejusdem sedis antistitem, clerum potius Constantinopolitanum quam se tentasse talia contentem, atque in apostolici præsulis totum dicentem positum potestate. Ipsum beatum papam Leonem sedis apostolicæ præsullem, cujus synodus Chalcedonensis auctoritate firmata est, quidquid ultra quam ab eodem pro fide et communione catholica atque apostolica illic agendum, constaret esse delegatum, per occasionem congregationis illius, præter Nicænos canones nova videretur actione tentatum, competenti refutatione vacuasse. Eaque nihilominus etiam sub sanctæ memoriæ papa Simplicio **C** legatum sedis apostolicæ sanctæ memoriæ Probam Canusinæ urbis episcopum Leone principe tunc petente præsentem docuisse nullatenus posse tentari, neque his prorsus præbuisse consensum, atque ideo non ad civitatis cujuslibet respiciant qualitates, sed modum dispensationis ecclesiasticæ paternam traditione firmatum convenienter observent.) Dicatur autem [*al. Sed dicatur forsitan*] de Alexandrino et Antiocheno episcopis certis ex causis principem magis illa quæ gesta sunt, non Acacium præcepisse. Sed principi Christiano decuerat suggerere sacerdotem, maxime cujus familiaritate et favore fruebatur, salvam fore de ejusdem injuria contumeliaque vindictam tantum, ut Ecclesiæ sineret Christianus princeps regulas custodiri, quia et nova in utroque pontifice causa esset **D** exorta, et novam discussionem consequenter inquireret; et sicut semper esset effectum¹⁰ (ac divinæ pariter leges humanæque censerent), ut sacerdotali concilio de sacerdotibus [*al. sacerdotalibus*] iudicia

patriarchalium expendunt, et non potius apostolicæ traditioni hæc privilegia accepta referunt. S. v. BIRTUS.

⁸ Hæc desunt in cod. Veronensi.

⁹ Id. cod., *viderent*.

⁷ Id. cod., *apud Sirmium*.

⁸ Id. cod., *quod dicitis regis civitatis*.

⁹ Inclusa parenthesi desunt in cod. Veronensi.

¹⁰ Inclusa parenthesi desunt in cod. Veronensi.

provenirent; non a sæculari viderentur qualescunque pontifices, etsi errore humanitus accedente, non tamen [al. addit contra] religionem ullatenus excedentes potestate percelli. An adhuc [al. An et hæc] justa ratione principi suggerenda non erant? Regiæ civitatis honore sublimis, si factus erat illa regiæ civitate sublimior, tanto magis in his suggerendis debuit esse constantior? Si autem in his quæ pro religione fuerant exerenda, exstitit contemptibilis, atque despectus, et aut segnis, aut fiduciam non habens intimandi, in quo per regiam civitatem major effectus est? (¹ an ut per ea sæ prævaricationis exerceret potius tyrannidem, quam causas religionis legitime procuraret?) Nathan propheta (II Reg. XII) palam publiceque in facie regi David, et commissum pronuntiavit errorem, et ipsum commisisse non tacuit; et confessione correctum consequenter absolvit. (² beatæ memoriæ Ambrosius Mediolanensis sacerdos Ecclesiæ, majori Theodosio imperatori communionem publice palamque suspendit, atque ad penitentiam redegit regiam potestatem; beatæ memoriæ papa Leo (sicut legitur) imperatorem Theodosium juniorem Ephesino latrocinio libere coarguit excedentem; sanctæ memoriæ quoque papa Hilarus Anthemium imperatorem, cum Philotheus Macedonianus ejus familiaritate suffultus diversarum conciliabula nova sectarum in Urbem vellet inducere, apud beatum Petrum apostolum palam ne id fieret, clara voce constrinxit, in tantum ut non ea facienda cum interpositione sacramenti idem promitteret imperator; sanctæ memoriæ nihilominus papa Simplicius, et post eum sanctæ memoriæ papa Felix, non solum Basiliscum tyrannum, sed etiam imperatorem Zenonem pro iisdem ipsis excessibus, auctoritate libera sæpius increpasse noscuntur, flectique potuissent, nisi Constantinopolitani præsulis accederetur instinctu, qui particeps externæ communionis effectus, necessario in quod inciderat, jam fovebat, malens in sæ prævaricationis obstinatione persistere, quam curandus ad salubria remeare, sicut ipse rerum probavit eventus. Ecce nuper Honorico regi Vandalicæ nationis, vir magnus et egregius sacerdos Eugenius Carthaginensis episcopus, multique cum eodem catholici sacerdotes constantè resisterent sævienti, cunctaque extrema tolerantés, hodieque persecutoribus resistere non omittunt. Nos quoque Odoacri barbaro hæretico regnum Italiæ tunc tenenti, cum aliqua non facienda præciperet, Deo præstante nullatenus paruisse manifestum est.) Hic autem vir bonus Acacius, et sacerdos eximius [al. egregius], in tantum se et suggerere potuisse monstravit, et noluisse deprompsit, imo favisse patefecit; ut et imperator cuncta se ex ejus gessisse consilio non taceret, et ipse imperatorem magnis præconiis elevaret ista facientem;

A seseque³ prodidit his agendis rebus fuisse participem. Sed esto, Calendion imperatoris nomen abstulerit; Joannes principi mentitus fuisse jactetur, quæ tamen cum novæ essent causæ, nova⁴ debuit ecclesiastica provenire discussio? an qui in hominem imperatorem peccasse dicebantur, nulla interveniente synodo dejici debuerunt; et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem, sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidis, secundum synodum quæ hæc est damnata perfidia, non oportebat expelli [al. excludi]?⁵ Quid de innumeris per totum Orientem catholicis sacerdotibus propria sede depulsis, et indubitanter hæreticis intromissis? Novæ certe erant causæ; et his consequenter⁶ nova synodus debebatur. B Cur tunc non venit in mentem, ut in talibus causis peteretur a principe saltem qualiscunque synodus celebranda; ut quocunque vel colorato judicio traditionis ecclesiasticæ passim pontifices viderentur excludi, non solum quarumcunque urbium sacerdotes, sed metropolitani incunctanter antistites? His omnibus cum non restitit suggestionem qua potuit, consentit Acacius, communicando cunctis, qui in catholicorum locum hæretici fuerant subrogati: Apostolus autem dicit: *Non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus* (Rom. 1), reos indubitanter ascribi. An hæc licuit sæculari potestati et actis talibus, Acacio consentiente absque ulla synodo, quam ipsa rerum novitas exigebat, absque sedis apostolicæ consultatione perficere; et sedi apostolicæ non licuit, secundum tenorem synodi Chalcedonensis in veteri utique causa, et veteri constituto juxta definitionem damnata [al. justa definitione damnatum], inimicis synodi Chalcedonensis Acacium communicantem a sua communionem depellere? Sed iniquit: Acacius principi obviare non potuit. Cur Basilisco, quia voluit, obviavit? cur ipse Zenoni, ne palam Petro Antiocheno quamvis latenter hoc fecerit communicare videretur, non commodavit assensum? ecce resultanti non institit [al. restitit] imperator: ecce vim nolenti non intulit; ecce refugienti contagia manifesta concessit: postremo, cur tanto tempore, cum ista gererentur, vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam, referre maturavit [al. curavit]? Sed prius laudator factus est ipse gestorum, quam vel præmoneret talia esse tentanda, vel ne tentarentur obsisteret. Sicut sub Basilisco jam fecerat, cur illis cæteris communicare consentit, qui depulsis catholicis sacerdotibus, Indubitanter hæretici singulis urbibus fuerant substituti? Postremo ille defuit suis partibus; et quæ sacerdoti catholico competere, agere fastidivit [al. non curavit]: ideo sedes apostolica quod⁷ ad eadem pertinebat, vel po-

¹ Hæc pariter desunt in eodem codice.

² Sequentia quoque ansulis inclusa desiderantur in codice Veronensi.

³ Cod. Veronen., *proderet*.

⁴ Id. cod., *debuert*.

⁵ Id. cod., *Quid per totum Orientem de innumeris urbibus pulsi catholici sacerdotes, et hæretici subrogati?*

⁶ Id. cod., *una*.

⁷ Id. cod., *ad eam*.

tuit vel debuit præterire? Quolibet igitur modo hæreticorum complicem refutavit, et consortem communionis externæ a sua communione dimovit; nec opus fuit nova synodo, cum veteris constituti sufficienter hæc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc scienda [al. facienda] Orientis episcopis intimaret, quos ex expulsionem catholicorum, quæ agebatur in causa fidei, non ignorasse manifestum est; et communicando hæreticis subrogatis, facto tali consensisse non dubium est; etiam cum externæ communionis effectis [al. addit atque ideo cum eis jam] nec potuisse, nec debuisset sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverunt in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quod fidei communionique catholicæ deberetur. Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, imo talibus contra moliendo, a fide et communione catholica deviarit Acacius, seque pariter cum eodem errori subdiderint. Ecce agnoverunt quam justis ex causis pro fide et communione catholica atque apostolica, cui et illi qui in ea perstiterant congruebant, et hi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritate sit remotus Acacius (ad cuius præcipue vocatus examen vel venire vel mittere non curavit, ut se de his omnibus, ut confidebat, absolveret), ejusque pariter quicumque complices extiterint, atque ab illa merito cum his communione discretus, a qua se ipse primum cum suis consortibus catholicis pontificibus discrepando cognoscitur separasse; jureque sententiam ille damnationis exceptit, cæterisque consortibus cum suis consortibus promulgandam; qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidiæ ad apostolicam sedem missis litteris est professus. Cui Acacio, si communicaverant Orientales episcopi antequam huc referret [al. referretur], pari utique reatu sine dubio probabatur involvi, jureque per illum transgressionis sententiam susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ; qui utique non consuli tanquam nostræ communionis homines jam deberent, sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant antequam Acacius huc referret [al. referretur], et communicantem notare debuissent, et ipse de eodem potius liuc referre, atque apostolicæ sedis vigore percursulum merito comprobare, cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate desciverant, et eorum successoribus communicare delegerant; ideo cum sedem apostolicam minime congruebant;

quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii: et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi, [al. addit et] ob hoc eum videri volebant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodie quoque manere persistent. Sed sicut ii simili conditione constricti complicem suum non possunt judicare non jure damnatum, neque reum [al. rei reum] possunt competenter absolvere, sic illo juste prævaricatore damnato, ipsi quoque pari jacent damnatione prostrati, neque nisi resipiscentes, inde poterunt prorsus absolvi: quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressione [al. transgressio est] qui in eandem perfidiæ reciderant actionem, sic in uno eodemque qui pro omnibus scripserat, vel scribendo omnium prodiderat voluntates, transgressione punita, pariter quoque cum eodem, vel in eodem est complicum transgressio punita cunctorum. Quæ tamen sententia in Acacium destinata, etsi nomine tantummodo præsulis apostolici, cujus erat utique potestatis legitimæ, probatur esse deprompta, præcipue cum secreto dirigenda videretur: ne custodiis ubique præsentis dispositio salutæ quibuslibet difficultatibus impedita necessarium habere non posset effectum; tamen quia orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices aut residui omnino non essent, aut nullam gererent libertatem plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum; rationabiliter in Acacium sententiam cognovit fuisse prolata, quæ congregatio facta pontificum non contra Chalcedonensem, non tanquam nova synodus contra veterem primamque cognovit; sed potius secundum tenorem veteris constituti particeps apostolicæ executionis effecta est; ut satis appareat Ecclesiam catholicam, sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit, nihil penitus omisisse, quod ad fraternum pertineret pro intemerata et sincera communione tractatum; quæ cum universa noverint qui videntur Ecclesiis Orientalibus nunc præesse, propterea Christianam reparari legitima curatione refugunt unitatem; quia occasionem dissensionis hujus suis ambitionibus suffragantem deponere jam recusant; quia sine auctoritate sedis apostolicæ omnium Ecclesiarum passim jura confundant, magis eligentes in errore persistere, quam præsumptionum suarum perdere facultatem, plus usurpationum suarum licentiam diligentes quam divini iudicii tenentes corde respectum. In quo ne-

¹ Id. cod., hoc forma.

² Id. cod., illam communionis externæ effectos atque ideo cum eis nec, etc.

³ Hæc desunt in cod. Veronensi.

⁴ Id. cod., probabantur.

⁵ Id. cod., cunctorum. Quæ ad instructionem vestrae dilectionis satis abundeque sufficere judicamus, quamvis eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studemus exponere, quatenus et fidelium quisque cognoscat nihil apostolicam sedem, quod absit, præpropere cen-

suisse. Hæc a Labbeo afferuntur ad calcem epistolæ.

⁶ Cod. Veron. omisso verbo sententiam ita legit, in Acacium fuisse prolata.

⁷ Id. cod., Convenit.

⁸ Id. cod., pro intemerata fide.

⁹ Hic deficit hæc epistola in Cod. Veronensi, in quo hæc subduntur: *Explicit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica fuisse damnatum, nec posse quemquam sine discrimine animæ suæ eius communionis participem fieri.*

cesse est velint nolint tam de fidel communionisque catholice sinceritate neglecta, quam de paternis canonibus evidenter irruptis recipiant quod merentur, nisi dum hic tempus admittit hæc damnationis æternæ pericula correctis mentibus studeant declinare, ut possint non tales permanere, quibus insolubilis est talis sententia. Sed a talibus recedentes, ab eadem sententia non teneri: quæ sicut in errore durantibus nunquam solvenda præfixa est, sic ab his erit aliena, qui exstiterint puniendæ pravitatis immunes. Hæc vero ad instructionem vestræ dilectionis satis abundeque sufficere iudicamus, quamvis eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere: quatenus et fidelium quisque cognoscat, nihil apostolicam sedem (quod absit) præpropere censuisse, et non habere quod juste possit opponere, perversa doceatur improbitas. Recte autem faciet vestra dilectio, ut ista quæ scribimus, pariter catholicis et contraria sapientibus innotescant: quo et sanis necessaria firmitas, et male sanis competens medicina præbeatur. Datum calendis Februarii, Victore viro clarissimo consule.

EJUSDEM EPISTOLÆ

FORMA BREVIOR.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius.

Valde mirati sumus, quod vestra dilectio quasi novam et veluti difficilem quæstionem, et adhuc tanquam inauditam quippiam nosse desiderat, quod Eutychianæ pestilentis communicatores, non habentes quid pro suæ perditionis obstinatione respondeant, frequentiam ratione convicti, sola contentione submurmurant: non quia sit alicujus momenti quod garrunt, nec inveniunt penitus quid loquantur. Ubi magis eos qui catholicis sensibus instituti sunt, adhuc hæerere miramur, quam illos qui a veritate exciderunt, et ab antiqua Ecclesiæ traditione sunt devii, profanas vocum novitates et ineptas caducæ perversitatis obtendere. Quibus eos vestra dilectio retuffit jactitare, ideo Acacium non putare jure damnatum, quod non a specialia synodo videatur fuisse dejectus, et insuper dementia suæ vanitatis accumulare puerilliter, adficiens: præcipuè pontificem regis civitatis. Quapropter stultitiam respuentes mandatum querelatum, percurrere vos oportet ab ipsis beatis apostolis, et considerare prudenter quoniam patres nostri, catholici videlicet doctique pontifices, in unaquequæ hæresi quolibet tempore suscitata, quidquid pro fide, pro veritate, pro communionem catholicam atque apostolicam secundum Scripturarum tramitem prædicationemque majorum facta semel congregatione sanxerunt, inconvulsam deinceps voluerint, firmamque constare, nec in eadem causa denuo quæ præfixa fuerant retractari, qualibet recenti præsumptione permiserint; sapientissime providentes, quoniam si secreta salubriter cuiquam

liceret iterare, nullum contra singulos quosque prorsus errores stabile persisteret Ecclesiæ constitutum, ac semper illdem furoribus reactivis omnis integra definitio turbaretur. Nam si limitibus etiam præfixis positarum semel synodalium regularum, non cessant elisæ pestes resumptis certaminibus, contra fundamentum sese veritatis attollere, et simplicia quæque corda percutere: quid fieret si subinde fas esset perfidis inire concilium? cum quælibet ista manifesta sit veritas, nunquam desit quod perniciosam depromat falsitas, etsi ratione, vel auctoritate deficiens, sola tamen intentione non cedens. Quæ majores nostri divina inspiratione cernentes, necessarie præcaverunt, ut quod contra unamquamque hæresim coacta synodus pro fide, communionem, veritate catholica atque apostolica promulgasset, non sinerent novis post hæc retractationibus mutilari, ne pravis occasio præberetur quæ medicinaliter fuerant statuta pulsandi; sed auctore cujuslibet insanis, ac pariter errore damnato, sufficere judicarunt, ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus; quoniam manifesto quilibet vel professione sua, vel communionem posset agnosci.

Et ut brevitate causa priora taceamus, quæ diligens inquisitor facile poterit vestigare: Sabellium damnavit synodus, nec fuit necesse ut ejus sectatores postea damnarentur, singulas viritum synodos celebrari, sed pro tenore constitutionis antiquæ cunctos qui vel pravitatis illius, vel communionis existere participes, universalis Ecclesia duxit esse refutandos. Sic propter blasphemias Arii, forma fidei communionisque catholice Nicæno prolata conventu, Arianos omnes, vel quisquis in hanc pestem sive sensu sive communionem deciderit, sine retractatione concludit. Sic Eunomium, Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit; sed universos quocumque modo in has blasphemias recedentes, tradito sibi limite synodali refutavit Ecclesia, nec unquam recte cessisse manifestum est, qualibet necessitate cogente, noviter quæ fuerant salubriter constituta, temerasse. Non autem nos latet in tempestate persecutionis Ariane plurimos pontifices de exiliis, pace reddita, respirantes per certas provincias congregatis secum fratribus Ecclesias composuisse turbatas; non tamen ut illius synodi Nicæne, quidquid de fide et communionem catholica definitum, immutarent, nec nova quemquam prolapsam damnationem percellerent, sed illius decreti tenore nisi resipisset, judicaverit damnatum, essetque consequens, ut nisi corrigeret, damnationi procul dubio subjaceret. Quibus convenienter, ut dictum est, ex paterna traditione perpensis confidimus, quod nullus jam veraciter Christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exsequi sedem oportere

¹ Scribendum est *Victore*, qui an. Christi 495 consiliatum gessit

præ cæteris, quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit; pro suo scilicet principatu, quem beatus apostolus Petrus Domini voce perceptum, Ecclesia nihilominus subsequente, et tenuit semper et retinet.

Hæc dum Acacium certis comperisset indicia a veritate deviasse, diutius ista non credens, quippe quem noverat exsecutorem sæpe necessariæ dispositionis suæ contra hæreticos existisse, per triennium fere litteris destinatis eundem monere non destitit, sicut per diversos missa familiariter scripta testantur. Quibus ille primum tanquam dedito silentio nihil respondere proponens, tandem aliquando missis litteris profitetur, se Alexandrino Petro, quem expetita apostolicæ sedis exsecutor ipse quoque damnaverat, absque apostolicæ sedis notitia communionem permixtum. Beati autem Petri sedes, quæ Alexandrinum Petrum se tantummodo damnasse, non etiam solvisse noverat, non recepit; atque ideo, ne per Acacium in Petri quoque consortium duceretur, ipsum quoque a sua communionem submovit, et multis modis transgressorem a sua societate fecit alienum. Illic si examinatio quæritur, jam iudicio non erat opus, postquam litteris suis ipse confessus est. Si auctoritatis pondus inquiritur, Chalcedonensis synodi tenore illius definitionis exsecutio reperitur, quo damnati illic erroris communicator effectus, præfixæ nihilominus damnationis particeps existeret; quoniam idem ipse error, qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet prævæ communionis effectio, et execrationem sui gestat et pœnam. Quo tenore Timotheus etiam, atque ipse Alexandrinus Petrus, qui secundam certe sedem tenuisse videbantur, non repetita synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicæ, ipso quoque Acacio postulante vel exsequente, probantur esse damnati. Quod si, utrum errori vel prævaricationi communicavit Acacius, forsitan dicatur oportuisse constare, breviter præbemus ad ista responsum, aut enim ipsi doceant Petrum veraciter legitimeque purgatum, et ab omni hæreticorum contagione rite discretum cum ei communicavit Acacius, si ejus communicatorem putant Acacium aliquatenus excusandum, aut si, quod magis est verum, convenienter atque legitime Petrum non probaverint expiatum, restat ut ejus in expiatione fuerit, et qui ei communicavit, infectus.

Nec plane tacemus quod cuncta per mundum novit Ecclesia, quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum sedes beati Petri apostoli jus habeat resolvendi: ut pote quæ de omni Ecclesia fas habeat judicandi, neque cuiquam liceat de ejus judicare judicio. Siquidem ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illa autem nemo sit appellare permissus. Quapropter constat satis Acacium nullum habuisse pontificum sententiam sedis apostolicæ sine ulla ejus notione solvendi. Qua certe synodo hoc illa præsumpsit, quod nec sic absque apostolica sede fas quidem haberet efficere? Cujus

A sedis episcopus? Cujus metropolitana civitatis antistes? Nonne parochiæ Hieracleensis Ecclesiæ? Si illi certe licuit sine synodo sententiam apostolicæ sedis abrumpere, nulla ejus consultatione quæsita; Itane vero non licuit primæ sedi Chalcedonensis synodi constituta, sicut decuit, exsequenti, hujusmodi prævaricatorem sua auctoritate detrudere? Sed nec illa præterimus, quod apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum, etiam sine ulla synodo præcedente, exsolvendi quos synodus iniqua damnaverat, et damnandi nulla existente synodo quos oportuit, habuerit facultatem. Sanctæ quippe memoriæ Athanasium synodus Orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quia damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memoriæ nihilominus Joannem Constantinopolitanum synodus etiam catholicorum præsulum certe damnaverat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit. Itemque sanctum Flavianum pontificem Græcorum congregatione damnatum pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit; potiusque illic receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsulum sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo sola submovit, et pro veritate ut synodus Chalcedonensis fieret, sola decrevit. In qua ut ergo sola jus habuit absolvendi eos quos synodica decreta perculerant, sic etiam sine synodo in hac eadem causa plurimos etiam metropolitanos damnasse cognoscitur.

Quod si quis hæc ab apostolica sede vel secundum synodum acta reprehendit, præter quod prisca rerum probatione vincitur, interim multo magis Acacio non licuisse fatebitur. Dicat ergo qua ipse synodo secundæ sedis antistitem qualemcunque, certe catholicum, et a catholicis ordinatum, nec de catholica fide et communionem aliquatenus, impetitur, duxerit excludendum; et hæreticum manifestum Petrum, sua quoque executione damnatum, catholico pontifici permiserit subrogari. Qua synodo tertiæ sedis episcopum sanctum Calcedonem fecit expelli, ac nihilominus eidem Petrum tam manifestum hæreticum ut eidem palam nec se communicare prætenderet, sua passus est dispositione substitui. Qua denique per totum Orientem synodo, ejectis orthodoxis, nullo crimine maculatis, pravos quosque et criminibus involutos sua provisione supposuit. Qua synodo tot aliena privilegia nefandus populus invasit? Sed libri non sufficient si tragedias ejus quas per Ecclesias totius Orientis exercuit, singillatim describere inoliatur. An illud ipsius argumentum nobis æstimant opponendum, quo facinora sua in imperialem visus est jactare personam? Cur igitur, quando voluit obstitit Basilisco tyranno, certe et hæretico vehementer infesto? Cur ipsi imperatori Zenoni, quia palam Antiocheo Petro noluit communicare, suam non subdidit voluntatem? Ecce potuit in aliis resultare si vellet. An non Apostolus dicit: *Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, reatu pariter sunt irretiti?* Sed ut ea quæ latius explicanda

sunt omittamus, quid, quod ipse Zenon imperator suis litteris profitetur cuncta sese ex Acacii gessisse consilio, nec hoc eum fallere litteris suis ipse quoque testatur Acacius, qui et eum nihilominus universa recte gessisse conscripsit, et suo consilio hæc eadem gesta non tacuit. Quasi vero tantum in Alexandrini Petri communione Acacius prævaricator existerit, et non in omnibus quos vel fecit, depulsis catholicis pontificibus, tanquam tyrannus, Ecclesiis quibuscunque præponi; vel taliter præpositis perversa communione permixtus est, qui hoc ipso secundum canones fuerant ab ecclesiastica communione pellendi, quo se passi sunt successores vivis sacerdotibus adhiberi. Quis autem non perspiciat Christianus, quod catholicis pontificibus a propria sede dejectis, non nisi hæretici potuerunt introduci? Quibus tamen cunctis, vel auctor fuit Acacius subrogandis, vel subrogatis communicator accessit, his utique qui a communione nullatenus discrepabant. Cur ergo vel cum hæc fieri videret, non sicut sub Basilisco jam fecerat, ad apostolicam sedem referre curavit: ut si solus ipse non poterat, junctis, cum eadem consiliis atque tractatibus apud imperatorem possent, quæ religioni competere, allegari? Nam si Basiliscus, ut dictum est, tyrannus hæreticus, scriptis apostolicæ sedis vehementer infractus est, et a plurimis revocatus excessibus, quanto magis legitimus imperator qui se catholicum videri volebat, potuit cum apostolica sede cunctorum quoque pontificum moderata suggestionem mitigari, præcipue cum ejusdem Acacii esset specialis fautor et amator, et qui litteris suis tam ipsum Acacium, quam sanctum papam Simplicium magnum laudibus extulisset, quod hæretico constantissime restitissent? Cur tanto tempore Acacius inter ista conticuit, nisi quia præpediri nolebat ullatenus, quæ desiderabat expleri?

Ponamus tamen, etiamsi nulla synodus præcessisset, cujus apostolica sedes recte fieret executrix, cum quibus erat de Acacio synodus ineunda? Nunquid cum his qui jam participes tenebantur Acacio, et per Orientem totum catholicis sacerdotibus violentè exclusis, et per exsilia diversa relegatis, socii evidenter existebant communionis externæ, prius se ad hæc consortia transferentes quam sedis apostolicæ scita consulere? Cum quibus ergo synodus erat ineunda catholici pontifices fuerant undique jam depulsi, solique remanserant socii perfidorum, cum quibus jam nec licebat habere conventum, dicente psalmo: *Non sedi in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo.* Nec ecclesiastici moris est, cum his qui pollutam habent communionem, permixtamque cum perfidis miscere concilium. Recte igitur per Chalcedonensis synodi formam hujusmodi prævaricatio repulsa est, potius quam ad concilium, quod nec opus erat post primam synodum, nec cum talibus haberi licebat, adducta est. Nam et quid ageretur de fide catholica intelligere si vellent, ignorare non poterant cum viderent catholicos pontifices, nulla synodi discussione, nullo concilio, præcipue

cum novas causas esse perpenderent, toto Oriente depelli; et cæteri quid caverent, ex illorum qualitate discernere potuissent. Restat igitur ut illius partis eos fuisse sit clarum, cui se post tot experimenta dederunt, meritoque ab apostolica sede cæterisque catholicis non jam consulendi erant, sed potius notandi. Risimus autem quod prærogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regis civitatis. Nunquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Nunquidnam harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi met antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurparunt? Nunquid Acacius ut Joannem quemlibet hominem catholicum tamen, a catholicis ordinatum de Alexandria excluderet, Petrumque in hæresi jam detectum atque damnatum, absque sedis apostolicæ consultatione reciperet, aliqua synodo saltem illic habita, hoc audacter arripuit ut Calendionem de Antiochia depelleret, hæreticumque Petrum, quem ipse damnaverat, absque notitia sedis apostolicæ rursus admitteret, aliqua synodo id fecisse monstratur? Si certe de dignitate agitur civitatum, secundæ sedis et tertie major est dignitas sacerdotum quam ejus civitatis, quæ non solum inter sedes minime numeratur, sed nec inter metropolitanorum jura censetur. Nam quod dicitis, *regis civitatis*, alia potestas est regni sæcularis, alia ecclesiasticarum distributio dignitatum. Sicut enim quamvis parva civitas prærogativam præsentis regni non minuit, sic imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosæ non mutat. Sit clara urbs illa potestate præsentis imperatoris, religio sub eodem tunc firma, tunc libera, tunc profecta consistit, si potius hoc præsentem propriam teneat sine ulla perturbatione mensuram.

Sed dicatur forsitan de Alexandrino et Antiocheno, certis ex causis principem magis illa quæ gesta sunt, non Acacium præcepisse. Sed principi Christiano decuerat suggerere sacerdotem, maxime cujus familiaritate et favore fruebatur, salvam fore de ejus injuria contumeliaque vindictam, tantum ut Ecclesiæ sinneret Christianus princeps regulas custodiri, quia et nova in utroque pontifice causa esset exorta, et novam discussionem consequenter inquireret. Et si, sicut semper esset effectum, sacerdotali concilio de sacerdotibus judicia provenirent, non a sæculari viderentur qualescunque pontifices, et si errore humanitus accedente, non tamen contra religionem ullatenus excedente potestate percelli. An et hæc justa ratione principi suggerenda non erant? Regis civitatis honore sublimis si factus erat illa regia civitate sublimior, tanto magis in his suggerendis debuit esse constantior. Si autem in his quæ pro religione fuerant exerenda, existit contemptibilis atque despectus, et aut segnis, aut fiduciam non habens intimandi, in quo per regiam civitatem major effectus est? Nathan propheta palam publiceque in facie regi David, et commissum pronuntiavit errorem, et ipsum commississe non tacuit, et confessione cor-

rectum consequenter absolvit. Hic autem vir bonus et sacerdos egregius, in tantum se et suggerere potuisse monstravit, et noluisse deprompsit, imo fuisse patefecit, ut et imperator cuncta se ex ejus gessisse consilio non taceret, et ipse imperatorem magnis præconiis elevarit ista facientem; seseque proderet his agendis rebus fuisse participem.

Sed estq̄ Calendion nomen imperatoris abstulerit, Joannes principi mentitus fuisse jactetur: quæ tamen, cum novæ essent causæ, nova debuit ecclesiastica provenire discussio. An qui in hamiæm imperatorem peccasse dicebantur, nulla interveniente synodo dejecti debuerunt; et in Daum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem sinceramque communionem divini sacramenti studentem miscere cum perfidia, secundum synodum qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Quid per totum Orientem de innumeris urbibus pulsati catholici sacerdotes, et hæretici subrogati? Novæ certe erant causæ, et his consequenter nova synodus debebatur. Cur tunc non venit in mentem ut in talibus causis pateretur a principe saltem qualiscunque synodus celebranda, ut quocunque vel colorato judicio traditionis ecclesiasticæ passim pontifices viderentur exclusi, non solum quarumcunque urbium sacerdotes, sed metropolitani inunctanter antistites? His omnibus cum non restitit suggestione qua potuit, consensit Acacium communicando cunctis qui in catholicorum locum hæretici fuerant subrogati. Apostolus autem dicit: *Non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt faciuntibus*, reos indubitanter ascribi. An hæc licuit sæculari potestati et actis talibus Acacio consentienti absque ulla synodo, quam ipsa rerum novitas exigebat, absque sedis apostolicæ consultatione perficere; et sedi apostolicæ non licuit secundum tenorem synodi Chalcedonensis in veteri utique causa et vetari constituto iusta definitione damnatis inimicis synodi Chalcedonensis Acacium communicantem a sua communionem depellere? Sed Acacius, inquit, principibus obviare non potuit. Cur Basilisco, quia voluit, obviavit? Cur ipsi Zenqui, ne palam Petra An iocheno, quamvis lateatur, hoc fecit, communicare videretur, non commodavit assensum? Ecce resultanti non restitit imperator; ecce vim nolenti non intulit; ecce refugienti contagia manifesta concessit; postremo cur tanto tempore cum ista gerere tur vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam deferre curavit? Sed prius laudator factus est ipse gestorem, quam vel præmoneret talia esse tentanda, vel ne tentarentur obsisteret; sicut sub Basilisco jam fecerat. Cur illis cæteris communicare consensit, qui depulsis catholicis sacerdotibus, indubitanter hæretici singulis urbibus fuerant substituti? Postremo si ille defuit suis partibus, et quæ sacerdoti catholicæ competere agere non curavit; ideo sedes apostolica quod ad eam pertinebat vel potuit vel debuit præterire? Quolibet modo hæreticorum complicitatem

A refutavit, et consortem communionis externæ a sua communionem dimovit, nec opus fuit nova synodo, cum veteris constituti sufficienter hæc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc faciendæ Orientis episcopis intimaret, quos et expansione catholicorum, qui agebantur in causa fidei non ignorasse manifestum sit, et communicando hæreticis subrogatis, factio tali consensisse. Non dubium est etiam externæ communionis effectus, atque ideo cum eis jam nec potuisse, nec debuisse sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverant in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quid fidei communionique catholicæ deberetur.

B Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, imo talibus contraria motiende, a fide et communionem catholica deviarit Acacius, seque pariter eam eodem errori subdidit. Ecce agnoverunt quam iustis et causis pro fide et communionem catholica atque apostolica, ont et illi qui in ea persistenter congruebant, et illi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritate sit remotus Acacius, ejusque pariter quicunque complices existerunt; atque ab illa merito communionem cum his discretus, a qua se ipse primum cum suis consortibus, a pontificibus catholicis discrepando, cognoscitur separasse, jureque sententiam ille damnationis excepit, cæteris consortibus promulgandam, qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidie ad apostolicam sedem missis literis est professus. Cui si communicaverant Orientales episcopi, antequam huc referret, pari utique sine dubio reatu probantur involvi, jureque per eum sententiam transgressionis susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ. Qui utique non consuli, tanquam nostræ communionis homines, jam deberent; sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant antequam Acacius huc referret, et communicantem notare debuerant, et ipsi potius de eodem huc referre, atque apostolicæ sedis vigore percussam merito comprobare, cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate deseiverant, et eorum successoribus communicare delegerant, ideo cum sede apostolica minime congruebant, quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii, et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi. Ob hoc eum videri volebant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodieque manere persistunt. Sed sicut hi simili conditione constrikti, complicitem suam non possunt judicare non jure damnatum; neque rei reum possunt competenter absolvere; sic illo prævaricatore iuste damnato, isti quoque pari jacent damnatione prostrati; neque nisi resipiscentes inde poterunt prorsus absolvi; quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressio est, qui in eandem perfidiam reciderant actionem; sic in uno eodemque qui pro omnibus

scripserat, vel scribendo omnium prodiderat volentes, transgressio est punita cunctorum.

Quæ ad instructionem vestræ dilectionis satis abunde sufficere iudicamus, quamvis eadem latine, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere: quatenus et fidelium quisque cognoscat nihil apostolicam sedem, quod abest, præpropere censuisse. Quæ tamen sententia in Acaciam destinata, etsi nomine tantummodo præsulis apostolici, cuius erat utique potestatis, legitime probatur esse deprompta, præsertim cum secretim dirigenda videretur, ne custodiis ubique præsentis dispositis salutaris quibuslibet difficultatibus impedita necessarium habere non posset effectum: tamen quia orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices, aut residui omnino non essent, aut nullam gererent libertatem, plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum rationabiliter cognovit sententiam in Acacium fuisse prolata. Quæ congregatio, facta pontificum, non contra Chalcedonensem, non tanquam nova synodus contra veterem primamque convenit, sed potius secundum tenorem veteris constituti, particeps apostolicæ executionis effecta est; ut satis appareat Ecclesiam catholicam sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit nihil penitus omisisse quod ad fraternam pertineret pro intemerata fide, et sincera communione tractatum.

EPISTOLA XIV, SIVE TRACTATUS

GELASII PAPÆ,

In quo etiam ponit exempla epistolarum Simplicii papæ atque Felicis, quod Timothei Æturi, vel Petri Alexandrini impietatem olim cognoverint, vel visi fuerint iudicasse. Postea propriis prosequitur dictis, instruens quid adversus Græcos debeat responderi.

.....

Ex epistola Simplicii papæ ad Acacium.

(Epist. 47.)

Illud, inquit, me non mediocriter facit attonitum, quod iisdem litteris suis Petrus, qui hæreticorum dudum assisus existisse probetur et princeps, quod conscientiam dilectionis tuæ maxime non latere, instructionesque ipsas, quibus fuerit consultatus, nosse confidimus, quemque etiam dubium non sit adhuc extra communionem durare catholicam, sæpeque nos de eodem ex illa urbe poliendo scripsisse sit certum, ad præfata Ecclesiæ regimen existimet provehendum; eumque promittat rectæ fidei definitionibus convenire, a cuius utique, sicut superius dixi, consortio tam degit exitans, quam ab ejus communione discretus est. Ad quam si nunc redire contendit, nisi per satisfactionem Christianis regulis competentem non potest introire: ac perinde non ad fastigium sacerdotalis dignitatis accedere, sed medietate, quæ post penitentiam præbenda est, consequenter aptari: animus noster cupiens reconciliatus auxilium, non gradum summi honoris affectans, qui diu committitur fuisse perverus: ne per speciem remeantis non remedium sinceræ salvationis inquirat, sed facultatem

A propagandæ pravitalis inveniat. Quo facto non hunc magis ab errore detrahimus, quam perniciosum fidelibus irrogamus; eoque modo Chalcedonensis synodi statuta violantes, aditum sava copulatione grassandi in Ecclesiam lapsi rapacibus operimus. Denique ab eisdem ipsis cum quibus olim a catholica participatione divisi est, pontifex dicitur postulari: ut satis evidenter appareat non eos rectam fidem velle, sed in præseculo proprio nefandi dogmatis quærere potestatem; neque inter ipsos et veraciter sentientes, pax inde possit fida generari, unde hæreticarum mentium crescit funesta damnatio, et catholicorum miseranda captivitas.

Ex epistola Felicis papæ ad Zenonem imp.

(Epist. 2.)

Ubi esse, inquit, jam consequens procul dubio pervideatis, Alexandrinæ Ecclesiæ pervasorem, funesta diu impunitate grassantem, vestris præceptionibus, quibus merito dudum probatur ejectus, esse nihilominus addendum. An non ipse est, qui per 30 annos catholice desertor Ecclesiæ, inimicorumque ejus sectator et doctor, et ad fundendum sanguinem semper velox fuit et promptus? Numquid adhuc et istam dissimulationem quadam sumus ex confidentia recepturi? In quo revera non est opus discussione subtili, quia ejus aperta sunt crimina.

Multa similia in diversis epistolis eorum diligens lector, si requirat, inveniet. Prætermitto jam scripta et admonitiones papæ Simplicii, quæ plerique vilia æstimant, et judicant contempnenda. Illud consideremus attentius, quod de eodem Petro, tunc cum adhuc sanam forte saperet, judicaret Acacius, qualemcumque de eo sententiam ad apostolicam sedem dixerit.

Domino sancto, et beatissimo Patri, archiepiscopo Simplicio Acactus.

Sollicitudinem omnium Ecclesiarum secundum Apostolum (1 Cor. xi) circumferentes, nos indolenter hortamini, quamvis sponte vigilantes ac præcurrentes. Sed vos divinum selum solito demonstratis, statum Alexandrinæ Ecclesiæ certius requirentes, ut per paternis canonibus suscipiatis laborem, piissimo stitentes sudore pro his, sicut semper est approbatum. Sed Christus Deus noster, qui diligentibus se in bonum cooperatur (Rom. viii), nostris cogitationibus insidens, et unam nobis in his mentem, atque eandem pro gloria sua esse cognoscens, omnem victoriam esse perfecit, consortes nos cum tranquillissimo principe faciens, et Timotheum quidem [al. add. Ælurum] decessorem spirantem procellas, et ecclesiasticam tranquillitatem, sicut apparuit conturbantem vite subduxit humanæ, dicens ei: Tace et obmutesce (Matth. viii; Marc. iv). Petrum quoque (Mongum), qui ab Alexandria more similiter procellæ surrexerat, dissipavit, atque in æternam fugam Spiritu sancto stante convertit, unum et ipsum de his qui olim fuerant et ante damnati. Sicut enim in nostris archivis inventum est, et de vestris scriniis, si dignamini requirere, poteritis agnoscere, quæ in tempore de eodem subsecuta, ab Alexandrino episcopo Romam ad alterutrum sint relata. Qui Petrus filius noctis existens; et

operum diei lucentium alienus apparet, omnino tenebras ad latrocinium peragendum congruas eorum cooperatores inveniens, media nocte, adhuc jacente cadavere illius, qui paternos canones subverterat, insepulto, subrepsit in sedem, sicut ipse arbitratus est, uno et solo praesente, et eo qui consors illius insistebat insanix: ita ut propter hoc majoribus suppliciis subderetur; nec quod sperabat effectum est. Sed ille quidem de se ex parte vel minima iudicans nusquam penitus omnino comparuit. Timotheus (Salophaciolus sive Albus) autem paternorum canonum custos, qui Davidicæ mansuetudinis exemplo subditur, et usque in finem patiens, atque potestati propriæ restitutus a Christo, propriæ sedis honore letatur: et spiritualium filiorum voces accipiens, grati in curattonis exspectat, multiplicato in se honore a Christo principe sacerdotum.

Ecce testimonium Acacii validissimum, quid de Timotheo, quid de Petro senserit. Vere enim, sicut scriptum est in Evangelio de Caipha illo pontifice, evenit Acacio. Dicitur enim de illo, quia cum esset princeps sacerdotum anni illius, de Domini dixerit passione: *Expedi ut unus homo moriatur pro populo, ut non tota gens pereat* (Joan. xi). Et subjungit evangelista beatus Joannes, hoc, inquit, a semetipso non dixit, sed cum esset princeps sacerdotum anni illius prophetauit. Ita et hic, cum in summi esset sacerdotii dignitate locatus, utrum nolens an invitus, dubitare quippe nos ejus varietas et inconstantia fecit, verisimam de inimicis Dei tulit sententiam; quam si servare voluisset, procellam quam ab Ecclesia veraciter depulerat, rursus in Ecclesiam ipse non revocasset; et de quo dixerat, *tace et obmutesce* (Math. viii; Marc. iv), rursus Petri personam loqui in Ecclesia minime permisisset. Quam similiter procellam a sancto Spiritu dissipatam esse prædixerat, quemque filium noctis asseveraverat, et quem ab opere luminis alienum, amantemque tenebras latronum operibus congruas esse narrabat: qui falsum sacerdotii nomen, ab eo qui paternos, ut ipse ait, canones subverterat, artibus dolosis sibi ipse imposuerat. Hic Petrus, de quo beate memoriæ Timotheus catholicus, ut ipse dixit, paternorum custos canonum, Alexandrinæ quondam Ecclesiæ pontifex, ad sedem apostolicam multa retulit deteriora quam superius continentur, asserens specialiter et affirmans inimicum fidei, inimicum Chalcedonensis synodi per omnes exstitisse infelicitatis conatus. Quid igitur nobis faciendum est? Non credimus tot et tantis tantarum sedium sacerdotibus, qui omnes uno ore, uno consensu, publicam et feralem humanæ salutis bestiam Petrum esse dixerunt, in cujus se communionem, perniciose conjunctione, suadentes dæmonico spiritu, infeliciter sociaverat Acacius, male rursus ædificans quod bene destruxerat? Nec opus plura hinc dicere, cum timentibus Deum et formidantibus diem iudicii, et Ecclesiæ unitatem diligentibus satis aperteque causa sit clara. Hæc enim sola ratio est quæ unitatem dividit et concordiam dissipat: quia

A quandiu prævaricatorum nomina de Ecclesia non auferuntur, pacis vinculum nullatenus redintegrare permittunt. Si enim licet sectatorum vel communicatorum Eutyctis, ut fuit ejus sectator Petrus, et communicator Acacius, in Ecclesia nomina recenseri, cur de sectatoribus et communicatoribus Arii vel cæterorum hæreticorum, simili sorte non liceat? An minoris impietatis et perfidiæ Eutyctes fuisse putatur quam Arius? Nemo hoc quidem sani capitis audebit dicere. Si ergo par est impietas, par sit et utrorumque detestatio: ne si semel talis fuerit intromissa licentia, omnibus exinde omnia liceant, fiatque, quod absit, tam passiva rerum confusio atque commixtio, ut nulla inter mundum et immundum sit secundum prophetam (*Ezech. xxi, 26*) certa discretio. Non est quidem nostræ humilitatis de totius orbis dissensione ferre sententiam; est tamen noctrum de propriis salute esse sollicitos, quoniam unusquisque pro se rationem redditurus est ante illud tribunal iudicis et regis æterni (*II Cor. v*), in quo etiam de verbo otioso, minimoque quadrante, sumus nostrorum rationem actuum præstituri (*Math. v et xii*). Unde et optamus, qualiacunque et quantacunque super nos importaverit inimicus, tolerare discrimina in sæculo præsentem, tantum ne causas incurramus mortis æternæ. Sed dicitur de Petro, quaquam sine approbatione dicatur, præsertim de homine perspicacissimo [pervicacissimo *legendum videtur*], qui per 30 annos famosus expugnator fuerat veritatis, quod pœnitentia acta susceptus sit in Ecclesia. Nunquam igitur per 30 annos agere potuit pœnitentiam, nisi tunc cum episcopatus amore et ambitionis ardore fervebat? O rem monstro similissimam! ante illum potuisse locum suum sacerdotii obtinere, quam posset vel brevi pro tam immani crimine pœnitens videri. Sed solvit illum, inquit, auctoritate sua prius Acacius, et sic suscepit. Utinam seipsum miserrimus omnium, secumque quamplurimos, non æternæ mortis compedibus alligaret! Qui cum superbissimo præfatus spiritu thronum humilitatis altius efferre conatur quam decuit, et præsumptionibus suis aditum undecunque conquirat, simulque per fas et nefas caleat et transit inviolabilia statuta sanctorum, cum ipso quem imitatus est auctore superbiæ, in profundissimam ruinam dejectus, id dereliquit Ecclesiæ, unde lugerent pacifici, fidelesque et humiles flores. Si enim ille modum temperata potestate servasset, nec Petrum hæreticum, nullo regulari ordine absolutum, pro ejus audaci temeritate, in sua societate hodie Ecclesia suspiraret assumptum; nec caritatis, quæ omnium virtutum est perfectio, et sine qua secundum Apostolum inania sunt universa quæ facimus (*I Cor. v*), tanta filii pacis dispendia paterentur, nec mordendo invicem, consumerentur invicem. Sed quolibet modo dicatur Petrus esse susceptus, apparet tamen eum fuisse hæreticum, qui pœnituisse pro perversitate defenditur; et quod pravus et infidelis fuerit, et de Ecclesia ecclesiastico jure projectus, ambigi dabiturque non potest. Sed concedamus

paulisper poenituisse eum, quod nullatenus verum est; videndum ergo est quomodo, id est utrum qui ordine competenti, regulari severitate excisus et exstirpatus est, poenitens recte et consequenter receptus sit. Sed nunquam docebitur, nunquam monstrabitur, nunquam omnino probabitur ejus purgationem fuisse legitimam, quæ non est competentibus regulis celebrata. Secundæ enim sedis antistitem nec expellere quisquam, nec revocare, sine primæ sedis assensu, vel potuit, vel debuit. Nisi forte confuso jam ordine rerum atque turbato, nec prima, nec secunda, nec tertia sedes debeat observari, vel suscipi secundum antiqua statuta majorum, et sublato capite, ut videmus, omnia membra vario inter se compugnent certamine, fiatque illud quod de populo scripsum est Israel: *In illo tempore, non erant in Israel: unusquisque quod placitum erat in oculis suis faciebat* (Judic. xxi). Qua enim ratione vel consequentia aliis sedibus defendendum [al. deferendum] est, si primæ beatissimi Petri sedi antiqua et vetusta reverentia non defertur, per quam omnium sacerdotum dignitas semper est roborata atque firmata, trecentorumque decem et octo Patrum invicto et singulari judicio vetustissimus iudicatus [al. vindicatus] est honor? Ut pote qui Domini recordabantur sententiam: *Tu es Petrus, et super hanc petram fundabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum, et quæcunque ligaveris vel solveris in terra, erunt ligata vel soluta in cælo* (Math. xvi). Et rursus ad eundem: *Ecce ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando convertere, et confirma fratres tuos* (Luc. xxii), et illud: *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. xxi). Quare igitur ad Petrum tam frequens Domini sermo dirigitur? nunquidnam reliqui sancti et beati apostoli non erant similis virtute succincti? Quis hoc audeat affirmare? *Sed ut capite constituto, schismatis tolleretur occasio* (S. Hieron. cap. 14, lib. 1 adv. Jovinianum), et una monstraretur compago corporis Christi, quæ ad unum caput gloriosissima dilectionis societate concurreret; et una esset Ecclesia, cui fideliter crederetur, unaque domus unius Domini et unius redemptoris, in qua de uno pane et de uno calice nutremur (I Cor. x). Qua ratione, sicut dixi, majores nostri, reverendi illi Ecclesiarum magistri, clarissimæque illa populi Christiani lumina, quos merita virtutum suarum usque ad confessionis gloriosissimas palmas, et martyrii fulgentes extulere coronas, ad illam sedem quam princeps apostolorum sederat Petrus, sui sacerdotii sumpta principia repleti Christi caritate mittebant, suæ inde soliditatis gravissima firmitatis roboramenta poscentes. Ut per hanc speciem omnibus appareat vero unam esse per omnia, et indissolubilem Christi Ecclesiam, quæ concordia vinculo mirabilique caritatis textura composita, sola et indivisa per totum ostenderetur esse tunica Christi, quam nec mi-

A lites ipsi qui Dominum crucifixerunt, dividere ausi fuissent (Joan. xix). Quæ nunc si propter perfidiam Petri, Acacii tyrannicam superbiam, impiamque presumptionem ejus, violatur atque conscinditur, videtur et sapienter expendite, in quam grave periculum nostra deducitur conscientia, dum tanta majorum solvitur observantia. Quis enim non agat quodcumque libuerit, si semel in consuetudinem corruptus ordo pervenerit? Si autem hoc sacrilegum est etiam cogitare, cur non cum diligentissima observatione teneatur hæc forma majorum, cum sit in hoc observationis tenore ineffabilis indubitataque unitatis evidens et grande mysterium? An duæ sunt Ecclesiæ et duo pastores? Absit. Unus est enim *qui fecit utraque unum* (Ephes. ii), tollens de medio inimicitarum parietem in corpore suo. Cur ergo per Petri et Acacii nomina rursus inimica sepsis intexitur, quam semel Christi crux, mors et sanguis destruxit, solvit et evertit? Non ergo dividat eos interpositum Petri et Acacii nomen, quos tantum mediatoris pretiosus sanguis univit. Postremo æquum est ut qui alios libenter et competenter vultis habere subjectos, cedatis et ipsi antiquo more majoribus, ut confidenter imperare possitis minoribus vestris. Duodecim certe fuere apostoli, paribus meritis, parique dignitate suffulti. Cumque omnes æqualiter spiritali luce fulgerent, unum tamen principem esse ex illis voluit Christus, eumque dispensatione mirabili in dominam gentium Romam direxit, ut in præcipua urbe vel prima primum et præcipuum dirigeret Petrum. Ibi sicut doctrinæ virtute sublimis emicuit, ita sanguinis gloriosa effusione decoratus, æterno hospicio conquiescit, præstans sedi, quam ipse benedixit, ut a portis inferi nunquam pro Domini promissione vincatur (Math. xvi), omniumque sit fluctantium tutissimus portus. In quo qui requieverit, beata et æterna statione gaudebit: qui vero contempserit, ipse videbit qualia genera excusationum in die obtendat iudicii. Me enim credo, spero, confido in Christo, quod ab ejus caritate nec tribulatio, nec angustia, nec gladius, nec persecutio, nec vita, nec mors unquam poterit separare (Rom. viii). Incumbat persecutio, sæviant leges, militi Christi gloriosius est mori quam vinci: fraudari præsentium commodis melius quam carere futuris.

EPISTOLA XV.

GELASII PAPÆ AD EPISCOPOS ORIENTALES.

Quod in Acacii aliorumque damnatione synodo novum opus non fuerit, et quod Petrum Alexandrinum absolvere Acacius sine sedis apostolicæ auctoritate non potuerit. Tum de episcopis catholicis sede sua sine discussione dejectis.

Dilectissimis fratribus universis episcopis Orientalibus Gelasius.

* * * * *

Quid ergo isti prudentes viri, et argutus mentibus totius religionis interna rimantes, in Orientis partibus læsii epistola, hoc ejus legitur argumentum: *Incepit de eadem ratione reddenda ad episcopos Orientis.*

¹ In ms. codice pervetusto Veronensis capituli, cum quo collata fuit a Francisco Blanchino hæc Ge-

constituti, si cognoverunt huiusmodi personam ¹ in Antiochena Ecclesia constitutam, cur communicando talibus præbuere consensum? Cur non illico reclamarunt, cur non se a tali contagio removerunt, cum tam [al. jam] evidenter adverterent ideo Calendionem depulsam (anno 483) ut hæreticis panderetur introitus? Quare hic ² nihil de re nihil de fide Christiana, nihil de personarum examinatione tractarunt? Si vero illi eorum se communioni voluntarie subderunt, ab apostolica sede certe separati sunt, cum talibus et apud tales, etiamsi esset necesse fieri, nulla posset omnino synodus provenire. Quod si ignorasse se dixerint qualis ³ Antiochiæ post Calendionem successisset antistes, quid mirum, si qui in Oriente positi, quæ in regione sua contigerint seire nequiverunt, ea quæ apud apostolicam sedem gesta fuerant ignorarent? Cur tamen, posteaquam ad eorum notitiam pervenit qualis esset sacerdos apud Antiochiam constitutus, non ejus consortia continuo respuerunt? Quid excusationem de ignorantia colore prætendunt, cum hodieque et manifestata contagia peritiorum, et a nobis sæpius exprobrata sectentur? Quo satis apparet, quia nemo quidem etiamsi cognoscere refutarent, quando nunc etiam publicata non renuunt. Prorsus in quamlibet se partem conventionemque [al. excusationemque] converterant, manifestæ veritatis ita laqueis suffocantur, ut suis ipsi verbis possint actibusque concludi, nec nisi solam perniciem obstinate perfidiæ residuum ventilare. Hæc autem, quæ de Calendione venerabili dicta sunt, et in Joannis Alexandrini conveniunt certa ratione personam. Imo, si causa eadem latius inquiratur, tantæ illic tragœdiæ, tanti reperiantur orrores, ut si ipsi sint iudices qui eadem perpetrarunt, cum evidenter fuerint confutati, a sui damnatione non temperent. Palam enim illie aperteque monstratur, nihil aliud quam quæsitam causam, quemadmodum, catholico qualicumque depulso pontifice, hæretico Petro reserretur accessus. Tunc istud nepe discutebat, synodum nemo posset, possit omnino licita fieri a quibuscumque videbantur: nullum discrimen rerum, nulla examinatio postulabatur Ecclesiæ; sed prout de unoquoque venisset in mentem, de suis urbibus catholicis pellebatur episcopus, non solum metropolitanus, sed etiam tertie et secundæ sedis antistes ⁴. In his nulla rerum investigatio quærebatur, nulla facienda concilia jactabantur. ⁵ Subrogantur hæretici, nemo resultabat: sed velut muta pecora in captionem ducta, subditis voluntatibus peridiâ sectabantur. Non mirum quidem, si nunc eos defendere moliantur, quorum indicissam cæcis [al. schismaticis] mentibus secuti sunt ⁶ utilitatem. Sed miramur cur eos non pudeat

A in istorum damnatione de synodo non facta causari, cum sciant tot tantosque pontifices nulla synodo fuisse depulsos. Si in istorum rejectione de non inito concilio conqueruntur, cognoscant se cur non et hoc in aliorum rejectione quæsierint, accusari. Si vero in cæterorum rejectione concilia necessaria non fuerunt, nec in istis necessaria fuisse cognoscant. An in catholicorum dejectione non fuit opus, et fuit magnopere congreganda in prævaricatoris damnatione confessi? Quid igitur restat, nisi ut dicant hæreticos non fuisse? Non ergo de synodo conquerantur, qui se palam communionis externæ [al. hæreticæ] prohibent sectatores. ⁷ Cur enim eis synodus necessaria fuisse videatur, qui se contra Chalcedonensem synodum venire cognoscunt, qua Eutychianus error cum ⁸ auctoribus generali Ecclesiæ voce damnatus est? Nec dubium quod sicut in unaquaque hæresi, quod incessabiliter repetendum est, quia firmum esse nullus ambigit Christianus, omnes complices, sectatores, communicatores damnatæ semel pravitatis pari sorte censentur. Ideoque sit consequens, ut sicut Timotheus atque Petrus talium sectatores, secundum illius tenorem synodi, nulla recenti facta pontificum congregatione damnati sunt: sic et qui Petro communicavit Acacius, ut criminis particeps, ita consors sit factus et pœnæ. Quid igitur ambagibus et nebulis ista prætexunt, ut impudentiam suam, mentemque vesanam inanibus potius fabulis ⁹ velare lethaliter, quam prodendo medicinaliter sanare contendant? Nihil enim nobis commune cum hominibus communionis externæ. Ideo vocatur ad iudicium certe quæcumque persona, ut aut fateatur objecta, aut convincatur objectis. Post confessionem porro litterarum tenore depromptam cur ad iudicium vocaretur Acacius, qui se confessus est Petro, quem petita sedis apostolicæ præceptione damnarat, communionis effecto, nec ei credi jam externæ communionis effecto, vel pro sua, vel pro illorum, vel pro Petri defensione jam posset, cui se prius miscuerat nefando consortio, feceratque se cum ejus causa sine dubitatione communem? ¹⁰ Cui examinatione præmissa, et legitima si ita esset purgatione suscepto, regulariter misceretur. Sed cum eodem nondum legitime discusso atque purgato communionis sociatus, quam adhuc reo se miscuit, tam pro eodem non habuit loquendi fiduciam. Nam cum Acacius nullo privilegio fubiretur, ut de secunda (Alexandrina) sede posset ferre iudicium, ¹¹ non potuit jure quemquam damnare. Simili modo, nisi primæ (Romanæ) sedis auctoritate percepta, nec examinandi Petri jus habuit, nec recipiendi penitus potestatem. Quo regulariter constituto, nec apud nos Petro ullatenus absoluto, quem damnasse nos novi-

¹ Intelligit Petrum Gnapheum sive Fullonem.

² Cod. Veron., nihil de re, nihil de synodo, nihil de fide Christiana.

³ Id. cod., apud Antiochiam post Calendionem, et ubique in eodem codice Calendion scribitur cum K.

⁴ Calendion Antiochenus et Joannes Talala Alexandrinus. LABBEUS.

⁵ Id. cod., subrogabantur.

⁶ Id. cod., visitatem.

⁷ Id. cod., Cur ergo.

⁸ Id. cod., cum suis auctoribus generatis

⁹ Id. cod., celare.

¹⁰ Id. cod., Qua ex minatione.

¹¹ Id. cod., potuit jure damnare.

mus, examinasse vel absolvisse, nescimus; restat ut illud demonstremus, eundem Petrum, quem ac purgatum communione recepisse præterit Acacius, nunquam ab hæreticæ communionis contagio cessasse: ac non solum ipso tempore quo ei communicavit Acacius, sed etiam post communionem prævaricatoris Acacii, semper Alexandrinum Petrum in hæreticorum collegio perdurasse. Atque ita et per hunc Acacium perfidæ communionis suscepisse contagium, et per eandem illis hæreticis, quibus Petrus communicabat, eadem peste conjunctum. Qui præsumpsit non servato ordine Petrum suscipere, nec examinatum eum, nec cognoscitur recepisse purgatum: et ideo præter sedis apostolicæ notitiam, non legitimam sibi ejus receptionem usurpare voluisse, ut examinationem ejus et purgationem posset pro sua voluntate mentiri [al. metiri], atque eum nec examinatum, nec reciperet omnino purgatum. Quem si revera vellet examinatum purgatumque recipere, ordinem in ejus examinatione et receptione potius custodisset, ne videretur magis, quam veraciter posset jure purgare. Sicut ergo ante non prius damnavit quam et referret et posceret ab apostolica potestate damnandum: sic et in recipiendo modum servare debuisset, ut priusquam se ei communione misceret, per sedem apostolicam posceret examinari eum, et legitima ratione purgari: cum nec examinandi aut recipiendi eum haberet ipse pontificium, et non nisi per illius sedis auctoritatem consensumque hoc posset implere, sine cujus auctoritate eum non potuerat ipse damnare et cujus principali diligentia, et discuti potuit et purgari, et ad communionem convenienter admitti. Cum enim constet semper aut sedis apostolicæ auctoritate hujusmodi personas, aut discussas vel esse purgatas, aut sic ab aliis quibus competeat episcopis absolutas, ut tamen absolutio earum ex sedis apostolicæ consensione penderet: ubi utrumque deficit, nec discussionem legitimam, nec purgationem firmam, ac per hoc receptionem fuisse constat indebitam. Si tu absque mea communione Petrum judicasti esse catholicum, meque despecto tuo cum jure recepisti, quid causeris, si illum ego a communione mea, quam tu voluisti contempnam, tanquam absque tua notitia vel consultatione repulerim? Vis acquiescere? meus es. Non vis acquiescere? non meus es. *Qui enim mecum non est, contra me est; et qui mecum non colligit, spargit (Matth. xii).* Quæro abs te, Petrum hæreticum fuisse putas, an catholicum, an ab hæresi postea esse correctum? Si hæreticum, nullatenus eidem communicare debuisti, et eidem communicando, hæretici te manifestum est factum fuisse participem, et ejus consequenter ex synodi tenore veniente damnatione

A constringi. Si catholicum, palam totius dogmatis es defensor, quod catholicum esse pronuntias. Ac nihilominus illius errorem censeris, si hæreticum fuisse definias, sed postea correxisse præteritas, eique te purgato communicasse pronuntias. Interim in cujus persona me negligendum esse credidisti, causari non potes quod in hac eadem te ejus persona neglexerim. Deinde cum sine me jus non habueris vel absolventi vel recipiendi hujusmodi rite personam, nec purgatum legaliter, nec regulariter constat esse. Quam regulariter non acceptam, tam legaliter non constat esse purgatum; et ideo non jure purgatum, quia legaliter non receptam. Mea enim in illum manente sententia, te sine me pontificium, ut meam sententiam resolveres, non habente, qua potestate B, vel discussus est vel qua auctoritate receptus assertitur? Ecce interim in his causa vestra nutat et labitur; et si hæc sola fuit, propterea tota subruitur. Sed est adhuc aliud, quod ad cumulum vestræ convictionis accedat. Quid enim si doceatur; non solum priusquam in ejus communionem veniretis, neque tantummodo cum ad ejus communionem venissetis, sed etiam postea in hæreticorum nihilominus eum communionem durasse: nonne aut per illum apud vos communio perveniebat hæretica, aut in hæreticam communionem vos ejus commercio transibatis? Docete igitur Petrum Alexandrinum ab Antiocheni Petri nunquam communionem desuisse, et non usque ad diem cum Antiocheus Petrus in hac luce versatus est, individuum utrisque fuisse consortium. An dicturi estis et C Antiochenum Petrum fuisse correctum, cui usque in finem se non communicasse gloriabatur Acacius? Sed quod profuit, quod illi per seipsum communicare non voluit, cum eidem per Alexandrinum Petrum sine ulla se communicare putaret invidia? Quid facimus de tot tantisque civitatibus, ex quibus catholici pontifices sunt repulsi? Si catholici subrogati sunt, cur catholici sunt rejecti? Sed evidenter apparet, quia cum catholici sunt rejecti, non catholici sunt subrogati. Restat ut catholicis hæretici quicunque successerint. Cur eis temere communicastis? cur non, ut ista nova facies rerum, et tanta tragedia de pontificum successione viventium a synodo discuteretur egistis? An de uno dolet Acacio, quod speciali synodo non fuerit confutatus, cum proprium crimen suis literis ipse detexerit, nec audiri debuerit jam sponte confessus; et de tantis pontificibus catholicis non dolet sine ulla discussione seclusis? Qui utique, si catholicos nossent eos quorum communionem vitaverant, his potius communicare maluissent, quam non communicantes eis dura persecutione depelli. Ecce tanti catholici sacerdotes hoc ipso se indicant, quid apostolica sedes censuerit cognovisse, constan-

¹ Id. cod., que et ita communicavit.

² Id. cod., sed ut videretur

³ Id. cod., purgari.

⁴ Id. cod., purgatum.

⁵ Id. cod., receptam.

⁶ Al., meo pontificio, ut meam sententiam resolveres,

jus non habente. LABBEUS.

⁷ Al., auctoritas: et si hæc sola sint, propterea tota subruitur.

⁸ Cod. Veron., sed adducitur.

⁹ Id. cod., cur usque.

¹⁰ Id. cod., quid profuit.

terque probasse retinendum, quod communionem catholicam reservantes, et eos qui apostolicæ sedi communicarent, elegere consortes; et illos quibus sedes apostolica¹ decreverat minime communicare, usque ad persecutionis incursus² renuere consortes. Certe quæ sedes apostolica decreverat, Orientalibus episcopis non innotuisse jactatur. Unde ergo tot tantique pontifices unum idemque cum sede apostolica sentientes, eamque probantes apta religioni sacrosanctæ veraque sanxisse, quæ non solum sequenda sibi³ judicaverunt, sed etiam usque ad persecutionem viriliter exerenda [*al. exsecranda*]? Ecce habuistis qui apostolicæ constitutionis, et notitiam vobis ingererent, et retinendi constantiam ministrarent, si apostolica sedes misisset, vix duos aut tres dirigere potuerat. Ecce tot pontifices, apostolicæ sedis scita sectantes, ingerunt vobis notitiam, et præhent servandæ veritatis exempla. Qui contra tantos claustris oculos ibidem constitutos, quomodo duos vel tres audire possetis? Hoc ipso sine dubio cognovistis illos apostolicæ sedi placere, quod vos displicere videbatis. Aut illos ergo sectamini, per quos intelligebatis sedis apostolicæ voluntatem: aut nihil est quod de ignorantia velitis obtendere, cum iudiciis tantis et talibus abutentes, sedis apostolicæ constituta, tantis testimoniis prædicantibus, respuere potius quam recipere maluistis. Nunquid omnes isti quos memoravinus episcopi imperatori mentiti sunt⁴? nunquid omnes imperatoris nomen ex diptychis abstulerunt⁵? Cum igitur pellerentur, et vivis pontificibus catholicis successores hæretici crearentur, et non de inferioribus quibusque civitatibus, sed etiam metropolitani pontifices in catholica jugiter communionem durantes, ⁶ cur compassi non estis tantis fratribus vestris? cur non adistis imperatorem? cur non Ecclesiæ causam et sacerdotii miserabilem decolorationem continuatis vocibus deflevistis? allegantes nunquam de pontificibus nisi Ecclesiam judicasse: non esse humanarum legum de talibus ferre sententiam absque Ecclesiæ principaliter constitutis pontificibus; obsequi solere principes Christianos decretis Ecclesiæ, non suam præponere potestatem, episcopis caput subdere principem solum, non de eorum capitibus judicare. Quibus Ecclesiæ conciliis, qua synodo pellerentur; quid denique commisissent, ut sine ulla discussione rerum, tot Ecclesiarum præsules pro humano libitu et sæcularis potestatis arbitrio pellerentur. Inauditos, indiscussos, ⁷ convictos non debere percelli. Maxime cum novæ causæ et nova rerum facies appareret, ut rectores isti plebium repentinis incursionibus,

¹ Id. cod., *minime communicaret.*

² Id. cod., *tenuere.*

³ Id. cod., *judicaverunt.*

⁴ Hoc prætextu Joannes Alexandria ejectus an. 481. LABBEUS.

⁵ Hoc prætextu Calandio Antiochia ejectus an. 483. LABBEUS.

⁶ Cod. Veron., *Cur igitur*

⁷ Id. cod., *inconvictos.*

A pro mundanæ potentæ voluntate, sacris dignitatibus privarentur. Ex nulla veteri causa, ex nullo collegio reatus, nec participio cujuslibet erroris jam ante damnati, teneri eos conviciique consortes, ut tanquam ex præterita definitione judicarentur obstricti. Et ideo, quia nullis ante præcedentibus causis⁸ retenti essent, cur ejicerentur, incursus qui illi essent, debere monstrari, et ecclesiasticis legibus, ut semper, oportere constare. Saltem vel pro vestro loco illorum duceretis miseris consulendum, formidantes in vobis quod in aliis cerneretis præter ullum morem violenter admitti. Si crimine respersi erant aliquo, ecclesiastica debuit examinatione cognosci. ⁹ Taceam et ad sedem apostolicam ex more deferri, ne nostra privilegia curare videamur. Satis sit ostendere quid

B secundum regulas et Patrum canones facere deberetis. Præcipue cum etiam ipsæ leges publicæ¹⁰ ecclesiasticis regulis obsequentes, tales personas non nisi ab episcopis sanxerint judicari. Si vero de qualibet hæresi fuerant impetiti, tanto magis eos decuit ista cognoscere, qui et secundum religionis tenorem possent ista discutere, et haberent pristinum, ex quo est Christiana religio, pontificium judicandi. Aut catholici enim erant, aut hæretici, de quibus passim illa ludibria gerebantur, et atrocina detestanda sæviebant. Si hæretici, prodi, discuti, et legitime convinci modis omnibus debuerant, vel suis confessionibus vel aliorum vocibus confutari. Taceo quia ad nos paterna fuerat consuetudine referendum, tantumque commoneo quid fieri ecclesiastico jure

C convenerat. Si vero catholici probabantur, vos, qui non solum in eorum depulsione¹¹ cessistis, sed etiam subrogatis communicare delegistis, indubitanter¹² hæretici. Qui depulsis catholicis¹³ secedentibus, non ignorastis causam fidei communionisque catholicæ per tantos antistites toto orbe patefactam; sed plane scientes volentesque, sine ulla discussione rerum, sine ulla synodali examinatione, sine ulla sedis apostolicæ reverentia, assensistis hæreticis; libenter habentes, patienterque sintes, catholicos antistites inaudita prius et miserabili sorte detrudi. Quos si a fide integra communionisque catholica putaretis errare, ad apostolicam sedem, secundum scita majorum, et sicut semper est factum, referre debuistis: sicut de Petro (Mongo) Alexandrino, vel de Antiocheno Petro (Gnapheo), de (Apameno) Joanne et Paulo fecisse monstratur Acacius. Sed quoniam noveratis eos cum apostolica sede sentire, et quid sedes apostolica sua definitione censeret, per illos tantos ac tales episcopos constat Orientales antistites nullatenus ignorasse,¹⁴ et vos catholicæ atque apo-

⁸ Id. cod., *recentes.*

⁹ Id. cod., *Taceo.*

¹⁰ Cod. Theod. de Episcopis cap. 41 et appendicis cap. 15. Item lib. xvi, tit. 2, cap. 23. LABBEUS.

¹¹ Cod. Veron., *cessastis.*

¹² Id. cod., *hæreticis.*

¹³ Id. cod., *succedentibus.*

¹⁴ Id. cod., *et per illos.*

stolicæ communioni prodidisse contrarios, et ab eadem defecisse, cum non illis estis passione juncti, sed potius persecutoribus eorum societate connexi. Hic vobis synodus nunquam venit in mentem; et certe de personis, ut dictum est, nulla veteri lege constrictis. Hic nullo consilio, non unius urbis vel unius episcopi, sed totius Orientis Ecclesias, subiit animum vestrum facto sacerdotali concilio debere curari. Sed homines, qui in contrariam partem toto proposito, et toto recesseratis [*al.* recideratis] affectu, concilia potius necessaria etiam studio declinastis, ne per eadem tale aliquid censeretur, quo vobis, rebus evidenter ostensis et legitime confutatis, in hæreticorum non liceret venire consortium. Quid igitur de ignorantia prætenditis, cum per totum Orientem catholicam fidem communionemque sinceram sedi apostolicæ congruentem, non solum cognovisse tot pontifices videbatis, sed etiam usque ad extremum constantissime defendissem? Si nos non audieratis quid de fide et communione catholica atque apostolica censeremus, illos aspicere debuistis, et aut sequi, si credebatis esse catholicos, aut apud apostolicam sedem potius accusare, si credebatis errasse. Quid illos juvat vel suo proposito illam tenuisse sententiam, ¹ aut cognoscendo quid sedes apostolica definiret? Aut igitur collegas et fratres de proximo in conspectu vestro, vel catholicos sequi debuistis, vel impetere si credebatis errare; nec illis a quibus nullo discrimine vexabantur, præbere consensum, donec veritas ex omnibus patefacta constaret, et regulariter de eis ecclesiastici iudicii forma procederet. Sin vero sedis apostolicæ regulam subsequendo perspiciebatis illos hanc tenere constantiam, consequenter per illos, et quid nostra definitio contineret, non habuistis incertum; et illorum persecutoribus annuendo, a sedis apostolicæ, non ignorantis ejus sententiam, consortio retrocessistis [*al.* vos retraxistis]. Et adhuc dicitis ignorasse vos quid sedes apostolica censuisset, cum ab illis sacerdotibus catholica fide et communione pollentibus, non verbis aut litteris, sed personis præsentibus, didiceritis universa, et ab eadem vos proprio iudicio separasse videamini. ² Dicitis etiam ³ synodum in unius hominis persona debuisse tractari, quam in damnandis tantis pontificibus catholicis non quæstistis. Quibus autem vultis, ut de talium causarum relatione credamus? catholicis an hæreticis? ab omni hæreticorum contagione discretis, an hæreticorum communionem pollutis? Quis autem non videat illos esse catholicos et ab omni hæretica peste prorsus alienos, qui propriis urbibus detrusi, et in exilium sunt redacti: et eos qui superstitiis catholicis successores fieri ausi sunt, catholicos omnino non esse, sed aut

A Eutychianos manifestos, aut eorum sectatoribus communicantes? Hæc pestis apud eos hodieque perdurat. Siquidem et cum Petro Alexandrino, et cum Antiocheno Petro, indifferenter ii qui catholici successerant communionem permixti sunt, et successoribus utriusque Petri hodieque miscentur. His adde etiam illos qui, licet catholicis non successerint, sed dum catholici pontifices haberentur, talium se communionem junxerunt. Hæc illa mixtura, hæc est illa confusio, qua per Orientem totum inter catholicam hæreticamque communionem nulla discretio est: imo qui discerni tentaverit, potius habetur hæreticus, persecutione percellitur, exiliis et afflictione multatur. Restat ergo ut in hac colluvione cunctorum, sicut quisquis ab eadem separatus est, sinceræ **B** communionis et ideo catholicus comprobatur: ita quisquis illius detestandi commercii particeps invenietur, quantum a sincera communionem, tantum a catholica atque apostolica sit remotus. Nec prætendat quisquam, quod alicui forsitan evidentiore non communicasset vel communicare videatur hæretico. Quid enim juvat, si illi non communicet, et his tamen communionem ⁴ jungitur, qui ab illius non sunt communionem diversi? Quod si eorum nulli communicavit, vel non omnino communicat, hic erit ille sinceræ, catholicæ, apostolicæque communionis et fidei, alioqui nullo modo poterit indiscretæ illius mixtionis insincerum vitare contagium. Hoc modo etiam ille vir bonus Acacius Antiocheno Petro, cui se palam non communicare jactabat, per alios sine **C** ambiguo communicasse detegitur. Neque enim ab omnium, qui Antiocheno Petro communicabant, semet Acacius communionem suspendit. Ad hoc per hoc quid profuit, quod videri volebat illi palam non communicare, cui per suos complices subsicivæ [*al.* sub signo] communionis neclebatur? Alexandrino Petro communicavit Acacius. Sed donec advixit Antiochenus Petrus, qui utique post Acacianum cum Petro Alexandrino foedus initum defunctus ostenditur, nunquam Antiocheno Petro Alexandrinus Petrus communicare desiit. Quod catholicorum continet relatio sacerdotum, cæterorumque ⁵ in catholica durantium, nec conscientiam latere potest totius Orientis. Et ut taceam, quod per ipsum Zenonem imperatorem, qui utique Antiocheno Petro, quem introduxerat, et ejus sacerdotium comprobaverat, sine dubio communionem permixtus, communicabat Acacius, plurimos diversarum urbium præsules possumus demonstrare, quibus cum Antiocheno Petro communicantibus nihilominus communicabat Acacius, et per illos Antiocheno communicabat consequenter et Petro. Sed hæc apud Græcos facilis et inculpabilis putatur esse permixtio, apud quos nulla est veri fal-

¹ Id. cod., *an cognoscendo*.

² Hic in cod. Veronensi inseruntur ea quæ protulit et. Maffei in sua præfatione ad supplementum Acacianum, tom. VII, pag. 1069. Sed cum eadem omnino legantur in epistola Gelasii ad Dardaniæ episcopos non solum in editione Labbeana sed

etiam in Quesnelliana, ac in eodemmet Veronensi codice, in quo solo hic repetitur, illa potius epistolæ ad Dardanas adjudicarem.

³ Id. cod., *Et adhuc dicitis synodum*.

⁴ Id. cod., *jungatur*.

⁵ Id. cod., *in catholica fide*.

sique discretio; et cum omnibus reprobis volunt esse communes, in nulla monstrantur probitate constare. Hic autem ille est Petrus Antiochenus, quem nec per poenitentiam ad communionem catholicam recipi etiam a sede apostolica poposcit Acacius. Ac per hoc queruntur a nobis Acacium fuisse damnatum; cum hac professione præmissa, et ² per infectos Antiocheni Petri recepta communione, se doceatur ipse damnasse. Ubi tamen non solum reus tenetur Acacius, sed omnes pontifices Orientales, qui pari modo in hæc cecidere contagiâ, meritoque simili damnatione ³ tenentur obstricti, nec inde possint ullatenus expèdiri, nisi dum supersunt a talibus abstinendo. Nec nos oportet in talibus causis nisi illis credere, qui aut omnino se sciunt ab hujus perfidiæ nexibus divino beneficio servare discretos, aut his qui a perfidorum consortio recesserunt. Nam in perfidorum contagiò constitutis, quam fidem pro sinceræ communionis testificatione possumus adhibere, qui ⁴ in sincera communionè sunt ⁵ polluti? Nec eorum testimoniis nisi pro veritate poterimus, qui impugnare non verentur [*al. nituntur*] falsitatibus veritatem. Restat ut non nisi illis credere debeamus qui ab omni contagiòne sunt liberi.

EPISTOLARUM

GELASII PAPÆ DECEM FRAGMENTA.

(Ex Collect. canonum card. Deusdedit.)

Gelasius Cælestino episcopo.

(Lib. I, cap. 144.)

In ecclesia beati martyris Eleutherii, quæ in Histoniensium civitatis parochia probatur esse constructa, Julianum diaconum, si nil in eo est quod contra canonum veniat instituta, presbyteri honore decorabis: sciturus eum visitoris te nomine, non cardinalis creasse pontificis.

Idem Sabino episcopo.

(Ibid.)

Quartum defensorem diaconum sibimet consecrari populus Grumentinæ civitatis exposcit. Hunc ergo, si nil est quod ejus personæ possit opponi, diaconi profectione decorabis: ut noverit tamen dilectio tua hoc se delegantibus nobis exsequi visitoris officio, non potestate proprii sacerdotis.

Gelasius Quinigesio et Constantino episcopis, inter cætera.

(Lib. IV, cap. 56.)

Felix et Petrus Ecclesiæ Nolanæ clerici contumeliter et contra constitutum rebelles ad comitatum filii mei regis putaverunt esse properandum, dicentes sibi vim fuisse generatam, tacito clericatus officio: et auctoritate promerita contra civilitatem replectis sibi barbaris suprascriptum episcopum suum gravibus injuriis et dispendiis affecerunt. Proinde necessarium fuit ut ad eundem dominum filium meum supradictus frater noster Serenus episcopus convolaret, ostensaque fraude secundum beatitudinem temporum suorum vir præcellentissimus filius

meus Theodoricus rex ad nostrum contumaces clericos remisit examen.

Gelasius Victori episcopo.

(Lib. III, cap. 95.)

Dudum de Sanctæ Agathæ basilica, quæ in Caelano fundo olim noscitur constituta, processionem sub nostra consultatione suspenderas, asserens possessionis dominum omnia quæ illi conferebantur accipere, et suis usibus applicare; nec illic posse ministrorum Dei aliquos ad processionem venire, cum nulla illic alimonia susciperent. Sed nuper vir spectabilis Petrus noster nobis ratiouabiliter intimavit, hoc quod in culpam venerat se taliter ordinasse, ut universa quæ in Ecclesia supradicta diversorum fuerint oblatione collata, ad episcopum aut ad eum cui basilicam deputaverit, universa pertineant: ita ut ex hoc compendio sarta tecta ecclesiæ procurentur. Et ideo frater saluberrimæ dispositionis professione suscepta, processionem supradictæ ecclesiæ te convenit ordinare.

Gelasius Respecto et Leonino episcopis.

(Lib. III, cap. 99.)

Joannes archidiaconus Falerionensis urbis eversionem ecclesiæ ab eo qui præsulis nomine censetur effectam grandi nobis supplicatione conquestus est; ita ut se videlicet de loci sui administratione defecto, iter sibi liberum ad depopulandas facultates aperiret ecclesiæ. Nam ministeriis et ornatu pro sua voluntate distracto, prædium etiam patèrnum, quod in alimoniam clericorum decessor ejus reliquerat, velut proprium suis utilitatibus vindicavit: obviantemque supradictum archidiaconum, cæterosque complures, qui pariter reclamabant, ab ordinibus suis credidit excludendos. Et ideo, fratres carissimi, Divinitatis intuitu Ecclesiæ causam summa attentione arutinantes, omni veritate discussa, de compertis eia nostris auribus relatione signate; ut perspecta instructione diligentia vestra quid fieri debeat censeamus.

Gelasius Justo et Stephano episcopis.

(Lib. III, cap. 97.)

Frater et coepiscopus noster Proficius Salpinæ sacerdos Ecclesiæ petitorii nobis insinuatione suggestit, Brumarium spectabilem virum, cum nullis exstantibus causis servum ecclesiæ gravissima cæde mactasset, tunc etiam ad augendam violentiæ suæ pervicaciam supradictum antistitem gravissimis contumeliis affecisse. Et ideo, fratres carissimi, si a vobis admonitus ad iudicium vestrum inquisitionemque convenerit, veritate discussa unde tantus superbæ spiritus aut violentiæ conceptio fluxerit, quidve fuerit quod pontifex tanta laceraretur insolentia, nostris auribus relatione signate. Aut si forte simili præsumptione contempserit, potestatem sibi supradictus pontifex noverit esse concessam, quatenus apud ju-

¹ Id. cod., quid queruntur.

² Id. cod., per anfractus.

³ Id. cod., teneantur.

⁴ Id. cod., in insincera.

⁵ Id. cod., positi.

dicem provinciæ atrocium injuriarum quærat propositione undictum.

Gelasius Majorico, Sereno et Joanni episcopis.

(Lib. III, cap. 98.)

Qui et humanis legibus incivili temeritate carcatis, et reverentia religionis abjecta, vel ecclesiastica privilegia calcare contendunt, vel obstitit in pauperum prosilire dispensum, nec hujusmodi saltem communiti convictique nequitiam topre consentiunt, atque illata sacris rebus detrimenta sancire, merito divini muneris sunt participatione privandi: ut hujus perceptione ne careant, quod sacrilegis ausibus habuere despectui. Quapropter Dionysii, qui sicut vestræ textus relationis ostendit, non solum Vibonensis Ecclesiæ jura turbare, sed etiam repensare, quod nequiter admiserant, respuerunt, sacræ communionis arceantur accessu, donec quæ honori divini competent discant devota mente deferre. Contra quos etiam quidquid publicis legibus agi poterit, minime negligatur. Ut qui utrumque temperant utrisque cohibiti, tam sibi quam cæteris præbeant quod necessaria disciplina poscit exemplum. Cælestinus vero presbyter fratris et coepiscopi nostri Sereni qui contra pontificale iudicium, contraque apostolicæ sedis mandata prorumpens supradictis communionem sacram ministrare præsumpsit; cum non potuerit ignorare sententiam proprii sacerdotis, ab officio protinus ecclesiastico pellatur. Ut nullus Ecclesiæ ministrum contra pontificalia instituta venire contendat.

Gelasius Joanni episcopo Pisano.

(Lib. III, cap. 99.)

Ecclesiastica ministeria, quæ unicuique basilicæ fidelium devotio deputavit, ad aliam ecclesiam nullo debent surripiente transferri. Et ideo, si hujus juris portitoris petitio veritate subsistit, calicem quem decessor tuus abstulit, ecclesiæ cuius fuit restitue sine intermissione.

Gelasius Natali episcopo.

(Ex Anselm. lib. VI, cap. 39.)

Quia per ambitiones illicitas non pudet quosdam ecclesiarum jura turbare, ac privilegia quæ metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas, temeraria præsumptione pervadere; propter quod etiam communionis apostolicæ desiderant tenere dissidium, quo scilicet ab ejus auctoritate divisi velut impune proprias usurpationes exerceant: non respicientes quod æterno iudici rationem tam de catholicæ sinceritatis injuria, quam de traditionum præjudicio paternarum non sine perpetuæ sint damnationis interitu reddituri. Si in hac obstinatione permanserint, caritatem tuam duximus instruendam, nos pariter ad metropolitanos vestræ provinciæ, sive cujusquam contiguæ, quæ catholicam servant unitatem, magnopere delegasse, ut

obvencientes episcopos in eadem regione metropolitanus debeat ordinare; eundemque episcopum metropolitanum, si humana morte transierit, non nisi com-provinciales episcopi juxta formam veterem studeant ordinare; quatenus quæ veneranda decrevit antiquitas tuis sibi met contra fas usurpare contendat.

Gelasius clero, ordin. et plebi Brendesii.

(Ex Anselm. lib. VI, cap. 46.)

Concesso vobis quem petistis antistite fratre Nino et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit eodem ad ecclesiam suam mox remisso ad vos nostra scripta pariter destinare; quibus agnosceretis eisdem fuisse præceptum, sic antiquam ordinationes præsumat illicitas. Ne bigamum et qui virginem non est sortitus uxorem, atque illiteratum vel obnoxium, in aliqua parte corporis debilem, notatumque modis omnibus ad sacros ordines permittat accedere. Quod etiam de peregrinis atque incognitis vel expetentibus cavere debet; quia hujusmodi a venerabilibus prohibentur officiis, ac nihil ex ministeriis atque ornatu postremo de quacunque re quam constat ad ecclesiam pertinere, audeat in alterum qualibet ratione transferre. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat, quarum sibi unam ipse retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuatur, fabricis tertiam, quarum rationem utvino est redditurus examini. Sacris quoque ordinibus applicandos hac observatione promoveat, ut jejuniis quarti, septimi et decimi mensis vespere sabbati presbyteros atque diaconos ordinandos esse cognoscat. Venerabilis etiam baptismi sacramentum nisi in festivitate paschali et Pentecostes tradere non præsumat, exceptis ægritudine laborantibus.

¹ GELASII TOMUS

DE ANATHEMATIS VINCOLO.

Acta Chalcedonensis concilii ea tantum rata quæ sedes apostolica approbavit; juxta quæ in Acacium statuta; et Petrum Alexandrinum a sede apostolica summum modo potuisse absolvi.

* Ne forte quod solent, dicant, quod si synodus Chalcedonensis admittitur, omnia constare debeant quæ illic videntur esse deprompta. Aut enim ex toto admitti oportere, aut si ex parte repudiabilis est, firmam ex toto constare non posse. Cognoscant igitur illud secundum Scripturas sanctas traditionemque majorum, secundum canones regulasque Ecclesiæ, pro fide² communi, et veritate catholica et apostolica, pro qua hanc fieri sedes apostolica delegavit, factamque firmavit, a tota Ecclesia indubitanter admitti; alia autem quæ per incompetentem præsumptionem illic prolata sunt, vel potius ventilata, quæ sedes apostolica gerenda nullatenus delegavit, quæ mox a vicariis sedis apostolicæ contradicta, manifestum est; quæ sedes apostolica, etiam petente

¹ In vetustissimo codice Frisingensi iste tractatus legitur, et in eo pariter incipit ab his verbis: *Ne forte quod solent.* Titulum autem huic præfert. *Tomus de anathematis vinculo papæ Pelasii* (sic).

² Ms. codex Veronensis capituli, cum quo collatus

est a Francisco Blanchino hic tractatus, sic legit, *pro fide communionis*, etc.

³ Id. cod., *quæ mox a vicariis.*

⁴ Abruptum principium tomi imò potius decessa principium credibile est.

Marciano principe, nullatenus approbavit; quæ præsul Ecclesiæ Constantinopolitanæ tunc Anatolius, nec se præcumpsisse professus est, et in apostolicæ sedis antistitis non negavit posita potestate: quæ ideo, sicut dictum est, sedes apostolica non recepit, quia quæ privilegiis universalis Ecclesiæ contraria probantur, nulla ratione ¹ sustinet. Quid enim? Quia in libris sanctis, quos utique veneramus et sequimur, quoniam quorundam illic et profanitates esse feruntur, et scelera gesta narrantur, ideo nobis pariter aut veneranda sunt, aut sequenda, quia in illis sanctis libris et venerabilibus continentur. Sanctus Petrus primus apostolorum, sic existimans Novi Testamenti gratiam prædicandam, ut a legis veteris non recederet institutis, quædam per simulationem legitur inter Judæos gentilesque gessisse. Nunquid ideo aut illa ejus sequenda sunt, quæ merito et coapostolus ejus facta redarguit, postea consequenter ipsa vitavit, pariterque assumenda sunt cum his quæ (ut pote primus apostolus) salubria prædicavit? Nunquidnam aut ejus recta doctrina cum his quæ humanitas acciderant repudianda est, aut illa adhuc imbecillis inscitia, cum perfecta ejus suscipienda est doctrina? Nunquidnam in ipsorum hæreticorum libris non multa quæ ad veritatem pertineant posita releguntur? Nunquidnam ideo veritas refutanda est, quia illorum libri, ubi ² pravitas inest, refutantur? Aut ideo pravi libri suscipiendi sunt eorum, quia veritas, quæ illic inserta est, non negatur? Ait Apostolus: *Omnia probate; quæ bona sunt tenete* (I Thess. v). Scimus Apostolum (Act. xvii) etiam de paganorum libris aliqua posuisse. Nunquid ideo etiam cuncta recipienda sunt, quæ cum his pariter sunt prolata? Ipse Apostolus (II Cor. xv) ait multos prædicatores aliter atque aliter Christum prædicare, ubi licet quocunque modo, Christum prædicatum oportet admitti, tamen non ideo illum morem, quo non recte prædicatum est, non admonet evitare. Malos operarios ipse conqueritur (Philipp. i), quorum alia refutanda, alia docet esse sectanda. Hæc et hujusmodi exempla nos edocent, et testimonia divina confirmant, non omnia passim a quocunque dicta, vel ubicunque scripta, indifferenter accipere, sed retentis bonis, quæ noceant refutare. Peccatori homini mors illata est, et tamen homini Jesu Christo mors illata reum fecit esse diabolium: quia ubi causa mortis non erat (puta peccatum) non debebatur et pœna. Sententia præfigitur, vel præfixa est semper errori. Quæ sententia huic errori præfixa, nunquam omnino resolvitur. Sicut enim, in quantum est ipse error, nunquam error esse desistit, sic a sententia præfixa nunquam resolvitur, quia error qui agnoscitur esse damnatus, et eadem quandiu manet error, probatur astrictus. Itaque qui in eo errore sunt, sententia erroris obstricti sunt; et quandiu in eo manent, nullatenus absoluti sunt, sicut nec ipse ³ in quo sunt

A error absolvitur. Error enim ipse nunquam veniam promeretur; sed qui eo veraciter caruerit, atque ab ejus participatione discedit. Quandiu ergo in eis est, error damnationem suam tenet, nunquamque resolvitur, quia error semper pœnam meretur. Participes vero ejus, aut semper sunt et ejus pœnæ participes, si in eodem perstare non desinant: aut si ab eodem recesserint, quam alieni facti sunt ab errore, et ab ejus participatione discreti, tam et pœnæ ejus erunt consequenter alieni. ⁴ Cui erranti pœna præfigitur, quandiu manet errans, eadem pœna constringitur: quia errans esse non potest sine pœna erranti. Hæc eadem pœna perpetua est, nunquamque solvenda quandiu errans esse perstiterit. Qui si errans esse destiterit, pœna, quæ erranti est præfixa perpetua, non erranti, id est alteri effecto quam cui præfixa est, non solum non potest esse perpetua, sed nec esse jam pœna. Non est enim ipse cui præfixa est. Erranti enim præfixa est, non non erranti. Quæ enim erranti præfixa perpetua est, et perpetuo constringit errantem, non errantem non potest jam tenere. Sit erranti dicta fore perpetua, sit erranti dicta nunquam esse solvenda. Manet omnino et vere, certumque est, quod ⁵ in ea præfixum est; nec potest prorsus absolvi, quandiu manenti præfixa debetur erranti. Non erranti autem nec pœna potest esse, quæ non erranti non debetur inferri. Nec mutatur illa omnino nec solvitur quæ debetur erranti. In suo ergo tenore illa præfixa est, in suo jure non potest omnino resolvi; in non suo tenore, quæ esse non potest, jam docetur esse vacuata: et jus illic penitus non habere, ubi causam non habet existendi. Plenæ sunt sanctæ Scripturæ tali forma justitiæ. Dicitur: *Periant peccatores a terra, ita ut non sint; peccatores ut desistant esse peccatores. In hoc pereant, ut esse deficiant peccatores* (Psal. ccciii). Cæterum si prorsus peccatores, secundum prophetæ sententiam, usquequaque deperirent, ut substantialiter non subessent: qui salvari potuissent a Redemptore nostro, qui venit non justos vocare, sed peccatores (Luc. v)? vel de quibus dicit Apostolus: *Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (I Tim. i; Rom. v)? et: *Cum peccatores essemus, misit Deus Filium suum* (Galat. i), et cætera hujusmodi? Hic revera plurimi etiam substantialiter perierunt peccatores, in peccatis suis utique permanentes, veraque in eis sententia dicta permansit, nunquamque resoluta est; et tamen eadem in talibus, quibus præfixa est, permanente perpetua, quodam genere factum est, ut in talibus non usquequaque manentibus, id est, in peccatis suis non usquequaque durantibus, sententia tamen præfixa talibus permaneret. Nam et ipsi pereunt; sed esse peccatores, ut dictum est, non pœnaliter, sed remedialiter, quodam et ipsi genere perierunt; quodam genere et in ipsis mansit præfixa sententia, donec permanens eos efficeret non esse

¹ Id. cod., *subsistunt.*

² Id. cod., *pravitatis interest.*

³ Id. cod., *in quo sunt errores, absolvitur.*

⁴ Id. cod., *Cum.*

⁵ Id. cod., *in eo.*

peccatores, vel peccatores non esse perficeret. Com-
 plecta est et in eis sententia, ¹ nec quo tenore peracto
 permanens illa sententia pereuntibus peccatoribus,
 ita ut non essent utique peccatores. At ea jam in non
 peccatoribus manere non potuit, quia in eis quibus
 inflicta non fuerat jus manendi penitus non habebat.
 Ita nec in suo jure vel tramite ullatenus sententia
 resoluta est, et eadem in his quibus inflicta est, per-
 manente, ab his qui ab ejus jure discreti sunt, aliena
 prorsus effecta est. Nec in his, salva sui conditione,
 fas haberet manendi, quibus inflicta non erat. Dixit
 Dominus, quod in Spiritum sanctum peccantibus,
 nec hic esset nec in futuro sæculo remittendum
 (*Math. XII*).

Quantos autem cognoscimus in Spiritum sanctum
 delinquentes, sicut hæreticos diversos, Arianos, Eu-
 nomianos, Macedonianos, ad fidem catholicam re-
 vertentes, et hic remissionem suæ percepisse blas-
 phemiæ, et in futurum spem sumpsisse indulgentiæ
 consequendæ? Nec ideo non vera est Domini senten-
 tia, aut putabitur esse ullatenus resoluta, cum circa
 tales. si hoc esse permaneant, nunquam omnino sol-
 venda persistat, effectis autem non talibus non ir-
 rogata. Sicut etiam est consequenter et illud beati
 Joannis apostoli: *Est peccatum ad mortem: non dico
 ut oretur pro eo; et est peccatum non ad mortem:
 dico ut oretur pro eo (I Joan. V): est peccatum ad
 mortem, in eodem peccato manentibus; est pecca-
 tum non ad mortem, ab eodem peccato recedentibus.*
 Nullum est quippe peccatum pro quo aut non oret
 Ecclesia ² remittendo, aut quod, data sibi divinitus
 potestate, desistentibus ab eodem non possit absol-
 vere, vel pœnitentibus relaxare, cui dicitur: *Quæ-
 cunque dimiseritis super terram, dimissa erunt et in
 caelis; et quæcunque solveritis super terram, erunt so-
 luta et in caelis (Math. XVI, 18).* In quibuscunque
 omnia sunt, quantacunque sint, et qualiacunque sint:
 veraci nihilominus eorum manente sententia, ³ quæ
 nunquam solvenda esse denuntiat: in eorum tenore
 consistens, non etiam ab hoc eodem post recedens.
 Quod etiam in Acacii sententia rationabiliter
 intuendum est, in qua etiamsi ei dictum est, nun-
 quamque solvendus, non est adjectum tamen, etiamsi
 resipueris, etiamsi aberrore discesseris, etiamsi præ-
 varicator esse desiteris. Quapropter in aperto est
 ita dictum, nunquam solvendus, sed talis, scilicet,
 qualis est et ligatus, non autem talis effectus qui
 sicut ligandus non erat, sic absolutus esse docebat-
 tur. Sicut carebat obligatione, cum obligationis causa
 caruisset: sic utique absolutus existeret, quatenus et
 ipse non necessitate dictæ sententiæ videretur non
 posse quodammodo jam solvi; ⁴ nam talis effectus et
 obligatione carens, fieret absolutus, et circa tales
 præfixa sententia nullo modo ⁵ insolubilis reddere-
 tur. Nunquid enim misit, quæsit, expetiit, et ab-

jectus est? Itaque ipse in se insolubilem fecit esse
 sententiam, qui talis permanere delegit, qualis ve-
 raciter non posset absolvi; et noluit talis effici, circa
 qualem, permanente sententia circa tales, effectum
 non talem insolubilis sententia non maneret, quæ
 circa effectum non talem non haberet licentiam
 permanendi. Quo magis (ut dictum est) exemplo at-
 que periculo admoniti, qui eodem tenore sunt con-
 stricti, festinare debent ut non tales esse perma-
 neant quibus sententia illa non solvenda præfixa
 est, et esse tales incipient qualibus non insolubilis
 præfixa sententia possit esse solubilis. Quoniam au-
 tem effecto non tali quali non solvenda præfixa sen-
 tentia est, effecto, inquam, non tali, potest solubilis
 esse sententia; quia jam Acacio, non volenti non
 talem esse, sicut tali usque in finem permanenti, per-
 mansit in absoluta sententia: ita jam non tali effici
 non volenti solubilis non potest esse sententia.
 Nonne tantos habebat Acacius quorum exemplum
 sequi potuisset, antistites, qui, in Ephesino prolapsi
 latrocinio, quolibet modo in consensionem recide-
 rant pravitatis? Utique tamen (etsi dictum non erat)
 et perpetuum ferre damnationem ferre potuissent, nisi
 resipiscentes, et non tales effecti quales illi facti
 fuerant, damnationemque perpetuam merebantur,
 solvi circa se damnationem, recedentes a perpe-
 tuæ damnationis causa, ⁶ meruissent: quam qui
 perstitere circa se insolubilem reddiderunt. Nihil
 interest igitur, nihil differt, utrum dicatur nunquam
 solvendus, an non dicatur: quia ecclesiastica sen-
 tentia reos et prævaricatores obligat; quia sicut ei
 non potest suffragari quod non est dictus nunquam
 solvendus, sed si in errore permanserit insolubilis
 modis omnibus perseverat, nec potest inde nisi non
 talis effectus absolvi; sic cuiquam præjudicare non
 potest, tametsi dictum est nunquam esse solvendum,
 manifesta ratione monstrante quia nunquam sit
 omnino solvendus, si talis qualis ligatus est esse per-
 sistat, vel talis utique nunquam solvendus qualis est
 obligatus. Non adjecto autem, etiamsi resipiscat et
 corrigat, patere prorsus et liberum esse non dubium
 sit, ut non talis effectus qualis nunquam dictus est
 esse solvendus, sed talis qualis non est dictus nun-
 quam esse solvendus, id est, correctus et emendatus,
 consequenter correctus et possit solvi. Notandum
 quod quolibet genere blasphemantibus in Spiritum
 sanctum, si resipiscant et corrigant, et hic eis et in
 futuro sæculo remittatur; nec inde possit Domini
 nutare sententia, quæ circa tales utique permanen-
 tes; permanere dicta est, non circa non tales effe-
 ctos. Quandiu autem in hoc manent, tales sunt qua-
 libus non remittendum esse præfixum est. Cum autem
 ab hoc recesserint, non tales efficiuntur quilibus non
 remittendum esse prædictum est. Et ideo non tali-
 bus effectis potest et hic et futuro sæculo ⁷ non re-

¹ Hic subesse mendam videtur, cui medelam non
 afferunt mss. HARDUIN.

² Id. cod., remittendum.

³ Id. cod., qua nunquam.

⁴ Id. cod., non talis effectus.

⁵ Id. cod., Solubilis.

⁶ Id. cod., meruerunt.

⁷ Id. cod., jam remitti.

mitti. Alioquin (quod absit) frustra videretur Ecclesia A hujusmodi sua reconciliatione suscipere. Quia autem frustrari non potest, hoc intellectu modis omnibus, salva Domini sententia, prædicandum est, quantum ad nos pertinet, omnino ¹ posse. Talis igitur dictus est Acacius, qualis ligatus est nunquam esse solvendus. Talis usque in finem esse permansit, talis esse non destitit. Ita talis est hodie qualis est ² dictus. Non talis esse jam non potest, nunquam igitur talis permanendo solvendus est: qui si talis esse desisteret, nec in non tali permansisset, et nunquam esse solvendum, quia non talis qualis dictus est nunquam esse solvendus, posset absolvi, et non tali nunquam solvi recederet; et ideo ut solvi posset accederet. Quod sedes apostolica non consensit, nec imperator imposuit, nec Anatolius usurpavit. Totumque (ut dictum est) in sedis apostolicæ positum est potestate. Ita quod firmavit in synodo sedes apostolica, hoc robur obtinuit; quod refutavit, habere non potuit firmitatem: et sola rescindit quod præter ordinem congregatio synodica putaverat usurpandum: non promulgatrix iteratæ sententiæ, sed cum apostolica sede veteris executrix. Hoc tamen, quod de uno eodemque homine dictum est, sive tali persistente qualis sententiam competenter accepit, sive non tali effecto, ³ et illa sententia, quæ non tali non dicta est absoluto, et in unaquaque civitate legitur, similiter esse præfixum, et populo ac gente simul depromptum potius, quæ in toto orbe portio est.

Idem enim mundus est, qui et periturus est dictus, et sermo Dei non potest excidere, et in ipso mundo nihilominus a pravis intentionibus recedente non promittitur. Sic Tyrus et ⁴ Berytos, et Gaza (Jer. XLVII), et *Ægyptus* (Jer. XLIV) pronuntiata sunt peritura, quas postea per Evangelium novimus (Luc. x) esse salvatas. Perierunt itaque duplici modo: aut permanentes in eo quo talem sententiam susceperunt; aut deficientes ab eo quo tales fuerant, et incipientes esse quo non tales fuerant: quibus est illa præfixa sententia, ut consequenter ad non tales non pertineret illa sententia quæ non talibus præfixa non fuerat: sic etiam de gente Judæorum a Deo etiam per Isaiam prophetam peremptorie veluti pronuntiatum est: *Claustrum eorum et ⁵ obtura aures eorum et videntes non*

⁶ Insinuat hoc loco Gelasius Christum Redemptorem nostrum, regem atque pontificem secundum ordinem Melchisedech, politicam potestatem quam in terris repererat, conservari certisque limitibus circumscribi voluisse, ne se rebus sacris immisceat; statum vero ecclesiasticum a politica potestate ita distinguit, ut tamen ecclesiasticæ jurisdictioni in his quæ sunt ad Deum subijciat. Patet ex epistola ejusdem Gelasii ad Anastasium imperatorem, qua sic ait: *Nosti enim, fili clementissime, quod licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamen præaulibus divinarum devotus colla submittis.* Et paulo infra de ipso Romano pontifice hæc subjungit: *Et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus fidei convenit*

videant, et audientes non audiant, ne quando intelligent; et obdura cor populi hujus, ne unquam convertantur, et sanem illos (Isai. vi). Hic etiam correctio et emendatio interdicta monstratur, et respiscendi quoque spes prorsus abscinditur. De quo tamen populo apostolos ⁷ et Ecclesiam primitivam novimus processisse, ⁸ et millia hominum una die baptismate fuisse salvata (Act. ii). Ecce et in persistentibus qualis est illa sententia promulgata permansit, nec ad correctionem prorsus venire sanitatis admissi sunt, sed adjudicati sunt in sua nequitia deperire, et, manente divina sententia, non per ipsorum propriam emendationem, suoque intellectu vel motu, suaque virtute vel possibilitate conversi sunt, ut sanarentur, sed per gratiam Dei sanati sunt, ut converterentur. **B** *Ne convertantur, inquit, et sanem eos*, ne sua sponte, ne suis operibus, quibus utique confidebant, ne suam justitiam sectantes, justitiæ Dei non debeant esse subjecti, de suis viribus confidentes, non divinæ se misericordiæ illuminationique subdentes. Et ideo inhibetur eis superbæ præsumptionis effectus, *ne convertantur* suis intentionibus, suis nisibus, ut putarent; *et sanem eos*, ne eorum quasi meritis ex propria facultate venientibus salvatrix gratia daretur, atque ita gratia jam non esset gratia, si non gratis data esset immeritis, sed merces tanquam meritis restituta. Non ergo *ipsi convertantur, et sanem eos*: sed sanati per gratiam, qualiter ad humilitatem Christi convertantur agnoscant. Ita in utrisque, hoc est, et in eo permanentibus in quo talem sententiam perceperunt, et in salvatis exinde sententia dominica fixa permansit, et tamen illa permanent; sic eis miro genere sanitas introducta est, ut illa sententia non mutata videretur: sed eadem perdurante, sanitas non illorum confidentia, sed divino munere proveniret. Quod si hæc tentare formidant, nec ad suæ pertinere cognoscunt modulum potestatis, cui tantum de humanis rebus judicare permissum est, non etiam præesse divinis, quomodo de his per quos divina ministrantur judicare præsumunt? ⁹ Fuerint hæc ante adventum Christi, ut quidam figuraliter, adhuc tamen in carnalibus actionibus constituti pariter reges existerent, et pariter sacerdotes. Quod S. Melchisedech fuisse sacra prodit Historia (Genes. xiv). Quod in suis

D *corda submitti, quanto magis vedis illius præsentis consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et divinitas summa voluit præminere, et subsequens Ecclesiæ generalis pietas celebravit? Viderint ergo novantes nostri temporis hæretici, qua ratione Gelasius pontificem de quadripartita honorum Ecclesiæ divisione scribentem, una ac possessiones ejusdem Ecclesiæ defendentem, harum rerum turbatorem esse tueantur. Istas actiones, de quibus Apostolus II ad Timot. ii: Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, sacerdotibus interdixisse non negamus. Quæ vero sint ista, diversis canonibus super est explicatum. SÆV. BISTUS.*

¹ Id. cod., non posse.

² Id. cod., est et dictus.

³ Id. cod., est ab illa sententia.

⁴ Id. cod., Beryton.

⁵ Id. cod., Obdura.

⁶ Id. cod., apostolos Ecclesiam primitivam.

⁷ Id. cod., Et tot.

quoque diabolus imitatus est, ut pote qui semper quæ A rit præter Ecclesiæ tramitem prorsus absolvi? Sed divino cultui convenirent sibi tyrannico spiritu vindicare contendit, ut pagani imperatores iidem et maximi pontifices dicerentur. Sed cum ad verum ventum est eundem regem atque pontificem, ultra sibi nec imperator pontificis nomen imposuit, nec pontifex regale fastigium vindicavit. Quamvis enim membra ipsius, id est, veri regis atque pontificis, secundum participationem naturæ magnifice utrumque in sacra generositate sumpsisse dicantur, ut simul regale genus et sacerdotale subsistant: ¹ attamen Christus memor fragilitatis humanæ, quod suorum saluti congrueret dispensatione magnifica ² temperans, sic actionibus propriis dignitatibusque distinctis officia potestatis utriusque discrevit, suos volens medicinali humillitate salvari, non humana ^B superbia rursus intercipi; ut et Christiani imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro temporalium cursu rerum imperialibus dispositionibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incurisibus: et ideo *militans Deo, minime se negotiis sæcularibus implicaret* (II Tim. 11); ac vicissim non ille rebus divinis præsidere videretur, qui esset negotiis sæcularibus implicatus, ut et modesta utriusque ordinis curaretur, ne extolleretur utroque suffultus, et competens qualitatibus actionum specialiter professio aptaretur. Quibus omnibus rite collectis, satis evidenter ostenditur a sæculari potestate nec ligari prorsus nec solvi posse pontificem. Quo manifestius approbatur Alexandrinum Petrum per imperialem tantummodo sententiam nullo modo potuisse prorsus absolvi; ubi si pontificum quoque sociatur assensus, quærimus utrum præcesserit, an fuerit subsecutus. Si subsecutus est, ³ nihilominus ad id reditur, ut absolutio sæculari potestate præcepta et principaliter inchoata valere non possit, pontificumque secutus assensus adulationis potius fuerit, quam legitimæ sanctionis. Si præcessit, doceatur a quibus et ubi ille sit gestus, si secundum Ecclesiæ regulam celebratus, si paterna traditione profectus, si majorum more prolatus, si competenti examinatione depromptus. Ubi procul dubio requirendum est si synodali congregatione celebratus, quod in receptione damnati, et depulsione catholici, quia ⁴ nova est causa, fieri debuisset certissimum est; si ad primam sedem, cujus intererat sententiæ, qua Petrus tenebatur obstrictus, secundum Ecclesiæ regulas est relatum; si eadem quæ ligavit absolvi; si illa ⁵ quæ ligaverat non resolvente, imo etiam nesciente, potuisset dissolvi. Si hæc gesta non sunt, quo more, quo ritu Alexandrinus Petrus prætenditur absolutus, cum nec a pontificibus legitime et ecclesiasticis legibus fuerit expeditus, nec a sæculari potestate potue-

rit præter Ecclesiæ tramitem prorsus absolvi? Sed dicatur forsitan: Non imperator absolvit, sed a pontificibus poposcit absolvi. Tanto magis poposcit imperatori a pontificibus fuerat suggerendum, ut si eum legitime vellet absolvi, legitima ecclesiastici tenoris absolutio proveniret, et hæc omnia quæ superius dicta sunt secundum Ecclesiæ tramitem servarentur: præcipue cum de secundæ sedis ageretur anti-stite, nec ab inferiore qualibet, sed a prima sede jure possit absolvi. Inferior quippe potioem absolvere non potest: sola ergo potior inferiorem convenienter absolvit. Proinde inferioris loci pontifices, qui nulla tenus se noverant potioem sibi sine prima sede posse resolvere, præcipue quem ejus sententiâ noverant obligatum, prævaricatoria absoluteione potius non illum penitus exuerunt, sed se prævaricatione potius nexuerunt. Ita Petri absolutio ex utroque non constat, quia nec prævaricatoria absoluteione rei reum absolvere potuerunt, et depulsis undique pontificibus catholicis, hæreticisque suppositis, vel his qui hæreticorum tenebantur communionem polluti, etiam sacræ religionis insinceritate polluti, participem suam tam absolvi nequiverunt, quam ipsi non erant absolvi; ac proinde tam ecclesiasticæ regulæ prævaricatoris, quam sacrosanctæ communionis integritatem maculantes consortio perfidorum, quod de reo similium potuerunt ferre iudicium? De catholicis enim pontificibus per totum Orientem aut quicumque perstitit, est ejectus: aut ille restitit, qui consensit errori, et se ab errantium contagio non retraxit.

^C Quod igitur eorum potuit de cujusquam errore esse iudicium, qui nusquam non errasse monstrantur, et hereticorum simul catholicorumque confessione permixta, ⁶ cunctas religionis veræ et sinceræ ⁷ sedes turbasse, catholicamque apostolicamque confudias puritatem? Ecce qui reum absolvi potuerunt, qui rei præ omnibus docebantur effecti. Ecce cum quibus de absolvendo reo synodus fuerat ineunda. Si fides et communio catholica retinebatur, cur catholici pellebantur antistites? Si catholici pellebantur antistites, quomodo non tantummodo hæretici servabantur? ⁸

GELASIUS PAPA I

ADVERSUS ANDROMACHUM SENATOREM CÆTEROSQUE ROMANOS QUI LUPERCALIA SECUNDUM MOREM PRISTINUM COLENDA CONSTITUEBANT.

^D *Damnat Lupercalium superstitionis celebrationem: et non ex Lupercalium intermissione, sed ex sceleribus Romæ mala contigisse probat.*

Sedent quidam in domibus suis nescientes acque quæ loquantur, neque de quibus affirmant, de aliis iudicare nitentes, cum se ipsi non iudicent, et velint prius accusare quam nosse, ac deo quam discere, et iudicandis rebus, nec investigatis causis, nec re-

¹ Id. cod., quoniam

² Id. cod., temperavit.

³ Id. cod., si subsecutus est, et imperiali sententiâ, e qua nihilominus.

⁴ Id. cod., noviter.

⁵ Id. cod., quæ non ligaverat resolvente.

⁶ Id. cod., Cuncta

⁷ Id. cod., se turbasse.

⁸ In cod. Frising. vetustiss. in fine hujus scripturæ legitur: *Explicit Tomus S. Gelasii papæ contra eos qui dicunt Aconiam injuste fuisse damnatum.*

rum ratione quæsitâ, quod eis ad buccam venerit A
inconsideranter effundere, et præcipitanter evomere;
non veritatis assertionem prolata censentes, sed stu-
dio cacologiae quæ nesciunt arguentes: eoque pro-
gressi sunt ut etiam recte facta malevolentiae propo-
sito lacerare contendant; qui si saperent, non præ-
cipitarent omnino sententiam, sed perscrutatis ante
rebus loquenda depromerent. Verum quia nos ar-
guunt segnes esse censores in vitiis Ecclesiæ coer-
cendis, et a nobis consequenter agnoscant non tan-
tum corporalis adulterii esse peccatum, quod et dis-
cuti debeat, et jure puniri, sed esse longe majus
fornicariis et adulteris genus, quod in quolibet Chri-
stiano, quia membrum omnis Christianus Ecclesiæ
est, competenter debeat vindicari; tanto enim sacrile-
gii majus est crimen, quanto animæ fornicatio
pejor est corporis; nam per animæ fornicationem ab
ipsius Dei conjunctione disceditur, atque ad immun-
dos spiritus spiritualis adulterii genere transitur.
Quomodo autem non in hanc partem recidit qui cum
se Christianum videri velit, et profiteatur, et dicat,
palam tamen publiceque prædicare non horreat, non
refugiat, non paveat, ideo morbos gigni, quia dæ-
monia non colantur, et deo Februario non litetur?
Video ubi hæc deliramenta comperit. Quomodo
prævaricator non est qui in has blasphemias profanitates
incurrit? quomodo sacrilegus non æstimetur
qui, abjurata unius Dei providentia et potestate quam
confessus est, ad prodigiosas substitutiones et vana
figmenta seducitur? secundum Apostolum longe dete-
rius reus, jureque damnandus, confessam veritatem
deserere, quam si in eam nullatenus credidisset;
quamvis enim ridiculosa sint figmenta quæ profert,
tamen ipse affectus et voluntas in crimine est, et profes-
sio ac prædicatio jure damnanda; ac per hoc qui in
alium sententiam damnationis vult sine dilatione
proferri, in quo alium judicat, semetipsum se con-
demnare cognoscat. Nunquid enim pontifex vindicare
debet in eos qui adulterium corporale committunt,
et in eos qui sacrilegium, id est fornicationem
et adulterium spirituale gerunt, non debet vindicare?
Nonne ipse Dominus, cum adultera ad eum esset
adducta, accusantibus dixit: *Si quis vestrum sine
peccato est, primus in eam lapidem mittat (Joan. VIII).*
Non ait, si quis vestrum non similiter adulter est, sed,
si quis sine peccato est: quolibet ergo obstrictus
quisque peccato in alterius peccati reum lapidem non
audeat mittere. Quibus tunc pro sua conscientia
discedentibus mundi Salvator adjecit: *Mulier, ubi
sunt accusatores tui? nemo te condemnavit, nec ego te
condemnabo; sed vade, ulterius jam noli peccare
(Ibid.):* tenes et teneris; urges, urgeris; obstringis,
obstringeris; pontificis discussionem flagitas, vin-
dictamque deposcis. Memento in adversum omne
crimen esse proferendum. Nunquid non etiam leges
humanæ dicunt, quod reus reum facere non possit?
*Festucam vides in oculo fratris, et in tuo trabem
non vides (Math. VII)?* qui mœchos accusas,
adulterium facis, et corporales adulteros spiri-

tualis adulter inaccessis? certe discussionem poscis:
homo diligens, maturus, religiosus, non vis ali-
quem in Ecclesia peccare, peccantem cupis dis-
cuti et poenæ consequenter addici; quæcunque in
alium promis et in te proferre cogis; hoc enim facit
ne segnitia pontificis accusetur et maculetur Ecclesia.
Debet ergo et pontificis in omnibus malefactis solli-
citus et severitas non deesse, et ab omnibus Eccle-
siæ fama purgari. Sed dicas forsitan te laicum, illum
Ecclesiæ ministrum; ergo gravius crimen exaggerans.
Verum dicis, nec ego diffiteor: tanto sollicitius
examinandus est, quanto magis propinquus est;
tanto magis reus est, quanto in illo ministerio con-
stitutus, et hæc facere minime debuisset. Ecce cen-
sura non deest: audi tu, et si convictus fuerit,
vindictæ consequenter addicitur. Age modo quid vis
de te? Nunquid quia in ministerio sacro non es, in
plebe sacra non es? An nescis et te membrum esse
summi pontificis? An ignoras totam Ecclesiam sacer-
dotum vocitatum? postremo si ille reus est qui
accedens ad ministerium Ecclesiæ delinquit, nunquid
et tu reus non es, qui post confessionem veritatis
ad prava et perversa et profana et diabolica, quibus
te renuntiare professus es, figmenta reduceris? Ita-
que etiam tu post blasphemias palam publiceque
profusas a sacro corpore modis omnibus abstinendus
es. Non potes enim mensæ Domini participare
et mensæ dæmoniorum; nec calicem Domini bibere
et calicem dæmoniorum. Nec potes templum Dei esse
et templum diaboli: lux simul et tenebræ in te con-
venire non possunt. Viderim utrum urges, atque
compellas in alio maleficio vindicare. Tu tamen sceleris
tui pondus non potes declinare: et quanto in
alio transire crimen non pateris impunitum, tanto
quid etiam in te pro rerum ratione facere debeamus
ostendis. Verumtamen in ipsis blasphemis tuis quibus
es jure plectibilis, imperitiam tuam evidenter
agnosce, et sicut ait ille: *Voluntatem habere te
mentiendi, artem fingendi non habere; cum sic te
intelligas malum habere affectum, perversumque
apostatandi propositum, ut tibi materia prorsus vanitatis
illius nulla suppeditet, nec possis astruere quod corde
concipis, et ore depromis. Dic mihi, cum sæpenumero
in Romanis historiis legatur, Livio auctore, sæpissime
in hac urbe exorta pestilentia infinita hominum millia
deperisse; atque eo frequenter ventum, ut vix esset unde
illis bellicosus temporibus exercitus potuisset ascribi;
illo tempore Deo tuo Februario minime litabatur, an
etiam cultus hic omnino nil proderat illo tempore quo
Lupercalia celebrabantur? Nec enim dicturus es hæc
sacra adhuc illo tempore non cœpisse, quæ ante Romulum
ab Evandro in Italiam perhibentur allata. Lupercalia
autem propter quid instituta sunt, quantum ad ipsius
superstitionis commenta respectant, Livius in secunda
decade loquitur. Nec propter morbos inhibendos
instituta commemorat, sed propter sterilitatem, ut
ei videtur, mulierum, quæ tunc acciderat exhibendam
[forte exigendam]: proinde si vel ad hoc*

ipsum aliquid hoc valeret, hoc intermisso, non morbus acciderit contra quem Lupercalia reperta non sunt, sed feminæ nequaquam generare debuerant, pro quarum fecunditate concinantur inventa. Quid dicturi estis de peste, de sterilitate, de bellorum tempestate continua; nunquid et hæc propter sublata Lupercalia contigerunt? Si autem non propter ista vel vitanda, vel curanda, Lupercalia sunt provisiva, quid inani turbatione jactamini? quid Tuscia, quid Æmilia, cæteræque provinciæ, in quibus hominum prope nullus existit, ut bellica necessitate consumeretur, Lupercaliorum fecit offensio, quæ longe ante vastatas sunt quam Lupercalia tollerentur? Quando Anthemius imperator Romam venit, Lupercalia utique gerebantur, et tamen pestilentia tanta subrepsit, ut toleranda vix fuerit. Nunquid per Campaniam Lupercalia gerebantur, quæ sublata morbos illic et pestilentiam procrearent? Sed dicturi estis ad Romam tanquam ad caput omnia pertinere, et quod hic factum non est, diversis provinciis ad eam pertinentibus obfuisse. Cur ergo antequam ad Romam istæ provinciæ pertinerent, præter Lupercalia propriis opibus floruerunt? ut sterilitas sit continuata terrarum Lupercalia sublata fecerunt, an nostrorum merita peccatorum? de quibus olim dictum est, et quidquid Romani meruerant perdere mores, sterilitas certe seminarum debuit provenire, propter quam auferendam Lupercalia instituta jactantur, non sterilitas terrarum, propter quam Lupercalia non sunt instituta, removenda. Quid in Africa, unde sterilitas; quid in Galliis? Lupercalia ista fecerunt, an nostri mores, furta, homicidia, adulteria, injustitiæ, iniquitates, ambitiones, cupiditates, perjuria, falsa testimonia, oppressiones miserorum, bonarum causarum impugnatione, malarumque defensio, et in omnibus inaudita perversitas; postremo, quod supra omnia est, Deo factæ mentes et sacrilegia, artesque magicæ etiam paganis horrendæ? Ecce quæ faciunt omnia adversa, et inimica nobis, non Lupercalia, quæ sunt pro vestra salute sublata. Sed quid dicitis vos ipsi qui Lupercalia defenditis, et agenda proponitis? Vos eadem pretiatis, vos eorum cultum celebritatemque vilem vulgaremque redditis. Si ostensio Lupercaliorum nobis adversa procuravit, vestra culpa est; qui quod vobis singulariter prodesset putatis, negligentissime, et non longe impari cultu et devotione ea ducitis celebranda, quam profanitatis vestræ celebrare majores. Apud illos enim nobiles ipsi currebant, et matronæ nudato publice corpore vapulabant. Vos ergo primi in Lupercalia commisitistis: satius fuerat non agere quam ea cum injuria celebrare; sed deduxistis venerandum vobis cultum, et salutiferum quem putatis, ad viles trivialesque personas, abjectos et infimos. Si vere ergo profiteremini hoc sacrum, ac potius exsacramentum, vobis esse salutare, ipsi celebrate more majorum, ipsi cum amieulo nudi discurrete, ut rite vestræ salutis ludibria peragatis. Si magna sunt, si divina, si salutifera, si in his vitæ vestræ pendet integritas, cur vos pudet per vos ipsos

alia celebrare? si pudet et dedecus est, itane salutiferum est et divinum profuturum, quod vos ipsi dedecus esse fateamini? Nemo religionem profitetur, quam per se exsequi prorsus erubescit et refugit; ipsa verecundia vestra vos doceat crimen esse publicum, non salutem, et non Divinitatis cultum, de quo sapiens nullus erubescit, sed instrumenta pravitatum, quibus mens vestra contra semetipsam testimonium ferens, quod gerendum profitetur, erubescit implere. Castores vestri certe, a quorum cultu desistere noluitis, cur vobis opportuna maria minime præbuerunt, ut hiemis tempore venirent huc navigia cum frumentis, et civitas inopia minime laboraret? an diebus sequentibus hoc futurum est æstatis, a Deo constitutum beneficium est, non Castorum vana persuasio? Dicite nobis nec Christiani, nec pagani, ubique perfidi, nusquam fideles, ubique corrupti, nusquam integri, qui tam utrumque tenere non potestis, quam sibi utrumque contrarium est. Dicite, inquam, Lupercaliorum patroni, et revera Divinitatis ludibrii, et cantilenarum turpium defensores, digni magistri vesaniæ, et qui non sine causa sana capita non habetis, digni hac religione, quæ obscenitatum et flagitiorum vocibus celebratur: videritis ipsi quid vobis salutis impendat, quæ tantam moribus labem perneciemque proponit. Nec est quod dicatis potius hæc agendo, et facinora uniuscujusque vulgando, detertere a talibus commissis animos, et pudore refrenari, ne de his publica voce cantetur, quando, sicut ille ait, non tam detertere quam admonere animos hæc ludibria videantur, et sicut ille dixit: Iram atque animos a crimine sumunt; eo impudentiores effecti, quo crimine publicato, expositaque verecundia, nil superest omnino quod pudeat, nec habet quod metuat publicari, sed jam se fiducialiter exerat, qualis in propatulo, non per coercitionem, sed potius per quamdam lætitiæ et celebritatem nominum decantata est quælibet illa persona, imo et religione se præstare confidit; ut sint, unde nomen solemniter celebrentur, quæ nisi criminum decantationibus non coluntur. Dicite nobis itaque qui voluntatem profanitatis habetis, cujus causas asserere non potestis, qui tuendæ habetis propositum falsitatis quam defendere non potestis; quid dicturi estis de siccitate, de grandine, de turbine, de tempestatibus, variisque cladibus, quæ pro morum nostrorum qualitate proveniunt? Nunquidnam et hæc omnia pro sublatis Lupercalibus contigerunt, an in malis moribus castigandis meritis retributionibus inferuntur? Sed non mirum est homines non judicio divino velle ista contingere, sed vanæ superstitionis incursum; quibus sua crimina et malefacta cooperiant, auctoritatem cælis, sidera perhibent adhibere et fatalem induci errorem, necessitatemque peccandi, facinoræque sua non de cordis proprii perversitate procedere, sed cælo auctore pendere. Proponite igitur pro quibus aut submovendis malis, aut promerendis bonis Lupercalia vestra fuerint instituta, et videamus quæ illa bona provenerint, cum Lupercalia ge-

rerantur, et quæ male successerint cum Lupercalia viderentur ablata. Fugite gradum, ad quod vestrum exordium dicatis hæc prodigia fuisse reperta, digni qui monstrum nescio quod pecudis hominisque mixtura compositum, sive vere, sive false editum celebretis. Si propter pestilentiam submovendam, ut antiquiora præteream, ecce antequam meis temporibus tollerentur, pestilentiam gravem tam in Urbe quam in agris hominum pecudumque fuisse non dubium est; si pro sterilitate jaectatis, cur in Africa vel Gallis ista contingunt, ubi nec fuerunt aliquando Lupercalia, nec constat fuisse sublata? Cur nunc Oriens omnium rerum copiis exuberat et abundat, qui neq̄ celebravit unquam Lupercalia, nec celebrat? An dicitis illic nocere ubi per plurima sæcula fuerant celebrata et repente sublata sunt? Videamus ergo si his temporibus quibus dicitis agitata et rite, ac plena sui, sicut vobis videtur, devotione completa sunt, nunquam famas, nunquam pestilentia prorsus extiterit: si vero sæpenumero his cladibus ad extremum periculi ventum est, apparet his malis submovendis nihil Lupercalia profuisse, etiam eo tempore quo, sicut dictum est, ut putatis, competenti ordine gererentur; sic de singulis quibusque necessitatibus, propter quam dixeritis fuisse provisum. Si constiterit etiam illis non desisse, vana hujus remedii convincitur esse præsumptio. Verumtamen cur non hoc etiam nunc experiamini, utrum valeant aliquid etiam rite celebrata? et vos per ludibria ista discurrere vestrorum more majorum, ut divinam rem, et salutarem vobis, ut dicitis, devotius celebrando, saluti vestræ prospicere magis magisque valeatis. Nunquid cum hæc celebrarentur, a Gallis Roma non capta est, et sæpenumero ad extrema quæque pervenit? Nunquid bellis civilibus sub hac celebritate non concidit? Nunquid Lupercalia deerant quando Urbem Alaricus everit? Et nuper cum Anthemii et Ricimeris civili furore subversa est, ubi sunt Lupercalia? cur istis minime profuerunt? certe divinum est: si salutare vobis, cur non per vos ipsi ut majores vestri ista faciatis? Cur causas vestræ salutis minuitis? cur decoloratis? cur eliditis, cur ad vilia quæque deducitis? quid imputatis nobis, cum ipsi remedia vestra calcetis? Satius est et non tentare quam contumeliose peragere: majores certe vestri, si vitiose (uti illis videbatur) sacrum aliquod celebrassent, instaurandum esse ducebant. Cur non quod ad vitiosum cultum redigistis, per indignas quasque id exsequendo personas, competenti instauratone reparatis, ut causas vestræ salutis plenius perfectiusque tractetis? cur vos pudeat agere, si salutare est? Si divinum, quod tractasse sit dedecus? Sed inquis vel imaginem ipsius rei non debere moveri. Si prodest, si salutare est, cur imago potius apud vos, et non ipsa sit veritas? aut si certe nec tunc profuit, quando ritu integro, sicut dicitur, tractabatur, quid quaeritis ejus imaginem, cujus nec ipsam profuisse cernitis verita-

A tem? Sed dicitis tot sæculis rem gestam non oportere secludi. Nihilominus multis temporibus paganismus superstitione ventilata est. Sacrificatur in templis dæmonum, et in capitolio profana vanitas celebratur. Cur portionem defenditis et quæ majora sunt præteritis? Si plurima genera vanitatum multis acta sæculis probantur esse sublata, cur portio, quantovis tempore ventilata, non possit auferri? Si temporibus præscribitur, imputate majoribus vestris, qui cum hac temporis præscriptione non usi sint, posse quod superfluum est et debere removeri, dum plura et majora submota sunt, indicant. Sed dicitis etiam Christianis temporibus hæc fuisse; sed etiam illa aliquandiu Christianis quoque temporibus celebrata sunt. Nunquidnam quia sub primis præsulibus Christianæ religionis ablata non sunt, ideo sub eorum successoribus tolli minime debuerunt? Multa sunt quæ a singulis pontificibus diverso tempore sublata sunt noxia, vel abjecta. Non enim simul omnes in corpore curat medicina languores, sed quod periculosius conspicit imminere; ne aut materia corporis non sufficere medicinæ, aut pro conditione mortali simul omnia non possit avertere. Quære quale sit unde agis: si bonum est, si divinum, si salubre, merito quodocunque tolli non debuit: si nec salubre, nec divinum, causandum tibi magis est cur tardius auferatur quod supersticiosum constat, et vanum, quod certe Christianæ professioni non convenire manifestum est. Postremo quod ad me pertinet, nullus baptizatus, nullus Christianus hoc celebret, et soli hoc pagani, quorum ritus est, exsequantur. Ne pronuntiare convenit Christianis ista perniciose et funesta indubitanter existere. Quid me læusas, et quod profitemini inimicum esse, a consortibus professionis Christianæ pronuntio submovendum? Ego certe absolvam conscientiam meam: ipsi videant, qui justis admonitionibus obedire neglexerint: quod etiam prædecessores meos forsitan fecisse non ambigo, et apud imperiales aures hæc submovenda tentasse: et quia auditos esse non constat, dum hæc mala hodieque perdurant, ideo hæc ipsa imperia defecerunt, ideo etiam nomen Romanorum, non remota etiam Lupercalibus, usque ad extrema quæque pervenit. Et ideo nunc ea removenda suadeo, quæ cum nihil profuisse cognosco, tanquam contraria veræ religioni, noxia potius existisse pronuntio. Postremo si de meorum persona præscribendum æstimas prædecessorum, unusquisque nostrorum administrationis sue redditurus est rationem, sicut etiam in publicis dignitatibus fieri providetis. Ego negligentiam accusare non audeo prædecessorum, cum magis credam fortasse tentasse eos ut hæc pravitas tolleretur, et quasdam existisse causas et contrarias voluntates, quæ eorum intentionibus præpedirent, sicut ne nunc quidem vos istos absistere insanis conatibus velle perpenditis.

GELASII PAPÆ I

ADVERSUS PELAGIANAM HÆRESIM *

Demonstrat hominem non vivere sine peccato, et dictum

* Hunc Gelasii tractatum cum editione Mansi diligenter collatum datus, in multis tamen intricatum et perobscurum, et ipse lector facile sentiet. Edv.

apostoli: Vir infidelis sanctificatur per mulierem fidem (I Cor. vii), etc., mysteriumque resurrectionis declarat.

De Pelagianis quidem sensibus blasphemis que sacrilegis, et apud majores nostros tam divinis quam humanis legibus justa discussione damnatis, nimis est copiosa materia; quia et illorum est multiplex perniciosa perversitas, eoque nocentior, quo verisimilitudinis colore subtilior, quam de ipsius humani generis principe, prave lunastoque commento, non rite conceptam rerum consequentium mendacis texerunt. Necessè est enim ut qui a principio deviarit ab integro tramite, vagus ubique progrediens, quanto se currere fortius putet, tanto plus erret; et in his ut competit refutandis disputatio prolata debeat adhiberi: quoniam quidem perfectæ medicinæ mos est originem vel intelligere prius vel reserare morborum, eisque potestatis medelam condicere congruentem; quæ cuncta, si Dominus vitam facultatemque tribuerit, in quantum celesti rore vegetati valebimus, alias moliemur explicare. Nunc autem hunc articulum, qui quosdam movere perhibetur, sufficienter interim duximus explicandum; ut eodem convenienter inspecto, quod in cæteris cavere jam debebant, Domino Deo nostro præstante perpendant. Estimant igitur quidam in hac vita posse quemquam hæc perfectione consistere, ut nullis prorsus fragilitatis humanæ pulsatur affectibus, nec corporeis exagitetur illecebris: quod quisque si propriis viribus, suæque proposito voluntatis existimet adipisci, semetipsum seducit, et veritas in eo non est: nam si in ipsis primis hominibus, dum sua nimirum felicitate confidunt, et tantam Dei gratiam in vacuum recipientes, non orando, quod utique nusquam fecisse referuntur, nec de perceptis gratias referendo, nec ut eadem intemerata durarent suppliciter implorando, incolumes consistere nequiverunt: quanto magis post prævaricationis ruinam, in quam mala sui confidentia, creatorem nullatenus inquirendo, lethali-ter inciderunt, absque divino munere suis viribus vel agri, vel stare non possunt, sine quo nec integri persistere valuerunt. Sine vero quisquam non possibilitate facultatis humanæ, sed per divinam gratiam hoc asserat in vita quibuslibet sanctis posse conferri, bene quidem facit (nam dono Dei cuncta possible sunt) talia confidenter opinari, et sperare fideliter. Sed utrum aliqui tales existerint, qui usque ad hanc perfectionem vitæ præsentis accederent, sicut nusquam evidentè astruitur, sic nos facile vel firmare vel impugnare non convenit, magisque sobriam est ex ipsorum vocibus prophetarum, apostolorumque sanctorum quatenus hujus vitæ profectum metiri debeamus agnoscere, quibus utique in hoc mundo, quantum ad sanctæ vitæ pertinet institutum, nihil excellentius vel fuisse, vel esse, manifestum est: qui etiamsi copiosiore Dei munere vel raris omnino, vel minimis humanæ conditionis passionibus impetiti sunt, et affluentiorè Dei gratia mortalitatis vitia facile superarent; non usque adeo tamen expertes eorum se fuisse testantur, ut scilicet ullius immacu-

lati Agni sit proprium nullum prorsus habuisse peccatum, ne non soli videatur esse deputandum, si alius quilibet sanctus expert delicti fuisse credatur. Contenti sumus ergo professione sanctorum; et quid de se ipsi magis pronuntiant audiamus, quam quid vel temere cogitandum sit, vel nostris opinionibus ventilandum sine certa auctoritate sectemur. Cur autem cum Deus omnipotens post mysterium reparationis humanæ etiam id homini conferre potuerit, ut ab omnino vitii esset immunis, maluerit fideles suos salvos fieri, et expectare perfectæ beatitudinis firmitatem, ut quod sperando desideramus, rebus possimus adipisci; consuevitque nunc perficere in infirmitate virtutem, quam remotis infirmitatibus humanam conditionem nulla simeret languoris exagitatione pulsari.

Quantum Dominus ministravit, ut competit, discreter Scripturarum testificationibus, contra quarum tenorem nihil est temere profitendum super his sensibus erudiri. Constat in ipso primo homine Christum et ecclesiam figuratam, beato Paulo apostolo nos docente, cum de fœdere sancti conjugii loqueretur: *Sacramentum hoc*, inquit, *magnum est: ego autem dico in Christo, et in Ecclesia (Ephes. v)*. Itaque jam inde ut sanctorum quisque processit, in hujus sacramenti figuratone censitus est; et hoc mysterium omnes sancti ab Abel suis sacrificiis actionibusque gesserunt. In Christo ergo et in Ecclesia, in qua utique generaliter præcondita est remissio peccatorum, fideles quique Deo sanctique vixerunt, et usque ad legis tempora per Moysen datæ certis sunt sacrificiis in hujus mysterii virtute purgati. Quapropter si eguerant omnes mysticis immolationibus incessabiliter expiari, non dubium est vitii humanæ conditionis fuisse potatos; a quibus eos per illa remedia futuri sacramenti necessarium esset incessanter absolvi. Jam vero legis tempore neminem fuisse sanctorum qui non hostiam obtulerit pro peccato, lectio veneranda testatur: in tantum ut etiam pontifices sic apud Deum causas agerent populi tunc fideles, ut ipsi quoque pro suis delictis hostias immolarent, passimque universi prophetæ proclamant peccatis suis veniam postulantes. Inde est quod sanctus Job dicit: *Nemo mundus a sorde, nec infans cufus est unius diei vita super terram (Job, xv)*: idemque alibi: *Astra non sunt munda in conspectu tuo*. Prophetæ quoque David de generalitate sanctorum certa definitio prolata cognoscitur, quæ ait: *Ne intres in iudicium cum seruo tuo: quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlvi)*; ubi utique neminem prorsus hominum discrevisse perspicitur, sicut idem planius hoc ipsum loquens manifestiusque declarat: *Dixi: Pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati cordis mei. Pro hæc orabit ad te omnis sanctus in tempora opportuna (Psal. xxxi)*. Qui utique non solum sub lege sanctes esse, sed in futura Dei gratia eminentioris propositi post futuras. Unde quod ait *In tempore opportuno*, non sine rerum venturarum cognitione subjunxit etiam et in oratione sua sapienter

tissimus Salomon: *Non est homo qui non peccavit*; et item ipse: *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut mundum se esse a peccato (Eccl. vii)?* Sed ne putentur illorum temporum sancti ab hac impassibilitate forsitan excipiendi, quoniam concessis a Deo conjugibus utebantur, quamvis et beatus Elias passibilis fuisse memoretur, quemadmodum consequentia declarabunt: et S. propheta Daniel non solum pro populi, sed et pro suis peccatis perhibeatur orasse, sicut ipse dicit: *Cum orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Domino Deo meo (Dan. xix)*; tandem veniamus ad beatos apostolos, et dicat beatus ille Jacobus, qui cum omnes utique justis essent apostoli, proprie atque speciatim justis viri prerogativam legitur assecutus: *Beatus vir qui suffert tentationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se (Jac. i)*. Et item post paululum: *Unusquisque autem tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem. Item idem: In multis enim offendimus omnes. Idemque secutus adjunxit: Et Elias homo erat similis nobis passibilis (Jacob. iii)*. Dicat beatus Petrus apostolus: *Carissimi, rogo ut quasi incolæ et advenæ abstineatis vos a corporalibus voluptatibus, quæ militavit adversus animam (I Pet. ii)*; et iterum: *Nolite mirari ad fervorem, qui ad tentationem vobis fit; quasi novi aliquid vobis contingat (I Pet. iv)*. Item postea: *Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus, quasi leo fremens, circuit querens quem devoret; cui resistite in fide (I Pet. v)*: scientes easdem passiones in omni quæ est in mundo fraternitate vestra fieri, a qua fraternitate nimirum se ipsi fidelium sæpe cunctorum fratres annuntiant, nec suam probantur discrevisse personam. Dicat beatus Joannes apostolus et evangelista ille qui in pectore discubuit Salvatoris: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, quia veritas in nobis non est; quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate (I Joan. i)*. Item quod si dixerimus quia non peccavimus, mendacem faciemus eum, et Verbum ejus non erit in nobis (I Joan. ii). Dicat idem: *Hæc scribo vobis ut non peccetis. Sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem justum, et ipse propitiatio peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed et totius mundi (Ibid.)*. Item ipse: *Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est a Patre, sed ex mundo est; et mundus transit, et concupiscentia ejus: qui autem fecerit voluntatem Domini, manet in æternum (II Cor. xii)*. Veniat minimus apostolorum, sed Vas electionis Dei; veniat magister gentium Paulus prædicator divinæ gratiæ singularis, et mysterii cælestis copiosus expositor, ille qui verba ineffabilia sive in corpore sive extra corpus nesciens in tertium cælum levatus audivit: tui tanta gratia redundavit, ut cum omnium esset

A postremus, plus omnibus laboraret, et qui non solum fidelibus insinuet quid super hac parte sentiret, sed etiam quid de se ipso pronuntiet, libere veritatis doctor annuntiet. Et quoniam longum est cuncta quæ ad hanc causam pertinent dicta revolvere, ponantur pauca de multis, ex quibus nobis sufficientissime demonstretur, magis nos cum Paulo debere infirmari, ut habitet Christus in nobis, quam cum quolibet aliter sentiente quam Paulus fortes videri, et velut (quod absit) Christi remediis non egere. Ait ergo: *Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum; nam velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio: non enim quod volo hoc facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum (Rom. vii)*. Item: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, ac captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Ibid.)*. Quare se igitur miserum hominem appellat? quare se gaudet per Christi gratiam de mortis corpore liberari, si nullis affectibus humanæ miseræ pulsabatur, si nullis infestabatur, ex quibus liberaretur incurisibus? Item idem: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: hæc enim invicem adversantur sibi, ut non quæ vultis illa faciatis. Non enim quæ vult spiritus perficit, ne de perfectione superbiat (Gal. v)*; et idem: *non perficit caro quæ vult, ut sic humanæ conditionis admoneat.*

C No tamen usquequaque propositum fidele demergat; ac ne forsitan, ut solent quidam vanis opinionibus arbitrari, quod hæc B. apostolus Paulus sub alterius nescio cujus persona pronuntiet, quam de seipso fateatur; quamvis nihil illic tale valeat prorsus ostendi, tamen cum ait: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum*, tam gentilis, quam Judæi remota probetur esse persona; audiamus tamen hunc alibi, quasi sese manu propria designantem ac semetipsum specialiter indicantem: *Ego ipse mente servio legi peccati (Rom. vii)*; et item de seipso: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne qui aliis predico, ipse reprobus efficiar (II Cor. ix)*. Quis igitur non advertat quid interesse potuerit quod membra sua castigando refrenaret, ne reprobus existeret, si nullis talibus stimulis pulsaretur, quod negligendo, et non corporis sui castigatione subigendo, reprobus esse potuisset? Quapropter cum hæc et apostoli de semetipsis professi fuisse monstrentur, qui etiamsi ista minime prodidissent, procul dubio tamen omnes orationem dominicam et necessario prædicarent, et veraci corde proferrent, qua quotidie supplicantes dimitti sibi sua debita postularent, et ne in tentationem inducerentur orasse, et ut a malo liberarentur suppliciter implorasse doceantur, propter quod etiam E. Joannes apostolus, quod supra jam dictum est, intelligitur edidisse, dicens: *Si dixerimus nos pecca-*

tum non habere, mendacem faciemus eum (I Joan. 1), Christum scilicet, qui hanc orandi formam suis discipulis condidisset, in qua vel quotidiani debiti relaxatio proveniret, et ne in tentationem inciderent implorarent, vel ut a malo liberarentur exposcerent, si nihil esset omnino quod aut debitum prægravaret minime relaxatum, aut tentatio posset inferri peccati, aut nullum a quo liberarentur malum prorsus existeret. Sic autem quosdam movet surripiens illusio dormientium, quasi non gravior æstimata sit concupiscentia vigilantium. Quamvis enim et insolentia corporalis frequentius refrenanda sit vel castigatione jejunii, vel ciborum frugalitate sumptorum, ne materia præbeatur humanis sensibus phantasticæ voluptatis imaginatione fallendis, vel magnis hoc de miseratione divina sit precibus implorandum, ut ab illecebrosis visionibus sopitæ mentes reddantur immunes: tamen sive hæc incontinententer agentibus sive viventibus continenter eveniant, certè si quis est, minor reatus est nescientium, quam carnalis operis appetitu palani aperteque cupientium. Denique licet non parvo Dei munere potiatur quisquis aut nullis talibus, si fieri potest, aut perraris pulsatur insidiis, nusquam legimus in culpam vocari phantasmata somniorum, sed plane ipsius Domini voce non ignoramus esse depromptum quod *quisquis mulierem viderit ad concupiscendum, eandem sit suo corde machatus* (Math. v), ubi consequenter reatum subesse non dubium est. Ideoque tam jugi supplicatione, quam eleemosynis, cæterisque bonis actionibus expiandum est. Non enim vacat mysterio, quod dictum est omnia per eleemosynam posse mundari, cum ait Dominus, dum de internis externisque figuraliter purificationibus loqueretur: *Verumtamen quod superest, date eleemosynam et ecce omnia munda sunt vobis* (Luc. ii). Sed etiam illud quod *caritas cooperiat multitudinem peccatorum* (II Pet. iv), ut scilicet quidquid insinceritate corporis et mentis attrahitur, rationalis pietatis opere deleatur. De beatis autem, sicut supra jam diximus, apostolis, tantum debemus nosse quæ ipsi de sua conversatione sentiri propriis vocibus ediderunt. Quæ vero tacita sunt ab eis, nulla nobis relinquetur licentia perscrutandi. Sed jam diligentius vestigemus, cur post reparationem quoque generis humani, renovationemque naturæ, quæ fit per baptismatis sacramentum, non solum hæc vitia sublata non fuerint, sed ipsos etiam in magnæ continentiæ proposito constitutos sive minus, sive amplius, prout quisquæ gratia divina dispensante profecerit, tamen infestare non desinant, cur relicta sint contra quæ mens religiosa pugnaret. Et licet jam salvati per fidem spem redemptionis acceperimus, adhuc tamen exspectetur, sicut ait Apostolus, redemptio corporis nostri, et cum mysteriis cælestibus jam renatis pignus sit adoptionis ingentium, perficienda deinceps sustineatur adoptio, ut scilicet deficientibus iisdem vitiis contra quæ nobis in hoc tempore continua dimicatione (sic) ab hac necessitate liberati, quod fide suscepimus, quod spe proposta

A sustinimus, ipsarum rerum desideratis affectibus assequamur, quatenus hac incursionum peste prorsus exuti, tranquilla semper sanctificatione vivamus; quod in illa futura beatitudine promittitur esse complendum, cum, sicut ait Apostolus, *corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem* (I Cor. xv), atque animale corpus spirituales sumpserit dignitatem. Igitur dubium non est superbiam super omne esse peccatum; quippe de qua scriptum est: *Initium omnis peccati superbia* (Eccl. x). Quod tantum malum est, ut singula prave facta in hoc ipso quia prava sunt censeantur esse damnanda, solaque sit superbia quæ et in benefactis periculosa doceatur: hæc est quæ non tantum animal rationale in terris positum constare non sinit, sed angelicam quoque dejecit infesta naturam. Nam cum Deus omnipotens, qui fecit omnia bona valde, cuncta suis modis et congruis ordinibus instituta condiderit, eaque propriis concesserit vel manere, vel proficere posse mensuris; hic rationabili creaturæ subrepsit affectus, qui per id, quod decentius facta consisteret, plus ei de propria dignitate, confidere, quam sicut modus ejus posecebat, de ipso collatore dignitatis ingessit, atque ita aliter appetendo sui culminis firmitatem, quam competens ejus decens norma requireret, fecit eam præter ordinem naturalem cupiendo fastigium meriti potioris erumpere, qui excessus utique sicut reatum intulit excedenti, sic justitiam Conditoris, contra cujus ordinem tendebatur, offendit; et dum ab eo tenore cessatur quo solo proficeretur ad summi boni perenne consortium, consequenter, qui ad ejus stabilem participationem pervenire non posset defectus accessit, sicut creaturæ rationalis usibus congruebat. Non angelos ad profectum conditos promerendæ stabilitatis æternæ illa res indicat, quoniam si facti essent ut ulterius nihil egerent, nulla pars eorum ullum potuisset habere defectum: non enim in eis diversam naturam fuisse dicendum est, ne ille, qui propria voluntate prolapsus est angelus excusaretur, si hoc illi non suæ protervitatæ ingessit arbitrium, sed necessitas sibi inditæ conditionis imposuisse videatur. Unde ergo beati et sublimes angeli de perceptis grati, piæ devotionis officio, et non seipsos, sed potius ipsi præferendo convenienter auctorem, ad ejus perpetuitatem proficere provehique meruerunt inde isti qui reprobati sunt, de perceptis consequenter ingrati, debitumque dissimulantes obsequium, seque ipsos magis quam qui tantæ dignitatis substantiam condiderat, prætere molientes, et delectatione suæ creationis illecti a Creatoris honore cessando, quanto arroganter elati, tanto æternitatis rectitudinem per irreverentiam non sequendo, ab ejus pariter et indignatione et participatione retracti sunt, et ab eo quod sempiternum est recedentes, in id quod semper deficit sunt reducti: quod præstante Deo nostro, alias confidimus plenius exsequendum. Nunc interim quantum præsentî negotio sufficit; hæc illa causa est, hoc illud malum, per quod etiam sine vitio corporali quadam spiritali

formatione motus angelus a divina qua illustrabatur gratia et participatione delapsus est: eoque modo degener factus, ac de celesti sede pro hac sua decoloratione seclusus, secundæ conditionis imaginem Dei per invidiam flammatus evertit. Eisdem motibus aggrediens in securitate degentem, quibus de summis ad ima male confusus ipse deciderat, hinc illa felicitas paradisi primis hominibus constare non potuit; hinc illa primæ conditionis integritas, dum ita de se fudit, tanquam ipso qui condiderat non egere, nec de perceptis agit gratias, quod nusquam fecisse memoratur, nec de conservandis quæ sumpserat poscit auxilium, nec ad eum etiam pulsata tentatoris accessu devota concurrat, et consulit, suæque se credit inter prospera voluntati, facile sine præsidio Creatoris patuit deceptoris insidits, et in prævaricationem tracta consequenter illiciti, conditionis præfixæ mortis invenit meritoque est competenti subjecta vindictæ: quoniam nec de bonis fuerat devota retinendis, nec malum præcaverat ante prædictum, dum per majoris ambitum potestatis, Deum se scilicet fore præsumens, foveas hostilis persuasionis incurrit; et quæ, si suo ordine mansisset grata factori perpetuum summæ commercium Deitatis potuisset apprehendere, competenter sine debito summæ Divinitatis officio copiosa promissione lustrata, ad Divinitatem non potuit pervenire. Sic ergo sine illius principalis ac summæ rationis affectu, quæ in bonis semper retinendis contrariisque refutandis intemerata persistit, ad ejus utique similitudinem ratione fuerat animal institutum, ut ea pro suo modulo congruis actionibus imitando, ipsiusque servando reverentiam, subsequendoque gratiam, ut vere similitudo ejus et imago permaneret obtinere potuisset, fieretque divinæ rationis tanquam suæ parentis et auctoris digna consortio, et per hæc nihilominus, utpote particeps æternitatis, æterna constare, dum sua quæ creata fuerat dignitate confidit, sibi que se putat in eo quod erat facta subjacere, nec subdita veneratur devotione factorem, et ab illius participatione discessit, et in seipsa sine illo in quo habebat subsistere posse, non constitit. Atque ita ordinem legitimæ rationalitatis excedens, in irrationabilitatis abruptam per verisimilitudinem ratiocinationis, qua Deum se fieri credebatur, abducta est; et illius privatione, quæ sempiterna vita est, in istam recidit quæ sine fonte vitæ vitam perpetuam retinere non posset. Quamvis ergo pro his transgressionibus digna fuerit ultione, justus tamen arbiter Deus sic istam creaturam propositæ legis æquitate corripuit, ut quæ divinum sequi tramitem inter felicia fastidivit, sibi met ipsam merita lance dimisit. Ut tamen quia et decepta fuerat creaturæ potioris incurso, illius scilicet quæ fremebat illo terrenam proficere posse substantiam unde spiritualis ipsa deciderat, et tanquam solatium capere cupiebat de alterius ruina creaturæ, velut non solum se culpandam ex alterius quoque transgressione prætenderet, sed lapsam suam in Creatoris referret

A opificium, ejus et aliud opus constare veluti minime potuisset, ineffabili circumventæ pietate consuleret, utramque vero creaturam recte conditam hac ratione monstraret, quia et degeneres angeli per sanctorum angelorum beatitudinem confutantur. Quod eisdem modis quibus illi, hoc est, debitæ pietatis officio, creatoremque suum debita prædicatione laudando, per dignationis ejus augmenta, profectumque reverentiæ competentis, participationem boni parentis, stabilitatemque perpetuam sempiternæ gloriæ sunt adepti; sic isti quoque si eodem tenore niterentur, ad similem beatitudinem venire potuissent, nisi desides a sui laude factoris et competentem reverentiam non sequentes, ab ejus retracti participationis affectu, propriæ nequivissent incrementa perfectionemque sumere dignitatis, dum suæ institutionis claritate detenti ulterius se nihil egere, ac sibi se sufficere posse præsumunt, per quæ seipos obtinere fidentes quidquid per solam gratiam potuissent Conditoris adipisci, quod in suæ prorsus conditione mutabilitatis habere non poterant, homo quoque de seipso manifestis indiciis revincatur, in tantum rite factus, ut qui per divinam gratiam potest surgere post ruinam, multo amplius potuisse doceatur, si eandem gratiam devota mente sequeretur, integer permanere, quantumcunque gratia ista prævaleat magis inde cognosci, dum et incolumis absque eadem stare nequiverit, et valeat ad eandem incolumitatem redire post lapsum. Bonus ergo artifex Deus, qui sempiternum et summum semper habet esse, quod bonus est, atque ideo nec unquam crescendi gerit amplius appetitum: quia nihil est super id quod sempiternum bonum semper et summum est, nec ulla potest inclinatione diminui de hoc ipso quod summum bonum sempiternumque consentit. Unde etiam non per rapinam in forma Dei dictus est constitutus; qui hoc habebat utique per naturam, sicut ille spiritus qui quod nec sempiternum habebat omnino, nec summum, per rapinam maluit occupare quam per auctoris gratiam perpetem consequi dignitatem, a quo sumpserat angelicæ substantiam claritatis, quemadmodum beati angeli in divina gratia permanentis consecuti sunt sempiternæ beatitudinis firmitatem: pravus autem spiritus nec illud potuit obtinere quod visus est incompetenter invadere, et tenorem suæ conditionis excedens, in hoc etiam non potuit permanere quod factus est. Auctor ergo bonus ut bonum se opus condidisse firmaret, si in eadem sui conditione persisteret; inferioris creaturæ suæ miseratus offensam, quod spiritualis substantia, quæ et sui et alterius processerat, ipsa decepta atque in sua nequitia perseverans omnino consequi digna non fuerat, terrenæ conditionis et per fraudem deceptæ substantiæ naturam pariter clementer suscepit et causam; sicque, ut nunc breviter explicemus, competenti lapsam dispensatione reparare proponens, ut in seipso hæc eadem natura, quæ per inobedientiam mortis rediret ad vitam, solus ipse peccat in se sciens [forte peccati nesciens] in sub-

stantia quam post peccatum restaurandam potenti benignitate susceperat, ut indebitam mortem quam sine peccato utique non debebat pro his qui per peccatum debitores mortis existerant, imputaret; simulque diabolum hominis deceptorem qui consentientem sibi subditum per divinam tenebat jure sententiam, per justitiam nihil ei reddere jam debentem. Et cum occidisset eum in quem sine peccato licentiam non habebat, merito ei vice mutua subjugaretur additus, qui se humanæ substantiæ utpote captivum suæ dominam deumque jactabat, huic et justo pariter, et Deo vero mutuo subderetur. Intererat enim æquitatis immensæ ut non abruptæ divinæ potentiæ diabolus, sed ipsius hominis etiam quem se prostravisse jactabat justitia vinceretur, quibus non satis habuit reparator excelsus ut ipse tantummodo in ea natura quam sumpserat gereret de hoste humani generis hunc triumphum. Quid enim præstaretur universæ nostræ creaturæ, si victor diaboli solus Christus existeret? Tribuit ergo fidelibus suis dignanter immensa pietate consortium. Tribuit per gratiam suam fidemque collatam, ut hominum millia ineffabilis compendio sacramenti participatum ejus acquirerent, renovatæque in suo salvatore naturæ facti conamiles, ipsi quoque slerent deceptoris sui mutata sorte victores. Itaque contra superbum spiritum permanentem, hoc est provisionum curatione salvandis, ut competentibus modis ad suæ conditionis integritatem præficerant, dignitatemque cœlestem; quatenus elationis exitialis affectum (qui non solum humanam, sed ipsam quoque, sicut dictum est, angelicam prostraverat ante naturam) humanitate necessaria medicinaliter declinaret ad integritatem reparandam, quippe post lapsum carere debuit illo malo quo integra præstare nequiverat: oportebat autem ut ipsa quoque rationalis humana creatura quod propria voluntate perdidit, etiam secundum Dei gratiam propriam reciperet voluntatem, et quæ sine merito carabatur, tribueretur ei ut etiam hæc sequeretur ex merito: propterea maluit singularis ille salvator perfecti potius in infirmitate virtutem, quam rursus sine infirmitate vel de se confidentem, vel auctoris negligentem fieri humanam substantiam sine infirmitate securam. Hinc est igitur quod B. Paulus, qui et ruinam conditionis humanæ, et restorationem cæteris copiosius intinnavit, etiam de seipso clamat: *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizat; propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi (II Cor. xii); et iterum ipse: Vanitati enim creatura subjecta est (Rom. viii); adhuc utique vanitati, quantum adhuc mundanis sensibus implicatur, corruptibilique conditione deprimitur; illa utique creatura de qua idem dicit sibi: Si qua igitur nova creatura, v. t. transierunt; ecce facta sunt omnia nova (II Cor. v); et de qua idem sibi dicit: Ipsus enim sumus*

A figmentum, creati in Christo, in operibus bonis (Ephes. ii). Itemque ipse de eadem: In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura (Gal. vi).

Hæc utique creatura, qua in Christo relecti sumus, non qua ab initio facti sumus, de qua etiam beatus Jacobus apostolus sic ait: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus (Jac. i); non illius creaturæ quæ in Adam condita est, sed quæ Patris luminum, a quod est omne datum optimum et donum perfectum, voluntate genita verbo veritatis, initium sumpsit in Christo; et hoc ipsum ideo, ne quibuscumque suis bonis fideret humana substantia: sed quidquid recti in se esse cognosceret, deorsum descendens esse perpendere ab incommutabili et sine vicissitudinis obumbratione luce semper luminosa, per quam sibi mutabili et vicissitudinum obumbratione fuscata, luminis veri munus sentire impendi. Hæc est igitur illa creatura quæ spiritualiter vivens, non volens sustinet mortalis infestationis affectus, contra quos indesinenter pugnans, mallet non habere quos vinceret, quam cum infesto jugiter hoste confingere. Non volens ergo subjeat in tantum vanis desideriis, in quantum sine dubitatione perstitur. Unde dicit Apostolus: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non qua vultis, illa faciatis (Gal. v); sed propter eum, inquit, qui subjecit in spe (Rom. viii), ut nemo in hac selli cel vita rursus de plena felicitate sic arrogans; ac ne rursus forsitan desperatione succumberet, sic eam subjecit his molestiis perferendis, ut tamen spe consoletur erecta. Hæc est igitur sine ambiguo creatura, de qua ait, quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ibid.).* Patefecit de qua creatura vellet intelligi, *in libertatem, inquit, filiorum Dei, quæ in hoc mundo ex ea parte nunc servit qua vitiis infestatur humanis; tunc ad libertatem filiorum Dei perfecta securitate venturam, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. Ut fiat sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum (I Cor. xv).* Quapropter beatus Apostolus manifestius volens et de qua creatura ageret, et de qua ejus servitute, quæ libertate dissereret, utpote per quem Christus loquebatur, ostendere, adhuc inculcat, et dicit: *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit (Rom. viii); non nisi rationalis creatura est, et illa rationalis, quæ quid ingemiscat, quidve parturiat, jam renata cognoscit, et infirmitatem suam deflens, promissionem perpetuæ tranquillitatis exspectat, quo doctor egregius quousque perducat, diligentius intuendum est: Non solum, inquit, illa, hoc est creatura populi Christiani, sed nos ipsi primitias spiritus habentes. Ipsi utique apostoli, ipsi Ecclesiæ principes et parentes, qui primordialiter sancti Spiritus dona sumpserunt,**

quæ ecclesiasticis ministrarent spiritualiter incrementis; ubi sine controversia semetipsos quoque in una eademque quamvis majore gratia præditos, unde et ait *primitias spiritus habentes*, quasi primates gratiæ Dei, in una tamen eademque secum totamque Ecclesiam generali conditione constituit: *sed etiam nosmetipsi*, dicens, *primitias spiritus habentes, intra nos gemimus*: aperuit quorum ille gemitus, quem supra dixerat, esse noscatur, et quid gemeret evidenter exposuit, *adoptionismque exspectantes*: certe jam sacramento regenerationis pigius adoptionis accepit. Quæ est ergo ista adoptio, quæ post adoptionum initia sustinetur, quæve redemptio corporis nostri, quæ ventura proponitur? Ergo non accepisti, quæ exspectare te dicis? Accepi, inquit, sed mysteriis sum renoyatus initiatusque cœlestibus superstes et in hac adhuc mortalitate consistens, quæ sua sunt in me competenter operantibus, ad eorum plenitudinem perfectionemque valeam, atque hic pugnantium ibi sit consummata victoria, ubi dicendum est: *Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimulus tuus? Nunc autem spe salvi facti sumus; spes autem quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus. per patientiam exspectamus* (I Cor. xv; Rom. viii). Satis clara luce patefecit qui sit status in hac vita fidelium, quid in fide teneant, quid in spe sustineant, quid tota caritate desiderent; quod totum incunctanter ideo fit, sicut quidam magister Ecclesiæ (Augustinus) sapienter edocuit, dicens: Ad magnam enim utilitatem fidelium materia est servata certaminum, ut non superbiat sanctitas dum pulsatur infirmitas, quo scilicet suasaltem fragilitate commonita post ruinam, non in se fidat nostra conditio, sed ad illius incessabiliter recurrat misericordiam reformanda, cujus gratiam non quærendo, nec in paradisi potuit intemerata felicitate consistere, discatque sine tali præsidio inde lapsam per quod instruitur post ærumnas ad gaudia redire perpetua; multoque se magis incolumem hoc subsidio durare potuisse, quo non solum ad creationis suæ reducitur institutum, sed ad cœlesti præparatur habitaculum. Huic autem disputationi nullatenus æstimetur esse contrarium, quod in Epistola sua beatus Joannes apostolus et evangelista disseruit: *Quia qui natus est ex Deo, non peccat* (I Joan. iv), ut ex hoc videlicet qui regenerati sunt, non peccare credantur: quod utique si eo sensu, sicut quidam non recte judicantes arbitrantur, vir magnus ille prompsisset, universaliter utique quisquis renatus esset jam peccare non posset. Deinde contra hunc eundem apostolum sentire convincitur, si quis hoc eum definisse prætendit; idemque quippe dicit alibi: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i): Et iterum: *Si dixerimus quia non peccamus, mendacem faciemus eum, et verbum ejus non erit in nobis*; et utique hoc tantum et talis dicebat apostolus; cujus si quis potiorum se meritis æstimare contendit, ipse videat caveatque ne incidat in mortiferam præcipitationis abruptum.

A Certe enim ipse qui hæc dicebat, ex Deo utique natus erat; et tamen docebat atque prædicabat, dicens: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus*; et cætera, quæ superius comprehensa sunt: sed qualiter peccare non possit, qui ex Deo nascitur, ipse potius vir Deo plenus exponat: *Si dixerimus, inquit, quia non peccavimus, mendacem faciemus eum: quod si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate* (Ibid.). Patefecit quomodo qui ex Deo nascitur, peccare non possit, ut scilicet unusquisque fidelium postquam ex Deo natus est, sicut se non habere peccatum pronuntiare non debet, sic quod admittendo contraxerit, confidenti relaxatione submotum peccatum inesse non possit, sicut ipse etiam secutus adjunxit: *Hæc scribo vobis, ut non peccetis; sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem justum, et ipse est propitiatio peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed totius mundi* (I Joan. ii). Quod breviter indicatum prudens lector per totum Scripturarum corpus copiosis poterit testificationibus invenire et manifestius approbare.

Sic temperatum nostræ salutis antidotum, ut omni protervitate deposita, qui gloriatur non in se, sed in Domino gloriatur (II Cor. x). Etiam illud præterea diligentibus intuendum est, quod quosdam movere perspeximus id quod ait Apostolus, cum conjugibus fidelibusque loqueretur, sanctificari scilicet sive virum sive mulierem infidelem per cujuslibet sexus fidele consortium: et imprimis non inconvenienter occurrit quod dictum est de fœdere conjugali; *erunt duo in carne una* (I Cor. vii). Per quod possit consequenter intelligi, ut quoniam cujuslibet conjugis fidelis corpus templum est Dei, et regeneratione purgatum, divinique sanctificatum per purificationem mysterii, secundum quemdam modum, per conjugalis unitatem carnis etiam conjugis infidelis sanctificatio corpus attingat, longeque distet ista societas ab illo consortio quod in utrisque conjugibus idolis mancipatum est, et immundi spiritus habitatione pollutum, dum in illo genere nuptiarum per legem fœdusque conjugii, ad alterum tametsi nescientem forsitan nec volentem divina benedictio per alterius unitæ sibi carnis accedit. In isto vero, et principalis illa fornicatio qua anima alienatur a Deo et spiritus pravi contagium tam reddat utrumque conjugem detestanda coinquatione maculatum, quam ab illa fide quæ corda purificat summæ Divinitatis externus (sic). Deinde non irratiabiliter (quantum arbitror) et illud concurrens, ut oratione fidelis cujusque conjugis etiam infideli misericordia quantacunque præstetur, vel ipsa certe quæ ad salutem pertineat temporalem: in qua misericordia non parum divinæ pietatis acquirit: et per hoc secundum quemdam modum particeps divinæ dignationis effectus edicitur. Si enim cibi qui per legem sacram describuntur immundi, per verbum Dei sanctificari testatur Apostolus, unde etiam illud est: *Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris* (Act. xi); non erit absurdum nec inconveniens quod per fidelis con-

jugis precem, quam fieri pro ipsa certum est affectione conjugii, aliquid etiam infidelis conjux sanctificationis, misericordiam divinam quam fidelis conjugis implorat supplicatio, consequatur, longeque differat (sicut dictum est) ab illo connubio in quo utriusque conjuges a veræ Divinitatis sunt puritate exteri, et voluntarie submoti, sed immundos utriusque spiritus invocantes, pari immunditia sunt referti. Nam si, comparatione levium vel gravium peccatorum, justificatus dicitur, ab eo qui majoribus est vitiis involutus ille quem minor reatus involvit (sicut dicitur ad Jerusalem quæ tunc criminum et prævaricationum immanitate ferebat: *Justificasti sororem tuam Sodomam (Ezech. xvi)*), quanto magis justificatio vel sanctificatio, etsi non plena atque perfecta, secundum tamen quemdam modum competenter accipitur, ubi non solum a fidele

B conjugum minus peccatur, sed ab eo etiam conjugum peccatore remedium summæ Divinitatis exposcitur, quam ubi a conjugibus utrisque peccatur. Nam secundum quemdam modum hanc sanctificationem per fidelem conjugem etiam infidelis conjugum pervenire hæc ipsa verba testantur Apostoli; siquidem non jam infidelem conjugem legitimam sanctificationem sumpsisse confirmat, quia per fidelem conjugem quippiam sanctificationis acquirat. Denique qua sit conditione censendus secutus adjunxit: *Nam si infidelis, discedat (I Cor. vii)*, non jam inde tanquam fidelem suscipi designans, quia per hæc quæ dicta sunt aliquid ad eum pervenit fidelis conjugis, sive consortium, seu precem divinæ sanctificationis et gratiæ, sed nisi ipse quoque fidelis existat, pro infideli sit procul dubio judicandus. Est etiam ille modus infidelis conjugum sanctificationis impertiendæ per conjugem jam fidelem, si huic exhortationem conversionis ad Deum, et credulitatem summæ Divinitatis insinuet, majestatem virtutemque ejus inculcet, et per affectum conjugii eum facilius informet et inclinet ad fidem, astruens quæ sit spes in unum Deum credentibus, vel in hujus vitæ cursu, vel post ejus transitum quæ requies sit futura. Hæc cum per fiduciam conjugii sanctis verbis cor ejus assidua voce pulsando conjux fidelis frequenter insinuat, divinæ sanctificationis eidem, et menti ejus, et corpori propinat effectum, sicut ait beatus Petrus apostolus: *Similiter mulieres subditæ sint viris, ut si qui non credunt verbo, per mulieris conversationem sine verbo lucriflavit, considerantes in timore castam conversationem vestram (I Pet. iii)*; quam si per familiaritatem suscipiat conjugalem, et Dei gratiam sibi per affectum conjugii ministratam non in vacuum recipiat et refuset, sit sanctificatio per fidelem conjugem conjugis infidelis, dum hiis modis ex infidelitate in consortium sanctificationis attrahitur. Alioquin si oblatum sibi gratiam nec per affectum suscipit conjugalem, quæ in vacuum tam divinæ dignationis, quam etiam humanæ singularis affectionis oblitus, æstimat abnuendam, atque ob hoc ipsam quoque conjugis affectionem nititur abjurare, et ab ipsius pii consortii lege discedere, digne permittitur eidem licentia discedendi; quia non est illo conjugio

A dignus, quo se ipse judicavit indignum, patienterque ferat fidelis conjux illo se caruisse conjugio, quod fornicatur a Deo, cui idem conjux fidelis in hærendo principalem Dei retinet castitatem. Itaque et adultero caret, et eo qui respuit una veraciter fieri caro cum conjugum jam fidele, nec æstimet fuisse legitimum quod divina sibi despexerit lege conjugii; ac potius libenter accipiat eum, qui anima separatus a Deo est, et a se quoque corpore fuisse divisum.

Secundum hunc igitur modum etiam de talium filii accipiendum est, quod illic consequenter asseritur, ubi Apostolus: quod nisi hæc sanctificatio inter hujusmodi conjuges proveniret, filii eorum immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sancti sunt enim, secundum quemdam modum in comparatione illorum qui ex utrisque parentibus immunditiæ diabolicæ mancipatis contaminatisque nascuntur.

Isti enim ex ea parte qua de sancta carne fidelis parentis, et templo Dei, et Deum unum in suo corde gestantis exorti sunt, non nihil divinæ benedictionis hauserunt, in qua utique benedictione sanctitas continetur, cujus dignatione perstricti, sancti non immerito nuncupantur. Per hanc quidam etiam sanctificationem assumunt, ut ad eam sicut competit perveniant consequendam, jam ejus per parentem fidelem rudimenta percipiunt, et odorem sanctæ adoptionis agnoscunt, precibus Christiani parentis, quibus eis sine ambiguo imploratur divina misericordia, utique sanctificatio jam præbetur, et plerumque fidelis studio parentis, vel ad venerabilia loca parvuli deferuntur, vel etiam nescientibus renatis fonte baptismatis sanctificatio plena confertur. Aut ubi jam capaces rationis exstiterint, adhortatio et insinuatio pii parentis ingeritur. Quæ omnia sanctificationis instrumenta esse manifestum est, quibus ut [*forte aut*] ad ejus veniant [*F. veniunt; et infra, dispoliant*] firmitatem, aut si ista despiciunt, semetipsos sanctificatione dispolient, et gratiam Dei, quæ his per affectum parentum ingeritur, evidenter evacuant. Atque ita de sanctis vel de eruditionibus sanctitatis abscissi, in non sanctorum consortia profana rediguntur. De quibus nihilominus sic dicatur, quomodo de parentibus eorum infidelibus præceptum; *Si infidelis vult discedere, discedat (I Cor. vii)*. Nunquidnam hæc genera sanctitatis vel sanctificationis de utroque profano parente progenitis filiis intimantur? Ecce quid interest inter sobolem ex illo vel isto conjugio procreatam; ecce quemadmodum isti familiares et propinqui sunt sanctificati, atque ideo non immerito sancti sunt editi, et quibus divina misericordia consequenter ejus precibus imploratur, quique cum sanctis educationibus imbuuntur, et sacræ religionis initiantur affectu, ad cujus si pervenerint firmitatem, illius per sacramentum sanctificationis plenitudinem consequuntur, cujus per fidelem parentem etiam ante sacramentum rudimenta sumpserunt, per quæ rudimenta jam sancti, qui sancta institutione præparabantur, non incongrue sunt vocati. Nunquid autem quia dictum est sanctificari infidelem conjugem per fidelem, ita

dietum est, ut jam propriæ credulitatis sanctificatione non egeat, ac non magis ideo quia per illam familiaritatem fidelis conjugis percipiendæ sanctificationi proximus sit et propinquus effectus? Nam si jam sanctificatus diceretur, ut sanctificatione penitus non egeret, non de eodem in consequentibus diceret: *Infidelis si vult discedere, discedat*; sic ergo et filii eorum nuncupati sunt sancti, quia per sancti parentis affectum capiendæ sicut proximi sanctitatis; non quod iam ipsi propria sanctificatione non egeant, quæ utique, sicut nullus Christianus addubitat, sine regenerationis sacrae mysterio nec sumitur nec habetur; sicut et parens eorum infidelis, sic sanctificatus dicitur per fideliem, ut si tamen ingratæ sibi per fideliem conjugem sanctificationis ipse legitimus non suscepit effectum, infidelis fuerit nuncupatus. Sicut ergo eum, quem per fideliem conjugem sanctificatum dixit, postea nuncupat infidelem, quia proprio ipse vel ipse non credidit, sic et filii qui per fideliem parentem eo modo sanctificati quo conjux, sancti appellati sunt, nisi ipsi quoque propriè credant, infideles consequenter existunt. Satis enim apparet, secundum quemdam modum sanctificationem hanc conjugis appellatam, qui postea infidelis asseritur; sic ergo et de filiis intelligendum est. Nunquid igitur, quod sæpe repetendum est, soboles profanorum hujusmodi sanctitatis aliqua cujuslibet parentis portione contigitur, vel aliquibus hujusmodi disciplinis, precibus, adhortationibus cujuspiam participationem, vel notitiam, vel auditum, vel creditionem sanctitatis assumit, quæ est sub immundorum spirituum dominatione consistens, et diabolicis prævaricationibus, et contagiis mancipata? Hoc modo semper immunda est, quæ parentes, quando in eadem perversitate consistit; plerumque autem et per anticipationem (quod in Scripturæ sanctæ textu frequentius invenitur) jam esse dicitur quod futurum est, sicut in Evangelio legimus. Quia Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Filios Dei certe jam nuncupans qui adhuc essent diffusa gratiæ evocatione per mundum sacris innovandi mysteriis, in Dei filios adoptandi: vel cum dicitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt* (Joan xx), jam beati appellati sunt qui adhuc tunc futuri fuerant beati, cum essent quæ non viderant credituri; sicut et plerumque profaciendis jam facta referuntur, ut *foderunt manus meas et pedes meos* (Luc. xxiv). Item tanquam profitendo desinitur quod non sit causa qualibet interveniente faciendum, sicut beatus Apostolus pro devotione prædicationis injunctæ ad Hispanias se profitetur iterum quod tamen certa dispensatione Deitatis quod fieret non provenit; alter cum appellatur aliquid esse quod hoc ipsum esse cessavit, vel cessaturum est hoc ipsum esse quod dicitur, ut Judas apostolus qui prævaricando, quod est appellatus amisit, sicut idem et discipulus dictus est, cum quidem nec Christi discipulus esset, sed potius diaboli, sicut de eo dictum est: *Unus ex vobis diabolus*

A est (Joan. i), quod diaboli esset operarius. Dicitur est tamen discipulus etiam cum nec verus esset, et cessaturus hoc dici. Est et ille modus, quod sæpe velut generaliter et absolute dicitur, cum tamen ad omnes generaliter non pertinere manifestum est, ut cum dicitur Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Genes. xxii), omnes quidem gentes benedicentur; nec erit ulla natio sub cælo cui non prædicetur Evangelium, et tunc veniat finis; sed ipsæ gentes non ex integro omnes benedicentur, quia non omnium est fides: vel sicuti est, *omnis lingua confiteatur Deo* (Phillip. iii); cui locutioni sensus ille connectitur, cum ex parte totum sæpius nuncupatur: sicut et tunc homo Juda cum totam gentem procul dubio nominaret. Sic et illi fideles sancti videri possunt vocati, quia multi, vel plurimi ex his, per ea quæ dicta sunt, mysteriis imbuti celestibus, sancti efficiuntur, et merito jam esse dicti sunt quod futuri sunt, vel ex ea portione, qua per religiosum parentem erant participes sanctitatis, tanquam jam ex integro id essent, sancti sunt nuncupati, vel quia ex talibus filiis multi futuri essent plenæ sanctificationis hæredes.

Jam et isti ex eo quod futuri fuerant nuncupati sunt, et licet hoc essent plurimi forsitan nunc futuri, a parte sanctorum toti sancti generaliter sunt vocati. De resurrectionis vero qualitate, vel de ea quæ post resurrectionem species sit futura, audiamus Apostolum prædicantem, ubi ait: *Sed dicet aliquis, Quomodo resurgent mortui? Quali autem corpore venient* (I Cor. xv)? et humanæ mentis diffidentiam redarguens, quam merito stultam, quæ Deo quidquam judicaret impossibile, nuncupando, competenter ex rerum etiam visibilibus et humanis conversationibus usitam similitudinem comparisonemque magnificam præclarus doctor inducit, dicens: *Insipiens* (qui Deo hæc impossibilia æstimas, vel ambigis esse facienda), *quod quod seminas vivificatur, nisi prius moriatur* (Ibid.)? Quam similitudinem ad resurrectionem corporis post mortem futuram convenienter aptavit. Deinde quod secutus adjecit: *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici et cæterorum. Deus autem dat illi corpus prout voluit* (Ibidem). Ad qualitatem jam et speciem, quæ post resurrectionem futura est, genus comparisonis adhibere curavit, *prout voluit*, inquit. Quid adhuc quæris? prout voluerit Deus, sic dabit unicuique corpus ineffabili potentia suscitatum: sed forsitan arbitraris ideo magis significari non unicuique suum reformandum proprie corpus, cum astruatur prout Deus voluerit esse reparandum.

Diligenter ergo sensum plenius hæc tractantis intende, si scire conaris cujusmodi corpus unicuique sit Deus hoc ipsum prout voluerit redditurus, et tanquam tibi jam tunc ad ista respondentis Apostoli verba perpende. Nosse desideras quare resuscitatis hominibus corpus prout Deus voluerit sit daturus, agnosce prudenter, et unicuique *seminum proprium corpus* (Ibid.), quod utique non sine causa vir Deo

plenus adnectit, nisi ut futuras hominum hujusmodi dubitationes expelleret. Audi, inquam, quod sapienter adjecti, et ex similitudine rem ipsam cui comparatur agnoscere: *et unicuique*, inquit, *seminum proprium corpus*; si in similitudine proprium corpus, ergo et in re, cujus similitudo est, proprium corpus certum est esse reddendum; semina enim ista sine controversia hominibus comparavit, de quorum utriusque morte et resurrectione loquebatur: atque ideo singula singulis conferens, quantum ad vivificanda post mortem corpora pertineret, de grani non prius vivificati quam mortui comparatione singulari mirabiliter explicavit. Dehinc quasi post resurrectionem corpore censeretur esse quisque venturus, id est, utrum hac conditione, quam moriendo gestaverat, an longe meliore, nihilominus illa similitudine patefecit, quam secutus exposuit: *Et in qui seminas, nondum granum seminas, ut puta triticum aut aliuscujus ceterorum; et Deus dat illi corpus prout vult (I Cor. xv)*. In hac ergo forma corpus Deum dare, decensius quam oblat, evidenter expressit; sicut in subsequentibus dicitur: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptionem; seminatur in ignobilitate, surgit in gloriam; seminatur in infirmitate, surgit in virtutem; seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale (Ibid.)*. Ecce quemadmodum hominis morientis non hoc seminatur quod corpus est post futurum. Ecce prout vult Deus intelligitur resurrecturis corpus reformare post mortem eum læstimaibili suæ misericordiæ voluntate: quod fuerat in corruptione seminatam, incorruptibili nobilitate restaurat; quod fuerat terrenæ conditionis in ignobilitate sepitum, in gloria celesti resuscitat; quod fuerat mortalitatis infirmitate resolutum, redintegrat in immortalitatis decore vestitum; postremo quod fuerat animale defunctum, corpus spirituale restituit, et reformat: quæ cuncta ad statum meliorationis sublimationisque respiciunt. Illa vero quæ restat pars comparationis adnexæ specialiter ad proprietatem corporis unicuique restitubendam pertinere firmatur, qua consequenter dicitur: *Et unicuique seminum proprium corpus*; ubi satis apparet in quavis resurgentium claritate proprietatem corporis esse manentem; nec otiosam quod beatus Apostolus cum de solo humano genere, quod solum est utique suscitandum, nec alla quæcunque substantia hoc est munere decoranda, atque ideo sufficeret ad unum genus hominum unam speciem seminis gratia comparationis adhibere, per quam et non prius vivificati quam mori, et honorabilius corpus quam seminaretur exurgere perdoceret: sed ut diversi sexus proprium corpus asseret [F. assereret] innovandum, quod in una specie seminis quantum ad similitudinem respiceret, non habebat, ne per hoc et unam tantummodo speciem resuscitandorum corporum futurarum significasse putaretur proprietatum distinctione submotâ, discreta quæcunque seminam genera comparationis suæ caute convenienterque duxit adhibenda, ut proprietatem corporum, sicut dictum est, utam una species discernere non valedat,

A seminum diversitas indicaret, suppeditaretque plenæ comparationi facultas per quam ad speculativitatem corporum designandam convenientissimè diceretur, *et unicuique seminum proprium corpus (I Cor. xv)*, ut quod una species cujuslibet grani, discreto sexu, qui ei nullus æstimare non posset exprimentæ corporum proprietati, sicut sæpe jam dictum est, seminum diversitas intelligentiam ministraret.

Triplex igitur in hac comparatione propositio, disputatio, definitio est; et quantum ad intelligendam resurrectionem pertinet corporalem ex similitudine grani non prius vivificati quam mortui competens similitudo sufficiensque deprompta est. Quantum vero ad id attinet, quia *non id corpus seminatur quod futurum est, sed Deus dat illi corpus prout vult (Ibid.)*, in ejusdem continentia lectionis necessario causa reseratur, cum corruptibile corpus seminatam perhibetur incorruptibile redditurum, et cætera, quæ huic sensui probantur adherere.

Quantum autem ad proprietatem corporum respicit edocendam, plenissime declaratur quod beatus Apostolus nequaquam seminis unius comparatione contentus, per quod proprietatem corporum non posset ostendere, cum id una species, ut supra memoratum est, seminis non haberet, studuit ex seminum diversitate monstrare unicuique surgentium, qui sunt utique seminibus comparati, proprium corpus esse reddendum. Et resurgent ergo homines vivificati post mortem, qui utique prius morientibus et postmodum vivificandis seminibus comparati sunt; et non hoc quod moriuntur, id est tanquam seminantur, resurgunt, *sed Deus eis dat corpus ut vult (Ibid.)*, ut sit de corruptibili incorruptibile, de mortali immortale, de inspirituale spirituale; ut quod mortis fuerat conditione decoloratum, immortale et decorum integritate reddatur, et proprium corpus sicut unumquodque seminum sine dubio recepturi sunt: quod quia diverso sexui in uno semine comparari non poterat, ex seminum diversitate colatum est, ut ex diversitate seminum corporum proprietates signaretur. Si vero proprium corpus resuscitatus quisque suscipiet, indubitanter est consequens ut unicuique sexui corpus proprium reformetur; quia, sicut dictum est, et unicuique seminum proprium corpus restituitur attributum. Et si unicuique seminum proprium corpus restituitur, per quæ utique semina in utroque sexu omne genus hominum designatum est, sequitur ut omne genus humanum, quod in utroque sexu istis est seminibus designatum, proprium sit corpus resumpturum. Hoc nos ex verbis Apostoli fas est sobria consideratione metiri, ultra quæ cavendum est temeraria curiositate prorumpere; propter quod etiam commonemur: *Altiora te ne quaeraris, et fortiora te ne fueris scrutatus (Eccle. iii)*. Et, *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes (Rom. xii)*. Postremo attendentes illud, quod apostolica quoque prædicatione firmatum est, *quod oculus non vidi, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus timentibus se (I Cor. ii)*, quisquis superius

moremque sensus Apostoli non est intelligentia vel comparatione contentus, ad hoc certe, velit nolit, sine dubitatione constringitur, ut quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, qualibet audeat sibi mediatione componere, quasi verbo humani corporis aliqua membra culpabilia, vel decora, vel reprehensibilia sint creata, cum Deus fecerit omnia bona valde (*Genes. 1*), et unamquamque speciem in suo genere competenti decore subnixam, nisi quod hæc, quæ inhonesta nostra sunt dicta, concupiscentiæ primordialis decolorasset excessus: quæ utique sic fuerant instituta, ut ad nutum mentis humanæ famulantiæ, tantummodo ex animæ rationalis arbitrio ad procreandæ sobolis causam suis officiis fungerentur. Præter hanc vero causam nihil contra mentis imperium, quæ præveniendæ insolentius voluntatem, vel cum id voluntas expeteret, quidquam rebellionis afferent. Sed postquam anima summis suis subjecta non constitit, pari in seipsa naturæ contumaciæ lege punita superbia est, ut huic quoque, id est animæ dominio subjecta consequenter obsequia repugnent, et quod vetiti præsumptione contraxerat humanæ mentis inobediens appetitus, in ea parte corporis indicaret, qua degeneris, ac decoloratæ superbæque radices procul dubio vitiosa fuerat generatio propaganda: quæ utique si hic nisi essent hac exorbitatione foedata potuerant decore tantum humano generi propagando tam honesta quam moderata persistere etiam in corpore sine dubitatione terreno, quanto magis credendum est in spirituali corpore ineffabiliter decentius hæc posse constare; præcipue cum nihil jam genitilis officii in illa perpetua claritate gestura sint: sed ad hoc tantum suæ speciei formæque non deerunt, ut non aliqua alia forma quam humana, cui promissa resurrectio est, resuscitata iudicetur, nec aliquid sit quod in carnis perspecta resurrectione non maneat, et videatur alia species suscitata quam integræ carnis humanæ lineamenta designant: quæ quisque non vult fortasse moderata ratione librare, velit nolit, ut dictum est, aut ad illud superius revertetur, *ut quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. 11)*, non æstimet perscrutandum, aut si ultra conatur erumpere, ipse videat suæ temeritatis abruptum. Quam autem condita sunt honesta humanæ membra substantiæ, etiam res illa nos admonet, quod cum in paradiso nudi essent primi parentes, nihil in his confusionis habuerunt. Unde post peccatum et concupiscentiæ virus ingressum, corporum suorum inordinata perturbatione confusi sunt. Atque ideo satis apparet, quod si in illa quavis felicitate paradisi positi, terreno tamen corpore constituti, conspici sine confusione potuerunt, multo magis in illo spirituali corpore, atque in illa sublimi beatitudine, quæ similitudinem gestura est angelorum, et ut homini in carnis resurrectione nihil desit, integer reformetur. Et ne aliquid deforme Conditor creasse videatur, si quid de resuscitato corpore subtrahatur bonum, potius ejus opus inde etiam comprobetur, ut

A ejus conditio in illis quoque claritatis decore permaneat, nisi forte isti etiam illic adhuc existiment motus corporeos orituros, ubi (sicut ipse Dominus ait) *neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli (Marc. 12)*. Quod utique si in unam speciem corporis unumque sexum omnes fuerant auscitant, cur diceretur causa penitus non fuisset. Quin potius cum femineo sexu magis competat nubere, non illic defuturum, sed cessaturum prorsus a nuptiis indicatur. Cum autem nihilominus scriptum sit, *ut capiat unusquisque propria corpora quæ gessit, sive bona, sive mala (II Cor. 7)*, quomodo id fiet, nisi uterque sexus in sui corporis proprietate vel iudicium subeat, vel præmium beatæ resurrectionis accipiat? Falluntur autem qui putant illud Apostoli testimonium B sibi suffragari, quo videntur asserere in virilem formam omnes homines resuscitandos, ubi ait: *Donec occurramus in unum virum perfectum (Ephes. 14)*. Quid ergo facient cum rursus idem dicat: *Respondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. 11)*? quod huic utique opinioni eorum erit sine dubitatione contrarium, nisi mysterio competenter inspecto modesta mente cognoscant qualiter utrum conveniat, quid itaque velit sibi, quod in utroque sexu describat Ecclesia, quantum Domino reserante sentimus, exponimus. Ab initio Christum et Ecclesiam humana carne similitudine conjugii designatam sancta Scriptura testatur. Proinde cum femineo sexu censetur Ecclesia, infirmitas quidem humanæ conditionis ostenditur, quæ tanquam in Ecclesia conjugio Christi convenienter exprimitur; sed nomine virginitatis, vel continentiæ ejus propositum vel integritas fidei, de qua et ipse B. Apostolus disserit, intimatur. Cum vero dicitur, *Donec occurramus omnes in virum perfectum, nec diversum est, nec divinum [F. divisum]*; quoniam quicquid in Ecclesiæ corpore continetur, quæ cum Christo una caro est sacri lege conjugii, etiam ipsius caro modis omnibus in sexu fieri utroque quod dictum est sive illic virginem castam, sive huic virum perfectum, ut ita sint in Ecclesia catholica intempera fide viventes, et sancto proposito continentes. Licet adhuc possit in infirmitate conditionis humanæ, ut tamen per unam carnem Ecclesiæ et Christi, id est conjugis et viri, in ipso quoque virilem accipiat firmitatem vigoremque perfectum, cujus per Ecclesiæ virgineam fidei castitatem, quam cum eodem una caro sunt, et viri membra perfecta; ubi illa quoque beati apostoli Pauli verba tractanda sunt, quibus ait: *Omnes nos in unum corpus baptizati sumus in Christo (I Cor. 12)*. Quantum ad unitatem utique pertinet sacramenti unum corpus sumus in Christo; quantum ad sexuum diversitatem ipse alibi dicit: *Sive vir, sive mulier, omnes unum sumus in Christo (Galat. 3)*: cum suo enim toto corpore, quod ejus est plenitudo, perfectus est Christus; et ideo quia per unum idemque mysterium, licet diversi sexus, unum tamen corpus accipitur, per cujus corporis plenitudinem perfectus est Christus. Cum ergo vir Christus Ecclesiæ tanquam conjugis suæ et caput

sit et virtus atque perfectio, merito omnis Ecclesia A in hunc unum virum perfectum, cujus est una caro, perhibetur occurrere.

DECRETA DUO.

(Ex epistola ad Dardaniæ episcopos desumpta.)

PRIMUM.

Repeti non possunt quæ triginta annis quiete possidentur.

Post quingentos annos constituta Christi quosdam audio velle subvertere, cum triginta annorum lex hominum non possit abrumpi.

SECUNDUM.

Non oportet ab eorum elemosynis abstinere post mortem, quibus in vita communicare non destitimus.

Nec quisquam vobis omnino persuadeat, Acacio prævaricationis suæ crimèn fuisse laxatum : quia qui postquam in collegium recidens pravitatis, jure meruit ab apostolica communione secludi, in hac eadem persistens damnatione defunctus est, absolutionem, quam superstes non quasivit omnino nec meruit, nec mortuus jam potest impetrare. Siquidem ipsi apostolis Christi voce delegatum est : *Quæ ligaveritis super terram (Matth. xviii)*, et reliqua. Cæterum de eo qui in divino judicio est constitutus, nobis fas non est aliud decernere, præter id in quo eum dies supremus invenit : atque ideo nisi ejus nomine refutato, cæterisque consortibus hujus erroris, cum nullo prorsus eorum participare debetis mensæ dominicæ puritatem, quam majores nostri semper ab hæretica magnoperâ servaverunt pollutione discretam.

1. CONSTITUTA

GELASII PAPÆ, QUÆ EPISCOPI IN SUA ORDINATIONE ACCIPIUNT ;

(Quibus Afrorum ordinationes inter alia prohibentur ex Diurno pontificum, aliisque fide dignis codicibus mas.).

Papa ille clero, ordini, et plebi consistentibus civitate illa, dilectissimis filiis ² in Domino salutem.

Probabilibus desideris ³ nihil attulimus tarditatis. Fratrem ⁴ jam et coepiscopum nostrum illum vobis ordinavimus sacerdotem. Cui dedimus in mandatis ne unquam ordinationes præsumat illicitas ; ne bigamum, aut qui virginem non est sortitus uxorem ; qui neque illitteratum, vel in qualibet corporis parte vitiatum, aut expœnitentem, vel curiæ, aut cuilibet conditioni obnoxium, notatumque ad sacros ordines permittat accedere. Sed si quos hujusmodi forte repererit, non audeat promovere. Afros passim ad ecclesiasticos ordines prætendentes nulla ratione suscipiat, quia aliqui eorum Manichæi, aliqui rebaptizati sæpius sunt probati. Ministeria atque ornatum Ecclesiæ, vel quidquid illud est in patrimonio ejusdem non minuere studeat, sed augere. De reditu vero ecclesiæ vel oblatione fidelium quatuor faciat

partiones : quarum unam sibi ipsi retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuat, tertiam pauperibus et peregrinis, quartam ecclesiasticis fabricis noverit reservandam. De quibus divino erit redditurus judicio rationem. Ordinationes vero presbyterorum seu diaconorum non nisi quarti, septimi, et decimi mensium jejuniis ; sed et ingressu quadragesimali atque ⁵ medio, vespere sabbati noverit celebrandas. Sacrosancti autem baptismi sacramentum non nisi in Paschali festivitate et Pentecoste meminerit esse præbendum, exceptis his qui mortis urgentur periculo, ne in æternum pereant, talibus oportet remediis subveniri. Huic ergo sedis nostræ præcepta servanti devotis animis obsequi vos oportet, ut irreprehensibile placidumque fiat corpus B Ecclesiæ, per Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat cum Deo Patre omnipotente et Spiritu sancto per omnia sæcula sæculorum. Amen. *Et subscriptio ejus. Deus vos incolumes custodiat, dilectissimi filii.*

EPISTOLA XV.

Narrat quæ a Rustico Lugdunensi episc. acceperit subsidia et quantas ab Acacio sustineat persecutiones.

(Ex schedis R. P. Hieron. Vignerii.)

Dilectissimo fratri Rustico Gelasius.

Inter ingruentium malorum turbines et variarum tentationum quibus pene mergimur afflictationes, tua nobis caritas, amantissime frater, grande solatium propinavit. Quid enim consolatius posset accidere quam videre fratres carissimos invicem compatiētes et partem oneris ferentes, quibus non minima benedictionis portio collata est. Benedictus Deus, qui tua erga nos taliter affecit præcordia, ut non tantum quæ patimur, animo sentias, sed ea monstres in sanctæ tributionis exhibendo misericordiam, qualem habeas in compassivo corde caritatem, et adjungas ad dulcissimæ consolationis sermones quæ sunt præcipuæ inter amicos optulationes. Verum dilectionem tuam non fatigabimus scribentes quam in arcto fuerimus. Scit frater noster et coepiscopus Æonius (Arelatensis) quam utile fuerit et quod misit, et quod ad nos misisti subsidium. Cæterum frater noster Epiphanius (Ticinensis), qui ad gentis suæ relevandos et redimendos captivos ad partes vestras destinatur, fraternitatem tuam certiore faciet quantam ob impiissimi Acacii causam persecutionem sustinemus. Sed non deficimus, et inter tot pressuras nec cedit animus, nec relaxatur zelus, nec subvertit metus. Sed licet aporiantes et angustiati, confidimus in eum qui dabit cum tentatione proventum : et si ad tempus sinit deprimi, non patietur opprimi. Fac, carissime frater, ut tuus tuorumque in nos, vel potius in sedem apostolicam non cesset affectus. Qui enim in petra solidabuntur

¹ In libro Diurno Rom. pont. inscribitur : *Synodala quod accipit episcopus*. Est et inter epistolas Gregorii H ordine quarta. Citatur et apud Gratian. ex Gelasio 26, XII, quæst. 2, clero, ordini et plebi Brendesij. HARGUIN. — Gelasio etiam inscribitur in Lucensi co-

dice vetustissimo. MANSI.

² In cod. Luc. 490 deest in *Domino salutem*.

³ Id. cod. Luc. addit *vestris*.

⁴ Id. cod., *etiam*.

⁵ Id. cod., *medianæ*.

cum petra exaltabuntur. Adjura fratrem nostrum Epiphaniū, et sentiat quia non amat; et cum redierit ad propria, scribat dilectio tua tam quæ sibi quam quæ fratribus nostris et coepiscopis per Gallias

constitutis circa impiissimi Acacii causam videbuntur. Deus te præstat incolumem, frater carissime. Datum viii calend. Februarias, Asterio et Præsidio VV. CC. consulibus (anno Christi 404).

APPENDIX PRIMA.

VARIA FRAGMENTA.

GELASIIUS PAPA.
(Ex Baluzii Miscell.)

Quid novæ edificationi antiqua ecclesiarum poterit præjudicare divisio, cum in ea non futura, sed quæ erant præsentia finirentur? Nunc autem ad hanc basilicam quæ dedicanda est, illud debet summa intentione disquiri, quis, id est, cujus civitatis, ex eadem re, antequam basilica quæ fabricata est fundaretur, baptizaverit incolas, aut ad cujus consanguinationem sub annua devotione convenierint. Non enim terminis aut locis aliquibus convenit definiri, sed illud facere diocesim quod superius continetur, ut constet commanentes a quo fuerint lavacri regeneratione purgati. Et ideo, fratres carissimi, amotis ambagibus, et omni circuitione submota, hoc vos modis omnibus convenit investigare, ut ille maxime ad consecrationem vocetur, cui per hunc modum, quem præscripsimus debere, permitti noveritis. In cæteris etiam ecclesiis quas post constitutum quod gestis sanctæ memoriæ Leonis papæ in synodo nuper relictis in hīs locis quæ distincta sunt per subreptionem ab virunnis episcopo constiterit consecratas, hæc eadem et requirenda, et sunt modis omnibus ordinanda; ita tamen ut documentum quod superius diximus in omni constitutione servetur; quia quidquid suppositis petitionibus claruerit postulatum, id in irritum merito tanti præsulis erit contemplatione deducendum.

GELASIIUS IN DECRETIS DULCIO DEFENSORI.

Experientia tua præsentī admonitione suscepta filiis nostris viris magnificis Emiliano magistro militum, et Constantino iudici, et Ampelio ex nostra exhortatione dicere non omittat. Ecce, sicut magnitudinis vestræ desiderium postulavit, sine mora aliqua, et sine ullo dispendio, ita ut nec ipsas dare ecclesiasticis officiis consuetudines sineremus, Anastasium diaconem Lucerinæ civitati ordinavimus sacerdotem. Propterea nunc magnificentia vestra ejusdem episcopi vel Ecclesiæ Lucerinæ utilitatibus in universis quæ sunt necessaria libenter impendat, et competentia vigilantia quæ tribuat Christiana devotione solatia.

STEPHANO EPISCOPO GELASIIUS.

Oportuerat Antistiam, quæ direxit petitorium in desiderata sibi pudicitia permanere, quia non facile contemnere debuit, quod facile prius credidit postulandum. Pertractato enim et maturato consilio juventutem suam, vel ea quæ petitorio debuit æstimare, nec contra electionem viduitatis indicte suffragia postmodum et occasiones rumpendæ querere castitatis. Sed quia mutabilem mentis errorem ferendæ culpæ cupiditate temeravit, et maritum potius incontinentiæ suæ, quod nullis prohibetur legibus, exquisivit, supradictam processionem solite noveris esse reddendam, et ut accessus ecclesiam et ministeriorum sacra communione potiat.

* Viduæ nullam solemnem castitatis professionem emittebant. Quæ si obligatam Deo privati voti religione castitatem assumpta conjugio violabant, non

* Locus corruptus.

GELASIIUS PAPA MAXIMO ET EUSEBIO EPISCOPIB.
(Ex Baluzii Miscell.)

Licet regulis contineatur antiquis, parochias unicuique ecclesiæ pristina dispositione deputatas, nulla posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam exempli mali temeritate orerentur, ubique universalis confusio nasceretur; jam in decretis nostris ante non multum temporis destinatis, omnia jussimus, quæ taliter fuerant invasa, restitui. Sed quia temeritas pervadentium legem sibi putat posse generari, si sceleri suo pertinaciam retentionis adjungat, ea quæ inter fratrem et coepiscopum nostrum Constantinum Camiscanæ Ecclesiæ sacerdotem, et directos ab Anconitano pontifice decrevimus, per vos impleri cupimus. Tunc formam in cæteris cogitationibus quæ sit sequenda perscripsimus. Nulla igitur præsumptione statum parochiarum, qui perpetuæ ætatis firmitate duravit, patimur immutari, quia neque negligentia pontificis, neque temporalis adjectio, quæ per incuriam forte generatur, nec ignavia faciente consensus, nec surripiente supplicatione præceptio divellere potest semel diocesim constitutam, ex qua semper ad regenerationem atque consignationem plebs devota consistit.

IDEM JUSTINO ARCHIDIACONO ET FAURTO.

De rebus ecclesiæ in quatuor partes dividendis.

Vobis et famæ vestræ consultum duximus, ut pontificis vestri loco vobiscum ab eodem aliquis subrogetur, qui ejus nomine pariter universa disponat, quatenus omnia prædia ad vestrum revocata stadiū, ne cuiquam clerico pro portione sua solum aliquod ecclesiæ puteis esse deputandum, ne per incuriam negligentiamque minuatur, sed omnem pensionis summam ex omnibus prædiis rusticis urbanisque collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quod ad causas vel expensas accontentium necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur, et quartæ portiones vel fidelium oblationes de hac fiant modis omnibus pensione, ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo iudicio et electione dispertiat, tertiam pauperibus sub omnium conscientia faciat erogari. Fabricis vero quod competit ad ordinationem pontificis erogatione vestra decernimus pendendum. Si quid forte ab annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custoda condatur in thecis, ut si major emerit fabrica, sint subsidio quæ diversi temporis diligentia potuerint custodiri, aut certe ematar possessio, quæ utilitates respiciat communes.

INCIPIUNT DIGTA GELASII PAPÆ.

(Ex ms. cod. Luc. 886. 12.)

Catechumeni, Latine dicuntur instructi vel audientes, ii sunt qui fidem Christi instructi audiunt Christi præcepta, et recte credunt, et etiam a sacerdote consignati sunt, et per exercisium purgati,

nisi Deo reddebant rationem. Vide epistolam Gelasii ad episcopos Lucania cap. 21. Mansi.

et respiciunt, sed necesse sacro baptismate sunt abluti. Pœnitentes hi dicuntur in canone qui de criminibus, de majoribus culpis agunt publice pœnitentiam. Et sciendum est quia secundum præceptum canonis non licet fidelibus, id est jam baptizatis, missas in ecclesia cum audientibus, id est catechumenis stare tempore orationis et canonicæ laudis, et simul cum eis orare et psallere. Neque clericis, aut aliis hæc licet cum pœnitentibus simul mixti orare aut psallere.... antiquitas proprius status locus, aut extra ecclesiam; aut in initio introitus ecclesiæ, ubi ad orandum et audiendum divinum officium stabant catechumeni; id est instructi vel audientes, et infra ecclesiam. Super istos erat similiter proprio loco status ubi stabant pœnitentes, ut omnes in ecclesiam introeuntes scirent eos de criminalibus culpis pœnitere, et orarent pro eis, et illi per hæc humiliati magis reciperent veniam delictorum suorum. Et super hos in alio ecclesiæ spatio stabant cæteri fideles laici, segregati tamen a clericis. Cumque autem in aliquibus capitulis canonis dicatur ut pro

quacunque criminali, id est graviori culpa ejiciatur ab ecclesia quicumque, non est intelligendum ut funditus prohibeatur ab omni conventu et auditione divinæ laudis, et præceptorum Domini; quod nimis absurdum est, et contra præceptum divinæ clemencie, ut æger a divina excludatur medicata Dei, qui pro salute peccatorum est incarnatus et passus; et abjectus ab omni conventu et consolatione fidelium diabolo tradatur. Sed prædicta rationabiliter intelligendum est, ut ejiciatur a communione, id est consortio aliorum fidelium, qui intra ecclesiam stant tempore orationis et laudis Dei, et stet per statutos annos ad orandum et laudes Dei audiendum extra ecclesiam inter audientes, id est catechumenos; et expletis his omnibus secundum judicium commissæ culpæ intret in ecclesiam in communionem, id est consortio orationis cum pœnitentibus, inter quos, expletis iterum annis secundum judicium culpæ suæ, redeat plenius a communione, id est consortium cæterorum fidelium. et percipiatis sacri corporis et sanguinis Christi.

APPENDIX SECUNDA.

CANONES GELASIO ASCRIPTI.

MONITUM.

Inter veteres pontifices fere nullus occurrit, si Gregorium Magnum et forte etiam Leonem excipias, cujus nomine tam multa decreta inscripta apud veteres collectores legantur. Ego illa omnia vel fere omnia hic sub uno veluti conspectu exhibere aggressus sum; non quod omnia sinceros esse Gelasii fetus existimem; sed eodem plane consilio quo et cæteri ante me conciliorum collectores, minus etiam sincera, sed quæ ab aliis sincera habita sunt danda esse iudicaverunt. Porro istis colligendis usus sum præcipue codicibus Burchardi, Ivonis, et Gratiani. Adjeci notulas interdum meas sed breviores, et quæ facile ad variantes ex miss. codd. acceptas pertinent. Adjungere potuissem et singulorum censuras, sed cum dicit mei rationes afferendæ essent, nimis in longum me res illa protraheret. Adeant qui voluerint præclarum opus Caroli Sebastiani Berardi Uneliensis presbyteri in regia Taurinensi academia jurisprudentiæ studii præfecti inscriptum: « Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti. » Taurini 1752, quatuor in volumina divisum.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPI:

Non esse sumendum corpus Domini sine calice.

Comperimus autem quod quidam in eadem regione, sumpta tantum corporis sacri portione, a calicis sacri errore abstineant. Qui procul dubio nescio qua superstitione docentur obstringi; aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius ejusdem mysterii sine grandi sacrilegio non potest prohiberi.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPI:

De his qui duos episcopos suos occiderunt ut amplius episcopo careant.

Ita non quidem Latinorum cædes geminata pontificum horridi sceleris atrocitate confudit, ut diu constitutio nostræ deliberationis hæsitaret; dum et ingerere quemquam parricidalibus exemplis dubitarem antistitem. Quapropter jam velut usum comenitudinæque sacrilegam declinantes, eatenus religioni duximus consulendum, ut parociæ vicæ ab extrinsecus positis sacerdotibus gubernentur, qui ibidem commanentes ferro didicerunt necare pastores; inauditique facinore (quod etiam nullis provinciis nusquam prorsus acciderit, quæ bellorum continuis diversisque incursionibus affinguntur) hæc reperta sit

civitas, quæ præsules ministrando sibi fidem Christianam sine persecutione prosternat. Curandum est igitur ut illic funesta perniciosa cessatione propriorum sanetur antistitem, atque ita saltem furoris tanti materies subtrahatur, eoque modo vel illa, dum in quos sæviat non habebit, ab hujusmodi cessatione desistat, vel aliis imitantibus dira contagia non præbeat. Egeat ergo episcopallibus subsidii sibi met aliunde depensis, quæ sacram in suo gremio collatam fuso crudeliter macularat sanguine dignitatem; quia in utroque hæc est ultione plectenda, sive scilicet instinctu domestico, seu furis incitata, nefas hoc committit exterius. Præbeat ergo dilectio vestra in hoc statu posita ministerium visitationis ecclesiæ; et aut conveniendo pariter aut vicissim prout qualitas rerum, causaque poposcit, divina ministeria [at. mysteria] repræsentet ingratis; ne cum deviamus zizania, dominica videamur prætereire framenta.

GELASII MAJORICO ET JOANNI EPISCOPO.

Nos ausus impii commovere Aselli, qui archidiaconatus fungebatur officio; nam cum duro casu tetraliter sauciato pontifice præ cæteris ecclesiam custodire debuerit, ac ne quid de episcopali domo subtraheretur, et cum ipsum in tumultu presentii permisit occidi, cum ad fatendum servari debuisset, utrum hæc sua voluntate peregerit, aut cujusquam præcipitatus impulsu, et prius ab eo, quia idem creditarius præcullis fuisse dicitur interempti; ecclesiastica requiri substantia. Quis autem non evidenter intelligat propter hoc præcipuum dictum citus fuisse sublatum, quatenus nec complices proderet, et ignota facultas ecclesiæ facilius direptionibus subjaceret? Nam et libellarius incisus episcopi perhibetur inventus, et vir bonus Asellus ac suo gradu dignus (quod nunquam ante tentatum est) prius in se decretum, adactis ecclesiæ ministris compulsi celebrari, quam de excessu secundum tramitem vetustatis ad sedis apostolica. notitiam relato mitteretur. Quam sit autem intolerabile malum quis Christianus addubitet? ut cum soleat etiam communi sorte defuncto pontifice transitus ejus ante omnia nuntiari, competens deputari visitatio; atque ita de subrogando sacerdote tractari, hic unus exstiterit, qui interfecto religionis antistite, de suo mox honore cogitaverit, quam studuerit deferre quod gestum est. Ubi tamen latet extrinsecus quid agatur; tamen affectatæ potestatis abruptum, conscientiam suspitione non exiit, defuncti locum pariter

ambientis (*forte ambiens*) interim ne quis hoc unquam audeat usurpare, quod ante istum nullus est ausus, ab officio quod gerebat, nostra sit auctoritate submotus, donec quid in perpetuum de tali ordinari censeamus plenius retractetur. Si qua sane juris ecclesiastici subtilissime convincitur modis omnibus reformare cogatur.

GELASIIUS ELPIDIO EPISCOPO.

Sacrosancta religio, quæ catholicam tenet disciplinam, tantam sibi reverentiam vindicat, ut ad eam quilibet nisi pura conscientia non audeat pervenire. Nam quomodo ad divini mysterii consecrationem cœlestis Spiritus invocatus adveniet, si sacerdos, et qui eum adesse deprecatur, et criminosis plenius actionibus reprobetur?

GELASIIUS HELPIDIO EPISCOPO VOLATERRANO.

Absque auctoritate Romani pontificis ad comitatum episcopi proficisci non audeant.

Quo ausu, qua temeritate rescribis Ravennam te parare proficisci, cum canones evidenter præcipiant nullum omnino pontificem nisi nobis visis, atque consultis, ad comitatum debere contendere (quod cum longævum vel ætate vel honore pontifices Pistoriensis, Lucensis, et Fesulanæ nuper monstrantur fecisse, tu qui paucorum dierum fungi sacerdotio videri), quemadmodum tibi putas licere, quod non licet; nisi quod hoc officio carere festinas, quod his excessibus te ostendis indignum?

GELASIIUS MAXIMO ET EUSEBIO EPISCOPIB.

Licet regulis contineatur antiquis parochias unicuique ecclesiæ pristina dispositione deputatas nulla posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam exempli mali temeritate crescente ubique universalis confusio nasceretur, tamen etiam decretis nostris ante non multum temporis destinatis omnia jussimus, quæ taliter fuerant invasa, restitui; sed quia temeritas pervadentium legem sibi putat posse generari, si sceleris suo pertinaciam retentionis adiungat; ea quæ inter fratrem et coepiscopum nostrum Constantium Camiscanæ Ecclesiæ sacerdotem, et directos ab Anconitano pontifice decrevimus, per vos impleri cupimus. Tunc formam in cæteris cognitionibus, quæ sit sequenda præscripsimus. Nulla igitur præsumptione statum parochiarum, qui perpetuæ ætatis firmitate duravit, patimur immutari, quia per ignorantiam pontificis neque temporalis objectio, quæ per incuriam forte generatur, nec ignavia faciente consensus, nec subripiente supplicatione præceptio divellere potest semel diœcesim constitutam, ex qua semper ad regenerationem, atque consignationem plebs devota convenit; (*in Gratiano additur, sed forte verba sunt ejusdem Gratiani non Gelasii*) territorium enim non facere diœcesim olim noscitur ordinatum.

GELASIIUS EPIPHANIO EPISCOPO.

Ad episcopos cæteros direximus jussionem, ut eos qui ecclesias violasse perhibentur, accessu earum judicent esse non dignos.

GELASIIUS VICTORI, CONSTANTINO, MARTYRIO, FELICISSIMO, SORANO ET TIMOTHEO EPISCOPIB.

Frater et coepiscopus noster Epiphanius sua nobis relatione suggestit, Benenatum et Maurum Beneventanæ municipes civitatis in contumeliam religionis acerba nimis et plectibili contumacia prosluisse, qui confugientem ad ecclesiæ septa curialem suum, nec illic quidem tutum, aut de injuria securum esse siverunt, ausi temerariæ menti admittere quod nec potestatis quidem vel principibus unquam licuit perpetrare, ut hominem in sanctuariis constitutum, captata sacerdotis absentia, reluctantem, reclamantemque violenter abstraherent, quos, quantum nobis

¹ *Lege diffidit. Gratian. habet confidit.*

² *Ms. Gratian., ita ut.*

A sua suggestione patefecit, merito indignos esse sacra communione judicavit. Et si revera tanti facinoris constat admissum, nostra etiam auctoritas in hac parte consentit. Nec enim ad supplicandum jure debet admitti, ubi admittere sacrilegium non dubitavit. Nullus enim intra linina tantæ venerationi deputata utrumque sibi licere existimet pro suæ voluntatis arbitrio, ut humilitatem sibi vindicet et furorem. Et ideo, fratres carissimi, supradictos, si manifesta reos facit conquestio, ab omnibus parochiarum vestrarum ecclesiis nostræ præceptionis auctoritate prohibete, ut non solum hi qui in injuriam sanctorum locorum prosluisse probabuntur merito consequantur pro facti sui qualitate vindictam, verum etiam cæteri a tali præsumptione ultionis istius timore revocentur.

De sinceritate hujus epistolæ in utramque partem disputat Bernardus, et rem in medio relinquit; mihi nihil vere suspiciosum occurrit.

GELASIIUS JUSTO EPISCOPO.

Dilectio tua studeat quæsita omnium fideliter rerum veritate, ut si de spatis de quibus memoratur orta contentio definitio dudum certa processit, intermerata servetur. Alioquin si nihil unquam constiterit terminatum, tunc de præscriptione temporum si qua pars¹ dissidet præbeat sacramentum;² ut tamen quæ hactenus possedis perhibetur, jusjurandum sinatur offerre.

GELASIIUS MARTYRIO ET JUSTO EPISCOPIB.

De servis sine consensu dominorum ordinatis.

Ex antiquis regulis et novella³ synodali explanatione comprehensum est personas obnoxias servituti cingulo cœlestis militiæ non præcingi. Sed nescio utrum ignorantia an voluntate rapiamini, ita ut ex hac causa nullus pene episcoporum videatur extorris. Ita enim nos frequens et plurimorum querela circumstrepit, ut ex hac parte nihil penitus putetur constitutum. Actores siquidem illustris viri, filii nostri Amandiani graviter conqueruntur, homines suo juri deditos, alios adhuc clericos, alios jam diaconos ordinatos, cum non solum post modernum, quod tantorum pontificum collectione sub omnium saluberrimæ provisionis assensu constat esse perfectum, hujusmodi personas suscipi non debere, verum etiam si qui forte in divinæ cultum militiæ ante fuerint ignorantia faciente suscepti, eliminare prorsus, et exutos religioso privilegio ad dominorum possessiones justa debuerint admonitione compelli. Et ideo, fratres carissimi, quos supradicti viri actores in clericatus officio monstraverit attineri, discussos et obnoxios ac probatos custodito legum tramite sine intermissione restituite, ita ut si quis jam presbyter reperitur, in eodem gradu peculi sola amissione permaneat. Diaconus vero aut vicarium præstet, aut si non habuerit, reddatur. Residua officia sciant neminem posse ab obnoxietate, si convincitur vindicari, quatenus ordine custodito nec dominorum jura, nec privilegia illa ratione turbentur.

GELASIIUS⁴ RUFINO ET JUSTO EPISCOPIB.

Honorati et primarii Varulanæ (*forte Verulanæ*) civitatis fusius nobis precibus supplicarunt, sicut habetur in subditis, quibus etiam subscriptionem propriam commodarunt, se ab Agnello diacono gravi contumeliarum genere fuisse maceratos, ut etiam res perjurii (sicut ipsi dicunt) se assentat inclinatos; et ideo, fratres carissimi, secundum petitorii fides supradicto diacono ad vestrum judicium, imminente Laurentio Romanæ Ecclesiæ defensore, mox deducto, veritatis assertionem discussa, si constiterit integritas supplicantium, aut intenta doceat diaconus, aut de ejus protervitate noveritis esse vindicandum, quatenus de tantis excessibus memoratæ improba

⁵ *Epist. ad episc. Lucan., cap. 14.*

⁶ *In cod. Laborantis ms. pro Rufino*

temeritatis exclusus ultio digna comitetur, et qui se a conviciis trivialibus implicavit, sacrae communionis arceatur accessibus.

GELASIVS CRESCONIO ILLUSTR.

Illud te modis omnibus volumus custodire, ne quis episcoporum Siciliae de parochiis ad se pertinentibus nomine cathedratici amplius quam duos solidos praesumat accipere, neque compellere presbyterum aut clerum parochiarum suarum supra vires suas eis convivia praeparare.

Utrumque affert Ivo p. 3, cap. 135 et 136, et ex Ivone Gratianus 16, q. 3. Dilectio cap. Illud te modis. 10, q. 3. Postremum hoc fragmentum Gratianus non Gelasio, sed Pelagio tribuit; at cum ex Ivone accepisse Gratianus facile judicetur, ideo cum Ivo Gelasium legat, idem et Gratianum scripsisse oportet. Est autem canon a disciplina sive Gelasii sive Pelagii aetate vigente abhorrens.

GELASIVS JUSTINO ARCHIDIAcono ET FAUSTO DEFENSORI.

Quod episcopo nullo commento res liceat Ecclesiae alienare, et quod privilegia omni ratione integra convenit servari.

Volatoranae ecclesiae actus vel patrimonium, quod hactenus comperimus destitutum, vel post damnationem Eucharistii, quo fuerat depravante dispersam, curae vestrae decrevimus esse delegandum, ut diligentia qua vos pro ecclesiae utilitatibus existimamus esse vigilantes, praedia culturae restituatis antiquae; revocetis si quas sunt vendita aut donata mancipia, possessiones etiam ab Ennatio et Oppilione episcopis vel caeteris quovis jure videritis teneri (quia contra constituta synodi ab episcopo praedia alienari nullo poterant commento) nihilominus revocentur; sit emptoribus ad eum recursus, qui praesumpsit aliquid de ecclesiae rebus illicita venditione distrahere; ita ut pensiones annuas ad pontificem deferat, cui privilegia sua integra convenit omni ratione servari, ut ejus dispensatione portiones proveniant consuetae, ita ut portionem quartam, quae ad eos pertinet, sua pontifex ordinatione distribuatur, prout cujusque locum meritumque cognoscit. Pariter etiam ex fidelium oblatione faciendum, ut quartam clericis erogat pro consideratione suae electionis, antistes. Fabricarum etiam portio, episcopo sciente et disponente vestra erogatione pendatur, quatenus nihil penitus in detrimentum alicujus rei patiamini generari. Si quid vero in ecclesiae vestrae damnum, aut in his quae sunt praeciputionis nostrae prohibita pontificem vestrum videritis admittere, mox nostris auribus relatione signate, ut quid fieri debeat censeamus. Decimas justo ordine non tantum nobis, sed majoribus visum est, plebibus tantum ubi sacrosancta dantur baptismata deberi.

GELASIVS HERCULENTIO, STEPHANO ET JUSTO EPISCOPIB.

De eadem re.

Frequens equidem, et assidua nos querela circumstrepit de his pontificibus qui neque antiquas regulas, nec decreta nostra noviter directa cogitantes obnoxias possessionibus, obligatasque personas venientes ad clericalis officii cingulum non refutant. Nuper etenim actores illustris feminae Placidiae petitorii oblatione conquesti sunt, Sabinum Marcellianensis sive Casilinatis urbis, Antiochum servum juris patronae suae absentis dominae occasione captata, ad presbyterii honorem usque productum, ejusque fratrem Leontium clericalis officii privilegio decorasse. Et ideo, fratres carissimi, inter supradictos actores, et eos qui conditionis extremae repetuntur, objectam cognitionem vobis nostra auctoritate deputamus, ut omni veritate discussa, si revera objectam sibi maculam justitiae refragationis non potuerit ratione di-

luere, Leontium clericum, quem gradus praefinitus legibus non defendit, ad sequendam cognitionis suae necessitatem modis omnibus reddibete. Antiochum vero, quia per sacerdotium non jam potest retolli, si in suam ecclesiam in hoc in quo est honore desiderat collocare, non veluti reddidit sibi, sed habeat pro ministeriorum celebratione susceptum.

GELASIVS PHILIPPO ET CASSIODORO.

Coelestini causa talis est, quas vos quoque non arbitrator ignorare, siquidem hic conscius convictus in caede parentis, et episcopi, quemadmodum gestorum tenore monstratur, cuncto iudicio nullatenus aestimatus est officio dignus altaris, eique pro tam detestando facinore unius anni interdicta communicatio est. Quatenus poenitudine competenti tanti facinoris curaret abruptum. Quod etiam si a nobis juheretur, ipse magis cogitans divini corporis sacramentum debuit ad hoc mente purgatori remeare. Quod tempus tamen aut expletum, aut prope jam putamus exactum; post quod ei communionis facultatem patere non dubium est, ut et a sententia synodalis possit abrumpi, et ut illi magis prosit, valeat majori satisfactione mundari.

GELASIVS SECUNDINO VISINENSI.

De correptione ejus qui magica arte criminatus sit.

Atroces injurias indecorum prorsus ducimus ministrorum Ecclesiae vocibus irrogari, talia laicorum cum plerumque refugiant actiones. Tempus bonum siquidem honesta femina dixerat a magistro Paulo diacono, quae non solum suggerit criminibus appetitam, verum etiam in damnata arte magica execrationis conscientiam miscuisse. Et ideo, frater, in supradictos te decrevimus cognitorem, ut si praedictum diaconum protervitas ista convincit, postquam indecenter probatus fuerit mulier inciviliter appetisse, aut eundem ad astruenda quae jactavit astrin-gas, aut digna correctione compeccas.

GELASIVS QUINGESIO EPISCOPO.

Ut Judaei conversi honorentur.

Vir clarissimus Telesinus, quamvis Judaicae credulitatis esse videatur, talem se nobis approbare contendit, ut merito nostrum appellare debeamus; qui pro Antonio (Antio) parente suo specialiter postulavit ut eum dilectioni tuae commendare debeamus; et ideo fratrem supradictum voluntatis nostrae mandatorumque respectu ita te habere convenit, ut non solum in nullo penitus opprimatur, verum etiam in quo ei opus fuerit tuae se gaudeat dilectionis adjutum.

GELASIVS PAPA QUINGESIO EPISCOPO.

In nullam transferatur personam res in litigio posita ante cognitionis eventum.

Quia res in litigio posita in nullam transferri potest omnino personam, donec legitimae cognitionis eventus, cui potius debeat, iudiciali disceptatione possit agnosci, ex eadem re quispiam non sinatur exigere pensiones, sed in eodem statu, re eadem posita, in quo videtur (sicut dictum est) ante constituta, quisquis sibi putat quippiam posse competere, iudicio pulset examine, praedictis omnibus inde submotis.

GELASIVS SIRACUSIO CONSTANTIO ET LAURENTIO EPISCOPIB.

Quam diligenter examinandum sit de servis Judaeorum.

Judas, qui Judaicae professionis existit mancipium, juris sui quod ante paucos annos se asserit compassasse, nunc ad ecclesiam Venerandam confugisse suggestit, sicut petitorii tenor annexus ostendit, eo quod dicat sibi ab infantia Christiano nuper a praefato domino signaculum circumcissionis infixum. Quapropter diligenter vestra inter utrumque sollicitudo

¹ Gratian., cognitionis.

² Fortasse Vulsinensi.

rerum fideliter examinet veritatem, quatenus nec religio temerata videatur, nec servus hac obsecratione mentitus competentis jura domini declinare contendat.

GELASIVS MAJORICO SERANO ET JOANNI EPISCOPIB.

Ne quis contra ecclesiasticam satisfactionem excommunicationis communicet.

Cœlestinus presbyter fratris et coepiscopi nostri Serani qui contra pontificale iudicium, contraque apostolicæ sedis mandata prorumpens supradictis communionem sacram ministrare præsumpsit, cum non potuerit ignorare sententiam proprii sacerdotis ab officio protinus ecclesiastico repellatur, ut nullus Ecclesiæ ministrorum contra pontificalia statuta venire contendat.

GELASIVS PARA FAUSTO MAGISTRO MILITIÆ.

Mortuos suscitasse legimus Christum, in errore mortuos absolvisse non legimus, et qui hoc certum faciendi solus habuit potestatem beato Petro apostolo præcipaliter mandat: Quæcumque super terram ligaveritis, erunt ligata et in cœlo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlis (Math. xvi). Super terram, inquit, nam in hac alligatione defunctum nunquam dixit absolvendum.

GELASIVS JOANNI EPISCOPO VIVANENSI.

Exemplum vindictæ in eos qui se justas habere causas mendaciter fingunt.

Uxor Felleis, et filia Romani (quia sic oportuit) pervenerunt: siquidem hunc ipsum primum se ad barbarorum basilicam conferentem, seque bonas causas habere jactantem egredi sub hac conditione præcepimus, ut si actus suos fideliter et rationabiliter allegaret, nihil contra eum prorsus asperum fieri, durumque pateremur; alioquin si contra fidem et utilitatem dominicam venisse probaretur, ipse sibi imputaret, atque ordinationi congruè subjaceret. Qui superveniente filia nostro viro spectabili Orthasio, sic est ad singula quæque convictus, ut os aperire non posset, et vera esse, quæ huic objicerentur propria voce fateretur, ideoque tenetur mancipatus custodiæ.

GELASIVS HONORIO EPISCOPO.

De hominibus ecclesiastici juris ne testamenti sibi paginam faciant.

Illud etiam sinceritatem tuam non latere volumus ad nos fuisse perlatum, quod amplius conductor, quem non solum servum constat ecclesiæ, sed ita rationibus a multis temporibus implicatum, ut etiamsi esset ingenuus, donec ratiocinia cuncta deduceret, modis omnibus obnoxius haberetur, ausu temerario molitus fuerit condere paginam testamenti, cujus omne peculium ecclesiastico juri legibus non dubitetur obstructum. Quapropter his præsumptionibus vice nostra tua fraternitas contradicat, nec fieri prorsus aliqua subreptione permittat. Ac si eidem quidquam humanitatis forte contigerit, quia grandævus esse memoratur, mox ejus sine dilatione substantiam unanimitas tua filiis ejus duntaxat, quibus patrimonium probatur commissum sub fideli descriptione contrudat, donec temporibus universis, quibus hoc

¹ Anselmus Lucensis in sua collectione lib. vi, cap. 39, hoc fragmentum totidem verbis ex epistola Gelasii ad Natalem episcopum refert, sed circa finem apud eundem Anselmum ita variat: *Caritatem tuam duximus instruendam nos pariter ad metropolitanos vestrae provinciae sive cujusquam contiguæ, quæ catholicam servant unitatem magnopere delegasse ut obsecantes*

² Gratianus legit *Viennensi*.

³ Ita legit cod. *Deusededit*, cum in edit. sit *Messaliæ*.

⁴ Desunt sequentia in edit., sed reperta sunt a Ballerinis in cod. Vat. 3833.

patrimonium gubernasse cognoscitur, partes dominicas cogatur reddere indemnes.

GELASIVS HONORIO EPISCOPO.

Divinæ retributionis memor ad pontificalem conscientiam non ambigas pertinere egentium commodis piam sollicitudinem non negare.

GELASIVS CRESCONIO, JOANNI ET MESSALÆ EPISCOPIB.

Statuta priorum decessores servare oportet.

Decessorum statuta sicut legitima et justa successores custodire conveni, ita etiam debent malefacta corrigere.

GELASIVS JOANNI EPISCOPO SORANA.

Certum est quidem, et nostris præceptionibus constitutum, ne quis in ecclesia aut in oratorio sedis nostræ non legitur permissione dedicatum, processione publicam putaret impendi: ne conditores furtivis subreptionibus contra regularum statuta prosilirent. Sed quia Magetia spectabilis femina petitorii nobis oblatione suggestit, in possessionibus propriis suorum corpuscula condidisse: frater carissime, humanitatis intuitur, quod priora statuta non maculent supereribus, et sepulchris tantum, in comprehensio petitorio loci ministeria naveris pro solemnitate præstanda, ut defunctorum nomine solummodo divina celebrentur officia, publica frequentatione, et processione cessante. ¹ Data idibus Aprilis.

GELASIVS PARA SENECONI EPISCOPO.

In ecclesia quam quis ædificat nihil sibi vix cæteris vindicet.

Piæ mentis amplectenda devotio est, quæ se Julius U. H. in re Juliana sui juris fundasse perhibetur ecclesiam, quam in honorem S. Viti confessoris ejus nomine cupit consecrari. Hanc igitur, frater carissime (si ad tuam diocësim pertinere non ambigis), ex more convenit dedicari collata primitivis donatione solemnî, quam ministris ecclesiæ destinasse se præfati mueris testatur, sciturus sine dubio præter processione aditum, qui omni Christiano debetur, nihil ibidem se proprii juris habiturum. ² Data xii cal. Augusti.

De eodem.

Frigentius vero petitoria nobis insinuatione suggestit in re sua quam Sextilianum vocatur, basilicam se sanctorum Michaelis archangeli, et Martini confessoris pro sua defensione fundasse. Et ideo, frater carissime, si ad tuam pertinet parochiam, benedictionem supra memoratæ basilicæ solemnî veneratione dependet. Nihil tamen sibi fundator ex hac basilica non erit vindicandum, nisi processione aditum, qui Christianis omnibus in commune debetur.

Episcopi a suo metropolitano et ipse ab eodem consecratur.

³ Quia per ambitiones illicitas non pudet quosdam ecclesiarum jura turbare, ac privilegia quæ metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas temerariæ præsumptione pervadere propter quod etiam communionis apostolicæ desiderant dissidium tenere; quo scilicet ab ejus auctoritate divisi, vel impunes proprias usurpationes exercent, non

episcopos in eadem regione metropolitanus suus debeat ordinare, eundemque ipsum metropolitanum si hujana morte transierit, non nisi comprovinciales episcopi juxta formam veterem studeant ordinare, quatenus quæ veneranda decrevit antiquitas nullus sibi contra fas usurpare contendat. *MANSI.*

⁴ Ita restitunt Ballerini ex cod. *Deusededit*, cum in cod. legeretur *Julius nobis in re Juliana*.

⁵ Hæc desunt in editis et supplet Ballerini ex cod. ms.

respicentes quia aeterno Judici rationem tam de catholicae sinceritatis injuria, quam de traditionum praedictis potestatem non sine perpetua sint damnationis interitu redditori, si in hac obstinatione permanserint, caritatem vestram duximus instruendam, ut vos omnes in commune fratres si per Dardaniam, sive per quamque contiguam provinciam constituti, qui vos sub metropolitanis vestris esse meministis, et ab eisdem substituti decernentes, sicut vetus consuetudo deposcit, unanimiter statutis antistes, et vicissim si metropolitanus humanae conditionis forte decesserit, a comprovincialibus episcopis, sicut forma transmisit sacri modis omnibus conseatis; nec quemquam sibi, quam vobis antiqua dispositione concessum est, patiamini vindicare: quatenus et inter ipsas adversantium voluntatum procellas, veterum regulas nullatenus custodire cessetis, sicut persecutionum tempore diversarum patres nostros constanter fecisse non dubium est.

GELASIO ANASTASIO EPISCOPO.

Defensionis propriae desolatis auxilio, et qui suis actibus adesse pro aetatis infirmitate non possunt, exoratum pontificem decet subvenire, quia pupillis tuitionem etiam divinitus jussit impendi. Et ideo Maximo et Januario clericali officii (qui se solatio parentum vel propinquorum asserunt destitutos) auxilium ex nostra delegatione praestabis, ut adversus improbitates adversariorum suorum protecti, tuae executionis anxio, noxia commenta non sentiant.

GELASIO FORTUNATO EPISCOPO.

Tueatur Ecclesia quos in sui defensione suscepit.

Irreligiosum prorsus et execrabile judicamus, si quisquam vel extraneos in sui tuitione susceptos non omni fide et tota animi sui educaverit sanctitate. At cum Olympius diaconus dilectionis tuae Felicis et Olympi suggeratur avunculus, eosque parvulos tutelae vice suscepit nutriendas, ultra latrocinium esse judicamus, quod eos bonisculis parentum, sicut asserunt, reliquit extorres, alia retinendo, alia contra leges et jura vendendo.

GELASIO JUSTINO ARCHIDIACONO ET FAUSTINO DEFENSORI.

De rebus ecclesiae non est aliquid alienandum.

Vobis enim et famae vestrae consultum duximus, ut pontificis vestri loco, vobiscum ab eodem aliis subrogetur, qui ejus nomine pariter universa disponat: quatenus omnia praedia ad vestrum revocetis studium, nec cuiquam clerico pro portione sua aliquid solum ecclesiae potestis esse deputandum: ne per incuriam et negligentiam minuatur; sed omnis pensionis summam ex omnibus praediis rusticis, urbanisque collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quid ad causas vel expensas accidentium necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur; et quatuor portiones vel de fidelium oblatione, vel de hac fiant modis omnibus pensione: ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo iudicio et electione disperlat, tertiam pauperibus sub omni conscientia faciat erogari: fabricis vero quartam, quae competit, ad ordinationem pontificis, erogatione vestra decernimus esse pensandam. Si quid forte sub annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custode, tra-

A datur entheois ut si major emergerit fabrica, sit subsidio quod ex diversi temporis diligentia potuerit custodiri, aut certe ematur possessio, quae utilitates respiciat communes.

GELASIO CLERO ET ORDINI ET PLEBI BRUNDUSII.

Redituum et oblationum duae portiones clericis committantur.

Concesso vobis, quem petistis, antistite fratre jam et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit (eodem ad ecclesiam suam mox remisso) ad vos nostra scripta pariter destinari: quibus agnosceretis eidem fuisse praecipuum, ne unquam ordinationes praesumat illicitas, et infra. Reditus et oblationis fidelium in quatuor partes dividat quarum unam sibi ipse retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuat: fabricis tertiam; quartam pauperibus et peregrinis habeat fideliter erogandam: quarum rationem divino esse redditurus examini.

B GELASIO EPISCOPIS ORIENTALIBUS DE DAMNATIONE DIOSCORI.

Non petenda est absolutio, cum inique fertur sententia.

Cui est illata sententia deponat errorem, et vacua est; sed si injusta est, tanto eam carere non debet, quanto apud Deum et Ecclesiam ejus neminem potest iniqua gravare sententia. Ita ergo se non ob solvi desideret, quae se nullatenus perspicit oblitum.

GELASIO GERONATIO ET PETRO EPISCOPIS.

Implorantibus patrocinium episcopi debent adesse.

Licet omnibus de nobis sperantibus non debeamus, in quantum possumus, nos negare; plus tamen viduarum et orphanorum causas, et impensius ducimus exsequendas, quas tueri a nobis, vel ab omnibus divina manifestat assertio.

GELASIO LEONTIO ET PETRO EPISCOPIS.

C Quisquis in negotiis suis nostri nominis interessione sperat sibi remedia posse conferri, prout non convenit animositate praestari.

GELASIO CLERO, ORDINI, ET PLEBI BRUNDUSII.

D Concesso vobis quem petistis antistite fratre jam et coepiscopo meo Juliano, necessarium fuit eodem ad Ecclesiam suam mox remisso, ad vos nostra scripta pariter destinare, quibus agnosceretis, eidem fuisse praecipuum ne unquam ordinationes praesumat illicitas. Ne bigamum, et qui virginem non est sortitus uxorem, atque illitteratum, vel obnoxium, in aliqua parte corporis debilem notatumque modis omnibus ad sacros ordines permittat accedere. Quod etiam de peregrinis atque incognitis vel expentibus cavere debet, quia hujusmodi a venerabilibus prohibentur officiis, ac nihil ex ministeris atque ornatu postremo de quacunque re quam constat ad ecclesiam pertinere, audeat in alterum quallibet ratione transferre. Reditus et oblationes fidelium in quatuor partes dividat, quarum sibi unam ipsi retineat, alteram clericis pro officiorum suorum sedulitate distribuat, fabricis tertiam, quarum rationem divino est redditurus examini. Sacris quoque ordinibus applicandos, hac observatione promoveat, ut jejuniis quarti, septimi et decimi mensis vespere sabbati presby-

* Exstant haec verba in tractatu Felicis III de Acaecio rite damnato, hinc dato ex Maffeo. MANSI.

† Integram hanc epistolam Gratianus in duas dividit, diverso etiam titulo praefixo; nam ab illis verbis, Concesso vobis usque ad illa redditurus examini, titulum praeficit clero, et ordini, et plebi Brundusii ita 12, quaest. 2, can. 26: Ab illis verbis venerabilis etiam baptismi usque in finem relatis de consecr. dist. 4,

† Forte Leontio.

can. 17, incipit novus canon eum titulo: Gelasius papa clero et plebi Tarentinae. Profecto haec leguntur in libro Diurno Romanorum pontificum, et est formula litterarum quae tradebantur episcopis recens ordinatis. At hanc formulam acceptam esse ex scriptis Gelasii satis indicat vetustus Lucensis codex manuscriptorum, in quo haec ipsa formula sub Gelasii nomine legitur. Est autem codex ille saeculo exeunte VII scriptus. MANSI.

† Al. Brundusii.

teros atque diaconos ordinandos esse cognoscat. Venerabilis etiam baptismi sacramentum nisi in festivitate Paschali et Pentecoste tradere non præsumat exceptis ægritudine laborantibus.

GELASIVS CŒLESTINO EPISCOPO.

Ad ministerium alicujus ecclesiæ clericus ejusdem promoveatur.

^a Presbyteri, diaconi, et universi clerici Stomensis (Histoniensis) civitatis petitorio nobis suggestere porrecto, in ecclesia beati martyris Eleutherii episcopi (quæ in supradicta civitatis parochia probatur esse constructa) presbyterum qui constitutus fuerat defecisse; atque in ejus locum Julianum diaconum ipsius ecclesiæ pro celebritate ipsius loci quantocius debere ordinari. Et ideo, frater carissime, si de ejus vita vel moribus nihil est quod contra canonum veniat statuta, suprascriptum presbyterii honore decorabis, sciturus eum visitoris te nomine non cardinalis creasse pontificis. Pariter etiam et Felicissimum diaconum in ejus ecclesiæ ministerio si conversatio ejus patitur, subrogabis, ut locus processionis celeberrimus ad mysteriorum consecrationem nec sacerdote indigeat nec ministro.

GELASIVS PAPA EZECHIE COMITI.

A sæculari iudice clericus non est audiendus.

Christianis gratum semper debet esse, quod ab eorum poscitur dignitate præstandum: quia Deo servientibus beneficium negare non convenit. Silvester itaque atque Faustianus, qui se a canabulis clericis confitentur, a Theodora se opprimi per violentiam conqueruntur, quia dicunt se ingenuos atque Deo auctore, pristinæ conditionis nexibus absolutos, in sortem deterrimæ iterum servitutis addici, et per auctoritatem regiam contra leges publicas, cum clericali cingulo tenerentur astricti, per archidiaconum urbis Grumentinæ esse conventos, cum constet eum qui cœlestem militem pulsat, non nisi ejus forum debere sectari. Et ideo, dilecte fili, depono salutationis affatu supradictos clericos tibi commendo, ut si ad delegatorum judicium eorum adversarii venire contempserint sublimitatis tuæ tuitione valentur; ne quid illis aut subreptio, aut nimica legibus violenta necessitas imponat, quia qui judicium refugit, apparet eum de justitia diffusum.

GELASIVS CRISPINO ET SABINO EPISCOPIS.

Non nisi ad episcoporum judicium clericus vocetur.

^b Silvester et Faustianus Ecclesiæ Grumentinæ clerici lacrymosa nobis insinuatione conquesti sunt, libertatem sibi domini sui benignitate concessam hæredum ejus oppressionem pulsari, sibi que in clericatus officio pene a canabulis servientibus, etiam manumissore vivente, in eodem actu nihilominus constitutis, divinis mysteriis impendere servitium non licere, cum (si petitionem veritas subsequatur) contra patris et auctoris sui factum venientibus, ut indignis, hæreditas legibus auferatur, nec eis liceat hæreditatem capientibus contra auctoris sui prosilire judicium. Et ideo, fratres carissimi, quoniam se etiam ab archidiacono dictæ Ecclesiæ queruntur oppressos, qui per eorum absentiam moderatoris judicium promisit eos esse secuturos, calcatis omnibus rationibus, et contra leges divinas et publicas pulsatis, forum suum putavit auferri in vestro judicio, quisquis ille est qui clericum lacescit adveniat. ut

^a Canon iste plane cohæret cum fragmento ab Hostenio ex collectione cardin. Deusdedit vulgato et hic excuso. **MANSI.**

^b Ambos hos canones falso inscribi Gelasio judicat, nec immerito, Berardus, cum archidiaconorum jurisdictionis recentioris disciplinæ exstiterit. **MANSI.**

^c Suspiciosa est hæc epistola Berardo, imo, quod

¹ Al. Sabino.

A ecclesiæ jura quæ vetusti principes assidua sanctione firmaverunt, impetitis clericis non negentur.

GELASIVS PAPA ¹ FABIANO EPISCOPO.

Baptizandis numerus non imponatur nec cathedralicum ultra vetustum morem exigatur.

Nec numerus baptizandis juste creditur imponendus, cum quanti petierint, vel ad regenerationem festinaverint, non sint pro alterius voluntate repellendi. Et ideo, frater carissime, hujusmodi superfluum constitutionem modis omnibus removebis, ut unusquisque aut in vicina sibi ecclesia, aut in electa pro suæ mentis baptizetur arbitrio. Cathedralicum etiam non amplius quam vetusti moris esse constituerit, ab ejus loci presbytero noveris exigendum, et de his quæ die dedicationis fuerint offerentium devotione collata, consuetudinem, quæ generaliter omnibus ecclesiis est præscripta servabis.

GELASIVS PAPA PHILIPPO ET ² GERUNTINO EPISCOPIS.

In electione episcopi parochus debet adesse.

^c Plebs Diotrensis data nobis petitione deflevit diu se sine rectoris proprii gubernatione dispergi. Ac, sicut asserit, is qui a vobis jam probatus dicitur a paucis, et tenuibus jam putatur electus, cum ad vos (al. nos) pertineat universos assidua admonitione compellere, ut omnes in unum quem dignum sacerdotio viderint, et sine aliqua reprehensione consentiant. Et ideo, fratres carissimi, diversos ex omnibus sæpe dicti loci parochiis presbyteros, diaconos, et universam turbam vos oportet sæpius convocare, quatenus non prout cuilibet libuerit, sed concordantibus animis talem vobis admonentibus, sibi querant sola Divinitatis attentione personam, quam nulla contrarietas a constitutis possit revocare præscriptis.

GELASIVS BONIFACIO EPISCOPO.

^C *Quod servi fugientes dominos suos ad ecclesiam, intercessionem debent querere non latebras.*

Metuentes famuli dominos si ad ecclesiæ septa confugerint, intercessionem debent querere, non latebras, ne hæc ipsa præsumptio tarditatis temeritatem augeat renitendi. Filius enim noster vir spectabilis Petrus queritur servum suum in ecclesia S. Clementis diutius commorari, cui cum deputasset sacramenta præstari, illum egredi nulla ratione voluisse. Et ideo dilectos supradicti hominis de presenti cum eo quem elegerit esse mittendos, qui cum de impunitate ejus sacramenta præberint, eum statim facies ad dominum suum modis omnibus remeare; aut si in hac pertinacia forte perstiterit, post sacramentum sibi præstitutum reddatur invitus.

GELASIVS RUFINO ET APRILI EPISCOPIS.

^D Quis aut leges principum, aut Patrum regulas, aut admonitiones modernas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi tantum æstimet transire commissum. Actores siquidem filiæ nostræ illustris et magnificæ femine Maximæ petitorii nobis insinuatione conquesti sunt Silvestrum atque Candidum originarios suos contra constitutiones quæ supradictæ sunt, et contradictione præeunte a Lucerino pontifice diaconos ordinatos. Ideo, fratres carissimi, tantæ prævaricationis excessus noveritis sagacius inquirendos; et si constiterit querelam veritate fulciri, continuo qui

miseris, imposturæ auctorem Anselmum Lucensem suspicatur a quo uno Gratianus accepit. Cur nam quæso? quod de antistitem electionibus hic agatur, quarum libertatem asserere e re Anselmi erat, nunquid propterea quod hic decernitur disciplinæ Gelasianæ ætati aversabatur. **MANSI.**

² Forte Gerontio.

contradictione præeunte non legitime sunt creati [al. consecrati] a sacris officiis repellantur.

IDEM EISDEM.

Leges principum aut regulas Patrum contemni non liceat.

Quis autem leges principum aut regulas Patrum, aut admonitiones paternas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi tantum existimet transire commissum?

GELASIVS THEODORICO REGI.

Leges Romanorum principum servandæ sunt ab omnibus.

Certum est magnificentiam vestram leges Romanorum principum, quas in negotiis hominum custodiendas esse præcepit, multo magis circa reverentiam beati Petri apostoli pro suæ felicitatis augmento velle servari.

GELASIVS PAPA PALLADIO EPISCOPO.

Tempore sinceritatis dignitas accepta sequente debilitate non amittitur.

Præcepta canonum quibus ecclesiastica regitur disciplina sicut ad sacerdotium debiles corpore non patitur pervenire; ita et si quis in eo¹ fuerit constitutus, ac tunc fuerit sauciatus, amittere non potest quod tempore suæ sinceritatis accepit. Stephanus siquidem presbyter petitorio nobis deservit oblato, quod habetur in subditis olim sibi ante annos plurimos collatam presbyteri dignitatem, quam revera immaculati corporis iudicio² suscepisset: sed nuper propter provinciam vastitatem (quam Thusciam præ omnibus barbarorum feritas diversa sectantium, et ambiguitas invexit animorum) dum imminentes gladios evadere fugæ præsidio niteretur, acutis sudibus occurrentia sibi lecta transiliens inferiores partes corporis inseruisse suggestit, quæ vix adhibita curatione biennio potuissent abstergi [al. obstringi]. Et ideo, frater carissime, supradicto locum suum dignitatemque restitue, quatenus sacrosancta mysteria sicut consuevit exerceat. Neque enim convenit ab hoc auferri ante susceptum ordinem, in quo postmodum in invaletudinem corporis casu probatur faciente collapsus.

GELASIVS RUSTICO ET FORTUNATO EPISCOPIS.

A regimine suspendatur ecclesiæ qui in terram frequenter eliditur.

Nuper Foropopolensis³ Ecclesiæ clerici, una cum Sabino episcopo et Pelagio et laicis propria suggestione reserarunt præsulem suum gravi quadam necessitate vexari, cujus eum dicerent incursione frequenter elisum. Quod ne scandalum fidelibus videretur ingerere, et Ecclesiam Dei ubique positam hac offensione turbare, præcipue cum eodem ipso volente huc se perrexisse firmarent, ad dilectionem vestram scripta direximus, ut Ecclesiæ cujus rector tali casu tenetur astrictus visitationem congruam reddatis. Verum quia nunc idem ipse venit huc pontifex falsaque omnia de se jactata disseminat; sub divini contemplatione iudicii, vestraque conscientia, existimationisque respectu rerum fide solertissime perquisita, si aliquando scilicet vel in domo vel in processione, vel in alio quocunque loco probatur repente⁴ collapsus, vocesque dedisse confusas, et spumas ore jactasse; quanta fieri potest examinatione quæretur. Quod tamen sive non possit aliquotum⁵ factum testificatione firmari, sive nunquam

¹ Hic Honorius fuit Salonitanus episcopus, ad quem

² Ivo addit actu.

³ Ivo, suscepti.

⁴ Cod. Luc., Foropopiliensis.

⁵ In vetustissimo meo Lucensi codice legitur Sabino et Pelagio laicis; quæ commodior est lectio.

⁶ Cod. Luc., prolapsus.

contigisse dicatur; non putandum est posse sufficere, sed certum manifestumque documentum, quia de tanta re non segnius agendum est. Faciat rem tua dilectio, frater Rustice, sui moris et aptam magno pontifici, ut eum triginta diebus tecum esse constituas, eumque carnibus⁷ indifferenter uti necessaria probatione compellas.

GELASIVS VICTORI EPISCOPO.

Cum majores ordinare contempserint de minoribus promoveantur ordinibus.

Consuluit dilectio tua de suorum promotione clericorum perhibens, quod diaconi ad presbyterii gradum (quo ecclesiam tuam memoras indigere) venire detrectant. Quapropter quia invitos ecclesiastica moderatio, gravitasque non patitur, ut ex nolentibus fiant nolentes, ordinatio illa potest perficere, si quos habes vel in acolythis, vel subdiaconis maturiores ætate, et quorum sit vita probabilis, hos in presbyteratum studeas promoveri, ut qui in suis ordinibus proficere noluerint, revidantur suis inferioribus post minores; ipsaque commoda presbyteri propensius, quam diaconi consequantur, ut hac saltem ratione constricti, et honorem, quem refugerant, appetere nitantur, et quæstum.

GELASIVS PAPA.

Testatoris arbitrium servari oportet.

Consideratio ecclesiasticæ utilitatis hoc postulat, ex dispositione testatoris servandum arbitrium.

GELASIVS.

Quæ sacerdotes dederunt, subsequentes pontifices nullatenus auferre præsumant.

Illud statuendum censuimus ut quascunque magnificentias clericis aut sibi servantibus de rebus ecclesiæ in usum aut de propriis in proprietatem præcedentes dederint sacerdotes; subsequentes pontifices nullatenus auferre præsumant. Si quid tamen culpæ extiterit pro qualitate personarum, vel regula præcedentium canonum in persona habeatur, non in facultate districtum.

GELASIVS PAPA.

Non mentitur qui animum fallendi non habet.

B. apostolus Paulus non ideo, quod absit, fefellisse credendus est, aut sibi extitisse contrarius, quoniam cum ad Hispanos se promisisset iturum, dispositione divina majoribus occupatus ex causis implere non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius voluntas interfuit hoc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere. Quantum enim ad divini secreta consilii (quæ ut homo omnia non potuit licet Spiritu Dei plenus agnoscere) suprema prætermisit dispositione præventus. Nec quia B. Petrus apostolus divinæ reverentiæ ipsi Domino respondit: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, fefellisse, quod absit, aut, in sua putabitur minime constituisse sententia; quia mox eidem divinæ voluntati cesserit, et quod dixerat esse facturum, a causis astrictus humanæ salutis, passus est prona voluntate faciendum.

GELASIVS AGILULPHO.

Precor autem ut regulam beati Petri apostoli inter Dalmatias constitutam defensam dignemini, et quæ vobis, vel frater, vel coepiscopus meus Honorius⁸ pro ejus utilitate suggesserit, vel conductores putaverint intinandum, quam fieri potest, præstare jubeatis.

aliæ duæ Gelasii editæ sunt. BALLER.

⁷ In Cod. Luc. deest vox factum.

⁸ Ad oram mei codicis additur *anellinis*; id est agnitis.

⁹ Hanc et sequentes vulgaverunt Ballerini ex collect. Vatic. Deusedit cardin. lib. II, cap. 100.

GELASIIUS JANUARIO.

Sed causas quibus beneficia beati Petri apostoli continuata percipias, fidenter injungo. Præstet igitur tua nobilitas, ut rebus pauperum ejus auxilium defensionemque concedat, et conductores earum pio favore tuatur, ut vicissitudinem præstitorum ab eodem percipiat consequentem, cujus meritis, et honori devotus ista dependit.

GELASIIUS FIRMINÆ ILLUSTRIS FEMINÆ.

Ad emulum vero mercedis vestræ pertinere certissimum est, si prædia quæ vel a barbaris vel a Romanis inconvenienter invasa sunt, vestris dispositionibus egentium victui reformentur. Cujus tanta de provinciis diversis, quæ bellorum clade vastatæ sunt, Romam multitudo confluit, ut vix ei, Deo teste, sufficere valeamus. Conspicitis ergo quantum boni operis acquiratis, si B. Petro apostolo prædia, quæ pro sua quisque anima contulit, vestro post Deum præsidio liberata reddantur. Cujus benedictionis eulogias, quas pro affectione direxi, peto ut grata suscipere mente digneris.

GELASIIUS ACTORIBUS URBICI.

Constat vos intulisse actionibus ecclesiæ ex præstatione fundi claculas, quem conductionis titulo tenes, de fructibus (an. 494) anni consulatus Asterii et Præsidi V. CC., de indictione III, auri solidos xxx, Notavi v cal. Augusti a Flavio V. C. consule.

GELASIIUS b HERELEVÆ REGINÆ.

Qui pro victu pauperum domino filio excellentissimo regi cum meis litteris supplicaret, Petrum Ecclesiæ defensorem dirigere properavi. Quo veniente auhlmitatem quoque tuam salutare non desisti, plurimum deprecans, ut pro vestræ salutis, et prosperi-

a Id est Flavio Viatore, qui fuit consul. an. 495. Alia cautio ejusdem diei ac iisdem verbis subjicitur ab eodem Gelasio data Vincomale, ubi solum fundi nomen d est. BALL.

b Ex ms. cod. universitatis Taurinensis, fol. 4, pag. 7.

A Titus augmentis egentium causas juvare dignemini. Data v cal. Martii

a GELASIIUS PETRO EPISCOPO POTENTINO.

Secundum quod vestri portitoris significavit libellus, compertum habemus vos præ manibus habere negotium insolitum. Pertulit, diaconem quendam commisisse incestum multis iudiciis in vicinia notum. Sed quia nemo potest canonice illud atsprum probare, memoratus diaconus omne meritum recusat inde subire iudicium. Ad quod ego multis inevitabilibus curis involutus quanta possum brevitate sic rationabiliter respondeo. Nulla quippe iudicia inter homines necessaria essent, si omnes veritates cunctis patuissent. Sequitur ergo perquiri a iudice debere probationem iudicii ordine, unde aliter non cognoscitur veritas culpæ. Sed cum culpa non ignoratur, nec synodum ex hoc congregari oportere, nec iudicium agitari iubemus. Sed sola modulata sententia in concilio tractetur, quæ meritum culpæ excedere non videatur. Sicut dictum est antiquis, *oculum pro oculo, dentem pro dente*, et librata mensura, ideo fuit iussa in lege, ut juxta meritum culpæ damnatio ponderetur vindictæ. Si quidam fortasse minus capaces in his quæ præmisimus propterea vacillant, quia scriptum habent in legibus nostris, De occultis nemo iudicetur et iudicet. Sed hi tales vigili mente pertractent, quia quod de occultis negatur, sub tacito intellectu de manifestis conceditur. Constat ergo consequenter hoc dici de ipsis occultis, quæ scandalum Ecclesiæ nullum inducunt. Si postquam oitri scandalum contigerit pro crimine, nullo modo est prætereundum quia Ecclesia et satisfactione pacata quiescat, et sedata remaneat culpa sic publiciter punita, ut etiam habeant timorem. Satisfactio namque illa est, qua innocens quisque manifestatur, a quibus reus credebatur.

b Anonymus a Valesio editus de gestis Theodorice regis hanc reginam ejusdem Theodorici genitricem memorat. Mater Ereliva dicta Gothica, catholica quidem erat, quæ in baptismo Eusebia dicta. BALL.

APPENDIX TERTIA.

CONCILIORUM SUB GELASIO HABITORUM RELATIO.

a CONCILIUM ROMANUM I.

Quo a septuaginta episcopis libri sacri et authentici ab apocryphis sunt discreti, sub Gelasio, anno Domini 494 Asterio atque Præsidio consulibus.

I.

^b Ordo ¹ librorum Veteris Testamenti quem et sancta et catholica Romana suscipit et veneratur Ecclesia, digestus a beato Gelasio papa I cum septuaginta episcopis.

Genesis liber unus.
Exodi liber unus.
Levitici liber unus.
Numeri liber unus.
Deuteronomii liber unus.
Jesu naye [Josue] liber unus.
Judicum liber unus.
Ruth liber unus.
Regnorum [Regum] libri quatuor.
Paralipomenon libri duo.
Psalmorum 150 liber unus.
Salomonis libri tres :
Proverbia,
Ecclesiastes, et
Cantica canticorum.
Item Sapientie liber unus ².
Ecclesiasticus liber unus.
Item ordo prophetarum ³ :

^a Ad fidem catholicam illibate custodiendam, dissidia tollenda, pacemque in Ecclesia restituendam, pontifex una cum concilio in eo potissimum laboravit, ut apostolica et catholica Ecclesie communio nulla vel levi macula conspersa, illibata penitus et impolluta sarta ac tecta in omnibus servaretur. Ad hoc autem præstandum sollicitiorem curam impendens, non solum vindicasse voluit ipsam Ecclesiam ab omnibus, ut semper fuit, immunem hæresibus atque hæreticorum consortio; sed ut eam redderet a pravorum scriptorum contagione securam, omnestudium adhibens, delectum habuit ecclesiasticorum librorum qui hæcienus editi legi solerent: distinguens separansque, quasi os domini, mundum ab immundo, et discernens pretiosum a vili. Cujus rei perficiendæ gratia decretum constituit ab Ecclesia catholica perpetuo servandum, in quo post recensitos Veteris ac Novi Testamenti libros canonicos, adjecit de primatu Romanæ Ecclesie et aliarum patriarchalium Ecclesiarum juribus, ad reprimendam Constantinopolitanorum antistitem præsumptionem et audaciam infringendam, qua se Acacius primum, inde ejus successores adversus Romanam Ecclesiam proterve nimis erexerant. SEV. BINIUS.

^b Quotquot hoc loco enumerantur, et in canone sacrorum librorum referuntur libri Veteris Te-

¹ Est in collectione Isidori, cujus exemplaria vetustissima duo sunt in bibl. Collegii Paris. Soc. Jesu. In ms. cod. Dacheriano collectionis Dionysianæ, ut putat, decretum hoc Damaso tribuitur. Et Baron., ad an. 69, ex concilio Romano sub Damaso, quod continet Cresconiana collectio, partem hujus decreti exhibet. In ms. Jurensi Hormisdæ papæ tribuitur, teste P. Labbeo. In nostro inscribitur: *Notitia sacrarum Scripturarum, seu librorum canonicorum cum descriptione vel adnotatione Gelasii papæ*. Describitur hoc decretum a Vincentio Bellov. in prolog. cap. 13 et 14. Multo antea, tacito Gelasii nomine, ab Aldhol-

A Isaie liber unus.

Jeremie liber unus.

Cinoth, id est, de lamentationibus suis.

Ezechielis liber unus.

Danielis liber unus.

Osee liber unus.

Amos liber unus.

Michæ liber unus.

Joel liber unus.

Abdia liber unus.

Jonæ liber unus.

Nabum liber unus.

Habacuc liber unus.

Sophonie liber unus.

Aggæi liber unus.

Zacharie liber unus.

Malachie liber unus.

Item ordo historiarum :

Joh liber unus, ab aliis omissus.

Tobie liber unus.

B Esdræ ⁴ liber unus.

Esther [Hester] liber unus.

Judith liber unus.

Machabæorum liber unus [libri duo].

Item ordo scripturarum novi et æterni Testamenti [quæ catholica sancta Romana suscipit et veneratur Ecclesia].

Evangeliorum libri quatuor.

stamenti, iidem pene omnes recensiti sunt supra canone ultimo concilii Laodiceni, et canone 47 concilii Carthaginensis III; item epist. 3 Innocentii primi ad Exuperium. Canonem apostolorum 84, ut pote quo sacri omittuntur, et apocryphi in numerum sacrorum referuntur, spurium esse et illegitimum supra in notis ejusdem canonis copiose ostendimus. Veteris ac Novi Testamenti libros sacros a calumnia hæreticorum omnium liberavit doctissime et copiosissima reverendissimus et illustrissimus cardinalis Bellarminus toto lib. 1 de Verbo Dei scripto; illustrissimus item cardinalis Baronius tom. I Annallum, diversis in locis, S. Pauli, aliasque canonicas epistolas cum Apocalypsi S. Joannis apostoli a furore et dementia hæreticorum vindicavit: ad evitandam prolixitatem isthuc lectorem benevolum remitto. De libris apocryphis eorumque auctoribus, diversis in locis Annallum Baronius dignissima observatu adnotavit, et post eum Antonius Possevinus in Apparatu sacro. SEV. BINIUS.

^c Hoc decretum exstat distinct. 15, can. 3. Lectio ejus ab originali tantopere discrepat, ut satis certo statui non possit quæ sit vera et pura Gelasii, nec magnopere mirandum sit si nonnulla sint quæ difficultatem faciunt. Vide notas emendatorum decreti Gratiani, etc. SEV. BINIUS.

mo in lib. de Laude Virginitatis cap. 11, postea autem Gelasio appellato, ab Hincmaro Remensi, Lupo Ferrariensi, Nicolao papa, et in Chronico Centulensi apud Dacherium, tom. IV Spicil. Vide et Capitulare Attonis tomo VIII. HARDUIN.

^d Hunc librum Hieronymus apud Hebræos non haberi affirmat, sed tantum apud Græcos. Quem etiam Jesu filium Sirach fecisse indicat sicut alium subsequente librum. LABBEUS.

^e Libri Prophetarum, num. 16. LABBEUS.

^f Al., libri duo. LABBEUS.

Secundum Matthæum liber unus.

Secundum Marcum liber unus.

Secundum Lucam liber unus.

Secundum Joannem liber unus.

Actuum apostolorum liber unus.

Epistolæ Pauli apostoli numero 14.

Ad Romanos epistola una.

Ad Corinthios epistolæ duæ.

Ad Galatas epistola una.

Ad Thessalonicenses epistolæ duæ.

Ad Ephesos epistola una.

Ad Philippenses epistola una.

Ad Colossenses epistola una.

Ad Timotheum epistolæ duæ.

Ad Titum epistola una.

Ad Philemonem epistola una.

Ad Hebræos epistola una.

Item Apocalypsis Joannis liber unus.

Item canonicæ epistolæ numero septem.

Jacobi apostoli epistola una.

Petri apostoli epistolæ duæ.

Joannis apostoli epistolæ tres.

Judæ Zelotis apostoli epistola una.

II.

¹ *Gelasii Papæ decretum cum septuaginta episcopis habitum de apocryphis scripturis.*

Post has omnes propheticas, evangelicas, atque apostolicas scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, illud etiam intinandum putamus, quod quamvis universæ per orbem² catholicæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana catholica et apostolica Ecclesia³ nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit, *Tu es, Petrus, inquitis, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum; Et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. xvi).

Cui data [al. addita]⁴ est etiam societas beatissimi Pauli apostoli vasis electionis, qui non diverso, sicut hæretici garrunt, sed uno tempore, uno eodemque die, gloriosa morte cum Petro in urbe Roma, sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est, et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecravit, talemque [al. alisque] omnibus urbibus in universo mundo sua præsentia atque venerando triumpho prætulit.

Est⁵ ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia, *non habens maculam, neque rugam, nec aliquid hujusmodi* (Ephes. v).

Secunda autem sedes apud Alexandriam beati Petri nomine a Marco ejus discipulo et evangelista consecrata est. Ipseque a Petro apostolo in Ægyptum directus, verbum veritatis prædicavit, et gloriosum consummavit martyrium.

Tertia vero sedes apud Antiochiam ejusdem beatissimi Petri apostoli nomine habetur honorabilis, eo quod illic priusquam Romam venisset habitavit, et illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.

III.

⁶ Et quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere, præter id quod positum est, qui est Christus

¹ In cod. Justelli hic titulus sic legitur: *Decreta G. P. de recipiendis et non recipiendis libris: quæ scripta sunt ab eo cum 70 eruditissimis episcopis.* LABBEUS.

² Sunt hæc et in epistola 8 Nicolai papæ ad Michaelem imp., et in præfatione vetusta Concilii Nicæni, quam edidimus tom. II, quam et Æneas Parisiensis recitat tomo VII Spicil., pag. 95 et 97. HARDUIN.

³ Sunt ista et in epist. 8 Nicolai papæ ante lau-

A Jesus (I Cor. in); tamen ad ædificationem nostram, eadem sancta [al. add. id est] Romana Ecclesia post illas Veteris vel Novi Testamenti, quas regulariter suscepimus [al. superius notavimus], etiam has [al. alias] suscipi non prohibet scripturas, id est,

Sanctam synodum Nicænam trecentorum decem et octo Patrum, mediante maximo Constantino Augusto, in qua Arius hæreticus condemnatus est.

Sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hæreticus debitam damnationem excepit.

Sanctam synodum Ephesinam, in qua Nestorius condemnatus est consensu beatissimi Cælestini papæ, mediante Cyrillo Alexandrinæ sedis antistite, et Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto, et Anatolio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutychiana hæreses simul cum Dioscuro ejusque complicitibus damnatæ sunt.

B Sed et si qua sunt concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post horum auctoritatem et custodienda et recipienda, et decernimus, et mandamus.

IV.

Item opuscula B. Cypriani martyris et Carthagenensis episcopi, in omnibus recipienda.

Item opuscula B. Gregorii Nazianzeni episcopi.

Item opuscula B. Basilii Cappadociæ episcopi.

Item opuscula B. Athanasii Alexandrini episcopi.

⁴ Item opuscula B. Cyrilli Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Joannis Constantinopolitani episcopi.

Item opuscula B. Theophili Alexandrini episcopi.

Item opuscula B. Hilarii Pictaviensis [al. Proterii Alexandrini] episcopi.

Item opuscula B. Ambrosii Mediolanensis episcopi.

Item opuscula B. Augustini Hipponensis [al. Hipponeregensis] episcopi.

Item opuscula B. Hieronymi presbyteri.

Item opuscula B. Prosperii viri religiosissimi.

Item epistolam B. Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinatam; cujus textum [al. de cujus textu] quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Item opuscula atque tractatus omnium orthodoxorum Patrum qui in nullo a sanctæ Ecclesiæ Romanæ consortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius communionis [al. communicationis] per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epistolam, quas beatissimi papæ diversis temporibus ab urbe Romana pro diversorum Patrum⁷ consultatione dederunt, venerabiliter recipiendas.

Item gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant [al. illustrantur].⁸ Quis ita esse catholicorum dubitet, et majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed gratia Dei et adjutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem [al. addit. et singularem cautelam], singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignorantur: et ab infidelibus

data. HARDUIN.

⁴ Nicolaus papa loco citato. HARDUIN.

⁵ Nicolaus papa loco citato. HARDUIN.

⁶ Alio ordine recensentur in ms. LABBEUS.

⁷ Hincmarus tom. II, pag. 543, legit *consolatione*, pag. 545, *consolatione vel consultatione*. HARDUIN.

⁸ Al., *Quis ista catholicorum dubitet, vel, Quis catholicus dubitat majora, etc.* LABBEUS.

aut idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur [al. inserta leguntur]; sicut cujusdam Quirici [al. Cyrici] et Julitæ, sicut Georgii, aliorumque hujusmodi passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium eremitarum quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus.

¹ Item actus beati Silvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, a multis tamen in urbe Romana catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hæc imitantur Ecclesiæ.

² Item scripta de inventione crucis dominicæ, et alia scripta de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quædam [al. quidem] relationes sunt, et nonnulli eas catholici legunt. Sed cum hæc ad catholicorum manus pervenerint, beati Pauli apostoli præcedat sententia: *Omnia probate; quod bonum est tenete* (II Thess. v).

Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiastici operis edidit libros, nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam beatus [al. venerabilis] Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii Libertate notavit, illa sentimus quæ prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus; et non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir sæpius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus. Reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda.

Item chronica Eusebii Cæsariensis, et ejusdem ecclesiasticæ Historiæ libros: quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et postea in laudibus atque excusatione Origenis schismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen notitiam singularem, quæ ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus renuendos.

³ Item Orosium virum eruditissimum collaudamus: quia valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias dignam ordinavit historiam miraque brevitate contexit.

Item venerabilis Sedulii ⁴ paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Item Juvenii nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramur.

Cætera, quæ ab hæreticis sive schismaticis conscripta vel prædicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia; ⁵ e quibus

¹ Vide Baronium ad an. 315 num. 40, et ad an. 324 num. 31. HARDUIN.

² Vide Papebrochium die 3 Maii, et die 4. HARDUIN.

³ Sedulii opus non apparuit, nisi post Asterii consulatum. Citatur ab Isidoro in lib. de Script. Eccl. cap. 7. HARDUIN.

⁴ Al., *Quæ sint tamen quæ non recipiuntur*. LABBEUS.

Al., *Qui nullatenus a nobis recipi debent*. LABBEUS.

⁵ Est opus Recognitionum. HARDUIN.

⁶ Vide Photium Cod. 114. et Augustinum lib. 1 contra adversarium legis et prophet. cap. 30. HARDUIN.

⁷ Citantur ab Isidoro Pelusiota lib. 11, ep. 99. HARDUIN.

⁸ Citantur ab Anastasio Sinaita apud Coteler. tom. III Monum. Eccl. Græcæ. HARDUIN.

⁹ Vide Hieronym. in proœmio comment. in Mattheum. HARDUIN.

¹⁰ Apud Antonem Vercellensem legitur *Solucius*.

A pauca, quæ ad memoriam venerunt, et catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

V.

Notitia librorum apocryphorum¹ qui non recipiuntur.

In primis Ariminensem synodum a Constantio Cæsare Constantini Augusti filio congregatam, mediante Tauro præfecto [al. prætorio] ex tunc et nunc et usque in æternum constitemur esse damnatam.

Item ² Itinerarium nomine Petri apostoli, quod appellatur sancti Clementis libri [decem, al. novem], octo, apocryphum.

Actus nomine ³ Andree apostoli, apocryphi.

Actus nomine Thomæ apostoli, libri 10 apocryphi.

Actus ⁴ nomine Petri apostoli, apocryphi.

Actus ⁵ nomine Philippi apostoli, apocryphi.

Evangelium nomine Thaddæi, apocryphum.

Evangelium nomine Mattheæ, apocryphum.

Evangelium nomine Petri apostoli, apocryphum.

Evangelium nomine Jacobi Minoris, apocryphum.

Evangelium nomine Barnabæ, apocryphum.

Evangelium [al. Evangelia] nomine Thomæ quo [al. quibus] utuntur Manichæi, apocryphum ⁶ [al. apocr.].

Evangelium [al. Evangelia] nomine Bartholomæi apostoli, apocryphum [al. apocrypha].

Evangelium nomine Andree apostoli, apocryphum.

Evangelia quæ falsavit Lucianus, apocrypha.

Liber de infantia Salvatoris, apocryphus.

Evangelia quæ falsavit Esitius [al. Hesychius et Isicius], apocrypha.

Liber de Nativitate [al. Infantia] Salvatoris, et de Maria et obstetrice [al. addit. ejus], apocryphus.

Liber qui appellatur Pastoris, apocryphus.

Libri omnes quos fecit ⁷ Leucius [al. Lucius] discipulus diaboli, apocryphi.

Liber qui appellatur Fundamentum, apocryphus.

⁸ Liber qui appellatur Thesaurus, apocryphus.

Liber de filiabus Adæ geneleos, ⁹ apocryphus.

¹⁰ Centimetrum ¹¹ de Christo, Virgilianis compaginatam versibus, apocryphum.

Liber qui appellatur Actus Teclæ et Pauli apostoli, apocryphus.

Liber qui appellatur Nepotis, apocryphus.

Liber Proverbiorum qui ab hæreticis conscriptus et sancti Sixti [al. Xysti] nomine prænotatus est, apocryphus.

Revelatio quæ appellatur Pauli apostoli, apocrypha.

¹² Revelatio quæ appellatur Thomæ apostoli, apocrypha.

Revelatio quæ appellatur S. Stephani, apocrypha.

Liber ¹³ qui appellatur Transitus, id est Assumptio sanctæ Mariæ, apocryphus.

Liber qui appellatur ¹⁴ Pœnitentia Adæ, apocryphus.

Liber ¹⁵ Ogis nomine gigantis, qui ab hæreticis cum

In fine epistolæ Innocentii ad Exuperium, *Leucius*. Videitur esse *Λεύκιος χαρῖνος* apud Phot. cod. 114. HARDUIN.

¹⁶ *Θησαυροί* apud Photium cod. 85. HARDUIN.

¹⁷ Vide Cedrenum edit. Basil. pag. 3, versu 32, et pag. 6, vers. 39. Epiphani. hæres. 39, num. 6. Georgium Syncellum pag. 5. Hieron. epist. 127, mans. 18 et 24, aliosque. HARDUIN.

¹⁸ Hæc vox deest in cod. Justel. hoc loco; sed pene sub finem dicitur *Cento de Christo*. LABBEUS.

¹⁹ Vide Isidorum lib. de Script. Eccl. cap. 5. HARDUIN.

²⁰ Deest in nostro ms. et Justelli. LABBEUS.

²¹ Meliti vel Melitonis Smyrnenensis. HARDUIN.

²² Apud Epiphani. hæres. 26, n. 8, *ἑποικαλύσεις τοῦ Ἀδάμ*: nam idem esse opus Cedrenus sub initium docet. HARDUIN.

²³ Al. *De Vegia nomine gigante*. LABBEUS. — Al. *de Eugenia quæ*. Vide Eucholog. pag. 885, ubi πάντων πραγμάτων legitur, pro Γηγάντων, ut recte vox ea scribitur in cod. Reg. 1026 et 1027, et Γηγάντων βίβλων, apud Photium cod. 85. HARDUIN.

dracone post diluuium pugnasce fingitur, apocryphus. **A**
 Liber qui appellatur Testamentum Job, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia Origenis, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia sancti Cypriani, apocryphus.
 Liber qui appellatur Pœnitentia Jannæ et Mambrae, apocryphus.
 Liber qui appellatur ¹Sortes sanctorum apostolorum, apocryphus.
 Liber qui appellatur Laus [al. Laeus] apostolorum, apocryphus.
²Liber qui appellatur Canones apostolorum, apocryphus.
 Liber ³Physiologus, qui ab hæreticis conscriptus est, et B. Ambrosii nomine signatus [al. prænotatus], apocryphus.
 Historia Eusebii Pamphili, apocrypha.
 Opuscula Tertulliani, apocrypha.
 Opuscula Lactantii [al. Firmiani], apocrypha.
 Opuscula Africani, apocrypha.
 Opuscula Postumiani et Galli, apocrypha.
 Opuscula Montani, Priscillæ et Maximillæ, apocrypha.
 Opuscula omnia Faustii Manichæi, apocrypha.
 Opuscula Commodiani, apocrypha.
 Opuscula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha.
 Opuscula Tatii [al. Tharsi seu Tascii] Cypriani, apocrypha.
 Opuscula Arnobii, apocrypha.
 Opuscula Tychonii, apocrypha.
 Opuscula Cassiani [al. Cassiis] presbyteri Galliarum, apocrypha.
 Opuscula Victorii Pictaviensis [al. Petabionensis], apocrypha.

Opuscula Faustii Regensis Galliarum, apocrypha.
 Opuscula Frumentii Cæci, apocrypha.
 Epistola Jesu ad Abagarum [al. Abgarum] regem, apocrypha.
 Epistola Abagari [al. Abgari] ad Jesum, apocrypha.
 Passio Quirici [al. Cyrici] et Julitæ, apocrypha.
 Passio Georgii, apocrypha.
 Scriptura quæ appellatur contradictio [al. interdictio] Sabomonis, apocrypha.
 Phylacteria omnia, quæ non angelorum (ut illi confligunt), sed dæmonum magis arte [al. nominibus] conscripta sunt, apocrypha.
 Hæc et omnia his similia, quæ Simon Magus, Nicolaus, Cerinthus, Marcion, Basilides, Ebion, Paulus etiam Samosatenus, Photinus, et Bonosus, et qui simili errore defecerunt; Montanus quoque cum suis obscurissimis sequacibus, Apollinaris, Valentinus, sive Manichæus, ⁴Faustus, Africanus, Sabellius, Arias, Macedonius, Eunomius, Novatus, Sabbatius, Callistus, Donatus, Eustathius, Jovinianus, Pelagius, Julianus Eclanensis, ⁵Cœlestinus [al. Cœlestius], Maximinus [al. Maximianus], Priscillianus ab Hispania, Nestorius Constantinopolitanus, Maximus ⁶Unicus, Lampelius [al. Lapius], Dioscorus, Eutyches, Petrus, et alius Petrus, e quibus unus Alexandriam, alius Antiochiam maculavit; Acacius Constantinopolitanus cum consortibus [al. sociis] suis; nec non et omnes hæresiarum, eorumque ⁷discipuli, sive schismatici, docuerunt vel conscripserunt quorum nomina minime retinentur; non solum repudiata, verum etiam ab omni Romana catholica et apostolica Ecclesia eliminata, atque cum suis auctoribus auctorumque sequacibus sub anathematis indissolubili vinculo in æternum conditum esse damnata ⁸.

CONCILIUM ROMANUM SIVE DECRETUM

De libris recipiendis et non recipiendis a Gelasio papa cum episcopis anno circiter 496 habitum.

ADMONITIO.

(Ex Suppl. Joan. Dom. Mansi.)

Celebre illud de libris probandis improbandisque decretum, in Romano quodam concilio editum diu multumque eruditus exercuit. Potissimum est de auctore dissidium. Conciliorum collectores omnes Gelasio papæ tribuerunt, quibus et fidem astruit Burchardus Wormatiensis, Gratianus et mss. codices plerique. Verum in codice vetustissimo collectionis Dionysii Exigui, quem Dacherius communicavit Baluzio, hoc ipsum decretum Damasi papæ nomen præfert. Denique in vetustissimo Urgellensi codice Baluzius Hormisdæ papæ nomen præfixum reperit. Chiffletius in Jurensi nongentorum annorum codice hoc decretum offendit; cumque emendatissimum omnium quæ ad id usque protulerant iudicare, excubendum illud edendumque in suis ad opera Viginti Tapensis notis assumpsit. Hormisdæ papæ in eo codice inscribitur; ex quo sententiæ de Hormisdæ decreti illius conditore auctoritas summa accessit. Ita rebus constitutis, factum est ut non ante multos annos cl. Fontaninus in codicem Vaticanum annorum nongentorum incidere, qui hoc ipsum decretum præfert, idemque cum multa resece, quæ in editis leguntur, hoc præ cæteris argumento sinceritatem ejus vindicari iudicavit. Id enim solemne est hujusmodi lucubratoribus, ut quæ brevissimæ sunt, hæc genuinæ censeantur; fit enim ut novis subinde et novis additionibus tractu temporis reformentur, ut succedentium temporum disciplina accommodentur. Hoc ergo decretum, prout in eo Vaticano codice legitur, producit in suo de Antiquitatibus Hortæ Commentario; censuitque hac vel sola auctoritate controversiam de auctore opusculi decidi, cum Gelasiano nomine inscribatur. Huic viri clarissimi sententiæ accessuros sanioris criticæ peritos omnes censeo, tum quoad operis auctorem, cum etiam quoad latum de ejus sinceritate iudicium, in iis præsertim quæ reseca et plane innovata exhibet. Si enim agatur de iis quæ communia habet cum cæteris, in multis profecto Chiffletiano Jurensi cedit, in quæ lecto probatior est, ut conferenti patebit. Desiderandum proinde superesset ut tertius aliquis parisi antiquitatis codex proferretur, in quo et detractiones Vaticanæ comparent, et probatæ illæ Chiffletianæ lectiones offerrentur; idque si unquam sors iulerit, prolatis ultro manibus eruditos excepturos non dubito. Sed bonum factum! id tandem mihi vetustum Lucensem codicem annorum nongentorum evolventi oblit. En tibi ex eo, lector, decretum de libris probandis improbandisque, in quo ea omnia reseca sunt, quæ desunt in Vaticano. In cæteris ad Chiffletianam lectionem potius quam ad Vaticanam accedit. Gelasiano nomine inscribitur, ac tandem tale est quale desideraveris. Neque eo tantum nomine præstat cæteris hucusque eacuis; sed et ex eo commendabitur magis, quod præfatione ornatur nusquam in editis legendæ; quamquam doleo incuria exscriptoris luxatam esse, nec facile sanandam. Tota Gelasiana est, quantum ex styli similitudine iudicare licet. Hoc est meum de nova hæc Gelasiani decreti editione ju-

¹ Editæ sunt in codice canonum veteri Ecclesie Rom. edito ex bibliotheca D. le Pelletier, regni administrari, anno 1687, pag. 370. HARBUIN.

² Deest in cod. Justelli. LABBEUS.

³ Citatur a Vincentio Bellouac. lib. vii Speculi Natur., cap. 63. HARBUIN.

⁴ Expuncta virgula melius legas Faustus Africanus ad disc. Faustii Rhogensis Galliarum, aliorum-

que; atque ita codd. Justelli et nostri. LABBEUS;

⁵ Abest a cod. Justel., et in nostro dicitur Galipus. LABBEUS.

⁶ Al. Cynicus, sicque omnino legendum ex mss. LABBEUS.

⁷ Harduinus, qui schismatico docuerunt, est.

⁸ In ms. nostro, Expositio decretale editum ab Hormisdæ papa urbis Romæ. HARBUIN.

dicium : ut id approbem eruditiss., ejusdem decreti triplex schema profero, Vaticanum, Jurense seu Chiffletianum, et Lucense.

Post hæc scripta incidi in decretum Gelasianum ex vetustissimo Florentino codice editum a P. Josepho Blanchino Oratorii Romani S. Philippi Nerii presbytero V. Cl., in prolegomenis ad IV volumen Anastasii Bibliothecarii editionis Romanæ. Ex eo codice representare se genuinum decretum Gelasii vir ille doctus censuit. Nec sane negaverim meliorem esse ejus lectionem præ Vaticano. Cum vero ait idem vir doctissimus, catalogum illum sacrarum Librorum qui in Vaticano Fontanini non exstat, legiturque in suo Florentino, e Vaticano sive scriptoris incuria, sive alicujus fraude subtractum esse, futile est et inane, cum et a meo pariter Lucensi absit, quem sane Lucensem ex Vaticano illo expressum, sive ambos ex tertio alio derivatos esse, nemo sibi persuaserit, cum discrepent non raro. Hunc si omittas sacrarum librorum catalogum, in cæteris Florentinus ille fere cum nostro convenit : paucis exceptis, quæ ad extremam pagellæ oram diligenter adnotavi. Est vero Florentinus Blanchinii in fine mutilus, nam post illud : Fausii Regiensis, etc., cætera desunt, quæ tamen in reliquis omnibus mss. codicibus leguntur.

Hæc scripseram in priori meâ editione : modo vero aliquid accessit, quo nova hæc editio ornatur, nempe variantes e vetustissimo Frisingensi codice annorum circiter 1000, quas mihi, præ ea qua est humanitate, suppeditavit vir doctissimus P. Frobenius Forster prior et bibliothecarius S. Emmerami Ratisbonensis. In eo codice concilio Damasi decretum istud subjicitur, nam eo concilio absoluto statim subditur : Item dictum est : Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit ordo Veteris Testamenti, etc. ; tum continuo sequitur integram decretum de libris legendis.

LUCENSE.

Incipit decretate ab urbe Roma editum de recipiendis sive non recipiendis libris factum.

Synodum sub Gelasio papa urbis Romæ cum iuxta episcopis.

INCIPIT PROLOGUS.

Ad discutiendas, vel intelligendas Scripturas, quas (sic) in Novo, vel in Veteri Testamento a pluribus editas, illud apostolicum nobis. convenit servare eloquium : Prophetias, inquit, nolite spernere ; omnia autem probate ; ut plenius Dei operatione credamus illas esse conditas, quas de adventu Domini, ac natiuitate, vel passione ipsius, et resurrectione certissime fuisse locutas, per quas enim [forte etiam] nos credimus esse salvatos ; ibi intelligimus illud, ubi dixit : Quod bonum est tenete, ad repellendas, vel a catholica revocandas Scripturas esse cognovimus, quas etiam vir eruditissimus Hieronymus repudiavit esse damnatas, sufficit nobis dicere, ut ab omni specie mala abstinamus.

VATICANUM FONTANINI.

Incipit decretale sancti Gelasii papæ urbis Romæ.

JURENSE CHIFFLETII

Incipit decretale in urbe Roma ab Hormisda papa editum.

De Scripturis divinis quid universaliter catholica recipiat Ecclesia, vel post hæc quid vitare debeat.

I.

Ordo de Veteri Testamento, quem sancta et catholica Romana suscipit et honorat Ecclesia, iste est :

Geneseos liber 1. — Exodi liber 1. — Levitici liber 1. — Numeri liber 1. — Deuteronomii liber 1. — Jesse Nave liber 1. — Judicum liber 1. — Ruth liber 1. — Regum libri 4. — Paralipomenon libri 2. — Psalmorum 150 liber 1. — Salomonis libri 3. — Proverbia, Ecclesiastes et Cantica Canticorum. — Item Sapientie liber 1. — Ecclesiastici liber 1. — Item ordo prophetarum : Esaiæ liber 1. — Hieremie liber 1, cum Cinoth, ac lamentationibus suis. — Ezechielis liber 1. — Danielis liber 1. — Osee liber 1. — Amos liber 1. —

* Has Florentinianas variantes ad columnarum nostrarum calcem cum cæteris posuimus, præmissis codicis Florentini nomine. Edit.

* Variantes cod. Frising. Hieremie liber unus cum Cinoth, id est lamentationibus suis.

LUCENSE.

VATICANUM FONTANINI

JURENSE CHIFFLETHI.

Michæ liber 1. — Johel liber 1. — Abdia liber 1. — Jonæ liber 1. — Naum liber 1. — Abacuc liber 1. — Sophonia liber 1. — Aggei liber 1. — Zachariæ liber 1. — Malachia liber 1. — Item ordo historiarum : Job liber 1. — Tobia liber 1. — Esdræ libri 2. Esther liber 1. — Judith liber 1. — Machabæorum libri 2. Item ordo Scripturarum Novi et Æterni Testamenti¹ : Evangeliorum libri 4 : Secundum Matthæum liber 1. — Secundum Marcum liber 1. — Secundum Lucam liber 1. — Secundum Joannem liber 1. — Item Actuum apostolorum liber 1. — Epistolæ Pauli apostoli numero 14. Ad Romanos epistola 1. — Ad Corinthios epistolæ 2. — Ad Ephesios epistola 1. — Ad Thessalonicenses epistolæ 2. — Ad Galatas epistola 1. — Ad Philippenses epistola 1. — Ad Colossenses epistola 1. — Ad Timotheum epistolæ 2. — Ad Titum epistola 1. — Ad Philemonem epistola 1. — Ad Hebræos epistola 1. — Item Apocalypsis Joannis liber 1. — Item Canonice Epistolæ numero septem : Petri apostoli epistolæ 2. —² Jacobi apostoli epistola 1. — Joannis apostoli epistolæ 3. — Judæ Zelotus apostoli epistola una.

I.

Post⁴ propheticas [manu antiqua additur et evangelicas] atque apostolicas Scripturas,⁵ quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem catholicæ diffusæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini⁶ nostri primatum obtinuit: Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.

[Manu antiqua suppletur Cui] Ad-dita est etiam societas beati [manu antiqua suppletur beatissimi Pauli apostoli vas electionis], qui non diverso, sicut hæretici⁷ garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans coronatus est; et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt,⁸ talesque omnibus⁹ orbibus in universo mundo sua præsentia,

et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem catholicæ diffusæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit: Tu es Petrus, inquit, super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.

Cui data est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, vas electionis, qui non diverso, sicut heresi garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est, et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus in universo mundo sua præsentia atque venerando triumpho pertulerunt.

II³.

Post has omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas, quas superius deprompsimus, Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis universæ per orbem diffusæ catholicæ Ecclesiæ unus thalamus Christi sit; sancta tamen Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit: Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum, et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo.

Addita est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, vasis electionis, qui non diverso, sicut hæretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans, coronatus est. Et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus urbibus in universo mundo, sua præsentia atque venerando triumpho prætulerunt.

¹ Addit: quem sancta et catholica suscipit Ecclesia.

² Joannis apostoli epistola una. Alterius Joannis presbyteri epistolæ duæ. Ita etiam legitur in vetustissimo codice Dionysiano S. Emerami.

³ Explicit canon Novi Testamenti. Item dictum est: post has omnes propheticas, etc.

⁴ Cod. Flor. addit has omnes.

⁵ Idem cod. addit quas superius deprompsimus.

⁶ Idem cod. addit et Salvatoris.

⁷ Idem cod., hæresei.

⁸ Idem cod., aliisque.

⁹ Idem cod., urbibus.

LUCENSE.

VATICANUM FONTANINI.

JURENSE CHIFFLETII.

atque venerando triumpho præterierunt.

Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia non habens maculam, neque rugam, nec aliquid ejusmodi.

Secunda autem sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco ejus discipulo et evangelista consecrata est. Ipseque a Petro apostolo in Ægypto directus, verbum veritatis prædicavit, et gloriosum consecravit [*manu antiqua corrigitur consummavit*] martyrium.

Tertia vero sedes² apud Antiochiam ejusdem beatissimi Petri apostoli habetur honorabilis, eo quod illic prius quam Romam venisset habitavit et³ ibidem primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.

Et quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus, tamen ad ædificationem sanctam, idem [*manu antiqua eadem*] Romanam Ecclesiam post illas Veteris vel Novi Testamenti, quas regulariter suscipimus etiam suscipi non prohibet Scripturas. Id est sanctam synodum Nichenam secundum trecentorum decem et octo episcoporum⁴ [*manu antiqua ponitur Patrum*] mediante Maximo Constantino Augusto.

Sanctam synodum Ephesiam, [*mana antiqua Ephesinam*] in qua Nestorius damnatus est, cum consensu⁵ beati Cœlestini papæ, mediante Cheryllo Alexandrinæ sedis antistite, et Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto, et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutichiana hæresis simul cum Dioscuro, ejusque complicitibus⁶ damnatus est.

¹¹ Opuscula B. Ciccili Cipriani martyris et Carthaginensis episcopi.

¹ Idem cod., pertulerunt.

² Idem cod., Antiochiæ beatissimi.

³ Idem cod., illic.

⁴ In eodem cod. deest quod est.

⁵ Idem cod., sancta.

⁶ Idem cod., superius enumeravit.

⁷ Idem cod. non habet id est.

Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia non habens maculam, nec rugam, nec aliquid ejusmodi.

Secunda autem sedis apud Alexandriam, beati Petri nomen, a Marco ejus discipulo evangelista consecrata est. Ipseque a Petro apostolo in Ægypto directus, verbum veritatis prædicavit, et gloriosum consummavit martyrium.

Tertia vero sedis apud Antiochiam item beatissimi Petri Apostoli habetur honorabilis, eo quod illic prius quam Romam venisset habitavit, et illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.

II.

Et quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus; tamen ædificationem sanctam idem Romanam Ecclesiam post illas Veteris vel Novi Testamenti, quas regulariter suscipimus, etiam suscipi non prohibet Scripturas. Id est sanctam synodum Nicenam CCCrum X. et VIII. Patrum, mediante Maximo Constantino Augusto.

Sanctam synodum Ephisinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu Cœlestini papæ, mediante Cirillo Alexandrinæ sedis antestite, et Arcadio ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana, Antiochiana, et Eutichiana hereses simul cum Dioscuro, ejusque complicitibus damnatae sunt.

III.

Incipiunt opuscula recipienda.

Item opuscula beati Ciccili Cipriani martyris, et Cartagenensis episcopi.

⁸ Idem cod., Patres.

⁹ In eodem cod. deest cum.

¹⁰ Idem cod., beatissimi.

¹¹ Idem cod., damnatae sunt.

¹² Desunt hæc verba usque ad num. IV.

¹³ Cod. Flor., item et sic deinceps.

Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia, non habens maculam, neque rugam, nec aliquid hujusmodi.

Secunda autem sedes apud Alexandriam beati Petri nomine a Marco ejus discipulo, atque evangelista consecrata est. Ipseque in Ægypto directus a Petro Apostolo, verbum veritatis prædicavit, et gloriosum consummavit martyrium.

Tertia vero sedes apud Antiochiam item beatissimi Apostoli Petri habetur honorabilis, eo quod, illic priusquam Romam venisset, habitavit: et illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est.

III.

Et quamvis aliud fundamentum nullus potuit ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus; tamen ad ædificationem nostram eadem Romana Ecclesia, post illas Veteris vel Novi Testamenti, quas regulariter superius enumeravimus, etiam has suscipi non prohibet Scripturas. Id est sanctam synodum Nicenam secundum trecentos decem et octo Patres, mediante Maximo Constantino Augusto, in qua Arrius hæreticus condemnatus est.

Sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Thcodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hæreticus debitam damnationem excepit.

Sanctam synodum Ephesinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu beatissimi Cœlestini papæ, mediante Cyrillo Alexandrinæ sedis antistite, et Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctam synodum Chalcedonensem, mediante Marciano Augusto, et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutichiana hæresis, simul cum Dioscuro ejusque complicitibus damnatae sunt. Sed et si qua sunt concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post istorum quatuor auctoritatem et custodienda et recipienda decrevimus.

IV.

Jam nunc subjiciendum de opusculis sanctorum Patrum quae in Ecclesia catholica recipiuntur.

Opuscula beati Cæcili Cypriani martyris, Carthaginensis episcopi in omnibus recipienda.

LUCENSE.

Opuscula beati Gregorii Nazanzenii epi.

Opuscula B. Basili Cappadociæ episcopi.

Opuscula B. Athanasi Alexandrini episcopi.

Opuscula Theophili Alexandrini episcopi.

Opuscula B. Cyrilli Alexandrini episcopi.

Opuscula B. Helari¹ Pictaven-
sis episcopi.

² Opuscula B. Joannis Constantinopolitani episcopi.

Opuscula B. Ambrosii Mediolanensis episcopi.

Opuscula B. Augustini³ Iponensis episcopi.

Opuscula B. Hieronimi presbyteri.

Opuscula Beati Prosperi viri religiosissimi.

⁴ Opuscula B. Leonis papæ ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata, cujus textum quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Opuscula, ⁵ tractatus omnium Patrum orthodoxorum, qui in nullo a sanctæ ecclesiæ Romanæ consortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius ut *communicationis per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.*

Item decretales epistolas quas beatissimi papæ diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consolatione dederunt, venerabiliter ⁶ suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martirum qui multiplicibus [manu antiqua] multiplicibus tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis⁷ ista catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed Dei gratiæ et adjutorio *universa tolerasse? Sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscripserunt nomina penitus ignorantur; et ab infidelibus⁸ vel idiotis superflua, aut minus apta quam rei ordo fuerit esse putatur. Sicut cujusdam Quirici et Julitæ, sicut Georgii aliorumque ejusmodi passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio in⁹ Romana Ecclesia*

VATICANUM FONTANINI.

Opuscula beati Gregorii Nazanzenii epi.

Item opuscula beati Basili Cappadociæ epi.

Item opuscula beati Athanasi Alexandriæ epi.

Item op. beati Joannis Constantinopolitanæ epi.

Item op. beati Theophili Alexandrinæ epi.

Item op. beati Helari Pictavensis epi.

Item op. beati Ambrosii Mediolanensis epi.

Item op. B. Augustini Iponensis epi.

Item op. beati Hieronimi prbi.

Item op. Prosperi viri religiosissimi.

Item epistola bi. Leonis pap. ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata t. cujus textum quispiam suis, quæ ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit.

Item op. tractatus omnium Patrum orthodoxorum qui in nullo a sanctæ Ecclesiæ Romanæ consortio deviarunt nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius communicatione per gratiam Dei usque in ultimum vitæ suæ fuere participes, legende decernimus.

Item decretales epistolas, quas beatissimi pap. diversis temporibus ab urbe Roma, pro diversorum Patrum consolatione, dederunt, venerabiliter suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martirum qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ista Catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuisse perpassos, nec suis viribus, sed Dei gratiæ, et adjutorio? Singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignoratur, et ab infidelibus et idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut cujusdam Ciri-
ci et Julitæ, sicut Georgii, aliorumque hujusmodi passiones, quæ ad hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martires, et eorum gloriosos agones, qui Domino ma-

JURENSE CHIFFLETHI.

Item opuscula beati Gregorii Nazanzenii episcopi.

Item opuscula beati Basili Cappadociæ episcopi.

Item opuscula beati Athanasi Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Joannis Constantinopolitani episcopi.

Item opuscula beati Theophili Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Cyrilli Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Hilarii Pictaviensis episcopi.

Item opuscula beati Ambrosii Mediolanensis episcopi.

Item opuscula beati Augustini Hipponensis episcopi.

Item opuscula beati Hieronymi presbyteri.

Item opuscula beati Prosperi viri religiosissimi.

Item epistolam beati papæ Leonis ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinata: de cujus textu quispiam si usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anat. sit.

Item opuscula atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum qui in nullo a sanctæ Romanæ Ecclesiæ consortio deviarunt, nec ab ejus fide vel prædicatione sejuncti sunt; sed ipsius communicatione per gratiam Dei usque in ultimum diem vitæ suæ fuere participes, legendos decernimus.

Item decretales epistolas quas beatissimi papæ, diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consolatione dederunt, venerabiliter suscipiendæ.

Item gesta sanctorum martyrum, quæ multiplicibus tormentorum cruciatibus, et mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ista catholicorum dubitet, et majora eos in agonibus fuisse perpassos? Nec suis viribus, sed Dei gratiæ et adjutorio *universa tolerasse? Sed ideo, secundum antiquam consuetudinem, singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignorantur, et ab infidelibus et idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut Quirici cujusdam et Julitæ; sicut Georgii, aliorumque ejusmodi passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen,*

¹ Idem cod., *Pictavensis.*

² In Florentino hic ponitur post S. Athanasium.

³ Idem cod., *Yponerigi Regionensis.*

⁴ Idem cod., *epistola.*

⁵ Idem cod., *atque tractatus.*

⁶ Idem cod., *suscipiendas esse.*

⁷ In cod. Flor. desest *ista.*

⁸ Idem cod., *et.*

⁹ Idem cod. addit *sancta.*

LUGENSE.

non reguntur. Nos tamen cum prædicta Ecclesia omnes martires et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium heremitarum, quas tamen vir beatissimus descripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beati Sylvestri Apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, a multis tamen in urbe Roma a catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hoc imitantur Ecclesiæ.

Item scriptura de inventione sanctæ crucis dominicæ, et alia scriptura de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quidem relationis nonnulli eas catholici legunt, sed cum hæc ad catholicorum manus pervenerint, beati apostoli probant [manu antiqua præcedat] sententiam¹: *Omnia probate, quod bonum est tenete.*

Item Rufinus vir² religiosissimus, qui plurius [manu antiqua plurimos] ecclesiasticis operis edidit libros, non nullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam³ beatissimus Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit, illa sentiemus quæ prædictum Hieronymum sentire cognoscimus; et non solum de Rufino, sed etiam de universis, quos vir sæpius memoratus zelo Dei et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus; reliqua autem⁴ omnia cum auctore suo dicimus rennuenda.

Item Cronica Eusebii Cæsariensis⁵ epi atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis unum scismatici conscripserit librum; propter rerum tamen singularum notitiam, quæ ad⁶ scrutationem [manu antiqua instructionem] pertinent, usquequaque non dicimus rennuenda.

Orosium virum eruditissimum collaudamus⁷ quia valde nobis necessariam adversus Paganorum calumnias ordinavit Historiam, intractate brevitate contextuit.

Venerabilis viri Seduli⁸ episcopi Paschale opus, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude⁹ proferimus.

Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramur.

gis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnibus heremitarum, quas tamen vir beatissimus descripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beati Sylvestri Apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomine ignoretur, a multis tamen in urbe Roma catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multæ hæc imitantur Ecclesiæ.

Item scriptura de inventione crucis dominicæ, et aliam scripturam de inventione capitis Joannis Baptistæ, novellæ quidem relationis et nonnulli catholici legunt. Sed cum hæc ad catholicorum manus advenerint, beati Pauli apostoli præcedet sententia.... *Omnia probate, quod bonum est tenete.*

Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiasticæ operis edidit libros, nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed cum beatissimus Hieronymus eum in aliquibus de arbitrii libertate notavit, illas sentim. q. prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus, non solum de Rufino, sed etiam de universis quod vir S. sæpius memoratus, zelo Dei, et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla op. quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus; reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuendam.

Chronica Eusebii Cæsariensis, atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, q. ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus rennuendos.

Idem Orosium virum eruditissimum, quem conlaudamus, qui valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contextuit.

Item venerabilis Sedulii Paschale opus, quod eruditus descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Item Juvenci nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed

cum prædicta Romana Ecclesia, omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli Antonii, Hilarionis, et omnium heremitarum, quas tamen vir beatissimus Hieronymus descripsit, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beatissimi Sylvestri apostolicæ sedis præsulis, licet ejus qui conscripsit nomen ignoretur, a multis tamen in urbe Roma catholicis legi cognovimus et pro antiquo usu multæ hoc imitantur Ecclesiæ.

Item scriptura de Inventione dominicæ crucis, et alia scriptura de Inventione capitis beati Joannis Baptistæ, novellæ quidem relationes sunt, et nonnulli eas catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus pervenerint, beati apostoli Pauli præcedat sententia: *Omnia probate, et quod bonum est retinete.*

Item Rufinus vir religiosissimus plurimos ecclesiasticæ operis edidit libros: nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam venerabilis Hieronymus cum in aliquibus de arbitrii libertate notavit; illa sentiemus, quæ prædictum beatum Hieronymum sentire cognoscimus: et non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir sæpius memoratus zelo Dei, et fidei religione reprehendit.

Item Origenis nonnulla opuscula, quæ vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus; reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuenda.

Item Chronica Eusebii Cæsariensis, atque ejusdem Historiæ ecclesiasticæ libros, quamvis in primo narrationis suæ libro tepuerit, et post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, quæ ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus rennuendos.

Item Orosium virum eruditissimum conlaudamus, qui valde nobis necessariam adversus paganorum calumnias ordinavit Historiam, miraque brevitate contextuit.

Item venerabilis viri Sedulii Opus paschale, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude præferimus.

Juvenci quoque nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed

¹ In eodem cod. deest omni.

² Idem cod. non habet sanctæ.

³ Idem cod. sunt, etc.

⁴ Idem cod., præcedit sententia.

⁵ Idem cod., religiosus.

⁶ In eodem cod. deest qui.

⁷ Idem cod., venerabilis.

⁸ In eodem cod. deest omnia.

⁹ In eodem cod. deest epi.

¹⁰ Idem cod., instructionem.

¹¹ Idem cod., qui.

¹² In eodem cod. deest episcopi.

¹³ Idem cod., præferimus.

LUGENSE.

Cætera autem quæ ab hæreticis, sive scismaticis conscripta, vel ¹ prædicta sunt [*manu antiqua additur nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia*]. E quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda.

Item notitia de librorum [*manu antiqua libros*] apocriforum, ² qui non recipiuntur.

Ariminensium synodum a Constantio Cæsare Constantini ³ Augusti filio congregatam mediante Tauro præfecto ex tunc, et nunc, et in æternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis [*manu antiqua libr. ⁴ x*] apocrifum.

Actus nomine Andreae apost. apog.

Actus nomine Thomæ apost. apog.

Libri numero decem apog. (sed hoc deletum est manu antiqua.)

Actus nomine Petri apost. alius apoc.

Actus nomine Philippi apost. apoc.

Evangelia nomine Matthiæ apog.

Evangelia nomine Barnabæ apost. ⁵ apog.

Evangelia nomine Jacobi minoris apog.

Evangelia nomine Petri ⁶ apost. apoc.

Evangelia nomine Thomæ, quibus Manichæi utuntur apoc.

Evangelia nomine Andreae apost. apoc. [*Manu antiqua deletur Andreae, et ponitur Bartholomei.*]

Evangelia quæ falsavit Lucianus apoc.

Evangelia quæ falsavit Ysicius apoc.

Liber de Infantia Salvatoris apoc.

Liber de Nativitate Salvatoris, et de Maria [*manu antiqua post Mariam est vel*] obstetrice ⁷ apoc.

Liber qui appellatur Pastoris apoc.

Libri omnes quos fecit Lucius [*manu antiqua Leucius*] discipulis diaboli apog.

Liber qui appellatur fundamentum apoc.

Liber qui appellatur Thesaurum apoc.

Liber de filiabus Adæ *Licto* ⁸ *ageneseos*.

VATICANUM FONTANINI.

miramus. Cetera quæ ab hæreticis, schismaticis conscripta, vel prædicta sunt, nullatenus recipiet catholica et apostolica Romana Ecclesia : e quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

IV.

Notitiam librorum apocriforum, qui non recipiuntur.

Ariminensium Sinodum, a Constantio Cæsare Constantini Augusti filium congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc et nunc et in æternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sci Clementis, apogrifum.

Actus nomen Andreae apl. apg.

Actus nomen Thomæ apl. libros x apg.

Actus nomen Petri apl. alius, apg.

Actus nom. Philippi apl. apg.

Evangelium nom. Matthiæ apg.

Evangelium nom. Petri ap. apg.

Evangelium nom. Jacobi Minoris, apg.

Evangelium nom. Barnabæ apg.

Evangelium nom. Thomæ, quibus Manichæi utuntur, apg.

Evangelium nomen Bartholomei ap. apg.

Evangelium quem falsavit Lucianus, apg.

Evangelium quem falsavit Eusicius et Lucius, apg.

Lib. de Infantia Salvatoris, apg.

Lib. de Nativitate Salvatoris, e de Maria vel obstetrice, apg.

Liber qui appellatur Pastoris, apg.

Lib. omnes quos fecit Leucius discipulus diaboli, apg.

Lib. qui appellatur Fundamentum, apg.

Lib. qui appellatur Thesaurum, apg.

Lib. de filiabus Adæ lectum *ageneseos*, apg.

JURENSE CHIFFLETII.

miramur. Cætera quæ ab hæreticis, sive schismaticis conscripta vel prædicta sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia : e quibus, pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a Catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

V.

In primis Ariminensem synodum a Constantio Cæsare Constantini filio congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc et nunc, in æternum confitemur esse damnatam.

Itinerarium quoque in nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis *libri numero novem, apocryphum esse scimus.*

Actus nomine Andreae apostoli, apocryphum.

Actus nomine Thomæ apostoli, libri x apocryphi.

Actus nomine Petri apostoli, apocryphi.

Actus nomine Philippi apostoli apocryphi.

Evangelia, nomine Matthiæ apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Barnabæ, apocrypha.

Evangelia nomine Jacobi Minoris, apocrypha.

Evangelia nomine Petri apostoli apocrypha.

Evangelia nomine Thomæ apostoli, quibus Manichæi utuntur, apocrypha.

Evangelia nomine Bartholomæi apostoli, apocrypha.

Evangelia nomine Andreae apostoli, apocrypha.

Evangelia quæ falsavit Lucianus, apocrypha.

Evangelia quæ falsavit Isicius, apocrypha.

Liber de Infantia Salvatoris, apocryphus.

Liber de Nativitate Salvatoris, et de Maria vel obstetrice, apocryphus.

Liber qui appellatur Pastoris, apocryphus.

Libri omnes quos fecit Lucius discipulus diaboli, apocryphi.

Liber qui appellatur Fundamentum apocryphus.

Liber qui appellatur Thesaurum, apocryphus.

⁹ Liber de filiabus Adæ, *hoc est* Leptogenesis apocryp.

¹ Idem cod., *prædicta sunt nullatenus recipiat catholica et apostolica ecclesia Romana.*

² In eodem cod. deest *qui non recipiuntur.*

³ In eodem cod. deest *augusti.*

⁴ Idem cod., ix.

⁵ In eodem cod. deest *apost.*

⁶ In eodem cod. deest *apost*

⁷ Idem cod., *ejus.*

⁸ Idem cod., *genesibus.*

⁹ Liber qui appellatur Adæ leptogenesis.

LUGENSE.

¹ Liber qui appellatur Actus Theclæ, et Pauli ² apos. apog.

Liber qui appellatur ³ Nephothes apog.

Liber proverbiorum ab hæreticis conscriptus, et sancti Xisti nomine præsignatus, apoc.

Revelatio quæ appellatur Thomæ ⁴ apost. apog.

Revelatio quæ appellatur Pauli apog.

Revelatio quæ appellatur Stephani apoc.

Liber qui appellatur transitus, ⁵ id est assumptio sanctæ Mariæ apoc.

Liber qui appellatur [manu antiqua de] Pœnitentiæ Adæ apoc.

Liber de ⁶ Eugenia [manu antiqua Vegenia] nomine gigantis qui cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse perhibetur, apoc.

Liber qui appellatur Testamentum Job apog.

Liber qui appellatur pœnitentiæ Origenis apog.

Liber qui appellatur pœnitentiæ sancti Cipriani apoc.

Liber qui appellatur pœnitentiæ Jamne et Membre apoc.

Liber qui appellatur ⁷ Sors apostolorum [manu antiqua scribitur laus] apoc.

Liber Physiologus, qui ab hæreticis conscriptus, et beati Ambrosii nomine præsignatus apoc.

Storia Eusebii Pampeli apog.

Opuscula Tertulliani apoc.

Op. Lactanti ⁸ apoc.

⁹ Op. Africani apoc.

Op. ¹¹ Postulliani et Galli apoc. ¹²

Op. Montani, Priscillæ, et Maximillæ apoc.

Op. omnia ¹³ Faustini Manichæi apoc.

Op. Commodiani ap.

Op. alterius Clementis Alexandrini apoc.

Op. Tassii Cypriani ap.

Op. ¹⁴ Arnobi ap.

Op. Ticoni apoc.

Opuscula Cassiani presbyteri Galliciarum ap.

VATICANUM FONTANINI.

Lib. qui appellatur hactus Theclæ, vel Thollius, et Pauli ap. agg.

Lib. qui appellatur Nopotis, agg.

Lib. Proverbiorum ab hereticis conscriptus, et sancti Xisti nomen prænotatus, agg.

Revelatio qui appellatur Pauli, agg.

Revelatio qui appellatur Thomæ agg.

Revelatio qui appellatur Stephani agg.

Liber qui appellatur Transitus, id est, Adsumptio scæ Mariæ, agg.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ Adæ, agg.

Lib. Eugenii a nom. gigante qui cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse perhibetur agg.

Liber qui appellatur Testamentum Job agg. Non historia beati Job, sed alius ad hereticis conscriptus.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ Origenis, agg.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ sci Cipriani agg.

Lib. qui appellatur Pœnitentiæ Jamnæ et Mambre agg.

Lib. qui appellatur Sors apostolorum, agg.

Lib. qui appellatur Lusa Apostolorum agg.

Lib. Filosogus, qui ab hereticis conscriptus est, et beati Ambrosii nom. præsignatus, agg.

Historia Eusebii Pamphili, agg.

Opuscula Tertulliani, agg.

Op. Lactanti, agg.

Op. Africani, agg.

Op. Postumiani et Galli, agg.

Op. Montani, Priscillæ et Maximillæ agg.

Op. omnia Fausti Manichei, agg.

Op. Commodiani, agg.

Op. alterius Clementis Alexandrinæ, agg.

Opusc. Tarsi Cypriani, agg.

Op. Arnobi, agg.

Op. Ticoni, agg.

Opuscula Cassiani pbri. Galliciarum, agg.

JURENSE CHIFFLETHI.

Liber qui appellatur Actus Teclæ et Pauli, apocryphus.

Liber qui appellatur Nepotes, apocryphus.

Liber Proverbiorum qui est ab hæreticis conscriptus, et sub nomine sancti Sixti præsignatus, apocryphus.

Revelatio quæ appellatur Pauli apostoli, apocrypha.

Revelatio quæ appellatur Thomæ apostoli, apocr.

Revelatio quæ appellatur sancti Stephani, apocr.

Liber qui appellatur Transitus, id est, Adsumptio sanctæ Mariæ, apocryphus.

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Adæ, apocryphus.

Liber de Eugenia nomine gigante quæ cum dracone post diluvium ab hæreticis pugnasse fingitur, apocryp.

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Origenis, apocryphus,

Liber qui appellatur Pœnitentiæ Jamne et Mambre, apocryphus.

Liber qui appellatur Sortes sanctorum, apocryphus.

Liber qui appellatur Lusa apostolorum, apocryphus.

Liber qui appellatur Canones avostolorum, apocryphus.

Liber physiologus, ab hæreticis conscriptus, et beati Ambrosii nomine præsignatus, apocryphus.

Historia Eusebii Pamphili, apocrypha.

Opuscula Tertulliani, apocrypha.

⁸ Opuscula Lactantii, apocrypha.

⁹ Opuscula Africani, apocrypha.

¹¹ Opuscula Postumiani, apocrypha.

Opuscula Montani, Priscillæ et Maximillæ, apocrypha.

Opuscula Fausti Manichæi, apocrypha.

Opuscula Commodiani, apocrypha.

Opuscula alterius Clementis Alexandrini, apocrypha.

Opuscula Tascii Cypriani, apocrypha.

Opuscula Arnobii, apocrypha

Opuscula Ticoni, apocrypha.

Opuscula Cassiani presbyteri Galliciensis, apocrypha.

¹ Idem cod., *Centone de Christo Vergilianis compaginatum versibus*, apocr.

² In eodem cod. deest *apost.*

³ Idem cod., *Nepotis*.

⁴ In eodem cod. deest *apost.*

⁵ In eodem cod. deest *id est*.

⁶ Idem cod., *Ugia*.

⁷ Cod. Flor., *sortes*.

⁸ Cod. Flor. addit *sive Africani, sive Firmiani*.
⁹ *Opuscula Lactantii sive Africani, sive Firmiani* apocrypha.

¹⁰ In eodem cod., deest.

¹¹ Idem cod., *Postumiani*.

¹² *Opuscula Postumiani Galli apocrypha*.

¹³ Idem cod., *Fausti*.

¹⁴ Idem cod., *Arnovini*.

LUGENSE.

Opusc. Victorini ¹ Pictabensis ap.
Manu antiqua inseritur hic, Op.
 Fausti Regensis Gallæarum ap. ² Op.
 Frumenti Cœci ap.

Centonem de Christo, Virgilianis
 compaginatum versibus ap.
 Epistola Jesu *Abaguso* ap.

Epistola Abaguo ad Jesum ap.

Passio *Quyrici*, et *Julitæ* ap.

Passio Georgi ap.
 Scriptura quæ appellatur con-
 tradictio Salomonis apoc.

Filacteria omnia, quæ non an-
 gelorum, ut illi conſingunt, sed
 dæmonum magis conscripta sunt,
 ap.

Hæc et his similia quæ Simon
 Magus, Nicolaus, Cerinthus, Mar-
 cion, *Basilidis*, Ebion, Paulus etiam
Samositanus, Fotinus, et Bonosus
 [*manu antiqua* et] qui simili errore defe-
 cerunt; Montanus quoque cum
 suis obscenissimis sequacibus, Apol-
 lenaris, Valentinus sive Manicheus,
 Faustus, Africanus Sabellius, Ar-
 rius, Machedonius, Eunomius, No-
 vatus, *Sabacius*, *Cælestus*, Donatus,
 Eustacius, Jovianus, Pelagius, Ju-
 lianus *Celumensis*, Cælestius Maxi-
 minus [*manu antiqua* Maximianus]
 Priscillianus ab Spania, Nestorius
 Constantinopolitanus, Maximus *Cy-
 nicus*, Lampetius, Dioscorus, *Eu-
 tiches*, Petrus, et alius Petrus, e
 quibus unus Alexandriam, alius
 Antiochiam maculavit. Acacius
 Constantinopolitanus cum consor-
 tibus suis, necnon et omnes hære-
 tici, hæreseorumque discipuli, sive
 scismatici docuerunt, vel conscrip-
 serunt, quorum nomina minime
 retinentur, non solum repudiata,
 verum ab omni Romana, et apo-
 stolica Ecclesia eliminata, atque
 cum suis auctoribus, auctorumque
 sequacibus sub *anathematis* inso-
 lubili vinculo in æternum confite-
 mur esse damnanda.

VAVICANUM FONTANENTI.

Opus. Victorini Petabionensis,
 apg.
 Op. Fausti Regensis Gallæarum,
 apg.
 Op. Frumentini Cœci, apg.

Centonem de Xpo Virgilianis
 convaginatum versibus, apg.
 Epistola Ihu ad Abgiarum, apg.

Epla Abgari ad Ihu, apg.

Passio Cirici et Jolitæ, apg.

Pass. Giorgi, apg.
 Scriptura quæ appellatur con-
 tradictio Salomonis, apg.

Filacteria omnia, quæ non an-
 gelorum, ut illi conſingunt, sed
 dæmonum magis arte conscripta
 sunt, apg.

Hæc et his similia quæ Simon
 Magus, Nicolaus, Cerinthus, Mar-
 cion, Basclides, Ebion, Paulus
 etiam et Samosetanus, Futinus et
 Bonosus, et qui simili errore defe-
 cerunt; Montanus quoque cum
 suis obscenissimis sequacibus, Apol-
 lenaris, Valentinianus, sive
 Manicheus, Faustus, Africanus,
 Sabellius, Arrius, Machedonius,
 Eunomius, Novatus, Sabastius, Cæ-
 lestus, Donatus, Eustacius, Jovia-
 nus, Pelegius, Julianus Elane, Cæ-
 lestius, Maximianus, Priscillianus
 ab Hispania, Nestorius Constanti-
 nopolitanus, Maximus Unicus,
 Lampecius, Dioscorus, Eutichius,
 Petrus et alius Petrus: e quibus
 unus Alexandriam, alius Antio-
 chiam maculavit; Accacius Con-
 stantinopolitanus cum consortibus
 suis; nec non et omnes hereses,
 hereseorum discipuli, sive scisma-
 tici, qui docuerunt vel conscripse-
 runt, quorum nomina minime re-
 tenentur, non solum repudiata,
 verum ab omni Romana, vel ca-
 tholica et apostolica Ecclesia eli-
 minata, atque cum suis auctoribus
 auctorumque sequacibus sub ana-
 themate insolubili vinculo in æter-
 num confitemur esse damnata.

Expliciunt decretalis.

JURENSE GIFFLETTI.

Opuscula Victorini Pietabiensis,
 apocrypha.

Opuscula Fausti Regensis Gallia-
 rum, apocrypha.

Opuscula Frumenti Cœci, apo-
 crypha.

Centones de Christo, Virgilianis
 compaginati, apocryphi.

Epistola Jesu ad Agarum, apo-
 crypha.

Epistola Agari ad Jesum, apo-
 crypha.

Passio Quirici, et Julitæ, apo-
 crypha.

Passio Georgii, apocrypha.

Scriptura quæ appellatur Salo-
 monis interdictio, apocrypha.

Filacteria omnia, quæ non an-
 gelorum, ut illi conſingunt, sed
 dæmonum magis conscripta sunt
 nominibus, apocrypha.

Hæc et his similia quæ Simon
 Magus, Nicolaus, Cerinthus, Mar-
 cion, Basclides, Ebion, Paulus
 etiam Samosatenus, Photinus et
 Bonosus, qui simili errore defece-
 runt; Montanus quoque cum suis
 obscenissimis sequacibus, Apolli-
 naris, Valentinus, sive Manicheus,
 Faustus, Africanus, Sabellius, Ar-
 rius Machedonius, Eunomius, Cono-
 mius, Novatius, Sabbatius, Calli-
 stus, Donatus, Eustacius, Jovinianus,
 Pelagius, Julianus Eclanensis,
 Cælestinus, Maximianus, Priscil-
 lianus ab Spania, Nestorius Con-
 stantinopolitanus, Maximus Cini-
 cus, Lampetius, Dioscorus, Euty-
 ches, Petrus, et alius Petrus: e
 quibus unus Alexandriam, alius
 Antiochiam maculavit: Acacius
 Constantinopolitanus cum consor-
 tibus suis; necnon et omnes hæ-
 resiarches, et eorum discipulos,
 qui schismatica docuerunt, vel
 conscripserunt, quorum nomina
 minime retinimus; non solum
 repudiata, verum etiam ab omni
 Romana, catholica et apostolica
 Ecclesia eliminata, atque cum suis
 auctoribus, auctorumque sequaci-
 bus sub *anathematis* et indissolu-
 bili vinculo in æternum confitemur
 esse damnata.

Explicit decretale editum ab
 Hormida papa urbis Romanæ.

OBSERVATIO P. ANTONII PAGI.

(Ad annum Christi 494, num. 2 et seqq.)

Decretum de Scripturis divinis; et opusculis sanctorum Patrum quæ in Ecclesia catholica recipiuntur valde urget heterodoxos, qui traditionem rejiciunt, et librorum canonicorum numerum pro libito ac sectarum suarum commodo mutilant. Job enim, Tobie, Judith, Machabæorum libri, Epistola ad Hebræos, Apocalypsis Joannis, Petri duæ, Joannis apostoli III, Judæ I, in eo memorantur. Pearsonius in vindiciis Ignatianis prolixiorum sermonem de ejus auctore, ac tempore quo conditum est, instituit, et pag. 53 ait, se existimare hoc decretum post synodum v, anno 553 celebratam, promulgatum fuisse. Neque catholici de hujus sanctionis auctore, annoque quo ea emissa, inter se conveniunt; quod mss. codices eam tribus diversis pontificibus ascribant. Velustissimus codex collectionis Dionysii Exiguæ, quem secum communicatum a Dacherio Baluzius testatur, hoc decretum Damaso papæ attribuit, et Baronius anno 69, num. 4, refert Cresconiam collectionem continere concilium Romanum sub Damaso in quo de libris apocryphis agitur, cujus decreta recepta credit Baronius a Gelasio in decreto 72 episcoporum, de quo anno 494 cum collectoribus Conciliorum verba facit. Verum codex antiquissimus a Pearsonio lectus, et a Lantfranco ex Beccensi cænobio in Angliam delatus, hunc titulum præfert: « Decreta Gelasii papæ de recipiendis, et non recipiendis libris. Quæ scripta sunt ab eo cum septuaginta eruditissimis episcopis. » Nicolaus I pontifex Romanus in epist. 42 ad episcopos Gallia circa annum 865 data; Lupus abbas Ferrariensis in

¹ Idem cod., *Pettachionensis*.

² Hic desinit cod. Florent.

ſine epistolæ ad Carolam Calvum, et in fine quæst. de Sanguine Christi; Gratianus dist. 15, cap. Sancta Romana; Burchardus Wormatiensis episcopus, varii codices mss. omnesque excusi, Gelasium hujus decreti auctorem prædunt. Denique Hormisdæ papæ in antiquissimo Vergellensi codice Balusius et Chiffletius in Jurensi, illud ascribi testantur. Indeque Chiffletio in fine notarum ad Vigilium Tapsensem existimatum, decretum hoc primo sanctum fuisse a Gelasio in concilio Romano hoc anno: ita tamen ut non quasi decretum pontificium, sed relictis totius concilii quidam canon prodiret: tum deinde ab Hormisdæ editum esse sub forma pontificiæ decretalia, et in quinque titulos methodi gratia divisum ac fortasse nonnullis in locis restitutum.

Gelasium tamen celeberrimi hujus decreti auctorem esse, et nonnisi per errorem illud Hormisdæ attributum demonstrabo, et titem, ni valde fallor, dirimam. In eo eum damnatorum voluminum index testatur, inter ea libri Cassiani ac Fausti Reiensis numerantur hac præmissa sententia: « Cætera, quæ ab hæreticis sive schismaticis conscripta, vel prædicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana Ecclesia, e quibus pauca, quæ ad memoriam venerunt, et a catholicis vitanda sunt, credimus esse subdenda. » Cumque plurimos libros hæreticorum aliorumque incertorum auctorum Patres synodi Romanæ damnassent, hos inter Cassiani et Fausti volumina posuere hoc titulo: « Opuscula Cassiani presbyteri Galliarum apocrypha, opuscula Fausti Regiensis Galliarum apocrypha. » Sæculo sequenti exortis de divina gratia contentionibus ex Fausti præsertim libris, non modo in Occidente, verum etiam in Oriente affi Faustum defenderunt, alii eundem acerrime confutarunt, præcipue monachi Scythæ, qui ex Asia erumpentes adversus eum Europam atque Africam commoverunt, ut anno 520 explicabimus. Eo rerum statu consultus Possessor episcopus Africanus a Trasamundo Africa rege in exilium missus, dum Constantiniopoli morabatur, ubi Fausti libri a pluribus defendebantur ut catholici, a Maxentio vero et a monachis Scythis uti hæretici damnabantur, consulit ipsemet Hormisdæ papam, quid de iisdem libris sentiendum esset; eamque in rem Justinum diaconum suum ad eum misit. Exstat ejus ad Hormisdæ Relatio tom. superiori Concil., diciturque accepta « xv. cal. Augusti Rustico V. C. cos. id est anno 520. Hæc Possessoris in ea verba: « Arbitror vestram beatitudinem non latere quantum in Constantinopolitana urbe Ecclesia labore insidiis, et ad morem veteris morbi in saniem vulnus iterum quærat irrumpere, quod obductum creditur cicatrice. Unde cum quorundam fratrum animus de codice Fausti cujusdam natione Galli Regine civitatis episcopi, qui de diversis rebus et frequentibus de gratia Dei disertè visus est disputare, in scandalum moveretur, aliis (ut se habent humana studia) in contrarium renitentibus me crediderunt de hoc ambiguo consulendum. » Addit postea Possessor: « Quæso, ut consentibus, quid de præfati auctoris dictis videatur, auctoritate apostolicæ responsionis agnoscant: maxime quod filii quoque magistri militum Vitalianus et Justinianus præcipue super hac re rescripto beatitudinis vestræ similiter informari desiderant. »

Hormisdæ Possessoris epistolam die 18 mensis Julii anni 520 accepit, et die 13 mensis Augusti ad eundem rescripsit epistolam ordine 70, in qua inter alia ait: « Hi vero quos vos de Fausti cujusdam Galli antistitis dictis consulivisse, litteris indicastis, id sibi responsum habeant: neque illum recipi, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum non recepit examen catholice fidei, aut ecclesiasticæ disciplinæ ambiguitatem posse gignere, aut religiosæ præjudicium comparare. Fixa sunt a Patribus quæ fideles sectari debeant instituta: sive interpretatio, sive prædicatio, seu verbum populi ædificatione compositum, si cum fide recta, et doctrina sana concordat, admittitur, si discordat, aboletur. » Ubi Hormisdæ de decreto Gelasii loqui recte observantur cardinales Baronius anno 520, num. 21, et card. Norisius in Cænot. Pis. pag. 445. Verum, quæ paulo post idem pontifex subjungit, non sese, sed eundem Gelasium illius decreti conditorem fuisse, manifeste insinuant: « Non improvide veneranda Patrum sententia fidei posteritati quæ essent catholica dogmata, definiit; certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda, sancto Spiritu instruente, præfigens, ne opinioni suæ lector indulgens, non quod ædificationi ecclesiasticæ conveniret, sed quod voluptas sua conciperet, assereret. » Decretum itaque de libris recipiendis et non recipiendis, non ab Hormisdæ, sed ab aliquo ex ejus successoribus in aliqua synodo Romana emissum, non quidem ab Anastasio et Symmacho, qui Gelasium secuti sunt, et Hormisdæ antecessere; cum nullus unquam id asseruerit, nullumque ms. alterutrius nomen præferat, sed a Gelasio, cui innumeri codices illud attribuunt.

Nec dici potest illud scriptum esse a Damaso, cujus nomen librorum errore præfert in collectione Cresconiana; cum plerique opusculorum ita eo memoratorum auctores post Damasum vicerint et scripserint. Nihil prætere a Hormisdæ immutatum, ut credidit Chiffletius; cum Hormisdæ in sua ad Possessorem epistola citata hunc remittat ad ea quæ jam fixa fuerant a Patribus, nihilque novi de Fausto, de quo consultus fuerat, statuere voluerit. Apparet igitur Hormisdæ tam ad Possessorem quam ad legatos suos, qui Constantiniopoli tunc agebant, decretum Gelasii papæ mississe ac mandasse, ut illud ab omnibus religiose observaretur. Quo pacto Possessoris petitioni facebat satis. Contigit vero, ut decretum illud tunc in varia exemplaria transcriptum, et latius per Europam, Africam et Orientem, præsertim a Fausto adversariis disseminatum fuerit, et quia ab Hormisdæ papa missum fuerat, ejusque nomine ubique divulgatum, eidem ab aliquibus, temporis progressu, imprudenter ascriptum fuerit. Hæc falsæ illius inscriptionis sine dubio origo.

Baronius et conciliorum collectores scribunt decretum Gelasii datum esse Asterio et Præsidio cæs., hoc sc. anno; verum refellunt eos codices mss. in quibus nota illa temporaria non habetur. Legi in bibliotheca regia antiquissimo caractere exaratum, sed sine nota consulari, aliumque in bibliotheca sancti Victoris Parisiensis, a quo ea etiam abest; nec dubito quin in cæteris mss. desideretur, cum concilium Romanum septuaginta episcoporum, in quo illud emissum ante annum 496 celebratum non fuerit. In laudato enim decreto hæc verba de Sedulio leguntur: « Item venerabilis viri Sedulii opus Paschale, quod heroicis descripsit versibus inque laude præferimus. » In fine vero libri Bucolicorum codicis Virgilii Medicei vetustissimi hæc habentur. « Turcius Rufus Apronianus Asterius V. C. et int. ex comite domest. protect. ex com. priv. largit. expræs. Urbi Patricius et consul ordin. legi et distincti codicem fratris Macharii V. C., non mei fiducia sed ejus cui sit ad omnia sum devotus arbitrio, xi. cal. Maii Romæ P. Vegili Maronis: »

Distincti emendans gratum mihi manus amici
Succedens operi sedulus incubat.

Bucolicum liber explicit. »

Em. card. Norisius laudatus, qui eam clausulam produxit, observat in vetusto codice Vaticano num. 4165, post eam men Paschale Sedulii hæc legi: « Hoc opus Sedulius inter cartulas dispersum reliquit, quod recollectum est adunatum, atque omni elegantia divulgatum est a Turcio Rufo Asterio quinto U. C. exconsule ordinario atque patricio. » Similem huic codicem etiam vidit Cuspinianus, qui ad consulatum Asterii et Præsidi, ait, carmen Sedulii « a Turcio Rufo Asterio quinto U. C. exconsule ordinario atque patricio » scriptum esse. Eadem annotatio erat etiam in codice quo Aldus Manutius senior usus est, siquidem advertit opus illud non a Sedulio, sed a « Turcio Rufo Asterio V. C. exconsule ordinario atque patricio » publicatum esse. Verum quidem est Sirmundum in notis ad epist. 24 lib. Ennodii scribere, in codice Remensi poematis Paschalis Sedulii hæc haberi: « Hoc opus Sedulius inter chartulas dispersum reliquit, quod recollectum, adornatumque ad omnem elegantiam, divulgatum est a

Turcio Rufo U. C. consule ordinario atque patricio. Verum ex laudata mss. liquet, loco exconsule ordinario, exscriptorem per errorem posuisse consule ordinario; cumque Asterius ante annum sequentem exconsul dici non potuerit, ante eum annum Sedulii carmina nec collegit, nec evulgavit, ideoque, nec antea synodus Romana, in cuius decreto de Sedulio mentio, celebrata fuit, ut recte videre Usserius lib. III de Primordiis Eccles. Britan. c. 16. Pearsonius in Vindictis epistolarum sancti Ignat. pag. 46, et card. Norisius laudatus, qui plura habet de Sedulio et ejus opere. Cum vero mense Martio alia synodus Romana habita sit, ea de qua agitur, pertinet ad an. 496, siveque II Romana, sub Gelasio, non I, ut perperam haecenus a conciliorum collectoribus appellata, et horum exemplo ab aliis.

• **CONCILIUM ROMANUM II.**

Quo a Gelasio et episcopis 55 Misenus absolvitur anno Domini 495 III idus Maii.

Residente in synodo venerabili viro papa Gelasio una cum Bonifacio, Maximino, Epiphano, Basilio, Vitali, Claro, Irenæo, Decio, Asello, Euplo, Valentino, Martiniano, Basso, Benigno, Primitivo, Palladio, Uindemio, Constantio, Martyrio, Candido, Laurentio, Deodato, Mercurio, Stephano, Dulcilio, Fortunato, Paschasio, Sanctulo, Innocentio, Chryso-gono, Colonico, Molensi, Maximiano, Valentino, Constantio, Gandentio, Felice, Vitaliano, Petro, Sereno, Aucupio, Timotheo, Stephano, Laurentio, et Probo episcopis, residentibus etiam Castino, Laurentio, Canusio, Eugenio, Januario, Martiano, Gordiano, Petro, Urbico, Paulino, Valente, Petro, Asterio, Smaragdo, Bonifacio, Maxentio, Epiphano, Justino, Felice, Redempto, Projectitio, Callisto, Joanne, Valentino, Sebastiano, Martino, Epiphano, Andrea, Servodei, Apellione, Petro, Servando, Agapito, Abundantio, Marcellino, Litorio, Laurentio, Agathone, Sebastiano, Valentino, Anastasio, Genesio, Dionysio, Epiphano, Acontio, Paulino, Agapito, Adeodato, Benedicto, Dominico, Redempto, Severo, Juliano, Stephano, Crescentiano, Septimino, Cypriano, et Epiphano presbyteris una cum Amandiano viro illustri, et Diogeniano viro spectabili; astantibus quoque diaconibus, Gelasius episcopus Ecclesie catholice urbis Romae dixit: Meminit dilectio vestra superiore conventu oblatum nobis a Miseno libellum in conspectu vestro fuisse recitatum; hunc eundem si placet dilectioni vestrae, denuo recensendum, ut acta nostra contineant. Et quia aliud se quoque peccatorum praemanibus habere profitetur, quid etiam in hoc contineatur, possimus agnoscere. Et adjecit:

Miseni libellus denuo recitatur. Anastasius diaconus recitavit: Datum a famulo vestro Miseno die octavo iduum Martiarum, Viatore V. C. consule. Quantum ad meam pertinet infelicitatis abruptum, errori meo qualibet ratione contracto definitio non esse parcendum: quoniam hoc ipso poena carere non debeo, quod merui ad causam poenalem, quae cunque foret, perducere.

Quantum vero pertinet [al. respicit] ad remediale subsidium, duo sunt quae me ad hoc suppliciter implorandum venire constringunt; ne vel ego desperatione magis perpetuis cruciatibus sim dignus addici, Judae praevicatoris exemplo: et quia tanta est ineffabilis illa clementia, quae apostolica potestate universum facinus possit absolvere. Hanc igitur solam in meo negotio, papa venerabilis, vocem miserandus effundo. Parce prostrato, porrigemanum jacenti. Nullis ignorantiae excusationibus nitior, nullas decipulas circumventionis obtendo, nec in quemquam calamitatis meae studeo transferre discrimen; quia alios incusare non debeo, qui poscam clementer absolvi; quia licet mihi pro mea defensione nihil afferam, non ambigam tamen haec omnia tuo iudicio esse tractanda. Tantum quaeso, ut superno Numini obsequentes, quod pronuntiat per prophetam: *Nolo mortem morientis, donec revertatur et vivat (Ezech. xxxiii)*, vos potius cuncta quae in persona mea gesta sunt benigna consideratione librantes [al. deliberantes], viaticum seni aegritudine et continua maceratione consumpto, ne sine ecclesiastica communione rapiar, non negetis ex alterius casu experimentum meae formidinis intuens: qui auxilium, etiam vobis

• Cum Vitalis et Misenus apostolice sedis legati, per Zenonem imperatorem inducti Acacio communicassent, et Petri Moggi Alexandrinae Ecclesie invasoris nomen in diptychis publice recitari sine contradictione audivissent, ideoque justo iudicio a Felice papa in synodali Patrum consensu excommunicati fuissent; tandem post intervallum undecim annorum, postque Vitalem in excommunicatione defunctum, Misenus gratia Dei adjutus, ad mentem rediit; suumque delictum plurimum detestatus, ad poenitentiam et Ecclesie unitatem recipi postulavit. Indicto igitur hac de causa concilio, post causae cognitionem magno omnium applausu humeris pastorum impositus ad ovile Christi, unde annis prope undecim aberraverat, vicissim reductus fuit. Habi-

tum est hoc synodale iudicium in basilica Sancti Petri, anno Christi 495, tertio idus Maii, sub consulatione viri clarissimi Flavii Viatoris, qui est Gelasii 4 et Anastasii imperatoris annus imperii 5. Acta huius concilii per Dionysium Exiguum translata fuerunt. Ea quae ex Vaticana bibliotheca accepta sunt, atque etiamnum tomo I Epistol. pontif. recitantur, nonnihil mendosa sunt, et fide carent. Quae vero ex codice Viridunensi per Frontonem Ducæum societatis Jesu professorem edidit illustrissimus cardinalis Baronius, anno 495, integriora sunt et magis emendata. Quae Romano exemplari collata, in pristinum fere candorem omnino restituta, hic infra post notas nostras tibi, benevole lector, exhibemus. **SEV. BERNIUS.**

¹ Edidit Baronius cum variis lectionibus ex ms. Viridunensi, quas cum eo communicavit P. Frontonem Ducæum. **HARDUIN.**

² Si concilium in quo de libris apocryphis actum, anno tantum 496 habitum est, ut supradiximus ex Pagio, restat ut hoc concilium in quo Misenus absolvitur, primum sub Gelasio dici debeat, illud se-

cundum.

³ Manuscriptus habuit, ad causam poenalem quacunque sorte perducere. Eodemque modo legitur paulo post in hoc ipso concilio. **FRONT. DUCÆUS.**

⁴ Aegritudine continua et maceratione. **FRONT. DUCÆUS.**

conferre volentibus. non potuit indispisci. Et me per imperitiam hac clade potius implicatum ¹ hoc ipso dignanter ostendite quod ² ad receptionis Ecclesiæ superstes gratiam valui pervenire.

Quo lecto, Gelasius episcopus dixit: Petitorium gesta retinebunt. Et adjecit: Ipse nunc Misenus adveniat, et petitorium quod obtulit, ipso præsentē, recitetur. Cumque ingressus fuisset Misenus, prostratus in terram aliud petitorium obtulit, et rogavit ut susciperetur. Cumque susceptum fuisset, Gelasius episcopus dixit: Utraque petitoria quæ protulit, ipso quoque præsentē, legantur. Iterum Anastasius diaconus recitavit. Datum a famulo vestro Miseno, vii idus Martias, Flavio Viatore viro clarissimo consule.

Quantum ad meæ pertinet infelicitatis abruptum [al. obtutum], errori meo qualibet ratione contracto definio non esse parcendum: quoniam hoc ipso pœna carere non debeo, quoniam merui ad pœnalem causam quacunque sorte perducī. Quantum vero respicit ad remediale subsidium, duo sunt quæ me ad hoc suppliciter implorandum venire constringunt: ne vel ego desperatione magis perpetuis cruciatibus sim dignus addicī Judæ prævaricatoris exemplo; et cætera quæ superius continentur. Item aliud petitorium recitat. Datum a famulo vestro Miseno sub die tertio [al. quarto] idus Martias, Flavio viatore viro clarissimo consule.

Oblato primitus petitorio meo, nihil aliud suppliciter exoravi quam ut misericordia mihi sedis apostolicæ non in perpetuum negaretur: cujus mihi spem quoniam pro immensa Dei pietate, qua regitur, reluctance jam sentio, magis magisque consentiam meam contagiis perfidorum, quæ infelicitè potius quam studio, circumventus incideram, liberam purgataque esse pronuntians, toto corde atque ore protestor sub divinæ contemplationis intuitu, me omnes quidem hæreses et quidquid inimicum est catholicæ et apostolicæ fidei, communionisque sinceræ, prona mente refutare, tum præcipue Eutylianam hæresim cum suo scilicet auctore Eutyche et ejus sectatore Dioscoro, vel successoribus ejus atque communicatoribus Timotheo Æluro, Petro Alexandrino, Acacio Constantinopolitano, Petro Antiocheno, cunctisque eorum complicitibus et communicatoribus respuere, damnare, et anathematizare perpetuo, omnesque istos et hujusmodi horribiliter exsecrari, nec unquam me cum talibus ullum quolibet modo profiteor habiturum esse consortium, sed ab his omnibus futurum prorsus alienum. Quorum pravitatem licet nunquam voluntate receperim, tamen me quia calamitatis impulsu minus cautus videor incidisse, sub conspectu Dei et beati Petri apostoli ejusque vicarii, ac totius Ecclesiæ, mea (sicut dixi) professione [al. confessio-

ne] voceque condemno, detestor, exhorreo, in sola me fide communionēque catholica et apostolica semper duraturum esse confirmans. Cui petitioni meæ manu mea subscripsi die tertio iduum Martiarum, Viatore viro clarissimo consule. Hæc vestræ beatitudini in conventu venerandorum [al. addit episcoporum] credidi meis manibus offerenda. Et alia manu: Ego Misenus huic petitioni meæ et a me oblatae subscripsi, die et consule suprascripto.

Gelasius episcopus dixit: Quæ lecta sunt transcribantur. Et adjecit: Quid videtur fraternitati vestræ statuendum, vestri quoque concilii participatione desideramus agnoscere. Levaverunt se omnes episcopi et presbyteri, rogantes et dicentes: Exaudi Christe: Gelasio vita: dictum vicies. Quod vobis Deus dedit in potestate, præstate; dictum duodecies. Hoc fac quod facit dominus Petrus; dictum decies. Ut indulgeas, rogamus: dictum novies. Cum denuo audissent, Gelasius episcopus dixit: Sedes apostolica quidem, quæ Christo Domino delegante totius Ecclesiæ retinet principatum, pro dispensatione curaque generali, quam vel pro fide catholica, vel pro paternis canonibus regulisque majorum necessaria ³ semper circumspectione dependet, Misenum atque Vitalem, quos contra Eutylianæ pestilentiae sectatores, vel contra eos qui talium se communionē polluerant, suæ potestatis legatione suffultos ad Orientem dudum sub sanctæ memoriæ decessore meo præsule distinarat, quod apostolica præcepta declinantes quolibet modo in eorum adversum quos missi fuerant consortia recidissent, gestis synodalibus rerum discussione patefacta, communionē pariter et honore merito jureque submovit.

Quibus tamen misericordiæ locum memor superne pietatis pro suo moderamine reservavit: et dum conditionem posuit ultionis, spem noluit proptiationis abecindi: sicque suam sententiam temperavit, ut istorum veniam cum illorum mallet salute provenire, quorum fuerant participatione decepti: ac potius præberent eis, quos suo firmaverant in pravitato consensu, et salubrem correctionis metum, et emendationis imitandæ consortium. Denique sic ipsa animadversionis verba librata sunt, ut se illi et cum istis ⁴ percussos adverterent, et ex eorum conditione non diffiderent posse salvari. In quo utique et his non est in totum via præclusa remeandi; et illis, si mallerent, per istos est oblata correctio, studiumque porrectum, quo possint meliore conatu præteritos compensare prolapsus, si favorem, quem prævaricatoribus facili voluntate detulerunt in reformationem catholicorum potius converterent sacerdotum.

Dictum est enim, tandiu istos fore suspensos, donec auctore Deo, et adnisi catholicorum principum,

non differenda sanandi, qui in hoc recipiendus divinitus indicatur. FRONT. DUCÆUS.

³ Semper circumspectione dependit. FRONT. DUCÆUS.

⁴ Percussos adverterent, ex eorum conditione non diffiderent posse salvari. FRONT. DUCÆUS.

¹ Hoc ipsum indignanter ostendit, quod. FRONT. DUCÆUS.

² Hoc ipsum, inquit, me ostendit immerito fuisse calamitate oppressum, quod non ut Vitalis ex hac vita subductus sum prius quam communioni catholicæ possem restitui. Unde subjicit paulo post Gelasius: Hortatur nos intercepti periculum in superstite subsidia

vel populi Christiani, ¹ Alexandrina catholicum sacerdotem recepisset Ecclesia. Gratulandum scilicet crederetur, nullo modo Græcos non posse renuere quod viderent ab apostolica sede fuisse damnatum, facileque eos posse de istorum supplicio commoveri, ut nosset quid vitarent, et quid consequenter ambirent, ² ac velle putarent resipiscendo magis sentire cum rectis, quam jugiter errare cum perfidis. Exspectatumque diu est, ut his rationibus incitati contagia nefanda deponerent, ³ una cum apostolica sede consentiendo, sicut de eorum speratum fuerat voluntate; ⁴ nitentesque catholicis sacerdotibus revocandi studium potius commodarent: quo ipsi ad orthodoxam ⁵ recurrerent unitatem; et istis qui illorum participes erroris exstiterant, ministrarent præstitutæ receptionis effectum. Nec qua fieri potuit occasione cessatum est, quo competenter admoniti et sufficienter instructi, pariter pericula vitanda cognoscerent, ac patere sibi januam, si sinceris mentibus hanc petiissent, apostolicæ communionis adverterent.

Sed quia eo perventum est, ut hortamentis quoque medicinalibus, dum etiam quæ referrent contraria non haberent, differrent tamen hæcenus adhibere consensum; illorum quidem difficultatibus paternum quemdam debemus pii doloris affectum, deprecantes omnipotentiam Dei nostri, quæ sola quamvis devias in veritatis viam potest convertere voluntates, ut eisdem suæ propitiationis operatione mirabili spiritum resipiscentiæ et efficaciam correctionis dignanter infundat. Quæ donec (sicut de ejus virtute confidimus) divina placatione proveniant, hunc interim qui supplicat desiderabiliter expetentem nullatenus perire patiamur: ut cujus non sunt Orientales dejectione perterriti, ne in errore persisterent, saltem curatione provocentur, ut redeant ad salutem; præcipue cum dispositionis sedis apostolicæ clementiam tenor comitetur ipse dictorum, neque prolata sibi repugnare constitutio judicetur. Definitum quippe est (ut superius jam prædictum est) eos de quibus agimus eatenus debere suspendi, donec auctore Deo, et præfatis adnitentibus, Alexandrina catholicum receperit Ecclesia sacerdotem: non abrupte et sine exceptione propositum est, sed ea ratione depromptum est, qua non sive illis adnitentibus, sive non adnitentibus, indifferenter videretur infixa sententia: ideoque sub quo tenore librata conditio est, eodem non existente, necessitatem suæ professionis absolvit. Quod enim cum adnitu prædictorum pronuntiatum est esse faciendum, hoc eodem non succedente non fieri posse, manifestum est. Sed cum eorum etiam faciendum memoratur adnitu, satis evidenter ostensum est, quod sine hoc non posset impleri. Licet ergo illi, quorum deesse probatur adnitus, de sua sint obstinatione miserandi, tamen quia deest, sicut sine eo effici non potest quod cum eodem effici

A posse præsumptum est; ita desistentibus causis, per quas hic articulus veniret ad terminum, insolubiliter non retinet obligatum.

Quapropter lata sententia non existentibus per quæ possit usque ad sui exitum deputatam tenere mensuram, his consulendi, et his qui arcuati tenebantur, tribuet libertatem. Et apostolica quidem sedes (ut sæpe repetendum est) æstimans Orientales nullo modo non posse respuere quod sedes apostolica refutasset, eosque saluti propriæ et apostolicæ communioni nullius præferre posse personam, hæc de eorum mentibus melius æstimarat. Sed quod iterum non tacendum est, dolenda perniciis non velut improvidam bene de Orientalibus sentientem potest opinionem magis apostolicæ sedis arguere, quam sæpe pervicaciæ potius deputare, quod oblatum sibi tramitem propriæ redintegrationis secuta non fuerit: nec ideo tamen aliis debet medicinalem desiderantibus impedire per suam pervicaciam facultatem. Tunc enim dicta sunt de Græcorum consensione fidenter, quia et simul beati Petri societatem quibuslibet videbantur præponere posse personis, et qui exstiterunt ante catholici, æstimabantur consensuri facile veritati, atque ideo cujuslibet hominis affectum in desideriis apostolicæ communionis non posse præponere? quæ cum nondum susceperint per quas hic ordo decurreret voluntates, id quod per eas fieri posse præsumptum est, cernitur absolutum; quoniam cum desunt qui perficiant [Al. si desint per quos id efficiant], nullus provenire possit effectus; imo cum iidem ipsi per quos judicabatur esse faciendum, ne efficiatur obstant: qui si in hac sunt (quod absit) obstinatione mansuri, resoluta conditio est illius rei, quæ eorum studiis fiducialiter censebatur impleri.

Sin vero (sicut potius optamus) fuerint ad meliora conversi, ne inter hæc interim qui misericordiam postulat, vel ætate, vel morbo, quo frequenter impeditur, possit intercipi, dum super istis est consulendum, ne defuncto jam nullum possit remedium subrogari; quippe cum dictum sit, sive illis adnitentibus, sive etiam fortassis invititis, sed cum eorum magis adnitu quod promulgatum fuerat posse constare: sicut igitur cum illis adnitentibus nullatenus pace fixa [Al. præfixa] perdurant: hoc etiam tenore beatus Paulus apostolus non ideo (quod absit) fefelisse credendus est, aut sibi exstitisse contrarius; quoniam cum se ad Hispanias promississet iturum, dispositione divina majoribus occupatus ex causis, implere non potuit quod promissit. Quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hæc pronuntiavit, quod revera voluisset efficere: quantum ad divini secreta consilii, quæ ut homo omnia non potuit licet Spiritu plenus agnoscere, superna prætermisit dispositione præventus. Nec quia beatus Petrus apostolus pro affecta divinæ reverentiæ ipsi Domino respondit:

¹ Alexandrina catholico sacerdote cepisset Ecclesia gratulari, ut scilicet crederetur. FRONT. DUCÆUS.

² Ac velle putarentur resipiscendo. FRONT. DUCÆUS.

³ Ut cum apostolica sede. FRONT. DUCÆUS.

⁴ Nitentes catholicis. FRONT. DUCÆUS.

⁵ Recurrerent veritatem. FRONT. DUCÆUS.

Non lavabis mihi pedes in æternum (Joan. XIII); *fellisse* (quod abelt) aut in sua putabitur minime constituisse sententia, quod mox eidem divinæ cesserit voluntati: et quod¹ se dixerit non esse facturum, causis astrictus humanæ salutis expeteret prona voluntate faciendum.

Idcirco² illa non accedente via, qua eorum fuerat reconciliatio constituta, alteram licet adoriri, qua subveniatur, quibus subveniendum esse decretum est: maxime cum Miseno ex quolibet excessu vel qualibet prævaricationis pœna sufficiat, quæ usque eo tractata est, ³ ut sola considerationis humanæ suprema consideratione laxetur, remittendaque punitio sit, quæ non habet ultra quo crescat. Quia cum nulli animæ Deus omnipotens et misericors per ecclesiasticam pietatem quærenti noluerit remedium denegari, non dubium est, hoc ipso auctore Deo, et divina compunctione prodire, ut tunc de ejus receptione tractetur, quando ea non protelanda quoque necessitas compellat impendi: nostro præterea Salvatore B. Petro apostolo præ cæteris delegante: *Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. XVI): sicut et his verbis nihil constat exceptum, sic per apostolicæ dispensationis officium et totum possit generaliter alligari, et totum consequenter absolvi. Præcipue cum ex hoc magis præberi cunctis oporteat apostolicæ miserationis exemplum, ut absolute damnati, si respiciant universi, et ab errore se retrahant, atque ad apostolicæ communionis sinceram redeant unitatem [at puritatem], vinculis se damnationis illius, quam universaliter merito prævaricatores exceperant, non ambigant exuendos.

Neque enim qui longe positos ad integram fidem curare nitimur, revertentes in præsentem supplices refutare debemus: ubi sollicitè præcavendum est ne conscientia detrimentum negantes, ⁴ usque ad extremum peccati [at. petenti] materiam (quod absit) ⁵ nullatenus incidamus: censuræque veritatis etiam circa supplices, sine fine persistens, transeat in reatum. Proinde quantum, præmonente Domino, possibilitatis humanæ desideranti remedia præbeamus, ⁶ totum quod supra nostræ facultatis est modulum divino iudicio relinquentes, non autem nobis poterunt imputare, cur prævaricationis offensam viven-

tibus remittamus; quod Ecclesiæ, Deo largiente, possibile est: qui nos etiam mortuis veniam præstare deposcunt; quod nobis possibile non esse, manifestum est: quia cum dictum sit, *Quæ ligaveritis super terram, quos ergo non esse jam constat super terram, non humano, sed suo iudicio reservavit; nec audeat Ecclesia sibi vindicare, quod ipsis beatis apostolis conspiciat non fuisse concessum; quia alia sit causa superstitum, alia defunctorum.*

Tulerit Vitalis sortem divini iudicii, cui etiam, cum magnopere vellemus, non potuit subveniri: huic saltem prosint, dum copia viventis admittat, in remediis assequendis alterius experimenta repente subtracti. Cumque scriptum noverimus: *Unus assumetur, et unus relinquetur* (Luc. XVII), hortatur nos intercepti periculum in superstitum subsidia non differenda sanandi, qui hoc ipso recipiendus divinitus indicatur, cum illi supervivit, ⁷ qui ad hæc non meruit pervenire: et quoddam de utroque cœlestis iudicii refulget examen; ostenditurque nobis evidenti in duobus, in quo fuerit causa sine venia, et ⁸ in quo sit quæ indulgentia carere non debeat: atque ideo quam ipse quoque si superstes competenter Acacius expetisset, potuerat obtinere (quippe de quo sic positum est, insolubile fore, ut non diceretur; Etiam si forte corrigeret), multo magis huic qui communionem ejus infectus est, imploranti flebiliter, pietatis est apostolicæ non negare.

Professus ergo Misenus regulariter se omnes hæreses, Eutychnam præcipue cum Eutyche, Dioscoro, Timotheo Æluro, Petro Alexandrino, Acacio Constantinopolitano, Petroque Antiocheno, vel cunctis eorum successoribus, sectatoribus et communicatoribus detestari, eosque anathemate ferire perpetuo, communionis apostolicæ, et sacerdotalis gratiam, quam catholica traditio percepit, recipere dignitatis. Omnes episcopi et presbyteri surgentes in synodo acclamaverunt: Exaudi, Christe: Gelasio vita: dictum quindecies. Domine Petre, tu illum serva: dictum duodecies. Cujus sedem et annos: dictum septies. ⁹ Vicarium Christi te videmus, dictum sexies. Cujus sedem et annos: dictum septies trigesies.

Sixtus notarius sanctæ Romanæ Ecclesiæ jussu domini mei beatissimi papæ Gelasii ex scrinio edidi die ¹⁰ tertio idus Maii, Flavio Viatore viro clarissimo consule (anno Christi 495).

¹ Hic locus integer, usque ad ea verba, *alia defunctorum*, citatur a Vigilio papa in constituto an.

² *Se dixerat non esse facturum.* FRONT. DUCÆUS.
³ *Ille non faciente via, forte legendum favente.* FRONT. DUCÆUS.

⁴ *Ut sola conditionis humanæ.* FRONT. DUCÆUS.
⁵ *Usque ad extremam peccati materiam.* FRONT. DUCÆUS.

⁶ *Nullatenus incidamus, censuræque severitas etiam circa.* FRONT. DUCÆUS.

533. HARDEIN.

⁷ *Qui ad hoc non meruit.* FRONT. DUCÆUS.

⁸ *Quo indulgentia, forte legendum quo indulgentia carere non debet; atque adeo quod ipse quoque.* FRONT. DUCÆUS.

⁹ *Vicarium Christi te videmus: dictum undecies. Apostolum Petrum te videmus: dictum sexies. Cujus sedem.* FRONT. DUCÆUS.

¹⁰ *Idus Martii.* FRONT. DUCÆUS.

ANNO DOMINI CCCCXCIV.

SANCTUS AVITUS

EPISCOPUS VIENNENSIS.

(Ex Bibl. Galland.)

PROLEGOMENON.

Ezeunte sæculo v et vi ineunte, non minus pietate quam doctrina floruit Alchimus Ecdicius Avitus, Isicii seu Hesy-chii primum clarissimi senatoris, deinde Viennensis episcopi filius, sedisque successor circa annum Christi 490, sub finem imperii Zenonis, ut ex ejus Actis colligunt (a) Bollandiani quibus Gallicæ Historiæ litterariæ scriptores accedunt (b). In episcopatu mira edidit virtutum insignia, ex quibus unum aut alterum pro instituti nostri ratione sat erit hic referre. Plurimum itaque laboravit sanctus antistes, quo Gundobadus Burgundionum rex Arianam hæresim ejuraret, ut narrat Gregorius Turonensis (c), excerpta simul nonnulla referens collationis publicæ inter catholicos episcopos et Arianos eo nomine Lugduni habitæ anno 501 ut videtur Pagio (d), sive ut alii censent, anno 499 (e); quæ quidem collatio sæculo demum superiore in lucem prodiit (f). Sed hac de re Agobardum audire præstat (g): « Avitus, inquit, fide catholicus, eloquentia facundissimus, ingenio acerrimus, sacrarum Litterarum expositor suavissimus, litterarum etiam sæcularium doctissimus et in metris facillimus, cum Gundobado frequenter de fide altercans, et dialogos in præsentia conficiens, et epistolis absentibus respondens, plura et clara ingenii sui et virtutis opera reliquit. Qui ipso Gundobado in sua perfidia perditio successorem ejus (filium) Sigismundum regem ad fidem catholicam convertit: in cujus conversione recitavit hominiam in populo sensuum suavitate plenissimam et verborum compositione dulcissimam. » Hinc vero, ut Hadriani Valesii verbis utar (h) « facillime impetratum est a Burgundionibus, ut regis sui imitarentur exemplum, et religionem catholicam in qua eorum majores versati erant, ejurato errore sequerentur. » Anno quippe 517, ut mox advertit idem Valesius, qui fuit secundus regni Sigismundi, Epæone quo episcopi Bur-

gundiæ convenere, celebratum est concilium, cujus decretis primus subscripsit Avitus die xvii cal. Octobris Agapeto V. C. cons. De quo quidem concilio plura Pagius (i).

III. Præter Arianam hæresim quam acerrime insectatus est beatus præsul, hæreses etiam Eutyckianorum, Nestorianorum, Photinianorum ac Bonosiacorum consultavit (j). Scripsit quoque adversus Faustum Reiessem (k), simultantem quidem damnare Pelagium, corroborantem vero ipsam Pelagianam perfidiam, ut ait Baronius (l). Hæc vero imprimis testantur Gregorius Turonensis (m), Agobardus Lugdunensis (n) et Ado Viennensis (o), episcopi. Præterea, Fausto et Symmacho senatoribus Urbis epistola inscripta, Symmachum papam adversus schismaticos strenue adjuvit (p). Reliqua egregia ejus facinora consulto præterimus: longum enim esset ire per singula. Quapropter jure plane optimo sanctissimum juxta et doctissimum nostrum provinciæ Viennensis antistitem magnis laudibus celebrarunt viri eruditione ac virtute præclari; quos inter Ennodius Ticinensis præsul (q): « Præstantissimus, inquit, inter Gallos Avitus Viennensis episcopus, in quo se peritia velut in diversorio lucidæ domus inclusit. » Gregorius vero Turonensis (r): « Magnæ facundiæ, ait, erat tunc temporis beatus Avitus. — Exstant ezinde nunc apud nos epistolæ admirabiles, quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiæ Dei ædificant. » Eundem vocat Isidorus Hispalensis « scientia sæcularium litterarum doctissimum (s). » De eo item rursus Agobardus (t): « Alchimus Avitus, inquit, Ecclesiæ Viennensis episcopus, quam eximius doctor et facundus existit, pene tota novit Ecclesia Christi. » Adoni denique dicitur (u) « eloquentia et sanctitate præcipuus, scribens luculentissimo et castigato satis sermone ac lucidissima fide. »

(a) Bolland. Act. sanctorum tom. I. Febr., pag. 661, num. 1.

(b) Histoire littér. de la France, tom. III, pag. 116.

(c) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(d) Pagi, ad ann. 501, §§ 3, 4.

(e) Collat. episc., infra.

(f) Histoire littér. de la France, loco citato, pag. 117.

(g) Agobard. lib. adv. leg. Gundob. cap. 13, opp. tom. I, pag. 120 edit. Baluz.

(h) Hadr. Vales. Rer. Franc. lib. VII, ad ann. 516, tom. I, pagg. 330, 331.

(i) Pagi ad ann. 509, §§ 6, 7.

(j) Avit. epist. 2 et 3.

(k) Id. epist. 4.

(l) Baron. ad ann. 516, § 31.

(m) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(n) Agob. Lugd. lib. adv. Felic., cap. 41, opp. tom. I, pag. 55 edit. cit.

(o) Ado Vien. in Chron. ad an. 492 et ante ann. 519.

(p) Avit. epist. 31.

(q) Ennod. Vit. B. Epiph. opp. Sirmond. tom. I, pag. 1686.

(r) Greg. Turon. loco citato.

(s) Isid. Hisp. de Script. eccl., cap. 23.

(t) Agob. lib. de Judaic. Superst., opp. tom. I, D pag. 70 edit. cit.

(u) Ado in Chron. ad ann. 492 et ante ann. 519.

III. Porro quo anſe e vivis exceſſerit ſanctus præſul, haud una eſt virorum eruditorum ſententia. Verum quo difficultas hujusce quæſtionis quoad fieri potceſt diſcolvatur, res penitus inſpicienda. Tradit igitur Ado (a) vitam adhuc egiſſe Avitum poſt necem Sigismundi Burgundionum regis, quem nimirum, inquit, « captum et a Francis occiſum vehementiſſime doluit videm Viennensis anteaſtes. Adonem exſcripſit anonymus auctor vitæ ejusdem ſancti Aviti apud Bollandianos (b) : qui proinde poſt Adonis ætatem ſcribens, sæculo ſaltem x aut ſerius fortæſſe, parum auctoritatis propterea ſibi conciliare comperitur. Sed ne Adoni quidem ipſi fides adhibenda videtur, ubi Sigismundo regi ſuperſtitem fuiſſe Avitum enarrat. Avitus enim, qui Sigismundum e medio ſublato ingemuit, non fuit Avitus præſul Viennensis, ſed Avitus abbas Miciacensis monaſterii, « magnus tunc temporis ſacerdos, » ut ſcribit Gregorius Turonenſis (c), cujus verba latius relata expendit ediſſeritque Cointius (d). Sed quo demum anno interiit Sigismundus? Si Marium Aventicenſem in Chronico audiamus quem etiam ſequitur Aimoinus, id contigit Maximo conſule, indictione 1, hoc eſt anno Chriſti 525. At Gregorius Turonenſis alique Francorum hiſtorici Sigismundum interfectum tradunt inſequenti anno 524, Juſtino II et Opilione coſs., indictione II. Hæc fuſiori ſtylo perſequitur Hadrianus Valesius (e). Quibus itaque poſitis plerique recentiorum ab Adone decepti cenſuere poſt Sigismundi necem Avitum ſupremum diem clauſiſſe. Et alii quidem anno 523; (f) alii vero poſt hunc annum (g); alii denique anno 525 (h). Verum cum conſtet Avitum qui, exſtincto Sigismundo, ſuperfuit, alium fuiſſe a Viennensi; jam tum itaque ad cælum evocatus fuerit Avitus noster, cum rex ille Burgundionum periit, quemadmodum advertit vir eruditus (i); adeoque contigerit ejus obitus intra tempus illud quod excurret inter celebratas ſynodos Epaonenſem et Lugdunenſem II. Nam, ut ſuperius vidimus, ſynodo quidem Epaonenſi anno 517 coactæ primus ſubſcripſit Avitus: at ipſe haud interfuiſſe agnoſcit ſynodo Lugdunenſi II ſub Sigismundo rege paulo poſt habitæ: ejuſ enim nomen inter ſubſcriptiones hujus concilii non legitur, ut videre eſt in conciliorum collectione (j); ubi tamen male inſcribi Lugdunenſe I intelligimus ex ipſo Avito, qui ſic ſcribit: « (k) Rediens, inquit, ab urbe Lugdunenſi ſanctus Chartenius epiſcopus, in qua, nobis de concilio diſcedentibus, ad privata quædam negotia expedienda reſederat, » etc. Hinc igitur exiſtimarim equidem beatum antiſtitem ad ſuperos evolaiſſe ineunte anno 518, hoc eſt, v non. Febr., quo die illius nomen in Eccleſiæ ſaſtis conſignatur: quam quidem in ſententiam eo faci-

lias deſcendo, quod anonymus Vitæ ſancti Aviti auctor, primum editus a Labbeo (l), deinde a Bollandianis (m), ſcriptum reliquit, Avitum, Anaſtaſio adhuc principe, vita fuiſſe ſunctum, qui VII id. Julii eodem anno 518 interiitſe perhibetur.

IV. Jam vero, ut de ipſius Aviti litterarum monimentis ſermonem demum habeamus, Sirmondus potiſſimum audiendus, qui ea omnia quæcumque reperire potuit, vel primum edita, vel reſtituta et exſpolita Pariſiis in vulgus emiſit anno 1645. Sic itaque V. C. (n) « Epistolæ Aviti, ait, quas tibi, lector, jam tot annis debeamus, verendum erat ne ſera nunc apud te vel conſumpta ſit gratia, niſi moræ iſtius viderem fructum nobis aliquem exiſtiſſe. Quippe qui emendatius illarum exemplar, ſicunde aſfulgeret, dum quærimus, in Flori diaconi volumen apud Carthuſium incidimus, cujus beneficio Aviti opusculorum ſeptendecim non titulos modo et nomina, majorem partem ignota didicimus, ſed plurima etiam et illuſtria fragmenta ornamento editioni futura conſecuti ſumus. Fecit epiſtolarum utilitas et elegantia, ut tædium quod in vitioſi codicis emendatione devorandum fuit, alacrius perferremus: ac librorum etiam quinque partitionem quam promittebat, amplecturi eramus, ſi integram præſtituſſet. Verum tanta inerat perturbatio, ut ſatius nunc quidem viſum ſit, omiſſo librorum diſcrimine, epiſtolas tibi omnes uno textu continuas reſpreſentari. Non dubito quin conſilium probaturus ſis: proximum erit, ut corruptæ quoque lectionis vitia quæ reſtant, ſeras indulgentius. In fragmentis ſane nullus noster labor fuit. Flori enim exemplar probum et caſtigatum ſecuti ſumus. In poematis autem quid præſtitum ſit intelligit qui editionem hanc conferent cum Gagneſiana: cujus auctor, vir alioqui doctus ac diſertus, præter alia quæ paſſim proprio arbitrio mutavit, quingentos pene verſus de ſuis intruſit pro Avitianis. Nobis vero curæ fuit, adamuſſim fidemque veterum exemplarium univerſa ſic exigere, ut rejectis ſubdititiis, legitimoque reſtitutis, purum tibi et ſincera Avitum, navulis quibusdam quos ætas illa ſerebat, neglectis exhiberemus. In quo ſi calculi quoque tui ſuffragium, lector, acceſſerit, erit quod ſanctiſſimo atque inter poetas Chriſtianos haud facile cuiquam poſtponendo, Eccleſiæ præſuli, non inanem hac etiam in parte operam nos poſuiſſe gratulemur. » Hactenus Sirmondus.

V. Neque vero eorum recensio prætermittenda quibus Sirmondianam editionem auxit eruditiffimus Baunius. Sunt autem ejuſmodi (o): « Sancti Aviti Viennensis epiſcopi operibus a Sirmondo editis quædam nunc ejusdem auctoris adjecta ſunt. Primum, epiſtolæ

(a) Ado in Chron. ad ann. 492.

(b) Bolland. loco citato, pag. 668, num. 5.

(c) Greg. Turon. Hiſt. Franc. lib. III, cap. 6.

(d) Coint. Annal. eccl. Franc. ad an. 524, § 1, tom. I, pag. 337.

(e) Vales. Rer. Franc. lib. VII, tom. I, pagg. 345 ſeqq.

(f) Labb. Diſſert. de Script. eccl. tom. I, pag. 469.

(g) Cav. Hiſt. litter. tom. I, pag. 515. Fabric. Bibl. Lat. med. tom. I, pag. 439.

(h) Bolland. loco citato, pag. 661, num. 6.

(i) Hiſt. littér. de la France, tom. III, pag. 120.

(j) Dn. Belley, Mém. de l'Académie des inſcript., tom. XVIII, dans l'Hiſt., pag. 262, in-4°.

(k) Concil. tom. V, pag. 725, edit. Ven. Labb.

(l) Avit. epiſt. 28, infra.

(m) Labb. Nov. bibl. mss. tom. I, pag. 605, cap. 5.

(n) Bolland. loco citato, pag. 668, num. 6.

(o) Sirmond. præfat. ad opp. Avit.

(p) Baun. præfat. ad tom. II opp. Sirmond., § 1.

quatuor quas V. C. Stephanus Baluzius ex vetusto A Petri Marnæii senatoris Gratianopolitani libro vulgavit (a). Deinde fragmenta aliquot operis de Divinitate Spiritus sancti, quæ ex antiquo monasterii S. Galli codice idem Baluzius edidit (b). Præterea Collatio cum rege Gundobado adversus Arianos Lugduni habita, cum universi ferme Ecclesiæ Lugdunensis episcopi eo convenissent, uti notaverat Hieronymus Vignierius, cujus ex schedis hanc Aviti lucubrationem Dacherius publicavit (c) : qui admonet nihil tamen esse quod cogat ipsam referre, uti fecisse videtur vir doctus, ad illud concilium Lugdunense, cui se una cum Charleio quodam episcopo interfuisse Avitus testatur (d). Nam primo, Avitum de fide cum Gundobado sapius, nunc coram per dialogos, nunc absentem per epistolas egisse, scribit Agobardus (e) : et id ex ipsis quæ extant Aviti epistolis satis liquet. Deinde ex illis epistolis liquet etiam in more positum fuisse, sicut Sirmondus notat (f), ut episcopi vicinarum sedium collegas episcopos ad urbium suarum celebritates invitarent : imprimis, sancti Justi celeberrima Lugduni solemnitas erat ; de qua et Sidonius (g). » Et hæc quidem Bau-

VI. His porro hactenus expositis Sermonem subjicimus B. Aviti feria III in Rogationibus habitum, quem ex ms. Majoris Carthusiæ descriptum edidit cl. Martenius (h), hujusmodi admonitionem præmittens : « Sancti Aviti Viennensis archiepiscopi sermonem in Rogationibus feria III pronuntiatum reperimus in veteri codice ms. Majoris Carthusiæ, quem pro sua in nos humanitate transcripsit R. P. dominus Innocentius Bouchart ejusdem loci monachus nobis singulariter amicus. In eo duo præsertim advertere licet. Primum, Rogationes seu solemnes supplicationes quæ ante Ascensionem in Ecclesia celebrantur, ejus tempore, seu ut ipse ait, nostro sæculo, institutas fuisse, et quidem a S. Mamerto, qui anno 472 Viennensem administrabat Ecclesiam, ut docet alibi idem Avitus, qui post Hesychium in eadem sede ipsi successit, et Sidonius Apollinaris Arvernensis antistes (i) ; quibus accedit Gregorius Turonensis, qui etiam causam istius institutionis modumque describit in hæc verba (j) : « In his

temporibus fuit in Vienna urbe terræ motus maximus, ubi multæ ecclesiæ et domus multorum concussæ fuerunt et subversæ, ubi bestię multæ oberantes, lupi, ursi acerbi ingressi per portam civitatis devorantes plurimos, per totum annum hoc faciebant. Nam veniente solemnitate sancti Pascha, sanctus Mamertus, qui in ea urbe erat episcopus, dum missarum solemnitas ipsa vigilia celebraret, palatium quoque regule quod in ea civitate erat, divino igne succensum est. Cumque hæc agerentur, appropinquante Ascensione Domini, indixit jejunium vir sanctus Dei triduanum in populo cum gemitu et contritione, etc.

Alterum, quod in Ecclesia Viennensi feria III Rogationum in divinis legeretur officii prophetia Amos, cujus locum hoc sermone explicandum suscipit Avitus. In antiquo tamen lectionario Gallicano, quod ex Luxoviensi ms. publici juris fecit noster Mabillonius, non prophetia Amos feria III legebatur, sed ad tertiam Epistola I sancti Petri, ad sextam Epistola I Joannis ; ad nonam liber Judith. Verum id mirum videri non debet, cum non una esset in omnibus Ecclesiis Gallicanis divini officii celebrandi ratio ; sed neque idem ordo in legendis sacræ Scripturæ locis ubique servabatur : cum ad episcoporum nutum fierent omnia. Porro supercaneum hic non erit notare id quod habet Herbertus Turricanus archiepiscopus (k) ; quod scilicet in Normannia « in diebus Rogationum cum clerus et populus processionem longius procedendo extenderet, consuetudo erat ut pausantibus interdum clericis, mulieres vicissim modulando succederent. » Hucusque Martenius.

VII. Et hanc quidem Sirmondianam operum sancti Aviti editionem hujusmodi opusculis auctam exhibemus, quam præterea nonnullis in locis obscurioribus aliquot animadversionibus a Sirmondianis sejunctis pro viribus illustravimus : additis quoque ad calcem carminis 6 tribus versibus (l) quos Labbeus ex codice 26 bibliothecæ Naudeanæ descriptos in lucem emisit (m), quia in omnibus editis exemplaribus desiderantur.

(a) Baluz. Miscell. tom. I, pag. 355.

(b) Id. ibid., pag. 361.

(c) Dacher. tom. V Spicil., pag. 110.

(d) Avit. epist. 28.

(e) Agob. lib. adv. Gundob. leg. cap. 15, opp. tom. I, pag. 120 edit. Baluz.

(f) Sirmond. ad Avit. epist. 58.

(g) Sidon. lib. v, epist. 16.

(h) Marten. Thes. anecdot. tom. V, pagg. 49 seqq.

(i) Sidon. lib. I, epist. 7, et lib. VII, epist. 14.

(j) Greg. Turon. Hist. Franc. lib. II, cap. 34.

(k) Herb. lib. I Mirac., cap. 21.

(l) Avit. Poem. lib. VI, infra (Col. 581 summa, not. ^a).

(m) Labb. Nov. bibl. mss. libb. pag. 226 edit. Paris. 1653.

VETERUM TESTIMONIA DE S. AVITO.

I. ENNODIUS EPISCOPUS TIGINENSIS.

(In Vita beati Epiphaniæ episcopi.)

Dedit etiam præstantissimus inter Gallos Avitus Viennensis episcopus, in quo se peritia, velut in diversorio lucida domus inclusit.

II. GREGORIUS TURONENSIS.

(Lib. II Historiæ Francorum cap. 54.)

Magnæ facundiæ erat tunc temporis beatus Avitus episcopus Viennensis. Namque insurgente hæresi apud urbem Constantinopolitanam, nihil divinitatis

hâbulse Dominum nostrum Jesum Christum, rogante Gundobado rege, ipse contra eum scripsit. Exstant exinde apud nos epistolæ admirabiles : quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei ædificant. Scripsit etiam Homiliarum librum unum, de mundi principio et de diversis aliis conditionibus, libros sex versu compaginos. Epistolarum libros novem, inter quos supradictæ continentur epistolæ.

III. FORTUNATUS PICTAVIENSIS EPISCOPUS.

(Lib. I de Vita S. Martini.)

Quod sacra explicuit serie genealogus olim, Alcimus egregio digessit carmine præsul.

IV. ISIDORUS HISPALENSIS.

(De Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus cap. 23.)

Avitus episcopus, scientia sæcularium litterarum doctissimus, edidit quinque libellos heroico metro compositos : quorum primus est de Origine mundi, secundus de Originali Peccato, tertius de Sententia Dei, quartus de Diluvio mundi, quintus de Transitu maris Rubri. Scripsit et ad Fuscinam sororem de Laude virginitatis librum unum, pulcherrimo compositum carmine et eleganti epigrammate coaptatum.

V. AGOBARDUS LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

(Adversus legem Gundobadi.)

Temporis Gundobadi regis Burgundionum fuit in urbe Vienna episcopus, Avitus nomine, fide catholicus, eloquentia facundissimus, ingenio acerrimus, sacrarum Litterarum expositor suavissimus, et in metris facillimus, sicut et ejus opera testantur. Qui cum eodem Gundobado frequenter de fide altercans, et dialogos in præsentem conficiens, et epistolis absenti respondens, plura et clara ingenii sui et virtutis opera reliquit. Qui ipso Gundobado in sua perfidia perduto, successorem ejus Sigismundum regem ad fidem catholicam convertit : in cujus conversione recitavit

A Homiliam in populo, sensuum suavitate plenissimam, et verborum compositione dulcissimam.

Ejusdem adversus dogma Felicis. Beatus Avitus Photinianorum hæreticorum validissimus expugator.

Item de Judaicis superstitionibus. Alcimus Avitus Ecclesiæ Viennensis episcopus, quam eximius doctor orthodoxus et facundus extiterit, pene tota novit Ecclesia Christi.

VI. FLORUS DIACONUS ECCLESIAE LUGDUNENSIS.

Sententiæ ex epistola beati Pauli apostoli ad Romanos, a sancto et illustrissimo doctore Ecclesiæ Avito episcopo Viennensi expositæ, atque ex ejus opusculis in ordinem digestæ.

VII. ADO VIENNENSIS EPISCOPUS.

(In Chronico ætate sexta.)

Avitus Viennensis episcopus, eloquentia et sanctitate præcipuus, et ejus frater Apollinaris Valentia episcopus miraculis insignis, Isicii, senatorii primum viri, postea Viennensis episcopi, duo lumina, clarissimi filii. Ille beatus Avitus adversus hæresim Arianam, quæ tunc non solum Africam, sed et Galliam Italiamque magna ex parte occupaverat, magno sudore decertavit; quod clarissima ejus opera testantur. Scribit enim dialogum, hæresim illam oppugnans, fidelissimo et doctissimo immortalique ingenio, ad Gundebadum Burgundionum regem, filium Gundovei. Item alios libellos duos contra Nestorium et Eutychem, auctores erroris, luculentissimo et castigato satis sermone. Fuerunt et alia illius plura eximia opera in Christi Ecclesia probatissima. Ille Sigismundum regem in fide pietatis erudit: qui agente illo postmodum monasterium sanctorum martyrum Agaunensium, Mauriti sociorumque ejus, construxit. Quem postmodum captum et a Francis occisum vehementer doluit. Quantum autem in Ecclesia Christi vixerit, quisquis scire ad plenum vult, post ejus innumerata in divinis laboribus opera, epitaphium ejus legat.

EPITAPHIUM B. AVITI EPISCOPI VIENNENSIS.

Quisquis mœstificum tumuli dum cernis honorem
Cespite concludi totum deslebis Avitum,
Erne sollicitus tristi de pectore curas.
Nam quem plena fides, celsæ quem gloria mentis,
Quem pietas, quem larga (a) manus, quem famo po-
[rennat,
Nil socium cum morte tenet. Quin prospice sancti
Gesta viri : primum florens indole quanta
Spreverit antiquo dimissos stemmate fasces,
Maturum teneris animum dum præstat in annis,
Et licitum mundi, voti virtute relegat.
Nec mora : pontificis sic digna insignia sumit,
Augeat ut soliti felicia cœpta laboris.

(a) Apud Duchesnium tom. I, pag. 314, *prompta*.
(b) Loco duorum horum versuum ibidem legitur sequens : *Culmen dulcedini, non obstat pompa rigori*.

(b) Nec tamen ob summi culmen tumefactus honoris
Erigitur, seque ipse aliis plus æstimat, imo
Subjicitur magnus, servat mediocria summus.

Distribuit parcus, pascit jejunos, amando

Terret, et austeris indulgentissima miscet.

D Cunctantes suasu juvit, solamine mœstos,

Jurgia (c) disolvit, certantes fœdere junxit.

Dissona veridicam (d) inficiunt quæ dogmata legem,
Hortatu, ingenio, monitis, meritisque subegit.

Unus in arce fuit, cui quolibet ordine fandi

Orator nullus similis, nullusque poeta :

Clamant quod sparsi per crebra volumina libri.

Qui vixit, vivit, perque omnia sæcula vivet.

(c) Ibid., *diremit*.

(d) Ibid., *fungunt*.

ALCIMI ECDICII AVITI EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO ^b GUNDOBADO REGI.

Tantum Christo propitio per diversas sollicitudines mentem vestram veritas indagata perdocuit, ut nihil prorsus sit quod de catholice legis definitione vos lateat. Unde ex his quæ pietas celsitudinis vestræ dignatur inquirere, jam de plenæ instructionis arce descendens, non est nescientis interrogatio, sed conferentis. In tantum ut sententia Evangelii quam literis attigistis, non aliquid ambiguitatis in fide habeat, sed reprehensiones Judaicas in summa magis expositionis inquirat. Sic ergo ait lectio evangelica cujus in subdito mentionem fecistis: *Vos autem dicitis, si dixerit homo patri suo aut matri, corban, id est Hæbraica lingua munus illud specialiter quod obsequio devotæ oblationis offertur, tibi profuerit, hoc est patri aut matri, et jam non missum facitis eum quidquam facere patri aut matri (Marc. vii, 11).* Puto vos autem hoc sermone ordiri, quia revera ipsum specialius in epistola memorastis, quid vel unde dictum sit, non missum facitis. Quod omnino nihil est aliud quam non dimittitis. A cujus proprietate sermonis, in ecclesiis palatiisque sive prætorii, missa fieri pronuntiatur, cum populus ab observatione dimittitur. Nam genus hoc nominis etiam id sæcularis auctoribus, nisi memoriam vestram per occupationes lectio

A desueta subterfugit, invenietis. Ergo non missum facitis, id est, Non dimittitis eum quidquam facere patri vel matri, a quo honorari sensu parentali, non verbis tantum, sed rebus obsequiisque præceptum est. Et similia, inquit, hujusmodi multa facitis, traditionem vestram institutis cœlestibus præponendo. Sed hæc ad solos scribas et Phariseos dicta, qui sibi de legis supercillo blandientes, quasi debita doctrinæ pretia reprobabant, nullum locum in sermone qui de fide tractatus est habuisse reperio. Raca vero Hæbræum nomen est; Latine sonat inanis aut vacuus: quod ut nostris convenientius exprimit uno vocabulo ^d Græcus dicens *κενός*. Hoc autem con vicium fratri, id est sub uno Deo patre et una Ecclesia matre in una fide posito dicere prohibemur: quod inanitatis opprobrium indigne appetitur qui non est vacuus a salute. Sed his collationis magis quam locidandæ fidei exercitio reservatis, illud potius revolvenus, quod a sacerdotibus vestris scripsistis objectum. Igitur discutientibus vobis, utrum Spiritu sanctus, qui in secreto baptisinate indivisæ nominationis vindicat unitatem, creator an creatura credendus sit; cum si creator est, a Divinitate nequeat separari; si creatura, Deo non possit uniri: pro penuria respondendi, sub cujusdam lubrico quæstionis interrogandum est a parte diversa, utrum spiritus noster creatus an sempiternus debeat judicari: quasi ex-

(^a) Duo fere usurpari ejus nomina solent, Alcimus Avitus; tertium non olim deprehendimus in titulo epistolæ quam de poematum suorum editione scripsit ad Apollinarem fratrem. Itaque triplex Aviti nomen fuit, sed verum ac proprium Avitus, quod ideo postremum locum tenet, de veteri more Romanorum et aliorum qui Romanos æmulabantur: apud quos tandem invaluit, ut e multis nominibus id quod cuique proprium erat, ultimo loco statuerent. Qua de re pluribus alias dictum in notis ad Ennodium et ad Sidonium, in quorum nominibus, aliisque quam plurimis, id observabamus: quod ipsum et in sancto Hieronymo videre est, cujus integra nomenclatio fuit, Sophronius Eusebius Hieronymus.

(^b) Burgundionum in Gallia rex fuit, vel ex Francorum historia notissimus. Huic enim Clodoveus noster armis victor tributum imposuit, Patricio, ut Marius in Chronico refert, et Hypatio consulibus, id est anno Christi 500. Gundobadi vero filios Sigismundum et Godomarum, post patrem regnantes, Clodovei filii vita regnoque spoliaverunt. Verum ad Godomari tempora epistolæ Aviti non pertingunt, in quibus Gundobadi et Sigismundi crebra est mentio.

(^c) Redarguit primum hic locus cassum laborem illorum qui missæ nomen exoticum, id est, Hæbraicum fingere ausi sunt, non Latinum, quod res est, et ex Aviti verbis perspicuum. Docet deinde, quod haud scio an a quoquam hactenus proditum, non in ecclesiis modo, verum etiam in palatiis prætorisque usurpari missæ nomen consuesse, cum populus a conventu dimittebatur. Ab hac igitur missa seu missione

populi, quæ re peracta fiebat, translata vox fuit ad significandas res ipsas quæ gerebantur. Nam et missæ matutinæ et vespertinæ appellatæ sunt liturgiæ, seu solemnia officia, quæ matutinis aut vespertinis horis celebrabantur. Quod sane mirum eo minus videri debet, quod vice versa synaxis et collectæ vocabula, quæ proprie conventum et congregationem ad divina officia significant, pro ipsis quoque divinis officiis tum matutinis, tum vespertinis passim usurpata meminimus.

(^d) Hilarius in Matthæum cap. iv: *Raca vacuitatis opprobrium est, et qui sancto Spiritu plenum concilio vacuitatis insinuat, fit reus concilio sanctorum, contumeliam Spiritus sancti sanctorum judicum animadversione luiturus.*

(^e) Et Spiritum divinum creatorem non creaturam, et spiritum nostrum non sempiternum credendum esse, sed creatum, liquido et abunde probat adversus sacerdotes Gundobadi. Quod vero istos, dum causæ indulgent, pro eo quod *inspiravit Deus* in Genesi legitur, *insufflavit* dixisse criminatur, non satis apparet quid illorum causam juvet hæc mutatio: aut cur reprehendi hoc nomine possint, cum Græci codices *ἐνεπνεύσαντες*, quod est *insufflavit*, legant, atque hanc lectionem exhibeant Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius et Augustinus, ne alios recenseam. Adde quod Sapientiæ capite xv, ne argutari liceat, utrumque copulatum est, *τὸν ἐμπνεύσαντα ἀπὸ ψυχῆν, καὶ ἐνεπνεύσαντα πνεῦμα ζωτικόν, et qui inspiravit animam et qui insufflavit ei spiritum vitalem.*

plo Scripturæ celestis interposito, quo dictum est: *Insuperavit Deus spiritum in animam vitæ* (Sap. xv, 11). Primum ergo coniecit quid in expositione facturi sunt qui de testimonio mentiuntur: aut qualiter adventiones suas fallaciæ tumoribus impleant, qui dicta divinæ auctoritatis immutant. Nam quod dixerunt, *Insuperavit Deus spiritum in animam vitæ*, artificiosa eorum fraude confictum est. Quem locum si recensendum sibi pietas vestra decernat offerri, sic inveniet scriptum: *Et fecit Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ: et factus est homo in animam viventem* (Gen. ii, 7). Perpendite nunc quanta sit in sermone distantia. Illi dixerunt, *Insuperavit in animam*, cum scriptum sit: *Inspiravit in faciem*. Inspirare enim incorporeus potest, insufflare nisi corporeus non potest. Deus autem non quasi animæ jam viventis spiritum legitur insufflasse quem addiderit; sed materiæ nondum viventis, sicut antiqui codices habent, spiramentum vitæ quo in animam viventem sublimaretur, infudit. Ergo si inspiratione hac anima hominis facta est, et non est aliud anima humana quam spiritus, restat spiritum principio non carere. Quod objurgati a vobis senserunt sibi protinus opponendum, nisi per insufflationis carnale commentum spiritum ipsum animæ potius quam corpori inditum mentirentur. Nam cum quærant intentione lethali, non quomodo quæ sunt scripta cognoscant, sed qualiter scripta putentur esse quæ prædicant, quid putamus imperitis faciunt, qui instructionis vestræ reverentiam non pavescunt? Tractemus, si propitii sinis, quanta ineptia proponatur, quod si Dei spiritus creatura non est, ac sic nec in homine creatura poterit dici spiritus, quem Deus insufflasse perhibetur. Nihil omnino esse præter duo, id est creatorem creaturamque, sæpe definitum est. Dei porro spiritus factor, hominis vero factura accipi debet. Unde spiritus qui in nobis vivit, potentia Dei intelligitur, non natura. Nam si vegetandis nobis substantia sancti Spiritus credatur immixta, placabilis sit Dei et vester auditus, blasphemiam talis, ut etiam convancetur, vix sine peccato repeti potest. Quoniam si præventus carnaliter peccat spiritus humanus, Spiritus sanctus peccare in eo dicendus est: vel certe Spiritui sancto remissionem dari poscimus, cum pro defunctorum spiritibus supplicamus. Parumne rogo hactenus fuit, ut alter Spiritus sanctus, alter Paracletus diceretur: nisi addatur hæc pro ultima perfugii necessitate numerositas, ut mancipati insuper contagio delictorum tot divini spiritus quot homines computentur? Et perite scilicet decrevit sacerdotalis auctoritas, uno modo cunctis generaliter

A spiritum divinitatis infundi. Perinde se fortasse Judæo, hæretico, gentilique, ut catholico, Spiritus sanctus insinuat, an forsitan Patris vel Filii jussione invitus in criminorum membra contruditur? Sed quid facimus, quod Spiritus ubi vult spirat? Qui si absque arbitrio suo corpora indigna sanctificat, revincit prophetam dicentem, quod non habitavit in corpore subito peccatis (Sap. i, 4). Quocirca humanus spiritus creatione inchoatur, divinus autem benignitate conceditur. Non enim absque vitæ suæ spiritu erant, quibus in apostolorum gestis impositur manus ut accipiant Spiritum sanctum (Act. viii, 17; xix, 6). Quod si ipsum quoque Spiritum sanctum, pro eo quod creatorum fidelium mentes introeat, volunt fieri creaturam, de superscripta videlicet conclusione, qui peremptorie nihil dicentes, si Dei, aiunt, spiritus creatura non est, ac si nec in homine creatura poterit dici: quid nunc de Patris vel Filii divinitate censebunt, quam et creatam comminisci non poterunt, et lectione perterriti habitare sanctorum corpora non negabunt, Apostolo fidelibus protestante: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. iii, 17)? Sed cum incomparabiliter plura sint quæ sub præsentia gloriæ vestræ suggeri queant, illud in fine sermonis, qui non solum tribuitis sed injungitis libertatem, Deum vosque, divina vestraque promissione fretus, obsecro ne diutius sacerdotes vestri dicantur, qui sancto Spiritui contradicunt: ne deinceps coram vobis permittantur docere qui renuntiant discere: ne ad perfectionem vestram aliquatenus differendam persistent blasphemare quod audiat, qui nolunt sentire quod creditis: ne tolerando imperitorum versutias et ineptias callidorum, suspendamini a professione, cum jam dudum in confessione teneamini. Vobis per epistolam suam sanctus apostolus Paulus inclamat: *Quæ pax fidelibus cum infidelibus? quæ societas luci cum tenebris? Propter quod, inquit, exite de medio eorum, et separamini* (II Cor. vi, 12, 17); id est, ne communicaturos ultra peccatis alienis lævæ partis vicinitas maculet, quos dexteræ veritas acquisivit.

EPISTOLA II.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO GUNDEBADO REGI.

Unicum simul et multiplex donum sæculo nostro nota Divinitatis indultum est, ut inter regias ordinationes gloriosissimi principatus vestri, principaliter de tuenda catholice partis veritate curetis. De cujus studii pietate processit, quod dimissa nuper clementis præcepti auctoritate jussistis, ut contra Eutychiani dogmatis redivivum furorem, velut ab extincto resurgentis incendii fomite pullulantem, de sacræ

* Gundobadum narrat Gregorius Turonensis, libro ii, Aviti episcopi dissertationibus convictum, Trinitatisque æqualitatem confessum, clam ut chrisma-retur expetiisse; metu autem populi deterritum, ne conceptam fidem publice, quod episcopus suadebat, profiteretur, usque ad exitum vitæ in insaniam perdurasse.

† De hac epistola et sequenti, aliisque ejusdem argumenti, quæ in Flori Excerptis memorantur, cum

laude meminit idem Gregorius eodem loco. *Insurgente, inquit, hæresi apud urbem Constantinopolitanam, tam illa quam Eutyches quam illa quam Sabelius docuit, id est, nihil divinitatis habuisse Dominum nostrum Jesum Christum, rogante Gundebado rege Avitus contra eos scripsit. Exstant exinde ipsius apud nos epistolæ, quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei ædificant.*

Scripturarum caelestium fonte exemplorum flumina deriventur. O res dignissima, quam tantus praeasul juberet, si eligeretur qui jussionem dignus exciperet : si virtus facundiae thomae responderet auctori : si ad multiplicandam populorum salutem sic mostra satisfaceret lingua proloqui, ut abunde sufficit benignitas vestra praecipere : cum devincti vobis imperatoris patriam personamque, non, ut regibus caeteris moris est, tantummodo ad commodum mundanae pacis amatis : sed dum coram vobis praeveneri timetis errore, omnem quae inter vos est amicitiam in eo illi vultis prodesse ne peccet. Quem quidem et praecone attollitis, et fidelem Deo devotumque laudatis. De qua praecipue ad triumphalis veniam planitudinis veniant quis digne meretur. Ego tamen Deum pro viribus quaeso, ut is ipse de quo loquimur, Caesar Graecorum, si fidelis vobis, etiam nobis honorabilis, persuadatur a principe nostro quod suadeat populo suo : et cum se ad tenendam veritatem vobis reddiderit docilem, ad expugnanda propriae regionis contagia praedicationis vestrae factum se gaudet adiutorem. Eutycheus ergo, pernicii cuius mentio est, funestus inceptor, Constantinopolitanae Ecclesiae quidem presbyter, sed copiosae monachorum multitudinis praepositus fuit : cuius officii personas episcopi orientales archimandritas appellant. Hic ergo ad summum sacerdotium fame suffragio comparandum, intromittenda cujuscuque novitatis studio appetenter ardescens, istud quod in sectatoribus ejus horremus, insurrexerat magis invexisse quam litteris. Siquidem nihil existit clarae eruditionis in viro, quod in aliqua recti similitudine sensum conceptum animositatis astrueret. Infectis primitus monachorum animis hoc veneno, quos nefario docens sub colore gubernaculi naufragiis exponebat, numerosi, ut supra diximus, comitatus haeresiarches effectus, multorum antistitem judicante concilio, nec non et presbyteris urbis Romae in id ipsum directis, discussus, detectus atque damnatus est. Sed quia nullum schisma sic unquam cum auctore suo potuit abrogari, ut ex integro depelleret perniciem magisterii ; mox malum quod digna pontificum fuerat provisione succisum, contagio susceptorum jam pridem semina servans, velut ab infecta loliis tellure surrexit. Hinc nunc haereseos contra quam loquimur, audite propo-

* Celeberrimo Constantinopoli monasterio praefuisse testatur Liberatus in Breviario ; sed monasterii nomen, nec ipse nec alii produunt. Hic nominis sui haeresim condere aduersus anno Christi 447, damnatus est primum in synodo Constantinopolitana Flaviani, deinde in oecumenica Chalcedonensi.

† Eutychi tribuit quod Nestorio congruebat. Nestorii enim error fuit, sanctam Mariam Θεοτόκον non esse dicendam, sed Χριστοτόκον. Tota igitur epistola, etsi habet quae Eutychi aduersentur, praecipue tamen aduersus Nestorium dimicat, qui duas in Christo personas statuebat, unam Dei, alteram hominis, Mariamque aiebat non Deum peperisse, sed hominem qui divinitate postea in baptismo sit donatus. Avitus, contra, unicam docet in Christo duplicis substantiae personam, aequae Dei Filium et hominis fuisse quem Pater sine matre genuit, genitrix sine patre

concepit, Deum denique in Christo esse naturam, non gratiam. Filium Dei, cum Patre ante saecula permanentem, quem ideo ad salutem nostram descendisse de caelo ut corpus assumeret fides recta confitetur, negant in alium feminis potuisse contrahi ; cum Dei Filius, utique Deus, qui dixerat per prophetam : *Caelum et terram ego impleo* (Isa. xlii, 5), non potuerit venire quo erat, nisi per susceptionem carnis acquiesceret esse quod non erat. Quam conclusionem metuens Eutyches ille quem loquimur, cum in synodo superius designata studiosè ab auditoribus urgeretur, ut b Mariam virginem Θεοτόκον, id est quam Deum peperisset, pronuntiaret atque subscriberet, ad ingenii nequitiam fraude conversus, Χριστοτόκον, quam Christum tantummodo videretur edidisse, confessus est ; ut scilicet divisa credatur persona quae servat divinitatis naturam, ab ea quae sustinet passionis injuriam. Refrenandam a praerupto accipiti lavam fugiens, dexteram non praesumens, ac perinde latas utrumque formidans, sub temperamenti media via tutior, in qua duplicem substantiam Redemptoris discerni dicimus posse, non dividi. Neque nos nitimur, ut inviolabilis Divinitas dolorem corporis passum credatur, cum omnis characterum corporum dolor eorum mortem naturali quodam precedat officio. Unde sicut et ipsa nostra, resurrectionis dona impassibilis futura post mortem est : sic Deus, qui sentire obitum non potest, suscepto corpori cui unitus adhaeserat, sine patendi acerbitate compatitur, nec deficit in salutis nostrae glorioso agone, nec deluit. Contra hujus distinctionis sensum haeresis advera se subrigens, veris cruciatibus neque Christum patitur inclinari : cum in ipsa Divinitate in qua inveniri non potest afflictio corporalis, interdum tamen pietatis reperitur affectio, sicut legitur dici de Israelitis : *Exclamaverunt ad Deum, qui doluit super miseriis eorum* (Jud. x, 15, 16) ; et Apostolus jubet ut non contristemus Spiritum sanctum Dei (Ephes. iv, 30) ; et si qua his sententia similis in sacris voluminibus recensita, bonitas potius misericordiae quam necessitas est naturae. Interim in consequentibus duorum assertionem dilata, unitas mihi in Christo substantiae duplicis astruetur. Ubi sunt enim tanta in Scripturis caelestia mysteria veritatis, quae nihil aliud moliantur, nisi ut nobis incarnationem Verbi cum hominis divinitate persuadeant ? In principio,

concepit, Deum denique in Christo esse naturam, non gratiam.

o Horum alterum tantum admittebat Nestorius, neutrum Eutyches, utrumque Ecclesia catholica. Nestorius enim, ut dictum est, Deiparam negabat, Christiparam confitebatur, sed haeretico sensu, Christum asserens hominem tantummodo ex Maria prodisse. Eutyches vero, cum carnem de caelo habuisse Christum, nec illi a Maria ministratam deceret, nihil causae habuit cur Dei aut Christi matrem appelleret. At fides orthodoxa utrumque sic amplectitur, ut utrumque in utroque tacte profiteatur. Nam cum in Christo Deum ab homine non dixerat, nec hominem in Deipara excludit, nec Deum in Christipara : propter singularem personae unitatem, qua Verbum in carne caro, homo in Deo Deus est, ut loquitur Vincentius Lirinensis.

inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. I, 1). Ecce agnovimus quid erat quod non ceptum est; nunc studeamus videre quid ceptum atque seculum sit. Et Verbum, inquit, caro factum est. Quod Deus in principio erat apud Deum, et initio caret et termino; quod Verbum carne vestitur, caret sine, sed constat a capite. Adsit nunc sermone nostro Emmanuel ille preisea prophetalis oraculi voce predictus, qui ut Nobiscum Deus esset, sicut dixit Esaias: *Puer natus et datus est nobis Filius Dei (Isai. ix, 6)*. Incassum corporalitas a divinitatis dividitur sacramento, si veraciter propheta Dei Filium processisse confirmat in puero. Et vocabitur, inquit, puer ipse admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Quantum pertinet ad vocabuli proprietatem, sufficit Emmanuel puerum nuncupari. At vero cum dicat, *vocabitur admirabilis, consiliarius, Deus fortis*, vel cætera quæ sequuntur, quæ, rogo, tot vocabulorum ratio reperitur, nisi ut agnoscamus veridicum valem, in una eademque persona quæ divinitati humanitati que competere experientem, ex operibus secuturis beneficia Mediatoris potius enumerasse quam nomina? Cogam tamen hic hæreticum respondere, quis vocandus possit intelligi *Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis*? Si Filius Dei ante sæcula manens, cur adhuc in futuro sic vocabitur qui semper hoc exstitit? Si filius hominis qui nascetur, servat copulandæ diversitatis mysterium temporum plenitudo. Quam cum utique consequenter Apostolus replicaret: *Postquam, inquit, autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere (Gal. iv, 4)*. Quod mater peperit, Pater misit: hoc est, nasci corporeum, quod venire divinum. Notuit Deus latere quem destinat: capiat mundus dominici adventus indicia. Quem Pater sine matre genuit, genitrix sine patre concepit, hic æque Dei filius et hominis erit. Super sacramento tamen isto Gabrielem archangelum consulamus: principem videlicet ministrorum, cui ineffabilia perspicuæ majestatis arcana, ut pote qui indefessæ obsecutionis ministerio conspectibus perpetuæ claritatis assistat, non intelligendæ tantummodo, sed contemplanda monstrantur. Hic quippe primus legationem cælorum terris attulit; hic verbo virginem fecundatam divini germinis promissione dotavit; hic unius mulieris salutatione omnem mundum salute complevit. Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. I, 35). Cum ratio nulla reperiat ut solus homo credatur de Spiritu sancto conceptus, cum omnem hominem Psalmista in iniquitate concipi, et in peccato asserat nasci (Psal. I, 6); ostenditur hic per angelum, ob Spiritus sancti virtutem feminæ membris infusam, sanctum

quod de tali ministerio esset dicendum: quod nunc separatione convexa intelligit Apostolus, ac definit quod ad redemptionem nostram Deus esset in Christo. Sed callidus forsitan contradictor sic apostolici sermonis hujus testimonio velit abuti, ut acquiescat Deum esse in Christo, sed gratia, non natura: sicut est in corde sanctorum, quorum mentes a peccato liberæ habitatio Divinitatis illustrat. Videamus nunc pareatne commentum, si sententia compleatur. Deus, inquit, erat in Christo mundum reconcilians sibi (II Cor. v, 19). Eligat hic doctor adversus, quis mundum inter ipsa pene sui exordii rudimenta, benignissimo Creatori peccato primi parentis offensum, sibi met ipsi in sæculorum fine conciliet. Si solus Deus, quid excuset sibi met quod sufficit remisisse? B si autem solus homo, quo effectu sibi mortalis reconciliat quod Divinitas non relaxat? Unus est ergo Deus et homo, qui sibi mundum ipse commendat: qui pro sæculi vita sibi patris filio supplicet filius matris. Unde non dixit Apostolus, mundum reconcilians Deo, sed sibi: ne forte pro redemptione humani generis solum hominem orasse sentiret: qui utique nisi in divinitatis naturam transiret assumptus, non solum obnoxietatem humani generis nulla intercessione dissolveret, sed et ipse communis debiti sarcinam parentali chirographo sustineret. Hoc ergo remedium idem Apostolus dicit (Gal. iii, 19) dispositum esse per angelos in manu Mediatoris. Et ostendens causam qua medium se præberet, assumptus ab infirmis, inclinatus a summis: *Mediator*, inquit, *unus non est: Deus autem unus est (Ibid., 20)*. Quæ cum ita sint, sicut nisi inter duos agat, incongrue mediatio nominatur: ita ipse quem mediatorem dicimus, si solam quam velis ex duabus substantiam reciperet, ad subeundum medium nihil haberet. Quod uno quidem, et tali qui nulla calliditate fucet, sermone concludit dicens: *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. ii, 14)*. Ipse videlicet pax humilium atque celsorum, unus factus ex utroque unum reddidit ex utrisque. Certe sicut supra posuimus, aut expositione testimonium, aut argumento egere videtur exemplum. Quid vel illo Apostoli sermone lucidius, quo cum diversis hominum generibus se coaptans, omnibus omnia se factum referret, ut omnium animas talentorum cælestium cupidus duplicator acquireret: *Factus sum, dixit, his qui sine lege erant quasi sine lege essem, cum sine lege Dei non sim, sed in lege sim Christi (I Cor. ix, 21)*? Nunquid est quisquam tam in profunda demersus, qui istud censeat explanandum, si in lege Christi est sine lege divina? Pater nempe quod unus est lator legis, qui unus idemque, ut significat psalmus (LXXXIII, 8), præterita futuraque complectens, benedictionem dabit in baptismo, qui legem dederat in præcepto. Offendit quidem mentes carnalitate depressas, et

¹ Vulg., factum: cui conceit Gr. γενόμενος. Hic tamen varia fertur exemplarium tum Græcorum tum Latinorum lectio. Quemadmodum Avitus, natum quoque legunt Irenæus lib. iii, cap. 18, et Cyprianus

lib. ii ad Quirina. Neque aliter Augustinus. — Nota: numero præsignatæ Gallandii sunt; cæteræ Sirmondo debentur, cujus editionem Gallandius exscribit. Edit.

conjecturis humanæ consuetudinis hebetatas, tantæ A
 / disparilitatis in unum coacta proprietatis : ut scilicet
 divina plenitudo et humana conditio , ut servi humi-
 litas Dominique majestas, ut creatoris virtus et ser-
 vitus creaturæ, unam ex his omnibus videantur red-
 didisse personam. Sed nec ratio soliditatis istius a
 sapientum soliditate longinqua est, quæ videtur ma-
 ximum tenere in hæredibus : quod ille solus hominis
 statum potuit reformare de perduto, qui formavit e
 cœno. Unde beatissimus Paulus : *Primus*, inquit,
homo de terra terrenus, secundus de cœlo cœlestis
(I Cor. xv, 47). Verum quidem hominem dixit, sed
 terrenum cum contagio pollutionis, cœlestem cum
 consortio divinitatis. Rogo nunc, cum Apostolus dicat
 hominem descendisse de cœlis, quis est qui negare
 audeat Deum rediisse de terris? Adhuc si parum B
 est, quod vas electionis asseruit, consulamus illum
 qui mentem electi pretiosissimi vasis implevit : *Nemo*,
 inquit, *ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit,*
Filius hominis qui est in cœlo (Joan. iii, 13). Si ita
 ipse Deus veritas cum sua incarnatione concordat,
 ut ante omne sæculum uniret præscientia quod
 in sæculorum fine assumere disposuerat in natura :
 videte utrumnam Deus sit qui conscendit post
 resurrectionis triumphum, si cum Patre Filius
 fuisse dicitur ante carnis exordium : aut quanta facta
 sit soliditas [*Alia lectio*, quanta sit soliditas] in
 præteritis, cujus tanta unitas prædicatur in futuris.
 Sed ne aliquid de hac immutabilitate cunctemur,
 adhuc addit Apostolus de psalmo testimonium ponens :
Propter quod dicit : Ascendens in altum captivam
duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem
ascendit, inquit, quid est nisi quod etiam descendit
in inferiora terræ (Ephes. iv, 8)? Parum est quod Deum
dicit in terram venisse, nisi confirmet eum propter unitatem
personæ quam susceperat in inferna descendere [*Alia lectio*,
 in infernum descendisse].
 a Certe circumfremetibus Judæis, et in Dominum
 nostrum blasphemiarum tela vibrantibus, quid responde-
 disse credimus : *Amen dico vobis, ante Abraham ego sum*
(Joan. viii, 58), nisi quia per concordiam genitoris
 et geniti, ipse per traducem maternorum parentum
 descendit ex Abraham semine, qui sine annorum
 numero Abraham prævit æternitate? Qui maximus
 patriarcharum, cum videret illum diem in quo sine
 fine permanet Deus, concupivit tamen illum videre
 quo homo unitus est Deo. *Vidit, inquit et gavisus est*
(Ibid., 56) : quia sicut cernebat illum in quo erat
 genuina majestas, ita et istum desiderio conceperat
 in quo adoptata illustrabatur humilitas : *Tulerunt ergo,*
 inquit, *lapides ut jacerent in eum (Ibid., 59)*.
 Quid porro miramur Eutychanos contra catholicam
 fremere, cum videamus caput nostrum a suis ad quos
 venerat pertulisse, redditurumque perfidiam indignatione
 una cum fine? Eo contumeliæ sensu hic Judæus sævit,
 quo hic hæreticus livet. Parricidalis quidem illic fuit
 in Dominum cœli lapi-

a Hunc locum proferet Agobardus adversum dogma Felicis sub finem. *Beatus quoque Avitus, Photiniano-*

dum jactus; sed putes et istos tempore suo veritati
 perspicuæ cum duris mentibus saxa jaculari. Ne
 Deus et homo unum credatur, conjurat furor duorum.
 Liceat rogo quod facti sumus in melius provehi :
 liceat compactam luto materiam supernorum honore
 sustolli. Quid tantum contra te homo niteris, ne
 in Deum posse transire credaris? Vocat te ad
 participationem sui superna majestas : cur offerentem
 renuis? quid despicias ingerentem? Excolo præ
 adipiscenda similitudine veritatem, diligo pro secunda
 imitatione doctrinam. Si caput nostrum est Christus,
 in sublimatione sument quantalæcunque sublimitatis
 consortium membra de vertice. Poscant igitur alii
 destructores de utriusque Testamenti corpore
 exemplorum similitudinem, quibus proposita tueantur :
 negotio huic sic adnisis bibliothecæ utriusque constat,
 ut si confirmare quod loquimur testimonio astipulante
 velimus, cuncta videantur in unum opus canonicorum
 voluminum oracla congerenda. De quorum multitudine
 juste, ad declinandam prolixitatem, electa quæque
 ac deflorata ponuntur. Quia sicut minimi effectus
 sunt, quæ tantum de nostro profata, nullo Scripturarum
 cœlestium adminiculo fulciuntur : ita qui recipere
 pauca fastidit, non virtute, sed mole rem conjicit :
 quoniam vinci metuens, instrui nolens, ad deserendam
 veri cognitionem volumen potius quam documenta desiderans,
 non causas putat rerum magnitudine constare,
 sed paginis. Dominus itaque ac Redemptor noster,
 adventum gloriæ suæ discipulis specialius C
 inter præcepta omnia manifestans, *Cum, inquit, venerit*
Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo,
tunc congregabuntur ante illum omnes gentes, et separabit
eas ab invicem, et statuet justos quasi agnos a dextris,
impios autem sicut hædos ad lævam. Tunc dicet rex illis :
Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod
paratum est vobis a constitutione mundi; et eis qui a
sinistris sunt, ut discedant ab eo in ignem æternum,
quem præparavit Deus Pater diabolo et angelis ejus
(Matth. xxv, 31, 34, 41). Quid, rogo, hic contemptibile
 in Christo superbia humana fastidiat? quid tam metu
 dignum, tam honore conspicuum, tam terrore venerandum?
 Excogitet hæreticus, utrum istuc Patris gloriæ adjungat,
 an Filii. Ad negotium quod gerimus, audire mihi sufficit.
Cum venerit Filius hominis in majestate sua. In præsentem
 sæculo : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*
(Matth. xi, 29). In futuro, prænescite quia celsus et
 terribilis claritate in gloria sua veniet cum angelis
 sanctis suis. Dicat nunc divisor mediatoris uniti,
 in corpore contumeliis inclinato unde sit quæcunque
 majestas, si non est ulla divinitas : ut taceam quod a
 Patre seu regnis seu gentibus per singulorum merita
 destinatur. Formidabilius videri potest, hominem
 retributiones congruas judicando decernere, quam Deum
 Patrem sentiat Filio hominis instrumenta
 judicii præparasse. *Filius enim hominis venturus est in*
majestate rum hæreticorum validissimus expugnator,
scripsit dicens : Certe circumfremetibus Judæ, etc.

Patris sui cum angelis suis sanctis, et tunc reddet unicuique secundum opera sua (Matth. xvi, 27). Non dixit, cum Patris angelis veniet, sed cum suis : quia quæcunque habet Pater, et sua sunt. Unde cum filius matris recipiat in celsitudine quod patris filius contemptus est in humilitate : quis unquam sit hæreticus tam rebellis qui Deum, cui immortalem angelorum substantiam videt subjici, ipse mortalis in mortem mortuus nollet inflecti? Dixit quodam Evangelii loco (Luc. xvi, 31) Abraham ille cujus supra fecimus mentionem, cum a quodam pro remedio æstuantis incendii cassis sero precibus oraretur, quod si quis Moysem vel prophetas noluisset recipere, utique nec venientem a mortuis audire. Quis est autem prædicator ex mortuis suscitatus, nisi Christus Jesus, in cujus duplicem quam loquimur substantiam duplicis Testamenti unitas ex diversitate colligitur? Ea siquidem referuntur in Evangeliiis quæ prædicata sunt in prophetis, et sit ex viribus Testamenti, non diversitate, sed tempore. Recens quippe quod hodie completur : quod autem diu exspectabatur Antiquum est. Nam quia de Abraham opportunitas sermonis exorta est, qui auctor utriusque Testamenti legitur institutus, Vetus [Alia lectio, Veteris] scilicet intromittendo circumcisionem, Novi vero placendo per fidem, in illo Judæorum tantummodo, in isto autem multarum gentium pater : experiamur utrum Evangeliiis de Christi generatione concordet in quo se patrem gentium recognoscat, an æternitatem hujus ipsius sobolis quam erat geniturus, intelligat. Utrum se juniorem nepote cognoscat : utrumnam redemptori, quod se ante Abraham ponit, et ipse consentiat : utrum sine supercilio parentali, reverenter impenderet ministerium semine corporali exorto creatori. Inerat se paulisper loco præsentis illa obtestatio, juramenti fidem poscens, sed sacramenta patelaciens, qua dispensatorem domus suæ non sine mysterio gratiæ subsequenti adjurans, *Pone, inquit, manum tuam sub femore meo, et jura mihi per Dominum cæli quod non accipias uxorem filio meo de filiabus Canaan* (Gen. xxiv, 2). Dicat mihi, quæso, quæ jurisjurandi reverentia putetur in femore. Quod si, personaliter

* Primis hic annis sapere visus est, et pro synodo Chalcedonensi decertare contra Eutychianos. Mutato postea consilio, quam graves in Ecclesia turbas excitavit, vel occulte, vel aperte iisdem adhærens adversus synodum ejusque defensores, declarat pontificum epistolæ, tum Simplicii, qui eum ad meliorem mentem revocare conatus est, tum Felicis, a quo tandem ob pervicaciam damnatus et anathemate percussus est. Episcopatum tamen, favente Zenone Augusto, ad obitum usque retinuit. Defuncti porro Acacii nomen Felix e diptychis deleri jussit : de quo varia rursus inter episcopos studia fuerunt, et vix tandem ut Constantinopoli expungeretur sub Hormisda impetratum est.

^b Cum Anastasio imperatore anno Christi 512, ut sequentia demonstrabunt.

* Trisagium hymnum prima omnium usurpare cepit Theodosii Minoris ævo Ecclesia Constantinopolitana, sed sine illis verbis, *ὁ στανρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἰλέησον ἡμᾶς*, quæ tunc temporis ignorabantur. Additionis enim auctor Antiochia postea fuit Petrus Gna-

tantummodo fieret, facilius caput tangeret adjuratus Aut quæ causa femoris, interposita Dei ac Domini mentione jurandi ; nisi quia per illum Deum ac Dominum cæli quem inde sæcula videbantur prolatura, juratum est? Scit ergo nimirum, cui prosapiæ non tam præmineat ipse quam serviat. Novit quippe quid in corpore suo debeat adorare : intelligit membra, quæ contra humanam consuetudinem speciali honore veneretur. Post quæ præcedentum indicia, miracula subsequenti, licet plurima testimoniorum de Evangeliiis apostolisque promamus, metuo ad ultimum, quod cum Eutychiani nec patriarchalibus factis, nec dictis prophetalibus excitentur, si Moysem et prophetas non audierint, nec ei qui ex mortuis reversus est credent.

EPISTOLA III.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO GUNDOBADO REGI.

Puto nunc non parvi operæ pretium esse momenti, si occasionem quæ præsentis tempore in abruptæ diversitatis lætabundum virus erupit, pagellæ præsentis mentione contingam. Quieverat ergo post ^a Acacii quondam Constantinopolitani sacerdotis excessum, mali ejus quod expugnandum suscepimus, pullulans ab Eutychete persuasio. Cujus idem Acacius, ut celsitudo vestra potest habere compertum, amator magis trepidus quam assertor publicus erat : laudans quidem quæ ab illo repererat, sed prædicare ea devoto tunc itaque impolluto populo non præsumens. Pro cujus obumbratione figmenti simulati, ob gratiam imperatoris sæculi sui, non impunitus tantummodo, verum et indiscussus interiit. Hinc se de impendenda defuncto communionem in contrarium vulgi, imo, quod asperius fuit, et sacerdotum studia diviserunt. Et ut quisque recte aut prave de fidei ratione conceperat, ita etiam de prædicatoris præteriti memoria sentiebat. Tracta est interim, non per manifesta sed subita, nec tam separatione quam similitate dissensio. Actum est igitur ^b cum rege Orientis anno superiore, ut hinc cum episcopo urbis suæ quasi leni colloquio et blandâ meditatione conferret. Est autem illic ^c con-

phæus episcopus, qui ut Theopaschitarum hæresim qua laborabat, induceret, clausulam hanc adjecit Trisagio : qua scilicet Deo trino ad quem superiora spectabant, ascribi passio videbatur. Cui malo ut mederetur Calendio, Gnaphei in exilium pulsus post aliquot annos successor, clausulæ illi premisit *Χριστὶ βασιλεῦ, Christe rex*, errorisque ansam duobus verbis præciderat, nisi Gnapheus ab exilio reversus sedique restitutus, iisdem sublatis pristinam lahem redintegrasset. Theophanes in Chronico de Calendione : *τῷ Τρισαγίῳ προσέθηκε ΧΡΙΣΤΕ ΒΑΣΙΛΕΥ, ὁ στανρωθεὶς δι' ἡμᾶς. Πέτρος δὲ πάλιν ἐπέθηκε τὸ Χριστὶ βασιλεῦ.* Hæc Antiochiæ. Constantinopoli vero Anastasius imper. una cum Timotheo patriarcha, idem Gnaphei additamentum in Trisagium inferre conatus, post varios tumultus, cædes et incendia, reclamante populo orthodoxo, consequi nihil potuit, ut docet Marcellini comitis Chronicon Paulo et Muschiano consulibus, id est anno Christi 512, in quem incidit annus Anastasii 22, cui hæc eadem assignat Theophanes in Chronico : ubi et Timothei quoque

suetudo in ecclesiis nobilium civitatum, supplicationem cum laude divina inter missarum initia celebrari: quam tanta devotione atque alacritate consonæ plebis clamor attollit, ut credant non immerito, omne suffragium sacrificii subsequentis præmisso hujus devotionis obsequio placiturum. Supplicationis vero ipsius imam partem, licet pietati vestræ notissimam, in loco, sicuti res postulat, suggerendam putavi. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, ἐλέησον ἡμᾶς. Itaque sicut insurratum fuerat principi, et ipse insinuat sacerdoti, nil in querelam venire, nullam fieri de schismate mentionem, si hoc quod in ipsa oratione animos aliquantulum movebat, a principe obsecratus antistes aut juberet aut permitteret abrogari. Illud moleste quospiam ferre, quod in ima prædicationis ipsius parte clametur, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, Δέησον ἡμᾶς: quod Latine intelligitis dici: *Qui crucifixus est propter nos, miserere nobis.* Persuadetur episcopo negligenti, nec usque sic docto, ut tantæ urbis, perindeque totius Orientis patriarcham decet. Concipit igitur atque disponit, sollemnis hujus præconii incaute definitionem facturus: eo maxime effectu, quo res, nec de canonicis Scripturis tradita, nec apostolorum temporibus instituta, eiant contra vota populorum facile videretur posse mutari. Sed ubi primum hymnus in Ecclesia cantari solitus, ultima orationis parte truncatus, minus audientibus satisfecit, quidquid putabatur ab Eutychnianis hæreticis concipi, patuit totum hoc ab episcopo prædicari. Quis enim fidelium non jure moveretur, audiens crucifixus pro nobis, ut miseretur, minime supplicandum? Quid multis? crescente seditionum procella, dum insisit populus, nec obsistit Augustus, antiqua sacerdos, quodque magis dolendum est,

Commonitorium commemorat, quo id ipsum ecclesiis omnibus imperabat: Ἐνὶ αἰσ καὶ Τιμῶντος δι' ἑγγράφου ὑπομνηστικῶ πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις προσέταξεν τὸ Τρισάγιον ἐν ταῖς λιταῖς μετὰ τῆς προσθήκης εἰπεῖν. Eadem habet Anastasius in Historia ecclesiastica. Quæ a nobis omnia idcirco præmittenda fuerunt, ut ex his Avito qui diversa narrat, impositum fuisse deinceps agnoscamus.

Non offendeat orthodoxos, ut vidimus, pars hæc ima Trisagio detracta, sed addita: neque Eutychnianis favere poterat, si truncaretur, cum illam Gnapheus ipse idcirco adjecerit, ut Eutychnianam heresim stabiliret. Nec propterea hymno hanc addi non ferebant orthodoxi, quod Crucifixus supplicandum negarent, sed quia Deum crucifixum per hæc asseruebant Theopaschitæ Eutychniani.

Macedonium ab Anastasio sedis Constantinopolitanæ pulsum, eique successorem Thimotheum constat, Secundino et Felice consulibus, hoc est superiore anno quam de Trisagii additamento Anastasius et Thimotheus turbas egerint. Alie igitur ex illi causæ fuerunt, et Aviti hæc etiam in parte notat narratio.

Christo pro nobis crucifixus supplicandum nemo unquam recte sentiens negavit: sed supplicati neminem hæc Trisagio subiecti non probabant. Qua de re in Excerptis Photianis cap. 228 disserens Ephræmius patriarcha Antiochenus in epistola ad Zenobium scholasticum, ut Orientales suos excuset, Constantinopolitanos atque Occidentales alii, quia Trisagium ad Trinitatem referunt, propterea ὁ σταυρωθεὶς δι'

A nec Innocens, sede propellitur: sicut legimus quodam loco Scripturæ: *Si peccaverit vir in frum, orabit pro eo sacerdos; quod si peccaverit sacerdos in Deum, quis exorabit pro eo (1 Reg. III, 25)?* Super omnia vero delicta specialius in Deum peccat, qui doctrinæ apostolicæ contradicens, a regula veritatis exorbitat: sicut nihil est gravius, quam si cæcus, præsumpto ducatu, ex prædicatore fidei incipiat esse destructor. Vos modo perpendite amentiam totius hæresis in unius reprobatione sermonis. In quo parum est quidem quod auribus potetur ablatum: sed totus cum verbo illo catholicæ veritatis sensus excluditur. * Nolunt enim a nobis ei qui crucifixus est supplicari, ut videatur tam nihil posse præstare persona hominis, quam nihil poenæ pati potuit substantia majestatis: quod quid est aliud quam odium pro dilectione reponere, et convicia pro beneficiis repensare? Inserta est namque humano corpori dignitas supernorum. Deus quidem non subjacet cruciatui, sed divinitas interest passioni. Dei injuriam crucis tempore mundus diurnis fuscatus tenebris expansit: in cælum peccare Judæos testata est terra que tremuit. Caret conjectura quæ per necessitatem veritas sulget: nec se affirmari a nobis expectat, cum salva sibi auctoritate sufficiat. Audiamus ex his Apostolum protestantem: *Qui si, inquit, cognoscerent, nunquam Dominam majestatis gratifaberent (1 Cor. II, 8).* Sed dixerat hoc prius etiam ille propheta qui ob præconiam futurorum cognomento Angelus nuncupatur: *Si affiget homo Deum suum, quoniam vos affigitis me (Malach. III, 8)?* Rogo quis contentionis obstaculo tam aperta sibi obstruat? Si Dominus majestatis pendit vel affixus est patibulo, deat advenarius, est hominem non rogemus in cælo? Adhuc quippe celestem potentiam in corporis secreto reposerat;

ἡμῶς, qui crucifixus es pro nobis, addi non sustinere, ne Trinitati attribui passio videatur. Orientales vero, cum Trisagium ad Christum referant, culpa vacare cum subjiciunt, *Qui crucifixus es pro nobis.* Quæ ille quanquam falsæ, ut apparet, de Orientalibus scribit, eam ex Damasceni epistola *περὶ Τρισαγίου* comperit sit, veteris omnes semper de Deo trino, nunquam de Filio solo hymnum hunc accepisse, quem et Τριδικόν eâ de causa nuncuparunt: et Gnapheum certum sit, cum προσθήκην istam adjecit, non Filium in mente habuisse, sed Deum, quem crucifixum cum Theopaschitis astruere studebat. Quanquam hæc, inquam, ita se habent, inficiandum tamen non videtur, in Gnaphei additione, si pravum ejus consilium demas, incommodi nihil futurum: ita nimirum, u. post Trinitatis laudationem, converso ad Filium sermone, his illi verbis supplicetur: *Qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis.* Quod et Calendi nem episcopum sensisse manifestum est, quando Gnaphei additioni τὸ Χριστὶ βασιλεῦ προέμιση, et ab Ecclesiæ usu non abhorreere agnoscit Damascenus, cum post Trinitatis doxologiam quam his verbis continetur, Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, subjungit sæpe solet, τῷ σταυρωθέντι βουλῆσαι, καὶ ἐκ νεφρῶν ἀναστάντι, εἰ qui voluntate crucifixus est, et qui resurrexit a mortuis, quæ ad Filium proprio spectant.

Duplex deinceps contra duas hæreses argumentum traet. Prius hoc loco, Christum videlicet Deum pariter et hominem fuisse contra Nestorii vesaniam, qui ψιλὸν ἄνθρωπον, hominem tantummodo aiebat fuisse,

adhuc obitum ex ventre debebat; adhuc ad informationem nostram exercebat humilitatis studia omnia in opere claritatis. Cum Cananaa quaedam, credulitatis quidem Israeliticæ, sed gentis alienæ, virtute virili, petitione laudabili, obstinatione victrice, Christo pro filia supplicaret: *Miserere, inquit, mei, fili David (Math. xv, 22)*; vicit hic sensus interiore sapientia sexum carnis, supra humanum sentit in homine. Non acquiescunt Eutythiani doctores ei qui propter nos crucifixus est supplicare. Ista in crucifigendo et divinitatem precata est quæ non poterat mori, et humanitatem quæ poterat suscitari. *Fili David* carnem resonat; *miserere mei* Deum declarat. Dominus cæli invocatus est in virtute: auctor hominis vocatus est in genere. Longe jam, ut opinor, post mortem David, de cujus semine terris per Mariam Christus effulsit, temporum serie stemmatis regis prosapia dicebatur. Posse nunc, his prævarum successionebus ac nepotum, ex memorato patre usque ad virginæum fetum toto derivatæ hæreditatis accessu, phantasmatis linea ducatur, an traducti. Porro autem ambiguo caret, quod et de genere caro vera processit, et phantasma genus habere non potuit. Experiamur tamen, utrum spreverit Christus præfatæ Cananitidis in oratione sermonem, an fortassis exasperet ineptiam supplicantis. *O mulier, ait, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis.* Si ista fides est, utique magna si constat, non erit recta; altera certe fuerat ad matrem illa responsio, cum comitante discipulorum eboro festis nuptialibus invitatus, deficiente viâ ad faciendum miraculum posceretur; atque ille: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea (Joan. ii, 4).* Velut si dicat: Cur illud tantummodo quod peperisti esse me credis? Si hoc solum mihi putas constare quod carnis est, non possum complere quod exigis. Sublimia hæc quæ a me requiris de Patre attuli, non in matre suscepi: formato in te corpori, debita infirmitatis institutione, opera virtutis injungis. Bene me putas posse quod petis, si te, sicut mei corporis, sic matrem tui intelligas Creatoris. Quod si solum te edidisse hominem velis, *nondum venit hora mea.* Nemo autem sic ineptus reputandus est, ut istud quod dixit, *nondum venit hora mea,* velut errore gentili, constitutus velit fataliter applicare. Ad intelligendum horæ illius mysterium discretionem potius requiri convenit, quam decretum: quod cum ipsa quoque nostræ mortalitatis conditio non eligatur, sed omnis status nostri necessitas gubernatoris perpetui sit voluntas: quanto magis Christus, qui potestatem habebat ponendi animam suam, et iterum sumendi eam (*Joan. x, 18*), nullo se facti voluit implicare præscripto? Sed cum venerit subeundi horæ patibuli, apparebunt cælestia quæ pater genuit, et corporea quæ alvus effudit. Ergo cum ipse Dominus hic, perficiendo miraculo actus divini, non reperit genitricem, sed instruxerit ignorantem, videamus quid hinc cum Apostolis animi tractate impensiore contulerit. Interrogabat autem eos quodam Evangelii loco, quæ de persona

A sua vulgi variantis sentiret opinio. Cumque diversitate sententiarum populam, aut unum ex patribus præcis, aut Moysen, vel certe Hellam, illum credere suggestissent: *Vos autem, inquit, quem me esse dicitis (Math. xvi, 15)?* Tum princeps discipulorum, principium responsionis assumens, *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi.* Sufficere plane poterat quod constitetur hic Petrus, etiamsi hoc non tam manifesta responsione confirmasset Christus. *Beatus es, inquit, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est (Ibid.).* Beatus es, inquam, quia ut Deum cerneret, non carnem tantummodo, sed et sanguinem censuisti: nec revelandam tibi gloriam meam lineamenta sumpti corporis obtulerunt. Non aversisti generosæ mentis aspectum, quod et carne prolatum est. Sed Pater meus, qui est in cælis, revelavit tibi Filium, cui adhaeret in terris: ejus gloria paupertate nunc tegitur, cujus honor contumeliis nunc celatur. Pendebat siquidem in ligni salutaris exalto triumphali præeminentia, mediatoris nostri corpus altatum, et uniuscujusque sententiam de cordis penetrabilibus virtus salutiferi stupis exigebat. Injuriam ille deridebat. Eos qui destruebat, inquit, templum Dei, at illud triduo suscitaret; alter aeterni postem ferino felle corruptam spongiam poculo porrigebat (*Math. xxvi, 40*). Ipse tamen servans inter pœnas hominis misericordiam Creatoris, dolens eos pro quibus venerat adhuc sub tempore ipsius redemptionis errare, clamabat: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. xxiii, 40).* Quid est, nesciunt quid faciunt, nisi quia credunt se solum hominem adduxisse judicio? Ignorat quid faciat, qui non sentit in cruciato corpore majestatem. Et si illi solius matris filium interficere se credentes quid facerent ignorabant, cur adhuc hodie Eutythes ignorare se simulat, quod si illi bene scissent, Christo et apostolo protestante, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent? Unde quod hic Dominus nescientibus optat ignosci, constat experientiam conscientiam non posse concedi. An forte miramur, quod tam evidenter Christus passionis suæ mysterium dignatur exponere? Ausim dicere, habemus hic adhuc amplius quod mirari. Comitata est, ut legitis, dominicam mortem circumpendentium latronum conjuncta crucifixio; quos tamen temeritas crudelis judicii, non servilis culpæ meritum, corquaverat innocenti. Non enim poterat sancti germinis incorruptum nitorem vicinæ pollutionis horror aspergere: sicut et sol, si radium in fœculenta dimittat, intactum prorsus nescit sentire contagium. Horum igitur unus latronum, longi sceleris vitam brevis compendii sine permutans, ex interfectore medicus, martyr ex furo, nexus membris, criminibus absolutus, fixus clavo, liber affectu: *Domine, inquit, memento mei, cum veneris in regnum tuum.* O felicitas beatitudo testamenti! o ineffabilis fortitudo credendi! Non istum, ut divinitatem in homine sentiret, signa vicerant; sed virtutis dilectionem infirmitatem collegit indicio. Conspicit in-

vocare similiter vinctum; et adhuc Eutyches orare despiciat sublimatum. Obeuntem ille contremuit: regnantem iste fastidit. Iste mortem non timebata iudicatur, cum ille vitam requirat a mortuo. Sed redemptori suo squalentis veterini mortificatione compassus, iunxit dominicæ propriam crucem. Adoravit expertem culpæ particeps pœnæ: dudum invadendi cupidus, mutavit vota prædandi: armatus trabalibus clavis vim intulit regno cœlorum. Intellexit in Christo pauperem locupletem, vicinum invenit quod tolleret nudo, sumpsit veniæ plenitudinem, rapuit innocentiae portionem. In ligno Deum contuitus, in cœlo hominem consecutus. ^a Jam porro, quoniam transacta passio docet hominem verum, cruciatum doloribus, latronibus comparatum, confectum supplicio, tumulatum sepulcro; per hæc omnia phantasmatis assertoribus assumpti corporis veritas contradicit. Quos cum in Christo unitas utriusque substantiæ perspicua testimoniorum luce convincit, omnem quæ in consequentibus replicatur, dominicæ seriem passionis phantastica honoris contumellosi mollitione perturbat: asserentes quoddam nebulosi corporis existisse figmentum, quod pro redemptore nostro injuriis pœnarum dolorumque videatur oppositum, et per inanis hominis similitudinem, pœnis quas majestas incurrere non possit, addicta quoque vera caro non exsisterit, quam exsecratur populus, cruciat iudex, pulsant verbera, quam contumeliæ illudunt, spinæ transpungunt, cui calamus illiditur, figitur clavis, sanguis excutitur. Adhuc cum omne quod spei est in solo redemptionis nostræ mysterio colloceamus, nec sit aliud nostrum reviviscere, quam Dominum necem pertulisse: falsum est quod sua incarnatione nos salvat, si et hoc in dubium venit, quod tolerandum pro nobis in carne suscepit. Veni potius, sancte Esaia, propheta quidem tui, sed evangelista temporis nostri: veni celeriter ad tuendam contra Eutychem mendacia Christianorum salutem. Dicere te de Christo, imo etiam jurare non pigeat: *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit (Isai. LIII, 4)*. Et: *Livore ejus sanati sumus*: non medendi facultate secunda, sed voluntarie pro nobis dolendi veritate suscepta. Si veraciter dolores nostros ipse portavit, jam et nos securi sumus, quod veros dolores commentitium phantasma non pertulit: et si livore ejus sanati sumus, incassum collatam mihi sanitatem invidet falsiloquus livor. Cæterum recte omni definitione concluditur, quod si potuit esse

^a Hoc alterum caput disputationis, Christum vero et consubstantiali nobis corpore præditum fuisse contra quam sensit Eutyches, qui fictitium illi corpus, et phantasmati simile tribuebat. Unde his quoque Aviti epistolis quæ delirium hoc refutant, titulus olim *Contra Phantasma*. Par itaque, sed contraria, ut Leontius monachus observat, in Christum impietas Nestorianorum et Eutychianorum, *Οἱ μὲν γὰρ τὴν θεότητα, οἱ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα δοκίμασι λέγουσιν εἶναι ἐν Χριστῷ*. Illi enim, inquit, divinitatem, hi humanitatem opinione tenuis et phantasia Servatori asserbant. Quare seite utrosque Nonnus abbas *Ἐναντιδοκίτας* appellabat. Nam et Docitas quoque illos qui id genus phantasma inducebant; vocat Theodoretus noster lib. v Hæreti-

commentitium, non potuit vivere simulatum. Sed etiam in hoc prophetæ sermone evidens geminatae substantiæ proprietas invenitur. *Vere, inquit, languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*. Duo sunt ista, quorum aut Deus solus, aut homo solus, utrumque non fecerit, sed unum Deus, aliud possit homo. Dicendo autem propheta: *Ipsè languores tulit, ipse dolores portavit*, unum evidenter expressit, qui ex divinitate constaret et corpore. Languores enim quos Adæ sauciata progenies ex vulnere corruptæ originis atrahebat, ille solus sanavit qui sanum ante condiderat. Dolores vero nostros portavit, qui desudare prælia passionis, nisi cruciatibus ac labore, non potuit. Quocirca quod in natura malum habuimus, tulit Deus: quod in corpore malum patimur, pertulit Christus. Unde respiciendum est hic, quantum Eutychiani ^b Bonosiacis hæreticis profundiore mergantur. Illi Christo divinitatis honorem tantummodo adimunt, isti et corporis veritatem. Photinus hominis personam nos adorare deridet, hic nebulam. An forte hæretici hujus ipsius illusionis exordium ab ipsis in Christo sacræ nativitatæ crepundiis ordiuntur, ac perinde falsum erit, quod jacuit in pannis, quod apparuit magis, quod planxit in cunis? Taceo reliquos in succidua ætate profectus, quibus divinam pariter humanamque naturam complectens, lassitudinem refectio pertulit, consolatio lacrymas effudit, lux dormivit, panis esurit, fons sitiit. Taceo plantam illum quem super defunctum Lazarum habuit (*Joan. xi, 35*), antequam effectu resuscitandi ostenderet Deum præmississe humanæ conditionis affectum. Quod si in dubium vocatur qui tanta præstitit, necesse est ut ambigua incipiant esse quæ gessit: ac perinde falso se putat sanatum paralyticus, claudus erectum, circumscribens solis radius, quem cæsus ab utero post nativi carceris tenebras intrinetur: aut hoc phantasmate Lazarus ipse delusus est, ut cum inter mortuos dormiret, jam resurrexisset se crederet. Quod si hæc omnia vera esse recipiunt, et solius passionis injuriis contradicunt; respondeant ubi tunc fuerit Filius Virginis, cum umbram tenui nube fallentem pro se offerens, quem pro nobis putamus offerri, vana sui specie et persequentes falleret et fideles? Patrem quoque faciens hac illusionis mendacem, de quo Apostolus ait, quod *Filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum (Rom. viii, 32)*. Quem filium, si non verum? quomodo tradidit, si collisit? qualiter non pepercit, si dolore prohibuit? Vel certe, qua Dominus

carum Fabularum. Ubi eundem de Christi corpore locum tractans, iisdem quibus Avitus argumentis docet, pati et mori, esurire et defatigari corpus suum permisisse: *ἵνα μηδεμίαν λάθωσιν ἀπορρομὴν οἱ δοκίμαται κρατύναι τοῦ ψεύδους τὴν αἵρεσιν: Ne quam ansam habereant Docitæ, quo falsam hæresim confirmarent*.

^b Bonosus Naissitanæ in Dacia sedis, ut nostra est conjectura, episcopus, catholicam deserens, ad eorum transiit hæresim qui Photini venena sectabantur, et Christum Deum negabant, hominem tantum prædicantes. Bonosiacos ejus discipulos vocant etiam concilia Arelatense II et Arelitanense III; Gregorius vero magnus Bonosianos, libro IX, epistola 61, ad Quirinum et alios episcopos Hiberniæ.

noster morte finitus sit, qui non potuit non aliquantulum mortem pro matris mortalitate debere, soluturus conditionem obeundi legitimam, sed corruptionem pro resurgendi instantia non visurus? Quam legem utriusque naturæ significavit fel istud, quod gustatum noluit bibere, dum mortem quam ex Adam parente omnes debemus, pro divinitate noluit bibere, sed debuit pro dispensatione gustare. At vero cum factum est quod Apostolus dixit, quod *resurgens Christus jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9); audeat nunc, si quid valet hæreticus, aut Christum sine Deo, aut sine homine Deum confiteri. Abfuerat sanctus Thomas (Joan. xx, 24 seq.), cum reversus Salvator a mortuis præsentia visibili prætolantium discipulorum vota repararet, et vacillantem quodammodo fidem suorum revalescens a mortuis vita componeret. Referunt ergo discipuli Dominum se vidisse. Negat ille se credere, nec se adhibiturum ullatenus fidem promittit, nisi contemplatione percepta. Transacto temporis intervallo, superveniens secundo Jesus, sed jam omnibus simul, pacis salutatione præmissa, arguit increpatione mitissima cunctantis Apostoli tarditatem: et jubente Domino, ne adhuc parum sit quod visus judicat, fidem tactus explorat. *Infer, inquit, digitum tuum in latus meum, et noli esse ambigens, sed fidelis* (Joan. xx, 27): qui utique inexcusabiliter jam perseverabis incredulus, cum palpando reddaris expertus. Scrutatur ille digito vestigia passionis. Permanebat ut inflicto fuerat medicum vulnus, et hiucum transpuncti lateris aditum felici indicio vitalis plaga servabat. Tunc demum in semetipsum reversus, et sancto illuminatus corpore, *Deus meus, inquit, et Dominus meus*. Quid, rogo, sacer apostolus de cælestibus intellexit in carne? quid curiosæ manus attactu divinum sensit in vulnere? nisi quia jam pridem didicerat, Christum sine Deo esse non posse, et hæc ipsa vulnera quæ palpabat, prævaluisse quidem homini, sed gessisse victori: tamen nec afficere morte nisi hominem, nec vinci a Deo nisi resuscitante potuerunt. Hic itaque, magno miraculorum stupore conclusi, cum audiunt Dominum nostrum recepti corporis situ, visibilem oculis, digitisque palpabilem, locum quo Apostoli consuerant clausis foribus introisse, ad familiare commentum asserendi phantasmatis, et per fallaces inanium nebulæ fraude præstigiis, illusos humanæ caliginis queruntur obtutus. Sentiant enim in facti magnitudine quiddam divinum, vigoremque illius subtilitatis, quo foribus obseratis penetrabile secretum sine aditu corpus intraverit, ne cogantur facere mirificum, comminiscuntur incertum. Quod videte ad quantam spectet divinitatis injuriam, si veritatis magister, qui nobis etiam verborum mendacia interdicit, ipse factis credatur potuisse mentiri. Procul dubio enim mendacii genus foret, si quod ipse non fuerit, se credi a suis velit, et putaretur factum a Christo, quod non licet facere Christiano. Qui ad cognoscendam mysterii dispensationem et visu instructus, quod sufficit

A sano: et tactu convictus est, quod additur cæco. Sed caret remedio sponte petita debilitas: quidquid libet medicaminis oculis lippientibus imponatur, curari non potest qui cæcatus ire delectat. Aut quis in tali obstinatione usus oculorum est, qui verum esse renuit quod annuit visum? quasi non minus sit Deum penetrasse conclusa, quam homini patuisse cælestia: qui tamen suis post resurrectionem sæpe testatus est: *Palpate et videte, quis spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv, 39). Quid Eutyebi tam clausum? quid contra phantasmata tam apertum? velut si dicat, molem ossium carniisque species ventura non recipit. Noluit se, vel solum quemlibet virum, hoc est sine corpore, spiritum dici: sed ut talem recognoscatis in judicio, qualem B redisse conspicitis e sepulcro. Unde jam post passionis certamina triumphator nihil quidem habuit, quod mundanum indigentia redivivi corporis postulare. Non illi quippe aut fames cibum, aut potum sitis, aut requiem labor, aut somnum poposcit operatio. Quæ omnia non solum in capite nostro, quod est Christus, exigua illa parvi temporis morte decocta sunt: sed etiam in nobis sic usque ad obitum valebunt, quod resurrectione finientur: et tamen, ut dicere cœperam, cum membra illa dominica, nulli jam indigentia obnoxia tenerentur, ad suspicionem phantasmatis suorum cordibus eximendam, cum apostolis visus est, cibum jussit apponi, quibus convecti commissa benedictione dignatus est. Quod faciebant illi adhuc pro redemptione corporis, fecit C bonus magister pro testimonio veritatis. Nisi forsitan dicat phantasmatis prædicator, caliginem illam, membrorum speciem seductricem, quæ apponebantur assumere, nec escam illam pignoris sancti in dominicum corpus sine onere corruptionis intrare, sed inanem ventrem incerti esus gravare ponderibus. Quem certe pastum fallens imago, aut futura est si subripuit, aut non est aëria, si comedit. Scio tamen quod non alter quam Christus, inter suprema cibi illius monumenta testatur: *Quia oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege et prophetis et psalmis de me* (Ibid., 44). Et nos pauca exemplorum quærimus, cum ille omnino Scripturam in sua dicat unitate compleri. *Et post hæc, inquit, cum benediceret suos, ferebatur in cælum* (Ibid., 51). Recede procul, Eutyches, cum præstigiis quas animo concepisti. Solus hac benedictione careat, qui se a phantasmate aut benedici lætatur aut redimi. Interim ferebatur in cælum Filius hominis, qui erat in cælo dudum præscientia, nunc natura. Nec aliquo angelicæ manus auxilio, quanquam portari dicatur, indiguit; sed ferebat matris filium filius patris; ibat quod Deus erat; quod homo, ferebatur. Patebat redeunti porta cælestis, et Deum suum cum accessu corporis revertentem originalis patriæ claritas invitabat. Quo recepto, *Duo, inquit, angeli astiterunt, Apostolis sic loquentes: Viri Galilæi, Jesus hic qui receptus est a vobis* (Act. i, 40), id est, quem in sede Pater, seu quem vos recepistis in fide, sic veniet, quemadmodum vidistis eum

euntem in casum. Habent ergo in hoc sermone quod sperent quibus phantasma videtur esse quod gestum est, si sic veniet quomodo vidistis eum euntem in cælum. Ubi videbunt catholici quem ambiunt, adversarii quem confixerunt; ubi ad eadem clavorum vestigia quæ cernunt, vel illos ignes Eutyches simulatos putare desinat, quibus post phantasmatis fumum sera pœnitundine perpetuo torris ardebit. Ad ejus pristinum dogma denotandum, vel corrigendos aliquantisper, sicut optandum est, sectatores, pauca hæc dixisse sufficiat: ut ex similitudine testimoniorum quæ posuimus, etiam ipsi sibi necessarie numerosiora perquirant. Quod si forte pristino sceleri dogmatis sui, aut infidelitatis perseverantiam servant, aut aliquid novæ molitionis accumulunt: siquidem peculiaris errantibus mos est, in obstinatione per-versa semper dicere velle quo pereant: dabit Deus, ut jussu vestro, meoque famulatu, pravitas quæ adhuc augmento accenditur, uno et semper æquali Scripturarum cœlestium magisterio propulsetur.

EPISTOLA IV.

Avitus Viennensis episcopus domno Gundobado regi.

Sciscitatio vestra plena religionis atque pietatis est. Sed quia inquisitione proposita, consultiore vel respondentis nomina præmissis, suggerendum puto, fuisse in Africa quemdam Faustum^a episcopum sectæ Manichæum, opusculorum quorumpiam conditorem, execrabiliū sane, et in nonnullis etiam sermone turpissimorum. Hic autem, quantum ad frontem pertinet, quasi abstinentissimam vitam professus; et non secretam crucem, sed publicam vanitatem jactantia ventosi tumoris exaggerans, quantam potuit, auditoribus venenatam disputationem velut indeclinabilis virtutum servator indixit. Et quia legistis, consulti eidam Paulino Burdegalensi, ab episcopo suprascripti nominis fuisse responsum: ejus temporibus Paulinus quidam, Deus viderit utrum is quem memoratis, tamen perinde Burdegalensis, non pauca stylo catholico et irreprehensibili fide conscripsit: præfati hæretici mentionem idcirco præmisit, ne Manichæi ipsius Fausti opus infastum, vel alterum quem etiam gloria vestra noverat, ortu Britannum, habitaculo Regiensem, titulo nominis accusaret: simul et qui aut consuleret supra

A ambiguo questionum, aut dignus rescripto posteris reservando potuerit inveniri. Cujuslibet tamen eorum in manus vestras dicta pervenerint, sanete, sollicite, regle vos moverunt. **B** Pœnitentiam, quam proprie momentaneam nominatis; id est in ægritudine quasi sub momento mortis acceptam, nihil aut nulli prodesse, adversa veritati et admodum cruda definitio est. Apud divinam quippe misericordiam vel ipsa humilitas confitentis dici non debet fructu carere. Quia cum legitima, quod qualitate vitæ anterioris abolita, quia plerumque contingit et peccare justos, et respicere peccatores, in ea quis via judicetur qua obitus sui tempore fuerit deprehensus, incautanter credenda est vel ipsa correctionis voluntas placere, si vera sit. Sed totum apud eandem clementiam fidei qualitate pensatur. Unde et inter illos operarios quos in Evangelio (*Matth. xx, 9*) legitis esse conductos, pro devotioris ardore, mercedem prioribus exæquatam etiam qui tardius venerant sortiantur. Sicut et Ninivitarum brevissima pœnitudo, omnem indulgentiæ summam triduo fervente mercede, gladium peccatricis urbis cervicibus imminentem quem jam ictui destinato per manum Jonæ prophete (*Jonæ iii, 10*) dies statuta vibraverat, repagulo conzonæ satisfactio obtudit. Contradictant autem exemplis hujusmodi, quæ verius reddit appetita superbia turgidos, quam conscientia illibata accores. Hoc tamen loco quid sæpe doleam, quia sancti licentiam dignamini præstare, confiteor. Contristamur nonnunquam in hac nostrorum facilitate, quod rem tam pretiosam pro levi accipere grave discrimen est. Cum enim videntur pœnitentiam precibus ac lacrymis poscere, impium dicimus denegare. Sin igitur contingat interdum, ut acceptam quicumque pœnitentiam, si sanitatem corporis recipit, aut negligat, aut factus sit, ut apostolus ait (*II Petr. ii, 22*), canis reversus in vomitum, qui veniabilis onerabatur fragilitate peccati, plebitibus opprimetur abusione remedii; et dicitur illud quod Ananias in Actibus apostolorum: *Nonne manens tibi manserat, et de promittendo in tua potestate pendebat* (*Act. v, 4*) *Melius est autem, ut ait propheta, nos vivere, quam vivere et non reddere* (*Eccles. v, 4*) Unde contraxit consuetudo sermone, ut donec quisque nostrum votum

^a Adversus quem exstant libri sancti Augustini, cujusque in aliis ejusdem operibus frequens mentio. Cæterum et Paulini ad Faustum epistola, et Faustii ad ejus quæsitæ responsio, quæ nunc inter Faustii Rhegiensis opera leguntur, quo de Fausto hic agitur ambigi non sinunt. Britannum hunc ortu fuisse docet Avitus: quod non de Insulari, sed de Armoriciæ Britannis accipiendum monuimus in notis ad epistolam Facundi ad Mutianam scholasticum. Paulinus hic autem Burdegalensis qui ad Faustum scribit, cum de Paulino episcopo Nolano accipi nequeat, de Paulino Eucharistici auctore intelligendus videtur, qui et ipse ortu Burdegalensis fuit, et Massilia larem relicta patria cum fixisset, Faustii Regiensis consuetudine uti potuit.

^b *Momentaneam* Faustos quoque appellarat, Paulinus *subitam*. *Perennetator*, inquit, *accedo*. *Sum peccatis carnalibus involutus; omnia quæcumque potest cri-*

D *minusus, exerceo; cum diem humanæ sortis implevero, pœnitentiam subitam sum consecutus; si excludat pro parte peccatum, an ad integrum, opto cognoscere.* Hanc Faustus inuitum esse respondit. Quod falso dici docet Avitus, et ante Avitum in eadem Gallie provincia docuerat Gennadius Massiliensis Ecclesiastico-rum Dogmatum cap. 48. *Pœnitentia*, inquit, *aboleri peccata indubitanter credimus, etiam in ultimo vite spiritu admisorum pœnitent, et publica lamentatione peccata prodantur: quia propositum Dei quo decrevit salvere quod perierat, stat immobile. Et ideo quia voluntas ejus non mutatur, sive emendatione vitæ, si tempus concessit, sive supplicii confessione, si continuo vita exceditur; venia peccatorum fideliter præsumitur ab illo qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur a perditione pœnitendo, et salvatus miseratione Domini vivat. Si quis aliter de justissima Dei pietate sentit, non Christianus sed Novatianus est.*

compleat, voti reus dicatur. Quocirca fateor, in necessitate positus non sine metu dari debere poenitentiam : quos si absque capitalibus culpis, ^a in usu conjugalis copulae dies suprema reperiat, ut pote rem licitam praesumentes, nec damnatione dignos putamus, nec a sacrificio commemorationis excludimus. E contra, si professam compunctionem saeculo retrahente vacuaverint, quasi jam apostatas, id est abstandi firmitate deciduos, necesse est a communione suspendi : cum melius sit manere intra quantulumcunque salutem humilitate mediocrium, quam ipsam salutem ex toto destrui violatione summorum : et tutius inveniatur cum honestate in matrimonio vivere, quam castitate mentita illicitis licita maculare. Quod praevidens Apostolus (*1 Tim. v, 12*), et viduus quae primam fidem irritam fecerint, majorem damnationem denuntians subituras, ¹ et personas legitimi atque irreprehensibilis tori pace devinctas, vacare orationi ad tempus, ac rursus in id ipsum regredi sinit : ne Satanas, inquit (*1 Cor. vii, 5*), per incontinentiam illorum, tentet in promissione perfidos quos in carne non vicerat conjugatos. In secunda quoque quaestione, quod negamus est, ^b fidem solam homini prodesse non posse, hoc minime probo ; neque ab illorum parte profiteor, qui, sicut ait Dominus (*Math. xxiii, 4*), grave super humeros discipulorum pondus imponunt, quod ipsi tamen uno digito movere detrectant. Propter quod, tam rigidam de fide sententiam aut extraneus potuit praesumere, aut noster debuit temperare. Quod si dignanter admittit, conjectura breviter exemplisque patefaciam. Fidem esse omnium bonorum spiritualium fundamentum, per hanc primitus informata Christianorum rudimenta testantur. Nam si baptizatus, aut etiam translatus ab haeresi qualibet parvulus, vel forsitan zelo longiore provectus, celeri post lavacrum sine rapiatur, nec ipse operis facilitator abnuerit, hominem sola fide salvatum. Extra quam quod nihil quaelibet bonae profuerint actiones, de saeculi philosophis aestimemus : quos contemptores mundi amatoresque sapientiae, castitate proposita, facultate despecta, quidquid hodie catholici praedicamus, quia fides defuit, non profuit operatos. Adeo machina vanitatis, nutubundis exulta fastigiis, quae sine fundamento surrexit, per se sola constare non potuit. Quid si nunc diversorum in Scripturis caelestibus fidem retexam, quam semper desiderii compotem reddidit laudata credulitas? Abraham quod solum credidit Deo, repu-

tatum est illi ad justitiam (*Rom. iv, 5*). Raab meretrice vitam praeteritam prostitutione sordentem, Israelitarum populum per fidem praestolata purgavit (*Jos. ii, 5*). Sic illa Evangelii Canaanitis, (*Math. xv, 27*), quanquam repulsa convicio, dari tamen estulis suis filiorum panem perseverantia petitionis efficit. Alia fluxum carnalitate obaeceam tactu fideliter medente ^c restrinxit (*Math. ix, 20*). Suedetur tamen et bonorum operum jungenda devotio, quam negligere non pertinet ad fidelem. Sed cum dicat Apostolus : *Quidquid non est ex fide, peccatum est* (*Rom. xiv, 23*), videtis ipsam quoque quam rectam credimus operationem, nisi fidei suffragio fulciatur, in peccatum posse mutari. Expertus est hoc mirum Pharisaeus ille in Evangelio (*Luc. xviii, 10-14*), qui gratias se referre, quod non esset sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri, eleemosynas subinde facere, bis in sabbato jejunare, tumido ac resupino pectore jactitabat ; cum Publicanus, fronte cernuus, fide rectas merita bonorum sola humilitate praeripiens, domum suam de qua non justus exierat, justificatus intraret. Quid plura commemorem? Adhuc unum patienter accipite. Latro ille (*Luc. xxiii, 40-43* ejus animum scelerebus corpus, juxta crucem dominicam puritatis servili patibulo criminum vindicta suspenderat, sentiens in morientis Christi corpore majestatem, pro praemissa crudelitate addictus supplicio, pro subsecuta confessione additus paradiso, per injustum deductus est aevum, ut de justa raperet morte martyrium. Ecce sunt virtutes ex fide : ostendat quisque, si potest, sine fide virtutem. Dominus in Evangelio (*Math. xiii, 31* ; *Luc. xii, 19*) exiguitatem fidei grano sinapis comparatam, quaecumque voluerit valituram promittit. Sic fit ut, cum opera sine fide possint esse, fides sine operibus esse non possit ; quia si corde credatur ad justitiam, et ore fiat confessio ad salutem (*Rom. x, 10*). Apud sensum Spiritus sancti, promissiones sequentem, principium est boni operis integre credidisse ; si tamen, ut Apostolus ait (*Rom. viii, 16*), ipse spiritus testimonium reddat spiritui nostro : non, ut super auditis assertum, qui creatura nobis, sed qui creator infusus, auctor et testis est nostri spiritus, non natura. Ecce ad epistolam Fausti episcopi, nec interest ejus : quae veritatis arbitror convenire suggesti. Mihi et eis quorum salutem sitio, fidei plenitudo donetur ; illis opera sua, si fide fuerint vivificata, sufficient.

^a Conjugium opponit poenitentiae, quia poenitentiam professi abstinere a conjugio. Unde et conjugatio, nisi ex mutuo consensu, poenitentiam dari concilia vetant, Arelatense II, can. 23 ; et Aurelianense III, can. 24.

^b Quod Paulino responderat Faustus, fidem nudam meritis ad salutem non proficere, de iis videlicet affirmabat qui adultam ad aetatem perveniunt. Avitus autem contra illum sic disputat, quasi etiam parvulus comprehendat : quod abhorret a Fausti sententia, qui utrosque distinguit, et apud Deum distingui docet

libro I de Grata et Libero Arbitrio cap. 7 : *Fidem inquit, exspectat a parvulis, opera cum fide a consummatis requirit.* Neque aliter accipiendus S. Augustinus eum, iis respondens qui sine fide non posse, sine operibus autem posse perveniri dicerent ad aeternam vitam, fidem ipse solam non sufficere ad salutem, sed opera cum fide requiri docet in libro de Fide et Operibus. De his enim sermo est qui grandiores fiunt post baptismum.

^c An restrinxit ?

¹ Conjunctio et, quam contextus requirit, deest in edito Sirmond.

EPISTOLA V.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO GONDOBADO REGI.

Si gratiam priscae pietatis expertus, rite artificium sanctae dignationis interpretor, ad consolandum me, dominos et conservos meos sacerdotes vobis jubentibus puto venisse. Quod ecce sub divino testimonio loquar, pro debiti famulatus reverentia praecelsissimo domno dependere non praesumpsi. Virtuti enim vestrae derogat, si quis super casu qui contigit, consulationis aliquid scripto verboque suggererit. Neque porro cedit in regiam quidem, sed philosophicam mentem mœroris abjectio. Lacesivit, verum est, cunctorum lacrymas amor vester. Sed si ambienti saeculo salus vestra conceditur, parum est quod perdidit unum pignus omnium pater. Temporalis luctus est, ubi tam innocens quis obiit, cujus mortem nullus putavit. Judicet unusquisque quod sentit: nihil unquam vestris temporibus contingere potest, quod non semper arbitrer profuisse. Unde nihil hic casuale praesumo, nihil asperum. Ordinavit hunc potius occulta dispensatio, quam infixit, angorem. ^b Flebatis quondam pietate ineffabili funera germanorum, sequebatur fletum publicum universitatis afflictio, et occulto Divinitatis intuitu, instrumenta mœstitiae parabantur ad gaudium. Minuebat regni felicitas numerum regalium personarum, et hoc solum servabatur mundo, quod sufficebat imperio. Illic repositum est, quidquid prosperum fuit catholicae veritati. Et nesciebamus illud tunc frangi tantummodo, quod deinceps nesciret inflecti. Aut quid de fraterna sorte dicamus? Ipse quem vocitari parvum vestra natura circumdedit, bonis vestris absque omni malitia militavit, cum serviret vobis nescientibus periculum gentis, cum futuram pacem diserneret turbatio regionis. Experto credite, quidquid hic nocuit, hic profecit; quidquid tunc flevimus, nunc amamus. Non valentibus ista praescire potest equidem durum videri, vicinam thalamis virginem tædio incumbente praeruptam: quæ tamen ambita est ut regina, defuncta est incontinentata. Quanquam revera majorem causam luctus sui reliquisse dixerim, si diem ultimum post recentia vota clausisset. Ibi enim forte potuerit inveniri, ubi mihi post invidiæ nodum, insultationis dentem fixisset æmulus livor. At vero nunc, quæ mens tam barbara non misereatur virginitatem felicitatem-

^a Consolatoria in obitu filiae, quæ regi desponsa, et regina mox futura, paternis in ædibus decesserat ante nuptias. Quod vero illi vel sponso nomen fuerit, non explicat.

^b Funera flevisse ait, quorum auctor ipse fuerat. Ex tribus enim fratribus, duos Gundobadus principio regni sustulit, Chilpericum Clotildis nostræ patrem, et Godomarum: cum tertio Godegisilo regnum partitus, complures annos cum eo regnavit. Tandem et hunc quoque injuria lacesitus interfecit, solusque deinceps integro regno per sedecim annos potitus est, usque ad Petri consulatum, sub quo defunctum Gundobadum notat Chronicum Marii, hoc est anno Christi 516.

^c Gratianopolitano. Hunc enim esse arbitror qui cum Avito ipso interfuit et subscripsit concilio Epaonensi, atque in vulgatis editionibus conciliorum

A que in paterno regioque sinu receptam? Nec mutavit sedem, nec contigit peregrinationem: ubi non diu esse potuit domina, nec breviter existit peregrina. Unde cum lætitiâ vestram, quasi serenitatem cœli, expectet universitas, reddite vos gaudiis populorum: quia nunquam respublica orphanitatis incurrit perniciem, quandiu sustentantibus vobis mater Ecclesia non senserit orbitatem.

EPISTOLA VI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c VICTORIO EPISCOPO.

^d De hæreticorum oratoriis non recipiendis.

Petisti, imo potius præcepisti, frater piissime, ut datis ad beatitudinem tuam litteris indicarem utrum hæreticorum oratoria sive basilicæ ad usus possent nostræ religionis aptari, cum conditores earum ad catholicam se legem erroris correctione transtulerunt. Digna profecto res de qua tu consulis, si respondendi idoneum reperisses. Quia jussisti tamen, reserabo in subditis quid consequens putem: ea scilicet definitione, ut locum succensendi aliis non reservem, si modo id quod statuendum crediderunt, vel ratione perspicua vel prolata de canonicis voluminibus auctoritate confirment. Istud quod de oratoriis vel basiliculis privatis interrogasti, perinde ut de ecclesiis eorum, difficile definitur. Hoc namque suadendum est catholicis regibus, quod de subjectis eorum fuerit constitutum. Unde primum, quaeso, si a principe regionis nostræ cujus nobis Deus præstitit in vera religione consensum, sortis suæ antistites consulantur, utrum respondere possimus, fabricas a patre suo hæreticis institutas catholicis debere partibus applicari. Quod si aut nos suademus, aut consentiat, persecutionem in se commotam hæretici non immerito causabuntur, cum catholicam mansuetudinem calumnias hæreticorum atque gentilium plus deceat sustinere quam facere. Quid enim tam durum; quam si illi qui aperta perversitate pereunt, de confessione sibi aut martyrio blandiantur? Et quia post nos, nostrique regis, Deus tribuat, felicissimum longævitatem, siquidem nihil de processu temporum immutabili credi debet, poterit forsitan hæreticus quicumque regnare, et quidquid persecutionis Ecclesiis personisque commoverit, non sectæ suæ studio, sed ex vicissitudinis retributione fecisse dicitur, et nobis etiam post mortem gravandis ad peccatum reputabi-

^d Victurius, in codice autem Lugdunensi Victorius appellatur, ut hoc loco.

^e Qui hanc epistolam contulerit cum canone 33, concilii Epaonensis, *De basilicis hæreticorum*, facile animadvertet, canonem non solum ex mente Aviti, qui præerat concilio, sed ipsius quoque verbis conceptum atque expressum. Sic enim se habet: *Basilicas hæreticorum quas tanta execratione habemus exosas, ut pollutionem earum purgabilem non putemus, sanctis usibus applicare despiciamus.* Diversa paucis ante annis fuerat sententia concilii primi Aureliensis, cui basilicas Gothorum recipi, et simili quo nostræ innovari solent placuit ordine consecrari. Quod ubique gentium in more usuque jam olim fuisse, tum Græcæ, cum Latinæ passim historiæ declarant.

tur, quidquid fuerit perpressa posteritas. Et forsitan adjiciet divina miseratio, ut proles principis de quo loquimur, per receptam fidei plenitudinem catholicum sequatur auctorem. Quid tamen, si nunc quisquam de vicinis regibus legis alienæ ulcisci in regione sua similiter velit, quod hic sacerdotibus suis doluerit irrogari? At si quis hujusmodi me deridens in hæc verba prorumpat, utar gloria temporis mei, prospiciat statui suo subsequens ætas. Sed qui talia secum tractat, paulisper mihi redhibeat quam postulo rationem, utrum hæretici a nobis cum veritate recipi debeant, recipiantur: lucidissima salus est, quia sicut scriptum est: *Credidi propter quod locutus sum (Psal. xcvi, 4)*. Præcedit fides locutionem, et sequitur confessio credulitatem; et per impositionem manus sacerdotalis fit pravitate amissio, fidei redditur plenitudo. Res autem insensibilis quæ primum innovata polluitur, ignorare me fateor quæ deinceps sanctificatione purgetur. Dico certe, si potest pollutum ab hæreticis altare sacrari, posse et panem qui super illum positus est, ad sacrificia nostra transferri. Idem primitus hæreticus conditor fecit. Transit ad repositionem divinam: libertate gaudens dimittat Ægyptum. Ad fidem rectam felici mutatione transmigrans, reliquit potius maculam quam attrahat: cum aliquid non legitimum impurgabili errori, gravant magis polluta contactum quam capiant a tangente remedium. Unde et in Aggæo propheta: *Hæc dicit Dominus exercituum, interroga sacerdotes legis dicens: Si sustulerit homo carnem sanctificatam, et tetigerit de summitate ejus panem, aut quodcunque aliquid, nunquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes dixerunt, Non. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus ex omnibus his, nunquid contaminabitur? id est, ille panis qui dudum sanctus exstiterat: Et dixerunt sacerdotes, Contaminabitur (Agg. ii, 12)*. Quapropter conjiciendum est, si potest ille panis in his altaribus consecrari, quem si consecratus panis tetigerit, redditur inquinatus. Malachias quoque propheta sic dicit: *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? et si offeratis claudum, nonne malum est (Malach. i, 8)?* Et paulo post: *Maledictus, inquit, dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino (Ibid., 14)*. Quid hoc judicio sincerius? quid tali auctoritate manifestius? Fabrica quam iterata cupis innovatione præsumere, si sana est, quid benedicitur? si languida, cur offertur? Quantumcunque munera a malis oblata in bonum trahere concupiscas, sequi te ad sanctitatem clauda non poterunt. Dicit Apostolus, suscepisse viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. xi, 2), id est Ecclesiam. Ecclesia porro quæ hæreticorum fuit, etsi licet meliori nubere, non erat virgo. Cur ergo appetat sacerdos illicitam, qui prorsus a contactu repudiatur ac viduæ prohibetur? Post incesti nexum sera conjunctio est. *Qui sociatur, inquit, meretrici, unum corpus efficitur: nec tollam membra Christi, et faciam membra meretricis (I Cor. vi, 15)*. Vide si possit junctis sibi Christi membris meretrix redintegrari,

A in cujus corpus unita Christi, id est Christiani, per pollutionem membra vertuntur. Unde et alio loco Apostolus dicit (*Ephes. v, 27*), talem se Ecclesiam velle, quæ non habeat maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi. Nunquid ullo pacto poterit istud de hæreticorum fabricis dici? Benedictio quæ rebus sensu carentibus ac pollutis impenditur, nec purgat maculam, nec explicat rugam. Imo magis, si paulo attentius intuemur, caret macula quod symbolum est novitate rugosum. Porro quod iteratione duplicatam est, ruga tegitur: talem nequaquam sancta sinceritas, et Adam veterem exuens, novo quod offertur homini comparetur. Quam novitatem nobis auctoritas Testamenti Novi Evangeliorum voce commendat (*Matth. xix, 30*). Unde etiam ipse sibi Dominus sterni pullum præcepit, cui ante ipsam nullus incederat (*Marc. xi, 2*): quem totius sæcularis usus expertem, feliciter redderent non imposita flagella subditum, sed exordia sancta mansuetum. Et ut ipsam quoque dominicæ mortis mysterium novitatis honore non careat, in monumento novo quod in petra excisum est, redemptricem nostram dominicam carnem legitimus quiescere (*Luc. xxvii, 60*). Quis ergo mihi persuadere conetur, post errores funerum sepulcrum posse mundari? Quamvis putredinis humore siccat, consumptis jam carnibus, albis tumulis attollantur, remanet immunditia recordatione, etiamsi abesse putetur aspectu. Expulisti quidem morticinum dogmatis alieni, et fortitudinem ejus emortuam de sepulcro suo quasi ossa honore carentia projecisti. Sed puto quod imponi in fetores sacri corporis membra non debeant. Et dices forsitan hæreticos, si eis potestas detur, altaria nostra temerare. Verum est, nec refello. Sæviunt quidem cum possunt fœdis unguibus alienarum ædium pervasores. Sed vim intendere, loca pervadere, altaria commutare, non pertinet ad columbam. Specialius ergo fugiendum, quod licere sibi hæreticus putat. Ab exemplo magis vitare convenit quod hostis amplectitur. Nec mirum est si dedicationes geminare audeant, qui baptismata frequentant. Quod circa non quid statuam, sed quid optem breviter indicavi. Hæretici cultus loca pervadi nollem, cuperem prætermitti in morem ergastulorum. Semper optandum est, non ut mutata transeant, sed infrequentata torpescant. Salubri populorum correctione defertis maneat æterna viduitas: nec unquam recipiatur a nostris, quod conversionis studio repudiatur a propriis. De ministeriis hæreticorum quæ illis sacra, nobis execrabilia judicantur, id est patenis paterisque, quia quid censeam perinde rescribere me jussisti, validæ quidem observationis exemplum est, quod legitur in Heptatycho (*Num. xvi*), de thuribus peccatorum, qui ignem illicitum præsumentes, incendio temporalis gehennæ æternam prignante consumpti sunt. Jacebant namque cineri prunisque permixta, ad mortuorum judicium terroremque viventium, ad mortuorum judicium terroremque viventium, vasa quæ diximus, et odoribus thuris assueta, abominabilem immunditiam perversi usus fetore contraxerant. Tunc duci legifero consulenti præcep-

tem est sermone divino, ut hæc infusa fornacibus, et distenta per laminas, sacro altari affigeret. Vides ergo, quod illis pariter erudimur, usam execrabilem metallorum, ad bonum, si ignibus careat, non posse transferri. Adeo ad catholicam comparationem hoc præstat metallus ignis, quod sensibus fides. Unde et in psalmo Propheta sic orat: *Ure venes meos et cor meum (Psal. xv, 5)*. Reprehendat certe quispiam, pro censens sui discretionem, quod sentio. Fateor ministeriis illis minime delectari, quæ superioris Gallie partibus ad apostolias legis nostræ captivæ venerunt: quæque nil voluntarium, nil innocens præferentia, si delentibus rapiantur, offendentibus prodesset non poterunt. Cur mihi dicat victor, quod altaribus tuis exhibeo, quoquoque ordine meo factum, si jubetur: *Honora Dominum de tuis justis laboribus (Prov. 1, 9)*? Parum est de laboribus, nisi de tuis; parum est de tuis, nisi de justis. Nunquam ablata pronuntiam, quæ anteaquam offerrentur, ablata sunt. Sed talia semper munera gratulor sanctis altaribus superponi, qualiter religiose si non solum proprie, quia eis sua videntur ubiqueque catholica est. Cur de thesauris suis lætissimæ quæque producent, hæud omni impendio curat, ut in his quæ ad sanctum ministerium pertinebant, non magis pretiositas possit placere quam novitas? Orate quod restat, ut longo tempore post votorum opes sibi a Deo creditas, non in secretis molibus, sed in publicis muneribus possessuras, cum populo sibi subdito gaudens usibus sacris semper habeat quod donabit.

EPISTOLA VII.

AVITUS VIENNENSIS * EPISCOPUS PAPA CONSTANTINOPOLITANO.

Dum dominus meus, filius vester, patricius ^b Sigismundus gloriosissimum principem officio legationis expellit, nobis quoque deferendi ad vos famulatus

* Joanni Cappadoci patriarchæ, qui relato in diptycha concilio Chalcedonensi, expunctoque ex hisdem nomine Acacii, longum dissidium quod Orientales ab Ecclesia Romana sejunxerat, redintegrata pace et concordia terminavit. Exstat Joannis ipsius ad Hormisdam papam epistola, rei gestæ tempus subscriptione sua denotans, *data mense Martio, die xxviii, indict. xii, consulibus domno Justino imp. Augusto et Eutharico V. C. ara dlvii, id est anno Christi 519*. Cedrenus anno primo Justini, *Ἐπισκόπων δὲ ἀπὸ Ῥώμης ἰδόντων δὲ Ὁρμισδοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, πρὸ Βιταλιανοῦ σπουδῆ, ἔτι ζώντος Ἰωάννου τοῦ Καππαδοκίου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἁγίαν ἐν Χαλκηδὼν τετάρτην συνόδον πρὸς ταῖς ἄλλαις τριῶν συνόδοις τοῖς δεκτύχως συνέταξε. Cuiusque Roma venissent episcopi ab Hormisda Romano episcopo missi Vitaliani studio, cum adhuc Joannes Cappadox episcopus Constantinopolis, quartam sacram synodum Chalcedonensem ad tres alias in diptychis adscripsit. Liqueat ergo, quemnam principem hoc loco intelligat, quem Rom. antistitem, quem denique papam Constantinopolitanum.*

^b Rex Burgundionum qui Gundobabo patri quarto abhinc anno successerat. Solebant his sæculis imperatores Romanarum dignitatum titulos exterarum gentium regibus honoris causa impertiri. Unde et Theodericum regem Gothorum et alios, magistros militum sæpe appellatos legimus; atque, ut hoc loco patriciatum Sigismundo delatum intelligimus, et pa-

aditem dupliciter sancta opportunitate prospexit. Cum enim, ut præcipuum sacerdotem, justo vos desiderio sitiremus, adjecit vir illustris Laurentius honorem vestri animis nostris, indicans episcopus suis omne nubilum quod quietem Orientalium populorum ambiguo caligante fuscaverat, redintegratæ pacis serenitate detersum: et eam cum Romano antistite vos habere concordiam, quam velut geminas apostolorum principes mundo assignare conveniat. Quis enim, qui vel catholicus dici potest, de tantarum et talium Ecclesiarum pace non gaudent, quos velut in celo positum religionis signum pro gemino sidere mundus expectat? Quis non merito delectetur infirmantium reditu, incolemium statu, cum alijs ovibus intra claustra salvatis, illa quæ vitæ errantis arbitri fuerat evagata, caelestibus caulis lætitia plaudente revocatur? Custodite igitur, quasi patres, traditam vobis etiam super nos Ecclesiam disciplinam. Concordiæ vestræ tantum opus est magisterio, quantum et exemplo. Quam caritatem populis suadebimus, si hæc in nostris rectoribus nesciamus? quid in corpore firmum videri poterit, quid autem in vertice mancom? Ergo piæ redeuntibus date, ne quis intentione pereat, prædicationem: Prospicite ne speculata signa tam fera bestia populetur, si ab unitate sepsus vestri Roma dissulset. Memores vero nostri, quia si super dissensionem vestram sol occidat, damnnum orientis est, prosperrimum quem supra dixi nuntium per fidelissimum virum ad notitiam nostram firmatè rescripto: ut expectans occidentalis Ecclesia in sermonibus vestris donum cælestis oraculi, quod se lætatur accepisse per condiscipulum, multiplicari sibi gaudeat per magistrum.

EPISTOLA VIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS * EUSTORGIŌ EPI-CORO.

Adventu præsentium portitorum ecce jam secundo

tricum Theodericum eundem a Zenone creatum proditum est, sic ad Clodoveum regem Francorum, post victoriam Gothicam, codicillos de consulu ab Anastasio missos testatur Gregorius Turon. lib. ii, cap. 38.

* Mediolanensi, ut docet epistola Theoderici regis, quæ est nona lib. i Variarum apud Cassiodorum, et lib. ii, epistola 29, ad Adalam comitem, his verbis: *Beatisimi viri Eustorgii episcopi sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ petitione permoti, presentibus te affatibus admonemus, ut prædiis vel honoribus illius Ecclesiæ intra Siciliam constitutis tuitionem studeas, salva civilitate, præstare*. De hoc Ennodii quoque interpretati sumus epigramma 149 de fonte bapt. sterii S. Stephani, et aqua quæ per columnas venit.

En sine nube pluit sub tectis imbre sereno,
Et cæli facies pura ministrat aquas.
Profusa marmoribus decurrunt flumina sacris,
Atque iterum rorem parturit ecce lapis.
Arida nam liquidos effundit pergula fontes,
Et rursus natis unda superna venit.
Sancta per æthereos emanat lymphæ recessus,
Eustorgi vatis ducta ministerio.

Id est, episcopi. Græcum ortu sunt qui Eustorgium faciunt ex nominis conjectura. Quod vero addunt Joannis Damasceni discipulum fuisse, absurdum est, cum tempora discrepent.

a te desiderandi reverendique affatus vestri dona venerunt; quæ tamen plus fierent prosperitate secunda, si fierent numerositate copiosa. Revera duplex in litteris vestris materia gratulationis accessit. Primum quod salvam mihi gratiam, sic etiam in vestro, sicut in vestrorum exstitit animo decessorum, hæreditario monstratis affectu. Deinde quod in eo me famulari negotio præcepistis, quo, dum tuenda vel a reparanda libertatis curam geritis, etiam me non indignum tali ministerio censuistis. Impletum est igitur beatitudinis vestræ sanctum ac spiritale præceptum. Cumulastis oratione mercedem: inventu vestro pretiosius factum est pretium quod misistis. Victa est per reverentiam vestri in rigore barbarico humilitate immanitas, intercessione crudelitas, illatione cupiditas. Conjiciamus qualiter illic prædicationibus duriores animos edomatis, cum interveniendi viribus absentia vobis saxa sic frangitis. Visitatione opere vestro nostrarum ærumna regionum; et emanans ex largiendi thesauro irrigui fontis ubertas, cum Italiani rigaverit, aspergit et Galliam. Quapropter depono salutationis honorificæ famularium, me vestro intercessui vel favori votis præfusa supplicatione insinuo: optans licet in cunctis, mihi tamen specialibus causis litteras; in quibus sic vobis per misericordiam competat, ut etiam me per obedientiam vestrorum operum fructus attingat.

EPISTOLA IX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CÆSARIO EPISCOPO.

Licet ipsa sese venerandi portitoris persona animis fraternæ caritatis insinuet, sanctus tamen Maximianus ^c autistes hanc peculiariter ad vos officii mei paginam petiit destinari; per quam me potius ab illo, quam illum a me commendari debere manifestum est. Et quia jubere dignatus est ut necessitates suas sermone meo panderem, nihil dicendum de peregrinationis labore suscepi; quia quantalibet vel temporum longitudine, vel itineris vastitate, genitalis patriæ linquat habitaculum, peregrinus sacerdos dici non potest, ubi catholica reperiri Ecclesia potest. Quanquam nec illa vobis regionis suæ subversio quasi incognita exaggerari debeat; cum pietatem vestram, quærentem ubique misericordiæ aditus, non lateat ubi est miseræ locus. Principalis tamen ei, quantum

dignatur asserere causa veniendi est, ut peritiorum medicum quocumque perquirat, qui imbecillitati corporis proprium lumen ejuscunque remedii arte succurrat. Quæquam perfidiosa mentis intus, contemplantibus magis epistolaribus accipit, nec nimiam exterioris hominis cæcitate perterritus, eo temperamento hanc, quantum comperi, curam requirat, ut amatoribus potius suis satisfacere in hujus studii necessitate contendat. Simul et ne videatur, per neglectæ sanitatis culpam, facultas in eo sacerdotalis officii reprehensibiliter minorata. Spem vero recipiendi obtulit, quantum arbitror, et ab exemplo requirit: quod scilicet Tobiam nostram (Tob. xi, 13-15) caligantem quidem terrestribus, sed quæ mundo erant invisibilia contactem, attentum æternæ luci, et jam pene diei mortalis immemorem, latens in angelo medicina redaxerit per collyrium fectis ad dulcedinem sanitatis. Quæcumque suscipite fratrem sinceritate solita reverentia digna: et si quid consolationis sancto debetur, impendite. Implorator autem commune desiderium, si etiam qualiscunque infirmitati medela provenierit, quod certe si minus, saltem incorruptibilem vultum pietatis æternæ, nulli obnoxius cæcitati sacerdotalis conscientia oculus recognoscat.

EPISTOLA X.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d MAGNO EPISCOPO.

Licet nulla quibus ad præsumendum hoc ipsum officium provocaret, vestri apostolatus scripta promerere, offerre me tamen paginam debiti famulatus, eum compellatione non jussertis, opinione compellitis. Siquidem ad occurrendum animis vestris, si non moremur aspectibus, fama trahimur, etiam dum absentia cohibemur. His additur, quod ita ærumnas infelicitium Gallorum consolatione consilii et largitate palpatis, ut sub specie ejus quam comperi misericordis, ad agnoscendam suorum necessitatem in Italiam festinantes, post longam peregrinationem, cum duce Christo vestram meruerint videre personam, merito propriam ærodant intrare se patriam. Commendo quod superest regionis nostræ presbyterum, præsentis scilicet obsequii portitorem. Qui licet pro redimenda cujusdam propriæ sui filie laborum fatigationis aggressus sit, a quodam tamen nobili viro provinciali cum mea prosecutione directus est, ut præfati filium a ^e comite Helanca, pomsine Avatum,

^a Referenda hæc videntur ad reliquias captivorum, quos Gundobadus bello Ligustico ex Italia in Galliam abduxerat, ad quos redimendos missi a Theoderico rege Epiphanius Ticinensis, et Victor Taurinensis legationem obierant; quam Ennodius in Epiphanii Vita describit.

^b Arelatensi, de quo ad ea quæ alias notavimus ad Ennodium præclarum addi potest elogium Floriani monachi in epistola ad Nicetium Trevirensis. Sed et coronæ vestræ socium, inquit, beatæ memoriæ dominum Cæsarium Arelatensem episcopum, qui vixit inter barbaros pius, inter bella pacatus, propter orphanorum, pastor egenarum, qui tanti census effusione nil perdidit, catholice regulam disciplinæ dictis factisque demonstrans. De hujus quoque in pascendis captivis alacritate ac fiducia in Deum, navibusque ritibus plenis a Gundobado et Sigismundo regibus Burgundig-

^d Non opportune, cum panes deessent, ad illum missis, narrat Messianus presbyter in libro de Vita S. Cæsarii.

^c Cujus sedis episcopus fuerit non liquet. Fuit quidem per hæc tempora Maximianus Perusinus antistes, cujus nomen legitur in synodis Romanis Symmachi papæ. Verum an in eum convenire possint quæ de Maximiano episcopo, ejusque patria, et oculorum incommoda hic dicuntur, ambiguum est.

^e Mediolanensi, Eustorgii, de quo proxime dictum, successori, Datique decessori. Nam quod Datium nonnulli, dum Mediolanenses episcopus recensent, Magno præponunt, ordo est præposterus, qui ex hæc ipsa epistola revincitur.

^f Theoderici regis Italici. Avulus vero, sive Avolos, præter hæc, nobilis, ut ait, viri provincialis filium, etiam eodem sæculo habuit eadem provincia, ut

ante hos circiter quatuor annos pro pignore obsidatus assumptum, sub auxilio vestrae intercessionis requirat ac revocet. Quod superest obsecro, ut dignabili beatitudinis vestrae rescripto, et illic exultantibus ingenuitatis statum reparabilem, et hic desiderantibus scribendi aditum doceatis esse communem.

EPISTOLA XI.

APOLLINARIS ^a EPISCOPUS AVITO VIENNENSI EPISCOPO GERMANO.

Satis licet jam poenarum dederit sera poenitudo, tamen ad diem festum ante alios nobis colendum, ne vicario quidem famulatu adesse merui. Qui devotionem non ostendi, vel satisfactionem deferre curavi. Ad quod vere ut confido ipso sum, beate et reverentissime domine, spiritu visitante commonitus. Nam in ipsa sancta nocte, in visione nescio quid manibus meis haeserat, quod consedens juxta me fulgentissima, sed inusitato colore rubea columba vellebat. Cumque experfactus, quotidianum quidem manuum mearum horrorem recognoscerem, sed purgari me immerito nihilominus meminisse, dum ipsum ambiguum moestus mecum atque anxius volvo, repente quasi stimulo percussus, illico sum reliquati fenoris recordatus. Jam quae me hinc confusio, quae praesertim amaritudo, pietas sancta perpendit. Aliquotenus tamen hac spe solatus sum, quod ignoscat quae commonere dignata est, ut miserto mihi non omnis sancti obsequii opportunitas fraudaretur. Unum tantum mixta debitis commemorationis ejus officiis supplicatio deposcit, ut hanc quoque indulgentiae suae partem sensibus vestrae, quae in me plus jam justa est, imputationis inspiret.

EPISTOLA XII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Apparet liquido quanta sit in vestro merito gratia Dei, [aut] quantus conjici debeat virtutum cumulus, ubi error ipse tam sanctus est. Nam dum justus accusator sui conatur in se convincere quod peccare non potuit, confidentis humilitas crescit ad meritum, non confessionis veritas ad reatum. Excessisti fateor consuetudinem: sed pietatis augmento semper diei hujus meminisse dignamini. Dulcis a vobis venit sollicitudo; sed non incomparabiliter praeventit oblivio. Minus enim procul dubio salva observatione apparet effectus: sed ostendistis quanta spiritualitate vos exercere delectet, quod praeterisse sic doluit. Vere secunda est dignitatem delicti vestri sancta re-

Avulum Segestericensem episcopum, et Avolum Aquarum Sextiarum, quorum ille in synodo IV Aurelianensi subscribit, hic in quinta.

^a Valentinae sedis antistes, Avito fratre natu major, de quo Agobardus ad Ludovicum imp. de Judaicis superstitionibus: *Sanctus Apollinaris episcopus Ecclesiae Valentinae, quantus fuerit et sit, non solum gesta de eo scripta, sed et crebra ejus miracula usque hodie sublimiter testantur.* Epistolae utriusque idem est argumentum. Somnium nempe Apollinaris, quod ea illi nocte oblatum est, qua defunctae sororis anniversarium Viennae ipso absente celebrabatur.

^b Reiorum in provincia II, ut docent subscriptio-

relatio: et tale repertum est in dormiente supplicium, quale fuerat in vigilante peccatum. Ecce veritatem dico in Christo, non mentior, cum parturientibus lacrymas oculis legissem somnium quod vidistis, omnis mentem meam subiit necessitudinis recordatio praemissarum, quibus per visitationem vestram honorem dependere nos admonitos intellexi. Porro autem de ipsa revelatione quid senserim, in simplicitate depromo. Sic ergo inquit: Nam in ipsa nocte sancta in qua scilicet germanae communis depositio celebrabatur, nescio quid manibus meis haeserat, quod consedens juxta me fulgentissima, sed inusitato colore rubea columba vellebat. At vero, cum juxta te pietas tua, nec longe avolans, celeri recordatione consedit, debitum quod sanctissime tu, piissime propinquorum, tu, inquam, merito haec columba sentires, fulgentissima, cum simplicitate sic luceas, inusitato colore rubrata, cum innocena singulariter quasi propriis compuncta stimulis erubescas. Ampliastis ergo quidem, ut supra dictum est, fenus assuetum: nec illud tamen consuetudini deficit quod putastis. Nam nocti ipsi quam vos excitante Christo non licuit oblivisci, adhuc de abundantia superioris anni vestra nihilominus luxit oblatio. Sic ex quadam supernae benedictionis irriguo, quod impenditis annis singulis, sufficit multis. Deum queso ut hoc etiam mihi pietas vestra quandoque dependat.

EPISTOLA XIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CONTUMELIOSO EPISCOPO.

Quantum, vobis apud Deum suffragantibus, qualiscunque voti mei dies propinquantur, tantum animi mei desiderium pudorque decertant. Benedictionem quippe flagito operi imperfecto. Esset quantalacunque excusatio, si in eo inertiae meae noxam velaret ac tegetet magnitudo. Nunc vero exiguo pariter atque impolito quid potest esse deformius? Unum igitur est, quod trepidantem animum audaci solatur hortatu, vestro scilicet, si nos Deus exaudire dignatur, adventu cuncta in melius esse vertenda. Neque enim est quod non possitis aut oratio componere, aut perorando excusare. Tantum sicut de comperta pietatis voto certi sumus, ita praevio praestolatae visitationis nuntio gaudeamus.

EPISTOLA XIV.

VICTURIUS ^c EPISCOPUS AVITO EPISCOPO.

Ad separandum a tritico lolium in area Domini

nes synodi Arelatensis IV, Carpentoratensis et Vassensis II. Doctrina excultum hominem fuisse argumento est, quod Avitus hunc inter librorum suorum censores et arbitros delegerit. Mores autem illaudatos probavit, tum Caesarii ejusque synodi, tum sedis apostolicae judicium, cujus sententia Contumeliosus episcopatu ob flagitium dejectus, atque in monasterium retrusus est, ut in primo tomo conciliorum Galliae videre est.

^c Gratianopolitanus. Nec enim dubito quin is sit qui in epistola 6 dictus est Victorius, atque ita quoque nominatur in epistola 16 et in aliis. Hic ergo Avito Viennensi, tanquam suffraganeo provinciae

ordinationis vestrae ventilabra poscenda sunt: quia ille qui vobis constituit tenere loci principis principatum, nos voluit exsequi quod praeceperitis in opere, quod autem operandum est vos jubere. Quidam enim civium, ut nunc delatum est, ante quamplures annos sorori se defunctae conjugis in matrimonio se sociavit, quod ego nunc sub multorum praesentia aditus audivi. Accusator tanti criminis, non occulta susurratione atrocis facti disseruit qualitatem, sed ipso coram qui gessit ista proposuit. Quique eodem quo illicita praesumpsit ausu, qui studio a vobis dispensantibus miserabilis propemodum non negavit. Proinde qua sit abstinendus conditione praecipite: sive ut pariter lugeant, vel si est indicenda sequestratio, vel qui modus poenitentiae, edocete. Nam non est, ut puto, minus in conjugio germanam conjugis, quam uxorem fratris asciri. Vos tamen, ut suggesti, statuere quod videtur: quia praeter ordinationem vestram, de tali causa quid pronuntiari conveniat vix decerno. Communioni nempe eum trepide subtraho, vel permitto, nisi auctoritate vestra roboratus exstitero.

EPISTOLA XV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTURIO EPISCOPO.

Probatæ summæque pietatis est, ut de causis ad pontificium vestrum pertinentibus meum quoque consilium consulendam esse ducatis. Quod facere vos non, ut dixistis, ambiguitatis animo, sed dilectionis ostenditis. Quapropter contra culpam quam litteris indicastis, arbitror merito vos moveri. Quis enim vel laicus non advertat, non sine grandi macula fieri de affinitatis propinquitate conjugium? Unde licet sollicitudini vestrae iustissimus dolor de necessitate ipsius restrictionis incumbat, salubriter tamen exasperatur in temporaneis, quem salvari cupimus in æternis. Oportet ergo hominem maritum duarum scilicet germanarum, non irrevocabili anathemate percuti, sed propositis observationibus, interim ab Ecclesia sequestrari. Et quia indicatis, laboriosum ipsum ante multos jam annos illicitam secundæ uxoris copulam fuisse sortitum, sufficiat impune bacchatum longo tempore crimen incesti. Nihil hic quasi

suae antistiti respondet, quid de illo statuendum qui defunctæ uxoris sororem sibi in matrimonio sociarat. Civis hic erat Gratianopolitanus, ut patet ex epist. 14, Vincomalus nomine, ut est in 16. Par porro eodem tempore eodemque in regno Burgundionum, incestus fuit Stephani, ex officio Sigismundi regis fisco praepositi, qui Palladium defunctæ itidem conjugis sororem sibi copularat. Qua de re in concilio Lugdunensi 1 et in Vita sancti Apollinaris Valentinae sedis episcopi.

Græcorum olim Latinorumque in coercendis incestis par disciplina. De duarum enim sororum maritis Græcorum morem qui legis vim obtinebat, exponit S. Basiliius epistola 197 ad Diodorum, Ἐάν τις πάθει ἀκαθαρσίας ποτὶ κραταιῆς ἐπίσημης πρὸς δύο ἄδελφοῦν ἀθισμὸν κοινωνίαν, μήτε γάμον ἡγείσθαι τοῦτο, μήθ' ὄλωσιν εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα παραδέχισθαι, πρότερον ἢ διαλύσαι ἀπ' ἀλλήλων. Si quis affectu immunditiae correptus, in illicitam duarum sororum communicationem exorbitaverit, id neque conjugium esse censendum, neque talem ad ecclesiasticum cœtum admit-

timore divortii dubitetis, sed merito censetur separatio legitima, ubi exstitit conjunctio criminosa. Utrique si videtur ergo, dum in tam infelici obstinatione persistunt, notam excommunicationis indicite, donec a consortio criminali publica poenitentiae professione disauescant: et tum, miserantibus vobis, ad timoris et correctionis exemplum, gratiam reconciliationis accipiant. Ego certe sinceritati vestrae quod rationabile credidi, quia tanti habuistis jubere, suggesti. Auctoritatis vestrae est, errantium compunctione perspecta, severitatis ordinem temperare. Quos tamen æstimo, si veraciter compunguntur, supra scriptis conditionibus parituros.

EPISTOLA XVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTURIO EPISCOPO.

Cautelæ et caritati satisfacitis, dum me aliquid interrogando, non minus onerare quam honorare dignamini. Sed cum noveretis recte vos, si non de peritâ mea, saltem de amicitia judicare: nec aliquid vobis unquam responsione mea suggeri, nisi quod volo a Viennensi Ecclesia eustodiri. Secutus est ergo, ut indicastis, filium nostrum diaconum Vincomalus: quem Deus tribuat ut in bono vincatis malum. Vidi hominem nimie crudum cujus miseriis constat vix quemquam posse misereri. Juvenis virtute, senex fide, ævo friget, adulterio calet. Quid multis? optandum est ut per voluntatem disparabilem, non quam libet perire, tam liceat. Nam cum adhortatorie plus quam aspere, pro incesti facinore culparetur, severitatem nostram sola praescriptione tarditatis accusans, sero nos illicitæ jurgationis tricennale consortium damnasse causatus est. Ad hunc locum cessi, fateor, impudenti: quod scilicet sui dilectione sententiam differentes, maluissemus correctionem viri compunctioni ipsius voluntatique servare: ac perinde justum esse, ut post spatia tot annorum vel criminalia restringeret, qui refrenare jam longævitas accessu etiam legitima debuisset. Ad hæc, ut sentire me credidi, non compunctus, sed confusus ingemuit, promittere aliquantisper aggressus, mulierem cobitationis indignæ ab accessu aspectuque suo protinus coercendam. Suasi respondens

tendum, prius quam ab invicem dirimantur. Apud Latinos vero qui mos fuerit, multorum instar, quia omnes consentiunt, canon est 30 concilii Epauensis: *Incestis conjunctionibus nihil prorsus veniæ reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint.* Inter incestos autem numerat, *Si quis germanam uxoris suæ accēperit.* Avitus ergo in hoc genere quatuor distinguit, excommunicationem, separationem, poenitentiam publicam et reconciliationem: ita ut excommunicationis nota inurantur donec segregentur, et segregati poenitentiam agant, ut reconciliationis gratiam accipiant.

In potestate enim et arbitrio est episcopi, erga poenitentes, perspecta eorum compunctione, humanius atque indulgentius agere, et severitatis ordinem temperare, ita ut maturius illos ad communionem recipiant. Synodi Ancyranæ canone 2, et concilii Arelatensis II, canone 10. At contra, negligenter poenitentes tardius reconciliandos sancit Carthaginiense IV, canone 75.

ut vobis ista promitteret, et facti pœnitens eo se solvi quo ligatus fuerat postulare. Tamen, quia jussistis ut quidquid sensui meo videatur aperiam, ^a sufficiat censuræ vestræ separatio personarum: sciatur infelix conjugium innocentiore divortio: sufficiat restrictionis fructui terminus mali. Nec sane promissio ejus fidelis putetur, cujus vita exstitit infidelis. Ipsis fidejussoribus emendatio secutura credatur, quibus intercedentibus prior culpa laxabitur. De cæterò autem, quod ad pœnitentiam expectat, moneatur interim agere, accipere non cogatur. Sufficiant infelici crimina sua; nec ingeratur laborioso cum respuit, quod tam instabili animo vix committi debuerat si petiisset. Cesset a fragilitate perfidia: nec subeat in carnalitatibus cumulum rebellionis augmentum. Si jubetis, breviter ad ultimum suggero. Excussus ^b scelere, suscipiatur ad veniam; patiat pœnitentiam, cum perdit peccandi occasionem: profiteatur, cum amiserit voluntatem.

EPISTOLA XVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIVENTIOLO PRESBYTERO.

Dupliciter pietatis plenum est quod fecistis, dum veniendo Lugdunum, hucque mittendo, studuistis de duobus fratribus illic requirere infirmum, istic visitare sollicitum. Nec a vobis propositum intermissum esse putabitur, cum vos religioso fratri plus in affectu atque honore debeatibus spiritalis officii hujus conversus, etiamsi non poposcisset ægrotas: quippe cum sacerdotis germani jure vel adhortationem novitas quaereret, etiamsi consolatione anxietas non egeret. Proinde laborem justa fatigatione susceptum prorsus excusare desistite, ne videamini ad hunc arripiendi vel definiendi ambiguitate peccasse. Jam vero qualiter dignas pro transmissio munere gratias agam, votis me magis sentio, invenire quam litteris. Illud quoque ut de eremo talia proferri posse dicatis, elegantia quadam desideria hominum ad locum vestræ cohabitationis attrahitis. Qui procul dubio, personæ vestræ sollicitudine, institutione, doctrina, etiamsi inventa sit eremus, fieret paradisos. Quapropter pro sella quam transmisistis, cathedræ vicissitudinem imprecans, quaeso ut nutantem ^c scholam cari communis Eugendi, et non minimum, quantum ad statum suum attinet, præsule viduatam, spiritali solatio, et sacerdotali magisterio foveatis. Neque

^a Superiorem sententiam suam temperat, et mitius decernit. Duo enim superius exigebat, separationem et publicam pœnitentiam: nunc separationem sola contentus, de pœnitentia suggerit, ut eam agere moneatur, accipere non cogatur.

^b Qui Lugdunensis postea fuit episcopus, ut docet epistola 52. Nunc cum Lugdunum ex Jurenensi eremo venisset, Apollinaremque Aviti fratrem, novum episcopum ibi ægrotantem visitasset, Avitum quoque ipsum destinato nuntio consolari studuit. Quo nomine gratias illi agit, simulque pro transmissa sella: cujus vice cathedram ipsi, hoc est episcopatum imprecatur, quem Lugduni postea sortitus est.

^c Quod nunc est monasterium sancti Claudii in Jura monte. Eugendi nomen, quod in codice nostro desiderabatur, supplevimus ex schedis Thuaneis. Quo tempore autem vita functus sit, hæc epistola nos do-

et illud ab impendenda caritate vos retineat [Al. lect. retrahat], quod simplicitatis magis, ut arbitror, quam abusionis animo, minus digne ab eis cura vestræ ordinationis ambitur: ut ad majora, ut præstante Deo cupimus, gubernacula provehendi, et ad duplicanda quinque talenta de duobus additis assurgentes, probati in secundo gradu fideles, et maximus hanc secreti conscientia feratis ad populos, ut quo in aliis fraterna dissensio potuisset eremum facere, in vobis studuerit paterna dilectio monasterium continere.

EPISTOLA XVIII.

* * * * *

Unde, etiamsi pignus reliquiarum sacræ crucis putamus esse vobiscum, a sancto tamen Æliæ urbis antistite hanc specialiter magnificentiam credimus expetendam. Qui revera sacramenti istius veram et inviolabilem puritatem loci administratione conservans, sic desiderabili potens est impertire nos dono, ut ab omni cunctationis absolvat ambiguo. Qua de re plurimum pagina famulante deosco, ut ad præfata ecclesiæ sacerdotem litteras apostolatus vester tribuat portitori: quatenus gemina nobis veniat benedictione firmitermentum, quod ecclesiarum præminentium mundo, vel consulta sedis vestræ auctoritas respondebit, vel humanitas illius obsecrata perrexerit.

EPISTOLA XIX.

DOMNUS ^c GUNDOBADUS REX AVITO VIENNENSI EPISCOPO.

De prophetica lectione sanctitatem vestram censui consulendam, cujus lectionis exemplar subter adjei. Et ideo utrum jam tempora ista fuerint, an futura sint, scripto vestro declarare dignemini: *Ex Sion procedet lex, et verbum Domini ex Hierusalem; et judicabit inter plebes multas, et redarguet gentes validas usque longe; et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces; et jam non extollet gens super gentem gladium, et jam non stabunt belligerare (Isai. 11, 3, 4). Et: Requiescat unusquisque sub vinea sua, et sub ficu sua; et non erit qui in timoram mittat eos (III Reg. 11, 21).*

EPISTOLA XX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c DOMNO GUNDOBADO REGI.

Licet de lectione prophetica scitos magis, inter quos ipse profiteri non audeo, debueritis consulere

et cet. Vacuam ergo et rectore destitutam scholam Eugendi Viventiole suadet ut capessat, ut in secundo gradu presbyteri probatas, ad majora gubernacula provehatur, hoc est, ad primum gradum episcoporum.

^d Quam multa hoc loco desint statui non potest. Titulum vero epistolæ conjicio fuisse ad Symmachum papam. Æliæ autem, id est Hierosolymorum, antistitem Heliam intelligi, qui sedem illam tunc regebat. Ad hunc ergo, pro impetrando sanctæ Crucis munere cum scriberet Avitus, Symmachi quoque intercessionem qua voti compos feret, expetiit. Sed Aviti ad Heliam epistola desideratur.

^e Solebat Avitus, ut Agobardus testatur, et exemplo manifestum est, cum rege Gundobado frequenter de fide, non solum coram disserere, sed absentium quoque per epistolas respondere.

sacerdotes : opto tamen jussioni vestrae satisfacere **A** vel obedientia, etsi nequeo respondere doctrina. Ita quod indicari vobis jubetis, etiam textu, ne dicam expositione prolixum est : et majorem disputationis vacationem postulat, quam succincta celeritas rescripti epistolae admittat. Et deinceps quanta possum brevitate respondeo, quod ex propheta Isaia directae ad me termino paginae subdidistis, jam dudum, id est tempore dominicae incarnationis impletum. Nam cum dicat : *Ex Sion egredietur lex, et verbum Domini ex Hierusalem* (Isai. II, 3), tractate diligentius, an quae adhuc expectari debeat promulgandae legis restat; auctoritas : ^a certe post Verbum Dei quod factum est, ut per nativitatem corporis habitaret in nobis, si adhuc ex Hierusalem aliud verbum sperandum est, istud quod supra diximus unicum non est. **B** Unde incunctanter in eo quem propusivisti loco sermo patris Christus, et lex Christiana praedicata est. Quia cum duae leges sint, id est Judaica, quae praecessit, et nostra, quae sequitur, et illa vetusta jam etiam prophetarum temporibus diceretur, videtis ab Isaia istam tantummodo nuntiari, quae vocatione gentium magisterio Christi docentis exorta est. Unde sequitur, *et judicabit inter medium gentium, et increpabit populos multos*; quos ex cunctis nationibus terrae intra unam Ecclesiam Dominus noster judicando instituit, et arguendo convertit. Quod vero ait, *concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces*, licet possit de corporea aetate Domini in qua per orbem quietum inconcussa pax floruit, aliquantisper intelligi, evidentius hoc tamen Christianis fidelibus coaptatur, quorum cum majori numero desit ac defuerit usus, quem in perniciem hominis malitia primae nativitatis armaverat, ad usus salutis vitalemque culturam nativitas secunda convertat. Nam cum in Evangelio de fine saeculi praedicetur : *Exsurget gens contra gentem, et regnum contra regnum* (Marc. XIII, 8) : et ex ipsis malorum indicia imminere jam pene mundi terminum colligamus, nisi quod supra dixi de catholicis figuratiter accipiatur, nescio ut quid post saeculi finem obtusa telorum acies in ligones et vomeres commutetur. Illud vero quod imo lectionis jussistis adjungi, id est, *requiescet unusquisque sub vite sua et sub ficu* (III Reg. IV, 23), nec esse in eadem lectione; nec ad causam de qua consulistis suggero pertinere. Quod tamen temporibus priscis Judaeorum populo, meriti alternante distantia, frequenter, aut pro peccati emendatione concessum, aut rursus pro succedentium culparum castigatione sublatum est. **D**

^a Verbum Domini pro Deo Verbo sumit : quam interpretatio ab Esaiæ sensu hoc loco aliena est, et a Theodoro nostro refellitur. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα οὐ Λόγον Θεὸν καλεῖ, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου διδασκαλίαν. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ Σιών ἐξῆλθεν, ἀλλ' ἐν τῷ Σιών τὴν ἀληθινὰν ἐξπαίδευσεν. Sermone enim hoc loco vocat, non Deum Verbum, sed Dei Verbi doctrinam. Neque enim ex Sion exivit Deus Verbum, sed in Sion veritatem docuit.

EPISTOLA XXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b DOMNO SIGISMUNDO.

Quod me de colloctione regali ad notitiam vestram non detulisse culpatis, occursui meo exacta festivitate servaveram : quia revera indicari vobis literario famulatu cuncta per ordinem, disceptationis prolixitas perplexitasque non patitur. Nam quantum in animis domini mei, patris vestri, sensisse me puto, fervet in ejus studio conflictata otii fronte certamen. Nam quod credebamus animositate deposita, silentio temperante, subitam opportunitatem potius quam quietem requirens, non cessavit praeterita induciarum brevitate, sed latuit. Adeo ut nec ipsa contentionis arma quae quasi jam in nostra regione defecerant, poscantur extrinsecus, vel usque ad reditum legatorum suorum fervor meditationis expectat. Redeunt igitur mihi de eo quod nescitis itinere, nec aliquid interim de hujusmodi propositionibus opinanti, quidquid per implicatissimos quaestionum mendacium nodos longo spatio sagax industria per tuit arare, commotum est. Fervet validus prolixa disputatione tractatus : placidus tamen, nec aliquid a supercilio dominandi turbulentae commotionis interserens; sed curavit consulte, necessitatis opportunitate provisiva et rei, ut quicumque contentionis fuisset eventus, nec superatum pateretur erubescere. Quid multis? sine jactantia vobis libere dico, ad proposita, quantum mihi videtur, quod si audissetis potuit placere suggestum est. Quod sane vereor audientia plus judicio satisfacere quam studio placuisse. Sed cum praesentiam vestram, Deo largiente, meruero, per me seriem totius altercationis exponam. Interim sermonis cursum de fine colligite, et ex eo quod discedenti mihi praecipit, utrum ad responsa motus fuerit aestimate. Jussit namque, ut quodcumque de Scripturis nostris testimonium ad interrogata protuleram, seu si forte occurrisset et aliud, ad singula quae tempore colloctionis aptaveram, subnotata ei ordinataque transmitterem. Quod cum sibi ex maxima parte pronuntiaret incognitam, adjecit simpliciter scriptum misissem [*forte misisse*] sacerdotibus, imo magis seductoribus, ut adhuc verius dicamus sectatoribus suis. Unde conjicere pietas vestra potest, quanquam intento contradictori, tamen arbitro sapienti, non invalida vel absque viribus visa quibus intentionem suorum, etsi non optat corrigi, desiderat fatigari. Ego autem, licet sciens, quantum potestatibus divino quoque jussu, frequenter et regibus, pro veritate non ceditur, utrum parerem diu dubius fluctuavi : sciens, certe hominis animam timens,

^b Hic unus est ex illis dialogis et convocationibus quas cum rege Gundobado frequentatas ab Avito ex Agobardi verbis didicimus. Fiebant haec porro nunc cum rege ipso, nunc illo praesente cum ejus sacerdotibus Arianis episcopis, ut hoc loco. Qua de re autem instituta fuerit haec disputatio non significat. Pauca enim de contentionis exitu commemoratae contentus, totius altercationis seriem coram, cum ad Sigismundum venerit, expositurum se promittit.

nunquam me per hæc satisfactorum, nec minus ab eo cavendum, quam ab hoste, dum adversa acies odia privata publica obsidione circumdat. At quo Deo præstante polletis, fastigio culminis, studio religionis, privilegio auctoritatis, vallatam maris discordiam propulsate; et furentia in castris, velut per campos Æmathiæ, plus quam civilia bella dispergite. Quia cum jam dudum simus pondere duplicato, et clamantium querimonia, et non audientium duritia fatigati; æquum est, si dignamini, vestram quoque severitatem, aut illic castigandis consulere, aut hic erubescens condolere.

EPISTOLA XXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a APOLLINARI ILLUSTRISSIMO.

Fecit pietas vestra rem sollicitam, sollicitudinem tam porrigendo de nobis, quam de vobis nostram credendo. Nam revera nuntio vestri discessus accepto, in summo metu trepidatione perpendimus: quia nobis diversis nuntiis dicebatur, vos dominorum quibus observatis accitu, cunctos pariter evocatos. Unde faciebat hoc meorum conscientia peccatorum, ut quantum mihi pauciores remanserant, tanto intelligerem remanentibus plus timendum. Sed Deo gratias, qui prospero reditu, in lætitiâ vestros, vosque revocavit in patriam. Servet Christus hanc, quod superest, desiderii communibus libertatem, ut nobis et consolari absentiam vestram sit possibile, et ad præsentiam pervenire.

EPISTOLA XXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b PAPÆ HIÉROSOlyMITANO.

Exercet apostolatus vester concessos a Divinitate primatus, et quod principem locum in universali Ecclesia teneat, non privilegiis solum studet monstrare, sed meritis. Ornat pariter legem nostram cathedra vestra, cathedramque persona. Unde obligatus dignationi vestræ debito largitatis, per ipsum de-

^a Huic jungenda est epist. 44 ad eundem, ut opinor, Apollinarem Sidonii filium scripta, tametsi vir illustris in ea nuncupetur, in hac illustrissimus. Parebant autem Arverni hoc tempore Wisigothis, eorumque regi Alarico, filio Eurici, cui dediti a Nepote Augusto fuerant ex fœdere. Domini ergo quibus observabant, hoc loco Wisigothi, pro quibus et in pugna Voeladensi, cum a Clodoveo cæsus est Alaricus, dimicasse cum Arvernis suis ducem Apollinarem, testis est Gregorius Turonensis.

^b Heliæ, qui Æliæ urbis antistes dictus in epistola 18. Gratias huic agit pro accepto munere quod superioribus litteris ambebat: pro sacræ nimirum crucis particula, non mole, ut inquit, sed salutis pretio æstimanda. Sic enim et Paulinus Nolanus epistola 15 cum de crucis ejusdem particula quam Hierosolymis per Melaniam acceperat, modicum segmentum mitteret ad Severum et Bassulam: *Accipite, inquit, magnum in modico munus, et in segmento pene atomo hastulæ brevis, sumite munimentum præsentis et pignus æternæ salutis.*

^c Lugdunensi, qui, ut antiquæ tabulæ docent, Rusticio episcopo successit, successoremque habuit Vientiolium. Lupicinus enim, qui Stephano subjici a recentioribus solet, ante Rusticium in iisdem tabulis post Patientem collocatur. Ad Stephanum hunc, ut alias monui, scripta exstat epistola Erenodii lib. III, 47. Eidem scribitur item, ni fallor, Ruricius Lemovi-

pendo gratiarum vota, per quem ad munera pervenerunt, non quantitatis pretiis, sed salutis præmiis æstimanda. Ditastis namque sanctificationis opibus pauperiem orbis extremi, et obscuritatem solis occidui participato nobiscum fulgidi ortus lumine contigistis. Tersit a provinciis nostris torpentis religionis rubiginem claritas doni: quæ boni semper currentis irriguo, fidem nostram contemplatione munerata est, cum patefactis a pietate vestra penetralibus cœlestium thesaurorum, quidquid catholici credere jubemur inspeximus. Orate quod superest, ut dignis talia miseritis: commendate nos mysteriis, quæ nobis committere duxistis. Ædificetur his devotio nostra, regio defendatur: ut indulto nobis pignore salutari, quos terrestres Hierosolymæ non censuistis indignos, supernæ a cœlestis habitaculo reddatis idoneos.

EPISTOLA XXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c STEPHANO EPISCOPO.

Quamlibet attentis culturæ dominicæ famulis, inter assidua plantandi studia, semper etiam quæ succidi expediat oriuntur. Ergo perjugibus sollicitudinis vestræ studiis opportunissimum his operibus acquirendæ salutis fenus accrescit. Sed ^d inter lolium Ariani germinis, numerosa quod pejus est corruptione diffusum, conjicere nequeo, unde sese facies seminis inimici, non quidem nova, sed satis rara, monstraverit, quis transmarina contagia orbi nitido ventus attulerit. Sed Deo gubernante vos, nullo falta solamine, parum labes ista metuenda est. Non habet de multitudine tempestas profectum, nec tenuis perficit aura naufragium. Quocirca Donatistarum nomen, ne diu in loco vivere possit alieno, benedictione protinus sepelire vitali. In ipso fomitis sui ortu peregrinantis igniculi frigescat incendium. De quo ne vel famæ fumus narem Galliæ innocenti aspergat, manus impositionem personæ de qua scriptis adhi-

censis lib. II, epist. 51, etsi episcopi nomen in titulo est omissum.

^d Arianorum hæresim his temporibus in Gallia fovebant Wisigothi et Burgundiones, utriusque ea labe infecti. Unde et Avito crebra cum Arianis de fide certamina, et libri contra Arianos ab eodem editi. At Donatistarum nomen unius fere Africæ in qua natum erat, sinibus se continuit, et vix unquam ad alias gentes pervasit, si Romam excipias, ubi Montenses vocabantur.

^e Conversis ab hæresi manus imponebatur, ut Spiritum sanctum acciperent, quem ab hæreticis accipere non potuerant. Concilium Arelatense I, can. 8: *Si ad Ecclesiam aliquis de hæresi venerit, et pervenerint eum in Patre et Filio et Spiritu sancto esse baptizatum, manus ei tantum imponatur, ut accipiat Spiritum sanctum.* Leo Magnus ad Rusticium Narbonensem inquis: *18 de iis qui parvuli ab hæreticis baptizati sunt: Rebaptizandi non sunt, sed per manus impositionem, invocata virtute Spiritus sancti, quem ab hæreticis accipere non potuerunt, catholicis copulandi sunt.* Idem ad Nicetam Aquileiensem cap. 7: *Qui baptismum ab hæreticis acceperunt, sola invocatione sancti Spiritus per impositionem manuum confirmandi sunt, ut quod ab hæreticis nemo accipit, a catholicis sacerdotibus consequatur:* quia Spiritus sanctus, ut est apud Augustinum lib. III de Baptismo contra Donatistas, cap. 16, in sola catholica per manus imposi-

bete, interdicta nominis ipsius in posterum, si ex corde convertitur, mentione : ^a quam constat, si revera in supra dicti schismatis professione versata est, ^b cum ministerio baptismatis etiam chrismate consignatam. Hoc certe eos in regione illa observare manifestum est. In qua primum Deus tribuat, ut quicumque hujus erroris fuerint corrigantur : tum deinde a nobis tam secta distante quam patria, jam ad partem nostram, qui salvandi noluerint, agnoscendi transire non possint.

EPISTOLA XXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c APOLLINARI EPISCOPO.

Jubetis, et voti est, ut cultibus novis pariterque consuetis studiis geminæ dedicationis occurrat. Sed vereor ne nos hoc teneat, quod potestates diutius tenuistis. Orate tamen ut par desiderio succedat effectus. Nisi forte illam magis expensam numeras, quæ penu adhuc frigente animis tuis calet. Quocirca licet paucos rogasse te dicas, licet laxato aulico conventu, relevatum esse te gaudeas : si qua tamen mihi excurrendi copia fiet, vel invitos qui supervenerint invitabis. Providebit Deus epulas multitudini tibi convivæ. Ibi pauperum cibus, olei cado et farris hydria persistente, cumulabitur. Ibi si vel quinque panes fuerint, geminum piscem providisse sufficiat. Illud autem fidus post hæc miraculorum experimenta promitto, quod Christo pauperum suorum conventui minime defuturo, quanto plura populorum millia collegeris, plures copiosos reportabis. Apud filium nostrum vero qui, sicut scribitis, reconciliationem tuam dignatur ambire, vos estote vadimonio, quod si ille pacifico voto agere cupit, ego et amico : si ille discordiam poscit tolli, ego cupio concordiam

tionem dari dicitur. De hac igitur manus impositione qua datur Spiritus sanctus, hic sermo est, non quis de alia fortasse interpretandum putet.

^a Quasi dicat chrismandum etiam fuisse, nisi chrismatus jam esset. Adhibebatur enim in recipiendis hæreticis, præter impositionem manuum, chrismatis quoque consignatio. Cujus moris apud Gregorium Turon. illustrata sunt exempla, in Lantilde Clodovei regis sorore, quæ ex hæresi Ariana conversa chrismata est, lib. II Historiæ Franc. cap. 31, in Brunichilde et Gosuvinta sororibus lib. IV, cap. 27 et 28 ; in Hermenichildo rege Gothorum in Hispania lib. V, cap. 39 ; in Chararico denique Suevorum rege in Gallæcia, de quo Gregorius idem de Miraculis S. Martini lib. I, cap. 6 : *Rex, inquit, unitatem Patris et Filii et Spiritus sancti confessus, cum omni domo sua chrismatus est.* Cæterum chrismatio conversis tum adhibebatur, cum in hæresi chrismati non fuerant.

^b Chrismatis consignationem more antiquo cum baptismate conjungit, eamdenque ab impositione manuum qua datur Spiritus sanctus, divellit ac separat. Qua de re alias fuse disputatum est, cum canonem Arousianum explanarem. Quod vero affirmat Avitus, cum baptismate chrismate solitis Donatistas, ex Optato et Augustino perspicuum est. Tria enim cum apud illos, perinde ac in Ecclesia catholica celebrarentur, baptismus, chrismatio et manuum impositio; horum duo priora, quando ad Ecclesiam redibant, non iterabantur, sed intacta permanebant, contra quam fieri ab ipsis soleret, qui catholicorum et baptismum et chrismata execrabantur, et utrumque iterabant. Optatus lib. VII : *Quod a vobis unctum est.*

A confirmari. Tamen homo ordinis mei, quem nec falli nec fallere decet, crediturus catholico senatori, non ad hoc solum securus incipiat fieri, ut incautus valeat inveniri.

EPISTOLA XXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d CUIDAM.

Epistolas vestras post longum tempus accepi, in quibus me servandæ caritatis, quamlibet noveritis tristem, nec sic debeatis credere negligentem. Nam vere testis Deus est quod ex magnitudine vestri affectus sit animo meo major et gemitus. Nec valeo sine grandi vobis dolore suggerere quam gravi sanctitas vestra, date veniam, facilitate præventa sit. Instruxistis adversarios armis vestris, prodidistis imperfectis secreta nostra, cantastis canticum Domini in terra aliena (*Psal. cxxxvi, 4*). Protulistis velut vasa dominica (*Dan. v, 3*) spectaculo convivali quæ irident ; exposuistis velut nudatam Noe (*Gen. ix, 22*) cachinnis nunquam opprobrio carituris. Si retinent aut sequuntur, periculose subrexit qualitas veritati. Certe si pretiosum vobis erat quod publicari debere putatum est, terrere vel Ezechiæ regis culpa (*IV Reg. xx, 15*) vos debuit, quem jactantiæ odore peccantem propheta redarguit (*Isai. xxxix, 5, 6*). Sed cum trepidationem istam dicatis animo convertentis abstersam, justum est ut cum exultatione dicamus. *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi (Psal. lxxvi, 11)*. Nam quod vobis inaniter contradicunt bellum sic minaces, Deo protegente, quod debiles, quasque plus mirum est carere dentibus, et furoribus paci : qui cum gemerent perditionis suæ perire discipulos, perdere incipiunt et magistros. Salubriter coram Deo vel hominibus lucra talia conquiruntur. Nihil in re-

ale servamus qualis suscepimus. Et post alia : *Seduxistis homines, rebaptizastis, iterum unxistis.* Tertium tantum, id est, impositionem manuum, ob eam quam diximus causam repelebant, quod Spiritum sanctum hæretici dare non possint. Sanctus Augustinus de baptismo Donatistarum lib. III : *Manus autem impositio, non sicut baptismus repeti non potest. Quid est enim aliud, nisi oratio super hominem?* quia per orationem videlicet manusque impositionem, baptizati a præpositis Ecclesiæ Spiritum sanctum apostolico more accipiebant.

^c Fratri, Valentiniæ urbis, ut ad epistolam 11 dictum est, antistiti. Cum hac epistola comparanda est Sidonii epist. 15, lib. IV ad Elaphium, a quo pariter invitatus ad novæ ecclesiæ dedicationem, pari elegantia se adfuturum spondet, hospitumque undique affluentium multitudinem prædicat.

^d Episcopo, ut apparet, cujus nomini parcat, de nimia illum facilitate reprehendens, quod secreta nostra imperfectis, hoc est hæreticis prodiderit. De episcopo autem ab hæresi converso, respondet posse in ecclesia nostra, si aliud nihil officit, ad quemlibet sacerdotii gradum assumi. Quo quidem exemplo, et Symposium atque Dictinium hæreticos episcopos, Priscilliani hæresim damnantes, retenta dignitate receptos legimus in concilio primo Toletano, et de clericis hæreticis qui ad fidem catholicam veniunt, universim cautum est in concilio Aurelianensi can. 10 : *Ut si fideliter convertuntur et fidem catholicam integre confitentur, officium suscipiant : up eos episcopus dignos esse censuerit.*

ceptendo expetente violentum est : ut volentis devotionem benedictio præstantia confirmet, non est rapina, sed gratia : quod Christus dignatur accipere, dici non possumus invasisse. De reliquo autem, quod me super conversi statu creditis consulendum, definitio inspiratione divina, ad quemlibet sacerdotii gradum hominem posse conuergere, si non est aut in ratione conjugii, aut in quacunque regula moribusque quod prohibeat clericatum. Cur enim non pascat Christi gregem, qui sapienter advertit oves non esse quas pateret? quique quia non fur latroque, merito pastor futurus per ostia ingressus elegit altaria? Quare non fiat in sacerdotio nostro erectus, qui amore humilitatis a suo voluit esse deciduus? Sit verax sacerdos ex laico, qui fieri laicus ex fallace sacerdote contentus est. Teneat in Ecclesia nostra plebem suam, qui in sua contempsit alienam. Datura est tantis bonis augmentum celestis gratiæ plenitudo, ut et ille consecutus incipiat gaudere quod doluit, et hic quotidie fructuosior, præisse se magis intelligat quos reliquit.

EPISTOLA XXVII.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB ^a NOMINE KOMNI SIGISMUNDI REGIS, AD SYMMACHUM PAPAM URBIS.

Dum sacra reliquiarum pignora, quibus per me Galliam vestram spiritali remuneratione ditastis, negare petentibus non præsumo, me quoque sanctorum patrocinia postulare ab irriguo vestri apostolatus fonte necesse est. Quamquam etsi est adhuc apud nos de dono vestro, quod catholicæ religionis debeat studio celebrari, etiam illud tamen convenit justæ devotionis intelligi, ut directis litterarii sermonis officiis alloquia illa captemus, quibus me pontificatus vester, vel præsentem monitis docuit, vel absentem intercessionibus acquisivit. Nec nunc paginæ præsentis obsequium reperta opportunitas complectitur; sed destinato ad vos diacono portitore, viro venerabili Juliano, ad universalis Ecclesiæ præsulem spiritu representante concurrimus. Crescit quippe beneficiorum recordatione desiderium : nec unquam meis

^a Per Julianum diaconum sacras reliquias Sigismundus rex petiit a Symmacho papa, a quo alias jam pridem acceperat. Symmachi porro papæ obitus incidit in Senatoris consulatum anno Christi 514. Gundobadus Sigismundi pater biennio post occubuit, Petro consule. At Sigismundus in epistolæ inscriptione rex appellatur. Constat ergo patre adhuc superstitis regis nomen obtinuisse. Fredegarius in Epitome cap. 34 : *Gandobadi filius Sigismundus apud Genavensem urbem villa Quadrivio jussu patris sublimatur in regnum; quod Maril quoque Chronicum confirmat his verbis, Florentio et Anthemio (id est anno qui inter Symmachi et Gundobadi obitum intercessit). His consulibus monasterium Agauno a rege Sigismundo constructum.* Atqui his consulibus pontifex Romæ jam erat Hormisdas Symmachi successor. Quare non illo primum anno rex dictus Sigismundus, quem Symmachi antea temporibus nomen hoc gessisse arguit epistolæ inscriptio.

^b Librum de Christi Divinitate vocat Florus diaconus, quodcumque epistolam hanc citat in Pauli verba ad Romanos, Galatas et Hebræos. In ea enim Gundobadi quæstioni respondens, ostendit in Christo

A ehi sensibus possunt, quæ nobis apud Italiam vestram, vel pontificalis benignitas, vel civilitas regalis impendit, cum post familiaritatem totius munificentia commodis præferendam, quia istic liberius laxavit reditum, illinc tenacius vinxit affectum. Attention pro vestris quod superest incumbat oratio. In augmento namque ovium crescit custodia pastoralis. Sacris nos apostolorum liminibus commemoratione assidua præsentantes, speciali dum vixero prædicatori vestro, ubi obtinuistis initium, impetrare profectum. Litteris nos, in quantum possibilitas patitur aut libertas, quibus nobis doctrina et incolumitas vestra floreat, frequentate. Et ut supra speravimus, ambienda nobis venerabilium reliquiarum conferte præsidia : quarum cultu, et beatissimum Petrum in virtute, et vos semper habere mereamur in munere.

EPISTOLA XXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b DOMNO GUNDOBADO REGI.

Rediens ab urbe Lugdunensi sanctus Charthenius episcopus, in qua, nobis ^c de concilio discedentibus, ad privata quædam negotia expedienda resederat, quæstionem sibi, imo magis omnibus nobis, proposuisse vos retulit. Quæ si fuisset coram positis indicata, subministrante sancto Spiritu, facile sciscitationi vestræ quæ ad causam pertinebant suggeri potuerunt. Sed quia tam sanctam sollicitudinem nulla debemus responsi dilatione fraudare : sciens mihi Christo propitio in fide fratrum meorum concordare sententiam, præsentis paginæ famulatu respondere ad consulta præsumo. Jubetis igitur, ostendi vobis rationem vel potius auctoritatem, qua pateat Deum habuisse in divinitate substantiam, priusquam sumeret de incarnatione naturam; et per hoc perniciosissima hæresis illa vincatur, quæ Dominum nostrum ex Maria cœpisse contendens, etiam Deum Patrem in Filii execratione blasphemat. Necesse est enim, quantum ad illos, imperfectioni divinæ aliquid accrevisse, si tantis retro sæculis sine filio manens, peniam in termino mundi labentis. cum Maria prolem,

Domino, priusquam homo fieret, æternam fuisse divinitatem, adversus hæresim illorum qui ex Maria cœpisse contendebant. De quibus Augustinus hæresi 44 : *Pauliani, inquit, a Paulo Samoateni, Christum non semper fuisse dicunt, sed ejus initium ex quo de Maria natus est asseverant; nec aliquid amplius quam hominem putant. Ista hæresis aliquando cujusdam Artemonis fuit; sed cum defecisset, instaurata est a Paulo, et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur.* Photinianos autem, seu Paulianistas, per hæc tempora Galliam infestasse indicat concilium Arelatense II, cap. 16, et Sidonii epistola 12, lib. IV, ad Patientem episcopum Lugdunensem. Unde et beatus quoque Avitus Photinianorum hæreticorum validissimus expugnator dicitur ab Agobardo.

^c Diversum est hoc concilium a primo Lugdunensi, quod inter concilia Galliæ tomo I edidimus, in quo discussa est sub Sigismundo causa Stephani, qui duas sorores duxerat. Hoc enim sub Gundobado jam præcesserat : sed in eo quid actum sit nescimus, nisi quod se interfuisse Avitus significat eum Carthenio incertæ sedis episcopo.

tum ille habere incoeperit paternitatem : ac a semet-
 ipsis assertionis suæ necessitate constricti, quem no-
 minant filium, denegant Deum. Sentiunt enim, sæpè
 aures ferre non posse ut ante non multos adhuc an-
 nos Deus cœpisse credatur ex homine. Sed nescio
 in quem effectum redemptione nostra surrexit, si non
 creaturæ suæ pretium Deus exstitit. Nec enim redi-
 mere homo solus hominem poterat; aut qui in su-
 pernis et Deus est, eguit redemptione. Jubetis ergo
 ut hæc quæ ratione colligimus auctoritate doceamus.
 Sufficiat ergo acrimoniarum vestrarum paucitas exem-
 plorum, quæ sumpta de pluribus abundant cognoscere
 cupient: cæteram penitentibus animis et in sua in-
 credulitate durantibus, si aliqua non satisfecerint,
 cuncta non proderunt. Esaias conclamantissimus
 prophetarum, nativitatem Christi Spiritu revelante
 prospiciens: *Parvulus, inquit, natus est nobis, filius*
datus est nobis; et vocabitur nomen ejus admirabilis,
consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps
pacis (Isai. ix, 6). Intuemini, quæso, verbi vigorem.
 Parvulus datus est nobis, filius datus est nobis. Par-
 vulus natus est, et filius datus: natus est nobis ho-
 minis filius, datus est Dei; et vocabitur Deus fortis.
 Ac si diceret, Deus et homo, Deus qui creaverat vi-
 tam, fortis qui vinceret mortem. Cujus divinitatem,
 sub verbis scribæ ac discipuli sui propheta Hieremi-
 as ostendens sic ait: *Hic est Deus noster: non*
æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam disci-
plinæ; dedit Jacob puero suo, et Israel dilecto suo;
et post hæc in terra visus est, et inter homines conversa-
tus (Baruch. iii, 36). Quod si est forte, cui hæc quæ
 de antiquis ponimus, obscura videantur, legat aposto-
 lum Paulum, qui cum corporeis parentes Domini
 commemoraret, *Quorum patres, inquit, et ex quibus*
Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus
benedictus in sæcula (Rom. ix, 5). Nam et Thomas
 apostolus, cum in resuscitati mediatoris corpore fi-
 xuras clavorum, hiulcum transpuncti lateris signum,
 digito tentante palpasset, virtutis experimenta inter
 infirmitatis indicia colligens, sic clamavit; *Dominus*
meus, et Deus meus (Joan. xx, 28). Ecce quibus testi-
 moniis, velint nolint, hæretici ipsi, Judæorum in
 perditione confines, de Filii divinitate vincuntur:
 quorum verbo credas Judæos in Evangelio Joannis
 Dominum discussisse dicentes: *Quadraginta annos*
nondum habes, et Abraham vidisti (Joan. viii, 57).
 At ille inquit: *Amen dico vobis, ante Abraham ego*
sum (Ibid., 58). Est hic, rogo, quod obscurare vel
 volens queat? Quid nunc restat, nisi ut qui senior
 ab Abraham cognoscitur, junior vel mundo dicatur?
 Et istud, quamlibet contentiosum sit, vinci potest,
 ipso Domino inter passionis contumelias proclamante:
Pater, clarifica me ea claritate quam habui apud

te antequam mundus fieret (Joan. xvii, 4). Sed forte
 et hoc putatur addendum, ut eum filium nominatum
 cujuscunque exempli auctoritate doceamus. In psalmo
 ait: *Dominus dixit ad me; Filius meus es tu; ego hodie*
genui te (Psal. ii, 7). Hodie hic æternitas significatur,
 quæ termino atque principio periunde caret: cui non
 pariunt crastina tempora futurum, nec rapiunt he-
 sterna transactum. Penes nos ergo, per tenebrarum
 vices ista mutantur; apud Deum vero, cui nox non
 est, semper hodie est. Quod tamen si hæretici aliter
 volunt intelligere, nostra non refert. Nam cum de
 solo nomine filii Dei agamus, quale volunt hodie ac-
 cipiant, concessuri sunt, ut ante genuerit filium
 pater, quam mater ediderit. Certe vel Salomon cui
 maximam in scrip'turis veteribus auctoritatem singu-
 laris sapientia facit, planissime filium in Proverbiis
 et lucidissime nominat dicens: *Quis colligavit aquas*
quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos ter-
ræ? quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si no-
sti (Prov. xxx, 4)? De præteritis ista sufficiant.
 Apostolus autem dicit: *Postquam venit plenitudo*
temporum, misit Deus Filium suum (Gal. iv, 4). Enim-
 vero qui mittitur, erat antequam mitteretur. Qui si
 ante Mariam non fuisset, hunc similem cæteris ado-
 ptio fecerat Dei Filium, non natura. Nec in Evange-
 liis ipse dixisset: *Tantum Deus dilexit mundum, ut*
Filium suum unicum daret (Joan. xiii, 16). Non elec-
 tum ergo ab ipsa ineffabili paternitate, sed genitum:
 cui tam Deo quam homini vero, in utraque natura
 fideliter proprio, in divinitate mansisse de Patre, in
 corpore cœpisse de matre est. Hæc ergo, quia jussi-
 stis, quædam responsionis nostræ indicula, et ad
 elucidandam veritatem pauca testimoniorum semina
 transmisi: quæ possit quidem acrimonia vestra vel
 eloquentia in frugem salutis Christo irrigante nutrire.
 Sed si sit quisquam de his contra quos agimus, quem
 his vestro judicio ad totum respondisse credatis,
 licet sint vigilantissimi in catholica et fidelissimi
 tractatores; dabit tamen Deus, ut ego quoque possim
 vobis et numerosiorum exemplorum numerum, et
 rationem quæ satisfaciat, præsumpta scribendi vo-
 catione suggerere.

EPISTOLA XXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS * DOMNO SIGISMUNDO.

Omni quidem vitæ meæ tempore debitorem me
 asserendi famulatus agnosco; sed impensius festivi-
 tate præsentis, quæ sollicitudinem vestram non minus
 explorandis hæreticorum conatibus, quam nostræ
 partis occupat cultibus celebrandis. Siquidem per
 annum quoddam contagium congregatis adversis,
 attento vobis labore curandum est, ne alienæ calli-
 ditatis fraude pullulet, quod in Dei nomine jam vestra
 victoria celebravi virtute succedit, quamlibet Chri-

* Utriusque epistolæ eadem fuit occasio, apostolica nimirum, id est beati Petri festività, quæ Genavæ annuo cultu celebrabatur. Genavensis enim ecclesiæ tutela et patronus beatus Petrus; et Genavæ, opinor, diviso cum patre regno, larem fixerat Sigismundus: quod et de Godegisilo Gundobadi fratre,

cum una regnarent, scribit in Epiphaniæ vita Ennodius. Genavam tum ergo promiscue adventantibus etiam hæreticis, locum habuerant illa quæ priore epistola continentur, in qua duas hæreses, ni fallor, dicit Arianam et Photinianam.

sto propitio presentibus vobis obsistat [*alia lectio* absistat]. Hinc illa sollicitudine pressior, constipatio Genavensis, quæ in more originis primæ, virilibus animis virus anguim sibilo feminei sermonis insonuit. Unde illud, si mereor, quamprimum scire desidero, utrum cum domno clementiæ vestræ patre mentio illius ordinationis acciderit, quæ bonorum pestem ab infernalibus latebris excitatam, catholicis Arianisque certantibus intromisit: vel si servatur adhuc credulitatis, imo simulationis illius dolus, quem non impressum animis, sed chartulis exaratum, paulatim in antiqua sui dogmatis a crudelitate revocat litterata promissio. Quæ certe si adhuc, ut cœperat, societati Arianae communiione inimixta est, claret gloriosior sub principatu vestro noster triumphus; cum duabus hæresibus in unum reductis, tam acquirantibus quam convincentibus vobis, et schismaticorum numerus decrescit et schismatum. Hinc ergo servitium curiositatis meæ dignanter aspiciate, et de peculiaris patroni vestri apostoli festis expectationi nostræ prosperitatis et compellationis vestræ munera duplicate.

EPISTOLA XXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Nuper cum officia culmini vestro semper debita pro apostolicæ festivitatis consuetudine destinavi, non minus civilitate pretioso, quam declamatione conspicuo sermone dixistis, idcirco vos tardius dedidisse rescriptum, ut humilitas sui conscia quæ a scribendi audacia jure temperat, eo diutius ariditatis supplicia penderet, quo fontem splendidum vestri alloquii plus sitiret. Vindictæ, sicut dignantini scribere, genus esse censentes, ut portitor a me segnius destinatus vobiscum diutius moræretur. O retributio ultionis blandissimæ! o sententia crudelitatis optandæ! Quis scilicet tam intolerabilem pœnam æquanimitè ferat, ut paradiso vestri conspectus inclusus mora beatiore vos videat? Timeo plane, ne frequenter me jubeatis scribere, si disponitis tarditatem taliter vindicare. Aut si ego certus fuerim hujusmodi me animadversione plectendum, ipse procul dubio scripta porrigerem, quæ justo rariùs exarasset. Et utinam mihi vobiscum posito negaretur celeritas revertendi: et verba quæ post longum tempus legere, diutius in ipso meatus sui tramite donarer audire. Certe Deus viderit, quid ego apud judicium vestrum, vel audacia servitii, vel trepidatione promerear: tamen officii mei portitoribus reus ero, si eos prolixitate præ-

^a Non senatores modo, sed patricii ambo, et ordinarii consules fuerant: Faustus anno Christi 483 biennio post Symmachus, uterque sine collega. Ad hos ergo, tanquam præcipue in Urbe dignitatis proceres, suo et Gallicanorum omnium antistitem nomine, scribit de synodo Romana, et iudicio in ea adversus Symmachum papam Theoderici regis auctoritate constituto exostulans, Italiquæ episcopos perstringens, quod de eminentiore iudicium inferiores receperint.

^b Exstat hoc decretum in synodo Rufo Magno Fausto Avieno consule habita anno Christi 502. De-

sentia vestræ delicti quo arguor emendatione fraudaverò.

EPISTOLA XXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS A FAUSTO ET SYMMACHO SENATORIBUS URBIS.

Primum fuerat talis status rerum desiderandus, ut ipsi per nos Urbem orbi venerabilem pro dependentibus divinis humanisque expeteremus officis. Sed quia istud jam dudum per rationem temporum fieri posse cessavit, velimus quod fatendum est, vel eo securitatis accedere, ut quæ in causa communi supplicari oportet, amplitudo vestra congregatorum Gallia sacerdotum relatione cognosceret. Sed quoniam hujus quoque nos voti non potes reddit provincia præfixis regnorum determinata limitibus: quamprimum supplici prece poseo, ne celeberrimo ordini vestro pagina hæc aliquod moveat quasi ab uno dictata fastidium: quoniam a cunctis Gallicanis fratribus meis, ad hoc ipsum non minus per mandata, quam per litteras oneratur, quæcunque a vobis omnes ambimus, unus suggerenda suscepi. Dum de causa Romana Ecclesiæ anxianimi ac trepidi essemus, ut potestare statum nostrum in lacessito vertice sentientes: quos omnes una criminatio utique sine invidia multitudinis percusserat, si statum principis obruisset: perlata est sollicitudini nostræ ab Italia in exemplaribus ^b sacerdotalis forma decreti, quam de papa Symmacho apud Urbem collecti Italiae antistites ediderunt. Quam constitutionem licet observabilem numerosi reverendique concilii reddat assensus, intelligimus tamen, sanctum Symmachum papam, si sæculo primum fuerat accusatus, consacerdotum suorum solatium potius aascere quam recipere debuisse iudicium. Quia sicut subditos non esse terrenis potestatibus jubet arbiter cœli, staturos nos ante reges et principes in quacunque accusatione prædicens: ita non facile datur intelligi, quæ vel ratione vel lege, ab inferioribus eminentior iudicetur. Nam cum celebri præcepto Apostolus clamet (*I Tim. v. 10*), accusationem vel in præbyterum recipi non debere, quid in præcipuum generalis Ecclesiæ criminationibus licere censendum est? Quod synodus ipsa venerabilis laudabili constitutione prospiciens, causam quam, quod salva ejus reverentia dictum sit, pene temere susceperat inquirendam, divino potius servavit examini: perstringens tamen, prout breviter potuit, nihil vel sibi vel gloriosissimo viro Theoderico regi, de his quæ papæ dicebantur objecta pa-

cernimus, inquit, ut Symmachus papa, sedis apostolicæ præsul, quantum ad homines respicit, quia totum constat divino arbitrio fuisse dimissum, sit immunis et liber, et Christianæ plebi, sine aliqua de objectis obligatione in omnibus ecclesiis suis, ad jus sedis suæ pertinentibus, tradat divina mysteria. Quare dubium non est quin synodum istam Avitus intelligat, quæ in codice Narbonensi aliisque vetustioribus, quarta et palmaris recte inscribitur. Falso enim recentiores palmaris nomen synodo alteri tribuunt, quæ Avieno juniore consule celebrata est; cum in ea nec decreti hujus sit mentio, nec absolutionis Symmachi quam in palmari editam constat.

tuisse. Quibus cognitis, quasi senator ipse Romanus, A quasi Christianus episcopus obtestor, sic divinitatis cœlestis dono temporibus vestris prosperitas optata succedat, sic dignitas in qua floretis, universo orbi speciem Romani nominis mundo labente contineat, ut in conspectu vestro non sit Ecclesiæ minor quam reipublicæ status; quodque vobis Deus posse præstitit, prosit et nobis; nec minus diligatis in Ecclesia vestra sedem Petri, quam in civitate apicem mundi. Si profundo illo tractatus vestri consilio rem videtis, non ea tantummodo quæ Romæ geritur causa cogitanda est. Sed et in sacerdotibus cæteris potest si quid forte quod vocaverat reformari; at si papa Urbis vocatur in dubium, episcopatus jam videbitur, non episcopus vacillare. Nostis bene inter quas hæresum tempestates, veluti ventis circumstantibus, fidei pup- B pem ducamus. Si nobiscum hujuscemodi pericula formidatis, expedit ut gubernatorem vestrum participato labore tueamini. Alias autem quæ ultio est, si nautis in magistrum furentibus, non sine illorum periculo cedatur isto discrimine? Reddet rationem qui ovili dominico præest, qua commissam sibi agnorum curam administratione dispenset: cæterum non est gregis pastorem proprium terrere, sed iudicis. Quapropter reddite nobis principalem, si tamen necdum est restituta, concordiam: quoniam clienti vestro, venerabili Symmacho presbytero, idcirco laborem hujus fatigationis injunximus, ut nobis in vestrarum oraculo litterarum per reintegratæ pacis nuntium supplicationis nostræ referret effectum.

EPISTOLA XXXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a LIBERIO PRÆFACTO.

Postquam multiplices Galliarum labores felicissimus potestatis vestræ visitavit adventus, nullum sum antehac in affectibus vestris desiderii mei expertus effectum. Unde licet etiam nobis prodesse credamus beneficia, quæ jam dudum provincialibus spargitis, mihi tamen hactenus sitiienti litteras vestras quasi primum modo venistis. Enimvero ut me offerendis ultro epistolaribus officiis non offerrem, illis occupationibus obstrepere timui, quibus me credebam tanto temporum spatio a votiva lectione suspendi. Sed quia etsi tarde, compellantibus vobis, meque ad præcelsos apices rescribente, ordo alternantis commercii in litterario sermone servatus est, qui fecistis me absque verecundia respondentem, reddite ut cupio frequen- D tia debitorem. Nec desunt si annuitis causæ jubendi;

^a Prætorii primum Italiæ, tum deinde Galliarum, viro multiplici laude conspicuo, post etiam Patricio. Cassiodorus libro xi Variarum, epist. 1: *Respicere patricium Liberium præfectum etiam Galliarum, exercitualement virum, communionem gratissimum, meritis clarum, forma conspicuum, sed vulneribus pulchriorem, laborum suorum munera consecutum, ut non præfecturam quam bene gessit, amitteret, et eximium virum honor geminatus ornaret.* Ennodius Liberio eidem lib. ix, epist. 25: *Mecum Galliæ in hac astipulatione conveniunt, ut Christo Deo vivo disponente, ordinatis illis quibus civilitatem post multorum annorum curricula intulisti, quos non ante contigit saporem de Romana libertate gustare, ad Italiam tuam et poscentibus nobis et illis tenentibus reducaris.*

abundant quæ possitis injungere cupientibus obedire: major siquidem potestate civilitas, nec minor est dignitate dignatio. Nam hæc ipsa causa cujus vobis scribendi materiam merces ingessit, quibus inter tribunalia operibus magis studeatis florere perdocuit. Unde quod nobis a ^b viro spectabili, vicario vestro, pro quorundam captivorum liberatione suggestum est, ad præceptionem culminis vestri lætus implevi, pretio tamen quod portitores attulerunt, non recepto. Quia si aliquid præfato viro magnifico, filio meo Gemello, conditionis personæ ipsæ per originem debent, potest hoc quod mihi obtulerat, pro redimendis ingenuis distribuere. Si vero istos agnoscitis liberos natos, sufficit pretium profuisse.

EPISTOLA XXXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIS ^c APOLLINARI.

Scio quod revertens ad devinctissimos mihi domnos Domnolus noster, coram me vestræ piæ sollicitudinis ambiguitatibus æstuantem, aliter quam voluit relaturus, aggravavit magis redeundi festinatione, quam minuit. Siquidem me apud Lugdunum in adventu ejus gravis oculorum dolor impotem luminis contuendi impetu ingruebat reddiderat. Unde quia nec ipse fuit eliciendi rescripti efficax, nec ego idoneus redhibendi, omnem grâtiarum, quæcunque vel pretio munerum, vel animo munerantem deberi potuit, actionem verbo potius referendam portitoris auribus alligavi. Licet minime dubitans, apud sanctæ dalcedinis aviditatem parvipendendam mandatorum C seriem desiderio litterarum. Sed cum primum, rare-scentibus tenebris cubicularis ergastuli, aliquantis per ordinandi officia copia fuit, solutionem debiti non moratus, præsentem bajulum destinavi cui ultra quam dici potest verbosis salutationibus onerato, quantum pertinet ad mandata loquacia, perbreve paginam dedisse me computo. Nam ecce mihi Deus testis est, quanto lumine præfatus carissimus noster in ipsa contenebrati recessus nocturnali habitatione respersit, cum dulcissimi pignoris nostri reditu quem ante nescieram, nuntiato, resolidatam Christo propitio familiam meam ab eo quem misissem inveniendam esse firmavit. Quocirca nec vos jam de vobis aliquid semiplenum putatis: quorum contubernio, divinitate propitia, etiam oculi mei per D præsentem paginam satisfacientes accrescunt. Tum videlicet sinceritate perfecta hilares diei gratia re-

^b Gemellum mox nominat: quem Provincia positus rex Italiæ Theodericus vicarium præfectorum creavit. Sic enim ad eum scribit apud Cassiodorum lib. ii, epist. 16: *Hinc est quod præsentis tempore in Gallias, nobis Deo auxiliante subjectas, vicarium te præfectorum nostra mitti auctoritas.* Cæterum, ut Avitus hoc loco Liberii rogatu captivos liberat, sic Liberium Ennodius lib. ix, epist. 39, pro Camilla consanguinea sua rogat, ut casellulas ejus intra Gallias fisci oneribus relevet.

^c De Sidonii filio ut conjiciam, monet sub finem nomen Archadii, quem Apollinaris filium innuere videtur. Apollinari autem, Sidonii filio, filium fuisse Archadium, in notis Sidonianis ostendimus lib. iii, epist. 15.

ceptor, si me rescribere hactenus vestra dulcedo sic ignoscens, quamlibet infirmum atque anxium, ad votivam tamen frequentiam litterarum in Dei nomen, Archadio jam dictante, solis subscriptionibus occupanda compellat.

EPISTOLA XXXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS
AURELIANO.

Indicium quidem quantulacunque prosperitatis esse manifestum est, quod amicorum assatu tantisper interlucente temporariae pacis colore visitamur. Verumtamen aëstus ille diluvii quem procellis temporalibus comparastis, humanis rebus, dum per mundanum pelagus curritur, fluctu assiduae perturbationis insistit. Quandoquidem hoc ipsum quod inter adversitates temporum respiramus, discriminum quae patlamur intervalla magis debemus putare, quam terminum. Nam Idcirco tantum inter incommoda calamitatum, circumscribendis potius quam sanandis, lux quaedam videtur alludere, ut mentes fallaci securitate laxatas, instaurato gravius metu succiduos angor afficiat. Quocirca desiste, vir optime, mala ferventia credere finem malorum: et cum se, motu dissimili tempestate molita, facies tantillae serenitatis alternat, varietate proventuum non delectare, sed utere. Nec sic te aut prosperitas erigat, aut frangat adversitas, ut in animis tuis tam amicorum mutetur causa, quam temporum. Mementote semper propositae caritatis, si licet scribere: sin alias, quod prohiberi non potest, vel amate: et post gurgites quos litteris descripsistis, in eo magis saeculo sperate portum, quo timere non poterit tranquillitas rata naufragium.

EPISTOLA XXXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS B. ELPIDIO DIACONO.

Per quasdam clericos legis alienae divinum munus in nuntio tuae incoluntatis accepi: nec minuit diligenti gratiam qualitas portitorum: sicut nec Eliae (V Reg. xvii, 6) nostro transmissi coelitus cibi inter horrida volatilium bajulorum rostra viluerunt. Ipsam tamen quam satis avidus sempai, tuarum dulcedinem

^a De hoc vero difficilior est conjectura, cum Aureliani hac aetate insignes fuerint non pauci. Vide an ad Aureliano patricium referri queat, cujus servum Massiliae ad basilicam S. Victoris a daemonio liberatum ait Gregorius Turon. lib. i Mirac. cap. 77. Certe, nisi tempora discrepant, dignitas non repugnat, cum illustres fuerint omnes patricii.

^b Medico Theoderici regis, cujus ad Elpidium ipsum, cum diaconi quoque titulo, exstat epistola lib. xiv Variarum Cassiodori, et apud Ennodium complures. Eo alludens Ennodius idem lib. ix, epist. 30. Scio, inquit, quia Deus tibi sic gratiam invicti principis contulit, ut humilitas ecclesiastica non periret. Carum enim imprimis Theoderico fuisse testatur Cyprianus diaconus in Vita S. Caesarii lib. i: *Elpidius diaconus et medicus, regiae potestati sedulis officiis cum primis familiaris et intimus.* Quo in loco Elpidium narrat ab infestatione diaboli qua domi vexabatur, S. Caesarii opera liberatum.

^c Quis hic major, aut quenam domus Tullii a qua li nomen, non liquet, nisi quis fortasse ad Servii Tullii

A litterarum, illud aliquantae amaritudinis asperitate respersit, quo ad te scripta quae prius reddidi, abnegas pervenisse. Nam ^c per majorem domus Tullii, qui amorem tuum, dominum meum Sigismundum, a patre suo in legatione directus, in Viennensium civitate repererat, epistolas tuas me accepisse laetatus; per ipsum rursus officii profusissimae caritatis exsolvi, et affectum tui quem corde conceperam, studio paginae famulantis excolui. Quo eventu in manus tuas perlata non fuerit, major quem supra dixi, non potest ignorare. Et ego quidem moleste tuli, et tibi molestum fuisse gavisus sum, in tam idonea opportunitate desideris duorum unius officii periisse commercium. Verumtamen cum de instituta dilectionis proposito pars alterna secura est, nonnunquam casibus oportet ignosci, quibus colloquia nostra potius quam vota frustratis, sollicitudini damnum potest contingere, non amori. Neque tu putes, seu negatis occasionibus, seu repertiis, ullum esse negligentiae tempus, quo apud me inter quaslibet alias actiones frequentandae sospitatis tepescat ambitio. Illud igitur in mentibus amicorum censeo esse pretiosius, in quo constat fortuitis nil licere, quod nec itineris dissipat longitudo, nec oblivionis frustratur abasio. Compenso tamen in praesenti caritatis verbum, si pro damno dignatus es putare silentium. Simul et specialius adolescentem si dignaris insinuo, filium scilicet viri illustris Celeri, qui post Deum ut unicae soboli vitam incipiat sperare tu facies. Nam ita lacrymabili pignoris infirmitate constringitur, ut incertius optandi, cujus quasi pater mortem imminere compellitur, vitam quasi erbatus deslere cogatur. Quapropter opitulaturae Divinitati junge tua quantum conjicimus de peritia singulari: vestrum promississe jam ex parte fecisse est. Tribuat Christus, ut consulando atque impensius laudando in hac cura magisterio tuo, simul tibi et Italiae medicinae opinionem, et Galliae pueri debeat sanitatem.

EPISTOLA XXXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS D. VIRO ILLUSTRIBUS SENARIO.

Magnificentiae vestrae gratiam frequenter exoptans,

regis domum, quam P. Victor in quinta Urbis regione collocat, referendum patet, quod multis non facile persuaserit. Ad Celerem autem, cujus filii sanitatem hoc loco Elpidio medico commendat, scripturus est epistolam 45.

^d Comes hic fuit patrimonii Theoderici regis, et patricius, de quo multa jam diximus ad Ennodium. Nunc addendum est ejusdem epitaphium, quod non insulsis versibus conditum, a Petro Pitheco relatum est in libro iv Poematium.

SENARII V. I. COMITIS PATRIMONII ET PATRICII EPITAPHIUM.

Ille ego sum mundi quondam sine sine viae or
Senarius, membris tumulo non nomine clausus,
Principis invicti semper sublimis amore.
Cujus in orbe sui vox regum, lingus salutis,
Foederis orator, pacis via, litibus hostis.
Novit et hoc Oriens, hoc ultimus axis Iberi,
Hoc scit bruma rigens, scit et Africa solibus usta.
Bis denas et quinque simul legatio nostra
Signat in orbe vias, et nunquam strata labore.
Cursus erat volucer; namque anno pervigil ur

qua dignanter accipitis, salutationalis officium pagina famulante direxi. Et quia scitis synodaliū legum esse, ut in rebus quæ ad Ecclesiæ statum pertinent, si quid fuerit dubitationis exortum, ad Romanæ Ecclesiæ maximum sacerdotem, quasi ad caput nostrum membra sequentia recurramus; ex consensu antistitum provinciæ Viennensis ad sanctum Hormisdam, seu quicumque nunc ille est, papam debitæ venerationis obsequium cum sollicitudine destinavi: audire a præfate sedis auctoritate desiderans, quid de effectu directæ a se ad Orientem legationis agnovit. Cum ergo, ut dixi, a provincialibus meis consulor, respondere etiam ego, ni priorem consulam, non præsumo. Admuniculo igitur ordinationis vestræ opus est, ut istud ab utraque parte per ordinem compleatur, ut vel a nobis interrogatio perveniat, vel ad nos redeat ab exponente responsio. Non ad solos sacerdotes Ecclesiæ pertinet status: cunctis fidelibus sollicitudo ista communis est. Quicumque vel quocumque videmur Ecclesiam regere, vestram in catholica religione rem gerimus. Cum de fidei regula vel ægrotat aliquis vel sanatur, nobiscum vos aut gaudere oportet aut gemere. Unde nec vos aliquid de causa quam consulo, latere credendum est. Si mihi soli agerem, satis interrogationi meæ notitia vestra sufficeret: nil plus a papa quam a vobis possumus veritatis audire. Sed Ecclesiarum poscit utilitas, ut quæ vos nostis doctor insinuet. Ego tamen peculiariter præstolabor: quo revera, ut dixi, tantum mihi veritas innotescere poterit, quantum se Romanæ urbis antistes auctoritatis privilegio expetentibus respondisse gaudebit.

EPISTOLA XXXVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^b PETRO EPISCOPO.

Etiamsi alia causa non esset qua beatitudinem vestram litterario famulatu occursum meæ devotionis expeteret, justum esset vos ab omnibus excoli, qui opinione sancta desiderium vestri omnibus intimatis. Dignum quippe est vos expeti non minus sede Romana, quia non magis potestate illa, quam vos caritate fulgetis. Cujus reverentiæ ut debitum est salutatione præmissa, fateor apostolatui vestro, et si cum verecundia, ignorantiam Gallicanam. Nec melius esse puto quemquam simulare quod sciat.

Bis maris Oceani, bis Pontica littora vidi,
Europamque Asiamque sequens, duo limina mundi.
His etiam meritis sociavimus agmen honorum.
Aulica quippe comes regi palamonia clarus,
Et mea patrio fulserant cingula cultu.
Me pietas, me sancta fides, me fovit honestas.
Sæcla canant titulos: nam moribus ista tenemus.

^a Aviti ad Hormisdam epistola, itemque Hormisdæ ad Avitum responsio, postremo loco a nobis editæ sunt numero 87 et 88, ex quibus epistolæ hujus et proxime sequentis interpretatio petenda est.

^b Ravennati, ut opinor. Eodem pertinet epistola quo superior. Missis enim ad Hormisdam legatis, ut de Orientalis Ecclesiæ statu certior fiat, ab episcopo Ravennate, qua iter illis futurum erat, petit ut ignorantiam Gallicanam erudiat. Petri hujus in synodo Romana palnari subscriptio legitur his verbis: *Petrus episcopus Ecclesiæ Ravennatis huic statuto nostro, in*

quæ didicisse si nosciat. Quæ inter Romanam et Constantinopolitanam Ecclesiam res agantur, non quacunq̃ auctoritate cognoscimus, sed de rumoribus magis ac nuntiorum varietate captivus. Et ideo, ne forte quam rustici tam negligentes credamur, perinde sanctum papam et beatitudinem vestram, per Viennenses clericos provincia tota nunc consulit, ut quæ vobis de statu fidei cum Orientis parte definita sint, rescripti salubris lumine declaretis. Quis cum magistros etiam procul positos ultro decessat prorogare doctrinam; curandum est soliditati corporis, ut semper prosperitatem capitis sui membra cognoscant. Quocirca si servis vestris filiis meis quos in id ipsum direxi, tribuatur accedendi usque ad Romam facultas, per duos Ecclesiæ principes abundabit Gallias crudiri. Quod si forsitan a sede vestra quos misimus revertantur, vestri apostolatus fida responsio fiet nobis totius instructionis quæ ad cunctos perveniat, plenitudo.

EPISTOLA XXXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS^d EURASIO.

Jam quidem per pueros meos litteras dedi, quibus scire vos facerem quantum fratri Imeterio apud me commendatio vestra profecerit. Tamen non dubitans cum inter initia pontificatus sui, senioris germani, sicut dignum est, officia curaturum; has etiam per ipsum libenter adjeci, quibus opusculi mei jam diu quæsitum prædonem in manus meas venisse plus gaudeo. Et quia libellum ipsum, quantum mihi indicaverat, vobis reportat, spero ut qualecunq̃ est opusculum ipsum, nec vacanter editum, nec omnimodis emendatum, viro sublimi ac plissimo, si dignamini, fratri nostro Apollinari publicare atque excusare dignemini. Cui impium fuerat non hæc a me primum jure caritatis offerri, si non rursus fuisset absurdum, me domni Sidonii filio, inter facultatæ paternæ delicias, meis temporibus nansaturum, offerre etiam de præsumptione fastidium. Quocirca volumen per vos temperatius ingerendum, si supradictus frater vel infantibus legi debere censuerit, possum per quæcunq̃ magnificentie sue scripta cognoscere. Si autem post flumina fontium paternorum, ut potius rear, paupertatem venæ tenuissimo rore manantis abjecerit, sine verecundia mea suaque impietate, sufficet me reprehensionis

quo totam causam Dei iudicio committimus, subscripsi. Ad eundem etiam pertinere conjicimus Theoderici regis epist. 27, libri in Variarum, Petro episcopo inscriptam Felice consule, id est, anno Christi 511. Quod si verum est, errant qui Petrum Ravennatem ante id tempus defunctum tradunt.

^c Alexium presbyterum et Venantium diaconum. Sic enim appellantur in Aviti litteris ad Hormisdam, et in Hormisdæ ad Avitum.

^d Etsi episcopi nomen non est appositum, episcopum tamen fuisse dixerim Arvernorum, ad quem et binæ sunt epistolæ Ruricii, quarum in altera dignitatis quoque nomen omissum est. Synodo Agathensi per vicarium subscripsit anno 506; interfuit ipse Aurelianensi anno 511. Hunc itaque rogat ut librum suum qui in ejus manibus venerat, Apollinari Sidonii filio recensendum ingerat et excuset.

suz censuram hinc tantummodo intellexisse, si A
taceat

EPISTOLA XXXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c DOMNO
GUNDERADO REGI.

Quod servum cui discussio necessaria credebatur, de Viennensi ad Lugdunensem basilicam sub custodia destinavi, timoris et obedientiæ fuisse manifestum est. Nam sicut eum hic inaccusatum tradere non præsumpsi, ita illic interrogationibus quas audientia postulabat, vivum fieri procuravi. Cum vero et regula ubique una sit, et eadem seu impossibilitas seu facultas, pro communis ministerii observatione nos Janeat; non ego proprietatem Lugdunensis et Viennensis basilicæ, sed reverentiam Ecclesiæ utriusque tractavi: unde intercessioni ^b facilius de proximo suggerendæ, quod utrumque nostrum tangere poterat, præsens episcopus allegaret. Siquidem in omnibus locis sanctis, sicut ministerio nostro eadem caritas, ita imperio vestro æqua potestas est. Ut taceam quod servus ipse, a Domini colloctione digressus, non debuit pro concitanda mihi offensa Viennensem expetere, qui illic positus intra Lugdunensem se potuit Ecclesiam continere. De causa vero, in qua coram examine celsitudinis vestræ callidus depositi negator arguitur, talis conscientia mea est, qualis Deo et vobis in omni actu meo et conversatione monstratur. Quanquam etiam me testante interpellantis simplicitas, quæ ut pii domni dicatis non devitarer operatione diffiteri, qui in ejus consolatione volueram, si Christum cogitare putaretur, profiteri. Quod etiam præsentis testificatione de servis vestris, civibus nostris, aliqui cognoverunt. Pulsatis autem laboriosis extra ordinem suum omnem parum stabilis dicitur esse responsio. Utrum de me erit, suggerat Deus vobis; declaret et veritas; quia qui castigatus a me, eo forte spiritu falsitatis irascitur quo contra simplicem de depositi inficiatione mentitur, licet Deo vobisque propitiis parum ad defensionem suam proficiente commento, dum se a me dicit admonitum ne redderet, diffiteri non potest quod accepit. Quæ professio sua, etiamsi censeatis quod

^a Causam reddit cur servum depositi negatorem qui Lugduno Viennam venerat, Lugdunum ad disquisitionem remisit purgatque quod ille se ab Avito dicebat admonitum ne redderet.

^b Solemni episcoporum more, qui et pro servis apud dominos, et pro reis quibuscunque, miseris vel oppressis, apud iudices aut apud principes enixe intercedere solebant. Ennodius in vita Epiphaniæ episcopi, tum adhuc diaconi: *Intercessionum etiam tunc certamina proludebat. Nam ubicunque pro remediis miserorum episcopi mittebatur imperio, tanta exigebat beneficium arte supplicandi, ut sentirent sibi in causis profuisse complurimi, ipsum per se episcopum non venisse.* Plenæ sunt exemplis sanctorum antistitum historiæ, et illustre imprimis est S. Augustini, cum pro circumcellionibus Donatistis, atrociam facinoræ confesis, apud Marcellinum iudicem, et apud Aprinium proconsulem, ut citra mortis supplicium puniantur, intercedit epistola 159 et 160, qui et de intercessionum istarum æquitate ac religione ambigenti Macedonio accuratissime rescribit epist. 54.

A gravare me debeat, illum non potest sublevare. Ego tamen præceptum vestræ pietatis opperior. Quidquid habet ecclesiola mea, imo omnes ecclesiæ nostræ vestrum est, de substantia quam ^c vel servastis hactenus vel donastis. Quod inspirante Deo præceperitis, in quantum vires habuerò, parere conabor. Cæterum divinæ majestatis aspectus nihil potest offensam suam, quam vestram semper timuissem æternam. Hoc suppliciter quæso, ut infelix ille ad cuius accusationem satis sufficit quod excusat, apud justitiæ vestræ animos non me faciat suæ infidelitatis socium, etiamsi viderit pro vestra commotione multatum.

EPISTOLA XL.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d DOMNO
SIGISMUNDO.

B De festivitate ad quam profectus fueram summa quidem festinatione reversus sum. Sed quia jam duce Christo processeratis, lætificandus, ut de Deo credimus, reditu vestro, immodice tamen attonitus reddor abscessu: quod scilicet in ipso successuræ prosperitatis regressu, advolvi genibus domini mei, permulcere oculis manus, et in sancto illo pectore sedem fidei nostræ adorare non merui. Nec tamen dicere audeam, istud mihi peccato fraudante cecisisse: ne divinæ gratiæ quæ mihi taliter vestram præsentit, reddar ingratus. Nam cum omnibus generale justumque sit, in gloriæ vestræ cultum quod debemus ambire, illud singulariter accepisse me gaudeo, ut cum pro effectu voluntatum tenere secum a me servitii debitum impossibilitas non ferat porrigi, apud vos pietas censeat impendi. Sed ego solus damno percellor, quoties consolationi meæ interesse non mereor: quoties accensus tribulationum æstus intra me solum, a sermonis vestri refrigerio exclusus, includitur: quoties mihi dolores internos medici illius manus experta non consovet. Qui pro tuendo inter talia famulo suo pietate studens, virtute persistens, cum satis esset si favorem vellet offerre, laborem dignatur opponere. Sed præsumo majestate divina, hinc respectu mei sensibus vestris tenacius adhæsurum, quo eum nobis amor catholicæ legis infudit. Sub cuius occasionis sancto præventu, tum penes vos im-

^c Libera et ingenua professio. Principibus accepta feruntur bona ecclesiæ, quæ vel donarunt ipsi, vel ut donare liceret, concesserunt, ex lege Constantini Magni. *Habeat, inquit, unusquisque licentiam sanctissimo catholicæ venerabilique concilio decedens bonorum quod optavit relinquere.* Cod. Theod. de episcopis, etc. Defensionem quoque bonorum subditis suis omnibus principes cum debeant, præcipuum debent ecclesiasticis. In quo regum olim Francorum pietas enituit, qui res et mancipia ecclesiæ eodem se loco ac res et mancipia fisci habere in Capitulis suis professi sunt.

^d Missa cum Sigismundo ad bellicam quandam expeditionem se accingeret, incertum quo et quos in hostes. Quod vero illum insinuat fidem catholicam, cum hæc scriberet amplexum jam fuisse, facit ut ea quæ sub finem epistolæ de materia pretiosioris triumpho sermocinaturum se pollicetur, ad homiliam alludero videantur, quam ab Avito in Sigismundi regis conversione, sensuum suavitate plenissimam, et verborum compositione dulcissimam, ad populum habitam auctor est Agobardus.

possibile erit quem suscepistis servum rejicere, quem A cognovistis dominum non amare. Quod superest, egressi felices, ite sospites, redite victores. Fidem vestram telis inserite, provisionem divinam promittendo admonete, auxilla cœli precibus exigit, jacula vestra votis armate. Dabit Deus ut bellorum tropæa quæ vobis ipse præstiterit, cujuscunque sermonis obsequio sub materia ejus quem dudum exsequor, triumpho pretiosioris exaggerem.

EPISTOLA XLI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a CHLODOVECO REGI.

¹ Vestræ subtilitatis acrimoniam quorumcunque schismatum sectatores sententiis suis, variis opinione, diversis multitudine, vacuis veritate, Christiani nominis visi sunt obumbratione velare. At dum status B nostros æternitati committimus, dum quid recti unusquisque sentiat futuro examini reservamus, etiam in præsentibus interlucens radius veritatis emicuit. Invenit quippe tempori nostro arbitrum quemdam divina provisio. Dum vobis eligitis, omnibus judicatis, vestra fides nostra victoria est. Solent plerique in hac eadem causa, si pro expetenda sanitate credendi, aut sacerdotum hortatu aut quorumcunque sodalium suggestionem moneantur, consuetudinem generis et ritum paternæ observationis opponere. Ita saluti nocentem verecundiam præferentes, dum parentibus in incredulitatis custodia inutilem reverentiam servant contententur se quodammodo nescire quid eligant. Discedat igitur ab hac excusatione, post talis facti miraculum, noxius pudor. De toto prisæ originis stemmate sola nobilitate contenti, quidquid C omnis potest fastigium generositatis ornare, prosæpiæ vestræ a vobis voluistis exurgere. Habetis bonorum auctores, voluistis esse meliorum: respondetis proavis quod regnatis in sæculo, instruitis posteros quod regnatis in cœlo. Gaudeat ergo quidem ^b Græcia habere se principem legis nostræ: sed non jam

^a Francorum ad quem Theoderici quoque regis Italix duplex apud Cassiodorum est epistola, libro II Variarum, 61, et libro III, 4, sed utraque Luduivum vocat. Prior autem huic nostræ suppar, si tempus spectetur: scripta videlicet post victoriam Alamannicam; quæ Chlodoveo *Udei* Christianæ occasio fuit, et baptismi, cujus hic pompam Avitus elegantissime describit. Docet porro, quod hactenus ignorabamus, in vigilia natalis Domini celebratum, non in vigilia Paschæ; quod Hinemarum Remensis falso sibi et rerum nostrarum scriptoribus persuaserat.

¹ Avitus in hac epistola Clodovei baptismum graphicè describens, haud meminit ampullæ cœlitus demissæ sacro chrismate opplætæ, quo Clodoveus a sancto Remigio perunctus fuisse fertur. Neque vero ullam hujusce rei admirabilis mentionem factam fuisse Gregorio Turonensi, Fredegario aliisque veterioribus Francorum historicis comperimus. Quo quidem argumento negativo utuntur nonnulli critici recentiores ad hujusmodi prodigii veritatem infirmamandam. Verum his occurrit V. C. Dn. abbas de Vertot in dissertatione sic inscripta: *De la sainte Ampoule conservée à Reims pour le sacre de nos Rois*. Exstat autem hæc dissertatio in *Mém. de l'Acad. des Inscript.* tom. II, pag. 619, in-4. *Disquisitionem quoque de Ampulla Remensi* antea ediderat Jo. Jac.

quæ tanti muneris dono sola mereatur illustrari, quod non desit et reliquo orbi claritas sua. Siquidem et occiduis partibus in rege non novo novi jubaris lumen effulberat. Cujus splendorem congrue redemptoris nostri nativitas inchoavit: ut consequenter eodie ad salutem regenerari ex unda vos pareat, quonatum redemptioni suæ cœli Dominum mundus accepit. Igitur qui celebrer est natalis Domini, sit et vestri: quo vos scilicet Christo, quo Christus ortus et mundo: in quo vos animam Deo, vitam præsentibus, famam posteris consecratis. Quid jam de ipsa gloriosissima regenerationis vestræ solemnitate dicatur? cujus ministeriis etsi corporaliter non accessi, gaudiorum tamen communione non defui. Quandoquidem hoc quoque regionibus nostris divina pietas gratulationis adjecerit, ut ante baptismum vestrum ad nos sublmissimæ humilitatis nuntius perveniret. Unde nos post hanc expectationem jam securos vestri sacra nox reperit. Conferebamus namque nobiscumque tractabamus, quale esset illud, cum adnatorum numerus pontificum, manu sancti, ambitione servitii membra regia undis vitalibus confoveret: cum se Dei servis inflecteret timendum gentibus caput: cum ^a sub casside crines nutritos salutari galea sacre unctionis indueret; cum intermisso tegmine loricarum immaculati artus simili candore fulgerent. Faciet, si quid creditis, regum florentissimo, faciet, inquam, indumentorum ista mollities, ut vobis deinceps plus valeat rigor armorum; et quidquid felicitas usque huc præstitit, addet hinc sanctitas. Vellem vero præconiis vestris quiddam exhortationis adnectere, si aliquid vel scientiam vestram vel observantiam præteriret. Nunquid fidem perfecto prædicabimus, quam ante perfectionem sine prædicatore vidistis? an forte humilitatem, quam jam dudum nobis devotione impenditis, qui nunc primum professione debetis? an misericordiam, quam solutis a vobis adhuc numerus populus captivus gaudiis mundo insi-

^b Anastasium imp. Christianum illum quidem, sed non satis orthodoxum. Romæ vero et in Italia rex Theodericus, et in Gallia Wisigothorum Alaricus, et Gundobadus Burgundionum, Ariani prorsus erant, itemque Suevi, et si qui alii in Hispania; in Germania autem et in Britannia, adhuc pagani. Ut non injuri sint, qui post Clodoveum, qui primus omnium in Ecclesia catholicus rex fuit, regibus Francorum primum inter Christianos principes locum vel hoc nomine deberi asseverant.

Chiffletus. Hac item de re verba facit Hadrianus Valesius tom. I *Rer. Franc.* lib. vi, pag. 260 et seq.

¹ Francorum reges intonso perhibent historici. Gregorius Turonensis *Hist. Franc.* lib. vi, cap. 24, de Gundovaldo: *Hic, inquit, cum natus esset in Gallis, et diligenti cura nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per Jerga demissis, etc.* Et lib. viii, cap. 10, de Clodevecho interfecto quemdam ista narrantem inducit: *Cum ignorarem ait, quisnam esset, a casarie proluxa cognovi Chlodovechum esse.* His consona refert Agathias Scholasticus lib. I *de Imper. et Reb. gest. Justin. imp.* pag. 14 edit. Paris. Qua de re videatis *Mém. de l'Acad. des Inscript.* tom. VIII, pag. 487, 488, edit. in-4.

nuat, lacrymis Deo? Unum ergo, quod vellemus augeri: ut quia Deus gentem vestram per vos ex toto suam faciet, ulterioribus quoque gentibus quas in naturali adhuc ignorantia constitutas nulla pravorum dogmatum germina corruperunt, de bono thesauro vestri cordis fidei semina porrigatis; nec pudeat pigeatque, etiam directis in rem legationibus, astruere partes Dei, qui tantum vestras erexit. Quatenus externi quoque populi paganorum, pro religionis vobis primitus imperio servaturi, dum adhuc in alios videntur habere proprietatem, discernant potius gentem quam principem. Nulla igitur patria quasi speciali sede sibi vindicet totis quos honorum gradibus attollitis: constat vos esse, quo communis uno solis jubare omnia perfruuntur. Vicina quidem plus gaudent luminae, sed non carent remotiora fulgore. Quapropter radiato perpetuum praesentibus diademate, absentibus majestate. Successus felicitum triumphorum quos per vos regio illa gerit, cuncta concelebrant. Tangit etiam nos felicitas: quotiescunque illic pugantis, vincimus. Inter haec tamen catholicae religionis affectum servat in vobis cura miserandi: et in apice rerum omnium gubernacula continente, non minus eminent sanctitas quam potestas. Ex qua utique factum est, ut dirigi ad vos servi vestri ^a viri illustris Laurentii filium principali oraculo juberetis. Quod apud domum meam, suae quidem gentis regem, sed militiam vestram, obtinuisse me suggero. Nihil quippe est in quo servire non potest. Commendat directum: congaudio misso, invidi vos visuro. Cui minus computandum est ad utilitatem, parenti proprio restitui, quam patri omnium praesentari.

EPISTOLA XLII

AD AVITO EPISCOPO DICTATA ^b SUB NOMINE DOMNI C. S. ^c AD VITALIANUM SENATOREM.

Quantum pertinet ad dignam iudicii vestri integritatem, quoscuque honorum privilegiis erigitis, Romanos putare debetis. Ex hac ergo fiducia, non convenit ut ex toto credantur absentes, quos etsi patria separat, militia repraesentat. Unde quod solum valeo, sed utilitate officii animum devotionis osten-

^a De quo iterum in duabus proximis epistolis. Hunc ad patrem redire cum cuperet Anastasius, Cleodoneum intercessorem adhibuit, ut eum a Gundobado repeteret, apud quem captivus obses, ut reor, pro patre tenebatur.

^b Sic et in epistola 84, sub nomine domni regis C. S., id est comitis Sigismundi. Sigismundi enim regis nomine dictatam, atque in ea loqui Sigismundum, hinc apparet, quod Gundobadum patrem suum vocat, a quo Anastasii, ut dictum est, de Laurentii filio impleta fuerat jussio. Quare, si comitem hoc loco dixit, ut in epistola 7 patricium Sigismundum, inter ceteros honores quibus externos reges ornabant Romani, comitivam quoque deferri solitam, intelligendum est.

^c Patricium filium, Asparis nepotem, qui fidei orthodoxae, synodique Chalcedonensis tuendae studio, ut auctor est Victor Tononen-sis, hostem se Anastasio palam exhibuit; et cum is de Trisagio insaniret, pro eo imperator acclamatus est. Theopbanes in Chronico, τοῦ ὄχλου καταθώντων Αναστασίω, καὶ ἄλλον βασιλεία αἰτούντων, Βιταλιανὸν δὲ αὐτῶν ἐνημούντων ἀυτοκράτορα, quanquam hoc posterius Marcelli-

dens, quid assidue cuperem, vel cum possibilitas permittit allego. Vos nunc clementissimo communi principi quid vellemus asserite. Insinuate attentius obedientiae famulatum, quem nunc in obsequio, semper habemus in voto. Suggeste ac pariter commendate, ab amatore vestro domino et patre meo impletam, me intercedente, principalis reverentiae jussionem. Clientis vestri viri illustris Laurentii filium studio meo redditus additur regioni. Miserramus dum in parente famulum: ecce adjicimus in filio famulatum. Quo uno vobis directo, qualiter cum aliis agatur advertite. Superest ut praefatus miles vester, cujus proles et illic gratiae vestrae porrigitur, et hinc patriae reservatur, commendatus vobis studio meo, ipse commendet quod vel de illius sobolis adeptione jam compos, vel de istius quae nobiscum redit prosperitate securus est.

EPISTOLA XLIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d CELERO SENATORI.

Constat non minus desiderii mei esse quam debiti, ut officia quae merito inclytae magnitudini orbis devotus impendit, a me qui gratiae ejus jam dudum videtur obligatus, specialius excolantur: maxime cum opportuna nunc occasione favor divinus obtulerit, in qua imperio celsitudinis suae plena meruerim devotione servire. Quapropter cultoris vestri viri illustris Laurentii filium, quem ad mundum suum dirigi jussio reverenda praecipit, magnificentiae vestrae praesto largissimae sospitatis honore commendo. Augete studio defensionis quod voluistis animo pietatis. In regione expetit patrem, in vobis reperiat paternitatem. Tuimini etiam cum prole susceptum. Qui vobis licet satis sit debitor per honorem, plus tamen incipiet debere per sobolem: quod per vos potietur proprii affectus solatio, compensaturus erga vos affectionis experimento. De caetero autem, quantum ad fideles vestros pertinet, expectatam semper cupimus jussionem, optamus obedientiae facultatem. Vos propitia divinitate praestate, ut Romanam sub gloriosissimo principe nostro prosperitatem, in cujus apice digna honoris arce fulgetis, tam serenitate sermonis

nus comes Areobindae tribuit, non Vitaliano. Qui mortuo tandem Anastasio Constantinopoli ab Justino revocatus, ac magister militum et consul collega Rustico creatus, septimo mense sui consulatus vulneribus confossus in palatio interfectus est, indict. xii, ut Marcellinus idem notat, hoc est anno Christi 520.

^d Eadem inflexione qua Celeri ejusdem filium epistola 35 dixit pro Celeris, quod Graeci quomque κέλερος dicunt. Fuit hic magister officiorum, notus expeditione Persica, cui, ut Procopius lib. ii scribit, inter caeteros duces praefuit τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μαγιστρὸν Ῥωμαίων τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομισμένον. Notus et discrimine quod ad it, cum ad placandum populum Trisagii causa offeratum, missus esset ab Anastasio, ut Marcellinus comes in Chronico narrat, Paulo et Muschiano cons. Sed et consulatum cum Venantio Liberii filio Celerem gessisse Fasti fidei faciunt, et bonarum partium fuisse testatur, tum Hormisdæ ad Celerem epistola 34, tum altera Celeris ipsius ad Hormisdam de pace inter Ecclesias composita.

augusti, quam dignitatis vestræ rescripto mereamur agnoscere.

EPISTOLA XLIV.

VITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO SIGISMUNDO.

Si ut dignamini credere loqui possem, importune tum obstreperet Græcis auribus sermo Latinus. At cum in lingua nostra hoc magis abiturum sit intelligibile, quod minus fuerit expositum; in litteris quas per conservum meum offerri præcepistis, possunt et vitia cum securitate dictari. Ipsi certe quid velimus dicere quocunque scrutentur interprete, ego in affatu consueto dignatione plus, si dici potest, quam piissimi domni experimento interpretante cognovi. De reliquo, Christus vobis pro perseverantia gratiæ quam peculiaribus servis servatis, vicem rependat. Quod etiam in hoc ipso adolescente quem dirigitis tale monstratur, dum cogitantes in neutro quidem commoedum, sed in utroque mercedem, quasi vobis nutritis filium, et quasi patri redditis nutritum.

EPISTOLA XLV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIRO ILLUSTRARI APOLLINARI.

Diu est, si aut verbo meo creditis, aut de affectu mutuo digna sentitis, quod litteras aliquas vestri sumere desiderans, plus tamen officii mei offerre cupiebam, quod in persona vestra, dilectioni primum, deinde necessitudini, ad ultimum dignitati a me debentur. Non semper debemus occasionibus commoentium solvenda committere: quia licet et ipsa nobis opportunitas peritiorum propter frequentiam debeat esse votiva, necesse tamen est ut illa sollicitudo præcellat, quæ se appetitu proprio, sine interventu alienæ necessitatis imminuat. Hujus obsequii me obnoxium sciens, intercludi redhibitionem justam injusto obstaculo præpeditenti obice jam dudum tacitus ingeniscebam. Pervenerat quippe, non ad notitiam tantummodo, sed ad inestitiam nostram, dispositi fumus incendii, quod sanctam ac simplicem innocentiam vestram, velut de effetis cineribus, conjuratio procellosa ventis mendacibus sulfans, in cassum movere tentaverat. Ob quam causam verbamur anxietatis vestræ sarcinam voto libaminis aggravare, et mæroris augmentum pro consolatione transmittere. Sub hujus ergo ambiguitatis nubilo confusa expectatione pendentibus, litteras vestras, serenitatis pristinae, pietatis expertæ, inopinanti mihi Deus obtulit. Recognovi illic, qua satis delectatus

A sum, manum vestram, qua pius, paternam declamationem, qua maxime, hæreditariam benignitatem. Scripsistis igitur, Christo præstante, jam reduces, omnia lura esse, circaque vos dignationem domni regis Alarici illæsam et pristinam permanere. Quamquam ego censeam, quod post quamcunque mutationem, gratia talium personarum ita sine augmento non redditur, sicut sine periculo non finitur. Volunt enim quasi satisfacere innocentæ lacessitæ, tuncque eligunt credidisse cum cernunt: et sic eis conscientia nostra sufficit, si scientia sua testis accedit. Ego tamen nuntio vestræ, imo nostræ securitati accepto, ecce Deo teste loquor, in lacrymas mixtas lætitiæ præteritorum recordatione prorupi. Animum namque, ut ait vester poeta (*Æneid.* II), subiit cari genitoris imago, ut memoria retractavi, usque ad nostras quamlibet dispari professione personas, quamdam parentum communium sortem parilitate laborum invidia exsequente perduci. Illa tamen in Dei nomine etiam nobis suppetit, quæ illis consolatio fuit: quod toto æmulum nisu, toto circumlatrantis undique livoris dente tentata, quotiescunque appeti visa est, criminationi subjacuit familia nostra, non crimini. Quoniam si vos a patre vestro Archadio didicistis, virum sæculo militantem minus inter arma quam inter obloquia periclitari; nec ego parum exempli a Sidonio meo quem patrem vocare non audeo, quantum clericus perpeti possit assumo. Quocirca illud Divinitas tribuat, ut nobis quam novum non est talia objici, tam nos nulla novitas merito faciat accusari. Sed desistat nunc lætitiæ tempore, amaritudinis ex opportunitate sermo perstrictus: quin potius ineptia vacantis audaciæ unde rideatis exhibeat. Ante aliquot menses datas ad amicum quemdam communem magnificentiæ vestræ litteras vidi, quibus salutatione præfata, in epistolæ declamantes parte succidua, scribebatis ^d placuisse vobis libellos, quos inter occupationes seria et magis necessaria conscribendi, nihilominus tamen de spiritalis historiæ gestis etiam lege poematis lusi. Hic nunc nihil falso, nihil assentatorie me loqui; coram sinceritate vestra imprecor testem Deum, tantum me tuo iudicio delectatum, veluti si auribus domni mei patris tui meditata confessus, cujuscunque laudis momento sub censore donarer. Primum namque gaudebam, quod sensum vestrum huic liberius quam alteri pandebatis. Deinde quod agnovi, vos aliquod bonum de conatu fraterni

^a Dictarat, opinor, Avitus nomine Sigismundi, non solum superiores litteras ad Vitalianum, sed proximas etiam ad Celerem. Ad has ergo in Græciam, ut Græcis auribus obstrepant, abiturus alludit, et Laurentii filium patri redditum gratulatur.

^b Sidonii filio, si recte ad epistolam 22 conjecimus, cum is ab Alarico rege apud quem delatus fuerat, illæsa gratia rediisset.

^c Mox, *appeti visa est familia nostra*. Tanta erat Aviti familiæ cum Sidoniana conjunctio, ut eandem faciat, vicissimque nomina transferat et commutet. Cur ergo Sidonium patrem suum dicat Avitus, apertum est, quia is pater fuit Apollinaris. Archadius vero quem Apollinari patrem affingit, quis fuerit,

aut quæ obloquia passus sit, quærendum est. Nam de Sidonio ex ejus vita et epistolis patet.

^d Placuisse Apollinari poematum suorum libros gaudet, de quibus trepido in epistola 53 illius iudicium exspectabat. Nec immerito: Sidonio enim patre non indignus filius, ad quem scribens Ruricius lib. II, epist. 25, *Cujus vos, inquit, esse filios non solum generositate præcipue, verum etiam et eloquentiæ flore, et omni virtutum genere comprobatis*. Et post alia: *Quem si divina clementia usque ad hoc tempus superesse voluisset, sicut jam tum de vestra imitatione lætatur, ita nunc de perfectione gauderet; cum spem ad rem cernebat pervenisse, nec sibi invidere æqualem, quem optaverat esse meliorem*.

operis non minus velle quam credere : certe meritis A et dictionis non quantum volebatis inventis, supplere vos voto quod non poteratis implere iudicio. Libellum tamen amicus, qui ut puto ad vos pervenire fecit, non de librarii, sed adhuc ex notarii manu, adeo mihi inemendatum crudumque præripuit, ut non facile denotes, auctoris magis scriptorisve vitis irascaris. Quapropter opusculum ipsum in membranis redactum, nec adhuc quanta volueram correctione politum, ne moram desiderio meo facerem, celeriter destinavi. Si revera non solum amantibus, sed et iudicantibus vobis placet, quoniam apud extraneos forte non deerit quem audacis conatus tangat invidia, abunde mihi sufficit, ut vos quod cupio sentiatis, quia sicut non minus ad meam quam vestram gloriam pervenit, communis Sollii opus illustrare : ita B vobis, favente Christo, militari actu magis magisque florentibus, si in minimis subtilius aliquid dignum lectione confecerit, etiam sine me quodcumque Archadium non puderet.

EPISTOLA XLVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIRO ILLUSTRIO
APOLLINARI.

Communi quidem sed veraci sermone vulgatum est, quod sese mutæ dilectionis intuitu concordantium cernunt motus animorum. Patet namque, tam unam nobis sollicitudinem nostri esse, ut litteris quas harum portitor filius meus attulit, ante si bene metiamini responderem, quam venirent. Nam in pagina famulatus quam per meos ex causa direxeram, et gaudium de vestra prosperitate conceptum plus affectionibus quam sermonibus exhalavi, et necessitatem nostram patrumque communium, mixta lacrymis exultatione perstrinxi. De cætro autem, tribuat divina miseratio, quæ spem reparandæ prosperitæ in personæ vestræ honore constituit, et securitæ posteritatis nostræ te uno genitore etiam nos patres esse concessit, ut calcatis jugiter, prosperante successu, inimicorum conjuratione et perfidorum livore, primus victoriæ vestræ gradus sit, integritatem in conscientia reponere, secundus cum discutitur in audientia comprobare, tertius criminantibus post sententiam pepercisse. Torqueatur animus etiam pro indulgentia sibi collata hostis oppressi, et duplici nostro honore, supplicio suo, cum vos genuerit non posse decipi, doleat posse misereri. Sic potestati vestræ ad hoc tantum redditus ne periret, dum oblata ultro veniæ amarus irascitur, vitæ quodammodo suæ invidere cogatur. De reliquo, domine semper piissime frater, cura pectoris mei, pompa generis tui, ser paulisper trepidantem fraternæ admonitionis ineptiam. Cavete attente a malis,

^a Eidem Sidonii filio, de re eadem, id est, de prospero exitu discriminis quod apud Alaricum regem adierat : monetque porro, ut inimicorum dolos et insidias jam expertus, eas diligentius caveat in posterum.

^b Senatori, non in Italia, vel in Græcia, ut plerique superiorum, sed in Gallia, et in aula regis Burgundionum, nobili oratori, cui pro suscepta fidei ca-

et linguarum mordacium doctis sibilantibus, blandimenta venenaque machinantibus, doctius post experimenta non credite. Nec minus vos solertia faciat cautos, quam innocentia præstat securos. Siquidem intercluso probis explorandi nocendique aditu, vel ob hoc gratius debetis debellandis eorum conatibus laborare, quod ultionem divino iudicio reservantes, debellatis semper statuistis ignoscere. Quanquam, ut supra jam fassus sum, non ex toto impunitus abeat quem gloria lacestistis.

EPISTOLA XLVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b VIRO ILLUSTRIO
HERACLIO.

Dum incessabilis de amicorum fide ac salte cura mihi est, nuper prosperitatis vestræ inter prima sollicitus agnovi, quod cum familiari catholico episcopus tacere non debeam : fructum tamen in vobis mercedis taliter acquisitæ, non tam verbis valeo exaggerare quam gaudiis. Nam nisi vos a præconio vestro maturitate senatoria temperatissimi pudoris frena cohiberent, effectum certaminis gloriosi forsitan lingua digne laudaret apud proprios, quæ mirabiliter convincit adversos. Habuistis igitur, ut audio, cum rege tractatum, de quo, quantum comperi, quia non se ducebant lenibus, transistis ad prælium. Discussus est vultu divino, qui cælis dudum notus, jam et hominibus appareret religionis assertor. Os sæcularis eloquentiæ pompis assuetum, et fluentis exundantibus Romulæ profunditatis irriguo, asacritate debita missam sibi de supernis materiam dignæ disputationis arripuit : et faciendam quæ cum interfuit, aut describendi mundi jucunditatibus, aut regalium triumphorum præconiis patrocinabatur, ubi primum melior pars poposcit, astruendæ veritati servire non puduit. Itaque sicut alias laudando regem reddidistis Cæsari quod Cæsaris erat, ita hic ut redderetis Deo quæ Dei sunt, nec Cæsari pepercistis. Quapropter habet hic in vobis, etsi non sequitur, potestas regia quod miretur, quæ se aliquoties declamantibus vobis, nunc evidentius sentit ornatum. Siquidem nescire vos assentationis illecebram, cum res admonuit, etiam resistendo monstrastis. Illos igitur denotet sapientia potestatum, facile humanis fidem posse mutare, quos divinis vident terrena præponere. Cæterum cognosci in promptu est, castodem primarum partium etiam quæ sunt residua servaturum. Hæc igitur dicta sunt cum de sæculari parte tractamus. Si vero ad sacerdotum causam venitar, quorum adhuc non augetis scholam, sustinetis injuriam, atque ornandam contubernio prius informatis exemplo ; quis horum vos, quis, inquam, nesciat, ad certamen hujus spiritualis palæstræ, non rudes aut

tholicæ coram Gundobado defensione, episcopalem cathedram vaticinatur. Quod si vanum augurium non fuit, Heraclium hunc opinor episcopum illum Tricastinensem, cujus nomen in conciliis aliquot subnotatum cernimus, ut in Carpenteratensi et in Arausicano, et Vasensi II, ac denique in IV Aurelianensi. Ad eundem scripta item epistola 86, cui subdita est ipsius responsio.

ignaros legis, sed sub longo salutarium meditationum A gymnasio pervenisse? Quocirca novum sit aliis, vos necessitatem belli hujus a perfectione virtutis ordiri; ego autem in cujus animo caritatis arcem tenetis, jam dudum incunctanter agoveram, ad catholicos sensus intuendos per studium, tuendosque per verbum, probato in vobis devotionis ardori non tam desideria deesse quam tempora. Quapropter famulatu salutationis oblato, pastu quo mentem vestram jejuno corpore satiastis, significans etiam me refectum, unde paucula hæc saturitatis meæ gratulatio eructat, Deum quod restat expono, ut cui prædicatoris officium jam imposuit, honorem subjungat, et quod exercetur actu, ostendatur et habitu; nec docilem sed doctum, nec discentem sed doctorem cathedra suscipiat. In qua, velut triumphatore conspicuo ser- B tis-gloriæ victricis evincto, inter acclamantium gaudio consonas voces, quantus in clypeum assurges, etiam nolens astipuletur hostis expertus, nunquam inveni- turus quod de qualitate meriti contradicat, sed habi- turus semper de prælii inæqualitate quod timeat.

EPISTOLA XLVIII.

RESCRIPTUM VIRI ILLUSTRIS HERACLII.

Utinam mihi subinde contingat ut alloqui vestri fecunditate augear, eruditione corrobore. Dupli- C siquidem gloriæ fructus tali succedit eventu, dum et fides tepore marcida ferventis hortaminis cale- scit affatu, et ingenium naturali paupertate jejunum perspicui cultoris ope ditescit. Unde si dignamini, comitante salutationis officio, maximas gratias referre præsumo, quod responsio mea apud principem ha- bita, et ad vos ut indicastis rumore perlata, com- pensans judicium, non ex meo ore, sed ex vestro amore promeruit. Quanquam præcellentissimus princeps, cum sit ad inveniendum igneus, profusus ad die- dum, ita sensus scrutatur humanos, ut semper con- ventibus mitissimo pareat auditu; tamen laboris mei seriem amputato æquore proluxialis insinuo. Laborem inquam dico, quia procellas inopinatis flautibus irruentes imperitus nauta vix sustinet. Ergo cum, Dei beneficio tandem cessante tædio, tranquillitas publica rediisset, quasi mutatis diebus destinatum certamen inveni. Semper enim ignavas imbellesque personas petulantior conflictus aggreditur. Primum quidem e diversa parte proprii luctaminis: sermo prælusit. Deinde velut ab insidiis repentinis fusus est D vomitus transmarinus. Denique incidi in chartam

vacuam, veteri obliterata, quæ ita se circumductis irridebat erroribus, ut salva respondentis libertate, propositionis pravitas exitum non haberet, et ex propriis instrumentis in jugulum suum resistenti arma suggereret. Quid multis? pagina quæ legi cœperat, ad silentium conferre se maluit: ut omnibus proba- biliter innotescat, quam sit divisa, quam facilis, quam spernenda persuasio, quæ excogitatis multipli- cibus argumentis divinæ instructionis inopem turbare non valuit. Hæc itaque replico, ut quidquid est quod in causa Dei placeat, vobis procul dubio sentiam ascribendum. Enimvero in propatulo habetur, quod me sic olim colloctionis vestræ lima componit, om- nisque in commune prædicationum vestrarum cultus inuberat, ut sedes illa cui vos contulit celeste judi- cium, multum administratori muneris præstitisse, sed non minus in administrantis persona meruisse videatur. Incumbe ergo orationi, domine pectoris mei, et auxilium Dei, quantum pro te tam pro omni- bus, sicut facere consuesti, pius et pervicax tutor implora, ut fidei murus nulla oppugnatione quasse- tur. Procurandum autem est ut filios alumnosque tuos vulgata indesinenter castigatione tuearis, et va- lidissimis doctrinæ armis, sicut legimus, tecum vin- cere cogas.

EPISTOLA XLIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS A VIRI ILLUSTRIS ANSEMUNDO.

Plurimum miror quod persona pro qua intercedere dignamini, mihi Lugduni posito sola negaret crimen C quod universitas conclamabat, et post ad hoc respi- cendo pervenit, ut vobis pro venia supplicaret. Quod si simpliciter petit, constat hominem etiam reatus ordinem constiteri. Quocirca licet in omnibus causis, pro dignatione quam mihi impenditis, liberum non habeam aliud facere quam jubetis: non possum ta- men, quia sic vobis visum est, remissurus nisi prius exaggerare quod doleo. Scit enim pietas vestra, et in ecclesia legi frequenter audit, in ipso adulterii malo quantos Scriptura divina gradus exprimat. Primo fornicandi lapsu peccavit, qui feminam conjugio ca- rentem libidine inflammatus appetit. Secundo quo pejori, qui furto super cuncta damnabili simplicis tori pudicitiam violavit. Cumque nihil gravius hæc injuria humanus animus putet, vos conjicite qualiter celestis justitiæ castitas moveatur, b si sponsam Christo devotam, et in sancti altaris thalamo benedi-

^a Nomen hoc vero plane Celticum, ac fortasse hoc loco Burgundicum: cujus generis inter comites qui Burgundionum legibus subscripserunt, Ansemundus, Andemundus, Fredegundus et Godemundus. Ansemundo eidem inscriptæ sunt etiam epistolæ 71, 72.

^b In eos qui sibi sacras virginis in matrimonium jungunt, Gallicanorum antistitem, ne alios memo- rem, apertæ sunt sententiæ. In concilio Turon. I, can. 6: *Qui se sacratis virginibus per conjunctionem nefandam miscuerint, vel propositum professæ religio- nis dereliquerint, utriusque a communione habeantur alieni: quia si quis templum Dei violaverit, disperdet illam Deus, donec resipientes ad auxilium penitentis revertantur.* Et in concilio Parisiensi III, can. 5: *Sacrarum virginum neque per raptum, neque per com-*

petitiones aliquas, quisquam conjugia sortiatur. Quod si contra interdicta quis venerit, et sacerdotem suum audire neglexerit, et in præsentem a communione catho- licæ Ecclesiæ habeatur extraneus, et in perpetuum anathemate feriatur. In Turonensi denique II, canone 20, similiter statutum, *Ut nullus sacramentum Deo virginem, quæ in honorem Christi vestem mutavit, aut rapere, aut competere, aut sibi conjugio sociare præsumat. Quod si pastorem suum audire, et se de vetito conjugio separare desperaverint, perenni excommunicatione dam- nentur.* Hactenus leges ecclesiasticæ. Nam jure civili etiam apud nos, qui sacramentum virginem sibi in matri- monio sociarat, capitali sententiæ feriatur, ex Clo- tarii II regis constitutione, quæ inter concilia Galliarum subnexa est concilio v Parisiensi.

ctione detatam, ut nihil amplius dicam, vel petulanter aspexerit. Audio tamen dicere juvenem ipsum, non se virginem temerasse, cujus turpibus votis pro multorum carnalitas sit abusa. Quapropter, cum reum facinoris manifesti, nisi satisfactio sua et intercessio vestra non liberet, dici non potest quantum miserum sit, pro reconciliatione sua aliorum crimina confiteri. Accuso in hac parte nostri temporis negligentiam sacerdotalem. Non nos ista perquirimus: offert se nobis inexplorata criminum magnitudo. Quis in malis socium quærat? quis in aliis maculis se inserat? Atque utinam et ipsius vel sic se temperasset obscenitas ut lateret. Deinde ex duobus eligat utrum velit. Si primus in puellam carne peccavit, adhuc exspectat quod prædicit Apostolus: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus (I Cor. III, 17)*. Si autem corruptionem quam non inchoaverat, gravavit augmento, quid excogitari turpius, quid horribilius potest, quam ut illum nec hoc prohiberet a meretrice, propter quod solum Deus separari virum permittit a conjuge? Nec solus, si respicius, ex hac parte commoveor. Gement religiosi parentes scelus admissum, et quasi perditam prolem lugentes, orbitatem in plañctibus prostentur. Quid de matris mœstitia loquar, quam prædicit jam dudum mariti omni morte deterius turpis vita viduavit? Et quanquam coita moveri solitus, tamen patienter hæc tolerat, filius sine pietate, maritus sine sobole, pater sine hærede: et nutritum insuper ejus studio quamlibet ortum ex generosis adulteris nobile malum; sic tamen quod in desiderati nativitate portenti, non est augmentum prosapiæ, sed infamiæ documentum. Et quidem salva quam mihi Deus in vobis præstitit defensione, plus culpam præfati quam pœnitentiam pertimesco. Sed rogo ne irascatur ista dicenti. Speculator sum, tubam teneo, tacere mihi non licet. Atque utinam peccans humano animo fuerit, cui solitum est labi per facilitatem, et per satisfactionem reverti: cæterum iracundia calere, tumere superbia, lascivia fetere taurinum est. Quocirca licet diversas in me iterum flammam evomat, et ad Romanam forsitan Ecclesiæ audientiam vocet, et si adhuc placet, etiam filios habere me dicat, nec minas suas assentatione placabo, nec fatigationes itinerum verebor, qui civicis criminibus in patria plus fatigor, nec multos filios habere me negabo, qui unum ex eis

^a Hinc patet persuasum adhuc illis temporibus in Gallia fuisse, propter fornicationem separari virum ab uxore, et aliam ducere, Christi permissu licuisse: quod ex concilio quoque Venetico canone 2 manifestum est: *Eos qui relictis uxoribus suis, sicut in Evangelio dicitur, excepta causa fornicationis, sine adulterii probatione alias duxerint, statuimus a communione arcendos.*

^b Quod in Galliæ quoque provinciis usitatum docet Leo Magnus, ad episcopos provinciæ Viennensis. *Nobiscum, inquit, vestra fraternitas recognoscat, apostolicam sedem pro sui reverentia, a vestræ etiam provinciæ sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et per diversarum, quemadmodum vetus consuetudo posebat, appellationem causarum, aut retractata aut confirmata fuisse judicia.*

A peperisse jam doleo. Et quidem mihi hæc paucula error extorsit. Sed vos quibus summæ potestatis privilegio major facultas suppetit castigandi, hominem violenter arguite. Conciliationem illi meam, quia ita præcipitis, indicate: meque, ne malum hoc vel mandatis aut nuntiis renovetur, curaturum esse prædicite: ut ei, si non corrigendo per voluntatem, certe vel per custodiam reprimendo, saltem facultas culpæ possit erui, si pœnitentiæ salubritas non possit persuaderi.

EPISTOLA L

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c VIRO ILLUSTRIBUS MESSIANO.

Maximus desiderio nostro cumulus optata gaudiorum ubertate confertur, si magnificentie vestræ pietatis statum florenti prosperitate pollentem avida sollicitudinis nostræ vota cognoverint, quia hoc profectibus nostris compendio indubie felicitatis accrescit, quidquid eminentiæ vestræ celestium beneficiorum pietas diffusa contulerit. Nam in eo metimur felicitibus incrementis nostrorum propagationem successuum, in quo actionis vestræ crescit sine fine suffragium. Quapropter honorificum salve persolvens, rogo quod si, ut cupimus, felicitas erga vos cuncta geruntur, magnitudo vestra occurrentis paginæ elocutione perdeat.

EPISTOLA LI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^d VIDENTIULO RHETORI:

Audivi quod in homilia qua nuper ad populum Lugdunensem in dedicatione basilicæ videor conclonatus, barbarismum me incurrisse dicatis, palmam scilicet castigantes quod publica oratione peccaverim. Fateor istud potuisse contingere, præsertim mihi, cui si qua in annis viridioribus fuerunt studis litterarum, omnia fert ætas (*Virg. ecl. 6*). Ambieram tamen hoc ipsum a vobis coram positus audire, etsi jam sciendi in me facultas minuitur. Sed quia vos absentes dicere comperi, quanquam abens respondere curavi. Igitur culpasse vos ferunt, quod *Potitur* media longa syllaba dixerim, Virgilium in hoc verbo scilicet non secutus, qui syllaba ipsa correpta usus est dicens *vi potitur* (*Æn. III*). Sed istud remissibile est poematis necessitate, quod in opere suo sæpe invenimus Virgilium præsumpsisse, ut scilicet metri legem, sicubi opus est, barbarismo contentus expediat, et syllabarum naturam certis quibusque locis artem minime secutus invertat: quale est illud, *Non erimus regno indecores*

^e Messiani per hæc tempora duo præter istum in Galliam not. Unus Aviti imp. patricius, quem Ricimer, cum Avitum Placentiæ spoliaret imperio, e vita sustulit; alter S. Cæsarij episcopi notarius, postea presbyter, qui una cum Stephano diacono posteriorem ipsius vitæ librum conscripsit. Inter utrumque hic noster, omnibus antiquior Messianus proconsul Africæ post consulatum Bautonis, de quo S. Augustinus libro 1 contra litteras Petilianæ cap. 23.

^d Refellit hominis imperiti inscitiam, qui vitiosum Avito accentum objecerat in homilia quam Lugduni in basilicæ dedicatione pronuntiavit. Homilia hæc interiiit. Laudat vero etiam Fausti Reiensis episcopi, in ejusdem Ecclesiæ Lugdunensis dedicatæ festis prædicationes Sidonius lib. II, epist. 3, quæ ipsæ pariter interierunt.

(*Æn.* vii), vel *Fervere Leucatem* (*Æn.* viii), vel illud, *A* *Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem Egerimus* (*Æn.* ix). Nullus litteratorum inficias leat, productas naturaliter penultimas syllabas ab oratore ponendas. Virgilius usus licentia poetarum, secundum ea quæ supra diximus, corripens mediam syllabam præsumpsit, id est *potitur*. Quod verbum, sequestrata paulisper poetica libertate, artis potius lege tractemus. Commune verbum, tempore præsentis, numero singulari, personæ primæ *potior*, secundæ personæ longa media *potiris*; restat nunc personæ tertiæ, id est *potitur*, similiter longa sit necesse. Sicut dicimus, *sortior*, *sortiris*, *sortitur*: sic tempore præterito perfecto, primæ, secundæ, tertiæ personæ, *potitus sum*, *es*, *est*: sic imperativo modo, tempore præsentis, ad secundam personam *potire*, *B* sicut *sortire*. Similiter optativo modo, tempore præsentis et præterito imperfecto, sub totis tribus personis, æque syllaba producta, utinam *potirer*, *potireris*, *potiretur*. Cæterum si tertiæ personæ ut *potitur* brevem ponas, idem fecere cogaris et secundæ, ut *potiris* dicas: quod utique ab omni exemplo atque usu integritas Latinitatis excludit. Ecce verbum pro quo a vobis reprehensus fueram, de qua audeo ratione mutuari. Nunc autem, honorificum salve persolvens, impensis precibus, quæso ut, quia ego amicitia jure quid mihi videretur stylo paginae liberioris expressi, vos quoque ad vicem, sublato, ut supra dictam est, Virgiliæ auctoritatis exemplo, quem vel ob hoc in barbarismorum usurpatione non debemus consequi, licet idem Virgilius (*Æn.* vi) *potitus* vel *potiti* *C* producte posuerit, sicut est illud *auraque potiti*; vos mihi rationem quam sequi debeam, rescripto exponente tradatis. Aut si certe sciscitantem testimonii ejuscunquæ eligitis docere compendio, spero ut de priscis magis oratoribus quos discipulis merito traditis, per-

⁹ *Sequentes aliquot epistolæ ex genere sunt earum per quas episcopi olim, solemnissimis diebus Natalis Domini et Resurrectionis consalutare se invicem, et quam prospere festivitatem celebrassent, nuntiare solebant. Hujusmodi complures inter Theodoretum epistolæ in lucem nuper editas passim aspersæ leguntur, quæ morem hunc morisque causas, mutua scilicet benevolentia caritatisque studium, repræsentant: ut epist. 4: Ἐορταστικῶς συνίθως κειμήμεθα γράμμασι: Festivas de more litteras scripsimus. Et epist. 5: Τῆς φιλίας τὸ μέτρον εἶνόμεν, κατὰ νόμον τῆς ἑορτῆς: Amicitia officio fungimur, ut festi lex postulat. Et epist. 26: Τοῦτο γὰρ ὁ τῆς ἑορτῆς καὶ ὁ τῆς ἀγάπης παρακλιθεὶς νόμος: Hoc enim et festi et caritatis lex suadet. Denique hoc unum illarum fuit argumentum, quod ex epistola 56 videre est, quam integram, quia brevior, subjicimus. ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ. Ἀκούει μὲν ἐπὶ τὰ τῆς λύπης: καὶ χαλεπῶς αὐτῇ προσβάλλει τῷ λογισμῷ, τὸν δὲ τῆς ἑορτῆς πληρῶσαι νόμον ὑπελάθει δικαίου. Ἀδίκαια γοῦν καὶ τοῖς γράμμασι κειμήμεθα, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν σου προσφθίγγομαι, καὶ τῆς ἀγάπης ἐπινοῶ τὸ χρίσος. Urget quidem adhuc me tristitia, et mentem graviter concutit: attamen diei festi legem implere justum existimavi. Nunc itaque, et scribo, et reverentiam tuam saluto, et caritatis debitum exsolvo. Ex his patet, ἑορταστικῶς, hoc est festivas sive festales, ex eo dictas, quod festis diebus scriberentur: quo modo apud Alexandrinos ἑορταστικαὶ item nuncupatae sunt epistolæ Paschales, Theophili, Cyrilli et aliorum pa-*

quisitum diligentius repertumque pandatis: quod sine argumento artis, nec oratorio, invenietur pater et communis filius, quorum ingenia malle præsentis tempore ut primus quam solus imbueris, hoc uno tantum vitio esse contentus. Qui tamen ex illo quo profuit uberi fonte doctrinae jam nunc inter initia sua non minus quam litteras bibant, quod amicum attrahere magis studia quam detrudere, et oratorem eloqui potius quam obloqui decet.

⁹ EPISTOLA LV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ꝑ VIVENTIOLO EPISCOPO.

Festivitati sanctæ cumulus, quam prospere vestra intercessione transegimus, caritatis apicibus quos direxistis accrevit: et ob id multipliciter reddidit lætiores, quod Ecclesiam quæ ubique una est, unitas complectitur gaudiorum. Tribus Christus, ut sicut anno præsentis desideria vestra felicibus complectig indicis, ita quoque tempore secuturo visitationem semper optandam Viennensi Ecclesie conferatis.

EPISTOLA LVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ꝑ GEMELLO EPISCOPO.

Litteras beatitudinis vestrae quas diurnitas temporis fecerat desiderabiles, vicina festivitas reddidit gratiores, quam in Dei nomine prospere celebravimus, et a vobis commode transactam esse gaudemus. Orate illud semper Ecclesie catholice sanctorum suffragio provenire, quod Divinitas regulæ novit ac paci, salva in omnibus fraternitatis caritate congruere.

EPISTOLA LIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Post sancta dominicæ Nativitatis officia quibus ægerrimus et vere plus quam fessus interfui, quod mihi post Deum primum ac singulare est, nuntium vestrum exspecto; quem si meruero sumere, quæ-

triarum. quibus proximi Paschæ diem cæteris ecclesiis denuntiabant. Sed illæ Paschales ideo appellatæ, quia de die Paschæ omnes: hæc vero partim etiam Natales dicere licuit, quia per utramque festivitatem mittebantur, ut in Natali Christi epistola 54 et 56 Aviti, in Resurrectione 58, 63, 64 Theodoretii.

⁹ Lugdunensi, cui adhuc presbytero episcopatum auguratus est Avitus epistola 17, Lugdunensi cathedræ præfuisse ostendunt concilia quibus subscribit, *D* Epæonense et Lugdunense sub Sigismundo. Quam exquisita autem doctrina vir fuerit, ex Agohardo discimus in libro de Judæis Superstitionibus. *Viventiolus*, inquit, *Ecclesie Lugdunensis episcopus, ejus doctrina fuerit, non solum ipsius, sed et aliorum de eo scripta testantur.*

⁹ Vasionensem episcopum fuisse docet ejus descriptio in concilio Epæonensi. Ut diversum autem ab eo Gemello credamus, quem in eadem provincia præfectorum vicarium vidimus in epistola 32, facit quod in ea synodo quæ paucis post annis secuta est, veteranus episcopus jam erat, principemque inter collegas locum obtinebat. Qua etiam de causa hoc loco Apollinari, Victorio, Claudio et Gregorio antepōnitur, qui eodem ordine in eadem synodo subscribunt. Apollinarem Valentinum episcopum novimus ex epistola 14, Victorium Gratianopolitanum ex 16. Claudius vero et Gregorius, illustris ambo nominis et famæ, alter Vesuntinam rexit Ecclesiam, alter Lingunensem.

cunque illa qua dignus sum fuit, ut ego confido temperabitur, ut vos meremini detergetur asperitas.

EPISTOLA LV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Prospera Deo propitio festivitatis exordia, quia obtinueratis suffragio, visitastis affectu. Nam dum et curam patri solito geritis, et de incolumitate vestra quæ votis convenient nuntiat, quod gaudemus offeritis, et quod debemus exigitis. Tribuat Christus hujus ipsius pietatis ac dignationis vestræ uberem comæatum, in quo a vobis munere magisterii geminati, et persollicitudinis beneficium confortentur senes vestri, et per caritatis exemplum posteris doceantur.

EPISTOLA LVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS CLAUDIO EPISCOPO.

Pro consuetudine desideria nostra votivis indicibus pietatis studio cumulatis; quorum visitatione suscepta, Nativitatis dominicæ nobis festa prosperitatis vestræ geminantur augmento. Pro qua gratia quam erga nos beatitudo vestra assidua dignatione multiplicat, præsentiam vestram succedentium annorum numerositate Divinitas propitiata longævitet.

EPISTOLA LVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS GREGORIO EPISCOPO.

Magnæ quidem et nimis admirandæ sunt deliciae quas misistis, copia, tempore, dignitate; sed tamen affectui, pietati, sollicitudini non æquantur. Per quæ probatur, non tam dignatio vestra nobis quam præsentia defuisse. Expedita est suffragiorum vestrorum prosperitate festivitas: cui quantum accessit corporali, tantum a consuetudine spiritalium defuit epularum: quas mihi Deus si in futuro tribuit comæatu, sicut nunc per vos transmittere, ita tunc vobiscum exhibere dignetur

EPISTOLA LVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIVENTIOLO EPISCOPO.

Nisi frequenter vota communia peccatorum impedirentur objectu, jussioni consuetudinariæ caritatis solito volueram parere servitio. Nam cum festivitati vobisque occurrere duplicis compendii res fuisset,

^a Invitatus ad Lugdunensis ecclesiæ festivitatem excusat, quod Vienna propter adventum principum abesse non possit; eodemque spectat et sequens epistola. Nam S. Justii solemnitatis Lugduni celeberrima: de qua et Sidonii lib. v, epist. 17: *Conveneramus ad S. Justii sepulcrum; processio fuerat antelucana, solemnitas anniversaria, populus ingens, quem capacissima basilica non caperet.* Hoc vero ad aliud pertinet genus epistolarum, quibus solebant episcopi vicinarum sedium collegas episcopos ad urbium suarum celebritates invitare. Cujus moris exemplum insigne est apud Basilium Magnum epist. 291, ubi ad Cæsariensium martyrum diem anniversarium, non vicinos modo, sed totius Ponticæ diocesis episcopos advocat. *Ἐπεὶ οὖν ἐπιστημότατοι μαρτύρων, Εὐψύχιος καὶ Δάμας καὶ ὁ περὶ αὐτοῦς χορὸς, ὧν ἡ μνήμη δι' ἔτους παρὰ τῆς πόλεως ἡμῶν, καὶ τῆς περιοχίδος δι' πάσης τελεῖται, ὑπομνήσκει ὑμᾶς, τὸν ἴδιον ἐκντῆς κόμον ἢ ἐκκλησία, διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς παρακαλοῦσα, τὴν ἀρχαίαν ἀπολαβεῖν τῆς ἐπισκοπίας ἡμῶν συνθήκων.* Quocirca cum inter martyres nobilissimi sint Euppsychius et Damas sociique ipsorum, quorum anniversaria memoria in urbe nostra totaque vicinia celebratur, admonet vos peculiare decus suum ecclesie, voceque nostra hortatur.

videtis ad mei solius pertinere dispendium, quod nequeo implere præceptum. Ita namque apud nos per momenta singula potestatum speratur adventus, ut nisi illis venientibus præsens esse curavero, ab eis qui soleant in nobis etiam leviora culpæ, quamlibet simplex abscessus meus, non solum negligentia, sed etiam contumaciæ deputetur. Quapropter, communi necessitate perspecta, impossibilitati meæ clementer ignoscite, et ut desiderii nostris, si non jugiter, vel interdum satisfacere possimus orate.

EPISTOLA LIX.

VIVENTIOLO AVITO EPISCOPO.

Ad similitudinem divinæ benignitatis deliberatio vestra cultorum suorum petitionibus temperetur, ut in solemnitate sancti Justii plebeculam suam apostolatus vestri visitatio benedicat.

EPISTOLA LX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIVENTIOLO EPISCOPO.

Ad firmitatem promissionis divinæ, sit quod antea concessistis Est, Est, quod postea repetistis Non, Non; quia si bene occupatione præsentium qualitas pertractatur, conditionem inter vos habitam, etiam si tunc non debuisset interseri, modo specialiter deceret impleri.

EPISTOLA LXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b CONSTANTIO EPISCOPO.

Litteras sanctitatis tuæ in Pascha quidem, sed non paschales accepi, nihil utique de caritate aut sollicitudine præferentes; sed quibus jubebas ut fratrem et consacerdotem nostrum Candidianum, quem ego quasi peculiarem commendaveram, non solum ad clericorum, verum etiam ad laicorum audientiam destinarem, a quibus constat diaconum ejus pro civili causa servili custodiæ mancipatum. Et ideo, si censetis omnia de clericis vestris laicorum testimonio credenda, rescribite. Consequens erit ut dum sæcularium notitiam ex omnibus causis in rumorem veniunt consulamus, clericorum libertatem prodamus. Illud tamen quasi amor tuus suggerere ac monere præsumo, ne propter leves causas, et

ut antiquam visitandi nos consuetudinem repetatis.

^b Duo hujus nominis episcopi sub hoc tempore concilio Epaonensi subscripserunt, unus Octodorensis, alter Yapincensis. Quorum alteri quin ascribenda sit epistola dubium non videtur; utri autem incertum. ^c Clericorum quippe libertati repugnat, et antiquissimo eorum privilegio, quod a Valentiniano Cæsare post extinctam Joannis tyrannidem renovatum est, lege ultima cod. Theod. De episcopis, etc.: *Clericos etiam, quos indiscretim ad sæculares judices debere deduci infausus præsumptor indixerat, episcopali audientia reservamus. Fas enim non est, ut dirini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio.*

^d Quod canones passim inculcant, ac diserte inter Gallicanos postea sanxit secundum concilium Aurelianensis v: *Ut nullus sacerdotum quemquam rectæ fidei hominem pro parvis et levibus causis a communione suspendat, præter eas culpas, pro quibus antiqui Patres ab ecclesia arceri jusserunt committentes.* Quocirca ut hoc loco Constantium Avitus, sic Hilarium Arrelateum hoc nomine taxat Leo Magnus epist. 89, quod communionem facile deuegarat.

non ad Deum, sed ad sæculum pertinentes, ne laici A convertor ad preces, divinam misericordiam rogans, ut caritas cujus profectum studio asseritis, vobis ad præmium, mihi ad gaudium, cunctis proficiat ad exemplum.

EPISTOLA LXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b MAXIMO EPISCOPO.

Quantum ad infernum spectat et finem, aliquantulis corpusculi viribus vigeo, anxius tamen, quod de domno ^c filio vestro, vel absolute colloqui nil agnosco, quod nec eo loci fuerim ut agnoscere potuissem. Nam monasteriis ^d Grenencensibus occupatus, aliquandiu jam habitaculo civitatis abfueram. Siquidem deliciae quas dignatione solita direxistis, ih itinere me et adhuc ab urbe remotius positum repererunt. Quasque, quod multipliciter mirum, servus vester Leonianus, multum gemens, minimum sumens, avido quidem, sed vacuo ventre transmisit. Putasses eulogias vestras tenaci corvorum rostro ad Eliæ (III Reg. xvii, 5) pastum bajulis unguibus exhiberi. Adeo ab insultatione mea in vos justius exercenda, misit esuriens, quod vorare non potuit concupiscens. Vellem nunc scire quid prosit quod gulæ peculiaris famuli sic studetis, cui ne mihi datas a Deo vobisque epulas de ore vel manibus raperet, optabilis absentandi causa me rapit. Cæterum ^e de recentibus, quia præcipitis, et meas partes cedo, et multiplices suas. Utatur paterarum capacitate pro capis: atterat labris phialas, quas circumdet pitaciorum densitate pro circulis. Nam curabo ego quoque, quod eum velle cognosco, cum simile aliquid de vestra benedictione eruero, ad multiplicandas recentes gulæ calenti, si non excogitatur modus in calicibus, ponatur in piscibus.

EPISTOLA LXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VICTORIO EPISCOPO.

Factum quod litteris indicastis, levi ad me ante affatum vestrum rumore pervenerat. Cujus per sanctum Archidiam acerbitate comperta, si credere dignamini, non minus quam vos dolorem vestræ commotionis ingemui. Siquidem satis gravis exempli est, ut nunc sacerdotalis ordinatio a populis regenda dicatur: cum idcirco tantum in consecrandis episcopis plebibus servetur electio, ut assiduas constitutionis velut per quoddam mandatum electis liceat

^e Recentes appellat recentis aut recentati, id est ad rigorem redacti, vini potiones, quas Leonianus calente gula frequentabat. Sic epistola 77: *Summa importunitate perago, ut tres recentes aliis plus præsumam.* Eo itaque spectat quod sequitur, *utatur paterarum capacitate pro capis*: quasi dicat, pro vasculis exiguis, pateris bibat capacioribus, ubi capis nova inflexione posuit pro capidibus. Capides enim et capulæ apud Varronem, poculi genus quo deperere vasa olearis solebant. Eodem quoque pertinet quod subjungit, *atterat labris phialas, quas circumdet pitaciorum densitate pro circulis.* Quo loco cui usui forent pitacia, Petronii Arbitri in satirico verba declarant. *Statim allatæ sunt, inquit, amphoræ vitræ diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pitacia erant affixa cum hoc titulo, Falernum Opimianum annorum centum.* In vasis ergo vinariis, affixi pitaciorum tituli, vini cuiusque patriam, ætatem, pretium et dignitatem indicabant.

EPISTOLA LXII.

APOLLINARIS EPISCOPUS AVITO EPISCOPO.

Cogitans atque pertractans, inofficiositatem vestram qua ultione percellerem, nil dignius judicavi, quam si declinata injuria nihil segnius intentarem. Ne quam igitur in posterum vereamini, qui cernitis præsentem noxam protinus expiari.

EPISTOLA LXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS APOLLINARI EPISCOPO.

Ne festivitati occurrerem necessitas obstitit; ut B mihi festivitas occurreret, humanitas procuravit. Scribitis ergo indevotionem meam marinis vos copiis luisse. Dignum scilicet genus supplicii, quod me faciat.... cum desiderio gulæ conflictum. Satis vobis præsentari cuperem, si non taliter puniretis absentes. Utinam censuræ vestræ in contumace poena non desinat. Nihil magis timeo quam quod me jubetis in posterum nil vereri. Indulgentiam illi qui rogaverit date, cui avari esse volueritis ignoscite. Cæterum me, qualitatem distractionis expertum, offensam magis vestram constat desiderare quam veniam. De cætero, orationibus vestris tribuat Deus noster, ut qui festivitati hujus præsentis anni officiis magis quam deliciis abui, in tempore futuro vestris me orationibus affectu non simili præsentetis, et cum C rediero, severitate simili absentasse credatis. Octo palustres quis quia se duo paria solearum, quæ dentibus maceratis, aliquatenus commotus, non tamen ex integro malum pro malo reddens direxi.

EPISTOLA LXIV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIVENTIOLO EPISCOPO.

Servatis dulcedinis morem, imo, ut verius dicatur, augetis. Refecistis sollicitudinem nostram de vobis prospera nuntiando: visitastis festivitatem de nobis quæ optabatis agnoscere cupiendo. Inter has tamen multiplices epulas animorum, etiam corporalibus quoque deliciis ornastis et mentam, qui spiritalibus paveratis Ecclesiam. Quapropter impar ad gratias,

^a Fratrum amore dignus conflictus. Apollinaris D Aviti fratris inofficiositatem, sive, ut Avitus ipse vocat, indevotionem, quod ad Valentiniæ ecclesiæ festivitatem non venerit, ulciscens, supplicii loco munera miserat: Avitus, fraterni supplicii genus laudans, pari eum studio remuneratur.

^b Genavensi. Cujus nomen inter episcopos qui Epaonensi concilio adfuerunt. Ab hoc eulogias seu munera, opinas epulas cum accepisset, in harum latorem Maximi famulum lepide jocatur.

^c Sigismundo rege, quem Genavæ in sorte sua laem habuisse in epistola 29 conjiciebamus.

^d De quibus Sidonius lib. vii, epist. 17: *Fluctuantem regulam fratrum destitutorum secundum statuta Lirinensium vel Grinincensium festinus informa.* Grinincensium monachorum familiæ prope Viennam magno olim numero fuerunt, sub cura et disciplina episcopi Viennensis: quibus præinde visitandis occupatum se hoc tempore fuisse significat.

legere quod videtur. Non autem vos pro novo debetis accipere, quid tribulandis nobis valeat comminaci clericalis nequitia, vultu subsidio insolentiae saecularis. Puto sane districtioni ecclesiasticae filii vestri expeti debere consensum, propter illos quorum abusioni consuetudinariae parum de excommunicationibus curare decretum est. Litteras quoque quas ad presbyterum illicita praesumentem non minus pie quam regulariter direxistis, inspexi: in quibus vere plus quam persona meruit patientiae reservastis. Quapropter, licet satis diabolo in tam horribili rebellione licuerit, vos tamen sine aliqua animi perturbatione Dei ac vestram injuriam castigat. Et ne quid in posterum similis ausus arripiat, impensa districtione perspicite.

EPISTOLA LXVII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a DOMNO SIGISMUNDO.

Dum alii sanctis ac serenis praesentiae vestrae epulantur, ego sterilitatem desiderii mei sustento magis pauperis officii tenuitate quam ratione. Unde post festivitatem, cunctis quidem semper amabilem, sed nunc Babilonensibus singularem, famulae sollicitudinis litteras destinavi. Quae si quantulumcumque particulam laudum vestrarum niterentur attingere, nec hoc quidem sufficienter excolerent, quod eas vel humilitati meae licet porrigere, vel dignationi vestrae sumere libet. Consciens ergo de tantorum laetitia multipliciter vos Deo propitio laetos, peto paschales nobis dies felici reditu faciatis: quia cum in absentia vestra quaedam nobis Quadragesimae perduret austeritas, omnibus catholicis principem Christianum, peculiari servulo piissimum dominum, etiam per solemnitatem vidisse solemne est.

EPISTOLA LXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c DOMNO SIGISMUNDO.

Celebravimus vobiscum, divinitate propitia, vobiscum, inquam, non loco, sed animo, pauperculi Viennenses vestri paschale festivum. Si autem interrogetis et qualiter: quia vicinum quemquam, quia adesse facilius poterat, plus doleat defuisse. Nec tamen, cum ista dessemus, discrepare nos a vestra voluntate dicatis. Jam dudum ab illo, sancte credimus, affectus illic cohibet, non hinc despectus excludit. Unam in utraque civitate vestra ecclesiam perinde diligitis; sed pio patri, in quantum expedit, donec vos ad quamlibet sequi consentiat, adhaeritis. Unde sicut jussum est, primum Deo de solemnitate, tum quod debetur solvimus Casati. Vos de laetitia

vestra et incolumitate sollicitis, licet Caesares sitis quod domnis exigitis, reddite pietati.

EPISTOLA LXIX.

AB AVITO VIENNENSI EPISCOPO DICTATA, SUB NOMINE SIGISMUNDI, ^b AD IMPERATOREM.

Si devotionem nostram qua vobis anime militamus, etiam corporaliter praesentari obex temporum regionumque non patitur, quod tamen habemus in votis, exserere tentamus officis. Credimus enim toties coram sacris gloriae vestrae obtutibus intromitti, quoties sollicitudinis debitum studio paginae famulantis offerimus. Nam licet nondum latere nequeat vestra prosperitas, et orbem suum radiis perspicuae claritatis illustret, dulce tamen est, si hi: quos militiae fascibus et peculiaris gratiae pietate sustollitis, quos in extremis terrarum partibus aulae pollentis contubernio et veneranda Romani nominis participatione ditatis, specialiter gaudia vestrae perennitatis agnoscant quae generaliter cunctis fama concelebrat. Ornat quippe imperii vestri amplitudinem longinquitas subjectorum, et diffusionem reipublicae vestrae asserit quod remotius possidemur. Unde suscipite propitii cum obsequio portitorem. Et quanquam universis expetentibus ad honoris apicem sufficiat, si vos merentur aspicere; et nos tamen insinuent quos praesumpsimus commendare. Quorum etiam carorum familiariumque personas, hoc intercurrendi commercio nobis quoque profere judicantes, desiderii prosiliente compendio in his quos destinamus occurrimus. Illud super omnia deprecantes, ut quia dignatio celsitudinis vestrae oblivisci non potest beneficia sua, pro gratiarum actione qua fungimur, quam primam serenissimi oris responsa mereamur.

EPISTOLA LXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c DOMNO SIGISMUNDO.

Praesentia domni patris gloriae vestrae biduana occupatione detentus aliquatenus portitorem tardius ordinavi, per quem annum de sancti Vincentii solemnitate servitium consuetudinariae sollicitudinis cura dependerem: et inter actiones quibus vester pro salute nostra labor invigilat, debitas aemper animus cultum merita devotionis offerret. Sufficit ergo ad consolationem desiderii mei, si omnium nostram sanitas in vestra post Deum prosperitate consistit. Caeterum non absque scrupulo potest accipi, quod ^d de Sapaudia itineribus exquisitis videmur ad provinciam praeteriri.

^a Scripta utraque post dies paschales non uno tamen anno. Prior, cum Sigismundus festivitatem illam Babiloni transegisset; posterior, cum Lugduni eandem Gundobado patri adhaerens celebrasset.

^b Anastasium: ab Avito Sigismundi nomine tum scripta, cum Sigismundus officii causa legatos cum litteris mitteret ad imperatorem, de quibus dictum est superius. Quo item alludens epistola 83: *Conjicite nunc, inquit, quantum debeant quos honoribus fastigatis, quos socios triumphorum omnium successuum-*

que vestrorum, dignitatum titulis applicatis.

^c Babilonem frequentasse Sigismundum ex epistola 67 colligere licuit. Idem nunc confirmat annua solemnitas S. Vincentii martyris, quem praecipuo in cultu et honore, ut patronum, habent Babilonenses. Sed et concilium Babilonense quod, Clodoveo II regnante, convocatum est, in ecclesia S. Vincentii celebratum synodi docet praefatio.

^d Non quod in provinciam de Sapaudia proficiscentibus rectum iter sit per Viennam, sed quia non magnum est divortium, studio praeteritam videri canquiritur.

EPISTOLA LXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a VIRO ILLUSTRIBUS ANSEMUNDO.

Tantum servulus vester domni nostri recenset, quantum sentio : nondum plene deteresa inæqualitate, attentos reddit et anxios : ut pro contemplatione pietatis illius quam festis specialius optare consuevimus, sufficere nobis commoditatem vestram pro omni solemnium jucunditate credamus. Unde servans post cultum Natalis dominici solitæ sollicitudinis servitutem, tota nosse vos voti ambitione desidero, si decus commune quod Viennensis ecclesiola præsentis vice non meruit, vel Lugdunensium populorum gaudia duplicavit. Nam si vos, Christo favente, ut ad ecclesiam potuisse procedere aut devotionem consuetudinariam rescripseritis implese, participes redditu lætitiæ vicinorum, epulatueros nos proitemur auditu, si illos quibus præsentia vestra donata est, refectos cognoverimus intuitu.

EPISTOLA LXXII

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS ANSEMUNDO.

Cum peculiarium vernularum absentando suspenditis vota, facitis nos non ad plenum consequi vel nuntiare votiva. Festis ergo Natalis Domini, in quantum sine vobis potuit, solemniter celebratis, prosperitatem piissimi domni nostri, quam justo desiderio optaveramus videre, tam dignabili alloquio præstolamur agnoscere. Illam plebem refectis gaudio, istam ditatè rescripto : quam per me vester illustret affectus, donec vobis ejus servitium meus præsentet occursum.

EPISTOLA LXXIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS VALERIANO.

Consuetudinem sollicitudinis suæ pietas vestra custodit, nos dignatione pariter ac litteris visitando. Addidistis solemnitati quam gaudenter Deo præstante suscepimus, et quod spectabatur in votiva cultus consummatione supplestis. Mihi autem de lætitia, in quantum eam cognovero, gratulanti non minus dulce est, post longum tempus absentiam prospere vos redisse, quam festa paschalla cum exultatione transigere.

EPISTOLA LXXIV

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS CAERTIO.

Ad domnum communem litterarum servitio desti-

^a Antea regis Burgundionum principi, ad quem epistola 79. Scriptæ ambæ post dies Natalis Domini, cujus solemnitati quia rex Viennæ non adfuera, scire aveat an Lugduni adfuert. Quo post priorem comperto, posteriorem epistolam adjecit.

^b Diversi ab hoc, ætate non multo inferiores, Sapaudus episcopus Arelatensis, Placidi patricii filius, et Sapaudus abbas qui concilio Aurelianensi v subscripsit pro Albino episcopo Andegavensi. Leonianus vero, nunc archidiaconus, idem videtur cum Leoniano famulo Maximi episcopi, in cujus gulam ludebat epistolâ 65. Convenit enim hominis ingenio et moribus epistola ejus nomine composita. Sed longo diversus et dissimilis, quamvis nec ætate, ut fama est, nec habitatione disjunctus. Leonianus abbas, cujus sepulcrum Viennæ nuper observavimus in sub-

A nato, etiam devinctæ mihi sublimitati vestræ officia semper debenda persolve : suadens, imo quæ tantum obduruistis et supplicans, ut stomachos multis Saxoniæ deliciis nausiantes tandem parcioribus iatriæ vestræ jejuniis atteratis. Quod si adeo nescitis desiderii vicissitudinem repensare, ut nondum vobis videatur absentia vestra sufficere, injuria coactus hoc opto, meque bacule hujus imprecationis ulciscor, ut mutentur præsentia vices, et quod Vienna abundat, Cabiloniis obtineat. Ut si hic non habemus quod debeat expepi, illic mittamus quod libeat declinari. Et quia quod dico in via est, si adhuc in loco retentis, excipite : si jam redire disponitis, præterite.

EPISTOLA LXXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS HELLADIO.

Cum ad officium vestræ magnitudini deferendum perpetua semper causa suppetat caritatis, et specialem devotionis observantiam jure debeam obnixæ impensius pietati : nunc tamen desideratam mihi necessitatem ratio festivitatis indixit, ut affectui vestro vel litterarum præsentarer officio, qui cuperem et occursum. Idcirco reverentia supplicans debita, quam ex voto festa celebraveritis inquiri, Redemptoris nostri inexhaustam deprecans largitatem, ut usque ad ætatem centenariam sua protectione vos provehat, et ad ornatum nostrum, sicut hactenus fecit, bonis omnibus remuneratos attollat.

EPISTOLA LXXVI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIBUS RICONI.

Post festivitatem in qua de præsentia vel incolmitate domni nostri vota vestra ei merita claruerunt, paginis ad ipsum officis destinatis, jure vobis peculiaribus pectoris mei etiam præsentium litterarum famulatus offertur : per quem nos inter tantos, ut fieri potuit, rerum rumores Pascha prospere transigisse significo : sic mihi judicans ejus plenitudinem divini muneris beneficiis proventuram, si vestri quoque colloqui dignationem cum simili prosperitatis agnitione meruero.

EPISTOLA LXXVII.

AB AVITO VIENNENSI EPISCOPO DICTATA, SUB NOMINE LEONIANI ARCHIDIACONI, ^b AD VIRUM SPECTABILEM SAPAUDUM.

Licet pompam convivii principalis, marinis deliciis

D urbana sede S. Petri, cum epita; hio, rudi quidem, sed sancti viri gratia hædquaquam spernendo, in hæc verba.

EPITAPHIUM S. LEONIANI.

Hic vir sanctitate conspicuus in hac urbe Viennensi abbas exstitit Sabbaria Pannoniæ ortus, a barbaris captivatus, Gallorum finibus devenit : Augustodunt primum, deinde Viennæ claustrum peculiaris cellæ conclusus, quadraginta plus annis tali ordine Christo militavit, tantæ districtiois, ut pene vultu omnibus undequaque venientibus ignotus introvizert, cum esset verbo doctrinæ multis ad salutem notissimus. Ita ut juxta cellulam suam quamplurimos monachos rexerit, monachos vero ambitu monasterii infra urbem inclusos ad sexagenarium numerum mirabili ordinatione paverit, et disciplinabiliter custodierit,

terrestribusque fulgentem, luculento sermone descriperis, incunctanter tamen declarare tum amorem consuetum est. Securus enim taliter recitas, postquam datam tibi materiam non versibus, sed dentibus expediti: cum in uno prandio, quod vix duobus burdonum terga detulerant, unus venter inclusit: cum in pransu negligens crimen, alvum nimietate concretam pectinibus pexuisti. Quod licet ad insultandum mihi exaggerasse te pateat, ego tamen constanter affirmo, nullum similem nostri, seu esuriat ille, seu comedat, beatum merito nuncupari. Nam ut de primo quod exposuisti ferculo colloquamur, parvum tibi poenae genus putabas afflictum, quod appetitum interioribus inhiantem devorabil tegmine pavus^a isicio conclusus exclusit, et trepidans accensis faucibus gula aliquantula temporis mora sub^b docti incisoris pependit arbitrio. Sicque factum est, ut bibendo cibos, pocula ruminando, primam prandii partem esuriens querelis, mediam comedens rapinis, ultimam satur lacrymis exegeris. Nec tibi dixerim profuisse quod desui. Vel id nobis, quantum tibi superfuit, omnibus satisfecit. Nam cum tu in tanta convivii beatitudine delicias maxime, tardissime satiatus, vix te possis probare felicem; quid de me misero censeas interrogare praesumo, qui a regalis mensae abundantia non permittor, et in ecclesiastica frugalitate non saturor: qui sub honoris nomine custodiae mancipatus, quasi ad primam vocatus et a meliore prohibitus, ne possim fugere jacere compellor: impleor oleribus, et in flor naps; abundo leguminibus, sed quae tellus, non pontus emisit. Inter haec qualia fuerint bonae memoriae quondam ostrea nec recordor. Si modicum quid vasculo uno minimo semipieno vini pallentis apponitur, et hic modus vel regula custoditur. Jam de cibus taceo: in accipiendis recentibus major est poena musta deposcens, aut

^a Aut sicut ficedula inclusa ovo pavonino apud Petronium, aut pavum dicit isiciatum, sicut pullum isiciatum Apicius minutatim concisum, et in isicium conversum. Apicius lib. viii, cap. 7, de porcello farsili, *Porcellus hortulanus exossatur per galam in modum utris: mittitur in eo pullus isiciatus particulatim concisus, turdi, ficedulae, isicium de pulpa sua*, etc.

^b Qui scindendi obsonii magister Senecae, scissor Petronio, Juvenali autem chironomus, a gesticulatione qua obsonia scindens utebatur: de qua et Petronius. *Processit, inquit, statim scissor, et ad symphoniam ita gesticulatus laceravit obsonium, ut putares Darium hydraulica cantante pugnare*. Quamvis ergo celerrime, et volanti cultello, ut loquitur Juvenalis, dapes erudita manu secaret, lentus avidis Leoniani faucibus videbatur.

^c Fratri, Valentinae sedis antistiti, ad quem alia complures.

^d Seplesiariorum officinis notum vocabulum. Magdaleones enim hodieque vocitant teretes cylindros, in quos composita emplastro pedigere solent. Scribonius Largus de chirurgi Tryphonis emplastro subviridi: *Dum desinit fervere, manibus subigetur, et redactum in rotundas ampliores quas magdaliidas dicunt reponetur*. Rogat itaque ut cum magdaliolis quae promittit, indiculum mittat, qua observatione singulis uti oporteat.

^e Annulum signatorium, seu sigillum: cujus for-

in ediam patior, aut aliquid rapuisse confingor; summa importunitate perago ut tres recentes aliis plus praesumam. Ipsae etiam paterae, quas confectis casibus frango, quotidiana reparatione decrescunt. Quapropter laborioso in his tantum insultare desiste: quia cum utriusque nostrum quotidianum fatum sit quod quisque sortitus est: tum familiaris miseriae oblivisci potero, si epulo suo dominus noster sic adesse me jubeat, ut te deesse contingat.

EPISTOLA LXXVIII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^a APOLLINARI EPISCOPO.

Confido plane, nec dubito, divino munere communem laetitiam communi praesentiae nuntiatae. Nam quod et ad vos jam suspicor pervenisse, etiam illi qui vastare limitem dicebantur, reversi sunt. Unde causa sollicitudinis has direxi, ut quae ad vos postea de cujuscunque securitatis augmento pervenerint indicetis; aut si jam ad civitatem liber recursus a consuetudine vos, imo potius ab amore obsidionis extraxit. Praeterea^d magdaliola illa quae promisistis, posco ut cum observationis breviculo dirigi jubeatis. Hactenus familiariter: hinc quod restat, quia jam libet, paulo hilarius indicabo. ^e Signatorium igitur quod pietas vestra non tam promittere quam offerre dignata est, in hunc modum fieri volo. Annulo ferreo et admodum tenui, velut concurrentibus in se delphinulis concludendo, sigilli duplicis forma geminis cardinulis inseratur. Quae ut libuerit vicissim, seu latitabunda, seu publica, obtutibus intuentium alterna vernantis lapilli vel electri pallentis fronte mutetur. Nec quidem talis electri, quale nuper, ut egomet hauri, in sancto ac sincerissimo impollutae manus nitore sordebat, cui corruptam potiusquam confectam, auri^f nondum fornace decocti crediderim inesse mixturam: vel illam certe, quam nuperrime^g rex

mam ac materiam, cum omnibus ornamentis, qualem sibi fieri velit, elegantissime describit.

^f *Omni auro, ut Plinius docet, inest argentum vario pondere. Ubique quinta argenti portio est, electrum vocatur*. Id cum in metallo reperitur, nativum dicitur. Fit autem et cura electrum argento addito: quod si justum modum exarserit, corrumpitur mixtura, qualem in sigillo suo respexit Avitus.

^g Alaricus, a Clodoveo prostratus: in hoc enim corruit Wisigothorum regnum in Gallia, cujus ruinae praenuntiam Avitus adulterinam monetam vult fuisse. Visuntur sane nunc etiam Gothici ex electro veteres nummi, adeo pallentes, ut auri minus habere putes quam argenti. Caeterum impressam habent regum suorum effigiem; quod ignorasse, aut tanquam illegitimum dissimulasse videtur Procopius, cum solis Francorum regibus id licuisse, barbaris aliis regibus nefas fuisse, scribit libro iii Belli Gothici. De Francis enim loquens, eorumque rege Theodeberto, qui provinciae partem obtinebant, *Νόμισμα δὲ χρυσῶν*, inquit, *ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ μεταλλῶν ποιῶνται* οὐ τοῦ Ῥωμαίων αυτοκράτορος, ἤπερ εἶδισται, *χαρακτῆρα ἐνθίμιοι τῷ στατῆρι τοῦτο, ἀλλὰ τῆν σφετέρων αὐτῶν εἰκόνα*. καὶ τοὶ νόμισμα μὲν ἀργυρῶν ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἢ βούλετο ποιεῖν εἶθε, *χαρακτῆρα δὲ ἰδῶν ἐμβαλεῖσθαι στατῆρι χρυσῶ, οὔτε αὐτῶν θίμιας, οὔτε ἄλλων ὄντινῶν βασιλεία τῶν πάντων βαρβάρων*. Nummum autem aureum ex metallis quae sunt in Gallia fabricarunt, non Romani,

Getarum, secutorum praesagam ruinae, monetis publicis adulterium firmantem mandaverat. Sed sit ejusmodi color, quem aequaliter ac modeste, ruborem ab auro, ab argento candorem, pretiositatem ab utroque, a caeteris rapientem fulgorem, artificiosa siquidem medioxima viroris commendet amoenitas. Si quaeras quid insculpendum sigillo: ^a Signum monogrammaticis mei per gyrum scripti nominis legatur indicio. Medium porro annulli, ab ea parte qua volae clausae vicinabitur, delphinorum quorum superius capita descripsimus, caudae tenebunt. Quibus lapisculus ob hoc ipsum quaesitus, oblongus scilicet et acutis capitibus formatus iadetur. Ecce habes quoddam tantummodo speculum dogmatis exsequendi. Nec tamen amplitudinem elegantiae tuae sic ad memoratum exemplar coacto, quasi liberum non sit addere quod videtur. Licebit porro supercurrenti ingenio vestro terminos praescriptae demandationis excedere. In fine autem epistolae, luteo operi sine quo tamen non transigetur, faeculentus sermo deposcit, ut artificem signum brevi tenendum e vestigio dirigatis; qui nobis, qualibus strui mensuris crebrati coenaculum furni, vel intra quod spatium fossilis glebae scrobis sordibus septae animalium pedibus coctilis coeni glutinum lentari possit instituat.

EPISTOLA LXXIX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^b APOLLINARI EPISCOPO.

Innexus pariter ac gravatus vestrae dignatione sollicitudinis, magnitudine muneris, consuetudine pietatis, qua digna vel gratiarum actione, non dicam obsequii sedulitate, respondeam? Nisi forte multipliciter invalidus eadem in hoc sustentere gratia vestra, quae nos onerat. Concedat vos ornatui ecclesiae, consolationi et refectioni nostrae omnipotens Deus, ut quia revera non solum vobis vivitis, per alio-

ut mos est, imperatoris effigiem hinc stateri, sed suam ipsorum imaginem imprimentes. Et vero nummum argenteum res Persarum pro arbitrio cadere solet: effigiem porro suam aureo stateri apponere, neque ipsi fas est, neque alii cuiquam regum barbarorum. Est apud nos Theodeberti regis de quo Procopius, nummus aureus, mole quidem exigua, sed probae notae, cum ipsius effigie ac nomine, D. N. THEODEBERTUS C.

^a Quod in sigillo suo fieri jubet Avitus, hoc idem in denariis suis praeeperat Carolus Calvus rex in edicto Pistensi anni 864, cap. 11: *Ut in denariis novae nostrae monetae ex una parte nomen nostrum habeatur in gyro, et in medio nostri nominis monogramma, nempe ut implicitae et confusae monogrammaticis litterae ascripti per gyrum nominis indicio legerentur, quomodo in antiquis regum diplomatis cum monogrammate ipsum quoque regis nomen adjectum videre est. Caeterum regis edicto in denariis monetarii, quod mirum est, non paruerunt. Obvii enim sunt, tum ipsius Caroli, tum filii ejus Ludovici denarii, in quibus per gyrum monogrammaticis non nomen, sed regia dignitas expressa: in Carolo, GRATIA DEI REX: in Ludovico, MISERICORDIA DEI REX.*

^b Eadem, gratias agens de muneribus quae ad ornatum Viennensis ecclesiae miserat, cum ejus festivitati adesse ipse non posset.

^c In confesso est Quintianum hoc tempore Arvernorum episcopum fuisse. Quare falsa videtur epistolae inscriptio. Cum enim ad provinciae Viennensis episcopus scripta sit, ut ad concilium Epaonense ve-

rum solatia vestra merita cumuletis. Fecerunt quidem peccata mea non qualemcumque necessitatem, qua nos in die susceptae festivitatis nostrae, corporali vestrae pietatis praesentia fraudaremur. Sed reddidistis ac representastis nobis vicissitudinem vestri aspectus in lumine, oris in sermone, tactus in opere. Spero in Dei nostri misericordia, quod non meo tantum tempore, sed etiam secuturo, donum vestrae oblationis ecclesiola nostra venerabitur. Quod sicut ego dum vivo in testimonium inexhaustae largitatis servare desidero, ita mihi Deus praestet, ut etiam ei quem post me, cum Deus jusserit, electio vestra decreverit, peculiariter auctoritas vestra commendet.

EPISTOLA LXXX.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS ^c QUINTIANO EPISCOPO.

Diu est quod rem valde necessariam, et non sine divina inspiratione a Patribus institutam, aut oblivione aut occupatione deserimus. Sed rumpenda sunt interdum vincula necessitatum, ut aliquando impleri possint a praepatore. ^d Conventus ergo quos bis per annum a sacerdotibus fieri seniorum cura decreverat, si bene perpenderit, utinam vel singula post biennia faceremus. Nam et venerabilis papae Urbis, nobis hanc negligentiam succensentis, mordacia mihi nunquam scripta perlata sunt. Unde supplicat per me, si dignamini, ecclesia Viennensis, poscit intermissae consuetudinis reditiva salubritas, quod hactenus infrequentatum torpuit, excitari. Justum est, quantum reor, ut constitutis prioribus sub communis praesentiae opportunitate tractatis, nostris simul nobisque, prout ordo colloctionis invenerit, vel insinuemus vetera, vel, si necesse est, etiam nostra jungamus. Idcirco cunctos simul poscimus, fratres, ut Deo favente octavo iduum Septembrium ^e in parochia Epo-

nant, quis locus foret episcopo Arvernorum, qui non modo extra Viennensem provinciam erant, sed extra ditionem quoque Burgundionum? Nam ut Agathense concilium eorum tantum fuit qui Wisigothorum imperio parebant, et Aurelianense primum eorum duntaxat qui sub Francorum erant potestate: sic ad Epaonense ii tantummodo convenerunt, qui Burgundionum finibus continebantur. Hinc apparet deesse hoc loco epistolam ad Quintianum, cujus sola restat inscriptio: hujus vero, quam ad episcopos provinciae scriptam diximus, inscriptionem desiderari.

^d Hoc decreverat synodus Nicena can. v: *καὶ ὡς ἔδοξε, ἐκάστου ἐνιαυτοῦ καὶ ἑκάστην ἑκαπλίαν δις τοῦ ἔτους συνόδους γίνεσθαι. Recte habere visum est ut singulis annis, per unamquamque provinciam, bis in anno concilia fiant. Quo spectans concilium Regense can. 8: Statuit ut secundum antiquam consuetudinem, si quies temporum erit, bis in anno conventus agant. Et Arausicanum 1, can. 29: Qui Patrum statuta despiciunt, quibus bis in anno, quod nobis pro temporum qualitate difficile est, sanctum est concurrere. Ob hanc opinor difficultatem, placuit deinceps synodos singulis annis celebrari: quod apud nos in concilio Agathensi statutum, in aliis postea multis repetitum est.*

^e Pro Epaonensi. Epaon enim plerumque dicitur, quae alias Epauna. De hoc enim concilio agi certum est; sed incertum hactenus quis locus, et quod illi hodie sit nomen: de quo multi varia conjiciunt. Qui sancti Firmati vitam conscripsit, auctor est illum, Turonibus relictis, pervenisse ad locum cui nomen

nensi adesse dignemini : qui locus, omnium fatigatione perpensa, conventui satis opportunus electus est; sicut et tempus, in quantum potest, ab instantia funeralis operis vacuum, liberiores cunctis permittit exorantium : quanquam ecclesie potior causa intermitteri possit terrarum posceret actiones. Supplicamus ergo et quæsumus, testamur, obtestamur, ne quem a dispositione tam sancta obex ullius excusationis abducatur, ne quem a tali caritatis vinculo nexu temporaneæ necessitatis impediatur. Sed si forte, quod Deus avertat, tanta cuiusque a scerbitas corporeæ infirmitatis ingruerit, ut spirituale desiderium carnali vincatur incommodo; ^b duos presbyteros magnæ ac probabilis vitæ, mandati instructione firmatos, fratribus pro se præsentare procuret. Sed tales dignetur eligere, quos episcoporum concilio non minus scientia quam reverentia jure faciat interesse, cum quibus delectet summos pontifices conferre sermonem, quos ad definitiones pro episcopo suo sancienda subscribendasque, cum fuerit solertia eligi, sit auctoritas legi. Sed istud non extorqueat nisi summa necessitas. Cæterum dilectionis fraternæ ac pastoralis diligentis magnitudo, nisi laboris magnitudinæ non probatur. Conjicit enim sanq̄uitas vestra, post hoc longum abusionis nostræ silentium, qualiter aut defini debent quæ Deo præstante tractanda sunt, aut quæ definita fuerint, universi ecclesiarum provinciarum nostræ ministri debeant imitari.

EPISTOLA LXXXI.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Scio quidem curis atque occupationibus quibus sub ope cœlesti pro salute patriæ fideliter excubatis, importune suggeri servitium litterarum. Sed cum præcelsa pietatis vestræ dignatio adeo peculiaris famuli non sit oblita, ut in ipso susceptæ expeditionis procinctu, sensibus meis desiderium sui sancto duplicaret alloquio; quis non intelligat quam patienter ineptiam tolerabitis, quam clementia provocatis? Unde qualiter sani confortante Deo sitis, sollicitus esse præsumo, aut quomodo cœpitis spes voti communis arrideat. Illud autem non solum rogo, sed per illam quam a Deo accepistis mihi quæ præstatis, gratiam

Eona super Rhodanum, ibique consediisse. Quod si Eonam ab Epona deflexisse annuimus, ut absurdum certe non est, qui S. Firmati sepulcrum nactus fuerit, a concilio fortasse loco non aberrabit.

^a Excusationem quoniam episcopi ad synodum veniant, præter infirmitatem corporis, canones Gallicæ nullam agnoscunt. Itaque in hoc ipso Epaonensi concilio, can. r decretum est, ut nisi causa lædii evidenti exstiterit, nullus excuset. Et in Aurelianensi II, can. 1, *Ut nullus episcoporum, nisi certa lædii causa detentus, ad concilium venire penitus ulla excusatione detrectet.* Quare excusationes alias excludere solent, ut divisionem regis sortis, concilium Aurelianense III, can. 1: *Hanc excusationem sibi noverint esse sublata, si absentiam suam divisione sortis crediderint excusandam.* Alias omnes concilium Turonense II, can. 1: *Præter infirmitatem certissimam, nullius occasione velaminis, neque per impedimentum ordinationis regis, neque sub occasione utilitatis aut causæ propriæ, debeat a concilio separari.*

^b Quibus ad concilium venire infirmitatis causa,

procer, ut quanquam merito de indictæ fidei firmitate securis nobis, magis imposito cautela vestra tenere trepidationi nostræ et ignavia consulatis: neque plus cogitatis quod universitas pro vobis devota supplicat, quam quod suspensa formidet. Sed licet pavidi ex conscientia peccatores, incunctabili tamen fide præsumimus, quod etiam si vobis, protegente Christo, hic metus noster risum movorit, vel divinas aures ad donandam nobis felicitatis vestræ lætitiæ permovebit.

EPISTOLA LXXXII.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS DOMNO SIGISMUNDO.

Videtur quidem de divina promissione diffidere, quicumque minus de vestra prosperitate securus est. Sed si animum meum solida dignatione perpenditis, facile intelligitis veniam ignaviæ meæ pro nimia trepidatione deberi. Quippe cum quicumque veraciter catholicorum nomen usurpant, pervigili prece Deo supplicare nunc debeant, ut vobis vota nostra illibata atque integra relaturis, et fideliter vicina conjungat, et feliciter adversa subjiciat. Sicque in rerum necessitate multiplici ambifariam vobis Christo propugnante contingat, et pars quæ cupitur, et victoria quæ dabetur. Quapropter si memoriæ meæ gratiam de animo vestro nutantem anxietatis tempus imminuit, famulus specialis salutationem quidem deferre non ausus, sed salutem vestram a Domino præstolaturus, satis suspensio attentoque animo servitium præsentis paginæ destinavi, primum de vestra, post de exercitus sanitate sollicitus. Unde, licet in Dei nomine per quoscunque transeuntes prospera cognoscamus, potestis tamen, piissimi domini, conjicere, quantum mihi dulcius erit, sicut me quibuscunque referentibus pascit illa sancti affectus cognitio, sic me rescriptio lætificet, in qua ad quamdam præsentis vicem verba vestra pro conspectibus adipisci, et subscriptionem pro manu merear osculari.

EPISTOLA LXXXIII.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB NOMINE DOMNI SIGISMUNDI REGIS, AD IMPERATOREM.

Notum est omnibus, celsitudinem vestram non impedimenta temporum, sed subjectorum vota me-

non licebat, hi legatos vice sua mittebant. Concilium Arelatense II, can. 18: *Si quis commonitus infirmitatis causa defuerit, personam vice sua dirigat.* Et Carpentoratense in epistola ad Agræcium episcopum, *Licet ad synodum aut per vos, aut per personam vicariam debuisset adesse.* Quanquam ergo duos hoc loco exigat, et duos pro uno episcopo vicarios in concilio Arelatensi v subscripsisse comperit sit; singulos tamen sat fuisse superiora demonstrant. Neque presbyteros omnes mitti necesse fuit, cum ex concilliorum subscriptionibus liqueat, nunc abbates et presbyteros, nunc archidiaconos vel diaconos legari consuesse.

^c Anastasium, ut posterior epistola declarat: quam cum initio regni Sigismundi, post obitum Gundobadi patris, exaratum significet, confirmat in digerendis epistolis Aviti ordinem temporum observatum non fuisse. Conqueritur autem de rege Italiæ, qui legationem quam mittebat ad imperatorem, progredi non permiserat.

tiri. Sub cujus fiducia securitate atque lætitia, gloriosissimo principi nostro, qui corpora absumus animo præsentamur. Et quanquam istud famula vestra prosapia mea ex devotione persolverit, me tamen gratiæ debitorem non magis parentalia debita, quam beneficia mihi impensa fecerunt. Vester quidem est populus meus, sed me plus servire vobis quam illi præesse delectat. Traxit istud a proavis generis mei apud vos decessoresque vestros semper animo Romana devotio, ut illa nobis magis claritas putaretur, quam vestra per militiæ titulos porrigeret celsitudo: cunctisque auctoribus meis semper magis ambitum est quod a principibus sumerent, quam quod a patribus attulissent. Cumque gentem nostram videamur regere, non aliud nos quam milites vestros credimus ordinari. Impartit nos gaudiorum munere vestra prosperitas: quidquid illic pro salute omnium curatis, et nostrum est. Per nos administratis remotarum spatia regionum: patria nostra vester orbis est. Tangit Galliam suam lumen orientis, et radius qui illis partibus oriri creditur, hic refulget. Jubar quidem conspectus vestri contemplatione non capimus: sed lucem serenitatis quam ubique diffunditis, desiderio possidemus. Dominationem vobis divinitus præstitam obex nulla concludit, nec ullis provinciarum terminis felicium sceptrorum diffusio limitatur. Salvo Divinitatis honore sit dictum. Non minuit majestatem vestram quod accurrere non omnes valent: satis ad reverentiam vobis debitam sufficit, quod omnes e propriis sedibus vos adorant. Virtute orbi eoo, felicitate regnatis occiduo: licet vos ubicunque diligi, etiam non datur omnibus intueri. Sed cum jure istud de universitate dicatur, conjicite nunc quantum debeant quos honoribus fastigatis, quos socios triumphorum omnium successuumque æstrorum dignitatum titulis applicatis; ut sic virtutis vestræ decora nostra sint, et ad honoratorum ornamenta pertineat quidquid gesserit fons honorum. Offero igitur, principum inclyte, litterarum obsequia, vota gratiarum; præstolor oraculum sermonis augusti; ambio si quid sit quod jubere dignemini. Quia etiam si indigere se famulatu nostro perennitas vestra non credat, quisquis tamen felici meruerit servire, sibi militat. Offerat ergo supplex Orientalium quoque gentium distantia crudelitatem; exposcat principari præsulem nostrum. Parthicus ductor, propter pacis commodum, in Romanum imperium gaudeat transire. Indus ipse, post experimenta manusculi oris, stridula voce compressa, leges quibus servire jubeatur Græco cognoscat inter-

^a Comitæ Sigismundi.

^b Theodericus, qui pacem hanc per legatos ab Anastasio expetiit, ut est in epistola I Variarum Cassiodori: *Oportet nos, clementissime imperator, pacem querere, qui causas iracundiæ noscimus non habere.* Et post alia: *ut sinceritas pacis, quæ causis emergentibus cognoscitur fuisse vitata; detersis contentionebus, in sua deinceps firmitate restituta permaneat.* Ad hanc pacem alludens senatus Romanus, Anastasium sic affatur in litteris suis, quæ in textæ sunt epistolæ Hormisdæ: *Proinde, inquit, piissime imperator, hæc senatus adjunxit, ut qui animo quam*

prete. Si quis fervor est quod axis meridians exæstuet, refrigerio temperate, et edomate per reverentiam quidquid ante vos indomitum fuerat per naturam. Incumbentia sibi sceptræ religionis invictæ quisquis non optat excipiat. Prærogetur per vos non minus potestate religio, quæ famulantibus populis ad cœlestia pariterque veneranda, et veritatem astruat, et potrigat libertatem: quæque mediante, vobis culmine æternæ salutis innisis, non humano tantum ordine, verum etiam divino amore, longum servire nos deceat.

EPISTOLA LXXXIV.

AB AVITO EPISCOPO DICTATA SUB NOMINE DOMNI REGIS
^a C. S. AD IMPERATOREM ANASTASIUM.

Quam piæ majestatis judicio serenitas vestra, vel parvipendat impedimenta temporum, vel censeat corda famulorum, nullo indicio meliøre cognoscitur, quam quod in sacris apicibus longinquius porrigendis, implet desiderantium vota, et supplicum non exspectat officia. Appetunt occursum vestri omnium mentes, nec tam gloriosum est quod pauci possunt, quam quod cuncti videre vos cupiunt. Quod autem nunc augustæ compellationis affatus debita vobis paginæ prævenit obsequium, nihil indevotioni plus arbitet, nihil imputet tarditatis. Nisi aditum conatibus nostris obex interjecta suspenderet, jam nunc profecto verbum mundo venerabile responsa potius quam oracula destinasset. Nec tamen remorando mihi tantum nocuit, quantum invidit æmulus livor. Non me quidem legistis officii mei compotem, sed reddidistis pii oris compellatione felicem. Nec interest excipiat nos sermo augustus, an exspectet: a celsissima dignatione tantum est nostra non despici, quantum vestra concedi. Igitur post obitum devotissimi fidelissimique vobis patris mei, præcoris vestri, cui ad felicissimos integra prosperitate successus, id quoque contigit divino favore votivum, ut lætam florentemque rempublicam vobis orbem regentibus sciret, vosque dominos nationum placido receptus sine dereliqueret: ad hæc intimanda vobisque commendanda quin etiam meæ militiæ rudimenta, quæ genitore quidem meo superatæ nutritis, sed magis magisque post eam cumulo sacræ dignationis augebitis, sicut debebam vel optare par fuerat, unum de consiliariis meis, qui quantum ad ignorantiam Gallicanam, cæteros præire litteris æstimatur, venerandi comitatus vestri auribus offerebam, specialius securitate concepta, quod ^b rector Italiae de pace vestra publice

benigno in utraque republica concordanda fuisti, tam esse pio in ecclesia redintegrandâ unitate noscaris. Hujus quoque pacis exemplo, pacem Totilis expetit ab Justiniano apud Procopium lib. III Belli Gothici, *Αιτούμεθα τὰ ἐκ τῆς ἐπιρῆνης ἀγαθὰ, σίτε προσίσθαι αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἑνυχωρεῖν ὡς περ μνημεῖα τε καὶ παραδείγματα κάλλιστα ἔχομεν, Ἀναστάσιον καὶ Θεοδορίχον.* *Bona pacis ut tute amplectaris nobisque concedas, deprecamus: quorum monumenta et exempla pulcherrima habemus; Anastasium et Theodericum.* De hac denique cum sibi plauderet Theodericus, eandem hæredi, ut cum principe Orientali habere studeret, commenda-

plauderet, et rumore disperso redditam sibi Orientis gratiam coloraret. Interclusum est ergo atque prohibitum relationibus destinatis iter arreptum. Certe ipsa viderit quid hinc apud augustam lætitiā spectet series veritatis; parvum tamen amicitiae videtur indicium, eum quem te colere asseras, nolle a cæteris honorari: cum omnes qui vos digno cultu suscipimus, id ipsum a cunctis fieri velle debeamus. Parum enim propriæ devotionis ostendit, si quis occurrendi libertate damnata, alios quoque facere studeat devotos: cum tamen sanctitas cœlestis ingenii nequeat censere culpabilem, quem vel sola voluntas reddiderit innocentem. Unde evidenter ipsum videtis allegare quid cuperem, qui tam sollicitè conatus est impedire ne possem. Itaque quoniam divino vestroque munere et sacri apices et opportuni proveniunt quam discrepat: orant augmentum regni vestri quibus nova profertis, optant custodiam quibus consueta servatis. Sic pii moderamine gubernaculi, remedia quidem altera conquisivit, et si repulsam neutra pars vertulit. Inter hos tamen peculiarius illud ego debeo, quod hujus petitionis effectum respectui meo præstitum supplicantes. Quantum peculiari servo impenderitis gratiæ; gratis præstando monstratis: solaque ob hoc commodum in thesauris vestris mercede reposita, quod pauperibus donabatia, non pretio voluistis constare, sed præmio. Et hoc ipsum qua elegantia digne meretur, reddere quod a famulis oblatum fuerat, quam spernere maluistis, et quo lætius fieret donum, contristare voluistis obsequium? Et licet quidquid ad manus vestras pervenit, vergatur in pauperes, atque idecirco ille vos forsitan dehortetur accipere qui invidet erogare: subministrare tamen retributionis divinæ, unde et dispensetis cum egent inopes, et concedatis cum supplicant debitores. Currite quapropter plissimi via gemina vestri operis unitate. Nunquam si creditis sufficientia deerit animo tali: ipso possibilitatem largiente, unde præstetur habetis, a quo voluntati infusum est ne aliquid negare possitis.

EPISTOLA LXXXV.

AVITUS VIENNENSIS EPISCOPUS VIRO ILLUSTRIS HERACLIO.

Nisi dolendum amici casum animo concussus gemerem, multa profecto exaggerarem, quod vos in lectulo, mendacis podagræ metu, medico vegetante de arte consueta, plus quam poeticiæ pedibus innitentes, montium scandendorum magis moveat, cura, quam versuum. Mœstus vero has et cum festinatione dictavi, revocatus videlicet ad sepulturam communis filii quondam Protendi: si tamen vel hoc ipsum patri

vit. Jornandes de Rebus Geticis: *Athalaricum, filium filie suæ Amalasuentæ, regem constituit, eisque in mandatis dedit, ac si testamentali voce denuntians, ut principem Orientalem placatum semper propitiumque haberent.*

^a Hanc epistolam codex Aviti quo usi sumus, non habuit. Intexta olim fuerat epistolis Hormisdæ, unde nec illam transtulimus, cum Hormisdæ ipsius responso. qui eandem præterea, in epistola 11 Anastasio scribens, designat his verbis: *Pendent, inquit,*

aliquid consolationis impendat. Vobis porro si cordi est facta de nobis ex asse factura, ab incursibus formidandis Rhodano limitante muneri tenete adhuc dum redeo, et Ceratium nostrum, de meo habentem aliqua, de vestro nonnulla, qui a me scholasticum, a vobis esset bellicosum: sumens de matris sapientia quod libenter barbaros fugit, de virtute paterna quod litteris terga non præbuit.

EPISTOLA LXXXVI.

RESRIPTUM VIRI ILLUSTRIS HERACLII.

Indicastis quidem tantum doloris causam, qua epistolæ officii responsio clauderetur, et durissimo nuntio vulnus inflictum plus me lacrymis cogeret servire quam litteris: tamen metuens silentii culpam, vel pauca suspiriis meis, ut potui verba furatus sum. Probant igitur tempora, cui rectius ascribatur nota formidinis, quem magis trepidum provisio claustris commissa designet. Ergo urbis caveas dedignatus, inter vicina discrimini constantiam pectoris planis exposui, et jam diu ad patentium locorum æquora perveni, rem ut virtutis audaciam libertate habitationis ostenderem. Vos autem, rumore comperto, ad septa urbis tanquam venturo æmulo convolaistis: et quem pacis diebus jugiter rura tenuerunt, nunc de mortuorum latebris non educunt. Enimvero quam vos tunc civitas flagitabat, tam nunc intra mœnia collocatos querit relicta possessio.

EPISTOLA LXXXVII.

DOMINO SANCTIS MERITIS PRÆCELLENTISSIMO, IN CHRISTO GLORIOSISSIMO, ET APOSTOLICA SEDE DIGNISSIMO, A PAPÆ HORMISDÆ AVITUS.

Dum religionis statui et plenis catholicæ fidei regulis perspicitis convenire, ut gregem per tota vobis universalis Ecclesiæ membra commissum pervigil cura vestræ adhortationis informet; Viennensem provinciam superiore anno, si meminisse dignamini, datis ad humilitatem meam litteris visitastis, quæque ad me, secundum quod opportunitas oblata contulerat, per Arelatensis Ecclesiæ clericos pervenerunt, et quidem plenissimæ sollicitudine pastoralis. In quibus nos, sicut per conversionem provinciarum, id est Dardaniæ, Illyrici vel Scythiæ, ad communionem gaudiorum provocatis, sic admonitione cautissima quid nos per ignorantiam prævenire possit, instruitis. Eutychetis igitur Nestoriique damnatio, quos jam dudum per beatissimos decessores sanctæ sedis vestræ calcavit auctoritas, ad notiā jam pridem nostram apostolicæ ad nos diligentis provisione perlata est. Sed illud nos modo suspensos multum redigit et anxios, quod cum pendere nos ad effectum ^b lega-

ancia corda cunctorum: ab ultimis ad nos Galliis directa legatio, si quid de unitate redintegrationis sollicitudo nostra promovisset forma secula consuluit.

^b Bis quidem Constantinopolim ab Hormisdæ missus est Ennodius, sed unica, cum Avitus hæc scriberet, legatio præcesserat. Ideo illi respondens Hormisdæ: *Legationis, inquit, nostræ, quam semel, non secundo sicut scribitis, misimus, si votivus contigisset eventus, alacres illico vobiscum fueramus desiderata partituri.* Prior enim legatio Ennodii Florentio eoa-

tionis secundo Constantinopolim destinatae omni A expectationis studio jussuritis, nec quid filius vester sanctus frater meus Ennodius retulerit, nec utrum secuta redierit indicastis, et promissionem vestram tanta silentii diuturnitate suspenditis, ut non minus modo praedicatoris taciturnitas reddat attonitos, quam antea fecerat legationis mora suspectos. Unde sola haec causa servos vestros filios meos, Alexium presbyterum et Venantium diaconum, totius provinciae Viennensis nomine, quae ecclesiae ad me pertinenti ab universis decessoribus vestris et apostolica sede commissa est, cum praesentis famulatus pagina destinavi; per quos oraculo beatissimae responsionis agnoscam, utrum fervor schismatum praefatorum qui intra Constantinopolitanam urbem vitio perniciosae obstinationis exarserat, cuique, quod magis dolendum est, Alexandrinam vel Antiochenam Ecclesias dicitis illigatas, vobis Christo favente docentibus, digna fuerit correctione restinctus, aut si reversa legatio in paginis evidentibus quod simplex legeretur exhibuit, an forte nuntio magis retulit, unde de vobis ad hoc qualiscunque suspicio reservetur. Veremur

sule contigit, anno Christi 515, quam cum irritam fecisset Anastasii imp. perfidia et dissimulatio, posterior adjecta est in nonas Aprilis, Agapito consule, anno Christi 517, quo ipso anno Aviti epistolae mense

enim ne pontificale iudicium, dum non indicat prospera, sensisset adversa. His adjicitur, quod diversorum fida relatione comperimus, de reconciliatione vel concordia Ecclesiae Romanae jactitare se Graciam; quod sicut amplectendum, si veraciter dicitur, ita metuendum est ne callide simuletur. Quaesumus ergo servitio meo cuncti [*In Labbei edit. Concil.*, juncto], ut quid filiis vestris fratribus meis, id est Gallicanis, si consulari respondere debeam instruat; et quia securus, non dicam de Viennensi, sed de totius Galliae devotione polliceor, omnes super statu fidei vestram captare sententiam: orate ut sic nos perditorum professio fucata non fallat, sicut ab unitate quam regitis veritas comperta non separat. Accepta in calendas Februarii, Agapito consule, per B Alexium presbyterum et Venantium diaconum.

EPISTOLA LXXXVIII.

HORMISDAE AVITO EPISCOPO, VEL UNIVERSIS EPISCOPIS PROVINCAE VIENNENSIS, SUB TUA DIOECESI CONSISTENTIBUS.

Qui de his quae ad disciplinam catholicam pertinent maxime sciens instrui cupit, quid studii...

(*Hanc epistolam dabimus ubi et Hormisdæ.*)

Februario responderat Hormisdæ. Quare secundo legationem, quae tum adhuc parabatur, jam profectam in Orientem falsa Viennam fama pertulerat.

ALCIMI AVITI

HOMILIA DE ROGATIONIBUS.

UNDE CONSUETUDO ROGATIONUM PROCESSERIT.

Currit quidem tramite vitali, non per Gallias tantummodo, sed pene per orbem totum rogationalis observantiae flumen irriguum, et infectam vitilis terram uberi fluxu annuae satisfactionis expurgat. Peculiarior tamen nobis in hac ipsa institutione servitii et gaudii causa est, quia quod hinc modo ad cunctorum utilitatem defluit, ex nostro primitus fonte manavit: et forte nunc pertineat ad cujuscunque privilegii ornatum sumptae primitus institutionis exordium. Caeterum cum ad hujusmodi humilitatem ineffabilis necessitas rigida Viennensium corda perdomuit, sentiens ecclesia nostra causam aegritudinis suae, non sibi quasi maxime praee omnibus, sed quasi soli ex omnibus existimans opus esse instituenda observatione praesenti, sollicitus captavit remedium, quam primatum. Et quidem terrorum temporis illius D causas multos nostrum recolere scio. Siquidem incendia crebra, terrae motus assidui, nocturni sonitus,

C cuidam totius orbis funeri prodigiosum quoddam bustuale minitabantur. Nam populosis hominum concursibus domestica silvestrium ferarum species observabatur, Deus viderit ap ludificans oculis, an adducta portentis. Quidquid tamen ex iis duobus foret, perinde monstruosum intelligebatur, seu sic veraciter immania bestiarum corda mansuesceri, seu tam horribiliter conspectibus territorum falsae visionis phantasmata posse confingi. Inter haec diversa vulgi sententia, dispariumque ordinum variae opiniones. Alii quod sentiebant dissimulando, quae stultis nolebant dare, casui dabant; alii spiritu salubriore, abominabilia nova quoque (*In edit. Gagnei*, quaeque) congruis malorum proprietatis significationibus interpretabantur. Quis enim in crebris ignibus imbres Sodomiticis non timeret? quis tremantibus elementis, aut decidua culminum, aut disrupta terrarum imminere non crederet? quis videns, certe videre se pu-

* De hac homilia Gregorius Turon. lib. II Historiarum, cap. 34: *Refert Avitus in quadam homilia quam de Rogationibus scripsit, has ipsas Rogationes quas ante Ascensionis Domini triumphum celebramus, a Martiano ipsius Viennensis urbis episcopo, cui et hic eo tempore praerat, institutas fuisse, dum urbs illa multis terretur prodigiis, etc.* Multas huius argumenti ab Avito habitas homilias fidem faciunt Flori diaconi

Excerpta, in quibus sententiae proferuntur ex sermonibus die primo, secundo et tertio Rogationum. Quin et his plures numero fuisse crediderim, sed a Floro propterea neque hanc in qua versamur, neque alias commemorari, quod in illis nulla Pauli Epistolarum fieret mentio. Quae in hac editione nostra discrepant a Gagneiana omnium prima, veteri exemplari debentur ex quo deprompta sunt.

tans, pavidos naturaliter cervos per angusta portarum usque ad fori lata penetrantes, non imminetentem solitudinis sententiam formidaret? Quid multis? Tracta sunt hæc inter timores publicos et rumores privatos usque ad imminetentem solemnium vigiliarum noctem qua celebrari festum dominicæ Resurrectionis annua consuetudo poscebat. Siquidem hanc omnes, laborum opem, malorum finem, metuentium securitatem, communibus animis opperiebantur. Adfuit ergo eox illa venerabilis qua ad spem publicæ absolutionis votivum solemnè patefecerat. Sed mox illic multo vehementior strepitus ictu flagelli gravius ferientis intonuit: utpote quem jam emensis gradibus, superlativum nihil sequi aliud quam chaos intelligeretur. *Ædes* namque publica quam præcelso civitatis vertice sublimitas immensiter fastigiata prætulerat, flammis terribilibus conflagrare crepusculo cœpit. Interpellatur itaque nuntio discriminis jactantia solemnitatis: pleno timoribus populo ecclesia vacuatur. Omnes namque similes facultatibus vel domibus propriis casum de quadam præminentis incendii arce metuebant. Perstitit tamen coram festivis altaribus invictus antistes, et calorem fidei suæ accendens flumine lacrymarum, permissam ignibus potestatem incendio abscedente compescuit. Desperatione deposita reditur ad ecclesiam, et restincta flammarum luce clarescit luminum pulchritudo. Nec sane ulterius trahitur de arripiendo compunctionis medicamine mora. Prædecessor namque meus, et spiritalis mihi a baptismo pater, Mamertus sacerdos, cui ante non paucos annos ^a pater carnis meæ accepto, sicut Deo visum est, sacerdotii tempore successit, totas in ea quam supra diximus vigiliarum nocte sancto Paschæ concepit animo Rogationes; atque ibi cum Deo tacitus definitivè quidquid hodie psalmis et precibus mundus inclamat. Revoluta ergo solemnitate paschali, non jam quid, sed quomodo aut quando fieri debeat, secreta primum collatione tractatur. Putabatur a quibusdam Viennensis senatus cujus tunc numerosis illustribus curia florebat, inventis non posse addici, cum vix acquiesceret legitimis inclinari. Sed pius ac sollicitus pastor, sapientiæ salibus largus, mansuefaciendarum ovium prius orando animum, quam perorando mollivit auditum. Pandit igitur dispositionem, indicit ordinem, exponit salubritatem; et viro tam religiosi quam solertis ingenii parum fuit, si obedientibus propositum tantummodo institutionis promeret, nisi inter initia etiam vinculum con-

uetudinis assignaret. Inspirante igitur compunctionum cordibus Deo, auditur a cunctis, confirmatur, attollitur: eligitur temporj triduum præsens, quod inter Ascensionis sacræ cultum diemque dominicum, quasi quodam opportunitatis propriæ limbo circumpositis solemnitatibus marginaretur. Explorante autem episcopo fervorem inchoationis, et maxime recente ne, ob tardam populi sequacitatem, paucioribus electis observatio ipsa confestim in sui novitate revilesceret; ad basilicam quæ tunc mœnibus vicinior erat civitatis, orationem primæ processions indicit. Ito celebri alacritate, copiosa multitudine, maxima compunctione: ut revera populi lacrymis laboribusque brevis atque angusta processio videretur. Ubi vero sanctus sacerdos de minorum effectu majorum iudicia collegit, sequenti die institutum est, quod nunc primo, id est crastino, si Dominus annuit, die laborari sumus. ^b Secutæ sunt succiduo tempore quædam ecclesia Galliarum rem tam probabilis exempli; sic tamen, quod hoc ipsum non apud omnes iisdem diebus quibus penes nos institutum fuerat, celebraretur. Nec porro magni intererat quod triduum eligeretur, dummodo psalimorum officia lacrymarum functionibus annuis persolverentur. Tamen cum dilectione rogationum, etiam sacerdotum crescente concordia, ad unum tempus, id est ad præsentis dies, universalis observantiæ cura concessit. Porro autem eo attinuit ista præfari, ut, seu recolentibus hæc, seu ignorantibus forte retulimus, omnes tamen attendant, quod Ecclesia quæ misit aliis formam institutionis, multipliciter est debitor ostendendæ alacritatis, et prima debet esse compunctionis officio, quæ in re tam necessaria omnibus facta est mater exemplo. Unde imminere nunc, si Deus annuit, rogationum nostrarum operosissimam festivitatem, non quasi nescientibus indicimus, sed quasi expectantibus commendamus. Quia licet non absque labore constet servanda professionis ipsius consuetudo, delectat tamen asperitas medicaminis, in quo frequenter inveniri probata est spes salutis. *Si dixerimus*, inquit Apostolus, *quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus* (1 Joan. 1, 8). Et si confiteri debemus assidue nos peccare, opus est consistendi officio, humilitate penitendi. Præsertim cum plebis adunatæ compunctio sic ad incitamentum boni operis possit aptari, ut rebellis magis convenientius erubescat, si cunctæ multitudini propriæ mentis solitudine contradicens, peccata sua vel vitia cum populo flente non defleat. Necessaria

^a Is fuit Isicius sive Hesychius. Ado Viennensis in Chronico: *Avitus*, inquit, *Viennensis episcopus, eloquentia et sanctitate præcipuus, cujus frater Apollinaris Valentis episcopus, miraculis insignis, Isicii senatoris primum viri, postea Viennensis episcopi, duo lumina clarissimi filii*. Senatorem se Romanum Avitus quoque filius, et in episcopatu successor, professus est in epist. 51. In eadem Viennensi cathedra postea sedit Isicius alter, qui in concilio Aurelianensi v et in Parisiensi iii subscripsit.

^b Prima omnium, aut inter primas Ecclesia Arvernorum, teste Sidonio lib. vii, epist. 1 ad Mamertum ipsum Rogationum auctorem. Mox tota Gallia impe-

rata et observata; tum in regno Francorum, quod Gothicum jam regnum occuparat, decreto concilii Aurelian. 1, can. 27: *Rogationes, id est Litaniæ, ante Ascensionem Domini ab omnibus ecclesiis placuit celebrari*. Tum in regno Burgundionum, quo reliqua fere pars Gallicæ continebatur: quod patet ex can. 6 concilii Lugdunensis II: *Placuit etiam universis fratribus, ut in prima hebdomada noni mensis, hoc est ante diem dominicam quæ prima in illo mense illuxerit, Litaniæ sicut ante Ascensionem Domini sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis seu parochiis celebrentur*.

est igitur boni operis conspiratio. Sumit alter ex altero, aut de humilitate exemplum, aut in confessione solatium. Periculosius agitur singulare certamen, in quo vires altrinsecus experiri posse paucorum est. At vero, cum contra hostem communem multitudinis pugnat assensus, trahit etiam timidum militem virtus aliena. Robustis bellantibus infirmitas delitescit, et quodam unitatis suffragio laus sit invalidis, in exercitu fortium computari. Denique cum victoria contigerit, totis acquiritur; et cum paucorum dextra pugnaverit, omnium gloria triumphavit. Hoc dico de infirmitate communi, quæ si se rogantibus non subtrahat etiam cum ipsa per se minus fecerit, non tamen ad integrum fructu carebit. In illa gloriosa et admodum singulari historia Niivitarum, contra exsertum commotæ Divinitatis gladium, juncta seniorum viribus etiam infantilis ætas pugnare compulsæ est. Humani quoque mercedem et gratiam jejuniæ pecorum famæ adauxit. Quin et ipsa irrationabilis creatura quæ offensam timere non potuit, quodam modo veniam postulavit. Et quia homines in morem animalium vivendo peccaverant, rursus animalia sua quasi homines jejunare coegerunt. Propter hanc ergo discretionem, in Evangelio Dominus ait: *Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis* (Matth. vii, 7). Petere enim ducti est, quærere devoti; petit sciens, quærere nesciens. Cum petis, vis accipere quod intelligis; cum quæris, adhuc conaris invenire quod petas. Ideo qui jam superiores sunt, orando petant; qui infirmi, laborando quærant. Porro autem pulsare commune est. Nullus quippe obstructum aditum vocibus pulsat: istud ad manus pertinet, et corporis actus est. Petat ergo scientia, quærat amor, pulset operatio, maxime in observatione præsentis. Festivitas siquidem est, cujus jocunditas tota sola sobrietas, cujus epulæ lacrymæ, cujus pastus esuriles est: cujus principium ex necessitate, perseverantia in dilectione, actus in requie, requies in labore: cum tota ista observantia confessio pœnitendi pro culpa sit, et rogandi pro venia. Etiam vero evangelica præsens lectio utilitatem supplicationis exposuit, dum in navi Dominum dormientem chorus discipulorum sub tempestatis strepitu trepidus suscitaret (Matth. viii, 24). Neque porro aliud fuit in tanto repugnantium sibi invicem ventorum fluctuumque conflictu, sopitum

A profundius Dominum nostrum inerrita quiete jaccuisse, nisi ut ad eum inter discrimina quæ patimur, timoris nostri causa confugeret. Assiduo nos sicuti tempestas ista fatigat, impulsu terribili contra nos tonitrus sæculi clamat, scintillantibus ad punctum radiis mundana commotio non illuminat sed coruscet. Ecclesia est navis quæ nos per varios casus velut inter marinos gurgites ducit. Auræ quidem nostras obreccationibus et blasphemiarum stridore, quasi laxata laterum compage, reverberat; sed puppim veritatis soliditate constructam penetrare non potest quod fatigat. Et quia promisit Dominus noster Ecclesiæ, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xviii, 20); in navi quidem est in qua sumus, sed metuere jam non potest quod timemus. Post resurrectionem enim ascensionemque suam totus inter pericula nostra requiescit. Alienæ magis formidini opus est, ut qui securus jacebat evigilet. Clametur ergo vocibus supplicationis; et, si ingravante periculo needum audit, pulsetur manibus largitatis, et dicatur ei: *Exsurge: quare obdormis; Domine, oblitus inopiæ et tribulationis nostræ* (Psal. xliii, 23, 24)? Dicitur est quidem expegefactus, *Cur timidi estis, modicæ fidei* (Matth. viii, 26)? Reddat salutem, et increpet infirmitatem. Et si parva fides est, quia timemus sæcularia, est tamen aliquantula, si recurramus ad Dominum. Non autem timeretur coram ipso, si ipse timeretur. Sed minima conscientia recti maxima causa trepidandi est, in nostra præcipue vita, cui criminum continuatio sit discriminum multitudo. Quocirca si non diximus Christo, *Vigila nobiscum*, saltem dicamus, *Evigila propter nos*. Non rogavimus ne discederet, obtineamus ut redeat, nec deserat cursum navigationis infirmæ, donec venio et mari silentium jubeat, et furqrem insanientis sæculi celerrimo sine compescat, et fiat in retributione judicii tranquillitas magna quæ in hoc mundo esse non potest. Quia si de mundo essetis (Joan. xv, 19), mundus quod suum erat diligeret. Sed devincto mundo perveniatur ad supernam quietem: ubi quoniam possibilitas pereundi aberit, nec periculi causa nascetur: ubi semper nobiscum Dominus, semper cum illo, si dederit, nos erimus: et qui hic aliquoties negligentibus dormit, illic perpetuo fruentibus sine fine vigilabit.

QUORUMDAM S. AVITI OPUSCULORUM FRAGMENTA.

ADMONITIO.

Præter hqmiliam superiorem et alteram in conversione Sigismundi regis habitam cujus meminit Agobardus, restant in vetustissimis schedis Thuangæ bibliothecæ tituli aliarum octo, cum primis cujusque verbis, in hunc modum.

NOMILIARUM OCTO TITULI ET INITIA.

I. *Dicta in dedicatione superioris basilicæ: s. Dispositionem patientia luciturnitatis hodiernæ.*

II. *Dicta in basilica sanctæ Mariæ: s. Statueram, dilectissimi, et quantum arbitrator.*

D III. *In restauratione baptisterii in civitate sua Vienna: s. Temporū perturbatione quibus.*

IV. *Dicta in dedicatione basilicæ Geneva: Novimus et miramur ex evangelica lectione divitem.*

V. *Dicta in dedicatione.... s. Pertinet ad locum....*

VI. *Dicta in basilica S. Petri, quam sanctus episcopus Tarantasiæ condidit: s. ... Par est decrecat facultas virium, crescente materia gaudiorum.*

VII. *Dicta in basilica sanctorum Agaunensium, in innavatione monasterii ipsius, vel passione martyrum: s. Præconium felicitis exercitus, in cujus congregatione.*

VIII. *Homilia dicta in conversione domni Segisrici, postredie quam soror Lælia ex Ariana hærese est re-*

cepta : « *Sæpenumero divinitate quod dilecto suo principi nostro.* »

FRAGMENTA EARUMDEM HOMILIARUM.

(Ex schedis iisdem.)

I.

Sic quondam Petrus apostolorum caput (*Math. xiii, 29*), id est principum princeps, quamlibet commotum ventis pelagus formidaret, adreptum tamen fluvidi tenens callem victor explicuit; atque undis ponti furentis, velut hostilium turbinum molibus eluctatis, flatum tentationis adversæ, priusquam sede contingeret, fide contrivit. Secuta est illic serenitas iter peractum. Hic quoque non minus ad habitationem quam ad imaginem, Petri ædem fide fundatam securitas quæ 'non præcesserat insequitur. Innovet autem idem nunc apostolus dignam sui nominis sedem. Iisdem clavibus pandat hic locum, quibus aperit regnum. Solvat nunc quæ sibi ostensæ fuerint compedes criminum. *Et paulo superius.* Soliditas quæ faciendis fabricis in principiis quæritur, hic et culmen obtinet. Firmissimo aliarum ædium fundamine cacumina nostra tutiora sunt.

II.

Quid mihi laudet antiquus (*Exod. xv, 23*) Moysem suum aquas ab ævo asperas ligno castigante dulcasse? quid Elisæum (*IV Reg. iv, 41*), virtute non imparem, agrestis cibi amaritudine plenum lebetem medici farris infusione condisse? Hæc quidem gesta exempli admirabilis fuisse quis nesciat? Sed non minus hodie vestro datum est sacerdoti, quem par diversitas felicis eventus parem paribus approbabit. Cum minoris pene virtutis sit creaturas orando convertere, quam hoste depulso creatorem ædibus invitasse. Implet hic porro gentilium vices vicinantium Arianorum turbidus livor. Et si paganus hic forte jam deest qui plures deos velit excoli, gemit hæreticus qui unum conspiciit exorari. Diligit quippe Trinitatis divisor numerositatem deorum; et consanguineo separationis affectu, pariter soliditate perrupta, multos deos fieri a consentaneis acquiescit, sub quorum favore quasi excusabiliter ipse tres numeret. Quid ingeniscat Christi vacuus nominator, locum numinibus interclusum paruisse virtutibus? Nullus a salutis consortio prohibetur. Sit eis pariter commune cum salvis, quod hac tenus nostrum nolimus esse cum perditis. Profanis cultibus claustra damnamus, conversuris cultoribus templa patefacimus. Expetat ergo hic solidum, quisquis amaverat ante divisum; recognoscat nunc Christum petram, quisquis hic dudum saxa veneratus est. Sacrilegiis ara perit, venit ara sacrificiis. Nomen unum, causa diversa est. Medetur serpens æreus, quo momordit ignitus.

III.

Generali exultatione gaudendum est, quod florentibus sceptris catholicæ potestatis, orationum loca, martyrum templa, liminum sacra, ornantur oppida non minus ædibus quam patronis: imo potius, illustratæ patrociniis fiunt urbes ex oppidis. Quod si et specialis festi gaudium præconio curren- (angamus,

A est equidem fabrica præsens jocunda loco, imminens fluvio, et confragosum vicini torrentis tumultum, velut impendentis reverentiæ terrore castigat. Cohibetur venerabilibus ripis amnis arctatus, et pendulam interjecti pontis semitam, ad altrinsecus expetenda sacrorum culminum loca substernit. Ædes sufficiens diffusioni, facta est angusta conventui: quæque sic jocunditate habitaculi tam terrestria quam superna sollicitans, cum populo suo vix sufficiat, sufficit de fabrica. Multiformi opificum ingenio nitens, expulit noctem, appulit lucem, qui diu tristibus tenebris artificio proturbatis, lætior intra quoddam claritatis ergastulum, felici custodia clausus est dies. Sic quondam carcer retificis Petri (*Act. xii, 7*) pretiosorum ligaminum radio illustrantie resplenduit: cum ferrum supplicii coaptatum, metallis pretiosioribus plus lu- ceret, serræ fugerent patente aditu catenæ caderent perestrepente tinnitu.

IV.

Gaude igitur, invicte mercator, dispensatione com- missa; profer de thesauro tuo nova et vetera (*Math. xiii, 50*), institutor rudium, labentium restitutor; sit una in multiplici consecratione solemnitas. Erexisti lacrymarum machinis quod hostis alliserat: rediit quæ perierat forma templorum, recurrat et sanctitas. Non tu (*Muc. xix, 43*) traditam tibi minam, damnante sudario, terrenis scrobibus suffodisti; nec hoc tantum contentus reddere quod dudum fuerat consignatum, illa referens, offerens ista, ut frugem primitiarum melius porrigas, prius studuisti solvere quod debeas. Quocirca, dilectissimi, orate quod superest, ut si quid sacrum furatur adversitas, Deo ulciscente sic redeat. In multiplices fructus granum tritici quod maturum putabatur, excrescat. Velut Job (*xlii, 10*) nostri opes, inter prælia tentationis amissas, victoria meriti, patientia duplicante, restituat. Et ut breviter cuncta concludam, agnoscat præsentibus præteritisque successibus, tam perpetrans, quam tolerans, quam in æternis salubres lacrymæ nostræ erunt tri- buere, quas videmus fidelibus etiam in temporaneis non perire.

V.

In gloria præsentis ævi parum est, si permitti ad hæc fabricanda dicamur: illud supra est, quod ad tales conatus, si otiari vellemus, impellimur. Noverrunt siquidem sceptræ sæculi nostri, in quo sit virtus temporis sui: quorum inexpugnabiliter, recte ut confidimus, plus hæc basilicis quam propugnaculis urbs munitur. Cingitur undique tutamine sacrarum ædium dives accessus, et ad portarum quamvis patentium limina tutiora, nisi sanctis janitoribus, non venit. Desistat hinc plane nutu superno usus armorum. Ne hostilis conatus hic valeat, hos sufficit providisse custodes. Sic iste, meritorum vigore discretus, aut indigenas deducat aditus, aut insidias repellat objectus. Has sibi per circuitum, velut Hierusalem quæ ædificatur ut civitas (*Psal. cxxi, 3 seq.*), turres attolat: ubi lætaturis, quoties in domum Domini ibimus, hæc sanctorum cultibus turres, hæc populorum abun-

dantia contingat in turribus; sicque ei fiat pax in virtute, virtus in pace: virtus scilicet rectoribus, pax regendis; praesidentibus illa, ista famulantibus; quarum tamen principibus nostris utramlibet optantibus, utramque meritis conventus subjectionis devotæ pax confoveat, virtus adiciat. Ad te nunc sermo liberior, o praesens, si quæ sunt uspiam, catholicarum gentium pater, religionis lumen, columen regionis, exemplorum virtus, Ecclesiarum pignus, temporum decus, civilitate sublimis, communiōe terribilis, reverentia..... quam cum adoraris a populo. Qui in tribunali unus præ omnibus, in altari unus ex omnibus, stipatus cœtibus subjectorum, non fulgore diadematis, sed mentis luce discerneris. Jam recognoscas tempus est in manibus nostris munera tua. Paremus quidem jubenti tibi, ut secreta sint cum donantur; sed tu clamas, talia conferendo, quæ nisi princeps habere non poterat. Gloriosissimum quippe in his quoque ædibus quod fecisti: sed in quiddam sublimius tuorum gaudia se reservant. Communem hic quidem hodie lætitiā oblatio vestra peperit: sed adhuc major est quam præstolatio nostra concepit. Porrhigitur hic, præludens per conjecturam præsentium, contemplatio subsequentum. Juste æstimatur tantum in nobis, quantum per te potior eris in summa. Certe sicut rationem illic operum perpendimus, hic donorum; non quidem solus in præsentibus aspicias quod delectet, sed solus in futuris poteris proferre quod superet.

VI.

Præconium felix exercitus in cujus congregatione beatissima nemo perit, dum nullus evasit, cum injustam sanctorum martyrum mortem quasi sortis justitia judicaret, qua bis super aciem dispersa mansuetam, centuplex decimatis fructus accresceret, et odio in prosperum suffragante, eatenus eligerentur singuli, donec simul colligerentur electi, ex consuetudinis debito series lætæ passionis explicuit.

VII.

Cujus aditus nocte non clauditur, quia non habet noctem; cujus fores semper paratas, justis patulas, impiis inaccessas, non alternant claustra, sed merita. Cujus fundamentum Christus est, fides machina, murus corona, margaritum porta, aurum platea, agnus lucerna, chorus Ecclesia. Cui inter divinas laudes, omnis operis necessitate seclusa, sola erit requies sinceritas actionis. Multa sunt, piissime præsul, in tribunali aliquibus junior, in altario omnium prior, multa sunt, inquam, in operibus tuis, quibus nos hactenus gratias debuisse dicamus. Ditati donis, pauperes verbis, percepimus magna, pauca persolvimus. Ornasti ecclesias tuas gazarum cumulo, numero popularum. Struxisti sumptibus quæ muneribus cumularis altaria. Nunquam quidem contulimus verba

De hoc fragmento Ruinartius in Actis Martyr. sinc. pag. 238 edit. Veron., in admonitione ad passionem sanctorum Mauricii et sociorum ejus martyrum hæc habet § 2: « Fragmentum hujusmodi ex antiquissimis in cortice exaratis schedis bibliothecæ

A virtuti: sed cum ad præsens palmisonum solenne perventum est, parum puto si dicam verba nostra, vicisti hodie insuper et opera tua. *Et post alia.* Gallia nostra florescat. Orbis desideret quod locus invexit. Incipiatur hodie exustioni æternitas, dignitas regioni. Laudantibus in præsentī sæculo Deum, laudaturis pariter in futuro renovet magis obitus quam terminet actionem. Recognoscatis in cœlo quam de hac tellure portabitis consuetudinem præmiorum: tantusque perseverantiam vestram honor sequatur, ut quod vobis in exercitio erit operis, hoc solvatur in præmio pro retributione mercedis.

ALIA FRAGMENTA.

(Gregorius Turonensis libro II Historiæ Francorum.)

B Cum autem cognovisset Gundobadus assertiones hæreticorum nihil esse, a sancto Avito episcopo Viennensi, Christum Filium Dei et Spiritum sanctum æqualem Patri confessus, clam ut christumaretur expetit. Cui ait sacerdos: Si vere credis hoc quod nos ipse Dominus edocuit, exsequere. Ait autem: Si quis me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cœlis. Sic et ipsos sanctos ac dilectos suos beatos apostolos cum de futuræ persecutionis tentationibus doceret, insinuavit dicens: *Attendite vobis ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ante reges et præsides stabitis propter me in testimonium illis et gentibus.* Tu vero cum sis rex, et a nullo apprehendi formides, seditionem pavescis populi, ne Creatorem omnium in publico fatearis. Relinque hanc stultitiam, et quod corde te dicis credere, ore profer in plebe. Sic enim et beatus Apostolus ait: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Sic et propheta ait: *Confitebor tibi, Domine, in Ecclesia magna, in populo gravi laudabo te.* Et iterum: *Confitebor tibi in populis, Domine; psalmum dicam nomini tuo inter gentes.* Metuens autem populum, o rex, ignoras quia satius est ut populus sequatur fidem tuam, quam tu infirmitati faveas populari. Tu enim es caput populi, non populus caput tuum. Si enim ad bellum proficiscaris, tu præcedis catervas hostium, et illas quo abieris, subsequuntur. Unde melius est, ut te præcedente agnoscant veritatem, quam te pereunte permaneant in errore. Nam Deus non irridetur. Non enim diligit illum qui propter terrenum regnum eum non confitetur in sæculo. *Ista ille ratione confusus, usque ad exitum vite suæ in hac insaniam perduravit, nec publice æqualitatem Trinitatis voluit confiteri.*

(Agobardus in libro de Picturis et Imaginibus.)

His ita se habentibus, est modus divinæ, sive angelicæ, vel etiam humanæ gloriæ, sicut Alcimus Avitus episcopus Viennensis in dialogo, ubi cum Gundobado rege

Thuanæ descripsit vir sacræ antiquitatis studiosissimus Jacobus Sirmondus. Has autem schedas quæ in bibliotheca Regia modo asservantur, vivente adhuc Avito, aut saltem paulo post ipsius obitum scripta fuisse affirmant qui eas inspexerunt viri peritissimi. »

loquitur, dicit : Illud tamen quod ab æqualitate celestis gloriæ Patrem et Filium, perinde ut creaturam angelicam secudentes, quamdam mihi invidiam illicitè supernis virtutibus delati honoris obtendit, dicentes : Ergo et angelis atque archangelis, et quæcunque in excelsis sunt, gloriam ferre debemus : ille minime pertinet ad causam, etiam ad præsens non omnino sic renuo, quasi creaturæ sublimes atque præstanti gloriam ferre timeamus. Est quippe divinæ, est angelicæ, est etiam humanæ gloriæ modus, quem in multis Scripturarum locis invenimus, et sanctorum meritis, et apicibus regum sine vitio assentationis ascribi. Quæ enim inter homines prima gloria, gloria hæc est omnibus sanctis ejus; et in Evangelio Dominus dicit, quod nec Salomon in omni gloria sua sic vestitus est sicut lilius flosculus specie naturali

(*Matth. vi, 29*).

(Agobardus idem in libro adversus legem Gundobadi.)

Quid iste venerandus et sanctus vir sæpe dicto Gundobado de supradictis certaminibus responderit, audiat si placet benignitas vestra. Cum de his inter utrumque sermo esset, et beatus Avitus talia certamina reprehenderet, respondit ei Gundobadus : Quid est quod inter regna et gentes, et etiam inter personas sæpe singulas, dirimendæ prælii causæ divino judicio committuntur, et ei maxime parti cui justitia competit, victoria succedit? Ad quod beatus Avitus intulit dicens : Si divinum, inquam, judicium, regna et gentes expecterent, illud prius quod scribitur formidarent, dicente Psalmista : *Dissipa gentes quæ bella volunt* (*Psal. lxxvii, 31*). Et illud diligenter quod perinde dicitur : *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus* (*Rom. xii, 19*). An forte sine telis et gladiis causarum motus æquitas superna non judicat, cum sæpe, ut cernimus, pars aut juste tenens, aut justa deposcens, laboret in præliis, et prævaleat iniquæ partis, vel superior fortitudo, vel furiva subreptio?

(Agobardus idem libro de Picturis.)

Sicut Atoimus Avitus episcopus Viennensis dialogo, ubi cum Gundobado rege loquitur, dicit : Est quippe divinæ, est angelicæ, est etiam humanæ gloriæ modus.

LECTORI.

Alia post hæc diversorum Aviti operum plurima et illustria fragmenta suppeditavit nobis ex Carthusiæ Majoris bibliotheca, a codex Flori diaconi Ecclesiæ Lugdunensis, in quo beati Pauli Epistolas ex veterum aliquot Patrum scriptis exponere aggressus, post Cypriani, Hilarii, Fulgentii aliorumque sententias, quas

* Magnas huic codici gratias debemus, cujus beneficio tot Aviti librorum reliquias ad nos pervenerunt. Hæc porro Flori magistri, sic enim appellatus est, expositio in Epistolas S. Pauli ex decem omnium Patribus delibata est, Cypriano, Hilario, Ambrosio, Paciano, Hieronymo, Ephrem diacono, Paulino, Leone papa, Fulgentio et Avito. Post hunc librum, sequitur in eodem codice Carthusiæ, liber II Flori ejusdem, de Missa et de aliis quibusdam ecclesiasticis institutionibus. In alio vero ejusdem bibliothecæ volumine, operibus Irenæi præfixa est Flori præfatio, cum epistola Agobardi. Ejusdem præterea

A singillatim ordine describit, Aviti quoque operum seriem dantatam qui Pauli locum aliquem tractant segmenta ultimo tandem loco digerit in hunc modum.

SENTENTIÆ

EX EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD ROMANOS, A SANCTO ET ILLUSTRISSIMO DOCTORE ECCLESIAE AVITO EPISCOPO VIENNENSIS EXPOSITÆ ATQUE EX EIU'S OPUSCULIS IN ORDINEM DICTÆ.

- I. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.
- II. Ut sit pater circumcissionis et sit pater credentium per præputium.
- III. Igitur sicut per unum hominem in omnes homines in condemnationem, ita et per unum hominem in omnes homines in justificationem.
- IV. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus.
- V. Qui etiam proprium Filio suo non pepercit.
- VI. Item de eodem.
- VII. Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.
- VIII. Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, etc.
- IX. O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!
- X. Omne quod non est ex fide peccatum est.
- XI. Ut per patientiam et consolationem Scripturam spem habeamus.

I.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Ideo in capite dominicæ generationis toties David Scriptura commemorat, ut cum patuerit veritas de auctore, nulla possit dubitatio esse de sobole. Nam ut taceamus illud, quod in Evangelis duo cæci una consonantis fidei voce clamabant : *Miserere mei, Domine, fili David* (*Matth. xv, 22*), scientes de patriarcha genitum recte hominem credi, et nihilominus fructuose miserenti Deo pro sanitate luminum supplicari : quis evidentius quam sanctus Paulus hoc explicat? *Segregatus in Evangelio, inquit, Dei, sicut ante promiserat in Scripturis sanctis per prophetas suos de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (*Rom. i, 1, 2*). Asseruit duplicem plena descriptione naturam. Unam in qua secundum divinitatem factor est omnium, et alteram in qua factus est ex semine David secundum carnem. In quarum neutra substantia suspicio potest phantasmatis inveniri; quia sicut per se invisibilis erat divinitas quæ inclinabatur et cælo, ita de Davide stirpe descendens nihil ludificatorium habere potuit veritas carnis Christi : quæ non solum usque ad David per proavos

Flori est liber adversus Joannem Scotum, qui Ecclesiæ Lugdunensis nomine est editus, et sermo de prædestinatione, quem integrum recitat Hincmarus in præfatione posterioris operis contra Gothescalcum. De Floro denique, ne cætera persequer, Walafridi Strabi exstant versus ad Agobardum eumdem episcopum Lugdunensem, et inter Agobardi opuscula, Agobardi ipsius et Flori nomine inscripta epistola ad Bartholomæum episcopum. Erat enim diaconus Ecclesiæ Lugdunensis, et Agobardo, ut apparet, familiaris.

suos, sed per ipsum David usque in Adam, expressa parentum nominatione revolvitur. Et ideo dicit Apostolus, esse ex semine David secundum carnem, ut cum consubstantiali exposeret matri, de qua utique sumpsit et mortem; cum phantasmata nec nasci, nec mori possit, sed principium ejus deludere, finisque vanuisse sit.

II.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Abraham auctor utriusque Testamenti, etc., ut in epistola 2, col. 000 usque ad multarum genium pater.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Abraham, Moysen et prophetas, non solum salvos, sed et beatissimos esse pronuntio, eosque non nisi per Christum salvatos esse convinco, dicente in Evangelio ipso Domino, Abraham pater vester concupivit ut videret diem meum; vidit et gavisus est (Jou. viii, 56). De Moysa, Si crederetis Moysi, utique crederetis et mihi. De me enim ita scripsit (Ibid. v, 46). Etiam de prophetis similitudine: Quanti prophetae cupierant videre quae videtis, et audire quae auditis (Math. xiii, 17)! Et alio Evangelii loco ipse Dominus, ista quae singillatim memoravi cuncta perstringens, Ut impleantur omnia quae scripta sunt in lege, et prophetis, et in psalmis de me (Luc. xxiv, 42). Vos porro conjicite utrum crediderint Christum, quos tam manifeste constat scriptis de Christo. Nam et Paulus apostolus, qui ante ortum Christi salvati sunt, in Christo redemptos exponens, sic omnem causam definit: Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificantur (I Cor. xv, 22). Unde sicut nemo perit nisi per Adam vetorem, ita nullus acquiritur nisi per novum.

IV.

(Ex libris Contra Arianos.)

Quia Quid vrenum, sicut oportet, nescimus (Rom. viii, 26), firmum debet apud nos fixumque teneri, quod quidquid Omnipotens non fecerit, restat ut nolit.

V.

(Ex sermone die sento Paschae.)

Post lucidae vobis coruscationem, sic Patris aeterni super Filium dulcis terribilisque vox intonat, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsam audite (Luc. xvi, 5). Omnes quidem, sicut ait Apostolus, filii Dei sumus (Gal. iii, 26), et in oratione clamare praesumimus, Pater noster, qui es in caelis. Sed aliter filius est de quo clamatur, Hic est Filius meus dilectus. Illum ut habeat pater gloriam, non praecessit voluntas generationem: nos autem per quam efficiamur filii, in lavacro accipimus natiuitatem. Et ideo quicumque homo potest filius Dei esse, potest et non esse. Unde dicit Joannes evangelista, quod Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus (Joan. i, 12); ut aut permanent filius bene vivendo, aut certe per carnalem conversationem rejiciat paternitatem. Christus au-

tem, quem Dei Patris Filium non fecit gratia, sed natura, nullo modo potest non hoc esse quod genitus est: adeo ut substantiae illi quae ex Deo procedit, nec ipsa quae ex homine nata est praedjudicaret.

VI.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Si haec omnia vera esse recipiant, etc., ut in epistola 3 (col. 216, c), usque ad qualiter non peperit, si dolore prohibuit?

VII.

(Ex sermone de Natali cultus.)

In affectu quarumcumque rerum non facta, sed vota cogitanda sunt; et abominabili eo qui invitatus profuerit bonis, Deo magis gratia referenda est, quam promptissime pius bene sititur malis. Nam licet Joseph nostrum sola peregrinatio fecerit principem, non tamen laudat pietas venditorum. Sanctus autem Pater apostolus (Rom. ix, 5), simpliciter connotat a Christo anathema esse pro fratribus, praeter labores proprios, etiam pro fratribus quos lucratus fuerat, coronatur; Judas contra, quia non fructum dilectione persequens Christum, anathema est factus a Christo.

VIII.

(Ex libro de Christi Divinitate.)

Ecce conclamantissimum prophetarum, etc., ut in epistola 28 (col. 245, b), usque ad quam habui apud te, priusquam mundus fieret.

IX.

(Ex libris Contra Arianos.)

O, inquit, altitudo divinarum sapientiae et scientiae Dei quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles vias ipsius! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit ei, ut retribuatur illi? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in saecula saeculorum (Rom. xi, 33-35). Non ergo altitudo sapientiae et scientiae solius Patris, sed Dei, in quo et Filii annuitis esse personam; cujus nec consiliarius quisquam fuit, nec sensum ullus scrutator agnovit: quanto minus qui summo nec augmentum recipienti, convicium etiam minorationis intendit? cum ipse Apostolus Inscrutabilem Dei altitudinem pro corporea infirmitate suspiret. Quis autem prior dat Deo, ut retribuatur illi, nisi qui dat initium Creatori, ut et ipse quasi ab inchoata substantia Dei inchoationem sui recuperasse videatur? Unus hic nempe nominatur, unus exponitur Deus. Certe si secus, quam ex ipso, et per ipsum, et in ipso suat omnia, si haec ut vultis trium sunt, dicite nunc cui ipsi gloria in saecula saeculorum. Si tribus, quare non ipsi? si ipsi, cui de tribus? Certe, sit ut vultis, tripartita est substantia majestatis: cur non dixit, ex ipso per alterum in tertio, nisi quatenus nominatus ipse unus in tribus est? de quo et Apostolus alio loco: Et ipse est, inquit, ante omnia, et omnia in ipso (Coloss. i, 17). Porro autem, si, ut dixistis, omnia in Spiritu sancto constant, et ipse est ante omnia, ne post multa esse incipiat; non erit creatura, et cum crea-

tura non fuerit, servitium non debet, restatque ut sit Deus, si non est servus : et qui famulari ratione non colligitur, dominari veritate credatur.

X.

(Ex epistola Contra Faustum.)

Fidem esse omnium bonorum spiritualium fundamentum, etc., ut in epistola 4 (col. 221, c), usque ad testis est nostri spiritus, non natura.

XI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Libera responsione profiteor, quod Deo suorum animos inspirante, longe fulget claritas veritatis. Illud namque apostolicum, quod sæpe repetitis, sufficit in redemptore cognosci : quia si confitearis Dominum Jesum, et quia Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris (Rom. x, 9). Sic tamen ut intelligatur divinitas sua cum Patre, vitam crucifixo homini reddidisse. Sicut ipse in Joanne evangelista testatur: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x, 18). Porro nequaquam salvat, de homine Christo tantummodo rectum credere, nisi jungas etiam catholico intellectu de Divinitate sentire. Nam et Photiniani mortuum ac re-uscitatum asserunt Christum. Et quoniam sceleratissimam in hoc eorum blasphemiam, perinde etiam vestrae ut nostrae legis sententia detestatur ; si tantummodo assumptum hominem interiisse, ac sola patris virtute resuscitatum esse dicitis, quæso quid in supradictæ pestis professionibus arguatis, cum ipse Dominus noster, ut legitur, suo nutu suscitet templum ab adversariis dissolutum? Quod certe de quo templo dicatur, in promptu est, cum reparatio templi, inter biduum, in statum pristinum revertentis resurrectionem dominicæ carnis quam divinitas sua templi vice habitaverat, evidenter exponat. Idem ergo Filius Dei Deus qui mori non potuit, defunctum hominem suscitavit, et templum inimicis manibus dissolutum, in unitatem personæ solidata rursus divinitati quam assumpserat carne restituit.

XII.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Dicit beatissimus Paulus, quod per patientiam et consolationem Scripturarum firmam spem habere debeamus (Rom. xv, 4) ; cum omnes Christiani, tum specialius illi quibus datur in hoc mundo, aut pro Deo persecutionem pati, aut pro veritatis amore tribulari, aut pro vitæ hujus peregrinatione compungi.

AD CORINTHIOS PRIMÆ.

I. Et ignobilia et contemptibilia mundi elegit Deus, etc.

II. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.

III. Item de eodem.

IV. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

V. Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.

VI. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?

VII. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

VIII. Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi.

IX. Caput autem Christi Deus.

X. Nam oportet et hæreses esse, etc.

XI. Item de eodem.

XII. Deus, qui operatur omnia in omnibus.

XIII. Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

XIV. Cum tradiderit regnum Deo et Patri.

XV. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, etc.

XVI. Primus homo de terra terrenus, secundus de cælo celestis.

XVII. Item de eodem.

I.

(Ex sermone in ordinatione episcopi.)

Ad magisterii testimonium nascendi causa non pertinet; neque ille colorum janitor Petrus, quem piscatorem hominum (Matth. iv, 15) retia contempta fecerunt, origine placuit natalium, sed sine meritorum; sicut Matthæus (ix, 9) cum de teloneo assumptus est, illic inchoavit lucrum, ubi jussus est terminare negotium. Quid de singulis loquor? talis omnium assumptio fuit, in quorum personis (I Cor. i, 28) ignobilia et contemptibilia mundi eligeas Deus, præposuit pauperes spiritu divitibus censu, illum jure locupletissimum probans, qui ad veram et integram nobilitatem, non susceptis bonorum, sed depositis criminum fascibus pervenisset.

II.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Nolunt enim a nobis ei qui crucifixus est supplicari, etc., ut in epist. 3 (col. 212, a), usque ad non rogemus in cælo. Et mox (col. 215, c), Veni potius; sancte Isaiâ propheta, etc., usque ad quod in corpore malum patimur, pertulit Christus.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dominus majestatis crucifixus exponitur, cum si alternæ substantiæ respicias proprietatem, divina celsitudine ab omnibus crucis contumeliis sequestrata, sola suscepti corporis humilitas senserit passionem. Nam postquam (II Cor. v, 19) Deus in Christo mundum reconcilians sibi, creaturæ quam assumpsit unitus est, significatur plerumque homo per Deum, Deusque per hominem, sicut est illud : *Cum venerit, Filius hominis in majestate sua* (Matth. xxv, 31), cum majestatem Deo potius quam homini nemo convenire dubitet; quod et Psalmista de Deo exponens, *Et videbitis, inquit, in majestate sua*. Et Malachias propheta, ob dictorum perspicuitatem Angelus cognomento, de cruciaria Domini passione. *Si affigit, inquit, homo Deum suum, quia vos configitis me* (Malach. ii, 8). Cum tamen, quod nullus inficiabitur, non Deus, sed homo confixus sit.

IV.

(Ex sermone de symbolo.)

Audite quid veritas dicat: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* (Matth. xi, 27). Et si nemo assequitur hanc in sæculo isto notitiam, unde Arianus assumit in substantiæ ipsius divisione mensuram? Si solus Pater novit Filium, solus Filius Patrem; unde dux cæcus majorem intelligit, vel minorem? An forte respondet, et si sibi notitiæ hujus reservat Divinitas sola secretum, unde tu æquale Patri Filium cognovisti? At ego inquam, paternitatem filius loquitur, omnipotentiam creatura testatur: de substantiæ autem intimo, si nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius; ubi æqualis est consilio alternante notitia, una est procul dubio in substantiæ perfectione natura. Neque enim major aut minor est, qui nec minus nec amplius notus est. Quid nunc de Spiritu sancto dicemus, quem credere consequente symboli parte in Trinitate præcipimur? Neque enim, si Patrem et Filium sibi invicem confert ista notitia, alienus ab ea erit Spiritus sanctus, de quo scribitur quod *Spiritus omnia scrutatur, etiam altitudines Dei* (I Cor. ii, 40). Ergo non tantummodo se Pater et Filius, sed Spiritum suum norunt; cui ideo nihil omnino celatur, quia nihil sine illo in veritate cognoscitur. Quocirca sic est cognitio, sicut cooperatio Trinitatis. Nam post istud generationis diviniæ mysterium, si in Christo cogitemus humana, quod celebramus Virginem peperisse, Pater misit, Filius venit, Spiritus sanctus infudit. Quapropter nec in humilitate minorationis absconditur claritas æqualitatis.

V.

(Ex libris contra Arianos.)

Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudines Dei. Quis enim hominum novit quæ in homine sunt, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic et quæ in Deo sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei (Ibid., 40, 41). Rogo suppliciter, locum istum, ut pote illuminati a Deo arbitri, judicate; et utrum æqualis sit Patri vel Filio Spiritus sanctus, ex ipsa scientiæ suæ profunditate perpendite. Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius. Sed quia nec Pater, nec Filius, sine Spiritu aliquid novit, ideo quæ in Deo sunt nemo scit, nisi Spiritus Dei; quia nec Spiritus scire aliquid sine Patre vel Filio potest. Quid est, nemo novit præter Patrem, nemo præter Filium, nemo præter Spiritum sanctum, nisi quia in Trinitate præter unitatem nihil possumus invenire? Legimus alio loco, *Qui Filium non habet, nec Patrem habet* (I Joan. ii, 23). Itemque alio loco, *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii, 9). Quod non potest non simul totum haberi, quomodo poterit dividi?

VI.

(Ex sermone de Pentecoste.)

A: nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei

A habitat in vobis (I Cor. iii, 16)? Ecce ergo et spiritus Deus est, si habitat templum, quod præter Deum nullus inhabitat. Unde inquit, *Membra vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo* (I Cor. vi, 19). Ergo si habetis a Deo Deum, et templum Dei estis, et corpus vestrum: templum est Spiritus sancti; quocumque non receptus fuerit Spiritus, non capitur Deus. Igitur cum talia dicimus, non nobis obirascantur quibus sanctum Spiritum persuadere conamur: quia nisi Deus creditur, ignoro quid de præsentis festivitate dicatur, aut quid in ejus adventu honoris hæreticus excolat, quem quantum ad se est, etiam nomine servitutis inclinat: cum licet, si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi sitis (Joan. viii, 36), ubi tamen Spiritus Domini ibi libertas (II Cor. iii, 17).

VII.

(Ex sermone de Natali calicis.)

Eo superstitionis ritu plectitur impietas rebelantium Judæorum, ut animal corruptibile, id est agnum, cum veneratione comedant, qui veri et immaculati Agni escam periculosissimam fame contemnant. Unde sibi videntur paschalis festi agere sacramentum, ejus hodie omnis Ecclesia initium sumit, mysterium intelligit, præmium concupiscit, quod sermo Domini discipulis suis evidenter insinuat dicens: *Scitis quia post biduum Pascha fiet* (Matth. xxvi, 2)? Aliud sonat, erit aut celebrabitur, aliud autem Pascha fiet. Numeret ergo mihi Judæus, usque nunc ab exitu Israel, quantos vult annos: cæterum Pascha primum adhuc post biduum fiet, cum præteritas implens figuras, sicut Apostolus ait, *Pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. iii, 16).

VIII.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Quid vel illo Apostoli sermone lucidius, etc., ut in epistola 2 (col. 206, c), usque ad qui legem dederat in præcepto.

IX.

(Ex sermone de Jona.)

Pelagus, inquit, *operuit caput meum* (Jon. ii, 6). Nec istud frustra de solo capite dicebat, quem absque dubio pelagus omni ex parte contexerat; sed celavit contumelia mundi Dominum cœli. Caput viri Christus, caput autem Christi Deus (I Cor. xi, 3). Velavit humilitas mea gloriam meam, et Deus (II Cor. v, 19), qui quasi caput inerat Christo mundum reconcilians sibi, ab eis qui hominem patibulo confixerant, non potuit pervideri.

X.

(Ex sermone 5 Rogationum.)

Præsentis sæculi actio, dilatis causarum eventibus, omnium operum perversitate confusa, non est tempus, sed causa judicii. Da porro in præsentibus evidentem bonorum malorumque distantiam, et examini quid remansit? Da ut hic malum nulli liceat facere, quid æternitas plus habeat? Da ut hic a fide nullus exorbitet, et hæreses esse (I Cor. xi, 19) qualiter oportet? Neque enim possumus dissimulare quin

opogreat quod oportere veritas clamat. Oportet vera esse hæreses, non quia ejus commentis Christus inluitur, sed quia ejus insidiis Christianus augetur. Sic sunt etiam, præter fornicationem quæ sola in corpus proprium peccat, cætera mala, si non vestias nudum, si pualas innocentem, si rapias proximo, si parato etiam pallium cedere tunicam tollas, si malam dexteram verberes etiam lævam offerenti, si per mille passus onustum dirigas, et per alia duo servire meditantem. Aut quid diutius violentiæ genera persequar? In omni imperio fortioris superbia temporalem habet jubendi fructum, æternum vero innocentia patendi.

XI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dicit Apostolus, quod oporteat hæreses esse (*Ibid.*). Oportet autem, non hæreticis quod sunt esse, sed catholicis sustinere quod non sunt. Sicut de Juda traditore suo Dominus dixit, quod bonum fuerat homini illi non nasci (*Matth. xxvi, 24*). Inde enim ait illi, quia tunc nasci illi malum erat qui tradidit, nobis bonum, ad quos salus ex traditione pervenit.

XII.

(Ex libris Contra Arianos.)

Cum apparuissent angeli in terra, clamaverunt: Gloria in excelsis Deo (*Luc. ii, 14*). Si Pater et Filius et Spiritus sanctus in excelsis est, bene dicimus, Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto; nec possumus Patri sine Filio gloriam honoremque dare, cum ipse in Evangelio jubeat, *Ut omnes sic honorificent Filium, sicut honorificent Patrem (Joan. v, 23)*. Et Apostolus dicit, quod nemo honorat Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (*I Cor. xii, 3*).

XIII.

(Ex epistolis Contra Arianos.)

De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Apostolus ait: Deus, qui operatur omnia in omnibus (*Ibid.*, 6). Et eodem loco: Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (*Ibid.*, 11). Et Petrus in Actibus apostolorum: Quid convenit, inquit, inter vos mentiri Spiritui sancto (*Act. v, 3, 4*)? Et post, Non es mentitus hominibus, sed Deo. Item alio loco: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (*I Cor. iii, 16*). Et alibi: Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (*Rom. viii, 9*).

XIV.

(Ex sermone de ascensu Heliæ.)

Et si multa sunt dona: omnia tamen hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (*I Cor. xii, 11*). Non in paucioribus minor, nec in majoribus amplior; per quem etiam si alius alio minus accipit, intelligat donum potius posse minus quam donantem.

XV.

(Ex libris Contra Arianos.)

Quia posueram de Evangelio: Data est mihi omnis

potestas in caelo et in terra (*Matth. xxviii, 18*), ut potestatem illam, quam sibi dicebat datam, semper in natura divinitatis esse salvam fuisse monstrarem, commemoravi apostolicum illud quod de Filio dictum est: Cum tradiderit regnum Deo Patri (*I Cor. xv, 24*), cum utique Pater nullo tempore sine regno esse potuerit: nec ideo Patrem, qui potestatem Filio dedit esse majorem, cum et ipse Filius regnum Patri traditurus esse dicitur. Ubi enim quis beneficio aliquid conforti, jure conatur major accipiente qui donat. In divinitatem autem, ex qua quod ineffabiliter filio datur non est gratia, sed natura, restat dentis et accipientis æqualitas.

XVI.

(Ex libris Contra Arianos.)

Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc etiam ipse Filius subjectus erit illi qui sibi subiecit omnia, nisi Deus, omnia in omnibus (*Ibid.*, 28). Idem Apostolus ab octavi psalmi posuit exemplo. Sic namque scriptum est: Minorasti eum paulo minus ab angelis; omnia subiecisti sub pedibus ejus (*Psalm. viii, 6*). Ergo ejus pedibus omnia subdit, quem paulo minus ab angelis minoravit. Nec mirum est, ut in ea creatura Patre dicitur minor, in qua ei etiam heatitudo angelica existit major.

XVII.

(Ex libris Contra Phantasmas.)

Ille solus hominis statum etc., ut in epistola 2 (*col. 207, a*), usque ad quam susceperat, in inferna descendere.

XVIII.

(Ex libris contra Arianos.)

Apostolus Paulus ad Galatas, personæ inseparabilitatem designans, ipsum dicit natum de muliere quem misit Deus Filium suum; sicut alio loco, Primus, inquit, homo de terra terrenus, secundus de caelo celestis (*I Cor. xv, 47*); cum unus idemque mediator, de caelo Deus, homo de terra sit; qui de utero Virginis editus, ante quam caelos ascenderet, celestis congrue dictus est; quia celsitudini substantiæ celestis immixtus, caeli Dominus factus est.

AD CORINTHIOS SECUNDÆ.

I. Ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus.

II. Item de eodem.

III. Quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino, etc.

IV. Quoniam quidem Deus est in Christo, mundum reconcilians sibi.

V. Audivit arcana verba quæ non licet homini loqui.

I.

(Ex sermone Natali calicis.)

Videamus comparatam Moysi et multo præcellentem, eam quæ nostri est gratiam redemptoris. Num ut nova paululum veteribus conferamus, ille ad hunc populum venit velata facie, iste aperta divinitate, ille sublimitate cornutus, iste humilitate mansuetus; illius vultus radijs et decore laminæ, istius sputis

et cæde fœdandus : illius humanam faciem conservas **A** ut in epistola 28 (col. 246, b), usque ad, in corpore videre non meruit, letius divinam leprosus aspexit.

II.

(Ex sermone die sexto Paschæ.)

Cum care (Sep. ix, 15), necdum mortis ornicibus defœcata, aggravet sensum multa cogitantem, et impediat visum pauca contentum, interlucet tamen in aliquibus gentis dignitas futurorum, et secretorum immortalium splendor etiam mortalibus oculis rara revelatione subradia. Sed hoc illis tantum, quos sola caro, non etiam carnalitas tenet, et cordibus mundos mundana cohabitatione non polluit. Sicut præstatur quondam vati legifero celeste colloquium; et eo usque divinæ gloriæ quodam intuitu donabatur, donec quiddam in levi fronte cornutum, non asperitas videretur produxisset, sed claritas.

III.

(Ex sermone de symbolo.)

Legimus quodam loco, quod dum sumus in corpore peregrinamur a Domino (I Cor. v, 6). Quidquid enim nobis de celestibus mysteriis traditur, quamlibet in-dubitabili veritate subsistat, credere debemus, quia videre non possumus. Nam in isto sæculo, nostrum nosse tantummodo credere est. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum* (Matth. v, 8); non dixit vident, sed *videbunt*. Unde qui in presentibus habuerit fidem, ipse in futuris accipiet contemplationem.

IV.

(Ex libro Contra Phantasma.)

Intelligit Apostolus ac defuit, etc., ut in epistola 2 C (col. 209, a); usque ad parentali chirographo sustineret.

V.

(Ex sermone die sexto Paschæ.)

Insonuit Pauli apostoli auribus, quod non licet homini loqui (II Cor. xii, 4), quodque ille permitteretur dicere, si nos mereremur audire. Si enim in modico fideles non fuistis, quod majus est quis erget vobis (Luc. xvi, 12)?

AD GALATAS.

I. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.

II. Misit Deus Filium suum, factum ex muliere.

III. Item de eodem.

IV. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.

I.

(Ex libro Contra Phantasma.)

Hoc remedium Apostolus dicit dispositum, etc., ut in epistola 2 (col. 206, b), usque ad unam reddidit ex utrisque.

II.

(Ex libro Contra Phantasma.)

Adsit nunc sermone nostro Emmanuel, etc., ut in epistola 2 (col. 205, a), usque ad hic et Dei filius et hominis erit.

III.

(Ex libro de Christi nativitate.)

Apostolus dicit, *Postquam vero venit* (Gal. iv, 4), etc.,

IV.

(Ex sermone die 3 Regalium.)

Sicut enim Judæorum lex, ita gentium gloria, gratia est. Et ideo apostolus Paulus ad unam partem dicit, *Non bona gloriatio vestra* (II Cor. v, 6), ad aliam vero, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. iv, 14).

AD EPHESIOS.

I. In quo signati estis in die redemptionis vestræ.

II. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.

III. Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes caelos.

*IV. Quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus **B** et de ossibus ejus.*

V. Et erunt duo in carne una, etc.

I.

(Ex libro Contra Arianos.)

Unum nomen est Trinitatis. Neque enim est aliud nomen ut in Actibus apostolorum legimus, in quo oporteat nos salvos fieri (Act. iv, 12). Si sequestrato Filio, de solo istud nomine Patris creditur, dicendus est non salvare salvator; rursusque si Patre secluso, id solius redemptoris nomine acquirimur, cessavit ab hac redemptione Pater, de quo scriptum est, quod *redemptionem miserit populo suo* (Psal. cx, 9); cum et de Spiritu sancto Apostolus dicat: *In quo signati estis in die redemptionis vestræ* (Ephes. iv, 30).

II.

(Ex libro Contra Arianos.)

Ubi plurale aliquid in divinitate subresonat, non dualitas videtur intelligenda, sed Trinitas, sicut in ipso Sedemitione verbis refertur exitio. *Apparuit, inquit, Dominus Abraham sedenti in ostio tabernaculi, in ipso sermone diei; cumque levasset oculos, apparuerunt ei tres viri; quos cum vidisset cucurrit in occursum eorum, et adoravit in terram, et dixit; Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transias servum tuum* (Gen. xviii, 1, 3). Certe non in aliquo horum trium, aut cultor habitus, aut eminentior forma præstabat. Et tamen Abraham, sacramentum indivisæ Trinitatis intelligens, uno nomine tres precatur, quia trina in unitate persona, et una est in Trinitate substantia; de qua et Apostolus dicit: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (Ephes. iv, 5). Quis præsumat contra vas electionis unitatem istam pluralitate confundere? Noverat namque cum Patre vel Filio dominari Spiritum sanctum, cui quasi domum corpora nostra sacrabat dicens: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. iii, 16)? Quo unquam magis testimonio Deus probabitur Spiritus sanctus, quam quod habitaculum ipse sumus, et Deus habitat in nobis? Sed jam dudum hujusmodi credulitatem divinæ vocationi Paulus debebat. Si quippe in apostolorum Actibus scribitur: *Deservientibus autem illis et jejnantibus, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam ad opus ad quod vocavi eos* (Act. xiii, 2). Non ex supe-

D

rioris præcepto, sed spontanea est, ut opinor, ista vocatio. Sibi sequestrari præcipit, sibi dicit assumi. Deus est sine ambiguo qui inspirat, eligit vel mittit apostolos. Et tamen idem sanctus Paulus, cum distincte aliquoties Patrem, Filium vel Spiritum sanctum Dominum esse doceat, fidei culmen ea qua supra dixi definitione consummat: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* (*Ephes. iv, 5*). Sic ergo non possumus duos Deos, sicut nec duas fides, nec duo baptismata dicere. Deos nominare gentilitas appetit, crebro se lavacro a peccatis ablui Judæus credit, fides plurali numero quasi multas dici veritas prohibet, nec Latinitas sinit. Unus Dominus est, non dividimus; una fides, non scindimus; unum baptisma, non iteramus. Cui honorem suum etiam in Bonosiacorum aliorumque receptione servantes, si se in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizatos esse respondeant, quod bene confessi sunt, servando recipimus; quod perperam crederant, benedicendo sanamus; et quod minus fuerat nominatione præmissa, suppletur credulitate firmata.

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

Psalmus dicit: *A summo cæli egressio ejus, et recessus ejus usque ad summum ejus* (*Psal. xviii, 7*). Nemo porro recurrit, nisi quo fuit; sed ascendente Christo, Filius hominis recurrit in cælum, qui erat prius in cælo. Sic etiam sanctus Paulus exponens ait: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (*Ephes. iv, 8, 9*). Et paulo post: *Qui descendit, inquit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleat omnia*. Cumque per omnem eloqui sui locum Deum venisse prædicet, hominem redisse concludens, hic tamen ipsum dicit ascendere qui descendit; quia in Christo Deus et homo; non alter, sed ipse; non duo ex diversis, sed idem ex utroque mediator. Gemina quidem substantia, sed una forma est.

IV.

(Ex sermone de passione Domini.)

Apostolus (*Ephes. v, 31, 32*) somno Adæ dominicam mortem coaptans, in ipso mundi principio ædificationem mulieris de costa dormientis viri, nascentis ecclesiæ dicit signasse compagem. Namque cum formato de terra homini, si lecta recolimus, conjux deesset, et quanquam in experti, tamen solatii contubernium rudis animus flagitaret, ligatur Adam sensu, solvitur somno, celebratoque hujus similitudinis sacramento, tam pressum novi soporis pondus incubuit, ut merito mortem significasse ex ipso immobili atque insensibili quiete videatur. Taliter autem jacenti detrahitur una costarum, atque inde formata muliere, reviviscenti admodum viro, pro dispendio membri, repensantur lucra conjugii. Ecce et hic hodie Adam novum, culpas veteres sanaturum, oppressum somno impactæ crucis suscipit quietes. Nunc videndum est quid sit, quod de solo ejus latere Ecclesia formari dicitur, cum totus ipse homo pro Ecclesiæ salute moriatur. Refert Joannes evan-

gelista (*Joan. xix, 31, 32*) quomodo crucifixo Domino cum duobus latronibus, scilicet sexta sabbati circa vesperam, uti ne pendentium corpora forata diei solemnitas inveniret, fractis pro acceleranda morte latronum cruribus, cum jam exspirasse Dominum cognovissent, adverterunt a supplicii similitudine temperandum; quia etiam si prematur veritas inimicorum conjuratione, non frangitur: maxime cum et de Agni esset immolatione prædictum, *Os non confringetis ex eo* (*Exod. xii, 46*). Et tamen hic circa Dominum, sic quoque quod non fuit necessarium fieri pro exitio, pro sacramento perfectum est. Unus namque de militibus arrepto missili, ut sermonem ipsum ponam, *latus ejus aperuit* (*Joan. xix, 34*). Ergo non rupit, non transfodit, non jugulavit ad ultimum, sed inquit, *aperuit*; ut patentis plagæ portam vitalem, non tam vestigium vulneris, quam salutis esse intelligamus ingressum. Nam et arcam illam (*Gen. vi, 6*) cujus claustrum tutus Noe tumentes sæculi fluctus mortemque bacchantem, impune solus cunctis per euntibus enatavit, ostium quo vel ad salutem ingressus, vel regressus ad lucem est, in latere legimus habuisse. Agnosco igitur et hodie in Domino, qui surgit per crucem (*Psal. cxxxii, 8*) in requiem suam, ipse et arca, id est caro, sanctificationis suæ: agnosco, inquam, in latere arcæ istius aditum nostrum. Videamus primum quid inde procedit, advertamus postea quomodo ibi Christianus introiit. Patefacto ergo latere Domini, processit ubertim manantibus rivis aqua vel sanguis. Quid admirabilius tali facto? quid lucidius indicio? quid mysterio plenius? Certum est quidem quod doluit Christum, quod interit certum; sed aerrat in eo dignitatem suam etiam veritas mortis. Quæ conditio unquam humani corporis habuit aquæ vel sanguinis fluxum? Esto, quod tamen vix consuetudinis ratione permissum, ut continuerit cruorem suum caro defuncta; ubi latuit viventis aquæ fonticulus in corpore morientis? Ude procedit duplex rivus arentem mundum fecundaturus, purus laticis, pretiosus cruoris? Unde sancti fluminis unda prorumpit, sola restinguendis gehennæ satisfactura vaporibus? Ecce videtis de latere Adam nostri conjugem suam strui, Ecce sponsam victuro, dum moritur, præparari. Ecce dormienti præcipi quod lætificet vigilaturum; omnis autem Ecclesia duo sunt genera hominum. Unum est, quod fidei morte, aliud quod sublimi passione salvatur; unum quod pro Christo occubuit, aliud quod Christo vixit. Nos ergo excipiamus aquam de latere Domini, martyres sanguinem. Illos pretiosa sanguinis purpura vestiat, nos nivea baptismatis unda respersat.

V.

(Ex libris Contra Arianos.)

Consultus in Evangelio Dominus, quid de vinculi matrimonialis soliditate decerneret, *Non sunt, inquit, jam duo, sed una caro. Propter quod dica vobis, Quod Deus junxit, homo non separet* (*Math. xix, 6*). Ecce quod ait Apostolus de conjugio, *Sacramentum hoc magnum; ego autem dico vobis, in Christo et in Ec-*

clesia (Ephes. v, 32). Nascitur nempe ab humilitate A exempli altitudo mysterii. Si ex duobus dicitur unum facere copula corporalis, quare totam Trinitatem non solidaverit una substantia? aut cum dicamus, in terrenis separari non licere quod Deus junxit per concordiam, quanto periculo in supernis separari velimus quod Deus junctus est per naturam? Jam ut illud taceam quod scriptum est, quod *multitudinis credentium erat anima una, et cor unum* (Act. iv, 32): quorum singula corda unum cor reddebat unanimitas, sicut proprias in Trinitate personas solidat et exunat æqualitas.

AP PHILIPPENSES.

I. Qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit.

II. Factus obediens usque ad mortem.

III. Propter quod Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.

IV. Ut in nomine Jesu omne genu flectatur.

V. Et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.

VI. Item de eodem.

I.

(Ex libris Contra Phantasma.)

Cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit formam servi accipiens, et humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. ii, 8, 9). Verus Deus est qui dignatur inclinari; verus homo est, qui potuit mori. Propter quod, inquit, et Deus pater exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen. Inter eum qui dat, et eum qui accipit honorem, trium est omne nomen. Imum est homo, medium angelus, summum Deus. Hoc nomen donavit quod super omne nomen est, non ei quem genuit, sed illi quem misit, qui factus est obediens usque ad mortem. Aut quid novum est, credi in eo formam servi, qui nec maledicti opprobria ferre desepxit? Apostolo protestante, eum qui non noverat peccatum, pro nobis maledictum facit (II Cor. vi, 21). Quia scriptum est, inquit, *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. iii, 13). Propter quod exaltatus est, ut in nomine Jesu, omne, id est non solum hominis, verum etiam angeli, genu flectatur: ei scilicet qui secundum ejusdem Apostoli dictum, *propter vos pauper factus est cum dives esset* (II Cor. viii, 9), dives ab æternitate, pauper ex ventre; dives in cœlis, pauper in pannis.

II.

(Ex libris Contra Arianos.)

Non per hoc minuit æqualitatem Filii Dei, quod filius hominis obediit. Quomodo enim non obediret Patri, qui subditus erat matri? dicente evangelista de parentibus ejus: *Et venit Nazareth, et erat subditus illis* (Luc. ii, 51). Sic enim factus est, dicente Apostolo, *obediens usque ad mortem* (Philipp. ii, 8), sicut ipse Dominus dixit, *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38).

III.

(Ex libris Contra Arianos.)

An forte solus Pater dicendus est Dominus? In Evangelio Christus discipulis ait: *Vocatis me Magistrum et Dominum, bene dicitis; sum enim* (Joan. xiii, 13). Et Apostolus ait (Philipp. ii, 8, 9), quod post mortem Christi, mortem autem crucis, exaltaverit eum Pater, et dederit ei nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, id est adoret, dicente alibi ipso Domino, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Matth. iv, 10).

IV.

(Ex sermone de Pentecoste.)

Crux illa in qua vita pendente mors periit, sicut B in passione evangelista Joannes enarrat (Joan. xix, 20), quia multiplicem capere non potuit, triplicis linguæ pagina fuit: ut a toto mundo incunctabiliter crederetur, quod Hebraicis litteris, nec non Latinis Græcisque conscriptum, quasi in ore trium testium firmaretur; ac deinceps *omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris* (Philipp. ii, 11), id est in una cum Patre. Quod quamlibet aliquorum intentio negare persistat, et si non omnium sermo, certe omnis lingua proclamat.

V.

(Ex libris Contra Arianos.)

Dixi cum Patre Filio æqualem gloriam honoremque nos dicere: quia legimus, *Ut omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* C (Ibid.). Si tantummodo dixisset in Dei, forte putaretur, esto in Dei, certe minoris; at cum in Patris gloria, quid inæquale? quid exiguum? quid divisum? Non enim in angelica vel humana, sed in gloria est Dei Patris. Alias autem, nisi æqualis gloria ista credatur, contra ipsius Domini jussionem (Joan. v, 23), non omnes sic honorificabant Filium, sicut honorificent Patrem. Nulla enim ratione sic honorari poterit major ut minor. Sed quicumque non sic honorificaverit Filium sicut honorificat Patrem, quidquid gloriæ demperit, contumeliæ deputavit.

VI.

(Ex sermone in dedicatione ecclesie archangeli Michaelis.)

Iste sit ille, quam dulcis, tam terribilis locus, in quo Jacob (Gen. xxviii, 11) cernens Dominum scalis innixum, perque eas ascendentes descendentesque angelos videns, domum Divinitatis intelligit: ubi parato mysteriis lapide caput effultus, futurorum causis aptavit unguentum: sive cum passuri Mediatoris pendulum crinem, justificatæ peccatricis obsequio, fragrantis alabastris unda perfudit: ut quod lapidibus vivis in spiritualem fabricam congruenter necessarium flueret, ex irrigno angularis lapidis fonte manaret, sicque Abrahamæ filii per lavacrum ex lapidibus suscitati, ut ariditatem contagii naturalis evadant, odoriferi chrismatis munere gratia secundante pinguescerent. Istud Jacob sopitus vidit in spiritu, expergefactus gessit in signo. Cum nobis inde orati

consecrantis inelamat, nobis ibi somnium dormientis A invigilat. Scelæ vero quas vidit, gradus sunt supplicationis humanæ, quibus quisque pro viribus in divinas aures precum qualitate mittatur. Ascendunt autem per eas angeli, cum vota nostra in cœlum porrigunt: descendunt, cum de cœlis obtemperata transmittunt. Assistunt hi precibus nostris, non pennarum flatu, sed donorum spiritu, quorum volasse voluisse est. Interque hos sibi vindicat Michael princeps principem locum, quem Daniel (x, 13) ille sublimis vir desideriorum, visionum potens, dissolutor ænigmatum, expositor figurarum, hebdomadæ triplicis fervente jejunio, parum fuit ut haberet visibilem, nisi acciperet adiutorem. Quocirca etiam hic Michael noster, sinceritate voti, jocunditate loci, devotione populi, provocatus adiat, conferendo magna, maxima obtinendo, conspectum Divinitatis quo semper illustratur, huc attrahat. Ad quem, quia multis Scripturarum locis agnovimus, subvehentibus angelis, sive quod pium pascitur, sive quod rectum geritur pervenire, acceptabilem operum salubriumque votorum prospiciamus in studio beatitudinem, qui providimus in archangelo portitorem.

AD COLOSSENSES.

I. Qui est principium primogenitus ex mortuis.

I.

(Ex sermone die primo Paschæ.)

Fit Christus in hodierna festivitate non unigenitus, sed, sicut Apostolus dicit, *primogenitus ex mortuis* (Coloss. i, 18). Video tamen posse aliquos hic moveri cur Christus primogenitus ex mortuis nominetur, cum factum sit, sicut plerumque nos sacer coelestium lectionum cursus instruxit, ut aliquos mortuorum, etiam sanctorum intercessione redivivos, laxatis naturæ vinculis, lux secunda susciperet. Quod admirabiliter quoque ac triumphaliter ipse Dominus fecerat (Matth. ix, 24; Luc. vii, 12; Joan. xi, 43), cum prohibitis prius duobus spiritibus de inferno, corporibus de sepulchro, Lazarum novissime suscitans, jussione tertia, die quarta, non de fauce, sed quodammodo de ventre mortis, vinctas funere, putredine relaxatas, fetentes tempore, jussione viventes retraxit exsequias. Sed quicumque sic temporaliter resurrexerunt, ut deinceps morentur, hos mortuorum primitias, id est primogenitos ex mortuis, quod de solo Christo dictum est, appellare non possumus. Siquidem isti de morte cum mortis vinculis revertentes, nec sub remedio, sed adhuc sub chirographo, non sunt a conditione liberi, sed pro opportunitate laxati. Christus autem resurgens, ut Apostolus ait, *jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9). Ergo hactenus ipse solus est, qui non moriturus resurrexerit; hoc etiam suis postmodum largiturus, cum eos a morte perpetuo victuros resuscitabit. Quocirca illa jam secunda lætitia erit, qua fideles resurgent. Caterum primum resurgendi gaudium primogenito ex mortuis jure debetur.

AD THESSALONICENSES PRIMÆ.

I. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei, etc.

II. Rapiemur in nubibus obviam Christo in aera.

III. Item de eodem.

I.

(Ex sermone de Ascensione Domini.)

Vas electionis gentium doctor, in quo adhuc mortali homine angelicus sermo vivebat, cum resurrectionem mortuorum non mortuo sermone describeret, Dominumque nostrum in jussu, id est cum imperio, et in voce archangeli adfore, quasi cum præconis terrorem monstraret, tum deinde, inquit, etiam nos rapiemur in nubibus obviam Christo in aera (I Thess. iv, 15). Tunc erit possibile quod modo arduum. B Quod nunc in Christo veritas divinitatis, tunc in nobis poterit similitudo. Tunc etiam nostris aere pedibus subjugato, levibus elementis defæcatorum corporum umbra ponemus: si tamen veniente eodem rege nostro, non in præteritum timida differendi conscientia retrahat, sed fida securitas ad percipiendam citius dignitatem gloriæ cœlestis occurrat.

II.

(Ex sermone die primo Rogationum.)

Præparare in occursum Dei tui Israel (Amos. iv, 12). Diets quidem Paulus apostolus, ubi Redemptoris (I Thess. iv, 15) describit adventum, qualiter rapiemur ad nubes obviam Christo in aera. Hic tamen puto occursum iatum ad alium pertinere. Nam et hic viventes quasi occurrimus Deo, si præceptum quod porrigitur amplectimur: et quia paratus est illa ad ignoscendum, occurrat ei correctio ad penitendum. Sed et quicumque propter amorem æternæ vitæ, non solum ab illicitis abstinere, verum etiam a licitis se coercent, sponte occurrisse judicandus est. Nam, ut exempli gratia unum quodecumque dicamus, adulterio generaliter interdicto, simplex conjugium legè permittitur; cui tamen virginitatis nitor sine comparatione præfertur: unde qui dat nuptum virginitatem suam bene facit, et qui non dat melius facit (I Cor. vii, 36). Hoc ergo de omni debemus observatione sentire. Qui male facit, fugit; qui bene, expectat; qui melius, occurrit.

III.

(Ex libris contra Arianos.)

D. Intelligendum est, quod dicente filio, *Nemo ascendet in cœlum, nisi qui de cœlo descendit* (Joan. iii, 13), divinitatis tantum potestas unde venerat ascensura dicatur, non eo modo quo ascensum sanctis vel tribuit idem Dominus, vel promisit. Ex quibus Enoch (Hebr. xi, 5) propter meritum translatus a terris, Helias (IV Reg. ii, 11) currum elatus est cœlis. Taceo illum qui (II Cor. xii, 2, etc.) in corpore an extra corpus nescio Deus scit, in triplicibus supernorum secretis audivit verba quæ non licebat hominibus eloqui, quia videbat arcana quæ non licuerat mortalibus intueri. Sed forte parum videtur de ascensu fidelium personalia replicari. Noverat videlicet Apo-

stolus præmia futurorum, cum sponderet illis ad quos scribat (Philipp. III, 20), quod recte viventium conversatio jam nunc esset in coelis, quo utique post resurrectionem corporis et habitatio servaretur: sicut et Dominus noster discipulis suis in Evangelio Ioannis inuariat dicens: *Vado parare vobis locum. Et si abiero, et parauero vobis locum, iterum venio, et accerso vos ad me, ut ubi ego sum et vos sitis* (Joan. XIV, 2). Juxta quam promissionem sanctorum in caelo futuri sunt. Nunquid sine ascensu celsitudinem regni caelestis intrabunt? Et quomodo *Nemo ascendet in caelum, nisi qui de caelo descendit* (Joan. III, 13)? Sed quæ incommutabilis veritas, tam de se falli cum protestatur, quam de nobis fallere non potest eum pollicetur; quamlibet illic cum illo futuri sint qui fuerint glorificandi, ille solus ascendit qui levari alterius ope non indiget. Qui cum voluit solide substratus est aeris gradus. Cujus quo venerat revertentis, de superno vigore vibratum, de terrestri substantia corpulentum, viæ famulata pendenti sustinuit aura vestigium. Præter hunc ergo solum, cui, ut sæpe jam dixi, per duplicem generationem suppetit hæc potestas, multi in caelo futuri sunt, sed nullus ascendet. Quia ut impleatur fidelibus divina promissio, non ascensuris, sed assumendis dabitur altitudo. Quod prævidebat Apostolus (I Thess. IV, 15), cum sociandos nos Domino, et apud ipsum semper futurus, per nubem rapiendos in aera præmoneret. Porro intelligi promptum est, quod alieno subvectus arbitrio non graditur propria libertatis sponte qui rapitur. Nec semper Invitos rapi rearis: frequenter raptos suos monstrat et gratia. Siquidem teste Evangelio (Joan. VI, 46), et Pater trahit qui ad Filium veniunt, et a violentis rapitur regnum caeleste (Matth. XI, 12). Quæ sic rapina desiderii sui sancti efficit compotem, ut Dei cui hoc violenter eripitur, magis provocet largitatem.

AD TIMOTHEUM PRIMÆ.

I. Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.

II. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, etc.

III. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, etc.

IV. Nihil intulimus in hunc mundum, etc.

I.

(Ex libris contra Arianos.)

In Christo Deus et homo, non alter, sed ipse: non duo ex diversis, sed unus ex utroque mediator. Gemina quidem substantia, sed una persona est. Quæ soliditatem si quis scindere dualitate præsumat, primum est quod publice contra Apostoli sententiam profitetur, dicentem: *Unus mediator Dei et hominum Christus Jesus* (I Tim. II, 5). Deinde eligat nere se est de duobus, id est divina humanaque, quam naturam mediationis hujus velit mysteria suscepisse. Si solus Deus mediator, non est alius apud quem intercedat: si solus homo, non est qui recon-

ciare prævaleat. Junge porro ut sit (II Cor. V, 19) Deus in Christo, et est mundum reconcilians sibi. Ipse videlicet penes quem agendum est; ipse qui agat: sic idem missus, et idem regressus; sicut ipse judicatus, et ipse judicaturus.

II.

(Ex sermone de ordinatione episcopi.)

Superest nunc, ut lectionis hujus semper meminerit, quæ peculiariter ei nunc lecta est, inclamante Apostolo, acclamante populo, conclamante iudicio, *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat* (I Tim. III, 1). Solent autem plerique propriæ ambitionis incendium dicti hujus apostolici quasi refrigerio temperare, quod jam et libertate permessa res boni operis concupiscatur. Sed statim cessare tale desiderium, si sequentia tractentur. *Oportet, inquit, hujusmodi irreprehensibilem esse* (Ibid., 2). Hic secum rogo crescens ambitus et animosa honorum vota decertent: hic permissam sibi desiderii securitatem merita semetipsa scrutata considerent; si ab omni interdictæ reprehensionis nævo candida divinæ imaginis integritas custoditur; si quando-cunque mentis impetus moderationis limitem non excessit; si quibuscumque indigentibus superfluum quispiam manus non tenuit; si nunquam sermonis petulantia honestatem silentii salubrioris irrupit; si (Ephes. IV, 26) calentem diei ferventis iracundiam limes occidui solis absolvit; si nunquam corde dupli- cipi diversum sonantis cogitantisque aliud verba quam vota mollantur; si ad ultimum digna observantiæ cura, ut de juramentis taceam, vel perjuriam formidantur. Non quod ab his omnibus liberi esse omnes possimus, sed quod periculosum sit unumquemque merita sua non recollere, et quod solis irreprehensibilibus debetur, ambire. Jam quid de illis dicatur, quos pretiositatem gratiæ pretii vilitate mercantes, usque ad jacturam pecuniæ verecundiæ jactura producit? Quorum acclamationibus militant conducta mendacia, quorum prurientes scalpentibus præconiis aures mercenarius clamor inflammat; quique non reminiscetes Simonem Magum (Act. VIII, 18) divini muneris dispensationem pretio voluisse mercari, cum pecunia sua non in sacerdotium, sed in interitum deputantur. Libere ergo hæc coram ambitu electo compulsoque detester: placere Deo penitus nequit, qui usque ad sui electionem sibi ipse placuerit. Quin potius de innocentum antistitum labore dicamus. Neque enim levis est administraturi causa pontificis, quem manet dupliciter, sermo ut populû magistrum, actus ut Christi discipulum: qui plebem non minus pietate quam severitate rector est. Quem timere convenit dispendiis suis, quem communicare non convenit criminibus alienis. Qui alium onerat se contestante, qui damnum patitur alio perente. Quando audit, non turpis *lucris cupidum*, temperaturus est ut sit cupidus, et quidem lucris, nec tamen turpis: id est, ut studeat commissa sibi talenta assidue prædicationis sermonibus expellere, et acquisita multiplicataque gregis sui salute geminare.

Jubetur esse ornatus; nec istud corporaliter accipiendum est. Episcopum cui injuncta merito ornamenta suppedient, non comit pompa, sed gratia. Sic itaque sacerdotalis locus, arctam illam et contribatam Evangelii semitam tenens, perque angustias ejus post se etiam populum trahens, sinistram fugiens, dexteram non præsumens, periculosum ex utraque parte lubricum pertimescat, et sermonis apostolici libram æqualitate considerationis appendens, si districtus esse voluerit, legat non percussorem; si humanus, non violentum; si sobrius, non avarum; si subditus, non abjectum; si servus, non elatum; si misericors, non remissum; si terribilis, non cruentum; si domum suam bene regentem, utique ordinantem omnia, negligentem nulla, acquirentem multa, plurima dispensantem. Ergo et huic ex administratæ domus probato rectoque judicio, super evangelici illius nummularii mensam pecunia multa committitur, quæ multiplicato reddenda compendio vos eritis.

III.

(Ex epistola contra Faustum.)

Fateor in necessitate positus, etc. ut in epistola 4 (col. 221, a), usque ad in carne non vicerat conjugatos.

IV.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Age nunc, in quantum potest fieri, videamus quæ nostra quæve aliena sint. Ait Paulus apostolus: Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre possumus (1 Tim. vi, 7). Et quid nostrum dici potest, quod non intulimus, quodque non relaturi sumus? C Nudus, inquit Job, exivi de utero matris meæ, nudus revertar in terram (Job i, 21). Patet quam infidelis sit usus divitiarum, qui nos nec in principio nostro, nec in fine comitatur. Quid aurum et argentum avare multiplicas? quid tuum dicis, ad quod nudus venisti? Mundi est facultas quam tuam, communis est quam propriam putas. Via itineris cujuscunque quam gradimur, breviter dici nostra potest, dum a nobis ambulatur: nobis vero prætergressis, illorum est qui sequuntur. Quomodo potest nostra esse facultas caduca atque terrena, si non pascat egenum, cum possit pascere violentum? Quomodo nostrum est, in quo nec capiendo innocui, nec continendo justii, nec possidendo certi, nec conservando securi sumus? Et quam pro certo tenemus, nos nudos in terram venisse, tam certo sciamus, de terrestribus nos auferre nihil posse. Apostolus se recoli nihil intulisse, nihil ablatum esse. Job fatetur nudum se natum, nudumque moriturum. Salomon omnibus parum clamat interitum et similem exitum. Quantumlibet ambitione velit quisque discerni, principio et sine conjungitur. Nam quod dixit, Unus introitus omnibus ad vitam, et par egressus ad mortem (Sap. vii, 6), non meritorum æqualitatem, sed æqualem docuit conditionem. Unde si apparet, ut opinor, nec infida fidelium, nec peritura esse salvorum, quæ sint nostra paululum discernamus. Ecce, ut supra dixi, cum in hunc mundum veniente: nihil terrenæ facultatis in-

A ferimus, animam tamen arbitrii compotem capacemque rationis, ad eligendum bonum, si Deus inspiraverit, exhibemus. Cumque processu temporis voluntatis nostræ qualitas confirmatur, Dei voluntas est ut bene faciamus, sed nostrum est quod fecerimus. An forte dicit aliquis, et hanc ipsam boni actionem potest homo insidiante diabolo perdere. Verum est, quod amittere homo bonum proprium furante adversario potest. Sed hinc magis nostrum conjici debet, quia non violenter auferitur. Non enim taliter perdimus mercedem, qualiter facultatem. Quod enim extra nos est, carnalis inimicus rapiendo auferre potest: quod vero intra nos, non potest spiritualis nisi insidiando furari. Et ideo, si sciret paterfamilias quæ hora fur venit, vigilet utique, et non sineret perfodi domum suam (Luc. xii, 39). Illa ergo est domus nostra, quæ, si vigilamus, non potest dirui: illa vero prorsus aliena est, quæ potest vigilantibus nobis occupari.

AD TIMOTHEUM SECUNDÆ.

I. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia.

I.

(Ex sermone die 3 Rogationum.)

Quomodo si, inquit (Isai. lxxvi, 20), inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini; legimus in Apostolo, in domo magna non solum argentea vel aurea, sed etiam lignea vasa et fictilia (II Tim. ii, 20) reperiri. Quæ in ipsa graduum diversitate omnia possunt esse usui, etiamsi non sunt æqualia dignitati. Cuilibet distantie nitor opus est. Potest in fictilibus vasculis, dummodo munditia non desit, divinæ domui munus offerri, si vas ex eadem massa factum, quia peccando ceciderat in contumeliam, pœnitendo redeat ad honorem. Habemus enim thesaurum istum in vasis fictilibus (II Cor. iv, 7). Hæc ergo vascula, ut dixi, pœnitentium teneant compunctionem. Porro lignea legitimam conjugatorum præferant simplicitatem: cruore martyris aurea rubeant; virginitatis radio argentea perlucant. Vasorum talium capacitas est, quod rationabilis naturæ conditi sumus. In hæc modo providet de suo quisque quod offerat: pro qualitate munerum sit pretiositas vasculorum. Istis credo vasculis Heliseus (IV Reg. iv) quondam liquorem olei vivacis infudit, quod cum D flueret irriguum, non e fluxit impletum.

AD HEBRÆOS.

I. Filius meus es tu, ego hodie genui te.

II. Minorasti eum paulo minus ab angelis

III. Ubi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris.

IV. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur.

V. Lapidati sunt, secti sunt.

I.

(Ex libro de Christi divinitate.)

Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psal. ii, 7) Hodie hic æternitas, etc., ut in epistola 28 (col. 246, a) usque ad nomen filii ejus, si nosti.

II.

(Ex libris contra Arianos.)

Minorasti eum paulo minus ab angelis (Psal. viii, 6). Quod Apostolus de Christo exponit dictum, cum in natura divinitatis suæ major esse angelis a nemine dubitetur. De quo dicit Apostolus ad Titum scribens, *ut ubnegantes impietatem, et sæcularia desideria, prudenter et juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit pro nobis semetipsum (Tit. ii, 12).* De quo alio loco Scriptura nostra dicit: *Qui est, qui erat, quique venturus est omnipotens (Apoc. xi, 17).* Si omnipotens, unde minor? Nam et illud omnipotens dicit jam post resurrectionem suam secundum Matthæum, *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra (Matth. xviii, 28).* Quod si quis minorem putat accipientem eo qui dat, legat et de Christo per Apostolum dici: *Cum traderis regnum Deo et Patri (II Cor. xv, 24);* cum sic non possit esse pater sine regno, quod ei filius dicitur esse traditurus, sicut nec filius sine omni potestate quam sibi dicit datam in cælo et in terra. De quo S. Paulus ad Colossenses, prohibens ne credamus secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum: *Quoniam, inquit, in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9).*

III.

(Ex sermone de Natali calicis.)

Impleturus Redemptor noster sacramentum carnis assumptæ, sicut æternus et piissimus pater, creatis a se redemptisque filii spem indultæ adoptionis aperiens, substantiamque nobis cœlestem ante diem suæ mortis assignans, testamentum fecit, quo nos hæredes ab his quæ largiebatur instituit, humana quidem comparatione, sed non humana necessitate, non amissurus quod filii deputabat, sed habiturus magis filios cum hæreditate quam scripserat. Testamentum hoc appellamus testamentum novum. In quo exhæredatis omnibus, solus hæres instituitur populus Christianus. Non autem juxta terrenum morem hæreditas ista dividitur, nec corruptibili distributione in plures dispersa tenuatur. Omnes recepit, omnes invitat: nec de portione tenentum tollitur quod aliis nascentibus deputetur. Crescat quantum vult, et multiplicetur renascendi cupida filiorum voluntas, omnibus se incontaminatam reservat hæreditas. Sed istud testamentum novum vetere suppleto ordine suo agitur, et totius firmitatis mysteriis celebratur. Quod ipse ineffabilis redemptor noster, adhi-

A bilis valde idoneis testibus, discipulis suis, conscripsit traditus, signavit passus, aperuit suscitatus. Et quia cuncta rite peracta sunt, merito apostolus Paulus dicit: *Quod hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat (Gal. iii, 15),* id est mutat. Agnoscamus nunc fideliter summam hæreditatis indeptæ. Illud est videlicet quod cœnantibus apostolis æterni libaminis ordinem consecravit. Itaque videmus, quod nihil nobis de substantiæ plenitudinæ minuit, qui quod pro nobis assumpsit, totum nobis reliquit. Alii hæredibus suis sua tribuunt, ille semetipsum, id est carnem vel sanguinem corporis sui.

IV.

(Ex sermone die Paschæ.)

B Universis igitur ferte quæ sumitis. Quod mensæ apposui, mundo transmissi: calix quem vos gaudetis gustasse, cunctorum est. Novi et æterni testamenti paucos testes adhibuit, multos hæredes. Nulla tamen sortis conditio admittit alienum. Certos quosque recipit cœlestis cognitio: populus est quidem adoptione, sed unicus.

V.

(Ex sermone de Ezechia rege.)

C Ille quondam patriarcharum maximus pater (*Gen. xxii*), qui immolandum filium jussus offerre, viriliter præsumpsit, nec majestati hominem posse resistere, nec pietati præceptum parricidii convenire. Et tamen, cum mysterii ignoraret eventum, altari filium quasi jugulaturus imposuit: unum certissime tenens, si hujus hostiæ Deo irrevocabilem libuisset tenere sententiam, non homicidium, sed sacrificium fore quod obedientia commisisset.

VI.

(Ex sermone die 2 Rogationum.)

Nos magis instruunt isti prophete, et infirmitatem nostram quasi sub suæ impatientiæ sermonibus consolantur. Illorum porro patientiam testantur multiplices in infirmitate virtutes. Quorum ut vel paucissimos, propter istum qui dolet justum ab impio devorari, exempli gratia proferamus, probat hoc de Jeremia gloriosior in captivitate libertas, neque per ligamen corporis licentia vincia sermonis. Probat Esaias, quem ob præconium veritatis, divaricante serra obtusis dentibus, doloribus acutis, sæviens civicus furor, quantum ad pœnam mortaliter torsit, tantum ad gloriam vitaliter occidit. Cumque victore defunoto, victus superstes doleret, per laniatam carnem mentem nequivisse lacerari, cum multas membrorum partes quas disjunxerat numeraret, plus quam unam fidem invenire non potuit.

(Ex veteri codice.)

Ex dictis Patrum diversis catholicorum. Hæc Lugdunensis Florus collegit in unum.

ALCIMI ECDICII AVITI

POEMATUM

DE MOSAICÆ HISTORIÆ GESTIS

LIBRI QUINQUE.

PROLOGUS.

^a *Domino sancto in Christo piissimo ac beatissimo Apollinari episcopo Alcimus Ecdicius Avitus frater.*

Nuper quidem, paucis homiliarum mearum in unum corpus redactis, hortatu amicorum discrimen editionis intravi. Sed adhuc te majora suadente, in cothurnum petulantioris audaciæ edurata fronte procedo. Injungis namque, ut si quidquam de quibus-sunque causis metri lege conscriptum est, sub professione opusculi vestro nomini dedicetur. Recolo equidem nonnulla me versu dixisse: adeo ut si ordinarentur, non minimo volumine stringi potuerit epigrammatum multitudo. Quod dum facere servato causarum vel temporum ordine meditarer, omnia pene in illa notissimæ perturbationis necessitate dispersa sunt. Quæ quoniam singillatim aut requiri difficile, aut inveniri impossibile foret, abjeci ea de animo meo, quorum mihi vel ordinatio salvorum, vel dispersorum reparatio dura videretur. Aliquos sane libellos apud quemdam familiarem meum postea reperi: qui licet nominibus propriis titulisque respondeant, et alias tamen causas inventa materiæ opportunitate perstringunt. Hi ergo, quia jubes, etsi obscuri sunt opere meo, tuo saltem nomine illustrantur. Quanquam quilibet acer ille doctusque sit,

^a De his libris Avitus ipse ad Apollinarem Sidonii filium scribens epist. 45: *Magnificentia vestra, inquit, litteras vidi, quibus scribebatis placuisse vobis libellos quos de spiritalis historiæ gestis etiam lege poematis lusit.* Titulus hic libris omnibus communis. Nam singuli peculiare suos habent. Pro spiritali autem historia quæ latius patet, Mosaicæ nomen a nobis substitutum, nec Avitus opinor ipse improbare. Quæ operis hujus primæ fuerunt editiones, princeps videlicet omnium Argentoratensis anno 1507, et quæ altero ac tertio post anno Coloniae et Parisiis proflere, cum manuscriptis consentientes, nihil admodum inter se discrepant, nisi quantum variare diversa solent exemplaria. At longe dissimilis quæ has anno

^b hanc epistolam minus emendatam antea ediderat Siremondus inter notas ad Ennodii opusculum de

Asi religiosi propositi stylum non minus fidelis quam styli lege servaverit, vix aptus esse poemati queat. Quippe cum licentia monendi, quæ pictoribus ac poetis æque conceditur, satis proceri a censorum severitate pellenda sit. In seculari namque versuum opere condendo, tanto quis peritior appellatur, quanto elegantius, imo, ut vero dicamus, ineptius falsa tenuerit. Taceo jam verba illa vel nomina, quæ nobis nec in alienis quidem operibus frequentare, nec dicam in vestris conscribere licet: quæ ad compendia poetarum, aliud ex alio significantia plurimum valent. Quocirca secularium judicio, qui aut imperitiæ aut ignaviæ dabunt, non uti nos licentia poetarum, plus arduum quam fructuosum opus aggressi, divinam longe discretioris ab humana existimatione censuram. Quoniam in asserendis quibusque rebus, vel etiam prout suppetit explicandis, si quæcumque ex parte peccandum est, salubrius dicente clerico non impletur pompa quam regula, et tutius artis pede quam veritatis vestigio claudicatur. Non enim est excusata perpetratio peccati libertas eloquii. Nam si pro omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, rationem reddere cogentur (*Math. xii, 36*), agnoscere in promptu est, illud periculosus lædere, quod tractatum atque meditatatum et antepositum vendi legibus, loquendi lege præsumitur.

1556 secuta est, Lugdunensis Joannis Gagneii. Innumeris quippe locis, ut præfati sumus, depravata, et quingentis prope versibus, inaudito, ac nisi auctor ipse proderet, incredibili facinore interpolata. Quæ et in cæteras deinceps editiones passim recepta, sic eas infecit, ut fucum pati necesse fuerit viros litteratos, et pro Aviti versibus Gagneianos haud raro legere et usurpare. Hoc igitur contagio ut liber sit Avitus in posterum, suæ illi origini geminoque nitore reddere conati sumus, ope nixi veterum aliquot exemplarium, cum quibus hos libros religiose contulimus, varias lectiones nullas aspernati, præter inutiles, aut quos aliorum codicum consensus refelleret.

vita B. Epiphani episcopi Ticinensis.

LIBER PRIMUS.

DE INITIO MUNDI.

Quidquid agit varios humana in gente labores,
Unde brevem carpunt mortalia tempora vitam,
Vel quod polluti vitiantur origine mores,
Quos aliena premunt prisorum facta parentum,
Addatur quanquam nostra de parte reatus,

Quod tamen amisso dudum peccator honore,
Ascribam tibi, prime pater, qui semine mortis
Tollis succiduae vitalia germina proli.
Et licet hoc totum Christus persolverit in se,
Contraxit quantum percussa in stirpe propago:

Attamen auctoris vitio, qui debita lethi
Instituit, morbosque suis ac funera misit,
Vixit peccati moribunda in carne cicatrix.

• Jam Pater omnipotens librantis pondere verbi
Undique collectis discreverat arida lymphis,
Littoribus pontum constringens, flumina ripis :
Jam proprias pulchro monstrabat lumine formas,
Obscuro sedente die, varioque colore
Plurima distinctum pingebat gratia mundum.
Temporibus sortita vices tum lumina cælo
Fulsere alterno solis lunæque meatu.
Quin et sidereus nocturno tempore candor
Temperat horrentes astrorum luce tenebras
Actutum suavi producens omnia fetu,
Pulchra repentino vestita est gramine tellus.
Accepere genus sine germine jussa creari,
Et semen voluisse, fuit. Sic ubere verbi
Frondescunt silvæ; teneris radicibus arbor
Duravit vastos parvo sub tempore ramos.

Protinus in varias animalia multa figuras
Surgunt, et vacuum discurrunt bruta per orbem ;
Elate in altum volucres, motuque citato
Pendentes secuire vias, et in aere sudo
Præpetibus librat membrorum pondere pennis.
Post etiam clausi vasto sub gurgite pisces
Respirant lymphis, flatusque sub æquore ducunt.
Quæque negant nobis, illis adant humida vitam.
Nec minus in pelago viviscont grandia cete,
Accipiuntque cavis habitacula digna latebris :
Et quæ monstra solet rarus nunc prodere pontus,
Aptat ad informes condens solertia formas.
Quodque hominum falso credit mens nescia fœdum,
Per propriam speciem natura iudice pulchrum est.

Ergo ubi completis fulserunt omnia rebus,
Ornatusque suo perfectus constitit orbis,
Tum Pater omnipotens æterno lumine lætum
Contulit ad terras sublimes ex æthere vultum,
Illustrans quodcumque videt : placet ipsa tuenti
Artifici factura suo, laudatque Creator
Dispositum pulchro quem condidit ordine mundum.
Tum demum tali sapientia voce locuta est :
En præclara nitet mundano machina cultu ;
Et tamen impletum perfectis omnibus orbem
Quid juvat ulterius nullo cultore teneri ?
Sed ne longa novam contristent otia terram,
Nunc homo formetur, summi quem tangat imago
Numinis, et nostram, celso donatus honore,
Induat interius formosa in mente figuram.
Hunc libet erectum vultu præponere pronis,
Qui regat æterno subjectum fœdere mundum,
Bruta domet, legem cunctis ac nomina ponat,
Astra notet, cœlique vias et sidera norit ;
Discat et inspectis discernere tempora signis :
Subjiciat pelagus sævum, ingenioque tenaci
Possideat quæcumque videt ; cui bestia frendens
Serviat, et posito discant mansueta furore
Imperium jumenta pati, jussique ligari
Festinent trepidi consueta in vincla juveni.
Quoque magis natura hominis sublimior existet,

A Accipiat rectos in cælum tollere vultus :
Factorem quærat propriam, cui mente fideli
Impendat famulam longævo in tempore vitam.

Hæc ait, et fragilem dignatus tangere terram,
Temperat humentem consperso in pulvere limum,
Moliturque novum dives sapientia corpus.
Non aliter quam nunc opifex cui artis in usu est
Plectere laxatas per cuncta sequacia ceras,
Et vultus implere manu, seu corpora gypso
Fingere, vel segni speciem componere massa.
Sic Pater omnipotens victurum profinus arvom
Tractat, et in lento meditatur viscera cœno.
Hinc arcem capitis sublimes in vertice signat,
Septiformem vultum rationis sensibus aptans,
Olfactu, auditu, visu, gustaque potentem.

B Tactus erit solus, toto qui corpore iudex
Sentiat, et proprium spargat per membra vigorem.
Flexilis arcatur recavo sic lingua palato,
Pressus ut in camera pulsantis verbera plectri
Percusso resonet modulatus in aere sermo.
Exin succiduum porrecto in corpore pectus
Spargit ramosas post brachia fortia palmas.
Succedit stomacho medius, qui tegmine molli
Inter utrumque latus foveat vitalia, venter.
Dividiam partem femur excipit, aptius ut se
Alternus moveat duplicato poplite gressus.
At parte ex alta, fingit quam conditor vultus,
Occipiti submissa suo descendere cervix
Incipit, et vastos compagibus addere nervos.

C Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem.
Pars interna novos vitæ formatur ad usus,
Naturale parant tegmen vitalia cordi,
Massaque congestis pendens absconditur extis.
Additur his tenui pascendus ab aere pulmo,
Qui concepta trahens lenti spiramina flatus,
Accipiat reddens, reddat quas sumpserit auras,
Inque vicem crebro pellatur anhellitus haustus.
Dextra tenet jecoris vegetandam sanguine fontem,
Quo clausum venæ spargunt per viscera flumen.
Lienis lævum sortitur regula partem,
Qua crines perhibent unguesque retrescere sectos,
Nec concisa dolent : hinc nunc augmenta resumunt
Quæ vivunt sensuque carent in corporis uso.

Postquam perfectæ jacuit novitatis imago,
D Formatumque lutum speciem pervenit in omnem :
Vertitur in carnem limus, durataque molles
Visceribus mediis traxerunt ossa medullas.
Inseritur venis sanguis, vivoque colore
Insicit ora rubor : toto tum corpore pallor
Pellitur, et niveos depingit purpura vultus.
Inde ubi perfectis consuescit vivere membris
Totus homo, et sumant cælestia ut viscera solam
Expectant animam, puro quam fonte creator
Promat, et erectos recturam mittat in artus.
Lenem perpetuo flatum profundit ab ore,
Inspiratque homini : quem protinus ille receptum
Attrahit, et crebri discit spiraminis auras.

Postquam nascentem solers prudentia sensum

Imbuit, et puro rationis lumine fulsit,
Surgit, et erectis firmat vestigia plantis.
Tum varias mundi species, cœlique figuras
Mirantem, tali compellat voce Creator :
Hæc quæ mundanis cornis pulcherrima rebus
Incrementa novis, ornatum tensa per orbem,
Solutus habe, totisque prior dominare fruendo.
Tu mihi, cuncta tibi famulantur : maximus ordo est,
Te parere pio qui subdidit omnia patri.

Non species ullæ, nec numina vana colantur,
Non si quid cœlo sublime novumque coruscet,
Non quæ vel terris vivunt formata, vel undis,
Nec quod forte premens prohibet natura videri.
Usibus ista tuis, non cultibus, esse memento :
Præcellens factis noctem pronus adora.

Interea sextus noctis primordia vesper
Retulit, alterno depellens tempore lucem ;
Dumque potunt dulcem spirantia cuncta quietem,
Solvitur et somno laxati corporis Adam,
Cui Pater omnipotens pressum per corda soporem
Jecit, et immenso tardavit pondere sensus,
Vis ut nulla queat sopitam solvere mentem.
Non si forte fragor securas verberet aures,
Nec si commoto cœlum tunc intonet axe,
Sed nec pressa manu rupissent membra quietem.
Tum vero cunctis costarum ex ossibus unam
Subducit lævo lateri, carnemque reponit.
Erigitur pulchro genialis forma decore,
Inque novum subito procedit femina vultum.
Quam Deus æterna conjungens lege marito,
Conjugii fructu pensat dispendia membri.

Istius indicium somni mors illa secuta est,
Sponte sua subit sumpto quam corpore Christus.
Qui cum passurus ligno sublimis in alto
Penderet nexus, culpas dum penderet orbis,
In latus extensi defixit missile lictor.
Protinus exsiliens manavit vulnere lympha,
Qua vivum populis jam tum spondente lavacrum,
Fluxit martyrium signans et sanguinis unda.
Inde quiescenti gemina dum nocte jaceret,
De lateris membro surgens Ecclesia nupsit.

Principio rector tanti sacrare figuram
Disponens vincli, neclit connubia verbo :
Vivite concordii studio, mundumque replete,
Crescat longævum felici semine germen :
Non annis numerus, vitæ nec terminus esto.
Progeniem sine fine dedi, quam tempore toto
Aspicias, generi primus qui poneris auctor.
Pronepos eductos spargens per sæcla nepotes
Viventes numeret proavos, inque ora parentum
Ducant annosi natorum pignora nati.

Tum lex conjugii, toto venerabilis ævo,
Intemerata suo servabitur ordine cunctis.
Femina persistat de viscere sumpta virili,
Conjugio servare fidem ; nec separet alter
Quod jungit socialque Deus ; patremque relinquat
Et matrem justo constrictus amore maritus.
Ista parentales non rumpant vincula curæ,
Vita sed amborum carnem teneatur ad unam,

A. Taliter æterno conjungens fœdere vota,
Festivum dicebat hymen, castoque pudori
Concinit angelicum juncto modulamine carmen.
Pro thalamo paradisi erat, mundusque dabatur
In dotem, et lætis gaudebant sidera flammis.

Est locus eoo mundi servatus in axe
Secretis, natura, tuis, ubi solis ab ortu
Vicinos nascens aurora repercutit Iudos.
Hic gens ardentem cœli subterjacet axem,
Quam candor fervens alenti ex æthere fuscet.
His semper lux pura venit, cœloque propinquo
Nativam servant nigrantia corpora noctem.
Attamen in tetrus splendentia lumina membris
Captivo fulgore micant, visuque nitente
Certior accrescit pullatis vultibus horror :

B Cæsaries incompta riget, quæ crine supino
Stringitur, ut refugo careat frons nuda capillo.
Sed magnum nostros quidquid defertur ad usus,
His totum natura dedit telluris opimæ.
Quidquid odoratum pulchrumque allabitur, inde est
Concolor his ebeni piceo de fomite ramus
Surgit, et hic, eboris munus quæ porrigit orbi,
Informis pulchros deponit bellua dentes.
Ergo ubi transmissis mundi caput incipit Indis,
Quo perhibent terram confinia jungere cœlo,
Lucus inaccessa cunctis mortalibus arce
Permanet, æterno conclusus limite, postquam
Decidit expulsus primævi criminis auctor,
Atque reis digne felici a sede revulsis,
Cœlestes hæc sancta capit nunc aula ministros.

C Non hic alterni succedit temporis unquam
Bruma, nec ætivi redeunt post frigora soles,
Excelsus calidum cum reddit circulus annum,
Vel densante gelu canescunt arva pruinis.
Hic ver assiduum cœli clementia servat :
Turbidus Auster abest, semperque sub æere sudo
Nubila diffugiunt jugi cæsura sereno.
Nec poscit natura loci quos non habet imbres,
Sed contenta suo dotantur germina rore.
Perpetuo viret omne solum, terræque tepentis
Blanda nitet facies ; stant semper collibus herbæ,
Arboribusque comæ ; quæ cum se flore frequenti
Diffundunt, celeri confortant germina succo.
Nam quidquid nobis toto nunc nascitur anno,
Menstrua maturo dant illic tempora fructu.

D Lilia perlucet nullo flaccientia sole,
Nec tactus violat violas, roseumque ruborem
Servans perpetuo suffundit gratia vultu.
Sic cum desit hiems, nec torrida ferveat æstas,
Fructibus autumnus, ver floribus occupat annum.
Illic quæ donari mentitur fama Sabæis
Cinnama nascuntur, vivax quæ colligit ales,
Natali cum sine perit, nidoque pèrusta
Succedens sibimet quæsitam morte resurgit :
Nec contenta suo tantum semel ordine nasci ;
Longa veterinosi renovatur corporis ætas,
Incensamque levant exordia crebra senectam.
Illic desudans fragrantia balsama ramus
Perpetuum promit pingui de stipite fluxum.

Tum si forte levis movit spiramina ventus,
 Flatibus exiguis, lenique impulsa susurro,
 Dives silva tremit foliis, ac flore salubri,
 Qui sparsus late suaves dispensat odores.
 Hic fons perspicuo resplendens gurgite surgit.
 Talis in argento non fulget gratia, tantam
 Nec crystallæ trahunt nitido de frigore lucem.
 Margine riparum virides micuere lapilli,
 Et quas miratur mundi jactantia gemmas,
 Illic saxa jacent: varios dant arva colores,
 Et naturali campos diademate pingunt.
 Eductum leni fontis de vertice flumen
 Quattuor in largos confestim scinditur amnes.
 Euphratem, Tigrimque vocant, qui limite certo
 Longa sagittiferis faciunt confinia Parthis.
 Tertius inde Geon, Latio qui nomine Nilus
 Dicitur ignoto cunctis plus nobilis ortu;
 Cujus in Ægyptum lenis perlabitur unda,
 Ditatura suam certo sub tempore terram.
 Nam quoties tumido perumpit flumine ripas
 Alveus, et nigris campos perinundat arenis,
 Ubertas taxatur aqua, cœloque vacante
 Terrestrem pluviam diffusus porrigit amnis.
 Tunc inclusa latet lato sub gurgite Memphis,
 Et super absentes possessor navigat agros.
 Terminus omnis abest, æquatur iudice fluctu
 Annua suspendens contactus jurgia limes.
 Gramina nota videt lætus subsidere pastor,
 Inque locum pecorum viridantis jugere campi
 Succedunt nantes aliena per æquora pisces.
 Ast postquam largo fecundans germina potu
 Lympha maritavit siliensis viscera terræ,
 Regreditur Nilus, sparsasque recolligit undas:
 Fit fluvius pereunte lacu: tum redditur alveo
 Pristina riparum conclusis fluctibus obex,
 Donec dividuum spargens per devia finem
 Gurgite septeno patulum percurrat in æquor.
 Sed cur dicatur tantum mundana latere
 Vertex Nile tuus? nam qui nesciris ab ortu,
 Non solus, sed quartus eras, diffusus ab illo,

A Despicit excelso qui flumina cuncta meatu,
 Ipsius atque pater pelagi supereminet omnes,
 Quas montes, quas plana vident, quas nubila, lym-
 [phas.

Quartus Physon erit, quem possidet India Gangem,
 Motus odorifero quoties qui vertice crevit,
 Deciduas pulchro quas spargunt flumina luco
 Prælabens furatur opes, et gurgite nostrum
 Ducit in exsilium. Nam ripa largus utraque,
 Annibus ut nostris enodes ferre papyros,
 Aut scirpos algasque leves deducere mos est,
 Excrementa trahens magnus sic ditia Ganges
 Hoc etiam donat mundo, quod projicit alveo.

Interea primi, summus quos junxerat auctor,
 In paradisiaca ponuntur sede parentes.

B Tum rector tali proponit præmia lege:
 O summum factoris opus, quos sola creavit
 Nostra manus, nasci cum cætera voce juberem,
 Aspicitis quanto pulcherrimus ubere lucus
 Per multas famuletur opes? hæc cuncta dabuntur
 Ad vestros sine fine cibos, hinc esca petatur:
 Sumite concessas fruges, et carpite poma.
 Illic operis dulci studio secunda quiescat
 Deliciisque fruens longævo in tempore vita.
 Est tamen in medio nemoris quam cernitis arbor
 Notitiam recti pravique in germine portans:
 Hujus ab accessu vetitum restringite tactum.
 Nec vos forte premat temeraria discere cura
 Quod doctor prohibet: melius nescire beatûs
 Quod quæsisse nocet; testor quem fecimus orbem,
 C Quod si quis vetitum præsumperit arbore pomum,
 Audax commissum mortis discrimine pendet.
 Non immensa loquor; facilis custodia recti est:
 Servator vitam, finem temerator habebit.
 Accipiant juvenes dictum, lætique sequuntur,
 Spondentes cuncto servandam tempore legem.
 Sic ignara mali novitas, nec conscia fraudis,
 Incautas nulla tetigit formidine mentes.
 At pater instructos sacrata in sede relinquens,
 Lætus in astrigeram cœli se sustulit aulam.

LIBER SECUNDUS.

DE ORIGINALI PECCATO.

Uñitur interea, venturi nescia casus,
 Libertas secunda bonis, fructurque beata
 Uberrate loci. Largos hinc porrigit illis
 Tel' us prompta cibos: fructicis quin altor opimi
 Sumitur assiduus tenui de cespite fructus.
 At si curvati fecundo pondere rami
 Mitha submitunt sublimes ex arbore poma,
 Protinus in florem vacuus turgescere palmes
 Incipit, inque novis fetum promittere gemmis.
 Jam si prædulces delectat carpere somnos,
 Mollibus in pratis, pictaque recumbitur herba.
 Cunctique voluntati sacrum nemus offerat omnes
 Delicias, opibusque novis se præbeat amplum:
 Sic epulas tamen hi capiunt, escamque requirunt,

PATR. LIX.

Compellit quod nulla fames, nec lassæ fovendo
 Indigus hortatur compleri viscera venter.
 Et nisi concessum libuisset noscere pastum,
 D Esuriens ignota cibos non posceret ullos,
 Nullaque constantem fulcirent pabula vitam.
 Corpora nuda vident, et mutas cernere membra
 Non pudet, atque rudis sædum nil sentit honestas.
 Non natura hominis, vitium sed causa pudori est;
 Nam quæcunque bonus formavit membra Creator,
 Ut pudibunda forent, carnis post compulsi usus.
 Tunc mens intactos servabat candida visus,
 Angelicæ qualis narratur gloria vitæ
 Sidereas habitare domos; qualemque redemptis
 Spondet reddendam mortis post tempora Christus:

Quis neque conjugium curæ nec fœdere turpi
Miscabit calidos carnalis copula sexus.

Cessabit gemitus, luxus, metus, ira, voluptas,
Fraus, dolor, atque dolus, mœror, discordia, livor.
Nullus egens, nullus cupiens, sed pace sub una
Sufficiet cunctis sanctorum gloria Christus.

His protoplastorum sensum primordia sacra
Continuere bonis, donec certamine primo
Vinceret oppressos fallacem culpa per hostem.
Angelus hic dudum fuerat, sed crimine postquam
Succensus proprio, tumidos exarsit in ausus,
Se semet fecisse putans, suus ipse Creator
Quod fuerit, rabido concepit corde furorem,
Auctoremque negans, Divinum consequar, inquit,
Nomen, et æternam ponam super æthera sedem,
Excelso similis, summis nec viribus impar.

Talja jactantem præcelsa potentia cœlo
Jecit, et ejectum præscio spoliavit honore.
Quique creaturæ præfulsit in ordine primus,
Primas venturo pendet sub iudice pœnas.
Quandoquidem gravior talem sententia punit,
Quem mirum cecidisse putes? nam crimen acerbatur
Auctor, in ignaro minor est peccante reatus,
Durius atque malum quod major fecit habetur.
Sed quod vivaces prætendit in abdita sensus,
Quodque futura videt, rerumque arcana resignat,
Angelici fervens superest natura vigoris.

Horrendum dictu, signisque notabile monstrum.
Nam quidquid toto dirum committitur orbe,
Iste docet, scelerumque manus ac tela gubernat,
Pugnat et occultus per publica crimina lauro.

Et nunc sæpe hominum, nunc ille in sæva ferarum
Vertitur ora, novos varians fallentia vultus.
Altis interdum subito mentita volantis
Fit species, habitusque iterum confingit honestos,
Apparens nec non pulchro ceu corpore virgo,
Pertrahit arduos obscena in gaudia visus.
Sæpe etiam cupidus argentum immane coruscatur,
Accenditurque animus auri fallentis amore,
Delusos fugiens vano phantasmate tactus.

Nulli certa fides constat vel gratia formæ
Sed quo quemque modo capiat, teneatque nocendo
Opportuna dolis, clausuræque accommoda fraudi,
Sumitur exterior simulata fronte figura.
Major adhuc etiam sævo permissa potestas,
Ut sanctum vincat; dudum collata creato
Sic natura valet, rectam quam condidit auctor,
Sed post ad pravos subversor transtulit usus.

Vidit ut iste novos homines in sede quieta
Ducere felicem nullo discrimine vitam,
Lege sub accepta Domino famularier orbis,
Subjectisque frui placida inter gaudia rebus:
Commovit subitum zeli scintilla vaporem,
Excrevitque calens in sæva incendia livor.
Vicinus tunc forte fuit, quo concidit alto,
Lapsus, et innexam traxit per prona catervam.
Hoc récolens, casumque premens in corde recen-

Plus doluit periisse sibi quod possidet alter.

A Tunc mixtus cum felle pudor sic pectore questus
Explicat, et tali suspiria voce relaxat.

Proh dolor, hoc nobis subitum consurgere plasma,
Invisumque genus nostra crevisse ruina!
Me colsum virtus habuit, nunc ecce rejectus
Pellor, et angelico limus succedit honori.
Cœlum terra tenet, vili compage levata
Regnat humus, nobisque perit translata potestas.
Non tamen in totum periit: pars magna rotentat
Vim propriam, summaque cluit virtute nocendi.
Nec differre juvat; jam nunc certamine blando
Congrediar, dum prima salus, experta nec ullos
Simplicitas ignara dolos, ad tela patebit.
Et melius soli capientur fraude, priusquam
Fecundam mittant æterna in sæcula prolem.

B Immortale nihil terra prodire sinendum est:
Fons generis pereat, capitis dejectio victi
Semen mortis erit; pariat discrimina lethi
Vitæ principium; cuncti feriantur in uno;
Non faciet vivum radix occisa cacumen.
Hæc mihi dejecto tandem solatia restant.
Si nequeo clausos iterum conscendere cœlos,
His quoque claudentur: levius cecidisse putandum
[est,

Si nova perdatur simili substantia casu,
Si comes excidii subeat consortia pœnæ
Et quos prævideo nobiscum dividat ignes.
Sed ne difficilis fallendi causa putetur;
Hæc monstranda via est, dudum quam sponte cu-
[curri

C In pronum lapsus; quæ me jactantia regno
Depulit, hæc hominem paradisi limine pellet.
Sic ait, et gemitus vocem clausere dolentis.

Forte fuit cunctis animantibus altior astu,
Æmulus arguto callet qui pectore serpens:
Hujus transgressor de cunctis sumere formam
Eligit, aerium circumdans tegmine corpus,
Inque repentinum mutatus tenditur anguem:
Fit longa cervice draco, splendentia coila
Depingit maculis, teretisque volumina dorsi
Asperat, et squamis per terga rigentibus armat.
Qualis vere novo, primis cum mensibus ætæ
Præmittit lætos post frigora pigra tepores,
Evadens veterem reparatis motibus annum;
Et siccum nitido discingens corpore tegmen,

D Proccedit coluber, terrarumque abdita linquens,
Præfert terribilis metuendum forma decorem.
Dira micant oculi: tum lumine visus acuto
Lætior optatum discit consuescere solem.
Nunc simulat blandum, crebro ceu carmine fauces
Ludunt, et trifidam dispergunt guttura linguam.

Ergo ut vipeream malesuada fraude figuram
Induit, et totum fallax processit in anguem,
Pervolat ad lucem; nam forte rubentia læti
Carpebant juvenes viridi de palmitate mala.
Tum veritus serpens, firma ne mente virili
Non queat injecto subvertere corda veneno,
Arboris erectæ spiris replantibus alto
Porrigitur, tractumque suum sublimibus æquans,

Auditum facilem leni sic voce momordit.
 O felix, mundique decus pulcherrima virgo,
 Ornant quam roseo præfulgens forma pudore,
 Tu generi ventura parens, te maximus orbis
 Exspectat matrem : tu prima et certa voluptas
 Solamenque viri, sine qua non viveret ipse,
 Ut major, sic jure tuo subjectus amori
 Prædulcis conjux, reddes cui fœdere prolem.
 Vobis digna datur paradisi in vertice sedes,
 Vos subjecta tremit famulans substantia mundi :
 Quod cœlum, quod terra creat, quod gurgite magno
 Producit pelagus, vestros confertur in usus.
 Nil natura negat, datur ecce in cuncta potestas.
 Non equidem invidéo, miror magis : ut tamen una
 Contineat liber dulci super arbore tactus,
 Scire velim quis dira jubet, quis talia dona
 Invidet, et rebus jejunia miscet opinis.
 Hæc male blanditam sinxerunt sibila vocem.
 Quis stupor, o mulier, mentem caligine clausit
 Cum serpente loqui? verbum committere bruto
 Non pudet, ut vestram præsumat bellua linguam,
 Et monstrum pateris, responsumque insuper addis?

Ergo ubi mortiferum seductilis Eva venenu
 Auribus accipiens cladi consensit iniquæ,
 Tunc ad serpentem vano sic ore locuta est.
 Suavibus o pollens coluber dulcissime dictis,
 Non, ut rere, Deus nobis jejunia suavit,
 Nec prohibet largo curari corpora pastu.
 Ecce vides epulas totas quas porrigit orbis :
 Omnibus his licito genitor promississimus uti
 Præstitit, et totas vitæ laxavit habenas.
 Hæc sola est memoris medii quam perspicis arbor
 Interdicta tibi, hæc tantum tangere poma
 Non licitum, dives præsumit cætera victus.
 Nam si libertas temerari noxia legem,
 Jurans terribili prædixit voce Creator,
 Quadam nos statim luituros morte reatum.
 Quid vocitet mortem tu nunc, doctissime serpens,
 Pande libens, quoniam rudibus non cognita res est.

Callidus inde draco, et lethi tum sponte magister,
 Interitum docet, et captas sic fatur ad aures.
 Terroris vacuum formidas femina nomen.
 Non veniet vobis rapidæ sententia mortis :
 Sed pater invisus sortem non contulit æquam,
 Nec vos scire dedit, sibimet quæ summa reservat.
 Quid juvat ornatum comprehendere aut cernere mundum,
 Et cæcas misero concludi carcere mentes?
 Corporeo pariter sensus, oculosque patentes
 Sic brutis natura creat, sol omnibus unus
 Servit, et humano non distat bellua visu.
 Consilium mage sume meum, mentemque supernis
 Insere, et erectos in cœlum porriges sensus.
 Namque hoc quod vetitum formidas tangere pomum;
 Scire dabit quæcumque pater secreta reponit.
 Tu modo suspensus tantum ne contine tactus,
 Ne captiva diu freneur lege voluptas.
 Namque ubi divinum libaveris ore saporem,
 Mox purgata suo facient te lumina visu
 Æquiparare deos, sic sancta ut noxia nosse,

A Injustum recto, falsum discernere vero.
 Talia fallaci spondentem dona susurro
 Credula submisso miratur femina vultu.
 Et jam jamque magis cunctari ac flectere sensum
 Incipit, et dubiam letho plus addere mentem.
 Ille ut vicino victam discrimine sensit,
 Atque iterum nomen memorans arcemque deorum,
 Unum de cunctis lethali ex arbore malum
 Detrahit, et suavi pulchrum perfundit odore,
 Conciliat speciem, nutantique insuper offert.
 Nec spernit miserum mulier male credula munus.
 Sed capiens manibus pomum lethale retractat.
 Naribus interdum labiisque patentibus ultro
 Jungit, et ignorans ludit de morte futura.

O quoties ori admotum compuncta retraxit,
B Audacisque mali titubans sub pondere dextra
 Cessit, et effectum sceleris tremefacta refugit!
 Diis tamen esse cupit similis, serpitque venenum
 Ambitione nocens; rapiunt contraria mentem,
 Hinc amor, inde metus; pulsat jactantia legem,
 Interdumque etiam lex subvenit; æstuat anceps
 Dividui cordis dura inter prælia fluctus.
 Nec tamen incensor desistit fallere serpens;
 Ostentatque cibum dubiæ, queriturque morari.
 Et juvat in lapsum pendentis prona ruinæ.

Ut tandem victæ gravior sententia sedit,
 Æternam tentæ famem per criminis escam,
 Serpentem satiare cibo quem sumeret ipsa,
 Annuit insidiis, pomumque vorata momordit.
 Dulce subit virus, captus mors horrida pastu.
C Continet hic primum sua gaudia callidus anguis,
 Dissimulatque ferum victoria sæva triumphum.
 Ignarus facti diversa parte revertens
 Adam diffusi lætus per granina campi
 Conjugis amplexus atque oscula casta petebat.
 Occurrit mulier, cui tunc audacia primum
 Flabat femineos animosa in corda furores.
 Et sic orsa loqui, seimesum namque gerebat
 Asservans misero pomum exitiale marito.
 Sume cibum dulcis vitali ex germine conjux,
 Quod similem summo faciet te forte Tonanti,
 Numinibusque parem; non hoc tibi nescia donum
 Sed jam docta fero; primus mea viscera gustus
 Attingit, audaci dissolvens pacta periclo.
 Crede libens, mentem scelus est dubitasse virilem

D Quod mulier potui; præcedere forte timebas;
 Saltem consequere, atque animos attolle jacentes.
 Lumina cur flectis? cur prospera vota moraris?
 Venturoque diu tempus furaris honori?
 Hæc effata dabat victuræ fercula mortis,
 Intereunte anima lethum dum crimina pascunt.
 Accipit infelix malesuadi verba susurri,
 Inflexosque retro dejecit ad ultima sensus.
 Non illum trepidi concussit cura pavoris,
 Nec quantum gustu cunctata est femina primo;
 Sed sequitur velox, miseræque ex conjugis ore
 Constanter rapit inconstans dotale venenum.
 Faucibus et patulis inimicas porrigit escas.
 Vix uno pomum libarat succida morsu

Ingluvis, summumque dabat vix esca saporem :
 Ecce repentinus fulgor circumstitit ora,
 Lugendoque novos perspersit lumine visus.
 Non cæcos natura dedit, nec luminis usu
 Privatam faciem peperit perfectio formæ.
 Nunc mage cæcus eris, cui jam non sufficit illud
 Noscere, quod tantus voluit te nosse creator.
 Ad vitam vobis cernendi facta facultas :
 Vos etiam lethum vestra sed sponte videtis.
 Tum patuisse gemunt oculos ; nam culpa rebellis
 Fulsit, et obscenos senserunt corpora motus.
 Tunc primum nudos (dubium quid dicere possim
 Exstinctus natusne) pudor circum-picit artus.
 Erubuit propriæ jam mens sibi conscia culpæ,
 Regnavitque suis carnis lex indita membris.

Namque hinc posteritas vitiatO germine duxit
 Artibus illicitis cognoscere velle futura,
 Arcanisque sacris tardos immittere sensus,
 Edita vel cælo, vel tetra mersa profundo
 Rimari, et cautas naturæ irrumperere leges.
 Quærere nunc astris quo quisquam sidere natus,
 Prospera quam ducat restantis tempora vitæ,
 Dissimilem paribus proventum discere signis.
 Nec non et geminos uno sub tempore fusos,
 Quos indiscretus luci produxerit ortus,
 Motibus adversis varia sub sorte notare.
 Indigetes quosdam stellis ascribere divos,
 Junior antiquis ætas quos prætulit astris ;
 Atque infernali jam dudum nocte sepulis
 Vana per immensum disponere nomina cœlum.

Jam magicam digne valeat quis dicere fr. udem,
 Occultas tacito tentantem pectore vires,
 Divinæ jungi virtutibus et cupientem?
 Legifer ut quondam vates, sub rege superbo,
 Dum nova mon-traret jussi miracula signi,
 Commovit livore magos ut talia tentent,
 Accumulentque suas zelo fervente ruinas.
 Illis suppeteret recta si forte potestas,
 Demere, non etiam festinent addere monstra.
 Æmula sed signis tantum, non viribus æqua,
 Quod remove nequit, duplicavit justius ira.
 Hinc est laudato quod possunt carmine Mar-i,
 Cum tacita sævos producunt arte dracones
 Absentes et sæpe jubent configere secum.
 Tunc ut quisque gravem bello præsenferit hydram,
 Aspidis aut duræ clausas cognoverit aures,
 Concutit interius secreti carminis arina :
 Protinus et lassis verbo luctante venenis,
 Mox impune manu coluber tractatur inermis
 Et morsus tantum, non virus, in angue timetur.
 Interdum perit incantans, si callida surdus
 Adjuratoris contempsit murmura serpens.
 Hoc quoniam de matre trahunt, et origine prima,
 Anguinæ fraudis quod sic linguæque periti,
 Mutua per speciem reddunt commercia fandi.
 Nec minus his pulsat contraria cura salutis,
 Angit præscitus ducti quos terminus ævi ;
 Cum tamen eductas infernis sedibus umbras
 Colloquium miscere putent, et nota referre.

A Spiritus erroris sed qui bacchatur in illis,
 Ad consulta parat vanis responsa figuris.
 Et ne porrecto dicantur singula verbo
 Præsenti illusus, damnabitur ille perenni
 Judicio, quisquis vetitum cognoscere tentat.

Nec jam sola fuit scrutatrix Eva malorum :
 Dicam nunc aliam, tali quæ peste laborans,
 Et conjuncta viro, proprium non vicerit Adam.
 Peccandi quasdam fervor succenderat urbes,
 Civica permittens laxatis crimina frenis.
 Incestus pro lege fuit, totumque libido
 Jus habuit, regni sedem metata voluptas
 Indigenas populos domina sub carne tenebat :
 Et scelerum studio, fida quod plebe locat
 Dudum parendi promptis respública jussit,

B Abstinnisse nefas, et non peccasse pudendum
 Credebant omnes, facinus quos junxerat unum.
 Talibus offensus judex atque arbiter orbis
 Cum fureret, flammæque loco sineumque pararet,
 Quemdam dissimilem cunctis, tectoque latentem,
 Qui tunc forte fuit propria peregrinus in urbe,
 Atque inter multos solum sic alloquitur Loth :
 Oppida lascivo jam dudum plena furore
 Respergunt cœlum maculis, nostrasque fatigant
 Quamvis obstructas scelerum clamoribus aures.
 Imminet exitium, tellus succensa reatu
 Ignibus ardebit, restinguet fulminis imber
 Quæ non exstinxit ferventia crimina fletus.
 Ipsa in perpetuas solvetur terra favillas,
 Quæ vivos cineres et post incendia servans,

C Sicque solum tingens, leviter si calce teretur,
 Ad minimum fugiens discedet pallida tactum.
 Tu nunc linque domum, perituras desere terras
 Et rea cum dignis subsidant arva colonis.
 Nec tete impendens lethum conjunxerit illis,
 Non junxit quos vita. Tibi solatia conjux
 Præbeat, hac tantum socia contentus abito.
 Accelerate fugam, tendatur tramite recto,
 Neu subvertendas quisquam respexerit urbes.
 Vos nescite malum ; pœnas quicunque subibit
 Aspiciat, mortisque suæ spectacula sæcum
 Qui meruere ferant : salvandis terror abesto.
 Hæc Pater ; ast illi properant abscedere terra,
 Inciduntque moras, crudeliaque arva relinquunt.
 Cœperat obduci vicium caligine densa,

D Atque ignota prius demittere murmura cœlum.
 Nec sic ut tonitru crebro cum percitus æther
 Ostentat pavidis innoxia fulmina terris.
 Sed prorsus finale malum stridore minaci
 Tetra per aërios mittebant signa tumultus.
 Tendebant moniti simul, et mandata tenentes
 Concessam rectis ad sedem vultibus ibant.
 Callidus alta petens sed qui subverterat Evam
 Serpens, femineam consuetus tangere mentem,
 Hic quoque formidans animum tentare virilem,
 Conjugis inspirat votis, ut nosse ruinas
 Vellet, et evasas visu deprendere clades.
 O demens animi, cui jam non sufficit unam
 Succubuisse dolo : caruit jam parte bonorum

Quæ mala cognovit : si non exempla priorum
Terrent, exemplum fies ; nostroque timori
Vel post te pereat secreti dira cupido.
Illicitum quod scire fuit, vitiumque tueri,
Respicias tantum nec narratura videbis.

Ergo ubi majorem vicina ex urbe tumultum
Accepit mulier, vultum deflexa retortum,
Vix primo in visu restrictis motibus hæsit,
Cornere desistens cum coeperat ; inde gelato
Sanguine marmoreus perfudit viscera torpor ;
Diriguere genæ, pallor novus infleat ora.
Lumina non clausit, non saltem concidit illo
Pondere quo pulsant demissa cadavera terram ;
Sed stetit horrendo perlucens massa nitore,
Servavitque suam species decepta figuram.
Nec facile ut nosset, vitrum, lapis, anne metallum
Succedens homini, si non sal fauce notetur.
Ex tunc insipido mulier præventa reatu
Plus salsum sine mente sapit, quæ pungere sensus,
Exemplique potest salibus condire videntes.
Hoc tamen hic magnum, quod non inflectitur iste,
Nec sequitur sociam, fortis nec vincitur Adam.

A Credo equidem melius, quod non occurrerit uxor
Enarrare viro : nam si comperta referret,
Forsan et hunc visu suasisset temnere jussa,
Ceu proprium gustu fecit primæva virago :
Quæ postquam sese pariter comitemque fefellit,
Et nondum natam percussit vulnere prolem ;
Tum victor serpens certamine lætus ab ipso,
Puniceam crispans squamoso in vertice cristam,
Jam non dissimulans quem presserat arte triumphum,
Acrior insultat victis, et talibus infit :
En divina manet promissæ gloria laudis.
Quidquid scire meum potuit, jam credite vestrum est ;
Omnia monstravi, sensumque per abdita duxi,
Et quodcunque malum solers natura negabat,
Institui, dextrisque dedi conjungere lævam.

B Isthinc perpetua vosmet mihi sorte dicavi.
Nec Deus in vobis, quanquam formaverit ante,
Jam plus juris habet ; teneat quod condidit ipse,
Quod docui mecum est : major mihi portio restat.
Multa Creatori debetis, plura magistro.
Dixit, et in media trepidos caligine linquens,
Conficium perii linquens per nubila corpus.

LIBER TERTIUS.

DE SENTENTIA DEI.

Tempus erat quo sol medium transcenderat axem,
Pronus et excelsi linquens fastigia centri,
Vicina jam nocte leves præmiserat auras.
Illis sed major curarum volvitur æstus,
Ferventesque tenent male conscia corda dolores.
Utque pudor capto detorsit lumina sensu,
Reppalit et miseros alterno a corpore visus,
Nec jam secura præstatur luce tueri
Signatam fixo peccati stigmatè carnem,
Indumenta petunt, foliis ut mollibus ambe
Membra tegant, nudumque malum de veste patescat.

Umbrosis propter stabat siculnea ramis,
Frondeutes diffusa comas, quas protinus Adam,
Humentem capiens raso de cortice librum,
Assuit, et viridi solatur veste ruborem.
Induitur simili mulier lacrymabilis arte, et
Quos pavit misero fallax insania pomo,
Vestivit folio ; sæva quos arbore nudos
Reddidit, hos gravius tenui super arbore textit.
Et tamen advenit tempus, cum crimina ligni
Per lignum sanet, purgetque novissimus Adam,
Materiaque ipsam faciat medicamina vitæ,
Qua mors invaluit : letho debere lethum.
Æreus excelso pendebit stipite serpens,
Cumque venenatum simulaverit, omne venenum
Purget, et antiquum perimat sua forma draconem.

Interea genitor viridis per mollia luci
Rorantes sudo capiebat ab aere ventos.
Protinus attonitis senserunt auribus ambo
Præsentem Dominum : tristi tum luce perosam
Expavere diem detecto in crimine testem.
Illos nam vastis specubus si forte harathrum
Panderet, aut subitum tellus monstraret hiatum,

Non pigeat prono trepidos descendere salu ;
Et si suppeteret jam tum sententia lethi,
Hanc etiam rearet solandi cura pudoris.
C Seu flammis lymphis darent, vel pectora ferro
Appeteret vindex crudeli vulnere dextra.
Sic miseri mortem, nondum discrimine notam,
Cum primum meruere, volunt ; exordia finem
Signant, et similes prædicunt adfore luctus,
Ultima cum mundi senium consumpserit ætas,
Cumque repentinus percusserit omnia fulgor
Cælorum, clangente tuba, qua nuntius ante
Judicis adventu concussum terreat orbem :
Tunc cum sinceros pastor discreverit agnos,
Hædis disparibus diversa in parte locatis,
Per medium dirimente chaos, quod fluctibus implet
Sulphureis volvens undosa incendia gurges,
Flammarum stagnante lacu, quo fervida quondam
Dicitur attracto nubes Sodomitica nimbo
Guttatim sparsam fudisse in crimina fulmen,
D Cum plueret nox tetra focos, cœloque caducæ
Aera per calidum stillarent undique mortes.
Taliter ignifero missi de fonte gehennæ
Fluxerunt tristes aliæna in sæcula rivi.
At quos terribili judex decreverit hora
Vivere post mortem, pœnaque ardore perenni,
Subtrahet optato gravior sententia letho :
Cumque foret melius, dispersis corpora membris
Carpere perpetuum dura sub morte soporem,
Invitos tamen urna vomet, queis sola voluntas
Rursus posse mori, sensuque carere dolendi.
Sed sic accipiet ferventis flamma camini,
Ambustura suas ut nunquam finiat escas.
At primi interea juvenes conamine casso

Per deserta ruunt, tutoque abscondita furto
 Facta putant, cæcis optant latuisse tenebris.
 Quid juvat, infelix, oculos a iudice flecti?
 Te iudex cernit: nolis cur ipse videre,
 Cum videre palam? solem non fuscant amicum,
 Si depressa gravem formidant lumina lucem,
 Debilis et clarum visum non sustinet orbem.
 Tum sic terribili primum Deus increpat ore,
 Atque ubi sit miserum noscens interrogat Adam.
 Qui trepidam pavido producens pectore vocem,
 Vix hæc pauca refert. Tuus, o Celsissimæ, terror
 Mentibus insidens latebram tentare coegit.
 Nam quia nuda forent inopertis corpora membris,
 Erubui fateor, cælumque per abdita fugi.

Et quis, ait, subditum concussit corde pudorem?
 Visus et unde novus? Nam te nec vellera dudum,
 Nec contexta prius velavit tegmine vestis.
 Forma rudis, proprio melius contenta decore,
 Iudice se placuit: sed postquam fœdere rupto
 Interdicia tuus perstrinxit germina gustus,
 Naturale tibi tegmen non sufficit unum.
 Hactenus et nudis nunc denudata patescunt,
 Arguit obscenus quia turpia corpora motus.

Ille ubi convictum claro se lumine vidit,
 Prodidit et totum discussio justa reatum,
 Non prece submissa veniam pro crimine poscit;
 Non votis lacrymisve rogat, nec vindice fletu
 Præcurrit meritam supplicis confessio poenam.
 Jamque miser factus, nondum miserabilis ille est.
 Erigitur sensu, timidisque accensa querelis
 Fertur in insanas laxata superbia voces.
 Heu male perdendo mulier conjuncta merito!
 Quam sociam misero prima sub lege dedisti,
 Hæc me consiliis vicit devicta sinistris,
 Et sibi jam notum persuasit sumere pomum.
 Ista mali caput est, crimen surrexit ab ista.
 Credulus ipse fui, sed credere tu docuisti,
 Connubium donans, et dulcia vincula nectens.
 Atque utinam felix, quæ quondam sola vigebat,
 Cælebs vita foret, talis nec conjugis unquam.
 Fœdera sensisset, comiti non subdita prave.

Ilac igitur rigidi commotus mente Creator,
 Mœrentem celsis compellat vocibus Evam.
 Cur miserum labens traxisti in prona maritum?
 Nec contenta tuo deceptrix femina casu,
 Sublimi sensum jecisti ex arce virilem?
 Illa pudens, tristisque genas suffusa rubore,
 Auctorem sceleris clamat decepta draconem,
 Qui pomum vetito persuasit tangere morsu,
 Post hæc finalem promittit sententiã legem,
 Serpentemque reum prima sic voce notavit.
 Tu coluber, cujus peccavit femina fraude,
 Errorisque virum consortem reddidit ipsa,
 Propter utrumque reus, pendes quod fecit uterque.
 Nec tibi sublimi constabit pectore vertex,
 Callida sed pronus per terram pectora volves:
 Uique fuga trepido sinuosa volumina currant,
 Non gressus sed lapsus erit, teque ipse sequeris
 Flexibus, et spiras viventia vincula nectent.

A Tum propter suam miserorum cordibus escam,
 Tellurem captans, pastu vesceris inani;
 Mensibus et certis supero depulsus ab orbe,
 Inclusus terris communi sole carebis.
 Inter cuncta replent quæ nunc animantia mundum
 Auctor mortis eris, fles gravis omnibus horror.
 Præcipue infelix mulier, cum prole futura,
 Sic inimicitias odio currente reponat;
 Semina seminibus mandent ut vota nocendi.
 Insistens seniper pavidæ sectabere calcem;
 Conterat illa caput, victoremque ultima vincat.

Post hæc attonitam Iudex commotus in Evam,
 At tu, quæ primam violasti femina legem,
 Accipe succidium vitæ quod restat in ævum.
 Imperium patiere tui, dominumque timebis
 B Quem soletum dederam: parebis subdita iustis.

Et curvata caput libitus assuesco virilem.
 Moxque ubi concipiens fetum præsensentit alvæ,
 Ventris onus gemitu testaberis, ac tibi olusum
 Anxia crescentem portabunt viscera fascem;
 Donec transacto fastidia tempore complens,
 Naturale malum partu sub vindice pendat
 Producens vitam proles sic pœna parentis.
 Quid diversa loquar post jam discrimina matris?
 Nam cum præduro mulier confecta labore
 Optatam sobolem tali produxeris ortu,
 Lugebis vacuos nonnunquam orbata dolores.

Interea trepidus jam dudum sustinet Adam,
 Quid sibi terribilis tandem sententiã servet.
 Cui pater, Attentis, inquit, nunc auribus et tu
 C Accipe quid mereare, levis quem femina vicit.
 Impolluta prius pulchro sub germine tellus,
 Non jam fida satis, nec puro semine simplex,
 Pristina monstrabit corruptum terga per orbem,
 Exemploque tuo semper tibi terra rebellans,
 Vepribus ac tribulis armata resistere discet.
 Aut si frangenti cedens succumbet aratro,
 Vomeris et fixo mordaci gente subacta est,
 Pinguia decipient mentito germine culta.
 Nam pro triticeo lolium consurgere fructu,
 Et fictas segetes, vacuasque dolebis avenas,
 Sic vix extortum producent jugera panem,
 Sudore assiduo nitens quem sumat egestas,
 Illecebramque cibi pœnalis vindicet esca.
 Æqualem brutis facient tibi pabula vitam,

D Et simul herbarum succos pastumque requirens,
 Stercore consimili depressa gravabitur alvus.
 Ærunnosa diu volvetur talibus ætas,
 Donec præscriptum ponant tibi sæcula finem,
 Et compacta luto solvantur tempore membra.
 Limo formatus rursus redigeris in arvum.
 Ante tamen proprium nati præcurrere letum
 Conspicies, pœnasque tuas in prole videbis,
 Ut metuenda magis cernatur mortis imago;
 Peccasse agnoscas quid sit, quid mortua fieri,
 Quidve mori. Ac ne quid desit tibi forte malorum
 Quæ castigandis corruptus parturit orbis,
 Acrior immenso miscabitur ira dolori:
 Nam cum prima tibi producent tempora natos,

Livor edax arcto certabit limite mundi :
 Nec jam sufficiet vacuus qua tenditur orbis,
 Fataque germanis stringetur terra duobus.
 Alter in alterius consurgit funera frater,
 Telluremque novam cognato sanguine tinget.
 Exin posteritas, varios passura labores,
 Casibus in multis mortalia debita pendet,
 Dum veterem ductus dissolvat terminos orbem,
 Occidat omne vicens, finisque redarguat orta.
 Audierat, motumque dedit conterrita tellus.

His Pater exactis hædorum pellibus ambos
 Induit, et sancta paradisi ab sede rejecit.
 Tunc terris cecidere simul, mundumque vacantem
 Intranant, et celeri perlustrant omnia cursu.
 Germinibus quanquam variis, et gramine picta;
 Et virides campos, fontesque et flumina monstrans,
 Illis fœda tamen species mundana putatur
 Post, paradisi, tuam, totum cernuntibus horret,
 Utque hominum mos est, plus quod cessavit amatur.
 Angustatur humus, strictumque gementibus orbem
 Terrarum finis non cernitur et tamen instat.
 Squalet et ipse dies, causantur sole sub ipso
 Subductam lucem, cœlo suspensa remoto
 Astra gemunt, tactusque prius vix cernitur axis.

Tunc inter curas permixta felle doloris,
 Affectus sensere novos, et pectora pulsant:
 Nondum compertas prorumpit fletus in undas,
 Attentisque genis injussus defluit humor.
 Haud aliter vivax deceptus mole caduca
 Spiritus, impleto venit cum terminus ævo,
 Post obitum peccata dolet; tum quidquid iniquum
 Gesserit ad mentem revocat, tum pœnitet omnis
 Errorum lapsus, semet quos iudice damnat;
 Et si præteritæ reddatur copia vitæ,
 Sponte ferat quoscunque dabunt mandata labores.

Sanctus namque refert de quodam divite Lucas,
 Quem nimio luxu dissolvens vita fovebat.
 Ipse cothurnatus gemmis, et fulgidus auro,
 Serica bis coctis mutabat tegmina blattis.
 Inde ut bæchantem suasissent tempora mensam,
 Currebant epulæ, totus quas porrigit orbis.
 Cumque peregrinus frugem misisset acervus,
 Fervebat priscum crystallo argente Falernum.
 Uvida quin etiam miscebant cinnama thuri,
 Et sufflita domus pingui fragrabat amomo.
 Quod pelagus, quod terra creat, quod flumina gignunt,
 Certatim mensis cedentibus undique lassus
 Fortabat pallens auri cum fasce minister.
 Languidus ante fores pauper tunc forte jacebat
 Divitis, obstrictis resolutis corpore membris,
 Et supplex posebat, opem, non munera captans,
 Reliquias tantum sed si quas copia jecit,
 Has tunc opperiens alvus jejuna rogabat.
 Sed proclamanti dives non addidit aurem,
 Nullaque languentem pietas respexit egenum.
 Nec quæ completis cecidere superflua mensis,
 Pauperis ad victum quisquam dedit: insuper ægri
 Despicitur facies, et patria vulneris horrent.
 Cum quo canes miti perlambant ulcera lingua,

A Blandior et fesso feritas medicabilis ad-it,
 Sola hominum nescit mens semper dura moveri.
 Hæc, sed diversa penitus dum sorte geruntur,
 Impendens obitus pariter pulsavit utrumque,
 Divite prævento, nunquam qui credidit istud:
 Pauper ad optatam longo vix tempore mortem
 Post venit; et victor morbos artusque relinquit.
 Ille quidem, celsa qui dudum floruit arce,
 Fletibus ad tumulum stipato funere fertur,
 Auratoque datur conditus membra sepulcro,
 Et pretiosa tegunt elatum lintea marmor.
 Spiritus abstruso sed mox demissus averto
 Incidit æternas per sæva incendia pœna.
 E quarum medio sublimi in sede locatum
 Haud procul (hoc certe censetur, nam procul inde,
B Ut docet eventus) sinibus conspexit ovantem
 Abrahæ justis mutatum in paupere vultum,
 Nec ejus similem, quem dudum luce receptum,
 Quarto forte die vix quisquam largus humandi,
 Ne cito dispersum naturæ lege cadaver
 Dira frequentatæ contagia mitteret urbi,
 Obiectum laceris tenui velamine pannis,
 Naribus astrictis nuda tellure locavit.
 Angelicis manibus tunc in sublime levatus,
 Jam dives, jam sanus erat: contraque superbi,
 Qui congesta tenens opibus diffluxerat amplis,
 Arida sic flammis mendicant guttura guttas.

O pater, electas animas qui sede beata
 Colligis, et meritis dispensas præmia justis,
 Hæc ego non mereor; sed saltem deprecor unum,

C Lazarus ut missus veniat digitoque levatum
 Afferat huc labris ardentibus inde liquorem,
 Quique refrigerio, si non exstinxerit omnes,
 Ad tempus saltem tantos vel mitiget æstus,
 Donec fessa brevi respirent membra quiete.
 Taliter immixto lacrymis stridore rogantem
 Magnanimus tandem compellat sic patriarcha.
 Desine jam ceras incassum fundere voces,
 Et vacuas miscere preces; haud talia dudum
 Dicta dabas, foribus cum te prandente jaceret
 Ipse ignotus, egens, æger, jejunos, inanis,
 Cum tua non caperet congestos mensa paratus
 Pauperis atque tuas non iret clamor ad aures.
 Quapropter tandem, librato examine veri,
 Præteritæ vitæ sortem dependit uterque,
D Permutatque vices; et te jam sufficit amplis
 Exundasse bonis; lætetur sine malorum
 Qui doluit cœptis: non est jam terminus ultra.
 Insuper horrendo cingit qui tramite limes,
 Et chaos objectum lato distinguit hiatus,
 Non sinit adjunctas misceri fœdere partes,
 Accessumque negat, sic vobis semper, ut istis.

Ille gemens vanum repetita voce precatur.
 Si nil post obitum prodest commissa fateri;
 Nec tua mutatur fixis sententia verbis,
 Hoc concede mihi, nulla quod lege vetatur.
 Fratres quinque modo discedens luce reliquit:
 Illis peto mittatur qui vivos corrigat, ante
 In tormenta cadant quam talia carne soluti.

Nam quamvis duro persistent corde rebelles,
 Si tamen obstructa quisquam de morte rediret,
 Credent experio, pœnasque intrare timebunt.
 Ille quidem poscens effectum non capit illum;
 Nos autem, dum vita manet, dum luce vigemus,
 Olim defuncti perterret nuntius Adam.
 Dum locus est flendi, dum non injusta petuntur,
 Nec obturatis pulsatur janua serris.

Novimus en cuncti, quid primus planxerit ille,
 Qui pulsus prisca nescivit sede reverti.
 Namque obitum quemdam casu tum pertulit ipso,
 Perdita ne precibus lacrymisve reduceret ullis.
 Ex tunc paulatim retro sublapsa referri
 Vita prior, cœpitque malis laxata potestas.
 Tum tristes morbi, et varii subiere dolores,
 Et corrupta satis dira pinguedine tellus
 Lethali quædam suffudit germina succo.
 Inde truces sævire feræ, dudumque timentes
 Excitat ad pugnam tum primum conscia virtus,
 Reddit et armatas unguis, dens, ungula, cornu.
 Ipsa etiam leges rupunt tunc elementa,
 Et violare fidem mortalibus omnia certant.
 Inflatur ventis pelagus, volvuntur et undæ,
 Excitusque novum turgescit pontus in æstum.
 Tunc primum tectis tetra caligine cœlis,
 Ingratos hominum castigatura labores,
 Grandineos pavidis fuderunt nubila nimbos,
 Atque polus discors invidit germina terris.
 Quin magis ipsa sibi tellus adversa negavit,
 Seminis excepti vertens mentita nitorem.

Hæc gemini primum senserunt tunc protoplasti.
 Posteritas nam quanta ferat dispendia rerum,
 Non, cui vel centum linguæ, vel ferrea vox est,
 Enumerare queat; nec si quem Mantua misit,
 Mænoniusve canant diversa voce poetæ.
 Quis tales referat motus? quis denique fando
 Evolvat totos qui volvunt sæcula fluctus?
 Arma fremunt, crebra quatitur formidine mundus,
 Funditur irriguus sanguis, majorque sititur.
 Quid dicam celsas præclaris cœtibus urbes
 In deserta dari? populos populante ruina
 Dispergi, et laceram vacuari partibus orbem?
 Servitio subdi dominos, famulosque vicissim
 Præferri dominis, et belli sorte perire,
 Sors generis claro quondam quos sanguine misit?
 At si forte brevi requiescant tempore belia,
 Legibus armatas furere in certamina lites,
 Jus anceps pugnare foro, quo jurgia fratrum
 Non levius votis feriunt, quam prælia telis?
 Sed quis vota notet, clament cum facta nocentum?
 Quis fraudes et furta gemat gaudente rapina?
 Quisve minora float? stringi nec maxima possunt.
 Inde minora tamen, si summis juncta noentur:
 Nam per se nullum facinus sub judice parvum est.
 Nec refert cunctas percurri carmine causas.
 Hoc parvo sermone loquar: post damna priorum
 Nil superesse mali, quod non vel perpetret orbis,
 Vel toleret, plenus scelerum, pariterque laborum,
 In casu discrimen habens, et crimen in actu.

A Sed tu, Christe potens, cui semper parcere promptum est,

Tu figulus massam potis es reparare caducam,
 Et contracta diu resolutaque fingere vasa.
 Qui dudum multo latitantem pulvere dracumam
 Jovenis accensis verbi virtute lucernis.
 Linguentem caulas, turpique errore vagantem,
 Pastor ovem celeri dignatus quærere gressu,
 Subvehis, utque suo gaudens reddatur ovili,
 Sarcina sit quæ cura fuit. Sic filius ille
 Junior, exhaustos postquam dispersit acervos,
 Vitaque consumpto mutata est prodiga censu,
 Turpia porcorum digne convivia sectans,
 Optavit sifiquis compleri vilibus alvum,
 Donec sæva fames longo discrimine victum

B Cogeret offenso tandem se reddere patri,
 Confessumque reum laxato crimine solvi
 Denique prostratum mitis pater allevat ultra,
 Et trepidum blanda solatur voce pudorem.
 Ornatus reduci vestis dat prima secundos,
 Lætaque solemnis celebrat convivia cœtus,
 Quod rediviva suis quodam de funere proles
 Surgat, et orbato redeant nova lumina patri.
 At tu, præpollens hominum rerumque Creator,
 Quanquam cuncta velis fidæ constare saluti,
 Nulla tamen pateris nostræ dispendia mortis,
 Nec quoquam pereunte tuis contingere damnam
 Divitiis poterit; nescis decrescere, nescis
 Augeri, et pleno perstat tibi gloria regno.
 Sed famulis tu redde tuis quod perdidit Adam;

C Quodque tulit primum vitiatæ stirpis origo,
 Ortu restituit melior jam vita secundo.
 Sorduerit nimium lacerò circumdata peplo
 Forma vetus, scissam ponens cum crimine vestem,
 Pallia prima pater redenti porridge proli.
 Seminecem quondam miserans qui forte repertum
 Projectumque via, quem sævi cæde latrones
 Impositis cuncto spoliarent tegmine plagis,
 Sed tu, sancte, viam sumpto dum corpore curris;
 Invenis allisum, nec præteris: insuper agrum
 Jumento carnis propriæ sub tecta reportas.
 Nos fuimus quondam rabido data præda furori;
 Sed si nunc medico percurrat vulnera fotu
 Gratia producens oleum, sapientia vinum,
 Commendet stabulo Samaritidis extera cura,

D Pelletur validus medicato corpore languor.
 Suscipe, qui non vis moriendi crescere causas,
 Quos confessa tibi gemitus pia pectora fundunt.
 Ut quondam tecum, passæ sub tempore carnis,
 Proximus immani dependens stipite prædo,
 Quem non culpa tibi similem sed pœna tenebat;
 Ille tamen nexus membris, nec corde ligato,
 Et si confixas clavis extendere palmas
 Non potuit, liber mentem cum voce tetendit.
 Sicque reus scelerum dum digna piacula pendit,
 Martyrium de morte rapit: cui sine sagaci
 Maxima cura fuit tales non perdere pœnas,
 Præripuit scandens aditum, coeloque levandus
 Ardua tubilini tenuit compendia saltu.

Porrige sic nobis celsam, pater inclyte, dextram.
Nos quoque perpetuæ conquirat vita salutem,
Atque profanati deceptis fraude latronis,

A Ceu tibi compasso miserans succurre latroni.
Livida quos hostis paradiso depulit ira,
Fortior antiquæ reddat tua gratia sedi.

LIBER QUARTUS.

DE DILUVIO MUNDI.

Infectum quondam vitis concordibus orbem,
Legitimumque nefas laxata morte pium
Diluvio repetam; sed non quo fabula mendax
Victuros lapides mundum sparsisse per amplum
Deuraliona refert, durum genus unde resumpti
Descendant homines, cunctisque laboribus apti
Saxea per duram monstrent primordia mentem.
Sed veri compos, fluctus nunc prosequar illos,
Per quos immissus robur vix pene creatis
Lactentem velox prævenit terminus orbem.

Extulerat mortale genus crudelibus ausis
Ingentes animos: licitum quod cuique liberet
Credidit; et propria valuit pro lege voluntas.
Jus adeo nullum, sic nil distare putatum
Fasque nefasque inter, recti custodia nusquam.
Non iudex, non testis erat, non denique rector,
Arbiter aut morum, vel qui suaderet honestum;
Sed princeps sibi quisque fuit virtute nocendi:
Nec meritis sed mole potens, qui fortior esset
Hic melior sibi ipse, sed se censore, placebat.
Sic hominum vitam brutorum more tenebat
Motibus addicens mens inclinata ferinis.
Sanguine potus erat, cæcorum viscera passim
Indomitæ laceras præbebant faucibus escas.
Insuper et quadrupes, propria qui morte necatur,
Sævior aut certo quem vincens bestia cepit,
Pastus erat, quem nulla fides, lex nulla vetabat.
Ut vero pecorum ritu permissa voluptas,
Et diffusa palam ruptis lascivia frenis,
Luxuriæque forum, atque obsceni nundina mundi
Ferveret, casto fas non est dicere cantu.

Talibus ac tantis hominum gens improba gestis
Silvestres animos, naturæ fœdere rupto,
Induerat, pulsaque simul ratione furebat,
Et deserta jacens Domini cœlestis imago
Omne decus mentis turpi dejecerat actu.
Haud secus ac pulchri cum fertilis area campi,
Quam succisa dedit purgato robore silva,
Dum colitur, justo paret secunda labori,
Subjicitur rastris, respondit frugibus, ac se
Servat composito ruralis gratia vultu;
Agricola oblitus si brachia forte remisit,
Laxavitque manus, fessoque quievit aratro,
Pigrescit primum durato cespite tellus,
Mox rudibus ramis atque aspera palmite crebro
Disciplinatos dissuescit promere fructus,
Effundit frutices varios, silvamque minatur:
Quam si nec sera succisor falce repurget,
Noa jam virgultis, sed denso stipite lucus
Texitur, et steriles diffundit in æra frondes;
Dum concluditur ramis currentibus umbra,
Mox opportune, depulso sole, tenebræ

Jam secuta ferarum invitent credere iustra:
Taliter humani generis, non ordine recto,
Perdita mandata: jam post primordia legis,
In pravum labens paulatim vita tendit,
Proficiens pejore via, constandior ipso
Jam paribus studiis nutriti criminis usu.
Et tamen auctorem vitii, culpæque magistrum,
Doctior errorum, lapsuque peritior omni,
B Succidua proles crescens audacia vicit.

Ut fluvius parva primum diffusus ab urna,
Perspicuum leni promit cum gurgite fontem,
Tramite quem summo facili transmittere saltu
Quisque potest, mox irriguo deductus ab ortu
Viribus augetur sabbitis, ripasque retrorsum
Pellens, crescentes tendit per plana liquores,
Occupat et spatium, pereuntique imminet arvo,
Tum circumfusos vicinis vallibus amnes
Sorbet præteriens, æternasque incipit undas
Augmento finire suo, mixtasque sub uno
Nominæ, corrasis diffuso gurgite terris,
Cum trabibus, stabulisque bouum, lustrisque ferarum,
Sævior accessu, longoque furore potitus,
Tandem desistens pelagi transportat in undas.

C Hos inter motus, similisque ad turbidis instar,
Humanum vitis ibat genus: et tamen ipsa
Longior insanas mentes dissolverat ætas.
Centenos novies crebro cum duceret annos
Vita tenax, tanto suspensi tempore lethi
Nullus terror erat: sors si quem sera tulisset,
Ceu qui nec natus fuerit, nunquamque levandus
Morte putabatur: sic cunctis nulla futuri
Spes inerat, solusque sibi fundaverat omnem
Sensibus in cæcis periturus mundus amorem.

Tempore qui etiam peccatrix terra sub ipso
Nutribat sævos immania monstra gigantes.
Nec tamen effari licitum quo semine cretos.

• Communem cunctis ortum de matre ferebant,
• Qui genus, unde patres, prohibent arcana fateri.
D Si speciem quæras, humani corporis illis
Plus vultus quam forma fuit; sic linea membris
Conveniens hominem monstrabat, dissona motem.
Quam propter deinceps commentis Græcia fictis
Dedecus infandum massis infœmibus auxit,
Et portætoris descripsit corpora membris;
Pube tenax quod forma viris, cum corporis ima
Supplerent vasti mixto pro crure dracones.
Artus semihominum patulsi qui faucibus atrii
Ferrent, et verso præberent vertice gressus.
Tunc etiam solitos, jussu terrore tonanti,
Blasphemis cœlo convicia mittere plantis,
Mordacesque pedes motu fremuisse veneni.
Iis similes mendax Phlegraei fabula belli

Excussas fluit scissæ per aërâ ruptæ,
Pro telis spatiosa manus quod turbine montes
Sparsærit, et missis cœlum quassaverit arvis:

Hæc sunt priscorum quæ de terrore gigantum
Carminè mentito Graii cecinere pœtæ,
Et tamen audaci voluit contendere pugna
Quisque rebellis erat: qui cum configere tellis
Non potuit, ævæ conceptit prælia votis.
Montibus impositos fas non est credere montes,
Hoc tamen et deinceps illos tentasse putabo,
Qui coctos lateres, lentoque bitumine junctos;
In subline rati manibus sic posse superbis
Sustolli, et celsas in sidera surgere moles:
Cum fureret mortale genus, cassoque labore
Irrita transcensis cœmentâ inferret in altum
Nubibus, et refugum sequeretur machina cœlum,
Non prius assistens, subditas discordia linguas
Quam daret, et variis confunderet omnia sermo.

Hinc sparsum fudus, scissâ sic lege loquendi
Consensum scelèrum turbata superbia rupit,
Dum se quisque suis, possit quæ noscere, verbis
Aggregat, atque novæ sequitur gens quæque loquelas.
Sic interruptæ perierunt culmina massæ,
Effectuque carens cessavit in æthere turris.
Hæc post diluivum. Nam quantas quæ tempore prisco
Pressa gigantæus tellus produxerit arces,
Atque lacessitis contemptum immiserit astris,
Abstergente Deo sat nostra silentia damnant.

Cernebat patiens jam dudum insana fremens
Terrarum populos hominum rerumque Creator,
Exspectans si quem vani consortia mundi
Linquentem melior moneat respiscere cura.
Sed conjuratos postquam percurrere coeptum
Perditionis iter statuit, sensumque per omnem
Obtinuit victor peccati insignia mundus,
Nec revocare gradum quisquam, gressumque referre
Præcepti jam mente potest, exhorruit auctor,
Pœnituitque videns totum quod fecerit orbem.
Tum tales tenuisse minas commotus ab alto
Fertur, et excitas laxasse his vocibus iras.

O nullis attracta bonis, nullisque repressa
Legibus; antiquo tantum submissa draconi,
Efferâ gens hominum, ducto corruptior ævo.
Non Evam cecidisse sat est; transcenditur omni
Inventor lethi lapsu: nec sufficit illud,
Vicit inexpertam quod serpens pristinus Adam.
Non contenta suo foedari vita parente,
Affectat mortem propria virtute mereri.
Exspectasse diu non profuit; insuper omne
Concessum venia rapuerunt crimina tempus.
Jam nimium longæ patientiæ presserit iras:
Vindictæ jam tempus adest. Non fulmina cœlo
Flammeus ardor aget; vasto nec cedit hiatu
Quæ premitur nimio succumbens terra tumultu:
Sed sordens vitii fluctu delebitur orbis.
Ad chaos antiquum species mundana recurrat,
Inque suas redeant undarum pondera sedes.
Arida deceat lymphis, rursusque sepultas
Terrarum species informis contegat humor.

A Hæc clades vivis, carniq; hic terminus esto.
Sic pater æternus disponens funera rerum,
Diluivum dextra terras vibrabat in omnes.

Interea pleno vivebat justus in orbe
Unus homo, et mentem solus servabat honestam.
Nullus vota Deo donis precibusque ferebat
Hunc præter, dignum quem summus laude Creator
Nosset, et exceptum vitæ servare pararet.
Stemmatis hic sancti; nam claro nobilis ibat
A proavo, quem prisca fides et conscia virtus
In cœlum sine morte tulit: sic celsa petenti
Successit magno non impar pronepos actu.
Nec plus est illum salvi cum corporis usu
Terrenas liquisse domos, intrasse supernas.
Denique quo pateris quondam conscenderat Enoch

Elias curru post tempora longa secutus,
Scribitur ignitis scandens penetrasse quadrigis,
Cum suspensa leves transmitteret orbita ventos,
Ungula vel premeret calcatas pondere nubes.
Vallatumque ferens sanctum non ureret ignis,
Et motus servans nesciret flamma calorem.
Hos igitur satis est cœlum potuisse mereri
Memborum sub lege sitos; sed non tamen illud
Segnius admirer, sancti quod tempora Noe
Unius ob meritum, natis nuribusque tuendis
Orbis in exitio potuerunt ferre salutem.

Est ille in cœlis, numero præstantior omni,
Angelicus sine fine chorus, qui laude perenni
Conclamat celebratque Deum, famulantia suetus
Ferre ministeria, et jussis parere supernis.

Q Hi nunc quod rectum mortalia corda precantur,
Concipitur dignis sacro quod pectore votis,
Quidquid largi manus collectio sparget egenis,
Excipiunt, sanctoque ferunt super astra volatu.
Quin etiam justos, fragilis dum vita fatigat,
Tutantur, mundi que inter discrimina servant.
Sed tamen in cunctis præcellit clarior ille,
Maxima quæque Dei quo dispensante ministro
Res geritur, summisque parat mysteria causis.
Hic Dominum cœli venturum corpore sumpto
Virginis intactam jussus prædixit in alvum,
Sacraque dotali complevit viscera verbo,
Hic et Baptistæ præcurrrens nuntius ortum,
Desperata diu dum ferret germina patri,
Inter sacra virum conterruit, et dubitantes

D Protinus ingrato restrinxit in ore loquelas,
Donec prædicto secundam redderet ortu
Proles anam, multo sterilis quæ tenta per annos,
Fudit diffidens effeta puerpera fetum.
Hic rerum solers summusque archangelus, alto
Aeræ per liquidum, levibus circumdatus auris,
Vibrata que movens ignito in corpore penas,
Nulli conspectis ad terram motibus ibat.
Et tum forte gemens cunctorum crimina Noe
Inflexis stratus genibus, cum supplice planctu
Mundanis veniam, mundo nolente, petebat.
Cum subito clausis foribus tunc aliger intrat
Conspicuis, claro resplendens nuntius ore.
Horrescit visu tanto perterritus heros,

Mortalisque oculus personam ferre supernam
 Vix valet, et pavidi detorquet lumina vultus.
 Ille salutiferis primum mulcere timentem
 Aggrediens verbis, cœli mandata ferebat.
 Pax tibi, juste virum, pacem tibi missus ab alto
 Imprecor, ut pulso capias mea dicta pavore.
 Hæc mandat summus terræ pelagique Creator.
 Inesperata quidem cunctis sententia lethi
 Imminet; hanc solus sed qui transire mereris,
 Et præscire potes. Nam te calcata voluptas
 Jam pridem rectum toto discrevit ab orbe.
 Unica sed quoniam sævum depellere lethum
 Vita tibi poterit, tantos evadere casus
 Qualiter incipias, paucis ex ordine labor.
 Finis erit rerum, permissis undique lymphis,
 Atque relaxata vastabitur orbis abyssus.
 Nunc age, congestis crescat fortissima lignis
 Machina, quæ surgens fluetus superenatet omnes.
 Ter centum cubitos per longum ducta tenchit,
 Bis quinque lato claudetur, bisque vicenis.
 In triginta illi constabit culminis altum.
 Per medium per ter longo cœnacula tractu
 Edita suspensis domibus tabulata levabunt:
 Ut generis proprii servans consortia mansor
 Componat parvis dispersa cubilia cellis.
 Tum ne rimosi compagum forte meatus
 Accipiant inimicum imbrem, linire memento
 Juncturas laterum, pigrumque infunde bitumen.
 Taliter affectam cum consummaveris ædem,
 Protinus ingredere, ac mundum dimitte cadentem;
 Excusit quem culpa frequens, includere vita
 Incipiat, circumque fremant te sospite mortis.
 Quin etiam lateris sociam succedere tecto,
 Et cum conjugibus natos intrare iubeto.
 Tuque secundus eris delecti germinis auctor,
 Ut te post primum repleatur terra parente.
 Sed quia perfectæ divinis viribus orbe,
 Post operis finem, post leges, postque sacrata
 Sabbata, formari quidquam non convenit ultra:
 Ne penitus cessans intercidat omne creatum,
 Spirantum e cuactis pecorum, celerumque volucrum,
 Silvarumque feris, et quæ jumenta vocantur.
 Vel quæ per tacitos reptant labentia motus,
 Bina cape, et tecum claustro victura reconde.
 Sic tamen ut proprios teneant sua vincula sexus,
 Unde genus rursus tellus implenda resumat.
 Ne timeas ne forte feros animantia motus
 Servent, aut subitis præsumant rictibus iras.
 Fœdus erit totis, quæ discordantia profert
 Per varios natura modos, et pace fideli
 Parebit jussis quidquid concluderis illic.
 Serpentis tantum semper signenta caveto.
 Vertice submisso blandum licet ille trisulcis
 Finxerit abscondens per dulcia sibila linguis
 Immortale odium, nunquam tu credulus illi,
 Quem nimis expertus vitandum præmonet Adam.
 Hostis namque semel voluit quicumque nocere,
 Hic semper suspectus erit, penitusque cavendum est,
 Ne jam mentito conjugat fœdera prudens.

A Tu post exemplum jussis servire memento.

Hæc fatus, vacuum levibus secat aera pennis,
 Mortalem fugiens aciem, cœloque relatus
 Heroem trepidum mandata lege reliquit.
 Ipse tamen tali manibus cum voce levatis,
 Quisquis, ait, nobis tantam spondere salutem
 Seu missus, seu sponte tua, super æthere celos
 Venisti, et placidum sacrasti fœdere pactum,
 Sis fautor, firmentque tuas promissa loquetur;
 Auxiliumque tuum conatibus insere nostris,
 Ut tenuis tantam valeat manus edere molem.

His breviter dictis, vitæ spem corde reponit,
 Aggrediturque celer sacri præcepta laboris.
 Quis tantos capiat sensus? quis denique sereno
 Explicet, advectis fuerit quæ copia lignis?

B Nudati colles, spoliata robore silvæ,

Mons ut quisque fuit, famulo placuere paratu.
 Pelion immensas cum mittat vertice quercus,
 Insuper exponit multa virtute recisam
 Ossa hemus, Pindoque abies subducitur al a.
 Atlas ipse novas ictu resonante secures
 Sensit, et annosas dedit ad navalia pinus.
 Invictum tunc surgit opus, contexta levatur
 Porrectis trabibus præcelsi culminis ædes.

Hæc inter, discors varii sententia vulgi.

Nam multi lymphis obstacula tanta parantem
 Irrisere virum, moles quod clausa moveri.
 Fluminibusque dari nequeat, quam forte vel ampli
 Euphrates Nilusque queant vix claudere ripis.

C Humani generis quid mens incredula reris

Mortalem non posse manum conjungere ponto
 Ædem longi quam? pontus namque obvis utro
 Curret, et adductum tangent stans fabrica litus.
 Ast alios celum compacto robore massam,
 Iguaros quanquam eladis, causæque latenti,
 Mirari novitas et formidare coegit.

Haud aliter studium jam tunc diviserat omnes,
 Quam nunc mundus agit. Sunt qui compuncti fideli
 Corda dicant operi, rebusque instare supremum
 Discrimen norunt, corpus quo concidat omne,
 Bacchatamque diu consumant sæcula carnem.
 Effugiet tunc ille malum, quicumque paratus
 Construat ut validam præduri tegminis arcem,
 Per lignum vitale crucis servatus ab undis,
 Tunc cernet quanto contempserit otia fructu.

D Haud procul attentum contemplans hunc operan
 [tem,

Nonne piger quisquam lueri, lædæque laboris,
 Insanire putet, cura quod solus inani
 Æstuet, et rebus notis pereuntibus uti?
 Sic epulans parcum, sic largum quisquis avarus,
 Sic nudum raptor, sic castum ridet adulter,
 Sic circumscribens illuso simplice gaudet.
 Sic sapuisse dolet dives, cum congregat aurum,
 Spargentem nummos, utroque in paupere cenon
 Consumptia opibus miserum ratus esse beatum.

Inde repentinum Judex cum cerneret orbi
 Adventare diem: Finis sic protinus, inquit,
 Imminet, ut justis quondam sub tempore Noe,

Diluvium varios mundi cum reperit actus,
Et carnem consumpsit aquis, opifexque salutis
Evasit parto diffusa pericula claustrum.
Hæc evangelicis sunt inclamata figuris.

Providus interea consummat conditor arcam.
Tunc jussæ accurrunt volucres, tunc bestia quæque,
Consuetum linquens silvoso tegmine lustrum,
Deposita feritate venit, seseque tenendam
Ingerit occurrens, et libertate relicta
Includi gaudet: tantum decreta futuri
Vis valet; occultus brutis in sensibus ardet
Terror, et expectans agitat formidine vitam.
Ast homines quos sors certi discriminis urget,
Vicia nec morte pavent, satis undique constat
Vitali indicio præcedere sæpe timorem.
Securos lætosque reos tollere Gomorrhæ
Jam prope sub flammis sententia dicta videbat.
Ninivæ contra populis terrore salubri
Prævaluit pro pace metus. Nam venerat illuc
Jussus, multum ille et terris jactatus et alto,
Qui clamaturus tantæ discrimina plebi
Diluvium timuit mundo constante propheta.
Hæuserat huc valido pervadens bellua rictu,
Immersumque mari ventris concluserat arca.
Deglutire virum, faucesque implere capaces,
Arduenti monstro cum sit permissa potestas,
Non licuit mordere tamen, nil dentibus actum.
Intravit cupidum deludens præda vorantem,
Invasusque cibus jejuna vixit in alvo.
Dum tres luce dies una sub nocte prophetæ
Sol ageret, litusque novum vacuanda viderent,
Et castigatum vomerent ergastula pastum.

Ut monstro exutus vates, cælumque recepit
Contingens terræ, magnam tunc percitus urbem
Terribili cum voce petens: Quid criminis, inquit,
Ardeas flammis? restringent omnia pœnæ.
Jamque venit finis, lentum est hoc dicere, venit.
Non plus fatus erat: totus conjurat in omne
Lamentum populis: procurrunt undique fletus,
Pectora tunduntur, cælum sospirata pulsant.
Mollibus abjectis Cilicum dant tegmina setæ,
Inque cibos cinerem, lacrymasque in pocula fun-

[dunt,

Ipæ etiam, dignus tali qui tempore princeps
Ante aciem stentum portet vexilla salutis,
Atque novum dictu metuens discrimina vincat,
Projicit hinc sceptrum, linquit sublime tribunal,
Pallia blattarum spreto diffibulat auro,
Serica despiciens, atque aspera tegmina sumens.

At pius ex alto contemplans talia Rector
Exsertas revocat sedatis motibus iras,
Vibratumque tenens restinxit missile fulmen.
Temporibus propriis justus sic conditor arca
Securo solus timuisse pericula mundo
Gaudebit, finem cunctis, sibi ferre salutem,
Diversam cernens meriti discriminis sortem.
Ergo ubi silvestres sexu collegit utroque
Inclusitque feras, pecudum tunc eligit illa
Sumere, quæ licitum est mandî, vel munda vocantur,

A Hinc tantum septena dedit viventia claustrum,
Ut ternis paribus servato semine salvis,
Septima quæ fuerint sacris quandoque litentur.
Et jam vitalis concluserat omnia carcer.
Tunc justum, cunctosque suos, natosque, nurusque,
Accipit expectans claustrum, vitæque reponit.
Nam servos nondum dederat natura vocari,
Nec dominos famulis discernere noverat ordo.
Primus enim maculam servili nomine sensit
Hujus natorum medius, qui forte cachinno
Distectum petit misero spectamine patrem,
Materiamque sui risit deformior ortus,
Et plus jam turpis nudato simplice nequam.
Quod postquam sanctus potuit cognoscere Noe,
Natum germanis famulum dedit; inde repertum
B Tale jugum; cuncti nam semine nascimur uno.
Servitii certe causam fecisse reatus
Cernitur, et liber peccans sit crimine servus;
Si rursus nexu famulus stringatur honesti,
Natales faciens sibimet, jam nobilis hic est.

Nuntius interea, dudum qui missus ab alto
Detulerat justo cælestis munera verbi,
Protinus ut clausum vidit, rebusque paratis
Expectare diem, rursus descendere cælo
Festinans, laxos firmavit cardine postes,
Inclusitque viros, atque ostia fortia traxit,
Confestimque levans supero se rettulit axi.
Ævo sexcentos senior transcenderat annos,
Lunaque bis plenos addebat menstrua cursus,
Septimus et decimus qui post illuxerat orbi,
C Ultimus ille dies jam nunc dabit omnia letho.

Ilicet obtegitur cælum, nimisique tenebris
Victa repelluntur fuscæ lumina solis.
Insanas hominum mentes vix tangere terror
Cœperat, insuetus mox profuit æthere nimbus,
Et valido primum similis demittitur imbri.
Arida terrarum pariter maduere per orbem,
Una fuit toto facies et nubila cælo
Ægyptus tunc ipsa novas expavit ad undas,
Alsit et infusus Garamas, dudumque calentes
Humida Massylas tetigerunt frigora Syrtes.
Nec longum pluvix species, non denique guttæ
Stillant, sed rupto funduntur flumina cælo.
Non aliter Tanais, nivibus cum pascitur albis,
Riphæo de monte ruens illiditur amni,

D Præcipitatque simul longo quod tramite ducit.
Undarum tali quatitur certamine tellus,
Fitque lacus instar compressus fluctibus aer.
Nec tamen hic lymphas tantum fudere superna,
Terrestres etiam mundus consurgit in iras.
Rumpitur omne solum, crebros dant arva meatus,
Prosiliunt fontes ignotaque flumina manant.
Vergitur in sursum mutato pondere nimbus,
Inde cadens cælis, hinc terris undique surgens,
Occurrit mox unda sibi, junctoque furore
Conjurant elementa neci; transcenditur omnis
Riparum limes fluviis, atque obice rupta
Sævit laxatis discurrrens humor habenis.
Sed cum diffusæ spatium concludere terræ

Omnia certarent, mundumque implere capacem,
Suspendi forsā potuit sententia lethi,
Atque mora majore trahi, quo tardius omnem
Concedens spatium rapiat sors ultima carnem;
Oceanus vertex rerum ni fervidus uno
Littore, quo tantum terras atque æquora cingit,
Exiret, rumpensque fidem perfunderet arva.
Dissipat æternas leges, et sede relicta
Regna aliena petens naturæ fœdera turbat.

Ut diros primum pelagi sensere furores
Illu-tres fluvii, magnos quos inelyta cursu
Fama refert, motusque novos stupere parumper,
Ut credas capuisse fugam, sic versa retrorsum
Per terras spargunt sublata volumine ponto.
Insequitur tamen Oceanus, refugisque fluentis
Iniminet, et salsis impellit molibus amnes.
Tunc major strepitu tanto mortalibus ægris
Fit metus, ascendunt turres, et celsa domorum
Culmina, præsentemque juvat vel tempore parvo
Sic differre necem: multos dum scandere tentant
Crescens unda trahit, quosdam montana petentes
Consequitur, lethoque fugam deprendit inanem.
Ast alii longo jactantes membra natatu,
Defessi expirant animas, aut pondere niubi
Obruta flumineas commixta per æquora lymphaas
In quocunque bibunt morientia corpora monte.
Ædibus impulsis alii periere ruina,
Inque undas venere simul dominique domusque.
It fragor in cœlum sonitu collectus ab omni,
Quadrupedumque greges humana in morte cadentum,
Audent confusos permixta voce tumultus.
Hæc inter miseri serventia funera mundi,
Prægravis insanis pulsatur motibus arca,
Compagesque tremunt, stridens junctura laborat.
Non tamen obstructam penetrat vis improba, quan-

[quam

Verberet, et solidam fluctu feriente fatiget.

Non aliter crebras Ecclesia vera procellas
Sustinet, et sævis sic nunc vexatur ab undis.
Hinc gentilis agit tumidos sine more furores,
Hinc Judæa fremit, rabidoque illiditur ore,
Provocat inde furens hæresum vesana Charybdis;
Turgida Graiorum sapientia philosophorum,
Inter se tumidos gaudet committere fluctus.
Obloquiis vanos sufflant mendacia ventos,
Sed clausam vacuo pulsant impune latratu.

Jam medium crescens Aræ contexerat unda,
Commoviturque cavam suspendens undique molem.
Et melius tutam facili portante natatu,
Quoque vocant undæ, sequitur jam mobile pondus.
Cedamus mundo, dum ducimur: omne resistens,
Si flecti nescit, metuat vel pondere frangi.
Sed si cedamus, fluxum ne sentiat intus,
Peccatumve trahat mens impenetrabilis ullum.
Navigat interea claustris commissus eunti
Fons vitæ, servatque furens super omnia pontus
Orbis depositum, fido quod tegmine promat,
Cum pax terrarum reddi sibi debita poscet.

Ergo ibant undæ, tellus subducitur omnis

A Collibus impositæ viccrunt edita lymphæ.
Delituit tectus ponto tum pinifer Othris,
Parnassi vertex caudem non protulit altam,
Ipsa cupressiferi latuerunt saxa Lycæi,
Subductæ rupes, æquatæ fluctibus Alpes,
Omnibus exclusis totus jam denique mundus
Axis et unda fuit. Nam cunctis morte subactis
Regnabant pelagi silvoso in gurgite monstra.
Et jam vicinum pulsabant humida cœlum,
Jamque quater denis manabat noctibus imber,
Compleratque necem, nec jam quod tolleret ultra
Mors habuit, pressisque natantia funera pontus.
Frenantur tandem pluvix, resplenduit æther,
Redditur et cœlis vultus. Sol ipse reductus,
Sed non inventis queis reddat lumina terris,
B Tantum luxit aquis: tristis videt æquora fulgor,
Quamque breves radios admotas frangit in undas,
Tam consumendis fervens ac proximum instat.
Nec minus et patuli terræ clauduntur hiatus,
Quæque prius vomuit lethali ex ore fluentia,
Obicibus propriis constricta resorbet abyssus.
Nec tamen ut venit, breviter sic unda recedit;
Siccant non pauci longo sed tempore menses,
Quod pauci sudere dies: jam ducta natatu
Armenix celsis instabat montibus arca,
Et nondum nudis fundo cœdit in arvis.

Ut stabilem sensit senior, motuque carentem,
Nec fluitare natans ventosa per æquora lignum
Credidit abductis nituisse liquoribus orbem:

Tunc reserat summam sublimi a fronte fenestram,

C Emissa refluos exploret ut alite fluctus,
Illa volans longo diverberat aera plausu,
Atque quatit vacuas pennarum motibus auras,
Cumque diu fessis undas perstringeret alis,
Nec locus optatam requiem concederet ullus,
Consuetum repetit prospecto ex æquore claustrum.
Exceptam senior manibus tunc colligit intus,
Advertens nullas patuisse per humida terras.

Interea magna pontus se mole movendo
In chaos antiquum linquens mundana redibat.
Excelsi tandem proferre cacumina primum
Incipiunt, post quos tenues crebescere montes.

At vero ut pelagus cinxerunt littora prisicum,
Oceanusque sacer, notas collectus in oras,
Contentus solito labentia flumina tractu

D Sorbuit, et cunctis distinxit frena fluentis,
Torrentesque suæ clausurunt undique fossæ,
Libera subductis nituerunt arida lymphis.
Tunc interposito, producens tempore corvum,
Scire cupit senior, vacuumque interrogat orbem.
Ales ut extensis nitidum petit aera pennis,
Aspiciens plenis stipata cadavera terris,
Carnibus incumbens, et mox oblita reverti,
Rectorem placidum communi in sede reliquit.
Sic nescis, Judææ, fidem servare magistro,
Sic carnem dimissus amas, sic gratia nunquam
Custodi vitæ Dominoque rependitur ulla.
Mente vaga sic laxus abis, sic fœdera legis
Rupisti, et primum violasti, perfide, pactum.

Temporis ut spatio senior colligit inertem
 Jam potuisse satis corvum se reddere claustris,
 Ignarus tardi reditus, causæque morandi,
 Ne fors innexis fessum consumpsit alis,
 Junxerit et cunctis pereuntibus unda recurrens :
 Protinus albentem mittit de sede columbam.
 Illa memor jussi rapido petit arva volatu,
 Paciferæque videns ramum viridantis olivæ,
 Decerpit, mitique refert ad condita rostro.
 Tali legatus firmavit fœdera simplex
 Indicio, purumque pius sic comperit orbem.

Integer emensum vertebat circinus annum,
 Quo felix claustrum spirantia cuncta tenebat,
 Tum pater ablatis obducta repagula serris
 Pandit, et inclusis desuetum reddere solem
 Incipit, effeto redeant ut semina mundo.
 Ante tamen Justus jubeat quam sparsa vagari,
 Singula de septem, quæ dudum claudere munda
 Curavit, natis pariter, nuribusque vocatis,
 Cespite constructa disponens immolat ara,
 Accendens sanctos his primum altaribus ignes.
 Plurima dum magnis adolentur corpora flammis
 Et numerosa levat præpinguem victima fumum ;
 Suavis odor lætum tetigit trans æthera cœlum,
 Primaque purgati suscepta est hostia mundi.
 Tunc igni permixta sacro vox intonat ista.
 Hactenus infectus contagia traxerit orbis,
 Sufficiat regnasse nefas, mundata lavando
 Perpetuo niteat tellus, yltinæque reductos
 Contineant elementa suos : hæud amplius ullis
 Perturbata malis moles mundana fatiscat.
 Vos quoque, quos Iothi salvavit tempore vita,
 Intactosque tenens casu defendit ab omni,
 Ducite securum generis secundo semine prolem
 Spargite, diffusam late quæ compleat orbem,
 Deletum instauret numerum, dominetur et orbi.
 Fertile quia etiam reddent animantia germen,
 Quod tamen inflexum famulabitur ordine prisco :
 Insuper et terris ex hoc jam non erit ultra
 Diluvium regnans, carnem quod conterat omnem.
 Unum quod fuerit, signo monstrabitur uno.
 Nec similem repetita necem peccata videbunt ;

A Et si crimen erit, terror non deforet alter.
 Sic unum genitor jurans baptismæ sacrabat,
 Ut semel ablutum lymphis purgantibus orbem,
 Sic sperare reos lavacrum non posse secundum.

Vix tribus exactis cœli jam partibus ibat
 Pronus in occasum radius, cum foris remotam
 Axe sub eoo jussus contingere nubem,
 Protulit excussum madefacto ex aere signum,
 Arcus et emicuit, quæ nunc Thaumantida Græcæ
 Irim Romuleo vocitant sermone poetæ.
 Pendulus obliquum solem cum senserit humor,
 Ancipites vario mittit splendore colores :
 Nec numerare queas, sic mixtos lumine visus
 Illudant dubii diversis vultibus orbes,
 Sapphiusque virens, maculosus, cæcylus, albus,
 Purpureum de nube trahit, de sole coruscum
 De cœlo nitidum, de terra sumit et atrum,
 Et tamen abjunctis quæ constant hæc elementis,
 Sic diversa putes, ut concordantia cernas :
 Hanc formam signo trepidis mortalibus arcus
 Præstitit esse Deus, promittens nube serenum,
 Nullaque jam terris debere pericula cœlum

Nunc quicumque cupis veram servare salutem,
 Illud suspicies signum, quod signa figurant.
 Namque dator vitæ præmisit talia Christo,
 Et geminata dedit substantia salvatorem.
 In terris sumptæ nitida de virgine carni
 Naturalis inest patrio de germine fulgor ;
 Et medius quidam mediator in æthere celso
 Munere multimodo variis, sed fulgidus omni,
 Vitalem monstrat sacrati pignoris arcum.
 Istum corde vide, quisquis baptismate lotus
 Ad cœlum liber culpæ percuntibus exis.
 Nam legis forma vos, inquit Apostolus, ista
 Salvabit lavacrum, prisci cum tempore Noe
 Conclusas lignis animas describeret octo.
 Comparat ille datam, tu servans dilige donum,
 Hoc votis precibusque gerens, hoc fletibus optans,
 Ne redeant peccata tibi, ne mersa levantur,
 Mortui ne surgant, ne debellata rebellent,
 Ne post ablutum valeant discrimina crimen,
 Et flammam timeas, quia jam non supposita unda.

LIBER QUINTUS.

DE TRANSITU MARIS RUBRI.

Hactenus in terris undas patuisse canenti
 Terram inter fluctus aperit aunc carminis ordo.
 Illic diluvium quos perderet ante petivit,
 Nunc ad diluvium pleno successa furore
 Sponte sua current peritura millia gentis.
 Si non ut dignum tanti præconia facti
 Eloquium capient, divina in laude voluntas
 Sufficit, et famulo monstrari munere votum.
 Quod si quis nequeat verbis persolvere grates,
 Non minimum virtutis habet vel credere gestis,
 Signa per electos quæ perrexere priores.

D In quibus excellit longe præstantius illud,
 Quod pelago gestum Rubro celeberrima perfert
 Scriptorum series, in cujus pondere sacro
 Causarum mage pignus erat, pulchramque relata
 Pulchrior exauperat præmissæ forma salutis,
 Historiis quæ magna satis, majorque figuris,
 Conceptam gravido peperit de tegmine vitam.

Sustinuit duros externa in sede labores,
 Dum Pelusiæ serviret subdita genti,
 Plebs oppressa diu : densi quam pondere cœni,
 Et laterum numeris, operis mensura diurni

Afflictam sævi vexabat fraude tyranni.
 Invisam sibimet frendens qui crescere turbam,
 Augeri doluit famulos. Nam jusserat, ut lux
 Vidisset quoscumque mares, mox docta necaret
 Omnis anus, natumque premat solertia sexum.
 Sed tamen aversæ fugerunt talia matres,
 Atque interdictos detrectant perdere fetus,
 Persistente Dño plebem diffundere sanctam :
 Quoque mag's mens cæca trahit crudelia vota,
 Hoc plus accrescunt teneræ primordia gentis.

Viderat interea Genitor de sede superna,
 Afflictamque manum placido prospexerat ore.
 Jam sacer innocuus dederat de fomite flammam,
 Et rubus in rubeo viridis permanserat æstu ;
 Quo signo spinas nostræ feryescere mentis,
 Et lucere pio qui non consumeret igne,
 Devotus nosset sanctis in cordibus ardor.
 Illicet electi vates mandata ferebant,
 Depromit regi cum primus talia Moses :
 Servitii longo lassatam pondere plebem,
 Oppressos cophinis humeros, atritaque colla,
 Quasque opus assiduum fecit durescere palmas.
 Laxandi jam tempus adest : dimitte precantes
 Tandem cœlesti Domino persolvere vota,
 Et complere datos patrio moderamine ritus.

Ille fremens inquit : Quæ tanti causa tumultus,
 Quisve novus populum Deus exigit omne misso ?
 Scilicet hæ vacuæ tangunt cœlestia cura,
 Ut Dominus dominis famulos nunc tollere priscos
 Vellet, et ad tumidos mittat mandata rebelles.
 Quis Deus iste foret, cui me parere necesse est ?
 Aut sceptris celso quid formidabile regi ?
 Sed vestras nimium seducunt otia mentes ;
 Et nisi laxatos requies concessa foveret,
 Nulla supervacuis tererentur tempora verbis.
 Quæ si castigans restringet sarcina major,
 Illicet vitium conari desinet ausus.
 At vos signifero qui talia vota ducatu
 Instruitis, vano et plebem subvertitis ore,
 Conspectus vitate meos, vultumque cavete.
 Ditem namque Pharon, vel pollutissime cursus
 Testor, Nile, tuos, et divæ vocis Anubem
 Cum ravidus latrat, jam non impune futurum,
 Si no-trum rursus repetant hæc dicta tribunal.

Virgam forte manu gestabat legifer heros,
 Quo baculo nitens gressum dum dextra regebat,
 Executit hanc valido projectam cominus icu.
 Tum mirum dictu, commotum serpere lignum,
 Non insensibiles ceu promit palmite ramos
 Vitæ movens tantum quos præstat crescere fructus :
 Sed flexu reptans, mutati et corporis usu
 Sensus animamque gerens, cœpit decurrere virga,
 Mox anguem formata refert. Conterritus hæsit,
 Æternumque niger tum palluit ore tyrannus.
 Sed ne confusum tali succumbere signo
 Cerneret assistens vultu nutante satelles,
 Dissimulat summo rem gestam credere jussu,
 Nec divina volens, hominum sed facta putari,
 Tum mandat quoscumque magos, vel carmina doctos,

A Illicitam diris tentantes fraudibus antem
 Ægypti, longinqua darent hastillis, cogens
 Murmure funereo faciat monstrata minister.
 Undique tunc jussi concurrunt, et medicatas
 Armant quique suas noto medicamine virgas,
 Dant jactæ vanas species, anguesque putati
 Illusos terrent oculos fallente figura.
 Nec longum tumuere magi ; consuntitur omne
 Quod fecisse rati ; fictos namque arte dracones
 Primus adhuc mordax absorbit ore cæcæ.
 Postquam virtutis clausit spectacula Moses,
 Victorisque tenens caudam tellure levavit,
 Decedit serpens ligno, vultusque recedit,
 Diriguere vagi durato corpore flexus.

Quid multis? fit virga prior, qua deinde sacerdos

B Plurima succiduo monstravit tempore signa.

Hinc dirum frendens Pharaonis conscius ardor,
 Divinæ incipiens per cuncta resistere dextræ,
 Et quæ cognoscens, nolens tamen ipse fateri,
 Protinus expulsos jussit discedere vates.
 Illi divinas pulsant cum flibus aures,
 Ut fremitus gentis tandem frenctur iniquæ,
 Quam gravius sævam monitus fecere superai,
 Ipsi quin etiam cœlestibus arma minuantem.
 Tum pater, accipiens gemitus lacrymasque precantum
 Taliter hortatu blando solatur amarus :
 Ne tantum vacuo submitte corda timori,
 Plebs mea, quam toto mundi de corpore sumptam
 Etegi, et propria solam mihi sorte dicavi.
 Jam nunc cernitis quanto primordia vestra

C Prosequar auxilio, sævos ac persequar hostes.
 Ducam sublimem portenta per omnia dextram,
 Nec volet in paucis Pharius rex cedere signis,
 Longius ut duram vincant miracula mentem.
 Post hæc laxatos quin et discedere cogel,
 Expelletque solo : quod nunc negat, ingeret ultro.
 Ibitis ad magnas post fortia prælia sedes,
 Quo vocat expectans præfertilis ubere terra,
 Et claras victis condetis gentibus urbes.
 Vos modo promissis tantum confidite donis,
 Et quos deposcent ingentia facta labores
 Læta ferat virtus, seseque ad prospera æret.
 Talibus auditis, melior spes accipit illos.
 Attollunt animas, palmasque ad sidera tendunt,
 Conciipiuntque fidem votis, gratesque rependant.

P Postera lux dubios primum præmisera orum,
 Et successorem depulsa nocte ferebat
 Insistens aurora diem : tum flumina sanguis
 Imbuit, et subito maquerunt arva cruore.
 Sed non hoc minimis portentum contigit undis,
 Fluviorum rex ipse rubet, nec lumine prisco
 Nilus agit proprium quem sumpsit fontis nitorem.
 Quin magis, averso ne tangat pristina limo,
 Sanguis in externum certans manare canalem,
 Carnosus non carnis erat, nec corpore lusus,
 Aut strages quæ multa simul, quo vulnere possit
 Lympharum damnium proprio supplere cruore.
 Naribus obstructis pressi, victorie natatu,
 Interiere simul peregrini in gurgite crasso,

Auxeruntque suo saniem de funere pisces.
 Et fortasse rear cladis mortisque futurae
 Sanguinis indicio jam praecessisse ruinam,
 Hoc ipsum ni poena foret. Nam scilicet omne
 Aegypti spatium, vel quo patet ampla Canopus,
 Mox inter pingues sitiens defecerat undas,
 Si non Omnipotens celerem super arva medelam
 Spargeret, et nitidos revocaret vallibus amnes.

Tum vero ut requiem pestis subducta reduxit,
 Effertur rursus dilata morte tyrannus,
 Et vix evasum contemnens mente flagellum,
 Innocuam flagris persistit subdere gentem.
 At quid per cunctam stylus aetuet ire superbi
 Perfidiam, caesi numerans perjuria regni?
 Sed tamen extorquet varium mendacia monstrum,
 Undaque vicino vixdum purgata cruore,
 Ranarum foedis textit cantibus urbes.
 Complentur cellae, strati penetralia, mensae,
 Sustinet innumeros regalis purpura saltus,
 Atque premeis homines fremdet succumbere ranis,
 Quarum mox cumulis flamma tonitruque subactis
 Congestisque, sonans muscarum nubis ad auras
 Exit, infectum corrumpens aera flatu.
 Illic quas scinifes vocitant, quantosque volatus
 Pendula committunt levibus corpuscula ventis,
 Pennarumque vicos peragunt stridentibus alis?
 Fundunt se pariter, turbataque moenia complent.
 Et licet immersis desigant vulnera rostris,
 Plus horror quam poena movet; sed tollit et istam
 Ventus agens, cessat laxata molestia paulum
 Confestum cessante metu, nec longius ira
 Sentitur quam plaga calet. Sed peste remota
 Succedunt aliae gravius: consumitur omne
 Jumentum, eunctosque greges nox abstulit una,
 Nec tantum damnosa reos portenta fatigant:
 Vertitur ad carnem quae suscitât ira dolores.
 Insidunt penitus turgentia vulnera membris,
 Et sacer incubuit percussis artubus ignis.
 Creditur hic etiam casu contingere languor:
 Sed morbus mentis discrimina corporis urget.
 Praeterit ille dies; tum demum luce secuta
 Concutitur caelum tonitru, nubesque coactae
 Terribili splendore micant; ferit omnia fulgur
 Fulmina agens; totas uno sub tempore mortes
 Aethere turbato terris elementa minantur.
 Ignibus inseritur praegrans corpore grando,
 Non ut nube solet terris nimbose venire:
 Sed quocumque cadens ut deprimat, atque ruinam
 Pondere vel solo faciat; conjungitur ergo
 Grandineum flammis ferventibus aere frigus,
 Et natura neci servans assignat utrumque.
 Illic primus stragem sparsis dat mortibus imber;
 Exin restantem surgit consumere fructum
 Bruchus, et excussa confidens crure locusta.
 Hoc sed docta malis, et jam discrimina crebro
 Tanquam lene satis callosa superbia duxit.
 Insequitur velox gravius quae vindicet ira.
 Caecas mane novo surgens sol sparserat umbras,
 Et laevis jubaris splendebat fronte sereni,

A Cum surgens mediam ubes se porrigit atra,
 Nascentemque diem de pulso lumine claudit,
 In molem nox densa coit, perit obrutus aer,
 Palpantesque manus densas sensere tenebras,
 Atque repercussus vexatur anhelitus aeger;
 Et si sopitos flando quis suscitât ignes,
 Aut flammâ excire velit, compressa necantur
 Lumina, nec vibrant restricti pondere motus:
 Quo quemcumque loco tenebrosus repperit horror,
 Continuit, vidit nullum, nec visus ab ullo est.
 Squalentes pariter viventia millia credas
 Infernas intrasse domos, aut forte revulsa
 Obice terrarum patriam sordentis abyssi
 Migrasse in superos, ac mundum luce fugata
 Sub leges misisse suas. Tres perdidit istae

B Nocte dies, digne pendens perjuria tellus
 Isthac damna tulit; nam caetera fulgidus orbis
 Continet, et solitos distinguunt tempora cursus.

Moses interea lacrymas, jejunia, vota
 Continuat, precibusque frequens ac pervigil instat,
 Majoris natu fultus solamine fratris.
 Instruit hos sacris simul, informatque Creator
 Mystica solemnem qua pandat victima ritum.
 Cernitis ut multa desudans clade reatum
 Aegyptus contrita gemat satis undique tacta,
 Sed tamen immota perstans cervice rebellis?
 Nec portanda diu praecedunt ista ruinam.

Aegrotat quodcumque tumet, nec sana superbo
 Causa subest, junctum monstrat mens turgida lethum.
 Unus adhuc restat qui vindicet omnia luctus,

C Postque novem decima percellat caede merentes.
 Vos modo perpetuos sacrorum discite mores,
 Cultibus et propriis manura lege tenete.
 Mensibus in cunctis, orbis quos circinat anni,
 Iste caput princepsque foret, quem nomine belli
 Gentiles vocitant, vos tantum dicite primum:
 Lunaque bis septem cum fecerit addita noctes,
 Vespere tum sero dabitur primordia sacris.
 Sumite mansuetum perfecti temporis agnum,
 Qui careat macula, et purum det corpore velles.
 Illoc animal festis mactabitur; hujus utrumque
 Signabit sanguis nitido de corpore postem.
 Hoc dabit indicium servandae cura salutis.

— Cum percussor ager tacitam sine vulnere caedem,
 Perspiciet sacro limen maduisse cruore,

D Hoc tantum transire volens distantia talis
 Custodit vestras sparsis a mortibus aedes.
 Sic nos, Christe, tuum salvet super omnia signum
 Frontibus impositum: sic sanguis denique sanctus,
 Tunc praemonstrati dudum qui funditur agni,
 Oribus infusus postes lustrasse tuorum
 Inter labentis ferventia funera mundi
 Credatur, casuque tuos discernat ab omni.
 Dum non signalos percurrit funere mucro,
 Tu cognosce tuam salvanda in plebe figuram.
 Ut quocumque loco sanctus mactabitur agnus,
 Atque cibo sanctum porrexerit hostia corpus
 Rite sacrum, celebret vitae promissa sequentis
 Fermentum nequam duplici de corde revulso,

Sincerum nitidæ conspergant azyma mentes.
 Finierat rector leges et fœdera festi
 Paschalis mandare viris, quod protinus omnes
 Arripuere simul; peragunt convivia læti,
 Solemnisque novo cultu disponitur esus.
 Transeat ad seros quæ condita forma nepotes.
 Nox erat, et mediam carpebant cuncta quietem,
 Umbraque libratas jam jam dividerat horas :
 Ecce venit tacito per dira silentia motu
 Angelus exserto missus qui sæviat ense :
 Nec confusa datur subiti sententia lethi,
 Omne malum sed sorte cadit, longæque videtur,
 Quem petat in tenebris præfixi funeris ordo :
 Majores natu pereunt, solique leguntur
 Ad mortem primos luci quos edidit ortus.
 Cum dominis famuli pereunt, natique potentum
 Permixta cum plebe cadunt : sic vilis, ut ille
 Quem celsi tenuit morientem purpura fulcri.
 Hæc nuda tellure jacent, hæc serica velant,
 Disparibus stratis sternuntur corpora letho.
 Non quemquam mors aqua timet, non excipit ullos
 In visis tantum qui discernuntur honores.
 Pauperis ad stertum nulla pietate movetur,
 Ditibus ut parcat nullo corrumpitur auro.
 Ægrotum sanus, longævum junior ante
 Migrat : huic soli debet confidere nemo.
 Hæc tantum tamen est sibimet quo mortua distent,
 Vivant ut meritis qui complent tempora sorte.
 Hæc nunquam penitus morti licet auferat, et si
 Jure potestatis lutea compage creatum,
 Semine mortali genitum, terræque reductum,
 Justorum in factis letho nil creditur ulli.
 Ergo ut percussas soboles confusa repente
 Aula videt, currunt flentes ad funera matres,
 Pectora contendant pugnis, crinesque revellunt
 Unguibus, et nigras festinant scindere malas.
 Nec dominos planxere diu, mox occupat omnes
 Luctus quemque suos, sonat unus in æthere clamor
 Non uno ex fletu, confundit voce tumultum
 Nulla vacans a morte domus; tum lumine multo
 Omni curator populorum funus in urbe.
 Judicium justum cogit mœrere merentes.
 Et dum quis proprio servat lamenta dolori,
 Exsequias tardant luctus, inhumataque turba
 Dilata jacuit tantisper sorte sepulcri;
 Et nisi jam tandem vacuos et honore carentes
 Vel nuda tellure locet, vel concremet igni,
 Vix collecta manus quæ tantos clauderet urna.
 Tum regem circum commoto murmure sistit
 Mœsta cohors, humi'e depromens voce querelas.
 Heus! nimium nostris adversa potentia rebus
 Hebræi populi, toties cui vindice dextra
 Militat omne malum, totus cui denique mundus
 Pugnât, et irato succedunt prospera cœlo.
 Vix quædam secreta Dei, majorque potestas
 Hæc in sceptrâ furit, gentemque ulciscitur ipsam
 Urbis jactura; solos pereuntia salvant
 Victores elementa suos, redimuntque cadendo.
 En jacet Ægyptus, nec jam reparabilis ultra.

A Atque utinam pœnas vivis, damnumque per arva
 Ferret adhuc divina manus, nec funere tanto
 Deceptam subita vacuasset cæde Canopum :
 Tandem parce solo, causasque expelle ruinæ,
 Dum levior strages; dum quisquam luce tenetur,
 Dum superest qui terga velint ex corde morari,
 Et ne quem, si forte velint ex corde morari,
 Non sinat ejecto depellens h' spite cladem,
 Permoveat noster natorum funere luctus,
 Permoveat te forte tuus; vel pauca superstent
 Pignora, quæ tantos tergant servata dolores,
 Et detruncatæ reparent dispendia gentis.
 His dicit lacrymas populus dedit; ipse superous
 Frangitur ad stertum princeps, victumque fatetur.

Hæc perturbata sed dum tractantur in aula,
 B Hebræi vatam studio, monitisque supernis
 Optima quæque sacris fingunt, epulisque requirunt,
 Vasaque solemnes quæ poscunt plurima cultus.
 Ornamenta etiam, vestesque, monilia, gemmas,
 Ut reddenda petunt : nec tardus commodat hospes,
 Ditat et ignorans trepidam manus æmula plebem.
 Quæ jam digna tuis pandantur laudibus ora,
 Summe pater, qui tam sævo sic uteris hoste?
 Annuit adversus, largitur munera nolens,
 Quæ secum dimissa ferant; nec solvere tantum
 Sufficit oppressos, opibus ditantur euntes,
 Thesaurosque novos libertas reddita sumit.
 Inter serventes inimica in sede furores
 Prædatur dominum fugiens, fallitque videntem,
 Præsentem vacuat, ne tam discedere pulsos
 C Quam lætos migrasse putes; portantur avari
 Sic Pharaonis opes, quem tunc mercede soluta
 Servitii longum credas taxasse laborem.
 Nonnunquam rectis et quæ contraria prosunt,
 Et quæ læva malus voluit, mutata recurrunt,
 In dextram vertente Deo, solosque nocentes
 Vis odii perimens meditata in vulnera ducit,
 Et partos fratri laqueos incurrere cogit.

Egressi interea trepido de rege ministri
 Compellunt celare fugam, coguntque volentes,
 Præcipitant alacres, et festinantibus instant,
 Pellendasque putant pulsa cum gente ruinas.
 Jam prope centenum compleverat advena lustrum
 In regnis, Ægypte, tuis, ex tempore quondam
 Quo priscus patriarcha Jacob perduxerat illuc
 D Bis sena cum prole domum, carosque nepotes,
 Quo per secundum creverunt millia patrem.
 Procedit tandem populus, innoxie agmine juncto
 Diram linquit humum tenebris ac luctibus orbam.

Nam vicina dies nondum produxerat ortus :
 Hæc nox festa Deo redeuntibus annua sacris
 Hæc gentis solemnus erit, quæ solvitur hoste.

Primo conspicuus fulgebat in ordine ductor
 Legifer, adjuncto præcedens agmina fratre.
 Post quos belligeræ disponunt arma cohortes,
 Ducent et validas instructo robore turmas.
 Arma ferunt humeris, enses per singula lævo
 Dependunt lateri, presso tum vertice eassis
 Fulget, et albenti certat lux ferrea lunæ.

Nituntur jaculis alii, elyptosque sinistris
 Volvunt, et rapido meditantur bella rotatu.
 Gaudet pars etiam pharetris, volucresque sagittas
 Hostis in occursum mittendis motibus aptat.
 Aut si forte virum fugientia terga sequatur,
 Ut pennata leves transmittant spicula ventos.

Incedit pavidum postrema per agmina vulgus,
 Non impar numero, cælum cum pingitur astris,
 Æstuat aut motus pelagi crispantibus undis,
 Littore vel quantas convertit fluctus arenas,
 Vel quantis stillant humentia nebula guttis.
 Mirantur Pharii satrapæ, nec credere tantum
 Se potuisse vident: placet ejecisse tot hostes.
 Sed non hac acie duri salvabere ferri.

Quamlibet innumeris peditum stipere catervis,
 Unus pugnabit cunctis pro millibus auctor.
 At populus lento moderatus tramite gressum
 Arreptum carpebat iter, præcedere tantum
 Aggressis ducibus, quantum vel tarda senectus
 Vel rudibus reptans infantia sustinet annis,
 Ne præmaturis fragilem contristet eundo
 Ætatem sexumque labor. Sic cuncta supernus
 Dispensat patus, plebique assistit ovanii.*

Ergo ubi signatis sederunt millia castris,
 Armatusque pedes vulgus vallavit inerme,
 Vespere tum primo stanti assimilata columna
 Insistens puro resplenduit æthere flamma:
 Non tamen ut noto dirum micat ignis in axe,
 Proditæ cum terris cœli portenta minantur,
 Seu morbis tristem, bellisque aut cladibus annum;
 Sed radiis fulgens, et lumine candida læto,
 Ostendit nitidum castris mirantibus ignem.
 Diffugiunt tenebræ, vicinaque sidera cedunt.
 Obstupere viri primum, perterruit omnes,
 Incussitque metum novitas, tum luminis usus
 Paulatim cœlestis jubar commendat amori.

Maxima nocturnas jam pars exegerat horas,
 Et volvenda dies instabat sorte propinqua;
 Cunctorum ante oculos per cælum visa moveri,
 Arripuitque viam populo spectante columna.
 Protinus hanc patres sancti sensere sequendam,
 Esse ducemque ducum; læti mox præsule tanta
 Abrupere moras, castris excedere certant.
 Tunc ut quæque tribus primum sortita laborein
 Ordine carpit iter, sequitur tum cætera pubes.

Hæc inter clarum rediens lux pandit olympum,
 Flammea pallescit conspecto sole columna.
 Vertitur in nubem totus qui fulserat ignis,
 Sed specie perstat tensæ super æthera formæ.
 Tertia nocturnos tenseserat hora liquores,
 Et matutinas scandens sol vicerat umbras:
 Ecce novum dictu, cælo servata sereno
 Frigida ferventi jussa est opponere nubes
 Se radio, densumque parat tenuissima tegmen.
 Sic circumjectis, totus queis ardet coa,
 Æstibus ignorat genuinum turba calorem,
 Vesperis ut cœdas leni respargere flatu,
 Blanda vel humentes diffundere frigora ventos.
 Nec tamen hanc nubem toto suffusa calore

A Forma dabit, nec canoreto sic horrida vultu,
 Ut terrent validos cum promont nobilia nimbos;
 Sed qualis madidus solem cum viderit accus,
 Tanta fuit pulchræ species extorta columnæ.
 Noctibus ignis erat, lumenque accessa forebat;
 Cum sol torqueret, gelidi dabant humida roris.
 Hæc alternantem ducens cum tempore sortem
 Mutavit natura vices, substantiæ discors
 Muneribus propriis concordem reddidit usum.
 Si mansit, mansere viri; si mala, secuti.
 Si multis etiam visa est pendere diebus.
 Subdita delixo tardabant agmina vallo.

Ista quaterdenis pietas peccarabuit annis,
 Dum vastos eremi curris, Judæa, recessus,
 Vincula pedum firmante via, dum tempore jambo

B Non attrita suum servarent tegmina podus,
 Mollitieque nova prisci durantur amictus.
 Sic longæva foret, quod non damnosa vetustas.
 Dum sacrum populo victum candentia manna
 Ferrent, et cœli frugem terrena viderent.
 Per quam sublimis prædiceret ante figura
 Edendum ex utero purum sine semine corpus.
 Quo caperet pascenda salus de sede superna
 Illabente Deo sanctis altaribus sacras.

Hoc signo summus percussa rupo sacerdos
 Protulit irriguos populis sitiensibus harenas.
 Christum namque vides stabilem consistere petram,
 Percussus jaculo largas qui præbuit naves,
 Porrexitque suis sacro de vulnere pelum.

Hebræi interea læti dicente columpe
C Per terras gressu, per cælum visibus ibant.
 Ecce iterum Phariis insedit mentibus ira,
 Et populus sine more ferax his vocibus armat,
 Tandem postremos vicina morte furæ:
 O nimium stultis illudens mentibus error,
 Præstigiæque salis nebulas in fraude perçota.
 Nonne pudet famulam nullo certamine gentem
 Sic inipune rapi, quod nemine præsule tentis
 Deseruit vacuas discedens acçola terras?
 Rura vacant, coeptis desistunt oppida muris.
 Non solitum consurgit opus, nec cultor in agris
 Exercent validos atrito dentæ ligones.
 Turbidus exactor silii, pulloque tumultu
 Fervida consuetos repetunt suspendia cessus.

Quin potius sumptis exercitus irruat armis,
D Imbellemque manum, profugosque reducat alumpnos.
 Quos si servilis tantum succenderit ausus,
 Ut telis certare velint, mox occidat omnis
 Confusa cum plebe manus: ferventibus armis
 Permixta pereant confosso pectore matres.
 Uberibus junctos configant spicula vates.
 Prolem quisque suam cernens ante ora cadentem,
 Oblatis optet jugulis succurrere mortem.
 Orbatum nostros faciat libare dolores
 Ultima sors populum: sic vireas omnia pendat.
 Tum pereat; densa campi sub strage jacentes
 Tristis committant inhumata cadavera cœlo.
 Inde ubi jam totos satia verit ense furores,
 Thesaurus revocet fugientes dextera victrix.

Talibus excitas acuebant flatibus iras,
 Irridente Deo, solus qui despicit omnem
 Conatum rigido meditantem vana timore,
 Consiliumque ducum cassato dissipat actu.
 Ergo bella rogant, fervens rapit arma juvenus,
 Spumantes ducuntur equi, phalerisque potentes
 Suspendedunt alacres splendentia frena jugales.
 Pugnax pompa nitet, subjectos curribus axes
 Aurato temone trahunt; tum cætera pubes
 Induiter calybe, aut fulvo circumdatur ære.
 Hi loricarum vasto sub tegmine gaudent,
 Intexit creber sibi met quas circulus hærens,
 Atque catenosi crepitant per corpora panni.
 Ast aliis tenui concurrans lumina ferro,
 Qua se succiduas junctim scandente per oras
 Flectitur, assuti crates compacta metalli
 Horrentes habitus diversa fecerat arte.
 Et tamen ardentum cuncta inter tela virorum
 Terribilis plus forma fuit: quis namque furentes
 Spectet, quos lætos vix possit cernere vultus?
 Inclusæ galeis facies, et ferrea vestis
 Cinxerat iratas armorum luce tenebras.
 Progreditur collecta manus; rex ipse frementes
 Curru cogit equos; telis tamen undique septus
 Delituit, densam reddunt hastilia silvam.
 Concutitur pulsata rotis et pondere tellus,
 Angustavit humum latam stipata juvenus,
 Conclussitque vias; quidquid virtutis habere
 Ægyptus potuit, totum mors proxima ducit.

Jónxerat interea, ponto qua Magdalus iustat,
 Hebræus populus rubranti castra profundo,
 Evasos credens securis mentibus hostes.
 Dum resident, fixoque parant requiescere vallo,
 Cernunt pulvereas in cælum surgere nubes.
 Cunctatis primum mox agmina sæva patescunt,
 Non tamen infensas patitur committere partes
 Sole sub occiduo vicinus prælia vesper.
 Distulit in lucem vallatus bella tyrannus,
 Et fors ardentes nondum compesceret iras,
 Nec servare furor potuisset fœdera nocti,
 Auroramque velit molis præcedere signis,
 Flammae ni retro subsistens forte columna
 Objectu medio gentes discerneret ambas.
 Contemplans rex ipse tamen mirabile lumen,
 Sic ignem metuit, quod sensu fervidus ardet.
 Paulatimque mori non profuit: itur ad unam
 Quæ claudat cunctos pelago pendente ruinam.

Plebs trepidat conclusa loco, finemque sequenti
 Exspectat pavefacta die, non tela, nec ulla
 Bellorum molita vices, sed voce levata
 Vatis insistens: O terque quaterque beati!
 Ægyptus quos morte tulit, tellure vel ampla
 Urnam defunctis suprema sorte paravit!
 Digni qui tantos nequeant sentire dolores,
 Nec stragem proflis, vel pignora capta videre.
 Alitibus nos esca dati, nec sede sepulcri
 Condita deserto solventur corpora vasto.
 Falla voce viri; respondit luctibus omne
 Vulgus, et accenso persultat turba tumultu.

A Tum sancti cœpere duces promissa referre,
 Solarique metum, fletusque abstergere dictis.
 Quæsumus ingratos deponite mentes timores,
 Experti multum nec desperanda putetis
 Quæ tantis spondent cœlestia munera signis.
 Infidisne potest elabi cordibus unquam
 Ægyptus tot cæsa malis, interque flagella
 Succumbens quæ sensit humus, vos, cunctæque vestra
 Afficto regno salvos vixisse sub hoste?
 Quid de transactis dicatur? Nempe videtis
 Ut mediatricis curet tutela columnæ,
 Ne quid ab adversa liceat nos fraude vereri.
 Quin magis erectas firma spe tollite mentes.
 Ultima namque dies dēflxa est crastina genti,
 Quæ nunc bella crepans sumptis confidit in armis.

B Non sic pugna feret, nec telis tela feretis
 Obvia, nec vestro vobis sudore triumphus
 Hac vice proveniet; cœli pugnabitur ira,
 Qua vobis placido peragentur prælia nutu.
 Talibus intenti vates dejecta levabant
 Corda virum, sancta sedantes voce timorem.
 At pontum validus ferventi flamine ventus
 Urebat, tota consumens nocte profundum,
 Contra naturam Genitor dum fulminat undas,
 Ardet et afflatus percusso in gurgite fluctus.
 Jam matutinum pervenerat horrida tempus
 Vix acies, primosque nitens aurora rubores
 Spargebat mundo, tetrus dum protinus omnes
 Erumpunt castris, fremit undique mota juvenus.

At pavidæ plebis postquam pervenit ad aures,
 C Clangentisque tubæ percussit pectora terror,
 Arripiunt carpuntque viam, qua proxima ponti
 Littora sollicitant rubro insignita liquore.
 Ut summas pelagi populus pervenit ad oras,
 Cessit confestim ducti reverentia fluctus,
 Expanditque viam, cui terram clauserat hostis.
 Machina, pendenti struxit quam scena liquoris,
 Frenatas celso suspenderat aere lymphas.
 Aggreditur medium fugiens, vincensque sequentes
 Gens electa Dei, figens vestigia terris
 In regione maris, calcantur saxa profundi,
 Conterit et nudum percurrens orbita limum.
 Torridus aspectum scissis sol inserit undis,
 Ignoramque novo contigit lumine terram;
 Longior et radius spatium descendere tantum
 Certavit, fessumque jubar vix intulit imis.

Credidit exclusos primum, fluctuque repulsos
 Inque fugam versos Pharius dare terga tyrannus.
 Præcipitare moras tali jubet agmina verbo:
 Ecce iterum fugitiva cohors pendentia bella
 Deserit, auxilioque pedum confusa recedit;
 Vos, armis premitte, et clausis insistite tantum;
 Cætera pontus aget. Vix hæc perdidderat, illi
 Prosiliunt, cursuque ruunt attingere litus.
 Ut vènerè, vident arenis vastis profundum
 Insolitam præbere viam, pansoque recessu
 Seu trepidas fugisse plis calcantibus undas.
 Hos quoque per siccum tutos descendere castrum
 Securos pelagi, atque sui; non arma, nec ipsum

Formidare satis patientem vincula pontum.
 Substitit ad modicum restrictis motibus agmen,
 Frenaque suspensos tenuerunt ducta jugales.
 Atque aliquis, cui vel tenuem mutata calorem
 Tunc scintilla dabat cordi, sic forte locutus :
 Quis Deus a prisco detorquet cardine mundum
 Lege nova, mutatque vices, et condita turbat ?
 Nam si servatur rebus natura creatis,
 Monstriferæ quæ causa viæ ? quid denique restat,
 Si mare transitur gressu, nisi navibus arva
 Sulcentur, cælumque se decurrat ab axe,
 In superos inferna levent, plaga fervida cœli
 Algeat, afflatam succendat scorpius ursam ?
 Hæc nisi confusus rerum subverterit ordo,
 Non duce me quisquam sævum descenderit æquor,
 Sit suspecta mihi qua semita dirigit hostem.
 Nam si bella velit librans æqualia numen,
 Obice servata fugitivum clauserat agmen.
 Nunc abeant, tantumque vagos sua monstra sequantur.
 Nec satis amplector, siccum circumvenit alie
 Quod pelagus, nudo celans discrimina fundo.
 Excipit hæc ardens cum seditione tumultus,
 Instantisque latens urget sententia lethi.

Vicerat æquoream pedibus plebs incluta vallem,
 Gurgitis et vacui convexa volumina linqueus,
 Post barathrum superas scandeat littore terras.
 Effertur nigri dux agminis, et Pharaonem
 Ira subit proprio vocitatum nomine Cenchrem.
 Arripiunt pariter reserati concava ponti,
 Invaduntque viam. Quid non furor audeat amens ?
 Hinc equitum pars agmen agit, pars inde citatis
 Ire jubet stimulis rapidas super arva quadrigas.
 Ut medium venit frendens equitatus in æquor,
 Accusatque moras tam lati gurgitis ardens
 Ira virum, tremis arctato pars altera mundo :
 Tum per sublimem splendenti nube columnam
 De cælo vox missa tonat, verbique superni
 Interpres, sanctum compellans nomine Mosem,
 Venit, ait, tempus mea quo mandata probentur ;
 Ægypto jam finis erit, jam clade suprema
 Tot castigatam vicibus sententia mentem
 Puniet expugnans : ensis succede flagellis.
 Tu modo divisum virga jam percute fluctum,
 Atque reducta suos assumant æquora vultus.

Ille genu fixo siccati marginis oras,
 Et littus cui fluctus abest, mox jussus adesse
 Percutit, insigni credens mysteria ligno.
 Hinc subitus crepitare fragor, tonat undique circum
 Lympha ruens, primumque illic committitur unda,
 Qua monstrabat iter Phario sors ultima regi.
 Postquam clausa via est, fluctusque repellit euntem,
 Pœnitet intrati jam gurgitis, et fuga serum
 Molitur reditum : trepida dant terga cohortes,
 Armaque projiciunt ; pontus fugientibus instat,

A Occurritque sequens ; perit undique circumjectus
 Decurrentis aquæ laxatis murus habenis.
 Ille ferus semper, jam mitis morte sub ipsa,
 Non hæc humanis cedit victoria bellis,
 Expugnatur, ait, cœloque evertitur hoste.
 Effuge quisque potes, victusque evade satelles,
 Nec jam tela Deo conatibus ingere cassia.
 O si punctas humana superbia mentes
 Ante obitum mutare velit ! Quid denique prodest
 Tunc finem posuisse malis, cum terminus urget,
 Præsentis vitæ spatium cum cæditur ævo ?
 Confitearis, ait, sanus, scriptura, valensque,
 Si tunc peccatum quisquam dimittere vovit
 Cum peccare nequit, luxu dimittitur ipse.

Ergo exaltatis pendens sustollitur undis
B Mox mergenda phalanx : lympharum monte levata,
 Pondere telorum premitur, fundoque tenaci
 Indutum revehant morientia corpora ferrum.
 Pars exarmatis cum primum libera membris
 Implicuit nantes miseris complexibus artus,
 Auxilio decepta perit, pariterque tenentes
 Æterno sub fasce ruunt, nexique necantur.
 Ast alii, lassata diu dum brachia jactant,
 Incurrunt enses, jaculisque natantibus hærent,
 Concolor et rubro miscetur sanguine pontus.

Quin et conspicuus princeps Memphitidis aulae,
 Candentes duceus nigro rectore jugales,
 Inspector cladis propriæ, gentisque superstes
 Ultimus ingressis per currum naufragat undis.
 Bella vacant pugnante salo, vincitque quietus

C Israel solo peragens certamina visu.
 Tum vallis completa perit, fluctuque reverso
 Ducitur extentum planati gurgitis æquor.
 Littore jactantur tum tetra cadavera toto,
 Exposuitque suum pelagus super arva triumphum.

Inclutus egregium solemnique carmine ductor
 Describit factum, toto quod psallitur orbe,
 Cum purgata sacris deletur culpa fluentis,
 Emittitque novam parientis lympha lavacri
 Prolem, post veteres quos edidit Eva reatus.
 De qua sermonem præmisso carmine sumpsit,
 Luctificos replicat tenuis dum pagina lapsus.

Si quid triste fuit, dictum est quod paupere versu ;
 Terserit hoc sacri memorabilis unda triumphi,
 Gaudia quo resonant, crimen quo tollitur omne

D Per lavacrum, vivitque novus pereunte veterno :
 Quo bona consurgunt, quo noxia facta necantur,
 Israel verus sacris quo tingitur undi-
 Consona quo resonat persultans turba tropæum,
 Quo præcurrentis complentur dona figuræ,
 Quæ pius explicuit per quinque volumina yates,
 Nosque tubam stipula sequimur, numerumque te-

[nentes

Ponimus hoc tenui cymbæ nunc littore portum,

PRÆFATIO IN LIBRUM SEQUEM

Domino sancto, beatissimo et piissimo germano,
 Apollinari episcopo, Avitus frater.

Post consummationem libellorum quos non sicut vo-

luerat edidit dispositio mea, sed tua sodaliumque quo-
 rundam pia festinatio, affectuosa quidem, sed incon-
 sulta præcipuit ; cogis insuper tibi specialius dari verque

illos quos ad venerabilem Fuscina[m] sororem nostram A
de consolatoria castitatis Laude conscripsi. Quos tunc
cum ego post denuntiatum poematis finem, epigramma
rectius dicerem, tu primum libri nomine vocitasti, hoc
scilicet vocabulum prolixitati ejus asserens convenire.
Quapropter habe me etiam in hac parte famulantem ju-
dicio, imo potius affectui tuo; quoniam profecto ini-
quum est, ut cui parvi in majoribus, in exiguis contra-
dicam. Meminerit autem pietas tua, hunc ipsum quia
sic vocas libellum, vel de religione parentum commu-
nium, vel de virginibus nostræ familiæ familiaris di-
spulantem, illis tantummodo legendum dare, quos re-
vera nobis, aut vinculum propinquitatis, aut propositum
religionis adnectit. Potes enim ex materiæ qualitate

metiri, quod de germanæ sanctimoniales affectu secreta
meditatione compositum, vix vel tibi crebra vicus jus-
sione confiteor, quando aut qualiter venis in extraneo-
rum manus velim: sane a faciendis versibus pedibus-
que jungendis pedem de cætero relaturus, nisi forte
evidentis causæ ratio extorserit alicujus epigrammatis
necessitatem; cujus tantam exiguitatem fore polliceor,
ut ei aliud nomen assumere nec ipse præsumas. Decet
enim dudum professionem, nunc etiam ætatem nostram,
si quid scriptitandum est, graviore potius stylo operam
ac tempus insumere, nec in eo immorari quod paucis
intelligentibus mensuram syllabarum servando canat,
sed quod legentibus multis mensurata fidei astruere
deserviat.

LIBER SEXTUS.

DE CONSOLATORIA LAUDE CASTITATIS, AD FUSCINAM SOROREM DEO VIRGINEM SACRATAM.

Suscipe, complectens, Christo dignissima virgo,
Alcimus ista tibi quæ mittit munera frater,
Inque levi calamo causarum respice pondus,
Et tenuis fortem commendet cantus amorem.
Nam quoties sanctum compleverit ordine cursum,
Alternos recinens dulci modulamine psalmos
Quos vivens in corde chelys, virtute canora,
Interiore sono castis concentibus aptat:
Tum licet excusso libeat tibi ludere versu,
Atque fatigatam meditando absolvere mentem.
Non sic fallaci tingetur barbitus unda,
Pegasus unde leves prævertens motibus auras
Fingitur assumpto pendens hinnisse volatu,
Dum ferretur equi gravis ungula præpete penna.
Sed nec Pierio ducent hic cantica ludo,
Quas sibi ter ternas mentitur fama sorores.
Dat tibi germanum, sed verax musica plectrum,
Et Christum resonans claudetur fistula Phæbo.
Edidit ut quartam genitrix Audentia prolem,
Teque dedit generi partu secunda supremo;
Confestim parcam promittit ducere vitam.
Ac deinceps paribus castum seryare cubile
Constituit votis carorum cura parentum.
Et quia principium tam sancti fœderis esses,
Tu simul offerris Christo, qui protinus ipsi
Accipit in cunis lactentia membra dicatis.
Sic quondam, cum prima novo splenderet ortu
Terra nitens, pulchrasque darent sua semina fruges,
Viventem ducens ad sancta altaria fetum,
Innocuis sonuisse Deo balatibus agnum,
Insinuante fide justus cognoverat Abel,
Et capite oblato placuit grex totus ab uno.
Ergo ubi vitalis fovit te lymphæ lavacri,
Jamque suum peperit cœlestis gratia pignus,
Non tibi gemmato posuere monilia collo,
Nec te contexit, neto quæ fulgurat auro,
Vestis ductilibus concludens fila talentis.
Nec te Sidonem bis cocti muricis ostrum
Induit, aut rutilo perlucens purpura fuco,
Mollia vel tactu quæ mittunt vellera Seres.
Nec tibi transfossis fixerunt auribus aurum,

B Quo dependentes ornarent vulnera bæccæ,
Et pretiosa quidem mala sed saxa gravarent.
Latius hæc vero sanctus describit Esaias,
Ornatusque refert varios qui membra venustant,
Quæ mox pascendis præbebunt vermibus escam,
Et forsâ dum vita manet, percurrere verbis
Morborum tot sæva potest discrimina nemo,
Ante obitum cuncti quæ formidare docemur.
Singula vel totis obnoxia mortibus esse,
Omnia dum proprio solvantur corpora fine,
Atque unus præstet reliquos desistere casus.
Et quid quisque cupit periturum comere vultum,
Interior dum sordet homo, ac se crimine turpat?
Sed tibi cum geminum tetigerunt tempora lustrum
Mox stola sincero velat te candida cultu,
C Virginis os habitumque decens, et concipit omnem
Floribus imprimis jam mens matura pudorem.
Haud secus exsultans sterilis, post dama juventæ
Fecundata novum cum ferret femina fetum,
Vestem læta suo parvam texebat alumno,
Disceret ut Samuel jam tum puer esse sacerdos.
Sic te læta domus sanctis altaribus aptans,
Assueto docuit dignam concrecere templo,
Scribens in thalamos ac magni fœdera regis.
Et cupit electam speciem sibi jungere Christus,
Ornatu vario ditat quam gratia pollens.

Hæc ubi respirans prævenit gaudia mater,
Ac tibi collatum parvo conspexit in ævo
Grande bonum, teneris dum virtus creditor annis,
Teque reparturiens melius quam corporis alvo,
D Spemque metumque inter, quanquam iam libera

[voto,

Fert tamen attonitas sic læta quod anxia curas,
Insinuans causam lacrynis, tum talia mandat:
Ortu quarta quidem, sacro sed munere prima,
Dulcis nata mihi, cœlo quam carne sdeque
Bis genui, Christoque rudem de ventre dicavi,
Hactenus hoc nostrum fuerat, sed tempore ducto
Jam decet esse tuum; nam quod servabere, virgo,
A me principium, tibi pervenit; omnia posse
Incipies, cum velle subest: vestigia fervent,

Per quæ sectato conscendas tramite cœlum;
 Nec desunt exempla domi. Nam respice quantas
 Virginibus florens jam nostram stemina coronas
 Miserit in cœlum, sancto quas dogmate mater
 Severitatis levans, et te conjungens opat.
 Nec multo senior, nunc gaudens Aspida, quondam
 Sacratam velata caput, tua munera sumpsit,
 Discens jungens sanctis altaribus annos.
 Quam licet hinc ceteri tulerit sors ultima letho,
 Nil tamen est subitum semper migrare paratis.
 Aspice nunc coluntem, gemina quod virgine fulget,
 Eximiumque decus, cujus tibi jure propinqua
 Esse nam Fascina refert; nec segnis istam,
 Quæ pietate potens, a Grata si voce sonetur,
 Significat propriam sumpto de nomine mentem.
 Quis licet emeritum cedant sua sæcula colmen,
 Vitaque sublimi cunctis præpollat aræ;
 Has generosa tamen matres si corde sequaris,
 Gauderunt tibi danti proficis, ac tibi suamant
 Sponte dabant palmam superantem vota magistræ.
 Hæc dicens teneros sancte exhortamine sensus
 Impulit, accendens ad virginitatis amorem.
 Sic mater secunda utero, secundior æta,
 Machabæa potens, et prolis funere salix,
 Orbari gaudens, animo vincente senectam,
 Edocet hortando sobolem non cedere mundo,
 Inflammatque pios ad fortia facta sacros.
 Quid tua nunc repetam, tenero quæ fortior æve,
 Ante annos animumque gerens, responsa dediti?
 Non hæc parva tuam suscepit pagina laudem.
 Exitus impleto venit cum tempore victor,
 Laus melius canitur, cum jam clamante triumpho,
 Consummata tuis reddentur præmia factis.
 Nunc decet attonitos cauta te voce monere,
 Sollicitas tecum partiri ac volvere curas,
 Atque juvare tuos hortantia dicta laboras,
 Dum pugnat varius per crebra pericula casus,
 Lubrica dum fragili eurrat sub tramite vita,
 Dum tua calcatus capiat vestigia serpens,
 Ascendens dextro quem conterat aggere planta.
 Nil non intentum præsentia sæcula ducunt,
 Nec secunda datur requies in carne caduca.
 Vertuntur nam sæpe boni, perit obruta virtus,
 Partaque transactæ decedunt præmia laudis:
 Ac plerumque solet, subito succensa calore,
 Frigida quæ nuper fuerat, mens linquere mundum,
 Atque repentino restringere crimina freno.
 Sic alternantem commutant fata rotatum,
 Impus ut speret veniam, justusque timenda
 Proficiens, cumulum magnis virtutibus addat.
 Nam studium sancti laxet si forte laboris,
 Pigraque consuetas dissolvant otia curas,
 Labitur in præceptis damnosæ gloria vitæ.
 Stare nequit meritum, si non acquirit eundo,
 Anititur rediens; nitendum est viribus amplis,
 Ut satis angustum observent vestigia callem.
 Nam qui diffusam spatium laxante plateam

* Euphrosine.

A Mundanis ludens facili nunc aggere currit,
 Strictior hunc carcer crudeli sorte ligabit.

Tu modo da veniam, qui te exhortatur, amori,
 Currentemque monet, cum vix tamen ipse sequatur:
 Suedet veloci tardus compendia gressus.
 Namque ad doctrinam, canimus quam paupere versu,
 Tu melius jam docta venis, quæ junior ortu,
 Relligione prior, vivendi jura dicasti.
 Annorumque sequens, meritorum sorte superstas.
 Quod si consequimur, jam nostrum forte putetur;
 Quod sequimur, tamen hocce tuum est: conversio.

[fratrum

Exemplo debenda pio, te respicit auctor,
 Pmilitasque in te sacris de fructibus offert;
 Indicit sed sancta fides, ut corde propinquo

B Participata leve fratrum sarcina pondus.

Tu germanæ, plum quæ ducis ab ubere fascem,
 Non carnis, sed legis habes cervice fideli
 Subdita ferre jugum, nec vincula in conjugis ire:
 Mundanas odisse vias, percurrere mundas;
 Illinc nolle totos, hinc sponsum querere Christum,
 Sic tædas temporis, pio quod amore calere,
 Pigra voluptati fervere corda labori,
 Ignorare virum, fetus tamen edere tales,
 Quos tristis nunquam possit tibi tollere casus.

Non orbata gemes fecundæ pignora vitæ,
 Nec viduam sponso metues superesse perenni,
 Expers ipsa mali; nec te sententia tanget
 Qua proles mortisque parens compellitur Eva,
 Occisam pariens sobolem vivente reata.

C Quæ subjecta viro dominam passura cubilis,
 Servit in obsceno tolerans connubia lecto.

Sic captiva torti, cum portet nomen inane,
 Conjugis et vana dicatur imagine consors,
 Sola jugo premitur non æquam ducere sortem.
 Et cum longa decem tulerint fastidia menses,
 Perfectoque gravis fetu distenditur ævus,
 Semina quæ patris fuerant, hæc pondera matri
 Infigunt duos utero turgente dolores.

Nam cum luctato solvantur viscera partu,
 Una luit, tanto carnis discrimine pendens
 Quod coiere duo; spes palpat forte dolentem,
 Editus in lucem si vivat filius; atqui
 Contingit plerumque gemens ut mortua fundat.

Sæpe etiam soboli nec mortis tempore natæ

D Dant geminum matris commortæ membra septi-
 [crum.

Illud jam levius quoties intervenit, ipse
 Ut pereat tum sola parens, ac pondere suo
 Emittat cum prole animum? Quid forte levatum
 Nutritumque dæu rapitur si fanere pigrus,
 Unica quod crebro spes respicit, et perit omne
 Quod sibi conceptis spondebant gaudia votis?
 Omnibus his illud gravius, si forte carentem
 Cœlesti lavacro tenerum mors invida natum
 Præripiat dura generatum sorte gehennæ.
 Quique, genitricis esset cum filius esse,

Perditionis erit; tristes tunc edita nolunt,
 Quæ flammis tantum genuerunt, membra parentes.
 Quis memorare queat tanti discrimina casus,
 In quæ pertrahitur dilectæ gloria carnis?
 At late longæque tuam discernere sortem
 Libertas cum lege potest qua necteris, ut te
 Impia fallentis non stringant vincula mundi.
 Tu Mariam sequeris, dono cui contigit alto
 Virginis et matris gemina gaudere corona,
 Conciperet cum carne Deum, cœlique Creator
 Intraret clausum reserans mysteria ventrem.
 A genitricis satus, sed quam formaverat ipse,
 Elegit nitidam de qua procederet alvum,
 Solus qui carnis proprium disponderet ortum,
 Præsciretque diem longe, tempusque videret
 Quo pariendus erat: præcessit membra voluntas.
 Ipse Deus Verbum, vestitum, viscere sumpto,
 Qui cum Patre jubet, materno in corpore servit,
 Suscipit et famulum Dominus, qui jusserat ævum.
 Tempora per patrem, per matrem semina nescit.
 Illa quidem secunda fuit, quæ pondere casto
 Factorem portare suum, Dominumque perennem
 Edere præmeruit; sed nec tibi gloria tanti
 Defuerit facti, Christum si credula corde
 Concipiens, operum parias pia germina cœlo.
 Si quis, ait, nostram compleverit ordine legem,
 Hic mihi semper erit frater, materque, sororque.
 Aspicias ut sexu careat cœlestis imago,
 Interior sortitus homo quam mente retentat?
 Præbuit exemplum surgens à morte redemptor
 Feminæ maribus etiam sic præponit honorem.
 Gustavit sumptam nostro pro crimine mortem,
 In crucis excelso pendens sine crimine Christus.
 Atque animam, viros quæ mox timearet in artus,
 Fixus adhuc sancto clavis efflaverat ore.
 Deseruit populi spectacula talia cœtus,
 Signaque ferre nequit, cœlum quæ friste minatur.
 Nam sol obductus, vultumque tortoribus ab orbe,
 Cesserat injustas nocturnis lucibus horas,
 Atque peregrinis aditum dedit ipse tenebris,
 Temporibus magno mutatis ordine rerum.
 Nox erat in superis, lucemque inferna videbant
 Contremuit tellus, et nisu moenia magno
 Concussis summo nutabant vertice cristis.
 Senserunt motum prisca descendere saxa
 Jussa locis, sonitusque novos collisa dederunt.
 Hos inter strepitus, cunctis fugientibus, illæ
 Decernunt, quanquam trepide, persistere matres,
 Pervigil ut sancto sic vivens cura sepulcro
 Serviat, et voto præsens persolvat honorem.
 Pingua fragranti componunt illita succo,
 Quæ salvans salvum servarent lintea corpus.
 His amor expensis lugubria dona parabat,
 Supremum credens semet persolvere munus.
 Et cum sic breviter prævenisset ista resurgens,
 Quod credebatur servandum postcære munus
 Quo non indiguit, placatur munere Christus.
 Pro quo respondens confestim gratia, præstat
 Angelicos cernant humana ut lumina vultus.

A Splendida candeat cœlesti in corpore vestis,
 Et vultum rutilus resperserat undique fulgor,
 Matribus ut dignis verbum cœlestis sonaret,
 Angelus alloquitur sancto quas taliter ore.
 Femineo sexu mentes transite viriles,
 Nec trepidate novo fortissima corda tumultu.
 Adversos hæc signa petunt, vos nulla timeandi
 Causa manet, quas cura pii confirmat amoris.
 Quæritis, agnosco, pretiosa in sede sepulcri
 Solemni nuper tumultatum funere Jesum.
 Sed meminisse decet quid præscius ore fidei
 Dixerit ante obitum, duplici non amplius ulla
 Servandum se nocte, et jam jam tertius hic est
 Qui complet promissa dies: patet ecce sepulcrum.

B Deseruit vacuum victa quod morte resurgens.

Taliter excelsus jussu sermone minister,
 Sparsurus mundo vitalis dona triumphi,
 Has primum gaudere dedit, luctuque levavit.
 Ibant impavidæ læto jam pectore matres,
 Credula conceptæ servantes corda salutis,
 Cum medium sese Christus gradientibus offert,
 Agnoscique jubet, blando et sermone salutis.
 Ite, ait, et nostris hæc jam mandata referte
 Discipulis, norint ut surrexisse magistrum.
 Illæ complexis deligunt oscula plantis,
 Atque ad discipulos alacri cum mente recurrunt,
 Doctoresque docent, et quæ spargenda per orbem
 Primum femineis instructi discere verbis,

C Agnoscunt animam potius quam vivere sexum.

Communis virtus igitur, commune periculum
 Matribus atque viris; nulla est distantia cordis:
 Rectum velle subest, si gratia constat utrisque,
 Cui tamen attento desudet vita labore.
 Aut quid dona juvant hominem, si mente soluta
 Turpia collatum disperdant otia munus?
 Auxilium conatus amat: quis namque vacantem
 Adjuvet, aut somno virtutem jungat inertis?

Cœlestis rex ille, parans scedere terris,
 Argentum famulis, ut quis virtute valebat,
 Quinque minas primo, duplicem dat sortem secundo.
 Atque impar magnis suscepit tertius unam.

Tunc sic discedens famulos simul instruit omnes.

D Nunc si quis vestrum devota mente fidelis
 Experiar fuerit, quæstus noscendus ab isto
 Qua quis sit virtute potens, qua præditus arte.

Thesaurus geminate meos, usuque polite,
 Livida ne facies pulla rubigine tingat
 Accipitis nitidum pura quod frontem metallum.
 Si redeam, meritis addentur præmia justis
 Dixit, et abscessu cœlestia regna petivit.
 Incubere duo studii certamine vernæ.
 Fenerat ille citus partem splendentis acervi,
 Pauperibus læto dispensans plurima dono,
 Crescit et in cumulos quidquid confertur egenis.
 Exponens alter sacri mysteria verbi,
 Urras sancto gaudet condescere lacro,
 Et cupidus recti vitam dum prædicat addit.
 At solus minimo sumpsit qui pondere libram,
 Defossis scrobibus marsupia mersa locavit,

Degenerique fluens elegit vivere luxu.
 Sed iudex tandem finito tempore mundi
 Regreditur, cujusque moram despexerat, excors
 Contemnit servus reditum; tunc omnibus ille
 Ut doceant ratione jubet, quem tempore tanto
 Poscenti reddant operata negotia fructum.
 Argentum gemini geminata mole ministri
 Promunt, et læto referunt commercia vultu.
 Tertius ille piger drachmam tellure latentem
 Promit, quæ juncti sorbens contagia cœni
 Perdiderit proprios incluso lumine vultus.
 Illum terribili dominus tunc increpat ore:
 Tantane te nostri tenere obliviam segnem,
 Serve piger, reditusque mei sic cura refugit?
 Argentum, nitida quod purum lucē tulisti,
 En tetrum pressumque refers. Nam cognita quondam
 Delituit, nec respondens, ut sæpe solebat,
 Forma mihi, vultusque mei non paret imago
 Assignata tibi; sed si ferrentur ad usus,
 Altarisque mei tætigissent credita mensam,
 Cresceret inscriptus nostro de nomine nummus.
 Nunc igitur famuli vos totum ferte fideles,
 Addat ut utilibus sors ultima, tollat inertem.
 Improbis in paucis hic dignus non erit ullis:
 Quisque voluntatem noscens contemnit herilem,
 Cæditur hic multis, paucis qui nescius errat,
 Ergo age, succinctis ad fortia prælia lumbis
 Armata cum mente veni, nec femina bellum
 Formidens quod mens peragit: nam gloria dudum
 Sexus ista tui nota est tibi sæpe legendo.
 Nec dubiam te nosse reor, cum Debora quondam
 Duceret instructas post fortia classica turmas,
 Et mulier sumpto præcederet agmina signo,
 Mirantes hortata viros, quos ipsa ducatu,
 Exemplo verboque monens accendit in hostem.
 Sed postquam ducens princeps animosa catervas
 Impulit accendens vegetata furoribus arma,
 Barbaricæ cecidere manus; dissolvitur omnis
 Hostilis virtus, et qua se femina monstrat,
 Palantes dant terga viri, latebramque petentes
 Si vivant, vicisse putant. Tunc maximus ipse,
 Forma gigantæ junxit quem corpore molis,
 Immensamque levans produxit verticis arcem,
 Rex Sisæra fugam, telorum fascæ rejecto
 Incomitatus agit, metuens sublime notari
 Corpus, et excelsa fugitivum prodere massa.
 Sed postquam latuisse putans, tectoque receptus,
 Mollia perpetuo dimisit lumina somno,
 Hunc etiam sternit mulier, terraque jacenti
 Malleus infixio transfodit tempora clavo.
 Feminæ sic ille fuit per cuncta triumphus.
 At tu, virgo Dei, sanctis quam moribus ornant
 Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis
 Bella geris, justis sævus quæ commovet hostis
 Spes tibi fida foret felix in vertice cassis,
 Contineat lumbos pretiosus zona pudoris,
 Justitiæ lorica tuos constringat amictus,
 Pro gladio verbum semper tueatur acutum.
 Has virtutis opes, hæc sic solatia belli

A Describens, mentis varias cum corpore pugnas
 Prudenti quondam cecinit Prudentius ore.
 Namque ibi bellatrix, et pleno robore pollens
 Virginitas armata venit; quam fœda libido
 Appetit, et easo vocat in certamina nisu.
 Sic bellatricem te sentiat æmulus anguis,
 Cumque lacescitæ concedent prælia palmam,
 Læta feras summum calcato ex hoste tropæum.
 Nam quidquid sacræ divina volumina legis
 Eloquio sensuque docent, quod prædicat ipse
 Antiquus mundi replicans exordia vates,
 Sive ille historias texat, seu forte figuras,
 Quod diversa retro multorum tempora regum
 Post Ruth succiduo gesserunt ordine magnum.
 Vel quos post reprobum Davidica regna Saulem
B Ter quinquageno scripserunt carmine psalmos.
 Pacificus quidquid latè inter sceptræ Salomon
 Obscurum sensu per clara proverbialia dixit:
 Quodque bis octoni post se videre prophetæ,
 Quod clausum Job mitis ait cum vulnere aperto.
 Esther quid memorem, et castæ mendacia Judith,
 Ornati cum fraude satraps accenditur oris,
 Cum meat illudens obscenum femina lectum,
 Desectoque feros compescit vertice visus?
 Quod melius cernens cæcato in corpore Tobit,
 Quæ secreta videns perscripsit conditor Esdras.
 Quidquid post prisecam succedens gratia legem
 Intonat, atque Novi miracula Testamenti
 Hinc hominis clamat facies, vos inde leonis,
 Et pernix aquila, et fortia certamine taurus.
C Inde quater terni puris quod mentibus agni
 Egerunt toto spargentes semina mundo.
 Bis septena pii quod spargit epistola Pauli,
 Quod Petrus Jacobusque docent, quod Judas, et ipse
 Qui conspecta refert cœli secreta Joannes.
 Quin et veridici quæ plurima tractatores
 Exposuere suis mysteria digna libellis,
 Hæc tu cuncta tenens animo sitiente bibisti.
 Nec si quid sacrum nostri cecinere poetæ
 Te latet, agnostique legens, et condita servas,
 Atque aliena tuo commendas carmina cantu,
 Quid totum replicem? Tu sensibus utere doctis,
 Et quæ nota tibi, vel quæ percursa legendo,
 Ad virtutis opus studio convertite virili.
 Nam nisi doctrinæ jungatur vita fidelis,
D Agnoscere gravius non observanda nocebit.
 Esuriit postquam Dominus, cum forte vianti
 Conspicitur diffusa levi ficulnea fronde,
 Nec jam maturum prædicta ex arbore fructum
 Carpere tempus erat, quam mox ut reperit ille
 Indutam tantum foliis, sed germine nudam,
 Prorsus inane virens ornatus inutilis horret;
 Percutitur subito radix afflata calore,
 Aruit et posito ramorum tegmine truncus.
 Instruimur tali legem cognoscere signo,
 Ne Christi famulo, solo sermone fatenti,
 Nomine confesso vivens operatio desit.
 Nam si Christicolæ nosmet sanctosque putamus,
 Aggravat hoc etiam, ni dictum facta sequantur.

Sic et virginitas sacro devota pudori,
 Indiget adjunctis virtutibus; et nisi mentem
 Intactam servans casto cum corpore jungat,
 Succumbit vitis; nec castam dicere carnem
 Jure potest, animus quam sic corrumpit adulter.
 Ira, furor, mœror, livor, discordia, luxus,
 Lingua duplex, constricta manus, laxata voluptas,
 Mœchantur cum corde hominis, tum semine mortis
 Fetus mortis alunt. En quo perducitur omnis,
 Nomine virgineo quæ se dom jactitat, intus
 Criminibus gravidam nescit turgescere mentem.
 Ecce tibi e multis unum, quo cætera noscas,
 Exemplum. Dominus plebem cum forte doceret
 Pervigili cura supremum noscere tempus,
 Expectare diem quo judex imminet orbi,
 Virginibus sancto signatos chrismate confert,
 Hasque docem nobis documenti in vertice monstrat,
 Quarum quinque tamen sapientia dives adornat,
 Ast aliis stolidum lentavit inertia sensum.
 Sopitas pariter requies complèctitur una,
 Atque obitum signans depressit lumina somnus.
 Transierat medium vix forte quietis, et illud
 Tempus erat noctis, quo Christus carne recepta.
 Fregerat obstructas, perrupto cardine lethi,
 Jam portas, inferne, tuas, spretoque sepulcro
 Devictis læta remeabat luce tenebris.
 Perstrepuit subitus rumpitque silentia clamor,
 Tandem sponsus adest, nocturnus corpore torpor
 Abscedat, sapidæ raptim properate puellæ.
 Protinus exsiliunt omnes, stratisque relictis,
 Aptavere suas quæsito lumine flammæ.
 Tunc sed quinque, quibus cordi solertia major,
 Quamvis festinant, oleum tamen addere sumptis
 Sollicitudo fuit vasis, pinguique liquore
 Ignibus armatis squalentem rumpere noctem.
 At quæ neglectum liquit pars altera succum,
 Sumens flammigeras nequicquam sustulit hastas.
 Emicat exiguus commoti luminis ignis,
 Sed virtute carens languentem lampada fervor
 Deserit; et siccam percurrit flammæ papyrus,
 Atque inter picel nebulosa volumina fumi
 Vanescunt pigra crescentes mole favillæ.
 Ut sese indignas tali videre paratu,
 Occurrant sponso quæ cominus advenienti,
 Tarda movet lentis pudibundum cura laborem.
 Quæ prece submissa stultis tum vocibus orant,
 Ut porrecta manus torpentes suscitaret ignes,
 Dividat et proprium sapientia pinguis olivum.
 Respondent pariter tali sermone sorores:
 Est miseranda quidem vestrorum causa malorum,
 Sed tamen hic oleum non plus quam sufficit affert
 Unusquisque sibi, constat quia copia vasis,
 Et perfecta suum servat mensura liquorem.
 Nec fas quæsitum partiri aut perdere succum,
 Ne dispersa cavis desint fomenta lucernis,
 Cumque lucrum vobis dispensanda nostra parabunt,
 Tota simul fessis torpescant lumina flammis.
 Talibus abjectæ dictis, tristisque repulsa,
 Perlustrant quocunque loci commercia fervent,

A Venalesque manus; sed dum disceditor, ecce
 Introiit sponsus thalamum, induxitque paratas,
 Atque vagas linquens exclusit porta sorores.
 Cernis virginei pereat quod nomen honoris,
 Ni fertur sanctus thalamis cœlestibus ignis.
 Felix illa manus, largis quæ provida donis
 Accensum pura fovit pinguedine lumen.
 Tantum namque olei vasis diffunditur amplis,
 Quantum poscenti miserans porrexit egeno.
 Hinc Dominus palmis ardentem ferre lucernas
 Admonet: hoc opus est, hæc claræ gloria vitæ.
 Suppetat ergo tibi pietas, patientia, virtus,
 Sed virtus animi; fragiles nam carne puellas
 Protulit interdum cœlo constantia mentis.

Eugenie dudum toto celeberrima mundo
B Fama fuit, dum dat Christi pro nomine vitam.
 Ante tamen mulier fortes processit in actus,
 Cum stipante choro sanctorum floret abbas,
 Atque patrem complens celaret tegmine matrem.
 Sed postquam sancto cunctis perclaruit ore,
 Et meritis annisque graves, longaque verandos
 Religionem senes juvenili rexit in ævo;
 Impatiens recti, toto qui tempore serpens
 Mille nocendi artes, stimulisque inflammat amoris
 Quo famam violare cupit, dedit inde coronam.
 Commovet insano qui fingat amore puellæ
 Accendi Eugeniæ, motuque ardere virili.
 Turba senum turbata coit, quod crimine tanto
 Tam rigidam nuper potuisset solvere vitam
 Mens dejecta viri, viduataque præsule summo
C Nil non posse dolet titubans perfectio carnem.
 Ducitur iste foro juvenis, sævumque tribunal
 Intrat adhuc monachus; vincit concordia fraudis,
 Et jam jamque reum secreti ignara tenebat
 Publica vis, odio tantum flammata sinistro.
 Conscia tum sexus proprii, cordisque pudici,
 Vincitur ut vincat jam prodens femina fraudem,
 Quamvis exterius carnem compulsæ fateri,
 Interiore tamen servato permanet heros
 Semper tuta fuit casti custodia voti,
 Quamlibet impugnet miseri fraus callida mundi,
 Extendatque dolis laqueos, mendacia nectat,
 Non venit ad pronam mens culpæ ignara ruinam.
 Quosque fremens hostis fallaci tribulat astu,
 Purgandos sancto patientia discutit igni.

D Vendiderat quondam juvenem manus æmula fratrum,
 Et famulum Joseph tellus Memphis habebat;
 Pertulit ille quidem dominum, cum crimine falso
 Conflictus voluisse nefas, quod triste refugit,
 Sustinuit tolerans ergastula, vincla, catenas,
 Dum spatium replicans geminos sol junxerat annos.
 Oblitus jam lucis erat, jam crine fluenti
 Nutritus macie tangebatur terga capillus.
 Sed vegetante Deo mens nullis clausa tenebris
 Prævidet arcanum quidquid post exitus implet.
 Denique productio certatim gloria fertur,
 Non tantum venia; et precibus tunc ipse rogatus,
 Ut diadema libens captivos in vertice sumat,
 Exsilium regno commutat, principe servum.

Præmia servati cordis sic percipit iete.

Susannam post hinc dignis quibus laudibus unquam
Excolat, infamis quondam quæ vicit in annis
Improba vota senem, conjeratosque furoras?
Primum disjuncto quos cepit causa viri
Consilio, solusque sibi promisit uterque
Spem culpæ, sed turpe talens in cordibus ignis
Conflavit mentem sceleris fornace duorum.
Conveniunt, non forte die sic contigit una,
Abscessu flecti diversa ut parte redirent.
Inque nemus venere simul, vulgata vicissim
Panditur alterno flagrans in corde voluptas.
Illicet incautam fallentes fraude puellam
Appetiere simul; potant consentiat ante
Dedecoris tantum movet quam fama rebeli,
Moxque retorquendum facinus, ut cedat, in ipsam
Confessi adorsam pariter mendacia produnt
Disposita, et laqueos pandunt, quos necesse vel-

[lent.

Anceps illa dicit secum luctatur, et hærens
Fluctuat incerte quo vergant pondera mentis:
Lex peccare vetat, rursusque infamia terret
Hinc iterum dævos precibus mollire furoras
Tentat, et obscenas lacrymis restinguere flammæ.
Sed postquam nullis precibus monitisque remotos
Obstrictosque senes vicit cognata libido,
Femina prædare mentem succensa pudore
Decrevit tunc caste mori, ne crimine tanto
Ambirent miseram carnis commercia vitam
Cælum teste vocat, famamque recusat inanem
Judicio constanti se: cum cœcisa corda
Commendat superis fidei, servatque futuris.
Maluit ille tamen secreti inspector apertum
Examen præstare loco, facinusque reclusum
Pandere, et objectas laqueis producere fraudes.
Spectabat vario commotam fluctibus urbem
Junior ille puer, pueris tibi ipse futurus
Post comes, undanti quos jecit Parthica flammæ
Contempto imperis flammis ferventior ira.
Arsit contracto pariter crescente calore
Hinc furor, inde fides, sanctis dum mollior ignis
Serviit, et tepido conalescit prava rubore;
Dones miratus cesare læcœdia satrapæ
Jus-it, et astantes flammæ copia cinxit.
Hos meritis æquans Danielis proxima virtus
Horrida frendentum composuit ora leonum,
Dum prius accensæ stimulis famis atque furoris,
Frenatoque simul sternerentes corpora rictu,
Incolumem lædunt inter jejunia pastum,
Cum sumat tamen iste eibos, quos vertice pen-

[dens

Angelica librante manu per inane citatus,
Subjectas calcans immotis gressibus auras,
ntulit illatus fascis cum fasce propheta.
Excepit Daniel transmissas desuper escas.
Fercula longinquis migrant ferventia terris,
Asservantque suos peregrina in sede sapes.
Hic ergo impubes Susannam forte videbat
In tormenta rapi, veri quam nescius ante

A Vulgus inauditam damnaverat, et simul omnes
Insontis sortem certabant cernere mortem;
Cum subito in medium juvenis se proripit agmen,
Accensum tenera castigans voce tumultum,
Cur tanto ex casta nullus rem judicat, ac se
Liber ad injunctum clamat non currere lethum?
Protinus ad verbum pueri permota recessit
Turba sequax animos; iudex decernitur ipse,
Consultorque senem, per quem via vera patescat.
Consultit avulsos quatenam sit criminis ordo,
Sed dum discordans responsum præbet uterque,
Conjunctum facinus disjuncta voce fatentur.
Tunc omnes pariter timor accipit: undique cla-

[mor

Tollitur, auctores sceleris plebs obruit omnis,
B Laudaturque Deus, qui nunquam vota bonorum
Deserit, auxiliumque suum pro tempore monstrat.
Et tamen his prior est quæ virginitate pudica
Intactum præfert ad vota perennia corpus.
Nam si terrena nubentem lege puellam
Asservasse toros, atque unum nosse cubile,
Mortali tantam laudatur iudice coetu,
Conjice virginis quantum disponitur illic
Quo Christus vocat hinc meritis, ubi sede superne
Humanum in partes dirimet genus arbiter orbis.
Agnos dextra levans, lævos contemnet ut hædos,
Stabant angelici mirantes facta bonorum
Laudantesque chori; cunctis commune patebit
Decursæ carnis meritum; fraus nulla tenebris
Abdere, vel notas poterit subducere culpas.

C Illic nota tibi subsistens vita patatur,
quo justus dilat dispensans præmia iudex.
Quondam succincte quod dictum est ore magistræ,
Dum viget officio famulans solertia Marthæ,
Attentamque tenet verbi virtute sororem,
Cura cibo melior, pastu quæ digna perenni.
Tunc vacuas Domino depromens Martha querelas,
O doctor, non cernis, ait, quod sola paratu
Vexor, et hæc nullum confert germana levamen?
Cui Christus sic forte refert: Sunt plurima quæ te
Obstrictam retinent, melior sed causa quietis,
Lectaque nec poterit Mariæ pars optima tolli.

Sic, germana, suis dum flagrant sæcula curis,
Electam servare tibi non desine partem.
Te meruit primam cognatio tota patronam,
D Jam te signiferam sequimur, vexillaque Christi
Te portante libens sectatur stemma parentum;
Quos licet antiquo mundus donasset honore,
Et titulis monstræt generoso semper ab ortu;
Plus tamen ornavit divinum insigne gerentes,
Ordine quod proprio sanctas meruere cathedras.
Non atavos jam nunc tibi met proavosque retexam,
Vita sacerdotes quos reddidit inclitya dignos:
Pontificem sacris assumptum respice patrem.
Cumque tibi genitor vel avunculus undique magni
Post fasces placeant populorum sumere fascem,
Suscipe quos humiles patrum ad consortia fratre
Officio similes nectens Ecclesia junxit.
Pro quibus assiduas Christo persolvere grates,

Fundere vel stans non tædeat; ut tibi nullus
Fratrum de numero desit, cum præmia sumes

A Factis digna tua, materque effecta parentum
Virgineæ viatrix sociabere læta coronæ.

* Labbeus in Nova Bibliotheca mss. Sironensis, edit. Paris. 1653, pag. 226, ex ms. codice Naudæno tres sequentes versus descripsit, qui in omnibus editis desiderantur:

Attingens hæc lictus text que cernis vides
Biste jam brevibus sex sive volumina pennis
Conscripsi, en celeris deno sub lumine solis.

GALLANDI ADNOTATIO

DE ALIIS AVITI POEMATIS EJUSDEM ARGUMENTI, NON EDITIS.

Præter hos quinque libros, et hexam, qui citantur, præter ad Fuscianam sororem, carmen hocæpys Aviti nullum prodiit; nec plura his olim Gregorio Turonensi et Isidoro cognita fuisse Aviti poemata constat. Sed affa tamen non parva diuersis de rebus ab eo versibus scripta docet epistola ad Apollinarem fratrem. De quibus sæpe nobis hoc loco non est; sed de iis tantum libris qui Mosaicam historiam continuantes, Exodum, et reliquas Heptateuchi partes persequuntur, atque Alcimi Aviti nominis in nonnullis bibliothecis reperiantur. Quos ego ut ad Avitum pertinere non abnuerim, adeo tamen rudes passim et impositos, ac mendis scatentes in tribus quæ vidi exemplaribus animadverti, ut religionis sit, opera quæ auctor ipse, nisi fallor, hoc habito præmi mollet, in lucem evulgare. Singulorum autem librorum initia, si cui animus est cognoscere, ex subjecto indice deprehendet.

(a) ALCIMI AVITI METRUM IN EXODUM.

Versus continet 1327.

Interea varios agitant dum tempora cursus,
Et nova succedens surgit de gremio proles.

IN LEVITICUM.

Versus continet 146.

Postquam conspicio longinqua in devia templa

(a) Pauca hæc Aviti quæ sequuntur, post Sirmundum ab aliis edita, desiderari notantes, ut Avitus qua licet integer hic exstaret. Epistolam quoque Symmachi papæ ad Avitum adijcere visum est, nec

Extrema est imposita manus, non cura sacrorum
Vatibus incubuit.

IN NUMEROS.

Versus continet 689.

Verterat interea solitis se cursibus annus
Mensibus explicitis sua per vestigia currens.

IN DEUTERONOMIUM.

Versus continet 287.

Hactenus informis etiam vixit us arrens
Jordanem ad fluvium populus promoverat arma.

IN LIBRUM JESU NAVE.

Versus continet 482.

Hæc inter Desinitis lætam dignatus arrens
Promittit validis sublimem corpore donis
Admonitum transire vadum Jordanis ameni.

IN LIBRUM JUDICUM.

Versus continet 695.

Postquam conspicuo Jesus decesserat actus,
Ruddideratque Deus famulum post bella quieti,
Confestim Juxta tamen sibi poscere regem
Incipit, et Dominum que sit sententia possit.

C non episcoporum eorum rege Gundebaldo collationem, in qua primas partes habet Avitus, inter catholicorum antistitum ipse unus sermonem habet.

AD SIRMUNDIANAM AVITI EDITIONEM AUCTIONARIUM.

S. AVITI VIENNENSIS

EPISTOLÆ QUATUOR.

(Primum a Joanne Ferrando presbytero societatis Jesu anno 1662 ex veteri codice ms. Claris. viri Petri Martini monasterii Gratienopolitani, rursus a viro aliazis. Stephano Bahuis ex eodem codice ms. emendationes editæ sub 1678 in libro primo Miscellaneorum.)

* EPISTOLA PRIMA.

AD GUNDOBADUM REGEM BURGUNDIONUM.

Avitus episcopus domino regi.

Quæstio quam piætas vestra disserendam proposuit, tota prorsus ad interiorum figuram spiritali consideratione referenda est. Neque enim illud centuplicato fenore promittitur reformandum, quod unusquisque animo miserendi alimoniam pauperum pia professione contulerit; quia et in hæc ipsa eleemosynaria largitate, in qua operantis sensus potius quam census aspiciuntur, non est doni quantitas pensanda, sed stu-

D dii. Quo factum est per evangelicam lectionem, ut infans aurum argenticque denariis pauperibus nummis duplicis præferatur oblatio. Quæ si utique vidua donatrici ad mensuram contempti redderetur, sine dubio cunctis minus reciperet quæ minus omnibus intulisset. Unde et sanctus Petrus cum dixisset: *Ecos nos reliquimus omnia, et secuti sumus te (Matth. xix, 27)*, qui certe, sicut lectio docet, nihil aliud quam retinere reliquerat quibus tenuem victum piscandi officio transigebat, responsum illi est: *Omnia qui reliquerunt domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem.*

* Hanc epistolam antea evulgaverat Bahuis in Appendice actuum veterum ad Agobardum, tom. II, pag. 156.

aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. Namque cum in Scripturis sanctis centenarius numerus omni perfectione sacratus sit, discernite quod reddantur in centuplum, non quæ tribuuntur. Christi nomine, sed quæ pro Christi nomine relinquuntur: quia licet magna salutaris prosit merces elemosynæ, incomparabiliter tamen majus est omnia dimittere, quam plurima dispensare. Quocirca definiat gloria vestra de solo istud martyrio prædicari, cujus coronæ nullum penitus meritum humani operis exæquat. Iste est centesimus fructus qui in futuro quidem vitam æternam exspectat, sed in præsentī quoque sæculo illatas martyribus contumelias mirificato honore compensat. Unde et alio Evangelii loco dominicus sermo testatur quod ad centenariam frugem cadens in terram bonam nutritæ sementis germen exierit. Parentes ergo, uxorem, vel filios, sive fratres pro Christi tantum consecrat nomine relinquendos, id est, cum pro asserenda nominis confessione, non tantum hujusmodi necessitudinum, sed animarum quoque nobis corporumque faciendæ jactura sit. De qua divisione idem Dominus alio loco: *Veni, inquit, separare filios adversus parentes, nurum adversus socrum* (Matth. x, 35): id est, ut quorumlibet affectuum personæ, tendentibus nobis ad Christum, si comitari noluerint, deserantur. Excepto autem hoc sensu, propinquitates istas non semper nobis ut præjudicatas debere dimitti, et exemplis et ratione colligitur. Nec enim et illi propinqui dimittendi sunt, qui ad cælestes coronas contemptu sæculi calcata morte festinant; neque suadere fidelibus possumus ut conjugia vel parentes abjiciant, cum Dominus clamet quod non liceat homini dimittere uxorem. *Et quod Deus, inquit, conjunxit, homo non separet* (Matth. xix, 6; Marc. x, 9). Et Apostolus protestatur (I Tim. v, 8) quod qui suis et maxime propinquis providet, fidem neget, sitque deterior infideli. Dominum Petrus, Petrum conjux propria sequebatur. Cæsante carnali usu, manebat spiritale solatium. Et comitante se Andrea germano, nec fratrem nec uxorem dimiserat, in quorum contubernio Christi vestigiis adhærebat. Quapropter personas hujusmodi non obesse nobis, sed impedire timendum est. Nam cum omnino hominum generi, ordini, dignitati obtinendum cæleste regnum divinus sermo proponat, est temerarius prædicator, necessitati principum quæ regnum divinis mntibus administrat, si omnia quæ supra diximus relinquenda suaserit; cum tamen etiam personis hujus culminis contemptus mundi suggeri, et cælorum regnum repromitti, Apostolo; sicut recollitis, protestante locupletibus (I Tim. vi, 17-19), ut divites sint in operibus bonis, et thesaurizent sibi fundamentum bonum, ut apprehendant veram vitam. Quibus secundum hanc sententiam agrorum sive reddituum et prodesse usus poterit, si non nocuerit appetitus. Est tamen et aliud sanctitatis genus, in quo si tempus persecutionis assistat, martyrium quoddam plena confessio queat imitari. Si quis enim antiquam pa-

rentum consuetudinem sive sectam melius credendo commutet, nec teneatur privilegio consuetudinis, cum veritas provocat ad dilectionem salutis, utiliter hic parentes, fratres, sororesque dimittit: velut Abraham dives, qui cunctis cælestibus donis fruens, filiis, famulis, auro, argento, patrimonio, matrimonio recte usus, patriæ se tamen et cognationi suæ voto mutandæ religionis excussit, et imminente jam senio, signum circumcisionis quo Christianitas figurabatur, accipiens, profectos jam per ætatem conversione pueros fieri posse præmonuit. De quibus et propheticus sermo: *Puer, inquit, centum annorum morietur* (Isai. lxxv, 20): id est centuplum accipiet quod puer factus est; quem præfata sacrati numeri pluralitate præstantem, sicut ætate matura vivendi novitas fecit puerum, sic custodita renovatio immortalis faciet longævitate profectum.

EPISTOLA II.

BEATI AVITI EPISCOPI AD ILLUSTREM VIRUM ARIGIUM.

Avitus episcopus viro illustrissimo Arigio.

Scio quidem quantæ devotionis affectu ire me ad festa communia voluistis, verumtamen ita ut quem gavisurum tantummodo vobiscum, non aliquid profuturum, credere debueritis. Nam cum vobis sacerdotes et magni merito et multi numero digne atque ambienter occurrerint, ego solus damno percellor, qui singularis patroni gaudiis interesse non mereor. Quibus si præsentia mea secundum desiderium provenisset, sicut optaveram de laude tanti operis quoscunque digni sermonis audirem, qui omnibus membris fabricæ sublimis inspectis, congruenter possent ascribere conditori in dispositionum qualitate elegantiam, in expensarum profusione jacturam, in dimensionum ratione concordiam, in spatiis diffusionem, in culminibus celsitudinem, in humilitate firmitatem, expolite præconiis marmorum dignitatem, quibus gemmarum nomen sola magnitudinis tollat invidia, collectum quodam modo atque inclusum industria diem, emolumento metallorum splendentium luce vegetari, hisque omnibus pompis digne inferri reliquias, quibus mundus indignus est. Hæc igitur exaggeranda melioribus jure concesseram. Verumtamen peculiarem sibi mercedem suam sermo meus fuerat vindicaturus, recolens utique tempus illud quod inter sævissimas perturbationum procellas, cum facti operis firmam soliditatem quasi gubernatores invicti ad dedicationis portum circumstridentibus undique naufragiorum casibus impune duxistis, me, ut ex communi necessitate recollitis, pro gaudiis lacrymas dependente: cui cum ipsum præmaturæ innovationis ardore, causarum ratione librata, non minus congerere suadeo quam plangere: quia non ut nuptæ tali sponso cui pacta fuerat, qualitercunque jungendæ, etsi satis desiderabantur strumenta cultuum, plus tamen formidari oportuit tela raptorum. Quocirca his omnibus consilio pensatis, mutastis viri fortis constantiæ genus, et deponentes quo adpressime [Forte aptissime] floretis sæcularis ducatus audaciam, quidquid ab adversa parte discriminis incubuerat, timore

vicitus. Quapropter omnis qui viderit coram positam A
jocunditatem, laudet præteritam festinationem. Con-
venit dispositionibus vestris rapta de adversitate se-
curitas. Ante decuit nostrum fieri, quod taliter libue-
rat ornari. Ego autem ut horum modo visione non
perfruar, et quæ causa faciat, et nobiles patroni, et
quales arbitri, etiamsi taceatur, advertitis. Aposto-
lorum namque festivas Viennensibus quidem vestris
inter annum martirium dies peculiari studio vivit.
Habeo præsentiam tempori, quo diei passionis fab-
riculæ quam nostis videtur injuncta esse dedicatio
virorum, quia nihil est ad quod animum meum ve-
ster destinare non possit affectus. Excusans plebi-
culæ absentiam, meam anteponebam consuetudini
singularitatem, nisi, ut nostis, in ipsis pœnitentibus
nostris fervor appetens vitium vicinum diu formaret B
atque strepitum; cum e nostris ambitio aliquos, alios
solicitudine adolescentior, multos gula tractura sit.
Veritus sum ne forte si vel paucos qui forent quos
aliena declinantes, suæ magis festivitati studium
mansuetudinis aggregaret, apud aliquos animus, ut
solet in tali turbatione, motus isti quasi per absentiam
meam, eo die cursus nostræ devotionis putaretur
omitti, quo diversæ partes videbantur institui. Unde
excusationem meremur. Si rationem rite agnovistis,
ignoscite, communem festivitatem præteritorum re-
cordatione, præsentium plenitudine cognoscite, tam

absentium est quam præsentium officii celebrare (sic).
Confido de misericordia Dei nostri quod etiam mihi
in hoc loco quandocumque opportunius verbi præsta-
bit aditum, quibus geminatæ consecrationis oratio-
nem concessit effectum.

EPISTOLA III.

BEATI AVITI EPISCOPI AD STEPHANUM EPISCOPUM.

Avitus episcopus Stephano episcopo.

Post sanctam festivitatem, quam licet avidi atque
anxii, vestro tamen interventu divinaque tuitione
transivimus, debito famulatus obsequio ac sedulæ
solicitudinis devotione servimus, quidquid illud no-
biscum meritæ asperitatis est, solari vestræ, quam
Deus semper augeat, prosperitatis agnitione cu-
pientes.

EPISTOLA IV.

AVITI EPISCOPI AD GREGORIUM EPISCOPUM.

Avitus episcopus Gregorio episcopo.

Meis potius ascribo peccatis, quod vos ad disposi-
tionem piissimæ voluntatis corporis inæqualitas im-
pedivit, quanguam consueta dignatio oratione nos et
oblatione comitata sit. Unde salutationis officia pa-
gina famulante persolvens, supra quam sermone va-
leo gratias ago, quod festivitatem nostram pleno vos
desiderio sitièntem, etiam si non satiastis præsen-
tia, refecistis expensa.

* FRAGMENTA LIBRI DE DIVINITATE SPIRITUS SANCTI.

Sanctus Avitus in illo libro quem de Divinitate Spi- C
ritus sancti contra Gundobadum Arianum regem scrip-
psit, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio ita
declarat.

De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum
legimus, nec genitum, nec creatum, Deus est, Deus
qui operatur omnia in omnibus. Et eodem loco:
*Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus,
dividens singulis prout vult (I Cor. xii, 11).* Et Petrus
in Actibus apostolorum: *Quid convenit, inquit, inter
vos mentiri Spiritui sancto (Act. v, 3)? Et post: Non
es mentitus hominibus, sed Deo (Ibid., 4).* Item alio
loco: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei
habitat in vobis (I Cor. iii, 16)?* Et alibi: *Si quis Spi-
ritum Dei non habet, hic non est ejus (Rom. viii, 9).*
Nos vero Spiritum sanctum dicimus a Filio et Patre D
procedere.

IDEM AVITUS IN EODEM LIBRO.

Ipse certe per se Dominus, Spiritum, inquit, veri-
tatis qui a Patre procedit (Joan. xv, 26). Enimvero

non dicendo *processit, sed procedit*, non tempus pro-
cedentis docuit, sed præterito futuroque submoto,
sub interminabilis æternitate præsentis virtutem pro-
cessionis ostendit; ut sicut est proprium Spiritui
sancto a Patre Filioque procedere, istud catholica
fides, etiamsi renuentibus non persuaserit, in suæ
tamen disciplinæ regula non excedit.

ITEM AVITUS.

Spiritum sanctum æque Patris et Filii esse confi-
teor, eumque a Patre vel Filio similiter mitti: quod
mecum prolata quoque Apostoli sententia videtur
approbasse. Nam legimus: *Paraclitus, quem mittet
Pater in nomine meo (Joan. xiv, 26).* Et alio loco:
Quem ego mittam vobis a Patre (Joan. xv, 26). Nec
tamen ut nuper habita colloctione e tractavimus,
scinditur una personarum discretionem Divinitas. Quia
si Spiritus, ut acquiescitis, a Patre Filioque vel mit-
titur vel procedit, non potest missus mittensque
misceri, et ex quo procedit procedensque confundi.

* Vir clariss. Stephanus Baluzius in Miscellan. lib. 1
hæc fragmenta edidit ex veteri codice ms. monaste-
rii Sancti Galli in Helvetia.

b Vide supra Alcimi operum fragmenta num. 13,
c Ea collatio est quæ sequitur.

**COLLATIO EPISCOPORUM,
PRÆSERTIM AVITI VIENNENSIS EPISCOPI,
CORAM REGE GUNDEBALDO ADVERSUS ARIANOS.**

Providente Domino Ecclesie sue, et incipiente pro salute totius gentis cor domini Romigii, qui ubique altaria destruxerat idolorum, et veram fidem potenter cum multitudine signorum amplificabat, factum est ut episcopi plures non contradicente rege congregarentur, si fieri posset, ut Ariani, qui religionem Christianam scindebant, ad unitatem possent reverti. Quod ut melius fieret, videreturque id non consilio accidisse sed occasione, dominus Stephanus scripsit ad episcopos multos, et invitavit illos ad festivitatem S. Justi, quæ instabat, in qua ob frequentiam miraculorum fiebat concursus plurimus populorum. Venerunt itaque de Vienna Avitus, de Arelate Aeonius, de Valentia . . . , de Massilia ius, et plures alii, omnes catholice professionis et laudabilis vite in Domino. Qui omnes ad salutationem regis cum domno Stephano ad Sabiniacum, ubi tunc erat, profecti sunt. Erant quidam inibi de potentioribus Arianis cum eo; qui si potuissent, prohibuissent nostrorum accessum ad regem; sed Domino cooperante, nihil profecerunt.

Post salutationem factam, dominus Avitus, cui, licet non esset senior nec dignitate, nec ætate, tamen plurimum deferretur, dixit ad regem: Si excellentia vestra vellet procurare pacem Ecclesie, parati sumus fidem nostram tam clare demonstrare esse secundum Evangelium et Apostolos, quod nulli dubium fore illam quam retinetis non esse secundum Deum et Ecclesiam. Habetis hic de vestris qui sunt instructi in omnibus scientiis: jubentis ut nobiscum colloquantur et videant si possint respondere rationibus nostris, ut parati sumus respondere rationibus eorum.

Ad quæ rex respondit: Si vestra fides est vera, quare episcopi vestri non impediunt regem Francorum, qui mihi bellum indixit, et secum inimicis meis sociavit ut me destruerent? Nam non est fides ubi est appetentia alieni et suis sanguinis populorum: ostendat fidem per opera sua.

Tunc humiliter respondit dominus Avitus faciem habens angelicam ut et sermonem: Ignoramus, o rex, quo consilio et quæ de causa rex Francorum facit quod dicitis; sed Scripturæ nos docet quod propter derelictionem legis Dei sæpe subvertantur regna, et suscitantur inimici quasi ex parte, illis qui se inimicos adversus Deum constituunt. Sed redite cum populo vestro ad legem Dei, et ipse dabit pacem in finibus vestris; nam si habetis pacem cum illo,

habebitis et cum cæteris, et non prævalebunt inimici vestri.

Cui rex: Nonne legem Dei profiteor? sed quia nolo tres Deos, dicitis quia non profiteor legem Dei. In Scripturâ sancta non legi plures esse Deos, sed unum.

Ad quæ dominus Avitus: Absit, o rex, ut plures Deos colamus: *Unus est Deus tuus, o Israel* (*Deut. vi, 4; Marc. xii, 29*); sed ille unus Deus in essentia, est trinus in personis; et Filius et Spiritus sanctus non sunt alii Dei, sed unus Deus, cujus prima persona est Pater, secunda Filius, tertia Spiritus sanctus; sed Patri non est alia substantia quam Filio, et Spiritui sancto non est alia quam Patri et Filio; et ille Deus qui olim locutus est per prophetas, novissime locutus est in Filio, et adhuc loquitur quotidie in Spiritu sancto. Et quamvis olim per prophetas, mox per Filium, nunc per Spiritum, unus idemque Deus loquitur; sed sic dicitur ad distinctionem personarum, cum revera sint coæternæ et consubstantiales. Hoc profiteamur et parati sumus ostendere.

Et cum videret regem pacifice audientem, protelavit sermonem et dixit: Quæ si velle sagacitas vestra cognoscere quam bene fundata sit nostra fides, quantum boni vobis et populo vestro inde proveniret: nam et cœlestis gloria vobis non deesset, et pax et abundantia in turribus vestris (*Psal. cxxi, 7*). Sed vestri cum sint inimici Christi, super regnum vestrum et super populum iam desuper accendant; quod, ut speramus, non esset, si velleis audire monita nostra, et jubere ut vestri sacerdotes de his nobiscum colloquantur coram sublimitate vestra et populo vestro: ut sciatis quia Dominus Jesus est æterni Patris æternus Filius, et æterique coæternus Spiritus sanctus, unus Deus benedictus in sæcula, simulque ante omnia tempora et absque ullo initio.

Cum hæc dixisset procedit ad pedes regis, et amplectens eos flebat amare; procubuerunt et omnes episcopi cum eo: unde rex valde commotus est, et inclinans se usque ad eos, creavit deponum Avitum cum cæteris, quibus amabiliter dixit se responsura daturum illis super petitionibus illorum.

Quod et crastina die factum est: nam rex per Sagonam rediens ad urbem, misit ad dominum Stephanum et Avitum, ut venirent apud illum. Qui cum venissent, rex dixit ad illos: Habetis quod postulatis, nam sacerdotes mei parati sunt vobis audire quod nullus potest esse coæternus et consubstantialis Deo.

* Hanc vir clariss. Lucas Dachérius ex schedis Hieronymi Vignerii congregat. Orat. D. J. edidit in tom. V Spicilegii.

Sed nolo ut id fiat coram omni populo, ne turbæ excitentur; sed tantum coram senatoribus meis et aliis quos eligam, sicut vos eligetis ex vestris quos volueritis; sed non in magno numero, et id fiet die crastina in hoc loco. Quo die episcopi salutato rege discesserunt, et revera sunt ut omnia intimerent aliis episcopis. Erat autem vigilia solemnitas S. Iusti. Et licet optavissent quod hoc fieret die solemnitate sequenti, voluerunt tamen propter tantum bonum amplius procrastinara. Sed unanimitate decernerent apud S. Iusti sepulchrum pernoctare, ut illo intercedente obtinerent a Domino petitiones cordis sui.

Evensit autem ut ea nocte cum lector secundum morem inciperet lectionem a Moyse, incidit in illa verba Domini: *Sed ego indurabo cor ejus et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Ægypti, et non audiet vos* (Exod. vii, 3, 4). Deinde cum post psalmos decantatos recitaret ex prophetis, occurrerunt verba Domini ad Esaiam dicentis: *Vade et dices populo huic: Audite audientes et nolite intelligere; et videte visionem et nolite cognoscere. Excæca cor populi ejus, et aures ejus aggregata, et oculus ejus claudet, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et intelligat quo corde, et convertatur, et sanem eum* (Isai. vi, 9, 10). Cumque adhuc psalmi fuissent decantati, et legeret ex Evangelio, incidit in verba quibus Salvator exprobrat Judæis incredulitatem: *Væ tibi, Corrazaim; væ tibi, Bethsaida quia si in Tyro et in Sidone virtutes factæ essent quæ sunt factæ in vobis, jam dudum in cilicio et cinere penitentiam egissent* (Matth. xi, 21). Denique cum lectio fieret ex Apostolo, pronuntata sunt verba illa: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnitis? Ignoras quoniam sustinentia Dei ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et impenitentiam cor thesauris tibi iram in tempore iræ* (Rom. ii, 4, 5). Quod cum ab omnibus episcopis observatum fuisset, cognoverunt lectiones illas sic occurrissæ volente Domino, ut scirent induratum esse cor regis, Deumque illum in sua impenitentia relinquere, ad ostendendum divitias justitiæ suæ; unde valde tristes effecti, noctem in lacrymis transegerunt. Non destiterunt tamen veritatem nostræ religionis contra Arianos asserere.

Igitur tempore quo rex jusserat, conveniunt omnes episcopi, et simul ad regiam vadunt cum multis sacerdotibus et diaconibus et quibusdam de catholicis, inter quos erant Præcius et Lucanus, qui erant de principibus militiæ regis. Venerunt etiam Ariani cum avia. Cum ergo sedissent coram rege, dominus Avitus pro catholicis, Bonifacius pro Arianis, sermonem habuerunt. Sed postquam dominus Avitus proposuit fidem nostram eum testimoniis sacræ Scripturæ, ut erat alter Tertullianus, et Dominus inspirabat gratiam omnibus quæ dicebat, tanta consternatio cecidit super Arianos, ut qui satis amicebilitate audientiam præbuerat Bonifacius, nihil omnino respondere posset ad rationes domni Aviti, sed tantum quæstiones difficiles proponeret, quibus videbatur velle regem fatigare. Sed cum ab Avito urgeretur ut responderet ad ante-

dicta, promittens se etiam respondurum ad ea quæ proposuerat, non potuit respondere ad unam de rationibus quæ fuerant a domino Avito propositæ, neque ullam pro defensione sua partem allegare; sed tantum ea suum in conviciis aperiebat, et dicebat hæreticos esse præstigiosos, et colere multitudinem deorum. Quod solum cum diceret, videretque rex confusionem suam sectæ, surrexit de sua sede, dicens quod in crastinum responderet Bonifacius. Discesserunt ergo omnes episcopi; et quæ adhuc dies non erat inclinata, iterum simul cum cæteris catholicis ad basilicam domni Iusti, confitentes Dominum quoniam bonus, et laudans eum, qui dederat filis talem victoriam de inimicis suis.

Sequenti vero die iterum ad regiam profecti cum his qui in præcedenti aderant; cumque Ingredierentur, invenerunt Aredium, qui eis persequi volebat ut regrederentur; dicebat enim quod tales rixæ exasperabant animos multitudinis, et quod non poterat aliquid boni ex eis provenire. Sed dominus Stephanus, qui sciebat illum favere Arianis ut gratiam regis consequeretur, licet fidem nostram profiteretur, respondit ei quod non tempus erat ne rixæ procederent ex inquisitione veritatis et amore salutis fratrum suorum, imo nihil esse utilius ad jungendos animos in sancta amicitia, quam cognoscere apud quos esset veritas; quæ ubicunque est, amabilis est, et professores ejus reddit amabiles.

Addidit insuper omnes huc venisse secundum iussione regis, contra quod responsum non est quæ Aredius amplius resilire. Ingressi sunt ergo; et cum rex eos vidisset, surrexit in occursum eorum, modisque inter dominum Stephanum et dominum Aredium, adhuc multa locutus est contra Francorum regem, quem dicebat sollicitate tractare suam contra se. Sed cum responderet præfati episcopi, quod non esset melior via inveniendi pacem quam concedere in fide, et operam suam, si gratiam haberet, pollicerentur pro tam sancto ordine conciliando, nihil amplius locutus est, sed unusquisque locutus quem præcedenti die tenerat, occupavit.

Cum itaque sedissent, dominus Avitus tam lapide probavit quod catholici non plures deos adorabant, ut sapientiam ejus tam catholici quam ad hæreticos cum stupore mirarentur. Id autem fecit ut responderet conviciis quæ Bonifacius in nostram fidem jecerat. Postquam ergo contigit, ut locum daret responsionibus Bonifacii, nihil aliud potuit ille dicere, quam quod præcedenti die jecerat, et conviciis addens convicia, tanto impetu clamabat, ut præ rationate non posset amplius loqui et quasi suffocaretur.

Quod cum rex vidisset, et satis diu expectasset, tandem surrexit vultu indignationem præstentem contra Bonifacium. Tunc dominus Avitus dixit ad regem: Si sublimitas vestra vellet jubere ut hi responderent propositionibus nostris, ut posset judicare quænam fides esset retinenda. Sed nihil rex respondit, neque cæteri Ariani qui erant cum illo; adeo stupefacti erant de doctrina et sapientia domni Aviti.

Qui cum videret eorum silentium, subjunxit : Si vestri non possunt respondero rationibus nostris, quid obstat cur non omnes simul conveniamus in eadem fide? Tunc murmurantibus illis, de sua fide securus in Domino addidit : Si rationes nostræ non possunt illos conviacere, non dubito quin Deus fidem nostram miraculo confirmet : jubeat sublimitas vestra ut tam illi quam nos eamus ad sepulcrum hominis Dei Justi, et interrogemus illum de nostra fide; similiter et Bonifacius de sua : et Dominus pronuntiabit per os servi sui in quibus complaceat. Rex attonitus annuere videbatur; sed inclamare cœperunt Ariani, et dicere se pro fide sua manifestanda facere nolle ut fecerat Saul, et ideo maledictus fuerat; aut recurrere ad incantationes et illicita; sufficere sibi se habere Scri-

pturam, quæ sit fortior omnibus orastigiis, et hæc semper repetentes, et boantes potius quam vociferantes, rex, qui jam surrexerat, accipiens per manus domnum Stephanum et domnum Avitum, duxit eos usque ad cubiculum suum; et cum intraret amplexus est eos, dicens ut orarent pro eo. Cognoverunt quidem illi perplexitatem et angustias cordis ejus, sed quia Pater eum non traxerat (*Joh. vi, 44*), non potuit venire ad Filium, ut veritas impleretur : *Non est volentis, neque festinantis, sed miserentis Dei* (*Rom. ix, 16*). Et ex ea die plurimi Ariani ad pœnitentiam venerunt, et post aliquot dies baptizati fuerunt, et magnificavit Dominus fidem nostram per intercessionem domni Justi in conspectu omnium.

SYMMACHI PAPÆ AD AVITUM VIENNENSEM EPISCOPUM EPISTOLA.

(Hanc epistolam edemus cum et Symmachi papæ opera.)

SERMO BEATI AVITI,

FERIA TERTIA IN ROGATIONIBUS.

(Ex mss. majoris Carthusiæ.)

Legimus in historia Regum quemdam celebrem B prophetarum, exiguo superni pastus alimento, multis diebus iter longissimum sine ullo adminiculo cibi terrestris egisse; adeo divini beneficii virtus in corpore humano sequestrata infirmitate prævaluit. Comparatio autem modo hæc in sermone non causa est. Sic ergo etiam nobis annum quoddam iter actionum, casuum, timorum diversitate currentibus, quidam qui nos inter ista confortet Rogationum veluti cœlo porrectus sumitur panis : cujus fortitudo atque salubritas non solum inopiam præteritæ sterilitatis suppleat, verum etiam periculum famis ab spiritu nostro non in pane solo, sed in verbo Dei vivente secludat. Quod si quisquam Rogationes nostro sæculo institutas miretur, quas tantis ante temporibus Ecclesiarum multitudo nescivit, constat hunc posse et muneribus C redemptionis, quæ mundi ævo jam pene consumpto in sæculorum fine adfuit, derogare. Viderit^a quis certe quid sentiat, qualitatem medicaminis rideat furibundus, nesciat desperatus, cæterum frequenter expertus. Sed quis est iste sic ad integrum sanus, ut medicinæ non egeat, ut nulli ægotantis animæ morbo succumbat, ut non aut cupiditate ardeat, aut avaritia palleat, aut invidia liveat, aut superbia tumeat, aut iracundia caleat, aut obloquio pruriat? Si quis ergo ex his alicujus tædii sibi conscius est qui cuncto

tempore pœnitentiam debet, non renuat triduum. Quod etiam pleno ordine atque digesto prophetia quam lecta est, si gradibus suis replicetur, insinuat, sic a principio sermonis exorsa : *Vos, inquit, cognovi ex omnibus cognationibus terræ* (*Amos iii, 2*). Hic statim se Judæorum populus, in quamdam rapinam non amore, sed ambitione præcipitat, ut ad divinæ familiaritatis notitiam præ omnibus videatur ascitas. Sed desistat hinc opportunitas obstrependi, quia potius sub judicio rationis^b de proprietate sermonum causarum certa metienda sunt. *Vos cognovi*, non dixit Inter omnes, sed *Ex omnibus cognationibus terræ*. Qui sunt autem qui acquiruntur ex omnibus cognationibus terræ, nisi qui ab universitate gentium in unum redacti sunt ex diversis mundi partibus unus populus, et de multis membris sub Christo capite unum corpus? Cui postmodum vocationi agnoscendæ atque prædicandæ beatissimus Petrus per mentis stuporem defixus vidit linteum quoddam cœlo descendere, quod quatuor angulis sinu turgente submissum, omne genus animantium cum volatilibus partem reptilibus continebat, commonitusque ut necessariæ reflectioni quod vellet ipse mactaret; appetitum quidem talem, cum talis ciborum modus præcipiebatur, per observantiam legalem exhorruit; sed mox ad eum sermo divinus, *Quæ Deus, inquit, mundavit, tu immunda ne dixeris*

^a Forte *is*.

^b Hic locus manifeste depravatus, tametsi sensus sit obvius. Dicit Avitus falli Judæos, qui verba Amos de se interpretarentur, cum ex judicio rationis potius

quam ex vocum proprietate ea metienda sint. Nam si litteram sequamur, hæc quidem de filiis Israel; si judicium rationis, de Christianis vere et proprie dicuntur.

(Act. x, 15). Atque ille, *In veritate, inquit, comperi, quia non est personarum acceptio apud Deum; sed in omni populo et gente qui timet Deum et voluntatem eius facit, acceptus est illi (Ibid., 34)*. Tunc ergo qui cogniti sunt ex omnibus cognationibus terræ vides, nempe prophetis atque apostolis, qua unitate conveniat. Hoc est profecto, quod etiam nunc lectio ait: *Nunquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis (Amos iii, 3)?* Convenit autem duobus, Christo et Moyse, quia de isto ille scripsit. Convenit legi et gratiæ, quia..... illa districtius imposuit, ut pretiosius ista laxaret. Convenit veritati et prophetiæ, quia ista peperit quod illa concepit. Apud Judæos ista duo non pariter ambulant, ideo non concordant. Inter ipsa enim duo Testamenta quasdam minutias ponunt. Ad unam verum Deum nisi uno itinere non itur. Certe si propter quascunque alias causas potest diverso, diverso non potest. Apud nos vero ista duo pariter junguntur atque conveniunt. Est tamen in hoc prophetæ verbo etiam quod personaliter accipi queat, si dualitas ipsa quam convenire necesse est, sit primum in homine uno, sit deinde in genere humano. Spiritus enim noster et corpus nostrum ex disparis substantiæ qualitate compacta sunt. Quæ duo viam hujus sæculi currere nullatenus queunt, nisi inter se custodia divini ordinationis lege consenserint. Si enim non subjaceat spiritus carnis, sed ad refrenandam concupiscentiam cedat potius menti caro, ducit duos pariter concordia rationis per viam legis ad patriam æternitatis. Si autem dum per hujus sæculi iter curritur, spiritu retardante, animam caro prævenit, et facultatem vitæ, permissa sibi peccati libertate, præcluserit, deserit ipsa currendi æqualitas, quæ homini a Creatore præcipitur, et incipit impedita lege mentis perire, et superexaltare lege corporis, nec jam duo pariter pergunt, ibi unum jacet et aliud premit. Et hæc, quod magis dolendum est, non tam ignavis subrepunt, quam dominantur aliis. Docet hoc sermo qui sequitur: *Leo, inquit, irragiit, quis non timebit? Dominus locutus est, quis non prophetabit (Ibid.)?* Peccatum longe apparet, quare non fugimus? Scriptura prope clamat, quare non credimus? Quis est leo rugiens, nisi de quo apostolus dicit, quia *adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit querens devorare vos (I Petr. i, 8)?* Facit furoris incontinentia, ne tacens discubitet qui rugitum longe præmittit: sed jam audit rugitum, et non cavet qui præcepti conscientiam secum fert ad exordia peccati, confestimque rabido invaditur morsu, nisi præmisso terretur auditu; quod revera nec absurde conjicimus, nam statim in consequentibus qualitas ipsius morsus ostenditur: *Quomodo, inquit, si eruat pastor de ore leonis duo crura ovis, aut extremam partem auriculæ (Amos iii, 12)*. Pastor nobis procul dubio ille est bonus qui, relictis nonaginta novem ovibus, unam

vagam non despexit inquirere. Operæ pretium autem est diligentius intueri, quod illas nonaginta novem quas iste pastor in montibus reliquit, manifestum in carne, non deseruit permanens in nativitate. Angelorum enim in celesti altitudine gloriantium, qui utique jam errare non possunt, evidenter gerunt figuram. Leo enim de quo supra diximus, post illam proprii casus ruinam qua consortium Divinitatis affectans, etiam homine miserior factus est, dum dedignatur esse inferior Creatore, omnis archangelicæ potestatis dignitate nudatus est. Sed huic tamen quantumcumque potestatem cælestium ministrorum, ne solus periret, casui suæ dejectionis innoxuit. Et his hoc tamen de illo eminentis creaturæ vigore nunc superest, ut damnationem futuram jam patientes dum præsciunt, cum vivendi meritum perdiderunt, et ipsum saltem moriendi remedium habere non possint. Ab illo itaque, ut dixi, casu quisque in amore conditoris sui et angelicæ beatitudinis honore permansit, ulterius seduci non potuit, ac proinde nec periclitari; et factum est in principio de angelis quod de hominibus in fine faciendum est, ut evolutus scilicet salutis et perditionis cursus exacto impletoque numero terminetur. Ista ergo supernæ celsitudinis oves reliquit pastor bonus, et venit ad illam unam ovem perditam, in cujus signatione jacebat genus humanum, et illam quæ ab isto leone corrosa per se ascendere ad illas nonaginta novem non poterat, suis humeris vexit, quia in suo corpore sublevavit: et quando cum homine carnis assumptæ ad superna cælorum rediit, eandem utique quæ de paradiso erraverat, angelis retulit. Quocirca jam patet qui sit pastor qui liberat duo crura et partem auriculæ, et qui sit leo qui reliquum devorat: hoc est, iste Christus, ille diabolus. Omissa vero utcumque consideratione carnali, videamus quæ sit minima pars corporis quæ devoranti legitur remansisse. Neque enim puto quod ille pastor bonus rem tam dilaceratam et pene consumptam tanto studio vellet eruere, nisi particulæ ipsi adhuc aliquid palpitantis vitæ inesse cognosceret. Ovis ista, sicut jam prolocuti sumus, quicumque peccator est utique, si de caulibus se protegentibus evagatus suapte vitio incursurus bestiam, cum a pastore declinavit. Dum enim ambulat per deserta, hoc est, dum cogitat inania perituraque, occurrit illi diabolus, et cogitationem ejus morsu pestiferæ persuasionis invadit. Qui cum jam concupiscentiam captivi hominis in potestate habere cœpit, priorem quodammodo ejus partem vorax laniator absorbit. Et tamen si concupiscentiam et definitionem peccati non sequatur effectus, liberantur quasi duo crura, hoc est, pars posterior quæ adhuc comesa non fuerat. Nam etsi quosdam priores suæ cogitationis pedes per concupiscentiam in fauce leonis amisit, et residuos quos ad effectum non deduxit operis gressus a misericordia pastoris eripuit.

^a Hic respexisse videtur Avitus ad illum canonem concilii Neocæsariensis: *Si quis concubita muliere, etiam concubitus ejus desiderium habeat, non autem subsequatur effectus, manifestus um est eum per divinam*

gratiam fuisse liberatum. Ita in vetusta canonum versione quæ Aviti ævo Latinarum Ecclesiarum in usum fuit.

Animadvertendum est tamen quod illius se miscuit corporis portionem ^b extremi auriculæ quam videtur suppressa liberaverit. Postquam enim dixerat, *quomodo si eruat pastor duo crura*; addidit et *extremam partem auriculæ*. Auris ergo nostra est obedientia nostra: nam cum precamur et respicimus, primam istius auris partem leo devorat, novissimam pastor ^c solvat. Prima pars auriculæ est *Non concupiscas*. Istâ jam deglutita est, quia cogitatio concupivit. Sequens pars est, *Post concupiscentias tuas non eas*. Itaque si malum quod concepimus cogitatione, opere non impleamus, priore parte obedientiæ vulnerata, et illa quæ extrema est ab ore leonis eruitur. Quomodo? Utique per pœnitentiam et correctionem. ^d Quæ multipliciter lectio ipsa per totum a Domino revolvente, quæ et qualia passi necdum respiscamus: *Misi in vos indigentiam panem, stuporem dentium; percussi vento urens* (Amos IV, 6). Indigentia panis est, ut sciamus quod cum a Domino receditur, non est unde vivatur. Stupor autem dentium unde contrahitur? puto convenire illud quod Salomon quodam loco ait, dum comparationem poneret dicens: *Sicut uva acerba dentibus noxia est*. Uva autem acerba est præmature occupata promissio et contenta cum differtur temporis plenitudo. Nam ut dulcedinem et suavitatem quæ nobis in æternitate promittitur, in hoc mundo habere velimus, immaturum satis atque acerbum est. Hujus uvæ adhuc asperæ viridiæque non vinum, sed virus intra paradisum Adam in qui nostris perniciem degustavit; et quia parentes comedebant uvam acerbam, dentes filiorum obstupuerunt. Sed prævidens Eszechiel originale debitum Christo solvendo vacandum, sic ait: *Vino ego, dicit Dominus, et erit ultra proverbium illud in Jerusalem: Patres comederunt uvam acerbam; obstupescunt dentes filiorum* (Eszech. XXIII, 3). Jam tibi non nocet quidquid esset Adam quod concupivit superbe, quod præsumpsit illicite, quod desideravit incaute; tu tibi de tuo casu stuporem denique pœniæ, tu tactum appetitus ab inutili aviditate restringe. Desideras uvam acerbam, sed sustine maturitatem promissionis. Non tuo sæculo delectatio ista debetur. Si dulcem quæris, expecta cœlestem; si humanam appetis, patieris inimicem. Quæ est autem mundi gloria, nisi ipse quem infra dicit, ventus urens? ejus etiam si lenitas delectat homines, terror tamen pereunt amatores: *Et quia nec sic redistis ad me, dicit Dominus, nunc* ^e *(preparate in occursum Dei tui Israel* (Amos IV, 10). Dicit quidem Paulus apostolus (1 Thess. IV, 18) ubi Redemptoris describit adventum, qualiter rapiemur ad nubes obviam Christo in aera; hic tamen puto oc-

^a Locus corruptus.

^b Forte *extremæ*.

^c Forte *servat*.

^d Locus corruptus.

^e Hic ansulis inclusa retulit Florus magister Ecclesiæ Lugdunensis diaconus in Expositione in Epistolâ S. Pauli, quam ex scriptis decem sanctidrum Patrum concinnavit, sed ea citat tanquam ex sermone die primo Rogationum, cum titulus in manus: riptio

cursum istum ad alium pertinere. Nam et hic viventes quasi occurrimus Deo, si præceptum quod porrigitur amplectamur; et quia paratus est ille ad ignoscendum, occurrat ei correctio ad poenitendum. Sed et quicumque propter amorem æternæ vitæ non solum ab illicitis abstinet, verum etiam a licitis se coercet, sponte occurrisse judicandus est. Nam ut exempli gratia unumquodcunque dicamus, adulterio generaliter Interdicto, simplex conjugium lege permittitur; cui tamen virginitatis nitor sine comparatione præfertur: unde qui dat nuptum virginem suam bene facit, et qui non dat motus facit (1 Cor. VII, 38). Hoc ergo de omni debemus observatione sentire: qui male facit, fugit; qui bene, expectat; qui melius, occurrat. Jam vero post multas et piissimas admonitiones quæ præfatai nostro etiam secundum litteram constant, convenienter Rogationes nostras in ipsius lectionis fine describit, dicens: *In omnibus plateis et viis sit planctus* (Amos V, 16). Viæ istæ et plateæ actus nostros significant, per quos humanam conversationem mortalitate decurrimus. Viæ minora delicta, plateæ vero latiora peccata sunt, quæ ad libram ampliam et spatiosam mittunt quæ ducit ad perditionem; et multi sunt qui inveniunt eam. Per angustam vero semitam iter ad illum de quo prædixit propheta, quod vocem ejus in platea nemo audivit, cujus utique verbum in peccati libertate non sonuit. Ergo in ista platea quia est noster actus, sit noster et planctus: quem tamen planctum non confusum et tumultuarium esse debere testatur sermo subjectus, *Vocabit, inquit, agriculturam ad lacrum, et ad planctum eos qui sciunt plangere* (Ibid.). Cernis nempe quod istud plangere non omnes sciunt, sed illi tantum vocandi sunt qui noverunt. Agricola est, qui isto pœnitentiæ lectu et compunctionis affectu terram, id est substantiam suam spiliis purgat, præceptis edomat, lacrymis rigat, humilitate fecundat, semine ditat, fruge multiplicat. Enimvero secundum statum calamitatis humanæ, nullus est qui plangere nesciat, quippe est ita generatio, ut etiam ille qui non noverit aliud, istud noscat, ut ipsa quoque intrans hunc mundum nova ætas infantium primam vocem fletu erumpens, quasi quodam vaticinio calamitatum careat omni sensu, planctum quem adhuc non habet in scientiâ, jam tamen afferat in natura, et sine ullo doctrinæ adminiculo ipsa inchoatio discriminum pariat magisteria lacrymarum. Quæ cum ita sint, quamvis secundum spiritum quæ distantia sit inter eos qui sciunt et illos qui nesciunt fieri. Nam prout sunt genera et ordines hominum, istam scientiam fendi habere singuli debent. Alia regi, alia subjecto, alia peccatori, alia justo causa lacrymarum. Quemdam Parthicum regem ^f sæcularis nostro præferat seriam 3 Rogationum.

^f Id de Xerxe Persarum rege refert Herodotus lib. VII, sed paulo aliter: *Et cum intraretur Xerxes, inquit, omnem Hellepontum navibus obductum, omnia littora atque Abydenorum plana hominibus referta, ibi se beatum esse jactavit, et post hæc lacrymas fudit. Quod animadvertens Artabanus ejus patruus..... his verbis interrogavit: Quam diversa, rex, inter se nunc facis et dudum dixisti, qui te beatam dixerat nunc in-*

historia refert, inspecta a post victoriam de eminentiore loco numerosissima sui exercitus multitudine, lacrymasse; qui mox a satrapis, quem in tali beatitudine causa flendi esset interrogatus; istam, inquit, multitudinem lugeo, quæ quamlibet victrix, intra non multos annos omnis omnino nature lege finienda est. Si ad sæcularem sapientiam b ecce lacrymas dignas regis mundano, quam libet etiam Christiano principi conveniret post triumphos de morte magis quam de culmine cogitantem non timere, sed plangere: quid si causa præsentis istum c religiosi principis flentem testem sciamus, cum David ille virtute magnus, potestate præditus, pietate præcelsus, inter aurea sertâ gemmataque diademata, cælestis magis regni coronam instantissimo æstu ferventis desiderii suspiraret, *Quando veniam, dicens, et apparebo ante faciem Dei mei (Psal. xli, 3)?* Nunquid non lacrymas suas habuit panes die ac nocte, dum dicebant illi per singulos dies: *Ubi est Deus tuus?* quod si certe dicebat, non negare compellens persecutor externus, sed videre concupiscentis animus suus. Loquebatur enim sibi spiritus celestibus intentus, *Ubi est Deus tuus?* Quando veniam et apparebo ante faciem ejus? Si decuerunt igitur regem sanctum lacrymæ tales, quid nunc de ipso sanctorum Sancto dicamus, qui quadrivano funeri antequam resuscitandi virtutem ostenderet, flendi impendit infirmitatem? In summo itaque gradu conveniunt tales lacrymæ Redemptori. Multum namque illis ipse deflevit. Ibi Adæ peccatum; ibi peccati stipendium, mortem; ibi Lazarum, hoc est genus humanum; ibi defunctum lapide obiectum, id est duritiam qualitatis; ibi lacrymosos consolatores, id est incredulitatem resurrectionis; ibi quartam diem ventis defunato: quæ quatuor accidunt peccatoribus in annorum funere conclamatis: prima cogitandi malum, defolendi secunda, perpetrandi tertia, quarta in crimine perma-

crymas fundis! Et ille, reputantem me, inquit, quam brevis sit omnis humana vita, subiit horum miseratio; quorum cum tot sint, nemo ad centesimum annum supererit.

a Imo nondum pugnaverat Xerxes, nec trajecerat in Europam.

b Desit hic aliquid verbum, forte respiciamus aut

quid simile. c Religiosum principem hic vocat, quem paulo ante regem mundanum appellaverat, quod sanè mirum videri non debet, cum Gallienus imperator *δαίμωνος καὶ φιλοθεώτερος*, religiosissimus Dei que amantissimus magno Di-nysio Alexandrino sit dictus apud Eusebium lib. vii Hist. eccles., cap. 23.

A mundi. De quarto omnes nos per Lazarum recurrentes, ut resuscitemur, non solum miserendi dulcedo, sed etiam flendi opus est amaritudo. Post hæc quia tali magisterio etiam nos decuit plangere, discernamus scientiam imperitiamque lacrymarum. Ecce hodie ad ecclesiam conveniunt multi, si quicumque semetipsum in oratione præsternens cepit quantumlibet flentu aliquid quod ad sæculum pertinet orare, aut conversationis mundanæ felicitatem, aut inimicorum mortem, aut divitiarum amplificationem, aut vitæ hujus longitudinem, aut honorem sæcularium dignitatum: nunquid non hujuscemodi lacrymæ decet hominem nescire quid plangat, quas inutiles satis imperitasque procul dubio perdidit, quoties sic profudit? Quod non tam miserum, quam si ea flendo ille sibi petat tribui, quæ multi Deum nescientes sine ulla precibus peccando videntur adipisci. Econtra vides alium ingemiscentem et clamantem: Domine, propitius esto mihi peccatori, plangere vitam malam, quærere bonam, illadem lacrymis quibus irrigat stratum, lavare delictum, ostendere Deo in gemitibus imbecillitatem carnis, ardorem mentis, horrorem mortis, amorem resurrectionis. Hic plangendi peritus, hic doctissimus flendi est. Non cecidit in terram lacryma talis, quid commendata est Deo, cui dicitur: *Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo (Psal. lv, 7)*. Postremo quoniam si Rogationes nostras rite solvantur, sine planctu nequeunt expediri, scientiam plangendi quam potero brevissime discernam. Maxima pericula est hic impendi flentem, ut sanari possit quem supra diximus dentium stupor, quam illic servari ubi nunquam finiendus est dentium stridor. Nam illis dicitur: *Vae qui nunc ridet, quia lugebunt flebitque; istis autem: Beati, qui nunc flent, quia ridebitis et gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.*

quid simile.

c Religiosum principem hic vocat, quem paulo ante regem mundanum appellaverat, quod sanè mirum videri non debet, cum Gallienus imperator *δαίμωνος καὶ φιλοθεώτερος*, religiosissimus Dei que amantissimus magno Di-nysio Alexandrino sit dictus apud Eusebium lib. vii Hist. eccles., cap. 23.

ANNO DOMINI CCCXCVI.

JOANNES DIACONUS

(Ex Bibl. Galland.)

PROLEGOMENON.

I. Joannis S. R. E. diaconi epistolam ad Senarium Dignoramus. Hanc epistolam erimus ex vetusto codice Christianæ regis, qui etiam fuit parricidii nostri Ferrariensis. In ea quædam occurrunt observatione digna de ministro confirmationis; de septem altaribus, sab-

virum illustrem evulgavit Mabillonius (a). Illustris est, inquit cl. editor (b), epistolæ scriptor Joannes diaconus sed quis sit ille Senarius ad quem scribit,

(a) Mabill. Mus. Ital. tom. I, part. 2, pagg. 69-76.

(b) Id. ibid. pagg. 76 seq.

bato sancto in Ecclesia Romana erigi ac consecrari a solitis; deque immistione lactis et mellis in calicem eodem die: cujus utriusque postremi ritus nullam invenimus mentionem etiam in Ordine Romano. Nisi si benedictio lactis et mellis, quæ post benedictionem agni in die sancto Paschæ præscribitur, huc referenda est. Quod attinet ad Joannem, vir fuit pro sua ætate doctissimus atque accurato judicio præditus, ut probant libri quatuor ab eo conditi de Vita sancti Gregorii papæ I, qui recentioribus scriptoribus vitas sanctorum ex propriis eorum scriptis contexendi exemplum præbuerunt. Hactenus vir doctissimus tum de epistolæ prætio, tum de ejus auctore. In Mabillonii sententiam, ad hujus epistolæ scriptorem quod attinet, concessit vir eruditissimus Edmundus Martenius (a). Neque aliter Fabricius (b) aliique.

II. At vero multo antiquiorem existisse auctorem quo de agimus, pervidit nostro quidem judicio doctissimus Muratorius: cujus proinde verba hic describere haud otiosum existimamus. Sic igitur ille in præclara de rebus liturgicis dissertatione, quam ad Liturgiam Romanam veterem præmissam exhibet (c): « Assentiri non possum, inquit, doctissimis viris Mabillonio et Martene, dum epistolam ad Senarium tribuunt Joanni illi diacono, qui sæculo Christi ix ex Vita Gregorii Magni aliisque libris non mediocre nominis celebritatem sibi acquisivit. Num in Romana Ecclesia unus fuit Joannes diaconus? Intellexissent ii, longe nimis velustiorum fuisse altero illo auctore epistolæ hujus, si quæ idem scribit de confirmatione per presbyteros collata, attentius animadvertissent. En ejus verba (d): « Sed nec illud tangat animum, quod sibi aliquando quædam vis necessitatis assumit (quod nunc per Africam fieri dicitur), ut presbyteri sanctum chrisma conficiant: quod merito moveret, si istam pontificalis auctoritas licentiam non dedisset. » Sæculo Christi ix excisa omnino erat in Africa Christiana religio, circumquaque ibi diffuso imperio et superstitione Arabicæ gentis. Quæ igitur hic legis, Joannem hunc diaconum referendum, monent ad finem sæculi v, quo tempore in catholicos barbaricam persecutionem excitavit

A Hunericus Arianus Africæ rex. Hæc cæpta anno Christi 485, acrius deinde efferbuit. Tunc in exilium actis episcopis catholicis, ex necessitate presbyteris chrisma conferre permissum fuit.

« III. Fieri etiam potest ut ante eadem tempora floruerit Joannes ille diaconus. Repetere hic liceat quæ habentur in Carthaginiensi concilio anni 397 (e): « Ut in sacramentis corporis et sanguinis Domini nihil amplius offeratur quam quod ipse Dominus tradidit, hoc est panis et vinum aqua mixtum. Primitiæ vero, seu mel et lac, quod die solemnissimo in infantum mysterio (nempe baptismo) solet offerri, quamvis in altari offeratur, suam tamen habent propriam benedictionem, ut a sacramento corporis et sanguinis distinguantur. » Cum Joannes diaconus non improbabiliter commixtionem lactis et mellis cum sanguine Domini, a Patribus Carthaginiensibus improbatam, suspicio suboritur illum eodem sæculo Christi iv floruisse. » Hactenus V. C.

IV. Porro ex duabus allatis viri docti conjecturis de tempore quo vixit epistolæ auctor, priorem quidem admittimus, posterior vero nobis minus probatur. Illa enim sententia qua noster Joannes sub finem sæculi v existisse perhibetur, ex eo potissimum astruitur, quod epistola Senario viro illustri comperitur inscripta. Scilicet Senarium illum quem prorsus ignoravit Mabillonius, ut ipsemet profitetur, præteritque Muratorius, desinente demum sæculo v admodum claruisse comperitur habemus. Neque enim ullus dubitandi locus jure suppetit quin Senarius ille vir illustris ad quem epistolam suam scripsit Joannes S. R. E. diaconus, idem sit cum Senario, et viro quidem illustri, cui tum Aviti Viennensis (f), tum Ennodii Ticinensis (g) varietate noscuntur epistolæ inscriptæ. Patricius namque hic fuit, et comitiva patrimonii a Theoderico rege actus anno 511, ut docet Cassiodorius (h), de quo etiam idem senator alibi plura (i). Præclaras illustris hujus viri laudes exhibet epitaphium a Petro Pithæo in libro iv Poematorum relatum, quod recitat et Sirmondus (j).

(a) Marten. de Antiq. Eccl. ritib. lib. 1, cap. 4, art. 15, § 16, tom. I, pag. 156 edit. Antwerp. 1736.

(b) Fabric. Bibl. Lat. med. tom. IV, pag. 197 edit. Hamb.

(c) Murat. de Reb. liturg. dissert. cap. 3, pag. 32.

(d) Joan. diac. epist. § 3, infra col. 404.

(e) Conc. Carthag. iii, can. 24.

(f) Avit. epist. 36, supra col. 252.

(g) Ennod. lib. 1, epist. 23; lib. iii, epist. 11; et lib. v, epist. 15.

(h) Cassiod. lib. iv Variar., epist. 3.

(i) Id. ibid. epist. 4 et 7.

(j) Sirmond. ad Avit. epist. 36, supra col. 252, not. d.

JOANNIS DIACONI

EPISTOLA

AD SENARIUM VIRUM ILLUSTREM.

De vartis ritibus ad baptismum pertinentibus, et aliis observatione dignis.

I. Domino merito illustri, semperque magnifico D. Sublimitatis vestræ paginam filio nostro spectabili filio Senario, Joannes diaconus, viro Renato deferente suscepimus, in qua et antiqua

gratiæ nobis jucundam fecistis memoriam, et quantus pectori vestro divini cultus ardor insideat, catholica sollicitudine non celastis. Nam, ut vestræ loquuntur litteræ, quædam vobis scribi, quædam dirigi transscripta voluistis. Sed in transcribendo curam nostram utcumque notariorum labor adjuvit; in his vero quæ scribenda sunt, multum fateor laboris indicitis, et superaddere hoc mensuram meam adducta fronte respondeo. Primum, quod ea, sicut opus est, disserere, non ita, ut credit amici æstimatio, meum valet ingenium. Fallitur enim amantium sæpe iudicium, cum plus dilectioni tribuit quam meritis dilectus ostendit. Accedit deinde quod infirmus corpore, ut alia taceam, ecclesiastico jugiter astringor officio. Postremo otiosum tempus res postulat, ut majorum volumina recensentibus quid de unaquaque re dici debeat, illorum tuta juvamine procedat oratio. Quid igitur in hæc possumus, nisi forte quod me posse vota desideriaque vestra præstiterint? Idcirco quæsitæ breviter conabor attingere, ne si omnino taceam, infructuosi silentii pœnas excipiam. Confido enim orationibus tuis me posse juvari, qui ut hæc auderem tam ardua compulisti. Unde quæso ut nihil in me eloquentiæ, nihil summæ doctrinæ desideres; quia nec illi plene studui, et doceri adhuc malo, quam doctoris nomen audire. Igitur si in hac inquisitione, mea, qualiscunque est, placet aut exspectatur oratio, jam nunc de singulis quæ sunt proposita videamus. Illud interea prudentiæ vestræ prædico, quia inquisitionum ordo, non ita, ut vestra legitur pagina consequetur; sed ut se unaquæque suggererit, absolute congrua terminabitur. Itaque inquisitionis tux verba ita se habent.

II. *Requiro, inquis, a vobis, quare antequam baptismi quis consequatur, catechumini fuit; vel quid sibi habeat hoc vocabulum aut hæc catechizatio, aut qua regula in Veteri Testamento præmissa sit; aut certe, si novella regula est, et magis a Novo Testamento sumpsit exordium. Simul etiam scrutinium quid sit, aut quare tertio ante Pascha scrutinentur infantes; aut quid sibi hæc districtio vel sollicitudo scrutaminis vindictæ, etc.*

III. Ad hæc ita respondeo. Studium vestrum nosse confidimus: quia omne genus humanum in ipsis, ut ita dicam, mundi cunabulis prævaricatione primi hominis in morte fuerit jure collapsum; nec ab ea posse redimi, nisi affuerit gratia Salvatoris: qui dum ante sæcula genitus esset, ex Patre, propter nos ex sola matre fieri non est dignatus in tempore. Non est ergo dubium quod priusquam aliquis renascatur in Christo, diabolicæ potestati teneatur astrictus: cujus laqueis nisi inter ipsa primitus fidei rudimenta veraci professione renuntians exuatur, ad salutaris lavacri gratiam non accedit. Et ideo hunc oportet prius catechumenorum auditorium introire. Catechesis enim Græcæ instructio dicitur. Instruitur namque ecclesiastico ministerio per benedictionem imponentis manum, ut intelligat quis sit, quisve sature sit; hoc est, quia ex damnabili sanctus fiat, ex injusto

A justus appareat, ad postremum filius fiat ex servo: ut qui in primo parente perditus fuerat, secundi reparatus beneficio, hæreditatis paternæ possessor existat. Exsufflatus igitur exorcizatur, ut, fugato diabolo, Christo Deo nostro paretur introitus; et a potestate erutus tenebrarum, transferatur in regnum gloriæ caritatis Dei: ut qui dudum vas fuerat Satanæ, fiat nunc domicilium Salvatoris. Exsufflatur itaque, quia tali dignus est ignominia deserter antiquus. Exorcizatur autem, id est conjuratur, ut exeat et recedat, illius agnoscens adventum, cujus erectam in paradisi felicitate imaginem prava suasionem dejecterat. Accipiet jam catechumenus benedictum sal, in quo signatur, quia sicut omnis caro sale condita servatur, ita sale sapientiæ et prædicationis verbi Dei mens fluctibus sæculi madida et fluxa conditur, ut ad soliditatem stabilitatis atque permansionis digesto penitus corruptionis humore divini salis suavitate perveniat. Hoc ergo agit frequens impositio manus, et reverentia Trinitatis, et invocata super caput ejus tertio benedictio Conditoris.

IV. Dehinc quodam profectu atque propectu, ille qui dudum exsufflatus diabolicis laqueis pompisque renuntiaverat, symboli ab apostolis traditi jam mereatur verba suscipere: ut qui paulo ante solum catechumenus dicebatur, nunc etiam vocetur competens vel electus. Conceptus enim est in utero matris Ecclesiæ, et vivere jam incipit, etiam si nondum sacri partus tempus explevit. Tunc sunt illa, quæ ab ecclesiastica consuetudine scrutinia dictitantur. Perscrutamur enim eorum corda per fidem, utrum mentis post renuntiationem diaboli sacra verba deflexerint; utrum agnoverint futuram gratiam Redemptoris; utrum se credere sateantur in Deum Patrem omnipotentem. Et cum hæc ita esse illorum responsione claruerit, quia scriptum est: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem* (Rom. x, 10); tanguntur sanctificationis oleo aures eorum, tanguntur et nares; sed aures ideo, quia per eas ad intellectum fides ingreditur, Apostolo dicente: *Fides autem per auditum, auditus vero per verbum Dei* (Ibid., 17); ut quasi quodam sanctificationis muro aures instructæ, nihil noxium, nihil quod retro revocare possit admittant.

V. Cum vero tanguntur nares eorum, admonentur sine dubio, ut quandiu spiritum vitæ hujus naribus trahunt, in Dei servitio mandatisque perdurent. Unde ille vir sanctus dicebat: *Vivit Dominus, qui abstulit iudicium meum, et omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam: quia donec superest halitus in me et spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium* (Job. xxvii, 2-4). Aliud quoque in narium unctione signatur: ut quia illud oleum in nomine benedictum est Salvatoris, ad spiritalem ejus odorem quadam ineffabili interiore sensus suavitate ducantur, ut delectati cantent: *Unguentum effusum est nomen tuum; post odorem unguentorum tuorum curremus* (Cant. i, 2, 3); quo mysterio sensus narium

præmunitus, nihil voluptuosum sæculi, nihil quod A mentem resolvere queat, possit admittere.

VI. Dehinc pectus eorum oleo consecrationis perungitur, in quo est sedes et habitaculum cordis : ut intelligant firma se conscientia et puro corde debere promittere, quod jam relicto diabolo Christi mandata sectentur. Hi etiam nudis pedibus jubentur incedere, ut depositis morticinis et carnalibus indumentis, agnoscant se illius viæ iter arripere, in qua nihil asperum, nihil potest inveniri nocivum. Hæc igitur ecclesiastica sollicitudo per successiones temporum cauta dispositione constituit : quamvis horum vestigia vetus pagina non ostendat. Proinde cum istis quasi vehiculis spiritualibus electus sive catechumenus in fide processerit, tunc et necesse est unice B lavacri baptismate consecrari, in quo sacramento baptizatus trina demersione perficitur. Et recte. Nam qui in nomine Trinitatis baptizandus accedit, ipsam utique Trinitatem trina debet mersione signare, et illius se agnoscere beneficiis debitorem qui tertia pro eo die resurrexit a mortuis. Sumptis dehinc albis vestibus, caput ejus sacri chrismatis unctione perungitur ; ut intelligat baptizatus regnum in se se sacerdotale convenisse mysterium. Chrismatis enim oleo sacerdotes et principes ungebantur, ut illi offerendo sacrificia, illi populis imperarent. Ad imaginem quippe sacerdotii plenius exprimendam, renescentis caput lintei decore componitur. Nam sacerdotes illius temporis quodam mystico velamine caput semper ornabant ; cuncti vero regenerati albis vestibus induuntur ad ministerium resurgentis Ecclesiæ, sicut ipse Dominus et Salvator coram quibusdam C discipulis ac prophetis ita in monte transfiguratus est, ut diceretur : *Resplenduit facies ejus velut sol ; vestimenta vero ejus facta sunt candida sicut nix* (Matth. xvii, 2). Quo facto splendorem ut dictum est, resurgentis in futurum figuravit Ecclesiæ, de qua item scriptum est : *Quæ est ista quæ ascendit dealbata* (Cant. iii, 6 ; viii, 5) ? Utuntur igitur albis vestibus, ut quorum primæ natalitatis infantiam vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ generationis gloriæ proferat indumentum, ut ad mensam sponsi celestis nuptiali veste circumdatus homo novus occurrat.

VII. Illud autem ne prætermisum videatur, ante prædicimus, quod ista omnia etiam parvulis fiant, qui adhuc pro ipsius ætatis primordio nihil intelligunt. Unde scire debetis, quia dum a parentibus aut a quibuscumque aliis offeruntur, aliena eos professione salvari necesse est, qui fuerant alieno errore damnati. Ac proinde adjungis ut dicam, cur sanctum chrisma soli pontifici liceat consecrari, quod presbytero non videtur esse concessum. Et merito : quia episcopus summi pontificis gradum obtinet, presbyter vero secundi sacerdotii locum retinere agnoscitur. Omnis enim pontifex est sacerdos, non omnis sacerdos pontifex dici potest. Nam in Veteri Testa-

mento, ut alia taceam, etiam indumentorum habitu differabant : ita ut sacerdotes quatuor quibusdam mysticis vestibus uterentur quæ illis cum pontifice videbantur esse communes ; at pontifex quatuor aliis utebatur, quibus indei sacerdotibus pontifex non licebat. Adjiçitur etiam quod in sancta sanctorum semel in anno solus pontifex habebat accessum. Unde jam in novo populo episcopus ordinandi presbyteros meruit potestatem. Recte igitur benedictionis et unctionis quodammodo potestas apostolica huic traditioni servatur, quam constat antecessorum ordinum tenere principium.

VIII. Illud quoque non prætereundum videtur, qui nec eadem benedictionis verba presbyterii consecratio promeretur, quæ pontificalis apex consuevit audire. Nam si nihil speciale reservatum esset episcopo, gradus indifferens esse videbatur : nec opus esset diverso vocabulo, quod eadem benedictio consecraret. Sed nec illud tangat animum, quod sibi aliquando quædam vis necessitatis assumit, veluti (quod nunc per Africam fieri dicitur) ut presbyteri sanctum chrisma conficiant : quod merito moveret, si istam pontificalis auctoritas licentiam non dedisset. Unde constat etiam nunc a pontificibus quodammodo fieri, quod in tanta rerum necessitate, ut a presbyteris effici possit, superior ordo constituit.

IX. Illud etiam vultis scire, quos Ecclesia catholica redeuntes non baptizat hæreticos ? Quod ego pro meo modulo brevi responsione concludam : illos venientes baptizari quos non constiterit in nomine Trinitatis æque suscipi se mysterium. Nam sive Patrem solum quis confitentur, negans Filium et Spiritum sanctum, baptizandus omnino est ; sive Filium confitens, negat Patrem vel Spiritum sanctum, sine dubio consequi debet baptismatis sacramentum ; vel si Spiritum sanctum denegans, Patrem fateatur ac Filium, æque, ut meminimus, mystico fonte purgabitur, juxta illam Domini regulam dicentis : *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Verum si Trinitatis nomen accepit, inæqualitatis quolibet modo faciens differentiam, veluti qui illo in tempore Ariani sunt secuti, baptizari omnino non possunt : quia illam dominicam consecuti sunt regulam, licet videantur errare. Unde hujusmodi docendi sunt potius quam baptizandi, et incorporandi matris Ecclesiæ visceribus benedictione succedente pontificis : ut per caritatem qua Deus proximusque vere diligitur, quid minus habuerint, quidve in eis completum fuerit, recognoscant. De Pelagianis autem, Eutychianis sive Nestorianis aperta et vulgata sunt omnia, quæ in libro de Hæresibus cum legeritis, plenius poteritis advertere.

X. Acolythi autem exorcistis hoc ordine differunt, quod exorcistis portandi sacramenta, eaque sacerdotibus ministrandi negata potestas est ; tantumque manus impositioni vacant, propter quod exorcistis

* Legendum videtur quis.

dicuntur; vel cætera quæ intra acolythorum ordinem esse probantur, explere festinent. Acolythi vero sacramentorum portanda vasa suscipiunt, et ministrandi sacerdotibus ordinem gerunt. Ideoque exorcista fieri potest acolythus; iste vero ad exorcistarum officium nulla penitus promotione descendit; qui si optime suum officium ministraverint, ad subdiaconatus gradum poterunt pervenire: cujus hic apud nos ordo est, ut accepto sacratissimo calicè in quo consuevit pontifex dominici sanguinis immolare mysterium, subdiaconus jam dicatur. Qui si tursus nullo fuscatus vitio inculpabilis perseverat, ad diaconum vel presbyterii sacratissimas dignitates poterit pervenire.

XI. Quod de septem altaribus inquisitis, quæ in urbe Roma sabbato Paschæ moris est consecrari, hoc dico, quia majores nostri, sive in septiformis gratiæ Spiritu decreverint faciendum, sive quia septem regionibus ecclesiastica apud nos millia continentur a quibus hæc ipsa parantur altaria, ut singulis benedictio præstaretur: an quia septenarius ipse numerus mysticus et sacratus est, quia in Trinitatis nomine orbis credit universus, qui quatuor partibus ab Scriptura sæpe describitur; ac per hoc ternarius quaternario junctus septenarium efficiat, qui quasi inter illa sacra terribilia totius mundi repræsentat imaginem; an alia quadam ratione constitutum sit, certe mihi habetur incognitum. Illud tamen firma mente custodio, quod non a majoribus tradita custodiret Ecclesia, nisi certa sui ratio poposcisset. Nec ea possimus dicere inania videri ac frivola, quia eorum minime rationem accepimus. Nam multa qui proxime ante nos fuerunt, et nos, ut nobis ratio persuadet, in ecclesiis quadam nova sancimus: quæ dum ad posteriores transmittimus observanda, etiamsi qua id ratione a nobis factum sit, longe posterior ætas ignoret, non putabit tamen inania, si in Deum piam præcedentium intelligat voluntatem. Hoc ergo modo etiam nos quod... majorum ratio ipsa non venit: nam quorum pervenit, et ipsa tenentur et res; quorum autem causa late, et res fidei non resultat, observari ac teneri necesse est.

XII. Quod autem quæstistis, cur in sacratissimo calicem hæc mittatur et mel, et Paschæ sabbato cum sacrificiis offeratur? Illud in causa est, quia scriptum est in Veteri Testamento et novo populo figuratè repositum: *Introducæ vos in terram repositiois, terram fluentem lac et mel (Levit. xx, 24)*. Terra ergo repositiois terra est resurrectionis, et in illa felicitate semper permanentis, quæ nihil est aliud quem terra corporis nostri, quæ in resurrectione mortuorum incorruptionis pacisque gloriam consequetur. Baptizatis ergo hoc sacramenti genus offeratur, ut intelligant quia non alii, sed ipsi qui participes sunt corporis et sanguinis Domini, terram repositiois accipient, cujus iter inchoantes, tanquam parvuli lacte nutriuntur et melle, ut incipient

decantare: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine, super mel et farum (Psal. cxviii, 103; xviii, 11)*. Lac ergo et mel^a portantur novi homines post amara delicta: ut qui in prima nativitate corruptio-nis lacte nutriti sunt, et amaritudinis lacrymas inchoarunt, secunda generatione lactis ac mellis dulcedinem in Ecclesiæ visceribus sumant, ut nutriti talibus sacramentis incorruptionis perpetuæ mysteriis consecrentur.

XIII. Illud etiam quod interrogare dignatus es, cur Alleluia usque ad Pentecosten in Ecclesia decantatur, scire vos convenit alia esse in fide catholica, quibus per totum mundum omnis Christianus astringitur, veluti est auctoritas Novi ac Veteris Testamenti; alia rursus esse instituta Patrum, a quibus nulli licet catholico deviare, veluti Nicæni canones, et si quid hujusmodi est; itemque alia esse quæ unaquæque Ecclesia tanquam propria retinet, et a suis majoribus tradita sibi custodit, quæ salva fide et pace catholica cum alterius regionis non observat Ecclesia, ut est Romana, quæ sabbatis omnibus jejunit, quod Orientalis facere non videtur; vel quod hic septem altaria componuntur, quod alibi nullus attentat; et rursus sicut alia alibi, quæ hic fieri non probantur. Hæc autem omnia ita diversis Ecclesiis diverso modo sunt; ut tamen omnes illius reginæ vestem faciant de qua dictum est: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu decorato, circumamicta varietate (Psal. xlv, 10)*. Nihil ergo moveat, cum videntur hic aliqua in Dei laudibus fieri, quæ alibi alio modo fieri comprobantur. Sive enim usque ad Pentecosten Alleluia cantetur, quod apud nos fieri manifestum est; sive alibi toto anno dicatur; laudes Dei cantat Ecclesia. Sed reservatur aliquid apud nos paschali reverentiæ, ut majoribus gaudiis, et quasi mentibus innovatis ad laudem Dei recurrat affectus; propter quod Alleluia, Latino sermone *Laudate Dominum* dicitur. Quanquam et aliis verbis id quotidie populorum vox dicentium resonet: *Laudate Dominum de caelis, laudate eum in excelsis (Psal. cclviii, 1)*. Itemque: *Laudate Dominum, omnes angeli ejus (Ibid., 2)*. Et iterum: *Laudate Dominum omnes gentes (Psal. cxvi, 1)*. Sæpe ergo cum Deus quoquo modo fidei corde laudatur, Alleluia cantatur.

XIV. Restat nunc illud quod interrogandum putastis: Si baptizatus sine chris-matis unctione ac benedictione pontificis ex hac vita migraverit, utrum ei obsit aliquid, an non? De qua re magis a doctis plenius audire vellem, quam ipse aliquid dicere. Quid tamen mihi videatur, salva meliore intelligentia et majorum plena sententia, quod in omnibus supradictis volo tenere; quia ita vestram voluntati parere studui, ut tamen de omnibus quid melius (quod non dubito) a majoribus dictum est, hoc uterque servemus. Quid ergo videatur breviter dicam. Ducatur ergo similitudo ab hac prima nativitate in qua orti sumus, ut intelligamus illam secundum ex

^a An potantur?

qua vere vivimus et in qua justificati sumus. Cum natus fuerit infans, et lucis hujus participationem contigerit, perfectum hominem natum esse dicimus, et est ejusdem substantiæ ejus est ille qui genuit, hoc est, animal rationale mortale; quanquam ille

A grandis, hic parvus; quæ sunt accidentium vocabula, non naturæ. Si ergo accidant adjuncta ad ætati protractum, nunquid adjectum est aliquid definitioni substantiæ? Absit: quia non extenditur aut minuitur naturæ proprietas..... *Cætera desunt.*

EXEUNTE SÆCULO QUINTO.

SANCTUS FAUSTINUS.

EDMONDI MARTENE ADMONITIO.

Quis fuerit ille S. Faustinus necdum certo scire mihi licuit. Equidem reperio apud Gennadium libro de Illustribus Ecclesiæ Scriptoris Faustinum presbyterum, qui scripsit ad personam Flaccillæ reginæ adversum Arianos et Macedonianos libros septem, editos in Bibliotheca Patrum; et alterum librum quem Valentiniano et Theodosio et Arcadio imperatoribus pro defensione suorum cum Marcellino presbytero obtulit. Verum hic Faustinus non fuit sanctus, imo schismatici Luciferiano aperte consensus. Fuit et alter Faustinus

B episcopus, cujus homiliam dominica ante quadragesimam Aeneas Parisiensis in libro adversus Græcos Spicilegii tom. VII, pag. 86, citat: quam homiliam integram reperit noster Acherius in manuscripto Corbeiensis, eumque eundem esse cum Fausto Rhegiensi episcopo, arbitratur ex conjectura tantum. An vero idem fuerit cum Faustino sequentis homiliæ auctore, nec affirmare, nec negare audeo. Cujuscunque tandem illa sit, sane antiquissimi auctoris esse extra aliam est.

SANCTI FAUSTINI

HOMILIA

DE PASSIONE DOMINI.

(Edidit Martene Ex ms. S. Illidii Claromontensis.)

Beneficia Dei nostri cum magna ac mirifica sint, tamen nec nova probantur esse nec subita; sed ab initio sæculi, et prædicta oraculis, et præfigurata mysteriis. Sacram Domini passionem ab ipsius mundi coalescentis exordiis Veteris Testamenti responsa cecinerunt, et ideo Christum Dominum prædicatum atque nuntiatum Judæis aperte ex ipsorum libris et voluminibus asserimus, validis absque dubio nititur privilegiis, qui causam de ^a adversariis asserit instrumentis. Speciosa victoria est contrariam partem chartis suis velut propriis laqueis irretire et testimoniorum suorum vocibus confutare et æmulum ^b telis suis evincere, ut pugnantioris tui argumenta tuis probentur ^c utilitatibus militare. Itaque in Domini nostri per-

C sona dum ex Adæ primi hominis costa mater cunctorum viventium Eva producitur, ex hujus sacro latere ac salutari vulnere Ecclesia omnium fidelium parens reparanda monstratur. In ejus typo Abel justus occiditur, et innocens fraterna tanquam Judaica impietate mactatur. Hic idem Dominus in novissima mundi senescentis ætate per figuram beati Abraham longævi patris offertur. Quo tempore dum novo sacrificio in uinci sui jugulum pius parricida consurgit, ex improvise aries oculis ejus apparuit, sicut loquitur sermo divinus: *Et vidit Abraham arietem inter vepres hærentem cornibus* (Gen. xxii, 13). Inter vepres, inquit; requiramus quæ sit ista novitas, id est in multitudine circumstantium peccatorum, hærentem

^a Sic præclare Augustinus in psal. xl: *Proferimus Deos codices Judæorum, nampe Judæi inimici nostri sunt. De chartis inimici convincitur adversarius.*

^b Sic iterum S. Augustinus tract. adversus Judæos: *De sanctis Scripturis, quarum et apud ipsos magna habetur auctoritas, sumenda sunt testimonia, quorum etsi nolint oblata utilitate sanari, aperta possint veritate convinci.*

^c Hinc est quod idem S. doctor in psalm. lvi: *Judæi, inquit, librarii nostri facti sunt. Et in psal. xl: Nobis serviunt Judæi, tanquam capsarii nostri facti sunt, studentibus nobis codices portant. Et lib. xii contra Faust., c. 25: Quid est aliud hodieque gens ipsa, nisi quædam scriptaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ.*

cornibus, id est ad crucis cornua clavorum confusione pendentem, sicut in alio loco legimus: *Cornua in manibus ejus sunt (Habac. III, 4)*. Hoc ideo quia venerandas manus ejus patibuli brachia susceperunt. Inter spinas autem deputatus est, quando spineo sermo innocentiae et justitiae actor illusus est. Sed alius introspicere debemus quidnam sit quod Isaac a Patre altaribus admovetur, ac subito aries pro eo non mutata sed duplicata oblatione supponitur. Gemina hic adoranda substantia Redemptoris ostenditur, Dei enim unigenitus offertur, et Virginis primogenitus immolatur. Hoc quoque dominicae passionis praefigurabat insignia, quod legimus beatum Elisaeum sepulchro conditum ingestio a latrunculis cadavere intra tumultum suum corpus extincti tactu sacri corporis suscitasse: Quis hic alius praefigurabatur, nisi Dominus noster Jesus Christus, qui resurrectionem de morte largitur, et vitam sepultus operatur? In latrone reum mundum, in prophetae virtutibus Christum Dominum recognosce. Adhuc celeberrime per Scripturas sanctas etiam in Jonae prophetae laboribus et ærumnis Christi passio et resurrectio praesignantur. Hic Jonas, quod fidei nostrae non arbitramur incognitum, typum Domini gessisse praescribitur. Ipse enim Dominus dicit: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita erit Filius hominis in corde terrae (Matth. XII, 40)*. Ille, inquam, Jonas ad praedicandum Ninivitis irae caelestis offensam, Domino jubente, dirigitur; sed praescius tristem prophetiam populi conversione vacuandam, profugusque Tharsum petebat, ingreditur navim, sed nautis exorta tempestate turbatis, sorte fluctibus datur, et faucibus ceti piscis demersus excipitur; sed pisce illaesus eructante depositum, tertia die terris refunditur. Videte Dominum etiam in Veteri Testamento in servi forma mirabiliter apparere. Videte quomodo se ante actis saeculis judicavit secundum servilis formae humilitatem venturum. Jonas iram Domini praedicaturus ad magnam Ninivitarum urbem, dicturus: *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur (Jon. III, 4)*; et Christus ad mundi mittitur civitatem, ut diem salutis et praefinitum iudicii tempus annuntiet. Jonas navim expetit, Christus Ecclesiam. Jonas fluctibus agitur, Christus mundi turbinibus exercetur. Nisi Jonas perditum detur, naufragae navis periculum non sedatur; Sic non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte salvetur. Nautae dimissuri Jonam tamen verentur et dicunt: *Domine, ne des super nos sanguinem innocentem (Jon. I, 14)*. Nonne vobis videtur nautarum imprecatio Pilati esse confessio, qui tradidit Christum, et tamen lavat manus suas, et dicit: *Mundus ego sum a sanguine justorum hujus (Matth. XXVII, 24)*? Quam congrue per personam gentilem fides gentium praedicatur! Dicit itaque Jonas in oratione sua: *Tolle igitur, Domine, animam meam, quia melior est mihi mors quam vita (Jon. IV, 3)*.

A Id est vivens unam Judaeorum gentem salvare non potui; moriar, et universus mundus mea morte salvetur. Jonam cetus piscis excepit immersum, sed non contigit devoratum; et quem malitia hominum perdidit, bestia esuriens custodivit. Plenis visceribus famem patitur, et in praedam quam absorbit, nihil sibi licere miratur. Quis est iste qui intra avidos rictus assumi potest, consumi non potest? Cibus est, corruptio non est, traditur perditionis profundo, et servatur ipsius mortis obsequio. Quis est iste qui vastissimos sinus periculorum totus ingreditur, et sub altitudine conclusus immensa atque mortifera, vitali aere pascitur, et dimissus in alienam rerum naturam, in vitae exilium, cum vita peregrinatur, et mortis superstes annuntiat venturam mundi salutem?

B Puto quod hic est Dominus noster Jesus Christus, quem saeva mors, inextinguibilis bellua, in escam suam rapuit, et praedam suam captiva contremuit. Contremuit, inquam, nam si noverat crucifixum, tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatum: quia culpam non facit poena, sed causa. Quasi solitum cibum perditum in mundi origine hominem devoravit; sed magnam esse cibi ipsius dignitatem praefocata cognovit, atque ideo divinus sermo commemorat: *Et praecipit Dominus pisci, et vomuit Jonam in aridam (Jon. II, 11)*. Hoc debemus accipere quod ex imis visceribus mortis victrix vita remeavit, atque eam ex imis praecordii inferni perditio exulcerata reddidit. Videmus itaque in prophetae afflictionibus apertissime praefiguratam mortem pariter et resurrectionem. Quapropter quod impletum cernis in servo, credere non cuncteris in domino. Quae cum ita sint, perspice, o homo, quantum valeas et perpende quid debeas. Perspice quantum valeas, ut tandem vilis esse tibi desinas, ut vel per hoc erubescendis subjacere viliis dedigneris, dum generositatem tuam de Creatoris et Reparatoris nostri dignitate metiris. Habet causas quibus ipse confundatur cur indignis dominis victo corde subdatur, cui gloria aeterna promittitur, ac sic gemino privilegio, qui dudum divinae imaginis participatione efficeris etiam commercii nobilitate pretiosus. Vide quam fortis esse possis contra hostem tuum, interroga statum tuum, quod tibi Dominus ad debellandum in membris tuis mundi principem ac spirituales nequitas superandas liberam contulit facultatem; ac sic impossibile non putes, ut transferri obtineas in angelicas beatitudines, cum hoc saeculo angelicas deviceris potestates. Non ergo te degenerem ac despectum faciat vita, quem vel factura probatur illustrem protulisse vel gratia, sed cursum fideles Christi ad superna fiducialiter extollant. Nam qui se caelesti pretio vident redemptos ad caelestia non dubitant praeparatos.

Explicit homilia sancti Faustini.

EUREUNTE SÆCULO QUINTO

JULIANUS POMERIUS.

PROLEGOMENA.

NOTITIA EX CAVE.

Julianus Pomerius, gente Maurus, in Galliam profectus in civitate Arelatensi scholam rhetoricam aperit, ac demum presbyter ordinatus est. Claruit circa an. 498. Eum sanctitate vitæ et scriptis quotidie editis eminuisse fidem facit Gennadius (De Script. c. 98), quo tempore Catalogum suum iste clausit. Scripsit libros 8 de Anima, quorum argumenta sigillatim enumerant Gennadius et Isidorus (De Script. c. 12), et in libro secundo de Corporeitate animæ disputasse notant. Quantum vero ex argumentis hisce conjectari licet (opus enim nunc non superest) isti libri, ex Nemesii

A libris 8 de Anima fere excerpti sunt. Scripsit etiam tractatum de Contemptu mundi ac rerum transitarum ad Principium, et alium de Vitiis et Virtutibus, libellum adhuc de Virginibus instituendis, quæ interierunt. Unicum ejus superest opus de Vita contemplativa, sive de futuræ Vitæ contemplatione, vel de actuali conversatione in tres libros divisum; quod Prospero vulgo perperam inscriptum, inter opera istius haberi solet, ac sub illius nomine seorsim prodit anno 1487 et Colon. 1556 in-8°. Prologum operis istius secundum primus edidit Dacherius Spicileg. tom. XIII.

ADMONITIO

LIBRIS DE VITA CONTEMPLATIVA

A MANGEANTIO PRÆFIXA

IN SUA S. PROSPERI AQUITANI PARISENSI EDITIONE.

In appendicem rejicimus primo loco libros duos de Vita contemplativa, opus flet elegans et pene omnium laudibus celebratissimum, atque ab annis octingentis ad nostram usque ætatem sancto Prospero assertum. Ab octavo namque sæculo medio scriptores inventi sunt qui sub auctoris nostri nomine opus istud laudavere. Chrodogangus enim Metensis episcopus, qui illo sæculo florebat, et studio regularis disciplinæ, cui canonicos Ecclesiis suæ subdi voluit, admodum commendabilis exstitit, in regala canonicorum, Prosperum librorum de Vita contemplativa auctorem agnovit. Idem præstat Jonas Aurellanensis episcopus, qui floruit sub pontificatu Eugenii II et Gregorii III, imperantibus Ludovico Pio et Carolo Calvo, id est sæculo sequenti, in libro de laicali Institutione, qui primum editus est in lucem a doctissimo viro D. Luca Acherio monacho Sangermanensi, ordinis S. Benedicti congregationis S. Mauri in tomo I sui scriptorum veterum Spicilegii. Tum concilium Aquisgranense sub eodem Ludovico Pio in causa ejusdem canonicorum institutionis celebratum anno 818 huic opinioni favere videtur, cum hosce tractatus ut Prosperianos usurpat, non secus ac concilium Parisiense sextum sub eodem imperatore post annos tredecim coactum. Quin etiam huic operi inscriptum legitur Prosperi nomen in manuscriptis codicibus ejusdem ætatis, et in editis antiquioribus habetur insertum. Ita denique creditum, nullo refragante, ob omnibus posterioria

Bævi scriptoribus. Nihilominus tamen hodie constat inter eruditos non esse Prosperi hocce opus de Vita contemplativa, nec iis religio fuit tam antiquis tamque idoneis testibus fidem derogare, et libros proxime subjiciendos parenti alteri ascribere; Juliano scilicet cui cognomen erat Pomerio, natione Mauro, qui Arelate rhetoricam cum magna famæ laude docuit, auditoremque habuit Cæsarium Magnum ejusdem urbis postea episcopum, ut testatur ejusdem sancti pontificis Vitæ liber.

Hujus porro sententiæ probationes suppetunt non paucae. Nam, 1° ut ex ipsiusmet auctoris testimonio argumentum primum ducamus, auctor iste (quod solet ante omnes observavit Jac. Sirmondus in notis ad Aquisgranense concilium) Hilarii Arelatensis, qui obiit anno 449, laudes contexit, lib. II, cap. 9, quasi ejus quem longe ante diem supremum obiisse supponit: quod certe æqualis Hilario Prosper asserere nequivisset. Adde etiam, si libuerit, eam rationem quam arguit H. Norisius, quod nempe Prosper non ita liberaliter eum laudasset, quem ipse in litteris ad Augustinum testatur in sancti doctoris gratiæ doctrinam minus propensum; et si alias meritis clarum, præcipuè auctoritatis, et spiritualium studiorum virum fuisse profiteatur.

Alliæ insuper suppetunt rationes, quæ dum opus vero auctori restitunt, necessario illud deinceps a Prosperi operibus omnino secernunt. Ac primum S. Isidorus libro de Scriptoribus ecclesiasticis, cap. 12, explicate

libros illos Juliano Pomerio ascribit, his verbis : « Alios quoque tres libros edidit de futuræ vitæ Contemplatione, vel actualis conversatione, nec non etiam de Vitiis et Virtutibus : » qua certe recensione omnis operæ distributio et totius tractatus istius argumentum describitur, ut ex libri tertii præfatione clarius perspicitur. 2° Laudatus jam Sirmondus codicem ms. vidisse se testatur qui fuerat alias S. Salvatoris vicecomitis, postea vero fuit illustrissimi doctissimique archiepiscopi Tolosani Caroli de Montchal, in quo libri illi, Juliani Pomerii nomine prætitulantur. Et eodem fide dignissimo assertore, in Collections canonum codicis Andegavensis, sancto Pomerio, sic enim vocat, rursus ascribuntur tractatus illi nostri. Alterum subinde nactum se testatur P. Queanellus in bibliotheca abbatiæ beatæ Mariæ de Trappa, quæ ex obscuro monasteriole in numerosissimum sanctissimumque asceterium derepente evadens religiosissimi abbatis studio ac pietate, suum ætate nostra Gallicanæ Ecclesiæ Bernardum, suam Bernardo reddidit Clarum Vallem. Duobus hisce oculatis testibus addere liceat tertium non minoris auctoritatis testem, scilicet doctissimum et clarissimi nominis auctorem Bibliothecæ novæ auctorum ecclesiasticorum, qui tomus sui tertii parte secunda monet, audivisse se (a fide dignis procul dubio) asservari etiamnum in bibliotheca capituli insignis Ecclesiæ Bellocensis, pervetustum ms. in quo tres libri de Vita contemplativa Juliani Pomerii ut certi auctoris nomine insignantur.

Nec forte alterius operis Pomerii meminisse censendus est Gennadius in Catalogo de viris illustribus, seu de ecclesiasticis scriptoribus, cum recensito opere in quo auctor ille interrogantibus et rogantibus Juliano episcopo et Vero presbytero, dialogorum more respondens; arte dialectica et sermone ingenio apto composuit de Natura animæ et Qualitate ejus, etc., libros octo; subdit Gennadius : « Memini legisse me olim ejus dictatum a. l. quendam nomine Principium, etc., et alium, de Vitiis et Virtutibus prætitulatum. »

Nec inutile erit hic aliquid etiam de Juliano Pomerii fama fortunisque breviter præfari. Fuit porro hic Julianus Pomerius, dum hæc scripsit, ex rhetoricis disciplinis ad ecclesiasticos gradus proeductus : neque enim credere par est Julianum episcopum, cujus jussu styllum atripuit, auctorem illi fuisse, ut de clericorum officiis tractaret antequam eo gradu auctus esset, cui Ecclesia magisterium, et aliorum institutionem permittit. Sed et Gennadius hunc presbyterum ordinatum tradit. Hunc Ennodius Ticinensis episcopus exquisite laudat lib. 11, epist. 6, quam ipsi inscribit, ubi hæc sub finem : « Nunc vale, mi domine, et circa me ecclesiasticæ disciplinæ magis exerce fuitorem, » etc. Ad eundem etiam duas epistolas transmisisse legitur Ruricius Lemovicensis. Nam et ipse Æonium Arelatensem rogat, lib. 11, cap. 8, ut Pomerium ad se venire jubeat. Hunc autem eum tunc abbatem appellet, argumento est eum ab Æonio monasterii regimini, post adeptum sacerdotalem ordinem fuisse præpositum, quemadmodum ipsemet pontifex Cæsarium jam factum presbyterum monasterii abbatem pariter constituerat. Dum vero dicitur Cæsarium reli-

giæ sodalitati defuncti abbatis loco suffectum, non inani forte conjectura inferemus illum Juliano magistro quondam suo hoc in munere successorem electum : quem quidem hoc tempore jam annis gravem existimare consequens erit. Quod etiam ipse innuit Gennadius in Catalogo cap. 98, quem concinnans aut amplifians circa annum 494, ait : « Scripsisse et alia dicitur, et adhuc scribere..... vivit usque hodie conversatione Deo digna, apta professioni et gradui. » Quibus verbis potestem, et monachatum illius et sacerdotium designasse jure credetur.

Inscripti sunt autem libri illi Juliano episcopo, sed incertum cujus sedis fuerit episcopus. Observatur sane hujus nominis pontifex Carpentoratis in Epæonensi concilio anni 517 subscriptus, cui ut hoc opus dicatur judicatur non videtur obstare tum ratio temporis, tum regionum distantia : sed ut erat hoc nomen his sæculis commune, alii etiam esse potuerunt Juliani, quorum alteri lubricationes suas nuncupasset Pomerius. Nam, si fides auctori Vitæ S. Honorati quæ circumfertur, sedit inter Foro-Julianenses hujus nominis pontifex : quem cum iste ejusdem Honorati et Caprasii ex Italia rediit cum hospitem narret ; auctor dissert. de Initio Foro-Julianens. Ecclesiæ, eundem cum Quillinio, ad quem datae exstant Leporri retractationis litteræ, fuisse conjecerat : at quia consarcinatoribus solemne est remotiores temporum epochas conjungere, vel conjunctas distrahere, potuit ille Julianum episcopum inter hæc tempora deprehendisse ; post Victorinum utique, qui anno 506 Agathensi concilio interfuit : cujusque exstat epistola ad Ruricius Lemovicensem, et istius ad Victorinum. Is o autem Foro-Julii sedente, Julianum provinciæ regiones collustrasse, et cum provincialibus necessitudines contraxisse singulares probatur in Secretis Lirinensibus. Ex hac autem ejus in his partibus consuetudine, haud dubie afflatam illi opinionem suspicari promptum est, qua ex citati Isidori testimonio discimus, eum in octo libris de Natura animæ quos conscripsit, secundum Tertulliani erroribus labefactasse, dum eam corpoream fallacibus etiam argumentis astruere contendit. Nam tum magna famæ laude celebratur Faustus monasterii Lirinensis, in Foro-Julianensi territorio post Maximianum Riensem tum episcopum, abbas ; qui quidem sententiæ pene consepultæ cineres suscitare non detrectans, eam etiam scriptis libris acriter defendisse perhelur : contra quem ex adverso stetit Claudianus Viennensis Ecclesiæ presbyter, litisque arbitrium se legit Præfectorium Patricium, doctissimum virum, et opt. C. Sollim Sidonium : his enim nominibus, in epistola libris suis præfixa illum convenit. Arbitrum illum autem statuit Fausto licet amicissimum, sed qui amicorem sibi veritatem satis cumulate testatus esse videtur, dum libros illos, tot exquisitis præconiis celebravit in sua tertia ad Claudianum epist. lib. 17.

Cæterum suos de Anima libros Pomerius, ad ejusdem Juliani episcopi, cui libros de Vita contemplativa inscripsit, petitionem digessit, eodem assertore Gennadio, qui alium presbyterum nomine Verum memorat hujus operis edendi cum Juliano promotorem. Atque de hoc

Vero cum huc usque vix quidquam deprehendatur animadvertum, non forte infeliciter conjectum ab auctore dissertationis septimæ de suppositis S. Prospero scriptis et tractatibus, Verum istum ab eo non diversum esse, quem tam exquisitis præconiis commendat Salvianus in epistola sua septima, eidem et Apro inscripta: quæ quidem tanto majorem viri celebritatem arguant, quanto major ipse Salvianus, et in his etiam laudibus parior fuisse videtur. Sed hæc rursus, seu Julianum, seu Verum extra provinciam, vel ejus viciniam quærendos non esse satis arguerent. At pro Vero illud etiam majus occurrit, quod inter hæc tempora in Arausicanorum præsulum serie, nominis hujus observe-

tur præsul, quem ab isto nostro diversum esse vix credibile; non illo quidem, cujus nomen inscriptum legimus epistolæ provincialium episcoporum ad Leonem pro instauratione jurium Arelatensis episcopi (cum constet Eutropium Arausicanum episcopum Veri decessorem sæculi quinti mediam partem prætergressum, ut qui ab Hilario pontifice maximo nec non a Sidonio Jan episcopo litteras susceperit), sed illo Vero, qui post Eutropium sedit, hoc exeunte sæculo, cujus et Vitam scripsit, teste Sigeberto. Istius enim optime concurrit tempore epoche cum Juliani ac Salviani, a quibus laudatur gestis. Et hæc quidem in librum proxime subjiciendum et doctissimorum criticorum scriptis inserta sufficiant.

JULIANI POMERII DE VITA CONTEMPLATIVA

LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

1. Diu multumque renisus sum voluntati tuæ, mi domine studiosissime pontificum Juliane; non velut pertinaciter durus, sed propriæ impossibilitatis admonitus. Videbatur enim mihi, et jure forsitan videbatur, quod etiam ipsi præsumptionem meam potuissetis improvidæ temeritatis arguere, si tantam rem, quæ utique esset operose tractanda, facile ac sine ulla deliberatione susciperem: cum me oporteret prius ipsius rei pondus unde dicendum foret, expendere [Alias experiri]; et sic, adjuvante Domino, si vires facultas explorata promitteret, ad hoc arripiendum, quod juberetis accedere. His et talibus sollicita consideratione perspectis, necessarium duxi, ut me aliquandiu a scribendi præsumptione suspenderem. Sed quia sicut cogitanda fuit injuncti operis difficultas, ita cogitari debuit injungentis auctoritas, nec volui, nec debui usquequaque resistere, certus quod vires meas multo amplius adjuvaret tua præcipientis oratio, quam gravaret ipsius materiæ magnitudo. Deinde illa consideratio animum meum suis viribus diffidentem, in audaciam subeundæ præceptionis vestræ perduxit; quod jam non humilitatis esset perseveranter tenere silentium, sed superbiæ ultra renuere, quamvis infirmis cervicibus onus impositum: cui oneri sustinendo, etsi meæ rusticitas faciebat invalidum, vestra fieri credidi fide qui jubebatis, idoneum.

2. Hoc quoque mihi audendi aliquid fiduciam da-

but, quod magnarum rerum magnus ipse conatus esset, etiamsi nullus e disputantem sequeretur effectus. Si quidem necessariorum tractatio quæstionum, etsi non instruit non invenientis quod quærit animum, exerceat saltem quærentis ingenium: ut aut noverit se quærendo, et nihil inveniendi nescire quod se forte nosse præsumperat; et ignorantia suæ consequenter admonitus, quod sibi deesse viderit, quærat; quod invenerit teneat; et quod tenuerit, perseveranter exerceat: aut si quod sibi de divinis Litteris propositum fuerat, salubriter tractare, et sufficienter explicare potuerit; non de inventione veritatis infletur, sed in Domino, qui enim intus illuminavit, ut illuminanda cognosceret, gloriatur. Quandoquidem scientia sicut sine dono Dei, quod est caritas, inflat, ita si ei caritas admisceatur, edificat (I Cor. vii). Ac per hoc, qui de Deo loqui voluerit, aut nihil dicit, et nulla eum præcipitat inflatio; aut si aliquid dixerit, et se crediderit a Deo accepisse quod dixit, habet unde Deo gratias agat, non habet quod ingenii sui viribus elatus ascribat.

3. Sed jam ipsa capitula, quæ utcumque solvenda proposuistis, attezam. Itaque jubetis ut paucis edisseram quæ sit vitæ contemplativæ proprietates: et quid inter ipsam et activam vitam intersit, quanta possum brevitate distinguam. Utrum is cui Ecclesiæ regendæ cura commissa est, contemplativæ virtutis fieri particeps possit. Utrum æquanimitèr sustinendi sint divina præ-

^a Mss. duo., Regius unus et Camberonensis, susceperim.

^b Sic mss. quinque cum edit. Lugd. 1539. Mss. duo et edd. Duac. et Colon., quamvis infirmis cervicibus onus impositum grave sit.

^c Ms. Colbertinus unus, disputationum.

^d Mss. quatuor cum ed. Lugd., non instruit invenientis; sed, ut videtur, minus bene.

^e Ita mss. quinque. Ms. unus et edd., diligenter.

^f Ms. Camberonensis, poterit.

^g Abest vox veritatis a ms. Camb.

^h Mss. duo, enubilanda. Ms. unus, innubilata.

ⁱ Ms. Camb., præcipitabil.

^j Edd. cum ms. uno, quod dicit.

^k Mss. plerique, jubes.

^l Ms. unus, contemplativæ vitæ.

cepta calcantes, an pro modo peccati debeant Ecclesiastica severitate coargui. Utrum^a congregandis fratribus aut alendis, expediti facultates Ecclesie possideri, an perfectionis amore contemni. Quæ sit a continentia credenda perfectio; et utrum^b tantum corpori an et animæ necessaria debeat judicari. Quantum a virtutibus veris virtutum similitudines distent. Quibus præcedentibus causis et subsequentibus incrementis nasci soleant vitia vel augeri; et quibus possint, adjuvante Domino, remediis, velut quibusdam medicamentis imminui vel sanari. Quot modis vel gradibus unaquæque virtus possit impleri. Et an vera sit illa philosophorum sententia, quæ virtutum omnium velut fontes quosdam quatuor virtutes; vitia quoque quatuor, velut quasdam origines malorum^c omnium definiit. Hæc sunt nimirum decem, quæ a me voluistis enodari capitula, non ut absolutio eorum vobis aliquid cognitionis afferret, sed ut^d vestra magis cura, et regulariter imperatum munus implerem, nonnihil ædificationis talium studiosis, horum et his similitum capitulorum explicatione conferret. Cæterum si tu ea nescires, nunquam tanto ordine dilucidanda proponeres. Ideo autem voluistis cognita vobis disputationibus illustrari, ut aut me, si aliquid^e secus quam ratio habet exponerem, saceretis emendari vel corrigi; aut certe per sollicitudinem vestram, meumque sermonem ad aliorum notitiam^f possent catholice disputata perducere. Nunc igitur quæ sit vitæ contemplativæ proprietas, Domino vestris orationibus adjuvante tractemus.

ELENCHUS.

- CAPUT I. Quod ea sit vitæ contemplativæ proprietas, C ubi^h Dominus mundo corde videbitur.
- CAP. II. De qualitate vitæ futuræ.
- CAP. III. Quod eo iudicio Deiⁱ ab iniquis hominibus separandi sunt sancti, i quo ante sunt beati angeli ab immundis spiritibus separati.
- CAP. IV. De resurrectione vel vita sanctorum.
- CAP. V. Quod præsentium contemptores etiam hic contemplativæ vitæ beatitudo delectet.
- CAP. VI. Quod perfectio contemplativæ vitæ quæ hic haberi potest, k perfectioni futuræ comparari non possit.
- CAP. VII. Quod Dominum sancti perfecte videre non possint, nisi cum ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.
- CAP. VIII. Quæ et quanta sit in hac carne vitæ D contemplativæ perfectio, vel qualiter ei perfrendæ mundi contemptores inhæreant.
- CAP. IX. Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et futuræ, quantum interest inter perfectos qui peccare nolunt; et eos qui jam peccare non possunt.
- CAP. X. Quod hic sancti^l Deum in assumpta creatura viderunt.
- CAP. XI. De qualitate glorificatorum corporum, quæ in resurrectione futura sunt.
- CAP. XII. Quantum inter contemplativam et actiã vitam intersit.
- CAP. XIII. Quod sacerdotes sancti contemplativæ vitæ fieri participes possint.
- CAP. XIV. Ubi se locutor excusat, quod Ecclesie magistros docere non audeat.
- CAP. XV. De negligentia sacerdotis qui doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.
- CAP. XVI. Quale periculum maneant eos qui Ecclesiam sibi creditam vel^m relinquunt, vel strenue gubernare contemnunt.
- CAP. XVII. Ubi anxium quod Ecclesiam nec relinquere, nec regere possit, provocat suggerendo quod eam melius regat exemplo.
- CAP. XVIII. Quod parum valeatⁿ exemplo agenda monstrare, nisi etiam quæ sint credenda, docendo Sacerdos ostenderit.
- CAP. XIX. De virtute fidei, quod ad eam non solum^o credere, vel intelligere, sed etiam bene operari pertineat.
- CAP. XX. Quod nihil prosit^p Sacerdoti, etiam si bene vivat, si male viventem tacendo non corrigat.
- CAP. XXI. Luctuosa descriptio^q sacerdotis carnaliter viventis.
- CAP. XXII. Quod secundum sermonem^r prophetæ culpa sua pereant qui sacerdotum increpationes vel admonitiones perversa voluntate contemnunt.
- CAP. XXIII. Quod sacerdotes etiam^s qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.
- CAP. XXIV. Quid intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes ædificant, et eos qui eloquentiam suam luculentis declamationibus^t jactant.
- CAP. XXV. Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplativæ participes.

CAPUT PRIMUM.

Quod ea sit vitæ contemplativæ proprietas, ubi Deus mundo corde videbitur.

Contemplativa vita, in qua Creatorem suum creatura intellectualis ab omni peccato purgata, atque ex

^a Ms. unus, pro congregandis.

^b Sic mss. duo cum ed. Lugd. et Duac. In aliis deest tantum.

^c Ms. unus, origines malorum definiunt omnium.

^d Sic mss. sex cum edit. Lugd. Alii editi cum ms. uno, sed ut vestra magis cura sciret, si regulariter... capitulorum explicatione conferri. Camberon. ms., ut vestra magistra cura.

^e Mss. duo, secus ac

^f Mss. quinque, possint.

^g Mss. quinque, Nunc igitur jam.

^h Ms. Camb., Deus.

ⁱ Ms. unus, ab omnibus.

^j Ms. Camb., ante jam.

^k Sic mss. duo Reg. et Camb. Editi addunt ill.c.

^l Ms. Camb., Dominum.

^m Mss. 2 Reg. et Camb., relinquere volunt.

ⁿ Ms. Reg. unus, exempla agendo.

^o Mss. Reg. et Camberon., Nihil prosit sacerdotibus si bene vivunt, si male viventes tacendo non corrigant.

^p Mss. Reg. 2 et Camberon., Carnaliter viventium sacerdotum.

^q Mss. duo, prophetiæ.

^r Sic mss. duo. Editi. qualiter possunt.

^s Mss. duo, dejectant. Ms. unus, dejectant.

omni parte sanata visura est, a contemplando, id est, A videndo, nomen accepit. Quod si ita est, illa vita ubi Deus videri potest ipsa ^a contemplativa credenda est. In presenti ^b autem vita miseris, erroribusque plenissima, Deum, sicuti est, videri non posse, dubium non est. In futura igitur ^c vita, quæ ob hoc appellatur contemplativa, videndus est, nec immerito. Si enim videre Deum, summum solidumque est gaudium summum ^d vero gaudium præmium bene creditur beatorum; et præmium ^e non adhuc pugnantis, sed ^f jam vincentibus dabitur post triumphum: quis non videat quod omnes sancti Deum in illa vita æterna videbunt, ubi sine fine gaudebunt? Ibi gaudebunt, ubi præmium reportabunt; ibi recepturi sunt præmium, ubi non solum devictis, sed etiam finitis hostibus, triumphabunt; ibi triumphabunt, ubi ulterius adversarium non ^g habebunt.

2. Cæterum in hac vita, quamvis strenue dimicemus, et adjuvante Domino, catervas hostium, quibus circumfundimur, prosternamus; tamen si ab eis nolimus vinci, nunquam pugnare ^h desinimus. Nec vincentes securos faciunt viriliter deudata jam prælia; sed magis sollicitant adversariorum rediviva certamina. Ac sic, quia secundum Scripturæ ⁱ sacræ sermonem, *tota humana vita tentatio est super terram* (Job. vii, 1, sec. LXX), tunc est tentatio finienda quando finitur et pugna; et tunc est finienda pugna quando post hanc vitam succedit pugne securæ victoria: ut omnes milites Christi, qui usque in finem vite præsentis divinitus adjuti, suis hostibus infatigabiliter restiterunt, laboriosa jam peregrinatione transacta, regnent felices in patria. In qua humana natura ita reparanda est, et ab omni prorsus infirmitate sananda, ut nec peccata ei ulla ^j remaneant, nec peccare jam ^k valeat. Cujus hoc erit totum præmium, ut vite contemplativæ semel compos effecta, inexplebiliter auctorem beatitudinis suæ ^l conspiciat, de illo gaudeat, ^m de illo quod speravit obtineat, et in eo ad ⁿ quod sancte vivendo pervenit, sine fine permaneat.

CAPUT II.

De qualitate vite future.

1. Jam vero de qualitate ipsius vite future quid

^a Sic mss. duo. Reg. Editi vero, *ipsa est contempl.* D credenda.

^b Ms. Reg. unus, *etenim.*

^c Abest hæc vox *vita* a mss. duobus Colbert.

^d Ms. Camb., *summum et verum gaudium.* Ms. Reg. unus, *summum verum gaudium.*

^e Ms. Colb. unus, *quod non adhuc.*

^f Editio Lugd., *etiam.*

^g Ms. quatuor, *non timebunt.*

^h Ms. septem, Reg. duo, Colbert. quatuor et Camberon., *desinimus.* Editi, *desinamus.*

ⁱ Editi, *Scripturæ sacræ.* Ms., *sanctæ.*

^j Ms. Colb. unus, *ulla altioris.*

^k Edit. Lugd., *valeant.*

^l Ms. Reg. unus et Camberon., *concupiscat suæ.*

^m Ms. septem, non habent *de illo.*

ⁿ Sic mss. sex. Edit. vero, *ad quod sancte vivendo pervenerit.*

^o Ms. Colb. unus, *quantum valeo.*

dicam, quæ potius debet credi quam dici? Nec ideo tamen debeo inde tacere ^p quod valeo, quia dicere quantum volo non valeo. Neque enim quia Deum ineffabilem credimus, sari de illo quod possumus non debemus. Ita sane, ut plus credatur de illa vita, quam ^q scribatur; quia nec potest inde tantum proferri sermone, quantum potest mente complecti; et minus concipit mentis humane quamlibet profunda complexio, quam ^r se habet rei ipsius magnitudo. Ergo futura vita creditur beate sempiterna, et sempiternæ beata, ubi est certa securitas, ^s securæ tranquillitas, tranquillæ jucunditas, solis æternitas, æterna felicitas; ubi est amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, et unus omnium spiritus de contemplatione Dei sui, ac de sua cum illo permansione ^t securus; ubi ipsa civitas, quæ est angelorum sanctorum ^u et hominum congregatio beata, meritis fulgentibus ^v micat, et æterna salus exuberat, veritas regnat; ubi nec fallit quisque, nec fallitur; unde ^w nullus ejicitur beatus, et quo nullus miser admittitur.

CAPUT III.

Quod eo judicio Dei ab iniquis hominibus separandi sunt sancti quo ^x ante sunt beati angeli ab immundis spiritibus separati.

1. Sed ^y et hoc futurum credimus per justam Dei judicium, in quo non solum meritis, sed etiam locis sic ab iniquis justis ^z separandi sunt in æternum, ut jam nec ^{aa} remunerati præmium finiant, nec damnati supplicium; quandoquidem propterea incorruptio et ^{ab} immortalitas dabitur etiam corporibus miserorum, ut nec ipsi ^{ac} æternam pœnam finiant, nec ipsos consumat immortalis pœna, sed puniat. Ideo autem beata incorruptione et immortalitate justorum corpora donabuntur; ^{bb} ut et ipsi in gloria, et in ipsa gloria æterna permaneat.

2. Hoc judicium, quod inter justos homines injustosque futurum dicimus, inter sanctos angelos et immundos credimus ^{cc} factum. Nam cum essent utriusque sine peccato creati, et ad serviendum Deo suo ^{cd} feliciter instituti, eorum quidam voluntate propria depravati noluerunt permanere ^{ce} quod facti sunt; et cum se contra Creatorem suum ^{cf} typho superbia

^p Mss. quinque, *scribitur.*

^q Ms. Colb. unus, *se habeat.*

^r Editi, *et securæ tranquillitas et tranquillæ jucunditas,* deest et utrobique in mss. omnibus.

^s Ms. unus, *angelorum, sanctorumque omnium.*

^t Ms. tres, *micat: æterna salus.*

^u Ms. omnes, *beatus ejicitur.*

^v Ms. duo, *jam ante.* Ms. alii duo, *quo jam sunt.*

^w Ms. quinque, *Sed hoc.*

^x Ms. Reg. unus, *discernendi sunt.*

^y Editio Lug. sola, *nec remuneratis præmium finiat, nec damnatis supplicium.*

^{aa} Ms. Colb. unus, *nec ipsi æterna pœna finiantur.*

^{bb} Ms. Colb. unus, *ut ipsi (ms. alter et ipsi) in gloria æterna permaneat, cæteris omisit.*

^{cc} Ms. unus, *esse factum.*

^{cd} Ms. unus, *fideliter.*

^{ce} Ms. Reg. unus, *in eo quod facti sunt.*

^{cf} Ms. Camberon., *typho.*

lethali hostiliter extulissent; de superna eos regione projecti sunt (*Isai. xiv, 13*). Quos divina sententia a eo supplicio condemnavit, ut quia noluerunt perseverare, cum possent, nec b velint reparari, nec possint. Siquidem prævaricationis eorum fuit, quod c irrevocabilis iudicii animadversione percussi sunt; et ad damnationem justissimam profecto pertinuit, quod voluntatem redeundi ac facultatem penitentis amiserunt; sicut e contrario voluntatis sanctorum angelorum fuit, quod malis sponte cadentibus, ipsi in sua dignitate manserunt, et divino iustoque iudicio actum est, ut d quæ fuit cum Deo suo manendi voluntas, fieret permanendi voluntaria felixque necessitas. Et ideo, quia nec peccaverunt unquam, nec peccare jam possunt, illius contemplativæ vitæ semel facti participes, e inexplabiliter auctorem beatitudinis suæ conspiciunt, et merito suis stabilitatis in æternum felices effecti, de sua permanens securi sunt. Qui summum solidumque gaudium, quo insatiabiliter perfruuntur, de divina contemplatione percipiunt, ac Deo suo insatiabiliter et amanter inserviunt; ita perfecte beati, ut nec cupiant beatiores fieri ultra, nec valeant.

CAPUT IV.

De resurrectione, vel vita sanctorum.

1. Hæc est f contemplativa vita, vita beata, ad quam qui bonorum operum consummatione pervenerint, beatis angelis similes erunt, et simul s cum Deo sine fine regnabunt. Quod hic h crediderunt, ibi videbunt; sui Creatoris substantiam mundis cordibus c contemplantes, æterna exultatione gaudebunt; i divina ac mutua dilectione possessi, Deo suo in æternum et invicem sibi foliiter adhærebunt; receptis cum incorruptione atque immortalitate corporibus, municipium patriæ celestis accipient; atque ejus in æternam civis effecti, promissæ præmiæ reportabunt. Ibi eis exuberabit tanta lætitia, tanta celestium gratia gaudiorum, ut et remuneratori suo pro tantis numeribus gratias agant, et nullam fastidiam ex ipsa affluentium bonorum perceptione sustineant. Ibi ita patebunt singulorum singulis mentes, sicut corporibus oculis subjacent facies corporales: quia humanorum peccatorum tanta ibi erit et tam perfecta mun-

* Mss. tres, eo sub iudicio. Ms. alter, eo iudicio d condemnationi.

b Ita mss. omnes. Editi vero, nec vellent reparari, nec possent.

c Sic mss. quinque. Ms. alter, incredibilis. Editi vero, irrevocabiliter. Ms. Camb., prævaricationis eorum quod fuit, irrevocabili iudicii.

d Ms. Colb. unus, ut quibus fuit.

e Mss. duo Colb., inexplicabiliter.

f Sic ms. unus Colb. Cæteri cum editis, Hæc est contemplativa vita beata.

g Ms. Reg. unus et Edd. Lug. et Duac., cum Deo suo.

h Sic mss. sex. Editi, crediderunt. Ms. unus, crediderunt.

i Ita Editi. Duac. et Colon. mss. tres, divina dilectione ac mutua dilectione. Editi vero Lug. cum ms. uno, divine dilectionis ac mutua delectatione. Ms. alter, divina delectatione ac mutua dilectione. Alius, divina

dilia, ut habeant unde mundatori suo Deo gratias agant, non unde offensi aliquibus peccatorum sordibus erubescant; quia ibi nec ulla peccata, nec peccatores erunt, et qui ibi fuerint, jam peccare non poterunt. Nec latebit jam perfecte beatos aliquid secretorum, qui, quod est longe præstantius, ipsum visuri sunt mundis cordibus Deum: quandoquidem humana creatura ita perfecta erit, ut in melius aut i deterius ultra mutari non possit.

2. Cujus humanæ substantiæ ad Conditoris sui similitudinem sublimatæ, omnia bona quæ naturaliter accepta k peccato corruperat, reparabuntur in melius; id est intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine l pervagatione, caritas sine simulatione, sensus sine offensione, incolumitas B sine debilitate, salus sine dolore, vita sine morte, facilitas sine impedimento, saturitas sine fastidio, et tota sanitas sine morbo: quoniam quidem quidquid hic corporibus m humanis vitandis aut ferarum morsus n ademerint; aut improvisi casus abstulerint, aut malarum valetudinum genera diversa o decerpserint, aut humana crudelitas amputaverit, aut si ignis, vel quælibet alia res aliquid debilitatis intulerit, aut ipsa senectus etiam sanis vnerosa negaverit, hæc atque his similia corporum damna una ibi resurrectio reparabit, atque ea corpora m-bris omnibus instaurata, incorruptibilis sanitas obtinebit.

3. Propterea quicumque ibi erunt, etsi differentibus meritis ab invicem distabunt, omnes tamen una perfectione beati erunt: quia singulis præmiæ sua sufficientia erunt, et capere amplius præmiis suis jam perfecti non poterunt. Sicut enim corporalis saturitas omnes saturos æqualiter habet, quamvis singuli cibum non æqualiter, sed pro possibilitate perciperint. Ita omnes sanos, etsi fuerint aliqua graduum suorum diversitate distincti, una r beatitudine perfecti erunt, quia et una perfectione beati s futuri sunt. Cæterum in illa tantæ beatitudinis regione t nec majoris meriti sibi aliquid quæque arrogabit, quia arrogantia ibi nulla erit; u nec superiori inferior invidet, v quia ibi invidia esse non poterit. Et ideo, etsi erit ibi distantia mansuetum, summa tamen in illis erit unitas perfectionis æqualitas, quibus erit regni celestis una felicitas.

dilectione ac mutua delectatione possessi. Alter vero, divine dilectionis ac mutue caritatis possessione.

f Ms. Camb., aut in deterioris. Alii cum eod., aut deterioris.

g Ms. unus, peccando.

h Ms. unus, prævaricatione.

i Ms. unus, humanis hic corporibus vitandis.

n Ms. Camb. et ed. Lugd., ademerit.

o Sic mss. tres. Alii cum eod., decerpserint: quod membrum abest ab editione Lugd.

r Ms. unus, una tamen beatitudine. Ms. alter, qui et una.

s Ms. unus, facti sunt.

t Ms. Camb., nec major meriti sibi aliquid arrogabit. Ms. alter, arrogabunt.

u Ms. Colb. unus, nec superioribus inferiores invidetibus.

v Sic mss. quinque. Mss. alii duo, invidus esse non poterit. Edd., quia ibi invidus nullus esse poterit.

CAPUT V.

Quod contemptores præsentium etiam hic contemplativæ vitæ beatitudo delectet.

1. Cui felicitati promerendæ ille suspirat, qui præsentibus omnibus futurorum contemplatione renuntiat, atque a domesticis occupationibus, quæ nonnunquam perfecte vivere cupientium processus impediunt, in illam divinæ sublimitatem contemplationis evehctus, ipsos etiam suæ carnis affectus exsuperat; ^a et infra se universa despiciens, quæ plerumque animas de præteritæ vitæ sanctitate securas in terrena dejiciunt, ^b ipsis etiam cœlestibus appropinquat, ^c tanto divinis vicinior factus, quanto supra humana omnia studio perfectionis ascendit; certus quod si contemplativam vitam hic incertis honoribus, divitiis anxiiis, et caducis delectationibus plena voluntate præterierit; veros honores, securas divitiis, et delectationes æternas ^d inveniat, cum ad perfectionem contemplativæ virtutis, in illa beata vita, ubi futura est, Deo remunerante, pervenerit. Et revera quid erit honoratius eo, quem divina clementia angelicæ dignitatis æqualitate beaverit? Quid ditius, eo quem regni cœlestis ineffabiliter affluens beatitudo ditaverit? Aut quid etiam hic delectabilis contemplatione divina, quæ sibi veraciter inhiantî incorruptibilem suavitatem futuræ remunerationis infundit? Quoniam quidem contemplativa vita hic quoque amatores suos futurorum honorum consideratione delectat, ac sibi tota mentis intentione vacantes, quantum in hac vita fieri potest, dono sapientiæ spiritualis illuminat; et ad illam divinæ plenitudinem visionis, cujus spem studiis intenti cœlestibus gerunt, incensus quodam ipsius consequendæ perfectionis inflammat; ut quod nunc in ænigmate cernunt, nec perfecte discernunt, tunc in illa revelatione conspiciant.

CAPUT VI.

Quod perfectio contemplativæ vitæ quæ hic haberi potest, perfectioni futuræ comparari non possit.

1. Quapropter non sic contemplativæ vitæ sublimitatem in futuro, ubi perfectio perficienda est, prædicavi, ut in præsentî eam negarem posse ab omnibus mundi contemptoribus apprehendi: si modo se ad eam tota devotione convertant; si desiderio ejus accensi, præsentia blandimenta fastidiant, et longe fortiores effecti, quam ut eos terrenæ occupationes illaqueent, divinis rebus ac futuris promissionibus considerandis inhæreant. Sed si ^e consideramus apostoli Pauli sermonem, quo inter eam scientiam quæ hic est, et eam quæ ibi futura est, discriminans ait:

Sic mss. septem cum edit. Lugd. Aliæ edit., *Qui et infra se.*

^b Ms. Reg. unus, *ipse jam.* Ms. Reg. alter, *ipse vitam.*

^c Mss. tres, *tantum divitiis....quantum.*

^d Mss. duo, *inveniet.*

^e Mss. septem, *consideremus.*

^f Ms. Coib. unus, *illam vitam.*

^g Mss. duo et Ed. Colon., *Ac si quodammodo.*

^h Ms. unus, *sentiemus.*

ⁱ Sic mss. omnes. At edit., *desperetur.*

A *Ex parte scimus et ex parte prophetamus (I Cor. xiii. 9);* contemplationem divinam quæ in hac vita est, illi futuræ conferre nec possumus, nec debemus; quando idem apostolus adjungat et dicat: *Cum autem venerit quod perfectum est,* ¹ in illa vita significans, *tunc evacuabitur quod ex parte est (Ibid., 10):* ² ac sic quod modo ex parte sentimus, tunc ad illam plenitudinem contemplationis divinæ perducti jam perfecte ³ videbimus.

2. Nec sane quia ibi rerum omnium notitia non per partes, sed simul et tota videbitur, ideo saltem qualisunque in hoc fragili corpore ¹ desperatur. *Etiæ enim corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix, 15);* tamen ² in quantum potest humana mens, quam suus Creator ad suam fecit imaginem, studeat etiam hic intelligibiliter Deum videre per fidem, ut eum plenius videat, cum pervenerit munere ipsius Conditoris sui ad speciem. Attende quam ³ divine sanctus Apostolus speciem fidemque distinxit, ut diceret: *Per fidem ambulamus, non per speciem (II Cor. v, 7).* ¹ Fides ergo est per quam ambulatur, et species quæ videtur: quia in hac vita, ubi per fidem bene vivendo proficimus, bonorum operum quodammodo passibus ambulamus, in ² futura autem pervenientes ad speciem, jam non erit quo velut proficiendo ulterius ambulemus: sed ipsam speciem ad quam per fidem spiritaliter ambulando pervenimus, insatiabili delectatione videbimus.

CAPUT VII.

Quod Deum perfecte sancti videre non possint, nisi cum ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.

1. Quocirca sic hortandi sunt ad contemplativam vitam, quicumque pleno voluerint, et Deo ² auxiliante potuerint, ut meminerint sibi ipsius contemplationis divinæ perfectionem, in illa beata vita quæ futura est, reservari; ut ibi Deum sicuti est, perfecte videant, ubi et ipsi erunt vitæ æternæ ac regni cœlestis consecutione perfecti. Cæterum si hic perfecte potuisset substantiam Dei humana fragilitas contemplari, nunquam sanctus evangelista dixisset: *Deum nemo vidit unquam.* Non dixit, *Nemo videbit.* Denique ut evidenter ostenderet visionem Dei non negatam esse sanctis hominibus, sed dilatam, ³ quod in præsentî tempore negavit, in futuro promisit dicens: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Neque hic dixit, *Quoniam ipsi Deum vident.* Igitur si Deus, qui in hac vita sine alicujus elementi assumptione, nec potuit videri, nec potest, in futura

¹ Ms. Reg. unus, *in quantum valet.*

² In ms. uno alia manu, *digne.*

³ Ms. unus, *per quam videtur.* Editio Lugd., *Fides ergo per quam ambulamus, et species quæ videtur tenenda est.*

⁴ Ms. unus, *in futuro autem.* Edit. Lugd. cum ms. Reg. uno, *jam non erit quod.*

⁵ Ms. unus, *et adjuvante Domino.* Ed. Lugd., *pervenire poterit.*

⁶ Ms. Reg. unus, *quod in præsentî negavit, in futuro tempore promisit.*

vita videndus est : ibi est contemplationis divinæ A sui proponat et diligit; nec metuat aliquid temporale, nec cupiat; ne aut metus amittendæ rei temporalis, aut cupiditas acquirendæ intentionem mentis ejus emolliat; non eum blanda corrumpant, nec adversa concutiant; non inflet opinio secunda, nec sinistra dejiciat, nec falsa vituperatio sive laudatio, augeat P gaudia ejus, aut minuat; non gaudeat de temporalibus omnino, nec lugeat. Inter læta invictus ac tristia; unam faciem ¶ animi constantis obtineat, nec ¶ pectori ejus stabilem firmitatem, quidquid promittit mundus aut minatur, excutiat; sed idem semper ac sibi similis perseverans, mundi hujus damna ¶ simul et lucra non sentiat. Et cum hæc et his similia contemplativæ vitæ desiderio affectus impleverit, non se hic jam ex omni parte perfectum, sed perficiendum in illa beata vita, quæ futura est, immobiliter credat; atque ¶ ad eam se, ubi Dei substantiam revelata facie videre possit, extendat.

CAPUT VIII.

Quæ et quanta sit in hac carne vitæ contemplativæ perfectio, vel qualiter ei perfruendæ mundi contemptores inhæreant.

Proinde vitæ contemplativæ sectator ¶ ad Conditorum suum corde illuminandus accedat, ipsi contemplando atque ¶ infatigabiliter perfruendo vigilanter inserviat, ipsum jugiter concupiscat, præ amore ejus omnia quibus inde potest averti, ¶ refugiat, omnes cogitationes suas, ac totam spem ex illius delectatione [al. dilectione] suspendat, litterarum divinarum sacris meditationibus vacet, in his se divinitus illuminatus oblectet, ibi se totum velut in speculo quodam ¶ refulgente consideret : quod in se pravum deprehenderit corrigat, ¶ quod rectum est teneat, quod deforme componat, ¶ quod pulchrum excolat, quod sanum servet, quod infirmum assidua lectione corroboret; Domini sui præcepta infatigabiliter legat, ¶ inexplabiliter dilgat, efficaciter impleat, et quid sibi cavendum quidve sectandum sit, ex eis sufficienter instructus agnoscat, mysterliis earundem divinarum Scripturarum perscrutandis insistat, Christum ¶ ibi promissum legat (Joan. 1, 45), representatum videat, prophetatam perdicionem populi contumacis intelligat, ¶ impleri lugeat, de salute gentium gaudeat, ¶ ex præteritis quæ prædicta sunt et impleta teneat, futuris promissionibus credat, ab strepitu negotiorum sæcularium ¶ remotissimus, ea ¶ ferventer excogitet, quibus animum suum in desiderium futuræ remunerationis inflammet, studiis spiritualibus, quibus in dies singulos melior ac melior fiat, invigilet, amet otium sanctum, in quo exerceat animæ suæ negotium, mortuum sibi deputet mundum, ac se mundi ¶ blandientis illecebris exhibeat crucifixum; delectationi spectaculorum præsentium incomparabiliter anteponat sui Creatoris intuitum, semper se ¶ proficiente successu in fastigium divinæ contemplationis attollat; nunquam, ne ad momentum quidem, a promissionibus futuris considerandis aversus, ad terrena respiciat; eo aciem mentis indesinenter intendat, quo pervenire desiderat; beatitudinem vitæ futuræ ante oculos ¶ animi

¶ pectori ejus stabilem firmitatem, quidquid promittit mundus aut minatur, excutiat; sed idem semper ac sibi similis perseverans, mundi hujus damna ¶ simul et lucra non sentiat. Et cum hæc et his similia contemplativæ vitæ desiderio affectus impleverit, non se hic jam ex omni parte perfectum, sed perficiendum in illa beata vita, quæ futura est, immobiliter credat; atque ¶ ad eam se, ubi Dei substantiam revelata facie videre possit, extendat.

CAPUT IX.

Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et futuræ, quantum interest inter perfectos qui peccare nolunt, et eos qui jam peccare non possunt.

1. Nam sicut hic ¶ comparatione juste viventium dicitur quisque perfectus, quia justus præcepta facit, perfectus autem præcepta transcendit : ita idem collatus illis absolute perfectis, qui in vita beata futuri sunt, non est, ut ita dicam, perfecte perfectus; cui etsi dimissa est omnis iniquitas, non est adhuc sanata, sed ¶ sanatur ejus infirmitas; et ideo etiam ¶ non peccat, ut sit vere perfectus, peccare tamen potest : quia non est consumpta omni infirmitate sanatus; ac per hoc, ubi ab omni peccato mundatus, peccare non poterit, ibi erit perfecte sanus et summe perfectus

2. Hic autem quantalibet quis excellentia sanctitatis emineat, quantalibet eminentia perfectionis excellat, potest quidem fieri pro modo hujus vitæ perfectus; sed non est sic de sua perfectione securus, ut non debeat esse de casu sollicitus : et utique ubi est sollicitudo, non est absoluta beatitudo. Quæ nequaquam perfecta credenda est, si secuta non fuerit; nec secuta erit, nisi omnem sollicitudinem securitas æterna consumpserit. Quapropter, qui dicuntur in hac vita beati, spe beatitudinis futuræ beati sunt; ¶ ipsa autem re non hic, sed in illa vita

¶ Mss. Colb. duo, ut ad Conditorum.

¶ Ms. unus, insatiabiliter perfruendo. Ms. alter, insatiabiliter consequendo, vel utendo perfruendo, vigilanter inserviat.

¶ Ms. quinque, fugiat.

¶ Ms. unus, refulgentem.

¶ Ms. Camb., quod rectum est.

¶ Mss. duo Reg. et Camberon., quod pulchrum servet, quod sanum excolat.

¶ Mss. tres, implebiliter. Ms. unus, inexplicabiliter.

¶ Editi., Christum promissum.

¶ Ms. Colb. unus, impletam.

¶ Ms. Colb. unus, quæ de Christi morte prophetata sunt et impleta plangat, futuris promissionibus.

¶ Ms. Colb. unus, remotissimus existat. Alter, sed ea ferventer.

¶ Ms. Colb. unus, frequenter.

D ¶ Ms. Colb. unus, blandimentis et illecebris. Ms. Camber., blandimentis illecebrisque.

¶ Sic mss. duo, cum edit. Lugd. Alii codices, proficientem.

¶ Ms. unus, animæ suæ. Ms. alter, mentis suæ.

¶ Ms. unus, gaudium ejus.

¶ Sic mss. sex. Editi, animo constanti.

¶ Sic mss. quatuor. Cæteri cum editis, pectoris.

¶ Ms. septem, simul ac lucra.

¶ Ita mss. omnes; editi vero, ad eundem.

¶ Ms. unus, ex comparatione. Ms. alter, ad comparationem.

¶ Ms. duo, sanabitur.

¶ Ms. duo, si non peccat.

¶ Ms. Colb. unus, ipsi autem sancti non hic, sed in illa vita beati sunt.

beati futuri sunt : quia ibi omnium beatorum beatitudo perfecta erit, ubi humana natura sui gloriam Conditoris, et suam perfecte beatificata visura est, atque ei sine ullo defectu suae beatitudinis adherabit.

CAPUT X.

Quod hic sancti Deum in assumpta creatura viderint.

Nec moveat quod hic quoque a justis antiquis visum legimus Deum : quia non est in hac humiliatione nostra sic visus, sicut in ista clarificatione videndus est : quandoquidem ^a sine forma visibilis creaturae, in qua pro dispensatione temporum, ubi voluit, et quibus voluit justis apparuit, nec potuit, nec potest videri; sed poterit cum ad supernam patriam peregrinatio nostra pervenerit, et mortale nostrum immortalitas beata vestierit; atque ad ^B contemplationem divinam, ^b perceptionemque caelestium praemiorum omnes vere fideles fides ipsa, qua hic futura credebantur, impleta perduxerit.

CAPUT XI.

De qualitate glorificationum corporum quae in resurrectione futura sunt.

Ibi diversi quidem sexus corpora, sed sine ulla concupiscentia corporali futura sunt. Ibi erit omnium perfecta caritas, et nulla cupiditas (*Aug. de Civit. Dei lib. xxii, cap. 17*). Ibi etiam corporales oculos nihil visibilis creaturae latebit, quia incorruptibilem corporum visus utique incorruptibilis erit; et ita sine comparatione vivacior quam hic fuit, ut ei aliquid visibilium clausum esse non possit. Corporibus quippe immortalitate donatis auferenda est tarditas, non integritas; necessitas, non voluntas, ut ibi sine temporis [*alias temporum*] mora aut impedimento ponderis sint, ubi esse voluerint; atque eo sequatur sine ulla difficultate spirituale jam corpus, quocumque ire voluerit spiritus, angelicae beatitudinis aequalitate perfectus. Tunc filiorum, parentum, conjugum miseria, qui ibi non fuerint, beatos contristare non poterit (*Aug. lib. 1 Retract. cap. 13 et 19*): quia nomina omnium necessitudinum corporalium quae hic nostra fragilitas habuit, excellentia illius beatitudinis non admittit: ubi omnes quicunque fuerint, unum corpus erunt, et singuli de sua vel de singulorum felicitate gaudebunt. Haec de contemplativa vita dicta sufficiant.

CAPUT XII.

Quantum inter contemplativam et activam vitam intersit.

1. Jam nunc quid inter ipsam contemplativam et activam vitam intersit breviter disseramus. Quod ut evidenter eluceat, ipsas sibi invicem vitas, contemplativam scilicet et activam, protatis earum virtutibus conferamus. Ad activam vitam pertinet inter humana proficere, et rebelles corporis motus

^a Mss. Reg. duo et edij. Lugd., in forma; sed male, ut videtur.

^b Sic ms. Colb. unus. Reliqui tam mss. quam editi, vel perceptionem.

^c Ms. Colb. unus, in desiderio.

^d Mss. duo et Lugd., propius.

^e Ita mss. Reg. duo, et duo Colb. Alii eum editis,

A rationis imperio temperare; ad contemplativam supra humana ^e desiderio perfectionis ascendere, et ^d indesinenter augendis virtutibus incubare. Habet activa profectum, contemplativa fastigium. Haec facit hominem sanctum, illa profectum. Hujus vitae est nulli prorsus injurias irrogare; illius, irrogatas aequanimiter sustinere. Imo, ut propriae dicam, exsecutor activae studet in se peccanti dimittere; contemplativae sectator offensas quibus pulsatur, nec omnino conculitur, ignorare magis paratus est quam donare. Iste iram patientiae virtute compescit, immoderatis cupiditatibus parcimoniae ^e frenum imponit; tangitur desideriis carnalibus, nec consentit; pulsatur mundi hujus curiositate, nec rapitur; quatur diabolica impugnatione, nec vincitur; et Deo suo devota mente subjectus, non atteritur diversis tentationibus, sed probatur. Ille omnes affectiones quibus vita mortalium variatur, sanctis virtutibus vincit, cupiditatum ac perturbationum omnium liber beata quiete perfruit, et illecebris ac voluptatibus factus expedita mente superior, ineffabili gaudio divinae contemplationis ^f erigitur. Iste suscipiendo peregrinum, vestiendo nudum, gubernando subjectum, redimendo captivum, tuendo violenter oppressum, jugiter se ab omnibus iniquitatibus suis emaculat, et vitam suam ^g bonorum operum fructibus ditat; ille facultatibus suis in usus pauperum distributis, ^h simul se expoliavit mundo, et admovit se totis viribus caelo; res mundi mundo projecit, et se ipsum devota mente Christo restituit, a quo immortales divitias sibi dari orat, ut pauper; protegi se quotidie postulat, ut infirmus; immortalitatis indumento vestiri cupit, ut nudus; defendi se ab impugnatione invisibilium hostium supplicat, ut fragilitate carnis oppressus, et caelestem sibi donari patriam desiderat, ut peregrinus.

2. Activa vita habet sollicitum cursum, contemplativa gaudium sempiternum. In hac acquiritur regnum, in illa percipitur. Haec facit pulsare bonorum operum, velut quibusdam manibus januam; illa vocat consummatos in patriam. In hac contemnitur mundus, in illa videbitur Deus. Et ut multa praeteream quae commemorare non valeo, in hac vita activa qui immundis spiritibus exstiterint fortiores, in illa contemplativa, quae summe beata est, remunerante

^D Deo fient angelis sanctis aequales, atque in aeternum cum illo regnabunt in illa civitate superna felices. Itaque, quoniam de contemplativa vita in superioribus multa jam dicta sunt, et secundas liber ea quae de activa dicenda sunt continebit, sufficiant ista quae diximus, ut consideremus et reliqua, quae de tertio capitulo usque ad finem libri hujus sequenti disputatione tractabimus. Videamus nunc utrum is cui Ecclesiae

frenos.

^f Ms. Camb., plenus efficitur. Ms. Reg., efficitur; alia manu, afficitur.

^g Ms. unus, bonorum fructibus. Ms. alter, bonorum suorum fructibus.

^h Mss. duo, semel se.

ⁱ Mss. tres, Domino sunt.

regendæ cura commissa est, contemplativæ vitæ fieri **A** particeps possit.

CAPUT XIX.

Quod sacerdotes sancti contemplativæ vitæ fieri particeps possint.

1. Qui diligenter ea quæ superius de vita contemplativa dicta sunt considerat, et, sufficienter, instructus intelligit quando et ubi possit ejus perfectio comprehendendi, non dubitabit Ecclesiarum principes vitæ contemplativæ posse et debere fieri sectatores: quis sive secundum opinionem quorundam nihil aliud sit vita contemplativa quam rerum **l** tentium futurarumque notitia, sive **a** vacatio ab omnibus occupationibus mundi, sive divinarum studium litterarum, sive, quod his **b** probatur esse perfectius, ipsa visio **c** Dei; non video quid impedimenti sanctis sacerdotibus possit: ferri quominus ad hæc quatuor quæ commemoravi perveniam. Duo enim, primum et ultimum, id est, rerum latentium litterarumque notitia, et ipsa visio Dei, incomparabiliter præstantiora erant in illa vita beata quam in ista, diversi erroribus implicata, quandoquidem tam rerum omnium notitia quam ipsa Dei substantia plene ac perfecte videbitur. Duo autem media, vacationem videlicet ab omnibus occupationibus mundi, et divinarum studium litterarum, etiam hic possunt habere pontifices; sed illi qui se ab omnibus implicamentis negotiorum sæcularium removens, non torpent otio, sed insistent perfectionis suæ negotio, et ab stultitia sapientiæ sæcularis aversi, verbo Dei infatigabiliter vacant, sapientes veraciter fiunt, celestia sapiunt, terrena **C** despiciunt, contradicentes sanæ doctrinæ redarguunt, obediens **d** instituant, sanctis virtutibus, quibus in dies singulos fiunt Deo propinquiores, incumbunt, **e** et tam suis quam omnium qui **f** per eos erudiuntur, profectibus clari, hic quidem velut gustum quemdam contemplativæ vitæ, quo ad eam ferventius provocentur, accipiunt; sed ibi jam in æternum felices effecti, de ejus perfectione gaudebunt. Proinde **g** non inflantur, quia hic omnium fidelium catholicorum honorantur ut capita; sed latentur potius, quia ibi Christi, qui est sacerdotum ac fidelium omnium caput, clariora membra futuri sunt.

2. **h** At si (quod absit) sæcularibus negotiis implicati, fœderum terminos sine termino cupiditatis

^a Edd. Duac. et Colon., *vocatio*.

^b Ms. Colb. unus, *quod his est*.

^c Mss. tres, *Domini*, et sic paulo infra.

^d Mss. duo, *instruunt*.

^e Sic mss. omnes cum Lugd. At editi, *illi qui tam suis*.

^f Edit. Colon., *inter eos*. Ms. unus paulo post, *profectibus*.

^g Editi, *proinde vero*.

^h Edit. Lugd., *Et si*. Et paulo post mss. septem, *implicati*. Editi, *impliciti*.

ⁱ Ms. unus, *lædant*. Alter, *dent*. Alius, *edant*. Alius vero, *ditent*.

^j Mss. duo Colb., *animam*.

^k Sic mss. quatuor, Reg. duo, et Colb. duo, cum edit. Lugdun., quæ addit *se*. Mss. duo alii, *tales se, quales*, etc. Editi vero Duac. et Colon., *nequid tales*

extendant, ac se passim exquisitis deliciis **i** dedant, quæ **i** animum corpusque debilitant; si gloriam non Christi, sed suam, decepti vulgi adulantis honoribus querant, plusque de se alienæ lingue quam eorum conscientia credant; si omne gaudium suum non in futurorum remuneratione, nec in sanctitate vitæ, sed in sua tantam dignitate constituent, **k** et dumtales esse quales creduntur, amant, nunquam sibi displiceant, ac placentes sibi non sint de sum **l** correctione solliciti: quis non intelligat, tales, si in talibus perseverent, nec se ante finem vitæ præsentis emendent, contemplativæ vitæ particeps esse non posse? ad quam non perveniunt, nisi qui stauerint esse quod facti sunt; nec affectant **m** videri, sed esse quod sunt; non alienis laudibus, sed moribus suis eximii; nec solum de sua dignitate, sed potius de sacerdotalis vitæ **n** nobilitate conspicui: qui sunt non appellatione tenus, sed virtute pontifices, vitæ contemplativæ capaces, et gaudiorum celestium coheredes.

CAPUT XIV.

Ubi locutor se excusat quod Ecclesiæ magistris doceri non audeat.

Ac ne **o** cuiquam meus sermo præsumptuosus appareat, si quales non esse vel esse debeant omnes sacerdotes **p** ostendat; non generaliter, sed de uno mihi video esse dicendum, et de te potissimum quod hoc mihi **q** (pace tua dixerim) temere delegasti periculosi sermonis officium. Nec incognita vobis, sed usitata debeo comprehendere, quæ solemus inter nos mutua confabulatione conferre. Quibus breviter declaratis, non puto quod relationem meam, **r** magis quam disputationem qui-quam juste possit alicujus temeritatis arguere; quasi patres meos audeam docere, **a** quibus normam vivendi accipere sum paratus et discere.

CAPUT XV.

De negligentia sacerdotis qui, doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.

Recolite ergo quanta et qualia, me audiente **s** atque probante, dicere soleatis de administratione pontificis, qui populi sibi commissi cura posthabita, ardentius bona præsentis desiderat quam futura; et oblitus quod non solum de se, sed etiam de grega

D esse se quales creduntur ament.

^l Ita mss. omnes cum Lugd. Duac. et Colon., *de sua salute et correctione*.

^m Sic mss. omnes cum Lugd. Duac. et Colon., *videri esse quod non sunt*.

ⁿ Sic mss. Colb. quatuor cum Lugdun. et Duac. Colon., *notabilitate*.

^o Mss. duo Colb. et Colon., *cuiquam*.

^p Ms. Colb. unus, *ostendam*.

^q Ms. unus, *ut tua pace dixerim*.

^r In ms. Colb. uno et Regiis duobus desunt hæc, *magis quam disputationem*. Edit. vero Lugd. cum duobus Colbert. mss., *relationem magis quam disputationem meam, et postea editi, possit*.

^s Edd. Duac. et Colon., *quæ probante*. Tum mss. duo, *solebatis*.

sibi credito rationem Pastori pastorum omnium ^a reddat, sua suorumque detrimenta non cogitat: quem non delinquentium peccata contristant, nec proficientium bona lætificant; sed de se tantum, plerumque autem nec de se omnino sollicitus, quid a suis boni malive geratur, ignorat: qui non prædicat perseverantiam justis, pœnitentiam ^b pravis, contemptum mundi conversis, futuras pœnas aversis; qui non potest dicere contemptoribus admonitionis suæ: Futurum cogitate ^c judicium, quod ipse forte non cogitat; amatoribus mundi: Nolite diligere mundum, si eum mundi amor oblectat; ambitiosis: Ambitioni ^d finem imponite, si eum ambitio ruinosa præcipiat; ebriosis: ^e Ebrietatem cavete, si se mero usque ad alienationem mentis ingurgitat. Sumptuosus dapibus ^f crudus, non potest suis abstinenciam laudare, quam calcat; vitio cupiditatis addictus, cupidus amorem non potest dissuadere pecuniæ; inimicitiarum tenax, non audebit animos dissidentium sacerdotali tranquillitate componere; justitiam prædicare iudicibus erubescit, quam ipse personæ potentis favore corrumpit; nec defendit oppressos, si personas aut honorat, aut despicit; et quidquid boni non facit aut mali committit, nec ^g jubebit fieri, nec vetabit quia necessariam ^h docendi auctoritatem contrarietate suæ actionis aut amittit, aut minuit.

CAPUT XVI.

Quale periculum maneat eos qui Ecclesiam sibi creditam vel relinquere volunt, vel strenue gubernare contemnunt.

Hæc atque his similia memorantes ⁱ episcopatus vos accepti pœnituit: qui, sicut administratorem suum, si ^j probe administraret, illustrat, ita contemptorem suum condemnat. Denique volentes Ecclesiam vobis crediam, velut impares ei regendæ dimittere, atque in aliquam solitudinem ^k non tam studio quietis quam ipsius officii vestri desperatione secedere, nulla res alia vobis exegit in melius mutare consilium, nisi quod veriti estis periculum ^l majus incurrere: quoniam si periculosum est navim inter fluctus caute non regere, quanto periculosius est eam undis intumescensibus fluctuantem in tempestate relinquere? Ad quam sicut ^m satius est non ascendere, ita semel susceptam convenit fluctuantis pelagi projecta formidine, ac spe perveniendi concepta, usque in portum sine ulla mercium jactura perducere. Quæ cum vobis comparatio placuisset, adjuncti: Et idcirco

^a Ms. Reg. unus, reddet.

^b Ms. Colb. unus, injustis.

^c Ed. Colon., præjudicium.

^d Ms. quinque, ambitioni jam finem pœnite.

^e Ms. Camb., ebriositatem.

^f Ms. Colb. unus, gravidus.

^g Ms. Colb. unus, nec jubet fieri, nec vetat.

^h Ms. Colb. unus, dicendi.

ⁱ Ms. Colb. duo, episcopatum vos accepisse.

^j Ms. unus, provide. Ms. alter, si probe ministraretur.

^k Ms. septem omittunt non.

^l Ms. unus, magis. Mss. tres, magis incumbere.

^m Ms. unus, sanctius est. Mss. septem, non accedere.

ⁿ Ms. omnes, quæ auferre.

^o Ms. Colb. duo addunt s. i.

A Ecclesia, quæ velut navis magna per mare mundi hujus enavigat, quæ diversis tentationum fluctibus in hac vita contunditur, quæ immundorum spirituum persecutionibus velut quibusdam procellosis fluctibus in diversa jactatur, quæ scandalorum cautibus vadosis illiditur, quæ ^a velut aggere arenæ gravantis cingitur, non relinquenda est, sed regenda: quæ sicut omnes quos vehit, perducit incolumes gubernatoris ^b vigilantia gubernata, ita non solum omnes quos habet, sed etiam ipsum gubernatorem perdet, submersa fluctibus aut soluta.

CAPUT XVII.

Ubi anxium quod Ecclesiam nec relinquere, nec regere possit, provocat, suggerendo quod eam melius regat exemplo.

B Hæc atque ^c hujuscemodi me prosequente, permoti graviter ingemistis, vos in eam necessitatem fuisse perductos, quam nec implere aliquo studio, nec sine peccato relinquere valeretis; ac deinde, cum piis gemitibus vestris, ea qua ^d vobis obstrictus sum cordis affectione compassus, orando vos ^e dixi posse perficere quod non possetis docendo suggerere; plusque fideles catholicos bonis exemplis, quam luculentis verbis solere proficere; eamque esse summam perfectamque doctrinam, quam conversatio spiritualis ^f ostenderit, non quam inanis sermo jactitarit; nec ^g a nobis in die iudicii verba querenda, sed opera; nec facile ^h persuaderi esse possibile quod docet lingua, si a lingua vita dissentiat; illud autem ⁱ probari possibile, quod sive prædices, sive ^j non prædices, faciendo confirmas, et imitari volentibus cum quadam delectatione ipsius possibilitatis ^k inculcas: vos mea suggestione paululum delectati, hoc protinus, si me non habet oblivio, retulistis.

CAPUT XVIII.

Quod parum valeat exemplo agendâ monstrare, nisi etiam quæ sint credenda docendo sacerdos ostenderit.

Et jam si tota perfectio in opere tantum, non etiam in fide consisteret, nec quid homo credidisset, sed quid egisset in die iudicii quereretur, quis erit tantæ arrogantiae, qui, ecclesiasticæ doctrinæ ^j auctoritatæ neglecta, de sua sibi justitia blandiatur? ^k cum non solum, secundum Apostolum (*II Thess. III, 9; I Petr. V, 5*) nos oporteat formam præbere fidelibus, sed etiam eos ipsos fideles, qui nobis divinitus ^l instituendi commissi sunt, instruere debeamus: de Patre,

^f Mss. tres, atque his similia.

^g Ms. unus, a vobis astrictus sum.

^h Sic editi. At mss. quinque omittunt vocem dixit. Ms. alter, orando vos posse perficere quod non possitis docendo suggererem. Aliquis, dicendo. Alius, non potestis.

ⁱ Ita editi. At mss. tres, ostenderet, non quam.... jactitaret. Mss. duo, jactaret. Ms. unicus, jactaverit.

^k Sic edit. Lugd. cum mss. sex. Aliæ edit., a vobis.

^l Mss. quatuor, persuadere.

^m Mss. quatuor, probare.

ⁿ Ms. unus, indulgeas.

^o Mss. tres Colb., utilitate.

^p Ms. quinque, At cum. Ms. alter, aut cum.

^q Ms. duo, tuendi. Ms. unus, intuendi. Ms. alter instruendi. Ms. alius, divino instituto commissi sunt.

quomodo solus accipiatur ingenuus; de Filio, quomodo ex ipso sit genitus, de Spiritu sancto, quomodo ex Patre et Filio procedens, nec ingenuus possit dici, nec genitus; qualiter ista tria unum sint; et hoc unum non dividatur, sed distinguatur in tria: quemadmodum nec Pater, nec Spiritus sanctus, sed solus Filius de solo Patre ineffabiliter natus, hominem totum sine ulla mutatione substantiæ suæ susceperit; ac se Deum et hominem verum per virtutes, passionisque probaverit, comprehendi permiserit, occidi voluerit, tertia die resurrexerit, in cœlos hominem de nobis assumptum sua virtute levaverit, suæ resurrectionis exemplo nobis regeneratis in se spem feliciter resurgendi præstiterit; membra sua nos fecerit; non credentibus sibi, vel a se recedentibus supplicium comminatus sit, et adherentibus sibi regnum cœlestis promiserit.

CAPUT XIX.

De virtute fidei, quod ad eam non solum credere, vel intelligere, sed etiam bene operari pertineat.

Hæc et alia, et sacerdos nosse debet, ut doceat, et populus credere, ut quæ doceatur intelligat; dicente Apostolo: *Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vii, 9, juxta LXX)*. Unde datur intelligi quod non fides ex intellectu, sed ex fide intellectus existat; nec qui intelligit credat, sed qui credit intelligat, et qui intellexerit, bene agat; sicut alibi scriptum est: *Noluit intelligere, ut bene ageret (Psal. xxxv, 4)*. Non dixit: Non potuit, sed noluit intelligere; ut nihil aliud nolle intelligere dictum, quam nolle credere noverimus; ac per hoc ut bene agat quis, intelligere studeat, et ut intelligat, credat. Sed quia idem Apostolus dicit: *Fides ex auditu; auditus autem per verbum Dei (Rom. x, 17)*, debet doctor Ecclesiæ prædicare, quod audiat crediturus: quia sine prædicatione nullus erit auditus; eodem Apostolo attestante atque dicente: *Quomodo audient sine prædicante (Ibid., 14)*? Si ergo quilibet sine prædicante non audit, sine auditu non credit, sine fide non intelligit, sine intellectu bene non agit; verbum fidei prædicandum est, ut audiens credat, credens intelligat, et intelligens bonum opus perseveranter exerceat: quoniam eum qui potest uti liberæ voluntatis arbitrio, nec opera sine fide, nec sine operibus fides sola ju-

stificat. Et ideo si corde creditur ad justitiam, ore autem confessio sit ad salutem; qui non crediderit, non habendo fidem, nec justitiam cordis habere poterit, nec salutem.

CAPUT XX.

Quod nihil prosit sacerdoti, etiamsi bene vivat, si male viventem tacendo non corrigat.

1. Quod vero dicit Apostolus (*1 Petr. v, 3*), ut nos formam debeamus exhibere fidelibus, quid valebit, si is cui vel exhortandi bonos, vel castigandi malos cura commissa est, bene vivendo se imitandum bonis exhibeat, et malos tacendo non corrigat? Ad hoc enim, nisi me fallit opinio, sancte vivendum est sacerdoti, ne dicta sua repugnantibus factis evacuet; si quod prædicat fieri debere non faciat, aut si quod non facit prædicare præsumserit. Si autem aliter egerit, nihil apud eos qui ejus vitam novere, proficit; quia ad hoc est Ecclesiæ Dei præpositus, ut non solum bene vivendo, alios exemplo suæ conversationis instituat, sed etiam fiducialiter prædicando, singulis ante oculos peccata sua constituat: quæ poena maneat duos, quæ gloria obedientes ostendat; nullius salutem desperando contemnat; animas emendari nolentium plangat, imitatus Apostolum, qui ait: *Ut luceam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam (1 Cor. xii, 21)*; et iterum: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror (11 Cor. xi, 29)*?

2. Quapropter sciens quod si quibuslibet divitibus ac potentibus parcat, male viventibus autem saveat, eos perdat simul et pereat; et sancte vivere debet propter exemplum, et docere propter suæ administrationis officium: certus quod ei nihil sua justitia suffragetur, de cujus manu anima pereuntis exigitur. Quando quicumque alius perierit, quem nulla docendi necessitas manet, solus poenas sceleris sui dabit; ille autem cui dispensatio verbi commissa est, etiamsi sancte vivat, et tamen perditte viventes arguere aut erubescat, aut metuat, cum omnibus, qui eo tacente perierint, perit. Et quid ei proderit non puniri suo, qui puniendus est alieno peccato? Mentior, nisi hoc Dominus per Ezechielem prophetam sub cajusdam terroris denuntiatione loquitur, dicens ad eum: *Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel (Ezech.*

^a Ms. unus, sit procedens, nec.

^b Sic mss. tres Colb. Editi, in cœlo. Ms. alter, in cœlis.

^c Ita mss. quinque. Editi, et alia.

^d Mss. tres, ut ea quæ doceatur.

^e Ms. unus, dicam de (forte dicente) propheta, vel prophetia.

^f Ms. Reg. unus, nec quia intelligit credat, sed quia.

^g Ms. Colb. unus, per verbum Christi. Mss. duo, per verbum. Alii cum editis, per verbum Dei, juxta Græc. textum Apostoli.

^h Editi, contestante. Ms. unus, testante.

ⁱ Mss. tres, verbum Dei.

^j Ms. unus, ut audiat et credat.

^k Hæc verba, cum qui potest uti liberæ voluntatis arbitrio, desiderantur in edit. Lugd. Mss. duo, potentes uti. Ms. alter, potentis uti.

^l Ms. Camb., quoniam qui.

^m Ms. Colb. unus, non arguat. Mss. duo Reg., Sacerdotibus etiamsi bene vivant... corrigant.

ⁿ Mss. septem et edit. Lugd. non habent hæc, si autem aliter egerit; in his deinde legitur proficiat, non proficit. Ms. unus, proficiet.

^o Ms. Colb. duo, singulis imitabilem se præbeat, atque ante oculos.

^p Ms. Reg. unus, nullus salutem desperando, contemnat animas emendari nolentium, sed plangat.

^q Ms. Reg. duo, et Camb. cum edit. Lugd., quibuslibet divitibus ac potentibus male viventibus parcat aut saveat. Ms. Colb. unus, ac potentibus parcat aut saveat.

^r Ms. unus, perimat.

^s Ms. unus, et pie docere.

^t Mss. Reg. duo, suis sceleribus.

^u Ita mss. septem cum edit. Lugd. Duac. et Colon., si non.

xxxiii, 7). Nec hoc transeunter debemus audire, quod sacerdotem speculatorem appellat: ut sicut speculatoris est, de loco editiori prospicere, et plus omnibus contemplari; ita sacerdos debet esse a propositi sublimitate celsior cunctis, ac majoris scientiæ propositi habere gratiam, qua possit sub se viventes instruere.

3. Videamus jam quid divinus sermo b contineat. Audiens, inquit, ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me (Ibid.); ut hoc dicat sacerdos, quod ex divina lectione didicerit, quod illi Deus inspiraverit, non quod a præsumptione humani sensus invenerit. Annuntiabis eis, inquit, ex me. Ex me; d non ex te mea verba loqueris. Non est e quod ex eis, tanquam de tuis infloris. Ex me, inquit, eis annuntia. Sed jam quid annuntiet audiamus: Si me dicente ad impium: Impe, morte morieris; f non fueris locutus, ut custodiat se impius a via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem vero ejus de manu tua requiram (Ibid., 8). Quid potuit expressius, g quid apertius potest dici? Si impio, inquit, locutus non fueris, ut ab impietate sua se custodiat, h et ille perierit, sanguinem ejus de manu tua requiram. Hoc est dicere: Si ei peccata sua non annuntiaveris, si eum non argueris, ut ab impietate sua convertatur et vivat; et te, qui non increpasti, et ipsum, qui te tacente, peccavit, flammis perennibus perdam. Quis, rogo, tam sarej pectoris, quis tam ferreus erit, quem sententia ista non terreat? quis tam alienus a fide, qui sententiæ isti non credat?

CAPUT XXI.

Luctuosa descriptio i sacerdotis carnaliter viventis.

1. Sed nos præsentibus delectati, dum in hac vita commoda nostra, et honores inquirimus; non ut meliores, sed ut ditiores; nec ut sanctiores, sed ut honoratiores simus j cæteris festinamus: nec gregem Domini, qui nobis pasendus tuendusque commissus est; sed nostras k voluptates, dominationem, divitias, et cætera blandimenta l carnaliter cogitamus; pastores dici volumus, nec tamen esse contendimus; officii nostri vitam laborem, appetimus dignitatem. Impiandorum spirituum feras a grege dilacerando non petimus, m et quod eis remanserit ipsi consumimus; quando peccantes divites, vel potentes n, non solum non arguimus, sed etiam veneramur; ne nobis aut munera solita offensi non dirigant, aut ob-

A sequia desiderata subducant: ac sic muneribus eorum, et obsequiis capti, imo per hæc illis addicti, loqui illis de peccato suo aut de futuro judicio formidamus. Et ideo minaciter superbiam nostram divinus sermo contundit; sed noster auditus nihil unde proficiamus admittit: quia præsentis vitæ capti dulcedine, quæ poena o negligentiam nostram maneat in æternum, nolimus cogitare.

2. In pastores ergo ista dicuntur, de quorum nobis inani appellatione blandimur: Hæc dicit Dominus: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis, et lanis operiebamini; quod crasum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, et quod ægrotum non sanastis; B quod r fractum erat non alligastis, et quod abjectum non reduxistis. Quod perierat non quaeristis, sed cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia: et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor, et facti sunt in devorationem omnium bestiarum agri (Ezech. xxxiv, 1 seqq.). Et paulo post: Propterea, pastores, audite verbum Domini: Vivo ego, dicit Dominus Deus: A quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, et oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor; neque enim quaesierunt pastores gregem meum; sed pascebant pastores semetipsos, et gregem r meum non pascebant: Propterea, pastores, audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus: Ecce ego ipse super pastores; requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem meum, nec pastores amplius pascant semetipsos (Ibid., 7 et seqq.).

3. Quis ad hæc non contremiscat? Quis ista sine intolerabili metu futuræ examinationis accipiat, nisi qui aut non intelligit, aut futura non credit? Sed s quia omnia quæ Deus observari voluit, tam aperte posuit, et ita nominis sui auctoritate firmavit, ut t ea facilius (quod dictu quoque nefas est) contemnamus, u quam non intelligere vel non credere tam aperta et divina fingamus: quando audimus, Hæc dicit Dominus, v quis futurum esse non credat quod dicit x Dominus, nisi qui Deo non credit? Quod autem dicit: Væ pastoribus, istud væ pro maledicto y poni, et pastorum nomine nos significari quis non intelligat, nisi qui z futura non cogitat? aa Greges Domini pa-

mmineat.

r Mss. tres Colb., fractum est. Edit. Lugl., quod fractum non alligastis.

s Mss. duo non habent hic quis.

t Abest vox meum a mss. sex.

u Mss. quatuor carent hac particula quia.

v Mss. Camb., ea non.

w Ms. Camb., et nequaquam nos non intelligere tam aperta.

x Ita mss. quatuor. Editi, quis non futurum esse credat?

y Mss. duo, Deus.

z Mss. duo, ponit. Ms. unus, ponitur.

aa Mss. quatuor, futurum.

bb Ita mss. omnes; at editi, Gregem Domini pasendum pastores facti suscepimus.

a Ita mss. omnes. Editi autem, proposita.

b Ms. Colb. unus, obtineat. Alter, continuet.

c Mss. duo Colb. præsumptio.

d Mss. duo, non ex te verba loqueris. Ms. alter, loqueris eis.

e Editi, quo in eis. Mss. quinque, quod ex eis.

f Editi, si non fueris.

g Mss. quatuor, quid apertius dici? Editi, quid apertius potest dici?

h Ms. unus, ille quidem perit, sanguinem autem ejus.

i Mss. tres, carnaliter viventium sacerdotum.

j Ms. unus, cæteris præresse festinamus.

k Mss. quatuor cum edit. Lugl., vanitates.

l Abest vox carnaliter a ms. uno.

m Ms. unus, sed quid.

n Ms. unus addit conspicimus

o Ms. ex Colb. unus, et Camb., negligentia nostræ

scendos pastores facti suscipimus; et nos ipsos pascimus, quando non gregum utilitati prospicimus, sed quid foveat et augeat nostras ^a voluptates attendimus. Lac et lanas ovium Christi ^b, oblationibus quotidianis ac decimis fidelium gaudentes accipimus, et curam pascendorum gregum ac rescicendorum, a quibus perverso ordine volumus pasci, deponimus. Non sanamus a spirituali consilio peccatis infirmum, non sacerdotali ope consolidamus ^c aut rescicimus diversis tribulationibus fractum, non ad viam salutis revocamus ^d errantem, non requirimus sollicitudine pastoralis veniæ desperatione jam perditum: ad hoc tantum potentes effecti, ut nobis in subjectos dominationem tyrannicam vindicemus; non ut afflictos contra violentiam potentium, qui in eos ferarum more avariunt, defendamus.

4. Inde est quod ^e tam a potentibus hujus mundi quam a nobis, quod pejus est, nonnulli graviter fatigati depereunt, quos se de manu nostra Dominus requisiturum terribiliter committatur, dicens: *Requiram oves meas de manu pastorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant* (Ezech. xxxiv, 20). Quod quid est aliud quam, pastores qui semetipsos, non gregem meum pascunt, sublimitate suæ dignitatis expoliam; et inter reprobos, quia honorem suum noluerunt custodire, projiciam? Horum et his similibus consideratione ^f perterritus: *Timor et tremor ceciderunt super me, et contexerunt me tenebræ, et dixi: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam* (Psal. lxxv, 6, 7)? Et hoc est totum propter quod imperitiæ meæ ac futuri fluis recordatus ingemui, et volui, sarcina C episcopatus mei deposita, elongare fugiens, et manere in solitudine, et ibi exspectare Dominum, qui me salvum faceret a pusillanimitate mea, et ab ipsa intolerabilium mihi sollicitudinum tempestate.

CAPUT XXII.

Quod secundum sermonem propheta, culpa sua pervertunt, qui sacerdotum increpationes vel admonitiones perversa voluntate contemnunt.

1. Ad hæc ego ^g tunc: Sic, inquam, ista invidiosis questibus lapsus, et in suggestionem pontificum, vel certe ipsius pontificatus exaggeras: quasi ^h non ubi ista legisti, quibus rationabiliter permoveris, ibi et illa sint quæ, a vobis prætermissa, breviter in excusationem officii sacerdotalis attingam. Post illa verba, quibus negligentium sacerdotum finis ostenditur, de pontifice officium suum curante propheta sic loquitur: *Si autem annuntiante te ad impium ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua, ipse*

A impius in iniquitate sua morietur, et tu animam tuam liberasti (Ezech. xxxix, 9). Hic certe satis evidenter ostenditur, quod sive proficiant, sive non proficiant auditores, tacere eis non debeant sacerdotes; nec ideo rei sint, si forte eorum verba populi non ⁱ audiunt vel audita contemnunt; sed si ab eis corrigendis abstant: quia si nec exemplo vitæ prepositorum suorum, nec verbo doctrinæ populi contumaces emendati proficiunt, ipsi sibi causa suæ perditionis existunt, et doctores suos, quorum exempla simul ac verba despiciunt, involvere criminibus suis omnino non poterunt.

2. Quod idem propheta evidenter alio loco prosequitur dicens: *Speculator ^j si viderit gladium venientem super terram, et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo; audiens autem, quisquis ille est, sonum buccinæ, non se observaverit, veneritque gladius et tulerit eum, sanguis ipsius super caput ejus erit; sonum buccinæ audivit, et se non observavit, sanguis ejus in ipso erit. Si autem se custodierit, animam suam salvabit* (Ezech. xxxiii, 3 et seq.). Hic autem quid agere debeat qui sumitur speculatoris officio: divinus sermo satis ostendit, scilicet ut quando viderit venientem gladium super terram, ^k iram Dei scilicet super peccatores ^l operibus terrenis addictos, omnino non taceat, atque eis quandiu inhæserint iniquitatibus suis, ^m impendere divinæ indignationis interitum denuntiare non desinat; sed clare et publice arguat (quia hoc buccinæ nomen insinuat), ut sic se a suis criminibus emendantes, supplicium futuræ damnationis effugiant. Quod si corripientem, si iram futuram, quæ contemptoribus ⁿ jam imminet, nuntiantem homines terreni despiciunt, sanguis eorum in ipsis erit; et sacerdos qui eis peccata sua non tacuit, poenæ quæ eos exspectat particeps esse non poterit.

CAPUT XXIII.

Quod sacerdotes etiam qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.

Nec vero se per imperitiæ pontifex excusabit, quasi propterea docere non valeat, quod ei sufficiens et luculentus sermo non suppetat: quando nulla alia sacerdotis doctrina debet esse quam vita, satique auditores possint proficere, si a doctoribus suis quod vident spiritualiter fieri, hoc tibi etiam simpliciter audiant prædicari, dicente Apostolo: *Etsi imperitus sermone, sed non scientia* (II Cor. xi, 6). Unde datur intelligi quod non se debeat Ecclesiæ doctor de ac curati sermonis ostentatione jactare, ne videatur ^o Ecclesiam Dei non velle ædificare, sed magis se

^a Mss. quatuor, voluntates.

^b Ms. Camb., videlicet oblationes quotidianas ac decimas.

^c Sic mss. quinque. Editi, atque rescicimus.

^d Mss. tres, erroneum.

^e Ms. Camb., non tam.

^f Sic edit. Lug. cum mss. quinque. Alii vero, Duac., et Colon., *perterritus propheta, timor et tremor, inquit, ceciderunt super me, et contexerunt me peccatorum meorum tenebræ*. Mss. duo ex his, *venerunt super me.*

^g Ms. Reg. unus, tecum.

^h Ms. Reg. unus, non ubi ista quæ hic legisti, quibus, etc. Ms. Colb. unus, irrationabiliter, sed mius bene.

ⁱ Mss. tres, audiant, contemnunt... abstant.

^j Mss. sex, cum viderit.

^k Ita ed. Lug. et mss. quatuor. Ed. Duac. et Coln., hoc est iram Dei.

^l Ms. unus, terrenis actibus addictos.

^m Ms. unus, imminere.

ⁿ Deest jam in mss. quinque.

^o Mss. duo, non ædificare Ecclesiam velle.

quantæ sit eruditionis ostendere. Non igitur in verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat; non vocibus delectetur populi acclamantis sibi, sed fletibus; nec plausum a populo studeat expectare, sed gemitum. Hoc specialiter doctor ecclesiasticus elaboret, quo fiant qui audiunt eum sanis disputationibus meliores, non ^a vana assentatione fautores. Lacrymas quas vult a suis auditoribus fundi ipse primitus fundat, et sic eos compunctione sui cordis accendat. Tam simplex et apertus; etiamsi minus Latinus, disciplinatus tamen et gravis sermo debet esse pontificis: ut ab intelligentia sui ^b nullos, quamvis imperitos, excludat; sed in omnium audientium ^c pectus cum quadam delectatione descendat.

CAPUT XXIV.

Quid intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes œdificant, et eos qui eloquentiam suam luculentis declamationibus jactant.

Denique alia est ratio declamatorum, et alia debet esse doctorum. Illi elucubrata declamationis pompam totis facundia suæ viribus concupiscunt, isti sobrio usitatoque sermone Christi gloriam quærunt. Illi rebus inanibus pretiosa verborum induunt ornamenta; isti veracibus sententiis ornant, et ^d commendant verba simplicia. Illi affectant suorum sensum deformitatem tanquam velamine quodam phalerati sermonis abscondere; isti eloquiorum suorum rusticitatem student pretiosis sensibus venustare. Illi totam laudem suam in favore vulgi, isti in virtute Dei constituunt. Illi plausibiliter dicunt, et nihil auditoribus suis declamando ^e proficiunt; isti usitatis sermonibus docent, et imitatores suos instituunt. Quia rationem [forte orationem] suam nulla fucata compositionis ^f affectatione corruptunt.

CAPUT XXV.

Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplativæ participes.

1. Quocirca, si sacerdotes sancti (non quales illi sunt quos judicandos atque damnandos comminatio divina pronuntiat, sed quales apostolica doctrina commendat), multos ^g ad Deum sancte vivendo et prædicando convertant; si nihil ^h ex imperio, sed omnia humiliter agant, ac se communes eis quibus sunt præpositi, studio sanctæ dilectionis exhibeant,

^a Ms. Colb. unus, *vana assentationis.*

^b Ms. Colb. unus, *nullus quamvis imperitus excludatur.*

^c Ms. unus, *pectora.*

^d Edit. Lugd. sola, *commodant.*

^e Mss. duo, et edit. Lugd., *prospiciunt.*

^f Mss. tres, *affectatione.*

^g Mss. tres, *ad Dominum.*

^h Mss. tres carent partic. *ex.*

ⁱ Ms. Camb., *pretio.*

^j Ms. unus, *desperantibus.*

A beant, si infirmitates carnaliter viventium fratrum modo verborum salubrium medicaminibus curent, modo quas incurabiles judicant, patientiæ virtute sustineant; si moribus ac prædicationibus suis non suam, sed Christi gloriam quærant; nec verba ac facta sua in ^l pretium favoris conciliandi miserabiliter perdant, sed quidquid sibi sacerdotaliter viventibus atque docentibus honoris impenditur, Deo semper ascribant; si non insulentur officiosis occurrentium salutationibus, sed graventur; nec honorari se, sed onerari faventium sibi laudibus credant: si consolentur afflictos, pascant egenos, vestiant nudos, redimant captivos, suscipiant peregrinos; si errantibus viam salutis ostendant, ^m desperatis spem veniæ consequendæ promittant; currentes ⁿ impellant, remorantes accendant, et quidquid ad officium suum pertinet, constanter exerceant: quis sic erit alienus a fide, ut dubitet tales contemplativæ ^o virtutis esse participes, quorum exemplo simul ac verbo plures fiant regnorum celestium cohæredes?

2. Isti sunt ministri verbi, ^p adiutores Dei, oraculum Spiritus sancti. Per tales Deus placatur populo, populus ^q instruitur Deo. Isti sunt apostolorum Domini successores, qui Ecclesias quas illi ^r editis mirabilibus fundaverunt, mirabiliter apostolicis præditi virtutibus regunt; qui fidem catholicam aut disputationibus, aut si ita necessitas poscat, membrorum suorum laceratione defendunt, pro qua totis ^s viribus retinenda, amissis facultatibus suis, etiam mori parati sunt. Fidelium catholicorum virtutibus crescunt, qui per eos Deo auctore proficiunt; et Deo suo inseparabiliter adhærentes, in quo sibi credant solida ac permansura bona reposita, mundi hujus gaudia fugitiva fastidiunt. Hactenus super tribus capitulis sermonem ^t lacinosæ disputationis prolixitate produximus: in quo, quæ esset vitæ contemplativæ proprietas, quæ differentia ipsius et activæ, et qualiter contemplativæ ^u virtutis sacerdotes ^v fieri participes possint, sufficienter, ut opinor, ostendimus. Ideoque huic tandem libro terminum dantes, in secundo volumine alia tria capitula, Deo conatum nostrum vestris orationibus adjuvante, tractabimus; ut in tertio libro de reliquis quatuor, quibus vitiorum atque virtutum discutienda continetur ratio, disseramus.

^k Ms. unus, *impediant*

^l Mss. duo, *vitæ.*

^m Ita mss. cum edit. Lug. et Duaci. Colon. ver. *auditores Dei.*

ⁿ Ms. Colb. unus, *populi instituuntur.*

^o Ms. Camb., *judicii.*

^p Mss. sex et edit. Lug., *visceribus.*

^q Ms. Camb., *lacunosæ.*

^r In ms. uno deest *virtutis.* In alio habetur *contemplativæ vitæ.*

^s Ms. unus, *participes esse possint.*

LIBER SECUNDUS.

PRÆFATIO.

1. Superiori libro rationem contemplativæ vitæ ^a complexus, pro viribus quas Dominus donare dignabitur, de actuali vita, sicut promisi, disputare constitui. Quapropter ^b sicut in præfatione primi voluminis feci, hic quoque officii mei ^c necessitatem paucis aperio: quia si potuissem sine obedientiæ noxa quod jubebatis abnere, nunquam me propriæ voluntatis instinctu committerem obtreptorum malevolis ^d dente carpendum; qui nolentes advertere quam invitatus hæc scribenda susceperim, totum quod est vestræ jussionis, applicaturi sunt ^e forte vitio vanitatis: maxime si de rebus talibus locutus, quibus ecclesiasticorum pene omnium conversatio tenenda describitur, aliquid tale posuero, quod sæculariter viventium mentes offendat; et ^f dum in descriptione ecclesiasticæ vitæ mores suos (quos ^g nesciri magis quam emendari volunt) viderint publicari; in me tanquam suorum actuum proditorem, carnaliter commoti deserviant, atque ea quæ fuerint, donante Deo, prolata, etsi rationabiliter dicta dijudicent, a me tamen dici non debuisse contendant; sicque aut materiam disputationis, aut personam disputantis irrideant. Sed quoniam sana mens incomparabiliter amplius obedientiæ fructum debet appetere quam vitare injustæ obtreptationis opprobrium; ^h levius credidi me gravari reprehendentium dicta mea iudicio, quam pertinacis inobedientiæ subjacere periculo. Proinde securus, ⁱ quod vos mihi perficiendi facultatem precibus impetretis a Domino, qui jussistis ut loquerer, et præsumptionem meam apud eos qui me iudicaturi sunt, excusetis; opus susceptum ^j vobis orantibus adjuvandum expediam.

2. Sed priusquam membratim singula quæ proposuisti absolvam, universaliter de ipsa re quæ in hoc libello tractanda est pauca mihi video esse dicenda: quibus evidenter appareat qua ratione mihi succenseri posse præfatus sim, ab eis qui magis quis dicat, quam quid dicat attendunt; nec rationem dictorum, sed dignitatem dicentium ^k prava examinatione discutunt; et quod facere aut fieri nolunt, dici quoque ^l sibi fastidiunt; paratiores aliquid doctrinæ, etiam quod scire cupiunt ignorare; quam a persona inferiora cognoscere: cum veritas undecunque claruerit, non sit ingenio humano deputanda, sed Deo; nec aliquorum debeat credi, sed omnium, quæ per se ^m tanta et talis est, ut non tunc sit magna, si eam magni docuerint; sed potius ipsa magnos faciat eos, a quibus doceri vel ⁿ dici po-

A tueris. Voluistis itaque vobis proprietatem vitæ actualis exponi, ut vos cum vestris secundum ipsam vixissetis semper, et vivere probaretis; non qualiter vobis esset vivendum ^o meis disputationibus disceratis. Siquidem conversatio religiosa actualis est vita, quæ docet quomodo præpositi sub se regant viventes et diligant; ac non minus de eorum, quam de sua salute solliciti, quod eis expedire sciunt, paterna cura provideant: et qualiter præposito suo subjecti, tanquam capiti membra deserviant, ac præcepta ejus velut imperium Dei summo amore custodiant; hoc esse sanctum, hoc sibi salubre et necessarium judicantes, quod rectori suo placuerit; non quod eis in perniciam sui arrogantiam mentis vitiosæ dictaverit. Ideoque obedientiam ac patientiæ virtute fundati, majorum suorum non discutunt constituta, sed faciunt; et quando rigor exigit disciplinæ, ut ^p severiter arguantur, acceptam correptionem magnanimiter ferunt; nec motibus eorum a quibus fuerint objurgati, sed suis negligentis, quod castigantur, ascribunt. Civis quoque suos plebeios et nobiles, divites ac potentes, qualiter tractare et regere debeant sacerdotes, hujus libelli series continet. Quæ ego, sicut sæpe jam dixi, scribere non aude-rem si vobis negare aliquid ^q potuissem. Sed jam capitula ipsa disserenda ponamus. Quæsitis igitur utrum æquanimiter sustinendi sint divina præcepta calcantes, an pro modo peccati debeant ecclesiastica severitate coargui.

ELENCHUS.

CAPUT I. Quod pro diversitate peccantium, alii portandi sunt, alii castigandi.

CAP. II. De laude sanctorum sacerdotum.

CAP. III. De testimoniis apostolicis, vel de expositione eorum.

CAP. IV. Objectio, quare sacerdotes sancti, quorum cura est perditæ viventes arguere, simulatores religionis æquanimiter ferant.

CAP. V. Responsio, ubi ostenditur quibus exigentibus causis quorundam infirmitas blande tractetur.

CAP. VI. Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.

CAP. VII. Quantum remediū habeat confessio peccatorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium.

CAP. VIII. Quod inique, et non simpliciter arguentes, vani sint, ac divino iudicio condemnandi.

CAP. IX. Quod sacerdotes nihil proprii habere de-

dicio.

¹ Ms. Camb., securus sum... ut opus susceptum.

^j Ms. unus, vestris orationibus adjuvantibus.

^k Ms. ex Colb. unus, pravo examine.

^l Ms. unus non habet sibi.

^m Ms. quinque, talis ac tanta est.

ⁿ Sic mss. sex. Editi, dici.

^o Edit. Lugd., in eis.

^p Ita mss. Colb. tres. Editi., severitate. Ms. tres. severi acriter.

^q Ms. unus, possem.

^a Ms. Camb., complexus sum, nunc pro viribus.

^b Ms. sex, quod in.

^c Ms. tres, necessitate.

^d Ms. Colb. unus, malevolis denti.

^e Ms. Colb. unus omittit forte.

^f Ms. quinque, Et cum.

^g Ms. quatuor, nesciri magis quam emendare.

^h Sic ms. Reg. unus. Lugd. vero cum ms. alio Reg., evius me credidi gravari reprehendentium dictis, meo iudicio. Duac. et Colon. cum 4 Colb. ms., levius me credidi gravari reprehendentium dicta mea iudicio. Lamb. autem, gravari reprehendentium dicta meo ju-

beant, et Ecclesiarum facultates quasi communes, ut pote A Deo rationem reddituri, suscipiant.

CAP. X. Cum quo damno animæ suæ ab Ecclesia quæ pauperes pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficiunt.

CAP. XI. Qui sint qui etiam cum profectu animæ suæ opibus sustentantur Ecclesiæ.

CAP. XII. Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.

CAP. XIII. Quæ sint gaudia vera, vel veræ divitiæ, et quæ impedimenti afferant bona præsentia amatoribus futurorum.

CAP. XIV. Qualiter intelligatur, quod dicit Apostolus: Qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt.

CAP. XV. De cupiditate, qualiter eis quos sanæ B iustitiae dominetur.

CAP. XVI. Quod Deum perfectius illi possideant, qui terrenis possessionibus ex corde renuntiant.

CAP. XVII. Quod nihil proficiant, qui, abstinentes a cibis, vitis serviunt; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas faciunt voluntates.

CAP. XVIII. Quanta bona primus homo, abstinentiæ bonum negligendo perdidit.

CAP. XIX. De peccato primi hominis, et de malis quæ illum peccantem, Deo judicante, secuta sunt.

CAP. XX. Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati D recipimus.

CAP. XXI. Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.

CAP. XXII. C Quæ temperantia uti debeant qui a voluptate delectabulum, vel ab immoderata perceptione ciborum communitam, atque a vini immoderato usu cupiunt abstinere.

CAP. XXIII. Quod utentes carnibus concupiscentiæ carniū polluat, non natura.

CAP. XXIV. Quam utile sit jejuniis vel abstinentiis, adventitium caritatem plerumque D præferre.

CAPUT PRIMUM.

Quod pro diversitate peccantium alii portandi sunt, alii castigandi.

1. Si una omnes aegritudine mentium laborarent, ac paribus animorum morbis affecti, nihil ab invicem discreparent, aut C sustineri omnes necesse esset, aut argui. Nunc vero, propterea alii portandi sunt, alii castigandi, quia pro diversitate peccantium, modus quoque diversus est F præceptorum. Et utique

^a Mss. tres, quod impedimentum.

^b Ms. Camb., recipimus.

^c Editi., Quali.

^d Ms. Camb., præferri.

^e Ms. Colb. unus, sustinere omnes necesse esset aut arguere.

^f Mss. Colb. tres, et Reg. unus, peccatorum. Ms. alter Reg., penitentium.

^g Ms. Colb. unus, ita peccatis dissimilibus dissimilia adhibenda sunt remedia.

^h Ms. unus, una dulcedo.

ⁱ Editi præter Lugd., ac mendacio. Ms. Colb. unus, aut mendacium præferunt veritati.

^j Editi. Lugd. cum mss. quinque, illud dico. Ms.

ita peccatis dissimilia sunt adhibenda remedia, si- cut ex dissimilibus causis veniunt ipsa peccata. Ple- rosque enim peccandi consuetudo delectat, alios ad peccandum occasio alicujus læri temporalis invitat, fragilitas nonnullis inclinat, quosdam ignorantia boni facit nescire quod peccant, et impedit h mali dulcedo, ne correpti aliquando sapiant quod ignorant. Taceo de illis quos aliena delicta quibus consentiunt, decolorant. Illos etiam prætermitto qui, cupientes adipisci quod diligunt, vel refugientes pati quod metuunt, aut fidem catholicam prodant, aut mendacio præstantiam veritatis addicunt. i Illud vero dico: Quis nesciat k aliter homines cogitatione subita, aliter definitione delinquere, aliter ser- mone, aliter opere, aliter necessitate, aliter l volun- tate peccare

2. Cum igitur tam multiplicibus, ac multum ab invicem m distantibus modis homines peccent, quis non intelligat uno modo eis non posse utique mederi quorum tam diversi sunt morbi? Et ideo dupliciter quidem fragilitas humana Dei præcepta contemnit, aut faciendo quod n voluit, aut non faciendo quod jussit: sed o quomodo non solum ex illis causis quas commemoravi, sed etiam ex aliis quas non com- memoravi, in præceptis suis cum contemnant, qui ejus præcepta non faciunt; sic debent omnes modo do- cendo, modo exhortando, modo sustinendo, modo increpando p curari, ut sub spe Christi q nullius salus in hac vita debeat desperari. Jam nunc si satis appa- reat quod divina præcepta calcantes non solum por- tandi sunt, sed etiam castigandi; a quibus id fiat, qui, vel quo ordine, et quando curandi sint qui curantur, adjuvantibus me r meritis et orationibus vestris, de- beo declarare.

CAPUT II.

De laude sanctorum sacerdotum.

1. Ac ne fidem meus sermo velut humana con- jectura non habeat, effectumque, dum ei parum cre- ditur, perdat; ea quæ, adjuvante Domino, demon- strare constitui, vera esse divinis testimoniis conabor ostendere, si prius pauca de laude verorum sacerdo- tum, qui sunt Ecclesiarum magistri, protulerō. Ipsi enim proprie animarum curandarum sollicitudo com- missa est; qui podus populi sibi commissi s utiliter sustinentes, pro peccatis omnium velut pro suis infati- gabilliter supplicanti Deo, ac velut quidam Aaron iacu- sum contriti cordis, et humiliati spiritus offerentes,

unus, illud quidem. Ms. alter, adhuc illud dico.

k Ms. Colb. unus, aliter hominis cogitationes super- bia, aliter, etc.

l Ms. Colb. unus, voluptate.

m Ms. unus, discrepantibus.

n Ms. unus, quod velat, aut non faciendo quod jub. t.

o Mss. omnes, quoniam, et paulo post mss. tres, Dominum continent.

p Mss. duo Regii cum editis, curare. Mss. Colb. quatuor et Camb., curari.

q Ms. Colb. unus, nullus malus in hac vita, etc. Ms. Reg. unus, nullius salus debeat desperari.

r Hæc, meritis et, absunt a mss. omnibus.

s Mss. sex, viriliter sustinentes

quo placatur Deus, avertit iram futuræ animad-
versionis a populo (Exod. xxx, 10; Lev. xvi, 2;
Num. xvi, 46); qui per Dei gratiam sunt divinæ vol-
untatis indices, Ecclesiarum Christi post apostolos
fundatores, b fidelis populi duces, veritatis assertores,
pravæ doctrinæ hostes, omnibus bonis amabiles, et
male sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices
oppressorum, patres in fide catholica regeneratorum,
prædicatores cælestium, primi [forte primæ] c phal-
anges invisibilium præliorum, exempta bonorum
operum, documenta virtutum, et d forma fidelium.
Ipsi sunt e Ecclesiæ decus, in quibus amplius fulget
Ecclesia; ipsi columnæ firmissimæ quibus in Christo
fundatis innititur omni multitudo credentium; ipsi
januæ civitatis æternæ, per quos omnes qui credunt
f in Christum ingrediuntur ad Christum; ipsi janito-
res quibus claves datæ sunt regni cælorum; ipsi
etiam dispensatores regni domus, quorum arbitrio
in aula regis æternæ dividuntur gradus, et officia sin-
gulorum.

2. Hi sunt qui non ambiendo, sed spiritualiter
vivendo sacerdotium meruerunt; quique non favoris
humani suffragio, sed divino munere sublimati, ni-
hil sibi de e præstantia sui principatus applaudunt;
quos non h inflat honor acceptus, sed exercet labor
impositus; i qui non excellentiam i suam cogitant
profecti, sed sarcinam; nec gloriantur de officii di-
gnitate, sed sudant potius constituti sub onere. Tales
divina Scriptura speculatores appetat (Ezech. in, 17),
qui speculantur actus omnium, et qualiter unusquis-
que eam sibi in domo, qualiter in civitate cum civi-
bus vivat, intentione religiosæ curiositatis explorant;
quos bonos probaverint, honorando confirmant;
quos deprehenderint vitiosos, arguentes emendant;
aut si emendari noluerint, æquanimitè portant, ha-
bituri uberrimum fructum, aut de sua districtione, si
correpti profecerint; aut de sua patientia, etiamsi
illi quos sustinent, emendari noluerint.

CAPUT III.

De testimoniis apostolicis, et expositione eorum.

1. Sed jam divina testimonia, sicut promisimus, pro-
feramus. In Act. apostolorum Paulus apostolus sacer-
dotibus dicit: *Ecco ego scio quod amplius non videbitis
faciem meam, vos omnes, inter quos ambulasti prædicans
k regnum Jesu Christi. Ideoque contester vos hodierna*

^a Ms. Camb., quo placatus Deus, avertit. Ms. Reg. D
unus, quo placatus Deus, avertit iram furoris et anim-
adversionis. Ms. Reg. alter, quo placatus avertit iram
futuræ animadversionis.

^b Ms. Reg. unus, fideles veritatis assertores, ommissis
vocibus intermediis.

^c Mss. tres juxta veterum codicum lectionem, primi
præliantes, seu præliatores. Ms. Colb. unus, primi pa-
læstrites.

^d Mss. duo Colb., forma vitæ.

^e Ms. Camb., duces Ecclesie.

^f Mss. sex cum Lugd. non habent in Christum.

^g Mss. Colb. duo, de præsentia.

^h Ita mss. Reg. duo. Alii vero cum editis, inflam-
mat.

ⁱ Mss. Colb. tres, quia non.

^j Ms. Colb. unus, sui cogitant profectus.

die, quia mundus sum ab omnium sanguine. Non enim
subterfugi, quominus annuntiarem vobis omne consilium
Dei. Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spi-
ritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei,
quam l acquisivit sanguine suo (Act. ix, 25 et seq.).
Regnum Dei, inquit, inter vos ambulans prædicari,
ut me alienum ab omni perditione servarem, qui
verbo doctrinæ salutaris audito, nihil m promovetur
ad salutem. Regnum Dei prædicat, qui de vita futura
quæ non habet finem; de contemplatione divinæ, que
non habet fastidiosam satietatem; de sanctorum bea-
titudine, quæ non habet defectionem; de angelorum
similitudine consequenda prædicare non cessat: ita
ut n si ad hæc ineffabilia bona qui audiunt, provocari
noluerint, absolutus sit ille qui eis prædicando non
B tacuit.

2. Quod autem secutus adjungit: *Non enim subter-
fugi quominus annuntiarer vobis omne consilium Dei
(Ibid., 27):* quid aliud scit intelligi, nisi ut ecclē-
siasticus doctor dispositionem Dei (quod consilium
Dei vocat Apostolus) eis quos docet aperiat? Apert
ergo dispositionis divinæ consilium quando docet et
patres pietatem filiis suis impendendo; eam merean-
tur a Domino, qui est omnium Pater, o et filii hono-
rem debitum p patribus suis exhibeant, non exherede-
tationis metâ deterriti, sed futuræ remunerationis
desiderio provocati: quia præceptum q Domini tam
patres filios diligendo, quam filii honorificentiam eorum
exhibendo patribus compleant, qui utramque jusse ut
fient; r docet ut mariti fidem conjugalis thori suis
C uxoris servent; s et uxores maritos suos non studie
fermæ lenocinantis adhibito, aut accuratone vestium
diversarum, sed gravitate morum delectent, et ope-
rum sanctitate; ut domini servos velut eorum in
Christo conservi misericorditer tractent, et servi do-
minis ita ex corde deserviant, ut voluntatem non
solum dominorum suorum, sed etiam Dei hoc ipsum
jubentis, efficiant; ut inter se cives cum civibus, cum
amicis amici, cum parentibus parentes veram con-
cordiam teneant; et in nullo negotio alter alterum
cæcitate fraude decipiat, t aut ne in communi contra-
ctu fidem, quam sibi servari aliquis cupit, ipse cor-
rumpat.

3. His u et talibus et sacerdos annuntiat prædi-
cando, et obediendo populus accipit Dei consilium,

^k Ms. Colb. unus, Jesum Christum.

^l Mss. sex, acquisivit sibi.

^m Mss. duo, promovent.

ⁿ Ms. unus, si hæc ineffabilia; tum paucis inter-
jectis, mss. quatuor, prædicanda non tacuit.

^o Ita mss. septem cum edit. Lugd. in aliis vero hic
inseruntur ista i Apertis divinis consilium pietatis, cum
docet.

^p Ms. Colb. unus, parentibus.

^q Mss. septem, Dei; quorum unus post pauca hæ-
bet suis exhibendo parentibus.

^r Editio Lovaniensis anni 1565, Duac. et Colon.
hic et post quatuor lineas addunt Docet: quam vocem
omittunt mss. omnes cum Lugd.

^s Mss. duo, et uxores.

^t Mss. quatuor, ut ne.

^u Ms. unus, Hæc et talia sacerdos.

sine quo non pervenitur ad regnum; in quo ^a solo A unde plura dicere conabar, impleveram, cum ecce ad me quidam de nostris ingressus, quid dictarem ⁱ curiosus interrogat. Cui cum recitari fecissem: Omnes, inquit, episcopos tales esse debere quales tuus sermo descripsit, et nunc esse plures apud nos plenos sacerdotalibus bonis, qualia veraciter prædicasti, dubium non est; sed cum ad eorum probetur officium pertinere, ut inquietos sacerdotali auctoritate corripiant, rudes doceant, contradicentes sanæ doctrinæ redarguant, ^j quid est quod non in omnes hæc eorum cura porrigitur; cur non et alios simili auctoritate castigant? Illos dico, qui velut conversi, ex pristinis moribus nihil abiciunt, non mente mutati, sed veste; nec actu, sed habitu.

2. Hi sunt qui sermone tantum, non opere, sæculo B renuntiassent contenti sæculariter vivunt, et vitia sua inani professione vitæ melioris abscondunt, ac religionis imaginariæ nomine palliati, opinionem virtutis pro virtute suscipiunt: prædicant magna, nec faciunt; accusant vitia, nec deponunt; publice sibi displicere simulant, quod occulte committunt; magni student videri, non fieri; ^k laudant eos quorum cupiunt prædicatione laudari; jejulant ut vultus sui pallorem perniciosius laudibus vendant. Ad reprehendendos alios prompti, se non patiuntur a quibuslibet vel ^l leviter reprehendi. Ad faciem publicam patientiam fingunt, et in animo iracundiæ virus abscondunt, ad nocendum parati, cum nocendi tempus invenerint: suorum actuum negligentes, sunt aliorum procaci libertate censores. Impudenter se assuunt virginibus C sacris ac viduis, quibus tanto ^m inglutinantur affectu, ut facilius ab Ecclesiæ (quod dictu quoque nefas est) quam ab earum communione discedant. Qui etsi cum illis forte non ⁿ peccant, tamen malæ suspicionis de se præbendo materiam, vitam suam maculis sinistrae opinionis infamant.

4. Ergo doctoribus suis debent obedire qui audiunt, atque eis cum reverentia esse subjecti. Quod faciunt illi, qui castigati libenter accipiunt, nec increpantibus contradicunt. Quod vero ait: *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri: ut cum gaudio hoc faciant et non gementes; hoc enim ^t expedit vobis* (Hebr. 1, 3, 17).

4. Ergo doctoribus suis debent obedire qui audiunt, atque eis cum reverentia esse subjecti. Quod faciunt illi, qui castigati libenter accipiunt, nec increpantibus contradicunt. Quod vero ait: *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris* (Ibid.); sacerdotalem curam pro populo sibi commisso satis ostendit, qui tam in suis actibus quam in prædicationibus vigilantes, sollicitè hostis antiqui rimantur insidias, ne quem, velut dormiente pastore, lupus ^s diabolus astuta fraude subripiat, et in damnatum pastoris abreptum, secum usque ad supplicia sempiterna perducatur. Verum quia ex his qui arguuntur, aliqui se obedientes emendant, aliqui in sua perversitate perdurant, ideo de sacerdotibus ait: *Ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes* (Ibid.). Cum gaudio sacerdotes ^h arguunt, quando correpti proficiunt; et tristes hoc faciunt, quando se nihil proficere in suis contemptoribus ingemiscunt; ac sic hoc dicit illis expedit, ut cum gaudio, non gementes, eos increpent sacerdotes, qui doctores suos sua correctione lætificant, et eorum gaudia incremento sui profectus accumulunt.

CAPUT IV.

OBJECTIO: *Quare sacerdotes sancti, quorum cura est D perditæ viventibus arguere, simulatores religionis æquanimitèr serant.*

1. Necdum sermonem de sacerdotibus sanctis,

^a Mss. duo, soli exsecutores.

^b Mss. quatuor, acquisivit sibi sanguine suo.

^c Mss. septem, Dei.

^d Ita mss. omnes. Editi vero, de utilitatis suæ profectu.

^e Ms. unus, Spiritus sanctus, id est divinus sermo.

^f In ms. uno corrigitur non expedit, juxta textum Apostoli.

^g Ms. Colb. unus, lupus, id est diabolus.

^h Ms. unus addit sancti.

ⁱ Mss. Colb. duo, curiosius.

^j Ms. Colb. unus, quare non ad omnes hæc eorum

correctio porrigitur.

^k Ms. unus, laudantes.

^l Edit. Lugd., leniter.

^m Mss. quatuor, agglutinantur.

ⁿ Mss. tres, non pereant.

^o Mss. quatuor, lassabundi.

^p Hæc quatuor voces, adumbratæ prætentendentes honestatis imaginem, absunt a ms. Camberonensi.

^q Mss. quatuor, pro nefas!

^r Ms. Colb. unus, materiæ voluptatis gulæ suæ deficiant. Colb. alter, materiæ voluptati ac gulæ suæ deficiat.

tem divinitus acceperunt? ^a Non verentur, ne forte cum tam flagitiose viventibus parcent, videantur probare quæ faciunt? Quid quod eos etiam ad officium clericatus admittunt, et (proh nefas!) quasi parum sit quod tales dissimulata severitate non increpant, in-super et honorant?

CAPUT V.

RESPONSIO : *Ubi ostenditur quibus exigentibus causis quorundam infirmitas blande tractetur.*

1. Ego vero : Si recolis, inquam, quid de sanctis sacerdotibus fuerit disputatum, sufficiens accepisti responsum. Ecclesiæ quippe doctoribus, sicut supra jam diximus, et censura inesse debet, ut arguant; et patientia, ut emendari nolentes fortiter ferant, apostolico satisfaciens imperio, qui Timotheo ^b præcepit, dicens : *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina (I Tim. iv, 2)*. Quasi diceret : *Argue cœquales, obsecra seniores, increpa juniores*. Sed propterea addidit : *In omni patientia et doctrina* : quia leniter castigatus exhibit reverentiam castiganti; asperitate autem nimis increpationis offensus nec increpationem recipit, nec salutem. Item alio loco idem apostolus dicit : *Vos qui firmiores estis, imbecillitates ^c infirmiorum sustinate (Rom. xv, 1)*. Sustinent ergo æquanimitè ut infirmos, quos emendare non potuerint castigatos. Proinde quia nec ^d objurgari omnes expedit, nec omnes blande tractari; sciunt sancti sacerdotes atque discernunt, quos debeant temperata severitate corripere, et quos sacerdotali magnanimitate portare; et ideo omnium quos per Dei gratiam curant, non voluntati, sed utilitati prospiciunt. Denique [*al. Deinde*] alios honorari deformiter ambientes, quibus non expedire noverunt, non vitio alicujus invidiæ, sed altæ prudentiæ consilio prætermittunt, et alios latere cupientes honorant, ut eis aditum ad majores profectus aperiant. ^e Eos quos probant increpationem posse pati castigant, et impatientes objurgationis ut languidos palpant; non eis adulando, quod tales sunt, sed infirmitatibus talium compatiendo, si forte aliter sanari non possunt.

2. Cæterum si Ecclesiæ communionem priventur infirmi, qui curari adhibita increpatione non possunt, aut intolerabilis mole tristitiæ supra modum gravati succumbunt, et sanctorum omnium vultus, per quos possent restitui Deo, refugiunt; aut certe ad omnem peccandi impudentiam, si fuerint exacerbati, prosiliunt, et quidquid mali occulte faciebant publice

A perpetrabunt, in tantam vesaniam reparandæ salutis desperatione prolapsi, ^f ut seria verba corripientium in jocos exitiabiles impudenti urbanitate convertant, ^g ac male dicaces in se ex ipsa jactatione turpitudinis suæ, turpiter viventium malevolas lætitiâs pascant. ^h Propter hoc ergo, blanda pietate portandi sunt, qui increpari pro sua infirmitate non possunt, Et revera, si peccanti salubrem pudorem, dum pro eo erubescis, incutias, ac verecundiam quam pro peccatis ejus assumis, in eum pia animi compassione transfundas; facile in illo ⁱ reprimis omnem peccandi licentiam, atque ei totam impudentiam demis licentiosæ turpitudinis hortatricem. Tunc mores ejus verecundia custos integritatis ornabit, ut ei placeat quod ante sordebat, quando ^j sordidus erat; ^k et sordeat quod ante placebat, quando ipse bonis omnibus displicebat. Sanctos viros amando sectabitur, et sectando in eorum similitudinem paulatim vitæ prioris emendatione formabitur, ut ei quam laboriosum fuit in sublimitatem virtutis evadere, tam deformis sit in vitia rursus quibus se gaudet caruisse, descendere. Quia sicut virtus onerosa est vitioso, ita virtutis amico ^l vitiosa voluptas amara est. Ecce quomodo peccantes omnes blande tractat aut increpat, qui nihil aliud nisi eorum salutem quibus vult prodesse, considerat.

CAPUT VI.

Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.

Tandiu ^m enim quis peccata sua, quæ nosse, aut desistere debet, ignorat; quandiu curiose aliena considerat. ⁿ Quod si mores suos ad seipsum conversus aspiciat, non requirit quod in aliis specialiter reprehendat, sed in seipso quod lugeat. Proinde fratrum nostrorum vitia non facile debemus accusare, sed gemere: ut invicem onera nostra portantes, legem Christi possimus implere (*Gal. vi, 2*); qui utique non accusavit peccata nostra, sed tulit, Evangelista dicente : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1, 29)*. Itaque si ille qui sine ullo peccato fuit, nos peccatores ineffabili pietate sustinuit, et sustinere non desinit, non interitum nostrum desiderans, sed profectum, nec mortem peccantium, sed salutem; quare nos exemplo nostri Salvatoris et Domini non sustineamus infirmos, cum et ipsi aut infirmi sumus, et volumus a Deo portari; aut si sani sumus, possumus adhuc ut fragiles infirmari.

^a Ms. Colb. unus, nec verentur..... approbare quæ faciunt?

^b Ms. unus, Lugd. et Lov., præcipit.

^c Mss. sex, infirmorum.

^d Mss. duo, objurgare..... tractare.

^e Ms. unus. Et quos probant.

^f Ms. Colb. unus, severa; alter, serena. Alii codices, salutaria.

^g Ms. Camb., maledici in se. Ms. Colb. unus, maledicas in se, etc. Ms. Colb. alter, et Reg. duo, maledica in se, etc. Sic et edit. Lugd.

^h Ms. unus, Propterea ergo.

ⁱ Ms. unus, reprimis..... demes.

^j Sic mss. omnes, et edit. Lugd., Lovan. vero, Duac. et Colon., quando in sordibus erat, et sordidus erat.

^k Editi, ut sordeat.

^l Alias sic legebatur, Ita est amara vitiosa voluntas virtutis amico. Mss. duo Colb., vitiosa voluntas amara est. Reg. unus, vitiorum voluntas; et ab alia manu, vitiosa voluptas. Colb. alter, vitiosa est amara voluptas.

^m Ms. Colb. unus, Quandiu enim quis..... tandiu curiose.

ⁿ Ms. Reg. unus, ad seipsum conversus aspiciat. Ms. Reg. alter. Quod si ad seipsum conversus aspiciat.

CAPUT VII.

Quantum remedii habeat confessio peccatorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium.

1. Hoc accedit quod et ipsa peccata sic habentur occulta, vel aliena nobis, vel aliis nostra, ut plerumque et sanctis inter peccatores isteat, et famam sancti obtineat peccator. Innocentem si se fieri non potest, suspicio iudicis ^a incerta condemnat, et reum calliditas ingenii vivacis excusat. Verumtamen non divinum, sed humanum fallunt ista iudicium. Et quid mirum, si animos alicorum quales sint, sine ipsorum confessione nescimus, cum nos ipsos ita hostile noverimus ut quales futuri simus ^b crastino nescimus? Cum vero nobis fratres quilibet nostri peccata sua, tanquam medicis, vulnera quibus arguentur, aperiant; operam dare debemus ^c ut quanto citius ad sanitatem, Deo auctore, perveniant, ne in pejus dissimulata curatione proficiant. Ea autem crimina quorumlibet si ipsis criminosis confiteri nolentibus undecumque characteriat; quaecumque non fuerint patientie ferri medicamento sanata, velut igni quodam pite imprecationis urenda sunt et curanda.

2. Quod si nec sic quidem æquanimiter sustinentis, ac pite increpantis medela ^d profecerit in eis, qui dicitur portati, et salubriter objurgati, corrigi noluerunt; tanquam ^e putres corporis partes debent ferro excommunicationis abscidi: ne, sicut caro morbis emortua, si abscisa non fuerit, salutem reliquæ carnis putredinis suæ contagione corrumpit; ita isti qui emendari desuperant, et in suo morbo persistunt, si moribus depravatis in sanctorum societate permanserint, eos exemplo suæ ^f perditionis insistant. Porro illi quorum peccata humanam notitiam latent, nec ab ipsis confessi, nec ab aliis publicati; si ea confiteri aut ^g emendare noluerint, Deum, quem habent testem, ipsum habituri sunt et ultorem. Et quid eis prodest humanæ vitæ iudicium, cum, si in malo suo permanserint, ituri sint in æternum, Deo retribuente, supplicium? Quod si ipsi ^h sibi iudices fiant, et veluti suæ iniquitatis ultores hinc se voluntariam poenam severissimæ animadversionis exercent; temporali- bus poenis mutabunt æterna supplicia, et lacrymis ex vera cordis compunctione fluentibus restinguent æterni ignis incendia. At hi qui, in aliquo gradu ecclesiastico constituti, aliquod occulto crimen admittunt, ipsi se vana persuasionem decipiunt, si eis videtur propterea communicare, et officium suum im-

plere debere, quod homines occultatione sui criminis festinant.

3. Exceptis enim peccatis quæ tam parva sunt, ut caveri non possint, pro quibus expiandis quotidie Deo clamamus, et dicimus: *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi, 12); illa crimina caveantur quæ publicata suos auctores humano factis demerari iudicio. Qui autem ea commiserint, et ideo prodere metuunt, ne sententiam justæ excommunicationis accipiant, sine causa communicent; imo vero dupliciter contra se iram divinæ indignationis exaggerant, quod et hominibus innoculam arguant, et contempto Dei iudicio, abstinere se ab altari propter homines erubescunt. Quapropter Deum sibi facilius placebunt illi qui non humano convicti iudicio, sed ultro crimen ⁱ agnoscunt; ^j qui aut propriis illud confessionibus produnt, aut nescientibus aliis quales occulti sunt, ipsi in se voluntariæ excommunicationis sententiam ferunt, et ab altari cui ministrabant, non animo, sed officio separati, vitam suam tanquam mortuam plangunt, certi quod reconciliato sibi officio poenitentia fructibus Deo, non solvæ amissa ^k recipiant, sed etiam civis supernæ civitatis effecti, ad quædam sempiterna perveniunt.

CAPUT VIII.

Quod iniquo, et non simpliciter arguentis vani sint, ac divino iudicio condemnandi.

Jam ^l de illis qui, levi suspitione permoti, simpliciter viventes objurgant, ut et illos incondita correptione confundant atque dejiciant, et sibi per hoc nescio cujus distulationis gloriam querant, non est meum aliquid dicere; super quibus tam perspicuo divinus sermo pronuntiat, ut ^m expositore non egeat. Ait enim in Ecclesiastico Spiritus sanctus: *Est correptio mendax in ira contumeliosæ; et est iudicium quod non est bonum* (Eccli. xix, 28). Utique contumeliosus hominis ⁿ et superbi correptio, quæ dicitur mendax, ^o superbia est, non alienius humilitatis ^p iudicium, et ideo non est bonum. Quid potuit evidentius, quid apertius dici, quam ^q ut contumeliosum diceret mendaciter arguentem? Quis et contumeliosus est qui mendaciter arguit; ^r et mendaciter arguit qui contumeliam facit. Item in Proverbiis: *Testis falsus non erit impunitus, et quis arguit inique non effugiat* (Prov. xix, 5). Quis est falsus testis, nisi qui hominem quemlibet de criminibus indiscussis objurgat? Quem propterea inique increpantem dicit non

^a Ms. unus, incaute.

^b Ms. unus, in crastino.

^c Ms. unus, quanto citius.

^d Mss. sex, processerit.

^e Mss. duo, putridæ; unus, putrescentes; mss. quinque eum editis, abscidi.

^f Ms. unus, perversionis.

^g Mss. tres, vel emendari.

^h Deest sibi in edd. Lov., Duac. et Colon.; habetur in mss. omnibus et edit. Lugd. Ms. unus, Qui si ipsi, etc.

ⁱ Editi, cognoscunt; mss. sex, agnoscunt.

^j Mss. tres, quia aut; et infra, mss. quatuor, ocul-

ti sint.

^k Ms. unus, recipient, sed etiam..... perveniens.

^l Mss. duo Colb., Tamen.

^m Mss. duo, expositione.

ⁿ Mss. septem, in ora contumeliosæ...; et paulo post mss. sex, et est iudicium.

^o Mss. duo, superbia est.

^p Mss. sex, cum edit. Lugd., indicium.

^q Edit. Lugd., quem contumeliosum dicere.

^r In mss. duobus Reg. desunt hæc, et mendaciter arguit. In Colb. ms. uno, quia et contumeliosus est, qui mendaciter arguit eum qui contumeliam facit.

impunitum futurum, quia innocentem nullis provocantibus meritis arguendo, ^a videri vult reum. ^b Quod autem dicit de eo qui inique arguit, *non effugiet*; quid aliud debet intelligi, nisi quia fram Dei non effugiet, qui aliquem non sic corripit, ut emendet, sed ut se procaciter jactet? Sed de contemptoribus præceptorum Dei, et de correptionis ac patientiæ virtute, sufficiant ista quæ diximus: ne in uno capitulo justo amplius immorati, aut cætera brevius quam necesse sit transcurramus, aut intentionem vestram longitudine nimium protelati voluminis oneremus. Videamus itaque quid nos etiam continentia ^c capituli sequentis edoceat. Utrum, ^d inquit, congregandis fratribus, aut alendis expediat facultates Ecclesiæ possideri, an perfectionis amore contemni.

CAPUT IX.

Quod sacerdotes ^e nihil proprii habere debeant, et ecclesiæ facultates quasi communes, pro quibus Deo rationem reddituri sunt, suscipiant.

1. Expedit facultates ecclesiæ possideri, et proprias perfectionis amore contemni. Non enim propriæ sunt, sed communes ecclesiæ facultates; et ideo quisquæ omnibus quæ habuit dimissis aut venditis, sit rei suæ contemptor; cum præpositus fuerit factus ecclesiæ, omnium quæ habet ecclesia efficitur dispensator. ^f Deinde sanctus Paulinus (ut ipsi melius notis) ingentia prædîa, ^g quæ fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit; sed cum postea factus esset episcopus, non contempsit ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit et propria debere propter perfectionem contemni, et sine impedimento perfectionis posse ^h quæ sunt communia ecclesiæ possideri. Quid sanctus Hilarius? nonne et ipse omnia ⁱ bona sua aut ^j parentibus reliquit, aut vendita pauperibus erogavit? Is tamen cum merito perfectionis suæ fieret ecclesiæ Arelatensis episcopus, quod illa tunc habebat ecclesia non solum possedit, sed etiam acceptis fidelium numerosis hæreditatibus ampliavit. Isti ergo tam sancti, et tam perfecti pontifices factis evidentibus clamant posse et debere fieri quod fecerunt. Qui utique homines tam sæcularium quam divinarum litterarum sine ambiguitate doctissimi, si scirent res ecclesiæ debere contemni, nunquam eas ^k debuerant qui omnia sua reliquerant retinere.

2. Unde datur intelligi quod tanti ac tales viri

(qui volentes ^l esse Christi discipuli, renuntiaverunt omnibus quæ habebant) non ut possessores, sed ut procuratores facultates ecclesiæ possidebant. Et idcirco scientes nihil aliud esse res ecclesiæ, nisi vota fidelium, pretia peccatorum, et ^m patrimonia pauperum; non eas vindicaverunt in usus suos, ut proprias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt. Hoc est enim possidendo contemnere, non sibi, sed aliis possidere; nec habendi cupiditate ecclesiæ facultates ambire, sed eas pietate subveniendi suscipere. Quod habet ecclesia, cum omnibus nihil habentibus habet commune, nec aliquid inde eis qui sibi de suo sufficienti debet erogare, quando nihil aliud sit habentibus dare quam perdere.

CAPUT X.

B Cum quo damno animæ suæ ab ecclesia, quæ pauperes pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficienti.

1. Nec illi qui sua possidentes dari sibi aliquid volunt, sine grandi peccato suo, ⁿ unde pauper victurus erat accipiunt. De clericis quidem dicit ^o Spiritus sanctus: *Peccata populi mei p comedunt* (Osee IV, 8). Sed sicut nihil habentes proprium, non peccata, sed alimenta quibus indigere videntur, accipiunt; ita possessores, non alimenta quibus abundant, sed aliena peccata suscipiunt. Ipsi quoque pauperes, si se possunt suis artificiis aut laboribus expedire, non præsumant quod debet debilis aut infirmus accipere, ne forte ecclesia, quæ potest omni solatio destitutis necessaria ministrare, si omnes etiam nihil indigentes accipiant, gravata, illis quibus debet, subvenire non valeat.

2. Qui autem ecclesiæ serviunt, et labori suo velut debita reddi oportere credentes, ea quibus opus non habent, aut accipiunt libenter, aut exigunt; nimis carnaliter sapiunt, si putant, quod ecclesiæ fideliter servientes stipendiâ terrena, ac non potius præmia æterna percipiant. Sæcularis quippe militia quia cœlestia non habet, terrena strenue militantibus præstat. Unde satis indignum est, si fidelis, et operosa devotio clericorum, propter stipendium temporale præmia sempiterna contemnat. Quod si quilibet minister ecclesiæ non habeat unde vivat: ^q non ei præmium reddat hic; sed necessaria præstat ecclesia: ut in futuro præmium laboris sui recipiat, quod in hac vita jam spe dominicæ promissionis ^r certus expectat. Illi quoque ^s qui velut idonei nihil quidem sibi dari

^a Ita mss. omnes. Editi vero, vult esse reum.

^b Ms. unus, Qui autem. Ms. alter, dico de eo... nisi quia iram.

^c Ms. unus, capituli sequentis auctoritas edoceat.

^d Legendum forte inquam.

^e Mss. duo Reg., nihil proprium habere debeant, sed ecclesiæ facultates tanquam communes, ut pote Deo rationem reddituri, suscipiant.

^f Mss. tres, Denique, cum edit. Lugd.

^g Edit. Lugd., quia.

^h Mss. quinque cum edit. Lugd., posse ecclesiæ, quæ sunt profecto communia, possideri. Ex Colb. unus, posse ecclesiæ facultates, quæ sunt communes possideri.

ⁱ Mss. sex, omnia sua.

^j Ms. unus, pauperibus.

^k Mss. Colb. duo et Reg. unus, nunquam eas ha-

buisent. Alii duo cum Camb., habuerunt. Regius alter, suscipere debuerant; et in fine omiserunt vocem retinere.

^l Mss. duo, fieri.

^m Mss. quatuor, patrimonium pauperum; quorum unus, et omnium defensabile patrimonium pauperum.

ⁿ Ms. Camb., ea unde.

^o Mss. tres, dicit propheta.

^p Mss. tres Colb., comedunt.

^q Editi Lugd. et Lovan., non et præmium hic, sed necessaria præstat ecclesia. Mss. duo, non ei reddidit hic, sed necessaria præstat ecclesia. Omnes editi, præstat.

^r Mss. sex non habent certus.

^s Editi, qui vel idonei. Mss. quinquæ, velut.

velut debitum poscunt, sed tamen ecclesiæ sumptibus vivunt, non est meum dicere, quali peccato cibos pauperum præsumendo suscipiant, qui ecclesiam quam juvare de propriis facultatibus debuerunt, suis expensis insuper gravant; propter hoc fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes ^a suscipiant, aut ne suum censum expensis quotidianis imminuant. ^b Quod si aliquid de fructibus suis ecclesiæ, velut pro ipsa expensa sua contulerint; non se præferant inani jactantia illis, quos nihil habentes pascit et vestit ecclesia: quia perfectior est ille qui se mundi rebus exspoliatur, aut qui cum nihil habuerit, nec habere desiderat, quam ille qui ex multis quæ possidet, ecclesiæ aliquid præstat, ac se de eo quod præstiterit forsitan jactat.

3. Dura sunt quæ dico, nec ego diffiteor. Dura sunt, sed observare nolentibus. Cæterum ^c si fiant ista; quæ difficulta non facientibus sunt, statim facilia facientibus fiunt. Non ergo ea quæ nolumus observare, impossibilitas nobis facit dura, sed novitas. In usum veniant, et neminem frequentata conturbant. Nam, quæro, quid sit eorum quæ dixi difficile? ut homo id quod opus non habet, ab ecclesia non accipiat, an ut quod habet sine causa contemnat? Si propter hoc non vult sua relinquere ut habeat unde vivat, ut quid accipit unde rationem reddat? ut quid ^d de peccatis alienis sua multiplicat?

CAPUT XI.

Qui sunt qui etiam cum profectu animæ suæ opibus sustentantur ecclesiæ.

Itaque sacerdos cui dispensationis cura commissa est, non solum sine cupiditate, sed etiam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta, qui omnia sua ^e aut parentibus reliquit, aut pauperibus distribuit, aut ecclesiæ rebus adjunxit, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit: ita ut unde pauperibus subministrat, inde et ipse ^f tanquam pauper voluntarius vivat. Clerici quoque quos pauperes aut voluntas, aut nativitas fecit, cum perfectione virtutis vitæ necessaria, sive in domibus suis, sive in congregatione viventes accipiunt: quia ad ea accipienda non eos habendi cupiditas ducit, sed cogit vivendi necessitas.

CAPUT XII.

Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.

Illi autem qui tam infirmi sunt, ut possessionibus suis renuntiare non possint, si ea quæ accepturi erant, dispensatori relinquunt, nihil habentibus con-

ferenda, sine peccato possident sua: quia et ipsa quodammodo sua relinquunt, quando propriis contenti rebus, nihil eorum quæ labori, vel ordini suo deberi arbitrantur accipiunt. Quod si putant ideo ^g accipi debere eorum quæ conferuntur ecclesiæ portionem, ne eam videantur abjicere, se vero non posse sua relinquere, quod eis deforme sit inter suos, pauperes reddi; noverint esse deformius possessores de elemosynis pauperum pasci.

CAPUT XIII.

Quæ sint gaudia vera, vel veræ divitiæ; et quid impedimenti afferant bona præsentia amatoribus futurorum.

1. Heu quam subtiliter nos ille decipiendi artifex fallit, quanta cæcitate oculos nostræ mentis obducit, ne discernamus gaudendi avidi; unde justius gaudeamus; aut ne cupientes augeri divitiis, noverimus quas quibus incomparabiliter præferamus. Nam gaudere quidem bonum est; sed qui gaudet, si non inde gaudeat unde debet, non potest bonum esse quod gaudet. Siquidem gaudet et raptor, cum desiderata rapuerit; gaudet et ebriosus, cum ^h exoptatæ occasionem potationis invenerit; gaudet et adulter, cum ad delectationem fruendi corporis concupiti pervenerit: sed cum sit gaudere bonum, de his atque hujusmodi gaudere grande est malum. Hæc et his similia sunt unde gaudere nos vult mundus, cum suis amatoribus ⁱ periturus. Hæc sunt quæ repudiare debemus, ut de bona conscientia, de sanctitate morum, de acquisitione virtutum, de dono Dei, et de promissione futuri regni ineffabiliter gaudeamus.

2. Ditari quoque divitiis grande est bonum; ^j sed inde ditari unde non debeas, non est habenda facultas, sed detestanda calamitas. Nihil est enim calamitosius, nihilque miserius eo qui iniquis acquisitionibus crescit, quem locupletem fraudes faciunt ac rapinæ. Illæ nobis sunt ambiendæ divitiæ, quæ nos ornare ^k possint pariter et munire, quas nec acquirere possumus inviti, nec perdere, quæ nos contra hostiles impetus armant, a mundo determinant, Deo commendant, ditant ^l animas nostras atque nobilitant, nobiscum sunt, intra nos sunt. Divitiæ nostræ credendæ sunt pudicitia, quæ nos pudicos; justitia, quæ justos; pietas, quæ pios; humilitas, quæ humiles; mansuetudo, quæ mansuetos; innocentia, quæ innocentes; puritas, quæ puros; prudentia, quæ prudentes; temperantia, quæ temperantes; et caritas, quæ nos facit Deo et hominibus caros, ^m virtutum potentes, sæculi contemptores, ac bonorum omnium

^a Mss. sex, excipiant.

^b Ms. unus, Qui si.

^c Sic mss. tres. Alii cum editis, si faciant.

^d Ita mss. omnes, et Lugd. At editi alii, de peccatis.

^e Lugd. edit. cum ms. Camb. hæc tantum habent aut relinquit, aut ecclesiæ rebus adjungit, et se. Mss. Reg. duo, et quatuor Colb., aut relinquit, aut ecclesiæ rebus adjunxit, et se, etc.

^f Ms. unus, et ipse jam tanquam.

^g Ms. Reg., ne ea. Ms. Camb., ideo partes accipi

debere earum quæ conferuntur ecclesiæ portionem, ne eas videantur abjicere.

^h Ms. unus, exoptatam.

ⁱ Ms. unus, perituros.

^j Mss. Colb. duo, sed non inde ditari unde debeamus. Ms. alter, sed non ditari unde debeas.

^k Ms. unus, possunt.

^l Mss. tres Colb., animos nostros.

^m Mss. tres, vitiorum impotentes, sæculi contemptores. Ms. alter, vitiorum impotentis sæculi contemptores.

sectatores. Hæc sunt non omnium, sed sanctorum A sanctæ virtutes; non divitum superbiorum, sed humilium pauperum facultates; patrimonium cordium, divitiæ incorruptibiles morum, quibus non abundant nisi qui illis carnalibus ex corde renuntiant. Quæ quamvis et ipsa sint bona, utpote a bono Deo creata; tamen quia sunt bonis malisque communia, student ea spirituales viri contemnere, quo possint ad illa incomparabiliter meliora, quæ sunt honorum omnium propria, pervenire: quoniam non est tale bonum quod habent et mali, quale illud est quod non habent nisi boni.

3. Corporeale honum quando habent iniqui, ipsorum est præmium, quando habent justis, non est eorum præmium, sed temporale solatium. Item boni temporalis amissio fit exercitium justis, et injusti B supplicium: quia et justus desiderio celestium captus, omnia temporalia sive habeat, sive amittat, omnino non sentit; et iniquus quod cum delectatione d habet, sine dolore non perdit. Propter hoc igitur eis qui militant Deo fugiendæ sunt ex toto corde divitiæ, quas qui habere volunt, sine labore non quærent, sine difficultate non inventiant, sine cura non servant, sine anxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt. Apostolus autem Christi militibus e dicit: *Volo vos sine sollicitudine esse (I Cor. vii, 32)*; et, *Radix omnium malorum est avaritia: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis (I Tim. vi, 10)*. Ac sic census f iste terrenus eis a quibus vitiose diligitur, non est voluptatum materia, sed dolorum. Quapropter expedit facultates ecclesiæ g possideri, ut inde vivant qui non sæculo, cujus gaudia fugitiva repudiant, sed Deo h serviunt, cujus ineffabilia bona desiderant.

CAPUT XIV.

Qualiter intelligatur quod dicit Apostolus, Qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt.

De talibus dicere videtur Apostolus: *Qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt, et qui altario deserviunt, i cum altario participant (I Cor. ix, 13)*. Qui nisi hoc de contemptoribus facultatum suarum vellet intelligi, nunquam secutus adjungeret: *Ita et Deus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de*

^a Editi, nisi illi qui illis. Mss. quatuor omittunt D iMi. Ms. Colb. unus, quæ non aliis dantur, nisi qui.

^b Mss. duo, iniqui. Ms. alter, quod habent boni.

^c Ms. unus, quando autem. Tum ms. alter caret hac voce, eorum.

^d Mss. septem, habuit.

^e Ms. unus, dixit.

^f Ms. unus, census æstimatus, iste terrenus.

^g Mss. quatuor, possidere.

^h Mss. quatuor, deserviunt.

ⁱ Mss. tres, cum altario participantur. Mss. duo, cum altari participantur.

^j Mss. duo Reg., loquitur.

^k Ita mss. duo Reg. Alii cum editis, evacuare.

^l Mss. quinque, temporatis.

^m Ms. Colb. unus, ne gloriæ suæ mercedem. Alter, mercedis suæ gloriæ.

ⁿ Mss. quatuor, Ecce enim jubet nobis.

Evangelio vivere (Ibid., 14). De Evangelio vivunt qui nihil proprium habere volunt, qui nec habent, nec habere aliquid concupiscunt; non suorum, sed communium possessores. Quid est aliud de Evangelio vivere, nisi laborantem inde ubi laborat necessaria vitæ percipere? Apostolus tamen, qui sic Evangelium prædicavit, ut nec de Evangelio viveret, sed necessaria sibi suis manibus ministraret, de se confidenter l eloquitur: *Ego autem nullo horum usus sum*. Et quare hoc dixerit, secutus aperuit dicens: *Expedit mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet (Ibid., 15)*. k Evacuari dicit gloriam suam, si ab eis quibus prædicabat voluisset accipere vitæ l corporalis expensam; nolebat quippe in præsentis laboris sui fructum, sed in futuro recipere. Si ergo ille qui nihil habebat, noluit de Evangelio ubi laborabat, sed suis manibus vivere, m ne gloriam suæ mercedis amitteret; quid nos, qui et propria volumus amore possidendi, non vivendi necessitate, relinquere, et accipere insuper volumus, non unde vivamus, sed unde census nostrum incrementis damnabilibus augeamus?

CAPUT XV.

De cupiditate, qualiter eis quos semel invaserit dominetur.

1. Jubet n ecce nobis imperiosa cupiditas, ut o divina parvipendentes, possessionum terrestrium damnosa compendia cogitemus, p ut in eis totam sollicitudinem curamque ponamus, q ut inde nos morbida vanitate jactemus, ut amplitudine patrimonii diffusioris elati, fieri pauperes spiritu negligamus. r O facinus inauditum! Suavi jugo Christi contempto, ferreum cupiditatis imperium voluntaria mentium inclinatione suscipimus; et Domini nostri s levi onere, quod subjectos non onerat, sed sublevat, posthabito, plumbeum pondus nostris cervicibus t aggeramus, quod citius potest deponi quam ferri: quia et ipsa cupiditas, quæ nobis subjeci ulro volentibus hoc pondus imponit, contemni potest facillius quam expleri; et ideo qui se illi volentes dederint expugnanti, voluntatem resistendi ulterius non habebunt tyrannice dominantis. Et hoc fit justo Dei judicio, ut qui cupiditati resistere u nolimus ingressuræ, jam resistere nequeamus ingressæ.

^o Ms. Reg. unus, divina præcepta parvipendentes.

^p Ms. unus, et in eis.

^q Ms. Camb., unde nos.

^r Mss. quinque, et o facinus; quorum duo, et hoc facinus.

^s Ms. Camb., levi oneri (quod subjectos non onerat, sed honorat, nec deprimit omnino, sed sublevat) subjeci contemnimus; hoc ergo levi onere posthabito, etc. Ad hunc accedunt mss. quatuor Colb. et Regius unus, excepto quod unus ex Colb. habet sed sublimat. Regius alter sic habet: *et Domini nostri leve onus sumimus, quod subjectos non onerat, sed honorat; nec deprimit omnino, sed sublevat, hoc ergo*. Alii codices habebant, *leve onus superbe rejicimus*; cætera ut illi qui mox citantur.

^t Mss. duo, aggerimus.

^u Mss. quinque, notumus.

2. O plangendum miserabiliter montis expugnata
 a servitium! O intolerandum b demoniaca cupidita-
 tis imperium! ut ex hostibus suis quos potest c vin-
 cere, victores faciat suos, promittit ingentia, et ho-
 norum temporalium pollicitatione deceptos, impellit
 iam miseros ac miserandos in turpia. d Tenet nos
 lucrorum pœnaliter dulcium catenis addictos, et in
 sua dititione captivos; nec trahit invitos, sed, quod
 est deterius, e quocunque voluerit, volentes ducit.
 Vastat f in nobis quidquid verecundiæ ac pudoris in-
 venerit; et quos jam suis triumphis addixit, adhuc
 tanquam g respiciendi suspectos omnibus viribus
 honestatis exarmat: ne quando contra eam qui bel-
 lare volumus, rebellemus. Rapit nos, ac passim per
 omnia acquisitionum genera cupidus acquirendi dis-
 pergit. Non permittit animum liberum, non stabile
 corpus, h vagante animo mobiliter, aut quietum; et
 velut quedam cadavera in pastum feris avibus be-
 stiisque projecta, captivos suos immundis spiritibus
 i tradit non lacerandos, sed avidissimis mortifero-
 rum criminum faucibus devorandos; nec tamen ut
 esse jam desinant, sed ut pœnaliter vivant. Denique
 in vivis adhuc portant funera sua corporibus, j id
 est vivi simul et mortui. Hinc est quod peccato vi-
 ventes quantum nos congestarum opum k oblectet
 accessio, ipsa fruendi carnalibus delectatione senti-
 mus; et quantum virtutum sustineamus inopiam,
 velut mortui virtutibus ignoramus.

CAPUT XVI.

Quod Deum perfectius illi possidens qui terrenis pos-
 sessionibus ex corde renuntiant.

1. Hæc sunt l præpter quæ, non explendis volupta-
 tibus ac fovendis, sed congregandis fratribus aut
 alendis expedit facultates ecclesiæ possidere: ut uno
 sollicitudines omnium in sua societate viventium
 sustinente, omnes qui sub eo sunt fructuosa vaca-
 tione potiuntur spiritualiter et quiete. Ideo interposui
 istud adverbium, quoniam qui otiosa quiete perfrui-
 tur, nisi spiritualiter vixerit, more pecudum vivit.
 Et ideo is quem nulla corporeæ necessitatis cura sol-
 licitat, nulla occupatio domesticæ sollicitudinis in-
 quietat, nullus litigator infestat, nullus calumniosus
 exagitat; quid aliud curare debet, harum molestiarum
 et his similibus liber, nisi unde ad meliora proficiat,
 unde vitia sua profectibus quotidianis immi-

a Ms. unus, vitium.

b Mss. quatuor, o execrandum. Mss. item quatuor, dominæ cupiditatis.

c Mss. omnes non habent vincere victores; sed legunt quos potest faciat suos.

d Ms. unus, tenet nos pœnaliter lucrorum dulcium.

e Edit. Lugd., quocunque.

f Alias, jam.

g Ms. Reg. unus, respiciendi sint susceptos? Ms. Camb. et alii, jam respiciendos susceptos.

h Alias, vacante,

i Mss. quatuor, tradet.

j Mss. tres, id est vivi simul et mortuis. Ms. unus, idem, forte iidem. Mss. duo, sed iidem, cum Lugd.

k Mss. tres, proleget; ms. unus, jactet. Alias perleget.

l Ms. Reg. unus addit hic præcepta.... Et ab alia

A nuat, virtutes augeat, et pro carnalibus, quæ con-
 tempsi, spiritualia bona possident? in his se divi-
 nitus adjutus exerceat, ea semper amplectatur ac
 diligat; et non solum omnibus aliis delectationibus
 suis, sed etiam ipsæ suæ carnis cruciatibus antepo-
 nat? ut qui nihil sibi reliquit quod formideret amitte-
 re, ea pro quibus omnia quæ habebat abiecit, tanta
 fidei firmitate retineat, ut si necesse fuerit, pro eis
 libenter suum corpus impendat.

3. Proinde quem possidendi m delectat ambitio,
 Deum, qui possidet omnia quæ creavit, expedita
 mente possideat, et in eo habeat quæcumque habere
 sancte desiderat. Sed quoniam nemo possidet Deum,
 nisi qui possidetur a Deo, sit ipse primitus Dei pos-
 sessio, et n efficitur ei Deus possessor et portio. Et
 quid potest ee esse felicitas cui efficitur sumus Condi-
 tor census, et hæreditas o ejus dignatur esse ipsa
 Divinitas, si modo eum sanctis operibus colat, omnes
 fructus ex illo percipiat, in illo, et de illo jugiter
 vivat, et nihil terrenum eum illo possideat? Quis
 omnium Conditor, cui nihil eorum quæ fecit valet
 æquari, p non dignatur cum his quæ creavit possi-
 deri. q Denique quid ultra querit, cui omnia sumus
 Conditor fit? aut r quid ei sufficit, cui ipse non suf-
 ficat? Hunc possidebas, et ab illo possidebatur ille
 qui dicebat in Spiritu: Portio mea s Dominus, disci
 custodire legem tuam (Ps. cxviii, 57). Et: Dominus
 pars hæreditatis meæ et calicis mei (Psalm. xv, 5). Sed
 et ipse cum dicit: s Filiis Levi non dabitur portio
 inter fratres suos; ego Dominus portio eorum (Num.
 xviii, 23; Deut. xviii, 1); satis ostendit quod hi qui
 terrenæ hæreditatis contempserint portionem, Deum
 spiritualiter mereantur possidere: cujus ditatis me-
 neribus, omnia quæ præclara habentur in hoc mundo
 fastidiunt; et ipsum possidere vel ab ipso possideri,
 eo solo perfrui, atque illi adhærere inseparabiliter
 concupiscunt.

3. Unde datur intelligi quod qui temporalia bona,
 qui sæculi gaudia peritura societate ac diligit, quæ et
 quanta sit u divina dulcedinis multitudo non didicit.
 Quis enim cui Deus dignatur esse possessio, aliquid
 aliud querit? aut quis non v pro amore illius omnia
 quæ putantur magna contemnit? Ergo qui vult
 Deum possidere, renuntiet mundo, ut sit illi Deus
 beata possessio. Nec renuntiat mundo is quem ter-

D manu, possideri.

m Ms. unus, non delectat.

n Mss. septem, efficitur.

o Abest ejus a mss. sex. Unus vero, ipse esse dignus, nec esse Divinitas.

p Ita edit. Lugd. cum mss. Colb. tribus et Regio uno. Regius alter, dedignatur, sine particula negante. Aliæ editiones, non dedignatur; sed minus recte, ut videtur.

q Alias, Deinde.

r Mss. Colb. duo, quis ei sufficit. Alias, quid sufficit tui, etc. Alter vero, aut quid ei deficit, non male.

s Ms. duo Colb., Dominus.

t Ms. Colb. unus, de filiis Levi: Non dabitur.

u Sic mss. omnes. Editi vero, multitudo superant dulcedinis.

v Ms. Reg. duo, pro amare.

renæ possessionis adhuc delectat ambitio ; quia A quando sua non a relinquit, mundo, cuius bona retinet, servit ; et utique non potest mundo servire simul et Deo ; ac sic propterea voluit Deus cultores suos omnibus renuntiare propter quæ diligitur mundus ; ut exclusa cupiditate mundi, divina in eis caritas possit augeri vel perfici. Et ideo decimas atque primitias frugum, primogenita et sacrificia pro peccato, b vel vota quæ sibi Deus iussit offerri, sacerdotibus ac ministris distribui debere constituit ; ut devotissimo populo vitæ necessaria ministrante, ipsi creatori ac pastori suo liberis mentibus ministrarent, atque in c ejus cultu sine ulla sollicitudine corporali proficerent : ne terrenis occupationibus implicati, officio suo dignas excubias strenue curare non possent.

4. Nunc autem, quod Christiani temporis sacerdotes magis sustinent quam curant possessiones ecclesiæ, etiam in hoc Deo d serviunt : quia si Dei sunt ea quæ conferuntur ecclesiæ, Dei opus agit qui res Deo consecratas non alicujus cupiditatis, sed fidelissimæ dispensationis intentione non deserit. Quapropter possessiones, quas oblatas a populo suscipiunt sacerdotes, e non sunt inter res mundi deputari credendæ, sed Dei. Quoniam si vestes, ac vasa, et cætera quæ in f sacris usul ministrantibus erant, sancta vocabantur, nec in usus humanos revocari jam poterant, divinis semel ministeriis consecrata, quomodo non ea quæ conferuntur ecclesiæ, sacra credenda sunt, quibus, non ut sæculi rebus, luxuriose, sed sancte, ut Deo consecratis, utuntur ad necessaria sacerdotes : ut illis omnibus qui se perfectionis amore sub uno constituunt, et sua sibi non vindicant, ecclesiæ g facultates ad hoc ipsum collectæ sufficiant ; et quidquid omnibus occupationibus absoluti proficiunt, fructus illius, qui unus pro multis occupatus est, fiat ; atque ita ille, qui sollicitudines omnium sub se h viventium portat, in congregatione sua proficiente proficiat : ut sicut illius occupatio omnium suorum facta est fructuosa vacatio, ita omnium discipulorum perfectio gloriosa magistri honor habeatur et gloria.

CAPUT XVII.

Quod nihil proficiant qui, abstinentes a cibis, vitiis servitunt ; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas faciunt voluntates.

f. Item quæstis, quæ sit abstinentiæ credenda

a Ms. Camb., relinquit.

b Ms. Reg. unus, vel voto.

c Ms. Colb. unus, in eo cultu.

d Ms. quinque, deserunt.

e Mss. omnes, non sunt jam res mundi credendæ, sed Dei.

f Mss. tres, in sacro usu ministrantibus. Ms. unus, ministrantibus.

g Mss. quinque, facultas ecclesiæ ad hoc ipsum collecta sufficiat.

h Sic mss. omnes. At editi, servantium.

i Ita omnes mss. At vere editi, necessaria sunt.

j Ms. Camb., quidem est, sed, etc.

k Mss. tres, effectus, recisis.

perfectio ; et utrum tantum corpori, an et animæ debeat necessaria judicari. Si hominem totum virtus hæc quæ abstinentia nominatur, perfecta sanctificat, non solum corpori, sed et animæ necessaria est ; quia omnis homo ex corpore constat et anima. Sed in eis qui, diversis vitiis subjacentes, aliquid sibi eorum quæ usui nostro l concessa sunt, interdunt, abstinentia quidem i, sed carnalis et imperfecta esse debet intelligi : ea autem spiritalis atque perfecta censenda est, quæ abstinentem tam ab illecebris carnalium voluptatum, quam a peccatis omnibus facit alienum ; cuius nec animum desideriorum morbi corrumpunt, nec imperio gulæ dominantis quæsitæ deliciæ vires corporis frangunt. Proinde ille abstinentem vero credendus est qui vitiorum omnium liber k effectus est, ac, recisis l corporalibus voluptatibus, elaborat, non ut concupiscentiam suæ carnis m exsatiat, sed ut mortalem vitam necessariorum perceptione sustentet. Quoniam quidem quidquid sine quo potest vivi percipitur, non sustentandæ vitæ, sed n fovendæ luxuriæ carnis impenditur.

2. Hæc o itaque virtus, quæ abstinentia non solum delicatiorum ciborum, sed etiam maiorum omnium nuncupatur, cum omnibus omnino necessaria sit, tum maxime illis familiarior atque conjunctior esse credenda est, quibus juxta illud quod in Actibus apostolorum (iv, 32) legitur factum, unum cor est, et anima una, divinæ caritatis igne conflata, et quibus sub unius ordinatione viventibus omnia omnium communia sunt : si tamen ita eis p una sit vita, sicut sit una substantia ; et nulla sit in eis diversitas animorum, quibus est communicatio facultatum : quia ut fieret et esset animorum sancta conjunctio, necessaria est q facultatum iudicata communicatio. Cæterum quid eis prodest quod facultates suas abjiciunt, r qui voluntates proprias non relinquunt, cum sit longe præstantius voluntatibus propriis abrenuntiare quam rebus ? Res suas etiam mundi s hujus philosophi abjicere potuerunt, et nunc quilibet hæretici possunt ; sed nec illi, cum suæ t voluntatis fierent amatores, secundum voluntatem Dei vixerunt ; et isti dominicæ voluntati suæ voluntatis studio contradicunt. Non ergo ea res nos Deo commendat quam et inimici Dei faciunt ; sed u illud quod non nisi vere Christiani, et per hoc amatores Dei perficiunt. Hi sunt qui, v voluntatibus suis rebusque projectis, suo ac Creatori ex toto corde subjiciunt, ac eorum velle ac ejus voluntate sus-

l Editi, corporalibus.

m Ms. unus, exsatiat.

n Ms. Camb., movendæ.

o Mss. quinque, namque.

p Mss. quatuor, una sit vita. Ms. unus, sicut et una substantia.

q Ms. Colb. unus, unitas communium facultatum.

r Mss. duo Reg., Si voluntates.

s Editi, quibus.

t Ita mss. Reg. duo, Colb. unus et alii mss. Editi vero, suæ voluptatis fuerint.

u Ms. Reg. unus, sed ita quam.

v Mss. duo Colb., voluptatibus.

pendunt; et ideo quidquid eis sensus carnis sequendum faciendumque ^a suggererit, justitiæ capti delectatione contemnunt.

CAPUT XVIII.

Quanta bona primus homo abstinentiæ bonum negligendo perdidit.

1. Quod si primus homo voluisset ^b se in illa paradisi beatitudine custodire, ut a fructu unius interdictæ arboris jejunasset; nec statum illum tantæ felicitatis amitteret, nec eum voluntaria salutaris præcepti transgressio necessitati corruptionis ac mortalitatis addiceret: ut tanta beneficia Dei sui, quæ in natura suæ conditionis acceperat, aut corrumpere peccato corruptus, aut perderet. Quis enim sufficienter enumeret quæ et quanta bona ^c illi abstinentiæ contemptus ademerit? ^d quod intellectualis mentis dignitate donatus, imaginem sui Creatoris accepit: quod soli Deo suo subjectus, omnia visibilia sibi subjecta conspexit; quod ei ad vivendi usus affatum lignorum omnium quæ erant in paradiso (*Gen. ii, 9*), feracitas divina jussione servivit; quod arbor vitæ mysticum cibum non unde viveret, sed unde vitam corporis non finiret, sui Creatoris munere ministravit; qui cibus quandiu perciperetur, ita percipientem se in uno statu, sacramenti cujusdam latentis figurata significatione, servaret; ut eum nec ulla infirmitate corrumpi, nec ætate mutari et senescere, nec dissolvi morte permetteret. Non inquietabat molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat ^e de immortalitate securum. Habebat facilem victum corpus ex ^f omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei.

2. Postremo quid eo felicius fuit, cui erat orbis subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus? ^g Quandoquidem nisi ante peccatum Deum videre in assumptione visibilis creaturæ soleret, quomodo se jam peccator effectus, a facie ^h Domini, quem nunquam viderat, absconderet? Potuit ergo ita videre Deum, priusquam peccaret Adam, sicut eum ⁱ patriarchæ viderunt; sed quando ait: *Vocem tuam audivi, et timui* (*Gen. iii, 10*); ex illa jam ⁱ videndi Deum sanctitate ceciderat, jam se indignum videndi Deum reddiderat. *Vocem tuam, inquit, audivi, et timui; eo quod nudus essem, et abscondi me* (*Ibid.*).

^a Editi, suggerit.

^b Mss. quatuor non habent *se*. Ms. Colb. unus, voluisset illam paradisi beatitudinem custodire, ut, etc.

^c Ms. Reg. unus, illius abstinentiæ.

^d Ms. Reg. unus, qui.

^e Ms. unus Reg., timor angebat. De immortalitate ecurus habebat, etc.

^f Mss. omnes, ex omnibus partibus.

^g Ita mss. duo Reg. et Camb. Editi, Quoniam quidem.

^h Mss. duo Reg., a facie Dei, quam nunquam vidisset.

ⁱ Mss. tres Colb., patriarchæ sancti.

^j Hæc verba videndi Deum absunt a ms. Colb. uno:

A O quantum securitatis habent qui sibi bene sunt consci! et quantum perturbatos humiliat perpetratio pudenda peccati, sicut isti qui se absconderunt a facie Domini, de sua turpitudine, ^k non de nuditate confusi! qui non ideo erubescabant, quia veste erant extrinsecus nudi, sed quia ^l intrinsecus protectione divina nudati. Denique et ante peccatum nudi erant, et non erubescabant, quia nihil contra voluntatem Dei unde confunderentur admiserant.

CAPUT XIX.

De peccato primi hominis, et de malis quæ illum peccantem, Deo judicante, secuta sunt.

1. Sed jam videamus, si placet, qualiter illi homines primi commiserint tam grande peccatum, quod et ipsos de paradiso projecit in hoc vitæ pœnalis exsilium, et in eis originaliter totum damnavit genus humanum. Et mihi quidem videtur quod non ederet deligno prohibito, nisi concupiscerent; nec concupiscerent, nisi tentati; nec tentarentur, nisi deserti; nec desererentur a Deo, nisi ipsi prius desererent Deum; nec desererent Deum, nisi superbirent, et similitudinem Dei ^m dampnabiliter appetissent: ad quam perventuri essent, sine corporis morte, si ⁿ sub Deo suo viventes, præceptum quod acceperant custodissent; ut qui posse non mori acceperant in natura, non posse mori consequerentur in gloria; et ibi accepturi essent præmium non posse peccare, si hic eorum meritum fuisset peccare noluisset. Non igitur a Creatore suo in creaturam divinitatis ^o affectatione collapsos moveret aperta concupiscentia, nisi eos ante corrupisset occulta superbia; nec eis per serpentem diabolus propinaret tam ferale consilium, nisi prius eorum deprehenderet appetitum. Si, inquit, *gustaveritis de ligno scientiæ boni et mali, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (*Gen. iii, 5*). Hæc sunt illa tria quæ in mundo esse, et diligi non debere a dilectoribus Dei, contestatur sanctus Joannes apostolus dicens: *Noli diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt; quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est* (*II Joan. ii, 15, 16*). Quæ nisi illi qui a dilectione Dei jam defecerant diligere ^p cœpissent, nunquam ^q male suasi serpentis consilio credidissent.

2. Itaque concupiscentia carnis ab eis impleta est; quod de ligno vetito gustaverunt; concupiscentia

et sat recte.

^k Ms. Reg. unus, non de timiditate.

^l Mss. quatuor Colb. cum Lugd., intrinsecus. Alii cum Lov., Duac. et Colon., extrinsecus.

^m Ita mss. Colb. quatuor cum aliis. Editi, miserabiliter.

ⁿ Mss. duo Reg., si sub Deo viventes.

^o Mss. quinque, affectione.

^p Colb. unus, de Patre, sed de mundo est. Alter, ex Patre, sed de mundo.

^q Mss. tres, concupiscent. Alii, concupiscerent.

^r Ms. Colb. unus, male suadentis. Camb., male-suadi.

oculorum, ^a quod sibi aperiri oculos cupierunt; et **A** ambitio sæculi, quod se fieri posse quod Deus est crediderunt. Proinde delectatione carnis, et oculorum curiositate, ac sæculi ambitione corrupti, a ligno vite, ex quo eis arcendæ mortis, ac salutis continuandæ ^b gratia præstatur, abscisi sunt; et morbidam qualitatem eorum corpora contraxerunt, ut juxta sententiam Dei, eo die credantur mortui quo in eis pœnaliter facta est necessitas moriendi, et per lignum illud quod ^c scientiæ boni et mali (*Gen. 11, 17*) ex causa nomen accepit, a quo se abstinere cum possent, miseri neglexerunt, quid interesset inter bonum quod amiserant, et malum quod incurrerant, ipsa pœna sua ^d discernere: qui si amisso tanto bono, nullum malum incurrerent, quale perdidissent bonum forte rescirent. Dulcior enim fit salus, cum dolor ex cruciat; et sanitatis amissæ: dulcedinem languoris amaritudo commendat: ac sic, ad hoc illi malum non discendo, sed experiendo, sentire cœperunt quod melius ignorarent; ut ex ipsa miseria sua sentirent quantam beatitudinem perdidissent, atque ita quos non moverat fortassis boni naturalis amissio, moveret saltem mali pœnalis justa permissio. Hæc per excessum necessarium ^e dicta sunt nobis de primis hominibus; ut qui nolunt damnationis eorum subire supplicium, caveant prolapsionis exemplum.

CAPUT XX.

Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati ^f recipimus.

Quamvis enim ex Adam simus carnaliter nati, non ipsum tamen debemus imitari, sed Christum, in quo **C** renati sumus et vivimus, quando veterem conversationem salubriter innovati deponimus. Quid est imitari Adam, nisi pro carnalibus ^g desiderijs ac concupiscentiis morte mulctari? Et quid est imitari Christum, nisi carnalibus concupiscentiis ac desiderijs crucifigi? Sicut aliud non est veterem conversationem deponere, quam non secundum carnem, quæ veterascit et moritur, sed secundum Deum vivere, qui solus potest perseverantes in se innovare perenniter et ^h beare. Quapropter, sicut quando in Adam fuimus omnes, ipso cadente ⁱ cecidimus; ita ^j quia in Christo jam esse cœpimus, qui pro nobis omnibus dignatus est mori; et nos peccatis nostris illi com-

mortui, cum illo spiritualiter resurgamus. In illo omnia bona quæ potuimus habere, perdidimus, in hoc etiam majora, et sine fine habenda recepturi sumus, si perseveranter ejus vestigia teneamus. Adam nos ^k obnoxiauit malis omnibus per propriam culpam, a quibus nos liberavit adventus Christi per gratiam. Ille in nos culpam suam transmisit et pœnam; hic, ^l qui culpam nostram suscipere ut pote conceptus et natus sine peccato non potuit, de susceptione pœnæ nostræ culpam nostram simul ^m abolevit et pœnam: et ut totum dicam, Adam nobis eripuit paradysum, Christus ⁿ donavit cœlum.

CAPUT XXI.

Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.

1. Et ideo si in ^o illo esse volumus quod esse debemus, sicut sanctus Joannes apostolus dicit (*I, 11, 6*), quomodo ille ambulavit, et nos spiritualiter ambulemus. Quid est ambulare sicut ille ambulavit, nisi contemnere omnia prospera quæ contempsit, non timere adversa quæ pertulit, libenter facere quæ fecit, fieri docere quæ ^p mandavit, sperare quæ promisit, et sequi quo ipse præcessit? ^q Quid est enim sequi, nisi præstare beneficia etiam ingratis, non retribuere secundum merita sua malevolis, et orare pro inimicis, amare bonos, misereri perversis, invitare ^r aversos, suscipere in caritate ^s conversos, et æquanimitè pati subdolos ac superbos? Ad hoc etiam pertinet quod ait sanctus Paulus apostolus: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Colos 3, 1)*. Illi resurgunt cum Christo qui moriuntur sicut ille peccato; ea tamen distinctione servata, quod ille mortuus est peccato, non suo, sed nostro; unusquisque autem nostrum, ^t non omnium moritur peccato, sed suo.

2. Quid ^u est peccato mori, nisi damnandis operibus omnino non vivere, nihil concupiscere carnaliter, nihil ambire? Ut ^v sicut qui mortuus est carne, nulli jam detrahit, ^x nullum adversatur aut despicit, nullius pudicitiam callida circumventionè corrumpit, nemini violentus existit, neminem calumniatur aut opprimit; non invidet bonis, aut insultat afflictis, non luxuriæ carnis inservit, non vinolentiæ deditus, in se bibendi sitim bibendo magis ac magis accendit; non

^a Ms. Colb. unus, dum sibi. Camb., aperire oculos. **D**

^b Ms. Colb. unus, grande promissum pendebat.

^c Mss. tres, scientia. Post pauca ms. unus omittit miseri.

^d Lugd., decernerent.

^e Ms. Camb., necessaria dicta sunt. Reg. unus, dicta sunt necessaria. Ms. unus, a nobis.

^f Editi, recipimus. Mss. Reg. duo et Camb., recipimus.

^g Ms. Colb. tres et Camb., concupiscentiis ac desiderijs.

^h Mss. tres, habere. Ms. alter, beatificare.

ⁱ Editi, occidimus. Mss. omnes, cecidimus.

^j Mss. quatuor Colb., qui in.

^k Ita mss. tres Colb. Editi, sub noxa habuit. Alias regebatur, subnoxiauit, vel subvocavit, vel etiam obnoxiauit.

^l Mss. tres, quis culpam.

^m Sola editio Lugd., abolere potuit.

ⁿ Ms. duo Colb., donavit et cœlum.

^o Editi, in illo. Mss. omnes, in Deo.

^p Editi, quæ docuit. — Ms. Camb., docere quæ mandavit fieri; sic et ms. Colb. unus. Colb. duo, facere quæ fecit, fierique mandavit. Colb. alius, docere quæ fieri mandavit.

^q Hæc verba, Quid est enim sequi, nisi, non leguntur in mss. Colb. quatuor, et ms. Camb., nec in editione Lugd.

^r Edit. Lugd., aversos.

^s Ms. Reg. unus, perversos.

^t Ms. Reg. unus, non hominum.

^u Ms. unus, Quid est peccato mori? Damnandis, etc.

^v Ms. Camb., ut quoniam. Mss. sex, ut sicut mortuus carne, nulli jam, etc.

^x Ms. Reg. unus, nullum aversatur. Ms. unus Colb., nulli adversatur.

odiorum facibus inardescit, non compendia Injusta sectatur, non potentibus ^a aut divitibus adulatur, non inquieti curiositate raptatur; non domesticæ sollicitudinis cura distenditur, non officiosis occurrentium salutationibus delectatur, nec superbiorum Injuris fatigatur; non eum superbia inflat, non ambitio ventosa præcipiat, non vana gloria turpiter jactat, non desiderium ^b gloriosæ opinionis inflammat, non ^c distentio alieni actus illaqueat, non ad societatem turpium turpitudinis amor invitat; non rabies Inani furoris exagitat, ^d non sumptuosarum deliciarum studium maciat, non ardor animosæ contentionis exanimat; non facit impudentem audacia, iniquum injustitias, feram inclementia, variam inconstantiam, pertinacem contumacia, insaniam vorantia, deliciosum gala, rebellem inobediencia, vanam jactantia, insidiam perfidia, levem facilitas, ^e eorum traditio, ^f manducatorum turpis edacitas, impatientem mobilitas, ^g mobilem instabilitas, vagam spiritus infirmitas, iracundam animositas, suspiciosam perversitas, verbesum vanitas, ^h inferosum malignitas; qui remotus est prorsus ⁱ secularibus illicebis, remotus ab ^k immunditiis et infirmitatibus, remotus ab insidiis aſſenis, remotus ^l a rapinis vel occulioribus vel apertis, remotus a mendaciis sive perjuris, postremo remotus ab omni genere flagitiorum ^m atque facinorum, quibus carnaliter viventes Deum efficiunt, et mortui ⁿ peccato non servant. Sicut, inquam, carne mortuus nec facere potest ista quæ divi, nec pati; ita et his et talibus vitis omnino non vivunt, qui ^o viventes Deo carnem suam cum vitis et concupiscentiis crucifigunt.

CAPUT XXII.

Quali temperantia uti debeant qui a voluptate delectabilem, vel ab immoderata perceptione ciborum communem, atque a vini immoderato usu cupiunt abstinere.

1. Membra sua, quæ sunt super terram, mortificent, quando insolens corpus jejuniorum continuatione castigant, quando ^m intra necessarium modum suum temperant appetitum; quando non solum se a delicatioribus cibis moderata restrictione suspendunt, sed etiam in ipsis communibus nihil carni suæ pro desiderio, sed pro sustentandæ vitæ necessitate permittunt; certi quod nec deliciae quælibet, si absque desiderio percipiuntur, efficiunt, et viles cibi plerumque abstinentiæ profectum, si appetenter accipian-

^a Ms. unus, ac divitibus.

^b Ms. unus, gloriosum.

^c Mss. quinque, distinctio.

^d Ms. Colb. unus, non sumptuosarum litum. Alter, sumptuosorum lascivientium.

^e Ms. Colb. unus, severum.

^f Mss. omnes, manducationem turpem. Unus ex his, manducationem turpis edacitas.

^g Ms. Colb. unus, immobilem stabilitas.

^h Mss. tres, irrisorem.

ⁱ Hæc verba, ab immunditiis et, absunt a mss. septem et editione Lugd.

^j Mss. dua, sive facinorum; ms. alter, vel facinorum.

^k Ms. unus, peccando inserviunt,

tur, impediunt. Hinc est quod sanctus David aquæ in se concupiscentiam castigavit, atque cum sibi a suis obtatam, ne desiderio suo ex ea satisfacere videretur, effudit (I Reg. xxi, 16; I Paral. xi, 16 et seq.); et sancto Heliæ percipite carnem ⁿ non concupita non nocuit (III Reg. xvii, 6). Unde datur intelligi quod veraciter abstinentes escarum non naturas, sed concupiscentias damnant, ne ^o voluptates suas desiderati cibi vel potus ^p abusione mortificent. Qui autem non solum a qualitate, sed etiam a quantitate ciborum capiunt abstinere, nihil aliud student nisi ut, quantum stomacho restitendo ac fami eximendæ satis esse videretur, indulgeant; nec expleant suos appetitus aviditate percipiendi, sed comprimant, atque eis non satietas edendi finem faciat, sed voluntas: qui tam a cupiditate pretiosorum ciborum ^q, quam a nimia perceptione vitium ^r continebunt; qui cibis nec laucioribus volunt ^s carne luxuriante dissolvi, nec distentione ventris ^t vitibus curari: quando abstinentes viri nec deficiosi soleant esse, nec avidi.

2. Jam de vino abstinendo vel percipiendo quid dicam, unde sanctus Apostolus certam fixit regulam, dicens: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (Ephes. v, 18)? Quasi diceret: Luxuriam facit et nutrit vini perceptio nimia, non natura; et propterea non uti vos vino, sed inebriari prohibeo: quandoquidem infirmum stomachum moderatus usus vini ^u confortat, ebrietas animum corpusque debilitat. Denique Timotheo suo discipulo, qui se longa abstinentiæ restrictione jam frangerat, et stomachum suum aquæ perceptione corruperat, modico vino ^v uti debere præcipit, dicens: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates* (I Tim. v, 23). Ac per hæc, nihil contra abstinentiam faciunt qui vitum non pro ebrietate, sed tantum pro corporis salute percipiunt, nec hoc eis ^x offert voluntas, sed permittit infirmitas: quæ si defuerit, a vino est abstinendum, ne vini perceptio quæ infirmum vasostat, sanum corpus incendat. Quandoquidem vino uti, et usui habere oleam, nullus dixerit esse peccatum; sed hæc idea non debemus carni desideranti præstare, ne cum illicita concedere cuperimus, peccat illicita, et sibi obsequentes in minimis, in flagitia punienda contempserit, ac naturali ordine perturbato, non spiritui corpus, sed spiritus corpori dominanti deserviat. Huc accedit quod et ipsam mentem abstinentiæ fructus abcrem

¹ Mss. omnes, qui ut vivant Deo.

² Ms. unus, quando intra necessitate.

³ Ms. unus, non ab eo concupis.

⁴ Mss. quinque, voluntates suas.

⁵ Ms. unus, absolutio.

⁶ Editi addunt hic animos, quæ vox abest a mss. omnibus.

⁷ Mss. duo Colb., continent.

⁸ Ms. Colb. unus, carnem luxuriantem.

⁹ Hæc vox vitibus abest ab editis; legitur in mss. omnibus.

¹⁰ Ms. unus ex Colb., sanas.

¹¹ Ms. unus, uti debere.

¹² Ms. unus, profert.

facit; carnem quoque non usque ad lassitudinem fatigantem, sed spiritui ordinanti subiectam mobilitate reddis. Sensus etiam quos dicuntur crassos officere vel gravare congesta deliciis, consuetudo parcitatis exonerat, et velut quaedam politura religionem exercitationis attemperat.

CAPUT XXIII.

Quod utentes carnibus carnium concupiscentia polluat, non natura.

1. Cæterum si a quadrupedibus abstinentes, phasianis atilibus, vel aliis avibus pretiosis, aut piscibus perfruuntur; non mihi videntur rescere delectationes sui corporis, sed mutare; nec pro abstinentia, sed velut pro nescio qua immunditia, vel certe, quod est verius, pro stomachi nauseantis teneritudine delicias illas communes ac viles abdicere, quo possint aliis non solum carnibus, sed etiam delicatioribus ac pretiosioribus carnibus suis voluptates explere: cum, sicut jam supra patuit, non aliquarum carnium, quæ usui humano concessæ sunt, nobis naturæ damnandæ sint, quas Deus instituit; sed carnales concupiscentias fugiendæ, quas sensui carnis diabolus introduxit. Illi autem qui parciores videri volunt, et gloriam sibi velut de abstinentia strictiore conquirunt, sic ab omnibus animalibus judicant temperandum, ut peregrinis pomis, ac serbissimis delicatis, cæterisque aliis cibis, immanem sui corporis impleant appetitum: cum spiritualis abstinentia non aliquorum ciborum usum, sed desiderium suadeat compescendam, et illi magis parcimoniam servare censendi sint, qui sibi non aliquarum rerum perceptiones, sed delectationes corporis interdiciunt.

2. Illi quoque qui, negata sibi vini perceptione, diversorum poculorum potationibus inundantur, nequaquam mihi abstinentiam videntur implere: quia ad hæc fortassis a vino se suspendunt ut incedant ab hominibus laudem, et interdici sibi vini perceptionem compensant suavioribus poculis voluptatum. In vini enim usu non a vino tantum, sed ab omnibus quæ accipientes inebriant, vel ab aliis quæ etsi non ebrietatem, suavitatem carnis percepta conciliant,

^a Mss. omnes, *ordinate*.

^b Mss. tres, *quædam poturæ*.

^c Ms. Colb. unus, *phasianis, vel aliis avibus pretiosis aut piscibus*. Ms. alter, *phasianis atilibus, capsis, pavonis et aliis*, etc.

^d Mss. quatuor, *delectationem, sed mutare*. Unus ex his, *sed cavere*.

^e Ms. unus, *munditia*.

^f Mss. duo, *propter stomachi nauseantis teneritudinem*. Mss. tres, *pro stomachi nauseantis teneritudine delicta, illis concessis ac viles carnes abdicere*. Mss. quatuor, *delicias illas ac viles carnes abdicere, cum editione Lugd.*

^g Ms. unus, *pauciores*.

^h Mss. duo, *cæterisque inanimatis, sui corporis*. Ms. unus, *cæterisque aliis minutis*. Ms. Reg. duo, *cæterisque aliis minimi sui et corporis*, etc. Ita et editio Lugd.

ⁱ Mss. duo, *censendi sint*. Alii cum editis, *censendi sunt*: sed concinnior videtur priorum lectio.

abstinebit, ut sit veritate abstinentiæ perfecte consummatus; non ejus imagine foris splendidus, intus cavus, hominibus velut purus, et Deo simulatæ virtutis sordibus plenus. Nec minus a cupiditate possidendi superflua, quam a voluptate percipiendi nobis est abstinendum. Quoniam cum omnia quæ habemus, pro nostris usibus habeamus, ea quibus uti nos, ardentem habere velle, vel etiam lucris hinc inde quæsitis augere, nihil est aliud quam non tolerandæ necessitati, sed intolerandæ cupiditati servire. Nec possum dicere: Ut sit unde quotidie pauperibus erogetur, mea possideo; quando nemo perfectius erogaverit eo, qui nihil sibi perfectionis intentione relinquit ex proprio.

CAPUT XXIV.

Quam utile sit, jejunio vel abstinentiæ, advenientium caritatem plerumque præferre.

1. Verumtamen sic abstinere vel jejunare debemus, ut non nos jejunandi vel abstinendi necessitati subdamus: ne jam non devoti, sed inviti rem voluntariam faciamus. Si enim quoslibet advenientes, jejunio intermisso, reficio, non solvo jejunium, sed impleo caritatis officium. Cæterum si propter abstinentiam spirituales fratres, quos novi mea remissione delectari, contristo; abstinentia mea non est virtus dicenda, sed vitium: quoniam quidem ipsa abstinentiæ ac jejuniorum continuo, nisi fuerit quando res exigit prætermittitur, et me inflat, et fratrem meum, cui caritas jubet servire, contristat; vel certe mihi nihil inesse caritatis fraternæ demonstrat; cum sine abstinentia quemlibet hominem catholicum caritas sola perficiat; et omnes abstinentia aut perdat sine adfensione caritatis, aut percat.

2. Quia ergo abstinere aut jejunare etiam Manichæi vel quilibet alii hæretici possunt, ut pote qui omnes carnes non pro abstinentia, sed pro immunditia detestantes, corpora sua panis et aquæ perceptione conficiunt: non pro magno ducamus quando ab his quæ illi quoque rejiciunt, abstinemus; sed quando abstinentiam nostram fides commendat, caritasque consummat, quas virtutes filii

^d Mss. Reg. duo, *quæ negant sibi vini perceptionem*, etc.

^e Hæc verba, *ab hominibus*, supplentur ex mss. sex; et totidem mss. habent, *qui et ad hoc*, etc.

^f Ms. Colb. duo, *et interdicto sibi vino compoculis suavioribus voluptatem*. Alius, *et interdicti sibi vini compensant poculis suavioribus voluptatem*. Alter, *et interdicti sibi vini perceptionem compensant poculi suavioris voluptate*.

^g Mss. quatuor carent voce *perfecte*. Ms. unus, *vera abstinentia perfecte consummatus*.

^h Edit. Lugd., *ea quibus uti nobis conceditur*. Mss. Colb. duo, *ea quibus utimur*. Ms. alter, *ea quibus uti nobis non licet*. Ms. Camb., *uti nobis libet*.

ⁱ Mss. quinque, *relinquit*.

^j Ms. unus, *Quod utile sit*.

^k Ms. unus, *non solum jejunium, sed*, etc.

^l Mss. duo, *omnis abstinentia*.

^m Ita mss. tres. Editi vero, *officiunt*.

ⁿ Mss. sex, *quod*,

non habentes occidere se possunt, ædificari autem ^a aut perferri taliter abstinendo non possunt. ^b Ipsi vero catholicis Christianis, qui sive non valendo abstinere, sive nolendo, omnia usui nostro concessa, cum gratiarum actione percipiunt, non nos propter abstinendam præferamus: ne forte plus humilitatis aliarumque virtutum habeant illi, unde ^c jure nobis abstinendum præferantur. Quocirca si volumus nobis ^d abstinendam nostram jejuniæque nostra proficere, a superbia imprimis, quæ aut expellit omnes virtutes,

^a Mss. quatuor, ædificare.

^b Ms. unus, Ipsi vero.

^c Ms. Colb. unus, jure abstinendi.

^d Ms. Colb. unus, dum abstinemus, nostra jejuniæ proficere. In uno habetur vox abstinendam, absque hac voce nostram. In duobus legitur jejuniæ, sine

aut minuit, et jactantia cunctis inimica virtutibus, atque ab omnibus omnino vitiis discedamus, ut prosit nobis quod a cibis ^e delectabilibus abstinemus. Quia tunc nobis proderit, quod corpora nostra, vel certe corporum incentiva rigore districtioris abstinendi castigamus; si carnalibus desideriiis absoluti, sanctis virtutibus floreamus. Sed jam finem liber ^f accipiat, ut de virtutibus ac vitiis, unde hic pauca tetigimus, latius ac plenius ^g in tertio volumine, donante ^h Deo, disputemus.

hac voce nostra.

^e Ita mss. Editi vero, a cibis delicatioribus abstinemus.

^f Alias, postulat.

^g Ms. unus, in ulteriore volumine.

^h Mss. quinque, Domino.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO.

De vita contemplativa, et quantum ab ea differat actualis, vel qualiter possitis ipsius contemplativæ virtutis fieri, ^a adjuvante Deo, participes, ^b in primo volumine absolvi. De actuali quoque vita, ubi quæ esset religiosæ increpationis (utilitas ac patientiæ virtus ^c ostensum est, et qualiter tractandæ essent ecclesiæ facultates, vel de modo ^d spiritualis abstinendi, quæ dicenda visa sunt, Deo donante, in secundo libro disserui. Nunc superest ut disputationem de vitiis atque virtutibus, non ingenio fretus, cujus mihi conscius non sum, sed ^e orantibus vobis adjuvandum incipiam.

ELENCHUS.

CAPUT I. Quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent.

CAP. II. Quod superbia sit malorum omnium causa.

CAP. III. Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humiliatis virtute vincatur, et omnia vitia tunc fugata depereant, si virtutibus cedant.

CAP. IV. De cupiditate, ^f quæ ita est mixta superbiæ, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.

CAP. V. Quo animi tormento invidios affligat invidia.

CAP. VI. In quæ et quanta mala concupiscentia carnis erumpat, si ^g eis mens corrupta consentiat.

CAP. VII. Quod etiam hi quos ab ^h impudicitia quælibet necessitas vetat, si vivere pudice consuescant, ad amorem castitatis ascendant.

CAP. VIII. Quibus indicium possit ostendi superbia, ⁱ quæ vel in perditis aperta est, vel in fictis occulta.

CAP. IX. Quibus signis invidorum declaretur invidia.

CAP. X. Quantis malis vanitas vanos involvat.

^a Ms. Colb. unus, participes, Deo adjuvante, in primo, etc.

^b Mss. sex, primum volumen absolvi.

^c Sic ms. Colb. unus. Alii cum edd., ostensa est.

^d Ita mss. quatuor. Ms. alter, de motu. Editi, de

B CAP. XI. De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.

CAP. XII. De futuro judicio, vel æternitate supplicii, ac de qualitate gehennæ.

CAP. XIII. De laude caritatis.

CAP. XIV. Qualiter possint ea quæ de caritate sanctus Apostolus dixit, intelligi.

CAP. XV. Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.

CAP. XVI. De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informent.

CAP. XVII. Quibus gradibus conversi in culmen perfectionis ascendant.

CAP. XVIII. Quæ sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod quatuor virtutes, quæ dicte sunt principales, ex fide viventes a Deo collate justificent.

CAP. XIX. De temperantiæ qualitate, vel opere.

CAP. XX. Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.

CAP. XXI. De justitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.

CAP. XXII. De æqualitate; quod ad eandem pertinet humanæ societatis utilitas.

CAP. XXIII. Quod duo sint injustitiæ genera.

CAP. XXIV. De liberalitate, et qualiter beneficentiæ opus debeat exerceri.

CAP. XXV. De differentia amorum, et quantum ab eis differat perfecta dilectio.

CAP. XXVI. Quid sit sua cuique tribuere.

CAP. XXVII. Quod actualem vitam tres virtutes, id est, temperantia, fortitudo justitiæque consumment, et prudentia, quæ est quarta virtus, menti cognitionem rerum latentium præstet.

CAP. XXVIII. De sociali virtute; et quod non recte faciant qui, cum possint, nihil humanæ societati proficiunt.

dono.

^e Ms. Colb. unus, orationibus vestris.

^f Mss. Reçii duo, quod ita sit mixta.

^g Ms. Camberon., si ei.

^h Ms. Camb., ab impudentia.

CAP. XXIX. *Quod de prudentia ac sapientia fonte cognitionem omnium rerum bibant, qui percipiendæ scientia serventer invigilant.*

CAP. XXX. *Quod prudentes nec aliis noceant, nec sibi noceri permittant, et quod eis sibi sit sine admixtione alterius erroris consummata prudentia, ubi erit sine ullo peccato vita perfecta.*

CAP. XXXI. *De affectionibus quatuor; quod inter vitia numerari non debeant, si earum usus ex bona voluntate procedat.*

CAP. XXXII. *Quod hi affectus sine quibus in hac vita recte non vivitur, in illa futura beatitudine non sint, quæ nec timorem habitura est, nec dolorem.*

CAP. XXXIII. *Qualiter virtutes quatuor, quæ dictæ sunt principales, aut in præsentia nos a peccato defendant, aut in æternum nobiscum sine ullo peccato permaneant.*

CAP. XXXIV. *Ubi se locutor de toto opere excusat.*

CAPUT PRIMUM.

Quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent.

1. ^a Quæsitis quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent. Non dico quantum a medicamento venenum: quia medicamentum ita corpus aliquoties sanat, ut id defendere a mortis necessitate non valeat, et venenum non auferri facit vitam corpori, quasi auferenda non esset, nisi fuisset acceptum, sed accelerat corporis mortem, quod erat aliquanto diutius forte victurum. Sed plane dico a veris virtutibus tantum similitudines distare virtutum, quantum distat a veritate mendacium: quia et similitudo virtutis, quæ videtur virtus esse, ^b cum virtus non sit, nihil est ^c aliud quam mendacium; et ideo non est virtus dicenda, sed vitium. Et vera virtus est veritas, cui qui amanter adhæserit, a peccati morte resuscitatus, mori ultra non poterit; nisi cum ab ea depravata voluntas recesserit. Sicut e contrario virtutis simulatio, quæ est, ut dixi, mendacium veritati contrarium, animam separat a Deo vita sua, non interituram, sed ^d in supplicio, quæ est illius mors, pœnaliter sine fine victuram: Scriptura dicente: *Os quod mentitur occidit animam* (Sap. 1, 11). Ac per hoc sicut virtus animam ^e sibi veraciter inhærentem, si fuerit vera, justificat; ita simulata condemnat. Et quid ^f justificatio animæ, nisi ejus est vita perpetue beata ac beate perpetua? Sicut condemnatio animæ pœna ejus est sentienda, quæ mors probatur, et ipsa perpetua.

2. Itaque dupliciter rea est anima, si et bonum non faciat unde spiritualiter vivat, et appetat similitudinem boni, sub qua male vivat et lateat. Su-

^a Ita mss. omnes. cum Lugd. Lovan., *Quæritis*. Duac. et Colon., *Quæretis*.

^b Mss. quinque, cum non sit. Ms. unus, et non est.

^c Mss. duo, aliud nisi.

^d Adest in a mss. quinque. Mss. duo Colb., a Deo, vitam suam non intuturam, sed in supplicium, etc.

^e Ms. Colb. unus, animum veritati inhærentem.

^f Ms. Colb. unus, *Et quid est justificatio animæ, nisi ejus vita?*

^g Ms. unus Colb., *se vidēri*.

perbus vult se credi constantem, prodigus liberalem ^h, avarus diligentem, temerarius fortem, inhumanus parcum, gulosus humanum, ignavus quietum, timidus cautum. ⁱ Impudentia fiducia sibi nomen ascribit, procacitas appellationem libertatis i obtendit, eloquentiam fingit verboritas, et curiositatis malum sub studii spiritualis colore deliteat. Hæc etsi possunt ingenio humano discerni, tamen sine dono Dei, quantum mihi videtur, nec virtutes possunt appeti ^k vel haberi; nec earum similitudines, quæ sunt vitia virtutes imitantia, declinari: in tantum, ut infidelibus nihil profuisse credamus, etiamsi sunt aliquas per corpus operati virtutes, quod ^l eas nec a Deo suo se accepisse crediderunt, nec ad eum qui est finis bonorum omnium referre voluerunt. Et quid dico, nihil eis profuerunt? imo etiam nocuerunt, dicente ^m Apostolo: *Omne quod non est ex fide peccatum est* (Rom xiv, 22). Non dixit, Omne quod non est ex fide, nihil est; sed dicendo, Omne quod non est ex fide peccatum est, declaravit quod omnia bona aut ex fide gesta virtutes sunt, quæ profecto justificant; aut si fuerint sine fide, non sunt aliqua bona credenda, sed vitia; quæ non juvant suos operarios, sed condemnant, inflatosque præcipitant, atque a finibus æternæ salutis eliminant.

3. Sed quid ego ⁿ hæc de infidelibus, unde nullus ambigere videtur, exaggero? cum sanctus Apostolus etiam fideles quosdam qui, credentes in Deum, non secundum Deum, sed secundum hominem vivunt, carnales nominet, dicens: *Et ego, fratres, cum venissem ad vos, non vobis potui loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales* (I Cor. iii, 1, 2). Et tanquam quæreremus quid carnales velit intelligi, secutus adjunxit: *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis* (Ibid., 3)? Quid potest his duabus animi pestibus inveniri deterius, zelo et contentione, quibus carnales, qui secundum hominem vivunt, etiam in hac vita torquentur: cum et contentio hæreticos reddat, et zelus imitatores diaboli, paradysum primis hominibus invidentis efficiat? Ac sic, quando fideles justitia, pietate, misericordia, mansuetudine, humilitate, innocencia cæterisque virtutibus gaudent; aut secundum Deum vivunt, ^o et virtutes veras habere credendi sunt, quæ spiritualiter viventes adeptæ sanctificant, et Deo commendant; aut secundum hominem vivunt, et non sunt veræ virtutes, sed virtutum similitudines, quæ nihil carnaliter viventibus prosunt.

^h Ms. Colb. unicus, *largum dissipator*.

ⁱ Edit. Colon. cum mss. Colb. quatuor, *Impudentia*.

^j Editi, *ostendit*; mss. omnes, *obten dit*.

^k Mss. duo Colb., *nec haberi*.

^l Mss. duo Colb., *qui eas*.

^m Mss. sex, *sancto Apostolo*.

ⁿ Ms. Reg. unus, *quid ego hoc*.

^o Ms. unus, *et sunt virtutes quæ*, etc.

4. Quapropter qui religiose, qui continenter, qui a sobrie, qui misericorditer vivit, si Deo, cuius munere ut bene vivat adjuvatur, ascribit, secundum Deum spiritualiter vivit; si vero omnia quae bene facit viribus suis ascribat, quasi etiam sine adjutorio Dei ad bene agendum sibi sufficiat, secundum hominem carnaliter vivit: et ideo aut bene non vivit, aut nihil ei proderit quicquid boni propter homines facit: quia humanis laudibus delectatus, hic iam temporalem mercedem recipit suorum operum, quae temporaliter fecit. Igitur ille secundum hominem vivit, qui secundum seipsum vivit, quia et ipse homo est, et secundum seipsum vivit; qui si potuerit esse cum quibus vult, pergunt quo vult, dormit quando et quando vult, loquitur quae vult et ubi vult, manducat et bibit quando, et quod vult, et quantum vult; ridet ac jecatur inter quos vult: postremo quicquid naribus suave est, quicquid tactu blandum, quicquid oculis delectabile, quicquid caeteris sensibus carnis suae jucundum, exorat ac sequitur quoscumque vult, qui omnia licita vel illicita carnaliter vult. Qui autem secundum Deum vivit, non quod eum carnaliter delectat, sed quod spiritualiter edificat facit, et omnia desideria carnis spiritualis desiderii delectatione compescit, futura praesentibus anteponeit, carnem spiritui subdit, et quicquid cupit aut agit, non vult ex sua, sed ex Dei sui voluntate procedere, cui placere totis viribus concupiscit.

5. Itaque, si utraque jam claris, quod virtutes veras non videntur habere qui simulant; et illi simulant qui non ex fide, aut non propter Deum, sed propter homines tantum boni aliquid operantur, eleemosynis ac jejuniis, vel abstinentione caeterisque bonis operibus corripenda, non ut boni fiant, sed ut se bonos hominibus fingant, nec ad recipiendam sempiternam mercedem, sed ad comparandam gloriam popularem: videamus nunc quibus praecedentibus causis et subsequentibus incrementis nasci solent vitia, vel augeri; et quibus, adjuvante Deo, remediis possint velut quibusdam medicamentis immitti vel sanari.

^a Haec aberant ab edit. Colon. et mss. Regis duobus; leguntur autem in mss. Colb. tribus, et editionibus Lugd., Lovan. et Duac. Ms. Colb. unus, quia et ipse homo, et secundum seipsum vivit, qui secundum seipsum vivit. Forte legendum: quia et ipse homo est qui secundum seipsum vivit.

^b Mss. Reg. duo, Colb. quatuor, et Camber., jecatur. Editi, levatur. Totus hic locus diversimode legitur in mss. Colbert. In uno sic: Qui si poterit esse cum quibus vult, pergunt; quando vult dormit, quando et quandiu vult loquitur, quae vult et ubi vult manducat ac bibit; quando et quod vult, et quantum vult ridet ac jecatur inter quos vult. In secundo: Qui si potuerit, est cum quibus vult, pergunt quo vult, dormit quando et quandiu vult, et ubi vult; manducat et bibit quando et quod vult; ridet et jecatur inter quos vult. In tertio: qui si potuerit, est cum quibus vult, pergunt quo vult; dormit quando et quandiu vult; loquitur quae vult et ubi vult, manducat et bibit quando et quod vult: et quantumcumque vult ridet ac jecatur, etc. In quarto: qui si potuerit, est cum quibus vult, dormit quando et quandiu vult, loquitur quae vult et ubi vult, manducat

CAPUT II.

Quod superbia sit malorum omnium causa.

1. Est quidem hoc caput valde perplexum, sed si oreis illum qui dixit: Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Math. x, 20); et alibi, Dilata os tuum, et ego adimplebo illud (Psal. LXXX, 11): ea quae mihi ut homini impossibilia sunt, illuminante Domino, vel docente, possibile sunt. Consideremus ergo quae causae praecedant, i quae vitia subsequantur. Quod ut credibilis videatur, non hoc a me prudentia vestra perquirat; sed vobis, et mihi, vel omnibus Scriptura divina consulta respondeat: quae velut si jam quaereremus ab ea immobilem sententiam protulit, dicens: Initium omnis peccati superbia (Eccli. x). Quid potest apertius, quid probabilius dici? Initium, inquit, non aliquid, sed omnis peccati superbia: ut evidenter ostenderet quod ipsa sit peccatorum omnium causa: quoniam non solum peccatum est ipsa, sed etiam nullum peccatum fieri potest, potest, aut poterit sine ipsa. Si quidem nihil aliud omne peccatum, nisi Dei contemptus est, quo ejus praeccepta calcantur. Quem contemptum Dei nulla res alia persuadet hominibus, nisi superbia; quae etiam in ipso diabolo, et diabolo ex angelo fieret, aeternae perditionis existit causa (Isai. xiv, 15; Luc. x, 16). Denique et ipse sciens se per superbiam de caelestibus corripuisse, et in hunc caliginosi aeris carcerem trusum; homini subvertendo quem Deus fecerat sine ullo peccato, vitam persuasit serpentina calliditate superbiae (Gen. in, 14), certus quod recepta superbia, quae est malorum omnium causa, facile jam peccata omnia, quae non nisi superbo concipiuntur animo, perpetraret.

2. Hinc est quod idem primus homo superbi spiritus elatione corruptus, omnem potentiam suam quae in illo radicaliter fuit, necessitati corruptionis ac mortalitatis addidit: ut corruptibilis et mortalis affectus, corruptibiles mortalesque generaret; atque ita quod in illo operat punianda superbia, in omnibus ex illo natalis peccati flore perna. Et propterea non

et bibit quando et quod vult, et quantum vult; ridet ac loquitur inter quos vult.

^c Ms. Camberonensis, et illicita.

^d Mss. tres Colb., ex Dei voluntate.

^e Ms. duo, suadentem.

^f Mss. sex, Domino.

^g Ms. Colb. unus, remediis possint immitti vel sanari. Ms. alter Colb., remediis possint immitti, et quibus medicamentis sanari.

^h Ms. omnes, hoc capitulum.

ⁱ Ms. duo Reg. addunt caelestis.

^j Mss. tres, quae vitia: in quorum uno ab alia manu correctam est, quae vitia vitia.

^k Ms. Colb. tres, audiat; unus, suadeatur.

^l Ms. omnes, non hoc a me.

^m Ms. Reg. unus, omne peccatum nihil aliud.

ⁿ Ms. unus, vitium... superbiae ingressit.

^o Ms. Camb., causa.

^p Ms. Reg. unus, non quomodo jam volumus, possimus peccato resistere, sicut ille potuit. Ms. Reg. alter, non quodammodo jam possumus, etc.

eo modo jam peccatum peccato resistere sicut ille potuit, * cui nihil aliud fuit non peccare quam nolle. Nobis autem irreprehensibiliter vivere velle non sufficit, nisi ipsam velle nostrum, quod languida possibilitate defuit, divina virtus adjuverit. Quia istum ad non peccandum etiam juvare poterat adhuc sana natura, ^b nos jam impedit vitiosa; et istum peccare fecit sola peccandi ^c voluntas, nos etiam cogit phortuque ^d peccati jam facta necessitas. Propter quod Deo clamamus et dicimus: *De necessitatibus meis libera me (Psal. xxiv, 17)*. Ac sic ideo fortassis dicit Scriptura divina, *Initium omnis peccati superbia (Eccl. x, 15)*; quod ipsa processit in diabolo, et ^e per ipsum subversus est homo, de quo dicit Apostolus: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt (Rom. v, 12)*.

3. Ceterum nos, qui primo homine peccante, peccavimus, non in nostra separata jam vita, sed in ejus natura, ^f in qua fuimus, ^g et corruptionem velut de radice superbiae morbo ^h corruptas contraximus, ⁱ et in ipsa corruptione nostra omnes peccatorum cunctas habemus: qui non corruptibiles officimur quia ^k peccamus; sed quia corruptibiles sumus, omne peccatum ex ipsa corruptione nostra committimus. Primus autem homo non ideo peccavit quia corruptibilis fuit, sed cum incorruptus esset, seipsum peccando corripit, et corruptionem suam in nos propagatione transiecit; et idcirco ibi ^l nobis auferenda est tota mortalitas, omnisque corruptio, quae facta est ex peccato, ubi erimus sine ullo peccato; hic vero ubi non jam sanata est, sed adhuc sanatur ^m per gratiam nostra natura, quae infirmata est per culpam; piis conatibus nostris resistit ipsa concupiscentia vitiosa, non naturalis, sed naturae nostrae iudicio penaliter et inserta: quae peccato facta est, et peccatum, si vicarit, facit. Quam licet, quandia mortaliter voluntas, habeamus, non eam tamen studio nostrae voluntatis adjuvamus, ⁿ et vincimus: quoniam non eam in nobis sentiendam, sed ei consentiendo, peccamus; nos ipsa statim ut nos pulsaverit vincit, sed si mentem nostram (quod

A dicit) de sublimitate propositi sui in consensum peccati deiecerit.

CAPUT III.

Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humilitatis virtute vincatur; et omnia vitia tunc jugata deperant, si virtutibus cedant.

1. Proinde si superbia est initium omnis peccati, et concupiscentia poena peccati, non potest aliter vinci concupiscentia vitiosa, nisi prius caveatur humilitatis virtute superbia, quae ejus est inimica. ^o Superba voluntas facit Dei praecepta contemni, ^p humilitas custodiri. Superbia ex angelis daemones ^q fecit, humilitas homines sanctis angelis similes ^r reddit. Ista rebelles ^s diabolo subditos facit, haec humiles Christo conjungit. Superbi cupiunt ^t in se quod non faciunt predicari; humiles refugiant quidquid boni operantur agnoscere. ^u Illi vitia sua a se alienando, perversitatem suae voluntatis excusant, et bona sua suis viribus deputando, semetipsos turpiter jactant; isti, si qua peccata commiserint, voluntarie confitendo semetipsos accusant; et omnia bona sua divino muneri deputando, Deum jugiter laudant. Quapropter si virtus ^v non habitat in animo vitioso, superbia humilitatis ^w cedat imperio; quia non potest mens regnum ^x habere virtutum, nisi prius jugum excuserit vitiorum. Tunc enim vitia ^y fideliter expulsa discedunt, ^z si virtutibus cedant. Aliequin vel ^{aa} subsident ad tempus ejecta, vel redeunt: nisi virtutes in locis vitiorum, quae fuerint deversa, successerint.

2. Quapropter pietas in nobis crudelitati resistat, iram patientia amandata coarceat, pudicitia libidinem viscat, animosam tranquillitas tollat, verborum taciturnitas moderata compeecat, defectatio spiritualis desideria carnalia huminuat, abstinentiae rigor aculeo carnis obtundat, ^{cc} curiositati studium spirituale succodat, sobrietati cedat ebrietas, mansuetudini succumbat immanitas, dominetur levitati maturitas, Dei et proximi caritate crescente, consumatur tota mundi cupiditas; excludat peritios vera luxuriam, castiget industriae virtus ignaviam, reprimat humilitas profunda jactantiam, pellat simplicitas pura recordiam,

natur nostra natura, quae est infirmata per culpam, sanaturque per gratiam, piis, etc.

^a Ms. Reg. unus, sed vincamus. Ms. Camb., adjuvamus, sed vincimus.

^b Ms. Colb. unus, superbia facit.

^c Ms. duo, humilia.

^d Ms. unus, facit.

^e Ms. Camb., reddidit.

^f Ms. Camb. addit Deo.

^g Ms. unus, ex se.

^h Ms. Reg. unus, illi vitam suam, offerendo a se perversitatem suae voluntatis, excusant.

ⁱ Ms. Camb. caret negatione.

^j Ita mss. quatuor. Editi, cedit.

^k Ms. Reg. unus, regnum haberi.

^l Ms. quinq. fideliter expectorata. Ms. Colb. duo, fideliter ex pectore discedunt.

^m Ms. unus, si virtutes succedant.

ⁿ Ms. unus, subsident.

^o Ms. Colb. unus, curiositatem studium spiritus succidat.

^a Ms. Colb. unus, qui non peccaret, si nollet.

^b Ms. Colb. unus, quae nos jam impedit vitiosa. Ms. Regius unus, impellit. Anni, imputit. In uno ab alia manu, jam non potest vitiosa.

^c Ita mss. sex. Editi, voluptas; in ms. uno, faciebat.

^d Ms. Reg., peccati jam facti. Mss. Colb. duo, peccandi jam facta.

^e Ms. unus, eripe me.

^f Mss. duo Colbert., per ipsam.

^g Mss. quatuor, in qua fuimus ille unus. Ms. alter, in qua sumus illi unus. Ms. alius, in qua fuimus in ipso unus.

^h Ms. unus omittit et, quod habetur in aliis omnibus. Ms. Camb., illius corrupti corruptionem.

ⁱ Sic mss. sex; unus vero, corrupti. Editi unus, conceptum.

^j Deest et in mss. duobus.

^k Ms. unus, peccavimus; rectius alii, peccamus.

^l Ms. unus, a nobis.

^m Haec verba, per gratiam, abest tunc a mss. sex. Mss. vero Camb. et Colb. quatuor sic habent; sed ea-

non impediatur varietas ^a fugata constantiam, emendati mores augeant disciplinam, frangat clementia religiosa sævitiam, et funditus eradicet bonitas acquisita malitiam, ut expulsionem vitiorum celebretur introductio gloriosa virtutum. Sed de virtutibus in ^b capite sequenti videbimus, nunc de vitiis, ut cœpimus, prosequamur.

CAPUT IV.

De cupiditate, ^c quæ ita mixta est superbiam, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.

1. Si, ^d utcumque jam patuit, qualiter intelligatur quod Scriptura dicit, *Initium omnis peccati superbia* (Eccli. x, 15); hoc etiam videamus quod sanctus Apostolus dicit: *Radix omnium malorum est cupiditas* (1 Tim. vi, 10): cum Spiritus sanctus, qui locutus est per prophetam, per Apostolum quoque ipse locutus sit, nec sibi ^e possit esse diversus. Sollicite considerare debemus quare ille initium omnis peccati superbiam, hic radicem omnium malorum cupiditatem ^f nominari voluerit. An forte sermonem propheticum Paulus apostolus, ut solet, exposuit? quandoquidem sive initium omnis peccati, sive radicem omnium malorum dicas, unum idemque ^g significas. Porro cupiditas atque superbia in tantum est unum malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inveniri. Siquidem et diabolus, in quo tenet superbia principatum, proprie ^h potestatis ac perditionis humanæ cupidus fuit, et ipse homo per appetitum arboris interdictæ, ac divinæ similitudinis affectionem, ⁱ morbosam affectum cupiditatis ostendit. De superbia namque nascuntur hæreses, schismata, detractiones, invidia, verboritas, jactantia, contentiones, animositates, ambitio, elatio, præsumptio, vanitas, inquietudo, mendacium, perjurium, et cætera ejusmodi. Sed hæc quis dubitet ex cupiditate quoque procedere, cum omnes qui fuerint illis omnibus morbis quos nominavi ^j corrupti, habeantur et cupidi?

2. Item cum gulosos, intemperantes, ebriosos, avidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos, cupiditas reddat; quando possunt sine superbia tales fieri, sine qua omnino non possunt Dei præcepta contemni quibus prohibentur illa omnia mala quæ superius comprehendendi? Ideoque si volumus consummare nostri certaminis cursum, caveamus imprimis cupiditatem atque superbiam; non duo mala, sed unum, a quo trahunt ^k omnes mali actus ini-

^a Ita ms. Reg. unus; in altero tota hæc phrasid desideratur. Alii codices habent *varietas fugata*.

^b Mss. quatuor, in sequenti capitulo.

^c Mss. duo, quod ita mixta sit.

^d Ms. Colb. unus, *Sicut cuique*.

^e Ms. Camb., *possint esse diversi*. Edit. Lugd., *possit esse diversus locutionis modus*.

^f Mss. quatuor Colb., *nominare*.

^g Editi, *significes*.

^h Ita mss. omnes. Editi autem, *voluntatis*.

ⁱ Mss. sex, *morbo se affectum*.

^j Ms. Colb. unus, *corrupti habeantur a cupiditate*.

^k Ms. Reg. unus, *omnia mala actus initium*. In eodem ab alia manu, *omnis mala actus initium*.

^l Mss. omnes, *orex delectationi*.

alum. Nam sine superbia quæ possunt saltem inchoari peccata, cum dicatur: *Initium omnis peccati superbia*? Aut sine cupiditate, quæ est malorum omnium radix, quæ possunt fieri mala, cum sine radice omnia, aut nulla deputentur, aut mortua? Deinde si quodlibet peccatum perpetrare non possum, nisi ¹ malæ delectationi consentiam, quod cupiditatis est proprium; et Dei præcepta contemnam, quod est superbiam malum: quomodo non ex cupiditate, quæ est radix malorum omnium, et ex superbia, quæ initium omnis peccati dicitur, procedit omne-peccatum?

CAPUT V.

Quo animi tormento invidios affligat invidia.

Invidus certe, qui alienum bonum, suum facit invidendo supplicium, nulla videtur ad invidendum concupiscentia provocari, sed tantum superbiæ morbo vexari. Sed si animi ejus ^m pestem quæ præcipitatur ⁿ incensus, subtiliter atque rimemini, invenietis eum et perditionis ejus ^o cupidine, ejus cupit interitum, et ^p superbiæ malo teneri, quo sibi jugiter ingemiscit meliorem cui invidet, anteferri. Quis facile potest ^q quale sit hoc malum verbis exprimere, ^r quo invidus odio hominis persequitur divinam munus in homine, cum potius amari homo debeat, etiam pro sui meriti sanctitate? Tantos invidus habet ^s justa pœna tortores, quantos invidiosus habuerit laudatores. Siquidem invidiosum facit excellentia meriti, invidum pœna peccati: nec ei ab homine potest adhiberi remedium, cujus est vulnus occultum.

CAPUT VI.

In quæ et quanta mala concupiscentia carnis erumpat si ei mens corrupta consentiat.

1. Quid ^t concupiscentia carnis addictus, nunquid non videtur nihil habere superbiæ, cum præsertim passio ipsa eum videatur humiliare luxuriæ? Et tamen nisi prius Deo rebellis existeret, cujus salubre præceptum de pudicitia conservanda, superbi spiritus præsumptione ^u contemnit, nulla eum lasciviæ cupiditas provocaret. In animo ejus diu disceptant Dei contemptus et metus; sed aut contemptus Dei præponderat, et superbus animus, recepta cupiditate, pudicitiam perdit; aut obtinet metus, et animus Deo subjectus cupiditati simul ac superbiæ contradicit. Plerosque enim gula et abundantia vini turpiter in luxuriam solvant, alios in [*al. ad*] injuriam pudicitia sordidæ cogitationes incendunt, nonnullos de proposito castitatis occasiones oblatæ dejiciunt, quosdam

^m Ms. unus, *perniciem*.

ⁿ Ms. unus, *inflammatus*.

^o Mss. quinque, *cupidum*.

^p Ms. Camb., *et superbia mala*.

^q In uno ms: *deest quale sit*.

^r Ms. unus, *quod invidus*.

^s Ms. unus, *justæ pœnæ*.

^t Edit. Colon. cum mss. duobus, *Qui concupiscentia carnis addictus est, nunquid, etc.*

^u Mss. duo, *contemneret*. Ms. Colb. unus totum hunc locum sic exhibet: *Tamen nisi prius Deo exstiterit rebellis, cujus salubre præceptum est de pudicitia conservanda, et superbus spiritu præsumptionis contemneret, nulla eum, etc.*

sub impudicitæ jugum exempla perditæ viventium A mittunt.

2. Sunt alii quorum vitam lingua turpis inflammat, aut turpem conscientiam manifestat, qui prius inverecundos sermones aut proferunt libenter, aut audiunt, ac deinde, paulatim morbo crescente, ab honestate b deficient, atritioque pudore viles effecti, dum indecenter elegantes videri c volunt, passim jam turpibus verbis impudenter insanunt. Hoc enim loquuntur quique, quod diligunt; et delectabiliter audiunt quod assiduis cogitationibusvolvunt. Cogitatio quippe est quæ mentem, sicut turpis inquinat, ita, si fuerit honesta, purificat. Aut si non ex cogitatione facies mentis existit, sed qualitas cogitationis ex mente; non sordidæ cogitationes mentem sordidam reddunt, sed ex mente sordida sordidæ cogitationes d existunt. Quod si ita est, pulchrorum corporum formæ per oculos irreperentes, animam non movent incorruptum; et quando corruptibiliter movent, non corrumpunt sanum, sed ostendunt propria voluntate corruptum.

3. Turpia quoque verba per aures ingressa, quid prævalent, si non fuerint arbitrio mentis admissa? Quando autem prævalent, non e ipsam corrumpunt mentem, sed jam corruptam sponte reperiunt. Auribus enim castis obsceni sermones cum sono deficient, nec secretum pudici cordis irrumpunt. Quid palpatum f tenerum, quod s menti jam vitiosæ blanditur, nunquid potest ad animum admitti per tactum, si animus incorruptum servet professionis suæ propositum? Ac sic, prius integritatem sui animus sponte vitiatum amittit, et sic delectationem tactus admittit. De cibi vel potus cavenda delectatione jam dixi sufficienter, ut arbitror, in secundo volumine, ubi, quanta potui brevitate, perfectionem spiritualis abstinentiæ commendavi.

4. Sed et hic hoc breviter dico, quod per os carnis non irrumpit delectatio gustus ad mentem, nec erumpit sermo turpis ex mente, nisi se h voluntarie mens ante corrumpat, quam recipiat aliquid unde corrumpatur, aut proferat. Cæterum si animus sub Deo suo firmus ipsius Dei sui munere perseveret, nec quibuslibet deliciis lenocinantibus cedit i, nec profert aliquid turpe nec recipit. Jam de odoribus pauca perstringam, ut totam tentationem quinque pertiti sensus verbis includam. Quos odores per adi-

tum narium aut affectat mens ægra, aut divinitus adjuta repudiat: i quæ si se suo creatori subjiciat, atque ei, qui est dignitas ejus et salus, amanter inhæreat, non solum nulla eam vitiorum foeditas decolorat, sed nec delectatio ulla k carnalis effeminat.

1 Quod si a caritate sui conditoris et illustratoris inflata resiliat, ac se, relicto interiore solidoque honore, foras in exteriora bona projiciat: quidquid in ea nervorum potest esse, resolvitur; quidquid virium debilitatur et frangitur; m tuncque ei actio spiritualis efficitur onerosa, et ipsa in carnalibus fit inquieta: ita ut omnia quæ per sensum corporis sentit, non vitanda, sed jam vitata turpiter concupiscat: et quando corpus nihil sensibilibus sentit, ipsa sibi delectabiliter recordando, sensarum rerum imagines repræsentat. Apud se intus audit sine voce quidquid n cantilenæ suavis ac jocationis obscenæ per flexuosos aurium meatus influxit. Ibi ei odor o male suavis corruptibiliter fragrat, qui per patulas narium cavernas irrepsit. Ibi eam sapor oblectat, quem ad se per illecebram voluptuosi gustus admisit. Ibi persentit nescio quid molliiter blandum, quod ei exterior tactus impressit. Ibi colores varios et illices formas concupiscibiliter videt, quas ei oculorum curiositas nuntiavit.

5. Quæ mens ita, absentibus plerumque p corporibus, imaginibus corporum delectatur affecta carnaliter ut nimia sordidæ cogitationis intentione defixa, non sibi imagines corporum videatur amplexari, sed corpora. Hinc est quod ille corporis fluxus qui fit in dormientibus sine culpa, interdum vigilantibus contingat q ex culpa. Aliud est enim quod r in dormiente fit, aliud quod vigilans facit. Ibi naturaliter plenitudo humoris expellitur, hic turpiter concupiscentia publicatur. Sed hæc concupiscentia illis vigilantibus hunc elicit fluxum, quibus per sæta colloquia sordidum commoverit appetitum. Hi sunt quibus usui est feminarum descriptio: illa rudis est, illa s dicacula, illa deformis, illa formosa; alterius placet ornatus, gestus alterius; illius laudatur etiam sine forma festivitas, illius sola formositas. t Inde transitur ad mores, et aliam talibus commendat taciturnitas moderata, aliam turpem videri facit libertas incondita. Hæc et his similia colloquentes, suggerunt concupiscentiæ suæ materiam. u Nec tamen ideo concupiscunt, quia D aut loquuntur libenter, aut audiunt; qui nisi concu-

a Mss. duo, et turpem.

b Ms. unus, decidunt.

c Editio Colon., solent.

d Ms. Camb., exeunt.

e Mss. quatuor Colb., non corrumpunt.

f Ms. Camb., terrenum.

g Ms. Reg. unus, quod menti jam cupidæ vitiosæ blanditur.

h Mss. tres, voluntaria mens.

i Mss. tres addunt seducentibus. Unus, cedit pro cedit.

j Ms. unus, quia si se.

k Ms. Reg. duo, carnis.

l Mss. tres, Quæ si a caritate.

m Mss. omnes, tunc ei.

n Ms. Colb. unus, cantilena suavis aut jocationes obscenæ.

o Ms. Camb., odor suavis.

p Ita mss. Colb. tres. In aliis deerat hæc vox, corporibus.

q Ms. Colb. unus, cum culpa.

r Ms. Colb. unus, in dormientibus fit, aliud quod vigilans facit. Alter, in dormientibus fit, aliud quod in vigilantibus fit.

s Mss. quinque, decacula.

t Ms. unus, Ita transitur.

u Ita mss. sex. Edit. Lugd. et Lov., Hæc tamen ideo concupiscunt, quia. Duac. et Colon., Hæc tamen ideo concupiscunt, qui aut, etc.; quibus concinit unus ex Colb. manuscriptis.

placuit morbo corrupti essent, nunquam vel loquerentur talia, vel audiant: quia non eos ista corrumpunt, sed corruptos ostendunt.

6. Ac ne me ista veraciter arguentem quisquam iudicet arguendum, noverit preter hæc fœta ab antiquis fuisse decreta ne qui adolescentium legerent Genesens librum, ^a ac partem pariter Ezechielis prophetae, vel Canticum canticorum, et cœtera talia, in quibus generationes, et actus, et nomina quarundam scripta sunt mulierum. Quae licet secundum historiam fuisse credamus, earum tamen nominibus virtutes figuratas accipimus. Quoniam sicut illæ non solum viris suis per sanctos mores, sed etiam extraneis, sine dispendio sui pudoris, ob nimiam pulchritudinem placuerunt; ita sanctæ virtutes et suæ mirabilis omnibus reddunt, et extraneos quedam admiratione sui perstringunt. Hinc est quod et ipsi qui vitiosos vivunt, virtutes vitiosæ anteposunt: quia aliud est quod faciunt morbo, aliud quod coguntur, ^b præbere iudicia. Sed ne forte hæc spiritualia secundum carnem adhuc carnales acciperent; nec virtutes cogitarent quas mulieres illæ significant, sed ipsas ^c cogitando carnaliter deperirent; consulo juniores legere sunt illa prohibita, quæ sicut spiritualiter accepta vivificant, ita carnaliter intelligentibus, ipsa carnalis intelligentia occasiones carnalis concupiscentiæ subministrat. Earum quisque nomina frequenter habet in ore, quarum desideria vulnere gestat in corde, ^d ac turpitudinem quam exercere voverunt in facto, tenet in animo, reus non humano iudicio, sed divino.

CAPUT VII.

Quod etiam hi quos ab ^e impudicitia quælibet necessitas tenet, si vivere pudice consuescant, ad amorem caritatis accedant.

Tales pudicos aut temperatio corporum facit, aut timor supplicii temporalis ab impudicitia actione suspendit, aut occasio negata desinit. Sed licet voluntate sit impudicus qui necessitate pudicus est; tamen si et ille temperati corporis, de beneficio naturæ suæ, Deo auctori omnium naturarum gratias agat; et ille quem timor in bono pudicitia tenet, atque is cui facultatem morchandi negat occasio, vivere pudice consuescant: in virtutem ^f plerumque de necessitate proficiunt; et paulatim ipsius pudicitia delectatione crescente, pudici veraciter fiunt: et ita proficiunt, ut jam non sermone, sed virtute sordes impudicitia detestantes, non timore præcæ carnalibus incentivis obstant, quod est incipientium proprium; sed exsecratione peccati refrenent inquietos carnis affectus,

^a Editi, Lugd., ac pariter Ezechielis prophetae.

^b Editi, placere. Mss. omnes, probare.

^c Ms. unus, carnaliter cogitando.

^d Sic mss. tres Colb. Alii cum editis, aut turpitudinem.

^e Ms. Camb., ab impudentia.

^f Mss. quatuor non habent plerumque: cuius loco duo ex Colb. habent, tales de necessitate proficiunt.

^g Editi Lov. et Lugd., cum viventem.

^h Mss. tres, ostendunt, Alii cum editis, ostendit.

ⁱ Ms. Colb. unus, atrocis.

A quod est castitatis consummata fastigium. Non quod animus unquam desinat in hæc esse cum vitio habere conflictum; sed quod eum alat ac provehat, et quantum fieri potest in pœnenti vita, perficit ipsa numerositatis triumphorum: si modo non se in corpus sensibile captus delectatione dejiciat; sed exsecratione delectationum sublimiter reberatus, supra corpus se corporaliu videri attollat; ac Deo suo, sub quo et cum viventem desiderio repudata non vincunt, in æternum glorificandus adherent.

CAPUT VIII.

Quibus indicis passis ostendi superbia, quæ vel in perditis aperta est, vel in factis occulta.

1. Jam nunc videamus quibus indicis possit superbia deprehendi: ut sicut in superioribus claruit nullum peccatum sine illa posse committi, ita hic signa ejus eleccant, quibus cavenda possit ostendi. Omittō illos quos etiam ipse habitus et incessus superbos ostendunt; quorum erecta cervix, facies torva, ¹ truces oculi, et sermo terribilis nudam superbiam clamant: qui libidine dominandi possessi, quos possunt violenter sibi subjiciunt, humana jura divinaque confundunt, honoribus intumescunt, passim cuncta diripiunt, suis criminibus gaudent, et seipsos, superbia morbo corrupti, non capiunt. Illos ergo prætereo, in quibus superbia tam aperte regnat, ut nec dignetur se occultare, nec valeat. Illos tantum dolendos ostendo, atque eorum exempla cavenda denuntio, quos jam conversos et aliquantulum proficientes superbia ² occulte captivat, quos in profundum malorum fraudulenta ³ dominatione præcipitat, et ne inde unquam possint emergere, jugiter calcit. Ipsa in cordibus tallum locum diabolo facit; ipsa ei adveniēti immunitum pectus familiariter pandit; ipsa introeuntem suscipit; ipsa captis jus perditæ vivendi constituit; ipsa ⁴ omnes virtutibus exarmat quos semel invaserit; ipsa quidquid in eis remanserit quod vitii ⁵ posset obniti, ne contra se forte convalescat, interimit.

2. Inde est quod hi quos ⁶ superbiae mentis tabes purulenta corruerit, seniorum suorum non observant imperata, sed ⁷ judicant; de suis negligentis objugati, aut rebellant ⁸ insolentem, aut murmurant; de loco superiori disceptant, præferri se etiam melioribus impudenter affectant; simplicitatem spiritualium fratrum irridenter ⁹ exagitant, suas sententias procaciter jactant, obsequia delata fastidiunt, negata pertinaciter quærunt, natales moribus anteposunt, juniores suos ¹⁰ elati despiciunt, conferri sibi aliquos posse

¹ Mss. Reg. unus et Gamb., dominante.

² Mss. duo, occulta.

³ Ms. unus, damnatione.

⁴ Mss. septem, ipsa omnibus bonis exarmat.

⁵ Ms. quinque, possit obniti. Ms. unus, quod virtuti ejus possit.

⁶ Mss. duo cum Duac. et Colon., superbiae mentis.

⁷ Ms. unus, dijudicant.

⁸ Ms. unus, violenter.

⁹ Ms. unus, exaggerant.

¹⁰ Ms. unus, elate.

non credunt, æquari senioribus ^a dedignantur, super A eos se sola animi tumore constituunt: non servant in obsequio reverentiam, in sermone modestiam, in moribus disciplinam; habent in intentione pertinaciam, in corde duritiam, in sermocinatione jactantiam; in humilitate fallacea, in odio pertinaces, subjectionis impatientes, potentiae sectatores, omnibus bonis odibiles; ad opus bonum pigri, ad communionem ^b feri, ad obsequium duri, ad loquendum quod nesciunt prompti, ad supplantandum parati, ad omnia quibus subsistit fraterna societas inhumani; temerarii in audendo, clamosi in loquendo, fastidiosi in ^c audiendo, presumptuosi in docendo, ^d effrenati deformiter in cachinno, onerosi amicis, infesti quietis, ingrati ^e beneficiis, inflati obsequiis, et imperiosi subjectis.

3. Hæc sunt superbiæ grassantis indicia, quibus Deus offenditur, et recedit, ac superba corda destituit. His ^f malis diabolus pastus exultat, invitatur, ut veniat, superbas mentes intrat, ut teneat; erigit, ut allidat; fovet, ut perdat: qui ^g inexplicabiliter de ipsa perditorum captivitate tripudiat; ut captivos suos, quos superbiæ viribus sibi subiecit, jure possideat, et omnia illa mala quæ superius comprehendit, per illos exerceat. Merito igitur per justum Dei iudicium deseruntur hujusmodi occulto ^h damnati supplicio; quoniam non violenter addicti, sed sponte cedunt superbiæ decipientis imperio; cui utique possunt, ⁱ si voluerint, repugnare liberæ voluntatis arbitrio; liberati per donum Spiritus sancti, et muniti. Verumtamen etiam tales, si ad recipiendam salutem ^j divinitus animati, spem respiciendi concipiant, nec se in peccatis suis desperando contemnant, poterunt fructuosæ satisfactionis medicamento sanari, et superbiæ, quæ eos a Deo suo tumefactos excusserat, fundatæ humilitatis assumptione damnantes, vinculis æternæ damnationis absolvi. Quod qualiter fieri possit, supra jam diximus, cum de ipsa superbia, unde processerit, quo pervenerit et quid egerit, tractaremus. ^k Namque a diabolo processit, ad hominem primum pervenit, et in ipso totum genus humanum, velut in radice fructum, naturæ sponte ^l peccantiæ vitiatione corrumpit.

CAPUT IX.

Quibus signis invidorum declaretur invidia.

1. Ordo ipse exigere videtur ut de invidia quoque pauca dicamus, quæ in tantum de superbiæ fonte manavit, ut diabolus, qui per superbiæ perit, hominem primum statim, succensus invidia felle, perdidit; ¹ namque a diabolo processit. Proinde, quia idem diabolus superbiendo invidus, non invidendo superbus apparuit, non superbiæ fructus invidia fuit, sed invidia ex superbiæ radice processit. Unde, quoniam quantum invidos affligat invidia, ^m sermo superior jam prodidit, non hic ⁿ de illius supplicio dicendum videtur, quo suos animos invidi laniandum conficiunt; sed hoc tantum, donante Domino, debemus ostendere, qualiter invidi sanata viventium merito, ^o sua faciant invidendo peccata; et quantum in eis ^p bonum corrumpat invidia, qui quidquid boni fieri vel dici a sanctis audierint, aut omnino ^q non credunt, aut res bene gestas in malum male interpretando convertunt. Omne malum quod de illis mandex fama jactaverit, statim, tanquam ^r si ipsi viderint, credunt. Feraliter eis qui illud verum non esse probare voluerint, contradicunt. Omnia suis auxiliis fingunt, eorum profectum dolent, odia intra se abscondunt, et in suos cruciatuæ enutrivunt, perfidiosis invident, peccantibus favent. De bonorum malis gaudent, de profectibus lugent, ^s inimicitias protulit ardent, deprehendi ^t pectoris sui malitiam timeant, semper amari, nunquam certi; amici diaboli, inimici etiam sui, omnibus odiosi; ad gaudenda avari, ad plangenda lati, utrobique ^u perversi. Inter amicos ^v discordias seminant, ^w discordantes ad tempus, si possunt, in disensione confirmant. ^x Opinionem bonorum mendacis decolorant: in spiritualibus: carnalia laudant, ut spiritualia bona eis decesse persuadeant. Amicitias simulant, ut eos qui se incaute sibi ^y commiserint, qua possunt arte decipiant. Odierum sibi occasiones pravis suspitionibus concervant; demones, quorum sectantur facta, heticant. Sanctos viros quibus sunt noti contristant, velut amici in obsequio, hostes in animo. ^z Contumeliosos in verbo, turpes in facto. Prodigii secretorum, ^{aa} tenaces malorum, prompti suspitionum malarum, inanes hono-

^a Ms. unus, *dedignati*.

^b Edit. Colon. et mss. quatuor, *ad communionem seri*.

^c Editi, *in videndo*. Mss. omnes, *in audiendo*.

^d Ita mss. duo Colb., et melius quidem quam *effrenati*, quod legitur in aliis codicibus.

^e Edit. Duac. et Colon. cum ms. uno, *beneficiis*, *amici, beneficiis*.

^f Ms. Colb. unus, *His signis*.

^g Ms. Colb. unus, *inexplicabiliter*.

^h Mss. sex, *prædammati*.

ⁱ Hæc, si voluerint, absunt a mss. Reg. duobus et Camb.

^j Ms. quinque, *Namque*. Editi, *Nam quia*.

^k Sic. ms. Colb. unus, cum aliis. Editi cum quibusdam mss., *peccati*. Ms. Reg. unus, *peccanti*; alia *peccatis*, *peccatis*, forte pro *peccanti*.

^l Mss. tres, *nam quia*. Edit. Lugd., *non quia, sed male*.

^m Ms. unus, *superius sermo jam*.

ⁿ Mss. Colb. unus, *de illorum... quo*. Mss. tres, *de illius... quod*.

^o Ms. Camberon., *bonorum*. Mss. Reg. dua, *quantum eis bonum corrumpat invidia. Quidquid, etc.*

^p Ms. unus, *non credant... convertant*.

^q Ms. unus, *si et ipsi*.

^r Editi, *de inimicitias*, Mss. non habent *de*.

^s Mss. duo, *peccati*.

^t Editi, *dispersi*. Ms. unus, *ubique perversi*.

^u Mss. duo, *discordiam*.

^v Ms. Colb. unus, *discordantes, si possunt, attentione in disensione confirmant*,

^w Mss. duo, *Opiniones*,

^x Editi, *commiserunt*.

^y Ms. unus, *incontinentes, Alter, compositi*.

^z Mss. quatuor Colb. totum hunc locum ita exhibent, *tenaces malorum suspitionum, inanes bonorum, pleni sordium, etc.*

rum. Pleni sordium, præditi fraudibus. Adversarii A corde virtutibus, pravi moribus, et insidiosi cunctis
^a secum in simplicitate viventibus.

2. Hæc ^b et his similia sunt quæ omnes invidos
^c bonis voto sive animo inimicos ostendunt. In hæc mala deveniunt, qui insectando ^d sectandos, ^e et diligendos abominando, feraliter a communione ^f bonorum omnium seipsos excludunt : ut illud bonum jure non sit in eis, quod persequuntur in bonis. Considerate, obsecro, qualiter invidos punitura sint mala sua, quos etiam bona puniunt aliena. Ubi isti fieri poterunt boni, qui sunt in bono mali? aut quando bene malis usuri sunt, qui male bonis uti non desunt? Bene malis usi sunt martyres sancti, in testimonio Salvatoris nostri veraces, et in castris spiritualibus strenui bellatores; qui tribulationibus et B damnis, ac variis cruciatibus affecti, pariter et probati, terrenis cœlestia mutaverunt; et ^g de bono usu malorum profecti ad gaudia bonorum perennium pervenerunt. Item bonis utitur invidus male, quia omnibus bonis quæ miser execratur, adjunctus, animi sui supplicio ^h relinquetur affligendus. Et quis ei poterit subvenire, qui se sibi exhibet invidendo carnificem? Aut unde sibi ⁱ parabit salutem, ^j qui de salutis materia contrahit (bonis male utendo) perniciem? Verumtamen si invidi quoque sicut alii peccatores divinitus inspirati, in spem recuperandæ salutis assurgant, ac sibi quales sunt, Deo placituri displiceant, si non imitentur Cain, qui postquam dominantis invidiæ furore cæcatus, germano suo vitam per scelus extorsit, et animam suam fraterni corporis C morte percussam supplicio æternæ mortis addixit, consequendæ veniæ desperatione depressus ait ^k ad Dominum : *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear* (Gen. iv, 15); hoc est dicere Deo : Indulgeri mihi non peto, quia peccatorum meorum magnitudine indulgentiæ tuæ vincitur magnitudo. Denique nusquam legitur aut pœnituisse de suo scelere, aut veniam meruisse. Si ergo ^l hujus abhorrentes exemplum se sibi auferant, et se Deo suo restituant, nec se in profundum malorum salutem desperando projiciant; quis dubitet, imo quis non firmiter credat, eis prioris malitiæ veniam posse conferri, si modo

^a Ms. unus non habet hanc vocem, *secum*.

^b Mss. tres, *Hæc et alia sunt*. Alii tres, *et talia sunt*.

^c Ms. Colb. unus, *bonis voto sui animi*. Alter, *bonis noto sibi animo*.

^d Ms. Camb., *non sectandos*.

^e Mss. quatuor, *diligendo abominandos*.

^f Ms. unus, *bonorum hominum*.

^g Ms. Camb., *et de bono usu, eo bono usi malorum profectu, ad gaudia, etc.* Ms. Colb., *et de bono usu eo bene usi malorum profectu, ad gaudia, etc.*

^h Ms. duo, *relinquitur*.

ⁱ Mss. Reg. et Camb., *probet*.

^j Ita mss. septem. Edit. Lugd., *qui de salute male utendo facit perniciem?* Editi alii, *qui de salutis materia, bonis male utendo facit perniciem*.

^k Mss. quatuor, *ad Deum*.

^l Mss. quatuor, *ab hujus abhorrentes exemplo*. Ms. unus, *ab hujus abhorrendi*. Alter, *abhorrentis exemplo*. Alius, *hujus abhorrendi, sine ab*.

invidiæ vulnere sanato correcti, amaritudinem sui pectoris dulcedine fraternæ dilectionis expellant, eos ^m simpliciter amando quos oderant, ut ad bonum fraternæ communionis ac pacis, bonorum omnium, quorum ⁿ gravabantur meritis, adjuventur exemplis?

CAPUT X.

Quantis malis vanitas vanos involvat.

1. His ^o itaque super invidia disputatis, quam gravi malo etiam vanitas vanos involvat, consequenter expediām. Quæ ut facilius vitari possit, quid in se corruptionis habeat breviter declaremus. Est enim vanitas, inflata quædam circa delectationes varias animi languentis affectio, potiendi honoris avida, simul et nescia, morbo ^p excellentiæ inanis ^q afflata, cava, morbida, turbulenta, animorum levium domina, male fundatis omnibus blanda, repugnantibus fumea, capiendis seductoria, captis invicta, simulatio quædam virtutum, ^r anima vitiorum, fomes carnalium delectationum, labes morum, appetitio dignitatum, dulcis miseris, amara perfectis, periculosa dubiis, imperiosa subjectis, ^s infirma fundatis; ^t facile captivat, captivatos oblectat, ambitiosos vexat, angustos inflat, inflatos humiliat; cui serviunt tumidi, sub qua jacent elati, quam inveniunt perdit, ad quam currunt lapsuri, in qua sibi videntur stare jam lapsi.

2. Hæc est vanitas, quæ non aliquas virtutes, ut putatur, ^u exantlat, sed licentiam vitiorum, cum fuerit a vitiosis recepta, corroborat : cæterum mentes virtutum plenas omnino non penetrat. Vacuus ergo ac nullis fultus virtutibus tentat; et ipsos fastu ruinosæ ambitionis inflatos, in occulta dedecora quadam publice furendi delectatione præcipitat, ^v sicut vacuum navem tempestas in diversa tumidis fluctibus jactat, et in area, frumentis sua gravitate manentibus, ^x leves ex ea ventus paleas raptat. Quod si ita est, non vitiosos facit vanitas, sed ostendit : ^y quæ illos sui afflatus vento circumfert, ac lubricis circumactos affectibus rotat; qui se ad omnes ejus impulsus studio propriæ voluntatis accommodant; qui se de operibus quorum sibi conscii non sunt turpiter jactant; qui se ab omnibus prædicari pef nefas affectant; qui sanctos viros sui comparatione ^z deprestant; qui vitio auræ popularis elati, nihil sibi per-

^m Abest vox *simpliciter* a mss. duobus Colb.

ⁿ Ms. unus, *gravantur*. Alter male, *gratulabantur*.

^o Mss. Colb. tres, *His ita*.

^p Ms. unus, *scientiæ*.

^q Ms. Reg. unus, *inflata*.

^r Ms. Camb., *amica vitiorum*; ms. Colb. unus, *amor vitiorum*.

^s Hæc verba, *infirma fundatis*, absunt a ms. uno Colb.

^t Mss. duo Camb. et Colb. unus, *reddant incautos*, Mss. alii tres Colb., *faciles captivat*.

^u Mss. duo Reg. et Camb., *strangulat*. Colb. unus, *ezangulat*.

^v Ms. Camb., *sic*.

^x Mss. quinque, *levia*.

^y Edit. Lugd., *Quod inos*. Mss. duo Colb., *quis illos*; tum mss. Camb. et Colb. unus, *sui afflatus vento*. Colb. alter, *sui afflatus venti*. Alius, *sui afflatus ventus*.

^z Ms. Camb., *depravant*.

fectionis deesse existimant. Occurrentium salutationibus gaudent, suis adulatoribus favent, ^a voluptatibus parent, omnibus turpibus placent. Gestunt docere quod nesciunt, credi de se sublimia volunt, delectabilia gravibus anteponunt; execrantur verbo, quod animo concupiscunt; appellationes virtutum vitiis suis ^b imponunt. Se ipsos fallunt, faventes sibi ^c decipiunt. In promissione honesta veloces, in exhibitione mendaces. A bono mutabiles, mali tenaces. In verbo graves, in animo turpes, ubique fallaces. Læti ad prospera, fragiles ad adversa. Inflati ad obsequia, anxii ad ^d opprobria. Immoderati ad gaudia, faciles ad humana, difficiles semper ad honesta.

3. His ^e ergo et similibus delintot vanitas premit, nec eos aut suum morbum sentire, aut ad medicum venire permittit. Et quid est ad medicum venire, nisi infirmum suas infirmitates agnoscere, nec placere sibi, sed de factis quæ illi videbantur esse gloriosa, confundi? Quod certe illi non faciunt qui, desiderio comparandæ opinionis incensi, eis tantum operibus quibus emitur favor humanus inserviunt, et ^f morum bona contemnunt; tantumque eos ardor humanæ laudis inflammat, ut laboriosa operosa, quæ populus admiretur, et quibus fama diffunditur, sine labore suspiciant, et libenter exercent. Inde est, quod jejunare, abstinere, vigilare, ecclesiam frequentare, vel psallere, cum hæc omnia sine labore non fiant, etiam cum delectatione illi faciunt, qui ex his hominibus placere concupiscunt: non quod ista et homines Dei non faciant; sed quod illi probentur ea Deo magis, quam hominibus exhibere, qui serventius student etiam moribus sanctis excellere.

4. Cæterum si quisquam fortis, ubi potest magnus credi, ^g resplendat, et intus, ubi Deus solus videt, squaleat; quis non intelligat, ^h quod illi omnes abstinentiæ, ac jejuniorum, vigiliarumque continui labores quos ⁱ nobis Dei amor, eis amor humanæ laudis, et inflammata vanitas facit tolerabiles, non sint ornamenta morum, sed velamina vitiorum? Quapropter ^j vera jejunia, abstinentiæ, vigiliæ, elemosynæ, et cætera hujusmodi, augere debent bonum nostrum, non velare peccatum; nec pro justitia, sed cum justitia Deo sunt exhibenda: quoniam quidem multo attentius debent præcepta perficere, qui ea parati sunt

A perfectionis ^k amore transcendere. Alioquin si irvidi, si superbi, si elati, si cupidi, hæc et his similia mala pectoris sui non reprimant, et tamen suum corpus jejuniis, ac labore abstinentiæ, quamvis continuatæ, conficiant: nec illa eos opera impensa vanitati justificant, et hæc vitia, quæ negligunt emendare, condemnant. Itaque licet ^l ubique libri hujus singulis quibusque vitiis absolutis, remedia quoque quibus ^m possint caveri vel emendari subjecerim, hic tamen compendii gratia generalis quædam regula, ⁿ Domino illuminante, monstranda est, cui regulæ ^o veraciter innitentes, omnibus peccatis obsistant. ^p Nulla res sic nos ab omni peccato servavit immunes, sicut timor supplicii, et amor Dei. Sed de caritate, ^q quod Dominus, cujus donum caritas ipsa est, ^r dederit, postea disseremus.

CAPUT XI.

De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.

Nunc ^s de timore supplicii pauca dicamus. Ad poenam quæ ^t peccatis debetur, mens antequam peccot, aspiciat; cruciatus ac dolores qui solent sequi peccantem, carnalibus incentivis ^u opponat; et nihil eam peccati ^v oblectat, nec ad peccandum ulla delectatio ^w corporalis inclinat. Denique non ideo cedimus illecebris ac ^x voluptatibus nostris, quia repugnare non possumus; sed quia securitatem nobis ^y occultandi criminis ipsi promittimus; et dum credimus colorari, vel redimi posse quod facimus, ^z spe præsumptæ impunitatis illecti, dominationem in nos nostræ ^{aa} voluptati permittimus. Cæterum, si eo tempore quo quis peccare deliberat, sana mente consideret, quæ poena expectet in suis facinoribus ac flagitiis deprehensos, quod supplicium convictos excruciet, qui tremor membra quatiat, pallor ora perfundat, quantum denique humiliet et execrabiles omnibus reddat; etiam ipsum sordidæ opinionis opprobrium nescio an possit quibuslibet vitiis accommodare consensum. Quid enim mali operis fieri potest unde nec erubescant etiam illi, quos ipsa flagitia sua delectant? Hinc est quod hi qui bona sua vane ac deformiter jactant, dedecora quibus remordentur et humiliantur occultant. ^{bb} Quid quod in peccantem etiam sine humano judicio conscientiæ judicantis tormenta desæviunt, et male sibi conscientiam mentem

^a Mss. tres, *voluntatibus*.

^b Mss. Reg. duo, *apponunt*; ms. Camb. *anteponunt*.

^c Ms. Colb. unus, *despiciunt, aut decipiunt*.

^d Ms. Colb. unus, *ad propria*.

^e In mss. quinque deest *ergo*.

^f Ms. Reg. unus, *et majora bona*.

^g Mss. duo, *splendeat*.

^h Editi, *omnes illæ abstinentiæ*.

ⁱ Mss. tres Colb. et Lugd. edit., *quos nobis tolerabiles vanitas facit*, omissis intermediis. Mss. Reg. duo, et Colb. unus, *quos nobis tolerabiles eo ardore humanæ laudis inflammata vanitas facit*. Editi. Duæ., Lovan. et Colon. ut in textu.

^j In mss. tribus Colb. non habetur *vera*.

^k Ita mss. quatuor Colb. Reliqui, *opere*.

^l Hæc, *ubique libri hujus*, absunt a ms. uno Colb.

^m Mss. tres, *possunt caveri*. Mss. duo *subjecerimus*.

ⁿ Mss. duo, *Deo illuminante*.

^D ^o Alias, *velociter*.

^p Ms. Reg. unus, *nec u. a. res*. Alius, *nos sic*.

^q Sic mss. duo Colb. Editi vero, *quod Dominus... donat*. Ms. autem Colb. alius, *quam Dominus, qui caritas ipsa est donat*.

^r Ms. Colb. unus, *Hic de timore*. In uno deest *supplicii*.

^s Mss. tres, *peccatis*. Unus, *peccato*. Alius, *pro peccatis*. Editi, *peccanti*.

^t Mss. duo, *supponat*.

^u Ms. Camb., *delectat*.

^v Ms. Colb. unus, *delectatio carnalis*.

^x Ms. unus, *voluntatibus*.

^y Ms. unus Colb., *occultam discriminis...*

^z Ms. Colb. unus, *spe præsumpta et impunitate elicti, forte pro illecti*.

^{aa} Mss. tres, *voluntati*.

^{bb} Editi. Lugd., *quidquid est unde in peccantem*.

ipsæ etiam cogitationes secreti reatus, ^a cruciatoria A obmutescens manibus et pedibus ligari, nisi in inferno, ^m ubi Deo nemo confitetur, actione privari? sicut in exteriores tenebras mitti, nihil aliud erit nisi a Domino, qui est mentium lumen, expelli. Fletus autem et stridor dentium acerrimos eorum dolores ostendunt, qui supplicio ⁿ æternæ mortis addicti, non ^o videndi sensum habituri sunt, sed dolendi. Quorum continuus gemitus, cruciatus æternus, dolor summus, pœnalis sensus, torquent animas, nec extorquent; puniunt corpora damnata, nec finiunt. Quos ideo sibi deputatos ignis inextinguibilis ^p non exstinguit; ut permanenti sentiendi ^q vita, pœna permaneat, et ad dolendum magis quam ^r ad vivendum æternis corporibus compeditos habeat, quos in flammis ^s vivacibus immortalitas secundæ mortis occidat. Jam ^t vero quod dicit: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Isai. LXVI, 24), ad totam refertur damnati hominis pœnam; quem inefficacis pœnitentiæ ignis exurit, et consumentis conscientiæ vermis immortaliter rodit. ^u Proinde omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non id cum illis agitur, ut maximis consumpti doloribus, aliquando deficiant; sed ut in illis pœnaliter vivant.

CAPUT XII.

De futuro judicio, vel æternitate supplicii, ac de qualitate gehennæ.

1. Age jam cum ad illud ultimum judicium venerimus, ab eo iudice iudicandi, qui nec falli occultatione criminum potest, nec ^b ad impunitatem promerendam muneris alicujus oblatione corrumpi: cum cœperit omnium secreta revelari, et non solum actus ac verba, sed etiam ipsæ cogitationes ostendi: quid faciemus ^c sub tanti iudicis majestate? Quid excusationis obtendere poterimus? Qua nos defensionis arte purgabimus? Quæ nobis subventura est pœnitentiâ, ^d quam in hac carne contempsimus? Quæ nos defensura sunt opera ^e bona, quæ in hac vita non fecimus? ^f Ad quos apostolos, aut ad quos alios sanctos conspigituri sumus, quorum exempla simul ac verba despeximus? An forte ^g aliquos ibi fragilitas corporis excusabit? Sed excusationi eorum reclamabunt omnium exempla sanctorum, qui ^h cum fragilitate carnis in carne viventes, fragilitatem carnis in carne vincentes, quod fecerunt, utique fieri posse docuerunt: maxime, quia nec ipsi peccato sua virtute, sed ⁱ Domini miserantis auxilio, restiterunt: qui se et non quaerentibus, ut quareretur, atque in eum credatur, ostendit; et credentes in se, ne a peccato vincantur, invicta protectione defendit.

2. Quid ergo responsuri sunt, si eis Dominus dicat: Si potuistis, quare non resististis desideriis peccatorum? si non potuistis, quare meum contra peccata non quaesistis auxilium? aut vulnerati, quare ^j in pœnitendo non adhibuistis vulneri vestro remedium? ^k Nonne ad hæc obmutescentes, et quid excusationis referant non habentes, dicet: *Ligate eos manibus et pedibus, et mittite in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium; ubi vermis ^l eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Matth. XXII, 13; Isai. LXVI, 24; Marc. IX, 44). Et quid est

obmutescens manibus et pedibus ligari, nisi in inferno, ^m ubi Deo nemo confitetur, actione privari? sicut in exteriores tenebras mitti, nihil aliud erit nisi a Domino, qui est mentium lumen, expelli. Fletus autem et stridor dentium acerrimos eorum dolores ostendunt, qui supplicio ⁿ æternæ mortis addicti, non ^o videndi sensum habituri sunt, sed dolendi. Quorum continuus gemitus, cruciatus æternus, dolor summus, pœnalis sensus, torquent animas, nec extorquent; puniunt corpora damnata, nec finiunt. Quos ideo sibi deputatos ignis inextinguibilis ^p non exstinguit; ut permanenti sentiendi ^q vita, pœna permaneat, et ad dolendum magis quam ^r ad vivendum æternis corporibus compeditos habeat, quos in flammis ^s vivacibus immortalitas secundæ mortis occidat. Jam ^t vero quod dicit: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Isai. LXVI, 24), ad totam refertur damnati hominis pœnam; quem inefficacis pœnitentiæ ignis exurit, et consumentis conscientiæ vermis immortaliter rodit. ^u Proinde omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non id cum illis agitur, ut maximis consumpti doloribus, aliquando deficiant; sed ut in illis pœnaliter vivant.

3. Hæc et his similia libenter audire vel legere, jugiter ante oculos mentis adducere, futura credere, sine ulla perturbatione metuere, cogitare quale malum sit ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi, beatissima sanctorum emaium societate privari, fieri patriæ cœlestis extorrem, mori vitæ beatæ, morti vivere sempiternæ, in æternum ignem cum diabolo et angelis ejus expelli, ubi sit mors secunda damnatis exsilium, vita supplicium, non sentire in illo igne quod illuminat, sentire quod cruciat, exaudatis incendii terribiles crepitus pati, barabari fumantis amara caligine oculos obsecari, profundo gehennæ fluctuantis immergi, edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finire: hæc et multa similia cogitare, nihil est aliud quam vitis omnibus repudium dare, et omnia blandimenta carnalia refrenare. Sed nos jam, si videtur, ab his terribilibus

^a Ms. Reg. unus, et male sibi conscia mente, ipse etiam cogitationes secreti reatus, cruciatum ac recordationem conficiunt. Ms. Colb. unus, et Camb., et male sibi consciam mentem... cruciatu ac recordatione conficiunt. Alter, cruciant ac recordationibus conficiunt.

^b Ms. unus Colb., ab impunitate promerenda.

^c Ms. unus Reg., sub tanta.

^d Ms. unus, quam gestare carne.

^e Ms. unus caret hæc voce, bona.

^f Ms. unus: Ad quos apostolos ibimus, aut ad quos alios, etc.

^g Ms. Colb. unus, aliqua se ibi. Reg. unus, aliqua sibi. Ms. Camb., aliqua fragilitas.

^h Hæc voces, cum fragilitate carnis in carne viventes, absunt a mss. Colb. quatuor, et Regiis duobus. Reg. unus: in carne vivente [forte viventes], superaverunt: quod fecerunt, etc. Alius, vincentes tantum.

ⁱ Ms. duo, Dei.

^j Ms. unus, non pœnitendo.

^k Ms. unus, reddant. Totum locum sic præferunt alii codices. Ms. Camb., Nunquid ad hæc obmutescentibus, et nil excusationis habentibus dicit. Ligatis

manibus et pedibus mittite eos, etc. Mss. Colb. duo, obmutescentibus, et quid excusationis referant [unus ex his reddant] non habentibus dicit, Ligatis eorum manibus, etc. Alius: Ligate eos, etc. Ms. ex Regiis unus habet quoque: Ligatis manibus et pedibus, mittite, etc.

^l Ms. Reg. unus, vermes eorum non morientur.

^m Ms. Colb. unus, ubi Deum nemo confitetur, boni operis actione privari. Ms. alter, Deo confitebitur.

ⁿ Ms. unus, sempiternæ.

^o Mss. tres, non vivendi.

^p Mss. tres, non exstinguet.

^q Ms. Reg. unus, sentiendi pœna, vita. Ms. Colb. unus, ut permanendi sentiendique vita in pœna permanent.

^r Mss. duo, ac videndum.

^s Ms. unus, voracibus.

^t Hæc, vero quod dicit, non sunt in mss. nec in Lugd., quorum quinque: ad totam referuntur; unus vero, jam quia vermis... ad totam refertur. Lugd. reservantur.

^u Ms. unus, Quoniam.

malis, quæ fidelium mentes salubri terrore concutiunt, atque ab omnibus vitiosis delectationibus abducunt, et quæ amatores voluptatum suarum tunc suæ damnationis experimento probabunt, quanto jam, quod est omni infelicitate miserius, se emendare non poterunt: ab his, inquam, terrificis ac tristibus malis ascendamus ad illa sublimia, quibus proficientium mentes in spem promerendæ beatitudinis assurgunt^a abjuratisque terrenis, cœlestia concupiscunt. Et quoniam proficere cupientes a salubri timore incipiunt, et ad caritatem proficendo perveniunt, nos quoque sufficere judicantes quod de incipientium timore tractavimus, citam de caritate, quod ipse, cujus munus est, donaverit, dispatemus.

CAPUT XIII.

De laude caritatis.

Caritas est, ut mihi videtur, recta voluntas ab omnibus terrenis ac presentibus prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter, et unita, igne quodam sancti Spiritus, a quo est, et ad quem refertur, ^b incensa; ^c inquinamenti omnis extranea, corrumpi nescia, nulli vitio mutabilitatis obnoxia, supra omnia quæ carnaliter diliguntur excelsa, affectionum omnium potentissima, diviæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta; summa actionum bonarum, salus morum, fons cœlestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, ^d anima sanctarum mentium, causa meritorum honorum, præmium perfectorum. In peccatis suis mortuos suscitatur, languentes sanat, perditos instaurat^e, spem desperatis inspirat, pacificas mentes inhabitat; fructuosa in poenitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus. Quam fides ^f concipit, ad quam spes currit, cui profectus omnium servit, ex qua quidquid est boni operis ^g vivit; sub qua obedientia crescit, per quam patientia vincit, propter quam carnalia blandimenta devotio religiosa contemnit; sine qua nullus Deo placuit; cum qua nec potuit aliquis peccare, nec poterit. Hæc est caritas vera, germana, perfecta; quam excellentiorem viam nominat sanctus Apostolus (I Cor. xii, 31). Et vere ipsa est via quæ ducit per se ambulantes ad patriam: quia sicut sine via pervenit nullus quo tendit, ita sine caritate, quæ dicta est via, non ambulare possunt homines, sed errare.

^a Mss. quatuor, *abdicatione*.^b Ms. unus Colb., *arcensa*.^c Ms. unus, *inquinamenti omnibus*.^d Ms. unus, *amica*. Alter, *amor*.^e Editi Lov., Duac. et Colon., *instruat*, forte *proinstruit*.^f Ms. unus, *concepit*.^g Ms. Colb. unus, *viget*.^h Ms. unus, *nos docente*. Mss. quinque, *dicente*.ⁱ Mss. duo, *quia omnia*.^j Mss. tres, *dissentent*.^k Ms. unus, *alios*.^l Deest vox *conscientiæ* in uno ms. Reg.^m Ms. unus, *elucubratione solliciti*.

CAPUT XIV.

Qualiter possint ea quæ de caritate sanctus apostolus dixit, intelligi.

1. Itaque jam qualis, et quanta sit hæc caritas, non pedum via, sed morum, Apostolo ^h docente, discamus. *Si linguis, inquit, hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habuero, factus sum velut ærumentum sonans, aut cymbalum tinniens (I Cor. xiii, 1)*. Hominum vel angelorum linguis, inanem faciendum quorundam significatam debemus accipere, ⁱ qui omnia quæcumque voluerint, accurate quidem, atque eloquenter enuntiant; sed quamvis ornate copioseque ^j disserant, tamen si docendi officium vanitate placendi magis, quam consulendi caritate suscipiant; non ut ^k aliquos doceant, sed ut se doctos ostendant; ^l nec profectum, sed plausum a suis auditoribus querant; si totam, ^l conscientiæ diligentiam transferant male dicaces ad linguam, et studiosius eloquentiam velint curare quam vitam: si supercilio vanæ loquacitatis elati, dicta sua magis cupiant laudari, quam fieri; nec sint de sanctitate operis, sed de sermonis ^m elucubratione venustate solliciti: nunquid non tales merito ærumento sonanti, aut tinnienti cymbalo comparantur? qui in modum tinnientis æramenti, vel cymbali, præclara quæque magis appetunt sonare, quam facere: nec erubescunt a seipsis aliter vivendo, quam prædicant discrepare: qui ut ⁿ quoquo modo ^o turpitudinem suæ conversationis obnubilent, honesta prædicare non cessant; non tamen ut auditores sui eorum prædicatione proficiant, sed ut ipsi videantur curare quæ prædicant.

2. Sed videamus ^p quæ his adnectat Apostolus. *Si habuero, inquit, prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam; et si habuero annem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum (Ibid. 2)*. Non ad hoc ista dicit, quasi aliqua bona sine caritate habere aliqui ^q non possint; sed quia nihil prosint habentibus ea, si a caritate defecerint. Ipsa autem et hic necessaria est, ut omnia bona, summum bonum ^r caritatis habentibus prosint, et ibi eis etiam ^s perfectior permanebit, cum omnes perseverantes ipse ad visionem Dei perduxerit. Cæterum ^t prophetia, et mysteriorum omnium notitia, vel scientia, nec non et ipsa fides, vel cætera talia, quæ non perfectioni fidelium, sed fragilitati necessaria judicantur, in illa ^u perfectione sanctorum, quo in caritate radicati ^v pervenire con-

^h Ms. unus, *quodammodo*.ⁱ Ms. unus, *turpitudinis suæ conversationem*.^j Mss. tres, *quæ hic adnectat*. Ms. alter, *quid de his adjungens adnectat Apostolus*.^k Mss. quinque, scilicet Colb. tres et Regii duo, omittunt regantem particulam, non. Colb. unus, *quasi non aliqua... aliqui possint*.^l Mss. septem, *caritatem*.^m Ms. unus, *perfectius*. Mss. tres, *perfectio*. Male in aliis *profectio*, aut *prosector*.ⁿ Mss. quatuor, *prophetiæ*.^o Editi addunt *sancta*, quæ vox non legitur in mss.^p Abest *pervenire* a ms. Colb. et edit. Ludg. Ms. unus, *intendunt*.

tendant, pervenientibus necessaria esse non poterunt, cum illis incomparabiliter meliora ac perfectiora successerint. Quia nec prophetia ibi opus erit, cum ad illud quod futurum promittebat, impleta perduxerit; nec scientia, quæ velut lucerna quædam in hujus sæculi nocte fideles illuminat, cum in illius vitæ die perpetuo Sol vivus justis effulserit; nec mysteriorum notitia, aut ipsa fides necessaria erit, quando ad ea quæ per mysterium significabantur, et credebantur ex fide, perfectio Christiana pervenerit. Caritas vero hic quidem necessaria est, quæ nos separat a diabolo, purificat a peccato, reconciliat Deo; sed ibi perfecta erit, cum perfectos Deo, a quo est ^a donata, conjunxerit.

3. Aducc Apostolus laudem divinæ caritatis amplificans, adjungit et dicit: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum, ^b ita ut ardeam; caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest (I Cor. xiii, 3).* Nec immerito. Si enim non quid, sed propter quid faciamus, in illa ultima examinatione quærendum est; eleemosynæ, vel ^c traditio corporis in mortem, quid proderunt non habentibus caritatem? Ipsa ergo habenda est, ipsa sectanda, sine qua nec eleemosynæ, nec occisio corporis, nec illa omnia superius dicta, vel alia ^d quæ is bona perducunt ^e aliquos ad salutem. Quia quælibet actio bona vel passio, nisi ex fide, quæ per dilectionem operatur (*Gal. v, 6*), ^f exstiterit, nobis prodesse non poterit. Quapropter nihil eis peccati damnabilis remanere poterit, nec deerit aliquid boni, quibus caritas, omnis inquinamenti mundatio, et bonorum omnium mater affluerit. Quoniam quidem si *caritas patiens est, benigna est, si non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt; non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; si omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (I Cor. xiii, 4 et seqq.)*; ^g et eos in quibus fuerit, omnibus his bonis quæ habet imperit: quid illi esse potest in hæc vita perfectius, qui tantis abundant, caritate in se regnante, virtutibus?

4. Proinde quando videmus aliquos ^h patientiæ mole fundatos inconcussam pectus sævientibus malis opponere; abundantia sanctæ benignitatis ⁱ affectos, bonum suum velle cum omnibus habere commune, non aliquibus ardentis invidiæ facibus ^j coqui; non

^a Mss. duo, a quo est eis donata.

^b Ita mss. sex. Editi, ut ardeam; et infra, non habeam.

^c Editi, traditiones. Mss., traditio.

^d Mss. duo, quælibet.

^e Ms. unus, hominem. Alter, homines.

^f Mss. sex, exstiterint... poterunt.

^g Mss. Colb. quatuor omittunt particulam *et*; et infra tres ex his cum Reg. duobus, et quid illis.

^h Ms. Camb., patientia bene fundatos. Unus ex Colb. patientia fundatos.

ⁱ Ms. unus, affectuosius. Ms. Camb., effectum bonum suum, etc.

^j Ms. unus, coinquinari. Editi et ms. unus, non aliquibus ardentibus.

^k Mss. Colb. tres et Camb. quibus debet puritas ea-

Agere perperam, sed simpliciter cum omnibus ^k quibuslibet puritatem exhibere; nullo fastu perniciosæ vanitatis inflari; nihil eorum quæ sunt aliena, crimine cupiditatis ambire; quæ sua sunt præ communionis bono non quærere; nulli malum, quibuslibet ^l irritatos injuriis, cogitare; non super ^m alicujus, aut sui operis iniquitate, sed de veritate gaudere; ⁿ omnes inquietos, vel inquietudines, fundata animi tranquillitate, sufferre, post hanc vitam pœnas divinitus comminatas credere ^o metuendo, præmia promissa sperare gaudente, revelationem filiorum Dei desiderare fortiter sustinendo: quando ergo videmus hæc, et ^p talia bona aliquos posse, noverimus, non eos magnitudine virtutis suæ posse, quod volunt ardentem, et faciunt; sed de beneficio illius caritatis, ^B quæ non est ex nobis, sed diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (*Rom. v, 5*).

CAPUT XV.

Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.

1. Ergo si caritatem Deo exhibeamus et proximo, de corde puro, et conscientia bona, et fide non facta (*I Tim. i, 5*), facile peccato resistimus, bonis omnibus abundamus, sæculi blandimenta contemnimus, et omnia quæ difficilia sunt humanæ fragilitati, vel aspera, etiam cum ^q delectatione perficimus; si tamen Deum caritate perfecta, quæ nobis ^r ab illo est, ex toto corde, ex tota anima, et ex totis viribus diligamus (*Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37; Luc. x, 27; Marc. xii, 30*). Ex ea enim parte quis peccat, ex qua minus diligit Deum: quem si ex toto corde diligamus, nihil erit in nobis unde peccati desiderii serviamus. Et quid est diligere Deum, nisi ^s illi occupari animo, concipere fruendæ visionis ejus affectum, peccati odium, mundi fastidium; diligere etiam proximum (*Matth. v, 43*), quem ipse in se censuit diligendum ^t; in ipso amore servare legitimum modum, nec pervertere dilectionis ordinem constitutum? Ordinem dilectionis illi pervertunt, nec modum diligendi custodiunt, qui aut mundum qui contemnendus est, diligunt, aut corpora sua minus diligenda, plus diligunt; aut proximos non sicut seipsos, aut Deum plus quam seipsos forte non diligunt (*Videatur Aug. cap. 27, l. i, de Doct. Christ.*).

2. Sed de mundo, quod diligi omnino non debeat,

hiberi. Ms. Reg. unus, sed simplicitatem cum omnibus quibuslibet puritatis exhibere.

^l Ms. unus, instigatos; ms. alter, irrogatis.

^m Ms. unus, ac sui. Alias, alicujus adversi operis.

ⁿ Ms. unus, omnes inquietudines vel inquietos fundata, etc. Ms. alter, omnes inquietudines fortiter animi, etc.

^o M-s. quatuor, non metuendo.

^p Ms. unus, et alia bona posse aliquos.

^q Mss. tres, cum dilectione.

^r Editi cum quibusdam mss., ex illo est.

^s Editi, illi occupare animum. Mss. tres, illo [duo illi] occupari animo. Alias, illi copulari animo.

^t Ms. Colb. unus, in ipso servare amore legitimum morem, nec pervertere ordinem dilectionis. Constitutum ordinem dilectionis illi pervertunt, etc.

ipsius Dei nostri per sanctum Joannem apostolum vox est, dicentis : *Nolite diligere mundum* (I Joan. 11, 15). Corpus autem nostrum, quia pars nostri est, ad hoc nobis est diligendum, ut salutem ejus, ac fragilitati naturaliter consulamus, et agamus quatenus spiritui ^a ordinate subjectum, ad æternam salutem, accepta immortalitate, et incorruptione perveniat; non suis voluptatibus diffluendo, animæ rigorem sibi cedentis emolliat, puritatem polluat, et totam dignitatem suæ ^b delectationis morbo corrumpat. Proximos autem tunc diligimus sicut nos, si non propter aliquas utilitates nostras, non propter sperata beneficia vel accepta, non propter affinitates vel consanguinitates; sed propter hoc tantum, quod sunt naturæ nostræ participes, diligamus : quia non eos sicut nos ipsos amamus, quando propter illa superioris dicta diligimus. Neque enim ^c ideo proximum tanquam seipsum diligit quisque, quia sibi frater, aut soror, pater aut filius, mater aut filia, nepos aut neptis est. Carnaliter quippe amat, qui taliter amat : quoniam non illi tantum proximi nostri credendi sunt, quos nobis gradus sanguinis jungit; sed proximi nostri credendi sunt omnes homines naturæ nostræ, sicut dixi, participes. Nam si propinquos nostros, quamvis incompositos, turpes, ac male moratos, plus quam quoslibet sanctos, quos a nobis secundum sanguinem vocamus extraneos, diligamus; non solum carnaliter diligimus, sed etiam graviter in tali eorum dilectione peccamus.

3. Proinde secundum nos proximos omnes diligimus, quando ad mores bonos, et ad æternam vitam consequendam, sicut nobis, salutem eorum consulimus; quando nos in eorum peccatis ac periculis cogitamus; et sicut nobis subveniri ^d optamus, ita eis ^e pro viribus subvenimus; aut si facultas defuerit, voluntate subveniendi tenemus. Quapropter hæc est proximi tota dilectio, ut bonum quod tibi conferri vis, velis et proximo; ^f et malum, quod tibi nolis accidere, nolis et proximo. Illi vero plus quam se diligunt Deum, qui pro ejus amore suæ ad tempus salutem non parant; seipsos tribulationibus ac periculis tradunt, nudari facultatibus propriis, patriæ suæ extorres fieri, parentibus et uxoribus ac filiis suis renuntiare parati sunt; et ut totum dicam, ipsam corporis mortem non solum non refugiunt, sed etiam libenter excipiunt, ambientes a corporis sui vita magis quam a Deo, ^g vita vitæ suæ, discedere.

4. Iste igitur nobis dilectionis ordo servandus est,

^a Ms. unus, ordnanti.

^b Mss. tres, suæ dilectionis.

^c Mss. sex, ideo se diligit quisque, quia sibi frater aut soror, etc.

^d Mss. tres, optarem.

^e In uno ms., pro viribus nostris. In alio desunt hæc omnino.

^f Hæc verba : *Et malum quod tibi nolis accidere, nolis et proximo*, desunt in tribus mss.

^g Mss. duo, a Deo vitæ suæ.

^h Mss. sex, Ordinate in me.

ⁱ Mss. quinque, præcipit. Sic et post pauca.

A juxta illud quod dicit Spiritus sanctus, ^h *Ordinavit in me caritatem* (Cant. 11, 4); ut sicut ordinata caritas poscit, Deum principaliter diligamus; et propter ipsum, in ipso ea quæ diligenda sunt, tantum quantum ipse præcipit diligamus (Levit. xix, 19). Ipse enim ⁱ præcipit ut corpora nostra propter nos, proximos ^j sicut nos, et ipsum plus quam nos diligere debeamus (Matth. xxii): ita sane, ut eis quos nobis conjunctiores familiaritas facit, si eos fama non reprobatur, et vita commendat, nos amplius impendamus, omnium profectus nostros esse credamus, et de aliorum peccatis tanquam de nostris misericorditer lugeamus. Sic ergo possunt in hac vita illi esse perfecti, qui perfecte diligunt Deum; et illi perfecte Deum diligunt, qui volendo quod vult Deus, et nolendo quod non vult, nec ullis peccatis quibus offenditur, acquiescunt; et semper se ad virtutes, quas ipse dignatur donare, diligendas et habendas, extendunt. Hi sunt qui omnia bona quæ implere poterint, ab illo se adjutos ut possint veraciter credunt; quidquid ^k mali commiserint, vitio suæ voluntatis ascribunt; quidquid boni non potuerint implere, ab illo ut possint jugiter petunt; cum potuerint, illi gratias agunt. Bona ejus quæ fuerint consecuti, etiam aliis ^l conferri socialiter volunt, et usque in suos inimicos dilectionis suæ latitudinem porrigentes, hoc omnes cupiunt esse quod ipsi sunt. Satis de vitis eorumque remediis est disputatum; nunc jam qualiter unaquæque virtus possit acquiri breviter disseramus.

CAPUT XVI.

De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informet.

1. Omnis sancta virtus res est divina, incorporea prorsus atque mundissima: quam mentes inquinatæ non inquinant, sed ipsa inquinatas emaculat; cujus participatione ^m formantur informia, suscitantur mortua, ⁿ sanantur infirma, corriguntur prava, reconciliantur ^o aversa. Hanc non habet nisi Deus, et is cui dederit Deus. Quæ in animo habitat, sed ^p animum corpusque sanctificat; ad quam nullus accedit invitus, quam nullus amittit, nisi propria voluntate deceptus. Nemo eam sibi conferre potest, cum possit auferre; alteri autem ^q nec conferre prævalet, nec auferre.

2. Itaque cum talis ac tanta virtus cuilibet inter voluptates suas adhuc marcescenti refulserit, ^r atque ei ad se concupiscendam desiderium salubre commove-

^l Ms. unus, proximos sicut et ipsum plus quam nos, minus bene.

^k Mss. duo, male commiserint.

^l Mss. quinque, conferre.

^m Mss. tres, firmantur infirma.

ⁿ Ms. unus, sanantur ægrota.

^o Mss. quatuor, adversa; unus, erersa.

^p Mss. quatuor, animam.

^q Ms. Colb. unus, nec conferri prævalet, nec auferri.

^r Mss. tres, atque eum ad se concupiscendum de idolo salubri commoverit.

rit : protinus in animo ejus duarum delectationum contrariarum rixa consurgit; et mentem voluptas adversum se ancipiti delectatione ^a divisam in diversa ducit ac redescit; modo reprehendendo quod elegerat, modo quod reprehenderat eligendo; atque iam in alterutrum latus ^b se cogitationum varietate vacillantem, ipsa velat virtutis ac vitii ^c tepida medietas, venat ac lacerat. Quoniam quidem quemlibet hominem, donec se in eo quod ^d elegerit certa definitione confirmet; quandis modo non vult quod volebat, modo velle incipit quod nolebat; velut in quodam deliberationis ^e incertæ bivio constitutum, disserpit ipsa diversitas ^f voluntatem. Hinc eum virtus admonet suæ salutis, et ^g vocat; inde consuetudo vitiosa discedere a se volentem ^h remoratur, et revocat, et paulisper a se averso, nec ad virtutem plena converso, usitate voluptatis admonitione blanditur, et omnes illecebras quibus olim perditæ fruebatur ostendit. Turpia quoque desideria quibus ⁱ vincitur immittit, ac jam pene fastidienti blandum nescio quid molliiter insusurrat; et supplicat ne præsumat molliitas dura, lætis tristitia; certis dubia, ^j præsentium voluptati futura; cogitat quam pœnale sit atque difficile delictibus carere ^k deliciis, illecebris renuntiare carnalibus, abstinentiæ jugis gravaci laboribus, jejuniarum ac vigiliarum continuatione torqueri, certa carnis afflictione præmium dubie remuneracionis ambire, contra diabolum decipiendi peritum ^l resistendo arma corripere, insidias ejus ac fraudes vigilantis animi cautione vitare; quam ^m denique miserum sit enormitate tantæ asperitatis evictum, ac diabolica fraude deceptum, ad repudiata redire, voluptatibus quas abjecerat frui, et omnibus quæ incaute laboriosum suscipiendo propositum contempserat, delectari.

3. His et talibus vitiosa consuetudo, dubium ⁿ sanctæ definitionis affligit. Virtus contra quæ continentia nominatur, ^o morantem confidenter objurgat, ad delectationes puras castasque delicias quibus fruuntur omnes sui amatores, invitat; offert nudo justitiæ vestimentum; illuminato sui apparatus demonstrat ornatum; diffidenti de se protectionis suæ

A promittit auxilium: hortatur et provocat, ut definitionis ambiguitate deposita, propositum spirituale suscipiat; perseveratorum se in suscepto labore propositi sui, non sua possibilitate, sed Domini miseratione confidat, nec suis viribus, sed gratiæ omnipotentis fretus auxilio, contra diabolicas impugnationes victriçia arma ^p corripit; cogitet quanti et quantæ potuerunt et possunt quod se posse desperat: unde illi vel illæ potuerunt, inde se posse firmiter credat; certa spe spiritualia carnalibus, et terrenis cœlestia, et futura presentibus anteponat.

CAPUT XVII.

Quibus gratibus conversi in culmen perfectionis ascendant.

B 1. Cum ^q vero quis persuasione ^r ac pulchritudine virtutis illectus, aliquantulum a priore conversatione recesserit, statim ei alia ^s tentatio, contra quam luctetur, occurrit. Nam quem carnalis voluptas superata dimiserit, mundi vanitas occupabit: sicut nobis illi exemplo sunt qui ^t delectationem sibi sativæ libidinis interdiciunt, et ventosæ vanitatis ^u licentiam suæ voluptati [*forte voluntati*] permittunt. Turpitudini ^v concubitus contradiciant, et ^x ambitioni succumbunt; utuntur deliciis ac vestibus accuratis ad luxuriam, comatulis ^y pueris, ac potentibus equis ad pompam, accipitribus ac saginatis canibus ad venatum, venationibus crebris ad luxum, ^z ambitiosi apparatus jactantiam necessarium mentiuntur ornatum.

C 2. Jam ridere ^{aa} effusæ, vocem procacibus cachinnis attollere, turpes jocos libenter audire, aliorum pœnam suam facere fatigando lætitiâ, urbanos quosque quamvis turpes, explere deliciis, ^{bb} serios necessarios indigentes abjicere, domos amplissimas et ornatas extruere, facultates ^{cc} suas indesinenter angere, alienis pervadendis, si possibilitas patiatur, inhlare; non rem cupiditatis, sed nescio cujus utilitatis existimant: ut illa quæ dixi, vel alia multa similia, non solum libenter exerceant, sed etiam hinc eos objurgantes irrideant, ^{dd} ineptire credentes illos qui licita et usitata nobilibus crimine ambitionis in-

^a Mss. sex, *divisa*. Editi paulo post non habent *ita*.

^b Ms. Colb. unus, *matra se*.

^c Ms. unus ab alia manu, *trepida*. Ms. alter, *velut inter virtutes ac vitia tepida medietas*.

^d Ms. unus, *elegerat*.

^e Ms. unus, *incerto bivio*.

^f Mss. duo, *voluptatum*. Colb., *voluntatem*.

^g Ms. unus, *et advocat*.

^h Ms. duo, *moratur*.

ⁱ Ms. Colb. unus, *vincatur*. Alter, *vincatur*.

^j Mss. sex, *præsentium voluptati, futura*.

^k Ms. duo, *divitiis*.

^l Mss. tres, Colb. *resistendi*; et post pauca. Mss. Camb., *arripere*.

^m Edit. Lugd. cum mss. tribus, *deinde*.

ⁿ Ms. Colb. unus, *sanctæ conversationis*.

^o Ms. unus, *remorantem*.

^p Mss. duo, *arma arripit*.

^q Mss. sex, *Qui si persuasione*. Unus, *Qui persuasione*.

^r Ms. unus, *a pulchritudine*.

^s Ms. unus, *lactatio*.

^t Ms. Colb. unus, *delectationi sibi suæ libidinis*.

^u Ms. Colb. unus, *delectationes anteponunt*.

^v Ms. Camb., *concupitæ*.

^x Ms. Colb. unus, *et desiderio cupiditatis et ambitionis succumbunt*.

^y Mss. duo, *puerulis*. Unus, *puellis*. Alter, *cum matulis, forte, comatulis puerilibus*.

^z Ita mss. quatuor. Editi vero, *et ad ambitiosi apparatus jactantiam*. Ms. Colb. unus, *et ambitiosi apparatus jactantia*.

^{aa} Ms. Colb. unus, *Jam ride:e, effusam vocem procacibus cachinnis attollere*.

^{bb} Ita mss. sex. Editi, *serios*. Sed melior jam visa erat prior lectio his qui apposita voce, *serios* in margine subjunxerant, ita legi in Camb. ms. qui forte unicus illis occurrerat.

^{cc} Ms. unus, *proprias*.

^{dd} Ms. Colb. unus, *ineptos recensentes illos qui licita et usu consuetudinario data nobilibus*. Et paulo post, mss. quinque et Lugd., *infament*.

famant. Sed ^a qui hoc quoque malum divinitus adjutus evicerit, et spiritalis continentiae viribus fultus, omnia quibus potest a perfectione retardari, calcaverit; mentem suam sanctae virtuti, studio bonae voluntatis ^b inclinatus: tunc delectabiliter ac devotè nutus omnes reginae virtutis in se regnantis observat: ac sic cum Deo suo unus spiritus factus, nihil aliud agit semper aut cogitat, nisi unde clarior ^c ac nobilior fiat, et oblectationes vitiorum omnium, puris delectationibus vincat.

CAPUT XVIII.

Quae sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod quatuor virtutes, quae dictae sunt principales, ex fide viventes a Deo collatae justificent.

1. Videamus nunc an vera sit philosophorum illa sententia, qua quatuor virtutes, velut quosdam virtutum omnium fontes, vitia quoque quatuor, velut quasdam origines malorum omnium definiunt. Principales quatuor, esse virtutes non solum philosophi sentiunt, sed etiam nostri consentiunt. Sed quare quatuor, vel quae sint opera singularum, hoc, Domino illuminante, debemus breviter demonstrare. Quaternarium ^d numerum perfectioni sacramenti pene nullus ignorat. Siquidem totus orbis oriente ^e et Occidente, Aquilone et Meridie, quatuor ^f determinari partibus sive angulis invenitur; et ipse Adam, qui est humani generis pater, vel generale nomen, quod dicitur homo, quatuor litteris explicatur. Corpus quoque quatuor elementis ^g extractum, quaternarii numeri in se continet sacramentum. Ipsius etiam animae quatuor esse affectiones, quibus vel ad bona utimur, vel ad mala, et antiqui subtiliter invenerunt, et eorum inventa probantes posteris susceperunt.

2. Sed et quatuor flumina quae de paradisi fonte procedunt (*Gen. 11, 10*), vel quatuor Evangelia, divini currus rotae quatuor, et animalia, alae eorum quatuor ac facies (*Ezech. 1, 5 et seq.*), dignitatem numeri hujus abunde commendant: et ideo ^h virtutes istae quae tantum continent perfectionis in numero, sollicitè considerare debemus, quantum sanctitatem conferant animo Christiano, et quam nihil perfectionis ⁱ usquam sit, quod in istis virtutibus non sit. Nam si facit temperantia temperantem, prudentia prudentem, justitia justum, fortitudo fortem; eo qui temperanter, juste, et prudenter agit, ac fortiter, nescio quid possit esse perfectius. Itaque difficile quidem est nobis nomina virtutum, quae ex illis quatuor, quas principales diximus, oriuntur, osten-

dere; sed cum proprietates, et actus earum coeperint aperiri, ex ipsis in affectionibus singularum, quae virtutes ex quibus existant, forsitan apparebit.

3. Verumtanquam hoc imprimis nosse et tenere debemus, quod istae quatuor virtutes, vel omnes quae ex illis existunt, dona sint Dei; et quod nullus eas habet, habuit, aut habebit, nisi cui Deus, qui est omnium virtutum proprietas et origo, contulerit. Quoniam quicumque, quocumque tempore, in quacumque gente in Deum credentes ex fide vixerunt, illius dono temperantes ac prudentes, justi, ^k ac fortes fieri utique potuerunt. Qui autem nescientes Deum, vel etiam blasphemantes, sine fide vixerunt, nihil earum virtutum a Deo accipere, vel habere potuisse credendi sunt.

CAPUT XIX.

De temperantiae qualitate, vel opere.

1. Sed jam videamus quae sit proprietas singularum. Temperantia temperantem facit, abstinentem, parcum, sobrium, moderatum, pudicum, tacitum, ^l serium, verecundum. Haec virtus ^m si in animo habitat, libidines frenat, affectus temperat, desideria sancta multiplicat, vitiosa castigat, omnia intra nos confusa ordinat, ⁿ ordinata corroborat, cogitationes pravas removet, inserit sanctas, ignem libidinosae voluptatis exstinguit, animi teporem desiderio futurae remunerationis accendit, mentem placida tranquillitate componit, et ^o totam semper ab omni vitiorum tempestate defendit. Temperantia intemperantiam nostram ad ^p honestum modum redigit in cibo ipso vel potu, ut contenti simus appositis: ne poscamus impudenter quod aut ille qui poscitur forte ^q non habeat; aut alios quod desiderio nostro placet offendant, aut gulae nostrae intemperans appetitus appareat; nec iudicemus eos qui volunt ^r cibis, quos ipsi percipimus, abstinere; nec eis verecundiam faciamus qui ea quibus ipsi abstinemus, forte percipiunt, et Deo gratias agunt: certi quod satis miserum sit aliquos de cibi vel potus perceptione damnare, aut nobis arrogare per abstinentiam sanctitatem.

2. Temperantiae est quod reverentiam senioribus exhibemus, aequales germanitus honoramus, junioribus gratiam ^s paternae dilectionis impendimus; quod praestamus loquenti seniori silentium, quod ipse ad loquendum praestolamur imperium, quod non attollimus immoderatum in colloquutionibus so-

cum Camb., effectibus.

^k Mss. duo, vel fortes.

^l In mss. duobus Colb. deest vox serium.

^m Ms. Colb. unus, in animo ubi habitat, absque si.

ⁿ Ms. unus Colb., infirma corroborat.

^o Ms. Colb. unus, et tutam semper ab omni vitiorum potestate defendit.

^p Ms. unus, ad omnem honestum.

^q Ms. unus, non habebat. Ms. unus, aut ne alios, etc. Deunt haec in ms. uno Reg.

^r Mss. duo, a cibis.

^s Ms. unus, pura dilectionis.

^a Alias, si quis.

^b Ita mss. quatuor. Ms. alter, inclinatus. Editi, inclinaverit.

^c Mss. tres, aut nobilior.

^d Ms. unus, perfectionis. Alter, Quaternarium numero perfectionis sacramentum.

^e Mss. duo hic omittunt et, quod legitur in aliis codicibus.

^f Mss. duo, terminari.

^g Ms. unus, instructum.

^h Ms. unus, virtutes istas.

ⁱ Mss. quatuor, nunquam.

^j Ms. Reg. unus, affectibus. Alter et Colb. unus

num, quod ^a risui prorumpere non permittimus in cæchinnum, quod nulli detrahimus, nec ^b detrahentes æquanimitèr sustinemus: scientes, quod tam illi qui detrahunt quam illi qui detrahentibus acquiescunt, vanitatis morbo corrupti sunt; ^c qui ad hoc alios viles videri volunt, ut se commendent eorum comparatione quos carpunt, et videantur ea vitia non habere, quæ malitiose in aliis reprehendunt, quod malum temperantia tollit; cui qui servire voluerit, non quod reprehendat in fratribus, sed unde Deum laudet attendit. Ac per hoc ipsius temperantiæ est, quod non solum temperantes in omnium membrorum officii sumus, sed etiam quod omnia libenter, quæ nos moderatos ac sobrios faciunt, observamus. Sed de temperantia hæc dicta sufficiant, ^d ut et de fortitudine disseramus.

CAPUT XX.

Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.

1. Animi fortitudo ea debet intelligi quæ non solum diversis pulsata molestiis inconcussa permaneat, sed etiam nullis voluptatum illecebris resoluta succumbat. Alioquin si impetus quidem malorum sævientium frangat, si calamitatibus quibuslibet impactis ^e obsistat, si inter injuriarum sæva, inter procellas argentium pressurarum, inter inimicitias ac damna presentia, atque multimodas persecutiones infatigata persistat, et tamen de ipsa se adversariorum sustententia jactet, nec de dono Dei, ^f quo illustratur, exsultet, sed carnaliter se de vulgi favore, quo prædicatur, oblectet; plusque gaudeat ex eo quod laudatur, quam ex eo quod habet unde laudetur; et per hoc humanam laudem divinis ^g muneribus anteponat: quis dubitet hanc animi intentionem virtutem dici non posse? Quæ si virtus esset, fortiter etiam blandimentis talibus repugnaret; nec acquiesceret mollibus quæ, adjuvante Domino, dura quæque vel aspera superasset. Quosdam namque insuperabiles asperis passionibus facit mundi cupiditas: in quibus non patientia laudanda est, sed ^h miranda duritia.

2. Eos vero quos ad tolerantiam passionum fortes Dei caritas reddit, nulla delectatio carnis, ⁱ nulla voluptas male blanda corrumpit. ^j Quoniam si non quid, sed propter quid patiamur, plurimum refert: non in eis est patientia qui æquanimitèr patiuntur

^a Mss. tres Colb., quod risum prorumpere non permittimus. Alter, risui prorumpere non permittimus. Ms. Colb. unus et Camb., risu prorumpere non audemus.

^b Ms. Reg. unus, nec detrahentem. Ms. Colb. unus, et detrahentes. Ms. alter ex Regiis, nec detrahenti acquiescimus, nec æquanimitèr sustinemus

^c Mss. tres, quia ad hoc.

^d Ms. unus, nunc de fortitudine.

^e Ms. unus, subsistat.

^f Ms. unus, qui illustratur.

^g Mss. Reg. duo et Camb., operibus.

^h Ms. unus, miseranda.

ⁱ Mss. tres addunt mala. Unus, non voluptas.

^j Ms. unus, Quoniam enim non quid.

^k Hæc vox Beati aberat ab editis: restituitur ex mss. quinque.

^l Mss. omnes hic addunt vel superatorum. Editi omittunt.

^m Ms. Camb., cudit.

ⁿ argentia, sed in eis tantum quos fortiter facit sustinere justitia. Denique Dominus non ait, ^k Beati qui persecutionem patiuntur (Matth. v, 10), et tacuit; sed adjecit, propter justitiam: ut evidenter ostenderet quod patientiam veram non facit pœna, sed causa; et ideo beatitudinem non persecutionem patientibus, sed propter justitiam patientibus repromisit. Quod si ita est, superandorum ^l malorum sustententia, tunc est vera patientia, si fuerit justa: et in eis justa est patientia quorum nec doloribus, nec voluptatibus ^m cedit mentis invictæ constantia. Sed hæc animi fortitudo ab illo est nobis cui cum propheta ⁿ cantamus: Fortitudo mea, et ^o laus meâ Dominus, et factus est mihi in salutem (Psal. cxvii, 14). Fortitudo nostra est ^p, quia ita nos contra omnia vitia invicta ^q protectione corroborat, ut animum nostrum ^r nec blanda dissolvant, nec adversa dejiciant; et tunc laus nostra Dominus sit, si non nos de muneribus Dei, sed divina in nobis cupiamus munera prædicari. Nec illi suam possunt jactare virtutem, quibus Dominus factus est in salutem.

3. Is ergo ^r cui Dominus est animi fortitudo, nullis carnalibus desideriis cedat, nullis voluptatibus acquiescat, ambitionem ac popularem gloriam vincat. Non euni pecuniæ amor addicat ^s, non acerbitas ^t passionum damnorumque subjiciat. Sit illi Deus laus tota, perfecta gloria ^u, delectatio pura, spes cæva, securitas firma, possibilitas sana, sanitas incorrupta: ut ei quidquid carnalibus placet, in hoc mundo displiceat; quidquid pretiosum videtur esse, vilescat; quidquid nitidum, futurorum ^v contemplatione sordescat; nec ab his quæ jam ^x per gratiam Dei elisit, se patiatur elidi: quia et turpius videtur ^y animum ab his vitiis vinci quæ vicerat: et nihil ei ^z prodest aliqua superasse, si alicui quod neglexerit superare ^{aa} subjaceat: quando non ille fortis haberi soleat qui in adeundis laboribus periculisque claruerit, aut ^{bb} frenandis voluptatibus ac domandis institerit; sed ille magnus et sublimis, ille potens atque dignus fortitudinis appellatione censendus est, qui nihil sibi vitii rebellare, aut dominari permiserit: ^{cc} modo absit ^{dd} ignavia, ne nos id desperemus posse quod possumus; absit præsumptio vitiosa, ne nobis hoc quod per Dei gratiam possumus ascribamus.

ⁿ Ms. Camb., canimus.

^o Mss. quatuor, et laudatio mea.

^p Mss. tres, quæ ita. Mss. duo, qui ita.

^q Mss. duo, nec blandimenta.

^r Mss. duo Colb., cui factus est Dominus fortitudo.

^s Ms. unus addit alienæ.

^t Ms. unus, passionis damnorumque abjiciat.

^u Mss. quinque, dilectio pura.

^v Ms. unus, comparatione.

^x Ms. unus, gratia Dei.

^y Mss. quatuor, animum.

^z Ms. Colb. unus, prodest; cæteri, prosit.

^{aa} Ms. unus, subjiciatur.

^{bb} Ms. unus, refrenandis.

^{cc} Hæc vox, modo, inducta est in ms. Camb., in quo sic: Absit igitur.

^{dd} Ms. ex Colb. unus, pigritia misera, inertia, ignavia, ne nos.

Quia sive de munere Dei, quo fortes efficitur, de-
spicimus; sive nos de nostra possibilitate jactemus,
idonei ad resistendum vitiis esse non possumus. Et
utique animi fortitudo tam desperandi ignaviam debet
excitare quam jactantiae contraire.

CAPUT XXI.

De justitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.

Hactenus de virtute cui nomen est fortitudo a dis-
putavimus. Videamus jam quid b etiam justitia nobis
afferat in hac vita præsidii, et qualiter ipsa quoque
in eorum pectoribus qui se illi c tradiderint, nullis
vitiis valeat impugnationibus superari. Fides
enim, quæ est justitiæ fundamentum, quam nulla
bona opera præcedunt d, et ex qua omnia bona pro-
cedunt, ipsa nos a peccatis omnibus purgat, mentes
nostras illuminat, Deo e conciliat, et cunctis parti-
cipibus naturæ nostræ consociat; spem nobis futuræ
remuneratæ inspirat, auget in nobis virtutes san-
ctas, ac nos in earum possessione confirmat.

CAPUT XXII.

*De æquitate; quod ad eandem pertinet humanæ
societatis utilitas.*

Ex justitia manat et æquitas, quæ nos facit ut
omnium necessitates hominum nostras esse dicamus,
nec nobis tantum, sed etiam generi humano f nos nato
esse credamus; et quicquid cuilibet homini no-
cere potest, s tanquam si nobis noceat, vitemus:
quia h qui homines sumus, nihil humani a nobis
alienum putare debemus. Siquidem bellarum est
i sibi vivere, nec suas utilitates in commune conferre.
A quibus non solum mentis prærogativa, sed etiam C
servata juris i æqualitate distamus, si nos in k omnium
commodis vel incommodis cogitantes, sicut nostris
utilitatibus, ita omnium sociorum l naturæ nostræ
vivamus. m Deinde si invicem persequi, lacerare, vel
perdere, ferarum est proprium, quis dubitet excel-
lentiae humanæ competere, ut se alterutrum juvent,
instruant, ædificent, et utilitatem communem tan-
quam propriam curent? Unde datur intelligi quod qui

a Hæc vox, disputavimus, abest a mss. quatuor;
in altero habetur tractavimus.

b Mss. duobus deest etiam. Ms. Camb. post pauca
offerat.

c Editi, tradiderunt. Mss. quinque, tradiderint.

d Sic mss. Reg. duo et Colb. unus. Camb. vero, D
sed ex qua omnia bona procedunt. Editi, et ex quo
omnia procedunt. Quæ omnia absunt a duobus mss.
Colb.

e Mss. Colb., tres, reconciliat.

f Ms. unus Colb., natos utiles esse.

g Ms. unus, id quasi.

h Ms. unus ex Colb., quia homines sumus, unde et
humanitas dicta, qua nos invicem tuemur, sicut mortales;
nihil humani a nobis, etc.

i Deest vox sibi in ms. uno.

j Ms. Colb. unus, a quibus non solum meritis, gra-
tia præmissa, vel propriæ dignitatis prærogativa, sed
etiam... æquabilitate distabimus. Mss. tres et Lugd.,
æquitate distamus.

k Ms. unus, in omnium lucris, commodis, etc.

l In editis interseritur vox utilitate, quæ abest a
mss. omnibus; quæ omissio recto sensui loci huius
profi. it.

m Ms. unus, Denique.

opprimendis n ac decipiendis hominibus o homines
nati persistunt, in mores ferinos, p non naturæ, sed
vitæ mutatione degenerent.

CAPUT XXIII.

Quod duo sint injustitiæ genera.

1. Duo sunt injustitiæ genera: unum q quo inju-
rias irrogamus, alterum quo r ab aliis irrogatas, cum
possumus, propulsare negligimus. Quodam modo
enim nos opprimimus quando oppressos cum defen-
dere e possumus, ab oppressione contemnimus. Nec
mihi aliquid prodest, quod non circumvenio aliquem,
neque decipio, si t decipi, aut circumveniri permitto.
Hoc idem de peccatis u licet intelligi: quia si peccan-
tem video, et non solum non arguo, sed etiam v ei
peccanti consentio, participem me damnationis ejus
efficio; et in omnibus peccantibus pecco, quando
eos quos scio peccasse sive peccare, quadam crudelis
animi malignitate non increpo

2. Nec vero audiendi sunt illi qui se dicunt pro-
pterea delinquentes x objurgare non posse, ne eos
qui y se emendare noluerint, sibi faciant inimicos.
Qui dum parcunt eorum voluntati, salutem non par-
cunt. z At si non ex jactantia, sed ex misericordia,
et cum quadam pietate patientis animi castige-
mus, aa et illi nos sentiant non minus peccatis suis
moveri quam nostris; aut in bonum statum refor-
mati, nobiscum Deo bb gratias agunt; aut si eos in
peccato tenet adhuc peccandi dulcedo, et cc salutem
suam nobis curæ esse cernentes, malum reddere pro
bono voluerint; dd malle debemus eorum inimicitias,
qui noluerint emendari, contrahere, quam Dei offen-
sam, dum peccantes palpamus, incurrere. Sed de
his quoniam in libro secundo (Cap. 1 et 2) plura jam
diximus, reliquas justitiæ partes, ut cepimus, exse-
quamur.

CAPUT XXIV.

*De liberalitate; et qualiter beneficentiæ opus debeat
exerceri.*

1. De justitiæ ee adhuc fonte procedunt liberalitas,

u Mss. tres, aut.

v In Lugd. deest vox homines. Legitur in aliis
omnibus.

w Ms. unus, non naturæ, sed vitiis. Ms. alter, non
natura, sed vitæ.

x Mss. duo, unum quod... alterum quod.

y Ms. unus, aliis irrogatas.

z Ms. unus, pessimus.

aa Mss. tres, si decipienti circumvenire permitto. Ms.
alter, quod non circumvenio neque decipio, sed de-
cipi, etc.

bb Mss. quatuor, debet.

cc Ms. unus, ejus peccatis.

dd Ms. Colb. unus, increpare vel objurgare.

ee Mss. duo, emendari noluerint.

ff Ms. Colb. unus, Ac si. Alter, Si non. Alius, Aut si.

gg Mss. duo, ut illi.

hh Mss. duo, gratias agant. Ms. Colb. unus, aut in
bono nobiscum statim. Alter, aut in bonum statim Deo
gratias agunt.

ii Ms. unus, salutis suæ nobis curam esse.

jj Sic editio Lugd. Aliæ, magis malle. Ex Colb. mss.
unus, magis debemus eorum inimicitias, qui noluerint
emendari contrahere.

kk Ms. unus, De justitiæ autem adhuc.

beneficentia, caritas et cætera ejusmodi, quibus multipliciter juvari homines possunt. Liberalitas ^a est quæ etiam in eos qui nihil indigere videntur, exuberat; in qua liberalitate rei familiaris ponitur amplitudo. Beneficentiæ multa sunt opera, quibus necessitati laborantium misericorditer subvenitur, et de terreno censu regni cœlestis hæreditas comparatur, si modo absque ulla ostentatione opus beneficentiæ fiat, nec nos ad misericordiam faciendam turpis amor gloriæ popularis impellat. Inventi sunt quidam qui diversis quidem diversorum necessitatibus subvenirent; sed ad appetitum comparandæ opinionis impulsus, aut carnali pietate commoti, aut spe recipiendi quod darent, aut reddendi quod accepissent necessitate ^b constricti.

2. Sunt alii quos ad largiendum aliquid in pauperes sola movet versuta cupiditas; qui ^c ad hoc aliqua erogant, ut hic majora recipiant; et quidquid eis velut pauperum ^d pastoribus datum fuerit ^e erogandum, esurientibus illis pro quibus sustentandis accipiunt, totum, aut prope totum quod acceperint, in sua voluptates expendunt: et, quod est deterius, inter munificos ac misericordes haberi, vel etiam præ illis prædicari turpiter concupiscunt. Ab his omnibus, et horum similibus, longe diversi sunt ^f illi qui non se in operibus suis, sed Deum cupiunt prædicari; quos ad opus bonum spes futuræ remunerationis adducit; et ipsum solum volunt habere sui operis testem, a quo se recepturos credunt tota fidei firmitate mercedem.

CAPUT XXV.

De differentia amorum, et quantum ab eis differat perfecta dilectio.

Itaque jam de caritate, unde plura in hoc libro supra disserui, quia locus exigit, hic quoque pauca perstringam. Tæcco de carnali amore qui incipit: a conjugio manat in filios, quia talem amorem cum pecoribus habemus, bestiisque communem. Propinquorum ^g etiam prætereo, quia et ipse adhuc ad carnem pertinere videtur et sanguinem. Nec de illo aliquid dico, quo etsi amicos amamus, tamen etiam ^h ipse refertur ad aliquod commodum temporale. Non quod hi amores honesti non sint, cum sint omnibus naturales; sed quod his omnibus ⁱ sit ille

A incomparabili diversitate præstantior, quo Deum gratis diligimus, et amicum. Cæterum qui amicum propter commodum quodlibet amat, non amicum convincitur amare, sed commodum. Et utique qui aliquem propter rem temporalem quamlibet amaverit, cum res ipsa ^j utpote temporalis desierit esse, amare cessabit. Qui autem diligit propter Deum, sicut Deus æternus ^k est, ita in æternum ipsa amici dilectio permanebit. Et ideo Deus, ^l quo nihil est majus aut melius propter quod diligitur, propter seipsum perfecte diligitur. Si vero saltem propter ^m illa quæ præstat amatur, non utique gratis amatur: quia jam illud propter quod diligitur, ei, quod dictu quoque nefas est, antefertur. Ipse quippe est omnibus amatoribus suis vita beata, ac salus æterna, et regnum, gaudiumque perpetuum. Hæc accipient qui Deum diligunt, quia solus erit illis omnia, quando ipse fuerit in omnibus omnia.

CAPUT XXVI.

Quid sit sua cuique tribuere.

Quapropter si in hac vita justitiam conamur implere, cujus justitiæ opus est proprium sua cuique tribuere, Deo nos, a quo sumus facti, reddamus: nec dominari nobis ea quibus sumus naturaliter præpositi permittamus. Dominetur vitis ratio, subjiciatur corpus animo, animus Deo, et impleta est ⁿ hominis tota perfectio. Ac per hoc, et nos justitiæ facti participes, sua cuique tribuimus, si inferiora melioribus, et virtutibus carnalia oblectamenta subdamus; ^o et sicut viventia vita carentibus, sensibilia viventibus, intellectualia sensibilibus, immortalia mortalibus, ratiocinando præponimus, ita bene vivendo voluptuosos utilia, utilibus honesta, honestis sancta, ^p sanctis perfecta omnia præferamus. Verumtamen nec corpus spiritui, nec appetitus obtemperare poterit rationi, nisi Deus, qui ipsum spiritum creavit et corpus, delectatus cogitationibus nostris, requiescat in nobis, ac tanquam verus agricola in agro suo, ^q corde nostro proficiat: ^r ut quidquid in eo fides plantat, devotio rigat, ipse ad incrementum consummatæ maturitatis adducat; atque ita nobis voluntarie sibi subjectis desideria mala subjeat, ut ex ipsis actibus nostris, qui sit habitator noster, et cujus in nobis ^s fiat voluntas, appareat.

^a Additur, est, ex mss. quatuor; aberat ab editis.
^b Mss. duo, constricti sunt. Aliquos, etc. Ita et Lugd. Alter, constricti sunt. Alii quos. Ms. alius, constricti sunt. Alii sunt quos.
^c Ms. Reg. unus, propter hoc.... ut hinc majora. Alius, et Colb. unus, ad hoc... ut majora. Duo Colb. et hoc... ut hinc majora.
^d Ms. Camb., patribus.
^e Ms. unus, ad erogandum.
^f Ms. unus, alii qui.
^g Mss. septem, quoque.
^h Ms. unus, etiam ipsi referuntur.
ⁱ Mss. Colb. duo, incomparabili necessitate. Quorum unus, dum gratis diligimus et amicos, et cæteros.
^j Mss. sex, utpote temporalis. Unus ex his, ut puta. Editi hic carent utpote.
^k Ms. unus caret substantivo est.

^l Ms. Colb. unus, quia nihil est... majus aut melius, propter quid diligitur. Colb. alter, et Lugd. cum Lovan., quo nihil est... majus aut melius, propter quod diligitur. Ms. duo Reg., propter quod diligitur, propter seipsum perfecte diligitur. Editi, propter quid diligitur; alii, diligitur? Propter seipsum perfecte diligitur.

^m Ms. unus, propter ipsa.

ⁿ Ms. Colbert. unus, omnis perfectio. Alter, et impleta erit in nobis tota perfectio.

^o Mss. quatuor Colb., ut sicut.

^p Ms. Colb. unus, sanctis et perfectis perfectiora præferamus.

^q Ms. septem, in agro suo corde nostro. Editi, sic in corde nostro.

^r Mss. sex, et quidquid.

^s Mss. tres, sit voluntas.

CAPUT XXVII.

Quod actualem vitam tres virtutes, id est temperantia, fortitudo, justitiaque consumunt; et prudentia, quæ est quarta virtus, menti cognitionem rerum latentium præstat.

Hic est ordo naturæ atque justitiæ, quem ^a qui tenere voluerit et observare, perfectionem vitæ actualis implebit. Cui actuali vitæ tres illæ virtutes (de quibus quæ dicenda ^b jussa sunt, Deo donante, dixi) proficiunt. Siquidem temperantia, et animi fortitudo, atque justitia spiritalis est actio, siue qua nihil omnino valet illa quæ ad prudentiam videtur pertinere cognitio. Quia nihil nobis proderit implenda didicisse, nisi ea quæ didicimus, studeamus implere. Ergo vis ^c animi, quæ in appetitum rationemque dividitur, ad perfectionem bonæ actionis implendam, cognitionemque rerum latentium consequendam, his quatuor virtutibus, unde ^d etiam jam diu disseruimus, adjuvatur. ^e Quarum tribus, temperantia scilicet, et animi fortitudine, atque justitiâ informatur ipse appetitus ut actio fiat; prudentia vero rationem, quæ est acies mentis, illuminat: ut et ratio appetitum ^f gubernet, et rationi appetitus obtemperet. Nam virtus omnis (sicut veteribus placet) tribus in rebus ^g fere versatur: quarum una est in perspicuendo, quid in ^h quaque re verum, sincerumque sit, quod prudentiæ manus est proprium, ⁱ de quo loco suo videbimus; altera, quæ animi perturbatos affectus, quos Græci dicunt *πάθη* ^j coercet ac temperat, ut omnes appetitiones, quas illi ^k *ὄρμῆς* vocant, rationi obediens efficiat; tertia ut his quibus ^l congregamur, uti velimus ^m ad eorum salutis et nostræ plenitudinem capiendam. Quæ omnia ad reliquarum trium virtutum pertinere videntur officium: quibus temperantia et fortitudo plurimum valent in coercendis animi perturbationibus ac frenandis, ⁿ quas perturbationes nonnulli passiones, alii ægritudines vocant. Quibus modificatis, et quadam temperantiæ ac fortitudinis lege compositis, omnes virtutes in homine suo creatori subjectæ siue ullis vitiorum contradictionibus regnant.

CAPUT XXVIII.

De sociali virtute: et quod non recte faciant qui, cum possint, nihil humanæ societati proficiunt.

1. Justitia vero qua sunt justî, qui eam fuerint

^a Ms. unus, si quis.

^b Mss. omnes, visa sunt. Unus ex his totum sic exhibet. Cum actualem vitam tres illæ virtutes... perficiunt.

^c Mss. duo, vis anima.

^d Mss. omnes, unde ecce jam diu.

^e Mss. tres. Quibus tribus.

^f Ms. unus, iuvet. Hæc verba, ut et ratio, etc., de sunt in ms. vno.

^g Editi, vere. Mss. sex, fere.

^h Mss. tres, in quaque re. Unus, in unaquaque re. Editi, in qua re.

ⁱ Ms. unus et Lugd. eum Lovan., de qua.

^j Ms. unus, vocant *πάθη* Alter, dicunt *πάθος*.

^k Ms. unus, ormas dicunt.

^l Ms. unus, congregamur.

^m Ms. unus, ad eorum salutem nostra plenitudine.

A operati, socialis quædam virtus accipitur, eo quod ipsa beneficiis ^o quæ aliis præstat augetur. Quis enim non eo ipso proficit, quo proficere alium cupit? Quis non misericordem sibi Deum facit, qui misericors erga laborantes vel errantes exstiterit? Aut quomodo non augebit in se omnia bona sua, ^p qui ea non solum non invidet habentibus, sed etiam non habentibus, in quantum potest divinitus inspiratus impertit? Ex quo videndum est utrum juste faciant ^q illi qui se removens ab occupationibus cunctis, ac studiis spiritalibus offerentes, nihil humanæ societati proficiunt; et desideria sua commodis ^r omnium præferentes, utilitatem communem desideratæ vacationis electione contempnunt. Cum profecto laborantibus opem ferre nolle, cum ^s possis, et communi bono **B** posthabito, otiosa quiete frui ^t velle, nihil habeat æquitatis. Cui æquitati qui serviunt, omnes omnium bono vivunt, ^u ac velut sibi invicem nati, salutem tuam tuentur ac diligunt. Ac per hoc, contra justitiâ faciunt hi qui merito suæ conversationis vel eruditionis electi, otiosum studium fructuosæ utilitati regendæ multitudinis anteponunt; et cum ^v possint laboranti Ecclesiæ subvenire, operosæ administrationis laborem, fruendæ quietis contemplatione refugiunt.

2. Sed quoniam sunt multi qui se impares tantæ sarcinæ norunt, tales juste se, etiam quæsi, non offerunt: ne videantur non ecclesiasticos labores velle suscipere, sed honores ^x ambire, cum dignitas ecclesiastica nec ambienda sit nec vitanda. Qui vero **C** præesse et prodesse populis possunt, si quæsi non fuerint, juste seipsos percipiendæ sapientiæ studiis tradunt. Veruntamen si et illi qui lucris per se proficientium creseunt, et isti qui in se ipsis sub Deo suo sapientiæ spiritalis perceptione proficiunt, in proposito suo permaneant; itineribus quidem diversis incedunt, sed ad unam patriam tendunt, et ad unum regnum disparibus ^y militantes officiis, Christo Rege omnium vocante, perveniunt. Quis enim nescit quod sicut ^z otium studiosum ineffabilem suavitatem sapientiæ cœlestis infundit a carnalibus otioso; ita spiritalis occupatio laborum sanctorum multiplices ^{aa} afferat fructus humanæ societatis utilitatibus occupato? In ipsis quoque studiis spiritalibus quantum possint ecclesiastici viri proficere, quis sufficienter

D Alius, ad eorum salutem, et nostram plenitudinem.

ⁿ Ms. Collb. unus, quas nonnulli passiones, ommissa voce hac, perturbationes, quæ legitur in aliis.

^o Ms. unus, augeatur. Mss. duo, quæ modo aliis præstat adjungitur.

^p Ms. unus, que non solum.

^q Mss. duo, aliqui se removens.

^r Ms. unus, commodis omnibus.

^s Ms. unus, possit. Alias, pos int.

^t Deest vox velle a Lugd.

^u Ms. unus, in hac re.

^v Ms. unus, cum possent.

^x Ms. unus, sed ad honores.

^y Ms. unus, militantium.

^z Ita mss. omnes; at editi, otiosum studium

^{aa} Mss. duo, afferit; quatuor, afferet.

enumeret : cum et inferiores docendo, seipsos exercent, et conferendo cum æqualiter eruditiss, cautiones in pluribus flant; et ab eruditioribus audiendo, male sibi persuasa deponant, recta firmius teneant, occulta cognoscant, et confirmantur in eis quorum a dubiis fluctuabant? Sed quoniam disputationis ordo deposcit ut etiam de prudentia, quæ principalis virtus quarta ponitur, pauca dicamus, de iustitia sufficiant ista quæ diximus.

CAPUT XXIX.

Quod de prudentiæ ac sapientiæ fonte cognitionem omnium rerum bibant, qui percipiendæ scientiæ ferventer invigilant.

1. Prudentiam et sapientiam plerique in indagatione veri, et inventione constituunt. Credo propterea quod nec sapiens b rite dici possit, cui c prudentia; nec prudens, cui sapientia desit. Quapropter si nihil aliud prudentiæ ac sapientiæ munus accipitur, nisi inquisitio et comprehensio veritatis; qui veritatem prudenter quærere, et sapienter invenire d potuerit, is prudens, is sapiens jure vocabitur. Hoc ideo præmiserim, ut quicquid de prudentia fuerit disputatum, id totum etiam de sapientia dictum possit intelligi. Quia ita sibi hæc duæ virtutes implicatæ sunt et unitæ, e et ita quælibet earum sine altera non potest esse; ut nec imprudens f sapientia, nec insipiens possit dici prudentia. Si ergo tota humanæ vitæ perfectio in actione et cognitione consistit : sicut g impleri actionem temperantiæ, ac fortitudinis, iustitiæ consummatione probavimus; ita cognitionem rerum provenire consecutione prudentiæ comprobemus.

2. Cognitionis rerum quæ de prudentiæ h ac sapientiæ procedit fonte, i spirituales omnes a carnalibus vitiis defecatos illustrat; et ab omni delectatione noxiæ curiositatis aversos, desiderio contemplandæ l virtutis inflammat : ut humanarum rerum divinarumque scientiam consecuti, prudentes ac sapientes veraciter flant, prospiciant imminencia mala simul et caveant, nec putent ulla esse mala, nisi ea quæ malos k efficiant; nec eis ullæ perturbationes, velu

a Mss. quatuor, dubii.

b Mss. tres, recte.

c Mss. quatuor, deest, nec prudens cui sapientia deest.

d Mss. quatuor, potuerit. Editi cum aliis mss. poterit.

e Mss. tres, ut ita quælibet... non possit. Editi, ut una quælibet earum sine altera non possit esse.

f Mss. tres, sapiens, nec insipiens possit dici prudens.

g Ita mss. Camb. Reg. duo, et Colb. unus. Colb. alter, sicut impleri actionem temperantiæ, fortitudinis atque iustitiæ consummatione. Ms. alter ex Colb., sicut in plerisque actionem temperantiæ ac fortitudinis, atque iustitiæ consummationem probavimus. Editi, sicut in plerisque actionem temperantiæ ac fortitudinis, atque iustitiæ consummatione probavimus.

h Sic mss. septem, in quorum uno legitur hæc vox, procedit; in aliis autem, quæ de prudentiæ fonte confertur.

i Ms. Colb. unus, spirituales a carnalibus. Alius, spirituales omnibus carnalibus vitiis, etc. Colb. alter et

ignaris earum, modestiæ aliquid, aut tranquillitatis excutiant; inter fallentia et solida bona discernant; nihil in hoc mundo casu aut injuste, sed omnia, Deo volente l ac permittente, fieri prudenter accipiant; aliter intelligentes aut doceant sapienter, aut arguant; dolores varios ac diversas infirmitates quæ mortaliter viventes affligunt, non semper peccatis præcedentibus sequi; sed plerumque ex ipsa conditione mortalitatis m accidere corruptibiliter natis intelligant; et n scientes se non damnari adversis o præsentibus, sed probari, ex ipsa tolerantia passionum occasionem comparandæ sibi patientiæ viriliter agentes arripiant; nec ipsi aliis noceant, nec sibi p nocere permittant.

3. Tales Dominus in Evangelio fieri q præcipit, dicens : *Estate prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (Matth. x, 46)* : quia nec simplices circumvenire aliquos possunt, nec prudentes se circumveniri permittunt. Cæterum si in contractu quolibet, sive in colloquio, vel in alia quaque re, se decipi quisque non sinat, et alium tamen ipse decipiat; iste non habet prudentiam, quæ salutis magis quam perditionis est causa, sed simulat. Quoniam quidem r hoc virtus a vitio distat, quod illud corrumpit sana, hæc sanat vitii accessione corrupta : ac sic, aut omnibus s quibus potest, prodesse festinat veraciter prudens, ut ejus meritis omnium qui per eum Deo acquiruntur, fructus accrescat; aut si cogitat de perditione cujuscumque, vel de casu pereuntis exultat, necesse est ut prius pereat ipse quam alium perdat, et ab ipso ea perditio, qua perire alium cupit, incipiat.

CAPUT XXX.

Quod prudentes nec aliis noceant, nec sibi noceri permittant; et quod eis ibi sit sine admixtione alicujus erroris consummata prudentia, ubi erit sine ullo peccato vita perfecta.

1. Ili t ergo qui prudentiæ u participatione prudentes effecti, Deo suo non pedibus, sed sanctis moribus appropinquant, ex ea parte qua sunt Dei dono prudentes, v nec suo perire possunt, nec alieno peccato; ex eo autem quod necdum ita est eorum per-

Camb., Carnales omnes a carnalibus vitiis defecatos illustrat, et spirituales omnes ab omni dilectione noxiæ curiositatis. Unus ex Colbert., vanæ curiositates. Alius, dilectione, ut mox citati.

j Mss. tres, veritatis.

k Editi Duac. et Colon., efficiunt.

l Mss. duo, vel permittente.

m Mss. duo, accedere.

n Ms. Camb., scient.

o Deest vox præsentibus in ms. uno Colb.

p Mss. duo, noceri.

q Ms. unus, præcipit.

r Ms. Reg. unus, hæc virtus.

s Ms. Colb. unus, quibus potest prodesse, festine ne veraciter prodest, ut ei ex meritis omnium, quæ per eum Deo acquiruntur, fructus accrescat. Ms. alter Colb., festinat ut veraciter prudens.

t Ms. Reg. unus, si ergo qui.

u Editi, participes.

v Ms. unus Colb. hic addit, nec sua perpeti possunt, nec aliena peccata.

fecta prudentia, sicut in illa vita erit, ubi perfecte viventibus ullus error obrepere ^a omnino non poterit; etiam prudentes aliquoties peccatis fallentibus acquiescunt; non voluntate depravati, sed humano errore, ut homines, lapsi; nec adhuc tota prudentiæ ac sapientiæ ^b perceptione perfecti; sicut ibi erunt, ubi nec ignorare aliquid, nec peccare jam poterunt.

2. Illic vero, si potuisset a peccato recte factum perfecte discerni, ^c nunquam ab occultis suis oraret ille mundari qui ait: *Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo* (Psal. xviii, 13). Quibus verbis satis ostendit quod illi quoque qui sancte ^d per donum sancti Spiritus vivunt, tamen propter ^e aliquas infirmitates ^f humanas quas ^g trahunt, sive scientes, sive nescientes, ^h aliquoties aut suo peccato cedunt, aut alieno consentiunt. In hac ⁱ igitur vita, ubi aut voluntate, aut errore, aut infirmitate peccatur, quicumque divinitus adjuti voluntate non peccant, utique irreprehensibiliter vivunt. Sed quia potest eos error aut infirmitas peccatis involvere, ab illo se illuminari fideliter ^j postulent et sanari, cui exultans Ille clamabat in Spiritu, dicens: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem ^k timebo* (Psal. xxvi, 1)? ut cum illuminatio, per donum ^l prudentiæ ac sapientiæ collata detraxerit cæcitatem, et sanaverit per gratiam Dei salus ^m refusa languorem, tunc mens illuminata divinitus et sanata, nec in eis quæ cavenda vel appetenda sunt, humano decipiatur errore, ut aut pro veris falsa defendat, aut pro falsis vera ⁿ rejiciat; et sine ullo infirmitatis obstaculo bonum quod elegerit implere prævaleat.

3. Sed alia est salus hujus vitæ qua mortaliter vivitur, alia illius ubi mortale nostrum immortalitate donabitur; et aliter salvi facti sumus in spe, aliter salvi erimus in re. Illic ita salvi facti sumus, ut adhuc perire possimus; ibi quicumque salvus ^o fuerit, perire ultra non poterit; ac per hoc, scientia quæ cognitionem rerum nobis in hujus sæculi nocte viventibus præstat, plenitudini futuræ collata, pars scientiæ est credenda, non tota. Propter quod dicit sanctus ^p Apostolus: *Ex parte enim scimus, et ex parte propheta-*

tur quod ex parte est (I Cor. xiii, 9 et 10). ^q Illic evacuari asserit, consummari: quoniam quidem pars scientiæ ^r quæ est perficienda, perfectis non evacuanda est, sed implenda. Proinde ubi erit omnium fidelium catholicorum salus plena, corruptibilitas nulla, et immortalitas beata, ibi erit prudentiæ ^s ac sapientiæ perfectio vera, et rerum omnium cognitio tota, quando scientia ad perfectum fuerit partis evacuatione perducta.

CAPUT XXXI.

De affectionibus quatuor: quod inter vitia numerari non debeant, si earum usus ex bona voluntate procedat.

1. Videamus nunc quid diligentia disputationis inveniatur etiam de quatuor affectionibus quas vitia esse stultitia sapientium mundi hujus existimat. ^t Nam si timere, ac dolere, cupere, vel lætari omnino non possent nisi peccatores aut perdit, recte non affectus aliqui possent dici, sed morbi. At cum ^u tales animorum motus inveniuntur in sanctis apostolis et prophetis, quis ita desipiat, ^v ut eos vitia credat, ex quibus Deo placuerunt illi qui vitis plus quam cæteri homines resisterunt? Itaque Paulus apostolus de timore sic loquitur: *Timeo autem ne, sicut serpens seduxit Evam sua astutia, sic et vestri sensus corrumpantur a castitate, quæ est in Christo* (II Cor. xi, 3). ^x Item de cupiditate fiducialiter dicit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (Philip. iii, 23). Sed et de tristitia, quam alii dolorem appellant, idem vas electionis et doctor gentium ait: *Quia tristitia magna mihi est, et continuus dolor cordi meo pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem* (Rom. ix, 2). ^y Sed et de lætitia ad Romanos scribens, cum dixisset, *Vestra obedientia in omnem locum divulgata est. Gaudeo, inquit, de vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo* (Rom. xvi, 19). Illic timorem vel dolorem, hanc cupiditatem, hoc gaudium qui reprehendere voluerit, ipsum ^z reprehendit Apostolum, qui per tales affectiones non solum Deo placuit, sed etiam quosdam inter crimosos, quod essent ^{aa} sine affectu, culpavit. Sed et propheta, dicendo: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi* (Psal. cxxi, 1); et ex persona Domini, Sustinui

^a Mss. quatuor Colb., omnino jam non poterit.

^b Ms. Camb., perfectione.

^c Mss. tres, nunquam se ab occultis.

^d Editi, secundum donum. Mss. sex, per donum.

^e Mss. sex, reliquias.

^f Ms. unus, humanæ vitæ.

^g Ms. unus, tribuunt.

^h Alias, aliquatenus.

ⁱ Ms. unus, autem.

^j Ms. unus, postulant.

^k Editi, trepidabo. Mss. sex, timebo.

^l Mss. duo, scientiæ ac sapientiæ.

^m Editi. Dunc. et Colon., infusa languorem. Ms. Colb. unus, repulso languore.

ⁿ Ms. unus, retineat.

^o Editi, fueris... poteris.

^p Ms. unus, sanctus Paulus apostolus.

^q Ita mss. sex. Ms. alter, Illic evacuari asserit, id est consummari. Unus ex prædictis, Hinc evacuari.

^r Editi, Hic evacuari asserit, illic consummari, ubi vox illic superflua videtur ex proxime sequentibus.

^s Editio Lugd. sola, pars scientiæ est perficienda, perfectaque non evacuanda est, sed implenda.

^t Editi, ac scientiæ. Mss. quatuor, ac sapientiæ. Mss. alii duo, sapientiæ ac prudentiæ.

^u Mss. duo, si enim... non possunt. Unus, possint.

^v Ms. unus, talis animorum motus inveniatur.

^w Ms. unus, aut vitia credat.

^x Mss. tres, Idem.

^y Mss. quatuor, Nam et ad Romanos scribens, cum dixisset.

^z Mss. duo addunt hic autem.

^{aa} Mss. duo, in omni loco.

^{bb} Mss. tres, in vobis. Unus sed tamen volo vos sapientes esse.

^{cc} Ms. unus, reprehendat.

^{dd} Ms. Reg. unus, sine affectione. Edit. Lugd., quod esset sine culpa, culpavit.

qui a simul mecum contristaretur, et non fuit (Psal. LXVIII, 21), talem lætitiā tristitiāque commendat. Cum vero alius dicit, *Timor Domini expellit peccatum* (Eccli. I, 27); et, *Concupiscentia sapientiæ perducit ad regnum* (Sap. VI, 21); non solum non reprehendit, sed etiam laudat spiritalis concupiscentiæ, b et divini timoris affectum.

2. Non ergo has affectiones habendo, sed eis male utendo delinquimus. Quia humanorum affectuum proprietas hominis indicat c Creatorem; qualitas, d bonam vel malam significat voluntatem; ac sic, motus hi qui in e hominibus affectiones sunt, iidem ipsi in bene utentibus virtutes, et in male viventibus passiones, sive perturbationes, aut, ut quidam volunt, ægritudines sunt. Nec audiendi sunt Stoici, qui eas penitus f eradicari posse, et debere contendunt: quoniam omnino nullus est sensus, ubi timendi, vel dolendi, cupiendi, sive gaudendi nullus invenitur affectus. Denique quasi et ipsos pœniteret suæ sententiæ, excepta tristitiā, quam cadere in sapientis animam negant, g reliquos affectus h, nominibus immutatis, inesse sapientibus dicunt: cautionem pro timore, pro lætitiā gaudium, et voluntatem pro cupiditate ponentes. Quasi sapiens non timeat, sed caveat; et velit, non cupiat; nec lætetur in hac vita, sed gaudeat. Non autem credunt ejus contristari animum, quod tristitiā, quæ accidere solet ex i commissio peccato, sapientem, quem putant nullum habere peccatum, stimulare non possit aliqua recordatione peccati. Quod esse vanissimum Dominus noster secundum carnem natus ostendit, qui et tristis fuit, et flevit (Math. XXVI, 37; Luc. XIX, 41; Joan. XI, 35); nec tamen ea tristitiā qua tristis fuit, ei ex j peccatis suis accessit, qui sine peccato conceptus et natus, non solum non peccavit, sed etiam peccare non potuit.

3. Ut autem de suis quoque litteris istorum revincantur ineptiæ qui putant sapientem contristari, vel dolore non posse, legant illud quod eorum doctissimus ait: « Nam omnino non dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore (Cicer. lib. III Tuscul. Quæst. de indolentia). De timore autem quem illi ponunt in malo, Scriptura nostra loquitur, dicens: *Timor Domini sanctus, k permanens in sæculum sæculi* (Psal. XVIII, 10). Sed

quod vere fatendum est, ab illo alio timore pœnali distinguitur de quo dicit Apostolus: *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem* (I Joan. IV, 18). Quia ille peccare volentes deterret a malo, et invitos tenet in bono; iste autem de quo dicit propheta, *Qui sine timore est, non potest justificari* (Eccli. I, 28), magis incremento l caritatis augetur; et aliter quis timet, ne malum quo puniatur incurrat; aliter, ne bonum quo delectatur amittat. Non igitur omnis timor haberi debet in vitio, sed ille tantum de quo scriptum est: *Quia timor pœnam habet* (I Joan. IV, 18). Cæterum iste de quo dicitur, *Timor Domini expellit peccatum*; et, *Qui sine timore est, non potest justificari*; et, *Timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi*: non est inter vitia numerandus, sed B potius intelligendus est vitii inimicus.

4. m Jam illud quod dicunt, Boni volunt, mali cupiunt; vel, Boni gaudent, mali lætantur: quis sanæ mentis n admittat? imo quis sana mente non redarguat? Cum et Scriptura nostra hominem malæ voluntatis increpet dicens: *Noli velle mentiri omne mendacium* (Eccli. VII, 14); et Tullius orator amplissimus cupiditatem ponat o in bono, ubi dicit: Cupio, patres conscripti, me esse clementem (Tull. lib. I, Invect. in Catil.); et apud illos Virgilius (Lib. VI Æneid., vers. 732) gaudium vituperet, dicens:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Item cum in malum malæ p mentis gaudia, et apud nos lætitiā ponatur q in bonum, propheta dicente: *Lætamini in Domino, et exultate justi* (Psal. XXXI, 11).

5. Proinde omnes justi et tota morum sanctitate perfecti, sine aliqua Stoicorum distinctione superflua, timent et cavent, volunt et cupiunt, lætantur et gaudent, contristantur et dolent, sed interest r multum quid timeant aut caveant, velint aut cupiant, unde lætentur aut gaudeant, contristentur aut doleant. Metuunt hæreditatem regni cœlestis amittere; cupiunt ad cœlestem patriam pervenire; dolent tentati, gaudent de s tentationibus liberati: ac per hoc, recta mens t rectos habet affectus, perversa perversos.

6. Sanctus Augustinus episcopus, acer ingenio, suavis eloquio, sæcularis litteraturæ peritus, in ecclesiasticis laboribus operosus, in quotidianis disputationibus clarus, in omni sua actione u compositus, in expositione v fidei nostræ catholicæ, in quæstioni-

a Ms. unus, qui simul contristaretur. Alius, qui mecum contristaretur.

b Mss. duo, vel divini.

c Alias, creaturam: melius, naturam.

d Mss. quatuor, bona vel mala.

e Ms. unus, in omnibus; nec male.

f Mss. tres, eradicare posse et debere.

g Mss. duo, reliquos tres affectus.

h Ms. unus, omnibus inesse sapientibus.

i Ms. Colb. unus, ex admissio peccato... possit aliqua recordatio peccati. Alius, non posse aliquam recordationem peccati.

j Ms. unus, ex peccato suo.

k Ms. unus, permannet.

l Editi, veritatis. Mss. quinque, caritatis.

m Ms. unus, Nam illud. Alter, Jam aliud.

n Edit. Lugd., admittit animo, quis, etc.

o Mss. tres, in bonum.

p Edit. Lovan., mala gentis. Lugd., Item cum in malum malæ mentis gaudia apud nos, et bonæ lætitiæ ponatur in bonum. In ms. Regio desunt hæc, cum in malum. Ms. Colb. unus, Item malæ mentis gaudia. Alter Colb., Item sunt et mala mentis gaudia, et a, ut nos, etc.

q Mss. duo, in bono. Unus ex his, ponitur in bono.

r Ms. unus, malum quod timeant, bonum quod ve int.

s Ms. unus, de tentatione.

t Mss. quatuor, et Lugd., rectos hos habet affectus.

u Ms. unus, compositus. Duo, compunctus. Unus, convictus.

v Editi, in expositione sua. Deest una in mss. quatuor, in quorum duobus habes, fidei sanctæ.

bus absolvendis acutus, in revincendis hæreticis circumspectus, et ^a in explicandis Scripturis canonicis cautus; ipse ergo, quem in his libellis pro possibilitate secutus sum, hanc questionem, de qua agitur, hoc modo determinat, dicens: « Hi motus, hi affectus de amore ^b boni, et de sancta caritate venientes, si vitia vocanda sunt, sisamus ut ea quæ ^c vere vitia sunt virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem ^d sequantur istæ affectiones, quando ut oportet adhibentur, quis eas tunc ^e morbas et vitiosas passiones audeat dicere (Aug. lib. xiv de Civit. Dei cap. 9)? » Quas affectiones ut ex mortalitatis conditione nobis inesse monstraret, et huic vitæ necessarias, non futuræ, post aliquanta idem doctor adjungit, et dicit: « Etiam cum rectas et secundum Deum ^f habemus has affectiones, hujus vitæ sunt, non illius quam futuram speramus (Ibid.). »

CAPUT XXXII.

Quod hi affectus, sine quibus in hac vita recte non vivitur in illa futura beatitudine non sint, quæ nec timorem habitura est, nec dolorem.

Ac sic nisi ex conditione nostræ infirmitatis nobis incissent affectus isti, nunquam plerumque dolendo, vel fletendo eis ^g cederemus inviti. Sed idcirco eos huic necessarios vitæ sentimus, quia in hac mortalitate sine eis omnino recte non vivimus. Quando si non timeat quisque vel caveat, ne aut ipse quandoque mortaliter ^h vivit, aut alius quem in Christo diligit, ⁱ a fide sua deficiat; si nec de suo, nec de proximi sui peccato contristetur, nec doleat, de profectu lætetur aut gaudeat, si nihil boni velit aut cupiat; non solum ^j recte non vivit, sed etiam sensum ipsius humanitatis amittit. In illa autem vita beata ad quam, consumpta omni corruptibilitate ^k ac mortalitate, ^l pervenient, quicumque ibi futuri sunt, ^m ubi nec fletus ullus potest esse, nec gemitus: habebunt omnes sancti amorem perfectum, timorem nullum, et gaudium sempiternum. Ibi ⁿ eis erit voluntas recta, cupiditas nulla, quoniam fruendo cœlestibus bonis, ad quæ pervenire cupiebant, nihil eis deerit quod ulterius concupiscant, et in illa regione perpetuæ securitatis ac pacis perfecte beati, nec timoris stimulos passuri sunt, ^o nec doloris. Sed timor ille, non quem caritas foras mittit, sed quem caritas nutrit, ideo fortassis in sæculum sæculi per-

manebit, quia in sæculum sæculi permanebunt illa ad quæ timor ipse perduxerit.

CAPUT XXXIII.

Qualiter virtutes quatuor quæ dictæ sunt principales, aut in presenti nos a peccato defendant, aut in æternum nobiscum sine ullo peccato permanent.

1. Porro illæ virtutes quatuor de quibus pauca perstrinxi, ^p etsi ibi erunt, longe tamen alio modo quam in hac vita sunt, ubi contra vitia sine intermissione confligunt, et pro ipso ancipiti dubio ^q concertationis eventu, modo negligentes, qui sibi nolunt obedire, destituunt; modo ad alios, quibus displicent sua peccata, vel accedunt, ^r Deo miserante, vel redeunt. Nam ibi etsi erit temperantia, non ut desideria mala vel vitia refrenet ^s aut vincat; sed ut eos, quos hic ab ^t intemperantiæ impugnatione defendit, ibi perficiat: ut ex omni parte perfectis præmii sui beata ^u perceptio perfecte sufficiat.

2. ^v Ibi erit et animi fortitudo; non ut aliqua mala propulset, aut æquanimiter ferat, sed ut sine ullis malis beatorum fortiter in æterno bono contineat. Ibi in omnibus perfectis erit perfecta justitia, non ut inter virtutes discernat et vitia, ubi nec ipsa erunt ^w jam corpora vitiosa; sed ut perfectis præmia tribuat sempiterna. Quod tunc fiet, quando omni concupiscentia carnali consumpta, nec adversus carnem spiritus, nec caro adversus spiritum concupiscet (Gal. v. 17); sed animus Deo subjectus, cum carne sibi subjecta in pace sempiterna regnabit, et Creatori suo in æternum feliciter adhærebit. Jam prudentia, quæ hic quoque habetur clara, ubi in ænigmate quodam prudentes illuminat, qualis ibi erit, ubi ^x veritatem perfectis quos hic ejus inquisitio delectabat, sine ullis figuris fallentibus demonstrabit: ut prudentiæ ac sapientiæ plenaria ^y perceptione divinitus illustrati, omnia illa quæ hic perfecte cupiebant nosse, nec poterant, sine ullo impedimento corruptionis ac mortalitatis agnoscant; et non solum creaturarum omnium ^z rationes, sed etiam ipsam sui Creatoris eminentiam facie revelata conspiciant?

CAPUT XXXIV.

Ubi se de toto opere locutor excusat.

f. Itaque, si placet, hujus quinque libelli jam terminus fiat: ne amplius justo productus, non solum

^a Mss. tres, in explanandis. Unus, in explorandis. D

^b Ms. unus, de amore bono.

^c Editi, vera vitia. Ms. Reg. unus, vere vitia sunt.

^d Mss. quatuor et Lugd., sequuntur: in quo, ubi oportet adhibentur.

Sic ms. unus Colb. et Lugd. editio, atque nova editio operum S. Augustini, tom. X. Alii codices nostri, morbidas seu vitiosas. Ex Colb. unus, quis eas morbo tunc suo vitiosas.

^f Mss. tres, habeamus.

^g Sic n. s. quinque. Unus, concederemus. Editi, crederemus. Deest vel fletendo in ms. Colb. unico.

^h Ms. duo, non vivitur.

ⁱ Particula a aberat ab editis; habetur ex mss. quinque.

^j Istud, ac mortalitate, abest a mss. quinque.

^k Ms. unus, pervenient. Alii omnes, perveniunt.

^l Ms. unus, ibi nec.

^m Mss. quatuor carent hac voce, eis.

ⁿ Ms. unus, nec dolores.

^o Ms. duo, et ibi erunt.

^p Edit. Lugd., conversationis.

^q Ms. duo, Domino miserante.

^r Ms. unus, ac vincat. Alter, ut vincat.

^s Ms. Comb., ab intemperantiæ morbo impugnantem; Ms. Colb. unus, ab intemperantiæ morbo impugnatione defendit.

^t Mss. duo, perceptione.

^u Editi. Ibi enim. Mss. quinque, Ibi erit. Unus, Ibi et.

^v Ms. duo, nec ipsa erunt corpora.

^w Ms. Camb., veritate perfectas.

^x Ms. Camb., perfectione.

^y Editi, rationem. Mss. omnes, rationes.

de ^a sui squalore, sed etiam de nimia prolixitate ^A id exhibere loquendo non potui. Et tamen cum sententiarum vivacitatem sermo ex industria cultus enervet ^b, et totam vim dictorum splendor elaboratus evaquet, quis non iudicet me ^c affectionem compositionis debuisse contemnere, etiam si eam potuissem, velut dicendi peritus, implere? Quapropter ea mihi visa est compositio satis ornata, quæ conceptiones animi cum necessaria quadam perspicuitate proferret, non quæ illecebris aurium deserviret. Ea est enim, nisi fallor, iudicata Latinitas, quæ breviter et aperte, observata duntaxat usitatorum verborum proprietate, res intelligendas enuntiat; non quæ ^d vernantis cloquii venustate atque amoenitate luxuriat; et prudentibus viris non placent phalerata. sed fortia: quando non res pro verbis, sed pro rebus enuntiandis verba sunt instituta.

2. Cæterum de accuratione dictionis elucubrata non satago; nec mihi ^e pudori est si disputatio mea, quæ forte probatur in rebus, aliquos verborum inanimum sectatores horrore incomptæ orationis offendat: quia quod ab homine doctore studendo non didici,

^a Ms. unus, de suo squalore.

^b Mss. tres, omnibus.

^c In uno ms. deest forte.

^d Ita ms. Colb. unus. Alii autem codices, reprehensionis invenerunt.

^e Ms. unus, dum studui.

^f Deest illi in editis. Habetur in omnibus mss.

^B ^g Sic ms. Regius unus. Alius, pudor est. Editi, pudoris est, minus Latine.

^h Aberant hæc ab edit. Colon. et mss. Colb. quatuor.

ⁱ Mss. quinque, affectionem.

^j Ms. Camb., versuta. Ms. Reg. unus, versutis. Alter, versatis eloquio, etc.

EXEUNTE SÆCULO QUINTO.

DUO ANONYMI AUCTORES.

BALUZII

ADMONITIO IN LIBELLOS SEQUENTES.

Quæ hic exhibeo opuscula sufficit mihi codex ms. C demonstrant, cum etiam confirmat nomen idem sæpius recurrent, ubi integris litteris conservatur. Quin et annum ipsum Genserici, quo ista scribebat auctor, diligenter signat, scilicet ejusdem regis 24. Quis iste Gensericus sit et quo anno æræ vulgaris incœperit, inferius indagabo.

Quæ hic exhibeo opuscula sufficit mihi codex ms. C demonstrant, cum etiam confirmat nomen idem sæpius recurrent, ubi integris litteris conservatur. Quin et annum ipsum Genserici, quo ista scribebat auctor, diligenter signat, scilicet ejusdem regis 24. Quis iste Gensericus sit et quo anno æræ vulgaris incœperit, inferius indagabo.

Quæ hic exhibeo opuscula sufficit mihi codex ms. C demonstrant, cum etiam confirmat nomen idem sæpius recurrent, ubi integris litteris conservatur. Quin et annum ipsum Genserici, quo ista scribebat auctor, diligenter signat, scilicet ejusdem regis 24. Quis iste Gensericus sit et quo anno æræ vulgaris incœperit, inferius indagabo.

Principem locum dedi opusculo de Genealogia veterum patriarcharum ac cæterorum usque ad Jesum Christum, et a Jesu Christo usque ad S. Cyprianum, et ab illo ad tempora scriptoris. Scribebat vero ille in Africa sub Genserico. Quo in nomine emendandus venit P. Mabillonius qui in suo Itinerario Italico hunc ipsum codicem, et ex eo opusculum indicans, ex postrema ejus pagella, vetustate et affricu pessime habita et fere deleta, aliquid exculpere nitens; legissetque expressum erici, nec valens præcedentes syllabas elicere, substituit in margine, ex conjectura, Theoderici. Verum Genserici seu, ut ibi scribitur, Geiserici legendum, tum litterarum vestigia diligentius ad lucem solemque explorata

Hebraicum textum nec consuluisse auctorem, nec Hebraice peritum demonstrant nominum interpretationes Hebraico minime respondentes, sicut potissimum elucet in voce Laminir a Vulgata reddita aquas calidas, hic vero retinetur; et est vox in Septuaginta expressa, ubi tamen est non Laminir, ut hic, sed iquab, ex quo resultat historicum nostrum versionem potius Septuaginta, quam Hebræum textum consuluisse: in Hebræo enim est Hacımim. Quin et neque Septuaginta habuisse præ oculis censeo, cum versionem illam minus exacte retinuerit. Versionem igitur aliquam Latinam sequitur, cujusmodi plures existisse ex Septuaginta desumptas S. Hieronymus admonuit. Idipsum etiam demonstrari potest ex supputatione annorum, in qua Septuaginta potius quam Hebræum textum sequitur; licet neque ipsis Græcis interpretibus constanter adheret, ut ex annorum supputatione satis apparet.

Cum igitur ex his constet versionem aliquam Latinam anonymum hunc consuluisse, usui esse poterit illis qui de Vulgata Latina hodie solliciti sunt.

Cum igitur ex his constet versionem aliquam Latinam anonymum hunc consuluisse, usui esse poterit illis qui de Vulgata Latina hodie solliciti sunt.

Dignum etiam animadversione judico, afferri hic nonnulla ex tertio libro Eudæ, quæ facile digna erunt lectorum meditatione, tum ex antiquitate scriptoris, cum etiam quod intelligatur jam tunc versio aliqua Latina libri hujus existitisse. Nescio insuper an alius sit vetustior auctor qui libri hujus meminerit. Cum vero litteræ Artaxerxis ex alia versione, quam nunc exstet in nostris Bibliis, legantur, deduci hinc recte potest versionem novam hujus libri quemadmodum et factum est de aliis S. Scripturæ libris, adornatam fuisse. Resultat etiam ex his omnibus interpretationem nominum Hebraicorum aliam tunc existitisse, quam quæ a S. Hieronymo emulgata est. Nec facile credo hanc ipsam interpretationem ab ipsomet anonymo primitus inductam esse, sed accepisse ex sua Latina versione, vel ab alio quopiam antiquo, qui ex S. Hieronymo non profecit. Forte igitur idem S. Hieronymus nequaquam primus habendus est ex quibus interpretationes istæ Latinis innotuerint, licet hoc de se idem S. doctor affirmet in præfatione opusculi sui de Interpretatione nominum Hebraicorum.

Unde vero deducta sit chronologia illa, quam auctor noster sectatur, ignorare me penitus profiteor. Suspiscabar ex Julio Africano, ut pote ejusdem regionis scriptore; sed facta eorum quæ nobis supersunt de Julio Africano cum hoc nostro collatione, reperi non satis inter se utrosque coherere, nisi forte discrimen hoc ex oscitantia scriptoris hujus codicis proveniret, quæ sane magna est ac prorsus incredibilis.

Ad lectoris palatum magis esset postrema opusculi hujus pagella in qua propius ad tempora sua auctor accedens, magis etiam credibilia et probanda obtulisset; at dolendum est propterea esse adeo pagellam illam senio et incuria antiquorum possessorum, ut vel litteræ prorsus deletæ sint, nec earum vestigiis remanentibus. Curavi diligenter labore et industria aliquid exculpere, ac pervici nonnulla, ut eruerem ea quæ hic a me representantur; nec sine fructu, nam ex frustulis hisce discimus qua potissimum die Donatistarum persecutio Carthagine ceperit; emendatur etiam data legis Honorii, cujus subscriptio in codice Theodosiano signatur « pridie idus Februarii; » hic enim habemus publicatam esse Ravennæ ipsis Februarii calendis. Forte tamen lex a principe obsignata calendis Februarii, publice annuntiata est pridie idus ejusdem mensis. In hac ipsa vero pagella chronologiæ ratio est accuratior, et eaque non a die natali Domini, sed ab ejus passione, ut plerumque veteres ante Dionysium Esiguum, deducta est. Igitur a Domini passione, quam scriptores isti veteres constituerunt sub duobus Geminis cons. anno æræ vulgaris 29, et in Africa id moris erat solemne, ut ex sequenti opusculo planum fiet, cum a passione Domini annum, quo auctor scribebat, signet 434, annus quo hoc opusculum consignabatur litteris currebat æræ nostræ an. 463. Cum vero hunc ipsum illiget cum anno Genserici 24, facta rite deductione, agnoscimus Gensericum regnare cœpisse anno æræ vulgaris 439. Atqui ista non coherens epochæ communis a chronologis receptæ de insitio Genserici qui primus Africam occupavit; hunc

enim regnum obtinuisse statuunt anno æræ vulgaris 429. Nodum hunc nequaquam solverimus, nisi Gensericum hunc statuerimus prioris illius Genserici successorem, et forte eundem esse cum eo quem veteres Hunericum appellant Genserici filium et regni hæredem. Cum hac chronologia convenit auctor Africanus sequentis opusculi qui copulat annum 426 a passione cum anno Genserici 16, quæ sane duo dicta rite supputatione Genserici exordia retrahunt ad annum 439. Sunt itaque diligenter Genserici duo, pater filiusque, distinguendi, ne si unus admittatur confusio lectoribus inducatur.

Hinc de auctore secundi quod hic subjicio opusculi ac de tempore quo scribebat edocemur: chartis mandare sua dicit auctor ejusdem anno 16 regis Genserici, qui est æræ communis 455. Igitur eo tempore computus iste paschalis datus est, quo vix cessaverant Africanos inter et Romanos lites de anno paschali anni 444, contententibus Romanis assignandum fuisse Pascha ejus anni diei non. cal. Maii, Latinis vero diei vii cal. Aprilis. Qua de re legenda epistola S. Cyrilli Alexandrini ad S. Leonem, et præmissa a Ballerinis eidem epistolæ, seu potius epistolæ fragmento admonitio. Huic ergo fragmento dilucidando plurimum fore valiturum hunc paschalem computum, nunc primum a me, ut arbitror, vulgandum censeo. Ea occasione scripta utrinque plurima prodixisse vix dubito. Disceptatum est etiam de eodem cyclo paschali annorum 84, in quo alii errorem subodorati sunt; alii vero rationes nonnullas inveniunt ut illum cum veritate componerent. Inter istos scriptores fuit Agriustas ille Thimidensis Afer cycli propugnator. Adversus illum scripsit anonymus noster qui cyclum ita defendit, ut aliquid in illo erroris esse quod ipse emendat, agnoverit. Codex unde hoc desumpsit mendosissimus est, ex quo fit ut interdum nec sensus ipse descriptionis appareat. A correctione tamen abstinui, ne forte cogam lectores mea legere potius, quam quæ auctoris sunt. Grammaticæ leges nullæ, vel fere nullæ servantur, ad quas tamen tunc illas redegi, cum nullum irrepere dubium poterat de mente auctoris. Demum prætereundum non judico cycli annorum 84 auctorem, aliunde, ut opinor, ignotum, ex hoc primum opusculo in lucem prodire; fuisse enim Augustalem quemdam hic legimus. Usus igitur in eo fit cycli annorum 84, quem potissimum tunc temporis invaluisse apud Latinos non latet eruditos.

Mentio in eo fit Hilariani cujusdam ad quem directum fuisse auctor scribit tractatum de Ratione paschali editum a quodam Agriustia civis municipii Thimidensis regionum. Municipium istud situm erat in Mauritania Cæsariensi, cum inter episcopos ejus provinciæ in collatione Carthaginensi legatur Securus episcopus Timidanensis. De Agriustia nihil quidquam legi. Hilarianus idem facile est cum Q. Julio Hilariano qui, Cæsario et Attico cons., nempe anno Christi 397, scripsit de Paschali Circulo libellum, quem e pluteis Taurinensibus extractum Pfaffius bibliothecarius Tubingensis Parisiis anno 1712 vulgavit, ac de hoc opusculo satis

ANONYMI

LIBELLUS

DE GENEALOGIIS PATRIARCHARUM, GENEALOGIÆ TOTIUS BIBLIOTHECÆ

EX OMNIBUS LIBRIS COLLECTÆ VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI, IN QUIBUS PROPHETIÆ CUM NOMINIBUS ET TEMPORA OMNIUM PROPHE TARUM USQUE AD BEATISSIMUM CYPRIANUM DESIGNANTUR; ET AD NOSTRAM ÆTATEM QUID FUERIT GESTUM APERTISSIME MONSTRATUR: EX HISTORIIS COLLECTUM LEGALIUM MANDATORUM.

In principio homo primus unde in saeculo apparuisse cognoscitur.

Audiamus : si natus est, habet genitores, si factus est, habet materiam, si prolatus est, habet authorem. Dei omnipotentis utique sapientia limum a terra sumens paterno imperio hominem facere cogitavit ; et eum solitarius ac singularis ab ipso Domino factore et conditore suo visus fuisset, os de costa ejus sumens, mulierem illi adiutorium fecit, serpentis namque confecta venenis per invidiam diaboli mors introivit in orbem terrarum, et regnare cœpit ab Eva usque ad Mariam Virginem unitam Domini castitatem ; sicut enim per mulierem nata est mors, ita et per mulierem nata est resurrectio mortuorum. Ipse est enim Adam qui cognovit mulierem suam Evam exclusus de paradiso in terra Naid, et concepit et peperit Cain ex semine criminationis, luctus et vaporis, et adhuc adjecit parere, et peperit Abel fratrem ejus, et factus est pastor ovium ; Cain autem agricola. Et factum est post dies, attulit Cain cum esset jam ætate legitimus, ex fructibus terrae hostiam Deo, et Abel attulit ex primogenitu ovium suarum, et ex adipe illarum. Et respexit Dominus in Abel et in muneribus ejus ; in Cain autem et in hostiam ejus non respexit, ut unum martyrii gloriam destinasset, alium vero homicidarum principem collocasset, eo quod ille diabolus, qui patres eorum de paradiso excluderat, necesse haberet, ut et filios eorum ad mortis periculum deduxisset. Tunc ingressus est in cor Cain, et dixit Cain ad fratrem suum : *transeamus in camgum*. Et dum essent in campo exurrexit Cain super Abel fratrem suum, et occidit eum. Et adjecit adhuc Adam cognoscere mulierem suam, et concepit et peperit ei filium loco Abel, qui dicitur Seth, cujus nomen lingua latina resurrectio dicitur, quia ab ipso resuscitavit Dominus semen justum, a cujus progenie pervenimus usque ad Dominum nostrum Jesum Christum per generationes singulas sibi invicem succedentium. Ipse est Seth qui genuit Aenas ; Aenam enim lingua latina obliviscens dicitur. De ipso natus est Chainan, cujus nomen appellatur nativitas Dei. Nam ipse Chainan genuit Malelel, cujus nomen dicitur mutatio Dei. Et Malelel genuit Jaret, cujus nomen descensio dicitur. De ipso natus est Enoch, cujus nomen latina lingua:

A renovatio interpretatur, quia Deus per ipsum renovaturus est mundum in illis diebus quando Antichristus multam faciet vastationem ; tunc ipse et Elias simul prophetabunt mille ducentis sexaginta diebus, et interficiet eos Antichristus ubi et Dominus eorum crucifixus est. Sed ne quis dicat quod in Hierosolymis crucifiguntur, ubi et Christus Dominus crucifixus est, hoc utique dicit ubi et Dominus eorum crucifixus est, idest in regno Romano. Nam ipse Enoch genuit Matusalam, qui Matusala latine interpretatur missus. De ipso natus est Lamech, cujus nomen per interpretationem bonae mentis dicimus. Ipse est qui prophetavit de filio suo dicens hic nobis dabit requiem ab omnibus operibus nostris ; nam ipse Noe idest requies appellatur.

Incipit origo Cain.

Transeamus ad originem Cain, et tunc ad generationem Noe revertemur. Posteaquam enim Cain a Deo maledictus fuisset, ut nec quisquam eum occideret signum adeptus est malum, quod nunc si quis acceperit in fronte sua aut in manu dextera bibat ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae ejus et punietur in conspectu electorum Angelorum ejus, nam nomen ejus lingua latina in perpetuum crescens dicitur ; idem enim hoc nomen acceperat, quoniam usque ad Christi adventum filii Cain ejus consortes occisuri essent christianos, vestigia Abel fratris ejus sequentes. Igitur iste Cain genuit filium nomine Enos, qui Cain dum ex serpente nascitur Lothum generasse cognoscitur, tunc aedificavit civitatem, et posuit ei nomen filii Su.... nos ; haec est civitas sanguinis, quae et nunc effundit sanguinem Christianum ; haec enim civitas in terra Naid fabricata cognoscitur, et viva est. Ipsa terra interpretatur, quae in fine usque Christianos persequitur, qui fidei vocabulo nominantur. Nam ipse Enos genuit Gedam. Ipse habuit murorum scientiam. De ipso natus est Malelel, cujus nomen interpretatur auditio fortis, et de Malelel natus est Matusalan, qui genuit Lamech illum, qui habuit uxores duas, una nomine Ada, quae interpretatur testimoniata, alia nomine Sella quae interpretatur adumbrans se ipsam. Ipse est Lamech qui dixit mulieribus suis : *Audite vocem meam mulieres Lamech, et continete auribus vestris verba mea,*

quia virum occidi involuerem et juvenem in libere meo, virum dicendo Christum Christianos dicte juvenem autem populum esse a Judæis Christum a paganis et hæreticis christianum occidi, vel uti reum versa vice videmus (sic) ut pro Abel Cain dicatur, qui pro Christi nomine laniatur. Et sequitur dicens quoniam septies vindicatus est de Cain, de Lamech autem septuagies septies; hinc eum apparet occidisse Cain, nam de muliere sua Adam genuit Hebel, qui est pater habitantium in tabernaculis, et alium nomine Jubal. Ipse est Jubal, qui ostendit psalterium et citharam. Nam de Sella natus est ei Thobel qui fuerat faber ferrarius et aerarius, et soror ejus fuit Noema. Ipsa est, quae psallebat voce non organo, per harum enim generationes increvit hominum multitudo, quoadusque super eos advenit horrenda cathago; et operuit eos cathaclysmus et disperdidit eos, quoniam miscuerant se filii Dei cum filiabus hominum, et non intenderunt præceptis ejus, quia execaverat eos malitia ipsorum, et non speraverunt sibi interitum esse futurum.

Incipiant generationes Noe. Redeamus igitur ad Noe, qui genuit ante diluvium filios tres, et sortiti sunt uxores, fuerunt enim in demo ejus animae VIII. De eis meminisse dignatus est Apoteles dicens: *octo anime salvas facta sunt per aquam, sicut et vos modo septuaginta salvas faciet. Fiant igitur a protoplasto Adam usque ad Noe, idest usque ad generationem Sem filii ejusdem Noe anni duo milia centum quadraginta duo, et a generatione Sem usque ad cathaclysmum idest ad generationem Arphaxat filij Sem, qui statim post cathaclysmum nascitur anno centesimo. Fiant omnes anni duo milia decem et xl. Cathaclysmus enim latina lingua secundum judicium appellatur.*

Incipiant generationes Sem filij Noe. Noe autem genuit Sem, qui dicitur latine nomen, et sortitus est uxorem nomine Norea, de ipsa natus est Elam. Elam interpretatur saeculum. Inde nati sunt Elamitæ, et frater ejus secundus dicitur Assir, quem Nebrod gigante nepos patri sui Cham de terra Sennar exeluit, idest de terra serviti. Tunc fugiens condidit Nineve et Beroth civitates et Chaloch et Dassen inter Nineve et Chaloch. Haec est civitas illa magna eorum, quam Jona propheta per iter trium dierum circumvit. De ipso Assir Assiri nati sunt, qui in epulationem venerant Caldeis adversus filios Isracl ad Hierusalem. Contactur autem eorum regio his modis ab India ad Malicum insulam adfirmat esse quatuordecies centena milia passus. Malicum vero sconiis ducenta xx. quinque milia. Inde ad insulam Madano (sic) ebneci ad apertam mare decem et octies centena et septuaginta quinque milia præter regiones humano generi innocens. Hoc Solinus asseruit, et adtingunt usque ad Æthiopian per centena viginti septem regiones satrapum. Haec sunt habitations Persarum gentium et Maderum. Alius vero Arfaxat tertius filius Sem, qui dicitur est Leo veniens, quartus vero Led qui dicitur nascens, quintus Aram qui dicitur altus. De ipse

Aram nati sunt filii quatuor. Primitivus nomine Obs, qui dicitur chorus. Secundus El qui dicitur in perpetuum; El enim Deus dicitur idest perpetuus. Tertius Gatera, qui dicitur exuperans, quartus vero Mosoch qui et sagittarius. Nam filius Sem sextus qui dicitur Chanaam interpretatur nativitas Dei. Hi sunt sex filii Sem et Norea cum nepotibus suis. Nam Arphaxat filius Sem tertius qui dicitur est Leo veniens; idem enim hoc nomen acceperat, quia ex ipso leo verus futurus erat Dominus Jesus Christus. De ipso enim Arfaxat natus est Sala qui dicitur nuntius. Ex ipso Sala natus est Eber qui dicitur transflumen. Nam ipse Arfaxat filius Sem vixit annis centum sexaginta quinque et genuit Sala. Et vixit postquam genuit Sala annis quadringentis xxx. et genuit filios et filias, et decessit quinta generatione.

Incipiant generationes Cham filij Noe

Redeamus et ad Cham filium Noe, qui dicitur est callidus, et sortitus est uxorem nomine Ause ex semine gigantum, qui genuit filium primitivum nomine Chus. Hic obtinuit Æthiopian contra Ægyptum, et de ipso nati sunt filii sex, et ista nomina eorum: primitivus Saba interpretatur Tote et venit inde Saba gens, de qua gente fuit illa regina Austri, quae venerat audire sapientiam Salomonis, secundus vero Evilad, qui dicitur parturiens, tertius Sabata, idest tolle tu; quartus Regina idest clamatus, huic erant filii duo, primitivus Sabam, idest condemnatus, et secundus Judas, idest confitetur. Quintus vero filius Chus Sabacatha fuit nomen ejus, idest ornatus. Sextus vero Nebrot, idest rebellans; hic est Nebrot gigans qui fuit venstor ante Domium, inde nascuntur Chaldei.

Ipse est, qui exclusit Assyr filium Sem, idest filium patri patris sui, et in ejus terram edificavit Babylon, et Orech, et Archad, et Chalane intrinsecus in finibus Canaan. Sedet autem Babylonia in millibus sexaginta, muri ejus alti pedibus ducenti et lati pedes lxx. et hoc Solinus asseruit qui totum describit ambitum mundi. Secundus autem filius Cham mestrem fuit nomen ejus, idest totum molens. Hic obtinuit Ægyptum, huic nati erant filii sex, et ista nomina eorum; primitivus Ludin idest sui negotii homo, secundus Emimegim, idest prophetatus est, tertius Latisin, idest iracundus, quartus Neptabin idest inflatus, quintus Patrosin, idest crudus, sextus Caslonin, idest cornutus. De ipso Caslonin nati sunt Phistini et Chapterini. Tertius vero filius Cham Phut fuit nomen ejus, idest perfectus, hic nusquam comparuit; quartus vero Chanaan, idest adorans iniquitatem, nam ipsi Chanaan nati sunt filii undecim; primitivus Sidona, idest exivit in iudicium venatrix. De isto nati sunt Sidonienses, unde fuit Jezabel, quae colebat idolum Sidoniensium Baal, secundus vero Cettheus, idest peccans; tertius Jebuseus, idest confusus. Hic edificavit Hierusalem, propterea Jebus dicta est secundum nomen ejus; quartus Amorreus, idest biliabundus; quintus Gergesseus, idest credi-

tus; sextus Evveus, idest coluber; septimus Aruceus, idest Scotomatus; octavus Asenneus, idest non est ejus; nonus Azirius idest iracundus, decimus Samareus idest audivit reum, undecimus Amatheus, idest delinquens. Hi sunt filii Chanaan undecim. Et post hoc dispersæ sunt tribus Chananeorum, et factæ sunt fines Chananeorum a Sidone usque quo venias a Gerara et Gaza, Ascalona, Azotu, et Geth, et usque quo venias Sodoma, et Gomorra, Adama, et Seboin, et usque Laban, quæ dicitur Segor, ubi confugerat Loth et ad omnem terram Chanaan. Hi turrem ædificaverant ex lateribus coctis, et bitumen eis fuerat pro luto. Et ibi confudit Deus linguas eorum, ut quod quis postulabat non hoc acciperet. Hoc temporibus Eber factum est, unde lingua hebræa dicta est, secundum Hebræos.

Incipiunt generationes Japhte filii Noe.

Tertius vero filius Noe nomine Japhet, qui dilatio interpretatur. Huic erat uxor nomine Ruth, ex hac genuit primitivum Gamer, idest mensuram. Huic erant filii tres, primitivus nomine Agganaz, idest ignis ardens, secundus Rifat, idest visio fervens, tertius Zhargam idest uberatio. Secundus vero filius Jafet Magog fuit nomen ejus; hic obtinuit Pamphyliam. Tertius vero Madias, hic obtinuit Partiam. Quartus Lotham, hic obtinuit Græciam; hic est pater Syrorum Palæstinorum, et de ipso nati sunt filii quatuor: primitivus Elisa, idest ad me veni. Secundus Tharsis, idest gladiator, hic ædificavit civitatem nomine Tharso, secundum nomen suum, in qua volebat fugere Jona a facie Domini. Tertius Citi, idest calcabote. Quartus Rodi, idest condemnatus. Ab his designatæ sunt insulæ gentium in terra illorum, et fecerunt sibi sermonem unusquisque in suo genere et in suis gentibus. Quintus filius Jafet Elisa dictus, idest ad me venisti. Sextus Thober, idest uberans. Septimus Moise idest sagittarius. Octavus Thiras, idest lanciator. Hi Kartaginem obtinuerunt secundum auctoris dictum. *Tyrus tenuere coloni. Kartago urbs antiqua fuit*, utique Tyrorum. Hi sunt octo filii Jafeth, nepotes Noe. Ipsi obtinuerunt Pamphiliam, Parthiam et omnem Græciam, Rodiam et Citiam: inde Rodiciti, Mazianitæ cum Kartaginiensibus, et Tharsensibus.

Incipit rememoratio Salæ nepotis Sem filii Noe.

Redeamus ad Sala nepotem Sem filii Noe. Ipse est Sala qui vixit annis centum quinquaginta VII. et genuit Eber, et vixit postquam genuit Eber annis quadringentis xxx. et mortuus est: qui Eber vixit annis centum quadraginta quatuor, et genuit filios duos; primitivum nomine Falech, idest partitus. Quare partitus? quia sub ipso divisi sunt filii et nepotes Noe. Secundus vero filius Eber, Jecta dictus est, idest pusillus. Huic erant filii duodecim; primitivus nomine Elnodam, idest agitatus; secundus Salef, idest alienatus; tertius Sarmoth, idest domus mortis; quartus Seruch, idest visibilis; quintus Odorrem, idest satis altum; sextus Azaer, idest levis; septimus Declax, idest trans hic; octavus Abimelech, idest

nubilum; nonus Soba, idest tolle, veni; decimus Ufer, idest lumen curationis; undecimus Evlath, idest ostende hoc; duodecimus Jobab, id est amans Deum. Hi sunt duodecim filii Jecthan. Et facta est commemoratio eorum a Masse usque quo venias Goffer, a morte Salma. Et regnavit pro eo Saul ex Roboth civitate quæ est juxta flumen. Mortuus est autem Saul, et regnavit pro eo Ballenon filius Agnobor. Mortuus est autem Ballenon et regnavit pro eo Arad filius Barad, et nomen civitatis ejus Fogor; nomen est uxoris ejus Metebel filia Matræ filii Mezob. Et hi duces eorum, Theman, Galla, Jephthe, Tellmas, Elas, Pynon, Genethz, Themna, Mazer, Magediel, Eram, Fazoin. Hi duces Edom in terra possessionis eorum. Hic est Esau qui dictus est Edom, propter Baviditatem escae, pro qua suos primatus amisit dum ederet lenticulam cum de frito coctam hoc nomen accepit. Hæc est gens, quæ exclusit Chorreo.

Et hæc est gens Chorreeorum.

Septem enim fuerunt filii Ser Correi et nepotes XXII. et ista nomina eorum; primitivus Lothan et filii ejus Eman et Chorri. Secundus Sobal et filii ejus sex, Golla, Manachacat, Geba, Sofan, et Onan. Hic est Onas, qui invenit Laminir in eremo Elas cum pasceret jumenta Sebegon patris sui. Quartus Anam, et filii ejus duo, Deson et Elibathe. Filiorum autem Deson hæc sunt nomina, quattuor. Emadan, Asban, Thasra, et Chorræam, quartus Aran, et filii ejus quattuor, Emadan, Asban, Thasra, et Chorræam; sextus Asam, et filii ejus quatuor, Balam, Zucam, Juscha et Juschan; septimus Rison, et filii ejus duo Oe et Arranh, hi sunt filii Seir Chorrei VII. et soror eorum Thamna, et nepotes XXII. Hæc est gens Zozomin, quam disperdit Esau a facie sua de terra Seir, ut possideret eam, et facti sunt Gabaonitæ dum fugerent a facie ejus hoc in Jhesum idest servatus. Hi sunt quatuor filii Isachar. Filiorum autem Zabulon hæc sunt nomina eorum, primitivus Seder, idest doctus; secundus Allon, idest sempiternus; tertius Sem, idest nubilum. Hi tres filii Zabulon. et Dinae filii non sunt nati. Filii autem Gad VII. hæc sunt nomina eorum, Sofan, Anges, Saunis, Soban, et Ismaelis et Ariolis, hi sunt septem filii Gad. Filii autem Aser hi sunt, et hæc nomina eorum: primitivus Semna, idest numeratus; secundus Sesua, idest petitus; tertius Zievi, idest honor meus; quartus Baria, idest petens, et soror ejus Sara, idest. Hi sunt filii Aser quatuor, et soror eorum. Filii autem Bariae hi sunt duo, et hæc nomina eorum: Chober, idest exsuperans; et secundus Melchiel, idest missus a Deo, hi duo filii Bariae. Nam filiorum Joseph ex Asenne ex filia Petefres hi sunt, et hæc nomina eorum, Manasses, idest oblitio, et Efren qui dicitur Satus. Ex Manasse nati sunt Machir, idest venditus, et Gaad, idest testimonium: inde natus est Susi, et de Sus natus est Gaddi, qui missus erat a Moyse ut Terram promissionis prospiceret. Et de Efren nati sunt Hithuthalan, idest dignitas Apostolica, et Thaan, idest nubilum; et de Suthalan natus est Edem, idest tem-

plum. Hic genuit Ause, et Ause genuit Navve, qui A Jhesus appellatus est. Ossa autem Joseph secum imposuerunt Filii Israel ab Ægypto, idest de terra Sychem, et posuerunt ea in Sychimis in portiuncula agri, quam possedit Jacob ab Amorreis, qui inhabitabant Sychima agnis centum. Hoc in finem libri Jhesu Navo legimus, et dedit eam Joseph in particulam, et unde possumus probare loci ejus sepulturam, proferimus Genesen, et inveniemus, Jacob venisse in alteram civitatem Sychimam, quae est in terra Chanaan, cum venisset de Mesopotamia Syriae, et induxit ante faciem civitatis et emit partem agri, in qua statuit tabernaculum suum ab Emmor patrem Sychen centum agnis, et statuit illic aram Deo, et invocavit ipsum Deum Israel. Ne quis dicat quod in eodem sepulchro sepulti sunt Abraham, Isaac, Jacob et Sarra, liber nos geneoseorum perdocet, sicut legimus scriptum : *et sepellit Abraham Sarram uxorem suam in spelunca duplici quæ est contra Mambre*. Haec est, Chebron in terra Chanaan, et proprius factus est ager, et possessio et spelunca, quae in eo erat Abrahæ in possessione sepulturae a filiis Ceth, quod emit XL didragma argenti ab Efron filium Saar Cetheo contra Hierico. Haec est sepultura eorum. Filii autem Benjamin hi sunt, et haec nomina eorum : primitivus Bellach, idest gluttitus; secundus Choher, idest primitivus; tertius Asibel, idest ignis a Deo. Hi sunt filii Benjamin. Tres filii autem Bellac primitivi Benjamin hi sunt : primitivus Adar, qui dicitur ospitatio; secundus Noeman, idest psallens libenter; tertius Jachim, idest frater meus; quartus Roos, idest initiator; quintus Afim, idest similitudo; sextus Afim, idest secundum faciem meam; hi sex filii Bellac. Nepos autem ejus ex Arad dicitur est Arad, idest descensio. Filium autem unum habuit Danno mine Ason, qui interpretatur grece ex lingua Chaldaea, episcopus, de hebræo vero in latino, speculator, subtili fraude nomen subinvolutur, nam et in malo speculatur Antichristus, legimus enim in secretis, quod ex hac tribu venisse nuntiatur. Filii autem Neptalim hi sunt, et haec nomina eorum : primitivus Masiel, qui interpretatur fortis Deus; secundus Guni, idest fortitudo; tertius Enzer, idest aeternus; quartus Sillem, idest debitum; haec sunt nomina filiorum et nepotum Israel, eorum, qui introierunt in Ægyptum simul cum Jacob patre suo animae septuaginta quinque. Filius autem ejus quartus Juda, vir fuit potens in virtute; hic genuit Fares, qui interpretatur divisus. Fares genuit Esrom, idest altus, Esrom genuit Aram, idest gens; Aram genuit Aminadab; Aminadab interpretatur concupiscentia amans. Aminadab genuit Naasion, qui dicitur refrigerium, et soror ejus Elisafat, quae dicta est gratia Dei; ipsam sortitus est Aaron, ex illa nati sunt sacerdotes. Nasson autem genuit Salmon, idest fortitudo; Salmon genuit Boes, idest perfectus ex Racab. Et quare perfectus dicitur? quoniam in ipso perfecit Dominus, quod in Deuteronomio legimus : *et tu Moab, dicimus, mihi apparebis in domo mea*, idest per Ruth

nurus Noemmin, quæ fuit uxor Chellon filii ejus. Haec fuit Ruth Moabitis, ex illa genuit Obed, idest serviens, Obed genuit Jesse, idest obliviscens, Jesse genuit filios VII. et filias duas, et haec nomina eorum, Eliab, Aminadab, Sama, Nathaneel, Jadeum, Aso-mum, et David septimus; et sorores eorum Sarbia, et Abigea, et filii Sarbia, Abesse, Joab, Elagel; hic est Joab qui dinumeravit populum ab Dan usque Bersabec, et fuit numerus Israel undecies centena millia virorum evaginantium gladium, et Juda quadringenta septuaginta millia virorum evaginantium gladium; et Levi et Benjamin non dinumeravit in medio ipsorum, quia præcipitavit sermo regis ipsum Joab, et malum visum est in conspectu Domini, de sermone hoc, et percussit eundem Israel, et dixit David ad Dominum : *peccavi nimis quia feci rem hanc, et nunc aufer injustitiam pueri tui, quia evanui nimis. Et locutus est Dominus ad Gad videntem dicens : Vade et loquere ad David. Haec dicit Dominus : tria ego decerno adversum te, elige tibi unum ex illis, et præstabo tibi aut triennium famis, aut tribus mensibus fugere a facie inimicorum tuorum ad te disperdendum, aut triduum gladium Domini corumpere in omnibus finibus Israel, et nunc vide, quod verbum respondeam ei qui misit me ad te. Et dixit David ad Gad, angustiae sunt mihi, incidam potius in manu Domini, quia nimis multae sunt miserationes ejus, et in manu hominis non incurram. Et interrogavit Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, et mortui sunt de plebe. Abdanus, qui Bersabe septuaginta millia virorum, et misit Deus angelum in Hierusalem, ut disperderet eam, mox autem vastabat. Pœnituit Dominum; et Archangelo satis sit, tibi parce manu tua; et angelus Domini stans erat in area Ornei Jebusei, et vidit David angelum Domini stantem inter terram et caelum, et gladius ejus erat extensus ad Jerusalem; et cecidit David et seniores operati de cithicis in facies suas. Et dixit David ad Dominum : nonne ego dixi dinumerare populum, et ego sum qui peccavi, et male faciendo malam rem gessi, et hæc oves quid mali fecerunt, Domine Deus meus? sit igitur manus tua in me et in domo patris mei; in populo autem tuo non sit ad obtritionem. Et angelus Domini dixit ad Gad : *dic ad David ut statuat altare in area Ornei Jebusei*. Et fecit David secundum quod ei præceperat Dominus. Et tunc dixit Dominus angelo : *averte gladium tuum; et avertit gladium suum in vagina ejus*. Haec enim Jerusalem, ante Jebus dicebatur, quam sortitus est Juda. Abiit autem ad Chananeum inhabitantem Chebron, et concidit illum Sessi et Achinam et Thalmi natos ex Enac, qui Enach ex Chanaan nascitur. Inhabitaverunt autem Jebusei in medio filiorum Benjamin et Juda in Jerusalem quoadusque excluderentur post annos mille quingentos a Jonatha filio Matathiae. Abigea vero soror David peperit Amessa. Et pater Amesseæ. Aeter Ismaelita dinumeratus est cum populo Israel; cui populo cum Reges darentur, factus est, Domino irascente, primus rex Saul. Tunc dixit Dominus : *clamabitis, inquit, ad me a facie regis vestri, et non exaudiam vos, quoniam vos**

vobis petistis regem; et iterum dicit: *dabo tibi regem in ira mea*. Sub qua ira regnavit annis quadraginta, occisus est in monte Gelboe. Tunc dixit David in dolore: *montes qui estis in Gelboe, neque ros neque pluvia cadat super vos, ubi effusus est sanguis unctorum Dei*. Hic est David qui dicitur misericors, et regnavit annis XL. et genuit Salomonem, qui dicitur pacatus; et regnavit et ipse annis XL. Haec autem sunt nomina uxorum David, Achima, Abigea, Agal, Habital, Agla, Bersabe, Melchol. Sed cum reverteretur de Cembron recusavit Melchol, et tradidit eam viro alii, quia ode- rat eam nimis. Natus est autem Salomon ex Bersabe. Qui Salomon genuit Roboam ex Naath filia Annae regis filiorum Ammon, qui Roboam dictus est mul- titudo gentium. Temporibus ejus sustulit rex Susa- chim rex Aegypti arma aurea, idest Lanceas et scuta trecenta ab Arazar rege Syriae haec tulerat David, et fecit pro ea aerea Roboam filius Salomonis, et re- gnavit annis decem et octo; qui Roboam genuit Abiud, idest patri Deo, ex Maccha filia Ariel ex Ga- ba; et regnavit annis tribus. Abiud genuit Asaph, idest volat, ex Anna, et regnavit annis XL. uno. Asaph genuit Josaphat idest iudex ex Gazuba filia Selibi; et regnavit annis XXV. Josaphat genuit Joram, idest visibilis; ex Fache uxore; et regnavit annis octo. Joram genuit Ochoziam, idest fortitudo, ex Gotholia filia Achab ex Zezabel, quae Gotholia vidua regnavit annis octo, et ille regnavit anno uno. Ocho- zias genuit Joas, idest mansuetus; ex Choboda; et regnavit annis XL. Josias genuit Amessian, idest ro- gans, ex Jode; et regnavit annis XXIX. Amessias ge- nuit Odiam, idest amans, ex Joecelia; et regnavit annis LXI. Odias genuit Jonatham, idest perfectus, ex Darbia filia Sadduc, et regnavit annis sedecim. Jonatha genuit Achaz, id est tenens, ex Saba; et re- gnavit annis sedecim. Achaz genuit Ezechiam, idest regnum Dei, ex Rabbuti filia Zachariae; et regnavit annis XXX. Ezechias genuit Manasses, idest oblivio doloris, ex Ebsiba; et regnavit annis quinquaginta quinque. Manasses genuit Amos, idest verecundus, ex Masthelamitaba; et regnavit annis duobus. Amos genuit Josiam, idest rogans, ex Jeddadida filia Oziae; et regnavit annis XXXI. Josias genuit Jochaz idest si- milis, ex Jacora; et regnavit diebus nonaginta et Examital genuit Joas et Sedeciam, cujus Nabuchodo- nosor oculos excecavit in conspectu filiorum ejus, et in compedibus aereis vinxit eum, et in Babyloniam duci iussit, et in molundino constitui, et ibi mortuus est, ejus anno undecimo regni Jerusalem a Nabu- chodonosor rege depraedata est. Et conclusi sunt Regum anni quingentique, menses sex, dies de- cem, et transmigratus est populus in Babylonia, et constituitur rex a rege Nabuchodonosor Jecchonias filius Jeachim, qui dictus est praeparatio; et regnavit diebus centum. Tunc et ipse ductus est in Babylonia, et in trigesimo anno transmirationis tonsus est Je- chonias, dum de carcere eum Ulemadar educeret. Hic est Ulemadar, qui dum Nabuchodonosor cum agri bestis moraretur fuit ejus successor. Tunc lo-

cutus est ad Hieconiam bona, et posuit thronum ejus super omnem thronum regum, qui cum eo erant in Babylonia, et mutavit vestimenta ejus et simul cenabat cum eo omnibus diebus vitae suae, et victus constitutus erat illi, et erat illius consiliarius omnibus diebus vitae. Hic Jechonias genuit Salatiel, idest mi- sit Deus; qui Salatiel in Babylonia genuit Zorobabel qui dictus est victoria Dei. Hic in tempore regnum adeptus est Cyrus rex Persarum. Anno autem quin- quagesimo et secundo captivitatis Judae rex Astyaces adpositus est ad patres suos, et Cyrus rex Persarum accepit regnum ejus, qui in secundo anno regni sui subjungavit Babyloniam ad Ninevem civitatem Medico. Tunc vasorum dominicorum rethibendorum promi- serat votum, quae tulerat Nabuchodonosor e Jerusa- lem de templo Domini, et reposerat ea in suo idolio; proferens ea Cyrus rex Persarum, adsignavit Mitri- dati praeposito thesaurorum suorum; per hunc autem tradita sunt Salmanasaro praeposito Judae. Numerus autem eorum erat, libatoria aurea mille, argentea quingenta, murtatiola argentea XXIX. stae aureae quinquaginta, argenteae autem duo millia quadrin- genta decem, et alia vasa mille; omnia autem vasa aurea et argentea quatuor millia nongenta septuaginta novem, et perlata sunt per Salmanasar et per eos, qui de captivitate Babyloniae regrediebantur. Hic Cyrus regnavit annis decem IX. et interfectus est a Miride in Massa Jada olympiade sexagesimo et octa- vo, et sepultus est in Castello quod magi obtinent Thiasarcida nomine, hic Cyri sepulchrum. Cyro ergo defuncto, sicut diximus olympiade sexagesimo et octavo, succedit in regno ejus rex Darius. Hic est Da- rius filius Asieri nascitur ex Bastin in civitate Susim et regnavit in regno Chaldeorum; a cujus anno tertio regni incipiunt ebdomadae Daniheli a capite circuli secundi. Jam tunc Romani magnificabantur regnante Tarquinto Supervo, qui fuit Romanorum rex octavus ab urbe condita, et regnavit annis XXIV. Condita vero est Roma a filiis Martiis et Hillae undecimo Kal. Majas feria quinta, et sunt hodie usque in annum vigesimum quartum regis Geiserici anni mille dugenti septem. Anno tunc decimo mensum numerum apud Romanos habente regnante in Judea Hozia filio Amas- siae anno XXIV. regni ejus. Exinde usque ad conclusio- nem annorum septuaginta captivitatis impleti sunt per successionem singulorum regum Romanorum anni ducenti quinquaginta octo ab anno vigesimo quarto Hoziae filii Amessiae. Verum ut cum Judeorum regum et Romanorum tempora coequantur ipsorum regum Romanorum annorum numerus requiratur, et a Remu et Romulo ejusdem conditoribus suo in ordine reci- tentur. Ipsi enim primo regnaverunt Romae simul annis XXXVIII. Post hos Titus Tattius dux Sabinorum regnavit annis quadraginta uno; dehinc Numa Pom- pilius annis quadraginta tribus; Tullius Hostilius annis XXX. duobus; Anchus Marcus Filippus annis XXVIII. Tarquinius Priscus annis XXX. octo; cujus anno sexto regni a Nabuchodonosor rege Jerusalem ostenditur captivari. Servus Tullius, serva natus,

annis xxxvi. Fiunt omnes in se anni ducenti quinquaginta sex usque ad primum annum Darii, quo Cyrus defunctus est. Quo tempore regnum Romanorum administrare coeperat Tarquinius Superbus. In cuius scilicet anno secundo completi sunt regum urbis anni ducenti quinquaginta octo usque ad conclusionem annorum septuaginta captivitatis, succedentibus etiam hebdomadibus Danhiells septem, in quibus ipse regnavit annis viginti duobus. Fiunt erga urbis Regum anni ducenti octoginta. Post istos autem reges consules Tribuni vel aediles usque ad Gajum Julium Cæsarem judicaverunt annis quadrigentis undecim. A Gajo vero Julio Cæsare usque ad Valentiniiani extremum vitæ naufragium anni sunt quingenti octo, quibus in similitudine ferri licet argillam testo commixtum, tamen divinitus Romanum semper atetit imperium. Daniele statuas illius interpretem, quam Nabuchodonosor somniaverat, qui legit, intelligat. Et conclusum est in ipso ingressu annorum mille ducentorum, decursis temporum metis, Romania regnum, propterquod jam pene per totum ambitum terræ mortium neces et cruciatus accrescunt, bellerum namque fragores poenarumque lues sibi invicem congeminati succedunt; plactus vero, dolos, plagae simul et luctus ubique funduntur. Dum hæc igitur omnia huic mundo frequentius inrogantur, cum occisoribus et occisis illico singula stantur.

* Interea Zorobabel filius Salatiel, hic est qui a Dario rege sapientior pronuntiatur; est enim de domo David ex genere Phares de tribu Juda, cujus petitionis Rex Darius templum aedificari jussit, et universa vasa restitui. Ipse est Darius, qui Artaxerxes secundum Chaldeos nominatus est, secundum Medes vero Darius appellatus est. Hic fecit convivium grande omnibus qui sub eo erant, omnibus domesticis et omnibus praepositis Mediae et Persidis, ab India usque Ætiopiam centum viginti septem regionibus. Et cum bibissent et manducassent repleti regrediebantur; Darius Rex ascendit cubiculum suum, et dormivit, et exers factus est. Tunc tres juvenes custodes corporis regis dixerunt ad alterutrum, dicat unusquisque nostrum sermonem suum qui praevaleat, et cuiuscamque fuerit verbum sapientior, dabit ei rex Darius munera magna, et super victoriam purpura circumdari, et in auro bibere, et super aurum dormire, et quadrigam inauratam, et cydarin byssinam, et torquem auream circa collum ejus, et secundus sedebit a Dario, propter sapientiam suam, et ad finis Darii vocabitur. Tunc scripserunt singuli sermonem suum et posuerunt sub pulvino Darii, et dixerunt: cum levaverit se Rex, dabimus scriptum, et quod judicaverit Rex, et tres majores Persidis, et cuius sermo sapientior fuerit, ipsi dabitur victoria, sicut scriptum est. Unus scripsit, forte est vinum. Alius scripsit, praevaleret Rex. Tertius scripsit, praevaleret mulieres, super omnia autem praevaleret veritas. Tunc surrexit

A Rex et dederunt ei scripta, et legit et misit et convocavit omnes praepositos et majores. Sederunt autem et omnes principes, et lectum est scriptum coram illis, et dixit: vocate juvenes; et ipsi manifestabant nobis sermones suos; et introjerunt, et dixit eis: renuntiate nobis de scriptis vestris. Et cepit qui prior dixit de virtute vini, et sic ait: Viri, quam cito praevaleret vinum omnibus hominibus, qui illum bibunt; seducit sensum regis, et arphanis, facit mentem vanam, servi et liberi pauperis et divitis, et omnem sensum demutat in hilaritatem et gaudium, et non meminit omnem tristitiam et debitum, et omnes animas facit divites, et non meminit regem neque praefectum, et omnia per talenta facit loqui; et non meminerunt quando bibunt amicitiam amicorum et fratrum, et paulo post arripiunt gladios, et cum a vino fuerint et exsurrexerint, non meminerunt quae gesserint. O viri non praevaleret vinum, quod sic cogit facere, et tacuit. Ubi ita dixit et cepit secundus loqui, qui dixit de virtute Regis: O viri, non prevaleret homines terra et mare tenent et omnia quae in eis sunt, Rex autem praevaleret, et dominatur eorum, et omne quodcumque dixerit eis faciunt; Si autem miserit eos, ad hostes, sunt, et conficiunt montes et nyros et turres, mactant et mactantur, et Regis non praeterunt verbum. Si autem vincant, adferunt Regi quaecumque ceperint, et qui non militant nec pugnant, sed terram colunt, et cum araverint et messem egerint adferunt regi, et ipse solus est; et si dixerit: occidite; occidunt; et si dimittere, dimittunt, si cedere cedunt; si devastare, devastant; si aedificare aedificant; si excidere excidunt; si plantare, plantant, et omnis plebs et potestas ipsius sunt: superbis autem recumbens manducat et bibit et dormit, hi autem servant in circuitu ejus, nec possunt ira singuli et facere opera sua, et non ei obaudire. O viri, quomodo non supereat Rex. Tertius qui dixit de mulieribus et veritate, hic est Zorobabel filius salatiel de domo David ex genere Phares de tribu Juda, cepit loqui: Viri, non magnus Rex et multi homines et vinum forte, quis ergo dominatur eorum, nonne mulieres? mulieres generaverunt regem, et omnem plebem quae dominatur mari et terris et ex ipsis facti sunt, et ipsae auerunt eos qui plantaverunt vineas, de quibus vinum fit; ipsae faciunt indumenta omnibus hominibus, et ipsae faciunt gloriam hominibus, et non possunt separari homines a mulieribus; sicut egerint aurum et argentum et omnem rem speciosam, et viderint mulierem unam bona specie et bona forma, et haec omnia dimittunt et in ipsa respiciunt, et ore patenti intuentur eam, et omnes eam laudant, magis quam aurum et argentum aut omne opus praetiosum. homo patrem suum derelinquet qui eum nutrit et terram suam et ad mulierem suam adhaerebit, et cum muliere dimittit animam suam, et neque patris meminit, neque matris, neque terrae. Et hic debetis cognoscere, quoniam mulieres

* Hæc et sequentia sunt ex lib. III Esdræ.

dominantur vestri. Nonne laboratis et doletis et omnia mulieribus adfertis et datis; et accipit homo gladium suum et vadit peregrinari, et in navi navigare, et in fluvij transire, et leonem videre, et in tenebris ambulat, et cum furatus fuerit et latrocinium fecerit et coeperit amicae suae afferre. Et iterum homo diligit mulierem suam magis quam patrem aut matrem, et multi desperatione tacti sunt propter mulieres, et servi facti sunt propter eas, et multi perierunt et occisi sunt et peccaverunt propter mulieres, et nunc non creditis mihi quoniam magnus est Rex in potestate sua et omnes regiones timent contingere eum. Et debanna per Emen filia Bezzachi illius mirabilis viri concubina Regis sedentem vidi circa Regem, et accipientem diadema de capite Regis, et imponentem sibi et alapizantem Regem de manu sinistra, et ad haec omnia Rex hebes patenti ore intuebatur eam, et si adrisisset ei ridebat Rex, vel si irata esset et blandiebatur ei quoad usque in gratiam rediret cum ea. O viri quomodo non fortes sunt, quae sic agunt? Et tunc Rex et potestas eius aspiciebant ad alterutrum, et coepit loqui de veritate, Viri, non ne fortes sunt mulieres, et magna est terra et sublime est celum, et citatus cursus solis regredietur in circuitum caeli, et iterum recurrit in eundem locum in una die non magnus qui ista fecit et veritas magna et fortior prae omnibus. Omnis terra veritatem invocat, celum eam benedicit et omnia opera quae moventur tremunt, et non est in eo iniquitas. Iniquum vinum, iniquus Rex, iniquae mulieres, iniqui omnes filii hominum, iniqua omnia opera eorum, et non est in ipsis veritas, et in iniquitate sua peribunt: et veritas manet in aeternum, et vivit et tenet in saeculum saeculi. Et non est apud ipsam accipere personam, sed aequitatem facit, ab omnibus iniquis et malis abstinere, et non est in iudicium ejus iniquus; et ipsi fortitudo et regnum et potestas et magnificentia omnium saeculorum benedictus Deus veritatis. Et tacuit loquendo. Et omnis plebs clamaverunt, et dixerunt: magna veritas et supervaleret. Tunc dixit ei Rex, pete quae velis plus quam quae scripta sunt et dabo, quemadmodum inventus es sapientior, et proximus mihi sedebis et adfinis meus vocaberis. Tunc Regi dixit: memorare voti quod vovisti, aedificare Jerusalem in die quo Regnum accepisti, et omnia vasa quae ablata sunt dimittere, quae separavit Cyrus Rex cum me excideret Babiloniam. Et vovit remittere ea in Jerusalem. Et tu vovisti votum aedificare templum, quod incenderunt Chaldaei cum desolata esset Judea; et nunc hoc est quod deprecor te, Domine Rex, et quod peto, et haec est magnificentia tua, quam a te precor ut facias. Votum quod vovisti Domino Regi Celi ex ore tuo. Tunc surrexit Darius Rex et osculatus est eum, et scripsit et epistolas ad omnes dispensatores et duces et praefectos, ut eum educerent, et omnes qui cum eo erant omnes ascendentes aedificarent Jerusalem, et omnibus prepositis Coelae Syriae, Phoenicis; et Libanis scripsit epistolas transferri ligna cedrina et Libani in Jerusalem. Cum exisset

A juvenis a facie Regis aspiciens caelum contra Jerusalem benedixit Domino et dixit: a te victoria, et a te sapientia, et tua gloria, et ego servus tuus: benedictus es qui dedisti mihi sapientiam, et domine pater tibi confiteor. Et accepit aepistulas, et profectus est in Babiloniam et renuntiavit fratribus suis omnibus, et benedicebant Deum patrum suorum, quoniam dedit eis remissionem ascendere et aedificare Jerusalem et templum, ubi invocatum est nomen ejus in eo. Est autem numerus eorum qui de captivitate Babiloniae regressi sunt in terra Juda et Jerusalem a duodecimo anno et supra, praeter pueros et puellas quadragintatria milia trecenti sexaginta. Pueri autem et puellae septemillia trecenti viginti septem psalentes, masculi et foeminae dugenti quadraginta quinque, Camelli quadringenti xxxv. subjugia promiscua quinque millia septingenta quinque. Cum autem profiscerentur e regione Babiloniae, tunc etiam Esdra propheta et legis doctor et ipse cum eis ascendit, ad quem literas direxit Rex Artaxerses, quarum exemplum hoc continet. Rex Artaxerses Esdrae sacerdoti et lectori legis Domini salutem. Amicaliter ego iudicans, praecipio eos, qui voluerint ex genere Judeorum, et sacerdotum et Levitarum, eorum, qui sunt in nostro regno tecum ascendere in Jerusalem; quodquod ergo cogitant proficisci, profiscantur, sicuti placuit mihi et septem amicis meis consiliariis, ut possitis omnia inspicere, quae in Judaea sunt et in Jerusalem, quod consequens est secundum legem quam habes, tollere munera Domino Deo Israel, novissimus ego et amici mei, quia Deus habitat in Sion, omne aurum et argentum quodcumque inventum fuerit in Babilonia restituetur in templo Dei et Jerusalem. Tu Esdras, secundum sapientiam Dei compone iudices causarum ecclesiae in totam Syriam et Fenicem, omnes qui noveris docebis, et quodquod praeterint legem Dei tui et regis, diligenter punientur, sive morte, sive poena vel damno pecuniario et exilio. Benevaleas. Et dixit Esdra scriba: Benedictus Dominus Deus patrum meorum, qui dedit ista in cor regis glorificare domum ejus, quae est in Jerusalem, et me honorificavit in conspectu regis, et consiliarium ejus, et ego forti animo factus sum secundum adjutorium Domini Dei mei. Et profecti venerunt ad Jerusalem, et celebraverunt Pascha nono Kal. Aprilis feria v. a pascha Moysi in Aegypto annos mille centum septuaginta sex. Tunc fundamenta templi Dei a Zorobabel posita restaurantur, quod templum quadraginta sex annis aedificatum est; non enim Zonam suam solvit, neque capillos capitis sui fecit, sed nec calceamenta deposuit donec per Esdras Prophetam et sacerdotem legisque innovatorem supletis septem hebdomadibus Danielis dedicatio fieret templi. Ipse est Zorobabel qui genuit Abiud, qui appellatur Pater confessionis. Abiud genuit Eliachin, idest resurgens. Eliachin genuit Azzor, idest occisus. Azzor genuit Saddoc, idest jussus. Saddoc genuit Achim, idest paratus. Achim genuit Eliud, idest Dominus fortis. Eliud genuit Eliazar, idest Deus adiutor. Eliazar ge-

nuit Matham, idest munus. Matham genuit Jacob, idest dilectus. Jacob genuit Joseph, idest congregatus, cuius, ut putabatur, dominus Christus secundum carnem filius esse.

Explicunt generationes quas Matheus Evangelista usque ad Joseph cui fuit desponsata Maria describit. Incipiunt aliae quas Lucas ad Mariam usque describit, sed cursu ab eadem ad primum hominem recitato revertitur.

Rodeamus ad Exodum et proferimus generationes Levitarum. Levi enim genuit Chat, Gesson, et Merarij, qui Chat genuit Ambram, qui dicitur dilectio, et Issar, qui dicitur fortis ad fortem, et Cebron, qui dicitur amicus aeternus, et Odiel, qui dicitur fortis Deus; qui Odiel genuit Elisa, qui dicitur visitatio, et Masiel, qui dicitur petitio Dei, et Soseri, qui dicitur absconsus. Gesson vero filius Levi secundus, qui dictus est inquilinus, genuit Lobon, idest Las, ex Semei, qui dicitur auditio. Merarii autem tertius filius Levi genuit Moolli, qui dicitur mutatio, et Omousi, qui dicitur fons meus. Ambram vero filius Chaat genuit Aaron Moysen et Mariam, quae dicitur dominatrix, ex Jochabet, quae dicta est dignitas Domini, filia fratris Patris sui. Issar autem filius Chat secundus genuit Chore qui dictus est nudus; hic Chore genuit Assir qui dicitur rogans, et Belchana qui dicitur zelus, et Abiasar qui dicitur pater meus. Hi sunt filii Chorae, ex quo genere fuerunt illi, qui temporibus David ante arcam testamenti psallebant cum caeteris Levitis et Sacerdotibus sortium viginti quatuor cum Asaf, Iditum, Eman, et Etan. Secundus vero filius Issar Nafeth dictus est, qui interpretatur impietas, et tertius Zecris qui dicitur dilectio, et quartus Misacl, qui dicitur misit Deus. Aaron autem interpretatur area videns, aut visio altissimi: hic Aaron genuit Nadab qui dicitur concupiscentia et Abiud, qui dictus est amicus Dei. Mortuus est autem Nabad et Abiud dum offerrent ignem alienum ante Dominum Deum in deserto Syna. Et facta sunt ex numero eorum viginti tria millia. Omnis masculus ab uno mense et supra non enim considerati sunt in medio filiorum Israel, quia non datur illis haereditas in medio eorum ignem alienum quod dicit ex communi utique non divino de Coelo venientem. Eleazar vero tertius filius Aaron qui dictus est Deus adiutor meus, genuit Finees, qui dictus est sectator ex filiabus Fuiziel: hic est Finees de quo in Machabeicis libris Matathias loquutus est dicens: Finees dum emulatur lege adjectus est sacerdotium. Quartus vero filius Aaron Sarnar dictus est, qui dicitur rancidus hos genuit, Elisafat quae dicta est gratia domini. Moyses autem filius Ambram secundus genuit Gersam qui dicitur Hospes, et Eleazarum, qui dicitur Dei virtus, ex Sefora, quae dicta est visitatio formosa filia Sotor de Madia sacerdotis. Gersan vero genuit Sonatan, ipse et filii ejus erant sacrificantes in Tribu Dan usque ad diem transmigrationis terrae. In horum autem monte sepultus est Aaron et Moyses in Geth juxta domum Fogor. Haec tribus sortem non accepit, quo-

niam inde sunt sacerdotes qui altario Dei deserviunt: Dominus est enim sors eorum. Ideo nunc decimae sufficere debent sacerdotibus ut alieni sint a saeculi voluptatibus, qui alienis incubare desiderant rebus. Deinde Moyses Aegyptiaca lingua interpretatur de aqua acceptus, et haebra lingua, servat domino. Ipse genuit Gersam et Eleazarum fratrem ejus ex Sefora quae dicitur visitatio. Hic Moyses fuit in deserto Syna annis xxx. et dum jussus a Domine ascenderet in Robothmoab super montem Nabat super verticem Fasga, quae est contra faciem Hierico, et ostendit ei omnem terram Neptalin Efrem et Manasse, et omnem terram Judam usque ad mare novissimum, et desertum et adjacentia regionis Hiericho civitatem Foenicum usque Fogor, et dixit Dominus ad Moysen, haec est terra, quam juravi Abrahae, Isaac, et Jacob, dicens semini vestro dabo illam, quam ostendi oculis tuis; sed illo non introibis. Et mortuus est Moyses famulus Domini, in terra Moab, secundum verbum Domini, et sepelierunt eum in Geth juxta domum Fogor, et nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem, ne ut Deus ab ipsis coleretur, sicut eum delinquerunt in Choreb. Hic conclusi sunt anni quadringenti septuaginta a vocatione Abrahae peregrinationis Israel usque ad heremi tempus, et moysi terminum vitae. Post hunc autem Jhesus filius Nave, qui dictus est Salvator, judicavit Israel annis xxx. et anni vitae ejus centum decem, et sepelierunt eum in terminis sortis suae in Toamasarim monte Efrem trans monte Galaad, posuerunt cum eo in monumento cortellos Petros circumcisionis, Israel devictis xxx. Regibus. Hoc in tempore viginti novem Regum populi et gentes Africam tenuerunt, quae prisco tempore insula dicebatur, et ex quo habitare coepit anni sunt usque ad annum sextum decimum regis duo milia septuaginta sex. Post Jhesum autem transgresso populo a mandatis Dei servierunt Regi Mesopotamiae Chusarsaton nomine annis octo, deinde poenitentia egit populus, et judicavit eos Gothoniell annis quinquaginta. Origo autem Gothoniell haec est: filius fuit Genex fratris Chaleb fratris Jepbone, hic Gothoniell coepit civitatem litterarum et dedit ei Chaleb Ascham filiam suam uxorem haec est Dabir civitas litterarum, deinde judicavit eos Eglon annis decem et octo. Hic Rex Moabitarum fuit. Tunc populus Domino non serviebat, quia idolis immolabat, et traditi sunt regi Eglon. Deinde judicavit eos Aotam Ambidester annis octoginta. Hic cultellum palmarem accepit et dixit ad Eglon. Verbum est mihi ad te Rex; et dum introissent in cubiculo occidit eum et clausit januam, et fugit per medium exercitum salvatus. Anno autem vigesimo quarto Aoth in terra Edom mortuus est Job, deinde servierunt regi Seme-gar annis xx. hic occidit ex alienigenis in aratro bovm octingentos viros et defendit filios Israel, deinde Jabis servierunt regi alienigenarum annis xx. Hic rex Chanan fuit qui regnabat in Astaroth, et princeps militiae ejus erat Syra. Huic fuerunt currus ferrei nongenti. Deinde Debbora judicavit eos annis

xl. Hujus temporibus fugit Sisara in domo Jail, quem ipsa Jail occidit de palu favernaculi sui persoque Barach principe militiae. Deinde Mazanitae obtinuerunt eorum annis septem, et nomen ejus erat Alazia. Sub ipso fugerunt filii Israel in speluncis et in scissuris montium abscondebant se Domino irascente. Deinde judicavit eos Gedeon annis xl. filius Hierobal, soli enim trecenti viri exierunt cum eq ad pugnam adversus Madian, qui lambierunt aquam sicut canes. Tunc dixit Dominus in trecentis viris solis, qui lambierunt aquas sicut canes: saluum faciam Israel. Deinde Abimelec judicavit eos annis tribus. Hic occidit ex alienigenis mille animas in igne, qui fuerunt in turre Sychimorum quando fugerant a facie ejus in Achroterium. Tunc a muliere percussus lapidem mole mortuus est. Deinde Fua filius Charram judicavit eos annis xx. Hic habitabat in monte Efrem. Sub cujus tempus pax abundavit, et non fuit bellum in Israel. Deinde Tole judicavit eos annis xx. duobus. Deinde Jair judicavit annis xx. duobus. Huius erant filii xxx. ascendentes xxx. equos, et erant eis xxx. civitates, quae dicebantur Abotthi Jar in Galatidin. Deinde Philistini et Ammanitae obtinuerunt eorum annis decem et octo, sub eorum pondera proclamaverunt filii Israel ad Dominum non semel sed saepius, et vix eos de periculis liberavit. Deinde Jephtha de Galaad judicavit eos annis septem. Hic ab Aroer usque dum veniatur Maratthaei usque Abelthar xx. civitates Amon evertit cum populis eorum. Quando reversus suam domum obtulit filiam. Deinde Usbon filius Israel judicavit eos annis vii. Hic ex Bethlem fuit et erant ei xxx. filii et xxx. filiae dimissae foris, et xxx. uxores duxit filiis suis et mortuus est et sepultus est in Bethleem. Deinde Elom judicavit eos annis x. Hic Elom Zabulonites fuit, propterea in terra sepultus est Zabulon. Deinde Abdon judicavit eos annis octo, filius fuit Farathonites. Huius erant quadraginta filii, et xxx. nepotes ascendentes septuaginta equos. Mortuus est et sepultus est in Farathon in terra Efrem in monte Elieih. Deinde alienigenae obtinuerunt eos annis xl., pro eo quod exacerbaverunt Dominum, et traditi sunt Chananeis, qui inhabitabant Ascalon, Gerara, Gaza, Azontu, et Geth quinque civitates, quas Inathen filius Mathathiae expugnavit. Deinde Samson filius Manoe et uxor ejus Dalyla, judicavit eos annis xx. Cujus virtus non poterat comprehendi, qui plus occidit in morte sua quam quod in vita sua. Deinde Samiera judicavit eos anno uno. Hic percussit ex Allophiliis sexcentos viros praeter jumenta et saluum fecit et ipse Israel. Deinde pacem habuerunt annis xxx. His temporibus non erat dux in Israel, et unusquisque quod volebat hoc faciebat. Tunc tribus Benjamin delinquerat in facto Sodomitarum et exterminati sunt a filiis Israel, et derelicti sunt viri sexcenti, qui fugerant ut evaderent. Deinde Eli sacerdos, qui fuerat in Selon, ubi arca Dei constituta erat et filii ejus Ofni et Finees sacerdotes Domini. Finees vero genuit Achitob et Beriochabel, qui Achitob Abimelech, et hic genuit

Abiathar; qui et hic genuit Achimelech, a Solomone in exilio religatus, et Eli nimis senex et ambo filii ejus peccatores in conspectu Domini. Hoc in tempore natus est Samuel, quem postulavit Anna uxor Belchane, cum esset sterilis et exaudivit eam Dominus, et concepit et peperit filium et vocavit nomen ejus Samuel, dicens, quoniam a Deo Omnipotente peti illum. Heli autem fuit nonaginta annorum; oculi autem ejus erant obducti et non videbant, et judicavit populum annis xx. Et audito nuntio quod capta sit ab allophiliis arca Domini, cecidit de sella, et mortuus est. Tunc Samuel successit ei, et judicavit Israel annis xx. Hic Samuel genuit filios, unum nomine Joel, alium vero Abiathar. Temporibus autem ejus post captivitatem arcae ab allophiliis, quando occisi sunt Phinees et Ofni filii Eli. Tunc et ipse, audito nuntio, mortuus est, et a gentibus Arca fuerat deprædata. Post reditum ejus quatuor loca sanctificata fuerant, quae circumbat Samuel, idest Bethel, quae dicitur Luxa, ubi visus est Deus ab Jacob, et Galgala, ubi circumcidit Jhesus populum contra Hierico, et Masefat, ubi obtulit filiam suam Jephtha, et Armaten in domo sua, ubi fecerat altarium Deo; sacerdos enim fuit iudex et propheta, sed ideo inter sacerdotes a nobis non est immissus, neque Eli, quia inter Iudices computantur. Hic enim conclusi sunt Iudicum anni quingenti sexaginta unus initii captivitatis alienigenarum. Post hunc autem factus est Saul Rex, quem Dominus in bile sua populo Israel dederat, per manus scilicet Samuelis unctum, cum quereret asinas patris sui Cis, qui regnavit in Israel annis xl. Bamma enim dicitur civitas, ubi unctus est iste Saul. Qui Saul habuit uxorem nomine Achima; ex hac genuit Jonatham Jesiul. Esbal, Memfibos, et sorores eorum Merob et Melchol, et filius Jonathae Memfiboste genuit Macca. Post hunc regnavit David in Israel annis xl. et menses sex. Inter Samuel autem et David anni sunt xl. Temporibus eorum erant sacerdotes tabernaculi testimonii decem millia ducenti sexaginta, et Levitae centum duodecim millia. sacerdotum autem erant principes viginti quatuor; qui sunt seniores viginti quatuor, et ista nomina eorum. Ex genere enim erant Eleazar et Ithamar filiorum Aaron. Prima sors Jarim, unde fuit Mathathias; secunda Bidæ; tertia Choreb; quarta Seroib; quinta Michæ; sexta Benjamin; septima Choos; octava Abia, unde fuit Zaccharias; nona Jesu; decima Jecchenir; undecima Enasib; duodecima Jachib; tertiadecima Chobra; quartadecima Isba; quintadecima Banne; sextadecima Emmer; septimadecima Chexir; octavadecima Afesor; nonadecima Phaner; vigesima Ezechiel; vigesimaprimum Achin; vigesimasecunda Samuel; vigesimatertia Dalea; vigesimaquarta Mazia. Hi sunt xxiv. quos David sacerdotibus præposuerat principes. Quando enim de domo Abidda retulit arcam testamenti, et posuit eam in Sion in domo Aminadab, et inde transtulit eam, et posuit eam in domo sua, tunc hos sacerdotibus principes constituit, qui præcederent populum

ante arcam testamenti, et Levitæ fuerunt xxiv. qui Levitis imperabant, ex genere enim erant Caat, Gesson, Elmenerii; nam super eos fuerant quattuor, quorum nomina hæc sunt. Primus Eman, secundus Asaf, tertius Idrum, quartus Etham; fuit numerus ipsorum cum fratribus ipsorum docti cantare Domino, omnis qui intelligit, ducenti octoginta octo. Acceperunt etiam ipsi sortes diurnæ apparitiones juxta magnum et juxta pusillum perfectorum et discensium; exiit sors prima filiorum ejus et fratrum ejus ipsius Asaph, illi Joseph ipse, et filii ejus et fratres ejus duodecim. Secundus Godolias filii ejus et fratres ejus duodecim. Tertius Zaechur, filii ejus et fratres ejus duodecim. Quartus Jesdri, filii ejus et fratres ejus xii. Quintus Natanias, filii ejus et fratres ejus xii. Sextus Bocia, filii ejus et fratres ejus xii. Septimus Israel, filii ejus et fratres ejus xii. Octavus Ageas, filii ejus et fratres ejus xii. Nonus Mathanias, filii ejus et fratres ejus xii. Decimus Semei, filii ejus et fratres ejus xii. Undecimus Esdri, filii ejus et fratres ejus xii. Duodecimus Asabias, filii ejus et fratres ejus xii. Tertiusdecimus Sabaël, filii ejus et fratres ejus xii. Quartusdecimus Matthatias, filii ejus et fratres ejus xii. Quintusdecimus Jarimoth, filii ejus et fratres ejus xii. Sextusdecimus Ananias, filii ejus et fratres ejus xii. Septimusdecimus Jeabachas, filii ejus et fratres ejus xii. Octavusdecimus Ananias, filii ejus et fratres ejus xii. Nonusdecimus Misael, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus Eliath, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus primus Etb, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus secundus Gotholias, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus tertius, Mazoth, filii ejus et fratres ejus xii. Vigésimus quartus Ramagi, filii ejus et fratres ejus xii. Hi sunt ducenti octoginta octo, qui præcedebant exercitum filiorum Israel, et cantabant Domino canticum. Tunc etiam et David cum eis impletus spiritu sancto simul prophetaverunt psalmos centum quinquaginta. Quattuor enim erant qui cantabant domino principes constituti, ut diximus; primus Eman, secundus Asaf, tertius Idrum, quartus Etham, habebant septuagenos binos, respondentes sibi in cymbalis, et nablis et cytharis. Tunc non quod volebant, hoc psallebant sed quod per eos spiritus adjuvabat. Viginti enim annis fuit Arca in captivitate, et quadraginta annis fuit in domo Abiddare, xx. annis fuit in domo David regis, qui regnavit in Israel annis xl. mensibus sex, de cujus domo tulit Saddoc filius Sachitoh, qui in nomba fuit cornum. Et exiit Salomonem pro David patre suo in regem. Regnavit autem David annis vii. in Chebron et triginta tribus in Jerusalem. In Chebron autem genuit filios septem, et ista nomina eorum: primitivus Ammon quem occidit Abessalon, cum incestasset Thamar; secundus Chaleb; tertius Abessalon; quartus Ornias, qui propter Abisac sunamitem Ornias a Salomone interfectus est, quoniam postulavit eam conjugem sibi. Tunc Abiathar relegatus est, quod ipse eum unxerat in regem, Abiathar filius est Abimelech, qui fugiens solus, salvatus est,

quando occisi sunt trecenti quinquaginta sacerdotes a Doec Syro, quem rex Saul miserat: De ipso dixit David ad Saul: dilexisti malitiam super bonitatem et iniquitatem super quam loqueris justitiam calliditatem Doec Syri incusat, qui se justum in sermonibus demonstrabat, et iniquitatem circa innocentes exercuit. Et iterum dilexisti omnia verba præcipitii lingua subdola, quibus incautos subito dejecit in mortem. Hic autem Abiathar, qui tunc a morte evaserat, propter Orniam a Salomone relegatur, ut secundum sententiam Domini nullus ex semine Eli in domo Domini sacrificium administraret. Quintus Apathias; sextus Ethoram, et Thamar soror Abessalon. Nam in Hierusalem de Bersabe Uriae Cetei Saman et Soban filii sunt David, fratres Salomonis et Nathae, cujus Lucas Evangelista ad Mariam originem demonstravit. Similiter etiam et Salomonis Matthaëus Evangelista ad Joseph originem demonstrat, ut appareat eos de una tribu exire, et sic ad Christum secundum carnem venire, ut compleatur quod scriptum est: ecce vicit leo de tribu Juda radis David; Leo ex Salomone; et radix ex Nathan, Salomon autem genuit Roboam, et Nathan genuit Matthan. Tunc accepit regnum Jeroboam filius Nabath ex uxore nomine Sorum, quae vidua mansit. Temporibus multis servus Salomonis contra Roboam filium Salomonis, servus cum domino regnum adeptus est, et in primo anno regni sui fecit vacas aureas duas, unam dedit in Dan et unam posuit in Bethel. Tunc dixit ad plebem: sufficiat vobis ascendere in Jerusalem; ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Hic Jeroboam regnavit in Samaria annis xxxiv. et fuit scisma inter Roboam filium Salomonis, et Jeroboam filium Nabath, et praelium erat inter eos omnibus diebus vite eorum, sicuti nunc inter veros Christianos et falsos Catholicos. Hic Jeroboam genuit Nadab ex uxore nomine Anna; et regnavit annis duobus. Successit Basaa filius Achia, et regnavit annis xxiv. Post hunc Ela filius Basa regnavit annis duobus. Post Ela regnavit Zambri annis xviii. cum Thameni annis sex, et solus annis xii. Ipse est Zambri, qui genuit Achab, qui habuit Hiezabel filiam Elan regis Sidoniensium. Hic Achab regnavit annis xxi. et genuit Ochoziam et regnavit annis duobus; et alius filius Achab nomine Jeram etc. regnavit annis xii. Post hunc regnavit Hieu filius Mannase annis xxviii. Tunc Joseph filia regis Judæ idest filia Joran soror Ochoziae abscondit Joas filium fratris sui Ochoziae regis Judæ a facie Jeu annis octo in domo Domini sub Aod sacerdote; sub ipso Jeu Azael rex Syriae reliquit de exercitu Israel quinquaginta equites, decem curros et mille viros secundum Elisæi prophetiam. Huic Jeu successit Jochas filius ejus, et regnavit annis xvii. Et Jochas genuit Joas et regnavit annis xvi. Joas genuit Jeroboam, et regnavit annis xii. Jeroboas genuit Zaechariam, et regnavit menses sex. Post hunc regnavit Sellem filius Narmi mensem unum. Post hunc Manec filius Gaddi regnavit annis x. Hic Manec genuit Facia, et

regnauit annis duobus. Huic successit Facee filius Romeliae, et regnavit annis xxii. conlato autem libro. ru inventum est quod temporibus Facee filii Romeliae ascendit Teglafellasar rex Assyriorum, et transtulit tribu Gad et dimidia tribu Manasse usque ad terminos Neptali, et disperdit eos in terram. filium Romeliae regnavit Oseae annis viii. Hunc humiliaverat Salmanasar rex Assyriorum, et fuit ei offerens munera. ad. v. Tunc conpertus est Salmanasar ipsum Osee mittentem ad Ægyptum, et parantem ei insidias. octavo anno regni ejus vinxit eum et misit in carcerem; in vno anno transmigravit eum cum populo Israel ad flumen Gozae in civitatibus Medorum, et dispersit eos illic. Hoc primo anno regni Achaz factum est regis Judeae, tum et Tobias cum. Hic Salmanasar genuit Sennacherib; ipse est a quo nocte una occidit angelus Domini vivorum centum et octuaginta quinque milia inter captivitatem Samariae, in Nineve, et Jerusalem in Babyloniam anni sunt cxxiv. mens. vi. dies x. ambo ad captivitatem simul indulgentias perceperunt, et uno tempore per Exdrum et Zorobabel ad suam terram adscenderunt illi. Samarritani manserunt in captivitate Nineve annis xxii. et hi fuerunt in Jerosolymis annis lxx. fuerunt in Babilonia.

Redeamus ad Natham fratrem Salomonis, unde Maria originem trahit. Hic Natham genuit Matham. Matham autem genuit Enam. Ena genuit Eliacim. Eliacim genuit Joram. Joras autem genuit Josram. Josram genuit Judam. Judas genuit Simeon. Simeon genuit Levi. Levi genuit Mathatiam. Mathatias genuit Joram. Joras genuit Eliezer. Eliezer genuit. genuit Eren, Eren genuit Eldam, Eldam genuit Chosam Echos genuit Addim. Addim genuit Melchi. Melchi genuit Neri. Neri genuit Salathiel. Salathiel genuit Zorobabel, Zorobabel genuit Besam. Besa genuit Anna. Anna genuit Judam. Juda genuit Asech. Asech per Sech. Mesen. Mesen genuit Mathathi. Mathathi genuit Nahum. Nahum genuit Jose. Jose genuit Gennem. Gennem genuit. Levi. Levi genuit Natham. Natham genuit Eli. Eli genuit Joseph. Joseph Joachim. Joachim autem genuit Mariam. Hæc est Maria Mater Domini, ex qua natus est Salvator anno quadagesimo primo imperii Augusti Imperatoris. Supervixit autem Augustus ab anno in quo natus est Dominus Christus annos xv. Huic successit Tiberius Cæsar cujus anno xvi. passus est Dominus Christus Anna et Caipha sacerdotibus. Hic conclusi sunt anni quingenti lxxiv. inibi Cassius.

Ganiel usque ad passionem Domini nostri Jhesu Christi ab undecimo anno Joachim regis idem a primo anno captivitatis Hierusalem et Jeconiae filii ejus a passione autem Domini usque Apostolorum Petri et Pauli annos xxviii. passi Nerone bis. prima hæc fuit Neronisque iterum futura sub Enoch et Helia. Hic Nero ipse est, cujus nomen Labanias. vucavit sescenti decem sexis. Hic sa-

piencia vertitur ut computetur per eras nomen illius qui dicitur

Antichristus

I. xiii. xviii. viiii. iii. xvii. viii. viiii. xvii. xi. et xviii. desumpto sexis. fit numerus collectus sescentum lxi. hoc qui intersunt. nomine Antichristi; nam et in secretis legimus, quod. tus. Neronis et dicitur civitas in occidente ubi adhuc tenetur incl. quibus. stellis quando veniet Antichristus. Nunc autem multi. acti sunt. ex nobis n. fuissent et nobis nobiscum utique permansissent. Ab ipso Nerone. anni lxxiii. hic pseudo apostolus qui secundus extitit acerrimus Christianorum debellator. Neronis et portio episcopi scilicet clxiii. xxviii. neque ipse immodicus persecutor evangelii tempore. cujus persecutione plurimos prophetas passi sunt, quos. gloriosos in orbe. presidere ab ipso et est Athenis tolerabilis persecutor Labiano episcopo in urbe praesidente. ruinam aliam plac. Kartaginis episcopus fuit. Sub ipso Decio passi sunt Romae sempronius Juli. pater Montanus usque ad Valerianum annis sunt vii. et Kartagine Cyprianus. Maximianum anni sunt xlv. ipsi sunt septimi Christianorum acerrimi persecutores. urbis et ensurius Kartaginis Sirano, et Cas- C sianus diaconi urbis. omelia concremaverunt. Ab ipsis usque ad Stiliconem iterum consulem anni sunt centum duo. Ipso consulatu venit persecutio Donatistis vi. Kal. Julias data pridie Kalendas Februarii Rabennae. usque ad annos xxiiii. regis Geiserici anni sunt quinquaginta octo. Hic est numerus annorum. Dominus Christus passus usque ad annum praesentem, idest sicut supra scribitur est anni sunt quadringenti triginta quattuor. Nam ut saeculi annos per ordinem decurramus legis. Ab Adam usque ad diluvium anni sunt duomilia duocenti quadraginta duo. Ab illo usque ad vocationem Abrahae anni sunt mille centum octoginta octo. A vocatione Abrahae usque quo filii Israel introissent in Ægyptum cum Jacob patre suo anni sunt ducenti quindecim et cum Moyse. iudices eis et erant ex filiis Israel annis quadringentis quinquaginta. Offenso Deo usq. dicaverunt eos alienigenae annis centum undecim. Reges eis fuerunt annis quingentis quin. menses sex dies decem. In captivitate Babyloniae fuerunt annis septuaginta. Ebdomadaram Daniellis septem in quibus est templum Dei restauratum anni sunt xlvi. Aliarum ebdomadaram sexaginta duarum, in quibus sacerdotes templi eis dominabantur usque ad Christi Domini nativitatem anni sunt quadringenti xxxiv. Et a nativitate Domini usque ad ejus passionem anni sunt xxxi. Et a passione Domini usque ad annum vigesimum quartum regis Geiserici

anni sunt quadringenti xxxiii. Fiunt omnes ab Adam **A** Explicit liber Genealogicus, in quo praefati anni per legis ordinem numerati usque ad annum praesentem anni quing. nongenti octoginta quattuor. conclusio.

ANONYMI

LIBELLUS

DE COMPUTO PASCHALI.

LIBER PRIMUS.

Dum mens curiosa in re tam graviore et admodum **B** cunda ad caput iterum revolvatur, hunc Lunares satis optabili propensius deudaret, et diu anhelando lectitans perdurasset, illa scilicet quæ hominem mortalibus laqueis occupatum, jejuniis a delictis expiatum purgat, et beatorum choro consociat, coccineis maculis et alieno rubore aspersam baptismatis tunicam ut nivem exhibet candidatam, suscipit etiam in agni nuptias veteris peccatis bonus tumet, in ruinæ casu dilapsus erigit sacerdotum precibus recivum Domino templum et subito odium miserationis fulgore micuit, adque scientiæ lumen effulsit, ut illa quæ videbantur quærenti et desideranti quibusdam nebulis obscurata patefierent, universa ei detegerentur occulta, a quo lunares cursus in integro firmarentur, et paschales circuli sibi invicem consonantes cum lunaribus annis, et embolismorum titulis **C** sine ullo errore ab ignorantibus noscerentur, in quibus octoadarum et endecadarum anni ita investigati, adque divino nutu confecti signantur, ut in nullo prorsus vacillare aliquatenus videantur. Quibus providentia conditoris tanta titulata defixa cognoscitur, ut in anno decimo regis Geiserici anni quadringentiviginti a passione Dominica in capite primæ octoadis completerentur, et tale, tam Judæorum, quam Christianorum inventum est pascha, quale tunc a Domino cum Discipulis fuerit celebratum. Passus interea pro nobis octabu kalendas Apriles, luna sextadecima, feria sexta, et resurrexit a mortuis sextu kalendas eadem, luna duodevigesima, feria prima, sicut in anno primo primæ octoadis operis cepti proculdubio aspectibus nostris veridicis ostenditur documentis. **D** Est enim annus præsens in octoada prima a passione Dominica quadringentesimus vigesimus sextus anno sextodecimo Regis, secundi vero circuli caput annum habet consulatu Theodosii decem et septies et Festi, in ejus sine ab Ægypto exeuntibus filiis Israel completi sunt anni duo millia centum, et inventum est pascha, quale in Ægypto a Patribus primum fuerat immolatum; atque anno sextodecimo Regis adnotati sunt duo millia centum sedecim in vigesimo et sexto circulo anno septimo decimo ejusdem circuli, cujus anni Dominicum pascha agitur quintum decimum Kalendas Majas, luna septima decima. Sed ut unus assis in hoc circulo plus inveniat, et a luna se-

minutiæ genuerunt, eo quod inter duodecim annos ut integro paschales dies pronuntiare possemus, assis unus de accentibus unclis perspicue invenietur præter illum assem videlicet feriarum, qui inter annos quattuor pro bissexto sæpissime subrogatur. Ergo octogies quater uncia septus et septies decusdipundius habeas annos octoginta quattuor, quibus sanctissimæ memoriæ Augustalis sex de septem assibus in octo adibus et endecadibus suis non propriis locis et sedibus adnotavit; quos per annos octoginta quattuor annales uncia invenerunt. Ob quam rem in ejusdem circulis error aliquotiens invenitur, dum annorum numero, et elementorum cursibus liquidius non attenditur, quamvis unus assis de septem in octoginta quattuor annis semper deducitur, et paschali nunquam omnino supputationi conceditur; ipsumque assem, nisi fallor, proprium in lunarem cursum non intentus immisit, quem potius super vacuum integris adsertionibus declinavit: Ipse est, qui paschales errores gignendo dinoscitur, sicut annorum serie conscripta monstratur. Ut autem ipsum assem, qui excluditur, invenire possis a [*forte hac*] supputatione uti debebis. Octogies quater enim decusas uncia faciunt tibi dies nungentos triginta unum; partiris trigesimum, invenies triesas: ipsi sunt triginta et unum embolismi, quos laterculus omnis habere cognoscitur; remanet unus assis ille, qui in fine annorum octoginta quattuor de septem semper deducitur, quem, ut diximus supervacuum lunares minutiæ genuerunt. Ipsum etiam et Agriustia ejus municipii Thimidensium regionum scribens Hilario de ratione paschali per scripulos arte quadam voluit excludere, innitens in annos singulos non undecim dies et uncias, set undecim dies semiuncias, duæ selæ, scripulum suum semissemiuncia, duæ selæ, minus ad unciam scripulos duos cincunsela, qui faciunt in octoginta quattuor annis scripulos ducentos quattuor sestam qui sunt horæ octo, semispuncta, duoque habeo. Devidentur foris exclusæ. Minus ergo habentur ad plenum diem de septenario numero excludendum horas tres, scripulum undecim, puncta decem; ideo utique aliquantos annos suis adsertionibus in integro determinare nequivit. Providens igitur ipsum assem declinandum

* Sensus turbatus.

modis omnibus esse, quod et Augustellus ser, ut dixi, A
 asses in laterculi membris certis numeris immisisset,
 nullatenus in lunari cursu et paschalibus annis vitium
 incurrisset, quibus exproventum erroris hunc assem
 in suo lunari curso superflue variatim visus est præ-
 rogare; minori autem elemento in tertio circulo trig-
 gesimario anno vigesimo quarto lunaris concluditur
 cursus. Competit etiam his circulis paschalibus per
 annos octoginta quattuor, quibus explicitis ad caput
 reverteris sive in lunariis cancellis, seu in pascha-
 libus annis. Quorum annus igitur septimus decimus
 anno sexto decimo Regis; sed in lunari, ut diximus,
 cursu inter annos duodecim assem unum inmittis in
 primum, secundum, et tertium cancellum super quod
 fuerit Kalend. Jan. sic quoque annos per singulos
 veritate fulciris. Cum igitur in tertium cancellum ad
 annum perveneris vigesimum quartum reverteris
 post annos octoginta quattuor, excluso die uno de
 septenario numero ex crementis lunariis venien-
 tem, et invenies in cancellorum capite lunam secun-
 dam, in quibus ab A usque ad K decem literae nume-
 rantur, quae sibi (sic) exsiccant sinus dies, ut men-
 strualis numerus agitetur. Ipse autem per menses
 duodecim A foris defixae noscuntur, de quibus literis
 per dies singulos eram prospicis; et sic in cancellis
 per annos singulos descendens in directum contra
 ipsam eram lineam adsecutus, quota luna vero verius
 poteris invenire, sane scientia cordis edoctus. In can-
 cellis autem feriarum per numerum septenarium
 quaerenti datur indiculum, ab A. enim usque ad G.
 septem literae adnotantur, in quibus annus agitur
 septimus, ubi in bissextum ter quadriennium inmittis
 assem unum, hoc est annum unum K. et in mensium
 ordine quotum quaerere volueris, quam ad caput
 videris eram diebus singulis adnotatam, contra ipsam
 in iisdem cancellis invenies feriam fixam. In columna
 vero bissextili, quae cancellis lunariis glutinata
 certo limite sociatur. Annus igitur et ipse septimus
 decimus feria tertia; sed ubi Kalendarum martiarum
 diem inveneris mineatum, illic habes bissextum in-
 missa feria designatum. Cum autem perveneris ad
 vigesimum et octavum, ad primum reverteris annum;
 et sic usque in fine mundi recapitulando singulos tam
 paschales quam bissextiles, simul etiam et lunares
 annos, feriarumque dies invenies adnotatos. Sed ut
 ipsum diem bissextilem in integro recognoscas, hanc
 rationem sequi debebis et scire hunc diem bissexti-
 lem non laborabis. Hebraei primo ob hoc, non sua,
 sed Dei sapientia edocti, circa cursum lunae, non
 potuerunt errare; et ideo quando primum in Aegypto
 pridie idus Apriles quarta feria quartadecima luna,
 bessicilicus, duae selae de scripulo trion, semiuncia,
 sicilicus immolaverunt pascha, dixerunt duodecim
 inventis, et duodecim crescentis; eo quod invene-
 rint lunam quando facta sit a minutione non a cre-
 mentis incoasse; unde comprehenditur aequinoctium
 octavum Kalendas Apriles diem primum inventum

fuisse, et quarta die quod est quinto Kalendas ejus-
 dem dixisse omnipotentem Deum *fiant duo luminaria
 in firmamento caeli, sic ut luceant super terram, et di-
 vidant inter diem et noctem, et sint in signis, et in
 temporibus, et in diebus et in annis, et sint in splen-
 dore in firmamento caeli sic ut luceant super terram;* et
 sic est factum. *Et fecit Deus duo luminaria magna;
 luminare majus initium diei, et luminare minus ini-
 tium noctis;* et cetera. Fecit igitur omnipotens Deus
 solem initium diei et occurrit antequam fieret luna
 horas undecim et quartam partem horae; et statim
 jussit fieri lunam, et prosequi eum, cum quo tam
 magnum officium in caelo fuerat adepti. Constituta
 est igitur quintadecima plena, quia nihil quod non
 plenum perfectumque ediderit potentia Conditoris.
 B Et ideo utique dictum est, duodecim minuente et
 duodecim crescentis; luna enim per duodecim se-
 mestrua minuitur, et per duodecim mestrua cre-
 scit, ut quod minus sol ad plenum diem cucurrisset
 cognoscitur, hoc luna divinum magisterium minuisse
 a sapientibus invenitur; et sic eum Dominus jussit
 dodrantibus crescere, et dodrantibus minui, sicut
 re vel ante ipso ostenditur calculata partitio. Quinde-
 cies enim dodrantes, decusas, quadran; sed quia
 dixit duodecim minuente et duodecim crescentis
 duodecima in decusas quadran facit tibi deusicilicus.
 Lunaribus vero annus habet dies tricentos quin-
 quaginta quattuor, in cuius anni mense invenies dies
 viginti novem, semis, super quos addes deusicilicos,
 et sunt tibi dies triginta, cincusicilicus. Duodecies
 C ergo triesincusicilicus faciunt tibi, secundum cur-
 sum Romanorum, dies trecentos sexaginta quinque,
 quadran; quem quadrantem per quadriennium tem-
 poris rediges, et facit tibi unum assem bissextum,
 hoc est quater quadrantes assis; haec est feria una.
 De columnis autem, quibus in circulo capite cum
 suis sunt lineis picturatae, haec ratio cupienti cly-
 peata monstratur. Quota enim fuerit Kal. Jan. luna
 contra ipsam directam lineam adsecutus invenies. In se-
 cunda columna mensis primi quota die lunam pri-
 mam tuos ante oculos fixam; in tertia autem, quarta,
 quinta, et sexta columna luna decima quotu erit
 mensis quarti, quinti, septimi et decimi hanc lineam
 oculo cernens, prospicis per quattuor columnas esse
 dispositam * x jejuniis enim legitimis deserviens ad-
 notatur, sicut de septimi mensis jejuniis praecipiente
 Domino Moyses sanctissimus protestatur: *haec dicit
 Dominus: a nona mensis, inquit, in decima mensis ad
 vespere sabbatizabitis sabbata vestra; et omnia qui se
 non humiliaverit in jejuniis illo perdam animam illam
 de populo suo.* Sic et per Zachariam Prophetarum
 omnium decus, de his sacris legitimisque jejuniis Do-
 minus post captivitates tempus locutus est dicens:
*factum est, inquit, verbum Domini omnipotentis ad
 me, dicens; dic ad populum terrae, et ad sacerdotes: si
 jejunaveritis et planxeritis in quintis aut in septimis je-
 juniis, et ecce septuaginta annis nunquid jejunium jeju-*

* Hoc signum reperi in cod.

panem vobis et domum Israel? et si manducaveritis et biberitis, nonne vos manducatis et vos bibitis, non hæc verba sunt quæ locutus est Dominus in manibus Prophetarum illorum qui ante nos fuerunt? Cam fuit Jerusalem habitata, et copiosa, et civitates illius in circuitum, et montana et campestris habitabantur. Et factum est verbum Domini ad Zachariam dicens: hæc dicit Dominus Omnipotens, judicium factum iudicantis, miserationem et misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum, et viduæ et pupillo et advena, et pauper inuide dominari, et malitiam quique fratris sui nolite reservare in cordibus vestris. Et paulo post: hæc dicit Dominus Omnipotens jejunium quartum, et jejunium quintum, jejunium sextum, et jejunium decimum erant domui Juda in gaudium, et in jucunditatem, et in solemnitates bonæ et jucundæ eritis et veritatem et pacem amabitis. Ecce jejunia legitima, qualiter fieri debeantur, a Domino nuntiantur. Sed cur in istis mensibus designatur, volentibus ostendamus. Jejunium enim quartum pro primitiis et mensibus; et jejunium quintum pro areis redigendis et decimis offerendis; jejunium sextum pro vindemiis colligendis; et jejunium decimum pro sementationibus etiam seminandi, sed olei primitiis delibandis. In quorum jejuniorum quattuor septimanis sine ullo errore lunam decimam intueberis, manifestam. A Dominico autem pascha et uniuscujusque anni computas dies octoginta quattuor, in quorum conclusionem invenies sabbatorum dies, quod est finis septi-

manæ, quæ in se habet quarti mensis lunam decimam et exsolvet post sacrificium jejunium quartum. Centum duodecim jejunium quintum; centum septuaginta quinque jejunium sextum; ducentos sexaginta sex jejunium decimum; sic singula in ordine recensendo artis hujus magister et doctor poterit reperire; si tamen somnolentia cordis, quæ a sapientibus declinatur, non oppresserit sensum. His quoque supradictis columnis alia septem junguntur, in quibus Kalendarum Januariarum luna et paschæ Dominicorum dies adnotantur; triessimarius etenim lunæ numerum, per septennarium numerum ebdomadis divisiis spatia numero ducenta decem disternunt. Ut autem anius cujusque paschæ diem invenias, lunam et feriam, quæ fuerit Kalendis Januariis, observabis, ut lunæ cursum tenens in eadem columna, diem invenias paschæ, quod ad feriam suprascriptam pertinere videtur; hoc idem et in sibus triginta sequentibus adprobatur, in quibus Kalendarum Martiarum lunam et feriam per septennarium numerum utrarumque in luna dierum triginta ducenta decem spatia invenies adnotata, nuntiantes certissime fixum unius cujusque anni dominicum pascha. Nam et harum sicularum numerum tres alia et pediseque columnæ secuntur, quæ in se embolismorum titulos et lunares annos lineis tonsis ex Kalendis Januariis quota fuerit curiosis et bene sollicitis planius monstrare coguntur, et horum circulatorum veritas in omnibus suis ornata monilibus ostendatur.

LIBER SECUNDUS,

QUI IN SE OMNIA ORNAMENTA CONTINET CIRCULORUM.

Alia quoque ratio ob vigesimum quintum circulum, quod in se annos contineat duo millia centum a sacratissimo scilicet paschæ die in Ægypto immolato adveniente Domino ostendimus manifestam, ut et in Kalendis Januariis secundam lunam, et primi mensis quartam decimam pridie idus Apriles, et feriam quartam adendas in capite circuli secundi in integro fuisse defixam, quam tu diligentissimus scrutator supputans, hoc modo invenire debebis. Octogies quater enim tricenti quinquages quartas faciunt tibi dies lunares viginti novem milia septingenti triginta sex; et octogies quater decusas uncia, faciunt tibi nungenti triginta milia sex unus dies embolismares addes supra summam superiorem, et habes triginta milia sescentos sexaginta septem dies. Exinde deducis diem unum, quem in sequentibus diebus ex detrimentis lunaribus gignitum esse docemus, et qualiter declinetur evidentissime demonstramus. Ergo circulus unus annos habet octoginta quattuor, qui in se continent noctium triginta millasescenta sexaginta quinque. Et quoniam vigesimus quintus circulus in conspectu Theodosi sedecies et Fausti ab eodem pascha fuerit consumatus, quem recalato tempore supputans, invenies habere noctium septingenta sexaginta sex milia sescentas viginti quinque, quas cum partitus fueris in sexagesimam partem, invenies duodecim milia

septingenta septuaginta septem, uncia, quam summam superiori summæ adjungis sicut noctium septingenta septuaginta novem milia quatuordecim duas; in quibus partiris trigessimam habebis viginti quinque milia nungenti octo exsuperet dupondius, uncia; hæc, inquam, fuit luna secunda Kalendis Januariis. Ecce Deo gratias quam digne et rationabiliter inventa est Kalendis Januariis luna secunda, quæ quartam decimam primi mensis cum embolismi titulum procreans in omnibus invenitur. Ex Kalendis itaque ipsis Januariis, ut quartam decimam pridie idus invenire possis, in tertio idus Apriles computans, et habes centam et unum diem, super quos dies addes luna secunda, quæ inventa est esse ipsis Kalendis Januariis, faciunt tibi dies centum tres; partiris sexagesimam habes bessilicis, duæ salsæ de scrupulo, triensem, uncias silicis; hoc super centum tres dies addes, faciunt tibi dies centum quattuor, bessilicos, duo salsæ de scrupulo, triens, semuncia, sicilicus; partiris trigessimam invenies tres insuper, et decus quattuor, bessilicos, duo salsæ, de scrupulo, triens semuncia, sicilicus, et habes quartam decimam primi mensis, et quod excurrit pridie idus Apriles, qui est primus paschæ sacratissimus dies. Sed ut ipsis lunæ quartæ decimæ feriam quartam profectionis illorum Israhel ex Ægypto invenire possis, adverto; vicissi-

mus enim et quintus circulus in fine secundi laterculi de Ægypto filii Israel exeuntibus invenitur esse conclusus, sicut per legis storiã annorum indicat sextus vicies quinque. Si ergo octoges quattus sunt pascae duo millia centum, et in vicesimo et sexto circulo in capite complentur anni duomilia centum bis-milias; itaque centies trecenti sexagies quinque quadrã, faciunt tibi dierum septingenta sexaginta septem millia viginti quinque. In his partiris septimã et habes centum nove millia quingenti septaes, quattus super et septus. Incipe numerare a feria prima quae fuit ipsis Kalendis Januariis primo anno paschae in Ægypto immolato ab asse primo in septem assibus, et invenies pridie Kalendas Januarias feriam septimã; ipsis quoque Kalendis Januariis feriam primã; ex quarum utique Kalendarum diem in pridie idus Apriles computas, et invenies dies centum duos. In his partiris septimã, et habes decus quattus super et quattus; haec est feria quarta quartaedecimã lunae primi mensis anni primi, ut diximus, in capite circuli secundi, in quo invenimus pascha sacratissimum tunc a patribus in Ægypto immolatum. Sed cum hos circulos in ordine adtentus fueris adsecutus intra columnas dies paschae veridicos invenies adnotatos, et illos qui foris sunt pro certo falsissimo super cilium columnarum incauto conscribto sine dubio in errore fuisse defixos. Videtis igitur, carissimi, quod unicuique nostrum nihil denegat Omnipotens Deus. Sed quis quanta de ipso praesumerit fideliter cupienti ut voluerit dilargitur? Ita enim haec sacramenta manifestari praecepit, ut a passione Dominica in quadringentesimo et vigesimo anno regis Geiserici decimo anno diem inveniremus, in quo Dominus cum suis discipulis pascha sacratissimum manducavit; in eodem quoque complerentur anni duo millia centum decem, ab agno scilicet illo anniculo sine vitio in Ægypto immolato, sicut a secundi circuli capite ostenduntur in ordine titulati.

Incipiamus itaque, fratres, ab exodi lectione de ipso agno in Ægypto immolato in memoriam scientibus revocare, ut possimus utrorumque agnorum speciem volentibus demonstrare. In qua lectione recognoscimus ipsum Deum et Dominum nostrum ad Moysen et Aron fratrem ejus in terram Ægypti dixisse: *mensis hic, inquit, initium mensium, primus erit vobis, in mensibus fasae, ad omnem Synagogam filiorum Israel dicens: decimo die mensis hujus accipiant sibi singuli per domos tribuum ovem per domum; et si exigui erunt in domo, ut non sint sufficientes ad ovem, adsumant secum vicinum proximum suum, per numerum animarum singuli quod sufficient sibi computabunt in ovem. Ovis sit sine vitio, immaculatus perfectus masculus et anniculus erit vobis ab agnis et ab ædis accipi, ea sit vobis observatum usque ad quartã decimã diem mensis hujus. Et occidet eum omne vulgus synagogae filiorum Israel ad vesperam; et accipient de sanguine ejus, et ponent super duos postes, et super limem in domibus, in quibus eum edent, in ipsis et edent carnes ipsas nocte assatas igni et asina*

*cum. edent. Non edetis crudam, neque coctam in aqua nisi assatam igni. Caput cum pedibus, et inter reneis nihil derelinqentes ex eis in mane, et os non confringetis ab eo. Quas derelicta fuerint de eo usque in mane igni cremabuntur. Sic autem comedetis eum; lumbi vestri praecincti, et calciamenta in pedibus vestris, et bacula vestra in manibus vestris; et edetis eum festinanter, pascha est enim Domini. Praecepit igitur Omnipotens Deus per Moysen universae synagogae filiorum Israel in mense novorum, qui est initium mensium in mensibus anni, in quo habitu ederent pascha; ad hoc utique, ut et suam divinitatem credentibus nobis in Christo manifestaret et illorum latrocinium, jam tunc a pascha primum, in Ægypto celebratum demonstraret; qui in Ægypto ad vesperam, idest in novissima saeculi tempora, praecincti, et calciati adversus agnum Dei immaculatum prima die azimorum ad vesperam cum gladiis et fustibus exirent, et universa, quae ab omnibus Prophetis de eo praedicta fuerant, in eum committerent. Et ideo nos qui jam non secundum imaginem, sicut illi, sed secundum veritatem in commemorationem passionis filii Dei pascha celebramus, nihil aliud in primis nisi de ipsius Domini nostri adventu totis viribus fidei nostrae diligenter requirere debeamus et tunc circulorum serie revolvamus. Primus enim Gajus Julius Caesar Romae imperavit annis decem, mensibus quattuor, diebus sex. Post Gajum Julium Caesarem successit Augustus imperator, qui imperavit Romae annis quinquaginta sex, mensibus quattuor, die uno. Hoc imperante advenit Johannes, Zachariae sacerdotis filius, missus a Deo praedicans baptismum penitentiae, qui secundum praedicationem legis prophetarumque omnium Christum ostendit, Christum filium Dei advenisse in hunc mundum, idest in regione Judae, dicens: *hic est agnus Dei, qui aufert peccata mundi; et hic est Salvator saeculi; hic est de quo dixi: homo ante me factus est, cujus non sum dignus corrigiam calciamentorum solvere.* Exinde cepit Jesus docere populum et facere virtutes et signa magna, quae nullus alius fecerat. Manifestavit autem se post baptismum universo humano generi filiorum Dei, missum a Deo patre ad stabiliendum et reformandum, reconciliandumque populum sibi compositum, quibus electis duodecim discipulis data est potestas in sancto Spiritu; et misit eos per omnes gentes, docentesque docerent. Dehinc ordinatis eis ad officium praedicandi gratiam Dei factam per nomen ejus, remissionem peccatorum, resurrectionem carnis, aeternam vitam mortuis resurgentibus, praedixit eis quanta passurus esset a Judaeis usque ad mortem, mortem autem crucis et quod triduo mansurus esset in corde terrae, et quod tertia die a mortuis resurgeret, et post resurrectionem caelos petiturus esset. Deinde Tiberius Caesar imperavit annis viginti duobus, mensibus septem, diebus vigintiduobus. Hoc imperante, idest sextodecimo anno imperii ejus, procurante Jadaea Pontio Pilato sub Anna et Caifa sacerdotibus, octabu Ka-*

lendas Apriles, duobus Geminis Consulibus, incidit sexta decima luna, pasceve, quando Dominus noster, Salvator generis humani, Jesus Christus filius Dei passus est. Perpressus igitur omnia, quae de eo fuerant scripta, secundum praedicationem legis Prophetarumque omnium et Evangeliorum ejus, passus, ut diximus, octabu Kalendas Apriles, die pascaeve. Tertio vero die a mortuis resurrexit, die Dominica sextu Kalendas easdem, et conversatus cum Apostolis et Discipulis quadraginta ferme diebus, circumfusa nube in caelo est receptus. Exinde igitur, regnante gratia Dei, homines credentes in nomine ejus inluminari coeperunt. Et ideo in his omnibus gratiam referamus haec omnia disponenti propter nostram salutem; et vocat nos ad divinam agnitionem Dominus Deus omnipotens pater Domini nostri Jesu Christi, cui sit honor et gloria per eundem Dominum Christum in Sancto Spiritu per omnia secula seculorum. Amen.

Fiunt ergo a protoplausto Adam in anno sextodecimo Tiberii Caesaris, idest in passionis Domini die, anni v. millia quingenti, et a passione Domini usque ad annum decimum Regis, anni quadringenti viginti; quo anno et invenies diem paschae sacratissimum, in quo Dominus noster pro nobis agnus Dei fuerit immolatus. Qui dies in capite circuli primi anno decimo ejusdem Regis desigitur, perfecto numero titulatus. In his itaque annis Augustalis, sui laterculi auctor, dum et litterarum sit scientia praeditus, et calculationis arte peritus, vitium incurrisse cognoscitur, propter annorum scilicet numerum suo in lunari cursu, cui plus assis unus ex ipso annorum fallaci numero accidisse probatur. Dicit enim a passione Dominica centesimo octogesimo et sexto anno, ejusdem Paschae die, diem diei convenisse, cum in anno centesimo sexagesimo et nono a capite circuli tertii diem ipsum debuit reperire, quem in suis circulis anno sexagesimo et nono noscitur deflxisse. Illum vero sine membris diem cum vocabulo personatum apud nos anno septimo decimo, habitum suorum circularum in capite in incerto numero ostenditur titulasse; ideo utique in errore devenisse videtur, sicut ipse suo adloquio profitetur. Quod autem, inquit, non ab eo anno quo passus est Dominus annorum ordinati sunt circuli investigati adque repperiti compendii utilitas sua sit a duobus Geminis consulibus quo anno passus est Dominus usque ad annum consulatus Antonini quater et Albini, qui in hoc opere primus est, anni centum octoginta sex numerantur, et quia hoc eodem Consule contigit, ut omnifariam paschae dies diei passionis Domini conveniret utilitas obluta (sic) compendii fastidiri non debuit. Ab hoc igitur Consule, quo primae octoadis initia coepta sunt, usque ad eum annum quo octogesimus et quartus annus cum suis embolismorum signis concluditur, perfacile est insipientibus Kosmutae calculationis veritatem oculis quoque testibus comprobare, qualiter in hac supputatione comprobare se promittit; cum nec diem passionis Dominicae in capite

A primae octoadis suae in integro defixerit, nec certum numerum annorum veridice terminaveris; sicut textus indicat nostrorum sequentium circularum, quorum scilicet in capite inveniens Kalendis Januariis luna vigesima, et secunda feria septima, quartadecima primi mensis; decimu Kalendas Apriles, feria iv. Dominicum paschae vi. Id. Apriles, luna duodevigesima, et in ejus circularum habetur in capite Kal. Januariis luna xx. feria vi. quartadecima primi mensis octavu kalendas Apriles feria v. dominicum pascae, v. kal. Apriles, luna vii. In hoc die putat esse passionem Dominicam, quod omnino ullatenus congruit veritati. Sic etiam nostris aspectibus lunaris ipse cursiculus indicat rutilo lumine radiatus, simul et annorum numerus certo in loco jure deflxius. Agriustia vero primus pravitatis cultor, et erroris sui amator, assertionisque suae imperitissimus doctor et semipsum, quem dum diximus declinandum, annos per singulos scripulis dissipare conatur, ut ejus falsitas evidens ostensa nudetur, et a veritate alienus innotescere videatur. Ipse in doctius tunc interrogationibus agitetur, quasi vel quos solaminis argumento in ipso anni curriculo suis laterculis lunae clementum asses undecim semuncia, ii. sels, scripulum unum semissem uncia, duae sels voluerit prorogare, et non asses undecim et uncia, quod proculdubio in ipsa separatione annali eadem luna testatur augmentis augere. Per quam utique unciam in annis octoginta quattuor septem asses habere poterat supputator, de quibus unum assem, qui post triginta unum currit tempore Moysi, veritatem agnosceret plenum decuit (sic) declinasset. Octogies quater, ergo ut dicit, semiuncia duae sels scripulum unum semissem uncia ii. sels, ipse itaque respondit sexis, quadrans scripuli undecim destun. (sic); quod est quod asserit. Et ille ait sexis dies sunt sex et quadrant horae sunt tres scripuli vero undecim destant sennarum (sic) minus puncta duo esse probantur, quia in destante puncta decem concludi apertissime dinoscuntur. Quid in hac interrogatione manifestius, quid in sua responsione probabilius, quam ut suo fomite vinceretur ineptus, suspiciones suas et usus qui solus horas octos emisset puncta duo tantum secundum arbitrii sui voluntatem nisus sit exclusisse, et plenum assem penitus non valuit declinare. Ob quam rem reticos (sic) omnes ad veritatis regulam docuit descivisse, et ut caeci jam facto ultra luminis januam non poterint invenire; sed qualiter prudentibus certis numeris declinetur captus et integer sensus non avertere moretur Octogies quater enim trecenti quinquies quattuor, sunt dies vigintinove milia septingenti triginta sex; et iterum octogies quater decusas uncias faciunt tibi dies nonaginti triginta unum; quos superiori summae adjungis, erunt dies triginta milia sexcenti sexaginta septem; qui dies per octoadas et endecadas ita determinati noscuntur, ut et ipsum quem in se supervacuum continent diem excluderent, et certum in se seclusum numerum constringerent. Quinque enim

sunt octoadae et endecadae quattuor, quae octoadae quinque inibi embolismares quindecim et lunares annos viginti quinque menses habent quadragintos nonaginta quinque, qui in se optinent, dies quattuor decimilia sescentos decem et quattuor, endecadae inibi embolismares et lunares viginti octo, menses habent quingentos quadraginta quattuor, qui in se exolvent dies sedecimilia quinquaginta sex; quorum dierum summam superadjungis, faciunt tibi dies triginta milia sescento sexaginta sex. Ecce de triginta millibus et sexcentis sexaginta septem diebus breviter exclusus unus assis in octoadibus et endecadibus per dierum divisionem veridice comprobatur et tunc ab imperitis, et studiosis in contentionibus dissipatur. Sic etiam in circulo sequenti cum superiori germina concordia oeciavit per embolismos, adque communes annos assem ipsum furiosus (*sic*) quantocius plenum invenies declinatum. Sunt enim in et secundo circulo sicut et in primo, embolismares anni xxxi. et communes quinquaginta tres tricies. Semel ergo trecenti docies, quattuor, respondet tibi undecimilia nongenti quattuor, et quinquages ter trecenti quinquages quattuor faciunt tibi dies decem et octo milia septingenti sexaginta dua. Hae duae summulae sibi invicem junctae efficiunt dies sexmilia sescentos sexaginta sex, et declinatus est assis ille praedictus.

Redeamus igitur et ad illam summam in dictis superioribus de eo anno venter et tectum, per quam primo anno pasche in Aegypto celebratum Kalendis Januariis luna secunda fuisse didiceris. In ipsum si advertere volueris, hunc eundem assem plenissime declinabis. Continentur enim in praedictam summam assium septingenta sexaginta sex milia sescenti viginti quinque, ex quibus deducis asses trecentos sexaginta quinque, anni scilicet novissimi circulo-
 rum, ut appareat ipsum assem, et per hanc summam exclusum fuisse de septenario numero innatum ex unciarum augmento. Verum et vigesimam primam lunam sine unciis plenissime nudam anni octogisimi quarti esse condiscas. Cum autem praedictos dies rursum superioris summae revocaveris, et hanc ipsam partitus fueris, secundam reperies lunam, quam Kalendis Januariis in secundi circuli capite adfati, manu scis fuisse signatam. Deductis itaque his assibus trecentis sexaginta quinque, remanent assium septingenta sexaginta sex milia ducenti sexaginta, in quibus partiris sexagesimam, habebis duodecimilia septingentos septuaginta unum; addes hoc supra summam praedictam, erunt assium septingenta septuaginta nove milia tricenta unum. In his partiris trigesimam, invenies viginti quinque milia nongenti sexaginta septem superet asses viginti unum. In sunt luna vigesima prima octogisimi quarti anni. Revocatis quoque praedictis assibus trecentis sexaginta quinque ad illam superiore summam, erunt assium septingenta sexaginta sex milia sexcenti viginti quinque, ut supra. In quibus partiris sexagesimam, et invenies duodecimilia septingenti septem septi, un-

cia; addes supra summam praefatam, et habes assium septingenta novem milia quadringenti; dipondius, uncia. In his partiris trigesimam, et habebis viginti quinque milia nongentos octogenta superet dipondius, uncia, sicut est luna in secundi circuli capite titulata, et declinaberis ad semipsum, quem in fine circulo-
 rum saepissime diximus declinandum. Quisquis es namque dolo vecordiae sauciatus, vel hujus rationis ignarus, per quam altam profundamque partitionis summam, ut verius dicam, potius dilucide demonstratum, hic assis de numero septenario fuerit exclusus agnosce; quemdam omnem in tua supputatione declinare nequiveris in utroque neutericus inveniris. Desine, quae, jam desine in errore miseros populos per fallaciam tuis everisculis insitire; veritati quoque tandem aliquando dura colla submitte, qui per nebulas et perstigia ex Aegypto, de incognitis provinciarum spatiis et longa intercapidine terrarum quasi venientem tibi nuntios paschae diem sacratissimum sine tempore frequentius inaniter celebrandum. Cum horum namque circulo-
 rum lunare in tui pectoris sensum glutinaberis cursum. Tunc a primo anno paschae in Aegypto immolatum veridicum invenies fundamentum, quod et lunaribus cancellis veris et paschalibus titulis congruum sat esse cognoscis. Ex Kalendis namque Januariis, quibus superioribus dictis circulo-
 rum in capite lunam secundam inventam habitamque fuisse, jam noris in pridie earumdem Calendarum Januariarum anni sequentis supputabis, eruntque dies trecenti sexaginta quinque, super quos addes lunam secundam, quae isdem fuit Kalendis, ut dixit agnoscite licet procedendi, (*sic*) et sunt dies trecenti sexaginta septem, in quibus partiris sexagesimam, invenies sexisuncia, duae selae addes supra summam praedictam, et habes dies trecentos septuaginta tres, uncia, duae selae. In his ergo partiris trigesimam, invenies decus dipondius; superest decus treisuncia duae selae, similiter etiam et in anno sequenti qui in ordine tertius appellatus supputare debebis. His itaque trecenti sexages quinque sunt dies septingenti triginta. Inmittis vero et supra anni primi lunam secundam et habebis dies septingentos triginta duos, in quibus partiris sexagesimam, invenies decus dipondius. Restant duae selae; addes hoc supra summam praedictam, et erunt dies septingenti quadraginta quattuor; restant duae selae, in quibus partiris trigesimam, invenies dies quattuor super et vices quattuor, restant duae selae. Sic autem singulis quibusque annis usque in octogesimum et tertium annum supputabis; quem octogesimum et quartum in fine circulo-
 rum adnotatum agnoscis, ut etiam in his singulis annis undecim asses et uncia immittere videaris, et nullis cancellorum infractibus vel lunaribus tituli erasse omnino noscaris. Dominus enim noster Christus, paternae obediens jussioni, ita hujus lunae alium sydus edidit, ut de noctis invenies lumen solidatae tenebrari ob nubimenta tenuaret quae claro invecta curriculo cautis vacasse per erroribus,

secretis operantibus causis, nunc plena subducit implenda, et rotatis cursibus iterum definitur. Haec sunt igitur lunae principia, ejusque officia perenni servitio divinitus instituta; haec in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis praesciae facta. Per hanc quippe fabricam castam puramque, et suae majestatis praesagio Dominus designabat ad ecclesiam, quod saepissime tenuatur casibus variis, et minuitur semper in lapsis; splendoris tamen nitore suffulsa crescit in sanctis. Sic enim speciatim dico, eadem de semetipsa loquitur ecclesia: *fusca sum, inquit, et decora, o filiae Hierusalem; et Dominus per Prophetam voci sonorae respondit, et dicit: tota speciosa es sicut sol, et perfecta sicut luna; et iterum: semel juravi in sancto meo si David mentiar, semen ejus in aeternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum.* Hoc autem ecclesiae in Christo totum manet, et competit sacramentum, adientissime namque repraesentamus ejusdem lunae perfectissimum cursum, ut in suis eum quodammodo cancellis diebus singulis in integro noveris terminatum. Ex Kalendis, inquam, Januariis in pridie illius diei supputabis, in quo etiam luna quota sit quaeris. Sed forsitan dicis: quare in pridie et quota sit luna in sequenti significas die, quia ex Kalendis utique Januariis summam colligis, et quota in his fuerit luna superinmittis? numquidne unum diem bipartitum vel duplicatum supputare singularem aliquatenus in numero possis? itaque in his partiris sexagesimam, et quod fueris partitus supra dierum numerum ponis, in quibus similiter trigesimam partiris, et in quovis die, ut dixi, quota erit luna, quae ad althomum per dies et annos singulos peritissime designabis, quamvis unius cujusque paschae natales non nisi primi mensis novus generat dies; sed ut ipse primus mensis a tertio nonarum Martiarum die usque in quarto nonarum Aprilium a cunctis plerumque esse dicatur, certa atque digesta ratione monstretur, ut in his viginti novem diebus paschalis nativitas retegatur, et per primum annalem circulum veridicis documentis, evidentius ostendatur. A solis enim et lunae fabrica quae die V. Kalendarum Aprilium sumpsit exordium, computamus dies trecentos liberos quadragenta occurrisse ad futurum quintum nonarum martiarum diem, super quos dies addimus lunam quintam decimam, in qua utique plenitudine diei ipsarum quintum Kalendarum Aprilium ad vesperam a Domino fuerat constituta, et sunt dies trecenti quinquaginta quinque, in quibus partiris sexagesimam, et habes quinque deuncos; addes supra summam superiorem, et sunt dies trecenti sexaginta. Deum. partiris trigesimam et invenies decusdipondius super et deum. et quoniam quinquaginta luna, plena, ut diximus, quinto Kalendas Apriles fuerat facta pridie idus Apriles, ut ritibus extenuatur ad suum mensem primum implevit; propter quod novilunium Judaeis praeceptum est observare usque in hodiernum diem. Secundum vero mensem quarto idus Majas implevit, tertium men-

sem quarto idus Junias, quartum mensem sexto idus Julias, quintum mensem sexto idus Augustas, sextum mensem septimum idus septembris, septimum mensem pridie Nonas Octobris, octavum mensem nonis Novembribus, nonum mensem pridie nonas Decembris, decimum mensem tertio nonas Januariis, undecimum mensem Kalendis Februariis, duodecimum mensem quinto nonas Martias, et habes dies trecentos quinquaginta quinque, quos continet annus primus sane inibi quindecim diebus lunae, quota utique plena et perfecta fuerat facta. Nam a quintum nonarum in quartum Nonarum Martiarum die supputatio pronuntiat luna, qui est scilicet dies inter quinto et tertio medius in quo luna deum et non assis, qui est dies unus inventus sit plenus. Itaque a die ipso mensis inchoari non potest primus, sed a tertio nonarum martiarum in quarta nonarum Aprilium diem, in quarum quartum nonarum pridie, hoc est in die Kalendarum Aprilium computamus ex quinta Kalendarum earumdem praeteriti, idest primi anni, in quo die utraque luminaria in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis a Domino fuerant constituta, et inveniemus dies trecentos septuaginta, super quos addimus lunam quintam decimam, in quo statu interea fuerat facta, et sunt dies trecenti octoginta quinque. Ex quibus diebus partiris sexagesimam, et habes sexis cincum; hos praedictae summae adjungis, et sunt dies trecenti nonaginta unum cincum; partiris trigesimam et invenies decus tresis, superet ascincunt. Ergo ex die tertio nonarum martiarum usque in diem quartum nonarum Aprilium primam lunam quaerere debemus, quoniam in quocumque die existis viginti novem diebus luna prima cum fuerit, inde incipit mensis primus, in quo mensis pascha sacratissimum celebrari praecepit omnipotens Deus, sicut in Exodo testatur et dicit: *diem festum paschae observabitis; septem diebus edetis azima, sicut praecepit tibi, per tempus mensis novorum; in eo enim existis de terra Aegypti.* Item in Levitico praecepit Dominus et dicit: *primo mense in quarta decima mensis, in medio vespertinorum pascha Domini, et in quinquaginta mensis hujus dies festi azimorum Domino.* Item in Numeris: et locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sina anno secundo proficiscentibus eis ex Aegypto, in mense primo dicens: *dic, ut faciant filii Israel pascha in tempore suo quattadecima die mensis primi ad vesperam. Secundum tempora, secundum legem suam, et secundum comparationem suam facies illud.* Et locutus est Moyses filiis Israel facere pascha in deserto Sina secundum quod praecepit Dominus Moysi, sic fecerunt filii Israel. Et paulo post cum comminatione praecepit Dominus, et dicit: *homo qui fuerit mundus, et in via longa non fuerit, et cessaverit facere pascha, exterminabitur anima illo de populo suo, quia munus Domino non obtulit in tempore suo: et peccatum suum accipiet homo ille.* In Deuteronomio Moyses ad populum locutus est dicens: *observa mensem novorum, et facies pascha Domino Deo tuo, quia in mense novorum existis de terra Aegypti nocte, et sacrificabis*

pascha Domino Deo tu. Sic quoque et in primo libro A Esdræ apertius scriptus est egit. Osius pascha in Hierosolymis Deo, et immolavit phasec quarta decima luna primi mensis ad vesperam. Ecce quartadecimæ lunæ dies, qui est ad quintu decimu kalendarum Aprilium die usque in sept.mo decimo kalendarum Majarum, legaliter ut sit vera ratione firmata dinoscitur; et sic etiam a tertio Nonarum Martiarum die usque in decimo kalendarum Aprilium diem sunt decem novem, in quibus luna dum nascitur, lunariibus annis proculdubio deputatur; a nonum vero kalendarum Aprilium in die quartu Nonarum earundem dies sunt decem, et his dum nascitur embolismariibus annis profecto defixa notatur, sicut circulorum in vetustatis iudiculo comprobatur. Sex enim menses dividunt annum, in embolismario vero mensis B unus dierum triginta prorogator accedit sexes ergo vies nonus tibi faciunt dies centum septuaginta quattuor; et septies tricen habes cc. decusas summulas adjungis, faciunt tibi dies trecentos octoginta quattuor. Hic est annus embolismaris. Lunaris autem annus æque in sex mensibus dividitur. Sexes itaque

vies nonas faciunt tibi dies centum septuaginta quattuor, et sexes tricen centus octo sunt. Junctæ sibi invicem summulæ faciunt dies trecentos quinquaginta quattuor, non a dominico in dominicum paschæ, sed ad quartam decimam in quartam decimam lunam primi mensis anni supputantur venientis; et sic omnes suo in ordine per annos octoginta quattuor certis mensibus sine dubio dies collectos invenies, sicut ipsius lunæ per menses singulos oculis testibus, nativitatis fulget aspectus. A prima enim luna kalendarum Januariarum usque ad octavam annos embolismares invenies; a nona vero usque in vigesima septima lunares pro certo repperies. Sic etiam a vigesima et octava usque ad trigesimam embolismares invenies annos. Hæc omnia sollicitius observabis, et dies paschæ in integro invenies. Non laborabis ecce, annuente Domino, singula dilucide perfecta monstrantur, in quorum jam et obrectatorum perfidia resallatur, ut insontium astuta simplicitas cunctis subdita cognoscatur; ipocrytarum vero evitentur errores, quia imperitorum est jactantia, nam verecundia plenæ sunt præfatæ virtutes.

Ordo Mensium Januarius. Aug. et Dec. habent dies xxxi. iiii. Non. vii. Id. xviii. Kal.
 Martius. Maj. Jul. et Oct. habent dies xxxi. vi. Non. viii. Id. xvii. Kal.
 Aprilis. Jun. Sept. et Nov. habent dies xxx. iiii. Non. viii. Id. viii. Kal.
 Februarius habet dies xxviii. in Bissex. xxviii. iiii. Non. viii. Id. xvi. Kal

Reg : Mens.....Epactæ..Con. Sol.

Mart. V.....I.....	Reg.....Lunæ.....Nullæ.....	Rec.....Pas.....	Ter. Pasch.
Ap. I.....S.....V.....XI.....II.....V.....Ter.....N. Ap.			
Maj. III.....O.....V.....XXII.....III.....I.....Quat.....			
Jun. VI.....N.....VII.....III.....III.....VI.....Non.Kal.Mar.....VIII. Kal. Ap.			
Jul. I.....D.....VII.....VI.....II.....III. Id. Feb. Id. Ap.			
Aug. III.....I.....VIII.....XIII.....V.....VI. Non. MarIII. Non. Ap.			
Sept. VII.....VII.....III.....XI. Kal. M.....XI. Kal. Ap.			
Oct. II.....E.....X.....XXV.....I.....VI.....VI. Id. Feb.....III. Id. Ap.			
Nov. V.....M.....VIII.....VI.....II.....			
Dec. VII.....Ap.....XII.....XVII.....III.....III.....III. Kal. Mar.....III. Kal. Ap.			
Jan. II.....M.....XI.....XXVIII.....V.....VII.....XIII. Kal. Mar. XIII. Kal. Mi.			
Feb. VI.....Ju.....XII.....VIII.....VI.....III.....Non. Mar.....			
Junge istos cum Jul.....XIII.....XX.....VII.....I.....VI. Kal. Mar..... VII. Id. Ap.			
consotiis ad Kal. Aug.....XIII.....I.....II.....III.....Id. Non. Mar.....			
collig. VI. Kal. Ap.			
Istos iunge cum Epact. ad lunam XII.....III.....VII.....III. Non. Mar.			
inveniendam per Kalend. XIII.....III.....V.....XIII. Kal. Mar. XVII. Kal. Mar.			
III.....V.....I.....III. Id. Prid. No. Ap.			
XV.....VII.....III.....Kal. M. XIII. Kal. Ap.			
XXVI.....I.....II.....XII. Kal. Mar. Prid. Id. Ap.			
VII.....II.....V.....VII. Id. Feb.....Kal. Ap.			
XVIII.....III.....III.....III. Kal. Mar.....XII. Kal. Ap.			
V.			
VI. Ist. iunge cum XIII. Kal. Mar.....V. Id. Ap.			
VII. consoc. et ter. Prid. Non. Mar. III. Kal. Ap.			
I. ad Dominicam			
III. Paschæ inve- XV. Kal. Mar.			
III. niendam, et ad			
V. Quadragesimæ			
Va. initium.			

EODEM TEMPORE.

AUCTOR INCERTUS.*

OBSERVATIO CRITICA.

Quisquis in Scotorum historia vel leviter versatus agnoscere debet primos Christianos religionis doctores in hodierna Scotia existisse vitæ monasticæ cultores, unde famosum illud Forduni in Scoti-Chronico lib. XIII, cap. 8, pag. 184, dictum, qui de sancto Palladio circa annum 430 ad Scotos in Christum jam credentes missus episcopo sic loquitur : « Ante cujus (Palladii) adventum habebant Scoti fidei doctores, ac sacramentorum ministratores presbyteros solummodo monachos, ritum sequentes Ecclesiæ primitivæ. » Per quæ sane verba sincerus ille historiæ Scoticæ conditor solum insinuare videtur, S. Palladium fuisse primum episcopum a summo pontifice Romano missum ad Scoticanam Ecclesiam a cunabulis resurgentem gubernandam, cum ante illius adventum, et eadem adhuc imperfecta ac rudis per presbyteros ab aliis legitimis episcopis ordinatos ac plerumque monachos instructa fuerit, sed jam ad suscipiendam supremam Ecclesiæ hierarchiam accommodata prout aliæ gentes ad Christum conversæ prius per presbyteros instructæ sunt, quam episcopali jurisdictione donatæ. Verum rerum Scoticarum scriptores et ipse Fordunus agnoscunt sanctum Niniam Candidæ Casæ episcopum, sanctum Palladium, sanctum Fernanum, S. Servanum, S. Kentigernum, aliosque primitivæ Ecclesiæ Scoticanæ episcopos, existisse veros monachos, ac disciplinæ acerrimos vindices, qui monasteria, tanquam Christianæ religionis quædam castra, erexerunt, ex quibus prodierunt tot sanctissimi milites ad debellandam demonum militiam exercitati, et ad propagandam fidem Christi aptissimi. Hujus rei visidum exemplum præbet sequens Ordo monasticus, ab antiquis monachis Scotis sub exordio susceptæ Christianæ religionis observatus, qui cum vetustissimum sit omnium Monachorum Occidentalium monumentum, magnamque cum Ægyptiorum Patrum regulis connexionem habeat, sic merito post S. Cassiani institutiones et regulam S. Pachomii debitum locum inter hæc additamenta meretur, utpote arctissimam Orientalis disciplinæ observantiam complectens, exceptis frequentibus illis in aquam immersionibus, quæ solis monachis Scotis fuerunt peculiæ. Cum igitur, longe ante adventum S. Palladii, in hodierna Scotia existerent monasteria, quorum inquilini nominabantur Kiledæi vel Kildei ab ipsis cellis, quas inhabitabant, non a cultu quem ibidem exercebant, sic appellati; adeoque veritati consonum videtur, hunc Ordinem Monasticum etiam ante S. Cassiani institutionum propagationem, ab illis Kiledæis sive Kiledæis (corrupte per sequiores scriptores Culdeis nuncu-

patis) observatum fuisse. Nam hoc monasterium Kilrosense vulgo Culrosense dictum erectum est, a S. Servano Orcadensium insularum apostolo, et S. Palladii discipulo, qui non novam disciplinam monasticam introduxit, sed veterem primævis Scotis monachis communem excoluit. Erat autem hoc monasterium in æstuario Forthæ sive Bodotriæ situm, ad borealem fluminis ripam et infra Strivelingæ castrum sex miliaribus jacens, ubi fluxus et refluxus adhuc cernitur, quem auctor vitæ S. Kentigerni apud Bolandum 13 Januarii per Malenam et Ledonem fluvios designat; ad morem quorundam veterum per Ledonem intelligens æstum et fluxum maris, quemadmodum et per Malenam denotans refluxum sive recessum maris; quos igitur male duos distinctos fluvios existimavit, cum apud Kilrosiam nullum aliud flumen præter Bodotriam appareat, ubi tamen, quamvis locus ille viginti miliaribus ab ostio fluminis distet, tamen magnus fluxus et refluxus maris observetur. In hoc igitur monasterio educatus est S. Kentigernus vulgo dictus Mungo primus Glasguensis in Scotia episcopus et multorum monachorum pater, qui, Kilrosia ad australes partes secedens, necessario æstuarium Forthæ transivit tempore Malenæ sive refluxus maris, atque apud Glasguam figens pedem insigne erexit monasterium a non-gentis quinquaginta monachis inhabitatum, quibus utique disciplinam monasticam a S. Servano magistro suo usitatum præscripsit observandam. Celebrerrimum ergo erat Kilrosense monasterium, et forsitan ante adventum S. Palladii ab ipsis monachis Scotis sive Kiledæis constructum, a quibus et denominationem sumpsisse videtur, cum ex ante dictis omnino constet, monachos apud Scotos jam dudum floruisse. In veteri enim Scotorum idiomate Kil denotare ullam quemadmodum et Ros vel Ross significare promontorium animadvertunt antiquitatis Scoticæ periti, ita quod Kil-ros existerit verum Kiledæorum promontorium, quorum cellæ ibidem constructæ altitudine eximig reliquam planitiem superaverunt, præsertim ad latus boreale æstuarii positæ. Verum labente sæculo septimo hoc insigne Kiledæorum monasterium, a Danis et Norwegis, Britanniam septentrionalem devastantibus ad incitas est redactum, nec ante annum 1217 reparari cæperat. At hoc eodem anno Malcolmus Fifæ comes idem depopulatum cænobium restauravit, amplissimis agris et donis locupletavit, ac sacro ordini Cisterciensi concessit; cujus piissimi inquilini S. Servanum olim sanctissimum loci abbatem in divum titularem susceperunt, ejusque sacram memoriam

* Ex Marian. Br. Codice Regular. tom. II.

ad diem primum Julii annuatim solenni festiuitate celebrabant. Et quidem, etiamsi anno 717 apud Scotos dem sumptuosa cœnobîa obtinuerint; atamen, longo tempore hunc Ordinem monasticum in aliquibus locis conseruatum fuisse testatur arcta disciplina monastica a Scotis monachis per Germaniam, Galliam, et Belgium obseruata etiam postquam illi, pro primaria vitæ norma, regulam Benedictinam susceperant, quemadmodum ex variis locis monastici Scotici instrumimur. Adeoque de hujus antiqui monumenti authenticitate nullum dubium intervenire debet, cum, ante fatalem monasteriorum in Scotia dissolutionem, plurima vetera monumenta in Kiledorûm cœnobîis præsertim Dunblani et Dunkeldæ sint conseruata, quæ quidem duo monasteria quoddam veteris disciplinæ vestigium retinuisse videntur usque ad sæculum XII, quando in distinctos episcopatus erecta sunt. B

A primum introducta sit regula S. Benedicti, atque sequioribus sæculis plurimi noui erecti ordines monastici ibi. Ex archiua igitur Dunblanensis Ecclesiæ, hunc præsentem Ordinem monasticum descripsit vir religiosus Seruanus Thomson Scotus, monachus Benedictinus in celeberrimo Dunfermlensis cœnobio professus, secumque Ratiabonam cum aliis documentis antiquis attulit, florente adhuc apud Scotos orthodoxa et catholica religione. Nam, anno 1526 piissimus noster pater Seruanus cum aliis monachis Dunfermlensibus ab optimo patre dom. Joanne Thomson monasterii S. Jacobi Scotorum Ratiabonæ abbate dignissimo uocatus, et ibidem prior conuentualis constitutus, piissimam vitam duxit, acerrimus arctioris disciplinæ monasticæ vindex, usque ad annum 1544, quo religiosam animam Deo reddidit.

ORDO MONASTICUS IN VETERI SCOTIÆ MONASTRIO DE KIL-ROS OLIM OBSERVATUS.

Seruanus discipulus S. Palladii, circa annum 448 edificauit monasterium de Culros, ibique maximam congregauit monachorum congregationem, quos in timore Dei et in magna continentia custodivit, qui a communi plebe vocabantur Culdei sive Colidei, sed proprie dicebantur Kiledei, sic nominati ab ipsis cellis, quas inhabitabant, et veri monachi erant, imitantes monachos Ægyptios, et similem illis ducentes vitam. Nam imprimis perpetuum jejuniu obseruabant, semel in die cibum sumentes, et quidem tempore h' emali, apparentibus stellis in firmamento, in æstate autem post occasum solis. Quæ refectio apud illos vocabatur cœna, et in mensa non apposuerunt diuersorum fereula saporum, neque esculentiores pastus, sed secundum comedentium numerum tot paximacia panis, atque olera cocta, sed solum sale condita. Nunquam carnes vel pisces comederunt, neque caseum vel butyrum admiserunt, nisi dominicis et festiuis diebus, quando binam refectionem sumebant, scilicet prandium et cœnare. Pro potu aquam habuerunt puram et aliquando mixtam lacte, nam uinum et cereuisia illis ignota erant. Infirmis tamen vel ætate propectis, vel etiam longo itinere fatigatis, aliqua suauioris cibi oblectamenta dabantur, nunquam tamen carnes comedebant. In mensa autem altum obseruabant silentium diuinæ lectioni et spiritualis patris exhortationibus intenti, atque hoc modo fessos artus acceptæ cœnæ refectione releuabant, nec tamen ad satietatem; nimia enim satietas, quamuis solius panis, luxuriam gignit, sed tunc pro impari corporum uel ætatum conditione, quisque cœnam capere potuit.

Omnes in uno loco dormiebant, sed in separatis lectisterniis, et quidem uestiti, et zona pellicea præcincti, ut expergefacti alacrius surgerent. Nam ad primum galli cantum in oratorio omnes præsentés

esse debuerunt, quocumque anni tempore, per nolè pulsum excitati ita ut media nocte semper surrexerint ad uigilias nocturnas peragenda. Quæ uigiliæ per integras tres horas durabant, quia singulis uiginti psalmos deputabant, et ad finem cuiusque psalmi profunde genu flectebant, sese in terram prosternentes. Expletis tribus uigiis nocturnis, consona uocis et cordis intentione omnes exire de oratorio debuerunt; solus autem pater monasterii secretam Deo pro statu Ecclesiæ fundebat orationem, dum reliqui meditationibus, genuflexionibus aliisque piis operibus incumbabant, usque diluculum. Et tunc dato signo, omnes oratorium accedant, ad matutinas laudes persolendas, quibus finitis, pater monasterii quotidianis lacrymarum fontibus exundans, iurificatis orationum holocaustomatibus redolens gemmæ caritatis ardore flagrans, debitam dominici corporis oblationem puris sacrat manibus, sicque ad angelicum pergebat alloquium. Synaxi finita, aliqui frigidam petebant aquam, in qua diutius morando, corpus rigabant, omnemque carnis ardorem domitabant: quandiu autem in oratorio orarent, nullus oscitare, nullus sternutat: onem facere, nullus saliuam jacere licenter auderet.

Deinde omnes ad laborandum domi uel ruri se præparabant, ut quotidiano desudantes operi manuum laborare suam in commune transigerent uitam, probe scientes quod secura quies et otiositas uitiorum mater et fomes esset, et ideo humeros suos diuinis fatigationibus submiserunt; et impensiori studio, pede manumque laborabant, atque ita propriis uiribus, cuncta congregationis opera cum gaudio expediebant. Nam ad rurale opus accincti, iugum ponunt humeris, sustosoria, uangaque inuicto brachio terræ defigunt, sarculos, serrasque ad succidendum sanctis ferunt manibus, onniaque præstant proprio labore, quæ

homines rustici auxilio boum et equorum perficere solent. Nam apud ipsos, nulla æra boum et equorum aut aliorum animalium inveniebatur ad agros excolendos, vel quodeunque opus perficiendum quia quisque erat bos et equus ad laborandum. Solus seniculus abbas habuit equiculum ad iter faciendum et paucas vaccas ratione lactis, sicuti et oves ratione lanæ et pellis nutriebant, nam omnes alias possessiones respuebant, et divitias detestabantur. Quando autem opus rurale diutius duravit, tunc in campis solitum psalmodum pensum peragebant, observato debito tempore, pro singulis horis canonicis, ad hoc enim intenti, ut singulis diebus integram Psalterium devote recitarent. Quandiu autem laborabant, nullum audiebatur murmur, nullum præter necessarium habebatur colloquium, sed quisque aut orando, aut recte cogitando inunctum peragebat opus.

Peracto opere rurali, seu quocunque alio inuncto labore jam finito, ad cellas proprias revertebant, ubi aut scribendo aut orando totam ad vesperam peragebant diem, nisi quando tempus aderat ad orandum horas canonicas in oratorio. Vespere autem appropinquante, cum nocte pulsus audiebatur, quisque studium aut laborem deserebat. Quamprimum enim in auribus cujuscunque pulsus resonaret, scriptio litterarum apice, vel etiam dimidia ejusdem litterarum figura, citius assurgentes, sua fiebant officia, sicutque cum silentio et gravitate, sine ulla colloquii fabulositate oratorium petebant. Expletis psalmodum canticis, conspecta cordia et vocis intentione quisque privatis precibus et genuflexionibus inserviebat, quoadusque sidera cælo visa finitum clauderent diem, in æstate autem, ob noctis brevitate, usque ad occasum solis.

Tandem ad mensam conveniunt, ut fessos artus cœnæ refectione releverent, ubi quidem spirituali lectioni plus attendebant quam ciborum sapor; tota enim relectio non aliis cibis quam communi pane sale conditis constabat, ut jam dictum est. Modice igitur relecti, cum gratiarum actione oratorium petebant, et per breve tempus orationem effundentes, dato signo, et accepta patris spiritualis benedictione, dormitorium accedebant omnes, seniores æque ac juniores, secundum ordinem claustralem, neque vocis mussitatio audita est, sed usque ad primum galli cantum, quietem sumebant. Atque hoc modo, per singulas anni dies et noctes Creatori suo inserviebat, nisi quod a nocte sabbati quousque primo diluculum scilicet prima diei dominicæ hora eluxerit, vigiliis, orationibus, genuflexionibus sese impenderint, excepta una hora post matutinas laudes, quando sese ad scrutanda intima cordis secreta præparabant. Quæ peracta, et vere compuncti, patrem spirituales accesserunt, cui cogitationes suas propalabant, sine cujus jussu nihil præstare potuerunt, sed illius licentiam etiam vel ad naturæ requisita acquirerebant.

Paupertatem maxime coluerunt, nec alias possessiones habuerunt, nisi quas propriis manibus laborare poterant. Hinc dona iniquorum respuerunt, divitias detestabantur. Si autem aliquis de magnatibus terræ

aliquid pro eleemosyna concedere voluerit, immediate pauperibus distribuebant, quibus etiam oblationes fidelium concesserunt; in vicinia enim habuerunt xenodochium, ubi pauperes et debiles, claudos et cæcos, senes et orphanos nutriebant, quorum præcipuam curam gerebat S. Servanus, iisdem omnia necessaria præbens, piisque exhortationibus inseruiens.

Vilibus induebantur vestibus, maxime pellinis, sed albi coloris, ut moribus sic et vestibus candidi apparerent, habitus enim interior ex alba lana contextus ad genua descendebat, illoque ad laborandum utebantur, nam lineas vestes nunquam adhibebant. Exterior habitus erat birras, qui et amphibalus dicitur, corpus simul et caput tegens, quem zona pellicea præcinxerunt, atque sic incedebant quotidie ad orandum et laborandum, et etiam sic dormiebant.

Igitur apud antiquos illos monachos sive Culdeos fulgebat perfecta morum probitas, vitæ paupertas, in agendis actibus perpetua continentia, atque ad patris spiritalia imperium indeficiens obedientia. Nec solum patri monasterii, sed et senioribus ab ipso ad invigilandum constitutis obedire debuerunt omnes, et refragantibus duræ subdebantur pœnitentiæ. Pro qualibet enim culpa etiam minima severa injungebatur pœna, sic quando quisque aliquid sibi proprium vindicaret et pronuntiaret, verbi gratia, Meum librum, etc., tunc exutus vestibus, se aqua immergere usque ad collum debuit, ibique diutius morando omne propriæ voluntatis prævæ desiderium extinguere. Si autem patris spiritalis, vel aliorum seniorum jussa hilariter et alacriter non adimpleverit, a fratrum consortio segregatus, pane et aqua tandiu vivere debuit, donec resipisceret, et si obstinax in disobedientia permanserit, et culpam commissam agnoscere renuerit, squalore carceris puniebatur. Pro parvis culpis publice commissis coram tota congregatione pœnitentiam agebant diris verberibus percussi, quæ flagella pœnitentialia nominabantur.

Hunc asperum et durum vivendi modum inibant Kildesi sive monachi antiqui Culrosenses cum magno gaudio, ut violenter raperent regnum cælorum, neque facilis ad subeundam tam arduam monasterii disciplinam ingressus concedebatur, quamvis multi ad morum reformationem concurrebant. Nam quicumque sancti propositi conservationem desideravit, fratrumque consortium sincere postulavit, prius decem diebus præforibus monasterii, quasi reprobatus, nec non verborum opprobriis confutatus remanere debuit, sæpius pulsans, sed nullum ingressum inveniens. Si autem bene utens patientia ad decimum perstaret diem, tunc porta claustris fuit aperta, et noviter ingrediens seniori ad portam constituto inservire debuit, ibique per multum temporis desudans, multisque animi adversitatibus probatus, tandem fratrum merebatur inire consortium. Quicumque etiam fratrum conversationem cupiebat, prius omnem substantiam pauperibus distribuere debuit, nam nihil ab eo, ne quidem vel unum ut ita dicam denarium, in usum

monasterii accipere voluit spiritualis pater, sed nudus veluti e naufragio evadens in congregationem receptus est, nam et vestimenta sæcularia ante ingressum deponere et pauperibus dare debuit. Hæc autem omnia ideo præstare obligabatur novus receptus, ut ibi voluntariam deligeret paupertatem, et nequaquam inter fratres excellens sese elevaret, vel sua suffultus substantia æqualem fratribus non iniret

A laborem, aut religionis habitum apportans vi extorqueret, quæ monasterio reliquit, et fratrum patientiam commoveret in iram. Hæc aliaque plura aspera quidem et dura exercebant antiqui illi Kiledæi, quorum disciplinæ rigorem, quamvis ad imitandum necessariæ, proposita compendii brevitatis vetat nos exponere. Sed Ægyptios monachos in omnibus imitati sunt, similemque eis duxerunt vitam.

* POETÆ QUINTI SÆCULI.

ANNO DOMINI CCCCV.

AUREL. PRUDENTIUS.

(Juxta editionem Arevali.)

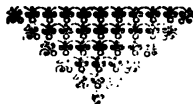
Epistola Dedicatoria.

Beatissimo patri et D. N. PIO SEXTO PAPÆ MAXIMO FAUSTINUS AREVALUS.

Christianæ poeseos monumenta, omnium, quæ modo exstant, aut existisse unquam scimus, præstantissima, M. Aurelii Prudentii Carmina, quam diligentissime fieri potuit, recognita et correctæ luci publicæ mandare constitui, nomini, majestatique tuæ, Pie Pontifex Maxime, consecrata. Patere, humanissime Princeps, ut non modo ad solium istud tuum et ad pedum oscula beatorum demissus, ut par est, ac venerabundus accedam, verum etiam ut et libere profitear, munus hoc, quod tibi offero, non nullius esse pretii, et cujusmodi hoc sit pretium, palam edisseram. Etsi enim tot sustineas, ac tanta negotia solus (quod verissime etiam de te dici potest), in Ecclesiæ catholicæ gubernationem singulari studio et sapientia incumbas, populorum tibi subditorum felicitati incredibili vigilantia et providentia prospicias; tamen in tanta rerum mole adeo erga litteras ac bonas artes affectus es, ut hac etiam in parte præclara tua merita una omnium voce et prædicatione celebrentur; neque ulla unquam, quamdiu suis litteris et humanitati stabit honos, tacebit posteritas. Quod enim museum splendidissimum omni illustrium monumentorum genere ad præsentium et posterorum sive admirationem, sive etiam invidiam instruxeris; quod plurima ac maxima beneficia in litteras, in litteratos viros, in artes cæteras, quæ a liberalitate nomen habent, cumulatisime contuleris; quod bibliothecam tuam omni librorum copia et delectu in primis conspicuam reddideris, vaticanam vero magnis accessionibus locupletaveris; quod assidue de litteris deque optimarum artium studiis maxima cum animi voluptate, limato subtilique judicio disseras: hæc aliaque hujus modi vehementem et accensum exquisitæ doctrinæ amorem cum doctrina ipsa conjunctum satis declarant. Cum autem rerum ecclesiasticarum cognitio cæteris tibi sanctior et antiquior sit, quod his studiis ab adolescentia innutritus, summa ex eorum tractatione laudem fueris assecutus, hac potissimum de causa novam hanc Prudentii editionem tibi non solum jucundam, sed etiam gratam futuram esse confido. Ut enim Ecclesia Jesu Christi, cujus tu vices, bonis omnibus plaudentibus, geris in terris, adversus hæreticos impiosque hujus ætatis homines defendatur, optime intelligis, Pontifex sapientissime, auctorem gravissimum esse Prudentium. Quippe is profanis litteris apprime eruditus, forensi eloquentia exercitatus, maximis honoribus in Romana republica perfunctus, amænissimum ingenium leporisque poeticos ad fidei christianæ causam ornandam,

* In hac serie eos auctores collocavimus qui solummodo vel præcipue sermone metrico scripserunt, et sub poetarum maxime titulo usque nunc vulgati ac noti sunt. Cæterum his accensere per nos licet Avitum et Sidenium in hoc et præcedenti tomo editos, quos forte non dedecisset locus inter hujus sæculi poetas. EDIT.

illustrandam, tuendam felicissime convertit. Atque, ut alia præteream (nihil enim Prudentius in his studiis ecclesiasticis intentatum reliquit), multum ille contulit ad sublimem hanc gravitatem et dignitatem, quæ in Ecclesiæ precibus hymnisque Deo concinendis elucet, et in qua tu, Pie Pontifex, summopere delectaris. Præterea antiquitates Christianas maxima ex parte complexus est; sed illos ritus accuratius descripsit, qui nunc in quorundam hominum reprehensionem incurrunt; ac nominatim religiosum cultum, quo sanctos cælites venerari oportet, suo ipso exemplo luculenter demonstravit, dum tenero pietatis affectu, quem trito apud nos vocabulo devotionem appellamus, stratus humi ad martyrum sepulcra, lacrymas uberrime fundens, oscula marmoribus figens, tumulisque adeo arcte inhærens, ut altar tepesceret ore, saxum pectore, eos animi sensus experiebatur, quos tibi, Pie Pontifex, cum Prudentio communes esse, omnes novimus. Constat enim, quanta constantia hujuscemodi pietatis officia exsequaris; quam religiosa mente habituque oris ac corporis gloriosum B. Petri principis apostolorum sepulcrum adire, ejusque venerabilem imaginem quotidie ferme venerari et osculari solitus. Graviora vero sunt illa, quod Prudentius pro altissimis religionis nostræ mysteriis contra sophisticas hæreticorum argumentationes docto ac severo philosophandi genere propugnavit, aram vero Victoriæ totumque idolorum cultum adeo acriter et nervose insectatus est, vix ut quidquam postea scribere aut obloqui ethnici ausi fuerint. Quod si non ea solum, quæ commune Ecclesiæ bonum respiciunt, sed illa etiam considerare velimus, quæ ad apostolicam tuam sedem, Pie Pontifex, proprie spectant, quanquam quid est, quod ad Ecclesiam Romanam, fidei et morum magistram, ecclesiarum omnium matrem pertineat, quod non idem quam arctissime cum communi religionis catholicæ causa aptum connexumque sit? Sed tamen quidquid id est, quod ad istam primam cathedram magis proprie spectat, ejus dignitatem, majestatem, auctoritatem ita Prudentius prædicat, ut tot tamque variis successibus Romani imperii nihil aliud actum crediderit, nisi ut Christo jam tum venienti via sterneretur, cordaque hominum uno illigata vinculo pax et Roma tenerent, capita hæc et culmina rerum, et sub unius principatu mens una sacrorum foret. Ac sane Prudentius non modo martyrum sepulcra, quorum innumeros cineres vidisse se Romæ testatus est, elegantissimis versibus describit, neque solum populorum concursus ad eorum reliquias, festosque dies celebrandos maximis laudibus exornat, verum etiam domum reversus magno studio egit, ut multa quæ in hoc genere Romæ viderat ac didicerat, in consuetudinem apud Hispanos suos inducerentur. Itaque ego Prudentium tali ac tanta doctrina et pietate virum, scriptoremque cum semper antea utilem et salutarem, tum nostris maxime calamitosis temporibus necessarium, quoad facere et conari potui, a mendis quæ temporum injuria, aut librariorum incititia, aut oscitatione irrepserant, vindicatum proferre in lucem constitui, omnesque nervos contendi, ut eorum omnium, qui ante me in hoc stadio desudarunt, industriam laboremque superarem, et nisi me meus fallit animus, superavi. Illud autem neque tacere debeo, et gloriosum mihi duco profiteri, concessu ac beneficio tuo, Pie Pontifex, factum esse, ut antiquissimi codices vaticani mihi, quandocumque vellem, libere paterent, quibus facilius et locupletius, quod destinaveram, possem ad exitum perducere. Utinam ea, quæ ego ad Prudentium illustrandum adjicienda esse censui, non ita parvi pretii et levioris operæ videri possint, ut minus propterea gratis acceptusque ad te accedat ipse Prudentius! Verum hoc etiam erit humanitatis tuæ, Beatissime Pater, ut ea, quæ in me parum probabuntur, Prudentio condones, et si non perfectionem commentariorum in Prudentium, at conatum saltem aliquem meum diligentiamque comiter, ut soles, et benevole complecti velis. Mihi quidem nihil gratius, nihil optatius, nihil, quod ex animi mei magis sententia futurum sit, accidere poterit, quam si catholicus poeta Prudentius, a me ita, ut vides, recognitus, judicii tui, quod gravissimum omnibus esse debet, prærogativa honestatus, regi catholico Carolo III, Pio, Felici, Augusto, Domino meo clementissimo, cujus unius beneficentiæ, ut incumbere in hæc studia meo arbitrato possem, acceptum referre debeo, haud injucundus adventat.

PRUDENTIANA

SIVE

PROLEGOMENA

IN EDITIONEM ROMANAM OPERUM

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII.

CAPUT PRIMUM.

Ratio ac divisio totius operis.

1. Quam laudem Prudentio tribuebat Gaspar Barthius, quo ego homine neminem in poetis legendis et illustrandis aut diligentiorum aut doctiorum novi, equidem eam a cæteris, si repugnent, extorquere non admodum conabor: sed certe ejusmodi vocem ex ore ecclesiastici viri, quique religionem Christianam, addam, catholicam Romanam, unice diligit, libentissime exciperem. Igitur Barthius lib. ix Advers. cap. 4, cum dixisset, de Christianorum in rota supplicii plenos esse beatorum Christi militum commentarios, quorum, addidit, vel primum præconem pulcherrimum, dulcissimum, piissimum et eruditissimum poetam, quem ut teneam, non negem omnium Græcorum Latinorumque valum scripta contemnere.

2. Illi ipsi heterodoxi, qui poetam hunc divinum maximis laudibus evehunt, et in operum ejus editionibus adornandis majorem quam nostri diligentiam adhibuerunt, fateri coguntur, eum de libero arbitrio, de carnis innocentia, de bonis operibus, et imprimis de invocatione martyrum aliorumque sanctorum, de Virgine beata, et quæ alia ejusdem generis sunt, hoc est, fere de omnibus rebus, de quibus male ipsi sentiunt, cum catholicis eadem sentire. Scio, ab hæreticis Prudentium, aperte ab ipsis dissentientem, excusari, vel quod poetice locutus fuerit, vel quod jam tunc superstitionis, ut jactant, semina inter Christianos spargi cœpissent: quam perverse, vel impudenter potius, his responsionibus abutantur, alio loco explicabo. Profecto non solum Prudentius insanam idololatriæ superstitionem acriter oppugnat, neque solum religionis nostræ fundamenta adversus gentiles egregie sustinet, neque solum Hebræorum perfidiam vehementer convellit, neque solum contra hæreticos qui præcesserant accurate disputat, sed multatiam addit, quibus hæretici nostrorum temporum facile possint revinci: præterea ritus veteris Ecclesiæ de usu luminum, de altaribus, de ornatu divitiisque templorum, de reliquiarum cultu, de sanctorum imaginibus, deque aliis hujusmodi ita graphice, itaque dilucide describit, ut irridere libeat quorundam hominum ignorantiam, sive pravitatem, qui superstitionem in re qualibet quasi subverentes, non dubitant caeremonias sanctissimas, vel ab ipsis Ecclesiæ primis sæculis usitatas, tanquam inventa monastica aspernari et rejicere. Nam quid ego loquar de innu-

A meris martyrum sepulcris, quæ Romæ vidit Prudentius, de peregrinationibus Christianorum, sive concursu ad eorum festa celebranda, de cryptis; quæ planius intelligo, dum Prudentium lego, quam dum oculis perlustro?

3. Jam vero cum martyrum coronas celebrat Prudentius, peragrans loca, nullius ante trita solo, quo ingenii acumine et ubertate, quo cæstro Christi militum robur, constantiam, verba ad tyrannos invicta, patientiam in perferendis suppliciis, mirabilem tormentorum varietatem nobis repræsentat, et quasi ante oculos ponit! In hymnis autem diurnarum horarum quantus inventionis decor! In animi pugna exponenda quam certâ et ex ipso mysticæ theologiæ fonte petita doctrina! In omnibus denique ejus operibus quantus pietatis ardor emicat! Cum enim multa ac varia nobis scripta reliquerit, non poteris vel unicum ejus versum reperire, qui aut ad religionem stabiliendam, aut ad fovendam pietatem non referatur, ut multi jam notarunt.

4. Quod si quis præter ingenium sublime argumentique nobilitatem alias dotes in Prudentio quærat, singularem ejus eloquentiam in *Laurentio*, in *Romano*, adversus *Symmachum*, atque in omnibus ejus carminibus imprimis indicabo; ut facile possis agnoscere, hominem in eloquentiæ studiis apprime versatum, poemata illa condidisse: nam, ut dicebat Antonius apud Ciceronem (*Lib. II de Oratore, pag. 52, edit. Ald. 1551*), cæterarum artium homines ornatus illa sua dicunt; si quid ab hac arte (eloquentia) didicerunt.

C His, si lubet, adjungas versus bene tornatos, numerosque in omni metrorum genere leniter fluentes, tum sententiarum gravitatem, verborumque non vulgarem elegantiam ex optimis quibusque Latinitatis auctoribus plerumque expressam. Nam quod nonnulli Prudentio plurimos in prosodia errores, vocesque parum Latinas objiciunt, id separato capite a nobis est refellendum, quo planum fiet vehementer eos falli qui existimant Prudentium sine certa ratione et arte, sine veterum auctoritate (et exemplo, solum ex rerum ignorantia interdum in syllabis vocabulisque nonnullis diversum ab aliis morem secutum fuisse. Nil vero necesse est, Prudentii laudes, me nunc contexi: tot enim tamque gravia de eo præconia a doctissimis hominibus ex omni ætate, ex omni ordine prolata, postea adducam, nihil ut in eo genere possit cumulatius desiderari.

5. Quæ cum ita sint, quis non miretur scriptorem A in bono lumine collocemus. Sed quid? inquiet alihunc insignem, qui eminentem quemdam locum tum inter poetas, tum inter SS. Ecclesiæ Patres debet obtinere, nondum eos commentatores editoresque habuisse, qui prudentium hominum votis undecunque fecerint satis? Atqui, si quis alius, Prudentius certe perspicua doctaque commentatione indiget, non quod obscuritatis vitio laboret, quod aliqui male putant; sed quia primum poetæ alia quasi lingua loquuntur, neque facile ab his intelliguntur qui eorum idioma non callent, præsertim in rebus novis, quasque cæteri non attigerunt; tum auctoribus, qui recondita doctrina excellunt et argumenta subtiliter expediunt, persæpe obscuritatis culpam imputamus, cum potius tarditatem, ignorantiam et cæcitatem nostram accusare debeamus (a).

6. Atque ut unum e multis præclarissimum exemplum proferam, in præfatione *Psychomachix* celebre est ænigma (ita enim vocant), quod Prudentium data opera ad aliorum ingenium exercendum circa 518 Abrami vernaculos, eorumque mysticam significationem 4 proposuisse non nemo credit, plerique sine Oedipo, aut Sphynge explicari posse negarunt (b).

7. Cæterum hæc aliaque hujusmodi infinita, quæ in hoc auctore latent, diligentissimum interpretem requirunt, qui magnam operam in theologicis litteris, non minus quam in humanioribus posuerit: est enim ille inexhaustus quidam thesaurus perreconditæ eruditionis profanæ, multo vero magis ecclesiasticæ, qua hæc in omni suo genere patet latissime. Neque vero inficiabor plures extitisse viros doctissimos, qui in hoc opus incubuerint; sed eorum alii ad scholarum, sive quod in idem recidit, ad *Delphini usum* editiones suas accommodarunt, alii theologiam, quæ ad exactam hujus poetæ interpretationem penitus est necessaria, aut nullam, aut, quod pejus est, malam habuerunt. Quo magis nobis est entendum atque elaborandum, ut poetæ nostri carmina et doctrinam

(a) Acute olim Porcius Latro Marillio, suo magistro, respondit in Opere Controversiarum, quod Patri Senecæ philosophi, quem Marcum vocant, solet nunc attribui (in *Præfat. lib. 1 Controv.*): Cum discipuli essemus apud Marillum rhetorem, hominem satis aridum paucissima belle, sed non vulgato genere dicentem, cum ille exilitatem orationis suæ imputaret controversiæ, et diceret: «Necesse est, me per spinosum locum ambulanti suspensos pedes ponere,» aiebat Latro: «Non Mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent.» Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis cum maxime declamantis Marillii possent.

(b) Nimirum historiam ex Genes. cap. 14, qua Abram dicitur numeravisse expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo, quibus irruit in hostes, captumque Lot reduxit, ad allegoriam convertens, ita cecinit:

Nos esse large vernularum divites,
St quid treceant, bis noventis additis,
Possint, figura noverimus mystica.

Id autem non esse ænigma, sed explicationem allegoricam ejus historiæ, eo tempore in ore et libris multorum frequentissimam, evidenter demonstrabo, cum distincto capite ponam auctoritates SS. Patrum,

quis, putasne a te id perfici posse quod tot nobiles interpretes nequaquam assecutos esse pronuntias? Imo vero si id ego putarem, si tantæ essem stultitiæ, ut plenam facultatem explicandi Prudentii mihi arrogarem, non certe hoc agerem, ut ex omnium commentariis optima quæque deligens, unum veluti corpus compingerem; sed potius molirer novum ædificium a fundamentis excitare, quo reliquorum luminibus obstruerem (c).

8. Nunc quoniam et maximam rei difficultatem optime pernosco, et meæ vires quam sint exiguæ plane sentio, hanc viam, quæ facilior est, inire constitui ut lucubrationes omnium in Prudentium hactenus editas expenderem ac libere repræsentarem; B tum si quid mihi occurreret, quo loca, ab aliis præterita exponerem, aut interpretationes aliorum sive confirmarem, sive refellerem, in medium proferrem, non quasi inveniens denuo, sed quasi jam inventis nonnihil addens. Videbam enim nostro potissimum sæculo plures auctores, tum sacros, tum profanos, in hunc ferre modum magno apparatu elegantissimisque typis excudi: quos haud equidem negaverim tanto labore esse dignos, ac si vis, doctrina exquisita præditos, sed nihil ad Prudentium. Videbam etiam, jam sæculo proxime elapso paulo post initium a Weitzio editionem Operum Prudentii cum omnium, ut putabat, quotquot in Prudentium scripserant, commentariis fuisse procuratam: sed neque Weitzius omnes eorum qui præcesserant commentarios vidit, et post eum multi scripserunt, Prudentium interpretantes, uberiori luce quam veteres perfunsi, neque minori industria connisi.

9. Itaque nemo mihi vitio vertet, imo multis, ut spero, gratum faciam, si Prudentium eo ornatum in lucem emittam, quo multi veteres scriptores prodierunt, notisque aliorum omnium indicatis in eas etiam animadversiones adjungam. Quales illæ sint futuræ,

qui in trecentis et duodeviginii Abrami vernaculis crucem Christi nomenque Jesu intelligunt, quia per Græcam litteram T, quæ signa est crucis, et litteras ϵ et η , quibus Jesus nomen inchoatur, numerus trecentum deceni et octo Græce exprimitur. Prudentius igitur interpretationem vulgo notam jure suo, sive lege poetica indicare tantum voluit, illud Horatii secutus:

Semper ad eventum festinat, et in medias res,
Non secus ac notas, auditorum rapit.

Fortasse etiam reliquum:

Et quæ
Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

(c) Enimvero cum diu multumque dubitarem quam potissimum viam insisterem, pluresque doctos et prudentes viros consulissem, placuit mihi accidit, quod Demiphoni in Phormione Terentii, actu II, scena 3, qui cum tres jureconsultos de nuptiis filii interrogasset, et diversa sentientes audivisset: *Fecisti probe, ait, incertior sum multo quam dudum.*

Tres mihi convivæ,
Ut alius aiebat,

prope dissentire videntur,
Poscentes vario nullum diversa palato.

quantumque ultra aliorum interpretum inventa sim A progressus minime dicam, non solum ne videar montes aureos polliceri, sed quia facile quivis per se poterit judicare, si commentarios præ oculis habuerit, et hinc inde contulerit. Illud unum dicam, in duabus facultatibus quas ad Prudentii explicationem necessarias esse ante posui, nempe in rei theologicæ ac philologicæ, nominatim vero poeticæ, cognitionibus, me a puero non indiligenter sub præstantissimis magistris, utinam feliciori tempore, esse versatum, sive quod quodam in hæc studia impulsus fuerim, sive quod rationes vitæ a primis annis susceptæ ita flagitaverint; quod eo dictum volo, non ut expectationem excitem, sed ut arrogantiae suspicionem diluam.

10. Alius nunc scrupulus eximendus est. Audio, B editionem operum Prudentii ad codd. mss. Vaticanos Parmæ jam pridem esse inchoatam. Quid ergo nunc juvat Romanis typis Prudentium excudere? Dicam quod res est: si de Parmensi editione quidquam ante inaudissem quam animum ad hunc laborem applicuissem, fortasse omnino nihil de Prudentio edendo cogitasset. Quoniam vero C cogitatio de re quavis aut non est suscipienda, aut, si suscipiatur, sine causa non est derelinquenda, dubitare cœpi an ob editionem Parmensem a proposito cessare deberem, in quo prudentiorum consilio quam meo acquiescere malui. Aiebant gravissimi homines qui rem penitus se scire asseverabant, nullam reliquam spem esse, ut editio illa Parmæ inchoata ad exitum perduceretur; consentiebant præterea eam, etiamsi C abolveretur, nequicquam posse meâ curis obstare.

11. Sane mihi duo certa esse videbantur: alterum, duplicem Prudentii editionem eodem tempore peractam non esse supervacaneam, si utraque diversis commentariis ornata sit; alterum, editionem quæ Parmæ fieret, ex hac Romana nihil detrimenti posse capere. Exemplaria operum Prudentii, præsertim cum commentariis adeo rara sunt, ut venalia ea prestare nusquam compererim; de quo appello fidem eorum qui bibliothecas privatas satis locupletes possident, aut ab amicis possessas excutiunt, aut bibliopolarum tabernas invisunt, aut denique catalogos bibliothecarum, quæ venales quotidie exponuntur, solent percurrere (a).

12. Quod vero Romana hæc nostra editio Parmensi nihil valeat officere, in promptu est judicare. D Quis enim Bodonianos typos hoc nostro tempore non

(a) Nam de editione *ad usum Delphini* non dicam, quam grandi pecunia ea vendatur, si quando occasio inciderit: scio enim pretium in hujusmodi rebus sæpe intoleranter augeri, quod nonnulli eruditionis nescio quod genus in una aliqua editionum serie componenda constituunt; qui luxus in suppellectile libraria eo jam processit, ut quod satyricus ille dixit,

Potuit fortasse minoris
Piscator, quam piscis emi,

de libro, librique auctore liceat interdum repetere.
(b) Prudentius Parmensis, quem typi Bodoniani

multos jam annos parturiebant, commodum nunc in lucem editus est sub magni nominis auspiciis, plurimorum votis expetitus, meisque in primis, qui nihil prius habui, quam ut editiones et illustrationes Prudentii, quotquot possem, undique conquirerem, earumque nucleum in publica commoda exprimerem. Editionem Parmensem nondum vidi: sed novi editoris diligentia et studio interpretationes nostras opportune illustrandas spero, siquidem ejus rei nuntio accepto cunctandum mihi cœnsui, penitus cessare, fide jam data, licere non puto, quamvis per me quidem non stabit, ut alii in fide, quam de eis recepi, inviti maneant, idque palam denuntio.

7 13. Itaque cum nihil sit quamobrem ab incepto desistere debeam, quod reliquum est, ordinem quo Prudentii opera a me sunt edenda explicabo. Primum hæc Prolegomena, quæ jam exarare cœpi apponere decrevi, *Prudentiana* inscribens, titulum ac magna ex parte rei exemplar mutuatus cum ab aliis, qui *Gersoniana* et similes titulos fecerunt, tum præsertim a C. V. Daniele Huetio, qui *Origeniana* operibus Origenis præposuit; quamquam nemo a me postulet aut exspectet ut exillem dividendi rationem sequar quam ille tenuit, suis civibus morem gerens, qui res quaslibet minute potius concidunt quam dividunt. Igitur in his prolegomenis ita argumentum persequar, ut sese res ipsæ simplici ordine dabunt, et prout quivis per se possit intelligere. Quis enim, etiam me tacente, non percipiat, dicendum esse de vita Prudentii, de operibus quæ exstant, quæ perierunt, quæ dubie aut falso ei ascribuntur, de codicibus mss., de editionibus, de commentariis editis et mss.? Doctrinam vero Prudentii contra hæreticos, contra nonnullos catholicos propugnabo. Quosdam insignes locos circa dogma ac disciplinam ecclesiasticam de cultu reliquiarum, de invocatione sanctorum, de templorum ornatu, de sepulcris christianorum, de usu luminum, aliaque hujusmodi distinctius et enucleatius ex sacri Vatis poematibus exponam.

14. Conabor autem maximo studio novam velui artem poeticam conficere, ad cujus regulas primos nostræ sanctissimæ religionis poetas sua carmina exegisse puto; et quamvis in agro inculto et derelicto seram, id tamen faciam cum aliqua spe fructus. Etenim ea cognitio usui esse potest ut inter varias mss. codd. lectiones non solum in Prudentio, sed in aliorum etiam SS. Patrum carminibus eæ voces seligantur, quæ legibus et consuetudini, in metris eo tempore vulgo receptæ, videbuntur esse aptissimæ. D Revera hujusmodi artem valde utilem futuram existimo etiam multis viris doctis, qui in veterum Patrum carminibus vulgandis elaborant, et interdum

multos jam annos parturiebant, commodum nunc in lucem editus est sub magni nominis auspiciis, plurimorum votis expetitus, meisque in primis, qui nihil prius habui, quam ut editiones et illustrationes Prudentii, quotquot possem, undique conquirerem, earumque nucleum in publica commoda exprimerem. Editionem Parmensem nondum vidi: sed novi editoris diligentia et studio interpretationes nostras opportune illustrandas spero, siquidem ejus rei nuntio accepto cunctandum mihi cœnsui, penitus cessare, fide jam data, licere non puto, quamvis per me quidem non stabit, ut alii in fide, quam de eis recepi, inviti maneant, idque palam denuntio.

illorum opera dum sanare student, corrumpunt atque ita se, quod dolendum est, grammaticorum sannibus obijciunt. Solent enim grammatici, ut est genus hominum arrogans, doctos et omnia alia eruditione præstantes viros irridere, si contra suos canones viderint eos licenter judicare; nec perpendunt quantum in aliis facultatibus doctrinam cæteri sint assecuti, sed quod in grammatica illis deest exaggerant impudenter.

15. Neque omitam veterum et quorundam recentium testimonia, quibus Prudentius est laudatus. Tunc demum ad Poetæ christiani opera excudenda aggrediar, hoc ordine: Primum ponam librum *Cathermerinon* cum præfatione omnium carminum, *Per quinque annos jam decem*, etc.; tum *Apotheosin*, *Hymartigeniam*, *Psychomachiam*, et *Dittochæum*, quod *Enchiridion* sacræ Scripturæ in plerisque editis appellatur. Et hæc quidem poemata primo voluminis comprehenduntur. In alterum conjiciam libros *adversus Synmachum*, et librum *Peristephanon*, cum multis ac copiosis indicibus rerum ac verborum.

16. Glossas et commentarios carminibus subjiciam; glossas ex Isono magistro et antiquissimis quibusque codicibus mss. Vaticanis aliisque; commentarios ex ingenio, cum lectionibus variantibus. Ille Iso, sive Ison quis fuerit, docet Mullerus in præfatione ad editionem Prudentii Coloniensem anno 1701. Monachus fuit S. Galli, circa annum 900 floruit, vir doctrina et sanctitate celebris, de quo videri possunt Ekkehardus junior, libro de Casibus monasterii S. Galli, cap. 1 et 2, apud Goldastum tom. I *Rer. Alemann. pag. 12 et 22*, et Glossarii latinitatis scriptor, præfatione operis sui, pag. 35. Non dubito quin idem sit Iso, quem sibi magistrum fuisse affirmat Notkerus Balbulus præfatione in sequentias. Decessit autem Notkerus anno 912. Vide alia de Isono num. 113 et 114.

17. Secundo volumini, tanquam prolegomena, duas diatribas præmittam: alteram, *de Ara Victoriae in curia Julia, ejusque eversionibus*; alteram, *de fide Prudentii et veritate in martyrum historiis enarrandis, cui acta anonyma aut recentia cedere debeant*. Icones æri iacis in utroque volumine dabo ad operis ornatum rerumque illustrationem; præsertim tomo II, ad martyrum res gestas et monumenta plenius cognoscenda plures imagines proferam, et illas omnes repræsentabo, quas Gallonius in opere de Cruciatibus SS. Martyrum inseruit, quibus et novas alias cœmeteriis depromptas, et nonnullas animadversiones ex Gaspare Sagittario, aliisque circa martyrum cruciatibus adjiciam. Cur autem diverso ordine Prudentii carmina disposuerim, ab aliorum editionibus dissidens, non esset magnopere querendum, cum omnes præcipui editores suam quisque diversam viam secuti fuerint, et magna sit inter vet. codd. dissensio. Heinsio recentes editores adherere voluerunt, neque tamen id sunt assecuti. Nam ille in addendis notavit odam quæ a plerisque ponitur tanquam præfatio libri *Peristephanon*, ad universum

opus esse referendam epilogi loco, quod neglectum est sequi in ejus editione, nec minus in aliis posterioribus eorum qui se Heinsium maxime æmulari gloriantur. Equidem ordinem tenere volui, quem Prudentius in præfatione carminum præscribit, ubi argumenta suorum opusculorum dilucide proponit, ut in commentariis explicabo. Objiciat aliquis non constare an Prudentius suos libros eo ordine quo illos edebat recensuerit; sed rogabo cur in propositione operis ordinem quem observare decreverat inverterit? Quia, inquires, metro potius voluit consulere. At ignoras certe quanta facilitate Prudentius, quæ volebat omnia, et quo volebat modo, ad carminis leges revocabat. Præterea poetæ etiam, dum argumentum proponunt, ita illud enuntiare laborant ut naturalis ordo postulat. Sic Virgilius quatuor Georgicarum libros in limine primi perite indicavit:

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terras
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo.
Sic pecori: atque apibus quanta experientia parcis
Hinc cauere incipiam.

Prudentius quidem, postquam librum *Cathermerinon* commemoravit, statim *Apotheosin* recenset, cum versu simili potuerit librum *Peristephanon* denotare. Ita enim ait:

Hymnis continuet dies,
Nec nox ulla vacet quin Dominum canat:
Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem.

Potuit præmittere:

Carmen martyribus devoteat, laudet apostolos:

quo versu innuitur liber *Peristephanon*, a nobis postremo loco positus, quia postremo loco a Prudentio recensetur. Quamvis autem Prudentius hymnos *cathermerinos* ab hymnis *Peristephanon* separaverit, facilis tamen fuit in codd. mss., et in libris editis utriusque operis conjunctio. Nam olim ex operibus alicujus auctoris quisque exscribebat, quæ magis sibi placerent, nullo interdum ordine: et multi, hymnos cum quærerent, omnes hymnos Prudentianos junxerunt, et titulum fecerunt *Hymnarium de tempore et de sanctis*, ut in commentariis ad præfationem dicam. Qui editiones operum Prudentii, codicesque mss., ac diversum ordinem in carminibus collocandis, a nobis cap. 4 et 5 referendum, attente consideraverit, concludet, opinor, eum ordinem esse præferendum, quem ipsemet auctor in præfatione et propositione operum demonstravit. Verum hæc hæctenus præfationis loco dicta sint satis.

CAPUT II.

Prudentii vita.

10 18. Vitam resque gestas Prudentii scribere ingressus, haud scio magis optandum mihi esset, ut certam ejus patriam investigarem, an magis illi sit gloriosum: ut olim plures Græciæ civitates Homerum sibi civem arrogabant, ita nunc de Prudentii natali solo duas potissimum Hispaniæ urbes nobilissimas certare, Caesaraugustam et Calagurrim. Qui, partium studio reposito, rationum momenta considerate expenderit, existimabit facile causam potius sub

judice esse relinquendam, quam alterutri parti ad-
judicandam. Sed quod multi alii fecerunt, ut rationes
hinc inde allatas exponerent, et inter se conferrunt,
id a nobis, quoniam hic locus maxime proprius est,
non prætermittetur; qua de controversia duas dis-
sertationes editas fuisse admonebo, alteram cujus
meminit Jo. Albertus Fabricius, alteram hispanice
a cl. Emmanuele Risco tom. XXXI Hisp. sacr. eru-
ditissime conscriptam (a).

19. Alii, qui Prudentii Vitam in Dictionariis et
Bibliotecis exararunt, similiter in ejus patriam ac-
curate inquisierunt, quorum omnium primus dicitur
fuisse Aldus Manutius Romanus, qui in editione
operum Prudentii de certo oppido unde ortus esset
Prudentius cœpit quærere, quanquam Cæsaraugu-
stani jam ante in suo breviario Prudentium sibi arro-
gabant (V. num. 51). Reliqui editores et commen-
tatores brevius eandem controversiam attigerunt.
Petrus Mantuanus, ut singularem opinionem astrue-
ret, fuse in ea quæstionè versatus est in opusculo
Advertencias a la Historia del P. Mariana. Eundem
Marianam ut refellerent, Lupercius et Bartholomæus
Leonardo Argensola, nobile par fratrum, pro Cæsaraugu-
sta Prudentii patria decertarunt (b). Petri
Mantuani et Lupercii Leonardi rationes diluere co-
natus est Thomas Tamayo de Vargas in defensione
Hispanicæ historiæ Joannis Marianæ. Præterea Mar-
tinus Carrillo in Historia S. Valerii episcopi Cæsaraugu-
stani, edit. 1615, et Ludovicus Diez de Aux in
præfatione versionis hispanicæ Hymnorum Prudentii
Cæsaraugustam ejus patriam fuisse contendunt.
Disceptatoribus de Prudentii patria merito adjun-
gendi sunt Nicolaus Antonius Biblioth. Vet. Hisp. lib.
II, cap. 10, et Bailius in Diction. Crit. verbo, *Prudence*.

20. Silentio non est prætereundus Joannes Petrus
Ludewig, cujus cognomen Rodriguez us in Bibl.
Hisp. maluit reddere *Luis*; qui Vitam Prudentii
seorsum edidit mense Martio 1692, recusam tom.
II Opusculorum Miscellorum ejusdem Ludewigii,
col. 494, Halæ Magdeburgicæ an. 1720, ubi eam
legi, quamvis Fabricius annum editionis 1719, locum
Halam Saxonum dicat, nisi duplex sit editio. Igitur
etsi magnum non esset operæ pretium, tamen tanta
hac contentione impelli possem, ut de Prudentii
patria disputem, eoque etiam magis, quia eadem

(a) Primam hanc non vidi; sed Fabricii verba de
ea afferam (ex Bibl. Lat. Vet. edit. Venet. 1728
tom. II, cap. 2 lib. IV): *De Calagurri Nascica, Vas-
conum, Prudentii patria diatribam auctore G. L. ex-
hibet Diarium literarium Hallense Germanice editum,
Neue Bibliothek xxvi, p. 475*. Arbitror, disserta-
tionis, seu diatribæ ejus scopum esse, probare Pru-
dentii patriam fuisse Calagurriam, quæ Calagurris
Nascica olim appellabatur, postea Calagurris Julia
a Julio Cæsare. De qua vidè Garsam Loaisa Collect.
Concil. Hisp. pag. 159, et Ferrarii Lexicon, post
Strabonem, Plinium, et alios. Plinius lib. II, cap.
3, Calagurritanos appellari *Nascicos* tradit, sed aliam
fuisse hanc Calagurriam, cujus hodie ne vestigia
quidem supersunt, opinatur Ludovicus Nonius cap.
90 Hisp., quem consule.

(b) Duas Lupercii epistolas, unam Bartholomæi,

A opera nonnullis Prudentii carminibus lumen aliquod
affundetur. Antequam vero duas illas sententias
expendam, in quas maxime auctores sunt divi,
alias minus celebres opiniones in examen revocabo.
Georgius Fabricius (*Præfat. Comment. in hymnos
quosdam Prudentii*) Numantinum, seu (ut recentiores)
Cæsaraugustanum fuisse asserit (c). Quocumque de-
mum loco extiterit Numantia, non apparet certa
ratio cur Prudentius Numantinus asseratur, nisi
quod hæc urbs in provincia Tarraconensi sita fuerit,
quod omnibus ejusdem provinciæ oppidis æque con-
venit. Opinor Fabricium ex Mela collegisse, eandem
esse urbem Numantiam ac Cæsaraugustam: nam
hanc errorem eidem Melæ, quem non intellexit,
Joannes Gerundensis imputavit tom. I Hisp. illustr.
pag. 33.

21. In opinione Petri Mantuani refutanda longiores
nos esse oportet, quem asperere, contra quam so-
leret, Nic. Antonius redarguit loc. cit.: *Pro germana,
inquit, lectione et sententia, tantum ut Joanni Mariana
destruere, nescio quid de Salia Hispaniæ Tarraconen-
sis juxta Cantabros flumine dictum poetæ magna injuria
imputat*. Absurdam hanc Mantuani interpretationem
primum natam an. 1615 affirmat Risco loc. cit.,
fortasse quia editionem opusculi Mantuani eo anno
peractam viderat. Cæterum Mantuanus suas contra
Marianam animadversiones jam anno 1607 divulgave-
rat; et quamvis primam editionem non viderim, vidi
aliam auctiorem Mediolanensem anni 1614, ubi certe
hanc novam sententiam sibi Mantuanus adscribit.
Estas son las opiniones, que hasta hoy se han hallado
de la patria de Prudente, yo no seguire ninguna de
estas dos (loquitur de opinionibus pro Cæsaraugusta,
et Calagurri). Quid? si ante Mantuanum alii hanc
sententiam invenerant? Tamayo de Vargas loc. cit.
contendit, Mantuanum ex aliis opinionem, quam pro
sua venditavit, surripuisse. Nam cum Mantuanus
auctoritatem Gisellini allegasset usque ad verba hæc,
*Vetus codex, quo ego sum usus habet, ME SALLE, præ-
termisit alia, quæ proxime consequuntur, unde qui-
dam se commodam sententiam eruere posse putarunt,
quod Salia Hispaniæ sit fluvius, et urbem eo nomine
fuisse conjiciunt*. Neque in editione anni 1564 cum
commentariis Gisellini, neque in posteriori Weitziana
cum eisdem commentariis hæc verba inveniuntur.

D Marianæ vero aliam, qua suam opinionem pro Cala-
gurri tuetur, nuper edidit cl. Joannes Antonius Pel-
licer y Sforceda in opere *Ensayo de una Biblioteca
de Traductores Espanol*, ubi præmittit; *Noticias
para la vida de Lupercio Leonardo y Argensola*.

(c) Numantiam, addit Ludewigius loc. cit., *cele-
brem Romanis ob infinita bella urbem, hodie Amuzam
dictam, non procul a Cæsaraugusta distare notissimum
est*. Imo magis persuasum est doctis, Numantiam
esse urbem, quæ nunc Soria dicitur, aut aliam quæ
Zamora vocatur. Quamvis enim Pomponius Mela, lib.
II, cap. 43, hæc habeat: *Urbium de mediterraneis in
Tarraconensi clarissimæ fuerunt Pallantia et Numan-
tia, nunc est Cæsaraugusta*. Non tamen propterea col-
ligas Numantiam esse Amuzam, aut aliquod oppidum
non procul a Cæsaraugusta, ut cernere licet in Pal-
lantia longe distanti.

22. Videndum est tamen, an sive Giselinus in alia editione, sive alii de Salia, Prudentii patria, ante Mantuanum cogitaverint. Ferrarius in Lexico, verbo *Sal'a*, sic habet ex Mela: *Salia, Riba de Silla, vel Sella, fluvius et oppidum Hispaniæ Tarraconensis, in ora Asturum (Salia, Pintiano teste, fluvius nominatur, et alius Silla), patria Prudentii (qui multa versu scripsit, a Theodosio imperatore ad præfecturam sublimatus), oppidum non obscurum, inter Lanus ad ortum, et Vecam ad occasum 6 leucis. Populi Salini... Prudentius: Oblitum veteris me Saliaë consulis, etc.* Et verbo CALAGURIS: *Calaguris, quæ Calaguris Livio, Calagorina Ptolemæo... Patria Clementis Prudentii poetæ clarissimi, teste Mariana: sed ut ipsemet innuere videtur, Salia oppidum Cantabriæ oræ solum illi natale fuit.* Lexicon geographicum post obitum Ferrarii prodit; sed is anno 1605 ediderat Epitomen geographicam. Censeo opinionem Ferrarium hausisse ex veteri editione Giselini: nam ipse Mantuanus hæc verba profert ex Giselino: *Hic locus multos torsit, nec adhuc satis ditucide est explicatus. Commentatur in illum Nebrissensis his verbis: « Oblitum veteris Mesatiæ consulis, » scilicet sub quo videtur natus Prudentius. Aldus in Poetæ Vita a se edita ait, eum 13 fuisse jureconsultum, ac Messatiæ consulem, hujusce, ni fallor, loci conjectura ductus. Vetus codex quo ego sum usus habet, Me Saliaë.* Remus eandem interpretationem Giselino tribuit. Eam certe indicavit Giselinus verbis a Tamayo relatis supra num. 21, in editione Parisina 1562: qui addit illico: *Ego quid hic pronuntiare debeat, nescio prorsus, satis esse arbitratus alius cogitandi materiam suppeditasse.* Mantuanus prima periodi verba usque ad *me Saliaë* posuit: reliqua, quibus antiquitas conjecturæ declaratur, prætermisit.

23. De Salia quid ex veteribus constet, nunc exprimam. Mela locum nomenque fluminis descripsit lib. III, cap. 1: *In Asturum lit.ore Noega est oppidum, et tres aræ, quas Sestiunus vocant, in peninsula sedenti, et sunt Augusti nomine sacræ, illustrantque terras ante ignobiles. At ab eo flumine, quod Saliam vocant, incipiunt oræ paulatim recedere et latæ adhuc Hispaniæ magis magisque spatia contrahere.* Plinius, lib. IV, cap. 20, idem flumen vocat *Sada*, aut *Sanga*, ut opinatur Mantuanus. Verba Plinii sunt: *Regio Cantabrorum, flumen Sada.* Ubi in veteri cod. ms. legitur,

(a) Accipe ejus Hispanicam interpretationem: *Mientras la vida, que va volando, hace estas cosas, la blancura de los cabellos se entro de repente en mi persona ya vieja, reprehendiendome a mi oludado del año en el qual fue el primer dia de mi vida en la antigua Salia.* Hæc est autem syntaxis: *arguens me oblitum consulis* (hoc est *atni*) *sub quo prima dies mihi veteris Saliaë* (hoc est *in veteri Salia*). Hæc quam sint absurda, quamque a sensu communi abhorreant, opus non est multis prosequi, præsertim cum in eo argumento diligenter versatus fuerit Tamayo de Vargas loc. cit., Joanne Mariana approbante, ut juvat exponere.

(b) Nic. Antonius Bibl. nov., verbo, *Joannes Mariana*. hæc refert: *Magno eruditionis ambitu oppugnavit Marianaë historiam Petrus Mantuanus, propugnavit D. Thomas Tamayo de Vargas, qui testimonio satis*

Sanga. Hispanis nunc flumen *Salla* dicitur *Saga*, ut ait Mantuanus, sive, ut Riscus, *Sella*. Itaque Mantuanus putat Prudentium natum fuisse prope flumen *Saliam*, et fortasse in oppido ejusdem nominis, ut solent oppida aut fluvii dare nomen, aut ex eis accipere; idque arguit ex verbis præfationis operum, aut lib. Cathomer., quam minus recte hymnum appollat:

Hæc dum vita volans agit,
Irrepsit subito catiffes seni,
Oblitum veteris me Saliaë consulis arguens,
Sub quo prima dies mihi (a).

24. Vulgata est opinio Marianam omnino noluisse aut Mantuani adversos se impugnationem, aut Tamayi pro se defensionem legere (b). Res vero partim ita accidit, partim diverso modo. Etenim 14 Mantuanus statim ac suas observationes anno 1607 publicavit, earum exemplar ad Marianam misit, qui non solum eas legit, verum etiam margini congruentes responsiones adjecit, atque his notis illustratam exemplar idem ad Mantuanum remisit. Cum Mantuanus cadere iterum, et recedere suum opusculum auctius pergeret, Marianaë responsionibus nihil deterritus, is, qui majora animo volebat, nullum ultra verbum, aut operam sumere inanem decrevit, quin sine rivali sequas et sua solus amaret, aut cum paucis Mantuanus. Cum autem Marianaë causam defendere vellet Tamayo, quæ de Prudentii patria, quasi aliud agens, scripsisset, illi ostendit, rationesque suas probavit. Postea cum apologiam totam absolvisset, pervidendam et emendandam eidem obtulit, quod facere renuit Mariana, viribus et ingenio Tamayi confusus, quamquam alia ratione permotus etiam mihi videtur, me scilicet Mantuanus Tamayi scriptionem Marianaë ipsi afflingeret ulla ex parte (c).

25. Erat quidem jam vulgo recepta explicatio illa, quod Prudentius diceret *se oblitum veteris Saliaë consulis*, sub quo primam lucem viderat. Nihilominus Mantuanus præfractæ negabat, veram eam esse, quia non duo Saliaë consules exsisterant, ut alter *vetus* vocaretur; non intelligens Prudentium solum innuere, Saliam jampridem gessisse consulatum. Addebat non Saliam, sed Saliam vocari hunc consulem in quadam inscriptione apud Onuphrium Panulium, Comment. in lib. III Fast., pag. 408.

idoneo affirmat rem prodigii similem, nempe noluisse Marianam legere nec Mantuani censuram, nec Tamayi, amicissimi capitis, apologiam, etiam ante editionem sibi ab auctore ad pervidendum et emendandum oblatam: quod credet vix posteritas. Baillius, *Diction. crit.*, artic. *Mariane*, eam narrationem avidè arripit, neque in optimam partem, ut solet, interpretatur.

(c) Hæc omnia protuli ex Tamayi opere in appendice, seu *Razon de la historia del P. Juan de Mariana: de las advertencias de Pedro Mantuano: y de la defensa del doctor D. Thomas Tamayo de Vargas.* In opere autem, de Prudentii patria disserens, ita ait: *Escrito este papel mucho antes que me determinara a responder a lo demas, y comunicando solo entre otros con el P. Mariana oraculo de nuestra edad, etc.*

QVIESCIT . IN . PACEM . DEPOSITUS . DIEM QVĀR A
TVM . NONAS . AVGV
STAS . FLAVIO . PHILIPPO
ET . FLAVIO . SALLEA . CON
SVLIBVS . PATER . SERBA
TIVS . FECIT

Quasi vero non potuerit utroque modo scribi et *Salia*, et *Sallen*, aut si *Sallea* scribatur, non licuerit poetæ unum expungere, ut metro consuleret, præsertim in nomine proprio. Fasti Græci et Cassiodorus in Chronico habent *Sallia*. Glandorpius, Onomast. Rom., ex veterum monumentis *Saliæ* nomen reponit.

15 26. Rejecta opinione Manuani, quærendum est aliquid de Tarracone. Ita enim ait Prudentius de tribus martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio, in eorum hymno :

O triplex honor, o trifforme culmen,
Quo nostræ caput excutatur urbis,
Cunctis urbibus eminens iberis!

Hæc non ignorant illi ipsi qui Cæsaraugustanum aut Calagurritanum asserunt fuisse Prudentium. Aiunt, Tarraconem *caput nostræ urbis* vocasse, quia caput erat Hispaniæ Tarraconensis. Non repugnabo, quamvis conjectura aliqua duci posset, suam ejus urbem laudari a Prudentio, cum reliquas cunctas illico memorot,

Cunctis urbibus eminens iberis!

At si Prudentius, quia e Tarraconensi Hispania erat, *nostræ urbis* nomine appellat Tarraconem, cur eadem voce uti non potuit, cum alias urbes ejusdem Tarraconensis Hispaniæ nominavit, etiamsi in eis ortus non fuisset? Putat Nic. Antonius, hymnos *Peristephanon* a Prudentio fuisse compositos nomine eorum, in quorum oppidis sancti illi celebrabantur. Hoc quale sit, paulo post exquiram. Nunc observabo, ex hoc hymno argui, oppidum natale Prudentii situm fuisse in terris Pyrenæis. Ita enim post superiores versus pergit :

Exsultare tribus Ilbet patronis,
Quorum præsidio fovemur omnes
Terrarum populi Pyrenæarum.

Siquidem *fovemur*, non *foventur*, est legendum, ut in commentariis probabo ex veteribus libris.

27. Quas autem Pyrenæas terras dicat Prudentius, definire non audeo. Mela, lib. II, cap. 13, *Py-*

(a) Libentius legam, *subter altare*, ex more sanctorum corpora recondi *sub altari*, prout alio in loco distinctius exponam.

(b) Cæsaraugustæ elogium ex Mela ante posui num. 21; majus est quiddam, quod ait S. Isidorus Etymol. lib. xv, cap. 1: *Cæsaraugusta Tarraconensis Hispaniæ oppidum a Cæsare Augusto et situm et nominatum, loci amenitate et deliciis præstantius civitatibus Hispaniæ cunctis, atque illustrius florens sanctorum martyrum sepulcris*. Quæ verba, et præcipue hæc, postrema *florere sepulcris martyrum*, apprime consonant hymno Prudentii nostri de martyribus Cæsaraugustanis.

(c) Ælius Antonius Nebrissensis in Epigrammate prævio ad opera Prudentii, et in Comment. ad hymnum 18 martyrum Cæsaraugustanorum; Jacobus Spiegelius in Præf. ad Comm.; Georgius Remus in Epist. ad Weitz.; Xystus Senensis, Bibl. lib. IV, verbo *Aurelius Prudentius*; Joannes Vossæus, Chro-

renæus, inquit, *primo hinc in Britannicum procurri-oceanum, tum in terras fronte convexus Hispaniam irrumpit; et minore ejus parti: ad dextram exclusa, trazit perpetua latera continuus, donec per omnem provinciam longo limite immissus in ea littora, quæ occidenti sunt adversa, perueniat*. Riscus, Hisp. sacr. tom. XXXIV, pag. 191 et seq. animadvertit a geographis antiquis *Pyrenæos* vocari omnes illos montes qui inter *Fontem Rabidum* et *Caput Crucium* veluti rami distrahuntur: et verba episcopi Pelagii de montibus Legionensibus interpretatur: *Quidam autem ex civibus legionis levaverunt corpus S. Froylani episcopi infra Pyrenæos montes, et posuerunt eum super altare*.

(a) Patet ex his, Tarraconem, Cæsaraugustam, Calagurritanum, innumera item alia oppida *Pyrenæa* dici potuisse.

28. Reliquum est, ut de celeberrimis duabus hæc in re sententiis sermonem instituiamus: Cæsaraugustana, an Calagurritana censenda 16 sit Prudentii patria. (b) Cæsaraugustam Prudentii esse patriam tenent Aldus Romanus in Vita Prudentii ac plures alii, præsertim interpretes (c). Ex solo Prudentii opere, imo fere ex solo hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum rationes petuntur, quibus Prudentius Cæsaraugustanus creditur. Hi autem sunt versus qui proferri solent:

Bis novem noster populus sub uno
Martyrum servat cineres sepulcro,
Res cui tanta est.

Notat Riscus, *nostrum populum* dici a Prudentio Cæsaraugustam, priusquam ea *nominatim* appelletur; quasi id saveat suæ opinioni. Contra Rodriguezius de Castro observat, vocari *populum*, quæ vox optime cadit in totum conventum juridicum Cæsaraugustanum, item Prudentiam *sub uno sepulcro* dixisse, quamvis de aliis martyribus loquatur ejusdem conventus juridici, qui ad omnem Aragoniam, partem Cataloniæ, Navarræ, Rioxæ, Guadalaxaram, Complutum, Agredam protendebatur; eo fere modo quo Lucretius, lib. v, v. 26, dixit *commune sepulcrum, rerum terra*. Verum hæc nihil utrinque juvant. Prudentius in hymno SS. martyrum Hemeterii et Celedonii nusquam meminit *Calagurritanum*, quam tamen

nic. Hispan. ad annum 351; Antonius Possevinus, Apparatu, verbo, *Aurelius Prudentius*; Alfonsus Garcia Matamoros, de Academ. Hispan.; Ludovicus Nonius, Not. in Hispan., cap. 82; Joannes Henichius, Hist., part. 2, sæc. IV, cap. 3, pag. 23; Lucas Osiander, Epitom. histor. ecclesiæ, centur. 4, lib. 1, cap. 26; Centuriatores, tom. 1, centur. 4, cap. 10, pag. 681; Quenstedius, de Patriis illustrium virorum sub Cæsaraugusta; Stephanus Chamillard, edit. ad usum Delphini; Martinus Carrillo, H. st. S. Valerii; Ludovicus Diaz de Aux, in Version. Hispanice. Hymnor. Prud.; Lupercius et Bartholomæus Leonardo y Argensola, in Epistol. super hac controversia; Emmanuel Risco, Hisp. sacr., tom. XXXI, in dissertatione peculiari; Carolus Augustinus Ansaldis, præfat. ad versionem Italicam librorum adversus Symmachum; Andreas Mollerus, in Com. ad hymn. VIII cal. Jan.; cl. præsul Stephanus Borgia, in singulari et erudito opere, Vaticana Confessio S. Petri.

vocat *oppidum nostrum*; idem postquam dixerat *no-* A
ster populus, et sub *uno sepulcro*, statim addit :

Cæsaraugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

Ubi intelligis sepulcrum existere in ipsa urbe. De
eadem urbe pergit :

Plena magnorum domus angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,
Tot sinu gestans simul offrenda
Munera Christo.

Et cum alias civitates non solum ex conventu Cæsaraugustano, 17 sed etiam ex reliqua Hispania, et extra Hispaniam, promiscue celebrasset ob martyrum patronorum decus eximium, ad Cæsaraugustam revertitur :

Tu decem sanctos revches, et octo,
Cæsaraugusta studiosa Christi,
Verticem flavis oleis reviuca
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas hominibus parasti.

Ita porro sequitur, gloriam singularem Cæsaraugustæ prædicans.

29. Cum autem alios martyres Cæsaraugustanos, præter 18 illos in quorum laudem hymnum pepigit, vellet laudare, Vincentii imprimis meminit :

Iude, Vincenti, tua palma nota est.

Et deinceps :

Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuum cruoris
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Nonne, Vincenti, peregre necandus
Martyr his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua ?

Hoc colunt cives, velut ipsa membra
Cespes includat suus et paterno
Servet amplectens tumulo beati
Martyris ossa.

Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota, dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus altæ
Forte Saguntæ.

Noster, et nostra puer in palæstra
Arte virtutis fideique olivo
Unctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.

Noverat templo celebres in isto
Octies partas, dociesque palmas,
Laureis doctus patriis eadem
Laude cucurrit.

Quibus in carminibus animadvertere quivis poterit Vincentium natum Cæsaraugustæ, cæsaraugustanos appellari *nostros*, *has terras* intelligi de Cæsaraugusta, *paternum tumulum* eandem urbem indicare, Vincentium *nostrum*, et *nostra puerum in palæstra*, qui *templo in isto palmas 18 celebres noverat*, et *laureis patriis* edoctus fuerat, aperte demonstrare patriam Cæsaraugustam. Proinde jure Thomam Tamayum de Vargas Riscus refellit, quod putaverit S. Vincentium a Prudentio *nostrum* appellari, quia erat Christianus, et similiter Bailius Petrum Mantuanum, qui *in nostra palæstra* interpretatur *de Valentia*.

(a) Hunc cur Riscus ita appellet, ut dicat *auctorem sub nomine D. Bernardi Ibañez de Echavarrri*, non sequor. Etenim fuisse hominem magno et acri ingenio,

30. Post Vincentium laudat S. Encratiam Prudentius; de qua hæc habet :

Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris :
Sola tu morti propriæ superæstas
Vivis in orbe.

Et infra.

Hunc novum nostræ titulum frueadam
Cæsaraugustæ dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata
Martyris esset.

In notis ostendam non inde colligi templum S. Encratiae viventi dicatum fuisse, sed solum S. Encratiam pro martyre habitam, quamvis martyrio, sive suppliciis, fuisset superstes. Nunc solum licet observare *terras nostras*, et *nostram Cæsaraugustam* videri innuere Cæsaraugustæ natum esse Prudentium. Ex his rejiciendus est Bernardus Ibañez de Echavarrri in *Vita S. Prudentii episcopi Turiasonensis*, pag. 26, asserens ex omnibus civitatibus provinciæ Tarraconensis, scilicet Tarracone, Gerunda 18 Calagurri, Barcinone et Cæsaraugusta, nullam a Prudentio appellari urbem suam, excepta Calagurri. Nam num. 26 legimus Prudentium de Tarracone dicere : *Quo nostræ caput excitatur urbis*, et quamvis de Cæsaraugusta nusquam his verbis utatur : *nostra civitas, nostra urbs, nostrum oppidum*, tamen sæpius Cæsaraugustanos vocat *nostros*, Cæsaraugustam *nostram*, eandem *nostras terras, nostrum populum*. Quamobrem aut fallitur, aut in re inepta ludit Bernardus Ibañez (a). Si quis tamen contendat Prudentium de Cæsaraugusta pronomine possessivo *nostra* uti quæ erat et provincia Tarraconensi, aut e conventu juridico Cæsaraugustano, non video qua ratione ex ea arce dejici possit : nam eadem fere ratione *nostram urbem* Tarraconem, *nostrum oppidum* Calagurrim nominasse affirmant qui Cæsaraugustanum eum volunt.

31. Aliam præterea viam iniiit Riscus ut partes Cæsaraugustanorum adjuvaret, ex iis quæ notat Theodoricus Ruinart in Actis S. Hippolyti. Prudentius hymnum S. Hippolyti ad Valerianum episcopum direxit, quem ita affatur :

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christi Valeriane sacer.

Et in fine hymni :

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus ægrotam pastor ovem referas.

Erant igitur Prudentius ex urbe, aut diœcesi, cui præerat Valerianus. Ad quem locum Ruinartius advertit : *Hic videtur esse Valerius Cæsaraugustanus episcopus, qui anno 381 interfuit concilio Cæsaraugustano*. Riscus, qui concilio Valerium subscripsisse anno 380 rectius tradit, eundem episcopum esse putat cum Valeriano Prudentii. Sed ante Riscum et Ruinartium eam rationem invenerat Paulus Albinianus de Rajas S. I., quem Tamayus in indice operis cit. refert in historia ms. Cæsaraugustæ probare voluisse

nio, qui eo nomine fuerit vocatus, et vitam S. Prudentii episcopi Turiasonensis litteris consignaverit, compertum mihi est.

Prudentium fuisse Cæsaraugustanum ex hymno S. A ruit *Calagurri sub Valeriano antistite* hymnum editum Hippolyti, ubi se ovem Valeriani appellat, quod ex litteris ipsius Pauli cognoverat (a). Quod Valerianus, non Valerius, in hymno Prudentii scribatur, nihil referre ait Riscus: *O porque el vocativo de Valerio no puede acomodarse en el verso pentametro, o porque alli no usaba de el como de nombre proprio, sino 19 apelativo, concertado con la voz, Sacer.* Displicent hæ rationes, et præsertim prima (b).

32. Minime tamen animus nobis est inficiari, aliquam conjecturam ex hymno S. Hippolyti pro Cæsaraugusta capi posse: nam ex hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum liquet e familia Valeriorum plures fuisse episcopos Cæsaraugustanos:

Hic sacerdotum domus infulata
Valeriorum.

Potuit ergo aliquis ex hac familia episcopus nominari *Valerianus*, ut passim hæc nominum derivatio in familiis Romanis accidebat, scilicet *Constans, Constantius, Constantinus*; potuit etiam Valerius ille, qui concilio Cæsaraugustano interfuit, *Valerius Valerianus* appellari, ut Claudius Claudianus, aliique simili modo, aut ab aliis *Valerius*, ab aliis *Valerianus* (c). Ex catalogis episcoporum Cæsaraugustanorum post Valerium illum secundum anno 380 nihil aliud eruitur usque ad annum 458, quo N. episcopus præsidebat. In catalogo episcoporum Calagurritanorum primus certi nominis episcopus indicatur Silvanus circa annum 457. Nicolaus Antonius ex præjudicata opinione quod Prudentius esset Calagurritanus, asse-

(a) Qui Chronicon Dextri, aliorumque, architectati sunt, minime id ignorarunt, ideoque Valerium dictum quoque fuisse *Valerianum* pro exployato traderunt. Notandum tamen, in conciliis Hisp. apud cardinalem Aguirre concilio Cæsaraugustano anno 380 subscribere Valerium non loco, minime vero declarari eum esse episcopum Cæsaraugustanum. Loaisa quidem Valerium hoc titulo donavit in collectione concilior. Hispan., sed, ut ego arbitror, solum ex probabilis conjectura.

(b) Quid enim est quod vocativus *Valeri* non eadit in versum pentametrum? De vocativo quidem *Valeriane* id si dixisset, annuerem: tres enim primæ syllabæ sunt breves, quarum prima ob necessitatem producitur a Prudentio. At nullum esset peccatum, si pentametrum versum ita formasset:

Vidimus, o Christi præsul amans, Valeri,

aut quid simile. Neque item *Valeriane sacer*, sic interpretabor: *O sacerdos e familia Valeriorum.*

(c) Non prætermittam, Valerium Aureliumque (quod est Prudentii nomen) idem nomen ejusdem familiæ indicari in Onomastico Glandorpii, quasi anagrammaticè compositum, quod ridiculum puto.

(d) Audi ejus verba de S. Encratia:

Vidimus partem jecoris repulsam
Ungulis longe jacuisse pressis.

Audi alia in fine:

Nos pio fletu, date, perlucamus
Marmorum sulcos, quibus est operata
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincula meorum.
Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tamilla.

(e) Quod pene me fugerat, monere volui, Cæsar-

augustam Hispanis esse *Zaragoza*, non *Saragoza*, ut ait Remus Epist. ad Weitzium, neque *Saragossa* seu *Caragoca*, ut Ludewigius loquitur in Prudentii Vita, nisi duplici C in *Caragoca* suffigatur virgula, ut facere solent Hispani, eum per x non scribunt. Neque propterea quidquam detractum volo Ludewigio, aut aliis, qui, dum res nostras illustrant, sæpe in hujusmodi errores incidunt, sed magis eis faveo plaudere, quod exteri cum sint, et nonnulla premantur difficultate, nihilominus nostrorum laudes celebrant; ut hic Ludewigius, qui vitas poetarum Christianorum scribere meditatus, initium fecit, ut ait, *a melitissimo Prudentio*, in quo etiam substitit, aliis studiis et occupationibus implicatus.

33. Illud quidem ex hymno 18 martyrum certo arguitur, Prudentium Cæsaraugustæ aliquando, et tunc maxime cum hymnum condidit, constituisse (d). His accedit Cæsaraugustæ existisse familiam Clementum, ut probat Henricus Florez tom. I Numismat., tabul. 9, num. 9, ex qua fuisse Prudentium idem fatetur, 20 quamvis alioquin Calagurri natum existimet. Hæc fere sunt quæ si non certam sententiam, at probabilem saltem conjecturam efficere possunt ut Prudentius Cæsaraugustanus fuisse dicatur (e).

34. Jam vero cur Calagurris (nobis *Calahorra*) civem suum repetat Prudentium, enucleandum est (f). Qui Calagurrim Prudentii patriam statuunt, haud leve præsidium habent in hymno SS. martyrum Hemeterii et Celedonii: non quod eos martyres ante omnes alios celebraverit; exigui enim roboris est hæc conjectura Moreli et Florezii, Prudentium suæ patriæ patronos cæteris martyribus præstulisse, et ea de causa eorum hymnum primo loco posuisse. Gra-

augustam Hispanis esse *Zaragoza*, non *Saragoza*, ut ait Remus Epist. ad Weitzium, neque *Saragossa* seu *Caragoca*, ut Ludewigius loquitur in Prudentii Vita, nisi duplici C in *Caragoca* suffigatur virgula, ut facere solent Hispani, eum per x non scribunt. Neque propterea quidquam detractum volo Ludewigio, aut aliis, qui, dum res nostras illustrant, sæpe in hujusmodi errores incidunt, sed magis eis faveo plaudere, quod exteri cum sint, et nonnulla premantur difficultate, nihilominus nostrorum laudes celebrant; ut hic Ludewigius, qui vitas poetarum Christianorum scribere meditatus, initium fecit, ut ait, *a melitissimo Prudentio*, in quo etiam substitit, aliis studiis et occupationibus implicatus.

(f) Ita judicant Garcias Loaisa Collection. concil. Hisp. post concilium Lucense; Joannes Mariana, Hist. Hispan. lib. iv, cap. 7; Joannes Marieta, lib. xxi, pag. 23, apud Nicol. Antonium; Thomas Tamayo de Vargas loc. cit.; Nic. Antonius, Bib. vet. Hisp., qui ingens pondus hujus causæ adiecit; Goudastus, in præfat. Manual. Biblic.; Georgius Fabricius, in Comment. in hymnos quosdam Prudentii, edit. Weitz. pag. 308; Rivettus, Crit. sacr. lib. iii, cap. 26; auctor dissertationis laudatæ, num. 48; Fabricius, Biblioth. Lat. vet. tom. II, cap. 2, lib. iv; Joseph Moret, lib. i Annal., cap. 4; Henricus Florez, tom. XV Hisp. sacr., pag. 328; et tom. XXIX, pag. 292; Arnaldus Oihenart in opere: *Notitia utriusque Vasconia*, cap. 7, pag. 139; Joseph Rodriguez de Castro, tom. II Bibl. Hisp., pag. 213 et seqq.; Tillemont, Hist. ecclês. tom. X, pag. 560; Christophorus Cellarius, in præfat. ad editionem Prudentii, qui Calagurrim Nascicam intelligit; Bernardus Ibanez de Echarri, loc. cit.; Ludewigius Prudentium Calagurri natum, honores virum Cæsaraugustæ gessisse probabile existimat.

vius momentum in verbis ipsis hymni collocatur, ubi postquam miracula ad SS. martyrum sepulcrum patrata retulit Prudentius, hæc addidit :

Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, præstitit,
Martyrum cum membra nostro consecravimus oppido,
Sospitant quæ nunc colonos, quos Iberus alluit.
Sit dies hæc festa nobis, sit sacratum gaudium.

35. Ne vero hæc ita dicta esse intelligantur, quia Calagurris ad conventum iudicum Cæsaraugustanum spectabat, alii versus advocantur ex hymno S. Laurentii, ubi de Roma loquens ita prosequitur Prudentius :

Nos Vasco Iberus dividit
Binis remotos Alpibus
Trans Cottianorum juga,
Trans et Pyrenas nunguidos.

Quo loco Prudentium 21 sese Calagurritanum asserere Louisa existimavit. Cautius Mariana probabilent hinc sumi conjecturam arbitratus est. Re vera etsi Cæsaraugustanos a Roma Iberus dividat, tamen ea parte Vasconia non est; neque recte amnis Vasco prope Cæsaraugustam vocabitur. Contra Calagurris in Vasconum regione sita est.

36. In eandem interpretationem referri possunt alia verba ex hymno SS. martyrum Hemeterii et Celedonii.

Pollet hoc felix per orbem terræ Ibero stemmate.
Jamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas,
Quam sacrum crudellis error immolarit sanguinem?
Sospitant quæ nunc colonos, quos Iberus alluit.

Hæc enim, quæ de Calagurri sunt dicta, confirmant de eadem intelligendum quod ait : *Nos Vasco Iberus dividit*. Nihilominus hæc argumentatio non omnino persuadet : nam Iberus potuit dici Vasco, quia Vasconiam interfuit : et quamvis esset demonstratum Prudentium illo tempore Calagurri, aut in Vasconia habitasse, nondum esset compertum, an eodem in loco primam lucem aspexisset : agitur enim de viro

Qui mores hominum multorum vidit, et urbes (a).

Minor satis, acutiores esse scriptores in contraria opinione refellenda quam in sua corroboranda : etenim vident optime Prudentium plures urbes suas vocitasse, et, ut alii alios refutent, inquit, Prudentium eam appellationem usurpasse, quia vel Tarraco erat caput Hispaniæ Tarraconensis, vel Cæsaraugusta conventus iudici, vel Calagurris aut ad provinciam Tarraconensem, aut ad conventum Cæsaraugustanum atinebat; neque animadvertunt, dum aliorum D sententiam ita destruunt, suam pariter concidere.

(a) Ludovicus Nonius, tom. II Hisp. illustr., pag. 832, qui alioquin Prudentium Cæsaraugustanum credidit, ait poetam eo loco innuere se Calagurri id temporis degere; quod apud Tamayum lego, apud Nonium non inveni.

(b) Ut in S. Laurentio :

Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium.

In Eulalia :

Ast ego certa choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Villa, marcida, festa tamen.

In 18 martyribus Cæsaraug. :

Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.

37. Nic. Antonius huic difficultati obviam ire conatus, ex hymno 18 mart. Cæsaraugustanorum pro Calagurri duos hos versus arripuit :

Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramus.

Giselinus in Comment. ad hymnum SS. Hemet. et Celed. eosdem versus protulit, sed nihil est deterritus. Quibus verbis (ait) *Calagurrim suam facit, quod teste Plinio in Natur. Histor. Calagurritani Cæsaraugustano conventui anaumerentur*. Verum Nic. Antonius pro certo statuit Prudentium in hymnis Peristeph. loqui nomine eorum apud quos sancti illi celebrabantur, ex verbis Gennadii de Prudentio : *Fecit et in laudem martyrum sub aliorum nominibus*. Observat præterea Prudentium suam appellasse Calagurrim, non solum cum SS. Hemeterium 22 et Celedonium cecinit, sed etiam cum 18 martyres Cæsaraugustanos *sub aliorum auspiciis* laudavit, et rem esse claram concludit, patriam hoc loco fuisse demonstratam. Nobis non adeo clara res hæc videtur esse. Prius Ernestus Salomon Cyprianus Gennadii verba, *sub aliorum nominibus* invitatorum ad martyrium, hæc nota excipit (*In Bibl. eccles. Fabric.*) : *Hæc verba omittuntur in nostris mss., et recte quidem; itaque in Gennadio libentius legam : Fecit et in laudem martyrum librum unum, et hymnorum alterum*. Deinde nequaquam dubium est quin sæpius suo solo nomine loquatur Prudentius (b).

38. Quod si Prudentius aliorum nomine in his hymnis loqueretur, nomine civium Cæsaraugustæ præferrentur illi versus :

Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramus.

Si autem aliquando suo, aliquando alieno nomine profatur, non poterit argumentum, nisi imbecillum, confici ex eo quod modo hanc, modo aliam urbem suam voluerit. Profecto sic prorsus censeo, pronomen *noster* diverso modo a Prudentio sæpius accipi; sic in hymno S. Cypriani :

Est proprius patriæ martyr, sed amore et ore *nostra*.

Noster Hispanum sine ulla dubitatione significat, ut in commentario uberius dicam. Prudentius ipse, qui Christianus poeta fuit, *noster* dicitur a S. Gregorio Turonensi. Animadverto etiam nunquam has voces adhibuisse, *mea civitas*, aut *urbs*, *meum oppidum*, vel quid simile, quo distinctius ejus patria declararetur. Itaque si aliorum conjecturis meam quo-

Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis.

In S. Fructuoso et sociis :

Fors dignabitur et meis medelam
Tormentis dare, prosperante Christo,
Dulces hendecasyllabos revolvens.

In S. Cassiano :

Hic mihi, cum peterem.

In Romano :

Vellem, sinister inter hædorum greges
Ut sum futurus, eminens dignosceret.

Et, ne longior sim, in omnibus setis hymnis hujus libri.

que addere licet, putarem Prudentii patriam posse collocari in aliquo oppido aut oppidulo indefinite provinciae Tarraconensis, aut etiam conventus Cæsaraugustani, quod nunquam nominaverit. Quid enim id vetat? Si tamen repugnes, reponam eum editum fuisse vel in aliquo ex oppidis quæ sua nuncupavit, vel ex aliis quæ æquo jure sua potuit nominare, quia in eadem erant provincia, et in eodem conventu. Si quidem patriam ejus in aliis Hispaniæ civitatibus procul a Pyrenæis regionibus quærere omni prorsus caret fundamento, reclamantibus tot versibus ante descriptis: eò vel maxime quia cum plures alios sanctos celebraverit, et oppida memoraverit, nunquam sua ea nuncupavit, quod aliquando locus 23 ipse postulare videbatur (a). Lepidissimum autem est Petri Criniti in Prudentii Vita effatum: *Quidam existimant, fuisse illum genere Hispanum.* Itane vero? At eum Hispanum esse cum ipsius libri clamant, tum asseverate confirmant Walafridus Strabo, Beda, Dungalus, alii, præter codices plures mss., Oxoniensem, ubi dicitur *Hispaniensis* in inscriptione dittochæi, quam vide in commentariis ad eum locum, Vaticanum 2868, num. 77.

39. His ita constitutis, de natali Prudentii anno sermo jam est habendus. Ex præfatione operum certus is annus colligitur, explosa nimirum interpretatione Petri Mantuani, de qua num. 21 et seqq.:

Oblitum veteris me Salix consulis arguens,
Sub quo prima dies mihi.

Olim primus versus aliter legebatur:

Oblitum veteris Messaliæ consulis arguens,
ex quo maxima obacuritas in Prudentii vita digerenda oriebatur: multi enim inde inferebant Prudentium Messaliæ aut Massiliæ consulatum gessisse. Andreas Resendius veram lectionem aperuit, et de consule Salia mentionem fieri monuit (b). Ex Vasæo veram lectionem et explicationem accepit Theodorus Pulmannus, ex Pulmanno Giselinus, cui nulla ratio ejus scopuli evitandi, in quem Aldus, Nebrissensis, aliique omnes impeerant, venire in mentem ante potuerat, ut ingenue confitetur in comment. ad eum locum. Nic. Antonius queritur quod correctionis gratias Re-

(a) Ut in fine S. Eulaliæ:

Ista comantibus e foliis
Munera, virgo puerque, date:
Ast ego sertis choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Vilia, marcida, festa tamen.
Sic venerarier ossa libet,
Ossibus altar et impositum:
Illa Dei sita sub pedibus
Prospectis hæc, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

(b) Quod verbis Joannis Vasæi in Chronico ad an. 351 referam: *Natus est Cæsaraugustæ Aur. Prudentius Clemens, Philippo et Salia cons., ut ipse de se testatur in præf. lib. Cathem., ubi sic inquit: « Irrepsit subito canities seni, oblitum veteris me Salix consulis admonens (leg. arguens). » Ita enim legendum, non quemadmodum hactenus etiam a doctis depravate legebatur. Atque hanc hujus loci restitutionem non mihi debes, candide lector, sed L. Andreæ Resendio,*

sendio non habuerit Pulmannus, et ab hoc monitus Giselinus (c).

24 40. Quod vero ad interpretandi rationem attinet, opus est admonere Nebrissensem, etsi *Messaliæ* legerit, tamen sensum recte percepisse; neque enim consulatum intellexit quem Prudentius gesserit, sed sub quo editus in lucem fuerat. *Sub hoc consule,* inquit, *videtur natus Prudentius.* In mss. codicibus varia est lectio: nam in aliis legitur *Mesaliæ*, in aliis *Messaliæ*, in aliquo *Messalæ*, in aliis demum *me Salix*. Atque, ut ex glossis patet, jam olim apud veteres locus erat corruptus, et *Mesaliæ*, aut *Messaliæ* legebatur. Iso Magister, ix aut x sæculo, verbo *arguens* annotavit *me*. Quid autem id addere oportebat, si jam tunc scriptum erat: *Oblitum veteris me Salix consulis*

arguens? Neque tamen verus sensus Isonem latuit: nam ad vocem *Salix*, vel, quod ego puto, *Messaliæ* apposuit, *illius consulis*. Itaque Iso et Nebrissensis Prudentium Messalia consule natum fuisse crediderunt. At vero legendum esse *me Salix*, adeoque hujus consulatum indicari, multa persuadent: nimirum Philippus et Salia consules fuerunt an. 348, quo circiter tempore Prudentium ortum fuisse aliunde constat; præterea nullus est consul, saltem ordinarius, *Messaliæ*, *Messaliæ* aut *Messalæ* nomine circa id tempus: tum in Prudentio multa sunt errata hujusmodi inscitia librorum, qui in unam dictionem diversissima conglutinarunt, quæ legi possunt in Commentario Gisellini ad hymnum 13 Peristephanon. Favent denique mss. codices, quos suo loco indicabo.

C Fixum igitur certumque maneat Prudentii natalem annum in consulatum Philippi et Salix incidisse, qui annus erat Christi 348, ut notat Petavius Ration. tempor. in successione consulum Romanorum, et ita legitur in Fastis consularibus Panvinii, quamvis alii annum 350 aut 351 malint. Quod mirandum in modum comprobatur his versibus ex apotheosi vers. 449 et seqq.

Principibus tamen e cunctis non defuit unus
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor et legum, celeberrimus ore manuque,
Consultor patriæ: sed non consultor habendæ
Religionis, amans tercentum millia divum,
Perfidus ille Deo.

D qui mihi locum hunc atque alios nonnullos, qua est humanitate, communicavit, cujus ego in his rebus limatissimo judicio non immerito plurimum tribuo, quemadmodum reipsa experieris, siquando, quos sub lima premit in Prudentium commentarios per occupationes serias potuerit evulgare. Glandorpius in Quomastico post ejus obitum anno 1589 edito sibi hanc correctionem ascribit: *Quem locum in excusis exemplaribus omnibus depravatam videmus... sinceram esse lectionem (me Salix), et ex veteribus hisce memoriis, a nobis probe deprehensam, omnes, scio, docti libenter agnoscent.*

(c) Ludewigius multa errat, dum scribit: *Georgius Fabricius restituit, me Salix. Giselinus eodem anno 1564 poetam edidit cum hac correctione. Uter vero alterum exscripserit asserere non ausim, cum uterque se hanc lectionem primum animadvertisse dicat. Fabricius hoc tantum habet: *Ultimus hic versus in omnibus editionibus Italicis, Gallicis, Germanicis, hactenus depravatus, ansam errori dedit.**

Quibus Julianum Apostatam intelligit, ut ex commentariis clarius patebit, qui ab anno 361 ad 364 imperio potius est; quod in successione imperatorum apud Petavium ita indicari videtur, ut nihilominus in ipso Rationario temporum anno 365 extinctus esse dicatur, quod ex historia aliunde constat. Accedit Prudentium sua opera, et in his libros adversus Symmachum edidisse anno ætatis 57, ut ex præfatione carminum liquet:

Per quinquennia jam decem,
Ni fallor, fuimus: septimus insuper.
Annum cardo rotat, dum fruimur sole volubill,

id anno circiter 405 cum acciderit, ut 25 postmodum dicam, consequens est, Saliæ consulatum in eadem præfatione denotari.

41. De Prudentii majoribus aut familia nihil certi ad nos pervenit, quam nobilissimam fuisse ex muneribus ab eo gestis æquum est conjicere, idque multi etiam veteres confirmant. Joannes Glandorpius in *Onomast. histor. Romanæ* plura habet de Aureliis, nonnulla de Clementibus, et e tribus Prudentiis quos nominat, nostrum magno elogio prosequitur. De familia Clementum Cæsaraugustana vide num. 33. Hæc tria ejus nomina et hoc ordine solent circumferri, *Aurelius Prudentius Clemens*. In mss. codd. antiquissimis sæculi vi et seqq. dicitur *Aurelius Clemens Prudentius*, ut observare potes cap. 4, num. 96, præter cod. Vat. Alex. 1439, 1838, num. 78; Colb. 1682, num. 83. Primæ editiones, altera anni incerti, altera Daventriensis anni 1495, quam plerique male referunt ad an. 1472, habent, *Aur. Clemens Prudentius*; qui ordo nominum sine ulla causa idonea in sequentibus omnibus editionibus est mutatus. Eum servant Trithemius, Ferrarius, Ruinartius, aliique. Beda de Arte metrica bis eum nominat, primum ita: *Prudens* in *Psychomachia*, rursus *Aurelius Prudens Clemens*. Quod autem prius aliquando *Clemens* quam *Prudentius* aut *Prudens* collocetur, novum non est: sic Sulpicius cognomento *Severus*, ab aliis vocatur *Severus Sulpicius*, ut observavit Rosweidus in not. ad Ep. 1 S. Paulini ex Francisco Sylvio, qui Progymnasm., centuria 2, cap. 41, docet sæpe cognomen nomini præpositum. Sirmondus in præfat. ad notas Apollinaris Sidonii egregie probat mediæ ætatis nominum duplicem quodam modo legem fuisse: unam, ut proprium cujusque nomen in locum ultimum conjicerent; alteram, ut tum proprium hoc nomen, tum cætera, interdum quidem aliunde pro arbitrio, ut plurimum vero a propinquis affectibus deducta imponerent. Videri etiam potest cl. marchio Scipio Maffetus in *Dissert. de Romanorum Nominibus*, qua probat Cassiodorii prænomen esse *Marcum*, nomina gentilia *Aurelium Cassiodorium*, nomen proprium, seu cognomen *Senatorem* (*post Hist. theolog., et Complexiones Cassiodorii edit. Trident. 1742*). Riscus advertit Prudentium a Dupinio, tom. III

(a) Ut Aleimus Avitus, plures codd. mss. operum Prudentii, auctor Catalogi testium veritatis, lib. iv, pag. 185 edit. poster.; Taubmannus, in *Culicem Vir-*

A *Bibl.*, et Joanne Ferreras ad an. 406, appellari *Quintum*, quod nomen abest a mss. codd. et antiquis scriptoribus. Crediderim errorem inde oriri potuisse, quod Symmachus, quem Prudentius oppugnavit, Quintus Aurelius a nonnullis veteribus auctoribus dicebatur. Nihil tamen est quamobrem Prudentius similiter non potuerit *Quintus Aurelius Clemens Prudentius* nominari: imo Alexander ab Alexandro, *Genial. diæ. lib. 1, cap. 9*, probat apud Romanos sæpius 26 mares quatuor nomina habuisse, prænomen, cognomen, agnomen et nomen, idque nobilitatem monstrare. Quod si prænomen Prudentio addere libet, eligatur *Marcus*: ita enim appellatur in quodam cod. ms., num. 89. Vocandus ergo erit M. Aur. Clemens Prudentius, quorum primum est prænomen, B *Aurelius*, et *Clemens* nomina gentilia, *Prudentius* nomen proprium, ex lege nominum mediæ ætatis. *Marci Aurelii* plurimi fuerunt, ut M. Aurelius imperator, M. Aurelius Valerius Flavius Claudius Constantinus, M. Aurelius Claudius Gothicus, M. Aurelius Claudius Quintillus. S. Maurelium a M. Aurelio, ut Agellium ab Aulo Gellio, multi opinantur fuisse dictum.

42. Ludewigius, quod Carolus Sigonius, de Roman. Nomin., ostendat Romanorum nomina a generis principe, a sapientia, ab arte tracta quandoque esse, existimat ab aliis non male factum, qui Prudentii nomina in laudes ejus traxerunt (a). Cæterum, etsi non absurde in laudem poetæ nomina ejus verti possint, ut in aliis assolet, tamen a prudentia, a clementia, ab aureis moribus tracta illa esse nemo prudens judicaverit, sed imposita antequam ex virtutes in Prudentio esse aut eminere cœperint. Aliud solet nomen Prudentio attribui, certe longe post ipsius obitum inditum: nam Prudentius Major appellatur in codice ms. membraneo prosodiaco, antiquo et erudito, apud Barthium, *Adversar. lib. xxxvii, cap. 13: Macera, et maceries producunt a, quamvis veniant a macer... et Prudentius Major: Quamvis maceries florentes ambiat agros*. Pariter Joannes Balbus, seu de Janua in opere Catholicon, verbo SPERA: *Unde Prudentius Major: Cujus ad arbitrium spera nobilis, atque rotunda*. Qui versus legitur in Apotheosi, vers. 210, prior ille Hamart. vers. 226. Suspiciari aliquis posset an id nomen Prudentio acciderit ex codice majori, ex quo illi versus promebantur, siquidem opera interdum in plures diversæ molis codices solebant distrabi: quo sensu Ovidius *Magnus*, Claudianus *Magnus*, Theodosius *Exiguus* nuncupabantur, ut legere poteris in Barthio, loc. cit. lib. vi, cap. 1. Eam elegantiam nostris quoque moribus adhæsisse in libris quorum usus est in scholis grammaticorum, norunt pueri, quique pueros docent.

43. Prudentius vero noster *Major* creditur esse dictus ut a cæteris discernatur. Melchior Goldastus quinque Prudentios distinguit in edit. Weitz., pag.

gilti, et in litteris ad Weitzium; Zacharias Victor, *Topicar.*, diss. 41, disquis. 2. Confer cap. 4.

319: Turiasionensem episcopum circa annum 300, hunc nostrum poetam; alium Trecensem in Gallia episcopum; auctorem, **27** ut putat, hymni, *Virgo Dei genitrix*, quem codices mss. Prudentio ascribunt (*Vide num. 98*); quartum, monachum Germanum preceptorem Walafridi Strabi, scriptorem hymnorum de Nativitate Domini, *Corde natus ex parentis*, et de Passione, *Vidit anguis immolatum. Hic est*, ait, *ad cujus differantiam Prudentius Clemens Major ceptus est appellari*. His quintum Prudentium suo beneficio et comitate addit, Prudentium Amœnum Prudentio Clementi æqualem, aut non valde inferiorem. Attamen hunc Amœnum a Prudentio neutiquam esse diversum, cum de ejus Dittochæo agatur, demonstrabitur: quod nomen illi ob ingenii amœnitatem aut alia de causa fuerit impositum. Tarrafam, Trugillum, et Ferrarium Nic. Antonius recte coarguit, quod sacrum poetam Prudentium cum Turiasionensi episcopo confuderint. Consule Bollandianos continuatores, ad diem 28 Aprilis in commentario prævio ad Vitam S. Prudentii, qui Bernardum Lucensem Tarrafæ cæterisque adjungunt, et de ætate Prudentii Turiasionensis vix aliud certum esse statuunt, nisi annum Domini 846 vivendo antecessisse. Vixisse anno 300 probabilis est opinio.

44. Age nunc, ex ipso Prudentio curriculum ejus vitæ ad annum usque ætatis 57 audiamus, ex præfatione ad carmina.

Per quinque anna jam decem,
Ni fallor, fuimus: septimus insuper
Annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili,
Instat terminus, et diem
Vicinum senio jam Deus applicat.
Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?
Ætas prima crepanibus
Flevit sub ferulis: mox docuit toga
Infantum vitis falsa loqui, non sine crimine.

Hactenus intelligo ætatem primam, pueritiam extremam, ac, si vis, adolescentiæ initium usque ad annum circiter 20, quo tempore mendaciuncula, quibus fere illa retas infecta esse consuevit, animi demissione, qua maxime excelebat, accusat, nisi malis interpretari rhetoricam et dialecticam, quibus facultatibus falsa loqui quodammodo congruit; quæ interpretatio præferenda videtur, cum et optimis recentibus commentatoribus placuerit, et in antiquis glossis reperiatur. Cæsaraugustæ litteris operam navasse sub Petro oratore non temere conjicit Riscus ex S. Hieronymo, ad **28** an. 356 in Chronica: *Petrus Cæsaraugustæ orator insignis docet (a)*. Pergit Prudentius.

Tum lasciva protervitas,
Et luxus petulans, heu pudet, ac piget,
Fœdavit juvenem nequitie sordibus, ac luto.

En verba quibus accusatio omnis adversus juvenilia Prudentii crimina innititur: quotquot enim ejus vi-

(a) Hujus Petri nomine editum chronicon si forte ad tuas manus pervenerit, scias, pervelim, ab iis esse confictum, qui ut sua semina venditarent, celeberrima antiquitatis nomina usurparunt.

(b) Ubi etsi non inveniatur illud, quod plurimi

A tam postremis his sæculis enarrant, tanquam sceleratum ac perditum adolescentem repræsentant. Ludewigius cum S. Augustino comparat, in quo nihil est simile: nam Augustinus gravissima quædam sua peccata non solum in genere, sed in specie et singillatim confessus est. Riscus Hispanicis verbis eadem vitia ample exaggeravit: *Se dejo arrastar de los vicios... manchando su corazon, amando los torpes deleytes de la carne*. Et quis non hoc fere modo loquitur? Fabricius ulterius progressus affirmat in toga causas iniquas Prudentium egisse, quod pariter colligit ex hac ipsa præfatione.

45. Equidem non libidine aliqua commendandi Prudentium, non consuetudine nostrorum temporum abreptus, qua tot apologiæ pullulant, et quantumlibet desperatæ causæ patronos audaces inveniunt, sed amore veritatis impulsus, Prudentii defensionem suscipiam. Etenim persuasum habeo nihil ab eo esse dictum quod ex ore hominis justis et Christiana humilitate præditi non soleat excidere. Justum hominem cum dico, justitiam intelligo qualis in homines, dum in hoc sæculo vivunt, cadit. *Licet enim*, ait concilium Trident., sess. 6, de Justif. cap. 11, *in hac mortali vita, quantumvis sancti et justis in levibus saltem et quotidiana, quæ etiam venalia dicuntur, peccata quandoque cadant, non propterea desinunt esse justis*. Et Proverb. cap. xxiv, 16: *Septies enim cadet justus, et resurget (b)*. Hæc igitur peccata, in quæ justis sæpe labuntur, et lex illa quam Apostolus ipse experiebatur in membris suis repugnantem legi mentis suæ, et captivantem eum in legem peccati, satis superque sunt ut verba Prudentii ab homine justo adhiberi possint tam vere quam humiliter. Libet enim hoc Christiano vocabulo uti, cum veteres Latini eam **29** virtutem, quam ne agnoscebant quidem, proprio nomine non donaverint. Profecto S. Hieronymus in epitaph. Paulæ, tom. I oper., num. 15, id notat de S. Paula: *In qua fontes crederes lacrymarum. Ita levibus peccata plangebant, ut illam gravissimorum criminum crederes ream*. Pleni sunt libri mystici, plena acta sanctorum hujusmodi exemplis, quæ singillatim recensere non vacat. Legi possunt quæ innocentissima virgo S. Theresia de se narrat, exponens quid egerit antequam monasterium ingrederetur.

46. Nec movere quemquam debent gravia illa verba quæ Prudentius usurpavit: *Lasciva protervitas, luxus petulans, sordes, et lutum nequitie*: nam præterquam quod similibus aut atrocioribus verbis nonnulli sancti, qui vitam innocentem vixerunt, usi sunt, non tam illa sunt gravia quam plerisque fortasse videatur. Eo enim omnia denique recidunt, ut explicandum sit quid nequitie nomine Latini intellexerint. Christianus Becmanus, de Origin. Latin. linguæ, verbo *Æquor*, Perotto adversatur, qui ne-

addunt, *in die*, tamen veritas sententiæ multorum auctoritate posset confirmari; nam a tempore Casiani ea additio legitur facta. *Manifeste* (inquit ille Collat. xxii, cap. 15) *Scriptura pronuntiat, Septies in die cadit justus, et resurgit*.

quam facit a ne et queo; forendum id esset, nisi A Varroni quoque, qui, lib. ix Lat. ling., a ne et quidquam deducit, repugnaret, putans, nequam a ne, et æquum rectissime dici, ut nequam sit ἀδικος, κακός, ἀρχαίος; quod arguit deductum, a nequus (pro quo utimur nequam) nequitia, ut a malus malitia. Quid si veteres Latini a nequicquam deducebant etiam nequitia? Cicero, Tuscul., edit. Ald. pag. 194: Nequitia, quamvis hoc durius videatur, ab eo quod nequicquam est in tali homine, ex quo idem nihil dicitur. Quare nequitiam fore pro inertia idem usurpat, in Catilin., pag. 98: Jam me ipsum inertiae, nequitiaque condemno; et pag. 103: Inertia ac nequitia. Eodem pertinet, quod Prudentius ait:

Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Et infra de bonis et malis fortunæ:

Nunquid talla proderunt
Carnis post obitum vel bona, vel mala?

Itaque Prudentius otium, inertiam, opera quæ ad salutem æternam consequendam nihil conducerent, peccata, quamvis non gravia, in quæ juvenilibus præsertim annis inciderit, potuit versibus expositis flere et dolere. Ac reapse nihil in eo fuisse, quod sceleratam vitam, aut paganismo deditam, quod in codice Vaticano sequioris ævi legitur possit arguere, recte colligitur ex ejus humilitate, quæ in omnibus operibus clarissime elucet:

Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Ex humilitate id dictum ait Riscus; quia jam libros C contra Symmachum scripserat, et alia opera bona fecerat, nempe: Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos. Barthius, lib. viii Advers., cap. 11, notat modestiam quæ in præfatione trochaica libri Per-

(a) Et Barthius quidem loc. cit. ita pergit: Usque adeo trochæus iste Prudentium auctorem clamat, ut tot sæculis inter tot postea poetas Christum professos, nemo fuerit qui cum hoc comparabilem scripserit. In principio se a choro piorum segregat, ob juventutis nimirum peccata, cum paganus et miles militariter paganeque viveret.

(b) In Cassiano:

Stratas humi tumulo adolvebar, quem sacer ornat
Martyr dicato Cassianus corpore.

In Hippolyto:

Hæc dum lustrò oculis, et sibi forte latentes
Rerum apices, veterum per monumenta sequor.

In Petro et Paulo apostollis:

Hæc didicisse sat est Romæ tibi: tu domum reversus,
Diem bifestum sic colas, memento.

(c) In epilogo Peristeph.:

Nos citos sambicos
Sacramus, et rotatiles trochæos,
Sanctitatis indigi.
Me paterno in atr.o.
Ut obsoletum vasculum, caducis
Christus aptat usibus.

Et similia in Laurentii passione, in fine:

Hos inter, o Christi deus,
Audi poetam rusticum
Cordis fatentem crimina,
Et facta prodentem sua.

A Steph. emicat, virtutem propriam esse Prudentii, qui in fine hymni de S. Romano se hædum jungendum hircis a latere sinistro judicis dicens: Longius nimia humilitate etiam a vero mediatore recessit, de quo nos alio loco. Nunc enim solum observo Riscum et Barthium, qui tantam Prudentii humilitatem agnoscunt, non debuisse ex ejus verbis scelera juventutis exaggerare, simulque hominis modestiam fateri (a).

47. Non video qui hæc cohæreant: nam si Prudentius nimia humilitate longe processit, si in S. Laurentio, imo passim in suis carminibus, repetit similia, quibus nullum vitæ suæ tempus utiliter transactum videtur agnoscere, nihil causæ cur non omnia hujusmodi dicta humilitati ascribantur. Siquidem B constat quanto pietatis sensu martyrum sepulcra inviseret (b). Omitto aut omnia aut pleraque carmina ante præfationem mihi videri fuisse composita, ut postea declarabo. Etenim sive antea, sive postea fuerint scripta, hominis pii justique humilitas ex illis omnibus apparet (c). Neque dicam quam se inferiorem Symmacho in eloquentia existimaverit in præfat. lib. i: Sum plane temerarius, etc. Satis enim multa dicta sunt ut id quod volui conficiam, versus præfationis, quibus sua peccata fatetur Prudentius, ejus humilitatem, non vitam paganam, aut insigniter improbam, arguere. Exemplum proferam ex S. Eugenio Toletano præsule, qui in fine præcationis 31 coronam æternæ gloriæ se non meruisse fatetur: Modestia Christianis præcis usitata, quam aliquot locis invenies et apud Prudentium, ait Barthius lib. lv, cap. 11 Advers., qui plura carmina S. Eugenii eo loco emendanda suscepit. Versus S. Eugenii sunt:

Cumque suprema dies mortis patefecerit urnam
Concede veniam, cui tollit culpa coronam.

Indignus agnosco, et scio,
Quem Christus ipse exaudiat,
Sed per patronos martyres
Põtest medelam consequi.
Audi benignus supplicem.
Christi reum Prudentium:
Et servientem corpori
Absolve vinculis sæculi.

In 18 Martyribus:

Nos ple fletu, date, perlusamus
Marmorum sulcos, quibus est operata
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincta meorum.

D In fine Fructuosi:

Olim tempus erit, ruente mundo.
Cum te, Tarraco, Fructuosus acri.
Solvat supplicio tegens ab igni.
Fors dignabitur et meis medelam
Tormentis dare, prosperante Christo,
Dulces hendecasyllabos revolvens.

In fine Romani:

Vellem sinister inter hædorum greges
Ut sum futurus, ominus dignoscerer.

Et quæ sequuntur in Hippolyto:

Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus ægotam pastor ovem referas.

Prætereo alia, et in his orationem in fine Hamartigeniæ:

O Dee cunctiparens,
de qua infra capite 17 redibit sermo.

48. *Exposita juvenili ætate, Prudentius reliquam vitam enarrat :*

Exin jurgia turbidos
Armarunt animos, et male pertinax
Vincendi studium subjacuit casibus asperis.

Jureconsulti munus hoc loco explicari nemo ambigit, et cum Beda et Walafridus Strabo Prudentium vocent *scholasticum*, id nominis ei dari quia jureconsultus fuit consentaneum rationi esse judicare. Quamvis enim olim discipulum, sophistam, rhetorem, eruditum ea vox valuerit, tamen ita quoque nuncupatus fuit jureconsultus, et orator, ut nunc omittam aliam significationem, qua post Carolum Magnum scholasticus est dictus, qui gymnasiis præerat, aut a sæculo XII, qui Aristoteliam philosophiam prætebantur, de qua videri potest cl. Bartholomæus Pavius, limatissimi judicii et sermonis, scriptor Institut. hist. philosoph., lib. IX, cap. 1 (a). In concilio Sardicensi generali, can. 10, statutum est, *Ut si quis ex foro sive dives, sive scholasticus, episcopus fieri dignus habeatur, non prius constituatur quam lectoris, et diaconi, et presbyteri in ministerium peregerit.* Ita enim redditur Latine in edit. Paris. collect. Concil. 1671, sed melius verti poterit: *Si quis dives aut scholasticus e foro episcopus fieri dignus habeatur*, Græce est: *Ἐάν τις πλούσιος, ἢ σχολαστικός ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἀξιοῖτο ἐπισκοπὸς γίνεσθαι.* Innocentius I in epist. ad concil. Toletan., num. 4, queritur aliquos in Hispania ad sacerdotium fuisse ascitos, qui post acceptam baptismi gratiam in forensi exercitatione versati sunt, et *OBTINENDI PERTINACIAM susceperunt.* Quam phrasin de se, suoque officio usurpavit Prudentius paulo post scribens: *ET MALE PERTINAX VINCENDI STUDIUM.*

32 49. Post advocati munus ad regendas urbes Prudentius est evehctus.

Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium:
Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos.

Inde eum evehit princeps ad militiæ palatinæ gradum, ordinemque proximum.

Tandem militiæ gradu
Evehctum pietas principis extulit,
Assumptum propius stare jubens ordine proximo.

Cum Prudentius munera a se obita poetice, hoc est stylo sublimi figuratoque descriperit, qualia ea fuerint possumus quidem conjicere, non tamen certo definire. In codice ms. biblioth. Vatican. 3859, qui sæculo IX aut X videtur scriptus, ita initio nota-

(a) S. Macharius homil. 15 sic habet: *Deinde ubi fuerit scholasticus, omnium causidicorum est novitius et ultimus.* Quo eodem sensu scholasticum intellexit S. Augustinus tract. 7 in Joan., et codex Theodos. lib. VII de Concuss. advocat., tit. 10, leg. 2: *Nec latet mansuetudinem nostram, sæpiissime scholasticos ultra modum, acceptis honorariis, in defensione causarum omnium et anno:as et sumptus accipere consuesse.* Ubi legi dignus est commentarius Jacobi Gothofredi. Merobaudes, cujus existat carmen de Christo in Biblioth. SS. Patrum, nuncupari solet *Scholasticus Hispanus.* In cod. Theodos. duplex Merobaudes nominatur, alter consul, alter magister peditum in

tur: Aurelius Prudens Clemens iste partim in consulari, partim in familiaritate principis fuit, et sic ipse ascendit: sæcularibus litteris quinquaginta septem annis operam dedit, sed postea ex toto omittens, ad divina metra componenda se contulit. Michael a S. Josepho, in Bibliogr., verbo *Prudentius*, refert ex Tirino Prudentium poetam palatinum fuisse, ex Gennadio militem palatinum. Barthius, lib. LIV, cap. 18, Advers., notat descriptionem portarum castrensi-um ad illum versum *Psychomachia*:

Liminis introitum bifori dant cardine clustra,
quam, inquit, miles quondam suo pte, et Gennadii testimonio, adeoque palatinus, ad Romanarum instar composuit. Ansaldo, in præfat. versionis Italicae libror. adversus Symmach., narrat Prudentium primum gradum in exercitu post imperatorem obtinuisse, bis prætorem fuisse.

50. Ita fere suo quisque arbitrato de muneribus Prudentii judicat. Ex codice Theodosiano hæc licet colligi, quæ ad rem nostram pertinent. Præsides Bæticae erant, incertus anno 324, ad quem data anno 337 lex 2 de Distrab. Figu., ut legendum monui pag. 48, in nota, Tarraconensis vero præses nominatur Julianus anno 316, ad quem data lex de temporum Cursu, ubi titulus ejus apponitur V. C., hoc est *vir clarissimus.* Nonnullis autem legibus præsidum, et similibus appellationibus rectores provinciarum intelliguntur. Rectores ergo provinciarum, qui etiam iudices ordinarii, et iudices provinciarum appellabantur, et quandoque comites primi ordinis erant, gladii jus habebant, reddendi 33 juris in provinciis facultate potiebantur. Rectoribus provinciæ seu provinciarum superiores erant vicarii, qui pro præfectis plures provincias administrabant. Toto illo tempore Hispaniarum nullus apparet præfectus, sed erat tamen vicarius, de quo passim in codice Theod., cui inscribebatur *PP. Hispaniarum*, id est *Propræfeco Hispaniarum*; appellatur etiam *vir clarissimus* lege 4. de Custod. reor. Erat autem quædam dignitas quæ dicebatur *proximatus*, *honor proximi*, *proximatus splendor*, quo per ordinem meritoque stipendiorum ascendebant. Videlicet post magistris scriniarum, qui in tribus prioribus scriniis militabant, succedebant alii, his proximi, qui *proximi scriniarum* dicebantur. Ii, deposita in litia, seu post depositum scutum, *clarissimis* aggregabantur, vicariis exæquabantur, ad comitatum principis sine evectioe venire poterant (b).

Gallia. Confer Ant. Zirardinum, pag. 168 in Novel. Theod.

(b) Videri potest lib. VI col. Theod. toto titulo 26 de proximis, etc. ubi leg. 2, data anno 381, *Clarissimos viros proximos scriniarum, et magistris dispositionum vicariarum ordini copulamus*, et leg. 14: *Ipsis vero (proximis) veniendi ad comitatum liberam licentiam, perpetuamque præstamus, nec in eorum personis expectari augustam præcipimus jussionem; quæ legi data est anno 407. Comitatus est, ubi princeps existit; jussio vero principis est ejusdem evocatoria, de qua tit. 23, legis 3, scilicet licentia veniendi ad comitatum.* Rigaltius ad epist. 24 S. Cypriani, ubi qui-

51. Ex his arguere possumus Prudentium fuisse A aut denique Massiliæ, si *Massiliæ* legeretur pro *Mas-*
his præsidem provinciæ Tarraconensis, nisi forte *salix*, aut *Mesalix* in versu,
hujus provinciæ semel, et alterius semel præses, seu *Oblitum veteris Messalix consulis arguens.*
rector fuerit; cuius muneris proinde erat *moderamine*
legum frenos nobilium urbium regere, bonis jus civile
reddere, reos criminum terrere. Evectus inde est ad *Sed cum jam vera lectio, et explicatio ejus versus*
superiorem militiæ gradum, nimirum *militiæ civilis,*
palatinæ, aut præsidialis, non bellicæ, castrensis, aut
cohortalis: nam ii qui officiis jureconsultorum, præ- *stabilita fuerit, et demonstrata supra num. 39, non*
sidum, rectorum et similium funguntur, vulgo in cod. *est diutius in eodem argumento immorandum. Quan-*
Theod. *militare, et ad superiores militias ascendere*
dicuntur. Is autem gradus militiæ civilis fuit aut vicia *quam infirma quorundam est ratio, qui Prudentium*
potestas in Hispaniis, aut jus comitatus primi *negant consulem fuisse, quia in Occidente nulli erant*
ordinis, aut denique honor *proximatus* simul cum *consules nisi Romæ, quos secutus esse videtur cl.*
evocatoria principis, seu *jussione* augusta, vel facultate *Emmanuel Martinus lib. II, epist. 53, qui aperte do-*
accedendi ad comitatum principis. Eo enim B *cet extra Romam consules non fuisse. Eos Ausonius*
spectant Prudentii verba, quod a principe *refellit, carmine de Burdigala, ut plerique exponunt:*
Hæc patria est: patrias sed Roma supervenit omnes,
Diligo Burdigalam, Romam colo: civis in hac sum,
Consul in ambabus. Cunctæ hic, ibi sella curulis.

52. Alii Prudentium prætorio, aut Urbi præfectum *inde arguebant fuisse, quod ordine proximo propius a*
inde arguebant fuisse, quod ordine proximo propius a *principe assumptus 35 constierit, quod secus intel-*
principe assumptus 35 constierit, quod secus intel- *ligendum esse ante demonstravi. Ludewigius ostende-*
ligendum esse ante demonstravi. Ludewigius ostende- *re conatur, nullam Romæ dignitatem habuisse*
re conatur, nullam Romæ dignitatem habuisse *Prudentium, quia senex admodum Romam venit,*
Prudentium, quia senex admodum Romam venit, *proptereaque in summam admirationem urbis ante*
proptereaque in summam admirationem urbis ante *vix visæ tractus est, ex Cassiani hymno:*
vix visæ tractus est, ex Cassiani hymno:

Sylla forum statuit Coraelius: hoc Itali Urbem *Sylla forum statuit Coraelius: hoc Itali Urbem*
Vocant ab ipso conditoris nomine. *Vocant ab ipso conditoris nomine.*
Hic mihi, cum peterem te, rerum maxima Romæ, *Hic mihi, cum peterem te, rerum maxima Romæ,*
Spes est oborta, prosperum Christum fore. *Spes est oborta, prosperum Christum fore.*

Et infra: *Et infra:*
Aditus consultus ait: Quod prospicis, hospes, *Aditus consultus ait: Quod prospicis, hospes,*
Non est iuavis, aut anilis fabula. *Non est iuavis, aut anilis fabula.*

Præterea non adeo Prudentius cum Symmacho *Præterea non adeo Prudentius cum Symmacho*
(quem apostatam dicit Ludewigius, fortasse ex dicen- *(quem apostatam dicit Ludewigius, fortasse ex dicen-*
dis ad vers. 450 Apoth.) contendere veritus esset, si *dis ad vers. 450 Apoth.) contendere veritus esset, si*
dignitatem in Urbe obtinisset; quamvis enim S. *dignitatem in Urbe obtinisset; quamvis enim S.*
Ambrosius veniam quoque sermonis asperi postulet, *Ambrosius veniam quoque sermonis asperi postulet,*
contra Symmachum disputaturus, tamen ipse Am- *contra Symmachum disputaturus, tamen ipse Am-*
brosius, licet Mediolanensis episcopus, longe inferior *brosius, licet Mediolanensis episcopus, longe inferior*
erat Symmacho, viro consulari, Urbis præfecto, et *erat Symmacho, viro consulari, Urbis præfecto, et*
cæremoniarum pontifice. Concludit Ludewigius vi- *cæremoniarum pontifice. Concludit Ludewigius vi-*
deri Prudentium rerum summam in Hispania, non *deri Prudentium rerum summam in Hispania, non*
Romæ, potitum, ac proinde præfectum Hispaniarum *Romæ, potitum, ac proinde præfectum Hispaniarum*
fuisse. *fuisse.*

53. Plura in his displicent. Primum Prudentium *53. Plura in his displicent. Primum Prudentium*
admodum senem Romam venisse non liquet: nam *admodum senem Romam venisse non liquet: nam*
quis annum invenire poterit, quo S. Cassianum in- *quis annum invenire poterit, quo S. Cassianum in-*
visit? quis asserere audeat tunc primum aut Romam *visit? quis asserere audeat tunc primum aut Romam*
petiisse, aut forum Cornelii vidisse? Quod vero Pru- *petiisse, aut forum Cornelii vidisse? Quod vero Pru-*
dentius cum Symmacho contendere veritus sit, id *dentius cum Symmacho contendere veritus sit, id*
solum pertinet ad singularem Prudentii modestiam, *solum pertinet ad singularem Prudentii modestiam,*
qui Symmachi eloquentiam suæ longe præponebat *qui Symmachi eloquentiam suæ longe præponebat*
(b). Falsum item est, Symmachum, cum a S. Au- *(b). Falsum item est, Symmachum, cum a S. Au-*

(b) In præfat. lib. II advers. Symm.:

Sum plane temerarius,
Qui noctis mihi conscius,
Quam vitæ in tenebris ago,
Pupilli credere fluctibus
Tanti non timeam viri:
Quo nunc nemo disertior
Exsultat, fremit, intonat,
Venisque eloquii tumet:
Cui mersare facillimum est
Tractandæ indocilem ratis,
Ni tu, Chrisæ potens, manum
Dextro numine porrigas.

brosio est oppugnatus, eos omnes honores fuisse assecutum, qui non fuerit ante annum 391 consul renuntiatus. Præfecturam vero Hispaniarum Prudentio fuisse concessam non admittam, nisi Ludewigius vicariam præfecti dignitatem, quæ tunc in Hispaniis vigeat, velit intelligi. Illud libenter assentiar Ludewigio; Vossium aliosque, qui Prudentium consulem suffectum, non ordinarium, **36** dicunt, nullo inniti fundamento. In annalibus quidem consulum non notabantur eorum nomina qui loco defuncti consulis sufficiebantur, sed, ut credamus aliquem suffectum fuisse consulem, probabilis ratio afferenda est. Quo autem anno Prudentius Romam venerit, et an semel tantum, nihil habeo exploratum, neque video qua ratione Nicolaus Antonius eum Romæ advocati munus exercuisse, ibique usque ad Honorii et Arcadii imperium permansisse existimaverit; qui pariter colligit Prudentium in Urbe anno 405 præsentem fuisse, quia præfationem eo anno scribens, nihil adhuc de discessu suo ab Urbe, quod opportune debuit, subjecerit, quæ conjecturæ valde imbecillæ mihi esse videntur. Riscus opinatur Prudentium *militiæ gradu evectum* fuisse a Theodosio inter palatinos admissionales; de quibus codex Theodos. et Jacobus Gutherus lib. iii de Officiis domus augustæ, ac lateri principis adhæsisse anno 388, quo Symmachus in panegyri coram Theodosio Victoriæ aram dissimulanter postulavit, et protinus exsilii pœna multatus est, nova edicta prodierunt, quibus religio Christiana promovebatur, et mirifica exinde Romanorum omnium pietas exorta est, de qua Prudentius lib. **1** C adversus Symmach., *Talibus edictis*, etc. Ea principis consilia Prudentium sine ulla dubitatione adjuvisse Riscus arbitratur, ac probare contendit.

54. Difficulus hæc cum vita temporibusque Prudentii cohærent: nam is anno 388 habebat ætatis annum 40, et cum post juvenile tempus se jureconsultum egisse, et deinde his frenos nobilium urbium rexisse commemoret, quod addit, *tandem militiæ gradu*, videtur indicare virum plus quam quadragenarium. Etsi autem ista fieri potuisse evincas, tamen revera facta fuisse non persuadebis. Simile est, quod idem tradit, Prudentium anno 405, cum se muneribus abdicasset, Deo vacaturum in Hispaniam secessisse, unde Romam redire coactus, Cassianum et Hippolytum martyres coluit; quos iterum reversus in Hispaniam celebravit. Ego existimo, Prudentium anno 404 circiter adversus Symmachum scripsisse, anno 405 sua carmina edidisse: quæ nimirum ante diversisque temporibus composuerit. Præfatio enim

Confer etiam epistolam 17 Ausonii ad Symmachum, ubi Ausonius: *Quisquam ne ita nitet, ut tibi comparatus non sordeat.*

(a) In hymno vero S. Hippolyti notanda est pietas sacri poetæ, qui sic Valerianum antistitem alloquitur:

Si bene commemini, colit hanc pulcherrima Roma
 Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
 Prisco more diem: quem te quoque, sancte magister,
 Annua festa inter diuumerare velim.
 Crede, salutigeros feret hic venerantibus ertus,
 Lucis honoratæ præmia restituens.

A libri Cathemerion potius omnibus operibus, quæ tunc vulgabat, congruit, ut ex pluribus vett. codd. liquet. Quamvis autem ita sese ad sacra carmina pangenda excitet:

Atqui sine sub ultimo,
 Peccatrix anima stultitiam exuat,
 Saltem voce Deum concelebrat, si meritis nequit,

37 tamen ea non sunt verba tunc canere incipientis, sed affigentis carminibus jam factis præfationem, quæ interdum post absolutum opus conscribitur.

55. Itaque libros contra Symmachum Romæ eum puto composuisse: Romæ item hymnum de SS. apostolis Petro et Paulo, cujus est finis:

Hæc didicissa sat est Romæ tibi: tu domum reversus,
 Diem bifestum sis colas, memento.

B Calagurri exaratum hymnum SS. martyrum Hemeterii et Celedonii inuunt versus:

Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, præstitit,

et reliqui. Emeritæ poetam nostrum existitisse crediderim, cum S. Eulaliam celebrans cecinit:

Ast egoserta choro in medio
 Texta feram pede dactylico,
 Vilia, marcida, festa tamen.
 Sic venerarier ossa libet,
 Ossibus altar et impositum.

Cæsaraugustæ hymnum de 18 martyribus factum nemo negaverit. Qua de causa, et ubi S. Cassianum prædicaverit, ipse refert:

Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris:
 Tunc quod petebam, quod timebam, murmuro:
 Et post terga domum dubis sub sorte relictam,
 Et spe futuri forte notantem boni.
 Andior, Urbem adeo, dextris successibus utor,
 Domum revertor, Cassianum prædico.

S. Laurentium et Hippolytum in Hispania, ut ante diximus, laudavit (a). Verum de Prudentii operibus singillatim fusius disseram cap. seq.

38 **56.** Quo anno, et ubinam obierit, incertum est. Sed nescio, quo fato Prudentii vita plurimorum suspicionibus et conjecturis ita est implicata, ut etiam ubi nihil omnino sciri aut definiri potest, nostra oratio consistere debeat aliquantisper, ne, quæ ab aliis proferuntur, probabilia esse et a nobis ignorata quisquam existimet. Aiunt nonnulli Prudentii obitum contigisse ante annum 413, quo Stilico proditionis pœnas subit: nisi enim jam tunc Prudentius decessisset, laudes Stiliconis ex lib. ii adversus Symmachum versu 695 et seqq.: *Tentavit Gælicus*, etc., delevisset. Quid hac conjectura infirmus? Quasi vero in scriptorum fuisset potestate librum semel emissum

Inter solemnes Cypriani, vel Celedoni,
 Eulaliæque dies, currat et iste tibi.

In Breviarium Isidorianum S. Hippolytus immissus, fortasse originem trahit ex his Prudentii precibus. Ex festis Cypriani, SS. Hemeterii et Celedonii, et S. Eulaliæ alii arguunt mentionem esse de episcopo Cæsaraugustano, quia hi sunt sancti exteri, uti erat S. Hippolytus, pro cuius festo rogabat Prudentius; alii contra Calagurritanam diœcesin agnoscunt, cujus erant patroni SS. Hemeterius et Celedonius: mihi neutrum liquet.

revocare (a). Multo vero magis rejiciendum est quod ait Joseph Rodriguez de Castro loc. cit., Prudentium de conjuratione Stilliconis nihil audivisse, quia ejus non meminit. Contra recte videtur judicare Riscus, qui Prudentii virtutes ex ejus operibus colligit, quod parce pieque vixerit, quod semel tantum in die manducaverit. Vide ejus hymnos *Ante cibum*, *Jejunantium*, aliosque tum libri Cathemerinon, tum Peristephanon (b).

57. Hactenus nonnulla explicata sunt quæ liquido constant, alia quæ in controversia sunt posita, plura quæ in conjecturis. Cætera, quæ certo sunt conficta, quanquam minus est necessarium, opus tamen est declarare; tum ne quis ejusmodi narrationes aut ex Dextri Chronico, aut ex eis qui illud sunt secuti, adoptet, quod puto fecisse Chamillardum in brevi et parum accurata Vita Prudentii, tum ut præstat quibus opinionibus aut conjecturis adhæserint, 39 qui similibus fictionibus inveniendis sunt delectati: nam quædam, quantum poterant et sciebant, accommodata ad veras historias comminisciebantur. Igitur Flav. Lucius Dexter cum Francisci Bivar. commentario ad annum Christi 388 sic habet: *Floret Fl. Prudentius patre Cæsaraugustano, matre Calagurritana natus (Salia consule) Cæsaraugustæ. Nomen FLAVU atque alia inventa sunt, nisi quod natus est Salia consule (c). Item ad annum 388: Prudentius, Toletæ, Corduba, ac Cæsaraugusta in Hispania egregie gubernatis, fit dux, et habetur orator celeberrimus et poeta mirificus. Anna 400 petit Romam (d). Postremo Prudentii obitum commentitius Dexter enarrat ad annum 424: Prudentius Roma Cæsaraugustam rediens, ad sedem Cæsaraugustanam S. Mariæ plenus dierum, et illustrium operum, post multas pugnas cum omnibus hæreticis sui temporis habitas, tranquille moritur (e). Templum B. Virginis de Columna innuitur.*

(a) Non ita credebat Horatius, qui, epist. 20, lib. 1, his verbis librum suum alloquitur:

Vertumnum, Janumque, liber, spectare videris:
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves, et gæta sigilla pudico,
Paucis ostendi gemis, et communia laudas,
Non ita nutritus: fuge quo discedere gestis:
Non erit emisso reditus tibi.

(b) Non tamen idcirco sanctus est appellandus. Antonius Raymundus Pasqual, ordinis Cisterc., in opere: *Illustracion al portentoso favor de su leche celestial, con que distinguid Maria sanctissima al P. S. Bernardo, etc. En la oficina de D. Ignacio Sarra y Frau, 1782*, in-8., ut opinor in urbe Palma Majoricæ, pag. 111, propos. 2, versus ex Cassiano Prudentii apud Mabillonium allegans, sanctum Prudentium aperte vocat. In Ephemeridibus Romanis decembris 2 anni 1786 excidit, ut Prudentius sanctus appellaretur, dum annuntiator opusculum meum, *Hymnodia Hispanica*, in quo certe nunquam is titulus Prudentio nostro affligitur. In mss. ad num. 96 senel tantum BEATI nomen Prudentio appositum indicatur, uti etiam sanctus dicitur a quodam interprete Italico hymni S. Cassiani num. 121, et 3 P. Liberio a Jesu tom. I ex posthumis, col. 765, et, ut videtur, a Mabillonio in opere: *Mémoires pour servir*

(1) Id est in ode *Inmolat Deo*, quæ in hac Arevali editione prænotatur Epilogi titulo legiturque pag.

58. Bivarius contra regulas prosodiarum hoc loco acutus videri voluit. Ultimum operum Prudentii ait fuisse *Enchiridion*, in cujus præfatione (1) suspicatur legendum: *ME MATERNO IN ATRIO pro Me paterno in atrio*, non videns, cum *paterno* recte procedere carmen, non vero cum *materno*. Sed putabat, ita confirmari, quod in *Christi matris templi angulo degeret*, ut ait Dexter. Ac vide ineptissimam interpretationem. Prudentius se inter vasa vilis domus Dei recessans, inquit:

Me paterno in atrio
Ut obsoletum vasculum...
Sinitque parte in anguli manere.
Manus ecce sicille
Inimus intra regiam salutis.

Quid est, reponit Bivarius, *munus inire intra regiam salutis, nisi intra domum Dei scribere? in cujus angulo se manere affirmat*. Pertinet etiam ad pos quod Dexter ad annum 430 refert: *Ad Valerianum (al. Valerium episcopum) Cæsaraugustanum scribit Cyrillus*. Vult enim commentator Bivarius, hunc esse Valerianum antijstitem, quem in Hippolyto Prudentius alloquitur. Dubitat autem an is ipse fuerit Valerianus Iconii 40 præsul, cui S. Cyrillus Alexandrinus suas exegeses dicavit. Nugas et somnia hæc esse aliquis opponet, fateor; sed hoc ipsum animadvertendum fuit, ut ante dixi, ne vera aut probabilia esse alius opinetur. Ex his similibusque scriptis nostro adhuc sæculo vitam Prudentii Carolus Augustinus Ansaldo in præfat. version. Italic. libræ. adversus Symmachum. digessit, qui, postquam asseruit primum gradum post imperatorem in exercitu habuisse, bis prætorem fuisse, addit eum anno ætatis 48 militiæ fessum, domum rediisse, anno 50 cœpisse versus componere, anno Christi 404 librum Cathemerinon evulgasse, contra Symmachum sub initia imperii Honorii et Arcadii duos edidisse libros. Fingit præterea anno 60 ætatis Romam red'claircissements à l'histoire de la sainte larme de Vendôme, ubi ait: *Le saint poète Prudence*. Hic certe locus Mabillonii Antonium Raymundum Pasqual decepit. Possent hæc aliquo pacto sustineri ex eorum sententia qui Prudentium hunc poetam eundem fuisse volunt cum S. Prudentio præsule Turiasonensi, quam falsam esse ante monui num. 45.

(c) Bivarius in Comment. ait recte 3 Prudentio Cæsaraugustam et Calagurrim vocari suam ex hoc loco Dextri, Tarraconem vero, quia ejus fuit gubernator.

(d) Bivarius in Comment. hanc fictionem confirmare vult ex præfat. carminum, et corrigendum putat, *Ter legum moderamine pro Bis legum moderamine*; similiter in Dextro excuso Cæsaraugustæ legendum: *Anno 40 (nempe ætatis) petit Romam*. Scribit enim Dexter ad annum 396. *Prudentius lyricus poeta Cæsaraugustanus Romæ scribit*. Quod idem Bivarius explicat de libro *Psychomachia*: quasi hic liber *lyrico carmine* sit compositus: nam libros contra Symmachum tuetur scriptos anno 407 post victoriam de Radagaio Getisque relatam anno 406, Arcadio vi et Probo coss., ut exponit in Comment. ad an. 417.

(e) Commentum Pseudo-Juliani archipresbyteri, quod Prudentius episcopum Cæsaraugustanus fuerit ab anno 410 ad annum 424, fuisse refellit Nic. Antonius in Bibl. vet. Hisp. Alias ineptias leges in mss. quibusdam Vatic., cap. 4.

1225, in nonnullis autem Dittochæum sive Enchiridion in præfationis vicem præcedit. Errr.

diisse ad martyrum sepulera veneranda, et in patriam regressum, librum Peristephanon elaborasse. Quo quid magis repugnans ipsis operibus Prudentii potest excogitari (a)? Denique Ansaldus Prudentium diem extremum obiisse Cæsaraugustæ asseverat sine ullo teste, ut cætera. Scriptori erudito, cui libri adversus Symmachum tantopere placuerunt, non debuit adeo ignotus esse Prudentius, vel aliter, quam oportuit, notus. Prudentii imaginem aliquam, diu quæsitam, invenimus in codice Urbinatæ bibliothecæ Vaticanæ, quæ in prima littera præfationis, *Per quinquentia*, appicta est, et a nobis eo quo exstat, modo exhibetur. Opinor eam ex antiquiori codice adumbratam, nam quædam ejus vestigia apparent in eadem prima littera vetusti codicis Vaticani; et vestis quidem utrobique rubra est, lineamenta oris in codice veteri Vaticano evanuerunt (b).

CAPUT III.

Prudentii opera.

41 59. Quos libros, et quo tempore Prudentius scripserit, enucleatius nunc explicabo, adductis ejus aliorumque verbis: quo fiet ut, cum testimonia doctorum hominum de Prudentio proferam, eos, quorum hic meminero, tantum indicem. Prudentius in præfatione suorum operum ita ea enumerat et explicat.

Atqui sine sub ultimo
Peccatrix anima stultitiam exuat,
Saltem voce Deum concelebrei, si meritis nequit.
Hymnis continuet dies,
Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat,
Pugnet contra hæreses, catholicam discutat fidem,
Conculcet sacra gentium,
Labem, Roma, tuis inferat idolis:
Carmen martyribus devoteat, laudet apostolos.

Dies noctesque *hymnis* continuari quod ait Prudentius, librum *Cathemerinon* sine ulla controversia intelligit, quem *LIBRUM HYMNORUM* Gennadius et Theo-

(a) Quod Romam veniens sepulera martyrum veneratus fuerit, certissimum est: at alia ratione ipsum ad hoc iter peragendum fuisse permotum ex passione Casiani colligitur:

Hic mihi, cum peterem te, rerum maxima Roma,
Spes est oborta, prosperum Christum fore.

Et in fine:

Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris,

cum reliquis versibus, quos supra descripsi num. 55. Constat etiam jam anno 57 ætatis inter sua opera recensere Prudentium librum *Peristephanon*: *Carmen martyribus devoteat, laudet apostolos.*

(b) Antiqui exscriptores sæpe prima litteræ operis imaginem auctoris affingebant. Virginii Valsechi, monachus Casinensis, in dissertatione pro Joanne Gersen Benedictino, auctore libri de Imitatione Christi, erudite disserit in præfatione de hac consuetudine, et codices cum imagine auctorum in prima littera a se visos recenset plures, et in his opera S. Joannis Chrysostomi, S. Basilii, S. Hieronymi, S. Eucherii et aliorum veterum.

(c) Notæ Fabricii sunt: *Prudentius vir*: deest vir in ms. Corbeiensi; *Διτροχάτον*: idem, *trocleum*, vitiose. Sed legendum *Διτροχον*, ex Gifanii emendatione. *Hexaameron*: *Exameron*... a conditione primi hominis, idem; *libellos*: *libros*, idem; *attitulavit*: *prætitulavit*, idem; *de divinatione*: *de diversis*, vitiose, idem; *ex quorum lectione*, etc.: notat Fabricius,

A dulptus Aurelianensis cum multis codd. mss. appellant. Pugnare contra hæreses, catholicam discutere fidem ad Apotheosin, ad Hamartigeniam, et, ut ego quidem puto, ad Psychomachiam pertinet. Conculcare sacra gentium, labemque inferre idolis, convenit libris adversus Symmachum. Laudes martyrum et apostolorum libro *Peristephanon* continentur. Chamillardus, aliique non recte hinc colligunt, alia præterea opera a Prudentio non fuisse composita: potuit enim, dum hæc vulgavit, alia præterire, potuit post hæc edita in nova incumbere: quod nunc videndum est.

60. Proferam elogium Gennadii cap. 13 de Viris illustribus ex Aldo, Giselino et codicibus mss. cum notis Auberti Miræi, Ernesti Salomonis Cypriani, et Joan. Alberti Fabricii; ita habet Gennadius. *Prudentius, vir sæcularis litteraturæ eruditus, composuit Διτροχάτον de Veteri et Novo Testamento personis] excerptis. Commentatus est et in morem Græcorum HEXA-MERON de mundi fabrica, usque ad conditionem primi hominis, et prævaricationem ejus. Composuit et libellos quos Græca appellatione prætitulavit, Ἀποθίωσις, Ψυχμαχία, Ἐμαρτυρία, id est de Divinitate, 42 de Compugnantia animi, de Origine peccatorum. Fecit et in laudem martyrum sub aliquorum nominibus, Invitatorium ad martyrium librum unum, et Hymnorum alterum; speciali tamen conditione adversus Symmachum, idololatriam defendentem, duos laude dignissimos libros compegit: ex quorum lectione agnoscitur palatinus miles fuisse. Hactenus Gennadius (c).*

61. Audiamus nunc Honorium Augustodunensem, qui claruit anno 1120 et Gennadium ferme describit, nisi cum aliquando aberrat, lib. II, cap. 13: *Prudentius, vir sæculari litteraturæ eruditus, composuit Dittochaum de toto Veteri Testamento personis excerptis. Commentatus est autem et in morem Græco-*

no in libris contra Symmachum, sed in præfatione libri *Cathemerinon* id tangere Prudentium: *Tandem militiae gradu*, etc.; sed pro Gennadio responderi posset, illis verbis, *Ex quorum lectione non libros solum adversus Symmachum, sed omnia Prudentii opera sortasse comprehendendi. Pariter quod ait Fabricius legendum Diptychon, non Dittochaum, mihi non placere alio loco dicam. Aubertus Miræus hoc fere tantum animadvertit, mss. exemplaria Prudentii merito præfationem *Cathemerinon*, ut totius operis præcæmium, in prima ejus fronte collocare; hæc poemata Prudentium scripsisse anno 405 ex versu, *Oblitum veteris*, etc. Salomon Cyprianus id habet: « *Excerptis*: ita omnes codices mss., sed Miræus legit, *excerptis*. — *Compugnantia animæ* habent e codices; Miræus habet, *animi*. — *Sub aliorum nominibus invitatorium ad martyrium*: hæc verba omittuntur in nostris mss., et recte quidem. » Aliorum animadversionibus nihil addere me nunc opus est, nisi forte Gennadium dixisse, *Hexaameron* a Prudentio in morem Græcorum fuisse conscriptum, quod eadem inscriptione eodemque argumento usi sunt Græci aliqui, ut Gregorius Nyssenus et Basilii. Aliquis glossas in Gennadium ex mss. Vatic. dabo cap. seq. Lectiones variantes sunt ex Vat. A., et Rat. *de toto veteri*; ex Rat. *de compugnantia animæ*; ex eodem, *invitatorium ad martyrium*; in vulgatis est *sæculari litteratura... sub aliorum nominibus... speciali tamen intentione adversum*. Ex Giselino sumpsit, *duos laude dignissimos libros compegit*.*

rum *Hexameron de mundi fabrica*. Composuit et libellos, quos Græce præstitulavit Ἀποθώσις, Ψυχολογία, Ἀμαρτυρία, id est de Divinitate, de Compugnantiâ animi, de Origine peccatorum. Fecit et in laudem martyrum librum unum, et alterum adversus Symmachum.

62. Longior est Trithemius, qui multos codices inspexerat, et sæpe ex uno opere plura fecit, et in diversos titulos distinxit. Sic enim ait cap. 90: *Aurelius Clemens Prudentius, poeta Christianus, vir in sæcularibus litteris eruditus, et in divinis Scripturis satis peritus, metro excellens et prosa per quinquaginta septem annos mundi amoribus retentus, multa poetarum opuscula legit et exposuit, ac de sua vena multa 43 profunda poemata scripsit. Tandem vero in senectute, repulsa mundi vanitate, ad sacras Scripturas se contulit, et carmine ac prosa multa utriusque Testamenti obtrusa exposuit. Scripsit autem multa præclara opuscula. De quibus mensura metri facta reperi subjecta (a). Epistolæ etiam scripsit non paucas. Alia quoque nonnulla edidit quæ ad manus nostras non venerunt. Clarius sub Gratiano imperatore. Anno Domini 380 (b).*

63. Ex Fabricii notationibus obvium est cuius agnoscere, quam liberæ fuerit Trithemius in Prudentii poematis multiplicandis. Pauca nos addere juvat. Quod Fabricius ait, a se non repertum librum de Resurrectione carnis, *Posco meum in Christo*, mendum in Trithemio non animadvertit: est enim legendum: *Nosco meum in Christo*, qui versus est 1131 edit. Weitz., et 1063 nostræ edit. in fine Apotheoseos, ubi præfigitur titulus, *De resurrectione carnis humanæ*. Trithemius tradit Prudentium multa poetarum opuscula legisse, ac de sua vena multa profunda poemata scripsisse, antequam ad sacras Scripturas se contulisset; præterea non solum carmine, sed etiam prosa multa utriusque Testamenti obtrusa exposuisse, epistolæ quoque non paucas

scripsisse; ac fortasse Trithemius idoneum testem aliquem habuit. Nobis quidem idoneus testis non est Trithemius (c). An Trithemius, ut ex uno Prudentii opere 44 plura fecit opuscula, ita contra ex pluribus Prudentii unum compegit? Libros sex in Hexameron conjicere possumus esse illud ipsum opus quod laudat Gennadius. Tandem animadvertam Prudentium potius dicendum claruisse anno circiter 400 quam 380, quod antea notaverat Bailius in Diction. crit., reprehendens tam eos, qui anno 380 quam eos qui anno 430 claruisse affirmarunt: quod postremum legitur in Bibliotheca Hispanica, quæ Andreæ Schotto tribuitur (d).

64. Præter illa omnia Prudentii opuscula, quæ exstant, et librum in Hexameron, de quo nuper dixi, duo alii libri de S. Trinitate a Trithemio memorantur, quod Philippus Bergomensis Chronici lib. ix sub anno Christi 400 confirmat: *Duos insuper de Trinitate scripsit libros, quorum unus erit præfatio 1 Apotheoseos, quæ inscribi solet: Versus de S. Trinitate; alter fortasse est aliqua particula librorum quos habemus. Nicolaus Antonius putat periisse Invitatorium librum ad martyrium; sed, ut dixi num. 60, ea verba non videntur certo esse Gennadii, et quamvis sint, non liquet an voluerit eum librum a libro Peristephanon distinguere: nimirum quia in hoc libro hortationes ad martyrium sub aliorum nominibus continentur. Non enim ulla causa fuisse videtur, cur Prudentius sua ætate sive aliorum, sive suo nomine Christianos ad martyrium invitaret. In Bibliotheca bibliothecarum mss. codd. Montfauconii ex bibl. Casinensi laudatur codex 227 inscriptus: *Carmena D. Prosperi, etc. Prudentii liber de Columnis. Faceti poetæ carmina, etc.* An legendum erit liber de Coronis? Non valde dissentit, qui ejusmodi errores in eo Montfauconii opere passim occurrentes animadvertit. Sed cum Dittochæum in pluribus*

(a) Hæc ille recenset: contra Symmachum idololatram lib. n: *Paulus præco Dei, etc.* De Compugnantiâ (a) lib. j: *Senex fidelis, etc.* De Divinitate lib. i: *Est tria summa Deus (b).* Contra Patripassianos (c) lib. i: *Plurima sunt, etc.* Contra Sabellianos (sic) (d) lib. i: *Cede prophanator.* Contra Judæos (e) lib. i: *Hæc si Judaicos, etc.* Contra Homuncionitas lib. i: *Sunt qui Judaico, etc.* Contra Phantasmatos lib. i: *Est operæ pretium, etc.* De Origine peccatorum (f) lib. i, in Hexameron lib. vi, de Sancta Trinitate lib. ii, Hymnorum diversorum lib. ii: *Ales diei nuntius (g).* Laudes S. Vincentii lib. i: *Beate martyr, prospera.* Laudes S. Laurentii lib. i: *Antiqua sanorum parens.* Laudes Romani contra gentiles lib. i: *Romane Christi fortis, etc.* Historiarum (h) lib. i: *Eva columba fuit.* De animæ Natura lib. i: *Occurrit dubitans (i).* De Resurrectione carnis lib. i: *Posco meum in Christo (k).* De Martyribus lib. i: *Scripta sunt cælo (l).* De Statu animæ (m) lib. i: *Errat quisque animas.* Amartigen. lib. i: *Fratres ephēbi fessor (n).* De Spe veniæ orationem, sive lib. i: *O Dee cunctiparens (o).* Contra Marcionitas lib. i: *Quo te præcipitat rabies (p).* Peristephanon lib. i: *Pius, fidelis, innocens (q).*

(b) Trithemio Fabricius notas has adjecit: (a) Psychomachia. (b) Præfatio in Apotheosin. (c) Apotheosis. (d) In Sabellianos. In editiis inscribitur, Con-

tra Unionitās, vers. 178 Apoth. (e) Apotheoseos vers. 321. (f) Non videtur diversus ab Hamartigenia, quam iterum infra commemorat. (g) Initium libri Cathemerinon. (h) Enchiridion utriusque Testamenti. (i) Apotheoseos vers. 783. (k) Hoc in editis non reperio. (l) Initium hymni 1 Peristephanon. (m) De integritate visionis animæ in editis inscribitur, vers. 867. Hamartigen. (n) Præfatio, Hamartigen. (o) Vers. 931, Hamartigen. (p) Hamartigen. vers. 1. (q) Initium in editis hoc est, *Immolat Deo Patri, Pius, fidelis, innocens, pudicus.*

(c) Vide comment. ad versum 26 hymni ante cibus:

Sperne, camæna, leves hederas,
Cingere tempora queis solita es.

(d) Prosper Marchand in suo Diction. artic. *Peregrinus*, persuadere conatur Andream Schottum non esse auctorem Bibliothecæ Hispanæ sub nomine A. S. *Peregrinus*. Ejus rationes expendam, si quando edere contingeret *Bibliothecam veterem, et novam Hispanam Nic. Antonii, uno et constanti ordine digestam, auctam, continuatam, correctam*; quam jam pridem Raymondus Diosdado, Joannes Arevalo, et ego ipse, collatis symbolis apparatus: magnæ molis opus, nec sine magno aliquo Mæcenate, vel dicam, Augusto, perficiendum.

codd. Vatic. inscriptum sit *de Columba*, uti cap. 4 A id nomen operi congruere aliquatenus posse, cum docebo, manifestum est, aliquem Dittochæum cuius est primus versus, *Eva columba fuit*, librum *de Columbibus* inscribendum censuisse, ut erant librarii veteres plerumque ignari æque ac audaces. Ab eodem Montfauconio citatur ex biblioth. San Germanensi codex 540 hoc titulo: *Prudentii versus contra Symmachum... Alia opuscula metrica ejusdem de Oceano. De S. Hippolyto martyre*. Quis ausit divinare quod qualeve sit opusculum illud *de Oceano*? An liceat conicere mendum esse pro *Cassiano*?

45 65. Fidentius pronuntiabo de alio codice indicato apud Montfauconium ex biblioth., seu mss. codd. S. Martini de Sees, num. 13: *Tractatus super ædificium Prudentii. Cette pièce* (ait eo loco nescio quis) *est peu de chose: l'on demande si c'est Prudence le poëte, ou l'evêque de Troyes, qui ont fait un ouvrage intitulé: Édificium, sur lequel cet anonyme a fait une explication allégorique de la description de la Maison de Dieu, qui est en l'Apocalypse*. Facilis, expeditaque est responsio. Prudentius noster, poeta Christianus, in fine *Psychomachiae* ædificium domus Dei ex *Apocalypsi* descripsit vers. 823 et seqq.

Hæc ubi dicta dedit, gradibus Regina superbis
Desiluit, tantique operis Concordia consors
Metatura novum jacto fundamine templum.

Ubi hæc inscriptio præponitur, *Ædificium Fidei et Concordiæ*. Hoc ergo est *Ædificium Prudentii*, de quo anonymus ille tractatum composuit (a).

66. Sequitur, ut de Dittochæo ejusque auctore loquar. Titulus operis in Gennadio et Honorio Augustodunensi est *Dittochæum*, quasi *duplex cibus*. Consentiant plerique codices cap. 4, sed ex errore librarium *Dirochæum*, aut *Ditrochæum* interdum appellatur (b). Primus Gifanius mendum inesse judicavit, et *Diptychon* legendum esse asseruit, quem plerique libenter secuti sunt. Nequaquam dubito quin in verbis Græcis ex ignorantia exscriptorum plerumque ejus generis errata in codicibus irrepserint. At vero, præterquam quod vox *Diptychum* valde usitata est cum vetustissimi codices, cap. 4 recensendi, *Dittochæum* inscribant, et explicent *refectionem duplicem*, et cum absona minime sit inscriptio *Dittochæum*, hoc loco correctio non est admodum necessaria; et si correctio aliqua est adhibenda, cur sine alio examine affirmabimus legendam esse *Diptychon*? Non inferior D

(a) Illud tamen admonebo, in hac *Bibliotheca Montfauconii* omnia opera tum Aurelii Clementis Prudentii, tum Prudentii Galindo episcopi Trecensis in indice sub uno Prudentii nomine referri, quasi unus idemque fuisset Prudentius. Non præmittam, paucos quosdam Prudentii versus ex *Psychomachia* alicubi indicari tanquam aliquod ejus opus a cæteris diversum et inscriptum: *Monomachia Davidis cum Goliath*; de quo plura ad eum locum *Psychomachiae*, ubi ea pugna describitur.

(b) In quodam codice, num. 80, cap. 4 dicitur *Diptychon*, sed, ut conjicio, recenti nota, post conjecturam Gifanii: quod de simili inscriptione cod. Vat. Alexand. 1702, quem infra recensebo, possum testari.

(c) Quod ostendit ex phrasi ipsa, multis inter se

locis collatis, ac concludit: *Hæc ut inciderunt, juxta conscribere: non autem dubito singulas omnesque et locutiones, et historias in hoc libello traditas, per opus Prudentii sparsas iisdem modis conceptas reperturum, qui inquirere voluerit... Videtur autem hic libellus eo fine a Prudentio scriptus, ut insigniotibus Scripturæ locis in breves titulos et capita versu redactis pro re incidente deinceps uti posset, et titulus Antæriorum fortasse manavit... non aliter quam FLORIDA Apuleii, Vestii (al. Vettii) Valentis, et nonnullorum aliorum velut loci quidam inscribantur, quamvis hi excepti ex majoribus operibus, illi tractationis uberioris gratia velut præfigurati, et prælineati. In poetis Romana tales loci exstant aliquot apud Claudianum portuum, Sirenum, etc.*

67. Sed quanquam assentior Barthio affirmanti veluti rem novam, nimirum *Amæum*, quem vocant antiquarii, esse Prudentium ipsissimum illum poetam, quo nemo divinius de Christianis rebus unquam scripsit, 47 tamen carmina Dittochæi esse locos quosdam, tractationis uberioris gratia; velut præfiguratos et prælineatos, non omnino assentior: etenim

omnia illa epigrammata quatuor versibus concluduntur quasi data opera, neque ullus ex eis versus in toto reliquo opere Prudentii integer apparet, eum de rebus iisdem sæpe sermonem habeat. Similiter igitur vero est Prudentium aut ea tetrasticha ad explicationem picturarum in templis ordinasse, ut modo dicebam, aut insigniores Scripturæ locos in breves titulos et capita redelegisse, ut opus a cæteris diversum conficeret, in quo sui ubique similis iisdem sæpe pbrasis utitur, quod in commentariis planius perspicuetur (a).

68. Quod si velis, Dittochæum ab aliquo primum *Amœnora*, seu *Amœna* Prudentii fuisse inscriptum, ex quo alius fecerit *Amœnus Prudentius*, alius *Amœnus* simpliciter nominaverit, non absurde quidem arbitraberis. Fuisse autem alterum poetam Hispanum *Amœnum* dictum, a Prudentio nostro diversum, qui Dittochæum elucubratus fuerit, temere conjecit Philippus Brietius, lib. iv de Poetis. Michael a S. Josepho, Bibliograph. crit., verbo *Amœnus* ait Amœnum fuisse quemdam poetam Græcum, sed opus sub hujus nomine inter poetas Christianos editum, esse Prudentii. Melchior Goldastus in præfatione Manual. liblic. gloriatur, se primum Prudentium Amœnum quatuor aliis Prudentiis addidisse, quem Hispanum esse, et ferme supparem Prudentio Turiasonensi præsuli, et Aurelio Clementi existimat; atque hoc pacto utrumque nomen Prudentii et Amœni conjunxit, neque dubitavit asserere Gennadium, homonymia scriptorum inter se equalium deceptum, scripta eorum non potuisse discernere. Emmanuel Riscus non admodum dissentit a Dupinio, qui putat Dittochæum esse epitomen quamdam operis Prudentiani, a Gennadio laudati, ab Amœno confectam (b).

69. Que autem anno ceperit Prudentius scribere, non liquet, quamvis plerique asseruerint eum anno ætatis 57 ad carmina sacra pangenda animum applicuisse: nam ex præfatione, unde argumentum petunt, solum licet inferre eum anno 57 ætatis sua opuscula edidisse, quorum aut pleraque aut omnia, ut simile vero est, ante diversis temporibus composuerat. Profecto vix dubium est quin duos contra Symmachum libros ante annum Christi 404 conscripserit. Theodosius legem vulgavit, qua sacrificia idolorum prohibuit anno 392: *Nullus omnino, ex*

A quolibet genere, ordine hominum; dignitatum, vel in potestate positus, vel honore perfunctus, siue potens sorte nascendi, seu humilis genere, condicione, fortuna: in nullo penitus loco, in nulla urbe, sensu carentibus simulacris, vel insontem victimam caedat: vel secretiore piaculo, larem ignem ero genium (leg. larem igne, mero genium), penates nidore veneratus, accendat lumina, inponat tura, sarta suspendat, etc. Vide lib. xvi cod. Theod., tit. 10, leg. 12, et confer ibid. leg. 11, qua per Ægyptum sacrificia, aditusque templorum interdicuntur, Tatiano et Symmacho coss., anno 391. Secutus sum codicis orthographiam (c).

70. Ad has leges Theodosii potius quam ad exsilium Symmachi, quod opinatur Riscus, respexisse judico Prudentium lib. 1 adversus Symmachum, vers. 507.

Talibus edictis Urbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit; jam nobilitate parata
Æternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductoris sequi, et spem mittere in ævum.

Symmachum reducem pro ara Victoriæ recuperanda novum aliquem conatum adhibuisse multis persuadere vult Riscus. Ego neque id necesse esse, neque ullo argumento ostendi posse existimo. Etsi enim assentiri nolis Nic. Antonio, affirmanti Prudentium post annum 403 carminis sui novum argumentum sumere voluisse ex relatione Symmachi *styli exercendi gratia*, tamen poteris tenere Prudentium non tantum *styli exercendi gratia*, sed etiam ut idolorum cultum funditus everteret, Symmachi relationem impugnasse. Sæpe enim fit ut opus aliquod a pluribus modo citius, modo terius, refellatur; 49 et Symmachi relatio, hominis tunc eloquentissimi, a multis, ut probabilissimum est, expetita et lecta, studia quorundam ad fidem catholicam amplectendam tardare poterat, nisi plenius quam fecerat Ambrosius, refutaretur. Itaque Prudentius, ut ego conjicio, anno circiter 403 Romam adveniens, et Symmachi relationem aut tunc primum videns (non enim tunc volumina eadem facilitate qua tunc divulgabantur) aut observans in deliciis gentilium eam esse, et immodicis laudibus evehi, impugnationem aggressus est. Cl. Emmanuel Riscus aliquem novum conatum Symmachi adfuisse inde colligit, quod cum Symmachus

(a) Idem Barthius, lib. vi, cap. 1, nomen *Amœni* unde traxerit originem explicat: *Sic luculentissimus Christi vates Prudentius a præcis descriptoribus Amœnus cognominatus est, quia omnium Christianorum poetarum amœnitate et varietate lyricorum carminum longe sit princeps. Nam qui brevitarium illud, quod Amœni titulo inscribitur, Prudentio adjudicant, ii homines nullo modo bene judicio utuntur. Exempla aliorum profert, qui descriptorum liberalitate cognomina acceperunt, Plautus *Asinius*, Ovidius *Geta*, Statius *Aquilinus*, Ansonius *Pæonius*, Propertius *Nauta*, Cælius *Apitius*, Martialis *Cocus*, Petronius *Arbiter*, Persius *Severus*, Sallustius *Liberalis*, Ovidius *Magnus*, Claudianus *Magnus*, Sidonius *Modestus*, Theodosius *Exiguus*, Abbo *Cernuus*, Radulfus *Ardens*, Saxo *Grammaticus*, Sulpitius *Rhetor*. Prosper *Rhetor*.*

(b) Juvenalis *Ethicus*.

(c) Titulos diversos ejus opusculi invenies cap. 4, in codd. mss. Mariettus ex codice Vat. id exscribit: *Fecit enim multos libros, unum, quem prætitulavit Diocæum, id est duplicem refestationem vocans de Veteri et Novo Testamento, et alios, quos præ manibus habemus, si perscrutari placet.* Confer nostros commentarios in titulum hujus operis.

(c) Quoniam Theodosiani codicis mentio incidit, non differam monere, paulo ante num. 50, cum ex eo duo essent præsides Bæticæ recensendi, omissum fuisse alterum. Legendum ergo: *Præsides Bæticæ erant, incertus anno 524, ad quem data lex 1 de distr. Pign., Egnatius Faustinus, ad quem data anno 537 lex 2 de distr. Pig.*

dicat se iterum senatus esse legatum, Prudentius A respondit vers. 640, lib. 1 :

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant, infame Jovis pulvinar, et omne
Idolium longe purgata ex Urbe fugandum (a).

71. At vero ex his versibus non recte probatur Symmachum denuo tentasse aram Victoriæ excitare aut petere. Prudentius enim, Symmachum in fine libri primi alloquens, exemplum aliorum senatorum exponit, ut eum ad bonam frugem reducat. Similiter quod addit Prudentius vers. 624 :

Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
Cujus religio tibi displicet, o pereuntum
Assertor divum.

Id, inquam, probat quidem Symmachum in eadem sententia post suum consulatum perstitisse, non vero quod rursus conatus fuerit ab imperatore aram Victoriæ obtinere. Narrat Sigebertus Gemblacensis, qui sæculo XII floruit, cum Radagaisus Scythia in Italiam irruisset anno 407, Symmachum eas calamitates fidei Christianæ imputasse, contra quas blasphemias S. Augustinus libros de Civitate Dei, Orosius historiam, et Prudentius libros adversus Symmachum 50 scripserunt; quod postremum cum ratione temporum, et versibus Prudentii de bello Pollentino minime cohæret (b).

72. Alia ratio ad nostram sententiam confirmandam sumitur ex carminibus quibus invehitur in ludum gladiatorium, quem ab Honorio prohiberi postulat vers. 1113 et seqq.

Quod genus ut sceleris jam nesciat aurea Roma,
Te precor, Austonii dux augustissime regni,
Et tam triste sacrum jubeas, ut cætera, tolli.
Pæripice, nonne vacat meriti locus iste paterni ?

(a) Sapienter monet Riscus, corrigendum esse Joan. Albertum Fabricium in Bibl. vet. Lat., qui non paucos fuisse in senatu, qui cum Symmacho facerent, arguit ex versibus Prudentii ita truncatis :

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant infame Jovis pulvinar.

Quem errorem in Biblioth. Hispan. non animadvertit Rodriguezus de Castro, quamvis post Riscum scripserit, et totum Fabricii locum Hispanice reddiderit.

(b) Sigebertum tempora (quod attinet ad Prudentium) confundere Riscus observat, qui proinde affirmat Symmachum, nulla nova occasione oblata, paulo post bellum Pollentinum, et ante annum 404 veteres querelas renovasse. Sed cum Prudentius iisdem omnino argumentis respondeat, quæ in Symmachii relatione leguntur, non audeo asserere renovatas esse querelas, præsertim, nulla nova oblata causa. Ait Prudentius lib. II, vers. 683 :

Et sunt qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent...
Qui mihi præteritam cladem veteresque dolores
Inculcant iterum, videant, me tempore vestro
Jam nil tale pati.

Quod totum spectat ad relationem Symmachii evertendam, qua ex idoliorum cultu orbem redactum in leges Romanas, Hannibalem a mœnibus, a Capitolio Senonas depulsos asserit. Itaque Prudentius tempora vetera sub Hannibale, et Senonibus cuius præsentibus conferens, ita prosequitur :

cum cæteris pulcherrimis versibus, quibus liber II adversus Symmachum concluditur. Prohibitus revera est ludus gladiatorum anno 404, aut postea, occasione accepta ex morte Telemachi monachi, qui spectaculum illud crudele palam reprehendens, a spectatoribus lapidibus est obrutus. Qua re cognita, ait Theodoretus lib. V Hist., cap. 26, imperator admirabilis Telemachum in martyrum invictorum numerum ascripsit, crudele autem illud spectaculi genus penitus sustulit. Gothofredus, in Comment. ad leg. 1 cod. Theod., lib. XV, tit. 12 de Gladiatoribus, ex hoc Theodreti loco et ex versibus Prudentii plures Baronii aliorumque errores emendat. Non video quo jure Riscus neget de cæde Telemachi sub Honorio constare, ac propterea prohibitionem ludi gladiatorii carmini Prudentii, de quo constat, esse ascribendam : siquidem Theodreti narratio perspicua est, auctoritasque gravis : neque aliunde ostenditur ab Honorio 51 sceleratum illud spectaculum fuisse vetitum nisi ex Theodreto, et qui illum secuti sunt. Credam etiam libenter, ex Prudentii hortatione imperatorem permotum pariter fuisse, quanquam id minus clare patet (c).

73. De opusculis Prudentii quæ juxta quæque perierunt, abunde diximus : nam varias uniuscujusque inscriptiones partim inter codices mss. notabimus, partim inter editiones referendas, partim in commentariis. Nunc poemata nulla describam, quæ aut dubia videntur esse Prudentii opera, aut supposita. Barthius lib. I Advers., cap. 3, producit iambum C in Spiritu sancti missionem, quem Prudentio aut Paulino adjudicandum censet, ex veteribus membranis, in quibus erant Lactantii carmina de passione

Tentavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam...
Depulit hos nimbo equitum non pervigil anser.

Et quæ sequuntur ad victoriam in bello Pollentino reportatam pertinentia. Ex quo liquido apparet Prudentium post bellum Pollentinum scripsisse, non autem multo post, quia cum Honorius Romam redierit, ineunte anno 404, nondum reversum, cum scribebat Prudentius, illi versus clare arguunt, vers. 725 et seqq. lib. II :

Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores ?

(c) Baronius mortem martyrio Telemachi similem enarrat ad annum 395 ex Martyrologio Romano, die 1 Januarii : Romæ S. Almachii martyris, qui, jubente Atypio Urbis præfecto, cum diceret : Hodie octavæ dominici diei sunt, cessate a superstitionibus idolorum, et a sacrificiis pollutis, a gladiatoribus occisus est. Hunc Almachium esse ipsum Telemachum Theodreti, remque accidisse sub Theodosio, non sub Honorio, contendit Baronius. Mihi hæc in re neque Baronius, neque Bollandus faciunt satis, magisque credam Almachii martyrium ad Domitiani tempora esse referendum, quam Theodoretum in Telemacho, ejusque tempore erasse. Atypium in Catalogo præfectorum Urbis, quem Corsinius edidit, non invenio. Almachium sub Domitiano martyrii palmam assecutum plures tradunt, ut videri potest apud Bollandum tom. I, Januar. ad diem 1 : De aliis, quæ ad aram Victoriæ eversam pertinent, fusius dicam in prolegomenis tom. II.

Domini, Venantii Fortunati elegiæ non pauca, Paulini et Ausonii cantica hexametro scripta, inter quæ postrema invenitur hic iambus :

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI.

Completa quinque festa cum decies dies
Novante ferrent orbita,
Promissione proximane Spiritus,
Qui veritatem traderet.
Pollicitus ipse Christus ut suis erat,
Priusquam abiret ad Patrem,
Amaverat quos finem adusque terminum
A principante exordio.
Duodecim cum congregati apostoli
Orationes dicerent,
Ut exituri mundum in omnem chrismate
Prius ungerentur cœlico,
52 Repente motos cardines vibrans domus
Tremefacta nutabat procul.
Quadrangulares ventus impellens cubos,
Molem movebat arduam,
A fronte sephyrus (sic), eurus a tergo volat,
Alasque discordes quatit,
Latere ex utroque notus, et aquilo corruunt.
Pugnantque tecta frangere.
Aer tumultu dissidente fluctuat,
Fremuntque pulsæ parietes.
Unum revulsa diceres fundamina
Ruitura mœnientum solva.
Hæc inter lecti mente percussa sed ut,
Ut fulmiati autistites.
Nec mora solutis concinunt linguas Deum,
Peregrina docti carmina.
Judæa turba nesciens nisi sono
Movere Hebræo pectinem,
Graio, Latino, Parthico, Babylonico,
Egyptio, atque Persico,
Quin mille linguas congruenter incinens,
Dei sonat magna.
Dei repleta spiritu Deum sonat,
Promissa qui servans patrum,
Misit per avum Virginius puerperæ
Natum sibi ante sæcula.
In tempore ante tempus ut genitus foret
Cubetis saluti gentibus.
Jam devolutis hora cum metis venit,
Salutifer Paracletus
Descendit in nos, ut novæ testes novi
Vitæ feramur gentibus.
Hæc illa Patrum vota complevit dies,
Tot præstolata sæculis.
Hæc spe piorum primus Abraham pater
Instruxit Isaac suum.
Hæc Israel duodecim per stemmata
Benedicta traxit germen.
Regum omnis illa cum profetis (sic) gloria
Cætera vivit perpetim.
53 Hæc nuntiarunt patribus nostris patres,
Hæc nos nepotibus damus,
Ad quos beati jamque venerunt dies,
Ut simus horum interpretes.
Nos ante mundi conditi primordia
Præfixa vidimus Deo.
Nos illa testes, quæ videmus, dicimus,
Ut populus omnia audiat.
Hæc tuba profecta de Sion, magnalibus
Orbem rep'evit Messiae,
Qua sol relicto vespere auroram refert,
Et mane mutat vespere.
Hic audietur regna per mundi sonus,
Christumque discent cardines.
Septentrione nil sub algido later,
Nil auster humanum premit,

(a) Ita enim lib. VIII Advers. cap. 12, disserit : DIRÆ BYLONIS AD ANNES. Paulinus in psalmo CXXXVI tisdem verbis usus est; nisi et illud tamen carmen PRUDENTIANUM, ut multa esse aliis titulis hodie inscripta suspicamur. Cum enim omnium Christianorum postarum propter eruditionem et materiam hic fuerit facile princeps, codicibus ipsius quisque alevit plurima aliorum, unde mixtio tandem facta et confusio auctorum. Cæterum inter opera certa S. Paulini existat carmen ad Tytherrum de naufragio Martiniani, quod hinc iambus de

Quod non ad hujus classicum vocis frequens
Adoret in monte Israel.
Adsunt relicti sæculi idola nova,
Fugiantque victi dæmo:es.
Excisa signo est regia inferni crucis,
Vexilla quod Christi ferunt.
Deo rebelles nocte sub Stygia latent
Non liberandi exercitus.
Victor tropæa Christus intulit po'o
Ad dexteram Dei Patris.
Hæc elocutos flammæ linguæ super
Pendere visæ cœlitus,
Ut quemque Christi Spiritus repleverat.
Ardebat hoc animam modo.
Mysteriorum turba Judæa iuscens,
Risit profanis gestibus,
Et exterorum læta visitans cohors
Hierusalem intra mœnis,
Ut hos loquentes quisque vocibus suis
Suo audit idiomate.
Percussus animum, ratio cui nihil valet,
Miraculum eludit joco.
At Petrus acer multilingui carmine
Solutus ora prædicat.
54 Deum parentem, filium, atque Spiritum
Ab usque mundi exordio,
Cum mille gentes ore adessent dissono,
Ineruditæ millia,
Suo audire quisque d'centem sono,
Et credere plurimi.
Hæc prima lux est congregatæ ecclesiæ,
Hinc orsa, in æternum manet.
Idem ille linguas qui volans flammantibus
Apparuit testes super,
Servavit illam, donec extremo tuba
Sonitu excitabit ortuos.
Translata tum migrabit in sinum Abrahæ,
Visura Christum perpetim.

74. Hoc hymno exscripto, *Velim*, inquit Barthius, *lectione Prudentii, et Paulini exercitatus, et recentia aliquis judicet, an possit aliquid eorum scriptis esse similia.* Si Barthio cogar respondere, aperte dicam, cum Prudentium et Paulinum valde esse inter se dissimiles, tum hunc iambum ad Paulini propius quam ad Prudentii stylum accedere. Nam Paulinum quoque hymnos scripsisse indicat ipse epist. 45 ad Alipium : *Et hoc scribas mihi, quem hymnum meum cognoveris.* Gennadius Paulinum refert fecisse *Sacramentarium et Hymnarium*. Ubi aliqui male interpretantur unum tantum hymnum, cum Hymnarium (ut *Sacramentarium*) liber sit ecclesiasticus, pluresque hymnos comprehendat. Nihilominus Barthius multa etiam, quæ Paulini nomine inscripta sunt, Prudentiana esse suspicatur (a). In iambis præmisso conjicit legendum, vers. 7, *vitæ vel summum pro finem.* In officio Gothico Isidoriano, seu Mozarabico hymnus S. Vincentii recitatur ex hymno in ejus honorem a Prudentio composito, et octo aliis strophis initio additis, quas Prudentii videri esse Joseph Blanchinius in notis ad codicem Veronensem officii Isidoriani jactavit, ignarus certe, quam diversæ illæ essent strophæ a stylo Prudentiano, **55** quamque erroribus metricis referat (b). De *Floribus psalorum*, quod est Prudentii

missione Spiritus sancti adeo est simile, ut ovo ovum non sit simillius.

(b) Eccillas :

Adest miranda passio
Levitæ sancti martyris,
Cui clara virtute flagrans
Corona Vincenti datur.
Beatus ille spiritus,
Quem post triumphum prælii,
Post vincula dira carceris,
Cælestis aula suscepit.

Trecensis episcopi, sed a nonneme Clementi Prudentio affligitur, die am cap. 4 in codice Vatic. Alexand. 534. Qualis sit hymnus in B. Virginem Mariam, Prudenti nostro ascriptus in catalogo bibliothecæ Parisinæ, certe non novi; sed opinor, alterius Prudentii esse opus. Vide num. 98. Carmen de Fide in eodem catalogo laudatum a Psychomachia non distinguo. Confer. eum. eundem 98. Joan. Chr. Ritterus, in dissertatione de Aqua ex Christi latere profuente, part. 2 Thesauri theologico-philologici, Amstelodami, 1702, Aurelius Prudentius, ait, non vitis in Ecclesia existimationis, vulneris hujus (lateris Christi) magnitudinem hoc modo exprimit:

Si cor habes maculatum,
Inspecte vulnus tam latum:
Corulis, ejus illuc fluit
Luda, quæ sordes abluat.

Non explicat unde hos versus extraxerit: sed Prudentii stylium parum edidit, qui eos Prudentii esse crediderit. Neque apud Prudentium invenio versum, quem illi attribuit Barthius lib. xli Advers., cap. 27: Jam aut per rupes videor lucosque sonante.

Fortasse pro aliquo poeta nomen Prudentii Barthio excidit.

CAPUT IV.

Codices mss. operum Prudentii.

56:75. Qui codices mss. Prudentii, et ubinam lateant, notas etiam et interpretationes mss. in eundem ex diversis catalogis aliisque documentis hoc capite compectat, molesto quidem, sed non inutili labore, ex quo scilicet possit divinus poeta magis magisque illustrari. Fabricius in Biblioth. vet. Lat. laudat Prudentii codicem perantiquum in bibliotheca Ambrosiana Mediolani existentem, quo nullum remotioris antiquitatis se vidisse testatur Montfauconius Diar. Italic., pag. 48, quique ad seculum vii aut viii refertur. Vide num. 80 circa hunc codicem. Holstenius in epistola de fulcris seu veribus Dianæ Ephesiae obscuram Minucii Felicis locum explicat, veramque lectionem restituit ex alio simili Prudentii loco in codice præstantissimo Urbianis bibliothecæ, ad Vaticanam translato, cujus meminit quoque Fabricius, de quo nos postea dicemus. Edmundus Martene in Itinere litterario duorum Maurinorum sine nomine auctoris Gallie edito part. 2, pag. 438, inter codices cœnobii Monasteriensis (Munster) recenset poemata Prudentii sæculo x exarata. Joannes Aloy-

sius Mingarellius præfat. Fasciuli anecdotorum describit codicem carminum S. Paulini, exstantem in bibliotheca S. Salvatoris Bononiæ, a Lippo Patesio sæculo, ut opinatur, xiv exaratum, ubi post tredecim Paulini carmina occurrunt hæc Prudentii opera: Apotheosis, id est, de Divinitate, Prudentii poetæ clarissimi. Eiusdem Prudentii carmen vel liber contra Hæreticos Patripassianos... Liber contra Unionitas... Carmina vel liber contra Judæos... Carmen vel liber adversus Hæreticos et infideles Homuncionitas... Liber de Natura animæ... Liber contra Phantasticos... Marcionigenia... Liber contra Marcionitas... Liber dictus Psychomachia. Hujus codicis varias lectiones mecum communicavit amicus noster Rochus Meniciaci, qui universam historiam ecclesiasticam una cum aliis amicis nostris diligenter aggressus est illustrare. Codex Bononiensis solum continet Apotheosis, Hamartigentiam, Psychomachiam: mendosus est et fortasse ex Patesii arbitrio corruptus.

76. Nicolaus Antonius in Biblioth. vet. Hisp. de quodam codice Vaticano hæc tradidit: In Vaticana bibliotheca codex antiquæ satis notæ, cui affixus est num. 5821, Prudentii omnia opera continens. In cujus primo folio notam legimus recentioris manus: Joannes Antonius Mariettus 57æc. Jesu presbyter hunc librum, cum Pragæ degerem, accepi dono a Christophoro Colero viro doctissimo: cumque illum cum aliquot mss. variis in locis diligentissime contulerim, et nominatim cum celeberrimo vetustissimo illo, quod Italsbonæ in S. Emerami (Emeriani scribit Nic. Antonius) bibliotheca C asservatur; et optimæ notæ, et ante multos annos ab exercitatissimo antiquario conscriptum esse censeo: maxime, idibus Julii. Is Mariettus editionem Prudentii Aldinam anni 1501 cum hoc codice aliisque diligentissime contulit, variasque lectiones margini adiecit, quas, cum feret occasio, annotabimus. Exstat enim liber in bibliotheca collegii Romani: ex quo supra, num. 49 et 68, nonnulla dedimus. Dubito autem, isne ipse Mariettus, an alius, editionem Prudentii Coloniensem anni 1589, et 1594 ex prima recensione Gisellini procuratam, exstantem in eadem bibliotheca, cum editione Sighardi, et quodam codice mss. contulerit, in cujus sine descripsit etiam versus Constantinæ, Constantini filia, aliosque S. Damasi in honorem S. Agnes, excerptos, opinor. D ex codice Prudentiano post hymnum S. Agnes (a).

Omnes mirantur perpetim
Post tactum cruorem martyrem,
Quem testularum fragmine
Mucrone acuto vulnerant.
Dolore nullo fraugitur,
Nullaque poena vincitur,
Flammas ferens per unguas,
Robusta permansit fides.
Ex hinc reponunt mollibus
Christi fidelem militem,
Carnis relicto corpore
Ad astra migrat spiritus.
Vesanus imperator fe-
Ris jactum cadaver mandat,
Custode corvo, corpore
Famis lupina pellitur.
Gravis tyrannum inexcitat
Furor, jubetque martyrem,

Insutum parvo eculeo,
Ponti profundo immergere
Honor summus redditur
Jubente Christo littori
Refectis undis levibus
Prævenit omnes remigeo.
Tu solus, o bis inclyte, etc.

In Breviario Isidoriano clare legitur stroph. 5, vers. 3, Carnis relicto FONDERE PRO CORPORE, et stroph. 8, vers. 4, remiges pro renigeo, quod non advertit Blanchinius, qui pro diversa scriptura legit suscepit pro suscepit, factum pro tactum, fragmina pro fragmine.

(a) Addidit autem hanc notam: Editio hæc Sighardi Antuerpiæ 1556 cum commentariis Nebrissensis, in-8º, est hujusmodi, ut multa habeat adnotata ad oram libri,

In hoc codice ex libro Cathemerinon erat tantum A hymnus viii kal. Januar., et sequens Epiphaniæ hymnus usque ad stropham : *Inter coervi sanguinis*. At in hymnis tamen præcedentibus adverto nonnullas lectiones variantes, notatas littera P, quæ an codicem Palatinum, an Pragensem, an alium indicet, ignoro: non enim potius significat, cum aliquando scribatur, *sicut etiam habet P*. Liber Peristephanon in eodem codice incipit a versu 107: *Hæc coerces, torquet, urit, hæc catenas inculit*. Ad hymnum S. Fructuosi observat anonymus, qui codicem conferebat, suum codicem Sighardi codice antiquiorem, et meliorem esse, et plerasque lectiones, quas Sighardus probat, notatas esse in suo, sed recentiori manu. Reliqua omnia Prudentii opera aderant in hoc codice, nisi quod in lib. ii adversus Symmachum versu 264 nota erat appositâ, reliqua ad finem usque desiderari. Idem anonymus nonnunquam verba quædam Prudentii explicuit, 58 sive ipse ea est interpretatus, sive ex codice interpretationes sumpsit, quas suis locis repræsentabimus. Fere pro certo habeo, hunc fuisse codicem Marietti, de quo iterum inter codd. Vatic. In bibliotheca Angelica Romæ apud PP. Augustinianos vidi et contuli *Psychomachiani ms.* Codex scriptus est a quodam monacho Cisterciensi anno 1472 ex exemplari perve-
nsto, ut videtur, sed non sine erroribus (a). Hunc codicem appellabo *Angelicum*, sive primis litteris *Ang.* Loco codicis esse potest editio Prudentii Weitziana cum variis lectionibus mss. ex veteri codice penes cl. præsulem Josephum Antonium Reggium, qui non solum hanc editionem, sed codices omnes Vaticanos Prudentii et quædam suas antmadversiones ex recondita doctrina et assidua lectione collectas singulari humanitate mecum communicavit. Itaque erudito custodi bibliothecæ Vaticanæ plurimum Romanam hanc editionem Prudentii debere grati animi causa ultro fatebor.

77. In bibliotheca Vaticana vidi et excussi omnes quotquot exstant codices quos suo ordine describam.

distincta ab iis quæ sunt in contextu, ut non facile scias quid potissimum sit Sighardi, et contingit interdum convenire cum nostro quæ sunt adnotata ad oram, interdum vero quæ in contextu, interdum neutra. Ergo esset in primis quærenda editio alia cum commentariis Nebrissenis tantummodo, et deinde cum hoc conferranda, ut videri posset, quid Sighardus restituerit; postremo utraque cum nostro, ut videremus quæ nostra sint ab aliis omnibus diversa. Ex iis tamen quæ notavi, facile est cognoscere, quænam ex nostris prius noster Sighardus, et quænam non viderat: nam, ut alibi diximus, liber quo se usum ait, Argentorato allatus, non videtur valde absimilis a nostro.

(a) Continet hic codex præfationem operum, *Per quinquennia*, præfationem *Psychomachia*, et *Psychomachiam*. Sequuntur quidam versus, qui dicuntur symbolum Philippi, tum carmina Lactantii, ac Sedulius de Festo paschali.

(b) Ad oram est quædam animadversio de poemate et auctore, cujus elegantiam ex his verbis degustes, licet: *In principio istius libri inquiruntur ea quæ in aliorum librorum inquiruntur principiis, scilicet quot et quales sint causæ, etc.* Tum distinguit quatuor

Inter codices Vaticanos (nam in bibliotheca Vaticana alii codices vocantur *Vaticani*, alii *Alexandrini*, alii *Urbinales*, alii *Ottoboniani*, e diversis Bibliothecis plurimum pontificum jussu in Vaticanam translati), 1° *codex n. 2766*, pag. 81, pergamen., in 8°, exaratus, ut creditur, sæculo xii; inter alia aliorum carmina continet *Psychomachiam*, sive de Pugna animæ, primis litteris rubris, notatiunculis ad marginem, sed in principio tantum, nullis titulis, quales sunt in aliis, sine diphthongis: scribitur *hostentatrix, hictibus, etc.* In fine, *Explicit liber*. Plurimis scaturit mendis: hunc nominamus codicem E.

2° *Codex Vaticanus 2868*, pag. 51, membranac., in 4°, sæculi xiii. In eo est *Psychomachia* inter alia diversorum auctorum poemata. Desunt tituli, etiam primus operis (b). Character accedit ad sæculum xiv. 59 Orthographia, *tempto, honero, glorie, etc.* Quam parum sit accuratus, ex primo versu discet: *Senex fidelis prima via credendi est*. Hic codex a nobis dicitur F.

3° *Codex Vat. 5267*, pag. 34, membran., sæc. xii, in 8°. *Psychomachia* notæ antiquæ cum glossis magnam partem erasis. Orthographia, *seuientis, fallerata, temples, cunnisa, honero*. Præcedunt quædam Ovidii carmina: subsequitur Vita Prudentii ex Gennadii, ubi *Lirocheum* legitur pro *Dittocheum*. Item præfatio, *Per quinquennia* cum interpretatione ejus, et commentariis *Psychomachia*: quæ recentiora videntur. Hic codici nomen C dedimus.

4° *Codex Vat. 5859*, mem., sæc. xi, in 4°. In eo exstant liber *Cathemerinon, Peristephanon, Apotheosis, Hamartigenia, libri adversus Symmachum* negligentissime scripti, *Dittocheum* sine n'lo titulo poematis: in tetrastichis vero nonnulli sunt tituli, sed perilliter scripti. Desunt dittocheum in hos versus:

Implentur nimio micarum fragmine corbes
Bissen: æternæ tanta opulentiæ mensæ.

Deest etiam *Psychomachia*, et conclusio carminum:

Immolat Deo Patri
Pius, fidelis, innocens (c).

causas: *materiam, formalem, efficienem et finalem*. De efficiente hæc: *Causa efficiens fuit Aurelius Prudentius, laicus, scholaris Hispanus; conjugatus fuit. Et fortasse desumptum est ex fine hymni S. Cassiani*. Addit annotator, *Aurelium ab auro, Prudentium a prudentia seu providentia, Clementem a cæli mente dictum: Romam advenisse ac se tradidisse Ecclesiæ: primo scripsisse librum Martyrum, secundo Hymnorum, tertio de Psychomachia*. In fine codicis: *Explicit liber Prudentii de Psychomachia. Incipit Sclavi de Varo. Incipiunt Sclavi de Varo consona dicta. A Beneventano Jacobo per carmina ficta*. In eodem codice est quoddam opus Henrici Florentini elegiacæ carmine.

(c) Ordo libri *Peristephanon* est: 1° SS. Hemerius et Cledonius; 2° S. Vincentius; 3° SS. Octodecim martyres Cæsaraugustani; 4° SS. Fructuosus et socii; 5° S. Quirinus; 6° De loco, in quo martyres passi sunt, nunc baptisterium est Calagurra (de quo titulo dicam suo loco); 7° Cassianus ad *Valerianum episcopum*, (etiam hic mendum est); 8° Ypolitus (hic potius addendum, ad *Valerianum episcopum*); 9° SS. Petrus et Paulus; 10° S. Cyprianus; 11° S. Agnes;

Hunc codicem sub hoc eodem num. 3859 laudit A Vaticanæ notatum invenio. Is est codex Marietti, de quo egimus num. 76. Nota Marietti, quam affert Nicolaus Antonius pertinet ad annum 1618 idibus Julii. Scriptum quidem a prima manu erat, in *S. Emcretiani bibliotheca*, sed emendatum fuit *S. Emerami*, quod verum est monasterii nomen. Hunc codicem frequenter laudamus, sed sub nomine *Marietti*, aut *Mar.*, non aliqua littera distinctum, ut plerosque alios Vaticanos. Characterem ejusdem codicis in ære representamus. Quid autem, et quo ordine contineat, distinctius in commentariis exprimemus.

5° *Codex Vaticanus* 3860, sæculo eodem XI, membranaceus, in-4. Hoc quoque exemplar Mariettus cum editione Aldi contulit, et vetustius codice præcedenti existimat esse. Nos appellamus codicem *B*, et qualis sit ejus characteris nota, in ære ostendimus. Hunc pariter codicem elegantem et sæculo IX scriptum affirmat Montfauconius loc. cit. Verum in eodem est liber *Cathemerinon*, 60 non integer, liber *Peristephanon*, *Tituli historiarum*, *Apotheosis*; cætera Prudentii carmina desiderantur: adsunt autem in laudem S. Agnes carmina Constantine, Cons. autem filiae et S. Damsi papæ.

6° *Codex Vaticanus* 4318, pag. 52, sæculo XIII, chartaceus, in-8, cujus titulus est in catalogo bibliothecæ Vaticanæ: *Commentarii super Prudentio de COLUMBA historiarum, Veteris ac Novi Testamenti (a)*.

7° *Codex Vaticanus* 5356, membranaceus, in-4, sæculo XIII, in catalogo bibliothecæ Vaticanæ inscriptus: *Prudentii liber de quibusdam viris Veteris Testamenti*. In codice est titulus: *Incipit de Adam et Eva*. In fine: *Explicit liber Prudentii*. Primæ litteræ sunt versicolores: tituli tetrastichorum minio notati, sed in Novo Testamento solum est titulus primus: *De Novo Testamento, et Gabriele nuntio Christi*. Orthographia est hujusmodi: *sopnus, archa, craterem, sauille, nuptu pro nctu*. Plura menda occurrunt. Nomen huic fecimus *D*.

8° *Codex Vaticanus* 5824, antiquissimus, exaratus sæculo IX vel saltem X, ut in catalogo bibliothecæ

Vaticanæ notatum invenio. Is est codex Marietti, de quo egimus num. 76. Nota Marietti, quam affert Nicolaus Antonius pertinet ad annum 1618 idibus Julii. Scriptum quidem a prima manu erat, in *S. Emcretiani bibliotheca*, sed emendatum fuit *S. Emerami*, quod verum est monasterii nomen. Hunc codicem frequenter laudamus, sed sub nomine *Marietti*, aut *Mar.*, non aliqua littera distinctum, ut plerosque alios Vaticanos. Characterem ejusdem codicis in ære representamus. Quid autem, et quo ordine contineat, distinctius in commentariis exprimemus.

78. Ex bibliotheca Vaticana Alexandrina 1° *codex* 58 (olim 4225), *Hymni*; sæculi XIII, membran. In codice autem est liber *Cathemerinon*, seclusis duobus B postremis hymnis *de Natali, et Epiphania Domini, et* 61 *carmen Psychonachiae (b)*. Nullæ sunt diphthongi: scribitur *horis pro oris, tempto, alumpnus*, etc. Huic codici nomen *O* imponimus.

2° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 74, membranæ., in-8, sæc. XI vel XII, *Carmina*. Hæc autem sunt libri *Cathemerinon*, et *Peristephanon* usque ad hymnum S. Romani, vers. *Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles*. Præfatio nullam habet inscriptionem. Post Præfationem: *Incipit hymnus ante lucem*, et in A vocis *ales* depingitur gallus. Postea: *Hymnus matutinus*. In hymno, *Inventor rutili dux bone luminis* nullus est titulus. In hymno, *Da puer plectrum choreis ut canam fidelibus*, ikulus jam evanuit. Hymnus, *Deus igne: fons animarum*, hanc habet inscriptionem: C *Hymnus ad exsequias mortuorum*. Desunt hymni *de Natali et Epiphania Domini*. Sequitur liber *Peristephanon* sine titulo (c). Paucæ sunt diphthongi: orthographia, *sollepnem, lanachum, hyemps*. In prima littera præfationis, *Per quinquennia*, imago Prudentii erat depicta, quantum colligere possum, eodem vestis genere quo in codice Urbinate: lineamenta oris penitus sunt erasa. Vide num. 58, cap. 1 Proleg. Hujus codicis nomen est *P* in nostris commentariis.

3° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 324, membranaceus, in folio magno, sæculo X circiter exaratus.

12° S. Laurentius; 13° S. Eulalia; 14° Liber de beato Romano martyre; 15° Natalis Domini; 16° De Epiphania.

(a) Pag. 52 codicis incipiunt commentarii cum his: tetrastichis Dittochæi, et titulus, ut ibi dicitur, est: *Incipit auctor Prudentii de nova columba* (fortasse legendum, de *Eva columba*) *historiarum Veteris Testamenti et Novi*. Finit cum tetrasticho de Apocalypsi. Sequitur pag. 65 alia expositio *Aur. Prudentii historiarum*: ac notatur auctorem habuisse tria nomina, *Prudentius*, quia *prudens* fuit; *Aureolus*, quia *auræam* vitam duxit; *Clemens*, quia [*F.* quasi] *cæli mens*, eo quod mentem in cælestibus habuerit. Additur: *Dicitur liber iste DITTŌCHÆUS, id est, resectio Veteris Testamenti et Novi... titulus talis est: Incipit Prudentius tractans de Veteri et Novo Testamento*. Character est æquioris ævi, etymologiæ ridiculæ, commentarii nobis inutilis, etiam cum manus, margini appicta, animo intento jubet esse lectorem. Itaque sine ullo

D nomine hunc codicem præterimus. Cur autem *Dittochæum* inscribi soleat de *columba*, num. 63 dixi.

(b) Nulli sunt tituli neque in libro *Cathemerinon*, neque in *Psychomachia*: solum in fine *Psychomachiae* notatur: *Hic finit liber poetæ Prudentii. Fides, idolatria (sic), pudicitia, libido, patientia, ira, humilitas, superbia, sobrietas, luxuria, benignitas, avaritia, concordia, discordia*. In fine vero libri *Cathemerinon*: *Explicit liber Prudentii*.

(c) Hic hymnorum ordo: 1° SS. Hemeterius et Celedonius sine titulo; 2° Passio S. Vincentii; 3° Passio SS. octo-decim martyrum; 4° Passio S. Fructuosi; 5° Passio S. Quirini; 6° sine titulo, *Electus Christo locus est*, etc.; 7° Passio S. Cassiani; 8° sine titulo hymnus S. Hippolyti; 9° Passio SS. apostolorum Petri et Pauli; 10° Passio S. Cypriani; 11° Passio S. Agnetis (-ie scribit); 12° sine titulo hymnus S. Laurentii; 13° hymnus S. Eulaliae sine titulo; 14° hymnus S. Romani sine titulo.

* Hujus codicis et nonnullorum infra citatorum specimen in fronte tomii habetur, ubi etiam inveniet lector imagines æri incisas de quibus passim mentio fiet, præter paucas quas ipsi mentionem sibi fecimus. Eorr.

Initio describitur elogium Prudentii, *Aurelius Prudentius Clemens iste partim in consulatu, etc.*, fere ut num. 49 ex cod. Vat. 3859 posui. Tum inscriptio et elenchus operum (a). Solus hic codex inter tot Vaticanos integer est, in quo his conclusio carminum describitur, primum post libros contra Symmachum, quasi 62 epilogus eorum, tum post Titulos historiarum sive Dittochæum, quasi omnium poematum clausula. Characterem codicis æri incisum exhibemus: ejus variantes lectiones annotamus sub nomine codicis Alexandrini, sive *Alex. (b)*.

4° *Codex Vaticanus Alexandrinus 334*, exaratus sæculo x: *Flores psalmorum cum præfatione ad viduam*. Ita catalogus operum Prudentii, quom a bibliothecæ Vaticanis administris accepi. In codice ipso hæc lego: *Prudentii flores psalmorum cum præfatione ad viduam c'aractere Longobardico*. Et in prima pagina: *Codex Vaticanus habet pro titulo: Prudentii flores psalmorum cum præfatione ad viduam. Sane antiquissimus hic auctor, quoniam viduarum, seu diaconissarum nomen in Ecclesia jam d u desuit. Forte Prudentius hic ad tempora S. Hieronymi referendus, nisi et*

(a) *Aurelii Prudentii Clementis viri consularis libri numero novem, Catemerinon, Apotheoses, Amartigenia, Psychomachia, contra Symmachum, liber ii contra Symmachum, Romanus, Peristephanon, Tituli historiarum*. Ante præfationem, *Per quinquennia jam decem*, est inscriptio, *Præfatio*, et nihil aliud. Post librum ii contra Symmachum legitur: *De opusculis suis Prudentius, Immolat Deo Patri, etc.* cum postremo versu: *Quo regente vivimus. Finit contra Symmachum*. Deinde: *Incipiunt Tituli historiarum*. Et post titulos eodem veteri characterè, *Epilogus, id est clausula et finis libri: Pius, fidelis, innocens*, cum versu in fine, *Quo regente vivimus*.

(b) *Proferimus etiam ex labore et industria cl. P. Perrgrini Chiesa, qui olim Prudentii editionem meditatus, sedulo hunc codicem contulerat, et quæ ex eo adnotaverat, peramanter exhibuit exscribenda. Cui etiam acceptum refero, quod editione ad usum Delphini per otium uti possum, quam rarissimam esse jam monui. In codice vero Alexandrino quædam animadverti, peculiari adnotatione digna. Ii sunt hymnorum tituli: Hymnus ad galli cantum; Hymnus matutinus; Hymnus ad incensum lucernæ; Hymnus circa exsequias defuncti; Hymnus viii kalendas Januarii; Hymnus in Epiphania; cæteri, ut in vulgatis. Post librum Cathemerinon, Incipit Apotheoses, Est tria summa Deus, etc., cum titulis sequentibus; Incipit contra heresim, quæ Patrem passum affirmat. Contra Unionitas. Adversum Judæos. Contra Homuncionitas. De natura animæ. Adversum Phantasmaticos, qui Christum negant verum corpus habuisse. Finit Apotheoses. Deinde: Incipit Amartigenia liber. Et in fine: Finit Amartigenia lib. iii. Tum: Incipit Psychomachia liber iii. Post præfationem tituli margini affiguntur, et in fine: Finit liber iii Psychomachia. De hac diversitate numerandi libros, latius in commentariis. Post Psychomachiam, Incipit contra orationem Symmachii liber i. Et post hunc: Explicit contra orationem Symmachii liber i. Incipit liber ii, feliciter omen. In fine: Aurelii Prudentii Clementis V. C. finit contra Symmachum liber ii. Incipit ejusdem Romanus contra gentiles. Post hymnum S. Romani: Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit liber Peristephanon. Ordo et tituli hymnorum sunt: 1° Hymnus in honorem SS. Martyrum Emeterii et Chelidonii, Calagurritanorum. 2° Incipit passio Laurentii beatissimi martyris. 3° Hymnus in honorem passionis Eulæiæ beatissimæ martyris. 4° Incipit Passio Vincentii*

dicamus potius, eundem esse ac ipsum poetam Christianum, qui floruit initio v sæculi. Et postea: Inter L. Zaccagni 63 libros inventus. Operis inscriptio: Incipit Psalterium Prudentii, Domine, rex clementissimo. Hunc codicem retuli, quia inter codices Prudentianos in catalogo bibliothecæ Vaticanæ collatum inveni. Auctor autem non est Aurelius Clemens Prudentius, sed alius Prudentius, scilicet Prudentius Galindo, natione Hispanus, episcopus Trecensis, de quo videri potest Nic. Antonius in Bibliotheca veteri Hispana (c).

5° *Codex Vaticanus Alexandrinus 348*, membran., in-8, sæculi ix, sine ullo titulo. Incipit: *Per quinquennia jam decem*. In fine: *Explicit præfatio*. Tum hæc inscriptio: *Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ. Sunt nonnullæ glossæ et explicationes metrorum, et tituli minio notati (d)*. Magno in pretio habendus hic codex; utinam non esset mutilus et decurtatus. Orthographia est, *ymnus, inrepsit*, et similia cum diphthongis. Hujus codicis nomen est *I* in nostris commentariis.

martyris. 5° Hymnus in honorem SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum. Et in fine: *Finit passio SS. octodecim*. 6° Incipit Passio S. Agnes. Et postea: *Finit passio S. Agnes*. 7° Incipit hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi ecclesiæ Tarraconensis, et Augurii et Fulgii diaconorum. 8° Hymnus in honorem Quirini beatissimi martyris, episcopi Ecclesiæ Siscianæ... Finit passio Quirini. 9° Incipit Passio Cassiani Forcorneliensis... Explicit. 10° Incipit de loco, in quo martyres passi sunt, nunc baptisterium est. 11° Ad Valerianum episcopum de passione Hippolyti beatissimi martyris. 12° Passio beatorum apostolorum Petri et Pauli. 13° Passio beati Cypriani martyris.

(c) *Ejus Flores psalmorum existant in editione operum cardinalis Thomasi, studio et cura Josephi Blanchini, tom. II, pag. 464. Blanchinius hoc opusculum edidit ex laudato codice Regio Vaticano 334, adjerta præfatione, et lectionibus variantibus ex alio codice Vaticano signato num. 84. Utrumque codicem putat pertinere ad sæculum x. Præfatio incipit: Cum quædam nobilis matrona, etc., nulla alia sit mentio diaconissarum. Titulus: Incipit prologus Prudentii episcopi de Flores psalmorum. In codice Vaticano 491 existat aliud opus ejusdem Prudentii, inscriptum: Hæc Prudentius episcopus Tricasensis tam de Veteri quam de Novo collegit Testamento, et ad sacros ordines properantes memoriæ commendare præcepit, quæ et Præcepta dicuntur. Confer dicenda pag. 221 (in nota incipiente verbis DIXI NUM. 78).*

(d) *E quibus hos exscribam: Hymnus ad gallicinum, in A depingitur gallus cum viridi ramo pendenti ex ore. Hymnus matutinus. Incipit hymnus ad incensum: non apparet satis, scriptumne sit, ad incensum luminis, an lucernæ. Hymnus omni hora. Hymnus circa exsequias defunctorum. Post hunc hymnum: Finit liber primus de hymnis. Incipit liber ii Ηεκατεζώνων, Hymnus in honore martyrum Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum. Sed deest totus hic hymnus et sequentes, avulsis scilicet foliis usque ad versum 1110 Passionis S. Romani, qua finita legitur: Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus viii cal. Jan. Et in fine: Finit hymnus viii cal. Jan., hoc est, Nat. Dni. Finit Cathemerinon Prudentii Clementis. CV. Incipit de opusculis suis: Immolat Deo Patri. In fine secunda manus adjecit versum, Quo regente vivimus. Post hanc ad rem, Inci-*

6° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 1439, in-8, membran., sæc. xi. Inscriptio est: *Aurelii Clementis Prudentii Psychomachiae liber incipit*. Aliquæ sunt glossæ ad oram, et inter lineas. Nulli pene sunt tituli. In fine: *Explicit liber Aurelius Prudens virtutum prælia Clemens-Cum vititiis cepit metrica scholasticus arte*. Sunt aliquæ correctiones recenti 64 manu, qua in prima pagina notatum est, *Nicolai Heinsii*, quasi is librum possederit. Orthographia, *onore*, *haut*, nullæ diphthongi. S. tis correctus est codex hic, quem G vocamus.

7° *Codex Vaticanus Alex.* 1702, membran., in-4, sæculo xii. *Carmina*. Continetur hoc codice liber *Cathemerinon* imperfectus; nam incipit a versu 45 hymni 5, *Sed rex Niliaci littoris invidio*. Post, *Incipit hymnus ante somnum*, et similia: alii tituli. Sed in hymno *Omni hora*, et *Ad exsequias* deest titulus. In hoc libro *Cathemerinon* sunt aliquæ glossæ, et prætermisissis hymnis Natalis Domini, et Epiphaniæ sequitur liber *Peristephanon*, nulla inscriptione, quæ hymnis apposita est recenti manu (a). Postea: *Pius, fidelis, innocens* cum versu ultimo, *Quo regente vivimus*: cui oræ titulus est additus recenti manu: *Operum reliquarum conclusio*. Succedit *Ditrochæum* cum inscriptione recenti ad marginem: *Diptychon Veteris et Novi Testamenti, quod alii Amæno, alii Sedutio tribuunt*; de qua inscriptione vide num. 66. Deinde *Apotheosis*, qua finita legitur versus, nescio, qua manu ascriptus: *Caseus ante focum debet habere locum*. Tum præfatio *Hamartigeniæ* usque ad versum 6. Reliqua desiderantur. Scribitur, *perhenis*, et similia, desunt multæ diphthongi: glossæ pleræque, ut in Vaticano A, et Isonæ. Nomen Q fecimus.

8° *Codex Vaticanus Alexandrinus* 1835, in-4, membran., sæculi xiii, *Psychomachia cum adnotationibus*, quæ magnam partem consumptæ sunt. Desunt tituli; in fine: *Explicit liber Prudentii*. Orthographia, *temptes*, *horis pro oris*, sine diphthongis. Notatum est in principio: *Hic codex erat ex bibliotheca S. Silvestri*: puto, in monte Quirinali. Nomen hujus codicis est L in nostris commentariis.

9° *Codex Vat. Alex.* 1858, chartaceus, in-4, sæculo xiv exaratus, *Ditrochæum*. Titulus in indice operum hujus codicis est: *Prudentii Columba cum commento* (b). Illic codex scribebatur anno 1472, ut

piunt *Tituli historiarum per Adam et Evam. Tetra-sticha*. Hæc autem non ut titulus ponitur, sed ut inetri explicatio, sive nomen. Finito *Ditrochæo*, *Explicit Tituli historiarum*. Incipit *Ἀποθῆωσις, id est de Divinitate*. Desunt folia post duas præfationes *Apotheoseos*.

(a) Ordo hymnorum est, 1° S. Hemeterius et Celedonius. 2° S. Vincentius. 3° S. Laurentius. 4° S. Hippolytus. 5° S. Cyprianus. 6° SS. Petrus et Paulus. 7° SS. martyres octodecim Cæsaraugustani. 8° S. Agnes. 9° S. Eulalia. 10° S. Fructuosus. 11° S. Quirinus. 12° S. Cassianus. 13° S. Romanus. 14° De natali Domini. 15° De Epiphania.

(b) In commento dicitur: *Auctor hic fuit Clemens Aurelius Prudentius... Clemens a clementia, Aurelius ab auro, Prudentius a prudentia... Scripsit librum de Columba, de quo ad præsens intendimus pertractare.*

A ex nota in prima pagina apparet, adeoque sæculo xv non xiv, ut in catalogo mihi exhibitto erat expressum. Codex mendosus est, commentarii nulli sunt usui, desunt tituli. Codicem N appellamus.

10° *Codex Vat. Alex.* 2078, sæculo ix, in-folio parvo membran. 65 *Aurelii Prud. Clem. Certamen virtutum contra vitia*. Sine præfatione incipit: *Christe, graves hominum semper miserate labores*. Desunt multa a versu *Nascitur hinc inopina* ad versum *Norimus ancipites*. Desideratur etiam ultimus versus, *Æternum*, etc. Nihil tamen est lacerum aut abrasum: fortasse exscriptus est ex alio codice imperfecto. Scribendi ratio: *adgreditur, sulphureus, thoracha*, sine diphthongis. Non pauca sunt menda. H. c. e. t. codex H.

B 11° *Codex Vaticanus Palatinus* 235, membran., in-fol., sæculi xi circiter. Pagina 45 hujus codicis: *Incipiant glossemata de Prudentio* (c). Glossæ pleræque, ut in Isonæ et Vat. A. Quasdam hujus codicis proprias suis locis inseram. Post hymnum *Exsequiarum*, *Finit liber Hymnorum*. Sequuntur hymni de *Natali* et *Epiphania*. Postea *Peristephanon, sive de Coronatis, i. e. martyribus*, sed nullæ sunt glossæ. Illico *Apotheosis* cum titulis minio notatis. In fine: *Apotheosis de divinitate fuit. Incipit Amartigenia, ia est de Origine peccatorum adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmant*. Sequuntur *Psychomachia*, et duo libri *adversus Symmachum*, sed glossæ non continentur ad finem usque libri secundi. Advrtendum est. in hoc codice esse tantum *glossemata*, non carmina. Codex nitido caractere scriptus est, a nobis vocatus T.

79. 12° *Codex Vatic. Palatinus* 242, in-12, sæculo xii circiter. *De Prudentio et ejus operibus*. Hoc opusculum est tantum præfatio in carmen *Psychomachia* (d). Revera post alia aliorum opuscula in fine hujus codicis est *Psychomachia*, quod in indice non exprimitur: sed in versu 683, *Intulit hoc vulnus*, etc., terminatur. Character videtur esse sæculi xi aut x. Multa jam evanuerunt; tituli alii adsunt, alii desunt. Orthographia, *lues*, non *luis*, in nominandi casu, sed *famis* postea, et supra *fames, sruentis, glorie, harenas*. Nomen *li* codici huic imponimus.

15° *Codex Vaticanus Palatinus* 1715, membranaceus, in-8, sæculo xi circiter scriptus. *Incipit glossa Prudentii Aurelii Clementis*. 66 Paginis triginta em-

(c) E'ogio Gennadii de Prudentio hæc peculiare glossæ adduntur: *Illustrium: nobilium, vel clarorum. Ditrochæum: duplex refectio, i. e. de Veteri et Novo Testamento. Exceptis: ab invicem separatis. Apotheosis: Deificatio*. Rursus affirmo confirmoque, in nullo Vat. cod. a me repertum *Diptychon* prisca manu ita scriptum. Alius tradit probatissimos codd. Vat. astipulari huic titulo, *Diptychon*: sed fortasse titulos indicum recentes pro antiquis accepit.

(d) Quædam de Prudentio narrantur aut falsa, aut non satis probata, quod Romæ litteras didicerit, quod pervenerit ad consulatum, quod ad ultimum fidem recipiens, factus sit Christianus. Additur quod liber titulum habet: *Liber Aurelii Prudentii Clementis. Incipit liber Psychomachia*. Dicitur etiam quod scripserit quosdam libros de *Divinitate*, inter quos et hunc composuit, vocans cum *Psychomachiam*.

stat hoc opusculum (a). Paucae sunt glossae, e quibus nonnullas suis in locis dabimus: nihil tamen est aliud praeter glossas. Orthographia, *effebi, frenesia, ymnus*, cum diphthongis. In sfulbarum explicatione potissimum glossemata versantur. Huic codici nomen erit S.

14° *Codex Vaticanus Urbinas 666. Prudentii opuscula.* Titulus alius magnificentissime scriptus: *In hoc ornatissimo codice continentur opera Aurelii Prudentii Clementis, viri doctissimi.* Praecesserat index carminum. Inscriptio praefationis est: *Aurelii Prudentii Clementis in opuscula sequentia praefatio: Per quinquennia, etc.* In prima littera P depicta est imago auctoris, ut diximus Proleg. num. 58. In fine codicis: *Explicit liber II contra Symmachum de restituenda ara. Antonius Sinibaldus transcripsit Florentiae. Anno Christi MCCCCLXXXI. XX. No.* Codex in-folio, membrana nitida, laevi et candida, caractere elegantissimo, plurimis aureis litteris et egregiis imaginibus sanctorum, quos laudat Prudentius, affabre ornatus, quod peritorum hominum iudicio possum comprobare (b). Huic codicem vocamus *Urbinatem*, aut primis tantum litteris *Urb.*, de quo vide supra num. 75 iudicium Holstenii.

15° *Codex Vaticanus Otthobonianus 237 Chartaceus, in-8. Prudentius de B. Cassiano.* Hoc cod. continetur *Legenda S. Cassiani martyris per Fr. Jacobum (de Voragine) ordinis Praed. compilata.* Eam dedicat Franciscus Ferrus canonicus Imolensis Hieronymo Daudino episcopo Imolensi. Jacobus vero scribebat Bononiae anno 1282. Folio 27: *Prudentius poeta de B. Cassiano ita cecinit: Sylla, etc.* In fine: *Prudentius, ut notum est, fidei vir, et religiosa dogmata poematis etiam jucunditate commendans, etc.* Hic erit codex dicitur X.

16° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1193, chartaceus, in-4, erat ex codicibus Joannis Angeli ducis ab Altaemps. Dittochaemum sine ulla inscriptione.* Sunt glossae nonnullae inter lineas. Exstat 67 pag. 108 hujus codicis *Dittochaemum*, quod diximus, et idem opus pag. 115 cum commentariis longioribus, sed in hoc secundo solum sunt duo prima tetrasticha. In limine commentarii secundi dicitur: *Inter opera quae fecit Prudentius, hoc esse utilissimum, cujus materia est duplex refectio Novi et Veteris Testamenti, et titu-*

lum esse: *Incipit tetrastichum Prudentii Aurelii Clementis de columba.* Mendosissimus est hic codex, cui nomen Y fecimus.

17° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1220, in-4, chartaceus. Dittochaemum cum commentariis, ut supra in codice Y.* Sed hic integrum est opus, in cujus fine: *Explicit liber Prudentii.* Nomen Z huic erit codici in commentario.

18° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1237, membranaceus, in folio, saeculi XIII aut XIV, elegans et titulis minio descriptis ornatus, qui fuerat e libris Joannis Angeli ducis ab Altaemps. Incipit liber Prudentii: id est columba Novi et Veteris Testamenti.* In commentariis titulus esse dicitur: *Incipit liber Dittochei, quod nomen est ad placitum, dia Graece, Latina B refectio.* Hinc disce commentariorum alias ineptias. In fine: *Explicit columba Veteris et Novi Testamenti.* Tituli diversi sunt ab antiquis, ex ingenio interpretis fusi. Codex mendosus, qui tamen a nobis vocabitur AA.

19° *Codex Vaticanus Otthobonianus 1502, in-4, membran., elegans et titulis versicoloribus descriptus. Incipit liber de duobus Testamentis.* Et statim: *Esa columba.* Alii tituli sunt recentes: in fine: *Explicit liber Prudentii de duobus Testamentis.* Dittochaemum incipit fol. 12 hujus codicis; folio vero 39 reperitur *Psychomachia*, in indice bibliothecae Vaticanae minime notata. Nulla est inscriptio neque in praefatione, neque in opere, quod desinit in versu, *Redditus aeternas, etc.* Aetas codicis est saeculi XIII circiter, quem nos BB nuncupamus.

C 20. *Codex Vaticanus Otthobonianus 3525, in-4, chartaceus, Dittochaemum sine primo titulo: sunt alii tituli in tetrastichis, sed recentes.* In omnibus his exemplaribus Dittochei eadem fere occurrunt varietates, neque magni eorum auctoritas est habenda. Haec de codicibus Vaticanis, quorum catalogum a me confectum si conferas cum iis quae de eisdem affert Montfauconius, facile agnosces quam sit imperfecta *Bibliotheca bibliothecarum mss.* Neque tamen contemnenda est viri docti et diligentissimi opera, qua multum juvari possunt, quibus facultas non est inspicendi per se codice et bibliothecas. Jam de codicibus Prudentii Ratisbonensi, Pragensi et Viennensi, quorum varias lectiones a Marietti 68 adversariis mutuatus sum, pauca dicam in nota (c). Praeter

(a) Ita incipit: *Kyrocheum: id est, manuale. Exameron: sex dierum. Apotheosis, i. e. de divinitate. Amartigenia, i. e. peccatorum origo. Psychomachia: animae pugna, etc.*; quae sunt glossae ad vitam Prudentii a Gennadio conscriptam.

(b) In operum ordine collocando hic codex similis est codici Florentino, de quo ad num. 85 et seqq., et, ut opinor, ex Urbinate Florentinus est descriptus, aut uterque ex aliquo vetustissimo exemplari. In libro Cathemerinon pleraque ut in Florentino et editis: sed hi peculiare tituli, *Ad galli cantum; Ad incensionem lucernae; In omni hora; Circa exsequias mortuorum; In natale Domini; De Epiphania.* In libro Peristephanon deest inscriptio libri et huiusmodi 1. Scribitur: *Passio Sanctorum tredecim martyrum Caesaraugustanorum, pro Sanctorum octodecim. Item, Passio S. Fructuosi primi episcopi Tarraconensis et*

D sociorum. Et, *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustri.* Caetera ut in codice Florentino.

(c) De codice Ratisbonensi haec notat Mariettus: *Codex monasterii S. Emerami omnium optimus, quos viderim, et plane bonus, nisi imperitissimus quidam multa sua substituisset prioribus ita erasis, ut nullum omnino praeae lectionis supersit vestigium, quod nos suis locis notavimus, quare non puto posse adhuc Prudentium exacte corrigi, et pristino nitore restitui, nisi a iam nanciscamur veterem codicem praeter eos, quibus usi sumus, et quo, quae hic obrasa sunt, restitui possint. Cum eo autem nostrum diligentissime contulimus, et nihil diversum in eo fuit, quod in nostro non adnotaverimus: quamvis ubi noster cum illo comenerit, non semper notaverimus. Itaque cum nihil reperitur in nostro notatum peculiariter, certum signum erit, earum*

hos codices Mariettus contulit etiam Vaticanos A et B, et varietatem lectionis margini editionis Aldinae accuratissime ascripsit. Ilac editione, curiosissimi hominis studio locupletata, adjutum me esse libens profiteor, non solum ut ingrati animi vitium fugiam, sed etiam ut editionem meam commendem. Neque tamen propterea laborem nullum subterfugi, quem sane ingentem exantillare opus fuit, ut tot codices mss., a Marietto non visos, perlegerem et inter se committerem; tum etiam ut ea quae Mariettus minutissimo caractere exaravit, plene intelligerem, et compendiosa litterarum quae adhibebat, plurimis inter se comparatis locis, explicare scirem. Et ut vere dicam, Marietti adversaria mihi aurifodina quaedam fuerunt, sed ex qua aurum effodere labor fuit, et molestia fructu major. Neque facile quis, nisi expertus, credat, quam plenum molestiae opus sit codices mss. evolvere ad veram lectionem eruendam: nam saepe, ubi exiguus fructus apparet, maximum studium adhibitum 69 fuit, et interdum etiam, ubi nullus: quarendum enim hoc erat, an lectio aliqua nova erui posset. Obscuram diligentiam nonnulli accusabant, quod errores manifestos codicum indicaverim. Verum cum eorum qui praecesserunt, praesertim Weitzii et Heinsii vestigiis institerim, id utilius praestiti, ut et errores esse declaraverim, et in novis aperiendis longe parcius fueroim.

80. Nunc alios codices indicabo. Apud Montfauconium loc. cit. ex bibliotheca Casinensi codex 222: *Carmina D. Prosperi, etc. Prudentii liber de Columnis. Facii poëta carmina, etc.* (de inscriptione illa de *Columbis* lege num. 64.) Ibid., codex 574: *Poemata Prudentii*. In biblioth. Laurent. Medic. Pluteo 23 cod. xv, membr. *Prudentii Christiani poetæ carmina*. Ibid., Plut. 34 cod. L: *Prudentii carmina quaedam*: finis desideratur. In bibl. Florentina Benedictinorum: *Prudentii de Novo et Veteri Testamento codex recens*, hoc est Dittochæum. Ex eodem Montfauconio in bibliotheca Patavina, seu museo Laurentii Pignorii: *Prudentii Diptychon* (Vide num. 66). In bibl. Mediolan. Ambrosiana: *Prudentii opera*; pergam. bomb. *Prudentii codex* (ait Montfauconius) VII vel VIII sæc.: tam remotæ antiquitatis vix ut unum hujus

dem esse in illo lectionem, quæ est in nostro. Eodem libro usus est Giphanius, et nos nacti sumus opera Petri Gorradi Viëri. In eadem S. Emerami bibliotheca est Lucanus optimus, et Donatigræmmatica satis antiqua, et in sacristia Testamentum Novum, scriptum litteris majusculis totum ante 800 annos elegantissime. Hoc puto esse Testamentum Novum, cujus variae lectiones prodierunt anno 1786 hac inscriptione: *Dissertatio in aureum, ac perretutum SS. Evangeliorum codicem ms. monasterii S. Emerami Ratisbonæ. Auctore P. Colomanno Sanftl, litteris Joannis Michaelis Englerth, 1786, in-4.* Asservatus erat hic codex in ecclesia monasterii S. Emerami a nonaginta fere annis, ut exponit auctor dissertationis in præfatione. Ordo codicis Ratisbonensis a Marietto relatus est, præfatio, *Per quinquennia*. — Hymni decem Cathemerinon, ut in vulgatis, duobus postremis rejectis in alium locum. — Peristephanon hymni duodecim, ut in codice Florentino, num. 85, S. m versibus Constantinae et S. Damasi in laudem cu Agnes. Post hymnum S. Romani, hymni de natali,

A scriptoris videas. Antiquior tamen videtur Prudentius regie bibliothecæ (bibliothecam Parisiensem intelligit Montfauconius). De codice Mediolanensi vide num. 75 et 100.

81. Pergam ex Montfauconio. In biblioth. Cottoniana in ejus parte quæ Cleopatra inscribitur, codex: *Aurelii Prudentii de Virtutibus et Vitiis* (Psychomachia hæc est). In bibl. Bodleiana cod. 2666: *Prudentii pleraque cum adnotationibus*. In bibl. Anglic. in collegio Oriensi Oxoniæ, num. seu cod. 855: *Aur. Prudentii poemata optime scripta litteris antiquissimis*. Ibid. in colleg. SS. Trinitatis Oxoniæ num. 2003: *Prudentii opera*. Ibid. in mss. Isaaci Vossi num. 2619: *Prudentii Ψυχμαχια*. Ibid. in bibl. Hibernicis in mss. Thomæ Gale, num. 6007: *Aurelii Prudentii B quaedam*.

82. Idem Montfauconius. In bibl. regia Parisiensis cod. 4017: *Prudentii hymni litteris majusculis septimo circiter sæculo scriptus* (a). Ibid., codex 4018, in-fol. parvo: *Prudentius*. Ibid., *Prudentius in-4* cod. 4529, secundo, 4530. Ibid., cod. 6450: *Prudentii carmina*.

70 83. Item ex Montfauconio in biblioth. Colbertina cod. 857: *Opera Aurelii Prudentii Clementis*. Ibid., cod. 1682: *Aurelii Prudentii opera*. Ibid., cod. 1682: *Aurelii Clementis Prudentii opera cum glossis marginalibus*. Ibid., cod. 4024 et 4411: *Prudentii opera*. In bibl. San-Germanensi cod. 540: *Prudentii versus contra Symmachum libri duo, uno quaternione avulso. Alia opuscula metrica ejusdem de Oceano. De S. Hippolyto martyre* (DE OCEANO dixi num. 64). Ibid., in bibl. Murbacensi: *Prudentius*, in-fol., membr. In bibl. monasterii B. Maris de Becco, cod. 138: *Aurelii Prudentii περί ΣΥΜΜΑΧΩΝ, seu de Coronis*, in 8. Ibid., in bibl. monasterii in Periculo maris, cod. 62: *Prudentii opera*. In bibl. S. Victoris Paris.: *Prudentius metro*. In bibl. mss. S. Martini de Seez: *Tractatus super Ædificium Prudentii* (de quo opere consule n. 65).

84. Nonnulla opuscula separata enumerat idem Montfauconius. In bibl. regia Parisiensis cod. 6016: *Prudentii Stichomachia* (corrige *Psychomachia*). In b. biioth. academiæ Paulinæ Lipsiensis: *Prudentii*

et Epiphania Domini. — Ode, Pius, fidelis, innocens. — Dittochæum. — Apotheosis. — Hamartigenia. — Psychomachia. — Libri duo adversus Symmachum. De codicibus Pragensi et Viennensi nihil peculiare animadvertit Mariettus. Viennensem ait esse mendosum: quo solum Psychomachia neque integra continetur, ut in ipso opere notabimus. Pragensis lectiones variantes sunt ex libro hymnorum Cathemerinon, Apotheosi, Hamartigenia, Dittochæo, libris contra Symmachum, sed in lib. II, a versu 17 Hæc ubi dicta dedit, reliqui desiderantur.

(a) Hanc habet in principio notam recenti manu: *Prudentii liber secundus. Cathemerinon. Hamartigenia. Psychomachi* (sic, lege *Psychomachia*). Ex I libri περί στεφανών hymnus: 1º martyribus Hemeterio et Chelidonio Colagurritanis. 2º D. Laurentio. 3º Eulaliæ. 4º Octodecim martyribus CæsariAugustanis. 5º B. Vincentii imperfectus. Codex in-fol. parvo. De hoc codice vide num. 80 et præfationem Heinsii num. 100.

Psychomachia. Ejusdem Hamartigenia contra Marcionitas. In bibl. collegii SS. Trinitatis apud Dublinum: Aurelii Prudentii in utrumque Testamentum Tetrasticha. Hæc sunt quæ ex Montfauconio excerpsti, in cuius indice iterum, moneo sub unius Prudentii nomine utrumque Prudentium, Trecentem episcopum, et hanc nostrum Aurelium comprehendendi. Prudentii Trecentis opus, *Præcepta ex Veteri et Novo Testamento pro ordinandis*, quod semel et iterum occurrit apud Montfauconium, distinguendum est ab Aurelii Prudentii *Tetrastichis de Veteri et Novo Testamento*.

85. Angelus M. Bandinius in catalogo codd. mss. biblioth. Laur. Florent. magis dilucide magisque distincte opera Prudentii recenset, ex quo hæc depromo. Tom. I, col. 720 et seqq. Plut. 23, cod. 15 membranac., in-fol. sæculi xv, nitidissimis cum initialibus librorum litteris aureis, in quo plurimas non levis momenti lectiones observavit Bandinius, ab editionibus illis quas præ manibus habuit variantes. Titulus est: *Prudentii Christiani carmina*. Addendum est tamen: *C. Vectii, Jurenci, Probæ Falconiæ, Sedulii et Aratoris carmina (a)*.

71 86. In hoc codice post S. Agnetis hymnum annectuntur versus Constantiæ, Constantini filii, in honorem S. Agneis, et versus S. Damasi de eadem, qui incipiunt in ms., *Fama refert sanctos dudum regibus reparantes*. Exstant utrique in edit. Paris. Bibl. SS. PP. an. 1644, ubi versus S. Damasi primus: *Fama refert sanctos dudum genuisse parentes*. In editione desiderantur duo versus Constantiæ:

Nomen adhuc referens, et corpus, et omnia membra, A mortis teuebris et cæca nocte levata,

qui leguntur in codice post versum, *Invictum solus*, etc. (corrigere *Invictum cælo*). Utrumque hoc epigramma in editione Weitzii exstat inter glossas Isidis magistri ex codice Caroli Widmani, quo loco a nobis describetur cum varietate lectionum ex codice collegii Romani, de quo num. 76 dixi. Quanquam has aliasque veteres Christianas inscriptiones iudicio et doctrina, qua præditus est, singulari, typis vulgare a se illustratas jam dudum apparat et. Cajetanus Marinus, præfectus tabulario Vat., qui S. Damasi carmina inter eas inscriptiones collocabit, quorum pleraque in eum usum facta et adhibita fuisse experientia compertum est; de reliquis tempus fortasse æque certis nos reddet.

(a) Pag. 4 codicis: *Prudentii Christiani poetae carminum lyricorum liber*. Carmen 4: *Per quinquennia jam decem*, quæ est præfatio, ut in editione cum notis Christophori Cellarii Hæke Magdeburgicæ an. 1703, in-8. In margine codicis metri genus rubrica describitur. Pag. 25 et seqq. alii hymni sine titulo, qui ab librum Peristephanon pertinent, hoc ordine: Primus sine titulo, qui in eadem editione est etiam primus et inscribitur: *Passio Emetrii* (corrigere, *Emeterii*, aut *Hemeterii*) et *Chelidonii*. Secundus, qui in editione est quintus, *Passio S. Vincentii martyris*. Tertius, qui in editione est secundus, *Passio S. Laurentii martyris*. Quartus, qui in editione est undecimus, *Passio S. Hippolyti presbyteri*. Quintus, qui in editione est tredecimus, *Passio S. Cypriani martyris*. Sextus, qui in editione est duodecimus, *Passio SS. apostolorum Petri et*

87. Sequitur in eodem codice, pag. 81: *Prudentii liber Ditrocheus, qui continetur in Titulis historiarum*: in editionibus appellatur *Diptychon*. Pag. 86, liber *Apotheosis adversus hæreses*, cui præcedunt duo prologi: 1° cum titulo, *Versus de S. Trinitate*; 2° *Invectiva contra omnes hæreses*. In codice nulla capitum divisio fit; sed tantum ad caput quod in editione inscribitur: *Adversus Phantasmaticos*, hic titulus legitur: *Explicit Apotheosis contra omnes hæreses. Incipit contra Manichæos*. Pag. 106: *Adversus blasphemantes duos deos esse*, seu potius, ut inscribitur in edit., *Hamartigenia cum prologo, cui titulus: Prologus adversus Marcionitas*.

72 88. Pag. 124. In Symmachum libri duo, cum prologo in singulos. Relatio Symmachi in codice B affertur divisa in capita, seu sectiones libri II. In fine legitur hæc subscriptio rubris litteris: *Explicit liber secundus contra Symmachum de restituenda ara. Dro semper gratias. Scriptum Florentiæ anno salutis MCCCCXXXIX, et die XXIV mensis Novembris. Laus, honor, imperium et gloria sit omnipotenti Jesu Christo, ejusque almæ genitrici semper virgini Mariæ per infinita sæculorum sæcula. Omnium rerum vicissitudo est*. Bandinius pro certo habet hunc codicem ex vetustissimo aliquo et optimo exemplari fuisse descriptum. Vide notam b, pag. 66, num. 79 (Col. 629, n. 1).

89. Tomo II ejusdem catalogi, columna 166, Pluteo xxxiv codex L Petri Criniti manu sed celerrime descriptus, ubi pag. 26 sequitur alia manu: *M. Aurelii Prudentii Clementis Cathemerinon*, scilicet præfatio operis, et sex sequentes hymni usque ad versum *Variasque per figuræ*, qui est vers. 31 hymni Antonomum. Bandinius in ind. catal. poemam nostram vocat *M. Aurelium Prudentium Clementem*, fortasse auctoritate hujus codicis permotus, et quia prænomen *Marcus* satis commune erat in familia Aureliorum. Vide num. 41. Ibid. col. 747, Pluteo xci biblioth. Gaddianæ cod. iv. Enchiridium Novi et Veteris Testamenti anepigraphum, ut in B bl. SS. PP., Paris. 1644. Codex chartac. mendosus, sæculi xv. Ibid., sine ullo titulo *Psychomachia*, ut in eadem biblioth. PP.

90. In catalogo codd. mss. biblioth. Ricardianæ Florent. id tantum reperio. Pag. 330: *Prudentius, epigrammata sacra*. M. iv, codex chartac., in-4, num. xx et num. xxxiii. M. ii, codex chartaceus, in-4, num. D xiii. Auctor hujus indicis seu catalogi est Joannes

Pauli. Septimus, qui in editione est quartus, *Passio SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum*. Octavus, qui in editione est quartusdecimus, *Passio S. Virginis Agnetis*. Nonus, qui in editione est tertius, *Passio S. Eulaliæ virginis, et martyris*. Decimus, qui in editione est sextus, *Passio S. Fructuosi Tarraconensis episcopi, et sociorum*. Undecimus, qui in editione est septimus, *Hymnus in honorem S. Quirini martyris*. Duodecimus, qui in editione est nonus, *Passio S. Cassiani martyris*. Tredecimus, qui in editione est octavus, *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustrati*. Quartusdecimus, qui in editione est decimus, *Passio S. Romani martyris*. Quintusdecimus est carmen cui titulus: *Immolat opuscula sua Deo Prudentius*, et incipit, *Pius, fidelis, innocens*. In editione hæc est præfatio libri Peristephanon.

Lamius, qui non explicat quid sint epigrammata illa **A** sacra. Opinor esse Dittochæum, sive Enchiridion.

91. Ex catalogo codd. mss. bibliothecarum Angliæ et Hiberniæ duobus voluminibus in-fol. hæc constant. In biblioth. Cantabrigiensi collegii S. Benedicti, codex 1352, 56 : *Prudentius*. Liber ob characteres et picturas splendide antiquus. Ibid., cod. 1472, 194 : *De opusculis Prudentii*. Biblioth. Eboracen., cod. 42, et iterum 42 : *Prudentii quædam*. Biblioth. Dunelm., cod. 529, 464 : *Prudentii opera*. Biblioth. Isaaci Vossii, cod. 2527, 202 : *Prudentii hymni*. Ibidem, cod. 2619, 294 : *Psychomachia*. Biblioth. Thomæ Gale, cod. 6000, 166 : *Prudentii quædam*. Ibidem, cod. 6007, 173 : *Prud. quædam*. In Biblioth. Henrici Jones, cod. 7066, 63 : *Aurelii Prudentii Psychomachia Græce reddita*. (An solus titulus Græcus est?) In Biblioth. Eduardi Bernardi (quem catalogi auctorem habeo). cod. 7446, 100 : *Prudentius ms.* **73** Ibid., cod., 7517, 177 : *Prudentius cum veteribus exemplaribus collatus*.

92. Ibidem, in bibl. Dublin, collegii SS. Trinitatis, cod. 324, 184 : *In utrumque Testamentum Tetrasticha*. In bibl. Oxoniensi collegii Orielensis, cod. 855, 3 : *Aurelii Prudentii poemata*, optime scripta litteris antiquissimis. In bibl. Oxon. colleg. SS. Trinitatis, cod. 2003, 66 : *Prudentii opera*. In bibl. Bodleiana, cod. 2666 : *Prudentii pleraque cum adnotationibus Isaaci Vossii*. Ibid., cod. 2648, 325 : *Glossæ in Prudentium*.

93. Ludewigius in Prudentii Vita asserit Giselinum in edendis Prudentii carminibus usum fuisse **C** codice mss. Daventriensi præter editionem Daventriensem antiquam; quod ego in Giselino non invenio. Idem affirmat, *Bunchneri notas mss.* in Prudentium Hubnerum Dresdæ bibliopolam possidere. Heribertus Rosweyodus in notis ad Paulinum pag. 814, se *notas* etiam seu *commentarium in Prudentium* habere commemorat, quem proxime typis committere volebat. Nic. Antonius in Bibl. vet. laudat *antiquum Prudentii Scholasten* bene veteris ævi, plura documenta præ se ferentem, quem vidisse videtur Barthius, lib. x Thebaid., v. rs. 657, qui nusquam est. Quod cum num. 148 dicat, paulo post num. 450 in editione Weitzii recenset *Isonis veteres perpetuas glossas*, quod opus ipsissimum esse veteris scholastæ a Barthio allegati ego crediderim. De commentario in Prudentium, quem apparabat Resendus relege num. 59. Gifanii *notas mss.* aliqui laudant, fortasse decepti, quia is ex mss. codd. plura in Prudentio correxit in ind. Lucret., ut sæpe in commentariis docebimus.

94. Quidquid Barthius ex veteribus codicibus animadvertit, præsertim in Psychomachia, in hymno S. Eulaliæ, in hymno Defunctorum, de Novo Lumine sabhati paschalis, de S. Hippolyto, accurate a nobis colligetur, qui ipse quoque sæpe innotuit, se de Prudentio perpetuis commentariis illustrando cogitare (a).

(a) In fine lib. ix Advers. cap. 20 : *Hæc, inquit, in eruditissimi vatis, longeque omnium dulcissimi gratiam offendentes in membranis, nota u non proreus in-*

A Glossas, quas in veteribus schedis reperit, producemus. Scio, penes quosdam fidem Barthii in codicibus mss. citandis nonnihil vacillare. Sed rationem certam non afferunt cur falsarii crimine doctissimus homo notetur, et, ad Prudentium quod attinet, sæpe conjicit quid legendum sit, sæpe affirmat et explicat quid in codice legatur. Cur autem lectiones variantes, præsertim opportunas, potius schedis commentitiis quam sibi ipsi ascriberet?

74 95. Ex catalogo codd. mss. biblioth. regiæ Parisiensis, part. 3, codex 989, olim Bigotianus, qui maximam partem sæculo x videtur exaratus, inter alia num. 6 : *Prudentii Psychomachia*. Ibid., cod. 1155, membranaceus, olim Colbertinus, qui sæculo ix creditur exaratus, num. 5 : *Prudentii*, **B** Fortunati, Cypriani, Eugenii Toletani, et Sedulii *carmina nonnulla*. Ibid., cod. 1765, membran., olim Colbertinus, qui sæculo xiv videtur exaratus, num. 79 : *Passio S. Vincentii, auctore BEATO Prudentio* (opinor, ejusdem est num. 78 : *Passio S. Agnetis*, cujus nullus alius auctor indicatur). Ibid., cod. 2335, membr., olim Colbert., qui sæculo xii videtur exaratus, num. 5 : *Prudentii hymni*. Ibid., cod. 7330, olim Tellerianus, Longolardicis characteribus sæculo, ut videtur, octavo exaratus, num. 10 : *Prudentii hymnus in laudem Eulaliæ martyris*.

96. In eodem catalogo, et parte 3, codex 8084, membranaceus, olim Puteanus, qui sexto sæculo videtur exaratus, quo solum continentur, 1° *Aurelii Clementis Prudentii liber Cathemerinon*; 2° ejusdem Apotheosis; 3° ejusdem Hamartigenia; 4° ejusdem Psychomachia; 5° ejusdem ex libro *περι Στεφάνων* hymni quinque, primus martyribus Hemiterio et Chelidonio, secundus B. Laurentio, tertius Eulaliæ virginii, quartus 18 martyribus Cæsaraugustanis, quintus B. Vincentio; finis desideratur. De hoc codice vido num. 100. Mahillonius, de Re diplomatica lib. v, specimen ejus profert in tabella 6, num. 2, ex initio hymni ante somnum; notatque hunc codicem non multum distare a prima ætate scripturæ Romanæ, singularemque esse formam litteræ *h* in *Hymnus et Christus*, ubi post *r* transponitur; quæ similis est litteræ *k*. Prima ætas scripturæ Romanæ ad sæculum v viguit. Ibid., cod. memb., olim Colbertinus 8085, qui sæculo x videtur exaratus, quo tantum continentur : *Aurelii Clementis Prudentii carmina*; sub finem nonnulla desunt. Ibid., cod. 8086, sæculo x, ut videtur, exaratus, quo solum continentur : *Aurelii Clementis Prudentii carmina cum scholiis*. Ibid., cod. 8087, membr. olim Colb., sæculo x, ut videtur, exaratus : *Aurelii Clementis Prudentii carmina*. Ibid., cod. 6088, olim Colbert., membran., sæculo xii exaratus, ut videtur, num. 1 : *Aurelii Clementis Prudentii carmina : passim inter lineas glossæ, et ad marginem scholia*.

97. Ibid., cod. 8089, membr., olim Puteanus, ut **D** digna enotabamus. Non autem quidquam demerit illis operæ, quam Christi otori vorimus uni omnium sanctissimo, suarissimo, eloquentissimo.

videtur, sæculi xv, quo continentur *Excerpta e scriptis Prudentii*, Claudiani, Virgilii et aliorum. Ibid., cod. 8207, memb., olim Colbert., sæculi xiii aut xiv, num. 9 : *glossæ in Psychomachiam Prudentii*. Ibid., cod. 8305, membr., olim Colbert., qui sæculo x videtur exaratus, quo solum continentur *Aurelii Prudentii Clementis carmina* : passim inter lineas *glossæ* 75 præmittitur *sermonis fragmentum* litteris Longobardicis. Ibid., cod. 8306, memb., olim Colbert., sæculi xi, ut videtur, quo continentur *Aurelii Prudentii Clementis opera* : præmittitur illius elogium e S. Hieronymo descriptum (a).

98. Ibid., cod. 8307, membr., olim Putean., sæculi xi, ut videtur, quo continentur *Aurelii Prudentii Clementis opera*. Ibid., cod. 8308, memb., olim Mazariæus, sæculi xii aut xiii, num. 1 : *Aurelii Prudentii Clementis Psychomachia*. Ibid., cod. 8309, membr., ejusdem sæculi, quo continetur *Aur. Prudentii Clementis Psychomachia*; lineis desideratur; conjecta ad marginem scholia. Ibid., cod. 8310, cod. memb., olim Putean., sæculi xiii aut xiv, num. 1 : *Aurelii Prudentii Clementis Apotheosis, sive poema de Divinitate*; ad marginem conjecta scholia. Ibid., cod. 8318 memb., olim Colb., sæculi xi aut xii, num. 2 : *Prudentii Psychomachia*; accedunt figuræ et scholia; inserta est *Passio B. Eulaliæ*, eodem auctore. Num. 3 : *Ejusdem hymnus in B. Virginem Mariam* (non vidi hunc hymnum, nisi fortasse sit hymnus de quo loquitur Goldastus num. 43). Ibid., cod. 8324, partim chartac., partim membranaceus, olim Colb., sæculi xv, ut videtur num. 10 : *Carmen Prud. de Historiis Veteris et Novi Testamenti*. Ibid., cod. 8498, membr., olim Colbert., sæculi xv, ut videtur, num. 3 : *Prudentii Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*. Ibid., cod. 8500, membranaceus, scriptus, ut videtur, sæc. xiv, num. 7 : *Prudentii carmen de Natura animæ* (de quo recolit num. 62 in nota a (col. 607, n. c); num. 9 : *Prudentii carmen de Fide* (fortasse *Psychomachia*, aut pars ejus de Fide); num. 18 : *Prudentii Psychomachia*. Ibid., cod. 6639, chartac., olim Mazariæus, sæc. xvi inenite, quo continentur hymni seu passiones martyrum (b). Hæc mihi in catalogo regie bibliothecæ Parisiensis, nitidissime et magnificentissime edito, index exhibuit, nec dubito quin nonnulla alia in eo catalogo lateant ab indice prætermissa, quem non accuratissime factum scio.

99. Alii editores Prudentii quibus codicibus sint

(a) An ex Gennadio, qui post S. Hieronymum de Scriptoribus scripsit? Video enim nonnullos errare, qui putant a S. Hieronymo laudatum Prudentium, quod laudatus fuerit a Gennadio, continuatore operis S. Hieronymi.

(b) Hoc ordine : 1° Romani; 2° SS. apostolorum Petri et Pauli; 3° S. Cypriani; 4° S. Fructuosi et sociorum; 5° S. Quirini; 6° S. Cassiani; 7° S. Hippolyti; 8° S. Laurentii; 9° S. Vincentii; 10° SS. Hemeterii et Celedonii; 11° SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum; 12° S. Agnes; 13° S. Eulaliæ.

(c) Nescio an id exemplar, an rein aliam indicare voluerit, cum scripsit : *Prudentius primus e Christianis portis, qui in manus nostras pervenerunt, ab usque Britannis accitus, cum jam mille et centum annis, et*

A usi ex eisdem narrabo. Aldus unum tantum exemplar, idque antiquissimum 76. præ manibus habuit (c). Siebhardus edidit Prudentium ex vetustioribus, ut ait, codicibus, quorum unum Argentorato submiserat Werinberus Wofnus. Giselinus multa in Prudentio nitiori suo restituit ex apographis duobus Gandavensibus, alio codice non ita vetusto, sed emendatissimo, Lucæ Mæræ I. C., quatuor manuscriptis Theodori Pulmanni, aliis tribus Antuerpiensibus, altero ex bibliotheca Artium, altero ex bibliotheca Buslidiana, tertio apud Martinianos. De Spiegelio, qui usus est codice Peutingeri obsolete vetustatis vide comment. ad inscriptionem hymni *Omni hora*. Cathemer. ix. Ad vers. 10 ejusdem hymni allegat alium codicem, sed minus fidem. B Fabricius contulit codicem, quem ex bibliotheca Numburgana Gaspar Bornerus habuerat, ex quo versum in hymno de baptisterio se integrum sarcivisse ait, et locos plurimos correxisse. Verum in præcedentibus aliorum editionibus jam legebatur ille versus :

Hic duo purpureus Domini pro nomine cæsi,

qui in Aldo desideratur. Weitzius usus est membranæ, in quibus integer exstabat Prudentius, quas acceperat a D. Hoeschelio; Hoeschelius vero a D. Carolo Widmano. Hujus codicis ordinem secutus est Weitzius, nisi quod hymnos de Natali et Epiphania Domini, quos Widmani codex post librum Peristephanon affert, Weitzius in fine libri Cathemerinon posuit. Habuit etiam Weitzius codicem D. Jacobi Bongarsii, in quo vastæ erant lacunæ (d). Gruterus communicavit Weitzio lectiones variantes ex codice antiquo monasterii Egmondani. Rittershusius eidem Weitzio ad usum impetravit ex cenobio Fontis salutaris, sive Heilsbronnensi (aliter Heilsbronnensi) membranas, quibus *Ymnarius de tempore et de sanctis per totum annum* continebatur. Ex collegio ad Portam cœli Ampeloniano, quod Erfordiæ est, *Psychomachia* vetustissimum exemplar in usum adaptus est Weitzius. E Fuldensi bibliotheca *Psychomachiam* ms. contulit M. Joachim Zelnerus, cui acceptæ referendæ sunt varix ex eo codice 77 lectiones apud Weitzium : Goldastus huic dedit membranas, in quibus liber *Cathemerinon*, et *Amæni Manuale* erat. Nescio an hic recens sit titulus : de quo plura ad *Dittochæum*. Christus Becmanus Palatinum codicem a Gruteri fuerat nactus, et variantes lectiones ex eodem ad editionem Weitzianam suppeditavit.

plus eo delitasset, exit in publicum typis nostris excusus, ut prosit Christianis suis. Si codex ille mille et centum annis et plus eo delituerat in Britannia, cum typis Aldinis excusus est, oporteret illum exaratum fuisse ante annum 400, quod difficillimum est, neque cum Prudentii Vita et rebus gestis scriptisque coherent.

(d) In Cathemerinon hymno 11 progreditur ad versum 100, reliqua desunt cum seqq., et in passione Vincentii demum incipit vers. 539. In *Psychomachia* a vers. 283 desidorantur usque ad vers. 531, ubi textus progreditur ad vers. 641; cætera absunt omnino. In hoc Bongarsii codice figuris illustrata erat *Psychomachia*, quo lumine et emblemate tessellati alii codices quos vidit Weitzius, erant destituti.

100. Heinſius excuſſit exemplar Bodleianum Oxoniae in Britannia ante annos plus minus ſexcentos (nunc ſeptingentos) deſcriptum (a). Bernardus Rottendorphius ſeu Rottendorſius Heinſio obtulit omnia Prudentii in membranis ſæculo XII circiter exaratis: binos præterea codices pari ætate, quorum alter libros adverſus Symmachum; alter Psychomachiam complectebatur. Accepit etiam a cl. viro Iſaaco Viſſio codice in Nomsianum, nec vetuſtum illum, et magna ſui parte mutilatum. Heinſio præcipuo ſuit uſui exemplar Puteanorum fratrum, longe antiquiſſimum illud, ac litteris Romanis majoribus exaratum, in quo libri adverſus Symmachum et Peritheſtaphanum pars potior deſiderabatur. De quo codice vide, num. 96, judicium Mabillonii. Proximus a Puteano codice Thuanæ exemplar ſuit Heinſio, ſi præſtantiam et vetuſtatem ſpectes, ſæculo IX circiter ſcriptum. Hildegarii episcopi nomen præſerebat, cujus in ætatem accuratius inquirere Heinſio non vacabat. Tres Hildegarii in Gallia Chriſtiana Samaritanorum reperio, primum episcopum Meldensem ſæculo IX, alterum Lemovicensem ſæculo X, tertium Bellocacensem antistitem eodem ſæculo X. Sed ex ſolo Hildegarii episcopi nomine nihil certi de ejus ætate deſignari poteſt. Emericus Bigotius eidem Heinſio ſuggeſſit excerpta Psychomachiae ex membranis ſuis, Cathemerinon, et Peritheſtaphan ex Altinianiſ, et eorundem hymnorum complura ex Mediolanensi exemplari bibliothecæ Ambrosianæ, mutilo quidem illo, ait Heinſius, ac meliore ſui parte truncato, longe veterrimo tamen, ſic ut characteris ac litterarum ductu Puteanum laudatiſſimum æmuletur. Antuerpiæ apud patres ſocietatis Jeſu excuſſit trium codicum diſcrepantias, quas Lævinus Torrentius Lugdunensis editionis margini adſcripſerat; ſed nec Torrentius lucubrationem iſtam ultra hymnos Cathemerinon et Peritheſtaphan promovet, et ipſi codices, quos adhibuerat, non magnæ rei videbantur, quorum primus S. Laurentii, S. Jacobi ſecundus, uterque Leodicenſis, tertius Abbatiae 78 de Grœnendale eſſe a Torrentio dicebantur. A Joanne Georgio Grævio habuit Heinſius Joannis Cauchii adnotata mſs., tum Antuerpianam anni 1536 editionem,

(a) Cujus ſenium hæc epigraphe prædebat: *Hunc librum dat Leofricus episcopus Ecclesiae S. Petri apostoli in Exonia ad sedem suam episcopalem pro remedio animae suae ad utili aem successorum suorum. Si quis autem illum inde abstulerit, perpetuae maledictioni subaceat, fiat.* Præſuit autem Leofricus Exoniensis ſedi ſub annum 1060 aut 1070.

(b) Ejus prudentiſſimus de his codicibus judicium non ingratum erit audire ex cap. 4 præſationis. *Jam vero patet ex his, ab nullo Prudentii editorum Vaticanis codd. præter unum et alterum, huc post Weitziū et Heinſii ætatem adfectos, viſos adhuc aut collatos fuiſſe. Dignos tamen digniſſimos eſſe, quorum ratio habetur, jure meritoque aſſerere poſſe videmur. Num si numerum attendas, sexdecim ſunt, si antiquitatem et ſinceritatem, quatuor vel quinque cæcepſis, aut ſequiori ævo, vel parum diligenti manu conſcriptis, cæteri omnes tum vetuſtate, tum diligentia optime notæ ſunt magnique pretii. Quinque præcipuos codices nominatim recenset; Alexandrinum Vatic. 321 ſæculi ſecundum, et*

A Joannis Richardi ſcholiis illuſratam, mendosam quidem illam, ac mire depravatam, ſed cui Cauchius iſdem manu ſua diverſas libri vetuſti lectiones, ac ſui ipſiſmet conjecturas complures adſcripſerat haud contemnendas, nec non Baſileanam Henrici Petri editionem, Antuerpiana quadriennio recentior, ſed æque mendis inquinatam, cui ex Thuanæ ac Puteanæ bibliothecæ membranis Claudius Salmaſius ſcripturam diſcrepantem adjecerat. Percurrit etiam Heinſius exemplar Egmondanum, cujus lectiones ex Jano Grutero Weitzius non ſatis fideliter expreſſerat, et duos codices ex bibliotheca Divionensi præſidis Joannis Boherii, quorum unus magnæ erat vetuſtatis. Audierat Heinſius (ſed non vidi) codice miræ vetuſtatis eſſe Cantabrigiæ apud Britannos in collegio S. Benedicte. Narrat autem, Everardus in Elmenhorſtium et Franciſcum Juretum cogiſſe de emendando Prudentio, cujus quinque codicibus membranaceis ſe uſum teſtatur Juretus ad Paulinianam B. Martini Vitam, et exſtare, ut fama erat, notæ Oberti Giſanii necdum ſcriptas: de qua ego dubito ad verſ. 444 Psychomachiae. Ad editionem Parmenſem nuper publicatam, de qua plura capite ſeq., ſolos codices Vaticanos, neque omnes adhibuit cl. Teolius (b).

CAPUT V.

Editiones operum Prudentii, interpretes, verſiones.

79 101. Cum tot editiones poematum Prudentii factæ fuerint, quot nunc proferam, quid cauſæ eſſe poterit cur ad o. ejus opera ſint rara, vix ut v. nulla præſentent, et in multis non ignobilibus bibliothecis etiam familiarum religioſarum deſiderentur? Ad qui laudi poëtæ verterit, non male, ut exiſtimo, jnd. cahit: nam et exemplaria feliciter vendita eſſe, uſque plura conſumpta, et eos qui ea obtinuerint, cupide retinere inde colligitur. Ordine vero chronologico editiones recenset.

1° Anno incerto. Editio antiqua operum Prudentii, quam vidit Fabricius, de qua in Biblioth. vet. Lat., ſine anni locive nota in-4 (c). Hæc forteſſe cæteriſ omnibus eſt antiquior.

2° Anno 1470. Auguſtæ Vindelicorum *Finem Ha-*

D vel certe ſequentis, ut putat; codices Vatic. 3859, 3860, ejusdem plus minus ætatis; codices Vat. 5821, qui a Marietto collatus ſuit; et Urbinatem Vatic. 606. De quibus confer quæ diximus, et characteris formam quatuor priorum codicum in examen revocata, ſi placeat judicare. Atque advertas, vel in codice Vat. 3859 non omnia Prudentiana continere.

(c) In cujus ſine legitur: *Aurelii Clementis Prudentii opera, prudens lector, hoc ordine impreſſa invenies. Primum in utrumque Testamentum Tetraſticha. Deinde eum, quem de Divinitate librum ſcripſit Apotheosimque titulavit. Psychomachia ſequitur. Hamartigenia hiſ recto ordine additur. Peritheſtaphan ſubditur, ſic enim Græce liber ad Martyrium inſcribitur. Diurnorum vero libro (qui et Cathemerinon dicitur) et eo quem contra Symmachum idololatriam deſendentem ſcripſit, pulchro et recto ordine totum opus conſummatur. Quod liber adverſus Symmachum veluti ſimplex profertur, cum ſint duo, credo, cauſam eſſe, quia liber pro opere unum, aut plures libros continente accipitur.*

martigenia, et *Psychomachiam* prodiisse docet Ludewigius.

102. 3° Anno 1472. Editio Daventriensis, in-4, quæ passim laudatur a Fabricio, a Michaele Mattaire Annal. typogr. tom. 1, pag. 99, aliisque; sed eos errare certum est: siquidem Giselinus in præfat. ad comment. edit. an. 1564 ita refert: *Interea tamen hoc boni evenit, ut forte fortuna in editionem quamdam Daventriensem annis abhinc 70 evulgatam inciderim*. Igitur editio Daventriensis, quam advocat Giselinus, ad annum 1495 circiter pertinet.

4° Anno 1473. Edita Daventriæ opera Prudentii refert Prosper Marchand ex Beughem et Oudin; de quo merito dubitat abbas de S. Leger in supplemento Historiæ typographiæ Marchandii, initium typographiæ Daventriæ ad annum 1477 revocans. Veram editionem Daventriensem carminum Prudentii hi omnes auctores ignorarunt.

5° Anno 1495. Editio illa Daventriensis, quam sæpe laudat Giselinus, quæ, ut ait, *tantum opis illi attulit, quantum codex ultus alius*. In catalogo biblioth. reg. Paris. ita indicatur: *Aurelii Clementis Prudentii opera poetica, ex editione Rodolphii Langii. Daventriæ, 1495, in-4*. Ludewigius, qui hanc editionem, excepto Gisellino, a nemine visam legerat, ejus annum constituit esse 1494. Præter Giselinum ejusdem editionis meminit Spiegelius semel et iterum in comment. ad hymn. *Omni hora*, et Erasmus in comment. ad hymn. viii kal. Januar. Mattairius in Annal. typogr., præter Daventriensem illam commentitiam anni 1472 editionem operum Prudentii, nihil aliud editum Daventriæ affert usque ad annum 1481, quo id habet: *Daventriæ libri Exemplorum: per Richardum Pafradium, in-4*. Quem ordinem servet editio Daventriensis, nondum comperi.

103. 6° Anno 1498. Lipsiæ in-4 ad calcem Historiæ Trojanæ Daretis Phrygii editi sunt Prudentii hymni tres: 1° *de Phæse populi Israelitici*; 2° *de Miraculis Salvatoris nostri*; 3° *de Quiete et Somno, divino munere* (ex Fabricii Bibl. vet. Lat.). Hymnum primum conjicio esse *de Novo Lumine sabbati paschalis*, in quo describitur iter populi Israelitici: *Hunc ignem populus sanguinis inclyti*, etc., nam secundus est certo hymnus *Omni hora*, tertius hymnus *Ante somnum*.

104. 7° Anno 1499. Enchiridium editum est Lipsiæ

(a) Aldus cum primum edidit Prudentium, adjeicit Prosperi Aquitanici epigrammata super D. Aurelii Augustini sententias exarata, et versus illos,

Age jam precor mearum
Comes irremota rerum,

qui tamen Paulini potius videntur esse quam Prosperi. In hac editione anni 1501 initio ponuntur quædam lectiones variantes ex conjectura Aldi, quas nos suis in locis ad examen vocabimus.

(b) Ordo editionis Aldinæ est hujusmodi: *Psychomachia liber. Versus de novo lumine paschalis sabbati* (qui iterum repetuntur hymno 5 Cathemerinon). *Cathemerinon liber*: nempe præfatio. *Hymn.*: 1° *Ad galli cantum*. 2° *Ad matutinum*. 3° *Ante cibum*. 4° *Ode post cibum*. 5° *Ode ad accensionem lucernæ*. 6° *Ante*

apud Jacobum Thanner, in-4. Ex Ludewigiò et Rodriguezio de Castro.

8° Anno 1501. *Prudentii poetæ opera, in-4, Venetiis apud Aldum mense Januario 1501*. Simul impressa sunt et compacta quædam opera Græco-Latina Damasceni et aliorum. Hinc ridicule in quodam catalogo inscriptam reperi hanc editionem: *Prudentii opera Græco-Latina*. Eam editionem cur principem judicavit esse doctissimus Nic. Antonius? Minus id mirarer, nisi ipse Daventriensem editionem, a Gisellino sæpe celebratam, agnovisset et laudasset. Inmerito etiam Fabricius queritur, Prudentium in collectione poetarum Christianorum Venetiis an. 1502, in-4, fuisse prætermisum; neque enim ab Aldo fuit prætermisus, sed præmissus, in cujus præfatione clare id Aldus asserit. At enim in exemplari quod Barberina bibliotheca possidet, hoc ordine sunt locati Christiani poetæ, prius Sedulius, Juvencus alique, postremo Prudentius, in cujus fine: *Venetiis apud Aldum 1501 mense Januario*. Constat autem, Prudentium prius prodiisse ex præfatione ad eundem: *Juvenum præterea, Sedulium, Aratorem.... quos tandiu TYPI NOSTRI PARTURIUNT,.... PERBREVI PARIENT*. Diversus igitur ordo servatus est in voluminibus compingendis, et fortasse in nonnullis exemplaribus annus editionis poetarum Christianorum 81 appositus est 1502, in aliis 1501 (a). Heinsius miratur cur Giselinus de duabus editionibus Aldinis mentionem fecerit, cum solam ipse viderit editionem anni 1502. Atqui si hoc anno 1502 Aldus editionem Prudentii publicavit, duas esse fateri oportet: nam editionem anni 1501 egomet vidi in bibliothecis Romanis Sapientiæ, Barberina, Angelica, Casanatensi, Collegii Romani. In Commemariis sæpe monebo videri duas fuisse Aldi editiones, cum diversæ lectiones eodem in loco tanquam ex Aldo interdum proferantur. Nuper aliquis tres Aldinas editiones distinxit, duas eodem anno 1501, quarum altera seorsum prodierit, altera cum aliis poetis Christianis, tertiam ab Heinsio visam, quæ anno 1502 facta ab eo dicitur. Verum duæ illæ editiones anni 1501 minime probantur, nam unica editio Prudentii reperitur in quibusdam exemplaribus unita aliis poetis Christianis, in aliis ab eisdem separata (b).

7° *Jejunantiam*. 8° *Post jejunium*. 9° *Ad omnes horas*. 10° *In exsequiis defunctorum*. 11° *Octavo calend. Januarias*. 12° *Epiphaniæ*. Sequitur *Apotheosis: Hymnus de Trinitate: Hymnus in infideles*. Incipit *Apotheosis, Contra hæreticos, qui Patrem passum affirmant: Plurima sunt, etc. Contra Unionitas, id est Sabellianos hæreticos: Cede, profanator, etc. Adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmabant: Quo te præcipitat, etc. (quæ est Hamartigenia)*. Sequitur *Romanus Martyr*. Inde *Peristephanon liber, sine præfatione*. Hymnus primus, in honorem martyrum Hemenetii et Chelodii Calagurritanorum. Secundus, in honorem passionis Laurentii beatissimi martyris. Tertius, ode in laudem Eulaliæ martyris. Quartus, ode in laudem SS. octodecim martyrum. Quintus, ode in laudem S. Vincentii martyris. Sex-

9° Anno 1502. Iterum Aldum edidisse Prudentii opera probabiliter colligimus ex Giselino, qui in com. ad vers. 379 Psychomachia laudat Aldum, si usquam alibi, certe in hujus auctoris editione, praesertim secunda, diligentissimum. Et cum Heinsius dicat se frequenter consuluisse Aldinum exemplar anno citatum editum, necesse est ut nova editio eo anno fuisse ab Aldo peracta; in qua suspicio mihi erat, Aldum inseruisse eas lectiones, quas ex sua opinione seorsum in prima correxerat. Etenim Giselinus ea protulit verba, ut notaret, Aldum in secunda editione mediam hujus vocabuli *idolum*, quocumque licuit commode, dictionibus transpositis, produxisse; quod quidem Aldus in correctionibus primae editionis effecit. Sed cum observaverim, errores primae Aldinae editionis ab Heinsio citari, quin is animum ad correctiones adverterit, dubius haereo et suspicor editionem Aldi, quam ipse laudat, pertinere ad annum 1501, Giselinum vero, editionem secundam cum dicit, intelligere correctiones; diversas autem lectiones, quae Aldo affinguntur, errori allegantium imputandas, cum saepe soleat accidere, ut unius nomen pro alio nec opinantibus excidat.

10° Anno 1502. Ex multis ac propemodum innumeris breviariis, in quibus nonnulli hymni Prudentiani excusi sunt, liceat unum tantum proferre, scilicet Isidorianum seu Gothicum, sive quod plurimos hymnos id exhibeat, sive quod Hispanum penitus sit, ac proinde juverit ex eo lectiones quasdam a caeteris diversas desumere. In eo sunt hymnus *Jejunantium*, *S. Eulaliae*, *S. Vincentii*, *Agnetae*, *Fructuosi*, *Hemeterii et Celedonii*, *Octodecim martyrum Caesaraugustanorum*, *Laurentii*, *Romani*, *Omni hora*, *Circa exaequias*, *De novo lumine*, *Ante somnum*. E quibusdam vero solum nonnullae strophae seliguntur, ut ad singulos dicemus. Prodiit autem Breviarium anno 1502 jussu celeberrimi cardinalis Ximenez, credere etiam nonnullis affirmantibus, ejus expensis, nisi in sine legerem: *Ad laudem omnipotentis Dei necnon Virginis Mariae matris ejus: omnium sanctorum sanctorumque, expletum est Breviarium secundum regulam beati Isidori dictum Mozarabes: maxima cum di-*

aus, ode in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesiae Tarrac., et Augurii, et Eulogii diaconi. Septimus, passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum. Octavus, ode in laudem Quirini martyris, episcopi Ecclesiae Siscianae. Nonus, locus ubi martyres passi sunt, quod nunc Baptistarium appellatur: (deest hexametrum: *Hic duo purpureum*). Decimus, passio Cassiani martyris. Undecimus, passio beatorum apostolorum Petri et Pauli. Duodecimus, passio Cypriani martyris. Tredecimus, passio Agnetis martyris. Sequuntur libri duo contra Symmachum. Post titulum *de Hercule* desunt alii tituli jusque ad *De potentia crucis*, *Hoc signo invictus*. Postea *Romanorum senatum conversum ad Christum*, *Exultare patres*. *Plebem Romanam in Christum credidisse*; post hinc ad *populum*. Deest titulus: *Symmachum alloquitur*. In libro II inseritur relatio Symmachi. Sequitur *Ditochæum*, cujus titulos variantes in ipso opere adnotabimus. In fine Ditochæi ode, in qua poeta de se loquitur, *Pius, fidelis, innocens*, cujus versus ultimus est, *Jurabit ore personasse Chri-*

gentia perfectum et emendatum per reverendum in utroque jure doctorem dominum Alphonsum Ortiz, canonicum Toletanum. Jussu reverendissimi in Christo patris domini d. Francisci Ximenez, ejusdem civitatis archiepiscopi. IMPENSIS nobilis Melchioris Goricii Novariensis. 83 *Per magistrum Petrum Hagenbach Alemanum. Anno salutis nostrae millesimo quingentesimo secundo, die vero vicesima quinta mensis Octobris. Nihilominus Ortizius in praefatione impensarum Francisci Ximenez meminit: Diu multumque recognita illustriora me reddidisse tuae diligentiae et sollicitudini clerici auctoritate. Antea namque confusa pene omnia in libris veteribus, atque haecenus incognita jacuisse penes eruditos palam est. Nunc vero suis locis quaeque reposita officia, aptaque reperies: characteribus atque periodis distincta, verbis atque sententiis dilucida. Tuis igitur industria et IMPENSIS diu semio periclitatu officia Isidoriana legentur. Quae in omnium notitiam perventura apud posteros, charitatis tuae studia, et meos labores recensebunt. Videbitur insuper diligentia nobilis viri Melchioris Goricii Novariensis: cujus opera exactissima hoc opus laboriosum est impressum in urbe regia Toletana (a). Quod attinet ad impensas fortasse partim eas cardinalis Ximenez, partim Melchior Goricius fecit, ut ita veritas utrinque constet. Quid egerit Ortizius, suis verbis notatum volui, ut quorundam opinionibus, qui magnam diversitatem inter MSS. et edita officia Gothica jactant, occurrerem. Ortizii fidem luculento testimonio confirmat excellentissimus archiepiscopus Toletanus D. D. Franciscus Antonius Lorenzana, cujus opera iterum Breviarium et Missale Isidorianum longe magnificentius et correctius prodierunt. Is in erudita praefatione ad Breviarium, quo utor ejusdem dono, aperte ait: *Aliquod, licet leve, in quorundam verborum transmutatione discrimen inter Breviarium Isidorianum prelo datum a cardinale Ximeno, et inter memoratos codices MSS. agnoscimus; quapropter conjicere licebit, vel Alphonsum Ortizium canonicum Toletanum alia praec oculis habuisse autographa, nunc temporis deperdita, vel ipsummet Alphonsum cardinale Ximenez auctoritate munitum in locis obscuris psalmodiarum, ubi anxietate**

atum. In Psychomachia sine alio titulo initium: Christe, graves hominum. Extremus titulus est Concordiae et Discordiae pugna, ac semper adhibetur vox pugna pro conflictu aut certamine in titulis. Caetera in hac editione congruunt cum editione Weitzii circa ordinem et titulos.

(a) Eadem fere repetit in praefatione Missalis, ubi de Melchioris Goricio ait: *Cujus opera et IMPENSIS ars impressoria in ea urbe (Toleti) valde illustrata est. De se autem: Quam profecto durissimam provinciam mihi servorum tuorum minime mandare non dubitasti: quatenus summa cum diligentia missarum in primis solemniam recenserem ac vigili lucubratione, quae a vero characterum ruditate dimissa jam diu fuerant, styli non mutato, ductu reficerem, servataque verborum dignitate antiquorum majestatem custodirem. Nam quae praese antiquitatem ferebant, intacta esse jussuras, et tanquam sic actum est. Nam dispersis in ordinem redactis, vitis abrasis, dubiisque enucleata veritate lustratis, et cancellata multa resarciens, tuo jussu, et volui, omnia illustrari.*

premebatur, ad vulgatam seu aliam recurrisse versionem, et juxta eam quædam verba addidisse. Hæc prorsus ignorabat abbas de S. Leger, præfectus bibliothecæ S. Genovefæ Parisiis, qui folium in-4 sine anni locive 84 nota, se l, ut puto, Parisiis anno 1787 edidit, ita inscriptum : *Particularités littéraires sur la liturgie mosarabe, tirées des lettres manuscrites du P. Burriel, jésuite espagnol, par M. l'abbé de S. L.* Abbas de S. Leger ex epistolis Burrieli, non satis bene intellectis, affirmat officium Gothicum a cardinali Ximeno editum in re ipsa et substantia differre a codicibus mss. Toletanis. Nesciobat idem typis jam fuisse editas epistolas duas Burrieli quas laudat, et alteram quidem ad P. Franciscum Ravagum Parisiis Gallice redditam, alteram ad D. Petrum de Castro in bibliotheca Hispana Petri Rodriguez de Castro in articulo, *Isidorus Hispanensis* (a).

103. 11° Anno 1305. *Enchiridion* Lipsiæ excusum lego apud Ludewigium.

12° Anno 1507. *Carmen in Romanum martyrem*, cum Joannis Murmellii commentario, Coloniae, 1507. Post restitutas litteras hunc primum appellaverim interpretem Prudentii. Fabricius et alius recens scriptor in collectione Commentariorum editionis Weitzii Joannis Murmellii explicationem recensent, quæ revera apparet in indiculo interpretem, sed abest ab opere; fortasse quia eam ad manus habere speravit, sed non potuit. En titulum : *Diei Romani, herois, et Christi martyris fortissimi inclitum adversus gentiles certamen ab Aurelio Prudentio Clemente, viro consulari et poeta præclaro, nobili carmine compositum, in quo omnia deorum sacra et paganorum mores acerrime infamantur ac redarguuntur. Cum Joannis Murmellii Itremunden. is commentario, variis rebus vocibusque referto. In fine : Impressum est hoc opusculum Coloniae in chalcographia ingenuorum liberorum Quentell. Anno Christi nati SEPTIMO SUPRA M. D. X. calendis Junias. In-8 magno potius quam in-4, caractere semigothico, et vocant. In indice bibl. Casan. male notatur annus editionis 1510. Alii in-4 esse dicunt. Vide judicium Giselini de Murmellio, num. 117, in nota (Col. 653, n. a).*

(a) Idem abbas de S. Leger ait se vidisse Bruxellis apud dominos de Santander plura monumenta litteraria, partim ipsius Burrieli manu exarata, partim eo jubente et violente descripta, quod idem antea adverto, quia Burrieli epistolarum collectionem Martini edendam audivi.

(b) Hanc editionem possidebat, qui eam describit, cl. Gregorius Matansius. Vide ejus *Specimen Bibliothecæ Gregorio-Matansianæ, Hannoveræ, 1753, pag. 26.* Addit Matansius : *Ad intelligendum Prudentium Christianorum poetarum eruditissimum NULLÆ NOTÆ CLARIORIS ET EXPEDITIORIS EXCOGITARI POTERANT. Emendarunt meum exemplar aliquibus in locis Vincencius Pons Valentinus, vir stupendæ eruditionis, et cl. Joannes de la Torre, et Guerean, vir ingenii amantissimi. Eandem editionem memorat Rodriguez de Castro, qui formam ejus in-8 esse dicit, et Hispanicè reddit Vitam Prudentii, a Nebrissensi expositam in epistola dedicatoria ad Didacum Ramirez de Villaluesca, episcopum Ma'acitanum. Judicium de interpretatione Nebrissensis lege num. 107, in nota (Infra, n. d).*

(c) Fatum hoc quoddam Hispanicæ nostræ est, ut

106. 13° Anno 1509. Daventriæ *Psychomachia* est edita, teste Ludewigio.

14° Anno 1512. Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, libelli cum commento Antonii Nebrissensis. Ad finem libri sic legitur : *Impressum prærens opus in civitate Lucronii per Arnaldum Guillerum de Brocario, et finitur die secunda mensis septembris, anno a nativitate 85 Christi millesimo quingentesimo duodecimo* (b). Vehementer dolendum Nebrissensem sine explicatione dimisisse libros adversus Symmachum, Apotheosin, Ilamartigeniam, quosdam libri Peristephanon hymnos, scilicet Cassiani, Hippolyti, Petri et Pauli, Cypriani et Agnetis. Diatochæo ne locum quidem inter carmina dedit. Weitzius annotationes Nebrissensis exscribens, asserit, abesse hymnum 5, 6 et initium 7 Cathermerinon; fortasse nactus fuit exemplar mutilum, nam in meo sunt integri hi hymni, et annotationes in eos. Nebrissa solum Aldum videtur habuisse præ manibus, cujus errores interdum castigat, sæpius transcribit. Dubito an diversa sit editio quam vidi et nunc memorabo : magis credo esse diversam. Nic. Antonius, qui ex editis primum commentatorem Prudentii Nebrissensem fuisse existimavit, ad Isonis glossas et Murmellii commentarium non advertit. Cellarius nostrum Antonium, a loco natali *Lebriza, Nebriza, Nebrissa*, et *Nebrissensem* dictum, perridicule appellat *episcopum Nebrissensem*; nollem eundem errorem exscripsisset alius (c).

107. 15° Anno 1512 aut paulo post. Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, libelli. Cum commento Antonii Nebrissensis. Cum privilegio. Nihil aliud in fronte legitur, neque in fine, aut alibi notatur annus, et locus editionis, quæ est in-4°, caracteribus semigothicis. Solum præcedit loco præfationis *Epigramma Aelii Antonii Nebrissensis ad Prudentium ex Britannis reduce. Quod alludit ad præfationem Aldi. Exstat hæc editio in bibliotheca Romana Sapientiæ* (d). 86 In fronte effectum est Hispanicæ scri-

ptores ejus celeberrimi ab externis, quamvis doctis hominibus, vulgo ignorentur aut non bene cognoscantur. Is ipse, qui a Cellario deceptus, Nebrissensem episcopi titulo decoravit, Fr. Ignatium Como impugnaturus non est ausus nominare, et eodem in loco V. C. Franciscum Perez Bayer, fama hinc usque ad sidera notum, et jam pridem regis bibliothecæ Matritensi præfortum, pro monacho aliquo aut fratre mihi videtur accepisse, cum de patria S. Laurentii disputans, ita eum appellavit, *P. Perez*, neque enim alium ab eo reprehensum opinor, nisi auctorem eruditæ dissertationis : *Laurentius et Damasus Hispania asserti et vindicati. Romæ, 1756.* Responsum Bayerii ad argumentum, ex silentio Prudentii in hymno S. Laurentii petium, suo loco explicabo et sustinebo.

(d) Suspicio editionis locum esse Cæsaraugustam, ex epigrammate Nebrissensis. Cæsaraugustæ Georgius typographus anno 1515 expositionem hymnorum (Breviarium) a Nebris-ensi factam, et Sedulium cum paraphrasi ejusdem Nebrissensis formis impressit. Epigramma cujus memini est :

ma cum epigraphe : *Tanto monta*. Jovius in opere in A Hispanicum sermonem ab Alfonso Ulloa converso, *Dialogo de las empresas*, edit. 1558 pag. 50, refert, hoc lemma *Tanto monta* prae rege Ferdinando catholico Nebrissensem invenisse; quod est dictum Alexandri, nodum Gordianum dirumpentis. Stemmata Hispaniæ postea inhaesit celeberrimum aliud lemma, a Ludovico Marliano Mediolanensi, medico Caroli V et episcopo Tudensi, inventum : *Plus ultra*.

108. 16° Anno 1513. Editionem hymni ad accensionem cerei Wittebergæ assignat Ludewigius.

17° Anno itidem 1513. Hymnum S. Romani Lipsiæ editum in-4° docet idem Ludewigius : qui fortasse est hic quem prae manibus habeo, in cujus fine legitur : *Prudentius de Romano martyre finem habet, impressus per industrium calceographum Melchiorum Lotterum anno Domini MXXIII, in-4, editio nitida*. Titulus frontis magnam partem est consumptus vetustate. Exemplar quod exstat in bibl. Angelica, inter lineas glossas habet manu descriptas.

18° Anno 1520. Enchiridion Lipsiæ in-4° prodiisse auctor est Ludewigius.

19° Anno eodem 1520. In *Aurelii Prudentii Clementis Caesar Augustani V. C. de miraculis Christi hymnum ad omnes horas Jacobi Spiegel interpretatio*. In-fol. parvo, pp. 142. In fine : *Selestatii in ædibus Lazari Schurerii, 1520. De Spiegelio infra redibit mentio*. Exstat hæc editio in bibliotheca Alexandrina, sive Sapientiæ.

87 20° Anno 1522. Librum Cathemerinon Lipsiæ C typis vulgatum tradit Rodriguezus.

21° Anno 1527. Basileæ omnia opera edita in-8, cum commentario Sichardi, in catalogo bibl. reg. Paris. : *Aurelii Prudentii Clementis opera, cum quibusdam scholiis Joannis Sichardi Basileæ, Andreas Cratander, in-8, 1527. Exemplar notatum manu Guillelmi Postelli*. Hæc est prima editio Sichardi, qua in secundo tomo edendo usus sum.

22° Anno 1536. *Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, opera multo quam antea castigatiora; præterea et Ælii Antonii Nebrissensis commentariis haud paucis illustrata, quibus insuper agglutinata sunt scholia Joannis Sichardi, quæ omnia nunc primum in philomusorum gratiam excusa sunt. Excudebat Antwerpæ Martinus Cæsar, anno salutis humanæ MDXXXVI, in-8, pp. 563. Hanc editionem vidi in bibliotheca collegii Romani.*

Aureli Clæmus Prudenti, dic mihi, quæse,
Quis te tam durus misit in exiliam?
An libuit toto divisos orbe Britannos,
Atque Cædonii visere monstra maris?
Balænas, orcas, et phæsetas anhelos,
Et grandes cetos, arboribusque pares.
Nonne fuit melius Cætas non linquere Iberos,
Et nunquam patrios deseruisse lares?
Cæsaris Augusti dictas de nomine terras,
Hic ubi fundit opes Liber et alma Ceres;
Hic ubi dat fruges inverso copia cornu,
Et Pomona suas, atque Minerva suas.
Nec tibi nunc recta, nisi desipis, ire necesse,
Ut postlimini jure relicta petas.
Ut possessores injustos pellere possis,

23° Anno 1537. Lovanii, in 2, excusas adnotationes Jacobi Meyeri in duos hymnos trochaicos de Miraculis, et SS. martyrum Nemeterii et Celedonii, a Weitzio prætermittissas, memorat Nic. Antonius, quas ait prodiisse cum versibus ejusdem Meyeri. Hoc ipsum alii bibliographi confirmant. Eas adnotationes nondum inveni.

24° Anno etiam 1537. Enchiridion Basileæ typis publicatum cum Juvenco et Aratore monet Ludewigius, quod in catalogo bibliothecæ Tellerianæ sic indicatur : *Aurelii Prudentii Enchiridion Veteris et Novi Testamenti, Basileæ B. Westhemeri, 1537. Exstat Romæ in bibliotheca Angelica. Titulus est : Juvenca presbyteri Hispani libri in de Historia evangelica, emendati et multis erroribus purgati. Aratoris subdiaconi libri II. Acta apostolorum complectentes, antea in Germania non excusi. Aurelii Prudentii Clementis, consularis viri, Enchiridion Veteris et Novi Testamenti. Scholæ Christianæ necessarij libri. Basileæ, apud Bartholomæum Westhemerum et Nicolam Brylingerum, anno M.D. XXXVII. In-8 parvo. Similis editio occurrit anno 1542.*

110. 25° Anno 1540. Opera Prudentii cum commentario Nebrissensis et scholiis Joannis Sichardi, qui sex codicibus usus fuerat, Antwerpæ in-8 (ex Fabricio). Ludewigius mendis plenam hæc editionem esse testatur.

26° Eodem anno 1540. *Aurelii Prudentii Clementis, viri ob eximias indolis eruditionisque dotes ac consularem dignitatem erecti, et rerum divinarum, religionis Christianæ, juris item civilis et militarium peritia excellentis opera, cum Sichardi et Erasmi commentariis. Basileæ, typis Henrici Petri, in-12. Quam editionem habui a cl. physico Francisco Petraglia : recte Heinsius eam mendis inquinatam dixit. Vide num. 100.*

88 27° Anno 1542. Enchiridion Basileæ cum Juvenco et Aratore. (Ludewigius) Fortasse simili forma ac anno 1537. Vide num. 109 in editione 24.

28° Anno 1546. Editionem Antuerpiensem hujus anni, quam Bailius habuerit, recenset cl. Teolus in editionis Parmensis præfatione, quam jam laudare cœpi acceptam statim ac divulgata ea est, pergrato mihi dono viri clarissimi; quem honoris causa libens nominarem, nisi ipse latere maluisset.

D 29° Anno 1553. Opera cum scholiis Sichardi et commentario Erasmi in duos hymnos de natali pueri Jesu, et de Epiphania, Lugduui, in-8. Com-

Qui tua nunc lacerant, diripiuntque bona.
Qui sunt hi? dicas, Suut barbaros, atque solæcos,
Est horum proles, et numerosa manus.
Ergo citus propera, domui succurre labanti.
Nam res absentis, justaque causa perit.
Si te forte tui nequeunt agnoscere cives,
Illis sermo tuus, si peregrinus eris,
Interpres veniam: si tentant pellere lectis,
Assertor veniam, suppetiasque feram.

Ordo est : 1° Cathemerinon liber. 2° Romanus. 3° Liber Peristephanon. 4° Psychomachia. 5° Apothecosis. 6° Hamartigena. 7° Libri duo contra Symmachum. Deest Diticochæum. Editio est mendosa, non numeratis paginis.

mentariolus Erasmi exstat in collectione Weitzii, et in ejus operibus recens est. In catalogo bibl. reg. Paris. editio dicitur in-16, per Joannem Tornoosium, Lugduni, hoc anno 1553. Alii in-8 dicunt. Hanc editionem laudat Gallandius.

30° Anno 1562. *Aur. Prudentii Clementis, V. C. sacra quæ exstant POEMATA OMNIA. Quibus accesserunt in totum quidem opus Jo. Sighardi succincta scholia, in aliquot vero hymnos Erasmi Roter. et Jacobi Spiegelii commentaria. Basileæ, ex officina Henrici Petri, anno sal. hum. M.D.LXII, mense Martio, in-8, pp. 719.* Hæc editio exstat in bibliotheca collegii Romani, quæ parum est correctæ.

31° Anno eodem 1562. In collectione poetarum Christianorum, studio et notis Georgii Fabricii, Basileæ, in-4. Ita Joan. Albertus Fabricius in Biblioth. vet. Lat. Alii annum editionis 1563 notant, alii 1564. Ludewigius hanc vocat *eruditam et raram*. Vide infra num. 114, ubi eam describimus.

32° Anno 1562. Opera Prudentii, in-8, Basileæ, cum Erasmi et Sighardi notis (ex quodam catal.).

33° Anno 1562. Editio prima Gisellini mendosa, ut ipse profitetur in editione secunda. Titulus: *Aur. Prud. Clem. viri cons. OPERA, a Victore Giselino correctæ, et adnotationibus illustrata.* Ad Hippolytum Estensem cardinalem, Parisiis, apud Hieronymum de Marnes, in-12, pp. 494. Hujus editionis errores in multis aliis repetiti sunt. Giselinum, decem nactum Prudentii codices, hanc editionem adorsum fuisse quidam perperam affirmavit, deceptus inscriptione editionis secundæ anni 1564. Prima Gisellini editio exstat in bibliotheca Angelica, ubi eam vidi.

34° Anno 1564. *Aurelius Prudentius Clemens, Theodori Pulmanni Cranenburgii et Victoris Gisellini opera ex fide decem librorum manuscriptorum emendatus, et in eum ejusdem Victoris Gisellini commentarius. Antuerpiæ, ex officina Christophori Plantini, MD.LXIV.* In-8. 89 Post commentarium Gisellini leguntur Symmachi et Ambrosii de Religione epistolæ adversariæ, Petri Nannii Alcamari et Victoris Gisellini scholii illustratæ. Accedunt Erasmi commentarii in duos hymnos Prudentii, de quibus num. 109 (a).

111. 35° Anno itidem 1564. Georgius Fabricius cum aliis poetis Christianis Prudentium edidit, et quidem primo loco. Inscriptio: *Poetarum veterum ecclesiasticorum opera Christiana, et operum reliquiarum atque fragmenta. Thesaurus catholicæ et orthodoxæ*

(a) Ludewigius recte pronuntiat hanc editionem castigatissimam et nitidissimam esse; et quamvis idem asserat Weitzianam optimam censeret, Heinsius tamen Weitzianæ editionem Gisellini prætulit. Sed opus est advertere, in quibusdam exemplaribus deesse commentarios Erasmi, religionis causa avulsos, quo factum est, ut simul discerpæ fuerint novæ curæ Gisellini, qui plura menda sustulit, et nonnullas animadversiones adjecit. A Barthio male accipitur Giselinus, qui vocatur Advers. lib. IX, cap. 20, *homo tantæ præsumptionis, ut commentarium notas suas inscribere voluerit*. Rationem reddit Barthius lib. XXI, cap. 4: *At in utraque non debebat tantum negotii dare Giselino, viro probò et erudito, de quorum altero nobis ex relatione doctorum, altero publice omnibus*

Ecclesiæ, et antiquitatis religiosæ, ad utilitatem juven-tutis scholasticæ: collectus, emendatus, digestus, et commentario quoque expositus, diligentia et studio Georgii Fabricii Chemnicensis. In fine: *Basileæ, ex officina Joannis Oporini, an. sal. hum. M.D.LXIII.* In-4. In fronte avulsa erat nota loci et anni: ipse præfatur anno 1562, XIII cal. Mart. In nonnullis exemplaribus Romæ desunt commentarii, quippe ab hæretico homine interdum impie confecti, et propterea discerpti. Ad commentarios præfatur eo ipso anno 1562, XIII cal. Jul.

36° Anno eodem 1564. Editio Prudentii cum aliis poetis Christianis Basileæ per Joan. Oporinum, in-8, laudatur a cl. Teolio, a nemine, quod ipse scierit, animadversa. Sed cum ipse non commemoraverit editionem Basileensem in-4 per Joan. Oporinum, a me visam, et a pluribus recensitam, videndum, an unica sit hæc editio, quam aliquis male in-8 indicaverit.

37° Anno 1566. *Prudentii opera a Victore Giselino correctæ, et adnotationibus illustrata.* Parisiis, Marnes, 1566, in-16, pp. 140. 90 Fabricius ait: *Ex recensione Gisellini.* Hæc editio conformis omnino est primæ editioni Gisellini anni 1562. Vide num. 110. Adsunt etiam Erasmi commentarioli. Si alicubi legas, hanc editionem a Giselino procuratam, non assentiaris.

38° Anno 1568. Georgii Fabricii commentarii in quosdam hymnos Prudentii, Lipsiæ 1568, in-8 (ex Joan. Alb. Fabricio). Exstant in collectione Weitziana et in operibus Fabricii.

112. 39° Anno 1574. *Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, Christiani antiquissimi poetæ, carmina. Prosperi Aquitanici epigrammata, Joannis Damasceni, Cosmi Hierosolymitani, Marci episcopi Taluontis, Theophanis opuscula. Calari MDLXXIII.* Excudebat Vincentius Sembenius Salodiensis impressor R. D. Nicolai Canyelles vicar. gener. sede vacante. In-8, pp. 552. Editio hæc conformata est ad editionem Aldi, non admodum correctæ. Præmittitur præfatio Aldi, et altera de metris cum Vita Prudentii ab eodem conscripta, non autem lectiones variæ, de quibus num. 104 dixi. Hanc editionem cl. Teolius vidit in bibliotheca PP. Minimorum in Monte Pincio, ego in bibliothecis Alexandrina et Angelica, et exstare scio in bibliotheca locupletissima sacratissimi principis Pii VI.

constat, modo non nimis suarum operarum æstimator fuisset, ut cum COMMENTARIUM in Prudentium scripsisset ait, *paucas illas paginas tanti faciens. Commentarius autem in Prudentium necesse sit multorum annorum opus, in quo etiam ingeniosissimus, et eruditissimus et laboriosissimus quis omnem industriam possit insumere optime mortalitatis.* Nic. Antonius notas Gisellini interpretationibus omnium, qui præcesserant, præponit. Revera de Prudentio optime meritis est Giselinus, qui controversias etiam theologicas, paucis exceptis, non infeliciter pro medico attigit. Vide, num. 117, Chamillardii judicium in ejus præfat. Editionis hujus Gisellini exemplar in bibliot. Paris. reg. exstat manu collatum cum præantiquo ms. bibl. reg.

40° Anno 1580. Libri adversus Symmachum in A
 editione epistolarum Q. Aurelii Symmachi cura et
 studio Francisci Jureti Parisiis, in-4, pag. 317 :
*Aur. Prudentii Clementis contra L. Aurelium Avianium
 Symmachum libri duo*, etc. In fronte libri Symmachus
 Quintus, hic Lucius dicitur. Pag. 98, in notis :
Jureti notæ ad Prudentii libros contra Symmachum,
 quos elegantissimos Juretus appellat, et ex vetusti-
 ssumo codice illustrat. Hæc Jureti notæ latuerunt
 Weitzio.

41° Anno 1585. Editio Coloniensis hujus anni,
 in-8, laudatur a Nic. Antonio et Rodriguezjo de
 Castro, quæ fortasse ab ea quæ sequitur non est
 distincta.

42° Anno 1588. Editio libri Peristephanon et
 Cathemerinon, in-8, Coloniæ, quæ mendosa dicitur B
 a Ludewigio, et est mendosa. Inscriptio : *Aurelii
 Prudentii Clementis, viri consularis, hymni καθημερινῶν,
 et περὶ Στεφάνων. Coloniæ Agrippinæ, in officina Bir-
 ckmannica sumptibus Arnoldi Mylli, anno M.D.LXXXVIII.*

43° Anno 1589. Prudentii opera Parisiis. Ex cata-
 logo bibliothecæ Bodleianæ, ubi nihil aliud exprimi-
 tur. Vide num. 114 in edit. 52.

44° Anno 1591. Editio Lugduno-Batava Prudentii,
 in-16. Ex Nicolao Antonio.

45° Anno 1594. Operum editio Coloniensis, in-8
 (ex Nic. Antonio et Rodriguezjo). Titulus est : *Opera
 a Victore Giselino 91 correctæ, et adnotationibus il-
 lustrata. Ad Hippolytum Estensem cardinalem, ac
 principem illustrissimum. Coloniæ Agrippinæ, in effi-
 cina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylli, anno C
 M.D. xciv.* In exemplari, quo utor, solum exstant Psy-
 chomachia, Apotheosis, Hamartigenia, Dittochæum
 cum notis Giselini. Cætera ex editione Coloniensi
 anni 1588 assuta et compacta sunt. Editio hæc edi-
 tionis primæ Giselini respondet, adeoque mendosa est.

46° Anno 1596. *Aurelii Prudentii Clementis V.
 cons. opera ex recensione Victoria Giselini. Lugduni
 Batavorum, ex officina Plantiniana apud Franciscum
 Raphælegium, 1596.* In-20. Nullæ sunt notæ. Ex
 recensione Giselini intellige ad normam primæ editio-
 nis, cujus errores sæpius sunt excusi typographorum
 et editorum intolerabili ignorantia et negligentia. Ac
 miror ab aliquo affirmari Giselinum hanc editionem
 curasse, cum ipse Giselinus in præfatione secundæ
 editionis monuerit, primam illam anni 1562 tumultu-
 arie factam, et innumerabilia menda in eam ir-
 repsisse.

47° Anno 1603. Prudentii Vita et opera, Lugduni.
 Ex catalogo bibliothecæ Bodleianæ.

48° Anno 1610. Opera Prudentii, Lugduni. In ca-
 talogo bibliothecæ Bodleianæ.

49° Anno eodem 1610. Andreas Wilchius edidit
 Heortographiam, seu Commentarios in veterum re-
 centiumque poetarum hymnos, in-8 (ex Fabricio).
 Hos commentarios non vidi. Andreae Wilchii Expo-

(a) Uno volumine, cujus prima parte continentur
 poemata Prudentii cum variis lectionibus, pp. 382; al-
 tera, *Syllage adnotationum, scholarum, observationum*

in festo Trium Regum, facta ex Apothescos
 quibusdam versibus, exstat in collectione Weitziana.

50° Anno eodem 1610. Antuerpiæ opera Prudentii
 prodidisse in-24, sine ullis notis, refert cl. Teolius :
 sed cum id accidisse dicat post editionem Weitzia-
 nam, fortasse alium annum voluit indicare

113. 51° Anno itidem 1610. Prudentii Dittochæum
 in hoc opere : *Manuale biblicum, sive Enchiridion
 SS. Scripturæ a catholicæ apostolicæ veteris Ecclesiæ
 Patribus compendiatum, et nunc primum ex vetustis
 membranis mss. collectum, et dicatum venerabili, reli-
 gioso patri D. Joanni Myntzenbergio priori Carmelita-
 rum in conventu Francofurtiensi. Francofurti, 1610,
 apud Egenolphum Emmelium.* In-8. Editor sub litte-
 ris M. H. C., ut colligo ex Weitzii præfatione ad Dit-
 tochæum, est Melchior Goldastus Haminsfeldius, a
 quo Weitzius membranas accepit, in quibus liber
 Cathemerinon, et Amœni manuale erat. Sed hoc
 opus non videtur legisse Weitzius, qui Isonis magi-
 stri glossas uberioribus, a Goldasto adductas, omisit,
 quanquam miror illum e præfatione Goldasti sum-
 psisse quæ ad Prudentium pertinent, nisi eadem ver-
 ba Goldastus alibi etiam scripsit. In hoc 92 ergo
 Manuali biblico, pag. 1, est *Prudentii Amœni Dipty-
 chon, seu Tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti.*
 Duo alia similia opera in eadem collectione sunt in-
 serta, scilicet pag. 17 Rustici Helpidii, et pag. 85
 Walafridi Strabi. Varietatem lectionum Goldasti suo
 loco notabimus. De Isonne vide num. 16 et 114, in
 nota

114. 52° Anno 1611. Prudentii opera in corpore
 omnium poetarum Genevæ, in-4, recusa in omnibus
 editionibus hujus collectionis, uti etiam in editioni-
 bus bibliothecæ SS. Patrum. Scilicet in collectione
 veterum poetarum Aureliæ Allobrogum 1640. Lon-
 dini, 1713, ut Pisaurensem aliasque recentiores
 omittam. In Bibliotheca SS. Patrum, Parisiis, 1589,
 vol. 8; Lugduni, 1677, tom. 5; in Bibliotheca vero
 SS. Patrum, quam nostro tempore collegit vir do-
 ctus, Andréas Gallandius, Prudentii opera leguntur
 notis illustrata, præsertim ex Chamillardo; quasdam
 notulas Gallandius ipse adjecit, qui hunc ordinem ex
 suo edito (fortasse Tornoesiano) sequitur : Periste-
 phanon, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia,
 libri duo contra Symmachum, Cathemerinon, Ditto-
 chæum. Exstant hæc opera tom. VIII ejus Bibliothecæ,
 Venetiis, 1772, ubi præmittit Prudentii vitam
 non satis accurate digestam.

53° Anno 1613. *Aurelii Prudentii Clementis V. C.
 opera noviter ad mss. fidem recensita, interpolata, in-
 numeris a mendis purgata, notisque et indice accurato
 illustrata a M. Joanne Weitzio, P. L. Accesserunt om-
 nium doctorum virorum, quotquot in Prudentium scrip-
 serunt, notæ, scholia atque observationes, cum glossis
 veteribus. Hanovix, typis Wechelianis, apud hæredes
 Joannis Aubrii M. DC. xiii.* In-8 (a).

et notarum in Aurelii Prudentii Clementis opera singulari
 studio collecta, digesta ac disposita a M. Joanne Weitzio
 P. L. Indiculus interpretum hos exhibet, Nelris-

115. 54° Anno 1614. *Isaaci Grangæi, gymnasiar-cha Vindocinensis, Commentarii in Aurelii Prudentii Clementis libros duos adversus 93 Symmachum pro ara Victoriæ ad Cæsarem de Vendosme Vindocinensem ducem. Parisiis, apud Robertum Fouet, mdcxiv.* In-8, pp. 240, præter indicem. Editio mendosissima. Additur in fine Relatio Symmachi cum notis Jac. Lecti et Francisci Jureti. Item duo libri Ambrosii adversus Symmachum. Commentarii Grangæi docti sunt. Hanc editionem utendam accepi a cl. præsule Josepho Antonio Reggio.

55° Anno 1624. Prudentii poemata varia Parisiis. Ex catalogo bibliothecæ Bodleianæ.

56° Anno 1625. *Prudentii opera ex postrema doctorum virorum recensione. Amstelodami, apud Guiljelm. Janss. Cæsium, 1625.* In-32, pp. 261. Falsum est, ex postrema recensione prodire: nam ea sunt menda, quæ ante secundam Gisellini editionem legebantur.

57° Anno 1631. Prudentii opera, Amstelodami, apud Joannem Janssonium, pp. 261, quæ fortasse est eadem ac præcedens anni 1625: titulus quidem non est diversus, paginæ totidem sunt utrobique. Hanc editionem vidi, illam habeo.

58° Anno 1643. Franciscus Weitzius edidit in-8 *Heortologium sive Hymnos festivos, veterum recentiumque notis illustratos. Ex Fabric. Bibl. vet. Lat.*

59° Anno eodem 1643. *Aurelii Prudentii Clementis hymnus de Christi Domini et Salvatoris nostri natali. Augustus Buchnerus seorsim edidit, et commentariolo illustravit. Wittebergæ, impensis Balthasaris Mevii bibliopol., typis Joannis Haken. m. dclxliii.* In-8 parvo, pp. 150. De Buchnero lege num. 93 et commentarios.

116. 60° Anno 1646. Hymnus natalis Domini, Epiphaniæ, et Omni hora, Gorliz. Ex Ludewigio.

61° Anno 1648. Prudentius in usum scholarum Luneb., in-12 (ex Fabricio). In hunc usum Prudentium edi nonnulli cupiunt.

62° Anno 1655. Hymnus ante jejunium cum Calixti

sensem, Sichardum, Erasmus, Spiegelium, Georgium Fabricium, de quibus jam diximus, item Adami Siberi scholidia, Joannis Marmellii explicationem in Romanum (de quo num. 105), Victoris Gisellini commentarium (vide num. 110), Adami Theodori Siberi commentariolum in tres hymnos, Andreæ Wilkii expositionem in quosdam ex Apotheosi versus (vide num. 112), Joannis Weitzii notas et observationes, Isonis magistri glossas, ex codice Caroli Widmani, et altero Jacobi Bongarsii excerptas a M. Joanne Weitzio. Hæc editio a Ludewigio optima earum quas viderat creditur. Confer tamen num. 110 et præfationem Heinsii num. 100. Advertas, velim, Goldastum, qui e vetustis membranis Isonis glossas abundantiores excerpterat ad Dittochæi editionem, asserere, Isonem monachum fuisse in cœnobio S. Galli, Salomonis III Constantiensis episcopi præceptorem circa annum 900. Confer num. 16. Isonem nescio cur alius vocitet *Isonium*.

(a) Quod judicium tulerit Chamillardus de interpretibus quos viderat, nunc describam. *Exstant, aut in præfatione, aliqui, fateor, interpretes Prudentii, Antonius Nebrissensis, Giselinus, Weitzius, et Nicolaus Heinsius. Sed Giselinus sectatus est tantum ea quæ cœnitius erant facilissima et minime scitu necessaria, lapsus in multis etiam et allucinatus est. Nebrissensis*

et Hefl dispp., Hanov., in-4. Ex Ludewigio.

63° Anno eodem 1655. Hymni duo Cathemerinon cum notis. Hannoveræ, in-4. Catal. bibl. Bodleianæ.

64° Anno 1659. Hymnus natalis Christi cum Molero, Friburg., in-8, quem Ludewigius laudat, et ego ad usum accepi a cl. præsule Josepho Antonio Reggio. Inscriptio est: *Andreæ Molleri Pegavii commentarius super hymnum Prudentianum ad octavam calendæ Januarias. Freibergæ, typis et sumptibus Georgii Beutheri.* In fine exstat paraphrasis Germanica hujus hymni rhythmo expressa. Commentator hic heterodoxus est, sed doctus.

65° Anno 1667. *Aur. Prudentii Clementis quæ exstant, Nic. 94 Heinsius ex vetustissimis exemplaribus recensuit, et animadversiones adjecit. Amstelodami apud Danielem Elzevirium c1667.* In-16. Editio nitida, et imprimis correctæ. De Prudentio nemo Heinsio melius meritis est, quantum quidem ad delectum variantium lectionum pertinet: nam alia vix attingit, siquidem adnotata ad Prudentium uberius meditatus, ea exsequi non potuit. Si igitur de commentatoribus Prudentii sermo sit, editio Heinsiana editioni ad usum Delphini præferri non debet, imo nec cum ea conferri

66° Anno 1670. Aliam Heinsianam editionem ex Morerio in Lexico enumerat cl. Teolius, qui pro certo tradit aliam exstare apud Soncinos, quamvis eam non viderit. Editionem Heinsianam in Dictionario Morerii correcto an. 1740 laudari eam quæ anno 1667 peracta est, non aliam anni 1670 animadvertere debeo.

117. 67° Anno 1687. *Aur. Prudentii Clementis opera interpretatione et notis illustravit Stephanus Chamillard, e soc. Jesu ad usum Delphini. Parisiis, apud viduam Thiboust et Petrum Esclassan.* In-4 magno. Editio rara, docta et satis correctæ; interpretatio seu paraphrasis minus placet. Confer Clericum tom. XII Biblioth. (a).

hæret in Prudentio magis, sed est brevior, et singula delibare satis habet; quæ ad fabulam, historiam et penitentiorem scriptoris cognitionem requiruntur, omittit. Quid quod Apotheosin, Hamartigentiam, duos contra Symmachum libros, qui sunt præ cæteris tamen dignissimi qui legantur, non attingit. Restat Heinsius, cujus variegatas lectiones in Prudentium aspersas interdum lectissimis notulis, perquam eruditæ sunt et accuratæ, ut ab Heinsio profectas facile noris; itaque nemo, ut opinor, me reprehendet quod eum, quantum in me fuit, secutus sim perinde atque Weitzium, qui, cum editas hæctenus in Prudentium notas collegisset, addidit etiam suas, easque minime contemnendas: hoc uno cæteris superior, quod veterum auctorum locos indicet, ac eos præcipue sacræ Scripturæ quos Prudentius operi suo intexuit. Mitto Jacobum Spiegelium, qui commentariolum edidit in oden Prudentii inscriptam Omnis horæ: ejus enim in illam notæ non solum sunt propter nimiam prolixitatem molestæ, verum etiam minutis quibusdam, ac pene puerilibus nugis ab ipsa grammatica repetitis refertæ. Mitto etiam Adamum Siberum, Georgium Remum, Adamum Theodorum Siberum, Andreæ Wilkium: quorum alii verba sex interdum aut septem protulerunt in hymnos tres aut quatuor; alii unum duntaxat; ut merito ab interpretum Prudentii numero sint expungendi. Aliter sentiendum de Scholiis Isonis, quæ

95 68° anno 1701. Aur. Prudentii Clementis V. C. *Opera cum notis Nicolai Heinsii Dan. filii, et variorum doctorum virorum maxime necessariis. Subjectus est in fine index rerum et verborum locupletissimus. Coloniae, apud Joannem Christophorum Stoissel. Anno mdccl. In-8, pp. 978. Editio mendosa. Præter Heinsii notas, sunt commentarii Nebrissensis et glossæ Isonis.*

69° Anno 1703. Aur. Prud. Clementis quæ exstant, recensuit et adnotationibus illustravit Christophorus Cellarius, qui et indices copiosos rerum et verborum addidit. *Halæ Magdeburgicæ sumptibus orphanotrophii, 1703. In-8, pp. 559. In fine est index eorum quæ licentius solito Prudentius posuit, in quo sæpe ipse Cellarius licentius peccat, ut postea demonstrabo. Illud autem pejus, quod interdum hæresin suam tuetur.*

70° Anno 1739. Editio secunda cum adnotationibus Cellarii eodem in loco, ac prima. In-8, pp. 504.

71° Anno 1750. Aurelii Prudentii Clementis V. C. *opera ex postrema Nic. Heinsii, Danielis filii, et variorum doctorum recensione. Coloniae, 1750. In-8 (ex Rodriguezio de Castro). Videndum est an hæc editio sit prorsus eadem atque editio anni 1701, et an aliquis annum 1701 aliquantulum obscure typis impressum acceperit pro anno 1750, nam id subvereor.*

72° Anno denique 1788. Aurelii Prudentii Clementis V. C. *opera omnia, nunc primum cum codicibus Vaticanis collata, præfatione, variantibus lectionibus, notis ac rerum verborumque indice locupletissimo* **96** *aucta et illustrata. Parmæ, ex regio typographeo mdcclxxxviii. In-4 magno, vol. I et II. Editio nitida, splendida et sumptuosa, poeta nostro et Mæcenate suo dignissima. Dicata est equiti amplissimo Josepho Nicolao Azara, Hispaniarum regis apud sanctam sedem cum summa potestate legato. Interpretis nomen primis litteris indicatur J. T., hoc est Josephus Teolius. In ephemeridibus Romanis hujus anni die 19 Aprilis elogium non vulgare ejus editionis legitur. Editor cum duodecim et amplius mss. Vaticanis poemata Prudentii contulit, qui gratum multis fecisset, si exprimere curasset ex quo codice singulas variantes lectiones sumpsisset. Opera distribuit eo ordine quem ab Heinsio probatum putabat, scilicet Cathemerinon,*

quamvis admodum brevia sint, quidquid est tamen gravioris nodi, solvunt. Habendus item honos Georgii Fabricii notis in poetas ecclesiasticos, et hymnos quinque Prudentii, quos illustravit. Claudet agmen interpretum Erasmus, qui quamvis in duobus tantum postremis Cathimerini hymnis elaboraverit, quia tamen vir fuit. Si quis alius sua tempestate, acuti, et limati iudicii, operæ pretium non pœnitendum fecit, ac documento esse potest, quam non Prudentius ab eruditis contemnendus sit. Vides Chamillardum de multis interpretibus Prudentii nihil audivisse, de Murmelio, de Jureto, de Granæo, de Buchnero, de Mollero, ut alios præteream. Iudicium ejusdem adversus Giselinum non omnibus placet. Ipse Giselinus de Nebrissa aliter sentit: nam huic et Murmelio summam diligentiam laudem, præsertim in historiis explicandis, tribuit, quamvis in Nebrissa artis poetæ scientiam majorem, in Murmelio plus observationum desideret. Quod ait Chamillardus, Weitzium veterum auctorum locos indicasse, verum quidem id est, sed addere debuit;

*Peristephanon, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, libri contra Symmachum, Dittochæum, quod mavult appellare Diptychon. In eo tamen deceptus est, quod oden Immolat Deo Patri recte præfigi libro Peristephanon quasi ex Heinsii sententia censuerit. Heinsius in addendis conceptis verbis ait: Vetusti codices plerique epilogum voluminis faciunt præfationem illam, quæ nunc ante librum πρὶ Ἐρσέων legitur... unde illam quoque ad universum Clementis nostri poeticum opus epilogi loco referri oportere non distulter, puto, agnoscas... Quapropter redeat postliminii jure in pristinum locum, unde essulabat immerito, ea ode. Quod autem ordini qui servatus est in editione Parmensi, aut quem servari voluit Heinsius, suffragentur Vaticani melioris notæ codices, non video quo jure affirmari possit. Superiori capite exposui quem quisque codex Vaticanus ordinem in collocandis poematis tenuerit; alii de re tota judicent. Certe codex Vat. Alex. 321, de quo num. 78 et in notis egi, qui solus e 27 Vat. codd. omnia Prudentii poemata complectitur, multo magis ad nostram quam ad Heinsianam methodum accedit. Cæterum gaudeo pulcherrimam hanc editionem opportune ad me esse perlatam, ut docti commentatoris diligentia possim juvari. Ille quidem brevitati studuit, et secutus videtur consilium P. Francisci Pozzo, sive a Puteo, qui in opere *Memorie della vita di S. Lorenzo monitum* hoc posuit, ut in nova Prudentii editione adoranda, qualem ipse expetebat, consuleretur tum animadversionum brevitati, tum voluminis formæ commoditati. Magnificèntia vero typographi effecit ne volumen tam esset commodum, quam Franciscus a Puteo volebat. Scriptis hujus P. Francisci a Puteo, et P. Josephi Blanchinii, presbyterorum congregationis Oratorii, se plurimum adjutum ingenue bonoque exemplo Teolius fatetur, quod a nobis commemorandum fuit, ne duos illos clarissimos viros, **97** bene de Prudentio meritos, silentio præteriremus. Jam si Teolius in suo interpretandi genere summam laudem assecutus est, ego in alio, scilicet uberiori, pleniori ac, si vis, liberiori acquirere pauca si possum, non prætermittam (a). Vertat aliquis olim poetæ nostro laudi, quod editione Parmensi vix absoluta alius aliam in-*

D sæpe falso a Weitzio et auctores, et locos indicari, quem incaute secutus Chamillardus labitur interdum. Minutas quasdam, et pene pueriles nugas in Spiegelio reprehendit; sed fortasse non minus minutum ac puerile est, quod ipse in proœmio Prudentii voci *Roma* notam subject: *Urbs satis nota*. In ejus vero editione sæpe accidit, nescio cujus negligentia, ut alia sit scriptura in carminibus excusa, alia in notis defensa. Præterea nonnullos errores typographicos, et nonnunquam contra metrum, qui saltem indicari et corrigi debuerunt. Fatendum est tamen Chamillardum in quæstionibus theologicis explicandis longe cæteris commentatoribus præstitisse, qui fortasse melior fuisset interpres, nisi ad usum Delphini editionem adornasset suam. Neque dubito quin hæc editio aliis omnibus quæ præcesserant sit præferenda, ut præferatur a Joan. Alb. Fabricio, quamvis Heinsius in variis lectionibus exponendis partes critici cumulatus expleverit.

(a) Modestæ cl. Teolii non invitus attribuam

choaverit. Nam qui argumenta rerum quæ in Prudentio latent, ita jam esse illustrata censeat, ut ab uno, vel altero possint exhauriri, is sano vel Prudentium non legit, vel nullo modo intellexit (a).

98 118. Prudentii, in vulgares linguas conversi, non tot proferam exempla quot vellem, quanquam plura fortasse latent. Sed certe non tam obviæ sunt poetæ Christiani versiones, quam aliorum gentilium, e quibus nulla interduum utilitas, maxima plerumque perniciosa in hominum mores potest derivari. Rodriguezius de Castro Psychomachiae versionem Hispanicam viderat (metro, ut conjicio, factam), interprete baccalaureo Francisco Palomino, ordinis S. Jacobi conventus Uclesii sacerdote, editam Uclesii in-4, quam ipse laudat in erudita sua Biblioth. Hispanica (b).

119. Idem refert aliam versionem: *Traduccion de los hymnos, que hizo Aurelio Prudencio a los ilustrisimos martires S. Laurencio, S. Vicente, S. Engracia, S. Lupercio, y los demas innumerables, que padecieron en la imperial ciudad de Zaragoza. Con el nacimiento y patria del mesmo Aurelio Prudencio. Por Luis Dies de Aux, hijo de la misma ciudad, a quien se dedica. En Zaragoza por Juan de Lanaja y Quartanet, 1619.* In-8. Ludovicus Diez, commentitium Dextri Chronicon secutus, Hispano carmine Prudentii Vitam scripsit. Cl. Petrum Garcia de la Huerta versibus Hispanicis Prudentii hymnos reddere ex eodem audivi, et jam pridem versionem hymni de Novo Lumine paschalis sabbati magna cura elaboratam legi.

(quam fortasse alii non laudabunt) quod ab Heinsio vix ausus fuerit vel latum unguem discedere, cum tot Vaticanos codices lustraverit, quos interdum jure suo præferre potuerit. Chamillardus quidem et Cellarius minus sunt hac in re notandi: nam nullos codices per se inspexerunt, et liberiores tamen esse inhi videntur. Teolius etiam quaedam orthographiam antiquatam ex Heinsio expressit, *urquet, tingui, temptat*, ex quo pariter potuit accipere *laba, inpar, loquella*, et similia. In Heinsio malim alia iunitari: quod enim is veteres codices allegat, non satis congruens ratio est, ut aliam scribendi rationem ipse teneat, aliam in carminibus Prudentii exarandis adoptet. *Orthographiam*, inquit Heinsius in præfatione, *Pulmannus ex vetustis exemplaribus non inconcinne aut inscite expresserat, quam tamen nos ex membranis veterinibus hic illic immutavimus, ac meliorem pro virili reddidimus, plus conspirantii codicum antiquissimorum suffragio deferentes, quam præceptis grammaticorum, quæ minus veritatis fideique, quam argutiarum ut plurimum præ se ferunt. Quanquam nec denegarim multo plura a me immutari orthographica potuisse, si membranæ venerandæ vetustitatem ostentantibus assentiri per omnia jus fasque habuissent: et curis secundis nonnihil reservandum videbatur.* Equidem in codicibus antiquissimis nihil aliud reperio nisi maximam discrepantiam in orthographia, innumeroseque errores. Neque inteligo, cur Prudentii carmina magis, quam Ciceronis opera, ad orthographiam codicum VII, VIII vel IX sæculi revocari debeant. Verum de diversa scribendi ratione codicum et nonnullarum editionum Prudentii fusius dicam ad hujus capituli calcem in nota. In commentariis notabo quosdam errores typographicos editionis Parmensis in carminibus Prudentii, ubi scilicet sensus consideratur, aut lex metri, et Latinitatis non constat, quod simili modo cum optimis aliis editionibus facere decrevi, ne quis variantes lectiones esse putet.

(a) Multos hymnos Prudentii seorsum excusos nunc

120. Antonius du Verdier, Biblioth. Gallic., edit. Lugdun., 1685, pag. 95, id habet: *Aurette Prudence Clement. La Passion de Sainct Quirin martyr eveasque de Scissie, prise de l'hymne 7 de Prudence, poëte chrestien, en son livre des couronnes, et traduite en vers françois couplet pour couplet.* Edita est inter Vitas sanctorum Parisiis per Nicolaum Chesneau. Ibid., pag. 1025, Petrus de Montchault vertit Gallicæ duos hymnos Prudentii de Nativitate, et de Epiphania (carmine, opinor). Ibid., pag. 521, Guido le Feura de la Borderies edidit Parisiis per Robertum le Maugnier: *Hymnes ecclésiastiques, et cantiques, partie traduits, partie de son invention; In-8, anno 1582, editio secunda, ubi sunt 14 aut 15, ut credit Verderius, hymni Prudentiani, metro Gallico a Guidone eleganter conversi.* Ibid., pag. 959, Paschalis Robin Gallico reddidit (puto carmine) hymnum secundum Peristephanon de S. Laurentio, et tertium de S. Eulalia.

99 121. Hæc habeo Italica Prudentii carmina. *I due libri di Prudencio contro Symmaco. Tradotti in versi Italiani dal P. M. Carlo Agostino Ansaldi domenicano. Venexia, appresso Pietro Valuasense, 1754.* In-8. In præfatione ait Ansaldus paucos id Prudentii opus commentariis illustrasse, ac solum Heinsium feliciter, quod oppido falsum est, nam eos libros doctis commentariis illustrarunt Juretus et Grangæus, ut alios omittam qui commentarios in omnia carmina ediderunt. Editio versuum Latinorum mendis scatet (c), interpretatio pura est. 100 et nitida.

Indicabo. Inter *Acta sincera martyrum Theodorici Ruinart* sunt hymni Eulaliæ, Cassiani, Agnetis, Laurentii, Hippolyti, octodecim martyrum Cæsaraugustanorum, Quirini. Hymnus S. Dionysii episcopi Alexandrini in eisdem Actis Prudentio ascribitur in indice bibliothecæ Casanatensis: sed nullus est hymnus S. Dionysii in editione Veronensi, qua utor, anni 1751. Exstat in iisdem Actis Passio infantis ex hymno S. Romani. Apud Bollandianos exstat vol. II Aprilis hymnus octodecim martyrum Cæsaraugustanorum, vol. I Martii SS. Hemeterii et Celedonii, vol. II Augusti S. Laurentii, vol. III ejusdem mensis S. Cassiani, ut alia nunc prætermittam a continuatoribus Bollandi ex operibus Prudentii egregie illustrata. Passio S. Eulaliæ exstat in *Hagiologio Georgii Vicelii, Moguntiae, 1541.* S. Cypriani in *ejus operibus*, SS. Hemeterii et Celedonii, et S. Leocadiæ apud Surium. In *Vitis Patrum*, collectore Aloysio Lipomano, inseruntur hymni SS. apostolorum Petri et Pauli, Laurentii, Agnetis, Vincentii, Cypriani, octodecim mart., Romani, Cassiani, Hippolyti, Fructuosi, Quirini, Eulaliæ, Hemeterii. Alii exstant in Hymnario V. Thomasii.

(b) *Batalla o pelea del anima: que compuso en versos Latinos: el poeta Aurelio Prudencio Clemente: nuevamente traducida de Latin en Castellano.* Sub hoc titulo notatur annus 1259 pro anno 1559 editionis, ut Castro ex conjectura videtur. Dicata est Alfonso Manrique, filio Garcia Manrique, comitis Dosorno, præsidis ordinum. Si librum oculis lustrare possem, conjicere tentarem an aliter ordinatis numeris annus editionis esset 1529. Garcia Manrique, comes de Osorno, sæculo XVI inuentum jam florebat. Rodriguezius scribit *Dosorno*, et mox *Huartanet*.

(c) Absoluto hoc et superiori capite de codd. mss. et editionibus Prudentii, quædam nunc circa diversam orthographiam codicum, et editionum congeram: quanquam nonnihil jam dixi, cum de singulis codicibus sermonem habui, Marietti codex scribit

Versionem italicam ms. libri Peristephanon Mediolani viderat Ansaldo, interprete, uti aiebant, Salvino. Ego aliter lego apud Argelatum, *Biblioteca de' volgarizatori*, tom. III, pag. 302, qui interpretem dicit Marcum Antonium Mozzium, praefationem autem adiecisse Salvinium. Hanc versionem ms. penes se habebat Argelatus, et edere cogitabat in collectione interpretationum veterum Latinorum carminum; sed puto eum rem non perfecisse. Certe Joannes Lamius, tom. I Memorab. Italor. erudit., pag. 120 edit. Florent. 1742, lapsus est, cum asseruit eam versionem Mozzii post hujus obitum Mediolani publici juris fuisse factam. E cujusdam amici schedis mss. haec-excerpto: *La passione et morte di S. Cassiano, martyre e vescovo d'Imola, tradotta in ottave rime dai versi latini di S. Prudenzio, in Ferrara, 1585*. Interpres videtur esse quidam Ludovicus Napoli, qui Musottio episcopo Imolensi opus dedicat, et litteras L. N. initio interpretationis apposuit. Eodem autem iudicio, quo S. Cassianum episcopum appellat, Prudentium quoque sanctum nominat. Vide num. 56: *Inno di Aurelio Prudenzio Clemente, uomo consolare, a S. Cassiano martire, colla parafrasi in ottave rime e le annotazioni del sig. abate Giuseppe Antonio cavaliere di Comachio accademico Argonauta di Ferrara, e pubblico maestro di grammatica in Bagnacavallo. Venezia, 1772, presso Bartolo Barucchelli*. Cavallerius, vir grammaticus, atavorum explicationem circa notas V. C. maluit sequi, Prudentiumque virum consularem dicere, quam expen-

A dere quid viri docti hoc saeculo, proximo et superioris animadverterint. Hymni VIII cal. Januar. paraphrasin rhythmo Germanico elaboratam, et anno 1659 editam, recensui supra num. 116. Psychomachiam exstare ms. redditam Graece dixi num. 91; nisi forte quis ex solo titulo Graeco versionem totius operis collegit.

CAPUT VI.

Magdeburgensium aliorumque de Prudentii doctrinae iudicium.

101 122. Quam multa religionis nostrae capita, quam docte ac nervose Prudentius defenderit, stabilierit, confirmaverit, si haereticorum potius quam meorum aut alterius catholici verbis explicuero, nemo, opinor, mihi succensebit, si attente, quo ego respexerim, animadvertat. Propositum enim mihi est ostendere quanti auctoritas Prudentii sit facienda contra recentes haereticos, aliosque male catholicos, quibus ille aperte resistit. Id autem consequar, si praeter spectatam hominis pietatem egregiamque probitatem, summopere ab omnibus commendatam, simul etiam constiterit, eum exquisito doctrinae apparatus et singulari iudicio difficillimas theologiae quaestiones et gravissimas quaeque fidei Christianae dogmata explanasse. Igitur centuriatores Magdeburgenses centur. 4, cap. 10, recensente Ludovico Lucio, Prudentium tradunt fuisse ingeniosum, gravem, moribus compositum, litterarum in adolescentia studiosum, ex Hispania Romam profectum ad venerationem martyrum (confer num. 58), in libris adversus Symmachum

Kerastæ pro cerastæ, conicio, deicio, proicio, harena, fructea, virecta, Atlantis pro Atlantis, haut pro haud, dispero, servos pro fervor, clodus pro claudus. Aldus scribit obmutisce, deminno, holuscula. Vat. A, obmutisce, poisce, milia pro millia, disuesco, subfodit, obicio, ascitur pro adscitur, vagantis pro vagantes, alii habent vaganteis. Weitzius, pulice, tonica, ymnus, inrepsit, atquin, saltim, vendico, ora pro hora, sevus pro sevus. Puteanus codex, dispuite, solporeus pro sulphureus, vertex non vortex, marsuppium, Solomonia. Codex Alexandrinus, ferrugeneus, totiens cum Mariet. codice, neglegat cum eodem, luis in nominativo, fatesco, nichil et michi, tempto. Notandum, saeculo VIII, IX et X praecipue viguisse hanc scribendi rationem tempto, condepro, et similia. Egmondanus codex, postlimineo, destructum, futile, elegitur, ligumine. Pragensis codex, dispersa, hii pro hi, dispoliare, assit semper pro adsit, et haut pro haud. Ratisbonensis, dispersa, conicio, deicio, proicio, harena, virecta, fructea, nothus pro notus, qui est Africus, seu ventus meridionalis; holuscula, clodus, cougola, conubium. Heinsiani omnes aut plurique, Aecessolon, atquin, setius pro sectus, cruminae pro crumeneae, verticibus pro vorticibus. Viennensis, conicio, fructea. Widm., atquin, hora pro ora, fraglat pro fragrat, alitas pro halitus, sevus pro sevus. Bongarsianus, atquin, saltim, flagrat, et fraglat pro fragrat. Haec aliaque his non dissimilia, in vetustis codicibus Prudentii non minus quam in aliis aliorum veterum passim reperiuntur, partim ex certa et stabilita scribendi ratione aut saeculi aut exscriptoris, partim ex negligentia aut errore. Videri potest Gifanius in indice Lucretii, qui plura vocabula ex veteribus libris in Prudentio voluit restituere: lege verba pignera, praestringo, suboles, tinguo, pulcer, contuces, volnera, pagg. mihi 378, 382, 412, 419, 428, 440, 445. In commentariis alia nos observabimus: sed in nunc animadvertam, toto caelo errare

C qui putant se orthographiam alicujus auctoris sequi, si vetusti codicis, duobus aut pluribus post auctorem saeculis exarati, verba et apices omnes æmulentur: nihil enim tunc agunt, nisi ut imperiti alicujus exscriptoris menda, aut, si vis, orthographiam eo saeculo usitatam nobis exhibeant. Inutile tamen non est varias hujusmodi scripturas adnotare; nam saepe in locis obscuris ex unius litterulae mutatione vera lectio eruitur. Qua in re ego neque tam sui diligens quam solent esse laboriosa Batavorum ingenia, nam nonnullam iudicandi et seligendi licentiam mihi arrogavi, neque tam parvus quam multi fortasse velent, qui hujusmodi rerum taedio incredibili afficiuntur. Equidem sedulo dedi operam, ne quid ex his quae in hoc genere Joannes Mariettus in sua adversaria conjecerat, et editioni Aldinae ad marginem ascripserat, in mea editione desideraretur, nisi si quando varietatem lectionis aperte supervacaneam arbitratus sum. Editionem autem Aldinam, Marietti notis mss. illustratam, ut hoc semel dicam, primus mihi indicavit cl. Laurentius Hervas, copia et varietate scriptorum satis jam notus, mathematicis vero studiis imprimis excultus, qui dum codd. mss. collegii Romani excuteret, in hanc, quam dixi, Aldi editionem incidit, ex qua cogitationem illustrandi Prudentii suscepit. Addebat idem Hervas, se ejusdem Marietti quaedam mathematica scripta inter codd. mss. aliquando vidisse. Neque aliud mihi de Marietto scire contigit, nisi quod cl. Vitus M. Giovenazzi locum indicavit in historia soc. Jesu a Juvenio edita lib. XVII, nrm. 36 et seqq., ubi narratur Antonium Mariettum Romanum ex quadam sacra expeditione, ad quam una cum alio socio a pontifice Paulo V fuerat delegatus, Romam rediisse anno 1616. Hunc esse nostrum Joannem Antonium Mariettum libentissime credam.

doctrinam suam vimque ingenii non mediocrem ostendere. De ejus vero doctrina hæc fere aiunt, de una divina et æterna essentia, distincta tribus personis, recte sensisse, sicut in initio Psychomachiae: *Unum namque Deum colimus de nomine trino, et hymno Ante somnum vers. 1, Ades Pater supreme.* De Christo item Hamartig. vers. 51, *Forma Patris veri versus stat Filius.* De incarnatione Christi hymn. Ante cibum vers. 136, *Ecce venit nova progenies;* et rursus in hymn. *Omni hora, Corde natus ex Parentis;* et hymn. viii cal. Jan. : *Stragem sed istam non tulit.*

123. De creatione in eod. hymn. vers. 22, *Cælum, diemque, et cætera.* Deum non esse auctorem mali Hamartig. vers. 159, *Inventor vitii non est Deus.* De rerum creaturarum corruptione, et interitu ibid. vers. 504, *Nam vanum, quidquid sol aspicit,* etc. De angelis bene inquit conditos eos esse magno numero, et a Deo in suos usus servari lib. ii adv. Sym. vers. 253. *Vocat aërios ministros* Hamartig. vers. 166, et ex eorum numero et ordine diabolum propria excidisse petulantia prolixè docet. De homine perfectissime condito, et de lapsu ejus ac restitutione per Christum recte sensit tum alibi, tum lib. ii contra 102 Sym. vers. 260. et seqq. et Hamartig. vers. 665, *Labi hominis, servare Dei est.* Eidem integram fuisse, et rectam potestatem voluntatis ante lapsum prolixissime narrat Hamart. vers. 673, *Nescis, stulte, tuæ vim libertatis ab ipso Formatore datam.* Quod vero hoc loco obtrudunt Magdeburgenses, docere Prudentium, peccato originali destructam in universum potestatem voluntatis, et in pessima quæque mutata, quale hoc sit mox videbimus. Pergunt enim dicere recte eum sensisse de peccato originis in Apotheosi vers. 908, *Hæc prima est natura animæ.* De discrimine legis et Evangelii ibid., *Sed cadit in faciem plebs, non visura profundæ,* vers. 330 et seqq.

124. Addunt Prudentium hæreses nonnullas confutasse, illas maxime quæ in personam et officium Christi fuerunt blasphemæ, in Apoth. præf., ubi contra gentiliam stultas contentiones et quæstiones de Deo et religione recte ait: *Idcirco mundi stulta delegit Deus.* Dimicat in sequenti carmine acriter contra Patripassianos: contra quos asserit Filium, non Patrem, hominem factum, passum et mortuum: Filium item, non Patrem, a patriarchis esse visum. Et diserte inquit vers. 111, *Pater est quem cernere nulli est licitum.* Deinde contra Sabellianos gravissime disputat et concludit, *Hæc est nostra salus,* etc. Postea in Judæis invehitur acerrime, *En tibi Christum, infelix Judæa, Deum.*

125. Contra Ebionis, Artemonis, Samosateni, Photini et Marcelli sectatores, quos Homuncionitas dicit, pugnat prolixo carmine, ac memorabili doctrina eam disputationem concludit, inquit, *Ipse gerit, quod struxit opus,* etc. Rursus contra hæresin Cerdonis, Apellis aliorumque phantasticorum agit in ejusdem operis carmine, ubi et Manichæi, qui aerium Christo corpus attribuit, nominatim meminit, *Ac primum spectat, an deceat quidquam simulatum assil-*

gnare Deo. Videtur et postremum ejus operis carmen instituisse propter eos proprie qui negarunt corporis resurrectionem, in quo pulchre ait: *Nosco meum in Christo corpus consurgere.* Confutat prolixo libello, Hamartigenia, Marcionis hæresin. Postremo cum Symmacho concreditur, refellens omnes ejus rationes quibus persuadere priscorum rituum restitutionem conatus erat.

126. Passim etiam centuriatores doctrinam Prudentii laudant, eum recensentes inter præstantes et illustres doctores, ex quibus potissimum, quæ doctrinæ forma sæculo iv usitata fuerit, colligitur. Sic, cap. 4, Deum esse ubique Prudentius tradidit, Apoth., *At Deus ingens, atque supersusus.* In una essentia divina tres existere personas, Apotheos. præfat., *Est tria summa Deus.* Et in ipsa Apoth. vers. 238, 103 *Hæc est nostra salus.* Patrem esse æternum et immensum, Apoth. vers. 111, *Pater est, quem cernere nulli est licitum.* Qualis sit Filius, quod atinet ad ejus substantiam, proprietates, officia, diligenter explicat Hamartig. vers. 346, *Conditor ergo boni Pater est, et cum Patre Christus.* Doctrinam de duabus Jesu Christi naturis, Psychomach. vers. 74, *Atque innupta Deum concepit femina Christum mortali de matre hominum.* Bona omnia a Deo condita esse, Hamartig. vers. 338, *Principio rerum.* De causa lapsus, Hamartig. vers. 184, *Sed factus de stirpe bonus.* De hominis lapsu et statu ejus post lapsum, lib. ii adv. Sym., vers. 260, *Condideram perfectum hominem.* Et Hamartig. vers. 697, *Vade, ait ipse parens.* De libero arbitrio ante lapsum, Hamartig. vers. 673, *Nescis, stulte, tuæ vim libertatis ab ipso.* In quibus rebus voluntas humana libera sit vel serviat, Hamartig. vers. 269, *En tibi signatum libertatis documentum.* De discrimine Veteris et Novi Testamenti, Apoth. vers. 330, *Sed cadit in faciem plebs, non visura profundæ legis in effigie scriptum per enigmata Christum.*

127. Præterea de operibus Christianorum propriis et animo prompto atque alacri præstandis, hymn. Jejun. vers. 211 *Est quippe et illud grande virtutis genus.* De loco animarum, hymn. Exsequiarum vers. 149, *Sed resolvable corpus.* De resurrectione mortuorum, ibid., vers. 33, *Nam quod requiescere corpus.* Et Apoth. vers. 1062, *Nosco meum in Christo,* De vita æterna, hymn. Defunct. vers. 97, *Hæc, quæ modo pallida tabe.* De inferis, lib. ii cont. Sym. vers. 185, *Interior, qui spirat homo, luet ille perenne.* Contra vanam philosophiam, astrologiam et magiam, lib. ii adv. Sym., vers. 470, *Quisque putat fato esse locum.*

128. Videamus nunc quid a Prudentio minus congruenter dictum Magdeburgenses alique hæretici criminantur. Cap. 4 invocationem sanctorum in Prudentio reprehendunt hymn. S. Laurentii, S. Vincentii et Cassiani. In qua tamen doctrina socios Prudentio dant Athanasium, Basilium, Gregorium Nazianzenum, Ambrosium, impudenter affirmantes *malignum spiritum tactorum virorum scriptis plurima inseruisse, qualia sunt illa de sanctorum defunctorum invocationibus.* Addunt Ambrosium, sive alius sit auctor ora-

tionis funebris de obitu Theodosii, multa commemorare superstitiosa de cruce inventa ab Helena, quæ contumeliosa sunt in meritum Christi, uti quod habet Prudentius hymn. Ante somnum, vers. 133, *Crux pellit omne crimen*, etc. Videri etiam crucis signationi nimium tribuisse Ephremum, et multis non necessariis et inutilibus oneratam fuisse Ecclesiam, si eo tempore in ea usitati erant canones pœnitentiæ Petri Alexandrini. De purgatorio notant consentire doctrinam **104** Prudentii Hamartig., in fine, *Esto cavernoso*, cum Lactantio, lib. vii, cap. 21, et Hieronymo, lib. iv comment. in Isaiam, cap. 4, et lib. xviii com. in Isaiam.

129. Jam circa ritus ecclesiasticos animadvertunt, crescente superstitione sæculo iv, cæremonias funebres, tum ex ethnicismo tum ex Judaismo cumulatam fuisse, et proferunt cap. 6 Prudentii vers. hymn. *Exseq., Candore nitentia claro, et Nos tecta fovebimus ossa*. Aras in templis fuisse ex historiis ejus sæculi, Socratis, Sozomeni, Theodoretii aliisque fatentur, sed aiunt a Judæis hanc consuetudinem permanasse. Referunt, Prudentium indicare, imagines representantes passiones martyrum in templis collocari solitas, sed picturas in templis improbari ab Hieronymo epist. ad Joan. Hierosolym. Concedunt Prudentium meminisse cerearum candelarum hymn. S. Laur., et S. Hieronymum contra Vigilantium asserere, per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accendi luminaria, *jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Sed reponunt hæc quoque ex Judaismo orta. Denique, cap. 10, inter nævos Prudentii numerant, quod non sat commode loquatur de libertate humanæ voluntatis Hamartig. vers. 769, *En tibi signatum*. Et quod, ibidem vers 509, de carnis innocentia violentam, ut ipsis videtur, interpretationem dicit Pauli ad Ephesios vi amplexus fuerit: *Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis*. Item quod martyrum merita civitatibus illis profutura scripserit, in quibus obdormierint, hymn. octodecim martyr. Cæsar., *Sola in occursum numerosiores*. Nec satis caute dixisse illis videtur Cathemer. hymn. Ante cibum, vers. 146, *Hoc odium vetus illud erat*. Quædam ex his Prudentio quoque objicit Lucas Oslander in Epist. eccles. hist., cent. 4, lib. i, cap. 26, *Quos errores, inquit, Dominum ipsi condonasse nos dubitamus*. Qui tamen fatetur, recte eum de plerisque partibus religionis Christianæ sensisse, pio zelo et recto judicio hæreses quasdam

(a) Fabricius in comment. invocationem sanctorum temporibus Prudentii in Ecclesiam jam irrepisse ait, et errorem suum contra Prudentium auctoritate Joachimi Camerarii tueri vult, qui asserit Prudentium nimis in his fuisse poetam, et a simplice veritate recessisse, amoenitatem musicam secutum. Verum in his audiendissimam non est Camerarius, *senex ille multo melius de Plauto quam de religione meritis*, quod recte in quodam Fabricii exemplari manu ad marginem ascriptum reperi, Prudentius sæpe historice loquitur, neque allo modo, ac cæteri SS. Patres.

(b) Perist. hymn. 1, vers. 7.

Hic calentes hausit undas cæde tinctus duplci,

A oppugnasse et damnassee, Symmachum egregie confutasse. In hæc autem poeta, addit, *hoc imprimis commendandum, et Christianis poetis nostri sæculi imitandum est, quod non invocat, aut suis poematibus admiscet deos ethnicos, neque theologiam impuris gentilibus fabulis conspurcat: sed sancta phrasi res divinas serio et tamen satis eleganter tractat*. Ita hæretici causæ religionis catholicæ magnum pondus adjiciunt, dum Prudentium maximopere laudant, et a suis opinionibus alienum fuisse ultro fatentur. Ilis Joannem Clericum, fortasse non valde repugnantem, adjungam, qui tom. XII Biblioth. univers. Pythagoreismi suspicionem Prudentio intentat ex hymn. 3, **105** Cath. vers. 58, *Absit enim procul illa fames, cædibus ut pecudum libeat sanguineas lacerare dapes*. Multa etiam blaterat circa orationem in Hamartig.: *O deæ cunctiparens, et quod Prudentius animam vocat liquorem*. Quod autem mireris, Clericus in rebus poeticis non melior criticus quam in sacris, Prudentium affirmat interdum repere humi, cum maxime in sublime volare conatur; ejus tamen lectionem ad ecclesiasticas antiquitates cognoscendas opportunam esse non diffitetur. Bailius in Dict. crit., verbo *Prudence*, partim Clerico adhæret, partim ab eo dissentit: nam et orationem Hamartigeniæ defendi et laudari posse tuetur, et animæ immortalitatem a Prudentio diserte affirmari testatur. De Manichæorum hæresi potius Bailius laborat, quorum objectiones satis diluisse Prudentium negat, cum nusquam idoneam responsonem se invenisse pertinaciter asseveret.

CAPUT VII.

De sanctorum cultu et veneratione, eorumque reliquiis, et Prudentii carminibus.

130. Ut autem via et ratione Prudentii doctrina vindicetur, primum dicam de iis in quibus Prudentius cum catholicis consentit, ab hæreticis discrepat; tum ea explicabo quæ aliquibus visa sunt a veritate fidei Christianæ aberrare. Invocationem sanctorum cultumque reliquiarum affirmat Prudentius. Sed solusne id Prudentius affirmat? Imo alii etiam, aiunt: quia jam *cæperat hæc superstitio* (a). Quid si toto orbe Christiano factum id fuisse ostendam, approbantibus et plaudentibus episcopis? Dicemusne veteres illos errasse, novatores vera sentire? Relegantur Prudentii carmina, et liquido apparebit non a Prudentio opinionem aliquam suam proponi, sed Ecclesiæ universæ consuetudinem **106** enarrari (b).

Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ

Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.

Exteri necnon et orbis huc colonus advenit.

Fama nam terras in omnes percurrit proditrix,

Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant.

Præclari sunt versus illi in Passione Laurentii, vers. 513:

Quidquid Quiritum sæverat

Orare simpulvum Numæ,

Christi frequentans atria,

Hymnis resultat martyrem.

Ipsa et senatus lumina,

Quondam luperci, aut flamines,

Hymno IV patrociniū martyrum erga civitates quæ A
eorum ossa venerantur concelebrat, vers. 13.

Orbe de magno caput excitata
Obviam Christo propteranter ibit
Civitas quæque, pretiosa portans
Dona canistris.

Tum singillatim recenset Carthaginem, Cordubam,
Tarraconem, Gerundam, Calagurrim, Barcinonem,
Narbonem, Arelatē, Emeritam, Complutum, Tingim,
præcipue vero Romam et Cæsaraugustam. In
passione Vincentii observare licet diligentiam qua veteres
illi Christiani reliquias martyrum comparabant,
ut essent sibi suisque posteris tutamen, vers. 333 et
seqq. (a).

107 131. Ex hac tanta Christianorum cura in
martyrum ossibus colligendis, quæ non solum a Prudentio
affirmatur, sed etiam ex authenticis martyrum
actis uberrime confirmatur, recte colligimus
non tantum sæculo IV, sed prioribus etiam ubique

Apostolorum et martyrum
Exosculantur limina...
O ter, quaterque, et septies
Beatus Urbis incolā,
Qui te, ac tuorum comitans
Sedem celebrat ossum.
Cui propter advolvi licet,
Qui stilibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.

Et hymno 3, de Eulalia, vers. 191 et seqq.

Hic ubi marmore perspicuo
Atria lūminat alma nitor
Et peregrinus, et indigena,
Reliquias, cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
Sic venerari (ssa libet,
Oscibus altar et impositum,
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit hæc, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

(a) Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cernerēs,
Mollire præfultum torum,
Siccare cruda vulnēra.
Ille unguarum duplices
Sulcos pererrat oculus,
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.
Plerique vestem linteam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domī reservent posteris.

Et vers. 509 in eodem hymno S. Vincentii :

Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitæ reservat posteræ.

In passione Hippolyti vers. 435 et seqq :

Morore attoniti, atque oculis rimantibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
Canitiem molli confovet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, et brachia, et ulnas.
Et genua, et crurum fragmina nuda legit.
Palliolia etiam bibulæ siccantur arenæ,
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.
Si quis et in sudibus recalentū aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec jam densa sacro quidquam de corpore silva
Obtinet, aut planis fraudat ab exsequiis.
Cumque receptis constaret partibus ille

invaluisse consuetudinem venerandi sanctorum reliquias. Præterea ratio redditur cur pretiosa isthæc monumenta ad nostram usque ætatem conserventur. Ac revera Prudentius lectulum quo jacuit S. Vincentius suo adhuc tempore exstitisse asseverat, vers. 553.

Per fragmen illud testem,
Quo parta crevit gloria,
Per, quem trementes posteri
Exosculantur, lectulum,
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinat aurem prosperam,
Noxas nec omnes impudet (b).

108 132. Non solum autem Prudentii testimonio, sed plurium aliorum dictis comprobatur hunc usum in universa Ecclesia fuisse communem. Et, ut alios omittam, S. Paulinum Nolanum proferam, quia sententias Prudentianis simillimas is solet complecti, et egregie miracula ad S. Felicis sepulcrum patrata commemorat (c). 109 Quantus fuerit ad veneran-

Corporis integri qui fuerat numerus.
Nec purgata aliquid deberent avia toto
Ex homine, extersis frondibus et scopulis,
Metando eligitur tumulo locus : Ostia līnquant
Roma placet, sanctos quæ tenet cineres.

Vides cur in sepulcris martyrum passim reperiantur vasa cum sanguine, quem verum sanguinem esse ipsi hæretici experimentis comprobant : adeoque hujusmodi vasa certum esse martyrii signum nemo sanus negaverit. Quid enim aliud ea indicant ? Consule Boldettum, lib. 1. Observat., cap. 28 et seq., ubi erudite hoc argumentum exponit.

(b) De SS. martyribus Fructuoso et sociis hæc refert hymno 6 :

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et perfusa mero leguntur ossa,
Quæ raptim sibi quisque vindicabat.
Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,
Aut gestare sinu fidele pignus.
Sed ne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras,
Discretis loca dividant sepulcris,
Cernuntur niveis stollis amicti,
Mandant restitui, cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.
Exultare libet tribus patronis,
Quorum præsidio fovemur omnes
Terrarum populi Pyrenearum.

Huc faciunt verba Braulionis in epist. ad Jactatum presbyterum, tom. XXX Hisp. sacr. in append. 3 : De reliquiis vero reverendorum apostolorum, quas a nobis flagitatis vobis debere mitti, fideliter narro, nullius martyrum me ita habere, ut quæ cujus sint, possim scire. Præcessorum et dominorum meorum sententia fuit, ut, quia passim aut furtim aut etiam invitati ipsi et coacti multorum caritate ex his quæ habebant aut dare aut carere cogebantur, cunctorum notitiæ ne ullius pateret indicium, tituli tollerentur, et sub uno conclavi mitterentur. Reservatæ sunt tamen admodum septuaginta, quæ in usus habentur, inter quas eæ quas quæris minime reperiuntur. Suspicerer festum innumerabilium martyrum Cæsaraugustanorum inde ortum fuisse, nisi acta eorum veriora essent, quam ut ullis suspicionibus possint concuti. Eodem fere pertinent quæ in cæteris Peristephanon hymnis circa cultum et invocationem sanctorum canit Prudentius.

(c) Natali 3.

Cernere, tunc passim est, sacra purgata medela
Pectora liminibus sterni, jam mente refectos,

dum corpus S. Felicis Nolani gentium concursus, A hæc consuetudo videtur jam fuisse inducta : nam eo multis in locis refert Paulinus, ut Natali 11, vers. 303.

Et magni solum breve confessoris adorat
Jugiter e variis collecta frequentia terris.

et egregie confirmat S. Augustinus epist. 78, *Multis notissima est sanctitas loci, ubi Felicis Nolensis corpus conditum est, quo volui, ut pergerent, quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum.* Quo innuit Augustinus amicitiam quam cum Paulino artissime contraxerat. In versibus Paulini *solum* est sepulcrum, ut dici solet *solum* B. Petri.

CAPUT VIII.

De sacris imaginibus, de SS. crucis adoratione, et pontificis Romani primatu.

133. Ex his patet falso Hospinianum, Binghamum aliosque asserere, solum post Augustini tempora usum venerationis reliquiarum invaluisse. Colligo præterea picturas in ecclesia a S. Augustino non fuisse improbatas (quod Petrus martyr alique obijciunt), qui et optime sciebat quid Nolæ ageretur, et epistolas S. Paulini, in quibus de eis mentio occurrit, magnis laudibus prosequitur epist. 27 ad Paulinum. Neque primus fuit Paulinus qui hunc morem induxerit, ut hæretici nonnulli blaterant. Etenim ipse innuit alibi etiam id factum, etsi raro, Natali 9 :

Forte requiratur, quam ratione gerendi
Sederit hæc nobis sententia, piugere sanctas
Raro more domos animantibus assimulatis.

Et imagines quidem, de quibus Prudentius noster in Cassiano et Hippolyto, erant certe antiquiores, altera C in Foro Cornelii, altera Romæ. Barthius, Advers. lib. II, cap. 32, putat, in carmine de Passione inter opera Lactantii, manifeste fieri mentionem de picta Domini effigie in aditu templi. Hi autem sunt versus :

110 Quisquis ades, medilque subis in limine templi,
Siste parum, insonemque tuo pro crimine passum
Respice me, me conde animo, me in pectore serva.

Tempore concilii Eliberitani in nonnullis regionibus

Gratantes jam voce sua : concurrunt hiantum
Turba tremens hominum...
Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
Cernere, totque uno compulsæ examina voto.
Lucaei coeunt populi...

Natali 9 :

Nam quasi contignata sacris cœnacula tectis
Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus latus habent sanctorum corpora seidem...

Tum plurium sanctorum reliquias memorat, et in his :

Hic et Nazarius martyr, quem munere fido
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi.

Natali 11, inter Anecdota Muratorii vers. 46 et seqq. :

Omnimedens Dominus sanctos mortalibus ægris
PER VARIAS ÆGERIES medicos pietate salubri
Edidit...
Inde Petrum, et Paulum Romanæ fixit in urbe.
Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris, Ephesusque Joannem...
Parthia Matthæum complectitur, India Thomam,

A hæc consuetudo videtur jam fuisse inducta : nam eo respicit canon 36, quo *Placuit, picturas in ecclesia esse non debere; ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur.* Qui canon sapienter illo tempore potuit esse constitutus, cum tutæ Christianorum ecclesiæ non essent ab ethnicorum irruptionibus et irrisionibus, et præterea ex ethnicorum exemplo idololatriam Christiani facile possent addiscere, et imagines præcipue, non Deum, qui eis repræsentaretur, colere. Theodoretus, cap. 16 Hist., in Vita S. Simeonis Stylitæ, testatur, Romæ passim in officinarum propylæis erectas fuisse sancti illius imagines, ut hanc sibi tutelam et præsidium adjungerent; quo satis ostenditur quisnam Ecclesiæ Romanæ sensus fuerit circa imagines sanctorum Theodoretii ævo. Confer Petavium lib. XI, cap. 13, tom. IV, part. 2.

134. De crucis autem veneratione et potentia maxime illustris est Prudentii doctrina. Cathemerinon, Hym. 6, vers. 129.

Fac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem, locumque cordis
Crucis figura signet.
Crux pellit omne crimen,
Fugiant crucem tenebræ,
Tali dicata signo
Mens fluctare nescit.

Hymno 5 Cath., vers. 96 :

Nam præfixa cruci spes hominum viget.

Hymno 9 Cath. vers. 82 :

Solve vocem mens honoram, solve linguam mobilem,
Dic trophæum passionis, dic triumphalem crucem :
Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.

C In Romano, vers. 586 :

Hæc illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit, hominis hæc redemptio est.

Apotheosis, vers. 446 :

Jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
Vexillumque Crucis summus dominator adorat.

111 Plura alia habes Cat. hymno 11, vers. 113; Perist. hymn. 10, vers. 621 et seqq.; Psych. vers. 347, lib. 1 adv. Sym., vers. 465 et seqq., ubi Constantini

Lebbæum (Thaddeum) Libyes, Phryges accepere Philippum,
Creta Titum sumpsit, medicum Bœothia Lucam,
Marcus, Alexandria, tibi datus...
Et Carthago potens Cypriano martyre floret.
Nec procul inde Uticam collatis candida massa
Martyribus magno venerandæ cædis acervo.
Extulit...
Ambrosius Latio, Vincentius exstat Iberis,
Gallia Martinum, Delphinum Aquitania sumpsit :
Multaque præterea per easdem largiter oras
Semina sanctorum postis diffusa sepulcris
Illustrant totum superis virtutibus orbem

D Pausis S. Augustini verbis multa complectar, qui Enar. in psal. XLIV, *Ostendatur mihi, inquit, Romæ in tanto honore templum Romuli, in quanto ibi ostendero memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis ? In Paulino Aquitania, pro Aquitania et Giovenazzius conjiciebat legendum, qui nonnullos veterum sanctorum locos notavit, in quibus Aquitania tanquam provincia a Gallia distincta profertur. Plures hujusmodi conjecturas in S. Paulinum in schedis suis servat Giovenazzius, quas in publicam lucem edi præstaret. Siquidem Paulini carmina in edico imprimis experto indigent, ut sanitati restituantur, quales non fuerunt Muratorius et Mingarellius.*

victoriam contra Maxentium exponit, animadvertens A
quod :

Tunc ille senatus
Militiæ ultricis titulum, Christi que verendum
Nomen adoravit, quod collucebat in armis.

Lib. II, vers. 711. de militibus Christianis :

Cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ, prima hasta dracones
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior effert.

Hæc certe non negant heterodoxi, imo plures alios
et SS. Patribus ita et locutos fuisse, et factitasse pro-
fiterentur. Verum eos perperam et superstitiose dixisse
et fecisse clamant, neque ego nervosius Magdebur-
gensis refelli posse puto, quam si omnia loca ex eorum
Historia colligerentur, quibus Patres sæculi IV, quo
religio et doctrina catholica maxime viguit, erroris
et superstitiosis arguere non verentur. Optime enim
norunt plerosque tum verbis tum factis cum nostri
temporis catholicis convenire; atque adeo omnes
populos, quos docebant, quos regerant, eodem more
vixisse in dubium nequit revocari (a).

135. Idem inter SS. Patres, quos nihil de primatu
Romani pontificis dixisse aiunt (de quibus nihil nunc
ad nos), Prudentium nostrum enumerant. Atqui res
contrario modo se prorsus habet. En verba fortissimi
martyris Laurentii, Perist. 2, vers. 415 :

O Christe, numen unicum,
O splendor, et virtus Patris,
O factor orbis, et poli,
Atque auctor horum mœnium.

Qui scepra Romæ in vertice
Rerum locasti, sanciens

112 Mundum Quirinali togæ
Servire, et armis cedere.

Ut discrepantium gentium
Mores, et observantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra
Unis domares legi'us.

En omne sub regnum Remi

Mortale concessit genus

Idem loquuntur dissoni

Ritus, id ipsum sentiunt.

Hoc destinatum, quo magis

Jus Christiani nominis,

Quocunque terrarum jacet,

Uno illigaret vinculo.

Da, Christe, Romanis tuis

Sit Christiana ut civitas,

Per quam dedisti, ut cæteris

Mens una sacrorum foret.

Confederantur omnia

(a) Neque animus nunc est eos exagitare qui, lu-
minis splendore præstricti, oculos omnino claudere D
vulnerunt, et aperta SS. Patrum testimonia ausi sunt
corrumpere, ut Georgius Fabricius, qui in carmine de
Passione Domini inter Lactantii opera pro his verbis,

Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora
Flebilis,

supposuit,

Flecte genu, innocuo terramque cruore madentem
Ore petens humili.

Præstitisset, ait Jo. Albertus Fabricius, quamvis hete-
rodoxa, lib. IV Bibl. v. Lat. cap. 2, G. Fabricium
passim tum hic, tum alibi non ita fuisse in alienis
operibus, quæ edebat, ingeniosum.

(b) Lib. II in Sym., vers. 582 :

Vix dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? queis gloria fortibus aucta
Sic cluat, impositis ut mundum frenet habenis?
Discordes linguas populos, et dissona culu

Hinc inde membra in symbolum,
Mansuescit orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.
Et jam tenemus obsides
Fidissimos hujus spei.
Hic nempe jam regnant duo
Apostolorum principes.
Alter vocator gentium,
Alter cathedram possitens
Primat, recludit creditas
Æternitatis januas (b).

CAPUT IX.

Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis,
et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. VI.

113 136. Libertatem indifferentiæ, ut vocant,
quod defenderit Prudentius, reprehensione dignus
non est, nisi omnes ad unum SS. Patres reprehend-
dantur. Versus ejus sunt Hamartig. 769.

B En tibi signatum libertatis documentum,
Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequendum est.
Sub nostra ditione situm, passimque remissum
Alteram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodomis: alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renuat.
Liber utriusque animus, sed dispar utriusque voluntas
Dividit hoc illuc rapiens sua quemque libid.

Marchio Scipio Masæus, in Hist. Grat., inter cæte-
ros Patres qui catholicam doctrinam de gratia et li-
bero arbitrio tradiderant, Prudentium collocat. Da-
niel Huettius, in Origenianis, lib. II, quæst. 7, egregie
Origenis sententiam de libertate indifferentiæ contra
Cornelium Jansenium defendit ex S. Augustino,
quem unum hujus concertationis arbitrum vult esse
Jansenium. Gaudeo ab his doctissimis hominibus ca-
esse dicta quæ a me pro Prudentio essent dicenda,
C ne molesta quæstione implicer, et cramben, ad nau-
seam jam recoctam, hoc loco repetam, quanquam
in commentariis necesse erit quædam adjungere.
Jam Apostoli locum non male dicendus est exponere
Prudentius cap. VI Epist. ad Ephes.: *Induite vos ar-
mataram Dei, ut possitis stare adversus insidias dia-
boli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus car-
nem, et sanguinem, sed adversus principes atque potestates,
adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra
spiritualia nequitie in cælestibus.* Prudentius Hamar-
tig. vers. 509.

114 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
Et carne, et venis ferventibus, et vitioso

Regna volens sociare Dens, subjungier uni
Imperio, quicquid tractabile moribus esset,
Concordique jugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum conjuncta teneret
Religionis amor: nec enim fit copula Christo
Digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
Hoc actum est: tantis successibus atque triumphis
Romani imperii: Christo jam tum venient
Crede, parata via est: quam dudum publica nostræ
Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.
En ades, Omnipotens, concordibus influe terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congrege nexu
Pax, et Roma tenent: capita hæc, et culmina rerum
Esse jubes.

Et vers. 660 Roma de seipsa :

Nunc nunc justa meis reverentia competit annis,
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis.

In Passione Hippolyti, vers. 29 :

Fugite, o miseri, execranda Novati
Schismata: catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisoo quæ condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.

Felle putat, calidisque animam peccare medullis.
Non mentem sua membra premunt, nec terrea virtus
Oppugnat sensus liquidos, belloue læcessit.
Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
Congredimur.

Facile est frenare rebelles

Affectus carnis.
Major inest vis illa homini, quæ stultæ virus
Ingerit, et tenuem tenui ferit aere mentem.

Neque Prudentius omnem culpam in dæmonem rejicit, sed magna ex parte ad cordis animique motus rebelles revocat vers. 555.

Sed quid ego omne malum mundique, hominumque
[maligni]

Hostis ad invidiam detorqueo? cum mala nostra
Ex nostris concreta animis, genus, et caput, et vim,
Quid sint, quid valeant, sumant de corde parenti?
Ille quidem fomes nostrorum, et causa malorum est.
Sed tantum turbare potest, aut fallere, quantum
Nos volumus...

Gignimus omne malum proprio de corpore nostrum.

Plerique interpretantur, ad Apostoli verbis, *Adversus carnem et sanguinem*, homines intelligi. S. Hieronymus ad ea verba Prudentii interpretationem refert, nec videtur damnare (a). Cl. Teolius in comment. ad hunc Prudentii locum notavit, Estium sententiæ S. Pauli non alium commentarium adhibuisse quam hos poetæ nostri versus quos in eo maxime commendat, quod *mundus tenebrarum harum* dicatur esse mundus hic inferior, turbulentus, atque caliginosus, cui dæmones præpositi sunt merito transgressionis humanæ. sive ad tentandos homines, sive ad nocendum eis. 115 Certe Estius hanc interpretationis partem Prudentii auctoritate corroborat, eumque vocat *poetam theologum*. Sed in prima et præcipua parte a Prudentio dissidet, et verba *cum carne et sanguine* intelligi vult non de concupiscentiis, sed de hominibus.

CAPUT X.

Lectio editionis Vulgatæ Gen. III, 15, Et ipsa conteret caput tuum, insigniter ex Prudentio confirmata.

137. Objicitur præterea Prudentio, quod Gen. III, 15, ea verba legerit, quæ nunc revera in Vulgata editione leguntur: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semen illius: ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus*. Prudentius Catherinon 3, vers. 121:

Conscia culpa Deum pavitans
Sede pia procul exigitur.
Innuba femina quæ fuerat,
Conjugis excipit imperium,
Fœdera tristia jussa patil.
uctor et ipse doli coluber
Plectitur improbus, ut mulier
Colla trilingua calce terat.

(a) *Dicat quispiam: Hoc quod, ait, « Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, » etc., ideo dici ut doceamur, ne et quidem, quæ nobis ministrari vitia putamus ex carne, carnis esse vel sanguinis, sed a quibusdam spiritualibus nequitis suggeri... Quia vult ergo, aiunt, Apostolus nos docere, non ex natura corporis et de materia carnis et sanguinis hæc vittorum genera procreari, sed instinctu dæmonum, propterea ait, Non est nobis, etc. Ideo autem nunc eorum qui magicis infelices artibus serviunt, et facere ista perhibentur, exempla protulimus, ut retundamus eorum opinionem qui putant omnia vitia esse carnis et sanguinis, et nullam habere dæmones potestatem, ut nos incitent ad pec-*

A Sic coluber muliebri solum
Suspicit, atque virum mulier.
Ecce venit nova progenies,
Æthere proditus alter homo,
Non luteus, velut ille prior,
Sed Deus ipse gerens hominem.
Corporeisque carens vitis.
Fit caro vivida, sermo Patris,
Numine quem rutilante gravis
Non thalamo, neque jure tori,
Nec genialibus illecebris
Intemerata puella parit.
Hoc odium velus illud erat,
Hoc erat aspidæ, atque hominis
Digladiabile dissidium,
Quod modo cernua femineis
Vipera proteritur pedibus.
Edere namque Deum merita
Omnia virgo venena domat:
Tractibus anguis inexplicitis
Virum inermem piger revomit
Gramine concolor in viridi.

B Quid illustrius ad Vulgatæ lectionem confirmandam? Quid clarius ad immaculatam Deiparæ conceptionem stabiliendam? Aiunt hæretici Prudentium exemplar aliquod corruptum sacrorum librorum legisse. Sed cur corruptum illud erat exemplar? quia scilicet ea verba ibi legit, quæ ipsi nollent scripta. Ita non alia ratione tueri possunt, lectionem Vulgatæ esse corruptam, nisi affirmant, jam IV sæculo Prudentium aut uno aut pluribus exemplaribus corruptis usum fuisse. Quid? quod interpretatio a Prudentio adhibita satis persuadet, non solum jam tunc passim ita legi, sed etiam ad B. Virginem, *omnia venena domantem, quod Deum edere merita fuerit*, hoc est, sine labe conceptam, locum illum 116 Genesis applicari? Non enim fingas, aut, si tibi fingas, mihi probabis, Prudentium ex uno vel altero corrupto exemplari ea verba arripuisse, quibus novam ipse suam interpretationem fundaret. Cur autem tam perspicuam Prudentii auctoritatem ii potissimum non urgent, qui B. Mariæ intemeratam conceptionem tot voluminibus editis propugnant? Nam Alva, qui in ea causa effuse versatus est, in Militia conceptionis vix pauculos Prudentii versus, apud Eusebium Nieremberg a se lectos, in medium protulit (b). Melchior-Canus, lib. VII de Loc. theolog., cap. 3, hac via potuisset argumentum Achillicum Erasmi refellere, quo is omnium sanctorum testimonio non se existimat obruendum, siquando universis repugnaverit: nam sancti omnes qui in ejus rei mentionem inciderunt, uno ore, ut jactat Erasmus, asseverarunt B. Virginem in peccato originali conceptam. Canus *rem hanc, alias gravissimam, nullius in Christiana religione esse momenti respondet. Nulla, inquit, mihi, fateor ingenuus, alia via*

calum. Et post multa: *Prouxus forstan quam lector voluerit, de hoc capitulo disputatum sit: sed quæro det veniam difficultati ipsius loci, et personæ Ephesiorum, qui post artes magicas scire debuerant, a quibus fuissent aliquando decepti.*

(b) Plaza, alique ne nominant quidem Prudentium. Et hoc in maxime desideratum in opere Plaza ita inscripto: *Causa immaculatæ conceptionis SS. Matris Dei Mariæ dominæ nostræ sacris testimoniis ordine chronologico, utrinque allegatis, et ad examen theologico-criticum revocatis, agitata, et conclusa, auctore Benedicto Plaza S. J. Panormi 1747.*

patuit ad illud Erasmi argumentum eludendum, quo sanctorum auctoritatem acute ille quidem tentavit eludere. In Prudentio autem videre licet piam sententiam, non solum qualem theologi explicant, sed etiam qualem pictores vivis coloribus expriment, depicta imagine Deiparæ, cujus pedibus cernuus anguis proteritur, tractibus inexplicitis virus inerme revomens.

138. Idem Canus inter menda quæ ex incuria videlicet typographorum, aut eorum qui exscripsere, imperitia in sacris Litteris obreperunt, enumerat eum locum Genesis, *Et ipsa conteret caput tuum pro Et ipsum*, nempe semen, aut ipse, quod putat possuisse primum interpretem, qui semen in masculino genere transtulit, rem significatam perpendens, ex Hieronymo in Quæst. Hebr. In eadem sunt sententia cum alii, tum Natalis Alexander in dissert. de Vulgata S. Script. versione. Sed non advertunt potuisse esse corruptum, textum Hebræum, cum revera Bellarminus, lib. II de Verbo Dei, cap. 12, legerit codicem in quo scriptum erat Hebraice ipsa. Et quod vox Hebræa quæ per ipsum redditur, significet etiam ipsa, quamvis minus frequenter ita accipiatur, docent auctores linguæ Hebræicæ peritissimi. S. Augustinus ad editionis nostræ lectionem accedit lib. XI de Genesi ad lit., cap. 36 : *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius. Ipsa* 117 *tibi servabit caput, et tu servabis ejus calcaneum.* Et lib. II de Genesi adversus Manichæos, cap. 6 : *Ipsa tuum observabit caput, et tu calcaneum illius.* Pariter S. Ambrosius, de Fuga sæculi cap. 7 : *Ipsa tibi observabit caput; et tu illius calcaneum.* Claudius Marius Victorius sæculo V in Genesin :

Pedibus repes, et pectore prono,
Teq̄re tuo mulier perimet cum semine, cujus
Callidus extremis tantum insidiabere plantis,
Ut trepidans etiam capiti vestigia figat.

Eadem ætate Alcimus Avitus Viennensis episcopus, Vulgatæ lectionem Prudentiique interpretationem secutus est lib. III Genes. :

Olim erit, ut sexum muliebrem pronus adores,
Cujus tu quanquam pavidæ insidiabere calci.
Conteret una caput tandem tibi femina vitrix,
Nascendumque etiam tali de sùp̄ite germen.

Alios recentiores omitto. Hæc enim abunde sufficiunt, ut penitus refellatur Abrahamus Costerus in suo libello : *Vindex loci S. Scripturæ Genes. III, 15, a vitiosa interpretatione de B. Virgine Maria, quæ in Bibliis Ecclesiæ Romanæ jam diu inveteravit*, qui exstat vol. II Thesauri libr. philog. et historic. Thomæ Crenii. Costerus cap. 5 fidenter ait : *LECTIO hæc, ipsa con-*

(a) Neque enim Lutherus, Calvinus aliique hujusmodi reformatores melius norunt quamnam fuerit consuetudo, quamnam mens Ecclesiæ tribus primis sæculis, quid magis post Ecclesiæ pacem deceat, quam SS. illi Patres, doctores et episcopi, quorum consiliis et doctrina tantopere ipsa Ecclesia sæculo IV floruit. Joannes Marangonius librum edidit : *Delle cose gentilesche e profane trasportate ad uso ed ornamento delle chiese.* Petro Lazzeri, claro in theologia et historia ecclesiastica nomini, displicet hæc Marangonii aliorumque opinio; qui in dissertatione seu diatriba, *De falsa veterum Christianorum rituum a ritibus ethnicorum origine*, a Petro Rinaldi in collegio Roma-

TERET, nondum inventa fuit Augustini tempore, et cap. 15 : *Quamvis ergo Patrum quidam ipsa retineant, prædicatum tamen CONTERET CAPUT nec agnoscunt, nec exponunt.* Quod ideo dicit, quia nonnulli legerunt : *ipsa OBSERVABIT.* Neque verius eodem cap. oppugnat Franciscum Brugensem, qui probat lectionem, *ipsa CONTERET*, textui Hebraico non repugnare. Negat ibidem commoda expositione, quam Bellarminus, Brugensis, aliique exhibent, lectionem Vulgatam accipi posse. Verum Heterodoxus Grotius ingenue fatetur sensum satis commodum ex ea lectione erui. Hoc tamen fatebor, antiquiorem nostro poeta neminem a me visum, qui clare legerit CONTERET, sed non dubito quin alii præcesserint : et hymni quidem Prudentiani, in multis ecclesiis celebrati, satis probant quam communis tunc fuerit sententia de *Virgine conterente caput serpentis*, hoc est, peccatum originale, ut SS. Patres et interpretes exponunt. Mazochius in addit. ad Junium, pag. 990 tom. III calend. præclare Ambrosii locum serm. 22 in psal. cxviii, pro sententia pia explicat.

CAPUT XI.

Ritus ecclesiastici, qui nunc vigent, Prudentii ævo in Ecclesia usitati. Luminum usus, et copia.

118 139. Solent hæretici (atque utinam ii soli essent!) cæremonias pene omnes, præsertim, quas Romana adhibet Ecclesia, contemnere, et cum ipsa venerabilis antiquitas objicitur, aut negant sub ipso nascentis Ecclesiæ initio eas fuisse adhibitæ, aut ex ethnicismo et Judaismo originem trahere respondent. In quo parum vident, sive cæci omnino sunt, ducesque cæcorum. Quod enim ad priora tria sæcula appellent, primum plurima perierunt documenta, ex quibus hæc ipsa quæ desiderant, possent illustrari. Quam multa enim sunt quæ ex uno tantum aliquo libro exstante ad nostram notitiam devenerunt? quæ, si is liber periisset, eodem jure nunc negarentur. Deinde in iis quæ ad cultum publicum præsertim circa templa, altaria eorumque ornatum et splendorem pertinent, norma religionis congruentius ex IV sæculo, in quo pax reddita est Ecclesiæ, peti debet, quam ex tribus præcedentibus, in quibus Christiani non ea omnia certe quæ vellent, poterant exsequi (a). Cum autem cultus erga Deum externis quibusdam ritibus, et cæremoniis debeat exerceri, eorum vero rituum numerus sit quodammodo circumscriptus, et a natura sit comparatum certa obsequii, et reverentiæ signa exhibere, quæ fere apud omnes gentes

no habita anno 1777, probat, 1° nullum afferri argumentum quo nostrorum rituum a ritibus ethnicorum origo vere demonstraretur; 2° nullam assignari cæremoniam veterem a catholica Ecclesia communiter observatam, quæ multo melius atque commodius repeti aliunde non possit; 3° spectata SS. Patrum doctrina et veteri Ecclesiæ disciplina, originem, quam illi volunt, assignari nullo modo posse. Loquitur de quatuor primis sæculis, et illud urget, naturæ legem ipsam, atque instinctum ad quasdam cæremonias quasi manu tempore omni deduxisse, non minus quam ad alias actiones, ut manducandi, bibendi, vestibus se induendi.

eadem sunt, non est mirandum, mulloque minus reprehendendum, si in ecclesia catholica etiam a tempore apostolorum consuetudines aliqua fuerint inductæ, quarum similes ab ethnicis celebrabantur. Gentiles ex Hebræis sumpsisse pene omnem rationem et modum, quo deos suos colerent, demonstratum est in dissertatione tom. VII Antiquit. Græc. Gronov., pag. 1 : *Danielis Glasenii theologia gentilium, seu demonstratio, qua probatur, gentiliam theologiam (ceu tenebras), deos, sacrificia, et alia ex fonte Scripturæ (ceu luce) originem traxisse.* Deum Hebræi a Deo edocti fuerunt quibus eum ritibus venerari deberent, adeoque sapienter primi christiani fecerunt, dum ad veterem populi Israelitici disciplinam nonnullas suas caeremonias stabilierunt pro ea potestate quam Christus Ecclesie suæ concessit novas condendi leges, prout res ipsa et tempora opportunius exigere videbantur.

140. His rationibus vindicatur Prudentius, quem acatholici et semicatholici accusant, quod ritus veteres ecclesiasticos, quos nunc ipsi reprobant, graphice descriperit. Nam cum viri hujus nobilissimi, inter sæcularia negotia versati, pietas, qua ipsemet sepulcris sanctorum adolvebatur, martyres ferventissimis precibus sibi patronos invocabat, eorum venerationem promovebat, hos novatores a sua sententia deterrere omnino deberet, non alia ratione se expediunt, nisi superstitionis vocabulo temere et importune adhibito. Neque ego negaverim, ignaros homines interdum ad superstitionem declinare. Sed præterquam quod nostri sæculi mores multo magis impietatis vitio quam superstitionis laborant, superstitio quæ in his ritibus nonnunquam obrepit, non est peccatum legum, sed hominum, qui difficulter in media virtute consistunt. Memini in Annalibus Lingueti me legere, eum Londini dum versaretur, valde miratum fuisse superstitionem gentis, quam cum ipse antea inter catholicos solos regnare credidisset, comperit æque vel magis apud Anglos triumphare. In alio, sed non multum dissimili genere reformatorum inconstantiam notare licet. Nam Romæ videmus sæpe, et aliis etiam in urbibus alii videbunt, eos, quos ipsi episcopos et prædicantes seu pastores habent et vocant, non alia re valde excellere, neque ut excellent laborare, nisi ut bene equitent, perite saltent, et a viris sæcularibus neque habitu, neque moribus discer-

nantur. Et tamen hæc ab ipsis hæreticis in primis fuit prætexta causa dissensionis a capite. Aiebant clerum Romanum corruptum esse, reformatione indigere. Ipsi autem, dum cupiunt vitare Charybdim, inciderunt in Scyllam, vel dicam melius, inciderunt in Scyllam, neque Charybdim vitarunt. Facile esset totam hanc controversiam adversus recentes quasdam novitates instruere; nam etiam nunc sunt qui novitatem in antiquitate rimantur, ut de sui temporis hæreticis acute dixit Maldonatus ad cap. 1 Joan. vers. 1 (a). Verum res ipsa, me taceate, loquitur. Unum afferam exemplum de usu luminum, ne a Prudentio nostro recedam.

141. Benedictus XIV, lib. 1, cap. 5, de Sacrificio missæ contra Vertum et Joachimum Hildebrandum ostendere conatur, primis Ecclesie sæcularis adhibita a Christianis lumina non solum ad depellendas tenebras, sed etiam ex symbolica causa in Veteri Novoque Testamento indicata. Hildebrandus fateatur sæculo IV usum luminum Christianos retinuisse, sub finem demum sæculi IV monumenta existere, quod lumina accendi consueverint, etiam cum jam illuxisset dies. In lege veteri mystica magis de causa quam ad fugandas tenebras lumina accendi consuevisse, ex candelabro templi recte colligas. Revera acronio luminum honoris loco apud veteres habita est. Machab. II. IV, 22, Antiochus in Hierusalem magnifice a Jasone et civitate susceptus, cum FAGULARUM LUMINIBUS, et laudibus ingressus est. Cicero lib. III de Officiis : *Marius a subcellis in rostra recta: idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quaeris, et magno honore fuit. Omnibus vicis atque factæ: ad eas thus et cerei.* Ecce igitur hic honor Deo habendus non erit? At primis Ecclesie sæculis consuetudo non erat accendendi lumina interdum. Concedam non constare de ea consuetudine: at re ipsa non fuisse, siquando ad Ecclesiam Christiani interdum convenerint, nunquam evinces. Imo vero ex his quæ habet Prudentius hymno 5, ut nihil nunc dicam de candelabris aureis persecutionum tempore, de quibus rursus num. 152, arguo, lumina etiam cum noctu accendebantur, non tantum ad tenebras depellendas, sed præcipue ad honorem Deo præstandum, sive multitudinem consideres, sive ritus, fuisse adhibita (b).

(a) *Vertit forte quidam nostra memoria pro VERBO SERMONEM... secuti sunt novitatem omnes hæretici... Darem aliquam veniam, si secuti fuissent antiquitatem, in qua, ut statim indicabimus, multi ita verterunt. Sed indignor hæreticorum ingenium diverticula sectantium, nec alia ratione vocantium SERMONEM, quam quia nos VERBUM appellamus, et NOVITATEM QUARENTIUM IN ANTIQUITATE. Nam etsi id antiquum aliquando fuit, tamen quia jam fuerat obsoletum jam est novum.*

(b) *Relege hymnum de novo lumine sabbati Paschalis: inensor rutili, dua bone, luminis... Lucem redde tuis, Christe, fidelibus... Incussu silicis lumina nos tamen Monstras saxigeno semine quærere, Ne neciret homo, spem sibi luminis In Christi solido corpore conditam.... Vivax flamma viget, seu cava testula*

Succum linteolo suggerit ebrio, Seu pinus piceam fert alimoniam, Seu ceram teretem stuppa calens bibit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flammi mobilibus scilicet atria, Absentemque diem lax agit armula, Quam nax cum lacero victa fugit peplo. Sed quis non rapidi luminis arduam, Mana tenque Deo cernat originem?... Pendent mobilibus luminis funibus, Quæ suffixa micant per laquearia, Et de languidulis fota natalibus Lucem perspicuo flamma jact vitro. Credas, stelligeram desuper aream Ornatum geminis stare trionibus, Et, qua bosphoreum teno regit jugum, Passim purpureos spargere hesperos. Visne audire causam tot tanque varii generis luminum? Ita ergo pergit Prudentius: O res digna, Pater, quam tibi noscitur Noctis principio grex tuus offerat, Lucem qua tribuis nil pre-

CAPUT XII.

Celeberrimum apud veteres Christianos pervigilium Paschæ Prudentii versus de novo lumine sabbati paschalis, versus titulus hymni quinti Cathemerinon.

121 142. Quoniam Prudentius in laudato hymno v Cathemerinon pervigilium ad resurrectionem dominicam describit, inde verum ejus titulum eras ac vindicabo. Codices Heinsii habent, *Ad incensum lucernæ*, quod ipsi arridet, quia ritus cerei paschalis Prudentii ævo ignotus erat. in cod. Ratisb. idem est titulus. Hanc inscriptionem plerique recentiores sequuntur in editis, nisi quod aliqui, *Ad incensionem vel accensionem lucernæ* scribant. Rodolphus Hospinianus, de Origine festor. Christ., agens de sabbato sancto allegat Næogeorgeum lib. iv regni papistici, describentem ritum benedicendi cereum paschalem, quem superstitionum dicit. Idem Hospinianus hunc ritum Zosimo Pontifici circa annum 420 ex libro Pontificali, Alcuino, Amalario, Rabano, Walafrido, Micrologo, Ruperto Tuittonsi, aliisque ascribit: ex aliis (qui minime sunt cum prioribus conferendi) Theodato (quem Theodoram, seu Theodoton appellant) circa annum 615, seu Honorio I circa annum 622 adjudicat. Notat, circa annum 627 in Gallia morem non fuisse lucernam et cereum consecrandi: quippe cum cap. 8 concilii Toletani iv statuatur, propter unitatem pacis in illis etiam Ecclesiis ritum illum benedicendi esse instituendum. Ex quibus colligit, hymnum v Cath., non esse inscribendum *ad accensionem cerei paschalis*. **122** Utitur his rationibus, quod Zosimus 40 annis post Prudentium tenuit pontificatum: in quo egregie fallitur. Nam Zosimus anno 417 pontifex est electus, Prudentius vero anno 405 scribebat, neque constat quo anno inde e vita excesserit. Præterea ait Hospinianus, omnes hymnos libri Cathemerinon scriptos esse non pro certo aliquo die anni, sed esse generales, et convenire titulo libri *Cathemerinon*, seu *Diurnorum*. Sed non minus hoc loco hallucinatus est: nam hymnus *Jejunantium*, *Post jejunium*, *Omni hora*, *In exsequiis defunctorum*, *viii Kal. Jan.*, in *Epiphania Domini*, non magis titulo *Cathemerinon* conveniunt, quam hymnus qui solum sabbato sancto caneretur.

143. Validior videri potest alia ratio, ex ordine petita quo hic hymnus v ponitur inter hymnum Post cibum et hymnum Ante somnum, ac proinde ad horam lucernarii est referendus. Riscus, tom. XXXI. Hisp. Sacr., hanc sententiam tanquam exploratam habet, asserens hunc hymnum esse quotidianum vespertinum ex ordine hymnorum usque ad septimum per ordinem distributorum; nihil referre quod Prudentius quædam de nocte paschali afferat, quia in hymnis solot res eas memorare quæ horis quibus hymni decantantur acciderunt, et ex sacris Litteris constant. Et, ut vineta egomet cædam mea, ego affir-

tiosius, Lucem, qua reliqua præmia cernimus. Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus, Intus tu speculum, tu speculum foris, Lumen, quod famulans offero, suscipe, Tinctum pacifici chrismatis unguine. S. Hieronymi

A maveram Hymnod. Hispan. in notis ad hymnum S. Laurentii, male a quibusdam hunc hymnum inscribi, *Ad incensum cerei paschalis, sermoneque in eo esse non de cereo paschali, sed de cereo qui quotidie accendebatur*, quemadmodum Græci habebant hymnum qui singulis noctibus dicebatur, cum primum lumen inferebatur, de quo agit S. Basilius lib. de Spiritu sancto. Confirmari posset hæc opinio, quod in hoc quoque hymno Prudentii doxologia SS. Trinitatis exprimitur, *Per Christum genitum*, quam in Græcorum hymno vespertino laudat Basilius. Cæterum etsi neque nunc quidem probem titulum, *Ad incensum Cerei paschalis*, tamen de re ipsa longe diverso modo sentio. Scio quædam ex hoc hymno optime quadrare in officium ecclesiasticum quod olim dicebatur *lucernarium*, et a S. Ambrosio lib. iii de Virg., cap. 4, *Hora iucensi*, a Cassiano lib. iii, cap. 3, *hora lucernalis*. In concil. Tolet. i, cap. 9, *Lucernarium vero nisi in ecclesia non legatur*. Vide notam Garsia Loaysæ, qui probare vult *lucernarium* ad nostras vespertas pertinere. Hymnus quidem x Ennodii, qui *vespertinus* dicitur, ad *lucernarium* est compositus sine ulla controversia.

144. Quamvis autem hymnus Prudentii eo ordine collocetur quo hymnus vespertinus quotidianus deberet reponi, non propterea **123** inferas quotidianum esse. Nam cum in eo hymno multa sint quæ apte cadunt in hymnum vespertinum, et præterea in principio noctis sabbati paschalis caneretur, non absurde is locus illi datus est, sive ab auctore, sive, ut ego magis credo, ab iis qui postea opera compegerunt, et hunc hymnum separatim inter alios cathemerinos collocarunt. In editione Aldi bis editus est, primum statim post *Psychomachiam* et ante librum *Cathemerinon*, tum inter hymnum iv et vi *Cathemerinon*; ex quo patet esse versus ab Aldo fuisse seorsum repertos, quamvis in libro quoque *Cathemerinon* fuerint inserti. Jam notavi num. 103, odium fuisse hunc hymnum, ita inscriptum, *De phase populi Israelitici*. In Hymnariis V. Cardinalis Thomasi modo inscribitur, *Ad incensum lucernæ*, modo *ad benedictionem cerei paschalis*, prout ad hunc vel alium usum ab Ecclesiis adhibebatur. In Ordine Romano veteri legitur: *Ordo de sabbato sancto in die. Aliqui tamen hic cantant hymnum Prudentii: Inventor rutili, dux bone, luminis*. In officio Isidoriano idem hymnus cantatur aliqua ex parte in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad vespertas. Blanchinius in Annot. ad codic. Veron. retinet titulum, *Ad incensum lucernæ*, sed multis probat, a Prudentio hymnum fuisse compositum pro benedictione cerei paschalis. Cui etsi aliquatenus assentior, non possum tamen quin animadvertam, rem non esse existimandam ex ideis et consuetudinibus postea inductis, sed ad sua principia revocam-

tempore hæc erat obiectio Vigilantiæ et hereticorum adversus catholicos, quod ecclesiastico ritu lumina accenderent. Vide num. 162.

dam. Plerique enim res veteres ex novis judicant, et A tales fuisse illas sibi fingunt quales hæ interdum sub iisdem nominibus, sed diversa ratione peraguntur (a). Hymnus Prudentii, quacumque demum ex causa fuerit ab eo confectus, potuit adhiberi vel ad benedictionem lucernæ et cerei, quam Mozarabes in usum induxerant, vel ad benedictionem cerei, quæ jam tempore S. Ennodii in consuetudinem venerat, cujus duæ exstant benedictiones eisdem sententiis conceptæ, vel denique ad horam lucernarii. Hinc diversi tituli orti sunt, quorum nullum probo (b). Quem ergo titulum dabo? Non omnino displicet titulus, **124** *Ad incensum*, quin aliud addatur, aut *Ad incensum luminis*. Sed magis arridet inscriptio Aldi, non inter hymnos cathemerinos, ubi dicitur, *Ode ad accensionem lucernæ*, sed quam ponit ex aliquo codice B separato: *Versus Aurelii Prudentii de novo lumine sabbati paschalis*. Vides inscriptionem non monachicam, neque ex aliquo breviario petitam, aut a recentioribus excogitatam: quam retinuit Sixtus Senensis lib. vi Biblioth. sanct., cap. 47, de quo lege infra n. 183.

145. Vide nunc quam apte rei conveniat inscriptio. *De novo lumine*, inquit; id enim est, quod ait Prudentius:

Incussu silicis lumina nos tamen
Monstras saxigeno semine quærere.

Qui ritus etiam nunc servatur in benedictione cerei paschalis. Non addit autem, *cerei*, vel *lucernæ*, quia in festo quod Prudentius celebrat, non solus cereus, neque sola lucerna, sed præter cereum et lucernam C tædæ etiam accendebantur (c). Apposite vero in titulo adjungitur, *sabbati paschalis*. Nec levis est error negare compositum fuisse hymnum ad pervigilium Paschæ celebrandum: in quem non tantum ipse olim incidi, sed alii doctiores sunt delapsi. Ita enim vers. 125 et seqq.

Sunt et spiritibus sæpe nocentibus
Ponarum celebres sub styge feriæ
Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Stagnis ad Superos ex acheronticis.
Non sicut tenebras de facæ fulgida
Surgens oceano lucifer imbuat,
Sed terris Domini de cruce tristibus
Major sole novum restituens diem.
Marcent supplicis tartara mittibus,
125 Exsultatque sui carceris otio
Umbrarum populus liber ab ignibus,
Nec fervent solito flumina sulphure.
Nos festis trahimus per pia gaudia

(a) Adamus Siberus in Scholidiis ad hunc hymnum ponit titulum, *Ad incensum cerei*, addens, qui accendebatur appetente vespera ejus noctis quæ diem festum resurrectionis dominicæ antecedit, quam quidem noctem insomnem traducere religionis, non superstitionis gratia, solebant Christiani. Quæ nobis valde favent.

(b) In editione Parmensi retinetur titulus *Ad incensum lucernæ*, et ex ordine hymnorum defenditur, quintum hunc hymnum de vesperis intelligi, in quibus solemniter more in dies accendi lucernas Prudentii ævo mos erat... Et psalmus cxi., qui in eo recitari solebat, auctor Constitutionum emphatice vocat eum PSALMUM LUCERNALEM. Ex his infert clarissimus Thomassinus *Tract. de Festis a Carolo Guieto lat. edit. lib. II, cap. 24*, hunc hymnum ad accendendas in lucernario, seu vesperis quotidianæ, lucernas compositum

Noctem conciliis, vota que prospera
Certatim vigili congerimus prece,
Extructoque agimus liba sacrario.

Pervigilium sabbati paschalis clare describitur, cuius nox a Christianis festis conciliis per pia gaudia, vota que prospera trahebatur. Itaque pro *Illa nocte, sacer qua rediit Deus*, libenter legerem *Ipsa nocte*, si per membranas liceret. Sensus tamen semper est hic, quem explico, sermonem esse non de hora lucernarii singulis quibusque noctibus, sed de pervigilio sabbati paschalis.

146. Ac ne dubites, scias velim in his vigiliis paschalibus morem fuisse Christianis sacra se eucharistia rescindi, ut liquet ex verbis S. Gregorii Nazianzeni afferendis num. 149. Hæc præcepti communionis paschalis est origo. Quo pertinet causa martyrii S. Hermenegildi a S. Gregorio Magno narrata lib. III Dialogorum, cap. 31: *Superveniente autem paschalis festivitatis die, impestæ noctis silentio ad eum perfidus pater Arianum episcopum misit, ut ex ejus manu sacrilegæ consecrationis communionem perciperet*. Hujus quoque ritus meminit Prudentius, qui postquam descripsit iter populi Israelitici ait:

Hæc olim patribus præmia contulit
Insignis pietas numinis unici,
Cujus subsidio nos quoque vescimur,
Pascentes dapibus pectora mysticis...
Nos festis trahimus per pia gaudia
Noctem conciliis...
Extructoque agimus liba sacrario.

Igitur vel ex solo Prudentii hymno hoc festum in Ecclesia veteri agnoscendum esset, ex quo adhuc vestigia permanent in benedictione cerei paschalis. Etenim quemdam ritum benedicendi et consecrandi lumen Prudentii ævo fuisse usitatum, hi ejus versus demonstrant:

Lumen, quod famulans offero, suscipe,
Tinctum pacifici chrismatis unguine.

Quo magis confirmatur non esse hunc hymnum versperinum singulis noctibus concinendum, aut in hunc usum confectum.

147. Sed multis præterea ostendi potest, solemnem hunc fuisse in Ecclesia antiqua celebrandi pervigilium Paschæ, in quem propterea optime cadit hymnus Prudentianus. Tertullianus lib. II ad Uxorem, cap. 4, de gentili qui uxorem Christianam duxisset loquens: *Quis, inquit, solemnibus D Paschæ abnoctantem (uxorem) securus sustinebit?*

fuisse. Carolus Guyetus S. I. anno 1657, *Tractatum de Festis Latine a se compositum edidit*, Thomassinus anno 1683 aliud opus sub hoc titulo Gallice. Distinguenda sunt hæc duo opera, post simul impressa. Vide *Bibl. rit. cl. Zachariæ*.

(c) *Ne nasciret homo spem sibi luminis In Christi solido corpore conditam: Qui dici stabilem se voluit petram, Nostris igniculis unde genus venit. Pingui quos olei rore mænentibus Lychnis, aut facibus pascimus aridis. Quin et fila favis scirpea floreis Presso melle prius collita fingimus. Vivax flamma viget, seu cara testula Succum linteolo suggerit ebrio, Sex pinus piceam fert alimoniam, Seu ceram teretem stuppa calens bibit... Splendent ergo tuis muneribus, Pater, Flammas mobilibus scilicet atria.*

Eusebius lib. vi Hist., cap. 34, cum notis Valesii A 126 meminit precationum quæ in postrema Paschæ vigilia fiebant sub Philippo imperatore. Lactantius lib. vii, cap. 19 : *Et hæc est nox, quæ a nobis propter adventum Regis ac Dei nostri pervigilio celebratur. Cujus noctis duplex ratio est, quod in ea et vitam tum recepit, cum passus est, et postea orbis terræ regnum recepturus est (a).*

148. Ex traditione apostolica consuetudinem hujus pervigilii frequentandi permanasse tradit S. Hieronymus lib. iv in Matth. cap. xxv, ad verba, *Media autem nocte clamor factus est, etc. Subito enim quasi intempesta nocte, et securis omnibus, quando gravissimus sopor est, per angelorum clamorem et tubas præcedentium fortitudinum Christi resonabit adventus. Dicamus aliquid, quod forsitan lectori utile sit. Traditio Judæorum est Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptii temporis, quando Pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit, et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor, et traditionem apostolicam permansisse, (fortasse legendum, permansisse) ut in die vigiliarum Paschæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta, festum cunctos agere diem. Unde et Psalmista dicebat : Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ. Atque hæc est causa cur Prudentius liberationem et egressum populi Israel ex Ægypto pluribus strophis canat :*

Moses nempe Deum spinifera in rubo
Vidit conspicuo lumine flammeum.

Comparant etiam SS. Patres populo Israelitico ex Ægypti tyrannide liberato justos, a resurgente Domino in cælum evocatos, ut S. Gregorius Nazianzenus orat. in Pascha, et in tarditatem : *Hodis Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum illum Pharaonem (b).*

(a) Quem locum præ oculis habuit Isidorus Etymol. lib. vi, c. 17 : *Cujus (Paschæ) nox ideo pervigil dicitur propter adventum Regis ac Domini nostri, et tempus resurrectionis ejus nos non dormientes, sed vigilantes inveniat : cujus noctis duplex ratio est, sive quod in ea vitam tunc recepit, cum passus est, sive quod postea eadem hora qua resurrexit, ad judicandum venturus est. Quod a nobis fuit animadvertendum, quia in notis ad Etymolog. Isidori indicatus non est locus Lactantii, ut alii aliorum solent indicari.*

(b) Hinc Prudentius v. 109 : *Fessos ille vocat per freta sæculi, Dissicis populum turbinibus regens, Jactatasque animas mille laboribus Justorum in patriam scandere præcipit. Illic purpureis lecta rosariis Omnis fragrat humus, etc. Eodem pertinent sermones S. Zenonis Veronensis, et Tractatus S. Gaudentii Brixiensis episcopi de Exodo in hoc pervigilio, ac fere tota benedictio cerei Paschalis, Hæc nox est, in qua primum patres nostros filios Israel ductos de Ægypto, etc., cujus sententiæ omnes in Prudentio leguntur.*

(c) Nicetas in orat. ii Nazianzeni de Paschate : *Præclara etiam fuit hesternæ luminum celebritas, hoc est, cæus ille qui ad vesperam magni sabbati celebra-*

149. Præclare vero de accensione luminum in pervigilio Paschæ S. Gregorius Nazianzenus oratione ii in Pascha : *Hæc nobis 127 festivitatum festivitas, et celebritatum celebritas ... Præclara quidem nobis fuit hesternæ FACIUM AC LUMINUM gestatio (quam privatim juxta publiceque peregrimus omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu et dignitate insignes, LARGO IGNE noctem collustrantes, etc.). At hodierna præclarior et excellentior. Nam WESTERNUM LUMEN magni illius luminis exurgentis prænuntium erat, ac veluti profesta quædam animorum voluptas. Et oratione in laudem patris sui mortui, quæ est XIX, pag. 504 : *Morbo igitur laborabat, ac morbi tempus erat sanctum, et celebre Pascha, dies dierum rex, ac SPLENDIDA ILLA NOX peccati tenebras solvens, in qua nos cum MAGNA LUMINIS COPIA SALUTIS NOSTRÆ FESTUM CELEBRAMUS... Mysterii tempus aderat (c).* Eusebius lib. iv de Vita Constantini, cap. 22 : *Ipse vero (Constantinus) ut pote sacrorum mysteriorum particeps... in ipsis salutaribus festivitatis diebus, disciplinæ atque exercitationum vigorem intendens, cunctis animi et corporis viribus collectis, pontificis atque hierophantæ munere fungebatur. Et ipse quidem cæteris omnibus præibat ad festi celebrationem. Sacram autem vigiliam in DIURNUM SPLENDOREM converterat, accensis tota urbe cereorum quibusdam columnis per eos quibus id operis erat injunctum. Lampades quoque accensæ cuncta passim loca illustrabant : adeo ut hæc mystica vigilia quovis vel splendidissimo die illustrior redderetur. Valesius notat Christianos intra ecclesiam dumtaxat cereorum maximam copiam accendere consuevisse, Constantinum in honorem tantæ festivitatis cereos extra ecclesiam accendi jussisse ; columnas illas cereas designare cereum Paschalem, de quo Barnabas Brissonius singularem librum scripsit. S. Zeno Veronensis in Sermone i ad neophytos ejusdem pervigilii lumina indicat : *Post devotissima completa expiationis sacræ casta jejunia, post CLARISSIMÆ NOCTIS suo sole dulces vigiliæ (d).***

batur. Pervigilem enim noctem traducebant usque ad horam septimam cantantes ac lampades accendentes, atque imminentem Servatoris nostri resurrectionem expectantes. Quæ Prudentii hymno consonant.

(d) Confer sermones ejusdem Zenonis de Exodo, uti etiam tractatus S. Gaudentii Brixiensis episcopi in Exodum, de nocte Vigiliarum, de Paschæ observatione, ubi tract. iv, in principio splendidissimam nocte vigiliarum vocat. In Constit. Apostol. cap. 48 lib. v agitur de pervigilatione magni sabbati, et de die resurrectionis, ubi etiam sacrificium fieri ante jejunii solutionem præcipitur. Adelhelmus de Laude Virgin. cap. 16 : *In vigiliis paschalibus quando reciprocis annorum circulis anastasis dominica solitæ solemnitatis tripudio celebratur, fortuito contigit ut lychnis de lampadibus ecclesiæ pinguis olei liquor opportunus deesset. Vide Chrysostomum in Genesim cap. 11 homil. xxx. Nebrissensis nostræ opinioni assentitur, qui, etsi hymnum inscripserit Ad accensionem lucernæ, tamen ait : *Hic hymnus in principio noctis, cum lumina accenduntur, cantari debet : vel POTIUS, ET PECULIARITER IN SABBATO SANCTO, cum lumina nova incenduntur, vel incendi deberent. Et ad versum, Illa nocte sat**

128 150. Hæc ita clara sunt, ut qui ulterius dubitet an a Prudentio hymnus de novo lumine sabbati paschalis ad noctem vigiliarum Paschæ celebrandam compositus fuerit, in media luce ac die cæcutire videatur. Quamvis autem inde origo benedictionis cerei paschalis petenda sit, tamen hæ voces, *cereus paschalis*, et quidam ritus in benedictione adhibiti recentiores fortasse sunt, ex quo factum est ut benedictio hujusmodi huic vel alii pontifici Romano tribuatur, quod formulam aliquam præscripserit, aut veterem hanc institutionem ad universam Ecclesiam extendi voluerit. Existimo etiam S. Hieronymi et Prudentii temporibus posteriorem esse Sermone de *Cereo paschali* inscriptum inter opera S. Hieronymi, ubi notat Auctor: *Lege Pentateuchum, instrumentum percurre vetus: nusquam in Dei sacrificiis mella, nusquam cerei usum, sed lucernarum lumina, et oleo fotos videbis igniculos... Novas percurre libros... nunquid alicubi cereus?* Carmen de Cereo paschali habet Drepanius Florus, non Christianorum poetarum vetustissimus, ut appellat Baronius ad diem 8 Maii Martyr. Roman., sed sæculo tandem IX florens. Pervigilium etiam Paschæ celebrat:

Hunc ut per totam possimus ducere noctem,
Inferimus claros sacris altaribus ignes.

Animadverto præterea aliquod videri superesse vestigium de novo lumine, quod incussu silicis accendebatur, in Orientis regionibus apud Liberium a Jesu tom. III. Controv. ex posthumis, col. 712 et seq. *De igne, quem schismatici miraculosum vocant, et fingunt*, ubi refert olim revera miraculum contigisse ut die sabbati sancti ignis e cælo descenderit in ecclesia Hierosolymitana. Idem col. 600 et seq. Armenorum fabulam et ritum, qui summo mane diei Resurrectionis cereos accendunt ex quodam lumine divinitus, ut venditant, accepto, exponit et exagitat.

cer, confirmat consuetudinem apud antiquos fuisse nocte sabbati sancti per domos lumina complura disponere ex omni materia quæ potest præbere alimentum igni.

(a) Præterire nolo conjecturam, quod jam Prudentii sæculo lumen in pervigilio Paschæ a diacono videatur oblatum, ut nunc offertur cereus paschalis, ex verso, *Lumen, quod famulans offero, suscipe Tinctum pacifici chrismatis unguine*. Et cum idem Prudentius lacrymas olentes dixerit, et Paulinus in versibus mox referendis non solum pictos cereos, sed etiam odora lumina commemoraverit, etsi alia interpretatio adhiberi possit, tamen suspicio mihi est non levis, quod inde repetenda sit origo quinque granorum thuris quæ cereo paschali a diacono infinguntur, qui ita pergit canens: *In hujus igitur noctis gratia suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum: quod tibi in hac cerei oblatione solenni per ministrorum manus de operibus apum, sacrosancta reddidit Ecclesie*. A nonnullis criticis etiam majoris subecllii rubricistæ erroris arguuntur, quod hoc loco thuris mentionem fieri crediderint, adeoque ad hæc verba grana thuris infingenda præscripserint. Nihilominus puto sacrificium vespertinum incensi intelligi de thure, et distinguì a cerei oblatione solenni per ministrorum manus de operibus apum. Sic paulo ante in benedictione thuris: *Veniat, quæsumus, omnipotens Deus, super hoc incensum largæ tuæ benedictionis infusio*. Et

A Quæ omnia libenter ego congeat, non solum ut hymnum Prudentii ejusque titulum illustrarem, sed etiam in gratiam optimi et religiosissimi principis Ferdinandi Borbonii Ducis Parmensis, quem pervigilium Paschæ ex veteri more, Constantiæ Magni exemplo, quamvis dispari modo, Pia VI pontifice maximo ultro annuente, celebrare ex idoneis auctoribus accepi.

129 151. Quibus expositis, evidenter demonstrata est antiquissimorum et felicissimorum temporum pietas in luminum usu, copia, et cæremoniis (a). Sed ad redarguendum ætatis nostræ impietatem abundare adhuc volo allatis in medium nonnullis S. Paulini Nolani versibus. Natali 9 de Adventu Nicetæ episcopi e Dacia, qui ad natalem 5 Felicis occurrerat:

Ecce videæ, quantus splendor, velut ædæ venata
Rideat; insculptum camera crispante lacunar
In medio mentitur ebur; tectoque superne
Pendentes lychni spiris retinentur ahenis.

Plura alia aliis in locis Paulinus (b); quem Prudentio in his controversiis sæpius addere juvat, quod neque illi objici possunt præjudicatæ opiniones a puero inter ecclesiasticos viros haustæ.

CAPUT XIII.

Respondetur ex Prudentio interrogantibus cum Persio sat. 2, vers. 69: Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum?

130 152. In fine hymni de Novo Lumine sabbati paschali egregiam rationem reddit Prudentius, cur lumina in Dei honorem accendi debeant: *O res digna, Pater, quam tibi ræcidæ Noctis principio gratius offerat, Lucem, qua tribuis nil pretiosius, Lucem qua reliqua præmia cernimus*. Quæ ratio ad ornatum divitiasque templorum optime transfertur: et politicis qui Persii versum inculcant: *Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum*, recte respondebitur: *O res digna, Pater, quam tibi quæ tuus offerat*. Scio quid

quoties in missæ sacrificio ante evangelium thus adoletur: *Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manum mearum sacrificium vespertinum*. Confer S. Isidorum, lib. de Myst. expos. sacram., cap. 58 de Incenso composito, et Rupertum Tuitiensem lib. vi de Divinis Off., cap. 31, *Cur ad benedicendum cereum quoque portat incensum*.

(b) Natali 3: *Aurea nunc niveis ornantur lumina velis, Clara coronantur densis altararia lychnis. Lumina ceratis adolentur odora papyris, Nocte dieque micant, sic nox splendore diei Fulget: et ipsa dies cælesti illustris honore Plus micat, innumeris lucem geminata lucernis*. Natali 11: *Aut alii pictis accendant lumina ceris Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent, Ut vibrent tremulas funalia pendula flammæ*. Natali xi, inter Anecdota Muratori, vers. 407: *Hæc quæ cernitis illic Omni prompta die, vel circumfusa per omnes. Ordine dimenso quasi candelabra columnar, Depictas exsurgere gerunt quæ cuspide cerar, Lumina ut inclusis reddantur odora papyris, At medio in spatio fissi laquearibus altis Pendebant per athena cavi retinacula lychni, Qui specie arborea lentis quasi vitea virgine Brachiu jaolantes, summaque cacumine rami Vitreolos gestant tanquam sua poma catillos, Et quasi vernantes accense lumine florent, Densaque multicomis imitantur sidera flammis, Distinguuntque graves numerosa luce tenebras*.

ad hæc reponant, satius fore, si hæc divitiæ pauperibus distribuantur. Viderint ipsi an hæc jactent, quia de egenis pertinet ad eos, an alia qualibet de causa. Ego quidem video reprobam fuisse a Salvatore vocem Judæ Iscariotæ, Joan. xii, 6: *Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis? Cum S. Laurentius martyrium subiit, in ecclesia fuisse pretiosam suppellectilem, ex his præfati ad S. Laurentium verba viri graves doctique colligunt Peristeph. hymn. 2, vers. 57: Solatis, inquit, conqueri, Scire nos justo amplius, Cum Christiana corpora Plus quam cruenta scindimus. Abest atrocioribus Censura servens motibus, Blande et quiete effugito Quod sponte obire debeo. Hunc esse vestris orgitis Moremque, et artem proditum est, Hanc disciplinam sæderis, Libent ut auro antiastiles. Argentis scyphis serunt Fumare sacrum sanguinem, Auroque nocturnis sacris Astare flexos cereos, etc. Nihilominus plurimi tunc erant in Ecclesia pauperes, vers. 157: Tales plateis omnibus Exquiri, assuetos ali Ecclesiarum matris penu, Quos ipse promus noverat, aut ut plerique non male scribunt, Quos ipse primus noverat. Ut intelligas recte hæc duo coherere, quod et in Ecclesia divitiæ affluent, et pauperibus exinde subveniatur. Imo vix aliquem videas qui ecclesiarum splendore consulat, qui non idem vel maxime erga pauperes misericordia commoveatur.*

155. Exemplo utar Paulini, de quo paulo ante. Quam larga manu eleemosynas in pauperes erogaverit, legi potest in ejus Vita a Francisco Sacchino S. I. eleganter scripta, et suppresso nomine edita in editione operum S. Paulini Antuerpiensi 1622 (a). 131 Quantum vero Paulinus in amplificanda orandaque basilica S. Felicis elaboraverit, narrat ipse epist. 12, et passim in carminibus exponit (b). Quin

(a) Idemmet Paulinus, epist. 11 ad Severum Sulpicium, epigramma a Severo expetitum, imaginibus S. Martini et ipsius Paulini assignandum, in hæc verba composuit: *Dives opum Christo, pauper sibi, pulchra Severus Culmina sacratis fontibus instituit. Et quia caelestes aulae condebat in actus, Qua renovarentur fonte; Deoque homines, Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit, Disceret ut vita dona renatus homo. Martinum veneranda viri testatur imago, Altera Paulinum forma refert humilem. Ille fidem exemplis et dicitis fortibus armat, Ut meritis palmae intemerata ferat. Iste docet rursus redimens sua crimina NUMMIS, Vilius ut sit res, quam sua cuique salus.*

(b) Natali 9: *Ecce vides istam, qua janua prima receptat, Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto. Nunc eadem nova pigmenta et culmina crevit, etc. Trina manus variis operata decoribus illam Excoluit: bigugi laqueari et marmore fabri, Pictor imaginibus divina ferentibus ora, etc. Natali 10: In ædibus ejus Nata recens opera hæc, quæ, motibus undique celsis Cernitis emicuisse pari splendentia cultu. Et Natali 11: Multa etenim superant alia, ut novistis, in ipso Ornamenta loco, qua sumeros, ut crucis auro Parceret: intus enim latitabant mystica vasa, Sumendis mandata sacris... Quæ simul et variis scite distincta lapillis, Viderat... Parva corona subest variis circumdata gemmis... Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.*

(c) In passione S. Fructuosi et sociorum d: templo eorundem martyrum: *Hinc aurata sonent in arce tecta. In Hippolyto, vers. 183: Ipsa, illas animæ ex-*

etiam tumulum jam olim argento tectum memorat Natali 13, vers. 594 et seq.: *Ille etiam proprii nobis secreta sepulchri Sancto revelavit... pagina quædam Marmoris affixe argenti vestita metallo, Ipsa aras sepulchrorum ex argento fieri solitas, earumque exempla tradunt antiquitatis cultores.*

154. Neque in Prudentio desunt certa argumenta divitiarum et splendoris templorum. In Rutilia vers. 191: *Hic ubi marmore perapicuo Adria lumnat alma nitior Et peregrinus, et indigena, Reliquias, cineresque sacros Servat humus veneranda sine. Tecta cornuæ super rutilant De laquearibus aureis, Sarcæque cæca solum variant, Floribus ut resulenta putea Prata rubescere multiformis (c)*

132 135. Plurima in eandem rem afferri possunt ex æqualibus aut præcedentibus scriptoribus. Eusebius, Vit. Constantini lib. iv, cap. 58, templum SS. Apostolorum Constantinopolitanum describens ait: *Cumque templum omne in immensam altitudinem extulisset, vario lapidum genere splendidum reddidit, a solo ad cameram usque marmoreis crustis illud operiens. Porro cameram lacunaribus minutissimè operis obducens, totam auro imbractavit. Et supra quidem in tegularum loco... quod idem auro plurimo superfusum resplendebat. Plura alia adjungit Theodoretus lib. 1, cap. 31 Hist. de Ecclesia: Dedicatio Hierosolymis sub Constantino: Porro sacrosanctum altare auleis plane regalibus, et monumentis, lapidibus pretiosis, auroque collustratis adornabatur. S. Augustinus, lib. iii contra Cresconium, cap. 29, ex gestis proconsularibus anno 380 a Silvano alisque persecutoribus tempore traditis refert calices duos aureos, itemque calices sex argenteos... Posteaquam apertum est in bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania. Ibi profuit Silvanus captivatum argenteam et lucer-*

*vias quæ continet intus, Adicula ARGENTO fulgurat ex solido. Præfixit tabulas dives manus æquore lævi Caudentes, recavum quale nitet speculum. Nec Paris contentis aditus obducere sacis, addidit ornando clara talenta operi. Et vers. 115: Siat sed juxta aliud, quod tanta frequentia templum Tunc Adeat, cultu nobis regifico. Parisibus celsum sublimibus, atque superba Majestate potens, muneribusque opulens. Ordo columnarum geminus laquearia tecti Sustinet, auratis suppositus trabibus. Adduntur graciles tecto breviorè recessus, Qui laterum seriem jugiter exsinuent. At medios aperit tractus via latior alti Culminis, exurgens editiore apice. Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal Tollitur, antistes prædicat unde Deum. Plenu laborantes ægre domus accipit undas, Arctaque confertis ætuas in foribus, etc. In hymno SS. apostolorum Petri et Pauli, vers. 31: *Destra Parum regio tectis tenet aureis receptum... Interior tumuli pars est, ubi lapidibus senoris Stagnum nivali volvitur profundo. Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas, Musci relucant, et virescit æurum. Cyanusque lateo umbram trahit imminentiæ æstri... Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis... Regia pompa loci est, Princeps bonus hæc sacravit arces, Lusitque magna ambitum talentia. Bractæolas trabibus sublevis, ut omnia aurulenta Lux esset intus, ceu jubar sub ortu. Subdidit et Paris fulvis laquearibus columnas, Distinguit illis quas quaternus ordo. Tum camuros hyalo insigni vario cucurrit arcus: Sic prata vernis floribus resident.**

nam argenteam. Ex libro Ponticali S. Silvester donavit Ecclesie tituli Equitii patenam argenteam pensantem libras viginti, ex dono Augusti Constantini. Donavit autem et scyphos argenteos 2, qui pensaverunt singuli libras denas. Calicem aureum pensantem libras duas... Amas argenteas duas, pensantes singulas libras denas. Patenam argenteam chrismalem, auro clausam, pensantem libras quinque. Inter canones apostolorum, interprete Gentiano Herveto, can. 72: Vas aureum, vel argenteum, vel velum sanctificatum nemo amplius in suum usum convertat. Optatus Afer, lib. 1 adversus Parmenianum de tempore persecutionis: Erant ecclesie ex auro et argento quamplurima ornamenta, quæ nec defodere terræ, nec secum portare poterat (Episcopus Mensurius) (a).

CAPUT XIV.

Quem morem in corporibus defunctorum sepeliendis Prudentii ætate adhiberint Christiani. Ostenditur diversa ratio, cur SS. Patres quosdam ritus in ethnicis reprehenderint, in Christianis approbaverint.

133 156. Ex cura sepulcris apud omnes gentes impendi solita animæ immortalitatem colligunt Cicero alique passim gentiles. Prudentius etiam resurrectionem mortuorum inde arguit hymno circa exsequias vers. 37 et seqq. (b). Non tamen eadem

(a) Pausi Orosii præclarum existat testimonium de aureis argenteisque vasis quæ basilicæ S. Petri apostoli Romæ inserviebant, uti etiam de veneratione, qua barbari ipsi permoti intacta ea esse voluerunt, dum Romam sub Alarico anno 410 everterent. Sic ait lib. vii, cap. 39 Hist.: *Discurrentibus itaque per Urbem barbaris, forte unus Gothorum, idemque potens, et Christianus, sacram Deo virginem jam ætate propectam, in quadam ecclesiastica domo reperit: cumque ab ea aurum argentumque honeste exposceret, illa fidei constantia esse apud se plurimum, et mox profendum spondit ac protulit. Dumque expositis opibus, attonitum barbarum magnitudine et pondere ac pulchritudine ignota etiam vasorum qualitate intelligeret, virgo Christi ad barbarum ait: « Hæc Petri apostoli sacra ministeria sunt. Præsume, si audes, de facto tu videris. Ego quia defendere non valeo, tenere non audeo. » Barbarus vero ad reverentiam religionis, timore Dei et fide virginis motus, ad Alaricum per nuntium hæc retulit: qui continuo reportari ad apostoli basilicam universa, ut erant, vasa imperavit: virginem etiam, simulque omnes, qui se adjungerent, Christianos eodem cum defensione deduci. Ea domus sanctis sedibus longo, ut ferunt, et medio interjectu Urbis aberat. Itaque magno spectaculo omnium disposita per singulos singula, et super capita elata palam aurea atque argentea vasa portantur, exertis undique ad defensionem gladiis pia pompa munitur. Hymnis Deo Romanis barbarisque concinentibus publice cantur. Personat late in excidio Urbis salutis tuba; omnesque etiam in abditis latentes invitat ac pulsat. Concurrunt undique ad vasa Petri vasa Christi; plurimi etiam pagani Christianis professione, si non fide, admiscuntur, et per hoc tamen ad tempus quo magis confundantur, evadunt. Quanto copiosius aggregantur Romani confugientes, tanto avidius circumfunduntur barbari defensores. O sacra et ineffabilis divini iudicii discretio. Hæc Orosius, in cujus verbis, Hæc Petri apostoli sacra ministeria sunt, intelligitur congeries vasorum sacrorum phrasi veteri ecclesiastica. Posterioris temporis rem, sed valde memorabilem, narabo. Ado in Chronico ad an. 519 de expugnatione Toleti hæc habet. Childebertus vero inter reliquum the-*

A et constans **134** fuit apud veteres Christianos ratio sepeliendi mortuos. In Octavio Minucii Felicis Christianis gentiles hæc inter alia opponebant: *Non corpus odoribus honestatis, reservatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis. Tertullianus, Apolog. cap. 42: Thura plane non emimus. Si Arabiæ queruntur, sciant Sabæi pluris et carius suas merces Christianis sepeliendis profigari, quam diis fumigandis. De coronis respondet gentilibus Minucius: Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam (c).*

B 157. Ornarunt postea Christiani floribus defunctorum sepulcra quos peculiari honore vellent prosequi, ut ex versibus Prudentii apparet. *Nos tecta sovebimus ossa Violis et fronde frequenti, etc. Et in fine hymni S. Eulaliæ: Capite purpureas violas, Sanguineosque crocos metite. Non caret his gentialis hiems, Laxat et arva tepens glacies, Floribus ut cumulet calathos. Ista comantibus e foliis Munera virgo puerque date, ... Sic venerarier ossa libet, Ossibus altar et impositum. Apud Romanos scriptores passim occurrit mentio florum quibus sepulcra decorarentur, sed ita ut intelligas non fuisse morem necessario adhibitum (d). Christiani igitur simili honore mortuos*

saurum, calices pretiosissimos sexaginta detulit, quindecim patenas miro opere cælatas, viginti capsas evangeliorum ex auro purissimo cum gemmis, quæ cuncta ecclesiis divisit. Adeo antiqua est Ecclesiæ Toletanæ pietas in pretiosa suppellectile ad cultum divinum destinata.

(b) *Venient cito sæcula, cum jam Socius calor ossa revisat... Hinc maxima cura sepulcris Impenditur; hinc resolutos Honor ultimus accipit artus, Et funeris ambitus ornat. Candore nientia clarè Prætereunde lintea mos est, Aspersaque myrrha sabæo Corpus medicamine servat. Quidnam sibi saxa cavata, Quid pulchra volunt monumenta? Nisi quod res creditur illis Non mortua, sed data somno. Hoc provida Christicolarum Pietas studet, etc. Et in fine: Nos tecta sovebimus ossa Violis et fronde frequenti. Titulumque, et frigida saxa Liquido spargemus odore. Vellent aliqui, qui se sapientes vocant, totum ritum sepeliendi mortuos aboleri, quos jam olim refutavit Lactantius lib. vi, cap. 12: Nos autem non quid sapienti ferendum sit, dicimus, sed quid facere ipse debeat. Itaque non quarimus nunc, utrumne tota sepeliendi ratio sit utilis, necne: sed hæc etiamsi sit inutilis (ut illi existimant) tamen facienda est, vel ob hoc solum quod apud homines bene et humane fieri videtur. Animus enim quaeritur, et propositum ponderatur.*

(c) *Quem locum nescio cur corruptum dicant Moursius et Heraldus, quorum hic ita vult restituere: Quemadmodum tribuatis exanimi, ut non sentienti facem, ut sentienti coronam; ille: Quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti, ut sentienti coronam. Minucius inconstanter gentiles agere ait, qui mortuos comburent, et coronis honorandos censerent, quasi his gauderent. Itaque addit: Cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. At enim nos exsequias adornamus eadem tranquillitate qua vivimus.*

(d) *Virgilius, lib. vi: Manibus date lilia p'enis, Purpureos spargam flores, animamque nepotis His saltem accumulem donis, et fungar inani Munere. Cicero pro Flacco, pag. 518: Catilinæ sepulcrum floribus ornatum. Suetonius in Nerone, cap. postremo, hoc honore alii que Nerone ipsam auctum post obitum*

prosequantur, erga quos bene affecti essent. S. A Hieronymus ad Heliodorum epist. 3, cap. 1: *Quotiescunque nitor in verba prorumpere, et super tumulum ejus flores spargere, toties lacrymis implentur oculi.* Et clarius in Consolat. ad Pammachium de obitu uxoris Paulinæ epist. 26, tom. I, cap. 2: *Cæteri mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia floresque purpureos, et dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam, ossaque veneranda, eleemosynæ balsamis rigat: his pigmentis atque odoribus fovet 135 cineres quiescentes.* Quod pariter S. Paulinus refert epist. 38 ad Pammachium: *Quam (Paulinam) non vacuum fletibus (ut maxima pars mortalium) neque vano (ut spei nostræ expertes solent) pomparum inanum honore comitatus es, sed remediis salutaribus, et vivis opibus, hoc est B eleemosynis prosecutus, debito ordine charo funeri iusta persolvens, piis lacrymis et largo charitatis rore perfusus, religiosius exsequias honorasti.*

158. Sed animadvertere oportet hos ipsos sanctos, qui alia opera pia præferunt, non respuere venerationem sepulcris martyrum florum et frondium usu præstitam. S. Hieronymus in epitaphio Nepotiani: *Martyrum conciliabula diversis floribus, et arborum comis, vitiumque pampinis obumbravit.* S. Paulinus Natali 3:

Ferte Deo, pueri, laudem, pia solvite vota.
Et pariter castis date carmina festa choreis.
Spargite flore solum, prætexite limina sertis,
Purpureum ver spiret hiems, sit florens annus
Aute diem, sancto cedat natura diei,
Martyris ad tumulum debes et terra coronas.

Romæ adhuc non solum florum, sed frondium etiam usus in festis sanctorum celebrandis perseverat. Advencæ nonnulli nescio quid rusticitatis in hac consuetudine notant. Ego vero quidquid Romæ publica auctoritate, et ad veterum temporum regulam fiat, maxime urbanum esse judico. De eodem ritu apud Romanos aliasque gentes plura exstant testimonia. Unum Virgillum proferam, lib. II Æneid., vers. 248:

Nos delubra Deum, miseri quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.

S. Paulinus in nuptiis quoque id usitatum ostendit Epithal. in Julianum:

Nemo solum foliis, limina fronde tegat (a).

narrat: *Et tamen non defuerunt, qui per longum tempus vernis æstivæque floribus tumulum ejus ornarent: ac modo imagines prætextatas in rostris proferrent, modo edicta, quasi virentis, et brevi magno inimicorum malo reversuri. Quin etiam Vologesus Parthorum rex, missis ad senatum legatis de instauranda societate, hoc etiam magnopere oravit, ut memoria ejus coleretur.*

(a) Corruptela aliqua, aut vana superstilio in Hispaniis inducta, notatur canone 75 antiqui codicis a Dominico Lopezio de Barrera editi: *Non liceat iniquas observationes agere calendarum, et otios vacare gentilibus, neque lauro, aut viriditate arborum cingere domos. Omnis hæc observatio paganismi est.* Ex concil. Laodic. can. 31. Prima die mensis sacrificia peragebant pagani

159. Mos etiam fuit veterum corpora defunctorum vino vel aqua lavare, non minus quam ungere, et sepulcris vina et unguenta infundere. Virgilius, lib. VI Æneid.:

Corpusque 136 lavant frigentis, et unguent.

Idem agens de honoribus ab Ænea tumulo Anchisæ præstitis lib. V:

Hic duo rite mero libans carchesia baccho
Fundit humi: duo lacte novo de sanguine sacro,
Purpureosque jactit flores.

Ausonius in Epitaphiis, carm. 36, in tumulo hominis felicitis ita ait:

Sparge mero cineres, et odore perluce nardo,
Hospes, et adde rosis balsama puniceis.

Huc respicere nonnullis visus est Martialis, epigram. 126, lib. XIII:

Unguentum hæredi nunquam, nec vina relinquis,
Ille habeat nummos, hæc tibi tota dato.

Actor. apost. IX, 37: *Quam (Tabitham mortuam) cum lavissent, posuerunt eam in cœnaculo.* Hanc igitur consuetudinem tangit Prudentius in fine hymni Exsequiarum, *Liquido spargemus odore*, ubi tamen unguenta potius intelligo. Sic lib. I, oda 5 Horatii: *Perfusus liquidis odoribus*, id est, delibutus unguentis. Sed clare in hymno S. Fructuosi et soc., vers. 13:

Tum de corporibus sacris favillæ,
Et perfusa mero leguntur ossa (b).

Martinus Roa, lib. de Die natali sacro et profano, cap. 19, putat verba Prudentii, *Et perfusa mero leguntur ossa*, non esse intelligenda juxta ritum gentilium, de quo Virgilius Æneid. lib. VI:

Reliquias vino, et bibulis lavere favillas,

sed esse explicanda hoc modo: *lauta ad ignis cinerisque reliquias expurgandas.*

160. Cæterum etsi gentilitius fuerit hic ritus, nihil est tamen cur negemus eum a Christianis diversa ratione usurpatum. Constat, a gentilibus et Hebræis usum aromatum in sepeliendis mortuis adhibitum. De aromatis, quibus unctum est Jesu corpus lege cap. XIX Joan., v. 30. 137 Primi Christiani eundem morem retinuerunt, neque dubium est quin balsama in sepulcris martyrum diffuderint. Prudentius in Hippolyto v. 193:

Oscula perspicuo figunt impressa metallo,
Balsama diffundunt, fletibus ora rigant (c).

(b) Barthius, cap. 9, lib. IV, sic interpretatur in S. Vincentio vers. 517: *Subjecta nam sacrario, Imamque ad aram condita Cœlestis auram muneris Perfusa subter hauriant.* Sermo est de ossibus S. Vincentii. *Vino, ait Barthius, ossa crematorum, aut cineres rigabantur.* Sed melius interpretaberis ex simili loco S. Paulini Natali 13 infra exhibendo, ubi vetus sarcophagus S. Felicitis describitur.

(c) S. Paulinus Natali VI: *Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo, Et medicata pio referant unguenta sepulcro.* Natali XIII, de veteri sarcophago S. Felicitis vers. 537: *Ista superficies tabulæ gemino patet ore, Præbens infusæ subjecta foramina nardo, Quæ cineris sancti veniens a sede reposita Sanctificat medicans arcana spiritus aura.*

Quid ergo est quamobrem S. Paulinus, qui hunc honorem sepulcris sanctorum exhibitum sæpius laudat, vel eundem vel similem ritum natali ex videatur damnare? Ita enim habet :

Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
Nec sua liminibus miscerent pocula sanctis.
Quamlibet hic jejuna cohors potiore resultat
Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
Personat, et Domino cantatam sobria laudem
Immolat. Ignoscenda tamen puto talia, parvis
Gaudia quæ ducunt epulis: quia mentibus error
Irrepat rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
Perfusis halante mero gaudere sepulcris.

161. His paucisque aliis similibus verbis, quibus SS. Patres aut superstitionem gentilium aut corruptelam Christianorum in religiosis ritibus, aut pravos hominum mores, aliquando permixtos, nunquam approbatos, reprehendunt, hæretici abutuntur, ut universam hujusmodi consuetudinum rationem in invidiam vocent, et idololatriæ nomine condemnent (a). Verum diligenti distinctione opus est: in gentilibus 138 nonnulli ritus a SS. Patribus notabantur, quia et perverto modo fiebant, et ad verum Deum non referebantur. Simili ratione Christiani objugabantur, quia gentilium morem secuti, opera alioquin pia aut ob inanem credulitatem, aut ob animi perversitatem corrumpebant. Egregie S. Hieronymus Vigilantium refellit, qui catholicis objiciebat: *Magnam honorem præbent hujusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni, cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Hieronymus contra: *Quicumque accendunt cereos secundum fidem suam, habent mercedem... Et quia quondam colebamus idola, num colere Deum non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari: illud fiebat idolis, et ideo detestandum est; hoc fit martyribus, et ideo recipiendum est.* Vide epist. ad Ripar. et adversus Vigilant. S. Augustinus lib. XXI contra Faustum, cap. 10: *Sicut autem non ideo continentia vel detestanda virginitas est sanctimonialium quia et Vestales virgines fuerunt, sic non ideo reprehendenda sacrificia Patrum quia sunt et sacrificia gentium; quia sicut inter illas virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet nisi quæ cui voveatur atque reddatur, sic inter sacrificia paganorum et Hebræorum multum distat eo ipso quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata: illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum, ista vero uni Deo.*

162. Itaque cum in SS. Patribus quædam occurrunt verba quibus univervo ritus aliquis repro-

(a) Paulini quidem mens aperte declaratur in verbis illico subjectis: *Ergo probant obiti, quod damnare magistri? Mens Petri recipit, quod Petri dogma refutat? Unus ubique calix Domini, et cibus unus, et una Mensa domusque Dei. Dividunt vina tabernis; Sancta precum domus est ecclesia: cede sacratis Liminibus, serpens: non hac male ludus in aula Debetur, sed pœna tibi.* Inde se permotum ait Paulinus ad ecclesiam picturis ornandam, ut populum ab epulis ad hæc spectacula revocaret. De hujusmodi epulis loquitur S. Augustinus lib. VI Conf. cap. 2, ubi de B.

A bari videtur, inspiciendum est adversus quos ea sint directa. Sic Lactantius (cujus tamen auctoritas non magni ponderis habetur), qui celebritatem sabbati paschalis laudavit, ut dixi num. 147, non ignorans certe quo more perageretur, nihilominus lib. VI, cap. 1, in fine, et cap. 2, hunc morem aliosque in ethnicis ferre non potest: *Eadem miseros cœcitas premit: sicut enim qui sit verus Deus, ita qui sit verus cultus ignorant. Mactant igitur opimas et pingues hostias Deo, quasi esurienti; profundunt vinâ tanquam sitienti; accendunt lumina velut in tenebris agent... Num igitur mentis suæ compos putandus est qui auctori et datori luminis candellarum ac cereorum lumen offert pro munere?... Itaque diis non celestem sensum, sed humanum potius attribuunt; ideoque illis necessaria et grata credunt esse quæ nobis, quibus aut 139 esurientibus opus est cibo, aut sitientibus potu, aut vesteigentibus, aut, cum sol decesserit, lumine, ut videre possimus... Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immolantam victimam sistit.* Lactantius ergo objugat gentiles, quod Deo res creatas offerrent, tanquam ita indigenti, et ignorarent Deum cultum in animi virtutibus potissimum consistere. Nihil hæc ad catholicorum, vel etiam omnium Christianorum et Hebræorum cultum, a Deo præscriptum evertendum. S. Augustinus de Moribus cathol. Eccles. lib. 1, cap. 34: *Nolite consecrari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera religione superstitiosi sunt, vel ita libidinibus dediti, ut obliiti sint quid promiserint Deo. Novi multos esse sepulcrorum et picturarum adoratores: novi multos esse qui luxuriosissime super mortuos bibant, et epulas cadaveribus exhibentes, super mortuos seipsos sepeliant, et voracitates ebrietatesque suas deputent religioni.* Hic corruptelæ castigantur. Pia religionis officia commendat idem Augustinus lib. I de Civit. Dei, cap. 12, et lib. de Cura gerenda pro mortuis ad Paulinum cap. 3: *Ipse quoque Dominus die tertio resurrexerit, religiosæ mulieris bonum opus prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super membra ejus effuderit, atque hoc ad sepeliendum eum fecerit: et laudabiliter commemorantur in Evangelio qui corpus ejus de cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt.* Et ipse miracula quæ fiebant ad memorias martyrum, tum Mediolani, tum Nolæ, laudat epist. 78: *Verumtamen ad ista, quæ hominibus visibus nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant. Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi B. Felicis Nolensis corpus conditum est.* In libro XXII de Civit. Dei, cap. 8,

Monica ait: *Cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pulles et panem et merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, tam pie, atque obedienter amplexa est, etc.* Itaque ubi comperit, a præclaro prædicatore atque antistite (Ambrosio) pietatis præceptum esse, ista non fieri, ne ulla occasio se inurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitiosi gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatoribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat.

hæc habet : Cumque corpus faceret, atque à gementibus et plangentibus exsequitè pararentur, amicorum ejus quidam inter convolantum verba suggessit, ut ejusdem martyris oleo caput perungeretur. Factum est, et revixit.

163. Plura in eandem sententiam confirmandam peti possunt ex aliis scriptoribus, ut circa flores in templis spargendos ex S. Gregorio Turonensi in Vita Severi Sulpicii, cap. 50, de quo ait : *Solitus erat flores illiorum, tempore quo nascuntur, colligere, ac per parietes hujus ædis appendere, et ex Fortünato lib. viii, epigr. 9, ad domnam Radegundem, cujus titulus est, Ad eandem de floribus super altare : nam aliud processerat, De violis :*

At vos non vobis, sed Christo fertis odores,
Hæc quoque primitias ad pia templa datis.
Texistis variis altaria festa coronis,
Pingitur ut lilia floribus ara novis.

140 De oleo vero sepulcrorum martyrum legendus est Paulinus Petricordius in Vita S. Martini, lib. v (a), ut plures alios prætermittam.

CAPUT XV.

Quo sensu Prudentius animam liquidam et elementum dixerit.

164. Ea nunc diluam quæ Prudentio sive ab hæreticis, sive à catholicis opponuntur, tanquam religioni Christianæ repugnantia. Bailius in Diction. post Clericum tom. XII Bib. univers. putat Prudentium animam appellare corpoream his versibus Cathem. hymn. x : *Rescissa sed ista seorsum Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem.* Et contra Symmach. lib. ii, vers. 184 :

Non occidet, inquit,
Interior qui spirat homo, luet ille perenne
Supplicium, quod subiectos male rexerit artus.
Nec mihi difficile est liquidam circumdare flammis
Naturam, quamvis perflabilis illa feratur
Instat not! : capiam tamen, et tormenta adhibebo.

Bailius more notè scripsisset, si ad metrum attendisset. Ita certe habet Prudentius. Duo responderi possunt : primum, Prudentium, cum animæ liquorem et animam liquidam dicit, materiam sive corpus animæ non tribuere, sed ejus puritatem celestemque originem indicare ; alterum, hanc significationem liquidam absurdam non esse, neque reprehendendam. Prudentius interdum liquoris ac liquidum vocabulo spiritum et spirituale intelligit, ut Apoth. de dæmone v. 411 : *Pulsus adi, veltose liquor : Christus jubet, exi.* Cath. iii, 141 v. 190, de anima nostra loquens, affirmat eam non mori, quia *Vim liquidæ rationis habet.* Et Apoth. v. 87, de natura divina : *Pura, serena, mi-*

ans, liquido præteribera motu. Et ibidem de spiritu divino v. 694 :

Sed postquam liquidus cœlesti spiritus ora
Virgineam respersit humum, medicabilis illa est

165. Hoc autem sensu locutum Prudentium locis objectis tam perspicuum est ut nihil supra. Etenim sæpe ille clarissime distinguit animam a corpore, et a materia. Apoth. v. 830 :

Illam quidem statum Domini est : sed spiritus, et vis
Non est plena Dei, tanto moderamine missa,
Quanto flans voluit standi servare tenorem.
Est impossibile spectare profunda Sabaoth :
Sed speculum Deltatis homo est. In corpore discas
Rem non corpoream solers, interprete Christo,
Qui Patrem proprium mortali in corpore monstrat.

Crederes, Prudentium præ oculis habuisse symbolum Athanasianum, si vere Athanasii fuisset, aut fãtum exstitisset : *Nam sicut anima rationalis, et caro unus est homo : ita Deus et homo unus est Christus.* Cath. iii, v. 196 : *Credo equidem, neque vana fides, Corpora vivere more animæ.* Evidens in primis est locus in Passione Romani v. 432 et seqq. :

Cernant et illud fœmen æternæ spei,
Non succulentis influens obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans,
Partis sed intus quod relinquet mentibus.
Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
Et res caduca, quod resolvendum est, videt.
Liquidis videndis aptus est animæ liquor,
Natura fervens sola, ferventissimæ
Divinitatis vim coruscantem capit.
Hoc, opto, lumen imperator hoberit.

Diversitas substantiæ animæ a substantiâ corporis aperte astruitur Psyc. v. 905 :

Framit et discordibus armis
Non simplex natura hominis : nam viscera limo
Effigata premunt animum, contra ille sereno
Editus afflatu nigrantis carcere cordis
Æstuat, et sordes arca linter vincula recusat.
Spiritus pugnant variis lux atque tenebræ,
Distantesque animat duplex substantia vires.

142 Perist. x, v. 533, de anima : *Cœlo refluxus subvolabit spiritus.* Ham. v. 527 :

Quippe animus longe præstantior, ut pote summo
Æthere demissus, subjectos si velit artus
Imperio quassare gravi, etc.

Alia bujus generis multa prætereo.

166. Ut autem intemperantium criticorum insolentia manifestius appareat, ex duobus ipsis locis quibus animam corpoream a Prudentio vocari illi aiunt, evincam rem contrario modo se habere. Cathem. x, v. 5 et seqq. : *Tua sunt, lua, Rector, utraque, Tibi copula jungitur horum, Tibi, dum vegetata coherent, Et spiritus et caro servit.* Rescissa sed ista seorsum Solvunt hominidum, perimuntque : *Humus exci-*

(a) Namque ut sæpe solent præcavato corde fideles
Vasa oleo opplere, et servandis adducta salutis Vel ju-
stis offerre viris, vel condere sanctis Religionis locis, qui-
bus aut operatio præsens Martyris emeritis prodit virtute
patronos, etc. In Biblioth. Lugdun. Patrum paulo aliter
hæc carmina leguntur. Posteriori tempore Iohannis
monachus in funere Odilonis anno 1048 : *Floridus, et niveus desertur lectulus illi, Quem tegit alma
cedrus, redolensque expressus adornat ; Sparguntur
violæ, sternuntur lilia quæque, Tam videas roseos illum*

sibi pingere flores, Et varias herbas oculis spectare benignis.
Balsama non desunt, et aromata nulla seruntur,
Nardus, myrrha nitent, stactus ; et maxima byrrus,
Sunt mille species, plures variantur odores, Nectareus-
que sapor caelum replet altius ipsam. Plura circa ritus
suebres Christianorum cõtingerit Pállus Aringhus
lib. i Romæ subterraneæ, præsertim à cap. 17 ad 31,
ubi sæpius nostrum poetam laudat ; et testem appellat.

pit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem. Vellet Clericus his verbis exprimi sententiam Epicureorum, qui animam mortalem asserebant, et allegat Baillius versus Lucretii de ea sententia (a). Sed advertere primum necesse est auctoris cujusquam verba non seorsum esse considerata, sed prout congruunt his quæ præcedunt et consequuntur, et ejusdem menti aliis in locis luculentius declaratæ. Aliud enim judicabo voluisse dicere Clericum, aut Baillium, aliud hominem bene de religione sentientem, quamvis uterque verba ambigua eadem pronuntiet (b). Deinde quid magis est Prudentianæ sententiæ dissimile, quam versus Lucretii? Is terram veluti communem matrem frugum, arbustorum, hominum, ferarum representat, quæ omnia eodem modo nascantur, eodem intereant (c). At Prudentius statim in limine hymni: *Deus, ignee fons animarum*, v. 21: *Ut dum generosa caducis, Ceu carcere clausa, ligantur, Pars illa potentior exstet, Quæ germen ab æthere trazit. Si terrea forte voluntas Luteum sapit, et grave captat, Animus quoque pondere victus Sequitur sua membra deorum, At si generis memor ignei Contagia pigra recuset, Vehit hospita viscera secum, Pariterque reportat ad astra.* V. 129: *Animæ fuit hæc domus olim Factoris* 143 *ab ore creatæ. Fervens habitavit in istis Sapientia, principe Christo.* V. 149: *Sed dum resolvable corpus Revocas, Deus, atque reformas, Quanam regione jubebis Animam requiescere puram?* Multis aliis in locis animæ immortalitatem Prudentius explicat et tuetur, quæ neque indicare quidem opus est; nam Baillius fatetur, his verbis, *Animæ rapit aura liquorem*, non negari animæ immortalitatem, quam paulo post Prudentius admittit; Clericus vero solum velle videtur Prudentium plus dixisse quam voluit dicere: at neque voluit dicere, neque dixit aliud, nisi in obitu animam puram e corpore, quod humus excipit, abire, migrare, evolare.

167. Alii versus opponebantur ex lib. II adversus Symmachum, ubi *liquida natura*, et *perflabilis more* noti anima dicitur. Verum cum Prudentius eo loco agat de supplicio quo animæ peccatorum puniendæ sunt, intelligendus est affirmare, posse Deum naturam, quamvis *liquida et perflabilis* sit more noti, sive *par levibus ventis*, circumdare flammis, ut scilicet

(a) Lib. II: *Denique cælesti sumus omnes semine oriundi: Omnibus ille idem pater est, unde alma liquentes Humorum guttas mater cum terra recepit, Fæta parit nidas fruges, arbustaque læta, Et genus humanum: pari omnia sæcla ferarum.... Quapropter merito maternum nomen adepta est. Cedit item retro, de terra quod fuit ante, In terras: et quod missum est ex ætheris oris, Id sursum cæli rellatum templa recipient.*

(b) Baillius ipse assentitur, in similibus verbis diversam fuisse mentem Epicharmi apud Plutarchum, de Consolatione, pag. 110: *Præclare igitur Epicharmus, « Concretum, inquit, fuit, in discretum est, reditque unde venerat, terræ deorsum, spiritus sursum. » Quid ex his omnibus iniquum est? nihil.*

(c) Ita enim pergit: *Nec sic interimit mors res, ut materia Corpora conficiat, sed cælum dissipat ollis. Inde aliis aliud conjungit: et efficit, omnes Res ut convertant formas, mutantque colores.*

A significet animam esse spiritualem, atque igne nullo modo afficiendam, nisi admirabili quadam Dei potentia. Quod fiet manifestius, si tota periodus referatur.

Nec mihi difficile est, liquidam circumdare flammis Naturam: quamvis perflabilis illa feratur More noti, capiam tamen, et tormenta adhibebo Ipse incorporeus ac spirituum sator unus. Quin et corporibus parilis consortia poenæ Decernam: possum quoniam renovare favillas Antiquam in faciem, nec desperanda potestas: Qui potui formare novum, reparabo peremptum.

En ut non solum corpus ab anima distinguatur, sed etiam ideo dicatur Deus animam, hoc est rem spiritualem et non corpoream, igne posse punire, quia ipse est summa potestate præditus, *incorporeus, et sator unus SPIRITUUM*. Hac ratione S. Augustinus demones sine corpore, et animas damnatorum igni cruciandas affirmat lib. XXI de Civit. Dei, cap. 10 (d).

144. 168. Supervacaneum nunc esset quærere, an propriè animam spiritualem *liquidam et liquorem* Prudentius appellaverit; quæ est de nomine quæstio. Barthius lib. XXI, cap. 4, putat id eleganter dictum: *ANIMÆ RAPIT AURA LIQÜOREM: Liquorem animæ eleganter dixit, quia liquida, pura, clara, cælestis ejus natura.* Apoth.

Quæ collata rudem fecit vivescere limum, Ut pote de liquido naturæ semine primos Accipiens habitus, superoque expressa sereno.

Qui sunt versus 902 et seqq. Profecto propria significatio spiritus ex origine est *status aeris* a verbo *spiro*, quæ deinde ad animam rationalem est diffusa: et anima ipsa sæpe a Prudentio *status* dicitur, ut Ham. v. 920, *status sine corpore*. Cum autem aqua elementum sit aeri conjunctum, poetæ epithetâ utriusque sæpe confundunt; nam aer vulgo *liquidus* dicitur, et Lucretius, lib. II, undas vocat *aereas*. Idem Lucretius, et Virgilius ignem *liquidum* appellant, ut æthereum purumque, ac terræ gravitatî oppositum esse denotent. Apud Hebræos *liquidi*, seu *cæli* nomine comprehenditur quicquid Græce aer, æther et οὐρανός nominatur. Hinc Prudentius non male animæ *liquorem*, et animam *liquidam* posuit pro animæ spiritu et puritate, pro anima spirituali et cælesti, seu ex cælo originem trahente: nam hoc sæpissime ille inculcat (e). Alia ratione veteres

(d) *Cur ego non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi, si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei, et nunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari?* De hac quæstione videri possunt theologî; mihi satis est notare Prudentium ignem corporeum agnoscere, et difficultatem excitare, qua ratione animæ incorporeæ igne corporeo affici possint. Et cum ita disserat Prudentius, dum animam *LIQUIDAM* vocat, consequens est eum ea voce non intellexisse *CORPOREAM*.

(e) Vide S. Augustinum de Genesi ad litteram lib. VII, enarrat. in psalm. CXXXVI: *Sicut ait quodam loco Scriptura: Volavit super pennas ventorum? hoc est, super virtutes animarum: unde et status Dei dicitur anima tanquam ventus, non ut iste intelligatur ventus quo corpus propellente sentimus, sed ejus nomine si-*

Christiani *liquorem* vocare potuerunt animam, scilicet quia corpus *vas animæ* appellabant. Vide comment. ad hymn. vii Cath. v. 190.

169. Aliam de nomine litem movent nonnulli, quod Prudentius animam *elementum* nuncupaverit, eod. hymn. Exsequiar. v. 1 et seqq.: *Deus, ignee fons animarum, Duo qui socians elementa, Vivum simul ac moribundum Hominem, Pater, effigiasti.* Qua voce usum quoque Lactantium non diffitentur lib. iii, cap. 6: *Scientia in nobis ab animo est, qui oritur e caelo: ignoratio a corpore, quod est e terra. Unde nobis et cum Deo, et cum animalibus, est aliqua communitas. Itaque quoniam ex his duobus constamus elementis quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris, pars nobis data est scientiæ, pars ignorantæ.* Barthius loc. cit. ait Prudentium *elementa* principia dixisse ethnica phrasi ex Alcivoo, Epicteto et Euripide. Ego potius dicam **145** eam phrasin esse Latinam. Cicero, Acad. Quæst., p. 44: *Ergo illa initia et, ut e Græco vertam, elementa.* Sic vulgo *elementa puerorum, elementa loquendi, elementa dialectices.* Cur ergo initia seu principia hominis non appellentur elementa? Itaque ut Prudentium tueamur, nihil opus est confugere ad ea quæ Huetius disputat in Origenianis, lib. ii, cap. 2, quæst. 6, num. 14, ubi errorem Origenis, qui corpora animis ascribit, excusare vult, quia nondum veritas Ecclesiæ decreto erat definita, et idem visum fuit Tertulliano, S. Hilario in Math. cap. 5; Ambrosio lib. ii de Abraham, cap. 8; Cassiano, collat. 7, cap. 13; Theodoto in Excerptis ad Clementis Alexandrini calcem adjectis; Methodio, apud Photium cod. 234; Fausto Regiensi, aliisque. Qua vero ratione animus a Prudentio *igneus* et *ignis* dicatur, in commentariis exponetur: neque ulla peculiaris in hoc est difficultas, cum ipsum Deum *igneum* sæpe appellaverit. Veteres nonnulli putarunt revera animam esse ignem, et idcirco dici hominem *extingui* cum moritur, et illi aqua et *igni* interdici cum exilio multabatur, quibus verbis minor, seu media capitis diminutio significabatur: quasi corpus ex aqua seu humore, anima ex igne constaret. Alii hanc insaniam addiderunt, grave esse perire naufragio, quod anima esset ignis, adeoque maxime aquæ contraria. Quam longe ab his deliriis Prudentius absit, ex omnibus ejus carminibus perspicitur evidenter.

gnificetur aliquid invisibile, etc. Apud auctores Latinos *liquidum* pro puro sæpe sumitur, ut *liquida oratio*, et similia. Catullus carmine de Atty, v. 46, *Liquidaque mente vidit.*

(a) *Et vidit (Petrus) cælum apertum, et descendens vas quoddam, velut lineum magnum, quatuor initiis submitti de caelo in terram. In quo erant omnia quadrupedia, et serpentina terræ, et volatilia cæli. Et facta est vox ad eum: Surge, Petre, occide, et manduca. Ait autem Petrus; Abiit, Domine, quia nunquam manducavi omne commane et immundum. Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris.*

(b) *Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia quidem sunt munda; sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem et non bibere vinum, neque in quo frater tuus*

CAPUT XVI.

Faveritne Prudentius Pythagoreis et Manichæis super abstinentia a carnibus? an Manichæorum argumenta de duobus principiis valide evertit?

170. Ecce iterum Clericus, qui Prudentium ad Pythagoreismi et Manichæismi errorem de abstinentia a carnibus accessisse contendit. Hymno Cath. 3 Ante cibum, vers. 56, hæc habet Prudentius: *Hæc opulentia Christicolis Servit, et omnia suppeditat. Absit enim procul illa fames, Cædibus ut pecudum libeat Sanguineas lucerare dapes. Sint fera gentibus indomitis Prandia de nece quadrupedum: Nos oleris coma, nos sitiqua, Feta legumine multimodo, Paverit innocuis epulis.* Solet usu hoc evenire, ut qui errores libenter ipsi amplectuntur præsertim in rebus fidei, in aliis diligenter **146** errores deprehendere conentur, quasi socios sibi quærant et adjungant. Prudentius hoc hymno id unum agit, ut Christianos ad eum morem hortetur, qui inter ipsos tunc temporis valde communis erat, ut cibus innocentibus contenti, a carnibus quadrupedum abstinerent, non quod his vesci neget licere, sed quia melius est non vesci. Nullum cibum Christianis vetitum esse haud obscure ante innuerat vers. 11 et seqq.: *Tè sine dulce nihil, Domine, Nec juvat ore quid appetere, Pocula ni prius, atque cibos, Christe, tuus favor imbuerit, OMNIA SANCTIFICANTE FIDE.* Quibus postremis verbis alludit aut ad caput x Act. apost., vers. 11 (a), aut ad caput xiv epist. ad Roman., vers. 20 (b).

171. Prudentii mens clarius intelligitur ex ratione quam subjicit, cur Deo gratias agere debeamus: *Ipse homini quia cuncta dedit, Quæ capimus dominante manu, Quæ solus, aut humus, aut pelagus Aero, gurgite, rure creant, Hæc mihi subdidit, et sibi me.* Inter ea vero quæ Deus homini subdidit, ad Christianorum cibum seligit aves et pisces (c). Tum addit fructus terræ et arborum, nec non lac et quæ ex lacte multa fieri solent. Syrorum ea fuit dementia, ut a piscibus et a columbis religionis causa abstinerent. Hyginus, fabula 195: *Ob id Syri pisces et columbas, quas in deorum numerum habent, non edunt.* Christiani veteres pisces avesque eodem loco ponebant, quod ex aquis tam volucres quam pisces natos doceat Genesis cap. i, vers. 20 (d). Ex quo S. Ambrosius, hymno ad vespas

offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes? penes te metipsum habe coram Deo... Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est: quia non est EX FIDE. Omne autem quod non est EX FIDE peccatum est.

(c) *Callidus illaqueat volucres Aut pedicis dolus aut maculis, Illita glutine corticeo Vimina plumigeram seriem Impediunt et abire velant. Ecce per æquora fluctivagos Texta greges sinuosa trahunt. Piscis item sequitur calamum, Raptus acumine pulnifico, Credula saucius ora cibo.*

(d) *Dixitque etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram sub firmamento cæli. Creavitque Deus cete grandia, et omnem animam viventem, atque motabilem, quam produxerant aquæ in species suas, et omne-volatile secundum genus suum.*

feriæ 5 : *Magnæ Deus potentia, Qui fertili natos aqua* **A** Partim relinquit **147** gurgiti, Partim levas in aera, Demerea lymphis imprimens subvesta coelis origens. *Ut stirpe ab una proclita Diversa replent loca.* Rabanus Maurus, lib. II de Institutione clericorum, cap. 27, esum avium et piscium permissum ait, quia ex eodem elemento de quo et pisces creatæ sunt aves, neque in regula monachorum allarum carnum esum prohibitum, nisi quadrupedum. Intelligit, opinor, caput 59 regulæ S. Benedicti : *Carnium vero quadrupedum ab omnibus abstinenceur comestio, præter omnino debiles et ægrotos (a).*

172. Possent etiam verba Prudentii ita intelligi, ut *Sanguineas lacerare dapes* pertineret ad usum abstinendi a sanguine et suffocato, qui diu in Ecclesia perseveravit. Tertull., Apolog. cap. 9 : *Erubescat error vester, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoque suffocatis et morticinis abstinemus, ne quo modo sanguine contaminear vel intra viscera sepulto.* Concilium Aurelian. II anno 533, cap. 20 : *Catholici, qui ad idolorum cultum, etc., ab Ecclesiæ castibus arceantur. Similiter et hi qui bestiarum morsibus extincta, vel quolibet modo aut casu suffocata vescuntur.* Sed S. Augustinus jam suo tempore aliter existimabat lib. VI, cap. 32 adversus Faustum Manichæum : *Ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut leporem non edat, si manu a cervice percussus nullo cruento vulnere occisus est? et qui forte PAUCI adhuc tangere ista formidant, a CÆTERIS IRRIDENTUR.* Revera cum Prudentius aves et pisces in cibis Christianorum admittat, quadrupedum vero respuat, non ad hunc paucorum irridendum morem respexit, sed ad laudabilem plurium consuetudinem, de qua idem S. Augustinus lib. I de Moribus Ecclesiæ catholicæ, cap. 33 : *Ita multi neque vescuntur carnibus, neque tamen eas immundas superstitione putant.... Continent se igitur ii qui possunt, qui tamen SUNT INNUMERABILES, et a carnibus et a vino duas ob causas, vel propter fratrum imbecillitatem, vel propter suam libertatem (b).*

148 **173.** Refellendus modo est Bailius, qui in Dictionario aliisque operibus sæpe hoc saxum voluit, catholicos argumenta Manichæorum de origine malignam nunquam satis diluisse. Jacobus Georgius de Chauffepie, in Nov. Diction. histor. critic., artic. *Manichæi,*

(a) Nicephorus, lib. XII Hist., cap. 35, diversos jejunantium mores enarrat : *Quidam animata non attingunt; alii autem attingunt, sed pisces solos. Sunt qui animata quoque cum piscibus volatilia degustant, ex aquis ea quoque progenita esse, ut Moses inquit, dicentes. Nonnulli ab ovis et nucibus sive baccis abstinere. Nonnulli vero arborum fructibus vescuntur. Quidam panem siccum tantum comedunt; quidam vero ne hunc quidem attingunt.*

(b) Petrus Castellanus, qui de esu carnum 4 libros edidit, lib. I, cap. I, consuetudinem hominum primi temporis exponit abstinendi a carnibus. Plato, lib. VI de Leg., pag. 782, tom. II, ait : *A carnibus majores nostri abstinerebant, tanquam non esset pium illas edere,*

Bailium docte et nervose refutat, ejusque alios oppugnatores hac in parte recenset, Kingium, Clericum, Bernardum, Jaquelotum, Leibnizium, Clarkium, la Placette, de Crousaz. Ego solum ea breviter explicabo quæ Bailius Prudentio objicit, neque Chauffepieus illi objecta esse meminit. Princeps, inquit Bailius, qui impedire potest malum, neque impedit, vult illud malum; et hanc vocat notionem evidentem. Quod autem Prudentius respondet hominem libere peccare, dicit Bailius, hanc esse petitionem principii, quia thesin impugnatam dat pro responsione. Idem Bailius, Clericum secutus putat Prudentium responsurum paucos esse qui damnantur: nam ait hymno 6 Cathem., vers. 93 : *Idem tamen benignus Uitor refundit iram, Paucosque non piorum Patitur perire in ævum.* Quam responsionem idoneam non esse reponit Bailius, quia si damnatio omnium hominum esset æternæ servitutis ut octo, damnatio paucorum erit æternæ servitutis ut quatuor, vel ut duo, vel ut unum. Ita enim scholasticus esse amat contra religionis causam. Sed qui Prudentium sine opinione aliqua præjudicata attente legat, penitus Bailii inanes subtilitates perspiciet. Primum cur existimat Prudentium responsurum paucos esse qui ad inferos detrudunt? Prudentius argumentum Manichæorum et Bailii sibi proponit, et tantum abest ut id respondeat, ut etiam contrarium aperte eo in loco affirmet. Hamartig. vers. 819 :

Sic animas ecclie de fontibus unicoloras
Infundit natura solo : sed suavis iustic
Devotiæ illecebris retinentur, et æthera paucæ
Conscendunt reduces, multas viscosus inescat
Pastus, et ad superas percurrere non sinit auras.
Præscius inde Pater livenita Tartara plumbo
Incendit liquido, piceasque bitumine fossas
Infernalis aquæ turvo suffodit Averno.

149 **174:** Prudentius argute objectionem Manichæorum ante expresserat, et subtilius etiam quam Bailius, quamvis hic omnes ingehii nervos contendat. Lege vers. 640 et seqq.

Si non vult Deus esse malum, cur non volat? inquit.
Nil refert, auctor fuerit, factorque malorum.
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti;
Cum possit prohibere, sinat; qui si velit omnes
Innocuos agere omnipotens, nec sancta voluntas
Degeneret, facta nec se manus inquinat ullo.
Condit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse creavit.
Ipse creavit enim, quod cum discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassari usa.

neque deorum aras sanguine polluebant. Ipse Castellanus, cap. 2, contra alios probat carnes præ cæteris omnibus optimum ac plurimum præstare alimentum. Confer Clementem Alexandrinum, Pædag. lib. II, cap. I; Tertullian., de Cibis Judaicis; et S. Hieronym., lib. I adversus Jovinian. In antiquo codice Ecclesiæ Hisp., quem Lopezius de Barrera edidit, canon 58 exstat ex Ancyr. XIII : *Si quis non pro abstinentia, sed pro execratione escarum abstinere, placuit sancto concilio ut præguatet, et sic, si vult, abstinere; si autem spernit, ita ut olera cocta cum carnibus non degustet, iste, non obediens neque suspensionem hæreticis a se removens, deponatur de ordine clericatus.*

Quid ad hæc Prudentius?

Damna aures, Pater alme, meas, et claude meatus
Obtrutescentis capitis, hæc pervia tales
Concipiat flexura bonos...

Et cum insigniter probasset Dominum *Nolle malum,*
nec, quod post ablut, ante probare, Marcionem iterum
urgentem inducit :

Invitone aliquis potis est peccare Tonante ?
Cui facile est in corde hominis componere sensus.
Quos libeat, fibrasque omnes animare pudicis
Pulsibus, et totum venis infundere honestum.

Huc ergo objectioni occurrit Prudentius, non respondens simpliciter hominem libere peccare, sed vim libertatis in eo sitam esse, ut homo possit peccare, oportuisse hominem creari hac libertate præditum, ut laudabilis præmioque dignus esset; quæ minime est petulo principii.

Nescis, stulte, tuæ vim libertatis ab ipso
Formatore datam ? Nescis ab origine quanta
Sit concessa tibi famulo super orbe potestas...
Quale erat, electus magni rex orbis ut esset
Non rex ipse sui, curto fœdatus honore ?
Quæ laus porro hominis, vel quod meritum, sine certo
Inter utramque viam discrimine vivere justii...

Itaque cum melior sit Providentia, in qua homines possint libere agere, adeoque aliquando peccent, quam Providentia, in qua nemo unus libertate sit præditus, corrumpit quidquid Marcion, quidquid Clericus, quidquid Bailius oggerit. Nam etiam princeps mortalis (cujus aliæ sunt leges) non diceretur velle malum, quamvis 150 Providentiæ, bonam alioquin et utilem, non tolleret e medio, e qua certo sciret, quædam sæcutura esse mala. Neque video quare Bailius thesin a se confictam pro notione clarissima venditet, qua etiam Deum velit alligari.

175. Si tamen Bailius aut aliquis pro eo opponat, potuisse Deum efficere ut homo et bene et libere semper ageret, primum cum S. Augustino dicam, melius judicasse Deum de malis bene facere, quam mala nulla esse permittere; tum non est modo quærendum quid Deus potuerit facere, sed an id quod fecit cum ejus bonitate cohereret. Dubium autem non est quin Deus bonus sit judicandus, etiamsi hominem peccare permittat. Postremo quidquid sit, an aliqua excogitari possit Providentia, in qua semper omnes homines bene uterentur libertate, ordo rerum qui nunc est, fert, ut homo interdum peccet, nisi Deus cursum naturalem causarum impediatur, quod agere non debet. Neque enim contingere potest, ut libertas tot contrariis impulsibus commota constanter bonum prosequatur. An autem Prudentius crediderit exiguum esse damnatorum numerum, nihil ad hanc quæstionem. Bertius et cum eo Riscus, Hisp. sacr. tom. XXXI, interpretantur Prudentium non tenuisse sententiam quorundam theologorum de majori numero prædestinatorum, sed solum asserere paucos ex impiis perire comparate ad eos qui damnandi essent, nisi Deus eis sua gratia et benignitate optularetur. Id videtur colligi ex versibus num. 174 relatis, nisi sibi ipsi plane contrarius dicatur, quod nonnulli in Prudentio aliisque poetis absurdum esse male negant. Theologi hoc fuscè disputaht, majorne

A sit prædestinatorum quam reproborum numerus. Inter angelos si fiat comparatio, plures fuisse prædestinatos probabiliter asseritur. Si quæstio institatur de omnibus omnino hominibus qui fuerunt (quique futuri sunt, majorem esse numerum reproborum communior et verior est sententia. Tenendum pariter est, ex Christianis, comprehensis hæreticis, plures damnari quam salvari. Ex his qui intra Ecclesiam catholicam decedunt, plures esse prædestinatos quam reprobos theologi docti piique existimant quibus repugnare non audeo. Exstat cl. Petri Francisci Foggini opus inscriptum : *Patrum Ecclesie de punitate adultorum fidelium salvandorum, et cum reprobis fidelibus conferantur, mira consensus assertu et demonstrata. Romæ, 1752.* Debuisset Fogginius di-

Bstinguere loca Patrum in quibus Christiani omnes adulti, etiam hæretici, comprehenduntur, ab aliis auctoritatibus quæ ad solos catholicos pertinent; tum alia testimonia 151 Patrum quæ contrariæ opinioni favere videntur, exscribere et explicare: non enim aliter tutum judicium ferri potest pro mira illa asserta consensione. De distinctione inter non pios et impios dicam cap. seq., et nonnihil in comment.

CAPUT XVII.

Oratio in fine Hamartigeniæ exponitur et defenditur.

176. Postquam Prudentius in Hamartigenia de piorum præmiis impiorumque supplicis late dissecuerat, orationem ad Deum convertit vers. 951, ubi hi præcipue versus vulgo in examen revocantur :

Non posco beata

In regione domum...
At mihi Tartareus salsus est si nulla ministri
Occurrat facies, avida nec flamma gehennæ
Devoret hanc animam mersam fornicibus imis.
Estò cavernosus, quia sic pro libe necesse est
Corporea, tristis me sorbeat ignis Averno,
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent, æstuque calor languente tepescat.
Lux immensa alios, et tempora vincta coronis
Glorificent, me pœna levis clementer adurat.

Plerique catholici in hac oratione exagitanda acerbiores sunt quam nonnulli heterodoxi: nam hi agnoscunt ignem purgatorium ea defendi; quam sententiam etsi falsam ipsi putent, tamen fatentur quorundam veterum fuisse, et nunc ab universa catholica Ecclesia teneri. De Magdeburgensibus dixi num. 128. Nic. Antonius in Bibl. Hisp. vet. docet disertam ignis alterius ab igne inferno distincti mentionem fieri in fine Hamartigeniæ, quod int. me purgatorii ignis osores torquet hæreticos, allegatque Osiandrum Epitom. hist. eccles., cent. 4, lib. 1, cap. 26. Et Osiander quidem eo in capite Prudentium laudat; sed apud Weltzium nihil de igne purgatorio loquitur, quamvis illi nævos aliquos objiciat.

177. In editione Veneta Bibl. vet. Lat. Fabricii anno 1728, lib. iv, cap. 2, in quadam nota lego, in fine Hamartigeniæ subjici preces, quibus auctor ait sufficere sibi, si modo in Tartara non detrudatur, 152 licet pœnæ luendæ sint in purgatorio. Bailius alia via Prudentium tueri conatur adversus Perkinsium, quia nimium potuit Prudentius se beatitudine indignum,

supplicio dignum existimare, quæ humilitas impia non est: *Cette humilité est-elle impie? En donnant un bon tour aux choses, ne la nommerait-on pas une oblation de sa personne à la justice de Dieu?* Quibus verbis Baillius satis innuit nescire se quid sit humilitas. Quænam enim esset ista humilitas qua homo, cum possit Deum deprecari, ut criminibus in hac vita delictis ab æterna damnatione liberetur, potius sese Deo offerat, ut perpetuis flammis torqueatur, beatitudine cælesti, Deoque ipso æternum privatus? Petrus Wesseling., Probabilium lib. singulari, cap. 22, contra Guilielmum Caveum asserentem, impium et Prudentio indignum esse dictum, *Non posco beata In regione domum*, reponit: *At quid si poeta indicet, se gravissimorum erratorum sibi conscius, non aspirare ad beatissimam eam stationem in quam martyres et virgines transcribentur? Quod arguunt verba quæ præcedunt et sequuntur. Multa in thesauris Patris est habitatio Christi, Disparibus discreta locis, non posco beata In regione domum: sint illic casta virorum Agnina, pulvereum quæ dedignantia censum, Divitias petiere suas: sit flore perenni Candida virginitas, animum castrata recisum. Cætera quæ addit Prudentius, ait Wesselingius, in Christiano homine non laudanda, sed ita comparata esse, ut a doctorum veteris ævi opinionibus non prorsus dissentiant, qui putabant, omnes qui beatitudinis futuri aliquando erant compotes per ignem esse traducendos, eoque purgandos. Nimirum Wesselingius ab igne purgatorio abhorret, qui nihilominus affirmat, poeticum esse et in poeta ferendum, cavernoso Averno, pro indefesso igne. Postremi versus prima fronte duriores illi videntur: *Nolim tamen*, pergit, *existimes, poetam damnatorum gregi sese inseruisse verbis illis, Me pœna tamen clementer adurat. Ea itidem ex veterum opinionibus explicanda sunt (a).**

153 178. Plurimi aut negant eam orationem esse Prudentii, aut saltem id in dubium revocant. Andreas Rivetus, lib. III Critic. sacr., cap. 26, affirmat eas preces videri falso ascriptas Prudentio, et contradicere odæ 7 Cathem., idemque putare Perkinsium. Guilielmus Caveus eadem ratione spurias eas judicat.

(a) Ludewigius in Vita Prudentii in aliis dogmatis quæ Prudentius cum catholicis sustinet de libero arbitrio, de carnis innocentia, de bonis operibus, de martyrum cultu et invocatione, de Virgine beata Prudentium vult excusare tum ob codices corruptos, tum quia carmen non est ad angustos verborum cancellos emancipandum. Sed hunc locum, *Non posco beata In regione domum*, vocat stultum et mulierularum fabulis dignum commentum. *Quanquam illud, ait, hic Prudentium excuset, quod pro labe sic pati necesse esse dixerit, cum sanctos martyres dedisse jam pœnis in tormentis pro Christo sustentis existimaret. Et hoc modo ei fere æquales errarunt apud centuriat., centur. 4, cap. 4, quanquam ad saniores quam hodie pontificii mentem exponi illos debere, theologi nostri sentiant.... Fuisse tamen privatus et domesticus error Prudentii potuit; qui scelerum juventutis conscius, se indignum statim post mortem vita æterna crediderit. Ita Ludewigius catholicos cum veteribus idem dicere testatur, nisi quod saniores quamdam mentem in veteribus introspicere laborat; et illud demum in Prudentio reprehendit, quod pœnas temporales pur-*

A Ansam præbuit Giselinus, qui in commentario refert se vidisse hanc orationem seorsum cum aliis excusam, non indicato auctoris nomine, quod fortasse librario incognitum erat. Id coniicit e duobus versibus quos in fine appenderat, *omnino præter auctoris mentem et sententiam*, qui epilogo hymni S. Romani adversantur (b). Ludewigius narrat Giselini opinionem in catalogo Flacci esse expressam; sed quod spuria sit oratio, non assentitur, illa ratione quod scriptores sui, uti poetæ citius, oblivisci queunt.

179. Mihi certe nulla idonea esse causa videtur quamobrem hujuscemodi preces Prudentio abjudicentur, siquidem præter omnium codicum consensum Iso Magister inter reliqua Prudentii opera hanc orationem glossis illustrat, et eandem Prudentio Theodulfus Aurelianensis adjudicat in lib. de Spiritu sancto: *Sic perfectam, atque singularem naturam sanctæ Trinitatis mirabili veritate demonstravit Prudentius in libro contra Marcionistas metro heroico: O Dee cunctiparens, animæ dator, o Dee Christe, Cujus ab ore Deus subsistit Spiritus unus.* Interpretatio vero quam Riscus adhibet, non omnino displicet, Prudentium non audere petere beatitudinem statim post obitum, et videri pœnis purgatorii ignis contentum esse: affertque Riscus versus ex Apotheosi in fine:

Pellite corde metum, mea membra, et credite vosmet
Cum Christo reditura Deo, nam vos gerit ille,

154 Et æcum revocat, morbos ridete minaces,
Infictos casus contemnite, tetra sepulcra
Despulte; exurgens quo Christus provocat, ite.

Quod autem Ludewigius respondet, scriptores, et præsertim poetas, interdum sui oblivisci, id locum habere potest, cum clare dicunt contraria: nam si verba alio in loco perspicua sunt, alio dubia, æquitas flagitat, ut in rebus maxime alicujus momenti benigna interpretatio adhibeatur, quin ad oblivionem confugere necesse sit. Ac ne credamus Prudentium de vita æterna consequenda desperare, in promptu est ode 7 Cathem., quam his precibus nonnulli contrariam dicunt, nos potiori jure ex ea interpretationem sumendam contendimus (c). Igitur cum Prudentii crediderit. Vide infra num. 184, ubi similes preces, ex quorundam ore expressæ, a S. Joanne Climaco proferuntur.

(b) Ad versum 963: *Saltem mitificos*, exclamat Giselinus: *Itane, o Prudenti, tam obiecto quemquam esse animo? aliud certe nobis spondent suaves Evangelii voces. Siquidem propositis divinæ gratiæ obtinendæ instrumentis, stricte imperant, vocationem nostram certam faciamus, certoque et indubitato æternæ vitæ gloriæ exspectemus; docentque e contrario, infernam ignem aut gravius supplicium deprecari servorum esse semper metuentium ac pene desperantium, cum nulla nunc sit condemnatio his qui in Jesu Christo permanent, ut pote qui factus sit nobis a Deo sapientia, justitia, etc. Quæ Giselini verba deleri jubet Appendix Belgica indicis Romani apud Labbeum de Script. eccles., sive potius corrigi juxta recognitionem ab ipso auctore editam; ne in alieno opere nimis curiosi sint heterodoxi. Recognitionem Giselini non vidi.*

(c) In hac oda de Ninivitis, vers. 96: *Sed pœnitendi dum datur diecula, Si forte vellent improbam libidinem, Veteresque nugas condomare ac frungere,*

dentii mens de misericordia divina facile placabili A hunc reddunt sensum, quod si necesse sit, me, tam aperta totque locis declarata sit, ut etiam ante num. 175 elaborandum fuerit, ne sententiam nimis benignam videretur amplexus de majori numero prædestinatorum, consequens est, orationem Hamartigeniæ explicandam esse ex his quæ alibi dixit, et ad eorum rationem quæ alii SS. Patres protulerunt, ut S. Hilarius Enarrat. in 1 psalmum: *Sunt enim aliqui inter impios, piosque... Plures namque Dei metus in Ecclesia continet; sed eosdem tamen ad sæcularia vitia sæculi blandimenta sollicitant... Impii non manent, quia his Dei nomen in honore est; pii non sunt, quia quæ pietati sunt aliena sectantur... In eos ergo iudicium est, quod jam et in incredulos actum est, et in credentes non necessarium est (a).*

155 180. Quapropter censeo non aliud Prudentium postremis versibus suæ orationis voluisse, nisi ut leviter igne purgatorio torqueretur, si necesse esset pro labe corporea animam purgari ante diem extremam iudicii: nam de obitu hominis clare loquitur:

Dona animæ quandoque meæ, cum corporis hujus
Liquerit hospitium...

Cum flebilis hora

Cluserit hos orbes, et conclamata jacebit
Materies, oculisque suis mens nuda fruetur,
Ne cernat truculentum aliquem de gente latronum,
Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci
Terribilem, qui me maculosum aspergine morum
In præcepis, ut prædo, trahat, nigrisque ruentem
Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
Qualrantem minimum maculose debita vitæ.

Non igitur loquitur de pœnis æternis inferorum, quibus corpora etiam sunt torquenda: de quibus pœnis hoc ipso in carmine vers. 827: *Et Phlegethonte sub gurgite sanxit edaces Perpetuis scelerum pœnis inolescere vermes... Vermibus, et flammis, et discruciatibus ævum Immortale dedit.* Et II, in Syn., vers. 191: *Quin et corporibus paritis consortia pœnæ Decernam.* Verba illa, *Esto cavernoso, quia sic pro labe necesse est Corporea, tristis me sorbeat ignis Averno,*

Suspendit ictum terror exorabilis, Paulumque dicta substitit sententia. Et vers. 171: *Mollitius his et talibus brevem Deus Iram refrenat, temperans oraculum Prosper sinistram: prona nam clementia Haud difficulter supplicem mortalium Solvit reatum, fitque sautrix sentium.* Multa alia in fine de jejuniis aliisque pietatis operibus quibus Deus placatur. His addo ex præf. lib. I in Symm., vers. 80: *Salvator generis Romulei, precor, Qui cunctis veniam das pereuntibus, Qui nullum status non operis tui Mortalem, facili quem relevas manu, Hujus, si potis ea, jam miserescito, etc.*

(a) Et cap. 2 in Matthæum: *Salutis igitur nostræ iudicii tempus designat in Domino dicens: Ille baptizabit vos in Spiritu sancto et igni: quia baptizatis in Spiritu sancto reliquum sit consummari igne iudicii.* S. Cyprianus epist. 52 ad Antonianum ait, quod non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, et fictilia ab eo cui data est ferrea virga frangantur. S. Ambrosius Enarrat. in psal. xxxvi: *Igne ergo purgabantur filii Levi, igne Ezechiel, igne David. Sed hi etsi per ignem examinabuntur, dicent tamen, Transivimus per ignem et aquam... Etsi salvos faciet Dominus servos suos, salvi erimus per fidem, sic tamen salvi quasi per ignem.* Sixtus Senensis, Bibl. lib. VI, adnot. 345, multis SS. Patrum testimoniis, nominatim Prudentii hymno Exsequiar., et octodecim mar-

quippe locum inter pios et sanctos non meritum, igni purgatorio mancipari, saltem miti incendio afficiar, et dum sanctos martyres et virgines statim post obitum lux immensa et tempora vincita coronis glorificant, me pœna clementer adurat. Eodem spectant alia verba: *Non posco beata In regione domum.* Scilicet, poscere non audeo domum in ea regione beata, ubi illico post mortem animæ quarum egregia fuit in hac vita sanctitas, recipiuntur. Semper enim intelligit de tempore, quod proxime obitum sequitur: *cum flebilis hora Cluserit hos orbes.* Revera æternam beatitudinem se tandem consecuturum sæpiissime sperat, et ad eam rem martyrum patrocinium implorat. Ac ne longius abeam, in hac ipsa oratione ita ait:

Judice te pallens trepido, te iudice eodem
Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile apud te
Quamlibet indignum venia faciamque, loquarque,

156 Confiteor (dimitte libens, et parce fatenti),
Omne malum merui; sed tu bonus arbiter aufer
Quod merui: meliora favens largire precanti.

B Qui aiunt poetam, sui oblitum, de misericordia Dei desperasse, clare indicant oblitos seipsos quid poeta in hac oratione fuerit complexus (b).

CAPUT XVIII.

Opinio Prudentii de pœnis damnatorum in pervigilio sabbati paschalis mitigatis, an aliorum mentes occupaverit?

181. Singularem quamdam sententiam expressit Prudentius Cathem. hymn. 5, vers. 125: *Sunt et spiritibus sæpe nocentibus Pœnarum celebres sub Styge feriæ Illa nocte, sacer qua rediit Deus Stagnis ad superos ex Acheronticis... Marcent supplicis Tartara mitibus, Exsultatque sui carceris otio Umbrarum populus, liber ab ignibus (c).* Bellarminus lib. II de Purgatorio, cap. 18, in quæstione an suffragia prosint damnatis Prudentii loco responsurus, ait: *Nihil aliud dico, nisi more poetico lusisse Prudentium.* At potuit aliud dicere: et certe si aliud dixisset, occasionem

tyr. Cæsaraug., et Daniel Huetius, lib. II Origenianor., cap. 2, quæst. 11, demonstrant, de modo et loco felicitatis SS. ad Florentinam usque synodum nihil certi ab Ecclesia fuisse præscriptum, adeo ut in diversa Patres abierint.

(b) Joannes Lamius, in Deliciis eruditorum tom. XIII, pag. 314, orationem Prudentii exscribens, assignat locum mitiorem in inferis eum postulasse, cum paradiso indignum se crederet, et subjungit impium testamentum Philippi Strozzi, quod alia mente factum affirmat: *Per non venire pius in potere de nemici miei... io Filippo Strozzi mi sono deliberato in qual modo che io posso, quantunque duro all' anima mia mi paia, con le mie mane finire la mia vita. L'anima a Dio somma misericordia raccomando, umilmente pregandolo, se altro di bene darle non vuole, le dia almeno qual luggo, dove e Catone Uticense, ed altri simili virtuosi uomini, che tal fine hanno fatto, etc.* Quid Prudentii precibus cum hac oratione?

(c) Clericus in Vita Prudentii male intelligit hunc locum, ac pejus inde argumentum conficit: *Il dit (Prudentius) que tous les ans, la nuit que Jésus-Christ ressuscitait, les damnés ne ressentent point de peines, ce qui suppose que Jésus-Christ était descendu dans ce lieu et en avait tiré les damnés cette nuit-là.* Vide comment. ad hymn. 3 Cath., vers. 196.

cauhandi non præbisset Hospiniano, qui in lib. de A. S. Gregorii Magni, et Prudentii in hymno de Novo Origine festor. Christ. in festo S. Hippolyti affirmat Prudentium in martyrio S. Hippolyti describendo more poetico lusisse, *quod etiam, inquit, Bellarminus in re majori eum fecisse dicit.* Quid ergo allud potuit dicere Bellarminus? Potuit et fortasse debuit dicere, nonnullos veteres in ea opinione fuisse quam S. Augustinus non est ausus condemnare cap. 112 Enchiridii: *Pœnas damnatorum certis temporum intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari, 157 dummodo intelligatur in eis manere ira Dei, hoc est ipsa damnatio.* Ad quem locum Bellarminus reponit, Augustinum ibi non agere de oratione pro defunctis, et solum dicere, non esse erroneum concedere, damnatos puniri citra condignum, quod clarius docet lib. XXI de Civit. Dei, cap. 24. Cur igitur idem de Prudentio non dicatur? Illud negari nequit, Prudentii sententiam ab Augustino indicari, dum liberum reliquit existimare, si placet, pœnas damnatorum certis temporum intervallis aliquatenus mitigari (a).

182. Confer quæ addidit loc. cit. Enchiridii: *Hæc anim vacatur ira Dei, non divini animi perturbatio, ut in ira sua, hoc est, manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo, vel interponendo cruciatibus.* Hanc sententiam amplexus est S. Joannes Chrysostomus Homil. 3 in epist. ad Philipp., quem in alium sensum trahere conatur Bellarminus: *Hos igitur lugeamus (loquitur de damnatis), opem pro viribus feramus, aliquod ipsis auxilium comparemus, exiguum illud quidem, sed quod tamen auxiliari queat... Atque id quidem de his qui in fide decesserunt. Catechumani vero neque hac dignantur consolatione, uno quodam excepto. Quale vero hoc? licet pauperibus aliquid pro ipsis dare, atque hinc aliquid percipiunt refrigerationis.* Omissis Joanne Damasceno, sive vero, sive alio sub ejus nomine, S. Paulino Nolano, cujus preces ad Nicetam promam num. 185 in nota, et Innocentio III, a quorum auctoritate non satis extricatur Bellarminus, clariora sunt propiusque ad Prudentium accedunt, quæ ex Missali Mozarabico feria 4 post Pascha describam: *Viderunt te inferi, Deus, viderunt et tremuerunt a voce tonitruus tui, dicentes, Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? Propter quod attomita paululum steteret supplicia miserorum. Nec habeant cruentum tormenta sic vicisse cernentia crucifixum: et judicem suum ipsa etiam pœna contremuit.*

183. Sixtus Senensis, Bibl. sanctæ lib. VI, cap. 47, profert sententias theologorum Præpositivi Leodiensis Ecclesiæ presbyteri, Gilberti, Guilielmi, Ruperti, qui ex verbis S. Joannis Chrysostomi allegatis aliisque in Matth. hom. 33 Joannis item Damasceni, 158

Lumine paschalis sabbati (sic enim inscribit) aliisque hujusmodi illustrium Patrum dictis, iu hanc opinionem iuelinarunt; alii altere eam explicant: nam S. Thomas solum agnoscere videtur in damnatis inanem quamdam fallacis gaudii speciem, gratamque mœrentis animi illusionem: qualem esse ferunt in dæmonibus, qui homines ad peccandum inducentes, vana quadam lætitia afficiuntur, quin pœna decreseat: qua de re agunt theologi scholastici.

184. In codice ms. sæculi XI Bibl. Riccard. exstat missale, et in hoc missa, pro cuius anima dubitatur, cujus meminit Lamlus tom. XIII Delic. erud., pag. 311 et seqq. Preces ad hoc ipsum tendunt quod quærimus. *Et si plenam ventiam animæ ipsius obtinere non possumus, saltem vel inter ipsa tormenta quæ forsitan patitur, refrigerium de abundantia miserationum tuarum sentiat ... ut si forsitan pro gravitate criminum non mereatur gloriam, per hæc sacræ oblationis libamina, vel tolerabilia fiant sibi ipsa tormenta.* Apud Bollandianos tom. III Mail, ad diem 14, pag. 356, S. Pachomius ita ait de quodam damnato: *Eam ob rem rogo vos, ut si cruciatus defuncti cupitis reddere leviores, sine psalmis eum sepulturæ mandetis: posset enim Deus, cum bonus sit et misericors, requiem aliquam eidem præbere. Vide notas Bollandianorum.* S. Joannes Clunacensis, gradu 5 Scelæ paradisi, similes preces ex quorundam ore exponit: *Alii simul oneris conscientie gravitate depressi, et supplicia æterna deprecabantur, et indignos tamen se cælo sincere proclamabant, et dummodo hoc, inquit, fiat, sufficit nobis. Vidi illic animas humiles, et oneris pondere depressas, quæ... dictitabant ... Satis enim nobis est si a gravissima tua comminatione et inexplicabilibus et reconditis suppliciis liberemur. Ut enim omnis prorsus pœna nobis remittatur, ventiaque donetur, petere non audemus. Quod fortasse magis pertinet ad orationem Prudentii in fine Hamartigeniæ, de qua cap. 17, nam utraque hæc res similitudine aliqua continetur, et inter se connectitur. Non omittam hymnum hunc Prudentii in multis ecclesiis ad accensum cerei paschalis fuisse decantatum: in quibus propterea ea sententia non male audiebat. Quæ rationes Dionysium Petavium fortasse impulerunt, ut, cum Prudentii versus exscripsisset tom. III, lib. III de Angelis, cap. 7, addiderit: *De hac damnatorum saltem hominum respiratiōe nihil adhuc certi decretum est ab Ecclesia catholica: ut propterea**

D non temere, tanquam absurda, sit explodenda sanctissimorum Patrum hæc opinio: quamvis a communi sensu catholicorum hoc tempore sit aliena. Scio liberam hanc Petavii sententiam a multis defendi, a multis impugnari. Sed censeo, melius a Petavio intelligi Prudentium quam ab iis qui hunc non dogma-

(a) Neque aliud docuit S. Augustinus lib. XXI de Civit. Dei, cap. 24: *Sed quibus placet istam sententiam usque ad illa impiorum tormenta protendere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quæ in æterno est prænnuntiata supplicio, non contineat Deus in hac ira sua miserationes suas, et faciat eos non tanta quantu*

digni sunt pœnarum atrocitate cruciari, non ut eas pœnas vel nunquam subeant, vel aliquando finiant, sed ut eas mitiores quam merita sunt eorum, levioresque patiantur. Sic enim et ira Dei manebit, et in ipsa ira sua miserationes suas non continebit.

tice, sed poetice locutum propugnant; quam distinctionem vellem ab ipsis explicari. Nonnullam explanationem invenio in indice librorum expurgandorum a P. Jo. Maria Brassicellensi sac. pal. apost. magistro confecto, ubi pag. 357, 159 ex tomo VIII Bibliotheca Patrum Margarini hæc expurgantur in Aurelia Prudentia: *Ad verba illa lectus, sunt et spiritibus appone ad marginem, CAUTE LEGE NAM EX placitis theologicæ nullum vere refrigerium unquam est animabus damnatorum in inferno. Forsan Prudentius poetica more lusisse tantum voluit, ad indicandam lætitiã diis resurrectionis Domini. Quam interpretationem alii tueantur, per me licet; ego potius credam Prudentium cum alijs errasse, si tamen certo affirmari potest illam opinionem quorundam veterum errorem esse (a).*

CAPUT XIX.

Cur Prudentius in extremi iudicii die ad dexterum Iudicis latus transferri oraverit?

185. Illud etiam reprehensionibus quorundam est obnoxium, quod Prudentius byzantinum S. Romani his versibus concluderit: *Vellem, sinistra inter hædorum greges Ut sum futurus, omnis dignoscere: Atque hoc presens, diceret rex optimus: Romanus esat; transfer hunc hædum mihi, sit dexter agnus, induatur vellere. Et in fine Passionis S. Fructuosi et soc. : Olim tempus erit, ruente mundo, Cum te, Tarraco, Fructuosus acri Solvet supplicia legens ab igni. Fors dignabitur et meis medelam Tormentis dare prosperante Christo, Dulces 160 hendecasyllabos revolvens. Cum in sacris*

(a) Laudatus index liber raro obivus creditur. Titulus est: *Indicia librorum expurgandarum, in studiosorum gratiam confecti, tomus primus, in quo quinquaginta auctorum libri præ cæteris desiderati emendantur. Romæ ex typ. rev. cam. apost. 1607. Exemplar penes cl. præsulem Reggium notam habet in laudate manu ascriptam: Ut cæterorum indicum hujusmodi seriem ac consuetum styli sequeremur, quædam expungere coacti sumus, quæ licet erudite animadversa, ad institutum tamen hujus libri opponenda non erant, cum sat sit quid delendum et quid caute legendum animadvertere. Placuit nihilominus initio quorundam librorum quædam de eorum auctoribus (breviter tamen) attingere, ut lectori, qualis sit auctor, an catholicus vel hæreticus, cujus denique existimationis, facile innotescat. Ex quo arguo, non omnia quæ Thomas Maluenda, splendidissimum Hispaniæ et familiæ prædicatorum decus, in Bibliotheca Patrum animadvertit, in indicem fuisse conjecta; de quo hæc Nic. Antonius: Cujusmet anni pensum bimestre fuit Bibliothecæ veterum Patrum commendata ei per indicis, ut vocant, sacros purpuratos Patres recognitio: unde qua scriptorum ea comprehensorum quisque auctoritate aut loco censi debet, doctrinæ genus, atque ætas, observatione Thomæ nostri, in Romanum indicem, qui Jo. Mariæ Brassicellensis S. Palatii magistri nomine prodit anno 1607 conjecta sunt. Easque ipsas adnotationes in Bibliothecam a se anno 1605 recoctam Parisiensis typographus admisit. Pro anno 1605 legendum anno 1624 in Nic. Antonio, ut ego quidem existimo.*

(b) Locus est insignis in S. Matth. xxv, 31 et seqq.; *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves*

A Litteris extrema illa tremenda dies magno apparatu describatur, Christianorum, maxime veterum, vota ea respiciunt, ut quo tempore universus orbis iudicabitur, iram supremi iudicis a sese deprecetur; non quod putarent, incertum esse ante eam diem, quam sortem singuli homines essent subituri, sed quia tunc aoram omnibus sententia est preferenda (b). S. Paulinus Natali idem plane confirmat.

Cum tu quoque magna piorum
Porte, regnantem Felix comitaberis Agnum,
Pœce, ovium grege pos statui, ut sententia summi
Iudicis hoc quoque nos iterum tibi munere donet,
Ne male gratatis lævos adjudicet hædis,
Sed potius dextra positos in parte salutis
Munifico pecori, laudatis aggreget agnis (c).

Hæc erat SS. Patrum sententia, Deum in extremo iudicio ob merita et preces sanctorum ad dexterum latus plures esse vocaturum; quo innunt, homines, dum vivunt, sanctis deprecantibus, obtinere, ut bona opera efficiant, et salutem æternam adipiscantur.

186. S. Cyprianus ita est exponendus lib. de Lapsis: *Credimus quidem posse apud Iudicem plurimum martyrum merita, et opera iustorum, sed cum iudicii dies venerit, cum post occasum sæculi hædus et mundi ante tribunal Christi populus ejus aviterit: Venantius Fortunatus lib. iv. de Vita S. Martini:*

Tu quoque jussus eris dextro residere sedili.
Tunc, precor, ut fragilem sacro velamine celsæ,
Et tua me trepidum defendat ab igne lucerna.
Nam scio posse reum quemvis tibi cedere Christum (d).

161 187. Fabricius hæretico spiritu impulsus in

C *ab hædis. Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris.*

(c) Et de reditu Nicetæ episcopi in Daciam: *Nos locis, quantum meritis, dirempti, Eminus celsis humiles patronis, Te procul sacris socium catervis Suspiciemus. Quis die nobis dabit hoc in illa, Ut tui stemus lateris sub umbra, Et tuæ nobis requielis aura Temporet ignem? Tunc, precor, nostri niumus memento, Et Patris sancti gremio recumbens Roscido nobis digito faventem Discente flammam.*

(d) Imitator Prudentii et hoc, et aliis locis, quod observavit Barthius lib. xlv, cap. 9, Hericus Altissiodorensis lib. vi Vitæ S. Germani: *Ergo tui tunc, sancte pater, miserescito vatis, Cunque oldis junctum dispexeris omnis hædis, Id mihi nam spontent scelerum monumenta meorum, Tum regem precibus; ulsaræ memento benignis; Flectetur certe, dicet flexusque ministro; Germanus oral, non fas aprevisse precantem, Hunc hædum niveos quamprimum transfer in agnos, Agnus eat dexter, decoretur vellere pulchro. Barthius, qui his locis confirmat, damnatorum numeris eximere quos martyres voluerint, penes hos esse futurum, si fides scriptoribus, non alioquin male de religione nostra consultis, sit adhibenda (quod ait seq legisse apud amatissimum sibi scriptorem Prudentium in fine Fructuosi et Romani), parum sibi constat, dum lib. viii, cap. 11, notat, Prudentium in fine Romani se hædum jungendum bircis a latere sinistro Iudicis longius nimia humilitate etiam a vero Mediatore secessisse. Quod si Barthius ita intelligit, penes martyres esse futurum eximere quos voluerint e damnatorum numero, ut hi qui revera damnati jam sunt a poena damnationis liberentur, neque Prudentii, neque aliorum mentem assecutus est.*

sine comm. in Romanum ita Prudentium alloquitur : *Ista sententia, si tua est, Prudenti, vir clarissime, contraria est doctrinae propheticæ... contraria item doctrinae apostolicæ.* Scilicet Fabricius nihil sanctorum merita et preces valere apud Christum putat. Georgius Remus in notis ait : *Sinistrum auctoris timidi nimis ac superstitiosi votum.* Fabricium aliosque mentem auctoris parum perspexisse animadvertit Nic. Heinsius. *Distinguendus, inquit, hic locus. Dicit, optare se, ut vel inter hædorum greges statuatur, sed hac conditione, ut et eminus, qualis erit, dignoscatur, et Romanus pro se oraret, quem a Christo exaudiendum fore certo persuadet sibi.* Mihi hæc interpretatio, quam ad verbum Chamillardus excerpit, non admodum placet, neque enim Prudentius ullo modo optat inter hædorum greges statui, sed tantum orat a sinistro latere, quem locum ob sua peccata sibi debere credit, Romani precibus transferri ad dextrum, vel potius orat ne in sinistro latere cum hædis relinquatur, dum oves ab hædis separabuntur. Recte vero inquit Heinsius, non abluere ab hoc Prudentii loco illa Alcimi Aviti lib. III de Supremo Judicio : *Tum, cum sincerus pastor disceverit agnos, Hædis disparibus diversa in parte locatis; et de Laude Virg. (forte alibi) : Ubi sede superna Humanum in partes dirimet genus arbiter orbis, Agnos dextra lavans lævos contemnet ut hædos; et Tertullianum lib. IV adversus Marcionem : Quos in Evangelio Dominus quoque dixit, et hædos Abs ovibus cerni stantes in parte sinistra, ubi cerni idem est ac discerni.* Sed clarius Prudentio favent Juvencus et Eugenius Toletanus. Juvencus in præfat. in libros de Hist. evang. :

Nec metus, ut mundi rapiant incendia secum
Hoc opus : hoc etenim forsitan me subtrahet igni
Tum cum flammivoma descendet nube coruscans
Judex altithroni Genitoris gloria Christus.

162 Eugenii versus, quibus eandem sententiam exprimit, descripsi num. 47 (a).

188. Eandem loquendi rationem alii consequentibus temporibus tenuerunt. Tom. XXXIV Hisp. sacr., pag. 440, legitur instrumentum donationis quo Ordonius rex paulo post annum 916 multa offert pro divino cultu et ministrorum alimentis : cum enim, inquit, tempore iudicii astantes coram redditor apparuerimus,

(a) In catalogo bibliothecæ Laurentianæ, tom. I col. 339, Bandinius inter codices mss. recenset Psalterium sæculo VIII exaratum, quod clauditur oratione quadam, cujus inscriptio est : *Hymnus, quem cantavit Gildus rex pro anima patris sui, qui erat in inferno. Quicumque cantaverit singulis diebus per totum annum pro anima amici sui, licet in inferno sit, eruetur, et in regnum Dei ducetur. si autem obliviscatur uno die in anno, a caput incipiat, et per totum annum adimpleat ita : Ad Dominum cum tribularer, usque Laudate nomen Domini.* Incipit : *Deus summe pacis, et cæli sancte Pater, omnipotens æterne Deus.* Desinit : *Quod ipse præstare dignetur, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.* Hæc oratio stulta est, superstitiosa, veræ theologiæ et doctrinæ christianæ contraria, ac nullo modo S. Hermenegildo martyri asfingenda (prout in indice catalogi fieri videtur), cum ante patrem suum Hermenegildus ab eo extinctus obierit. Huiusmodi ineptissimæ preces ex

A *per intercessu Deo fideliter famulantium qui ex hoc perceperint subsidium, animas corporisque evadere mereamur a VULGARIS, et Averni recessu, atque eruamur ex his qui tristem acceperint censoris repudium, tunc nempe tulti in dextera vellere solatii induti cum mundis adnectere queamus ovibus (sic).* In alio instrumento Ordonii III anno 955 eadem est periodas ; sed pro vulgaris legitur vulgaris (b). Ex his aliud instrumentum Fruminii II anno 917 suppleri potuit in sententia fere eadem : *Et in futurum... xteram promereri, nempe dexteram promereri.* Deuique sententia Prudentii, ut ejus hæc in re defensionem concludam, prorsus illi similis est quam in prosa aut sequentia missæ defunctorum canimus : *Inter oves locum præsta, Et ab hædis me sequestra, Statuens in parte dextra.* Bellarminus, de Purgator. lib. II, cap. 5, **B** plura acute disserit, ut explicet orationem post evangelium in missa de mortuis : *Libera, Domine, animas omnium fidelium defunctorum de pænis inferni, et de profundo lacu, libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas Tartarus, ne cadant in obscurum, etc.* Sed nihil offert quod ad Prudentium transferri non valeat. Ne vero hæc prolegomena longiora quam par est evadant, cætera quæ Prudentii doctrinæ obijciuntur, in commentariis diluuntur nunc alia persequemur.

CAPUT XX.

Ignorantia quorundam qui putarunt æmigma esse interpretationem sacræ Scripturæ, a Prudentio adhibitam in præfatione Psychomachicæ.

163 189. Pollicitus sum cap. I, num. 6, me demonstraturum obscuritatem quæ Prudentio obijciatur ex antiquitatis ignoratione in qua multi versantur interdum oriri, non ex auctoris vitio, proposito hoc exemplo ex præfatione Psychomachicæ. Prudentius ea præfatione complectitur historiam ex cap. XIV Genes. vers. 14 (c). Tum, interpretationem allegoricam amplectens, addit vers. 56 : *Nos esse large vernularum divites, Si quid trecenti, bis novenis additis, Possint, figura noverimus mystica.* Mirum quantum hic locus interpretes omnes torserit. Antonius Nebrissensis ait : *Tercentum decem et octo. Quid autem numerus ille significet, consulendus esset quispiam Pythagoricus, qui in hujusmodi rationibus numerorum*

verbis quorundam Patrum male intellectis originem suam ducunt, a vulgo et imperitissimis feminis plerumque formatæ.

(b) Hoc vocabulum originem trahit ex vulga, quæ capacitatem vel sinum cum laxitate significat apud Nonium. In Comœdia Dantis notæ sunt *malebolge*, seu *malebolgie*, et *bolgie* inferorum receptacula et sedes. Hispani balnea calida in civitate Auriensi vocant *burgas*. In Dict. acad. Hisp. etymologia ducitur a sono aquæ ebullientis. Sed non est omittenda origo Latinæ vocis vulgæ.

(c) *Quod cum audisset Abraham, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo, et persecutus est usque Dan. Et divisit sociis, irruit super eos usque Hoba, quæ est ad lævam Damasci. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque et populum.*

versatur. Sed ego nullum aliud mysterium video per Abraham comites significari, nisi trecentos decem et octo episcopos illos qui in concilio Nicæno interfuerunt, ubi multa de Christiana religione constituta sunt; sed imprimis de fide, qua censetur Abraham; ibi namque symbolum Nicænum est constat. Giselinus non acquiescit (a). Sichardus vero in eam interpretationem descendit, quam a nemine perspicue traditam putabat (b).

190. Suspicio Sichardum vidisse glossas Isonis, ubi non vestigia tantum, sed ipsa interpretatio clare est expressa. Sic enim Iso in codice Bongarsiano ad vers. 40 præf. : CCCXVIII vernaculi fides 164 significant quæ in Nicæno concilio est constituta a CCCXVIII episcopis. Sed x ad decalogum, VIII ad octo beatitudines pertinere possunt. Qui his omnibus caret, nunquam ad prædictas beatitudines perveniet. Et ad vers. 57 : SI QUID TRECENTI : Isti trecenti mysterium significant, scilicet crucis. Tau enim, qui figuram sanctæ crucis (supple habet), trecentos significat; si vis scire de decem et octo, lege arithmeticæ minorem numerum infra novem computabis. Id ex codice Widmaniano; at ex codice Bongars. : Significat in templo Constantini CCCXVIII episcopos defendisse Ecclesiam Dei contra hæresin Ariænorum. Chamillardus interpretationem eandem de 318 episcopis sequitur : SI QUID TRECENTI : Hæc duo carmina nihil aliud quam concilium Nicænum explicant, in quo auctoritate episcoporum 318 fides firmata fuit. Ibi namque symbolum Nicænum constat est. Weitzius tamen et Drusius hæc referunt ad litteram T, quæ species est crucis. Weitzius quidem ad vers. 57 : SI QUID TRECENTI, sententiam Barthii descripsit (c).

191. Quem Barthii locum cum integrum Weitzius dederit, nescio cur illico ad vers. 58 : Figura novem mystica, iterum ait : Foltus Sibyllæ obscurius hoc est, et numeris Pythagoricis abstrusius, quod fere nemo est qui promat, et se Ædipum exhibeat, nisi

(a) Antonius Nebrissensis CCCXVIII episcopis ad concilium Nicænum vocalis hunc numerum applicandum putat; sed non video quid horum mentio ad allegoriam pertineat, quare Ædipum hic aliquem aut Pythagoricum expecto.

(b) Quid sibi velit mysterium, sic enim Prudentius appellat, trecentorum bis novenorum ab Abraham armatorum, nondum a quopiam, quod modo sciam, traditum est. Suspicio autem concilii Nicæni significationem esse, in quo auctoritate CCCXVIII episcoporum fidei nostræ sunt certa quædam, ut sic dixerim, descripta pomeria, cum antea in incerto pleraque posita, et hæreticorum calumniis exagitata huc illuc pro cuiusque libidine torquerentur. Ut vero in hanc sententiam eam, cum alia, tum maxime vetustissimi exemplaris, quo sumus usi, effecerunt vestigia quædam. Non repugnarem tamen, si alio quis referat, quamvis non video quid hic cuiquam in mentem venire possit aliud.

(c) Barthius acutissimum hoc ænigma lib. 1 Abl. crit. c. v. ita explicat : Pro POSSINT legendum ait PROSINT. Trecenti autem aliud nihil nisi crucem dominicam designant, illi inclusi litteræ, sive elemento græcico, quo eum numerum exprimere magistri linguæ dederunt.... Sequitur, ut quid per bis novena intelligendum, apparere faciamus. Notissimum est ð litteræ mortiferum signum prætoris, ut Martialis loqui-

Joannes Drusius lib. II, Quæst et Respons., cujus verba : Vir eruditus, inquit, qui Prudentium commentario recens illustravit, hic Ædipum aliquem desiderat. Nihil opus Ædipo : ego Davus, si ullum est, ænigma solvam, quod facile intellectu est, si sciamus, Tau litteram referre figuram crucis (d). Superest difficultas, quam affert numerus auctior, QUAM ME NULLUS EXTRICO : si hoc non est, quod suspicor : quia apud Hebræos Tau littera scribitur binis 165 consonantibus, videlicet Th et v, quarum posterior valet sex, existimasse veteres, sicut in Tau ter iteratur centum, sic in Vau ter repeti debere sex. Est autem ternus numerus inter mysticos. Ita emergunt trecenti, terque seni vernuli. Cæterum ut nolim hoc posterius pro certo affirmare : ita prius illud, nempe in mente habuisse Prudentium, cum hos versus scriberet, memoratam allegoriam tam certum habeo, quam quod maxime.

192. Clarum est igitur, a Drusio nondum solutum esse ænigma. Et Barthius ipse in gratiam Drusii ad ænigma explicandum aggredi se testatur lib. XXIX, cap. 15 Advers. : In fronte, ait, operum suorum summi auctores sæti aliquid figere, quod, quam primo aspectu poscere videatur, curam exigit pensulatiorem. Sic non sine causa librorum de Republica initium toties mutavit Plato, nec Homericæ duo ingentia volumina unico versus divinæ Æneidos princeps inclusit Maro. Exempla congerere operæ non est. Prudentium vel solum Christianum poetam quis inspicit, cui non fecerit negotium ænigma acutissimum, quod præfationi Psychomachicæ prudens intrusit? Explicat deinde Barthius ænigma in gratiam vel unius Joannis Drusii, viri eruditissimi, qui id numeris Pythagoricis et Sibyllinis obscurius pronuntiavit. Negat intelligi posse de 318 Patribus Nicænis, quia figura mystica typum quempiam rei inanimatæ indicat; tum interpretationem addit, quam Weitzius ex alio opere transcripsit. Cum locus, inquit Barthius, hactenus obscurissimus in optimo vati et vivo Dei spiritu afflato omnium ingenia illuserit (e)

tur, esse; quia scilicet inauspicatum mortis vocabulum Θάνατος ab ea incipiat. Jam ne peris quidem incognitum, idem elementum Græcis novenarium numerum exprimere. Per duo itaque theta, sive novenarius indices, duas mortes et quidem eorum qui cum Tau suspensio Domino obierunt, circumloquitur poeta ... Horum latronum cognitio et consideratio magnopere prodest, etc.

(d) Nam eadem (ita pergit Drusius primam ænigmatis partem declarans) in numeris notat trecentos. Isidorus de etymologiis : Inter mysticas litteras tertia est Tau, figuram demonstrans dominicæ crucis. Hieronymus in commentariis Ezechielis 12, 4, antiquis Hebræorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema littera Tau crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti manus inscriptione signatur. Quod voles, magis clarescit ex glossa ordinaria; in qua Gen. XIV loco, ubi hanc historiam sensu allegorico illustrat, ita legitur : Quisque pro anima sua contra spirituales nequitias bellum gerat cum trecentis decem et octo vernaculis, id est cum auxilio sanctæ crucis. Tau enim littera, quæ habet figuram crucis, CCC significat.

(e) Teolii interpretatio obscura mihi est, ut nunc quidem legitur. Omnes fere Patres, tam Græci quam Latini, in numero hoc 318 vel 300 rotundo mysterium

193. In his Barthii Drusiique explicationibus prima pars de trecentis, figura crucis indicatis, expressa est non solum in glossa ordinaria ad locum Genesis, sed etiam in glossis Isonis ad Prudentium (a). In altera parte exponenda neque Barthius, neque Drusius satis aliis fecerunt; Drusius neque sibi ipsi, Barthius vero, qui confidentius loquitur, in aliam sententiam abiit lib. XLIII, cap. 7. 166 Nos ait geminæ mortis reos esse: ideo duo Θ; respexisse poetam ad duos libros: alteram indicem nostrorum criminum, quem habere Satanam a pluribus traditum; alteram, de quo Exod. xxxii. De militaribus Isidorus 1 Orig., cap. 33: *In breviculis quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, quæ inspicere-
retur, quanti ex militibus superessent quantique in bello excidissent; T nota in capite versiculi posita superstitem designabat, ● vero ad uniuscujusque defuncti nomen apponebatur. Si itaque, addit Barthius, veram vitam a vera morte mystica figura, scilicet per crucem Christi distinguere poterimus, satis superque vernularum divites erimus.*

194. Vere ænigma-obscurissimum in Prudentii versibus lateret, nisi alia esset explicatio. Hanc autem dico esse communissimam interpretationem allegoricam, quæ adhuc in plurimis Patrum voluminibus occurrit, videlicet cccxviii vernulis Abrahami significari crucem Domini, et duas primas litteras nominis Jesu, ι et η, quia apud Græcos Tau, quæ figura est crucis, tercentum, ι decem, et η octo significat, ex quibus summa efficitur cccxviii. Quod atinet ad numerum trecentorum, sæpe SS. Patres aiunt eo

quæsierunt, ac vel crucem nomenque Jesus eo significatum fuisse putant, vel Patres trecentum decem et octo in concilio Nicæno contra Arium congregatos. Hoc planum est: dominicam vero crucem et nomen, quia T Græcum habet formam crucis, et significat 300, L vero et N decem et octo, exprimentur nomen Jesus Ἰησοῦς. Ita prorsus ille. Sed sciendum litteram A, hoc est L, Græcis pro numero 50 esse; litteram N pro 50, adeoque non intelligo quo pacto significant 18, aut expriment nomen Jesus. Suspiciandi locus est, Teolii verba ab exscriptore vel typographo esse corrupta, nam digitum in fontes intendit.

(a) Barthius locis citatis allegat etiam Tertullianum, lib. iii in Marcionem: *Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T, species crucis.* Et carmine 3: *Hoc etenim signo prædonum stravit acervos, Congressus populo Christi sine milite multo, Tercen-
teno equite, numerus T littera Græca est.* Ubi loquitur de Gedeone. Addit Paulinum, epist. 2, de quo postea dicam.

(b) Præter alios S. Augustinus sermone 36 appendicis: *Gedeon elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incurso gravium hostium liberari. Trecenti enim in Græca T similitudinem crucis ostendunt... et quia trecenti secundum Græcum computam crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecenti viris Judæorum populum de crudelissimis gentibus eripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis totum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* S. Ambrosius in Lucam lib. vi, cap. 7, explicans illud Joannis, *Potuit enim venundari trecentis denariis, ait: Trecenta autem æra crucis insigne declarant.* S. Gregorius Magnus, lib. xxx Moralium, cap. 17: *Tri-
centarius numerus in Tau littera continetur quæ crucis*

A indicari crucem dominicam, etiam illi qui de historia Abraham nihil cogitant (b). In cccxviii vernulis Abrahami designari crucem et compendium nominis Jesu, sive duas primas litteras, Clemens Alexandrinus ab aliis jam traditum docuit lib. vi Stromat. pag. 656: *Quemadmodum ergo in astronomia habemus exemplum Abraham, ita etiam in arithmetica eundem Abraham. Cum enim audivisset abductum fuisse Loth captivum, TRECENTIS VERNACULIS suis sibi numeratis, hostes aggressus, vicit maximum eorum numerum. Dicunt ergo dominici quidem signi typum, 167 quod ad figuram attinet, esse elementum, quod significat trecentos: ἰωρα autem et ἦρα significare nomen salutare, significari ergo eos esse Abrahamæ domesticos, et ei conjunctos; quod ad salutem attinet, qui ad signum et nomen Domini confugerunt, et superasse eos qui ipsos abducebant in captivitatem, et plurimas gentes infideles quæ eos sequebantur. Jam vero numerus quidem trecentenarius est ternarius in centenario. Decimus autem sine ulla controversia est undequaque perfectus. Octo autem, qui est primus cubus, est æqualitas in omnibus dimensionibus, etc. Addendum est versioni Latinæ, qua utor, Lutetiæ Parisiorum 1647, *trecentis DECEM ET OCTO vernaculis, nam Græcæ est τω (c). S. Ambrosius lib. 1 de Abraham, cap. 3: Numeravit autem (Abraham) trecentos decem et octo, ut acias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum... Trecentos enim T Græca littera significat, decem et octo autem ι exprimit. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Alii legunt, summa ι exprimit nomen fidei; alii, summa Jesu exprimit nomen. Et in**

speciem tenet. Cui si super transversam lineam id, quod in cruce eminet, adderetur; non crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecentorum numerus in Tau littera continetur, et per Tau litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt quibus dictum est: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Isidorus in Genes. vii: *Potest quidem et in his trecentis cubitis (arcæ) signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim litteræ T numerus crucis demonstrat signum, etc.*

(c) Clemens Alexandrinus epistolam Barnabæ, sive alterius sub Barnabæ nomine, sæpe allegat. In hac epistola eadem interpretatio invenitur, quamvis minus bene ad historiam circumcisionis referatur: *Discite igitur, filii, de omnibus abunde. Abrahamus, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in Filium (rectius in Jesum, ut in versione Latina legitur) circumcidit, accepto trium litterarum documento: narrat enim Scriptura, quod Abrahamus viros e domo sua decem et octo et trecentos circumcidit. Quæ ergo illi in hoc data est cognitio? Discite: primo DECEM ET OCTO, dein TRECENTOS: DECEM autem et OCTO exprimuntur per ι (decem) η (octo): habes initium nominis Jesu. (Ita hanc periodum interpungo, alii aliter.) Quia vero crux in figura litteræ T, quæ designat numerum CCC, habitura erat gratiam, ideo ait, ET TRECENTOS. Ostendit itaque Jesum in duabus litteris, et crucem in tertia. Scit hoc, qui insitum donum doctrinæ suæ posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem; sed scio vos dignos esse. Legi possunt notæ Hugonis Menardi, Joannis Davisii, Joannis Baptistæ Cotelerii, Eduardi Bernardi, et editionis Oxoniensis in hunc locum.*

prologo ad lib. 1 de Fide: *Nostri enim, Ade magis imperatoris quam virtute militum, quæri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex innumeris tropæa hostibus reportavit; signoque dominicæ crucis et nominis... ultus est proximum, etc.*

195. His accedit Eucherius in commentario ad Genesim, quem laudat S. Isidorus Hispalensis in lib. de Viris Illustribus: *Quod vero ille (Abraham) non in multitudine nec virtute legionum, sed tantum in trecentis decem et octo comitantibus, adversarios principes debellavit: jam tunc in sacræ crucis figuram, quæ per tau, litteram Græcam, et Jesu nomen, qui iota et theta Græcis characteribus scribitur, qui Salvator interpretatur, in numero trecentorum decem et octo exprimitur: quod nos Christi passio liberatet a dominatu quinque carnalium sensuum, quod 168 nos antea variis vitiis captivantes exsuperaverant. Ubi post exprimitur suppleendum est imaginabatur, quo nos, etc. S. Isidorus in Genes., de Victoria Abrahæ cap. 11, repetit locum Eucherii cum aliqua varietate in postrema editione Matr. : Jam tunc in sacramento crucis (cujus figura per Tau litteram Græcâ numero trecentorum exprimitur) imaginabatur, quod nos, etc. Ex quo Rosweyds ad epist. 2 Paulini restituit in Eucherio imaginabatur. Sed præterea in Eucherio legendum est, qui iota, et ita, aut eta Græcis characteribus. Rosweyds scribit, qui per i et η Græcis characteribus. S. Maximus Confessor tom. I edit. Paris. opera P. Francisci Combefis, pag. 170, inter quæstiones in sacr. Script.: Quo typo (crucis) cum ejus nomine qui propter nos in illo affixus est, fortean fretus magnus patriarcha Abraham, cum trecentis decem et octo (hoc est, figura et nomine Jesu) adversarias potestates regum simbolo designatas, educens profugavit. Moris enim Scripturæ est, ut ex elementorum quoque figuris, suum ipsa scopum, purgatis ut hoc consequamur, non raro manifestet. Faustus Rhegiensis lib. de Spiritu sancto: Sacer numerus dictus, quia trecenti in æra sive supputatione signum crucis, decem et octo vero Jesu adorandum nomen ostendunt. Et in epistola de Pœnitentia ad Felicem PP., et Patricium eandem interpretationem sequitur, et ad pugnam cum vitiis transfert, Prudentium imitatus: Et ideo sicut pater fidei Abraham quinque illos reges in trecentis decem et octo, mysterio intra litteram latente, devicit: ita et nos contra hos principales vitiorum duces in Jesu nomine et crucis signo (hoc enim utraque æra exprimitur) dimicemus. Ita legitur in raro opere, Veterum aliquot Gallicæ theologorum*

(a) De reliquo Barthius, lib. xxix Advers., cap. 15, putavit denique, probabilem esse interpretationem Paschasii in præfat. lib. de Spiritu sancto, ubi simul cccxviii Patres Nicænos nominat, et per numerum trecentorum crucem, per decem et octo vero primas li teras nominis Jesu apud Græcos intelligit. Ita ait Faustus Reiensis, quem supra laudavi, sive potius, ut Barthius aliique volunt, Paschasius post S. Ambrosium lib. 1 de Fide, cap. 18: *In quibus etiam verbis trecentorum decem et octo sacer numerus sacerdotum Arii ac Macedonii damnavit errores... Nam etsi ex*

scripta, Parisiis, 1586, quod exstat apud Cl. Giovannazium. Hincmarus Rhemensis, in responsione ad quorundam quæstiones: Cur in quodam scripto posuerit mysticam Nicænam synodum, plura habet de hac eadem interpretatione, ubi docet, in libris Græcorum et Latinorum per notas scribi nomina, quæ interdum prima, et novissima, et virgula superposita in dexteram æque veniente a sinistra, ut $\overline{\text{DS}}$, $\overline{\text{NR}}$, $\overline{\text{VR}}$, interdum autem prima, et media, et novissima notantur littera, et virgula superposita in dexteram æque veniente a sinistra, ut $\overline{\text{xrs}}$, $\overline{\text{Dns}}$. Non dissimili modo rem explicat Rupertus Tuitiensis lib. v in Genesim, cap. 15, qui notat nomen Jesu cum I et H superposita linea efforri in gignendi casu, ut numerus xviii compleatur. Alii advertunt veteres solitos fuisse nomina propria per duas primas litteras significare, ut CN, Cneus, TI., Tiberius.

196. Eandem allegoriam attingerat S. Paulinus in epist. 2 ad Severum prope finem: *Sed sicut ille (Abraham) non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in sacramento crucis, cujus figura per 169 litteram græcam T numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta cubitis, superavit arca diluvium, etc. Recte notat Rosweyds, Eucherium et Isidorum hæc in commentaria sua transtulisse, Eucherium etiam numerum 18 explicuisse, quem Paulinus hic præterit, nisi membrum hoc omissum fuerit a librariis ob difficultatem Græci numeri: et η, quod nominis Jesu compendium est. Probabilissimum id mihi videtur: nam et in Eucherio librorum noto errorem, et in Ambrosio magnam varietatem lectionum ob difficultatem Græci numeri: et η. Rosweyds ipse aliter legendum ait locum Ambrosii, de quo paulo ante, nempe: Trecentos enim T Græca littera significat, decem et octo autem summam in exprimit nomen. Paulinum hoc loco respexisse ad Prudentium judicat Barthius. Sed nihil est necesse ut Paulinus Prudentium, aut Paulinum Prudentius respexerit. Patebat enim interpretatio a præcedentibus jam pridem tradita (a). Quamvis autem nonnulli in numero cccxviii Patrum Nicænorum mystice intelligant crucem dominicam, et nomen Jesu, tamen expositio allegorica cccxviii vernaculorum Abraham etiam ante concilium Nicænum ad crucem ipsam dominicam, et primas litteras nominis Jesu referebatur, quam alii Patres post concilium secuti sunt. Nec dubito quin majori diligentia plura adhuc exempla congeri possint. Sed quæ attuli satis sunt superque ut quivis*

hoc numero paucorum fragilitas declinavit, universalis tamen numeri mysterium non resoluit. Et ideo sacer numerus diximus, quod trecenti mera supputatione Græca signum crucis, decem et octo vero Jesu adorandum nomen ostendunt. In hoc ergo numero atque mysterio in quo et sanctus Abraham de innumerabilibus gentibus triumphavit, seniorum pietas hostem fidei subivit Patris, et Filii, et Spiritus sancti prædicatione confudit. Hæc ipsa minus correcte inter Fausti opera leguntur.

sine Sphyngæ et Œdipo intelligat quid exprimeret A voluerit Prudentius, cum exposita historia de victoria Abrahami addidit :

Nos esse large vernularum divites,
Si quid trecenti, bis noventis additis,
Possint, figura noverimus mystica.

CAPUT XXI.

Fidei catholicæ et Ecclesiæ catholicæ appellatio quantum Prudentio aliisque antiquis Hispanis debeat.

170 197. Sæpe Prudentius, repugnante quamvis metro, *catholicus* vocem in suis carminibus usurpavit, non illa communi significatione qua *catholicus* sonat *universalem*, sed hac magis propria qua *catholicus* dicitur qui non est hæreticus, et prout ab eo discernitur. In præfat. omnium operum, vers. 39: *Pugnet contra hæreses, catholicam discutiat fidem*. Peristeph. hymn. 11, vers. 24: *Munere ditatum catholicæ fidei* B et paulo post exponit quid sit catholica fides, vers. 30:

Catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est,
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri (a).

Apoth. vers. 2: *Ne dira relatu Dogmata catholicam maculent male prædita linguam*. Ibid., vers. 291: *Hæc tu si dubitas nati mysteria Christi, Perditæ, catholicam nones de plebe*. Psychom. vers. 107: *Catholico in templo divini fontis ad aram Consecrat*. Præf. 1 in Sym., vers. 59: *Catholicam puppem*. Vox quidem *catholicus* a primis sæculis Ecclesiæ adhiberi est cæpta apud Irenæum, Clementem Alexandrinum aliosque; sed hanc peculiarem significationem qua hæretici a catholicorum numero excluduntur, nulli aut prius aut illustrius expresserunt, quam Hispani scriptores.

198. In concilio Eliberitano canon est 16: *Hæretici si se transferre noluerint ad Ecclesiam catholicam, nec ipsis catholicas dandas esse puellas*. Ab hoc canone reliqua, vel generalia vel provincialia, concilia accepisse, quæ hujusmodi matrimoniis aditum præcluserunt, notavit Ferdinandus Mendoza lib. II de Confirm. Concil. Eliberit. Paclanus Barcinonensis episcopus, cujus filio Dextro S. Hieronymus **171** suum scriptorum ecclesiasticorum catalogum inscripsit, sub Theodosio principe ultima senectute mortuus, castitate et eloquentia, et tam vita quam sermone clarus a S. Hieronymo dicitur. Is epistolam adversus quemdam Novatianum de catholico nomine scripsit, de quo nomine Novatiani controversiam excitarant. Si bonum, inquit, nomen est, non recipit odium; si malum, caret invidia.... Sed sub apostolis, inquit, nemo catholicus vocabatur. Esto, sic fuerit, vel illud

(a) In hac fidei catholicæ descriptione observanda est accurata loquendi ratio qua utitur poeta theologus. Nominat enim Paulum et Petrum, sed soli Petro cathedram tribuit. Et ubique sui similis in Laurentio, vers. 460: *Alter vocator gentium, Alter cathedram possidens Primam, recludit creditas Æternitatis januas*. Pariter in præf. lib. I contra Sym., quæ est de S. Paulo: *Paulus, præco Dei, qui fera gentium Primus corda sacro prodromuit stylo*. At de S. Petro in præf. lib. II: *Simon, quem vocitant Petrum, Summus discipulus Dei*. In hoc argumento erudite, ut solet, versatus est V. C. Franciscus Antonius Zacharias in dissert. de Primatu S. Petri, Romæ, 1776.

indulge. Cum post apostolos hæreses existissent.... nonne cognomen suum plebs apostolica postulabat, quo incorrupti populi distingueret unitatem?... Ego forte ingressus populosam urbem hodie, cum Marcionitas, cum Apollinariacos, Cataphrygas, et Novatianos, et cæteros ejusmodi comperissem, qui se Christianos vocarent, quo cognomine congregationem meam plebis agnoscerem, nisi CATHOLICA diceretur? Plura alia addit egregia, sed illud non omitendum quod in multorum libris repetitur: *Nec tamen æstues, frater; CHRISTIANUS MIHI NOMEN EST, CATHOLICUS VERO COGNOMEN. Illud me nuncupat, istud ostendit; hoc probor, inde significor*. Nihil potuit dici luculentius.

199. Codicis Theodosiani titulus est in lib. XVI: *De fide catholica*. Theodosius noster, præclarissimus imperator, ad populum urbis Constantinopolitanæ legem secundam ejus tituli 1 anno 380 tulit in hæc verba: *Cunctos populos, quos clementiæ nostræ regit temperamentum, in tali volumus religione versari quam divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis religio usque nunc ab ipso insinuata declarat, quamque pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriæ episcopum, virum apostolicæ sanctitatis: ut secundam apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unam deitatem sub parili majestate et sub pia trinitate credamus. Hanc legem sequentes CHRISTIANORUM CATHOLICORUM NOMEN JUBEMUS AMPLECTI: reliquos vero dementes, vesanosque judicantes, hæretici dogmatis infamiam sustinere, nec conciliabula eorum ecclesiarum nomen accipere, divina primam vindicta, post etiam motus nostri, quem ex cælesti arbitrio sumpserimus, ultione plectendos*. Justinianus hanc legem primam esse voluit sui codicis, ac tituli primi: *De summa Trinitate ac fide catholica*, ubi etsi nomina imperatorum Gratiani, Valentiniani et Theodosii præmittantur, tamen a solo Theodosio Magno latam eam fuisse legem constat ex codice Theodosiano et commentario Gothofredi. Obiter animadverto, *intolerantiam* illam religionum, quam novatores aliqui vocant, et sæculis barbaris natam clamitant, ab ipsis primis Christianis imperatoribus fuisse edictis solemnibus stabilitam; quam qui nunc tueri velit, auctoribus non levibus, et haud scio an gravissimis **172** uti poterit, bello et pietate insignibus, Constantino, Theodosio, aliisque antiquis imperatoribus; quorum leges adversus paganos, hæreticos, Judæos, constant ex Historia ecclesiastica, et ex codice Theodosiano toto lib. XVI, quibus addi possunt aliæ ex codice Justinianæo (b). Alia leviora non

(b) In cod. Just. leg. 2, tit. 1, ex constitutione Theodosii Magni: *Nullus hæreticis mysteriorum (aliter, sed minus bene ministeriorum) locus, nulla ad exercendam animi obstinatiois demerentiam pateat occasio*. Leg. 3 ejusdem tit. scripta hæreticorum, nominatim Nestorii comburi jubetur: *His qui talia scripta, aut libros habere, aut legere sustinuerint, ultimum supplicium experturis*. Lib. 1, tit. 5 de Hæreticis et Manichæis, leg. 2: *Hæreticorum vocabulo continentur, et latis adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel levi argumento a judicio catholicæ religionis, et tramite detecti fuerint deviare*. Leg. 5 sectæ viginti novem hæreticorum, quæ singillatim recensentur.

consectabor : hæc quæ deprompsi abunde probant A
jure meritoque regis, regniq[ue] catholici titulum fuisse
Hispanis attributum, cum præ cæteris egregiam fidei
et Ecclesiæ catholicæ appellationem antiquitus illu-
straverint ; ut nihil nunc dicam, Recaredum a concilio
Toletano in fuisse regem catholicum acclamatum,
quodque magis ad rem pertinet. in Hispania maxime
bellum perpetuum esse hæresi indictum. Neque immerito
Prudentius noster, qui hæc disputationem causam obtulit,
a Christophoro Brower in notis ad Venantii lib. v, pag. 144,
appellatur castissimus et vere CATHOLICUS CHRISTI VATES.

CAPUT XXII.

*Duæ insignes trajectiones quorundam versuum
Prudentii in examen revocantur.*

200. Sæpe accidit, ut librariorum incuria in codi- B
cibus trajectiones verborum et versuum irrepserint,
quas critici solent non sine aliqua utilitate animad-
vertere, et singula verba suis locis restituere.
Exempla in Prudentio duo ponam illustria, alterum
ex correctione Barthii, alterum ex conjectura cl.
Viti Mariæ Giovenazzii. Barthius lib. v, cap. 21
Advers., ex scheda membranacea ms. in Eulaliæ
Passione notat, a versu 56 manifestam esse tra-
jectionem duorum versuum, quam, inquit, cum corri-
gendam huic schedæ debeamus, 173 vel sola ea ope
meruit, ut ejus ratio habeatur. In omnibus editis et
mss. codd. quos ego quidem excussi et alii inter-
pretes viderunt, ita leguntur illi versus : Sic habuit
generosa patrum Turba columniferum radium : Scin-
dere qui tenebrosa potens Noctis viam face perspicua
Præstitit, intereunte chaos. Non aliter pia virgo viam
Noctis secuta diem meruit, Nec tenebris adopena fuit,
Regna Canopica cum sugeret, Et super astra pararet
iter, Illa gradu cita pervigili, Millia multa prius pera-
git, Quam plaga pandat Eoa polum, etc. Restitutio me-
morabilis ex Barthii scheda hæc est : Præstitit, in-
tereunte chaos, Nec tenebris adopena fuit, Regna Ca-
nopica cum sugeret, Et super astra pararet iter. Non
aliter pia virgo viam Noctis secuta diem meruit. Illa
gradu cita pervigili, etc. Ait Barthius duorum ver-
suum transpositionem peperisse difficultatem, trans-
lationem vero Ægypti congruere fugæ puellæ, nam
per Ægyptum plerique Christiani tenebras intelli-
gunt, ut Gaudentius, tract. 1 et 2.

201. Nemini mirum videri debet, hujusmodi tra- D
jectiones contigisse in omnibus aut fere omnibus
exemplaribus. Scaliger in præfatione Maniliana ad
tertiam editionem carminum Manilii advertit innumera
menda, trajectionemque non solum unius, sed
et plurimorum versuum in Manilio. Barthius ipse lib.
vi, cap. 28, in opere Chalcidii vitium trajectionis,
interdum corrigendæ, observavit, ut alios præteream.
In re nostra restitutionem approbat coddex ms. a

nusquam in Romanum locum convenire et morari
permittuntur ; Manichæis etiam de civitatibus pellendis,
et ultimo supplicio tradendis, quoniam his nihil relin-
quendum loci est, in quo ipsi etiam elementis fiat injuria.

Barthio allegatus. Si cui tamen Barthii fides in mem-
bris citandis fluxa videatur (de quo vide num. 94),
nihilominus prudenti hominis docti conjectura lice-
bit restitutionem sustinere. Non negaverim aliquo
commodo sensu lectionem veterem posse retineri,
quam ipse quoque propter codd. vet. auctoritatem
sequar : sed certe versibus ex Barthii scheda, vel
opinionem restitutis congruentior explicatio reddi po-
terit, quam sit interpretatio Chamillardii : Ita olim
Demi noctu ignea columna, cujus candor eximius su-
gabat tenebras, Israelitis, claris patriarcharum nepoti-
bus, viam commonstravit Eulalia igitur, dum media
nocte iter facit, ut ex hoc mundo exeat penitque cœ-
lum, clara veluti diei luce convestitur, nihilque videt
tenebris nigrescere. Versus autem, Et super astra pa-
raret iter, intelligendus esse videtur de itinere quod
noctu populus Israeliticus peragebat (a).

202. Alter locus est, quem trajectionis vitio labo-
rare conjicit 174 cl. Giovenazzius, in Passione Vin-
centii, vers. 37 et seq. : Nos lucis auctorem Patrem,
Ejusque Christum Filium, Qui solus ac verus Deus,
Datiane, confitebimur. Putat Giovenazzius legendum,
Nos lucis auctorem Patrem, Qui solus ac verus Deus,
Ejusque Christum Filium, Datiane, confitebimur, cujus
verba ex ms. commentario in hymnum S. Hilarii,
Hymnum dicat turba fratrum, hoc loco insererem,
nisi ipse intercessisset. Rationes multas affert ex an-
tiquitate petitas. Duo tamen admonere juvabit : al-
terum, posse quidem hos versus Prudentii, prout in
libris editis et mss. leguntur (et a nobis quidem le-
gentur, ne a nostra regula recedamus), ad divinitatem
Jesu Christi comprobendam produci : sed tot
aliunde esse in Prudentio hujus veritatis catholicæ
clarissima argumenta, ut minime esset dolendum, si
versus illi aliter ordinati in hujusce rei confirmatio-
nem afferri amplius non possent. Præterquamquod
recte Giovenazzius arguit, ex hoc solo Prudentii
versu, Ejusque Christum Filium, non solum sententia,
sed verbo etiam divinitatem Christi comprobari :
nam verus Filius Dei, necesse est sit Deus. Alterum,
non esse mirandum si in Prudentii carminibus tra-
jectio aliqua minus congruens consentientibus omni-
bus quos hactenus videre licuit codicibus mss. fue-
rit invecata, cujus vitium fortasse aliquando detogetur.
In Apoth. vers. 248 : Perquam ridiculum dicam,
quanta consensione omnium editorum, et plurium mss.
hic versus ante Heinsium fuerit transpositus. Major
in re tenuiore fuit gloria Latini Latini. In præfatione
libri i adversum Symmachum, vers. 74, omnes edi-
derant, Spes insueta subit, serpere flexibus, Et vibrat
sagax eloquii caput. Latinius, trajectionem litterarum
odoratus, seps restituit, plaudentibus et sequentibus
omnibus. Chamillardus hanc restitutionem Sirmondo
ascribit, Heinsius ait ita castigandum jam pridem

(a) Exod. xiii, 21 et 22 : Dominus autem præcedebat eos ad ostendam viam per diem in columna nubis et per noctem in columna ignis, ut dux esset itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

monuisse Latinum Latinium, Jacobum Sirmundum et Laurentium Pignorium. Ego quidem plurimi facio cum Sirmundum, tum Pignorium: sed ut gloria ejus castigationis Latinio debita cum his aliqua ex parte communicetur, oporteret demonstrare nihil eos audivisse de correctione Latinii, qui longe ætate præcessit. Percrebuit autem ea fama multorum sermonibus circa annum 1584; nam Latinus ænigma condidit ad cardinalem Guilielmum Sirletum, quod, quia nondum editum puto, hic referam ex schedis mss. apud cl. præsulem Reggium.

Si cui, quæ fuerat procerum obsignata tabellis
In manibus spes certa diu, conversa repente
175 Serperet, inque sinu latebrasfera quæreret aspis,
Quis non horrendi subitiquæ | ericula casus
Si sanus reputet, miseratus defleat? atque
Vix fieri potuisse putet quia protinus omnes
Corporis atque animi vires, roburque superbum
Quamvis magnanimo caderent? Audientior ergo
Solus ego lutrepidus monstrat amicum,
Spemque valere simul jubeo; usurpataque furtim
Jura aliena suis extemplo reddere cogo.
Quid velis obscurum, Sirleti, ænigma, resolve.

Tum subjicitur epistola data 12 Octobris 1584, quæ typis jam est vulgata. Deinde hoc epigramma, quo etiam ænigma explicatur:

Forte sub obscura sæpis Prudentius umbra
Texerat ingenii dira venena tui,
Symmache, splendore o nimium confide superbi
Nominis, et clari viribus eloquii.
Nescius historix antiquarius, et simul audax
Grammaticus sæpis spem locat in solio.
Sæcula perque novem tenuit male conscia furti,
Ipsa licet non fur, sæpis aliena tamen.
Exulis est ausus capax defendere nemo,
Nemo quiritantis ferre rogatus opem.
Divino tandem perfusus lumine mentem,
Injustum aspiciens exilium miseri,
Spem jubeo ire foras, et sedem reddere sæpi,
Nullius metuens acre supercilium.

Sequitur Julii Jacobonii divinatio, qui ænigma explicabat de spe, quæ Latinium jam senem sefellerat: alii aliter interpretabantur. Anno 1594 editæ sunt Romæ

(a) Syllabæ quæ male a Prudentio corripuntur, ex Chamillardo: syllaba 1 in *ænigma*, Apoth. vers. 354; 5, *alophylus*, Hamart. vers. 500; 2, *Arius*, Psych. vers. 794; 1, *Beryllus*, Psych. vers. 855; 3, *calceamentum*, Peris. hymn. 6, vers. 74; 3, *Chalcedon*, Psych. vers. 857; cui, monosyllabum, Cath. 3, vers. 167; 2, *dæmon*, Sym. 2, vers. 888; 2, *dispar*, Hamart. vers. 26; 2, *elutus*, Peris. 5, vers. 362; 3, *energima*, Apoth. vers. 400; 1, *enervatus*, Sym. 2, vers. 145; 2, *eremus*, Psych. vers. 374; 1, *fo*, Peris. 13, vers. 59; 1, *ganeo*, Hamart. vers. 522; 4, *hæresis*, Psych. vers. 710; 2, *idolium*, Apoth. vers. 186; 2, *idololatra*, Hamart. vers. 304; 2, *idolum*, Psych. vers. 379; 2, *imbecillus*, Apoth. præf. 2, 31; 2, *impar*, S. 1, vers. 166; 3, *involucrum*, S. 1, præf. vers. 54; 4, *Lacedæmon*, S. 11, vers. 247; 2, *mathesis*, Sym. 11, vers. 478; 2, *phrenesis*, Hamart. vers. 125; 2, *poesis*, S. 11, vers. 52; 1, *pugillaris*, Peris. 9, vers. 15; 3, *Pyreneus*, Peris. 6, vers. 147; 3, *quadrupes*, Apoth. vers. 242; 2, *romphæalis*, Cath. 7, vers. 93; 1, *rubigo*, Psych. vers. 105; 1, *socors*, Cath. 4, vers. 35; 1, *sphæra*, Apoth. vers. 210.

Syllabæ quæ male producuntur: 1, *cui*, dissyllabum, Hamart. vers. 105; 2, *Cyaneus*, Psych. vers. 859; 2, *delibutus*, Psych. vers. 512; 1, *Duita*, Hamart. præf. vers. 37; 2, *hecatombe*, Per. 10, vers. 1054; 2, *margarita*, Psych. vers. 874; 2, *redimitus*, Psych. vers. 588; 2, *Sardinia*, Sym. 11, vers. 945; 1, *amaragdinus*, Psych. vers. 863; 2, *sophia*, Sym. 1,

Josephi Castalionis variæ lectiones, non semel deinde recusæ, ubi cap. xii hæc lectio ex Latinio produci- tur, et præfertur alteri *spes*, exstanti etiam in codice miræ antiquitatis, quem Federicus Rainaldus emptum in bibliotheca Vaticana collocaverat, Videri etiam possunt, quæ in Bibliotheca selecta Latinii ex Ulysse Aldrovando, aliisque annotantur. Weitzius tandem in Egmondano codice reperit, *Sepe insueta*.

CAPUT XXIII.

Peccata metri Prudentio objecta. Opusculum ms. Ludovici Cavalli contra Hymnos Breviarii Romani rejellitur.

176 205. Cum passim Prudentius in metri regulas dicatur peccasse sive ex ignorantia, sive ex negligentia, plura ego collegeram, non tam ut eum defende- rem, quam ut rationem præscriberem qua Patrum Ecclesiæ carmina sanari valeant, observata veterum consuetudine, non corrumpi, quod a multis factum esse constat. Sed ex ingenti silva pauca seligam; eaque potissimum quæ ad Prudentium magis perti- nere videbuntur, explicabo meliori ordine, quo res multum inter se connexæ atque implicatæ possint digeri. Ex quibus tamen non difficulter compendium artis poeticæ ecclesiasticorum poetarum primæ æta- tis possit adumbrari. Chamillardus in limine suæ editionis catalogum exhibuit syllabarum, in quibus erravit Prudentius, quem hic subjiciam, aliis ex Cellario additis (a).

177 204. Cellarius præterea notat Prudentium et finita per *is* formasse brevitatis causa, ut famig- recto casu, *luis, pubis*; verba secundæ quasi a forma tertia corripuisse, *extorque, percensæ, collucis*. Frequentius etiam Prudentio quam aliis esse, brevem in fine producere propter sequentis vocis geminam consonantem, ut Cath. 7, vers. 152 et sæpe alias. Casaubonus, comment. in Trebellium, pag. 214, af-

vers. 5æ.

Eadem quantitate usus est Prudentius dum hæc ipsa verba repetit, nimirum: *Allophylus*, D. v. 74; *dæmon*, Per. 2, 505; et ibid. 10, 1088; *dispar*, Ham. 775; *enervans*, C. 8, 64; *premus*, C. 5, 89, D. 45; *flam*, etc., Per. 6, 85; S. 1, 225; Per. 10, 855; *ganeo*, Ps. 543, H. 522; *heresis*, C. præf. 59, H. 64, Ps. 710, 725, D. 72; *idolum*, passim; *imbecillus*, C. 4, 2; 11, 99; 12, 207; Per. 10, 721, C. 7, 90; *impar*, P. 10, 565; Ps. 549; *involucrum*, C. 5, 36; H. 868; *mathesis*, Sym. 11, 893; *socors* et *socardia*, Per. 10, 810; A. 126; de cui dicam postea; *Cyaneus*, Per. 12, 41; Sym. 1, 302; *margarita*, P. 10, 648; *sophia*, C. 1, 34.

His alia addit Cellarius: *Asclepiades*, a 2 longo, Per. 10, vers. 42, 108, 392, 548, 687, 921; *charisma*, a 1 longo, Ap. præf. 1, 11; S. 11, 94; P. 65, 64; *idolum*, i 2 brevi, P. 11, 52; A. 186; S. 1, 611; 2, 79; *Jesus*, eliso i primo, P. 756; A. 417; Ps. 717; D. 142; C. 181; A. 222, 502, 770; D. 108, C. 7, 178; 12, 175; A. 935, 992, 1058; Per. 6, 74; *Hadrianus*, a 2 brevi, S. 1, 274; quod tamen produxit Per. 12, 61; *homo*, prima longa; *Marcion*, i longo, H. præf. 36; H. 56, 124, 129, 502; *Paraclitus*, i brevi, C. 5, 160; Per. 10, 450; *Magia*, i longo, S. 1, 89; *utraque*, plur. a longo, C. 10, 5; P. 5, 80; Ap. 520, quo in versu male Chamillardus in indice ait, *utraque* esse in ablat. sing.

firmat Prudentium i primum Spiritus corripuisse; A sed voluit dicere Sedulium, ut puto: nam is, ut gloriam sanctæ et individuæ Trinitatis clara voce decantaret, neglexit regulam grammaticæ dispositionis: *Gloria magna Patri semper, tibi gloria, Nate, Cum sancio Spiritu gloria magna Patri*, quod observavit V. Beda lib. de Arte metrica. Si Prudentium Casaubonus vere respexit, fortasse notavit vers. 8, hymn. 10 Cath., *Spiritus simul, et caro sertit*. Sed hunc versum aliter legendum esse constat ex commentario. Prudentius sæpissime ea voce utitur, et semper i primum producit. Ricciolius part. 8 Proso-., cap. 2, app. 5, ait, Prudentium produxisse a in *criminaque delusum ab accentu*. Sed magis delusus est Ricciolius: nunquam enim a in *crimina* Prudentius produxit. Longum quidem fecit a in *ridendaque* Sym. 1, vers. 361, *Mimica, ridendaque suis*, sed ob cæsuram, ut mox explicabo, vel potius ob dictionem encliticam que.

205. Barthius lib. xi Advers., cap. 20, observat, Agobardum in phaleco post obitum Caroli et Ledradi propitii vocem prima producta posuisse, secutum Prudentium in Passione Agnetis. Ita certe habet Prudentius vers. 130: *Purgabor quis propitiabilis*. Et in Eulalia, vers. 215: *Carmine propitiata fovet*. Potuit tamen Agobardus rationem sequi, cum in huiusmodi vocibus, ubi plures quam duæ breves concurrunt, aliqua ex his produci valeat, ut pentametrum, aut hexametrum ingrediatur. Ita accidit in *religio, reliquia, Italia, Priamides, catholicus, pupugerat*. Præterea cur non erit longum e in *propitius (a)*? 178 C Ludovicus Cavallus in observationibus ad novos hymnos, quæ mss. exstant in bibliotheca collegii Romani, correctoribus sub Urbano VIII objicit quod in *azyra* cum Prudentio y corripuerint, observat. 39; item quod pariter a in *Judaicus* cum eodem Prudentio longam fecerint, observ. 40; quod i in *sempiternus*, secuti eundem Prudentium, breviaverint, observ. 41; et quod *Paracletus* cum i brevi ejusdem Prudentii auctoritate protulerint, observ. 42 (b).

206. Memini me hoc Cavalli opusculum ab aliis laudatum allegare dissert. de Hymn. eccles., num: 159, 160, ac rursus in hymn. Hispan., pag. 267. Aliam hominis docti fuisse mentem existimaveram, alias rationes, quibus correctionem Urbanianam impugnaret. Postea in librum ms. incidi, et pauca re-

(a) Becmanus, de Origin. ling. Lat., fatetur propitius esse a porro, aut prorsus plus ex quorundam veterum sententia, quamvis ipse præferat, a prope cum terminatione communi itius, ut fictitius, commentitius. Si primam veterum opinionem teneamus, patet ex origine e esse producendum. Ante Prudentium produxerat quoque Juvencus, lib. 1, in principio: *Nam me propitius rerum pater unicus alto*. Ricciolius hanc quantitatem primum indicat, deinde aliam ex Seneca, et Plauto; sed Plauti versus ambigui sunt.

(b) Hoc loco non possum quin verba observationis 42 describam: *Et licet, inquit, SS. Patres, et hymnographi antiqui hoc nomen in suis hymnis posuerint in fine iambici dimetri, non tamen sequitur ut corripuerint sed spondæum maluerunt ponere, et legem metri*

quod suo loco prætermissum est, alieno dicere non pigebit: si tamen alienus hic locus est judicandus, quo eadem opera et hymnos correctos Breviarii Romani, et nostrum Prudentium licet vindicare. In hymno Ad vespervas sabbati in Albis, *Ad regias Agni dapes*, reprehendit, ut dixi, *Sinceritatis azyra*, correcto y in *azyra*, quamvis Prudentius corripuerit Apoth. vers. 353: *Lascivire choris, similaginis azyra non esse*. Ricciolius in indice 2 syllabarum controversarum numerat hanc ipsam, et concedit produci a Nicandro in Alexipharmacis, sed addit, nos in pronuntiando sequi posse ex consuetudine jam in vecta accentum Græcum, qui est in antepenultima.

Quid si saltem quarto Ecclesiæ sæculo ea consuetudo jam obtinuerat? Sic enim habet Paulinus in carmine ad Cytherium de naufragio Martiniani: *In veritatis azyris*; et Natali 8: *Inde fugæ memores etiam nunc azyra sumunt*. Recte ergo Casimirus Sarbievius S. I, qui solus eum hymnum correxit, censuit non mutandum versum *Sinceritatis azyra*. Nam Sarbievium, poetam lyricum præstantissimum, fuisse e numero eorum qui emendationi hymnorum jussu Urbani VIII operam navarunt, quod tunc me fugerat, nunc plane affirmo edoctus ab eminentissimo cardinale Joanne Carolo Boschio, qui, ut est cum aliarum, 179 tum præcipue ecclesiasticarum rerum cognitione egregie instructus, id me perhumaniter admouit; ostenditque editionem Parisiensem pulcherrimam operum Sarbievii, in cujus præfatione hæc narratio de correctione Urbaniana continetur.

207. De voce *Paracletus* eadem responsio ex consuetudine et accentu Græco petitur. Et cum Cavallus fateatur, Patres in fine iambici posuisse *Paracletus*, ut S. Hilar., *Cum Spiritus Paracletus Effulsit in discipulos*, inepte contendit tum ab ipsis adhibitum spondæum pro iambo: nam potius in aliis sedibus contra metrum peccabant quam in fine iambici, ubi semper iambum adhibebant (c). Correctores etiam retinuerunt quod Prudentius scripserat Cat. 12, vers. 42: *Populique rex Judaici*, in vespers Transfigurationis. Contra nihil profert Cavallus, nisi dubium exemplum Juvenalis, satir. 14, vers. 101: *Judaicum addiscunt, ac servant, et metuunt jus*. Similiter usus est Prudentius Apoth. vers. 552: *Sunt qui Judaico cognatum dogma furori*, et vers. 321: *Hæc si Judaicos*

D *spernere, quam hoc insigne Spiritus sancti epitheton natura productum corripere et corrumpere*. Miror cur Prudentium e numero aliorum Patrum et veterum hymnographorum emerit, cur etiam eadem defensione qua alios eum non tueatur, ac denique cur solam recentium auctoritatem Prudentio aliisque veteribus opponat.

(c) In hymno de Spiritu sancto, quem descripsi num. 75, et Paulini Nolani esse conjicio, *Paracletus* i brevi profertur. Sidonius pariter *Heraclitus* i brevi protulit; *Quidquid Pythagoras, Democritus, Heraclitusque*, quem hæc de causa Hermolauæ arcusat, defendit vero Ptolemæus Hispaniolus in Corollario de licentis poetarum tom. IV operum Baptistæ Mantuani ejus fratris, pag. 167.

sic intellecta rigassent. Sed in his omnibus versibus A locus est spondæo per synæresin *Judæi*, in primo illo opus est iambo in sede extrema, *Populique Rex Judaici*, uti etiam dactylo in versu Alcimi Aviti de Origine mundi, *Quando induratum plebes Judaica nomen.* Ut in *sempiternus* i longum asseratur, sola Josephi Scaligeri auctoritas idonea minime est, neque enim certum est derivari a *semper* et *æternus*, neque, si id certum sit, derivata semper legem primitivorum sequuntur, præsertim quia æ sicut in i mutatur, ita in i breve converti poterit. Paulinus pariter i corripuit in carmine ad Cytherium de *Næfrago Martiniani* prope finem: *Ut sempiternæ clara vitæ gloria.* Eandem quantitatem defendit Huetius in Origenianis contra Scaligeri opinionem. Hæc Prudentio cum correctoribus Urbanianis communia. Cætera prætermitto, quia et leviora sunt, et ad nos non pertinent, vel si ad nos quidem, non tamen ad hoc tempus, neque ad hunc locum.

CAPUT XXIV.

Leges a Prudentio aliisque antiquis poetis Christianis in metro servatæ.

180 208. Et ut in Prudentio defendendo pergam, totamque defensionem ad certa capita revocem, nonnullas regulas exponam quibus syllabarum quantitas ab eo adhibita vindicetur (a). PRIMA SIT REGULA: *Quædam sunt voces in Ecclesia Romana ab ipsis religionis nostræ initiis usitatæ peculiari quodam intervallo brevitatis, aut longitudinis, sive ex Græco, sive ex Hebraico idiomate conversæ, quas viri docti jure eadem quantitate proferebant, non ad originem, sed ad consuetudinem attendentes, populo usum concedentes, sibi scientiam reservantes.* Ludewigius Vossium lib. iv, part. 2 Insit. orator., cap. 1, § 3, secutus, de Prudentio ita ait: *Cæterum voces in diviniore cœtu Christianorum* **181** *inventas, quod receperit noster et adhibuerit, culpæ velle absurdum est.* Idem observat, poetas Christianos verba *ecclesia*, *mysterium*, *psalterium*, et alias in Ecclesia Romana receptas adeo

(a) Ex tribus indicibus syllabarum quas licentius solito dicitur Prudentius produxisse aut corripuisse, a Chamillardo, Cellario et Teolio confectis, quædam vocabula excerptam, in quibus hi auctores contra communes et pervulgatas regulas artis poeticæ videntur judicare. Chamillardus et Teolius notant, a Prudentio primam produci in *Duita* in præfat. Hamart. vers. 37: *Docet, Duitas discrepare a spiritu.* Vides verum senarium, ubi necessario corripitur prima in *Duitas*. Cellarius secundam in *magia* a Prudentio produci animadvertit vers. 89 lib. 1 in Sym.: *Necnon Thessaliæ doctissimus ille magiæ.* Non video autem cur debeat corripri; nam Græce est *μαγισία*, neque aliam quantitatem vulgo indicant scriptores prosodiæ. Idem Cellarius in suum indicem conjicit homo prima producta, ex hymno 5 Peristeph. vers. 157. Ita enim ille legit: *Est alter homo intrinsecus.* Sed cum solus Aldus ita hunc versum ediderit, cæteri editi et mss., *Est alter, est intrinsecus*; Fabricius vero, *Homo alter est intrinsecus*, inepte illam lectionem prætulit, nulla adhibita ratione. Præterea cur in iambico dimetro secundo loco non recipiatur tribrachys? Sic Horatius 2 epod., *Videre properantes domum.* In Prudentii versu illo, *Est alter homo in-*

voce, ut non sine periculo falsæ doctrinæ immutari a quovis potuerint, adeoque et a plebe fuerint usitata, in antepenultima breviassent. In his tamen exemplis non una eademque videtur fuisse consuetudo. Nam Prudentius in *ecclesia* et *mysterium* antepenultimam producit, S. Paulinus sæpe etiam eandem syllabam longam fecit. Ex hac regula sustineri poterunt in Prudentio *Allophylus*, *Arrius*, *eremus*, *heresis*, *idolum*, *dæmon*, *Jesus eliso i*, aut *e*; *Paraclitus*, *Aymon*, *Judaicus*, et aliæ similes voces, quanquam nihil prohibet quominus eadem vocabula diversis rationibus ac regulis defendantur, ut ex regulis sequentibus constabit.

Altera est regula. In vocabulis e Græco derivatis, accentu a quantitate discordantibus, veteres poete B Christiani neglecta quantitate accentum secuti sunt in antepenultima, quod ita tum pronuntiarent. Diversam olim fuisse rationem pronuntiandi, variasque doctorum opiniones ex Quintiliano lib. 1, cap. 5, discimus: *Ut Atreus, quem nobis viventibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessario secunda gravis esset.* Ac revera Plautus non solum dactylum facit *Phædromus*, cujus o est o mega, sed etiam penultimam corripit in *Philippus*, quia utrobique Græce scribitur, et pronuntiatur cum accentu in antepenultima. Sic ex usu brevem penultimam proferimus in *antiphona*, quamvis o longum sit; et Italice, *Otranto*, *Taranto*, Hispanicè vero *Fromesta* dicimus, accentu in antepenultima collocato. Ex hac regula plures defenduntur syllabæ in Prudentio, *eremus*, *phrenesis*, *idolum*, *poesis*, *mathesis*, secunda correpta; contra produxit i in *sophia*, quia Græce acuitur, ut nunc eadem ratione, et ob consuetudinem, multi proferunt longam secundam in *Andreas*, *Mathias*, *idea*.

209. Tertiam regulam statuo. *Multa sunt quæ Prudentii aliorumque equalium auctoritate defendi possunt, tum maxime cum antiquiorum exempla vel præcepta contraria non obstant.* Sæpe Prudentius e in

insecus hiatus esset admittendus, qui neque Prudentio, neque aliis insolitus est. Teolius e sua penu solum addit, *excitus* secunda brevi, hymno 3 Perist., vers. 96: *Talibus excitus in furias*, et noverimus tertia producta in præf. Psych., vers. 58: *Possint, figura noverimus mystica.* At de *excitus* docent grammatici posse esse vel ab *excio*, et tum esse secundam longam; vel ab *excio*, et tum esse brevem: hinc *excito*, *excitas*. Ita etiam *percitus* et *concutus*. De noverimus hærent adhuc memoriæ versiculi Artis grammaticæ Jo. Ludovici de la-Cerda sub Nebrissensis nomine:

Ri conjunctivi poterit variare poesis,
Orator patriæ doctum ne spreverit usum.

Ac revera plerique Hispani in oratione soluta et sub-
junctivi producunt. Nonnulli veteres grammatici con-
sentiant, penultimam subjunctivi modi in *rimus* et
arris esse longam: Vossium etiam et Emmanuelem
Alvarez in eam sententiam inclinare alicubi legi. Hi
putant, necessitate metrica corripit penultimam sub-
junctivi modi in *rimus* et *arris*. Ad Prudentium vin-
dicandum abundat hæc defensio; neque exempla ad
regulas confirmandas sunt necessaria.

imbecillus corripuit. Cur reprehenditur a Vossio lib. II Gram., cap. 47, Chamillardo aliisque? Nam *imbecillus* formatur a *baculo* seu *bacillo*, quasi sine baculo. Dicunt, Horatium et Lucretium in hexametris produxisse. At in hexametris necessitate metrica debuit produci. Itaque Beermanus, de Origin. ling. Lat., verbo *Baculus*, potius accusat Horatium, quod posthabita origine produxerit, nisi *excuses per figuram, qualis in reliquiis*, exemplumque 182 Prudentii et I. C. Scaligeri, qui corripuerunt, producit. In *involutis* u corripuit Prudentius. Cur reprehenditur? Aiunt esse ab *involutum*, et Prudentium deceptum, quasi putaverit esse a *volucris*. Quid si derivetur ab *involve*, ut nonnulli suspicantur, et dicatur *involutum* quasi *involutum*, extrito *v* consonante (a)? At *involutum* dictum ab *involve* sive *involvendo* comprobatur Iso in glossis ad vers. 36 hymni 5 Cath., *Ne sanctum involucris pollueret locum. Calceamentis avolvendo*. Hæc origo quidem mihi non placet: sed consuetudo veterum certa est, ut corripere etiam *simulacrum, lavaerum*, quod ex Prospero Aquitanico aliisque incerti auctoris versibus Fabricius observat in ind. poet. Christ. Cl. Teolius testatur, apud S. Prosperum carm. de ingratis occurrere *involutis* penultima correpta: locus mihi quaerenti non occurrit. In vet. codd. reperio scriptum *involuta*, quasi ab *involutum*. Notatum ab aliis non invenio, Prudentium corripuisse u primum in *lugubre* vers. 79 hymni 9: *Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine*. Contra sunt optimorum poetarum exempla, et in *lugeo* u est longum. Nihilominus cum syllabarum quarundam varia fuerit, et communis quantitas, et sæpe derivata declinent a sua origine, non statim erroris arguendus est Prudentius, sed vel ejus exempli defendi poterit, *saltem eo tempore quo scripsit*,

(a) Ricciolius in Syllabis controversis ita defendit Prudentium: *Qui putant formari ab involutum succensent Prudentio penultimam corripientem; sed si quamprimum formari potest ab involvo, ut a molo, molocrum, et a polluo, pollubrum, non est necesse derivari ab involutum. Neque tamen perperam de Prudentio existimaverim, ut putem similitudine deceptum ab adjectivo, involucris, quod significat tardum: imo potius hinc ejus opinionem firmaverim, si involucrum dictum suspicer eo quod involucrum reddat, quem involverit. Sed hæc mera suspicio esto.*

(b) In *palus* esse u longum etiam grammaticorum veterum regulæ tradunt, nunc quia scimus illud positum breve ab Horatio in Arte poetica,

Regis opus sterilisve diu palus, aptaque remis,

commune esse prosodiæ auctores docent. Fac perisse illum Horatii versum: damnaretur Prudentius, ejusve æquales, qui ea syllaba brevi usi fuissent, quamvis Horatianum versum ipsi vidissent. Quot carmina antiquorum poetarum legerit Prudentius, quæ nobis tempus invidit!

(c) Ut Ovidius lib. IV de Ponto, elegia 12, qui *Tuticanum* in versum venire posse negat, et tamen eum ludens bis inducit:

Et pudeat, si te qua syllaba parte moratur,
Arctius appellem, Tuticanumque vocem.
Nec potes in versum Tuticani more venire,
Fiat ut e longa syllaba orima brevis.

A corripui potuisse u primum in *lugubre*; quod etiam corripuit S. Damasus in versibus de S. Agnetæ:

Fama refert sanctos dædum flevisse parentes
Agnetæ, cum lugubres cantus tuba concrepuisset (b).

Huc fere revocari possunt in Prudentio *propola* prima producta (quæ vox abest ab indicibus Chamillardii, et Cellarii), *berillus, calceamentum, cui, pugillaris, frustra a brevi, dispar, ganeo, impar, Pyreneus, delibutus, smaragdinus, charisma, redimitus*, quamquam in *redimitus* cum sæpius i primum corripuerit, semel tantum 183 produxerit, in codd. pro *coronatus* irrepsisse *redimitus*, haud levis est conjectura. In *berillus* e corripuit etiam Venantius Fortunatus lib. III Vitæ S. Martini:

Quæ palla ex humeris mixto Chrysopræ berillis
Ita lego. Alii male, mixto Chrysopræ, vel Chruso prasoberillis.

210. Quarta est regula. In nominibus propriis magna fuit veterum poetarum licentia, sive quia quorundam erat opinio, communes eorum esse syllabas sive aliorum exemplo: multo vero magis in nominibus quæ a gentibus exteris et barbaris accipiebant. Huc pertinent *Allophylus, Lacædæmon, Pyreneus, Cyaneus, Sardinia, Asclepiades, Hadrianus, Arrius, Marcion, Marcionita, Iesus*, et alia Hebræa, quamquam ex his plura possunt alia et meliori ratione defendi, ut *Hadrianus, Marcionita, Iesus* per synæresin. Scio nonnullos poetas veniam præfari, cum nomina propria efferunt, contra quam usitatum syllabarum interval- lum exigere videatur (c).

211. Non dubito quin poetæ plerumque luserint, dum difficultatem nominis proprii enuntiabant, ut Horatius satira 5:

Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est,

Aut ut ducatur, quæ nunc correptius exit,
Et sit iorrecta longa secunda mora.
His ego si vitis ausim corrumpere nomen,
Ridear et merito pectus habere neger.

Et Martialis in nomine Earinus:

Nomen nobile, molle, delicatum
Versu dicere non rudi volebam.
Sed tu syllaba contumax repugnas;
Dicunt tamen poetæ,
Sed Græci, quibus est nihil negatum,
Et quos *ἀρετῆς, ἀρετῆς* decet sonare.
Nobis non licet esse tam disertis,
Qui musas colimus æveriores.

Barthius lib. VIII, cap. 48, levitatem poeticam in Martiale animadvertit, qui lib. I epigram. 104. (mibi 105), cui per duas breves protulit, et eandem vocem monosyllabam posuit, cum in Græcis alibi *ἀρετῆς ἀρετῆς* reprehendat, sequæ cum Latinis suis severiores musas colere autemet. Sed valde dispar est utrobique ratio: aliud enim est e duabus vocalibus synæresin efficere, aut diphthongum sive ordinariam sive extraordinariam dissolvere; aliud eandem omnino syllabam modo corripere, modo producere. Alio exemplo Martialis posset revinci: nam Latini nomen Martis, *Gradivus*, solent a sive brevi, sive longa efferre, uti plura alia propria: recte igitur procederet hic versus:

Romani possunt Gradivum, sive Gradivum
Dicere

quod, si libuisset, vel licentia, vel necessitate metrica intruisset. Ausonius epist. 20 ad Paulinum sic incipit :

Paulino Ausonius : metrum sic suavit, ut esses
Te prior, et nomen progredere meum.

At poterat metrum consistere, quamvis prior esset Paulinus, si alio modo versus formaretur (a). Noster quoque Prudentius pariter metrum 184 repugnare dixit, ne Saturninorum nomen Sapphico carmine includeretur, vers. 161, hymno 4 Perist. : Quatuor posthinc superest virorum Nomen extolli, renuente metro, Quos Saturninos memorat vocatos Prisca vetustas (b). Hoc ipsum tamen ob aliquam difficultatem ab eo dictum intelligo, non quod versus Sapphicus hoc modo compingi non posset : Inde Saturnini ob-eunt securi Quatuor una, aut alio simili. Prudentium imitatus est Sidonius lib. ix, epist. 16 :

Post Saturninum volo plectra content...
Singulos quos nunc pia nuncupatum
Nou valent versu cohibere verba,
Quos tamen chordæ nequeunt sonare,
Corda sonabunt.

Plura exempla similia affert Sirmondus, pag. 403, in notis ad Sidonium. In Sedulio, Aratore, Venantio Fortunato, Prudentio reperio scriptum more Latino, Arrius, secunda correpta. Cur id damnum? Cur potius communem ita loquendi consuetudinem non fatear? Christiani poetæ majori licentia quam veteres, nomina propria syllabis communibus pro arbitrio pronuntiabant, ii vero maxime qui ferrea ætate vel post eam scribebant. Fortunatus lib. viii, carm. 4 :

Has inter comites conjuncta Cesaria fulget.

Quo versu relato ait Barthius lib. LXVI Advers., cap. 3 : *Nominum propriorum cura exigenda non est a poetis hujus auctoris.* Itaque concludam, optimos quosque poetas certa quadam licentia usos fuisse in variandis syllabis nominum propriorum, sed cum moderatione et verecundia, quod attinet ad nomina Latina et Græca : nam qui diligentius quærent quod

(a) Colligunt hinc nonnulli, morem tunc fuisse, ut nomen ejus ad quem data esset epistola, post-poneretur. Sed ego in ejusdem Paulini epistolis sæpius contra fieri video, SEVERO FRATRI PAULINUS.

(b) Iam putavit, nomina Saturninorum propria taceri : Nam barbara nomina erant. Ideo in metro ponere nequibat. Idem quoque Nebrissensi visum : Renuente metro, quia syllabæ quædam illorum nominum repugnabant legi carminis Sapphici. Nebrissensem secutus est Ambrosius Moraes, quos Riscus probe refellit : etenim ipsum nomen Saturninorum metro includi non posse ait Prudentius.

(c) Hispaniolus, lib. de Licentia veterum poetarum, de synæresi ait : Tali licentia utuntur et Græci, et vocatur apud eos synæphonesis... vel duas longas in unam longam, vel brevem et longam in unam longam vertunt; vel duas breves in unam brevem, vel duas breves in unam longam. Sic duæ breves in cui in unam brevem verti possunt; brevis et longa in Iesus in unam longam. In Lucretio, lib. vi, pag. 248, Gifanius legit, *Jama ne potius his orci regionibus esse, ut potius sit dissyllabum, et brevis ultima.* Apud comicos passim similia occurrant sua, tua, mea, quasi sa, ta, ma. His adde bobus et subus, ex davibus et subibus. Nullum quidem exemplum invenio ubi cui monosyllabum sit breve; sed figuræ hujus generis raræ sunt, et præ-

terea cui sæpius occurrit iis locis in quibus et breve et longum esse possit, quin intelligamus quo determinato intervallo auctor fuerit usus. In carmine S. Paulini ad Cytherium libenter legerem, *Centum cui Cellus nomen est*, ut versus iambicus secunda sede reciperet iambum, cui monosyllabo brevi. Nunc legitur, *Cui Centumcellas nomen est*, antea, *Cui Centumcellis nomen est*; Fronto Ducaeus correxit errorem inductum a typographis, qui usum illius ævi ignorabant. nomina urbium indeclinabilia enuntiandi nonnunquam per quartum, nonnunquam per sextum casum, *Colonia Veios, Fundis oppidum.* Sed nihil ausim definire : nam scio, Paulinum nonnunquam loco secundo iambici dimetri spondæum admisisse; quod bis fecisse Ausonium notat Julius Casar Scaliger Poetices lib. vi, ac notare poterat multo sæpius id ab Ausonio factum. Quod in Iesus ex una brevi, et altera longa synæresis fiat, non magis est reprehendendum quam quod ex *ejicit* Lucretius fecerit *ejicit*, et ex *oriundi* in *semine oriundi* spondæum ex tribus ultimis, ex *rejice* Virgilius *reice*. In synæresi Iesus pronuntiatio veterum magis i quam e videtur expressisse : nam adhuc apud nonnullas Orientis nationes *Isa* pro *Iesus* profertur. *Ysus* pro *Iesus* in quodam hymno, quem nondum editum puto, olim canebatur : exstat hic hymnus in codice pergam. nunc Ecclesiæ Veliternæ,

212. Quinta regula. *Errors non sunt arguendi Prudentius aliique poetæ ecclesiastici, quod licentia poetica interdum, et figuris synæresi, crasi, aliisque hujusmodi utantur.* Hæc cum explorata sit regula, e catalogo errorum metricorum Prudentii delendæ sunt hæc voces : *cui*, monosyllabum breve; *ganeo*, cujus q potest esse longum synæresi facta in duabus syllabis postremis; *delibutus*, ubi i necessitate metrica sit longum (ut etiam concedit Ricciolius de Regulis generalibus prosodiæ part. 2, reg. 9); *margarita*, *Iesus eliso e*, *Hadrianus*, *Marcionita*, *ia* et *io* synæresi facta, nam i in *Marcion* est longum. Exstat apud cl.

Giovenazzium Christophori Wasii Sequarius, sive de legibus et licentia veterum poetarum, Oxonij e Theatro Scheldoniano 1687, liber in nostris regionibus rarus, ubi auctor aliquantulum obscure, sed docte de figuris poetarum, hiatus, eclasi, diæresi aliisque disserit, ac multa affert quæ Prudentio conveniunt, nisi quod is non tanta licentia abusus est quantum antiqui poetæ, præsertim comici, sibi arrogabant (c).

186 213. Sexta regula. *Poetae* III et IV saeculi, A vis vocalis, uni sit caesura, consonantii aliqua ejusdem praesertim Christiani, frequentius quam veteres, syllabas breves producebant ratione caesurae. Id multi non advertentes, carmina ecclesiastica corrigere ausi, ea corruerant. Christophorus Cellarius, quamvis non indoctus grammaticus, in curis posterioribus de barbarismis versus Juvenci ex prologo,

Sanctificus adsit mihi carminis auctor
Spiritus,

ita refert, ut addat, *Nisi forte quod lex metri postulat, legendum est* SANCTIFICANS. Ineptissima est haec conjectura. Idem Cellarius notat, frequentius Prudentium quam alios, brevem in fine producere propter sequentis vocalis geminam consonantem, quasi id reprehensione aliqua dignum esset. Verum Prudentius non solum recte id facere potuit, sed etiam debuit, si plurium doctorum hominum sententiam tueri velimus (a). Difficilior est controversia, **187** sitne syllaba communis ratione solius caesurae, quam-

olim Bisuntinae, exarato circa annum 1030, ut ex praemisso catalogo episcoporum Ecclesiae Bisonticensis liquido colligitur; quo ut iterer, acceptum refero el. praesuli Stephano Borgia, in hujusmodi sacris antiquitatibus apprime versato, qui eum codicem mecum perhumaniter voluit communicatum, ex quo piegram hymnum dabo: **FERIA III PASCHAE**:

Alma chorus Domini nunc pangat, nomina summi
Messias, Sotter, Emmanuel, Sabaoth, Adonay
Est unigenitus, via vita minus o lion-ion,
Principium, primogenitus, sapientia, virtus
Alpha caput finisque simul vocitatur et est a
Fons et origo boni Paraclitus, et Mediator.
Agnus ovis vitulus serpens aries leo vermis.
Os verbum splendor sol, gloria lux et imago.
Panis flos vitis mons janua petra lapisque
Angelus et sponsus pastorque propheta sacerdos.
Athanasos Kyrios Theos, panton craton Ysus
Salvificet nos sit cui seculi per omnia doxa.

In codicibus antiquissimis legitur apud Prudentium IHV, et IHM pro *Iesu et Iesum*. Vidimus supra num. 193, duas primas litteras nominis *Iesu* i, et n habitas fuisse a Christianis pro summa, seu compendio nominis *Iesu*. In inscriptionibus aliisque monumentis antiquis saepius ita hoc augustum nomen scribitur IHS, ut videri potest in dissertatione anonyma Comendatoris Victorii de hoc sacrosancto nomine. Mihi satis verisimile videtur, Christianos non solum compendio nomen *Iesu* scripsisse, sed etiam interdum pronuntiassse, cum illud saepe in ore haberent. Apud Romanos similia exstant exempla, in *Hercle, Mecastor, Aedepol*. Prudentius igitur fortasse secutus est vulgarem hunc morem pronuntiandi, et spondæum fecit *Iem, Ieu, pro Iesum, Iesu*. In picturis Strabonis Walafridi editis in Manuali biblico Francofurti 1610 versibus hexametris, quibus Novum Testamentum breviter enarratur, spondæus etiam sit ex *Iesus et Iesu*, et scribitur HC et IHV. In codice veterrimo Puteano Prudentii testatur Heinsius legi *Hisum* et *Hisu* pro *Iesum* et *Iesu*; in Edmondano *Hiesum*. Juvencus alicui poetae veteris Christiani semper scribunt *Iesum*, et i corripunt, e producunt.

(a) Barthius, lib. ix, cap. 9, Advers., tradit, Hericium, uti plerisque Christianos, non observare, quod de litteris aciscunt doctissimi viri, et et sp productam reddere syllabam praecedentem. Hericus vers. 229:

Seque stupet superesse sibi.

Vers 209:

Lucem jam lumina spirant.

vis vocalis, uni sit caesura, consonantii aliqua ejusdem dictionis non terminetur: nam in his, *pectoribus, oratis, Eurialus, caput, tuus, obruimur*, et similibus, nulla est ratio dubitandi. Et Servius quidem versus 164 lib. III *Aeneid.*:

Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
reprehendit, quia GRAVIA finalitatis ratione produci-
tur, sed satis aspere: nam in nullam desinit consonan-
tem. Alia etiam exempla proferri solent ex Lucretio, Ovidio, Statio, Virgilio, quae explorata non esse, neque rem conficere, ostendi in caesura hymnor. Santol. post Hymnod. Hispan., pag. 440. Scaliger contra quosdam grammaticos (fortasse intelligit Servium) ait lib. II, cap. 17 Poetic.: *Omnis caesura indifferens est; neque caret ratione: sistitur enim in ea dimensio. Et in saltationibus ad caesuras terram pedes feriebant. Rationi adjungam auctoritatem Prudentii aliorumque aequalium, si alicujus ea sit ponderis (cur autem non sit?) ex qua saltem efficitur, poetarum*

Sedulius lib. IV:

Christus adest panis, sanctus quoque Spiritus igitur

Victorinus,

Lunae quoque splendidus axis.

Guilielmus Brito passim. Idem Barthius, lib. XXXVI, cap. 13, ex antiquo membranaceo codice prosodiacio id profert: *Vocalis ante x praecedentis dictionis invenitur breris, ut apud Juvencalem*:

Si tibi zelotypo resercentur scriinia mæcho:

perinde quasi id sit contra aliquam regulam, quia x vii duplicis consonantis obtinet. Si veteres consulas, Priscianus ita pronus videtur sensitse lib. II: *Et sciendum, quod non solum ante l vel r, sed etiam ante m, ut supra docuimus, et n positæ mutæ faciunt communes syllabas... Ovid. in x:*

Piscosaque Gaudon, gravidamque Amathunda metallis.

Illud quoque non est praetermittendum, quod tribus consonantibus sequentibus potest fieri communis syllaba, quando in principio syllabae sequentis post vocalem correptam s, et muta, et post eam liquida sequatur: quippe cum s in metro subtrahi more solent veteri, ut Horat. in Sermone,

Linquimus insani ridentes praemia scribae.

Bermanus, de Origin. linguae Latinae, sub. lit. sr, quaestionem hanc agit, an sc, sp, st, vocales proxime antecedentes producant. Difficile quidem est rejicere omnia exempla ex Lucretio, Virgilio, Propertio, Ovidio, Lucreo alicuique optimis poetis allata, quibus brevis relinquitur vocalis, quamvis dictio sequens his litteris inchoetur sp, sc, st, ut in Virgilio, *Pouite spes*; in Ovidio, *Occidit ille Scinis*; in Catullo, *unda Scamandri*: Quod enim ait Bermanus, notum esse quod veteres de propriis non adeo solliciti saepe fuerint, id confirmare potest, quod dixi num. 210, at in re praesenti locum non habet, cum agatur de vocali, quae nomen proprium praecedat; et quamvis fingas, locum habere, plurima sunt in aliis dictionibus exempla. Itaque existimo, licere vocali ita correpta versus construere, congruentius tamen esse, si producat. Ex quo vides ineptias quorundam, qui versus nonnullis Prudentii emendare vel ea sola ratione ansi sunt, quod vocalem brevem protraxisset, cum duae consonantes vocis subsequenter longae fieri suaderent. Sic Aldus alicui legerunt ex alicui cod. ms. *cessisse e stomacho* pro *cessisse stomacho* vers. 904 *Psychomachiae*.

Christianorum eam fuisse consuetudinem, ut sæpius A quam antiquiores cæsuras indifferentem adhiberent.

214. Regula septima. Primi ecclesiastici poetæ ob aliquam dialectum 188 Græcam, vel propter sui temporis consuetudinem in nonnullis vocabulis Græcis ω, η et α in vocales breves convertebant, non sine antiquorum exemplo. In Prudentio hæc passim reprehenduntur, ænigma, Berillus, Chalcedon, dæmon, energiina, eremus, heresis, idolum, Lacedæmon, mathesis, phrenesis, poesis, Pyreneus, romphealis, sphaera; quia syllabas Græcas natura longas corripuit. Ecce autem antiquiores, qui simili licentia usi sunt, exemplumque dederunt, sine ulla reprehensione abire permittuntur? Quædam colligam partim ab Hispaniolo aliisque, partim a me observata. Ionius conscribitur per ω; tamen Virgilius, Ionio in magno, alii similiter corripunt. Orichalchum habet diphthongum ei. Horatius in Art. poet. breviat i,

Tibia non ut nunc orichalcho juncta, tubæque.

Ita Virgilius et alii. Sithonius per ω, itemque æmonia a Virgilio aliisque corripuntur. Orion etiam per ω, Servius vero per ου scribi olim tradit, et extrito u manere o micron. Ovidius lib. iv Fastor. :

Hunc, Hyreus quia sic genitus, vocat Oriona,
Perdidit antiquum littera prima sonum.

O mega in Origenes ab Horatio corripitur. Virgilius in Ciri,

Sordibus, et scoria pariter tabescere tali.

Scoria Græce habet ω. In hepar η Latini breviant, et similiter Catullus et Persius in crepida η. In mater et pater η corripit notissimum est: in aer interdum protrahitur, sed Claudianus brevaviat,

Lucidus umbrifero miscabitur aer Averno.

Valerius Flaccus in vi :

Æquaque nec ferro levior, nec romphea ligno.

(a) Hispaniolus pag. 167 Hermolaum refutat, qui Apollinarem Sidonium accusaverat, quod primam in Phonascus, penultimam in Paracitus, primam in Ctesiphonte, penultimam in diastema corripuisset; et ita concludit: Si enim antiqui reperiuntur breviasse η et ω, et diphthongum, ut puta, in Virgilio et Persio magnis auctoribus, cur hoc neotericis imputatur? Julius Cæsar Scaliger lib. vii, pag. 1, cap. 6, notat, enim esse ex Græco ην, ηνι. Neque repugnat longa vocalis: id quod in libris Originum docuimus: sicut neque in crepida, κρηκίς, neque in venio βαίω. Joseph Scaliger Animadv. in Græca Eusebiani (Chronici, pag. 102, advertit, olim Ionice ω etiam per o scriptum. Ex Platone in Cratylo constat, veteres Græcos non habuisse ω, sed o tantum, neque η, sed ε. Nomen autem vocalis o erat ου, quod negandi vim habet, ex quo intelligitur illud Ausonii, et aliorum :

Una fuit tantum qua respondere Lacones,
Littera, et irato regi placere negantes.

Rescripserunt enim non ου, quæ sunt duæ litteræ, sed o; quod a Græcis vocabatur ου, quod est non. Maretus, Var. Lect. lib. xviii, cap. 1, addit rectissime dici in Apocalypsi, Ego sum alpha et o, quin necesse sit Latine loquentibus dicere o mega. Ac revera in Prudentio, Paulino, et aliis alpha, et ω scri-

Chorea a Tibullo, et platea a Catullo e brevi efferuntur, quamvis sit diphthongus et. Græci scribunt ptisana, per duas ss, et grabbatum duabus bb. Horatius dixit ptisana brevi i, et Virgilius grabbatum a primo brevi in Moreto. Q. Sereni est hic versus :

Et vitio capitis phrenesis furiosa movetur.

Æneadæ in secunda vocali habet α, et corripitur a Virgilio (a). Multa errant nonnulli recentiores, cum 189 veterum scripta in iudicium vocant. Ætate linguæ Latinæ sæculo Augustæo concludendam esse putant, vel ita certe judicant quasi minus Latinum esset quidquid ab aliquo ejus sæculi scriptore non reperitur scriptum. De Prudentio, Paulino, Ausonio, et æqualibus eorum, perinde loquuntur ac de nostri temporis hominibus, qui linguam Latinam jam mortuam labore, et industria, et ex libris solis addiscunt. Itaque viros illos clarissimos, qui in foro et luce publica hominum versati sunt, in pronuntiatione et usu quarundam vocum frequentissimarum errasse, deceptos aut delusos fuisse temere jactant. Inique poesin et Latinitatem Prudentii et similium ad regulas seu consuetudinem sæculi aurei, quod vocant, exigere volunt, cum interea non solum Terentium, quem plurimi Cicero faciebat, sed etiam Plautum, Ennium et alios tueantur, quamvis ea quæ Terentius et cæteri in prosodia ausi sunt, longius ab ætate Augusti recedant quam Prudentii carmina. Denique vix poterit syllaba aliqua in Prudentio deprehendi quæ per figuram aliquam poeticam non valeat excusari: quales multas in similibus vocibus adhibuerunt Lucretius, Catullus, Virgilius, Horatius, Ovidius et æquales, quas nonnulli errores et vitia esse putant.

CAPUT XXV.

Prudentius ab aliis corruptus, ab aliis male correctus, ab aliis defensus. Peculicres animadversiones de ejus prosodia.

190 215. Si ea excipias quæ Prudentius ratione

bitur, et si Latine versus undecunque esset exarandus, scriberetur alpha et o, nam o mega ratio carminis non patitur. Sed notandum est tamen, diverso modo a veteribus fuisse pronuntiatum o breve, et o longum. Casaubonus in Trebellium, pag. 214, ait, in antiquis multis reperiri sepulcrum eum diphthongo, ut in epitaphio Aureoli unius e 30 tyrannis. Donat sæpulo victor post multa tyranni, uti contra Prudentius e in sphaera corripuit. Salmasius, pag. 129, 169, 213, not. in script. histor. August., fuse de sphaera, et enigmate disserit, et promittit commentarium de vitiis recentium poetarum. Ostendit, scriptores ejus temporis scripsisse sphaera, ut machera, et macera e brevi, et apud Ausonium Cithæron e brevi pro Cithæron; apud Maximianum lib. Eleg.: Me pedagogus adit pro pædagogus; neque Latinos solum, sed Græcos quoque ita scripsisse et pronuntiasse: quod ex antiquis Græcis inscriptionibus probat. Notat, ultimam corripit a Prudentio et Ausonio in fames, lues, majestas, colluces. Sed Ausonius fortasse non corripuit a secundum in majestas, sed spondæo usus est pro iambo, ut sæpe alias, loco secundo iambici dimetri. Fames, lues, colluces, e breve habent ex veteri consuetudine scribendi, famis, luis, collucis tertie conjugationis, ut rido, is; strido, is; servo, is; fulgo, is, et alia, de quibus uberius agit Priscianus lib. x. Quæ omnia poetarum vitia dici non debent.

aut aliorum exemplo fecit, admodum pauca invenies **A** quæ peccata metri possis appellare: in quo socios ille haberet præstantissimos poetas Horatium, Virgilium, alios, de quibus tamen sæpius affirmare licet, quod de comicis Terentianus Maurus: *In metra peccant arte, non inscitia*. Scaliger lib. II Poetic., cap. 31, de vitiiis in quantitate loquens: *Ex Homero, ait, multa petere queas: fuit enim negligentissimus*. Aristarchus ea modestia Homeri errores notavit, ut nunquam diceret, Homerum errasse, sed quidquid non probabat, Homeri esse denegabat. Cicer., epist. 11, lib. III: *Ut enim Aristarchus Homeri versus negat quem non probat: sic tu (libet enim mihi joculari) quod disertum non eras, ne putaris meum*. De eodem Aristarcho intellige Ausonium epist. 18: *Quique notas spuriiis versibus apposuit*. Obiter corrigam alium locum Ausonii, a Scaligero filio in *Lection. Ausonian.* non animadversum, in præfat. ad Ludum septem sapientium:

Mæonio qualem cultum quæsitit Homero
 Censor Aristarchus, normaque Zenodoti.
 Pone obelos igitur, spuriorum stigmata vatum,
 Palmas, non culpas esse putabo meas.

Lege meo periculo, spuriorum stigmata versusum, vel versusum (a). Igitur quod Aristarchus in Homeri carminibus fecit, idem potiori iure in Prudentio facere liceret, ut spurios esse versus diceremus, quos aliquo vitio infectos constaret (b).

191 216. Egregia sunt quæ affert Barthius lib. LXI, cap. 25, qui, cum ostendisset recte dici *acer* et *æther* neutro genere, *Talia*, inquit, *plura sunt apud Christianos vates, quæ nos ignorantia antiquitatis, ob amissos tot egregios, imo fere uno et altero demptis, summos Romanæ eloquentiæ conditores non intellecta damnamus. Præcipue apud coryphæum eorum Prudentium, quem ego ad plurimos mores ritusque explican-*

(a) In comment. ad hymnum S. Eulaliæ errorem ejusdem Scaligeri redarguam, qui in epigrammate, quo Ausonius *Hispalim* celebravit, contra veterem lectionem amplexus est *Emeritam*, cum ratio suadeat *Hispalim*, non *Emeritam*, legi debere.

(b) Barthii verba lib. XXI, cap. 4 Adv., non prætermittam: *Veteres Christiani scriptores, quod hodie vulgus contra magna præsumptione ingenitæ doctrinæ solet, minime aspernabant illi adscititiam e libris sapientum eruditionem, qui extra ecclesiæ penetralia quidem erant, cum ea tamen non raro mirissimum in modum consentiebant. Ei rei animadvertere debuisse puto, tum alios talium explanatores, tum vel præcipue, qui Prudentium bono publico illustrare professi sunt. Est enim in eo poeta recondita eruditio, rarus in verbis lepor, in phrasi Latinitas non impura, nisi qua imitatione sacræ loquelæ fregit volens regulam, et qua a barbarie monachorum exaribentium secus quam voluit non raro scribere coactus est. Monendum tamen, monachis gratias esse habendas, quod nobis non solum Prudentium, sed alios veteres scriptores conservarunt, neque tam culpandam eorum ignorantiam, quam temporum injuriam et difficultatem.*

(c) Barthius iterum hoc loco invidiam monachis aliqua ex parte conflare vult; sed non omittendum est elogium Prudentii, quod subjicit: *Hinc claustralibus viris familiarior multa vulnera pro eruditionis mercede relictis. Eloquentiæ tanti viri testis sit vel una Coronatio Romani, quæ præterquam quod paucis nævis,*

dos maxime idoneum scriptorem exstare in hoc censu arbitror; sed qui sit etiamnum plurimis maculis confossus atque confectus, non alia majore de causa, quam quod maxime omnibus accepta scripsit, et tali genere dicendi, quali vix optari poterat (c). Non solum autem codd. mss., sed etiam editionibus Prudentii plurima vitia imputanda esse Gronovius alique docent; quod a nobis singulis locis adnotabitur, cum varietates lectionum expendemus. Aliqua etiam confusio oriri potuit ex duplici editione carminum Prudentii, dum adhuc is viveret, quod suspicatur Heinsius. Exempla vetera non desunt ex quibus liquet scriptores sua opera emendatiora iterum vulgasse. Mihi probabile est Prudentium suos hymnos et opuscula seorsum ac diversis temporibus composuisse et publicasse, quæ tandem anno ætatis 57 in unum corpus coacta in publicam lucem emisit, ac nonnulla emendaverit.

217. Exemplum vero errorum qui a typographis sunt inducti, ponam in *idolum*, quod brevi o a Prudentio semper inducitur. Aldus senior codd. mss. errorem putans, sæpe emendare voluit, ut *Psychom. vers. 379: Quosque viros non ira fremens, idolaque bello pro Quosque viros non ira fremens, non idola bello*. Et Aldus quidem regulam secutus est, ne jure in errorem incidit; non ita Muratorius in S. Paulino, qui eandem syllabam corrigere ausus, multo majus ipse peccatum commisit, nam i in *idolum* contra omnes regulas, cum sit *ἰδῶλον*, et sine ullo exemplo corripuit, poem. ultimo In ethnicos vers. 203, *Nec se paganus laudet, si vitat idola*. Subjicitur nota Muratorii: *In ms. legabatur, si qui idola vitat. Emendari. Non emendasti, 192 Muratori, corruptisti. Idem Paulinus in Epithal. in Julianum:*

Absit, ut idolici videatur filia templi.

Manifestum est, a Paulino o in *idolici* corripit (d).

isique non tam auctoris quam exscriptorum, etiamnum inquinata est, ceteroquin provocare possit iamborum omnes jam inde ab Horatio poetas. Rursus Barthius in exscriptores Prudentii invehitur lib. LIV, cap. 18, ubi in titulo ait, distinctionem capitum Psychomachicæ esse monachicam, et postea id explicat: Mihi autem universa omnis illa capitum distinctio et inscriptio non esse auctoris videtur, sed scholasticorum magistrorum, quibus magno suo malo tam familiaris fuit optimus Christianorum auctorum quoad poemis quidem.

(d) Barthius lib. XXIV, cap. 4: *Idola*, inquit, *dactylo usurpat Prudentius noster: in quo ad unum omnes cæteri Christiani poetæ eum velut auctorem suum insecuti inventiuntur. Tertullian. lib. III in Marcionem, quem tamen ille potius sequitur: Idola vana sequi. Sedulius lib. IV: Idola dilexit. Arator lib. I: Idola quaerens. Prudentius tamen studio fecit: nam alibi suo ordine eadem voce usus invenitur, ut alibi notamus. Fallitur Barthius, quod Prudentium credidit alicubi produxisse o in *idolum*. Locum indicat lib. LX, cap. 7: *Idem eruditissimus poeta cum in syllabas Græcis impingit, non errore, sed judicio facit, velut eas Latinis legibus astringens. Ipolum quoties media brevi posuit? Scivit tamen producendam esse. Sym. I, Cæruleasque animas, et nigra idola volare. Versus est 424, vera lectio, Cæruleasque animas, atque idola nigra volare. Adde alii Venantium Fortunatum de Certamine piorum, qui ait: Idola dum cuperet Martinus atternere.**

Josephi Blanchinii eruditionem, multum ab aliis laudatam, ego quoque valde commendo: peculiari etiam ratione hominis diligentiam amplector, quod officium nostrum Isidorianum illustraverit. Sed nollem, vir doctus, a facultate poetica, vel ab ejus cognitione impuratus, ad hymnos Prudentii in Officio Mozarabico emendandos, accessisset. Animadverti num. 74, quam abnormes versus Prudentio affingere voluerit, nunc quædam attingam quæ emendare cupiens vitavit, ne aliquando in Prudentii carmina novi errores irrepant. In S. Eulalia vers. 64, *Mane superba tribunalia adit*, nullam correctionem adhibet, cum legi debeat, *Mane superba tribunal adit*. Vers. 209, *Texta feram pede datilico*, emendat *dactylo*, vel *dactylico*. Legendum *dactylico*, nam aliud metro repugnat. In hymno Jejunantium, vers. 7: *Quo fibra cordis expiatur vividi*: corrigi, *expiamur lreidi*; male: nam *fibra* est in nominativo, a correpto. Vers. 24, *Liberæque flatus condomare ac frangere*, contra sensum et metrum posuit *condonare et frangere*: fortasse ex errore typographico editionis Giselini, quem is in-erratis notaverat. Pari errore pro vera lectione vers. 134, *Impendit*, inquit, *IRA summi judicis* substituit, *Inpendet*, inquit *ITA*, sensu et metro repugnante. Vers. 161, *Nullus vivendi*, corrigendum fuit, *Nullus bibendi*. Blanchinius, nisi erravit typographus, scripsit, *Nallus habendi*. Plura prætereo quæ male correxit, plura quæ, cum deberet, non emendavit. In quædam etiam peccata hujus generis incidit Gallandius, vir cæteroquin doctissimus, in editione Prudentii (a). Non his auxiliis, non defensoribus 193 istis Prudentius eget. Patrocinium ejus suscepit Scaliger in Lectione Auson. pag. 207 edit. 1588. *Habebant et aliud peculiare poetæ Latini, præsertim ætate Ausonii, ut non solum Græcas declinationes in Græcis negligenter, et ad regulam Latinorum referrent: sed et quantitatem ita everterent, ut accentus illam metirentur. Sic pag. 104 corripit e in Thales, ut Sidonius in Lyristes, Alcæo potior Lyristes ipso, quasi non Thales et Lyristes, sed Thalys et Liristis dicerent. Sic Quintus Cicero: Conditur Oceani ripa cum luce Bootis. Latini, ut notat Servius in libello de Accentibus, eundem accentum quem Græci habent, efferrunt in Græcis nominibus. Idola semper est dactylus apud Prudentium. Sidonius penultimam producit in Euripides, non quantitatem, sed accentum secutus. Orchestrem quatin alter Euripidis, secundam producit in Marsyas... contra corripit secundam in Arato... Denique inspice totum Sidonium, totum Prudentium, et alios; inve-*

(a) Profecto neque pulchrum est tricas poetiæ artis callere, neque turpe ignorare. Sed contemnendum non est Horatii monitum in re simili aut proxima, epist. 1, lib. II:

Nævem agere ignarus favis timet: abrotonium ægro
Non audet, nisi qui dilicit, dare: quod medicorum est,
Promittunt medici, tractant fabrilia fabri.

Scribimus indocti, doctique poemata passim.

Unde repetit in Arte poetica:

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis,
Indoctusque pileæ discite, trochive quiescit,
Ne spissæ risum tollant impuæ coronæ.
Qui nescit, versus tamen audet fingere.

A nies, semper eos non syllabas Græcas, sed accentum Græcum esse secutos (b).

218. Adhæret his Barthius lib. XIII, cap. 14. In Prudentio cum larvis luctantur, qui eruditissimo, elegantissimo, et longe Christianissimo poetæ obstrepunt ea de causa, quod syllabarum modulos negligentius habet. At ille hoc studio agit, nec adeo ea de causa grammaticis pugnare vult, cum sciens solâcisset. Nec tamen exemplis et ratione carent. Frivola utraque, et utraque nihil. Idem capital admisit Ausonius, epist. 1. Et festinato tempore utraque daret, et alibi. Et quidquid apud eruditissimum hunc poetam (Ausonium) legas, jubeo meo periculo censeas apud Lucilium, Ennium, aut tales legere. Plura deinde in Ausonio notat quæ ne in Prudentio quidem reperiuntur. Beckmanus de Origin. linguæ Latinæ verbo *Video*, quod Prudentius mediam semper in *idolum* corripuerit, alios per *systemen*, alios alter excusare ait, Tryphonem grammaticum per ἐνδεῖαν quæ sit στοιχείου, ἢ στοιχίστου, δάκτυλῳ, nempe σῖδελον pro σῖδελον. Ludewigius in Vita Prudentii acriter eum defendit contra eos qui barbarum illum vocant, quod metri causa dixerit 194 *famis, luis, pubis, Joannis, pro fames, lues, etc.* Cur legimas, inquit, apud Plantum et Virgilium *lea pro leo, hospita pro hospes, vallis pro valles, felis et vulpis pro feles et vulpes?* Prudentius usus est *interceptus pro interceptus, interfectus pro interfectus* (vide num. seq.), *qua licentia usus quoque est Virgilius... Figuræ nihil aliud sunt, nisi palliati errores.* Si ea omnia quæ Homerus, quæ Virgilius, quæ alii veteres ausi sunt, poeta aliquis junior dixisset, neque de exemplo constaret, reprehensiones hominum vix sustinere posset. Clericus in Vita Prudentii ignorantiam suam manifeste ostendit, arguens ex catalogis syllabarum quibus peccasse dicitur Prudentius, et vocum parum Latinarum quæ in eodem notantur, multa eum in metro et Latinitate errasse. Nam similes catalogi adversus optinam quemque auctorem possunt confici, et in plurimorum editionibus confecti sunt, ut verba obsoleta, antiquata, et rarioris usus dignoscantur, quin eorum propterea famæ quidquam detrahatur. Prudentium studiosum fuisse antiquitatis non nego. Sed recte Cicero lib. III de Oratore, pag. 423: *Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora quam nostræ; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem.* Multo vero magis id fenerit Prudentio, qui hominum sui temporis doctissimorum exemplum imi-

(b) Aliis exemplis eandem rem pergit Scaliger confirmare. Sic Ausonius in trigonos, tetragonos corripit penultimam. *Quis audebit dicere, Ausonium ignorantia litterarum Græcarum hoc commisisse? Nemo sanus quidem, ut puto. Sed his temporibus stultum videbatur non ibi producere syllabam ubi accentus esset, quia hic est mos linguæ Latinæ. Adeo ut Plantus in hoc secutus sit judicium vulgi... Contra ætate Plauti, ut in quantitate syllabarum, sic et in declinationibus Latinissimos admittebant. Dicebant enim Nestorem, Hæctorem, quomodo rectorem, memorem, et similia.*

tabatur. Hac ratione sustineri possunt *fames, lues*, **A** primam protraheret; sic in *aquai* fieri solet. Et notum est, veteres pro cui scripsisse *quoi*. Neque assentiri his qui quoties occurrit *fo* aut *fiat* prima brevi, versus Prudentii emendandos censent. Quamvis enim non infeliciter id interdum effici possit, neque toties Prudentius corripuerit quoties putavit Chamillardus, tamen æquum non est repugnare veterimis. codd. mss. consentientibus. Dicam igitur Prudentium secutum originem Græcam a *φω*, ex quo *suat*, et *fo*. Usi similiter sunt Arator et Tertullianus. De *a* in *ratus* aliter iudico. Prudentius sæpe corripuit Sym. 1 vers. 295: *Esse rati*, etc. Cath. 9, vers. 32: *Mando*, ut *abstuantur*, inquit: *fit ratum, quod iusserat*, et 5 vers. 99: *Utque foret rata materius*. Peris. 5, vers. 45: *Supplicium sibi dulca rata*. Non ergo temere Giselinus Peris. 10, vers. 911, emendavit, *Ergo ratus Præfectus elinguem virum pro Præfectus ergo ratus elinguem virum*, quiddid contra senserit Vosius de Arte grammatica lib. II, cap. 22. Quod Prudentius breve primum *e* in *eneruo* fecerit, Salmasius explicat in notis ad Ælium Spartianum, pag. 61 (b).

Auxilium te nempe vocas, inscite magister,
Da rectum casum, jam solecismus eris,

sive scribendum sit, *solicismus*, ut ex diphthongo *oe* prima vocalis tollatur: nam inter diphthongum *oe* et *lœra* nulla aut exigua erat differentia in pronuntiando.

219. Eiusdem Ausonii est idyll. 14:

Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes omnia solus,
es brevi in *bipes* et *tripēs*, uti alibi in *quadrupes* S. Paulinus consonat Nat. 12, vers. 383:

Constitit ignoto pro limine quadrupes hospes.

Rursus Ausonius epigram. 9:

Suasisti Venus ecce duas dyeros ut amarem,
Odit utraque: aliud da modo consilium.

195 Et ad Patrem:

Et placuisse reor geminis ætatibus, ut se
Non festinato tempore utraque daret.

Quod Scaliger excusat ratione accentus (a). Major est difficultas, qua ratione Prudentius primam produxerit in *cuique* trisyllabo: non enim probo aut eos qui emendant Prudentii loca, *suus est mos cuique genti, sua cuique dextra est, sua cuique jura*; aut Gifanium, qui ait, Prudentium his locis *e* produxisse, quasi spondæum quinto loco pro dactylo intruserit. Sed Prudentio libuit ita diphthongum dissolvere, ut

(a) Ausonius sequitur morem suorum temporum, ut scilicet ibi producat syllabam, ubi prosodia erat. Nam in eadem syllaba est in nomine femineo, in qua erat in masculino UTERQUE. Idem fecit in eadem Ausonius. Epicedio in Patrem, *Victum, habitum, mores semper eadem habuit*. Quod cum notasset Barthius, lib. v, cap. 14: *Et videatur, inquit, sæculo indulsisse Ausonius, ego vero alicujus veteris auctoritatis potius existimo, sæpe expertus, eum nihil fere sine ea usurpare*. Prudentii reprehensores, Chamillardus et Cellarius, in catalogo non invexerunt hanc vocem ex hymno 1 Perist., vers. 3: *Sanguinis notis eadem scripta terris tradidit, ubi e in eadem est longum ratione accentus*. Servius i Æneid.: *Pronuntiationis causa contra usum Latinum, syllabis ultimis, quibus particulae adiunguntur, accentus tribuitur, ut, MUSAQUE, ILLENE, CUIQUE*. Idem refert Martianus Capella, lib. III, cap. de Fastigio. Ex quo liquet, accentum positum in media syllaba vocis utraque et eadem in nominativo plurali. De veteribus comicis notat Scaliger pater lib. VI, cap. 5, ita eos in suis carminibus pronuntiasse, ut ne consonantium quidem positione efficeretur, quominus syllaba brevis brevis es-*et*. Sic *tempestivum* secunda correpta enuntiabant, quia ut *temporis* media *brevis*, ita *ejus* compar in deducto.

B Præfectus elinguem virum pro Præfectus ergo ratus elinguem virum, quiddid contra senserit Vosius de Arte grammatica lib. II, cap. 22. Quod Prudentius breve primum *e* in *eneruo* fecerit, Salmasius explicat in notis ad Ælium Spartianum, pag. 61 (b).

196 220. Alia leviora prætermitto, quæ ex prosodiæ auctoribus facilius peti possunt, præsertim de nominibus Hebraicis ex R. ceolis in indice 1 et 2 de syllabis controversis, cujus tamen auctoritati te non semper adhaerere velim. Ex his quæ docui licet colligere, non solum sui sæculi consuetudine, sed etiam ratione et antiquerum exemplo in syllabis ipsis quæ rarissime esse videntur, ab hominibus artis poetiæ peritis vindicari Prudentium. Constat etiam, quæ C regulas sequi debeant, qui poetarum Christianorum III aut IV sæculi carmina student a mendis purgare, aut de aliquo eorum poemate iudicare. In Collect. vet. Script. Edmundi Martene, Parisiis, 1753, tom. IX, col. 13 et seqq., exstat liber in Genesin, qui Juvenci presbyteri esse dicitur in codice unde extractus est. Quatuor prima capita dudum edita cum Tertulliano et Cypriano, cætera ad 56 producuntur ex codice Corbeiensi ante annos nonagatos exarato. Opus

(b) Non enim aliter tunc temporis scribebant. INORMIS et INORME pro ENORME, ideoque primam eius vocis syllabam temporis illius poetæ correptam efferebant, quæ longa mansisset, si per e scriberetur: dicebant igitur INORMIS ut INANIS, et similia. Quod apud Prudentium bis aut ter positum (fallitur Salmasius) haud pridem ex vetustissimis libris observabam. Sed nunc in promptu non sunt loca. Sic ENERVARE pro enervare, prima syllaba correpta, idem Prudentius... Ita enim vetus liber. Aldelmus de Laudibus virg., *Flammis combusit inormem; sic enim etiam in veteri libro scriptum erat*. Adde Sedulium lib. III,

Et septem panibus agmen
Pavit enorme virum.

Non absimile est illud Tertulliani lib. IV, adversus Marcionem: *In catachysmo enesans*, et Fortunati, *Corripit ipse prius quod poscit, ut alter emendet*. Nihilominus suspicor, a Prudentio novum effectum verbum, *inermis*, ab *inermis* aut *inermis*. Alii aliter emendant. Alias correctiones in commentario exhibebo, ut *erutus* pro *elutus*, legam etiam *interfectus* et *interceptus* cum codd., non *interfectus* aut *interceptus*, quod videtur legisse Beda, approbante Ludewigo.

Pamelius Tertulliano ascribit, Elias Pinus Salviano Massiliensi, ex conjectura quod de Salviano ait Gennadius : *In morem Græcorum a principio Genests usque ad conditionem primi hominis composuit versus quasi hexaameron librum unum.* Mirum, ni Prudentio quoque velit aliquis hunc librum attribuere : nam etiam Gennadius in Prudentii elogio ait : *Commentatus est et in morem Græcorum Hexaameron de mundi fabrica usque ad conditionem primi hominis et prævaricationem ejus.* Nolim tamen id cuiquam veniat in mentem. Nam primum liber ultra conditionem et prævaricationem primi hominis longe procedit : adeoque neque Salviano Massiliensi recte adjudicabitur, qui solum usque ad conditionem, hoc est creationem primi hominis, librum suum produxit; deinde versus magnam partem omnino exleges sunt, et Juvenco, Prudentio aliisque æqualibus indigni. Non dubito quin multi librariorum incuria sint mendosi : quorum plures ex conjectura in schedis habeo correctos. 197 Plerumque ablativus in a corripitur, quamvis in editis emendatio aliqua fuerit adhibita contra codd. mss. Sed quid facias his versibus 43 et 44?

Viritem cunctis nomen quod permanet, indit
Adamus, donata sibi prudentia solers.

Quatuor aut quinque voces mutare debes, ac vix id sufficiet (a). Hujusmodi carmina qui a Juvenco; Prudentio, primisque Christianis poetis componi potuisse putet, is similis videbitur esse homini qui de picturis judicare volens, imaginem quam pictor aliquis malus e vulgo fecisset, Raphaeli Urbinati adjudicaret. Putavit Barthius, fuisse apud veteres nonnullos qui *maccaronice* quodammodo versus conderent, partim metrorum legibus, partim soluta oratione, cujus generis est Testamentum ludicrum Sergii Polensis, et, ut nonnemi videtur, carmen Anacreonticum Annei Flori ad Adrianum, et *Querolus*, drama ad Aululariam Plauti compositum a Gilda Sapiente. Quod attinet ad versus Sergii Polensis parasitii et histrionis, compertum jam est, eos sæculo xv fuisse factos, non confictos, ut pro antiquis venditarentur, quod aliqui existimaverant. Versus Flori ad Adrianum legem metri servant, quod contra Barthium, Muratorium et alios facile esset demonstrare. Opportunius exemplum est in celebri illa *Comedia Glodo pede*, QUEROLUS. Alii nulla metri lege versus faciebant, syllabarum certo numero contenti, ut Commodianus sub Constantino instructiones suas versu quasi hexametro :

Præfatio nostra viam erranti demonstrat
Respectumque bonum; cum venerit sæculi meta,

atque ita reliqua. Sed liber in Genesin, cujus præbui specimen, neque ad primum noque ad alterum genus spectat, sed magis ad sequiora tempora, quibus si-

(a) Paucos similes excerptam :

Femina fraudiferis misere decepta suadelis
Cui junctus Abelus
Innocuus multa servabat cura bidentes,
Qui tibi ceu Domino subjectus colla præbebit ;
Nam malo promeritis signo fit notus iusto.

milis licentia in quantitate syllabarum sine ratione, sine exemplo invaluerat, quo genere usus est Abbo, aliique æquales.

CAPUT XXVI.

Metra Prudentiana.

198 221. Primum metri genus ode tricolos tri-strophos, cujus primus versus est Glyconius spondæo, choriambo et Pyrrichio seu spondæo, et duobus dactylis constans; secundus Asclepiadeus ex spondæo, duobus choriambis, et Pyrrichio, sive, ut vulgo nunc scanditur, ex spondæo, dactylo, syllaba longa et duobus dactylis; tertius choriambicus Callimachus ex spondæo, tribus choriambis, et Pyrrichio seu iambo. Hujus generis est præfatio operum ante librum Cathemerinon, *Per quinquennia jaza decem*, etc. Hoc dulcissimo metri genere semel tantum usus est Prudentius, neque ab aliis usurpatum illud scio, excepto Wandelberto, qui metrum et sententiam æmulatus est, ut dicam in comment. Possunt omnes hi versus dici *choriambici*. Sed in idem res tota recidit. In cod. Vat. 1715 glossa est, versum secundum dici Asclepiadeum, quia hujus metri inventor fuit Æsculapius filius Apollinis. Sed etsi Æsculapius Græce sit Asclepius, tamen auctor carminis fuit Asclepiades poeta. In Glyconio primus pes nunquam est choreus, raro iambus. Ratio mensuræ hæc est : 1us versus : *Per quin-quennia jam-decem*; 2us versus : *Ni sul-lor suimus-septimus in-super*; 3us versus : *Annum-cardo rotat-dum fruimur-sole volubili*.

222. Secundum genus ode monocolos. Versus iambici dimetri ex iambo locis paribus, ex iambo vel spondæo locis imparibus. Hujus generis sunt hymnus 1, 2, 11 et 12 libri Cathemerinon, et hymnus 2 et 5 libri Peristephanon. Pedes pares aliquando sunt tribrachys, impares anapesti aut tribrachys. Scanduntur hoc modo : *Ales-die-i nun-tius*. Nisi quando longiores pedes, ut dixi, aliud postulent, ut *Vigila-te jam-sum pro-ximus*.

223. Tertium genus ode monocolos, carmen dactylicum alcmanium trimetrum hypercatalecticum tribus dactylis, et una syllaba constans. Hujus generis hymnus 3 Cathemerinon, qui a Ricciolo in exemplum producitur, ubi versu 28 : *Sertaque mystica dactylico Texere docta liga strophio*, et hymnus S. Eulaliæ, qui est Peristeph. 3, in cujus fine : *Texta feram pede dactylico*. Hæc est scansio : *O cruci-fer bone-lucis-a-tor*.

224. Quartum genus ode monocolos. Versus hendecasyllabi antonomastice, sive Phalecii, qui habent spondæum, dactylum, 199 et tres choreos. Hendecasyllabos vocat Prudentius 5 Perist. cum Catullo, et aliis antiquis : *Dulces hendecasyllabos revolvens*.

Et ut plura brevius complectar, in *daturus* a produci-tur, corripitur æ in *præsentibus*, in *æmulus*; in *præsentant*, a in *laturus*; produci-tur a primum in *carren-tia*, a in *acuniine*, o in *columbas*; et ita sexcenta alia, quæ passim occurrunt.

Hujus generis Cath. hymnus 4, Perist. 5. Scansionis ratio hæc : *Pastis-visceri-bus ci-boque-sumpto*. Exempla sunt pedum dactyli, chorei, iambi primo loco.

225. Quintum genus ode monocolos, versus Asclepiadei, ut in primo genere versus secundus. Hujus generis hymnus 5 Cath. : *Inventor rutili, dux bone, lumina*, et præfatio lib. 1 adv. Symmachum.

226. Sextum genus ode monocolos. Versus iambici Anacreontici, sive iambici dimetri catalecti ex tribus iambis et syllaba, qui recipiunt prima et tertia sede spondæum. Hujus generis hymnus 6 Cathem., *Ades, Pater supreme*, qui ita scanditur : *Ades, Pater-supreme* (a).

227. Septimum genus ode monocolos. Versus senarii iambici, sive iambici trimetri acatalectici. Si puri sint, omnibus locis iambos requirunt, si mixti, recipiunt locis imparibus tribrachyn, spondæum, anapæstum, dactylum, et raro proceleusmaticum; locis paribus iambos fere habent, sed admittunt sede secunda, quarta et sexta tribrachyn. Hujus generis hymnus 7 Cathemer., hymnus 40 Perist., præfatio Hamart. et præfatio Psychomachiz. Scandendi mo-

(a) Chamillardus non videtur admittere tertia sede spondæum, quem agnovit Aldus. Ricciolus advertit, Prudentium primo loco recepisse anapæstum; quod quidem sapius fecit, et cum iambicus dimeter acatalectus anapæstum prima sede admittat, nihil est, cur id iambico dimetro catalecto denegemus; præsertim cum auctor carminis Anacreon passim anapæsto prima sede utatur. Quod autem spondæum loco tertio posuerit, non puto verum : nam versus 142 : *Qui mille per mæandros* spondæum quidem habet tertia sede : sed quis certo asserere valeat, a Prudentio æ in *mæandros* non fuisse correptum ob vocalem sequentem? Nam id fecit in *romphæalis*, et in eodem vocabulo *Mæandros* hymn. 7 Cath., vers. 124. *Ventris mæandros circuibat tortiles*, quamquam variant hoc loco codices. Sed certe valde usitatum est diphthongum in vocabulis Græcis ob vocalem sequentem corripi.

(b) Non assequor, quid sibi Chamillardus voluerit, dum hoc explicat genus. *Sunt omnes versus iambici Hipponactei trimetri acatalecti : recepto tamen in locis imparibus etiam spondæo*. Carmen Hipponactæum vocari solet iambicum trimetrum catalecticum, ut *Ternos vetusti congios Falerni*. Sed missa hac de nomine questione, senarii iambici non solum spondæum, neque solis locis imparibus alios pedes præter iambum recipiunt, quod advertendum est, ne in iambicis senariis Prudentii errorem aliquis putet, cum alios pedes deprehenderit. Comicos liberiores fuisse compertum est, qui prioribus quinque locis spondæos, dactylos, anapæstos, et nonnunquam proceleusmaticos immittebant. Quarta sede spondæum sæpius intrusit Ausonius in Ludo septem sapientum, quem Scaliger lib. vi Poëtices hac de causa in iudicium vocat. At Ausonius vel ideo excusari posset, quia in eo carmine quasi comice loquitur, Sapientes in scenam inducens, et ipse Scaliger contra Erasmus lib. vii, pag. 926, tradit, in pluribus apud Senecam senariis non observatas magis leges quam in comædiis aut in fabulis. Quod attinet ad Prudentium dubium non est quin leges observaverit, quas tragici soent. Iambici senarii exemplum ex eo petit Beda. Vide num. 242.

(c) Non erit supervacaneum querere, an in hoc carmine locus sit aliis pedibus, quibus Prudentius aliquando fuerit usus. Aiunt, rarissime antiquiores possuisse locis imparibus tribrachyn, raro paribus locis pedes spondæo comparas. Terentianus Maurus

adus : *O Nazare-ne lux-Bethlem-Verbum-Patris* (b).

200 228. Octavum genus ode dicolos tetrastrophos. Versus tres primi Sapphici, quartus quisque Adonius. Sapphici primo loco habent choreum, secundo spondæum, tertio dactylum, quarto et quinto choreum. Adonius dactylo et spondæo constat. Hujus generis hymnus 8 Cathem., et 4 Peristeph. Mensuræ modus hic : *Christe-servo-rum regimem tu-orum*. In Adonio autem, *Lege co-erces*. Prudentius his legibus se obstrinxit, quamvis nonnulli secunda sede choreum et dactylum admiserint, Seneca vero primo loco spondæum, dactylum, et anapæstum, secundo iambum.

229. Nonum genus ode monocolos, quæ minus bene a Chamillardo tristrophos appellatur; neque enim plura hic sunt diversæ speciei carmina. Versus trochaici Archilochii septem pedibus, et una syllaba constantes : pedes sunt trochæi, qui chorei etiam dicuntur, locis paribus spondæus recipitur. Hujus generis hymnus 9 Cath. et 1 Peristeph. Ita scanditur : *Da pu-er ple-citrum cho-reis-ut ca-nam fi-deli-bus*. Prudentius hanc legem servat (c).

in carmine de litteris et de pedibus exempla quædam profert : *η et ω, quæ bina pedibus submitunt tempora - Sicut unum; numerus antequam secundus prodidit, - Forma talis est minoris, animam quando dicimus - Nam quater reciprocantur numerus et tempus duplex - Is erit ἀνταρτος, vides, quod iste pes sit temporum*. Prudentius, hymno 9 Cathem., aut tertia sede spondæum recepit, aut a primam in *lugubri* corripuit, quod magis mihi placere ostendi num. 209. Verum in eodem hymno, vers. 40, spondæus in eadem quintam immititur : *Extimum vestis sacratæ furtim mulier attigit*. Vers. 105, loco sexto est anapæstus, *Post, ut occasus resolvit, vitæ et hominem reddidit*; ac similiter dactylos hymno 1 Perist. vers. 63 : *Tempus est Deo rependi, quidquid est proprium Dei*. Ibid., vers. 70, Tribrachys quinta sede : *Et chalybs atrita colla gravibus ambiis circulis*. Ex his solum est contra regulas spondæus loco quinto, *furtim in illo versu, Extimum vestis sacratæ furtim mulier attigit*. Fortasse librarii verba trajecerunt, et pro *mulier furtim attigit* non eliso *m* in *furtim*, posuerunt, ut nunc legitur. Quod si evangelica vox retinenda sit, melius emendarem, *mulier furtim contigit*. Dubitet aliquis an Prudentius scripserit, *forte mulier attigit*, sed ad Evangelii narrationem magis accedit *furtim*. Wasius, cap. 1 de Licent. vet. poet. tradit, apud antiquiores spondæum, aut ejus vicarium anapæstum trochaici carminis sedes quasvis præter ultimam nullo discrimine obsedis. Hac veterum lege seu consuetudine in Prudentio retineri potest *furtim mulier attigit*. Jam versus hi trochaici, tetrametri catalectici, integri scribendi sunt, quamvis olim etiam a trivialibus poetis in medium scinderentur, quod notavit Salmasius in Flavium Vopiscum. Hinc factum opinor, ut poetæ Christiani, qui vulgo suos hymnos cantandos exponerent, jam tempore Bedæ hos versus dividerent. Vide alia quæ de hoc genere metri commentatus sum in disert. de Hymnis eccles. num. 221, et seqq., ubi in nota a num. 223, corrigas velim errorem sive typographii, sive calami, *Meyerus notum esse ait spondæum tantum admisceri locis imparibus, lege, locis paribus*, ut ex sermone consequenti potes intelligere. Simili errore pag. 199, num. 255, positum est in *iambicis trimetris* pro *iambicis dimetris* : quæ duo a secundissimo poeta, mihi que antecessimo cl. Dominico-Naxera notata, nolui nec debui præterire.

201 230. Decimum genus ode monocolos. Versus omnes sunt anapestici dimetri catalectici; a Chamillardo *trimetri catalecti* dicuntur, qui fortasse scriperit aut scribere voluerit, *dimetri*, vel *trimetri hypercatalectici*. Constant tribus pedibus, et syllaba: pedes sunt anapesti, recepto primo loco spondæo, ut statuit Chamillardus; sed Aldus addit, apud Prudentium spondæum etiam secunda sede induci, quod verum est. Hujus generis hymnus 10 Cath., qui ita scanditur: *Deus i-gnee, fons-anima-rum* (a).

231. Undecimum genus ode dicolos distrophos. Versus primus est trochæicus Euripidius dimeter catalectus ex tribus chœreis, et syllaba, recepto in secunda sede spondæo. Versus secundus iambicus trimeter catalecticus Hipponacteus ex quinque iambis, et syllaba, spondæo in prima ac tertia sede admissis. Hujus generis ode, in qua Prudentius de suis opusculis loquitur, nobis *epilogus operis* aliis *præfatio libri Peristh.* Scanditur primus versus hac ratione: *Immo-lat De-o Pa-tri*; secundus ita: *Pius-fide-lis in-nocens-pudi-cus* (b).

232. Duodecimum genus ode monocolos. Versus sunt Glyconii, ut primus versus generis primi. Hujus generis hymnus 7 Peristeph., *Insignem meriti virum*, et præfatio libri II contra Symmachum, *Simon, quem vocitant Petrum*.

233. Decimum tertium genus versus elegiaci. Hujus generis hymnus 8 Peristeph., de loco in quo martyres passi sunt; hymnus 11 Peristeph., in laudem S. Hippolyti. Cujus explicatio cum obvia et nota sit, tuto a nobis prætermitti potest.

202 234. Decimum quartum genus ode dicolos distrophos. Versus primus hexameter: secundus iambicus senarius, de quo supra in genere septimo. Hujus generis hymnus 9 Peristeph. S. Cassiani.

235. Decimum quintum genus ode dicolos distrophos. Versus primus dactylicus Archilochius heptameter, ut nonnulli recentiores vocant, qui a veteribus melius dicitur hexameter heronis peritossyllabus, constans septem pedibus, quorum quatuor primi dactyli, tres postremi trochæi. Loco dactylorum induci possunt spondæi. Versus secundus est iambicus trimeter catalectus, de quo in genere undecimo. Hujus generis hymnus 12 Peristeph. in honorem SS. apostolorum Petri et Pauli. Primum versum ita metiri oportet: *Plus soli-to coe-unt ad-gaudiu,-dic-a-mice-quid sit*. Prudentius hanc legem servat, ut primo, secundo, et quarto loco semper dactylum, tertio semper spondæum adhibeat.

236. Decimum sextum genus ode monocolos. Ver-

(a) Barthius, lib. XXI, cap. 4 Adversar. in expositione hujus hymni Prudentiani, observat metrum esse funebribus cantilenis aptum, et antiquissimum, ut videre licet in versibus Græcis Timothei apud Macrobius, lib. VII, cap. 16, usum apud Latinos celebrasse Varronem in *Margopoli*, secutos, qui nunc existunt, Martianum Capellam lib. II, Terentianum in descriptione anapestici catalectici, qui Seneni aliquot ejusmodi versus inseruit, et Boethium lib. III de Consol. Philos. metro v. Boethius in secunda sede utitur etiam spondæo: *Fædis submitta*

sus dactylicus Archilochii acatalectici, quos in decimo quinto genere explicui. Hujus generis hymnus 13 Perist. S. Cypriani: *Punica terra tulit, quo splendeat omne, quidquid usquam est*.

237. Decimum septimum genus ode monocolos. Versus alcaici dactylicus ex primo spondæo, vel iambo, secundo iambo, cæsura longa, et duobus dactylis. Hujus generis hymnus S. Agnetis 14 Peristeph., cujus hæc est scansio: *Agnes-sepul-crum-romule'-in domo*.

238. Decimum octavum genus ode dicolos. Versus primus est senarius iambicus, de quo in septimo genere. Versus secundus iambicus dimeter, de quo in secundo genere. Hujus generis præfatio Apotheoseos: *Est vera secta? te, magister, consulo.-Rectamne servamus fidem?*

Cætera carmina sunt heroica versus hexametro, *Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, Libri adversus Symmachum*, et *Dittochæum*. Mensura versus hexametri notior est quam ut a nobis debeat exponi.

CAPUT XXVII.

Latinitas Prudentii.

203 239. Horatii sententia nota est:

Mediocribus esse poetis
Non hominibus, non diis, non concessere columnæ.

Si poeta Latinus optimus non est, qui Augustæa Latini sermonis elegantia non eminent, concedam fortasse mediocre poetam fuisse Prudentium. Sed Horatii sententiæ opponam locum Ciceronis ex Oratore in principio: *Nam in poetis non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Architochæo, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia cæterorum studæ restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalyti, quem Rhodi ridimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari: nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti relinqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. Cicero suis carminibus locum quæsisisse nonnemini videbitur cum poetis infra secundos locum esse statuit. Sed res ita se habet: in Prudentio cum cætera omnia sint, quæ poetam eximium constituunt, si purissimus sermo Augustæo sæculo usitatus desit, non propterea eum inutiliter legendum esse arguas ab iis, qui pe-*

habentis.

(b) Chamillardus aliter voluit hos versus appellare, versus primum iambicum Archilochium acatalectum ex amphimacra, et duobus iambis, alterum iambicum Archilochium trimetrum catalecticum ex pedibus quos diximus. Magis placet nomen quod posuimus Manutium ferme secuti. Et Prudentius ipse ait: *Nos citos iambicos-Sacramus, et rotatiles trochæos*; quod de hujus ode versibus ego accipio, quidquid contra alii dixerint.

tica facultate delectantur. Nam primum si quis Christianum argumentum carmine velit tractare, non aliunde melius sumere poterit exemplar. Deinde cæteris in rebus plurima ab eo dicta elegantissime occurrunt, et ex optimis auctoribus petita, vix ut pauca rejicere possis, et si voces ecclesiasticas excipias, pauciora, quam quæ in Ausonio aliisque æqualibus reperiuntur. Præterea cum Prudentius difficilimas theologiæ quæstiones pertractaverit, necesse habuit voces plures technicas invenire, aut ab ahis scriptoribus Christianis inventas adhibere.

240. Giselinus in appendicem conjecit omnia vocabula quæ Cornelius Valerius publicus linguæ Latinæ professor quam longissime a Latinæ linguæ nitore abesse judicabat, et Latinis vocibus reddiderat, ne juniores in imitando fallerentur. Similem catalogum fecisse Antonium Nebrissensem docet Petrus Rodriguez de Castro. Ego editionem Lucroniensem commentariorum Nebrissensis 204 non vidi; in alia antiqua editione, de qua num. 107, desiderator hic catalogus. Giselini appendicem subjiciam (a), ut ahii

(a) *Ænipes*, pedes æneos habens. *Altrinsecus*, contra, vicissim. *Anasio*, amator, amasius. *Arula*, diminutivum ab ara. *Audientia*, auditus, audiendi vis. *Aurulentus*, fulgens ex auri repercussione.

Bifestus, dies duobus sacer, quasi bis festum dicas. *Bractealis*, bracteis inæstratus. *Bustialis*, a busto seu sepulcro finxit.

Cantamen, incantatio. *Carceralis*, *Carcereus*, a carcere. *Carnalis*, *Carnaliter*, a carne. *Carnulentus*, carni et mundo delituit. *Centuplicatus*, centuplex. *Collumino*, collustro. *Comperpetuus*, æque æternus. *Complices*, socii scelerum. *Congregatum*, denso agmine, turmatim. *Congrex*, unanimis. *Conspicibilis*, conspicuus. *Corporalis*, corporum. *Creamen*, creatura, seu res condita, creatio. *Cruciamen*, cruciatus.

Defuga, transfuga. *Digestim*, distincte, suo ordine. *Dilancinare*, dilaniare. *Disruciatius*, varii dolores et tormenta. *Disparilis*, dispar.

Ecruciabilis, crucians. *Ecruciatus*, tormentum, dolor. *Exfibulare*, fibulas adimere, solvere, liberare. *Exsequialis*, in exsequiis usurpatus. *Exsimulare* (lege *Exsinuare*), sinuum seu laciniarum in morem explicare, latiusque extendere. *Exsibilare*, sibilando efferre. Optime conjunxit, *Anguina verba exsibilat*.

Fabriliter, more fabri *Factura*, opus, res creata. *Falsificatus*, infectus, corruptus. *Fidelis*, Christiana religione præditus. *Figmen*, opus, figmentum. *Flabralis*, flabilis, cum flatu emissus. *Forare*, perforare. *Fotus*, sementium. *Fulgidus*, splendidus. *Frugescere*, frugum feracem esse. *Fundalis*, adject. a funda. *Funerare*, funere afferre (legam efferre).

Genealogus, annalium auctor, familiam quamque a suam originem revocans.

Hydrinus, adject. ab hydra serpente. *Hymnire*, hymnis canere.

Ignire, inurere. *Impassibilis*, impatibilis, in quem possessio non cadit. *Impiatum*, impurum. *Incapax*, minime capax. *Incentivum*, incians, accendens. *Incerare*, cera illinere. *Incircumscriptus*, ἀνεργαστος, infinitus. *Incorporatus*, corpore indutus, et, ut ita dicam, incarnatus. *Indages*, indago. *Indomabilis*, indomitus. *Innatus*, nunquam natus. *Inspatiari*, inambulare. *Insubjectus*, nemini subjectus, sui juris. *Intemporalis*, æternus, nullo tempore finitus. *Interminus*, idem. *Irremotus*, immotus. *Irritamem*, irritamentum.

Liquabile, quod facile liquitur. *Litamem*, litatio.

possint judicare. 205 Ludewigius vix probaret, ut ait, singula quæ in hoc Giselini catalogo pro impuria notantur: *Cum interdum voces Latinissimæ, et rariores esse possint*. Macrobius lib. vi, cap. 4, plura verba rara, quibus usus est Virgilius, producit: *Quæ nobis, inquit, NOVA VIDERI FACIT INCURIA VETUSTATIS*. Prudentius voces quasdam Lucretii, et antiquiorum usurpavit amore vetustatis, quod poetam, si parca fiat, maxime decet: alix, ab ipso adhibitæ, fortasse olim fuerunt antiquatæ, sed ejus tempore jam revixerant; quod prænuntiavit, neque improbavit Horatius, *Multa renascentur quæ jam cecidere, etc.* Plura vocabula in catalogum conjecit Giselinus, quæ ex ecclesiastico usu sunt deprompta, ut *fidelis*, *mediator*, *passio*; alia, quæ idoneos auctores habent inter veteres, ut *fulgidus*, *omniparens*; alia, de quibus non satis constat, sicut Prudentiana, cum varient codices, ut *nescienter*, *insubjectus*. Pleraque auctoritate æqualium Prudentii, aut antiquiorum defendi possunt. Certe ex verbis quæ in Prudentio reprehendantur, nullum minus Latinum magisque cavendum

Malesabrum, infelix, parum callidum, imprudens. *Mammonæus*, avilius: a Mamnone Syrorum Pluto derivatum est. *Manceps carceris*, præfectus carceri: sic Plinius propolam sutrinæ mancipem appellat. *Mediator*, sequester, *medius*. *Melodum*, suavisonum. *Mitificus*, mitis, lenis. *Muculentus*, mucosus. *Monstruosus*, monstruosus. *Mortificatus*, emortuus. *Multicolora*, multicoloria. *Mulinodus*, nodosus. *Mundialis*, mundanus.

Nemo dies, nullus dies. *Nescienter*, ut negligenter. *Nozialis*, sonti, seu noxio debitus.

Oblacterare, in ore ovis contra balare. *Oblivialis*, obliviosus, oblivionem inducens. *Obludere*, vana specie inescare. *Obsequela*, obsequium. *Obstrangulatus*, suffocatus. *Occidualis*, occiduus. *Omniformis*, *omniparens*, *omnipollens* ejusdem farinae sunt. *Opulens*, opulentum. *Orarium*, sudarium ab ore deductum.

Palpamen, attractatio. *Palpebralis*, palpebris emittens. *Parricidialis*, parricidio foedatus. *Passibilis*, patibilis. *Passio*, afflictio. *Peccamen*, crimen. *Plasmatus*, conditus. *Prænuncupatus*, annuntiatas. *Primitivus*, primigenius. *Propitiabilis*, propitiatus. *Properatus*, exortatus. *Pudescit*, pudet.

Resculpere, imitari, exprimere. *Resultare*, concelebrare. *Romphæale*, quod romphææ usum præbet. *Ruciamen*, ructus. *Rosulentus*, roseus, finxit ad formam, rorulentus.

Sagus, præsagus. *Saporum*, sapidum. *Segrex*, separatus, bifariam partitus *Separ*, idem. *Sensualis*, rationis capax. *Sequestrare*, alicujus custodiæ quid committere. *Spurcamem*, spurcitia. *Spiculamen*, visus, videndi vis. *Stigmata*, stigmatis inurere. *Stricura*, liquefactio. *Subjectio*, obedientia. *Sublidere*, paniculum elidere. *Sublimare*, alte extollere. *Subternus*, subterraneus. *Sufflabilis*, spiritu effermatas. *Suggillare*, suggerere, ministrare. *Superfo*, emineo.

Terrulente, crasse. *Terrulentus*, terreus. *Tripticum*, triplici lingua pictus. *Tuaculum*, tutamen.

Ululamem, ululatus.

Vaporus, vaporiferus. *Vegetamen*, vegetatio, motus. *Veniabile*, venia dignum. *Ventilari*, circummagi, sibi non constare. *Versicolorus*, versicolor; semel tantum hoc compositum ad secundam inflexionem reducit. *Veternus*, veterosus, inveteratus. *Vians*, viator. *Vitiabilis*, vitiatas. *Virginal*, *virgo*, seu virginem vinculum. *Viscereus*, creatus, e visceribus ortas.

est quam verbum ab auctore catalogi usurpatum, *Sufflabilis, spiritum efformatus*. Scio, recentiores passim hoc verbum adhibere, *efformo, efformas*, sed apud veteres Latinos non reperitur. Jacobus Facciolatus, seu quis alius est auctor lexicis ejus nomine vulgati, illud inter voces barbaras reponit, et nihilominus eo non semel in lexico concinnando utitur. Cæterum, si ea libido fuit Gisellino indicandi omnia vocabula quæ in Prudentio exstant, et in libris sæculi Augustæi qui ad nos pervenerunt, aut raro aut nunquam inveniuntur, catalogum longe auctiorem dare potuit. In commentariis quædam nos animadvertemus quæ huic usui esse possint, et in fine tomi secundi indicem exhibebimus vocum rariorum quæ in Prudentio occurrunt, et 206 aliquo pacto venire possunt in controversiam. Ita vero scriptores veteres Latinos ad alicujus vocis usum comprobandum advocabo, ut interdum neque verba expromam, neque loca indicem, cum scilicet ea facile peti possunt ex accuratis lexicis Facciolati, Forcellini et aliorum, aut ex Christophori Cellarii curis posterioribus de barbarismis et idiotismis sermonis Latini tertium recognitis, ex Olai Borrichii *Analectis*, ex Andreae Borrichii appendice ad curas posteriores Cellarii, sive observationibus circa Latinam linguam, quibus Cellarius opposuit discussionem appendicis Danicæ.

CAPUT XXVIII.

Veterum et recentiorum quorundam de Prudentio testimonia. Ejusdem antiqui imitatores.

C. SOLLIUS APOLLINARIS SIDONIUS
(Lib. II, epist. 9.)

241. Huc libri affatim in promptu... Licet quæpiam volumina quorumpiam auctorum servarent in causis disparibus dicendi parilitatem. Nam similis

(a) Barthius, lib. x Adv., cap. 2: *Similis*, inquit, *scientiæ viros non frustra dixit Horatium et Prudentium Apollinarius Sidonius. De illo enim constat, omnium philosophorum flores et dogmata delibasse, hic nihil non Christianæ sapientiæ attingit, numerisque facilibus quidem, sed tamen interioris etiam eloquentiæ servantibus*. A S. Gregorio Turonensi laudatum Prudentium habes in comment. ad hymn. 6 Cathem. vers. 4, et Apotheos. vers. 449. Elogium quo Prudentium Genadius ornavit, vide num. 60.

(b) Muratorius tom. II Anecd., p. 208, describit hæc carmina sub titulo: *Vetustissimi versus, qui olim in bibliotheca S. Isidori Hispanensis legebantur. Ex codice vetustissimo*. Hæc carmina nusquam exstare impressa putabat Muratorius: sed magnam partem jam ediderat Joannes Tamayus de Salazar in Martyrol. Hisp. die 4 Aprilis. In Muratorio sunt disticha 46, in Tamayo 32, pleraque eadem, quædam diversa. At interest magni a Muratorio esse edita; nam si Tamayi solius nomen appareret, nemo de falsitate non dubitaret; nunc quia et Muratorius, et *codex vetustissimus* nominatur, nemo in dubium revocabit veritatem. Neque ego quidem contra quidquam opponam, si vere codex fuerit vetustissimus, alioquin Bibliotheca Mediolanensis nonnullam mihi suspicionem excitaret, in quam olim invecia constat plura monumenta ex Hispaniis allata. Nec mihi satis liquet an Muratorius vetustatem codicis examini subjecerit, et an, si subjecit, omnem eam diligentiam quæ in hoc genere necessaria esset adhiberit: non enim Muratorius fraudes, quæ in hujusmodi scriptis auctorum Hisp-

scientiæ viri hinc Augustinus, hinc Varro, hinc Horatius, hinc Prudentius lectitabantur. Quos inter Adamantius Origenes, Turranio Rufino interp et utus, sedulo fidei nostræ lectoribus inspiciebatur (a).

AVITUS.

(Ad Fusciam sororem vers 414.)

Hæ virtutis opes, hæc sunt solatia belli,
Quis dubium adversus mentis cum corpore bellum
Ipsa suos armat clamantis buccina Pauli,
Quæ prudenti olim cecinit Prudentius ore.

(In Chronico sub nomine Prosperii Tiroensis)

Prudentius lyricus poeta noster, Hispanus genere illustri, ingenii sui robor exercet.

207 S. ISIDORUS HISPALENSIS.

(In sua Bibliotheca.)

242 Si Maro, si Flaccus, si Naso, et Persius horret;
Lucanus si te, Papinius quædet:
Par eat eximio dulcis Prudentius ore,
Carminibus variis nobilit ille satis (b).

FORTUNATUS.

(In præf. libr. de S. Martino.)

Martyribusque piis sacra hæc donaria mittens
Prudens prudenter Prudentius immolat actus (c).

VEN. BEDA PRESBYTER.

(De Ratione metrica.)

Metrum iambicum senarium recipit iambum locis omnibus, tribrachum locis omnibus præter novissimum; spondæum, dactylum et anapæstum locis tantum imparibus, Pyrrhichium loco tantum ultimo, quod nobilissimus Hispaniarum scholasticus Aurelius Prudens Clemens scripsit proœmium Psychomachicæ, id est, libri quem de virtutum vitiorumque pugna heroico carmine composuit. Ita enim inchoat: *Sen æ fâdêltis, prima credendâ via* (d).

THEODULFUS AURELIAN.

(Lib. IV, carm. 1.)

243 Diversoque potens prudenter ponere plura
Metro, o Prudenti, nosier et ipse parens (e).

norum consingendis sæculo superiori invaluerant satis videtur agnovisse. Hujus suspicionis argumentum, exstat tomo IV ejus Inscriptionum, pag. MCLXII, num. 2, ubi epitaphium Wistremiri archiepiscopi Toletani profert, apud Julianam, inquit, archidiaconum Toletanum S. Justæ. *E schedis meis*. Et cum de versibus Leoninis quibus epigramma illud constat, nonnullam difficultatem excipisset solvissetque, addit: *Quod fortasse difficilius se mihi offert, in hocce titulo designari videntur insignia (nunc dicimus LX ARMI)... Num sæculo nono in usu fuere hujusmodi insignia? non arbitror. Quare nodum hunc eruditus Hispanis resolvendum relinquo*. Non ergo legerat Muratorius quæ de scriptis supposititiis istius archidiaconi Juliani Nic. Antonius lib. VII Bibliot. vet. Hisp. fuse commentatus fuerat. Sed, ut ad versus S. Isidori redeam, in postrema editione Matrit. Oper. S. Isidori exhibentur eadem disticha auctoria ex cod. ms. Bibl. Reg. Petrus Crinitus lib. V de Poetis Latinis cap. 90, quod ait, Isidorum testari, *Prudentium in Latinis literis magna diligentia, parique studio institutum*, ubi id legerit neque ipse declarat, neque ego invenio.

(c) Alludit ad conclusionem seu epilogum Prudentii: *Immolat Deo Patri*, qui post librum Peristephanæ collocatur.

(d) Weitzius, ac multo magis Chamillardus ita hunc locum depravant ut non intelligas quid Beda sibi voluerit.

(e) Eum recenset inter libros quos legere solebat. Ejusdem auctoritate in dogmatis Fidei confirmandis non semel utitur. Ab eodem Theodulfo Rabanus ma-

208 RABANUS

Inter evangelicos viros, qui insignes libros carmine ediderunt Prudentium enumerat.

(De Instit. cleric. lib. iii, cap. 18, et de Ord. sac. cap. 12.)

Sed et Clemens Prudentius disertissimus, atque christianissimus poeta in hac significatione pompam posuit in libro Psychomachiae.

INCERTI.

(Ex cod. ms. Vat. Alex. 521.)

Hæc lege, qui rectum fidei vis noscere callem:

Quique heresum sollers spicula vafra fugis.

Hic tibi peccati veteris pandetur origo,

Hic nova vis animi monstra veterina fugans

Funditus idoli virtus eversa jacebit:

Ac penitus tetri lingua teretur hydri.

Inclutus hic martyr ælanguit concinet ore,

Heroumque acer rite canetur agon.

Christisonis hymnis libri prima ora resultant:

Finalis vario musa canore boat.

Hunc tu, quæso, frequens mellito guttore ructes;

Hunc verses animo, moribus hunc teneas.

Deque imo in cœlum suspiria pectore fundas

Pro me, proque meo, qui notat hæc, famulo (a).

DUNGALUS

Adversus Claudium Taurinens. plura a Prudentio sumit, præcipue prope finem, ubi ait.

Aurelius Prudentius Clemens, vir consularis (b), ac Hiberorum eruditissimus, eodem fidei ac devotionis studio flagrans, multa de sanctorum laudibus intercessionibusque postulandi metrico **209** textu composuit. Hinc mira humilitate substernendo ad se conversus, suamque adhortans animam, ait in præfatione libri: Atqui sine sub ultimo, etc... Item de S. Laurentii passione verbis ornatis ait, etc.

NOTKERUS BALBULUS.

(Not. de Vir. illust. cap. 7.)

Si vero etiam metra requisieris, non sunt tibi necessariæ gentiliū fabulæ, sed habes in Christianitate prudentissimum Prudentium de mundi exordio, de martyribus, de laudibus Dei, de patribus Novi et Veteris Testamenti dulcissime modulantem, virtutum et vitiorum inter se conflictus tropologica dulcedine suavissime proferentem, contra hæreticos et paganos acerrime pugnantem.

BRUNO ANTISTES COLONIENSIS.

(Ex Georg. Fabricio ad hymnum A. D. viii cal. Jan.)

244. Locum in eruditorum bibliothecis et in animis

tuatus est verba, quæ mox proferam. De Agobardo vide comment. hymn. vii, vers. 160; de Lupo Ferrariensi Hamart. vers. 2.

(a) Hoc epigramma, a cl. Teolio exscriptum, ad codicem ipsum recognovi. In primo versu nihil muto, quamvis in codice repererim *dinoscere pro noscere*: est enim error metricus famuli qui hæc notabat, ut æquum est conjicere. In versu 9 a Teolio omissa est vox *libri*, in 11 vox *frequens*, quæ tamen sunt in codice, et sine quibus versus claudicant. In versu 10 legit Teolius *In aliis*, ego ex membranarum *Finalis*, quod exigit metrum, et sententia: nam præcedit *libri primi ora*, cui consonat *Finalis musa*. Inducantur omnia Prudentii carmina eo ordine quo in hoc codice continentur: 1. Christisoni hymni, hoc est Cathemerinon liber; 2. Apotheosis; 3. Hamartigenia; 4. Psychomachia; 5. Libri contra Symmachum; 6. Romanus; 7. Peristephanon; 8. Finalis musa vario canore, quod est Dittochæum.

(b) Dubitare aliquis possit, an a manu Dungali sit *vir consularis*, an solum V. G., quas notas aliquis li-

A piorum merito tenet (*Prudentius*), ut olim tenuit; nam Bruno antistes Coloniensis, dux Saxonie, et Othonis I imperatoris frater, ejus volumen ecclesiis omnibus donavit, et ipse manibus semper tenuit. In *ejusdem Brunonis Vita, auctore Rotgero æquali et domestico illius, apud Bolland. ad diem 11 Octobris*. Ubi prima grammaticæ artis rudimenta percepit, sicut ab ipso in Dei omnipotentis gloriam hoc sæpius ru minante didicimus, Prudentium poetam, tradente magistro, legere cœpit. Qui sicut est et fide, intentioneque catholicus et eloquentia, veritateque præcipuus, et metrorum librorumque elegantissimus, tanta mox dulcedine palato cordis ejus complacuit, ut jam non tantum exteriorum verborum scientiam, verum intimi medullam sensus et nectar, ut ita dicam, liquidissimum majori quam dici possit, aviditate hauriret. Postea nullum penitus erat studiorum liberalium genus in omni Græca vel Latina eloquentia, quod ingenii sui vivacitatem aufugeret (c).

210 (Ex codice Goldasti apud Weltzium.

Incipiunt tituli libri Manualis amœnij, Exceptis quos personis tetrasticha claudunt. Primus Adm elato de crimine narrat, et Evæ. Tum singillatim numerata vocabula multa Provida personæ pandit descriptio rhythmi.

SIGEBERTUS.

(In Chronico ad an. 303.)

In Hispania Prudentius poeta lyricus claret.

PETRUS VENERABILIS.

(Lib. 2, epist. 24, de Symmacho.)

Ei et prosa et metro tam supradictus venerabilis Pater (*Ambrosius*) quam noster insignis poeta Prudentius potentissime responderunt.

RUPERTUS TUTTIENSIS.

(Cap. 10, lib. vi, de Operib. Spiritus sancti.)

Ex hymno S. Petri plures versus sumit.

Super hoc quidam fidelis et in fide laudabilis, metricæ canens ita dixit: Figitur ergo manus subter sola versus in cacumen.

VINCENTIUS BELLOVACENSIS.

(Lib. xvii Specul. hist. cap. 62.)

Prudentius librum metricum de Conflictu vitiorum et virtutum eleganter composuit.

brarius male explicuerit *vir consularis*. Ex aliis codd. mss. et Isone constat, jam olim hunc errorem de Prudentii consulatu invaluisse, ut dixi num. 51. Itaque non audeo improbare lectionem quam in editione Dungali reperio.

(c) Sæculum x non fuisse tam obscurum et imperitum quam multi jactant, ex hoc aliisque monumentis arguebat cl. Joseph Petiscus, egregius in his rebus judex, quocum minime sunt conferendi plerique eorum qui ignorantiam et obscuritatem sæculi x passim crepant, sive graves scientias, sive genus omne litterarum amœniorum consideres. Floruit etiam eodem sæculo poetria Roswitha, sermones utriusque linguæ Latinæ et Græcæ docta, quæ panegyricum Othonis imperatoris, fratris Brunonis, versu heroico composuit, et martyrion B. Pelagii, pueri Hispani, eodem metro descripsit: quod poema a Bollandianis pro actis authenticis S. Pelagii martyris exhibetur, non minus quam hymni, quibus alios martyres Prudentius celebravit.

PHILIPPUS BERGOMENSIS.

(Chron. sub anno 400.)

Prudentium, poetam Christianum, virum utique sæcularium litterarum scientissimum, per hos dies claruisse, et in pretio fuisse, tradunt: qui et nonnulla in divinis laude dignissima composuit.

(In codice Bongar. apud Weitzium.)

- 245 Prudentis metrici, prudens et nomen habentis, Qui jam transactis vetulus quinquevigesimo annis, Commissum populum delecto jure regendum Spiritui pareus sese ad meliora vocanti Consilia, hoc septem libris, unoque volumine, Divina in cunctis silinet sanctione favente, Communem cunctis conscripsit ad utilitatem, Et pro perpetua mercede pollicentia
... pictor merce...: minus hujus (a).

211 MARTYROLOGIUM ROMANUM.

(22 Jan. de S. Vincentio.)

Cujus passionis nobilem triumphum Prudentius luculenter versibus exsequitur.

PETRUS CRINITUS.

(Lib. v de Poetis Latinis, cap. 90.)

246. Leguntur adhuc ipsius poemata vario genere carminum composita, quibus facile probari potest, eum quidem pro conditione temporum maxime præstitisse inter Christianos poetas, non modo eruditis verborum figuris, sed etiam gravitate sententiarum.

ALDUS ROMANUS.

(In Vita Prudentii.)

Fuit homo ingeniosus, gravis et ornatis moribus ac Christianæ religionis observantissimus, quod ex ipsius operibus facile est cognoscere.

(a) In codice, quem Barthius vidit et cascum appellat, lib. vii, cap. 42, legebatur: *Prudentius optimus poeta, eruditissimus theologus*. De aliis codicibus vide supra toto cap. 4. Testimonia Honorii Augustodunensis et Trithemii dedi num. 61 et 62.

(b) In cap. xiv Joannis: *Prudentius vir quovis etiam sæculo inter doctos numerandus*. De pueris liberaliter instituendis: *Jam si quis Prudentium, unum inter Christianos vere facundum poetam volet enarrare, litteras etiam arcanas calleat oportet*. Vide etiam ejusdem Ecclesiasten, et Adagia Childi. iv, cent. 5, num. 4, ubi egregie ait, in Basilio, Nazianzo, Ambrosio, Prudentio, Lactantio linguarum ac politioris litteraturæ cognitionem ideo caruisse invidia, quia servivit pietati.

(c) Et in præfatione Expositionis in hymnos quosdam Prudentii: *Prudentio adimunt doctrinam viri obscuri Leonardus Quercetanus et Petrus Summontius, eique nihil relinquunt præter nudam religionem, qua nos contenti sumus, et virum illum nobilitate et eruditione excellentissimum, majorem putamus, quam umbra illæ viderint, et plus habere veteris elegantiae Romanæ, quam ipsi aut intellexerint, aut assecuti sint*. Iterum in præfat. ad hymnum A. D. viii cal. Jan. *In publica censura usitatos olim studiorum liberalium honores petentibus fuisse proposita Aurelii Prudentii scripta, e viris doctissimis Andrea Comitiano, et Gaspara Bornero adolescens audivi, idque ab iis probatum fuisse memini*.

(d) Et in fine adnotationum.— Nam stylo sic satis perspecto, non magnopere in re laborandum fuit, utpote facili, et cuius nota. Neque enim (ut et hoc libere dicam) in eo adhuc Erasmo assentiri possum, qui in apologia quadam contra Latomum negat Prudentiam pueris prælegendum esse, quod a solis theologis queat intelligi. Quæ tandem sint illa obscura,

A

ERASMUS ROTERODAMUS.

(In quadam apologia.)

Prudentius poeta tantum spirans tum sanctimonie, tum sacræ eruditionis, ut mereatur inter gravissimos Ecclesiæ doctores annuari (b).

GEORGIUS FABRICIUS.

(Com. in poetas Christ., pag. 17.)

247. Eidem (*Prudentio*) tribuit gravitatem et elegantiam alicubi Cæsarius: pietatem et animum vere Christianum Rivius. Hunc parva legendum censet Vives (*id non invenio, neque iis congruis, quæ alibi in locis docet Vives*). Tribuunt eidem nonnulli Romanam eloquentiam, aut certe illi propinquam. Leonardi Quercetani, hominis obscuri, nomen non novissemus, nisi male sensisset de Prudentio. Lihus ei multam eruditionem ac variam ascribit: sed eloquentia ac linguæ castitate vel parum valuisse, vel potius ea neglexisse ait: neutrum homini nec deserto, nec eleganti, ut et de eloquentia et de orationis puritate judicet, concedimus (c).

GISELINUS.

(In epist. debeat. primæ editionis.)

212 248. Aurelius Prudentius Clemens ob incredibile pietatis studium, summamque laudatissimarum scientiarum cognitionem unice suspiciendus... Cum mira et singularis in eo sit rerum præstantia ac varietas, ornamentis tamen ac luminibus partim a se inventis, partim ex uberrimo veterum fonte haustis singula utcunque gravia, et ardua concinne ornateque depingit, ac persequitur, nihilosecius perpetuo intra cancellos sacræ religionis sese continens (d)

C et a communi puerorum capti abstrusa, nondum potui reperire. Si de Apotheosi loquitur, (ut revera loquitur) fateor quædam esse ab usitata puerorum cognitione nonnihil remota, quæ nimirum quæstiones de divinæ triadis essentia controversas concernunt. Sed quantum id, quæso? Imo si in ipso dicendi artificio nihil requireremus, quanta majore facilitate, quanto uberiore reipublicæ Christianæ fructu hæc a pueris addicerentur, quam vanæ illæ poetarum historiar, seu potius fabulæ, in quibus non exigua temporis portio m'serrime conteritur. Accederent aliæ commoditates multo maximæ, quas hic recensere neque hujus est loci, neque nostri instituti. Ut igitur ad Prudentium redeam, etsi nulla justa sit causa, cur omnium manibus teratur, quam quod non leve sit incitamentum ad honestissima quæque tentanda, certe vel una hæc ratio satis valere debeat. Nam (libet paucis evagari) quid non castum, quid non pium, quid non sanctum in eo est non reperire? Tota est in agendis Deo gratis, ejusque munificencia amplificanda: etiam minutissima in illius laudem convertit. Martyres præterea... suis laudibus exornat... Quid hoc fieri potest religiosius? Quid dignius in exemplum trahi? Postremo quando illi cum hostibus res est sive internis corporis (vitia, animique concupiscentias intelligo) sive externis, nempe hæreticis, sive gentibus idolorum cultoribus, Deus bone, quanta animi alacritate eos aggreditur? quo ardore depugnat, ac prosteruit? Militem dicas adhuc esse, non poetam. Et in præfatione secundæ editionis. Majoris illud miror, quo pacto secundi pectoris vena in tam varia, et nova rerum maxime arduarum pertractatione nunquam exaruerit, nusquam defecerit, certe qui ex omni posteritate cum eo paria fecerit, adhuc vidi neminem.

B

MARCUS HOPPERUS.

(In præfatione Prudentio præfixa ad Joannem Rudolphum ab Erlach.)

249. De auctore hoc, quem tuum esse volo, vel lucubrationibus ejus quod multa dicam, nihil opus esse puto; cum eo semper loco a piis et eruditibus habitus sit, quo quisvis alius, quamlibet clarus, poeta: imo tanto majore dignus pretio et honore **213** quo circa quæ versatur, argumenta, quam quorumcumque ethnicorum, nobiliora, sanctiora et utiliora habeantur: ut quæ ex suavioris theologiæ fontibus pleraque omnia desumpta sint, et omnis generis pii exercitii materiam et causam præbeant (a).

JACOBUS SPIEGELIUS.

(In comm. hymni Omni hora.)

250. Quorum (*lyricorum*) princeps apud Græcos Pindarus, apud Latinos Horatius inter ethnicos: ut Prudentius inter eos, qui in veri Dei venerationem pietate plenos modulati sunt hymnos.

NIC. HEINSIUS.

(In epist. dedic. suæ editionis Prudentii ad Ferdinandum episcopum Paderbonensem.)

Aurelium Prudentium Clementem quo nemo veterum majore cum successu poemati Christiani argumenti dedit exultam, aut laudabiliore exemplo famæ, ac posteritati commendavit, etc. Hunc tu poetam jam ab ungue tenero familiarem habuisti; hunc tecum sic admiratus est Lucas ille tuus Holstenius, clarissimus vir nominis, ut animam jam agens ac moribundus, per te sibi ex Cathemerinis hymnorum, qui exsequiis defunctorum datur, recitari voluerit, atque eo pacto in solatium vitæ melioris mente erectus, ac Deo plenus exspiravit.

CHAMILLARDUS.

(In e. istola dedic. ad Delphinum.)

251. Summo fuit Prudentius apud Arcadium et Honorium in pretio, quia ipsis exemplum, quod sequerentur, in describendis illis catholicæ religionis heroibus proponebat. Idem tibi a summo illo poeta

(a) Pergit Hopperus singulorum carminum argumenta explanare. *Nam ut singulorum singulis quasi verbis opusculorum periochas cognoscendas tibi exhibeam: visne carnis adversus concupiscentias armari? In Psychomachia, quæ prima occurrit, te exerceto. Vis Domini nostri Jesu Christi miracula et immensa, quæ humano generi præstitit, beneficia cognoscere, laudesque ejus decantare? Cathemerinon repetito. Vis sanctorum martyrum exemplis fidem et constantiam tuam in religione Christiana corroborari? Peristephanon inspicito. Vis hæreticorum falsa vitare dogmata? Apotheosin et Hamartigenian legito. Vis horrendas gentilitium superstitiones et idololatras cum detestatione admirari? Ea quæ contra Symmachum scripsit cognoscito. Vis denique sacras utriusque Testamenti historias in ἐπιτομήν memoria mandare? Enchiridion (quod postremum est) evolcito.*

(b) In præfatione Chamillardus laudat in Prudentio studium insigne religionis, doctrinæ miram varietatem, magnos illos spiritus, quibus afflantur poeta; quidquid in Græcis ac Latinis poetis sparsum ac fuscum est, unum Prudentium ait collegisse compendiose repræsentasse: Erasmus et Heinsium locutionum Latinarum, quas imitantur ipsi, formas et lepores a Prudentio esse mutuatos: præclarum de Prudentio judicium tulisse tres sapientissimos viros serenissimi Delphini adolescentiæ bonis artibus et

A proponitur. Favebis illi, opinor, et hominem ingenii ac pietatis gloria florentem, qui superiorum temporum injuria tantisper, jacuit, benigne ut ceteros solles, accipies (b). Et in Vita **214** Prudentii: Illud mirare, licet de variis hæresibus multa dixerit, tamen ipsum nihil, quod in deteriore accipi partem posset, aut erroris insinulari, scripsisse. Quin imo tanquam e puro fonte haurire ex illius scriptis possumus omnia sancta: Ecclesiæ Romanæ dogmata; ac potissimum ea quæ Trinitatis mysterium spectant, Christi nativitatem divinitatemque; Mariæ Virginis integritatem, cultum sanctorum; illorumque apud Deum gratiam, et potestatem. Hinc quotquot fuerunt litterati viri, auctoritatem Prudentii minime contemnendam duxerunt.

M. D. MULLER S. I. P. R.

(In præfatione editionis Prudentii anno 1701, cum notis Heinsii et aliorum.)

252. Aurelii Prudentii Clementis opera tanto minore commendatione egent, quanto magis se ab omni ævo ex quo scripta sunt commendarunt. Nullus certe poetarum Christianorum est antiqui illius temporis, cum quo non componi possit: neque quisquam etiam qui piorum et oruditorum manibus frequentius teratur, aut in quem curas suas utrique contulerint. Hoc toties repetitæ illius editiones, et a plurimis susceptæ in illum illustrationes, et conscripta testantur adnotata.

CELLARIUS.

(In præfat. suæ editionis.)

253. Christianorum poetarum principem Aurelium Prudentium Clementem vides curis nostris factum explicatiorem. Dum in **215** votis habui, ut cum Virgilio, Horatio ac Cicerone in Christianis scholis etiam Minucius Felix, et Lactantius ac Prudentius conjungantur, ut juvenis nostra res Ecclesiæ antiquæ et ejus divinum sensum, et mores ac fata recte cognoscat (c).

litteris imbuendæ præfectos, Carolum Sancta-Mauræum, Montauserii ducem, Jacobum Benignum Bosuetium, et Petrum Danieleum Huetium, qui Prudentium ad usum Delphini commentariis illustrandum censuerunt. Hanc Chamillardi editionem tanto apparatu procuratam, et a multis nunc expectatam, olim recudere cogitaveram, quod ita oportere judicasset vir omnigena eruditione celeberrimus. Sed ab hoc consilio multa me deterruerunt. Primum editio illa Parisiensis potissimum quæritur ad seriem completendam simillium editionum; eadem typis aliis repetita vilesceret. Deinde interpretatio sæpe obscura est, interdum imperfecta, ubi autem optima, solis periculis utilis. Tum plurimæ notæ in rebus pervulgatis ac contritis versantur; criticæ notæ, ex Heinsio petitæ, non sunt a nobis, qui codd. mss. consulimus, exscribendæ, sed in examen vocandæ. Postremo loca sacre Scripturæ, et SS. Patrum Chamillardus ex fontibus non limpidiis, plerumque descripsit. Hæc omnia singulis locis si ab eo, qui editionem Chamillardi repræsentaret, silentio præterirentur, ceteri indiligentiam accusarent: si notarentur, tædium incredibile tot rerum repetitiones lectori parerent.

(c) Audi nunc quæ Prudentio objici dicat Cellarius: *Prudentio, ejusque in scholis usu duo objici equidem non ignoro, videlicet utramque ejus ἀρπαγὴν tam metri, in Græcis maxime vocabulis, quam religiosæ*

JOANNES PETRUS LUDEWIGIUS.

(In Vita Prudentii.)

254. Tot elogia quot testimonia ejus exstant. Ego vero acumen ejus in rebus maxime sacris, et prudentiam diviniorem, quam theologiam dicimus, admiror in illo non minus quam æstimo.

EMMANUEL RISCO.

(Tom. XXX Hisp. sacr.)

Haviendo yo cotejado los discursos de nuestro poeta en favor de la fe con los escritos de los teólogos mas doctos de estos tiempos... he hallado, que trae Prudencio todos los argumentos, con que hoy se vindican de las cavilaciones hereticas los dogmas de nuestra santa fe (a).

CAROLUS AUGUSTINUS ANSALDUS.

(In præfat. ad versionem Italicam librorum contra Symmachum.)

Spero che quest opera sia per riuscire non affatto inutile, perchè oltre l'essere convincentissima per abbattere il gentilesimo, ella è sparsa di tanti lumi teologici, morali, fisici, politici, storici, che può giovare a qualunque stato di persone, e perchè vi si scopre una certa unzione, ed uno spirito del Christianesimo, che sempre più conferma nella vera religione, ed ognor più persuade all' adempimento de Christiani doveri.

216 CL. JOSEPH TEOLIUS.

(In limine præfationis ad novam Parmensem editionem.)

Inde profecto omnes intelligent, quanti habitus quantique faciendus sit hujusmodi auctor; quamque de pietate, de religione, de eruditione, de historia ecclesiastica benemeritus fuerit; ita ut pudere pleerosque Christianorum debeat in impuris profanisque poetis diu multumque versatos, hunc ne semel quidem attingisse, a cujus lectione non eruditores tantum, sed etiam religiosiores discessissent.

255. Demum aliorum, qui Prudentium laudibus sunt prosecuti, indicabo nomina. Apud Weitzium in *Votis doctorum virorum* in ejus novam editionem, et in *Elogiis Prudentii* Cunradus Rittershusius, Georgius Remus, Fridericus Taubmannus, Adamus Theodorus Siberus, M. Michael Piccartus, Christianus Becmanus, Joannes Franciscus Mirandulanus, Christophorus Mylæus, Andreas Tiraquellus IC., Obertus Gifanlius, Hadrianus Turnebus, Christophorus Colernus, Melchior Goldastus Haiminsfeldius, Gaspar Barthius, P. Christophorus Brower, Bernardinus de Bustis. Catalogus

invocationis: quorum alterum decrecenti in Romanis Græcitati, alterum nascenti superstitioni, utrumque sic temporibus imputandum est, et quæ incommodè nonnunquam dixit, aliis ubique locis tum puriore de Deo et sacris sensu, tum legitimo elegantique metro compensantur. Vides heterodoxum hominem ultro fatentem, cum Ecclesia catholica Prudentium de sanctorum invocatione sentire. Ejus notationes Prudentio veterique Ecclesiæ adversantes opportunis locis refellemus.

(a) Riscus in theologicis disciplinis tradendis plurimum versatus, *Hispaniæ Sacræ* post cl. Henricum Florez præclarissimum continuator (religiosæ familiæ Augustinianorum utrumque hæc decus debet Hispaniæ) plurima addit de Prudentii eloquentia, eruditione, poetica laude et stylo puro, ac facili supra sui

A *testium veritatis*, Cæsar Baronius, Joannes Ludovicus Vives, Matthæus Dresserus, Henricus Beberius, Zacharias Victor. Barthius in *Adversariis*, quæ Weitzius non allegat, sæpissime Prudentium nominat, ac vix unquam sine maximis laudibus, quas partim, cum occasio tulit, exhibui, partim exhibebo in commentariis. Alia elogia sparsim dedi in prolegomenis, et sæpe in commentariis ultro aliorum verba excscribam, quibus Prudentius celebratur. Consulere etiam potes scriptores Historiæ ecclesiasticæ, qui pene omnes Prudentii doctrinam, ingenium et eloquentiam commendant. Adde theologos, qui ejus carminibus dogmata religionis catholicæ confirmant, imprimis Dionysium Petavium, qui sæpe Prudentium appellat, et de SS. Trinitate disserens lib. v, cap. 9, num.

B 17, *elogium non vulgare Prudentii paucis his verbis contexit: Postremo quæ de divina generatione hucusque longiori disputatione percurrimus, versibus aliquot complexus est Prudentius, quos hic melius sit ascribere: Hoc solum scimus, etc.* Ascribit versus viginti duos ex *Apoth.* a vers. 268. Plurimi etiam interpretes sacræ Scripturæ Prudentii versus summa cum auctoris laude ad explicanda loca difficilia proferunt. Nonnemo affirmat, ab Estio Prudentium habitum pro optimo sacrarum Scripturarum interprete, et hujus mentem frequenter cæterorum omnium Patrum jam Græcorum quam Latinorum sensui Estium prætulisse in commentario 217 epistolarum apostolicarum: quod ego cum Prudentii tum Estii causa et cupio, et censeo esse falsum. *Legesis num. 136.*

C *Scriptores illi qui antiquitates Romanas, præsertim sacras, illustrant, passim celebrant Prudentium, ut Marcus Antonius Boldettus, qui lib. 1 Observatorium, cap. 23, de vasis disputans, quibus sanguis martyrum in sepulcris asservatur, sic ait: Più di ogni altro pero ne fa chiara testimonianza il non mai abbastanza lodato Prudencio.* Ita etiam omnes illi qui bibliothecas ediderunt, ubi locus aliquis Prudentio esse potuit, præsertim qui de scriptoribus ecclesiasticis libros peculiare elucubrat sunt, in quibus eminent doctissimus Ceillierius, maximis eum laudibus celebrarunt. Neque omittendi sunt scriptorum liturgicarum auctores, qui sæpe poetam nostrum eximio aliquo elogio prosequuntur, nominatim veropissimus cardinalis Bona (b).

D 256. Poetæ Christiani veteres, qui post Pruden-

avi captum, ut ad Augustæam Latinitatem accesserit; quem solum ab iis exponendum censet, qui religione catholica imbuti studia doctrinæ sacræ reconditoris litteris humanioribus conjungunt.

(b) Videri potest Thomas Pope Blount in *Censura celebrium auctorum*, et Adrianus Baillet in *Judiciis virorum sapientum*, qui inter Prudentii laudatores recenset Turnebum et Scaligerum filium, a quibus elegans poeta dicitur, additque Antonium de Godeau, Davidem Chytreum, et Olaus Borrichium, quanquam his opponit Renatum Rapin, et Philippum Briet S. J., quorum hic Sidonii comparationem inter Prudentium et Horatium rejicit, ille non audet Prudentium inter bonos poetas collocare. Confer num. 241, et judicium gravissimorum virorum quæ dedimus.

tium scripserunt, plerique illum sunt imitati, quasi A eum poseos Christianæ parentem agnoscerent, et quamvis quorundam fama obscura sit, tamen nihil inde Prudentii gloriæ detrahitur, quemadmodum neque Virgilii et aliorum veterum quorum versus sæpe poetæ Christiani sequioris ævi exprimebant. Imo Prudentio hi magna ex parte debent, quod aliquibus luminibus eorum carmina splendeant, quandoquidem ea quæ in e's maxime emicant, ex Prudentiano fonte hauserint. Plura hujusmodi in commentariis proferram, nunc aliquorum nomina recensere: Apollinaris Sidonius, Alcimius Avitus, Fortunatus, Theodulfus Aurelianensis, Dudo, Hericus, Arnulfus, Dares, seu Joseph Devonius, Corippus, Hartmannus, Wandelbertus.

CAPUT XXIX.

De variantium lectionum delectu. Quibus notis editiones, et manuscripti codices in commentariis indicentur.

218 257. Ut commentariorum facilius sit usus et intelligentia, nonnulla ante oportet explicare. Probabiles virorum doctorum conjecturas ultro exponimus, sed ita ut repugnantibus libris veteribus et editionibus antiquis, raro, aut nunquam adoptemus, præsertim cum sensus commodus, metricque lex a Prudentio observata sustineri potest. Ea vero lectio intelligitur a nobis prælata, quæ in carmine proponitur, quamvis in commentariis plures codices contra producamus, aut aliam lectionem æque bonam, aut fortasse meliorem videri pronuntiemus. In seligendis lectionibus rationem habuimus tum sensus, tum metri, tum consuetudinis poetæ, tum aliorum similitum locorum, quæ aut is imitatus fuerit, aut alii antiqui ex eo expresserint. Sæpius plures et veterimos codices paucioribus et recentioribus præferimus: nonnunquam paucos multis, recentes antiquis. Cum nihil contra variam aliorum scripturam disserimus, eam retineri posse existimamus. *Nostros* codices cum voco, intelligi volo præcipue Ratisb.,

(a) Aliud exemplar hujus editionis exstat in privata bibliotheca selectissima SS. D. N. Pii VI. P. M. Deest initium, sed finis respondet cæteris Aldinis Prudentii editionibus quas vidi. Ut autem quæstio illa, quam attigi num. 104 et seq., de triplici, duplici, vel, quod verius puto, unica Aldina Prudentii editione, ab iis qui alia exemplaria inspicere possint, facilius resolvatur, quasdam observationes addam. Aldus poetas Christianos excusit typis anno 1501, sed publicavit anno 1502. Eos dedicat Danieli Clario Junio 1511, quem ita alloquitur: *Christianos poetas jam annuum in thermis nostris excusos tandem, mi Clari, emittimus.* Paginae non distinguuntur numeris. Incipit Sedulius regimine a, quod continuatur ad bb. Omnes sunt quaterni, excepto d, duerno, et bb terno. In fine: *Venetis apud Aldum 1501 mense Januario.* Sequuntur in duobus exemplaribus, quæ vidi, alia opuscula soluta oratione, et Homerocentones Probæ Falconiæ, sed alio regimine, neque in fine annus notatur editionis. Qui hoc volumen in manus sumat, nisi diligentius observet, facile existimabit, typis excusum anno 1502. Quod si carmina Prudentii, 1501 excusa et vulgata, simul sint compacta, ut in exemplari bibliothecæ Barberinæ cer-

Prag., Angelicum, Alexandrinum, Mariettinum, Viennen. Vat. A et B. Nam ex aliis interdum lectionem a communi, et stabilita discrepantem non adnotavi, quod mendosa esset, aut aperte superflua. Plerumque etiam vetustate ferme consumptæ litteræ ita fugiebant, ut periculosum esset certo judicare quid esset scriptum. Manum primam exscriptoris a manu secunda, quod his notis indico, m. pr., m. sec., ita distinguo, ut veterem manum, tam secundam quam primam, intelligam, nisi cum recentem clare nomino. Codices vero mss. et editos, quorum frequentior mentio occurrit, primis tantum litteris soleo appellare, quos ut lector facile possit agnoscere, eorum catalogum subjiciam.

ALD. Editio Aldi Manutii, de qua supra num. 104 (a).

B **219** ALEX. Codex Alexandrinus 321 in bibliotheca Vaticana, de quo supra num. 78.

ALT. Codex Altinius apud Heinsium. Vide num. 100.

AMBR. Codex bibliothecæ Mediolanensis Ambrosianæ apud Heinsium. Num. 100.

ANG. Codex bibliothecæ Romanæ Angelicæ. Num. 76.

BOHER. Codex Boherianus vetustior et recentior apud Heinsium. Num. 100.

BONG. Codex Bongarsianus apud Weitzium. Num. 99.

BONON. Codex Bononiensis. Num. 75.

BREV. MOZ. Breviarium Mozarabicum, sive Isidorianum et Gothicum. Num. 104.

C **CAUC.** Cauchii codex et notæ apud Heinsium. Num. 104.

CELLAR. Editio Cellarii. Num. 117.

CHAM. Editio Chamillardi. Num. 117.

EGM. Codex Egmondanus apud Weitzium et Heinsium. Num. 99, 100.

ERF. Codex Erfurtensis apud Weitzium. Num. 99.

FABR. Editio Georgii Fabricii. Num. 111.

FULD. Codex Fuldensis apud Weitzium. Num. 99.

GALL. Editio Gallandii. Num. 114 (b).

vere licet, opinabitur, etiam Prudentium editum anno 1502. Jam omnes Aldinæ editiones Prudentii, quas ego excussi, sine numeris paginarum hoc præditæ sunt regimine librorum. Incipiunt cum ff, et desinunt cum yy, qui postremus est quinternus. Aldus hoc regimen in limine indicavit, et fortasse voluerat post Aratorem illico Prudentium legi; nam Arator desinit in ee. Idem Aldus præmisit regimen opusculorum Græcorum Damasceni et aliorum, et carminum S. Prosperi. Verum alio ordine procedit hoc regimen, et ita sunt ea opera seorsum excusa, ut etiam seorsum compingi possint. Itaque ego Prudentium Aldi vidi alibi solum, alibi cum opusculis Græcis in principio, et versibus S. Prosperi in fine, alibi cum his versibus, et opusculis Græcis in fine, alibi cum cæteris simul poetis Christianis.

(b) Quem ordinem Gallandius tenuerit, dixi cit. num. 114, et conieci, cum ordinem servari in editione Tornæsiana. Sed cum eadem editio a Latino Latino in Bibliotheca Selecta collata fuerit cum vet. libris, et diversus ordo ostendatur, satis firma non est illa conjectura. Video autem, ab alio *Tornæsium*, ab aliis *Tornæsium*, ab aliis *Tornæsium* typographum appellari, nam editionem ipsam non vidi.

220 Gif. Obertus Gifantius Buranus in indice Lucetii Antuerpiæ 1565. Alii *Aubertum*, et *Giphanium* scribunt.

GIS. 4 ed., 2 ed. Editio prima, et secunda Giselinii. Cum autem *Gis.*, aut *Giselinus* laudatur, et non distinguitur editio prima a secunda, intelligitur editio secunda correctior. Vide num. 410 et 411.

GOLD. Codex Goldasti apud Weitzium. Num. 99.

HAILS. Codex Hailsbronnensis apud Weitzium. Num. 99.

HEINS. Editio Heinsii. Num. 417.

HYMN. THOM. Hymnarium editum a V. Thomasio. I. Iso ita in glossis indicatur. Vide num. 16, 143, 144, 260.

LAT. Bibliotheca selecta Latini Latini, opus posthumum.

MAR. Codex Joannis Antonii Marietti, nunc Vaticanus signatus num. 5821, de quo egi num. 77 et aliis in locis.

NEBR. Editio Ælii. Antonii Nebrissensis. Num. 407.

NOMS. Codex Nomsianus apud Heinsium. Num. 400.

OX. Codex Oxoniensis apud Heinsium. Num. 400.

PAL. Codex Palatinus apud Weitzium. Num. 99.

PRAG. Codex Pragensis. Num. 79, pag. 68, in nota a.

PUT. Codex Puteanus apud Heinsium. Num. 400.

RAT. Codex Ratisbonensis. Num. 79, pag. 68, in nota a.

SICH. Editio Sichardi. Num. 410.

TEOL. Editio cl. Josephi Teolii. Num. 417.

THUAN. Codex Thuanensis apud Heinsium. Num. 400.

TORN. Tormentiana editio apud Gallandiam et Latinum Latinum.

TORB. Codices duo Torrentiani apud Heinsium. Num. 400.

VALL. Codex Vallicellanae bibliothecae in Urbe, quem post codices cap. 4 recensitos vidi (a).

VAT. Vaticanus. VATT. Vaticani. VAT. A. Codex Vaticanus signatus num. 3851. VAT. B. Vaticanus num. 3860. VAT. C. Vaticanus 3267. VAT. D. Vaticanus 5356. VAT. E. Vaticanus 2766. **221** VAT. F. Vat. 2868. VAT. G. Vaticanus Alexandrinus 1439 (b). VAT. H. Vaticanus Alexandrinus 2078. VAT. I. Vaticanus Alexandrinus 348. VAT. L. Vaticanus Alexandrinus 1835. VAT. N. Vaticanus Alexandrinus

(a) Hoc codice continetur solum *Dittochaem*, quod hoc titulo insignitur, *Eva columba*. Alii tituli in tetrastichis desunt. Orthographia codicis est *temptoria*, *deiscunt*, sine diaphthongis; aetas saeculi circiter XIV, ut assentiebatur is ipse cujus beneficio codicem excussi, cl. P. Simon de magistris vir laudatissimus cum ob alia, tum ob *Danielem secundum septuaginta ex tetrastichis Origenis ab eo primum editum ex codice Chisiano eum dissertationibus*. Romae 1772, suppresso nomine. Utinam aliquando animum inducat, plura, quae partim absoluta, partim affecta habet, luci et utilitati publicae donare. Vidi ejus dissertationem nondum evulgatam *de adventu S. Pauli in Hispaniam ad R. P. Antonium Quevedo*.

(b) Dixi num. 78, in prima pagina hujus codicis esse notatum, *Nicolai Heinsii*, quasi is librum possederit, quod nunc confirmo ex Petro Burmanno Juniore, qui in Vita Nic. Heinsii praemissa hujus Adversariis editis Harlingae 1742 in-4, pag. 15, refert,

1838. VAT. O. Vaticanus Alexandrinus 58. VAT. P. Vaticanus Alexandrinus 74. VAT. Q. Vaticanus Alexandrinus 1702. VAT. R. Vaticanus Palatinus 242. VAT. S. Vaticanus Palatinus 1715. VAT. T. Vaticanus Palatinus 235. VAT. X. Vaticanus Otthobonianus 237. VAT. Y. Vaticanus Otthobonianus 1493. VAT. Z. Vaticanus Otthobonianus 1220. VAT. AA. Vaticanus Otthobonianus 1297. VAT. BB. Vaticanus Otthobonianus 1502. VAT. CC. Vaticanus Otthobonianus 3325. De quibus omnibus codicibus Vaticanis egi num. 77 et seqq.

URB. Codex Vaticanus Urbinas 666. Vide num. 79.

WEIT. Editio Weitzii. Num. 414.

VULG. Editiones vulgatae, nulla peculiari mentione dignae.

B 258. Breviter nunc exponam, qui codices Vaticani ad singula Prudentii poemata allegentur. Codices Vaticani sub Prudentii nomine a me recogniti sunt omnino 28, ex his rejeci codicem Vaticanum 4318, tanquam plane inutilem, et codicem Vaticanum Alexandrinum 334, qui est Prudentii Trecensis episcopi (c). Supersunt 26 codices: quorum septem solum habent *Psychomachiam*, scilicet codd. Vat. 2766, 2868, 3267, codd. Vat. Alexandrini 1439, 1835, 2078, codex Vat. Palatinus 242. Alii septem codices tantum habent *Dittochaem*, videlicet cod. Vat. 5356, codex Vat. Alexandrinus 1838, codd. Vat. Otthoboniani 1493, 1220, 1297, 1502, 3325. Duobus codd. Vat. Palatinis solum *glossae veteres* comprehenduntur, qui sunt signati num. 235, 1715. Codex Vat. Otthobonianus 237, unum solum *hymnum* continet. Restant igitur novem codices, in quibus plura sunt carmina. Solus Vat. Alexandrinus 321 **222** omnia Prudentiana complectitur. In codice Vat. 5821, qui fuit Marietti, desideratur liber *Cathemerinon*, sive decem primi hymni, ex libro *Peristephanon* nonnulli versus, ex libro II in *Symmachum* pars maxima. In codice Vat. Urbinate deest sola *Psychomachia*. In Vat. 3859 deest *Psychomachia* et conclusio poematum. In Vat. 3860 desiderantur *Hamartigenia*, *Psychomachia*, libri contra *Symmachum*, et quaedam ex libro *Cathemerinon*. In Vaticano Alexandrino 348 desiderantur *Apotheosis*, *Hamartigenia*, *Psychomachia*, libri adversus *Symmachum*. In Vat. Alex. 58 desunt

D acceptissimum fuisse *Christinae Suecorum reginae*, quod ad bibliothecam ejus, quam splendidissimam instruebat, adornandam, donatis codicibus suis miss. librisque egregiis undique conquistis, nullam intermitteret opportunitatem. Notum est autem, codices miss. *Christinae Suecorum reginae* in bibliothecam Vaticanam esse translatos.

(c) De hoc codice dixi num. 78, ubi legendum est, in *er L. Zaccagni libros inventus*, non ut editum est. *Zaragni*. Fuit is Laur. Zaccagnus custos doctissimus bibliothecae Vaticanae. Aliud autem opus ejusdem Prudentii Trecensis de Veteri et Novo Testamento, de quo in nota, erat quidem ineditum, dum *Blanchinius Flores psalms* vulgavit, sed postea cl. Joan. Chrysostomus Trombellius illud edidit inter opuscula veterum Patrum tom. II, part. 2, pag. 186 et seq. Quae hic ego monere volui, monitus ipse a cl. praesule Reggio.

Apotheosis, Hamartigenia, libri Peristephanon, et in Symmachum. In Vat. Alex. 74 desiderantur Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, libri contra Symmachum, Dittochæum.

259. Itaque in libro Cathemerinon hi proferuntur codices Vaticani, scilicet Vaticani 3859, 3860, 5821. Vaticani Alexandrini 58, 74, 321. 348, 1702, Vaticanas Urbinas 666.

In Apotheosi Vaticani 3859, 3860, 5821, Vaticani Alexandrini 321, 1702.

In Hamartigenia Vaticani 3859, 5821, Vat. c. Alex. 321, Vat. Urb. 666.

In Psychomachia Vaticani 2766, 2868, 3267, 5821,

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ald.	Psych.	Cath.	Apoth.	Ham.	Perist.	Adv. Sym.	Dittoch.	Epilogus.
Gis.	Psych.	Cath.	Perist.	Apoth.	Ham.	Adv. Sym.	Dittoch.	
Weitz.	Cath.	Perist.	Apoth.	Ham.	Psych.	Adv. Sym.	Dittoch.	
Heins.	Cath.	Perist.	Apoth.	Ham.	Psych.	Adv. Sym.	Dittoch.	Epilogus.
Galland.	Perist.	Apoth.	Ham.	Psych.	Adv. Sym.	Cath.	Dittoch.	
Editio Rom.	Cath.	Apoth.	Ham.	Psych.	Dittoch.	Adv. Sym.	Perist.	Epilogus.

Ad harum editionum ordinem cætere revocari possunt. In libro autem Peristephanon nonnulla est discrepantia, quod attinet ad hymnos collocandos. Weitzius ita eos disposuit : 1. SS. Hemeterius et Celedonius. 2. S. Vincentius. 3. S. Laurentius. 4. S. Hippolytus. 5. S. Cyprianus. 6. SS. apostoli Petrus et Paulus. 7. SS. martyres Cæsaraugustani. 8. S. Agnes. 9. S. Eulalia. 10. S. Fructuosus. 11. S. Quirinus. 12. S. Cassianus. 13. De loco in quo martyres passi sunt. 14. S. Romanus. Alium ordinem exhibuerat Giselinus, quem nos sequemur, scilicet : 1. SS. Hemeterius et Celedonius. 2. S. Laurentius. 3. S. Eulalia. 4. Martyres Cæsaraugustani. 5. S. Vincentius. 6. S. Fructuosus. 7. S. Quirinus. 8. De loco duorum martyrum, ubi nunc baptisterium est. 9. S. Cassianus. 10. S. Romanus. 11. S. Hippolytus. 12. SS. apostoli Petrus et Paulus. 13. S. Cyprianus. 14. S. Agnes. Illic idem ordo exstat in prima editione

(a) Codices plures mss., qui ab aliis scriptoribus, præsertim criticis sæpe allegantur, distinctius nominabo, cum occasio incidit. Fortasse Cæsaraugustæ, aut in aliqua Hispaniæ bibliotheca latent commentarii in Prudentium, quos Bartholomæum de Morlanes elaborasse tradit Vincentius Joannes de Lastanosa in præclaro opere. *Museo de las medallas desconocidas españolas. Huesca por Juan Nogués*, 1645, in cujus præfatione plures laudat, a quibus fuit adjutus, et in his doctorem Bartholomæum de Morlanes, Cappellanium, ut vocant, in Ecclesia Cæsaraugustana Deiparæ Virginis de Columna, de quo ait : *Y su piedad estudiosa no puso menor diligencia en comentar algunos poetas catolicos, quales son Aurelio Prudencio Cæsaraugustano*, etc. Præstaret, eos commentarios aliquem consulere, sicubi asseruntur : nam hujusce generis literaturæ experientissimus ille fuisse videtur qui, ut refert Lastanosa, commentarios et notas scripsit in Claudianum, Virgilium, Martialem, Valerium Flacum, Statium Papinium, Silium Italicum, Claudium Rutilium, Alcimum Avitum, Marium Victorium, Juvenecum, Sedulium, Aratorum, Petrum Apollonum, Corippum, Justinum, Boetium, Titum Alexandrum, Crispum Sallustium, Lucium Florum. Ejus doctrinam celebrarunt Joannes Mariana, Joannes Ludovicus de la Cerda, Thomas Tamayo de Vargas in indice Defensionis Historiæ Mariæ, aliique. Præteritus est in Bib. Hisp. Nic. Antonii.

Ferrariæ exstant notæ mss. in Prudentii carmina,

Vat. Alex. 58, 321, 1439, 1835, 2078, Vat. Palat. 242, Vat. Othob. 1502.

In Dittochæo Vaticani 3859, 3860, 4318, 4356, 5821, Vat. Alex. 321, 1702, 1838, Vat. Urb. 666, Vat. Othob. 1193, 1220, 1297, 1502, 3325.

In libris adversus Symmachum Vaticani 3859, 5821, Vatic. Alex. 321, Vat. Urb. 666 (a).

223 260. Quoniam vero diverso inter se ordine plurimæ editiones procedunt, etiam id muneris mei esse arbitror, ut præcipuas editiones inter sese et cum mea conferam quod ita juvat explicare, ut numeri indicent, quem locum in singulis editionibus unumquodlibet poema occupet.

B Heinsii, et in altera ab aliis procurata anno 1701, cum notis ejusdem Heinsii, commentario Nebrissensis, et glossis Isonis (b). Eundem servant ordinem recentiores. Non omittam monere, 224 in numeris ipsis versuum varietatem inter editiones occurrere. Primum Weitzius in Apotheosi versus a præfationibus numerare cepit, et continuavit ad finem usque poematis, alii numeros præfationum non continuant cum numeris poematis. Deinde nonnulli quosdam versus admittunt, quos alii ut spurios rejiciunt. Præterea typographorum incuria sæpius aberrant numeri, qua labe interdum indicitur editio Heinsiana, neque ab ea immunes sunt nobiles editiones Parisina et Parmensis. Difficile quidem est omnes hujusmodi errores cavere; sed diligenter curabo primum, ne quod mendum incidat, tum ut, si quod inciderit, ex quo decipi alii possint, lector opportune de eo admoneatur.

auctore cl. P. Angelo Maria Peverati, de quo plura P. Vezziosius in *Scriptoribus ordinis Clericorum regularium S. Cajetani tom. II. Obiit Peveratus anno 1741*, ejus in Sallustium notæ typis sunt editæ. In notis ad Prudentium acre judicium, et non vulgarem eruditionem litteris ad me datis laudavit is qui jure suo sententiam ferre potest, cl. Lucianus Gallisa, bibliothecæ publicæ Ferrariensis præfectus. Etsi autem sero id mihi nuntiatum est, tamen sedulo dedi operam, ut vel omnes Peverati notas, vel saltem præcipuas, et quæ ejus magis propriæ essent, ad me deferrentur, quibus, ut spero, Prudentius noster magis magisque illustrabitur.

(b) Hoc loco animadvertam, primam Heinsii editionem fuisse perctam anno 1667, ut ex epistola dedicataria evincitur. Itaque necesse est ut falsus animi fuerit Remigius Ceillierius, qui affirmavit se habere editionem Prudentii ab Heinsio procuratam Amstelodami 1631 et 1667. Addam, in secunda editione Heinsii fieri mentionem Isonis, sed quæ illustrari possit ex Mabillonio in *An. Ben. ad an. 871*, num. 29. Iso in monasterio S. Galli scholis exterioribus præfectus fuit; inde a Burgundionum duce ad erudiendos Grandivallenses monachos vocatus est, in quorum monasterio valida ætate anno 871 pridie idus Maii decessit non sine magna sanctitatis opinione. Plures clari nominis discipulos reliquit, Notkerum, Ratpertum, Tutilonem et alios, a quibus illi inditum est cognomen *Magistri*.

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII

CARMINA.

INCIPIT PROOEMIUM.

er quinquennia **225** ^A

[jam decem,

Ni fallor, fuimus : se-

|ptimus insuper

226 Annum cardo rotat, dum fruimur sole

[volubili.

GLOSSÆ VETERES.

Versu 1. Per quinquennia decem, per quinquaginta annos, Iso ; quinquaginta annis, Vaticanus codex A.

2. Fuimus, vizimus, Iso et Vaticanus A.

3. Cardo, annus. Cardo hic pro volubilitate ponitur ; nam cardo proprie est lignum, in quo ostium volvitur, et dicitur cardo, quasi cor januæ. Iso. Cardo etiam rota plaustris dicitur, Vat. A. — Sole volubili, id est, hac vita, quæ semper volvitur, l.

4. Terminus, terminus vitæ, l.

5. Senio, Senectuti apponit, l.

6. Egimus, sc. nihil, l.

7. Ætas, describit singulas ætates ostendendo quid B fererit, Vat. A. — Crepantibus, resonantibus, l.

8. Ferulis, ferula proprie, qua grammatici utuntur, qua manus discipulorum feriunt. Unde Juvenalis dicit,

Instat terminus, et diem

5 Vicinum senio jam Deus applicat :

Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?

Ætas prima crepantibus

Flevit sub ferulis : mox docuit tog

Et nos manum ferulæ subduximus. Ferulæ dictæ a fervore, eo quod fervere, i. e. tremere faciant discipulos ; grammatici autem ferulas portabant ad feriendos discipulos. Est autem proprie genus arboris, cujus succus thapsia vocatur, Iso. Ferula proprie est genus arboris, et cujus succus tapsia vocatur. Grammatici ferulas portabant ad feriendos discipulos. Hinc Juvenalis : Et nos ergo manum ferulæ subduximus, Vat. A. — Toga, vestis qua Romani utebantur. Ante quintum decimum pueri prætexta utebantur, postea vero sub disciplina, toga, juvenili robore : nam toga vestis est qua soli liberi utebantur, l. Toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta quod ei latior purpura in capitis prætextebatur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Incipit proœmium. Ita codex Vat. A, et apud Heinsum Egmondanus. Plerique vocant Cathemerinon præfationem. Et in Vat. A post primam illam inscriptionem his repetitur : Liber Cathemerinon incipit : sic enim scribitur. Weitzius ex Hailsbron. posuit : Incipit Hymnarius de tempore et de sanctis per totum annum.

Versu 1. De prima littera P, cui imago Prudentii est incisa, vide prolegom. num. 58.

2. Quod ait Prudentius, ni fallor, non dubitat, sed formulam caute affirmandi adhibet. Inepte ergo aliquis conjecit, legendum nil fallor, quia postea se natum refert Salia consule ; quam conjecturam in quibusdam schedis mss. reperi.

3. Peveratus in notis mss. volebat intelligi signum septimum zodiaci circuli in cardo septimus. Nec vita Prudentii, nec verba hanc explicationem patiuntur. Dicitur cardo septimus pro cardo rotat annum septimum per metonymiam. Rotare, volvere, de anni conversione passim apud poetas et sæpe apud nostrum, ut illico, sole volubili. Anacreon, oda iv :

Ἐραβὴ ἀρπαστὸς γὰρ οὐα
βίωτος, ἔρχεται κωλοθελεῖς.
Ὀλίγη δὲ κωλοθελεῖα
κόως, ἔσθιον λυθίνα.

6. Lectionem Utile quid tanti in uno Vat., cui ratio metri repugnat, recte rejecit Teolius. Prudentii verba et sententiam expressit Dudo, S. Quintini decanus, lib. iii de Morib. Norman., pag. 159 :

In vitam miseram me quina decennia versant,

Et formido premit supplicii Stygii.

Me quoniam memini gessisse aut quid bonitatis,

Et tanti spatio temporis utile nil.

Intellige haud quid bonitatis. Metrum etiam imitatus est Wandelbertus sive. ut nonnulli scribunt, Wan-

dalbertus, qui anno 842 Martyrologium metricum edidit :

Trinis ecce decenniis

Vitam dego miser, quintus et insuper

Ævi curriculis orbis adest, atque meatibus

Me nunc nil recolens boui

Egisse, atque pii, concutior nimis.

8. Isonis glossæ similis est glossa in Vat. A. Confer Isidorum. lib. xvii Etym., cap. 9 de Ferula. Versus Juvenalis in proverbium abiit. Ferulam pædagogorum sceptrum vocat Martialis lib. x, epigram. 62 :

Ferulæque tristes scepra pædagogorum.

C Et Ausonius in Protreptico de studio puerili ad Ausonium nepotem,

Quod sceptrum vibrat ferulæ, quod multa supellex Virgea.

De hac ætate Prudenti aliisque consecutis vide proleg. num. 44 et seqq. Per togam Nebrissensis intelligit togam virilem, quam anno ætatis 18 pueri sumel ant quo tempore, ut inquit Terentius,

Liberior erat vivendi potestas.

Et Persius :

Totaque impune suburra

Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Glos. Vat. A, toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta, quod ei latior purpura in capitis prætextebatur. Et favet huic interpretationi, quod Prudentius videtur postea distinguere juventutem, Tum lasciva protercitas... sædavit juvenem. Verum toga, cum nihil additur, virilis plerumque intelligitur. In exitu D anni 16 dari solebat ; sub imperatoribus aliquando serius, aliquando citius. Libera etiam dicebatur, quod pueris initium quoddam libertatis erat. Vide plura apud Joannem Rosinum lib. v Antiq. Rom.

227 Infectum vitiiis falsa loqui, non sine cri-
[mine.

10 Tum lasciva protervitas,
Et luxus petularis (heu pudet, ac piget!)
Fœdavit juvenem nequitia sordibus, ac luto.
Exin jurgia turbidos
Armarunt animos, et male pertinax

15 **228** Vincendi studium subjacuit casibus aspe-
[ris.

Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium :
Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos.
Tandem militia gradu

20 Evectum pietas principis extulit,

229 Assumptum propius stare jubens ordine
[proximo.

Hæc dum vita volans agit,
Irrepsit subito canities seni,

GLOSSÆ VETERES.

9. Infectum, *pollutum*, I. — Falsa loqui, *rhetorica et dialectica, quæ aliquando falsa ex veris concludunt*, Vat. A. *Rhetoricam tangit*. — Non sine crimine, *quia in mendacio crimen est. Vel falsa, i. e. dialectica et rhetorica, quæ aliquando falsa concludunt*, I.

10. Protervitas, *protervia et protervitas, i. e. superbia scilicet. Solent enim judices in causa, quam præponunt, perseverare, donec vincant*, I.

11. Luxus petularis, *livor lascivens*. — Pudet, *verecundia*. — Piget, *penitentia*. — Pudet, ac piget, *me talium operum*, I. *Pudet dicimus de præsentis, piget de præterito, ut pudet facere, piget fecisse*, Vat. A.

12. Juvenem, *me*, I.

13. Exin, *pro exinde; metri causa. i. e. statim*,

deinde, I.

14. Armavit, *duravit, superbum fecerunt*. — Male pertinax, *perseverans. Malarum rerum perseverantia*, Iso.

16. Bis, *quia bis consul fuerat. In Messalia consul fuit*, Vat. T.

17. Frenos, *ligationes, consulatus. Et frena dicitur*, I.

18. Terruimus, *præfecturam exercendo*, I.

20. Evectum, *sublimatum*, I. — Principis, *ut quidam dicunt, Richaredi principis Hispaniarum pietas*, Vat. A. *Theodosii, vel filiorum ejus*, Rat.

21. Stare, *sc. me*, I.

22. Volans, *cito transiens*. — Agit, *facit, fecit*, I.

23. Irrepsit, *irreperere est aliquid latenter rapere*, I.

COMMENTARIUS.

9. Nebrissensis interpretatur adulationis vitium, *cum blandi comites, etc.*, ex Persio, aut per togam vitam togatorum, qui regibus adulantur. Equidem puto, Prudentium fortasse innuere vitia propria ætatum, non disciplinarum.

10. Non placet glossa Isonis : nam sermo est de vitiiis juventutis, non judicium. Nebrissensis ex his vocibus, *lasciva protervitas, luxus petularis, nequitia sordibus, ac luto, libidinis peccata arguit* : neque abnuo, si de propensione in ea vitia intelligas, et ea quæ in prolog. loc. cit. de Prudentii humilitate Christiana protuli, habeas præ oculis ; quæ ita a me sunt disputata, non quasi exploratum habeam, de Prudentii innocentia liquido constare sed tantum ut ostenderein, gravi-sima illa crimina minime esse comprobata.

11. Et luxus, contra Giselinum et Weitziun, qui habent *ac luxus* ; nam infra *sordibus, ac luto*, ubi in Hailsbron. et luto. Tum non male *ac luxus*. Teolius hoc et seq. versu ter ac posuit : *ac luxus... ac piget... ac luto*, et in piget punctum interrogationis adjecit.

12. In Hails., et luto. Vide vers. 11.

13. In Egm., *Dehinc pro Exin*.

14. Innocentius I. in epist. ad conc. Tolet. 1, notat in jurisconsultis *pertinaciam obtinendi* : ita enim vocat quod Prudentius ait *male pertinax vincendi studium*. Scribebant autem fere eodem tempore : sed hanc præfationem Prudentius post eam epistolam composuit. Etenim Innocentius litteras ad concil. Tolet. dedit anno 402, aut non multo post. Hinc diversæ ortæ sententiæ de anno quo celebratum est primum illud concilium Toletanum, quod plerique anno 400 ascribunt, alii tunc ceptum, ad annum sequentem protractum dicunt, alii iterum coactum sub Innocentio, alii Innocentium ad concilium, quod fuerat antea congregatum, scripsisse affirmant. In epistola dedicatoriâ *Hymnodia Hispanicæ* obiter dixi, in concilium celebratum fuisse sæculo IV exeunte, sive potius in ipso initio sæculi V, hoc est anno 400. Animadversum id fuit a quibusdam viris doctis, amicisque meis. Sed ut alias rationes præteream, cur ita dicere potuerim, hoc ipsum est in controversia positum, sitne annus 400 finis sæculi IV, an initium sæculi V, quam his verbis proponit Joannes Petrus Ludewigius tom. II operum, opusculo 9, lib. II, col. 760 : *Quo*

anno sæculum finitum, an nonagesimo nono, an centesimo : communis nunc, sed frustranea quæstio est. Anno enim nativitatæ Christi, et magis terminus anni scriptoribus adhuc dubius est ; qui contra Dionysium æquum omnes disputant,

16. Bivarii suspicionem legendum *ter pro bis*, repuli num. 57 prol. Chamillardus aliique putant indicari quot urbes rexerit Prudentius. Perperam, nam quoties, non quot urbes rexerit, exprimitur.

17. Iso innuit, Prudentium fuisse consulem. Vide prol. num. 51.

18. Attingit duas juris partes, alteram de litibus judicandis, alteram de criminibus vindicandis. Aliorum interpretationes non placent. Adverte, *jus reddere dici etiam de eo qui injuste judicat*, lib. I Digest., tit. 1, leg. 11 : *Prætor quoque jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit : relatione scilicet facta non ad id quod ita prætor fecit, sed ad illud quod prætorum facere convenit*. Boni dicuntur qui rei non sunt criminum, sive in judicio aliquid petant sive quid ab eis alii petant : nam hoc sensu actor est is qui petit, reus a quo alius petit. Imo Cicero lib. II de Orat., fol. 75. edit. Ald. : *Reos autem, ait, appello non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur : sic enim olim loquebantur*. At Prudentius clare innuit reos quorum crimina in quæstione versantur, et ab his distinguit bonos ; ut in cod. Theod. leg. 9 et 43, lib. XVI, tit. 5, *boni dicuntur omnes qui non sunt hæretici*.

20. Glossa Vat. A inepta est et insigni cum anachronismo. Melior Glossa Rat., *Theodosii, vel filiorum ejus*.

21. Exposui num. 50 prol., quid sit *ordo proximus*, sive *ordo proximatus, et jussio principis*.

22. Heipsius mallet *volens* pro *volans* contra Isonem, et omnes codd. mss. et ed., excepto Thuan. Nihil proficit congestis exemplis, quæ alio respiciunt. Nam Prudentius non ait, vitam *libenter* hæc munia egisse, sed *cito* transiisse : ideoque addit, *Irrepsit subito canities*. Jam de brevitate et velocitate vitæ passim poetæ, *volutis ætas, fugaces anni, properat cursu vita citato, volat ambiguus mobilis alis hora, vita volat*, et similia. Lege versus Juvenalis, quos nunc proferam.

23. Vaticani duo, *Obrepsit*, quod notavit Teolius. Et confirmari potest lectio hæc ex loco Juvenalis sat. 9, quem indicavit Nebrissensis, male Virgilium

Oblitum veteris me Salia²⁵ consulis arguens. **A 30** Cum jam, quidquid id est, quod fueram, mors
 25 **230** Sub quo prima dies mihi
 Quam multas hiemes volverit, et rosas
 Pratis post glaciem reddiderit, nix capitis
 [probat.

Nanquid talia proderunt
 Carnis post obitum vel bona, vel mala,

Dicendum mihi : Quisquis es,
231 Mundum, quem coluit, mens tua perdidit :
 Non sunt illa Dei, quæ studuit, cujus habe-
 [beris.

Atqui fine sub ultimo

GLOSSÆ VETERES.

24. Salia, illius consulis, Iso. *Messalia* civitas Hispania, ubi iste consul fuerat. *Persius* : *Messalina* lippa propago, Vat. A. *Messalia* regio, vel consul, Vat. S. — Arguens, me. Iso.

25. Sub quo, consule. *Ex quo ad illum veni*, I.

27. Nix, canities, I.

29. Bona, vel mala, vel prospera, vel adversa. *Media dicit* ! Unde *Salomon* : *Non est prudentia, non est sapientia apud inferos quo tu properas. Media ergo sunt, quæ in hac vita et bonis, et malis communiter conveniunt*, I. *Prospera, et adversa*, Vat. A.

30. Aboloverit, deleverit, I. Aboleo componitur a

verbo *leo*, quod non est in usu, sic *deleo*, Vat. A.

31. Dicendum mihi, sc. *habes*. — Quisquis es, o lector, I.

32. Mens tua, o *Prudenti*. — Perdidit, in morte, I.

33. Illa, sæcularia. — Cujus habebis, cujus servus est. *Ad quem solummodo pertinebis, aut ut te remuneret, aut certe damnet, i. e. ad puniendum, vel ad remunerandum*, I. Cujus eris, et ad quem solum pertinebis ; *Dei enim solius potestas est animæ post mortem*, B Vat. A.

34. Atqui, potius, certe, I.

COMMENTARIUS.

pro Juvenale laudans :

Festinat enim decurrere velox
 Flosculus ; angustæ, miseræque brevissima vite
 Portio : dum bibimus, dum serâ, unguenta, rosasque
 Poscimus, obrepat non intellecta senectus.

Irrepsit legit Iso, cujus glossa, *Irrepere est aliquid latenter rapere*. Ego a *reposito* dico, et fortasse Iso scripserit *latenter rapere*.

24. Thuan. et Alt. clare me *Salia*. Male Hails., Egm., Palat. *Messalia* ; Vat. O., *Mesalia* ; Vatt. J. et P., Wid., Bong., Gold., *Messalia* ; Angel., *Messalia* ; alii *Massilia*. Vid. prol. num. 39 et seq. In Vat. A. ridicula est glossa. Cl. Gallandius monet, lectionem me *Salia* placuisse etiam Almeloventio in *Fastis Rom. cons.*, pag. 162, qui pag. 354 annos quibus Messalæ fuerunt consules, secus ac Chamillardus, digessit. Peveratus scripturam me *Gallia*, quam apud nonnullos viderat, merito vocat ineptam. Latinus in *Bibl. select.* legit me *Sulia*. Sed cum id opus sit posthimum, opinor, Latinum scripsisse me *Salia*. Muratorius in *Novo Thesuro inscriptionum*, tom. I, class. 5, pag. 379, diverso modo scripsit nomen hujus consulis, scilicet *Filippo et Sallio Coss.* At inscriptio illa apud Muratorium non est fideliter descripta. Exstat in monasterio S. Pauli extra Urbem, et ita exarata est :

MIRI BONITATI ATQ. SANCTITATI
 ESBVIAE IANVARIAE CONIVGI QVE VIXIT MEXVM
 ANNOS XVIII. M. V. D. XXV. ARRADIUS MELISSVS MARTIVS
 ET SIBI FECIT O DEPOSITA. IN. FACE. III. KAL. APR.
 FILIPPO ET SALLIA COSS.

Muratorius edidit, *Mire bonitatis... L. Subie. Ianuarie... D. XX. Varadius... Filippo et Sallio coss.* Correctionem hujus inscriptionis Muratorianæ acceptam refero V. C. Aloysio Galletti, episcopo Cyrenensi cujus celeberrimum est nomen in tot voluminibus inscriptionum pridem excusis. Is olim privatus monachus dum esset, diligentia singulari magnam copiam veterum lapidum e pavimento basilicæ S. Pauli, monasterio, vicinisque prædiis collectam in claustrum monasterii collocavit, et ordine digessit, scite distinguens inscriptiones Christianas et profanas : quod exemplum alii imitati sunt in ornando aditu ad museum Vaticanum, quod nostra denique tempore Pius VI, princeps munificentissimus, provexit et amplificavit ad aliarum gentium admirationem, et invidiam. Igitur inter Christianas inscriptiones in eo claustrum collectas reperitur inscriptio a Muratorio allata, ubi legitur quidem *Sallia* ; sed potius corrigenda est inscriptio ex *Prudenti*, quam *Prudentias* ex inscriptione, quæ in limine ipso offendit, *Miri bonitati*. Al-

den Manutius Pauli F. in orthographia verbo *Tullianus* affert veterem inscriptionem C. SALLIO ARISTENETO. V. C. Contra certum est, a Romanis scribi *Sallii*, et *Saliare* carmen unico I.

25. Aliqui male distinguunt, *Sub quo prima dies mihi, quam multas hiemes volverit*.

26. Carolus Paschalis, de Coronis pag. 147, lib. III, cap. 5, probans veris specimen esse rosas hos versus laudat. Ang. ac rosas pro et.

27. Horatius, lib. IV, od. 13, et capitis nives.

28. Male Eg. et Pal., *proferunt* pro *proderunt*.

29. Intelligi potest, *Prudentium loqui de solis bonis fortunæ, quæ falso bona appellantur, et potius mala essent dicenda, cum in malum inducant* : ideoque ait, talia vel bona, vel mala, ut vers. 35, *Hym. 2* : *Quæcunque nos inslant mala*. Alcimos Avitus, C lib. VI :

Naturæque etiam, vel corporis, exteræque illa,
 Quæ bona fortunæ falso appellare solemus.

Savaro in *Sidonium*, pag. 470, plura in eam sententiam affert ad verba *Sidonii* : *Quæ bona stultis falso vocantur, et ad verba* : *Si quid agimus, no trum, si quid habemus, alienum est*.

30. Alii glossæ etymologiam non admittunt, et *deleo* componi aiunt a verbo *oleo*, uti *aboleo* et *extoleo*. Vide *Becmanum* de *Orig. ling. Lat.* Pro id est in *Pr.* et *Rat. idem*, male. *Melior est lectio Ang., fuerim pro fueram*, quam amplecterer, nisi vetustiores codices dissentirent.

31. *Isonis* interpretationem tenet *Nebrissensis*. Sed verus sensus est : *Dicit mihi aliquis : Prudenti, vel quisquis es*. *Martianus Capella*, lib. VIII, paulo post initium : *Næ tu, ait, inselix, vel Capella, vel quisquis es, etc.*

32. Verba hæc sunt alloquentis *Prudentiam* post obitum. Non audio *Giselinum*, qui enallagen temporis hoc loco agnoscit *perdidit* pro *perdet, amittet*.

33. In *Pr.* pro *studuit* est *fluunt*, male. *Cujus* vel est *Hellenismus* in casu *gignendi* pro *a quo habebis*, vel est nominandi casus, ut apud *Virgilium* *cujum pecus*, quod maligne aliquis notavit hac parodia :

Dic mihi, *Dameta*, *cujum pecus* ? anne *Latium* ?
 Non ; verum *Ægonis* : nostri sic rure loquuntur.

Cicero etiam in *Ver. orat.* 13, *Cuja res*. *Plautus* s.r.p.e adhibet, *cuja, cujæ, cujum*. Vide *Com. Servii* in *V. rg. Eclog.* 5, et *Vossium* de *Vitiis serm.* cap. 1, lib. 1. Si intelligas esse *cujus* in *gignendi* casu, *Græcismus* est similis huic *Juveni* lib. IV : *dominantur eorum*, phrasi ex sacris *Litteris* petita.

34. *Sapientes viri* cum ad senectutem accedunt.

35 Peccatrix anima stultitiam exuat :
Saltem voce Deum concelebre, si meritis ne-
[quit.
Hymnis continuet dies,
232 Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat :

A Pugno contra hereses, catholicam discant
40 Conculcet sacra gentium, [fidem.
Labem, Roma, tuis inferat idolis :
Carmen martyribus devoteat, laudet apo-
[stolos.

GLOSSÆ VETERES.

35. Exuat, abjiciat, I.
36. Concelebre, laudet, I.
37. Hymnis, laudibus, I. — Dies, pluralis accu-
sativus.

38. Canat, laudet, I.
39. Discutiat, inquirat, I.
40. Sacra, idola despiciat, I.
41. Roma, o Roma, Iso.

COMMENTARIUS.

sarcinas colligunt, seque ad alteram vitam præparant diligentius : quod propositum litteris solent consi-
gnare, si quid in vulgus tunc edunt. Varro, quamvis
ethnicus, hoc usus est exordium in lib. 1 de Re rustica :
Cogitans esse properandum, quod, ut dicitur, si est
homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus
admonet, ut sarcinas colligam ante quam proficiscar e
vita. Vincentius Lirinensis in principio Communit. :
Tempus, prop'erea quod cum ab eo omnia humana rapi-
antur, et nos ex eo aliquid invicem rapere debemus,
quod in vitam proficiat æternam... Quippe cum ali-
quandiu variis ac tristibus sæcularis militiæ turbinibus
volveremur... depositis vanitatis, ac superbiæ statibus
Christianæ humilitatis sacrificio placantes Deum, etc.
Sidonius, epist. 16, lib. ix :

Nam senectutis propiore meta,
Quidquid extremis sociamur annis,
Plus pudet, si quid leve lusit ætas,
Nunc reminiscet.

Quod perhorrescens ad epistolarum
Transuli cultum genus omne cura,
Ne reus cantu petulantiore
Sim reus actu...

Persecutorum nisi questiones
Forsitan dicam, meritoque cœlum
Martyres, mortis pretio parasse
Præmia vitæ.

35. Vox peccatrix a Tertulliano adhibetur cap. 15
de Resurrect. carnis : Caro peccatrix. Vox peccator
frequentissima est in Ecclesia, apud profanos non
facile reperitur. Exuere stultitiam, ut apud Virg.
Georg. 2 :

Exuerent silvestrem animum.

36. Quod addit, si meritis nequit, intellige de aliis
operibus heroicis, sive excellentibus : nam laudare
Deum, etc., si recte fiat, merito non vacat.

37. De antiquissima Christianorum consuetudine
hymnos die noctuque concinendi ex Christi exemplo
et apostolica traditione egi pluribus in dissertatione
peculiari Hymnodicæ Hispanicæ præfixa : De hymnis ec-
clesiasticis, eo umque correctione, atque optima con-
stitutione.

38. Hoc et superiori versu liber Cathemerinon
exprimitur, quo hymni per d'em, noctemque decan-
tandi comprehenduntur. Quare non recte Rat., nor
ulla pro nox ulla.

39. In Eg. puget, mendose, pro pugno. Teolius hic
notat : HERESSES. media producta : voluit dicere, prima
correpta. Apotheosi et Hamartigeniæ convenit pug-
nare contra hereses, et catholicam discutere fidem :
convenit etiam Psychomachicæ, quo in poemate pri-
mas partes agit fides catholica contra idola, et hære-
sim; et poeta in pugnat hæreticos Photinianos, Anti-
dicomarianitas, item Carpostratem, Eb onem, Cerin-
thum, et Tertullianum, ut ex Chamillardo notabimus
ad vers. 79 Psychomachicæ. Quidni idem dicas de
Dittochæo, quod exstat, et de Hexacmero, quod de-

sideratur ? Nonne hoc carminum genere fides catho-
lica discutitur ? Discutere est examinare, in ordinem
digerere, illustrare, ut ex hoc Prudentii loco obser-
vat Barthius lib. 1. xix Adv., cap. 5. Forcellinus in
suo locupletissimo vocabulario solum agnovit discus-
se, discussor, discussio, quibus tamen in verbis aucto-
res Prudentio meliores non producit. In cod. Theod.
tit. de Discussoribus non semel hoc verbum discutio
occurrit; quod alibi etiam Prudentius repetivit. De
appellatione fidei catholicæ vide in proleg. caput 21.

40. Hoc, et sequenti versu libri duo contra Sym-
machum indicantur.

41. Labes proprie est damnum, pernicies, hinc
labo, as, ut quidam putant, et labor, eris. Labem in-
ferre integris Ciceronis est pro Cœllo, pag. 46. Notio
ecclesiastica idoli est pro commentitio Deo.

42. Liber Peristephanon hoc versu denotatur, in
cujus hymno 12 celebratur passio apostolorum Petri
et Pauli. Observa Prudentium neque nominasse, ne-
que laudasse sanctos confessores, quia ejus
ætatē vel soli martyres, vel hi præcipue cele-
brabantur. Multo post Prudentium anno 632 solum
hymni in laudem Dei, apostolorum et martyrum in
concil. Tolet. rv, can. 13, memorantur : Et quia

C nonnulli hymni humano studio in laudem Dei, atque
apostolorum et martyrum triumphos compositi esse
noscentur, sicut hi quos brattissimi doctores Hilarius
atque Ambrosius ediderunt, etc. S. Gregorius Magnus
in decreto concilii Romani anno 597 plebem cor-
rens, quæ Romanos pontifices recens defunctos ve-
neratione facile prosequeretur, hæc habet : Et cum
adsint multa a sacris corporibus apostolorum, martyrum-
que velamina, a peccatorum corpore sumitur, quod pro
magna reverentia reseratur. Nihilominus cultum pu-
blicum confessorum sæculo iv cœpisse exploratum
est : et quamvis S. Martinus primus fortasse fuerit
qui solemniori festo et officio ecclesiastico in diver-
sis diocesisibus et regionibus cultum obtinuerit, ante
eum tamen aliquos confessores honore publico reli-
gioso fuisse decoratos pro certo habeo. S. Hierony-
mus in Vita S. Hilarionis refert, jussisse S. Anto-
nium in loco ignoto suum corpus sepeliri, ne Per-
gamius, qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad
villam suam sancti corpore MARTYRIUM fabricaretur.
Cur ita, si nullam præcesserat exemplum ? Præterea
S. Hilarionem, S. Ephremum Syrum, alios. Cæterum
a martyribus, quæ maxima erat pars, nomen
martyrologia sumpserunt, et non dubito, quin mar-
tyrum nomine, cum de sanctis est sermo, olim con-
fessores quoque nonnumquam comprehenderentur :
quod explicat S. Isidorus lib. vii Orig., cap. 11. S.
Hieronymus martyrium vocavit sacellum, sive altare,
quod Pergamius sublato corpore S. Antonii esset
ædificaturus, et in epitaphio Paulæ ait cap. 13 : Ma-
ter tua longo martyrio coronata est. Non solum enim
effusio sanguinis in confessione reputatur : sed devota
quoque mentis servitus immaculata quotidianum mar-
tyrium est. Hac fere significatione martyr accipitur
apud Ammianum Marcellinum lib. xvii, cap. 7 :
Quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyras, id est,
DIVINITATI ACCEPTOS, colit religio Christiana. Confes-
sionem Pont. XIV, lib. 1 de Beat. cap. 5.

233 Hæc dum scribo, vel eloquor, A Vinculis o utinam corporis emicem
45 Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo!

GLOSSÆ VETERES.

44. O utinam, nunc. — Emicem, exsiliam, exeam. Emico est exsilio. Unde Virgil.: Emicant digiti. Ponimus emicare pro splendere, quia dum splendet, quasi exsilire videtur, et immotum est, l. Emicem, exeam, egrediar,

exsiliam : id etiam, quod splendet, micare dicitur, quod exsilire videtur, Vat. A.

45. Tulerit, ad Christum videlicet, Vat. A.

COMMENTARIUS.

44. Vincula corporis vocat Prudentius ipsum corpus, quod vinculum est animæ. Scio, quibusdam theologis, nimium religiosis, displicere, quod corpus carcer aut vinculum animæ vocetur, quorum scrupulos eximam in hymno Exsequiarum. Nunc tantum afferam locum Apostoli cap. vii ad Roman.: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus. Et ad Philippens. cap. i, 33: Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Quo respicit S. Ambrosius lib. ii Comment. in Luc., cap. 2, loquens de sene Simeone: *Cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis exsolvi, etc. Vide justum, velut corporeæ carcere molis inclusum, velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo.*

45. In Rat. cod., *Explicit præfatio.* Vetus nostra inscriptio, et carmen ipsum satis arguunt, præfationem esse omnium opusculorum quæ tum edebat Prudentius. Dungalus adversus Claudium Taurinensem scribens præfationem libri appellavit. Vide prolegom.

num. 51 et 245. Scaliger, lib. vi Poetic., existimat, ante Claudianum primum et solum Persium præfationem suis carminibus affixisse. Scaligerum secutus est cl. Michael a S. Josepho Bibliogr. crit., verbo *Claudianus*. At non oportuit, Scaligerum ignorare, alios etiam præter Persium et ante Persium id fecisse: nam ut omitam nostrum Prudentium, Claudiani æqualem, Catullus præfatur, Cornelium Nepotem alloquens, *Cui dono lepidum novum libellum.* Martialis non solum epigrammate, sed etiam soluta oratione suis libris solet præfationem apponere, quam *epistolam* vocat, ut in Præf. lib. i et ii: *Quid nobis, inquis, cum EPISTOLA?... Video, quare tragædi EPISTOLAM accipiant, quibus pro se loqui non licet Epigrammata... in quacunque pagina visum est, EPISTOLAM faciunt.* Prudentius etiam inter poetas Christianos habuit, quem imitaretur, Juvencum, qui libris *de Historia evangelica* prologum adjecit. De epitogis dicam suo loco.

INCIPIT LIBER CATHEMERINON.

234 I. HYMNUS AD GALLICINIUM.

Ales diei nuntius -

Lucem propinquam præcinit :

GLOSSÆ VETERES.

Cathemerinon, genitiv. plur., id est, quotidianus, vel consecrationum, vel dedicationum, l.

Vers. 1. Ales, per gallum, qui diem canendo denun-

tiat, Christus significatur, qui mentes nostras ab infidelitate ad veram vitam, ad veram lucem vocat, l.

COMMENTARIUS.

Cathemerinon. Sic plerique codd. mss. et ed.; Genadius, Theodulfus Aurelianensis lib. de Spiritu sancto, Bergomensis in Chron. ad an. 400, et Trithemius *Hymnorum librum* appellant. At non dubito, quin *Cathemerinon* sit inscriptio Prudentiana: nam ita legit Iso, et codices Ison antiquiores. Isonis glossa est: *Cathemerinon, etc.* Weitzius nescio ex quo codice hunc titulum fecit: *Incipit liber Cathemerinon Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ.* In Rat. est: *Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ. Liber primus Cathemerinon.* In Prag.: *Liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ, qui claruit sub Theodosio imperatore anno Domini 387. Scripsit Dirocheum, Sichomachiam, contra Symmachum, etc.* In editione antiqua, quam vidit Fabricius, *Diurnorum Hymnorum liber, qui et Cathemerinon dicitur.* Quod vero nonnulli duos postremos hymnos loco movent, non recte faciunt, nisi simul moveant hymnum *Defunctorum, Jejunantium, Post jejunium,* atque etiam *Omni hora,* quibus non magis congruit inscriptio *Cathemerinon* quam duobus postremis. Trithemius Hymnorum libros duos ex uno fecit, fortasse ut *cathemerinon* sive diurnos a reliquis discerneret. Verum hymni omnes, qui non sunt de Sanctis, apte in hunc librum conjiciuntur, *Cathemerinon* nuncupatum a præcipua et maxima parte. Heinio opinanti, Prudentium inscriptionem *Cathemerinon* ab Act. apost. cap. vi, ubi occurrit *διακονία καθημερινή,* fuisse mutuatum, non assentior: nam res admodum diversa illi proponitur: *In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.* Georgius Renus, qui in notis dixit, ejusdem argumenti esse ephemeriden

Ausonii, et librum *Cathemerinon* Prudentii, non videtur legisse ephemeriden Ausonii, cujus est argumentum *totius diei negotium.*

Ad gallicinium, sic Vatt. A et I, et Weitz. Alii, ad *Galli cantum*; Vat. P., ante *lucem.* De Gallicinio vide Apuleium, et Isidor. lib. v Orig., cap. 30 et 31, cum notis Grialis. Horas, quibus preces erant Deo offerendæ, lib. viii Constit. apost., cap. 34, habes expressas: *Preces facite mane, hora tertia, ac sexta, et nona, et vespere, atque ad galli cantum. Mæne gratias agentes, quod illuminarit nos, nocte subla a, et reddita die. Tertia, quod ea hora Pilatus judicium adversus Dominum pronuntiavit. Sexta, quod ea hora in crucem actus sit. Nona, quod tunc omnia mota, et tremefacta sint, Domino crucifixo: quia horrent audaciam Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent. Vespere, quod noctem dederit ad requiescendum a laboribus diurnis. Ad galli cantum, quod ea hora nuntius adventum diei ad faciendum opera lucis. Non tamen putes, eas omnes horas ad orandum fuisse in Ecclesia jure veluti publico et universali præscriptas, sed solum privatis religionis exercitiis intercessisse, quamvis apostolorum tempore, et paulo post ex Judæorum consuetudine tres potissimum horæ precibus erant destinatae, ut dicam hymno 3, vers. 86. Teolus vult, intelligi in hoc hymno galli cantum non primum media nocte, sed postremum sub adventum lucis, qui proprie *gallicinium* dicitur; quia hoc tempore strepunt aves... paulo antequam lux emicet. Contrarius his est S. Isidorus loc. cit. cap. 30: *Dies... inchoat... secundum Romanos a media nocte. Unde et tum gallicinium est, id est gallorum cantus, quorum vox diei ostendit præconium, quando et mesonyctius afflatus est.* Ad quem locum erudite Grialis: *Et quia noctis melior pars aeta, solque ad nos jam spectat, affari radiis ejus**

235 Nos excitator mentium
Jam Christus ad vitam vocat.
5 Auferte, clamat, lectulos,
Ægro sopore desides,
236 Castique, recti, ac sobrii
Vigilate: iam sum proximus.
Post solis ortum fulgidil
10 Serum est cubile spernere:
Ni parte noctis addita
Tempus labori adjeceris:

A Vox ista, qua strepunt aves,
Stantes sub ipso culmine,
15 Paulo antequam lux emicet.
237 Nostri figura est iudicis.
Tectos tenebris horridis,
Stratisque operios segnisibus,
Suadet quietem linquere
20 Jam jamque venturo die.
Ut cum coruscis flatibus
Aurora cœlum sparserit,

GLOSSÆ VETERES.

3. Excitator, quia excitat nos ad bonum, I.
6. Desides, deses vel reses, i. e. piger: quasi in uno loco residendo piger efficitur, Iso.
8. Proximus, Christus enim in suo servitio laborantibus semper proximus est, I.
10. Serum, tardum. — Cubile spernere, exsur-
gere, I.
11. Ni parte noctis, nisi parte noctis servitio laboraveris, I.
13. Strepunt, personant cum quodam strepitu, I.
14. Culmine, culmen domus dicitur a culmo, unde

antiqui lecta sua eo operiebant, I. Culmen domus dicitur a culmo, quo antiqui culmina domorum cooperiebant, Vat. A.

16. Nostri figura, qui similiter monet nos a lituis exsurgere, I.

17. Tenebris, ignorantia, I.

21. Coruscis flatibus, solis impetu, I.

22. Aurora, aurora dicitur a splendore, hinc aurati dicuntur fautores. Eos Græce dicitur primus splendor aeris, quem nos quasi per derivationem auroram vocamus, quasi eororam, Vat. A.

COMMENTARIUS.

orbis hic dicitur. Aflari autem magorum est verbum, qui adventante sole, simulacra nocturna aufugere credebant. Unde Philostratus, lib. III de Vita Apollonii, negat Achillis simulacrum gallicinium expectasse. Quo pertinet illud quoque Anchisæ:

Jamque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis oriens aflavit aulelis.

Eodemque modo interpretatur Servius illud *Æneid.* VI:
Ecco autem primi sub lumina solis et ortus.

ut lumina primi solis medium noctis intelligat. Porro Prudentius ea commemorat quæ media nocte et post solent accidere. Et Teolius quidem consentit veteres Christianos consuevisse non solum ante solis ortum, sed etiam nocte ipsa et lectulo surgere ad orandum. Nonnulli gallicinium post mediam noctem statuunt, et conticinium post gallicinium. Vide Commentar. ad tit. hymni seq. Plura de Gallis Barthius lib. xxxv *Adv.*, cap. 7, ex Theognidis *Gnomologia*, et Heliodoro lib. I *Æthiop.*, ex Martiali, Antipatro Thessalonicensi, Petro Venerabili lib. v contra Judæos. Videri etiam possunt commentatores hymnorum Breviarii Romani, Michael Timotheus, Gregorius Valentinus, et alii, nam pars hujus hymni canitur *serio 3 ad laudes*.

5. Ex Apost. ad Romanos XIII, 41 et seq.: *Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamus arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus.*

6. Heinsius legit cum aliis, *lectulos ægros, soporos, desides*. Becmanus cap. 6 *Manuduct.* ad ling. Latin. ex cod. Palat. eandem lectionem tuctur, quæ etiam exstat in Hymnar. 5 Thomasi, et a Teolio est adoptata. Aldus, Nebr., Vat. P et alii, *lectulos ægros, sopores desides*, Widm., Bong., Rat., Prag., Gis., in textu, *lectulos, ægros, sopore desides*. Præfero *lectulos, Ægros sopore desides*, cum Vat. A, Weitz., Gold., Giscl. ad oram, correctoribus hymnorum Breviarii Romani sub Urbano VIII; nam epitheton *ægro* mollius coheret cum *sopore*, quam cum *lectulos*, et suavior decurrit versus. Vat. I, *Ægro sopore desides*, sed supra *sopores*; et in *ægro* videtur erasum s. Intelligo etiam *desides* in vocandi casu, o vos *ægro sopore desides*: neque aliter sensisse videtur Iso in glossa. fidem homines qui dormientes dicuntur *desides ægro sopore*, vigilantes vocantur *Castique, recti ac sobrii*. *Ægritudo* animi notatur, ut infra, et in hymno S. Ambrosii *serio 4 ad mat.*,

Nos a quiete noxia
Mersos sopore libera:

Et in distichis Catonis:

Nam diuturna quies vitibus alimenta ministrat.

In edit. 1 Gis. versus 4 strophæ 1, est *Castique*; versus 2 strophæ 2, *Jam Christus*; vers. 3 ejusdem strophæ, *Ægros*, errore typographico, quem multi deinde sunt amplexi.

7, Weitz., Gold., Widm., *Castique recti*; sed in Widm. supra, *Castique. Prag., Castique, recte. Rat., Castique, recte, ac sobrie*. Ita Vat. I a prima manu: supra, *Castique, recti, ac sobrii*.

8. Vigilandi verbum sæpe in sacris litteris occurrat. Epist. I S. Petri cap. v, 8: *Sobrii estote, et vigilate*. Matthæi xxiv, 42: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit, etc.*

9. Vox *fulgidus* in Lucretio antiquata creditur. Eam revocarunt Lampridius, Solinus, Arnobius, Juvenius. De qua iterum redibit sermo.

13. Teolius pro diversa scriptura, *Vox illa*. De avium strepitu plura ex Prudentii hoc loco aliisque scriptoribus habes in Burmanniana editione Propertii, quam cl. Laurentius Santenius, elegantissimus poeta, complevit, ac publici juris fecit an. 1780, ad versum 46 lib. I, eleg. 16: *Et matutinis obstrepit alitibus*.

14. S. Paulinus Natali 6, *culmea tecti Culmina*. Virgilius ecloga 1, *congestam cespite culmen*, et *villarum culmina fumant*; et viii *Æn.*, vers. 456, *Et matutini volucrum sub culmine cantus*.

15 et 16. Apud Isonem legam a lectis exsurgere, non a lituis. In Vat. P hi duo versus ita leguntur: *Nova antequam lux emicet, Nostri forma est iudicis*. Prior non absurdus; posterior contra metrum. Vat. O, *Vestri figura est iudicis*.

19. Teol. ad oram, *Monet quietem*.

21. Nebrissa interpretatur *flammis aut auris*, quæ sub auroram spirant. Chamillardus suspicatur legendum *flatibus*. Nihil mutaveris. Cœlum spargere coruscis flatibus est complere lumine. Flatus hic est oris halitus, ut i Sym. præf. vers. 86: *Spirat sacrilegis flatibus inscius*. Cicero in Arato de Cane sidere: *Æstiferos validis erumpit flatibus ignes*. Sic Solis equi apud Ovid. *Metamorph.* lib. II: *Ignemque vomentes... hinnitibus auras Flammiferis implent*. De aurora Virgilius simili phrasi: *Et jam prima novo spargebat lumine terras*. *Æn.* lib. IV, vers. 584.

22. Extrema pars glossæ Vat. A desumpta est ex Isidoro, lib. v *Etym.*, cap. 31. In prima parte lege aurarii pro aurati: nam aurarii dicebantur qui lave-

- Omnes labore exercitos
Confirmet ad spem luminis.
- 25 Hic somnus, ad tempus datus,
Est forma mortis perpetis :
238 Peccata, ceu nox horrida,
Cogunt jacere, ac stertere.
Sed vox ab alto culmine
- 30 Christi docentis præmonet,
Adesse jam lucem prope,
Ne mens sopori serviat :
Ne somnus usque ad terminos
Vitæ socordis opprimat
- 35 Pectus sepultum crimine,
Et lucis oblitum suæ.
Ferunt, vagantes dæmonas
Lætos tenebris noctium,

- A Gallo canente exterritos
40 **239** Sparsim timere, et cedere.
Invisa nam vicinitas
Lucis, salutis, numinis,
Rupto tenebrarum situ,
Noctis fugat satellites.
- 45 Hoc esse signum præscii
Norunt repremissæ spei :
Qua nos soporis liberi
Speramus adventum Dei.
Quæ vis sit hujus alitis,
- 50 Salvator ostendit Petro,
Ter, ante quam gallus canat,
Sese negandum prædicans.
- B Fit namque peccatum prius

GLOSSÆ VETERES.

23. Exercitos, exercitatos, I.
25. Hic somnus, sed peccatorum, I.
26. Forma, figura, Iso.
28. Stertere, runcare, Vat. A.
34. Socordis, pigræ, I.
37. Ferunt, homines, I.

41. Invisa, odiosa dæmonibus, I.
43. Situ, negligentia, I.
44. Satellites, sequaces, I. Dæmones, Rat.
45. Hoc, gallecinium, Rat.—Præscii, dæmones, I.
47. Soporis, vitiorum, mortis, I.
49. Vis, significatio, Iso.

COMMENTARIUS.

bant, non ab *aurora*, ut putat glossæ auctor, sed ab *auris*, quas oratio excitabant ii qui gestu favebant, ut vult Servius in illum Virgilio versum : *Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris*. Explicat, *auris favoribus*, unde et *aurarii dicuntur fautores*. Sic *orarium* est quasi *aurarium*. Casaubonus ab *oratio* putat dictos *orarios*, et euphoniæ gratia *aurarios*; *orarium* liateum dictum ori tergendum paratum. Vide notas ad Aurelianum Vopisci, qui refert, Aurelianum primum donasse *oraria* populo Romano, quibus uteretur *populus ad favorem*. Antea in ludis et theatris jactatione togæ soliti erant favere.

26. Pul., *Mortis imago est perpetis*, repugnante metro; ex quo Heinsius conjicit, *Imago mortis perpetis*. Retinendum est cum reliquis omnibus, *Est forma mortis perpetis*: nam forma a Græco *μορφή* est species, figura, idea. Sic Cicero passim, *forma reipublicæ*; et de Divinat. lib. II: *In nubibus nunquid animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri*. Tuscul. lib. I, *somnum vocat mortis imaginem et simulacrum*. Prud., Apoth. vers. 309: *Christus forma Patris, nos Christi forma et imago*. Weitzius pluribus confirmat, somnum esse mortis imaginem, quæ tibi vel non quærenti occurrerent: ut mirer interpretas dicere Prudentium respexisse ad illud Nasonianum: *Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?* Cur non ad alia similia?

29. Ald., *vox ablata culmine* ex traiectione litterarum pro *ab alto*. Vat. A *ab alato*, male.

31. In vulg. nonnullis, *Adesse lucem proxime*.

32. Peveratus censet posse hunc esse sensum: Ne Deus serviat peccatis per somni desidiâ, juxta illud Jeremiæ, *Servire me fecistis in peccatis vestris*; quia scilicet Deus a Platonice vocatur mens, ut a Virgilio vi *Æneid.*, *Mens agit molem*. Subtilis est hæc interpretatio, sed non probanda.

34. Egm. a manu secunda, et Vat. P, *socordes*, male. Primum o corripitur raro exemplo, non enim secundo loco spondæum admittit poeta. Socordiam aliqui dictam volunt, quasi *sine corde*, alii a particula separandi *se*, et *cor*: nonnulli inde scribunt *secors* et *secordia*. Vat. unus apud Teol. perperam legit *mentes socordes*.

35. *Pectus sepultum crimine*, ut homines vino somnoque sepulti apud Virg.

37. S. Ambrosius Hexaem. lib. V, cap. 24, a Weitzio allegatur in hunc locum; sed nihil ibi Ambrosius

de dæmonibus, sed de avibus nocturnis, imprimis de lusciniæ incubantis cantu, de noctua, vespertione et gallo. S. Augustinus, lib. VIII de Civit. Dei, cap. 92, tradit, dæmones in aere versari, quod sæpe alias inculcat; et confirmat S. Gregorius Magnus lib. II Moral., cap. 24. Idem Augustinus, cap. 3 lib. XIV de Civ., docet, dæmonem esse in carceribus hujus caliginosi aeris æterno supplicio destinatum. Et serm. 103: *Ista dæmonia seducere animas quærent, sed ubi sol non ortus est, tenebræ enim sunt*. Fortasse dæmones intelligit S. Ambrosius hymno ad laudes dominicæ. *Hoc omnis errorum cohors Viam nocendi deserit*. De S. Isidoro et Grialis notis dixi ad titulum hymni

40. Etsi supra dixerit *vagantes dæmonas*, tamen recte nunc *sparsim* timere, et cedere eos affirmat, quia catervatim vagantur tenebris læti, sed adveniente luce dispersi aufugiunt. Conjecerat aliquis *passim*.

42. Vat. A, *numinis, al. numini, id est dæmoni*. Non assentior. Inauditum quippe est mihi, dæmonem ab ecclesiasticis scriptoribus *numinis* appellatione simpliciter donari, quamvis *Deus hujus mundi* in sacris Litteris dicatur.

43. Virgilius lib. VI describens *Æneæ* iter per *Averni* fauces ad inferos, ait: *Per loca senta situ*.

50. Matth. cap. XXVI, 34: *Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis*. Ita Lucas et Joannes. Marcus vero cap. XIV, 50, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus bis vocem dederit, ter me ea negaturus*. Vossius putavit, hanc vocem *Salvator* post Tertulliani tempora inventam. Antiquiorem esse ostenditur ex hac inscriptione apud Gruterum: IOVI CVSTODI-QVIRINO SALVATORI-PROBALVE CAE-SARIS NERVÆ-TRAIANI AVG-COL SARMIZ. At non deerunt qui dubitent sitne genuina hæc inscriptio. Cicero ausus non est eo verbo uti, cum *sotera* vellet interpretari. Merito redarguitur P. Castus Innocens Ansaldus, qui in Comm. de forensi Judæorum buccina statuit, cantum galli in Evangelii fortasse intelligi clangorem forensis buccinæ. Vide cl. Cancellierium loco mox citando.

53. Ald., Gis. in edit. 1, *peccator*. Idem Gis. in edit. 2, *peccatum*, et falso *peccator* alios habere dicit, quia paulo post ait, mentem Petri mansisse integram, et cantu galli cognito justum destitisse peccare. Lego quidem *peccatum* ex mss. codd., sed rationem Gisellini non probo: nam Petrus vere peccavit,

Quam præco lucis proximæ
 55 **240** Illustret humanum genus,
 Finemque peccandi ferat.
 Flevit negator denique
 Ex ore prolapsum nefas :
 Cum mens maneret innocens,
 60 Animusque servaret fidem.
 Nec tale quidquam postea
 Linguae locutus lubrico est ;
241 Cantuque galli cognito,
 Peccare justus destitit,
 65 Inde est, quod omnes credimus.
 Illo quietis tempore,
 Quo gallus exsultans canit,

A
 Christum redisse ex inferis.
 Tunc mortis oppressua vigor,
 70 Tunc lex subacta est tartari,
 Tunc vis diei fortior
242 Noctem coegit cedere.
 Jam jam quiescant improba,
 Jam culpa furva obdormiat,
 75 Jam noxa lethalis, suum
 Perpressa somnum, marceat.
 Vigil vicissim spiritus,
 Quodcumque restat temporis,
 Dum meta noctis clauditur,
 80 Stans, ac laborans excubet.
 Jesum ciamus vocibus,

GLOSSÆ VETERES.

57. Negator, Petrus, I.
 59. Cum mens, quia quamvis voce Christum negaret, timore correptus, mens tamen et animus fidem servabat, I, Vat. A.
 62 Lubrica, volubili, I.
 64. Destitit, dimisit, I.
 70. Tunc lex, lex Tartari erat talis, ut nemo post mortem resurgeret, quæ tunc destructa est, Vat. A. — Subacta, a Christo, I.

B 75. Improba, improbus dicitur nulli probabilis, probus autem quasi prohibus, id est, justus, qui se ab omni malo prohibet, Vat. A.
 74. Furva, nigra, I.
 75. Lethalis, mortalis, I.
 76. Marceat, tepescat, I.
 79. Meta, finis, terminus, I.
 80. Stans, in Dei servitute, f. — Excubet, vigilet, I.
 81. Ciamus, invocamus, I.

COMMENTARIUS.

et tunc demum justitiam recuperavit, cum resipuit et destitit peccare, ut mox patebit. Plura hic peccat Chamillardus : notam versui 57 supponit, et ait, Nebrissam legere negator, quod falsum est de hoc versu 53. Addit, se scribere peccator, et in textu invenitur peccatum. Gallandus hoc errore deceptus edidit vers. 57, contra legem metri, Flevit peccator, et auctorem hujus correctionis vel potius corruptionis laudat Chamillardum. Hujusmodi lapsus in scriptoribus præsertim insignioribus annotare prodest ; ut solent scopulos et brevia indicare ii qui cursus maritimos in tabula pingunt.

59. Incassum aliqui conantur Prudentium erroris arguere, perinde quasi Petrum peccasse negaverit, in quibus est Cellarius, qui poetam non intellexit, dum eum ait errasse, quia mens Petri magis quam lingua peccavit. Præcesserat Clericus, tom. XII Bibl. univers., qui putat plus dixisse Prudentium quam voluit, sociumque illi dat S. Cyprianum pag. 127 edit. Oxoniens. de his qui tormentis cesserunt : *Infirmis viscerum sensit, nec animus, sed corpus dolore defecit.* Rectius Calmetus ex hoc Prudentii loco veriore sententiam confirmat, Petrum negationis externæ peccato fuisse implicitum, quod vere peccatum est, hominemque peccatorem efficit, sed fidem intus servasse ; quandoquidem Christus rogavit ne illius fides deficeret. S. Augustinus lib. Contra mendacium, cap. 6 : *In illa negatione intus veritatem tenebat ; foris mendacium proferebat.* Prudentius peccatum negationis externæ sapiens declarat : *Ter... sese negandum prædicans... Fit namque peccatum prius... Flevit negator denique Ex ore prolapsum nefas... Peccare destitit.* Confer S. Ambrosium lib. x in Evan. Luc. cum notis Maurinorum.

62. Legunt lingua lubrica Gis., Bong., Wid., Vat. I, Iso, Cell. et alii, non male. Rat. pariter, *Lingua locutus lubrica est, sed supra locutus erat a, ut esset locuta, et quidem ab eadem manu.* At metrum non patitur, in nominandi casu poni lingua. Prag. aut alius (non enim bene distinguit annotator editionis Coloniensis qua utor), *Lingua proloquitur lubrica, male.* Nostra lectio elegantior est, et ex Prudentii stylo, quam optinui et vetustissimi codd. tenent ; quæ videtur etiam fuisse in Hail., et in Gold. erat supra. Vat. O, *Lingua locutus lubrico sine est.*

63. S. Ambrosius in hymno *Æterne rerum conditor* ad laudes dominicæ pulchre conversionem hanc Petri, ex galli cantu admoniti, describit : *Hoc ipsa petra Ecclesiæ Canente culpam diluit, etc.* In tanta librorum copia, ne dicam turbam, quibus expenditur locus Matth. cap. xvi, 18 : *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, etc.*, haud scio an alii animadverterint, ex hoc maxime loco interpretationem catholicam demonstrari. *Qui sensus, ait S. Augustinus lib. ix Retract. cap. 21, etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait : Hoc ipsa petra Ecclesiæ Canente culpam diluit.* Cum autem Ambrosiani hymni ad omnes, aut fere omnes Occidentis Ecclesias permanerint, consequens est, eam interpretationem, qua Petrus petra Ecclesiæ dicitur, pro explorata esse habendam ex communi Ecclesiarum consensu. In officio quoque Isidoriano hymnus ad cathedram S. Petri incipit, *O Petre, petra Ecclesiæ.* Quare cum res sit de sacre Scripturæ expositione, locum hic habet regula S. Augustini et theologorum, *Legem credendi lex statuat supplicandi.* Unus vel alter e SS. Patribus, qui aliam explicationem adhibent, ad hanc Ecclesiæ catholicæ interpretationem, si possint, revocandi sunt : si non possint, eorum expositio probabilis, per nos licet, censeatur, quoniam idem S. Scripturæ locus duos sensus habere potest ; sed ita ut alteri certæ interpretationi non officiat.

65. Christum ex inferis resurrexisse, cum adhuc tenebræ essent, ex Evangelio liquet. Olim credebant Christiani, media nocte Christum esse venturum ad homines judicandos, ut videre potes prol. num. 148. Hinc est quod poeta non solum resurrectionis, sed etiam extremi iudicii meminit, ut ex sequentibus patet, et antea dixit : *Nostris figura est iudicis.* Hymno 2 matutino similiter extremum iudicium commemorat.

69. Vigor. Teol., Ald., Weitz., Gis. 1 ed., Rat., Prag., Vatt. A, I et P, et alii vetustissimi. Chamillardus cum Gis. 2 edit., et Heins., rigor. Sed melius dicitur *opprimere vim, potentiam, vigorem mortis, quam rigorem.* Et poeta infra hymno 2 vers. 8 : *Culpæ vigorem perdidit.* In Vat. A male expressus pro *oppressus*. Nota, tres primos hujus strophæ versus incipere *Tunc*, quibus respondent tres alii primi sequentis strophæ *Jam*.

Fientes, precantes, sobrii :
Intenta supplicatio
Dormire cor mundum vetat.
85 Sat convolutis artubus
243 Sensum profunda oblivio
Pressit, gravavit, obruit,
Vanis vagantem somniis.
Sunt nempe falsa et frivola,

85. Intenta, *ad Deum*, I.
88. Somniis, *sonnia gloria hujus mundi, nam fugit*,
Vat. A.
89. Frivola, *vana, nihil valentia*, I.
92. Veritas, *Christus*, I.

A 90 Quæ mundiali gloria,
Ceum dormientes, egimus :
Vigilemus; hic est veritas.
Aurum, voluptas, gaudium,
Opes, honores, prospera,
95 Quæcunque nos instant mala;
Fit mane, nil sunt omnia.
Tu, Christe, somnum disjice,

GLOSSÆ VETERES.

95. Instant, *in præsentī vita*, I.
96. Fit mane, *fit dies iudicii*, I.
97. Disjice, *defectivum verbum est*, I. *Disipa, et ef-
fuga, et discute. Dissice verbum defectivum est, et non
habet amplius*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

82. Sichard. *sobrios* male pro *sobrii*. Vat. O, *sobrie*. B *vanis*.
Advertenda est ratio Christianorum maxime proprii, qua Deum colunt, sicut eum precantes, ab iis qui antiquitates ecclesiasticas prosequuntur, aut penitus prætermittunt, aut non satis illustrata. Poeta hymno 2, vers. 49, *Te mente pura et simplici, Te voce, te cantu pio Rogare curvato genu Flendo, et canendo discimus*. Judith populum hortabatur ut ab obsidione Bethulie liberari precaretur cum lacrymis, cap. viii, 7 : *Dicamus stentes Domino, ut secundum voluntatem suam sic fuciat nobiscum misericordiam suam*. Exstant in Veteri Testamento alia exempla Davidis et Ezechie, in Novo S. Petri, Magdalene. Alia legi possunt in Vitis Patrum, quas Rosweyduus collegit, ut in Vita abbatis Pauli Nazarbensis, abbatis Thallelei Cilicis. Historie sanctorum recentium donum lacrymarum passim commemorant, quo insignitum fuisse Prudentium colligo ex Passione Cassiani, vers. 99 : *Parco, complector tumulum, lacrymas quoque fundo, Altare tepescit ore, saxum pectore*. S. Maximus Taurinensis, homil. 3, laudans S. Petri lacrymas ait : *Lacrymæ, inquam, tacitæ quodammodo preces sunt, veniam non postulant, et merentur; causam non dicunt, et misericordiam consequuntur*. Vide Raynaudum, tom. XV Heterocl. spirit., pag. 151, et Benedict. XIV, de Beat. lib. iii, cap. 26. In utraque pœnitentia baptismatis, et lapsorum fundi lacrymæ olim solebant, quæ a SS. Patribus commendantur, si et constantes sint et ex corde intimo profluant.

84. Ald., Gis., Chamil., Vat. P, O et I a secunda manu, cum aliis ed. et mss. et Breviario Romano, *vetat*. Magis sensui congruit *vetet* cum Prag., Gold. (in quo supra *vetat*), approbante in notis Heinsio. *Quiescant, obdormiat, marceat, excubet, ciamus*, postulant *vetet*. Hymnarium Ven. Thomasi habet *vetat*, quod rotineo.

88. Apud Teolium Vat. urus, *vacuis* non male pro

90. Aldus ediderat, *Quæ mundi alit gloria, sed cor-rexit*. Tertullianus, de Anima cap. 54, *labes mundialium sordium*. Sulpicius Severus Hist. sacr. ii, c. p. 14, historicos profanos vocat *mundiales*. Significatio mundi pro improbis, pro vanitate, profanaque pompa ab ecclesiasticis invecata est.

95. Gisel. in 1 edit., *instant*, quo fortasse respicit glossa Isonis. Reliqui omnes, *instant*. Vat. A, *male pro mala*. Commune lectionem amplector, et intelligo, vocari mala quæ alii *bona fortunæ* dicunt, aurum, voluptatem, gaudium, opes, honores, prospera, de quibus dixerat : *Sunt nempe falsa, et frivola, Quæ mundiali gloria Egimus*, etc. Et nunc, *Quæcunque nos instant mala, nil sunt omnia*. Vide notata in præf. vers. 29, *vel bona, vel mala*.

96. Vat. A, *nihil pro nil*. Teolius punctum interrogationis adjicit, *Fit mane? quod replicat in nota. An data opera, an inendo typographico?*

97. Heinsius cum vetustissimis codd. et Weitzius, *dissice*. Rat., *dissice*, sed ablato altero s factum a correctore *disice*. Franciscus Juretus lib. iii Paulini de Vita S. Martini, et Casperius in Electis, pag. 61, de hoc verbo pluribus disserunt, et legendum *dissice* contendunt. Nihil moveor. Scribo *disjice* cum vulg. nonnullis, et Hymnar. Thom., ut in Virgilio et aliis, a verbo *disjicio*, quo usus etiam est Prudentius in præsentī, hymno S. Laurentii vers. 209 : *Cum membra morbus disjicit*. Non erit verbum est defectivum, quod nihil amplius habeat, quam *disjice* aut *dissice*. Tota controversia est orthographica, in qua vulgatam scribendi rationem sequor. In vulg. et in Brev. Rom. *discute* est pro *disjice*, quæ est glossa veterum codicum, ut vidimus. Hunc hymnum, ejusque elegantiam laudat Aringhus lib. vi Romæ subterr., cap. 57, quod est de Gallo gallinaceo. Ex ejus lib. vi, cap. 57, sequens monumentum exhibeo.

Vetus pictura ex cœmeterio Priscillæ via salaria.

Tu rompe noctis vincula,

244 Tu solve peccatum vetus,

100 Novumque lumen ingere.

II. HYMNUS MATUTINUS.

245 Nox, et tenebræ, et nubila

Confusa mundi, et turbida,

Lux intrat, albescit polus,

Christus venit, discedite.

5 **246** Caligo terræ scinditur

Percussa solis spiculo :

GLOSSÆ VETERES.

6. Spiculo, radio, *spiculum proprie est sagitta*, l. Radio, Vat. A.

7. Color redit, *secundum physicos loquitur, qui dicunt, omnia colorata in nocte colorem perdere : sole iterum redeunte, illis colorem redire. Sic et illud : Nox abstulit atra colora. Quidam autem hoc negant, dicentes, squamas piscium nocte lucere*, Vat. A.

8. Nitentis, splendentis. *Secundum physicos loquitur, qui dicunt omnia colorata in nocte perdere colo-*

A Rebusque jam color redit

Vultu nitentis sideris.

Sic nostra mox obscuritas,

10 Fraudisque pectus conscium,

Ruptis resectum nubibus,

Regnante pallescet Deo.

Tunc non licebit claudere,

Quod quisque fuscum cogitat :

15 Sed mane clarescent novo

247 Secreta mentis prodita.

Fur ante lucem squalido

rem : *sole redeunte, redire colorem. — Sideris, solis. I.*

12. Pal'escit, *fulgescit*, Rat.

13. Claudere, *occultare*, l.

14. Fuscum, *vitiosum, denigratum peccatis. I.*

15. Mane, *adverb. est mane temporis significativum ;*

sed hoc loco non est, cum conjungitur declinabili parti,

B *ut mane novo, i. e. in die iudicii, I.*

16. Prodita, *manifestata*, Vat. A.

17. Squalido, *tenebroso, I.*

COMMENTARIUS.

Quippe Christiani veteres galli imaginem, vigilantia, necnon Christi Domini, et divini verbi præconum symbolum, exprimere solebant; neque solum juxta apostolum Petrum ejus imago frequenter occurrit, sed aliis in locis cœmeterialibus, ut in sarcophagis et lucernis, et in editiore subterraneorum cubiculorum prospectu, in fornicibus et absidibus. Inde in sublimioribus temporum nostrorum fastigiis gallus representari cœpit. In codd. Vatt. Alexandr. 74 et 348 gallus in prima hujus hymni littera pingitur. Vide proleg. num. 78. Verum de gallis plura nuper edidit el. Franciscus Cancellierius, qui quatuor voluminibus docte eleganterque conscriptis argumentum novum de Secretariis basilicæ Vaticanæ exhaustit. Fuscè disserit lib. 1, cap. 14, § 4 et seqq. : *Cur veteres Christiani turribus campanariis gallos imponerent. De Christi verbis, Antequam gallus canet. De galli symbolo apud Christianos.*

Matutinus, alia inscriptio Aldi., Rat., Gold., Weitz., *Ad Matutinum* ex breviariis in codices videtur inventa. Alex., Vat. I et alii, *Hymnus matutinus*. Ex erudita præfatione excellentissimi archiepiscopi Toletani ad Breviarii Isidoriani novam editionem collige, hunc hymnum posse vocari *ad pullorum Cantum* ex veteri Hispanica consuetudine. *In calce nostri codicis* (ait doctissimus præsul) *non solum horas matutinas et laudum inventes, sed etiam hymnos ad primam noctis vigiliam, ad galli cantum, quod erat circa medium noctis, et ad pullorum cantum, quod erat circa exurgentem auroram; hunc secundum, ut a galli cantu medicæ noctis discerneret, hymnum pullorum cantus appellabant.* Egregie hæc consonant S. Isidori verbis cap. 21, lib. v Etymol., *Matutinum est inter abscessum tenebrarum et auroræ adventum.* Pars hujus hymni Matutini canitur feria 4 ad laudes Breviarii Romani, *Nox, et tenebræ, et nubila*; pars vero feria 5 ad laudes, *Lux ecce surgit aurea*, pro quo versu Prudentius habet, *Sol ecce surgit igneus*. Ricciolius part. 8 Prosod., cap. 6, reg. 2, *Quid, inquit, elegantius illo hymno Boethiano, qui canitur in laudibus feriæ 4, Nox, et tenebræ, et nubila, etc.?* Putarem, Boethii nomen excidisse pro Prudentio. Sed paulo ante dixerat : *In hymnis autem a S. Ambrosio, Boethio, aut Prudentio constructis utitur Ecclesia catholica iambicis hujusmodi, per strophas tetra-strophas distributis in horis canonicis.* Sed neque hic est hymnus Boethianus, neque alium iambicum dimetrum novi, a Boethio compositum, quo utatur Ecclesia catholica.

1. Egm., *jubila* pro *nubila*, mentiose. Infra vers.

65, *Nox mundi*, ut hic, *Nox, tenebræ, nubila mundi*; quæ omnia inter se differunt.

5. Vetus codex in edit. Colon., *micat* pro *intrat*, male, et ex aliqua glossa. Hymnarium V Thomasi multis in locis correctione indiget, ut in hoc tertio versu, *intrat, albescit polus*, ubi deest *lux*.

4. *Discedite*, formula, qua e sacris abire jubentur profani, ut *Procul, o procul este profani*; et infra hymno 6, vers. 136 et seq., *Procul, o procul vagantem Pœrtenta somniorum : Procul esto pervicaci Præstrigiator actu... Discede, Christus hic est : Hic Christus est, liquesce.* Imperatores cum ignominie causa milites dimittebant, hac formula utebantur, *Discedite, Quirites, atque arma deponite.* Vide Brissonium de formulis lib. iv.

6. Spiculum proprie est sagitta. Chamillardus post Fabricium ait, *spiculo* improprie dici pro *radiis*, et rectius alibi *radiatorum spicula*, Hamart. vers. 87. Contra Gifanius in ind. Lucret., verbo *Tela diei*, observat, venuste et docte tela diei appellari *solis radios*, sicut Varro *jacula solis*, et Prudentius *spicula* dixerunt. Gifanius rationem addit, quia radius nihil est aliud Latine quam *hastile*, seu hasta sive ex ferro, sive ex materia. Hæc ratio non placet Becmano de Orig. linguæ Latinæ, verbo *Radius*; sed assentitur spiculum usurpari de solis lumine pariter, ut *radius*; quem consulere poteris.

8. Hails., *nitenti* pro *nitentis*, quod melius adhæret *sideris*, ut sol denotetur, ut recte interpretatur Iso. Cœcinnum tamen est, *vultu nitenti*.

9. Prag., *hic* pro *sic*, male.

12. Ald., Rat. (ubi glossa *fulgescit*), Gis., Fabricius, Weitz., Vatt. I, O, P, et alii legunt *pallescit*. In Vat. A et Alex. est *pallescet*, quod videtur exigere sensus. Agit enim poeta de extremo Dei judicio; ideoque adjungit : *Tunc non licebit claudere... Sed mane clarescent novo.* Nebrissensis habet : *Pallescat pro albescat, et alludit ad tempus matutinum, quo aurora pallet.* Sed in contextu Nebrissensis legitur *pallescit*. Aurora primum pallida est, tum rosea, postremo candida, seu clara. Verum hæc vocabula, auroræ et matutini temporis propria, a Prudentio poetice ad extremum iudicii diem, quo sol justitiæ apparebit, transferuntur.

15. Vat. I et Gold. a prima manu *clarescunt*, quod poterit sustineri, si supra legatur *pallescit*.

17. Cave ab Aldinæ editionis errore, *Furante pro Fur ante*. Mirifice poeta exornat hanc sententiam, *qui male agit, odit lucem*. Similia sunt apud SS. Patres. S. Ambrosius lib. ii de Cain et Abel, cap. 8 : *Lato*

- Impune peccat tempore :
Sed lux dolis contraria
70 Latere furtum non sinit.
Versuta fraus et callida
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fovet.
- 25 Sol ecce surgit igneus,
Piget, pudescit, pœnitet,
Nec teste quisquam lumine
Peccare constanter potest.
Quis mane sumptis nequiter
- 30 **248** Non erubescit poculis,
Cum sit libido temperans,
- A Castumque nugator sapit?
Nunc nunc severum vivitur,
Nunc nemo tentat ludicrum,
35 Inepta nunc omnes sua
Vultu colorant serio.
Hæc hora cunctis utilis,
Qua quisque, quod studet, gerat :
Miles, togatus, navita,
40 Opifex, arator, institor.
Illum forensis gloria,
249 Hunc triste raptat classicum :
Mercator hinc, ac rusticus
Avara suspirant lucra.
45 At nos lucelli, ac fenoris,

GLOSSÆ VETERES.

19. Dolis, furum, I.
22. Amat, cupit cooperiri, I.
23. Turpibus, rebus, I.
24. Fovet, amat, Vat. A. et I.
26. Pœnitet, adulterum sui sceleris, I.
28. Constanter, audacter, fiducialiter, I. Audacter, Vat. A.
29. Mane, si mane ebrius fuerit, I.
31. Cum, quando, I.
32. Castum, castitatem, I. Pro castitate, nomen. Vat. A.
33. Severum, adverb. graviter, I. Pro adverbio. i. e. graviter et honeste, Vat. A.
34. Ludicrum, ludibrium, I.
- B 35. Inepta, incesta, I.
36. Colorant, laudant. — Serio, honesto, sobrio, I. Serio, i. e. mature, modeste, honeste, Vat. A.
38. Qua, in qua, I.
39. Miles, plebeius, Vat. A. — Togatus, pacatus, qui in foro disputat, I.
40. Institor, negotiator, I.
41. Forensis, a foro, Iso.
42. Classicum, tuba bellica, I.
44. Suspirant, desiderant, I.
45. Lucelli, diminutivum a lucro. — Fenoris, usu- ræ. Fenus dicitur a manipulo feni, quia sicut fenum manipulis augetur, ita fenus, i. e. pecunia augmentatur colligendo, I.

COMMENTARIUS.

diem refugit, quasi criminis testem. Lucem adulter erubescit, quasi adulterii consciam. Poetæ fingunt ex Nocte Fraudem et Mendaciam progenita, ut denotent noctem fraudibus esse aptam. Ethnici nocturnas congregationes primis Christianis objiciebant. Minucius Felix in Octavio : *Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor ebrietate exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ qua vincitus est, ad impetum et saltim provocatur : sic everso et extincto consorcio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum sortis.* Quo respexit Tertullianus Apolog. cap. 7 : *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebris tum et libidinum impiarum invercundiam procurant.* Et cap. 8 : *Præterea candelabra et lucernæ, et canes aliqui, et offulæ quæ illos ad eversionem laminum extendant.* Hanc fabulam et calumniam vel ex eo maxime depellebant Christiani, quod Deum semper presentem, et cui nihil est clausum, cogitarent, et colerent; quod in fere toto hoc hymno Prudentius exponit, ut patebit.

21. Oxon., frons pro fraus, sed longe melius est fraus.

29. Respicit consuetudinem fere omnium gentium, præsertim Judæorum, et inde Christianorum, vinum mane non bibendi : ex qua S. Petrus Actor. apost. cap. 11 a se, ab apostolis aliisque centum viginti hominibus, in quos Spiritus sanctus descenderat, suspicionem ebrietatis depulit : *Non enim sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia.* Neque enim credibile erat, tot simul religiosos cordatosque viros contra consuetudinem, communemque vivendi modum, et præscriptam legem, vino se ante horam tertiam proluisse. Chamillardo et Teolio alia interpretatio placuit, quod sermo sit de poculis sumptis die vel nocte superiore. Non probò, nec videtur probare Iso.

32. Accipit nugator pro libidinoso, ut hymno 7, vers. 98 ; Veteresque nugas condomare et frangere, et

Psych. vers. 435, *jocus, petulantia, voluptas, cupido* dicuntur *NUGATRIX acies.* Castum pro caste, et similia libenter usurpat : sic duobus proxime sequentibus versibus *severum et ludicrum.* Paulo ante *tarpia* pro *rebus turpibus*, et mox *inepta sua* pro *suas ineptiis.*

C 36. In Isonne *laudant pro colorant* non intelligo, nisi legendum sit *lavant*, aut, quod magis congruit, *lavant.* Ad marginem editionis Coloniensis reperio ex cod. ms. *cultu pro vultu.*

38. Præf. vers. 33 eodem sensu *studeo* occurrit, *Non sunt illa Dei, quæ studuit.*

39. Chamillardo *togatum* pro *judice* sumi vult, quia infra de togato dicitur, *illum forensis gloria.* Sed parum vidit : nam *forensis gloriæ* omnibus qui in foro versantur potest applicari, et hoc loco oratores potissimum significari declarat versus 46, qui huic respondet, *Fandique prorsus nescii.*

40. Male *institor* Widm. et Bong., in quo supra *institor* : nam postea *mercator* ideim nominatur. *Institor* dicitur qui instat negotio. Vide glossam.

42. Suspicio mihi nonnulla est de trajectione horum versuum, ut primum debeat esse, *Hunc triste raptat classicum*, tum *Illum forensis gloria.* Hoc enim ordine prius recensentur *miles, togatus, et mercator.* D ut postea ordine inverso eadem artes indicantur, *At nos lucelli, ac fenoris,* etc. Notat poeta, plures vivendi certum genus non eligere, sed casu aut temeritate arripere : id enim est *raptat.* Confer primam satiram lib. 1 Horatii :

Qui sit, Mæcenas, ut nemo quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors objecerit, illa
Contentus vivat ?

et quæ addit de milite, de mercatore, de agricola et de jurisconsulto :

Agricolam laudat juris legumque peritus.

45. Visne audire aliam fœneratoris, aut, ut alii scribunt, feneratoris etymologiam ex Varrone ? eccillam : *Fenerator a fenere est cognominatus, fenus autem dictum a fei'u, et quasi a fetura quadam pecuniæ pa-*

Fandique prorsus nescii,
Nec arte fortes bellica,
Te, Christe, solum novimus.

Te mente pura, et simplici,

50 **250** Te voce, te cantu pio
Rogare curvato genu,
Flendo, et canendo discimus.

A His nos lucratur quæstibus,
Hac arte tantum vivimus :
55 Hæc inchoamus munera,
Cum sol resurgens emicat.
251 Intende nostris sensibus,
Vitamque totam dispice :
Sunt multa fucis illita,

GLOSSÆ VETERES.

46. Fandi, *rhetoricæ*, Vat. A. — Nescii, *sumus*, I.
52. Canendo, *laudando*, I.
58. Dispice, *diligenter aspice*, *deorsum aspice*,
I. *Diligenter inspice*. Vat. A.

59. Fucis, *peccatis, vel nigris*. Fucus dicitur de
omni colore, unde *fucatas vestes* dicimus quocunque
modo tinctas : *peccatis tenebrosa*, I. Fucus est color
niger, sed pro omni colore ponitur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

rientis atque increscentis : et idcirco et M. Cato, et cæteri ætatis ejus feneratorum sine o littera pronuntiarunt, sicuti fetus ipse, et secunditas appellata. Ex A. Geilio lib. xvi, cap. 12, Nonio et Marcello. Hac eadem ratione Græcis partus τόκος est senus. Lucelli voce utitur Cicero.

48. Quærat aliquis, ex quorum persona Prudentius hæc proferat : non enim omnes Christianos potest comprehendere, in quibus erant milites, togati, nautæ, opifices, aratores, institores. Igitur quod ait *Hac arte tantum vivimus*, nempe laudandi Deum, solum ad clericos pertinet, et fortasse etiam ad eorum hominum collegia et societates, in quibus religiosi ordines jam erant adumbrati, ut videri potest apud S. Augustinum lib. 1 de Moribus Ecclesiæ catholicæ, ubi præter anachoretas, præter cœnobitas in communem vitam congregatos, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus, præter feminas habitaculis segregatas, ac remotas a viris quam longissime, adjungit aliud genus laudabile Christianorum, qui in civitatibus degunt, a vulgari vita remotissimi. Vidi, inquit, *ego diversorium sanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus unus presbyter præerat vir optimus et doctissimus. Romæ etiam plura cognovi, etc. Neque hoc in viris tantum, sed etiam in feminis; quibus item multis viduis, et virginibus simul habitantibus, et lana, ac tela victum querentibus, præsent singulæ gravissimæ, probatissimæque*. Ac fortasse Prudentius ad aliquod hujusce generis diversorium secesserat.

49. His quatuor versibus præcipui ritus colendi et rogandi Deum continentur, primus internus in spiritu et veritate, *mente pura et simplici*, alter voce sine cantu, *te voce*, tertius *cantu pio*, quarto *curvato genu*, quintus *flendo*. De cantu ecclesiastico moderato ab ipsis Ecclesiæ nascentis initiis plura passim alii, et nonnihil nos in dissert. de Hymn. eccles., § 9 et seqq. De fletu inter orandum supra ad hymn. 1 vers. 82. Inflexio genuum inter primos Christianos adeo in usu erat, ut pro oratione ipsa in Actis S. Theclæ *inflexio genuum* ponatur. Binghamus, lib. xiii Antiq. eccles., cap. 8, tradit, hunc ritum usitatum fuisse in matutino et vespertino ministerio diebus profestis et stationariis, sive jejuniis constitutis. Tertullianus in fine libri de Oratione : *Stationi militum nomen dedit, æsum oratio*. Quarta quavis et sexta hebdomadis die fieri stationes solebant, in quibus jejunium simul cum statione solvebatur, ut dicam ad hymnum SS. Fructuosi et sociorum. His etiam diebus Christiani orantes genua flectebant. Quibus autem diebus non flecterent, S. Justinus, sivo alius vetus auctor, quæst. 115 ad orthodoxos, explicat : *Si genuum inclinatio in præcationibus magis Deo commendat, quam si stantes orent, quare diebus dominicis, et a Pascha feriis ad Pentecosten usque præcantes genua non flectunt? unde talis in Ecclesiam provenit consuetudo? Quæstioni huic ita respondet : Quia semper utriusque conservare memoriam oportebat, et lapsus nostri per peccatum, et gratiæ Christi, per quam a lapsu resurreximus. Eapropter genuum per sex dies inclinatio nota est*

lapsus nostri in peccatum. Quod vero die dominica genua non inflectimus, designatio est resurrectionis, per quam gratia Christi, et a peccatis et a mortificatione cum eis morte liberati sumus. A temporibus autem apostolorum consuetudo talis accepit initium, prout ait beatus Irenæus martyr et episcopus Lugdunensis, in libro de Paschate : ubi quoque mentionem facit Pentecosten, in qua genua non inflectimus, quoniam pari est cum die dominico potestate, justâ eam, quæ de ista dicta est, causam. Hujus fitus vestigia exstant in officio ecclesiastico, in cujus sine antiphonæ beatæ Mariæ flexis genibus dicuntur præterquam in diebus dominicis, et toto tempore paschali, quod idem observatur, cum campanæ sonitu deiparam salutâre admonemur. De genuum inclinatione vide præter alios Cæsarium Arlatensem, homilia 34. De genibus flectendis in oratione, qui eos reprehendit qui, diacono clamante : *Flectamus genua*, ut columnæ erectæ stabant, quod, inquit, *Christianis, dum in ecclesia oratur, omnino nec licet nec expedit*. Dum autem Christiani stantes orationem fundebant, sæpe manus in crucis formam expandebant, quem ritum exponam ad hymnum S. Fructuosi.

56. Christiani veteres non solum oriente sole preces Deo offerebant, sed etiam orantes ad orientem respiciebant. S. Justinus loc. cit., quæstione 118 : *Cur cum omnia loca idonea sint ad Deum colendum pura mente, in solis orientis clima intentis oculis hymnos et orationes offerimus? et qui sunt qui hæc nobis tradiderunt? Respondet : Præstantissima quæque ad honorem Dei destinamus : oriens præstabiliior est omnibus creaturis, ergo vultum ad orientem vertimus. De ritu ad orientis regionem precandi exstat dissertatio Jacobi Thomasi. Etiam templa olim Christiani versus orientem extruebant.*

58. Gold., Widm., Bong., Vat. unus apud Teol., Weitz., *despice*. Prag., *despice*, ad oram *dispice*, Rat., *despice*, sed correctum *dispice*. Juretus ad lib. iii de Vita beati Martini restituere volebat *dispice*. Legendum *dispice*. Catullus de coma Berenices : *Omnia qui magni dispexit lumina mundi, quem ad locum plura congerit Joan. Antonius Vulpus in sua Catulli editione, quæ magnam partem etiam in lexicis invenies. Vulpus non semel in uberrimis suis in Catullum commentariis magno cum elogio poetæ nostri meminit.*

59. Gisel. legendum contendit in 2 edit. *fucis* ex vetustissimo libro, cum antea etiam poeta dixerit, *Quod quisque fuscum cogitat*, quod Heinsius, Hymnar. Thomasi, Alex. et alii approbant. Communior est alia lectio neque rejicienda, quam tenent Vat. codd. optimæ notæ I, P alique, Aldus, Weitzius, correctiores hymnorum sub Urbano VIII, et pleræque editiones, non excepto cod. Egm., quem male pro *fucis* Weitzius allegavit, cum diserte habeat *fucis*, prout Heinsius observavit. In Vat. O, *Sunt multa illita*, deest *fucis* aut *fuscis*. Teolius in notis ait, Cellarium post Weitzium habere *fucis inclita* (lege *inlita*), nec aliter Heinsium, si attendas, quæ habet in addendis. Sed Heinsius in addendis sententiam non mutavit. Hæc sunt verba connexa ex nota et ad-

60. Quæ luce purgentur tua.
Durare nos tales jube,
Quales remotis sordibus

- A Nitere pridem jusseras,
252 Jordane tinctos flumine.
65 Quodcumque nox mundi dehinc

GLOSSÆ VETERES.

61. Durare, perseverare, I.
63. Nitere, lucere, I.

64. Jordane flumine, baptismate, I, Vat. A

COMMENTARIUS.

dendis : Bene fuscis Egmondanus codex apud Weitzium. Sed alium codicem is voluit designare. Nam Egmondanus ipse a me inspectus fuscis disertim; fuscis tamen Giselinus ex veterrimo exemplari. Teolius cum plerisque legit fucis; quæ lectio confirmatur ex simili phrasi in hymno S. Hippolyti, vers. 123: Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo Multicolor fucus digerit omne nefas. Nebrissensis utranque lectionem amplectitur et explicat: Maculata vitiiis:

legitur et fuscis, id est inquinata tenebris, et sic magis cohæret sequens littera, cum dicit, Luce purgentur tua, aut respicit ad aliam solis proprietatem, qui non solum illustrat, sed etiam purgat.

63 Prag. male prius pro pridem.

64. Rat. male Jordanis pro Jordane. Jordanis aquas olim Christiani plurimum laudabant, quod eis Christus fuisset baptizatus; cujus rei hoc exstat monumentum:

Numisma vetus ex Museo Victorio.

Juvenius insolita, sed pia invocatione usus ait: Ergo age: sanctificus adsit mihi carminis auctor Spiritus, et puro mentem riget amne canentis Dulcis Jordanis, ut Christo digna canamus. Paulinus Petrucorius lib. iv de Vita S. Martini: Castalias poscant lymphatica pectora lymphas: Altera pocla decent homines, Jordane renatos. Huc etiam pertinet consuetudo, cujus est testis S. Hieronymus de Locis Hebraicis: Trans Jordanem, ubi Joannes in penitentiam baptizabat, unde et nunc hodie plurimi de fratribus, hoc est, de numero credentium ibi renasci cupientes vitali gurgite baptizantur. Valesius in notis ad cap. 62 lib. iv Vitæ Constantini, ubi narratur, Constantinum optasse in Jordane baptizari, observat, S.

B Hieronymum verba Eusebii ex libro de Locis Hebraicis ita vertisse, ut de catechumenis exponeret, qui maximo studio ambibant in Jordane baptizari; sed intelligi ea posse de simplici lavacro, quod Christiani præcipue in festo Theophaniæ post baptismum parvulorum frequentabant; ex Itinerario Antonini martyris et Hodoeporico S. Willibaldi, quod edidit Canisius. Aquam ex Jordane in longinquas regiones quandoque exportatam, ut filii principum sacro baptismate abluerentur, probat doctissimus commendator Franciscus Victorius in commentario de nummo æreo veterum Christianorum, quem nos quoque exhibuimus, ut ejus antiquitatis ecclesiasticæ memoria latius pervagetur.

- 253** Infecit atris nubibus,
Tu, rex, eoi sideris
Vultu sereno illumina.
Tu, sancte, qui tetram picem
70 Candore tingis lacteo,
254 Ebenoque crystallum facis,
Delicta terge livida.
Sub nocte Jacob cærula
Luctator audax ængeli
75 Eousque dum lux surgetet,

- A** Sudavit impar prælium.
Sed cum jubar claresceret,
Lapsante claudus poplite,
Femurque victus debite,
80 **255** Culpæ vigorem perdidit.
Nutabat inguen saucium,
Quæ corporis pars vilior,
Longeque sub cordis loco
Diram fovet libidinem.
85 Hæc nos docent imagines,

GLOSSÆ VETERES.

65. Debinc, post baptismum, l.
66. Infecit, maculavit peccatis, l.
67. Rex, Christe. — Eoi sideris, solis, qui ab oriente nascitur, l.
69. Picem, peccata, peccatorem, l.
70. Candore, justitia, l. Qui de sordidis, et peccatoribus candidos reddis, et justos, Vat. A.
71. Ebenoque, arbor nigerrima nigro ligno: ebum est genus nigri ligni, vel ebum genus est arboris, quod postquam incisum fuerit, et projectum in aquas, ibidem quadam coagulatione durescit, et efficitur lapis niger, unde postea sunt utilia instrumenta ad discretionem bonorum malorumque munerum, l. Ebum genus ligni nigri, quod incisum vertitur in lapidem, ex quo dicitur allare in domo Domini fuisse, ubi ignis

- B** semper erat, Vat. A. — Crystallum, perspicuitatem, l.
72. Livida, sordida, l.
74. Luctator, non brachiis, sed oratione, ut benediceret ei, l.
75. Eousque, usque; tantum significat quantum usque, Iso.
76. Sudavit, luctabatur, laboravit, l.
77. Jubar, sol, splendor diei, l.
79. Femur, figurata locutio, i. e. victum habens.
80. Culpæ, luxuriæ, l.
81. Inguen, synecdoche.
82. Quæ, ubi. — Vilior, est, l.
83. Cordis, sensus, l.

COMMENTARIUS.

67. Pro rex habent lux Prag., Bong., Sichard. in contextu, Gis. in 1 editio: e, quod in Hymn. Thomas. repertum non displicebat Gallandio. Ego vultum eoi sideris intelligo. Chamillardus aliter distinguit: Tu, rex eoi sideris. Vultu sereno illumina. Minus bene interpungit editio Parmensis: Tu, rex, eoi sideris, Vultu sereno illumina. Correctores Romani sub Urbano VIII alium versum subrogarunt, Tu vera lux caelestium, quod Ricciolius ait loc. cit. fecisse Urbanum VIII, quia prima in eoi plerumque longa est. Neque ratione neque exemplis mihi facile quisquam persuadebit, plerumque longam esse primam in eoi. In prima editioe hymnorum correctorum ita legitur: Tu lux eoi sideris, quod mutatum est in aliud, Tu vera lux caelestium, fortasse ob majorem claritatem. Ipsi correctores in præfatione animadvertunt, se plura reliquisse quæ meliora fieri potuissent, ut illud, *Nascendo formam suscipis*: nam apud poetas nascendo frequentius producit, quam corripitur. Non igitur mutandum esset eoi, quamvis verum esset, frequentius e produci, quam corripit. Cæterum correctores non sibi constituerunt, qui dicendo pro dicens induxerunt, o correpto, dominica ad vespas in passione Domini, Dicendo nationibus: Regnavit a ligno Deus, cum antea esset, Dicens, in nationibus Regnavit a ligno Deus. Sed quoniam Prudentius sæpe o postremum in gerundiis corripit, obiter notabo, non esse tam certam, quam vulgo traditur, eam regulam, illud o frequentius produci, quasi id natura ipsa fiat. Servius ad illud Virg. Æn. lib. iv, vers. 445: Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando, dicit precando et cantando non breviter naturaliter. Hoc modo Terentianus: Ut vitæ dubius varios renovando dolores. Infra Prudentius corripit, Luctando claudum et tabidum. Omitto Caullum.

69. Weitzus et Mariettus observant, respexisse poetam ad illud Ovidii lib. iii de Ponto, eleg. 3: Sed neque mutatur nigra pice lacteus humor, Nec quod erat candens, fit terebinthus, ebur.

71. Vide Plinium, lib. xii, cap. 4. Utroque modo dicitur ebum et ebum, et scribitur etiam hebum. Plinius ait, duo esse ebeni genera, sed melius arborum truncum enodi materia nigri splendoris. De cry-

stallo v. de eundem lib. xxxvii, cap. 2, et alios qui de fossilibus agunt. Prudentii sententia ex Isaïæ cap. i, 18, desumpta est.

72. Pro terge in Vat. A et Alex. tergens; ita etiam Bong., et a secunda manu Hails. Reliqui terge. Vet. cod. in edit. Coloniens. mendose tegens. Adverte, promiscue usurpare Prudentium tergere, illuminare, purgare, inficere, noctem, atras nubes, picem, ebum, ut significet, a Deo peccata deleri. Ita supra ex communiore lectione facis illita luce purgantur.

73. Narratur hæc historia Genes. cap. xxxii, cuius etiam meminit Oseas cap. xii. Prudentius anagogice eam interpretatur. S. Ambrosius lib. ii de Jacob, et Vita beata cap. 7, in simili interpretatione versatur. Huc pertinet Prudentii conclusio vers. 90. Teolius edidit cærulea pro cærula, nisi si forte mendum est typographicum. Retine cærula. Infra etiam hymn. quinto, vers. 41, cærulæ noctis.

74. Contra Isonem, et brachiis, et oratione pugnam illam factam, plerique exponunt.

75. Aldus legit Eousque lux surgetet, ubi omittitur dum. Fabricius separat hoc pacto Eo usquedum. Iso alio modo. Poteris etiam scribere Eo usque dum. Oxon., Quousque pro diversa scriptura. Heinsius suspicabatur Eoa dum lux surgetet.

76. Legunt impar prælio Rat., Widm., Bong., Ald., Nebr., Vatt. l, O, P, Vulg.; sed Giselinus optime ex suo ms. et Daventr. emendavit prælium, quod confirmavit Heinsius ex suis et poetæ stylo, qui sæpe cum accusandi casu utitur verbo sudo, ut Claudianus, quæ prælia sudas? Prælium etiam Vat. A et alii antiquissimi cum Alex.

78. Weitzius conjecit et legit luxante ex mendo in Gold. lazante, quod exstat etiam in Vat. l. Sed cur lapsante rejicietur, quod omnes habent? Vox hæc Virgilio est in eandem significationem.

80. Dicam potius pertinaciæ, qua Deo restitit, quam luxuriæ cum Isonem.

81. Pro coxendice positum est inguen. Nervus femoris tactus, et emarcuisse dicitur: nempe ille nervus, qui ligat caput ossis, quod in cotylem sive acetabulum inseritur.

85. Pro loco male luco Egm. et Pal,

- Hominem tenebris obsitum,
Si forte non cedat Deo,
Vires rebelles perdere.
Erit tamen beator,
90 Intemperans membrum cui
Luctando claudum, et tabidum
Dies oborta invenerit.
Tandem facessat cæcitas,
256 Quæ nosmet in præceps dia
95 Lapsos sinistris gressibus
Errore traxit devio.
Hæc lux serenum conferat,
Purosque nos præstet sibi.
Nihil loquamur subdolum,
400 Volvamus obscurum nihil.

- A Sic tota decurrat dies.
Ne lingua mendax, ne manus,
Oculive peccent lubrici,
Ne noxa corpus inquinet.
105 Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vespereum.
Hic testis, hic est arbiter,
410 Hic intuetur, quidquid est,
Humana quod mens concipit:
Hunc nemo fallit iudicem.
257 III. HYMNUS ANTE CIBUM.
O Crucifer bone, lucisator,
Omniparens, pie, verbigena,

GLOSSÆ VETERES.

86. Tenebris, peccatis, I.
87. Si forte, si fortuito, I.
89. Beator, sc. ille, I.
90. Intemperans membrum, indomita libido, I.
91. Claudum, marcidum, I.
92. Dies, finis. — Oborta, quasi exorta, I.
93. Fatescat, discedat, facessat, I.
97. Hæc lux, Christus. — Serenum, serenitatem, I.
400. Volvamus, cogitemus, I, Vat. A.
101. Dies, vita, I.

- B 103. Lubrici, instabiles, I.
104. Noxa, culpa, I.
105. Speculator, Christus, Iso.
108. A luce prima, infantia. — In vespereum, se-
nectam, P.
111. Concipit, meditatur, I.
2. Verbigena, verbo genite, I, Vat. A. Verbo genite:
tantum masculinum, quia solus Christus est genitus, Vat.
A. Verbo genitum. Vat. B.

COMMENTARIUS.

90. Dissyllabum est cui et pes iambus.
92. Fabricius ait: *Beatitudinem in abstinencia et castitate ponit, quibus luctamur contra intemperantiam ac libidinem. Sed non is verus et propius poetæ sensus est. At alium sensum non exprimit ipse Fabricius. Prudentius in sacra Littera interpretanda insistit, scilicet vers. 31. Ortusque est ei statim sol, postquam egressus est Phannel: ipse vero claudicabat. Noctem et tenebras intelligit peccatum, solis ortum Jesu Christi gratiam; hinc beatum vocat quem Christus, edomitis cupiditatibus, illuminaverit. Quæ interpretatio sequentibus versibus maxime corroboratur.*
93. *Fatescat aut fatiscat legit Iso, Weitz. et Wid., fatescat; sed in Wid. supra, facessat. Gis. ad oram 1 editionis, fatiscas, et mox, Errore traxisti avio. Georgius Remus videtur legisse fatescas aut facessas, qui vers. 94 legendum monet Errore traxisti devio. In Vat. I, fatiscat. In Prag. et Rat., fatiscat. Sequor Vatt. A, O, vetustiores Heinsii, Ald., Nebr. et alios, qui legunt facessat.*
96. Alii, qui legunt fatiscas, aut facessas, hic scribunt *Errore traxisti avio, aut traxisti devio. Vide vers. 93.*
102. Rat., nec manus. Ita Vat. I et P.
103. Vat. A, Egm., Bong., oculine. Melius alii, oculive. Vat. P, nec peccent.
105. Hanc sententiam, quod Deus ubique præsens est et corda intuetur, Christiani omni tempore præ oculis habuerunt, et in ecclesiastico officio prudentissime inseruerunt. Plura in eam rem congerunt Ouzellus, Woverus, Elmenhorstius ad Minucii locum: *Quanto magis Deus auctor omnium ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Hæc nostri poetæ verba ab antiquitatum ecclesiasticarum scriptoribus aliisque, dum hoc argumentum tractant, proferri solent, et vel imprimis emicant.*
107. *Actus, us, pro actione passim veteres Christiani scriptores.*
108. Teolius ad oram, e luce
Ante cibum. Christianorum vetus hic mos est, ut ante cibum Deum orent. Tertullianus Apolog. cap. 39: Nec prius discumbitur, quam oratio ad Deum præ-

- gustetur. In codice Ecclesiæ Hispan. edito a Dominico Lopez de Barrera, can. 65 ex 12 Carthag.: Non oportet, clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivia, neque aliquando clericos, nisi hymno dicto, edere panem et post cibos gratias auctori Deo deferre. Ita indicatur hic canon a Lopezio; sed in Collect. max. concil. Hisp. Sylvestri Pueyo, pag. 450, ad marg. legitur, Can. 12, d. 44. In addit. 4 Capitul. Reg. Franc., cap. 69 edit. Paris. ann. 1677.*
C 1. Ald. primum lucis sator, postea correxerit lucisator, in Rat. etiam a prima manu, lucis sator; Pal., lucis auctor. Burmannus, lib. iv Propertii eleg. 3 ad vers. Lucis et auctores, affert Prudentii hunc locum, et ait, in Egm. legi lucis auctor, et ad marginem lucis sator. Vera lectio lucisator, ex cujus verbi novitate aliæ lectiones falsæ inductæ sunt. Prudentius hoc vocabulum, uti mox omniparens, et verbigena, et prius crucifer, ex similibus imitatione formavit, quanquam omniparens Virgilii etiam usus est *Æn. vi, vers. 595. S. Prosper epigr. 39 effluxit omnitenens, et epigr. 61 omnicreator.*
2. Vat. A, omnipotens pro omniparens. Chamillardus hoc loco allucinator: negat enim sensum poetæ esse ut verbigena intelligatur verbo genitus, atque ipse exponit verbum genitum. Du Cangius in Glossario pariter affirmat, Isonem male exposuisse verbo genitum, et adducit versus ex Mamotrecto ad IV Reg. cap. xxv ex Græcismo: *Communis generis sunt quæ componis ab illis. Excipe VERBIGENA, quod Christo convenit uni. Sed non dubitandum quin sensus poetæ sit Verbo genitus, quandoquidem hymno 11, vers. 17, idem repetit: Ex ore quamlibet Patris Stis ortus, et Verbo editus, ubi Chamillardus interpretatur: Et editus, quando Pater nos est allocutus. Quanquam vero rationale Filius possit dici Verbum verbo genitum, theologice explicat Petavius lib. vi, cap. 8: Non tamen mirum videtur, in hunc modum ista pronuntiar, ut ipsa Patris sapientia, qua sapiens est, appelletur Filius,..... illud ab usu communi remotius, idem et de logos a veteribus usurpari, non solum quatenus rationem, sed etiam quatenus verbum significat. Et cap. 3 num. 5: Siquidem Verbum persona de Verbo Patre, id est, ratione vel intelligentia oritur. Weitzius ad hunc Prudentii locum citat S. Augusti-*

Edite corpore virgineo:
Sed prius in Genitore potens,
5 **258** Astra, solum, mare quam ferent.
Huc nitido, precor, intuitu
Flecte salutiferam faciem
Fronte serenus: et irradiat,
Nominis ut sub honore tui
10 Has epulas liceat capere.
Te sine dulce nihil, Domine:
Nec iuvat ore quid appetere,
Pocula ni prius, atque cibos,
Christe, tuus favor imbuerit,
15 Omnia sanctificante fide.

A Fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras:
Seria, ludicra, verba, jocos,
Denique quod sumus, aut agimus,
20 Trina superna regat pietas.
259 Hic mihi nulla rosæ spolia,
Nullus aromate fragrat odor:
Sed liquor influat ambrosius,
Nectareamque fidem redolet
25 Fusus ab usque Patris gremio.
Sperne, camœna, leves hederas,
Cingere tempora queis solita es,

GLOSSÆ VETERES.

14. Favor, *laus*. — Imbuerit, *benedicat, sanctificet*, l.
16. Fercula, *per id quod continet, id quod continetur, per fercula cibos*. Vat. A.
17. Pateras, *mensas*. *Patena est dicta a patendo*. *Patena vero, i. e. vas aptum receptui potus*, l.
18. Seria, *serenum*. *Serium est honestas, inde seria pluraliter, honesta*. — Ludicra, *juvenum*. — Jocos, *infantum*, l.
19. Quod sumus, *et nos, et actus nostros regat superna pietas*. — Agimus, *facimus*, l.

B 21. Spolia, *sicut antiqui faciebant*, l.
22. Aromate, *hoc aroma facit in singulari numero nominativo*, l.
23. Ambrosius, *dulcis, divinus, pro divino ponitur; ambrosia est cibus deorum*, l.
24. Nectaream, *puram*, l.
25. Ab usque, *abusque et adusque licenter dicimus*, l.
26. Camœna, *camœnæ dicuntur quasi canenæ canendo*. — Leves, *vanas*, lso.
27. Queis, *quibus*, lso.

COMMENTARIUS.

num lib. xi Confes., cap. 7, et S. Cyprianus in Expositione Symboli. Chamillardus putavit, eos hoc vocabulo *Verbigena* usos fuisse, idque stidenter affirmavit. At neque Augustinus, neque Rufinus Aquileiensis, cui illa expositio adjudicatur, quidquam afferunt quo Prudentii locutio possit explanari, nedum vocem *Verbigena* usurpant. Lamius, contra Clericum defendens Prudentium, existimat, cum hoc loco, tum hymno 11, poetam loqui de secunda generatione, qua Verbum caro factum est. Hanc opinionem eo hymno 11 expendam.

C TRINA DEITAS, hæc Prudentii verba cum aliis in medium protulit. Hincmarus in libro *De non trina deitate* respondet, Prudentium metri necessitate dixisse *trina pietas*, et alibi (in fine hymni de novo lumine sabbati paschalis) *numine triplici*, vel sicut in quibusdam codicibus legitur *nomine triplici*, et rursus (in præf. Apotheosis): *Est tria summa Deus, trinum specimen*. Quas locutiones improbat ipse Hincmarus; concedit tamen ab Aratore dici *trina potestas, trinum nomen*, a Prospero *trina majestas*, a Sedulip *trina fides*, et, *Quod simplex triplicet, quodque est triplicabile, simplex*, et explicationem congruentem addit: *Hoc tantum dixisse sufficiat, quia TRINAM PIETATEM Prudentius, TRINAM POTESTATEM Arator, TRINAM MAJESTATEM Prosper, pro personis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui relative in sancta Trinitate dicuntur, substantialia nomina pietatem, potestatem, majestatem posuerunt*. Vide com. vers. 2 Psychom.

4. Vat. unus apud Teol. *manens pro potens*.
14. Similes preces ante cibum faciendas præscribit Origenes tom. II, pag. 36, lib. II in Joannem.

15. In proleg. num. 170 dixi quid sit, *Omnia sanctificante fide*.
16. Prudentius hortatur ut fercula nostra Deum sapiant, et videtur indicare quod ait S. Cyprianus lib. ad Donatum in fine: *Sonet psalmos convivium sobrius; et ut tibi tenax memoria est, voce canori aggredere hoc munus ex more: magis charissimos pasces, si sit nobis spiritualis auditio, proleat aures religiosa mulcedo*. Similia habent alii SS. Patres. S. Bernardus lib. II, ep. 2, verba S. Cypriani a nobis allata protulisse dicitur a Weitzio, quæ ego in Bernardo minime invenio.

17. In Miscellaneis observationibus editis in veteres auctores ab eruditis Britannis, tom. III, vol. III, pag. 320, conjicitur legendum esse *Spiritus influat in pateras*: sed nulla est idonea ratio cur vetus scriptura deseratur.

18. Si placet, ita distingue, ut ludus sit in actione, jocus in verbis; et postulat poeta, actiones et verba a Deo dirigi tam ea quæ ad continentiam pertinent, quam quæ ad eutrapeliam, sive ad animi quamdam remissionem: de qua virtute theologi agunt cum S. Thoma 2-2. quæst. 168, art. 2.

20. Heinsius *superne* pro *superna* præfert cum Put., Alt., Egm., quibus consonat Alex., et adhærent recentiores editi, quia *superne* syllabam postremam corripit. Non inficior, eam syllabam communem esse, sed retineo *superna* cum Isona, Hincmaro, Gothescalco, vetustissimis Vatt. A, I, O, P, Urb. Rat., Prag. Ald., Gis., Weit., aliis plerisque. Eruditi Britannii loc. cit. suspicantur *deitas* pro *pietas*. Nihil mutandum. Gothescalcus, ut adversus Hincmarum probaret recte dici

21. Hic quidem erat ethnicorum mos; at Christiani veteres adeo ab unguentis et odoribus in conviviis abstinebant ut id ethnici ipsis exprobrarent, quod liquet ex verbis Minucii Felicis: *Non floribus caput necitatis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus*. Vide Clementem Alexand., lib. II Pædag. cap. 8, et S. Chry-ostomum tom. II, conc. I de Lazaro. Pro *rosæ* Prag. in marg. *rosea, male*.

22. Alii *flagrat* vel *fraglat* scribunt.
24. Ut *ambrosia* deorum cibus est, ita potus eorum *nectar*. Verba quibus Prudentius utitur, *liquor ambrosius, redolet, fusus*, fortasse innuunt unguentum ambrosium, de quo videri potest Facciolatus.

25. Solet præponi *usque*: Virgilius tamen *ab usque Pachyno* dixit.

26. Camœnas quasi canenas a canendo dici tradit Macrobius lib. II in Somn. Scipion., cap. 3. Poetæ ex hederis quoque coronas sibi imponebant, quia Bacchi et Apollinis paria censebantur numina. Horatius lib. I, ode 1: *Me doctarum hederæ præmia frontium Dis miscent superis*. Ovidius lib. I, eleg. 6: *Deme meis hederas bacchica sertis, comis*. *Ista decet lætos felicia signa poetæ: Temporibus non est apta corona meis*. Confer Carolum Paschalem de Coronis, edit. 1610 pag. 60, lib. I, cap. 18, qui hunc Prudentii locum cum laude *pii poetæ* allegat.

27. Ex hoc versu aliquis colliget, Prudentium carminibus profanis componendis indulgere solitum. Non

- 260 Sertaque mystica dactylico
 Texere docta liga strophio,
 30 Laude Dei redimita comas.
 Quod generosa potest anima,
 Lucis, et ætheris indigena,
 Solvere dignius obsequium :
 Quam data munera si recinat,
 35 Artificem modulata suum ?
 Ipse homini quia cuncta dedit,
 Quæ capimus dominante manu,
 Quæ polus, aut humus, aut pelagus
 Aere, gurgite, rure creant,
 40 Hæc mihi subdidit, et sibi me.
 Callidus illaqueat volucres
 Aut pedicis dolus, aut maculis,
 261 Illita glutine corticeo
 Vimina plumigeram seriem
 45 Impediunt et abire vetant.

28. Sertaque mystica, corona, I.
 29. Strophio, cingulo aureo, strophium est cingulum : strophos enim dicitur Græce convertere : hinc dictum : strophos enim dicitur Græce convertere : hinc dictum convertitur, I. Strophium est cingulum ita dictum, quod a renibus ad anteriora convertitur, strophe enim est conversio, Vat. A.
 30. Redimita, figurata constructio. — Comas, per comas, I.
 31. Generosa, nobilis a Deo creata, Iso.
 32. Indigena, incola, Iso.
 34. Data, sc. sibi a Domino, I.
 35. Artificem, Christum, I.
 36. Ipse, artifex, I.
 39. Aere, in aere, I.
 40. Hæc mihi, potestati hominis subdidit omnia creata, et hominem subdidit sibi, I.
 41. Callidus, ingeniosus, I.
 42. Pedicis, pedicæ sunt impedimenta gressuum; pedica est laqus quo aves capiuntur. — Maculis, rebus, I.

ita iudico. Nam poesim universe alloquitur, ut potius Dei laudes quam alia inepta canat. Adi prolegom. num. 65. Nonnemo ita explicat : O Camæna mea, docta texere sertam mysticam, quis solita es cingere tempora, nunc liga ea strophio dactylico. Nam alias ligaverat strophio iambico, sapphico, etc.

Hoc loco strophium intellige coronam cum Nebrisensi : est enim strophium quicquid circumflebitur et cingit, ut corona, cingulum. Plinius lib. XXI, Tenuioribus utebantur antiqui coronis, STROPHIA appellantur. Sensus est : Camæna, docta texere sertam mysticam, liga tempora strophio dactylico, quia carmen hoc est dactylicum. Ita forte interpretatur Chamillardus, nisi quod addit, O mea musa, quod mihi non probatur.

34. Hos duos versus ita interpungit Giselinus, Quam data munera, si recinat Artificem modulata suum. quæ sequuntur Heins., Chamill. et alii. Melius Aldus, Quam data munera si recinat Artificem modulata suum, aut, ut nos distinximus, sensum secuti; quam distinctionem exhibet etiam Teol., sed in textu ommissa est virgula post recinat, quæ in nota apparet.

36. Prag., qui pro quia, male.

41. Lege Manilium lib. v de Artibus volucres piscis que capiendi.

42. Maculas pro retis foraminibus usurpavit Cicero : hinc Hispani *mallas* dicunt quod Nebr. observavit. Pro reti aliquando sumitur, ut apud Varronem lib. IV de Re rustica, cap. 41, et hoc loco apud Prudentium.

- A Ecce per æquora fluctivagos
 Texta greges sinuosa trahunt :
 Piscis item sequitur calamum,
 Raptus acumine vulnifico,
 50 Credula saucius ora cibo.
 Fundit opes ager ingenuas
 Dives aristiferæ segetis
 Hic, ubi vitea pampineo
 Brachia palmite luxuriant,
 55 Pacis alumna ubi bacca viret.
 Hæc opulenta Christicohis
 Servit, et omnia suppeditat.
 Absit enim procul illa famas,
 Cædibus ut pecudum libeat
 60 262 Sanguineas lacerare dapes.
 B Sint fera gentibus indomitis
 Prandia de nece quadrupedum :
 Nos oleris coma, nos siliqua

GLOSSÆ VETERES.

43. Glutine, ac cortice gluten efficitur, I.
 44. Vimina, virgulta, I.
 46. Fluctivagos, per fluctus vagantes, I.
 47. Texta, retia, I.
 48. Calamum, hamum, I.
 50. Credula, qui credidit. — Saucius, sauciatus habens, I.
 51. Ingenuas, innatas, nobiles, I.
 53. Illic, in isto loco, ubi ager est, I.
 54. Luxuriant, abundant, I.
 55. Pacis, insigne pacis ferebatur antiquitus olira, I.
 57. Omnia, ea necessaria. — Suppeditat, subjicit : suppedito vel suppeditor significat subministro, vel auxiliator, unde suppetium nomen; inde etiam pluralem legimus, ut nostra ei sint suppetia, i. e. auxilia.
 58. Absit, longe a Christicohis, I.
 61. Fera, sylvatica, extranea. — Indomitis, quæ non habent jugum Christianitatis, I.
 63. Siliqua, vagina leguminis. Demonstrat, siliquas esse folles, vel thecas esse omnium leguminum, unde Virgil., Siliqua quassante, i. e. resonante, I

COMMENTARIUS.

44. Hails. habet plumigenam pro plumigeram. Nebrissa seriem exponit aves, quæ gregatim, et ex serie volant, sicut grues. Intelligi etiam potest multitudo quarumlibet avium, aut simpliciter series plumigera est genus volucrum.

48. Calamus est arundo, qua trahitur piscis : acumen vulnificum est hamus. Prudentius sæpe utitur vocabulo *texta*, ut *textæ lineæ, spineæ, squamosa*.

51. Nebrissa interpretatur *ingenuas*, quas decet homines ingenuos esitare. Sed ingenuum est nativum, proprium, non arte paratum; sic Lucretius lib. I *ingenui fontes*, Ausonius *ingenuam aquam*, Juvenalis *ingenuum tophum* dixerunt.

57. Aliqui *suppetia*, arum derivant a *suppeto*, latenter peto, et *suppedito* a *subjicio pedibus*. Hinc glossa *Isognis suppediat, subjicit*. Aldus pro *suppeditat* habet *suppeditant*, mendose.

58. Quo sensu Prudentius hæc de abstinentia a carnibus quadrupedum pronuntiet, disserui in proleg. cap. 46.

62. Scribunt *quadrupedum* Heins. et Cham., nisi mendum est utrobique.

63. Cibis hic designatur plebis infimæ. Persius sat. 3, *siliquis et grandis pasta polenta*. Horat. lib. I, epist. 1, *vivit siliquis, et pane secundo*. Siliquæ quædam sunt esculentæ, quædam non : aliquæ coctæ eduntur totæ ut phaseolorum, aliquarum sola superficies, ut pisorum, et cicercis columbini. Viæ Becmanum de Origin. ling. Lat., verbo *Siliqua*.

64. Feta legumine multimodo
 65. Paverit innocuis epulis.
 Spumea mulctra gerunt niveos
 Ubere de gemino laticos,
 Perque coagula densa liquor
 In solidum coit, et fragili
 70. Lac tenerum premitur calatho.
263 Mella recens mihi Cecropia
 Nectare sudat olente favus :
 Hæc opifex apis aërio
 Rore liquat, tenuique thymo,
 75. Nexilis inscia connubi.

64. Feta, plena, I.
 65. Paverit, pro pascat, I.
 66. Mulctra, mulctrale est locus ubi mulgentur animalia : mulctrum vero vasculum in quo mulgentur, I. Mulctra, vas in quo mulgetur ; mulctrale, locus in quo, Vat. T.
 67. Ubere, sc. ovium, I.
 68. Coagula, sunt vasa quæ et calathi, ubi coagulantur lac, Iso.
 71. Cecropia, a loco ubi abundant. Iso.
 72. Sudat, stillat, I.

65. S. Hieronymus epist. 43, olim 18, hos cibos cum his qui sequenti stropha memorantur commendat : *Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus irrigatum, et lac delicie rusticane, viles quidem, sed innocentes cibos præbent.*

66. Nebrissa ait, mulctra esse vasa exreptoria lactis, quæ et mulctralia, dicuntur, ex Virg. iv Georg., implebunt mulctralia vacca. Quo loco alii legunt mulgaria, alii mulctralia, eodem tamen sensu, ut vasa lac excipientia intelligantur. In Egm., mulctra gerit, non male pro diversa scriptura : nam femininum etiam est mulctra.

67. Uber etiam est caprarum et boum, quæ bina ubera habent. Sues, canes et alia animalia plures fetus alunt, ideoque pluribus uberibus prædita sunt.

68. Coagulum est a coactum, quia cogit, et densat ; hinc densa vocat coagula ex effectu. Peveratus ait, coagula esse vasa in quibus lac coagulatur. At apud veteres coagulum est id quod lacti admiscetur ut coaguletur. Aliud est calathus.

70. Tria hic distinguuntur lactis genera, aliud bibendum, quod mulctris geritur, aliud densum, et in solidum coactum a coagulis, aliud pressum calatho. Calathus Græcum est, Latine fiscina, qua lac premi solet. Distinctum est autem lac ita præsum a lacte coacto. Lac pressum puto esse illud casei teneri genus, quod Itali vocant ravaggiuolo ; de quo etiam intelligo Virgilii locum, ecloga 1, et pressi copia lactis.

71. Mel Atticum est celeberrimum : Cecrops autem Athenas condidit.

74. In Bong. dicitur liquet pro liquat, non recte. Nectar mellis olens dicitur, quia ipsa mella redolent thymo.

75. Apes non indulgere concubitu ad procreandos fetus Virgilius, Plinius alique passim docent. Nunc aliqui tenent et observatum asseverant, necti etiam apes, ut prolem generent : distinguunt apes feminas, quæ rarissimæ sunt, inares, qui non ita sunt rari, et apes communes sexu carentes et mellis opifices, quarum maxima pars est. Mel cibum olim fuisse abstinentium, apparet ex S. Joanne Baptista, qui eo pasci solitus erat.

76. Aldus habet *Hic*, quod non omnino displicet. Hic alius cibus jejunantium, munera mitia (matura, ut mitia poma apud Virgilium) arborum. Quin etiam interdum Christiani xerophagiam, hoc est aridum victum adhibebant, ipsa uvioria poma respuentes. Tertullianus cap. 1 de Jeuniis, jam hæreticis implicitus, novitatis notam a suis depellit, quod xerophagias

- A Hinc quoque pomiferi nemoris
 Munera mitia proveniunt :
 Arbor onus tremefacta suum
 Deciduo gravis imbre pluit,
 80. Puniceosque jacit cumulos.
 Quæ veterum tuba, quæve lyra
 Flatibus inclyta, vel fidibus,
264 Divitis Omnipotentis opus,
 Quæque fruenda patent homini
 85. Laudibus æquipararo queat?
 Te, pater optime, mane novo,
 Solis et orbita cum media est,

GLOSSÆ VETERES.

73. Opifex, hic et hæc opifex, I.
 74. Liquat, extenuat, I.
 76. Hinc, a rure, I.
 78. Tremefacta, concussa vel quassata, I.
 79. Deciduo, desurrum cadente, I.
 80. Puniceos, rubicundos, unde et mala Punica dicitur ; vel rubcos, ut sunt mala granata, Iso. — Cumulos, mala granata, Vat. A.
 81. Veterum, sapientum, Iso.
 87. Solis et orbita cum media, media die, I.

COMMENTARIUS.

B gias observemus, siccantes cibum ab omni carne, et omni jurulentia. et uvioribus quibusque pomis, nequid vinositatis vel edamus, vel potemus ; lavacri quoque abstinentiam congruentem arido victui.

81. Comprehendit carmen heroicum et lyricum. in quo utroque genere veteres præstiterant.

82. Merique legunt *inclyta, inclita, vel incluta*, quod perinde est. Vat. A supra minutiori caractere, *incita* ; in Rat. et Egm. ex *inclita* correctum *incita*. Idem in Gold. ex correctione. Bong., Urb., Ald., Gis. et alii vulg., *incita*, quod posset sustineri, e iamsi mox *incita* subsequatur. Gallandius prætulit *incita*.

85. Heinsius scribit *æquiparare*.

86. Putant aliqui, his quinque versibus denotari actiones gratiarum, quæ Deo fieri debent quoties cibus sumitur, nempe mane, meridie et vespere, prætermisissis comessionibus, quæ Christianos minime decet. Ab his quibus longissime dissentio. Prudentius hoc loco sacram Scripturam et veterum Christianorum consuetudinem exprimit. Psalmo LIV, 17 et 18 : *Ego autem ad Deum clamavi : et Dominus salvabit me. Vespere, et mane, et meridie narrabo et annuntiabo : et exaudiet vocem meam.* Hæc sunt tria tempora quibus Daniel quotidie orabat cap. vi, 10.

Apostolos eisdem tres horas, quas *tertiam, sextam* et *nonam* appellant, orationi destinasse ex Actibus apostolorum, Clemente Alexandrino et Cypriano colligitur. Tomo III Anecdotorum Muratorii integer est liber Tertulliani de Oratione, ubi cap. 25 ait : *De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarundam. Istarum dico communium, quæ diei interspatia signant tertiam, sextam, nonam, quas solemniores in Scripturis invenire est. Primus Spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascendit orandi gratia in superiora. Idem cum Joanne ad nonam in templum adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suæ. Vide notas Muratorii. Ex Tertulliani loco alium S. Isidori lib. vi Orig., cap. 19, corrigendum monuit me cl. Giovenazzius. Petrus, ait Isidorus Tertullianum exscribens, qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Legendum visionem communitatis omnis. Sed et ex Isidoro emendari poterit Tertullianus : primus enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Ita Isidorus. In Tertulliano ergo lege PRIMUM Spiritus sanctus, non PRIMUS.*

- 260 Sertaque mystica dactylico
Texere docta liga strophio,
30 Laude Dei redimita comas.
Quod generosa potest anima,
Lucis, et ætheris indigena,
Solvere dignius obsequium :
Quam data munera si recinat,
35 Artificem modulata suum ?
Ipse homini quia cuncta dedit,
Quæ capimus dominante manu,
Quæ polus, aut humus, aut pelagus
Aere, gurgite, rure creant,
40 Hæc mihi subdidit, et sibi me.
Callidus illaqueat volucres
Aut pedicis dolus, aut maculis,
261 Illita glutine corticeo
Vimina plumigeram seriem
45 Impediunt et abire vetant.

- A
Ecce per æquora fluctivagos
Texta greges sinuosa trahunt :
Piscis item sequitur calamum,
Raptus acumine vulnifico,
50 Credula saucius ora cibo.
Fundit opes ager ingenuus
Dives aristiferæ segetis
Hic, ubi vitea pampineo
Brachia palmite luxuriant,
55 Pacis alumna ubi bacca viret.
Hæc opulencia Christicolis
Servit, et omnia suppeditat.
Absit enim procul illa fames,
Cædibus ut pecudum libeat
60 262 Sanguineas lacerare dapes.
B
Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum :
Nos oleris coma, nos siliqua

GLOSSÆ VETERES.

28. Sertaque mystica, corona, I.
29. Strophio, cingulo aureo, strophium est cingulum : strophos enim dicitur Græce convertere : hinc dictum strophium, eo quod a posterioribus ad anteriora convertitur, I. Strophium est cingulum ita dictum, quod a renibus ad anteriora convertitur, strophe enim est conversio, Vat. A.
30. Redimita, figurata constructio. — Comas, per comas, I.
31. Generosa, nobilis a Deo creata, Iso.
32. Indigena, incola, Iso.
34. Data, sc. sibi a Domino, I.
35. Artificem, Christum, I.
36. Ipse, artifex, I.
39. Aere, in aere, I.
40. Hæc mihi, potestati hominis subdidit omnia creata, et hominem subdidit sibi, I.
41. Callidus, ingeniosus, I.
42. Pedicis, pedicæ sunt impedimenta gressuum; pedica est laqueus quo aves capiuntur. — Maculis, retibus, I.

43. Glutine, ae cortice gluten efficitur, I.
44. Vimina, virgulta, I.
46. Fluctivagos, per fluctus vagantes, I.
47. Texta, retia, I.
48. Calamum, hamum, I.
50. Credula, qui credidit. — Saucius, sauciatus habens, I.
51. Ingenuas, innatas, nobiles, I.
53. Illic, in isto loco, ubi ager est, I.
54. Luxuriant, abundant, I.
55. Pacis, insigne pacis ferebatur antiquitus oliva, I.
57. Omnia, ea necessaria. — Suppeditat, subjicit : suppedito vel suppeditor significat subministro, vel auxiliator, unde suppetium nomen ; inde etiam pluralem legimus, ut nostra ei sint suppetia, i. e. auxilia.
58. Absit, longe a Christicolis, I.
61. Fera, silvatica, extranea. — Indomitis, quæ non habent jugum Christianitatis, I.
63. Siliqua, vagina leguminis. Demonstrat, siliques esse folles, vel thecas esse omnium leguminum, unde Virgil., Siliqua quassante, i. e. resonante, I

COMMENTARIUS.

ita judico. Nam poesim universe alloquitur, ut potius Dei laudes quam alia inepta canat. Adi prolegom. num. 65. Nonnemo ita explicat : O Camœna mea, docta texere sarta mystica, quæ solita es cingere tempora, nunc liga ea strophio dactylico. Nam alias ligaverat strophio iambico, sapphico, etc.

Hoc loco strophium intellige coronam cum Nebrissensi : est enim strophium quicquid circumflebitur et cingit, ut corona, cingulum. Plinius lib. XXI, Tenuioribus utebantur antiqui coronis, STROPHIA appellantur. Sensus est : Camœna, docta texere sarta mystica, liga tempora strophio dactylico, quia carmen hoc est dactylicum. Ita sepe interpretatur Chamillardus, nisi quod addit, O mea musa, quod mihi non probatur.

34. Hos duos versus ita interpungit Giselinus, Quam data munera, si recinat Artificem modulata suum. qui in sequuntur Heins., Chamil. et alii. Melius Aldus, Quam data munera si recinat Artificem modulata suum, aut, ut nos distinguimus, sensum secuti : quam distinctionem exhibet etiam Teol., sed in textu omissa est virgula post recinat, quæ in nota apparet.

36. Prag., qui pro quia, male.

41. Lege Manilium lib. v de Artibus volucres piscæque capiendi.

42. Maculas pro retis foraminibus usurpavit Cicero : hinc Hispani mallas dicunt quod Nebr. observavit. Pro reti aliquando sumitur, ut apud Varronem lib. III de Rustica, cap. 11, et hoc loco apud Prudentium.

44. Hails. habet plumigenam pro plumigeram. Nebrissa seriem exponit aves, quæ gregatim, et ex serie volant, sicut grues. Intelligi etiam potest multitudo quarumlibet avium, aut simpliciter series plumigera est genus volucrum.

48. Calamus est arundo, qua trahitur piscis : acumen vulnificum est hamus. Prudentius sæpe utitur vocabulo texta, ut texta linea, spinea, squamosa.

51. Nebrissa interpretatur ingenuas, quas decet homines ingenuos esitare. Sed ingenuum est nativum, proprium, non arte paratum; sic Lucretius lib. I ingenii fontes, Ausonius ingenuam aquam, Juvenalis D ingenuum tophum dixerunt.

57. Aliqui suppetia, arum derivant a suppeto, latenter peto, et suppedito a subpicio pedibus. Hinc glossa Isonis suppeditat, subjicit. Aldus pro suppeditat habet suppeditant, mendose.

58. Quo sensu Prudentius hæc de abstinentia a carnibus quadrupedum pronuntiet, disserui in proleg. cap. 16.

62. Scribunt quadrupedum Heins. et Cham., nisi mendum est utrobique.

63. Cibis hic designatur plebis infimæ. Persius sat. 3, siliquis et grandi pasta polenta. Horat. lib. I, epist. 1, vivit siliquis, et pane secundo. Siliquæ quædam sunt esculentæ, quædam non : aliquæ coctæ eduntur totæ ut phaseolorum, aliquarum sola superficies, ut pisorum, et cicercis columbini. Vide Beermanum de Origin. ling. Lat., verbo Siliqua.

- Feta legumine multimodo
 65 Paverit innocuis epulis.
 Spumea mulctra gerunt niveos
 Ubere de gemino latices,
 Perque coagula densa liquor
 In solidum coit, et fragili
 70 Lac tenerum premitur calatho.
 263 Mella recens mihi Cecropia
 Nectare sudat olente favus :
 Hæc opifex apis aërio
 Rore liquat, tenuique thymo,
 75 Nexilis inscia connubli.

64. Feta, plena, I.
 65. Paverit, pro pascat, I.
 66. Mulctra, mulctrale est locus ubi mulgentur animalia : mulctrum vero vasculum in quo mulgentur, I. Mulctra, vas in quo mulgetur ; mulctrale, locus in quo, Vat. T.
 67. Ubere, sc. ovium, I.
 68. Coagula, sunt vasa quæ et calathi, ubi coagulantur lac, Iso.
 71. Cecropia, a loco ubi abundant. Iso.
 72. Sudat, stillat, I.

65. S. Hieronymus epist. 43, olim 18, hos cibos cum his qui sequenti stropha memorantur commendat : *Ibi cibarius panis, et olus nostris manibus irrigatum, et lac delicie rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibos præbent.*

66. Nebrissa ait, mulctra esse vasa exceptoria lactis, quæ et mulctralia, dicuntur, ex Virg. iv Georg., implebunt mulctralia vacca. Quo loco alii legunt mulgaria, alii mulctralia, eodem tamen sensu, ut vasa lac excipientia intelligantur. In Egm., mulctra gerit, non male pro diversa scriptura : nam femininum etiam est mulctra.

67. Uber etiam est caprarum et boum, quæ bina ubera habent. Sues, canes et alia animalia plures fetus alunt, ideoque pluribus uberibus prædita sunt.

68. Coagulum est a coactum, quia cogit, et densat ; hinc densa vocat coagula ex effectu. Peveratus ait, coagula esse vasa in quibus lac coagulatur. At apud veteres coagulum est id quod lacti admiscetur ut coaguletur. Aliud est calathus.

70. Tria hic distinguuntur lactis genera, aliud bibendum, quod mulctris geritur, aliud densum, et in solidum coactum a coagulis, aliud pressum calatho. Calathus Græcum est, Latine fuscina, qua lac premi solet. Distinctum est autem lac ita pressum a lacte coacto. Lac pressum potu esse illud casei teneri genus, quod Itali vocant *raviggiuolo* ; de quo etiam intelligo Virgilii locum, ecloga 1, et *pressi copia lactis*.

71. Mel Atticum est celeberrimum : Cecrops autem Athenas condidit.

74. In Bong. est *liquet pro liquat*, non recte. Nectar mellis olens dicitur, quia ipsa mella redolent thymo.

75. Apes non indulgere concubitu ad procreandos fetus Virgilius, Plinius alique passim docent. Nunc aliqui tenent et observatum asseverant, necti etiam apes, ut prolem generent : distinguunt apes feminas, quæ rarissimæ sunt, mares, qui non ita sunt rari, et apes communes sexu carentes et mellis opifices, quarum maxima pars est. Mel cibum olim fuisse abstinentium, apparet ex S. Joanne Baptista, qui eo pasci solitus erat.

76. Aldus habet *Hic*, quod non omnino displicet. Hic alius cibis jejunantium, munera mitia (matura, ut mitia poma apud Virgilium) arborum. Quin etiam interdum Christiani xerophagiam, hoc est aridum victum adhibebant, ipsa vividiora poma respuentes. Tertullianus cap. 1 de Jejunii, jam hæreticis implicitus, novitatis notam a suis depellit, quod xerophaga-

- A Hinc quoque pomiferi nemoris
 Munera mitia proveniunt :
 Arbor onus tremefacta suum
 Deciduo gravis imbre pluit,
 80 Puniceosque jacit cumulos.
 Quæ veterum tuba, quæve lyra
 Flatibus inclyta, vol fidibus,
 264 Divitis Omnipotentis opus,
 Quæque fruenda patent homini
 85 Laudibus æquiparare queat?
 Te, pater optime, mane novo,
 Solis et orbita cum media est,

GLOSSÆ VETERES.

73. Opifex, hic et hæc opifex, I.
 74. Liquat, extenuat, I.
 76. Hinc, a rure, I.
 78. Tremefacta, concussa vel quassata, I.
 79. Deciduo, desursum cadente, I.
 80. Puniceos, rubicundos, unde et mala Punica dicitur ; vel rubeos, ut sunt mala granata, Iso. — Cumulos, mala granata, Vat. A.
 81. Veterum, sapientum, Iso.
 87. Solis et orbita cum media, media die, I.

COMMENTARIUS.

*B*igas observemus, siccantes cibum ab omni carne, et omni jurulentia, et vividioribus quibusque pomis, nequid vinositatis vel edamus, vel potemus ; lavacri quoque abstinentiam congruentem arido victui.

81. Comprehendit carmen heroicum et lyricum. in quo utroque genere veteres præstiterant.

82. Perique legunt *inclyta, inclita*, vel *incluta*, quod perinde est. Vat. A supra miniori caractere, *incita* ; in Rat. et Egm. ex *inclita* correctum *incita*. Idem in Gold. ex correctione Bong., Urb., Ald., Gis. et alii vulg., *incita*, quod posset sustineri, eiamsi mox *incita* subsequatur. Gallandius prætulit *incita*.

85. Heinsius scribit *æquiparare*.

86. Putant aliqui, his quinque versibus denotari actiones gratiarum, quæ Deo fieri debent quoties cibum sumitur, nempe mane, meridie et vespere, prætermisissis comessationibus, quæ Christianos minime decent. Ab his quam longissime dissentio. Prudentius hoc loco sacram Scripturam et veterum Christianorum consuetudinem exprimit. Psalmo lvi, 17 et 18 : *Ego autem ad Deum clamavi : et Dominus salvabit me. Vespere, et mane, et meridie narrabo et annuntiabo : et exaudiet vocem meam.* Hæc sunt tria tempora quibus Daniel quotidie orabat cap. vi, 10. Apostolos eisdem tres horas, quas *tertiam, sextam et nonam* appellant, orationi destinasse ex Actibus apostolorum, Clemente Alexandrino et Cypriano colligitur. Tomo III Anecdotorum Muratorii integer est liber Tertulliani de Oratione, ubi cap. 25 ait : *De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarundam. Istarum dico communium, quæ diei interspatia signant tertiam, sextam, nonam, quas solenniores in Scripturis invenire est. Primus Spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderit orandi gratia in superiora. Idem cum Joanne ad nonam in templum adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suæ. Vide notas Muratorii. Ex Tertulliani loco alium S.*

*I*sidori lib. vi Orig., cap. 19, corrigendum monuit me cl. Giovenazzius. *Petrus*, ait Isidorus Tertullianum exscribens, *qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderit.* Legendum *visionem communitatis omnis.* Sed et ex Isidoro emendari poterit Tertullianus : *primum enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus.* Ita Isidorus. In Tertulliano ergo lege *PRIMUS Spiritus sanctus, non PRIMUS.*

Te quoque luce sub occidua,
Sumere cum monet hora cibum,
90 Nostra, Deus, canet harmonia.
Quod calet halitus interior,
Corde quod abdita vena tremit,
Pulsat et incita quod resonam
265 Lingua sub ore latens caveam,
95 Laus superi Patris esto mihi.
Nos igitur tua, sancte, manus
Cespitem composuit madido,
Effigiem meditata suam;
Utque foret rata materies,
400 Flavit, et indidit ore animam.
Tunc per amœna vireta jubet
Frondicomis habitare locis,
Ver ubi perpetuum redolet,
Prataque multicolora latex
405 Quadrifluo celer amne rigat.

A Hæc tibi nunc famulentur, ait,
Usibus omnia dedo tuis:
Sed tamen aspera mortifero
Stipite carpere poma veto,
410 266 Qui medio viret in nemore.
Hic draco perfidus indocile
Virginis illicit ingenium,
Ut socium malesuada virum
Mandere cogeret ex vetitis,
415 Ipsa pari peritura modo.
Corpora mutua (nosse nefas)
Post epulas inoperta vident,
Lubricus error et erubuit:
Tegnina suta parant foliis,
420 Dedecus ut pudor occuleret.
B Conscia culpa Deum pavitans
Sede pia procul exigitur.
Innuba femina quæ fuerat,

GLOSSÆ VETERES.

88. Occidua, *vespere*, I.
90. Harmonia, *modulatio suavisimum carmen vel organum: harmono Græce cano, inde harmonia, cantus cum laudibus*, I. *Hoc, quod vivo, et quod loqui possum, sit laus Dei*, Vat. A.
91. Halitus, *spiritus*, I.
93. Incita, *commota*. — Resonam, *sonoram*, I.
95. Esto, *sit*, I.
96. Manus, *divinitas*, I.
97. Composuit, *creavit*, I.
98. Effigiem *similitudinem*, I. — Meditata, *sic et Virgil. de Junone: In noctis pestem meditata juvenæ*, Vat. A.
99. Rata, *perfecta*, I.
101. Per amœna, *in paradiso*. — Vireta, *virentia*, I. *Ubicunque duo adjectiva ponuntur, unum pro fixo accipiendum est, sic hic amœna per vireta, i. e. per*

amœntatem virentem Vat. A.
103. Redolet, *sc. flores*, I.
104. Multicolora, *varia*, I. — Latex, *sons*, I.
105. Quadrifluo, *quia quatuor sunt flumina paradisi*, I.
106. Ait, *Deus*, I.
107. Dedo, *sponste trado*, I.
109. Stipite, *arbore*, I.
110. Nemore, *paradisi*, I.
111. Hic, *tunc*. — Perfidus, *perdens fidem*, I. — Indocile, *valde docile; in enim præpositio aliquando auget, ut impulsus, intonsus*, Vat. A.
112. Illicit, *decipit*, I.
114. Vetitis, *pomis*, I.
119. Parant, *præparant*, I.
122. Exigitur, *expellitur*, I.
123. Innuba, *virgo prius in paradiso*, Vat. T.

COMMENTARIUS.

90. Vat. A glossa pertinet ad explicandam stropham sequentem. Weitzius legit *canit* pro *canet* cum Widm., Hails., Gold.; sed *canet* nostri omnes, Ald., Gis., Put., Oxon., Heins., Pal.
95. *Resonat*, male Aldus.
96. Pro *sancte*, quod optimi et plerique habent, legendum *sancta manus*, minus bene, Prag., Rat., Weitz., Gis. 1 ed., Vatt. I, O.
97. Pro *luto* posuit poeta *Cespitem madidum*. Festus: *Cespes est terra in modum lateris cæsa, cum herba, sive fructus recisus et truncatus est*. Apud Isidorum lib. xvi, cap. 6, Orig.: *Cespites sunt frutices*. Vide Psych. vers. 904, *Num viscera limo Effigiata premunt animam*, etc.
100. In margine Vat. A, *Ore animam dedit ex proprio*, quem versum Put. et Vat. O habent in textu ipso, et concinniore vulgato Heinsius dicit. Fortasse diversa est lectio ejusdem auctoris ex duplici editione operum nata. Alludit ad Gen. cap. ii, 7. Reliqua quæ hic narrat eodem loco legere poteris.
101. Vat. A pro *tunc* habet *hunc*, minus bene, et *directa* male pro *vireta*, quod est supra. Glossæ ejusdem et Isonis non placent. *Viretum* est nomen fixum, seu substantivum, non adjectivum. Virgilius lib. vi, *Devenere locos lætos, et amœna vireta*. Paradisum simili modo describit poeta hymn. 5 vers. 113, et Ham. ri. vers. 356.
107. Ad oram Vat. A, *nisibus pro usibus*, quod omnino retinendum.
110. Rat., *medico* pro *medio*, sed abrasum est *e*, et recte: nam Gen. cap. ii, 9: *Lignum etiam vitæ in medio paradisi lignumque scientiæ boni et mali*.
111. *Nebrissa indocile* accipit aut pro *indocile*, et

rudi, aut pro *indocili* bonarum artium, quæ in femina non reperiuntur, teste Aristotele. Ego intelligo Evæ ingenium indocile Dei præcepto non vacandi pomo vetito, quæ Adam et Eva obstricti erant. Nam præceptum *Ne comedas* ponitur in singulari per enalagen pro *Ne comedatis*, uti Septuaginta habent. Nonnulli docent Evam ante hoc præceptum fuisse conditam, quamvis ejus formatio postea referatur.
112. Pro *illicit* habet *allicit* Prag.
116. Aldus ita interpungit: *Corpora mutua nosse nefas. Post epulas inoperta vident Lubricus error et erubuit*. Melius Rat., ubi legitur *videt pro vident: Post epulas inoperta videt Lubricus error, et erubuit*.
122. Aldus male, *sede propria*.
123. Recte Nebr. explicat, *innubam* dici Evam, quia nubere est minori conditione se conjugi suo dare, et nondum illi dictum fuerat, *Sub potestate viri eris, et ipse dominabitur tibi*. Vide an prosit etiam propria significatio *nubendi*: nam *nubere* est velare, operire, et *nubere* aut *nubi* est proprium feminarum, quæ caput et genas, matrimonio copulandæ, operiebant, ut pudorem flammæ occulerent. Lucanus lib. ii: *Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem Lutea demissos velarunt flammæ cultus*. Alii *flammeum* scribunt. Eva igitur, quamvis uxor Adamo a Deo data, eo sensu nupta non erat, neque flammæ ad pudorem occultandum indigebat. In sacris Litteris hic ritus inuitur Gen. cap. xxiv, 65, ubi Rebecca, conspecto Isaac, *tolens cito pallium, operuit se ... Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, et accepit eam uxorem*. Obnubere, seu velare caput in feminis subjectionis est signum ex I ad Corinth. cap. xi, 5 et seqq.: *Omnis autem mulier orans aut prophetans, non*

- 267 Conjugis excipit imperium,
 125 Fœdera tristia jussa pati.
 Auctor et ipse doli coluber
 Ploctitur improbus, ut mulier
 Colla trilingua calce terat:
 Sic Coluber muliebri solum
 130 Suscipit, atque virum mulier.
 His ducibus vitiosa dehinc
 268 Posteritas ruit in facinus,
 Dumque rudes imitatur avos,
 Fasque nefasque simul glomerans,
 135 Impia crimina morte luit.
 Ecce venit nova progenies,
 Æthere proditus alter homo,

- A Non luteus, velut iter prior,
 Sed Deus ipse gerens hominem,
 140 Corporeisque carens vitibus.
 Fit caro vivida sermo Patris,
 Numine quem rutilante gravis
 Non thalamo, neque jure tori,
 Nec genialibus illecebris
 145 Intemerata puella parit.
 269 Hoc odium vetus illud erat,
 Hoc erat aspidis, atque hominis
 Digladiabile discidium,
 Quod modo cornua femineis
 150 Vipera proteritur pedibus.
 Edere namque Deum merita

GLOSSÆ VETERES.

128. Calce, *calcaneo*, I.
 129. Muliebri solum, *plantam veretur*, I. *Solum dici potest, quidquid aliquid sustinet, sic terra solum est hominum et animalium, aer avium, mare piscium, solum, i. e. plantam*, Vat. A.
 130. Suscipit, *sc. super se, timet*, I. *Timet*, Vat. A. *Timeam*. Prag.
 131. His ducibus, *colubro et muliere*, I.
 133. Rudes, *novos*, Vat. T. — *Imitatur, Evam videlicet et Adam*, I.

- B 137. Proditus, *manifestus*, I.
 139. Hominem, *substantiam veram hominis*, I.
 141. Vivida, *vivens*, Iso.
 142. Quem, *sermonem*, Iso.
 144. Genialibus, *voluptuosus*, I.
 148. Digladiabile, *plenum gladiis, periculosum, invisibile; digladiare, i. e. pugnare*, I.
 149. Cernua, *curva, quasi cernens terram*, I.
 151. Merita, *digna*, I.

COMMENTARIUS.

velato capite, deturpat caput suum ... Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Hac ratione vir uxori nubere non recte dicitur, nisi cum non irridetur. Uxeri nubere nolo meæ, siebat Martialis.

28, 129. *Solum pro pede, seu ima pedis parte frequens est. Hymn. S. Agnetis vers. 116: Nunc virginali perdomitus solo de dracone; et Lucretius, peragro loca nullius ante Trita solo. Cicero Tuscul. pag. 246 in epist. Anacharsis ad Hannonem: Mihi amictus est Scythicum tegmen, calceamentum solorum callum, cubile terra. A solo pedis solea dicta, et Hispanicum suela, aliaque similia aliarum gentium. Potest etiam dubitari an huc pertineat quod Latini aiunt, *vertere solum, soli vertendi causa*; dicitur enim, *quo se vertam, quo se vertas, quo se vertent*, et proprie pedes alio se vertunt, non terra, cum ab ea quis recedit. Cicero tamen aliter intelligit pro Cor. pag. 69: *Qui civitatis alicujus solum civitatis mutatione vertissent*: apud quem *vertere solum et mutare solum idem est. His versibus et sequentibus insigniter comprobari lectionem Vulgatæ, Ipsa conteret caput tuum, et B. Virginis conceptionem sine labe peccati originalis, quod ex SS. Patrum sententia in serpente est indicatum, demonstravi cap. 10 proleg. Et quoniam in Hispano poeta hæc interpretatio inter veteres maxime elucet, testimonium recentissimum pro eadem sententia ex Hispania petivimus indicabo in Oratione regii theologorum castus pro tuendo immaeulata virginis Mariæ Conceptionis mysterio ad Carolum III super hodierno hujus S. mysterii cultu, piæque de illo sententia ad ulteriorem certitudinis gradum merito provehendam; quæ edita est Mairitiøn. 1778, regi catholico Carolo III ab archiepiscopo Toletano Francisco Antonio Lorenzana consecrata.**

130. In Prag. fuerat prius *suspiciatque*, et supra glossa, *timeat. Widm., suspiciatque; Gold., Suspiciat, utque.*

131. Adde glossæ Adamum, quem Eva mandere coegerat ex vitibus. Prudentius, dum his ducibus rure posteritatem in facinus, et rudes avos imitari affirmat, non sentit cum Pelagianis, quorum hæresin exponit S. Prosper carmine de Ingratis v. rs. 20 et seqq. Peccatum originale claris verbis Prudentius explicuit Apoth. vers. 911 et seqq. Et observa,

Laurentium Bertium lib. xiii de Theofog. disc., cap. 2, probare originale peccatum ad fidei pertinere fundamenta, ex Prudentii versibus Apoth. 909 et seqq., *Hæc prima est natura animæ.*

133. Simili phrasi Statius lib. iii, silv. 5, *rudes populos, atque aurea regna colebas. Sæpe Prudentius rudem pro novo et recenti accipit.*

136. Ex Virgilio ecloga 4, *Jam nova progenies cælo demittitur alta.*

C 137. Christus dicitur *secundus homo et novus homo*, uti Adam *primus et vetus homo*. S. Paul. I ad Cor. cap. xv: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.*

138. Editi omnes et plerique nas., *prius. Rat., primus pro prius contra metrum. Melius prior, ut respondeat Apostoli verbis, Primus homo de terra terrenus. Urb. ita prior, quem solum sequi juvat.*

142. *Quem legit Rat. Weitz., Thuan. a secunda manu, Gis., Iso. Quam habet Heins. cum suis optimis, Ald., Vat. A, Prag. Vaticanis plerisque, et aliis: scilicet quam carnem. Magis placet quem sermonem.*

144. Genialis sæpe conjugalibus rebus tribuitur, ut *lectus genialis, torus genialis* apud Horatium, Virgilium, Martialem et alios. Genius a veteribus habebatur Deus, qui hominem genitum suscipit ab tuer. Geniales vero deos dixerunt aquam, terram, ignem, aerem. Ea enim sunt semina rerum.

D 148. Plerique scribunt *discidium*. Gis. *disidium*, non male. Sed præstat retinere *discidium*, non a *dis* et *cædo*, quod Becmanus putat, nam tunc i secundum esset longum, sed a *discindo* in præterito *disceidi*, sicut *excidium* ab *esscindo*. Gifanius Ind. Lucret., verbo *Discidium*, ait *disidium* esse animi, *discidium* corporis, et hanc vocem *discidium* apud omnes bonos scriptores depravatuisse, Catullum, Plautum, Tibullum, Terentium, Ciceronem minimum septies, in Pand. Florent., et apud Tacitum mansisse integram. Plura auctorum loca ipse restituit.

151. B. Virginem meruisse Deum edere multi SS. Patres affirmant, ut Augustinus, Ambrosius, Hieronymus pluresque alii. Hinc theologi quærent an B. Virgo meruerit merito *proprie dicto esse mater Dei*, vel, ut loquuntur ipsi, *maternitatem Dei*. Et probabili satis ratione multi affirmant, quia eisdem verbis

Omnia virgo venena domat :
 Tractibus anguis inexplicitis
 Virus inerme piger revomit,
 135 Gramine concolor in viridi.
 Quæ feritas modo non trepidat,
 Territa de grege candidulo?
 270 Impavidas lupus inter oves

A
 160 Tristis obambulat, et rabidum
 Sanguinis immemor os cohibet.
 Agnus enim vice mirifica
 Ecce leonibus imperitat,
 271 Exagitansque truces aquilas
 Per vaga nubila, perque notos
 165 Sidere lapsa columba fugat.

GLOSSÆ VETERES.

153. Inexplicitis, innumerabilibus, l.

154. Inerme, nocuum, Vat. A.

156. Non, nonne, l.

162. Leonibus, leonem vocat diabolum ob ferocita-

tem, Iso.

165. Exagitans, persequens, l. — Aquilas, aeries potestates, Vat. A.

COMMENTARIUS.

SS. Patres probant, justos bonis operibus vitam æternam mereri, et Mariam Virginem meruisse, ut mater Dei efficeretur. Quæ omnia egregie disputat et illustrat Franciscus Suarez tom. 1, in 3 part., quæst. 2, disput. 10, sect. 7 et 8, qui meritum de congruo admittit.

153. Poeta graphice depingit serpentem, qualis a pictoribus in mysterio Conceptionis solet effingi, tractibus inexplicitis, hoc est, in spiras et nodos coactas et implicitas.

154. Non video unde hæc significatio nocui pro inermi in glossa Vat. A sit tracia; nisi hic quoque dicas in augere, ut ejusdem Vat. A glossa supra aiebat vers. 3. At verus est sensus, inerme virus dici, quod attinet ad B. Virginem, quæ viperam cernuam pedibus proterit, et omnia venena domat, scilicet a peccato originali immunis. Hinc anguis piger, id est debilis.

155. Anguis dicitur concolor in gramine viridi, quia colubris hoc epitheton viridis apud Horatium, Virgilium aliosque passim poetas tribuitur.

157. Gregem candidulum vocat Christianos ex more sumendi vestes albas, cum baptismo abluerentur, quasi candidati essent vitæ Christianæ, et ad animæ puritatem significandam. Simili phrasi hymno 1 Perist., vers. 67: *Christus illic candidatis præsidet cohortibus*. Quamvis autem omnis dies Domini sit, ut ait Tertullianus de Baptismo cap. 19, omnis hora, omne tempus habile baptismi; si de solemnitate interest, de gratia nihil refert, tamen tempus solemnne conferendi baptismum erant quinquaginta dies a Pascha ad Pentecosten, ut ex eo loco Tertulliani colligitur: *Diem baptismi solemniorum Pascha præstat, cum et Pascha Domini, in quam tingimur, adimpleta est*. Baptizati per octo dies candido vestitu incedebant. Ab albis baptizatorum vestibus septimanam in albis appellarunt veteres eam quæ paschalem proxime sequitur. Nunc nomen hæsit dominicæ in albis. In omnibus tamen feriis ejus septimanæ paschalis plura exhibet officium ecclesiasticum ad baptismum pertinentia, ut in hymno sabbati ad vespertas: *Ad regias agni dapes Stolis amicti candidis*. S. Ildesonsus de Cognitione baptismi cap. 140 habet orationem propter albas tollendas, et cap. 142 sermonem dicendum ad infantes in die tertia post Pascha propter albas tollendas. Fortasse respexit etiam Prudentius ad symbolum Christianorum justorum, quod erat niveus agnus, aut candida ovis, ad animæ candorem significandum, ex cap. xxv Matth., *Sicut pastor segregat oves ab hædis*. S. Paulinus epist. 12 ad Severum de pictura in abside, vel absida basilicæ (dubitatur enim Paulinus, absidane an abside dici debeat): *Bis geminæ pecudis discors agnis genus hædi Circumstant solum: lavos avertitur hædos Pastor, et emeritos dextra complectitur agnos*. Antiquissimus quoque est mos exprimendi in sacris calicibus parabolam pastoris ovem humeris suis ad ovile reducentis. Tertullianus, lib. de Pudicitia, cap. 7, quanquam jam in hæresin lapsus, verbis illustribus rem hanc testatur: *Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in*

illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an ethnico peccatori de restitutione collinet. Et cap. 10: *Cui ille si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis... de quo nihil libentius bibas, quam ovem penitentis secundæ*. Prudentius versu seq., *impavidas oves Christianos appellat*.

158. Lupus hoc loco est diabolus. Teolius id refert ad cap. xi Isaia vers. 6: *Habitabit lupus cum agno*, etc. Non assentior.

159. Prag., *rapidum*, minus bene.

160. Ald., *sanguis*, mendose.

161. Cum agnus paschalis in veteri lege typus fuerit Christi, qui etiam a S. Joanne Baptista Agnus Dei vocatus fuit, agni figura veteres Christiani sæpissime Christum exprimebant. Jacobus Bosius, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12, bujusmodi antiquam imaginem affert agni sub cruce rupi insistentis, qui fontes quinque ad designanda quinque vulnera Christi emittit, unum ex pectore, et singulos ex singulis quatuor pedibus. S. Paulinus, epist. 12 ad Severum: *Stat Christus Agno: vox Patris cælo tonat: Et per columbam Spiritus sanctus fluit*. Et postea: *Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in Agno*. Vide Aringum lib. vi Rom. Subter., cap. 20, ubi ex consuetudine primorum Christianorum repetit morem Ecclesiæ Romanæ conficiendi agni imaginis cereas inter numismatum; quod jam Panvinius docuerat.

165. Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuit Matth. cap. iii. Inde pia consuetudo fidelium, apponentium columbas aureas et argenteas in figuram Spiritus sancti super lavacra et altaria, de qua concilium Constantinopolitanum anno 536, actione 5. Verum etiam Christiani ipsi hoc symbolo representabantur. Paulinus loc. cit.: *Crucem corona lucido cingit globo, Cui coronæ sunt coronæ apostoli, Quorum figura est in columbarum choro*. Et pluribus aliis prætermisissis: *Nos quoque perficies pietas tibi, Christe, columbas, Si vigeat puris pax tua pectoribus*. Respicit Christi præceptum Matth. cap. x: *Estote simplices, sicut columbæ*. Per columbam unitatem Ecclesiæ significari, de qua dictum est: *Una est columba mea* (Cantic. cap. vi), docet S. Augustinus in hunc locum; idemque tradit in psalm. lxxv, columbam pro signo dilectionis poni. Tertullianus adv. Valent. in princ. scribit, *columbam solitam demonstrare Christum*, quod Petrus Lazzeri dissert. de criticæ Regulis in rem nostram interpretatur. De Christo etiam intelligunt aliqui quod ait Tertullianus cap. 5: *Nostræ columbæ domus simplex, in edibus semper, et apertis, et ad lucem*. Sedulius de Christo: *Sola columba redit, quæ totum circuit orbem: Descendant corvi, sola columba redit*. Lauretus in Silva allegoriarum, verbo *Columba*, SS. Patres indicat qui in columba ramum olivæ portante Christi typum agnoverunt, uti etiam iram Christi in ira columbæ, de qua sæpe mentio occurrit in sacris Litteris. Patet igitur Christum etiam recte a Prudentio dici *Columbam*: et fortasse antiqui nonnunquam ea specie Christum expresserunt: ut cum S. Basilius eucharistiam co-

Tu mihi, Christe, columba potens,
Sanguine pasta cui cedit avis :
Tu niveus per ovile tuum
Agnus hiare lupam prohibes,
170 **272** Sub juga tigridis ora promens.
Da, locuples Deus, hoc famulis
Rito precantibus, ut tenui
Membra cibo recreata levent,
Neu piger immodicis dapibus
175 Viscera tenta gravet stomachus.
Haustus amarus abesto procul,
Ne libeat tetigisse manu
Exitiale quid, aut vetitum :
Gustus et ipse modum teneat,
180 Sospitet ut jecur incolome.
Sit satis anguibus horrificis,
Liba quod impia corporibus,

A
Ah! miseram peperere necem.
273 Sufficiat semel ob facinus
185 Plasma Dei potuisse mori.
Oris opus, vigor igneolus
Non meritur; quia flante Deo
Compositus, superoque flaccus
De solio Patris artificis.
190 Vim liquidæ rationis habet.
Viscera mortua quin etiam
Post obitum reparare datur,
Eque suis iterum tumultis
Prisca renascitur effigies,
195 Pulvereo cocunte situ.
Credo equidem, neque vana fides,
Corpora vivere more animæ :
Nam modo corporeum memini
De Phlegethonte gradu facili

GLOSSÆ VETERES.

167. Avis, aquila, Vat. A.
170. Sub juga, tua, I.
171. Locuples, locorum plene, I.
172. Tenui, modico, I.
174. Neu, pro ne, et est verbum apocopum, I.
176. Haustus, potio. — Abesto, absit, I.
179. Modum, mensuram, Iso.
180. Sospitet. *suuet.*

185. Ah! *het!* I.
186. Oris, Dei. — Vigor, anima, Vat. A. — Igneolus, anima, I.
195. Situ, positione, I.
197. More animæ, spiritualia fore, Vat. A.
199. Phlegethonte, inferno; phloa Græce, ignis Latine, hinc Phlegethon igneus, Iso.

COMMENTARIUS.

lumbæ aureæ inclusit et super altare suspendit, aut alii columbas, crucibus insidentes, vel eas supervolantes, appingebant. Sed longe probabilius est etiam tunc Spiritum sanctum designari. Etiam Tertulliani loca columbam figuram Spiritus sancti clare innuunt. Clemens Alexandrinus inter symbola quæ Christianos in annulorum palis sculptere deceret, columbam recenset: *Sint autem nobis signacula columba, vel piscis, vel navis, quæ cursu celeri a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus.* Quos sensus mysticos ea symbola insinuant, ibidem explicat Rosweydas, scilicet baptismum, Petrum apostolum piscatorem hominum, Iram Davidis, Ecclesiam, etc.

167. Giselino, Chamillardo, aliisque vehementer displicet cui monosyllabum breve; et Giselinus putat, Prudentium versum hunc cum paucis aliis emendaturum fuisse. Vide proleg. num. 242. Nihil opus est correctione.

171. Etymologiam *locupletis*, quam explicat glossa, docuit Isodorus lib. x Etym. ex Tullio lib. II de Republica, et olim quidem agri loci dicebantur.

175. *Tenta* habent Vat. A, major pars Vatt. codd., Heinsius cum Put., Torrentianis duobus et aliis, Gis., Egm., Fabi., Pal. Alii legunt *tensa*, ut Widm., in quo supra *densa*, Bong. supra, Prag., Sich. Alii *tanta*, ut Ald., Gis. in 1 edit. Alii *densa*, ut Hails., Bong., Rat. Magis placet *tenta*. Horatius *ubera tenta*. Hanc lectionem approbat Becmanus cap. 6 *Manuduct.* ad ling. Lat. ex suo ms., qui ait alios legere *viscera tota*.

176. *Amarus potus* est, quia, si nimius sit, in tristitiam vertitur.

177. *Ne pro nec*, Vat. A, Pat., Oxon. Heins. Recte etiam *nec*, quod alii tenent.

178. Ex hoc loco colligi posse videtur Teolio, præceptum abstinendi a carnibus Prudentii sætate jam obtinuisse saltem in Hispania. Verum Prudentius neque explicat quinam sint illi cibi vetiti, neque diem ullum designat. Cæterum consuetudo jejunandi sabdato in Hispania, Romæ, et aliis in Ecclesiis ex veterioribus monumentis constat, nempe ex concilio Eliberitano, ac plurium SS. Patrum testimoniis. Origo vero jejuniorum, aut semijejuniorum seria 4

et 6 longe antiquior et illustrior est, atque adeo ab ipsis apostolis repetenda.

180. Jejunium prodesse (ac similiter modum in victa) animabus corporibusque medendis, vox communis est omnium, et canit Ecclesia.

182. Nebrissa interpretatur *liba*, quæ ante Christi natalem demonibus deferebantur. Chamillardus ait, Prudentium pro quocunque fructu *liba* accepisse. De solo paradisi pomo vetito, sive aliis is fuerit fructus, *liba impia* ego intelligo, quæ ita dicuntur ex propria significatione verbi *libo*, quæ est delibare, decerpere, degustare apud Lucretium, Virgillum, Varronem et alios. Tota strophæ hæc ad pœnam mortis, peccato originali inflictam, spectat.

184. Ald., *hoc facinus*, mendose.

185. *Plasmare* pro *ingere*, *creare*; *plasma* pro *creatura*, *plasmator* pro *creatore*, voces sunt scriptorum Christianorum propriæ, Tertulliani, Hieronymi, Alci mi Aviti et aliorum.

186. Virgilius lib. vi *Æn.*, *Igneus est ollis vigor, et caelestis origo*. Prudentius sæpe Deum ignem et igneum appellat.

193. *Eque* habent plerique. Gis. in ed. 2 *Deque*, neque Heinsius aliquid contra notat. Vat. A, *Etque*.

195. Nebrissa explicat *pulvereo situ*, *pulvere squallido*. Quid sit *situs* vide hymn. 4, vers. 45. Glossa non placet.

196. Rat., *quidem* pro *equidem*. Virgilius iv *Æn.*, vers. 12, *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum*. Iterum vi, vers. 859, *Credo equidem*.

197. Prudentius non vult corpora fore *spiritualia* (quod ait glossa), sed esse æternum victura post resurrectionem, argumento ex Salvatoris resurrectione petito, quod in hymno Exsequiarum repetit.

199. Ait Prudentius *gradu facili*, quia Virgilius lib. vi dixerat, *facilis descensus Averni . . . Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras*. *Hoc opus, hic labor est*. Clericus Chamillardum arguit in Vita Prudentii, quod ex usitata nunc loquendi ratione interpretatus fuerit, Christum *ex limbis* rediisse. Idem Clericus colligit, Prudentii opinionem esse, Christum ad locum inferorum, ubi torquentur damnati, descendiisse. Vide proleg. num. 181.

200 Ad superos remeasse Deum.

274 Spes eadem mea membra manet,
Quæ redolentia funereo
Jussa quiescere sarcophago,
Dux parili redivivus humo

205 Ignea Christus ad astra vocat.

IV. HYMNUS POST CIBUM.

Pastis visceribus, ciboque sumpto,
Quem lex corporis imbecilla poscit,
Laudem lingua Deo Patri rependat:
Patri, qui cherubim, sedile sacrum

GLOSSÆ VETERES.

201. Manet, *expectat*, l.
203. Sarcophago, *nam sarx caro*, phago *manduco*,
est similis, quia fuit homo, Iso.
2. Imbecilla, *infirmia*, l.
4. Patri, qui cherubim: *hinc reprehenditur (Prudentius) quod dixerit, Deum sedere super cherubim et seraphim, ut enim beatus Hieronymus dicit, super cherubim tantum sedet; sed sciendum, quia vir iste sæcu-*

A 5

275 Necnon et seraphim suum, supremo
Subnixus solio, tenet, regitque.

Hic est, quem Sabaoth Deum vocamus,
Expers principii, carensque fine,
Rerum conditor, et repertor orbis.

10 Fons vitæ liquida fluens ab arce,
Infusor fidei, sator pudoris,

276 Mortis perdomitor, salutis auctor.
Omnes quod sumus, aut vigemus, inde est
Regnat Spiritus ille sempiternus,

15 A Christo simul et Parente missus.
Intrat pectora candidus pudica,

B *laris erat, nec adeo in divinis mysteriis eruditus, Vat.*

- A. — Cherubim, *sol.*, *super*, l.
5. Supremo, *excelsio*, l.
6. Subnixus, *suffultus*, l.
12. Perdomitor, *moriendo in cruce*, Iso.
13. Inde, *de Christo*, l.
15. Parente, *Christi*, l.
16. Candidus, *Spiritus sanctus*, l.

COMMENTARIUS.

202. Indicatur mos uengendi corpora defunctorum. Vide prol. num. 136 et seqq.

203. Glossæ postrema verba, nescio quid sibi velint, nisi referenda sint, ut puto, ad vers. seq. *parili*. Sepulcrum dicitur *sarcophagus*, quasi carnes voret. Vide quæ ex Plinio habet Isidorus, lib. xvi, cap. 4. Orig., ubi ait, sarcophagum esse lapidem ex quo fiebant sepulcra, quod corpora defunctorum absumeret. Alia significatione sarcophagus est sandapila, vel ferestrum; quod alii aiunt, mihi non liquet.

204. Ald. et Gis. in textu 1 edit. cum Urb. et Vat. P legunt *Dux parilis redivivus homo*. Sic etiam Nebr. In Put., *Dux parili redivivus homo*; in Oxon., *Dux parilis redivivus humo*. Reliqui, *Dux parili redivivus humo*, etiam Egm. pro diversa scriptura.

Post cibum. Aldus inscribit: *Ode post cibum*. Janus Parrhasius, *Hymnus divi Prudentii sumpto cibo*. Ut ante cibum preces Deo sunt fundendæ, sic etiam post cibum. Tertullianus Apolog. cap. 39, *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur*. . . . *Oratio convivium dirimit*. S. Basiliius epistola ad S. Gregorium Theologum de Vita in solitudine agenda: *Orationes ante cibum digne fiant Dei donis, quæque nunc dat, et quæ in posterum reposuit. Orationes post cibum gratiarum actionem datorum habentes, et flagitationem promissorum*.

1. Parrh., *pastis corporibus*.

4. Parrh., *cubele sacrum*, Nebrissa ait, cherubim et seraphim esse vel in accusativo plurali (nam cherub et seraph est singularis), ut intelligatur cherubim et seraphim esse sedile, cui Deus innititur, vel in genitivo plurali, quia sedile Dei ex cherubim et seraphim constat. S. Hieronymus comment. in Isaiam cap. vi, *errare, ait, qui solent in precibus dicere: Qui sedes super cherubim et seraphim, quod Scriptura non docuit*. Et in epist. ad S. Damasum de seraphim, etc., *vocat pium errorem eorum qui in orationibus et oblationibus suis id audent dicere (vide glossam)*. Ex quo liquet, jam tempore S. Hieronymi preces aliquas fuisse, quibus id assereretur. Ac sane si id dicitur tanquam disertis verbis a sacris litteris expressum, recte ait S. Hieronymus, errorem esse. Nam psalmo lxxix, 1, solum dicitur: *Qui sedes super cherubim, manifestare*. Prudentius vero solum affirmat Deum supremo subnixum solio tenere ac regere cherubim et seraphim, *sedile suum*. Quod verum est, dummodo utriusque ad Dei sedile ornandum pertineant, eidemque assistant. Jam Isaias cap. cit. vers. 1 et 2 sic habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum: et ea quæ sub ipso erant replebant templum*.

Seraphim stabant super illum, sex alte uni, et sex alte alteri: duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Septuaginta vertunt: *Erant circa illum, quod recte cohærere advertunt interpretes*. Cornelius a Lapide plane ita exponit: *Juxta vel circa solium, puta super pedem aut pavimentum solii: decebat enim, eos esse humiliori gradu, quam erat ipsa sedes, et solium Dei*. Hi seraphim stipant solium instat cherubim stipantium propitiatorium Exod. cap. xxv. Ne plura; ut poetam ab inepta glossa vindicemus, satis hæc, superque.

7. In Rat., *Deum Sabaoth pro Sabaoth Deum*, male. Hinc collige poetam respexisse ad locum Isaiæ cap. vi, ubi seraphim clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum*. Hæc autem Hebraica nomina scribimus, uti in Vulgata editione invenimus, quanquam nos minime fugiat, quid contra a multis dici soleat. Sic etiam Prudentium longa defensione tueri nolimus, quod in his nominibus quantitate syllabarum, ab Hebraica lingue peritis præscriptam, interdum contempserit; de quo in proleg. diximus.

9. *Deus repertor orbis*, uti a Virgilio *hominum rerumque repertor*, et a Juvenco lib. iv, *vitæ lucisque repertor*. Vide infra hymn. 5, vers. 1: *Inventor luminis*. Contra apud Paulinum in obitum Celsi diabolus: *per Christum perditor ipse perit*.

10. *Deus fons vitæ* passim in sacris Litteris et SS. Patribus, et sæpe apud Prudentium. Sic *fons animarum, fons boni, fons bonorum omnium*, et similia.

13. Weitzius cum solo Hailsb. contra Vulg. et reliquos voluit legere *Omne*. Cur, cum repugnet legibus phalecii, quas videmus observare Prudentium? E Vaticanis solus unus *omne* apud Teol., e vetustioribus Heinssii solus Altinus *omne*, e nostris nullus. Gisell., Gold. et Weitz., habent *ac vigemus*. Aldu., nostri, Wid. supra, et Heinss. cum Put., *aut vigemus*.

16. Vocatur *Spiritus candidus*, vel quia columbæ specie apparuit et representatur, vel ob candorem quem animæ infundit. Processio Spiritus sancti a Patre, et a Filio his versibus non obscure innuitur, et quidem *missionis* verbo quo sacra Scriptura utitur. Chamillardus affirmat, in concilio Toletano jussu Leonis additam symbolo fidei particulam *Filioque*, cum in symbolo Nicæno tantum dicitur, *Qui ex Patre procedit*. Intelligit Leonem I, et concilium sive Toletanum, sive Hispaniense anno 447. Cl. Henricus Florez tomo VI Hisp. sacr., dissert. 1, late dixerit de concilio Toletano I anno 400, et regula fidei ejus actis inserta, ubi invenitur particula *Filioque*. Probare

- Quæ templi vice consecrata rident,
Postquam combiberint Deum medullis.
Sed si quid vitii, dolive nasci
20 Inter viscera jam dicata sensit,
Ceum spurcum refugit celer sacellum.
277 Tetrum flagrat enim vapore crasso
Horror conscius æstuante culpa,
Offensumque bonum niger repellit.
25 Nec solus pudor, innocensve votum
Templum constituunt perenne Christo
In cordis medii sinu ac recessu.
Sed ne crapula ferveat, cavendum est,
Quæ sedem fidei cibis refertant
30 Usque ad congeriem coarctet intus.
Parcis victibus expedita corda
Infusum melius Deum receptant,
Hic pastus animæ est, saporque verus.
Sed nos tu gemino fovens paratu,

- A** 35 Artus, atque animas utroque pastu
Confirmas, Pater, ac vigore complex.
Sic olim tua præcluens potestas
278 Inter raucisonos situm leones
Illapsis dapibus virum refovit.
40 Illum fusile numen exsecrantem,
Et curvare caput sub expolita
Æris materia nefas putantem,
Plebs diræ Babylonis, ac tyrannus
Morti subdiderant, feris dicarant,
45 Sævis protinus haustibus vorandum.
O semper piatas, fideoque tuta!
Lambunt indomiti virum leones,
Intactumque Dei, tremunt alumnus.
B Astant cominus, et jubar reponunt:
50 Mansuescit rabies, fameque blanda
Prædam rictibus ambit incruentis.

GLOSSÆ VETERES.

17. Quæ, quia de illis scriptum est: Vos estis templum Dei viri, I. — Rident, gaudent, I.
18. Medullis, præcordiis, Iso.
20. Dicata, scilicet sibi, I.
21. Spurcum, spurcus, a, um; inde spurcitia. — Sacellum, ut doctrix, I.
22. Tetrum, pro tetre, nomen pro adverbio, I.
24. Repellit, a se, I.
25. Innocens, a pueritia, I.
27. Sinu ac recessu, introitu et exitu, I.
28. Crapula, apostoma, i. e. indigestio, I.

31. Expedita, libera vel parata, I.
37. Præcluens, clara, excellens, oïso Græce glorior; et cluo excello, et splendo, et glorior, I. Præpotens, nobilis. Vat. A.
38. Raucisonos, dure, et terribiliter sonantes, I.
39. Virum, Daniele, I.
41. Feris, leonibus, Iso.
49. Cominus, juxta. — Reponunt, mitas effecti, I.
51. Rictibus, ringo, os aperto, hinc rictus nimia oris apertio, Vat. A. — Ambit, circumit, Iso. Circumdat, amplectitur, desiderat, Vat. A.

COMMENTARIUS.

rontendit, præcessisse aliud concilium Toleti anno 396, collectorem actorum concilii Toletani, anno 400 celebrati, floruisse sæculo v exeunte, regulam fidei in hoc concilio fuisse factam, neque additionem *Filioque* esse supposititiam, cum omnes codices mss. libricque impressi ita habeant, et in eo concilio actum fuerit adversus Priscillianistas, circa Spiritum sanctum errantes. Quæ confirmari possent ex his poetæ Hispani carminibus, quibus processio Spiritus sancti exprimitur, quasi regulam fidei, ejusque particulam *Qui ex Patre, Filioque procedit* præ oculis habuerit. Nihilominus censeo, rem non liquere, et mentionem Leonis papæ, quæ in titulo regulæ fidei occurrit, aperte indicare, eam longe posteriorem esse concilio Toletano anni 400, vel certe collectorem actorum ignorasse, ad quodnam tempus esset referenda.

17. Parrh., hæc templi. Præclare describit Prudentius, quale templum Deo in intimo corde sit constituendum.

20. Weitz., Gold. et Wid. supra Parrh., intra pro inter. Prag. et Rat., pariter intra. Ald., Gis., Heins., Vat. A. inter.

21. Nescio quid sit in glossa *doctrix* post *sacellum*.
22. Ald., Prag. a secunda manu, et Boherius alter, *fragrat* pro *flagrat*. Olim promiscue nonnulli scribebant *fragro* et *flagro*, quod in codd. mss. passim notatur.

25. Consciis interdum stimulos conscientiæ denotat, ut apud S. Paulum I Cor. iv, 4: *Nihil mihi conscius sum*; et apud Horatium: *Hic murus athenicus esto Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*, ut alios præteream.

25. Ald., Gis., Vat. I, Weitz., Prag., Parrh., innocensque. Vat. A. Alex. et pene omnes Vatt., item vetustiores Heinsii, *innocensve*.

27. Recessus non est exitus, neque sinus introitus, ut habet glossa. Cicero pro Marcello: *Cum in animis hominum tantæ latebræ sint, tanti recessus*. Hoc sensu cordis sinus et recessus.

28. Proprie *crapula* est dolor capitis ex nimio haustu, origine Græca.

32. Ald., cum pro Deum, non male.

35. Dubitat Chamillardus an hic pastus et sapor intelligendus sit de SS. eucharistia, an de divina providentia. Simpliciter dicit Spiritum sanctum, sive Deum, in corde receptum, significari.

34. Egm. apud Weitz., *fove* pro *fovans*. Quidam Vat. apud Teol., *foves*.

35. Parrh., animos.

36. V. A., *confirmans* pro *confirmas*. In Prag., atque pro ac a manu secunda, *perperam*.

37. Parrh., *prænitens* pro *præcluens*. Verbo *cluo* non solum antiquiores Latini usi sunt, Ennius, Plautus, Lucretius, verum etiam Cicero. Lucretius *cluo*, *es*, adhibet, Prudentius *cluo*, *is*, ut aliis in locis potes observare. Est enim ex his verbis, quæ ad secundam et tertiam conjugationem æque pertinent. A *cluo* est *inclutus*, vel *inclitus*, vel *inclutus*.

38. Hæc historia narratur cap. xiv Danielis: qua providentia et misericordia divina erga justos declaratur.

45. Parrhasius, et tyrannus.

44. Parrhasius, dicarunt.

48. Sic in Dittochæo tetraſtico 9, *Tutus agit vir justus iter vel per mare magnum*. Ubi plus periculi est, ibi plus auxilii justis a Deo confurri, constans est sententia.

50. Gis. *reponunt fumes* pro *fama*. Neque displicet hæc lectio; sed optimi mss. et editi legunt *fams*, quod, cum non abhorreat, retinendum est. In Vat. *O mendam est fama*. Nebrisæ falso imputatur in edit. Colonienſis. anni 1704, quod agnovit alios habere *fameque blanda*.

51. Hails., Gold., Bong. et a secunda manu Wid., Ald., *lambit* pro *ambit*. In Rat. videtur fuisse *lambit*, sed abrado primo characterē factum *ambit*. Hoc verum est: nunquam enim Prudentius litteram s elisit, prout opus erat, ut cum *rictibus lambit* versu

- Sed cum tenderet ad superna palmas,
279 Expertumque sibi Deum rogaret,
 Clausus jugiter, indigensque victu :
- 55 Iussus nuntius advolare terris,
 Qui pastum famulo daret probato,
 Raptim desilit obsequente mundo.
 Cernit forte procul dapes inemptas,
 Quas messoribus Habacuc propheta
- 60 Agresti bonus exhibebat arte.
 Hujus cæsarie manu prehensa,
 Plenis, sicut erat, gravem canistris
 Suspensum rapit, et vehit per auras.
 Tum raptus simul ipse, prandiumque
- 65 Sensim labitur in lacum leonum,
 Et, quas tunc epulas gerebat, offert.

- A Sumas lætus, ait, libensque carpas,
 Quæ summus Pater, angelusque Christi
280 Mittunt liba tibi sub hoc periclo.
- 70 His sumptis, Danielus excitavit
 In cælum faciem, ciboque fortis
 Amen reddidit, halleluia dixit.
 Sic nos muneribus tuis refecti,
 Largitor Deus omnium honorum,
- 75 Grates reddimus, et sacramus hymnos.
 Tu nos, tristifico velut tyranno,
 Mundi scilicet impotentis actu
 Conclusos, regis, et feram repellis ;
281 Quæ circumfremit, ac vorare tentat,
- 80 Inanos acuens furore dentes,
 Cur te, summe Deus, precemur unum.

GLOSSÆ VETERES.

53. Expertum, notum, quem probatum habebat, I. B
 57. Mundo, aere, I. Aere vel nube, Rat.
 58. Inemptas, viles; res enim vilis quæ abundat, non emitur, Vat. A.
 60. Agresti, rustica, I.
 61. Prehensa, comprehensa, I.
 65. Sensim, leniter, Iso.
 67. Sumas, pro sume.—Carpas, pro carpe, Iso.
 69. Liba, prandia.—Hoc periclo, leonum, I.
 70. Excitavit, elevavit, I.
 75. Hymnos, laudes, I.
 77. Impotentis, valde potentis, furoris, Vat. A.
 78. Feram, diabolum, I.

COMMENTARIUS.

recte procederet. Gallandius edidit *lambit*, et subnotavit: Sic Aldus cum aliis. Chamillardus. *ambit* typothetæ vitio, ut videtur. Abhorrent poetice aures.

52. Ratio orandi Deum extensis manibus; de qua ad hymnum S. Fructuosi.

54. Prag., Rat., Weitz., Gis., victu. Ald., V. A, Put., Oxon., Egm., Alt., Pal., Heins. et alii, victus.

57. Parrh., dissili. S. Isidorus lib. II Etymol., cap. 29: *Mundus est is qui constat ex cælo, et terra, et mari cunctisque sideribus.* Vide ejusdem cap. 1, lib. XIII, et notas Grialis.

58. Parrh., cernens. In Vat. A legitur *ineptas* pro *inemptas*. Sed ex ejus glossa corrigitur mendum. Alludit ad Virgillii locum *dapibus mensas onerabat inemptis*, quod pariter de agricola dictum est lib. IV Georg. Horatius quoque de laudibus vitæ rusticæ epod. 2, vers. 48, *Dupes inemptas apparet.*

59. Mirum quantum discrepent codices in voce *Habacuc* exaranda. Alii *Abacuc*, alii *Abbacuc*, alii *Abbacum*, alii *Ambacum*, alii *Ambacuc*. De quo nomine vide indicem secundum Ricciolii, ubi Prudentium adversus Ludovicum Cavallum defendit quod in hoc hymno a primum produxerit juxta Syriacam aut Persicam radicem. Quamvis autem *Habacuc* a Prudentio propheta vocetur, non certo inde colligas, eundem esse *Habacuc*, cujus exstat prophetia. Lege hanc questionem in præloquiis Jacobi Bonfrerii, sect. 41.

61. Widm., *cujus cæsarie* a prima manu.

62. Hæc phrasis, *sicut erat*, stylum ecclesiasticum videtur redolere: sed ab optimis antiquissimis Latinitatis auctoribus est usurpata.

68. Prudentius in hoc *Habacuc* sermone Christum inducit per prolepsin: nondum enim Verbum caro factum fuerat, qui est Christus, ut notavit Nebrissa. Clericus in Vita Prudentii nonnihil cavillatur circa hujusmodi locutiones.

69. Ald., *mendose, libatibus*. Nebrissa mendum transcripsit, et interpretatus est, *gustui tuo*. Sensus et carmen *liba tibi* exposcit.

70. Danielum, cibo sumpto, Deo gratias egisse expressum quidem non est in sacra pagina. At poeta id colligit ex gratiarum actione, quæ præcessit vers. 36 et 37.

71. Parrh., *ciboque sanctus*.

72. Parrh., *Evteque dixit*, quod vitiosum est. Vox

amen responsionibus adhiberi solebat in Veteri Testamento, quasi *certe, vere, hoc erit, veritas, vel ita fiat*. Deuter. XXVII, 15: *Et respondebit omnis populus, et dicet, Amen.* In Ecclesia Christiana statim ab ipso initio hæc consuetudo reddendi *amen* post orationem sacerdotis videtur inducta: nam Apostolus I ad Corinth. cap. XIV, 15 et seq., ait: *Quid ergo est: Orabo spiritu, orabo et mente, psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet AMEN, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas, nescit.* Justinus martyr in Apol. 2, sive, ut alii volunt, I: *Ubi ille (austates) preces et eucharistiam absolvit, totus qui adest populus, fausta approbatione exclamat dicens AMEN.* S. Paulinus Natali 11: *Cumque sacris pia turba ferat pastoribus AMEN, etc.* De voce *alleluia* confer Ricciolium in ind. secundo; neque tamen ei assentiaris, quod dicit, imitandum non esse Prudentium, qui e in hoc versu corripuit; quod pariter ab Orientio correptum est. S. Justinus quæst. 50 ad Orthodox. testatur, Christianos, cum laudes et hymnos canerent, jam tunc uti hæc voce *alleluia* et *osanna*, quod olim a pueris factum. Vide S. Hieronymum in epist. ad Marcellam, S. Augustinum in psalm. CVI, et notas Loayæ ad can. 11 concilii IV Tolet.: *De non decantando in Quadragesima alleluia.*

74. In oratione S. Rosæ virginis Limanæ hic versus includitur mutatis verbis: *Bonorum omnium largitor omnipotens Deus.*

77. Cauchius castigabat antro *Conclusos regis*, acute, sed contra miss. Nebrissa *actum* interpretatur *actiones mundi scilicet nimium potentis, et sævientis*: nam hoc Latine est *impotens*. Heinsius *actum* accipit aut pro vago et incerto rerum humanarum motu, aut pro eo quod agunt homines. Hoc sensu alias u. u. est Prudentius.

79. Cum lacum leonum descripsit poeta, suo more sacræ litteræ in hærens, diabolum tanquam leonem representat epist. I Petri cap. v. 8.

81. Ald., Nebr., Rat., Widm., Gold., *tunc te*. Hails., *nunc te*. Gis., Weitz., *cum te*. Parrh., *nec te*. Vat. A, Prag., Put., Thuan., Torren. duo *cur te*, quod placet Heinsio, quia ita frequenter occurrit apud Ciceronem. Horatius lib. I, ep. 8, *Irascar amicis, Cur me funesto properent arcere veterno.* Aldus in emendatis, *summe Deum*.

- Vexamur, premimur, malis rotamur;
 Oderunt, lacerant, trahunt, lacesunt;
 Juncta est supplicii fides iniquis.
- 85 Nec deficit tamen anxii medela:
 Nam languente truci leonis ira,
 Illapsæ superingerunt escæ.
 Quas si quis sitienter hauriendo
 Non gustu tenui, sed ore pleno,
 90 Internis velit implicare venis;
 Hic sancto satiatus ex propheta,
 Justorum capiet cibos virorum,
 Qui fructum domino metunt perenni.
- 282** Nil est dulcius, ac magis saporum,
 95 Nil, quod plus hominem juvare possit,

- A Quam vatis pia præcipientis orsa.
 Illis sumptis, licet insolens potestas
 Pravum judicet, irrogetque mortem;
 Impasti licet irruant leones.
- 100 Nos semper dominum Patrem fatentes
 In te, Christe Deus, loquemur unum,
 Constanterque tuam crucem feremus.

V. HYMNUS DE NOVO LUMINE PASCHALIS SABBATI.

- Inventor rutili, dux bone, luminis,
 Qui certis vicibus tempora dividis,
283 Merso sole, chaos ingruit horridum
 Lumen redde tuis, Christe fidelibus.

GLOSSÆ VETERES.

82. Rotamur, *volvitur*, I.
 87. Super, *desuper*, I.
 95. Juvare, *delectare*, Vat. A.
 96. Quam, *prophetiæ et scripta divina*, I. — Orsa,

- B dicta, I, Vat. A.
 97. Insolens, *superba*, I.
 98. Pravum, *prave*. — Irroget, *inferat*, Vat. A.
 3. Chaos, *confusio noctis, profunditas tenebrarum*, I.

COMMENTARIUS.

82. Placet interpunctio Aldi, *premierur malis, alii premierur, malis rotamur*. Alex. cum Aldo facit. Sed Vat. I, O, P cum aliis. Simile est illud apud S. Augustinum cap. 26 Enchiridii: *Jacebat in malis, vel etiamolvebatur, et de malis in mala præcipitabatur totius humani generis massa damnata*. Itaque præfero *malis rotamur*.

84. Nebrissa ita exponit: *fides sit, vel erit adhibita*. Gisel. videtur intellexisse, *crevit fides supplicii*. Chamillardus, *fides objecta est supplicii iniquis*. Id magis probò.

85. *Deficit pro deficit, vel deest*. Lucretius, Virgilius et alii.

86. Put., Thuan., Vat. A, *truci ira*. Alii *trucis leonis ira*. Parrh., *nam languens truci a leonis ira*.

87. In Rat. a prima manu, *desuper*, quod metro repugnat. Parrh., *super his geruntur*. Retine *superingeruntur*.

88. In Vat. A, *hauriendo* mendum est pro *hauriendo*. Poeta, ad nos Danielis historiam transferens, ait cibum cœlestem non leviter gustandum, sed pleno ore.

91. In Rat., *hinc pro hic*, sed abrasum est n. Cave a mendo, quod nonnullas editiones occupavit, *sociatus pro solutus*. Nempe satiatus escis, quas propheta Habacuc, sive alius affert. Inhæret enim poeta eidem historię, et per messores, quibus Habacuc cibum apparaverat, intelligit justos viros, quales sunt apostoli, alique operarii, quos in *messum suam* Dominus mittit.

94. *Saporus* idem quod *sapidus*, ut loquitur Apicius de Arte culinæ.

96. Parrhasii scriptura mirum quantum a communi lectione discrepat, *Quam natum recinentis orsa verum*. Hoc etiam ex eadem historia petitum, nam Habacuc Danieli præcinit.

101. Conjeciebam *Deum loquemur*. Ita edidit Parrhasius, sed loquamur, et vers. seq. *feramus*. Hac lectione admissa, unitas divinæ naturæ in Patre et Filio eleganter exprimitur. Vide correctionem Aldi ad vers. 81.

De novo, etc. Hunc titulum et hymnum fere totum fuscè explanavimus cap. 12 et cap. 18 prolegom. Nunc addam, de miraculo luminis nuncupati S. sepulcri multo accuratius, quam P. Liberium a Jesu, egisse doctissimum virum P. Mamachium tom. II, Antiq. Christ. cap. 1, pag. 65, ubi contra Moshemium veritatem ejus miraculi tuetur. Drepanii versum in hymno *De cereo paschali* edidi, ut in quibusdam edd. reperi, *Hunc ut per totam possimus ducere noctem*. Sed in poetis Christianis Fabricii inventi allam lectio-

nem quæ verior est, *Hunc ut per totam possimus dicere noctem*. Brissoni in lib. de Spectac., pag. 351, fuscè agit de pervigilio sabbati paschalis, et hunc hymnum inscribit: *De luminibus sabbati paschalis*. In Hymnario card. Thomasii pars hujus hymni bis inseritur, primum hoc titulo: *Ad accensionem cerei paschalis*, tum hoc altero: *Ad incensum lucernæ*.

1. Giselinus uberius solito hunc hymnum illustrat, et ex Georgio Cassandro statuit eum pertinere ad consuetudinem ejus ætatis, qua sabbato paschali, inclinante in vesperam die, ante solemne baptismi celebrationem cereus a diacono consecrari solebat, et novo igne, qui aut ex silice percussio, aut crystallo soli objecta eliciebatur, accendi. Ex quo cerei neophytorum (quos nempe illi manibus ferebant) accendebantur. Ille ipse cereus per septem consequentes dies, qui neophytorum dicebatur, vesperino tempore ad sacrum neophytis progredientibus præferebatur. Sed vereor, ne tota hæc ratio consecrandi cereum paschalem cum cæteris adjunctis posterior sit ætate Prudentii. Gaspar Barthius nonnullam etiã operam huic hymno exponendo navavit lib. ix, cap. 20 Adversar., ex scheda ms. membranacea: *Quam, inquit, gavisus illico cum auctore, quem omnium carissimum habeo, contuli: integer est in ea hymnus 5 in cereum paschalem*. Quamvis autem censeamus, hunc hymnum non esse quotidianum, eum tamen hoc loco reponimus, quia ea certe hora calebatur, videlicet post cibum et ante somnum. In Breviario Mozarabico ejus quædam strophæ leguntur in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad vesperas: videlicet prima, septima, trigesima quinta, trigesima octava, et tres sequentes. Ex eo varias lectiones indicabo. Circa adnotationes Nebrissensis in hunc et duos sequentes hymnos nonnihil animadverti in proleg. num. 106 contra Weitzium. Exordium, ex re ipsa petitur. *Deus inventor luminis*, ut supra hym. 4, vers. 9, *reperitor orbis*. Claudianus sive potius Merobaudes, in Elogio Christi, *lucisque reperitor Ante tuæ, matrisque parens*. Barthius lib. 1 Advers., cap. 7, mallet legi *lucisque reperitor, Nate, tuæ matrisque parens*. Poteris etiam ita distinguere verba *lucisque reperitor, Ante tuæ matrisque parens*. Brev. Moz., male *rutilis*.

4. Ita hunc versum legit Theodulfus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto. Ita etiam legunt Barthius in sua scheda membranacea, Vat. A, P, Hymnarium Thomasii, cum primum hunc hymnum exscribit Giselinus ad oram edit. 2. Alii aliter; Ald., Rat., Prag., Gls. in textu edit. 2, Heinsius cum suis codd., Vat. I, O, Weitzius, *Lucem redde tuis, Christe. fide-*

5 Quamvis innumero sidere regiam,
Lunarique potum tampade pinxeris,
Incussu silicis lumina nos tamen
Monstra saxigeno semine querere.

284 Ne nesciret homo, spem sibi luminis
In Christi solido corpore conditam,
Qui dii stabilem se voluit petram,
Nostris igniculis unde genus venit.
Pinguis quos olei rore madentibus.

A
15 Lychnis, aut facibus pascimus aridis :
285 Quin et illa favis scirpea floreis
Presso melle prius collita lingimus.
Vivax flamma viget, seu cava testula
Succum linteolo suggerit ebrío,
Seu pinus piceam fert alimentiam,
20 Seu ceram teretem stuppa catens bibit.
Nectar de liquido vertice fervidam
Guttatim lacrymis stillat olentibus :

GLOSSÆ VETERES.

5. Regiam, tuam, I. Palatium: Ovid. Regia solis erat; Regia etiam janua dicitur, Vat. A.
9. Ne nesciret, ut sciret bene, Iso.
13. Quos, ignes, Iso.
14. Lychnis, lucernis. — Facibus, fax dicitur a comedendo, fago Græce comedens, nam facula, i. e. cortex arboris materiam præstat igni comedendi.

15. Scirpea, quæ a de flore favi efficiuntur, I
18. Linteolo, fisis ex cannabæ vel thro. — Suggestit, præbet, subdit, ministrat. — Ebrío, madido de sagina vel oleo, Vat. A.
20. Seu ceram fontem cerei vel candela Vat. A.
22. Alentibus, crescentibus, I.

COMMENTARIUS.

libus. Bong., Gls. in textu 4 edit., Thomas. Hymn. loco secundo, Brev. Moz., Lucem, Christe, tuis redde fidelibus, quod etiam tenuit Fabricius. Giselinus vero ad marginem 4 edit., Lumen, Christe, tuis redde fidelibus. De hoc vocabulo fidelibus pro Christianis inter se contendunt Christophorus Cellarius, et uterque Borrichius Olaus, et Andreas. Profanos antiquos illud adhibuisse eo sensu hi ajuat contra Cellarium, qui reponit, addendum esse Christo fidelis. Nobis satis est, hanc notionem esse ecclesiasticam.

7. Vat. A male Incussa.
8. Rat., Monstrans, sed abrasum est n, quod vere abundat. Post hunc versum Aldus, Sichardus et Fabricius immittunt hos quatuor: Hoc signas opere, conditor inclyte, Lumen veridicum mentibus omnium In Christo domino querere jugiter, Quem petram loquitur doctor egregius. Absunt a membranarum nostris et aliorum. Barthius ait eos esse numeris verbisque obscuros, solæcis spurcos, meritoque a Giselino reiectos. Huic potius assentiaris quam Gallandio, qui dubitat, utri versus in textum sint admittendi, cum utriusque Prudentio non indigni ei videantur, aut Teolio, qui fieri potuisse putat, ut Prudentius in prima operis editione versus eiecit scripserit, ac postea emendaverit. Nunquam credam, Prudentium duos dactylos fecisse ex doctor egregius. Rupertus in lib. v de divinis Officiis, cap. 34, eos versus non agnovit: Prudentias, inquit, in Hymno qui cantatur in sabbato sancto, cum dixisset, Lumina nos tamen Monstras saxigeno semine querere, ut ostenderet fieri hoc ad commemorandum illud quod de lapide Christo procedit nobis ignis sancti Spiritus, PROTINUS adjunxit, Ne nesciret homo, etc. In Ordine Romano, libro valde antiquo, versus illi spurii pariter omittuntur: et fortasse Rupertus ex eo versus alios protulit; inscribit autem caput illud, De novo igne.

11. Christus petra stabilis ex I Cor. cap. x, 4: Petra autem erat Christus.

12. In cod. antiquissimo Barthii, Nostris igniculis unde penus venit. Elegantissima, ait Barthius, lectio. Quam recipiendam contenderim quovis pignore. Persicæ enim inexhausta illa semina flammularum, que petra suppeditat, penum in ea ignium esse, atque scintillarum arguit: nil potuit magis poeticum, magisque venustum excogitari. Nihil muto: nam et genus elegantius est dictum, et nostri omnes, et aliorum codices gemas habent.

13. Gls. ed. 4, Pinguis pro pinguis. Cod. Alex. mendose, quoque pro quos. De aeneis lucernis fictilibusque Christianorum vide Bosium, Aringhium, Severanum, Fortunium Lycetum, Casalium et alios. S. Paulinus Natali 7 fuse describit lucernam vitream, cuius versus ad Prudentii explicationem aptissimi sunt: Cominus in medio, etc. Ex multis veterum Christianorum lucernis, quas in scriptoribus antiqui-

tatum Christianarum observare licet, unam adlegi æri incidendam, que ad membra alia explicanda utilis esse potest. Exhibita ea est a Dominico Georgio in dissertatione de Monogrammate Christi Domini, Romæ, 1758, pag. 11. Exstabat Pisauri in Museo Jo. Bapt. Passerii, et a Georgio doctoris inique ætate antiquitatis monumentum, ac ære pretiosius, que Eusebii historia de vitæ Consstantini adaroussem exprimitur, et contra novatores defenditur. De illis lucernis consule Victorium in historia SS. septem dormientium, pag. 54, et Petrum Sanctum Bartolam, le antiche Lucerne sepolcrali figuræ e.

14. Glossæ repugnant aliâ, qui a fax, lumen, lux melius fax deducunt. Vat. A, Egm., Heils., Widm., a secunda manu ac pro aut, quod non displicet. Pro hac lectione ac, Gallandius allegat Hymn. Thom., et Teolius duos Vatt.

15. Ex festo scirpus est id quod in palustribus locis nascitur, leve et procerum, unde et vegetes sunt. Olin sirpus dicebatur.

20. Non satis intellige an fontem, an aliud glossa dicat. Rat., bibit, male.

21. Notanda est, ait Barthius, ratio a nostri ævi (sic) diversa conficiendorum lychnorum, neque eam tam vive vereque ullo alio antiquitatis loco inveniri arbitror. Elegans hæc confectio fuit. Ut ignis superpendentem ceram aut oleum calcificandum reddat liquidum, quod guttatim per sabre appositum foramen angustæ convenientis distillans aliat flammam eam, que ipse ita sibi pabulum calore querat. Possit nullo labore quis lucernam talem conficere quavis materia, et notandi veterum ingensitas in compendioso laboris perpetui, quem in affundendo stillatim liquore citra hoc artificium erant habiuri. Gronovius, Observat. eccl. cap. 5, admirabile et imaginatum Barthii commentum irridit, neque Prudentium aliud capere ait, quam quod videmus quotidie in cereis aut sebaceis noctris. In Barthii ms. erat vortice, tanquam stagnum aliquod impendentis humoris significaretur. Transpositi quoque erant priores duo versus, scilicet, Ambustum quoniam vis facit ignea Imbrem de madido flore cacumine, Nectar de liquido vortice fervidum Guttatim lacrymis stillat olentibus.

22. Alentibus Ald., Palat., Gls., Iso., Urb., Vatt., O, P: longe melius est olentibus, olet enim cera, et hoc epitheton cereis nonnunquam tribuitur. Prudentius hymno 5, vers. 62: Nectare undat olente faris. Ac notandum, utrobique nectar dici ex Virgilio Æneid. 1: et dulci distendunt nectare callos. Giselinus et cum eo Chamillardus voluit per synecdochen ex uno distillante liquore ceræ reliquos intelligi ex oleo et pino. Sed non est necesse ut in hac stropa de aliis sermo sit præter cereum. Barthius de cera et oleo explicat, et odores additos ab antiquis docet, ut jucundior tunc foret. Inde artem existimo consuetudinem thuris

- Ambustum quoniam vis facit ignea
286 Imbrem de madido flere cacumine.
 25 Splendent ergo tuis muneribus, Pater
 Flammas mobilibus scilicet atria,
 Absentemque diem lux agit æmula,
 Quam nox cum lacero victa fugit peplo.
 Sed quis non rapidi luminis arduam,
 30 Manantemque Deo cernat originem?
 Moses nempe Deum spinifera in rubo
 Vidit conspicuo lumine flammeum.
287 Felix, qui meruit sentibus in sacris
 Cælestis solis visore principem,
 35 Jussus ~~nona~~ pedum vincula solvere,
 Ne ~~sanctum~~ involucris pollueret locum.
 Hæc igneam populus sanguinis inclyti

- A
 Majorum meritis tutus, et impotens,
 Suetus sub dominis vivere barbaris,
 40 Jam liber sequitur longa per avia.
 Qua gressum tulerant, castraque carnæ
 Noctis per medium concita moverant,
 Plebem pervigilem fulgure prævio
 Ducebat radius sole micantior.
 45 Sed rex Niliaci littoris, invido
 Fervens felle, jubet prævalidam manum
 In bellum rapidis ire cohortibus,
 Ferratasque acies clangere classicum.
 Sumunt arma viri, seque minacibus
 50 **288** Accingunt gladiis: triste canit tuba.
 Hic fidit jaculis, ille volantis
 Præfigit calamis spicula Gnossis.

GLOSSÆ VETERES.

24. Flere, fluere, l. Guttatim defluere, Vat. A.
 27. Agit, persequitur. Æmu's, imitatrix, l.
 28. Pepló, veste, id est tenebris, Vat. A.
 36. Involucris, calceamentis avolvendo, l. Hoc volucrum, et hæc volucra dicuntur, quo aliquid involvi potest, Vat. A.
 37. Sanguinis, generis, l.
 38. Tulus, protectus, Vat. A. — Impotens, valde

B potens, l, Vat. A.

44. Radius, nubes, vel columna nubis, Vat. A. —
 Micantior, clarior, l.
 45. Niliaci littoris, Ægypti, l.
 48. Classicum, tubam bellicam, l.
 52. Gnossis, Creticis. Gnossium est oppidum in Creta insula.

COMMENTARIUS.

paschali cereo infixi. S. Paulinus Nat. 3 Ichnes, et cereos memorans odorem cereis attribuit, *Lanina ceratis adolentur odora papyris*. Prudentius *lacrymus ait, ut mox flere*.

25. Gifanus in Ind. Lucret., verbo FLERE, legit *Ambusti quoniam vis facit ignea, Nubem de madido flere cacumine*. Ceteri omnes *ambustum* . . . *imbrem*, excepto Hails., ubi *urbustum*, quod probare visus est Hittershusius.

24. Vide Gifan. loc. cit. de hoc verbo *flere* pro *stillare, torare*, ubi, ut dixi, legit *nubem* pro *imbrem*.

26. Nosiri *mobilitibus*, ut infra vers. 441: *Pendent mobilibus lumina funibus*. Ita etiam Ald., Gis., Weitz. C. Alii *nobilibus*, ut Put., Thuan., Hails., Palat., Bong. sup., Rottendorphius, quem codicem, uti et Nomsianum posthac Heinsius adhibuit. In Brev. Moz. corrupte legitur hic versus: *Splendent perspicuo lumine ardua*.

27. Videtur Imitatus Juvenem, lib. II, *survamque super nox æmula pallam Sideris pictam flammis per inane trahebat*. Eleganter quidem, ait Barthius, et non pauca in eo poeta (Juvenen), *quæ præsisse ingenium in gratiam materia arguunt*. Juvenem, nobilissimum presbyterum Hispanum, primum fuisse aliqujus nominis poetam, qui musas inter Christianos ad argumentum sacrum revocaverit, quem deinde secutus Prudentius maximam laudem obtinuerit, advertit cl. Joannes Andreas in laudatissimo opere, quo omnis litteraturæ historiam eleganter non minus quam erudite illustrat. Vide ejus volumen I, pag. 92. Sane sicut Prudentio poeseos Christianæ principatum omnes concedunt, ita secundum locum nemo Juvenen negabit. Claudianus Mamercus lib. I, cap. 3, de Statu animæ hos versus laudat atque aliter legit: *Qua sicut nox immissu luminis rumpitur, ita lux tenebris vulneratur. Unde jucundissime Asclepiadeo luit poeta notissimus, dicens: Absentemque diem nox agit æmula, Quam lux cum lacero victa fugit peplo*. Antea legebatur: *Asclepiades luit poeta notissimus*; sed Schottus restituit *Asclepiadeo*. Amicus quidam Schotti conjiciebat, *Quam mox cum lacero victa fugit peplo*.

28. Glossa schædæ Barthii ridicula: *peplo, lacerato linteo, ex quo lychnes efficitur*. Melius Siberus observat, *peplo vestem esse muliebrem*. Ennodius hymno 10 Vespertino, *Nigrante noctem pallio*. In carmine de Resurrectione Domini intèr opera La-

clantii: *Æternæ noctis pallia crassa cadunt*. Dicitur autem nox fugere, quia *sumalia*, ut ait Virgilius, *noctem vincant*. In Hymnario V. Thomasi loco hujus versus erat alius abnormis: *Noctem illuminans fulgure prævio*. Idem in Brev. Moz., *sed fulgure pro fulgure*.

29. Post hypotypoïn *elegantissimis ornatam translationibus*, ut ait Adamus Siberus. Prudentius, sibi similis, ad S. Scripturæ historiam enarrantiam progreditur, pervigilii paschalis maxime propriam, de igne, in rubo Moysi manifestato, et de columnis ignea, quæ Israelitas, ex Ægypto fugientes, nocte præcedebat. Vide Exod. cap. III, XII et XIV.

C 31. Pro *spinifera* habent *spinifera* Bong. et tres Vat. apud Teol., et nonnulli vulg. Ceteri *spinifera*. Ex hoc loco secundum exemplar Vaticanum vetustius adhibuit Mariettus, quo. l. Vat. B. *dominamus*.

35. In ed. Basil. ad oram, *hostis pro jussus* nescio quid sibi velit. Prag. in marg., *noxa pro nona*, male. Benedictus Balduinus de Calceo antiquo cap. 41 probat, *vincula* apud poetas pro quovis calceo usurpari, sed præcipue pro *soleis*.

36. De quantitate hujus vocis *involucris* in proleg. egi. Vat. B. pro *æe* habet *æc*, minus bene. Ms. Barthii, *maculis* pro *involucris*, inepte. Alii, *invalucris*. S. Bernardus explicans locum Moysis, *voce involucrorum* usus etiam est. Teolias in carmine S. Prospero de Ingratis, corripit penultimam in *involucris* ait, quod ego non inveni, quamvis relegerim illud carmen.

38. Præpositio *in* augeat in *impotens*, ut in aliis dictum est ad vers. 77 hymni 4. Barthius contendit legendum *tutus, at impotens*, pro *et*, et explicat *tutus, at timidus*. Quæ non est mala conjectura.

D 39. Gallandius recte refellit Heumannum, qui in Poecil. tom. II, pag. 364, legendum censet *at impotens Natu sub domini visere barbari*.

46. Rat., Bong., minus bene, *prævalida manu*.

49. Ms. Barthii, *seque micantibus*.

51. Vat. B. *mendose, fudit*.

52. Gnossus est oppidum in Creta insula. Gold. Gnoseis, alii Cnosus, alii Gnossis scribunt. Spicula Gnossia a poetis celebrantur. Horat. lib. I, oda 16: *Nequidquam calami spicula Gnossii Vitabis*. Virgil. lib. V Æn.: *Gnossia bina dabo lavato lucido ferro Spicula*.

- Densetur cuneis turba pedestribus,
 Currus pars, et equos, et volucres rotas
 55 Conscedunt celeres, signaque bellica
 Prætendunt tumidis clara draconibus.
 Hinc jam servitii nescia pristini
 Gens Pelusiaciis usta vaporibus,
 Tandem purpurei gurgitis hospita
 60 Rubris littoribus fessa resederat.
 289 Hostis dirus adest cum duce perfido,
 Infert et validis praelia viribus.
 Moses porro suos in mare præcipit
 Constans intrepidus tendere gressibus.
 65 Præbent rupta locum stagna viantibus
 Riparum in faciem pervia, sistitur
 Circumstans vitreis unda liquoribus,
 Dum plebs sub bifido permeat æquore.

- A
 Pubes quin etiam decolor asperis
 70 Irritata odiis, rege sub impio,
 Hebræum sitiens fundere sanguinem,
 Audet se pelago credere concavo.
 Ibant præcipiti turbine percita
 Fluctus per medios agmina regia :
 75 Sed confusa dehinc unda revolvitur
 In semet revolans gurgite confuso.
 Currus tunc, et equos, telaque naufraga,
 290 Ipsos et proceres, et vaga corpora
 Nigrorum videas nare satellitum,
 80 Arcis iustitium triste tyrannicæ.
 Quæ tandem poterit lingua retexere
 Laudes, Christe, tuas : qui domitam Pharon
 Plagis multimodis cedere præsulii

GLOSSÆ VETERES.

55. Cuneis, *cuneus est collecta in unum multitudo militum; unde cuneus quasi coneus, a con, et eo, l.*
 58. Pelusiaciis, *Ægyptiis; Ægypti civitas, l.*
 60. Rubris, *sic mare Rubrum dicitur, non quod rubrum sit per se, aqua enim per se colorem non habet; sed quia rubra habet littora: aqua autem ex rebus circumpositis, et celo colorem trahit. Vat. A.*
 62. Praelia, *ab imprimendo hostes; unde et præligna, quibus premitur uva, l.*
 66. In faciem, *instar, Vat. A.*

69. Pubes, *juventus Ægyptiaca. — Decolor, nigra ob calorem solis, Vat. A.*
 77. Naufraga, *mersa, l.*
 79. Videas, *videre poteras, Vat. A.*
 80. Arcis, *potestatis, Vat. A. — Iustitium triste, luctus publicus; iustitium est, ubi iustitia stat, et iustitium publicus luctus est, qui in arce cunctis, et ubique est, l. Iustitium proprie est juris statio, sicut solstitium solis statio; ponitur autem pro luctu, luctus enim esse potest, cum iustitia relinquatur, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

55. Legendum est *densetur a denseo, es*, quod verbum aliis etiam in locis est restitueandum. Ita Hein-
 sius cum suis codd. ex nostris Vatt. A, B, I, O, P, Alex., Prag. et Rat., in quo *lex e* factum est *a* ab incepto correptore. *Densatur* legunt Ald., Cham., Gis. in 1 edit., quod exstat in Urbinatæ. Gifan'us in Ind. Lucret., verbo *Densere*, notat, in quibusdam Virgilii locis mendose legi *densare* pro *densere*. Eodem verbo *densere* utitur Horatius, Ovidius, et sæpe Lucretius. Codices omnes habent *turba* in hoc Prudentii versu. Gronovius *turma* reposuit ex conjectura, quæ Hein-
 sio placebat. Sed repugnantibus omnibus codd. nihil ausim mutare. Quid enim si Prudentius consulto *turba* posuit ad turbationem populi, ac tumultuarium exercitum significandum?

54. Idem Gronovius, Observ. eccles. cap. 5, conjicit, *Currus pars et equis et volucres rotis Conscedunt celeres*, nimirum conscedunt currus et equis, et rotis volucres, quod pariter Heinso arrisit. Retinenda est vetus lectio, quæ elegantia poetica non caret, et trepidationem Ægyptiorum exprimit. Heinsius nihil mutavit, Cellarius conjecturas Gronovii anplexus est.

56. *Dracones*, qui post Trajani tempora a Romanis in bellicis signis adhibiti sunt, poeta ad Ægyptios transfert, *tropæ sibi familiari*, ait Giselinus. Scilicet *Dracones* ponit pro vexilli insignibus. De hoc draconum usu vide hymnum 1 Peristeph., vers. 35.

57. Nostri *hinc*, nisi quod in Rat. videtur esse *hic*. Bong., Ald., Gis., *hinc*. Sed Heinsius cum suis potioribus, et Weitz., *hic*. Rottendorp. pro diversa scriptura *libera loco nescia*, fortasse ex glossa.

59. Vat. B., *purpurea*, male.

60. Græce mare hoc dicitur Erythræum. Nonnulli Rubrum dictum putant a rubente arena, Agatharctides apud Photium a rege Erythra; hunc regem fuisse Esau Rufum a rubente pilo nominatum, alii dicunt.

62. In glossa corrigo *prela ligna*.

63. Heinsius monet, suos potiores codd. habere suos *præcipit*; ignoro, quis aliud legerit. Notanda est proprietates adverbii *porro*, quod innuit tractum ulteriorem ad extrema; hinc *porricio* verbum ex augurum disciplina, *Porro tendere in mare* est longe, et procul progredi in mare.

65. Damascenus et Cosmas hymnos plures ab hoc mirabili facto inchoant. *Viandi* verbo usus est S. Damasus in S. Felice, Juvenus et alii.

66. Vat. B., *pervias*, mendose, pro *pervia*.

67. Hunc Israelitici populi triumphum olim in sab-
 bato paschali cantatum in Ecclesia fuisse ex Ordine veteri Romano aliisque monumentis constat, idque confirmat Avitus lib. v in fine: *Inclutus egregium solemnium carmine ductor Describit, toto quod psallitur orbe tropæum, Cum purgata sacris deletur culpa lavacris*.

68. Hic quoque Heinsius monet, in Rot. legi *dum permeat*, quod in omnibus legitur.

76. In Vat. A et Prag. a secunda manu *refluo pro confuso*. Ex Weitzianis Egm., Pal. et Hailsb. a prima manu, ut videtur, *refluo*: pro quo Teollus citat duos Valt.

79. Rat. supra *nare* addit *in*, ut sit *innare*, quod habet Vat. A. Repugnat metrum.

80. Aldus addit *ut*, nempe *iustitium ut triste*, quod vere superfluum est. In membranæ Barthii ineptissime *incitium pro iustitium*. Barthius multos est in hoc loco illustrando: ac fere cum glossis consonat. *Arcem* ait esse aulam, sive, ut hodie barbarissimus statum regium, *iustitium* vindictam, sive eversionem luctuosam. Lucanus lib. 11, *ferale per Urbem Iustitium*. Hæc denique est summa, quod veteribus *iustitium* luctus publicus erat.

81. Hunc locum expressit anonymus auctor hymni martyrum ad vesp. sæculo ix. Vide Hincmarum, de non trina Deitate.

82. Bong., Gis. 1 ed., *domitum Pharon*. Vat. B., *domitam Pharon*. Rat., Gold., Widm., *domitum Pharon*. Heinsius cum suis codd., Gifanio, et Cauchio *domitam Pharon*; ita etiam Ald., Gis. 2 ed., Prag., Vat. A, Egm., Palat. Fabr., Hailsb., Weitz., qui scribit *Faron*. Poeta *Pharon* insulam Alexandria proximam pro Ægypto posuit. Lucanus lib. x: *Tuac claustrum pelagi cepit Pharon: Insula quondam in medio stetit alta mari, etc.* In eadem insula fuit turris præalta, unde accessæ noctu faces cursum navigantium regebant, quæ *pharos* quoque dicta est.

83. Fabr., Gis., *præsidi*; alii, *præsuli*. Hic est

- Cogis justitiæ, vindice dextera ?
 25 Qui pontum rapidis æstibus inivium
 Persultare vetas, ut refluxo in salo
 Securus pateat, te duce, transitus,
 Et mox unda rapax ut voret impios.
291 Cui jejuna eremi saxa loquacibus
 90 Exundant scatebris, et latices novos
 Fundit scissa silex : quæ sitientibus
 Dat potum populis axe sub igneo.
 Instar fellis aqua tristifico in lacu
 Fit ligni venia mel velut Atticum.
 95 Lignum est, sapiunt aspera dulcius ;
 Nam præfixa cruci spes hominum viget.
 Implent castra cibus tunc quoque ninguidus,
 Illabens gelida grandine densius.
 His mensas epulis, hac dape construunt,

- A 100 Quam dat sidereo Christus ab æthere.
 Necnon imbrifero ventus anhelitu
 Crassa nube leves invehit alites,
292 Quæ diffata in humum cum semel
 [agnina
 Fluxerunt, reduci non revolant fuga.
 105 Hæc olim patribus præmia contulit
 Insignis pietas numinis unici :
 Cujus subsidio nos quoque vescimur,
 Pascentes dapibus pectora mysticis.
 Fessos ille vocat per freta sæculi,
 110 Discissis populum turbinibus regens,
 Jactatasque animas mille laboribus
 Justorum in patriam scandere præcipit.
 Illic purpureis tecta rosariis
 Omnis fragrat humus, calthaque pinguis

GLOSSÆ VETERES.

92. Axe, sole, l. Sub perusta plaga, i. e. per Arabiam, Vat. A.
 94. Ligni, crucis. — Venia, beneficio, Vat. A. — Atticum, quod invenitur dulcius omni melle, l.
 97. Ninguidus, nivens, l.
 102. Alites, coturnices, Vat. A.

- B 106. Numinis, Filii Dei, Vat. A.
 109. Freta, tempestates, l.
 113. Rosariis, rosis, rosarium, et rosetum idem sunt, i. e. locus in quo rosæ nascuntur, l.
 114. Calthaque, pretiosa pigmenta, caltha virgultum in Ægypto, unde balsamum fuit. — Pinguis, herbæ, l.

COMMENTARIUS

Moyses, præsul justitiæ. Giselinius vult, *dextera justitiæ vindice* intelligi, non *præsuli justitiæ* : hoc mihi magis placet, ut hymno 44, vers. 115, *Quem, te furoris præsele*.

85. Vat. A, *pontum rabidis*. Heinsius cum suis (nihil enim notat), Ald., Rat., Gis., Weitz., *pontum rapidis*. Scheda Barthii *rabidis*.

86. Prag., Gis. ed. 2, *persulcare*, Ald., Vat. B, Prag., Weitz., Vat. O, *persultare*, quod videtur voluisse Vat. A, ubi est *persultare*. Barthii scheda pro *salo* habet *sale*, quod Virgilius adhibuit.

88. Pal., Ald., Weitz., *devoret*. Nostri et Heinsiani, ut *voret*. Gis. ad marg., *devoret*. Ita duo Vatt. apud Teol.

89. Ald., Gis. in textu 1 edit., *viæ pro eremi*. Id ideo factum, quia *eremi* habet e secundum longum. Sed notanda est consuetudo poetæ, et ejus temporis, ut uberius in prolegomenis explicui. Teolius ait, *Secundam in eremi corripuit, alias producit*, et allegat vers. 39 præfat. At jam eo loco monui, secundam in *hereses* corripit, non produci ; quod putabam per calamit lapsum a Teolio dictum. *Eremus* vox ecclesiastica est apud Hieronymum, et æquales. In Heinsio mendum arbitror, quod ait, frequenter corripit primam in *eremus* a scriptoribus ecclesiasticis. Non dubito quin homo prosodiz peritus secundam dicere voluerit : nam prima certo est brevis. Gis. in textu 1 edit. et Fabr., *madentibus* pro *loquacibus*.

93. *Tristificus* pro *amaro* hic, et tetrast. 43 Dittoehæzi : *Tristificos latices stagnanti felle tenebat*. Vide alia ibidem. Nebrissa *tristes lupinos, et tristes succos* eadem significatione in Virg. notavit. Inde Apoth. vers. 344, *Ungvine amaro contristare comas*.

94. Bocmanus, de Orig. ling. Lat., verbo VENIO : *Venia quæ optanti venit, aut per quam venire licet. Plane ex origine utitur Prudentius, Fit ligni venia, id est, interveniu vel accessione, dum lignum advenit*. Barthius, lib. viii Adv., cap. 20, interpretatur, *ligni ope, medicina, correctione, auxilio*. Recte Prudentius auctum, eo ligno crucem significari. Locus exstat cap. xv Exodi. Mel. Atticum, ut supra Cæcropium hymno 3, vers. 71.

97. Gis. 1 ed., *ribus pinguidus*. Correxerit *ninguidus*.

99. Hailsb., ac pro hac, minus bene.

101. Barthius observat, ventorum flatus animas

dici ex Arnobio lib. 1 : *Nunquid exspiraverunt animas suas venti ?* Addit, Prudentium hoc versu *anhelitum pro animabus* posuisse. Intelligit *animas venti* : sed cur non dicit potius, Prudentium *anhelitum pro flatu* posuisse, ut Arnobius *animas pro flatibus* ?

105. Ald., Vatt. A, a prima manu, O, P, Weit., Widm., Hails., Pal. et alii, *constata*, quod ex suo ms. amplectitur. Barthius, exponens, ventum eas aves compactas conglobatum terræ illisisse. Vat. B, Rat., Prag., Bong., Widm. supra, Gis., *diffata*. Aliqui *defata*, quod erit veluti *disjecta et dissipata*. Teolius in textu Heinsii legi *constata* affirmat, quamvis is monuerit in notis, *diffata* esse in duobus mss. vetustioribus. Giselinius vero, quem fere Heinsius sequitur, nisi cum contrarium aliquid notat, habet *diffata*, et in ipso Heinsii textu clare legitur *diffata*. Vat. A, in unum, quod recte correctum est supra caractere minutiore in *humum*.

104. Heinsius mallet *revolent*. At mss. non perperam, *revolant*. Barthius, *referunt*.

106. In Vat. A supra, *vel nominis* pro *numinis*, quod postremum retinendum est.

108. Ex dapibus, quibus refecti sunt Israelitæ, ad dapes mysticas, quibus Christiani in pervigilio sabbati paschalis vescabantur, poeta advolat. Vide proleg. num. 146.

109. *Sæculum* pro mundo rebusque mundanis parit sim ab ecclesiasticis scriptoribus adhibetur.

110. Nonnulli *discussis* pro *discissis*.

111. Gis. 1 ed. in textu, *raptatasque* ; ad oram *jactatasque*. Virg. lib. 1 Æn. vers. 3, *terris jactatus, et undis*.

D 114. Gronovius in Observat. eccles. legendum ait *cultaque*, ut *seges* designetur, quod aliqua conjectura futeire vult Heinsius. Videtur distinguere lso *caltha* a *pinguibus*, quod non est necesse. Chamillardus ait, errasse poetam, quod neutro genere protulerit *caltham*, quæ apud omnes antiquos est feminini generis, flos scilicet lutei vel crocei coloris. Et hæc est ratio Gronovii cur malit *cultaque*, exemplo Virgilii x Æneid., *ubi pinguis culta*, etc. Nebrissa ex Virgilio, et Columella observarat, potius dici *caltham* femineo genere. Neque ego invenio, quis *calthum* dixerit, præter Prudentium ; sed non eum damno.

- 145 **293** Et molles violas, et tenues crocos **A** Pœnarum celebres sub Styge feriae
Fundis fonticulis uda fugacibus. Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Stagnis ad superos ex Acheronticis:
Illic et gracili balsama surenlo Non sicut tenebras de face fulgida
Desudata flouant, raraque cinnama 150 Surgens oceano lucifer imbuat,
Spirant, et folium, fonte quod addito Sed terris domini de cruce tristibus
120 Prælabens fluvius portat in exitum. Major sole novum restituens diem.
Felices animæ prata per herbida **295** Marcent supplicis tartara mitibus,
Concenta parili suave sonantibus Exsultatque sui carceris otio
Hymnorum modulis dulce canunt melos, 135 Umbrarum populus, liber ab ignibus,
294 Calcant et pedibus hîia candidis. Nec fervent solito flumina sulphure.
125 Sunt et spiritibus sæpe nocentibus

GLOSSÆ VETERES.

145. Crocos, genus pigmenti, l.
146. Fugacibus, vivacibus, manantibus, vel viventibus fluentis, l.
148. Rara, pretiosa, l.
149. Folium, pigmentum optimam, genus aromaticum, l. Folium est herba pretiosissima quæ dicitur venire de paradiso, unde fit unguentum pretiosum, de quo Juvenalis: Ad me venit meretrix foliato peruncta, Vat. A.
120. Prælabens, fluens, Vat. T.
122. Suave, suaviter, Vat. A.
125. Melos, tans, generis neutri singularis numeri, l.
126. Styge, Styx fluvius inferni interpretatur tristitia, luctus. — Feriæ, festa, Iso.
128. Acheronticis, sine gaudio, Phlegethon flammens, phlox, Græce flamma, l.
130. Imbuat, expellit, impellit, vel illuminat, l.
133. Mitibus, mitefactis, l.
135. Umbrarum, defunctorum, aliter functorum, l.

COMMENTARIUS.

115. Paschalis, de Coronis pag. 145, 147, 187 et 190 edit. 1610 Parisiis, hos versus memorat ac repetit. Virgilius mollem violam dixit, Ovidius tenues crocos.
146. Prag., violentum in textu ex glossa; in marg. recte, fugacibus. Uda pro unda præfero cum Put., Thuan., Egm., Alt., Hein., Urb., Alex., quod tenet etiam Gronovius in Observat. eccles. Eleganter, humus, fonticulis uda, fundit violas. Ita etiam cum Thuan. Perist. hym. 8, vers. 14, terra uda legendum arbitror.

118. Barthius in scheda reperit prataque, quasi vulgo, perque prata nascerentur cinnama. Sed si mutatio aliqua esset invehenda, melius loquerem gratiaque cinnama. Sed rara epitheton est congruens cinnamo: Martialis, lib. iv, epig. 15: Tam bene rara suo miscetur cinnama nardo.

149. In eadem scheda Barthii notatur, spirare ad odorem non vulgarem pertinere, et folium spicæ exponitur. Barthius intelligit folia, quæ vario variis unguentis indita, gustum pretiumque variabant, cum hodieque Gallorem, Belgarumque idiotissimis folia sint flores nucum myristicarum. Juvenal. satyra 6, mæchis foliata parantur. Scholiastes, unguenta foliis plena, vel aliis aromatibus. Claudianus lib. 1 in Eutropium, Te foliis ditent arabes, te vellere seres. Lactantius, sive quis alius in Phœnice, Cinnama dehinc, auramque simul spirantem amoni Congerit, et mixto balsama cum folio. Medicorum innumera sunt loca Giselinus folium intelligi posse ait vel de buellio arbore, vel de malobathro, indicis paludibus sine radice innatante.

120. Rat., Fabr. Alex., Urb., Gis. in textu prælabens. Ita Vat. Q. Cæteri, prælabens, et in Vat. l. glossa, de littore attrahens, quod imitatus videtur Alcinus Avitus lib. 1 Poem. de Gange: Motus odorifero quoties qui vertice crevit, Deciduas, pulchro quas spargunt flumina luco, Prælabens furatur opes. Horat. lib. 1, oda 21: vel quæ loca sabulosus Lambit Hydaspes.

122. Put., Alex., et Rotten., pariles pro parili. Thuan., et Egm. pariles suavissonantibus, quod placebat Heinio. Sic Lucretius, suaviloquus, suaviloquens, suavida verba, et Prudentius, flavicomantes, multiformis, multinodis. Vide Indicem Lucretianum Giffanii.

124. Calcant flores felicitatis genus præsertim apud poetas. Martialis viii, 77: Liber in æterna vivere digne rosa. Persius similiter: Quidquid calcaverit hic, rosa fiet. Per translationem a lapillis, in urnam inmissis, quibus dies felices olim notabantur, candidus accipitur pro felici. Sic pede candido.

125. Quæstionem hinc exortam explicuimus proleg. cap. 18. Giselinus fictionem hanc esse poeticam affirmat, quamvis Æthiopes, ut auctor est Danianus Goes in Illistoria de illorum moribus, adhuc sentiant, animas, non quidem damnatas, sed purgandas, singulis diebus dominicis, et sabbati ab omni supplicio liberatas esse. Chamilardus sane errare poetam ait, sive de damnatis, sive de purgandis animis loquatur, quamvis nonnulli ex SS. Patribus censuerint, levari aliquando poenas damnatorum, quos inter S. Augustinus Enchiridii capite 112. Georgius Remus etiam statuit, poeticam hanc esse fictionem, neque verbo Dei aiti. Georgius Fabricius id aiti non legi asseverat, et Hispanicum vidiri commentum. Lege cap. cit. Videndum an hujuscemodi feriæ sub Styge ita explicari possint, ut solam levamen senserint animæ purgatorie igni addictæ, non aliæ æternam damnatæ. Olim enim inferosam nomine locum etiam ignis purgatorii comprehendebant, ubi demones quoque tormenta in animas purgandas excruciant. Confer S. Casarium Arelatensem mox laudandum ad vers. 129.

126. Stygis vera origo a στυγος, odi. Hinc Virg. lib. vi, tristisque pabulis inamabilis unda Alligat, et novies Styx intersusa coeret. INAMABILIS, quia odio est omnibus.

129. Vat. B dividit Non sicut. Lucretius usus quoque est voce fulgidus, quam nonnulli ad ævum cadentis Latinitatis rejiciunt. Cicero ait fulgens. S. Casarius Arelatensis videtur imitatus hunc locum in homilia 3 de Paschate: Deus iste amplius ex sepulcro radiavit, quam de sole refulsit... Confessum igitur æterni nox inferorum Christo descendente resplenduit. Sicut stridor lugentium ille, soluta sunt onera catenarum, dirupta ceciderunt vincula damnatorum. Altonita mentis obstupere tortores. Omnis simul impia officina contremuit, cum Christum repente in suis sedibus vidit.

130. Non occurrit exemplum simile, imbære tenebras pro discutere, fugare, expellere. Melior glossa illuminat.

135. Videtur Iso agnovisse hanc aliam lectionem, functorum pro umbrarum. Thuan., Rot., Alt., Noms., Sich., dno Torrent., Boher., Egm. in textu, Pal., Hailsbr. a prima manu, functorum. Aldus, Gis., Weitz., Rat., Vat. B, umbrarum. In Vat. A, functorum, supra characterem misitieri umbrarum. Putean. quoque et Egm. in margine umbrarum, quod præfero cum vetustissimis, et quia functorum videtur glossa, aut ex correctioe inepti exscriptoris Prudentius hoc loco libere utitur verbis poetarum gentium, ut alii veteres poetæ Christiani.

Nox festis trahimus per pia gaudia
 Noctem conciliis, vota que prospera
 Certatim vigili tongerimus prece,
 140 Exstructoque agimus liba sacrario.
 Pendent mobilibus lumina funibus,
 Quæ suffixa micant per laquearia,
 Et de languidulis fota natatibus
 296 Lucem perspicuo flamma jacit vitro.
 145 Credas, stelligeram desuper aream
 Ornatam geminis stare trionibus,

A Et qua Bosphoreum temo regit jugum,
 Passim purpureos spargier Hesperos.
 O res digna, Pater, quam tibi roscidæ
 150 Noctis principio grex tuus offerat,
 Lucem, qua tribuit nil pretiosius,
 Lucem, qua reliqua præmia cernimus.
 Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus,
 297 Intus tu speculum, tu speculum foris,
 155 Lumen, quod famulans offero, suscipe,

GLOSSÆ VETERES.

140. Agimus liba, *sacrificamus sacrificia*, l. — Sacrario, *sacrificio*, Vat. A.

141. Mobilibus, *lazabilibus, motibus*, l.

142. Laquearia, quæ cameram subtegunt et ornant, quæ et lacunaria dicimus; principaliter autem lacus dicitur, cujus diminutio lacunar facit. Inde fit alia diminutio, quæ per antisticon laquearia facit. Iso.

143. Fota, nutrita. — Natatibus, natatus dicitur olei, in quo papyrus natat, Vat. A.

145. Desuper, in templo, Vat. A. — Aream, plani-

tiem, l. *Planitiem, id est tabulatam templi*, Vat. A.

146. Geminis, sic lucent luminaria in laquearibus dependentia, ut putes, esse geminos triones, id est duas aras, helicem et cynosuram, quæ prælicidas habent stellas, Vat. A. — Trionibus, *plaustris*, l.

147. Bosphoreum, *Luciferum vel Bootem*; dicimus *Bosphoreum, vel Phosforeum, id est igniferum phos enim ignis dicitur*, l.

148. Hesperos, *stellas*, l.

149. O res, *scilicet est*, l.

COMMENTARIUS.

139. In Hymn. Thomas. et in Brev. Moz. pro hoc et sequenti versu immittuntur alii, *Concentu parili suave sonantibus Hymnorum modulis ora resolvimus*. In Brev. Moz. legitur *suavisonantibus*. Poeta ait, vota congeri ad indicandam vim orationis, quæ a multis, in unum congregatis, fieri solet. Tertullianus, Apolog. cap. 39, *Corpus sumus de conscientia religionis, et disciplinæ unitate, et spei federe. Coimus ad Deum, quasi manu facta precutionibus ambiamus. Hæc vis Deo grata est*.

140. Barthius in suo ms. legit *Exstructo offerimus liba sacrario*, et durius illi videtur agere liba. Quid si legatur *Exstructoque odimus liba sacrario*? Tunc sacrificium erit mensa sacrificii de qua hymno 41 Perist., vers. 174. Atque id, opinor, vult Prudentius, cum sermo illi sit de SS. eucharistiæ sacramento. Congruit autem verbum *exstructo*, nam Virgilius non semel illo utitur ad convivium describendum, *Æneid.* III, vers. 224: *Exstruimusque toros*; XI, vers. 66: *Exstructoque toros*. Verbum *ago* in sacrificiis usitatum erat, et nunc de sacrificio missæ dicimus, *Quod agimus mysteriis*. Fortasse hoc loco *agimus* est *admocimus*.

142. Glossa leonis desumpta est ex Servio ad illud Virgilii, *Laquearibus altis*.

143. Lactius legit, *Et de pinguidulis fota natatibus*; fortasse Latinus scripserit *menatibus*, et Frontinus quidem agens est *menationis* vocabulo. Versus autem non constaret cum *menatibus*, neque est, cur *languidulis* loco *menatibus*. Macrus in Hierolexico confirmare videtur scripturam *menatibus*, quam ipse edidit in Bibl. select. Latiniæ. Ait Macrus, Græce *nama* esse laticem, undam, rivum decurrentem, et in codicibus mendosius Prudentii legi *natatibus*. Id arguere potest; a Latinis sive dedita opera, sive per errorem ascriptum fuisse *menatibus*. Cæterum hæc lectio probari nequit; nam præterquam quod nullum vidi codicem ubi ea esset, probum est *natatibus*, quo vocabulo alibi etiam utitur Prudentius. A Latinis usurpatum non video *nama*.

145. In ms. Barthii erat *Credas, stelligerum desuper ignem Ornatam geminis stare trionibus*. Intellego *ornatum* esse nomen substantivum. In Hallsb., *Credas, stelligerum desuper aerem Ornatum*, etc. Nihil mutandum.

147. Sermo hic est de jugo, quod boves ferunt: ad hoc quoque *Bosphoreum* scribendum; alii scribunt *Phosforeum*, alii *Vosforeum*, alii *Bosforeum*, alii *Bosphoreum*, quod Heinsius non displicet in notis, quævis in textu eliderit *Bosphoreum*. De re ipsa constat. Quod autem

ait Teolius, scribi Græce *Bosphoreum* sine aspiratione a *Bosporo Cimmerio*, id non satis intellego; nam *Bosphorus* sive *Thracius*, sive *Cimmerius*, a plerisque ita scribitur *Bosphorus*; neque essentior Cellario, qui *Bosphoreum* jugum dici statuit a *Bosporo Cimmerio*, qui antiquis maxime borealis erat. Magis placet interpretatio glossæ.

148. Vat. A, non recte, *sparsim* pro *passim*.

149. Pot. *Pater*, quod Heinsio, aliisque placuit, nec mihi displicet. *Alex., Deus*; in nota *Pater*. In Brev. Moz. muta *residua* in *roscidæ*.

150. Rat., Brev. Moz., *offeret*; melius *offerat*. Ex hoc verbo, infra etiam repetito *quod famulans offero*, recte colligas, ritu ecclesiastico lucem tunc fuisse oblatam, neque solum in cereis, sed etiam in lucernis, et, ut arbitror, in facibus e pino. Consuetudo benedicendi, et offerendi cereos in univèrsa Ecclesia permansit: verum in Gothico officio benedictio lucernæ pariter adhibetur.

151. Figurata constructio, *O res digna lux, quam accem, sere ut apud Virgilium, Urbem, quam statuo, vestra est*. Brev. Moz., *luce*, in hoc et in versu sequenti, non bene.

152. Codex Barthii glossam adiecit verbo *reliqua*, id est *pollicita*. Barthius ait, fortasse auctorem glossæ respexisse ad præmia æterna. Prudentius loquitur de præmiis seu muneribus hujus vitæ, et præclare asserit, *luce*, qua reliqua præmia cernimus, nullum munus a Deo concessum pretiosius. In Hymnario V. Thomasi deest *præmia*.

155. Nescio, cur in Hymnario V. Thomasi mutatus fuerit hic versus in alium, *Lumen, quod delibat plebs tua, suscipe*. Brev. Moz. corrupte etiam, *Lux quoque sensibus, Intus tu speculum, fons: lumen Quod delibat plebs tua, suscipe*. Chamillardus ait, omnes sere hunc locum de cereorum oblatione esse interpretatos, Giselinum vero de quocumque lumine. Fallitur. Giselinus hunc locum dicit esse quavis ubere gleba ferundiorum, quem plane sterilitèr de cereorum oblatione alii interpretati fuerant. Ipse vero cum explicare aggreditur, loco simili aliunde adducto, ubi Romanus precaturum se ait pro Casare ejusque militibus: *Ut idolorum respuant caliginem, Cernant ut illud lumen æternæ spei*. Nihil addit Giselinus, sed de interno animi, seu rationis lumine eum loqui apertum est. Ejus tamen sententiam non sequor: sed de oblatione cereorum et lucernarum interpretor. Et lucernas quidem hoc versu indicari arguo ex sequenti, *Tinctum pacifici chrisma tis unguine*. *Chrisma* est oleum, et *pacificum* dicitur, quia oliva insigne est pacis. Peristeph,

	Tinctum pacifici chrismatis unguine :	A	Deus ex Deo pereunis,
	Per Christum genitum, summe Pater, tuum,		Deus ex utroque missus.
	In quo visibilis stat tibi gloria :		Fluxit labor diei,
	Qui noster dominus, qui tuus unicus	40	Redit et quietis hora :
160	Spirat de patrio corde Paraclitum :		299 Blandus sopor vicissim
	Per quem splendor, honos, laus, sapientia,		Fessos relaxat artus.
	Majestas, bonitas, et pietas tua		Mens æstuans procellis,
	Regnum continuat nomine triplici,		Curisque sauciata,
	Texens perpetuis sæcula sæculis.	45	Totis bibit medullis
			Obliviale poclum.
			Serpit per omne corpus
			Lethæa vis, nec ullum
			Miseris doloris ægri
		20	Patitur manere sensum.
			Lex hæc data est caducis,
			Deo jubente, membris,
			Ut temperet laboreu

298 VI. HYMNUS ANTE SOMNUM.

Ades, Pater supreme,
 Quem nemo vidit unquam,
 Patrisque sermo Christe,
 Et Spiritus benigne.

5 O Trinitatis hujus
 Vis una, lumen unum,

GLOSSÆ VETERES.

158. Gloria tua, facta invisibilis per illum facta est visibilis, Vat. A.
 1. Ades, pro adesto, I.
 9. Fluxit, defecit, I.
 40. Quietis, soporis, Iso.
 41. Vicissim, inter diem et noctem, I.
 42. Relaxat, in tranquillitate obtinet, Iso.

13. Procellis, in laborum procellis, Iso.
 14. Sauciata, tuta, I.
 15. Bibit, diligit, I.
 16. Obliviale poclum, laboris senialis, I.
 18. Lethæa, obliivialis, lethes Græce sopor, Iso. So por, Vat. A.
 19. Doloris, laboris dies, Iso.

COMMENTARIUS.

hymno 12, vers 33, *Frondem perennem, chrismatis feracem*. Nisi malis, unguen pacifici chrismatis innuere sacrationem aliquem ritum, quo lumen sabbati paschalis offerri consueverit. S. Paulinus Natali 8 etiam usus est hoc nomine unguen in describenda lucerna, *Consumpto bibulum defecerat unguine lumen*.

157. *Genitus* nomen substantivum pro filio a Christianis poetis passim usurpatur. Fortunatus lib. 1 de Partu Virginis, *Curavit genitus, Virgo Maria, tuus*.

158. Plinius utitur *visibilis* pro visivo. Ciceronis phrasis est, *res quæ sub aspectum cadunt*.

160. Processio Spiritus sancti ex Patre Filioque hoc loco astruitur, ac repetitur initio hymni seq. Vide Petav. tom. II lib. VII, cap. 8. Filius spirare Paraclitum recte dicitur: nam et spiritus appellari potest, ut probat Hugo Grotius ad cap. II Marci vers. 8.

163. Prag., *contineat*, pro *continuat*. Rat., *contineat*, sed supra *continuat*. Widm. et Gold., *contineat*. Rat., Theodulfus in lib. de Spiritu sancto, *nomine, alii numine*. Alex., Vat. A, O, P, Q, *numine*. Vat. I cum Urb., *nomine*. Brev. Moz. ita hic et alibi; sed male tu et *contines* pro *tua* et *continuet*. Hincmarus utramque lectionem agnovit. Vide Psych. vers 2. Aldus huic hymno addit *Amen. Finis*, quod nusquam alias.

Ante somnum. Ex libro Constitution. apost. diximus ad titulum hymni 1, preces esse faciendas cum aliis horis, tum *vespere*, quod noctem dederit Dominus ad requiescendum a laboribus diurnis. Huc pertinet hic hymnus, ut ex versu 9 et seqq. patet, *Fluxit labor diei, Redit et quietis hora*. Completorium locum huiusmodi preces nunc tenet. Citatur hic hymnus a Theodulfo in lib. de Spiritu sancto, ubi probat Spiritus sancti processionem ex hoc aliisque locis Prudentii, simul cum cæteris SS. Patribus laudati. Septem strophæ ultimæ hujus hymni leguntur in Breviario Mozarabico inter hymnos alios de *Completa*. S. Gregorius Turonensis lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 162, ex hoc hymno nonnullos decerpit versus. *Juxta Prudentium, crux pellit omne crimen*, etc. Hujus hymni titulum alicubi esse *De quiete et somno, divino munere*, notavi proleg., num. 105.

3. Adversus novatorum effrenem libidinem, qui pro *Verbum* in Evangelio legunt *sermonem*, quia nonnulli SS. Patres ita locuti sunt, ut hoc loco Pruden-

tius, videndus est Joannes Maldonatus, gravis in primis theologus, cujus aliqua verba in proleg. num. 140. retuli. Adducit autem Maldonatus inter alios SS. Patres hunc ipsum Prudentii locum.

6. In margine Vat. A additum erat *aliter, Vis, ac potestas una*. Ita etiam in Put., Alex. a secunda manū, et in schedis Grævianis. Salmasius quoque id volebat, qui locum Ausonii addiderat, *Majestas unius modi Sociata sancto spiritu*, ut in *POTESTAS* a corripitur, sicut in *MAJESTAS* a postremum ab Ausonio corripitur. Verum nihil agit Salmasius: Ausonius enim sæpe loco secundo iambici dimetri spondæum intrudit. Et in hoc eodem iambico Ephemeridis ait: *Rei divinæ copia est*.

6. In Rat. abest et, sed videtur spatium abrasionis. Alt., *rediiit*. Fabr. et Gis., *redit quietis*, sine et, quod habent reliqui omnes, exceptis Vatt. duobus quos laudat Teolius. Quod autem particulam et non patitur hujus carminis indoles, idem affirmavit. Sed in hoc hymno passim anapestus prima sede ponitur, quod minime repugnat metro.

12. Virgilius lib. v, *Vix primos inopina quies laxaverat artus*. Similia vulgo apud poetas. Cicero de *Divin.*, *animus somno relaxatus*. Insignis est descriptio somni, quam poeta noster versibus suis complectitur. Descriptiones Somni ejusque domus collegit Joannes Baptista Gaudutius inter descriptiones poeticas. Confer etiam Lucret. lib. IV. Neque omittendus est hymnus S. Ambrosii, *Deus creator omnium*.

14. Pro, *sauciata* malle in glossa *vulnerata, fessa*, quam *tuta*.

16. *Poculum* habent Aldus et Nebr. pro *pocum*, quod metrum exigit. Horatius epod. 14, *Pocula Lethæos ut si ducentia somnos*. Sumptum id ex fabulis. Sed licuit sanctissimo poetæ metaphoram continuare, et, quoniam *bibit* dixit, addere *pocum* pro *somno*. In glossa fortasse legendum *laboris sensualis*.

19. Fabricius in dolore molestias intelligit. Sed cur non verum dolorem esse dicamus, cujus sensus nullus est in dormiente? Sic paulo post *medicabilis voluptas*, quia somno etiam sanitate interdum inducit. In *hails*, *ægris* pro *ægri*.

22. Teolius in uno Vat. vidit *Deo donante*, quod ratio carminis non patitur.

Medicabilis voluptas.
 25 **300** Sed, dum pererrat omnes
 Quies amica venas,
 Pectusque feriatum
 Placat rigante somno,
 Liber vagat per auras
 30 Rapido vigore sensus;
 Variasque per figuras,
 Quæ sunt operta, cernit.
 Quia mens soluta curis,
 Cui est origo cælum,
 35 Purusque foas ab æthra,
 Iners jacere nescit.
 Imitata multiformes
 Facies sibi ipsa fingit,
 Per quas repente currens
 40 Tenui fruatur actu.
301 Sed sensa somniantum

A Dispar fatigat horror.
 Nunc splendor intererrat,
 Qui dat futura nosse.
 45 Plerumque dissipatis
 Mendax imago veris
 Animos pavore moestos
 Ambage fallit atra.
 Quem rara culpa morum
 50 Non polluit frequenter,
 Hunc lux serena vibrans
302 Res edocet latentes.
A, qui coinquatum
 Vitiis cor impiavit,
 55 Lusus pavore multo
 Species videt tremendas.
B Hoc patriarcha noster
 Sub carceris catena
 Geminis simul ministris

GLOSSÆ VETERES.

27. Feriatum, otiosum, quietum, I.
 35. Æthra, splendor, Vat. A.
 36. Iners, sine arte.
 39. Per quas, facies, I.
 41. Sensa, neutraliter, sensum meum; in plurali numero facit hi sensus, et hæc sensa neutro genere, I. Plural. pro sensu; hinc Tullius: Caro læsa lædit sensa; sic verum pro veritate, justum pro iustitia, Vat. A.

42. Horror, somni, I.
 43. Splendor, visio superna, Vat. A. — Intererrat, intermeat, I.
 47. Pavore, de vel cum, I.
 48. Ambage, circumventionem, I.
 49. Quem, aliquem virum, I.
 51. Vibrans, illuminans, I.
 54. Impiavit, inquinavit, corrupit, Iso.
 57. Patriarcha, Joseph, I.

COMMENTARIUS.

24. Vat. B, Prag., Widm., Gold., medicinalis, contra regulas metri. Est autem somnus medicabilis, quia aut sanitatem corporis restituit, aut eam conservat. Utitur hoc verbo Ovidius pro eo cui medicina adhiberi potest, in epist. Cænones ad Paridem, amor non est medicabilis herbis.

25. Rat., cum pro dum.
 27. Chamillardii mendum feriarum.
 29. Vat. B. I, Rat., Gold., Fabr., Widm., Bong., vacat, Vat. A, O, P, Q, duo Torrentiani, tres Heinsiani, vagas per auras. Ald., Heins., Weitz., Put., Thuan., Prag., Gis., vagat, quod etiam tueretur Gifanius in Indice Lucretii, pag. 423, et Latinus in Bibl. sel. Videri potest Priscianus lib. viii, qui de huiusmodi verbis, quæ olim antiqui usurpabant, ut auguro, opino, exsecro, agit diligentissime; et Nonius, qui de verbo vago adducit Plautum, Attium, Pacuvium, Ennium, Turpilium, Pomponium, Varronem, et his longe posteriorem Serenum.

35. Fontem igneum animarum Deum vocat poeta in hymno Exsequiarum vers. 1. Rat., ab æthra, sed inductum est medium e recte, ut fiat ab æthra, quod corrector videtur voluisse.

37. Mens sibi multiformes facies fingere dicitur ob diversitatem insomniorum. Nam etsi somniorum causa non solum sit interna, sed etiam externa, ut ex SS. Patribus explicat S. Thomas 2-2, quest. 95, et Thomas Hurtado tom. I Tract. varior., tract. 5, cap. 6, resolut. 56, num. 1155 et seqq., tamen facies sive figuras et phantasmata mens ipsa format: agit enim etiam tunc anima. Videtur autem poeta loqui de omnibus insomniis, quamvis vers. 40 dicat, Tenui fruatur actu.

41. Rat., somniantium a manu prima.

42. Coniicio legendum esse error pro horror, quantumvis nemo hac de re dubitaverit. Etenim erro proprie est vapor, ut apud Virgilium egloga 1, Ille meas errare boves, et noster poeta versu sequenti, Nunc splendor intererrat. Et quamvis fictionis nonnihil exprimi per errorem velis, eam in somnio poteris agnoscere: sic supra fingit, infra intererrat, mendax

imago veris dissipatis, ambage fallit, et lusus pavore multo. Vide vers. 118, Quos creber implet error. Cur autem magis error quam horror sit præferendum, rationem peto ex ipsis insomniis ministrorum Pharaonis, in quibus nihil apparebat horridum, quamvis ipsi vultu tristitiam manifestarent, quia non erat qui ea interpretaretur. Eorum vero interpretatio alteri quidem famulorum horrorem iniecit, alterum vero gaudio complevit. Itaque Prudentius dispar somnium distinguit, et de primo nunquam verba horrores adhibuit: Nunc splendor intererrat Qui dat futura nosse... Quem rara culpa morum Non polluit frequenter. Hunc lux serena vibrans Res edocet latentes. Contra de altero: Animos pavore moestos Ambage fallit atra... Lusus pavore multo Species videt tremendas.

43. Somnia a Deo aliquando immitti perspicuum est, et plurima sunt in Veteri Novoque Testamento exempla, quæ Durantius collegit tract. de Visionibus cap. 9. Æque autem certum est, insomnia, quæ aliquando vera accidunt, interdum ad casum pertinere. Quotus enim quisque vir sapiens rei futuræ veritatem dormiens agnovit? At omnes vulgo somniant. Quid autem mirum, si in tanto numero aliquid verum contingat? Recte Cicero lib. ii de Divinat. cap. 59: Quis est, qui totum diem jaculans non aliquando collineat?

51. Vibrare pro fulgere. Virgilius, Catullus, Cicero, alique.

52. Vat. A, frequenter, supra caractere minutiori latentes, quod verum est.

53. Aldus male conjungit Atqui. Horatius utitur verbo coinquino.

54. Sidonius, Apuleius et alii usi sunt hoc verbo. Festus, impiatus, sceleratus. Rat. ex glossa pro impiavit posuit inquinavit.

56. Rat. et Vat. Q, vidit, repugnante metro, pro videt. De impiorum somniis, terrorem incutientibus, Salomon cap. xviii Sap., vers. 17, Tunc continuo visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenerunt in sperati. Et Job cap. vii, 14, Terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties.

59. Gold. et Widm. supra magistris. Ald., men-

- 60 Interpres approbavit.
Quorum reversus unus
Dat poculum tyranno :
Ast alterum rapaces
Fixum vorant volucres.
- 65 Ipsum deinde regem,
Perplexa somniantem,
Monuit famem futuram
303 Clausis cavere acervis.
Mox præsul, ac tetrarches,
- 70 Regnum per omne jussus
Sociam tenere virgam,
Dominæ resedit aulae.
O quam profunda justis
Arcana per soporem
- 75 Aperit tuenda Christus !
Quam clara, quam tacenda !
Evangelista summi

64. Unus, *magister pincernarum*,
62. Tyranno, *regi Pharaoni*, l: *Tyrannus Græca*
rex. Vat. A.
66. Perplexa, *obscura*, l.
69. Præsul, *princeps*, l.
71. Virgam, *sceptrum*, l.
75. Tuenda, *videnda*, Vat. A.

- A Fidissimus magistri,
Signata quæ latebant,
80 Nebulis videt remotis.
Ipsum Tonantis agnum,
De cæde purpurantem,
Qui conscium futuri .
Librum resignat unus.
- 85) **304** Hujus manum potentem
Gladius perarmat anceps,
Et fulgurans utrinque
Duplicem minatur ictum.
Quæsitior ille solus
- 90 Animæque corporisque,
Ensisque bis timendus
Prima ac secunda mors est.
- B Idem tamen benignus
Ultor retundit iram,
95 Paucosque non piorum

GLOSSÆ VETÈRES.

77. Evangelista, *Joannes*, Vat. A.
86. Gladius, *verbum Dei*, Vat. A.
88. Ictum, *animæ et corporis*. Vat. A.
89. Quæsitior, *judeus*. l.
92. Prima ac secunda, *corporis et animæ*, lsq.
95. Non piorum, *impiorum*, lso.

COMMENTARIUS.

dose, *minister*. Historia narratur cap. xi Genes. Duo hi erant eunuchi; alter pincernis præerat, alter pistioribus; hic pistorum magister, ille pincernarum dicitur. Hinc aliquis *ministeris* cum legisset, *magistris* correxit, quod simpliciter positum ineptum est.

60. Widm., mendose *approbavit*.

61. Put., Vat. A supra, et Oxon., *regressus*. Ita C Vatt. major pars apud Teolium, sed nonnulli præstantissimi habent *reversus*. Id etiam placuit Gallandio cum edd. Ald. et Tornæs., et tenuerunt Gis. et Weitz.

63. Genesis cap. cit. vers. 17. *Suspendit te in cruce, et laerabunt volucres carnes tuas*.

66. Lege hanc historiam cap. xli Genes.

67. Put., Oxon. cum aliis nonnullis Heinsianis, Weitz., Vatt. A, B, O, Q et l supra, Prag., Rat., Sich., Gisellinus cum editione Daventriensi antiquissima, *monuit*. Aldus et Gis. l edit., *novit*. Non ineptè movit amplexus est Fabricius, hoc est, *movendo impulit, persuadendo coegit*, et id legitur in Vat. O. Non dubito quin vera lectio sit *monuit*. Corruptæ nonnullæ Plauti editiones contrarium errorem tenuerunt *monuit mihi pro movit*, Trucul. act. iv, scen. 1, *Unum animos movit mihi*, quanquam alii legunt, *Unum animus monuit me*. Mirum est autem quod auctor dictionarii Taurinensis ex hoc Plauti loco tanquam exploratum tradiderit, *moneo* admittere casum dandi, cujus auctoritate alii, non inspectis optimis editionibus et interpretum monitis jam inde a Camerario repetitis, obscuram mihi litem intendere voluerunt ac probare, *æque facili* defendi posse verbum *moneo* cum dativo coherere, ac secundam vocalem in *potiter* esse communem. Qui si defensionem aliquam tentare velint, aliam viam insistere debent, neque tamen, quod volunt, assequantur.

68. Pro frumenti cumulis *acerros* simpliciter posuit. Usus similiter est Horatius.

72. Ex hoc loco nonnulli colligunt vel, ut recte ait Fabricius in Comment. poet. Christ., *somniant*, Josephum ab uxore quoque Pharaonis fuisse sollicitatum.

76. In Vat. A, *clausa*, supra *vel clara*. Putean. pro diversa scriptura, *tuenda* pro *tacenda*.

77. Notat Fabricius, Prudentium dicere, evangelistam res obscuras, et obsignatas in clara luce vidisse, nebulis remotis, ipsum vero Joannem, se fuisse in spiritu vel, ut recentiores loquuntur *in extasi*, Sedulium, hæc ipsum Joannem vidisse in somnis, quod Nebrissa antea monerat. At Prudentius etiam *per soporem* visionem accidisse affirmat, ut ex precedenti strophâ sit perspicuum. Et Sedulius, quem Fabricius nominat, est ipsemet Prudentius in Dittochæo, quod Fabricius Sedulio ascribit. Intellego, Prudentium mystice loqui, et extasin vocare somnum. Vide S. Bernardum serm. 52 in cantica, *De excessu, qui contemplatio dicitur, in qua sponsus facit quiescere animam*, etc.

86. Locus est ex cap. i Apocal., vers. 16, *Et habebat in dextera sua stellas septem: et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat*. Miratur Chamillardus cur Prudentius manuum gladio armatam dicat, cum ex ore prodire gladium Joannes affirmet. At Prudentius progressum gladii ex ore ad manum attingit. In ore Christus gestat gladium, ut verbum Dei, sive sententia in extremo judicio indicetur: in manu vero, ut progressus in puniendo ostendatur. Psalmo vii, *gladium suum vibrabit*. Exodi xv, *Evaginabo gladium meum; interficiet eos manus mea*. Vide interpretes.

89. Rat., *quæsitior*, male. Virgilius lib. vi, *Quæsitior Minos urnam movet*.

92. Desumptum ex Apoc. xi, 14, *Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda*.

95. Nebrissensis exponit *paucos, qui scilicet sunt immedicabiles*. Interpretor *medios* inter pios et impios, scilicet qui neque sanctitate eminent, neque inobeditatis crimine, aut aliis gravissimis opprimuntur. At igitur poeta, Deum pati, perire paucos eorum qui catholici sunt, et siquando in peccata incidunt, de his dolere et poenitentiam agere student. Porro licuit Prudentio ita existimare de sui temporis Christianis catholicis, quos serio ad vitam æternam maxima ex parte contendere constabat, quamvis multi insigni, et heroica pietate non eminent. Gravina libro Phææ de Paradiso caput adject de majori numero sal-

- Patitur perire in ævum.
305 Huic inclytus perenne
 Tribuit pater tribunal :
 Hunc obtinere jussit
 100 Nomen supra omne nomen :
 Hic præpotens cruenti
 Exstinctor Antichristi :
 Qui de furente *monstro*
 Pulchrum refert tropæum.
 105 Quam bestiam capacem,
 Populosque decorantem,
 Quam sanguinis charybdin,
 Joannes exsecratur.
306 Hanc nempæ, quæ sacratum
 110 Præferre nomen ausa
 Imam petit gehennam,

- A** Christo perempta vero.
 Tali sopore justus
 Mentem relaxat heros,
 115 Ut spiritu sagaci
 Cælum peragret omne.
 Nos nil meremur horum,
 Quos creber implet error .
 Concreta quos malarum
 120 Vitii cupido rerum.
 Sat est quiete dulci
 Fessum fovere corpus :
 Sat, si nihil sinistrum
307 Vanæ minentur umbræ.
 125 Cultor Dei, memento,
 Te fontis et lavacri
 Rorem subisse sanctum;

GLOSSÆ VETERES.

97. Huic, *Christo*, Vat. A.
 105. Capacem, *omnia recipientem*. Iso.
 107. Charybdin, *voragine[m], vorago naves sorbens*.

- Ita vocat Antichristum, quia omnes ad se venientes in præcipitium trahit*, Iso.
 110. Ausa, *scilicet est*, Iso.

COMMENTARIUS.

vandorum, merito proscriptum, quod sententiam benignam nimium amplificaret. Vide proleg. num. 178.

97. Vat. A, hic supra huic, *Christo*.

100. In quibusdam et in Widm. a secunda manu super pro supra. Hoc ratio carminis postulat, illud ex Vulgata editione cap. II ad Philippenses vers. 9: *Et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*.

101. Beamanus, de Orig. ling. Lat., verbo fortiori contendit, melius de Deo usurpari vel potens, ut Lucæ cap. I et sibi in sacris Litteris, vel etiam in iisdem omnipotens quam præpotens, id est, *valde potens, et præ altis*. Neque movetur auctoritate Ciceronis, cui Jupiter est præpotens: nam gentilium unus fuit Cicero. Ut autem alia præteream, hoc loco idonee Christus dicitur præpotens, cum sermo sit de victoria ex Antichristo reportata, neque dedecet ea comparatio, ut potens præ Antichristo intelligatur. Vide ep. II ad Thessalon. cap. II, 8 et seq.

103. In Vat. A. a veteri manu abest de.

105. Rat., *rapacem*, sed videtur prius fuisse *capacem*. Hails. a secunda manu, Weitz., Gis., *rapacem*, quod non displicet. Cæteri, *capacem*. Gallandius edidit *rapacem* cum Ald. et Tornæs.; sed Aldus meus habet *capacem*. Perperam autem putat Gallandius, mendose scriptum a Chamillardo *capacem*.

107. Vat. A, *sanguinis pro sanguinis*, male. Poeta respicit, opinor, ad cap. XVII Apocalyp., ubi mulier fornicaria describitur, sedens super bestiam coccineam ebria de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum Jesu. Afetas in cap. XI Apocal. vers. 7, *Bestiam vocat Antichristum ob crudelitatem, feritatem et sanguinis aviditatem*. Put. et alii legunt *charybdem*.

108. Put., *Joannis*, quod Heinsio aliisque placet, ut metro consulatur. Verum satis metro consulitur, si teneatur, finita in es sæpius, quam vulgo creditur, posse corripri. Vide Gifanium Indic. Lucr. pag. 440, *Is terminata*. Alex. scribit *Joannes*: ita Vatt. O, P, cum aliis duobus apud Teol., qui nihilominus Puteanum, sive Heinsianam lectionem secutus est.

109. Potiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. B, Egm., *hanc*. Alii *hæc*, et vers. seq. *ausa est*. Teolio planior videtur lectio *hæc*, et idem postea legit *ausa sine est*. Mihi aliisque non ita visum.

110. Videtur Iso legisse versu superiori *hæc pro hanc*. Gisel. I ed., *ausa est*: scilicet, quia legit *hæc*. De Antichristo cap. II, vers. 4, epist. II ad Thessalonicensis: *Qui adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*. Thomas

Malvenda lib. VIII, cap. 2, de Antichristo congestis SS. Patrum testimoniis probat Antichristum a scipso appellandum Christum. In rem nostram maxime facit Lactantius lib. VII, cap. 19: *Hic est autem qui appellatur Antichristus; sed se ipse Christum mentitur, et contra verum dimicabit*.

112. Gallandius approbare videtur quod Heumanus hunc versum sic restituere voluerit: *Christi perempta verbo, quia Christus Antichristum interficiet spiritu oris sui*. Sed eo pacto perit elegantia antithæos inter *Christum verum* et eum qui *Christum mentitur*, ut ait Lactantius.

114. Heroes apud ethnicos dicebantur semidei, et viri excellenti quadam virtute præditi. Hinc heroes Christiani vocati sunt sancti, earumque virtutes heroicæ. S. Augustinus lib. X de Civit. Dei: *Hos (martyros) multo elegantius, si ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur, nostros heroes vocaremus*. Usus antiquissimus hanc appellationem in sanctis consecravit. Avitus rara significatione de Pharaone dixit lib. V, *impious heros*.

118. Widm. et Vat. O, *herror* pro *error*. Fortasse ex simili scribendi ratione vers. 42 *horror* irrepsit pro *error*. Intelligi etiam debet, poetam rursus hoc versu mentis, in somniis vagantis, errorem indicare.

123. Vat. A, *Sat est, si nil*, quod respuit carmen.

124. Rat., *minetur*, supra recte *minentur*.

127. Vat. B. *sacrum*, supra *sanctum*. Chamillardus intelligit immersionem in ipsum fontem baptisterii. Propertius *rorem* pro mari posuit, adeoque ea vox tam aspersioni quam immersioni potest aptari. Quamvis autem primis Ecclesiæ temporibus baptismus per immersionem collatus plerumque fuerit, tamen eos, qui vel per ætatem, vel per male affectam valetudinem immergi non poterant, per aspersionem baptismus fuisse ablutos non est negandum. Notum est de *clinici*, qui in lecto baptizabantur, et de iis qui baptismum ad extrema vite tempora differabant. Multo minus persuaderi mihi poterit, ita immersionem fuisse ubique usurpatam, ut baptizandi (cujuscunque sexus, et ætatis essent) penitus nudi aquam ingrederentur. Etenim neque id necessarium erat, ut certe nunc non est, neque si ea consuetudo communis fuisset apud Christianos, ethnici, qui *oscula pacis* eis objiciebant, hujusmodi nuditatem tacuissent. Veterum quædam diæta non ita clare rem hanc probant, ut multis videtur. Qualiscunque tamen nuditas illa fuerit, non dubito, quin aut separatis seminarum, et masculorum baptisteriis, aut velis, aut alia ratione pudori fuerit

- Te chrismate innotatum.
308 Fac, cum vocante somno
130 Castum petis cubile,
 Frontem, locumque c. rdis
 Crucis figura signet.
 Cruz pellit omne crimen :
 Fugiunt crucem tenebræ :
135 Tali dicata signo
 Mens fluctuare nescit.

- A** Procul, o procul vagantium
 Portenta somniorum.
 Procul esto pervicaci
140 **309** Præstigiator astu.
 O tortuose serpens,
 Qui mille per Mæandros,
 Fraudesque flexuosas
 Agitas quieta corda,
145 Discede, Christus hic est :

GLOSSÆ VETERES.

131. Frontem, etc., hæc sunt duo illa superliminaria quæ sanguine agni videbantur aspergi : sic enim frons superliminare capitia, sic et cor superliminare, et principale pectoris, Vat. A.

139. Pervicaci, pertinaci, perseveranti, Iso.

140. Præstigiator, præstigiū dicitur monstrum a **B**

præstringendo, i. e. illudendo improvise oculos. — Astu. astutione, I.

142. Mæandros, Mæander fluvius Carie faciens revolutiones multimodas. Sed hic ipse fluvius pro ipsi flexibus serpentis introductus, I.

COMMENTARIUS.

provisum. Vide Lupium, dissert. 1, num. 23 et seq., et scriptorem Vitæ S. Ottonis apud Surium ad diem 2 Julii, ubi ait : Sacerdos vero, qui ad cuppam stabat, cum audisset potius quam vidisset, quod aliquis esset in aqua, velo paululum amoto, trina immersione capitia illius mysterium sacramenti perficit.

128. Heinsius, etsi in Put. et aliis ex vetustioribus invenerit innotatum, tamen amplexus est innovatum cum codd. quinque, et Oxon. in marg., et Gronovio in Observat. eccles. Rat., Sich. et Hailsb. supra pariter innovatum, quod exstat etiam in Urb., Vatt. I, O, Q, cujus glossa est signatum; et secutus est Teolius, ne ab Heinsio discederet. Lego cum vetustissimis Heinsii, Ald., Vatt. A, B, P, Alex., Nebr., Prag., Gold., Bong., Fabr., Gis. et aliis, innotatum, quod mirifice in hunc locum quadrat. Prudentius loquitur de sacramento confirmationis, quod a sacramento baptismi aperte hic et alibi distinguit. Dictum vero fuit sacramentum confirmationis *chrisma*, quia sacra unctione peragebatur : quod *chrisma* ampullæ inclusum servari solitum in Ecclesia, colligitur ex Optato contra Parmenionem lib. II. Hac voce *chrismatis* confirmationis sacramentum appellant Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Cyrillus Alexandrinus alique multi. Quoniam vero frons confirmandi ab episcopo sacro chrismate signabatur, figura crucis inscripta, ideo nomen signaculi, sicut sigilli eidem sacramento tribuebatur; quo nomine usi sunt Cyprianus, Cornelius papa, Ambrosius et alii. Itaque Prudentius, duobus verbis duo hæc nomina complexus, egregie dixit, *Te chrismate innotatum*, et infra explicat, cur *innotatum* dixerit, *signum, quod ipse nosti*. Eodem pertinent Psychom. versus 358 et seqq. Apoc. vers. 487 et seqq., hymno 9 Cath. vers. 84, lib. I adversus Symmachum, vers. 587. Unde sacrum refert regali chrismate signum. Cave ergo a Cellario, qui non solum *innovatum* præfert, sed falso tradit, quosdam codd. habere *innotatum*, plures *innovatum*. Concedam quibilibet, in quibusdam codd. vetustis et in Breviario etiam Mozarabico esse *innovatum*. Vide Baronium ad an. 55, pag. 248 et seqq., qui istiusmodi unctionem, ab episcopis in fronte peractam, esse sacramentum discrete probat. Quid autem differat unctio hæc ab alia, quam presbyteri adhibent in vertice dum baptizant, explicant Bellarminus alique theologi. Cf. Bertius lib. xxxii de Theol. Disc., cap. 40, non inepte his versibus utitur, ubi agit de alapa qua confirmatus leviter caditur, *Cultor Dei momento*, etc. Lectionem vero nostram *innotatum* confirmant versus sequentes, ubi crucis figura commendatur.

129. Brev. Moz., *somnum*; corrige *somno*.

132. Quam magnus in veteri Ecclesia honor cruci fuerit habitus, testantur antiquissima monumenta et inscriptiones. Vide Aringium in plurimis Romæ subterraneæ locis, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores. De consuetudine vero signandi cor, fron-

tem et ora, confer Gretzerum de Cruce lib. IV, cap. 34, aliisque passim locis præclari ejus operis. S. Athanasius initio orationis contra idola : *Si enim post crucis adventum omnis simulacrorum cultus summotus est, omniaque dæmonum præstigia hoc signo propelluntur*, etc. Prudentius paulo post *præstigiatorum* vocat dæmonem. Inter alia veterum aliquot Galliarum theologorum scripta Parisiis 1586, exstat carmen bucolicum Severi Sancti seu Rhetoris de Mortibus boum, ubi hoc miraculum enarratur : *Hoc signum mediis frontibus additum Cunclarum pecudum certa salus fuit*.

135. In uno ex antiquissimis Vaticanis heterodoxus aliquis ad marginem recenti manu posuit : *Non bene*. SS. Patres, qui Domini crucem his et similibus præconiis prosecuti sunt, vide apud Gretzerum de Cruce.

135. In Brev. Moz., *tales*, male, pro *tali*.

137. Aldus, *Procul, procul*, omisso *o*, quod cæteri habent. Alex., *ragantium* pro *vagantium*. Id ob metrum retinendum. Prudentium videtur imitatus S. Eugenius Toletanus episcopus epigram. 29, pag. 52, inter opera SS. Patrum Toletanorum, studio et expensis D. Francisci de Lorenzana archiepiscopi Toletani edita : *Versus supra lectum : Imperat omnipotens, procul o procul effuge, dæmon*, etc. Confer ejusdem Eugenii versus supra lectum part. 2 operum, epigr. 3 et 4, ubi ait : *Crucis almæ fero signum : fuge, dæmon*.

140. Heinsio non displicet origo et orthographia glossæ in *præstigiator*. Alii scribunt *præstigia* quasi *præstegia* a *tego*, quod illudant præteगतique oculos. Idem Heinsius tætur actu pro astu cum Put., Egm., et Noms. Malo astu cum Ald., Weitz., Nebr., Gis., Alex., Vatt. A et B, Rat., Prag. et aliis. Etenim cohæret sensus : *præstigiator, serpens tortuose, fraudes postulant, legi astu pertinaci*. Chamillardus et Cellarius Heinsium secuti sunt. In Brev. Moz., *astu* videtur ex *astu*. Teolius præfert actu ex membranis, non *astu*. Sed etiam membranæ vetustissimæ habeant *astu*.

141. Diabolum serpentem tortuosam plures SS. Patres appellant. Philippus presbyter, discipulus S. Hieronymi, in cap. xxvi Jobi, *Coluber tortuosus, atque ille serpens, qui est callidior omnibus animantibus super terram*. S. Gaudentius ad Germinium, vel potius Serminium, *Cujus serpentis tortuosa ingenia. Phœbadius in lib. contra Arianos : Lucifuga serpens, per anfractus evolvens seriem suam, tortuoseque procedens*.

142. Prima in *Mæander*, cum sit diphthongus, produci solet. Prudentius corripit quod ab ejus reprehensoribus non est animadversum. Scribo autem *mæander* cum diphthongo, quia etiam sic corripit potest prima ob vocalem sequentem.

145. Aldus, *loc* est pro *hic est*, repugnante metro et sensu. De hac formula vide hymn. 2, vers. 4.

Hic Christus est, liquesce :
Signum, quod ipse nosti,
Damnat tuam catervam.

Corpus licet fatiscens

150 Jaceat recline paulum,
310 Christum tamen sub ipso
Meditabimur sopore.

VII. HYMNUS JEJUNANTIUM.

O Nazarene, lux Bethlem, Verbum Patris,
Quem partus alvi virginalis protulit,
Adesto castis, Christe, parcimoniis,
Festumque nostrum rex serenus aspice,

5 **311** Jejuniorum dum litamus victimam.
Nil hoc profecto purius mysterio

A Quo fibra cordis expiatur vivido :
Intemperata quo domantur viscera,
Arvina putrem ne resudans crapulam
10 Obstrangulatæ mentis ingenium premat.
Hinc subjugatur luxus, et turpis gula ;
Vini, atque somni degener socordia,
Libido sordens, inverecundus lepos,
Variæque pestes languidorum sensuum
15 Parcæ subactæ disciplinam sentiunt.
Nam si licenter diffuens potu, et cibo,
Jejuna rite membra non coercens,
Sequitur, frequenti marcida oblectamine,
312 Scintilla mentis ut tepescat nobilis,
20 Animusque pigris stertat in præcordiis.
Frenentur ergo corporum cupidines,

GLOSSÆ VETERES.

146. Liquesce, evanesce, aestus, I. Vanesce, Vat. A. B *prima longa est, litum brevis, I.*
149. Fatiscens, deficiens, Iso.
150. Recline, reclinatam, Vat. T et Iso.
3. Parcimoniis, abstinentiis, Iso.
5. Litamus, sacrificamus : quidam putant, a litoribus dicta lita, id est sacrificia, quia post navigationem in litoribus maris sacrificabant ; sed falsum est, nam litus

COMMENTARIUS.

146. Silius Italicus ex correctione Barthii initio lib. xvi : *Hannibal ipse etiam jam jamque modestior annis Ire videbatur, Martisque liquescere famam.*

149. Alii scribunt *fatiscens*.

150: Fabr. et Vat. O, *reclive*, quod vehementer Chamillardo arrisit, quamvis fere omnes codices habeant *recline*, rejicitque Nebrissam, quod versus Ovidii Metam. x allegaverit pro *recline*, quem ita Chamillardus legit, *Inque sinu juvenis posita cervice reclivis*, neque usquam *reclinis* legi testatur. Giselinus, qui ex manus. *recline* prætulit, Lambini judicium secutum se ait, qui ita in suo Horatio legit. Locus quærenti Giselino non se obtulit. Fabricius ex Virgilio protulit *posita cervice reclinis*. Ovidium voluit dicere, ubi cum aliis lego *renidens*; in Prudentio, Martiale, Tacito, *reclinis*, sicut Lambinus sat. 2 lib. II Horatii in Horatio, et aliis *acclivis*, non *acclivis*. Id opinor, legerat Giselinus. Seneca epist. 26 : *Solet obrepere somnus in aliquod adminiculum reclinatis*. Isidorus lib. I Different. ait : *Inter decline et declive hoc interest, quod declinis sol, declivus locus : sic intelligendum est accline, acclive, ut acclivus (lege acclivus) homo, acclivus locus*. Idem dicam de *reclinis* et *reclivis*; et in Isidoro legam *acclivis* homo, *acclivus locus*, et hoc *acclivum dicitur*, non ex hoc *acclivum dicitur*. Et supra *declivis locus*. In Brev. Mozarab. mendum est, quod nostram lectionem confirmat, *reclinet paululum pro recline paulum*. Nebrissa exponit *reclinatum in lecto* : et simili modo Chamillardus hymn. 5 Perist. vers. 365, ubi legit *recline*, sibi non constans. Pro *paulum* Ald., Vat. A, Rat., *paulo*. Gold. agnoscit utrumque. Prag., male, *paululum*.

152. Rat., *meditatur*, inepte, pro *meditabimur*, quod etiam versus exposcit. Christum sub ipso sopore meditari proprium est eorum qui vigilantes eundem meditantur, quorum cor vigilat, etiamsi dormiant. Teolius ex uno Vat. inferioris ætatis exscripsit in nota conclusionem hujus hymni, quæ minime sapit Prudentium : *Gloria eterno Patri, Et Christo novo regi, Paraclitico sancto, Et nunc, et in perpetuum*. Ballerini in præfat. append. operum S. Zenonis preferunt aliam hujus hymni clausulam, sed ex prima ejus strophia imperite compactam : *Laus sit Patri suprenio, Quem nemo vidit unquam, Patris sermoni Christo, et Spiritui benigno*. Scilicet tractatus de Signo S. crucis, a nonnullis S. Zenoni ascriptus, constat ex hac conclusione et septem postremis strophis hujus

hymni Prudentii.

Jejunantium. Hunc hymnum canunt Mozarabes, per ferias hebdomadis distributum, sed multis in locis corruptum. Factum a Prudentio puto ad omnes dies jejunii, præcipue quadragesimalis.

1. Ald., Vat. P et alii vulg., *dux* pro *lux*. Nostri plerique et potiores Heinsiani, *lux*, quod tenuit Weitzius. Giselinus Aldo adhæsit, cujus lectionem confirmat Nebrissa non inepte ex Matth. cap. II, 6 : *Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiit dux, etc.* Vide hymn. 12, vers. 78.

4. Sichard., *accipe* pro *aspice*. *Aspicere* in Deo misereri est, ut notarunt etiam gentiles. *Jejunium festum* cur dicatur, vide vers. 13 hymni seq. in commentariis. Festum substantive rarum apud scriptores aurei et argentei sæculi in oratione soluta. Dicebant *festus dies*.

5. Alii *litare* deducunt cum Varrone a *luere*; alii a Græco *λήρη*, *preces, supplicatio*; inde etiam *litania*, quæ Latine redditur rogatio. Ratio Isonis non semper tenet.

6. Fabr. et Bong., *nihil* pro *nil*, non male.

7. Nescio quid sit in Isonne *imbuatur*. Idem legit *vividi*, quod habent Sich., Alex., Weitz., Gis. ad marg. et omnes Heinsiani præter Rot., qui legit *lividi* cum Aldo, Heinsio et aliis : quod etiam in Hymnario Thomasi et edit. Fabricii exstat. Vat. P, *lividi*. Vatt. A, I, O, Q, Breviar. Moz., *vividi*. Vat. B, Prag., Rat., *vividi*.

9. *Arvina* est pinguedo corporis. Alii sevim intellicant. Prag. male *ve* pro *ne*.

11. De verbo *subjugandi* quæritur an ad argenteum sæculum revocari possit auctoritate Asconii. Eo utuntur Arnobius, Lactantius, Eutropius, Claudianus.

12. Laudes jejunii prosequitur S. Ambrosius lib. de Elia, et Jejunio, ut innumeros alios prætereo.

13. Aldus, mendose, *sordens* pro *sordens*.

15. Ex glossa Widm. supra *arctam*. Gis. ad marg. 4 edit., *partam*. Aldus, *subactæ*.

17. Brev. Moz., *coerceant*, corrigendum.

20. Rat., Heinsius cum schedis Grævianis, et Noms., *stertat* in. Ita etiam Weitzius, et Teol. cum codd., sed non bene inuit, omnes mss. ita habere. Nam plurimi habeant *stertat* ut, etiam Vaticani. Pragensis vero, *pigris* ut *stertat* in *præcordiis*, quod non patitur carmen.

- Detersa et intus emicet prudentia : A
 Sic excitato perspicax acumine, 40
 Liberque flatu laxiore spiritus
 25 Rerum parentem rectius precabitur.
 Helia tali crevit observantia,
 Vetus sacerdos, ruris hospes aridi :
 Fragore ab omni quem remotum, et segregem 45
 Sprevisse tradunt criminum frequentiam .
 30 Casto fruentem Syrtium silentio.
 313 Sed mox in auras igneis jugalibus,
 Curruque raptus evolavit præpeti,
 Ne de propinquo sordium contagio
 Dirus quietum mundus afflaret virum,
 35 Olim probatis inclytum jejuniis.
 Non ante coeli principem septemplicis
 Moses tremendi fidus interpretis throni
 Potuit videre, quam decem recursibus B.
 55 Illapsa terris inveniret Veritas.

GLOSSÆ VETERES.

22. Detersa, mundata, l.
 23. Excitato, elevato, Iso.
 27. Sacerdos, propheta. — Ruris aridi, eremi, l. Jepte, dum iret ad præstandum contra gentes, vocit, se Domino immolaturum, quidquid ei revertenti a prælio cum victoria occurrisset. At ille victor effectus, domumque revertens, invenit filiam sibi obviam cum tympanis venientem, quam voluit Domino sacrificare. Phinees autem sacerdos eam defendere non valens, relicto sacerdotio, adit desertum. Ergo Judæi æstimant (Vat. l, autumant) eum fuisse Heliam. Unde a Prudentio vocatur vetus sacerdos, Vat. A et l.
 28. Segregem, segregatum, l.
 29. Tradunt, dicunt, l.
 30. Syrtium, arenarum, solitudinum, saxorum syrtis, petrosaque terra, l. Eremi. Vat. A.
 31. Jugalibus, quadrigis, l.
 34. Afflaret, inveniret, l.
 40. Carentem, ipsum Moysen. — Substantia, cibo, ciborum, l.
 43. Cernuo, inclinato, curvo, l.
 44. Præstrictus, tactus, captus, l.
 49. Flexuosa, devia. — Dispendia, pericula, vel errores, l.
 50. Lineam, viam, l.
 51. Obsequelam, obsequium, vel obedientiam, l.
 53. Confragosa, ardua, vel aspera, l.
 54. Converterentur, commutarentur, l.

COMMENTARIUS.

27. Put., Thuan., Vat. A, Prag., Alt., Detersa et. C
 Alii Detersa ut.
 26. Male Alex., Brev. Moz., Ald., Vat. A, Q, Helias.
 27. In Vat. A, minus bene, ruris et hospes. Lib. III Reg. cap. xvii, 2 et seq.: Et factum est verbum Domini ad eum, dicens: Recede hinc, et vade contra orientem, et abscondere in torrente Carith, etc. Chamillardus apposite notat, Heliam sacerdotem fortasse dici, quia holocaustum Domino obtulit, de quo agitur lib. cit. Reg. xviii. Vide vers. 4 hymni 9 *Omni hora*, ubi David quoque vocatur sacerdos. Nebris-ensis prophetam intelligit. Glossa non placet.
 28. Multa avertit Savaro de *segregis* vocabulo ad verba Sidonii, *Segreges facti* pag. 352, ex Seneca et aliis.
 29. Conjici potest *civium frequentiam*.
 30. Prima Syrtis vel Syrtium significatio spectat ad duplicem sinum maris Libyci periculosissimum, inde ad solitudines mediterraneas Libyæ extenditur. Has indicat Horatius lib. 1, oda 22, *Sive per Syrtis iter æstuosas*: nisi mavis, Horatium quævis loca deserta comprehendere voluisse, maxime arenosa et siliculosa. Prudentius, quod antea *rus aridum*, nunc *Syrtis* appellat., vide Apoth. vers. 443.
 31. Vide lib. IV Reg. cap. 11, 14. Cham., male, *sex* *moz*.
 32. Vetustiores Heins., Vat. A, præpeto. Ald., Vat. B, Weitz., Gis., præpeti cum Brev. Moz.
 33. Ut supra dixit, Heliam fugisse criminum frequentiam, quia in hominum frequentia crimina patrari solent, sic nunc raptum ait, ne quid sordium ex propinquo contagio contraheret. Vide cap. iv Sapientia vers. 10 et seqq. Essæi, quo laudandos suscepit Philo, in solitudinem secedebant, existimantes, us contagionem aeris corporibus, sic conversationem vulgi animo nocere.
 34. Non placet Iso: melius *infigeret afflatu suo*, nisi
 38. Juvencus lib. 1, *Scinditur auricolor cæli septemplicis æthra*. Mar. Victor lib. 11, *motu septemplicis axis*. Isidorus ex Ambr. Hexaem. lib. 11, cap. 4, *Philosophi autem mundi septem cælos, id est planetas globorum consono motu introduxerunt*. Alij nunc tradunt de cælo philosophi.
 40. Vide cap. xxxiv Exodi vers. 28. Ex hoc et præcedenti capite inferri videtur, Moysen vidisse tergum Domini, antequam jejunium quadraginta dierum peregisset. Opinio de duabus tantum quadagesimis, a Moysæ observatis, et probabilior et communior est.
 41. Vetustiores Heinsiani, Vat. A, B, l, Ald., Weitz., Egm., Gold., Hails., præcantii. Bong., G. s., præcantis. Widm. utrumque agnoscit. Sich., *Victus præcantis solis in lacrymis fuit*. Obstat lex carminis in solis. Brev. Moz., *præcantis solum in*, minus bene.
 44. Rat., Bong. et Vulg., *perstrictus*. Optimi et plerique, *præstrictus*, ut sæpe alias apud Prudentium, a *præstringo*. Put. a manu prima habebat *perstrictus*. Teolius legit *præstrictus*, additque ita habere codd. mss., excusos vero *perstrictus*. At codd. mss. variant, et excusi optimi habent *præstrictus*, ut Ald., Weitz., Heinsius, Cell. Cham. et alii.
 46. Rat., non pro *haud*, male. Vide cap. 1 et III Lucæ.
 48. *Retorquere* est dirigere, reflectere.
 49. In Rat. recenti manu erant addita hæc, *dispendia dedit sequendam*, prioribus erasis.
 51. Hoc Plautino verbo *obsequela* sæpe usus est Prudentius, ut Cellarius notavit.
 53. Weitz. cum aliis, *lenibus*, quod etiam habent nostri. S. Paulinus de S. Joanne Baptista Carm. 5, *Leniet aspera*. Aldus *lenibus* vel *lenibus*, minus bene. Gis. 1 edit., *lenibus*; edit. 2, *lenibus*. Heinsius editit *lenibus*; sed nihil animadvertit.
 54. Vat. B, Rat., Wid., *ne vel*, quod Weitzus est

Non usitatis ortus hic natalibus,
Oblita lactis jam vieto in pectore
Matris tetendit serus infans ubera :

60 **315** Nec ante partu de senili effusus est,
Quam prædicaret virginem plenam Deo.

Post in pateptes ille solitudines,
Amictus hirtis bestiarum pellibus,
Setisve tectus, hispida et lanugine,
Secesit, horrens inquinari, ac pollui

65 Contaminatis oppidorum moribus.

GLOSSÆ VETERES.

56. Non usitatis, insolitis. — Ortus, natus est, Iso.
57. Jam vieto, vetulo, maturo, antiquo, viribus præ-
vato, I.

61. Patentes, vastas, amplas, I.

64. Secessit, seorsum recessit. — Horrens, expa-
rens, I.

65. Oppidorum, populorum, I.

66. Parcus, afflictus, abstinens, I.

A

Illuc dicata pareus abstinencia

Potum, cibumque vir severæ industriæ
In usque serum respuebat vesperum,
Parvum locustis, et favorum agrarium

70 **316** Liquore pastum corpori suctus dare.

Hortator ille primus, et doctor novæ
Fuit salutis : nam sacro in flumine
Veterum piatas lavit errorum notas :

75 Cælo resurgens infusebat Spiritus.

B

67. Industriæ, diligentia, I.

69. Locustis, locusta est genus avis digitalis longitu-
dinis acri volatu, sed deciduo cito. — Favorum, non
revera mel comedebat, sed confricata folia cujusdam
ligni, que gratum saporem habebant velut mel, I.

73. Piatas, immundas. — Notas, maculas, I.

74. Defecaverat, expiavit, mundavit, purificaverat, I.

COMMENTARIUS.

amplexus contra leges carminis. Ald. et cæteri recte
neve. In Rat., quiquam, sed correctum manu recentio-
riori quicquam.

57. Vatt. B, I, Prag., Rat., Widm., Gold. supra
vigeto. Bong., vigeto in corpore pro vieto in pectore.
Terentius in Eunucho act. iv, scena 4 : *Hic est vietus,
retus, veterosus senex.* Varro lib. iv de Ling. Lat. : *Viere
est vincire, a quo est in Asolo Enni, Ibant mane viere
veneriam corollam.* Hinc vietus proprie flexus, et per
translationem languidus. Nonnulli putant, secundam
in vieto esse brevem ex Horatii versu oda 12 Epod.,
Qui sudor vietis, et quam malus undique membris; sed
recte notat Ricciolius Ind. 2, eam produci a Plauto,
Terentio, Lucretio et Prudentio, cum sit a vieto, et
ievi, vietum. Horatii excusari potest ob synæresin,
ut secundus pes sit spondæus. Quintianus Stoa com-
munem esse putat.

58. Aldus mendose verbera pro ubera, uti vers.
seq., necante pro nec ante.

59. Breviar. Moz., male, ante parum.

60. Vat. A a prima manu, prædicare, quod recte
est emendatum.

63. Vat. B, setisque, non male. In Rat., Vat. I et
Gold. deest et; sed debet addi, ut melius sensui con-
sultur, nempe hispida et lanugine.

64. Et pro ac Vat. A, Gis., et Teol.

68. In usque, ut ad usque et ab usque.

69. Giselinus parum prius ediderat cum Aldo, ut
ipse ait, inepte. Castigavit postea parum duriuscule,
ut ipsi videbatur, et conjiciebat legi posse parcum,
quod Heinsio non displicebat. In Vat. P et Brev.
Moz., parum. Heinsius eam solo Pot. rarum elegit
pro infrequentis victu. Teolius Heinsium exscribit
quamvis parvum omnium pene codd. Vall. esse fateat-
tur. Sed cum cæteri Heinsiani præter Oxonium, qui
habet parum, legant parvum, adhæreantque Lat.,
nostri, et Weitziani, hoc tenemus. Ita Sedulius in
hymno abecedario, *Et lacte parvo pastus est*, nam
modico pro parvo sine ulla necessitate correctores
hymnorum invexerunt. Duplex hic oritur controver-
sia : altera, locustæ, quibus S. Joannes vescabatur,
fuerintne genus avis, an herba; altera, an verum mel
Joannes comederit. Plurimi veterum existimaverunt,
herbas fuisse hujusmodi locustas. S. Paulinus car-
mine 5 de S. Joanne Baptista : *Præbebant victum faci-
lem silvestria mella, Pomæque, et incultis enatas cauli-
bus herbæ.* Allos omitto. Qui animadvertiat, animalcula
locustas dicta Levit. cap. xi, 21 et 22, inter animalia
munda recenseri, et aliorum populorum hanc quoque
fuisse cibum, vix dubitabit, quin his animalibus
S. Joannes victitaverit. Joannes Maldonatus in cap. xi
Matth. hæreticos nonnullos exagitat, quod locustas
cancros marinos interpretati fuerint, lege quidem im-

mundos, et vitios; sed quos Joannes esitaret, ut
libertatem evangelicam jam tum doceret. *Quis enim,*
inquit, dubitat, Joannem Baptistam Calvinistam aut
Lutheranum fuisse? Quamvis autem alii, Euthymio et
Theophylacto referentibus, herbas, alii pyra silvas-
tria, alii arborum frondiumque summas partes, quod
Nicephoro placuit, locustas esse putaverint; Maldo-
natus ipse cum Origene, Hilario, Ambrosio, Angu-
stino, Chrysostomo, aliisque fere omnibus antiquis
interpretibus animalia, sive aviculas, quas dixi, in-
terpretatur. Quod attinet ad alteram questionem,
mel silvestre exponit esse, quod apes in silvas ave-
lantes in arborum truncis, aut in rupium fissuris ela-
borant : quod in Palestina, lacte et melle manante,
ut ea terra in sacris Litteris vocatur, omnino creden-
dum est accidisse. Non autem probat, ejusmodi mel
fuisse amarum et ori insuave, ac multo minus non
fuisse verum mel, sed rorem quendam quo Joannes,
ut olim populus in desertis, alitus fuerit. Rabanus
Maurus tenet hanc sententiam, mel quo S. Joannes
pascabatur fuisse folia arborum candida et tenera que,
manibus confricata et trita, odorem et saporem mol-
lium exhiberent. Alii existimant esse humorem ex
arborum foliis collectum, alii mel ericeum, de quo
Plinius lib. xi, cap. 16, ex erica frutico autumnii tem-
pore florente. Confer Cornelium a Lapide ad cap. xi
Matth., et vers. 117 et 118 Dittochei.

C

70. Error est Aldi corporis veteris.

72. Giselinus in cod. Daventriensi lectionem in-
venit, quam vel æque aptam, vel meliorem vulgari
existimabat, scilicet : *Hortator ille primus, et doctor*
novæ Salutis, atque gratia doctor novus. In Merano
codice, qui dux fuit Gisellino ad suas emendationes,
mutulus erat hic locus. Hæc varietas lectionis non
est indicata neque a Weitzio, neque ab Heinsio,
neque a recentioribus.

73. Ald., Nebr., Urb., Vat. Q, Brev. Moz., veterum
pietas. Vatt. B, I, Prag. Rat., Gold., Vidm., We tz.,
pie vetustas; Hailsb. contra morum, vetustas pie.
Legendum est cum Heinsianis, Bong., Wid. supra,
Gis., veterum piatas; quod reperio in Alex., Vatt. Q,
P. Nebrissa suspicabatur vietus, ut supra vieto in
pectore; vel pietas interjectivè positum, ut apud Vir-
gilium, *Hæu pietas, hæu prisca fides!*

75. Spiritum sanctum super alios, quos Joannes
baptizabat, specie visibili descendisse non recte col-
liges ex hoc loco. Vide comment. ad vers. seq. Nar-
rationem Amphiloctii in Vita S. Basilii, alias etiam
ad Jordanem columbam Spiritus sancti descendisse,
rejeiunt Baronius, et contra Franciscum Combesium
Bollandiani. Vide Commentar. Victorii de æneo num-
mo veter. Christ.

D

- Hoc ex lavacro labe dempta criminum,
317 Ibant renati non secus, quam si rudis
 Auri recocta vena pulchrum splendeat :
 Micet metalli sive lux argentei,
 80 Sudum polito prænitens purgamine.
 Referro prisca stemma nunc jejunii
318 Libet, fideli proditum volumine,
 Ut diruendæ civitatis incolis
 Fulmen benigni mansuefactum Patris
 83 Pie, repressis ignibus, pepercerit.
 Gens insolenti præpotens jactantia
 Pollebat olim : quam fluentem nequiter

- A** Corrupta vulgo solverat lascivia :
 Et inde bruto contumax fastidio
 90 Cultum superni negligebat numinis.
 Offensa tandem jugis indulgentiæ
 Censura, justis excitatur motibus,
 Dextram perarmat rhomphæali incendio,
 Nimbos crepantes, et fragosos turbines
 95 Vibrans tonantum nube flammaram quatit.
 Sed pœnitendi dum datur diecula,
319 Si forte vellent improbam libidinem.
 Veteresque nugas condomare ac frangere,
 Suspendit ictum terror exorabilis,

GLOSSÆ VETERES.

76. Hoc ex lavacro, hoc non est auctoratum, nam **B**
 Joannes in aqua tantum baptizabat, non in nomine Patris,
 Filii, et Spiritus sancti : ergo illius baptisma nihil
 proderat, nisi Christo viam præpararet baptizaturus,
 Vat. A.
 77. Non secus, non aliter, l.
 78. Pulchrum, adverbium, nomen pro adverbio, l.
 80. Sudum, adverbium, serene, id est serenum.
 81. Referro, dicere. — Prisca, antiqui. — Stemma,
 coronam, corona regalis, Iso.
 82. Libet, figurant de Ninivitis. — Proditum, ma-
 nifestatum l.

83. Ut, quomodo. — Diruendæ, destruendæ, l.
 86. Insolenti, improba superbia, l.
 88. Vulgo, ubique per populos, l.
 89. Bruto, stulto. — Contumax, superba, l. Fastus,
 superbia, Vat. A.
 91. Offensa, irata, l.
 92. Censura, Dei judicium, l.
 93. Romphæali, gladii vindicta, l.
 96. Diecula, tempusculum, l. Tempus breve, Vat. A.
 98. Nugas, vanitates, l.
 99. Suspendit, elevavit, l.

COMMENTARIUS.

76. Teolius glossatoris Vaticani sententiam adversus Prudentium approbat : sed Prudentius non aliter locutus est, ac multi alii SS. Patres qui diserte aiunt baptismum Joannis a baptismo Christi diversum fuisse, et nihilominus baptismo Joannis peccatorum maculas ablutas esse profliterentur. Sapienter Maldonatus adversus hæreticos, qui nullum discrimen inter utrumque baptismum agnoscunt, *Poetas*, inquit, ad cap. iii Matth., vers. 11, nobis Prudentium, et Juvenenum aliquis objicit, qui uterque baptismum Joannis Christi baptismo videntur æquiparare. Peccata enim remisisse dicunt. Possem respondere, non subtiliter, sed poetice locutos; sed non opus est poesi sententiam excusare, cum possimus in bonam partem interpretari. Multi enim veteres auctores eodem modo locuti sunt, qui iidem tamen negant, eundem Christi, atque Joannis fuisse baptismum. In eis recenset Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Gregorium Magnum, Bedam, Theophylactum. S. Lucas cap. iii, 3 : *Ei venit*, ait de S. Joanne, in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum penitentiam in remissionem peccatorum. Iluc oculos SS. Patres intenderunt, cum baptismo Joannis peccata fuisse remissa asseruerunt, quatenus scilicet ad penitentiam excitabat, qua peccata remitterentur, et ad Christi baptismum præparabat, quo, ut theologi loquuntur, ex opere operato maculæ criminum penitus eluuntur. Juvenens lib. 1 ad cap. iii Marci : *Nunc ego præteritas maculas in flumine puro Abluere institui : veniet sed fortior alter*, etc. S. Paulinus carm. 5 de S. Joanne Baptista : *Diluit infusus credentium crimina lymphis, Absolvitque metus hominum, pœnasque remittit Atque ignem restinguit aquis : obliviam suadet Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ*. Basilium lib. de Baptismo : *Simul atque accessorat quis, et peccata sua, quantacunque et qualiacunque fuissent, confessus fuerat, in Jordanis flumine baptizabatur, et confestim peccatorum remissionem accipiebat*. Chrysostomus theologiam distinctionem edocet serm. 157 : *Erat penes Joannem remissio, sed non sine penitentia : erat remissio, sed luctibus comparata*. Eodem sensu Spiritus, sive donum gratiæ, celo resurgens invisibili modo infuebat : ut refellas Nebrissam et Giselinum, qui id in Prudentio reprehendunt. Quin etiam cl. Bertius lib. xxxi de Theol. Disc., cap. 2, probat, Prudentii versus *Hoc ex lavacro*, etc., accipiendos esse de remissione in

spe, et quæ lavacrum Joannis non comitaretur, sed consequeretur, quia eodem in loco cecinit, *Sed tincta postquam membra defœcaverat, Cælo resurgens infuebat spiritus*.

81. In Vat. A erat *stema*. An legendum *schema*? *Stemma* quidem est corona a $\sigma\tau\epsilon\mu\alpha$: et quia Romani majorum suorum imagines in coronæ speciem in altis disponebant, idcirco insignia familiarum dicta sunt *stemmata*. Hoc loco *stemma* significare poterit imaginem, seu nobilitatem, et antiquitatem, ac velut seriem jejunii. Alii *stemma* illustre exemplum interpretantur.

82. Isonis glossa quo pertineat, non intelligo. Fortasse loco suo nota est, ut in his usu solet evanire, et post *stemma* tanquam diversa glossa legendum erit, *figuram de Ninivitis*.

84. In *mansuefactum* diæresis fieri solet in *sue*, ut versus constat. Teolius in uno Vat. invenit *benignæ mansuefactum dextræ* : quod lex metri non patitur.

88. Nebrissa melius quam Iso, vulgo, communiter, et passim exponit; qui etiam *fluentem nequiter* interpretatur *lapsus in libidinem*. Verbum *fluere* et *disfluere* de libidinis sæpe usurpatur.

89. *Festigio* pro *festidio* Hails.

90. Egm., et Vat. A a prima manu, *vultum pro cultum*; quod postremum longe melius est.

93. Romphæa est teli genus Thraciæ : alii hastam, alii gladium dicunt.

94. Rat., male, *fragrosas*.

95. Ald., *nubem* pro *nube*, mendose.

96. Donatus in Andria act. iv, scena 2, et Eun. act. iv, scena 5, brevem moram interpretatur *dieculam*. Teolius ex nota unius Vat. ad marginem id secundum LXX dictum confirmat, quia hi tres tantum dies conversioni Ninivitarum assignant, quam lectionem cum alia Vulgatæ 40 dierum conciliare vult S. Augustinus lib. xviii, cap. 49, de Civit. Dei. Sed animadvertendum, tempus etiam 40 dierum dici potuisse breve, et *dieculam*, cum de re gravissima ageretur, scilicet penitentia scelerum inveteratorum.

98. Vide proleg. nom. 217 de verbo *condomare*, quod Blanchinius in *condonare* perperam mutavit. Prudentius *nugas* ponere solet pro libidine aut lascivia.

99. Melius *continuit manum* cum Nebrissa, quam *elevavit* cum Isono.

- 100 Paulumque dicta substitit sententia.
Jonam prophetam mitis ultor excitat,
Pœnæ imminentis iret ut prænuntius.
Sed nosset ille cum minacem judicem
Servare malle, quam ferire ac plectere,
- 105 Tectam latenter vertit in Tharsos fugam.
Celsam paratis pontibus scandit ratem :
Udo revincta fune puppis solvitur.
Itur per altum : sit procellosum mare.
Tum causa tanti quæritur periculi :
- 110 Sors in fugacem missa vatem decidit.
Jussus perire solus e cunctis reus,
Cujus voluta crimen urna expresserat,
Præceps rotatur, et profundo immergitur.
- 115 Alvi capacis vivus hauritur specu.
ransmissa raptim præda cassos dentium
Eludit ictus, incruentam transvolans
- A Impune linguam ; ne retentam mordicus
Offam molares dissecarent uvidi,
120 Os omne transit, et palatum præterit.
Ternis dierum, ac noctium processibus
Mansit ferino devoratus gutture.
Errabat illic per latebras viscerum ;
Ventrīs mæandros circumibat tortiles
- 125 Anhelus, extis intus æstantibus.
Intactus exin tertiæ noctis vice
Monstri vomentis pellitur singultibus,
321 Qua murmuranti sine fluctus frangitur,
Salsosque candens spuma tundit pumices,
130 Ructatus exit, seque servatum stupet.
In Ninivitas se coactus percito
Gressu reflectit ; quos ut increpaverat,
Pudenda censor imputans opprobria,
Impendet, inquit, ira summi vindicis,
135 Urbemque flamma mox cremabit : credite
- B

GLOSSÆ VETERES.

104. Plectere, punire, Iso.
105. In Tharsos, cum debuisset navigare Ninivem, fugit in Tharsos, I.
108. Per altum, profunditatem, I.
110. Vatem, prophetam, I.
115. Capacis, vasi.—Specu, scilicet in.—Hauritur, sumitur, voratur, Iso.
116. Raptim, velociter.—Cassos, vacuos, I.
117. Eludit, decipit, fallit, I.
118. Mordicus, mordaciter, I.
119. Uvidi, uvidi dicuntur molares, quia semper siliqua perluuntur, Vat. A.
124. Mæandros, recessus, secreta, I.
126. Exin, mox, Iso.
131. Percito, veloci, I.
135. Censor, judex.—Imputans, numerans, I.
135. Credite, mihi, I.

COMMENTARIUS.

100. In Prag. prius paulum, sed inepte factum est paululum, cui metrum repugnat.
101. Hymno 6, vers. 93, benignus ultor. Sic nunc mitis ultor, et supra fulmen mansuefactum, terror exorabilis.
103. Heins. cum Put., Thuan., Noms., uno Torr., Oxon. in marg., ille qui. Ald., Gis., Weitz., et nostri, ille cum. Rott., ille dum.
104. Burmannus tom. I Antholog., pag. 756, conjicit ac perdere, quia præcedit servare.
105. Quænam sit hæc civitas, non una est interpretum sententia. Alii civitatem Ciliciæ, alii Carthaginem, alii Africam, alii mare Mediterraneum interpretantur; nonnulli Indiæ regionem volunt esse, quidam Tartessam in Hispania. Probabilis mihi est opinio Bonfrerii in notis ad Onomasticum urbium et locorum sacræ Scripturæ, hoc nomine universe significari ea loca quæ navibus adiri possunt et solent, sive insulæ sint, sive loca transmarina.
108. Sich., iter pro itur, minus bene.
109. Weitzius et Cellarius nescio ubi invenerint causa tanta.
114. Non desunt interpretes qui cetera illud balænam fuisse affirmant, aliis repugnantibus, quod balæna arctiori sit gutture, quam ut hominem integrum glutire possit. Prudentius paulo post dicit dentium et molares, quod balænis convenire nonnulli negant. Alii non unius speciei balænas esse affirmant, et alias quidem nullo dente, alias unico, alias pluribus gaudere tradunt. Ceti nomine omnes pisces majoris cujusdam molis comprehendit, passim traditur. Piscem grandem, qui Jonam devoravit, fuisse eum qui charcarius dicitur, multi opinantur : cujus effigiem exhibet Aldrovandus lib. xiii, cap. 12 de Piscibus.
115. In Vat. A, haritur, a veteri manu.
119. Ald., Gis., Fabr. et alii cum Brev. Moz., uvidi, quod Nebrissensis interpretatur vividi, acuti. Vatt. A et B, Prag., Rat., Heins. cum duobus vetustissimis uvidi. In Put., dissepantur. Vat. A, dissicarent, Vat. B, descarent. Offa accipi solet pro quali-
- bet massa informi quæ in os injicitur. Ejus diminutivum ofella.
121. Hails., præcessibus, perperam.
124. Ald., Nebr., Gis., nostri et Weitziani codd præter Widm. in textu, Brev. Moz., Gallandius cum Tornæus, recessus pro mæandros : in Widm. etiam ad marginem recessus. Weitz. et Heinsius cum Put., Oxon., Nom., Rot. et uno Torr. Vat. Q et Alex. ad oram, mæandros, quod magis placet : nam recessus videtur glossa, aut correctio alicujus, qui mæandros primum producere scierit, neque animadvertit, a Prudentio correptam hymno 6, vers. 142. In Egm., ventris recessus tortilis, quasi venter tortilis dicatur ; non placet. Pro circumibat alii edunt circuibat.
126. Alt., et a manu prima Egm., vicem ; melius vice.
127. Evomentis sive Altinius, sive Egmondanus potius ; non enim clare locutus est Heinsius. Eques Victorius in prima littera dissertationis philologicæ exprimicuravit Jonam prophetam ex vetusta gemma, expansis elatisque manibus erumpentem, et fere medium prominentem ab ore ceti.
129. Mendum Vat. A cadens correctum est, ut sit candens. Apud Minucium Felicem aliqui legunt : Ili arenas extimas, velut sterneret ambulacro, persundens lenis unda tendebat. Alii restituunt tundebat. Elmenhorstius adducit auctoritatem S. Hieronymi, qui similiter eo verbo utitur, et hunc locum Prudentii ; sed metrum corrumpit uno verbo mutato : Salsosque candens spuma tundit silices. Ouzelius errorem transcripsit. Quid ergo mirum, si olim monachis tantum florentibus, ejusmodi maculæ Prudentio adhæserint, et ex uno in aliud exemplar permanerint ? De cana et candenti spuma fluctuum multa ibi Ouzelius, et nihil frequentius apud poetas quam tempestates describere.
131. Aliqui. Ninevitas scribunt.
134. Vat. B, judicis, sed videtur fuisse vindicis. Rat. et alius Vat. apud Teol., judicis. Brev. Moz., impendit.

- Apicem deinceps ardui montis petit,
 Visurus inde conglobatum turbidæ
 Fumum ruinæ, cladis et diræ struem,
 Tectus flagellis multinodi germinis,
 140 Nato et repente perfruens umbraculo.
 322 Sed mœsta postquam civitas vulnus novi
 Hausit doloris, heu! supremum palpiat.
 Cursant per ampla congregatim mœnia
 Plebs, et senatus, omnis ætas civium,
 145 Palleps juvenus, ejulantes feminæ.
 Placet frementem publicis jejuniis
 Placare Christum: mos edendi spernitur.
 Glaucos amictus induit monilibus
 Matriona demptis, proque gemma, et serico

- A 150 Crinem fluentem sordidus spargit cinis.
 Squalent recincta veste pullati patres,
 Setasque plangens turba sumit textiles.
 Impeza villis virgo bestialibus,
 Nigrante vultum contegit velamine,
 155 Jacens arenis et puer provolvitur.
 323 Rex ipse Coos æstuantem murices
 Lænâ revulsa dissipabat fibula,
 Gemmas virentes, et lapillos satites,
 Insigne frontis exêbat vinculum
 160 Turpi capillos impeditus pulvere.
 Nullus bibendi, nemo vescendi memor:
 Jejuna mensas pubes omnis liquerat:

GLOSSÆ VETERES.

138. Struem, congeriem, cumulum, I.
 139. Flagellâ, sarcultis. — Germinis, cucurbitæ, I.
 142. Hausit, audiuit, I.
 146. Frementem, irascentem. — Publicis, manifestis, Iso.
 148. Glaucos, nigros, canos, Iso.
 151. Bullati, aliter pullati, induti, ornatî, gemmati. Pullati, s. e. nigri; qui in fuctu vestibus nigris utuntur. Pulla vestis nigra dicitur, inde pullati patres, i. e.

B nigri, I.

152. Setasque, ciliçis induebantur, Iso.
 156. Coos, Græcos. Coos, ad insula ubi nascitur, I. Coa est insula ubi optima purpura invenitur, Vat. A. — Æstuantem, ostendentem. — Murices, purpuram, purpuræ regalis, I.
 157. Lænâ, pallium imperatorum, genus testis, pallium. — Dissipabat, scindebat, I.
 160. Impeditus, sedatus, maculatus, I.

COMMENTARIUS.

136. Ald., deinde, minus bene; reliqui, deinceps. Teolius, nescio, an data opera deinde, nullam enim allegat cod.

137. Prag., turbidum; alii turbidæ.

139. Weitz., Gis., Teol., Vatt. B, I, P, Q, Urb., Rat., multinodi: quod Cellarius amplexus est, quia suavius profertur, et Apuleius usus est multinodis voluminibus, multindis icibus. Vat. O, mendose, multinodi, quod exstat etiam in Brev. Moz. Codex Alex., et Put. multinodis a multinodis, multinoda, ut trinodis, enodis. Idem Egm., et Palat., et hoc comprobant Ald. et qui cum eo legunt multimodis mendose: non enim patitur carmen, uti neque multimodi, quod Pragensi insedit. Cellarius, et cum eo Teoflus Heinstum arguunt, quod is negaverit enodus et trinodus dici. At Heinsius edidit multinodi, et solum ait in notis: Sic clava trinodis postis, non trinoda, et enods lignum. Vide cap. iv Jonæ, vers. 6. Verior videtur sententia, fructem Hebraice dictum quiquaion tantum nasci in Palæstina; hinc Græci, quibus hoc virgultum ignotum erat, cucurbitam verterunt, S. Hieronymus hederam, cui similis est. Ex picturis antiquis, ubi Jonas sub arbore dormiens exhibetur, ut in vitro antiquo olim musei Victorii, solum arguitur, auctorem picturæ in hac vel in alia fuisse sententia. Vide dissertationem Victorii de septem dormientibus, qui incassum conatur persuadere, auctoritate vitri sui antiqui, quo Jonas sub cucurbita representatur, hanc quæstionem facile definiri.

140. Prag., perfruente, mendose. Brev. Moz., hic et repente.

142. Brev. Moz., male, auxit pro hausit.

143. Widm., congregati, non ita bene.

145. Hails., pallans; forte palans.

147. Latinius difficultatem hanc excitat: At Christus nondum natus erat. Eam præcepit ac dissolvit Nebrissa. Vide vers. 68 hymni 4.

150. Ald., sordibus cum Vat. A et aliis.

151. Heins. cum Put., Thuan. et aliis, pullati, quod habent etiam nostri. Weitz. cum Hails. et Gold., bullati. Utramque lectionem videtur Iso agnovisse. Pro recincta aliquis relicta.

152. Rat., turba; melius turba.

155. Vossius et Borrichius proscripterant vocem bestialis; eam ex Prudentio Cellarius sæculo æneo

restituit.

154. Vat. A pro div. lect., nigranti. Carmen nigrante exigit. Hymn. 2 Perist., vers. 379, nigranti sub velamine.

156. Vat. B, Prag., Rat., Sich., Gold., Hails., Bong., Wid. ad oram Chios. Alii Coos, quod verum est: nam celebres erant vestes tenuissimæ, quæ fiebant in insula Coos. Vide Ovid., Proper., et alios poetas. Prag. in mar. Choos indicat hæc ipsum Coos. Vat. A, murice, sed recentiori manu factum murices. Puto Coos æstuantem murice, quod in suis exemplaribus Torrentius invenit, et castigandum censuit Coos exæstuantem murice. Mihi non displicet illa lectio etiam sine castigatione. Etenim Prudentius, quod in verbis Græcis facere solet Virgilius, interdum vocalem ultimam per dialaphen non elidit. et hoc loco imitatus videtur illud iv Æneid., Tyrioque ardebat murice læna. Nihilominus Heinsius lectionem, quam codices constanter tuentur, vindicare satagit, pluribus allatis exemplis ex Prudentio et aliis, ut æstuarè sitim, cursum, astum, annum, et similia, quæ existimo, non nihil esse diversa a re nostra æstuarè murices; et ut concedam, dici posse, dubium semper mihi erit, an Prudentius id maluerit, quam Coos æstuantem murice. Locum hunc imitatus est Alcimus Avitus lib. iv, Projicit hinc sceptrum, linquit sublime tribunal, Pallia blattarum spreto distulbat auro, Serica despiciens. De fibula vestiaria vide Pignorum in comment. de Servis, pag. 78.

159. Hæc omnia ad dolorem significandum spectant, scindere vestem, coronam regiam abjicere, cinere capillos conspergere. Paschalis de Coronis ex his versibus probat usum abjiciendi diadema in magno aliquo dolore; ut etiam in metu ex aliis versibus Apoth., Ipse quoque exanimis. Vide ejus cap. 11, lib. x.

160. Paschalis legebat impeditus, et inepte monuit legendum impediens.

161. Agobardus in lib. adversus Amalarium hos versus allegat, et interpretationem Prudentii laudat: A majori usque ad minorem. Videlicet usque ad lactentem, sicut voluerunt, qui de hac laudabili penitentia scribere voluerunt: e quibus unus Prudentius, vir doctus. Nullus, inquit, bibendi, etc.

162. Agobardus loc. cit. pro omnis habet omnes, quod exstat in Vat. A, Egm. et Weitz. Pubes an

- Quin et negato laete vagientium
 Flctu madescent parvulorum cunulae :
 165 **324** Succum papillae parca nutrix derogat.
 Greges et ipsos claudit armentarium
 Solers virorum cura, ne vagum pecus
 Contingat ore rorulenta gramina,
 Potum strepentis neve fontis hauriat ;
 170 Vacuis querulae personant praeseptibus.
 Mollitus his, et talibus, brevem Deus
 Iram refrenat, temperans oraculum
 Prosper sinistram : prona nam clementia
 Haud difficulter supplicum mortalem
 175 Solvit reatam, atque fautrix stentium.
 Sed cur vetustae gentis exemplum loquor ?
 Pridem caducis cum gravatus artibus
 Jesus, dicato corde jejunaverit :

A

180

185

190

B

GLOSSÆ VETERES.

164. Cunulae, *cunabula*, l.
 168. Rorulenta, *humida*, Iso.
 169. Strepentis, *ebullientis, bullientis*, l.
 172. Oraculum, *responsum, minam*.
 173. Prosper, *propitius*. — Sinistram, *minacem*, l.
 175. Fautrix, *adjutrix, leo*.
 181. Molle naturaliter, *quod naturaliter infirmum est et fragile*, l.

- Praenuncupatus ore qui prophético
325 Emmanuel est, sive noscum Deus
 Qui corpus istud molle naturaliter,
 Captumque laxo sub voluptatum jugo,
 Virtutis arcata lege fecit liberum,
 Emancipator servientis plasmatis,
 185 Regnantis ante victor et cupidinis.
 Inhospitali nempe secretus loco,
 Quibus diebus octies labentibus,
 Nullam ciborum vindicavit gratiam,
 Firmans satubri scilicet jejunte
 190 Vas appetendis imbecillum gaudiis.
 Miratur hostis, posse linum tabidum
 Tantum laboris sustinere, ac perpeti.
326 Explorat arte scioculator calida,
 Deusne membris sit receptus terreis :

184. Emancipator, *liberator, domitor*. — Plasmatis, *corporis*, l.
 185. Cupidinis, *quia cupidinem, quae antea regnabat in hominibus, ipse devicit penitus*, l.
 188. Vindicavit, *conparavit*, l.
 190. Gaudiis, *caelestibus, non secularibus*, l.
 191. Tabidum, *tabescentem*, l.

COMMENTARIUS.

pubis scribatur, parum interest, dummodo constet, ultimam hoc loco corripit. Cellarius monet legendum *jejuna*, non *jejunas*, quod postremum a nemine dictum novi.

165. Vat. A. Put., Ambr., Oxon., Alex., nms Torrent., Weit., Pal., Bong., Hailsb., *derogat*. Accurum *denegat* aspit glossam; quod tamen exstat in Vat. B, l, Prag., Ald., Gis., Hailsb. supra, et in Brev. Moz. Constat, Agohardum loc. cit. legisse *derogat*. Teofius legit ex mss. *derogat*, et in impressis ait esse *denegat*. Sed utrumque exstat tam in impressis quam in mss. Heins., Cel., Cham. post Veitz., *derogat*. Nemo. vero *abnegat* cum Vat. Q.

166. In Ox., *armentarium* quasi armentariorum. Virgilius et *armentarius* et *armentalis* utitur.

168. Vossius et alii negarunt, Latinam vocem esse *rorulentus*. Ea nisi sunt Columella, Plinius, Solinus.

169. Aldus diserte *hauriant*, quod in Thuan. et Ox. repertum Heinsio placuit. Sed cum praeseptis *contingat*, et in reliquis sit *hauriat*, hoc praefero.

175. Plerique *prosper*, quod optime cohaeret cum verbo sequenti *sinistram*. In duobus Heinsianis *prosperere*, quod parum congruit. In uno Torrent., *propter*. Sichelardus margini apposuit, *Propter habent nonnulli codices, tanquam prospere dicas*. Gis. 2 edit., *prospere*; in 1 edit. hoc ipsum ad oram, in textu *prosper*. Brev. Moz., Fabr., Bong., *prospere*.

174. Ald., Weit., Bong., Gold. a prima manu, D
 Gis. 1 edit., Vat. A., *supplicam*. Vat. B, Prag., Rat., Gold. supra, *supplicum*.

178. Verbum *jejunare* solum reperitur apud ecclesiasticos scriptores, Tertullianum, Hieronymum et alios.

179. *Praenuncupo* ex analogia formatum, Exemplum antiquus deest.

181. Cham. edidit *corpus illud*.

184. Thuan. scribit *emancipator*.

186. Vides originem jejunii quadragesimalis : nam infra vers. 196. *Hoc nos sequamur*. Binghamus, qui lib. xxi, cap. 1 Antiq., tuetur, probabile esse, initio jejuniis fuisse 40 horarum, non 40 dierum, ad haec et similia SS. Patrum verba voluit animam advertere. Leges ipse imperatorum, quas ad vers. 14 hymni seq. exhibemus, quadraginta dies fuisse testantur. Equidem potius crediderim, in jejuniis remissionem

aliquam esse invectam, quam ut quadraginta horae in quadraginta dies fuerint conversae.

187. Loquitur de quadraginta diebus, quibus jejunavit Christus Dominus. Haec omnia habes cap. iv Matth. et cap. iv Luc.

188. *Gratiam ciborum* Nebrissa interpretatur suavitatem. Hic accipitur pro munere, favore, beneficio, quod nobis confertur. Vide hymn. 11 vers. 5. *Hec quam suavem gratiam*.

190. Corpus vocat *animae vas*, ut S. Paulinus de obitu Celsi : *Sola resurgendi caro perceptura vigorem, Quae rationalis vas animae fuerit*. Ex 1 Thessal. iv, 4, *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore*. Lupinus, tom. 1, dissert. 11, pag. 203 et seqq., probat multis exemplis, animas in sepulchris Christianorum sub columbarum specie effingi prope vas quod symbolum est corporis, uti columba symbolum est animae. Vide Apoth. vers. 1025, et Hamartig. vers. 281. In caso vini corpus etiam representari, quasi vino anima exprimeretur, idem Lupinus suspicatus est. Vide comment. ad hymn. 9 vers. 28.

191. Non semel Prudentius *limam* de corpore humano dixit, quod ex luto factum.

194. Vat. A, mendose, *sit recertus*. Mira Dei providentia factum est ut mysterium incarnationis diabolo celaretur, eique ignotus esset partus Virginis deiparæ. Rationem S. Ignatii martyris aliorumque Patrum, Christum a desponsata conceptum, ut ejus ortus ex virgine celaretur diabolo, explicant et defendunt Petavii alique theologi. Hoc signum datum fuerat advenientis Messiae. Isaia cap. vii, 11 et seqq. : *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino Deo tuo.... Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet et pariet filium. Quærat aliquis quale hoc signi genus fuerit, si, ut partus Virginis celaretur diabolo, ea Josepho erat desponsata. Qua enim ratione Hebraei ex virgine natum Jesum scire poterant ? Hæc questionem duobus distichis quidam complexus est et dissolvit : *Virginem partum signum, pignusque salutis Pronisæ Hebraeis esse Deus voluit. Qui nosse id poterant ? mon'ti si nempe Mariæ In vultum, et mores Virginis inspicerent*. Quod epigramma in gratiam et. Josephi Bustinzurii, quem immaturo funere nuper repletum*

- 195 Sed, increpata fraude, post tergum ruit. **A** Opem benignam ferre supplicantibus,
Hoc nos sequamur quisque nunc pro viribus. Unam paremque sortis humanæ vicem
Quod consecrati tu magister dogmatis **215** Inter potentes atque egenos ducere.
Tuis dedisti, Christe, sectatoribus, Satis beatus quisque dextram porrigit
Ut cum vorandi vicerit libidinem, Laudis rapacem, prodigam pecuniæ,
200 Late triumphet imperator spiritus. Cujus sinistra dulce factum nesciat.
Hoc est, quod atri livor hostis invidet, Illum perennes protinus compleant opes
Mundi polique quod gubernator probat, **220** Ditatque fructus fenerantem centuplex.
- 328 VIII. HYMNUS POST JEJUNIUM.**
- 205 **327** Quod limat ægram pectorum rubiginem. Christe, servorum regimen tuorum,
Perfusa non sic amne flamma exstinguitur, Mollibus qui nos moderans habenis,
Nec sic calente sole tabescunt nives, Leniter frenas, facilique septos
Ut turbidarum scabra culparum seges Lege coerces,
Vanescit almo trita sub jejunio, **8** Ipse cum portans onus impeditum
210 Si blanda semper misceatur largitas. **B** Corporis, duros tuleris labores,
Est quippe et illud grande virtutis genus Major exemplis, famulos remisso
Operire nudos, indigentes pascere, Dogmate palpas.

GLOSSÆ VETERES.

198. Sectatoribus, *discipulis*, l.
201. Hoc est, *ut ipse triumphet super carnem; jejunium*. — *Livor, invidia*, l.
203. Altaris aram, *aram fidei*. — *Aram, planitiem*, l.
204. Fidem, *oblationem*, l.
205. Limat, *purgat, mundat*, l. — *Pectorum rubiginem, corporis contagia*, Prag.
206. Amne, *cum aqua*, l.
207. Calente, *ardente*, l.
208. Scabra, *aspera*, Vat. A et Iso.
210. Largitas, *elemosyna*, Vat. A.
215. Ducere, *æstimare*, Iso.
220. Fenerantem, *genus acquirentem*, Iso.
5. Impeditum, *valde gravatum*, l.
6. Tuleris, *patereris*, l.
7. Remisso, *levi, laxo*, l.
8. Palpas, *leviter tangis, leniter tractas, foves, blandiris*, l.
9. Rotat, *sc. jam*. — *Submissum, inclinatum*, Iso.

COMMENTARIUS.

amici lugemus, olim factum, vel hac de causa hic placuit inserere, ut bene merenti qualemcunque hanc memoriam consecrarem.

195. Quod Mazochius tom. III Spic. Bibl. censuerit, Prudentium hoc loco verum lapsum diaboli in tergum affirmare, et non solum quod diabolus Christum reliquerit, non probatur Teolio; mihi non displicet. Aliqui legerunt in Matth., *Abi retro*.

196. Prag., male, *sequamur unuquisque*.

197. Ald., *tum pro tu magister*.

199. Heinsio magis placet *vicerint* cum solo Ambr., idque secuti sunt Cell. et Teol. Sed recte *vicerit*, scilicet spiritus.

203. Veteres dicebant altaria esse tantum superorum deorum, ab altitudine nominata, aras deorum etiam inferorum, Prudentius aram altaris partem sanctiorem esse innuit. Vide Berthaldum de Ara cap. 2, qui ex Prudentio docet aram fuisse altaris fundamentum.

205. Vat. A, *corporis*; in margine, *Alii habent PECTORUM RUBIGINEM*. Oxon., Noms., Rottend., Egm., Pal., non omnino male, *corporis libidinem*; in Oxon. pro div. script., et in Brev. Moz., *pectorum rubiginem*. Amb., Hails., *corporis rubiginem*. Thuan., *peccati rubiginem*, obtinente metro.

209. Brev., Moz., male, *almo* pro *almo*.

214. Inter cæteras virtutes recte hanc collocat, putare, omnes homines natura esse æquales, et, quam vocat, acceptionem personarum fugere.

216. Giselinus pro *quisque quisque* quasi *quisquis* reposuerat, ignorans, *quisque* pro *quisquis* a poetis adhiberi solitum. Ausonius in sententiis Pittaci: *Pareto legi quisque legem sanxeris*. Exempla alia sunt in Cypriano, Sidonio et similibus. Plauti etiam et Terentii loca quædam lexicographi proferunt; sed in Terentio non est ita certa et constans lectio. In codice Theodosiano *quisque* pro *quicumque* seu *quisquis* frequenter occurrit. Vide ejus Glossarium in fine tom. VI Gothofredi.

217. Cur poeta hic dicit dextram *rapacem laudis*,

et illico ex Matth. cap. vi, *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua?* Quia elemosyna quidem non est facienda, sicut hypocritæ faciunt, ut *honorificentur ab hominibus*; sed nihilominus laus semper inde exurgit, et, ut Matthæus pergit vers. 4: *Ut sit elemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*.

220. Hoc etiam desumptum ex cap. xix Matth. vers. 29: *Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*. Quo pertinent *opes perennes* versus superioris. Aliqui habent *centplex*, ut Alex. Apud Plautum *centplex* plerique legunt.

In Editione Parrhasii titulus hujus hymni 8 est: *Hymnus divi Prudentii post jejunium*.

3. Prag. *leviter*, mendose, et ex glossa pro *leniter*. Parrh., *septus*, minus bene. Matth. cap. xi, vers. 30: *Jugum meum suave est*.

5. Vat. A et Prag. a secunda manu, *portas*, quod sustineri posset, si versu sequenti legeretur *toleras*.

6. Vat. A, *toleras labores*. Ait, Christum tulisse duros labores, et famulos *remisso dogmatis* leniter tractasse, cum ob alia, tum ob jejunii legem. Siquidem Christus quadraginta integris diebus jejunavit: nobis in ipso jejunii tempore post certam horam cibus est permissus. Hinc *major exemplis*, quia non omnia quæ fecit ipse, fieri a nobis præcepit.

7. Parrh., *exemplo*.

8. Glossa Isonis ex etymologia ducta est: nam *palpo* est *leviter palma*, seu manu contrectare.

9. Qua hora veteres jejunium solverint, ex hoc loco ostenditur. Ut noctem in vigiliis quatuor, sic diem ab ortu ad occasum solis in quatuor partes dividebant, et *primam, tertiam, sextam, nonam horam* suo ordine eas nominabant. Igitur tribus lucis, hoc est, diei partibus evolutis quarta succedebat, *hora nona* dicta. Ineunte hora nona collectæ fiebant, et jejunium solvebatur. Binghamus lib. xiii, cap. 9 § 2 Antiq. Christ., et lib. xxi, cap. 3, § 3, distinguit inter jejunia quæ ad vesperam proferebantur, et stationes sive semijejuna quæ hora nona solveban-

- Nona submissum rotat hora solem,
 10 **329** Partibus vixdum tribus evolutis,
 Quarta de vexo superest in axe
 Portio lucis.
 Nos brevis voti, dape vindicata,
 Solvimus festum, fruimurque mensis
 15 **Affatim** plenis, quibus imbuatur
 Prona voluptas.
 Tantis æterni favor est magistri :
 Doctor indulgens ita nos amico
 Lactat hortatu, levis obsequela ut
 20 Mulceat artus.
330 Addit et, ne quis velit invenusto

- A Sordidus cultu lacerare frontem :
 Sed decus vultus, capitisque pexum
 Comat honorem.
 25 Terge jejunans, ait, omne corpus,
 Neve subducto faciem rubore
 Luteus tingat color, aut notetur
 Pallor in ore.
 Rectius lacto tegimus pudore,
 30 Quidquid ad cultum Patris exhibemus .
 Cernit occultum Deus, et latentem
 Munere donat.
331 Ille ovem morbo residem, gregique
 Perditam sano, male dissipantem

GLOSSÆ VETERES.

10. Vixdum, *adhuc*.—Tribus, *horis, ex 12 horis*, l. B
 14. Solvimus, *fregimus*.—Festum, *jejunium, laudem*, l.
 15. *Affatim, abundanter*.—Imbuatur, *satiatur, refocillatur*, l.
 17. Favor, *clementia*, l.
 19. Lactat, *blanditur*, l.
 21. Invenusto, *indecenti*, l.

22. Lacerare, *sordidare*, .
 24. Comat, *ornat (lege ornet)*, l.
 27. Luteus, *croceus, rubicundus*. —Tingat, *coloret*, l.
 29. Pudore, *castitate*, l.
 33. Morbo, *in morbo*. — Residem, *pigram*, l.
 35. Vellus, *dicitur a vellendo, quia antiqui non tondebant oves, sed vellera ab eis evellebant*, l.

COMMENTARIUS.

tur : et de his stationibus intelligit Prudentium, advertitque festum denotare stationem qua religiosi conventus in ecclesia observabatur. Ineptissima est hæc ratio, nam Prudentius hymno superiori, vers. 4, pariter ait : *Festumque nostrum rex serenus aspice*, ubi de jejuniis quadragesimali certe agitur. Existimo, discrimen inter jejunium quadragesimale et stationum ratione durationis ætate Prudentii non fuisse ab omnibus observatum, et hora nona adveniente liberum fuisse jejunium solvere aut continuare, ut ex versu 65 et seqq. hujus hymni colligi potest.

12. Juvencus similiter lib. III, *Ultima labentis restabat portio lucis*.

13. In Rat. *ex vindicatæ recte factum vindicata*. Chamillardus interpretatur *paratis cibis*. *Vindicare* est aliquid sibi proprium facere. Christianis vetitus est cibus jejunii tempore, qui soluto jejuniis restituitur, seu permittitur.

14. Intellige festum *brevis voti*, seu *brevis jejunii*. Vide supra hymno 7, vers. 4, ubi jejunii dies festus vocatur, quia juniorum victima litatur. Opinor Prudentium etiam respexisse Theodosii imperatoris legem 4 de Quæst. in cod. Theodos. : *Quadragesima dierum, qui auspicio caeremoniarum paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium quæstionum*. Et leg. 5 : *Sacratissimas quadragesimæ diebus nulla supplicia sint corporis, quibus absolutio expectatur animarum*. Ludos etiam et spectacula in diebus jejunii fuisse prohibita, ut in aliis diebus festis, multi opinantur.

15. Barthius, quia Prudentius mediam syllabam in *affatim* corripit, colligit cap. 11 lib. XL, *affatim* potius a *fatigando* dici quam a *copia sandi*. Dubium non est quin ea syllaba sit *brevis*, undecunque id adverbium derivetur. An possit produci exemplo Aratoris lib. II Historiæ apost., disputat Ricciolus Indice 2 Prosodizæ.

16. Hails. et Wid. supra, *voluntas*; Nebrissensis pronam dicit voluptatem, quia ad eam proni sumus. Poterit intelligi voluptas *prona in cibos*.

19. Verbo *lactandi* non semel utitur Prudentius significatione quadam ab aliis non animadversa. Alia significatione *lacto* est a *lacte*, sed hic est a *lacio*, a quo est *allicio, pellicio*, et frequentativa *oblecto, delecto, illecto, prolecto*. Igitur *lactat* est *atrahit alliciendo*. In Avito, lib. V, ita lego et intelligo, *Protinus et laxis verbo lactante venenis*. Hac significatione defendam vers. 613 Apoth., *lactantibus horis*. In sacris litteris simili significatione verbum *lacto* adhibetur. Prov. I, 40 : *Si te lactaverint peccatores*; et cap. XVI,

29 : *Vir iniquus lactat amicum*; ubi vox Hebræica sonat allicere. Iterum breviteratem jejunii præscripti indicat his verbis, *levis obsequela*. Dum autem toties repetit benignitatem Dei, qui onus grave nobis non imponit, satis declarat, jejunium ex necessitate et cogente præcepto observandum, contra quam hæretici blaterant, qui veteres Christianos libere jejunasse tradunt. Sane si id quod Christianorum primi temporis pietas libere exsequatur, esset attendendum, superflua essent hæc omnia *de hora nona, de remisso dogmate, de brevi voto, levi obsequela*. Etenim, ut ex Irenæo refert Eusebius Hist. lib. V, cap. 25, alii jejunabant diem unum, alii biduum vel triduum, alii quadragesima horis diurnis ac nocturnis jejunium suum metiebantur. Vide quæ ex S. Augustino annotavi proleg. num. 172.

21. Aldus, mendose, *adit pro addit, et in venusto*. Hails., *in vetusto*, supra *invenusto*. Nebrissa, *invenuste*, adverbium. Exponit poeta sententiam Salvatoris Matth. cap. VI, 17 et 18 : *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum, etc.*

22. Aldus, *cultum* : *cultu* exigit sensus. Aliqui codices Heinsiani et Gis. I ed., *sordidus pro sordidus*, quod longe melius est. Nebrissa legit *macerare pro lacerare*; sed a *in macero* est longum.

23. In Prag. *ex pexum factum plexum*. Sed *pexum* verum est. Capillos intellige.

26. Matth. VI, 16 : *Cum autem jejunatis, nolite fieri, sicut hypocritæ, tristes*.

27. In glossa Isonis mendum latet, ut opinor. Color enim luteus non est rubicundus. Fortasse legendum erit *croceus, non rubicundus*. Ovidius, lib. XV Metam., sulphura lutea appellavit.

31. Parrh. *cernat*, et vers. seq., *munere ditel*. Heinsius argutam et ingeniosam putat conjecturam Gronovii, *patenti munere donat*, cum in Noms. reperit ipse Heinsius *latente*. Egm. quoque et Pal., et ex nostris Vat. A, *latente*. Mihi vero multo magis placet *latentem*, quod est in Ald., in plerisque Heins., Weitz., Vatt. B, I, O, P, Q, Urb., Alex., Prag., Rat., Gis. Insistit enim poeta in evangelicis verbis, quæ quidem nunc in Vulgata leguntur, et olim in Græco evangelio S. Matthæi legebantur; *et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*, ubi nulla mentio *muneris patentis*, sed ejus qui *latens* jejunat.

34. Legendum *sano*, id est gregi, cum Vat. B, Rat., Put. Thu., Rot., Weitz., et suspendenda oratio usque ad sequentem stropham. Alii habent *sanat*.

35. Rot. et unus Vat. Apud Teolium, *offixum, satia*

- 55 Vellus affixis vapribus per hirtæ
Devia silvæ.
Impiger pastor revocat, lupisque
Gestat exclusis, humeros gravatus
Inde purgatam revehens aprico
40 Reddit ovili.
Reddit et pratis, viridique campo,
Vibrat impexis ubi nulla tappis
Spina, nec germen sudibus perarmat
Carduus horrens :
45 Sed frequens palmis nemus, et reflexa
329 Vernat herbarum coma : tum perennis
Gurgitem vivis vitreum fluentis
Laurus obumbrat.
Hisce pro donis tibi, fide pastor,
50 Servitus quantum poterit rependi ?
Nulla compensant pretium salutis
Vota precantum.

- A Quamlibet spreto sine more pasta
Sponte confectos tenuimus artus,
55 Teque contemptis apolis rogemus
Noctæ dieque :
Vincitur semper minor obsequentium
Cura, nec musus Genitoris æquat,
Frangit et cratera luteam laboris
60 Grandior usus.
Ergo, ne limum fragilem soluta
Deserant vires, et aquosus albis
Humor in venis dominatur, ægrum
Corpus enervans,
65 **333** Laxus ac liber modus abstinendi
Ponitur cunctis, neque nos severus
Terror impellit : sua quemque cogit
Velle potestas.
B Sufficit, quidquid facias, vocato
70 Numinis nutu prius, inchoare,

GLOSSÆ VETERES.

38. Exclusis, *expulsis*, l. — Gravatus, *habens gratos humeros*, Vat. A.
39. Revehens, *reportans*. — Aprico, *æstivo, calido, sereno, quasi Africo, i. e. locus, qui sine frigore, l.*
42. Vibrat, *crescit*. — Impexis, *horrentibus* l.
45. Sudibus, *spinis*, l.
45. Frequens, *densa*, Iso.
46. Vernat, *floret*. — Tum, *etiam*, l.
49. Hisce, *pro istis*, l.

51. Compensant, *repidunt*, l.
54. Confectos, *constrictos, afflictos*, l.
59. Luteam, *limosam, i. e. corpus, propter costas, Al. corpus a cæcis*, l.
60. Usus, *jejunii*, Iso.
61. Limum, *hominem*, l.
64. Enervans, *infirmans*, Iso
71. Tu, *sc. dum*, l.

COMMENTARIUS.

congrue, quod Cauchio placebat. Rat., minus bene, affixit. Etymologia Isonis in vellus deprompta est ex Varrone lib. iv de Ling. Lat. alii vellus dictum aiunt, quia relat ovem.

38. Aldi error est gravatos. In Egm. et Hails. pariter gravatos. Apud veteres interdum u per o scribatur, ut servos pro servus.

39. Glossam Isonis ita intellige, ut apricum sit quasi Africum, hoc est sine horrore aut frigore a *æstivo*. Hinc Africum nonnulli dictam putant, alii ab Apher, nepote Abrahami.

41. Mendam Aldi, et patris. Videtur Prudentius respexisse ad psal. xxii, vers. 2: *In loco pascuæ ibi me collocavit*. Vide Barthium, lib. xxxii, cap. 2, qui hunc locum explicat de prato et rore psalmi xxii, uti etiam carmen de Passione: *Te rore fovebant Cælesti pratique boni dulcedine pascent*. Corrigit enim Barthius *prati* pro *pacis*. Hæc vero parabola de ovis amissa, quam inveniens pastor, imponit in humeros suos gaudens, refertur Lucae cap. xv, vers. 4 et seqq. Prati cælestis similis descriptio supra hymno 5 vers. 113 et seqq.

42. Aldus, *implexis*, minus bene. *Lappæ* sunt herbae quæ vulgo in pratis vestibus adhærent. Virg. Georg. lib. i, *subit aspera silva, Lappæque, tribulique*.

43. *Sudes* sunt valli e quocunque ligno in modum micronum contra transgressum, aut transcensum eorum qui vellent insilire. Prudentius *sudes* posuit pro spinis, seu tribulis cardui.

46. Widm., *dum*; melius *tum*.

47. Fabr. et Gis. 2 edit., *vivi*. Tum legi posset *fluenti*.

58. *Genitorem* Deum appellat, ut scæpius *Patrem* more evangelico.

59. Vat. B. *frangat*. Alii et sensus postulant *frangit*.

64. Cur *enervans*, prima correpta, efferatur, dixi proleg. num. 219. In vetustioribus Heinsii, et Ambrosianis schedis Parrh. et Alex. scribitur *inervans*, et eodem modo in codice valde antiquo Althelmi de virginitatis Laude, qui exstabat in Bodleiana Oxoniæ

bibliotheca. Gellius testatur, et vetusta exemplaria comprobant semel tantum exprimi n in vocabulis *inmittor, innecto*, et similibus, quorum imitatione *inervans* aliqui putant factum, quasi *inervans*. Heinsius aliquando suspicatus est *inerrans*. Si conjectura esset utendum, mallem *inervans* ab *inermis*. Festus meminit verbi *inermo, as*, pro armis spoliare. Salmasius vult *inervans* pro *enervans* mutato *e* in *i*, ut possit corripri: sic Apoth. vers. 400 aliqui habent *inergima* pro *energema*.

65. Minime asseritur hoc loco libertas jejunandi, qualem hæretici defendunt: sed solum in jejuniis esse modum præscriptum, ultra quem abstinentiam protrahere cullibet relinquatur liberum. Adducit enim poeta in exemplum ipsam cibum quem post jejunium sumebant, quem salubrem fore confidit. Binghamus cum Hieremia Taylorio perperam abutitur his versibus ad plenam jejunii libertatem sustinendam. Vide supra notata, et observa poetam in toto hymno sibi coherere. Ne *grandior usus laboris frangat luteam cratera corporis, ac ne soluta vires deserant limum fragilem*, concludit, *laxum ac liberum modum abstinendi esse cunctis positum*, hoc est, non esse præscripta nimium longa jejunia.

69. Pia et constans est Christianorum consuetudo Deum ad singulas actiones invocandi, ut per Deum semper incipiant, quod publicis precibus canimus, et per eum cœpæ finiuntur. I ad Corinth. x, 31: *Sire ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite*. Vide ad Colos. cap. iii, 17. In convivis ne inter cibum, et potum Dei memoria elaboretur, Christiani antiqui vasa, quibus ad prandia utebantur, imaginibus Jesu Christi sanctorumque decorabant. Consule doctissimum opus Buonrotii de Viris cœmeterialibus.

71. Prag., *mensas*. Heinsius cum suis omnibus, Ald., nostri, etiam Alex., Urb., Vat. O, P, Q, Gis. 2 ed., *renuas*. Wid., *renues*. Weitz., Sich., Bong., Gold., Gis. in marg. 1 edit., *renoves*, quod etiam in uno Torrentii, et in Vat. 1 reperitur: et sic recte in Vat. 1, *cibumque*, non *cibumve*. Iudo Heinsius oliu

Sive tu mensam renuas, cibumve

Sumere tentas,

Annuit dexter Deus, et secundo

334 Prosperat vultu : velut hoc salubre

76 Fidemus nobis fore, quod dicatas.

Carpimus escas.

Sit bonum, supplex precor, et medelam

Conferat membris, animumque pascat

Sparsus in venas cibus obsecrantum

80 Christicolarum.

A. IX. HYMNUS OMNI HORA.

Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus

335 Dulce carmen, et melodum, ~~gesta~~ Christi
[sti insignia.

Hunc camœna nostra solum pangat, hunc lau-
[det lyra.

Christus est, quem rex sacerdos adfuturum
[protinus

5 Infultus concinebat voce, chorda, et tympano,

GLOSSÆ VETERES.

73. Annuit, consentit. — Dexter, prosper. — Secundo, prospero, I.

74. Velut, sicut, I.

77. Bonum, cibus, I.

79. Sparsus, ipsa esca, vel cibus, I.

1. Puer, Christe. — Plectrum, pro lingua. — Choreis, canticis, I.

2. Melodum, modulabile, I.

3. Pangat, sonet. — Lyra, dicitur a varietate chordarum : lyra Græce variatœ.

4. Rex, David, I. — Sacerdos, David, qui fuit sacerdos, quia ephod vestitus saltavit coram arca Dei Vat. A.

5. Infultus, veste sacerdotali indutus, Iso.

COMMENTARIUS.

conjecerat removes, et vers. seq., tentas : frustra ut postea factus est, nam vera lectio est renuas. Idem in suis vetustioribus reperit cibumque, in recentioribus cibumve. Hoc postremum in nostris sensus confirmat. Est enim sententia, sive mensam renuas, sive cibum sumas, ex verbis Apostoli. Teotius legit renoves, cibumve sumere tentes cum uno Vat. antiquissimo, et Weitzio. Sed Weitzius clare habet cibumque, et ita etiam Vat. antiquissimus, si est Vat. I, ut esse puto. Nec placet quod idem sinit tentes pro temnas, nam tentes idem est ac tentas, in veteri scribendi ratione, non frequentativum a temno. Parrhasius nobis favei, sed non bene tentas edidit pro tentes.

77. Dixerat, fore salubre hoc quod dicatas carpimus escas, prout fidebat : precatur ut hoc ipsum sit reipsa salubre, bonum, faustum. Ex formula auspiciato aliquid inchoandi, Quod bonum, felix fortunatamque sit. In Alex. et Urb., amen post hunc hymnum ascribitur.

Inscriptio 9 hymni non eadem est apud omnes. Aldus, ad omnes horas. Vatt. B, I, Rat., Bong., Timan., omni hora. Oxon., omnibus horis. Rott., hymnus semper canendus. Gis., hymnus omni hora, atque die, et ad marg., de miraculis Christi. Spiegelius, qui in codice Peutingeri invenit omni hora, et in alio exemplari, Ode de gestis et miraculis Christi; in aliis vero exemplaribus, Hymnus ad omnes horas de miraculis Christi, hunc postremum titulum præposuit uberrimo commentario in hunc hymnum, ad quem perficiendum usus est codice Peutingeri obsoleto, ut ait, vetustatis. Alium titulum : De miraculis Salvatoris nostri, vide proleg. num. 103. Vat. A, Put., Ambr., Weitz. et alii, Hymnus omnis horæ, sicut solet dici, homo omnium horarum. Et cum hactenus Prudentius hymnos statis horis canendos scripserit, hunc offert pro qualibet diei hora. Mozarabes hunc hymnum recitant in resurrectione Domini et feriis sequentibus, qui in editione recenti Breviarii Isidoriani existat pag. 335 et pag. xcix inter hymnos, stropharum ordine aliquatenus inverso. Variantes lectiones ascribemus, etiam vitiosas, ut possit aliquando emendatior exhiberi. Joan. Ludovicus Vives eundem hymnum fere totum inseruit opusculo suo Sacrum diurnum de sudore Christi, sed ex editione aliqua mendosa, quales tunc erant in usu.

1. Giselinus Jacobo Meyero attribuit, quod hunc hymnum, et primum libri Perist. mutata carminis forma restituerit. Erant enim secti in Alcmantos et Euripidios. De qua sectione dixi in Proleg. Aldus integros trochaicos etiam edidit, et in codicibus quibusdam miss. pariter ea forma observatur, quod videtur voluisse Prudentius : nunquam enim post extremas syllabas Alcmantii ita versum conclusit, ut si esset distinctus, sed tanquam integrum versum sine

ullo vocalium concursu Alcmantium et Euripidium continuavit. Vide etiam hymn. 1 lib. Perist. Crinitus inter hymnos Prudentii, quos celebrari asserit, recenset hymnum De gestis et miraculis Christi. Fabricius hunc hymnum expositurus inscripsit : Pœan de vita et morte Christi, postea vero addidit : Omni hora atque die. Pœan est carmen gratulatorium propter partam aliquam victoriam, quod Christo maxime congruit. Nemini fortasse in mentem venerit interpretatio glossæ : PUER, Christe. Prudentius more lyricorum poetarum servum vocat, qui plectrum affert. Fabricius ait respexisse ad consuetudinem antiquorum, ut pueri lyra canerent, aut puero cithara ludente, a'ii canerent; quod constat ex Athenæo. Puer antiquus est servus, sive famulus, fere ut nunc, Italico et Hispanico idiomate, ii qui servant giovine et mozo appellantur. Horatius, lib. 1, oda 38 : Persicos odi, puer, apparatus; et lib. 1, serm. 10 : I, puer, atque meo citus hæc subscribe libello. Propertius, lib. 11, eleg. 19 : I puer, et citus hæc aliqua propone columba. Ex jure civili hæc ipsa significatio colligitur. In sacris quoque litteris idem mos observatur. Contra puto, a senioribus Italicè et Hispanice signori et senores appellari, qui domini sunt. Cum enim olim senior e domo aut familia dominus rerum esset, et antonomastice senior vocaretur, fluxit inde ea vox ad eos omnes qui facultatibus essent præditi. Ita divitiarum naturam susque deque veritatem, efficientemque ut et senes puerorum vocabulo notentur, et pueri seniorum nomine gaudeant. In nonnullis vulg. perperam fidibus pro fidelibus. Chorei sive trochei sunt pedes hujus carminis proprii, aut cantica his pedibus insignita. Chorei autem fideles vocantur, ut Fortunatus, sive quisvis alius auctor hymni Vexilla regis prodeunt, dixit : David fideli carmine, et Prudentius hymno 7, fideli proditum volumine, et infra vers. 26, fideles pag. nœ.

2. Alex., melodios, forte melodon. Vat. A, ac pro et. Etymon vocis lyra deprompsit Iso ex Isidoro, lib. 11, cap. 22 : Lyra dicta ἀπό τοῦ λυρῆν a varietate vocum, quod diversos sonos efficiat. Credunt aliqui, lyram Græce et Latine dictam ab aspera illa soni exilitate lyr., lyr. Vide J. C. Scaligerum lib. 1 Poet.

4. Sacerdos iste a nonnullis creditur e se Melchi sedecl : quod ignorent, poetam id nominis prophetis dedisse, ut hymn. 7, vers. 27, vetus sacerdos de Helia.

5. Infultus dicitur David, vel quia ephod lineo accinctus saltavit ante arcam Domini, vel quia rex erat, et infula est fascia in medium diadematis. Infulam pulchre describit Lucretius lib. 1 : Cui simul infula virgineos circumdata comptus Ex utraque pari malarum parte profusa est. Vatt. A, B, Q, legunt corde pro chorda. Gold. et edidit.

Spiritum caelo influentem per medullas hau- A

[riens

336 Facta nos, et jam probata pangimus

[miracula,

Testis est orbis, nec ipsa terra, quod vidit,

[negat,

Cominus Deum docendis proditum mortalibus.

10 Corde natus ex parentis ante mundi exor-

[dium,

Alpha, et Ω cognominatus: ipse fons et clau-

[sula

Omnium, quae sunt, fuerunt, quaeque post fu-

[tura sunt.

337 Ipse jussit, et creata dixit ipse et

[facta sunt,

Terra, caelum, fossa ponti, trina rerum ma-

[china,

15 Quaeque in his vigent sub alto solis, et lunæ

[globo.

Corporis formam caduci, membra morti ob-

[noxia

Induit, ne gens periret primoplasti ex germine,

Merserat quem lex profundo noxialis tartaro.

O beatus ortus ille, virgo cum puerpera

20 Edidit nostram salutem, feta sancto Spiritu,

Et puer redemptor orbis os sacramentum protulit.

Psallat altitudo caeli, psallite omnes angeli:

338 Quidquid est virtutis usquam psallat in

[laudem Dei:

GLOSSÆ VETERES.

8. Orbis, *ordo angelorum*. — Terra, *homines*, I. B

9. Cominus, *prope*, I.

14. Fossa ponti, *maris concavitas*, Vat. A.

16. Obnoxia, *debitricia*, I.

21. Os, *faciem*, I.

COMMENTARIUS.

6. Rot., Brev. Moz., *fluentem*.

7. Aliqui mendose, *nos etiam*.

8. Alex. Vat. B, Ald., Weit., *Testis est orbis*, quod mollius est, quam *Testis orbis est*, quod tenent Vatt. I, O, P, Gis., Heins., Teol. et alii. Vat. A, *Testis orbis terræ, nec ipsa*. Resistit metrum. Hails. et Vat. Q simili errore, *Testis est orbis, terra nec ipsa*.

10. Heinsio concinnius videtur, magisque ex Prudentii stylo *usus* cum Amb., quamvis ceteri quos viderit habeant *natus* cum Ald., Weit., Gis., nostris omnibus. Cl. Teolius agnoscit, veriore lectionem esse *natus*, et retinet *usus*. *Revocarem*, inquit, *NATUS*. Sed nihil ad sensum. Majori libertate uti debuit. Nam sive idem sit sensus, sive secus, excudendum est quod probabilius est ab auctore scriptum. Spiegelius in codice Cunradi Peutingeri alioque, sed minus fidei, reperit *usus*; ipse tamen Aldum, et Daventriensem editionem secutus est ob auctoritatem ecclesiastici usus. Alex. quoque et Hymnarium Thomasi legunt *natus*, cum Urb., Vatt. I, O, P, Q. In codice Veliterno, de quo num. 212 proleg., sunt versus Fortunati in laude christiatis, quod præter alios P. Michael Angelus Luchius Benedictinus notavit in nova editione Fortunati. Is in eo hymno hemistichium Prudentii transcripsit: *Corde natus ex parentis, alvum implens virginis*. Vide num. 43 proleg. de alio hymno, *Corde natus ex parentis*. Poeta exprimit locum psalmi cix, 3: *Ex utero ante luciferum genui te*.

11. Vat. B, A, et ω cognominatur, supra *cognominatus*. Alii *Alpha* et ω . Weit., Gis. et nonnulli codd. recentiores, *cognominatur*. Vat. I, A, et ω cognominatur. Apocal. cap. xxi, 6: *Ego sum α et ω , initium et finis*. Quare non est necesse addere *omega*, ut plerique faciunt. Magnus fuit harum litterarum usus inter veteres Christianos. S. Paulinus natali 11 cruce[m] describit cum litteris α et ω utrinque locatis, vers. 645; *Alpha cruce[m] circumstat*, et ω *Alpha itidem mihi Christus*, et ω . Confer hymnum de nominibus Christi, quem ex laudato Veliterno codice edidi num. 212 proleg. Reperiuntur nummi imperatorum cum α et ω inscripti. Constantinopoli dæ columnæ exstabant, et in earum basibus clypeo cum his notis α et ω . Sepulcris Christianorum passim insculptæ eadem notæ. Vide monumentum vetustum sanctorum septem Dormientium, et commentarium Victorii, qui illud hujusmodi ornatu insignivit. Earum litterarum occasione Marcus et Colobarsus hæresin suam in alphabeto Græco fundarunt, ut refert Tertullianus lib. Præscriptionum, cap. 50. Confer Rosweidum in notis ad Paulinum præter Grezerum, et Lipsium de Cruce, Bosium, Aringum, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores.

12. Virgilius lib. iv Georg. vers. 392: *Novit namque omnia vates, Quæ sunt, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur*.

13. Genes. cap. 1, 3: *Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux*. Et ita in reliquis. Psal. xxxii, 9: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*. Suspiciuntur aliqui, Pythagoram suum *Ipse dixit* ab Ægyptiorum vatibus didicisse: qui loquendi modus apud prophetas frequens est.

14. *Fossa ponti* pro *mari* parum decenter dictum videatur. Alii *stagna profundi* non dubitarunt dicere. Spiegelius *trina rerum machinam* accipit pro triplici principio secundum opinionem Peripateticorum, qui existimant tria esse rerum principia, materiam, formam et privationem. Nuga. Poeta tres orbis partes, quas enumeravit, intelligit, caelum, terram, mare. Imitatus eum est Fortunatus: *Quem terra, pontus, æthera* (nunc legitimus in Officio ecclesiastico *sidera*) *Colunt, adorant, prædicant, Trinam regentem machinam Claustrum Maris bajulat*. Respexit Prudentius ad psal. cxlv, 6: *Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt*.

16. Usus est voce Apostoli, cum ait *corporis formam*. At ne quis ad inanem speciem corporis detorqueret, addidit *membra morti obnoxia*.

17. Alex. et nostri cum Aldo, item vetustiores Heinsiani, Weit., Gis. et alii, *primoplasti*. Quod non est alienum a consuetudine veterum Christianorum; ut ex duabus vocibus, altera Græca, altera Latina, unam formarent. *Hibridas* hujusmodi voces Græcolatinas appellant. Alii *hybridas*, aut *ibridas* scribunt. Eas etiam a profanis scriptoribus usurpatas ex Quintiliano aliisque constat. Sicut sermones quodam aiunt esse usos, qui quasi cinnus ex Latino et Græco mixtus esset. Rot., Torrentiani duo, Fabricius et Spiegelius habent *protoplasti*, quod secutus est Fabr., et Spiegelius habet *nebrissæ ardebat*, præsertim vero Jacobo Meyero. Brev. Moz., *primoplasti* male.

18. Ald., Weit., Spiegelius, Gis. et alii, *quam, id est gentem*. Vat. B, Ital., Prag., Fabr., Egm., Bong., Put., Thuan., Ambr., Alex., *quem, id est primoplastum*.

19. Hails., Prag., *partus ille*.

22. Ald., *psallant te omnes angeli*. Vatt. A, B, I, O, P, Q, Urb., Brev. Moz., Rat., Weit., Gis., *Psallant omnes angeli*. Meyerus cum hanc lectionem metro obversari vidisset, reposuit, *Psallat omnis angelus*, quod secutus est Fabr., et Spiegelius *ex codicibus non depravatis*. Placet *psallite omnes angeli* cum Alex., Ambr., Put., Thuan. et uno Torrentiano. Nonnulli putant, ad usum ecclesiasticum factum fuisse *psallant omnes angeli*. Verum in hymnario Thomasi est *psallite omnes angeli*.

- Nulla linguarum silescat, vox et omnis conso- A
[net.
25 Ecce, quem vates vetustis concinebant sæ-
[culis,
Quem prophetarum fideles paginæ sponde- 35
[rant,
Emicat promissus olim : cuncta collaudent
[eum.
Cantharis infusa lymphæ sit Falernum no-
[bile,
Nuntiat vinum minister esse promptum ex hy-
[dria.
30 Ipse rex sapore tinctis obstupescit poculis.
339 Membra morbis ulcerosa, viscerum pu-
[tredines,

- Mando, ut abluantur, inquit : At ratum, quod
[jusserat,
Turgidam cutem repurgant vulnereum piamina.
Tu perennibus tenebris jam sepulta lumina
35 Illinis limo salubri, sacri et oris nectare :
Mox apertis hac medela lux reducta est orbi-
[bus.
Increpas ventum furentem, quod procellis
[tristibus
Vertat æquor fundo ab imo, vexet et vagam
[ratem :
340 Ille jussis obsecundat, mitis unda ster-
[nitur.
40 Extimum vestis sacratæ furtim mulier att-
git :

GLOSSÆ VETERES.

22. Cantharis, vasis, hydriis, I.
30. Rex, Architriclinus, regem architriclinum dicit. Architriclinus enim princeps lectorum. CLINE Græce lectus. Antiqui enim tres lectos habebant, unum domino, secundum dominæ, tertium hospiti. Regem vocat dominum domus, vel sacerdotem, qui ad benedicendas nuptias venerat. — Sapore tinctis, saporatis, coloratis, mutatis, Iso.

24. Brev. Moz. Ita distinguit et legit : Nulla linguarum silescat vox, sed omnis consonet.

25. Spiegelius vates vult esse sibyllas. Haud liquere puto. Nostri, Aldus, Weitz., Gis. concinebant, in Torrentianis duobus præcinebant; in Rottend., præcinebat; in Thuan., Vat. I a prima manu, concinebat. Si præcinebat aut concinebat amplecti velis, intellige Davidem, quem antea laudavit. Brev. Moz., concinebant, et in textu quam, ad oram quem.

27. Unus Tor., collaudent Deum.

28. Incipit narrare Christi miracula ex evangelica historia. Jesus aquam in vinum convertit Joan. cap. 11. Hoc miraculum sæpius in sarcophagis Christianorum veterum insculpebatur cum aliis resurrectionem corporum indicantibus. Lupius tomo I, dissert. 2, conjicit, cadum vini in sepulchris Christianis interdum expressum significare corpus, aliquando uniendum animæ, cujus figura sit vinum.

29. Thuan., Nuntias vinum, minister, esse promptum ex hydria. Ambr., sumptum pro promptum. Vini minister, et vini ministerium S. Ambrosius dixit lib. I Offic., cap. 29 et cap. 6 de Josepho.

30. Libenter legere in colore tinctis poculis, nisi omnes mss. obsisterent. Evangelii etiam locus saporem exprimit : Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum faciam, etc. Sedulius utrumque conjunxit colorem et saporem vini. De rege convivii Horatius oda 4, lib. 1 : Nec regna vini sortiere talis, ubi intelligit convivium, collatis symbolis celebratum. Ausonius in Ephemeride, et loco convivii : Quinque advocati : sex enim convivium cum rege justum : si super, convivium est. Rex convivii est, ut quidam volunt, qui præhet D convivium; vel, ut putant nonnulli, œconomus convivii, aut etiam sacerdos qui convivio Judæorum præset. Universe rex vocatur interdum rei cujusque dominus, ut apud Virg. ecloga 4, mea regna. S. Paulinus Nat. 6 de Homine rustico : Oblatumque sibi mox ipso in limine regem Cognoscunt hilares (boves). Cicero de Oratore pag. 11 : Nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, intelligit Tusculanum Crassi. Hoc Christi miraculum et alia, quæ sequuntur, carminibus celebrant auctor sub Claudiani nomine de Miraentis Christi, Juvenens, Sedulius et alii.

31. Matth. cap. viii leprosum curat Jesus et ad sacerdotes mittit. In editione Parmensi errorem typographi puto membra mortis. Corrige morbis.

- B 32. Ratum, firmum, Iso.
33. Piamina, medicamina, piacula, mundamina, Iso.
35. Nectare, sputo, saliva, I.
36. Orbibus, oculis : orbis vocamus oculos propter rotunditatem; hinc et orbem dicimus ob rotunditatem, I.
38. Vexet, moveat, I.
39. Obsecundat, obtemperat.—Mitis, mitefacta, I.
40. Extimum, extremitatem, I.

COMMENTARIUS.

33. Giselinus ad oram ulcerum pro vulnere. Loc. cit. Matth. vers. 4 : Ostende te sacerdoti, et offer manus quod præcepit Moyses, in testimonium illis. Hæc sunt piamina. Emenda Brev. Moz., ubi est repugnans.

34. Joan. cap. ix Jesus cæco a nativitate visum restituit. Perennes tenebræ sunt ipsa cæcitas a nativitate, sive a primo ortu. Elmenhorstius, in Arnobium pag. 72 edit. Hamburg. 1610, hos versus laudat ad Arnobii verba Oculorum orbiculos mobiles, et exemplis plurium poetarum orbis oculorum dici confirmat.

35. Apoth. vers. 675, illevis cæcos oculos et lumina limo reddidit. Vide alia ibid. de Christi miraculis, et in Dittochæo. Brev. Moz., odoris, lege et oris.

C 36. Ovidius i Metam., luminis orbis, de oculo. Intelligi possunt foramina, intra quæ latent oculi, ut hymno 2 Peristephanon vers. 146 : Orbis cavatos præferens. Corrige in Brev. Moz., ac medulla, et lege hac medela.

37. In Hails. et Brev. Moz. error est increpans. Spiegelius suspicatur, Prudentium legisse apud Matth. cap. viii : Tunc surgens increpavit ventis, quod primitus fuisse scriptum Erasmus, annotans hunc Matthæi locum, opinatur. Certe ex Prudentio, inanis est, quæ ducitur conjectura, nam is potius Lucæ verba expressit cap. viii, 24 : At ille surgens increpavit ventum et tempestatem aquæ, et cessavit : et facta est tranquillitas. Prudentius verbo S. Matth. utitur Apoth. vers. 650 : Video luctantia magnis Æquora turbinibus tranquillo marmore tendi Imperio Christi.

38. Fabr. et Hails., verrat. Cæteri, vertat, quod Heinsio unico probatur. Vat. A, summo, et pro diversa scriptura fundo. Vat. B, fundo, ad marg. summum, quod non omnino displicet. Communior et verior lectio est fundo ab imo. In Vat. A deerat et post vexet, quod recte additum aliena, ut videtur manu. Deerat etiam et in Vat. P. Quæ sit vis hujus verbi vexo, docent Asconius Pedianus, Probus, Gellius et Macrobius adversus Anneum Cornutum, qui in Virgilio notaverat, Dulichias vexasse rates, quasi levi verbo usus fuisset ad tantam calamitatem describendam.

39. Meudum in Brev. Moz., ille jussit obsecundans.
40. Mulierem a sanguinis profluvio liberat Jesus Matth. ix, 20; Marc. v, 25; Luc. viii, 44. Extimum pro extremitate Latine et eleganter dicitur. Loco quinto spondæum admissum in furtim dixi Proleg.

Protinus salus secuta est, ora pallor deserit, A 50
Sistitur rivus, cruore qui fluebat perpeti.
Exitu dulcis juvenatæ raptum ephēbum vide-
[rat :
Orba quem mater supremis funerabat flotibus.
45 Surge, dixit. Ille surgit, matri et astans red-
[ditur.
Sole jam quarto carentem, jam sepulcro ab-
[sconditum
Lazarum jubet vigere, reddito spiramine :
Fetidum jecur reductus rursus intrat halitus.
Ambulat per stagna ponti, summa calcat flu-
[ctuum :

Mobilis liquor profundi pendulam prestat viam,
Nec fatiscit unda sanctis pressa sub vestigiis.
Sustus antro bustuali sub catenis frendere,
341 Mentis impos efferat percitus furoribus
Poesilit, ruitque supplex, Christum adesse ut
[senserat.
55 Pulsa pestis lubricorum milleformis demo-
[num,
Corripit gregia suilli sordida spurcamina,
Seque nigris mergit undis, sit pecus lymphati-
[ticum.
Ferte qualis ter quaternis ferculorum fra-
[gmina,

GLOSSÆ VETERES.

43. Ephēbum, juvenem, l.
51. Fatiscit, deficit, affatim hiscit, l.
52. Frendere, frender est membranula quæ dividit
superiora et inferiora ventris; qui illam vitiatam habue-
rit, frenesim patitur; ille autem freneticus efficitur,
Vat. A.

B 53. Impos, impotens.—Efferatis, ferinis, l.
56. Corripit, detinet et arripit, sc. diabolus, l.
57. Lymphaticum, furens, l.
58. Ferte, dicit Deus.—Qualis, cophinis, coribus,
l.—Qualus, i. e. apporta.—Ter quaternus, i. e. duo-
decim cobes. Vat. A.

COMMENTARIUS.

num. 229. Georgius Remus in notis ad hunc hym-
num, ait, lugem pedarum in voce *furtim* ultimam
corripere, ut in illo Ovidiano *Circumeuntis oves*. Sed
quis non illico persentiat disparē rationem? nam
post *circum* sequitur vocalis apud Ovidium, in Pruden-
tius consonans post *furtim*. Idem Remus suspicatur
legendum *forte*.

42. In Daven. edit., *perpetim*, non ita bene ac *per-
peti*. In Brev. Moz. apposite, *rivus cruoris cum per-
petim*: quod ibidem versu superiori legitur *hora pro
ora* ex veteri scribendi modo provenit. In versu vero
sequenti male *juventus raptum abevum*.

43. Filium unicum viduæ defunctum ad vitam
Dominus Jesus revocavit Lucæ cap. vii et seqq.

44. Pro quem aliquis quam, male. Orba, ut in Ro-
mano vers. 690, *Infantis orba*. Alibi *orbare*, Catb. 42,
vers. 159.

45. Vera lectio *matri et astans*. Rat., *mater et stans*,
Aldus, *matri, et stans redditur*. In Brev. Moz. men-
dum. *reitur*.

47. Lazarus defunctus suscitatur Joan. xi. Male
aliqui legerant *et sepulcro*. Mendose Brev. Moz. *jubet
viere*.

49. Matth. xiv. Jesus ambulat super mare. Vide
etiam Apoth. vers. 654 et seqq.

52. Marci v, 2 et seqq. de spiritu immundo, qui
domicilium in monumentis habebat. Quæritur an
dæmones loca immunda frequentare gaudeant. Vide
Raynaudum, tom. V, pag. 55, qui ex Cassiano, Cy-
rillo et Procopio refert, dæmones delectari horron-
dis solitudinibus locisque aridis et inaquosis. Causas
ex aliis inquit Ribera in cap. xviii Apocal. ad vers.
1. Sacra Scriptura innuit, eos gaudere locis humen-
tibus et paludosis. Hæc omnia mystice intelligas,
velim. Nonnulli putant, dæmoniacos olim solitos in
sepulcris habitare, ut homines in errorem Platoni-
corum a dæmone inducerentur, quod scilicet mortuo-
rum animæ in dæmones convertantur. Erant
autem vetera illa sepulcra cavernæ nostris cellis
vinariis similes. Ald. et alii nonnulli legunt *bi stiali*.
Brev. Moz., *bustualis*.

53. Spiegelius, lege carminis vetante, scribit et
explicat *inops* pro *impos*. Chamitardus etiam legit
inops, sive, mendo typographico, sive Spiegelium
transcripsit. Brev. Moz. in textu, *percitus*.

55. Pergit poeta enarrare miraculum de quo in su-
periori stropha; cum scilicet legio dæmonum, ex
energumeno in porcos immissa, in mare se præci-
pitem dedit. In Put. legitur *multiformis*, quod Teolius
invenit in duobus Vatt., ut *multiformis*, et apud Pruden-
tium vers. 295 Apoth., *caniformis*. Alii habent

mille formis, aut *milleformis*, haud inepte. Urb., Alex.
et Vat. I, *milleformis*. Vatt. O. P. Q, *mille formis*,
quod habet etiam Brev. Moz.; in quo versu sequenti
græges subilli in textu, ad oram *gregis suilli*.

57. Weitz., Gis., Vatt. B. I, Prag., Sich., st. Vatt.
O. P, Ald., Oxon., Alt., Rotendor., ut. Brev. Moz.,
Vatt. A, Q, Put., Thuan. et Nomis., et, quod secutus
est Heinsius. Spiegelius in cod. Peutingeri invenit *st*.
Pecus *lymphaticum* idem ac *lymphatum*, sive fure
peritum, ac proprio e Festo de iis dicitur qui e
conspectu aquæ insaniant. Cellarius *pecus lymphati-
cum* simpliciter interpretatur pisces. Poeta exprimere
voluit verba Matthæi viii, 33: *Et ecce cum impetu
abiit totus grex per præceptum in mare*. Confer. vers.
144 Dittochæi.

58. Magna est codicum discrepantia, in his tribus
versibus ordinandis. Secuti sumus Vatt. B, I, Put.,
Ambr., Thuan., Isouem, Gold., Hailsb., Egm., Spie-
gel., Sich., Urb., Alex. a prima manu, Ald.; nisi
quod Aldus legit *Fertque qualis ter quaternis*, et Sich.
Fert qualis. Egm., *Fert equalis*, aperto mendo, quale
in Hailsb., *Ferta qualis*. Alex., *Fertque qualus ter
quaternus*, tum *Affatim*, tertio *Quinque*, Weitz., Widm.
et Bong., *Ferte qualis quinque panibus Affatim*. Prag.
Fertque qualus quinque panibus Affatim. Giselinus,
quem, ut ait Heinsius, membranæ majori ex parte
sequuntur, ita ordinat cum suo ms. et editione Daven-
trienti, *Quinque Affatim Fertque qualus ter quaternus*.
Beemenus, in Manuductione ad ling. Lat., cap. 6, ex suo
ms. sic disponit: *Quinque Affatim Ferte qualis ter
quaternus*, et in ms. corrigit *Fert equalis*, et legit *Ferte
qualis*. Ita etiam Alex. a secunda manu, Vat. Q, O et
P; sed in Q tertius versus mendosus, *Ferturque casus
ter quaternis*; in P, *Ferte qualus ter quaternus*. Br. v.
Moz. consonat Giselino, sed in tertio versu, *Fert
equalis ter quaternis*, ubi legendum *Ferte qualis*. Fab-
ricius contendit legendum *Fert ter in qualis quater-
nis* ex antiquis codd. In primo quidem versu legi non
debet *fertque*, nam superflua esset hæc conjunctio.
Aliunde, *ferie* videtur ex Evangelio petita, ubi fa-
ctum narratur Joannis vi, 12: *Colligite quæ superave-
runt fragmenta, ne pereant*. Cum autem id dixerit
Jesus, ut *impleti sum discumbentes*, ordo postulare
videtur ut prius ponatur versus *Quinque*, secundo
Affatim, tertio *Ferte*. Sed poeta rei gestæ ordinem
servare non tenetur. Teolius ex duobus Vatt. hæc
præfert dispositionem versuum: *Quinque panibus pe-
resis, et gemellis piscibus, Fertque qualus ter quaternis
ferculorum fragmina: Affatim*. Sed non video quem
sensum reddat conjunctio *que* in *fertque*

C
D

- 342** Affatum referta jam sunt accubantum A 70
[millia,
60 Quinque panibus peresis, et gemellis piscibus.
Tu cibus, panisque noster, tu perennis sum-
[vitas :
Nescit esurire in ævum, qui tuam sumit dapem,
Nec lacunam ventris implet, sed fovet vitalis.
Clausus aurium meatus, et sonorum nescius,
65 Purgat ad præcepta Christi crassa quæque ob-
[stacula,
Vocibus capax fruendis, ac susurris pervius.
Omnis ægritudo cedit, languor omnis pellitur,
lingua satur, quam veterna vixerant silentia,
343 Gestat et suum per urbem lætus æger
[lectulum.
Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes fo-
[rent,
Tartarum benignus intant, fracta cedit janua,
Vectibus cadit revulsis cardo dissolubilis.
Illa prompta ad irruentes, ad revertentes
[tenax.
Obijce extorsum reclusa porta reddit mortuos,
75 Lege versa limen atrum jam recalandum
patet.
Sed Deus dum luce fulva mortis antra illu-
[minat,
344 Dum stupentibus tenebris candidum præ-
[stat diem.
Tristia squalentis æthræ palluerunt sidera.
Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine

GLOSSÆ VETERES.

59. Referta, satiata, l.
63. Lacunam, foveam, fossam, l.
64. Meatus, transitus, l.
66. Veterna, morbosa vel antiqua, l.
74. Intrat, Christus, l.

- B 74. Obijce, vecte, l.
76. Fulva, lucida, l.
78. Squalentis, nigrantis, l.
79. Lugubri, febilis, lacrymabilis. — Ferrugine, nigredine, l.

COMMENTARIUS.

59. Ambr., Alt., Noms., Davent. edit., *refecta*, plerique melius *referta*. Chamil., Cell., Teol. tenent *refecta*. Poeta videtur voluisse *referta*, ut in Apoth. de eodem miraculo, *saturata... crudus convivæ resudat Congeriem ventris*. Aldus, *accubantum pro accubantum*; Pat., et Oxon., *adubantum*, mendose. Nisi legas *accubantum*, admissio spondæ quinta sede, ut vers. 40.

61. Ambr., et *perennis*, minus bene. Joan. vi, 56: *Caro mea vera est cibus*; et ibid., 51: *Ego sum panis vivus, qui de celo descendi*. Et rursus vers. 59: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. Ex eodem capite, ubi miraculum est narratum, hæc pulcherrima apostrophe est desumpta, quamvis non illico ea verba a S. Joanne referantur.

63. Brev. Moz., *lacuna*, male.

65. Put., Oxon., Noms. et Vat. A pro diversa scriptura *clausa*. Magis probo *crassa* cum reliquis, etiam Brev. Moz., ubi mendose *grassa*: nam *clausus* vers. proxime præcedenti legitur, et congruentius dicitur *crassa auditus obstacula*, quam *clausa*. Historiam habes cap. vi Marci vers. 32.

66. Brev. Moz., *susurris prævius*.

67. Cap. xv Matth. vers. 30 et 31.

68. *Veternus* est inveteratus a *retus*. De otio, pigritia et somno nimio solet dici. Fortasse legendum erit *veterno vixerint silentia*. Sed consensum est *veternus* adjective, quamvis magis in usu sit substantive. Brev. Moz., male, *lingua vatur*.

69. Hails., Brev. Moz., Wid. supra, et Gold. supra, *orbem pro urbem*.

70. Prag., non male, *Quin et, ipsi ne salutis inferi expertes forent, Tartara benignus intrat*.

74. Prag., *tartara*. Alii *tartarum*, quod carmini magis convenit. Christum ad inferos vere descendisse negarunt aliqui hæretici, quorum discrepantes opiniones exponunt et refellunt Bellarminus tom. I et Petavius tom. IV, part. II, qui hos Prudentii versus laudant. Christi animam ad omnia inferni loca descendisse probabile est. Brev. Moz., *facta* pro quo recte *fracta* conjecit editor. Ibid. vers. seq. male in textu *revulsis pro revulsis*.

72. Ald., Egm., Oxon., Noms., Alt., Rottend., *indissolubilis*, quod tenent etiam Vat. A, B, O, P, Alex., Urb., et mihi nonnulli placet. Opinor, Prudentium spondeum quinta sede aliquando admisisse, ut *rotatiles* trochæos aliquantulum graviores rodderet. Vide vers. 59 et 40. In Vat. I, *dissolubilis*, quod habent alii, et retineo, quia recte procedit sensus et

metrum. *Cardo dissolubilis quasi dissolutus*, ut supra *fracta janua*, et infra *dissolutis vinculis*.

75. Vide hymn. 3, vers. 499 et notam. Tassus in *Hierusalem liberata* carm. vi, stropha 46, simili phrasi utitur: *Che quel serraglio è con mirabil uso Sempre all'entrar aperto, a l'uscir chiuso*. Brev. Moz., mendose, *ac revertentes*.

74. Aldus ediderat *obice retrorsum repulso*, correxit postea *obice retrorsum palas*. Utrumque male. Put., Torrentius, Vat. A. *obice extorsum repulso*. Prag., Rat., Torrentiani duo, Spiegel. cum Penting., Sichel., Vat. B, I, O, P, Q., *obijce extorsum recluso*, quod forte voluit Brev. Moz. *obijce extorsus recluso*. Teotius Puteanus Heinsii secutus est contra quinque Vat. alioque, et scripsit *obice extorsum repulso*.

C Alex., Thuan., *obijce extorsum reclusa*, quod sustineri potest, nam *obice* feminino genere in membranis optimorum nactorum occurrit, et sæpe apud Alciuum Avitum. In Alex. tamen ad marg. est *repulso*. Oxoniensis audiendus non est *obijce extorsum recluso*. Ut vocatis prima producat, scribi solet *obijce*. In Urb., *introrsum*.

75. Brev. Moz. correctione indiget *lege vestra, et limen atrum*. Weitz., *porta reddit mortuos lege versa, et limen*. Heins., *mortuos: lege versa, limen*. Cell. et Teol., *mortuos: lege versa et limen*.

76. Prag., *antrum*. Heinsius putat legendum *furva*, ut ad *antra* referatur. Sed non male *luce fulva*, hæc est ruita. Sic aureum fulvum, sidera fulva, jaspis fulva in præstantissimis poetis.

78. Brev. Moz., male, *potterunt*. Recte ad eam, *palluerunt*.

79. Tertio loco fortasse posuit spondeum pro trochæo, nisi melius, corripuisse primam vocalem in *lugubri*. Ald., Vat. B et plerique, *sordidus*. Vat. A, *sordibus*, addito supra e. Invenio alicubi notatum, Sichelardum restituisse *sordibus*. Ad verior est lectio *sordidus*, ut infra *morrens*. Prudentius tenebras in passione Domini factas enarras, Virgilium imitatus i Georgicon in fine. Eodem fere modo Juvencus, et Sedulius in hoc argumento sunt versati. An verus solis defectus fuerit, a nonnullis in questionem vocatum est. Spiegelium putat, Prudentium non agnovisse verum deliquium solis, sed reipsa asserere, autem defugisse, et cætera reliquisse; et eadem ratione locutos esse Juvencum et Sedulium, necnon S. Hieronymum, ut impleretur propheta: *Occumbet sol meridie, et contenebrabitur super terram in die lux*. Addit Spiegelius, tenebras totum factas fuisse super

80 Igneum reliquit axem, seque mœrens abdidit : A
Fertur horruisse mundus noctis æternæ chaos.

Solve vocem, mens, sonoram, solve linguam
[mobilem,

345 Dic tropæum passionis, dic triumphalem
[crucem,

Pange vexillum, notatis quod refugit frontibus.

85 O novum cæde stupenda vulneris miraculum!

GLOSSÆ VETERES.

81. Chaos, tenebras. Chaos et melos nostri gener. numer. singul. Iso.

COMMENTARIUS.

omnem terram Judæam, ac multa in ejusmodi sententiam disserit. Augustinus Calmet tom. VII dissertationem edidit de *Tenebris in obitu Christi*, erudite inquiri in causas, effectus, durationem et amplitudinem hujus celebratissimi prodigii, allatis etiam testimonii scriptorum gentiliū, Phlegontis et Thalli. Triplex proponi solet ratio hujus phænomeni explicandi: prima, solem radios in se suos, lumenque recepisse; secunda, quæ communior nunc est, interjectu lunæ radios solis prohibitos, ne terram coluistrarent, ut in eclipsibus accidit; tertia, quæ commodior et facillior Calmeto visa est, præsertim si universæ terræ nomine Judæa tantum designetur, radios solis nubis alicujus densæ objectu fuisse prohibitos. Equidem nihil causæ esse video, cur hoc loco universæ terræ nomen ad solam Judæam referatur. Prudentius quidem clare innuit, totum mundum horruisse noctis æternæ chaos. Videtur imitari verba Hilarii de Trinitate lib. III, cap. 11: *Sol non occidit, sed refugit. Quid refugisse dico? Non receptus in nubem est, sed de cursu operis deficit.* Tam Prudentius quam Hilarius ad primam illam rationem explicandi miraculi alludere videntur.

81. Brev. Moz., horruisse mundum.

82. Ald., solve lingua; Alex., Brev. Moz., Vatt. A, B, I, O, Rat., sonora, quod etiam in Put. et aliis compluribus invenit Heinsius; in Ox. vero *Solve mens voce sonora*. Ex quo suspicatur *Solve voce mens sonora, solve linguam mobilem*. Weit., *Solve vocem mens sonora, solve linguam mobilem*. Gis., Urb. aliosque secuti sumus; sed fortasse magis ex fide mss. erit, *Solve vocem, mens, sonora solve lingua, mobilem, ut sonora lingua sit in ablativo, et mobilem referatur ad vocem*. Possumus etiam conjicere *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobili*, aut *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobilis*. Vat. Q., *Solve mens voce sonora*, eodem mendo quo Oxoniensis.

83. Hunc Prudentii locum viderat Fortunatus, qui cecidit, *Pange lingua gloriosi prælium certaminis*, quod nunc dicimus, *Pange lingua gloriosi lauream certaminis*. Vox passio paucis profanis cognita, ab ecclesiasticis vulgo adhibita, exstat etiam in cod. Theod.

84. Crucis vexillum refugit notatis frontibus, quia in sacramento confirmationis frontes cruce notantur. Vide hymnum 6, vers. 128. Gifanius Collectan. in Lucret. verbo PANGO ait, Prudentium nove dixisse *pangere pro canere*; nam *pangere* proprie est scribere, ceræ figere. Fortunatus, ut versu superiori vidimus, eadem significatione protulit *Pange lingua*. Equidem in antiquioribus eam significationem non invenio, neque celeberrimi lexicographi quidquam ea de re notant.

85. Ita legit Ald., Urb., Vatt. A, B, P, Q, Put., Oxon., Noms., Rottend., Gis., quod mihi placet. *Vocat cædem stupendam* punctiōnem militis, quæ utrumque latus est perforatum, ut poeta existimat. Alex., Torrentiani duo, *cæde in stupenda*, ubi superfluum est in. Etenim *e* in *cæde* producitur ob *st* dictionis sequentis. Rat., Prag., Gisel. ad marg., Sich., Weltz., Vat. I, *cædis stupendæ*, quod Heinsius improbat. Brev. Moz. nobiscum facit, nisi quod in textu mendose *miracula* habet. In Hailsh. est rasura quæ indicat fuisse *cæde stupenda*. In schedis Ambrosianis, *O novum cædes stupenda vulneris miraculum*, ut per epexegesin cædes stupenda et vulneris miraculum dicantur. Quod sane nescio, cur tantopere recentioribus placuerit: non enim cædes stupenda est miraculum novum vulneris; sed novum miraculum

vulneris, inflicti cæde, seu punctiōne stupenda, est, quod sanguis et aqua fluxerit, hinc sanguis, inde aqua, ut ex versu sequenti manifestius redditur. Teolius Ambrosianum Heinsii expressit, et *vetustiores* Vatt. pro eadem scriptura laudat. Vellem, eos distinctius nominasset. Cæteri interpretes novitatem peculiarem miraculi non adverterunt. Primus Chamillardus notavit, Prudentium aperte velle utrumque latus fuisse perforatum, et discrepare ab evangelistis, qui militem tantum lanceæ ictu latus Domini aperuisse scribunt. At Prudentii mentem non est assecutus: neque enim is assertit, duplici ictu utrumque latus fuisse apertum, et potuit fieri, ut uno ictu utrumque perforaretur, quod evangelistæ non negant; ut omitam, expressum non esse in Evangelio, fuisse *unum tantum* lanceæ ictum. Cornelius a Lapide, qui Chamillardo peritius sacram paginam interpretari noverat, nostri poetæ opinionem amplexus est.

Prudentius iterum ac tertio suam hanc sententiam inculcat hymn. 7 Perist., Dittoch. tetrasticho 42. Raynaudus tom. Philolog. pag. 105 ait, Prudentium exponi posse de perfossione unius lateris adeo profunda, ut ad cor atque adeo etiam aliquatenus ad sinistrum latus pervaserit, quamvis extrinsecus non nisi unum latus fuerit perfossum. Gretzerus lib. 1 de Cruce, cap. 35, dubitat an Prudentius tenuerit eam sententiam, quod miles lanceam transadigens, latus utrumque confoderit, sicut moris est apud Japones. Sed verius putat, Prudentium altitudinem vulneris indicasse, nimirum tam alte dextro lateri lanceam intortam fuisse, ut et in sinistrum perlegerit, adeoque cor, quod in sinistro est, vulnerarit, et sic utrumque latus fuisse aliquo modo vulneratum, non tamen omnino trajecta lancea. Cæterum neque Gretzerus neque Raynaudus sententiam Prudentii expendunt, qua parte ait, *hinc cruorem, inde aquam fluxisse*. In sermone de passione Christi inter opera S. Cypriani similis est opinio: *De latere tuo fons egreditur... divisus limitibus aqua, et sanguis emanat*. Cornelius a Lapide ad cap. 19 Joan. docet videlicet, lanceam adactam per latus Christi dextrum, et transiisse per cor et pericardium, ita ut cuspis exierit per latus sinistrum ad papillam, quod confirmat ex Prudentio, Cypriano et Theophylacto, qui in plurali numero vocat hoc vulnus *τύπος*, et quia vulnus dextri lateris tantum fuit, ut Thomas manus posset immittere. Existimat Prudentium innuere, per majus, sive potentius vulnus sanguinem, per minus, et pericardio vicinius aquam erupisse. Franciscus Xavierius de Idiaquez (nomen ter magnū pietate, doctrina, generis splendore), indefesso studio et exquisita eruditione, plurima ac pene dixerim omnia collegit quæ SS. Patres aliique auctores ecclesiastici de sacri cordis Jesu cultu ac de lateris vulnere litteris consignarunt. Ex ejus schedis quædam mecum communicata sunt, quibus hoc argumentum possit illustrari. Multi sunt qui latus *perforatum* aperte tradunt, cujus verbi ea est vis, ut lanceam ex una lateris parte in alteram totum corpus trajectis non immerito argui possit. His omissis, neque enim uno verbo res tanta confici debet, S. Gregorius Nazanzenus in tragœdia *Christus patiens* ait: *Videte... ut fons duplex scaturiat ejus e latere*. S. Eustathius episcopus Antiochenus apud Theodoretum dialogo 2 Inconfusus, tom. II, pag. 329 edit. Colonien., *Eorum autem oculis... perforata latera... subjiciens ostendebat*. Incidi postea in dissertationem G. Sagittarii de lan-

- 346** Hinc cruoris fluxit unda, lympha parte A
[ex altera :
Lympha nempe dat lavacrum, tum corona ex 100
[sanguine est.
Vidit anguis immolatam corporis sacri ho-
[stiam,
Vidit, et fellis perusti mox venenum perdidit,
90 Saucius dolore multo, colla fractus sibila.
Quid tibi, profane serpens, profuit rebus novis
Plasma primum percussisse versipelli astutia ?
347 Diluit culpam recepto forma mortalis Deo.
Ad brevem se mortis usum dux salutis de-
[didit,
95 Mortuos olim sepultos ut redire insuesceret,
Dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.
Tunc patres, sanctique multi conditorem B
[prævium 110 Turba matrum, virginumque, simplices puel-
lulæ,

GLOSSÆ VETERES.

87. Corona ex sanguine, *per martyrium est*, I.
88. Anguis, *antiquus hostis*, I.
89. Perusti, *consumpti*, I.
90. Sibila, *sibilosa*, Rat. et I.
92. Versipelli, *callido*. — *Hörtamine, astutia*,
Vat. A.
93. Diluit, *abluit*, I.
94. Dux, *Deus*, I.
95. Insuesceret, *consuesceret, activum*, I.
100. Cerneret, *si adesses, cernere posses*, Iso.
101. Tepescere, *incalescere*, I.
103. Occasum, *mortem*, I.
105. Cælo, *ad cælum*, I.
106. Macte, *salve, magis aucte*, I.
107. Cluis, *splendes, vel abundas*, I. Polles, Vat. A.
Gloriaris, Prag.

COMMENTARIUS.

coa, qua iatus Christi perfosum est, ubi allegat S. Leonem Magnum epist. 98, cap. 3, qui vocat *vulnera latera*, et Eustathium apud Theodoretum dialogo 1 *τὰς τετραμύνας πλευράς*. Negat vero dialogo 2 legi *perforata latera*. Ego vero lego dialogo 2 *τὰς τετραμύνας πλευράς*; sed interpres vertit *latus pro latera* edit. Paris. 1642, tom. IV, pag. 90. Non tamen negaverim, sententiam et communionem et evangelicis verbis congruentiorem esse unico ictu latus Domini (sive dextrum, sive sinistrum) fuisse apertum, ex quo aqua simul et sanguis effluerint, quin ex altera parte aqua, ex altera sanguis divisim limitibus intelligantur emanasse.

87. Rat., *sanguine sine est*.
88. Brev. Moz. vitiō se immolatum.
90. Lego *sibila* cum Isonē, Put., Rat., Gold., Widm., a prima manu, Heinsio et aliis. Sic Virgilius lib. III Georg. vers. 421: *Tollentemque minas, et sibila colla tumentem*. Prudentius igitur recte dixit *colla fractus sibila*. In plerisque est *sibilat*, etiam in Fabricio, cui Teolius imputat *sibilas*.
92. Vat. A, *palma*; error est pro *plasma*. Hymn. 3, vers. 185, *Plasma Dei* de homine. Alex., Vat. A, B, P., Prag., Weitz., Gis. ad marg., Sich., *hortamine*. Ald., Fabr., Palat. ad oram, Gisel. in textu, *astutia*, quod placuit Heinsio, qui pro ea scriptura stare ait Put. et Oxon., et denuo occurrere *versipellem astutiam* Apoth. vers. 38 præfat. Idem mihi videtur, quia sermo est de serpente. Non tamen damno *hortamine*, quod videtur verbum Prudentianum, et cum *versipelli* indolem serpentis satis declarat.
93. Vat. A, *deluit*. Gis., Fabr., *recepta*.
94. Vat. B, Rat. a prima manu, Hailsb., Gold., Widm. a secunda manu, *reddidit*. Verius, *dedidit*. Spiegelius, *obtulit*.
95. In Aldo, *mortuosque*. Repugnat sensui ea conjunctio *res*. Brev. Moz., *sepultosque*, parum metro cohæret. Indicatur una ex causis resurrectionis Domini, ut homines se resurrecturos sperarent. Poeta explicat, mortuos olim sepultos resurrecturos contra errorem eorum qui putabant mortuos non sua, sed alia corpora esse resumpturos. Vide vers. seqq.

96. Vocabulum *peccamen*, quod Gildæ Vossius imputaverat, æneo sæculo ex Prudentio restituit Cellarius. Spiegelius *vincula pristinorum peccaminum* exponit de peccato originali. Sed diligenter cave a laudibus, quibus Fabrūm et Erasmus prosequitur circa Apostoli locum Epist. ad Romanos cap. v, 12, asserens, expendendum, num consentaneum fuerit, Paulum statim illud mysterium gentibus aperire voluisse. Consule cl. Bertium lib. XIII de Theol. Disc., cap. 1, ubi Erasmus et Joan. Phereponum docte et nervose refellit.

97. Fabr. et Bong., *hunc pro tunc*. In Egm. et Palat. lectio est mendosa, sub qua aliquid reconditi latere suspicatur Heinsius, *Tunc patres sancti quem ultima virorum condidit*. In margine lectio vulgaris. In Alt., *Tunc patres sancti, quos ultima sors virorum condidit*. In Vat. Q sola hæc lectio, *Tunc Patres sancti, quem ultima virorum condidit*.

98. Brev. Moz. mendum *diem* in textu.

99. Fabr. et Gis., *deque*. Lege cap. xxvii Matth. vers. 52 et 53. Recte Prudentius *tertio demum die* id accidisse narrat, quod a S. Matthæo relatam est per anticipationem, ut interpretes exponunt; quidquid contra cum suo Erasmo Spiegelius asserat, hanc interpretationem nonnihil esse detortam. Quod autem ait poeta, sanctos qui surrexerunt secutos esse conditorem prævium, sententiam illorum innuit qui eorum corpora cælo invecta fuisse opinantur, ut ita Christus, primitiæ resurgentium, ascendens in altum, captivam duceret captivitatem. Aliis aliud videtur.

100. In Brev. Moz. pro *quoire* lege *coire*; et vers.

102. retine ex margine *medullas*, non *medulla*.

102. Vat. A, Egm., Hailsb., et pro *ac*. Weit. cum solo Aldo scribit *glutino*.

103. Vide hymni 11 vers. 48, *Hominemque portaret Patri*.

104. In editione Parmensi typographus omisit *alii*. Sic enim legitur: *Arduum tribunal victor ascendit Patris*. Claudicat versus.

105. Rat., non bene, *inditam cælo*.

110. Rat., mendose, *turba martyrum* a prima manu.

Voce concordēs pudicis perstrepat concen- A
[tibus.

Fluminum lapsus, et undæ, littorum crepidines,
Imber, æstus, nix, pruina, silva, et aura, nox, 5
[dies,

Omnibus te concelebrent sæculorum sæculis.

349 X. HYMNUS CIRCA EXSEQUIAS DEFUNCTI.

Deus, ignee fons animarum,

Duo qui socians elementa,
Vivum simul, ac moribundum,
350 Hominem, Pater, effigiasti.

Tua sunt, tua, rector, utraque,
Tibi copula jungitur horum :
Tibi, dum vegetata cohærent,
Et spiritus, et caro servit.

Rescissa sed ista seorsum

GLOSSÆ VETERES.

111. Perstrepat, personant. — Concentibus, simul
cantantibus, l.

1. Ignee, quem Græci vocant pyr noerona ignem sensualem, l.

2. Socians, contingens corpus, et animam, Vat. A.

3. Vivum, etc., animam, et corpus, l

4. Effigiasti, scisci, Iso.

6. Tibi, a te, Iso.

7. Vegetata, roborata, Iso.

COMMENTARIUS.

111. Iso, Ambr., Rat., Vatt. B, I, perstrepat, quod Weitzius invenit in Gold., Hails., Widm. supra. Aldus perstrepat. Vatt. A, O, P, Q, Egm., perstrepat. Brev. Moz., corruptè, pestrepent. Gis., Weitz. et Heinsius cum suis, perstrepat. Hoc placet; nam infra concelebrent. Sententia desumpta est ex psalmis, præsertim psalmo cxxviii: *Laudate Dominum de caelis*, etc., et ex cantico trium puerorum Danielis iii. Iso concentibus nomen fecit participium, quasi concinentibus; perperam.

113. Rat., Prag. et Widm., *aura* minus bene pro *aura*. Cave etiam a Giselino *aura*, *silva*. In f edit. scripserat *silva*, et *aura*.

114. S. Damasenus cap. 1 libri secundi Orthodoxæ fidei: *Quod autem sæculorum sæcula dicuntur, ideo fit quod septem hujus mundi sæcula multa sæcula seu vitas hominum complectuntur. Atque unum illud sæculum sæcula omnia complexu suo tenet: sæculumque sæculi dicitur præsens hoc et futurum.* Ita ex editione Joannis Lequien.

Titulus hymni est, quem exhibent Vatt. A et B, Rat., Put., Thuan., Palat. Aldus, *In exsequiis defunctorum*. Fabr., *Ad defunctorum exsequias*. Oxon., et Rottend. *Circa exsequias defunctorum*. Alex., *Circa requies*. Hunc hymnum cum aliis paucis commentariolo illustravit Adamus Theodorus Siberus, et nonnullam ejus partem exposuit Barthius lib. xxi, cap. 4, qui hunc hymnum plane divinum vocat; et cap. 10 lib. xlii Prudentium laudans ait: *Unde longe eleganter Prudentius, cujus verba, imo totus ille funebri hymnus nullo verborum ambitu, nulla copia eruditionis enarrari satia possunt.* Eundem hunc hymnum Crinitus intellexit, cum dixit, commendari Prudentii carmina de natali Domini, *De expiandis animis*, etc. Aliquæ strophæ hujus hymni leguntur in *Officio mortuorum* Missalis Mozarabici, edit. 2 pag. 149, nempe quatuor primæ, duodecima, decimaquinta et duæ sequentes, quadragesima et duæ sequentes. Lectiones variantes inde excerptæ.

1. Deum igneum fontem animarum vocat Prudentius non eo sensu quo ethnici philosophi Deum et animas ignem esse affirmabant; sed phrasi propria sacræ Scripturæ, ubi Deus igni comparatur, habitare in igne dicitur. Idem in Laurentio vers. 395: *Sic ignis æternus Deus, Nam Christus ignis verus est.* Et Dittochæi tetrasticho 8: *Ignis in rubo: Sentibus involitans Deus igneus ore corusco.* Malachiæ iii, 2: *Ipse enim quasi ignis confans, et quasi herba fullonum.* Deuter. iv, 24: *Deus tuus ignis consumens est.* Fons animarum dicitur Deus, quia fons est vitæ. Vide hymnum 4, vers. 10. Arnobius lib. ii adversus Gent.: *Quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt anime.* Fortasse Prudentius rejicere voluit illorum errorem qui nescio quem fontem animarum fingebant, ex quo Deus animas educeret, non tum crearet, cum corporibus infunderet. Vide S. Augustinum, lib. x de Genesi ad litteram. Monet Barthius, huic hymno capiendæ doctrinam Christianam de anima hauriendam esse e peculiari

B libello Gregorii Thaumaturgi de ea, e Nemesii commentario de homine, et aliorum libris.

2. Quo sensu *elementa* de corpore et anima dicantur, dixi proleg. num. 169. *Principia* intellige. Brev. Moz., *socians*, male.

3. Weitz., Gold., Widm. a prima manu. Vatt. B, I, O, Prag., Rat. *vididam*, quod bonam partem codicum habere asserit Barthius, sed crasse, et contra carminis legem. Vide proleg. num. 230. Rat., *morbidum* pro *moribundum*, male. Hoc loco *vivus* est immortalis, *moribundus* mortalis. Sic vivus Deus in sacræ Litteris. Et eodem fere sensu Virgilius, Ovidius, et alii: *Moribundum* pro caduco seu mortali Virgilius lib. vi, vers. 732: *Terrénique hebetant artus, moribundaque membra.* Cicero et alii *moribundum* pro morti proximo accipiunt. Brev. Moz. male distinguit *moribundum Hominem, pater effigiasti.*

4. *Effigiare* est formare ad imaginem. Eo verbo utuntur Apuleius, Sidenius, et sæpe noster Prudentius, quod eleganter usurpari ait Barthius, quasi ad artificium curamque poeta respexerit.

5. Cur *a* in *utraque* producat, rationem reddidi in proleg. Giselinus in nonnullis Vulg. invenit *Tua sunt, tua recta utraque*, contra fidem mss. codd. Deus, qui est fons, ipse est rector.

6. Placet Barthio glossa Isonis, neque mihi prorsus displicet. Sed poterit etiam intelligi finis in voce *tibi*, ut statim *tibi dum vegetata cohærent*. Sic in Officio defunctorum *Regem, cui omnia vivunt*, etc. Addit Barthius, huc trahere aliquem posse *entelechiæ* Aristotelis, de qua Nemesius. Clarius aliquis de unione, seu admirabili illa conjunctione et commercio corporis et animi locum hunc intelliget.

8. Giselinus Manillii exemplar secutus emendavit *Animus simul, et caro vivit*. Barthius assentitur, et barbære alios edere *spiritus* affirmat. Vide vers. 3. Aldus, Weitz. et alii legunt *spiritus*. Heinsius in suis vetustioribus reperit *Et spiritus, et caro servit*, quod placet, quia metro congruit, et exstat in Alex. et Urb., sed in hoc *vivit* pro *servit*. Vatt. A, B, I, O, P, Q, *Spiritus simul, et caro servit*, cum Brev. Moz. Prudentius aliis in locis primum i in *spiritus* produxit, adeoque rejicienda est lectio *Spiritus simul, et caro servit*, ubi corripitur. Cauchius conjiciebat *status* pro *animus*. In Hymnario V. Thomasi, *Spiritus simul, et caro servit*. Vat. A, Prag., Widm. supra, Palat., Bong., Sich., *servit* pro *vivit*, quod est in aliis plurimis.

9. Versus sequentes edimus eo ordine quo sunt in Vatt. A, Q, Ald., Gis., Alex. In margine Vat. A nota: *Alii libri habent: Resoluta sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus Petit halitus aere fervens, Humus excipit aere corpus. Quia cuncta*, etc. Pro *aere* legendum *aera* in versu *Petit halitus aera fervens*: in versu seq. ibidem notatur diversa lectio, quæ vera est *arida* pro *aere*. Vat. P, ut edidimus, sed ad oram: *Alii libri habent: Resoluta sed ista seorsum*, etc. Et ad marg. strophæ *Quia cuncta* pro div. lectione, *Sic cuncta*, etc.

10 **351** Solvunt hominem, perimuntque :
Humus excipit arida corpus,
Animæ rapit aura liquorem.
Quia cuncta creata necesse est
Labefacta senescere tandem,
15 Compactaque dissociari,
Et dissona texta retexi.

A 352 Hanc tu, Deus optime, mortem
Famulis abolere paratus,
Iter inviolabile monstras,
20 Quo perdita membra resurgant.
Ut, dum generosa caducis,
Ceu carcere clausa, ligantur,
Pars illa potentior exstet,

GLOSSÆ VETERES.

12. Liqueorem, serenitatem, I.
15. Compacta, conjuncta, I.
16. Retexi, dissolvi, I. Resolvi, Vat. A.
19. Monstras, monstrasti, I.

21. Generosa, nobilitas animæ. — Caducis, corporis, in membris, Iso.
22. Carcere, in carne, Iso.

COMMENTARIUS.

Vat. O : *Rescissa sed ista deorsum (supra seorsum) Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem, Cuncta creata necesse est Labefacta senescere tandem, Compactaque dissociari, Et dissona texta texti, Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata, Sibi sumat origo resorbens.* Vat. B sic legit : *Rescissa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus, sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibimet sumat origo resorbens Resoluta sed ista seorsum, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus Animæ rapit aura liquorem. Quia cuncta, etc.* Ita etiam Rat., et, ut puto, Ambros. Quæ melius sunt digesta quam in Vat. O et correctiora : nam in Vat. O mendum est cuncta pro quia cuncta, et taxi pro retexi. Aliter Put. post versum *Et spiritus, et caro servit* illico *Resoluta sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus. Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens.* Hanc tu, Deus optime, etc. Cum Pat. faciunt Urb. et Vat. I, sed in his recisiva pro resoluta, et in Vat. I sibimet sumat pro sibi sumat. Egmondanus, ut in nostra lectione. Sed in margine pro diversa scriptura *Resoluta sed ista seorsum*, et tres sequentes versus, ut in Puttano. Weitz legit, ut in Vat. B, sed pro sibimet sumat origo resorbens melius habet *Sibi sumat origo resorbens.* Mendum autem est in Weitzio arma pro aura in versu *Animæ rapit aura liquorem.* Versus editionis Weitzianæ a 13 ad 21 absunt a Noms. et Rotten., in Oxonien. quædam exprimuntur ut in Weitzio, quædam non item, quod Heinsius testatur. Weitzius pro sua lectione allegat Fabr., apud quem est rescissa pro resoluta, Widm., Bong., Goldast. Ex tanta codicum discrepantia id Heinsius colligit, duas editiones carminum a Prudentio factas, ac nonnihil in utraque variatum. Igitur alii aliam lectionem amplexi sunt, nonnulli utramque in hoc hymno conjunxerunt. In versibus autem quos retinui quædam etiam est varietas lectionum. Hoc versu 9 Vat. A, recisa cum Gold. et Wid.; sed in Gold. supra, relicta. Multo melius rescissa cum Ald., Bong. et aliis.

omissa. Versum *Proprios revocantur in ortus* exponit aliis versibus Læretii lib. II : *Cedit item retro, etc.*, quos legisis proleg. num. 166. Addit editionem recentissimam (Weitzianam) intrusisse stropham inutilem et monachicum spirantem. Hanc intellige esse stropham illam *Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum.* In versu *Petit halitus æthera fervens* invenit apud veteros libros *Petit alter æthera fervens*, nec dubitat scribendum *Petit æther æthera fervens* : nam et Ovidius ultimam produxit, *Ipse meas æther accipe summe præces.* In *æther* quidem ultima apud Ovidium, et Prudentium, si ita hic versus legatur, vel solius cæsura ratione poterit produci. Gallandius ex Tornæs. Exscribit illum versum, *Petit alter æthera fervens.* Intelligi potest alter de spiritu. Pergit Barthius, animadvertens, *senescere* omnium rerum defectum notare, *texta* corpus dici, ut sibi *cratem, compacta* ab Arnobio lib. II in fine accipi pro *vesibus*, quibus pelliculæ et artus homini vero sunt affixi.

18. *Abolere mortem* proprium solius Dei : quod in sacris Litteris et Ecclesiis precibus sæpe occurrit.

19. Ald., Egm., Put. et Oxonien., *monstras*; Rott. *monstra.* Ceteri, et sensus ipse exigit, *monstras.*

22. Quod corpus animæ carcer dici possit, constat partim ex his quæ dixi ad vers. 44 præfat., et ad vers. 199 hymn. 7, partim ex his quæ addam. Multa in eam sententiam Plato ex Socratis et Ægyptiorum scitis disserit, et ex eo repetant alii philosophi, ut videri potest apud Barthium Adv. cap. 5, lib. XLII, et Martinum de Roa de Die natai cap. 3. Christiani philosophi et SS. Patres eodem fere modo locuti sunt, ut Nemesius de Natura hominis, Theophridus abbas de Vener. sanctorum, Arnobius lib. II, S. Paulinus sæpe. In communi unius martyris ad laudes hymnus est ubi hoc versus legitur : *Soluta sunt jam vincula Tui sacrati corporis.* Itaque quamvis ethnici philosophi corpus appellaverint *carcerem, vinculum, antrum, sepulcrum, vas animæ*, ita his vocibus abutentes, ut veram et intimam animæ cum corpore unionem negarent, tamen ejusmodi voces a SS. Patribus vulgo usitata, Ecclesiastica consuetudine, atque adeo sacræ paginæ auctoritate comprobata, nequaquam rejici debent; quandoquidem inter Christianos de vero sensu constat, scilicet animam, dum corpori est unita, omnes suas functiones plene et libere exercere non posse. Apposite S. Ambrosius lib. V, epist. 21 : *Unaquæque anima videns se corporeo isto clausam gurgustio, quæ tamen terrenæ hujus habitationis consortio non degeneraverit, ingemiscit gravata corporis hujus conjunctione.* Animadvertere tamen oportet errorem, a concilio II Braccarensi damnatum can. 6 : *Si quis animas humanas dicit prius in caelesti habitatione peccasse, et pro hoc in corpora humana in terram dejectas, sicut Priscillianus dixit, anathema sit.* Cavillum Martini Lutheri rettellam ad vers. 45 hymni 11, *Mortale corpus induit.*

11. Error est in Vat. A, *excidit* pro *excipit*.

12. Brev. Moz., mendose, *Anima rapit auræ liquorem.*

14. Fabricius legit *labefacta*, minus bene, pro *labefacta*. In margine Vat. A nota : *Alii habent : Obitum tolerare supremum.* Illicius in suo poemate imitatus Prudentium ait *labefacta senescere.*

16. Sichard., ut *dissona. Delicta retexere* dixit Cicero de Oratore lib. II, pag. 72. Hericus de Resurrect. hominis mortui, *Quæ virtute potest delicta retexere.* Breviter nunc attingam quæ Barthius tam in hoc versus quam in alios omissos commentatur. Ait stropham illam Weitzii *Rescissa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, etc.*, posse retineri antiquitatis gratia, quamvis recte jam a Fabricio fuerit

Quæ germen ab æthere traxit.
 25 **353** Si terrea forte voluntas
 Luteum sapit, et grave captat
 Animus quoque pondere victus
 Sequitur sua membra deorsum.
 At si generis memor ignei
 30 Contagia pigra recuset,
 Vehit hospita viscera secum,
 Pariterque reportat ad astra.
 Nam quod requiescere corpus
 Vacuum sine mente videmus,
 35 Spatium breve restat, ut alti
 Repetat collegia sensus.
 Venient cito sæcula, cum jam
 Socius calor ossa revisat,
354 Animataque sanguine vivo

A 40 Habitacula pristina gestet.
 Quæ pigra cadauera pridem
 Tumulis putrefacta jacebant,
 Volucres rapiuntur in auras,
 Animas comitata priores.
 45 Hinc maxima cura sepulcris
 Impenditur: hinc resolutos
 Honor ultimus accipit artus,
 Et funeris ambitus ornat.
355 Candore nitentia claro
 50 Prætendere lintea mos est,
 Aspersaque myrrha sabæo
 Corpus medicamine servat.
 Quidnam sibi saxa cavata,
 Quid pulchrâ volunt monumenta?
 B 55 Nisi quod res creditur illis

GLOSSÆ VETERES.

26. Luteum, non sobrie, nomen. — Sapit, vult. — Captat, appetit, Iso.
 29. Generis, originis suæ. — Ignis, anima vivax, Iso. — Memor, anima, Vat. A.
 33. Requiescere, in sepulcro, I.
 34. Sine mente, sine anima, I.
 36. Repetat, iterum suscipiat societatem animæ, Vat. A. — Sensus, animæ, Iso.

38. Calor, anima, I.
 45. Sepulcris, cymitron Græce, Latine dormitorium: hinc cymiteriam et cymiteria, dicuntur, id est dormitoria, in quibus sancti quasi dormire videntur usque ad diem iudicii, I.
 48. Ambitus, ornatus, vel honor, Iso.
 51. Sabæo, thure, I.

COMMENTARIUS.

25. Vat. unus Teol., voluptas, minus bene. Eucherius Lugdunensis in epistola ad Valerianum, pag. 382: *Caro siquidem proclivis in vitia ad terram tanquam in originem suam nos revocat; hæc vero veniens a Patre luminum (loquitur de anima), sicut ferri ignibus mos est, in superiora nititur.* Barthius lib. xiv Adv., cap. 10, putat Eucherium expressisse hæc ipsa verba Prudentii, et alia non absimilia ex Psych.

29. Plerique legunt ignis, et Iso exponit de anima; quod pariter habent Vat. O, P, et I cum glossa anima, Alex., Urb. et alii nostri; nec debuit hæc lectio mala Gallandio videri in Aldo et aliis. Sed Vat. Q, Noms., Rottend., Torrentianus unus, et schedæ Græviannæ, ignei, facta synæresi, quod mihi admodum placet, nam primo versu Deum igneum fontem animarum vocat. Vat. A videtur eodem modo legisse, saltem, qui glossam verbo memor, id est anima, apposuit. In Oxon., igneoli, mendum.

30. Ald., Nebris., Sich., Gis. 1 ed. ad oram, nigra. Plerique et optimi, pigra; quod longe congruentius est. Teol. in Vat. uno invenit nigra. Hericus Altisiodorensis, qui ab hoc hymno plura est mutuatus, exscripsit contagia pigra. Weitzius pro nigra allegat F.; si Fabricium intelligit, hic habet pigra.

33. Aliqui adverbii nota insigniunt quod. Ego relativum puto, ut intelligatur corpus, quod videmus.

38. Hericus, Socius calor ossa revisit. Virgilius lib. ix, vers. 475, calor ossa reliquit.

40. Ante Hadriani aut Antoninorum tempora non apparet hoc vocabulum habitaculum in usum inductum; post multi usurparunt etiam profani scriptores, Palladius, Gellius, Solinus, Ammianus.

45. Ex honore qui sepulcris impenditur, argumentum petitur resurrectionis mortuorum, quod Tertullianus alique promouent. Novella Theodosii et Valentiniâni de sepulcris tit. 5: *Scimus, nec vana fides, et solutas membris animas habere sensum, et in originem suam spiritum redire caelestem.... Nimis barbara est et vesana crudelitas munus extremum luce carentibus invidere.* Pignorius, de Servis pag. 230, hos versus adducit, ut probet, sepulcris etiam Christianorum vela candida prætendi consuevisse,

ex more Hebræorum, ut ipse putat, apud quos visabantur sepulcra dealbata, quo fortasse alludit Paulus, cum Act. xxiii Ananiam vocavit parietem dealbatum. Sedulius lib. v carminum de Juda: *Velut omne sepulcrum Exteriora gerens albæ velaminis formæ, Sordibus interius, fædoque cadavere plenum.* Vide infra vers. 49. Reconset poeta ea fere omnia quæ peragi solebant, ut honos defunctis haberetur. Adhibebantur etiam candelæ, et, ut ex hoc hymno liquet, hymni vel psalmi. S. Hieronymus ad Eustochium de epitaphio Paulæ: *Cum alii pontifices lampadas cereosque præferrent, alii choros psallentium ducerent.* Et in Vita Pauli sub finem: *Hymnos quoque et psalmos de Christiana traditione decantans.* Victor Vitensis, lib. 1, alique eandem consuetudinem comprobant. Concilii Toletani III, canon 23 exstat: *Religiosorum omnium corpora qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo psallentium vocibus debere ad sepulcra deferri. Nam funebre cirmen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel pectoribus se, proximos, aut familias cedere omnino prohibemus.* Confer concil. Valent. an. 524, cap. 4; Braccar. 1, cap. 16 et 17; et infra vers. 115.

47. Funus cum sepulcro est honor ultimus: in veteri epitaphio Popiliæ, *Extremum officium quoniam tibi reddere cogor.* Virgilius, lib. vi, vers. 215, et cineri ingrato suprema ferebat Munera.

49. Plura de his diximus proleg. num. 156 et seqq. Videri possunt Baronius tom. I Annal., pag. 238, et S. Hieronymus de obitu Blesillæ, ubi meminit velaminis aurei quo feretrum obtendebatur, et in Vita S. Pauli, ubi pariter memorat auratas vestes quibus mortui obvolvuntur. Repete dicta vers. 45, et confer Jacobum Gretzerum, lib. 1 de Funere Christiano, cap. 3, ut plures alios præteream, qui de funeribus universe scripserunt, et hos Prudentii versus laudant.

55. Ald., res quod nisi creditur. Codd. mss., nisi quod res creditur. Utrumque metro congruit, sed hoc postremum suavius est. Nescio cur Cellarius ediderit res quod nisi, eumque transcripserit Teolius, nullo ms. cod. producto.

Non mortua, sed data somno?
 Hoc provida Christicolarum
 Pietas studet, ut pote credens,
356 Fore protinus omnia viva,
 60 Quæ nunc gelidus sopor urget.
 Qui jacta cadavera passim
 Miserans tegit aggere terræ,
 Opus exhibet ille benignum
 Christo pius omnipotenti.
 65 Quin lex eadem monet omnes
357 Gemitum dare sorte sub una,
 Cognataque funera nobis

A Aliena in morte dolere.
 Sancti sator ille Tobæ,
 70 Sacer, ac venerabilis heros,
 Dapibus jam rite paratis
 Jus prætulit exsequiarum.
 Jam stantibus ille ministris
 Cyathos, et fercula liquit,
 75 Studioque accinctus humandi,
 Fleto dedit ossa sepulcro.
 Veniunt mox præmia cælo,
 Pretiumque rependitur ingens:
 Nam lumina nescia solis

GLOSSÆ VETERES.

56. Non mortua, unde in Job: Restituetur ut lutum signaculum, et stabit quasi vestimentum. Signaculum hominem vocat, qui in lutum redigitur, et quasi lotum vestimentum reservetur, l.
 58. Ut pote, ut æstimo, id est, quasi, l.
 59. Omnia, post generalem resurrectionem, Iso.
 61. Qui, de his qui mortuos sepeliunt, l.
 62. Aggere, cumulo, Iso.

B 66. Sorte sub una, una sors est omnium, videlicet mori, l.
 69. Sator, pater, l.
 71. Rite, rationabiliter, l.
 72. Jus, legem. — Exsequiarum exsequiæ ab exsequendo, l.
 75. Humandi, sepeliendi, l.
 76. Fleto, deplorata, plorata, lamentata, l.

COMMENTARIUS.

56. In sacris Litteris, precibus ecclesiasticis sanctorumque Patrum voluminibus, mortui, præsertim sancti et qui ad vitam æternam resurrecturi sunt gloriosi, dormientes dicuntur. Hinc cœmeterium, aut cœmeterium, κοιμητήριον a κοιμάω, dormio. Corrigenda ergo est Isonis glossa, quæ cymitron et cymiterion scribit. Ex hac phrasi gravissimi viri natam existimant historiam de septem dormientibus, qui scilicet dormierant in Christo, hoc est, vere mortui fuerant et reperti sunt tanquam dormientes. Confer Baronium ad diem 27 Julii Martyr. Rom., Cuperum Acta SS., pag. 595, tom. VI, et Petrum Lazeri, de criticis Regulis § 7. Eruditissimus eques Victorius edidit Romæ 1741 SS. septem Dormientium historiam ex ectypis musei Victorii expressam, dissertatione, et veteribus monumentis illustratam: qui cap. 12 observat, Prudentium his versibus mysticum sensum aperuisse, et subjicit epitaphium S. Alexandri martyris, quod mihi dubium est: ALEXANDER MORTUUS NON EST, SED VIVIT SUPER ASTRA. Multa alia offert, ut probet, sanctos illos Dormientes nuncupatos vere mortuos fuisse et martyrio coronatos. Etsi autem professus fuerit, se ex ectypis sui musei exhibere eam historiam accurate delineatam, et æri incisam, tamen cl. præsul Stephanus Borgia hujusmodi antiquitatum cultor eximius ex prototypo, quod in locupletissimo suo museo servat, notavit, litteras quibus nomina SS. martyrum exarantur, in icone Victorii non ea forma veteri esse descriptas qua exstant in suo vitro. Neque id solum me perhumaniter admonuit, sed etiam ex suo prototypo eandem historiam diligenter delineari curavit, ut eadem a me æri fideliter incisa hoc loco repræsentaretur. Intellexi vero postea, ectypon Victorii, quod nunc in Museo Vaticano asservatur, plane respondere prototypo musei Borgiani Velitris. Notandum est ab antiquo artifice formata etiam fuisse martyrii instrumenta, scilicet clavas nodosas, secures, clavos, faces ardentes, uncas. Nomina sunt Constantinus, Maximianus, Martinianus, Joannes, Malchus, Sarpio, Danestus, qui fortasse est Dionysius. Victorius ait, suum ectypon esse, ex sulphure multis abhinc annis fuso, ex gemma antiqua sumpto: ætatem gemmæ sive prototypi, quod periisse suspicabatur, refert ad sæculum VIII aut IX. Illud mirandum est, virum diligentiam laude commendatum, parum curasse, ut imago æri incisa ectypon, quod ipse possidebat, conformaretur. Pignori in comment. de Servis, pag. 234, advertit, non solum ex ecclesiastica loquendi consuetudine originem ducere decantatam septem Dormientium memoriam, sed etiam ea de causa a Romanis

pontificibus sepulcris apostolorum adhibitis ex clero Romano custodes, qui cubicularii dicuntur.
 59. Adverbium protinus hoc loco vim habet, quasi porro tenuis, demum.
 60. Vat. B, Rat. pro diversa scriptura, Sich., arcei, quod secutus est Weitzius cum Bong., Goldast., et Widm., in quo supra urget, quæ est lectio communior et verior. Sic Horatius lib. 1, oda 24, Ergo Quintilius perpetuus sopor Urget. Cicéronis etiam est somnus urget. Hericus loc. cit., Quæ sopor urgebat. Giselinus in textu arcei, ad oram urget.
 61. Hanc totam sententiam eloquenter Lactantius adornat lib. vi, cap. 12 Divin. Instit.: *Ultimum illud et maximum pietatis officium est peregrinorum et pauperum sepultura..... Non ergo patiemur, figuram et figmentum Dei feris ac volucribus in prædam jacere, sed reddemus id terræ, unde ortum est..... In quo autem magis justitiæ ratio consistit, quam in eo, ut quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis per humanitatem, quæ est multo certior justiorque cum jam non homini præstatur, qui nihil sentit, sed soli Deo gratissimum sacrificium est opus justum.*
 64. Egm., Ald., prius, quod amplexus est Nebriſsa, exponens in primis; neque Chamillardo displicuit. Sed multo magis placere debet pius. In Vat. A est prius, et supra pius.
 65. Ald. Weitz., Gis. 1 edit., quia lex, nihilque diversum ex mss. notat Mariettus. Gis. 2 edit., quin lex, nullamque varietatem Heinsius ex suis mss. animadvertit. Metrum et sententia utrolibet modo constant; quamvis quia lex Gallandio minus rectum visum fuerit in vet. edd. Brev. Moz., movet omnes.
 66. Aldus edidit forte sub una, correxit vitiose sorte sublima.
 67. Egm., Widm. supra, munera. Vat. A. munera, supra funera.
 69. Lege Tobæ librum cap. 11.
 70. Tobias pater heros dicitur, ut S. Joannes evangelista hymn. 6, vers. 114.
 75. Verbum stare ministris conviviatorum apte convenit, qui et statores dicebantur, auctore Petronio Arbitro: *Nisi aut servos viderint, aut statores alius cinctos.*
 74. Vat. A., ac fercula; alii et.
 76. Vat. B, P, l cum glossa, plorata, lamentata; Gold., Widm., Weitz., nonnulli Heinsiani. Iso, fleto, quod metro parum congruit. Bong., Fabr., Hails. supra, Thuan., Rat., Gis., fleto, minus bene; fleto sepulcro optimi codices. Aldus et alii,

- 80 Deus illita felle serenat.
Jam tunc docuit pater orbis,
Quam sit rationis egenis
Mordax, et amara medela,
358 Cum lux animam nova vexat.
- 85 Docuit quoque non prius ullum
Cœlestia cernere regna,
Quam nocte, et vulnere tristi
Toleraverit aspera mundi.
Mors ipsa beatior inde est,
- 90 Quod per cruciamina lethi
Via panditur ardua justis,
Et ad astra doloribus itur.
Sic corpora mortificata
Redeunt melioribus annis :
- 95 Nec post obitum recalescens
Compago fatiscere novit.
Hæc, quæ modo pallida tabo
Color albidus inficit, ora
Tunc flore venustior omni
- 100 Sanguis cute tinget amœna.
Jam nulla deinde senectus
Frontis decus invida carpet,
Macies neque sicca lacertos
Succo tenuabit adeso.

- A 105 **359** Morbus quoque pestifer, artus
Qui nunc populatur anhelos
Sua tunc tormenta resudans
Luet inter vincula mille.
Hunc eminus aere ab alto
- 110 Victrix caro, jamque perennis
Cernet sine fine gementem,
Quos moverat ipso, dolores.
Quid turba superstes inepta
Clangens ululamina miscet
- 115 Cur tam bene condita jura
Luctu dolor arguit amens ?
Jam mœsta quiesce querela,
Lacrymas suspendite, matres,
Nullus sua pignora plangat :
- B 120 Mors hæc reparatio vitæ est.
Sic semina sicca virescunt
Jam mortua, jamque sepulta :
Quæ reddita cespite ab imo
Veteres meditantur aristas.
- 125 **360** Nunc suscipe, terra, fovendum,
Gremioque hunc concipe molli :
Hominis tibi membra sequestro,
Generosa et fragmina credo.
Animæ fuit hæc domus olim,

GLOSSÆ VETERES.

80. Illita, tincta. — Serenat, clara facit, l.
82. Egena, indigens quia necesse est ut habeat rationem, l.
83. Mordax, dura, l.
84. Lux, correctio divina, Vat. A. — Vexat, fatigat, l. Quia post longam tenebrarum insuetudinem lux cum labore suscipitur, Prag.
85. Docuit, Deus, Iso.
87. Nocte, nox pro tribulatione, l.
96. Fatiscere, resolvi, dissolvi, Iso.
98. Color, pallor. — Inficit, corrumpit. — Ora,

facies, Iso.

99. Venustior, pulchrior, l.
100. Tinget, colorat, humectat, l.
102. Carpet, corrumpet, l.
104. Adeso, consumpto, l.
105. Morbus, diabolus, qui morbos infert, l.
109. Eminus, longe, l.
112. Moverat, exciuserat contra alios. — Dolores, morbos, Iso.
127. Sequestro, commendo, separo, Iso.
129. Hæc, caro, l.

COMMENTARIUS.

82. Iso, Vat. B, l, Prag., Rat., Weitz. cum suis, egena. Ald., Vat. O, P. Q, Gis., egenis, quod secutus est Heins. cum suis. Probum est rationis egenis, hæc est peccatoribus, qui cæcis comparantur, et ratione, seu luce egent.
86. Torrentiani duo scandere. Sed cernere est in reliquis. Vide hymni 12 vers. 88.
90. Teol. pro diversa lectione cum per. Hailsb. supra mundi pro lethi.
93. S. Paulinus Natali 6 : *Placida caro morte quiescit In spem non vacuam rediivæ condita vitæ.* Verbo mortificandi utitur Tertullianus, et S. Prosper epigr. 96 : *Vis est corpori mortificanda hominis.*
100. Iso videtur legisse tingit. Sed tinget exigit sensus.
101. Widm., Palat., Aldus cum nostris, Heinsius cum Thuan., Put. et duobus aliis, jam. Alii nam.
104. Weitz., Hailsb. a secunda manu, abeso.
107. Aldus, sua nunc, minus bene.
108. Aldus, male, luces. Sichardus restituit luet, faventibus membranis.
112. Put. a manu secunda, ipso.
113. Chamillardus intelligit præficas illas mulieres quæ conducebantur, ut mortuum carmine lugubri prosequerentur ; non tamen diffidetur, locum explicari posse de lacrymis quorumlibet. Id inuunt verba turba superstes. Vide comment. ad vers. 45, et confer dissertationem Hieronymi Baruffaldi de Præficus, et Antonii Lanzoni de Luctu mortuali.

114. Fabr., plangens pro clangens.

115. Egm., jam pro tam.

118. Barthius lib. XLVI Adv., cap. 15, interpretatur, matres esse feminas ætatis provectoris, quales fere prærant planctibus, videlicet præficas sic dictas, quod planctibus præficerentur. Non assentior. Prudentius enim statim de pignoribus seu filiis loquitur.

121. Joan. xn, 24 et 25.

124. Meditari est moliri et quasi exprimere. Nam qui meditantur, proximi sunt, ut efficiant. Non semel Prudentius hoc sensu usurpavit meditor ; et S. Paulinus in eodem argumento de obitu Celsi : *Cuncta resurgendi faciem meditantur in omni Corpore, et in terris germina, et astra polo.* Prudentius veteres aristas vocat, quia semina ex aristis procedunt, et in aristis redeunt. Teotius invenit imitantur apud nonnullos.
125. Rat., hunc pro nunc. Egm., Vat. O, mondesse fovendum.

126. Prag., nunc pro hunc, male. Vigilus martyr, pag. 47, *gremium sepulcri dixit*, fortasse Prudentium imitatus, ex Barthii observatione.

127. Aldus, Vat. Q, male nominis pro hominis. Heinsius suspicatur tibi sequestro. Sed sequestro sensum rectum præfert. Hoc verbo usi sunt Tertullianus, Sidonius et alii. Tertullianus de Resurr. carn. cap. 27 : *Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulture mausoleis et monumentis sequestrantur.*

150 Factoris ab ore creatae :
Fervens habitavit in istis
Sapientia principe Christo.
Tu depositum tege corpus :
Non immemor ille requireret

155 Sua munera fictor, et auctor ;
Propriique ænigmata vultus.

361 Veniant modo tempora justa ,
Cum spem Deus impleat omnem.
Reddas patefacta , necesse est

A 140 Qualem tibi trado figuram.
Non, si cariota vetustas
Dissolverit ossa favillis ,
Fueritque cinisculus arens
Minimi mensura pugilli ,

145 Nec, si vaga flamina, et auræ
Vacuum per inane volantes ,
Tulerint cum pulvere nervos ,
Hominem periisse licebit.

362 Sed dum resolubile corpus

GLOSSÆ VETERES.

131. In istis, corpore, I.
133. Depositum, commendatum, I.
135. Fictor, plasmator, I.
136. Ænigmata, imagines, I. Ænigma in hoc loco
pro imagine ponitur, Vat. A. Ænigmata, id est figuram, Prag.
137. Modo, cito, Iso.

141. Cariota, corruptibilis : nam caries est putredo ligni. A carie, i. e. putredo, tremetes (lege teredines) vocantur vermes, qui ligna comedunt, et in putredinem redire faciunt, I.

145. Flamina, venti, I
146. Inane, vacuum aerem, I
149. Dum, sc. usque, I.

COMMENTARIUS.

150. In marg. Vat. A et P pro diversa scriptura, Cui nobilis ex Patre sors est, quam habent Put., Oxon., Hailsb., et schedæ Græviæ Cauchii. Nomsianus utramque agnoscit.

154. Heinsius cum Put., illa. Heinsio adherent Cham., Cellar., Teol., qui unum tantum Vat. vidit, in quo esset ille. Sed Fabr., Ald., Gis., Weitz., et nostri legunt ille, quod prætulit Gallandius.

135. Hails., factor, supra fctor.

136. Nebrissa suspicatur schemata, quod placet Chamillardo, quia homo tam perfecta figura, atque imago Dei est, ut ei nullo modo conveniat ænigma, nisi id omne quod aliud refert, ænigma dicatur. Contra ego puto, ænigma Dei recte hominem appellari. Est enim ænigma, ut ait Giselinus, rei minus notæ imago. Quod si velis, ænigma esse imaginem aliquantum obscuram, ut plerique asserunt, optime homo ænigma Dei vocabitur, neque enim clare et perspicue Deum representat. Vide hymnum S. Laurentii, vers. 118, Argentorum ænigmatum.

137. Vat. B, Wid., Gold. a secunda manu, venient.

141. Cariota senectus apud Ovidium lib. I Amor., eleg. 12.

142. Christiani defunctorum corpora non comburebant. Nihilominus cinerem et favillas nuncupabant reliquias in sepulchris asservatas, ut sæpius apud scriptores ecclesiasticos licet observare, Prudentium, Paulinum, alios. Neque desunt exempla antiquiorum, quibus favilla de quovis minuto pulvere profertur, in quem homines post obitum fuerat redacti, sive igne, sive alio modo consumpti, verbo translato ex communi usu comburendi corpora.

143. Notat Nebrissa, cineris proprium esse epitheton arens. Sic Virgilius lib. VI, bibulam favillam dixit, quia arida est.

144. Barthius, lib. V Advers., cap. 10, hunc locum tuetur adversus G. Agricola et G. Fabricium aliosque, qui illum incessant, quod pugillus non sit mensuræ genus. Etenim apud medicos revera mensura est pugillus, ut ex Plinio, lib. III, cap. 20, aliisque scriptoribus ostenditur. Apicius lib. III, cap. 10 : Porros maturos fieri, pugnum salis, aquam, et oleum mixtum facies, et ibi coques. Hoc igitur voluit poeta, hominis cinisculum pugno posse contineri; quod Propertius quodammodo attigit, et cum Prudentio Burmannus Propertium confert, aliosque adjungit lib. IV, eleg. 11, vers. 14 : En sum, quod digitis quinque levatur, onus. Ubi loquitur Cornelia de suis cineribus, aut de sepulchralibus urnis, quæ plerumque erant minuta vascula. Scriptores ecclesiastici sæpe hanc phrasin adhibebant pugillo claudere, continere, ut de Deo auctor carminis de resurrectione Lactantio ascripti :

cujus clauduntur cuncta pugillo. Et Venantius Fortunatus : Mundum pugillo continens.

145. Prag., inepte, nec si flamma vagi. Gis. I ed. in textu. Fab. et Bong., vaga flumina, minus bene.

148. Vat. A, perisse, sed perisse poscit carminis ratio.

149. Index librorum expurgandorum, cujus memini num. 184 proleg., jubet apponi margini hujus loci : Caute lege : nam videtur doceri, animas piorum, quæ nihil purgandum deserunt, egressas a corpore detineri in paradiso terrestri illo unde expulsus fuit Adam. Fortasse Prudentius per paradiso voluptatis et sinum Abrahamæ nihil aliud intelligit quam essentialem animæ gloriam ante glorificationem corporis. Hanc explicationem confirmat quod ante Prudentius dixit : Veniant modo temporajusta, Cum apem Deus impleat omnem. Et Hamart. vers. 839 similiter describit paradiso, et cælum intelligit. In precibus, quibus anima ex hoc mundo egressura Deo commendatur, similes adhibentur voces, ut gloria cælestis indicetur : Beate quietis in sinu patriarcharum te complexus astringat... Constituat te Christus Filius Dei vivi intra paradisi sui semper amœna virentia. Patriarcharum tuorum sinibus insinuare non renuus... In sinum Abrahamæ angeli deducant te. Animas piorum post obitum in gremio Abrahamæ, patris credentium, recipi veterum quorundam fuit opinio. Paulinus in carmine de Obitu Celsi : Et patriarcharum sinibus deponat osantes, Unde gehenna procul sævit hiante chaos. In officio Mozarabico hæ strophæ Prudentii canuntur. Vide S. Ildefonsum cap. 90 de Cognitione baptismi ; Rigaltii notas ad cap. 13 Tertull. de Idololatria ; Isæum ad Lactantium lib. VII, cap. 21 ; Bellarminum, tom. I, contrav. 7 ; Malvendam, de Paradiso voluptatis cap. 90 et seq., ubi auctores adducit, qui existimarunt animas piorum detineri in paradiso voluptatis, et hunc paradiso esse sinum Abrahamæ. Hi autem recensentur Tertullianus, Origenes, S. Justinus in Quæst. ad orthodoxos, noster Prudentius, Theophylactus, Euthymius, Moses Bar-Cepha, S. Athanasius, S. Augustinus, S. Joannes Chrysostomus, Petrus Comestor. Horum auctoritates Malvenda partim rejicit, partim exponit, quod allegorice locuti fuerint ; Joan. Maldonatum refellit, qui verba Christi ad latronem Lucæ XIII, Hodie tecum eris in paradiso, de sinu Abrahamæ vel limbo Patrum intelligit. Rigaltius loc. cit. apertius dicit, plurimos adhuc ævo illo valde fuisse harum rerum incertos et dubios ; qui etiam Irenæi sententiam in Abrahamæ sinu resurrectionem expectari ex Quæst. Justinii in sine libri allegat. Nunc jam damnatus est error asserentium animas sanctas non frui visione Dei usque ad diem judicii.

- 150 Revocas, Deus, atque reformas,
 Quanam regione jubebis
 Animam requiescere puram?
 Gremio senis abdita sancti
 Recubabit, ut est Eleazar:
 155 **363** Quem floribus undique septum
 Dives procul aspicit ardens.
 Sequimur tua dicta, Redemptor,
 Quibus, atra e morte triumphans,
 Tua per vestigia mandas
 160 Socium crucis ire latronem.
 Patet ecce fidelibus ampli
 Via lucida jam paradisi,

- A Licet et nemus illud adire,
 Homini quod ademerat anguis.
 165 Illic, precor, optime ductor,
 Famulam tibi præcipere mentem
 Genitali in sede sacrarum,
 Quam liquerat exsul, et errans.
 Nos tecta fovebimus ossa
 170 Violis, et fronde frequenti:
364 Titulumque, et frigida saxa
 Liquido spargemus odore.

XI. HYMNUS VIII KALENDAS JANUARIAS.

Quid est, quod arctum circulum

GLOSSÆ VETERES.

152. Requiescere, usque ad resurrectionem, I.
 153. Senis, Abrahara, I.
 154. Eleazar, qui et Lazarus, I. Lazarus mendicus,
 Vat. A.
 166. Famulam, famulantem, Iso.
 169. Fovebimus, ornemus, Iso.
 171. Titulum, epitaphium, I.
 172. Odore, odore, vel adodore (lege adore). Ador
 est genus farris, quod in sacrificiis deorum ponebatur:

B venit autem a verbo ADORO, unde producit. Sed alia
 regula repugnat, nam omnia nomina neutri generis in
 or desinentia corripiunt or, ut marmor, marmoris,
 æquor, æquoris. Hisce ergo regulis invicem repugnan-
 tibus manii indeclinabile ADORA, Vat. A.

1. Quid est, quasi nesciens interrogat quomodo sol
 ab australi circulo ad septentrionalem ascendendo re-
 currit. — Arctum, brevem, brumalem, australem,
 Vat. A.

COMMENTARIUS.

153. Put., Bong. et Palat., addita; quod tenuit
 Heinsius, et cum Heinsio Teolius. Abdita magis placet,
 quod exstat in plerisque mss., et Ald., Fabr.,
 Gis., Weit. aliisque.

154. Vat. I a secunda manu, Weitz., Gis. 1 edit.,
 Recubabit, ut illa Lazari. Aldus, nostri codd., omnes
 Heinsiani præter Put., Fabr., Tornæs., et ut Weitzio
 visum, Widm., Recubabit, ut est Eleazar; quod magis
 ad rationem metricam accedit. Gis. 2 edit. nescio unde
 traxit Recubabit, ubi est Eleazar, quod probarem,
 si mss. faverent. Cham., Cell. et Teol. secuti sunt
 Heinsium, et contra metrum ediderunt, Recubabit,
 ut illa Lazari.

158. Ald., Nebr., Fabr., Egm., Bong., Oxon. aliique
 duo Heinsiani, prisca editiones, atra morte; Gis.,
 Heins. cum suis optimis, Prag., atra e morte. In
 Vat. A additum erat e, ut esset atra e morte, sed
 rursus inductum erat e. Vat. B a prima manu, atra,
 a secunda manu atra e. Put. triumphas.

159. Oxon., Vat. B a prima manu, mandans. Eumdem
 locum intelligit poeta esse sinum Abrahæ et paradisi,
 quo a Christo latro perductus est.

164. Rat., non male, hominem, ita duobus versibus
 distinctis, Licet et nemus illud adire Hominem,
 quod ademerat anguis.

165. Ald., Gis., 1 ed., illud, precor.

170. Fab., Gis. ed. 2 diserte, fronde sequenti, neque
 mutavit, cum editionem hanc correxit. Heinsius,
 qui Giselinum sequi solet, ubi se ab eo discedere non
 monet, hoc loco legit fronde frequenti, sed nihil contra
 observavit. Verum cæteri, et ipse Gis. 1 edit.,
 fronde frequenti. Posset conjici recenti, quod etiam
 in mentem venit Burmanno, tom. I Anthol. pag. 733;
 sed fortasse poeta inuit, eum honorem sepulcris
 sæpe et frequenter haberi. De his funerum ritibus
 vide proleg. num. 157, 158; Baronium, tom. I Annal.,
 pag. 238; Kirchmannum, de Funeribus pag. 581;
 Carolum Paschalem de Coronis, aliosque innumeros.

171. De titulo plura dicam ad vers. 392 hymni
 S. Vincentii, Titulumque figat martyris. Pro epitaphio
 sumitur hoc loco; quo sensu apte titulus crucis
 Salvatoris eo nomine donatur.

172. Unguentum intelligo liquidum odorem. Chamillardus
 certe non erravit, dum liquido odore per eadem
 verba interpretatus est. Vide proleg. num. 159. Rot.,
 Alt., Oxon. ad oram, Alex. pro divers. script.,
 Vat. Q, adore, perperam, pro odore. Glossa falsa,
 et inepta est. In Vat. I, Finit liber hymnorum.

In vetustissimis codd. Put., Ox., Mar., Vat., B
 viii kal. Jan. titulus est hujus hymni, quem Aldus
 aliique expresserunt. Vat., A, Eg., Rott., Hymnus
 natalis Domini. Alii utrumque titulum conjunxerunt,
 scilicet Weitz., Fabr. In Vat. B post hymnum præcedentem
 sic sequitur, Finit liber primus hymnorum. Incipit
 liber Peristaphanon. Post hymnum vero S. Romani
 Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus viii

Kal. Januarii. Sic omnia in codice Marietti, in quo
 desunt alii hymni Cathemerinon præter hunc et sequentem,
 utpote alio loco a cathemerinis distincto conservatos,
 in Vat. A et Q pariter hi duo hymni collocantur
 post hymnum S. Romani. In Rot. et Noms. claudunt
 agmen libri Peristaphanon post passionem S. Romani.
 Equidem puto, ita fecisse exscriptores, qui cum
 hymnos de Tempore, ut vocabant, ab hymnis de Sanctis
 dividerent, duos hos hymnos, ab hymnis de Sanctis
 quibus festa natalis et Epiphaniæ Domini celebrantur,
 magis ad hymnos de Sanctis quam ad alios de Tempore
 spectare opinati sunt. Non tamen valde repugnabo,
 si quis contendat, ab ipso auctore hos duos hymnos
 fuisse a cathemerinis separatos, ex vet. codd. auctoritate.
 Hunc hymnum in paucis commendat Crinitus, et
 peculiari commentario Erasius et Augustus Buchnerus
 illustrarunt. Buchnerus in conspectu carminis hæc
 habet: Egregium illud ac plane divinum (hoc carmen).
 Cui neque ad dictionis elegantiam, nec concinnitatem
 numerorum, tum inventionis acumen atque ingenium
 quidquam deest: quodque perinde ut cætera pleraque
 principatum nostro facile asserat, quem Christianorum
 poetarum ipsi jam dudum summi sæculi viri
 attribuerunt. Post Buchnerum commentatus est
 hunc hymnum Andreas Mollerus Pegavius, qui multus
 est in inscriptione illustranda Ad diem viii kalendas
 Januarii, sed potius scribere debuit a. d. hoc est,
 ante diem, nam ex his compendii litterarum factum
 est, ut aliqui scriberent ad. Idem Buchnerus
 contendit, scribendum kalendæ, non kalendæ,
 de qua controversia orthographica plures alii
 agunt. Baronius, Martyr. pag. 2 ad diem 1 Jan.,
 primos versus laudat, quod divino plane consilio
 acciderit, ut eodem ferme tempore uterque sol
 diversa luce orbi terrarum affulserit. Scaliger
 putabat, neminem Ambrosio et Prudentio antiquiorem
 Domini natalem diem assignasse viii kal. Jan.,
 sive 25 Dec. Verum ejusdem natalitii diei meminit
 Victorinus episcopus Pictaviensis in carmine de
 Jesu Deo et homine, qui ante Constantinum
 floruisse dicitur. Sca-

D perinde ut cætera pleraque principatum nostro
 facile asserat, quem Christianorum poetarum ipsi
 jam dudum summi sæculi viri attribuerunt. Post
 Buchnerum commentatus est hunc hymnum Andreas
 Mollerus Pegavius, qui multus est in inscriptione
 illustranda Ad diem viii kalendas Januarii, sed
 potius scribere debuit a. d. hoc est, ante diem,
 nam ex his compendii litterarum factum est, ut
 aliqui scriberent ad. Idem Buchnerus contendit,
 scribendum kalendæ, non kalendæ, de qua
 controversia orthographica plures alii agunt.
 Baronius, Martyr. pag. 2 ad diem 1 Jan., primos
 versus laudat, quod divino plane consilio acciderit,
 ut eodem ferme tempore uterque sol diversa
 luce orbi terrarum affulserit. Scaliger putabat,
 neminem Ambrosio et Prudentio antiquiorem
 Domini natalem diem assignasse viii kal. Jan.,
 sive 25 Dec. Verum ejusdem natalitii diei meminit
 Victorinus episcopus Pictaviensis in carmine de
 Jesu Deo et homine, qui ante Constantinum
 floruisse dicitur. Sca-

- 365** Sol jam recurrens deserit?
Christusne terris nascitur,
Qui lucis auget tramitem?
- 5 Iteu, quam fugacem gratiam
Festinaolvebat dies!
Quam pene subductam facem
Sensim recisa exstinxerat!
Cælum nitescat lætius,
- 10 Gratetur et gaudens humus:
- A Scandit gradatim denuo
Jubar priores lineas.
- 366** Emerge, dulcis pusio,
Quem mater edit castitas,
- 15 Parens, et expers conjugis,
Mediator, et duplex genus.
Ex ore quamlibet Patris
Sis ortus, et Verbo editus,

GLOSSÆ VETERES.

2. Recurrens, sursum, I.
4. Tramitem, viam, I. Viam: trames a tramittendo, Vat. A.
5. Fugacem, celerrime fugientem. — Gratiam, lucem, Vat. A.
6. Festina, cita, Vat. A.
7. Subductam, a brevitate dici, I. — Facem, quam prope subtractam lucem, Vat. A.
8. Sensim, leniter, I. — Sensim, etc., paulatim abbreviata dies, recisa per momenta, Vat. A.
10. Gratetur, gratuletur, Vat. A.
11. Gradatim, per gradus; per centum octoginta gradus ascendit sol quando crescunt dies, et per eosdem descendit; et tot sunt anni dies, additis quinque, qui intercalares dicuntur, I. Per gradus, Vat. A. — De-

- nuo, iterum, Iso. Iterum. Sol centum octoginta gradus, vel lineas habet in ascensione. In descensione quoque ejusdem numeri gradus habet, Vat. A.
12. Jubar, sol. — Priores, septentrionales, Vat. A.
13. Emerge, ascende, vel exi a cælis, Christus, I. Nascere, Vat. A. — Pusio, Jessu, I. Puer parve Christe, Vat. A.
14. Edit, parit, generat, Vat. A.
15. Parens, mater, I, Vat. A. — Expers, etc., ignara viri, Vat. A.
16. Duplex, hominis et Dei, I. — Duplex genus, Dei et hominis, Vat. A.
17. Quamlibet, quamvis, Vat. A.
18. Verbo, Patris. — Editus, angelo nominante, I.

COMMENTARIUS.

ligerum refellit Petavius, et post Petavium Antonius Maria Lupius, in cujus dissertatione cum notis el. Zachariæ de hoc argumento discrepantes plures opiniones, et hinc inde rationes allatæ possunt videri.

3. S. Petrus Chrysologus, serm. 159: Crescere dies cepit, quia versus dies illuxit. S. Augustinus, aliique eandem sententiam adornant.

4. Egm., auget, mendum.

5. Juvencus lib. iv Hist. pag. 507 edit. Fabric., Amittit cursum lunaris gratia lucis. Supra hymno 7, vers. 188, ciborum gratia.

9. Erasmus legit nitescit, non male. Cæteri, nitescat, quasi prophetico more.

10. Erasmus, gratatur. In cod. Marietti videtur prius scriptum gratet.

15. Fabricius ait, transpositionem horum versuum, quæ erat in codicibus, obscuritatem peperisse. Nescio quomodo dicat codices, nam ordo versuum idem est in omnibus quos aut vidi aut ab aliis excussos legi. Obscuritas in sequentibus versibus expenditur. Arator, lib. II, col. 601 edit. Fabricii: Quæ conjugis expers Mater inest; natusque Dei de Virginis alvo Emicat, atque hominem mediator in omnia complet. Igitur emerge idem ac emica, ut supra hymno IX, vers. 27, Emicat, etc.

14. Buchnerus orationem non satis apto nexam, et obscuritate quadam perplexam notat. Nam constructio hæc esse deberet dulcis pusio, quem edit castitas matris parentis, et expertis conjugis mediatorem, et duplex genus. Eadem fere difficultate sese implicuerunt Nebrissa, Erasmus, Chamillardus. Et Nebrissa quidem cum apud Aldum reperisset vers. 15, Parens et Christus conjugis, errorem metri animadvertens, ita correxit, Parens et ipse conjugis, et explicuit, qui et filius, et pater matris, conjugis vero pro æternus cum Patre, a con, et jugis, iuge compositum. Sed non minus ipse contra metrum peccat; nam u in coniugis, conjugis, est longum, in conjugis genitivo a conjugis breve. Restituta lectione, quam Aldus exhibuit hoc versu 14: Quem mater dicit castitas, omnem obscuritatem evanescere facile quis intelliget. Legitur vero mater castitas, non matris castitas, in Heinisianis, Vatt. A. et B, Urb., Alex. et aliis. In præfatione Psychomachia, vers. 12, matre virtute: sic nunc mater castitas, hoc est, mater, quæ non solum sit casta, sed ipsa castitas: eo fere modo quo homo vitiosus, sceleratus, appellatur vitium, scelus.

15. Mendum Aldi parens et Christus non bene emendatur a Nebrissa parens et ipse, ut notatum nuper est. In Mariet. alius error a manu prima parcens.

16. Aiunt, Latinos nescisse hanc vocem mediator: at eam noverunt primi Latini Christiani, qui Dominum Jesum Christum mediatorem Dei et hominum appellare non dubitarunt. Profecto Latine melius dici non potest. Mollerus observat, in Apuleii vulgata editione lib. IX legi mediatorem, sed locum corruptum esse, et a Wowerio jam dudum emendatum, qui metatorum substituit. Petavius, tom. IV, part. 2, lib. XII, cap. 2, affirmat, Christianos et quidem elegantes ac disertos scriptores hac voce usos, ut Lactantium, Prudentium et plures alios.

17. Apud Latiniores scriptores sæpius, aut etiam semper quamlibet subjicitur. Prudentius præponit, quod alii auctores illius æquales similiter fecerunt. In antiquioribus non invenio exemplum, neque invenerat Erasmus.

18. Prag., genitus, repugnante carmine pro editus. Qua ratione Verbum dici possit Verbo editum, disserui hymn. 3, vers. 2, in voce VERBIGENA. Aliam interpretationem offerunt Buchnerus in comment., et Joannes Lamius de Recta Nicænorum PP. Fide cap. 22, scilicet Prudentium loqui de generatione qua Verbum caro factum est, et Mollerus explicatius ait, sensum esse quod Christus a Patre per prophetas in Veteri Testamento, et post per Gabrielem angelum, natiuitatem denuntiante, manifestatus atque completo tempore tandem homo editus sit. Neque dubium, quin in utroque hymno, maxime vero in hoc præsentis poeta Filii Dei generationem in tempore suscepit laudandam. Prudentius, cum ex Evangelio Joannis patet omnia per Verbum facta esse et sine eo factum nihil, collegit, etiam Verbum per Verbum carnem factum esse, et editum, ita tamen, ut paterno in pectore prius vigerit, nam, ut ait, Verbum Deus. Prudentius ipse sæpe in eadem sententiam erumpit, ut Apotheos. vers. 524. Consonant Ennodius Ticinensis lib. II, hymno 10: Conceptit aure Filium... Quod lingua jecit, semen est. Sedulius in hymno abecedario: Verbo conceptit Filium, quod in correctione metri mutatum est Verbo receptit Filium, Videtur Prudentius respexisse illud Ecclesiastici cap. XXIV, 5: Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ex hoc et similibus locis æterna Filii generatio agnoscenda est et demonstranda,

- 367** Tamen paterno in pectore
20 Sophia callebas prius.
368 Quæ prompta cœlum condidit,
Cœlum, diemque, et cœtera.
Virtute Verbi effecta sunt
Hæc cuncta : nam Verbum Deus.
25 Sed ordinatis sæculis,
Rerumque digesto state,
Fundator ipse, et artifex

- A** Permansit in Patris ainu :
Donec rotata annalium
30 Transvolverentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viceret.
Nam cæca vis mortalium
Venerans inanes nœnias,
35 **369** Vel æra, vel saxa algida,

GLOSSÆ VETERES.

20. Sophia, etc., sapientia, prudentia affuebas, vige-
bas, prudenter sapiebas, antequam aliquid faceres.
Calleo verbum est, id est prudentia affluo. Unde calli-
dus dicitur prudens, astutus; hinc etiam calvo dicitur,
id est, decipio, a quo calumnia, Vat. A. — Callebas,
calleo, vigeo, possum, l.
21. Prompta, parata, l. Sophia potens, parata ad
omnia facienda, Vat. A.
23. Effecta, facta, l.

26. Digesto, disposito, ordinato, l.
28. In Patris sinu, cum Patre semper erat, l.
29. Rotata, discursa. — Annalium, temporum, vel
librorum, l.
34. Nœnias, vanitates, nœniæ vanitates sunt titulo-
rum, quæ adhibebantur mortuis, quæ nihil profi-
ciant, l.
35. Algida, frigida, l.

COMMENTARIUS.

quamvis nonnunquam aliqui SS. Patres ea de gene-
ratione intellexerint qua Verbum caro factum est.
Clericus quidem, contra quem Lanius disputat, ina-
niter cavillatur, asseritque Prudentium existimasse,
Verbum paulo ante mundi effectiorem generatione
prolatum fuisse, cum antea ejus natura nondum exi-
stens modo quodam inenarrabili in Deo delitisset :
quod ab aliis Patribus antenicænis pariter dictum
pronuntiat. Doctrinam catholicam Prudentii indica-
tam habes proleg. num. 126. Tota Clerici difficultas
in unico verbo prius est posita vers. 20, Sophia cal-
lebas prius. Ea autem prorsus diluitur cum ex priori-
tate originois, quam vocant et explicant theologi, tum
ex diversa ratione qua Verbum divinum considera-
mus, alia prout est in Patre, alia prout est ad res
creatas sermo prolatus : tum demum animadversa
temporali generatione Verbi qua caro factum est.
Vide Tournelyum De Trinit. quaest. 4, art. 2, sect.
2, et dissertationem Balleriniorem contra Petavium
pro S. Zenone et Patribus antenicænis.

19. Abest in ab Egm. et Hailsbr.

20. Vat. B, pollebas pro callebas. Weitzius, Widm.;
Vat. L, Gold., Hails., Bong., calebas. Non patitur me-
trum. In exemplari edit. Weitz. apud cl. præsulem
Reggiam nescio quis correxerat callebat ex aliquo
codice, ut videtur. Tertullianus lib. advers. Praxeam,
cap. 6 : Hæc vis, et hæc divini sensus dispositio apud
Scripturas etiam in sophia nomine ostenditur. Quid
enim sapientius ratione Dei, sive sermone. Itaque so-
phiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam.
S. Zeno, serm. 5 de Eterna Generatione Filii, In
profundo suæ sacræ mentis arcano. Locus etiam esse
põtest his quæ theologi disputant de mutua personarum
in se invicem inexistencia, sive circuminessione, D
ut vocant, ex cap. xiv Joan. vers. 10 : Ego in Patre,
et Pater in me est.

21. Sophia seu sapientia dicitur prompta, quia
manifestata est, cum mundum condidit, a promo.
Tertullianus loc. cit. cap. 7 : Tunc igitur etiam ipse
sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum, et vocem,
cum dicit Deus, Fiat lux. Hæc est nativitas perfecta
sermonis, dum ex Deo procedit. . . . apparet, unam,
eamdemque vim esse nunc in nomine sophiæ, nunc in
appellatione sermonis.

22. Erasmus et Daventriensis editio, noctem pro
cælum. Ali. contra metri regulas cælum, noctemque,
et tartara. Heinsius suspicatur solum diemque, et tar-
tara, ut hymno Romani, vers. 325 et 326, una virtus
condidit Cælum, solumque. Lectio, in cæteris omni-
bus codicibus recepta, non indiget correctione.

24. Prag., nam Deus Verbum est, Vat. Q, nam
Deus Verbum. Neutrum cohæret metro.

27. Aldus, fundatur, male.

28. Joan., 1, 18.

32. Visendi et visitandi vocabulo libenter SS. Patres
utuntur, cum mysterium Incarnationis exponunt quod
a sacris litteris mutuuntur, ut in cantico Zachariæ
cap. 1, Visitavit, etc.

33. Non solum poetæ, verum etiam oratores vim
pro multitudine accipiunt, ut Cicero et alii.

34. Idola vocat nœnias, ut in Laurentio, vers. 496,
et I in Sym. vers. 433, nugas : et ex probabili quo-
rundam codicum lectione vers. 515 hymno S. Lau-
rentii : Orare nœnias Numæ : Cicero, cap. 24 lib. II
de legibus : Honoratorum virorum laudes in concione
memoranto, easque etiam ad cantus, et ad tibicinem
prosequuntur, cui nomen nœniæ, quo vocabulo etiam
Græci cantus lugubres nominant. Proprie etiam nugas
erant, quæ in mortuorum laudem canebantur. Recte
igitur nœnias, et nugas vocat poeta cultum hominum,
quos post obitum alii homines in deos referebant.
Nugæ etiam, et nœniæ intelligi possunt fabulæ et in-
venta superstitione quibus idololatræ fidem præstabant.
Nota sunt cogitata Numæ de cultu deorum.

35. Egm. et Palat., vel ære, vel fixa, mendose.
Nonnulli hæretici, atque semicatholici negant co-
dementiæ ethnicos devenisse, ut ligna vel æra crede-
rent esse deos. Honorem et cultum qui statuis Dei
et sanctorum præstatur, vellent abolitum, quasi hæc
esset vera illa idololatria, quæ ethnicis objiciebatur,
non vero quod divinitatem rebus inanimis affingerent.
Verum evidentissimis sacræ paginæ testimoniis
refelluntur. Isaïas cap. xlv multa afferit ut probet,
Deum non esse idolum, quod homo suis manibus
effluget, ejusdem idoli artificum idololatræ vanita-
tem, imo stuporem aperte convincit. Sexcenta alia
sunt hujusmodi. Prudentius non solum hoc loco,
sed in multis aliis eandem ethnicorum insaniam
coarguit. Non deerant inter gentiles, qui animadver-
terent, eatenus simulacris cultum exhiberi, quatenus
deorum numen et potentiam referrebant. Hos aliis
rationibus nostræ religionis defensores oppugnabant.
Res tota verbis Athenagoræ manifesta redditur in Le-
gatione pro Christianis pag. mihi 17 : Et ut paucis
absolvam, omnes ubique imagines ab hominibus facte
sunt. Quod si dii isti ab initio non erant, illisne, a qui-
bus facti sunt, posteriores erunt? vel cur, ut essent, ho-
minibus, et arte indigerunt? Terra hæc sunt, et lapides,
et materia, et ars curiosa. Cæterum quoniam non
desunt, qui hæc nihil, quam simulacra esse dicunt,
deos vero, quorum honori ea sint dedicata, et quæcun-
que in ipsos conferuntur, redditus, sacrificia ad ipsos
pertinere deos, neque alio modo homines convenire
posse deos (conspectusque deum gravis est, ut inquit
poeta) et ad hoc comprobandum històrius quasdam re-
citant idolorum quorundam opera : aedum, inquirat

- Vel ligna credebatur Deum.
 Hæc dum sequantur, perfidi
 Prædonis in jus venerant,
 Et mancipatam famulo
 40 Vitam barathro immercerant.
 Stragem sed istam non tuit
370 Christus cadentem gentium;
 Impune ne foras sui
 Patris periret fabrica.
 45 Mortale corpus induit,

- A** Ut excitato corpore
 Mortis catenam frangeret,
 Hominemque portaret Patri.
 Hic ille natalis dies,
 50 Quo te Creator ardens
 Spiravit, et limo indidit,
371 Seruone carnem glutinans.
 Sentias, virgo nobilis,
 Matura per fastidia
 55 Pudoris intactum decus

GLOSSÆ VETERES.

38. Prædonis in jus, in diaboli potestatem, I.
 39. Mancipatam, quasi mancipatum traditam, I.
 43. Impune, sine pœna diaboli, I.
 45. Induit, indidit, I.
 46. Excitato, a morte, I.

50. Te, Christe. — Creator, Pater,
 51. Indidit, incorporavit, I.
 52. Glutinans, ligans, I.
 54. Matura, plena. — Per fastidia, dignitates, per temporales expectationes, I.

COMMENTARIUS

mus quænam illorum qui dii nominantur vis atque efficacia sit.

37. Diverso modo alii hos versus distinguunt, scilicet: *Hæc dum sequuntur perfidi, Prædonis in jus venerant, ut perfidi sint qui adorant idola, quod explicat Erasmus. Cum Fabricio, Weitzio et Giselino prædonis perfidi prætere.*

39. Gis. I ed. habebat *et mancipatum*: et una ex glossis Isonis *q. mancipatum*. Nescio, an aliquid lateat, nec video, cur non sit legendum *mancipatam*. Iso fortasse hoc voluit, *quasi ad mancipatum traditam, vel mancipatui traditam.*

42. Non eadem distinctione hi versus apud omnes scribuntur. Quidam habent *Christus cadentem gentium impune, ne, etc.* Melior est sensus *ne fabrica periret impune.*

45. Imitatus est Sedulius hymno alphabetico: *Servile corpus induit, etc.* Lutherus, tom. I, fol. 415, ait, nullos fuisse Patres aut doctores, qui non improprie aliquando sint locuti, si eorum dicta cavillari velis, et nihil magis hæreticum dici posse asserit, quam quod *Christus corpus induerit*, non enim vestis et corpus constituunt unam personam. Sed cum Apostolus et plerique SS. Patres simili loquendi formula usi sint, ea phrasia usu ipso ecclesiastico consecrata jam est, et rectum sensum præ se fert. Sic corpus dicitur carcer, vas animæ, et similia. Vide hymni 7 vers. 190, et 10 vers. 22.

46. Nebrissa pro *excitato* explicat *ascito*, vel *assumpto*. Sed melius interpretaberis *resuscitato*.

48. *Prag., reportaret*, contra metrum.

51. Erasmus contra fidem omnium mss. et edit. supposuit *Animavit, et limo induit*. Putavit vir criticus, dici non posse *Pater spirat Filium*, et hoc habebat omnino ille, ut quidquid non intelligeret, mutare, et corrigere arbitrato suo auderet. Hæc vera causa innumerabilium ejus in rebus sacris et theologis emendationum, quæ in aliis auctoribus tolerari fortasse possent, in divina Scriptura nullo modo sunt ferendæ. Deum dici posse spiritum nemo negaverit. Poeta noster Apoth. vers. 666, *qui spiritus olim Ore superfluo patrio solitabat in undis Nondum discretis*, ubi Filium intelligit. Paulinus in poemate ult.: *Hic Deus est ex corde Dei, hic spiritus oris, Sancti sermo Patris*. Ubi Muratorius putavit, claudicare versus primum, neque advertit hiatum similem huic Virgiliano, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma*. Hugo Grotius ad cap. II Marci vers. 8, *Jesus spiritus suo, etc.*, ex verbis Prudentii aliique SS. Patrum probat, Verbum dici *spiritum* non tantum *διὰ τὸ ἀσώματον*, (ob incorporalitatem), quomodo Patri id nomen convenit, sed etiam quia laxiori vocabulo qualemcunque emanationem *spiritum* appellabant: quod loquendi genus mansit non solum post controversiam cum

Arianis, sed etiam post natum cum Macedonio cer-

B tamen.

52. Chamillardus interpretatur, *Verbi sui efficacitate corpus comprimens*. Alii melius, ut puto, antonem hypostaticam intelligunt. Buchnerus sordidum verbum videtur *glutinans* pro *copulans*, quamvis efficacius *miscendi* verbo, quo plerique SS. Patres utuntur. *Coagulandi* vocabulo subdole quosdam fuisse usos, ut asturatum in Christo confusionem innuerent, Phobadius notavit. Plerumque accidit, ut quædam antiquorum verba humilia et sordida nos existimemus esse, quia vulgares nostræ voces quæ illis respondent, usu ipso et consuetudine sordidæ et humiles habentur. In sacris Litteris adhibetur vocabulum *conglutinandi* non semel ad res serias gravesque significandas, ut I Reg. XVIII, 1: *Anima Jonate conglutinata est animæ David*. In codice Theodosiano argumenta *conglutinari* dicuntur, cum multæ conjecturæ congeruntur.

53. Hanc interrogationem vim negandi habere, Fabricio asserenti non assentior, nam sic negaret, *pudoris decus crescere*. Teolio placuit Fabricius. *Hujus verba sunt: Hæc interrogatio vim negandi habet, quasi diceret: Minime sentis illud fastidium quod aliæ matres sentiant. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum: Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia; quod poetæ menti contrarium est, ut ex contextu et strophâ sequente colligitur. Prudentii hæc est sententia, crescere decus pudoris qui vicinior est partus. Nonnemo interpretatur, decus fuisse intactum per fastidia, hoc est, nulla fuisse fastidia quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Flora ius verbo *tangendi* utitur lib. III, od. 13 de fonte Blandusiæ: *Te flagrantis atrox hora caniculae Nescit tangere*; et Ovidius lib. III Metam. de fonte: *Quem neque pastores, neque pastæ monte capellæ Contigerant, aliudve pecus.**

54. *Prag., fastigia*, minus bene. Fortasse Iso legit etiam *fastigia* cum glossa *dignitates*. Buchnerus arbitratur, trajectam esse glossam Isonis ex versu 56, ubi est *HONORE, dignitate*, quod in hunc versum translatum in *dignitates* evaserit. Satis id est verisimile. Nemo melius Nebrissensi *fastidia* hæc exposuit: *Non, inquit, quod Virgini contigerint, quæ prægnantibus solent.... Sed loquitur ex more aliarum feminarum, sicut quod dicitur, ENIXA EST PUERPERA, et alibi: ENIXA PUERPERA REGEM: non quod in partu fuerit ille nixus cum doloribus, qui in aliis feminis contingit, sed quod salva integritate peperit. Vide Franciscum Suarez, qui tom. II in 3 partem S. Thomæ, quæst. 28, disput. 5, sect. 1, ex S. Augustino, Fulgentio et Bernardo rem hanc mirum in modum illustrat. Alios addit Petavius lib. XIV, cap. 6, qui *communem* hanc veterum sententiam appellat.*

- Honore partus crescere ?
 O quanta rerum gaudia
 Alvus pudica continet!
 Ex qua novellum sæculum
 60 Procedit, et lux aurea
 Vagitus ille exordium
 372 Vernantis orbis prodidit :
 Nam tunc renatus sordidum
 Mundus veterum depulit.
 65 Sparsisse tellurem reor
 Rus omne densis floribus,
 Ipsasque arenas Syrtium
 Fragrasse nardo, et neclare.
- A
 70 Te cuncta nascentem, puer,
 Sensere dura, et barbara :
 Victusque saxorum rigor
 Obduxit herbam cotibus.
 Jam mella de scopulis fluunt :
 Jam stillat illex arido
 75 Sudans amomum stipite :
 Jam sunt myricis balsama.
 O sancta præsepis tui,
 373 Æterne rex, cunabula,
 Populique per sæculum sacra
 80 Mutis et ipsis credita.
 Adorat hæc brutum pecus,

GLOSSÆ VETERES.

62. Vernantis, *florientis*, l.
 64. Veterum, *peccatum*, veterum morbus, qui in-
tercutaneus dicitur, l.
 66. Rus, *superficiem*, l.
 68. Nardo, *pretiosissimo unguento*. — Nectare,
 B *fide*, l.
 72. Cotibus, *lapidibus*, l.
 74. Illex, *quercus*, l.
 75. Amomum, *genus pigmenti*, l.
 76. Myricis, *genistæ, humillima arbor*, l.

COMMENTARIUS.

56. Id passim SS. Patres affirmant. Frustra nonnulli heterodoxi claris et innumeris SS. Patrum auctoritatibus pro integritate Virginis in partu paucas alias et obscuras opponunt. Vide Huetium Origenian. lib. II, q. 4.

59. Isaïæ IX, 6.

60. Congruenter lux aurea exponitur aureum sæculum.

61. Fortunatus, *Vagit infans*, etc.

62. Gis. ad marg., *orbis protulit*.

65. Vat. A, *mendose, renatis*.

65. Poeta exscribit, et exornat allegorias prophetarum, Joel III, 18; Amos IX, 13. Pervulgata et contrita sunt quæ Virgilius ex Sibyllæ vaticinio cecinit ecloga 4: *Ultima Cumei venit jam carminis ætas*, etc., quæ cum poetæ nostri hoc hymno conferri digna sunt.

66. Wid., *dense*, supra *densis*.

67. Quas dicat *Syrtes*, vide hymno 7, vers. 30.

70. Notat Buchnerus, vocabulum *sentiendi* majestatem quamdam inferre, quod multis versibus Horatii, Ovidii, Claudiani, Sedulii et aliorum comprobatur.

72. Erasmus suspicatur, poetam scripsisse *cantibus*. Verum *cos* pro rupe etiam accipitur: sic Propertius, eleg. 3, lib. 1: *Libera jam ducis cotibus Andromede*. Quanquam tam in Prudentio quam in Propertio *cotibus* potest esse a *cautes*; nam *au* in veteres sæpe commutabant, ut *clodus* pro *claudus*.

75. Animadvertit Erasmus, plus nostrum poetam dicere quam Virgilium ecloga cit.: *Et duræ quercus sudabunt roscida mella*.

75. Ald. et Fabr., *in stipite*.

76. In Egm., *sunt myrris*, mendum.

77. Gis. 1 edit., Weitz., *tua pro tui*. Aldus, codd. Heins., et nostri omnes, *tua*. Monet Buchnerus, poetam ex temporis sui ratione prædicere reverentiam, quæ præsepi Domini futuris sæculis esset habenda. Fortasse Prudentius solum inuiti venerationem quæ tunc præsepi Domini habebatur; ejus tamen verba accommodari possunt ad nostra tempora. Nunc Romæ ostenditur præsepe ligneum, magnoque in honore est, favente prisca traditione; quam inepte subruere conatur Samuel Basnagius, Annal. politico-ecclæs. anno ante Dom. 5, num. 20, quia Tertullianus præsepe illud vocat *durum*, adeoque, ut argute concludit, non lignum (quasi lignum sit molle), sed lapideum, et quia anonymus apud Chrysostomum in Luc. II ait: *Pro honore tulimus (præsepe) lateritium, et*

possimus argenteum, et Brocardus, seu Burchardus dicit in rupe excisum. Duo hæc testimonia inter se pugnant. Serryus, exercit. 30, recte docet, structuram quæ præsepe ligneum continebat, fuisse vel lapideam, vel lateritiam. Monumentum antiquum mæsei Borgiani præsepe ligneum nobis exhibet. Anno 642 circiter ex Bethlehemitica spelunca cuna et præsepe Romam advecta sunt. Vide Bianchinium, dissert. de Præse. et cun. Domini nostri Jesu Christi, et Gorium, præf. ad vers. Ital. poem. Sannazarii de Partu Virginis, ubi de quatuor vetustis præsepis imaginibus disserit.

79. In Aldo error metri *sæculum*.

80. Bovem et asinum ad Domini præsepe intellige, quod pia credidit antiquitas. In carmine de Passione inter Lactantii opera: *Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum Arida in angustis præsepibus herba cubile*. Post Claudiani opera exstant quædam carmina Christiana, quæ multi Claudiano adjudicant, sive principum Christianorum adulatori, sive denique Christianam fidem professi. In his est carmen de laude Christi, quod certe Claudianum non habet auctorem, sed Merobaudem, scholasticum Hispanum, cujus nomine editum est in collectione poetarum Christianorum, et in Biblioth. SS. Patrum. Merobaudes igitur in eo carmine ait: *Auctorem scire Deum te, conscia partus Mater, et, attoniti pecudum sensere timores*. Sedulius, lib. III de Asello cui insedit Dominus: *Non illius impar, Qui patulo Christum licet in præsepe jacentem Agnovit tamen esse Deum*. Locus est Isaïæ I, 3: *Cognovit bos possessorem suum, et asinum præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit*, etc., quo respicit Prudentius. Ex quo factum est, ut hæc historia, si vera fuerit, in dubium ab his sit revocata, qui narrationem confictam existimarunt ob Isaïæ verba; contra si falsa fuerit, ex eisdem verbis a nonnullis fuerit inventa, quod crediderint, Isaïam non allegorice locutum, sed rem futuram prædixisse; quæ alioquin similis vero redditor, cum Salvatoris ortus in stabulo et præsepi contigerit. Quod autem Serryus in suis Exercitationibus ait, Patres qui bovis et asini meminerunt allegorice esse locutos, eorum verbis et menti aperte repugnat. Locus cap. III Habacuc ex versione LXX interpretum a multis SS. Patribus in eandem rem adducitur, *In medio duorum animalium cognosceris*, sed firmam non esse eam versionem, docet S. Hieronymus. Exstant adhuc imagines antiquissimæ, quibus præsepe cum bove et asino exhibetur. A priscis usque sæculis hu-

Iudocta turba scilicet :

374 Adorat excors natio,
Vis cujus in pastu sita est.

85 **375** Sed cum fideli spiritu
Concurrat ad præsepia
Pagana gens, et quadrupes,
Sapiatque, quod brutum fuit :

A Negat patrum prosapia,
90 Perosa presentem Deum :
Credas venenis ebriam,
Furilsve lymphatam rapi.
Quid prona per scelus ruis?
Agnosce, si quidquam tibi
95 Mentis resedit integræ,

GLOSSÆ VETERES.

85. Excors, insensata, Iso.
84. In pasta, quia tantum de comestione curant, Iso.
87. Quadrupes, pecora vel pecorina, I.
88. Sapiatque, intelligat, I.
89. Prosapia, progenies. — Patrum, Judæorum, Iso.

91. Credas, o lector, I.
92. Lymphatam, furentem, I. Legitur in Evangelio Nazæorum, Sephoram fuisse obstetricem beatæ Mariæ, quæ cum manum inflexisset et agnovisset virginitatem illius mansisse, exclamans quasi lymphata dixit: *Haec virgo peperit, et virginitatem non amisit*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

iusmodi picturam ad nos manasse tradit Erasmus. nos offerimus, eruditissimi præsulis Stephani Borgiæ Vetustum monumentum ex museo Borgiano Velitris B liberalitate communicatum. Prodiit antea non dissi-

millis imago ex anaglyphis antiqui vitri in museo Victorino; eamque Victorius in dissertatione de Nummo æreo illustravit, ubi narrat, simile monumentum existare apud dominos de Trautson, et aliud apud Paulum Sabbatiniùm. Monumentum musei Borgiani aut diversum est, aut certe nunc correctius laudati præsulis diligentia exhibetur ex ipso prototypo, quod contuli.

85. Giselinus ad oram indicat trajectionem horum versuum, ut primus sit *Vis cujus in pastu sita est*, secundus *Adorat excors natio*.

85. Fabricius impulsus studio *reformationem*, quam ipsi vocant, incassum laborat, ut peregrinationes hoc loco laudatas in alienum sensum detorqueat. Explicat *fideli spiritu* fide per spiritum sanctum accensa. *Alt*, ad præsepe Christi accurrere, non esse ire Hierosolyman, et loca illa muta calcare, sed Christum fide arripere, et per eum solum sperare remissionem peccatorum et vitam æternam. Argute.

C Sed quis sibi persuadeat, Prudentium non commendare peregrinationem ad præsepe Domini *fideli spiritu* peractam, ea videlicet pietate qua ejus tempore præsertim fiebat, hortatore, impulsore, exemplumque præbente maximo Ecclesiæ doctore Hieronymo? Nonne certum est, poetam sæpe cum laude commemorare ejusmodi concursus hominum, qui ad sepulcra martyrum celebrabantur? Sane cum Fabricius frequenter impietatis arguere audeat Prudentium, quod de invocatione cultuque sanctorum idem dixerit et fecerit quod cæteri Patres quarti sæculi, nulla difficultate deterreri debuit, quominus hac etiam in parte nobis concederet Prudentium. Videndus præter alios de hoc argumento Gretzerus, qui etiam vatis nostri armis pugnat.

91. *Venena* hoc loco veneficia sunt, quibus mens alienatur.

92. Vat. A, *lymphatum*, mendose. In Cham. pariter mendum *furisve*.

- Ducem tuorum principum.
 Hunc, quem latebræ, et obstetrix
376 Et virgo feta, et euvulva,
 Et imbecilla infantia
 100 Regem dederunt gentibus,
 Peccator, intueberis
 Celsum coruseis nubibus,
 Dejectus ipse, et irritis
 Plangens reatum fletibus :
 105 Cum vasta signum buccina

A

- 377** Terris cremandis miserit,
 Et scissus axis cardinem
 Mundi ruentis solverit :
 Insignis ipse, et præminens
 110 Meritis rependet congrua :
 His lucis unam perpetis,
 Illis gehennam, et tartarum.
 Judea, tunc fulmen crucis
 Experta, qui sit, senties,
 115 **378** Quem, te furoris præseulo,

GLOSSÆ VETERES.

100. Dederunt ostenderunt.
 102. Celsum, Christum : in nube enim apparebit in
 iudicio, Vat. A.
 103. Irritis, inanibus, nihil proficiendo, Vat. A.
 104. Reatum, peccatum, Vat. A.
 105. Buccina, vox angelica, hanc tubam, vel angeli-
 cam vocem describit beatus Effrem eremita in quadam
 homilia de die iudicii dicens : O vos defuncti, quos abdit
 terra sepulchris, surgite, et auctori vestro celeres occur-
 rite, Vat. A.
 107. Axis, cælum, Vat. A.
 109. Ipse, Christus. — Præminens, excelsum super
 eminens, Vat. A.
 112. Illis, malis. — Gehennam, nomen gehennæ in,

*Evangelio scriptum reperitur. Interpretatur autem ge-
 henna vallis gratuita. Erat enim locus amenissimus
 juxta Hierusalem, quem præterluebat fons Sinoa, de-
 scendens de monte Morian, in quo erat templum Do-
 mini. Ergo propter illius loci amenitatem Judæi reli-
 cto templo ibi sacrificabant idolis. In quo etiam loco
 duplici pœna..... ab hostibus : in corpore perempti, in
 anima quoque puniti sunt. Unde et gehenna pro inferno
 ponitur, in quo peccatores cum corpore et anima pu-
 niuntur, calore videlicet et frigore, Vat. A.
 113. Fulmen, potestatem, Vat. A. — Epiphania,
 EPIPHANON, apparere. Inde EPIPHANIA, superficies vel
 apparitio ; THEOPHANIA vero Dei apparitio, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

96. Erasmus conjicit principem. Nulla opus est
 conjectura.

97. Vat. B, hunc, quem latebra obstetrix ; quod et
 retineri potest, non elisa ultima in latebra, et sen-
 sum plausibilem reddit, quod in partu Virginis alia
 non astiterit obstetrix, nisi latebra. Ita etiam habent
 Egm. et Palat., eodemque spectat Vat. Q, latebræ
 obstetrix. Cæteri habent et. Rat. obstetrix scribit.
 Heinsius cum Oxon., Rot., Alt., duobus Torrent.,
 latebra et obstetrix. Cham., Teol. et Cellar., sicut
 eorum est mos, Heinsio adherent. In Urb. et Alex.
 est latebræ et obstetrix. Explicatio interpretum fere
 omnium est, eandem Virginem fuisse obstetricem.
 S. Hieronymus contra Helvidium : Nulla ibi obstetrix,
 nulla mulierularum sedulitas intervenit. Ipsa Maria
 involvit infantem, ipsa et mater, et obstetrix fuit :
 nam ipsa collocavit eum in præsepio, ipsa pannis invol-
 vebat. Unde commenta refelluntur apocryphorum. Teo-
 lius fictionis poetica mentionem fastidiosum, et obstre-
 tricis ascribit. Verum negari nequit, quorundam
 veterum hanc fuisse opinionem, quod obstetrix in-
 tervenerit. Legebatur enim in libris apocryphis, sci-
 licet in Protoevangelio S. Jacobi, in Evangelio infan-
 tiæ, in libro de S. Maria et Obstetricæ. Vide glossam
 ad vers. 92 de Saphora. Ejusdem narrationis memi-
 nit Clemens Alexandrinus vii Strom. pag. 543, eam-
 que amplexus est S. Zeno lib. ii, tract. 8. Vide quæ
 ad hunc locum annotarunt eruditissimi Balleriani.
 Nullam erit flagitium, si censeamus, Prudentium,
 quod alii viri docti crediderunt, credidisse.

98. Barthius lib. viii Advers., cap. 12, ait, Pru-
 dentium adeo tenacem esse suæ phræses, ut in Dit-
 tochæo, tetrast. 28, cunam singulari numero repe-
 terit ex hoc hymno. Verum non invenio, quis cunam
 singulari numero referat, excepto Gisellino 1 ed. idem
 Gis. 2 edit. ad marg., Virgoque.

100. In Bongarsii codice hic lacuna est ; adeoque
 desunt Isonis glossæ ex hoc codice in versibus seqq.
 hujus hymni, et in hymno sequenti. Paucas ejusdem
 Isonis glossas ex Widmani codice ad hymnum se-
 quentem protulit Weitzius.

101. Apocalyps. i, 7 : Ecce venit cum nubibus, et
 videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. Cf.
 Matth. xxiv, 30. Poeta a primo adventu, quo Jesus
 Christus humilis apparere dignatus est, progreditur
 ad secundum adventum enarrandum, quo vivos mor-

tuosque judicabit.

105. Matth. xxiv, 31 : Et mittet angelos suos cum
 tuba, et voce magna. Apostolus I ad Cor. xv : Canet
 enim tuba.

106. Mundum extremi diei iudicio flammis esse
 absumendum ex Veteri Novoque Testamento com-
 pertum est, Dan. vii, 9 ; II Petri iii, 10. Lactantius,
 de Ira Dei cap. xiiii, versus Sibyllæ adducit, quæ
 per indignationem Dei adversus injustos cataclysmum
 priore sæculo factum esse dicit, ut malitia generis hu-
 mani extingueretur, et simili modo deflagrationem
 postea futuram vaticinata est, qua rursus impietas ho-
 minum deletur. Permanavit igitur hæc opinio im-
 ethnicos scriptores. In glossa lege celeres occurrite
 vestro, ut duo sint hexametri.

109. Præminens habent nonnulli Vulg. Melius
 præminens facta crasi, ut apud Senecam et Avienum.

110. Sententia evangelica ex Joan. v, 28 et 29,
 cui concinit Apostolus ad Roman. ii, 6. Apuleii et
 Palladii vox est congruus, Solini, ut plerique legunt,
 congrue. Antiquiores dicebant, congruens, con-
 grueret.

111. Rat. et Mar., perpetem, non male. Sed alii
 melius perpetis.

113. Matth. viii, 30 : Et tunc parebit signum Filii
 hominis in celo. Hoc signum crucem esse futuram
 docent S. Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus
 aliique, quibus adhæret Prudentius. Mollerus alique
 male eum exponunt de sola vi et majestate Jesu
 Christi crucifixi, ut crucis signum excludant.

114. Gloriarum Erasmus, se hunc versum resti-
 tuisse, a sciolo depravatam, cum antea legeretur
 Experta quæ sit, senties ; fortasse in editione Daventr.
 ita legebatur. Aldus jam ediderat, Experta, qui sit,
 senties, quod tenet Mar. ; secutus est etiam Heinsius
 cum Gisellino et, ut puto, cum suis optimis codd.,
 necnon cum Weitzio, qui nullam varietatem codicum
 notant. Vat. B, non male, quis sit. Vat. A et Erasmus,
 minus bene, quid sit. In editione Weitziana, qua utor,
 ex aliquo codice notatum est ad oram expertæ, quod
 respuit carmen.

115. Gis. 1 ed. ad marg., præsi. Fabr., præside.
 Notam hanc apposuit Scharidus : Velus exemplar non
 præsiule, sed præside habebat, quod Prudentio magis
 convenit. At Prudentius simili phrasi supra usus est
 hymno 5, vers. 83, præsiuli justitiæ.

Mors hausit, et mox reddidit.

XII. HYMNUS DE EPIPHANIA.

Quicumque Christum quaeritis,
Oculos in altum tollite :
Illic licebit visere
Signum perennis gloriae.

- 5 Hæc stella, quæ solis rotam
379 Vincit decore, ac lumine,
Venisse terris nuntiât
Cum carne terrestri Deum.
Non illa servit noctibus,
10 Secuta lunam menstruam :
Sed sola caelum possidens
Cursum dierum temperat.
Arctoa quamvis sidera

- A
15 In se retortis motibus
Obire nolint : at tamen
Plerumque sub nimbis latent.
Hoc sidus æternum manet :
Hæc stella nunquam mergitur :
Nec nubis occurso abdita
20 Obumbrat obductam facem.
Tristis cometa intercitat,
380 Et si quod astrum Sirio
Fervet vapore, jam Dei
Sub luce destructum cadat.
25 En Persici ex orbis sinu,
Sol unde sumit januam,
Cernunt periti interpretes
Regale vexillum magi.

GLOSSÆ VETĒRES.

1. Quicumque, *credentes alloquitur*, Vat. A.
2. Altum, *caelum*, Vat. A.
3. Signum, *stellam* : *stella a stando dicitur*, Vat. A.
5. Rotam, *axem*, Vat. A.
9. Servit, *obsequitur, famulatur*, Vat. A.
10. Secuta, *sicut duodecim signa*, Vat. A.
12. Cursum, etc., *etiam diebus lucei*, Vat. A.
13. Arctoa, *potum septentrionalem dicunt*, Vat. A.
14. Retortis, *revolutis*, Vat. A.
15. Obire, *id est occidere, nam tribus elevatis, quatuor deponuntur (an deprimuntur?) rursus quatuor erectis tria deprimuntur*, Vat. A.
16. Nimbis, *nubibus latent, aliquando obscurantur*, Vat. A.
17. Æternum, *quia Christum qui æternus est, nuntiat*, Vat. A.
18. Mergitur, *occidit*, Vat. A.

- B
19. Abdita, *abscondita*, Vat. A.
20. Obumbrat, etc., *obtenebat connectam, clausam lucem*, Vat. A. — *obductam, cooperatam; obductum vulnus dicimus clausum*, I.
21. Cometa, *a comis dicta*. — *Intercitat, occidat. Cometa.... dicitur, quod quando visitur (al. videtur), aut mortem regis, aut regni mutationem, aut etiam famem, vel pestilentiam significat, et ideo tristis dicitur*, Vat. A.
22. Sirio, *Sirius stella est in ore Canis, quæ in mense Julio oritur, et multa mala suo calore corporibus ingerit*, Vat. A. *Syrius stella. Syro, traho; inde Syria stella, a longo tractu*, I.
25. Sinu, *recessu, receptaculo, regione*, Vat. A.
20. Unde, *ab oriente*. — *Januam, exordium, quia ibi est oriens*, Vat. A. *Ortum, I.*

COMMENTARIUS.

116. Optimæ editiones habent *mox reddidit*, neque lectiones variantes observant Weitzius, Mariettus et Heinsius. Nihilominus Erasmus et Fabricius diserte legunt, *Mors hausit et mors reddidit*, quod et concinnum est, neque caret idoneo sensu. In Alex., Urb., Vat. I. aliisque, *mox reddidit*; in Vat. Q., *Mors hausit et mox reddidit*. Legendum hausit.

Heinsius ex suis veteribus inscribit *Hymnus Epiphaniae*, ut habent Aldus, alique editi. Weitzius, *De Epiphania*. Ita Vat. A et B. In Rat. *Hymnus de Epiphania Domini*; in Mar., *Incipit hymnus de Epiphania*. Pars hujus hymni legitur in Transfiguratione Domini, *Quicumque*, etc. Alia pars in festo die SS. Innocentium martyrum, *Audit tyrannus anxius, et Salvete, flores martyrum*, ad malum et laudes. Alia in Epiphania, *O sola magnarum urbium*. In codice Veliterno, de quo vide num. 212 proleg., est hymnus, quem nondam editum opinor, ubi quædam sunt ex Prudentio petita: *Lac cum cruore fundentes.... Quantam vagiens coævulis tuis.... Floresque martyrum corusci*. Scilicet in festo SS. Innocentium.

5. Baronius, tom. I. Annal., p. 68, de hac stella diligenter disputat. Dicitur solis rotam vincere, non quod sole esset major, sed quia priori lumine fulgebatur, Deumque verum sidus, et solem indicabat. Multa enim quæ de stella poeta profert, ad Jesum debent referri. Baronius auctoritate epistolæ S. Ignatii ad Ephesios (quæ interpolata censetur) probat, Prudentium non poetice, sed historice esse locutum. Alii simili modo stellam hanc laudant. Vide quæ notat Fabricius in cõd. apocryph. Novi Testamenti, vol. I, pag. 145 edit. 1 et 2, et in Parahipomenis, vol. II, pag. 407, ubi versus hoc verbis Glyce illustrat. Præterea plures de stella quæstiones curiose et erudite agitat Trombellius in Vita Desiparæ.

6. Gold., Vat. I, Mar., aut pro ac.

12. Stella magos, interdiu etiam iter agentes, di-

g rigebat.

15. Obitus stellarum est occasus earundem. Dux uræ, sive arcti, major, et minor circa polum rotantur, et nobis nunquam occidunt. Prag., *abire, mendose*.

17. Hæc partim de Christo intelliguntur, partim commode explicantur, stellam illam, quandiu opus fuit, nunquam occidisse, aut nubibus fuisse obductam.

21. Ex vulgari præsertim veterum opinione, putantium, semper aut plerumque cometas triste aliquid prænuntiare. Editio S. Isidori de Natura rerum cap. 26 corrigenda est: *Cometes stella est quæ velut comas luminis ex se fundit. Hæc cum nascitur, aut regni mutationem fertur ostendere, aut bella, aut pestilentias surgere. De qua Prudentius ait, Tristis cometa intercitat*. Lege *intercedit*.

25. Gold. et Mar. a prima manu, *Persæ, male*. Magos, qui Deum natum adoraverunt, fuisse Persæ præter Prudentium docent Javencus aliique veteres, neque pauci ex recentibus interpretibus. Probabilis alii ex Arabia Deserta, aut Chaldæa, aut Mesopotamia eos venisse potant. Ab Oriente ad Hierosolimam venisse narrat evangelista Matthæus. Jeremias Felbingerus pugnat, vel somniat, fuisse Sineses.

28. Egm. mendum est *vix illum pro verillum*. De hac historia antiechidus est Chalcedius, cap. 75 Comment. in Timæum Platonicus: *Est quoque alia sanctorum et venerabilior historia, quæ perhibet, ortu stellæ ejusdem non morbos, mortesque denuntiatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conversationis, rerumque mortalium gratiam. Quam stellam cum no curno timete suspensissent Chaldecorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum caelestium satie exercitati quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, re- pertaque illa majestate puerili veneratos esse, et vol.*

- Quod ut refulsit, cæteri
 30 Cessere signorum globi :
 Nec pulcher est ausus suam
381 Conferre formam Lucifer.
 Quis iste tantus, inquit,
 Regnator, astris imperans :
 35 Quem sic tremunt cœlestia,
 Cui lux, et æthra inserviunt?
 Illustre quiddam cernimus,
 Quod nesciat finem pati :
 Sublime, celsum, interminum,
 40 Antiquius cœlo, et chao.
 Hic ille rex est gentium,
 Populique rex Judaici,
 Promissus Abrahæ patri,
 Ejusque in ævum semini.
 45 Æquanda nam stellis sua
 Cognovit olim germina
 Primus sator credentium,
 Nati immolator unici.

- A Jam flos subit Davidicus,
 50 Radice Jesse editus :
382 Sceptri que per virgam virens,
 Rerum cacumen occupat.
 Exin sequuntur perciti
 Fixis in altum vultibus,
 55 Qua stella sulcum traxerat,
 Claramque signabat viam.
 Sed verticem pueri supra
 Signum pependit imminens,
 Pronaque submissum face
 60 Caput sacratum prodidit.
 Videre quod postquam magi,
 Eoa promunt munera,
 Stratique votis offerunt
 B Thus, myrrham, et aurum regium.
 65 Agnosce clara insignia
 Virtutis, ac regni tui,
 Puer o, cui trinam Pater

GLOSSÆ VETERES.

29. Quod, *vexillum*, *sidus*, Vat. A.
 32. Conferre, *æquare*, Vat. A.
 33. Inquit, *magi*, Vat. A.
 34. Imperans, *præcipiens*, Vat. A.
 35. Tremunt, *expavescunt*, Vat. A.
 36. Æthra, *per æthra omnia elementa intelliguntur*,
 Vat. A.
 37. Cernimus, *regem pati*, Vat. A.
 39. Interminum, *sine termino; multis utitur nomi-*
nibus ad ostendam Christi majestatem, Vat. A. *Qui*
terminum non habebat, l.
 40. Chao, *primordiali confusione: chaos est primor-*
dialis confusio rerum, antequam elementa discernen-
tur, Vat. A. *Confusio elementorum, quæ fuit in pri-*
ordio, l.
 46. Germina, *filios suos*, Vat. A.
 47. Primus, *Abraham*, Vat. A.
 48. Nati, *Isaac*, Vat. A.

49. Flos subit, *Christus succrescit*, Vat. A.
 50. Jesse, *Jesse insula sacrificium interpretatur*,
 Vat. A.
 51. Sceptri, *regni*. — *Virgam, potestatem*. — *Virens,*
florens, Vat. A.
 52. Cacumen, *principatum omnium rerum*, Vat. A.
 53. Veloces, *perciti*, Vat. A.
 54. Altum, *cælum*, Vat. A.
 55. Sulcum, *viam quam fecit lumen stellæ*, Vat. A.
 56. Signabat, *ministrabat*, Vat. A.
 58. Signum, *stella*. — *Imminens, imminere res*
dicitur quæ super verticem pendet, Vat. A.
 59. Prona, *humiliata*. — *Submissum, inclinatum*.
 — *Face, lumine*, Vat. A.
 60. Prodidit, *manifestavit*, Vat. A.
 61. Quod, *signum*, Vat. A.
 62. Eoa, *orientalia*, Vat. A.
 64. Regium, *quia regibus offertur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Deo tanto convenientia nuncupasse, quæ tibi (Osium episcopum alloquitur) multo melius sunt comperta quam cæteris. Recte Prudentius fidos interpretes dixit viros sapientes, consideratione rerum cœlestium exercitatos. Barthius, lib. LVIII, cap. 2, suspicatur, in Chalcidio legendum esse nocturno icti sidere pro nocturno itinere, scilicet quasi obtupescentes. Quod autem addit Barthius, magos existimasse Deum per ipsam stellam descendisse: et ipsam stellam credidisse numen divinum, mihi non persuasit. Allegat eorum verba *Vidimus stellam ejus*, quod, ait, interpretatur Prudentius Apoth. vers. 218: *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri*. Neque omittit versus ex hoc eodem hymno, *Illustre quiddam cernimus*. Nihil hæc movent. Nam *stella regis Judæorum*, et *puerum ferri per sidera* solum arguit, stellam indicasse ortum Salvatoris. Verba magorum apud Prudentium, *Illustre quiddam cernimus*, non ad stellam, sed ad id quod stella significat referuntur, ut ex orationis serie patet.

32. Sic., et Gis. ad oram, *flammas*; cæteri, *formam*. Lucifer Venus est, planeta splendidissimus, qui aliquandiu etiam lucente sole conspicitur, et noctu umbram jacit super terram.

39. Apollinaris Sidonius voce *interminus* usus est lib. VII, epist. 4.

40. Weitzius legit *choo* cum solo Widm., in quo fatetur supra esse *chao*. Glossæ Isonis nullæ sunt post hunc versum in hoc hymno. Propterea ex Vat. A plures sumpsit.

45. Vide Genes. cap. XXII.

49. In Aldo *Davidicus*. Vide Isaia cap. XI. In quodam Weitzii exemplari ex vet. cod. ad oram ascribitur *subdit* contra metrum.

50. Gis., *iessæ*, non adversante Heinsio, qui non solum ita legit, sed nullam discrepantem lectionem adnotavit. Alex., Mariet., Ald., Weitz. cum suis, alique nostri *Jesse* cum hiatu, qui concinnus est in huiusmodi nominibus propriis exterorum, quæ omnia pronuntiari debent, ut clare intelligantur. Virgilius sæpe id facit in Græcis vocabulis. Nonnemo corrigebat *Jessis*. Cum *Jessæ* suavior est versus.

51. Prag., *sceptrumque*.

52. Alex., *occupet*. Melius, *occupat*.

56. Put. et Oxon. a secunda mana, *monstrabat viam*; cæteri habent *signabat*.

59. Rott., *subnixum face*.

63. Adventum et adorationem magorum in sarcophagis veterum Christianorum interdum expressam scriptores antiquitatum ecclesiasticarum Romæ extantium exhibent.

67. Erasmus alicubi invenit scriptum *puero* mendose. Fortasse Prudentius scripsit *Puer, cui trinam Pater*; aliquis glossam supra addidit *o*, ut indicaret, esse in vocandi casu, ex qua postea una dictio effecta est *puero*, et correctius, *Puer, o cui trinam Deus*. *Trina indoles* quænam sit, strophæ sequenti exponitur.

383 Prædestinavit indolem.
Regem, Deumque annuntiat
70 Theaurus, et fragrans odor
Thuris Sabæi : at myrrheus
Palvis sepulcrum prædocet.

Hoc est sepulcrum, quo Deus,
Dum corpus exstingui sinit,

75 **384** Atque id sepultam suscitavit,
Mortis refregit carcerem.

GLOSSÆ VETERES.

68. Indolem, *indoles est imago futuræ nobilitatis, quam in pueris videmus, in quibus non est adhuc virtus, sed signum virtutis*, Vat. A.

71. Sabæi, *Arabici. Saba Arabia, a potu (sic) SABEIN, id est a colendo : apud illos enim thus invenitur, Unde Deus. Myrrha interpretatur amara. Ideo et corpora putrefieri non permittit*, Vat. A.

74. Corpus, *num.* — Exstingui, *mori.* — Sinit,

68. Verbum *prædestinare* idem significare ac *destinare*, quod præ se fert antecessorem, monent theologo. Vocem parum Latinam esse multi docuerunt : sed a Livio fuisse adhibitam fassus est Cellarius in *Curis posterioribus de barbarismis*, ab Olao Borrichio adnotis.

69. Magos divinitatem agnovisse, et adorasse explorata res est. Sedulius lib. II : *Aurea nascenti fuderunt munera regi, Thura dedere Deo, myrrham tribuere sepulcro*. Helioidius in carmine de Christi Jesu beneficiis. *Gens Chaldæa... dat munera, regi Divitias, dat thura Deo, myrrhamque sepulcro*. Juvencus lib. I : *Submissique simul mox mystica munera promant : Aurum, thus, myrrham regique, Deoque, hominique Dona ferunt*; qui versus Juvenci laudantur a S. Hieronymo, Alcuino aliisque antiquis. Barthius lib. LVIII, cap. 2, in quodam ms. Juvenci reperit *Aurum, thus, myrrham, regique, hominique, Deoque*. Sed tunc hic alius ordo esset constituendus : *Aurum, myrrham, thus, regique, hominique, Deoque*. In S. Hieronymo lib. I Com. in cap. II Matth. : *Thus, aurum, myrrham regique, hominique, Deoque Dona ferunt*. Neque hoc modo ordo munerum servatur. Barthius ait, Prudentium Apotheosi *poemate docto et luculento hæc munera magnifice et Romana majestate appellasse sercula*. Vide Apoth. vers. 609 et seqq. In officio ecclesiastico Epiphaniæ canitur : *In auro, ut ostendatur regis potentia; in thure sacerdotem magnum considera; et in myrrha dominican sepulcrum*. Sacerdotium magnum ita significatur thure, ut divinitas in ipso sacerdote magno inesse intelligatur.

70. In Put., *fragrans odos*. Alii etiam hic et alibi *fragrans pro fragrans*, ut ante dixi. Isidorus mavult *fragrans odor*.

71. Vat. B, Alex., Rat., *at myrrheus*, quod longe elegantius est, quam *ac myrrheus*. Heinsius quoque reperit in Oxon. *at*, et probavit, quamvis ediderit *ac*; in Put., *ad*, quod tantumdem est. In cæteris, etiam Vat. I, Q, *ac*. Ibidem. Glossam corrige: *ἀπό τοῦ οὐσίου*.

75. Alex., *hocem*; forte *hocce est*. Put., *hoc, hoc est sepulcrum*. Heinsius corrigit *hoc, hoc sepulcrum*. At si Puteanus est emendandus, ad alios codices potius quam ad arbitrium reduendus est : cæteri enim recte habent *hoc est sepulcrum*. Cham., Cell. et Teolius cum Heinsio legunt *hoc, hoc sepulcrum*. In Mar., quod pro quo, ut supra corrigitur. Erasmus quoque et Gis. ad oram legunt quod. Vat. B, male, *hoc sepulcrum, quo Deus*.

77. Comparativum pro superlativo adhibet *major pro maxima* : et tamen facile potuit *O sola magnis urbibus major*. Sed aliis etiam in locis hanc phrasin usurpavit. Vide hymn. S. Vincentii vers. 294, *Fortissimorum fortior*; Psych. vers. 530, *magnus disci-*

A O sola magnarum urbium
Major Bethlem : cui contigit
Ducem salutis cœlitus

80 Incorporatum gignere
Altrice te, summo Patri
Hæres creatur unicus

385 Homo ex Tonantis Spiritu,
Idemque sub membris Deus.

85 Hunc et prophetis testibus,

permittit, Vat. A.

75. Id., *corpus*, Vat. A.

76. Carcerem, *infernum*, Vat. A.

80. Incorporatum, *incarnatum*, Vat. A.

81. Summo, *pro divinitate*, Vat. A.

82. Hæres, *Christus*, Vat. A.

84. Sub membris, *quia divinitus latebat*, Vat. A.

85. Hunc. *Filium*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

pulorum; hymn. 14 Perist., vers. 110, *Et quod malorum tetrius omnium est, Hellenismus hic est, et plirasis Vulgatæ editionis Matth. XXIII. 2 : Qui major est vestrum. Confer Drusium, Observat. lib. v, cap. 23: Curtii illud est : Duo majora omnium navigia. Antiqui aliquando etiam positivo adjunxerunt genitivum. Ennius lib. I, Constitit inde loci propter sos dia deorum, apud Festum. Virgilius lib. IV Æn., vers. 576, sequimur te, sancte deorum. potius quam deorum quisquis es : nam videtur sumpsisse ex Ennio : Respondit Juno Saturnia, sancta deorum. Græci δία θεῶν eadem phrasi dicunt. Ludovicus Cavallus correctores hymnorum Breviarii Romani reprehendit, quod in hymno officii parvi B. Mariæ ad laudes ediderint, O gloriosa virginum, quod Latine dici deberet, O gloriosissima virginum. Verum exemplis, quæ attuli, correctores possunt vindicari. Fortunatus dixerat O gloriosa Domina, renuente metro.*

C 78. Mar. et Rat., *Bethlem*; Wid., Gold., et Hallsb. pariter, *Bethleem*, quod retineri potest. In Egm., *Major Bethlem, et cui contigit*, non male. Drusius loc. cit. præfert *Bethlem* ex consuetudine antiqua Hebræorum, ut in hymno 5 Peristeph., *Belzebulis*, non *Beelzebulis*. Vide ejus lib. VII. cap. 18 et 19. Prudentius hic et alibi corripit primam in *Bethlem*, quamvis Græce scribatur per η. Nihil autem id mirum : nam corripuit etiam S. Hieronymus Hebræicæ linguae peritissimus in epitaphio S. Paulæ. Eum dormitasse, et deceptos a muta et liquida, qui corripunt, ait Ricciolius. At regulas non antiquis præscribere debemus, sed ab eis accipere. Ex hoc et seq. versu confirmatur, legendum vers. 1 hymni 7, *dux Bethlem*, quod semper mihi placuit, quamvis cum plerisque ediderim *lux*.

79. Prag., *lucem pro ducem*, quod verum est. Respicit enim poeta ad Matth. II, 6. *Et tu Bethlechem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel*. Pro adverbio *cœlitus* laudantur Lactantius, Cyprianus, Marcellinus Orosius, Hieronymus, Marius Victor.

80. Prag., *incorporatum*, ut coherereat cum *lucem*. de quo vers. prox. super.

82. Psalm. II, 8 : *Dabo tibi gentes hæreditatem*. In Egm. *mentum creator*.

83. In Mar. erat *Tonanti*, sed recte aliena manu factum *Tonantis*. Gold. etiam et Wid. ad oram *Tonanti*. In Vat. I est *Tonanti*, sed videtur fuisse *Tonantis*.

85. Perstat in eadem sententia, *hæredem unicum summo Patri dixit filium hominem et Deum, nunc appellat testes, signatores et testatorem*. Pater est *testator* : testamentum novum et sempiternum est Evangelium. Prophetæ *testes et obsignatores*, sive notarii divinarum promissionum.

lisdemque signatoribus,
 Testator, et sator jubet
 Adire regnum, et cernere.
 Regnum, quod ambit omnia,
 90 Dia, et marina, et terrea,
 A solis ortu ad exitum,
 Et *tastara*, et cœlum supra.
 Audit tyrannus anxius,
 Adesse regum principem :
 95 **386** Qui nomen Israel regat,
 Teneatque David regiam.
 Exclamat amens nuntio :
 Successor instat, pellimur :
 Satelles, i, ferrum rape,
 100 Perfunde cunas sanguine.
 Mas omnis infans occidat,
 Scrutare nutricum sinus,
 Interque materija ubera
 Ensem cruentet pusio.
 105 Suspecta per Bethlem mihi

A Puerperarum est omnium
 Fraus, nequa furtim subtrahat
 Prolem virilis indolis.
 Transfigit ergo carnifex,
 110 Mucrone districto furens,
387 Effusa nuper corpora
 Animasque rimatur novas.
 Locum minutis artubus
 Vix interemptor invenit,
 115 Quo plaga descendat patens
 Juguloque major pugio est.
 O barbarum spectaculum !
 Illisa cervix cautibus
 Spargit cerebrum lacteum,
 120 Oculosque per vulnus vomit.
 Aut in profundum palpitans
 Mersatur infans gurgitem,
 Cui subter arcus faucibus
 Singultat unda, et halitus.
 125 Salvete, flores martyrum,

GLOSSÆ VETERES.

86. Signatoribus, *symbolis ac signia*, Vat. A.
 87. Testator, *deus Pater*, Vat. A.
 88. Regnum, *a prophetis prædictum*; Vat. A.
 89. Regnum, *dico*, Vat. A.
 90. Dia, *cœlestia, id est omnia ambit regnum Christi. Dios dicitur generosus vel nobilis, hinc divos vocabant antiqui suos imperatores, id est cœlestes*, Vat. A.
 91. Exitum, *occasum*, Vat. A.
 93. Tyrannus, *Herodes*, Vat. A.
 94. Principem, *invasorem, ut putabat*, Vat. A.
 97. Nuntio, *nuntiatione magorum*, Vat. A.
 98. Instat *alter instat, pellimur, a regno*, Vat. A.
 99. I, *vade, imperativus est. Satelles dicitur miles, quod satis agat regi obsequendo*, Vat. A.
 101. Occidat, *moriatur*, Vat. A.

102. Scrutare, *ut inde auferas filios*, Vat. A.
 104. Pusio, *puer*, Vat. A.
 106. Puerperarum, *puellarum pueros parientium* Vat. A.
 108. Prolem, *masculam*, Vat. A.
 110. Districto, *nudato*, Vat. A.
 112. Animas, *vitas*. — Rimatur, *investigat*, Vat. A.
 116. Jugulo, *collo*. — Pugio, *mucro, gladius, pugio dicitur a pugno*, Vat. A.
 120. Vomit, *egerit*, Vat. A.
 121. Palpitans, *moriens, diversa mortium describit genera*, Vat. A.
 124. Halitus, *spiritus*, Vat. A.
 125. Flores, *primitiæ*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

86. Alii scribunt *hisdem*; alii *isdem*; alii *isdem*. Non obest hæc varietas versui.
 87. In Hymn. Thom., *pater pro sator*.
 88. In Hymn. Thomas. *perperam Ipsum audire, et cernere*. Mendose etiam Egin. et Palat., *audire regnum pro adire regnum*. Nebrissa *cernere interpretatur discernere et judicare*; cui Chamillardus *astipulatur, tenere et exercere regnum*, et Teolius, qui nihilominus innuit, *alianam interpretationem adhiberi a Perizonio ad Sanctii Minervam lib. iv, cap. 15*. Prudentius de hæreditate loquens verba jurisperitorum, imo Latinorum adhibet *adire et cernere*. Passim apud Ciceronem et optimos alios auctores *cernere hæreditatem pro possidere*. Ignoratio hujus significationis ansam errandi præbuit exscriptoribus, et cum *cernere acciperent pro videre*, scripserunt. *Audire regnum, et cernere*, et inde *Audire ipsum, et cernere*. Paulus Leopardus lib. 1 Emend., cap. 15, hac voce *cernere* eleganter usum poetam nostrum monet, *ubi perperam*; addit, *alter interpretum cernere valere putat discernere et judicare, alter decernere*. Prudentius supra hymno 10, vers. 86, de hominibus ait *Cœlestia cernere regna*, non dissimili sensu.
 90. Erasmus legit *diva*, sed suspicatur, scriptum fuisse *dia*, ut vere est in nostris; hoc est *aerea, cœlestia*.
 98. Herodes, regnum Jesu Christi in alian partem accipiens, se regno spoliandum propterea existimabat, quia, ut pervulgata docet sententia, *nulla sancta societas, nec fides regni est*.
 99. Ita habent Alex., Fabr., Ajd., Gis. in textu, Put., Thuan., Noms., et vet. cod. ad marg. edit. Weitzianæ apud cl. præuleta Reggium, in Egm. abest i, scilicet *Satelles, ferrum rape*. Sic etiam in

C Vat. A, sed ob incuriam, nam supra est glossa; i, *vade, imperativus est*. Rat., Mar., Weitz., Gold. a secunda manu, Vat. B. a prima manu, Erasmus, *Ferrum satelles corrippe*. Vat. B a secunda manu, Urb., unus ex Boheris, Gold. a secunda manu, *Ferrum satelles arrippe*. Cæterum omnino male Widm. et Hallsb., *Satelles ferrum corrippe*. Vide Apoth. vers. 37, i, *scriba, tripictis Digera versiculis*. Et hymn. 14 Perist., vers. 65, i, *stringe ferrum miles*. In Vat. Q mendum est *Satelles ferrum rapere*. In Nebr. fortasse mendum est *Satelles in ferrum rape*.
 104. Egm., *mendose, cruen'em*.
 106. Abest est a Vatt. A, I, Q, Gold.
 107. Intellige *nequa puerpera*.
 110. Heinsius contra fidem librorum opinatur *districto*, non *districto*. Verum apud Cæsarem et Horatium eodem modo legitur *gladium distringere, ensis districtus*. In Alex., Vatt. I, Q, *districto*.
 112. Egm., *male, rimatur*.
 115. Weitz cum Halls. scribit *descendat*. In Egm. et Palat., *discedat*. Vera lectio *descendat*. Ovidius, Statius, Claudianus aliisque simili phrasi uti sunt. Burmanno, tom. I Anthol., pag. 535 rectius videtur *discedat*, quia plaga *discedere, ferrum descendere dicitur*. At quo petit *descendat*.
 116. Cum *pugio*, ait Erasmus, *sit gladius brevior, tamen jugulo major. Est autem epiphonema rei narratæ*.
 125. Aldi erratum *arcis pro aretia*.
 124. Erasmus habet *singultit*; cæteri *singultat*, quo verbo Virgilius, Statius, aliique utuntur. Hoc mortis genus a pictoribus et scriptoribus, qui graphice Innocentium martyrum stragem describunt, prætermitti solet; nempe quod pueri aquinfracti, adfocenti. Id

- Quos lucis ipso in limine
388 Christi insecutor sustulit,
 Ceu turbo nascentes rosas
 Vos prima Christi victima,
 130 Grex immolatorum tener,
 Aram ante ipsam simplices
 Palma, et coronis luditis.
 Quid proficit tantum nefas?
 Quid crimen Herodem iuvat?
 135 Unus tot inter funera
 Impune Christus tollitur,
 Inter coevi sanguinis
 Fluenta solus integer:
389 Ferrum, quod orbat nurus,

- A 140 Partus fefellit virginis.
 Sic stulta Pharaonis mali
 Edicta quondam fugerat,
 Christi figuram præferens
 Moses, receptor civium.
 145 Cautum, et statutum jus erat,
 Quo non liceret matribus,
 Cum pondus alvi absolverent,
 Puerile pignus tollere.
 Mens obstetricis sedula,
 150 Pie in tyrannum contumax,
 Ad spem potentis gloriæ
 Furata servat parvulum.
 Quem mox sacerdotem sibi

GLOSSÆ VETERES.

128. Turbo, aufert, Vat. A.
 131. Aram ante ipsam, ara passio est Christi: ante aram Christi dicitur, quia ante passionem Christi occisi sunt. Unde de aliis dicitur: Vidit sub altare animas occisorum, id est per passionem Christi, Vat. A.
 138. Integer, illæsus, Vat. A.
 139. Orbat, orbas faciebat, Vat. A.
 140. Partus, filius, Vat. A.
 141. Pharaonis, Pharaon dissipans interpretatur, Vat. A.

- B 144. Receptor, liberator, quia recepit eodem de servitute, Vat. A.
 145. Cautum, firmum: cavo, cavis, est confirmo; inde cautum et cautio, et facit præteritum cævi. Cævo, cævi, indicativo modo est crisso, id est clamem moveo, Vat. A.
 148. Tollere, nutrire, educare, Vat. A.
 150. Contumax, superba, quia ipsa superbia pietas fuit, Vat. A.
 153. Sacerdotem, levitam, Vat. A.

COMMENTARIUS.

satis verisimile esse arbitror.

126. In Horis ad usum diocesis Lugdun. edit. an. 1778, ut concursus vocalium vitaretur, ita hæc strophæ est reformata: *Salvete, flores martyrum In lucis ipso limine Quos sævus ensis messuit, Ceu turbo nascentes rosas. Cur non potius versus transpositi sunt? Salvete, flores martyrum, Quos sævus ensis messuit In lucis ipso limine, Ceu turbo nascentes rosas.* Aliæ ineptæ trajectiones versuum reformatori ejus Braviarii placuerunt: ut in nota illa clausula, *Jesu, tibi sit gloria, Qui natus es de Virgine.* Transposuit: *Qui natus es de Virgine, Jesu, tibi sit gloria.* Videtur legisse Augustinum Prudentium. Ita habet ille serm. 220 app: *Quos Herodis impietas lactentes matrum uberibus astraxit, qui jure dicuntur martyrum flores, quos in medio frigore infidelitatis extortos, velut primas erumpentes Ecclesiæ gemmas, quædam persecutionis pruina decoxit.*

128. Statius, III. silv. 3: *Qualia pallentes declinant lilia culmos, Pubentesque rosæ primos moriuntur ad austros.*

131. Ita habent Ald., Sich., Weitz., Heins. cum suis, nostri codd., etiam Alex., Vatt. I, Q, Hymn. Thom. Widm., Hailsbr., Gold. Sed Erasmus, et cum eo Giselinus, *aram ante cujus.* Fabricius vero legit *aram ante et ipsam*; Egm. *aram ante ipsam et.* Torrentius et Cauchius *aram sub ipsam* ex Apocalypsis simili phrasi cap. vi, 9; quam lectionem præferrem, si codd. mss. suffragarentur. In solo Urb. recenti codice legi *aram sub ipsam.* Non dubium est quin prima sit proba lectio, non eliso e in ante, quod interdum consuevit Prudentius. Heinsius, Cellarius et Teolius aiunt, esse *synalapham*, ego vero *dialapham* sive *iatum* voco, cum non absorbetur vocalis, *synalapham* vero, cum absorbetur.

132. Alex., non male, *corona.*

135. Ald., Gis. et nostri, *quid.* Egm., *qui.* Heinsius cum Put., Amb., Thuan., Rott., Boh. priori, et Cauchii libris, *quo.* Teolius in Vatt. duobus reperit *quid*, cum aliis duobus et Heinsio legit *quo.* Allegat Erasmus et Weitzium pro *qui*: alios fortasse voluit nominare, nam mihi *quid* Weitzius, et apud Weitzium Erasmus. Rat., Prag. et Gis. ad oram, *profuit pro proficit.* Sententia eadem est, nihil adversus Dei consilia homines proficere, unum Jesum inter tot funera, e manibus quærentium eum, eripi.

136. Post hanc stropham nihil aliud hujus hymni exstat in codice Marietti. Sed statim sequitur, *De opusculis Prudentii*, ut in Vat. B. In Vat. B. integer exstat hic hymnus.

137. Sanguis innocentium Christo *coævus* erat. S: Hieronymus utitur hoc vocabulo, non Cicero, ut aliqui putarunt qui legerunt *coævus* pro *coquus*.

139. *Nurus* pro uxoribus Martialis lib. iv, epigr. 75: *Atque inter latias gloria prima nurus.* Poetæ feminas sive sponsas nonnunquam vocant *nurus*.

143. Put. a secunda manu, *quædam* pro *quondam* *fugerat.*

144. *Receptor* restitutor, liberator, Eutropius, Tacitus, alii. Historiam hanc lege Exodi cap. II. In Vat. B et Rat. semper legitur *Moses* pro *Moses*.

145. Ald., Gis. in textu, Urb., Vat. Q, Weitz., *jusserat.* Gifanius ex veteri libro restituit *ius erat* in collectan. Lucr. verbo *jussæ*: quod arripuit Heinsius cum Put., Amb., et Rotten. Idem notaverat Giselinus ad marginem. Cauchius conjecerat, *Cautus statuto jusserat.* Alicubi exstat mendose, *statum* pro *statutum*.

146. Egm. et Pal., *qui pro quo, ut ante qui proficit.*

147. Ald. error est *absolveret.*

148. Cauchius contra auctoritatem codd. corrigit *virile.* Recte *puerile* a *puero.* *Tollere* est educare.

149. Prag. et Widm., *sedula.*

153. *Moses sacerdos* laxiori significatione, ut ante Helias et David: quanquam Moysen proprie fuisse sacerdotem, communior veriorque est sententia. Sed interdum Prudentio sacerdos dicitur, qui res divinas tractat, disserit, prænuntiat, concinit. Hac ratione poetæ sacerdotes Phœbi, philosophi naturæ vocantur. Propertius III. eleg. 1: *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos.* Lactantius cap. 2 lib. v Instit. meminit ejusdem, qui *antiquitatem se philosophiæ profitebatur.* Prudentius vocabulum *præsulis*, quod etiam sacerdotum proprium erat, pro duce accipit. Vide hymni 11 vers. 115, et hymni 5 vers. 85, ubi idem *Moses præsul justitiæ* appellatur. Atque hoc sensu nonnulli exponunt verba psalmsi xcvi, 6: *Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* Lortius quinque diversas hujus loci explanationes affert, quamvis ipse teneat Moysen vere et proprie fuisse sacerdotem.

- 390** Assumpsit orbis conditor,
 155 Per quem notatam saxeis
 Legem tabellis traderet.
 Licetne Christum noscere
 Tanti per exemplum viri?
 Dux ille, cæso Ægyptio,
 160 Absolvit Israel jugo.
 At nos, subactos jugiter
 Erroris imperio gravi,
 Dux noster, hoste saucio,
 Mortis tenebris liberat.
 165 Hic expiatam fluctibus
 Plebem marino in transitu
 Repurgat undis dulcibus,
 Lucis columnam præferens.
391 Hic præliante exercitu,

- A 170 Pansis in altum brachiis,
 Sublimis Amalech premit,
 Crucis quod instar tunc fuit.
 Hic nempe Jæsus verior,
 Qui longa post dispendia
 175 Victor suis tribulibus
 Promissa solvit jugera :
 Qui ter quaternas denique
 Refluentis amnis alveo
 Fundavit, et fixit petras,
 180 **392** Apostolorum stemmata.
 Jure ergo se Judæ ducem
 Vidisse, testantur magi,
 Cum facta priscorum ducum
 Christi figuram pinxerint.
 185 Hic rex priorum judicum,

GLOSSÆ VETERES.

155. Notatam, *descriptam*, Vat. A.
 158. Per exemplum viri, *per figuram Moysis*. Vat. A.
 159. Dux ille, *Moyses*, Vat. A.
 161. Nos, *allegorizat, quid significaverit Moyses*,
 Vat. A.
 163. Dux, etc., *Christus, diabolo vulnerato*, Vat. A.
 165. Expiatam, *a Moysæ*, Vat. A.
 167. Repurgat, *iterum purgat*. — Undis, *Jordanis*,
 Vat. A.
 168. Lucis, *ignis*, Vat. A.

- B 169. Hic. *Moyses contra Amalech*, Vat. A.
 173. Verior, *quam Moyses*, Vat. A.
 174. Dispendia, *pericula 40 annorum*, Vat. A.
 176. Jugera, *terram promissionis*, Vat. A.
 178. Refluentis, *iterum fluentis, jam fluere incipientis*. — Alveo, *in medio Jordanis*, Vat. A.
 180. Stemmata, *ordines*, Vat. A.
 181. Ducem, *regem*, Vat. A.
 183. Facta, *operata*. Vat. A.
 184. Pinxerint, *finxerint, adumbraverint*. Vat. A.

COMMENTARIUS.

155. Exodi xxxi et xxxii.
 159. Ibid., cap. ii. Vat. B, ipse pro ille.
 161. Egm., ad, lege at.
 165. Exodi xiii et xxxiii. Nota, quod hic est Jesus, cujus figura est Moyses. Poeta figuram, et id quod figura indicatur simul enarrat. Nebrissensis: *Hic, sc. Moyses, qui populum per mare Rubrum trajecit: per quod significabatur baptisma Christi, quod in dulcibus Jordanis aquis est postea consecratum*. Cellarius id non intellexit: *Nebrissensis ad Jordanem refert, per quem populus traductus fuit; at non Josue, sed Moysis hic facta narratur. Unde MALIM ad dulcem aquam in Horeb Exod. xvii refert*. Cellarius a Teolio corripitur: *Hæc, inquit, sinistre Cellarius accipiens, interpretem hunc reprehendit, quod contra historiam veritatem dixerit, Moysen per Jordanem trajecisse populum, quod ille nunquam somniavit*. Mihi Cellarius non videtur eum errorem Nebrissensi objecisse: nam Cellarius notam apponit versui 167: *Repurgat undis dulcibus, quod de Moysæ explicat Cellarius, Nebrissensis de Christo*.
 170. Ald., Weitz., Heinsius cum vetustioribus suis, nostri pansis. Sic restituerat Gifanius ex veteribus membranarum verbo dispansus Ind. Lucr., ut in Psychom., *Cornibus oppansis*, et præfat. lib. i contra Symmach., *Vix panso poterat currere carbaso*, et *retunsis* in Romano pro *retusis*.
 171. Vat. A, *sublimem, mendose*.
 172. Lege Exodi caput xvii, et SS. Patres interpretesque, hanc historiam enarrantes.
 173. Jesus est salvator, et hoc ipsum significat Josue, quocum nunc confert Jesum. Ut enim Josue in terram promissionis tribus Israelis duxit, sic Jesus genus humanum, a captivitate dæmonis liberatum, in patriam cælestem inexit. Christus igitur est verior Jesus, quam Josue. Iso, Cham., Cellar., Teol. exponunt, *Josue est verior Jesus, seu salvator, quam Moyses*. Non placet. Vide not. vers. 165 et 177.
 177. Erasmus legit qui ter quaternis, et infra vers. 179, petris, quod ad oram Giselinus annotavit: sed recte procedit sensus sine correctione mss. codicum: *fundavit duodecim petras, stemmata apostolorum*, per *epexegesin Prudentio familiarem, hoc est petras,*

quæ sunt stemmata. Alludit poeta ad cap. iii et iv Josue, ubi narratur, Jordanem conversum fuisse retrorsum, ut iter Israelitis pateret; et Josue jussisse, duodecim viros singulos e singulis tribubus eligi, qui rursus Jordanem ingressi, ex alveo singuli singulos lapides tollerent, ut ad posterorum memoriam reponebantur, et alios quoque duodecim lapides posuisset Josue in medio alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam fœderis. Duodecim apostolos in his duodecim viris et lapidibus allegorice poeta agnoscit, ut Tertullianus lib. iv contra Marc., cap. 13: *Totidem enim apostoli portendebantur... lapides solidi fide, quos de lavacro Jordanis JESUS VERUS elegit*, etc. Cellarius duodecim lapides in ripa Jordanis positos interpretatur. Teolius non videtur alios agnoscere lapides, nisi eos qui in medio Jordanis alveo positi sunt. Josue loc. cit. et hos poni jussit et alios in loco castrorum.

179. Prag., *fecit petras*, minus bene.
 180. Quid sit *stemma*, dictum est supra hymno 7, vers. 81. Hic etiam esset locus suspicandi, legendum *schemata, hoc est figuras*.
 181. Vat. B et Rat., *Judææ*, non patitur carmen.
 182. Magi non viderunt ducem Judæ in stella, sed stellam, eum indicantem. Vide supra notam vers. 28. Ex ratione quæ subjicitur amplius id liquet. Argumentum enim petitur ex factis priscorum ducum Israel, quæ, ut multi opinantur, magos non latebant.
 183. Egm., *perperam, fracta pro facta*.
 184. In Egm. et Pal., *Christo figuram finxerint*. Erasmus, Thuan., Noms., Boherianus prior, Gis. ad oram, Teol., *Christi figuram finxerint*. Ald., Weitz., Gis. in textu, Heins., Vat. B, Sich. et alii, Mar. et alii, *pinxerint*. In Vat. A, *finxerint*, supra aliter *pinxerint*.
 185. Vat. B et Prag. contra metri rationem, *priscorum pro priorum*. In Vat. I, *priorum* videtur factum ex *primorum*, quod cum carmine non cohærebat. Metro etiam adversatur Put., *Hic rex prior est judicum*: alioquin poterat id sustineri, ut ante vers. 77, *sola magnarum urbium major Bethlem*. Heinsius ex hoc errore existimat, a manu Prudentii fuisse *Hic rex priorum est judicum*. At verò cum Heinsius sæpissimè

Rexere qui Jacob genus,
 Dominæque rex Ecclesiæ,
 Templi et novelli, et pristini.

Hunc posteri Ephraim colunt,
 490 **393** Hunc sancta Manasse domus,
 Omnesque suscipiunt tribus,
 Bis sena fratrum semina.

Quin et propago degener,
 Ritum secuta inconditum,
 495 Quæcunque dirum fervidis

Baal caminis coxerat:
 Fumosa avorum numina.

A Saxum, metallum, stipitem,
 Rasum, dolatum, sectile,
 200 In Christi honorem deserit.
 Gaudete, quidquid gentium est,
 Judæa, Roma et Græcia,
394 Ægypte, Thrax, Persa, Scythia:
 Rex unus omnes possidet.
 205 Laudate vestrum principem,
 Omnes, beati ac perditii,
 Vivi, imbecilli ac mortui:
 Jam nemo posthac mortuus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Pristini, *antiqui templi Judæorum*, Vat. A.
 189. Posteri, *fili*. — Effrem, *id est, Effraim, et interpretatur frugifer*, Vat. A.
 190. Manasse, *Manasse oblivio interpretatur. Significat autem populum gentium, cui dicitur: Obliviscere populum tuum*, Vat. A.
 193. Degener, *ignobilis, degener dicitur, quia non sequitur nobilitatem patrum et parentum*, Vat. A.

B 196. Coxerat, *formaverat*, Vat. A.
 198. Stipitem, *lignum*, Vat. A.
 199. Rasum, etc., *tribus modis omnis forma lignum componitur, radendo, dolando, secando*, Vat. A.
 202. Judæa, *propter legem*. — Roma, *propter principatum*. — Græcia, *propter sapientiam*, Vat. A.
 206. Perditii, *peccatores*, Vat. A.
 207. Vivi, *sani*. — Imbecilli, *infirmi*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

epexegesis in Prudentio tueatur, non est, cur hanc rejiciat, stabilitam ab Aldo, Weitzio, Giselino cum Vat. A, B, multisque aliis codicibus: nullum enim dissentientem Heinsius protulit.

186. Vat. B, *domus*, correctum *genus*.

187. Cauchius in suis invenerat *nostræque*, ipse malebat *geminæque*. Nostri et Heinsiani cum editis, *dominæque*.

188. Ambr., Rat., Hails., Palat., *templi novelli sine et. Cæteri, templi et novelli*. Gis. ad marg., *templi novelli ac pristini*. Ecclesia a Christo fundata *templum novellum* est, ut supra hymn. 11, vers. 59, dixit *novellum sæculum*. Templum Salomonis templum est pristinum, templi novelli figura. Templum etiam post captivitatem restitutum nomine *templi pristini* comprehenditur.

189. Erasmus, Nebr., Gis., Fabr., *Ephraim*, ut Græci loquuntur. Heinsius cum vetustioribus suis, et Ald. cum aliis, *Effrem*, ut sit *sinathapha*, inquit Heinsius; potius *dialapha*, ut alibi dixi. Egn. scribit *Efrem*.

190. Heinsius mavult *Manassæ* quam *Manasse*. Sic etiam Giselinus. Ald., *Manasse*, nec discrepant nostri; idemque placuit Weitzio cum Widm. et Gold.

191. Ald., Nebr., Gis. in textu, Heins., *suspiant*. Vatt. A et B, Prag., Rat., Weitz. cum Widm. et Gold., *suscipiunt*. Quod verbum petitiui videtur ex cap. 1 Joan. vers. 11 et 12: *Et sui eum non ceperunt. Quotquot autem ceperunt eum, dedit eis potestatem*, etc.

193. Vat. B, *qui et*; sed correctum *quin et*. Supra non solum tribum Juda, sed etiam omnes alias Deum colere asseruit: nunc idem de gentibus confirmat. *Degener propago* sunt, qui neque a patriarchis ortum ducunt, et ad idolorum cultum se converterunt.

194. Prag., *ritum incognitum*, minus bene.
 195. Ald., Egm., Pal., Hails., Vat. A et Rat., *durum*, Vat. B, Erasmus, Weit., Gisel. et Heinsius, *dirum*.

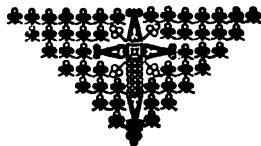
196. Aldus, *cozerant*. *Baal* pro quovis idolo ponitur.
 197. *Fumosa* ob antiquitatem, ut *fumosæ imagines* apud Ciceronem. Nam de fabricum officinis nihil est, quare cogitatus in saxo et stipite.

198. Mendum est Vat. A, *stipem*.
 199. Vatt. A, I et Weitz., *sectilem*. Numen *sectile* cum reliquis intelligo; neque *sectile* refertur ad *stipitem*, sed ad *saxum*. Tres, inquit Erasmus, *matéria refertur deorum, lapidem, æs, lignum. Opificium item triplex: metallum raditur lima, saxum secatur, lignum dolatur*.

203. Gisel., *Persa et Scythia*. Alii *Persa, Scythia*, quia ultima in Persa producitur ob sc. dictionis sequentis. In orthographia variant codices, *Scitha, Schita, Scyta, Scythia*, Ald., mendose, *Scythia*; Vatt. A et B, minus bene, *Scyte*. Urb. *Persa et Scythia*.

205. Invitat omne hominum genus ad laudandum Deum, scilicet eos quos adversa premit fortuna, et qui prospera utuntur, qui bene valent, qui imbecilli sunt, qui jam mortui. Hæc quidem communis est interpretatio. Nihil tamen prohibet, quominus ad mores referas, ut omnes qui bonis moribus, qui perditis sunt, invitentur ad laudes Christo concinendas, sed ita ut *nemo posthac mortuus* sit, sed omnes ad bonam frugem conversi, vita, quam offert Christus, gaudeant.

208. Canit Ecclesia, Jesum Christum mortem non oriendo destruxisse: quo sensu *nemo jam mortuus est*. In cod. Vat. B post hunc hymnum sequitur: *Incipit de opusculis, Patri Deo immolat, per trochæum, et trimetrum endecasyllabum*. In cod. Ratisbonensi, *Finit Cathemerinon Prudentii Clementis*.

INCIPIT LIBER APOTHEOSIS.

Præfatio.

395 Est tria summa Deus, trinum specimen, A 5
[vigor unus.

396 Corde Patris genita est Sapientia, Filius
[ipse est :

Sanctus ab æterno subsistit Spiritus ore.

Tempore nec senior Pater est, nec numine

[major :

GLOSSÆ

1. Summa, principalia, principia. — Specimen, divisio personarum. — Vigor, virtus, I.

5. Retro, sine initio, id est ante sæculum, in perpe-

COMMENTARIUS.

Titulus apud Aldum est : Aurelii Prudentii Clementis V. C. Apotheosis. Hymnus de Trinitate : quæ etiam in Egm. est inscriptio hujus præfationis. In Vat. A : Liber de Trinitate; cætera desunt. Giselinus : Apotheosis. Præfatio, et ad marg. Trinitatis confessio. Weitzius : Incipit Apotheosis, id est de Divinitate. Vat. B et Mar. : Incipit liber Apotheosis cum explicatione, id est de Divinitate, quam ab auctore non esse judico. Sed in Mariet. liber hic ponitur post Dittochæum. In Alex. et Aldo statim post hymnum Epiphaniæ succedit Apotheosis. Vide in proleg. diversum ordinem operum cap. 3, 4 et 5. De hoc titulo Barthius lib. xli, cap. 24 : Prudentii is liber, qui Græco titulo Apotheosis inscribitur, nequaquam de DIVINITATE est inscribendus : non enim disputat, an sit, vel quæ sit Divinitas. Sed scopus auctoris egregii est demonstrare divinitatem Christi, quod is divino honore colendus sit, nec dispar Patri, licet humana natura deitate recepta sit, quæ vera est apotheosis. Neque ego plane improbo, imo prope est plane, ut probem, veteris nostri codicis Helvetici interpretationem de DIVINATIONE : quæ licet expressa sic non sit, nam de divinatione præferunt membrana, tamen antiquitus ita conceptam fuisse auguror. Respondet enim divatio apotheosi, ut referre inter deos aliud Latinum vocabulum, unum quidem, non habet. Joseph Rodriguez de Castro, qui in Bibl. Hisp. ait, librum Apotheosis inscribendum esse de divinatione, si fides Barthio sit adhibenda, fortasse dicere voluit de divinatione : hoc enim pugnat Barthius. Emmanuel Riscus tomo XXXI Hipp. sacr. advertit, apotheosis vocabulum non esse stricto sensu accipiendum pro relatione inter divos, cum Prudentii scopus sit agere de divinitate Christi. Vat. A ante præfationem primam Apotheoseos aliter videtur hoc vocabulum interpretari : Quomodo, inquit, homines in divinitatem transferuntur. Facile assentiar, Prudentium composuisse hunc et sequentem librum, ut errorem Priscillianistarum, qui altas radices in Hispania egerat, funditus everteret. Sed non propterea negandum est, veteres errores, ab aliis jam confutatos, a Prudentio data opera impugnari : imo ab eo Sabellium, Marcionem, Manichæum nominatim refeili censeo, priscillianiano nunquam nominato, ut ostenderet, quibus auctoribus illæ hæreses jam olim erupissent, aut fuissent propagatæ. Itaque non bene quidam hac ratione conjicit, lemmata librorum non esse a Prudentio, quia is Priscillianistas præsertim oppugnat. Vide not. ad titulum Apotheoseos.

1. In Trinitate sunt tria summa. S. Augustinus in append. de diversis serm. 30 : Sancta Trinitas unus, et solus, in substantia solus, in personis tria. Et lib. vii de Trin., cap. 4 : Hæc tria simul unus Deus... Rursus non esse tria quædam, non poterat dicere (humana inopia loquendi) quod Sabellius, quia dixit, in hæresin lapsus est. Et lib. vi de Trinitate, cap. 4 : Sunt

Nam sapiens retro semper Deus cœdit ex se,
Per quod semper orat gignenda ad sæcula,
[Verbum.

Edere sed Verbum Patris est, at cætera Verbi,
Assumptum gestare hominem, reparare per-
[emptum,

397 Conciliare Patri, dextraque in sede locare.

VETERES.

trinum, I.

7. Edere, gignere, Iso.

illa tria Deus unus. Scilicet, ut loquuntur theologi, tria individua. Trinitas etiam personarum non incongruenter per trinum specimen significatur, eo sensu, quo Græci tres characteres dicunt. S. Athanasius in Quæst. sec., quæst. 7 : Tres personas confiteor, tres subsistentias, tria propria, tria individua, tres characteres. His apprime consonat concilium Constantinopolitanum iv, actione 40 : Unum quidem et singularem Deum secundum rationem substantiæ, trinum autem, vel tria, si eum secundum rationem personarum prædicamus. Plures similes locutiones ex Patribus exponit Petavius tom. II, lib. viii, cap. 9, quarum omnium eo redit ratio, ut pluralis numerus significet, personas singulas qualitibus illis, si ita loqui fas est, affectas esse, quæ tamen divisæ non sunt ita, ut sua cuique propria suppetat, a qua denominantur, sed ut una et individua sit in tribus, quemadmodum et essentia. Hincmarus : De non trina deitate non probabat trinum specimen ; Arator trinam potestatem, et Prudentius trinam pietatem dicunt metri necessitate... idem Prudentius fortasse metri lege coactus ad demonstrandum tres personas unius substantiæ alibi scribit, dicens : Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor unus. Sed quoniam ut Priscianus dicit, a specie deducitur specimen, in Deo trinum specimen catholice non potest dici, ut Augustinus in libro vii de Trinitate dicit, quia non sunt tres species unius essentiæ Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. At oportuit, Hincmarum hæc distinxisse : aliud est enim dicere tres species, aliud trinum specimen ; sicut non est idem trina deitas, ac tres dii. Marius Victor lib. i dixit : Virtus trina Deus. Neque in Augustino quidquam reperio, quod Hincmari causæ ullo modo faveat. Dudo Decanus S. Quintini lib. iii de Mor. Norman., pag. 102, versum hunc a Prudentio mutuatus est : Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor unus.

2. Post genita abest est a Pragen. Giselinus in utraque editione omisit est post Filius ipse, neque Heinisius quidquam annotavit, quamvis ediderit ipse est. Sæpe poeta id exprimit, Filium corde Patris genitum.

3. De processione Spiritus sancti vide hymnum 6 D Cath.

4. Vat. B, Urb., Mar., Vat. I, Rat. a prima manu, nomina. Ald. et alii editi, numine cum Alex. et Widm. a prima manu.

5. Æterna Verbi generatio clarissime hic explicatur. Vide hymn. Cath. 11.

6. Vat. A et Prag., semper erant, mendose. S. Cyrillus Alexandrinus in Thesaur., assert. 5, plura in hanc sententiam congerit, probans, Patrem non existisse ante Filium, tamen si ingenitus sit.

8. Theologis nonnullis displicet hæc locutio assumere, aut suscipere hominem de Verbi incarnatione. Eam adhibet concilium Tolet. iv, can. 1 : Unus de

40 Spiritus ista Dei complet : Deus ipse fideles
In populos charisma suum diffundere promptus,
Et Patris, et Christi virtutem in corpora transfert.

Est vera secta? te, magister, consulo :
Rectamne servamus fidem?

An viperina non cavemus dogmata
Et nescientes labimur?

5 Arcetam salutis vix viam discernere est
Inter reflexas semitas.

398 Tam multa surgunt perfidorum compita,
Tortis polita erroribus,
Obliqua sese conferunt divortia

10 Hinc inde textis orbitis :

Quas si quis errans, ac vagus sectabitur,
Rectum relictuens tramitem :
Scrobis latentis pronus in foveam ruet,
Quam fodit hostilis manus :

15 Manus latronum, quæ viantes obsidet,
Iter sequentes devium.

Quid non libido mentis humanæ struat?
Quid non malorum pruriat?

Statum lacessunt omnipollentis Dei
20 Calumniosus litibus :

399 Fidem minutis dissecant ambagibus,
Ut quisque lingua est nequior :
Solvunt, ligantque quæstionum vincula
Per syllogismos plectiles.

GLOSSÆ VETERES.

41. Populos, *Domini*. — Charisma, *gratiam, vel donum*. — Promptus, *paratus*, Iso.
12. Corpora, *scilicet fidelium*, I.
1. Secta, *electio*, I.
3. Cavemus, *viamus*, Iso.
5. Vix, *difficile*, Iso.
6. Reflexas, *tortuosas*, I.
7. Perfidorum, *hæreticorum*, I, Vat. A.
8. Polita, *trita*, I.
9. Obliqua, *scilicet tam*. — Divortia, *dicta a diver- tendo, id est separationes viarum*, I.

10. Orbitis, *vestigii viarum*, I.

17. Libido, *delectatio*, I.

18. Pruriat, *curiositatis vitio tentet*, Iso.

21. Minutis, *subtilibus*, Mar. — Minutis, *dialecticis subtilibus*. — Ambagibus, *circumtionibus, vel argumen- tis*, I.

24. Plectiles, *flexuosos*, Mar. — Syllogismos plectiles, *per insolubiles circumlocutiones, vel per contra- ratiocinationes subtiles. Syllogismus est contraratiocina- tio*, I.

COMMENTARIUS.

sancta Trinitate anima, et carne perfectum suscipiens hominem. Vide vers. 779 Apoth. In Chamill. mendum est *peremptum*.

10. Codex Bonontensis, *fidelis*, minus bene.

11. Primam in *charisma* etiam produxit Fortuna- tus lib. iv de S. Martino.

12. Prag., *corpore*; Wid. supra, *tempora*. Alii re- cte, *corpora*. Notat Chamillardus, Prudentium, contra hæreticos disputaturum, sapienter præfationis loco posuisse catholicæ fidei professionem, ut si quid forte fidei contrarium ipsi excideret, non sponte factum constaret. Equidem in his paucis versibus indicatum video a poeta, quidquid in Apotheosi fusius expli- catur.

Vat. A titulum huic secundæ parti præfationis af- figit : *Prudentii liber i Apotheosis*. Vat. B et Mar. nul- lum præferunt titulum. Ald., *Hymnus in infideles*, quod Weitzius arripuit; plerique habent *Alia præfa- tio*. Neque ego hanc inscriptionem respuo, quamvis teneam, unicam esse præfationem, cujus prima pars hexametris, altera alio metro constet. In Paulino aliisque cernere licet unum idemque poema diversis carminum generibus compactum. Quærit Prudentius in hac secunda præfationis parte *Est vera secta?* id est, *Estne vera hæc fidei regula, quam superioribus proximis versibus tradidi?*

1. Giselinus margini apposuit *Infidelium reprehensio*, fortasse ut indicaret aliorum inscriptionem, *Hymnus in infideles*.

3. Vat. A, *servamus* pro *cavemus* contra carmen et sensum. Horatius lib. 1, oda 8, *Cur olivum sanguine viperino cautius vitat*. Sunt autem hæreses viperinæ, quia et nocent ut viperæ, et latenter serpunt ut ser- pentes.

4. Vatt. A, B, I, Urb., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., *nescienter*. Heinsius cum suis vetustioribus, præterea Ald. cum Egm., Pal., *nescientes*, quod et Latiniis, et gratius est. Adhæret Bonon. et Alex.

5. Thuan. et Alex., *distinguere pro discernere*. Bonon., male, *viam vix*.

7. Veteres codices Vatt. A et B, Mar., Prag., Rat., scribunt *competa*. Vulg., *compita*. Salmasius, Plinian. Exercit. ad cap. 17, pag. 212, notat, in antiquissimis membranis Prudentii semper scribi *competum*; sunt

autem *competa* loca, ubi multæ competunt et concu- rrent viæ aut semitæ. Veteres sæpe e in i vertebant, et *compito*, *peritus*, *distius* dicebant. Hinc fluxit *compitum* pro *competum*.

9. In Vat. A, *Obliqua*, quod recenti manu correctum est *obliqua*. Vat. B., Put., Thuan., Rotten., Prag., *conserunt*. Ald., Gis., Fabr., Weitz. cum Mar., Vat. A aliisque, *conferunt*. Heinsius amplexus est *conserunt*, cui Vatt. codd. astipulari ait Teollus, neque debuisse Cellarium quicquam immutare. Torrenius ex suis notarat *Obliqua qua se*. Discrepant alii, ex- cepto Fabricio.

11. Rott. et Cauchius ex snis membranis, *quæ si quis errans*, scilicet, *quæ divortia*. Cæteri, *quas si quis errans*, sc. *semitas*, ut vult Heinsius, vel potius *or- bitas*.

12. Alex., *linguens*. Metri obstat ratio.

13. Bonon., minus bene, *ruit pro ruet*. Vat. B, Mar., Rat., Prag., *cadet*. Mar. a secunda manu, Vat. A, Alex., Heins., Ald., Gis., Weitz., *ruet*; nullam- que varietatem ex suis animadvertit Heinsius.

15. Pro viatoribus *viantes* apud Apuleium, Soli- num, aliosque ejusdem classis. S. Ambrosius hymno *Æterne rerum conditor ait, Nocturna lux vianibus*.

16. Bonon., mendose, *iter insequentis*.

D 19. Prag., renuente metro, *omnipotentis* pro *omni- pollentis*. De similibus vocabulis vide not. ad hymn. 3 Cathem., vers. 2.

20. Verbum jurisconsultorum *lites calumniosas*, quarum aperta est injusitia. Lites et actiones impro- bæ apud eosdem *calumniæ* nuncupantur.

21. Menda Vat. A, *muvis* pro *minutis*.

22. Widm., Bong., Rat., Vat. B, Mar., Bonon., Ald. miro consensu errorem metri admittunt *quisquis*. De voce *quisque* hymno 7 Cath., vers. 216. Alicubi abest *est* post *lingua*.

25. In Bonon. desideratur *ligantque*, legitur autem *solvuntque quæstionum*.

24. Paschalis, de Coronis pag. 38, imitatione Græcorum captiosum concludendi genus *syllogismos plectiles* a Prudentio vocari existimat. Dominicus Aulsi- sius, lib. 11, cap. 30 *delle Scuole sacre*, eleganter *syllogismos plectiles* a Prudentio vocari ait, non quia similes coronis plectilibus, de quibus Plautus, sed

- 25 Væ captiosis sycophantarum strophis!
Væ versipelli astutiæ!
Nodos tenaces recta rumpit regula,
Infesta dissertantibus.
Idcirco mundi stulta delegit Deus,
50 **400** Ut concidant sophistica,
Deque imbecillis subjugavit fortia
Simplex ut esset credere.
Lapis ecce nostro fixus offensaculo est,
Impingat in quem vanitas:
55 Signum caventi, non caventi scandalum:
Hunc sternit, illum dirigit.
Dum plura tentat cæcus incerto gradu,
Incurrit id, quod obvium est.

- A** Fax sola fidei est præferenda gressibus,
40 Ut recta sint vestigia.
Queis in tenebris hostis errantes tamen
401 Pulsat, trahitque, et proterit:
Qui sparsa ad ipsum commeantum transitum
Frumenta sævus devorat:
45 Qui læta Christi culta fur interpolat,
Addens avenas æmulas,
Quas de veneni lacte in herbam fertilem
Patitur colonus crescere,
Ne forte culmum fibra inanis spicuum
50 Simul revulsa internecet.
Exspectat ergo, dum dolosa, et farrea
Fervens coquat maturitas,

GLOSSÆ VETERES.

25. Captiosis, *deceptibilibus, vel insidiosis*. — Sycophantarum, *calumniatorum, vel falsiloquorum*. Sycophantam autem hac de causa appellatos dicunt, quod quondam juvenes soliti erant in hortos erumpere, ficosque inde furari. Quam ob causam lege est constitutum, ut qui id fecisset, capitè truncaretur; quam penam qui persequeretur ob parvula detrimenta, sycophanta est appellatus. — Strophis, *versutiis, vel fraudibus, revisionibus*, I.
28. Infesta, *gravis, vel importuna*. — Dissertantibus, *loquentibus, concertantibus*, I.
32. Credere, *credulitas, verbum pro nomine, infinitivus interpretatur per nominativum*, I.

B 34. Vanitas, *cæcitas hæreticorum*, I.
41. Queis, *interrogando, illos duos versus pronuntiat, vel quis, pro quibus*, I.
43. Qui, *nisi ille*, I.
45. Interpolat, *intermiscet, vel interseminat*, Vat. A. Subripiat, *vel subhucilet*, Mar. *Intermiscet, a polo tractum*, Iso.
46. Æmulas, *inimicas, steriles*, I.
48. Colonus, *Deus, Pater*, I.
49. Fibra, *radix*, Vat. A.
51. Dolosa, *vitiosa, vel lolia*. — Farrea, *triticea*, I. — Vitiosa, *lolia*. — Farrea, *triticea*, Vat. Q.

COMMENTARIUS.

quia similes retibus, quod ad officium quidem capiendi pertinet. Aristo Chius apud Laertium et Stobæum affirmat, ratiocinationes dialecticorum similes esse telis aranearum, quæ artem præ se ferunt, sed nihil tandem prosunt aut efficiunt.

25. Prag., male, ut pro *væ*. In editione Parmensi hoc et seq. vers. apponitur interrogationis nota, quæ potius admirationis esse debet. Petavius in prolegomenis ad Theologiam elegantissimos dicit hos versus, quo elogio sæpius Prudentium celebrat insignis hic theologus, nec contemnendus poeta. Interpretationem Isonis de *sycophanta* alii rejiciunt, qui *sycophantam* dicunt appellatum fuisse servum, qui ipse ficos comederat, in alium vero innocentem servum culpam furti mendaciis et calumniis conjecerat. Paschalis, loc. cit. pag. 35, cap. 11, observat, tortuosum, et subdolum genus loquendi dici *strophas*, quia primæ coronæ *strophia* vocabantur.

26. Vat. A, male, *astutia* pro *astutiæ*.

28. Bonon., mendose, *dissentantibus*. *Dissertator* et *disserto* apud antiquiores non facile reperitur. Plinius tamen et Gellius utuntur nomine *dissertatio*, quamvis variant codices. Cato apud Festum *disserto*.

29. Egm. et Ox., *dilegit*. Pal., male, *diligit*. Vide hymnum S. Romani, vers. 609, et I Cor. 1, 27.

31. Vat. A et Pal., *neque* pro *deque*, quod sensus postulat. Barthius lib. xvii, cap. 17; Advers., multis exemplis confirmat, de sæpe esse superfluum, neque solum apud Prudentium, Tertullianum, Symposium, Nemesianum, Cyprianum, Alcuinum aliosque non optimos Latinos, sed etiam apud Lucretium, Catullum et alios ejus generis. Sæpe etiam de significat instrumentum, et hæc significatio huic loco congruit.

32. Notavit Teolius, religionem Christianam ab Ammiano, ethnico scriptore, in fine lib. xxi vocari *absolutam et simplicem*.

33. Weitzius cum solo Widm. scripsit *offensaculo*, nihil metri sollicitus. Prag., non bene, *offendiculo*. *Lapis fixus* accipi potest pro signo, quod in bivio aut trivio poni solebat ad iter ostendendum; postea enim signum dicitur. Ethnici Terminum, lapidem informem ac rudein, colebant, qui solus, cum Tarquinius Capitolium facere vellet, cedentibus cæteris diis, mansit;

quo respexit Virgilius lib. ix, vers. 448: *Capitoli immobile saxum*. Custos finium erat Terminus. Sibylla offensaculo saxeo errores gentium comparavit. Vide Lucæ xx, 17; Rom. ix, 32; I Petri ii, 8.

34. Error Vat. A, *Impinguat in quem*.

35. Vat. A, *lignum*, supra *signum*. *Scandalum*, C verbum ecclesiasticum. Hinc *scandalizari* Tertullianus et Hieronymus, ut alios omittam.

37. Ald., in *certo*, corrige *incerto*.

39. Vat. A, *fax*, pro *diver. script. lux*. In Palat. mendum puto *pax* pro *fax*.

41. Quos (gressus) malebat Cauchius. Sed aliter scripti, ut monet Heinsius. In Bonon. tamen quos pro *queis*. Intelligitur autem *queis* in *tenebris*. Teolius hunc sensum in Cellario reprobatur; et cum interrogationis nota exponit *quis hostis proterit?* Iso utramque interpretationem indicat.

42. In nonnullis Vulg., male, *et poterit*.

43. Vide Lucæ viii, et Matth. xiii, 25, ubi hæc parabola exponitur.

45. Bonon., *interpululul*, male. Gis. ad oram, *grana* pro *culta*. Barthius, lib. xxiv, cap. 41, *elegantissime* id dictum ait; sed suspicatur, legendum *furtim* pro *fur*. Lectionem codd. præfero.

47. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque mss., in *herbam fertilem*. Heinsius in *herbam fertiles* (avenas) eleganter dictum putat cum Put., Thuan., Egm. a secunda manu, et Cauchiano. Bonon. etiam, et Alex., in *herbam fertiles*. Mihi non displicet in *herbam fertilem*. Barthius loc. cit. venustum esse ait; *lac* dicere primum incrementum herbarum: *Quas de veneni lacte*. Venenum vocat succum noxium avenarum.

48. In Ald. mendum *colonos*.

49. Ald., *inani*, lege *inanis*.

51. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque codd., *dolosa*, et *farrea*. Heinsianus codd., Alex., et Weitz., Bong., et Wid. supra, *vitiosa*, et *farrea*; Bonon., *vitiosa farrea*. Utraque hæc lectio repugnat legibus non tam grammatices, ut aliquis dixit, quam poetices; illis certe quas in hoc metro Prudentius servat. Heinsius olim suspicatus est *otiosa*, et *farrea*. Nihil est causa: c. lectionem communiter receptam deseramus. Egm., *dolosa*; ad oram, *vitiosa*.

Det ventilabro lecta quæque ut horreis,
Urat recrementum sociæ.

A 55 Refert sed ipsa nosse, quæ messem necant,
Zizaniorum semina.

GLOSSÆ VETERES.

55. Refert, *prodest, vel opus est, l.*

COMMENTARIUS.

55. Prag., *dat pro det. Vatic. B, de, sed correctum det. Pro ut horreis Vat. A, a secunda manu, et horreis.*

55. Egm., Palat. et Vat. A, *negant, minus bene;*

Vat. Q, male, *secant pro necant, ut paulo ante inter-
necet. Vat. A, defert pro refert, mendose.*

APOTHEOSIS.

402 Plurima sunt, sed pauca loquar, ne dira
[relatu

Dogmata catholicam maculent male prodita
[linguam.

403 Ille Patrem pellens solio detrudit in ar-
[ctum

Corporis humani gestamen, nec pavet ipsum

5 Objectare neci, duroque affligere ligno.

Passibilisne Deus? cujus species, et imago

Nulli visa unquam; nec enim comprehendier illa

Majestas facilis sensuve, oculisve, manuve.

B Joannis magni celebris sententia præsto est,

GLOSSÆ VETERES.

1. Dira relatu, *aspera dictu, Iso.*

2. Proditu, *prolata, Iso.*

3. Ille, *Sabellius, inde Sabelliani, et aberrare Pa-*

tripassiani, quia Patrem passum affirmant, Vat. A,

8. *Facilis, est, l.*

9. *Celebris, gloriosa vel famosa, l.*

COMMENTARIUS.

Plerique editi et mss. titulum primum ponunt *Contra hæresin, quæ Patrem passum affirmat.* Püt., *dicit pro affirmat.* Aldus, *hæresem*, et in secundis curis *Contra hæreticos, qui Patrem passum affirmant.* Existimo, hujusmodi lemmata non esse ab auctore æscripta: quæ desunt in Vat. Q, et aliis. Gis. 2 edit. ea prætermisit, et hoc loco ad oram annotavit *Patripassiani.* In codice Florentino proleg. cap. 4, num. 87, nulla est capitum divisio, nisi post vers. 952: *Explicit Apotheosis contra omnes hæreses. Incipit contra Manichæos.* Inscriptio carminis est *Apotheosis*, hoc est, *deificatio hominis*: nam ethnici *apotheosin* vocabant, cum hominem aliquem inter deos referebant. Impugnat igitur poeta hæreticos errantes in Jesu Christi apotheosi explicanda. Primo capite, a vers. 1 ad vers. 177, refellit Patripassianos, qui, unam tantum in Deo personam agnoscentes, Patrem passum affirmabant. Secundo capite, a vers. 178 ad vers. 320 contra Sabellium et Unionitas disputat, eos scilicet hæreticos, qui cum Patripassianis quidem consentiebant in neganda personarum trinitate, sed ab eis dissentiebant, quod non defenderent, *Patrem esse passum.* Itaque Prudentius hoc loco potissimum demonstrat, *Filium distinctam personam esse a Patre*, ut colligat, *Filium esse incarnatum, et Christum cum Patre esse Deum.* Tertio capite Judæos, qui Christum non agnoscunt, coarguit a vers. 321 ad vers. 551. Quarto capite Christianos Judaizantes, sive Homuncionitas, refutat, qui Christum hominem tantum esse dicebant, a vers. 552 ad vers. 781. Quinto capite, a vers. 782 ad vers. 952, diversum errorem evertit, quod anima sit particula Dei. Sexto capite, a vers. 953 ad vers. 1063, Manichæos et Phantasmaticos oppugnat, quod negarent Christum verum corpus habuisse. Et cum hujus disputationis gratia de morte et resurrectione Christi disserat, in epilogo a vers. 1063 ad finem, exemplo Christi resurrectionem carnis humanæ probat. De hæreticis, qui hujusmodi errores amplexi sunt, non omnes uno modo loquuntur. Neque mirum: notum enim est hæreticorum ingenium et consuetudo variandi dogmata. Hinc accidit, ut Sabellio hæresis Patripassianorum tribuatur, quæ ejus tamen non fuit, sed Sabellianorum; qui trinitatem personarum cum Sabellio negabant, sed agnoscebant unionem hypostaticam, quam negabat Sabellius. Vide Petavium, lib. 1 de Incarnatione. Nestorius, apud Cyrillum, lib. II contra Nest., catholicis objiciebat, quod docerent, naturam humanam *ad apotheosin* esse

perductam, quasi crederent naturam ipsam humanam in Deum esse conversam, Verum catholici nihil aliud hoc verbo significabant, nisi evectionem naturæ humanæ ad conjunctionem cum Verbo. Contra catholici negabant *apotheosin* in sensu Nestorii, quod homo jam constitutus, suis meritis in Dei statum et majestatem evectus fuerit. Prudentius catholicum sensum *apotheosios* hoc carmine explicat, et tuetur.

1. Bonon. et Vat. Q, a prima manu, minus bene, *C loquor.* Vat. B, male, *ni pro ne.*

2. Egm., *mendose, male perditu.*

3. Egm., *illa, sc. hæresis; cæteri ille, Patripassianus hæreticus.* Carmen hoc connexum est cum prologo: itaque *plurima sunt* refertur ad *zizaniorum semina, ille ad hostis, fur*, cujus mentio in prologo incidit.

7. In Vat. A, desideratur *illa.* Arnobius lib. 1, pag. 10: *O maxime, o summe rerum invisibilium procreator! O ipse invisus, et nullis unquam comprehensibilis naturis.* Minutius Felix: *Hic non videri potest, visus clarior: nec comprehendi, tactu purior est: nec aestimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et soli sibi tantus, quantus est, notus.* Non est tamen neganda communicatio idiomatum, quam tradunt et exponunt theologi. *Deus est mortalis, est passibilis*, per communicationem idiomatum dici potest, non quod Divinitas pati aut mori possit, sed quia Christus, homo et Deus, passibilis et mortalis erat. Poeta hic loquitur de divinitate, sive de essentia divina, quæ in se ipsa sensu, oculis, manuve comprehendi non potest. Vis argumenti in eo sita est, quod Deitas non est passa, adeoque Pater passus non est, siquidem ex sacris Litteris constat Filium, non Patrem, naturam hominis assumptisse. Illa certa regula est, per se ac natura sua, non minus Filium quam Patrem et Spiritum sanctum esse impassibilem et invisibilem. Ruffinus in Enarratione symboli apostolorum testatur, apud suos addi *invisibilem et impassibilem* ad articulum *Deum Patrem omnipotentem*, ut excluderetur hæresis Patripassiana. *Constat enim, ait, Filium non Patrem incarnatum. . . Quantum autem spectat ad illam Deitatis immortalem substantiam, quæ una ei, eademque cum Patre est; ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur.*

8. Christianis scriptoribus *majestatem* idem esse aliquando ac divinitatem, notatum est a Barthio lib. X Advers., cap. 5, ex Prudentio aliisque.

9. Joan. I, 18: *Deum nemo vidit unquam;* et VI, 46: *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a*

- 10 Haud unquam testata Deum potuisse videri. A 20 Quod quamvis hebes intuitus speculamine
Ille Pater, quem nulla acies violenta tuendo [glauco,
Eminus ardentis penetravit acumine visus : Humentique acie potuit nebulosus adire.
404 Qui se forma hominis non induit, et dei- Quisque hominum vidisse Deum memoratur,
[tatis [ab ipso
Immensum assumpto non temperat ore, mo- 405 Infusum vidit natum : nam Filius hoc est,
[dove. Quod de Patre micans se præstitit inspicendum
- 15 Aut evangelici pietas spernenda libelli 25 Per species, quas posset homo comprehendere visu.
Jam, blasphemæ, tibi est, aut nunquam visa Nam mera majestas est infinita, nec intrat
[heati Obtutus, aliquo nisi se moderamine formet.
Vis intacta Patris, non admiscenda caducis. Hoc vidit princeps generosi seminis Abram,
Sed tamen et Patris est specimen, quod cernere Jam tunc dignati terras invisere Christi
- Humanis aliquando oculis concurrere prom- 30 Hospes homo, in triplicem aumen radiasse
[ptum : figuram.

GLOSSÆ VETERES.

11. Pater, est, I. — Violenta, pro violenter, id est B
fortiter, Mar.
12. Eminus, longe, vel e contra, I.
14. Immensum, immensitatem. — Ore, facie, I.
16. Visa, cognita est, I.
17. Non admiscenda, spernenda est (forte, sepa-
randa), I.
18. Et, pro etiam, I. — Specimen, Filtus. — Cer-
nere, ob incarnationem, Vat. A.
19. Oculis, scilicet quid sit, Iso.
20. Hebes, stultus, vel retusus. — Glauco, viridi, I.
21. Humentique, humida. — Adire, scilicet tamen, I.
22. Ab ipso, Patre, I.
26. Mera, pura, vel sincera, id est divinitas. —
Majestas, Patris, I.
28. Abram, ubi tres suscepit, et velut uni loqueba-
tur, Iso.

COMMENTARIUS.

Deo, hic vidit Patrem. Vide hymnum 6 Cath., vers. 2, et hymn. S. Romani, vers. 312. Plurimi SS. Patres docent, in Antiquo præsertim Testamento solum Filium se hominibus conspiciendum præbuisse, qui angelus interdum vocatur, quod a Patre mitteretur. In ea sunt sententia Justinus, Origenes, Tertullianus, Irenæus, Patres, qui ex Antiochena synodo epistolam synodicam ad Paulum Samosatenum scripserunt, Athanasius, Cyrillus Hierosolymitanus, Basilium, Chrysostomus, Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Cyprianus, Ambrosius, Leo papa, Isidorus. Itaque falsum est, cæteris post S. Augustinum Patribus magis arrisisse, omnes Veteris Testamenti apparitiones per angelos esse factas, quod nuper aliquis affirmavit. Alii existimant, non solum Filium apparitiones illas omnes obiisse, sed Patrem etiam, alias solum, alias cum Filio et Spiritu sancto, nonnunquam vero solos angelos. Quam opinionem S. Augustinus præ cæteris corroborat lib. II de Trinitate.

13. Heinsius ex suis mss., et Fabr., *Qui se forma hominis non induit*. Aldus et Weitzius, *Qui se formam hominis non induit*; nullam lectionem ab hac dissidentem Mariettus annotavit. Utrolibet modo idem est sensus. Infra, vers. 436, *Deus se corpore matris induit*. Sed tunc metrum id postulabat. Alex. cum Aldo facit. De verbo *Deitatis* S. Augustinus lib. VIII de Civitate Dei, cap. 1: *Hanc divinitatem, vel. ut sic dixerim, Deitatem: nam et hoc verbo uti jam nostros non piget, ut e Græco expressius transferant, quod illi θεοτάτα appellant*. Utitur etiam S. Hieronymus.

16. *Blasphemus, blasphemus, blasphemia*, voces sunt a solis scriptoribus ecclesiasticis usitatæ, ut a Tertulliano, Hieronymo, Orosio.

18. In Vat. A et uno Torrent. abest est post *Patris*. Egm. et Pal., et specimen pro est specimen. In Thuan. et Boher. priori, *Sed Patris tamen est specimen*. Egm., *fas est* pro *fas sit*. In Thuan., *Sed Patris tamen est specimen, quod cernere fas sit*.

19. Vat. A., *promptum est*.

20. Egm. et Pal., *clauso, male, pro glauco*. Speculum pro pupula posuit vers. 369. Hamart., et speculatrix pupula, ibid., vers. 308. A Græca voce γλαύξ, ulula, noctua, est glaucus, glaucoma. Celsus vocat

saustionem.

22. Noms., memoratus, minus bene.

25. Ald., Alex., Urb., Vat. Q et vetusti omnes Heinsii, *Per species, quas possit homo*. Vat. A et Egm., *quam*. Cellarius saltem in ed. 2, *Par species, quas possit*. Fortasse legendum erit *Par species, quam possit homo comprehendere visu*. Melius tamen per species, quas posset, sive possit. Hoc enim discrimen exigui momenti est. Vat. A, B et Mar., *posset*.

26. *Majestas mera* est, quæ nullam formam induit a sua natura distinctam. Scholastici dicerent *majestas nude sumpta*. Hymno S. Fructuosi, vers. 91, *calca mera pro pede nudo*. *Mera virtus* lib. II, contra Sym., vers. 744. Gifanius allucinetur, dum contendit Ind. Lucret., verbo *meatus*, hanc vocem a linguæ Latinæ auctoribus tantum poni pro *vero, præstanti, non ficto, non simulato, pro insigni, et vehementi*. Vel ex his solis Prudentii locis refellitur. Vide alia quæ Beccanus de Orig. ling. Lat. adversus eum protulit. In eodem argumento Prudentius persistit. Natura divina conspici non potest oculis corporeis, nisi forma aliqua assumpta. Constat autem, Deum naturam hominis assumpsisse non in unitate naturæ, sed in singularitate personæ Verbi.

27. Aldus, *aliquos pro aliquo*. Sensus quidem idoneus subesse potest. Sed codd. habent *aliquo*. Heinsius in suis reperit *ni se*, quod tenent Ald., Bong., Vat. Q et Vulg. In nostris, Weitz., Gis., *nisi se*.

28. Adducit exempla ex sacra pagina, quibus Deus apparuisse dicitur, quæ omnia de Filio Dei exponit. Vide Genes. xviii, 1 et seq. Dominum, quem Abraham alloquitur, vocat Christum per prolepsin, ut alibi, hoc est Verbum. Apparuerunt Abrahamo tres viri stantes, ut personarum Trinitas significaretur. *Triplex figura* sunt tres viri. In carmine in Genesin. cujus auctorem non esse Juvenem, ostendi in prolegom. versu 556: *Dumque Deum trina positum sub imagine passit*.

29. Arnobius, lib. I, pag. 4, queri gentiles sit, ipsos etiam cælestes, derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum a regionibus exterminatos.

- Hoc collectantis tractarunt brachia Jacob. **A**
 Ipse dator legis divinæ accedere coram
406 Jussus, amicitiae collato qui stetit ore
 Cominus, et sacris conjunxit verba loquelis,
35 Carnis in effigie Christum se cernere sensit.
 Sed majora petens, animum per vota tetendit
 Inconcessa homini, plus quam mortale laborans
 Ipsum, quantus erat, sine corpore visere Chri-
 [stum.
 Denique post multi sermonis mutua, postque
40 Consectum presentis heri, et consortia longa,
 Quæso, ait, ut liceat te nunc, Deus optime, nosse.
 Respondit Dominus: Mea, non me, cernere justis
 Posteriora dabo; quid apertius, absque aliena,
 Quam sumat, facie, Verbum non posse videri,
45 Posse tamen, cum malit idem, nunquam Patre **B**
 [viso,

- Terrenis oculis, habitu se ostendere nostro?
 Sæpe et in angelicas, vel mortales memoratum
 [est
 Induci species, queat ut sub imagine cerni.
 Hoc Verbum est, quod vibratum Patris ore
 [benigno
50 **407** Sumpsit virgineo fragilem de corpore
 [formam.
 Inde figura hominis nondum sub carne, Moysi
 Objecta, effigiem nostri signaverat oris,
 Quod quandoque Deus Verbi virtute coactum
 Sumpturus corpus, faciem referebat eandem.
53 Sed tamen et sentam visa est excita cremare
 Flamma rubam. Deus in spinis volitabat acutis,
 Vulnificasque comas innoxius ignis agebat,
408 Esset ut exemplo Deus illapsurus in
 [artus

GLOSSÆ VETERES.

31. Tractarunt, tetigerunt, vel palpaverunt. — Jacob, ubi colluctabatur cum angelo, Iso.
 32. Coram, palam, vel prope, I.
 33. Collato qui stetit, facie ad faciem locutus est, I.
 34. Cominus, juxta, I.
 37. Plus quam, scilicet debuisset, I.
 39. Mutua, alternas colloquutiones, I.
 40. Heri, Dei, I.
 43. Posteriora, Filium, sicut inquit ipse, quia major me est, carnem. — Apertius, huic rei, I.
 44. Verbum, Filium, I.
 45. Idem, Filius, I.
 46. Habitu, in habitu, I.

49. Vibratum, entasum, I.
 50. Fragilem, mortalem, Iso.
 51. Inde, scilicet quod emicuit, I.
 52. Oris, faciei, I.
 53. Coactum, coagulatum, I.
 54. Referebat, figurabat, simulabat, I.
 55. Sentam, sentosam. — Excita, commota, excitata, I.
 57. Vulnificas, vulnera facientes. — Agebat, circumdabat, tangebatur, leniter tangebatur, I. — Comas, rubi. Vat. A.
 58. Exemplo, exemplum. — Deus, sc. quod erat, I.

COMMENTARIUS.

31. De Jacob cum Domino luctante vide hymn. 3 Cath., vers. 73. Fuisse Filium, sive secundam Trinitatis personam plurimi tradunt.
 32. Moyses Israelitis legem dedit a Domino traditam. Huic locum attingi hymn. 7 Cath., vers. 40.
 33. Put., in effigiem.
 36. Prag., mendose, potens pro petens.
 58. Ait Prudentius, desiderasse Moysen videre secundam Trinitatis personam sine forma ulla corporea, quod votum inconcessum homini recte asserit. Consule theologos disputantes, utrum Deus oculis corporeis cerni possit.
 39. Bonon., mutua; melius mutua.
 43. Posteriora incarnationem intelligunt esse Hieronymus, Damascenus, Bernardus, alii. Iso videtur respexisse ad prioritatem et posterioritatem originis, quam explicant theologo, inter Patrem, et Filium. Alii referunt posteriora ad corpus lucidum, quo Deus apparuerit. Ald., male, quod apertius. Interrogatio continuatur ad vers. 46.
 47. Giselinus, et mortales. Ald., Put., Rott., Caucasianus, Vat. A pro diversa scriptura, moderatum, cum glossa temporatum illud Verbum. Sallustius, et alii dixerunt moderato, as; et Prudentius eadem significatione passiva moderamen non semel posuit. Vat. A a prima manu, Vat. B, Oxon., memoratum; Rat., Mar., Weitz., Prag., memoratum est. In Thuan. et Noms., moderatum est. Ita Vat. Q.
 49. Vide hymnum 11 Cath., vers. 17.
 53. Nempe Spiritus sancti virtute, ait Chamillardus exponens illa verba Verbi virtute. Non assentior. Solum Filium esse Verbum notionale Patris theologo asserunt, et S. Basilium laxiori sensu locutum aiunt, cum dixit lib. v contra Eunomium: Dei quidem Verbum est Filius. Verbum autem Filii Spiritus. Prudentius neque ipse vocat Verbum Spiritum sanctum, neque opus est, ut ita a nobis explicetur. Ait ergo, corpus coactum virtute Verbi, hoc est, Filii, sive secundæ personæ. Vide quæ notavi ad loc. cit. hymni 11. Infra,

- vers. 114: Verbum conspicuum misit, missumque recepit, Cum voluit, Verbo præstrinxit viscera puræ Virginis, et Verbo struxit puerilia membra. Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. Itaque per Verbum etiam factum est ut corpus, quod Deus erat assumpturus, fuerit coactum.
 54. Sich., Bong., et Wid. ab alia manu ex glossa, simulabat pro referebat. Barthius lib. XII, cap. 24, observat, poetas Christianos varie temporum modos transposuisse; ut Prudentius faciem referebat eandem, hoc est, relaturus sit. At vero referebat potest et debet intelligi de tempore quo Deus se Moysi inspiciendum præstitit, non de tempore quo sumpturus erat corpus. Scilicet, Deus, qui quandoque sumpturus erat corpus, faciem eandem referebat, seu simulabat, cum Moysi apparuit.
 55. Vetustiores Heinsianus et nostri, Weit., sentam, sc. sentam rubam. Ald., Gis. et Vulg., sentum. Bonon., sentem, mendose. Fabricius putavit, esse syncopatum sentum pro sentum. Sed poeta paulo post ait contorta rubus, et sentum peccamen. In hymno S. Eulalie, vers. 47, Per loca senta situ, et II in Sym., vers. 1039, Extirpamus enim sentos de pectore vepres, ubi alia addit rei præsentis congruentia. Chamillardo visus est Prudentius non satis duo distinguere, quod in monte Sinai Deus Moysi legem dederit, et in monte Oreb ipsi apparuerit in rubo. Ego vel maxime hæc duo distinguere præterea confirmo, quamvis temporis ordinem non servaverit. Hactenus de visione in monte Sinai locutus est, qua figura hominis, nondum sub carne Moysi objecta, effigiem nostri signaverat oris. Nunc progreditur ad visionem in figura ignis, rubum comburentis: Sed tamen et sentam, usque ad vers. 70. Vide Exod. III.
 57. Bonou., alevat non omnino male, pro agebat. Vide Sedulium, lib. 1: Ignibus innocuis flagrans apparuit olim Non ardens ardere rubus, etc. Prudentius in rubo ardenti ignem Verbum interpretatur, spinas humanitatem.

- Spiniferos, sudibus quos texunt crimina densis, A
 60 Et peccata malis hirsuta doloribus implent.
 Inculto nam stirpe frutex vitiosus iniquis
 Luxuriam virgis inhonesto effundere succo
 Cœperat, et nodos per acumina crebra ligabat.
 Cernere erat, steriles subito splendescere fron-
 [des,
 65 Accensisque citum foliis magno impete late
 Collucere Deum, nec spinea lædere texta,
 Lambere sanguineos fructus, et poma cruenta,
 Stringere mortiferi vitalia germina ligni.
 Quandoquidem tristes purgantur sanguine culpæ,
 70 Quem contorta rubus densis cruciatibus edit.
 Ergo nihil visum, nisi quod sub carne videndum,
 409 Lumen, imago Dei, Verbum Deus, et Deus
 [ignis, B
 Qui sentum nostri peccamen corporis implet.
 Nam lucis genitor, Verbi sator, auctor et ignis
 75 Creditur extra oculos, ut apostolus edocet auctor,
 Qui negat, intuitu fontem deitatis adiri.
 Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
 Visibilis de fonte Deus, non ipse Deus fons
 Visibilis, cerni potis est, qui nascitur : at non
 80 Innatus cerni potis est ; latet os Patris illud,
 Unde Deus : qui visibilem se præstitit olim,
 Tale aliquid formans in sese, quale secuta est
 410 Passio, quæ corpus sibi vindicat : ardua
 [nam vis
 Est impassibilis : quoniam natura superni
 85 Ignis ad horribilas nescit descendere pœnas,
 Nec capit humanis angoribus excruciaci :
 Pura, serena, micans, liquido prælibera motu,

GLOSSÆ VETERES.

59. Texunt, *insimulatione*, Iso.
 61. Inculto, *agresti*. — Iniquis, *non æquis, nequis*, I.
 62. Luxuriam, *abundantiam*, I.
 65. Impete, *pro impetu*. — Late, *ubique*, I.
 67. Cruenta, *rubicunda*. I. *rubra*, Vat. A.
 68. Stringere, *decerpere*, Iso, Mar.
 69. Quandoquidem, *quoniam*. — Sanguine, *Christi*, Iso.
 70. Contorta rubus, *Maria, passio Christi*. — Edit., *ignit, protulit, parit*, I. — Rubus, *passio Christi*, Vat. A. — *Christi corpus*, Mar.
 73. Sentum, *sentosum*, I.
 75. Extra oculos, *invisibilis*, I.
 76. Fontem, *Patrem*, I.
 77. Deum, *scilicet Patrem*, I.
 78. Visibilis, *scilicet est*. — Fonte, *Patre*. — Deus, *Filius*. — Fons, *qui est fons*, I.
 79. Visibilis, *Pater*. — Qui nascitur, *Filius, in quo est Pater*, I. — Potis est, *cerni possibilis*, Vat. A.
 85. Vindicat, *usurpat*, I.
 86. Capit, *potest. Nec valet, nec vult*. — Angoribus, *angustiis, anxietatibus*, I.
 87. Liquido, *puro*, I.

COMMENTARIUS.

59. Lact. lib. vi, cap. 15 : *Nam sicut in sentes ager, qui est natura secundus, exuberat : sic animus incultus, vitibus sua sponte invalescentibus, velut spinis obducitur.* Alcimus Avitus, lib. v : *Et rubus in rubeo vitidis permanserat æstu, Quo signo spinas nostræ fervescere mentis . . . pia pectora nossent.*
 61. Prag., *inculta*. Ald., Weitz., Gis., vetustiores Heinsiani et nostri, *inculto nam stirpe*.
 62. Vetustiores, *luxuriam*, non *luxuriam*, quod habet Giselinus. Ald., *jurgis mendum puto pro virgis*. In Vat. A dignosci satis non potuit *jurgis*, an *virgis* esset.
 63. Vat. A, *et nudos, perperam*.
 65. Ald., *circum foliis*, contra metrum.
 67. *Lambendi verbo usus quoque est Sedulius loc. cit.*, et antea Virgilius lib. II *Æneid.*, vers. 683, *tactuque innoxia molli Lambere flamma comas*.
 68. Vat. A *mendum ostiferi a prima manu*.
 71. Colligit, etiam in rubo nihil visum, nisi Verbum Deum : nam Verbum idem, quod *sentum nostri peccamen corporis implet*, representabatur in igne innoxio, qui in spinis volitabat acutis. Implere sentum peccamen corporis est Deum assumere corpus in similitudinem peccati.
 72. Filius dicitur imago Dei cap. I ad Coloss. vers. 15 : *Qui est imago Dei invisibilis*. Theologi ostendunt Filium esse imaginem Patris vel ex hoc loco Apostoli : nam *Deus invisibilis* ibidem intelligitur Pater, ut ex SS. Patribus constat. Imo Filius solius Patris est imago : non enim ratio imaginis consistere potest sine vera processione, et Filius a Patre procedit, non a natura divina. Vat. A. legit *numen pro lumen* : hoc longe melius est.
 74. Non placet glossa Vat. A : *IGNIS, Spiritus sancti*. Sermo hic tantum est de Verbo, quod est *Deus ignis*, ut paulo ante. Fabricius unum verbum facit *Verbisator*, et ait, epitheton Dei Patris esse, ut *Verbigena*. Sed hoc loco ratio metri postulat *Verbi sator*.
 75. *Apostolum* aiunt esse Joannem evangelistam, cujus sententia laudata est supra vers. 9. Potest etiam intelligi Paulus apostolus, qui Patrem invisibilem vocat, ut exposui vers. 72. Est autem Pater fons deitatis, quatenus communicat deitatem : quo sensu frequens esse apud Patres vocare Patrem fontem deitatis et divinitatis, ex S. Dionysii aliorumque operibus demonstrat Suarezius lib. viii de Trinitate, cap. 3. Minime vero Pater est fons deitatis, quasi eam producat.
 78. Ald., Bong., et quatuor Heinsiani præstantioris notæ, *Dei fons*. Gis., Weitz., Vat. A et B, Rat., *Deus fons*. In Mar. videtur esse *Deus*, licet sit aliqua litura. Utroque modo sensus constat. In editione glossarum Isonis Colonizæ 1704, tractatæ sunt glossæ, et falsa sententia irrepit, scilicet : *DE FONTE, de Patre ; DEUS fons, Filius, qui est fons*. In Aldo quoque male hæc distincta sunt non ipse *Dei fons Visibilis cerni potis est, qui nascitur*.
 79. In Bonon. scriptum est *poterit pro potis est*, ab aliquo sciolo invecum, tum hoc in loco, tum in aliis.
 80. *Innatus pro non natus* Tertullianus. Pro *intus natus* Cicero, et alii. In Alex. deest unus versus, et ita alii leguntur : *Visibilis cerni potis est : latet os Patris illud, Unde Deus*.
 83. In Thuan., *quem corpus sibi vindicat, non quem Deum*.
 86. *Nec capit* idem est ac *non potest*, sive, ut alibi loquitur Prudentius, *incapax est*. Hieronymus et Paulinus etiam vocabulo *incapax* utuntur. Fabricius advertit, hunc versum esse ex bis qui dicuntur fistulares, quod syllabarum numerus cum singulis verbis crescat.
 87. Natura divina dicitur *prælibera liquido motu* ea significatione, qua interdum poeta noster *liquidum* usurpat, videlicet *puro spirituali motu*. Vide proleg. num. 164. Chamillardus arbitratur, poetam allusisse ad Deum volitantem in rubo, et nescio quæ alia addit, quod *Deo vitia carnis non nocent, licet sit in medio sanguinis, qui liquidus est, et movetur*. Hæc a recentibus poetæ longe aliena esse mihi videntur.

- Subdita nec cuiquam, oominatrix ut pote rerum : A
Cui non principium de tempore, sed super omne
90 Tempus, et ante diem majestas cum Patre sum-
[mo,
Imo animus Patris, et ratio, et via consiliorum.
Quæ non facta manu, nec voce creata jubentis,
Protulit imperium, patrio ructata profundo.
Hanc igitur non flagra secant, non sputa salivis
95 411 Aspergunt, alapis non vexat palma relivis ;
Nec perfossa cruci clavorum vulnera figunt.
His affecta caro est hominis, quem femina
[prægnans
Enixa est sub lege uteri, sine lege mariti.
Ille famem patitur, fel potat, et haurit acetum ;
100 Ille pavet mortis faciem, tremat ille dolorem.
Dicite, sacrilegi doctores, qui Patre summo B
Desertum jacuisse thronum contenditis illo
Tempore, quo fragiles Deus est illapsus in artus ;
Ergo Pater passus ? quid non malus audeat
[error ?
105 Ille puellari conceptus sanguine crevit ?
Ipse verecundæ distendit virginis alvum ?

GLOSSÆ VETERES.

90. Majestas, *Filii fuit*, I. *Christi divinitas*, Vat. A.
91. Animus, *ipse Filius est*, Iso.
93. Patrio profundo, *ex intima Patris substantia*,
Mar.
94. Flagra, *flagella*, I.
97. Affecta, *afflicta*, Iso.
98. Enixa est, *parturit*, I.
106. Distendit, *intumescere fecit*, I.
107. Falsiloqua, *falsiloquens*, I.
109. At non, *scilicet ipse*. — Verbi, *Filii*, I.

COMMENTARIUS.

89. Æternitas, divinitas, et eadem natura Verbi C
cum Patre clarioribus verbis exprimi nequit.
91. Alex., Put., Thuan. et duo Torrentiani *ratio*,
via sine et. Filium consiliarium vocat Isaïas cap. ix :
SS. Patres, et theologi mentem, animum, rationem
Patris.
93. Cellarius in indice verborum duas metaphoras
indecoras notat, alteram hanc *patrio ructata profundo*,
alteram vers. 595, *evomuit*, etc. Dicam suo loco de
secunda. Prima metaphora *indecora* dici non debet,
quandoquidem Prudentius psalmi LXIV, 4, verba in
suam sententiam accommodavit : *Eruclavit cor meum*
verbum bonum : quæ de æterna Verbi generatione in-
terpretantur SS. Patres. Ambrosius lib. iv de Virg.,
cap. 1 : *Ipse est quem Pater genuit ante Luciferum, ex*
utero generavit, ut Filium, ex corde eruclavit, ut Ver-
bum. PATRIUM PROFUNDUM dixit, ut Zeno Veronensis
sermone 1 de æterna generatione Filii, *profundum*
arcanum. Vide not. hymn. 11, Cath., vers. 18 et seqq.
usque ad 20. Quæ hic habet Prudentius, Theophilus
Antiochenus lib. II ad Autolycum uberius explana-
navit.
97. Ald., Weitz., Gis., Vat. B, *quam*. Mar., *quam*,
sed supra *quem*. Vat. A et Pal., *quem*. Heinsius edi-
dit *quem*, et nihilominus in notis id reprehendit in
nonnullis editionibus. Mihi placet *quem* hoc maxime
loco. Vide hymn. 3 Cath., vers. 142.
98. Put. scribit *enisa* pro *enixa*. Bonon. male, *vir*
pro *uteri*.
100. Hinc comprobatur, narrationem orationis in
horto esse vere evangelicam.
101. Ald. primum scripsit *quia*, correxit *qui a*
Patre. Cæteri legunt *qui Patre*.
102. Sich. legit *Deum* pro *thronum*. Chamillardus
ait vocem *thronus* non esse usitatam Latinis, quia

- Et jam falsiloqua est divini pagina libri,
Quæ Verbum in carnis loquitur fluxisse figuram ?
At non, qui Verbi Pater est, caro factus habetur.
410 Fige gradum, Scriptura, tuum, nil mobile et
[anceps
Affirmasse decet. Pater est, quem cernere nulli
Est licitum : Pater est, qui nunquam visus in
[orbe est,
412 Nec mundana interradiavit lumina coram.
Verbum conspicuum misit, missumque recepit,
415 Cum voluit : Verbo præstrinxit viscera puræ
Virginis, et Verbo struxit puerilia membra.
Ipse quidem in terris virtute, et numine præsens
Semper adest quocunque loci, nec pars vacat
[ulla
Majestate Patris, nusquam est Genitor Deus
[absens :
120 Per Verbum sed semper adest, atque inde
[Philippo
Christus ait : Tanto tecum jam tempore versor,
Et Patrem te nosse negas, quem perspicis in me ?
Est invisibilis donum Patris edere natum

110. Fige, *confirma*, I.
111. Cernere, *scilicet manifeste*, Iso.
113. Coram, *præsentialiter*, I. *Corporaliter*, Vat. A.
114. Recepit, *post ascensionem*, Vat. A.
115. Præstrinxit, *præoccupavit*, I. *Implevit*, Mar.
116. Struxit, *ornavit*, I.
118. Quocunque, *in omni loco*, I. *Ubicunque in omni*
loco, Mar.
120. Per Verbum, *per Filium innotuit mundo*, I.
123. Donum, *officium*, I.

- solummodo exstat apud Plinium. Vel id solum Pru-
dentium excusaret. Accedit, verbum id esse eccle-
siasticum ex sacris Litteris petitum.
103. Vat. A, *fragilis*. Put., *illapsurus*, sed tunc
amovendum esse verbum substantivum, monet Hein-
sius. Ego mendum puto *illapsurus* pro *illapsus* : et in
Vat. A, *fragilis* esse pro *fragileis*, aut *fragiles*.
104. Avitus lib. v, *Quid non furor audeat amens ?*
105. Heinsius cum suis potioribus, Ald., Vat. A,
Pal., Widm. supra *ipse*. Weitz., Gis., Vat. B, Mar.,
Prag., Rat., *ille*. Teol. edidit *ipse*, et in fine versus
admirationis notam apposuit.
112. In Vat. B deest verbum substantivum *est* :
visus in orbe. S. Joan. vi, 46 : *Non quia Patrem vidit*
quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem.
115. Thuan. scribit *perstrinxit*.
117. Gisel. 1 edit. ad marginem, Sich. et Mariet.
pro diversa scriptura *munere*. Cæteri *numine*.
118. Apud Heinsium Cauchius conjectabat *ubicun-*
que : ac revera ita habent apud Weitzium Egm. et
Palat., necnon Vat. A, ubi ad oram discrepans lectio
quocunque. In Rot. pro diversa scriptura *Semper ad-*
est, et ubique loci, quod Heinsio placebat, neque mihi
displicet. Sed *quocunque* habent plerique, et optimi
mss. et vulg. Prudentianum est *quocunque terrarum*
in hymno S. Laurentii, vers. 431. In Mar. glossa est
ubicunque, quæ in textum videtur irrepsisse. In Bo-
non. *una*, minus bene, pro *ulla*.
119. Ald. male distinguit *nusquam est genitor Deus*
absens Per Verbum, sed semper adest.
121. Joan. xiv, 9.
125. *Invisibilis* mendum pro *invisibilis* in Fabr.
Hanc vocem, quam Vossius rejecit, alii recte de-
fendunt auctoritate Cornelii Celsi, Macrobbii, Arnobii,
Lactantii, et nostri poetæ.

- Visibilem, per quem valeat Pater ipse videri : A
 125 Nec solis sanctorum oculis, sed lumine cassis,
 Cæcorum cæcos loquor : atra socordia quorum
 Corde tenebroso verum perpendere nescit.
 126 Quem si perspicuum mortalibus inficiaris,
 Face age; quem videat Babylonis ab arce ty-
 [ranus
 130 Innocuas inter flammam procul expatiantem,
 Calcantem rapidos madustis fratribus ignes?
 Nempe, ait, o proceres, tres vasta incendia an-
 [belis
 Accipere viros fornacibus : additus unus
 Ecce vaporiferos ridens intersecat ignes.
 135 Filius ille Dei est, fateorque et victus adoro.
 Irrisas remove facies, tædasque tepentes

- Subtrahite, en friget succensæ sulphuris ardor.
 Filius, haud dubium est, agit hæc miracula
 [rerum,
 134 Quem video; Deus ipse, Dei certissima
 [proles,
 140 Imperat immensis ardoribus, et domat iras,
 Insultans famulante rogo, piceosque furores
 Comprimit, et rabiem flammarum algescere cogit.
 Barbaricos calida aura sinus non tangere iussa
 Præterit, et tenues stridens transcurrit amictus;
 145 Ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras,
 Ne coma fusa humeris fumo obsordescat amaro.
 Hæc ait, et varios jubet obmutescere cantus,
 Organa, sambucas, citharas, calamosque, tu-
 [basque:

GLOSSÆ VETERES.

125. Lumine, fide carentibus, Iso.
 126. Socordia, stultitia, vel pigritia, quasi sopor cordis, Iso.
 128. Perspicuum, manifestum fieri. — Inficiaris, negas, I.
 129. Tyrannus, Nabuchodonosor, Mar.
 130. Expatiantem, deambulantem, I.
 138. Filius, Dei. — Agit, facit, I.

141. Insultans, deridens. — Piceos, Chaldaicos, Iso.
 143. Barbaricos, alienos, id est Chaldaicos. — Aura, flamma. — Jussa, concessa, I. — Barbaricos, sarabanas, femoralia, quibus utebantur, cum inter barbaros versarentur, Vat. A.
 145. Vetitus, scilicet est. — Tiaras, mitras, I.
 148. Calamos, tibias, Iso.

COMMENTARIUS.

124. Prag. error visibilis pro visibilem. Paulinus visibiliter usus est.

126. Prag., cæcis cum glossa oculis, idem loquor pro loquor. In socordia o corripitur. Si liceret, levi mutatione versus ad aliorum consuetudinem posset revocari : Cæcorum cæcos loquor, et socordia quorum.

127. Thuan., verbum pro verum, male.

128. Vat. B a prima manu qui, supra si.

129. Bonon., videant. Aldus, videat Babylonis ab arce tyranni. Vera lectio, quem videat Babylonis ab arce tyrannus.

130. Vestustiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. A pro scriptura diversa, expatiantem. Urb., Weitz., Gisel., Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., inspatiantem, quod non est æque Latinum. Gis. 4, edit., expatiantem.

131. Fratres vocat tres pueros in caminum ignis injectos ob eandem religionem mutuamque inter se amore. Ovidius usus est voce illa inadustus. Boldettus lib. 1, cap. 39 tres pueros igne Babylónico probatos ex vitro antiquè expressit.

132. Vat. A et Put. scribunt tris pro tres, ut in vetustis Virgilii codicibus.

133. Vat. A mendum accipere.

135. Vide cap. in Danielis, ubi tota hujus facti series exponitur. Fuisse Filium Dei, qui sub angeli figura descendit in fornacem, et excussit flammam ignis, colligit Prudentius ex verbis tyranni vers. 91 et 92 : Tunc Nabuchodonosor obstupuit.... et respondit, et ait : Ecce ego video quatuor viros solutos, et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis Filio Dei. In Urb., fateor : quem evictus adoro. Ald., Oxon., fateor, quem victus adoro. Sich., fateorque, et victus adoro, quod etiam habent Heinsiani, Gis. 4 edit., Vat. A, Q, Mar., Alex., Rat., Weitzius. Nihil ergo fuit causæ, quamobrem Gis. in 2 edit. mutaret duriuscule fateor quem, et victus adoro. Weitzius ita legisse Aldum affirmat : forsasse dicere voluit Giselinum. Cum Giselino tamen facit Vat. B, fateor quem, et victus. Prag. non infelicitate fateor, et victus adoro, producto o in fateor.

137. Subtrahite, friget, Aldus, duo principes codd. Heinsiani. At Giselinus invexit in hoc pacto subtrahite, en friget, quod etiam reperitur in Torn. Prudentio solemne est vocalem brevem producere ob duas consonantes dictionis sequentis. Nihilominus en

tenent Weitzius ex suis codd., Alex. supra, Vat. A, B, Q, Prag., Urb., Rat., Mar., quos sequi præstat, quamvis dissentientibus Heinsio, Chamillardo, Cellario et Teolio, qui non bene affirmavit, coddices omnes Vaticanos, uno excepto, habere subtrahite, friget.

138. Aldi error ait pro agit. An revera Verbum sub angeli figura in fornacem descenderit, disputant interpretes. Browerus in notis ad lib. v Fortunati ex plurium Patrum sententia, ac nominatim ex his versibus Prudentii, probat, hanc apparitionem in fornace attribui Verbo, idque confirmat, quia Ecclesia canit, surrexisse Christum de sepulcro, qui liberavit tres pueros de camino ignis ardentis. Et in Canone Theodori Studitæ de S. Cruce oda 7 dicitur : Qui tres pueros a flammis eripuit, ille assumpta carne in terras adventit.

143. Alex., tangere visa, minus bene. Vestes barbaricas pro pretiosis a poetis sumi advertit Chamillardus. Hic sinus barbarici sunt vestes sinuose, pallia, aut aliud vestis genus (variant enim interpretes de significatione vocis sarabala Dan. iii, 95) quod barbarorum more factum fuerit, quoque tres illi pueri in captivitate Babylonica degentes fuerint induti. Cl. P. Simon de Magistris in suo Daniele refellit Grotium, quod Hieronymum et Vulgatam deseruerit, ut rabbinos sequeretur. Grotius saraballa (corrupte sarabara aut saraba) exponit mantella : lexicographi tibialia apud Persas. In laudato opere Danielis secundum LXX exhibetur Daniel, barbarico cultu exornatus in lacu leonum ex celebri Menologio Basillii Porphyrogeniti.

144. Prag., percurrit amictus.

145. Prag., inde pro ipse, aut ire. Ald., Ipse per Assyrias metuit vapor ire tiaras : sic Mar. pro diversa scriptura, et codd. Heinsiani; Gis. item ad marg., qui in textu habet, Ire per Assyrias vetitus vapor ipse tiaras. Weitz. cum Widm., Palat., Bong., nostri Vat. A et B, Mar. a prima manu, ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras. Sichardus, Ire per Assyrias vetitus vapor ipse tiaras. In Put. est Assyrios tiaras masculino genere, ut apud Virgilium, et Claudianum. Chamillardus Assyrios interpretatur Judæos, quia Europæi Assyriam cum Judæa confundebant. Malo accipere suo sensu pro Babyloniis, ut supra barbaricos sinus.

148. Chamillardus ex his quæ Isidorus scribit cap. 20, lib. ii de secunda divisione musica, quæ organica

- 415 *Stultis imperantibus tacuit: vox festa quiescit.* A
 150 *Quæ male conspicuæ celebrabat imaginis au-*
 rum.
Carmina sanctorum resonat jam sola viro-
 sum,
 Concertu triplici regem laudantia cœli,
 Qui mare, qui terras, qui lucida sidera fecit,
 Ignibus et mediis securus textit alunnos.
 155 *Semper in auxilium sermo Patris omnipotentis*
 Descendit servando homini: mortalia semper
 Admiscenda sibi proprio curavit amore,
 Ut socianda caro, dominoque implenda pe-
 rumi,
 Degenerem vitam, quam tunc animalis agebat,
 160 **416** *Exemplo mutaret heri, similesque per*
 artus
 Cernere consortem terreni assuesceret oris,
 Participemque suum visu velut obside nosse,
 Et consanguineo paulatim accedere Christo.

149. Superstitio, paganitas, vana religio. Festa.
 inanis, festiva, I.
 150. Conspicuæ, statæ, I.
 151. Virorum, scilicet sunt audita, I.
 152. Concertu, cantu, Iso.
 156. Servando, ad servandum hominem, Iso.
 159. Animalis, pacinnæ. — Agebat, duxit, duc-
 batur, I.
 160. Heri, Dei, I.
 162. Obside, ut visus obesse, et testis fuisset ad vi-
 dendum Deum, I.

GLOSSÆ VETERES.

- Ergo animalis homo quondam, nunc Spiritus
 [Nium
 165 Transtulit ad superi naturam seminis, ipsam
 Infundendo Deum, mortalia vivificantem.
 Nunc nova materies, solidata intercute flatu,
 Materies sed nostra tamen, de virgine tracta,
 Exiit antiquæ corrupta exordia vitæ,
 170 Immortale bonum proprie spiritamine tumens.
 Filius ille hominis, sed Filius illæ Tonantis,
 Jam solus vultum Patris aspicit, et videt ip-
 sum.
 Nemo Patrem novit, nisi Filius, et cur monstrat
 Filius, et nostri mediator, et Omnipotentis.
 175 Denique concludam brevis ut compendia sum-
 mæ,
417 *Non Pater in carnem descendit, sed Patris*
 arceum
 Sumpta caro ascendit: natus per utrumque
 [cucurrit.

B

COMMENTARIUS.

dicitur, arguit apud antiquos organa fuisse eadem **C**
 figura qua apud nos. *Organum*, ait Isidorus, *vocabu-*
lum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc
autem, cui folles adhibentur, alio Græci nomine appel-
lant. Ut autem organum dicatur, magis ea est vulgaris
consuetudo. Hic igitur vigeat usus saltem in Hispa-
nia, ubi nunc quoque organa maxime celebrantur.
 Et fortasse duplex erat genus organorum, hydraulicum
 et pneumaticum, ut dicam ad vers. 592. An
 autem in Gallia hæc consuetudo vigerit ante Pipini
 et Caroli Magni tempora, in dubium revocat cl. hiero-
 nymus Tiraboschius tom. III Hist. lit. Ital., lib. III,
 cap. 4, num. 11: qui in medium adducit verba ano-
 nymi monachi Engulismensis in Vita Caroli Magni:
Similiter eruderunt Romani cantores supradicti cantores
Francorum in arte organandi. Quibus ex verbis
 non satis constare ait, docuerunt Romani Francos
 artem conficiendi organa, an rationem eis utendi.
 Cl. Stephanus Arteaga in egregio suo opere de theatro
 Italico musico, tom. I, cap. 3, verbum *organandi*
 ajiter explicat, et quendam peculiarem musices ratio-
 nem, et regulam eo loco significari ex idoneis
 auctoribus ostendit. Obiter dicam, non fuisse meum,
 ut Arteagæ opus, sæpe, et coram multis a me lauda-
 tum, pauculis verbis, quæ in bymmodia Hispanica
 de quibusdam nugis chronologicis exciderunt, et ali-
 quis immerito in malam partem accepisse visus est,
 condemnarem.

150. Aurum intellige statuam auream, quam Nabu-
 chodonosor rex fecit.
 151. Mar., resonantia cum glossa erant. In Vat. B videtur
 idem fuisse, sed abrasum est: glossa addita ait sunt,
 quod innuit legendum *resonantia*. Isonis glossa eodem
 pertinet. Cæteri habent *resonant jam*, quod clarius est.
 152. Heinsius cum solo Pul., *triplice concertu* pro
concertu triplici, non male. Sed miror, ab Heinsio
 Apollinarem Sidonium laudatum, ut ostenderet
 priorem in *triplex* produci posse. Quis id negat, aut

quis neciat, eam syllabam esse communem? Indicat
 Prudentius hymnum trium puerorum in fornace ignis
 Benedicite, etc.

159. Ald., Thuan., Cauch., Rat. a secunda manu,
 Mar., Egm., Widm., quæ tunc. Alii, quam tunc. Con-
 gruentem rationem Prudentius affert, cur Verbum,
 sermo Patris, semper apparerit: ut scilicet caro,
 quam erat assumpturus, degenerem vitam mutaret,
 et cernere consortem terreni assuesceret oris.

160. Abest hic versus a Puc. In Thuan., *fragilitæ-*
que per artus. Oxon., Rot., Noms., tres Torr., Pal.,
similesque per actus. Vide hymn. 4 Cath., vers. 77.
 Ald., Weitz., Gis. cum cæteris mss., *similesque per*
artus. Vat. B pro diversa lectione, *actus*.

164. Potest accipi Spiritus pro tertia Trinitatis per-
 sona: sed nihil obest, quominus de secunda intelli-
 gatur, de qua hic potissimum agit. Vide supra vers. 53,
 et hymn. 11 Cathem., vers. 51. Petavius, tom. IV, part.
 2, lib. II, cap. 9, his versibus confirmat theologiam,
 hanc sententiam, quod non solum externa efficien-
 tia, sed interno quodam ac substantivo, ut antiqui
 loquuntur, illapsu Christus nobis justitia factus est
 per substantivam conjunctionem, applicationemque
 Spiritus sancti, tanquam formæ suo modo sanctifi-
 cantis, quæ proprium munus est Christi incarna-
 tionis.

166. Vox ecclesiastica videtur *vivificare*. Usus ea
 est Minutius Felix. Tertullianus etiam *vivificatio*, et
vivificator. Apud Ammianum *vivificus* legitur.

168. Chem., male, tamen? interrogans.
 169. Vat. A, *corruptæ* a prima manu, mendum.
 172. Ald., perperam, *solum* pro *solutus*. Explicatio
 hujus vocis petitur ex sequentibus.
 174. In Vat. A deest et post mediator, quod sensus
 postulat. Vide Matth. xi, 27.
 175. In Vat. A erat *comprehendit*, sed factum *com-*
prendit, lege *compendia*.

- Cede, profanator Christi, jam cede, Sabelli, A 185 Quod Deus est, adimasque decus patris, et ge-
 Depositorque Patris, natiq̄ue insane negator. [neris vim.]
 180 Nonne patrem violas, dum natum scire recusas?
 Quandoquidem non est genitor, nisi filius
 [exstet :
 Nec vocitare patrem potis es, quem germine
 [fraudas :
 Sed fortasse velis patriæ pietatis honore
 190 Portantisque aliis fumantes consecret aras ;
 Despoliare Deum, contentus nomine nudo, Attamen in cœlum quoties suspexit, in uno

GLOSSÆ VETERES.

Filium et Spiritum negabant, sed dicebant : Idem Deus, quando vult, Pater est ; quando vult, Filius est : quando et Spiritus sanctus. Ariani dicebant, tres esse personas et tres substantias in Divinitate ; Sabelliani e contra unam personam, et unam substantiam. Fides autem catholica utriusque devitans errorem, unam Deitatis substantiam, et tres personas veraciter affirmat. Num Ariani bene tres personas, male tres substantias ; Sabelliani bene unam substantiam, male unam personam dicebant, l.

178. Profanator, blasphemator, contemptor profanus dicitur, quod porro a sano, id est a templo Dei, hoc est irreligiosus. — Cede, discede, l.

179. Depositor, negator, l.

180. Violas, negas. — Natum, Filium, Iso.

181. Quandoquidem, quoniam ille. — Genitor, pater, l.

183. Patriæ, paternæ, quod patris est, l.

184. Nomine, scilicet procreationis, Iso.

185. Generis vim, filii vigorem, l.

186. Idolio, paganitate, in loco idolorum, Mar. — Idolio, in sacrilegio, in loco idolorum, pro eo quis homo idolothitum est immolatum. Idolium vero est templum idoli. — Recubans, scilicet, quavis, l.

187. Cespitem, cespes est terra avulsa cum herba, unde faciebant altaria, l.

189. Saturnis, pro omnibus diis posuit. — Cithæræis. Cithæræa, Venus, l.

190. Portantisque, idolis, l.

COMMENTARIUS

178. Alex. titulus est ante hunc versum *Contra Unionitas*. Ita Weitz. et Vat. A. In Vat. B et Mar., *Contra Unionitas Sabellianos*. In Rat., *Contra Sabellianos*. In Ald. et Gis. 1 edit., *Contra Unionitas, id est Sabellianos*. Gis. 2 ed. ad oram *Unionitæ*. Confer Browerum pag. 223 ad Fortunatum, ubi argumenta Prudentii contra Unionitas cum laude *doctissimi Christianorum poetarum* commendat. Hujusmodi lemmata *Contra Unionitas*, et similia non ab auctore esse apposita, sed ab aliis addita, dicam etiam in *Psychomachia*. Petrus Coustant in *Vindiciis* mss. codd. non bene affirmat pag. 274. Sabellianos a Prudentio hoc oco vocari *Unionitas*. Prudentius deinceps pergit exponere, Patrem et Filium in Trinitate non esse duo nuda nomina, sed personas vere distinctas : nam Patripassiani ea ratione Patrem passum affirmabant, quod Pater a Filio non esset distinctus. *Unionitæ* hi hæretici nuncupantur, quia unam tantum personam in Patre, Filio et Spiritu sancto astruebant. In Urb. *Nam cede* legitur. Exscriptores veteres sæpe *jam* in *nam* commutabant.

179. Vat. B, *depositos*, mendose, vel ex consuetudine scribendi, qua veteres s pro r interdum ponebant, ut *honus, labos, pro honor, labor*. Poeta depositorem Patris vocat Sabellium, quia Patrem vere esse negabat, et Filium non vere genitum asserbat. Vocabulo *depositor* utitur Quintilianus in lemmate. Declamat.

184. Mar. scribit *dispoliare*.

186. In Rat. ineptus corrector, cæteris abasis, substituit *quisnam idolorum*, ut scilicet metro consuleret. Vat. A, et Egmon., *ne quis* pro *ecquis*, aut *et quis*. Si legatur *ne quis*, auferenda est interrogatio versu 188, et sensus erit, ne quis non putat, etc. In Widm., *ut quis*, supra *et quis*. Gifanius Lucr. collecti. verbo *ET QUANTIS*, ET QUIS observat, quædam verba ab antiquis duobus modis dicta, quæ recentiores non oporferre contendunt : dicebant enim *ecquis*, et *et quis*, et ita legit Gifanius in Prudentio ex veteri libro *et quis in idolio*, et similiter aliis in locis. Idolii voce utuntur Tertullianus, Hieronymus, et alii. Ut Minervium et Dianium erant Minervæ et Dianæ templum, sic idolum templum idolorum. Reperitur etiam *Æsculapium* pro *Æsculapii templo*. Corrigendi sunt nonnulli interpretes, qui l ad Corinth. viii, 10,

in idolio recubentem accipiunt idolum pro mensa, aut epulo. Ethnicis in templis suis recumbebant ad mensam, non in mensa, multo vero minus in epulo. Erant enim lecti, in quibus recumbebant, ut pranderent. Barthius lib. xxxiv, cap. 4, exponit, *in idolio recubans*, id est *paganismo deditus*, ut dicitur *cabare in morbo*. Cudworthus, cap. 4 System. intellect., num. 542, hos versus magna cum laude producit.

187. Vat. A, *rudiculos*, male, pro *ridiculos*. De ara cespitiæ dicam ad hymnum S. Eulaliæ et S. Vincentii.

189. Bonon. contra metrum *cæteris dis* pro *Cithæræis*. Urb. mendose, *Cythæreis*. Plurali numero *Saturnos, Junones, Cythæræas*, seu *Veneres* profert per contemplum, ut infra, vers. 292, *Deucalionum*, vel etiam ut indicet diversos titulos, quibus idem deus ab ethnicis insigniri et coli solebat. De hujusmodi vero falsis numinibus eorumque cultu fusius dicemus ad hymn. S. Eulaliæ vers. 122, S. Vincentii vers. 50, S. Laurentii, et præcipue S. Romani, et ad libros contra Symmachum.

191. Prag., male, *imo* pro *uno*. Radulphus Cudworthus, Syst. intellect. cap. 4, intelligit, *virtutum rationem* hoc loco esse amictum et habitum personarum, *ministros* vero esse dæmones, qui et dii audiebant, et quibus Deus ad mandata uteretur ex theologia scilicet gentilium, de quibus loquitur Prudentius. Putat enim Cudworthus plures gentiles creditisse sua numina nihil aliud esse quam unius Dei perfectiones, ac *virtutes personarum nomine indutas* : quam opinionem ad examen revocabo lib. ii adversus Sym., vers. 58 : *Res incorporeas*, etc. Minucius Felix : *Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculis in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra, circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur ?* Vide quæ ibi notant Wowergus, Elmenhorstius, Ouzelius ex nostro poeta, ex Augustino, Hieronymo, Isidoro Pelusiota, Lactantio, Cicerone : est enim argumentum a multis pertractatum. Hoc scilicet est testimonium illud *animæ naturaliter Christianæ* de Deo uno, quod singulari libro adversus gentes ingeniose propugnavit Tertullianus. Vide ejus Apolog. cap. 17, et librum de Testimonio animæ.

- 419 Constituit jus omne Deo : cui serviat ingens
Virtutum ratio, variis instructa ministris.
Quæ gens tam stollida est animis, tam barbara
[linguis,
195 Quæve superstitio tam sordida, quæ canifor-
[mem,
Latrantemque throno cœli præponat Anubem ?

- Nemo Cloacinæ, aut Eponæ super astra deabus
420 Dat solium, quamvis olidam persolvat
[acerram,
Sacrilegisque molam manibus, rimetur et exta.
200 Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et, hircosus cynicus quod somniat, et
[quos

GLOSSÆ VETERES.

192. Jus, religionem, I.
193. Ministris, angelis, I.
194. Barbara, alienigena, Iso.
195. Superstitio, paganitas. — Caniformem, canis habens formam, Iso.
196. Anubem, deum Ægypti, id est simiam, caput canis habentem. Mercurius lingua Ægyptiaca vocatur Anubis, qui deus eloquentiæ fertur. Unde cum canino capite depingitur, quia in animalibus nihil cane sagacius habetur. Latrare autem dicitur propter copiam sermonis, unde et oratores rabulatores dicuntur. Deum Ægyptiorum similitudinem canis habentem, I.
197. Cloacinæ, Cloacina et Epona, deæ rusticæ sunt. Cloacina dea cloacarum. — Epona, dea hortorum. Cloacina et Epona, deæ rusticæ, Vat. T.
198. Solidam, plenam, olidam, putridam, I. — Oli-

dam, putridam, Vat. T. — Acerram, vas thurarium, thuribulum, Iso.

199. Molam, sacrificium, vel notam; mola est genus sacrificii ex farre et sale, unde ignem aspergebant, et cultum, et hostiam. — Rimetur, vertat. — Exta, viscera, I.

200. Barbati, senis, Mar. Illius senis, I. — Deliramenta, dementia, mendacia, amentiam. — Platonis, Plato dicitur a latitudine humerorum; qui primum athleta invictus, postea ad philosophiam conversus, omnes philosophos superavit, I.

201. Hircosus, adulterinos, vel caninos, Vat. T. — Hircosus cynicus. Epicurus, Vat. A. — Hircosus cynicus, propria nomina hæreticorum dicit, quorum alii propter immunditiam hirci dicuntur, alii canini, adulteri vocantur: κύνων enim apud Græcos canis dicitur, I.

COMMENTARIUS.

195. Virtutes cœlorum, sive angeli in varios ministrantium ordines distributi. S. Gregorius homil. 34: Novem angelorum ordines diximus, quia videlicet esse, testante sacro eloquio, scimus angelos, archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim atque seraphim. Hebræi decem angelorum ordines distinguunt, ac varia eis nomina imponunt. Erasmus et Beza, qui Apostoli locum I Ephes. xxi, *Supra omnem principatum*, etc., intelligit universe de omnibus rebus creatis, refellit Petavius tom. III, lib. II, cap. 1, ex Ignatio, Irenæo, Athanasio, Cyrillo Hierosolymitano, Basilio, Epiphanio aliisque. Virtutum nomine, uti angelorum, interdum omnes angelici ordines intelliguntur, ut constat ex Chrysostomo, Theodoro, Hilario, Hieronymo et aliis. Græce in sacris Scripturis vocantur δυνάμεις, Hebraice Sabaoth.

196. Ald. et Gis., Anubim. Weitz., cum mss. codd. plerisque, Anubem.

197. Ald., Ox., Vat. Q. Noms., Tiphonæ, Urb., Typhonæ. Gis., Hippo ab Hippo Hipponis, ut Dido Didonia. Etenim dea equorum a Græco vocabulo dicenda est Hippo aut Hippona. Vat. A, Ypone. Præstantiores Heinsianis cum duobus Torrentianis, Vat. B, Alex., Prag., Rat., Mar., Eponæ. Quam veram lectionem Elmenhorstius est odoratus, et ante illum Gifanius Ind. Lucr. verbo SOLIDA, ex veteribus libris. Eandem lectionem approbat Adrianus Turnebus num. 791 advers., quia Latini ita, quæ Græca sunt, interdum efferunt, ut ortum ejurent suum, et quia in Juvenalibus bibliothecarum pulverulentis invenerat Eponam. Giselinus in Buslid. cod. reperit Hippo, et judicat scripturam depravatam Tippo et Eponæ, auctoritate Gyraldi, qui in Historia de diis gentium hanc deam male Eponam a quibusdam vocari putat, et quia media in Epona esset producenda. Barthius, lib. xxvi Advers., cap. 11, contendit legendum in Prudentio et aliis Æquona, quia huic deæ cura equorum erat; et a Prudentio mediam corripit ait more Græco, ut solet Prudentius facere in nominibus Græcis. Retineri debet nomen Eponæ, quod exstat in antiquis monumentis et inscriptionibus. De Epona, mulionum dea, vide Plutarchum in Parallelis, Minucium in Octavio, et Tertullianum in Apologetico.

198. Ald., Weitz., Vat. A et B, Mar. pro diversa scriptura, Gifanius ex quinque exemplaribus mss., so-

lidam, ut Virgilius, a quo multa mutatum fuisse Prudentium monet Gifanius; Æn. v, plena supplex veneratur acerra. Iso duas has lectiones explicat solidam et olidam. Heinsius cum suis, Giselinus per motus simili epitheto apud Juvenalem Sat. 8, facies olida ad præsepia pietas, Bong. a prima manu, Mar. a prima manu, Prag. et Rat. legunt olidam. Præfero olidam: nam epitheton olida de præsepibus congruenter, de acerra etiam bene dicitur, quia scilicet thus olet, Giselinus in Daventriensi invenit solitam quamvis, quod non dedecet.

199. Aldus aliter distinguit Sacrilegisque molam manibus rimetur, et exta. Iso quoque addit glossam: RIMETUR, vertat, quasi rimetur molam. Sententia est, persolvat acerram, et molam, et rimetur exta. Chamillardus vero interpretatur: querat manibus scelestis ima viscera, et imam molam. Si autem mola fiebat, quod ipse notat, ut ea frons victimarum, foci et cultri spargerentur, quid, quæso, est imam molam: rimari, aut querere? Festus docet immolare esse a mola, hoc est, farre molito et sale hostiam perspersam sacrare. Supra vers. 187, venerans sale, cespite, thure. Ex eodem Festo exta dicuntur, quod ea diis prosecuntur, quæ maxime exstant eminentque. Alii exta vocari putant quasi exsecta.

201. Put., Gifan. verbo SOLIDA ex vet. lib., Egm. a secunda manu, Urb., hircosus cynicus quos somniat, sc. nervos. Thuan., Rot., Torr. tres, Weitz., Ald., Pal., Mar. pro diversa scriptura, Prag., hircosus cynicus. Fab., Gis., Widm., Mar. a prima manu, quos somniat. Thuan., Rot., Torr. tres, Veitz., Alex., Ald., Mar. a secunda manu, quod somniat. Vat. B, male, hircosus cynicus quis somniat, et Vat. Q, hircosus cynicus quos somniat, quod etiam exstat in Tornæsiana editione. Prag., quid somniat. In Vat. A abrasum erat et hircosus cynicus quod somniat, vel alia similia verba, et supra scriptum somniat. Jam cynici hircosi dicuntur, quia obsceni maleque olentes, nam etiam cynici ob caninam obscenitatem vocabantur, nisi malis, ob effrenatam licentiam obloquendi et quasi latrandi. Alii putant, neque absurde, cynicos dici hircosos ratione barbæ hircinæ, quæ propria erat philosophorum, et in proverbium abiit. Plato vers. superiori proximo barbatus appellatur non tantum quia senex, ut ait glossa, sed etiam ob barbam philosophicam. Longe alio more philosophi nunc amant vivere.

- 421** Textit Aristoteles torta vertiginæ nervos. **A** 210 Cujus ad arbitrium spheræ mobilis atque rotunda
Hos omnes quamvis anceps labyrinthus, et error
Circumflexus agat, quamvis promittere et ipsi
Volvatur, serventque suos vaga sidera cursus.
305 Gallinam soleant, aut gallum, clinicus ut se
Non recipit naturæ hominis, modo quadrupes ille
Dignetur præstare Deus morientibus æquum :
Non sit, et erecto spectet cœlestia vultu,
422 Cum ventum tamen ad normam rationis,
Non recipit, neget ut regimen pollere supremum.
[et artis,
215 **423** Istud et ipse Numæ tacitus sibi sensit
Turbidos sensus, et litigiosa fragosis
[haruspex,
Argumenta modis concludunt numen in unum :
Semifer et Cottus sentit cane milite pejor.

GLOSSÆ VETERES.

202. Torta, Tortuosa circumlocutione. — Nervos, ludos, inenodabiles dictiones, syllogismos, I. — Vertigine, versione, Vat. A.

203. Labyrinthus, flexuosus. Idem vocat labyrinthum, quod et errorem : labyrinthus erat domus subterranea, centum habens ostia, quam Dædalus fecit ad Minotaurum, quam si quis semel ingrederetur, propter multitudinem ostiorum non poterat revertere; dicitur autem labyrinthus, quia labor intus. I.

204. Agat, vexet; ducat, I.

205. Gallinam, Æsculapio gallina immolatur, qui clinicus præest. — Clinicus, curvus. CLINE Græce lectus dicitur : inde clinicus proprium nomen dei, qui præerat decumbentibus in lectum; vel ipse infirmus, a cubendo in lecto, I.

206. Æquum, placatum, Iso. Propitium, Vat. A.

208. Fragosis, difficilibus, I.

209. Modis, syllogismis, I. — In unum, Deum, Vat. A.

210. Suos, proprios. — Vaga sidera, septem errantia sidera, dicit septem planetas, quæ interpretantur errantia : non quod ipsæ errent, sed quod homines errare faciunt. Unde planificiæ dicuntur melius, id est

COMMENTARIUS.

202. Widm., Aristoteles, male pro Aristoteles. Teolius in carmine, et in nota habet tota vertigine pro torta. Crediderim esse mendum typographi : nullum enim ms. allegat pro ea lectione. Recte poeta artem texendi nervos Aristoteli adjudicat, siquidem Cicero et alii Aristotelem nervosum in dicendo, et neminem nervosiorum eo dicunt. Celebris est ejus dialectica. Quid sit torta vertigo, alii sortem explicant, alii pseudomonon, quo dissidentes implicantur. Ego vero minime implicarer. Ego mentior, dicat aliquis, verane, an falsa est hæc propositio? Nego quemquam serio et ex animi sententia hanc propositionem posse dicere : nego ab aliquo posse quiddam intelligi, si ea ab alio proferatur. Intelligam quidem, si quis ita dicat, Ego mentitus sui, ego mentiar : at nescio prorsus quid sibi velit, Ego mentior. Simile quiddam est, quod nonnulli volunt fundamentum sciendi in ea propositione nitii debere, Ego cogito, ut inferam Ergo existo. Quæ si ita sunt, plane fateor me nihil scire : nam verbis inaniter, et nulla subjecta sententia, dicam, Ego cogito, hanc vero cogitationem nunquam habui, neque assequi potui.

205. Notavit Giselinus sapientem illum Socratem, cum ex veneno hausto toto pene corpore frigeret, dixisse : Æsculapio, o Crito, gallum debemus, quod ita ex hac vita migraret, quasi a morbo convalesceret. Clinicus deus est Æsculapius : nam medici clinici dicuntur apud Martialem, et alios, quod lecto ægrotantium a sidere solent, vel lecto afflixis (hi enim proprie sunt clinici a Græco vocabulo κλινικός) opem ferunt; hinc medicina clinice, et apud ecclesiasticos auctores clinici, qui in lecto ob morbum cubantes baptismatis aqua abluantur, quod multi, quando poterant differebant, sæpe ad ipsum mortis momentum, qui jure a SS. Patribus reprehendebantur.

207. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Gis. ad marg., Weith., convertunt pro cum ventum. Distinguit Weitzius convertunt turbidos sensus; quod non male procedit. Prag., arcis; in marg., artis.

errorem facientes, I.

212. Non recipit, non intelligit. — Natura, id est, tantummodo quadrupes homo dicitur, qui irrationabiliter more animalium vivit, et deditus ad ventris ingluviem nihil de cœlestibus curat : nam omnia mortalia animalia præter hominem in terram prona sunt. Unde et quidam veridicus : Pronaque cum spectent animalia cætera terram : Os homini sublime dedit, cœlumque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. — Modo, solummodo, tantummodo. — Quadrupes, animalis. — Ille, homo, I.

214. Pollere, valere, I.

215. Numæ, Numa Romanis sacra instituit. Numa genere Sabinus, quem post mortem Romuli populus Romanus imperatorem fecit : qui, volens Romanos ab armorum amore revocare, culturam deorum per magicam invenit artem, dicens, se omni nocte ab Egeria nymphe doceri. Postquam mortem Romani, ejus libros magicos reperientes, igni tradiderunt. Sed licet se errasse viderent, in deorum cultura permanserunt. — Haruspex, sacerdos, I.

216. Cottus, unde Alpes Cottiae, I, Mar. — Cane milite, molossa, I.

208. Bonon. et Egm., turpidulos pro turbidos. A turpis formandum esset turpiculos melius quam turpidulos.

209. Vat. A, minus bene, concludit.

211. Planetæ sunt vaga sidera, ideo planetæ, sive stellæ errantes vocantur : quia scilicet non perinde fixæ sunt ac cæteræ stellæ. Glossam aliter disserentem nauci habeas, uti cum supra vers. **203.** labyrinthus a labor intus deducebat, quæ est inepta libido confligendi etymologias, ab antiquis, etiam doctis hominibus, ut Varrone aliisque usitata. Vide quæ in hanc rem disputat Becmanus, de Orig. ling. Lat., de propria significatione vocum contra eos qui diabolum a duobus bolis, locustam quia longa pedibus sicut hasta (quod apud Isidorum legitur), colossum quasi colens ossa, et innumera hujus generis effutiant. Nam Zachæi Fabri intolerabilis fuit impudentia, qui cum a in examen corripuisset, contendere ausus est examen dici ab ἔξ, et ἀπὸν, ut colligeret, a in examen posse corrigi. Opera quædam posthuma celeberrimi viri Thomæ Serrano cum ejus vita, elegantia et judicio singulari a cl. Michaeli Garcia scripta, puper prodierunt in lucem, ubi acutum epigramma in re simili contra Ferrum excusum est.

212. In Rat. ineptus correptor, prioribus abasis, subrogavit : quadrupes modo non sit ille sed. Putavit fieri non posse e in quadrupes breve : modo quadrupes ille Non sit, et. Vide profl. In editione Parmensi claudicat hic versus : ita enim concluditur, Non recipit natura hominis, modo quadrupes. Prætermissum est ille typographi negligentia.

214. Prag., regnum pro regimen.

215. Error est in Vat. A, studet ipse. Gis. ad oram, suspexit pro sibi sensit.

216. Vat. B, Mar. a prima manu, Rat., Weith., Widm., Bong. supra Cottus, quo respicit mendum Prag. Cottus. Iso idem est amplexus cum glossa unde Alpes Cottiae. Quare hæc lectio non debuit Heinsio tantopere displicere. Meminit Prudentius Cottorum

Sed nos, qui dominum libris, et corpore jam bis A
Vidimus, ante s̄de, mox carne, et sanguine
[coram,
Quique voluminibus vatum, cruce teste, probatis,
220 Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
Mersimus, et manuum visu dubitante lacunas
224 Scrutati, eternum regem cognovimus
[Iesum,
Abjurare Deo titulum, nomenque paternum,
Credimus esse nefas, qui regem protulit ex eo,
225 Non regem populi Parthorum, aut Romulida-
[rum;
Sed regem summæ, et mediz rationis, et imæ,
Atque ideo rerum dominum, et super omnia
[regem.

GLOSSÆ VEBERES.

218. Coram, *præsentialiter*, I.
221. Lacunas, *Foramina, cavernas, fixuras, cicatrices, fossas; seipsum apostolis immiseri: in Evangelio enim Thomæ legitur adhuc minime credenti dixisse: Infer digitum tuum, etc.; sed ille clavorum fixuras intuens, tangere eum non ausus est, sed dixit: Dominus meus, et Deus meus. Ideo autem dicitur, Thomam manum in latus ejus misisse, cum tamen non miserit, quoniam, Domino jubente, hoc facere poterat, I.*

225. Abjurare, *denegare, tollere*. — Titulum, *laudem, vel potestatem, I.*
224. Regem, *Christum, I.*
226. Summa, *coelestium; mediz, terrestrium; imæ, infernorum, I. Summus scilicet, ima et media ratio: media siquidem ratio est in homine... summa ratio est in angelis, ima in minimis animalibus. Unde et Salomon*

COMMENTARIUS.

hymn. S. Laurentii vers. 539, *Trans Cottianorum juga*. Ita appellata sunt a Cottio rege Gallorum sub Augusto. Giselinus in vulgatis edd. reperit *Gothus*; quod rejecit, quia omnes uno consensu primam in *Gothus* corripuit, idque plane per-nasit Chamillardo. Verum posse quoque produci, compertum est: nam Latini interdum *Guttones* et *Gottos* eam nationem appellant, ut nihil dicam de Græcis, qui non minus in hoc scribendo vocabulo variant. Est autem *Gothus* in Mar. a secunda manu, in Bongars. a prima manu, in Fabr. Sed Heinsius cum suis, cum Gis., Ald., Pal., Alex., Vat. Q, Bonon., Scotus aut *Cottus*. Giselinus feritatem Scotorum auctoritate S. Hieronymi lib. II contra Jovian. comprobat: ex qua certe patet eos fuisse pejores *cane milite*, hoc est molosso, aut castrensi, ut exponit Chamillardus: nam castrenses canes, cum vesci soleant carnibus occisorum in bellis, crudeles esse solent et feroces. Hæc autem feritas attribui etiam potest antiquis incolis Cottianarum Alpium, quæ famose erant latrociniis. Cotticæ Alpes Delphinatam a Pedemontio dividunt. Erat etiam promontorium in Mauritania Tingitana *Cottes* seu *Cotes* dictum, Hispani *Cabo esparto*.

218. Bono., *iaepre, cordis pro coram*. Nec melius Pal., *fidem pro fide*.

219. Ald., Egm. et Vat. A a prima manu, *quinque pro quique*; hoc postremum tenendum est.

220. Fortasse inquit sententiam clarius a se expressam aliis in locis, de duplici vulnere lateris.

221. Prag., *atque manuum, fortasse atque manus, aut intelligit mersimus digitos, atque manus*. Communis veraque lectio, *et manuum, sc. lacunas, seu fixuras manuum*.

222. Scitulos aliquis in Riv., *pro cognovimus supponit veneramus, ne Iesum esset dissyllabum a vocali incipiens*. De quo satis in proleg. dictum. Eam etiam similiter usus est lib. II, epigram. 54, *Suscipit oblatum, veniam cui consulit Iesus. De regno perpetuo*

Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis
[inum.

Defuit his gradibus, rursusque revolvitur in se.
250 Est Deus, est et homo, et fit amertans, et Deus
[idem est.

Omnia percurrit naturæ munia pronæ,
225 Ut sursum Patris in cœlum replicata
[reportet,

Mortua quæ fuerant: ipsas quoque subvehat
[artus.

Hæc fere cum veterum occurrunt organa va-
[rum,

235 Nos oculis, manibus, congressa, sene, loquela
Experti, heroum tandem intelleximus arsa
Præcorum, et viso patefacta oracula Christo.

B de Christo sub specie sapientiz loquitur, Partingens a fine usque ad finem, id est a summo angelo usque ad minimum vermiculum gubernando, Vat. A.

228. Stygis, *inferni, I.*

229. Defluit, *descendit*. — In se, *eum ad cœlum ascendit, in unum, I.*

231. Munia, *officia*. — Pronæ, *humanæ, I.*

232. Replicata, *reducta, reparata, vel artus, I.*

233. Subvehat, *elevet ad cœlestia, ad cœlum, I.*

234. Organa, *veces, I.*

236. Heroum, *prophetarum*. — Orna, *dicta, vel verba heroum, vel prophetarum, I. Dicta, locutiones, Vat. A.*

237. Patefacta, *manifestata*. — Oracula, *responsa, miracula, I.*

Christi passim SS. Patres et latissime Hieronymus in Com. ad cap. I Epist. ad Ephes.

225. Vat. A, Pal., *Deum, non bene*.

226. Gifanius Indic. Lucr. verbo PROVERBIA APUD
LUCRETIVM corrigit *regionis pro rationis*, quia, ut ait, sæpe *regionis* et *rationis* nomina inter se librorum vitio sunt depravata. Heinsius suspicatus est *stationis*, quo nomine imperium sæpe significatur. Chamillardus Heinsius non intellexit: hic asseruit membranas stare constanter pro hac scriptura *rationis*, et Chamillardus putavit membranas stare pro alia *stationis*, adeoque amplexus est *stationis*. Cellarius agnovit, *stationis* esse ex ingenio Heinsii; nihilominus *stationis* secutus est contra libros. Nihil multo, repugnantibus omnibus codd. niss. et edd.; et *rationis* recte dicitur. Non enim poeta aliud vult, nisi quod versibus sequentibus explanat: *Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis inum*. Ecce summam, mediam et imam rationem. Visne aliam audire explicationem? Idem poeta paulo post: *Est Deus, est et homo, et fit mortuus, et Deus idem est, Omnia percurrit naturæ munia pronæ*. Jam ad hæc tria munia explicanda aptius vocabulum est *rationis*, quam aut *regionis* aut *stationis*. Confer glossas.

D 228. In Vat. A. aliquid est abrasum, pro quo recenti manu factum inum.

250. Bong., Vat. B, Mar., Rat., *et fit*. Alii omittunt et.

252. Ald. et Egm., *et*. Alii ut. Heinsius ex Put., Thuan., Noms., *et a manu secunda Rott. restituit sursum pro rursus* in aliis, quod aliqua tamen ratione posset defendi: nam supra *rursusque revolvitur in se. Urb., rursus; Alex., Vat. Q, sursum* cum Bonon.

253. Perstat in eadem sententia. Deus replicata munia reportat in cœlum, *morina quæ fuerant, vel corpus suum ex mortuis excitatum, vel aliorum sanctorum corpora: ipsos quoque artus, scilicet carnem suam; de qua supra, carnis habet medium, et fit homo.*

Hæc est nostra salus, hinc vivimus, hinc ani- A
 [mæmur,
 Hoc sequimur : nunquam detracto nomine nati
 240 Appellare patrem : patris et sine nomine nun-
 [quam
 Natum nosse Deum ; nunquam, nisi sanctus, et
 [unus
 Spiritus intersit, natumque, Patremque vocare.
 Sic tamen hæc constare tria, ut ne separe ductu
 Tres faciam : tribus his subsistat sed Deus unus.
 245 Nec pater ipse autem, qui filius : ut, quia natum
 Scimus ab innato, vere pater, et sata vere
 Sit soboles : nec sit genitor sibi filius ipse.

426 Perquam ridiculum est, et futile, natus
 [ut ex se,
 Sive pater natus fuerit, sive ipse repente,
 250 Nascendi nova materies, ac se Deus ultro
 Ediderit, natumque sibi se fecerit ipsum.
 Nil falsum, aut mendax divina vocabula fingunt.
 Qui pater est, gignendo pater : tum filius ex hoc
 Filius, auctore ut genitus quod sit Patre summo :
 255 Summus et ipse tamen : nec enim minor, aut
 [Patre dispar.
 Unde in utroque operis forma indiscreta, nisi
 [omnem
 Vim majestatis patriæ generosus haberet

GLOSSÆ VETERES.

243. Sic tamen, *sequimur*. — Tria nomina. — Se-
 pare, *separato* : *separ dicitur, sicut compar, et dispar*.
 — Ductu, *auctione, vel ductione, I*.
 244. Tres, *substantias*. — Tribus, *personis, I*.
 246. Innato, *Patre*. — Sata, *nata, I*.
 248. Per quam, *in quantum, quam valde*. — Fu-
 tile, *inane*. — Natus, *ut ex se, natus quasi ut ex se,*

B *scilicet sit, id est Filius, I*.
 249. Natus, *ab alio*. — Ipse, *Filius, Iso*.
 250. Nova, *mirabilis, I*.
 251. Ediderit, *generit, I*.
 252. Vocabula, *carmina, I*.
 256. Indiscreta, *indivisa, I*.
 257. Vim, *virtutem*. — Generosus, *nobilis, I*.

COMMENTARIUS.

241. Nota consuetudinem antiquissimam invo-
 candi Patrem, Filium, et Spiritum sanctum in doxologia Trinitatis, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*. Egi de hac doxologia in dissert. de Hymn. eccles., num. 229 et seqq.

243. Vide præfationem 1, vers. 1 : *Est tria summa Deus*. In Prag. et Mar. pro diversa scriptura, ut non pro ut ne. Prag., dictu pro ductu, quod est retinendum.

244. Prag., male, *faciat pro faciam*. Hieronymus epist. 57 : *In tribus personis Deitas una subsistit*. Quartam subsistentiam in Deo jure negant plerique theologi. In eadem sententia est Petavius, qui lib. iv de Trinit., cap. 12, fuse disputat, *An sit in Deo quarta quædam subsistentia*, et pro opinione negante hæc ipsa Prudentii verba num. 3, laudat. Tournelyus etiam in Prælect. theolog., quæst. 5 de Trinit., art. 1, quærit, *An sint in Deo admittendæ tres subsistentiæ relativæ, et una absoluta tribus personis communis, et quæstionis statum ita proponit*: *Alii cum Cajetano 1 part., quæst. 29, art. 4, et quæst. 39, art. 43, Suarez lib. iv, cap. 4, quatuor admittunt subsistentias, unam videlicet absolutam, et tres relativas. Alii... communiter tres duntaxat agnoscunt relativas subsistentias, nullam vero absolutam, cui opinioni tanquam communiori subscribitur*. Bertius etiam, etsi reipsa in Deo subsistentiam absolutam agnoscat, tamen œconomix cujusdam causa concludit lib. ix, cap. 6 : *Melius sentire censemus theologos, qui de hoc quæsito interrogati respondent, dari in Deo tres tantum relativar subsistentias*. Si quis autem a me nunc quærat an sint aliqui theologi qui præter tres subsistentias relativas quandam communem in Deo subsistentiam tueantur, primum respondebo, vel ex his solis verbis quæ pro mea opinione adduxi, satis liquere non paucos esse theologos qui ita sentiant. Deinde proferram assertionem eminentissimi cardinalis Gotti, de Trinit. quæst. 4, dub. 2 : *Præter tres subsistentias relativas datur in Deo subsistentia absoluta, qua Deus præconceptus tribus personis in se subsistit. Hoc indicavit S. Augustinus... expresse vero docuit S. Thomas*. Centum alios theologos addere possem, si pulverulentis excutiendis voluminibus sesquihoram vellem insumere, ut dubitare jam merito quis possit, pluresne sint theologi, qui negant, quartam esse in Deo subsistentiam, an qui affirmant. Quid autem inter notionem subsistentiæ et personæ differat, et cur, admissis solum tribus personis in Trinitate, possit quarta subsistentia defendi, dicerem explica-

tius, si theologicas institutiones scriberem. Pauca hæc omittere non debui, ut gratum iis facerem qui amico erga me animo nonnullam explicationem desiderabant. Nam parum me allorum voces commovissent, qui in circumforaneis indoctissimorum hominum circulis de sanctissimis religionis nostræ mysteriis effutire audent, quæ nunquam didicerunt : *e quibus ita sunt rudes nonnulli, quod de similibus aiebat Ammianus lib. xxx, ut nunquam se codices habuisse meminerint, et si in circulo doctorum auctoris veteris incidit nomen, piscis aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur*.

248. Editi ante Heinsium ita hos versus trajiciebant : *Sive Pater natus fuerit, sive ipse repente, Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se Nascendi nova materies, ac se Deus ultro Ediderit, natumque sibi se fecerit ipsum*. Nihil contra Weitzius, nihil Mariettus ex mss. notavit. Teolius ait tres vel quatuor Vaticanos Heinsio favere, ceteros Weitzio. Heinsius in suis omnibus mss. reperit versum *Perquam ridiculum præponi illi Sive Pater*. In Put. vero hic ita erat *Sive supernatus fuerit sibi ipse repente*. Putat autem Heinsius *Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se Sive supernatus fuerit, sibi ipse repente Nascendi nova materies* : nam supernasci verbum est elegans, et a Plinio usurpatum, et hiatus ille *sibi ipse* Prudentio est familiaris. In Vat. A etiam est *sibi ipse*. Heinsius ex conjectura addit posse etiam *sibi et ipse*, Cellarius secutus est Heinsium cum illo hiato, quem hoc loco non probo. Alex. consonat codd. Heinsianis ; Urb. et Vat. Q editionibus antiquis. Vat. Q etiam, *sibi ipse* ; sed mendose per quem pro *perquam*. Bonon., *perperam, sive et ipse*.

252. Vat. B pro *nil* minus bene ni.

254. Teolius repugnante metro legit *Filius, auctore quod genitus sit Patre summo*, affirmatque sic habere præstantiores Vatt., Heinsium vero in notis paulo aliter. Puto, lapsum Teolium, et scribere voluisse, *Filius, auctore ut genitus quod*. Heinsius cum Put. edidit *Filius, auctore genitus*, quod non male procedit. Suspiciatur Heinsius, a Prudentii manu fuisse : *tum Filius ex hoc Filius auctore ut genitus qui sit Patre summo*. In Vat. A, si, nullo sensu, pro *sit*. Aldus male interpungit *tum Filius ex hoc. Filius auctore ut genitus quod sit Patre summo*. Patrem auctorem Filii S. Hilarius sæpissime vocat. Apud ju-reconsultos auctor appellatur is a quo jus in nos transit. Vide Petav. tom. II, lib. v, cap. 5.

257. In Weit. mendum *generosus patriæ*.

- Filius, idque Deus genitor, quod filius esset? A 270 Integer integrum, non coeptum, sed tamen or-
 427 Pergunt ulterius scrutantes, quid sit id
 [ipsum
 260 Gignere, si fas est humanos tendere sensus
 Usque ad secretum, quod tempora cuncta,
 [diesque
 Prævenit antiquos, et principium super ipsum
 Eminet, et quodeunque potest homo quærere,
 [transit.
 Cum sit difficilis via noscere principiorum
 265 Semina, cui dabitur mortali exquirere, quid-
 [nam
 Ultra principium Deus egerit? aut quo pacto
 Ediderit Verbum, quod principio caret omni?
 Hoc solum scimus, quod traditur, esse Deum,
 [quem
 Non genitus genitor generaverit, unus et unum, B

GLOSSÆ VETERES.

259. Ulterius, *ultra licitum*, I.
 260. Gignere, *spiritalis generatio*.—Fas, *justum*, I.
 262. Super, *ultra*, I.—Principium, *mundi*, Vat. A.
 264. Via, *ratio*, I.
 265. Semina, *principia*.—Mortali, *homini*, I.
 266. Ultra, *ante*.—Pacto, *lege*, vel modo, I.
 268. Traditur, *in scripturis*, I.
 271. Retro, *æternaliter*; *hic præteritum verbum*, I.
 272. Decisus, *decurtatus*, vel *detruncatus*, *minora-
 tus*, I.
 275. Extendens, *dilatando*.—Tractim, *paulatim*, I.
 275. Mutata, *operata*.—Procludit, vel *producit*, *id
 est generat*, vel *fabricat*, *genuit*.—Portio, *substantia*, I.
 276. Unquam, *sed certe*, I.
 277. Atqui, *at ille*, I.
 280. Proditus, *dispensus*, vel *manifestatus*, I.

COMMENTARIUS.

258. Interrogationis punctum post *esset* desideratur in plerisque editionibus; ex quo sensus turbatur.
 259. Egm. et Vat. B, *quod*. Legendum *quid*. Petavius, loc. cit. cap. 6, laudandam et imitandam esse ait veterum theologorum sanctissimorum et eruditissimorum hominum modestiam in causis hujus mysterii investigandis, et hos Prudentii versus adducit, quibus liberiora ingenia castigantur.
 260. Weitz. cum Egm., Pal., Oxon. pro discrepanti scriptura, Vat. B a prima manu *gressus*. Cæteri *sensus*.
 262. Vat. A, Pal., mendose, *sprevit pro prævenit*.
 264. Philosophos in rerum principii *fecisse ruinam* Lucretius tradidit lib. 1. Nostro ævo eadem difficultas noscendi principiorum semina persentitur, quidquid dicant nonnulli, systemata quædam nova amplectentes, aut antiquata jam et obsoleta denuo instaurantes.
 265. Put., qui, sc. qua ratione, pro cui mortali. Utroque modo constat sententia.
 268. Ald., *quod traditur esse Deumque Non genitus genitor generaverit*. Fabric., Gis., quibus accessit Cellarius, *quod traditur esse Deus, quem*. Heinsiani præstantioris notæ, et nostri, *esse Deum, quem*. Doctrinam theologicam, quam de divina generatione longiori disputatione Petavius tradidit, paucis his versibus esse comprehensam fassus est ipse Petavius, cujus verba lege num. 255 proleg. Mirabilis profecto est poetæ nostri theologia.
 269. Rat., minus bene, *generaverat pro generaverit*. Put. et Rot., *generavit*, fortasse *generavit et unus et unum*. Sed melior communis lectio. Teolius edidit *generavit*, sed cum lex metri repugnet, et nihil ex mss. notaverit, opinor mendum esse typographicum.
 271. Weitzius, Vat. B, Mar., *Et comperpetuum retro Patri, sed Patre natum*. Gis. et Bong., *Et comperpetuum Patri retro, sed Patre natum*. Egm., *Et comperpetuum retro Patris, et Patre natum*. Pro hac scriptura allegatur Aldus a Weitzio et Heinsio. Sed Aldus mihi habet, *Et comperpetuum retro Patris, sed Patre natum*. Egmondano consonant Put., Thuan. et cæteri Heinsiani. Heinsius existimat fuisse *Et comperpetuum Patri retro, et Patre natum*. Omnes hæ
 lectiones admitti possunt, et omnium eadem est sententia. *Comperpetuus Patris* in gignendi casu non absurde dicitur, uti infra ex mss. *coæternus Patris*. Urb. et Alex. pariter *Patris*. Vat. Q, *perperam, cum perpetuum*.
 273. Vat. A, *tractum*. Egm., *tactim*; corrigo *tractim*.
 274. Rat., mendose, *minuit vel*. Deum constitui ex tribus Trinitatis personis, ita ut earum quælibet non esset plenè Deus, sed Dei portio, docuerunt nonnulli hæretici. Lamius in opere de recta PP. Nicænorum fide his allatis Prudentii versibus, aliisque aliorum verbis probat diserte, Filium ex Patre ortum, sed non per abscissionem, aut divisionem, aut ejusdem substantiæ mutationem.
 275. In exemplari Weitzii, quo utor, ad oram *producit portio* ex vet. lib.
 276. Concil. Tolet. I in regula fidei, de qua alibi dictum, can. 7: *Si quis dixerit vel crediderit, deitatem Christi convertibilem (al. nascibilem) esse, vel passibilem, anathema sit*. Hæc vocabula in usum tunc venire cœperunt ad hæreses refellendas, et religionis sacra mysteria sine ambagibus exponenda. *Demutabilis* neminem Prudentio antiquiorem dixisse novi.
 277. Aldus, *atque*. Alii, *atqui*. Vat. A, *atquin*.
 278. In Vat. A, *totus ex toto*, contra metrum. *Lege totus, et ex toto*. Corippus lib. IV: *Natus, non factus, plenum de lumine lumen*. S. Methodius martyr, sive alius confessor, lib. de Simeone et Anna: *Tu lumen es verum ex lumine vero*. Verba symboli nota sunt.
 280. Gif. ex vet. cod., *prodigus* pro igne multo, largo et copioso. Sic etiam Aldus et tres recentiores ex Heinsianis. Alii *proditus*, ut apud Nasonem: *Lumine qui semper proditur ipse suo*, quanquam Heinsius hoc loco ignem proditum interpretatur, qui porro extenditur, ut Nonius exponit illud Maronianum, *genus alto a sanguine Teucris Proderet*. Vat. Q et Alex. a secunda manu, *prodigus*. In Urb. deest totum hoc *quando est, ut prodigus ignis Ignem diminuat*. Peveratus ex Gifanio approbat *prodigus*, et eadem ratione dictum putat, ac *luxuriantes segetes* apud Virgilium.

- 429** Ignem dimittes? quando Pater, et Deus, A
[et lux,
Non lucis Deus, et pater est? qui, si pater
[olim
Non fuit, et serum genuit post tempore natum,
Fit novus, inque novum jus proficit. Absit, ut
[unquam
285 Plenus proficiat, qui non eget incremento.
Et Deus, et genitor, lumenque, et gloria semper
Ille fuit: nec post sibi contulit, ut pater esset.
Sic fit, ut aeternum credamus cum patre Chri-
[stum,
Illo auctore satum, cui nullus praefuit auctor.

- 290** Haec tu ai dubitas nati mysteria Christi,
Perdite, catholica non es de plebe: sed unus
GLOSSAE VETERES.

- 282.** Olim, aeternaliter, sine initio, Iso.
290. Tu, Sabelliane, I.
292. Thurifero, thurificante. — Deucalionum, deorum, idolorum. Deucalion et uxor sua lapides seminaverunt: inde viri et mulieres, I.
293. Devotus, inclinatus. — Cippo, trunco vel ipsi Deo. — Uuctor, venerator, I.
296. Scriptoris, Moysis. — Bardus, stultus, ab elephanto, baburrus, stultus. — Augur, qui avium garrillum vel augurium observat, I. — Bardus, stultus, ab elephanto, Vat. T.

COMMENTARIUS.

- 281.** Ald. cum aliis scribit *deminat*.
282. Rat. ita verba collocat, non lucis pater, et Deus est. Gis. I edit., non lucis Deus, et pater est? Fortasse aut pater.
290. Mar., Widm., Bong., dubites.
292. Vocat paganos de grege thurifero eo sensu quo Optatus dixit thurificare, et Cyprianus, thurificatos. In glossa erat scriptum *Deucalion lapides, et uxor sua seminaverunt*. Restitui ordinem verborum. Deucaliones numero plurali effert, ut contemptum exprimat. Vide vers. 189. In hymno S. Romani similiter mentio fit Pyrrhae, uxoris Deucalionis. Ita enim ait tyrannus Asclepiades vers. 410: *Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule*.
293. Oxon. et Ald., *fulcui stipitis*. Pal. supra auctor pro uuctor: hoc verum est. De ritu unguendi oleo simulacra, sacerdotes, lumina et ignes sacros, vide Jo. Guillelmum Stuckium Sacr. gentil. descript. fol. 55 terg. Peveratus ex hymno S. Romani, vers. 260, huc affert *fuliginosos lares*, quod olim simulacra deorum apud gentiles fumo et odoribus nigrescerent.
295. Fabr., Alex., Prag., *percurre et scrinia*; quod tenet Gis. et alii vulgati cum Urb. et Vat. Q. Sed Aldus, et Weitz., Put., et Vat. A, B, Mar., et plerique optimi *percurre scrinia*. Ita etiam erat in Rat.; sed recens corrector mutavit in *percurrere scrinia*, quod falso crediderit, et postremum in *percurre* produci non posse.
296. Vat. B, *pardus*; Prag., *barrus*: quod utrumque falsum est pro *bardus*. Proprie *bardus* est *tardus, stultus*. Chamillardus ex Festo notat, Gallice cantorem fuisse appellatum *bardum* a gente Bardorum. Poeta fortasse id respicit, quod ante dixit, *Numa haruspex, semifer Cotus*. Glossa Isonis ab *elephanto*, et postea *baburrus* indicat, ab eo lectum *barrus*, qui est elephas, et pro *baburrus* legendum est *barrus*. Bardorum gens duplex recensetur; alii sunt Bardi seu Longobardi in Germania, ubi nunc est marchia Brandeburgica; alii Bardi et Bardaici populi in Gallia.
298. Gis. I edit., *saga, male*. Cornix *anque aquae* a veteribus dicebatur, quia suo clangore pluviam ab ea non tantum praesagiri, sed vocari etiam existimabant. Irridet poeta huiusmodi superstitiones. *Sagus* adje-

- De grege thurifero venerator, Deucalionum
Devotus cippo, *scutum* et *stipitis* nuctor.
Quin potius scrutare Dei signacula in ipso
295. Fonte vetustatis, percurrere scrinia *prini*
430 Scriptoris, quem non bardus pater, aut
[avus augur,
Fabula nec veteris *saga*, nec *garrula* nutrix,
Nec sago clangore loquax, et stridula cornix
Rem docuere Dei: sed coram proditus ipse,
300 ipse Deus trepidum mortalem mitis amico
Imbuit eloquio, saepe, ac suae summae petentis
Nimirum meminit scriptor doctissimus, illo
Orbis principio non solum, nec sine Christo
Informasse Patrem facturae plasma novella.
305. Fecit, ait, condens hominam Deus, et dedit illi
B **297.** Nutrix, anus, I.
298. Sago, magico vel praescio; praescienti, magico vel sapienti, I.
299. Rem, s'atum divinum. — Coram, palam. — Proditus, manifestatus, I.
300. Trepidum, paridum. — Mortalem, Moysen. — Amico, amicabile, I.
301. Retexit, aperit, aperuit, I.
302. Meminit, docet, I.
305. Condens, creans, I.

- ctive exstat in inscriptionibus.
304. Weitz., Vat. B, Mar.; Rat., Prag., *eloquio*. Ald. et Gis., *alloquio*. Nihil ad hoc vocabulum Heinisius ex suis observavit, Giselfino adhaerens.
303. Nonnulli Vulg., *ne sine pro nec sine*, quod postremum exigit sensus.
C **304.** Prudentius saepe pro *creatura* usurpat *factura*, quod non absurde fieri monet Barthius lib. xlii Adv., cap. 8, quanquam delicatiora talia abhorreant. Similiter Sedulius lib. ii: *Ni plus ille sator culpas ignoscere promptus, Reddere difficilis, sua ne factura periret*. Alcimus Avitus lib. i: *placet ipsa tuenti Artifici factura suo*, et saepe alias. Gregorius Praetice non semel; Tertullianus *facitamentum* vocat lib. de Anima, cap. 18.
305. Ad Trinitatis mysterium probandum petit argumentum ex Genes. cap. i, quod Deus creaverit hominem ad imaginem et similitudinem suam. Theologi ita disserunt: « Cum ait Deus *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, loquitur in numero plurali, adeoque unica tantum persona divina intelligi non potest eo verbo *faciamus*. Quod autem ad imaginem et similitudinem dicit, naturae mitis declaratur. » S. Basilius personas plures esse nervose concludit homil. 19 in Hexaemeron: *Quis scaber aut ararius, aut lignarius, aut certe coriarius sutor solus ipse quidem, nec alio quopiam sibi cooperante stipatus, interque suae artis instrumenta desidens, quia, inquam, sibi soli admurmurat, dicens: Faciamus gladium, aut Compingamus atatum, aut Conficiamus calcem-ntum, ac non potius silentio suam, cum libuerit, accommodatam ad artem exsequitur operationem?* S. Hilarius in Genes.: *Sed faciamus, ait, hominem. Dic, optime, cum quo Nunc loqueris? Clarum est, jam tam tibi Filius alto Assidet in solio*. Prudentius alia via eandem sententiam concludit. Deus hominem fecit ad imaginem Dei. Quid aliud hoc est, nisi esse Verbum distinctum a Patre, quod sit Deus et imago Patris? Verbum esse formam et imaginem Patris, vers. 72 *explicabamus*. Tertullianus adversus Praxeam cap. 12: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Cur non suam, si unus, qui faciebat, et non erat, ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad*

- 431** Ora Dei, quidnam est aliud, quam dicere, A
[Solutus]
Non erat? atque Deo Deus assistebat agenti,
Cum dominus faceret domini sub imagine
[plasma?]
Christus forma Patris, nos Christi forma, et
imago.
- 510 Condimur in faciem Domini bonitate paterna,
Venturo in nostram faciem post sæcula Christo.
Possum multa sacris exempla excerpere libris,
Ni refugis, quæ te doceant, non in Patre solo
Vim majestatis positam, sed cum Patre Chri-
[stum].
- 515 Esse Deum: velat illud ait genealogus idem.
A domino dominus flammæ pluit in Sodomitas.
- 432** Quis dominus? de quo domino? si solus B
[ab arce]

- Siderea spectat Pater, aut ardescit in iras?
Filius armatam domini patris ignibus iras.
- 320 Spargebat dominus, sunt unum fulmen utraque.
Hæc si Judaicos sic intellecta rigassent
Auditus, stupidas ut possent tangere fibras:
Audissent dominum virtutum, qui pereuntes
Venerat ut servaret oves: sed ab auribus omnis
- 325 Fluxerat ornatus, caput et jam coctile Baal
Finxerat, auriculasque suo spoliarat, honore.
Dux populi peccantis adest de monte corusci
Luminis, alloquioque Dei; tabulasque tremendo
Incisas digito cæca ad tentoria desert,
- 330 **433** Sed cedit in faciem plebs, non visura
profundæ
Legis in effigie scriptum per enigmata Chri-
[stum].
Infelix, quæ luce oculos præstricta paventes

GLOSSÆ VETERES.

306. Ora, *vultum, Imaginem, Iso.*
307. Deo Deus, *Filius Patri, I.*
311. Sæcula, *in fine sæculorum, I.*
315. Genealogus, *genarum computator, id est Moyse, scriptor de generatione loquens, I.*
322. Stupidus, *ab stupenda. — Fibrae, venæ cordis, I.*

326. Suo, *proprio, I.*
327. Dux, *Moyse. — Monte, Sinai, I.*
328. Alloquioque, *fulgebat a colloquio Dei, I.*
329. Incisas, *scriptas. — Cæca, incredula, I.*
330. In faciem, *operuerunt faciem suam, I.*
331. Enigmata, *figuras, vel umbram, I.*
332. Præstricta, *circumdata, I.*

COMMENTARIUS.

Filii scilicet. Et cap. 6 de Resurrectione carnis: Ita limus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed etiam pignus. Hominem conditum ad imaginem Verbi complures veterum docent apud Petavium lib. II de Officio sex dierum, qui observat eam sententiam displicere Augustino lib. XII de Trinitate, cap. 6. Vide interpretes, quorum aliqui volunt imaginem Dei esse Filium, similitudinem Spiritum sanctum.

312. Virgilius imitatio i Georg. vers. 176: *Possum multa tibi veterum præcepta referre, Ni refugis.*

313. Ald., *non Patre, mendose.*

315. Ald., *ille ait, scilicet ille idem genealogus. Sed non est elidendum e in ille.*

316. Heinsius in Cauchiano reperit *flamma*; in aliis vetustioribus *flammam*, quod concinnius existunt at Vulgata lectione *flammæ*. Editi et nostri, *flammæ*. Chamillardus et Cellarius Heinsium exscribunt: locus Genesis exstat cap. XIX, vers. 24: *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhæam sulphur, et ignem a Domino de caelo.* Interpretationem Prudentii multi docuerunt, Ignatius, Justinus, Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Athanasius, Ambrosius, Augustinus, et alii præter concilium Sirmiense in Photinum. Vide Browerum, pag. 140 ad Fortunati lib. V. carm. 5, vers. 579, et *Pater est a domino dominus*, ubi docet Fortunatum vestigia majorum secutum, præsertim Prudentii, *non pudici magis, quam Christiani poetæ.*

320. Vat. A, male, *flumen*. In Rat. audax corrector posuit *sed idem sunt utraque fulmen*. Prag. ad marg., et Cauchius, *uterque*. Ita etiam Fabr. et Gis. I ed. Vera lectio *sunt unum, fulmen utraque*. Cur a *in utraque* producitur, vide proleg. Sulphur et ignem, quem pluit Dominus, Prudentius *fulmen* interpretari videtur. Josephus lib. I, cap. 11, refert Deum in eas civitates jaculatum fuisse fulmina: quæ cum sulphure et bitumine abundarent, facile fulminibus et igni cælesti absumi potuerunt.

321. Codd. Heinsiani, Alex., Mar., Rat., Aldus et alii habent hunc titulum: *Adversus vel Adversum Judæos*; alii omittunt. Gis. ad oram, *Judæi*.

322. Vat. B. Mar., Weit., Sich., aut *possent*. Al-

dis, Gis., Vat. Q, nonnulli Heinsiani, *ut possent*. Pug., Noms., Palat., *ut possint*.

324. Cap. XV Matth., vers. 24.

325. Exod. XXXII, 2, de quo Tertullianus Scorpiacæ, cap. 3: *Urgetur Aaron, et jubet in aures seminatum suarum in ignem, conferti. Amisuri animæ erunt in judicium sibi vera ornamenta aurium, Dei voces.* In Vat. A additum et post caput recentis manu: nam desiderabatur. Hebræos fluxisse solum caput vituli, non totum vitulum, plures tradunt, ut videre poteris in dissertatione Francisci Monceii de Vitulo aureo, lib. I, cap. 24, qui hanc sententiam rejicit: ipse vero tenet, vitulum ex Aaronis mente fuisse Cherubum vituli volucris specie.

327. Exodi XXXI. Vide hymnum 6, vers. 36 et seqq. Cath.

330. Poeta cæcitatem Judæorum ex multis sacre Scripturæ locis indicatis ostendit. Exodi XX: *Judæi perterriti et pavore concussi, Deum loquentem audire non averterunt, sed Moysen.* Ibid. XXXV: *videntes cornutam Moyses faciem timuerunt prope accedere, et Moyses posuit velamen super faciem suam.* Chamillardus acute colligit poetam, si bene respexit narrationem, sane errare: solum enim legitur, Moysen suam velasse faciem. At vero Prudentius explicationem hujus loci ab Apostolo est mutuatus II ad Corinth. cap. III, vers. 13 et seqq.: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod consuevit. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatus). Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, VELAMEN POSITUM EST SUPER COR HOMINUM. Cum autem conversus fuerit ad hominum, auferetur velamen. Puto etiam Prudentium respexisse caput XVIII Joan., vers. 6, ubi Jesus, a Judæi ad nocentem questus, eum dixisset: *Ego sum; abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.**

331. Vat. A et Egm., mendose, *regis in effigie*.

332. In Vat. A mendum *lucæ*, pro *luce*. Pro *præstricta*, Vat. A et B, itaqueque alii *perstricta*. Gis. ad oram *perstricta*.

- Texerit, et presso faciem velarit amictu! A
 At nos detecto Christum velamine coram
 355 Cernimus, atque Deum vultu speculamur
 [aperto :
 Nec sub lege gravi depressa fronte jacemus :
 Sed legis radium sublimi agnoscimus ore.
 Heu frondosa prius ramis felicibus arbos,
 Pinguibus heu quondam radix oleagina baccis!
 340 Ecce tibi inserto revirescit nunc oleastro
 434 Truncus, et externi vestitur cortice libri.
 Jam miserere tui, non se silvestris olivi
 Surculus exultans alieno stipite jactat :
 Sed monet, ut generis proprii memor unguine
 [amaro
 345 Contristare comas desuescas, stirpe nec imo
 Invideas missis in celsa cacumina virgis. B
 Blasphemias Dominum, gens ingrattissima, Chri-
 [stum.
 Paschatuum, dic, dic, cujus desanguine festum
 Tam solemne tibi est? quis tandem cæditur
 [agnus
 350 Anniculus? sacer ille tibi redeuntibus annis :
 Sed sacer in pecude, stultum est sic credere
 [sacrum,
 Sanguine balantis summos contingere postes,
 Lascivire choris, similaginis azymon esse,
 435 Cum fermentati turgescant crimine mo-
 [res.
 355 Non sapis, imprudens, nostrum te effingere
 [pascha?
 Legis et antiquæ præductis pingere sulcis
 Omne sacramentum, retinet quod passio
 vera :
 Passio, quæ nostram defendit sanguine fron-
 [tem,
 Corporeamque domum signato collinit ore?

GLOSSÆ VETERES.

353. Velarit, *ne videret Christi arcana*, I.
 334. Coram, *manifeste*, I.
 337. Sublimi, *erecto*, I.
 338. Frondosa, *fructuosa*. — Felicibus, *fertilibus*, I.
 339. Oleagina, *ab oleo*. — Baccis, *ovis*, I.
 340. Tibi, *in te*. — Inserto, *indito*, I.
 341. Cortice, *viriditate*, I.
 343. Surculus, *ramus*. — Jactat, *gloriat*, I.
 344. Monet, *ipse surculus*. — Unguine, *unguento*, *oleo*, *vel succo*, *id est errore*, I.
 345. Contristare, *amarescere*. — Comas, *ramos*. — Imo, *gentili populo*, I.
 353. Similaginis, *farinæ, similæ*, Mar. — Lascivire, *lasciviam facere in suis carminibus*. — Choris, *cantibus*. — Esse, *edere, manducare, comedisse, ab edo*, Iso.
 354. Fermentati, *antiqui, corrupti*, Iso.
 355. Imprudens, *o Judæa*, I.
 356. Præductis, *præfiguratis*. — Pingere, *præfigurare*. — Sulcis, *scriptis*, I.
 357. Vera, *quæ potestatem diaboli destruxit*, I.
 359. Collinit, *liniit*, I.

COMMENTARIUS.

353. Vel intelligit oculos mentis, et velamen super cor positum, vel narrat id quod probabiliter accidit, ut perterriti et metu confusi, faciem ipsi quoque Judæi velarint.
 334. Ald., Gis., Pal., rejecto. Sich., Weitz. et nostri, *detecto*; Heinsius in *rejecto* Giselinii nihil advertit, plane illum secutus. Vide ep. II ad Cor. III. 18.
 338. In Parmensi editione non bene in fine hujus et sequentis versus apponitur nota interrogationis. Virg. lib. II, vers. 84 *Georgicæon, ramis felicibus arbos*.
 339. Virg. loc. cit., vers. 31, *radix oleagina*.
 340. Epist. ad Rom. cap. XI, vers. 17, hæc comparatio expressa est, quam attingit S. Augustinus enarrat. 1 in psalmum LVIII: *Sunt ergo Judæi, non sunt occisi, necessarii sunt credentibus gentibus. Quare hoc? ut demonstraret nobis Deus in inimicis nostris misericordiam suam. In ramis superbiæ præcisit inserto misericordiam suam demonstravit oleastro*. S. Prosper lib. de Ingratis: *Tu vero, o nova gens, veteris quæ stirpe oleastri Velleris, et sacræ ramis inoleis olivæ*.
 342. Pro se habent *sic* Vat. A, Mar., Rat., Egm., Pal., Widm., Bong., Sich. Sed sensus postulat *se*.
 343. In Mar. est *sulculos* a prima manu, *ma'e*.
 345. Prudentius sæpe *triste* pro *amaro* adhibet. Vide hymnum Cath. 5, vers. 95. Judæos monet, ne oculis iniquis Christianos aspiciant.
 346. In Vat. A in desideratur. Put. a prima manu, *cæca*. Legendum *celsa*.
 349. Hujusmodi ritus legere poteris cap. XII Exodi.
 350. Vat. A, *agniculus*, *perperam*.
 351. Gis. 1 ed., in *pecude est*, cum aliis vulgatis. Heinsiani et nostri codd., item Weitzius sine est. Weitzius ita interpungit: *Sed sacer, in pecude stultum est sic credere sacrum*. Alii, *Sed sacer in pecude, stultum est*. Sic correxit Giselinus in erratis 2 edit., advertens, Pascha Judæorum solum consistere in pecude, cum *jsæ* agnus non sit typus veri agni. In Put. a manu prima, *Sed sacrum in pecude*. Alicubi *stultum est sic credere Christum pro sacrum*; non placet. In Alex. est interrogatio, *Sed sacer in pecude?*
 353. Fabr., inepte, *Lascivire coris similaginis, azymon esse*. Mariettus ait, Germanos adhuc panem album vocare *semel* a similagine. Chamillardus censet, male Prudentium vocabulum *similaginis* adhibuisse pro quocunque pane, cum similago sit nobilis; et laudata farinæ pars, et panes azymi nec ad gustum suaves fuerint, nec ad nutritionem utiles. Miror Chamillardum Prudentii acumen et egregiam sententiam non fuisse assecutum. Prudentius in Judæorum mores invehitur, qui ita veteres ritus mordicus retinerent, ut contra legis spiritum multa peccarent, nempe non solum choreas ducerent, sed etiam *lascivirent*, et cum panes azymi ad corporis afflictationem deservire deberent, illi delicias addebant, ex similagine eos conficientes: ut jure inter Christianos reprehenduntur, qui delicias in ciliciis quærent. Judæorum recentium eadem est consuetudo, qui panes azymos non tantum ex similagine conficere solent, sed nonnunquam etiam saccharo, lacte et ovis additis deliciores reddunt pro ægrotis et amicis, quos vocant *Mazab hascirab*, hoc est *azyma ditia*, eosque Christianis aliquando impertiantur. Vide Leonem Modenæ *De' riti Ebraici*, et Calmetum Dict. Biblic., verb. AZYMUS et PASCHA. Alii SS. Patres non dissimili modo Hebræorum mores depravatos descripserunt et castigarunt.
 354. *Fermentum* est a *ferveo*: hinc mores crimine fermentati recte dicuntur: et eadem proprietate *turgescere* illis convenit. Contra scriptores ecclesiastici *azymum* et *sine fermento* accipere solent pro *sancto*, et *sine malitia*.
 355. Ald., *ingere*; alii, *effingere*.
 359. In Vat. A, male, unica dictione, *collinitore* pro *collinit ore*. Loquitur poeta de cruce inscripta frontibus in sacramento confirmationis, præcipue tamen commendat merita passionis Jesu Christi. Vide hymnum 3 Cath., vers. 125 et seqq.

360 Hanc fugit exclusis Ægyptia plaga flagellis,
 Hæc regis Pharii regnum ferale resolvit,
 Deque potestatis mundanæ grandine densa
 Eripit Abraham cum stirpe, et gente fideli.
 Abrabæ genus est verum : cui sanguis in ore
 365 **436** Creditur, inscriptusque rubet : cui visus
 [in orbe,
 Haud dubitante fide, Deus est, Deus ex Patre
 [verus.
 Ille Deum vidit, visum mox credidit : at tu
 Posteritas carnis, carnaliter omnia credens,
 Carnis opus sub lege geris, quam spiritus implet
 370 Interior : nec enim cælo lex carnea fluxit,
 Quam tu carue colis : sed Christo feta, meam-
 [que
 Spem paritura utero ; quam spem ? nisi lumi- **B**
 [nis alium
 Lumen, et adventum Domini, quem viderat Abræ

A Prima fides ; nostrisque pater promiserat olim
 375 Perspiciendum oculis, et legis voce probandum :
 Nec solum legis : nam quæ jam littera Christum
 Non habet, aut quæ non scriptorum armaria
 [Christi
 Laude referta, novis celebrant miracula libris ?
 Hebræus pangit stylus, Attica copia pangit,
 380 Pangit et Ausoniæ facundia tertia linguæ.
437 Pilatus jubet ignorans : I, scriba, triplicis
 Digere versiculis, quæ sit suffixa potestas.
 Fronte crucis titulus sit triplex, triplice lingua.
 Agnoscat Judæa legens, et Græcia norit,
 385 Et venerata Deum percenseat aurea Roma.
 Quidquid in ære cavo reboans tuba curva re-
 [mugit ;
 Quidquid ab arcano vomit ingens spiritus
 [haustu,
 Quidquid casta chelys, quidquid testudo resultat,

GLOSSÆ VETERES.

360. Hanc, domum, I.
 361. Hæc, passio. — Pharii, Ægyptii ; sacrilegi.
 Pharus Ægyptus dicitur. — Ferale, virosum, mortale.
 — Resolvit, quia Christi passio potestatem diaboli destruxit, I.
 364. In ore, fronte, I.
 365. Creditur, immittitur, vel commendatur, I.
 368. Credens, cernens, I.
 369. Geris, facis, I.
 371. Feta, mysteriis Christi plena, I, Mar.
 377. Armaria, scrinia, volumina, I.
 378. Referta, repleta, plena, completa, I.

379. Attica, Atheniensis, Græca locutio, I.
 380. Ausoniæ, Latine, Italice, Romanæ, I.
 381. Triplicis, tripliciter conscriptis, Iso.
 382. Digere, dic, ordina, vel scribe. — Suffixa, cruci, I.
 383. Fronte, in stipite, I.
 385. Percenseat, perlegat, I.
 386. Reboans, sonans, canens, I.
 387. Ab arcano, a pulmone. — Vomit, profert. — Ingens, magnus, I.
 388. Casta, ideo dicit castam, quia cum ea laudem virginum caneant. — Chelys, cithara, musa. Chelæ, id

COMMENTARIUS.

360. Nonnulli Vulg., Ægypti ; Pal., Ægyptica. Gis. in textu, Ald., Vatt. A, Q, Thuan., Ox., Noms., Urb., Sich., flagellis. Nonnulli Heins., Alex. et alii, procellis, quod Weitzius amplexus est ; flagra sive flagella Ægypti vocantur ab Alcimo Avito lib. v, Gregorio Nazianzeno, Fortunato et aliis ; quod confirmat legendum flagellis, præsertim quia plaga poscit flagellis.
 365. Thuan. et duo Torr., creditus.
 366. Oxon. ex Patre vero ; lege verus.
 368. Vat. B a prima manu, Mar. ab aliena manu, Widm. supra, Bong. et nonnulli vulg., cernens pro credens. Glossa Isonis, cernens, potius est diversa lectio.
 371. Ald., minus bene, Christo fixa.
 372. Becmanus, cap. 6 Manuct. ad ling. Lat., monet, in quibusdam mendose legi sed Christo fixa, memque Spem paritur ut oro pro feta, meamque Spem paritura utero. Pro luminis omnes Heinsiani. Bong. supra, Ald., Gis., numinis, quod exstat in Vat. A a prima manu, in Mar. a secunda manu. Weitzius, Vat. B, Prag., Rat., Widm. supra, Vat. A supra, Mar. a prima manu luminis. Teolius cum Heinsio facit, ac solum agnovit, Vaticanum unum præstantissimum habere luminis. Gifanius ex veteri libro ita quoque legendum ait : sic ante de lumine lumen, et in fidei symbolo lumen de lumine : crebro lumen, et numen inter se commutasse librarios notum est.
 375. Prag., male, perficiendum oculis.
 376. In Aldo mendum namque jam.
 377. Armarium sumi solet pro tabulariis sive forolis, quibus libri collocantur, ex interprete Juvenalis, Tertulliano, Sidonio et aliis.
 378. Rat., laude refecta a prima manu, non bene.
 381. Primus omnium Aldus edidit I, scriba ; sed cum mendum typographicum irrepisset, nempe scriba, et errorem clare correxisset in emendatis, alii editores posuerunt tu scriba. Nebrissa vero errorem

transcripsit scriba. Neque Heinsius correctionem animadvertit ; sed cum Salmasio vestigium veræ lectionis in Aldina editione exstare affirmavit in scriba : et ex suis vetustis pene omnibus restituit I, scriba. Ex quo arguo, unam tantum exstare Aldinam editionem anno 1501 peractam : non enim credibile est, ut hic error scriba, jam in prima animadversus et correctus, in secunda replicaretur. Codices nostri variant. Prag., tu scriba. Vatt. A, Q, inscripta. Rat., scribenda. Mar., scribenda, supra caractere minutioni inscripta ; in margine apparet fuisse scriba, licet evanuerint characteres. Non dubito, quin vera sit lectio I, scriba, quam exprimit Alex., et prope accedit Urb. o scriba. Librarii, quid esset illud I non intelligentes, ex ingenio suo novam lectionem proderunt. Vide hymnum Cath. 12, vers. 99 : Satelles, i, ferrum rape.
 383. Rat., triplici, quod recte emendatum est supra triplice. In editione Parmensi deest vocabulum triplex, Fronte crucis : titulus sit triplice lingua. Non constat versus, ut vides. De titulo crucis triplice lingua vide Joan. cap. xxiii, 38 ; Lipsium de Cruce II, in notis cap. 44, et alios. Sepulcro Gordiani Augusti milites titulum adhibuerunt litteris Græcis, Latinis, D Persicis, Judaicis et Ægyptiacis, ut ab omnibus legi posset, ut refert Capitolinus.
 386. Ald., mendose canore boans pro cavo reboans. Fab., Ære cavo quidquid reboans. In meo exemplari Weitzii ad marginem est hausto. His versibus multi probant licere in ecclesia uti instrumentis musicis. Vide Baronium, tom. I Annal., pag. 578, ad ann. 60, qui Prudentii auctoritate ostendit Christum instrumentis musicis laudari solitum. Gis. huic præposuit versum seq.
 387. Gis. 1 edit., in arcano pro ab arcano. Prag., haustus ; Gis. ad marg., hausto. Melius alii, haustu, sc. arcano seu occulto haustu.
 388. Videtur nonnullis idem esse chelys ac testudo.

Organa disparibus calamis quod consona mi- A
[scent,
390 **438** *Æmula* pastorum quod reddunt vocibus
[antra :
Christum concelebrat, Christum sonat, omnia
[Christum
Muta etiam, fidibus sanctis animata, loquuntur.
O nomen prædulce mihi ! lux, et decus, et spes,
Præsidiumque meum ! requies o certa laborum !
395 Blandus in ore sapor, fragrans odor, irriguus
[fons,
Custus amor, pulchra species, sincera voluptas !
Si gens surda negat sibi tot præconia de te,

Tam multas rerum voces, elementaque, tantas
Nuntia lætitiæ, stoliditas intrare per aures :
400 Audiat insanum bacchantis emergimæ monstri,
439 Quod rabidus clamat capta inter viscera
[dæmon,
Et credat miseranda sæis ; torquetur Apollo,
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest : agitant miserum tot verbera
[linguæ,
405 Quot laudata Dei resonant miracula Christi.
Intonat antistes Domini : Fuge, callide serpens,
Exue te membris, et spiras solve latentes.
Mancipium Christi, fur corruptissimæ, venas.

GLOSSÆ VETERES.

est, brachia, vel cithara magna in cælo. Unde chela
Scorpionis, id est brachia : est autem Græcum.—Tes-
tudo, musa, vel cithara magna in cælo, l.
389. Disparibus, non similibus, l.
390. *Æmula*, imitatio, respondentia, vel resonan-
tia, l.
392. Fidibus, sonis, l.
397. Surda, Judaica.—Sibi, ad suam utilitatem.—
Præconia, laudes, l.
398. Elementaque, significationes, quia res per fi-
guras loquuntur, l.
400. Insanum, insana.—Bacchantis, furentis.—
Emergima, illusionem, vel imaginem, furias, vel pigri-

tiam, vel inertiam, sive malis illusionem. Emergima
imaginatio, vel phantasia : unde qui phantasias dæmo-
num patiuntur, emergimenti dicuntur, Iso, Vat. T.
402. Credat miseranda, miserabilis gens Judæorum.
Judæa.—Suis, sociis, monstis, sive vicinis, l.
403. Fulmina, terrores verbi Dei, l.
404. Tot verbera, quot vicibus repetit sacerdos verba,
dæmones adjurans, tot verberibus affliguntur, Vat. A.
406. Antistes, unusquisque Christianus dæmona ex-
pellens, l.
407. Spiras, tortitudines, vel calliditates, vel no-
dos, l.
408. Mancipium, servum.

COMMENTARIUS.

Qui tympanum chelyn interpretantur.

394. *Concelebrat, sonat*, verum est : nam metrum
rejecit sonant. Vat. B a secunda manu, *concelebrant*,
sonant. Rat., Mar. a prima manu, *concelebrant*. Apud
Weitziun Fabr., Gis. et Bong., *concelebrat, sonet*, et
infra loquuntur ; sed Giselimus mihi in utraque edi-
tione *concelebrat, sonat, loquuntur*. Fabricium recte
ciat, cui consonat Gallandius cum Torn.

392. Conradus Samuel Schurtzkeischius in
Controversiis Antiq. Eccles. cap. 19, erudite de organis
disserit ; et in Occidente ante annum 757 organum
visum negat. Sibi objicit ex Prudentio hunc versum,
et alterum ex ead. Apoth. 148 : *Organa, sambucas,*
citharas, calamosque tubasque ; quibus organa, quorum
nunc est usus, listatis plumbeis composita Prudenti-
um non designare contendit. Sed melius poterat pro
organis apud veteres allegare vers. 389 : *Organa dis-*
paribus calamis quod consona miscent, ubi instru-
mentum nostris organis simile describitur. Vide supra
not. ad vers. 148. Organorum, quibus folles adhibe-
rentur, antiquior est usus quam mutæ virtutis eruditi
putant. S. Augustinus in psal. lxxv : *Organum dicitur*,
quod grande est, et instatur foliibus. De his intelligo
Prudentii organa disparibus calamis, et organa Ec-
clesiæ Parisiensis, de quibus Fortunatus lib. II, carm.
19 : *Hic puer exiguis attenperat organa canis*. Orga-
num nostris simillimum describit Claudianus, de
Consulatu Malii Theodori : *Et qui magna levi detra-*
dens murmura tactu, Innumeras voces segolis modera-
tus ahenæ, Intonat erranti digito, penitusque trabali
Veete laborantes in carmina concinat undas. Hydraulium
videtur hoc fuisse organum. Alia erant pneu-
matica, de quibus Augustinus, Isidorus et Plinius
lib. VII, cap. 37, quæ pneumatica et hydraulica organa
videtur distinguere. Confer. Gloss. Bæmangii.

395. Nomen Jeû Christi dulce, blandus in ore sapor,
met in ore, in aure melos, in corde lætitia, et similia apud
S. Bernardum, serm. 15, in cant. et alios passim. Ex
Prudentio id sumpsisse S. Bernardum putat Testius.
Idem scribit fragrans odor, nisi mendum est pro fra-
grans.

396. Egm., male, auras pro aures

400. Put., *inorgina* ; Pal., *inhergima*. Ald., Urb.,
Bong. a prima manu, *Form.*, *emergia*. Mar., *inorgia* ;
in marg., *inergima* ; Sich., Alex., *energima*. Vat. Q,
inergia nostri. Bonon., *inorgia*, sive in orgia, male.
Græca vox effertur, *δαιμνία* ; Latine ea usus est
Tertullianus pro opere, effectu, vi, efficacia. Car pe-
nultima corripiatur, dixi in proleg. Notat Marietus,
ad hunc locum respiciens Gregorium Turonensem lib.
VII, pag. 414 : *Nonnulli, arrepti a dæmona, pen emer-*
giam debacchantes, martyrem deulamabant.

402. Dæmones, e corporibus obsessorum olim
enigrare jussi, nomina deorum quos ethnici col-
bant, se habere profitebantur. Lactantius, lib. II,
cap. 16 : *Justos autem, id est, cultores Deû, morantur*
(dæmones) cuius nomine adjurati, de corporibus
exerant : quorum verbis, tranquans flagris, verberati, non
modo dæmones esse se confitentur, sed etiam nomina
sua edunt, illa quæ in templis adorantur, etc. Plura
in hanc rem affert Baronius tom. I Annal., pag. 415,
ubi maxime hæc Prudentii verba eminent, quibus
quamdam exorcismi formulam contineri doctissi-
mus cardinalis affirmat. Vide S. Paulinum Notati II,
vers. 98 et seqq., et quæ notant Wowerus, Elmea-
horstius, Heraklius et Ouzelius hunc Minucii locum :
Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos dæ-
mones de semetipso confiteri, quoties a nobis tormen-
tis verborum, et orationis incendis de corporibus ex-
guntur. Ipse Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et
quidquid dæmonum colitis, vixit dolere, quod sunt,
eloquantur. Homines a malis dæmonibus vexati vo-
cantur *emergenti* ; quo pertinet, opinor, vox illi
Prudentii, Severi Sulpicii, Gregorii Turonensis et
aliorum *energima*. Siquidem emergentis est dæ-
moniacus, qui operationes diabolicas imitatur.

403. Rat., *noe flumina*, a prima manu, male.

407. Egm., male, *exui te pro exue te*. Heinsius con-
jicit et *spira solve latentem*, hoc est, *solve te spira,*
sue que later. Lætio codicum magis placet *spiras*
solve latentes, non enim magis lælet dæmon, quam
ejus spira.

408. Gis. ad oram, *car, corruptissimæ, vexas ? Re-*
centiores, fur, et vexas ?

- 440** Desine, Christus adest, hramant corporis A 420
 fultor :
440 Non Nest, ut spoliatur raptas, est Christus
 [inhæsit.
 Pulsus abî, ventose liquor : Christus jubet,
 [exi.
 Has inter voces medias Cyllenius ardens
 Ejulat, et notos aspirat Juppiter ignes.
 Ecce gerasenos legio rait effera potæss,
415 Et, post multiplices busti sub rupe catenas,
 Pœnarum gemitus longis grunnitibus edit.
 Clamarat sed ab ore hominis : Cognoscimus,
 [Iesu,
 Nate Deo, nate sceptris, et germine David,
 Qui sis, quid venias ; qua nos virtute repellas,

- 441** Novinus, adventusque sui terrore jaceinus.
 Hæc, Judæa, tuas vox non pervenit ad aures ?
 Pervenit : mentem sed non penetravit egenam
 Lucis, et a primis foribus disclusa refugit.
 Audist adventum Domini, quem solis Iberi
425 Vesper habet, roseus et quem novus excipit
 [ortus.
 Laxavit Scythicas verbo penetrante pruinas
 Vox evangelica, Hyrcanas quoque servida bru-
 [mas
 Solvit, ut exutus glacie, jam mollior amnis
 Caucasæ de este sicut Rhodopeus Hebrus.
430 Mansuere Getæ, seritasque cruenta Geloni
442 Lacte mero siliens exsanguia pœula mi-
 [scet,

GLOSSÆ VETERES.

440. Spolium, corpus, I.
 441. Ventose, de fluens, insubilis, I.
 442. Cyllenius, Mercurius, a monte Cylleno, I.
 443. Ignis, furor, iras, I.
 446. Grunnitibus, grunnitus proprie vox porcorum
 est, Iso.
 449. Quid, cur, I.
 420. Jecomas, prostrati, I.
 423. Egenam, miseram, I.
 425. Lucis, aurium tuarum, Vat. A.
 424. Nesti, Hispanici, Iberus, Hispania, I.
 425. Ortus, solis, qui habitat in Oriente, I.

- B 426. Laxavit, calescit, vel mollescit, Vat. A. —
 Laxavit, mollescit. — Pruinas, in aquilone, I.
 427. Hyrcanas, Scythicas. — Bruma, hiemes, I.
 428. Annis, Tantis, I.
 429. Caucasæ, petrosa. — Rhodopeus, Rhodope,
 mons, de quo emanat Hebrus fluvius, I. — Cote, rupe,
 Mar.
 430. Getæ, Gotti, qui prius fœderes erant, I. — Ge-
 loni, gentes Scythias, stigmata sibi, ut Scygius dicit,
 mare Scythiarum incurrens ; populi Scythiarum, I.
 431. Mero, puro, I.

COMMENTARIUS.

410. Put. a manu prima, Christus adhesit.
 412. In Mar. a manu prima, medius Cyllenius.
 415. In glossa ignes dicuntur esse iræ, furor ; me-
 dius intelligi possunt ignes, quibus hæmon ardet ; ut
 Mercurius, sive Cyllenius dicitur etiam ardens, nisi
 naris respexisse poetam ad Jovis libitinem, de qua
 multa fabulæ. Verior tamen interpretatio desumitur
 ex Mimici verbis relatis ad vers. 407, a nobis tor-
 mentis verborum, et orationis incensus de corporibus
 exiguntur. Hinc restituendum putarem nostros ignes.
 Cauchius conjicit adnotos ignes. Res constat ex La-
 ctantio cap. 23, lib. v : Nomine Dei veri fugantur.
 Quo auditu tremant, exclamant, et vis se, verberari-
 que testantur. Et lib. iv, cap. 16 : Itaque maximis
 sæpe ululatibus editis, verberari se, et nubes, et jam
 jamque extra proclamant. Poeta noster hymno 4 Per-
 rist. incendia orationum et gehennæ ignem quo de-
 mones ardent, conjungit vers. 106 : His modis spur-
 cum latronem martyrum virtus quatit : Hæc coarces,
 torquet, urit. Denique fugit dæmon Conficiens ardere
 sese : nam gehennæ est incolæ.
 414. In Put., gerasinos. Optimæ membranæ, ruit ;
 Fabr. et Gi., uruit. Widm. supra, Vat. A. a prima
 manu obruit, que est glossa : nam ruit Virgilianum
 esse observavit Heinsius. Prudentius a in gerasenos
 producit, quamvis Javencus corripuerit. Hæc e-
 dem historia exposita est hymno Cath. 9, vers. 55
 et seqq.
 417. Confer. Matth. cap. vii, Marci cap. i, iii et
 v, et Lucæ cap. iv et vii. Ald., Egm., Palat., Iesum,
 sibi Iesu.
 418. Fabr. et Gi., nate et sceptris. Abest a codici-
 bus et, quod vera superfluum est. In Urb., nate ex
 sceptris, in Vat. Q, nec te sceptris, male.
 419. Ald., Gi., Urb., tres vetustiores Heinsiani,
 Vat. A, quis sis, quid venias. Not. tres Torren., Fabr.,
 Cauch., qui sis, qui venias. Prag., qui sis, quid venias.
 Vat. B, Alex., Mar., Weitz., quid sis, quid venias.
 Quolibet ex his modis sententia eadem constat, qui
 sim Virgilianum est. Burmannus, tom. I Antholog.,
 pag. 417, ex Egm. præfert quid sis, et ab Ovidio ita

- dici confirmat. An dæmoni clare prospectum fuerit
 mysterium incarnationis, quæri solet. Nonnulli pu-
 tarunt dæmones illud agnovisse, non autem demon-
 num principem diabolum ; quod ineptum est. Alii
 tenent, ante prædicationem non cognovisse, post
 prædicationem vero ita cognovisse, ut red-emptionem
 hominum per mortem ignorarent. Plerique cognitio-
 nem conjecturæ, non certam, statuunt.
 C 427. In Heinsii editione, quod raro illi accidit,
 mendam irrepsit, aureas pro aures. In notis vero
 ejus editionis plura occurrunt menda, etiam contra
 sensum, et que non facile a quovis animadverten-
 ter. Quod ex a nobis dictum est, ne alii summa editio-
 nis Heinsianæ et Ebraicæ decipiantur. In Mar.,
 mendose, dico mea.
 425. Prag., dicitur ; alii dicitur. Glossa videtur
 trahenda ad verbum foribus.
 424. Error Aldi solus pro solis.
 425. Heinsius cum Put., Thum., Not., duobus
 Torren., Vesper habet, roseus et qui novus excipit
 ortus, quod omnino legendum existimas, qui roseus
 vesper perperam dicitur : id enim conventis ortus.
 Mibi aliorum lectio placet, si recte verba distinguan-
 tur : quem solis iberi Vesper habet, roseus et quem
 novus excipit ortus. Scilicet roseus novus ortus. Iam
 qui novus excipit ortus recte dicitur, nisi novus si-
 gnificet primus. Ut autem ait quem vesper habet, sic
 quem excipit ortus. In roseus poeta more suo produ-
 cit ultimam ratione casuræ. In Alex. abrasens est
 roseus, quod in Urb., Vat. Q et alii clare legitur.
 Bomon. et Teol. cum Heinsio faciunt.
 425. Noms., cætus gloriæ, elegantè Gratianus ait
 Heinsius. Gi., et exutus.
 429. Cotem pro cæte dixit etiam hymn. 11 Cath.,
 vers. 72. In Put., Hebrus pro Hebrus, more Græcæ
 rini, vel etiam veterum Latæronum. Gi., duo.
 430. Prag., Gelonum quasi Gelonum. De Gelonis
 vrbis Svaronem pag. 226 ad Sidorii verba equinas-
 gas Gelonos, hoc est, malignos equos, et hæc equi-
 nam sugentes.

- Libatura sacros Christi de sanguine potus.
Novit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri
Dedere crinitos ad Christi altaria reges.
- 435 Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum,
Spiritus ille Dei, Deus, et se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit:
Delphica damnata tacuerunt sortibus antra,
Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus
- 440 ~~443~~ Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
Perdedit insanos mendax Dodona vapores,
- A Mortua jam mutælugent oracula Cumæ,
Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon:
Ipsa suis Christum Capitolia Romula mœrent
- 445 Principibus lucere Deum, destructaque templa
Imperio cecidisse ducum; jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
Vexillumque crucis summus dominator adorat.
Principibus tamen e cunctis non deficit unus,
- 450 ~~444~~ Me puero, ut memini, ductor fortissimus
[armis,

GLOSSÆ VETERES.

432. Libatura, bibens, vel bibitura, l.
433. Atlantis, mons ad meridianum. — Mauri, populi, l.
434. Dedere, offerre, l.
435. Præstrinxit, præoccupavit, l.
438. Delphica, Apollinea. Delphi locus est in Græcia, in quo Apollo colebatur. — Antra, responsa, l.
439. Tripodas, mensas Apollinis. — Cortina, secretum quod cortinis oppansum est. — Spumat, loquitur, l.
440. Fanaticus, sanorum sacerdos, l.
441. Dodona, silva, civitas Græciæ. — Vapores, hostias, l.
442. Cumæ, civitatis, l.
443. Libycis, Africanis arenis. — Ammon, Jovis. Jupiter Afrorum, l.
444. Mœrent, dolent, vel timent, l.
446. Purpura, regalis dignitas, Vat. A.
447. Æneadæ, Romani, quod de Ænea sint orti, l. — Atria, templa, Vat. A.
448. Dominator, imperator, Cæsar, l. Constantinus, Vat. A.
449. Tamen, etiam, l.
450. Fortissimus, Julianus, Vat. A.

COMMENTARIUS.

432. En apertum de præsentia corporis et sanguinis Jesu Christi in eucharistia testimonium. Nam olim Christianos sub utraque specie sacra synaxi refici solitos res nota est omnibus.

435. Bong., Widm. a manu prima, et nonnulli Vulg. apud Weitzium *servida*, non absurde, quamvis jam præcesserit. Sic Avitus lib. v: *Plaga servida cæli*. Sed Ald. cum Heinsianis et nostris, Weitz., Gis., *perfida*. *Punica fides* abiit in proverbium.

435. Gifanius Collect. Lucret. hunc locum illustrat. Videlicet ex quo, *postquam, jam vero postquam; PRÆSTRINXIT, occupavit, obsedit, obumbravit, ut Scriptura loquitur*. Summa est, nato jam Christo evanuisse falsa ethnicorum oracula. Alii scribunt *perstrinxit*, alii *præstrinxit*.

436. Heinsius cum Put. et Thuan., *Spiritus ille Deus, Deus*. Alii, *Spiritus ille Dei, Deus*. Hoc etiam loco Verbum vocatur *Spiritus*. Vide quæ supra dixi.

438. Vat. A. *sordibus*, minus bene, pro *sortibus*. Gifanius ex vet. lib. *jacuerunt pro tacuerunt*, non probo.

439. Bong., Widm., Ald., Mar., Prag., *regit*, cum Alex., Urb. et Vat. Q. Alii fortasse melius *legit*, quod Gifanius tuetur: nam cortina erat operculum, et integumentum æneum tripodis. Virgilius lib. iii Æn., *adytis cortina reclusis*. Vocabatur etiam cortina tripus, sive vas illud ingens Delphis aureum, quo insternebatur mensa, in qua oracula fundens Pythia assidebat. Explicatius isthæc ab interpretibus Virgillii aliisque traduntur. Servius ait, esse locum, unde oraculum exit. Cortinæ in alio genere apud Isidorum lib. xix, cap. 26, sunt aulæa, seu vela de pellibus. Illud a nobis aliquis querat, verumne sit falsorum numinum oracula tactuisse, postquam Verbum caro factum est. Scriptus est Gallicæ liber anonymus, cujus auctor fuit Balthus S. I., de Silentio oraculorum adversus Antonium Van Dale, anabaptistam, medicum Harlemensem, et ejus defensorem D. Fontenelle, Latine redditus anno 1725. Balthus, part. 3, cap. 3, ostendit Prudentium hoc loco cum reliquis SS. Patribus consentire, quia etiamsi de incarnatione dominica loquatur, tamen conjunctim idolorum eversionem et ruinam paganismi. Id confirmat interpretatio Gifanii, quam exposui, ex quo, *postquam*: non enim poeta asserit, illico omnia ubique oracula siluisse. Plutarchus tractatum edidit de Silentio oraculorum, de quo libro fuse ideam Balthus disserit part. 3, cap. 9. Nobis ad alia properantibus

hæc indicasse sufficiat: sed non est omittendum responsum, quod ex oraculo Delphico accepit Augustus, cum misisset legatos suos sciscitatum de rebus futuris, ut referunt multi: *Me puer Hebræus, divos Deus ipse gubernans, Cedere sede jubet, tristemque subire sub orcum. Aris ergo dehinc tacitus discedito nostris*. Confer etiam lib. i adversus Sym., vers. 245, ubi iterum Van Daleus refellectur.

440. Prudentium hoc loco rejicere carmina Sibyllina, quæ inter Christianos circumferebantur, nonne mo affirmat, mihi non liquet. Romani ad Sibyllinos libros, tanquam ad oracula, confugere solebant. Recenset Prudentius celeberrima veterum oracula, Delphicum, Sibyllinum, Dodonæum, quod in Dodonea Epiri silva quercus, et his insidentes columbæ reddebant, Cumæum, ubi antrum Cumanæ Sibyllæ, Ammonium in Libya.

441. Insanos vapores vocat furorem fanaticum, cujus materia a medicis vapor calidus, et urens in cerebrum elatus statuitur. Ita explicat medicus Giselinus, non infelix interpretes in cæteris partibus, in hac vero optimus.

443. Non est reprehendendus poeta, quasi oraculum Ammonis in Marmarica regione, ubi Syrtis erant, collocaverit. De alia significatione Syrtium dixi hymno 7 Cath., vers. 30, et videri potest Turnebus num. 506 Advers., qui hunc versum citat.

444. *Capitolia Romula* pro Jove Capitolino sumi, præcipue a nostris scriptoribus, Augustino, Cypriano et aliis, observavit Peveratus.

446. *Purpura pro imperatore*, ut apud Claudianum in Silicionis, *Posito jam purpura fastu*, Vide Bulegerum, de Imper. Rom. lib. ii, cap. 4.

449. In Vat. A. male a prisca manu, *tamen cunctis*. S. Gregorius Turonensis lib. i de Gloria martyrum, cap. 4: *Sicut Prudentius noster in libro contra Judæos meminit, etc., Principibus tamen e cunctis, etc.*, usque ad versum *Erigit in cælum facies, atque invocat Iesum*. Multî alii, qui de crucis laudibus commentarios conscripserunt, hos Prudentii versus cum memorant, et cum auctoris elogio describunt: omisi tamen sunt in opere Hispanico Petri Ordóñez de Zevallos, Matrii, 1614, de hoc argumento: *Quarenta triunfos de la SS. Cruz de Christo*, ubi multa hujus generis congeruntur.

450. Gregorius Turonensis legit *quem puero memini*: mendum codicum puto. Contemnendæ glossæ sunt, quibus Symmachus ductor iste *perfidus* esse dicitur, de quo Prudentius. Fortasse eam ob causam recentio-

- Conditor et legum, celeberrimus ore, manaque. A 465 Vittatus de more senex, manibusque cruentis
 Consultor patriæ, sed non consultor habendæ
 Religionis, amans tercentum millia divum,
 Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Urbi,
 453 Augustum caput ante pedes curvare Minervæ
 Fictilis, et soleas Junonis lambere, plantis
 Herculis advolvi, genua incerare Dianæ :
 445 Quin et Apollineo frontem submittere
 [gypso,
 Aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.
 460 Forte litans Hecatea placabat sanguine multo :
 Pontificum festis ferienda securibus illic
 Agmina vaccarum steterant, vitulasque revincta
 Fronte coronatas umbrabat torta cupressus.
 Jamque insertato reserabat viscera caltro

GLOSSÆ VETERES.

451. Conditor, constitutor, constructor. — Celeberimus ore, manaque, famosissimus eloquio et potestate, I.
 453. Religionis, Christianitatis, I.
 455. Augustum, nobite. — Curvare, solebat, vel curvabat, I.
 456. Soleas, ima pedum, id est vestigia. — Lambere, lambebat, I.
 457. Advolvi, advolvebatur, et incurvabat, I.
 458. Quin, insuper. — Gypso, lapidi simulacro, I.
 459. Pollucis, quia domitor fuit equorum. — Suffire, infumare, fumigare. — Extis, visceribus, I.
 460. Hecaten, Dianam, I.
 464. Insertato, immisso. — Reserabat, secabat, I.
 466. Trepidus, palpitantes, I.
 468. Callidus, ingeniosus. — Fine, qualis sit finis. — Notabat, secundum consuetudinem illorum, I.
 472. Cymbia, vasa oblonga. Cymbia, poculorum genera quæ et carchesia dicuntur, a similitudine cymbæ navis nuncupata, I.
 474. Umbras, imagines dæmonum, Iso.
 475. Thesiphone, Diana, vel Persephone, I. — Thesiphone, Diana, Vat. T.

COMMENTARIUS.

rum aliquis Symmachum apostatam appellavit. Vide proleg. num. 52. Sermonem esse de Juliano Apostata nemo adeo erit insipiens qui neget. Mariettus prope videtur fuisse, ut glossæ de Symmacho loquenti fidem præstaret. Peveratus hinc colligit, Prudentium adfuisse præsentem sacrificio Juliani, quod a Prudentio describi putat in Romano, vers. 1011 et C seqq. Id mihi non probatur.

451. Marcellinus refert Julianum jura in melius correxisse.

454. Put. et Thuan., orbi; alii, Urbi. Recentiores amplexi sunt orbi, quod Gallandio non placet, mihi non displicet.

456. Apud Gregorium Turonensem diversa lectio ex Colbertino codice plantas: quæ admitti nequit. Adverte, soleas esse genus calcei feminarum proprium, neque eis uti solitos viros, nisi raro, et in conviviis; quibus probro vertebatur, si soleas incederent. Recte igitur Prudentius ait, soleas Junonis. Vide plura in hanc rem in Balduini opere de Calceo antiquo cap. 11, ubi hos versus laudat, quos pariter illustrat Heraldus, pag. 378 ad Arnobium.

457. Aldus cum Urb., Vat. Q, aliisque, incurvare. Alex., Put., Thuan., Oxon., Gregorius Turonensis, incerare, quod verum puto, et mutuatum a Juvenali satira 10, genua incerare deorum. Idem Prudentius Hamartig. vers. 404, Incerat lapides, etc. Alii intelligunt, incerare esse tabellas cereas appendere ante statuas, alii toties statuas osculari, ut saxa sordida fierent, et quasi cera obducta. Neutra interpretatio placet: nam Prudentius lib. 1 adversus Sym., vers. 203, ait: saxa illita ceris Viderat unguentoque lares humescere nigros. Quod rem veram designat. Consuetudo fuit ethnicis unguendi oleo, aut cera statuas deorum. Arnobius lib. 1 Adversus gentes: Siquando conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine odoratum tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar et beneficia posebam nihil sentiente de trunco. Clemens Alexandrinus lib. vii Strom.: Hi sunt illi ipsi qui omne lignum et omne saxum, modo oleo inunctum vel lubricatum esset, adorabant. Vide supra vers. 293. Corporis partes alias aliis diis ethnici consecrabant,

genus Misericordiæ. Peveratus ex Apuleii Apologet. et Plinio epist. ad Trajanum colligit vota quæ pro alicujus incolumitate solvebantur, consuevisse non tantum tabellis mandari, sed et cera figi, et quidem plerumque in femore genuque deorum annulo obsignari, et ita explicat incerare.

460. Gregorius Turonensis Achatem pro Hecatem, male; sanguine multo apte de sacrificiis Juliani, quibus agmina vaccarum immolabantur. Consule historias.

463. Carolus Paschalius de Cor. pag. 256, cap. 17, lib. 1v, victimas plerumque coronatas cupressu fuisse ex hoc loco maxime probat, et multa congerit de cupressu.

464. Ald., Egm., Heinsiani codd., reserarat, quod fuisse videtur in Vat. B a prima manu. Alii reserabat cum Weitz., et Gis. Paschalius, loc. cit. pag. 245, cap. 13, copiose disserit de sacerdotibus vittatis et coronatis ex Prudentio et aliis.

469. Weitzius, tum; alii cum.

471. Ald., Pal., Heinsiani codd., numen, nescio, quod. Alii, nescio quod numen.

472. Ex Virgilio lib. III Æn. vers. 66: Inferimus tepido spumantia cymbia lacte.

473. Verbena adhiberi solita erat in sacrificiis: D quo nomine etiam alias herbas quæ adhibebantur, vocatas aliqui putant.

474. Veteres libri, accitas, cum Gregorio Turonensi. Weitzius scripsit ascitas. Heinsius opinatur a prisca manu fuisse eccitas, hoc est excitat, quod proprium in re magica est verbum, ut multis ex locis constat.

475. In Thuan., Thersisore, Weitz. cum Widm. a prima manu, Vatt. B, Q, Prag., Rat., Mar. a prima manu Thesiphone vel Tesiphone. Cauchius ex conjectura, Tisiphone. Recte alii, Persephone, id est Proserpina, de cujus sacris hic agitur.

476. Rot., fracto pro tracto, non inepte: adhæret Egm., Heins., Cham. et Teol. Fortasse torto. Virg., verberare torto. Val. Flaccus, torto furiarum erecta flagello.

Nil agit arcanum munerum : Nil Thesala prosunt A
 Carmina : turbatas revocat nulla hostia manes.
 Nonne vides, ut thuribus frigentibus ignis
 480 Marceat? ut canis pigrescat prona favilla?
 Ecce palatinus, pateram retinere minister
 Non valet, elisa destillant balsama dextra,
 Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
 Cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
 485 Neseia, quis certe subrepsit Christicolarum
 487 Hic juvenum; genus hoc hominum tre-
 [mit infula, et omne
 Pulvinar divum. Lotus procul absit, et unctus.
 Pulchra reformatis redeat Proserpina sacris.

imit, et exanguis collabitur : ac velat ipsum
 490 Carnoset excerto minitante sanguine Christum,
 Ipse quoque exanimisposito diademate princeps
 Pallat, et astantes circumspicit, equis abunus
 Christum inscripto signaret tempora signo :
 493 Qui Zoroastros turbasset fronte susurros.
 495 Armiger e cuneo puerorum flavicomantum
 Rumpurai cunctos lateris dependitur unus;
 Nec negat, et gemino gemmata bastilia ferro
 Projicit, ac signum Christi se ferre putatur.
 Prostravit pavido dejecato antistite princeps,
 500 Mammoram fugiens nullo comitante sacel-
 lam,

GLOSSÆ VETERES.

477. Thesala, magica, l.
 482. Elisa, concussa, tremula, l.
 483. Flamen, sacerdos Jovis, quasi flamen dicitur,
 quia filam rubeam in capite portabat, l.
 484. Frustratur, eludit, l.
 486. Infula, vestis sacerdotis, l.
 487. Pulvinar, locus, vel collocatio. — Lotus, ba-
 ptizatus, unctus, cum Chrismate, l.
 488. Proserpina, Diana, l.
 490. Exerto, emisso, nudato, vel expedito. — Ful-
 mina, gladio, l.

B 494. Zoroastros, Zoroastres idem dicitur Mesraim,
 qui auctor idololatrie extitit; vel Zoroastres, magorum
 primus, et rex Bactrianorum fuit, quem Ninus rex
 Assyriorum prælio interfecit, a quo Zoroastres no-
 men adjectivum; vel ad ejus sectatores, vel ad ipsam
 magicam artem pertinet. Zoroastros, magica secretu.
 Mesraim Jupiter fulmine percussit, et ideo inter astra
 ferunt eum assumptum, quem ideo Zoroastren appel-
 lant, id est, vivens astrum, l.
 496. Lateris, regis, l. — Unus, quidam ipsum Pru-
 dentium intelligi volunt, Prag.

COMMENTARIUS.

477. Ald., Arcanam, minus bene pro arcanum.
 Sidonius æmulatus videtur Prudentium in Panegy.
 ad Anthemium, Chaldaeus in exitis Pontificum de more
 senex arcana peregit Murmura. Elmenhorstius in Ar-
 nobium pag. 61 plura habet de murmure arcano ma-
 gorum, sive fremore verborum, ut Arnobius vocat.
 483. Paschalius de Coronis pag. 247, cap. 15, lib. C
 IV, ex Prudentio se discere ait, flaminis Romani co-
 ronam fuisse laurcam, his laudatis versibus.
 485. Dulcissimos vocat hos versus Barthius lib. XII,
 cap. 27 Adv. Diversa videtur esse historia, quam de
 eodem Juliano Apostata Gregorius Nazianzenus orat.
 I contra Julian. referi de Cruce coronata, seu circulo
 inclusa: alia erat crux coronata, cui scilicet corona
 supra imponebatur. De utraque doctè disserit Ros-
 weydyus ad Paulinum in epist. 12. Historiam similem
 Lactantius narrat lib. IV, cap. 27: Cum diis suis im-
 molant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sa-
 era nullo modo litant. Nec responsa potest consultus
 reddere vatis. Et hæc acce causa præcipua justitiam
 persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam mi-
 nistrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent,
 imposito frontibus signo deos illorum fugaverunt, ne
 possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod
 cum intelligerent haruspices, instigantibus istidem dæ-
 monibus, quibus prosecrarent, conquerentes, profanos
 homines sacris interesse, adegerunt principes ipsos in
 furorem.
 486. Væt. A, hoc; Væt. B. Mar., hic juvenum cum
 aliis. Sed Aldus non bene distinguit: Christicolarum.
 Hic juvenum genus hoc hominum tremat, infula, et
 omne, etc. Gis. 2 edit., hoc juvenum. Fabr. Huc ju-
 venum: tremat hoc hominum genus infula idoneo sensu.
 Hein. ius edidit hic, sed non ait quos codices secutus,
 quamvis Giselinum deseruerit.
 487. Lucianus in Pseudomante de impostore Ale-
 xandro: Primo quidem die Atheniensium ritu denun-
 tiatione fiebat hujusmodi: Si quis impius, aut Christianus,
 aut Epicureus mysteriorum explorator accessit,
 discedat. Cæterum qui Deo credunt et parent, sacris
 feliciter initiatur. Sub hoc prolixius exigebatur, illo
 præsentè, dissonique: Foras polianter Christiani. His
 verbis lotus et unctus sacramentum baptismi et con-
 firmationis exprimi certum est. Vide hymn. Cath. 6,
 vers. 128, et Baronium tom. I Annal., p. 249, ac

confer Malvendam de Antichristo cap. 10, lib. VII, qui
 hos versus laudat; ut Gretzerum de Cruce et alios
 innumeros præteream.
 490. Consule Baron. loc. cit., et Paschalius de
 Coronis p. 246, c. 13, lib. IV, qui ex hoc loco docet,
 ipsos principes, quoties sacrificabant, regalibus in-
 signibus fuisse conspicuos.
 491. In nonnullis Vulg.; exanimis, mendose, pro
 exanimis.
 492. Put., circum inspicit, hono quidem sensu,
 quod præfert Teol. cum Heins., sed plerique habent
 circumspicit, quod exstat etiam apud Gregorium Tu-
 ronensem loc. cit. Vat. B. nequis pro et quis, vel ec-
 quis. Vide supra vers. 186 quod notat Gifanuis de
 hac voce et quis.
 493. Rot., signavit, quod placuit Heinsio. S. Gre-
 gorius Turonensis loc. cit., signaret; sed in tertio
 ms., signavit, ut animadvertit editor. Codices Hein-
 siani, Mar., Sich., Urb., Alex. Vat. Q, Teol., Tor-
 næs., editio Basil. in textu, Ald., Egm., Widm. a
 prima manu, ligno, quod aptius cohæret cum signa-
 ret quam signo. Aliunde tamen lignum Christum
 non ita apposite dicitur. Chamillardus falso ait, om-
 nes legere signo; ipse legit ligno cum Heins. Gallan-
 dius mavult ligno qui postea vers. 498 occurrit ac
 signum Christi, quæ ratio imbecilla est. Præfero
 D
 494. Aldi error turbas et. Prag., turbarit.
 495. Noms., armigero e cuneo pro armiger e cuneo.
 Fabr. et Gis. 2 edit., flammicomantum, repugnantibus
 membranis, in quibus constanter est flavicomantum,
 excepto Vat. Q, ubi est flammicomantum. Javen-
 cus lib. IV dixit tædarum flammicomantum. Vide Bu-
 lengerum, cap. 59, lib. III de Imper. Rom., de Armi-
 geris, et Pignorium comment. de Servis pag. 419.
 Gifanuis Ind. Lucret. verbo Et quantis intelligit,
 pueros flavicomantes fuisse Germanos: sic Germania
 flava dicitur lib. IV Manil. Horatius Epod. 16: Nec
 fera cærulea domui Germania pube. Cur pueros vocet
 ministros, sive satellites custodes corporis, vide quæ
 diximus ad vers. 1. hymn. 9 Cath.
 499. Fabr. et Gis., prosilit; codices mss., prosi-
 lit; et ita scribendum esse monet Gifanuis loc. cit.
 verbo Dissilet.

- Tum tremefacta cohors, dominique oblita, su- A
[pinas
Erigit ad oculum facies, atque invocat Iesum.
Jamne piget facti? jam penitet? en sibi Chri-
[stum,
505 Infelix Judaea, Deum : qui sabbata solvens
Ternae, mortales aeterna in sabbataumpsit,
Contibus amovuit, praefulsit regibus, orbem
[440 Possidet, imperii dominam sibi credere
[Romam
Compulsi, et simulacra deum Taspia subegit.
Disce tuis miseranda malia, quo vindictae tandem
510 Vana superstitio, lex et carnaliter acta
Plectatur : cujus virtus te proterat,atrix.
Destructione jacent Salomonis saxa metallo,
Aedificata manu? jacet illud nobile templum. B
Cur jacet? artificis quia dextra solubilis illi d
515 Camentum struxit resolvable; jure solutum est,
Et jacet : in nihilum quoniam reddit omne po-
[litum.
* Quod fieri recipit, recipit quandoque perire.
Si nostrum contr. quod sit, vis discere, tem-
[plum :
Est illud, quod nemo opifex fabriliter aptans
520 Composuit, quod nulla abies, pinnae dulata
Texuit, exciso quod nunquam marmore crevit :
Cujus onus nullis fultum sublime columatis
- Fornice curvato tenui super arce pependit :
[450 Sed Verbo factum demitti, non voce so-
[nora ;
525 Sed Verbo, quod semper erat, Verbum erat
[factum est :
Hoc templum aeternum est, hoc simem non ha-
[bet, hoc tu
Expurgare videtur, flagris, cruce, felle petisti.
Destructum jacesit porris vexantibus, esto :
Matis enim ex utero, quod destrueretur, ha-
[bebat.
530 Sed quod morte brevi materiam ex parte solu-
[tum est,
Majestate Patris vivum lux tenia reddidit.
Vidisti, angelicis comitatum coetibus, alte
In meum, cujus servor munimine, templum :
Illius aeternae suspendant culmina portae,
535 Ac per Inaccessos ocellorum gloria turres
Tollitur, et gradibus lucet via candida summis.
At tua congestae tumulant holocausta ruinae.
Quid mereare, Titus docuit, docere rapinis
Pompeianae acies : quibus extirpata per omnes
540 Terrarum pelagique plagas tua membra serun-
[tur.
Exillis vagus huc illic fluitantibus errat
Judaeus, postquam patria de sede revulsus,
Supplicium pro caede luit, Christique negati

GLOSSÆ VETERES.

501. Domini, Imperatoris, Vat. A.
503. En, ostendendo, I.
504. Sabbata, requiem, I.
511. Plectatur, damnetur, puniatur, I.
517. Recipit, incipit, I.
526. Hoc tu, Judaea, Vat. A.
528. Esto, adverbium concedentis vel deliberantis, I.

COMMENTARIUS.

501. Ald. Gis., dum; codd. mss. et alii editi, tum, C in textu, Bong. sup., super arte. Aldus, nostri, Vat. Q. Gis. 1 ed., et ad oram 2 edit., Widm. a secunda manu, super arce. Alex., Urb., super arte, cum Cham., Cell. et Teol., duce Heinsio. Mihi verum videtur arce, et puto respexisse poetam etymologiam arcus. S. Isidorus lib. Etym. xiv, cap. 2 : Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae : nam quaecunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arcus vocantur : unde et arcus, et arca.
502. Ald. primum scripsit Isum, postea correxit ipsum. Haec correctio Gallandium fugit, qui asseveravit, Aldum habere Isum. Lege Iesum ex dictis in proleg.
506. Mar. a prima manu, praefulsit pro praefulsit. Non prorsus ineptum est praefulsit tertiae conjugationis. Egm. et Vat. A. Urbem pro orbem.
507. Fabr., Gis. 2 edit., Heinsiani scripti, cedere, quod Aldus quoque posuit. Gis. 1 ed., Weitz., Vat. A et B, Mar., Rat., credere. Elmenhorstius in Arnobium pag. 41 illustrat id, quod Roma dicitur imperii Domina ex Arnobio et aliis.
510. Carnaliter, et infra carnalis vires saeculi aenei. S. Hieronymus usus quoque est adverbio carnaliter.
511. Pal., Vat. A, virtus et pro virtus te.
512. Put. et Egm. scribunt solomonis. Mar. a prima manu salomonis.
515. Fabr., cemento pro camentum. Heinsius ita distinguit, Camentum struxit resolvable, jure solutum est, Et jacet. Quod sequor cum Alex., Urb., Vat. Q, quamvis Fabricius putaverit locum esse corruptum. Gisellinus legit cemento cum Fabricio, et distinguit illud cemento struxit; resolvable, jure solutum est. Ita Ald. et Weitz., nisi quod hi cum membranis legunt camentum.
518. In Vat. B, male a recenti manu, quid fieri.
523. Praestantiores Heinsiani, Sich., Weitz., Gis. in textu, Bong. sup., super arte. Aldus, nostri, Vat. Q. Gis. 1 ed., et ad oram 2 edit., Widm. a secunda manu, super arce. Alex., Urb., super arte, cum Cham., Cell. et Teol., duce Heinsio. Mihi verum videtur arce, et puto respexisse poetam etymologiam arcus. S. Isidorus lib. Etym. xiv, cap. 2 : Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae : nam quaecunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arcus vocantur : unde et arcus, et arca.
524. Vat. Q, a prima manu, voce serena.
525. Alii distinguunt erat. Verbum.
527. Expurgare pro expugnare, male, nescio ex quo codice ad mag. edit. Colon.
529. Thuan., quo; alii, quod.
531. Put., minus bene, divum lux.
535. In Ald. et Vat. B a prima manu error est fervor pro servor.
537. Vat. A, et a prima manu Vat. B, cumulant, minus bene, pro tumulant.
538. Vide Baronium tom. I Annal., pag. 657. Ruinae Hierosolymitanae monumentum praclarum Romae visitur, arcus Titi, in quo Judaei vineti ad latera representantur, intra candelabrum, tabula legis, mensa cum panibus, et alia templi supellex. Arcum in eo exhiberi plerique jure negant, ut dicam ad vers. 815 Psych. Inscriptio arcus haec existat. SENATUS POPULVSQVE ROMANVS DIVO TITO DIVI VESPASIANI F VESPASIANO AVGVSTO. Vide Donatum de Roma veteri ac recenti.
539. Confer Florum lib. III, cap. 8, cum Joannis Camertis adnotationibus, et Orosium lib. vi, cap. 6.
542. Heinsiani scripti, patriae, cum Gis. Alii cum Ald. et Weitz., patriae.

- 451** Sanguine respersus commissa piacula A
[solvit.]
- 545 En quo priscorum virtus defluxit avorum!
Servit ab antiquis delapsa fidelibus hæres
Nobilitas, sed jam non nobilis : illa recentem
Susceptat captiva fidem ; vis tanta novellæ
Credulitatis inest. Christum confessa, triumphat
- 550 Gens infida prius ; Christi sed victa negatrix
Subditur imperio, dominos sortita fideles.
Sunt, qui Judaico cognatum dogma furori
- 452** Instituunt, media Christum ratione se-
[cuti.]
- Hoc tantum, quod verus homo est ; at cœlitus
[illum]
- 555 Affirmant non esse Deum, pietate fatentur,
Majestate negant, morum pro laude sacratum
Concelebrant, adimunt naturæ summa supernæ.
Omne opus egregium, per quod solertia pollens
Emicat, ingenii est, aut roboris ; illud acuto
- 560 Corde viget ; duris excellit viribus istud.
Mortale est sed utrumque homini : nam cana
[senescunt
Ingenia, et validos consumunt sæcla lacertos.
Hæc nos in Domini virtute et laude perenni
- 453** Non sequimur ; sequimur, nullo quod se-
[mine terræ
- 565 Germinat : immundum quod non de labe virili
Sumit principium ; tener illum seminat ignis,

GLOSSÆ VETERES.

546. Delapsa, degenerata, I.
548. Susceptat, id est suspectat. — Captiva, peregrina, I.
552. Contra Homuncionitas dicta. Homuncionitas est qui Dominum tantum hominem dicit, I. Contra Ebionitas dicta. Hæretici Ebionitæ interpretantur pauperes, quia pauperem de Christo sensum habent, affirmantes hominem bonum, non tamen Deum, nisi ut alii sancti dicuntur dii, Prag. — Cognatum, simile, I.
554. Hoc, hoc quidem, I.
555. Pietate, quia homo dignatus est fieri : hoc pietas fuit.
- B 556. Majestate, ut Deus sit, qui majestatem habet. — Pro laude, quasi hoc laus sit, non revera, Iso.
557. Summa, divinitatem, I.
558. Egregium, egregium est, qui gregem antecellit, id est multitudine. — Solertia, peritia multarum artium ; SOLLON Græce multum : inde solemnitas, multorum conventus ; inde solemniter facta dicitur, quæ in præsentia multa est acta, I.
559. Ingenii, animi, Iso.
565. Labe, semine, I.
566. Illum, Christum. — ignis, Spiritus sanctus, Vat. A. — Ignis, de Spiritu sancto, Iso.

COMMENTARIUS.

545. Weitz., Pal., Egm., ex quo ; cæteri melius en quo. Sic Virgilius ecloga 1 : En quo discordia cives Perduxit miseris, en queis consecvimus agræ.
546. Put. et Rat. dilapsa scribunt.
548. Put., Egm., Palat., Vat. A, Heins., suscep- C plat ; alii suspectat, quod minus placet, et secutus est Teol. post Cellar.
549. Fabr., crudelitatis, mendose, pro credulitatis. Fidem hoc loco sonat credulitas theologica notione, ut Salviani in contra avaritiam : Non quæro, ut mihi credulitatem tuam superioris vitæ actibus probes. Contra incredulitatem apud Hieronymum, incredulus apud Orosium vitium fidei contrarium significant.
551. Put., priores pro fideles, dissentiente Heinsio. Ac revera optime cadit fideles pro Christianis. Nam Judæos per omnem orbem dispersos, et imperio Christianorum magnam partem subditos, constat esse testes iniquitatis suæ et veritatis nostræ, ut vocat S. Augustinus, enarr. 1 in psalmum LVIII.
552. Ald., Put., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, Homuncionitas pro titulo, Tornæs., Homuntonitas, Thuan., Homucionitas. Vat. B, Contra Homuncionitas, id est Ebionitas, vel Marcionitas. Rot. et alii, Homusionitas ; Torrentiani Omusionitas, non bene. Etenim Homusionitæ per contumeliam catholici ab Arianis appellabantur, quod Dei Filium Patri consubstantialem dicerent, et homusion defenderent. Homuncionitarum meminit S. Hieronymus in libello de errore Judæorum, quem publici juris fecit Claudius Menardus, Vigilii Tapsensis lib. III de Trinitate, et auctor sub Prædestinati nomine, quem Jacobus Sirmondus edidit. Marius Mercator tradit, ab Ecclesia Romana Homuncionitas appellatos Photinum et ejus priores, Sabellianos vero cum antiquioribus similioribus eorum Patripassianos. Errorem, quem Prudentius impugnat, circa annum 70 docuerunt Ebion et alii : glossa videtur indicare Marcionem sive Marcionitas, tanquam hujus hæresis patronos. Sed Marcionitæ circa annum 150 in alio errore diverso versabantur, scilicet Christum Dominum carnem tantum apparentem habuisse, ut in Hamartigenia constabit. Prudentius potissimum impugnat Ebionitas, quos Semijudæos appellant Hieronymus III ad Galat., et Isidorus VIII Etym., cap. 5, de quibus Isidorus ait ex Eusebio : Christum per profectum solum virum justum putant effectum. Paulus Samosatensis, a quo Pauliani hæretici dicti, et Photinus similem errorem docuerunt, Christum a Maria sumpsisse initium, et ex profectu virtutis Deum esse factum, quibus quodammodo consonabat Nestorius, duas in Christo distinguens personas. Hi putabant hominem, filium Mariæ, suis meritis consecutum ut Christus fieret. Hæc erat apothēosis ethnicorum, qua homines in deos convertebantur : quod quam esset absurdum, ipsi ethnici non ignorabant, et Vespasianus prima extremi morbi accessione jocatus, Ut, inquit, puto, deus fio. Catholici alio sensu apothēosin, seu desicationem naturæ humanæ vocare possunt erectionem ejus ad unionem cum persona Verbi, videlicet vere dicitur, homo est deus, et, ut multi SS. Patres et theologi loquuntur, homo factus est deus : sic eadem assumptio naturæ humanæ, qua Verbum caro factum est, dicitur incarnatio Verbi, hoc tamen discrimine, quod Verbum existeret ante unionem hypostaticam, natura humana Christi non ante existit, quam Verbo unita est.
- D 560. Put., nostri, Weitzius, Ald., Gis., excellit. Heinsius excellit cum plerisque suis. Sensus postulat, ut sit in præsentī ; sed plurima hujusmodi verba ad secundam et tertiam conjugationem spectabant, ut fulgo, fulgeo, vido, video.
561. Rat., hominis. Prag., vana pro cana, minus bene. Weitz. et Widm. ita distinguunt : Mortale est sed utrumque, homini nam cana senescunt ingenia. Tunc lectio Rat. non inepta hominis. Alii interpungunt, Mortale est sed utrumque homini : nam cana senescunt ingenia. In senibus prudentiam vigere, viribus corporis debilitatis, communis est persuasio. In eisdem delirare linguam mentemque, senescere ingenia alii aiunt. Distinguenda est ætas decrepita a vegeta senectute, atque hoc pacto contrariæ illæ sententiæ conciliandæ.
564. Fabr., Gis., terra. Melius terræ.
565. Ald., Gis. et alii, germinat in mundum. Mar., Weitz., Heinsius, germinat : immundum quod non de labe virili.

- Non caro, nec sanguis patrius, nec foeda voluptas. **A** 580
 Intactam thalami virtus divina puellam
 Sincero flatu per viscera casta maritat.
- 570 Incomperta ortus novitas jubet, ut Deus esse
 Credatur Christus sic conditus; innuba virgo
 Nubit Spiritui, vitium nec sentit amoris.
 Pubertas signata manet, gravis intus, et extra
 Incolumis, florens de fertilitate pudica
- 575 Jam mater, sed virgo tamen; maris inscia
 [mater.
 Quid renuis? quid inane caput, non credule,
 [quassas?
454 Angelus hoc sancto pronuntiat ore, pla-
 [cetne
 Credere, et angelicis aurem reserare loquelis?
 Ipsa coruscantis monitum sacra virgo ministri **B**

GLOSSÆ VETERES.

567. Caro, materia, vel, ut alii solent nasci, I.
 568. Intactam, ignaram, vel castam, I.
 569. Maritat, secundat, et prœgnat: maritat pluvia
 terram, id est secundat, I.
 570. Incomperta, incognita, non inventa, Iso. —
 Ortus, natiuitatis, spiritus, I.
 572. Nubit Spiritui, non quod Spiritus sanctus pater
 fuisset Filii Dei; sed cooperante Spiritu sancto,
 Pater genuit eum, et fecit incarnari in utero Mariæ, I.
 573. Pubertas, iuuenilis castitas, id est virginitas.
 — Signata, clausa. — Gravis, gravida, I.
 576. Non credule, o perfide, vel Homuncionita, I.
 577. Hoc, fore, I.
 582. Contemnit ressuuit, I.
 583. Bibit, pro concepit, I.
 584. Latebris, interioribus, I.
 585. Angelus inffit, Spiritus sanctus superveniet in
 te, etc. Iso.
 586. Concretus, crassus, obduratus, vel spissus. —
 De sidere, descendere in corde, I.
 587. Coniuge, marito Zacharia, I.
 589. Interceptus, conceptus, I.
 590. Ex ore, quia Joannes non locutus est, sed
 gestu corporis ostendit adventum Domini, I.
 593. Norat, scilicet loqui. — Garrula, loquacia, I.
 594. Fastos, secreta dicta, annales; fastus quartæ
 declinationis, superbia; fasti libri annales, I.

COMMENTARIUS.

567. Alu., non sanguis.
 569. Egm., Put., Vat. A, Pal., flatu. Alii, afflatu.
 Rott. et duo Torr., affectu; flatu videtur magis Prudentianum.
571. In Vat. A abest Christus negligentia exscriptoris. Innuba, ut postea versu 614, innupto ubere, idem est, ac maris inscia, seu experta conjugis. Drepanius Florus in carmine de Cereio Paschali: *Intacto prœgnans utero dedit innuba mater*. Notarunt aliqui, nubere aliquando metaleptice actum conjugalem significare; hinc illud: *peream, nisi nubere dulce est*, et *nupta verba*. Hinc Deipara mater innupta, et innuba. Psych. vers. 74: *Atque innupta Deum concepit femina mater*. Plautus Pseud. act. 1, scen. 3: *Eho an nunquam hujus nupsisti patri?* B. Virginem innuptam multi Patres dixerunt, Tertullianus, Epiphanius, Augustinus, Gregorius Magnus, Bernardus.
572. Error Vat. A, subit pro nubit.
573. Virginitas Deiparæ hoc loco demonstratur iisdem fere verbis quibus Arnulfus usus est: *Nec reserat partus signati claustra pudoris*. Vide ejus carmen apud Barthium lib. lvi Advers., cap. 16.
576. Quassare caput irridentis est, non solum ex testimonio Scripturæ movere caput, etc., sed etiam apud ethnicos, apud quos iræ, et luctus etiam id signum habebatur. Vide Delirium in Tragœd. Senecæ.
577. Heins. cum Put., Thuan., Rot., duobus Torr., Cauchiano, fore nuntiat. Nostri et alii, pronuntiat. Chamillardus ab Heinsio recessit, secutus pronuntiat. Teolius edidit fore nuntiat, sed lassus est æque bonam lectionem esse pronuntiat, et in omnibus fere Vatt. reperiri. Angeli verba lege cap. 1 Lucæ, 28 et seqq.
579. Weitz., Gis., Rat., Prag., monitis. Fabr., monitus. Egm., Bong., Heinsiani plerique et nostri, monitum. Galland. cum Ald. et Tornæs. sequitur monitum creditit, ut vers. 368, visum mox creditit, et vers. 715, jam crede Deum. In Mar. recenti manu, monitis. Chamillardus legit monitis, et in nota interrogat, nonne monitum? nam supra, ille Deum vidit:
- visum mox creditit, et alia addit ab Heinsio mutuata.
583. Petrus Lucensis, revelatione feminæ, aut falsa aut male intellecta, delusus, somniavit B. Virginem corde, non utero concepissee. Huic errori minime favet Prudentius, qui figurate hic loquitur, et clare aliis in locis veram sententiam amplectitur, ut vers. 58 hujus poematis, *Enixa est sub lege uteri*. In responsorio 5 Circumcisionis similia sunt: *Confirmatum est cor Virginis, in quo divina mysteria, angelo nuntiante, concepit: tunc speciosum forma præ filiis hominum castis suscepit visceribus*. Peveratus in not. mss. etiam propius ad Prudentii mentem et sententiam addit B. Virginem duplici modo concepissee, fide primum, ac spiritu, tum carne, dum Christi corpus utero complexa est, ex S. Augustino de Trinitate: *Materna propinquitat nihil Mariæ profuisset, nisi feliciter Christum corde, quam carne portasset*.
586. Giselinus recte auditum concretum ex mole terrea compactum exponit, addito axioma physico: *sensus exteriores ad objectum magnopere insigne hebere, eorumque judicium violari*.
587. Ad Lucæ 1, 42 et seqq., de S. Elisabeth visitata a deipara Virgine.
593. Vat. A, Deum, mendose, pro Deo.
594. Fastos lego cum Vatt. B (ubi est fastus). Q, Urb., Alex. a secunda manu, Thuan., Egm. a secunda manu, et cæteris Heinsianis præter Put., ubi fatos, et Thuan. a secunda manu festos. Aldus quoque, Tornæs., Galland., Bong., fastos. Widm. supra, fastus. Fasti vocabantur tabellæ quibus dies festi profestique notari solebant. Vat. A, Mar., Weitz., Gis. et recentiores, fatos. Egm. apud Weitz., fatos; apud Heinsium, fastos. Andreas Wilkii ab hoc versu inchoavit suam Expositionem in festo trium regum, factam ex Apotheoseos quibusdam versibus: qui ipse etiam legit fastos. Bulengerus, de Rom. Imp. lib. 1, cap. 20, plura habet de fastis. Isidorus in lib. Differentiar. docet fastos dici de libris, fastus de superbia,

295 Evomuit spirante Deo quem sanctus Isaias. A
Percensere libet, calamique revolvere sulcos,
Sideris quos illa notis manus aurea duxit.
Ite hinc, dum rutilos apices submissus adoro,
Dum lacrymans veneror, dumque oscula dul-
[cia figo.

500 456 Gaudia concipiunt lacrymas, dant gaudia
[fletum
Advenit promissa dies, quam dixerat isto
Adfore versiculus, cum virgo puerpera, teste
Haud dubie sponso, pacti cui cura pudoris,

Edidit, Emmanuelque meum me cernere fecit.
605 Estne Deus jam noster homo? versatur, et astat
Nobiscum, nomenque probat, versumque ve-
[lustis

Obscurum sæclis præsentī illuminat ore.
Estne Deus, cujus cunas veneratus Eous.
Lancibus auratis regalia fercula supplex
610 Virginis ad gremium pannis puerilibus offert?
Quis tam pennatus, rapidoque similimus austro
Nuntius auroræ populos, atque ultima Bactra
457 Attigit, illuxisse diem lactantibus horis,

GLOSSÆ VETERES.

596. Percensere, *investigare*. I.
598. Ite, *o perfidi*, I.
605. Pacti, *pactas dicimus sponsas fœdere firmatas*, I.
608. Eous, *orientalis*, I.
609. Lancibus, *lances scutellæ sunt; inde balances dicuntur trutinæ, ea quod in modum scutellæ sunt fa-*

ctæ. — Fercula, *dona*, Iso.

611. Pennatus, *velox*, I.

612. Auroræ orientalis partis, *populi Orientales*, — Bactra, *regio juxta Indiam*, I.

613. Lactantibus, *quia in illa hora puerum lactavit*, I.

COMMENTARIUS.

595. In Cellarii indice duæ, ut ante dixi, metaphoræ indecoræ Prudentianæ designantur. De prima vide vers. 93 Apoth. Hæc est altera *evomere librum*, quæ Wilkio etiam duriuscula videtur, quia quæ facere aliquid ægrum solent, si possunt, evomuntur. Fortasse huc respexit poeta: nam ipse Isaias condemnavit se, quod ante tacuerat cap. vi, vers. 5: *Væ mihi, quia tacui*. Idem verbum de Deo ad episcopum Laodicæ: *Incipiam te evomere ex ore meo*, Apocalypsis. ii, 16.

596. Gis. 1 ed., *resolvere sulcos*, male.

599. Mar. a prisca manu, *lacrymis*; a recenti, *lacrymans*. Describitur hoc loco veneratio qua veteres Christiani sacros libros excipiebant, quos submissi adorabant et osculabantur. Pia isthæc consuetudo apud catholicos jam pridem refrixit, quamvis inter cæremonias ecclesiasticas clarissima vestigia existant. Hæretici: eam inter suos instaurare allaborarunt: non male, nisi malo animo id agerent. Nam quia apud catholicos intermissus est aliquantulum hic usus venerandi, adorandi et osculandi sacra Biblia, idcirco illi hæc venerationis signa externa passim inculcant, et simul catholicos irrident, quod sacras reliquias simili cultu prosequantur. Nec dubito quin pari ratione, si veterem illam consuetudinem inter catholicos vigere observassent, superstitionem et idololatriam esse dixissent, quod nunc ipsi agunt, quia a catholicis prætermisum putant. Colere, venerari, adorare sacra Biblia cum dico, cum SS. Patribus loquor; rem intelligo ipsam quam hæretici observant, scilicet osculari et similia venerationis signa exhibere. De hoc veteri ritu vide cardinalem Bona, lib. i Rer. liturg., cap. 25. num. 10.

600. Lacrymas præ gaudio sæpius effluere notum est, et multis exemplis ex sacra et profana historia comprobatur Wilkio.

602. Versiculus Isaiæ est 14 cap. vii: *Ecce virgo concipiet*, de quo plura ad hymn. Cath. 7, vers. 494. Veteres quoque libros sacros in plures titulos et capitula distinguebant. Evangelium Matthæi divisum erat in titulos LXVIII, in capitula CCCLV. Vide Suidam sub nominibus Matthæi et Marci.

605. In Vat. A hæc duæ voces, *Deus jam*, recenti manu sunt additæ, prioribus abrasis.

606. Emmanuel idem est ac *nobiscum Deus*. Versus *vetustis obscuræ sæclis* est versiculus ille Isaiæ de quo vers. 602.

607. Veitz., *ore?* interrogans.

608. Vat. A, *veneratur*, sed recenti manu factum *veneratus*, quod sensus postulat.

610. Mar., *virgineum*; ad oram recentiori manu, *virginis*. De hac magorum historia et stella quam vox vocat *pennatum nuntium*, confer hymn. 12 Cath.

B 612. Ex Virgilio lib. viii, vers. 687, *atque ultima secum Bactra vehit*. Bactra urbs, regio aut provincia sic cognominata in regione Scythiæ. Interpretes aiunt vocari *ultima Bactra* a Virgilio, quia imperium M. Antonii ultra non extendebatur. Prudentius Virgilii epitheton arripuit, et *ultima Bactra* dixit, quia imperium Romanum his finibus continebatur.

613. Valde hoc loco veteres libri inter se discrepant. Giselinus e suis mss., unus Torrentianus, et pro diversa scriptura. Rot., et Ox., *luctantibus*, addito duplici interpretamento in Ox.: *LUCTANTIBUS, quia a nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo luctantur, volentibus crescere diebus*. LACTANTIBUS, *quia Christus lactabatur*. Giselinus præfert *luctantibus horis*, quasi horæ præ incredibili studio videndi Messiam sese mutuo prævertere conarentur, ut in hymno Epiphaniæ simili auxesi: *Quid est quod arcum circum Sol jam recurrens deserit? Christusne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem?*

C Heinsius hos eosdem versus considerans, aliquando suspicabatur *laxantibus horis*, diem videlicet: quia arcum circum nascente Christo sol deserit. Sed postea agnovit verum esse *lactantibus horis*, hoc est soventibus, et quasi nutrientibus. Sic hymno S. Laurentii, vers. 572, *lactante complexus sinu: vel lactentibus horis*, hoc est recens natis, et apud Alcimum Avitum lib. iv, *lactens orbis pro recens natus*. Vat. Q et Bonon. cum Aldo legunt *lactantibus oris*; in hanc lectionem inclinat Gall., et explicat *extimis Orientis plagis*, neque Mariæ lectionem ullam discrepantem adnotavit: quod etiam habent Noms., et a prima manu Rot. et Oxonijs. Weitzius cum Egm., *lactantibus horis*; idem Weitzius allegat Ald., Fabr., Widm., Bong. pro, *lactantibus*, sed non distinguit an *oris* an *horis*. Fabricius quidem habet *horis*. Apud Heinsium Put., et Thuan., *lactantibus horis*, unus Weitzii, *lactantibus horis*. Verum in Weitzio nullum codicem hujus lectionis reperi, sed solam editionem Giselinii. Exstat vero *luctantibus* in Alex. et Urb. Teolius præfert *lactantibus horis* cum quatuor, ut ait, vel quinque Vaticanis, in quorum uno ab interpretis manu est: *Quando Christus lactabatur*, et eadem manu ad marginem: *Quidam codd. habent LUCTANTIBUS HORIS, quia nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo luctantur*. Intelligit Teolius horas quibus Christus ab ubere matris pendebat. Mihi placet *lactantibus*, sed eo sensu quem explicui ad hymn. 8 Cath., vers. 49, scilicet *allactantibus*, sive *allactantibus*. Aliter satis obscura videtur hæc locutio *illuxisse diem lactantibus horis*, aut *illuxisse diem luctantibus horis*. Clarior est Weitziana, *illuxisse diem lactantibus horis*; aut si ex multis mss. sumamus *oris*, hoc est *terris, illuxisse diem lactantibus oris*.

- Qua tener innupto penderet ab ubere Christus? A
 615 Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri,
 Et super antiquos signorum ardescere tractus.
 Dirigit trepidans Chaldæo in vertice pernox
 Astrologus, cessisse anguem, fugisse leonem,
 458 Contraxisse pedes lateris manco ordine
 [Cancrum,
 620 Cornibus infractis domitum mugirè juvencum,
 Sidus et Hircinum laceris marcescere villis.
 Labitur hinc pulsus puer Hydrius: inde Sagittæ:
 Palantes geminos fuga separat: improba Virgo
 Prodit amatores tacitos In fornice mundi.
 625 Quique alii horrificis pendent in nubibus ignes,
 459 Luciferum timuere novum: rota lurida

GLOSSÆ VETERES.

617. Pernox, totam noctem vigilans, Iso.
 619. Manco, curvo, Mar. — Manco, contracto, debilitato, mutilato, vel imminuto. — Cancrum, quia cancro in latere depinguntur pedes, I.
 621. Hircinum, Capricornum. Capricornus Græce dicitur ægoceros. — Laceris, laceratis. — Marcescere, decrescere, I.
 622. Puer Hydrius, Ganimedes, aquarius. Græce dicitur hydrochoos. — Sagittæ, Sagittarius, I.
 623. Palantes, fugientes, diffugientes, I.
 624. Amatores tacitos, id est Elicem et Cynosuram dicit meretrices: et pellices Junonis sunt in polo, et nunquam vertuntur, sicut alia sidera; et ideo tacitos dicit. Fornix mundi dicitur polus, quia ibi vertitur orbis, et curvatura cæli fornix dicitur. — Fornice mundi, in convexitate cæli, vel rotunditate, I.
 625. Ignes, sidera, I.
 626. Lurida, pallida, obscura: pallidus color luridus dicitur, et plumbeus, Iso.

COMMENTARIUS.

614. Prag., pendeat pro penderet.
 615. Non puer sidere ferebatur, ut non nemo hoc versu indicari existimavit, sed ejus ortus per sidus nuntiabatur. Confer hymnum 12 Cath., vers. 28.
 616. Mendum in Heinsio sigorum.
 617. Magos Chaldæos vocat. Vide loc. cit. vers. 25.
 618. Miris audibus hos versus extollunt interpretes: unum Giselinum adducam: Nihil hac fictione liberalius, nihil vividius, nihil ingeniosius, præsertim, si ejusdem stellæ laudes supra elegantissime decantatas huc adducas, et cum hisce compares: incredibile, quanta ingenii vis, et elegantia utrobique elucebit. De stellis quas nominat, consule Manii lib. 1, et astrologos:
 619. In Vat. A, ex laceris, recte factum recenti manu lateris. Virg. lib. 1 Georgic., ipse tibi jam brachia contrahit ardens Scorpius. Prudentius de Cancro loquitur.
 621. Alii Hirquinum scribunt.
 622. Gis., Sagitta. Vett. edd., Sagittæ, recte, nam signum est Sagittarius. Heinsius edidit Sagitta, sed in notis monuit scriptos habere Sagittæ, non Sagitta, etsi hoc malebat Cauehjus. Nostri quoque eodd., Sagittæ. Cham., Cell., Teol. cum Heinsii textu Sagitta, qui fortasse Heinsii notam non observarunt.
 623. Vat. A, palentes, fortasse pallentes cum Egm. et Pal. Alii melius palantes. In eodem Vat. A, male, reparat pro separat. Gemini fratres sunt Casfor et Pollux. In editione Parmensi mendum puto reparat contra sensum et metrum, nisi aliqua licentia adhibeatur.
 624. Cur Virgo, signum coeleste, improba dicatur, et quid sit prodere amatores tacitos in fornice mundi, non video a recentibus commentatoribus satis explanatum. Chamillardus nude interpretatur: falsa Virgo

- Hæret, et excidium sentit jam jamque futurum,
 Seque die medio velandum tegmine glauco,
 Splendoremque poli periturum nocte sterna,
 630 Orbe repentinis caput obnubente tenebris.
 Hunc ego non cumulem myrrhæque, et thuris,
 [et auri
 Muneribus? Scio quem videam, quæ dona re-
 [pendam.
 Hunc ego non venerer, qui cælo visus, humique
 Inventus rex, atque Deus moderatur utrumque
 635 Naturæ specimen, tumuloque inferna refringens
 Regna, resurgentes secum jubet ire sepultos?
 Cælum habitat, terris intervenit, abdita rumpit
 Tartara: vera fides, Deus est, qui totus ubique
 [est.

- B 627. Hæret, dubitat. — Excidium, in passione Christi die medio, quando mortuo Domino tenebræ factæ sunt a die medio usque ad horam nonam, I.
 628. Velandum, sensit. — Glauco, obscuro, pallido, I.
 630. Orbe, solis circulo, Vat. A.
 631. Cumulem, honorem. — Myrrhæque et thuris et auri, aurum regem, vel fulgorem sapientiæ intelligimus; thus, quando Dominum credimus; myrrham, sepulturam, vel quando carnem nostram vitis mortificamus, et offerimus, I.
 632. Rependam, retribuam, I.
 633. Cælo, per stellam. — Humique, per magorum oblationem, I.
 634. Inventus, aditus, vel visitatus, I.
 635. Specimen, pulchritudinem. — Inferna, infernalita. — Refringens, confringens, I.
 637. Intervenit, implet. — Abdita, occulta, I.

- C deserit in cælo suos procos tacitos. Ac videtur quidem prodere accipiendum ea significatione qua apud Virgilium lib. 11 Æn.: Nec jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro. Amatores ergo erunt aliæ stellæ, quæ tacitæ solent appellari; fornix mundi pro cælo recte hoc loco, nam fornix est opus concameratum, et fornix etiam dicebatur, ubi prostitutæ pudicitias mulieres erant, ex quo fornicari, et fornicariæ mulieres in ecclesiasticorum auctorum voluminibus passim occurrit. Meursius in Critico Arnobii pag. 2, ut probet mundum pro cælo sæpe accipi, hos versus adducit, sed nihil aliud animadvertit. Itaque sciendum ex Manlii lib. 11 et aliorum astrologorum doctrina, signa sese alia amare, alia non amare. Taurus et Arcitenens amant Virginem, quæ nullum amat. Illi ergo sunt amatores, quos fugiens Virgo deserit, improba fortasse dicta ob effecta non proba quæ ab astrologis illi adjudicantur.
 625. Aldi menda quinque pro quique.
 627. In Vat. A desideratur et. Ald., sensit. Mellus sensit.
 628. Aldus, Put. a manu prima, velandam, non male de rota solis. Alii, velandum, scilicet solem.
 629. Pal., perituro, videlicet orbe. Reliqui aptius periturum.
 634. Vat. B, conventus pro inventus. Prag., utramque, et versu seq., speciem. Alii, utrumque specimen, Aldus, male, utrumque specimen.
 635. Fabr. regimen. Iso videtur legisse speciem. Vide vers. sup. in utrumque.
 636. Confer not. ad hymn. 9 Cathemer., vers. 95 seq.
 638. S. Augustinus lib. xxii de Civ. Dei, cap. 29. Non enim quia dicimus Deum esse et in cælo et in terra (ipse quippe ait per prophetam: Cælum et terram ego

- Nunquid vana viros aut mens, aut lingua se-
[fellit?]
- 640 **460** Nunquid fortuitis frustrantia dona dede-
[runt
Casibus, aut cæco votum sub honore dicarunt?
Quæ porro causa, aut ratio submittere colla
Ante pedes Mariæ, puerique erepundia parvi,
Si tantum mortalis erat, nec summa potesta:
- 645 Implebat teneros divinis flatibus artus?
Sed jam tolle magos, thus, aurum, myrrha
[dona,
Quæ verum docuere Deum: præsepia, pannos,
Matris adoratum gremium, face sideris ardens.
Ipsa Deum virtus factorum, et mira loquântur.
- 450 Insanos video subito mitescere ventos,
Cum jubeat Christus: video luctantia magnis
Æquora turbinibus tranquillo marmore tendi
Imperio Christi; video, cæcatus eundem
Cum patitur gurgis, tergum solidante liquore.
- 655 Ipse super fluidas plantis nitentibus undas
Ambulat, ac presso firmat vestigia fluctu.
Increpat ipæ notos, et flatibus otia mandat.
Quis jubeat sævis aquilonibus: Ite, silete
Carceribus vestris, amplexu facessite ponto,

GLOSSÆ VETERES.

639. Lingua, oriatur stella ex Jacob. l. Vat. A.
640. Frustrantia, aliqua significatione frustrata, l.
643. Crepundia, puerilia dona, vel crepitacula ideo
dicta, quia infantibus vagientibus linnitus æris adie-
batur (sic), aut sonitu illo oblectarentur, ornamenta, l.
645. Divinis, Spiritu sancto, l.
648. Gremium, quia illum continebat in gremio, per
quem sidus fulgebatur, l. Mar.—Face, lumine Christi, l.
650. Insanos, turbidos, Iso.
651. Luctantia, concertantia, l.
652. Marmore, planitie, æqualitate, l.
657. Otia, tranquillitatem, l.
659. Facessite, quiescite, vel deficite; discedite, vel
recedite, lassate, l.

COMMENTARIUS.

- impleo), aliam partem dicturi sumus eum in celo ha-
bere, et in terra aliam; sed totus in celo est, totus in
terra, non alternis temporibus, sed utrumque simul,
quod nulla natura corporalis potest. Expositio Wilkii
ultra hunc versum non progreditur.
640. Vat. B et Mar. a prisca manu, fortuitu.
649. Egm., et Pal., facturum. De miraculis Christi
vide hymnum 9 Cath.
650. In quibusdam vulg., mutescere, haud inepte.
Infra vers. 658, ite, silete carceribus.
656. Bong., Vat. B, Mar. a prima manu, et. Aldus
et Fabr. apud Weitzium, et; mihi Aldus, et Fabri-
cius cum aliis, ac.
658. Alii, silete, carceribus, etc.
662. Virg. lib. 1 Æneid., vers. 84: Nimborumque
facis, tempestatumque potentem.
663. Rat., ridenti: metrum exigit ridente. Verrere
mare, cœlum, nubila apud Lucretium, Virgilium, C-
ceronem, et optimos quosque scriptores.
664. Pal., calcaret pro calcarit.
666. Sola pro infimis pedum plantis: quod non in-
tellexi-se Fabricium ait Barbius lib. xxvi Advers.,
cap. 12. Fabricii interpretatio est, habens sub se so-
lum pendulum. Recte exploditur a Barthio. Vide hym-
num 3 Cath., vers. 129, et hymnum S. Agnes, vers.
446.
667. Verbum spiritus dicitur, ut antea adverti.
Non assentior Petavio, qui lib. 1 de Opificio sex die-
rum, cap. 3, Prudentium exponit de Spiritu sancto,

- A 660 Sit nisi cœlipotens, aquilonum conditor idem?
461 Ninguidus agnoscit boreas, atque imbrifer
[eurus
Nimborum Dominum, tempestatumque poten-
[tem,
Excitamque hiemem verrunt ridente sereno.
Quis pelagi calcarit aquas? quis per vada glauca
663 Gressibus impressis spatiatu, triverit udum
Non submersus iter, sola pendulus, et pede
[siccio,
Æquoræ nisi factor aquæ? qui spiritus olim,
Ore superflusus patrio, volitabat in undis
Nondum discretis, nec certo litore clausis?
670 Sustinuit gressum Domini famulus liquor, ac se,
Mobilitate carens, solidos substrinxit ad usus.
B Quid diversa Dei memorem facta inclyta Christi,
Altius inspecta quem majestate negator,
462 Haud dubitans hominem, tute ipæ fa-
[bere numen?
675 Ille vit cæcos oculos, et lumina limo
Reddidit, humectam sacro sputamine terram
Contractans digitis. Luteum medicamen operata
Nox habuit: tenebras obducta uligo removit:
Insuper ostendit, quonam caligo lavacro

663. Excitam, commoiam. — Verrunt, trahunt. —
Ridente sereno, gaudente serenitate, l.
665. Spatiatus, immorans, vel ambulans; spatium
emensus. — Udum, humidum, l.
666. Pendulus, suspensus, Iso.
669. Volitabat, spiritus Domini ferebatur super
aquas, l.
669. Discretis, separatis, l.
673. Inspecta, perspecta, l.
675. Ille vit, unxit, l.
676. Humectam, humectatam, l.
677. Contractans, palpans. — Operata, occulta, l.
678. Obducta, cooperta. — Uligo, humor, l.
679. Caligo, lutum, in emundatione Siloæ, l.
- Repugnat mens poetæ, et quod addit, Ore superflusus
patrio. Id enim Fijio convenit. In Egm. a secunda
manu, cui spiritus, non recte.
668. Fabr., perperam, volitabit in undis.
669. In Vat. B erat aliud, sed factum certo recenti
manu. In Rot., et uno Torr., certo limite.
670. Sich., male, aze pro ac se.
671. Vat. A, obstrinxit ad usus.
673. Giselinus, quamvis in mss. et ed l. aliter hos
versus et scriptos et interpunctos vidisset, eos ad
hunc modum correxit, ut sensus commodior eratur,
plaudente Heinsio. Aldus ita habet: Quid diversa Dei
memorem facta inclyta Christi? Altius inspecta qua
majestate negantur. Haud dubitans hominem tute ipse
fatebere numen. Veterum librorum incredibilis est
discrepantia. Put., Noms., Vat. B, Rat., Widm. a
prima manu, quæ majestate negator. Aldo Oxonius con-
sonat. Mar., quæ a majestate negator. Prag., Bong.,
qua majestate negator. In nonnullis Hein-ianis, qui
majestate negatur. In Cauchiano, qui majestate negator.
Alex., quem majestate negator, supra negatur. Urb.,
quæ majestate negator. Vat. Q, quæ majestate negatur.
Bonon., quem majestate negatum.
675. In Gis. 1 ed., cæcis, quod Heinsio placebat.
Sed obstant membranæ, in quibus constanter est scrip-
tum cæcos oculos.
679. Vat. A, quoniam, non bene, pro quonam.
Vide Dittochæum tetr. 33 Piscina Siloæ.

- 680 Expurganda foret. Variis Siloa refundit **A**
 Momentis latices, nec fluctum semper anhelat :
 Sed vice distincta largos lacus accipit haustus.
 Agmina languentum sitiunt spem fontis avari,
 Membrorum maculas puro ablutura natatu.
- 685 Certatim interea roranti pumice raucās
 Expectant scatebras, et sicco margine pendent,
 Hoc limum jubet impositum de fonte lavari
 Christus, et infusa vultum splendescere luce.
- 463 Norat enim limo sese informasse figuram
 Ante tenebrosam, proprii medicamen et oris
 Adjecisse novo, quem primum finxerat, Adæ.
 Nam sine divino Domini perflamine summi
 Arida terra fuit, nulli prius apta medelæ :
 Sed postquam liquidus cœlesti spiritus ore
- 695 Virgineam respersit humum, medicabilis illa est : **B**
- Inde trahit succum, lentoque humore salutem
 Illiuit, infunditque diem baptismate lota.
 Cæcus adest, oculis jam Christi ex ore relectis,
 Seque luto, et nitidis lucem sumpsisse fluentis
 700 Clamat, et auctorem stupefacta per oppida mon-
 [strat.
 Auctorem lucis, largitoremque dierum,
 Non dedignatum medicæ purgamen aquai
 Corpore sub proprio monstrare errantibus ægris
 464 Millibus ex multis paucissima quæquere-
 [texam,
 705 Summatim relegens, totus quæ non capit orbis.
 Quinque in deserto panes jubet, et duo pisces
 Apponi in pastum populis : qui forte magistrum,
 Non revocante fame, stipabant undique septum,
 Immemoresque cibi vicos, castella, macellum,

GLOSSÆ VETERES.

681. Anhelat. emanat; non semper inundant aquæ
 illic, Iso.
685. Roranti, fluitanti. — Raucas, sonantes, vel
 morantes, I.
686. Scatebras, ebullitiones. — Margine, littore,
 Iso.
680. Figuram, hominem de limo, I.
- 690 Medicamen, spiramen; inspiravit in faciem
 ejus spiraculum vitæ, Iso.
692. Sine divino, antequam spiritum illi dedis-
 set, I.
694. Liquidus, spiritualis, I, Mar.
696. Lento, adherenti, flexibili, I.
697. Diem, lucem, I, Mar.
700. Auctorem, Christum, Iso.
702. Medicæ, medicantis. — Aquai, aquæ. — Pur-
 gamen, quia medicina peccatorum est baptismus : ipse
 enim in corpore proprio monstravit purgamen medicæ
 aquæ, baptismum suscipiens, I.
703. Sub proprio, sc. Christum monstrat in bap-
 tismo, I.
705. Summatim, breviter, I.
706. Duo, pro duos, sic ambo pro ambos, I.
707. In, pro ad, I.
709. Macellum, ubi tantum cibus, et potus vendi-
 tur, I.

COMMENTARIUS.

681. Quod hic ait, nec fluctum semper anhelat, loc.
 cit. aliis verbis effert, *latices, quem spiritus horis Eru-
 ciat variis*. Prudentius eandem es e vult probaticam
 piscinam *Behsuida*, seu *Behzeada* dictam, ac natatoria
Siloe. De *Probatice* piscina, ubi jacebat multitudo
 magna languentium, expectantium aquæ motum,
 Joannes cap. v : de *natatoria Siloe*, ad quam Jesus
 cæcum remisit, idem evangelista cap. ix. Recentiores
 perique distinguunt; sed nonnulli veteres eandem
 piscinam fuisse putant, in quam aquæ fontis Siloe
 confluerint. Irenæus lib. iv adversus Hæreses, cap.
 19 : *Siloe etiam sæpe sabbatis curavit, et propter hoc
 assidebant ei multi die sabbatorum*. Arator lib. 4 :
*Signatis etiam numero paralyticis annis Ille jacebat iners,
 cui proxima nota Siloe. Heu! nullas præstabat aquas*.
 Non ergo lapsus est poeta, aut confundit, et per-
 miscet historias, ut nonnulli objiciunt, sed aliorum
 opinionem tenet.
684. Optimæ membranæ Heinsianæ, *ablutura*; Put.,
ablutura. Ald., Gis., Weitz., Urb., Vat., Q, aliique
 mss., *ablutura*; quod puto in Put. reponendum. Alex.
 a secunda manu, *ablutura*, quod teneo, quia Latinus
 est.
691. Mar., mendose, *adjecesse*
694. Ald., *cælestis* pro *cælesti*, quod debet præ-
 ferri, nisi legas cum Cellario *liquido cælestis spiritus
 ore* : quod nescio unde sumpserit. Fortasse opinatus
 est spiritum et liquidum non bene inter se colu-
 rere. Id falsum esse ostendi proleg. num. 164, et
 glossa hoc loco expl. cat. *liquidos, spiritualis*. Poeta
 more suo baptismum allegorice in his Scripturæ lo-
 cis intelligit, ut versibus sequentibus exponit.
697. *Baptisma, baptismus, baptizo*, vocabula eccle-
 siastica ex Græcismo. *Baptisterium* Plinii est lib. v,
 epist. 6. Recte *infundere diem* de lumine, et gratia
 baptismatis, quod a veteribus passim *illuminatio* ap-
 pellatur. S. Joannes Chrysostomus, catechesi 4 ad
 illuminandos : *Vocatur et illuminatio, atque ita hoc*
- josum (baptisma) Paulus ipse appellavit (scilicet ad
 Hebr. vi, 4; x, 32). Ipse fons baptismatis φωτιστήριον
 sive illuminatorium vocabatur. Inde fortasse consue-
 tudo invaluit, ut baptizati statim a suscepto bap-
 tismate accensus cereus manibus tenerent, ut lumen
 internum, quo erant perfusi, indicaretur.
702. In Egm., male, *purgamen in aquæ*; item in
 Pal. mendum *purgamina quæ*. In Aldo, *purgamina
 lymphæ*. Nostri mss. et vetustiores Heinsiani, *purga-
 men aquai* : quæ vera est lectio. *Aquai* pro *aquæ* apud
 Lucretium, Maronem et alios. Heinsius conjicit *pur-
 gamina aquai*, et in Tornæs. ita legi refert Gallan-
 dius.
704. Bong. et Widin. supra, *relegens*, et vers. seq.,
relegam. Heins., e multis.
705. Heinsius cum suis veteribus, *relegam*, quod
 habet Mar. a prima manu, et Vat. A, Weitz., Aldus,
 Vat. B, Rat., Gis., Fabr., *relegens*; Prag., *religens*.
 Cellarius nescio a quo sumpsit *paulatim* pro *summa-
 tim*, quod exigit sensus. Teolius videtur solum Cel-
 larium exscripsisse; non enim allegat codd. mss. pro
paulatim, et legit cum Cell. *paulatim relegens*. Bar-
 thius, lib. xli, cap. 24 Advers., ex hoc loco Pruden-
 tii, quem obiter *theologum eruditissimum* appellat,
 colligit, postrema verba Evangelii S. Joannis non de
 numero librorum, sed de pondere mysteriorum esse
 intelligenda. Sedulius clare numerum librorum ex-
 plicat in fine operis paschalis : *nec totus cingere
 mundus Sufficeret densos per tanta volumina libros*.
706. Ecclesiastici scriptores usurpant *desertum*
 singulare et substantivum, ut Tertullianus et S. Hiero-
 nymus. Profani antiquiores dicunt *deserta*. Vete-
 res grammatici tradunt dici posse *duo pro duos*, et
 Fridericus Besselius Miscellan. syntagn. pag. 206 in
 Vegetio restituit ex mss., *Quadragesimo duo pedes*.
708. Prag., *nec pro non. Undique septum* ex Virg.
 lib. ix, vers. 755.

- 710 Oppida, mercatus, et conciliabula, et urbes **A** Sed Deus omnipotens orbem sine semine finxit.
Respuerant, largo contenti dogmate vesci.
Nil erat omne, quod est : nil id, procedere, et
[esse.
Atque novum fieri, mox et grandescere jus-
[sum est.
- 715 Pisciculis (jam crede Deum) saturanda duobus,
Et paucis crescente cibo per fragmina crustis. **730** Parvum de nihilo primum fuit : addita parvo
Incrementa modis auxerunt omnia plenis.
Ergo ego, cum videam manibus sic crescere
[Christ
Parva alimenta hominum, possum dubitare,
[per ipsum
- 465** Fercula, bis senos micarum molibus im-
[plent
Post cœnam cophinos, crudus conviva resudat
- 720 Congeriem ventris, gemit et sub fasce minister.
Quis cumulare potest epulas in grandia parvas?
Exiguas rerum species, elementaque mundi
Ex nihilo primum modica, et mox grandia
[sensim
- Quis, nisi qui corpus, pastumque, et corporis
[omnem
- Condens ex nihilo nulla existente creavit **B**
Mundum materia? Non sicut sculptor ab æris
- 725 **466** Rudere decoctam consuescit vivere mas-
[sam.
Crevisse, ex modicis quas consummata videmus?
Ac ne post hominum pastus calcata perirent,
Neve relicta lupis, aut vulpibus, exiguisve
Muribus in prædam nullo custode jacerent :
Bis sex apposti, cumulatim qui bona Christi

GLOSSÆ VETERES.

710. Conciliabula, ubi concilia agebantur, Vat. A. ubi concilia celebrabantur, I.
712. Virum, virorum, I.
717. Aggesta, cumolata, I.
718. Micarum molibus, fragmentis, I.
719. Crudus, plenus, satur, indigestus, rusticus, I.
720. Congeriem, satietatem, Vat. A. — Congeriem ventris, saturitatem. — Sub fasce, cophinorum, I.
721. Grandia, in tam multiplicia, I.
723. Existente, manente, I.
725. Rudere, mina a terra, ubi æs tollitur, I.
726. Semine, materia, I.
727. Procedere, unde processisset, I.
728. Mox et grandescere, non quo omnia quæ Deus creavit, perfectæ pietatis non fuissent (sic), sed poetica dicit, I.
735. Consummata, perfecta, I.
736. Calcata, fragmenta, Vat. A.
739. Appositi, scilicet sunt corbes, id est apostoli, I. De apostolis hoc intellige, Vat. A.

COMMENTARIUS.

710. Conciliabula sunt pagi, sive, ut alii aiunt, conciliabula sunt, ad quæ rustici emendi aut vendendi causa in vicis et agris conveniunt. Alex. a secunda manu, et Urb., mercatos.
718. In Rat. fuit mollibus, male, pro molibus: nisi velis, mollia micarum dici pro micis mollibus, quod non est absurdum, et favet glossa. Cham., mollibus; sed in interpretatione, multitudine fragmentorum.
719. In Mar. a prima manu, cœnas; in Vat. A recenti manu factum cœnam, abrais prioribus litteris. Alii cœnam.
720. Prag., ministra, non bene.
721. Cauchius coniciebat in grandia parvas pro in grandia parvas: quod neque Heinsio, neque mihi probatur.
722. Mar., Weltz., omne; alii, omnem. Heinsius suspicatur pastum quoque corporis omnem; vel intelligi omnem materiam, quod vocabulum sequitur. Si mutatio esset invehenda, mallet Quis, nisi qui corpus, et pastum corporis omnem Condens ex nihilo, nulla existente creavit Mundum materia? In carminibus Prudentii sæpe errores ab his inducti sunt, qui poetæ consuetudinem ignorarunt, et metri rationem habere volentes, neque satis artis poetice scientes, veram lectionem corruerunt. Si legatur corpus, et pastum ultima in corpus ratione cæsurae producit, quod Prudentio est familiare. Cell., et Teol. Heinsii conjecturam secuti sunt.
724. Giselinus cum Daventriensi ed. legit non sicut sculptor ab ære Crudam, et in decoctam consuescit fingere massam: qui putavit minus bene dici rudus æris. Ald., Put., Thuan., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Pal., Mar. a prima manu, Vatican optimi, non sicut sculptor ab æris Rudere decoctam consuescit vivere massam. Scilicet consuescit pro consuefacit, ut lib. 1 contra Sym., vers. 541, assuescit supero pollere in sæcula regno, et hymno 9 Cath. Omni hora, vers. 95; sepultos ut redire insuesceret, quod prius Alcimum Avitum cogitasse ait Heinsius, oblitus Prudentium antiquiorem esse Avito, nisi voluit Heinsius dicere C Alcimum Prudentii hunc locum fuisse imitatum. Sed monendum (ait) prius Alcimum Avitum libro primo poematum hac Prudentii cogitasse, quanquam sensu nonnihil diverso, agit enim de creatione hominis: Inde ubi perfectis consuescit vivere membris Totus homo. Ponitur rudus æris pro ære nondum excocto. Sic hymno S. Laurentii vers. 189: Aurum quod ardens sitis Effusa gignunt rudera. Hinc porta ærata Romæ rauduscula dicta est, quia rudus vel raudus proprie est æris. Jam vivere de statuis affabre factis dici, n ultis exemplis confirmat Heinsius, et nemo est qui revocet in dubium. Pro vivere legunt fingere Weit., Mar. a recenti manu, Rat. vetustissimus, et quidem sine ulla litura, Vat. Q. Chamillardus more suo Heinsium fere exscribit, quod mirandum non est: nam in præfatione fatetur se Heinsii lectiones, quantum in se erit, secuturum. Teolius ait Heinsii lectionem ex membranarum fide unice veram esse, et gloriam ejus lectionis restituta totam Heinsii esse. Sed monendum plures codices variare, ut vidimus, et jam ante Heinsium in Aldo et aliis editis legi consuescit vivere: neque ita certam esse Heinsii lectionem, ut alia sustineri non possit, nam fingere de sculptore non absurde dicitur, neque satis huic loco congruit laudare peritiam artificis. Quia corpus ex materia existente factum est, sæpe Prudentius verbo fingere utitur ad ejus formationem explicandum. Ita nunc fingere massam non dedecet. Imo nonnemo existimat omnino præferendum esse fingere massam. In glossa mina pro fodina vox est medii ævi.
731. Prag., Mar. a prima manu, age pro ego.
732. In Mar. fuit elementa, male.
736. Vat. A, At ne; cæteri ac ne.

- 740 Servarent, gravidis procul ostentata canistris. **A** Sed quid ego hæc autem titubanti voce retexo, indignus qui sancta canam? procede sepulcro
467 Lazare; dic, cujus vocem tellure sub ima Audieris: quæ vis penetraverit abdita lethi?
 745 Quod cum te Christus penitus nigrante pro- [fundo
 Immersum vocat, ut redeas, esu proximus, [audis,
 Nec remoratus ades? quæ tam vicina Charybdis Regna tenebrarum tenui distantia fæo
 Conjungit superis? ubi tænarum tristia vasto
750 In præceps dejecta chaos, latebrosus et ille Amnis inexpletis volvens incendia ripis?
 Ante fores tumuli, quas saxa inmania duro Objice damnarant, scopulis substructa cavatis, **B**
 Stat Dominus, nomenque ciet frigentis amici.

GLOSSÆ VETERES.

740. Gravidis, plenis. — Procul ostentata, prope dispersa, præparata ad reponendum. — Canistris, vas, cophinis, l.
 744. Abdita, secreta, l.
 747. Charybdis, Charybdis secundum fabulam femina fuit quam Hercules in mare præcipitavit, quia servatrix erat, et adhuc officium suum facit; quia naves venientes devorat; sed revera petra est, et hic pro inferno posuit, qui omnes ad se venientes in eternam trahit voraginem et interitum, l.
 748. Tenui, angusto, l.
 749. Superis, vivis. — Trenara, loca pœnalia, vel inferna, lamentationes reorum, vel loca infernalium, l.
 750. Præceps, in præcipitum. — Chaos, voragine, l.
 751. — Amnis, Cocytus. — Inexpletis, insatiabilibus. — Incendia, ignes, l.
 753. Damnarunt, clausurunt, Iso.
 754. Ciet, vocal, Mar. — Frigentis, quatruiduanus erat, l.
 759. Nidorem, fetorem,
 763. Fluidis, putridis, dissolutis, l.
 764. Fictilis, imaginabilis. — Ulvæ, terræ; ulva, herba palustris; sed hic pro illo limo posuit, unde homo factus vel formatus est, Iso.
 765. Venam, sanguinem. — Cui, ab illo, vel per quem. — Tabida, pigra, Iso.
 766. Infecto, immisso; l. Corrupto, Vat. A.
 767. Auritis, ab aure, quæ audit, l.

COMMENTARIUS.

741. Sed quid ego hæc autem, Maro lib. II Æn., C oculos iterum vitæ redditos fuisse, et in morem speculi lucidos.
 vers. 404. In Vat. A desideratur autem. In Rat., audax, ex correctione alterius manus, veteris tamen. Non probat.
 742. Fabr. et Gis., tanta. Codd. mss., et alii editi, sancta. Victorinus Pictaviensis: *Procede sepulcro, Lazare, clamat.*
 743. Prædentius producit primam in Lazare, et corripit secundam, uti fecit etiam hymn. 9 Cath., vers. 47. Hinc confirmo, non recte Heinsium, Cham., Teol., et Cell. pro Eleazar posuisse Lazari vers. 154 hymni 10 Cath.
 744. Rat., audieras; reliqui, auditoris. Gis., penetravit ad. Ald., intima; alii, abdita.
 749. Prag., ubi tristia tartara. Vat. B, Widm., Bong., Mar., Rat., Urbini., trenara tristia. Alii, thenara, vel tænarum tristia. Iso videtur legisse threnara a threnis seu lamentis. Tænari vox accipitur pro inferis, quia in monte Tænaro specus erat histu profundo.
 751. Vat. B, implexis. Mar., inexpletis, sed recenti manu et expletis. Verum est inexpletis, hoc est, insatiabilibus, quod est epitheton inferorum proprium.
 753. Weitz., Iso, Mar., Prag., Rat., damnarunt. Prag., Egm., substructa vel subtracta. Rat., substructa, minus bene, pro subtracta.
 754. Recte notat Chamillardus ex Fes'o, ciere esse vocare, ut apud Virgilium, *Ære ciere viros.*
 755. Vat. A, funereis; melius funereus.
 757. Alloquitur Mariam Magdalenam et Martham, sorores Lazari. Vide Joan. XI.
 759. Elmenborstius in Arn. pag. 116, ex hoc Prudentii loco et ex hymno 2 Perist., vers. 388, collatis aliis auctoribus, plura habet de nidore, qui gravis est odor præsertim sacrificiorum.
 761. Ex vero simili refert poeta, Lazarum speculo pristinum decorem vidisse: nisi malis ita explicare,
 762. Mar. mendum a prima manu, tincta robore.
 763. Ald., qui; cæteri, quis. Prag., Widm. supra, diffundere.
 764. Latinius in Bibl. sel. legit fictilis urnæ. quæ non est absurda lectio, nisi contra mss. starent. In versu seq. pro venam nonnullæ editiones habent vestam, mendose: ex quo aliquis conjecit vestem, ut corpus dicatur madida vestis fictilis urnæ. Urna proprie vas est quod pro vendendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poeta: *Cælo legitur, qui non habet urnam.* Hæc Isidorus noster XVI Etym. cap. 26.
 767. Gis. in contextu, auditis; ad oram, auritis, quod habent alii. Sensus magis commodus videtur esse cum auditis quam cum auritis, neque enim leges audierunt mortem, sed mors leges Domini præcipientis. Vat. Q, perpèram, haustus pro auditis. Teolius ait omnes Vatt. habere auritis, inter quos duo habent hanc interpretationem auritis, hoc est exaudibilis. Fortasse poeta intelligit leges mortis esse auritas. In Rat., mitis jam: in aliis jam mitis.
 76. Fabr., quacunq̄ue juberis, quod Heinsio et mihi placeret, si per mss. liceret. Ald., Thuan., Oxon. et alii, quacunq̄ue jubetur. Vat. B, Noms., Bong., quacunq̄ue jubentur. Kot., Cauch., quacunq̄ue jubetur. Præfero cum Put.; Prag., Rat., Vat., A, Mar., Weitz., Gall., Tornæs. et aliis, quodcunq̄ue jubetur. Gis. in contextu, quacunq̄ue jubentur; ad marg., quacunq̄ue jubetur; al. quacunq̄ue. Sich., quacunq̄ue jubentur. Gallandus Aldum laudat pro quodcunq̄ue jubetur; sed Aldus mihi habet quacunq̄ue, idemq̄ue lego in exemplari Aldi in bibliotheca Sapientiæ.

- 469 Cui tantum de te licuit? convicta fatero, A
 770 Esse Deum, solus qui me tibi præripit, Iesum.
 Abde negatores Christi, nemo invidet, abde:
 Utere sorte tua, blasphemis nocte tenendis
 Perpetua: plebem justorum capta resolve,
 Qui norunt hominem, atque Deum sic dicere
 [Christum,
 775 Ut verus, summusque Deus mortalia gestet.
 Ipse gerit, quod struxit, opus, nec ferre pudescit,
 Factor quod peperit: corpus loquor, atque
 [animæ vim.
 Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.
 Totum hominem Deus assumit: quia totus ab
 [ipso est,
 780 Et totum redimit, quem sumpserat, omne re-
 [ducens, B
 Quidquid homo est: istud tumulis, ast illud
 [abyssus.

769. De te, in te, Iso.

771. Abde, absconde, I.

773. Capta, a Christo, I.

776. Gerit, portat, I.

780. Sumpserat, in se, I.

781. Istud, corpus. — Illud, animam. — Abyssus, abyssum vocat cælum: quia sicut dicimus altum mare, sic etiam profundum cælum. Sic etiam abyssum cælum dicimus. — De natura animæ: Dicunt hæretici animam partem esse Dei. Substantia omnis trifariam

GLOSSÆ VETERES.

- 470 Occurrit dubitans hic dissertator, et
 [illud
 Objicit: Anne fides capit, ut substantia, flante
 Inspirata Deo, cruciatum sentiat, atque
 785 Inferni petat ima poli, barathroque coquatur?
 Crede, animam non esse Deum: sed crede,
 [creatis
 Majorem cunctis: ipsam quoque crede creatam.
 Formata est namque ore Dei, quæ non erat
 [ante:
 Sed formata habitu pulcherrima, pictaque rebus
 790 Divinis, et plena Deo, similisque creati.
 Non tamen ipsa Deus: quoniam generatio non est,
 Sed factura Dei est. Solus de corde parentis
 Filius emicuit: verus Deus ille. Sed istud
 471 Collatum est animæ, subito ut quæ non
 [erat, esset.
 795 Ille coæternus Patris est, et semper in ipso:

GLOSSÆ VETERES.

dividitur, in Deum animam, corpus scilicet. Vel siquidem Deus summum bonum est, anima magnum bonum est. corpus quoddam bonum: sine his tribus nihil est, I.

782. Dissertator, concertator, disputator, I.

785. Objicit, opponit, I.

784. Inspirata, anima. — Deo, a Deo, I.

785. Ima, Canopum dicit, quem antipodes nostri vident; infernum dicunt aliqui esse, I.

789. Pictaque, imaginata, I.

COMMENTARIUS.

769. Aldus excuderat *convicta fetere*: in emendationibus correxit *conjuncta fatere* novo errore. Virgilius, lib. vi, *Cui tantum de te licuit?*

770. Weitz., Sich., Mar., Prag., *cs e Deum solum*, C
 qui. Alii, *esse Deum, solus qui*. Ineptissima est correctio addita Ratisbonensi, erasa priori lectione, *Esse Deum, qui me tibi præripit unus, Iesum*, quasi aliter non constaret carmen.

772. *Utere sorte tua*, Virgilius lib. xii, vers. 952. Vat. A, *blasphemus nocte tenenti perpetua*. Ald., Vatt. B, Q, Mar., Rat., *blasphemis nocte tenendis perpetuam plebem justorum*. Hoc sequitur Weitzius, ita distinguens, *Utere sorte tua blasphemis nocte tenendis! Perpetuam plebem*. Weitzius agnoscit probam esse lectionem Giselini *blasphemis nocte tenendis perpetua*; sed ait, refragari Ald., Fabr., Egm., Widm. In Egm. et Pal., *necte tenentis*. Heinsius hoc loco cessavit, Giselinum secutus, ac nihil notans. Mihi placet lectio Vat. A, *blasphemus nocte tenenti Perpetua, plebem justorum capta resolve*. Sed non displicet lectio Gis. et Prag., quam sequor.

777. Mar., *animavit*; et pro div. lect., *animæ vim*, quæ præferenda est.

779. Prag., *assumpsit*. Alii, *assumit*. Nonnulli SS. Patres hoc vocabulum *assumptionis* præsertim cum concreto homo noluerunt usurpare, quasi id Nestorio faveret. Alii illud adhibuerunt. Augustinus lib. xi de Civit. Dei, cap. 2, *homine assumpto, non Deo consumpto*. Vide plures apud Petavium, tom. IV, part. 1, lib. II de Incarnat. cap. 1, et Patres concilii Toletani IV et VI, ut alios recentiores omittam.

781. Hoc loco *abyssus* accipitur pro sede animarum post obitum. Vox ecclesiastica est pro inferis. Isidorus lib. XIII Etym., cap. 20 ait: *Abyssus, profunditas aquarum impenetrabilis, sive spelunca aquarum latentium*. S. Hieronymus in Eccles. I: *Hanc matricem abyssum tartarum vocat Plato in Phædone*. Teolius explicat *abyssum* de cælo cum glossa. Ego intelligo, corpus et tumulo, animam ex abyssus extrahi.

782. Ald., Mar., Rat. et codd. Heinsiani cum

Weitz. et aliis vulg. habent hunc titulum *De natura animæ*, quem auferendum esse putat Heinsius, quia et sequentia ad disputationem contra Homuncionitas referri par est. Gis. ad oram, *Animæ natura*. In Alex. et aliis exstat idem titulus *De natura animæ*. Vide not. seq. et quæ supra ad vers. 118 admonui. De voce *dissertator* dixi vers. 28 præfat. 2.

783. Prudentius sæpe ait animam esse a Deo flante inspiratam, oris divini esse opus, et similia, ut innuat esse spiritualement, nam spiritus et flatus eadem sunt significatione. Contra asserit corpus digitis Dei factum, ut constet ex materia existente productum, non denuo creatum. Nunc ergo diluit argumenta adversariorum, qui aiebant fieri non posse ut anima spiritualis et incorporea pœnis infernis torqueretur. Hanc questionem agitant S. Augustinus aliique Patres et theologi. Prudentius disputare videtur contra gnosticos, qui animam partem Dei esse affirmabant; adeoque non male diversus titulus adhibetur: nam Homuncionitarum alius erat error.

784. Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag., Ra., atque. Ald., Egm. Pal., et vetusti Heinsiani cum Alex., Urb.: Vat. Q, atque.

786. Giselinus his duobus versibus ter posuit *credo pro crede* perperam.

791. Quod ait *generatio non est*, intelligit animum non esse filium Dei.

793. Editi ante Heinsium, *Filius emicuit, verus Deus ille, sed istud*. In Alex. perperam, *verus verus Deus ille, sed istud*. Heinsius cum Put. et Thuan., *verus, verus Deus ille. Collatum est*, etc. Teolius sequitur Heinsium, et unum tantum Vat. allegat pro alia lectione. Sed in Mar. et nostris aliis, ut in edd. antiquis.

794. In exemplari Aldi, quod exstat in bibliotheca Sapientiæ, est nota ms., *Conflatum est animæ, scilicet spiraculum*. Sed vera lectio *collatum*.

795. Rat., Weitz., Bong., Gis., Patri. Plerique et vetustiores, *Patris. Bong., in ipso est, quod cum Torn. retinuit Gallandius*.

Nec factus, sed natus, habet, quodcunque pa- A
[ternum est.
Hæc similis, velut umbra, Dei est. Sic ipse lo-
[cutus
Factor utroque hominem meditans de figmine
[junctum
Ædificare sui similem; sed non habet umbra,
[00 Quod corpus solidum, cujus imitatio in umbra
[est :
Atque aliud verum est, aliud simulatio veri.
Est similis, sæclis quod non consumitur ullis;
Quod sapiens, justique capax, regitque rerum
Imperat: antevidet, perpendit, præcavet, in-
[stat;
805 Verborum, morumque opifex, instructaque mille
Artibus, et cœlum sensu percurrere docta.
472 His animam similem sibi conditor effigiavit, B
Cætera dissimilem; quippe hænc comprehendere
[promptum est,

GLOSSÆ VETERES.

797. Hæc similis, *anima Deo*, Iso.
798. Utrouque, *anima et corpore*. — Figmine, *figmen-
to*, I.
799. Umbra, *anima perpetua est, sicut Deus; sed
sicut umbra distat a corpore, ita anima distat a perpe-
tuitate Dei*, I.
800. Corpus solidum, *majestas*, I.
802. Est similis, *anima similis Deo in hoc*, I.
804. Perpendit, *æstimat, discernit*. — Infit, *loquitur*, I.
805. Opifex, *artifex*, I.
807. Illis, *officiis, prædictis rebus*, Iso.
808. Cætera, *per cætera officia* — Promptum, *facile,
manifestum est*, I.
809. Modus, *mensura ultima, linea*. — Species,

COMMENTARIUS.

798. Put., *junctim*; alii, *junctum*.
800. Thuan. et Gis. *simulatio*; cæteri, *imitatio*.
Giselinus putavit, metro et sensui repugnare imita-
tio; falsum utrumque. Cæsura ratione sæpe brevem
Prudentius producit. Umbram autem imitationem
quamdam esse corporis quis neget?
801. Mar.; at, recenti manu factum atque: Tertu-
lianus lib. II contra Marcionem, cap. 9, *Sicut enim
imago, cum omnes lineas exprimat, veritatis vi tamen
caret, non habens motum: ita et anima imago Spiritus,
solum vim ejus exprimere non valuit, id est, non delin-
quendi felicitatem*.
802. Bon. a prima manu, et Sich., *quia*. Reliqui,
quod, eodem sensu. Poeta imaginem, et similitudinem
Dei in animæ nostræ immortalitate ex parte collocat.
Faustus Relensis, lib. I de Lib. Arb., cap. 1: *Quid
vero aliud intelligendum est etiam in ipsa, quæ homo
conditus est, Dei imagine, nisi perennitatis insigne?*
Adde Maximum martyrem cont. 5, cap. 25.
805. Vat. A, *quo*; melius quod. Sermo est de anima.
804. G-s., *in-tat*; ad oram, *infit*. Ita Iso. Giselinus
Ind. c. Lucr. legit ex vet. cod. *antevidei conjuncte*,
quod placet.
805. Weitzius invenit in vulgatis nescio quibus
rerumque pro morumque.
809. De mentis velocitate passim auctores, et plu-
ra poetæ.
807. Hæc vox *effigio* explanata est hymno 10 Cath.,
vers. 4.
808. Egm. et Pal., *sumptum*, non video quo sen-
su pro *promptum*.
809. Prag., *ac pro at*.
810. Consule Wowerum, Ouzelium, Meursium ad
Minucii verba, quæ excripsi in nota vers. 7 Apoth.

Quam modus, et species determinat; at Deus
[ingens,
810 Atque superfusus trans omnia, nil habet in se
Extremum, ut claudi valeat, sensuve tenerr.
Incomprensa manet virtus, cui linea dest
Ultima, quam spatium non mensurabile tendit.
Ergo animam factam, inagno et factore minorem,
815 Majoremque aliis, atque omnibus imperitantem,
Corruptela putris nascentem turbida carnis
Concipit, ac membris tabentibus interfusam
Participat de sæce sua; sit mixta deinde
Peccandi natura luto cum simplice flatu.
820 Sed fortasse animam, Domini quia fluxit ab ore,
Compositam, factamque neges; velut ipsa Dei
[pars,
473 Quod dictu scelus est, tetras trahat oblita
[culpam,
Et pessum damnata ruens; chaos intret opertum.
Sit res illa Dei, non abnuo: pars tamen illa

divisio. — Determinat, *fnit*, I.
810. Superfusus, *dilatatus*, I.
811. Extremum, *terminabile, finiabile*, I.
812. Incomprensa, *incomprehensibilis*. — Linea
terminus. — Delli, *deest*, I.
815. Aliis, *creaturis*, Iso.
817. Tabentibus, *putrescentibus*, I.
818. Participat, *partem facit habere*. — Sæce, *de
peccato corporis*, I.
819. Natura, *scilicet*.
822. Oblita, *circumdata*, I.
823. Pessum *perditione, male*. — Chaos, *voragi-
nem*, I.
824. Non abnuo, *non nego*, I.

C Petavius lib. III, cap. 9, tom. I, multa in hanc sen-
tentiam congerens, *Et pulcherrime, ait, Prudentius:
At Deus ingens, Atque superfusus*.
813. Vegetius *mensurare dixit*, Claudianus Mamer-
tus *mensurabile*, Salvianus *immensurabile*.
819. Weitzius allegat M. Berg. pro *peccanti*. In
Cauch., Bonon. et Rot., *peccando natura luti*; tres
Tor., *peccando natura luto*. Cauchius contendit casti-
gandum *peccati natura luti*, ut *peccati sit præteriti
temporis participium, agentis verbi significatione*.
Terentiano exemplo ex Hecyra: *peccato mihi ignosci
æquum*. Idem Cauchius aliam correctionem indigitat
peccantis natura luti. Lectio communis non est sollici-
tanda, cujus rectus est sensus, *fit mixta deinde Pec-
candi natura luto cum simplice flatu*: scilicet ex con-
junctione animæ et corporis fit peccandi natura,
mixta ex luto et simplice spiritu: id enim est *mixta
luto cum simplice flatu*. Iso interpretatur *simplice,
sine peccato*, quod non probō.
822. Iso *oblita reddit circumdata*; melius *maculata
ab oblino*.
823. Giselinus ait se loco novisse adulterinam
dictionem *pressum*; fortasse ita erat in edit. Dav-
entr., nam Ald. disertè habet *pessum*. Sich. et Fabr.
post Aldum non debuerunt edere *pressum*. Contra
Gnosticos et Manichæos, qui animam substantiam
Dei esse asseverabant, probavit hæcenus animam
non esse Deum, quia sordibus corporis comprehen-
ditur, quod a Deo alienum est, præterquam quod
animæ *collatum est subito, ut quod non erat, esset*,
hoc est, anima cœpit esse in tempore. Nunc quoniam
respondere poterant, animam saltem esse partem
Dei, eos hac etiam in parte refellit, et convincit.
824. Vat. A, Egm., *fit res*, non ita bene.

825 Haudquaquam dicenda Dei est, quæ tempore A
 [cœpit :
 Nec prior, aut senior, quam primum plasma,
 [putanda est.
 Tunc etenim factam video, cum cordis amici
 Intravit germana domum, limique recentis
 Hospita, et ipsa recens fraterna sedit in aula.
 830 Illa quidem flatus Domini est : sed spiritus,
 [et vis
 Non est plena Dei, tanto moderamine missa,
 Quanto flans voluit flandj servare tenorem.
 Est impossibile spectare profunda Sabaoth :
 Sed speculum Deitatis homo est. In corpore
 [discas
 835 474 Rem non corpoream solers, interprete
 [Christo, B
 Qui Patrem proprium mortali in corpore mon-
 [strat.
 Perspice, quam varios fundamus ab ore va-
 [pores.
 Spiramus quoties animæ sufflabilis auras.

Nunc flatum tepidum calor exhalatus annelat
 840 Rorantes nebulas udis de faucibus efflans :
 Cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum
 Spiritus existit tenuis, et sibilat aer.
 Adde et distinctum, quem musica tibia flatum
 Concipit : aut ille est presso modulamine par-
 [cus.
 845 475 Aut tumidum largo sublimat flamine bom-
 [bum,
 Aut raucos frangit modulos, aut lenesusurra,
 Aut exile trabens sonitus producit acuos,
 Aut murmur tenerum sublidit voce minuta.
 Hæc cum te videas mortali in corpore posse,
 850 Cur non Æternum potuisse infundere credas,
 Qualem animam voluit ? præscriptis quam quia
 [condens
 Efflavit, fuditque modis, sit facta, necesse est.
 Denique multa sapit, sed non sapit omnia no-
 [stræ
 Vis animæ, certum sapere, ac prænoscere
 [jussa.

GLOSSÆ VETERES.

826. Primum, Adam, I.
 827. Amici, Adæ, I.
 829. In aula, in corpore, I.
 830. Vis, scilicet animæ, I.
 832. Flans, Deus. — Tenorem, ordinem, I.
 833. Sabaoth, Deus exercituum, I.
 834. Homo, quia Deus non potuisset videri, nisi per
 hominem. — Discas, intelligas, I.
 835. Non corpoream, divinam. — Solers, sagax, pe-
 ritus, vel studiosus, I. Solertia peritia multarum artium
 SOLLON græce multum, Vat. A.
 837. Vapores, spiritus, I.

839. Anhelat, Anhelanter emittit, I.
 840. Udis, humidis, I.
 841. Cum libet, cum placet, I.
 844. Parcus, parvus, moderatus, I.
 845. Largo, abundant. — Sublimat, elevat. —
 Bombum, sonitum cornu, vel tibie; et Ennius sonitum
 pedum appellat bombum, I.
 847. Exile, subtiliter, scilicet murmur. — Acuos,
 bene sonantes, I.
 848. Minuta, gracili, I.
 850. Æternum, Deum, I, Vat. A.
 851. Condens, creans, I.

COMMENTARIUS.

825. Abest a Prag. est.
 826. Ald., putandest pro putanaa est.
 827. Ald., male, videt concordis amici, pro video,
 cum cordis amici. Prag., concordis amici. Rat., cum
 cordis amica.
 828. Anima vocatur germana carnis ob unionem
 seu copulam, de qua in hymno Exsequiarum 10 Cath.,
 vers. 6, et præf. Hamartig., vers. 56, Caro in sore-
 rem, etc.
 830. Theodoretus, notante Chamillardo, Nomine
 Flatus non intelligimus partem aliquam essentia divi-
 nae secundum Cerdonis et Marcionis rabiem, sed
 animæ naturam per id denotari, quod anima spiritus
 sit rationalis et intellectualis. Locus neque a Chamil-
 lardo indicatur, neque mihi quærenti occurrit.
 832. Heinsiani scripti, quanto. Ita Vat. A, Bong.,
 Widm. supra, Pragen. Alii cum Ald., Weitz., Mar.,
 quantum. Gis., quanto. In Widm. supra, tenore,
 833. Vox impossibile Latinior est quam plerisque
 videtur : eam adhibuerunt Quintilianus lib. v, cap. 43,
 Apuleius et alii.
 835. Aldi mendum solers pro solers.
 836. Respicit ad id quod dixit Christus, Pater in
 me est, et quod theologi aiunt, et in symbolo Atha-
 nasiano exstat : Sicut anima rationalis et caro unus
 est homo, ita Deus et homo unus est Christus.
 837. Vat. A, respice; alii, perspice; apud Weitzium,
 Egm., Pal., Widm. supra, respice.
 839. Chamillardus hoc loco agnoscit naturalem
 rhythmum vocis animatae. Verum de re musica paulo
 post Prudentius; nunc tantum flatum tepidum, et ge-
 lidum commemorat, et distinguit.
 841. Mar., ingelidum; alii, in gelidum. Sermo est
 de gelido, seu frigido flatu. Gifanius Ind. Lucr. in e

C longum ex vet. lib. legit flabrare, et concludit e essa
 interdum longum in fine dictionum. Verum cum se-
 quatur muta et liquida, frigore, hac ratione illud e in
 flabrare posset produci. Goldastus, in notis ad Colum-
 banum pag. 112, e duobus codd. antiquiss. S. Galli
 legit etiam flabrare. Id secutus est Weitzius. Widm.
 a prima manu flabrari. Plerique mss. et edd. flabrali;
 ita nostri et potiores Heinsiani. A flatu est flabrum,
 flabellum, flabralis. Vat. Q, Egm., Pal., fabrii, male.
 844. Ald. Vat. A, Q, Mar., Gis., Weitz., modula-
 mine : non dispicet, quamvis postea iterum modulos.
 In Thuan., moderamine, hoc est moderatione, ut vers.
 851. Prag. et Rat. adherent Thuaneco. In Put., par-
 cus; in Prag., partus pro parcus. De hac varietate
 sonorum Fabricius ita disserit : Prudentius musicos
 sonos nominat raucum, lenem, exilem, acutum : quibus
 addit parcum, subliuem, minutum. Sed parcus sub
 leni, sublimis sub acuto, minutus sub exili comprehendi
 potest. Hæc Fabricius in Comment., verbo Musica
 INSTRUMENTA, notans a Prudentio diversis locis hæc
 numerari, fistulam, sambucam, chelim, tyram, tubam,
 tibiam, tympanum, organa. Musicos, qui suo tempore
 melodias ediderant in Prudentium, et alios poetas
 pios, recenset Ludovicum Senflium, Martinum Agri-
 colam, Joannem Mopsum, Joannem Reuschium, Lu-
 cam Hordisium, Sebastianum Forsterum, Wolfan-
 gum Figulum. Vide Isidorum lib. III Etym., cap. 5
 et seqq. de Musica et ejus triforimi divisione.
 845. Verbum sublimare Ennii et Catonis, quod in
 obsoleto habetur, reduxerunt Vitruvius, Apuleius,
 Solinus, Lactantius, Mamertinus, Ammianus, Ma-
 crobius.
 854. Boher. Prior, pernoscere.

- 855 Jam, cui certus inest modus, et cui nosse ne-
[gatum est
Omnia, factura est : nam condita, et aucta
[probatur.
Collige de simili, sitne hæc factura : creavit
Nempe manus Domini corpus mortale, lutumque
Composuit digitis : nunquid manus articulatum
860 Est digesta Dei? nunquid vola? nunquid et
[ungues
476 Claudere flexibiles? patulam seu tendere
[palmam?
Ista figura manus nostræ est, quam non habet
[in se
Incircumscribitur Dominus : seu tradita forma
[est,
Humanis quæ nota animis daret intellectum. B
865 Ut per corpoream speciem plasmasse feratur
Corporis effigiem : sic est plasmata vicissim
Flatu incorporeo res flabilis, oris et esse

- Fertur opus, tenuis per quod constructa refulsit
Forma animæ, atque radi factam se munere
[sensit.
870 Si non est factura manus caro nostra, nec oris
Est factura anima, flatu, et spiramine coepta,
Inque locum deducta aliquem; namque omne,
[quod hora
Natalis profert, locus accipit, et locus ullus
Quod cohibere potest, modicum est, nec in
[omnia fusum.
875 Et quod tam modicum est, ut certa sede lo-
[cetur,
Jam titubare potest; et quod titubaverit, intra
Naturam vitii est; vitiosum denique tristem
477 Decidit in pœnam; Deus hoc, mihi cre-
[dite, non est.
Aut, si majestas anima est, ostendite quid sit,
880 Quod lapsam, Christique inopem nova gratia
[mundat,

GLOSSÆ VETERES.

855. Cui nosse, qui sensu hebes est, id est, quia nulla
potest creatura intelligere omnem sapientiam, nisi solus
Deus, I.
856. Factura, Dei, I.
857. Collige, intellige. — De simili, ratione. — Sitne
hæc factura, utrum sit hæc factura, an non? creatura,
an creator? I.
858. Manus, manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt
me, I.
860. Digesta, ordinata. — Vola, medietas palmæ :
inde involare dicimus, quia quiddam involamus, in pal-
ma recondimus, quæ Græcè ΤΡΕΝΑΡ dicitur, I.
861. Claudere, clauderat. — Tendere, tendebat, I.
863. Incircumscribitur, inlocatis, I.
865. Speciem, figuram, I.
867. Flatu, insufflavit in faciem ejus spiraculum
vitæ, quasi ore Deus animam insufflasset homini, I.

870. Si non est, etc., consequentia ista sic melius
legitur, si de antecedenti fiat consequens hoc modo : si
anima, inspirante Deo facta, non est factura oris fan-
tatis Dei, neque caro nostra factura est manus Dei for-
mantis. Sed caro nostra est factura Dei manus. Ergo
et anima nostra est factura Dei oris. Ut sit locus ad de-
ductionem consequentis, Prag.
871. Coepta, inchoata, I.
872. Inque locum, in corpus, I.
874. Cohibere, claudere, I.
876. Titubare, errare, I.
877. Vitiosum, animæ, I.
878. Decidit, cadit, I.
879. Majestas, Dei. Deitas. — Ostendite, dicite, I.
880. Lapsam, in peccata, in peccatis. — Gratia
in baptisate, I.

COMMENTARIUS.

855. Prag., non bene, posse pro nosse.
857. Vat. A, Q, Rat., Egm., Palm., Urb., dissi-
milit, scilicet collige, dissimilit sitne hæc factura.
Melius collige de simili, hoc est ratione, ut Iso exponit.
Vat. A contra carminis regulas, futura pro factura.
In Rat., creavit. In eod. Rat. replicatur hic versus,
ut in plerisque optimis invenitur, et eadem manu.
Nimirum Collige dissimilit sitne hæc factura creanti.
Collige de simili, sitne hæc factura, creavit; et in hoc
secundo supra creavit aliter creanti. Alex., collige dis-
similit, lege de simili. Argumentum de simili est : sic-
ut corpus digitis Dei (qui tamen proprie non habet
digitos) formari dicitur, ideoque factura est, ita ani-
ma, quæ oris divini fertur opus, pari ratione factura
est.
860. In exemplari editionis Aldinæ bibliothecæ
Sapientiæ sciolus aliquis monuit, pro vola legendum
sola, hoc est, terram. Involare a vola dictum, quod
ait Iso, tradidit etiam Isidorus lib. xvii Etym., cap. 7.
863. Put., incircumscribitur, non probo. S. Hiero-
nymus in Lament. Jerem. cap. 1 : Membra hominis,
sicut et affectus humani tropice Deo ascribuntur, non
proprie, quia incircumscribitur lumen, et immensa ma-
jestas lineamenti corporis circumscribi non novit.
864. Prag., oculis; cæteri animis.
869. Prudentius videtur accipere rudis pro novo,
recenti. Videlymnus 3 Cath., vers. 153.
871. Aliquis addi volebat et post anima, ut metro
consulatur. Carmen recte sine et procedit.
875. In Mar. videtur esse quid tam.
877. Ald., triste, corrige tristem.
878. Ald., Vat. A, meliores Heinsiani, Fabr.,

- Weitz., Egm., Recidit in pœnam. Gis., Bong., Widm.
Vat. B, Q, Rat., Prag., decidit in pœnam. Mar., in
pœnam recidit. Non male recidit in pœnam. Articulus
re sæpe producit in reducere, refugere, recidere,
referre, et similibus. Vide Gifanium Ind. Lucr. in re,
et in recidere, reducere, refugere. Alex., Urb., et alii
legunt recidit. Malo decidit.
879. Weitz., vetustiores Heinsianf, Gis. ad oram,
Mar., Rat., animæ; alii anima cum Alex., quod me-
lius puto.
880. Ald. et plures Heinsiani, mundat; alii cum
Put., Thuan., Wid., Gis., Weit., ut puto, inundat.
In Widm. supra, nudat; Alex., mundat. Vat. Q, lavat,
repugnante metro. Quod ait Prudentius, post Adæ
lapsum novam gratiam Christi mundare, arguere pos-
test ipsum credidisse Adæ præstitam fuisse gra-
tiam, quod non solum S. Augustini principiis valde
coheret, ut ait Teol., sed etiam ad dogmata fidei
pertinet. Gratia vero Christi nova est et inundans,
quia major, validior, efficacior, potentior est quam
gratia Adæ ante peccatum collata. Cum enim libe-
rum arbitrium minime quidem amissum, et extin-
ctum fuerit in prævaricatione Adæ, sed viribus ta-
men manserit attenuatum et inclinatum, consequens
est ut necessaria sit major gratia in statu naturæ
lapsæ quam in statu naturæ integræ. Hæc clara sunt :
neque ad Prudentium illustrandum opportunus est
difficillimus S. Augustini locus ex lib. de Corrèpt. et
Grat., quod primo homini datum fuit adjutorium, per
quod posset, ac sine quo non posset permanere, si
vellet, non quo fieret, ut vellet : nunc vero per Chri-
stum datur adjutorium, sine quo permanere non pos-

Spiritus et sanctus baptismate justificatam
Nobilitat, famulæque decus, quod defuit, addit:
Quod quia præstatur meritis, ineritisque negatur,
Absurde fertur Deus, aut pars esse Dei, quæ
885 Divinum, summumque bonum de fonte perenni
478 Nunc bibit obsequio, nunc culpa, aut
[crimine perdit,
Et modo supplicium recipit, modo libera calcat.
Miraris, peccare animam, quæ carne coactam

GLOSSÆ VETERES

882. Nobilitat, *nobilem facit*. — Famulæ, *animæ, a bique servient*, Iso.

883. Quod, *decus*. — Meritis bonis. — Meritisque, *malis*, I.

884. Absurde, *inconvenienter, incongrue*.

885. Fonte, *Christo*, I.

886. Nunc, *aliquando*. — Obsequio, *in obsequio Christi, id est pro servitio suo propter obedientiam*, I.

A Sortita est habitare domum, cum peccet et ipse
890 Angelus, hospitium qui nescit adire caducum
Cratis tabifluæ. Peccat, quia factus et ipse est,
Non genitus; quocunque modo sit factus, id unus
Scit factor Dominus; factum mihi credere sat
[sit.

Solus labo caret peccati Conditor orbis,
895 Ingenitus, genitusque Deus, Pater, et Patre
[natus,

Bono operi, Vat. A.

887. Calcat, *supplicia*, I.

888. Miraris, *o Homuncionia*. — Coactam, *Confirmatam, solidatam, vel collectam*, I.

889. Sortita est, *accepit, consecrata, vel adepta est*, I.

890. Caducum, *corpus*; I. *Corpus humanum*. Vat. A.

891. Tabifluæ, *defectivæ, mortiferæ, sordidæ*, I.

892. Non genitus, *sicut Filius*, I.

COMMENTARIUS.

sumus, etiamsi velimus, et tantum, ac tale, quo fiat ut velimus. Quam distinctionem *adjutorii, sine quo non, et adjutorii, quo nunquam satis intellexi*, quamvis in ea enucleanda vultus horas consumpserim. Neque id fateri pudet in tanta discrepantia interpretationum. Quin ino censeo, hoc loco *novam gratiam* esse baptismum, quo homo renascitur. *Gratiam Christi* Cyprianus et alii vocant baptismum. Post hæc edita quidam theologus cum iudicium suum de meo opere honorificum publice exposuisset, et hanc ipsam meam interpretationem approbasset, sermonem esse de baptismo, qui gratia Christi a SS. Patribus, et in actis martyrum sæpe dicitur, plura addidit de Augustiniana distinctione *auxilii quo et auxilii sine quo non*. Existimat, hac distinctione confirmari meam interpretationem. Sed cum Prudentius loquatur de baptismo, aut de gratia habituali quæ in baptismo infunditur, ut clare explicat vers. seqq.: *Christique inopem nova gratia mundat, Spiritus et sanctus baptismate justificatam Nobilitat*, oporteret, ut S. Augustinus illa sua distinctione gratiam habitualement, non vero gratiam actualem, comprehendisset: quod, ut opinor, theologus iste non fatebitur. Dixeram verba Prudentii nulli difficultati esse obnoxia, in exponenda vero distinctione Augustiniana theologos inter se maxime discrepare. Reponit theologus nullam appaerere difficultatem, nullam obscuritatem, si animo quieto et sedato verba S. Augustini legantur, et cum aliis conferantur quæ idem S. doctor dixit eod. lib. de Corrept. et Grat., cod. cap. 42. Nucleus hujus responsionis est, tot theologos, qui de natura gratiæ actualis diversa systemata defendunt, adeoque diversas interpretationes distinctionis Augustinianæ expromunt, aut quieto et sedato animo verba S. Augustini non legisse, aut ea inter se non contulisse, his videlicet exceptis qui cum laudato theologo in systematica gratiæ adornando consentiunt. *Non equidem in video, miror magis, undique totis Usque adeo turbatur agris*. Quid ergo? inquit: nonne Augustinus doctrinam gratiæ clare explicavit? explicavit certe omnium maxime, et quam fieri potuit clarissime doctrinam catholicam de necessitate et efficacia gratiæ; at consecutiones, quas ex verbis Augustini ad diversa systemata gratiæ informanda plurimi theologi catholici (ut mittam nunc hæreticos) deducunt, cum omnes pro se evidenter facere Augustinum clement, quis mihi jure succenseat, si negem Augustinum clare explicuisse? Quod si a me quæras quænam mihi clarior aut probabilior interpretatio distinctionis Augustinianæ videatur, respondebo, ita mihi probari Petavii explicationem, ut alias aliorum catholicorum non despiciam. Petavius igitur, in Elencho Theriacæ Vincentii Lenis cap. 22 et seqq., adjutorium sine quo non exponit de sola perseverantia, sive perseverante

B gratia. Eandem interpretationem multis rationibus gravissime confirmavit in dissertatione de adjutorii sine quo non, et adjutorii quo vera germanaque notione ab Iprensibus præstigiis vindicata: ubi notat Jansenium tanti hunc locum Augustini fecisse, ut pene ducenties repetierit, et nullum aliud fundamentum suæ sententiæ substruxisse videatur.

881. Vocabulum theologicum *justificare* a SS. Patribus sumptum. Animam autem baptismate *justificari* fides nostra tenet. Vide concil. Trid. sessione 6, de justificatione cap. 4. Mentem *justificam* dixit Catullus.

885. Ex eo quod animo bonis operibus gratiam assequatur et retineat, malis vero amittat et perdat, arguit, neque Deum esse, neque Dei partem. Vide glossas.

888. Mutatio et varietas stirpis est et origo peccati. Gregorius Nyssenus lib. Catech., cap. 6: *Omne quod creatione productum est, mutationi est affine*.

C 891. Nonnemo legit *gratis* male pro *cratis*. Alius in editione Aldina bibliothecæ Alexandrinæ corrigebat *tabifluæ* (sic). Corpus vocat *cratem tabifluam*. Vide hymnum 8 Cath., vers. 59, et hymnum 11 Perist. vers. 57: *Ungula fixa cavis costarum cratibus altos Pandere recessus et lacerare jecur*. Non enim cavæ hæc crates significant instrumentum quo martyres cruciabantur, ut quidam doctissimi antiquitatum ecclesiasticarum scriptor affirmavit. Avitus Prudentium imitatur lib. 1: *Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem*.

D 892. Plures olim fuerunt et nunc etiam sunt questiones de natura angelorum, quæ videri possunt apud theologos et auctores controversiarum. Prudentius ait eos factos fuisse, quocunque demum modo fuerint facti: id satis esse, ut possint peccare. Hoc ipsum astruit theologus, nullam esse creaturam impeccabilem; ita enim loquuntur. Vide S. Augustinum lib. III contra Manichæos, cap. 42, et concil. Bracar. I, can. 5: *Si quis animus humanus, vel angelos ex Dei credit substantia existisse, sicut Manichæus et Priscillianus dixerunt, anathema sit*.

893. Cham., mendose, *s' i factor*.

895. Heinsius in Oxon. hæc perpicua esse vidit: *Ac genitor, genitusque, Deus Pater, et Patre natus*. Ita etiam in Pragen. Eodem pertinent Rat. et Mar., *at genitor, opinor pro ac genitor*; sicut etiam Egm., Put., *agenitus*: quoniam alii magis accipiunt pro *ingenitus* more Græco. Alii plerique *ingenitus*, ut *innatus, insubjectus*, quod exstat etiam in Mar. supra pro diversa scriptura, Alex., Urb., Vat. Q, et placuit denique Heinsio, quia *ingenitus* vox est apud SS. Patres valde usitata. — Fortasse melius distingues *ingenitus genitusque, Deus Pater et Patre natus*, quam distinctionem scriptura codicis Oxon. confirmat.

- Solus, et exceptus tormentum admittere triste, A
479 Inviolatus agit, nec quidquam sentit acerbi.
 Exsortem dic esse animam crucis, atque doloris,
 Si culpæ immunem, vacuumque a crimine nosti.
900 Quæ peccare valet, valet et succumbere pœnæ.
 Ipsa quidem sincera fuit, dum conditur olim,
 Quæ collata rudem fecit viviscere limum;
 Ut pote de liquido naturæ semine primos
 Accipiens habitus, superoque expressa sereno.
903 Sex mox, ut gravido Jussa est innectier arvo,
 Suavibus illecebris nimium blandita refrixit,
 Deque volutabris pretiosum polluit ignem,
 Dum transgressa Dei positum fas improba calcat.
 Hæc prima est natura animæ, sic condita sim-
 plex,
910 Decidit in vitium per sordida fœdera carnis.

GLOSSÆ VETERES.

- 896.** Exceptus, *sequestratus, separatus*, I.
897. Inviolatus, *insons*. — Agit, *valet, vivit, conver-*
satur, I.
898. Exsortem, *expertem*. — Crucis, *passionis,*
cruciatu, I.
899. Immunem, *securam, incapacem*, I.
902. Collata, *conjuncta, a Deo creata*.
905. Ut pote, *scuti, quasi*. — Liquido, *puro*. —
 Naturæ, *divinitatis*, I.
904. Habitus, *ornatus*. — Superoque, *de superno*.
 — Sereno, *serenitate*, I.
905. Arvo, *terræ*, I.
906. Illecebris, *delectationibus*, I.
907. Volutabris, *sordibus*. — Ignem, *animam*, I.

COMMENTARIUS.

896. In Vat. A corrector antiquus, et ejusdem fere ævi, erasis prioribus, posuit *Spiritus et sanctus*, et supra characterè minutissimo *solus et exceptus*, cum glossa, *separatus, sequestratus*.

897. Vat. A, *sensit*; melius, *sentit*.

898. Egm. a manu prima, *disce pro dic*.

899. In Ald. deest a post *vacuamque*. Quamvis enim propter duas consonantes dictionis sequentis produci possit *que*, tamen mss. codi. habent a crimine.

900. Prag., *Qui peccare; cæteri quæ, scilicet, anima, nam sequitur ipsa versu seq.*

901. Cellar. ed. 2, *conditor, male*.

902. Potiores, *viviscere; alii, rivescere*. Rudem limum dicit, ut supra vers. 869, *rudi munere pro novo*.

903. Rat., *natura, male, pro naturæ*.

904. Aldi error est *superque expressa*.

907. *Volutabra* sunt loca cœnosa, ubi sues et apri voluntantur. Ignem vocat animæ puritatem et splendorem, ut sæpe alias.

914. Peccatum originale, quod Pelagiani negabant, clare explicat et astruit.

915. Notatur error eorum qui docebant peccatum originale ea ratione in Adami posteros traduci, quod non solum corpus, sed etiam animæ ex Adamo propagarentur. Qua in controversia valde dubius hæsit S. Augustinus, quod difficile ipsi videretur, ut anima in corpore tanquam in vase vitaretur, nisi ipsa vitiosa ex Adamo traheretur. Nunc certum est apud omnes catholicos, animas non transfundi ex Adamo, peccatum vero originale vel ex eo solum contrahi, quod homines ex semine Adæ propagati nascuntur, in quo tanquam in capite omnes peccaverunt.

919. Sich., Gis. 1 edit. ad oram, Vat. Q, Heins., Cel., Teol., Cham., Pal., Bong. a prima manu, *quod*. Heinsii mi omnes, itemque nostri mss. et editi, etiam Alex., et Urb., *quo*. Teolius Chamillardum accusat, quod typographicè Heinsianæ editionis mendo deceptus nihil hic videat. Contra ego puto Chamillardum optime vidisse quod in Heinsio scriptum exstat.

Exin tincta malo peccamine principis Adæ.
 Infecit genus omne hominum, quod pullulat inde;
 Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu
480 Primi hominis maculas, nec quisquam
 [nascitur insons.

915 Vitandus tamen error erit, no traduce carnis
 Transfundi in sobolem credatur fons animarum
 Sanguinis exemplo; cui texta propagine vena est.
 Non animas animæ pariunt; sed lege latent
 Fundit opus natura suum, quo parvula anhelent
920 Vascula, vitalisque adsit scintilla coactis.

Quæ quamvis infusa novum penetret nova
 [semper
481 Figmentum, vetus illa tamen de crimine
 [avorum

Ducitur: illuto quoniam concreta veterno est.

- B** **914.** Exin, *deinde*. — Tincta, *polluta peccato*, I.
912. Infecit, *maculavit, violavit*, I.
913. Ortu, *in nativitate*, I.
915. Traduce, *transmissione, origine, traductione*, I.
916. Fons, *origo*, Vat. A.
917. Sanguinis, *seminis*. — Cui, *sanguini, generi*.
 — Propagine, *generatione, procreatione*, I.
918. Pariunt, *gignunt*, I.
919. Natura, *animæ; Deus*. — Suum, *proprium*.
 — Quo, *opere*. — Anhelent, *desiderent*, I.
920. Vascula, *corpora*. — Coactis, *membris, vas-*
culis, corporibus solidatis, I.
922. Figmentum, *corpus*, Vat. A. — Illa, *peccatrix*, I.
923. Veterno, *peste, peccato*, I.

In versibus editionis Heinsianæ nullum mendum typographicum deprehendo: in notis vero error est *corpora* pro *vascula*, qui ad rem de qua agimus non pertinet. Et Heinsius ipse in fine notæ ait, in Thuan. pro *vascula* legi *vincula*, quod recte illi displicet. Jam Heinsii mos in notis explicandis est, ut lectionem quam in Giselino reperit, primum ponat, tum eam aut rejiciat, aut defendat. Hoc igitur loco sic ait: QUO PARVULA ANHELENT, sic nostri omnes; ut in duobus Weitzianis, QUOD ANHELENT, idque marginem editionum nonnullarum occupavit: probe, sic supra: Variis Siloa refundit Momentis latices, nec fluctum semper anhelat, etc. Chamillardus legit et legendum ait quod anhelent, idque marginem editionum nonnullarum occupavisse. Teolius ait Weitzium voluisse QUO ANHELENT, uti etiam habent editiones aliquot. Weitzius ita certe edidit, quod etiam exstat in plerisque veteribus editionibus, sed duos codices indicavit, ubi legitur quod anhelent, et id revera exstabat ante Heinsium in margine nonnullarum editionum. Cæterum verum quidem est, anhelare cum accusandi casu reperiri apud Prudentium et alios; sed non æque certum, hoc loco poetam accusandi casum voluisse, nam sequitur: vitalisque adsit scintilla coactis, scilicet quo adsit.

922. De voce *figmentum* plura Cellarius in Latinitate restituta sæculo æneo ex Apuleio, Anniano, Cypriano, Aulo-Gellio, Macrobio, Minucio Felice, Lactantio, Tertulliano, Spartiano: qua voce pro re facta et creata elegantior usum Prudentium monet. Allegat etiam antiquius testimonium Asconii Pediani.

923. Ald., Put., Oxon., Alex., dicitur. Vat. A. Mar., Rat. a prima manu, Urb., Weitz., ducitur. Heinsius suspicatur diditur. Gifanuis Ind. Lucret. pag. 456, de incisione seu inciso loquens, ex vet. cod. legit dicitur illata, quod rectissimum putat. Mar., in loco; Rat., in loco pro in luto, ut explicat Mariettus. nam s. pe. o habet pro n. Egm., illuto. Urb. et Alex. a prima manu, in luto. Metro repugnat in luto Alex.

- Inde secunda redit generatio, et inde lavatur
 924 Naturæ illuvies, iterumque renascimur intus
 Perfusi, ut veterem splendens anima exuat
 [Adam.
 Quæ, quia materiam peccati ex fomite carnis
 Consociata trahit, necnon simul ipsa sodali
 Est incentivum peccaminis, implicat ambas
 930 Vindex pœna reas, peccantes mente sub una,
 Peccandique cremat socias cruciatibus æquis.
 482 His crucibus Christus nos liberat,
 [incorruptæ
 Matris, et innocui gestator corporis. Unus
 Naturam pœnæ expositam, sed non vitiorum
 935 Naturam expositam contactibus induit Iesus:
 Atque ideo pœnæ nil debuit: intemeratus,
 Fraude carens, omni culparum aspergine liber.
 Quid peccatorum prosapia corpore in illo,
- A. Quid Christi in membris peccati sæva satelles
 940 Pœna ageret? quid mors hominis sine crimine
 [posset?
 Nimirum cassis conatibus, et sine nervis
 Concideret, sterilis peccati fomite nullo.
 Mors alitur culpa: culpam qui non habet, ipso
 Pastus defectu mortem consumit inanem.
 945 Sic mors in Domini consumpta est corpore
 [Christi
 Sic periit, solitum dum non habet arida pastum.
 Suspice quapropter solum inculpabile numen,
 483 Virtutem Patris, et Christi, et jam desine
 [nostræ
 Invidiam confiare animæ, quod sit Deus, aut
 [quod
 B 950 Portio parva Dei, cum Christo abscidere quid-
 [quam,

GLOSSÆ VETERES.

924. Inde, de baptisate. — Generatio, baptisati, I.
 925. Illuvies, immunditia, pollutio, macula, I.
 926. Perfusi, sacro lavacro, I.
 927. Materiam, occasionem, I.
 928. Sodali, corpori, carni, I.
 929. Incentivum, incendium. — Ambas, naturas, animæ et corporis, I.
 930. Mente sub una, sub una voluntate, I.
 932. Crucibus, pœnis, I.
 933. Innocui, quia solus ille sine peccato fuit, I.
 934. Expositam, manifestatam, liberatam, I.
 935. Expositam, datam, expertem, vel jactatam.
- Contactibus, pollutionibus, I.
 936. Intemeratus, integer, I.
 938. Prosapia, generatio, I.
 939. Satelles, sequax, I.
 941. Cassis, vacuis, inanibus. — Nervis, sine fortitudine, I.
 942. Concideret, caderet. — Sterilis, inanis, scilicet illa mors. — Fomite, nutrimento, I.
 944. Pastus, genitus, I.
 946. Arida, mors, I. — Pastum, peccatum, Mar.
 947. Suscipe, honora. — Inculpabile, sine culpa, I.
 949. Invidiam, injustitiam, I.

COMMENTARIUS.

- a secunda manu illoto. In Vat. B erat, ducitur in luto, sed factum dicitur in luto, in Vat. Q, illuto, quod retineo, a verbo illuo, a quo etiam est illuvies paulo post, quamvis recentiores malint illoto. Pro illuto nonnulli scribunt inluto. In Arnobio lib. 1 adversus gentes legitur, Qui per altissimos gurgites pedem ferebat inluto.
924. Pelagianos, negantes peccatum originale, refellit ex baptismo, quo renascimur, utique mortui per peccatum, quod ex Adami crimine contraximus. Vide S. Augustinum et theologos.
927. Fomes peccati in carne est, et in carne etiam post baptismatis lustralem undam remanet. Nihil tamen minus anima ipsa peccat, quamvis a concupiscentiæ illecebris ad peccatum trahatur: quia et libere peccat, et sæpe concupiscentiæ vim acuit et accendit. Hinc pœna corpori et animæ sapienter est constituta.
928. In Prag., sodale; in Rat., sodalis.
929. In nonnullis edd., impleat; corrige implicat. Incentivum adjectivum Varronis est, substantivum auctoris panegyrici Constantino dicti, Hieronymi, Symwachi, Amiani.
931. Animam igne torqueri, quamvis sit spiritualis, docent SS. Patres et theologi, quantum nescior hæc consuetudo invaluit, ut theologos a SS. Patribus discernamus, nec theologorum nomine vulgo SS. Patres comprehendamus: nam hi maxime veri sunt theologi. Sed, ut aiebam, quæstionem de igne quo animæ cruciantur utriusque agitant, et nonnihil a nobis ea de re dictum est in proleg. num. 167.
932. In Vat. A recte factum crucibus ex cruciatibus, quæ est glossa. Nam crucem, et affigi cruci pro cruciati et cruciari accipi, dicam ad hymnum S. Laurentii, vers. 21. Heins., Cham. mendum nos librat.
933. Gifanuis ex veteri codice gestatur pro gestator. Non sequor.
935. Prag., expositam contractibus, ut vers. 989. Melius contactibus pro contagione. In Rat. rec n
- C sciolus pro Iesus posuit ipse.
 938. Adest hic versus in Mar., Vat. Q, Prag., Rat., et quidem sine litura et eadem manu, in plerisque Weitzii, in Gisellino et aliis. Abest. a Put., Thuan., Oxon., Tor. duobus, Ald., Pal., Urb., Alex.
 939. Alex., quidquid in membris, fortasse quidquid et in membris.
 940. Weitz., Gis., Gall., Tornæs., Rat., homini. Plerique et vetustiores, hominis, quod longe melius est.
 942. Egm., Put., et Pal., conciderent steriles, quod non intelligo. Alii, concideret, sterilis peccati fomite nullo, hoc est mors, quæ ipsa sterilis dicitur: nam sequitur mors alitur culpa.
 945. Ut supra hymno Exsequiarum, vers. 17 et 18, abolere mortem, ita nunc mortem consumi in corpore Christi.
 947. Vat. A et B, suscipe. Mar., Ald., Weitz., Gis. et plerique suspice, quod sensui magis congruere videtur.
 948. Put. pro virtutem habet naturam. Contra stant Alex., Urb. et alii nostri cum Vat. Q et editis.
 950. Heinsiani omnes vetustiores, Gif., Alex., Urb., Vat. Q. Rat., Weitz., abscidere. Alii, abscindere. Nihil minus cogitaveram, quam ut hoc loco de cultu, et festo SS. Cordis Iesus, quod publica auctoritate Romæ innumerisque aliis in diocesis celebratur, verba mihi essent facienda, præsertim cum jam pridem causa finita sit. Sed omnino tacere non licet, quandoquidem recens interpres male Prudentium intellexit, subjecta hac nota verbis illis, cum christo abscidere quinquam: Hæc, inquit, velim, attendant nonnulli ex hodiernis SS. Cordis Iesu cultoribus, ne dum vividorem in se ipsis et in aliis erga Christum Iesum affectum excitare student, corpus ejus, et carnem dividentes, et in frusta secantes, oculisque subjicientes, violatæ unitatis et integritatis rei peragantur. Ego vero maxime attendo et video, Prudentium nequaquam agere de Christi corpore, sed Christi nomine intelligere Verbum, et divinitatem, ut vers. 29 Apoth. :

- Et resecare Deo partem, vel carpere tantum
Numen non liceat, plenum sibi semper, et in se.
Est operæ pretium nebulosum dogmatis umbram
484 Prodere, quam tenues atomi compage
[minuta
955 Instituunt : sed cassa cadit, ventoque liquescit
Assirilis, fluxu nec se sustentat inani.
Aerium Manichæus ait sine corpore vero
Pervoluisse Deum, mendax phantasma, ca-
[vamque
Corporis effigiem, nil contrectabile habentem.
960 Ac primum specta, an deceat quidquam simu-
Assignare Deo, cujus mera gloria falsi [latum
Nil recipit : membris hic se fallacibus aptans
Fingeret esse hominem ventosa subdolos arte?
Mentitus toties, cum diceret, inveteratis

- A 965** Do veniam morbis, simul et peccata remitto.
485 Filius est hominis, pestem qui pellere
[carnis,
Et scelerum nexus laxare, ac solvere possit.
Surge valens, surge innocuus, jam tolle graba-
[tum,
Filius hoc hominis jubeo. Dignusne videtur,
970 Qui testis sibi sit, seque, ac sua carnea norit?
Quid, cum discipulos, hominis quid Filius esset
Passurus, fido jam præscius ore monebat?
Nonne fatebatur, se cum virtute paterna
Esse hominem verum? quod si non credo, fe-
[fellit.
975 Si natura Dei quæ sit, Manichæe, requiris :
Omne quod est, verum est ; nam si mendosus
[agit quid,

GLOSSÆ VETERES.

- 953.** Operæ pretium, *necesse vel congruum*, I.
954. Prodere, *delegere*. — Atomi, *dicunt hæretici, quod omnia quæ sunt, ex illa inanitate formata sunt quæ erat ibi ubi modo est aer, et ex atomis quatuor elementa formata. Et inde omne corpus phantasma, PHAINO, apparet; inde phantasmata falsæ imagines, quæ hominibus apparent.* — Minuta, *gracili*, I.
955. Cassa inutilis, I.

- 961.** Mera, *pura*. — Falsi, *falsitatis*, I.
962. Membris, *an*, I.
963. Ventosa, *inani*, Vat. B.
964. Inveteratis, *in veteri homine conceptis*, I.
970. Carnea, *membra*, I.
972. Fido, *veraci*. — Monebat, *interrogabat*, I.
973. Paterna, *superna*, I.

COMMENTARIUS.

Hoc vidit princeps generosi seminis Abram, Jam tum dignati terras invisere Christi Hospes homo, et sæpe alias. Probat autem Prudentius animam non esse portionem Dei, cum Christo absclere quidquam, Et resecare Deo partem, vel carpere tantum Numen non liceat. Hic enim erat quorundam hæreticorum error, animam esse partem substantiæ Dei, qui nunquam somniarunt affirmare animam esse particulam corporis aut carnis Christi. Igitur aut Prudentii mentem recens interpres non est assecutus, aut tota ejus argumentatio huc denique recidit : Prudentius ait divinam naturam resecari non posse; ergo qui SS. Cordi Jesu cultum exhibent, et ejus imagines quales in ecclesiis fidelium venerationi exponuntur, aut pingunt, aut pingi jubent, aut ita pictas adorant, corpus Christi et carnem dividunt, et in frusta secant oculisque subjiciunt, adeoque violatæ unitatis et integritatis rei peragi possunt. Nemo, opinor, huic consecutioni favebit, nisi si malæ causæ pejus patrocinium in aliquo advocato quærat : nam theologus præceptor, qui sua studia cum Advocato conjunxit, minime potuit discipulum docere hanc arguendi rationem. Verum hæc satis, quod attinet ad Prudentium : alia (si tanti est semisopitas quæstiones excitare) dabunt Tetamus et Marquezus, quibus adjungere libet Mozium in opere quo SS. Cordis Jesu cultum strenue vindicavit sub auspiciis fidelissimæ reginæ Lusitanicæ Mariæ, cujus pientissimæ feminæ in hoc cultu promovendo pietatem, clarissimis monumentis testatam et præstantissimorum artificum manibus consignatam, nulla debet oblivio.

953. Ante hunc versum titulus est *Adversus phantasmaticos, qui Christum negant verum hominis corpus habuisse*. Ita Vat. B, Mar., Hat., Ald., Gis. 1 edit., Weitzius et alii. In Alex. et Vat. A deest *hominis*. In Urb., *Explicit Apotheosis adversus omnes hæreses, incipit adversus Manichæos*. Alii simpliciter, *Adversus Phantasmaticos*, quod margini Giselinus 2 edit. apposuit. De Manichæorum hæresi multa historici, et passim S. Augustinus in libris adversus eodem. Inter alios hunc errorem defendebant, quem nunc describit et evertit Prudentius.

954. Gifanius in Indice Lucret., verbo *ATOMI*, miratur, tam studiose vitasse Titum Lucretium hoc uti vocabulo : *Credo, ait, quia versus leges non admitte-*

vent facile. Sed Gifanius ipse agnovit Lucillum lib. xvii hæc voce usum fuisse : *Idola, atque atomos Epicuri vincere volim*. *Græcissans*, inquit Gifanius, *id fecit Lucilius* : quasi vero vox Latina sit *atomus*. Præterea Ausonium, Apollinatem Sidonium, aliosque, in quorum carminibus id nomen inseritur. Nonnulli prodiæ scriptores *a in atomus* longum indicant : alii non solum breve pronuntiant, sed veram regulam tradunt, in compositis Græcis præpositionem *a* corripit, ut in *atheos, apathos*. Putant aliqui Judæos dietos *apellus*, quasi sine pelle, et nihilominus recte corripit primam ab Horatio, *Credat Judæus apella*. Opportunius idem Gifanius observat *atomos* e sententia Epicuræorum esse prima rerum corpora, quæ nunquam sint visa, sunt tamen, et instar minutissimorum pulvisculorum, in sole vagantur, in inani jactantur, non vero sunt ramenta illa quæ in sole volitant.

956. Mar. a prima manu, *at similis*, male.

958. *Cavam* pro inani, pulchre. Paulinus Epith. Julian., *cava mundi gloria*.

960. Prag., *ad primum*. Lege *ac*.

763. Vat. A, *fixerit*, male, pro *fingeret*. Aldus, *mendose, ventos ac* pro *ventosa*.

964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.

965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.

966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?

967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.

968. Vide Matth. cap. ix.

971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.

973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., male, *secum pro se cum*.

974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.

975. Put., *Manichæe, requires*.

976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

- Nec Deus est; mendum divinus non capit usus, A 990 Multimodis, hominemque hominis de morte le-
Objicis aeterno Domino, quod lubricus ad nos [vantem.
Venerit, assimilans aliud, quam verus habebat. Imperfectus enim limus mortalis erat tunc :
980 Obmutesco, furor : linguam, canis improbe, 487 Vir solus perfectus adest, atque integer
[morde [Iesus :
Ipse tuam, lacero consumens verba palato. Cui nihil ex septem septenis defuit, ex quo
Latranti obsistit Mattheus, rab'emque refellit: Perficeret mortale genus virtute perenni.
486 Qui notat omne genus carnalis stirpis, 995 Hic ille est, nobis qui septima sabbata complet,
[ad usque Ut caro nostra Deo tandem sociata quiescat,
Corporeum Christum, per sex septena virorum Quam bis terna malis vexabant sabbata noxii.
985 Nomina descendens, et venam sanguinis alti Curramus notis gradibus, regumque sequamur
Ex atavis longo texens per stemmata flo. Progeniem : Christum invenies de carne pa-
Septimus hebdomadae venit superaddere sextae [rentum
Hunc numerum Christus : placidum qui confi- 1000 Effluxisse hominum; qui sit de semine David,
[cit annum, Stirpe recensita numerandus sanguinis haeres.
Cuncta remittentem contractibus illaqueata B Quid, cum saeculoquus revoluto germine Lucas

GLOSSÆ VETERES.

977. Mendum, falsum hic pro mendacio. Sed mendam in scriptura; unde emendare dicimus, mendam de libro tollere, l.
978. Lubricus, serpens, Vat. A.
980. Furor, insania, l.
981. Lacero, lacerata, l.
982. Latranti, tibi, l.
983. Notat, scribit, l.
984. Sex septena, sex septem, quadraginta et duo, l.
985. Venam, ordinem, l.
986. Stemmata, generationes, vel circulos. — Filo, positione; filum appellat genealogiam ipsam hebdomadis, l.
988. Qui, numerus. — Annum, jubilæum, l.
989. Contractibus, peccatis. — Illaqueata, dec. pla, quæ diabolus illaqueaverat, Christus veniens remisit. Iso.
990. Hominemque, omnem hominem. — Hominis, Christi, l.
991. Limus, humana caro, quia nondum septima hebdomada completa erat in Christo. — Mortalis, per peccatum, l.
993. Septem, in septima requie, l.
995. Sabbata, requiem, quia sabba'o Christus requievit in sepulchro; per quod perennis requies tradita est nobis, l.
997. Quam, carnem. — Bis terna, sex, l.
1001. Recensita, numerata, l.

COMMENTARIUS.

- placet : nam de mendacio agitur, et paulo ante Nonne fatebatur, etc.
978. In Mar., obicis cum unico f. Ita fuit in Aldo, qui postea mutavit in objicis. Hoc loco lubricus valet phantasticus, ut illic explicatur. Pro fallaci. Virgilius lib. xi : Nequidquam patrias tentasti lubricus artes.
980. Ald., Vat. A, obmutisce. Aldus secundis curis reformnavit obmutesco.
982. Audax corrector in Rat. fecit Mattheus latranti obstat, putabat scribi debere Mattheus, ut revera est in Aldo, Cham., Teolio, sed contra metrum. Alii ergo cum Vat. Q, Latranti obsistit Mattheus, rabiemque refellit, ut dissyllabum sit Mattheus. Mar. a prima manu, Bong. a prima manu, Sich. et Widm., obsistet. Mar. a prima manu, refellat. Giselinus edit. 2 ad oram, Latranti obsistit Mattheus, et ora refellit, invitis codd. mss. In Hamart. vers. 404 similiter legendum est Chananeus, non Chananeus, ut carmen constat.
986. Prag., stilo, et supra glossa, id est, filo. Hoc verum est; nam carmen non patitur stilo. De stemmate vide hymnum 7 Cath., vers. 81.
987. Sich., Weitz. et nostri, hebdomadae. Aldus, Giselinus et alii, hebdomadi, quod apud Weitzium habet Palat. Prudentius sex septena virorum nominis, quæ Mattheus numerat, interpretatur sex hebdomadas ex septem, quibus annus jubilæi constabat : Christus additus septimam hebdomadam complevit. Matthei verba sunt cap. i, 17 : Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim : et ad David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim : et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim. Hæ sunt sex septenæ generationes, seu sex septena nomina virorum. Sed notandum tamen, a S. Mattheo solum recenseri ab Abrahamo ad Christum 40 viros; sive exciderit aliqua generatio, ut aliqui putarunt, sive idem homo bis censeatur, tanquam finis unius generationis, et principium alterius. Poeta C numerum mysticum assumit, ut locus sit allegoricæ interpretationi.
988. Plerique mss., placidum. Vat. Q; placitum. Teolius ex uno Vat. glossam adjicit : Jubilæum, in quo per Christum omnia peccata dimittuntur. Giselinus notat, Chrysostomum interpretationem Prudentianæ assimilem ad Matthei locum cit. attulisse : nam allegorice numeros septenarios trahit ad sex dies, quibus creatus est orbis, quos appellat dies operum, laboris et miseriarum, a quibus Christus nos liberat et exsolvit. Judæi celebrabant diem septimum, qui sabbatum erat, annum septimum, qui annus sabbaticus dicebatur, et annum jubilæi, sive remissionis hebdomade septima annorum, scilicet anno quadagesimo nono mense septimo. Vide Levit. xxv. Putat nonnemo poetam respicere ad annum placidum Isaie LXI, 2. Ita quidem censeo; sed ab ipso Isaia indicatur annus jubilæus, qui typus fuit anni Christiani seu temporis evangelici.
992. Rat. sine litura, ille pro Iesus. Mariettus ad D vers. 1058 veretur ineptias recentis correctoris, quæ ex IHC facile protuiti facere ille.
995. Sabbatum accipit pro hebdomada. Perstat enim in eadem allegoria de hebdomada sexta et septima, quam Christus complevit.
998. Prag., noctis pro notis. Ald., tergum pro regum : mendosum utrumque.
999. Put., et Egin. a secunda manu, minus bene, de corde pro de carne.
1000. Rat., Oxon., Rot., Torr. duo, hominem; non placet Heinsio. Melius certe est hominum cum optimis. In Alex. tamen homines, qui est error.
1001. Nonnulli veteres scribunt recensita, ut Vatt. B, Q, Mar., Rat. Ita etiam Aldus excuderat : sed emendavit recensita. In Vat. Q, numerandos; corrupte.
1002. Prag., vale, quod; lege quid. Ald., Egm., Noms., vocabulo Græco Latino, sancilogus pro san

- Sursam versus agit seriem, scandente nepotis **A** 1020 Et quid agit Christus, si me non suscipit? aut
498 Corpore, perque atavos cursum relegente [quem
 [vetustos? Liberat infirmum, si dedignatur adire
1005 Septenos decies conscendit Christus In ortus, Carnis onus, manuumque horret monumenta
 Et duo; nam totidem doctores misit in orbem; [suorum?
 Descensos nascendo gradus, redeundo rexit **499** Indignumne putat luteum consciscere
 Actus ad usque apicem terreni corporis Adam. [corpus,
 Inde parens Deitas recipit sua, nostraque mix- Qui non indignum quondam sibi credidit
 [tum, [ipsum
1010 Fitque Dei summi per Christum filius Adam. **1025** Pertractare lutum, cum vas componeret arvo
 Restat, ut aeriam fingas ab origine gentem, Nondum viscereo: sed inertis glutine limi,
 Aerios proceres, Levin, Judam, Simeonem, Impressoque putres sub pollice duceret artus?
 Aerium David, magnorum corpora regum Tantus amor terræ, tanta est dilectio nostri!
 Aeria, atque ipsam secundæ virginis alvum Dignatur præpinguis humi comprehendere mollem
1015 Aere fallaci, nebulisque, et nube tumentem. **1030** Divinis glebam digitis, nec sordida censet
 Vanescat sanguis perflabilis: ossa liquecant **B** Hærentis massæ contagia. Jusserat, ut lux
 Mollia: nervorum pereat textura volantum. Conferet: facta est, ut jusserat; omnia jussu
 Omne, quod est gestum, notus auferat irritus: Imperitante novas traxerunt edita formas.
 [auræ Solus homo emeruit Domini formabile dextra
 Dispergant tenues, sit fabula, quod sumus omnes. **1035** Os capere, et fabro Deitatis figmine nasci.

GLOSSÆ VETERES.

- 1003.** Seriem, ordinem. — Nepotis, Christi; qui fuit nepos prophetarum, et patriarcharum, I.
1005. Septenos decies, septeni decies sunt septuaginta, I.
1007. Retexit, Lucas aperuit, I.
1008. Actus, ductus, Iso.
1009. Mixtum, copulatum, I.
1018. Irritus, vanus, I.
1020. Me, hominem, I.
1022. Monumenta, recordamenta, facturam, Iso.

- 1023.** Luteum, letharum, id est mortale. — Consciscere, adipisci, vel assumere, I.
1025. Vas, corpus Adæ. — Arvo, a terra, lato, I.
1026. Inertis, mortui, I.
1029. Humi, limi, I.
1031. Hærentis, glutinosæ, I.
1035. Edifa, creata, I.
1035. Os, faciem, corpus, vultum. — Fabro, fabrilis. — Figmine, formatione, I. — Fabro, fabrilis; magisteriali, Rat.

COMMENTARIUS.

ctiloquus. Sich. restituit *germine*, cum alicubi invenisset *sanguine*. Aldus quidem *germine* excuderat. Hucusque habet Vat. B, cætera desunt. In Marietti codice est glossula, quæ fore evanuit, sed indicare videtur, plures quam septuaginta a Luca recenseri. Prudentius septenos decies et duos, id est septuaginta duos Christi progenitores ex Luca colligit fuisse. Invenio autem in Luca septuaginta quinque a S. Josepho ad Adamum usque, utroque comprehenso poeta, ut mysticam interpretationem adhiberet de 72 discipulis in hoc numero constitit. Fortasse S. Josephum et Adamum noluit hoc numero comprehendere, neque Cainan, a Mose omissum, de quo disputant interpretes. S. Augustinus serm. 83, alias 15, de Verbis Domini in Luca, 77 generationes a Christo usque ad Adam astruit, ut ex hoc numero mysticam explanationem confirmet. De ipso discipulorum numero diversæ sunt sententiæ, nam alii et Prudentius ipse in Dittochæo 70 fuisse dicunt.

1005. Aldus, ait, non bene, pro *aglt.* Prag., male, *nepotes.* Legi debet *nepotis.*

1004. In marg. exemplaris edit. Colon., per quæ. Legendum est *perque.* Mar., Vat. A, Prag., Rat., *curso;* melius *cursum.*

1003. Ad marg. edit. Colon., *auctus ad usque,* male.

1009. Ald., *mixtum;* alii, *mixtim.*

1010. Adam filius Dei per Christum recte a Prudentio dicitur: nam certum est salutem æternam consecutum fuisse. Aliqui hac ratione tumentur quod in quibusdam Bibliis Adam filius Dei in generatione Christi enarranda vocatur. Sed vera lectio est, *Adam, qui fuit Dei,* hoc est, a Deo solo creatus, et non alterius hominis filius. Hunc versum ita aliquis interpretatus est: *Fitque Dei summi (Filii) per Christum filius Adam;* quia scilicet Verbum caro factum est, et natura humana evecta est ad unionem hypostaticam. Sed præterquam quod sensus implexus est,

Prudentius in gignendi casu dixisset *Adæ,* ut alibi *Abraæ, Abrahæ et Adæ.*

1011. In Ald., ob menda est pro *ab,* Oxon., Ald., Gis. in textu, aliique vulgati, *pingas.* Nostri, Weit., Heins., *fingas.*

1012. Aldus, *Levi, Juda, Simeonem.* Mar. et alii, *Levin, Judam, Simeona.*

1016. In nonnullis vulgatis, *perperam, sanguis perstabilis.*

1020. Widm. supra, *aut quid.*

1023. Rat., *indignumque putet.* Glossa inepta est: *luteum enim a luto dicitur.*

1023. Heinsius scribit *pertractare.*

1026. Rat., *nondum corporeo* a prima manu.

1028. Virgilius, vers. 301 lib. II Georgicæ: *Tantus amor terræ.* Animadvertit Weitzius. Ac sane eiegans est hoc epiphonema, multo vero magis si Virgilianis verbis, non in hunc usum prolatis, expressum consideremus. Petavius de his Prudentii versibus non satis sibi constat; tom. I, lib. II, cap. 1, ait videri Prudentium sentire Deum in formando homine humanam induisse figuram, quam opinionem tenuit Augustinus Eugubinus. In opere vero de Opificio sex dierum tom. III, lib. II, cap. 1, melius explicat quid sit *homo Dei manibus factus,* ut multi SS. Patres loquuntur, et *manus ac digitos tropice et figurate intelligit.* Descripsit, inquit, *hoc elegantissimis versibus Prudentius, Tantus amor terræ, etc.*

1029. In Rat., *præpinguis;* et in Bong., *molem;* reforma *præpinguis, mollem.*

1031. *Jubeo ut non est valde usitatum.* Non desunt tamen auctores optimi qui ita sint locuti: idque ex Cicerone imitatos Prudentium, Victorem, Juvenicum, Aratorein, observat Barthius lib. xxvi, cap. 16 Adversar.

1035. Ald., Gis., Rott., Widm. supra, Torn., Alex., et Urbina, item Vat. A, Q, *fabro.* Plerique

- Quorsum igitur limo tanta indulgentia nostro A
Contigit, ut Domini manibus tractatus, honora
490 Arte sacer fieret, tactu jam nobilis ipso?
Decrerat quoniam Christum Deus incorrupto
1040 Admiscere solo : sanctis quod fingere vellet
Dignum habuit digitis, et charum condere pi-
[gnus.
Destituit natura quidem destructa coactæ
Telluris formam, mortique obnoxia cessit :
Sed natura Dei nunquam solvenda, caducam
1045 Tellurem nostro vitiatam primitus usu
Esse suam voluit, ne jam vitiabilis esset.
Christus nostra caro est : mihi solvitur, et mihi
[surgit.
Solvor morte mea, Christi virtute resurgo.
Cum moritur Christus, cum flebiliter tumu- B
[latur,
1050 Me video : e tumulo cum jam remeabilis astat,

- 491 Cerno Deum : si membrorum phantasma
[meorum est,
Et phantasma Dei est : mendax in utraque,
[necesse est,
Sit Christus specie, si Christus fallere novit.
Si non verus homo est, quem mors hominem
[probat ipsa,
1055 Nec verus Deus est, operis quem gloria prodit
Esse Deum ; vel crede mori, vel adesse refelle,
Et gemina verum Christum ratione negato.
Nam quid magnificentum, si non est mortuus Iesus,
Et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut
1060 Occisus redeat superis, surgatque sepultus.
Quisque Deum Christum vult dicere, dicat,
[eumdem
Esse hominem, ne majestas sua forma perdat.
Nosco, meum in Christo corpus consurgere :
[quid me

GLOSSÆ VETERES.

1036. Quorsum, unde, cur. — Limo, carni, I.
1037. Honora, honorabili, I.
1039. Decrerat, decreverat. — Incorrupto, virginali utero, I.
1040. Solo, carni Mariæ, I.
1044. Nunquam solvenda, quæ nunquam resolvitur, vel destituitur. — Caducam, mortalem carnem, I.

1047. Mihi solvitur, propter me moritur. — Mihi, propter me, I.
1050. Me, carnem. — Remeabilis, remeare, exire, I.
1055. Operis, resurrectionis. — Prodit, manifestat, I.
1056. Mori, Christum, I.
1057. Negato, quod nec Deus sit, nec homo, I.
1058. Magnificum, fecit, I.

COMMENTARIUS.

Heinsiani cum Weitzio et Isona, fabro. Illud non displicet, et placuit Chamillardo. Ad vers. 778 dixi, sæpe Prudentium confirmare, corpus esse opus dextræ Dei, animam oris : *Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.* Lactantius lib. II, cap. 13 : *Ficto enim corpore spiravit ei animam de vitali fonte spiritus sui.* Cæterum totus hic locus pertinere videtur ad solius corporis effectiorem : hæc rectius dicitur fabro quam fabro. Vetustiores optimi habent fabro. Vide glossas, et infra de limo : *tractatus honora arte sacer fieret*, etc. Teolius legit etiam *fabro*, sed non vere ait omnes Vatt. præter unum habere *fabro*.

1038. Vat. A, mendose, *tactui nobilis pro tactu jam nobilis.*

1039. Rat., *decrevit quoniam.* Prag., *Pater pro Deus.*

1040. Bong., Gis., *velle*; cæteri *vellet* melius. Summa capitum, quibus Manichæos sive Phantasmaticos Prudentius oppugnat, hæc est : 1° Christum habuisse verum corpus, conficit ex muniis quæ obivit, ex verbis quibus se hominis filium dixit; 2° ex Christi genealogiis, arguens simili modo affirmari posse, Christi parentes aëria habuisse corpora, si Christi corpus solum fuit aërium; 3° in eadem hypothesi negari pariter posse concludit, Christum nostrum esse redemptorem et servatorem; 4° ex peculiari ratione, qua Deus hominem ex limo condidit, colligit id factum, quia æternus ejus Filius aliquando carne humana esset induendus; 5° ex resurrectione.

1046. Ald., Pal., *nec jam.* Alii, *ne jam*, congruentius.

1047. Ex Epist. ad Rom. IV, 53 : *Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.*

1048. S. Ambrosius lib. II de Sacram., cap. 6 : *Remedium datum est, ut homo moreretur, et resurgeret. . . sed Christus invenit resurrectionem*, etc.

1050. Ald., *et tumulo pro e tumulo.*

1052. Vatt. A, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Alex.,

a prima manu, Urb. et alii, *mendax in utraque necesse est sit Christus specie.* Put., Ald., Pal. et alii, *mendax in utroque necesse est sit Christus specie.* Sed tunc melius cum Egm., *mendax in utroque necesse est sit Christus species.* Mihi magis placet, *in utraque specie*, hoc est *in specie hominis et Dei*, mendax et phantasma : quam lectionem Giselinus quoque approbavit. Bonon. parum apposite. *Et phantasma Dei mendax, in utraque necesse est sit Christus species.* Gallandius citat Aldum pro *utraque*, in quo lego *utroque*. Ego quidem nunquam in diversis Aldi exemplaribus lectionum discrepantiam inveni. Verum etiamsi hæc varietas in diversis exemplaribus constaret, non tamen certum argumentum id esset, duplicis editionis Aldinæ. Nihil enim facilius, quam ut inter excudendum verba aliquot, si libeat, mutantur, ita ut in ejusdem editionis exemplaribus variantes lectiones appareant; quod in antiquissimis Bibliis Moguntinis contigisse puto.

1054. Prag., male, *ipse pro ipsa.*

1055. Vat. A, mendose, hæc pro nec. In Teolio metrum corruptum est, transpositis verbis *Nec Deus verus est.*

1058. Prag., *ille pro Iesus.* Vide vers. 992.

1059. Aldus mendose, *et redit illa Dei justus pro et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut.*

1061. Rat., *quique*; Gis., *quisqui*. Vera lectio *quique*. Confer hymnum 7 Cath. vers. 216. Vat. A pro *dicere* habet *discere* cum glossa, *id est credere.*

1062. Vat. A, corrupte, *ne majestate.*

1063. Titulum ante hunc versum non agnoscunt Boher. prior. Put., Alex., Urb., Vat. A : quod Heinsius probat, quia hæc omnia ad Phantasmaticos referuntur. Nihilominus eum ascribunt alii veteres. Rat., *De resurrectione carnis.* Mar., *De resurrectione carnis humanæ.* Ita Ald., Weitz., Gis. 1 ed. Sed in edit. 2 Gis. ad oram. *Resurrectio.* Egm. ad marg., *De resurrectione.* Trithemius tanquam librum diversum hoc paucos versus recenset.

- Desperare jubes? veniam, quibus ille revenit
 1065 Calcata de morte, vils; quod credimus, hoc est.
 492 Et totus veniam: nec enim minor, aut
 [alius, quam
 Nunc sum, restituatur: vultus, vigor, et color
 [idem,
 Qui modo vivit, erit; nec me vel dente, vel ungue
 Fraudatum revomet patefacti fossa sepulcri.
 1070 Qui jubet, ut redeam, non reddet debile quid-
 [quam:
 Nam si debilitas redit, instauratio non est.
 Quod casus rapuit, quod morbus, quod dolor
 [hausit,
 Quod truncavit edax senium populante veterno,
 Omne revertenti reparata in membra redibit.
- A 1075 Debet enim mors victa fidem, ne fraude se-
 [puleri
 Reddat curtum aliquid; quamvis jam curta vo-
 [rarit
 Corpora, debilitas tamen, et violentia morbi
 Virtus mortis grati; reddet, quod particulatim
 Sorbuerat quocunque modo, ne mortuus omnis
 1080 Non redeat, si quid pleno de corpore desit.
 Pellite corde metum, mea membra, et credite
 [vosmet
 Cum Christo reditura Deo; nam vos gerit ille,
 493 Et secum revocat: morbos ridete mina-
 [ces;
 Inflicto casus contemnite; tetra sepulera
 B 1085 Despuite; surgens quo Christus provocat, ite.

GLOSSÆ VETERES.

1064. Veniam, *resurgam*, l.
 1072. Hausit, *consumpsit*, l.
 1075. Edax, *consumens*.—Veterno, morbo, l.
 1075. Victa, a Christo.—Fraude, ne furetur ali-

quid, l.

1076. Curtum, *debile*, lso.1085. Minaces, *quia solent mortem minari*, lso.

COMMENTARIUS.

1066. Ostendit poeta, resurrectionem carnis futu-
 ram in eodem omnino corpore, in quo homo vixit.
 Ut enim traditur in concilio Toletano xvi, Christus
 ejusdem carnis, qua occubuerat, veritate resumpta sur-
 rexit, exemplum nobis sua resurrectione impendens,
 ut credamus, nos etiam resurrecturos in veridica
 carnis substantia, in qua nunc sumus et vivimus. Ina-
 nem, et damnatam subtilitatem quorundam de vera
 resurrectione, etiamsi corpus idem numero non sit,
 contemnamus.

1069. Ald., Vat. Q, Mar. a prima manu, Cham.
 male, *removet*.

1076. Aldus, *voravit*; melius alii, *vorarit*. Prag.
 male, *forarent*, vel *foraret*.

1078. Gisel., *erit*; ceteri, *erat*. Bong. et præstan-
 tiores Heinsiani, *reddat*. Palat., *reddit*. Ald., Weit.,
 Gis., Alex., Urb. et alii nostri, *reddet*.

1079. Aldi error quocunque. Heins. et alii inter-
 pungunt *sorbuerat*, quocunque modo. Alii melius, ut
 edidi.

1081. Ald., mendose, *meo* pro *mea*. Thuan., *mem-
 bra, credite sine et*, quod metro non adversari dixi in

proleg. Spiegelius Comment. hymn. Cathem. *Omni
 hora* ad vers. 94, *Quo gravi carmine*, inquit, *et Christi,
 et carnis humanæ resurrectionem Prudentius confessus
 est*. Eundem locum a Fabro sub nomine *cujusdam
 sanctorum* in primo ad Paulum commentario advo-
 cari idem Spiegelius monet. Veram apotheosin Christi,
 sive deificationem hominis concludit Prudentius, ex-
 posita resurrectione, qua Christus, verus Deus et
 homo, resurrexit, et homines secum resurgentes coelo
 invehit.

1084. Bong., *et atra*; alii, *tetra*. Ex editis tantum
 vidi Cellarium, qui tenuerit *et atra*, et Teolium post
 Cellarium, quamvis Teolius ex Vat. eodd. nihil no-
 taverit. Uterque Heinsio adhærere solent; sed hac in
 re Heinsius cum cæteris sensit, neque ullam varian-
 tem lectionem observavit. Non dubito, quin verum
 sit *tetra*.

1085. Oxon., *despicite*. Ita Urbini. Alii, *despuite*;
 sed Put., Alex. et veterimi scribunt *dispuite*. Ald.,
et surgens. In Vat. A, *Finit Apotheosis, id est deifi-
 catio*. In Mar., *Finit liber Apotheosis*. In Urb., *Explicit
 contra Manichæos*.

INCIPIT LIBER HAMARTIGENIA.

Præfatio.

- 494** Fratres ephēbi, fossor, et pastor, duo, **A** Fetus bidentis alter, ast alter scrobis.
495 Quos seminarum prima primos procreat,
 Deus minoris comprobavit hostiam,
 Sistunt ad aram de laborum fructibus
 Rejicit illam, quam paravit grandior.
 Deo sacrandam munerem primordia.
10 Vox ecce summo missa persultat throno :
 Cain, quiesce; namque si recte offeras,
496 Oblata nec tu lege recta divides,

GLOSSÆ VETERES.

<p>1. Ephēbi, juvenes.—Fossor, agricola. I.
 2. Procreat, genuit, I.
 3. Sistunt, ducunt, I.
 5. Terrulentis, terræ fructibus. — Vivis, ovibus,
 I., Vat. A.
 7. Bidentis, ovis. — Scrobis, terræ vel sulcorum, I.</p> | <p>8. Comprobavit, collaudavit, I.
 9. Grandior, senior, Iso.
 10. Persultat, personat, Iso.
 11. Quiesce, hoc secundum LXX dictum est: Cain,
 peccasti, quiesce, a malo opere scilicet, I.
 12. Lege, discretionē, I.</p> |
|--|--|

COMMENTARIUS.

Heinsius contendit Hamartigeniam partem esse Apotheosis ex ipso argumento et ex titulis codicum. Nam in Thuan. est, *Incipit Hamartigenia liber II.* In Put., *Incipit liber II Hamartigenia*, et in fronte paginarum omnium, *Prudentii liber II Hamartigenia*. Et postea Prudentii liber III *Psychomachia*. In Thuan., *Finit Hamartigenia liber II. Incipit Psychomachia liber III.* Egm., *Finit Apotheosis. Incipit liber unus Hamartigenia*. Et in fine, *Explicit liber secundus Prudentii Hamartigenia*. In nostris hi sunt tituli. Vat. A., *Incipit liber unus ad Martigenia* (lege *Hamartigenia*). Mar. et Rat. cum Weitz., *Incipit Hamartigenia, id est, de origine peccatorum*. Alex., *Finit Apotheosis. Incipit Hamartigenia liber.* Urb., *Incipit prologus adversus Marcionitas*. In Rot., *Incipit Hamartigenia de origine peccati*; et postea, *Aurelii Prudentii Clementis Hamartigenia, id est, liber de origine peccati explicit*. Ex his omnibus titulis potius colligo Hamartigeniam opus esse ab Apotheosis omnino distinctum: præsertim quia diversa etiam præfatio eidem apponitur. Neque Heinsio assentior, aut cl. Risco tom. xxxi Hisp. sacr. assentiri, in quibusdam codicibus Hamartigeniam partem esse Apotheosē. Quod enim dicatur *liber II*, non arguit esse partem Apotheosis, sed partem alicujus operis, cujus I liber sit Apotheosis, II Hamartigenia, et III Psychomachia: ut tituli indicant. Et, ut ego quidem arbitror, omnes hi tres libri pertinent ad opus quod Prudentius in præfatione omnium carminum innuit his verbis: *Pugnet contra hæreses, catholicam discutiatur fides*. Potest etiam dici, librum I, II et III numerari ab exscriptoribus, qui ita libros, quos ipsi in aliquod volumen coniecerint, distinguere voluerint. In Alexandrino quidem veteri libro ita, notatum invenio post Hamartigeniam: *Finit Hamartigenia liber III. Incipit Psychomachia liber IIII*. Nam in principio voluminis recensentur omnia Prudentii opera, quæ novem esse dicuntur: et cum liber I Cathemerinon astruatur, illico subditur Apotheosis, quæ propterea est liber II; tum sequitur Hamartigenia, quæ ideo liber III nuncupatur: succedit Psychomachia, quæ suo ordine liber est IIII. In eodem tamen codice post Psychomachiam legitur *Finit liber III Psychomachia*, sive mendum sit, sive III appelletur ex libris contra hæreticos, et ad discutiendam fidem exaratis.

1. Liber hic est adversus Marcionitas, qui duos deos esse astruebant: non enim intelligere poterant ex qua origine peccatum profunderet, nisi a deo malo:

B hinc Græca inscriptio Hamartigenia, sive de origine peccati. Theodulfus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto Hamartigeniam appellat librum adversus Marcionistas. Vide num. 179 proleg. Giselinus advertit videri poetam in Marcionis errore confutando omnem ingenii vim ac robur explicuisse. *Materiam namque difficillimam, inquit, intricatissimamque de fato ac libera voluntate, mirum, quanta verborum et sententiarum dignitate, ac mole pertractet, ipsis rhetorum fosculis bellissime omnia referens: adeo ut ex solo hoc poematio quis facile conjecerit, in quovis illum scientie ac litterarum genere excelluisse*. Quod autem Manem Marcion fuerit secutus, ut ait Giselinus, contra rationem temporum est. Etenim Marcion circa annum 136, Manes circa 277, errores suos disseminarunt. Ut hic Prudentii liber clarius intelligatur, Tertulliani adversus Marcionem libros soluta oratione scriptos, aliosque ligata sub ejus nomine vulgatos legere oportet. Chamillardus in Hamartigeniæ notis multo est fecundior, quam solet, ut alium interpretem possis credere. *Ephēbi* in primo versu aliter ab aliis scribitur. Mar. scribit *Ephēbi*, Widm. *Ephēbi*, Egm. *Efybi*, alii *Ephēbi*.

2. Mar. a prima manu, *proximos creat*. Prag., *proximos procreat*, quod versui repugnat: supra in eodem Prag., *primos*.

5. S. Ambrosius lib. de Cain et Abel inter rationes, cur sacrificium Abel a Deo probatum fuerit, non vero Cain, etiam hanc assignat. *Plus est enim*, ait lib. I, cap. 10, *animalis, quam terrenus*.

9. Vat. A., *ille*; melius *illam*.

11. Prag., *nam*, quod amplexus est Weitzius cum Widm. perperam: obstant enim leges carminis. Pro recte Rat. a secunda manu, *recta*. Respicit Prudentius caput IV Genes., vers. 7: *Nonne si bene egeris, recipies*. Giselinus advertit hæc verba aliter legi in sacris Bibliis vulgatis; quæ tamen ipse legerit in quadam historia ms. e sacris Litteris excerpta. Idem Giselinus et Mariettus monent, id dictum secundum LXX interpretes. S. Isidorus cap. 6, Quæst. in Genesiu: *Dixit Deus ad Cain, Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti.... Quiesce, sub te erit appetitus*, etc. S. Ambrosius lib. II, cap. 6 de Cain et Abel, ita etiam legit et explicat, Cainum non recte divisisse, quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Jubetur autem Cain quiescere, quia non habebat quod excusaret.

12. Pro *recta* legunt *recte* Ald., Egm., Palat. For-

- Perversa nigram vota culpam traxerint.
 Armata deinde parricidalem manum
 15 Frater, probatæ sanctitatis æmulus;
 Germana curvo colla frangit sarculo,
 Mundum recentem cæde tingit impia,
 Sero expiandum, jam senescentem, sacro
 Cruore Christi quo peremptor concidit.
 20 Mors prima cœpit innocentis vulnere,
 Cessit deinde vulnerato innoxio.
 Per crimen orta, dissoluta est crimine;
 Abel quod ante perculit, Christum dehinc,
 Finita et ipsa est, finis exortem petens.
 25 Ergo ex futuris prisca cœpit fabula,
 Factoque primo res notata est ultima,
 Ut ille mortis inchoator rusticus
 497 Insulsa terræ deferens libamina,

- A Deumque rerum mortuarum deputans,
 30 Rastris redacta digna sacris crederet,
 Viventis atrox æmulator hostiæ.
 Agnosco nempe, quem figura hæc denotet,
 Quis fraticida, quis peremptor invidus
 Prave sacrorum disciplinam dividat,
 35 Mactare dum se vota censet rectius.
 Marcion, arvi forma corruptissimi,
 Docet, Duitas discrepare a spiritu,
 498 Contaminatæ dona carnis offerens,
 Et segregatim numen æternum colens.
 40 Qui si quiescat, nec monentem negligat,
 Pacem quietam diligit germanitas,
 Unum, atque vivum fassa vivorum Deum.
 Hic se caduco dedicans mysterio,
 Summam profanus dividit substantiam,

GLOSSÆ VETERES.

13. Traxerint, *trahent, trahunt, I.*
 15. Probatæ, *laudatæ. — Æmulus, inimicus, in-*
vidus, I.
 17. Tingit, *sædavit, vel polluit, I.*
 18. Expiandum, *ipsum mundum, I.*
 19. Peremptor, *diabolus, I., Rat.*
 21. Cessit, *victa est. — Innoxio, Christo, I.*
 22. Crimen, *Cain. — Crimine, Judæorum, in*
Christo facto vel perpetrato, Iso.
 24. Ipsa, *mors, I.*
 25. Fabula, *narratio, I.*

- B 26. Factoque, *opere malo, I.*
 27. Rusticus, *agricola, id est Cain, I.*
 28. Insulsa, *rustica, I.*
 30. Redacta, *laborata, I.*
 31. Æmulator, *inimicus, I.*
 36. Arui, *pinguedinis, id est, hæresis, Rat.*
 37. Duitas, *duplicitas, I., Vat. T. Duplicatos, ut aliter*
esset Deus animæ, et alter corporis, Prag.
 40. Qui, *Marcion. — Monentem, me, I.*
 42. Fassa, *confessa, vel confitens, I.*
 43. Caduco, *malo, I.*

COMMENTARIUS.

tasse melior est lectio Wid., *certa. Sive recta, sive certa* scribatur, intelligitur *lege certa* seu *recta*, in ablativo. Notatur æmulatio qua Cain diversa ab Abele munera offerebat. *Recte* offerre intelligendum est, secluso perverso voto, et quod attinet ad alias sacrificii leges.

16. Notat Browerus, Venantium Fortunatum, ut alibi non raro, sic etiam eleg. 2, lib. ix, Prudentii vestigia pressisse, quod docuerit Abelem sarculo fuisse extinctum. Alii alio modo occisum tradunt, sive gladio, sive falce, sive ferro, sive lapidibus, sive manibus, sive morsibus. Quæ omnia cum conjectura solum probentur, non temere poeta sarculo extinctum dicit, quo instrumento agricultores ad herbas inutiles evellendas utuntur. Abelem a Caino occisum plures picturæ in cæmeteriis veterum Christianorum exhibent. Vide cl. Mamachium tom. II Antiq. Christ., pag. 50.

19. Vat. A, minus bene, *perempto.*
 20. Vat. A, Egm., Torr. unus, et Pal. a prima manu, *sors*; alii *mors*. Bong., *vulneris, male.*
 21. Scripti et editi libri, *cessit*. Apud Weitzium M. Berg. legit *cessat*. Melius est *cessit*.
 24. Bonon., *fnit et, perperam.*
 26. Mar., *facto primo contra metrum.*

51. Bonon., *immolator, male*: nam Cain non fuit immolator hostiæ viventis, sed æmulator. Ait Prudentius, hac narratione de Caino, qui victimæ fraternæ æmulus, fratrem morte affecit, denotari rem futuram; quam? Marcionis hæresim, qui disciplinam sacrarum perverse divisit, et numen æternum in duo segregavit. Cur autem, qui Deum in duos dividunt, in hoc toto prologo, et in primo carminis versu Caino comparentur, non satis explicant interpretes. Prudentius aut litteræ versionis LXX interpretum adhæsit, quod Cain non recte divisit, aut solum divisionem et schisma omnium hæreticorum proprium Marcionitis objicit. Lauretus in Silva allegoriarum ex SS. Patribus ostendit Cainum esse figuram peccati, peccatoris, Judæorum, populi hæreticorum, alios hæreticos generantis, pravi dogmatis, et pravi sensus. S. Ambrosius, in lib. 1 de Cain et Abel, cap. 1,

duas sectas considerat, sub duorum fratrum nomine invicem repugnantes et contrarias sibi. Hunc Ambrosii locum imitatum Prudentium puto.

32. Ald., *quæ. Melius cæteri, quem.*
 33. Alex., Ald., Gis., Fab., Widm. supra, *fratricida. Mar., Urb., Prag., Weitz., Sich., parricida.*

C Heinsiani et Vat. A, *fratricida*, quod magis placet.

34. Fab., Bong., Gis., *dividit*. Heinsiani, Alex., Urb. et nostri, alii *dividat*, ut supra *denotet*.

36. Ald. et Urb., mendose, *Arii pro arui*. Marcionem corruptissimis moribus fuisse traditum est. Chamillardus objicit poetæ, quod penultimam in *Marcion* produxerit: et exemplum adducit ex libris contra Marcionem sub Tertulliani nomine: *Hæc vobis per Marcionem Cerdone magistro*. Verum alii, qui prosodiæ indices conficiunt, contra docent tres omnes vocales in *Marcion* esse producendas. Sane exemplum ex Tertulliano potest ita accipi, ut pes tertius sit spondæus facta synæresi ex *cio*. Sic Prudentius infra vers. 129 ait *Marcionita*, ubi *Marcio* est spondæus. Vide ibi notanda. Quod si auctoritate res hæc conflicti deberet, non Tertullianus commentitius Prudentio, sed Prudentius Tertulliano commentitio esset præferendus. Ultima vero in *Marcion* corripitur, ut in *dæmon*. Vide Proleg.

- D 37. Vat. A, Prag., Pal., Egm., *dueta*; Aldus, Alex., *duetas*; Mar., Rat. et alii, *Duitas*. Ita vocat eos qui duos asserbant esse deos. Fortasse melius scribetur sine commate, *Docet Duitas discrepare a spiritu*. Glusæ ineptæ sunt.

41. Heinsiani scripti, *quieta*. Alex., Urb. et alii nostri, *quietam*, cum Gisell., Ald., Weitz.

42. Prag., *fessa*. Vat. A, *virorum*. Corrige *fassa et virorum*.

43. Post hunc versum in multis mss. adest alius, in Mar., Rat., Prag., Weitz., Gis. et aliis, scilicet *Hic qui caduci rem laboris offerens*. Sed in Mar. deest vox *hic*, in Pragens. prius ponitur *Hic, qui caduci*, tum *Hic se caduco*. Abest ab Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Palat. et Heinsianis exemplaribus. Teolius, qui negat ullum Vaticanorum agnovisse hunc versum, non videtur observasse codicem Mariotti.

- 45 *Malum, bonumque, ceu duorum separans*
Regnum deorum, sceptrum committit duo;
Deum esse credens, quem fatetur pessimum,
Cain cruentus, unitatis invidus,
Mundi colonus, immolator squalidus;
50 Cujus litamen sordet, et terram sapit,
Terram caduci corporis, venam putrem,
Humore denso conglobatam, et pulvere:
Natura cujus fraude floret fertili,
Fecunda fundens noxiorum crimina,

- A 55 499 Animæque vitam labe carnis enecat.
Caro in sororem tela mentem dirigit:
Mens in cerebro ventilatur ebrio,
Ex quo furores succulentos colligit
Madens veneno corporis lymphatico.
60 Deum perennem findit in duos deos:
Audet secare numen insecabile.
Cain peremptor, denegans unum Deum,
Cain triumphat, morte fratris allitus.

GLOSSÆ VETERES.

46. Committit, *firmat*, I.
48. Cain, *Marcion*, I.
50. Litamen, *oblatio*. — Sordet, *fetet*. — Sapit, *saporem terrenum habet*, I.
51. Venam, *scilicet sapit*, I.
57. Ebrio, *insano*, I.

58. Succulentos, *purulentos, vel insanos*, I.
59. Lymphatico, *furenti*, I.
63. Cain, *Marcion*, I. — Triumphat, *malo triumpho, et malo suo mulctatus*, Vat. A. — Alitus, *nutritus*, I., Vat. A.

B

COMMENTARIUS.

46. Prag., *regna duorum*; supra, *divorum*. Mar., *regna divorum*; supra, *duorum*. Rat., Bong., Widm. supra, *regna divorum*. Ald., Weitz., Palat., Widm. a prima manu, *regnum duorum*. Gis., *regnum deorum*. Assentitur Giselino Heinsius: neque id mihi displicet: nam *regna et divorum* metro repugnant; *duorum* jam dictum est versu superiori: nisi interpungas hoc modo *Malum, bonumque ceu duorum separans Regnum, duorum sceptrum committit duo*. In Vat. A, Alex. et Urb. existat utrumque *regnum et duorum*. Chamillardus et Cellarius Heinsio adhærent. Sich., *regnum divorum* contra metrum.

51. Vat. A, male, *terra caduci*.
54. Cauchius conjicit *noxiarum*.
56. Caro, *soror mentis*, ut supra Apoth. vers. 827, *cum cordis amici Intravit germana domum, etc.*
57. Ald., Mar., Prag. a prima manu, Widm. a prima manu, *illicebro*. Alii, *in cerebro*, quod sensus flagitat. Weitz., *illicebro*.
59. Prag., *lymphatici*, non ita bene.
60. Bonon., *fundit in duos*, male.
61. Ald., *nomen*; rectius, *numen*. Heinsius et Cham., *insecabile?* interrogans.
62. Weitz., Widm., Bong., Fabr., Alex., Rat., Mar. a secunda manu, *Cain peremptor*. Vat. A, Bonon., Prag., Mar. a prima manu Rat., supra, Egm.,

Put., Rott., tres Torr., *cadit perempta*, scilicet mens Marcionis. Thuan., *cadit peremptor*. Aldus, *cadit peremptor*. Widm. ad oram, *mens perempta cadit*, contra metrum. Teolius Heinsio inhæret, *Cadit perempta*, quamvis astruat, duos codd. Vat. illi favere, cæteros *peremptor* præferre, ut in Vulgatis.

63. Ald., Fabr., Gis., *illitus*. Thuan., Rot., Cauch., tres Torr., Bonon., *oblitus* ab *oblino*, quod amplexus est Heinsius, et cum Heinsio recentiores. Plerique *halitus*, aut *alitus* cum glossa ridicula *nutritus* ut Vat. A, Alex., Urb., Mar., Prag., Rat., Weitz. Metrum non patitur *alitus* pro *nutritus*. Ego accipio *allitus* ab *allino*, quo verbo usus est Cicero, et Horatius in Arte poetica, *incomptis allinet atrum Transverso calamo signum*; et sensus est idem ac in *oblitus* aut *illitus*, hoc est maculatus. Omitti autem altera e duabus consonantibus facile potuit. Isidorus lib. 1 Etym., cap. 27, ex Victorino ait, veteres non duplicasse litteras, sed supra sicillos apposuisse, ut *sella, ser'a, as'eres*. In antiquis marmoribus sæpe desideratur una e duabus consonantibus quæ in aliqua voce essent duplicandæ. Prudentius Marcionem cum Caino confert: in eodem vero Marcione rursus inter carnem et mentem distinguit; carnem nomine Caini intelligit, quod male triumphaverit de mente, eam præcipitem trahens.

HAMARTIGENIA.

- 500 Quo te præcipitat rabies tua, perfide
[Cain,
Divisor blasphemæ Dei? tibi conditor unus

- Non liquet, et bifidæ caligant nubila lucis.
Insincera acies duo per divortia semper
5 Spargitur, in geminis visum frustrata figuris.

GLOSSÆ VETERES.

1. Cain, *Marcionita*, I.
3. Liquet, *manifestatur, patet*. — Lucis, *oculorum*, Iso.

- D 4. Insincera, *impura, non pura*. — Acies, *visus*. — Divortia, *deviamina, diverticula*, I.
5. Frustrata, *ipsa acies*, I.

COMMENTARIUS.

1. Argumentum operis titulo exprimitur *Adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmant*, in Rat., Prag., Thuan., Oxon., Alex. In Aldo, *affirmabant*; Vat., A, *asserunt*. Gis. 2 edit., *Hamartigenia*, aliis omissis, et ad oram *Duitæ*.

2. Lupus Ferrariensis epist. 20 ad Altuinum hunc versum et ejus auctorem hoc elogio prosequitur: *Græcus quidam Græcos blasphemus dicere correpta penultima mihi constanter asseruit.... Tamen Aurelius Prudentius, qui apud plerosque vehementissime ce-*

lebratur, id nomen sic posuit, DIVISOR BLASPHEMÆ DEI. Hinc igitur longe lateque manavit, ut BLASPHEMUS, et BLASPHEMO accentum in penultima syllaba sortirentur. Lupus accentum cum syllabæ quantitate confondit: nam penultima in blasphemus est longa, accentus vero est in antepenultima. Vide Proleg.

5. Ex Tertull. lib. 1 adversus Marcion., cap. 2. *Quo facilius duos deos cæci perspexisse se existimaverunt. Unum enim non integre viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est.*

Terrarum tibi forma duplex oblit, ut excors A.
 Dividuum regnare Deum super æthera credas.
 Bina boni, atque mali glomerat discrimina sor-
 [dens
 Hic mundus : domino sed cœlum obtemperat
 [uni
 10 Non ideo duo retinent cœlestia reges,
 Quod duo sunt opera humanas agitantia curas.
 Exterior terrenus homo est, qui talia cernens,
 Conjicit, esse duo variarum numina rerum,
 Dum putat esse Deum, qui prava effluxerit olim,
 15 **501** Et qui recta itidem condens induxerit,
 [ambos
 Autumat esse deos natura dispare summos.
 Quæ tandem natura potest consistere duplex,
 Aut regnare diu : quam fons divisus ab arce
 Separat, alternaque apicum ditione recidit ?
 20 Aut unus Deus est, rerum cui summa potestas :
 At quæ jam duo sunt, minuuntur dispare
 [summo.
 Porro nihil summum, nisi plenis viribus unum :

Distantes quoniam, proprium dum quisque
 [revulso
 Vindicat imperio, nec summa, nec omnia pos-
 [sunt,
 25 Jus varium non est plenum : quia non habet alter,
 Quidquid dispar habet, cumulum discretio
 [carpit.
 Nos plenum sine parte Deum testamur, et
 [unum :
 In quo Christus inest, idem quoque plenus, et
 [unus,
502 Qui viget, ac vigit super omnia, qui-
 [que vigeat,
 30 Particpem nullum collato fœdere passus.
 Summa potestatum simplex, dominatio rerum,
 Virtutum sublime caput, fons unicus orbis,
 Naturalis apex, generisque, et originis auctor :
 Ex quo cuncta fluunt, et lux, et tempora, et
 [anni,
 35 Et numerus, qui post aliquid dedit esse secun-
 [dum :

GLOSSÆ VETERES.

6. Obludit, *illudit*. — Excors, *stultus, sine corde*, I.
 8. Glomerat, *colligit*. — Discrimina, *discretionēs*, I.
 11. Agitantia, *moventia*, I.
 13. Conjicit, *divinat*, I.
 15. Itidem, *iterum*, I.
 16. Dispare, *separata*, I.
 18. Ab arce, *a dignitate*, I. *Principio*, Vat. A.
 19. Apicum, *celsitudinum summitatum*, I.
 21. Aut quæ, *nihil summum, nisi unum*, Vat. A. —
 Summo, *summitate*, Mar. — Dispare summo, *separa-
 ta summitate*, I.
 22. Unum, *fuert*, I.
 23. Revulso, *separato*, I.

24. Vindicat, *usurpat*. — Omnia, *scilicet facere, vel esse*, Iso.
 25. Varium, *duorum*, I.
 26. Cumulum, *plenitudinem, vel summitatem*, I.
 29. Viget, *vigorem tenet*, I.
 30. Collato, *conjuncto*. — Fœdere, *amicitia*, I.
 31. Summa, *summitas est ille, sublimitas*. — Sim-
 plex, *unica*, I.
 33. Apex, *summitas capilli, et ponitur pro omni
 summitate*, I.
 35. Aliquid, *unitatem*. — Secundum, *id est filium, et angelos, et homines*, I.

C

COMMENTARIUS.

6. Bong., *obludit*; supra, *illudit*.
 9. Aldus male interpungit *hic mundus domino pro
 hic mundus : domino*.
 11. Bong., nonnulli vulg., *duo sint*.
 14. Rat., *effinærat*; alii, *effinærit*.
 17. Gis. 1 edit. ad oram, Sich., Widm. supra,
 Bong. ad marg., *constare biformis*; cæteri, *consistere
 duplex*.
 19. Apices pro summo honore. Horatius, lib. III,
 oda 21, *Tremēti regum apices, neque militum arma*.
 20. En nervosum argumentum quo SS. Patres,
 theologi et philosophi Dei unitatem demonstrant.
 Deus aut unus est, aut si plures sunt, jam non sunt
 dii. Chamillardus frustra laborat id explicare : nam
 clarius Prudentius carmine, quam ipse interpreta-
 tione, aut commentariis rem conficit. Quod si SS.
 Patrum auctoritates desideras, theologos poteris con-
 sulere, qui eas exscribunt. Egregie S. Athanasius
 orat. adversus idola, *multitudo numinum, nullitas nu-
 minum*, a Prudentio adhibetur subtile argumentum,
 in scholis usitatum : quod si plures dii essent, uni-
 cuique deesset perfectio, quæ in omnium collectione
 reperitur. S. Irenæus, lib. II, cap. 1, eadem ratione
 utitur : *Deerit enim unicuique eorum partem minimam
 habenti, ad comparationem omnium reliquorum ; et sol-
 setur omnipotentis appellatio*.
 21. Gis., Bongar., Rat. a prima manu, aut qui.
 Alex., Sich., Rat. a secunda manu, Thuan., aut quia.
 Alii, aut quæ. Pro summo Alex. a prima manu, et
 Rot., *summa*.
 22. Prag., Rat., Weitz., Mar. pro diversa lectione
uum. Alii, *uum*.
 24. Vat. A, male, *indicat pro vindicat*.

28. Prudentius ait nos fateri Deum unum, quam-
 vis diversæ sint personæ : quia Verbum (idem dic de
 Spiritu sancto) cum Patre regnat *majestate sub una*,
 hoc est, ejusdem est naturæ ac substantiæ.
 29. Ald., non bene, *quippe vigeat*. Gis. et alii vulg.,
et vigit.
 31. Put., Egm. ad oram. *Summa potestatum Pater
 est*, quod Heinsio et Chamillardo non displicet, quia
 hæc, ut putant, de Deo Patre dicuntur. Longe aliter
 sentio. Etenim hæc omnia ad vers. 37 accipio de
 ipsa natura divina.
 32. Arnobius, lib. II, pag. 44 : *Ille salus rerum
 Deus omnium, virtutum caput, benignitatis et columen*,
 Et supra : *bonorum omnium solus caput*.
 33. In Rat., *generis sine que*. Ex hoc loco aliisque
 similibus Petavius tom. II, lib. IV, cap. 3, probat,
generis nomen pro natura sumi interdum solere ab
 Hilario et Prudentio, quibus adjungit Facundum Her-
 mianensem ex Eustathio Antiocheno, Eusebium vul-
 go Emissenum nuncupatum, Tertullianum et alios.
 34. In Vat. A, *tempora, anni*, non bene.
 35. A Deo, qui *summa potestatum simplex est*, per
 Verbum omnia facta sunt. Inter creata vero sunt ea
 quæ numerantur suo ordine. Nam Deus princeps
 et auctor numeri non potest numerari : neque enim
 est Deus primus, Deus secundus, Deus tertius : ne-
 que Pater est numero primus, aut anterior Filio, aut
 Filius secundus numero, et posterior Patre. Ut enim
 in symbolo Athanasiano dicitur, in hac trinitate *nihil
 prius, aut posterius*. Et quamvis nonnulli theologi ve-
 ram prioritatem originis inter personam producen-
 tem et productam agnoscant ac tueantur, tamen ea
 non efficit numerum, qui post aliquid dedit esse secu-

- Unus enim princeps numeri est, nec dinumerari A 45
Tantum unus potis est : sic, cum Pater, ac
[Deus alter
Non sit, item Christus non sit genitore secundus,
503 Aut numero anterior, cui Filius unicus
[uni est,
40 Ille Deus, meritoque Deus : quia primus, et unus:
In virtute sua primus; tum primus in illo,
Quem genuit : quid enim differt, generatio sim-
[plex ?
Unum semper erit gignens, atque unus ab uno
Ante chaos genitus, numeroque, et tempore li-
[ber.
- 50 Quis dixisse duos rem majestate sub una
Régnantem, propriamque sibi, retroque peren-
[nem
Ausit, et unius naturæ scindere vires ?
504 Nunquid adoptivum genitor sibi sumpsit,
[ut alter
Externi generis numerum præstare duorum
Debeat, et geminum distans inducere numen ?
Forma Patris veri verus stat Filius, ac se
Unum rite probat, dum formam servat eandem.
Non amor ascitus sociat, nec jungit utrumque
Conjurata fides; pietas sed certa, genusque
55 Unum, quod Deus est, summam revocatur ad
[anam.

GLOSSÆ VETERES.

36. Unus enim, quia ab uno inchoamus semper B
numerum, I.
38. Secundus, ac Deus Pater non sit ipse Pater
anterior numero, I.
40. Unus, Filius Pater, I.
43. Ab uno, Patre, I.
44. Chaos, mundum, principium. — Numeroque, eo
quod sit unus filius, sicut unus genitor est. — Et tem-
pore, id est, æquales in temporibus, I.

45. Duos, scilicet deos, I.
46. Retro, ab initio, Vat. A.
47. Ausit, ausus est, I.
48. Adoptivum, Filium, I.
50. Distans, alio modo stans, I.
51. Stat, est, I.
52. Unum, Filium. — Rite, veraciter. — Formam
eamdem, substantiam Patris, I.
53. Amor, adoptio, I.

COMMENTARIUS.

dum, de quo loquitur Prudentius : ac solum ea prioritas significat personam producentem esse id a quo est persona producta, non vicissim, et hoc sensu in Trinitate sunt prima, secunda et tertia persona, quæ revera sunt tres personæ distinctæ. Sanctus Gregorius Nyssenus disertis verbis affirmat, nullo id sermone comprehendi posse, quemadmodum res eadem numerabilis sit et numerum fugiat. Consule laudatum Petavium lib. xii, tom. II, cap. 13, ubi explicatur naturæ divinæ singularitas et unitas numerica. Theologi aiunt in proprietatibus relativis numerum adhiberi, non in absolutis. Simili modo S. Augustinus tract. 59 in Joan. : *Hoc solo numerum insinuant, quod ad invicem sunt; non quod ad se sunt.*

39. Minime dubito quin legendum sit cum Rat. et Mar. a secunda manu : *Aut numero anterior, cui Filius unicus uni est.* Sensus est, quod Filius non est Patre posterior, Pater non est anterior Filio; sed Deus est unus primus in virtute sua, primus in illo quem ante chaos genuit, et unum sunt gignens et genitus, numeroque et tempore liber. S. Fulgentius in lib. de Fide ad Petrum Verbum Prudentii adhibuit, sententiamque explicuit : *Nullus horum extra quemlibet ipsorum est : quia nemo alium præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate : quia nec Filio, nec Spiritu sancto, quantum ad naturæ divinæ unitatem pertinet, aut anterior, aut major Pater est,* etc. In Vat. A. mendum est *interior*. In aliis mss. et edd. : *Anterior numero est, cui Filius unicus uni est,* quod nescio qua ratione possit explicari. Latinitatem vocis *anterior* satis defendit Olaus Borrichius in *Analectis ad Cogitationes de lingua Latina contra Vossium et Cellarium*, ex Julio Cæsare in optimis exemplaribus, Prisciano, Symmacho, Sulpicio aliisque æqualibus. Proprietatem loquendi *Filius unicus uni est* recte notavit Teolius ex S. Thoma part. 1, quæst. 31, art. 2 : *Dicimus unicum Filium, quia non sunt plures filii in divinis : neque tamen dicimus unicum Deum, quia pluribus divinitas est communis.*

42. Generatio simplex est generatio æterna per communicationem ejusdem naturæ, non per divisionem, aut multiplicationem essentia: nam Filius est genitus, non creatus, aut factus. Ideo poeta theologus rogat, inter genitum et generantem per simplicem

generationem, quænam differentia esse potest in natura, in virtute, in majestate?

43. Egm. a manu prima, *semper erunt.*
45. Repetere hic plura possemus ex symbolo Athanasiano, ut *non tres æterni, sed unus æternus, non tres dii, sed unus Deus, unus Pater, non tres patres,* etc.
47. Magis arripet *scindere* cum Mar., Rat., Weitz. Urb., quam *excindere* cum Put., Thuan., Ald.
48. Hoc aliud est dogma catholicum : Verbum, atque adeo Jesus Christus Filius Patris est naturalis, non adoptivus; ex quo capite Marcionita non poterat asserere, aut arguere, alterum alterius generis, sive naturæ numerum duorum præstare, et geminum numen inducere. Prudentius præcipue loquitur de Christo, quatenus est Deus : nam sæpe Christum pro Verbo accipit. Hinc arguunt theologi, Christum, etiam quatenus est homo, non esse filium adoptivum Dei : etenim filius adoptivus est persona extranea adoptandæ. Erat tunc in more positum, ut imperatores filium aliquem alterius generis sibi adoptarent, et ad imperii partem assumerent. Huc fortasse animum Prudentius advertit. *Genus* pro natura supra poeta usurpavit; eodemque vocabulo usi sunt plures SS. Patres, quod sæpe repetendum est contra Clerici sophismata. Vox illa *adoptivum* reperitur in concilio Bracarensi 1, cap. 15 : *Adoptiva femina ascititia,* et in Collectione canonum S. Martini Bracarenensis. In oratione matutina, quæ a multis Ausonio, a nonnullis S. Paulino ascribitur : *Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.*

51. Filium esse formam, sive imaginem Patris, monui in *Apoth.* Ex quo colligitur, Filium ejusdem esse cum Patre naturæ : non enim perfecta hæc similitudo et ratio imaginis consistere posset inter duas distinctas naturas. Confer theologos, probantes unitatem essentia: in tribus personis. Petavius tom. IV, lib. II, cap. 11, et lib. IV, cap. 15, observat, simili argumento usos Athanasium, Basilium, Cyrillum; sed adjungendam esse præterea divinæ generationis, vel productionis substantialis rationem, quæ id requirit, ut quod eodem modo producit, non similitudinem solum, sed identitatem etiam habeat substantia:.

55. Bong., *revocatus*; reliqui, *revocatur.*

- Hæc tibi, Marcion, via displicet; hanc tua da- A
[umat 75
Secta fidem, dominis cœlum partita duobus.
Quæ te confundunt nebulæ? quis somnus inert
Incubat ingenio, cui per phantasmata duplex
60 Occurrit species, bivio dispersa superno?
505 Si vim mentis hebes stupor obsidet,
[aspice saltem
Obvia terrenis oculis elementa, quibus se
Res occulta Dei dignata est prodere signis.
Hanc heresin præsağa Patris præviderat olim
65 Majestas fore: quæ rectorem lucis, et orbis
Scinderet in partes, geminatum segregè regno.
Idcirco specimèn posuit spectabile nostris
Exemplumque oculis, nequis duo numina credat
Imperitare vagis mundi per inania formis. B 85
70 Una per immensam cœli caveam revolutos
Præbet flamma dies, textit sol unicus annum.
Triplex ille tamen nullo discrimine, trina
Subnixus ratione viget, splendet, volat, ardet,

GLOSSÆ VETERES.

60. Bivio, *divisione*, l.
62. Elementa, *signa*, l.
64. Præsağa, *prædivinatrix, præscia*, l.
66. Segregè, *separato*, Vat. A.
67. Specimèn, *imaginem*. — Posuit, *Deus*, l.
71. Præbet, *ordinat*. — Flamma, *sol*. — Textit *ordinavit*, l.
73. Volat, *currit*, l.
75. Vegetamen, *vegetatio, commotio*, l.
76. Indiscreti, *motus indivisibilis*, l.
77. His, *officiis*. — Ductu, *ductione*, l.
78. Substantia, *sol*, l.
79. Æquiparabile, *simile, comparabile*, l.
80. Ausim, *audèam*. — Componere, *comparare*, l.
81. Grande suum, *majestatem suam*, l.
82. Conjectare, *præcognoscere, in hoc quod ad imaginem suam creati sumus*. — Quibus, *hominibus*. — Ardua, *visere, divina cognoscere*. — Non est, *possibile*, l.
83. Parvorum, *per visibilia*. — Non intellecta, *invisibilia, ea, quæ non possumus intelligere*, l.
84. Proxima, *quæ vidimus*, l.
85. Glaucomate, *albugine, offuscatione, infusione. Glaucoma est infirmitus oculorum*, l.
86. Fusca, *nigra*. — Suffundit, *obumbrat*. — Palla, *nubem appellat pallam, nubecula*, l.
87. Nimbus, *nubes*, l.
88. Mentitos, *infrustratos scilicet lumine*. — Orbis, *oculos*, l.
89. Aer, *animus*, l.

COMMENTARIUS.

60. Prag. scribit *disparsa*.
64. Aldus, ut metro consuleret, reformare voluit *heresin hanc*. Hoc ipsum ausus est librarius adnotare in Ratisb. Vera lectio *hanc heresin*.
68. Vat. A, male, *neque quis pro nequis*; Prag., *credens pro credat*, non bene.
69. Abest hic versus a Pal., Egm., Ald., omnibus Heins., uno Torr., Alex., Urb. Affertur a Weitz., Gis., Mar., Prag., Rat. et quidem sine litura, Bong., Fabr., et aliis. Sed in Fabr., Bong., et Mar. a prima manu, *vagas formas pro vagis formis*. Giselinus testatur hunc versum abesse ab edit. Daventr. Teolius in uno tantum Vat. eum esse ait, sed inductum a manu secunda (intelligo adjectum). Mariettus in suo codice nunc Vat. a manu prima eundem versum exstare agnovit. Alex. a secunda manu hunc ipsum versum habet, et legit *vagas formas*.
70. Fabr., Gis., Bong., *resolutos*, perperam, pro *revolutos*. Vide Becmanum, de Origine ling. Lat. cap. 6, qui ex mss. hanc lectionem defendit et explicat. Dies revoluti sunt, qui revolvuntur identidem, et redeunt.
71. Codd. mss. et edd., *textit*. Fabricius excudit *textit*, cui favet glossa. Hoc exemplo usus est Alexander Magnus: *Neque terra potest duos soles, neque Asia duos reges tolerare*.
75. S. Augustinus, de Cognitione veræ vitæ cap. 10, exemplum lucis, splendoris et caloris, quæ sunt tria diversa vocabula, sed una et individua substantia, ad altissimum Trinitatis divinæ mysterium explicandum adducit. Et sermone 1 de Verbis Apostoli soli, et igni comparat Trinitatem: *Et ignis enim tria habet, et dividi non potest, hoc est, motum, lucem, et fervorem*. Chamillardus ait vitiose ab uno Prudentio dictum *vegetamen pro vegetatio*. Contra Barthius lib. x Advers., cap. 24, elegantem vocem dicit, nec admodum usitatam *nutamen* in Silio Italico: *Niveæ tremulo nutamine penne*. Quales, inquit, *multas Prudentius finxit, temere inter barbaras a censoribus nimis delicatis recensitas*. Huc refero vocabulum *vegetamen*, et alia hujus generis, *peccamen, creamen, ructamen, ostentamen, oblectamen*. Vide in indice Fabricii ad poetas Christianos *affamen, conamen, exhortamen, testamen*. Plura similia sunt in Lucretio, quæ in indice Lucretiano Gifanius notavit.
76. Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., *indiscreti*, nempe solis. Scripti Heinsiani, Vat. A, Alex., Urb., Ald., Egm., Palat. *indiscretis*, scilicet his tribus.
78. Prag., *ex tribus*; alii, *et tribus*. Ald., *mixtum*; cæteri, *mixtim*, quod est præferendum.
80. *Fanulus* adjective apud Ovidium non semel occurrit.
86. Vat. A, *et si pro aut sr*, Mar., Rat., Weit., Gis., Sich., *suffundit*. Vat. A., Ald., Alex., Urb., Heinsiani *suffudit*. *Palla fusca* pro nube, sicut apud poetas *nube tegi, nube amictus*. Virgilius 1 Æneid.: *Et multo nebulæ circum dea sudit amictu*.
87. *Nimbus* pro nube apud Lucretium, Virgilium et alios. *Spicula radiorum*, ut *spiculum solis*, hymn. 2 Cath., vers. 6.
88. Ald., *mentitos*, reliqui, *mentitos*.

- 90 Est glaucoma, aciem quod tegmine velet aquoso, **A**
 Libera ne tenerum penetret ineditatio cœlum,
 Neve Deum rapidis comprehendat sensibus unum.
 Spargitur in bifidas malesana intentio luces,
 Et duplices geminis auctoribus exstruit aras.
- 95 Si duo sunt igitur, cur non sunt multa deorum
 Millia? cur numero Deitas contenta gemello
 [est?]
 An non in populos dispersa examina divum
 Fundere erat melius, mundumque implere ca-
 [pacem
 Semideis passim nullo discrimine monstris,
- 100 Quis fera barbaries perituros mactat honores?
 Dissona discretum retinent si numina cœlum,
 Convenit et nebulis, et fontibus, et reboanti
 Oceano, et silvis, et collibus, et speluncis,
 Fluminibus, ventis, fornacibus, atque metallis
- 105 Assignare deos proprios: sua cuique jura.
508 Vel, si gentiles sordet venerariet um-
 [bras,
 Et placet, esse duos sceptris socialibus æquos,
 Dic age, quis terras ditionis sorte retentet?

- Quis regat æquoreas æterna lege procellas?
 110 Ede cohæredum distinctum jus dominorum.
 Unus, ais, tristi residet sublimis in arce,
 Auctor nequitix, scelerum Deus, asper, ini-
 [quus:
 Qui, quodcumque malum vitioso fervet in orbe,
 Sevit, et anguino medicans nova semino succo,
 115 Rerum principium mortis de fomite traxit.
 Ipse opifex mundi terram, mare, sidera fecit:
 Condidit ipse hominem, lutulenta et membra
 [coegit
 Effligians, quod morbus edat, quod crimine
 [multo
 Sordeat, informi tumulus quod tabe resolvat.
- 120 Ast alii pietatis amor, placidumque medendi
B 509 Ingenium, recreans homines, mortalia
 [servans.
 Testamenta duo fluxerunt principe utroque;
 Tradidit iste novum melior, vetus illud acer-
 [bus.
 Hæc tua, Marcion, gravis, et dialectica vox
 [est;

GLOSSÆ VETERES

90. Glaucoma, *albugo, caligo*. — *Acie, acumen visus*, I.
 91. Tenerum, *subtile, intractabile, vel serenum*, I.
 92. Comprehendat, *intelligat*, I.
 93. Intentio, *sensus, studium*, I.
 94. Geminis, *duobus*. — *Auctoribus, diis*. — *Exstruit, instruit*, I.
 95. Duo, *numina, dii*, I.
 96. Numero, *Virgil., numero Deus impare gaudet*, I.
 100. Quis, *pro quibus*, *Vat. A.*
 101. Discretum, *separatum*, I.
 102. Reboanti, *sonanti*, I.

106. Vel si, o *Marcion*. — *Sordet, displicet adorare simulacra*, I.
 110. Ede, *dic, profer*, I.
 111. Ais, *dicis*. — *In arce, regno*, I.
 114. Sevit, *seminavit*. — *Medicans, fundens*, I.
 117. Coegit, *copulavit*, I.
 118. Effligians, *formans*. — *Morbus, deus malus*, I.
 120. Alii, *scilicet Deo*, I.
 122. Utroque, *a principe tenebrarum, et a principibus*, I.
 123. Acerbus, *pejor*, I.
 124. Gravis, *importabilis*. — *Dialectica, disputantia, sophistica*, I. *Acuta*, *Vat. A.*

COMMENTARIUS.

90. Ald., mendose, *vellet pro velet*, ut habent Oxon., Widm., Mar., Prag., Rat., Urb. In Vat. A., Alex. et Heinsianis plerisque, *velat*, cum Weitz. et Gis.

91. Ald., non bene, *ne tetrum*.

93. Bong., Sich., Gis. 4 edit. ad oram *malefida intentio*.

95. Egm., et Gis. ita legunt: *Sunt duo? sunt, igitur cur non sunt multa deorum Millia?* Giselinus allegat etiam Daventriensem editionem. Alii scripti, *Si duo sunt igitur, cur non sint multa deorum Millia?* nisi quod in Rat. est *sunt multa* ut in Weit., Cham. et aliis. Vide Tertullianum lib. 1 adversus Marcionem, cap. 5: *Primo enim exigam, cur non plura, si duo?*

97. *Argute examen divum fundere, ut examen apum, quanquam de aliis etiam rebus examen dicitur.*

101. Rat. a prima manu, *divum pro castum*. Recte emendatum est ab alia manu.

105. Gis. legit *sua jura cuique*. Scripti et alii editi, *sua cuique jura*, ut *cuique sit dactylum*. Gifanius Ind. Lucr. in *e breve* testatur etiam veteres libros Prudentii a se inspectos habere *sua cuique jura*, et alibi *sua cuique dextra est, et suus est mos cuique genti*. Illud tamen Gifanio non assentior, e in *cuique* a Prudentio produci, quasi versus illi essent spondaici, sive spondaicum quinta sede haberent. Existimo potius, ut primum produci, et dactylum fieri. Becmanus contra fidem aliorum mss. jubet, hæc verba transponi *sua jura cuique*, nec dissimulante inquit, ms. Hic codex erat Palatinus ex Hildeberga a Jano Grutero missus. Vide cap. 6 de Orig. ling. Lat. Codex

abbatix Gronelandix, quo Torrentius est usus, uno versu est auctor: *Assignare deos proprios: elementaque ruris Dividui dominis addicere sigillatim*. Ubi Heinsius corrigit *juris pro ruris, scilicet elementaque juris*.

107. Placet duos cum Vat. A., Alex., Put., Thuan. et Rot. Non male *deos* Mar., Prag., Rat., Bong., Widm. a prima manu, Urb. Ex editis Aldus duos præter Heinsium et recentiores. Sichardus, Weitz., Gis., *deos*.

108. Mar., male, *ditiones pro ditionis*: minus male a prima manu, *gubernet*, a recente manu, *retentet*.

110. Gis. 4, edit. ad oram notat *Error Marcionis*.

111. In aliquo Vulg., *ait*; melius, *ais*.

114. Aldus scribit *anguineo*; plerique *anguino*. Recentiores aliqui Aldo consonant. Prag., *meditans*, non bene, *pro medicans*. In mss. et editis antiquis est *succo*. In Thuan. tamen *fuco*, quod Heinsius probavit. Teneo, quod nostri, *succo*, sive *suco* unico e, ut semper scribit Prag.

120. Gallandius suspicatur legendum, *est alii*; sed edidit *ast alii*, quia subintelligi potest *est*.

122. Id quoque suæ hæresi Marcion addebat. Confer Tertullianum lib. iv adversus Marcionem, ubi eum errorem evertit, et antitheses Marcionis refellit, librum scilicet ab eo compositum, ut inter se contraria duo Testamenta probaret. Nonnulli delicatioris *instrumentum* malunt dicitare, quam *testamentum*, quod sit illud vocabulum, de sacra Scriptura dictum, ab usu communi magis remotum.

- 125 Imo hæc attoniti phrenesis manifesta cerebri. A
Novimus, esse patrem scelerum; sed novimus,
[ipsum
Haudquaquam tamen esse deum; quin imo
[gehennæ
Mancipium, Stygio qui sit damnandus Averno.
Marcionita deus, tristis, ferus, insidiator,
130 Vertice sublimis; cinctum cui nubibus atris
Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni;
Liventes oculos suffundit felle perusto,
131 Invidia impatiens justorum gaudia ferre,
Hirsutos juba densa humeros errantibus hy-
[driis
135 Obtegit, et virides allambunt ora cerastæ.
Ipse manu laqueos per lubrica fila reflexos
In nodum revocat, facillique ligamine tortas B
Innectit pedicas, nervosque in vincula tendit.

- Ars olli captare feras, animalia bruta
140 Irretire plagis, retinacula denique cæcis
Indeprensa locis erranti opponere prædæ.
Hic ille est venator atrox, qui cæde frequenti
Incautas animas non cessat plectere Nebroth;
Qui mundum curvis anfractibus, et silvosis
145 Horrentem scopulis, versuto circuit astu.
Fraude alios, tectisque dolis innectere adortus;
511 Porro giganteis alios luctando lacertis
Frangere, funereos late exercere triumphos.
Improba mors, quid non mortalia pectora
[cogis?
150 Ipse suam (pudet heu!), contempto principe
[vitæ,
Perniciem veneratur homo: colit ipse cruentum
Carnificem, gladiique aciem jugulandus adorat.
In tantum miseris peccati nectare captis

GLOSSÆ VETERES.

125. Imo hæc, *certe vox*. — Attoniti, *concussi, vel contritii*. — Phrenesis, *insania, vel stridentissima febris, et est nomen de sono factum, onomatopœia*, l.
126. Patrem, *diabolum*, l.
128. Stygio, *profunditate inferni; Styx, fluvius infernalis*, l.
131. Anguiferum, *serpentinum*. — Stipatur *circumdatur*, l.
132. Felle, *ira*, l.
133. Invidia, *ob invidiam*. — Ferre, *pati*, l.
135. Obtegit, *scilicet illi*. — Ora, *faciem*. — Cerastæ, *diaboli, cerastæ, genus cornuti serpentis, serpens sagittarius, vel semitarius*, l.
139. Feras, *feroces homines*. — Bruta, *homines scilicet, qui nesciunt dæmonum laqueos prævidere; insi-*

- pientes*, l.
140. Plagis, *maculis*.
141. Indeprensa, *occulta*. — Erranti, *non rectum gressum tenenti*. — Prædæ, *homini*, l.
143. Nebroth, *gigas fuit pessimus, qui primus edificavit Babyloniam; sed hic pro diabolo ponitur ob nimiam crudelitatem*, l.
145. Astu, *ingenio, dolo*, l.
146. Tectisque, *occultis*. — Adortus, *conatus, ugrediens, incipiens*, l.
147. Lacertis, *brachiis*, l.
148. Funereos, *luctuosos*. — Late, *ubique*, l.
149. Improba mors, *diabole, diabolum vocat*, l.
151. Perniciem, *interitum*, l.
153. Nectare, *dulcedine*, l.

COMMENTARIUS.

125. Aldus metrum reformare voluit edens cerebri C
manifesta phrenesis, scripti phrenesis manifesta cerebri. Cur secunda in *phrenesis* a Prudentio corripitur, vide proleg. Teolius notat: PHRENESIS. *Longa media*. Voluit, ut puto, dicere, *brevi media*. Aliqui ex origine Græca scribi malunt *phrentitis, pleuritis, arthritis*, etc.
127. Vat. A. *Haud nequaquam, male*. In editione Parmensi omissum est *tamen*, et uno pede brevior evasit versus: *Haudquaquam esse Deum: quin imo gehennæ*.
128. Ait poeta Marcionitam deum esse damnandum Averno, vel ex sententia eorum qui putant, dæmones supplicii et ignis expertes esse, donec extrema judicii dies advenit, ut Chamillardus explicat, vel potius quia dæmon dignus supplicio ab omnibus debet judicari. Nam postea addit *cinctum cui nubibus atris Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni*. Fortasse poeta scripserit *qui sit damnatus*.
129. Sæpe Prudentius i in *Marcion* produxit; ob licentiam in nominibus propriis modo corripit, modo producit, ut ait Giselinus infra vers. 610 in *Beliade*, vel potius quia synæresi hoc loco utitur, et prima sede spondæum locat, non dactylum.
130. Rot., *vertice sublimi*, quod Heinsius magis probat. Non audeo mutare, quod alii omnes habent *vertice sublimis*.
133. Giselinus aliter legit et distinguit *felle perusto invidiæ, impatiens*. Ad marg. *invidia* cum cæteris. Alii interperungunt *felle perusto invidia impatiens*. Alii *felle perusto, invidia impatiens*, quod teneo. De invidia diaboli cap. II Sapientiæ vers. 24: *Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum*.
136. S. Bernardus fortasse hunc locum imitatur serm. I in die S. Andrea: *Habet quippe nequissimus*

- ille laqueos, habet et jacula, utpote callidissimus venator hominum, solum siliens sanguinem animarum. Alios telis appetit malitiosæ cujuslibet suggestionis, et in eis vulnerat multos, quorum tenuis est patientia. Alios voluptatibus irretire laborat*.
140. Aldo, *irretit ore plagis, corrupte*.
141. Vat. A error, *indepressa locis*.
143. Plerique vetusti, *Nebroth*; alii, *Nembroth*; alii, *Nemroth*; alii, *Nimroth*; alii, *Nemrod*, ut in Vulgata. Vide cap. x Genes.
144. Boher. vetustior, *Gis. ad oram, sinuosis præferri ab Heinsio ait Teolius, ego tantum ab eo referri puto. Fabricius censet sinuosis esse quadrisyllabum. Sed stare potest quod versus quinta sede recipiat spondæum*.
145. Epist. I Petri, v: *Diabolus circuit quærens quem devoret*.
146. Ald., *innectit*. In Rot., *adorsus*. In aliis etiam auctoribus codices prisici variant, in quibus modo *adorsus*, modo *adortus* invenias.
147. Corripit o in *luctando*, quod non esse reprehendendum dixi in proleg. Adverbia in o, ut *porro*, perperam quidam putant omnia producta esse. Vide Gifaniani Ind. Lucr. in *e brevæ*.
149. Notum et contritum est illud Maronis lib. III Æn., vers. 56, *Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames?*
153. Hanc phrasin in *tantum*, a magistris nescio quibus damnatam, Barthius tuetur lib. III Advers., cap. 25, non solum quia imitatio Græcorum est, apud quos exemplorum myrias, sed etiam quia neque ipsi Latini ab ea abhorruerunt; ut Virgilius lib. VI: *In tantum spe ducet avos*, præter Velleium, Tertullianum et alios. Juvenus in fine: *Et in tantum luxit mihi gratia Christi*.

- Dulce mori est; tanta in tenebris de peste voluptas!
- 155 Qui mala principio genuit, deus esse putatur,
Quique bona infecit vitii, et candida nigris.
Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
512 Consecrasset deas, Febrem, Scabiemque
[sacellis.
Inventor vitii non est deus; angelus illud
- 160 Degener infami conceptum mente creavit:
Qui prius augustum radiabat sidus, et ingens
Ex nihilo splendor nutrito ardebat honore.
Ex nihilo nam cuncta retro, factumque, quod
[usquam est:
- 165 At non ex nihilo deus, et sapientia vera,
Spiritus et sanctus; res semper viva, nec unquam
Cœpta, sed aerios etiam molita ministros.
Horum de numero quidam, pulcherrimus ore,
Majestate ferox, nimis dum viribus auctus
Inflatur, dum grande tumens sese altius effert,
- 170 **513** Ostentatque suos licito jactantius ignes:
Persuasit, propriis genitam se viribus, ex se
Materiam sumpsisse sibi, qua primitus esse
Inciperet, nascique suum sine principe cœptum.

GLOSSÆ VETERES.

154. Tenebris, scilicet ignorantiae, I.
156. Infecit, polluit, I.
157. Furor, insania. — Tradit, narrat, I.
160. Infami, turpi. — Creavit, fecit, vel invenit, I.
161. Augustum, splendidum, nobile. Iso.
162. Nutrito, dilatato. — Ardebat, fulgebat, I.
163. Retro, a principio, Vat. A.
164. Sapientia, Filius Dei, I.
166. Molita, creans, formans. — Ministros, angelos, I.
- B 167. Quidam pulcherrimus, ille de quo propheta dicit: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*, etc., I.
168. Auctus, augmentatus, I.
169. Grande, adverbium. — Tumens, superbiens. Iso.
170. Licito, plus solito. — Ignis, honores, I. Animos, Vat. A.
171. Persuasit, dixit, estimavit.
173. Cœptum, initium, I.

COMMENTARIUS.

157. Minucius Felix in Octavio: *Cloacinam Titius et invenit et coluit, Pavorem Hostilium, atque Pallorem; mox nescio a quo Febri dedicata*. Exstat inscriptio, quæ puria videri possit. FEBRI. DICAE. FEBRI. SANGTAE. FEBRI. MAGNAE. CAMILLA. AMATA. PRO. FILIO. MALE. AFFECTO. Valerius Maximus lib. II, cap. 5: *Cæteros quidem deos ad benefaciendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum templis colebant*. Vide quæ ad Minucium animadvertunt Elmenhorstius, Woverus et Ouzellius. Weitzius et Chamillardus observant unum Prudentium de sacello Scabiei meminisse. Conjectabat aliquis, lib. I, cap. 20 Lactan. mendum subesse, et mentionem Scabiei, seu Pruriginis, eo correcto, fieri. *Quæ si vetus consecrari, respondebit tibi eadem illa Græcia, se alios deos colere, ut prosin, alios, ne noceant*. Hæc enim semper excusatio est eorum qui mala sua pro diis habent, ut Romani Rubiginem, ac Febrem. Legere volebat Pruriginem. Nam febris, et prurigo mala hominum sunt valde affinia. Verum constat aliunde, *Robigum* deum a Romanis cultum, ne rubigo occuparet segetes: ex quo *Robigalia*, seu *Rubigalia* festum. Imo *Robigo* dea etiam erat.

159. Elmenhorstius in Arnobium pag. 58 his verbis laudatis, notat Arnobium in disputatione de natura mali non se extricasse, cum non satis distinxerit inter malum culpæ et malum pœnæ.

161. Diabolus sidus prius augustum dicitur, ut lucifer ab Isaia cap. IV. 12, ex communi Patrum interpretatione partim literali, partim allegorica.

162. Ex nihilo angeli, boni et mali facti, non minus quam ceteræ creaturæ. Erravit Simon Magus, vel somniavit potius, angelos a se ex Helena procreatos. Errarunt Angelici (nomen id hæreticorum est) qui asseruerunt angelos quædam numina esse. Vide S. Paulum, Epist. ad Coloss. I, 16, et concil. Lateran. III, cap. Firmiter de summa Trinitate. In epist. Leonis M. ad Turibium Asturicensem cap. 6: *Sexta adnotatio indicat, eos (Priscillianistas) dicere quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura ejus opificium Dei sit, sed eum ex chaos et tenebris emersisse, quia scilicet nullum sui habeat auctorem*. Rot. habet. *Honorum pro honore*; ex quo conjicit Heinsius, legendum *nutritum ardebat honorem*. Quas criticorum conjecturas, ex mendis codicum desumptas, plerumque ingeniosas esse non diffiteor, sed nullo in pretio habent

das judico, cum lectio pervulgata recte procedit, qua mutari non debet, quamvis suspiciones contrariæ plausibiles videantur.

165. Simili phrasi utitur concilium Lateran. III sub Innoc. IV: *Una summa res est, incomprehensibilis quidem, et ineffabilis, quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus*.

C 166. Angelos dicit aerios, scilicet spirituales, nam Prudentio aerios, liquidus, idem est ac spiritualis.

169. Nihil frequentius apud SS. Patres, et theologos quam asserere, angelos superbiæ peccatum commisisse. Non æque inter eos constat, quali superbiæ genere, aut qua cogitatione tumuerint. Prudentius eorum opinioni videtur adhærere, qui aiunt diabolum eo sceleris devenisse, ut Deum imitari voluerit, ac se pro deo ostentaverit. Petavius, lib. III, de Angelis, cap. 2, tom. III, ait Prudentium poetica quadam exaggeratione superbum dæmonis factum sic explicuisse, tanquam nullum sui procreatorem agnovisset, sic luxuriæ ac ganææ dediti pro deo ventrem habere dicuntur. Eam exaggerationem in aliis pariter intelligere possumus: nam, ut idem Petavius monet num. 21, diaboli peccatum plerique dicunt fuisse, quod Deo æqualis et similis esse voluerit, et num. seq. addit id non esse explicatu facile. Cyrillus, lib. V in Joan.: *Falsa opinione persuasit (diabolus) sibi posse creaturam ad naturam sui creatoris ascendere*. Alcimus Anitus, lib. II: *Tanquam conditor esset Ipse sui*. Nazianzenus, carm. 6: *Dum deus esse cupit, tetra caligine totus Obrutus est*. Propius ad Prudentium verba Ezechielis cap. 18, 2: *Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum; quæ de principe Tyri dicta, nonnulli ad principem tenebrarum convertunt*. Theologi plures cum S. Thoma p. I, quæst. 63, art. 2, opponunt, dæmonem naturali cognitione scivisse, se a Deo creatum. Prudentius quidem id non negaverit, sed ita se gessisse angelum dicit, quasi persuasum habuerit, propriis genitum se viribus. Etenim naturali quoque cognitione sciebat, se non posse contra Deum habere potestatem, et nihilominus hoc voluit. Potest etiam intelligi dæmonem hæreticis Marcionitis persuasisse se alterum deum esse. Hoc enim illi credebant, utique a dæmone edocti. Et videtur id innuere Prudentius vers. 174.

D

- Hinc schola subtaetam meditatur gignere se- A
[ctam,
175 Quae docet, e tenebris subitum micuisse tyran-
[num :
Qui, velut aeterna latitans sub nocte, retrorsum
Vixerit, et tecto semper regnaverit aevo.
Æmulus, ut memorant, opera ad divina re-
[pente
Corrupenda, caput caligine protulit atra.
180 Hoc ratio sed nostra negat : cui non licet unam
Infirmare fidem, sacro quæ tradita libro est.
514 Nil, ait, absque Deo factum, sed cuncta
[per ipsum,
Cuncta : nec est alius quisquam, nisi factus ab
[ipso.

- Sed factus de stirpe bonus, bonitatis in usum
185 Proditus, et primo generis de fonte serenus,
Deterior mox sponie sua, dum decolor illum
Inscit invidia, stimulisque instigat amaris :
Arsit enim scintilla odii de fomite zeli,
Et dolor ingenium subitus conflavit iniquum.
190 Viderat argillam, simulacrum et structile statu
Concaluisse dei ; dominum quoque conditioni
515 Impositum, natura soli, pelagique, polique
Ut famulans homini locupletem fundere partum
Nosset, et effusum terreno addicere regi.
195 Inflavit fermento animi stomachante tumorem
Bestia, deque acidis vim traxit acerba medullis,
Bestia, corde carens, cui tunc sapientia longi
Corporis enodem servabat recta juventam,

GLOSSÆ VETERES.

174. Hinc, de hac ratione. — Schola, Marcionita-
rum, grex illius. — Subtaetam, occultam. — Sectam,
pestem scilicet Marcionitarum, l.
176. Retrorsum, ab initio, l., Vat. A.
178. Æmulus, invidus, l.
181. Infirmare, corrumpere, ægram facere. — Li-
bro, in Evangelio, l.
183. Cuncta, scilicet dico, l.
184. Factus, lucifer, l.
185. Proditus, manifestatus, l.
187. Inscit, violavit, l.
190. Argillam, limum. — Simulacrum, formam ho-

- minis quæ de uno formata fuit, l.
191. Dominum, Adam vocat dominum quem Deus
constituit dominum creaturæ suæ. — Conditioni,
omni creaturæ, l.
192. Soli, terræ, l. Homini, Vat. A.
194. Addicere, subjungere vel commendare. — Regi,
Adam, l.
195. Stomachante, irascente, furente. — Fermento,
malitia, l.
196. Bestia, diabolus. — Acidis, acerbis, l.
197. Bestia, serpens. — Longi, sani sensus, l.
198. Enodem, sine nodo. — Recta, erecta, l.

COMMENTARIUS.

174. Cham., male sectam? interrogans.
175. Aliqui, non bene, qua docet.
180. Mar. a prima manu, non libet. Prag., una,
male, pro unam.
181. Prag., tradita libro sine est.
182. Giselinus confuse dictum existimat nil factum
absque Deo, sed cuncta per ipsum. Nam cap. i Joan. C
id proprie Deo Filio tribuitur. Verum poeta sapien-
ter Deum memorat, quin Filium exprimat. Non enim
nunc agitur de probanda Filii a Patre distinctione;
sed illud contra Marcionitas est demonstrandum,
nihil absque Deo, sed cuncta per Deum facta esse,
adeoque ipsos angelos per Deum factos esse. Siqui-
dem patet Deum esse Verbum, et a Deo facta esse,
quæ per Verbum facta sunt.
183. Gis. ad oram, Prag., Rat. a prisco correctore,
facta. Alii, cuncta.
184. Manichæi et Priscillianistæ docuerunt dæ-
mones natura esse malos; contra quos exstat canon
7 concilii Bracar. i an. 561 : *Si quis dicit diabolum
non fuisse prius bonum angelum a Deo factum, nec
Dei opificium fuisse naturam ejus, sed dicit eum ex
chao et tenebris emeruisse, nec aliquem sui habere au-
ctorem, sed ipsum esse principium atque substantiam
mali, sicut Manichæus, et Priscillianus dixerunt, ana-
thema sit.*
189. Ald., ut dolor; alii, et dolor.
191. Gifanius Ind. Lucret. in verbo *fac* ex vet. lib.
legit *convuluisse*. Nostri omnes, *concaluisse*, cum
Weitzianis et Heinsianis: nisi quod Prag. habet *decaluisse*,
quod videtur placuisse Marietto, ut *deculcare*
apud Plinium pro *calcere*, *decontari* apud Apuleium
pro *cunctari*, *delitare* pro *litare*, Aldus et Giselinus
dominum quoque conditione cum Oxon.: ex quo suspicatur
Heinsius dominum quoque conditione imposita.
Vat. A, quem pro quoque. Urb., dominumque condi-
tioni. Prag., dominum quoque conditionis. Optimi,
dominum quoque conditioni impositum; quod explicat
Heinsius et Chamikarqus, impositum fabricæ mundi.

Nam Gennadius ait Prudentium scripsisse de fabrica
mundi usque ad conditionem primi hominis. Profecto
apud Ezechielem cap. xxviii conditio pro creatione
ponitur vers. 15 : *Perfectus in viis tuis a die conditi-
onis tuæ, donec inventa est iniquitas in te*. Gallandus
tuetur etiam conditioni pro rebus creatis ex veteri
interprete S. Irenæi et Tertulliano. Giselinus suam
lectionem conditione impositum ita interpretatur, ho-
minem dominum conditione fuisse constitutum, hac
scilicet, ut arbore scientiæ boni, et mali abstineret.
Post hunc versum Mar., Prag., Rat., Urb. et alii in-
terferunt hunc : *Qui cunctum proprio reget modera-
mine mundum, quem rectius Aldus rejecit post ver-
sum Nosset, et effusum terreno addicere regi; alii
prorsus omitunt. Quod autem dæmon odio et invidia
exarserit, docent Irenæus, Lactantius, Gregorius
Nyssenus, Methodius, Cyprianus, Augustinus, Ana-
stasius Sinaita, Tertullianus; sed alii aliter hoc pec-
catum invidiæ explicant. Aliqui utrumque peccatum
in dæmone agnoscunt, superbiam et invidiam, quos
poeta noster sequitur.*

193. Elmenhorstius in Arnobium pag. 20 ad verba
Arnobii utero susus exemplis Ciceronis, Juvenalis,
Lactantii et aliorum hanc phrasin comprobat.

194. Post hunc versum, ut paulo ante dixi, Aldus
collocat alium *Qui cunctum*, etc. Teolius quoque eidem
versui hunc locum dedit; affirmatque in omnibus Vat.
esse, hoc discrimine, quod alii post vers. 191 collo-
cant, alii hic reponunt.

195. Prag., mendose, *tumore*. Fermentum dicitur
a *ferveo*. Hinc recte, *tumor inflatus fermento*. Horatius
lib. i, oda 13 : *Fercens difficili bile tumet jecur*. Cum
autem mira sit stomachi cum corde consensio, Latini
stomachum et *stomachari* accipiunt pro ira et irasci.
Scite igitur Prudentius dixit *fermento animi stoma-
chante*.

197. Weitz., Gis. 2 edit., Mar., Prag., *corde carens*,
scilicet ipsa bestia. Heinsiani scripti, Ald., Vat. A et
alii, *sorde carens*, nempe sapientia.

- Complicat esse novos sinuoso pectore nexus, A
 200 Involvens nitidam spiris torquentibus alvum.
 Simplex lingua prius, varia micat arte loquendi,
 Et discissa dolis resonat sermone trisulco.
 Hinc natale caput vitiorum : principe ab illo
516 Fluxit origo mali; qui se corrumpere
[primum,
 205 Mox hominem didicit, nullo informante ma-
[gistro.
 Ultimus exitium subverso præsidente mundus
 Sortitur, mundi que omnis labefacta supellex.
 Non aliter, quam cum incautum spoliare viantem
 Forte latro aggressus, prædæ prius immemor,
[ipsum
 210 Ense ferit dominam, pugnae nodumque, mo-
[ramque, B
 Quo pereunte trahat captivos victor amictus,
 Jam non obstanti locuples de corpore prædo.
 Sic homini subjecta domus, ditissimus orbis
 Scilicet in facilem, domino peccante, ruinam
 215 Lapsus, herile malum jam tunc vitibilis hausit.
 Tunc lolium, lappasque leves per adultera culta

GLOSSÆ VETERES.

200. Spiris, *volutionibus*, I.
 202. Trisulco, *vario, triplici*, I.
 204. Qui se corrumpere, *quando in superbiam se erexit*, I.
 205. Informante, *docente*, I.
 206. Exitium, *mortem*. — Præsidente, *homine, Adam*, I.
 207. Sortitur, *adeptus est, consequitur*. — Supellex, *omnis substantia, pereunte principe, in deteriora versa est*, I.
 215. Herile malum, *peccatum Adæ*. — Hausit, *sumpsit*, I.
 216. Adultera, *vitiosa*, I.
 218. Avenis, *loliiis*, I.
 221. Truces, *feroces*. — Leones, *dæmones*, I.
 222. Querulis, *lamentabilibus*. — Irritatus, *provocatus*, I.
 223. Caulas, *ovile*, I.

224. Callens, *versuta, vicens*. — Solertia, *diaboli*. — Furti, *adversitatis, ut contraria fuisset homini*, I.
 225. Imbuit, *instruxit, violavit, implevit*. — Tortos, *pravos*, I.
 230. Fibras, *radices*. — Medicante, *medicor τῶν μίσων est, quia dicimus, medicari sagittas, quando toxicantur; et cum aliquem ab infirmitate erigimus ad sanitatem, medicari dicimus*, I.
 231. Tinctas, *maculatas*, I.
 232. Frutetis, *vilibus virgultis*, I.
 233. Prius, *primitus*, I.
 234. Rhododaphnen, *herba venenosissima, foliis similis lauro; nam DAPHNIS Græce laurus dicitur; arctilaurum, genus herbæ, id est arctilaurus, id est foliis similis lauro; nam daphnis Græce laurus dicitur*, I (sic).
 235. Sincera, *salubria*, I.

COMMENTARIUS.

199. Expositio vers. 14 cap. III. Genes., *super pectus tuum gradiaris, satis probabilis*. Alii aiunt, naturale fuisse serpenti serpere, quod nunc in poenam etiam peccati habet.
 200. Ald., *involuit nitidam*.
 201. Wid. supra, *loquenti*, minus bene.
 202. Teolius, *mendose, resonant*.
 205. Ante dixit Deum caput virtutum : nunc dæmonem caput vitiorum.
 205. Vat. A a prima manu, *hominum*.
 210. Vat. A, Prag., *donum, perperam, pro nodum*. Nodus pro qualibet mora, et impedimento ponitur. Florus lib. IV Antonium vocat publicæ securitatis scopulum, *nodum et moram*. Vide quæ animadvertit Salmasius Plin. Exercit. tom. II, pag. 1089, de Veneris nodo.
 213. Aldi error est *sublecta pro subjecta*. Idem Ald., Weitz., Gis., Vat. A, Mar. et alii, *hominis*, quod videtur fuisse in Rat.; Heinsius cum suis potioribus, *homini*, quod tenent Prag. et alii, magisque sensui congruit.
 216. Docent SS. Patres, terram post Adæ peccatum maledictam fuisse, ut spinas et tribulos ferret, nisi diligenti cura excoleretur. Nonnulli interpretes putant, terram nunc majori copia et pluribus in locis

- tribulos ferre, qui alioquin non ita frequentes fuissent, sed alicubi tamen provenirent.
 220. Prag., *male, jugi pro jugo*.
 221. Glossa Isonis non placet.
 226. Mar. scribit *macheries*. Usitatius est *maceria*, et versus stylo Prudentiano æque constabat producta ultima ob duas consonantes dictionis sequentis : et fortasse ita scripserit Prudentius. Pariter *avaritia* in *avarities* nonnulli mutarunt in *Psychomachia*.
 227. Prag., *vineæ rura*; non placet.
 228. Ald., *contra metrum, aut populata rodet*. Sich., *aut populator edit*; cæteri *edet*, quod cohæret cum *lacerabitur*. Bruchus locustæ genus esse dicitur. Alcimus Avitus lib. V : *Surgit consumere fructum Bruchus, et excusso confidens cruce locusta*.
 231. Vat. A, minus bene, *fuci pro succi*. Prag., *monstri pro succi*.
 232. Vat. A et Mar. a prima manu, *in tenebris*. Prag. a prima manu, *interius*. Lege in *teneris*.
 234. Prag., non bene, *vescit pro vestit*. De rhododaphne vide Plinium et Dioscoridem.
 236. Gis. et apud Weitiuum Aldus, *impositum*. Aldus mihi, *oppositum*. Sichardus, Fabr., Bong., *appositum*. Prag. pro *destructo* habet *destructum*, male. Aliqui scribunt *distructo*.

- 518** Transcendunt elementa modum, rapiunt- A
[que, ruuntque
Omnia, legirupis quassantia viribus orbem.
Frangunt umbriferos aquilonum prælia lucos,
440 Et cadit immodicis silva exstirpata procellis.
Parte alia violentus aquis torrentibus amnis
Transilit objectas, præscripta repagula, ripas,
Et vagus eversis late dominatur in agris.
Nec tamen his tantam rabiem nascentibus ipse
245 Conditor instituit : sed laxa licentia rerum
Turbavit placidas rupto moderamine leges,
Nec mirum, si membra orbis concussa rotantur,
Si vitis agitata suis mundana laborat
Machina, si terras lues incentiva fatigat.
250 Exemplum dat vita hominum, quo cætera pec-
[cent : B
Vita hominum, cui, quidquid agit, vesania, et
[error
Suppeditant, ut bella fremant, ut fluxa volu-
[ptas
GLOSSÆ VETERES.

237. Elementa, ignis, aer, aqua, terra, I.
238. Legirupis, legem rumpentibus, I.
239. Aquilonum, ventorum, I.
240. Immodicis, magnis, ingentibus. — Procellis, turbibibus, I.
241. Torrentibus, fortiter euntibus, I.
242. Præscripta, ordinata vel constituta, quæ fuerunt illi. — Repagula, obstacula, littora, serraturæ, I.
243. Laxa, concessa, laxata, I.
247. Rotantur, volvuntur, I.
249. Lues, pestis. — Incentiva, incentrix, I.
250. Exemplum, quia Adam peccando aliis dat exemplum, I.
251. Vita, scilicet dico, I.
252. Suppeditant, ministrant, famulantur, I.
253. Igne, amore, I.

240. Apoth. vers. 539 etiam legitur *exstirpata*, et lib. II adversus Sym. vers. 1039, *exstirpamus*. Salmasius pag. 284 in Trebellium ait in vetustissimo libro Prudentii a se repertum *stirpare* pro *exstirpare*, ut in optimis Ciceronis exemplaribus Victorius invenit *scanduit* pro *exscanduit*. Sed in Apoth. et II in Sym. legi debet *exstirpare*.

241. Descriptio amaris torrentis apud poetas Lucretium, Virgilium, Claudianum, Ovidium passim occurrit.

242. Mar., Prag., Rat., Fabr., Gis., Widm., Bong., *objectæ præscripta repagula ripæ*. Alex., Urb., Vat. A, Weitz., Ald., Egm., Palat., *objectas, præscripta repagula, ripas*, per epexegetin, quæ lectio, licet elegans sit, non propterea cum Heinsio dicam, priorem illam inscita librorum oscitatione inveciam.

245. Widm. supra, *lata licentia*.

249. Rat., *lucet*; sed c. inductum sive deletum est. Alex., *lues*; supra, *luis*.

250. Aldus, Tornæs. apud Gallandium, male, *data* pro *dat* *vita*. Vide Elmenhorstiam in Arnobium pag. 57.

251. Ald., Egm., *vesania, terror*.

257. Pervulgata sententia, *anorem nummi crescere, quantum ipsa pecunia crescit*, ut ait Juvenalis a glossa indicatus.

258. I ad Timoth. vi, 10 : *Radix omnium malorum avaritia*.

259. Vat. A, Pal., *cum scatebras*. Mar. a prisca manu, *metalli*.

260. *Non potuit*, inquit Giselinus, *melius epitheton*

- Diffuat, impuro ferveat ut igne libido,
519 Sorbeat ut cumulos nummorum faucibus
[amplis
255 Gurges avaritiæ, finis quam nullus habendi
Temperat, aggestis addentem vota talentis.
Auri namque fames parto sit major ab auro;
Inde seges scelerum, radix et sola malorum,
Dum scatebras fluviorum omnes, et aperta
[metalla
260 Eliquat ornatus, solvendi leno pudoris :
Dum venas squalentis humi scrutatur inepta
Ambitio, scalpens naturæ occulta latentis,
Si quibus in foveis radiant forte lapillos
Rimata inveniat, nec enim contenta decore
265 Ingenito, externam mentitur femina formam.
520 Ac velut artificis Domini manus imper-
[sectum
Os dederit, quod adhuc res exigit, aut hya-
[cinthis
Pingere sutilibus redimitæ frontis in arce,

256. Aggestis, accumulatis, I.
257. Fames, cupiditas. — Parto, *syncope, ab inquisito, vel præparato*; inde est exemplum : *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit*, I.
259. Scatebras, ebullitiones, I.
260. Eliquat, *effluere facit*; *purgat*. — Ornatus, *de ornatu solvitur pudor*. — Solvendi, *ad solvendum pudorem*, I.
261. Inepta, inutilis, I.
262. Ambitio, cupiditas. — Scalpens, *investigans, scrutans*. — Latentis, *naturaliter aurum latere voluit, sed cupiditas fodit pretiosa pericula*, I.
264. Rimata, *ipsa ambitio querens, investigans*, I.
267. Os, *faciem, formam*. Hyacinthis, *margaritis*, I.
268. Sutilibus, *quia ex gemma consuuntur filo argenteo, aut aureo*, I.

COMMENTARIUS.

dari. Videtur enim ornatu tanquam lenone usi insitam nobis verecundiam et pudicitiam prostituere. Deus faceret aliquando, impiis Turcis hoc nomine minus esset contemptui. Quæ an ad mores nostros et ad nostra tempora possint accommodari, viderint alii. Weitzius contra mulierum ornatum alia offert ex Euripide, et ex lege Zaleuci apud Diodorum Siculum lib. XI Biblioth. Eodem pertinet illud Tertulliani de Corona militis cap. 12 : Quid enim est in capite feminæ corona quam formæ lena, quam summa lascivia nota, extrema negatio verecundiæ, constatio illecebæ?

264. Videtur poeta noster ad manus habuisse Manilii illud lib. V. vers. 116 : *Hinc lenocinium formæ, callusque repentus Corporis, atque auro quæsitæ est gratia frontis, Perque caput ducti lapides per colla, manusque, Et pedibus niveis fulserunt aurea vincula.*

D *Ac ne materies tali sub munere desit, Querere sub terris aurum... imperat*, etc. Vide etiam Cornelium Severum in Ætna. In Egm. est cum pro dum.

262. Prag., *sculpens*, non bene, pro *scalpens*.

265. Egm., *ingenita*. Legendum *ingenito*. Hæc Prudentii verba Tiraquellus laudat in leg. 3 Connubial., ubi plura in eandem sententiam producit. Confer Tertullianum de Virginibus velandis, de Cultu feminarum; Ambrosium lib. VI Hexameron cap. 8, et lib. I de Virginibus; Hieronymum ad Furiam de viduitate servanda; Isidorum Pelusiotam, lib. II, epist. 83; Arnobium lib. 2 contra gentes; Senecam de Beneficiis lib. VII, cap. 9.

268. Alex., Urb., Mar., Vat. A, Prag., Rat. et optimi Heinsiani *sutilibus* : ut hymno octodecim mar-

- Colla vel Ignitis sincora incingere sertis,
270 Auribus aut gravidis virides suspendere baccas.
 Nectitur et nitidis concharum calculus albens
 Crinibus, aureolisque riget coma texta catenis.
 Tædet sacrilegas matrum percurrere curvas,
 Muneribus dotata Dei quæ plasmata fuco
275 **521** Inficiunt, ut pigmentis cutis illita perdat,
 Quod fuerat, falso non agnoscenda colore.
 Hæc sexus male fortis agit: cui pectore in arcto
 Mens fragilis facili vitiorum fluctuat æstu.
 Quid, quod et ipse caput mullebris corporis, et
 [rex, **280** Qui regit invalidam propria de carne resectam
 Particulam, qui vas tenerum ditone gubernat,
 Solvitur in luxum? Cernas, mollescere cultu
 Heroas vetulos, opifex quibus aspera membra
 Finxerat, et rigidos duraverat ossibus artus.
285 Sed pudet esse viros: quærun vanissima quæ-
 [que,
 Quis niteant: genuina leves ut robora solvant,
522 Vellere non ovium, sed eoo ex orbe petitis
 Ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
 Gaudent, et durum scutulis perfundere corpus.
290 Additur ars, ut fila herbis saturata recoctis

GLOSSÆ VETERES.

- 269.** Ignitis, radiantibus. — Sertis, monilibus, coronis, l.
270. Baccas, gemmas rotundas, qui uniones vocantur, eo quod in capite ostrearum aperto cerebro semel reperiantur in anno, et unus tantum, quos et perulos (leg. pæderos) vocant, l.
271. Calculus, margarita: calculos vocamus lapillos, quibus antea numerabant antiqui ante repertum numerum; sed hic pro quacunq; pretiosa gemma ponitur, Iso.
272. Texta catenis, ordinata vittis, Iso.
274. Dotata, ornata. — Plasmata, facies. — Fuco, colore: unguentum, unde se mulieres pallidas faciunt, l.
275. Inficiunt, colorant, l.
277. Male fortis, infirmus, l.
280. Invalidam, particulam, dicit feminam, quæ sui corporis Adæ, de costa formata, l.
282. Cultu, habitu, l.
285. Heroas, viros fortes. — Aspera, fortia, l.
286. Niteant, splendean. — Genuina leves, pestis naturalis, ingenita; luxuria, interjective dicendum, l.
287. Eoo, orientali. — Petitis, acquisitis, l.
288. Ramorum spoliis, arboreis vestibus: in Oriente enim arbores sunt, ubi sæpius reperitur sericum. — Fluitantes, superbientes, l.
289. Durum, sortem, firmum. — Scutulis, variatis, scutulatis vestibus pro omni veste, opere vario interserta, ponitur. — Perfundere, induere, l.

COMMENTARIUS.

tyrum Cæsaraugust., sutile vinclum: nam quidquid sultur, sutile est. Ald., Fab., Gis., minus bene, sculpsitibus. Weitzius in contextu subtilibus, adeoque mendum est subtilibus in lectionibus variantibus. Sihar- dus etiam ediderat subtilibus. Pignorius, de servis pag. 200, exhibet instrumenta delineata cultus muliebris, quæ olim exstabant Romæ apud Lælium Paschalinum, scilicet aureas acus crinales, nonnullas puras, nonnullas gemmatas, viriolam e minutis smaragdīs, et brachio, et collo aptam, in aurem æream gemmis vitreis ornatam, stalagmium erudi amethysto, in aures, alteram ex auro totam, alteram distinctam margaritis, binos elenchos, seu margaritas oblongas. Rem illustrat his Prudentii versibus.

269. Prag., cellis pro sertis, corrupte.
270. Chamillardus recte Isonem refellit, quod virides baccas uniones interpretatus fuerit: cum potius sint smaragdī. Consule Plinium et Isidorum, lib. xvi, cum notis Grialii.

272. Rot., rubet coma. Heinsius lib. i Advers., cap. 17, ait, fortasse præstare nexa pro texta, et plura similia exempla congerit: neque pauciora congeri possent pro texta.

275. In Egm. et Pal. non video quid lateat sub hac voce edita pro tædet. Præter Pignorium Guascus in opere delle Ornatrici ann. 1775 multa erudite congerit, et de cosmetis sive ornatricibus docte disserit, ac plures inscriptiones sepulcrales earum exscribit: ut communia olim erant hæc eogia servis et ancillis, sive a propinquis, sive a dominis posita.

275. Vat. A, Alex., Urb., Mar., a secunda manu, Heinsiani pigmentis cum Widm. supra, et Palat. Melius id est quam figmentis in Prag., Ald., Gis. in contextu, et Weitzio. Pigmenta pro unguentis non semel noster, et Dracontius in Hexaemero.

276. Gis. ad oram, quod fuit ex falso.

277. Widm. supra, imo pro arcto. Muliebrem sexum infirmo rem esse, omnes uno ore consentiunt. Cave tamen ab iis, qui feminas in diversa quadam ab hominibus specie collocant. Vide Alcimum in lib,

ad sororem: Quod ne femineum post hæc quis spernere secum Audeat, hic paucis visum est ostendere verbis, etc.

278. Imitatio Maronis, cujus hæc sunt: irarum fluctuat æstu; curarum fluctuat æstu; vario nequidquam fluctuat æstu.

280. Vat. A a prima manu, carne recisam.

281. Petrus apostolus Epist. I cap. iii, 7: Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem. Præter Tiraquellum loc. cit. vide P. Fabrum i Semestr., cap. 16. Nihil his versibus Prudentii nervosius ad seminarum immodicum, muliebremque hominum iuxum redarguendum. Adde, si placet, illaboratam Chrysostomi eloquentiam in Matth. homil. 50, sive 49: Quantum vobis dedecus esse putatis, cum serice licia, quæ nec vestibus quidem vir probus unquam subtexeret, diligenter inseritis! quantis hoc dignum cachinnis arbitramur? Dicitis enim pedum sublevatis deambulant in plateis, nimio plerumque inde mærore confecti, ne cæno in hieme, aut pulvere in æstate calcei sui maculentur. Quid facis, homo? Quod si tu ab hujusmodi labe munda cupis calceamenta servare, cervicibus tuis, aut capiti connecte.

286. Gisel. cum Pulmanni mss., et Daventr., Rat. a prima manu, Prag., Mar. a secunda manu, Weitz., Egm., Bong., Widm. a prima manu, leves Idem Alexand. cum glossa stabiles. Oxon. ex Heinsiani, Urbin. et Iso, lues, quod Aldus, aliique sunt secuti.

287. Plinius de Serum regione, et vestium officio lib. vi, cap. 16: Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut matrona in publico transtuceat. Apud Seres e frondium larugine vestes fiebant sericæ dictæ. De vestibus bombycinis idem Plinius lib. xi, cap. 23.

289. Heinsius cum Festo scribit scutulīs. Nostri scutulīs cum Ald., Sich., Gis. 2 edit. et aliis. Vestes scutulatæ, quæ orbiculis distinguuntur.

- Illudant varias distincto stamine formas. A
 Ut quæque est lanugo fere mollissima tactu,
 Pectitur. Hunc videas lascivas præpete cursu
 Venantem tunicas, avium quoque versicolorum
 295 Indumenta novis textentem plumea telis :
 Illum pigmentis redolentibus, et peregrino
523 Pulvere femineas spargentem tupiter
 [auras.
 Omnia luxus habet nostræ vegetamina vitæ,
 Sensibus in quinque statuens quæ condidit
 [auctor.
 500 Auribus atque oculis, tum naribus atque palato
 Quæritur infectus vitiosis artibus usus.
 Ipse etiam, toto pollet qui corpore, tactus,
 Palpamen tenerum blandis e fotibus ambit.
 Proh dolor, ingenuas naturæ occumbere leges, B
 505 Captivasque trahi regnante libidine dotes !

GLOSSÆ VETERES.

291. Illudant, *colorent*, l.
 292. Fere, *prope*, l.
 293. Pectitur, *ornatur*, l.
 294. Venantem, *ementem*. — Versicolorum, *diversis coloribus*, l.
 295. Plumea, *mollia*, l. *Pluma dicitur acus*, unde in *Bibliotheca legitur opere plumario*, Vat. A.
 296. Peregrino, *exotico*, l.
 298. Luxus, *luxuria, vanitas*. — Vegetamina, *virtutes, fortitudinem, vel virilitatem, commotiones*, l.
 300. Auribus atque oculis, *auditu, visu, olfactu, gustu*, l.
 301. Quæritur, *ab illis sensibus, vel nobis*. — Infectus, *corruptus*, l.
 303. Palpamen, *amictum*. — Fotibus, *nutrimentis*. — Ambit, *cupit, desiderat*, l.
 304. Ingenuas, *nobiles, naturales*, l.
 305. Dotes, *donationes Dei*, l.
 306. Perversum, *perverse*. — Viget, *prævalet*, l.
 307. Vertunt, *homines*, l.
 308. Rogo, *interrogo*. — Pupula, *pupilla et pupula idem sunt*, l.
 309. Semivirorum, *effeminatorum eunuchorum*, l.
 310. Vertigine, *circuitione, rotatione*, l.
 311. Incestans, *polluens*. — Fædo oblectamine, *turpi delectatione*, l.
 314. Illecebras, *sæditates, sorditates*. — Concellata, *conglutinata, vel conjuncta*, l.
 315. Jacit, *spargit*, l.
 316. Lyricæ, *cytharalis, vel jocalis*, l.
 317. Calentis, *serventis*, l.
 319. Cavernosos, *flexibiles*. — Meatus, *transitus*, l.

COMMENTARIUS.

291. Sich., male, *famine telas*.
 292. Ald., scripti Heinsiani, et quos vidit Marietus, *feræ*; et suspicatur Heinsius, legendum *Ut cuique est lanugo feræ*. Alex., Urb., Weitz., Gis., *feræ*, quod placet.
 293. Lascivæ tunicæ sunt aut sericæ, aut obscenis figuris variatæ, ut suspicatur Chamillardus. Nam libidines veterum in poculis ipsis et panibus expressæ intolerabiles erant. Vide Pignorium de Servis, pag. 67 et seqq.
 294. Widm., mendose, *ventantem*. Heinsius notat, suos scriptos habere *avium quoque versicolorum*; et ita certe habent nostri. In Giselino quidem 1 et 2 edit. est *versicolorum*, sed mendum puto, non lectionis varietatem.
 295. In glossa Vat. A, *Bibliothecam* intellige esse Biblia sacra, quæ eo nomine a veteribus sæpe appellabantur. Locus exstat: Exodi vers. 4: *Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto variatas opere plumario facies*. De vestibis quæ ex plumis variis contexebantur vide Senecam ep. 91. *Plumarius* vocabatur antiquitus, qui hujusmodi vestes conficiebat, aut etiam qui in vestibis acu clavos et scutulas, et ea quæ plumas avium referunt, pingebat. Vide Turneb. Advers. lib. xi, cap. 25, num. 549, ad verba Vopisci in Carino: *plumandi difficultate pernobiles*. Putat Prudentium indicare vestes in quibus sine assumpto acu pingendo plumæ avium referuntur.
 296. Weitz., et peregrino. Aldus, ex Giselinus 1 et 2 edit. habet et cum plerisque vetustissimis Mar., Rat., Prag., Vat. A et aliis.
 297. Apud Weitzium M. Berg. legit aures pro auras.
 C 299. Pulcherrima descriptio quinque sensuum et corruptelæ qua ab hominibus pervertuntur.
 300. Prag., male, *tam pro tum*.
 301. Oxon., Prag., et Mar. a secunda manu, *artibus*. Legendum *artibus*.
 302. Alcimus Avitus lib. i, vers. 85: *Tactus ad hæc solus toto qui corpore judex Sentiatur*, etc. Cicero, ii, de Natura deorum: *Tactus autem toto corpore æqualiter fusus est*, etc. Alia ibi de sensibus Cicero.
 303. Mar., et; supra, a. Prag., Widm., et. Aldus et apud Weitzium Giselinus, ex; sed alium voluit dicere, nam Giselinus 2 edit. habet e; vel intelligit Weitzius editionem 1 Giselinii.
 307. Imitatio Maronis lib. ii, *studia in contraria*.
 308. Notandum est Chamillardum ad vers. 874 errorem suum agnovisse, quo *pupulam*, quæ est oculi pupilla, interpretatus est hic *puellam*.
 310. Theatri veteris obscenitas hoc loco indicatur, de qua satis constat: quanquam non dubito quin in recentii theatro multa sint quæ *incestant miseros fædo oblectamine visus*.
 312. Rat., *atque ideo*, non ita bene.
 313. Ald., Prag., Widm., *dimittunt*.
 315. Vat. A., *Quis pigmentato meretrix jacet improba crine*. Melius alii, *quas jacit*.
 316. Citharædas olim in ministerio fuisse observat Pignorius de Servis pag. 78 et 79, qui epitaphium Auxesis citharædæ profert, et hoc ministerium elegantè tetigisse Prudentium advertit. Apud eundem videre poteris aliquot citharæ species delineatas.
 317. Ald., *et convivæ recalentis*, quod poterat retineri; sed membranæ præferunt *et convivale calentis carmen nequitia*.

- 320 Vocis iter? numquid madido sapor inditus ori A Vivit ob hanc causam, medicata ut fercula pi-
[gram
Ingluviem, vetitamque gulam ganeonis inescent?
Per varios gustus instructa ut prandia ducat
525 In noctem, lassetque gravem sua crapula
[ventrem?
525 Quid durum, quid molle foret, quid lene, quid
[horrens,
Quid calidum, gelidumve, Deus cognoscere
[nosmet
Attactu voluit, palpandi interprete sensu.
At nos delicias plumarum et linea texta
Sternimus, atque cutem fulcro attenuante po-
[limus.
- 330 Felix, qui indultis potuit mediocriter uti B 345 Muneribus, parcumque modum servare fruendi!
Quem locuples mundi species, et amœna ve-
[nustus,
Et nitidis fallens circum sua copia rebus [unus:

- Non capit, ut puerum, nec inepto addicit amori:
335 Qui sub adumbrata dulcedine triste venenum
Deprendit latitare boni mendacis opœrio.
Sed fuit id quondam nobis sanctumque, bonum-
[que
Principio rerum, Christus cum condêret orbem:
526 Vidit enim Deus, esse bonum: velut ipse
[Moyses
340 Historicus mundi nascentis testificatur.
Vidit, ait, Deus, esse bonum, quodcunque
[creavit.
Hoc sequar, hoc stabili conceptum mente te-
[nebo,
Inspirante Deo quod sanctus vaticinator
Prodidit antiquæ recolens primordia lucis,
Esse bonum, quiddid Deus et sapientia fecit.
345 Conditor ergo boni Pater est, et cum Patre
[Christus.
Nam Deus, atque Deus Pater est, et Filius
[unus:

GLOSSÆ VETERES.

331. Vivit, factus est. — Medicata, pigmentata, condita, vel infusa pigmentis. — Fercula, cibos, l.
332. Ganeonis, luxuriosi: ganeo, superfluus in cibo, vel potu, seu etiam in luxuria; ganeonem appetit glutonem, sed ganeo est proprie caupo, devorator, glutto, ambro et helluo. — Inescent, cibent, saturent, satient, l.
323. Instructa, parata. — Ducat, glutto prolonget, l.
327. Interprete, discernente, l.
329. Fulcro, fulcumento, lecto: fulcrum vocamus quiddid sustentat aliquid. — Attenuante, pro attenuato. — Polimus, ornamus, l.
330. Indultis, concessis, l.

334. Addicit, deputat, subjugat, l.
335. Dulcedine, suavitate, l.
336. Deprendit, comperit. — Boni, in divitiis. — Operto, occulto, cooperto, l.
337. Sanctumque, quia omnia quæcunque fecit Deus, bona sunt in sua natura; sed nobis male usentibus mala sunt, l.
342. Hoc sequor, ego Prudentius, l.
344. Recolens, narrans. — Primordia, initia. — Lucis, temporis, l.
345. Esse, scilicet recolens, dicens. — Sapientia, Filius Dei, l.

COMMENTARIUS.

321. Vat. A, aut, male, pro ut; fercula medicata C veterem, aut notam suam adducit: Dum enim in lectis sunt nimium delicate apparatus.
322. Heinsius cum Pat., Oxon., Rot., et tribu: Torr., vegetamque, quod habent Ald., Vat. A, Alex. et Urb. In aliis, ut in Mar., Rat., Weitz., vetitam. Giselinus dubitat utrum verius: nam utrumque huic loco congruit. In Prag. est recentii manu fetaque, abrais prioribus. In Rot. pro diversa lectione lubeonis cum glossa gulosi. Weitzius scribere ausus est inescent, quia ita invenit in Widm., et Bong. Quid ineptius? An aptos errores unius vel alterius codicis reddere oportet, prætermissa vera aliorum lectione? In glossa Isonis glutto, ambro, nescio an sit aliquid quod ad vocabulum Hispanum hambre pro fame possit referri. Ambro devorator est in Glossario Isidoriano. Vide etiam Ducangium, qui plures auctores medii ævi allegat.
324. Hæc omnia breviter complexus est Tertullianus lib. de Spectaculis, cap. 2: Neque oculos ad concupiscentiam sumpsimus, et linguam ad maliloquium, et aures ad exceptaculum maliloquii, et gulam ad gulæ crimen, et ventrem ad gulæ societatem, et manus ad rim, et gressus ad vagam vitam.
325. Prag., leve, pro lene. Fortasse vera lectio est leve, seu leve pro polito et lubrico: nam sequitur quid horrens.
327. Ald. et Bong., attactum vel ad tactum. Melius alii, attactus.
328. Sich. et Bong. a manu prima, palmarum pro plumarum. De lectis plumeis Apuleius lib. x Metamorph. Quod autem linea texta in delicias Prudentius numerat, arguit usum lini non fuisse apud veteres Romanos valde communem.
329. Aldus, mendose, cute. Mariettus, aut glossam
- veterem, aut notam suam adducit: Dum enim in lectis versamur, cutis attenuatur et politur.
330. Imitatio Virgillii: Felix qui potuit rerum cognoscere causas, lib. II Georg. vers. 490.
331. Prag., non bene, partumque.
334. Thuan., Weitz., amore: non placet.
335. Egm., Pal., obumbrata. In Vat. A, quis obumbrata, cum glossa ob; pro ad.
336. Ald., operta. Apud Weitzium M. Berg. legit operta.
337. In editione Parmensi, sanctum, bonumque, contra metri regulas.
338. Vide Gen. cap. 1. Christus per prolepsin, ut sæpe alias, scilicet Filius Dei, per quem omnia facta sunt.
340. Vat. A, Prag., Rat., Urb., Weitz., Rot., Gis. et alii, testificatur, quo spectat Mar., testificator. Alex. cum plerisque Heinsianis, testificatus; id secutus est Teolius.
342. Weitz., sequor pro sequar.
347. Widm. et Mar. a secunda manu, unus; alii, unum, et distinguunt Pater est. Giselinus, Vido, ait, hominis religionem. Singularem numerum bis repetere maluit quam usurpare pluralem, ut quam longissime a gentilibus recederet. Quam prope igitur ab illis eam abesse existimas, qui nuper a tribus diis superum ducibus donatos libellos tribus diis hominum ducibus obtulit? Hoc in genere Lipsius, Cent. misc. II, epist. 47, in Bembo irridet persuasio pro fides: aqua et igni interdicio pro excommunicatio: deos superos, manesque illi placare pro peccata morturo remittere, et quod Senatus Venetus ad Julium pontificem scripserit, uti fdat diis immortalibus, quorum vicem gerit in terris. Adia omitto.

- Quippe unum natura facit: quæ constat utriusque
Una voluntatis, juris, virtutis, amoris.
- 350 Non tamen idcirco duo numina, nec duo rerum
Artifices; quoniam generis dissensio nulla est.
527 Atque ideo nulla est operis distantia,
[nulla
Ingenii; peperitque bona omnia conditor unus.
Nil luteum de fonte fluit, nec turbidus humor
- 355 Nasçitur, aut primæ violatur origine venæ;
Sed, dum livenes liquor incorruptus arenas
Prælabit, putrefacta inter contagia sordet.
Nunquid equus, ferrum, taurus, leo, funis, oli-
[vum
In se vim secleris, cum formarentur, habe-
[bant?
- 360 Quod jugulator homo, non ferrum causa su- B
[roris,

- Sed manus est: nec equum vesania fervida
[circa
Auctorem levitatis habet, rapide fragoris.
Mens vulgi rationis inops non cursus equorum
Perfurit: infami studio perit utile donum.
- 365 Sic Lacedæmonias oleo madui-se palæstras
Novimus, et placidum servire ad crimina suc-
[cum.
- 528** Inde per aerium pendens audacia funem,
Ardua securis scandit proscenia plantis.
Inde feras volneri temeraria corpora saltu
- 370 Transiliunt, mortisque inter discrimina ludunt,
Sanguinis humani spectacula publicis edit
Consensus, legesque jubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum, discerpta
[cruentis
Morsibus, oblectent hilarem de funere plebem.

GLOSSÆ VETERES.

354. Nec turbidus humor, origo nostra pura et in-
culpabilis, I.
357. Prælabit, prænatat, I.
358. Olivum, in palæstris, I, Vat. A.
361. Circi, ludi illius, I.
362. Levitatis, velocitatis. — Fragoris, inordinati
soni, I.
363. Inops, iners, I.
364. Infami, turpi. — Donum, equus, I.
365. Lacedæmonias, Lacedæmonia, ipsa est Sparta,
civitas Græciæ, ubi primum unus iste repertus est. —

- Palæstras, luctationes; PALO, id est fugio vel luctor:
inde palæstræ, I.
366. Succum, olei, Mar.
368. Proscenia, Vestibula, vel atria ante scenam.
Palæstrita, colluctor; proscenia ipsos passus funis
dicit; proscenia et pulpita, gradus scenæ; de schæno-
batis, id est funambulis, I.
369. Feras, equos. — Volucris, veloci, I.
370. Discrimina, pericula, I.
371. Edit, profert, cernit, I.
372. Publicum, venale. Iso.

COMMENTARIUS.

348. Vat. A, fecit, contra metrum.
350. Rat., nec tamen.
351. Prag., nullâ sine est. Clericus asserere ausus
est Nicænos Patres nihil aliud contra Arium defini-
visse, nisi divinitatem non in tres diversæ speciei
naturas, sed in tres ejusdem formæ et æqualis or-
dinis essentias esse diductam; et vocabulo homou-
sion solum significari substantiæ æqualitatem et
naturæ similitudinem quamdam seu æffinitatem, non
vero identitatem. Eandem impudentem opinionem
inculcat in Vita Prudentii, tom. XII Bibl. univers.
Ait nimis, Prudentiam hoc versu negare, esse tres
artifices rerum, specie seu genere diversos: quoniam
generis dissensio nulla est. Quid magis alienum a
Prudentii mente fingi potest? Nonne sæpissime Pruden-
tius genus pro natura accipit? nonne toto hoc
libro in eo est ut probet eandem esse in tribus
personis naturam, et non posse duos natura distin-
ctos deos consistere? Vide supra vers. 47: Ausit et
unius naturæ scindere vitæ. Genus pro natura ab aliis
etiam sumi, notavi ad vers. 33. Confer quæ Joanes
Lamius adversus Cærici Artem criticam disserit
in dissertat. de Recta Patrum Nicænorum Fide, ubi
egregie nostrum poetam defendit.
355. Prag., peperit quoniam omnia. Mar. a secunda
manu, Egm., Fab., Gis. ad oram, Urb., peperitque.
Gisellus in contextu, peperit bona nam omnia. Vetusit
alii peperit bona omnia, non eliso a in bona, quod
Prudentio non esse insolens multi putant.
357. Prag., Vat. A, a secunda manu, Mar. a prima
manu, sordet. Alii, sordet, quod sensui convenit.
Verbo prælambo alias usus est poeta. Lambere, mor-
dere, stringere, radere, passim fluminibus tribuitur.
361. Aldus, male, nec cum pro nec equum. Isidorus
lib. xviii Etym., cap. 59: Nihil esse debet Chris-
tiano cum circensium insania.
363. Duo veterimi Heiniansi, Rot., Alex., rabidi,
quod in Chamillardo displicuit Gallandio. Mar. utrum-

- C que, rabidi et rapidi. Alii plerique, rapidi. Statius
lib. iii Silv. ad Claudiam, nec aut rapidi mulcent læ
prælia circi.
365. Weit., Lacedæmonicas. De his Propertius et
alii. Etymologiam, quam glossa attingit, explarat
Servius lib. ii Georgicon.
367. Hi Terentio vocantur funambuli, aliis funire-
pi, aliis schænobatæ. Manilius lib. v eorum artem de-
scribit.
369. Gisellus auditum a se refert, istiusmodi lu-
dum apud Italos magno esse in pretio, quo taurus
acuminatis et ardentibus calamis exstimulantes in
rabiem agunt. Verum si qua est ea gloria, Hispano-
rum propria est. Vide ejus ludi amœnam descriptio-
nem in Prædio rustico Vanieri. Confer Claudianum
carm. 17, vers. 294 et seqq. de pon pa amphitheatra-
li, et Cassiodorium lib. v, epist. Theodori regis 42,
ubi plura de simili ludo in amphitheatro Romano Titi,
et hæc de saltu: Tunc in aere saltu corporis elevato,
quasi vestes levissimæ supinata membra jaciuntur, et
quidam arcus corporeus supra belluam libratus, dum
moras discedendi facit, sub ipso velocitas ferina dis-
cedit.
372. Put., Rot., Mar. a prima manu, consensus,
quod recentiores editores sequi maluerunt. Tenco
consensus cum Alex., Vat. A, Prag., Urb. et pleris-
que aliis, cum editis, tum mss. codd. Virgilius lib.
v Æn.: Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consensu medio tulit, exstructoque resedit.... Hic to-
tum cavæ consensum ingentis.... clamoribus implet.
Omitto Ciceronem et alios. Prudentius ipse in
Symmachum, vers. 1090: Inde ad consensum cavæ.
Arnobius lib. ii: Interficere se alios nullius ob merit
causam, sed in gratam voluptatem consessorum. In
glossa lege: Venale, publicum.
374. Put., Ald., hilaram, cum Alex. et Vat. A; quo
spectat Egm., philaram. Alii, hilarem, et ex nostris
Mar., Rat., Prag., Urb.

- 375 Mille alia stolidi bacchantia gaudia mundi
Percensere piget : quæ veri oblita Tonantis
Humanum miseris volvunt erroribus ævum.
Nemo animum summi memorem genitoris in
[altum
Excitat, ad cœlam mittit suspiria nemo :
380 **529** Nec recolens apicem solli natalis ad ipsum
Respicit auctorem, nec spem super æera librat :
Sed mentem gravidis contentam stertere curis,
Indigno subdit domino, perituraque pronus
Diligit, et curvo quærit terrestria sensu.
385 Hoc pulchrum, quod terra parit, quod gloria
[confert
Lubrica, commendat quod perniciose voluptas,
Quod, velut excitus diffuso pulvere ventus,
Præterit, exemplo tenuis quod transvolat B
[umbræ.

GLOSSÆ VETERES.

375. Stolidi, stulti. — Bacchantia, insanientia, I.
376. Percensere, enumerare, Iso.
378. Altum, cœlum, I.
379. Excitat, elevat, I.
381. Aera, ad cœlestia. — Librat, ponit, provèhit, I.
382. Contentam, sufficientem. — Stertere, requiescere, dormire, id est, runcare mens dicitur cum terrenis succumbitur curis, nec se mente ad superna ullo modo vult erigi, I. Runcare, Vat. T.
385. Domino, diabolo. — Perituraque, hujus mundi, I.
384. Curvo, pravo, averso, I.
386. Lubrica, instabilis. — Commendat, concedit. — Perniciose, periculosa, I.
387. Velut, scilicet putat pulchrum. — Excitus, commotus, velox, I.
388. Exemplo, similitudine, similiter. — Transvolat, præterit, I.
389. Pestibus, generibus, perturbationibus. — Urget, commovet, I.
390. Prædo, diabolus, I.
391. Bunt, concipiunt interius, intra præcordia. — Medullitus, in interioribus animæ, circa præcordia, I.
392. Ministros, morbos, vel vitia, I.

- A His ægras animas morborum pestibus urget
390 Prædo potens : tacitis quem viribus interfusum
Corda bibunt hominum. Serit ille medullitus
[omnes
Néquitias, spargitque suos per membra mini-
[stros.
Namque illic numerosa cohors sub principe tali
Militat, horrendisque animas circumscidet armis;
395 **530** Ira, superstitio, mœror, discordia, luxus,
Sanguinis atra sitis, vini sitis, et sitis auri,
Livor, adulterium, dolus, obtrectatio, furtum,
Informes horrent facies, habituque minaces;
Ambitio ventosa tumet; doctrina superbit;
400 Personat eloquium; nodos fraus abdita necit.
Inde canina foro latrat facundia toto.
Hinc gerit Herculeam vilis sapientia clavam,
Ostentatque suos vicatim gymnosophistas.

395. Illic, in medullis, vel membris. — Numerosa, multiplex. — Cohors, diabolorum, vitiorum. — Principe, diabolo, I.
394. Circumscidet, illa cohors, I.
395. Superstitio, vana religio, gentilitas. — Mœror, tristitia. — Luxus, luxuria, vel ventis ingluvies, I.
396. Sitis, cupiditas; homicidium. — Vini sitis, ebrietas — Sitis auri, avaritia, concupiscentia, I.
397. Livor, invidia. — Adulterium, fraus conjugii — Obtrectatio, detractio, I.
398. Horrent, horrende apparent. — Facies, supradictæ imagines, vel species, I.
399. Ambitio, concupiscentia; superbia vana, vel inanis, I.
400. Personat eloquium, intonat, alte loquitur, I.
401. Canina, a canibus dicta, I.
402. Vilis, sæcularis. — Clavam, baculus Herculis, quo omnes vincebat; inde clavam appellat dialecticos syllogismos, quibus se vincere putant ubique; fustem Herculis, I.
403. Vicatim, per singulos vicos. — Gymnosophistas, philosophos; qui nudi disputabant; nudos sapientes; gymnosophistas perhibent nudi philosophari in solitudinibus in die, Iso.

COMMENTARIUS

378. Egregie dictum *Nemo animum*, etc., postquam scilicet inanes hominum occupationes et perniciose studia recensuerat.
382. Ald., Prag. et nonnulli Vulg. cum Pal., contentam sternere. Optimi contentam stertere. Bong., contentus pro contentam, exstatque contentus in nonnullis Vulg., sed non in Aldo, ut putavit Weitzius, nisi duplex fuerit Aldi editio, quod non credo.
384. Ex Persio sat. 2. *O curvæ in terras animæ et cœlestium inanes.*
385. Widm., perit; supra, parit et capit. Bong., capit. Cæteri, parit, quod verum est.
390. Diabolus prædo et lairo sæpe ab ecclesiasticis scriptoribus dicitur. In præf. 2 Apoth. vers. 45, et in Apoth. vers. 408, fur idem vocatur.
394. Mar. a prima manu, horrendas, male. Ald., circumscidet; Weitz., Vat. A, circumscidet. Legendum cum aliis circumscidet.
395. Epist. B. Pauli ad Galatas, v, 19: *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes et h. similia.* Vat. A et Pal., luctus; non bene, pro luxus.
398. Ald. et Mar., contra rationem carminis, habitus pro habitu, quod vult etiam Vat. A, ubi est abitu.

- Habitus est forma, facies, status, cultus corporis. Virgil. 1. Æn., *Virginis os, habitumque gerens.*
399. I ad Corinth. viii, 1: *Scientia inflat, charitas vero ædificat.*
400. Ald., non recte, addita pro abdita.
401. Jurisconsultorum canina facundia in proverbium abiit.
402. Fabricius Herculeam clavam sapientiæ adjudicat, quia Hercules a doctis colebatur, qui laboriosi et benefici esse debent, adeoque Herculi commune fuit cum musis templum in circo Flaminio. Giselinus probabiliter putat, hoc loco notari Cynicos, quorum supellex erat baculus et pera. Clavam inter philosophorum insignia numerari, constat ex Apollinari Sidonio carm. 15, *Tetrica nodosæ; commendat pallia clavæ.* Sirmondus ad Sidonium p. 45 multa affert de barba, pallio et clava philosophorum, et hos ipsos Prudentii versus de clava philosophica exponit. Chrysosomus de Statuis vii: *Ubi nunc sunt qui palliis amiciuntur, et promissam barbam ostentant, et clavas dextra gestant externi philosophi?* S. Augustinus, lib. xiv de Civit. Dei, cap. 17: *Videmus adhuc esse philosophos, qui non solum amiciuntur pallio, verum etiam clavam ferunt.*
403. In editione Parmensi typographi mendum *Ostenta* corrigendum est. In glossa Isonis legendum *Indiæ* pro *in die* ex Isidoro lib. viii, cap. 6.

- 531** Incerat lapides fumosos idololatrix
 405 Relligio, et surdis pallens advolvitur aris.
 Heu quantis mortale genus premit improbus
 [hostis
 Armigeris! quanto ferrata satellite ductor
 Bella gerit; quanta victos ditone triumphat!
 Surgit in auxilium Chananeus, atque agmina
 [denset
 410 Casside terribilis, setarum pondera mento
 Concutiens, dextramque gravi cum cuspidē
 [quassans.
 Ast alia de parte furens exercitus ardet
532 Regis Amorrhæi: tum millia Gergeseorum
 Effundunt aciem toto volitantia campo:
 415 Eminus hi feriunt, configunt coninus illi.

GLOSSÆ VETERES.

404. Idololatrix, *idola colens, idolis serviens, I.*
 405. Advolvitur, *inclinatur, I.*
 406. Premit, *constringit, I.*
 407. Armigeris, *vitiis, insidiis. — Ferrata, dura.*
 — Satellite, *militie, I.*
 408. Triumphat, *superat, I.*
 409. Chananeus, *populus; interpretatur motus eorum: Cham, calidus, commotus interpretatur; commemorat modo hic septem gentes quæ insurrexerunt contra filios Israel, sed pro septem posuit vitiis, seu nequitiis spirituales insinuat, quæ insurgunt contra hominem, I.*
 410. Casside, *galea. — Setarum, barbæ; in barba, I.*
 411. Cuspide, *hastia, I.*
 412. Furens, *iratus. — Ardet, stridet, I.*
 413. Amorrhæi, *tristitia Amorrhæus, amarus, vel loquens. — Gergeseorum, Gergesens, colonum ejiciens, vel advena propinquus, I.*

- A** Ecce Jebusaiicæ fervent ad prælia turmæ,
 Aurea tela quibus, de sanguine tincta draconis,
 Mortifero splendore nitent, radiantque, ne-
 [cantque.
 Necnon terrilcas pilis armare catervas
 420 Te Cethæe, juvat: sed gens Pheræza sagittis
 Insultat virtute pari, sed dispare ferro.
 Postremum cuneum rex promovet Hevæorum,
 Squamosum thoraca gerens de pelle colubri.
 His subnixæ viris scelerum perversa potestas
 425 Edomat invalidas mentes: quæ simplicitate
533 Indociles, bellique rudes sub fœdere falso
 Tristis amicitia: primum socia agmina credunt,
 Mammoneamque fidem pacis sub amore se-
 [quantur.

- B** 414. Volitantia, *propter celeritatem equorum, Iso.*
 415. Eminus, *longe, contra. — Configunt, pugnant. — Coninus, prope, I.*
 416. Jebusaiicæ, *Jebuseus, id est calcatus, sive præsepe eorum, I.*
 417. Aurea tela, *avaritia. — Tincta, venenata, I.*
 420. Cethæe, *Cethæus, abscissus a Christianitate. — Juvat, delectat. — Pheræza, Pheræzus, separatus, vel absque muro, I.*
 422. Rex, *diabolus. — Hevæorum, Hevæus ferilis, vel ferox, I.*
 423. Thoraca, *thorax, pectus, vel cassis, quia pectus cooperit, I.*
 424. Subnixæ, *subjecta, elevata. — Viris, vitiis, I.*
 428. Mammoneamque, *diabolicam, pecuniosam, vel sæcularem, avaram, I.*

COMMENTARIUS.

404. Aldus ediderat *idololatrix*, correxit *incerat lapides fumosos idolatras*, perperam *incerat*, et *idololatrix*. Nec inelius recens corrector in Rat., *vana deorum pro idololatrix, seu idololatrix*. Gronovio, Observat. eccles. cap. 5, placuit *idololatrix*, neque displicuit Heinsio aliusque recentioribus editoribus; et facilis quidem fuerit mutatio *s* in *x* ob soni similitudinem. Sed scripti jubent legi *idololatrix*, et hæc fuit consuetudo Prudentii, ejusque ætatis, ut quædam vocabula Græco-Latina formaret, ut *primoplustus*. In editione Parmensi metrum corruptum est *incerat fumosos lapides*.

406. Corrector in Rat., erasis prioribus, inepte substituit *Heu quot mortale genus premit improbus hostis Militibus*. Gis., Fabr., Cell. ediderunt *premit genus*. Ald. et nostri, *genus premit*. Id tenuit Heins.

408. *Triumpho* active in Vulgata reperitur: eo verbo ita usi sunt Livius, Tacitus, Plinius, scilicet *triumphor* passive.

409. Aldus primum edidit *Chananeus, atque agmina denset*, postea emendavit *Chananeus, et agmina denset*. Giselinus hoc postremum anplexus est. Latinus in Torn. legit *Chananeus, atque agmina denset*, sed animadvertit legendum vel *Chananeus trisyllabum*, vel, si quadrisyllabum sit, *Chananeus, et agmina*. In Bibl. Latini mendum opinor esse *surgite pro surgit*. Scripti *Chananeus, atque agmina denset*, ut sit diphthongus *eu*. Vide in Apoth. vers. 982 *Matheus*. Pro *denset* Prag. *densat*, et apud Weitzium Giselinus, qui tamen in ed. 2 habet *denset*. Allegoricam interpretationem harum nationum vide apud Lauretum in Silva Allegoariarum, qui loca SS. Patrum similia indicat.

410. Ald., *terribili*; ceteri, *terribilis*. Fabricius pro *pondera mento* excudit *ponderamento*, errore non typographico: nam in Indice advertit Prudentium usum nomine *ponderamento*; quod confirmat in

C Comment., docens sumi pro *pondere*. Multi hujusmodi errores ex conjunctione vocum in Prudentium irrepserunt. Ac revera in Aldo legitur *ponderamento*.

411. Prag., *vibrans*: supra, *quassans*.

413. Vat. A, *mendose, greges eorum pro Gergeseorum*. Hi omnes erant populi terræ Chanaan, de quibus vide Josue lib. et interpretes.

416. Put., Egm. et Vat. A, *Zebusaiicæ*. Mar., Prag., Gis., *Jebusaiicæ*. Weitz. et Urb., *Jebusaiicæ*. Aldus et Alex., *Gebusaiicæ*.

418. Ald., Mar. a prima manu, Widm., Bong., *micant, radiantque, micantque*. In Prag. videtur fuisse *micant, radiantque, nutantque*, quod metro repugnat. In Oxon., *micant, radiantque nitentque*. Fabr. et Gis., *nitent, radiantque, micantque*. Vetustiores plerique *micant, radiantque, necantque*. Emendandus est error typographicus editionis Parmensis. *radiantque, necantque*.

420. Put., *Cillee*; Egm., *Chilee*. Alii, *Cethæe*; Gisel. vero 2 edit., *Gethæe*. In Put., *gens Pheræza*, quod sequor, nam *Pheræzae* carmini adversatur. Chamillardus vellet *Bettæe*, si metrum pateretur. Alius error hic occurrit in editione Parmensi, *sed gens Pheræzae sagittis*. Teolius fortasse voluit *Pheræzae*.

422. Put., Rot., Ald., Pal., Egm., *Euveorum*. Vat. A et Bong., *æveorum*. Mar., Prag., Weitz., *Eveorum*. Alii, *Bevæorum*; alii paulo aliter. In nonnullis vulg., *præmoveret* pro *promovet*.

424. *Scelerum potestas*, ut *potestas tenebrarum* in sacra pagina.

426. *Indociles* eo sensu quo hymno 3 Cathem., vers. 414, diximus, *indocile* accipi posse pro *docili*, ut *infractus* pro *fracto*.

427. Imitatur illud Maronis lib. II Æneid., *socia agmina credens Inscius*, et alia quæ sequuntur. Vido etiam vers. 551 et seqq. *Psychomachia*.

- Mox faciles ad vincla rapi, juga dura volentes A 445
 430 Addictis subeunt cervicibus, et nebulosum
 Spirituum jussis servire ferocibus optant.
 Ille, supervacuis augens patrimonia fundis,
 Finitimisque inhians contempto limite agellis,
 Ducitur ianexus manicis, et mille catenis
 435 Ante triumphales currus post terga revinetus,
 Nec se barbaricis addictum sensit habenis :
 Illic, qui ventosæ scandit fastigia famæ,
 Inflaturque cavo pompæ popularis honore,
 Qui summum, solidumque bonum putat ambi-
 [tionis
 440 Crescere successu, præconum voce trementes
 434 Exanimare reos, miserorum in corpora
 [fascies
 Frangere, terribiles legum exercere secures, B
 In laqueum jam colla dedit, jam compede dura
 Nequitur, et pedibus servilla vincula limat.

GLOSSÆ VETERES.

430. Addictis, subjugatis, deputatis. — Nebulosum, nigrorum, I.
 432. Ille, aliquis, quidam. — Supervacuis, per rapinam abundantibus. — Fundis, prædiis, hereditatibus, ædificiis, terris vel prædiis; fundus dicitur ager, eo quod nobis fundat fructus, I.
 436. Barbaricis, diabolicis. — Habenis, vinculis, I.
 437. Hic, quidam, aliquis, I. — Ventosæ, vacuæ, Vat. A.
 438. Cavo, vacuo, I.
 439. Ambitionis, avaritiæ, I.
 440. Successu, prosperitate. — Trementes, timentes, I.
 441. Exanimare, mortificare. — Fascies, potentias, dignitates, I.
 442. Exercere, augere. — Secures, arma lictorum, I.

444. Limat, purgat, I.
 445. Hostica, hostilia, I.
 446. Cohibent, constringunt. — Ergastula, carcer, opus; inde ergastulum, locus ubi exercetur constructio alicujus operis, I.
 449. Assur, dirigenis interpretatur, I.
 450. Quam, gentem, I.
 451. Orbatam, viuatam. — Utulavit, lamentat. — Urbem, Jerusalem, I.
 452. Num, nunquid, I.
 453. Persica, diabolica, I.
 456. Barbara, pagana, I.
 458. Profanato, sordido, I.
 459. Abolent, obliviscuntur, illorum malignorum suorum; alienatio est abominabilis perditio, I.

COMMENTARIUS.

430. Egm., Weitz., Iso, Gisel. ad oram, Gifan. C Ind. Lucret., verbo *vestire*, ex vet. lib., *nebulosum* quasi *nebulosorum*. Ita etiam Rat. cum glossa *fallacium, tenebrosorum*. Plerique, ut Alex., Urb., Mar. Vat. A, Prag., Heinsiani, *nebulosum*. Neo dubium quin *nebulo*, ut *nebulosus*, de diabolo apposite dicatur.
 431. Egm. et Ald., *aptant*; alii, *optant*. In Mar. ex *ferocibus* recte factum *ferocibus*.
 433. Vat. A et Egm., *contento limite*, quasi exten-
 to; vel cum limis ipse sit contentus, homines finitimis agellis inhiant. Melius cæteri, *contempto*. Horatius lib. II, sat. 6: *O si angulus ille Proximus accedat, qui nunc denormat agellum*. Teolius omnes Vat. allegat pro *contempto*, vel ut ipse scribit *contempto*. Facile potuit n videri esse m, aut contra.
 435. Mos hic erat ducenti captivos ante triumphalem curram.
 440. Prag., male *successum*. Præconis inter alia munus erat judicia et sententias publicare.
 441. Egm., Wid., Mar. a secunda manu, Prag., Vat. A, Ald., *exanimare*. Mirum quod hic error tot codices occupaverit. Metrum postulat *exanimare*, quod exstat in aliis. In Rat. est *exanimare* a recentiori manu; alloqui erat *examinare*. In Alexan., *exanimare*; sed glossa *investigare*, quasi is qui glossema addidit, legisset *examinare*. Ald., Alex., Urb., Gis., in corpora, ut hymno S. Cassiani vers. 47, in ora *frangere tabellas*. Heinsius nihil contra ex suis adnotavit. Mar., *corpore*, recente manu in *corpore*. Prag., Rat., Weitz., in *corpore*.
 446. Glossæ addæ ex Isidoro lib. xv, cap. 6, quod ergastula etiam sunt, ubi deputantur noxii ad aliquod opus.
 447. Chamillardus, *virtus non intellecta* accipit pro

- vitiis, quæ specie virtutis decipiunt. Cellarius interpretatur de vera virtute, quæ ignorantiam sui et contemptum vindicat famulatu poenarum. Fortasse melius *virtus non intellecta* dicitur esse vis quædam occulta et non intellecta ab ipsis qui poenis sunt subiecti. Sic supra vers. 436: *Nec se barbaricis addictum sensit habenis*.
 448. Widm. supra, *nostra*, minus bene. Pergit declamare in vitia, quæ specie virtutis fallunt, hominesque captivos in servitutem redigunt. De hujusmodi vitiis Juvenalis satira 14.
 450. Jeremias cap. I Thren., vers. A: *Quomodo sedet sola civitas, plena populo: facta est quasi vidua domina gentium*.
 452. Ex diversa scribendi ratione Prag. et Rat., *aud*; Egm. et Vat. A, *haud pro aut*.
 453. Prag., quos, et versu seq. *captivos*, non ita bene ac *quas et captivas*, sc. animas.
 455. Vat. A scribit *disuescunt*.
 456. Rat., ex *patriis*. Prag., *eruti*, ut supra quos *captivos*. Hæc omnia videri possunt in Lamentationibus Jeremias.
 458. Captivi Israelitæ, et qui ad Ægyptum confugerant, ad idolorum cultum secesserant, quos Jeremias objurgavit.
 459. Palat., Widm., Egm. pro diversa lectione, Weitz., Vat. A, *petulantia pectora*. Heinsiani, *petulantia e pectore*, cum Ald. et aliis. Mar. a prima manu, Rat., Prag., *petulantia pectore*. In Mariet. aliena manu a vel e pectore. S. Paulinus psal. cxxxvi: *Cum patrium memori traheremus pectore Sion*. Ubi etiam producit prima vocalis, quam Fortunatus quoque produxit. Vide alia exempla in indice Fabricii ad poetas Christianos. Alii corripiunt quod in his nomi-

- 460 Jam patriæ meminisse piget : jam mystica A
[frangunt
Organa, et externi laudant anathemata regni.
Nonne fuit melius, sævum Memphitidis aula
536 Imperium tolerasse patres, penitusque
[sinistris
Assedissee focis ? positos Pharaonis iniqui
465 Sub pedibus, limo, et paleis servire paratos,
Carnis et immodicæ spurco ructamine crudos ?
Quo tantum auxilii per prodigialia signa
Effudit Dominus, populum dum forte rebellem
Servat ope immerita, vinclis dum subdita colla
470 Solvit, et Ægyptum virga serpente coerct ?
Quid juvat æquoreum, pelago cedente, profun-
[dum
Pulverea calcasse via : cum conscia ponti B
Saxa sub ignoto patuerunt prodita coelo,

- Aruit et medio sitiens in gurgite limus ?
475 Si victor virtute Dei, mediasque tenebras
Luce columnari scindens exercitus offm,
Perdidit inventi vallem Botryonis opimam ?
537 Si nescit versare solum, cui melle pe-
[renni
Gleba fluens niveos permiscet lactea rivos
480 Si domitam Jerichon lituis, atque tre canoro
Rursus in antiquos patitur consurgere muros
Si ripis reflui Jordanis pellitur, et jam
Deserit ascriptam dimensa in jugera sortem ?
Denique si structam tantis sudoribus urbem,
485 Et quæ nubigenas transcendunt culmina nim-
[bos,
Defensare nequit ? si nescit, quis lapis ille est
Hostibus obsistens, ut inexpugnabile turris
Præsidium : quem non ærato machina rostro

GLOSSÆ VETERES.

461. Organa, laudes Dei.—Anathemata, perditiones, alienationes, I. Alienationes, Vat. T.
462. Memphitidis, Ægyptiaca, I.
463. Tolerasse, pati.—Sinistris, contrariis, I.
464. Pharaonis, qui nominabatur Cencelis, Chencelis, I.
465. Sub pedibus, dominatione, potestate, I.
466. Immodicæ, magnæ, in multitudinē. Spurco, immunda eructatione.—Crudos, saturatos, plenos, indigestos, I.
467. Quo, cur illic, I.
468. Rebellem, infidelem, I.
469. Ope, auxilio, I.
470. Virga, quia virga mutata est in serpentem.—

- Serpente, existente, I.
472. Calcasse, ambulare, I.
473. Prodita, ostensa, I.
477. Perdidit, pro perdit.—Botryonis, terram promissionis.—Opimam, fertilem, I.
478. Versare, arare terram, subvertere, colere, I.
480. Jerichon, civitatem diaboli, sancta prædictione superatam, I.
484. Sudoribus, laboribus.—Urbem, Jerusalem, I.
485. Culmina, virtutes, d. sideria, I.
486. Lapis, Christus est ; qui murus, et lapis est inextinguibilis, et præsidium indeficiens, I.
488. Vis, immissa cum fortitudine, I.

COMMENTARIUS.

nibus fieri posse, monui in proleg. E. Judæia captivitate Babylonica detentis, nonnulli erant qui recordarentur Sion et idolorum cultum horrerent, ut liquet ex psalmo cit. : *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, cum recordaremur Sion.* Prudentius illos cum Jeremia reprehendit, qui gentium ritus et ritus fuerunt secuti.

460. Apud Weitzium, Widm., nam pro jam. Sed non explicat Weitzius sitno nam patriæ, an nam mystica, an utrumque : nam bis repetitur jam. Chamillardus opinionem Pinedæ lib. vii de Salomone, cap. 10, refert Judæos citharas suas appendisse sacrificibus, quæ erant ante Belli Jovis templum in ipsa urbe Babylone, ex interpretatione psalmi cxxxvi : *In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, et in eadem opinione fuisse Prudentium affirmat.* Mihi id non liquet : nam Prudentius Judæos illos reprehendit qui organa frugerant, non qui suspenderant. Neque opinionem Pinedæ approbat Lorinus, qui fuse doctique hoc de re ad eum psalmum disputat.

461. In Vat. A desideratur et post organa. Anathemata hic sunt sacrificia, mores et ritus profani. Anathema pro homine execrabili vox ecclesiastica, ut anathematizare apud S. Hieronymum et alios. Teotius monet anathemata, priori porrecta, ut hic, esse donaria numini dicata. Fortasse scribere voluit *tertia porrecta*. Conjici posset *anademata*. Lucr. lib. iv, *anademata mitra*.

462. Longissimum esset ea omnia proferre quæ e sacris Litteris Poeta indicat aut refert. Quæ hoc loco attingit, videri possunt Exod. cap. 1, 5 et seqq.

466. Ait poeta Israelitæ carne immodica se in Ægypto refecisse, quia ipsi Exod. xvi, 3, dixerunt : *Utinam mortui essemus per manam Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnum, et comedebamus panem in saturitate.*

467. Horatius l. b. 1, ep. 5 : *Quo mihi fortunæ, si*

C non conceditur uti ?

472. Cauchius ex scripto suo malebat *purpurea*. quia sermo est de mari Rubro. Sed venustius est *pulverea* cum reliquis scriptis, quasi Israelitæ non solum sicco pede trajecerint mare, sed etiam via mare per medium fuerit pulverulenta. Sic mox *aruit limus*. Paulinus etiam Nat. 9 dixit *arente profundo*, et *pulverulenta vestigia* de transitu Jordanis.

474. Weitz. et Gis., *sub gurgite*. Heinsiani, Pal. et nostri eodd., *in gurgite*.

475. Vat. A et Egm., *sic victor, male*.

477. Martialis lib. xi, epigr. 38 : *Nec dignam toto te botryone putat.* Alii hic intelligunt racemum uvæ conditionis, alii ova sepium, sive liquamen ex ovis piscium. Palladius certe pro uvæ racemo posuit *botryonem*. Prudentius loquitur de botris seu racemis terræ promissionis. Consule Num. xiii, Josue vi et seqq.

480. Ald. scribit *Hierico*, alii *Hierison*, aut *Jericon*, D aut *Jerichon*.

482. Ald., *rivis* ; alii *ripis*. Vat. A, *refluis pro reflui*.

486. Ald. habet *illens* pro *ille est*. Perspicuum est Christum hunc esse lapidem, de quo Paulus ad Ephes. ii, 20 et seqq. Vide etiam Dithochæum tetrasticho 34, *Piuna templi*.

487. Sieh. et Bong. a prima manu, *terris pro turris*. Vat. A, *mendose, inexpugnabilis*.

488. Ita legunt veterissimi Pat. et Thoan. apud Heinsium et Alex. a prima manu. Cætera quæ alii addunt, superflua sunt et tautologiam redolent, *hostibus obsistens, hosticus, arietis vis quatit, arietat, insiliens*. Gieselinus : *Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis impacta quatit, non æra machina rostro Arietat insiliens, nec ferrea verbera quas aut ; et ad oram, non ærea machina. Aldus, Præsidium, quem non fragor hosticus arietis, aut*

Oris apostolici testis sententia prodit.

540 Nemo habitum naturæ, aut irritamina
[peccans

Corporis accuset : facile est frenare rebelles

525 Affectus carnis, nimiosque retundere pulsus
Materiæ fragilis, et viscera victa domare.

Quippe animus longe præstantior, utpote summo
Æthere demissus, subjectos si velit artus

Imperio quassare gravi, jussisque severis

530 Dedere, regnanti domino vis nulla resistet.

Major inest vis illa homini, quæ flatile virus
Ingerit, et tenuem tenui ferit aere mentem.

Parthica non æque ventos transcurrit arundo,
Cujus iter nullus potis est comprehendere visus :

535 Præpes enim, volucres dum pennis transvolat
[auras, **B**

Improvisa venit, nec stridor nuntiat ante

Adventum lethi, quam pectoris abdita rumpat,
Securam rapiens medicato vulnere vitam.

Sed magis aligera est, magis et medicata sa-
[gitta,

540 **541** Quam jacet umbrosi dominatio lubrica
[mundi,

Eludens excussa oculos, calamique volantis
[tum

A Præpete transcursa cordis penetrabilia figens.
Nec segnis natura animæ est, aut tarda ca-
[vendi

545 Ingenium, purum, sapiens, subtile, serenum,
Mobile, sollicitum, velox. vegetabile, acutum :

Factorem modo casta suum veneretur, et ipsi

Militet, ac victum proculcet sobria mundum ;
Nil de pestiferis opibus, aut falsificatis

550 Terrarum spoliis stulto oblectamine libans,

Ne sub fasce jacens, alieno et dedita regno

Non queat argutas hostis vitare sagittas.

Sed quid ego omne malum mundique, homi-
[numque maligni

Hostis ad invidiam detorqueo : cum mala no-
[stra,

555 Ex nostris concreta animis, genus, et caput,
[et vim.

542 Quid sint, quid valeant, sumant de corde
[parente?

Ille quidem fomes nostrorum, et causa malo-
[rum est.

Sed tantum turbare potest, aut fallere quan-
[tum

GLOSSÆ VETERES.

522. Prodit, dicit, Iso.

523. Irritamina, provocamina, provocationes, quia, corpore provocante et suggerente, anima consentit peccatum aliquando, I.

525. Affectus, desideria, I.

527. Præstantior, melior, nobilior scilicet corpore, I.

529. Quassare, fatigare, edomare, premere, domare, I.

530. Dedere, occupare, animo tradere. — Domino, animo. — Vis nulla, scilicet corporis, I.

531. Major, de animo dicit. — Vis illa, diaboli, I.

532. Ingerit, immittit. — Tenuem, fragilem. — Ferit, percussit. — Aere, persuasione, I.

535. Æque, similiter, non sic. — Arundo, sagit-

ta, I.

533. Præpes, velox, I.

538. Medicato, illito, toxicato, I.

539. Aligera, velox. — Medicata, venenata, I.

540. Umbrosi, tenebrosi. — Mundi, diaboli, I.

541. Eludens, decipiens. — Excussa, sagittata. —

C Calami, teli, I.

546. Agitabile, mobile, I.

550. Libans, cupiens, I.

551. Fasce, onere, I.

552. Argutas, scilicet viles, I.

554. Detorqueo, converto, I.

555. Concreta, conculata, Iso.

557. Ille, diabolus. — Fomes, incentivum, vel incendium, I.

COMMENTARIUS.

525. Mar., nimiosque, sed supra recentiori manu, minimosque.

530. Alex. cum Heinsianis nonnullis resistet. Ald. et alii eilii cum Urb. aliisque mss., resistit: quod nescio cur Heinsius damnet: nam idem est sensus. Perperam autem vulgati distinguebant dedere regnantii domino.

535. Prag., transcendit pro transcurrit. Veruti, seu teli cursum eleganter dici a Lucretio notat Gifanius, et hoc Prudentii exemplum allegat.

535. Ald., Weitz., Mar., volucris, melius alii, volucres; in mss. antiquis casus hujusmodi sæpe in is terminantur, ex quo ea varietas oriri potuit.

537. Fabr., Bong., Mar., Sich., rumpit, non male.

538. Egm., a secunda manu, Bong., Sich. ad oram, Put., Oxon., Thuan., penetrans. Egm. a prima manu, Alex., Urb., alique nostri cum vulg., rapiens.

545. Egm., segni, non bene, pro segnis. Ald., ut; alii, aut.

546. Legunt nobile Rat. a prima manu, Mar., Prag., Weitz., Gis. Sed in omnibus Heins., Ald., Vat. A., Alex., Rat. a secunda manu, mobile. Sic melius est vegetabile cum Thuan. a manu prima, Alex., Boherio pervetusto. Nam agitabile, quod alii habent, idem

sonat ac mobile. Non est antem contemnenda lectio nobile, agitabile, quæ existat in Urb. et aliis. Teolius in uno tantum Vat. vidit nobile.

547. Optimi Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Sich., Weitz., casta. Vat. A., Ald., Gis., Urb., facta.

549. In Rat. fuit falsificantis, sed n est inductum. Falsificus Plauti est. Facciolatus falsificare ad barbara rejectit, cum plura alia verba solius Prudentii auctoritate inter Latina reposuisset. In editione 2 Giselini, et in quodam exemplari editionis Weitzianæ ad marg., vel pro aut.

551. Mar., Weitz., ne; alii, nec. Rat., non. Nonnulli vulgati male distinguunt nec sub fasce jacens alieno, et dedita regno. In Heinsio mendum est nec sub fac.

552. Aldus, ne pro non.

553. Weitz., mundi hominumque; cæteri, mundi-que, hominumque, rectius. Cum demonstraverit Prudentius Deum non esse peccati auctorem, sed diabolum enim esse qui homines in peccata traxerit, no in contrariam partem declinare videatur, et, ut alium Marcionitarum errorem evertat, ad libertatem arbitrii ostendendam aggreditur.

556. Alii habent de corde parenti. Sententia sumpta est ex Matth. xv, 19: De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, etc.

- Nos volumus : qui decrepito suggesta leoni **A**
 560 Armamenta damna : friget fera futile frendens,
 Humani generis ni per suffragia gliscat.
 Gignimus omne malum proprio de corpore no-
 [strum :
 Ut genuit David, alias pater optimus, unum
 Crimen Abessalon : tetrum pater ille, sed
 [unum
 565 Innocuus inter soboles genuit patricidam :
 Ausus in auctorem generis qui stringere fer-
 [ram,
 Ah pietas! signis contraria signa pateruis
 Egit, et unius commisit sanguinis arma.
 Nostra itidem diros urente propagine natos
 570 Pecto: a partariunt : versis qui protinus in nos
543 Morsibus insuescunt gignentum vivere **B**
 [pœnis :
 Depopulantur enim nimium fecunda parentum

GLOSSÆ VETERES.

559. Decrepito, antiquo, seni, veterano. — Suggesta, subministrata. — Leoni, hosti, l.
 560. Armamenta, utensilia, arma, vel adutoria. — Futile, inaniter, inutiliter, l.
 561. Suffragia, auxilia. — Gliscat, crescat, l.
 564. Tetrum, infaustum, infelicem. Abessalon, et Absalon utrumque dicimus, l.
 565. Patricidam, qui patrem occidit, l.
 566. In, contra. — Stringere, nam voluit patrem interficere, l.
 567. Ah! heu! ubi est modo pietas? interjectio dolentis. — Signa, vexilla, l.
 568. Egit, portavit, elevavit, duxit, portavit. — Unius, proprii; Judæos cum Judæis. — Commisit, fecit committi. — Arma, civile bellum, l.
 569. Itidem, item. — Propagine, procreations. — Natos, suasionem malignorum, Iso.
 571. Gignentum, patrum, quia ipsi peccatis nostris excruciamur, l.
 574. Verum, sed, l.
 575. Virginis, Mariæ, quia de genere David fuit Dei genitrix, l.
 576. Tristibus, malis natis. — Pius, bonus, l.
 577. Justis, fratribus, vel sanctis scilicet operibus, sanctis filiis, l.
 578. Pignoribus, filiis. — Amaris, scilicet operibus, l.
 579. Salomone, Salomonem vocat justitiam. — Nihil, scilicet agimus vel habemus, quia nos vitiis plus implemus quam Salomone, qui significat virtutes, l.
 580. Abessalon, vitia. — Lacerans, oppugnans, l.
 581. Licet, licitum est. — Ethicis, moralibus, de moribus. — Præsumere, sumere, attingere, l.
 582. De physicis, naturalibus, de scripturis naturalium rerum, de naturis, l.
 583. Distenta, repleta, vel gravida, l.
 586. Percita, insaniens, l.
 587. Sittif, cupit. — Trilingue, serpens, quam s

COMMENTARIUS.

559. Diabolus leoni rugienti comparatur Epist. I, C
 Pet. v. 8.
 560. In Mar. fuit *futtile* pro *futile*, corrupte.
 561. S. Augustinus, sive potius Cæsarius Arelatensis sermone 37 append. S. Augustini, alias 197 de Tempore, diabolum cani alligato comparans, ait: *Latrare potest, sollicitare potest, mordere omnino non potest, nisi volentem.*
 562. Ald., Fabr., Bong. cum aliis, *de corpore nostro*. Plerique, *nostrum*.
 564. Ita LXX interpretes efferunt *Abessalon*, qui in Vulgatis Bibliis dicitur *Absalom*, de quo lege lib. II Regum xv et seqq. Alii scribunt *Abssolon*.
 565. Gis. ad oram, *patricidam* pro *patricidam*.
 567. Imitatio Lucani initio Pharsaliæ.
 569. Weitzius pro *duros* allegat Ald., Fabr., Bongar. Sed Aldus mihi habet *duros*. In Fabricio etiam lego *duros*. Gis. ad marg., *duros*, quod in prima editione tenerat. Melius cæteri, *duros*. De peccatis, quæ ex corde parente exeunt, sermo est.
 572. Vat. A, *depopulatur*; recte manu recenti factum *depopulantur*.
 574. Cauchius ex conjectura, *vero* pro *v. rum*. Non video, qui locus esse huic conjecturæ possit, invitis membranæ.
 576. *Tristes* pro malis seu improbis hic accipi, nota ex glossa. Significat etiam *tristis* iratum, difficilem, sævum, asperum, infelicem.
 577. Alex., Put., Thusn., Rot., Egm., Palat. a prima manu, *Cauchianus, sereret sua crimina*; neque abludivit Vat. A. Verum Mar., Urb., Ald., Weitz., Gis. cum aliis, *misceret crimina*. Utrumlibet potest retineri.
 578. Vat. A, *turbasset*; rectius supra, *turbaret*: nam *versu* sup. est *sereret*.
 581. Ald., mendose, *ex ethicis* pro *ex ethicis*: qui error nonnullos veteres codices insedit, ut Mar. et Prag., in quibus recente manu correctio adhibita est. In Rat., *et ethicis* pro *ex ethicis*. Neque Chamillardus, neque Teolius, neque Cellarius in suis indicibus advertunt, *e in ethicis*, quæ longa est, a Prudentio corripit.
 582. Observat Giselinus recte adjicere poetam *at aiunt*; revera enim fabula est a Plinio aliisque veteribus adoptata. Obiter monebo non peccare scriptores pios, aut depravati iudicii esse arguendos, quod hujusmodi historiolas aut falsas, aut non satis comprobatas in exemplum ad informandos mores transferunt; quibus illi tanquam veris factis, si evenerint, aut tanquam apologis, si fuerint conflictæ, suo jure utuntur. Teolium non intelligo, qui ait Prudentium aliter esse locuturum, si in hoc nostrum ævum fuisset delatus, *cum constet omnia animantia cujuscunque generis ex ovo nasci, in quo sunt formata*. Nægue Prudentius ex ovo, in quo est formata, viperam nasci? Claris verbis postea ait, *postquam semine adulto*, etc. Plinius lib. x, cap. 62: *Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes.... Vipera mas caput inserit in os, quod ita abrodit rotundatis dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius coloris, et mollia, ut pisces*. De insectis illa est quæstio, an ex patri, ut aiunt, nascantur.
 584. Vat. A, *sexus* pro *sexa*.
 587. Aldus edidit *trilinguæ*, emendavit *triligue*;

- Conjuga in fauces atque oscula fervidus intrat, A
Insinuans oris coitu genitale venenum.
- 590 Nupta, voluptatis vi saucia, mordicus haustum
Frangit amatoris blanda inter fœdera guttur,
Infusasque bibit, caro pereunte, salivas.
Illi pater illecebris consumitur, at genitricem
Clausa necat soboles; nam postquam semine
[adulto
595 Incipiunt calidis corpuscula parva latebris
Serpere, motatumque uterum vibrata ferire,
Æstuat interno pietatis crimine mater,
545 Carnificemque gemit damnati conscia
[sexus
Progeniem, septi rumpentem obstacula partus.
- 600 Nam, quia nascendi nullus patet exitus, alvus
Fetibus in lucem nitentibus excruciat
Carpitur, atque viam lacerata per illa pandit.
Tandem obitu altricis prodit grex ille dolorum,
Ingressum vitæ vix eluctatus, et ortum
- 605 Per scelus exsculpens: lambunt natale cadaver
Reptantes catulli, proles, dum nascitur, orba,

- Haud experta diem, miseræ nisi posthuma
[matris.
Non dispar nostræ conceptus mentis; ab ore
Vipereo infusum sic combibit illa venenum
- 610 Conjuge Beliadæ, sic oscula devorat haustu,
Interiusque rapit, sic felle libidinis ardens
546 Impletur vitiis, perituro mixta marito.
Tunc prægnans lethale genus, concepta maligni
Fert opera ingenii, de semine complicitis hydri:
615 Quem pœnis pensare prius sua facta necesse est
Corruptæ pro stupro animæ, proque orbe per-
[empto.
Ipsam porro animam crudelia vulnera carpunt
Mille puerperis, soboles dum parturit ex se
Contra naturam genitas, peccamina crebra
Scilicet, et pastos materno funere natos.
Hinc illa est Domini justa objurgatio Christi:
Nonne pater dæmon, vos Increpo, peccatores,
Concubitu carnis semen sitlentis iniquum
Vos genuit? Sanctum, lector, percense volu-
[men:

GLOSSÆ VETERES.

- non habeat nisi linguam unam, tanta tamen celeritate
eam movet, ut videantur tres esse, l.
588. Oscula, per, l.
589. Insinuans, immittens. — Coitu, pro, in, l.
590. Nupta, conjux. — Saucia, sauciata. — Mor-
dicus, adverbium, mordaciter, mordendo. — Haustu-
rum, devoratum, in ore assumptum, l.
591. Frangit, mordet. — Amatoris, mariti, l.
592. Caro, marito, l.
593. Pater, ille masculus. — Illecebris, voluptati-
bus, l.
594. Necat, occidit, l.
596. Motatum, commotum. — Vibrata, pulsata, l. C
597. Pietatis, prolis. — Crimine, quia maritum
occidit: dolet enim se esse carnificem mariti, l.
598. Carnificem, se, l.
599. Septi, inclusi, reconditi, circumdati, l.
603. Obitu, mortis. — Altricis, matris, l.
604. Eluctatus, evadens, l.
605. Exsculpens, sulcans, investigans; sculpare rem

- dicimus, cum difficultate investigare, l.
606. Orba, orbata, l.
607. Diem, vitam. — Posthuma proles, post mor-
tem; posthuma proles dicitur quæ post mortem patris
aut matris nata est, l.
609. Vipereo, diabolico, l.
610. Beliadæ, diabolo; patronymicum a Belia. —
Haustu, consumptu, l.
615. Prægnans, mens, Iso.
614. Complicitis, socii, consocii, conjuncti, compli-
ces; frequentius in malo ponuntur, l.
615. Pensare, recompensare, vel resolvere, l.
616. Orbe, orbem; hominem appellat, vel mundum,
qui in similitudinem orbis est conditus; vel ipsum or-
bem, quem laqueis suis conatur decipere, et interficere, l.
618. Puerperis, natiuitatibus, parturitionibus, l.
619. Peccamina, peccata, l.
621. Objurgatio, increpatio, l.
624. Percurre, perquire, Iso.

COMMENTARIUS.

- opinor, voluit dicere trilingue. Ita habent Alex.,
Urb., Fabr., Bong., Gis. in contextu. Put., Thuan.,
Weitz., et a ii trilinguæ a trilinguis, quod Salmasio
probatum refert Heinsius, qui non viderat Aldi cor-
rectionem, cum asseruerit Aldum non aliter expres-
sisse.
593. Gisel., Palat. supra, Mar. ac pro at. Vat. A,
perperam ad.
594. Vat. A, sobolis; alii, soboles, Bong. adulta;
supra, adulto.
596. Giselinus, motatu; cæteri, motatum.
597. Gisel., pectore; ad marg., crimine, quod est
in aliis omnibus; et significantissime dictum obser-
vat M. Bergius apud Weitzium, quia pietas est quod
fetus patris necem ulciscitur, at crimen quod matrem
occidit.
600. Burmannus tom. I Antholog., pag. 463, ex
Egm. legit jam quia, et multis probat librariorum vete-
res sæpe mutasse jam in nam. Hæc diversa lectio in
Egmondano cod. fugit Weitzium et Heinsium.
603. Ex veterum opinione, cui recentiorum ex-
erientia opponitur. Pinius ita rem exponit lib. x,
cap. 62: Tertia die intra uterum catulus excludit;
deinde singulis singulis diebus parit viginti fere numero.
Itaque cæteri tarditatis impatientes percurrunt latera,
occisa parente.

606. Vat. A, prolis pro proles.
607. Ald., Gis. et alii vulg., matri; vetustiores.
Heins., Rat., Mar. a prima manu, Prag., Alex., Urb.,
matri, cum Weitzio aliisque.
610. Ald. et Fab., male, Beliadæ, neque melius
Ald., hausto. Giselinus ait, in hoc nomine patrony-
mico Beliadæ corripit secundam, quæ prius in Belia
producta fuit vers. 520, ob licentiam in nominibus
propriis. Præter hanc licentiam potest etiam admitti
synæresis in secunda et tertia, ut sit spondæus Belia.
Legam, si per membranas liceat conjuge Belia: nihil
enim necesse est patronymicum deducere: nam postea
de semine complicitis hydri, qui est ipse Belia aut
Belial, hoc est diabolus.
614. Complex ad Latinitatem prolapsam refertur.
Ita locuti sunt Sidonius, Cassiodorius, et sequales.
Isidorus lib. x. Elym. notat, ad hunc nunquam
complicem dici, quo Iso re-picit.
618. Prag., proles; cæteri, soboles.
620. Heinsiani et nostri cum Weitzianis, pastos.
Ald. et Gisel. in contextu, partes.
622. Joan. viii, 44: Vos ex patre diabolo estis.
624. Weitz. cum Fabr. et Gis., repugnantibus
scriptis fere omnibus, percurre. Bong., Widm. supra,
Sich., perquire. Heinsiani omnes, Egm., Alex., Urb.,
percense, cum Aldo et aliis nostris, nisi quod Mar.

- 625 Quod loquor, invenies, Dominum dixisse pro- A
[fanis
Vera objectantem mortalibus. Ex Patre nam vos
547 Esse meo genitos, pietas, ait, ipsa pro-
[baret,
Ac pietatis opus: proh cæca libido! quid hoc
[est?
Quod, cum se thalaris desponsam mens bona
[justis
630 Noverit, inque torum regis nuptura vocetur,
Et regis semper juvenis, senioque repulso
Divinum decus æterno servantis in ore,
Malit adulterium, fulvo et se munere vilem
Vendat nocticolæ spurcis complexibus indi,
635 Aspernata Dei fusam per virginis artus
Progeniem, dulcesque vocans in fornice natos? B
Sento, quam contra moveat pellacia, litem,
Quo dente obnitens spinosa calumnia pugnet,

GLOSSÆ VETERES.

626. Objectantem, opponentem. — Ex Patre, qui est ex Deo, verbum Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Nam gloriabantur se patrem habere Deum; quod si fuisset, ipsa pietas quam haberent erga Filium hoc probaret, l.

628. Proh, interjectio detestantis, vel irascentis, l.

631. Semper, scilicet qui est, l.

633. Malit, magis vult, l.

634. Nocticolæ, noctem colentis. — Spurcis, immundis. — Indi, diaboli, l.

635. Virginis, Mariæ, l.

636. Progeniem, Filium Dei, Christum. — In fornice, in lupanari de adulterio, fornicatione; fornicem vocat domunculas subterraneas, ubi meretrices veniebant noctibus, l.

COMMENTARIUS.

ad marg. habet percurrere. Heinsius aliquando cogitaverat pertendo; postea agnovit verum esse percense, quo verbo uti amat Prudentius. Est autem percense ex his quæ plerumque ad secundam conjugationem pertinent, sed nonnunquam ad tertiam transferuntur, ut luceo, serveo, frendo, extorqueo. Alcimum Avitum lib. II ex continue dactylum fecisse monuit Heinsius.

627. Gis., esse Deo. Alii, esse meo. Mar., a prima manu, et Bon. supra, aut pro ait. Sich. etiam aut, quod non probat. Heins. edidit Deo, sed in notis præfert meo.

628. Prig., Ah pro ac, et proh cæca.

630. Ald., Wid., supra, inque thronum, minus bene.

633. Egm. scribit mallit. Put., Thuan., Alex., Sich., fulvo, nempe auro. Mar., Urb., alique editi et mss., furvo, quod non repugnat.

636. Fornix pro lupanari Juvenalis satira 5: Lenonum pueri quocunque in fornice nati. Vide Apcth. vers. 824. Teolii interpretatio non placet: quod Deus vocare dulces natos in fornice dicitur, cum eos a peccatis ad se invitat ac revocat. Constructio recta est mens malit adulterium... et se vendat spurcis complexibus... aspernata progeniem Dei, vocansque dulces natos in fornice. Neque aliter construit Chamillarjus, a Teolio rejectus. Mens ergo adultera filios in fornice natos sibi dulces putat, scilicet in malis operibus delectatur.

637. Mar., quem contra, supra aliena manu, quam. Gifanij Ind. Lucret., verbo PELLACIA totum hunc locum, quem perlegantem dicit, ascripsit emendatum et interpolatum ex vet. libris. Locus est in iure civili de eo qui prohibere cum possit, non prohibet: eum enim æque teneri aiunt ac si ipse fecerit. Hoc ergo est hæreticorum argumentum, de quo plura disputavi prolegom. cap. 16.

- Nosque lacessito vocet ad luctamina vero.
640 548 Si non vult Deus, esse malum, cur non
[vetat? inqu's.
Nil refert, auctor fuerit, fautorque malorum,
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti,
Cum possit prohibere, sinat? qui si velit omnes
Innocuos agere omnipotens, nec sancta vo-
[luntas
645 Degeneret, facto nec se manus inquinat ullo.
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat
[ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse
[creavit.
Ipse creavit enim, quod, cum discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassarier usu.
650 Damna aures, Pater alme, meas, et claude
[meatus
Obbrutescentis capitis, ne pervia tales

637. Sento, intelligo. — Contra, e contra. — Pellacia, fallacia; pellax, id est fallax, l.

638. Dente, verbo, vel ratione, l.

639. Lacessito, provocato. — Vero, veritate, l.

640. Si non vult, vox Marcionis dicit, l.

641. Refert, distat scilicet utrum, l.

644. Agere, vivere. — Sancta voluntas, pura mens, l.

645. Facto ullo, in operibus et cogitationibus, l.

646. Condidit, dicit tu. — Alto, celo, l.

647. Probat, permittit, l.

648. Discludere, separare, l.

649. Grassarier, crescere, vel densari, l.

650. Damna, obstrue, l.

651. Obbrutescentis, insanientis, stolidi, l.

638. Ald., quod dente, thinus bene. Vat. A, purget, sed factum pugnet. Ita etiam in Rat., dente nitens; supra, obnitens.

640. Præstantiores Heinsiani, Urb., Ald., Weitz., Gifan., inquit, quo alludit Alex., inquit. Vat. A. Mar., Prag., Rat., Gis., Bong., Sich. et alii, inquit.

641. Alex., Rot., fautorque, quod Heinsio placebat, quia auctor, et factor eadem significatione sunt: alii habent factorque, nisi quod in Gis. et aliis Vulg. est factorve. Teolius non recte affirmavit, in cunctibus Vat. esse factor. Heinsius edidit factorque, sed non improbat fautorve in Canchiano.

643. Alex. a prima manu, Put., Rot. cum tribus Torrent., Egm., Palat., qui si velit. Gifanij cum aliis, quod si velit.

644. Gifan. et Gisel., ne pro nec: quod postremum habent Alex., Urb., Thuan. et alii complures, ac sensus ipse exposcit. In antiquissimo Boherio ne sanâ voluntas.

645. Aldus perperam degeneret, et facto pro degeneret, facto. Gis., Degeneret, nec se facto. Alii, facto nec se. Heinsius hanc varietatem præterit, nihil animadvertens, sed a Gisellino contra suum morem recessit tacitus.

648. Vat. A, creavit quod: emenda creavit enim quod.

649. Error Aldi grassarier usu.

650. Cum poeta hæreticorum sophismata dilucide exposuerit, recte a Deo petit ut aures ejus obstruat, ne hujusmodi argentiis capiatur. Sane non video quid vel in ipsa oratione soluta afferri possit efficacius ad eam impiam sententiam suadendam. Utitur verbo damnare significatione simillima vulgari Hispanica danar.

651. Mar. a prima manu, Rat., obbrutescentis, un-

- 549** Concipiat flexura sonos. Est perdere tanti A **665** **550** Labi hominis, servare Dei est; meritis
 Exstinctum vitæ officium de parte cerebri, [perit iste:
 Immunem modo sese anima, expertemque ne-
 [fandi
665 Auditus, felix stolidam conservet ab aure.
 Quis ferat hæc injecta Deo convicia, qui se
 Divinis meminit præcellere nobilitatum
 Muneribus? multa ut taceam, vel sola benignum
 Res probat esse Deum, vetiti quod amore per-
 [emptos
660 Excitat e tumulis homines, regni que per ævum
 Participes jubet esse sui: qui, si foret auctor,
 Servatorque mali, nunquam post damna salu-
 [tis,
 Peccantique obitus redivivam ferre medelam
 Vellat, et amissos opere instaurare secundo.

GLOSSÆ VETERES.

- 652.** Tanti, pretii; melius, mihi amabilius, placet. B
 Melius est si oculus tuus vel pes tuus scandalizavit
 te, etc., I.
653. Officium, aures. — Cerebri, capitis, I.
654. Immunem, mundam, securam. — Modo, tan-
 tummodo, I.
655. Convicia, impropria, I.
657. Nobilitatum, justificatum, qui floret nobilitate
 catholicæ fidei, I.
658. Ut taceam, quæ dicere non possum. — Vel,
 etiam. — Benignum, non mala createm, nec volen-
 tem, I.
659. Vetiti, pomi, vel cibi, I.
664. Opere secundo, resurrectione, I.
665. Labi, peccare; per peccatum. — Servare, per
 penitentiam servat hominem. — Iste, homo, I.
- 666.** Ille, Dominus, Deus. — Resolvit, peccata di-
 mittit, quod debuerat damnari, indulgit, I.
667. Argumentum, declaratio, exemplum, vel si-
 gnum. — Qui talia, qui tanta indulget hominibus pec-
 cata, I.
668. Nolle, scilicet dixisse. — Probare, laudare, I.
669. Invitone, dicis tu: vel dicit hæreticus, I.
672. Honestum, scilicet honestum, ut ipse consen-
 tiat, I.
673. Stulte, o Marcion. — Libertatis, arbitrii, I.
674. Origine, initio, I.
675. Famulo, famulanti sæculo. — Super, desu-
 per, I.
676. Ingenio, id est, liberum arbitrium habes. —
 Laxe, adverbium, libere, I.

COMMENTARIUS.

- nus bene, pro obbrutescentis. Weitz. et alii scribunt C
 obbrutescentis, Gifanius Ind. Lucr., verbo Ombautisco,
 accipit pro obstupescere, omnemque amittere sensum
 ex hoc loco Prudentii, ex Lucretio, Festo, Afranio.
 In Vat. A, et Mar. a prima manu, nec pervia. Melius
 alii, ne pervia.
652. Locus Evangelii, quem Iso indicat, exstat
 cap. xviii Matth., vers. 8 et seqq. In Heinsio men-
 dum concipias.
655. In nonnullis Vulg. ab arce, male, pro ab auro.
 Giselinus 1 ed., ab arce, 2 ed., ab aure, sed ad marg.,
 ab arce.
659. Sermonem hic esse de peccato originali, quo
 omnes homines perierunt, exploratum est. Giselinus
 autem existimat loqui poetam de Adamo et Eva,
 aliisque una cum resurgente Christo ad immortalita-
 tem translatis. Sed quid, inquit, hoc ad confirmationem
 ejus de quo agitur? Chamillardus propterea putat,
 solum mentionem esse de reparatione hominum per
 Christi incarnationem, non vero de iis qui cum Chri-
 sto resurrexerunt. Arbitror poetam hæc duo conjun-
 xisse, nempe homines fuisse redemptos et e tumulis
 excitatos, ut una cum Christo in cælo regnarent:
 nam utrumque pertinet ad voluntatem salvandi ho-
 mines, quam in Deo astruit Prudentius: quæque eo
 major est, quo magis Deus hominibus gloria afficit.
 De resurrectione Prudentius Apoth. vers. 780: *Omnes
 reducens, Quidquid homo est; istud tumulis, ast illud
 abyssis.*
664. Prag., facit; cæteri, jubet.
664. Put., Thuan., Widm. et Bong. ad oram, Alex.
 a prima manu, Prag., Rat. a prisca manu, ope res-
 taurare secunda, quod Heinsio placuit. Alii veteres,
 opere instaurare secundo, quod in antiquis editionibus
 apparet: nam recentiores Heinsium fere sequuntur.
 Burmannus tom. I Anthol., pag. 459, cum Egm. con-
 tendit legendum opere instaurare secundo, quod La-
 tinus certe est, adeoque retinendum. Prudentius ali-
 bi etiam verbo instaurandi usus est, et de resurrectione
 loquens eam vocat instauracionem Apoth. vers.
 1071.
665. Hæc omnia argumenta adversus Marcionem
 cum alii Patres urgent, tum præcipue Tertullianus
 in lib. adversus eundem. Seneca lib. I de Clementia,
 cap. 26: *Hæc divina potentia est gregatim, ac publice
 servare.*
666. Meritum resolvere est condigna illa pro pec-
 cato satisfactio, ad quam aiunt theologi necessariam
 fuisse incarnationem.
667. Prag., Bong., a manu prima, præstat; cæteri,
 præstat; Gis. 1 ed., præstat; in ed. 2 præstat.
668. Gis. in contextu 1 ed. et ad marg. 2, ne, quod
 post abluit, ante probaret. Alii, nec, quod post abluit,
 ante probare.
669. Reponit Marcionita neminem posse invito
 Deo peccare, cui respondet Prudentius, a Deo con-
 cessam esse homini libertatem, ut digna laude gere-
 ret: qua proinde homo et bene et male uti potest.
 Vide proleg. cap. 16.
674. Pro nescis Fabr. et Bong. nescisque apud
 Weitzium, qui Aldum quoque allegat pro hac lectione.
 Mihi Aldus, nescis ab origine, quod concinnius est.
 Claudius Marius Victor præfat. Comment. in Genesim
 idem argumentum pertractat, cujus notandi sunt hi
 versus: *Porro etiam (mihi si fas est hoc dicere, salva
 Pace tua, Genitor) majus forsassis apud te est Non
 peccasse bonum per lubrica tempora vitæ, Quam mi-
 seris peccasse malum; sed videris, ut se Hoc habeat,
 causas uni cui credimus omnes.*
676. Put., Alex., Urb., laxæque, scilicet voluntatis.
 Alii habent laxæ; sed nil mirum de multis, in quibus
 desunt diphthongi. Iso claro vult laxæ.

- 551** Jure voluntatis, liceat cui velle, sequique, A
 Quod placitum, nullique animum subjungere
 [vinclo?
 An cum te dominum cunctis, quæcunque crea-
 [rat,
 680 Præficeret, mundumque tuis servire juberet
 Imperiis, cumque arva, polum, mare, flumina,
 [ventos
 Dederet, arbitrium de te tibi credere avarus
 Nolle, ut indigno, libertatemque negaret?
 Quæle erat, electus magni rex orbis ut esset,
 685 Non rex ipse sui, curto fœdatus honore?
 Nam quis honos domini est, cujus mens libera
 [non est:
 Una sed impositæ servit sententia legi?

- Quæ laus porro hominis, vel quod meritum,
 [sine certo
 Inter utramque viam discrimine vivere juste?
 690 Non sit sponte bonus, cui non est prompta
 [potestas
 Velle aliud, flexosque animi convertere sensus.
 Atqui nec bonus est, nec collaudabilis ille,
552 Qui non sponte bonus: quoniam probi-
 [tate coacta
 Gloria nulla venit, sordetque ingloria virtus.
 695 Nec tamen est virtus, ni deteriora refutaas
 Emicet, et meliore viam petat indole rectam.
 Vade, ait ipse parens, opifexque, et conditor
 [Adæ:
 Vade, homo, et afflatu nostri prænobilis oris,

GLOSSÆ VETERES.

678. Placitum, scilicet tibi, I.
 682. Credere, dare tibi, commendare. — Avarus ipse Deus: sensus est, cum Deus omnia homini dedit, suæque potestati subdidit, quasi avarus homini nolle libertatem dare, et arbitrium boni vel mali, I.
 683. U, quasi, I.
 684. Quæle, qualis res. — Rex, homo, I.
 685. Curto, brevi, I.
 686. Domini, hominis. — Mens, nam homo in hoc honorem non haberet, si libero arbitrio non uteretur, I.
 687. Impositæ, scilicet sibi. — Sententia, bonitatis, hominis. — Legi, ligni in paradiso, I.

- B** 689. Inter utramque, inter bonum et malum. — Discrimine, arbitrio, vel decreto, et judicio discriminari inter bonum et malum, I.
 690. Prompta, libera, I.
 691. Velle, concupiscere. — Aliud, quam bonum, I.
 692. Atqui, certe, Iso.
 693. Probitate, bonitate. — Coacta, probitati inri-
 [tate, I.
 694. Ingloria, ingloriosa, sine gloria. — Virtus, scilicet aliter, I.
 695. Refutans, respuens, I.
 696. Emicet, clarescat. — Indole, nobilitate, I.

COMMENTARIUS.

677. Ald., Fabr., jure potestatis.
 678. Ald., Weitz., Widm., Mar. a secunda manu, quod placitum est.
 679. Prag., dominus, minus bene.
 682. Vat. A, dederat; Ald., Egm., dederit. Neutrum bene. Legendum dederet.
 684. In Vat. A desiderari electus.
 686. Widm. supra, homini; Bong. supra, hominis; cæteri, domini. Wid. pro cujus habet cui.
 688. Wid. supra, sine nullo, male. Hæc ratio effi-
 cax est, qua SS. Patres, theologi, philosophi ad
 stabilendam libertatem utuntur, nullam esse futu-
 ram laudem, nullum meritum, nisi certum sit dis-
 crimine vivendi juste inter utramque viam; dicam
 vocabulis scholæ, nisi adsit libertas indifferentiæ.
 SS. Patrum auctoritates plena manu dabunt theologi.
 690. Vat. A, sit pro fit. Prudentius magis magis-
 que libertatem indifferentiæ explicat, et clarius for-
 tasse, quam nonnulli vellent. Vide alia in Sym-
 machi. vers. 336, quæ plurimum laudat Petavium.
 693. S. Augustinus ad laudabiliter agendum vo-
 luntatem ab omni necessitate liberam sæpius requirit
 his rationibus, quas poeta noster complectitur. Lib.
 de Natura et Gratia cap. 65 vehementer approbat
 hæc S. Hieronymi verba: *Liberi arbitrii nos condidit
 Deus, nec ad virtutem, nec ad vitia necessitate tra-
 himur: alioquin ubi necessitas est, nec corona est.*
 Quibus ita concinit: *Quis non agnoscat? quis non
 toto corde suscipiat? Quidni hanc indifferentiam liberi
 arbitrii S. Augustinus agnosceret, cum eam a pas-
 toribus, a poetis, ab indoctis, a doctis, a magistris,
 ab antisistibus, ab omni genere humano laudari fate-
 retur. Audi ejus verba cap. 11, lib. de duabus Ani-
 mabus contra Manichæos: *Etiame hi libri obscuro
 mihi scrutandi erant, unde discerem neminem vitu-
 peratione supplicio dignum, qui aut id velit quod jus-
 titia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere
 non potest? Nonne is: a cantant et in montibus pastores,
 et in theatris poetæ, et indocti in circulis, et docti in
 bibliothecis, et magistri in scholis, et antisistites in sacra-
 tis locis, et in orbe terrarum genus humanum? Quod si
 nemo vituperatione vel damnatione dignus est, aut non**

contra vetitum justitiæ faciens, aut quod non potest
 non faciens, quis dubitet tunc esse peccatum, cum et
 velle injustum est, et liberum nolle: et ideo definitionem
 illam et veram esse, et ad intelligendum facillimum,
 et non modo nunc, sed tunc quoque a me potuisse dici:
*Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod
 C justitia vetat, et unde liberum est abstinere. Quod
 explicatius tradit cap. seq.: Peccati reum teneri quem-
 quam, quia non fecit quod facere non potuit, summe
 iniquitatis est et insana. Quomobrem illæ animæ quid-
 quid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est,
 et libero et ad faciendum et ad non faciendum motu
 animi carent; si denique his abstinendi ab opere sui
 potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non
 possumus. Itaque S. Augustinus, qui de libertate ad
 bene agendum necessaria se eadem cum doctis, mag-
 istris, antisistibus, imo cum pastoribus, cum poetis,
 cum indoctis sentire professus est, certe non tenuit
 eam sententiam, quam frustra in pastoribus, in poe-
 tis, in indoctis quæsieris, ne commemorare nunc mag-
 istros, doctores, antisistites, qui ante eum aut cum
 eo vixerunt: quos ultro nobis concedunt qui Au-
 gustini mentem alio detorquent. Quorsum hæc au-
 tem? quorsum? ut pateat catholicam esse nostri
 poetæ de libertate sententiam, qui ea tantum docue-
 rit quæ magnus gratiæ doctor Augustinus obviis
 ultis amplectebatur.*

D 697. Giselinus invenit vade, ait, sed prætulit unde
 ait, quia magis servit orationis connexioni, et facilis
 fuit mutatio. Ita quidem habent aliqui codd., sed
 tres vetustiores Heinsiani, Alex., Urb. cum Ald.,
 Fabr., vade, ait. Elmenhorstius in Arnobium lib. II,
 pag. 60, sententiam hanc illustrat, confirmatque quod
 ait Arnobius: *Nulli Deus infert necessitatem.*

698. In Put. abest et post homo, ut in Ald., et Mar.
 a prima manu. Cavehius, vade, homo, ait flatu. Alex.
 cum Put., vade, homo afflatu. Urb., Prag., Weitz.,
 Gis., vade, homo, et afflatu. Mariettus notat ex Prag.
 et Rat., unde pro vade, homo. Defendi id posset, vade,
 homo, afflatu, sed ita ut non elidatur aut e in vade,
 aut o postremum in homo.

- 553** In subjecta potens, rerum arbiter, arbi- A
[ter idem,
- 700** Et iudex mentis propriæ, mihi subdere soli
Sponte tua, quo sit subjectio et ipsa soluto .
Libera iudicio; non cogo, nec exigo per vim :
Sed moneo, injustam fugias, justamque se-
[quaris :
Lux comes est iusti, comes est mors horrida
[iniqui;
- 705** Elige rem vitæ, tua virtus temet in ævum
Provebat, æternum tua damnet culpa vicissim,
Præstet et alteram permissa licentia sortem.
Hæc pietate vagus, et tanto munere abundans,
554 Transit propositum fas, et lethalia pru-
[dens
710 Eligit, atque volens, magis utile dum sibi credit, B
Quod, prohibente Deo, persuasit callidus an-
[guis.
Persuasit certe hortatu, non impulit acri
[jam
- Imperio. Hoc mulier rea criminis exprobranti
Respondit Domino : suadelis se malefabris
715 Illectam, suasisse viro : vir et ipse libenter
Consensit. Licuitne hortantem spernere recti
Libertate animi? licuit : namque et Deus ante
Suaserat, ut meliora volens sequeretur : at ille
Spernens consilium, sævo plus credidit hosti.
720 Nunc inter vitæ Dominum, mortisque magi-
[strum
Consistit medius : vocat hinc Deus, inde ty-
[rannus
Ambiguum, atque suis se motibus alternantem.
Accipe gestarum monumenta insignia rerum,
555 Prælusit quibus historia spectabile si-
[gnum.
- 725** Loth fugiens Sodomis ardentibus, omnia secum
Pignora cara domus properabat, sede relicta,
Nubibus urbicremis subducere : sulphure cum
[jam

GLOSSÆ VETERES.

699. In subjecta, super terrana omnia. — Arbiter, magister. — Idem, tu ipse, I.
701. Quo, ut, I.
703. Injustum, injustitiam. — Justum, justitiam, I.
704. Lux, Deus. — Mors, diabolus, I.
705. Tua, ut tua, I.
706. Æternum, aliter. — Damnet, damnetur, Iso.
707. Præstet, obligat. — Licentia, quia licentia est permissa cuique, sequi, sive velit bonum, sive etiam malum, I.
708. Pietate, Dei. — Vagus, homo, I.
709. Propositum fas, ne comedas de ligno scientiæ boni et mali. — Prudens, superbus, vel subtilis, I.
710. Volens, voluntarius, I.
713. Exprobranti, arguenti, I.
714. Suadelis, ingeniis serpentis. — Malefabris, fictis, artificiosis, I.
715. Illectam, deceptam, I.
718. Volens, libenter, Iso.
719. Consilium, Domini, I.
720. Magistrum, diabolum, I.
721. Medius, nam hinc vocat Deus ad vitam, inde tyrannus ad mortem, I.
723. Accipe, intellige. — Monumenta, documenta, I.
724. Prælusit, ostendit, scripsit. — Spectabile, venerabile, memorabile, I.
727. Urbicremis, quæ urbem cremabant, I.

COMMENTARIUS.

699. Put., Oxon., Ald., Gis., Urb., Boher., Egm. cum aliis, *insubjecte*, ut *innatus*, *ingenitus*, non male; sed cum agatur de hominis dominio in res creatas, melius Iso, A'ex., Vat. A, Prag., Rat., Weitz., Mar. et alii, *in subjecta potens*. Egm., *ortis arbiter*, et suspicatur Heinsius *orbis*, et *arbiter idem*. In Vat. A, *rerum arbiter idem*, mendose. Bene est *rerum arbiter, arbiter idem*.
704. Heinsius cum Giselino legit *nox horrida*, quod recentiores secuti sunt; quasi hoc loco ageretur de illa sententia : *Qui male agit, odit lucem*. Gallandius affirmat postulare *nox horrida* antithesin *lux, et nox*. Nostri, Weitziani cum Ald., Sich. et aliis, *mors*, recte, quia sermo est de premio boni operis, quod *lux* dicitur, et de poena mali, quæ est *mors*. *Elige rem vitæ*, pergit poeta. Weitzius; qui legit *mors*, nihilominus in commentariis intrudit *nox*, et multus est in vulgari illa sententia comprobanda, quod peccator amat tenebras : quem partim exscribit Chamhardus. Poeta respicit ad illud Ecclesiastici xv, 14 et seqq. : *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi*. Et Deuteronomii xxx, 19 : *Testes invoco hodie cælum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, etc.*
706. Aldus, *alternum*; alii scripti et editi, *æternum*, et in Mar. notat glossa esse adverbium. Iso videtur legisse *alternum*, cuius est glossa *aliter*. Oxon., *alterum*. In Parmensi editione *damnet tua pro tua damnet* mendum puto, quo tamen neque sensus, neque metrum turbatur.
708. Legunt *vagus* Heinsiani codd. cum Aldo, Egm., Palat., Alex., Vat. A, Urb., in quo postremo
C mendum est *hæc pro hac pietate*. Alii, etiam veteres, *vigens*, ut Mar., Prag., Rat. cum Weitz., Gis., Torn. et Vulgatis. In *vagus* ultima producitur ratione cæsura. Teolius pro *vigens* aliquos Valt. codd. allegat, quod ego in solo Mar. vidi.
709. In Egm. corrupte, *propi situm pro propositum*.
710. Ita Mar. a prima manu, Alex., Urb., Gis. I ed., et ad marg. 2 edit., Boher., Egm., Oxon., Rot., alique. Heinsius cum aliis et Weitzius, *Eligit; atque volens illud magis utile retur*.
712. Vat. A, *perperam, agri pro acri*. In serm. 37 append. sub Augustini nomine : *Non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet a nobis consensum; sed petit*.
713. Ald., *hæc*; alii, *hoc*. Lectio Aldi stare potest, si intelligatur mulierem respondisse Domino *hæc*, seu talia : non *hæc mulier*, ut ad ipsam *hæc* referatur. Responsio Evæ legitur cap. iii Genesis.
718. Prag., *ipse pro ille*.
721. Vat. A, *inepte, consistit melius*.
722. Animadvertit Mariettus, *alternantem* videri esse modo in hanc, modo in illam partem inclinantem, ut infra vers. 776 : *Dividit huc illuc*, etc. Hæc certe significatione verbo *alternandi* utuntur Latini scriptores, Columella, Virgilius et alii.
724. Fabr. et Gis. 2 ed., *historiæ*; alii, *historia*. Prag., *sectatile*, male, pro *spectabile*.
725. Historia hæc legitur cap. xix Genes.
726. In Vat. A videtur esse *cura*; sed legendum est *cara*.
727. Gifanius Ind. Lucr., verbo Nisus, pro *nubibus* ex vet. libris legendum ait *nisibus*, qua voce mirificæ usum Prudentium dicit : *Nisus enim videtur appellare omnia illa molimenta, furoras, labores, fugas ignis, ho-*

- Nimboso ignitus cœlum subtexeret aor,
 Flagrantemque diem crepitans incenderet imber.
- 730 Angelus hanc hospes legem præscripserat ollis,
 Emissus virtute Dei sub imagine dupla;
 Omnis ut e portis iret domus, atque in apertum
 Dirigeret constans oculos, nec pone reflexo
 Lumine regnantes per mœnia cerneret ignes.
- 735 Nemo memor Sodomæ, quæ mundi forma cre-
 [mandi est
 Ut semel e muris gressum promoverit, ore
 Post tergum verso, respectet funera rerum.
- 556 Loth monitis sapiens obtemperat; at
 [levis uxor
 Mobilitate animi torsit muliebre retrorsus
- 740 Ingenium, Sodomisque suis revocabilis hæsit.
 Traxerat Eva virum diræ ad consortia culpæ; B
 Hæc peccans sibi sola perit, solidata metallo
 Diriguit fragili, saxumque liquabile facta
- Stat mulier, sicut steterat prius, omnia servans,
 745 Cautè sigillati longum salis effugiata,
 Et decus, et cultum, frontemque, oculosque,
 [comamque,
 Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
 Mentia retro, antiquæ monumenta rigentia uoxæ.
 Liquitur illa quidem salis sudoribus uda;
- 750 557 Sed nulla ex fluido plenzæ dispendia formæ
 Sentit deliquio; quantumque armenta saporum
 Attenuant saxum, tantum lambentibus humor
 Sufficit, attritamque cutem per damna reformat.
 Hoc meruit titulo peccatrix femina sisti,
- 755 Infirmum, fluidumque animum per lubrica sol-
 [vens
 Consilia, et fragilis iussa ad coelestia. Voti
 Propositum contra non commutabile servat
 Loth ingressus iter, nec mœnia respicit, alto
 In cinerem collapsa rogo; populumque perustum,

GLOSSÆ VETERES.

729. Flagrantem, ardentem. — Diem, ignem. —
 Imber, scintilla, l.
 730. Legem, fugiendi, l.
 731. Dupla, quia duo angeli erant. Patris et Filii
 duplicem imaginem sub specie duorum virorum dicit, l.
 732. Apertum, ante, vel præ se, l.
 733. Constans, in mente. — Pone, retro: adver-
 bium, id est, post, l.
 735. Quæ, Sodoma, Iso.
 736. Ore, facie, l.
 738. Monitis, præceptis. — Uxor, uxor Lothi sola
 perit, l.
 739. Mobilitate, mollitia, l.
 742. Hæc, uxor Loth, l. — Metallo, ad instar me-
 talli, Vat. A.
 743. Diriguit, induruit. — Facta, mutata in sta-
 tuam salis, l.
 745. Cautè, in caute, in petra. — Sigillati, imaginati,
 simulati. — Semper, æternaliter, vel longum; per
 ævum, l.
 747. Paulum, paululum. — Relata, versa, l.
 748. Monumenta, memoramenta. — Rigentia, dura, l.
 749. Loquitur, defluit, l.
 750. Dispendia, pericula, minorationes, l.
 751. Deliquio, defectu, defectione. — Saporum, sa-
 poratum, id est dulce, Iso.
 753. Sufficit, subministrat. — Attritam, consum-
 ptam, l.
 754. Titulo, signo, Iso.
 756. Fragilis, mulier. — Voti, præcepti, l.
 757. Non commutabile, incommutabile, l.
 758. Alto, profundo, l.

COMMENTARIUS.

- minum, bestiarum, etc. Giselinus ad oram, ignibus. C
 Scripti Heinsiani, Weitziani, et nostri, nubibus.
728. In nonnullis Vulg., subtexerat. Corrige subte-
 xeret; ut vers. seq. legendum incenderet, non incen-
 derat.
731. Glossa bonis non cohæret sententiæ Pru-
 dentii, qui in Apothecosi sæpe negat Patrem unquam
 apparuisse.
732. Egm., perperam, postis pro portis. Mar., Ald.,
 Weitz. et alii, atque. Fabr., Bong., Gis. et nonnulli
 recentiores, atque, non male. In Chamillardii inter-
 pretatione mendum est: Lothum respicere flammam per
 urbem dispersas jubent angeli. Vetant voluit scribere,
 aut non respicere.
735. Alcimus Avitus, lib. III, vers. 46 et seqq.,
 ignem extremi iudicii flammis Sodomiticis comparat.
 Vide notas ad hymn. 11 Cath., vers. 106. Cyprianus,
 sive alius in carmine de Sodoma ex hoc incendio nam-
 tam fabulam Phaëtonis refert: Hinc habet in falso
 de verbo fabula famam, Solis progeniem currus optasse
 paternos, etc. ha legitur in Poetis Christianis Fab-
 ricii; sed ex aliis edd. emendandum est de vero pro
 de verbo.
737. Rat., respectat, non bene.
739. Egm. et Gis. ad marg., traxit pro torsit. Prag.,
 Rat., retrorsum.
741. Ald. et Oxon., traxerit.
743. Ald., fragilis; cæteri, fragili. Vat. A, licabile,
 supra liquabile. Vide vers. 749. Liquitur illa quidem.
744. Existare uxoris Loth statuam, et si quid ex ea
 decorruptum fuisset, restitui, et succrescere, tradidit
 etiam Irenæus lib. IV, cap. 51, et Cyprianus, sive
 Tertullianus, sive alius in carmine de Sodoma: Qui
 etiam si quis mutilaverit advena formam, Protinus ex
 sese suggestu vulnera complet. Josephus lib. I Antiquit.,
 cap. 19, se statuam vidisse refert. Caluëus in Diction.
 et Comment. diversas interpretaudi rationes affert,
 et auctores indicat qui peculiare dissertationes in
 eam rem ediderunt. Ego sensum quem sacra Littera
 præfert, mordicus teneo, nisi certa ratio contrarium
 suadeat. An autem statua illa salis per tot sæcula
 permanserit et adhuc permaneat, ad historiam hu-
 manæ fidei pertinet.
745. Prag., sigillatim, minus bene. Widm. a prima
 manu, Mar., Prag., Rat., semper pro longum. De
 verbo effugiata vide hymnum Cath. Exsequiarum. Ex
 uxore Loth poetas finxisse fabulam Niobes, docet
 Clemens Alexandrinus in Protreptico. Eodem spec-
 tare videtur, quod Eurydice ab Orpheo, cum ex in-
 feris revocaretur, respiciens, retracta est. In Cha-
 millardi indice caute adverbium dicitur. Sed Prude-
 ntius nunquam huiusmodi adverbium corripuit. Vide
 glossas.
746. Prag. et Widm. a manu prima, manusque;
 cæteri, comamque.
747. In Rat. ex flexam recte factum flexam. In
 Vat. A, reducta, et aliena manu vel relata.
749. Innuit, opinor, quod in carmine de Sodoma
 clarius profertur: Dicitur et vivens alio jam corpore
 sexus Muniticos solito depungere sanguine menses. Ire-
 næus loc cit. hoc ipsum affirmat.
751. Prag., de liquido. Rat. etiam, sed pro div-
 lect., deliquio, et glossa id est defectu. Vat. A, men-
 dose, armata pro armenta. Sale armenta delectantur.
754. Titulus hic est sepulcrum. In carm. de So-
 dom., stetit ipsa sepulcrum.
758. Prag., alta. Alii, alto.
759. Prag., contra metrum, in cineremque collapsa.

- 760 Et mores populi, tabularia, jura, forumque, A
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
Et circum cum plebe sua, madidasque popinas.
558 Quidquid agunt homines Sodomorum,
[incendia justis
Ignibus involvunt, et Christo iudice damnant.
765 Hæc fugisse semel satis est : non respicit ultra
Loth noster : fragilis sed conjux respicit, et quæ
Fugerat, inverso mutabilis ore revisit,
Atque inter patrias perstat durata favillas.
En tibi signatum libertatis documentum,
770 Quo voluit eos scire Deus, quodcumque sequen-
[dum est,
Sub nostra ditione situm, passimque remissum

- Alterutram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodomis : alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
775 Liber utrique animus : sed dispar utrique vo-
[luntas.
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.
Talem muta sacris speciem notat orbita li-
bris.
559 Aspice Ruth gentie Moabitidis, et simul
[Orphan.
Illa socrum Noemin fido comitatur amore :
780 Deserit hæc atqui thalamis, et lege jugali
Exutæ, Hebræisque toris, sacrisque vacantes,
Jure fruebantur proprio, sed pristinus Orphæ

GLOSSÆ VETERES.

760. Tabularia, mercatus. — Jura, leges ; ubi jura-
menta dabantur, l.
761. Balnea, loca juxta balnea sita. loca bibendi post
balnea. — Propolas, loca vendentium, ubi pigmenta et
aliarum rerum exercebantur venalia. — Meritoria, lu-
panaria ; et dicta est meretrix, eo quod mereat pretium,
vel meritas mercedes accipit. — Theatra, spectacula, l.
— Propolas, tabernas, Vat. A.
762. Circum, amphitheatra, vel ubi ludi exerceban-
tur. — Popinas, loca potandi, vel loca juxta balnea
sita, dictaque propinæ, a propinantibus, l.
764. Judice, scilicet existente, l.
766. Loth, anima. — Conjux, caro, quia si voluisset,
libera fuisset : tantum si non respiceret, l.
767. Inverso, retro verso. — Ore, facie. — Revisit,
respexit, l.
768. Perstat, permanet, l.

- B 769. En tibi, o Marcion. — Signatum, indicatum
scilicet est, de Loth, et uxore ejus, et de Adam liberi
arbitrii. Et hactenus contra Marcionem de libero arbi-
trio disputat. — Libertatis, liberi arbitrii, l.
771. Situm, positum, concessum. — Passim, ubi-
que, l.
772. Cedere, discedere. — Jussi, sunt, l.
773. Mussat ; tardat, dubitat, deficit, l.
774. Ille, Loth. — Illa, uxor. — Renutat, prohibet, l.
776. Libido, voluptas, l.
777. Muta : ideo muta dicitur, quia rem mysticam
signat. — Orbita, significatio, pagina, rota temporis, l.
779. Illa, Ruth, l.
780. Hæc, Orpha. Gesbidonop gigas fuit, filius
Orphæ. Orpha ipsa est Arpha. — Atqui, certe. — Tha-
lamis, maritis, l.

COMMENTARIUS.

761. Vat. A, mendose, propolas. Lege propolas, C
ut ex ejusdem glossa patet. Fabricius notavit, propo-
lam esse eum qui emit quod vendat majori pretio ;
sed hic genere femineo a Prudentio sumi pro locis,
in quibus propolæ homines merces suas exponunt.
Prudentius primam producit exemplo Lucillii et Te-
rentii in *prologus*. Vide Scalig. in *Culicem Virg. Me-
ritoria* sunt ædificia ubi impuræ mulieres seu meret-
trices prostabant. Barthius lib. xlii *Advers.*, cap. 17,
explicans huic Prudentii locum, ait, meritoria fuisse
pluribus scalis exaltata, pergulisque distincta, in
quibus videlicet collocatæ mulieres, cellisque suis
distinctæ secundum pretia prostabant.
762. In Gis. et ed. Weitziana, de qua sæpe, ad oram
manu est scriptum *propinas* pro *popinas*. Glossa Iso-
nis de *popina*, et *propina* exstat etiam apud Isido-
rum, qui corrupte *propinas* dici affirmat.
763. Imitatio Juvenalis satira 4, vers. 86 : *Quidquid*
agunt homines, etc. Perlique interpungunt *homines*,
Sodomorum incendia.
767. Vat. A, Prag., *mutabilis*. Alii Latinius *mu-
tabilis*.
769. Supra dixit, historiam nobis proposuisse *spe-
ctabile signum libertatis* in Lotho et ejus uxore, quo-
rum alter, quia voluit, libere Deo paruit, altera,
quia voluit, contra Dei præceptum oculos in Sodo-
mam retorsit. Nunc ergo concludit : *En tibi signatum*
libertatis documentum.
770. Pal., Gis., Prag., Rat. et recentes edd., *quo*.
Mar., Vat. A, Ald., Weitz., *quod*.
772. Vat. A, *jussit*, male.
773. Ald., Fabr., Bong., *præripit*.
774. De verbo *renuo*, quo usus etiam est Lucre-
tius, vide Gifanium Ind. *Lucr.*
776. Prag., *huc illud*, male. Virgilianum est, *trahit*
sua quemque voluptas.
777. Egm., Widm., Bong. supra, Weitz., Rat.,
Mar. a prima manu, Sich., Iso, *muta*. Ald., Gis.,

- Prag. et recentes edd., *multa*. Heinsius nihil ex suis
notavit.
778. Weitz., *generis* ; alii, *gentis*. Put., *Orfan* ; Ald.,
Orfam. Vat. A, Mar., Prag., *Orphan*. Rat., *Ortan*.
Historia hæc refertur lib. Ruth., quam etiam Pauli-
nus Natali 9 ad libertatis argumentum transfert. *Bre-
vis ista videtur Historia, at magni signat mysteria telli*.
Noemi cum has Moabitidas in earum patriam reverti
suaderet : Orpha osculata est socrum (Noemin) ac
reversa est ; Ruth *adhæsit* socru suæ, cap. 1, 14.
Eam Orphan deinde matrem fuisse gigantis Goliath
Philo, sive quis alius sub Philonis nomine, et plures
rabbini tradunt : quibus assentiri videtur Prudentius
vers. 784, *stirpem nutrire Golie*. Chamillardus hanc
opinionem vanam et absurdam esse desinit, quia
Goliz mater fuit Philistæa, ex Geth urbe Palæstinæ,
ac Saulis temporibus, Orpha vero uxor Noemi Moa-
bitis, et æqualis Ruth. Teolius putat, licentia poetis
usitatissima potuisse Goliam pro quovis barbaro ac
fero homine poni. Sed non video quisnam sensus
subesse possit, nisi verus Goliath designetur hoc suo
nomine. Nic. Serarius Comment. in Ruth cap. 4,
quæst. 40, sententiæ illi rabbihorum Prudentium ad-
hæsisse confirmat. Sed verba Prudentii non tam si-
gnificant, Orphan matrem fuisse gigantis, quam hunc
ex ejus stirpe ortum.
779. Put., Egm., *Noemin*. Alii, *Noemi* aut *Noemin*.
780. Vat. A, *atqui in thalamis*. Rat. *an quin thala-
mis*, sed factum *at quin*. Mar. et Prag., *atque in*. Hein-
sius ex suis notat *atquin*. Res clara est *atqui*, sive
malis exorare *atquin*. Prudentius cum exposuerit Or-
phan a socru Noemi recessisse, non vero Rutham, ad-
dit : *atqui utraque libera eret*, utraque virum suum
amiserat, utraque toris, sacrisque jam vacua, jure
fruebatur proprio.
782. Serarius, qui commentarium suum in Ruth
his versibus Prudentii illustrat, *pristinum sanorum* ri-
tum ait esse *inveteratum*, non quod Orpha ab idolo-

- Fanorum ritus præputia barbara suavit
 Malle, et semiferi stirpem nutritæ Golizæ.
 785 Ruth, dum per stipulas agresti amburitur æstu,
 560 Fulcra Booz meruit, castoque ascita cu-
 [bili
 Christigenam secunda domum, Davidica regna
 Edidit, atque Deo mortales miscuit ortus.
 Sæpe egomet memini fratres geminos ad hiulcum
 790 Pervenisse simul hivium, nutante juventa,
 Et dubitasse diu bifido sub tramite, quodnam
 Esset iter melius : cum dextram spinea silva
 Sentibus arclaret, scopulosaque semita longe
 Duceret aerium clivoso margine callem :
 795 At lævum nemus umbriferum per amœna vireta
 Ditiibus ornaret pomis, et lene jacentem
 Planities daret ampla viam : squalentibus unum B
 Contentum spinis reptasse per ardua saxa,
 Porro alium campo sese indulsisse sinistro ;
 800 Illum sideribus caput immiscere propinquis,
 561 Illic in cœnoscas subito cecidisse paludes.
- Omnibus una subest natura ; sed exitus omnes
 Non unus peragit, placitorum segrege forma.
 Haud secus, ac si olim per sudum lactea forte
 805 Lapea columbarum nubes descendat in arvom
 Ruris frugiferi, laqueos ubi callidus auceps
 Præterdit, lentoque ille vit vimina visco,
 Sparsit et insidias siliquis vel farre doloso.
 Illiænt alias fallentia grana, gulamque
 810 Innectunt avidam tortæ retinacula setæ,
 Molle vel implicitas gluten circumligat alas :
 Ast aliæ, quas nullus amor prolectat edendi,
 Grassibus innocuis sterili spatiantur in herba,
 Suspectamque cævent oculos convertere ad es-
 [cam.
 815 Mox, ubi jam cœlo revolandum, pars petit æthram
 Libera sideream, plaudens super aera pennis :
 Pars captiva jacet, laceris et saucia plumis
 Pugnat humi, et volucres nequidquam suspicit
 [auras.
 Sic animas cœli de fontibus unicoloras

GLOSSÆ VETERES.

785. Fanorum, *deorum*, l.
 785. Amburitur, *circumuritur*, l.
 786. Fulcra, *lector, sustentacula vel lectorum, vel aliarum rerum que testiphadia nominamus. Fulcra etiam dicimus, que nobis subterponimus equitantes, a quibus sustentamur.* — Booz, *vir locuples, qui ascivit Ruth in conjugium, colligentem spicas, Orpha idolis se tradidit, et diabolo se deputavit.* — Ascita, *vocata*, l.
 789. Hiulcum, *patens, divisum, apertum*, l.
 790. Nutante, *vacillante*, l.
 792. Dextrum, *iter.* — Spinea, *spinosam et scopulosam viam dexteram dicit, propter labores sanctorum, quos sustinent pro Deo*, l.
 794. Aerium, *cœlestem.* — Clivoso, *tortuoso excelso.* — Margine, *apice*, l.
 795. Lævum, *iter.* — Vireta, *a viriditate*, l.
 797. Squalentibus, *sordidis, acutis.* — Unum, *scilicet memini, vidi ex illis duobus fratribus*, l.
800. Immiscere, *scilicet vidi*, l.
 805. Peragit, *ducit.* — Placitorum, *voluntatum scilicet opera.* — Segrege, *segregata, separata*, l.
 804. Haud secus, *non aliter : comparatio humani generis.* — Ac s', *quasi.* — Sudum, *quasi semindum, id est serenum*, l.
 806. Auceps, *aves capiens*, l.
 807. Visco, *glutine*, l.
 808. Siliquis, *leguminibus*, l.
 809. Illiænt, *deciunt : quia capiuntur*, Iso.
 812. Prolectat, *delectat, illicit*, l.
 813. Herba, *arena*, l.
 814. Suspectam, *insidiosam, contemptibilem*, l.
 815. Cœlo, *in aera.* — Revolandum, *est*, v.
 817. Laceris, *laceratis.* — Saucia, *vulnerata*, l.
 819. Unicoloras, *puras, et immaculatas, et unius naturæ, l. Puras, immaculatas et unius coloris, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

rum cultu unquam recessisset. Nonnulli putant Orphan et Ruth errores patrios abjurasse, cum Hebræis fratribus nupserunt.

783. Ricci filius ait melius corripi secundam in præputium cum Mario Victore, *Nato præputium mox auferit dicta Sephora, quam produci cum Juvenale, Quæ pater abstulit, mox et præputia ponunt.* At nescio cur Victor Juvenali sit præferendus. Præterea apud Victorem potest non corripi secunda in præputium, facta syneresi ex duabus ultimis, at apud Juvenalem et Prudentium necessario producitur.

784. Vide not. vers. 778.

785. Put., Thuan., Rut., Ald., Alex., Fab., *agresti amburitur.* Prag., *agrestis aburitur*, quod amplectitur Weitzius, et exstat etiam in Mar., sed a prima manu *agresti*, supra *agrestis*. Gis. in contextu et Bong. ad oram, *agrestis obruritur.* Urb., *agresti exuritur.*

786. Put. scribit Boos pro Booz.

787. Ald., Vat. A., Mar. alique scribunt constanter Daviticæ. Plerique et optimi, omisso et, per epexegesis domum, *Davidica regna*, ut Alex., Urb., Ald., Heinsiani præstantiores. Gallandius improbat in Aldo et *Davidica regna*. Aldus meus non habet conjunctionem.

788. Heinsius reprehendit Weitzium, quod præterlerit *artus* pro *ortus*. Nihilominus in Mar. et Rat. antiquissimis legitur *artus*, quod haud scio an melius sit. Pro diversa scriptura *artus* notat Teolius ad marginem.

789. De hoc bivio virtutis et vitii multi agunt. Poe-

mation exstat sub Virgilit nomine de littera Y. *Littera Pythagore discrimine secta bicorni Humanæ vitæ speciem præferre videtur, etc.* Heicrns in Vita S. Germani hunc Prudentii locum imitatur. Vide, quæ de hac duplici via notant ibi Bollandiani ad diem 7 Julii.

794. Gis., *clivosa margine callem*, et ad marg. 1 ed., *tramite collem*.

802. Ald., *omnis*; Fabr., *omnia* pro *omnes*, quod sensus requirit.

805. Egm., *placitum quoque*. Rectius *placitorum*.

804. Ald., *aut si*, et postea *forma*, mendose, pro *ac si forte*.

805. Ald., *descendit*; melius *descendat*.

806. In nonnullis Vulg., male, *anceps* pro *auceps*.

809. Ald., *fallantia grana*, male.

814. Prag., *spectatamque*, minus bene, pro *suspiciamque*.

816. Vat. A., *sidereum*, fortasse *æthra sidereum* pro *æthera sidereum*. Prag., *super æthera*. Rat., *sub aere*, male.

818. Prag., *suscipit*. Melius, *suspicit*.

819. Ald., Wid., Mar., Gis. et alii, *unicoloras*. Libri Heinsiani, Vat. A., Weitz., Egm., Alex., *unicoloras*; quam lectionem defendit Gifanius Ind. Lucr. verbo *Tripectroas*, ex vet. lib., et quia alibi Prudentius dixit *versicoloras paries*. Id vocabulum ex iis est quæ utroque modo offeruntur : et fortasse Prudentius aibi dixit *unicolorus*, alibi *unicolor*, quod magis usitatum est. Meursius pag. 186 in Critico Arnobii etiam legit *unicoloras*, ut in Arnobio *dicoloras*.

- 820 **562** Infundit natura solo : sed suavis istic A
Devinctæ illecebris retinentur, et æthera pauca
Conscendunt reduces : multas viscosus inescat
Pastus, et ad superas percurrere non sinit
[auras.
Præscius inde Pater Liventia tartara plumbo
825 Incendit liquido, piceasque bitumine fossas
Infernalis aquæ furvo suffodit Averno,
Et Phlegethonte sub gurgite sanxit edaces
Perpetuis scelereum pœnis inolescere vermes.
Norat enim, flatu ex proprio vegetamen inesse
850 Corporibus nostris, animamque ex ore perenni
Formatam non posse mori : non posse vicissim
Pollutam vitiiis sursum ad convexa reverti,
563 Mersandam penitus puteo ferventis abyssi.
Vermibus, et flammis, et discruciatibus ævum B
835 Immortale dedit, senio ne pœna periret,
Non pereunte anima. Carpunt tormenta, fo-
[ventque
Materiem sine fine datam : mori deserit ipsa

GLOSSÆ VETERES.

820. Natura, scilicet divinitatis. — Solo, corporis, l.
821. Devinctæ, devicta, l.
822. Conscendunt reduces, ascendunt revenientes.
— Viscosus, glutinosus. — Inescat, decipit, saturat, l.
824. Inde, proinde. — Liventia, nigra, l.
826. Furvo, nigro, l.
827. Sanxit, decrevit. — Edaces, rodentes, l.
828. Inolescere, crescere, l.
829. Vegetamen, animam, commotionem, vitam, l.
831. Infusam, formatam, Iso.
832. Convexa, poli, cœli; ad caelestia, l.
833. Puteo, in puteo, l.
834. Discruciatibus, pœnis, l.
835. Senio, ætate. — Periret, deficeret, l.
836. Pereunte, deficiente, l.
837. Materiem, animam. — Mors, consumptio, l.
842. Gomorrhæas, Sodomiticæ, id est terrenas de-

- Æternos gemitus, et stentes vivere cogit.
At diversa procul regionibus in paradisi
840 Præmia constituit majestas gnara futuri
Spiritus puris, et ab omni labe remotis,
Quique Gomorrhæas non respexere ruinas :
Aversis sed ritè oculis, post terga tenebras
Liquerunt, miseri properanda pericula mundi.
845 Ac primum facili referuntur ad astra volatu,
Unde fluens anima strugetur vegetaverat Adam.
Nam, quia naturam tenuem declivia vitæ
564 Pondera non reprimunt, nec tardat ferrea
[compes,
Concretum celeri relegens secat aera lapsu,
850 Exsuperatque polum fervens scintilla remensum,
Carcereos exosa situs, quibus hæserat exsul.
Tunc postlimin'o redeantem suscipit alto
Cana fides gremio, tenerisque oblectat alu-
[mnam
Deliciis, multos post diversoria carnis
855 Ore renarrantem querulo, quos passa, labores.

GLOSSÆ VETERES.

- lectationes, Iso.
844. Properanda, celeriter fugienda, cita, l.
846. Structum, plasmatum. — Vegetaverat, ani-
maverat, l.
847. Naturam, animam, l.
849. Concretum, densum. — Secat, anima, l.
850. Scintilla, anima, l.
851. Situs, habitationes, positiones, l.
852. Postlimin'o, introitu, exilio, de captivitate :
postliminium est reversio de captivitate, quando longo
quis tempore limen domus suæ dimissum repetit; quo-
d etiam sancti doctores solent dicere, quando styllum ad
alia transmittunt; tunc iterum ad ea revertentes, hoc
C postliminium solent dicere, l.
853. Oblectat, nutrit animam, l.
855. Querulo, conquærenti. — Passa, scilicet sit,
vel erat, l.

COMMENTARIUS.

821. Ald., Bong., Gisel., non repugnante Heinsio,
et æthera. Weitz., Mar., Prag., Rat., ad æthera sine et.
824. Mar., liquentia tartara a prima manu.
825. In quibusdam vulg., lique. **562**
826. Infernalis in Latinitate prolapsa Cellarii solum
Prudentium habet auctorem.
828. In vulg. nonnullis, pennia, male, pro pœnis.
De vermibus damnatorum vide Isaiam cap. LXVI.
831. Mar., Prag., Weitz. alique, infusam : putat-
que Mariettus, glossema esse formatam; ac revera
glossa est Isonis. Verum omnes Heinsiani, Ald., Gis.,
Vat. A, Alex. ac multi præterea habent formatam,
quod mihi Prudentianum videtur. Ex Weitzianis Bon-
gars. et Widm. supra, formatam.
832. Aldi error palmaris virtus pro vitiiis. Heinsius
pro rursum reposuit sursum, ut aliis in locis. Thuan.,
Boher. et Alex., sursum. Mariettus vero in suis om-
nibus legisse videtur rursum, quod est in Ald., Weitz.,
Gis., Urb. et aliis; nec contemnenda quidem est
hæc lectio.
833. Widm. a prima manu, mersandum.
835. Mira est hoc loco Aldi correctio. Ediderat
Immortale dedit, senio ne pœna periret. Emendavit :
Immortale dedit, senio, pœnane periret. Quo ista mu-
tatio, quæ ipsi sententiæ adversatur?
837. Mar., Gis. et alii materiem scribunt. Ald. cum
nonnullis, materiam. Heinsius lib. 1 Advers. posth.,
cap. 6, corrigendum putat ratam pro datam. Non
faciam in vitis membranis. In Vat. A, ipsam : corri-
gendum ipsa. De æterno supplicio, quo animæ sem-

- per puniuntur, neque interunt, videri possunt Ter-
tul. Apol. c. 48, Minucius Felix, Augustinus et alii.
839. Prag. minus bene, et diversa pro at. In non-
nullis vulg., adversa pro diversa.
843. Gis., recte; sed in 1 ed., rite.
844. Weitz., Pragens., Rat. et Mar. a secunda
manu, miseri et properanda. Alii, miseri properanda
per epexegesin. Dicuntur pericula properanda, quæ
propere ac festinanter cavenda et fugienda, ut ex-
plicat Iso et Mariettus. In nonnullis vulg. est prope-
rando : et ita Gis. in utraque edit., non absurdo
sensu : liquerunt properando, sive properantes. Expli-
cari etiam potest pericula quæ imminet, properant
seu properantur. Horatius lib. Epodon XII : *Muri-
cibus tyriis iteratæ vellera lanæ Cui properabantur!*
846. Vat. A, vivificaverat, recte emendatum supra
vegetaverat. Hoc verbo active usus est A. Gellius lib.
XVII, cap. 2, et alii.
847. Prag., terræ; cæteri, vitæ.
850. Chamillardus asserit poetam loqui ex senten-
tia gentilium philosophorum, quod animam vocet
scintillam ferventem. Falsum puto. Nam Prudentius
non solum animam, sed Deum etiam appellat ignem,
non quia ex igne Deus, aut animam constare exi-
stimet, sed propter nonnullam similitudinem quæ ex
rebus corporeis peti potest ad spirituales aliquo
modo intelligendas.
852. Weit. cum Egm. scribit postlimineo.
853. Virgilio est cana fides.
855. Rat., dolores; alii, labores.

Illic purpureo latus exporrecta cubili,
 Floribus æternis spirantes libat odores,
 Ambrosiumque bibit roseo de stramine rorem.
565 Dilibus, et longo fumantibus intervallo,
 860 Fluminaque, et totos cœli silientibus imbres
 Implorata negat digitum insertare palato,
 Flammærumque apices lumentis extinguere
 [tactu.
 Nec mirere, locis longe distantibus inter
 Damnatas, justasque animas concurrere visus

A 865 566 Conspicuos, meritasque vices per magna
 [notari
 Intervals, polus medio quæ dividit orbe.
 Errat, quisque animas nostrorum sine oculo-
 [lorum
 Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla
 Ojice, queis speculam concreta coagula texunt,
 870 Impediuntque vagas obduelo humore fenestras.
 Numne animarum oculis denso vegetaminoguttæ
 Volvuntur teretes? aut palpebralis extra

GLOSSÆ VETRES.

856. Latus, latus habens exporrectum; extensa, vel jacens, l.
 857. Libat, degustat, accipit, l.
 858. Ambrosium, ambrosia, cibus deorum; sed ponitur pro omni suavitate, l. — Allæ, animæ, l. — Piis, animabus. — Quis, animabus. — Patris, Abraham. — Ægri, Lazari. — Abyso, a gremio. — Exclusis, scilicet de gaudiis paradisi. — Morte, cum interitu animæ, l.
 859. Dilibus, divitibus. — Fumantibus, tangit de divite et paupere, l.
 861. Implorata, rogata, scilicet fides justis, anima justa. — Insertare, immittere, l.

865. Locis, cælo et inferno, l.
 866. Conspicuos, claros, manifestos. — Notari, videri, cognoscere, l.
 866. Orbe, mundo, rotunditate terræ, spatio, Iso.
 867. Fine, termino, l.
 868. Palla, vestis, qua sacrificabatur Palladi; sed ponitur pro omni veste; hic pro pellicula, quæ tegit pupillam, l.
 869. Objice, objectione. — Speculam, risum. — Concreta, densa. — Coagula, aeris, l.
 870. Humore, aeris. — Fenestras, oculorum, l.
 872. Teretes, rotundæ, l.

COMMENTARIUS.

856. Mariettus interpretatur, latus exporrecta, commode jacens, ut solent qui longum iter fecerunt.

858. Put., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Ald., Alex., Vat. A, Mar., stramine pro toro, aut stramento. Urb., Gis., Weitz., Prag., Rat., gramine. Neque absurdum est roseo gramini: nam gramen est quæcumque herba viridis. Florem gramini dat Seneca in Medea. Vide Burmannum, pag. 490, tom. I Anthol. Post hunc versum inseruntur alii sex in nonnullis codicibus, qui absunt ab omnibus Heinsianis, Egm., Pal., Ald., Alex., Urb., et ab Heinsio ejecti sunt, quod orationis sensum turbent. Eos interseruit Rat., Mar., Weitz., Gis. et plures vulgati. Ita Giselinus eos senos versus producit: *Asi atæ, quas dira lues, errorque malignus Immersit tenebris vastoque obsedit Averno, Haud impune piis, ah! semet abesse fatentur Conciliis, meritas ferre et per sæcula pœnas, Quis patris antiqui aut ægri reverentis abyssus Excluis, mundique bonis cum morte potilis Dilibus, et longo, etc.* Versu 3: Mar., piis semet deesse, et supra abesse. Duo Torrentiani et Rat., semet deesse. Gifanius quoque piis semet deesse. Versu 4: Mar., duo Torrentiani, Gifanius, Rat., meritis pœnas per sæcula ferre. In Mar. pro diversa lectione ferre et per sæcula pœnas. Versu 5: Mar., Quis patris antiqui, supra antiqui. Mar. et Boher. recentior, Quis patris antiquo reverentis ager abyssus. In Mar. ad Mar., aut ægri reverentis abyssus. In Prag., Quis Patris antiqui, aut æger reverentis abyssus, cum glossa quis, pro quibus, EXCLUSIS ABYSSO, id est per abyssum, vide licet per chaos magnum. Gifanius Ind. Lucr. verbo concilium, hæc ait: *Sic ex vet. lib. legendum puto, nam vulg. abyssus mihi, ut ingenuè dicam, minime placet. irrepit credo ob non intellectum longius hyperbaton: illud enim, IMPLORATA NEGAT, non recte accommodetur ABYSSO, sed majestati Dei; itaque arcessetur huc, quod ante positum est, MAJESTAS GNARA FUTURI.* Heinsius ait Gifanium in his spuris versibus explicandis æstusasse plus satis. Verum is lectionem veterem explicare conabatur, quam tunc omnes recipiebant. Marietto non plene satisfacit Gifanius. Igitur Marietto ex conjectura eum locum restituere et illustrare aggredditur; putat legendum aut ægri reverentia abyssus. Hæc vero est explicatio, qua versus a nobis omissi cum adductis in contextu uniantur et declarantur. Quibus (animabus damnatis) abyssus, seu per totum abyssum exclusis, et divitibus bonis mundi cum

morte (seu usque ad mortem) potilis, et longo intervallo distantibus, et cruciatis, et tanta siti æstuantibus, ut flumina, et totos cœli imbres se bibere posse arbitrentur, patris antiqui, hoc est Abrahami, aut ægri, hoc est Lazari reverentia implorata negat digitum insertare palato. Poeta respicit parabolam, sive melius historiam de divite avaro apud Lucam cap. xvi. Iso etiam, qui glossas his versibus apposuit, pro Prudentianis habuit. Giselinus, qui e mss. repositit abyssus pro abyssus, difficultatem loci agnoscens, Si inquit, in sanando hoc vulnere tam fuisset crudelis medicus quam Mantius aliquando fuit, nihil fuisset facilius; sed aliud est corpus pristinae sanitati restituere, aliud, cum melius possit, extremo remedio adhibere, partem aliquam mutilare. Weitzius falso ait, Aldum legisse abyssus, nisi aliam præ manibus habuit editionem: nam e sex versibus quos omisit Aldus (septem non bene numeravit Giselinus), unus erat is ipse ubi abyssus mentio occurrit.

859. In Oxon., divitibus longo. Heinsius conjicit ditibus at longo.
 860. Ald., male, tutos pro totos.
 861. In nonnullis Vulg., palatu, mendose. Cell. implorata explicat de cana fide ex vers. 853. Male intelligere de anima beata, quæ in paradiso a Prudentio collocatur, tanquam in sinu Abraham.

866. Fortasse alludit ad sententiam theologorum qui sedem damnatorum in terræ visceribus collocant. Post hunc versum aliqui addunt lemma: *De integritate visionis animæ.*
 868. Wid., Bong. a secunda manu, et Ald., Æstimat involvi, vitreo quos lucida palla. Alii, Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla. Cauchius ex conjectura, pala. Non placet Heinsio. Vide glossas. Senas oculi tunicas recensent aliqui, conjunctivam, corneam, veam, araneam, retinam, vitream. Laudat hanc descriptionem organi visorii Giselinus interpret et medicus, qui septem tunicas oculi distinguit et notat, oculos speculi formam præ se ferre, cujus præcipua pars sunt tres humores concreti, seu coagulati; ex quo intelligitur quid sint concreta coagula.

870. Oculi fenestræ animæ dicuntur a Gregorio Magno lib. xxi Moral. Lucretium postea elegantissime posuisse pro ipsis oculis, advertit Gifanius lib. ut: *Jam magis exemptis oculis dehere videtur Cernere res animus sublatis postibus ipsis.*

871. Vat. A, vitiose, oculi lenso.

- Horrescunt setis, ciliove umbrante teguntur? A
 Illis viva acies, nec pupula parva, sed ignis
 875 Trajector nebulae, vasti et penetrator operi est.
 Nil ferrugineum, solidumve iuventibus obstat.
 567 Nocturnæ cadunt nebulae: nigraeque cedunt
 Nubila, praesenti cedit teres arca mundi.
 Neq. tantum aërios visu transmittit hiatus
 880 Spiritus: oppositos sed transit laminae montes,
 Oceanj lites atque ultima litora Thules.
 Transadigit, volucresque oculos in tartara mittit.
 Nostris nempe omnes pereunt subnocte colores
 Visibus, et caeco delectantur tempore lurnæ.
 885 Nunquid et exuta membris, ac viscera perdunt
 568 Agnitione notas rerum, vel gressibus
 [errant?

GLOSSÆ VETERES.

873. Setis, setas vocat cilios, quos nos etiam tau- B
 tones proprie nominamus, I.
 874. Illis, animabus, oculis animarum. — Ignis,
 igneus vigor, I.
 875. Trajector, penetrator, transmissor, I.
 876. Ferrugineum, nigrum, tenebrosum, I.
 878. Praesenti, velocis. — Arca, rotunditas, pla-
 nitie. — Mundi, cæli, I.
 879. Tantum, sicut facit oculus corporis. — Visu,
 cum. — Hiatus, apertiones vel vastitates, I.
 880. Spiritus, anima. — Oppositos, contra positos.
 — Lumine, sapientia, I.
 881. Thules, ultima insularum, I.
 882. Transadigit, transit, I.
 884. Caeco, in nocte, I.
 885. Exuta, spiritus, animæ, formæ. — Viscere,
 carne, I.

COMMENTARIUS.

873. Vat. A, error, aliove umbrante.
 874. In Alexandr., Thuan., Rot. et trihus Torr.,
 et pupula. Alii, nec pupula, quod sensui congruere
 videtur; et secuti sunt Cell. et Tool. Suspiciatur
 Heinsius nec pupula prava. Mihi lectio usque vera est
 nec pupula parva.
 875. Vat. A, nebulae et vasti penetrator. Descrip-
 tionem oculorum videre etiam poteris apud Ciceronem
 lib. II de Natura deorum.
 876. In edit. Parmensi emendari debet mendum so-
 lidumve mentibus, et reponendum solidumve iuventibus.
 878. Ald. contra metrum, patenti cedit.
 884. Alii scribunt Tite, alii Thyle, alii Thule, et in
 gignendi casu Thule, vel Thules. De Thule vide Et-
 mæthoretium ad A. nobil. verba lib. VI, Ultimam Thy-
 lem. Ultima hæc insula antiquis dicebatur, quod ultra
 progressi non fuissent: ea est Islandia. Notum est
 Senecæ vaticinium (ita enim vocant) de novo mundo
 aliquando inventiundo. In Medea ita canit chorus act.
 II: Venient annis Sæcula seris, quibus oceanus Vincula
 verum laxat, et ingens Patent. I. Ius, Tiphysque novos
 Delegat orbis: nec sit terris Ultima Thule. Quæ dum
 lego, nihil Senecam de novo orbe nostro cogitasse
 puto, sed ea solum laudare voluisse, quæ in expedi-
 tione Britannica a Claudio gerebantur: nam eam tra-
 gœdiam de Medea et Jasonæ fecisse, ut occasione
 primæ navigationis Claudio adularetur, et ab exilio
 revocari obtineret, multi asserunt et exploratum vi-
 detur. Igitur chorus inducit, prædicentem ea quæ
 suo tempore accidere videbat, de posteris ipse nihil
 sollicitus, exaggerans tamen Claudij maritimos trium-
 phos. De quo audi Pomponium Melam lib. III: Bri-
 tannia qualis sit et quales progneret, mox certiora et
 magis explorata dicentur. Quippe tandiu clausam aperit
 erce principum maximus, nec in tonitruum modo ante
 se, verum ignotarum quoque gentium victor; qui pro-
 priarum rerum fidem ut bello affectant, ita triumpho

- Una animas semper facies habet; et color unus
 Aëris, ut omique aut maritorum-summa, sinistri,
 seu dextri: alternas nec commutabile tempus
 890 Converteris, varietaque vices: longum atque
 [perenne est,
 Quidquid id est] unus volvit sua sæcula cursus.
 Expertus dubitas, animas percurrere visu
 Abdita, corporeis aculis cum sæpe quietis
 Rore separatis cernat meas viva rametos,
 895 Distantesque locos, aciem per rura, per astra,
 Per maria intendens? nec enim se segregat ipsa
 Ante oblitum vivis ex artibus, aut fugit exsul
 Sanguinis, et carnis penetralia, seque medul-
 [lis

886. Notas, rationes. — Gressibus, rationibus, I.
 888. Cuique, unicuique. — Summa, qualitas. —
 Sinistri, mali, adversitatis, I.
 889. Dextri, boni, prosperitatis; dextrum vel sini-
 strum aerem vocat dextram vel sinistram, quarum una
 ad vitam, altera ad mortem tendit, I.
 890. Vices, tempora, I.
 891. Quidquid, sive requies, sive præna sit, I.
 892. Expertus, probatus, I.
 893. Abdita, secreta loca. — Quietis, somni, quie-
 tudinis, I.
 894. Rore, suavitate; in nocte. — Soporatis, ho-
 minibus, Iso.
 895. Aciem, visum. — Astra, cælum, I.
 896. Intendens, bene prospiciens. — Ipsa, anima, I.
 897. Vivis, ut ante mortem exeant a corpore, I.
 898. Penetralia, secreta. — Medullis, ab interioribus, I.

C declaraturus portat.

882. Præstantiores, ut Vat. A, Mar., Heinsiani,
 Weitz., transadigit. Gis., transadigit, cum Ald., Bongar. a
 prima manu, Ad oram Gis., transcurrit; al., transadigit.
 In Vulg., transabit. Egm. et Wjdm., transadigit. Ver-
 bum esse Virgilianum transadigere monuit Heinsius.
 883. Vat. A, Egm., Pal., oculis pro omnes, non
 placeat. Quo sensu pereant quæque colores, dictum est
 hymno 2 Cath., vers. 7.
 885. Thuan., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., ex-
 uta, id est animæ, Heinsiani omnes præter Thuan.,
 exuit, quod habent Alex., Urb. et alii. Tunc vi-
 us intelliguntur exuli. Prag., viscera, Vat. A, perdunt;
 utrumque falsum pro viscere et perdunt.
 887. Ald., animam; alii, animas. Locum hic diu
 torsit Chamillardum. Lege glossam Isonis, et intel-
 lige rem esse de extremo iudicio, et de sorte, seu
 bona, seu mala, quam animæ sunt habituræ. Nesciq.
 quid Teolius amplecti voluerit, animam, an animas:
 nam errorem typographicum puto. Una anima semper
 facies habet; sed recte ad hunc locum affert illud Ec-
 cles. XI, 5: Si ceciderit lignum ad austrum aut ad
 aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit.
 892. Ita Put., Oxon., Cauch., Rak., tres Torr.,
 Alex., Urb., Rat. a manu secunda, Eg., Ald. et
 Bonon. Alii legunt expertus visus cum Mar., Rat. a
 manu prima, Prag., Weitz., quod edidit Giselinus;
 sed monuit postea, in quibusdam apographis esse Ex-
 perto dubitas animas percurrere visu, quod ipsi appri-
 me placebat; et in prima editione adoptaverat. Antea
 Giselinum Sichelardus secutus fuerat expertus visus. In
 Thuan. erat a manu prima expertus, a secunda manu
 expertus. Poeta exemplum adducit eorum, quæ in
 somnis experimur. Pierique male hunc locum inuer-
 punt. Coniicio expertus, hoc est, animas separatas.
 896. Prag., nec sese segregat, inconcinne.
 897. In nonnullis vulg., artibus, male.

- Eminus ostendi poenatum carere mersis. A Ne cernat truculentum aliquem de gente latro-
Hinc paradiscolæ post ulcera dira beato [num,
Proditur, infelix, ululans in peste reatus, Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci,
930 Spiritus : inque vicem meritorum mutua cer- Terribilem, qui me maculosum aspergine ino-
[nunt. [rum
O Dee cunctiparens, animæ dator, o Dee In præceps, ut prædo, irahat, nigrisque ruentem
[Christe, 950 Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
Cujus ab ore Deus subsistit Spiritus unus : Quadrantem minimum damnosæ debita vitæ.
Te moderante regor, te vitam principe duco, Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,
Judice te pallens trepido, te iudice eodem Disparibus discreta locis; non posco b ata
933 Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile In regione domum : sint illic casta virorum
[apud te, 955 Agmina, pulvereum quæ dignantia censum,
Quamlibet indignum venia faciamque, lo- Divitias petiere tuas : sit flore perenni
[quarque. Candida virginitas, animum castrata recisum.
Confiteor (dimitte libens, et parce fatenti!) At mihi tartarei satis est si nulla ministri
Omne malum merui : sed tu bonus arbiter aufer, B Occurrat facies, avidæ nec flamma gebennæ
Quod merui : mellora favens largire precanti. 960 Devoret hanc animam, mersam fornacibus
[fimis.
940 Dona animæ quandoque meæ, cum corporis Esto, cavernoso, quia sic pro labe necesse est
[hujus 573 Corporea, tristes mesorbeat ignis Averno :
Liquerit hospitium, nervis, cute, sanguine, felle, Saltem mitificos incendia lenta vapores
Ossibus exstructum, corrupta quod incola luxu Exhalent, æstuque calor languente tepescat.
Heu! nimium comp'esa fovet cum flebilis hora 965 Lux immensa alios, et tempora victa coronis
Clauserit hos orbes, et conclamata jacebit Glorificent : me poena levis clementer adurat.945 572 Materies, oculisque suis mens nuda

GLOSSÆ VETERES.

927. Eminus, e contra, I.
928. Paradiscolæ, Lazaro, paradiscum colenti, I.
930. Spiritus, scilicet divitis, I.
932. Subsistit, est, I.
933. Moderante, regente. — Principe, scilicet existente, I.
936. Indignum, quod sit, I.
937. Confiteor, scilicet omnia mea commissa, I. C
939. Favens, adjuvans, I.
940. Quandoque, olim, I.
944. Condesolata, defleta, conclamata, I.
949. Præceps, profundum, I.
952. Multa, multiplex. — Habitatio, mansio, Iso.
955. Pulvereum, terrenum. — Censum, pecuniam, I.
957. Castrata, castigata, I.
966. Glorificent, lætificent, Iso.

COMMENTARIUS.

327. Ald. Urh., ostendit, non probe.
930. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Oratio. Giselinus ad oram Precatio : quæ sitne Prudentii, nonnulli dubitant, sed immerito, cum eam Prudentio omnes membranæ et Theodullus Aurelianus vidissent.
931. Gis. ad marg., cunctipotens; in contextu, cunctiparens, quod habent alii, et legitur etiam hymno 14 Perist., vers. 128.
939. Quidam continuant precanti Dona, hoc est largire mellora dona.
944. Weitz. cum Widm. et Isone, condesolata. Alii, conc'amata.
946. Assentior Teolio, qui putat Hieronymum Vidam hunc locum aliquatenus imitatum : Da, Pater, extremæ cum vitæ advenerit hora, Te præsentem, mori, nil me terrentibus umbris : Inque tuos animam amplexus effundere ovantem. Scribo amplexus, non complexus, quod mendum est metro repugnans in editione Parmensi, ubi etiam male Hieronymus Vida dicitur Hieron. Suida, et locus indicatur xxv Christiad., cum solum sint sex libri Christiados, et illi versus legantur in fine hymni 1 Deo Optimo Maximo, vol. I, pag. 214, Patavii, 1731, typis Josephi Cominii,
ubi subjungitur alius versus, ex quo imitatio Prudentii clarior apparet : Hoc tantum mihi, plura aliis optantibus, adde.
947., Rat., rapidum, minus bene, pro rat'idum.
954. Prag., male, sint illic castra.
956. Prag., sic flore. Melius est sit.
957. Explicat illud Matth. xix, 12 : Sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum : quod aliqui stulti male intellexerant de corpore, cum de animo sit accipiendum, qui ab omni voluptate carnisque illecebris est cohibendus.
959. Mar. a prima manu, occurrit; recte emendatum occurrat, nam postea est devoret. In editione Parmensi mendum esse puto avida pro avidæ.
961. In Mar. ex acto correctum probe esto. Posset distingui hic versus esto cavernoso, ut esto significet etsi.
963. Aldus, mirificos; rectus, mitificos.
966. Glorifico verbum ecclesiasticum est, ex analogia similium factum. In Vat. A post clementer adurat legitur Explicit liber II Admartigenia. In Marietti codice, Finit de Amartigenia liber D, quod Martetus interpretatur liber dictus. In aliis, Finit Hamartigenia.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GELASIUS PAPA I.	
Prolegomenon.	9
EPISTOLÆ ET DECRETA.	13
EPISTOLA PRIMA. —Scribit Gelasius ad Euphemianum neminem ad sedis apostolicæ communionem se posse admittere qui Acacii nomen non damnauerit. Quare eum hortatur ut quemadmodum Eutychem reliquosque hæreticos, sic quoque Acacium anathematizet. <i>Ibid.</i>	13
EP. II. —Ad pontificatum assumptus de more Romane Ecclesiæ, fidei formulam Laurentio de Lignido episcopo præscribit.	19
RESCRIPTUM episcoporum Dardaniæ ad Gelasium; in quo gratias agunt quod ipsos monuerit a quibus euectum sit.	21
EP. III. —Nuntiat Gelasius episcopis Dardaniæ se pontificem electum; catholica fidei libellum transmittit, hortaturque ut cum Eutycheianis non communicent, et muneri pastorali invigilent.	22
EP. III bis. —Ad Natalem abbatem.	21
EP. IV. —Gelasii communitorium ad Faustum, fongentem legationis officio Constantinopoli.	26
EP. V. —Monet Honorium Dalmatiæ episcopum Gelasius ne Pelagianam hæresim a tot pontificibus detestatam reviviscere sinat.	30
EP. VI. —Scribit ad eundem eum non debuisse mirari quod admonerit invigilandum ne iterum Pelagiana hæresis pullularet.	32
EP. VII (ad omnes episcopos per Picenum).—Tria præcipua Pelagianæ hæresis capita refellit; primum, scilicet parvulos sine originali peccato nasci; secundum, hos pro solo peccato originali non damnatos; tertium, gratiam ad salutem non esse necessariam, illamque secundum hominum merita conferri.	34
EP. VIII (ad Anastasium imperatorem).—Præmissa excusatione cur ad imperatorem non scripserit, illum hortatur ut apostolicæ sedi obtemperet, et Acacii nomine damnato, Ecclesiæ pacem restituendam curet.	41
EP. IX (ad episcopos Lucaniæ).—Nonnulla ecclesiastica instituta exponuntur.	47
EP. X (ad episcopos Siciliæ).—Ecclesiæ facultates ab episcopis, clericis et pauperibus distribui debere; dioceses et bona Ecclesiæ ab episcopis triginta annis possessa eis non auferenda.	57
EP. XI. —Scribens ad episcopos Dardaniæ et Illyrii, commendat eorum religionem; Thessalonicensem episcopum, qui hæreticorum nomina damnare recusavit, apostolicæ sedis comunionem privatam esse, et Acacium, in excommunicatione mortuum, non posse absolvi significat. <i>Ibid.</i>	57
EP. XII. —Æonium, Arelatensem episcopum, monet mutam charitatem cum fide catholica retinendam esse.	60
EP. XIII (ad episcopos Dardaniæ).—Acacium solius apostolicæ sedis iudicio jure d. mnatum ostendit.	61
EP. XIV. —Tractatus Gelsii pape, in quo ponit exempla epistolatum Simplicii pape atque Felicis, quod Timothei <i>Ælæi</i> , vel Petri Alexandrini impietatem olim cognoverint, vel visi fuerint. Postea proprius prosequitur dictis, instruens quid adversus Græcos debeat responderi.	85
EP. XV (ad episcopos Orientales).—Quod in Acacii aliorumque damnatione synodo nova opus non fuerit, et quod Petrum Alexandrinum absolvere Acacius sine sedis apostolicæ auctoritate non potuerit. Tum de episcopis catholicis sede sua sine discussione defectis.	90
EPISTOLARUM GELASII DECEM FRAGMENTA.	99
GELASII TOMUS de anathematis vinculo	102
ADVERSUS Andromachum senatorem cæterosque Romanos qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituerant.	110
ADVERSUS Pelagi nam hæresim.	116
DECRETUM. —Repeti non possunt quæ triginta annis quiescunt.	137
DECRETUM ALTERUM. —Non oportet ab eorum elemosynis abstinere post mortem, quibus in vita communicare non desistimus.	137
CONSTITUTA Gelasii pape, quæ episcopi in sua ordinatione accipiunt.	141
EP. XV bis. —Narrat quæ a Rustico Lugdunensi episcopo acceperit subsidia, et quantas ab Acacio sustineat persecutiones.	158

<i>Appendix prima, sive Varia fragmenta.</i>	159
<i>Appendix secunda, sive Canones Gelasio ascripti.</i>	111
<i>Appendix tertia, sive Conciliorum sub Gelasio habitorum relato.</i>	157

S. AVITUS.

Prolegomena.	191
EPISTOLÆ.	199
Gondobado regi, <i>ibid.</i> —Eidem, 202.—Eidem, 210.—Eidem, 225.—Victorio episcopo, 221.—Pape Constantino-pollitano, 227.—Eustorgio, 228.—Cæsario episcopo, 229.—Magno episcopo, 230.—Apollinaris episcopus Avito, 231.—Avitus Contumelioso episcopo, 232.—Victorio episc., 233.—Viventio presbytero, 235.—Gondobado regi, 236.—Avitus Gondobado, <i>ibid.</i> —Avitus Apollinari, 239.—Pape Hierosolymitano, <i>ibid.</i> —Stephano episcopo, 240.—Apollinari episcopo, 241.—Cuidam, 242.—Avitus, sub nomine Sigismundi regis, Symmacho pape, 245.—Gondobado regi, 244.—Sigismundo, 246.—Eidem, 247.—Fausto et Symmacho, 248.—Liberio præfeto, 249.—Apollinari, 250.—Aureliano, 251.—Epidio di cono, <i>ibid.</i> —Senario, 252.—Petro diacono, 253.—Eufrazio, 251.—Gondobado regi, 255.—Sigismundo, 256.—Chiodoveo, regi, 257.—Avitus, sub alio nomine, ad Vitalianum senatorem, 259.—Celeri senatori, 260.—Apollinari, 261.—Eidem, 265.—Heraclio, 261.—Rescriptum Heraclii, 265.—Avitus Ansemundo, 236.—Messiano, 268.—Viventio rhetori, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, 270.—Gemello episcopo, <i>ibid.</i> —Apollinari episcopo, <i>ibid.</i> —Victorio episcopo, 271.—Claudio episcopo, <i>ibid.</i> —Gregorio episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio Avito, 272.—Avitus Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Constantio episcopo, <i>ibid.</i> —Apollinari Avito episcopo, 273.—Avitus Apollinari episcopo, <i>ibid.</i> —Viventio episcopo, <i>ibid.</i> —Maximo episc., 274.—Victorio episcopo, <i>ibid.</i> —Domno Sigismundo, 275.—Eidem, <i>ibid.</i> —Avitus, sub nomine Sigismundi ad imperatorem, 276.—Sigismundo, <i>ibid.</i> —Ansemundo, 277.—Eidem, <i>ibid.</i> —Valeriano, <i>ibid.</i> —Caertio, <i>ibid.</i> —Helladio, 278.—Riconi, <i>ibid.</i> —Avitus, sub nomine Leoniani archidiaconi, ad Sapaudum, <i>ibid.</i> —Apollinari episcopo, 280.—Eidem, 281.—Quintiano episcopo, 282.—Sigismundo, 283.—Eidem, 284.—Avitus, sub nomine Sigismundi, ad imperatorem, <i>ibid.</i> —Avitus, iterum sub alio nomine, ad imperatorem Anastasium, 288.—Viru illustri Heraclio, 287.—Rescriptum Heraclii, 288.—Hormisdæ pape, <i>ibid.</i> —Hormisdæ Avito et aliis.	210
HOMILIA de Rogationibus.	289
OPUSCULORUM AVITI FRAGMENTA.	293
POEMATUM DE MOSAICA HISTORIA LIBRI QUINQUE.	323
<i>Prologus.</i>	323
LIBER PRIMUS. —De initio mundi.	323
LIBER II. —De originali peccato.	329
LIBER III. —De scientia Dei.	357
LIBER IV. —De diluvio mundi.	345
LIBER V. —De transitu maris Rubri.	355
CARMINUM AVITI LIBER SEPTIUS. —DE CONSOLATIONE LAUDE CASTITATIS.	369
GALLANDII ADNOTATIO de aliis Aviti poematis ejusdem argumenti non editis.	381
AD SIMONDIANAM AVITI EDITIONEM AUCTIONARIAM.	
AVITI EPISTOLA ad Gondobadum regem.	381
EPISTOLA ALTERA, ejusdem ad Arigium.	384
EPISTOLA TERTIA, ejusdem ad Stephanum episcopum.	386
EPISTOLA QUARTA, ejusdem ad Gregorium episcopum.	386
FRAGMENTA libri de Divinitate Spiritus sancti.	387
COLLATIO EPISCOPORUM, præsertim Aviti, coram Gondobado.	387
EPISTOLA Symmachi pape ad Avitum (in hoc tomo memorata, edenda cum hujus pape operibus).	391
SERMO AVITI feria tertia in Rogationibus.	391

JOANNES DIACONUS.

Prolegomenon.	397
EPISTOLA ad SENARIUM. —De variis ritibus ad baptismum pertinentibus.	399

S. FAUSTINUS.

Edmondi Martene aduoniti.	407
HOMILIA de Passione Domini.	<i>Ibid.</i>
JULIANUS POMERIUS.	
Notitia ex Cave.	411
Admonitio libris de Vita contemplativa a Mangeantio præfixa in sua S. Properi Aquitani Parisiensi editione.	<i>Ibid.</i>
DE VITA CONTEMPLATIVA LIBRI TRES.	
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
Prologus.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quod ea sit vitæ contemplativæ proprietates, ubi Deus mundo corde videbitur.	418
CAP. II.—De qualitate vitæ futuræ.	419
CAP. III.—Quod eo iudicio Dei ab iniquis separandi sunt sancti, quo ante sunt beati angeli ab immundis separati.	420
CAP. IV.—De resurrectione, vel vita sanctorum.	421
CAP. V.—Quod contemplatores præsentium etiam hic contemplativæ vitæ beatitudo delectet.	423
CAP. VI.—Quod perfectio contemplativæ vitæ quæ hic haberi potest perfectioni futuræ comparari non possit.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII.—Quod Deum perfecte sancti videre non possint, nisi cum ad beatitudinem futuræ vitæ pervenerint.	424
CAP. VIII.—Quæ et quanta sit in hac carne vitæ contemplativæ perfectio, vel qualiter et perferventæ mundi contemplatores inhaereant.	425
CAP. IX.—Quod tantum interest inter perfectionem vitæ istius et futuræ quantum interest inter perfectos qui peccare nolunt, et eos qui jam peccare non possunt.	426
CAP. X.—Quod hic sancti Deum in assumpta creatura viderint.	427
CAP. XI.—De qualitate glorificatorum corporum quæ in resurrectione futura sunt.	<i>Ibid.</i>
CAP. XII.—Quantum inter contemplativam et activam vitam intersit.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIII.—Quod sacerdotes sancti contemplativæ vitæ fieri participes possint.	429
CAP. XIV.—Ubi locutor de excusat quod Ecclesiæ magistros docere non audeat.	430
CAP. XV.—De negligentia sacerdotis qui, doctrinæ suæ agendo contraria, personam non potest implere doctoris.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVI.—Quale periculum moneat eos qui Ecclesiam sibi creditam vel relinquere volunt vel strepente gubernare contemnunt.	431
CAP. XVII.—Ubi anxium quod Ecclesiam nec relinquere, nec regere possit, provocat, suggerendo quod eam melius regat exemplo.	432
CAP. XVIII.—Quod parum valeat exemplo agenda monstrare, nisi etiam quæ sint credenda docendo sacerdos ostenderit.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIX.—De virtute fidei, quod ad eam non solum credere vel intelligere, sed etiam bene operari pertinet.	433
CAP. XX.—Quod nihil prosit sacerdoti, etiamsi bene vivat, si male viventem tacendo non corrigat.	434
CAP. XXI.—Luctuosa descriptio sacerdotis casualiter viventis.	435
CAP. XXII.—Quod, secundum sermonem prophetæ, culpa sua perant qui sacerdotum increpationes vel admonitiones contemnunt.	437
CAP. XXIII.—Quod sacerdotes etiam qui aliter possunt, tam simpliciter docere debeant, ut omnes eos docentes intelligant.	438
CAP. XXIV.—Quid intersit inter doctores qui Ecclesiam simpliciter docentes, ædificant, et eos qui eloquentiam suam luculentis declamationibus jactant.	439
CAP. XXV.—Quales esse debeant sacerdotes qui volunt fieri vitæ contemplativæ participes.	<i>Ibid.</i>
LIBER SECUNDUS.	441
Præfatio.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quod, pro diversitate peccantium, alii portandi sunt, alii castigandi.	443
CAP. II.—De laude sanctorum sacerdotum.	444
CAP. III.—De testimoniis apostolicis et expositione eorum.	445
CAP. IV.—Objectio: Quare sacerdotes sancti, quorum cura est perditæ viventem arguere, simulatores religionis æquanimitè ferant.	447
CAP. V.—Responsio: Ostenditur quibus exigentibus causis quorumdam infirmitas blande tractetur.	449
CAP. VI.—Quod illi peccata aliena impatienter accusant, qui sua non cogitant.	450
CAP. VII.—Quantum remedii habeat confessio pec-	

catorum, et quale mereatur occultatio deorsum supplicium.	451
CAP. VIII.—Quod inique et non simpliciter arguente vani sint ac divino iudicio condemnandi.	452
CAP. IX.—Quod sacerdotes nihil proprii habere debeant, et Ecclesiæ facultates quasi communes suscipiant.	453
CAP. X.—Cum quo damno animæ suæ ab Ecclesia, quæ pauperes pascit, accipiant illi qui sibi de suo sufficiunt.	454
CAP. XI.—Qui sunt qui etiam cum profectu animæ suæ opibus sustentantur Ecclesiæ.	455
CAP. XII.—Quid facere debeant clerici quorum infirmitas non potest sua contemnere.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIII.—Quæ sint gaudia vera vel veræ divitiæ; et quid impedimenti afferant bona præsentia: maioribus futurorum.	456
CAP. XIV.—Qualiter intelligatur quod dicit Apostolus: Qui in sacrario operantur qui de sacrario sunt educti.	457
CAP. XV.—De cupiditate, qualiter eis quos semel, invaserit dominetur.	458
CAP. XVI.—Quod Deum perfectius illi possideant qui terrenis possessionibus ex corde renuntiant.	459
CAP. XVII.—Quod nihil proficiat qui, alii sistentes a cibis, vitis serviunt; nec prosit illis facultates abjicere, qui suas faciunt voluntates.	461
CAP. XVIII.—Quanta bona primus homo abstinentiæ: bonum negligendo perdidit.	463
CAP. XIX.—De peccato primi hominis, et de malis quæ illum peccantem, Deo iudicante, secuta sunt.	464
CAP. XX.—Quod omnia bona quæ in Adam corrupti perdidimus, in Christo reparati recipimus.	465
CAP. XXI.—Qualiter vivere debeant qui Christum imitari desiderant.	466
CAP. XXII.—Quali temperantia uti debeant qui a voluptate delectabillum, vel ab immoderata perceptioe ciborum communium atque a vini immoderato usu capiunt abstinentia.	467
CAP. XXIII.—Quod videntes carnibus carnum concupiscentia polluat, non natura.	469
CAP. XXIV.—Quam utile sit jejuniis vel abstinentiæ adventionum caritatem plerumque præferre.	470
LIBER TERTIUS.	471
Præfatio.	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM.—Quantum a veris virtutibus virtutum similitudines distent.	473
CAP. II.—Quod superbia sit malorum omnium causa.	476
CAP. III.—Quod superbia, ex qua procedunt omnia mala, humilitatis virtute vincatur, et omnia vitia tunc fugata deperant, si virtutibus cedant.	478
CAP. IV.—De cupiditate, quæ ita mixta est superbiæ, ut nihil peccati fiat quod non ex utraque procedat.	479
CAP. V.—Quo animi tormento invidiosus affligat invidia.	480
CAP. VI.—In quæ et quanta mala concupiscentiæ carnis erumpat, si ei mens corrupta consentiat.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII.—Quod etiam hi quos ab impudicitia quælibet necessitas vetat, si vivere pudice consuescant, ad amorem castitatis ascendant.	485
CAP. VIII.—Quibus indicis possit ostendi superbia, quæ vel in perditis aperta est, vel in fictis occulta.	484
CAP. IX.—Quibus signis declaratur invidia.	486
CAP. X.—Quantis malis vanitas vanos involvat.	488
CAP. XI.—De utilitate timoris, et quod efficaciter peccatis obsistat.	490
CAP. XII.—De futuro iudicio, vel æternitate supplicii, et de qualitate gehennæ.	491
CAP. XIII.—De laude caritatis.	493
CAP. XIV.—Qualiter possint ea quæ de caritate dixit Apostolus, intelligi.	494
CAP. XV.—Quantum perfectionis caritas in se fundatis exhibeat.	496
CAP. XVI.—De qualitate virtutis, et qualiter sibi consentientes informet.	498
CAP. XVII.—Quibus gradibus conversi in culmen perfectionis ascendant.	500
CAP. XVIII.—Quæ sit quaternarii numeri credenda perfectio; et quod quatuor virtutes quæ dicuntur <i>principales</i> , ex fide viventem a Deo collatæ justificent.	501
CAP. XIX.—De temperantiæ qualitate, vel opere.	502
CAP. XX.—Quales esse debeant quos animi fortitudo nobilitat.	505
CAP. XXI.—De iustitia, vel fide, quæ ex ipsa procedit.	508
CAP. XXII.—De æquitate; quod ad eandem pertinet humana societas utilitas.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXIII.—Quod duo sint iniustitiæ genera.	506
CAP. XXIV.—De liberalitate et qualiter beneficentiæ opus debeat exerceri.	<i>Ibid.</i>

Cap. XXV.—De differentia amorum, et quantum ab eis differat perfecta dilectio.	507
Cap. XXVI.—Quid sit sua cuique tribuere.	508
Cap. XXVII.—Quod actualem vitam tres virtutes, id est, temperantia, fortitudo, iustitiæque consumment; et prudentia, quæ est quarta virtus, menti cognitionem rerum latentium præstet.	509
Cap. XXVIII.—De sociali virtute; et quod non recte faciant qui, cum possint, nihil humanæ societati proficiunt.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXIX.—Quod de prudentiæ ac sapientiæ fonte cognitionem omnium rerum bibant, qui percipiendæ scientiæ ferventer invigilant.	511
Cap. XXX.—Quod prudentes nec aliis nocerant, nec sibi noceri permittant; et quod eis ibi sit sine admixtione alicujus erroris consummata prudentia, ubi erit sine ullo peccato vita perfecta.	512
Cap. XXXI.—De affectionibus quatuor: quod inter vitia numerari non debeant, si earum usus ex bona voluntate procedat.	514
Cap. XXXII.—Quod hi affectus, sine quibus in hac vita recte non vivitur, in illa futura beatitudine non sint, quæ nec timorem habitura est, nec dolorem.	517
Cap. XXXIII.—Qualiter virtutes quatuor quæ dicuntur principales, aut in præsentem nos a peccato defendant, aut in æternum nobisrum sine ullo peccato permaneant.	518
Cap. XXXIV.—De toto opere se locutus excusat.	<i>Ibid.</i>

DUO ANONYMI.

Basilii admonitio in libellos sequentes.	519
DE GENEALOGIIS PATRIARCHARUM.	523
DE COMPUTO PASCHALI LIBRI DUO.	545

INCERTUS AUCTOR.

Observatio critica.	561
ORDO MONASTICUS in veteri Scotiæ monasterio de Kil-Ros olim observatus.	563

AURELIUS PRUDENTIUS.

Epistola dedicatoria.	567
PROLEGOMENA.	571
CAPUT PRIMUM.—Ratio et divisio totius operis.	<i>Ibid.</i>
Cap. II.—Prudentii Vita.	578
Cap. III.—Prudentii opera.	607
Cap. IV.—Cod. mss. Prudentii operum.	619
Cap. V.—Editiones, interpretes, versiones operum Prudentii.	610
Cap. VI.—Magdeburgensium aliorumque de Prudentii doctrina iudicium.	660
Cap. VII.—De sanctorum cultu et veneratione, eorumque reliquiis, ex Prudentii carminibus.	664
Cap. VIII.—De sacris imaginibus, de Crucis adoratione, et pontificis Romani primatu.	687
Cap. IX.—Male reprehenditur Prudentius circa dogma libertatis et interpretationem Apostoli ad Ephesios cap. vi.	670
Cap. X.—Lectio editionis Vulgatæ Gen. iii, 13, <i>Et ipsa conteret caput tuum</i> , insigniter ex Prudentio confirmata.	671
Cap. XI.—Ritus ecclesiastici qui nunc vigent Prudentii ævo in Ecclesiis usitati. Luminum usus et copia.	674
Cap. XII.—Celeberrimum apud veteres Christianos pervigillum Paschæ; Prudentii versus de novo lumine sab-	

bati Paschalis; verus titulus hymni quinti Cathemerinon.	677
Cap. XIII.—Respondetur ex Prudentio interrogantibus, cum Persio: « Dicite, pontifices, in sancto quid facit ærum? »	681
Cap. XIV.—Quem morem in corporibus defunctorum sepe liendis Prudentii ætate adhibuerint Christiani. Ostenditur diversa ratio cur SS. Patres quosdam ritus in Ethnicis reprehenderint, in Christianis approbaverint.	687
Cap. XV.—Quo sensu Prudentius animam liquidam et elementum dixerit.	693
Cap. XVI.—Faveritne Prudentius Pythagoreis et Manichæis super abstinence a carnibus?	698
Cap. XVII.—Oratio in fine Hamartigeniæ exponitur et defenditur.	702
Cap. XVIII.—Opinio Prudentii de poenis damnatorum in pervigilio sabbati paschalis mitigatis, an aliorum mentes occupaverit.	706
Cap. XIX.—Cur Prudentius in extremi iudicii die ad dexterum iudicis latus transferri oraverit.	709
Cap. XX.—Ignorantia quorundam qui putarunt ænigma esse interpretationem sacre Scripturæ a Prudentio adhibitam in præfatione Psychomachicæ.	712
Cap. XXI.—Fidei catholicæ et Ecclesiæ catholicæ appellatio quantum Prudentio aliisque antiquis Hispanis debeat.	719
Cap. XXII.—Duz insignes trajectiones quorundam versus Prudentii in examen revocantur.	721
Cap. XXIII.—Peccata metri Prudentio objecta. O; usculum ms. Ludovici Cavalli contra hymnos Breviar. i Romani retellit.	724
Cap. XXIV.—Leges a Prudentio aliisque antiquis poetis Christianis in metro servatæ.	727
Cap. XXV.—Prudentius ab aliis corruptus, ab aliis male correctus, ab aliis defensus. Animadversiones de ejus prosodia.	736
Cap. XXVI.—Metra Prudentiana.	744
Cap. XXVII.—Latinitas Prudentii.	748
Cap. XXVIII.—Veterum et recentiorum quorundam de Prudentio testimonia Ejustem antiqui imitatores.	751
Cap. XXIX.—De variantium lectionum delectu. Quibus notis editiones et manuscripti codices in commentariis indicentur.	761
PRUDENTII CARMINA.	767
<i>Proœmium.</i>	<i>Ibid.</i>
LIBER CATHEMERINON.	775
<i>Hymnus primus, ad Gallicinium.</i>	<i>Ibid.</i>
Hymn. II, Matutinus.	785
Hymn. III, Ante cibum.	795
Hymn. IV, Post cibum.	811
Hymn. V, De novo lumine paschalis sabbati.	813
Hymn. VI, Ante somnum.	831
Hymn. VII, Jejunantium.	841
Hymn. VIII, Post jejunium.	866
Hymn. IX, Omni hora.	872
Hymn. X, Circa exsequias defuncti.	875
Hymn. XI, VIII kalendas Januariæ.	888
Hymn. XII, De Epiphania.	901
APOTHEOSIS.	915
<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
INCIPIIT LIBER APOTHEOSIS.	921
HAMARTIGENIA.	1017
<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
INCIPIIT HAMARTIGENIA.	1011